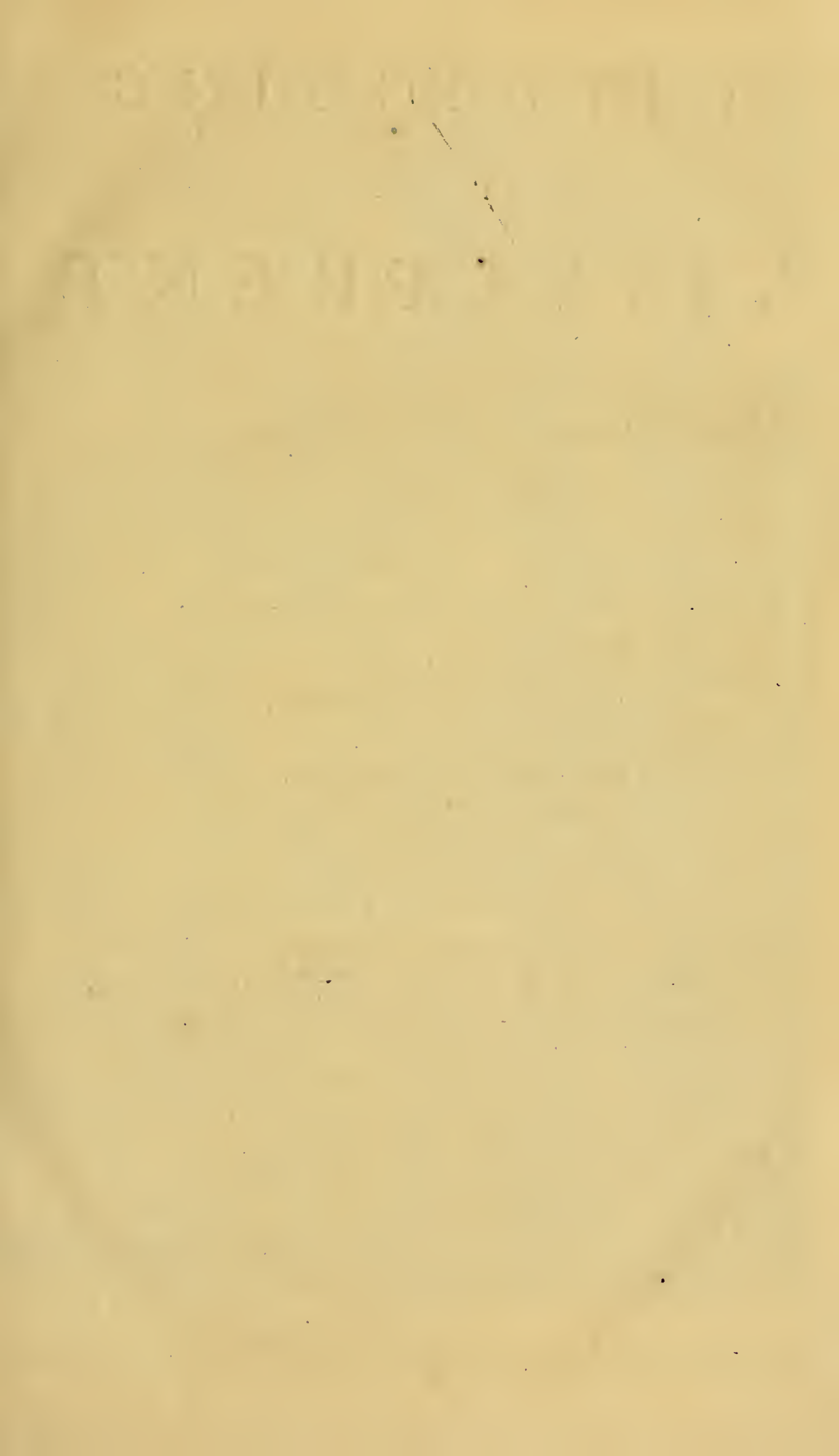

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

U I T L E G G I N G

D E R

T I T E L P R E N T.

DE koninglyke vrouw, die kroon en scepter draagt;
Verbeeldt de MAATSCHAPPY der geurige Oosterlanden;
De Leeuw van Nederland, die haaren zetel schraagt,
Schiets blixems uit zyn oog, en dreigt, met scherpe tanden,
Al wie haar^s handel stoort. Dus rust haar slinker voet
Op d'Eendragt van den Staat, en Koop- en Zeevaard-teken.
De rechter op den hoorn van vollen overloed.
^sLands VRYHEID stut haar^s stoel, gehandhaaft onbezweken.
Haar rechterhand wyft op den Oosterwereldkloot;
Dien nu de gryze tyd ontdekt in later^s dagen.
^tBetulband ASIE geeft al haar schatten bloot,
Gereed de MAATSCHAPPY haar offer op te dragen;
Waar aan de Vorsten van dit zegenryk geweest,
En goud en ryk gesteente en parelsnoeren bieden.
Hanne oogen zyn op ^tlicht der WAARHEID sterk gevest,
Die opent de gordyn, en doet de schaduw vlieden.
HISTORIKENNIS, die door duistere eeuwen boort,
En d'oudheid achterbaalt op haar gezwinde wieken;
Hier door Godts wonderen op aarde en zee bekoort,
Beschryft de Landen, die het daglicht op zien krieken.
^tNieusgierig oog beschouwt hier menig vorstenbeeld,
Beschimpt d'Afgodery, of pryft de zeegewaschen;
^tGeweer legt op den grond, van moortvenyn bedeeft,
Dat op hun hongen thronen koningen verrassen.
De FAAM verbreid den lof des SCHRYVERS, zonder end,
Alom daar ^tVrye Land zyn vlugge kielen zend.

BESCHRYVING VAN OUD EN NIEUW OOST-INDIËN
 DOOR
FRANÇOIS VALENTYN.

Walter invenit et delineavit.

J. v. Brouwer fecit.

OUD en NIEUW OOST-INDIËN,

VERVATTENDE

Een Naukeurige en Uitvoerige Verhandeling van
NEDERLANDS MOGENTHEYD

In die
GEWESTEN,

BENEVENS

Eene wydluftige Beschryvinge der MOLUCCOS, AMBOINA, BANDA, TIMOR,
en SOLOR, JAVA, en alle de Eylanden onder dezelve Landbestieringen
behoorende; het Nederlands Comptoir op SURATTE, en de
LEVENS DER GROOTE MOGOLS;

ALS OOK

Een Keurlyke Verhandeling van 't wezentlykste, dat men behoort te weten van
CHOROMANDEL, PEGU, ARRACAN, BENGALÉ, MOCHA, PERSIEN, MALACCA,
SUMATRA, CEYLON, MALABAR, CELEBES of MACASSAR, CHINA,
JAPAN, TAYOUAN of FORMOSA, TONKIN, CAMBODIA, SIAM,
BORNEO, BALI, KAAP DER GOEDE HOOP en van MAURITIUS.

Te zamen dus behelzende niet alleen eene zeer nette Beschryving van alles, wat Nederlands Oost-Indiën betreft, maar ook 't voornaamste dat eenigzins tot eenige andere Europeërs, in die Gewesten, betrekking heeft.

Met meer dan thien honderd en vyftig Prentverbeeldingen verrykt.

Alles zeer naaukeurig, in opzigt van de Landen, Steden, Sterkten, Zeden der Volken, Boomen, Gewasschen, Land- en Zeë-dieren, met alle het Wereldlyke en Kerkelyke, van d'Oudste tyden af tot nu toe aldaar voorgevallen, beschreven, en met veele zeer nette daar toe vereyschte Kaarten opgeheldert

DOOR

FRANÇOIS VALENTYN,

Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, enz.

IN VYF DEELEN.

Te { DORDRECHT, } by { JOANNES VAN BRAAM, } Boekver-
{ AMSTERDAM, } { GERARD ONDER DE LINDEN, } koopera-

M D C C X X I V.

MET PRIVILEGIE.

DEN

WEL-EDELEN , GROOT-AGTBAAREN

EN GESTRENGEN HEERE

EGIDIUS VAN DEN BEMPDEN,

UD-BURGERMEESTER DER STAD AMSTERDAM,

BEWINDHEBBER DER OOSTINDISCHE

MAATSCHAPPY,

DIRECTEUR DER SOCIETEIT

VAN SURINAME ,

etc: etc: etc:

VEL-EDELE, GROOT-ACHTBAARE,
GESTRENGE HEER,

GElyk AMSTERDAM in grootheid en cieraad als de Moeder van alle de Hollandsche Steden is, alzo steekt zy in magt en vermogen in 't algemeen, en in het byzonder in kragt van handel, en in vertier van allerlei waaren, boven alle andere Steden van Nederland zoodanig uit, dat men bekennen moet, dat geen andere eenigermaten daar by te vergelyken, en zy als de algemeene Zoogmoeder dezes Lands is, die aan alle de andere Steden gestadig als de borst, en 't noodig voedsel zoo gulhartig aanbied, dat men, om ongeveer daar van te spreken, belyden moet, dat, gelyk zy de voornaamste zuil is van onzen Staat, die dat groot gebouw zoo zichtbaar ondersteund, zy daar beneven ook gelyk als die grooten Atlas is, die den gan-
schen

O P D R A G T.

fchen aardkloot, of wel de fchatten van 't Ooften, van 't Weften, van 't Zuiden, en van 't Noorden, niet alleen op zyne fchouderen torft; maar ook alle de uitmuntendfte en dierbaarfte waaren, die men in de vier deelen des aardryks vind, in haaren fchoot vertoond, en aan de gansche wereld als met een weergadeloozen overvloed aanbied.

Was'er AMSTERDAM niet, veel andere Steden, die 't vermogen niet hebben; om zoo veelerlei waaren van over zee te gaan haalen, zouden quynen, en haare Hart-ader missen.

Geen Stadt is'er in de wereld bekend, daar men al het zeldzaame van de koninkryken der aarde zoo kort by den anderen vertoonen kan, dan AMSTERDAM, die cierlyke wereld in 't klein, en waar in men alles, wat de groote wereld ongemeens hier en daar verspreid bezit, zoo overvloedig en zoo rykelyk by den anderen verzameld ziet.

Dus praald zy dan op der aarde onder de magtige Steden niet alleen van dit Land, maar, ten aanzien van haaren weergadeloozen wyduitgebreden Handel, ook zelf in opzigt van de aanzienelykfte Steden van zoo veel magtige Koninkryken, als een andere Zon, die met haaren glans het licht der Maan, en van alle de mindere Starren, als verdooft.

Een zonderling steunzel van deze Stadt, en van onzen Staat, is het ook, dat zy zulk een voornaam aandeel in de MAATSCHAPPY en Handel op OOST-INDIEN heeft; een MAATSCHAPPY, die haar weerga ook, in opzigt van haare Magt en Gezag in 't Ooften, nergens in de wereld

O P D R A G T.

kend, en door welkers wys bestier, nevens de Opperbestierders der zelve, hier wel voornamelyk mede, in de plaats van zeer weinig Visschershutten, zoo veel Vorstelyke wooningen en marmere paleizen, wel eer als uit de modder en 't moeras opgerezzen, te voorschyn gekomen zyn.

Niets is'er dan billyker, dan dat een Schryver, die van de grootheid des Handels, en van 't vermogen van onzen Staat in 't Oosten, en voor al ook van deze groote Stadt daar, genegen is te schryven, en zyn Werk aan eenig vermogend Heer op te dragen, daar toe een Heer uit die Moederstadt van den Handel, en te gelyk ook een Heer, die mede aan 't roer van die magtige Maatschappy zit, verkieze, alzoo die wel de grootste betrekking, om de reeds aangehaalde redenen, daar toe heeft, en ook allerbest in staat is, om over zulken Werk te kunnen oordeelen, en den Schryver te dekken.

Dit is de reden, WEL-EDELE, GROOT-ACHTBAARE, GESTRENGE HEER, die my bewogen heeft, om dit Werk aan U WEL-ED: GROOT-ACHTB: met veel nedrigheid op te dragen, met een eerbiedig verzoek, dat U WEL-ED: GROOT-ACHTB: het zelve gelieve in haare bescherminge te nemen, en het met de wyd-uitgebreide vleugelen van haar groot gezag gunstelyk te overschaduwten.

En hoewel de Schryver nog geen gelegenheid ter wereld gehad heeft, om het allerminste van deze U WEL-ED: ACHTB: gunst te verdienen, zoo heeft hy dit Werk daarom te meer aan U WEL-ED: GROOT-
ACHTB:

O P D R A G T.

A C H T B: willen opdragen , om zig daar door by U W E L - E D: G R O O T - A C H T B: nader bekent te maaken , in hoope van daar by een geringen grond te leggen , waar door hy U W E L - E D: G R O O T - A C H T B: eeniger-maten behagen , en reden geven mogt , van by deze of gene voorvallende gelegenheid een gunstig oog op hem te slaan , te meer , dewyl het de Heeren van Am-sterdam zoo eygen is , op Lieden van neerftigheid en verdienste te letten , en in dien opzichte ook te toonen , dat zy agting voor zulke Mannen hebben , die alle hunne kragten inspannen , om dezen Staat eenigen luifter by te zetten , en zich daar by aangenaam te maaken.

God , die de zaaken der wereld bestierd , bewaare niet alleen die groote en roemweerdige Moederstadt , maar ook die Wyze Overheden en Magtige Bestierders der zelve , en onder Haar W E L - E D: G R O O T - A C H T B A A R H E D E N ook voornamelyk U W E L - E D: G R O O T - A C H T B: , nog in lengte van jaaren , op dat het U W E L - E D: G R O O T - A C H T B A A R H E D E N , de algemeene Zoogmoeder onzes Lands , en , door haare zoo magtige onderschraging , ook den Staat van Neder-land nog lang welgae.

Den Albestierder bewaare inzonderheid ook U W E L - E D: G R O O T - A C H T B: , als een groot en by alle wel-meinenden welbekend en gunstig Voesterheer der Ker-ke , Beminnaar van waare Godvrugtigheid , en Begun-stiger van alle , die zugt tot de zelve , en tot het wel-wezen van deze Stadt en Staat betoonen , nog veele jaaren , op dat de zelve onder U W E L - E D: G R O O T - A C H T B: gunstig en wys Bestier nog lang welvaaren en bloejen mag.

Hy

O P D R A G T.

Hy zegene U WEL-ED: GROOT-ACHTB: Persoon, zoo dierbaar voor die Stadt, en voor den Staat, en begunstige des zelfs WEL-EDEL Huis met alle de Zegeningen, die het zelve tydig en eeuwig gelukkig mogen maaken, op dat alle die gene, die U WEL-ED: GESTRENGE op zoo goeden grond beminnen, en onder de schaduwe van haare vleugelen schuilen, zich nog lang daar in verheugen, en redenen mogen hebben, om den Albestierder daar voor van harten, zoo lang zy leven, te danken.

Dit is de oprechte, eerbiedige, en zeer nederige wensch van den gene, die, gelyk hy zich zonderling met die gunst en luister vereerd vind, met U WEL-ED: GROOT-ACHTB: naam aan 't Hoofd van dit zyn Werk te zien praalen, alzoo alle zyne kragten zal inspannen, om zich die eere en gunst meer en meer weerdig te maaken, terwyl hy met een diepe onderdanigheid betuigd te zyn,

Wel-Edele, Groot-Achtbaare, Gestrenge Heer,

U WEL-ED: GROOT-ACHTB^{DS} zeer
nederige en onderdanige Dienaar,

FRANCOIS VALENTYN.

*Dordrecht den 24ten
Augusti des jaars 1724.*

VOOR-

V O O R R E D E N

T O T D E N B E S C H E Y D E N

L E Z E R.

Elyk het doorreizen van vreemde Landen voor de grootste Mannen te allertyd een uitnemend vermaak geweest is, alzoo was het wezentlykfte van dat vermaak doorgaans ook de hoope, die zy hadden, van, na het doorworstelen van menigvuldige Zee- en Landgevaaren, eens zoo gelukkig te mogen wezen, om aan hunne goede vrienden, bloedverwanten, en voor al aan Geleerde Lieden, alles, wat hen wedervaaren was, mede te deelen, en ook daar door aan de zelve niet alleen kennis van zaaken, hunne zonderlinge opmerking weerdig, en die voor de wereld onbekent waren, te geven, maar om zich daar door ook als een altyd-flikkerende kroon van eere op 't hooft te zetten, om daar mede tot hun dood te pronken.

Dit laatste, om tot den hunnen weder te keeren, heeft aan alle niet mogen gebeuren, en die daar mede van God al begenadigt wierden, waren ook alle niet even wel in staat, om hunne gedagten, over de Reizen, by hen volbragt, aan de wereld mede te deelen, behalven dat zy alle ook of niet genegen, of niet even bequaam waaren, om hunne aanmerkingen met de pen uit te drukken, vooral wanneer zy zich de kiesheid en keurigheid dezer eeuw voor oogen stelden, alzoo men nu gewoon is op het allerminste te vitten, en om zelf een groote menigte van zaaken, schoon men'er de minste kennisse niet van heeft, met een groot gezag te be-dillen.

V O O R R E D E N .

Zommige dezer Reizigers , ten deelen hier door afgeschrikt , ten deelen ook onbequaam , om zelf zoo keurlyk en cierlyk , als deze dertele eeuw vereifcht , te fchryven , hebben het daarom beter geoordeelt , hunne fchriften aan eenige der Geleerdste Mannen over te geven , om daar van zulken opstel te maaken , als zy meinden te kunnen volftaan , zoo om aan hunne begeerte , van hunne Reizen en aanmerkingen 'er over aan de wereld mede te deelen , te voldoen , als ook om voor andere niet bloot te ftaan , verzekert zynde , dat die Mannen , die de pen voor hen opgevat hadden , in ftaat waaren , om hen te dekken.

Dit nu fchynt voor zoo verre wel eenigzins goed te zyn ; maar behalven dat een Man , die deze Reizen zelfs niet gedaan heeft , alle zaaken , tot het opftellen van zulk een Reize noodig , zoo wel niet , als de Reiziger zelf , weet , zoo is hy ook doorgaans niet Taalkundig , 't geen oorzaak is , dat hy de Taal van 't Land , waar over hy , fchoon anderzins nog zoo verftandig , fchryft , menigmaal zoo elendig raabraakt , dat een Taalkundige uit zulken befchryving , fchoon van een zeer Geleerd Man , en anderzins keurlyk Schryver , opgefteld , zou moeten oordeelen , dat die Schryver , op wiens naam zulk een Reisbefchryving in 't licht komt , of noit in die Landen geweest is , of dat hy , zoo hy die al zelf bereide , egter geen kennis ter wereld van de Taal dier Landen gehad heeft , en hier door ook niet in ftaat geweest is , om alle de byzonderheden , tot een nette Reize vereifcht , by den Inlander in zyn eigen Taal , zoo als dat behoort , na te vorfchen.

Zulke , fchoon ook nog zoo net en cierlyk opgeftelde Reisbefchryvingen , konnen geenzins de proeve van een Taalkundig oordeelaar doorftaan , en by aldien zulk een Werk deerlyk door zoo een niet Taalkundig opfteller mismaaft word , fchoon de aantekeningen , hem al van een Taalkundig Reiziger overgegeven , nog zoo net in zich zelve waaren , hoe veel elendiger moeten dan zulke Werken niet zyn , daar en de Reiziger , en de Opfteller , beide even onbedreven in de Taalen der Landen , die zy befchryven , zyn , hoedanige Reisbefchryvingen ik 'er verfcheide kenne , en daar men 'er egter maar ftout en bot op ingehakt heeft , zonder zig daar eenigzins aan te kreunen.

Uit dit ontwerp ziet men dan klaar , dat het niet genoeg is , dat men maar reisd , en de Landen zoo maar doorloopt , maar dat een van de allereerft vereifchte zaaken in een Reiziger , die voorgenomen heeft zyne Reizen in 't licht te geven , is , om de Taalen dier Landen , die hy befchryven wil , te leeren , om daar door tot in de
aller-

V O O R R E D E N.

allerverborgenste geheimkameren dier Inlanderen in te dringen, en om dus de wereld met geen oude prullen en voden van anderen op te houden, maar om hen met zaaken, waar op men staat kan maaken, en waar in te gelyk iet fraais opgesloten legt, te verlustigen; van hoedanigen aard de Reizen van den Ridder *Chardyn* zyn, en die daarom een Taalkundig Lezer ongemeen fraai moeten voorkomen, om dat die Heer alle de hoedanigheden, hier toe vereischt, volmaaktelyk bezat, en de zelve alomme in zyne werken doet doorstraalen; hoewel weinig Lieden in staat zyn, om daar over te oordeelen.

Om nu tot het Werk, by my opgestelt, te komen, het is zeker, dat alle Lieden van kennis en opmerking zullen moeten bekennen, dat zy noit diergelyken opstel van Oostindiën gezien hebben, behalven dat hier in een groote menigte van zaaken, die men noit by anderen, veel min in die nette ordre, gelezen heeft, voorkomen zal:

Eerst zal men hier doorgaans een nette beschryving der Landen, daar na een vervolgend verhoog van de zaaken, in yder Land voorgevallen, en eindelyk een ordentelyk berigt van de zaaken, tot den Godsdienst behoorende, ontmoeten; en daar door zal het wel kunnen gebeuren dat men in zulken verhaal, of in de aaneenschaakeling der zaaken, wel eenige dingen even eens, als zy by anderen voorkomen, hier mede lezen zal; doch dit kon niet anders vallen, om dat die zaaken, zoo gebeurt zynde, ook niet wel anders konden voorgestelt worden.

Het verdere is echt en zuiver werk, waar van men by geen ander Schryver eenige voetstappen ziet, gelyk dit myn gansch Werk door ook zoo blyken zal.

Daar nu veel der voorige Schryvers, om de bevoorens al aangehaalde redenen, niet in staat waaren, om de naamen der Landen en Steden, waar over zy schreven, wel te noemen, of net te schryven, en te spellen, om dat zy de Oosterfche, en vooral de Maleytsche Taal, en de Arabische letter, waar van zich de zelve be- diend, niet verstonden; daar zal men hier 't gansch Werk door (zoo men maar eenigzins in staat is om over die Taalen te oordeelen) doorflaande en overtuigende bewyzen zien, die den Lezer in dezen ten vollen gerust zullen stellen, dat ik die Taalen in den grond versta, en dat men dierhalven nu niet meer behoeft te twyffelen (gelyk wel bevoorens) aan de regte naamen der plaatzen, en of die zoo, als zy hier worden opgegeven, ook wel regt opgestelt zyn.

Wy hebben ook op verscheide plaatzen getoont, dat men verscheide naamen, na den aard der Maleytsche Taal, geheel anders, dan hedensdaags by de onkundi-

V O O R R E D E N.

gen gefchied, behoorde uit te fpreken, hoewel wy egter (op 't verzoek van goede vrienden, om niet ftyfhoofdige te zyn, of te ftyf op onze Taalkunde te ftaan, en om de tong van onze Landslieden wat te gemoet te komen, die juist alle niet gefchikt zyn, om twee of drie letters by een wel en gemakkelyk uit te drukken) nog al deze en gene oude hoewel quaade woorden gehouden hebben, om dat de meefte Liederen, daar aan reeds gewoon zynde, die zoo 't gemakkelykft kunnen uitspreken, daar zy zich zekerlyk aan de andere, fchoon de regte naamen zynde; niet weinig ftooten zouden, om dat zy veel moeite, om die na de regten aard der Taal uit te fpreken, zouden hebben.

De Voorlooper van 't Werk, die wy OUD EN NIEUW OOST-INDIEN, of NEDERLANDS MOGENTHEID in die Geweften, noemen, is een opftel op zich zelve, om de Nederlandfche Natie niet alleen boven alle de Ouden, die oit of oit in 't Ooften geweest zyn; maar, voor al in opzigt van hunne Oppermogentheid in die Landen, en de menigvuldige Koninkryken, die zy daar bezitten, ook boven alle Europeërs te verheffen, en te toonen, dat die Nazaaten der Oude Bataviërs van hunne beroemde Voorouders niet ontaard zyn, wel verre van daar, dat ik, gelyk fommige meinen, voorgehad zou hebben aan deze en gene van myne Natie by dit myn fchryven groote ondienft te doen. In tegendeel hebbe ik dit over al, waar ik maar konde, met opzet gemyd, en met befcheidenheid voorbygegaan, om doch een Werk, anderzins in den grond goed, door deze of gene byzondere drift niet het allerminfte te befwalken.

Men ontmoet daar in ettelyke keurlyke, zeldzame, en noit by eenig ander Schryver opgedolvene Schriften, en een groote menigte van zeer nette en niet zonder veel moeite opgebaggerde lyften van Onderkoningen, Landvoogden, Bewindhebbereren, en van de voornaamfte Bedienden der E. Maatschappy, waar over zich veele zullen verwonderen, hoe ik die nog heb weten meefter te worden, daar ik die uit zoo veelerlei Landen heb moeten by een zamelen, 't welk my meer moeite gekoft heeft; dan men gelooven zou, om dit alles uit de duifternis en vergetelheid weder uit te graven.

Gelyk ik nu verzekert ben, dat men geen voorbeeld van dit Werk, waar in de Oude wereld in haar oordeel over 't Ooften zoodanig tegen 't oordeel en 't fchryven der Hedensdaagze wereld, en wel van de Nederlanders daar over, gefteft wierd, ergens by andere Schryvers oit gezien heeft, alzo ben ik ook verzekert, dat men nog veel minder by eenige Reizigers diergelyke nette en uitvoerige befchryvingen

V O O R R E D E N.

der Moluccos, of van Amboina, Banda, Java, enz. en nog veel minder zoo veel nette Kaarten en Teekeningen, als men hier ziet, ergens ontmoet heeft, waar over wy den Bescheiden Lezer zelf laten oordeelen.

Daar en boven ziet men, voor al in de Beschryving van Amboina, ook de afteekening van voorhoofd- oor- en armcieraaden, mitsgaders van veel andere fraayigheden, die een groot licht aan veel Bybelplaatzen geven, en waar in zich de Liefhebbers van Oudheden zekerlyk zullen verlustigen, alzoo zy nu een klaarder denkbeeld van veel spreekwyzen, dan wel bevoorens, hier door bekomen, en tot hun genoegen hier by erlangen zullen, vermits ik verzekert ben, dat noit yemant over diergelyke stoffen in diervoegen voor my geschreven heeft.

Meer zal ik hier van nu niet zeggen; maar 't Werk zelf in dezen verder voor my laten spreken, met een woord alleen 'er nog dit byvoegende, dat ik meest over al, in 't beschryven dezer Landen, 't Bestek, in myn Ontwerp van 't Werk opgegeven, zoo veel als 't mogelyk is, volge, uitgenomen dat ik hier en daar wel een kleine verschikking in 't eene Land voor 't andere (als, by voorbeeld, met Boero in Amboina, voor Ceram) te beschryven, maake, dat dan ook niet zonder reden geschied is, en 't geen aan 't Werk zelf niet hinderen, maar 'er dienst aan doen zal.

Vraagt men my, wat my bewogen heeft dit Werk te schryven, niet anders, dan om eere by de verstandige Wêreld in te leggen, om te toonen, dat ik myn tyd, terwyl nog geen vast Beroep weer kreeg, neerstig waargenomen heb, en om te beantwoorden dien pligt, die op my, en op alle anderen legt, te weten, om het talent, dat God my gegeven heeft, na myn uiterste vermogen tot dienst en nut van 't gemeen aan te leggen, alzoo ik, hoewel een van de allerminste Lieden van deze myne geboorteplaats, my verpligt rekene, om alles, wat in my is, tot verheffing van myne Natie, tot luister der E: Maatschappy van het Oosten, en, by een zeker gevolg hier uit, ook tot eere van Dordrecht aan te leggen; alzoo 't voor die Stadt geen oneere is inboorlingen te hebben, die dat klein en als uit de modder opgerazen Nederland zoo sterk en zoo kragtig in zynen helderen dag weten te zetten; zynde het evenveel, hoe, of door wat Lid in den Staat, zulke middelen tot verbetering van dat ligchaam worden aangewend, als maar yder Lid zich in dezen van zynen pligt, die hy in betrekking van den Staat, en van zyn Stadt heeft, quyt; daar juist van allen niet op gelet word.

Dit heb ik na myn gering vermogen zoeken te beantwoorden, en ook verder ge-

V O O R R E D E N.

tragt tot eere van myne kinderen, en mede -inboorlingen, nog lang, en niet ongeagt, na myn dood te leven.

Ondertuffchen zal ik mynen geest weer met het ontwerpen van eenig fraai Werk zoeken te verlustigen, en de wereld daar mede hoope geven, dat ik het by dit Werk niet meine te laten, te meer, alzoo ik daar in zeer geruft ben, dat alle bescheidene en verstandige, die mynen yver en toeleg zien, de zelve pryzen, en nog wel iets van nuttigheid in myn Werk ontmoeten, zich daar van bedienen, en de misflagen, na den aard der liefde, bedekken zullen.

Als iet zeldzaams mag men ook wel aanmerken, dat de Heer *Outhof*, tot Embden, in zyn geleerd Werk over Jonas in zeer veele van zyne Stellingen en gedagten over Ofir, Tharfis, over 't Compas der Ouden, enz. ten grootsten deelen met my, en ik met zyn Eerw:, zoodanig overeenstemme, dat men wel met regt zou kunnen denken, dat ik my in dezen van zyn Eerw: gedagten bedient had; doch het is zoo verre van daar, dat ik de eere niet hebbe van 'oit dezen Heer gezien, en nog veel min om dat Werk van zyn Eerw: doorbladerd te hebben, voor dat dit eerste Deel van myn Werk (waar in over die stoffen gehandelt word) by na wel een half jaar van te vooren afgedrukt was, alzoo ik zyn Eerw: Werk over Jonas niet voor den 10^{den} Maart M D C C X I V. gezien heb. Egter moet ik bekennen, dat ik, hoe verbaaft ik ook aan de eene zyde was, my byzonder daar over verheugde, dat die Heer zyne gedagten by na op een en de zelve leeft met my scheidde; doch vreesde aan de andere zyde, dat my dit by deze en gene Geleerden wel een vlek in myne agting geven konde, als of ik maar met een anders vederen zocht te pronken, om welken schyn weg te nemen ik noodig geoordeeld heb deze korte waarfchouwing hier by te voegen. Dat ik daar in de waarheid spreke, kunnen beide de Drukkers van myn Werk getuigen, alzoo ik dit Werk over Jonas by een derzelven in Maart des zelve jaars eerst gekogt heb.

Ook zal men aan de manier van myne behandeling dezer zaaken genoegzaam kunnen bespeuren, dat ik het Werk in den grond, en in zyne omstandigheden, nog eenigzins op een andere wyze behandelt hebbe, die my, al dede ik deze oprechte betuiging niet, by dien Heer, en by een net opmerkend en bescheiden Lezer, genoegzaam van deze schyngedagte zuiveren, en verontschuldigen zal; behalven dat ik my geenzins schaamen zou, om, zoo ik dit gevoelen van zyn Eerw: overgenomen had, dan maar edelmoedig te belyden, dat dit niet myne, maar zyn Eerw: vinding, en maar alleen een toestemming van my aan 't zelve was, daar het

V O O R R E D E N.

nu te zeldzamer en te kragtiger bewys voor dit ons beider gevoelen is , dat wy , geen kennis aan malkanderen , of malkanders schriften hier over noit gelezen heb- bende , egter over alle deze zaaken zoo net in gevoelen overeenkomen , en by na een en de zelve drangredenen daar toe gebruiken.

Eindelyk moet ik nog betuigen , dat ik zeer veel aan verscheide Heeren van aanzien hier te Lande verplicht ben , die al het hunne in 't werk gesteld hebben , om , zoo'er hier of daar aan myn Werk nog iets ontbreken mogt , my daar toe de behulpzaame hand te bieden ; welker naamen hier te melden my zeer veel eere zyn zoude ; doch hebbe dit om andere zeer goede redenen nagelaaten.

Vaar wel dan , bescheiden Lezer , van den welken wy niet anders verwagten , dan dat hy ons nog meer tot nieuwe schryflust aanspooren zal.

FRANCOIS VALENTYN.

Dordrecht den
24 Augusti 1724.

C O P Y E
V A N D E
P R I V I L E G I E.

DE Staaten van Holland ende West-Vriesland, doen te weten, Alzoo ons vértóont is by *Joannes van Braam* en *Gerard Onder de Linden*, Boegers en Boekverkoopers te Dordrecht en te Amsterdam, dat zy ondernomen hadden by Inschryvinge te drukken zekér voornaam en aanzienlyk Werk, geintituleert OUD en NIEUW OOST-INDIEN, *vervattende een Naauwkeurige en Uitvoerige Verhandeling van Nederlands Mogentheyd in die Gewesten, enz. door FRANÇOIS VALENTYN, voorheen Predikant in Amboina, Banda, enz.* en aangezien zy Supplianten bekommet waaren, dat 't voornoemde Werk door eenige Baatzugtigen, in 't geheel, of ten deelen, 't zy in 't Nederduitsch, 't zy in andere Taalen zou mogen worden nagedrukt, en de nieuwe Kaarten en Teekeningen, welke zy tot luyfter en opheldering van dit Werk, niet zonder groote kosten in 't zelve hadden ingevoegt, in 't groot of klein door andere mogten worden gecontèrfeit en nagemaakt, 'alles tot hunne inerkelyke schaade en préjudicie; zoo keerden zy Supplianten zig met alle onderdanigheid tot Ons, zeer ootmoedelyk verzoekende, dat het Onze goedertierne gelicte zy, 'hun Supplianten, hunne Erven, of hun Recht verkrygende, te begunstigen met een speciaal Oétroy ofte Privilegie, om gedurende den tyd van vyftien eerstkomende Jaaren het voornoemde Werk, in vyf stukken in Folio; benevens de nieuwe Kaarten en Teekeningen in 't zelve ingevoegt, voor zoo verre dezelve uit geene andere, hier te lande voorheen in 't licht gegeven, waaren nagemaakt, alleen en met seclussie van alle anderen, in zoodanigen Formaat en Taalen als zy zouden goedvinden, te mogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkoopen, met verbod, dat niemant anders buiten hun Supplianten, hunne Erven, of hun Recht verkrygende, zal vermogen het voornoemde Werk, in 't geheel of ten deelen te mogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkoopen, onder wat pretext of dexel 't zelve zoude mogen wezen, directelyk of indirectelyk, nog eenig Compendium, Abregè of Verkorting daar van te maaken, in wat Taalen, of Formaat het ook zoude mogen wezen, nog de nieuwe Kaarten en Teekeningen, in 't groot, of klein te doen conterfeyten, of namaaken, nog van zoodanige nagedrukt zynde, binnen den Lande van Holland en West-Vriesland in te brengen, te verhandelen, uit te geven, of te verkoopen, alles op de verbeurte van de nagedrukte, geabregeerde, of verkorte, ingebragte, verhandelde, of verkofte Exemplaren, en een boete van drie duizend guldens, of alzulke boete en breuke, als in gelyke zaaken, tegens de overtredders van Onze Oétroyen en Privilegien, tot vergoedinge van der Supplianten schaade, gewoonlyk gestatueert word. ZOO IS 'T, dat Wy de zaake ende 't verzoek voorz overgemerkt hebbende, ende genegen wezende ter beede van de Supplianten uit Onze rechte Wetenschap, Souvercine Magt ende Autoriteit, dezelve Supplianten geconsenteert, geaccordeert en geotroyeert hebben, consenteeren, accordeeren, en oétroyeren haar by dezen, dat zy gedurende den tyd van vyftien eerst agtereen volgende Jaaren, het voorz Werk, genaamt OUD en NIEUW OOST-INDIEN, *vervattende een Naauwkeurige en uitvoerige Verhandeling van Nederlands Mogentheyd in die Gewesten, enz. door FRANÇOIS VALENTYN, voorheen Predikant in Amboina, Banda, enz.* in diervoegen als zulks by de Supplianten is verzogt, en hier vooren uitgedrukt staat, binnen den voorz Onzen Lande alleen zullen mogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkoopen, verbiedende daaromme allen ende eenen yegelyken, het voorz Werk in 't geheel ofte deel, in geenley Formaat of Taalen te drukken, naar te drukken, te doen naardrukken, te verhandelen, ofte verkoopen, nog de nieuwe Kaarten of Teekeningen in 't groot of klein te doen conterfeyten of namaaken, ofte elders naardrukt, binnen den zelve Onzen Lande te brengen, uit te geven of te verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de naardrukte, ingebragte, verhandelde ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van drie duizend guldens daar en bovente verbeuren, te appliceren een derdepart voor den Officier die de Calange doen zal, een derdepart voor den Armen der Plaatze daar het Casus voorvallen zal, en het resterende derdepart voor de Supplianten, ende dit 'telkens zoo menigmaal als dezelve zullen worden agterhaalt; alles in dien verstande, dat Wy de Supplianten met dezen Onzen Oétroye alleen willende gratificeren tot verhoedinge van haare schaade door het nadrukken van het voorz Werk, daar door in geenigen deele verstaan, den inhoude van dien te autoriseren ofte advouëren, ende veel min het zelve onder Onze protectie ende bescherminge eenig meerder Credit, aanzien ofte reputatie te geven, nemaar de Supplianten in cas daar inne iets onbehoorlyks zoude influëren, alle het zelve tot haaren lasten zullen gehouden wezen te verantwoorden, tot dien einde wel expreffelyk begerende, dat by aldien, zy dezen Onzen Oétroye voor 't voorz Werk zullen willen stellen, daar van geen geabreveerde ofte gecontraëerde mentie zullen mogen maaken, nemaar gehouden wezen het zelve Oétroy in 't geheel en zonder eenige omiffie daar voor te drukken ofte te doen drukken, ende dat zy gehouden zullen zyn een Exemplaar van 't voorz Werk gebonden en welgeconditioneert te brengen in de Bibliotheek van Onze Univerfiteit tot Leyden, ende daar van behoorlyk te doen blyken, alles op pøene van het effect van dezen te verliezen, ende ten einde de Supplianten dezen Onzen Consente ende Oétroye mogen genieten als naar behooren, lasten Wy allen ende eenen yegelyken, dien het aangaan mag, dat zy de Supplianten van den inhouden van dezen doen laten ende gedogen rustelyk, vredelyk ende volkomentlyk genieten ende gebruiken, cesserende alle belet ter contrarie. Gegeven in den Hage onder Onzen Grooten Zegele hier aan doen hangen, op den zeventienden Mey, in 't jaar onzes Heeren ende Zaligmaakers zeventien honderd vier en twintig.

Was geteekent

IS: VAN HOORNBEEK.

Lager stoude

Ter Ordonnantie van de Staaten,

SIMON VAN BEAUMONT.

IN DESCRIPTIONEM
INDIARUM

A VENERANDO ET DOCTISSIMO VIRO
FRANCISCO VALENTINO
AMBOINENSIS ECCLESIAE NUPER PASTORE
ADORNATAM.

*Q*uas olim terras alioque calentia sole
Arva VALENTINUS presserat ipse pede,
Quum varios mores populorum vidit & urbes,
Et quod conspicuum diffitus orbis habet,
Cuncta haec victuris credit miracula chartis,
Quae nunc lecturis inspicienda patent.
Cernitur his tabulis exacta Orientis imago,
Seu veterem cupias noscere sive novum.
Quid foedas referam caedes fraudesque dolosque,
Gestaque barbarica praelia dira manu?
Quid memorem cultus falsorum & sacra deorum,
Pectoraque a vero saeva remota Deo?
Hic quoque sudavit vir strenuus: hic quoque laetas
Reddidit, & tutas vivere jussit oves.
Hic populis tenebris & nocte sedentibus atra
Sideream lucem noscere posse dedit.

* * *

Au-

*Audierunt illum arrecti magno ore tonantem ;
Suffecit vires Religio ipsa Viro.
Turba rudis legum tabulis incidere leges
Coepit, & in sancto dicere jura foro.
Eminet haec inter majestas clara Batavi
Nominis, & celsum tollit ad astra caput.
Illam perpetuo Reges venerantur honore,
Regnaque divitiis conspicienda suis.
Sic mutantur opes opibus: sic aequora fervent,
Et lucri studium non leve calcar habet.
Barbara quas fruges quas tellus educat herbas,
Carpit inoffensa Belgica nostra manu.
Vive diu felix operis: tua patria curas
Cum tota agnoscet posteritate tuas.
Sic quae constituis monumenta perennia vivent,
Et pretium chartis fama benigna dabit.
I quo te plausus animant & vota tuorum:
Mnemosyne coeptis en favet ipsa tuis.
Haec duraturis condet tua nomina fastis,
Ne possit scriptis livor obesse tuis.*

DAVID HOOGSTRATANUS.

IN DESCRIPTIONEM
INDIAE ORIENTALIS

REGNORUMQUE ET REGIONUM
ADJACENTIUM,

AUCTORE VIRO REVERENDO

D. FRANCISCO VALENTINO,

VERBI DIVINI IN AMBOINA ET BANDA
HAUD ITA PRIDEM MINISTRO VIGILANTISSIMO.

VALENTINE diserte, purioris
Verbi præco, quod Æviterna proles
Æterni Patris, ille Sospitator
Adflictique Redemptor almus orbis
E coelo tulit, ut, tenebricosos
Vi sanctæ ac sine nube veritatis
Illustrans animos, serenioris
Adflatu miseros foveret auræ;
VALENTINE, cui vireta Cirrhæ
Recessusque Heliconios reclusit
Intonsus Pater; o novem Dearum
Phoebæique chori medulla; nostram
Quidnam sollicitas, amice, Musam,
Romanæque lyre, canora quondam,
Nunc adsueta silentio lacëssis
Plectra? Accedo tamen volens, lubensque,
Dum doctrina tua, & scientiarum
Cupido stimulant meam Camoenam,
Invitantque comam tibi impedire
Lectâ è monte bivertici coronâ.
Novi, quam mihi curta sit supellex,
Et quod vivida, qua vales, capacis
Ingeni geniique vis vigorque
Vires exsuperans meas, requirat

Et poscat numeros politiones.
Accedo tamen, & sequor libenter,
Qua me cunque comes peregrinantem
Ducis per populos ab axe nostro
Remotos, populos inhospitales,
Regna barbara, & Indiæ potentis
Calentes alio sub orbe fines.
Auroræ domus illa, quæ salutat
Nascentis jubar excipitque Solis,
Te scriptore superbiens triumphat,
Novoque ambitiosa honore tollit
Excelsum caput, altiusque surgit.
Tu mundi veteres novosque ritus
Eoi, oppida, rura leta, vicos,
Terrarumque habitus notas, situsque
Et tractus varios, quibusque regnis
Sint contermina regna; tu leonum
Spelea abdita, tigrisumque lustra.
In silvis aperis, cavasque valles;
Tu saxa & juga celsa, flumina, amnes,
Insulasque mari vago innatantes,
Pontique otia tuta savientis
Portuum ostia; tu pigras paludes,
Ulmofosque lacus, & alta stagna
Præbes luminibus videnda nostris.
Tu plantas, segetesque, tu tenellas
Herbas, fructibus arbores onustas,
Flores omnigeno colore pictos,
Et quidquid gremio soli feracis
Eois fruticescit in viretis;
Tu quodvis animantium; ac ferarum
Genus quadrupedum, anguium, aspidumque
Pestilentia, quæ tamen benigna
Tellus mater alit fovetque, monstra;
Tu quæ remigio levi suarum
Alarum aërias volant per auras,
Stridentum innocuum genus volucrum.
Pennis versicoloribus decorum;
Tu gentem exiguißimam vagorum
Pennulisque tenellulis secantum
Puri Papilionum inane coeli,
Et quacunque minutiora silvas
Pererrant animalcula, hortulosve;
Tu pisces fluviatiles, marinos,
Et quicquid tremulis fluenta pinnis,
Vel motis vada scindit alta caudis;

Tu, prædam oceani Patris, lapillos
Distinctos vario colore, gemmas,
Tu ramosa coralla lecta truncis,
Et conchyliâ, tortilique pulcras
Conchas turbine, quasque abunde gazas
Muscosis Thetis Inda condit antris;
Suis nominibus notata quæque,
Illustrata novo nitore, doctâ
Ad vivum mihi pingis in tabellâ.

Te ductore, perambulo, Viator
Indefesse, perambulata quondam
A Duce Æmatio superba regna,
Quum victor Macedonicas phalanges
Et felicia ubique ferret arma.
Ut mentem recreat rapitque nostram
Ganges aureus, aureique Gangis
Tellus aurea, quique volvit auri
E venis Adamas fluentem arenam!
At, quenam aura, levi advolans susurro
Adflat ambrosium hinc & inde odorem,
Titillatque meos repentè sensus?
En aromatica procul Moluccæ
Se sistunt oculis, & illa (cujus
Mons Ætnæ similis nigras favillas,
Flammarumque globos, gravemque fumum
Exhalans vomit) insula, ac Tidora,
Amboina opulenta, santaloque
Abundans Timor, atque Banda, quæ nunc
Gloriatur in orbe sola toto,
Quod crescat propriis agris soloque
Nux myristica, & ille flos fragrantis
Nucis, corporibus levamen ægris,
Et condire cibos decenter aptus;
Testis illa proba improbi laboris
Banda, quum Malabaricæ tenellos
Formabas animos, rudesque mentes
Juventæ, imbueresque inauguratos
Cultus cognitione sanctioris.
Hinc, te interprete, maluere sacra
Dei scripta loqui, tuaque curâ
Cæcis gentibus est aperta fontis
Vivi limpida vena, nata fontem
Expiare animam, ac jugo tyranni
Subtractam stygii, novaque puræ
Indutam niveaque veste vitæ
Olympi evehere arduas in arces.

Sed, quò te rapit impetus morantem
Promovere citos, Camoena, gressus?
E diverticulo redire par est
In viam: eja age, surge, Musa, surge,
Ac, vestigia pressiore passu
Filumque historici secuta, perge.

Salve, Java, novem superba regnis,
Java dives, aromatum feraci
Proventu ter & amplius beata;
Bantamumque Asiatici celebre.
Orbis emporium: Jacatra, salve:
Et tu, quæ spoliis onusta opimis
Regum, in veste sedens rigente fulvo
Auro, ostroque rubens, micansque, geminis
Et flammis imitantibus pyropis,
Ut Regina Orientis, inter urbes
Eoas caput erigis, ferasque
Compellis tua ferre jura gentes,
O Battavia, mater alma, nostræ
Fida Battaviæ columna, salve:
Tu quæcunque sinu fovet benigno
Et Gangetica gignit ora vectas
Centenis ratibus per universum,
Qua sol nascitur occiditque, mundum,
Hollandique soli horrea alveosque
Messe odoriferâ replet, & omni,
Quam mittit peregrina terra, merce.

Quo me denique, quo peregrinantem
VALENTINE pererudite, ducis?
Adparent Sumatræ, Taprobanaque
Regna uberrima, Jassanapatamum,
Ceilanum casiamque cinnamonque
Exhalans, Coromandelæque tractus
Braminum celebres choris, scholisque:
Hic Gangis spatiosus ecce sese
Explicare sinus videtur, ille
Sinus, qui toties inauspicatò
Bengalæ haud procul abjacentis oras
Adlrat furibundus æstuanisque.
Quid Mocham loquar, aut capace poru &
Celsis conspicuam arcibus Malaccam?
Quid tot sceptrâ Malabarum, tuisque
Tot Regna, haud memorata, trita plantis?
Hæc & plura tuæ labore penne
In fidelibus explicata chartis,
Dedicata sacræ perennitati

Das prodire novo adparata cultu ;
Temporique animam vetustiori ,
Vitamque historiae , facemque fastis
Addis è tenebris latebricosis.

O nullo moritura scripta seculo ,
Votis omnibus expetita dudum ,
Rasa punice , cedriâ peruncta ,
Atque incude novata , ad umbilicum
Tandem ducta , quibus chorum eruditum
Totius tibi demereris orbis !

Quam vos nunc oculis juvat videre ,
Et nunquam manibus tenere fessis !

VALENTINE , tuo labore maecte.

Plaudit , explicitisque Gloriae alis
Te circumvolitat serena , & altam
Præstitit tibi preparare sedem ,
Quam nec concutiant protervus Auster ,
Nec tonitrua rauca , nec procellæ :

Dum Bona comitata Mente Fama
Destinat meritis tuis theatrum ,
Quo te carminibus canent , ab ortu
Primo solis ad ultimum cubile ,
Quæis Musæ sapiunt venustiores.

Perge , perge avibus tuum secundis
Nomen nobile faucibus profani
Vulgi subtrahere , invidoque leto.

Prome maectea , que placere possint
Choro Palladioque , Gratiisque :
Prome delicias , dapesque posthac
(Hoc te pascit Apollinarium ordo
Virorum ; hoc jubet ipse Apollo) tales ,
VALENTINE , quibus sepulcra vivens

Struxisti tibi gloriosiora ,
Quam quæ Caris amata , vel superba
Extruxit monimenta Memphis unquam.

Sic te pulcher Honos beet , favensque
Virtus : sic veteres tibi sorores

Neant stamina fortiora , eantque
Metallo è meliore semper anni.

Hanc desiderii , piique summam
Voti è pectore candido fluentis ,

Tu , cui lingua animusque melle legis
Suadæque inlita perpluit superne ,

Hoc in te fidei perenne signum ,
Mansuri accipe pignus hoc amoris.

I N
INDIAM ORIENTALEM

ANTIQUAM ET NOVAM

LUCULENTE DESCRIPTAM

A VIRO VENERANDO

D. FRANCISCO VALENTINO

QUONDAM VERBI DIVINI MINISTRO

DOCTISSIMO FIDELISSIMO

IN INSULIS

AMBOINA ET BANDA.

*I*ndia, quae genitrix gemmarum, & divitis auri
Spargis odoriferas per tua colla comas,
Cujus in adspectu roseas Aurora quadrigas
Fungit, Apollineas praegrediturque faces;
Fert animus tua regna, urbes, tua templa, domosque
Cernere, quid fluctus, quid tibi terra ferat,
Quae studia, & mores populis, quae gloria regum,
Foedera quae faciant, qualia bella gerant.
Nec mora, tentemus; sed nulla pericla subire,
Nec fuvat immensae taedia ferre viae.
Non tamen Oceani posco tractare tridentem,
Nec regere Aeoliae claustra sonora domus,

Ut mihi coerulei vastum maris aequor aranti
 Praebeat optatam ventus & unda viam.
 Non ego Triptolemi cupio fraenare dracones,
 Vel quibus Aeëtis perfida vecta fuit,
 Nec veniant pedibus Persæi talaria nostris,
 Ut mihi per coeli nubila detur iter.
 Sola VALENTINI cultissima pagina, sola
 Sufficit, haec tantae dux erit una viae.
 Haec faciet Patriae dulces non relinquere fines,
 Et tamen externas visere posse plagas.
 Hac duce, despiciam fluctus, rabidasque procellas,
 Crebraque de piceo fulmina sparsa polo,
 Et quassos scopulos, fractasque ad littora voces,
 Hic ubi navifragos mors manifesta rapit:
 Hac duce, per silvas errabo tutus opacas,
 Antra petam, humano non adeunda pede;
 Hac duce, desertas visam inviolatus arenas,
 Nulla ubi ferventem sublevat unda sitim;
 Aërios scandam montes, & inhospita saxa,
 Nubila quae celfo vertice summa secant.
 Nec mea terribiles turbabunt corda leones,
 Coeruleique angues, fulmineaeque tigres;
 Nec metuam barros immani mole minaces,
 Quaeque magis forsitan monstra stupenda feras.
 Ibo, ubi saeva ferox incendit praelia Mavors,
 Et Ganges rubras volvit, & Indus aquas.
 Insani caecas contemnam militis iras,
 Quaeque duas causas spicula mortis habent.
 Jam mihi, jam videor per aperta pericula praeceps,
 Quaecunque aut tellus, aut habet unda, rapi.
 Jam feror Aurorae per regna potentia, & adsum
 Praesens, quo cupidum me meus ardor agit.
 Prima meis TERNATA oculis flammantia pandit
 Culmina, nec levius, quam furit Aetna, furit.
 Ut propius venio, regali sanguine tinctam,
 O vere species horrida! monstrat humum.
 Tu melius tollis virides, AMBOINA, capillos,
 Qua nil, quod perflet, gratius Euris habet.
 Fallimur? an Nereus montes super arduus instat,
 Fluctibus & nubes aequiparare cupit?
 Immo ita: totum humeris montana cacumina pontum,
 Aptae magis silvas sustinuisse, gerunt,
 Et quo vix penna tendunt trepidante volucres,
 Invenit hospitium squammea turba suum.
 Illic CELEBES studiis asperrima belli
 Coeruleis scindit nubila summa jugis.

Illic magnanimis **LUCONIA** servit Iberis,
 Et clarum a regis nomine nomen habet.
 Parte alia horrendas sumit **JAPONIA** poenas,
 Grexque peris variis Xaveriane modis:
 Discite Justitiam moniti, nec avara cupido
 Tecta toga sanctae religionis eat.
 Ad Zephyrum innumeris quae surgit turribus aula,
 Nilque, nisi auratum, qua videatur, habet:
 Haec illa est, quam larga * **PARENS** humectat **AQUARUM**,
 Hanc sedem nivei Rex elephantis habet.
 Regia quae centum nitidis innixa columnis
 Undique luminibus nobile monstrat ebur;
 Illa tenet solum fulgenti adamante coruscum,
 Quo nil splendidius Phoebus ab axe videt.
 Hic sedet, & late vibrat sua sceptrum Tyrannus,
 Quem Ganges rutilus dives adorat aquis:
 Hic sedet, & plus, quam folio radiante, superbit,
 Quod **TIMUR** invictos inter habetur avos:
 Ille **TIMUR**, qui totam Asiam servire coëgit,
 Cui dedit & vinctas Africa tosta manus.
 En tua, **PERSEPOLIS**, sublimia rudera cerno,
 Quondam Thyrsigero victima caesa Deo!
 O utinam tunc, cum tua tecta superba petebat,
 Rex Macedo stygiis obrutus esset aquis!
 Forsan adhuc stares, Cyrique arx alta maneres,
 Impune & posses spernere tempus edax.
 Nunc **JAVAE** spectemus opes, & maxima regna,
 Quam famulis Nereus undique honorat aquis.
 Hic video, **MOELANA**, tui monumenta sepulcri,
 Cui nil, quo certet, Barbara Memphis habet.
 Adspicio formosam urbem, quae, nomine pulso
 Natali, Patriae nomine laeta meae est.
 O Salve Batavi sedes invicta Leonis,
 Quae caput e tumidis nobile tollis aquis.
 Ad tua fragrantis comportat littora messes
 India, & Europae munera laeta capit.
 Hinc Leo in infestos fatalia fulmina torquet,
 Hinc sociis certam praebet amicus opem.
 Evectam in tantum te nunc spectasse cacumen
 Quam juvat, ad cunas & rediisse tuas!
 Dum varios casus, & tot discrimina volvo,
 O urbs aeterni numine fulta Dei!
 Et stupeo Heroum facta haud moritura tuorum,
 Invenio Proavos, non sine laude, meos:
 Visere purpureos qui non timere Tyrannos,
 Verbaque pro Batavum fortia jure loqui:

* Flumen **MENAN**, quae vox significat Mater aquarum.

*Infidas inter gentes, saevosque tumultus
 Bellorum, vilis queis sua vita fuit:
 Plura quibus, sospes (scis ipsa) Batavia, debes,
 Quam fas est nostris enumerare modis.
 Cresce precor populis optabile lumen Eois,
 Teque oneret gazis India fusca suis.
 Cresce, & in adversos sta formidabilis hostes,
 Quodque geris merito, nomen ad astra vehe.
 Sit lauris, sit meta tuis non ulla triumphis,
 Et pereat tantis invida turba bonis.
 Quid tibi solvemus, scriptor fidissime, cuius
 India nunc Batavis tota labore patet?
 Magna tuas certe decorarent praemia chartas,
 Praemia si meritis mos posuisse foret.
 Tu Patriae, toti tu gaudes utilis orbi
 Vivere, & haec studiis unica meta tuis.
 Quid tibi (dum populis interpres pandis Eois
 Scripta salutiferi pignora certa Dei,
 Quae tot fictilium statuas fregere Deorum,
 Totque animas Stygiis eripuerè vadis,
 Quae pallens Lojola fugit, quamquam impius ille
 Tabe sua infecit Solis utramque domum)
 Quid tibi debetur? sed qui te scribere jussit,
 Cujus & auspiciis est tua ducta manus,
 Ille tuis meritis tandem, Vir maxime, solvet
 Praemia, quae nullo sunt peritura die.*

JOH. VAN DEN BROUKE.

OP DE BESCHRYVINGE
VAN
OUD en NIEUW
OOSTINDIËN,
OF
NEDERLANDS MOGENTHEID
IN DIE
GEWESTEEN,
DOOR DEN EERW. HEERE
FRANÇOIS VALENTYN,
ONLANGS BEDIENAAR DES GODLYKEN WOORDS IN
AMBOINA, BANDA, ENZ.

! VALENTYN, die daar het zonlicht komt gerezen
't Oostindisch Heidendom de Heilzon hebt gewezen,
En tweemaal u dien togt getroost tot 's Hemels eer,
Om 't blinde volk het zaat der Evangelileer,
De boodschap van genâ, trouwhartig in te planten.
Hoe heerlyk spreidde zig dat licht aan alle kanten,
En streek de duisternis van het beneveld oog,
Toen Moor en Heiden zig eerbiedig nederboog,
Om in hun eygen taal, veel klaarder dan te vooren,
d'Orakels van Godts woord uit uwen mond te hooren.

Nu lust het U, gekeert in 't lieve vaderland,
 Als in een taafereel den luisterryken stant
 Der Nederlanderen in d'Indische gewesten
 Te maalen, en hoe wyd zy hunnen zetel vesten:
 Een werkstuk uitgewrogt door uwe arbeidzaamheid,
 Alom geroemt, zò ver de zon haar glanssen spreidt,
 Door geen' ondankbren tyd, nog nydige eeuw te stremmen.
 Hier leert gy wie eerst dorst de woeste golven temmen,
 Welk volk den mast oprechtte en moedig onderfont
 Den hollen Oceaen te zeylen in den mond,
 En stout het doodsgevaar te streven onder d'oogen:
 Hoe ver de Tyriërs met vlugge zeylen vloogen,
 Hoe wyd Karthago, en oud Sidon op dien plas
 Zig waagden, zonder hulp van graadboog of kompas:
 Hoe Krète, Rhodes en Sicilië de baaren
 Niet verder kliefdan dan tot Herkules pilaaren
 En 't Gaditaansche strandt: hoe Jafon, na de vragt
 Uit Kolchos t'huis gevoert, om schooner gulde vacht,
 Op vader Bachus spoor, de zegeryke vaanen
 Ontrolde aan Gangës boord, in 't oog der Indiaanen:
 En hoe den Macedoon de zeetogt is mislukt,
 Vergeefs tot d'Indus en Hydaspes voortgerukt,
 En wat d'aaloudheid van dit land met goude zoomen
 Of wonderlyk verhaalt, of wonderlyk mag droomen.
 Gy toont waar Salomon en Hiram 't goudryk strand
 Van Ofir door hun vloot ontdekten, aan wat kant
 Zy zilver, elpenbeen en 't goud van Tharsis vonden:
 Wie naderhand dien togt zig vrugtloos onderwonden;
 En federt alles schynt in duisternis verwart,
 Tot d'Europeër, kloek en handelgraag van hart,
 Den weg naar Indië door 't roode meir dorst baanen,
 En d'ingeruilden schat van 't Oofte, aan karavaanen
 Tot by Aleppo of den Nylstroom toebetrouwt,
 Met snelle kielen zond naar 't Adriatisch zout,
 Van waar Veneedje, die gesteenten, zyde en kruiden
 Met groote winst vertierde aan 't Westen, Noord en Zuiden.
 Nog bleef Oostindië voor ons gezigt bedekt,
 Zò niet de Portugees, door winzugt opgewekt,
 Na menige onweerbuy en duizend lyfsgevaaren,
 Een andren weg naar 't Oofst gezogt had door de baaren,
 Het Afrikaansche Hoofd van goede hoop voorby;
 Toen Gama met zyn vloot in hachelyk gety

Voor 't flot des Samoryns gelukkig op quam dagen.
Sins heeft de Taag den roof van 't Ooften weggedragen,
En, schoon van Malabaarsch en Turfch geweld beloert,
Dien buit Alexandrye en Marcus ftadt ontvoert,
En dus de hartaêr van hun handel afgesteken.

De Nederlander, fchier in laag moeras en kreeken
Verfchoolen, 't flaaffche juk van 't bloedig Spanje moê,
Dat zynen vryen rug met d'Inquificyroê
Te deerelyk beftont te geeffelen en zweepen,
Zoekt ademtogt op zee door klein getal van fchepen:
En onderneemt de reis na 't Ooften om den Noord;
Daar hy vergeefs door sneeuw en ysberg henenboort,
Om agter Tartarye en noitbezogte ftranden
Langs China of Japan in Indiën te landen.
Schoon hem dees heldentogt tot drywerf is mislukt,
Hy tragt met nieuwen moed, door geene ramp verdrukt,
Al fcheen 't geval op zyn ftoutmoedigheid verbolgen,
Langs 't Hoofd van goede hoop den Portugees te volgen;
Ja zelf den weg naar 't Ooft door 't Westen in te flaan.

O SCHOUDEN die meer roem, dan eertyds MAGELLAAN,
Verdiende op dezen togt, en gy o waterhelden,
Wier naamen ik niet al kan na verdienfte melden;
L'HERMITE, HEEMSKERK, EN LE MAIRE EN OLIVIER,
SPILBERGEN, HOUTMAN EN VAN WARWYK, die zò fier
Ooftindië eerft bezogt langs heel verfcheide ftreeken,
't Voegt beft aan VALENTYN van uwen lof te fpreken,
Daar gy na ruim een eeuw door hem op nïeu herleeft,
Op nïeu weer op de tong der landgenooten zweeft;
Gy, wier hartvogtigheid aan Neerland deed gelukken
Den speceryoegft van Ooftindië te plukken,
Wat blyft de naneef uw' onkreukbren moed verplicht,
Waar voor al 't grootfch bedryf der gryze aaloudheid zwigt,
En bey van fchaamte en fpyt verbleeken moet en bloozen.

Gelyk de dageraat met goud getoid en roozen
Aan d'oosterkim verryft, en baant het gloeiend fpoor
Waar langs het daglicht klimt, en breekt de wolken door,
En doet van lieverleê de nevelen verdwynen,
En van het blaau gewelf zyn ftraalen fchooner fchynen.
Niet anders heeft de zon van Neêrlands mogentheid
In 't Morgenlandsch geweft haar glanffen uitgebreid,
Daar zy de fchaduwèn van lift, geweld en lagen,
Zò inheemsch als uitheemsch, allengs wift weg te vaagen.

Eerft wierd de Portugees verjaagt van Bantams ree,
 Ternate deelde een fchat van kruideryen meê,
 En zette alree de poort der vyf Molukken open,
 Wanneer 's Lands Vaders, om der helden moed te noopen,
 Te zetten aan hun vuur meer kragt en voedzel by,
 Den keten smeedden der vereende Maatschappy,
 Die dus met naauwer fnoer onbreekbaar faamgebonden,
 Na 't voorbeeld van den Staat en op onwrikbre gronden,
 Door eendragt met meer magt het Nederlandfch gezag
 Uitbreiden zou naar 't Ooft, in 's werelds andren dag.
 Wat is die keten fins gegroeit en volgeregen
 Met dierbre fchakelen van overvloed en zegen;
 Het nagelryk Ambon, dat Ooftersch lustpriêel,
 Was d'eerfte parel, die dit puiksnoer viel ten deel,
 Gevolgt door eene reex van eilanden en ryken:
 Het trouwloos Banda moest eerlang de vlag ook ftryken,
 Als 't nieuw Batavië zò moedig zynen kruin
 Om hoog beurde, en verrees op 't omgewroete puin
 Van Jakatra, gelyk een Fenix uit zyne affen;
 En, tot een kooptooneel van 't Ooften opgewaffen,
 't Geweld van koningen en keizers wederftont,
 En plantte zynen stoel op Javaas vrugtbren grond;
 Van waar het hoofdgebied, allengs in top geklommen,
 De wetten voorschryft aan ontelbre vorftendommen,
 En koningryken; daar nu zyne ontzagbre roe
 Zig uitftrekt van Japan tot aan Afryké toe.
 Hier ziet die Grootvorftin het Ooften al zyn waaren
 En fpecerygewas in haaren fchoot vergaaren.
 Hier offert het Molukfch gebergte geurig kruid,
 Amboina de muschaat en teere nagelspruit:
 Hier levert Perfië behangzels, ryk doorweeven
 Met zyde en gouddraad, als gefchildert naar het leven:
 Bengale ryk gefteente en allerhande kleur
 Van zyde, muscus en de lieflyke ambergeur;
 Suratte chitzen vol van bloemwerk, en fatynen,
 Damafte kleederen en gloeiende armozyen:
 De kuft van Cormandel de zuivre parelsnoer,
 Het fierlyk elpenbeen, en blinkend parlemoer.
 Ceylon, zò trots en fier op zyne boompluimaadje,
 De verfchgefchilde fchors van zyn kaneelboffchaadje:
 De Samoryn een oogft van peper blank of graau,
 En eedle gember dik en welgevoed van klaau:

't Chineefche porcelein, de theerank groen van blaaren,
't Japanfche lakwerk en de goud- en zilverbaaren,
Ja 't vloeit hier al naar toe, van d'Ooft- en Westerkant,
Wat d'Yftroomdichter in den kreits van Morgenland,
Op 't vliegend paard van prins Bellerophon geftegen,
Op zyn vermaarden togt ontmoette t'aller wegen.

De Maatschappy zent hier ook Neerlands waaren heen,
En maakt met groot gewin den Oofterling gemeen,
Op 't nieuw Batavifch ftrand, uit volgeladen boorden,
Al wat zy zaamlen kan uit Zuiden, West en Noorden.

O Maatschappy, die by het nugtre morgenlicht
Met zò veel zegening uw zetel hebt geficht;
O! Oceaanvorftin, wiens hoogheid en vermogen
Een rey van koningen met neergeslagen oogten
Eerbiedig hulde doen, en van uw hoogen troon
Beleenen hunnen ftaf en goude fluijerkroon;
Voor U moet Tyrus en Karthagoos roem befwyken,
Voor U d'aaloudheid met haar watertogten wyken:
Die 't goud van Ofir ziet gefort in uwen fchoot,
Ja zò veel rykdom als oit Salomon genoot;
Juweelen, elpenbeen en kruiden en gewaaden,
En d'uterlyke pracht van edele fieraaden,
Waar meê zyn Hoogelied bekleed de fchoone Bruid,
't Stroomt al u toe en valt uw koophof hier ten buit.
Dit zet uw godsvrugt aan dien rykdom te befteden
Om Christus waare Kerk, zyn dierbre Bruid, te kleeden,
Als eertyds Salomon en David, die getrouw
Hun fchatten heiligden aan 's Heeren Tempelbouw.
Gy, die uw veftingen als peerlen en robynen,
Als diamanten en fapieren ziet verfchynen,
En 't goud en ryk gefteente in uw gebied bevat,
Daar 't nieuw Jerufalem mê pronkt in 't Heilig Blad,
Went ook na 't Hemelfch goud Godsdienftig uw gedagten,
Daar zò veel Heidenen, zò veelerlei geflagten,
Als fchynen voor uw zorg te wezen uitgefpaart,
Om onder hen Godts ftadt te flichten hier op aard,
Te fpreiden 't Kruisgeloof in d'Oofterwereldftreken,
Waar voor de halve maan van Meccha moet verbleeken.
De veder, die hier maalt uw luifterryken ftant,
Geeft daar toe middelen van nadruk aan de hand,
Daar zy, in yver nooit verflaauwt, maar onbefweken
Vertolkte in d'eigen taal, die d'Indiaanen fpreken,

Godts nimmerfaalbaar Woord, die onwaardeerbare Bag,
 Waar by juweel nog goud van 't Oosten haalen mag.
 De Brachman, opgewiegt in bygeloovigheden,
 Beveelt den Indiaan de reiniging der leeden
 In 't levend kristalyn van Ganges breedten vloed,
 Te deerelyk helaas! met ydle hoop gevoed,
 Van ziel en lichaam bei te zuivren in die plassen;
 Heel anders wiert zyn ziel gereinigt en gewassen
 In Christus dierbaar bloed, indien dees Oceaan
 Vol heilverborgenthêen hem eens mogt openstaan.
 Ay wilt dan dat kleinood den Heiden overgeven,
 Dien zielverkwikbren reuk van 't eeuwighduurend leven;
 Zò zet gy 't Oosten eens zyn schat met winst betaalt.
 Zò groei uw Mogentheid en rykdom onbepaalt.
 Zò tref geen storm voortaan uw rykgeladen' vlooten,
 Maar Neerland, langs hoe meer met zegen overgoten,
 Zie d'yzere eeuw door u in louter goud verkeert,
 O! Fenixmaagd, wiens jeugd nog eeuw nog jaartal deert,
 Ja zelfs den ouderdom des Fenix zal verduuren.
 Zò moeten all', wie u met nydig oog begluuren,
 Vergeefs hun pogingen zien tegen u gekant,
 En slyten hun gebit op harden diamant.

En gy, o! VALENTYN, wiens onbesproke veder
 Hier zò veel' zaaken, zò veel' wondren stelt ter neder,
 Vergeef 't myn Zangeres indien ze U niet naar eisch,
 Maar slechts in schemerlicht, kan volgen op de reis,
 By zò veel koningen, eilanden, ryken, steden,
 Zò vol verscheidenheid van Godsdienst, wetten, zeden;
 Indien zy hoog gebergte, en rotz, en wildernis,
 En boschen vol gediert', waar aan geen tellen is,
 Voorby stapt, zò veel zeen en meeren en rivieren,
 En al de zeldzaamheen, die in haar' omtrek zwieren,
 Moet overflaan, uit schroom voor 't gloeiend morgenlicht.

Maar Gy, gewoon de zon te zien in 't aangezigt,
 En, als een adelaar op onvermoeide pennen,
 Al 't mindre pluimgedierte in vlugt voorby te rennen,
 Wat dankbaarheid is U gansch Neêrland niet verschuld?
 Hoe waardig is uw kruin met lauwerloof gehuld?
 Hoe waardig is uw naam in marmersteen te praalen?
 Die d'eer uws Landgenoots zò hoog weet op te haalen,
 Dat geenerhande volk, beschaafd en onbeschaafd,
 Aaloud en hedendaagsch, zyn' roem te boven draaft,

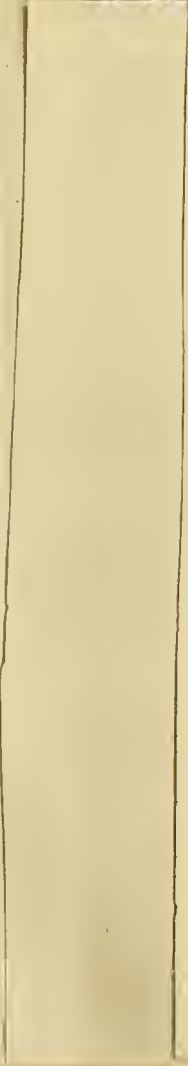
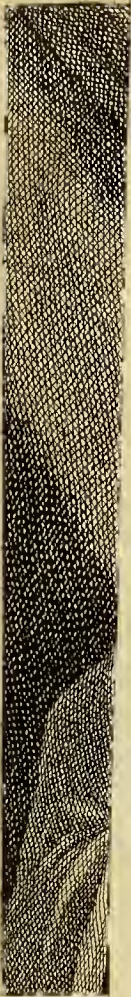
* * * * *

Die,

Die, oit op 't spoor gevolgt van land- of waterhelden,
Van 't Indiaansch gewest in hun kronyken melden.
De Morgenlander lang voorheen uw zorg vertrouwt,
Is u niet min verplicht, o wakkre Kriftherout:
Doch word op aard geen krans gevlogten om uw haaren,
Die uw verdienste en deugd naar eifch kan evenaaren,
Zò zy d'Aardsherder zelf uw fchild en dierbre loon,
Die fiere uw voorhoofd met d'onsterflyke eerekroon;
En wil aan de Oosterkerk nog lang Gezanten fchenken,
In hunnen dienst getrouw; door lief nog leet te krenken;
Zò word' zyn lamm'renkoy, nu 't aardryk door verftroit,
Verzamelt, en zyn Kerk in vollen glans voltoit.

JOANNES VAN BRAAM.

***** 2

Naa-

FRANCISCUS VALENTINUS. DORE. R. 1681. 1715.

Nuper VERBI DIVINI MINISTER AMBOINENSIS. Etat: 58

*Ora VALENTINI totius, cui signa rependit
 Eximius meritis premia nulla dies
 • Licet hoc est, Oratio cui bis iustitias ad omnes
 • erratum Cui transsit ad ecce plagas*

*• Nunc velicus, Boreas, Zephyrusque & arvensis, iuster
 • Conspiciunt scalis quicquid & Curus habet
 • Nunc opere eterno, non inaequivalens, est
 • Posteritas illis te veliet usque suis.*

I. Inghius

Vertaaling van het Latynsch EPIGRAMMA,

Onder het Afbeeldzel.

Hier ziet gy VALENTYN na 't leven afgemaalt,
Wiens arbeid nimmer kan na waarde zyn betaalt.
Het Oosten, tweemaal van hem door en door gekroopen,
Komt met hem uit zyn as rondom de wereld loopen.
Noord, West, en Zuid beschoud nu 't Oost, en kykt zich blind
Aan zoo veel wondren, die men hier te kyken vind.
Geluk, kroonwaarde Man! voor al uw naarstig werken,
Draagt u de onsterfelykheid op onvermoeide vlerken.

J. J E N S I U S.

Op het A F B E E L D Z E L van den
E E R W A A R D E N H E E R E
F R A N C O I S V A L E N T Y N,
Met de bygevoegde Sieraaden.

APelles BOONEN's kunst vertoont de beeltenis,
Des wakk'ren VALENTYNS, getroffen naar het leven,
Zyn boezem, die van 't merg der Godtspraak swanger is,
Word door het yverlicht der waarheid aangedreven,
Den weerschyn van dien glans aan 't blinde Heidendom,
Weleer zyn' voesterling, gulhartig mê te deelen.
De Afgodery beswymt, en de Alkoran word stom,
Nu de Oosterkerk, zò ryk omvlogten met juweelen,
Doch ryker door Godts Geest, wiens licht haar' kruin bestraalt,
Dien Leeraar, haar weleer zò dierbaar, uit de handen
Der Dordsche maagd ontfangt, die als Minerve praalt,
Vermaard door vrygeboor'ne en edele Verstanden.
* *Dat Boek*, het welk Godts hand beschreef met louter goud,
Vol heilverborgentheên, legt open aan haar' voeten,
Zò als het VALENTYN heeft in 't Maleytsch ontvoud,
't Geen Mandaryn en Moor, geknield, eerbiedig groeten.
Thalia, die haar' harp van roufloers heeft ontkleed,
Verbeeld de blydschap nu van vrienden en van maagen,
Van zang- en kunstgenoot, wier droevig hartenleet
Verzagt is, nu hy, noit meer 't vaderland te ontdragen,
Alleen in beeltenis niet by hen woond en leeft,
Maar ook zyn aangezigt weer voor hunne oogen zweeft.

* *El Kitab.*

J O A N N E S V A N B R A A M.
* * * * *

Naa-

Naamen der Perſoonen die dit Werk met hunne Inteekening hebben gelieven te begunſtigen.

De H E E R E N,

Johannes van Oorden.	I	Bernardus Holthuiſen.	I
Peter Anthoni de Hubert, Heere van Kruiningen.	I	Franciſkus van Munnikshoven.	I
Johan Willem de Groulart, Heere van Zurifler.	I	Viſſcher, Predikant primarius van de Kerk van St.	I
Nicolaas Michell, gr. p.	I	Marten, te Bremen.	I
Leonard Beels.	I	Theod: de Haafe, van de Mariekerk, Profefſor in	I
Secretaris Bekring.	I	de Theol. te Bremen.	I
Gerard Schaak.	I	Coenradus Iken, Pred. primarius in de St. Stevens-	I
Koenraad Chriſtoffers, gr. p.	I	kerk en Profefſor Theol. te Bremen.	I
Joannes van Meerwyk, gr. p.	I	Henr: Eicker, Predikant van de St. Stevenskerk, te	I
Louis Boddens.	I	Bremen.	I
Diderik van Buren, gr. p.	I	Chriſtaan Jonk, gr. p.	I
Mr. Peter d'Orville.	I	Jan Goeree.	I
Wilhelmus Vaay.	I	Ægidius Tolling.	I
Mr. Adriaan Valtrik, Schout te Zuilen.	I	Fiscaal W: Nobelink.	I
Karel Bouman.	I	Nikolaas Blaapoot, gr. p.	I
Melchior de Ruiſſcher, gr. p.	I	Dr. Jan Fred: Helvetius.	I
Leonard van Hoefen.	I	Herman Aatfz.	I
Dirk Beels.	I	George Bruin, gr. p.	I
Joh: Boots, junior.	I	Jan Balduin Schulte.	I
Siegebert Haverkamp, Prof. Ling. Gr. & Hiſt.	2	Jacobus Viſſcher.	I
Jan de Veer.	I	Mr. Arnoldus Elias.	I
Cornelis van Dokkum.	I	Willem Karnebeek.	I
Jan Everhard Meye.	I	Pieter Nobel, gr. p.	I
Dionys Boots.	I	Mr. Joannes Slicher Thomasz.	I
Jan Goeree.	I	C: O:	I
Cornelis Hartwyk, gr. p.	I	A: de Rogiffart.	I
J: van den Velde.	I	Sommer en Gerbhart.	I
Cornelis Kol, Burgermeefter tot Ankeveen, gr. p.	I	Mr. Jacob de la Baſſecour, Penſionaris der Stadt	I
Michiel Bruinvifch, gr. p.	I	Amſterdam.	I
Karel d'Amour, gr. p.	I	Cornelis van Rhyn, Predikant te Zutphen.	I
Cornelius Houthof.	I	Daniël de Rees, Predikant te Wydeniſſe.	I
Paulus van Ooſtbroek.	I	Willem Bel.	I
Daniël Parvé.	I	Mr. Hendrik Carbaſius, Raad en Prefident Schepen	I
Eppo Botterman.	I	te Hoorn.	I
Tonke Modderman.	I	Seger Lakeman en Compagnie.	I
Wilh: Vonk.	I	A: van Hoorn.	2
Hendrik Blank.	I	G: van Erberfeldt, M. D.	I
Swert Franſen.	I	Jacob Balde.	I
Willem ter Hell, Koopman tot Bremen, gr. p.	I	H: J: Reinik, Ritmeefter.	I
Joan Adam Geys.	I	Balthazar Lakeman, 12 kl. en 3 gr. p.	15
Jan George Reusner.	2	Mr. Simon Emting.	I
Coenraad van Beuningen.	I	Otto Pas.	2
Ysbrand Gysbert Arlebout, Med. Doctor.	I	Paulus Kröger.	I
Michiel Leidak.	I	Adriaan Loofius.	I
Frans Balde.	I	Mr. Jan Snoek.	I
Arent Pieterfz Sluik.	I	Pieter Bruinſteen.	I
Theodorus de Leeuw, Heer van Abkoude en Bam-	I	Hendrik Meiſenheim.	I
brugge, gr. p.	I	Markus van Weert.	I
Pieter Muilman, Schout.	I	Willem van der Meer, junior.	I
Jeron: Johan Schulte.	I	Joannes van Enſt.	I
Henr: Wolfzen, Burgermeefter te Elburg.	I	Jacob Speciaal.	I
Carel van der Bourg, te Frankfoort.	I	Gideon de Graaf.	I
Jan Sandyk.	I	Quirinus Collard, Schepen en Commiſſaris Inſtruc-	I
Jan van Riebeck, gr. p.	I	teur van hunne Hoog Mog: te Maaſtrigt.	I
Gerard Stegman.	I	Jacob de la Marlier.	I
Pieter van der Meulen.	I	Samuël Lugtmans.	I
Paulus Stegman.	I	Jacob Spiegelmaaker.	I
Gerard van Midlom.	I	Pieter Roelofsz de Leeuw en Zoonen.	I
Hend: Swart tot Texel.	I	Jacobus Konynenberg.	I
Johan van Sevenhuiſen.	I	Philippus de Graaf.	I
Gilles Clermont.	I	Mr. Gerard Burghout.	I
Martyn van Berghem.	I	Frans van Aken, Franſz.	I
Johannes Roldanus.	I	Weffel de Bruin.	I
- - - Ooſterwyk, 1 gr. 1 kl. p.	2	Kornelis de Boer.	I
Andries Pels en Zoonen, voor de Heer de Ko-	I	Casparus Coſterus, gr. p.	I
ning, gr. p.	I	Nicolaas Oortmans.	I
Chriſtiaan van Perſyn, Ambagtsheer van Loenen.	I	Pieter Duits.	I
J: T:	I	Ifak Muylſart.	I
Hendrik Strik, 11 kl. 2 gr. p.	13	Johan Moerkamp.	I
Jan Cliquet.	I	Johannes Kockebakker.	I
Fred: Chriſtiaan Sobbe.	I	Dr. Jan Filip Braine, te Dantzig, gr. p.	I
Johannes van Doelen.	I	David Raillard.	I
Jan Kuik.	I	Hendrik Engebrecht.	I
Hendrik Schryver.	I	Servaas Evermans.	I

NAAMEN DER INTEEKENAARS.

De HEEREN,

Jacobus Heefer.	1	P: de Hond, gr. p.	2
Dionys Molenaar, Directeur van den Levantschen Handel.	1	Hendrik Roskam.	1
Jean Knobbe, gr. p.	1	Lodewyk van Dam.	1
Nikolaas Spring, gr. p.	1	A: Dykhuizen.	6
Jan Gerard Amelding.	1	Hendrik Maurits Eyk.	1
Samuël Schoonewald.	1	Hendrik Smint.	1
Sybrand Cats, in den Haag.	1	Joachim de Bruin.	1
Jan Everhard Graver, junior, gr. p.	1	Hendrik Ditmars.	1
Jan Feitama.	1	Pieter van der Burg.	1
Hendrik van Recklinghuizen, gr. p.	1	Collegium Medicum Harlemeute.	1
Jan Uillenbroek, gr. p.	1	Willem van Kessel.	1
Jacob Meinertshagen.	1	Fredrik Bouquet, 1 gr. 2 kl. p.	3
Zyn Excell: d'Envoié van Meinertshagen.	1	Jeronimus Haring.	1
Jacob Strander, 2 gr. 2 kl. p.	4	Hendrik Haring.	1
Jan Archer.	1	Nicolaas Wildeman.	1
Mr. Hendrik Tatum.	1	Willem Hugaart.	1
Jacob Raket.	1	Philip Stops.	1
Matthias van Woensel, Predikant te Sneek.	1	Aalst de Bruyn.	1
Laurens Das.	1	N: N:	1
Mr. Jacob van der Duffen, Bailjuw van Amsteland.	1	Charles Testart.	1
Jan Koster.	1	Pieter Geedorff de Jongen.	1
N. N.	2	Frederik Roest.	1
Mr. Albert Koning, Oud Burgermeester te Hoorn.	1	Moses du Val.	1
Petrus van Wallendal, Predikant te Hoorn.	1	Simon Bevel.	1
Dr. Nicolaas Lakeman, Oud Schepen te Hoorn.	1	Gerard Boelema.	1
Cornelis van den Berg.	1	Salomon Stuytelink.	1
Jacob Voorhoek, Schepen te Sneek.	1	Abraham Alardyn.	1
Willem van de Water, 2 gr. 15 kl. p.	17	Paulus Akerflood.	1
Willem Hengft.	1	Cornelis de Graaf.	1
Mr. Leonardus Versluis, gr. p.	1	Pieter de Hollander.	1
Joan van Norden.	1	Joannes van Mater.	1
François van Limborg.	1	Gualtherus de Raad, gr. p.	1
Mr. Ferdinand van Collen, Heere van Gunterstein, Tienhoven, Hooftofficier en Raad der Stadt Amsterdam, gr. p.	1	Willem Kops.	1
David van Lennip, gr. p.	1	Matthys van Lee.	1
Mr. Mattheus van Hartogveld.	1	Pieter Hufson, 2 gr. 4 kl. p.	6
Joan Carel de Roo.	1	Procureur Loeff.	1
Joachim van Rendorp, Heere van Marquette.	1	Mr. Charles Codde.	1
Otto van Thol.	1	Jan de Mey, Heere van Lekkerland.	1
Abraham Romswinkel, gr. p.	1	Daniël de Lange.	1
Jan de Bakker, junior.	1	Jacob van der Cloes.	1
Fredrik Terhoeven.	1	Gabriël Scholten.	1
Pieter Boumeester, gr. p.	1	Joannes Vifch, gr. p.	1
Pieter Pergeriits.	1	Hendrik Schouten.	1
Gilbert Schouten.	1	Joannes Rypland.	1
Hendrik Altena.	1	Joannes van Heuven.	1
Doede Serps Bakker.	1	Isaïc van der Vinne.	5
Zeger Alardin.	1	Cornelis Schouten.	1
Jan Fleon, gr. p.	1	Ewout Os, Juris Utr. Studiosus.	1
Pieter de Fremery, gr. p.	1	H: Bóll.	1
Waasbergen.	2	Gerard van Berkel de Sick.	1
Jan Swart.	1	Gerard Brand.	1
Balthazar Sweers, gr. p.	1	Gerard Doesburg.	1
Burgermeester Jan Corver.	1	Procureur Johan van Kampen.	1
François Beeltfnyder.	1	Gerard Winterswyk.	1
Nicolaas Swammerdam.	1	Mr. Jacob Briel, Burgermeester.	1
Coenraad Smith.	1	Mr. Nicolaas Bogaart, Heere van Belois.	1
Thomas Engelmans.	1	Theod: van den Houte, Predikant te Maasland.	1
Suffridus Westerhuis.	1	Herm: van den Houte, Predikant te Oostvoorn.	1
Dirk Rank, 1 gr. 6 kl. p.	7	Mr. François Bogert.	1
Jacob Verheiden.	3	Maximiliaan de Rave.	1
Nicolaas Lemmers, gr. p.	1	Johan van Steeland.	1
Hubertus Sluyter.	1	Simon van Steeland.	1
Jan Roman.	1	Mr. Willem Vlaardingewout, 1 gr. 1 kl. p.	2
A: V: N: L:	1	Reiniër Boitet, 2 gr. 6 kl. p.	8
De Ruiter.	1	N: N:	1
D: N:	1	N: N: gr. p.	1
Cornelius Leliveld.	1	A: de Rogiffart, gr. p.	1
Jacob Jofias van Bredehof, Heere van Hobrede, Secretaris van 't Ed: Mog: Collegie ter Admiraliteit in West Vriesland en Noorder Quartier, en Pensionaris der Stadt Hoorn.	1	Professor Casparus Commefin.	1
Ioan Eakeman.	1	Gerrit Reints Beerta.	1
		Conrector Abraham Buning.	1
		Cornelis van der Wolf, Burgermeester te Medenblik.	1
		Bartholomeus de Moor, Professor in de Medicynen, gr. p.	1
		J: van Ellinghuizen.	3
		Simon Schynvoet.	1
		*****	3

N A A M E N D E R I N T E E K E N A A R S .

D e H E E R E N .

<p>Mr. Jacob van Oudenstein, Burgermeester tot Alkmaar. 1</p> <p>Gillis Dams, gr. p. 1</p> <p>Iuffrouw Margareta Commelin. 1</p> <p style="padding-left: 2em;">de Wed: A: Moetjes, gr. p. 1</p> <p style="padding-left: 2em;">de Wed: Berlinkhof. 1</p> <p>Jacob van Poolsum, 2 gr. 14 kl. p. 16</p> <p>Reynier Ottens. 1</p> <p>Hermanus Mellema, Lt. Colonel en Directeur van de Fortificaatien van den Staat der Vereenigde Nederlanden, enz. 1</p> <p>Doitfe Sibrands Diklond. 1</p> <p>Generaal Majoor Frederik van Grovestins. 1</p> <p>Hendrik Halma, Landschaps en Academy Drukker der Ed: Mog: Heeren Staaten van Friesland. 1</p> <p>Petrus van Rooyen, Predikant tot Goes. 1</p> <p>Andreas Somerzee, M: D: en Raad tot Goes. 1</p> <p>Jacobus Ruich. 1</p> <p>Sacharias Coenraats, Predikant tot s' Hr. Heyns Kinderen en Wisskerke. 1</p> <p>N: K:</p> <p>Pieter Smits. 1</p> <p>Albertus Freje. 1</p> <p>Jean François Lucas. 3</p> <p>Willem Kluyt. 1</p> <p>Jacob Broedeler. 1</p> <p>Hendrik van den Aak. 1</p> <p>Jan Okkers, Penfionaris der Stadt Zierikzee, en Opperboekhouder der Oostindische Compagnie ter Kamer van Zeeland. 1</p> <p>Hartman de Custer. 1</p> <p>Simon Breur. 1</p> <p>Adriaan Bogaart. 1</p> <p>Jacobus Brants. 1</p> <p>Mr. Dominicus Roosmale. 1</p> <p>Mr. Marinus Groeninx. 1</p> <p>Arnoldus Beverman. 1</p> <p>Rutgert van der Heym. 1</p> <p>Bernard Sas. 1</p> <p>Herbert van der Mey. 1</p> <p>Reynier van Doesburg. 1</p> <p>Johan van Doesburg. 1</p> <p>Philippus Lofel. 6</p> <p>Jan Bout. 1</p> <p>Willem Vink, M: D: 1</p> <p>Job van Aaken. 1</p> <p>Lodewyk van Steenhakker. 1</p> <p>Mr. Jacob Gouwen. 1</p> <p>Cornelis Spruyt. 1</p> <p>Hendrik Celosse. 1</p> <p>Wilhelmus van Slingeland, Predikant te Sleeuwijk. 1</p> <p>Pieter Brandwyk van Blokland, Heeren Pieterfsz. 1</p> <p>Mr. Barthout van Slingeland, Heeren Barthoutfsz. 1</p> <p>Joannes Witteboll. 1</p> <p>Pieter Patroon. 1</p> <p>Adriaan de Zoete. 1</p> <p>Bartholomeus van Segwaart. 1</p> <p>Carel Borch: Voet. 1</p> <p>Mr. Arnold Duyrkant. 1</p> <p>Mr. Sebastiaan Braets. 1</p> <p>Adriaan Hekkenhoek. 1</p> <p>Gysbert van Aalf. 1</p> <p>Mr. Matthys Beelaerts. 1</p> <p>Van Ryfoort en Comp. 1</p> <p>Jan Rudolf Broemken. 1</p> <p>Johan Halling, Bailliu van Zuidholland, enz. 1</p> <p>Johan de Haan, gr. p. 1</p> <p>Jan de Court. 1</p> <p>Philips van Haarlem. 1</p> <p>Petrus Hodenpyl, Predikant te Zierikzee. 1</p> <p>Mr. Johan van Neurenberg. 1</p> <p>Anthony Repelaar, Heeren Hugenfsz. 1</p> <p>Mr. Johan van den Broucke. 1</p> <p>Mr. Johan van der Burch, Heere van Niemantsvriend. 1</p> <p>Mr. Gerard Francken. 1</p> <p>Ægidius Francken, Predikant te Maasfluis. 1</p>	<p>Cornelis Terwe. 1</p> <p>Dr. Cornelis van Kruiskerken. 1</p> <p>Mr. Adriaan Halling. 1</p> <p>Raadsheer Adolf Visscher. 1</p> <p>Jacob van der Duffen, Burgermeester der Stadt Dordrecht. 1</p> <p>Mr. Samuël Everwyn. 1</p> <p>Cornelis Vereyk. 1</p> <p>Johan van Wageningen. 1</p> <p>Johannes van Gemert. 1</p> <p>Jan de Bruyn. 1</p> <p>Mr. Jacob van de Graaf, Mr. Adriaanfsz. 1</p> <p>Hugo Repelaar, Burgermeester der Stadt Dordrecht. 1</p> <p>Johan de Witt. 1</p> <p>Cornelis de Witt. 1</p> <p>Mr. Johan Diderik Pompe van Meerdervoort, Heere van Meerdervoort. 1</p> <p>Pieter van der Kemp. 1</p> <p>Gerard Kloek, Predikant te Sprang. 1</p> <p>Mr. Hendrik Braets. 1</p> <p>Affuerus van der Straaten. 1</p> <p>Pieter Brandwyk van Blokland, Vryheer van Blokland. 1</p> <p>Matthys Bax. 1</p> <p>Mr. Willem Reepmaaker, Heere van Strevelshoek. 1</p> <p>Hendrik van Bracht. 1</p> <p>Herman Boonen. 1</p> <p>Ian Bout, Vryheer van Lieshour. 1</p> <p>S: C: V: 1</p> <p>D: V: B: 1</p> <p>Dirk Marchal. 1</p> <p>Ian van Nispen, Gerardfsz. 1</p> <p>Thomas Hechters. 1</p> <p>Nicolaus Lydius, Predikant te Maasdam. 1</p> <p>De Mony, te Breda. 1</p> <p>Bartholomeus van Gelsdorp. 1</p> <p>Adriaan Snouk, gr. p. 1</p> <p>Albertus Kastendyk. 1</p> <p>Hubert van den Burggraaf. 1</p> <p>Pieter Warnier. 1</p> <p>Pieter Keur. 1</p> <p>Adriaan Braets, Jacobfsz. 1</p> <p>Capt. Cornelis van de Graaf. 1</p> <p>Mr. Simon van Slingeland, Secretaris van den Raad van Staate. 1</p> <p>Gerardus Douwius, Predikant te Meerkerk. 1</p> <p>Casparus Ribaut. 1</p> <p>Martinus Boffchaart. 1</p> <p>Roelof Eelbo, Burgermeester der Stadt Dordrecht. 1</p> <p>François van Bochoven. 1</p> <p>Arnold Willis, 5 gr. 13 kl. p. 18</p> <p>Abraham van Hoey, Rekenmeester van de Graafelyke Domainen, gr. p. 1</p> <p>Antony de Vogel. 1</p> <p>Daniël de la Motte. 1</p> <p>Gillis Heynsfus. 1</p> <p>Iacob Boutkan. 1</p> <p>Ian Gobeek. 1</p> <p>Ioan van de Velde. 1</p> <p>Ioh: Hofhout, 1 gr. 8 kl. p. 9</p> <p>Adriaan Beman. 3</p> <p>Mofes Haasverberg. 1</p> <p>Gysbert Burgmans. 1</p> <p>Mr. M: Vlaardingerwout. 1</p> <p>Johan van Ravestein. 1</p> <p>Weduwe Nicolaas Bos. 7</p> <p>D: van Lynden tot de Park, Overste, enz. enz. 1</p> <p>Anthony van der Mey. 1</p> <p>Ary van Dortmont. 1</p> <p>G: Op ten Noorth, Momber des F: Gelre en Gr: Zutphen. 1</p> <p>Willem Heggens. 1</p> <p>Wilhelmus Bongaars. 1</p> <p>Mr. Johan van Buitenheim, Borgermeester der Stadt Vliffingen, &c. &c. Bewindhebber der Oostindische Compagnie ter Kamer van Zeeland, gr. p. 1</p>
---	--

NAAMEN DER INTEEKENAARS.

De H E E R E N,

Mr. Dingeman Adriaan Dingemans, Heere van 's Schravenhoek.	I	Thomas van Rhee.	I
Mr. Jacob van Grypskerken, gr. p.	I	Iohan François Leitfus.	I
Vice-admiraal Ian Cornelis Ockerfz, gr. p.	I	Daniël de Smidt.	I
Nicolaas Ian van Hoorn, gr. p.	I	Cornelis Hoek.	I
Nicolaas Lambrechtzen, gr. p.	I	Anthoni Sterk.	I
Willem Derris, M: D: gr. p.	I	Willem de Klerk.	2
Colonel Iannis Baart, gr. p.	I	Leendert Bakker, gr. p.	I
François Cateau, gr. p.	I	Mr. Pieter Boddaart, Griffier ter Admiraliteit in Zeeland, en Leenhove van Vlaanderen.	I
Eprahem Mangelaar, gr. p.	I	Ian van den Boffche.	I
Capt. Ioris Adriaanfz, gr. p.	I	Aarnoud Helvetius, Anatom: & Chirurg: Lector, en Stads Doctör te Middelburg.	I
Boudewyn de Iager.	I	Gregorius Herklots.	I
Capt. Iacobus Tobiaszen.	I	Mr. Iacobus Ockerman.	I
Ioris Ianfz Verschale.	I	Mr. Petrus Reaal Paspoort, Schepen en Raad der Stadt Middelburg.	I
Gillis de Paaynaar, gr. p.	I	Mr Cornelis van de Putte, Bewindhebber der West-Indifche Compagnie ter Kamer van Zeeland.	I
Burgermeester Gelein Hurgronie, gr. p.	I	Iohan Cornelis Radermacher, Griffierter Thesaurie der Stadt Middelburg.	I
Mr. Iacob Winkelman, gr. p.	I	Mr. Pieter Sandra, Rekenmeester der Westindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland.	I
Mr. Ian François van Hoogendorp, gr. p.	I	David Sandra.	I
Mr. Willem Barent Lambrechtze, gr. p.	I	Daniël Schorer, Ioh: Fil: Griffier ter Weeskamer der Stadt Middelburg.	I
Vernier Danckaarts, gr. p.	I	Mr. Iohan Steengragt, Pensionaris der Stadt Middelburg, en Bewindhebber der Oostindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland.	I
Abraham Krouf, gr. p.	I	David van Visvliet, M: D: en Rentmeester der Graaffelyke Rentieren van Zeeland.	I
Thomas van Dishoek, gr. p.	I	Iasper de Vos, Gecommitteerde ter Rekenkamer der Graaffel. van Zeeland.	I
Ian Tange, gr. p.	I	Christoffel Wouters.	I
Samuël Willegaarts, 1 gr. 2 kl. p.	3	Hendrik van Hoekke.	4
Iaac Bruas.	I	Wed: Rubert, te Middelburg, 2 gr. 3 kl. p.	5
Ioris Adriaan Taarlink.	I	R:G: van Yffelmüyden, Commandeur van Steenberg:	I
Simon Pilletier.	I	Hugo Cornets de Groot, Oud Burgermeester van Bergenopzoom.	I
Bartholomeus van Halen.	I	Christiaan Boonen, gr. p.	I
Pieter Ribaut.	I	Pieter van Hoorn junior, gr. p.	I
Rombout Mindels.	I	Reynier Broenken, gr. p.	I
Mr. Daniël de Keyfer.	I	Bernardus Sandyk, Predikant in 's Gravenhåge, gr. p.	I
S: van Suuren.	I	Professor Ioannes Iens, gr. p.	I
Mr. Pieter Boddaart, Burgermeester der Stadt Middelburg, Bewindhebber der Oostindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland.	I	Pieter Onderwater, gr. p.	I
Mr. Willem van Citters, Burgermeester der Stadt Middelburg, Bewindhebber der Oostindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland.	I	Mr. Ioos de Jonge, gr. p.	I
Mr. Levinus Ferdinandus de Beaufort, Gecommitteerde Raad, mitsgaders Raad ter Admiraliteit in Zeeland, wegens Tertolen.	I	Gideon de Voogt, gr. p.	I
Mr. Dignus François Keetlaar, Secretaris der Ed: Mog: Heeren Staaten van Zeeland.	I	Van der Loeff, gr. p.	I
Mr. Abraham de Brauw, Raadsheer in 't Ed: Mog: Hof en Raad van Vlaanderen.	I	Adam van der Duyn, gr. p.	I
Iohannes Plevier, Predikant te Middelburg.	I		
Iacobus van Visvliet, M: D:	I		
Bafinus Diërs de Ras.	I		

BERICHT voor den BOEKBINDER

Om de Kaarten en Teekeningen, behoorende tot deze twee eerste Deelen, te plaatzen.

In het eerste Deel van OUD en NIEUW OOST-INDIEN, en des selfs eerste onderdeel, genaamd NEDERLANDS MOGENTHEID.

De Titel-Prent.	
De Afbeelding des Schryvers Gedichten.	***** 2 by de
No. I. A. De Algemene Kaart van Oost-Indiën,	Fol. 1
I. Een Kaart der Philippines.	148
II. De Baey van Manilha	152
4. De Stad Manilha.	154
5. Aquapulco.	161

In de Beschryving der MOLUCCOS, zynde het tweede onderdeel.	
A. A. De Kaart der Moluccos,	- Fol. 2
B. B. De Stadt Ternate, en Malejo,	- 5
C. C. Gamma Lamma's Vesting, op de zelve Plaat van Ternate.	- 5
D. D. Een Mistice Vrouw,	- 18
E. E. Kaart der Talautse Eylanden,	- 37
F. F. De Kaart van 't Eyland Sangir,	- 42
G. G. 't Eyland Makjan.	- 91
IV. Brief des Konings van Batsjan.	121
H. H. 't Eyland Batsjan.	125

Tot het tweede Deels eerste onderdeel, genaamd de Beschryving van AMBOINA.

No. I. De Landvoogdy van AMBOINA, met des selfs onderhoorige Eylanden	
II. De Kaart van 't Eyland BOERO,	} 3
IV. Het Binnen-Meir op BOERO'S Gebergte,	
III. De Hoofd-Vesting van BOERO, en de Pagger Defensie.	} 9
V. De Dorpen op MANIPA, en de Vesting Wantrouw,	
VII. Cambello en des selfs Vesting,	} 9
VIII. - - - Platte Grond, en een Land-Geficht van 't zelve,	
VI. Het Eyland MANIPA, en een Manipees Orang Kaja op zyn Landwyse Ichermutselende, item een Manipees in zyn gewoon Gewaad.	} 32
XIX. Kaart van 't Eyland Noessalaoet,	} 44
XXI. Kaart van 't Eyland Honimoa,	
XXIII. Kaart van 't Eyland Oma,	} 44
IX. Laala, en Compagnies Sagoe-Bosch,	
X. Loehoc, en de Vesting Overburg,	} 44
XII. Saway,	
XI. Nieuw Liffabatta,	} 53
XIII. Rarackit,	
XIV. Keffing,	} 53
XV. Roemakay,	
XVI. Kamarien,	} 83
XVII. Caybobo,	
XX. De Vesting Beverwyk op Noessalaoet, met de Dorpen Sila, en Leynitoe,	} 83
XXII. A. De Vesting Duurstede, &c. op Honimoa,	
XXII. B. Platte Grond dezer Vesting,	} 96
XXIV. Haroeko, en de Vesting Zeelandia,	
XXV. Kaart van 't Eyland Amboina op zich zelve,	} 96
XXVI. Hila, en de Vesting Amsterdam,	} 100
XXVII. De Moorsche Tempel op Hila,	
XXVIII. De Vesting Rotterdam op Larike,	} 100
XXIX. De Pas Baguwala, en de Vesting Middelburg,	

XXX. De Stadt Amboina, of Ambon,	} 124
XXXI. Het Kasteel Victoria, met de Ringmuur,	
XXXII. De Passar, of Markt van Ambon,	} 131
XXXIII. Het oud Ziekenhuys, of 't Raadhuis,	
XXXIV. Het Nieuw Ziekenhuys,	} 133
XXXV. Het Armen-Weeshuys,	
XXXVI. Het Oud Huys van den Landvoogd,	} 133
XXXVII. De Oude Hollandsche Kerk,	
XXXVIII. De Nieuwe Hollandsche Kerk,	} 164
XXXVIII. Verscheyde Tifa's, of Trommels der Ouden,	
XXXIX. De Cymbalen der Ouden, enz.	} 165
XL. Een Amboinees met zyn Schild en Swaard,	} 182
XLI. Een Boeginees met een rond Schild,	
XLII. De Coracora van Titaway,	} 184
XLIII. De Hongi, of Coracora-Vloot,	} 184
XLIV. Goude Arm-ringen Hoofd- en Oorcieraaden der Amboineezen,	} 170
XLIX. Een Theeng, of verscheyde Chineesche Lanteerns by een,	} 266

In het tweede onderdeel, genaamd AMBONSCHE SAAKEN.

L. Een Goude Zegel-ring.	} 225
Een Goude Hoedband.	
LI. De Goude Penning van de Heer Speelman aan de negen Orang-kaja's Geschonken.	} 225
LII. Vier Begravenis Penningen,	
XXX. A. De Platte Grond der Stadt Amboina, van de Hr. van der Stel,	} 282

O U D en N I E U W O O S T - I N D I Ë N ,

B E V A T T E N D E

Een Naauwkeurige en Uitvoerige Verhandeling van
N E D E R L A N D S M O G E N T H E I D

In die

G E W E S T E N ,

Met het voornaamste, 't geen ook andere Europeërs aldaar betreft,
zynde een VOORLOOPER van 't GROOTE WERK,
daar op volgende.

E E R S T E B O E K .

E E R S T E H O O F D S T U K .

DE Redenen, die de eerste aanleiding tot Reizen gaven, waren oorlog, lust tot Wysgeerte, of gebrek van eenige goederen. Oorlog, een groote Reden. Ook de begeerte tot Wysheid. Het Reizen by alle volken niet goed gekeurt. By de wyften nogtans geprezen en noodig geacht. Waarom ze ook zelfs reisden. Het gebrek van eenige goederen een voornam Reden, om te Reizen. De koophandel hier uit voortgekomen. Waar mede, en hoe die eerst begon te land met Karavaanen. De scheepvaart nutter voor den koophandel. Door wie die eerst uitgevonden is. Van wat stoffe men de schepen eerst maakte. Wie de bysondere soorten van vaartuigen gevonden heeft. Form, en sieraaden, der schepen. Later uitvinding van schepen. Wat volken door hun scheepvaart al beroemt waren, en met wat scheepstuigen sy het in 't eerst aanleiden. De schrik der Ouden voor de zee. Die soo groot was, dat sy den eersten uitvinder der zeevaart vervloekten. Zy zeilden dicht by den wal. En, daar wat afgeraakt zynde, zeilden zy op eenige starren, die zy kenden.

HEt befoeken, kennen, en verder ontdekken van vreemde Landen, heeft van ouds her verscheide oorzaken, en redenen gehad. Sommigen werden daar toe gedrongen, het zy door den oorlog, het zy door begeerte tot Wysheid, het zy door gebrek van zekere goederen, die zy in hun eigen land niet vonden, en welke zy derhalven, als die zeer noodig hebbende, in andere landen moesten gaan zoeken. De oorlog bragt de beoorlogers niet alleen in de landen hunner nabuuren; maar vervoerde ook veelen der overwonnenen mede naar de landen des overwinnaars; behalven dat ook veelen der beoorlogden, den vyand niet willende afwagten, van zelfs wel de vlugt naar andere landen genomen, en die ook zoo ontdekt hebben.

Dit zyn zaaken; die ons ten overvloed by de sware oorlogen, door *Ninus, Semiramis, Bacchus, Osiris, Sesostris, Salmanaassar, Nebucadnezar, Cyrus, Xerxes, Alexander den Grooten*, en meer anderen, gevoert, blyken.

Veelen echter zyn ook gedrongen geweest hun land te verlaten, en andere gewesten op te zoeken, niet, om dat hen de oorlog, maar eenige lust tot kennis van grooter zaaken, en een net bericht der zeden van andere volken, daar toe perste.

Alle volken egter keurden dit buitenslands reizen niet even goed.

By *Homerus*, in het II. boek van zyn *Odysf.*, raadt *Euriclea, Telemachus* minne hem dat sterk af.

Plutarchus segt, dat ook de *Loerenfen* dit aan hunne ingezetenen verboden, 't geen

A

ook

ook *Strabo* in zyn xv. boek van de volkeren in 't Oosten getuigt.

Cælius Rhodiginus, *Lib. XVIII. cap. 31. Leff. Antiquar.* zegt dit mede van de Egyptenaars, en *Plutarchus* getuigt van hun, in zyne *Quæst. conviv.* of Maaltydvraagen, dat zy 't reizen zoo verfoeiden, dat zy alleen daarom zich niet verwaerdigden een schipper maar eens aan te spreken:

Die van Lacedæmon verboden dit aan hunne ingezetenen ook by zekere wet, op dat zy, zoo *Plutarchus* zegt, geen bedorven zeden leeren, nog t'huys brengen zouden. En hoewel hun groote wetgever *Lycurgus* (van den welken de *Pythia* of *Apolloos* priesterin niet vast wist te zeggen, of hy een Godt, of een mensch was, zoo *Herodotus* *lib. I.* getuigt); mede voor en na 't geven van zyne wetten gereist, en dus zyne inzettingen onveranderlyk, en als eeuwigduurende (alzooy die onder eede, tot zyne wederkomst van Delphos, die ooit 'er op volgde, houden moesten) gemaakt heeft, verboodt hy egter by een uitdrukkelyke wet, het reizen naar Afien, dewyl hy daar het zalven met olie, de kroontjes op de maaltyden, en 't schafden van banket, allereerst (zoo wy by *Valerius Max. lib. II. cap. 1.* zien) uitgevonden heeft. Immers hy reisde toen, wanneer hy, om zyne wetten by hen eeuwigduurende te maken, Sparta geheel verliet, en eerst naar Delphos, en daar na naar Cirra trok, alwaar men wil dat hy zich zelven zou gedood, en ook belâst hebben, zyn lyk daar te verbranden, en zyne asch in zee te werpen, op dat 'er niets van hem weer te Lacedæmon komen; en hy die ingezetenen altyd aan zyne gegevene wetten verbinden zou, die zy, ten ware zy hunnen eed breken wilden, voor zyne te rugkomst niet mogten veranderen. En om die zelve redenen waren zy ook gewoon alle vreemdelingen uyt hun land te dryven.

Boterus in Relat. Universal. in 't eerste deel en 't I. boek pag. 179. en in 't tweede deel van zyn II. boek verhaalt dit mede van de * *Chinezen*, en *Tartaaren*.

Marcus Paulus de Venetiaan zegt *lib. III. cap. 35. de Regionib. Oriental.* van die van 't ryk *Var*: dat die genen, die ter zee gevaren hebben, in *Rechtzaaken* geen getuigenis der waarheid mogen geven, en alleen daarom van hunne wederpartyders verworpen worden.

De oude Engelsen verboden dit ook, volgens *Joannes a Ponte lib. III. cap. 3.*

Veelen begrepen dit weer heel anders, en hielden het bezien, en bezoeken der vreemde landen zeer noodig, zoo, om de gewoonten, en zeden van andere volken te doorzien, als ook, om zich van hunne wetten, konsten, en geleertheid, in

't verbeteren der zeden, wetten, en konsten van hun eigen land, te bedienen.

De Wyten nogtans, zoo by de Grieken, en Romeinen, als ook by alle de andere volken, achtten dit niet alleen hoognoodig; maar de meesten hebben zelfs ook gereist, en andere landen, wagens hunne wysheid, wetten, en zeden beroemt, gaan bezien, gelyk dit *Strabo lib. I.* en *lib. III.* getuigt. En *Diodoor* de Siciliaan zegt, dat 'er geenen in geleertheid uitgesteek hebben, die niet naar Egypten om de wetten en zeden van dat land, enz. gereist hebben, zie hem *lib. II. cap. 3.* en *6.*

Al voor den oorlog van Troye hebben veelen der Ouden naar Egypten, de hooge school der Wysheid, gereist, gelyk dit van *Orpheus* den Thracier, van *Linus* den Thebaner, van *Moschus* den Athenienser, van *Melampus* den Argiver, en van meer anderen, bekend is. En dezelve *Diodoor* zegt *cap. 6.* van hun, dat zy in Egypten leerden, 't geen hen in verwondering gebracht heeft.

Na den Trojaanschen oorlog komen ons voor verscheide oude Dichters, als *Homerus*, *Hesiodus*, en een gantsche drom der beroemste Wyzen, van welke de eerste in het I. boek van zyn *Odyss. Ulysses*, als een man die veel steden en volkeren gezien had, zeer pryft.

Thales, de Milefier, een der zeven Wyzen van Griekenland, en de grondlegger der *Ionische secte*, reisde (zoo uit zyn brief aan *Phercydes* den Syrier, *Pythagoras* Leermeester, blykt) naar Creta, en Egypten, en sprak daar met de Priesteren, en Starrekundigen, over alles, dat tot verbetering zynere studien dienen kon, om dus van alle de wysheid der Egyptenaaren, die zoo veel Wyzen derwaarts trok, grondige kennis te krygen.

Solon, de Athenienser, mede een van die zeven Wyzen, reisde ook naar Egypten, van waar hy te Athenen onder andere die wet medebragt, dat zulk een, die jaarlyks niet aanwyzen kon, waar van hy bestont, sterven moest; gelyk dit *Herodotus* in zyn II. boek aanteekeent. Hy landde in zyne te rugreise te Cyprus aan, daar na te Sardis by koning *Craesus*, en eindelyk ook in Cilicien.

Anacharsis, de Scythische Wysgeer, zeide in een brief aan *Craesus*: dat hy (hoewel tegen de wetten van zyn land) in Griekenland gekomen was, om de manieren en studien te leeren, en niet, om daar eenig goud te zoeken; alzooy 't eenig oogwit in deze zyne reize was, vromer en geleerder weer in Scythien te keeren.

De groote *Socrates*, de eerste, die de Zedekunde leerde; volgde de oorlogen,

By de Wyten nogtans geprezen, en noodig geacht.

Waarom ze ook zelf reisden.

* Na den aart der Taale zou men moeten schryven *Isjinezen*.

logen, te water, en te land, zoo als die vielen, en hem voorquamen.

Ctesias en *Xenophon*, beide historiefchryvers, waren te gelyk ook groote reizigers.

Empedocles, die zich in de vlammen van den berg Ethna wierp, *Heraclitus*, maar voor al *Democritus*, van 't eiland Cos, heeft wel tagtig jaaren in verfcheide landen, en voornamentlyk na Egypten, Affyrien, en Indiën, gereift.

Wie, die maar eenigzins belezen is, weet niet, dat *Plato*, die beroemde Griekfche Wysgeer, een zeer groot reiziger geweest is? want behalven zyn tochten door de beroemde fteden van Griekenland, is hy met den Griekfchen Dichter Euripides, en met Eudoxus (die met brieven van koning Agefilaus naar den Egyptifchen koning Nectanebus ging) naar Egypten gereift, daar hy wel dertien jaaren (zoo *Strabo lib. xvii.* zegt) is blyven woonen; en zoo de oorlog het hem niet belet had, zou hy ook naar de Magi of Wyzen van Perfien gereift hebben. Hy is ook driemaal in Sicilien geweest. Eerft, om het land te zien; maar wert toen door laft van koning Dionyfius, (die om zyn al te vrymoedig fpreken op hem vertoornt was) in 't eiland Egina verkoft. Hy ftelde hem naderhand weer op vrye voeten, en verzogt, na erkentenis van zyn misflag (het geen zeldzaam is in een koning) dat hy hem dit tog noit verwyten wilde; maar *Plato* fchreef hem wederom: *dat hy geen tyd had, om op hem te denken.* Hy reisde daar na nog tweemaal derwaart; maar wert toen van Dionys, den Jongen, geheel anders onthaalt, en met een fchip, even als of hem een koning (zoo *Plinius lib. vii. cap. 30.* zegt) bezoeken quam, ontfangen.

Zeno, 't hoofd der Stoifche Wysgeeren, een Phænicier, quam te Athene, om purper te koopen, leed daar fchipbreuk in de haven van Pyraeus, en werd namaals zulk een groot en beroemt Man.

Cleanthes, zyn Leerling, ook *Sphaerus*, uit den Bosphor oorfpronkelyk, reisden mede naar Egypten, om Ptolomeus Philopater te zien, by welke men *Chryfippus*, *Antipater*, en meer anderen, die uit reislust hun vaderland verlieten, wel voegen mag.

Een der vermaardfte reizigers en Wysgeeren was *Pythagoras*, de grondlegger der Italiaanfche Secte. Hy trok van Samos, zyn geboorteplaats, naar Lesbos, hoorde daar Pherecydes, den Syrier, en ging, na zyn te rugreize van daar, naar Egypten, alzoo Polycrates, koning van Samos, hem aan koning Amasis zeer dier aanbevolen had. Hy vond daar, volgens de getuigenis van Clemens den Alexandryner, eenen Sonchedis, een Egyptifch

opperpropheet, en Nazarethus den Affyrier, die hy daar tot Leermeefters had; en van welke hy niet alleen de taal leerde, maar door welker toedoen hy ook alle de boeken van hunne geheymen, en van de wysheid der Egyptifche Priesteren, 22 jaaren lang, doorzocht heeft, na het welk verricht, en na zich zelven ook te Memphis, Thebe, en te Heliopolis in alle Collegien ingewyd te hebben, hy van daar met den Wysgeer Epimenides naar Creta, en zoo naar Croton in Italien vertrokken is, alwaar hy de Italiaanfche Secte, of Wysgeerte, opgerecht heeft. Hy is nogmaal, volgens *Apulejus lib. II. Florid.* naar Egypten gereift, alwaar hy 't ongeluk had, van door Cambyfes, den tweeden koning van Perfien, onder de gevangenen naar Perfien vervoert te worden, en aldus ook toegang tot de Chaldeen, en Wysgeeren te Babel, daar hy 12 jaaren doorbragt, te krygen; door welken ommegang hy niet alleen kennis van de bewegingen der hemelen, en van de Starrekunde, bekomen, maar ook gelegenheid gehad heeft, om zyn leere, van niets, dat leven heeft, te eeten, als mede van de verhuizing der zielen, onder zoo veel Heidenen van Indiën, zelf tot in China en Japan, door te doen dringen; hoewel anderen weer, met veel fchyn van waarheid, meinen, dat hy de leere der ziel-verhuizing van de Bramines uit het Oosten naar Egypten, of naar Europa, overgebragt heeft, om dat men voor zyne te rug-komft van Babel noit in 't Westen, of in Egypten, den allermiften voetftap daar van vernomen heeft, daar 't nogtans een zeer oude Leere der Bramines, en der Chinezen is. Zommigen meinen, dat hy zelf ook in Ethiopiën, Arabiën, en in Indiën zou geweest zyn, dog hoe zy dat betoonen zullen, weet ik niet, nog heb daar van oit eenig bewys, dat geloof verdient, gezien. Hy heeft ook de Joden, en den berg Carmel, nevens d'Arabiers bezogt, en alleen door het reizen zyn groote geleertheid bekomen; ja, is 'er iet zeker, het is dit, dat alle Wysgeeren, van eenigen naam by de Ouden, al hunne wereldze, 't zy natuurlyke, 't zy zedelyke wysheid, en al hunne kennis in de Astrologie, Aftronomie, Magia, Geometrie, Genees-Reken-Wifen Bouwkunde, en alle kennis der Goden, en van andere gefchiedeniffen; in 't gemeen door 't reizen, en in 't byzonder door 't bezoeken van Egypten, Chaldeen, en andere Oosterfche landen, bekomen hebben. Ook zyn 'er geleerden die meenen, dat men zelfs ook de zaaden der Indiaanfche en Chineefche gevoelens, en van hunne Wysgeerte (voor al die van de verhuizing der zielen, der vier Hoofd-deugden, en wat

dies meer is) onder de Grieken zeer klaar, als men'er op letten wil, ontdekken kan; waar by men ook 't langdurig stilswygen der leerlingen onder hunnen Meester, en de onthouding van alles, dat leven heeft (twee van de oudste leeringen der Bramines) welvoegen mag, te meer, alzoo die voor *Pythagoras* reizen, en voor zyne te rugkomt, hier, en by de Grieken, onbekent waren.

De Athenienzers stonden het bestier van hunnen zeer beroemden staat aan geen anderen toe, dan die twee jaaren naar vremde landen gereist hadden; en hoe wel'er veelen waren, die zich met een groote opgeblazenheid (in tegenstelling der vremdelingen, nu en dan daar gekomen) ἀνώχθους, dat is, inboorlingen, noemden; zoo toonde hun echter de scherzende Wysgeer, *Antisthenes* (zoo *Diogenes Laërtius lib. vi.* aanhaalt) niet onaardig, dat daar zoo weinig, en niet meer roem, nog adel voor hun instak, dan voor de Horenkens, en flekken, alzoo die mede roemen konden in dat zelve huis, waar in zy voortquamen, even zoo wel als de Athenienzers in hunne geboortestad, altyd gebleven, en daar in gestorven te zyn.

En waarlyk, zoo men over dit stuk met de hedendaagze beschaafte volkeren raadpleegt, zy zullen eenparig voor eenen Man, die veel en wel gereist heeft, meer agting hebben, dan voor eenen, die ooit vremde landen bezocht heeft; mits dat zulk een de landen, die hy bezag, niet maar dolschotig doorloopen, maar die met alle die opmerking doorreist hebbe, die'er vereischt word, om zich zelve, en, vooral zyn vaderland (om dat uit de konst, wetenschappen, en wetten van andere volkeren te verbeteren) daar door dienst te doen; hoedanig alle de oude Wysgeeren gereist hebben.

Ook hebben de oudste en beroemteste Dichters die Helden, die veel steden en landen wel gezien, en doorreist hebben, by uitstek wegens hunne wysheid, door het reizen verkregen (gelyk dat *Strabo lib. I.* aantekent) geroemt, alzoo zulke reizen zeer geleerde Liederen, geschapen om de gedagtenis en werken der groote Mannen eeuwigdurende te maken, en groote Staatkundigen, bequaam om landen en koninkryken op onwankelbare gronden te bestieren, uitleverden.

Het gebrek egter van deze en gene goederen, in het eene Land of in het geheel niet, of zeer schaars vallende, is ook een van de voornamen redenen geweest, om uit zyn eigen Land naar vremde volkeren te reizen, om aldaar te gaan zoeken, het geen men in zyn vaderland niet vond, en dus zyn gebrek te vervullen.

Het gebrek van eenige goederen is een voornamen reden om te reizen geweest.

Deze eerste handel ging in zyn begin De meest over menschen en eetwaren; en, eer men het geld kende, allereerst by wyze van ruiling, en, in later tyd, by wyze van koop, toe. En nog later begon men rege te koopmanschappen, dat is niet alleen Waren tot vervulling van zyn gebrek, maar ook om winst, te vervoeren; en dat weer, of te land ('t geen de oudste wyze van koophandel geweest is) of te water, te doen.

Dus komt ons *Gen. 17: 12, 13.* als de alleroudste koophandel, voor, welke met en over menschen gedreven is, alzoo daar van de gekogten met gelde in *Abrahams* huis gesproken word.

Gebrek van koorn deed *Abraham Gen. 12: 10.* naar Egypten uit het land van Canaan trekken. Een reden, die ook *Isaac* na *Gerar Gen. 26: 1.* en de zoonen *Jacobs* al mede naar Egypten trok, gelyk wy dit *Gen. 42: 1.* lezen.

Naast daar aan komt my voor de koophandel in Landeryen, of de Akker, dien *Abraham* van *Ephron* voor vier hondert zikkelen, onder den koopman gangbaar, ten einde die hem tot een graf dienen mogt, gekogt had. *Gen. 23: 9, 16.*

Het is ook zeer opmerkelyk, dat het grondwoord סָחָר *Sachar*, daar gebruikt, eigentlyk iet beteekent, dat de wereld rond, of van de eene naar de andere plaats loopt. Zoo dat het geld, 't geen de ziel van den koophandel, en om 't welk alleen het allen te doen is, met een naam genoemd wierd, die als een allerwezentlykst afdrukzel des zelfs van ouds her by de Hebreëen was.

Dog omtrent de wyze van dus te land koophandel te dryven, moeten wy met een woord ook aanmerken, dat men van ouds her (gelyk ook nog hedendaags) in het Oosten niet gewoon was yder in het byzonder, 't zy te reizen, 't zy koophandel te dryven; maar zulke reizen ondernam met een grooten troep van Koopluiden en Lastdieren (waar toe voornamelyk de Kemels dienden) en aldus te zamen, om te zekerder voor 't geweld der Roovers, of de woede der wilde Dieren, en andere ongemakken, die sware reizen te kunnen afleggen.

Wy zien dit *Gen. 37: 25.* zeer klaar, daar van een reizend gezelschap (een *Karawaan*, of *Reistroep*, by de Oosterfche volken genaamt) 't geen vs 28. als een troep van *Midianitische* kooplieden voorkomt, komende uit *Gilead*, gesproken, en van 't welke ook nader daar bygevoegt word, dat zy met hunne kemelen, die *Speceryen*, *Balsen*, en *Myrrhe*, droegen, naar *Egypten* reisden.

Gelyk nu de Oosterlingen in hunne gewoonten, drachten of gewaden, en in hunne

De koophandel hier uit voortgekomen.

Waar mede, en hoe die eerst te land, en met Karavaanen begon.

hunne Zeden, zeer stantvastig, en van ouds her af tot in deze latere tyden toe onveranderlyk waren, en nog zyn, alzo ziet men in opzigt van dit stuk, van te land zoo te reizen, geen gering blyk in den togt der koningin van *Sceba*, wanneer die Oosterfche vorstin, naar *Salomon* reizende, om naar zyne zoo zeer beroemde wysheid van na by, en in persoon, te gaan vernemen, 1 *Reg.* 10: 2. ons beschreven word met een zeer swaar beyr met kemelen, dragende speceryen, en zeer veel gouds, en kostelyk gesceente, naar *Jerusalem* gekomen te zyn.

Hoe veel nuttigheid nu dit dryven van Koophandel te land van ouds her gaf, en ook hedendaags nog in 't Oosten, by de Land-togten der Karawaanen, of *Cassila's*, geeft, zoo is het zeker, dat het uitvinden van de Scheepvaart een middel geweest, en nog is, om veel gemakkeliker, spoediger, en met veel minder kosten, de koopwaren van het eene naar het ander land over te voeren.

Het oudste schip, waar van ik leze, was de Arke van Noach, *Gen.* 6. En hoewel die vele volkeren ten model, om dit gevaarte in het kleen na te maken, gedient kon hebben, zoo heeft men egter in veel eeuwen daar na van geen schepen het allerminste vernomen, of gelezen. Alleen vind ik *Gen.* 49: 13. van *Zebulon* voorzegt: dat hy aan de haven der zee woonen en aan de haven der schepen wezen zou. En *Deut.* 28: 68. dreigt *Mofes* het volk *Israëls*: dat de Heer hen na Egypten in schepen zou doen wederkeeren. Ik vinde *Num.* 24: 24. ook iet gemelt, van de schepen van den oever van *Chittim*, die *Assur* plagen zouden. En *Judic.* 5: 37. spreekt *Debora* in haar Lied van *Dan*, als van een, die zich in zyn schepen onthield; mogelyk, om dat men hem van 't land afgejaagt had; om welke reden de Athenienzers eens het zelve in den Perfifchen oorlog deden, en zich op schepen behielpen.

Wat ook de Heidenen van de oudheid hunner schipvaart opgeven mogen, 'tis egter zeker, dat hunne oudste bewyzen by 't bouwen der Arke, nog by deze voorzeggingen, hoe hoog zy daar van ook fwetzen en opgeven mogen, op verre na halen konden.

Wat de stoffe der schepen betreft, die was niet altyd een en de zelve.

De Arke was van Gopher-hout, van buiten en binnen wel-bepakt, en drie hondert ellen lang, en vyftig breed, en dertig ellen hoog, en aldus van drie byzondere verdiepingen, yder versceide kamers hebbende, voorzien, en, in opzigt van hare gedaante, niet veel van een kist verschillende. Wat dit voor hout was, is niet wel te zeggen, om dat dit grondwoord nergens meer, dan *Gen.* 6: 14. voorkomt.

Indien men de schriften der Heidenen naziet, zoo blykt ons, dat zy tot den scheeps-bouw zeer veel Pynboomen, Dennen, Eiken, Elzen, en ook Cederboomen, hoewel meest de eerste, gebruikt hebben. *Herodoot* zegt *lib.* II. dat de vragschepen der Egyptenaaren van een Doorneboom gemaakt wierden.

By *Jes.* 18: 2. leeft men ook van schepen van biezen. *Strabo* *lib.* III. pag. 280. spreekt van schuitjens der Portugezen van vellen tot Brutus tyd, na welke zy *Canoa's*, of uitgeholde schuitjens uit een boom, gebruikten. En by de oude Britten leze ik, zelf nog in *Julius Caesars*, of tot Brutus tyd, van ledere en ook van teene schuiten.

Herodoot zegt *lib.* I. dat de schepen der *Assyriërs* rond, en van leder te zamer gestelt waren. Ook spreekt hy *lib.* III. van schuitjens der Indiaanen, die yder uit een eenig lid van een riet (dat een grove misflag is) bestonden. *Strabo* spreekt mede veel van ledere schuiten, door de Arabiers op 't roode Meir gebruikt; hoedanige *Della Valle* in zynen tyd nog veel op den Eufraat in gebruik vond.

Ten bewyze, dat de Ouden den Pynboom hier toe meest gebruikten, dient dit, dat zy aan 't schip dikwils den naam van *pinus*, dat is, een Pynboom, gaven. *Ovidius* bevestigt ons seggen in *Hypsipile's* brief, daar hy haar aldus sprekende invoert:

Quid mihi cum Minyis, quid cum Tritonide pinu?

dat is:

*Wat had ik, dwaze, met de Minyers te doen? * eigentlyk staat er pynboom.*
Of om wat reden my na *Pallas* * schip te spoën?

Van het Eikenhout, hier toe gebruikt, zegt de zelve Dichter in den brief van *Paris* aan *Helena*:

Fundatura citas flectuntur sobora narves.

dat is:

Men boog het Eikenhout om tot een kiel te dienen.

Van de Elzenboomen melt *Virgilius* in het I. boek van zyne Landbouwgedichten:

Tunc Alnos primum fluvii sensere cavatos.

dat is:

*Toen zag men de Elzen eerst, tot schepen uitgeholt,
De vlooden over al bedekken, en bewaren.*

Dat zy ook Dennenhout hier toe gebruikten, toont *Ovidius* in den brief van *Enone* aan *Paris*:

*Cæsa Abies, sætæque trabes, & , classe parata,
Cærulea teratas accipit unda rates.*

dat is:

*Men hieuw de Dennen en de balken voor de vloot,
Wanneer 't geteerde fchip in Thetis zagten fchoot,
Van alles toebereid, wel haast stond heen te zeilen.*

Wat het Cederenhout betreft, *Diodoor* de Siciliaan teekent *lib. I. pag. 37.* van Sefoftris, dien vermaarden Egyptifchen koning, die A. M. 2965. leefde, aan, dat hy een vaartuig van Cederenhout, dat twee honderd tagtig cubiten lang was, maken liet.

Dat ook de Sidoniers hunne fchepen beide dan eens van Dennen, dan eens van de Cederen Libanons maakten, zien wy *I Reg. 9: 11.* uit de gifte of 't gefchenk van Hiram, ten dien einde aan den koning Salomon gedaan.

Dit dryvend gevaarte, van de Gricken *Ναυς*, van *Ναύ*, ik vloeje, genaamt, is in zyne volmaakttheid, en verſcheidenheid van foorten, niet op eene reis, of door eenen en den zelven Man, maar van tyd tot tyd by zekere trappen, en ſtukken, ook door verſcheidene en byzondere perſoonen, uitgevonden; alle welke ſtukken gevoeglyk by den anderen te brengen, veel tyd, en ryp overleg, vereiſchte.

Wie de byzondere foorten van vaartuigen gevonden heeft.

Plinius zegt *lib. VII. cap. 56.* dat Jaſon de ſchieſſchuiten, namaals door Sefoftris gebruikt; dat de Erythreërs de Galeijen met twee riemen, na de Trojaanſche tyden, volgens *Demofthenes*, en *Varro*; als mede dat de Thafiërs de lange overdekte ſchepen, uitgevonden hebben. Aminocles (of, zoo anderen hem noemen, Amocles) vond, naar *Thucydides* meining, de Galeijen met drie riemen, en de Corinthiers (hoewel *Ariſtoteles* den Carthagenienzers die eere geeft) die met vier; Niſichton die met vyf; Zénanoras van Salamis die met zes; Alexander de Groote die met twaalf; Ptolomeus Soter die met vyfthien; Demetrius, Antigonus zoon, die met dertig; Ptolomeus Philadelphus die met veertig, en Ptolomeus Philopator, of Tryphon, die met vyftig riemen, uit. De Focëërs, en anderen na hen, gebruikten Galeijen met vyftig paar riemen, gelyk wy in 't vervolg toonen.

Gyraldus, cap. 3. *de re Nautica*, meent, dat de Ouden het fatſoen van een ſchip naar de deelen van een viſch het allercerſt geſchikt, en dat zy de kiel naar den rug, de voorſteven naar het hoofd, de agterſteven of 't roer naar den ſtaert, en de riemen naar de vinnen van de zelve, niet onaardig uitgedacht hebben.

Herodoot zegt *lib. VI.* dat Darius lange Paerdefchepen had, en het leveren derzelve aan zekere Griekſche volkeren als een ſchatting opleide.

Men wil ook, dat Hippus, de Tyrier, de eerſte fragt-fchuit; dat de Rhodiërs het cerſic jacht, en dat de Duitschers allercerſt zekere Booten gemaakt hebben; dat ook de *Copæ* (of zoo *Strabo lib. IX. pag. 740.* zegt, die van *Platea*) eerſt den ricm, en zyne breedte, dat *Icarus*, of *Carus*, maar, zoo anderen willen, *Dedalus*, eerſt de zeilen, na de uitbreiding van de vleugels der vogelen, bedagt, en dat de Ouden de zeilen daarom ook wel vleugels genaamt hebben; waar op *Virgilius lib. III. Æneid.* doelt, als hy zegt:

----- *velorum pandimus alas.*

dat is:

Wy zetten met der haast der zeilen vleugels by.

Een vondt, dien *Diodoor* aan *Æolus*, of *Iſis*, andere aan die van *Platea* toefchryven.

Dus vond ook *Dedalus* den maſt, en ſpriet; *Pericles*, of wel die van *Salamis*, den haak; *Pifeus* de ſnuit van 't ſchip; *Tiphys* (door 't zien vliegen van een kiekendief, en naar 't houden, en ſwenken van zyn ſtaert) het roer; *Anachariſis* de dreggen, en *Tyrrhenus* eindelyk ook het anker, na dat men volgens het getuigenis van *Homerus Iliad. 3. of lib. XVI.* voor des zelfs uitvinding ſteenen, in de plaats van ankers (of, zoo hy 't byna op 't einde noemt, *Ἰσίδω ἐχματα νηῶν.* dat is, de vaſthoudzelen der ſnelle ſchepen) gebruikt had.

Op het krom fatſoen van hunne vaar-Form, en tuigen word veel van de Dichteren gezin-ſieraaden hunden ſpeelt, gelyk wy dat by *Ovidius*, in den brief van *Paris* aan *Helena*, in dezer pen-ſchepen.

voegen zien:

*Fundatura citas ſteſtuntur robora naves,
Texitur 3̄ coſtis panda Carina ſuis.*

dat is:

Men boog den Eik ten kiel, men maakte zich beſaamt,

Door 't kromme vaartuig haast te zetten in 't geraamt.

En in dien zelven brief zegt hy:

Accipit 3̄ piſtos puppis adunca Deos.

dat is:

Men beeld de Goôn af op 't gekromde paviljoen.

Ook waren zy gewoon den agterſteven van hunne ſchepen te beſchilderen, en met fraay beeldwerk van deze en gene Dieren te verſieren, gelyk wy dat by den Dichter *Virgilius lib. X. verſ. 166.* zien; dog hunne Beſchermgoden voor al in ſchildery afgebeeld, en zomtyds ook wel ſterk vergult, daar op te plaatzen; waar op zy zich dan een veel voorſpoediger reize verbeeldden.

Op dit vergulden van deze beelden der Goden doelt de evengemelde Dichter mede, als hy vers 71. zegt:

---- *Et aurato fulgebat Apolline puppis*
dat is:

De gulde Apollo blonk op 't bakkeberd van 't schip.

Wy zien dit ook zeer klaar *Actor.* 28: 11. alwaar Paulus zegt: *En na drie maanden voeren wy af in een schip van Alexandrien, dat in 't eiland overwintert had, bebbende tot een teeken, Castor en Pollux.*

Wy zien dit ook by *Virgilius* in 't V. boek zynere *Eneade*:

----- *furit immiffis Vulcanus habenis.*

Transira per & remos & pictas abjete puppes.
dat is:

't Raakt al in lichten brand, de bank, de riem, de steven,
Waar op de Goden zich vertoonden als naar 't leven.

Persius in zyn vi. Schimpdicht vs 29. van een vriend, die schipbreuk geleden had, sprekende, zegt:

----- *Facet ipse in littore, & una*
Ingentes de puppe Dei -----

dat is:

Hy zelf legt op de strand: de Goon, van d'agtersteeven,
Ook nevens hem ----

Ovidius doelt hier op mede op verscheide plaatzen, en in 't byzonder in 't I. boek van zyn *Treurgedichten*, in 't i. vs van zyn ix. *Klaagdicht*, zeggende:

Est mihi, sitque precor, slavæ tutela Minervæ;
Navis: & a picta casside nomen habet.

dat is:

Ik heb, en houde een schip (*Minerva* boede het).

Dat voor zyn naam heeft den geschilderden helm.

Onder de scheepsfieraaden der Ouden vint men ook, dat de voorstevens hemelsblauw geverwt waren.

Homerus in 't III. boek van zyn *Odyss.* vers. 299. voert daar *Nestor* in, sprekende tegen *Telemachus* van *πέντε νέας κωκυροπόρολους*, of vyf schepen met hemelsblauwe voorstevens.

Dat men die Godenbeelden ook wel op de voorstevens had, toont *Herodoot* in het III. boek, daar hy, van *Vulkaans* beeltenis melt, dat die zeer gelyk was aan de beeltenis der Goden, die de Feniciers *pataiken* noemen, die van gedaante een *Pygme* gelyk zyn, waar mede zy op de voorstevens der Galeijen pronkten.

In dat zelve boek zegt hy ook, van de Gezanten der Samiers, die na *Sifnos*

met een schip uit de vloot gingen, dat, naar 't oud gebruik, alle de schepen met vermilioen rood bestreken waren; dat, naar allen schyn, maar op de schepen van *Samos* zien zal; vermits men by *Homer*, en anderen, zeer veel van swarte schepen leeft.

Dat men ook zelfs in die eerste tyden, onder andere sieraaden der schepen, de zelve wel plagt te vergulden, is al mede klaar by *Herodoot lib.* VIII. te zien, daar hy zegt, dat *Xerxes* aan die van *Abdera*, na dat hy een verbond met hun opgerecht had, een vergulde Galei schonk. En *lib.* VII. zegt hy, dat *Xerxes* op een *Sidonisch* schip onder een goud Paviljoen zat.

Op het Fenicisch schip, waar mede *Europa*, *Agenors* dochter, en *Cadmus* zuster, toen zy met *Asterius*, *Tectamus* zoon, trouwde, vervoert is, was (zoo men wil) een fier afgebeelt, 't geen verder aanleiding tot de fabel, dat *Jupiter* haar in de gedaante van een fier wegvoerde, gegeven heeft.

De oudste wyze van vaaren is die geweeft, welke men aan *Erythras* toeschreef, die (zoo men wil) de eerste uitvond, vlot-
pen.
ten van t'zaamgebonden balken te maken, en die eerst met goederen, en daar na met menschen; op 't roode Meir te waagen.

Dit blykt *1 Reg.* 5: 9. niet alleen; maar ook daar uit zeer klaar, dat de Dichters 't woord *ratis*, een vlot betekenende, zeer dikwils voor een schip gebruiken.

Tibullus zegt'er af:

Prima ratem ventis credere docta Tyrus!

dat is:

De Tyrier dorst d'eerste een * schip op zee * eigent-
betrouwen. lyk staat
'er een
vlot.

Het oudste schip stelden sommigen dat *Argo* geweest zy, waar mede *Jazon* om 't gulde Vlies naar *Colchos*, onder 't beftier van zyn Pilot *Tiphys*, ging.

Manilius zegt *lib.* I. daar van:

----- *Tum nobilis Argo*

In cælum subducta mari quod prima cucurrit.

dat is:

Het edel *Argo* liep, ten bemel toe verheven,
Eerst door de woeste zee met zyn gekromde steven.

En *Ovidius* bevestigt dit in 't III. boek van zyn *Treurgedichten*, in 't negende *Klaagdicht* aldus:

Per non tentatas prima cucurrit aquas.

dat is:

't Is 't eerste door de noitbeploegde zee ge-
raakt.

Catullus spreekt'er dus van:

Ille rudem cursu prima imbuit Amphitriten.

Dat

dat is:

Het edel Argo wist het eerst zyn koers te vinden
Door de ongebaande zee, en 't bulderen der winden.

Seneca, de Treurdichter, zegt van den Stierman op dit schip:

*Ausus Tiphys pandere vasto
Carbasa ponto, legesque novas
Scribere ventis.*

dat is:

De stoute Tiphys wist een middel uit te vinden
Om in de volle zee te zeilen, en de winden,
Hoe bulderende ook oit te voren, nu de maat
Te zetten, en ook dus te ontduiken al het quaad.

Diodoor zegt lib. V. dat dit schip al de vorige in lengte en toefstel verre te boven ging. Tiphys een zeer ervaren stierman en starkundige, was'er piloot op. Ook wil men dat Ancæus hier op geweest zy, van welken Orpheus aldus zingt:

*Αγκῆιος τ' ἔμαλε πλερώσιος ὅς ῥα πορτίος
Ὀυρανίας ἄστρων ἰδὼν, κυκλάσσι πλανήσι.*

dat is:

Daar mede is te gelyk Ancæus ook gekomen,
Door wien 't gestarnte toen zoo wel is waargenomen.

Zommigen geven de eer, van 't uitvinden der scheepvaart, aan de Trojanen en Myfiers, toen zy naar de Thraciers overvoeren, om hen te beoorlogen. Anderen aan de Samothraciers; en daar zyn'er ook, die de Britten met hun ledere schuiten hier al mede in 't spel brengen.

Wat de schepen der Grieken voor den Trojaanschen oorlog aangaat, die schynen, wegens het klein getal der bestierders en varende luiden, maar kleine roeivaartuigen geweest te zyn, die zy, des noods, ten eersten op den wal konden halen. Immers Homerus schryft hun in 't II. boek van zyne Odyss. in 't 225 vs maar twintig menschen tot hun bestier en uitreeding toe, wanneer hy Telemachus aldus sprekende invoert:

*Αλλ' ἄγε μοι δότε νῆα θοὴν καὶ ἔικος' ἐταίρους
Ὅτι κέ μοι ἔνθα δια πρήσσωσι κέλευθον.*

dat is:

Wel aan beschikt m' een schip, en twintig reisgezellen;
Die door de zee hun koers en streken met my stellen.

Welk eerste vs ook in 't iv. boek vs 663. even eens, in den mond van Antinous, voorkomt. En in 't I. boek van zyn Odyss. spreekt Minerva tegen Telemachus van

Νῆ ἄρσας ἐρέτησιν ἢ εἰκυσιν ἤτις ἀρίστη.

dat is:

Een schip van twintig roeigezellen, als het beste.

En, byna in 't einde van dit boek, gewaagt hy'er af, als van een roeivaartuig, dat hy met de zelve van de werf in zee gehaalt had. Ook zegt hy in 't II. boek van zyn Odyss: vs 389.

*Καὶ τότε νῆα θοὴν ἄλαδ' ἔϊευσσι, πάντα δ' ἐν αὐτῇ
Ὅπλ' ἐτίθει τὰ τε νῆες εὐσελμοὶ φορέουσιν.*

dat is:

Toen trok hy 't snelle schip vast in den oceaan,
En heeft'er ook met een de tuigen tot de schepen,
Van banken wel voorzien, vereischt, om die te slegen
Door zee, ten eersten met die mannen ingedaan.

Hoedanig hy in 't iv. boek van zyn Odyss. vers 773. ook Antinous weder invoert, maar van twintig mannen sprekende, die een schip in zee trokken. Uit al 't welke blykt, van hoe geringen opstel hunne schepen moeten geweest zyn. Men ziet dan mede vers. 571. hoe hy Menelaus, zoo van verscheide schepen, die zy in zee haalden, en zelf met een nette beschrijving van hunne scheepstuigen, mede dus sprekende, invoert:

*Νῆας μὲν πάνμικτων ἔρυσσαμεν εἰς ἅλα διὰν,
Ἐν δ' ἰσοῦς τιθέμεσθα καὶ ἰσῖα νηυσὶν εἴσσης·
Ἐν δὲ καὶ αὐτοὶ βάντες ἐπὶ κληῖσι κάδιζον,
Ἐξῆς δ' ἔζόμενοι πολλὴν ἅλα τύπτον ἱερέτῳις.*

dat is:

De schepen bragten we in de Goddelyke zee
Voor al, en richtten voort de masten op, de zeilen
Vervaardigen wy, om den oceaan te peilen
Ten eersten, en men zat vast op de banken ree,
En ider op zyn plaats, om met zyn breede spanen,
Of riemen, door het schuim zich haast een weg te baanen.

Daar zyn'er ook, die met Plinius lib. vii. cap. 26. Danaus, den koning van Egypten, de eere geven van dat hy, voor zyn Broeder van daar vlugtende, 't eerste schip uitvond, en daar mede, verzien met vyf riemen, ook eerst tot Athenen onder koning Erichon, 1511: jaaren voor Christus geboorte, aangekomen is.

De Ciliciers, grootte Zeeroovers, by welke zig de Syriers, Cyprioten, Pamphiliers, en die van den Pontus Euxinus, voegden, waren mede zeer vermaarde luiden ter zee, tot zoo verre, dat zy al mede zich een langen tyd meesters van de Middellandsche zee, tot aan de Straat van Gibraltar toe, maakten, en met hunne vloot, wel duizend schepen sterk,

sterk, meer dan vier hondert Steden (zoo *Plutarchus* in Pompejus leven, en *Appianus* in dat van Mithridates, zegt) ingenomen hebben.

Andere geven die van Rhodus deze eer, die nog voor de Feniciers in Spaanjen quamen (zoo zommige willen) en daar de stad Rosas, in Catalonien, bouwden. Immers *Diodoor* toont ons *lib. X.* zeer klaar, hoe groot een jalouzy 'er tuschen hen, en de Cretenzen, hier over was.

Het is zeker, dat beide deze volkeren, zoo wegens hunne Zee-kunde, als ook wegens de stoutte ondernemingen, en magtige vlooten, by de Ouden geenzins van de minsten waren.

Daar zyn 'er ook, die van de Bithyniers, als wakkere Zee-helden, ontrent de Ægeïsche zee, en voor al van die van 't eiland Carpathum, met veel lof spreken; van welke *Horatius lib. I. Ode 35.* de fortuin aansprekende, zegt:

----- *Te Dominam æquoris
Carpathum pelagus carina
Quicumque Bithyna laceffit.*

dat is:

*Hy eert u als meesters der baren,
Die stout met zyn Bithynsche kiel
't Karpatifch zeemat durft bevaren.*

Daar zyn 'er die de Phocenzen ook roemen, die men wil, dat al vroeg uit Griekenland in Catalonien quamen, en daar de stad Empurias bouwden.

Men vindt weer anderen, die sterk voor de Cretenzen, en, met *Strabo lib. X.* voor Minos de II., die ontrent A. M. 2550. leefde, pleiten.

Wy zien dit by *Ovidius*, in het II. boek der Vry-konst, alwaar Dedalus, vers 36., van dezen Minos zegt:

Possidet & terras, & possidet æquora Minos.

dat is:

De koning Minos heerscht te water en te lant.

Strabo getuigt *lib. VIII.* dat de Lacedemoniers meesters van de zee en 't land in Lycurgus tyd waren. En roemt *lib. IX.* de Athenienzen, als vermaarde Zehelden.

En *Herodoot* zegt *lib. I.* dat die van Focæa de eerste der Grieken een langduurige scheepvaart onderstaan; en teffens de steden Adrie, Tyrrene, en Tartassus, ontdekt, en geen schepen met nebben, of voorstevens, maar Galeijen met vyftig paar riemen, gebruikt hebben.

Andere houden de Cretenzen wel voor de eerste uitvinders; maar geven, met *Diodoor*, die eer aan Neptunus, die, zoo hy zegt, ook de eerste vloot in de Mid-

delandsche zee bragt, over welke zyn vader Saturnus hem tot hoofd gestelt had.

Thucydides weer is *lib. I.* van oordeel, dat Minos, buiten alle twift, de eerste was, die met een vloot in de Middellandsche zee te voorschyn quam, en zich ook voor een geruime tyd daar van meester maakte, na dat de Cariers hem daar in waren voorgegaan.

Dat de Cretenzen beroemde Zeelieden waren, blykt aan dat bekende spreekwoord: *Cretenfis nescit pelagus*, dat is: 't is een Cretenzer, en hy zou de zee niet kennen; als wilden zy zeggen, dat dit met den andere streedt, en onmogelyk was.

De Sarniers moeten mede magtig ter zee geweest zyn, alzo *Herodoot lib. III.* Polycrates als een Vorst beschryft, die hondert Galeijen met vyftig paar riemen, en de Lesbiers in een scheeps-stryd overwonnen, had. En elders in dat zelve boek zegt hy, dat hy de eerste was, die na Minos, getragt heeft over de zee te heerschen, en die te bemagtigen.

Hoe vermogende ter zee de Perzianen in Darius Hyftaspes en Xerxes tyd al waren, is uit den zelve Schryver *lib. V.* af te nemen, alwaar hy den eersten een vloot van 200 schepen, waar mede hy 't eiland Naxos veroverde, en *lib. VI.* hem een vloot van 600 schepen toeschryft; en voor al zegt hy *lib. VII.* van den laatsten niet alleen, dat hy over den Hellefpont een scheeps-brug van 674 Galeijen maken liet, maar voegt 'er wyders by, dat de Galeijen van Xerxes een getal van 1207 beliepen, met aanwyzing van alle de volkeren, die ider hun aandeel daar toe geleverd hadden. Naderhant zegt hy, dat Xerxes by Sepias, uit verre van Thermopylen, gekomen, uit Afien alleen een vloot van 2707 schepen by een gebragt had, bemand met 241400 man, en ider schip 200 man ophebbende, behalven nog 36200 Perzianen, Meden en Saxen, van welke 'er 30 op ider schip, gelyk 'er ook op ider schip met 50 paar riemen nog 80 waren, die te zamen nog 3000 beliepen. Wanneer hy nu zyn ganfch Water-heir van Afie optelde, zoo beliep het 2317620 man, behalven de nasleep der knegten, en der genen die op de koorn-schepen waren. Hier by quam nog een ander Water-heir van Europa, tot 't welk de Grieken, Thraciers, en d'Eilanden, 120 schepen, en met den anderen nog zoo veel volk verschafte, dat 't getal van de manschap, die alleen tot zyn vloot behoorde (zonder de nasleep, die nog wel eens zoo groot was, 'er by te rekenen) twee honderd vier en zestig millioenen, duizend zes honderd en thien man beliep.

In zyn vi. boek schryft hy ook de Joniers 360 Galeijen; die van Chios 100 schepen, ider met 400 man bezet, en in zyn viii. boek de Athenienzers 180 schepen toe; daar by voegende, dat die groote vloot van Xerxes egter door een vloot der Grieken van 378 schepen, en voor al door de dapperheid der Athenienzers, verslagen wierdt.

Anderen egter houden de Feniciers voor de uitvinders der eerste schepen, en voor de grootste Zee-helden. Het is daarom, dat zy by *Homerus* als *Ναυσίκλυτοι* dat is, *beroemde door hunne schepen* in 't xv. boek van zyn *Odyss*: in 't 414 vs voorkomen, als hy zegt:

"Ενθα δὲ Φοίνικες ναυσίκλυτοι ἠλιδὸν ἄνδρες"

dat is:

Daar quamen Feniciers, op zee bedreven mannen.

Sanchoiaton verhaalt by *Eusebius lib: I. pag. 35. de Præpar: Euang:* dat *Hipsuranius* te Tyrus huizen van riet, biezen, en papier maakte; en dat tusschen hem en zyn broeder *Ufous* geschil gerezen zynde, *Ufous* allereerst bestaan heeft een boot uit den tronk van een boom te hakken, en daar mede in zee te gaan. En mogelijk is 't op deze grondt, dat *Tibullus* zegt:

Prima ratem ventis credere docta Tyrus.

dat is:

De Tyriër dorst d'eerste een schip op zee betrouwen.

Dog schoon die Dichter hier de Tyriërs eerst noemt, zoo komt nogtans die eer, buiten alle tegenpraak, Sidon toe, 't geen veel ouder was, gelyk wy op zyn plaats toonen zullen, welk Sidon echter in den aanbouw van zyne schepen by de Hebreëen niet halen kon. Dat de Tyriërs de Zeevaart eerst uitvonden, blykt ook, zoo *Vaillant* zegt, uit oude Tyrische penningen. En dat *Hercules* hen die konst leerde, bevestigt *Nonnus Dionys: lib: xl.* gelyk mede een hunner penningen, ter eere van hem geslagen, op welken zich een Man in een Galei, met uitgebreide handen (waarschynelyk *Hercules*, dien zy, als de vinder der sloopvaart, op al hunne munten verbeelden) vertoont.

Onder de oorlogs-toerusting van de beroemde *Semiramis*, die in 't jaar der wereld 1826. leefde, komt ons voor een vloot van twee duizent schepen, waar mede zy tegen *Staubates*, een koning van Indiën, op de Rivier Indus, met verlies van duizendt der zelve sloeg. En aangezien deze vorstin veel ouder in tyd dan Tyrus, of een der voornoemde

uitvinders is, zoo moet men haar, of de Assyriërs, ontrent de vinding der sloopvaart, voor alle anderen, door de Grieken zoo verwaant en ongegróndt opgegeven, nog veel nader in rang aan de Hebreëen, en ze wel dus in orde stellen, dat de Hebreëen de alleroudste, daar aan de Assyriërs, dan de Feniciërs. (schoon *Euripides in Troad: vs 128.* de zeevaart valschelyk een *Ἀιγυπτου παιδείαν* dat is, *een konst van Egypten*, noemt) en dan eerst, zoo *Mela lib: I. cap. 12.* toont, de Egyptenaars, uitvinders van schepen en de sloopvaart geweest zyn, en dat, na alle dezen, dan eerst die opgeblazene grootsprekers, de Grieken hier ontrent te pas komen. Dog, om de waarheid te zeggen, ons blykt ten klaarfsten niet, wie men onder de Grieken dan nog den eersten rang zou moeten geven.

Het zy dan wie onder hen de eerste En met uitvinder der sloopvaart was, 't geen wat onzeker blyft, dit is zeker, dat zich de Ouden in hunne sloopvaart allereerst van riemen, en daar na van zeilen, bedient eerst aanleiden.

Homerus toont dit in zyn *Odyss*: in 't vi. boek vs 2701. van de riemen:

"Ενθα δὲ νηὸν ὀλγλαμελαιῶσιν ἀλέγασσι
Πίσματα καὶ σπείρας, καὶ ἀποξύνουσιν ἐρεϊμά"

dat is:

Maar zy bezorgden voor hun swart gemaakte schepen

Het hoofd-touw, bras, en riem, heel glad, en als geslepen.

En van de zeilen spreekt hy in dat zelve Werk omstandig in 't v. boek vs 249. en in 't xv. boek vs 468. Dog voor al in 't II. boek van zyn *Odyss*: 't 9 vs van het einde deszelfs:

"Ελκον δ' ἴστια λευκά ἐυστρέπτοισι βοείσιν
Ἐπλήσεν δ' ἄνεμος μέσον ἴστων"

dat is:

Men brast de zeilen om met welgedraaide brassen,

Waar op de wind begon in 't schoverzeil te wasschen.

't Is daarom ook dat die Dichter de Pheaciërs, en andere volken, zoo dikwils, *Φιληγέτρους* of *riem-zuigtige*, *genegene om te roejen*, noemt. Behalven dat wy *fol: 8.* ook dezen Dichter, sprekende van verscheide sloopstuigen der Ouden, wegens hunne Masten, zeilen, riemen, en roebanken, aangehaalt hebben, 't geen wy derhalven hier voorby gaan.

Ovidius in 't II. boek zynere Minnedichten zegt in 't xi. Dicht:

*Ipse roges zephyri veniant in lintea pleni
Ipse tua moveas turgida vela manu.*

dat

dat is:

Bid zelf de winden voor uw doeken om hun zegen.

Help met uw eigen hand de zeilen aan 't bewegen.

Op een andere plaats spreekt hy van die beiden te zamen.

*Aura levis gelido pendentia lintea malo
Suscitata, & remus eruta canit aqua.*

dat is:

Een kleine koelte helpt de zeilen aan 't bewegen.

Men ziet de zee vol schuim door 't roeren allerwegen.

Dit komt ook volkomen met Gods Woord over een, daar men veel van riemen, en van roejen, leeft. *Ezech. 27: 6, 8. Zy hebben uw (Tyrus) riemen uit Eiken van Basan gemaakt.* En wat verder: *De inwoonders van Sidon en Arvad waren uw roeijers. Hunne roeibanken waren van Ivoir, hunne zeilen van gestikte Egyptische zyde.* En *Jon. 1: 13. Maar de mannen roeiden.* Waar uit dan mede blykt, dat men van ouds en riemen, en zeilen, gebruikte.

Herodoot merkt lib: II. ook aan, dat de Egyptenaars de kringen, en touwen, aan de zeilen van binnen; maar dat andere volken die daar van buiten aannaelden.

Dit gestel schein egter, na zyn eerste uitvinding, en satsoen, veel meer toegeeft, om by zagt en stil weder op deze of gene rivier te roejen, dan wel om zich op zee, en in zulk een zichtbaar gevaar, te begeven.

Dierhalven is het zoo zeer niet te verwonderen, dat veelen onder de Ouden niet voordeelig van de zeevaart, en zelfs met schrik van den genen, die zich eerst op zee begaf, spraken; te meer alzo zy vast stelden, dat de zee door de Goden tusschen de landen ingeworpen was, om de volkeren van een te scheiden, zoo dat zy 't varen ter zee, als een stoute en strafbare overtreding der gestelde grenspalen, en als een veragting van hun wil, aanmerkten, en geloofden dat daarom de eerste overtreders door hen swaar zou gestraft zyn. *Seneca in zyn Medea Act: II. zegt hier van:*

*Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque suas post terga videns,
Animam levibus credidit auris;
Dubioque secans aequora cursu
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vitæ mortisque vias
Nimium gracili limite ducto.*

dat is:

*Hy was te stout die eerst de baaren
Dorst met een brooze kiel bevaren,*

*En afgesteken van de ree
Grootmoedig zich begaf op zee,
Betrouwende op de lichte winden,
Om dus het geen hy zocht te vinden.
Dus waagde hy (o stout bedryf!)
Op een onzekere hoop zyn lyf,
Op een klein perk hem voorgeschreven
Omzwervent tusschen dood en leven.*

Hierom zeide *Anacharsis*, gehoord hebbende, dat een scheeps-plank maar de dikte van vier vingeren had, niet ongegrond: dat die gene, die ter zee voer, ook maar zoo veel vingeren van zyn dood was. Ja hy twyffelde of zulk een leefde.

Diogenes Laërtius lib: I. en Bias, een der zeven Grieksche Wyzen, rekenden zulken nog onder de levenden nog onder de dooden. Waaron ook de voornoemde Scytische Wygeer, gevraagd, of'er meer levenden, dan dooden, waren, wederom vroeg: *onder wat soorte men de zeevarende luiden stelde.* En nader gevraagd zynde, wat schepen de beste waren, gaf tot antwoord: *die op het drooge gebaalt zyn; om te toonen, dat hy allerlei varen voor zeer gevaarlyk hielt; gelyk ook 't woord gevaar en gevaarlyk, van dien schrik en vrees voor het varen schynt afkomstig te zyn.* Zy hielden de zee in opzigt van 't land immers zoo verschrikkelyk als een stiefmoeder in opzigt van een eigene moeder.

Zeer kragtig is de uitdrukking van *Juvenalis* in zyn XII. Schimpdicht, aardig op dat eerste zeggen van *Anacharsis* staande:

*I nunc, & ventis vitam committe, dolato
Confisus ligno, digitis a morte remotus
Quatuor, aut septem, si sit latissima tæda.*

dat is:

*Gaa heen dan, en betrouw uw allerliefste leven
Aan de uitgeholde kiel, en aan den barren
wind,*

*O! dwaas, pas zynde maar (hoe komt
gy zoo verblind?)*

*Vier ving'ren van de dood, of, op zyn breedste,
zeven.*

Oppianus lib: I. 'Αλιατ' §s 354.

*'Ω πόποι ὅς πρῶτος ὄγυς ἄλδς ἔυρατο νῆας
'Εἰτ' ἐν ἀθανάτων τις ἐπεφράσατ' εἶτε τις ἀνήρ
Τολμῆεις πρῶτος ἐπέυξατο κύμα περιήσσει'*

dat is:

*O! vrienden, d'eerste, die de scheepvaart
beeft gevonden*

*Om 't nat te klieven, 't zy hy is een mensch
geweest,*

*Het zy (wie weet het?) een onsterffelyke geest,
Was stout, dat hy zich zulk een stuk beeft
onderwonden.*

By *Homerus* spreekt *Alcinous* in 't VIII. boek van zyn *Odyss.* §s 136. aldus van de zee.

Οὐ γὰρ ἔγω γέτιφην καὶ καλύτερον ἄλλο θαλάσσης
 Ἀνδρᾶ τε συλχέμαι, εἰ καὶ μάλα καρτερός εἶμι.

dat is:

*k Vind niets zoo boos, om zelf een sterk man
 af te matten,
 Als wel de zee, waar by het ergst niet is
 te schatten.

Horatius zegt in 't derde gedicht van
 zyn eerste boek:

*Illi robur, & æs triplex
 Circa pectus erat, qui fragilem truci
 Commisit pelago ratem
 Primus, nec timuit præcipitem Africum
 Decertantem Aquilonibus,
 Nec tristes Hyadas, nec rabiem Noti.*

dat is, naar de vertalinge van J: de Dekker,

Hy had voorwaar de borst wel styf
 En met driedubbel staal beslagen,
 Die eerst met brooze planken 't lyf
 Op selle zee bestont te wagen,
 En zag noch 't buldren noch het slaan
 Van Wester tegen Noorderbuien,
 Noch droeve regenstarren aan,
 Noch dollen stormen uit den Zuyen.

Niet min nadrukkelyk leeft men by
 Ovidius in 't II. boek van zyn Minnedich-
 ten in 't elfde dicht.

*Navita sollicitus & ventos horret iniquos
 Et prope tam lethum, quam prope cernit
 aquam.*

dat is:

De schipper ziet de zee, in 't gieren van de
 winden
 Niet nader dan de dood, gereedt hem te
 verslinden.

Zekere Alexis zegt by Stobæus Serm.
 XIX.

*Quisquis navigat, aut insanire, aut mori
 cupere, aut mendicis esse videtur.*

dat is:

Dat hy, die vaart, of dol, of stervensge-
 zint, of arm is.

Waar op ook de woorden van Plautus
 in Rudente slaan:

*Qui homo se miserum & mendicum volet,
 Neptuno
 Se credat, atque ætatem suam.*

dat is:

Die arm en elendig wil leven,
 Moet zich in 't gevaar van de zee begeven.

En elders zegt de zelve:

*Negotii qui volet sibi vim comparare, navim
 & mulierem hæc duo comparato:*

dat is:

Die zich van veel zwaarigheid wil zien om-
 ringen,
 Moet maar omzien naar twee dingen,
 Een schip namelyk en een wyf.

Propertius lib: III. Eleg: VII.

*Ventorum est quodcumque paras, haud ulla
 Carina*

Consenuit, fallit portus & ipse fidem.

dat is:

Het hoort den winden toe, al 't geen gy wilt
 bejagen.

Geloofme vry, geen schip wert immer oud
 van dagen.

Schoonge in de haven zyt, gy vint geen
 vaste trou.

Callimachus en Lucretius hielden de
 zee voor zeer vermakelyk, dog van land
 beschouwt zynde. Hier op slaan de
 woorden van Horatius in zyn I. boek en
 tweede brief.

----- *Tamen illic vivere vellem
 Oblitusque meorum, obliviscendus & illis
 Neptunum procul e terra spectare furentem.*

dat is:

Veel liever zag ik daar myn leven afgesleten,
 Vergetende de myne, en zelf van bun vergeten,
 Om van het land geruust de zee te mogen zien.

En lib: II. Ode 13. zegt hy:

*Navita Bosphorum
 Pænis perhorrescit.*

dat is:

De zeeman schrikt, en yst, voor 't woeden
 van de zee.

Cato zeide, zoo Plutarchus in zyn le-
 ven verhaalt, dat hem niets meer be-
 rouwde, dan deze drie dingen, dat hy
 een vrouw geheimen had vertrouwt, dat hem
 een dag vrugtelooz ontsnapt was, en dat hy
 te water ging, daar hy te land komen kon.

Terentius in Hecyra Act: 3. sc 4. roemt
 dien gelukkig, die ooit op zee geweest is.
 En Strabo zegt lib: VII. pag: 552. uit Plato
 lib: de Republ. dat men de zee, als leer-
 meestresse van ondeugd en godloosheid,
 vlieden moet.

Men ziet dit in zyn volle kragt ook
 in de versen van Posidippus, door Athe-
 neus in zyn iv. boek en 13 cap. aldus
 uitgedrukt:

*Ὅ μὴ πεπλευκὸς εἶδέν ἑώρακεν κακόν,
 Τῶν μονομάχων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.*

dat is:

Geen onheil zag hy, die de zee ooit heeft
 bevaren;
 Een lyfgevecht is min gevaarlyk dan de baaren.

Virgilius spreekt daarom lib: I. Georg:
 van de zee als van een hoofdstof die niet
 te vertrouwen is.

Et quando infidum remis impellere marmor.

dat is:

Wanneer men met den riem de ontrouwe
 baaren slaat.

Euripides noemt zulk eenen die t'huis, en buiten de zeevaart blyven kan, gelukkig; en *Antiphanes* zei, dat het beter was, te land arm, als op zee ryk te zyn.

Een wys Man, zegt zeker *Wysgeer*, moest zich noit aan de gevaaren der zee betrouwen.

Ja dit ging by veelen der Ouden zoo verre, dat zy den scheepsbouw vervloekten. *Propertius* zegt lib: I.

Ab! pereat quicunque rates & vela paravit Primus, & invito gurgite fecit opes.

dat is:

Vervloekt zy by die eerst den zeevloedt heeft bevaaren,

Om tegen dank der zee veel rykdom te vergaaren.

Ovidius zegt in 't II. boek der *Minne-dichten*, in 't elfde dicht:

Sero respicitur tellus ubi fune soluto Currit in immensum panda carina salum.

dat is:

Men ziet te laat na 't land, als 't touw is losgeraakt;

En als de kromme kiel de diepte vast genaakt.

Horatius zegt in zyn I. boek en derde gezang:

*Quem mortis timuit gradum,
Qui siccis oculis monstra natantia,
Qui vidit mare turgidum, et
Infames scopulos Acroceraunia?
Nequicquam Deus abscedit
Prudens oceano dissociabili
Terras, si tamen impiæ
Non tangenda rates transfiliunt vada.*

dat is, volgens den boven gemelden J. de Dekker:

*Wat stervens wyze of slag van doot
Vermogt dien stoutaart te verbazen,
Die 't zeegedrogt zoo wreet als groot
En 't meer door stormen opgeblazen,
En die steenrotzen onbeducht
En zonder tranen dorst aanschouwen,
Die langs Epierfchen boort, berucht
Door ramp, den kielen staan te schouwen?
Vergeefs vergeefs heeft God bestaan
Des aartryks schoot aan alle zyën
Te schiften met den oceaen,
En wyszelyk van een te fryen;
Nadien de volken niet te vreën
Met eige palen, andre boeken,
Als Godveragters, over zeën
En zorgelyke zanden zoeken.*

Met dit dus toegetakelde vaartuig, zich ten deelen van zeilen en riemen bedienende, begaven zy zich niet verre in zee, maar roeiden, of zeilden alleen langs den wal, over al de stranden in 't gezigt houdende; en als zy zich al eenigzins in zee begaven, zeilden zy op deze en gene starren, of lieten eenige

medegenomene landvogels vliegen, om uit der zelve vlucht het land te ontdekken.

De Ouden hadden kennis van de twaalf Zodiacx- of Dierkrings- teekenen, en buiten de zelve kenden zy ook nog eenige Noorder- en Zuiderstarren.

De Noordelyke zyn: de Slang, de kleine Beer, Cefeus, Cassiopéa, de Swaan, de Gier, de Knieler, de Noorderkroon, Arctophylax, de groote Beer, de Wagenaar, Perfeus, Andromeda, Delta, Pegafus, 't Peerdshoofd, de Dolfyn, de Pyl, de Arend, Antinous, de Slangemmer, Berenice's hairlok, Arcturus, 't Geitje, de Bokjens, enz.

De Zuidelyke Starren, hen bekent, waren deze: de Walvisch, Orion, de Hond, de Slang, de Schenkkan, de Raven, Chiron, de Wolf, de Altaar, de Zuiderkroon, de Visch, de Eridanus of de Pò, de Haas, de groote Hond, 't schip Argo, en de Planeeten.

Van welke Starren men veel in de werken van *Ovidius*, en voor al in zynen Almanach, leest.

Zy spraken veel van Castor en Pollux, die zy, zoo *Strabo lib: I. pag. 86.* zegt, als Zorggoden der zeelieden aanmerkten, en die zy met *Horatius lib: I. Ode 3. Lucida Sydera*, dat is, heldere of heilzame gestarnten noemden; vaststellende, dat, als zy die of wel eenige lichte vlammetjes in de lucht zagen, het dan mooi weer worden zou.

Ook was 't zevengestarte by hen bekent. De Grieken noemden het *πλειαδές* een woord, afkomstig van *πλέω* ik vare; en begrepen onder dien naam de zeven dochters van Atlas: Maja, Electra, Taygeta, Astenope, Merope, Halcyone, en Celæno, welke zy ver dichtten onder de Starren geplaatst te zyn.

Anders komen die ook wel voor met den naam van *Vergiliæ*, of *Atlantides*, in welke laatste betrekking *Virgilius lib: I. Georg. zegt:*

*Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosfiæque ardentis decidat stella coronæ.*

dat is:

*Eerst moet de zevenstar in 't oosten neder dalen,
En Ariadnes kroon haar glanssen onderhalen.*

Zy sloegen dit gestarnte in den voortyd gade, om dan by deszelfs opkomen en verschyning hunne vaart aan te vangen; vermits zy gewoon waren den 14^{den} September de schepen op droog te halen, en na dien tyd, dog voor al na den 11^{den} November (zoo *Plinius* en *Vegetius lib: xiv. cap. 39.* zegt) om geen vaaren meer te denken, en tot den 15^{den} Mey, of, zoo andere willen maar tot den 10^{den} Maart toe de zee, buiten de kolommen van

Hercules, voor onbevaarbaar te houden; om dat na den 11^{den} November Orion of Arcturus opquam, een noordelyk en zeer wonderig gestarnte, ontrent den staart van den Beer; daar beneven, om dat men dan lange nachten, vreezelyke stormwinden, groote duisternis, koude, en meer andere ongemakken, had. Ja zulk een; wie 't dan ook was, die voor den 15^{den} Mai in zee stekend dorst, hielden zy voor eenen waaghals, 't geen wel eens door deze en gene kooplieden voor zig zelve, maar nooit met eenige goederen van den Staat, geschiedde; doch voor al was men niet gewoon zoo vroeg Soldaten, of andere menschen, die men overvoeren moest, op zee te wagen.

De star van Venus, of de avondstar, die ook de morgenstar is, diende de Zee-luiden mede in 't stellen van hunne koersen, waarom zy die Godin ook aanbaden.

Zy spraken ook van de Hyades, die goede zusters van Hyantes, den welken de Grieken verdicht hebben, dat door een leeuwin verscheurt, en van haar beweent is; en dat zy daarom uit medelyden ten hemel verheven zyn; zy werden *Hyades* of het regengestarnte genaamt, een woord afkomstig van *ὕειν* *huein*, regenen. De naamen dezer zeven zusters, al mede Atlas dochters, waren: Ambrosie, Endore, Phefile, Coronis, Polixe, Phæo en Thyene.

Ovidius beschryftze ons *lib: V.* in zyn Almanach als zeven starren, die gemeenlyk met regen opquamen:

Ore micant Tauri septem radiantia flammis Sydera, quas Hyadas Grajus ab imbre vocat.

dat is, na Hoogvliets vertalinge,

De heldre fierkop straalt met zeven slonkerlichten,

De Grieksche zeeman noemt, om dat zy regen sichten

Hen ook het buigestarnte.

Homerus Iliad. boek xvii. *vs 485.* spreekt mede van de starren des hemels, door Vulkaan op Achilles schild gebragt, en telt daar onder de Pleiades, de Hyades en Orion, die anders ook wel de groote Beer, of de Wagen genaamt, en als een gantsche vergadering van Starren beschreven wordt, daar by voegende, dat zy nooit in zee daalen en altyd boven den gezichteinder of horizon blijven.

Πληιάδας δ', υάδας τε, τὸ σθένος ἀρίωνος,
"Ἀρκίον δ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
Ἡτ' αὐτῆ σρέφεται, καὶ τ' ἀρίωνα δοκίμει.
"Οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λυτῶν ἀκεαναϊῶ.

dat is:

*Orion, Hyades, de Pleiades, de wagen,
Van anderen de beer genaamt, die zich
daar wendt,*

*Daar op Orion past, en noit haar starre ment
Beneden onze kim, om weder op te dagen.*

En in 't xxii. boek *vs 27.* zegt hy van den Hond van Orion, of de hondstar, en meer andere, dus:

----- Ἀρκηλοὶ δὲ οἱ ἀνγὰι
φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἄερασι νυκτὸς ἀμολγῶ.
Ὀν τε κύν' ἀρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσι

dat is:

*Haar schitterende glans in 't midden van
den nacht*

*Vertoonde zich alom, begon vast door te breken
Door al de starren heen, by welke vergeleken
Men haar Orions hond wel eer te noemen
plagt.*

Voornamelyk egter zeilden de Ouden op den kleinen, en den grooten Beer; dog op den eersten vooral de Feniciers. Dit bevestigt *Ovidius lib: II.* in zyn Almanach:

*Esse duas Arctos, quarum Cynosura petatur
Sydoniis, Helicen Graja carina notet.*

dat is:

*Wie merkte, dat'er in den hemel Beeren
waren,*

De kleine Noorderbeer, waar op 't Sidonisch volk

*Zyn sreek zet, daar de Griek wel in
dien naren kolk*

*Plagt op den grooten Beer gerust daar heen te
vaaren.*

Nog nader toont hy dit in zyn xvii. Heldinnenbrief, daar Leander van die beiden zegt:

*Nec sequar aut Helicen, aut, qua Tyrus
utitur, Arcton.*

dat is:

*Geen groote of kleine Beer zal mynen koers
bestieren.*

En *Virgilius* in 't I. boek zyner Landbouwgedichten zegt *vs 204.* over de starren sprekende:

*Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis
Hædorumque dies servandi, & lucidus Anguis.*

dat is, na Vondels vertalinge,

*Noch staat ons op gestarnte, en 's hemels loop
en wetten,*

*De Bokken en den Beer en heldre Slang te
letten.*

Het ontdekken van den kleinen Beer (van de Grieken, *cynosura*, dat is, de staart van den Hond genaamt, ter oorzaak dat de zeven starren, die dit gestarnte uitmaaken, het fatsoen van een staart, die zich even eens, als die van een hond, verheft, uitleveren) schryft *Theon* aan *Thales* toe.

Zy diende den Ouden zeer lang, en het is te verwonderen, dat *Homerus*, die in 't jaar

't jaar der wereld 3036. leefde, wel van den grooten, maar niets van den kleinen Beer meldt.

Hyginus zegt, dat men den kleinen Beer de Fenicifche star noemde, om dat *Thales* de Feniciër die eerst aanwees, en 't gebruik 'er van aan anderen leerde; dog anderen meinen, dat hy zoo genaamt wierdt, om dat de Feniciers voornamelyk op dit gestarnte hunnen koers stelden, en sich ook eerst, en voor alle anderen daar van bedient hebben.

Dit bevestigt *Callimachus*, wanneer hy getuigt, dat dit gestarnte de Feniciers eerst in Griekenland bragt.

Aratus, een oud Dichter, zegt mede, van dien Beer, met die betrekking,

Hac quoque Phœnices freti lata æquora sulcant.

dat is:

Hier op verstaat zich ook de Feniciër op zee.

Van den grooten Beer zegt *Theon* in zyne aanmerkingen over de Phænomena van *Aratus*, dat die eerst door *Nauplius* ontdekt is; hoewel *Sophocles* by *Achilles* *Tatius* de ontdekking van deze star, en den ondergang van de Hondstar, aan *Palamedes* toeschryft.

T W E E D E H O O F D S T U K.

DE oudste sterkundigen der Ouden. Welker kennis, by storm of onweer, den zeeman weinig hielp. Verscheide volkeren hebben op de zeevaart toegelegt. Uitvoeriger bewys daar van. Slaven- en Drogenhandel de oudste koophandel. En daar na de handel in Koper en Yzer. Waar door de Sidoniërs van ouds beroemt waren. Gelyk ook wegens andere waaren en konsten. De Tyriërs mede door den koophandel en zeevaart vermaart. Volkplantingen der Sidoniërs. Die der Tyriërs van meer belang, menigvuldiger en verder in bestek. 't Geen in 't breede getoont wordt. Dog niet minder die van Karthago.

HOe de Ouden aan deze kennis der gestarnten quamen, en wie by hen de eerste sterkundige was, daar over is men het niet eens.

De oudste sterkundigen, daar de Grieken van spreken, zyn geweest die twee vermaarde broeders, Atlas en Prometheus, Mozes tydgenooten.

Van den eersten verdichten zy, dat hy den hemel op zyn schouderen droeg. *Ovidius* zegt 'er in 't V. boek van zyn Almanach van:

*Nondum stabat Atlas humeros oneratus
olympo.*

dat is:

De hemel steunde toen op Atlas schouderen niet.

Homerus spreekt ook van dezen Atlas in 't I. boek van zyn *Odysf*: vs 58. in dezen opzigte zeer nadrukkelyk hem noemende:

----- Ἀτλάντα δλοόφρονον ὅς τε θαλάσσης
πάσης βένθεα δίδεν, ἔχει δέ τε κίονας αὐτός
Μαικράς, αἱ γαῖάν τε καὶ ἕρῳον ἀμφὶς ἔχουσε'

dat is:

*Dien Atlas, die veel wist, en in den ocean
De diepten kende, en ook gewoon was te onder
derschraagen*

*De lange Zuilen, die den grooten hemel dragen,
En de aarde, die hy heeft op zyne schouderen
staan.*

Ook spreekt 'er *Virgilius lib. vi. Æneid.* vs 794. (gelyk wy in 't vervolg elders

toon) zeer klaar van. Dog het is zeker, dat hy, die zich in Mauritiën onthieft, op dien berg (die naar hem nog 't Atlantisch gebergte, gelyk ook de Spaansche zee, daar ontrent nog, de Atlantische genaamt wordt) als een groot Starkundige den loop des hemels, en de beweging der bekende starren, met zulken ernst, en inspanning der zinnen, waargenomen heeft, dat hy als den gantschen hemel scheen op zich te laden. Na dezen Atlas noemden de Ouden de Hesperides (zekere eilanden in de Atlantische zee, by zommigen voor de Zoute, dog waarschynelyker voor de Canarische eilanden gehouden) Atlas boogaard, die gulde vruchten droeg; waar op *Ovidius* in 't IV. boek der Herichepping in de 17 Fabel, aldus zinspeelt:

*Arboræ frondes, auro radiante nitentes,
Ex auro ramos, ex auro poma ferebant.*

dat is:

*Men zag hier bladen aan 't geboomte in gulde
boven,*

*Ook boomgaarden, die hem het gouden ooft
belooven.*

Even zoo is 't ook met zyn broeder Prometheus gelegen, die verdicht is aan den berg Caucasus vast gehegt te zyn, terwijl zyn hert van een gier verscheurt wort, waar door de Ouden niet anders te kennen gaven, dan dat hy mede als een groot Star-

Star-

Starkenner op dien berg den loop der starren met zulken neerftigheid en inspanning van al zyn kragten en zinnen waarnam, dat hy daar niet af te scheiden was, zoodanig, dat zyn hert als aan dien berg scheen vast genagelt te zyn, en hy door de zucht tot het navorfchen van de beweging dezer hemelfche lichaamen, als verfcheurt te werden.

Aangezien hy nu door zyne onaffcheidelijke gehegtheid aan deze liefhebbery der starkunde ongemeen veel licht voor zich zelve, en voor zyne tydgenoten kreeg, zoo verzierde men al verder, dat hy den Goden het vuur van den hemel ontftolen, en 't zelve op de aarde gebragt, of wel, dat hy op den raad van Minerva den hemel beklommen, en 't vuur van de raderen van den zonnwagen ontleent heeft; al 't welke niet anders dan zyne gevonde starkunde op 't kragtigfte uitdrukken wil.

Deze twee ftaan als de oudfte Starkundigen by de Ouden bekend, welker leeftyd ontrent het jaar der wereld 2452 voorkomt.

Dat zy nogtans de eerfte waren (hoewel Clemens de Alexandryner van Atlas zegt, dat hy die konft in Lybien eerft uitvondt) is niet waarfchynelyk. Men zou daar ook Eolus mogen byvoegen, die als een groot Starkenner, uit de beweging van het fwerk de winden voorzeide. De Babiloniers en Chaldeen, waren van ouds her boven alle andere volkeren voor groote Starkundigen vermaart.

Zoroaftres, Ofthanes, en de verdere Magi of Wyzen der Perzen, pronken mede met dien zelve naam, en hoewel de Babiloniers veel op dezen Zoroaftres (eigentlyk Zaraduft genaamt) en op Ofthanes roemen, en hen als de eerfte uitvinders van die konft opgeven, zoo is dit vry meer tot lof der Perzen, dan wel van hun diene, alzo deze een Perziaen, en de eerfte een Bactriaan, en geenzins een Babiloniër, geweest is.

Onder de oude Starkundigen munt mede uit Nicepfos, koning van Sait (dat het lagerdeel van Egypten was) van welken Paulinus by Aulonius zegt:

Quique Magos docuit mysteria vana Nicepfos.
dat is:

*Nicepfos die wel eer 't verborgene den wyzen,
Schoon ydel, als iet groots gewoon was aan te
pryzen.*

Hy ftelde te werk alles 't geen Mercurius de 1. en 2de eertyds uitgevonden, en in de vertrekken en kooren der Tempels tot dien tyd toe verborgen gehouden hadden, en men wil, dat hy van de Starkunde openbare leffen zelf aan de Magi van Babel, of eigentlyk aan die van Perzien, ge-

geven heeft, voor zoo verre alle zyn boeken en fchriften over de Starkunde, ten tyde dat Cambyfes Egypten beoorlogde, door dien vorft na Perzien-vervoert zyn, en dat die aan hen een groot licht in die konft toegebragt hebben.

Strabo geeft de lof der starkunde voor allen, en alleen aan de Feniciers.

Josephus zegt lib: I. cap. 7. *Antiq. Judaic:* dat Abraham, die in 't jaar der weerd 2020. leefde, niet alleen een groot Starkundige geweest is; maar dat hy die konft ook aan anderen, en wel eerft by de Chaldeen, en later aan die van Egypten voortgeleert heeft. Door hem, zegt hy, cap. 7. *zyn die wetenfchappen* (te weten de Tel- en Starkunde) *van de Chaldeen tot de Egyptenaars, en van hen tot de Grieken, overgegaan.*

Indien dit waar is, zoo ziet men niet alleen, dat hy in tyd veel ouder is, dan alle de gemelde Uitvinders; maar ook dat zoo wel de Chaldeen, als de Feniciers, en Egyptenaars, die konft alle aan hem dank te weten hebben.

Het is waarfchynlyk, dat, gelyk de Hebreen de oudfte fcheepsbouwers, zy alzo ook de oudfte starkundigen zyn. Immers die Gen. 15: 5. met aandacht naleeft, daar Godt tot Abraham zegt: *Ziet nu op na den hemel, en telt de starren; en deze en gene plaatzen uit Job (Mofes tydgenoot) daar byvoegt, en voornamelyk Job 9: 9. daar hy van Godt zegt: die den wagen maakt, den Orion, en het zevensfharnte, en de binnenkameren van 't zuiden.* Als mede Cap. 38: 31, 32. daar de Heer tot Job spreekt: *Kont gy de lieflykbeden van 't zevensfharnte binden, of de stringen Orions los maken? Kont gy den Mazzaroth voortbrengen in zynen tyd? en den wagen met zyne kinderen leiden?*

Die dit alles (zeg ik) met oordeelleeft, zal ook moeten vastftellen, dat de Hebreen en de Arabiers, veel eer dan andere volkeren, de starren en haren loop, waargenomen en gekent hebben.

Na deze fchynen de Babyloniers en de Perziaanen het naafte te komen, van welke de Egyptenaars en Grieken nader licht fchynen bekomen te hebben.

Plinius zegt lib: vi. cap. 37. dat Berofus beeldt een vergulde tong had, om dat hy (zoo men wil) de Grieken die konft eerft geleert heeft.

Onder de Egyptenaars heeft ook de groote koning Sefoftris als een voornaam Starkundige uitgemunt. Hy, die gantsch Afien overwon, bragt een vloot van vier honderd lange fchepen in 't roode meir, niet om te handelen ('t geen de Egyptenaars eerft lang daar na deden) maar om andere landen te overheerfchen. Hy doorliep, zegt Strabo elders, gantsch Ethiopien, over al daar hy zyn overwin-

nende

nende wapenen bragt, niet alleen een kolom oprechtende; maar zoo *Eustathius* meldt, ook nette tafelen van zyne reizen, en van de strekking der overwonnen landen, makende, 't geen zonder grondige Star- en Landkunde niet wel gelchieden kon, behalven dat hy daar door ook den Egyptenaaren verder aanleiding tot die en andere konsten gaf. Immers deze tafelen zyn lang daar na by de Scythen en Colchers (volkeren, die hy ook overwonnen, en aan welke hy de zelve medegedeelt had) bewaart gevonden, zoo *Herodoot lib: II. cap. 104.* getuigt.

Zoodanige Astronomische tafelen heeft ook *Democritus* (zoo *Diogenes Laërtius lib: IX.* zegt) die in 't jaar der weereld 3490. leefde, allereerst voor verscheide jaaren, met aanwyzing van de Eclipsen, en van de op- en ondergang der Starren, gemaakt; waar na dan de oudste waarnemingen der Grieken ontrent de beweging der Starren, die van *Callisthenes*, *Aristoteles* leerling, zyn, die de zelve op zyn bevel van Babel na Griekenland overzont, en van welke *Hipparchus*, die groote Starkundige, die in 't jaar der weereld 3790. leefde, en meer andere na hem, zig met veel vrugt bedient hebben.

Gelyk nu de Ouden alleen kennis van deze weinige starren, en daar door ter zee weinig zekerheid in 't stellen van hunne koersen gehad hebben, vermits zy (gelyk wy hier na breeder toonen zullen) niet de minste kennis van 't kompas hadden, zoo kan men zeer licht begrypen, in hoe groot een gevaar, en van hoe billyke vreeze zy zich bezet gevonden hebben, als zy, voornamelyk door storm en duist'ler weër, wat van den wal afgeraakt, die van hun nog bekende starren niet meer zagen, en dus op Gods genade, onder het gebulder der woedende winden, en ten hemel stygende golven, met de uiterste onzekerheid en angst, zonder eens te wecten, waar zy belanden zouden, maar hen dreven.

Deze groote onzekerheid in het zeilen of roejen ter zee, en al dit zidderen en beven voor de zeevaart en 't bulderen der winden, waar van men by de Ouden leeft, heeft egter niet kunnen beletten, dat verscheide volkeren zich daar toe gezet, het geheel en al op de zeevaart aangelegt, zich daar door zeer beroemt, en hun vaderland, zoo door den koophandel, die zy sterk daar by voortzetterden, als door 't ontdekken en veroveren van veel landen, blejent en magtig gemaakt hebben.

Die van den stam *Sebulon*, *Gen. 49: 13.* vermits die zich aan de haven der zee ontbielden, gelyk ook die van *Dan* en *Aser*, *Judic: 5: 17.* Die zich op hunne schepen ontbielden, schynen my toe, van de oudste zee- en koopluiden geweest te zyn.

I. DEEL.

Zommige houden de Cretenzen voor de oudste en de stoutste zeehelden, en dat zy daar door het meesterschap van de Middellandsche zee een geruimen tyd gehad hebben.

Dat de Focenzers, die men wil dat Marfeille bouwden, en voor al ook de Athenienzers, mede magtig ter zee geweest zyn, is af te nemen van hunne vloot van 378 schepen, welke die van Xerxes by Artemisium versloeg: En tegen die van Sparta bragten zy 'er over de 400 in zee.

Van ouds waren ook de Tyrreners ter zee vermaart, waar van de gantsche Italiaische zee na hen de Tyrrensche genaamt is.

De Liburni, een volk van Illyric, 't geen Jonien en veel eilanden in de Egeische zee veroverde, hebben zich daar door mede beroemt gemaakt, en zelf ook een zeker maakzel van schepen na hen *Liburnicæ* genaamt, nagelaten.

Die van Rhodus waren mede op de zeevaart byzonder afgeregt, en hadden in de Middellandsche zee een grooten naam verkregen; gelyk ook die van Taphos, van welken *Homerus* in het I. boek van zyn *Odyss: vs 112.* als van wakkere zeehelden spreekt, als hy daar van Mentès, Anchialus zoon zegt:

Μέντης Αρχιάλιοιο δαίφρονος ἔυχομαι εἶπαι
Υἱός, αἴας Ταφίοντι Φιληρέτμοισιν ἀνάσσει·

dat is:

'k Ben Mentès, en de zoon van een, die word genaamt

Anchialus, een vorst in kennis uitgelezen,
'k Gebie met oppermagt de Taphiers, geprezen
Om hunnen vaarlust, en voor anderen befaamt.

Dus roemde hy, als ervaren zeekundigen ook zeer dikwils de Pheaciers, die hy in 't XIII. boek van zyn *Odyss. vs 305.* niet alleen in 't gemcin *Φαίηκες ἀγαυοί*, dat is, de doorlugtige of beroemde Pheaciers noemt (gelyk hy die vs 150. ook wegens hunne schoone schepen pryft) maar van welke hy dan eens in zyn V. boek in 't 424 vs. en in 't XIII. boek vs 39. als van *Φαίηκῶσι Φιληρέτμοισι*, de riemzugtige (dat is, de tot de zeevaart gencigde) Pheaciers, dan weer eens in zyn VIII. boek vs 189. en elders van hen spreekt als van de

Φαίηκες δολιχέρηται, ναυσίκλυτοι ἄνδρες·

dat is:

Pheaciers, gewoon den langen riem ter zee
Te voeren, en beroemt de zeevaart wel te kennen.

In zyn VI. boek vs 272. en 273. spreekt hy van de zelve, als van luiden die groote kennis hadden van masten, riemen en 't geen verder tot de schepen behoort; behalven dat hy in dit zelve VIII. boek vs 245.

C

Al-

Welker kennis, by storm of onweer, den zeeman weinig help.

Verscheide volkeren hebben op de zeevaart toegelegt.

Alcinous tegen Ulyffes van hen sprekende als *νηυσίῳ ἀριστοῖ* dat is, de beste in hunne sehepen of seheepvaart, invoert, als hy hen roemt als mannen, die alle anderen overtroffen *ναυτιλίῃ* in de zeevaart of zee-kunde. In 't III. boek *ψ*s 281. roemt hy ook eenen Phrontis, als een zeer ervaren zceman.

Πηδάλιον μετὰ χερσὶ θείσης νῆος ἔχοντα,
Φρόντιν ἀνηγορεύον, ὃς ἐκείντο Φύλ' ἀνθρώπων
Νῆα κυβερνήσαι* -----

dat is:

*Hem, die wel eer het roer van 't vaar-
tuig, wel bezield,
Plagt in zyn stoute vuist weergadeloos te
roeren;
Dien Phrontis, die de vlag zeeghaftig plagt
voeren
Ver boven al, wat oit de gronden heeft
gepeilt.*

Maar gelyk de Feniciers in hunnen bloei alle volkeren der aarde in de kennis der Reken- Starkunde en seheepvaart, verre te boven gingen, alzo hebben zy ook alle andere volkeren in het voortzetten van den koophandel, en dus mede in het ontdekken, veroveren, en voor al in het bevolken van vreemde landen, zeer verre overtroffen, vermits het bestek van alle anderen zich gemeenelyk binnen, en dat der Feniciers zich verre buiten de Mid- delandsche zee uitstrekke.

Slaven- en Dro- guenhan- del de oudste koophan- del.
Volgens de oudste bewyzen schynt de handel van slaven, dat is van geroofde of verarmde menschen, en van reukwerken, speeeryen en diergelyke goederen, de oudste koophandel te zyn.

Gen. 17: 12. leze ik al, van gekogten met den gelde in Abrahams huisgezin.

Dat dit by andere volkeren van ouds en mede in de volgende tyden bekend was, ziet men klaar *Gen.* 37. daar de Ismaëlitzen of Midianiten, met droguen naar Egypten reizende, Joseph van zyne broeders koopen, (volgens Rubens raad, alleen tot Josephs behoudenis, gegeven) en kort daar aan weder aan Potiphar verkoopen. Al- waar de oudheid van den handel zoo met slaven als met droguen en reukwerken der Oosterlingen blykt.

Dus quamen zommigen door armoede, anderen als Joseph door geweld, en ande- ren door veroveringen te land by voorval van oorlog; maar ook veelen door Roovers ter zee, tot slaverny te vervallen.

Homerus zegt daarom in het XIV. boek van zyn *Odyss.* *ψ*s 296. dat het eerste amb- bagt der menschen het zeerooven was.

In het III. boek van zyn *Odyss.* *ψ*s 71. zegt Nestor met betrekking hier op:

Ω ζείνοι, τίνες ἐπέ πόθεν πλείθ' ὕγρα κέλευθα
Ἡτὶ κατὰ πρῆξιν, ἢ μαψιδίως ἀλάλοσθε
Ὅτιά τε λιγύρες ὑπέριε' ἄλλα τένη' ἀλόωνται*

dat is:

*Wat zyt gy tog voor lién, myn vrienden en
gezellen,
Van waar komt gy tog hier zoo loopen uit
der zee?
Is 't om den handel ook, of dwaalt gy van
de ree,
Gelyk de roovers doen, die andre menschen
quellen?*

En in 't 103. *ψ*s van 't zelve boek zegt hy:

Ω φίλ' ἐπέι μ' ἔμνησας οἰζύος ἦν ἐν ἐκείνῳ
Δήμω ἀνέτλημεν μένος ἀσχετοὶ ἦες ἀχαιῶν
Ἡμεῖς ὅσα ζῆν νηυσὶν ἐπ' ἠερσιδέα πόντου
Πλαζόμενοι κατὰ λιγύδ' -----

dat is:

*Myn vriend, die my weer aan de rampen
doet gedenken,
Die rampen, die wy daar, beroemt door
dapperheit,
Uitstonden by dat volk, en door Achil geleit
Uitzagen naar den roof, om anderen te krenken.*

In zyn XIV. boek van zyn *Odyss.* *ψ*s 287--297. spreekt hy van Eumeüs moeder, welke een Fenicier listig mede naar Feni- cien, en, na een jaar verblyf, van daar ter zee na Libyen vervoerde, om haar daar tot een hoogen prys te verkoopen:

Κεῖθι δὲ μ' ὡς περάσθησι, καὶ ἀσπετοὶ ὄνον ἔλαίτο*

dat is:

*Op dat hy my aldaar ten diersten mogt ver-
koopen.*

In zyn XV. boek van zyn *Odyss.* *ψ*s 426: zegt hy van die van Taphos:

* Ἀλλά μ' ἀνήρωταξαν τάφιοι λιγύρες ἄνδρες*

dat is:

De Tafiers die my als roovers dus verwoerden.

Dus spreekt Ulyffes in 't XIII. boek van zyn *Odyss.* *ψ*s 272. nog eens van de Feni- ciers, als van zeeroovers, aldus:

* Ἀυτίκ' ἐγὼν ἐπὶ νῆα κίων φόνικας ἀγαυὸς
Ἐλλισάμην καὶ σφιν μενοεικέα λήϊδα δῶκα*

dat is:

*Ten eersten, en zoo ras het maar gelegen
quam,
Ben ik in 't schip gegaan, en heb met ernst
gebeden
't Fenicisch volk, beroemt door oppermogenthe-
den,
't Geen van den roof, zoo veel hen luste,
van my nam.*

En dat de slaven, ook een gedeelte van de goederen, die de Grieken al van ouds hadden, en die zy of door hun zeerooven, of ook wel in den oorlog, bequamen, ge- weeft zyn, toont deze zelve Dichter klaar in 't IV. boek van zyn *Odyss.* *ψ*s 729. al- waar hy Penelope aldus sprekende invoert:

Ἀλλά τις ὀτρυσὸς δολίον καλέσεις γέροντα
Δμῶ ἔμην ὃν μοι ἔδανε πατὴρ ἔτι δεύρομίσση
Καὶ μοι κῆπον ἔχει παλυδίνδιον. -----

dat

*Dat eens een knecht met haast zou roepen,
op myn last,
Den ouden Dolius, myn slaaf, die my gegeven
Wiert van myn vader, toen ik ging, om hier
te leven;
Een, die myn thuin bewaart, en op de
boomen past.*

En in 't iv. boek vs 10. zegt hy van Menelaus, en van zyn zoons huwelyk:

Γιεί δὲ σπάρτηθεν ἀλέκτορος ἦγετο κέρην,
Ὅς δὲ τηλύγυτος κρατερός γένετο μεγαπένθης
Ἐκ δ' ἄλλης. -----

dat is:

*Zyn zoon, geboren in zyn hoogen ouderdom
Uit een slavinne, Megapenthes, een der helden
In sterkte zeer beroemt, en weerdig hem te
melden*

*Gaf by ten huwelyk, 't krooft van Alestor,
om
Met haar te paaren.*

Thucydides zegt ook dat de Feniciers en Cariers, gewoon waren op zee te rooven; dog men moet hier nevens ook weten, (gelyk de oude Aantekenaar van *Homerus* over het 73 en 74 vs van zyn iii. boek zeer wel aanmerkt) dat het zeerooven voor die van de Grieksche eilanden in die eerste tyden niet oneerlyk nog schandelyk was. Een zaak die *Thucydides* ook bevestigt, hoewel het, na dat hun staat nu op valter voeten gestelt was, schande wiert.

Buiten den mensch- of slavenhandel schynt de handel in koper en yzer een van de oudste te wezen.

In den koperhandel waren de Feniciers mede zeer vermaart; maar aangezien de Sidoniers, Tyriers en de Karthagenienzen, al te zamen Feniciers van oorspronk waren, en zy die naam in het gemein droegen, zoo moeten wy, om net en met orde te spreken, hier van zeggen, dat de Sidoniers de oudste; dog de Tyriers en de Karthagenienzen de magtigste ter zee, en ook de grootste, zoo in den koophandel, als in 't ontdekken en bevolken van landen, geweest zyn.

De Sidoniers waren eigentlyk Chanaaniten; die, schoon zy ware nazaaten van Chanaan waren, zig egter noit na hem, Chanaaniten; maar na Sidon, Sidoniers, en zomtyds ook wel Syriers, Assyriers, Syrofeniciers, dog meest Feniciers (een naam hen van de Grieken, niet gelyk *Strabo lib. I. pag. 76.* zegt, na 't roode meir, om dat zy daar van daan quamen, maar na de menigte hunner palmboomen gegeven, by welke *Φοίνιξ phoinix*, een palmboom beteekent) noemen lieten.

Waarfchynelyk deden zy zich zoodanig en geen Chanaaniten noemen, om den vloek, over Chanaan uitgesproken, eenigzins uit te wiffchen, en om den haat, waar in zy onder dien naam by de Israëli-

ten waren, te ontgaan; om welken naam zy hen niet alleen gestadig beoorlogden; maar ook gewoon waren hen, by deze en gene veroveringen, of te dooden, of tot slaafagtige dienften te gebruiken.

Hun voorvader, Chanaan, was een en de zelve met der Heidenen Mercurius, den god der kooplieden, die by hen zoo *a Mercibus*, dat is, van de koopwâren, even als hy by hen Canaan, dat ook een koopman in het Hebreeuwfch beteekent, genaamt is; hoedanig het woord Canaan, *Hof. 12: 6. Ezech. 17. 4.* overgezet voorkomt.

De stadt Sidon, dus naar Sidon, Chanaans oudste zoon, gelyk wy *Gen. 10.* zien, genaamt, was veel ouder dan Tyrus.

Dit blykt niet alleen uit *Homerus*, die niets van Tyrus meldt, en zeer veel van de Sidoniers, als groote kooplieden en konfenaars in verscheide werken, en ook als groote zeehelden spreekt; maar voornamelyk uit Gods woord, *Jes. 23: 2.* daar Tyrus met nadruk Sidons dochter genaamt en dus later in tyd gestelt word. *Jes. 11: 8.* komt het ons ook als het groote Sidon voor, zonder dat men ten dien tyde byna nog iets van Tyrus leeft: want 't geen ons *Jes. 19: 19, 25.* mitsgaders *2 Sam. 24: 7.* voorkomt, dat moet men niet als een verhaal van zaaken in Josua's tyd (in welken Tyrus 'er nog niet was) maar van dien tyd opnemen en verstaan, in welken die Schryver, die daar van als van een bemuurde stadt spreekt, leefde; waar mede men *Ezech. 26: 4.* kan vergelyken. Behalven dat ook *Strabo lib. xvi.* Sidon in rang voor Tyrus stelt, en de Sidoniers als vindere van de Starre- en Rekenkunde roemt.

Daar zyn'er die meinen dat Sidon, door den koning van Afcalon verovert zynde, toen wel van hun is verlaten, maar dat zy daar op ontrent veertig jaren voor Troje's verovering, of 240 jaren voor den Tempelbouw, of wel in 't midden van den regeertyd der Richteren, Tyrus gebouwt hebben.

Dat deze Sidoniers van ouds her koop-

Waar door de Sidoniërs van ouds beroemt waren.

handel in koper dreven, blykt ons by verscheide bewyzen. *Deut. 33: 25.* wert van Afer voorzegt, dat hy over yzer en koper treden zou.

Deze stam van Afer nu lag niet alleen naast aan Sidon; maar Sidon zelf behoorde eigentlyk mede onder het deel van dien stam, schoon zy dit noit bezeten, en de inwoonders (gelyk wy *Judic. 1: 31.* zien) noit verdreven hebben.

Homerus roemt de Sidoniers ook wegens dezen hunnen handel in koper: want Eumeus moeder zegt in zyn *Odyss.* in 't xv. boek en 397. vs.

Ἐκ μὲν Σιδῶνος πολυχάλκου ἔυχονται ἔϊται

dat is:

*k Ben een Sidonische, na Sidon zoo genaamt,
 't Geen door zyn overvloed van koper is be-
 faamt.

Gelyk
 ook we-
 gens an-
 dere wa-
 ren en
 konsten.

Dat de Sidoniers ook in 't maken van
 fraaje konststukken uitstaken toont de
 zelve Dichter in 't iv. boek van zyn *Odyss.*
 vs 743. of ontrent het midden des boeks;
 daar hy de Sidoniers pryft over hun vernu-
 ft in het maken van een zilverē drink-
 kan, dat alle werk vanden aart te boven
 ging, en van 't welke Menelaus daar te-
 gen Telemachus zegt:

----- Πόρεν δὲ ἐφείδιμος ἕρωσ
 Σιδονίων βασιλεύς -----

dat is:

*t Was een geschenk wel eer hem door den vorst
 gegeven
 Van Sidon, edel van geslagt en hoog verheven.

Van diergelyken drinkkan van de vernu-
 ftige Sidoniers ook gemaakt spreekt *Ho-*
merus Iliad: ψ. of boek xxiii. pas na de
 stryd van Ajax en Ulyffes.

Dus word ook Sidon over zyn wapen-
 handeling, en over des zelfs verstand in
 't hout wel en op zyn tyd te kappen, 1
Reg. 5: 6. en over zyne uitvinding van
 't glas, by *Plinius lib.* xxxvi. cap. 16. ge-
 lyk ook over meer andere dingen, gepre-
 zen, zeggende, dat Sidon door veel glas-
 winkels vermaart, en de uitvindster van
 spiegels was. *Strabo* roemt haar in zyn
 xvi. boek ook als een stadt, waar in het
 glazand, schoon tusschen Ptolemais en
 Tyrus vallende, alleen gesmolten wierdt.

In opzigt van hare Starkunde zegt *Ovi-*
dus in 't iii. boek van zyn *Almanach:*

Esse duas Arētos, quarum Cynofura petatur
Sidoniis -----

dat is:

Wie wist toen van de twee zoo nutbekende
 Beeren,
 Waar van de kleine de Sidoniers vooral
 Gedient heeft, om den koers te zetten, als
 de wal
 Niet meer te zien was, en om onheil af te keeren.

Wanneer Menelaus zyne reizen aan
 Telemachus verhaalt, zegt hy by *Ho-*
merus in 't iv. boek van zyn *Odyss.* ten be-
 wyze, dat de Sidoniers met allerlei vol-
 keren handelden:

*Αἰθιοπίας ἢ ἰκόμεν, καὶ σιδονίης καὶ ερεμβῆς

dat is:

*k Heb de Ethiopers en Sidoniērs gezien,
 De Erembers, en met hen veel andre vreemde
 liēn.

Van hunne sloopvaart en koophandel
 zegt *Dionysius Pbrig:* pag. 132.

*Οἱ πρῶτοι νήεσιν ἐπειρήσαντο θαλάσσης
 Πρῶτοι δ' ἐμπορίας ἀλιθίγους ἐμύησαντο*

dat is:

Die eerst met schepen zich in volle zee bezaven,
 En om den handel eerst verzeilden uit de haven.

Immers by *Strabo lib.* xvi. pag. 1098.
 staan de Sidoniers als meesters in de grootste
 konsten der wereld, en voor al in de Tel-
 Star- en Scheepskunde, bekend.

Van hunne sloopskunde spreekt *Eu-*
ripides in zyn *Helena*, vs 1467. dus:

Φόνισσα Σιδωνίας ἢ τὰ χεῖρα κάπα*

dat is: --

O snelbezeilde boot, en schoon Sidonisch schip.

En in 't zelve *Treurfpel* vs 1547.

Σιδωνίαν ναῦν προτοπλεν κατέλκομεν*

dat is:

't Sidonisch schip, 't bezeilste, is van de werf
 gehaalt.

Hierom was 't wapen of devys der Si-
 doniers een Roer, 't geen in hunne gedenk-
 penningen (van welke de Heer *Reland*
 twee in 't 3de deel van zyn *Palestina* pag.
 1014. vertoont) klaar te zien is.

Om deze hunne sloopskunde werden
 zy van *Homerus* in 't xv. boek van zyn
Odyss. vs 419. *Ναυσίκλυτοι*, dat is, ver-
 maard door hunne schepen, en by *Athenæus*
Βαλαττοκρατοῦντες, dat is, magtigen
 ter zee, genaamt.

Herodoot zegt in zyn vii. boek van *Arte-*
misia, koningin van Carien, dat zy aan
Xerxes vyf schepen, wel van krygskneg-
 ten verzien, en die, naast de Sidonische,
 de uitstekende waren, verschaftte.

Een weinig verder zegt hy, dat *Xerxes*
 genegen zynde om zyn vloot te monste-
 ren, op een Sidonisch schip klom, en,
 onder een goud paviljoen zittende, (een
 blyk van de heerlykheid der Sidonische
 schepen) na yder schip der vloot vraagde.
 En 't zelve getuigt hy daar in dat boek
 van hem ook, dat hy, genegen om de
 mond van de vliet *Peneus* te bezichtigen,
 op een Sidonisch schip klom, gelyk hy
 altyd, als hy iet diergelyks verrichten
 wilde, gewoon was te doen. Uit al het
 welke dan de voortreffelykheid van de Si-
 donische boven alle andere schepen in die
 tyd, zeer klaar te zien en af te nemen is.

Maar hoe groot en beroemt ook de Si-
 doniers door hunnen koophandel, en an-
 dere zaaken van zee- of storkunde waren,
 schynen zy eger in allen dezen maar
 binnen de Middellandsche zee bepaalt, en
 dierhalven van dat wyd beslag noit ge-
 weest te zyn, als naderhand de handel en
 de zeevaart der Tyriērs en Karthagērs
 geworden is.

Dat Tyrus in rang voor Karthago gaat,
 blykt, om dat Karthago een Tyrische
 volkplanting was, en door hen, zoo *Ap-*
rianus zegt, 50 jaren na Trojens verove-
 ring

ring gebouwt is; 't geen zy ook, by 't zenden van jaarlykze thienden na Tyrus, erkenden. Men leeft van haar ook by *Jesaias cap. 23: 1--4.* als een zeer oude stadt.

Dat 'er ook een oud en nieuw Tyrus geweest zy, 't eene door Sidon gebouwt, en door Nebucadnezar verwoest, 't ander door Agenor gesticht, en door Alexander den grooten verwoest, gelyk *Curtius lib. iv. cap. 4.* melt, is een zaak den Geleerden bekend. En deze beide schynen in Salmanassars tyd te gelyk nog in wezen, en dierhalven 't verval van 't oude geen oorzaak van 't bouwen van 't nieuw Tyrus (gelyk zommigen meinen) geweest te zyn. Ook is 't wonder, dat *Homerus*, die niet veel ouder dan Salmanasser was, egter geen van beide kende.

Dat het oud Tyrus, Sidons dochter, een stadt, op den vasten wal gelegen, zeer magtig ter zee, en in den koophandel was, zien wy klaar by *Ezechiël* in zyn 26 en 27 *cap.* en *Amos 1: 10.* uitgedrukt.

Zy handelden, zoo *Josephus lib. I. Antiquit.* zegt, zeer sterk op 't oosten en 't westen, op Perfiën, Lydien, Arvad, Javan, Thubal, Mefech, Togarma, Dedan, Syrien (en voor al op Damascus) op Dan, op Arabien, Saba, Raema, Kedar, Haran, Canne en Eden.

De Waaren, waar in zy handelden, waren goud, zilver, tin, loot, koper, paarden, wagens, harnassen en alle ammunitie van oorlog. Zy handelden ook in ivoir, ebbehout en robynen, en voor al in dat vermaart en tweemaal geverwt Tyrisch purper, in tapyten, in zyde, crystal, tarw, honich, mastich, wyn, in kostelyke wolle, yzerwerk, kassia, kalmus, fyn laken, schaapen, rammen, bokken, in allerlei speceryen, in gestikte lakenen, in edele gesteenten, peerlen, in allerlei kostelyke kleederen, die in cederen kisten bewaart, en zoo ter markt gebracht wierden. *Ezech. 27.* Behalven dat zy ook sterk in visch handelden.

Hier door wierden zy zeer trots en moedig, zoo dat hunne kooplieden vorsten, en hunne kramers de heerlykste in den lande wierden. *Jes. 23: 8.*

Hunne riemen maakten zy van de eiken van Bafan, en de roeibanken bekleedden zy met ivoir, hunne schepen pronkten met gestikte Egyptische zeilen, en de dekzelen met hemelsblaëu en purper uit de eilanden van Elifa. *Ezech. 27: 6, 7.* waar door hun koning zoo trots werdt, dat hy, zyn hert verheffende, zeide: *Ik ben God, en ik zitte in den throon Gods, midden op de zee.*

Hier op speelde ook zelf de naam van Hercules, zynde een Fenicisch woord, met een Grieksch en uitgang (gelyk men in de schoolen spreekt) angevult, 't geen, zoo veel Geleerden willen, niet anders, dan een koopman of handelaar beteekende. Tot al dezen koophandel was de stadt uitne-

ment wel gelegen, als zynde aan de ingangen, en met hare landpaalen, in 't midden der zee, alwaar zy met hare verhevene huizen, en hooge torens, praalde, waar van *Ezech. cap. 24: 4.* spreekt, en waar op ook *Propertius lib. I. Eleg. 8.* zinspeelt:

Utque maris vastum prospectet Turribus equor,

Prima ratem ventis credere docta Tyrus.

dat is:

Het trotze Tyrus dat het eerst de zee dorst bouwen,

Kan van zyn torens 't nat der woeste zee beschouwen.

Deze stadt was wel de dochter van Sidon, maar nu tot zulk een trotsheid gekomen, dat zy haar eigen moeder niet meer kende, zoodanig dat de Sidoniers, en die van Arvad, nu hare roeijers geworden waren. *Ezech. 27: 8.*

Men moet echter niet oordeelen, dat die scheepsampten by hen zoo veragtelijk waren, als ze nu wel zyn: want de wyzen in Tyrus agten het een eere, hare schippers te zyn. *Ezech. 27: 8.* Waarom ook dit aangehaalde alleen maar dient, om te toonen, dat de Sidoniers toen hare onderdaanen waren.

Indien wy nu verder 't oog op de buitenlandze ontdekkingen en veroveringen van deze en gene vreemde gewesten, zoo der Sidoniers, als voor al ook van de Tyrriers, slaan, zoo moeten wy zekerlyk over hunne stoute ondernemingen ter zee, en hunnen grooten handel in allerlei waaren, daar op gevolgt; verbaast staan.

De oudste volkplanting der Feniciërs, en wel (zoo 't ons toeschynt) van de Sidoniers (alzo Tyrus in die tyd nog niet bekend was) is die van Kadmus, naar Thebe in Bæotien geweest. Volkplantingen der Sidoniers.

Ovidius zegt in 't iv. boek van zyn *Herscheping*, vs 571.

Num sacer ille meâ trajectus cuspide serpens, Cadmus ait, fuerit tum, cum Sidone profectus, Vipereos sparsi per humum nova semina dentes?

dat is, naar Vondels uitbreiding:

--- Toen sprak helt Kadmus; zou de nyt Van 't wreede bronserpent, mischien een' godt gewyt,

Dat ik in ballingschap van Sidon weergedreven,

Met myne speer doorstak, en hechte, daar 't bleef kleven;

Zou 't zaaïen van 't gebit des holdraaks, vol venyn,

In weelige akkerklai, ook eenige oorzaak zyn Van alle dit verdriet; toen ik van Sidons paalen

Beotie eerst bezocht, vermoeit van ommedwalen.

Herodoot spreekt *lib. II.* van dezen Kadmus,

mus, ter plaats, daar hy van Melampus, en van Bacchusdienst, handelt, even eens, als of hy een Tyrier geweest was; dog de verstandigen houden hem, met mecr recht, voor een Sidonier. Hy, die een Kanaaneer, en wel een van die Gibeoniten (zoo my toefchynt) was, die met Josua behendig vrede gemaakt had, en aldus in 't leven bleef, bragt ook allereerst de letteren van zyn land, en ook veel van zyne landtaal in Griekenland, en gelyk veel Fenicische en Karthagenienzer woorden niet anders, dan zuiver Hebreuwfche, maar een weinig verdraait, waren, alzoo zyn ook veele der zelve by na geheel en al, zelf nog nu, in de Griekfche taal te vinden.

Het eerste bewyft *Hieronymus* in zyne uitlegging over *Jer.* 5: 25. en *Augustinus* over *Pfalms* 136. Men ziet dit ook in het Fenicisch woord *Nachas*, dat by beide die volkeren (de Hebreë en Feniciers) een slang beteekent. Wat het Grieks aangaat, men ziet dit in 't woord *Delphi*, diè vermaarde orakelplaats, van 't Fenicisch woord *Dolphin*, een profheet beteekenende, gelyk dat weder afgeleit is van 't Hebreuwfch woord *דלף* dat *druppen, nederdalen als druppen*, en dus, by gelykenis, ook voorzeggende, beteekent.

Wie ziet niet, dat het Griekfch woord *γέβνα*, en 't Latynfch *gebenna*, de helle beteekenende, van 't Hebreuwfch *גבנה* of 't *dal Hinnoms*, afstamt? Dus word ook 't woord *καβειροι* *kabeiroi*; van 't Hebreuwfch *כבר* *cabar*, fwaar, talryk, *πύθων* *python* een draak, van *תנא* een kleine slang, *Αρης* *Arees*, Mars betcekenende, van *הר* *haras*, bederven, *ἥλιος* *helios*, de zon, van 't Hebreuwfch *גליון* *gnelion*, de verbevene, de hooge, en *Saturnus* van *סתר* *sathar*, by heeft zich verborgen, even eens als *latium* van *latère*, verborgen zyn, en *Janus* van *יין* *jajin* (als of men *jainus* zeide) wyn beteekenende, afgeleid.

Men kan dit ook verder by *Plautus* in zyn *Pænulus* zien, alwaar veel Carthagenienzer woorden, die zeer wel na 't Hebreuwfch gelyken (hoewel met veel onderscheid hier en daar) voorkomen; gelyk dat *Matth.* 15: 22. ook te zien is, daar van een Chanaaneefche vrouw gefproken word, die *Marc.* 7: 26. als een Syrofenicifche beschreven is, gelyk ook de koningen van Canaan, by Josua gemeldt, van de LXX. overzetters gemeenlyk *βασιλεις της Φοινίκης*, koningen van Fenicien, genaamt worden; ja de naam van Hercules, die zy als een God eerden, wil men dat niet anders zy dan het Fenicifche *הירקל* *heir-col*, dat is, by heeft alles verlicht, of wel, volgens anderen, het Fenicifch *barokel*, dat men wel zegt, maar even zoo fterk bewyft, als dat die naam (zoo men mede uit *Ezech.* 23. zegt te blyken) een koopman beteekent.

Wat is ook hun Melicarthus, Ino's zoon, Kadmus neef, anders dan een woord van 't Hebreuwfch *מלך* *melech*, een koning, en *קרתא* *kartha*, een stad, te zamen gefelt, en dat dan niet anders, dan 's konings stad beteekenen zou.

De gantsche fabel van Kadmus, en het verflaan van dien draak of slang, by de Hcidenen ver dicht, en by *Ovidius* in de pas aangetogen plaats te zien, vint zeer klaar haren grond in 't Hebreuwfch of Syrifch woord *הבי* *bevi*, 't geen een slang bediet, en dus van de Hcviten ontleent fchynt, hoewel hy niet eigentlyk een Hevict (te weten van die gene die by den berg Hermon woonden, en nevens de Amorrheen van Josua verflagen zyn) maar van die foorte was, die van Josua voor vreemdelingen aangezien, daar op in vrede aangenomen, en voor Gibeoniten gehouden waren. Hy fchynt ook naar anderer gedagten een vorst of nazaat der Kedmoni, van welke men *Gen.* 15: 17. leeft, die ontrent den berg Hermon woonden, geweest te zyn, en men wil dat de Grieken van dezen Kedmoni hunnen Kadmus, en van den berg Hermon zyn vrouw, Harmonie, t'zamen geflanft hebben.

Van dezen Kedmoni zegt men, dat ook de Lacedemoniers afkomstig zyn, en dat hun naam uit het woord Kedmoni, met vooraanzetting van een *l* of *l* (dat dan *Lekedmoni* uitbrengt) te zamen gefelt zy, en dat voor een taalkundige de klare voetstappen van dien naam gemakkelyk daar uit te ontdekken zyn; behalven dat men dit volk ook zelf i *Machab.* 12: 21. daar op roemen hoort.

Procopius lib. II. cap. 10. de bello Vandal. spreekt ook van zekere witte marmere kolommen in 't gewest van het Tingitaans Mauritanien, of van Tanger, op welke hy voorgeeft, dat deze woorden in 't Fenicifch uitgehouwen stonden: *Wy zyn Mooren, die gevluht zyn voor 't aangezicht van Josua, den zoon Nave, des roovers.* En dus zouden dan deze Mooren voor zoo verre mede als een Sidonifche volkplanting al van dien zelve tyd van Josua, nevens dien van Kadmus, als tydgenooten, moeten werden aangemerkt; dog ik vind gansch geen grond, om hier iets van te gelooven, maar wel veele redenen, om, zoo myn bestek dit lyden kan, dit geheel voorgeven te wederleggen.

Augustinus zegt ook, dat de boeren van Hippo, in Africa, in zyn tyd gevraagt zynde, wie zy waren, in 't Punifch zeiden, dat zy *Chanani* waren; maar dat dit een Sidonifche kolonie, en dat dit zuivere nazaten der Canaaniten, die voor Josua vlugten, geweest zouden zyn, geloove ik al mede niet, om veele redenen die ik daar van geven kan.

Die der Tyriërs van meer belang, menigvuldiger en verder in besfeek.

Veel grooter egter en wyder uitgebreid, ook vry beter na te fpcuren, zyn de volkplantingen der Tyriërs gcweeft, alzoö die zich den gantschen aardbodem over, door hunnen koophandel en fcheepvaart, bekent maakten, gaande zelf tot buiten de ftraat van Gibraltar, buiten welke de Sidoniërs (mynes wetens) noit gezeilt hebben.

't Geen in 't breede getoont wordt.

De groote *Bochart* zegt van hen of van de Feniciërs, in zyn *Phaleg, part. II. lib. I. cap. 2.* dat zy Colonien hadden in Cyprus, Egypten, Cilicien, Pifdien, in Carien, Rhodus, Bithynien, Thracien, Samothracien, en in veel andere eilanden der Egeifche zee, ook in Creta, in Griekenland, Illyricum, Sicilien, Sardinien, in Spaanjen en Frankryk, ja zelf ook buiten de ftraat in de Caffeterides (zekere eilanden in den oceaan gelegen, zoo 't fchynt of de Vlaamfche, of, zoo anderen willen, de Britannifche) als mede in Thule, Arabien, en tot in de Perzifche zee, en dat zy vele van de zelve landen ook eerft ontdekt hebben; gelyk zy daar tin, lood, huiden, &c. tegen zout, aarde- en koperwerk (volgens de oudfte wyze van te handelen) geruilt hebben, 't geen *Strabo lib. III.* dus opgeeft. In 't gemeen zegt de zelve Schryver van Tyrus *lib. XVI.* na Sidon is Tyrus de grootfte en de oudfte ftadt. En wat verder zegt hy: fchoon *Homerus* niets van haar melt, zoo verheffen haar nogtans ten hoogften de volkplantingen in Iberien en Libyen, en andere plaatfen, tot buiten de pilaaren van Hercules gelegen.

Dat Karthago een volkplanting der Tyriërs was, getuigt *Virgilius* in het eerfte boek der *Eneade*:

*Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago Italiam contra. ----*

dat is naar Vondels vertalinge:

Karthage, een oude ftadt, van Tyrus volk bezeten,

Legt verre aan d'overzy van 't Italiaanfch gebied.

Over den tyd van des zelfs bouwing is by de Geleerden groot verfchil.

Philiftius ftelt die 30 jaaren voor den oorlog van Trojen, of op 't jaar der wereld 2733.

Paterculus 65 jaaren voor den bouw van Romen, of 3133.

Livius 93 jaaren voor den bouw van Romen, of 3105.

De Tyriërs flichtten deze ftadt, om dat hun land voor hen te klein was, zoo men wil, 430 jaaren na den bouw van Tyrus.

Herodoot zegt *lib. II.* van hen of van de Feniciërs, dat zy de ftadt Thafus (mogelyk de zelve, dic al in *Homerus* tyd zoo beroemt was, hoewel hy van geen

Tyrus rept) gebouwt hebben, toen zy trokken om Europe te ontdekken.

Zy hebben ook een volkplanting van grooten naam te Gades in Spaanjen, of te Tharfis (anders by de Ouden ook Tarteffus en Bætis genaamt) gehad. Die ftadt was in Andalufien gelegen, dog (zoo uit *Herodoot lib. I.* blykt) alvoorens door de Foceërs ontdekt, en wel op dien tyd, dat daar een koning Argontonius, 120 jaaren oud, regeerde.

Strabo zegt *lib. III. pag. 267.* dat Tarteffus tuffchen de twee monden van de Rivier de Bætis (anders ook wel *Quadalquivir* genaamt) legt.

Claudiaan en hy, plaatfen die aan den voet van den berg Calpe in Spaanjen, alwaar het aan den eenen hoek der ftraat van Gibraltar gelegen is.

Verscheide Geleerden meinen, dat de Tyriërs eerft uit Affyrien na 't roode Meir afgezakt zynde, zig van daar naar Gades of Cadix begaven. Hoewel *Justinus lib. XLIV. cap. 5.* dit een kolonie der Karthageniëzers (dog zeer qualyk) noemt. Ja *Strabo* getuigt *lib. I.* dat zy, naar 't roode Meir, Feniciërs, of Roode, genaamt wierden.

Ook wordt by de Geleerden van een drierlei Tarteffus gefproken. Te weten, van Tarteffus, even gemelt, 't gene, zoo *Bochart* in den laatft aangehaalde plaats zegt, de Feniciërs niet bouwden; maar daar reets vonden.

Ten anderen, dat gene 't welk zy zelfs bouwden, en Carteia of Tarifa genaamt werdt, lag dicht by Calpe en maar 7 à 800 ftadien daar af, of by de kolommen van Hercules, tuffchen Calpe en Bellone. En dan was'er nog een derde Tarteffus, Gader of (zoo *Strabo* zegt) Erythia genaamt, welke twee laatfte de Tyriërs, volgens *Bocharts* gedagten, gebouwt hebben.

Uit de overblyfzelen van *Salluftius* zien wy klaar, dat Gades of Gaddir, een Fenicifche naam is, afkomstig van 't Hebreuwfch woord גדר *gadar*, dat omheinen, gelyk גדר *geder*, een heining beteekent; en dat de Tyriërs dien naam aan Tarteffus gaven, om dat het rondom door de Rivier de Bætis bespoelt en omheint wierdt; gelyk *gaddir*, in hun taal, een hcining of fchutting, beteekent.

Hierom zegt *Rufus Avienus*, in zyne wereldbefchryving:

Pænis quippe locum Gadir vocat undique septum.

dat is:

In 't Punifch noemt men een ombeinde plaats Gadir.

Het zelve getuigt ook *Plinius lib. V. cap. 19.* waar uit ons toefchynt, dat zy aldaar

aldaar maar een Tharſis of Gades geſicht hebben, waar aan zy nogtans verſcheiden naamen gaven.

Naar dit Gades heeft de Tyrifche Hercules een tocht gedaan, en daar, zoo men voorgeeft, twee kolommen opgericht, buiten welke de oude zehelden zig niet in den openbaaren ocean, of de Atlantifche zee, dorſten begeven. Anderen houden de bergen Calpe en Abyla of hunne toppen, dog weer anderen eenige eylandjes, voor aan in den mond der ſtraat van Gibraltar, voor deze kolommen.

Anderen plaatzen deze kolommen in zekeren Tempel, dien hy daar bouwde, van koper, in welchen hy als een Godt gedient wierd, over welchen men wil, dat Julius Cæſar traanen geſtort zou hebben, om dat Alexander de Grootc, nog maar 33 jaaren oud zynde, de gantſche wereld al overwonnen, en hy nog zoo weinig in zyn leven verricht had; dog van deze kolommen van Hercules, by Pindarus de poorten van Gades genaamt, gelyk ook van die fontein, of van die twee putten aldaar in zynen Tempel, werden ook veel verdichtzelen, die wy maar voorby gaan, opgegeven.

Joſephus zegt *lib. viii. cap. 2. Antiquit.* of wel in een *Fragment* van Fenicien, door Menander vertaalt, dat koning Hiram, Abibalus zoon, allereerſt voor hem, ter gedagtenis van deze zyne onderneming, een ſtatue of beeltenis, te Tyrus opgericht heeft; en zommigen zyn van oordeel, dat de eerſte inwoonders van Spaanjen, Iberien en Libyen, Feniciers geweest zyn. Daar beneven teekent hy ook, tot nader bevestiging van de groote ſcheepvaart der Tyriers, hier aan, dat die van Gades groote ſchepen in zee zonden.

En anderen voegen hier nog by, dat deze Hercules een groot ſtarkundige, en daar na ook Astrochiton genaamt geweest zynde, den Tyriers groot licht in hunne zeevaart, en buitenlandſche togten zou gegeven hebben.

Thyrrhenus, de zoon van Atys, bragt een volkplanting van Tyriers naar Toſcanen, die na hem naderhand Thyrrhenens genaamt zyn.

Strabo ſpreekt *lib. iii. pag. 282.* ook van Abdra, als van een Feniciſch gebouw.

Van hunne volkplantingen, zelf tot in Iberien, om den koophandel uitgerekt, melt Appianus *lib. xvi. de Bello Hispan. pag. 448.* ook Diodorus, gelyk wy aantonts zullen zien.

Dus waren ook Leptis, Utica en Tabraca, ſteden die zy gebouwt hadden. Utica, zoo Plinius *lib. xvi. cap. 40.* zegt, 348 jaaren voor den bouw van Romem, of ontrent den leeftyd van Samuël, of wel ontrent Heli's einde; en aldus, zoo Vellejus Paterculus wil, niet lang na het bouwen van Gades.

Van Tabraca en Leptis, melt Silius *Italicus lib. iii. vs 256.*

Tabraca tum Tyrium vulgus, tum Sarraque Leptis.

dat is:

Het Tyrifch Tabraca, en ook 't Sarraanſche * Het Sarraanſch, of het Tyrifch, is een en 't zelve bywoord, alzo Tyrus dan eens Tyrus, en dan eens Tzor (daar men dan 't woord Sarraanſch van afſtammen, en voortkomen dede) genaamt wierd.

Idorus *lib. xvii.* en Origines voegen daar Hippo by, zoo doet Auguſtinus, die daar de laaſte Biſſchop was, en Salluſtinus in zynen Jugurthynſchen oorlog ook Adymetum, dat door Solinus mede bevestigt word.

Dat zy hunne volkplantingen in Sicilien hadden, blykt uit Thucydides *lib. vi.* in 't begin:

Ἐκόντων δὲ καὶ Φοίνικες περὶ πᾶσαν μὲν τὴν Σικελίαν, ἄκρασε ἐπὶ τῇ θαλάσσει ἀπολαβόντες, καὶ τὰ ἐπιπέριμενα νηπίδια, ἐμπορίας ἐνεκεν τῆς πρὸς τὰς Σικελίας:

dat is:

De Feniciers bewoonden gantſch Sicilien rondom, hebbende uitſtekende hoofden in zee, en ontrent de kleine eilanden, om hunnen koophandel met de Siciliaanen ingenomen.

Door deze Feniciers verſtaan zommigen die van Karthago. Wel is waar, dat de Karthagiers langen tyd meesters van de ſtranden van Sicilien geweest zyn, alwaar zy op den top van den berg Eryx een Tempel ter eere van Venus Erycina gebouwt hadden, die zy daar ook (zoo Polybius *lib. I.* en Mela getuigt) yverig dienden; maar het is den Geleerden bekend, dat de Karthagiers in 't gemein door naaukeurige Schryvers van de Feniciers onderſcheiden worden, hoewel het waar is, dat zy nu en dan wel met den naam van Feniciers (gelyk dat by Pindarus, *Pyth. I. vs 138---142.* en *Nem. 9: 67.* als mede by Theocritus, *Idyll. xvi. vs 76.* te zien is) voorkomen.

Immers, wanneer Thucydides van de Karthagiers ſpreekt, zal hy hen doorgaans met de naam van *καρχηδόνισι* Karthagienienzen, van andere Feniciers onderſcheiden.

Van hunne kolonien in Malta ſpreekt Diodorus *Sic. lib. v. cap. 12. pag. 280* en *294.* En opmerkelyk is 't geen hy in het zelve boek en in 't 36 hoofdstuk *pag. 297.* in opzigt van verſcheide volkplantingen van hun zegt:

Οἱ Φοίνικες διὰ τῆς τοιαύτης ἐμπορίας ἐπὶ πολλὸν λαβόντες χρόνον ἀυξήσιν, ἀποικίας πολλὰς ἀπέειλαν τὰς μὲν εἰς Σικελίαν, καὶ τὰς συνέγγεις ταύτη νῆσος, τὰς δὲ εἰς τὴν λιβύην καὶ Σαρδόνια καὶ Ἰβηρίαν*

dat is:

De Feniciers, door dezen koophandel een langen tyd ryker geworden zynde, hebben veel volkplantingen verzonden, zommige wel naar Sicilien, en de naburige eilanden; maar andere naar Libyen, Sardiniën en Iberiën.

Die maar een weinig in Godts woord be-

belezen is, dien kan niet onbekent zyn, dat de Tyriers, ten tyde van koning Hiram, Salomons tydgenoot, na Ofir (waar over wy in 't vervolg nader spreken) en dierhalven zeer verre buiten de straat van Gibraltar, hoewel zy hunnen koers derwaarts uit de roode zee aanfelden, gezeylt zyn, waar in hy buiten twyffel juist de eerste niet geweest, maar zeer waarschijnlijk van andere Tyriers al lang te voren voorgegaan is.

Die het 27de hoofdstuk van *Ezechiël* maar aandagtig naleest, zal, zoo uit de waaren, als uit de vergelegene landen en volken, daar aangehaalt, klaar genoeg zien, hoe verre zy zich door den handel en zeevaart uitgebreidt, en hoe grooten vermogen en opperheerschappy zy door die beide verkregen hadden. *Plinius* zegt *lib. vi. cap. 26.* dat zy hunne waaren van *Taprobane* te *Berenice*, aan de roode zee, bragten; waar over wy hier na breeder handelen.

Aristoteles zegt van hen in een Tractaat *περί θαυμασιών ακουσμάτων* dat is; *van de wonderlyk gehoorde zaaken, fol. 578.*

Τὸς πρώτους τῶν φονικῶν ἐπὶ Ταρτησοῦν πλείοντας, λέγεται ποσῶτον ἀργύριον ἀντιφορτίσασθαι, ἔλαιον καὶ ἄλλον ναυτικὸν ῥύπον * ἰσχυροτάτας, ὡς τε μὴκέτι ἔχειν δύνασθαι, μῆτε ἐπιδέξασθαι τὸν ἀργύρον, ἀλλ' ἀναγκασθῆναι ἀποπλέοντας ἐκ τῶν τόπων, τὰ τε ἄλλα πάντα ἀργύρῳ δὲς ἐρχάντο, κατασκευάσασθαι, καὶ δὴ καὶ τὰς ἀγύρας πάσας. dat is:

Men zegt, dat de eerste Feniciers, na dat zy naar *Tartessus* gevaren waren, zoo groot een kragt van zilver voor olie, en andere zeevaaren verruult hebben, dat hunne schepen alles niet laden nog voeren konden, zoo dat zy tegen hun vertrek hun ankers zelfs, en andere dingen, by hen gebruikelijk, genoodzaakt waren van zilver te maken.

En dit komt met den ouden Dichter, *Stesichorus*, by *Strabo lib. III. pag. 221.* overeen, daar hy zegt: *Ταρτησοῦ ποταμοῦ παρὰ πηγὰς ἀπέρονας ἀρχυροεῖλους* dat is: *Van Tartessus rivier, by de groote bronnen met zilvere aderen.*

Door dezen handel waren zy zoo vermogende geworden, dat zy by veele ten dien opzichte als onwinbaar beschreven wierden.

En dit was de reden ook, waarom zy (volgens *Herodoot lib. II. cap. 110.*) weigerden, aan *Sesoftris*, dien overfloover van een groot deel van *Asia* en *Africa*, de schatting, die hy hen opgelegd had, op te brengen.

De zelve Schryver zegt in zyn *Melpomene*, of *lib. iv.* Dat zy uit het roode meir naar de Zuidzee van *Africa* zeilden, en dat zy dan, daar te land getreden zynde, hunne schepen op den wal haalden, verwagende over al daar zy quamen den oogit eerst in, en dat zy dan alom 't koorn afgemaait hebbende, weer van daar voe-

ren; na verloop van twee jaaren de stevens weder na de Straat wendden, en in 't derde jaar eerst weder t' huis quamen.

Dionysius Perieg. vs 741. zegt van hunne scheepvaart, handel en starrekunde:

Οἱ πρώτοι νήσσοιν ἐπιήσαντο θαλάσσης
 Πρώτοι δ' ἐμπορίας ἄλιθίνους ἐμήσαντο
 Καὶ βαδὺν ἐβραίων ἄσρων πόλον ἐφράσαντο.

dat is:

Die 't eerst zig op de zee begaven met ge-
 vaar,

En 't allereerst ook het verhandelen van
 waaren

('t Geen zich zoo wyd en breet van onds her
 in 't bevaaren

Der zee heeft uitgebreid) bedachten, ten
 te gaar

Den loop der starren door hun naarstig zoe-
 ken vonden

Waar op zy 't stoutste met beleid zich onder-
 wonden.

Ook melden *Curtius lib. iv. cap. 4.* (en *Strabo lib. xvi. pag. 876.*) dat, waar zy ten anker quamen, zy 't land onder zich bragten (dog men moet weten, dat hy en *Justinus*, alleen van 't nieuwe *Tyrus* spreken) ja, wat landen zy bevoeren, zoo waren zy gewoon die genen, die zy ontdekten hen hier in te willen navolgen, in zee te verdrinken, om die vaart voor zich alleen te behouden, gelyk *Strabo* dit ook van de *Cassiterides lib. xvii. pag. 265.* zegt.

Daarom noemt *Thucydides* hen *λῆστοι* of roovers (te weten ter zee) 't geen in die eerste tyden, gelyk wy bevorens getoont hebben, geen schande was.

Herodoot geeft hen *lib. iv.* de eere, dat zy *Africa* allereerst omgezeilt hebben, 't geen ik voor even zoo hoog opgeven aanneme, als 't zeggen van *Plinius lib. II. cap. 67.* van *Hanno*, dat hy de Spaansche zee tot aan het roode meir omvoer, een zaak, die wy hier na toonen zullen, zelf uit het aangeteekende by *Hanno*, op verre na zoo breed niet eens te blyken.

Hoe groote zeehelden nu de Tyriers Dog niet minder die van Karthago. boven alle volkeren der aarde waren, zoo meinen wy echter, dat die van *Karthago* nog immers zoo stout ter zee geweest zyn, en dat zy nog al meer ontdekkingen, dan

deze, gedaan hebben, volgens 't gene *Plinius*, *Strabo* en *Mela* getuigen, en gelyk wy dat nader uit den beroemden tocht van *Hanno*, den *Carthagenienzer*, zullen doen blyken. Ja men meint dat de Feniciers, of eigentlyk de Tyriers, die van *Andaluzien* wat hard gevallen hebbende, hen tot zulken opstand bewogen, dat deze hen te sterk geworden zynde, zy zich genoodzaakt vonden eerst de *Athenienzers*; dog die ook te zwak zynde, daar na de *Karthagenienzen* ter hulp te roepen, die hen met een vloot quamen ontzetten; dog

't land zoo aangenaam vonden, dat zy'er ook de Tyriërs uitdreven, waar na zy Gades vermeersterden, en daar veel steden en sterkten, onder andere ook Carthagena of nieuw Carthago, op de grenzen van Murcia, gelyk ook Barcelona, door Amilcar Barra ontrent 300 jaaren voor Christus geboorte, bouwden.

Indien men *Hérodoot* in zyn *Melpomene* gelooven mag, hebben de Feniciërs groote tochten buiten 's lands gedaan, en veel steden in 't Westen van Africa by dien tocht van Hanno gebouwt, zoo *Scylax*, die onder Darius Hyftafpes leefde, bevestigt.

Uit al dit ter nedergestelde blykt dan

klaar, dat gelyk de koophandel en de zeëvaart de twee grootste zenuwen van ouds her geweest zyn, om ryken en landen te doen bloejen, terwyl zy te gelyk ook tot het ontdekken van vreemde landen, volken, en hunne zeden gediend hebben, dat alzoo ook onder alle volkeren der aarde geene geweest zyn, die het, door hunnen handel, scheepvaart en beroemde sterkunde ondersteunt, in hunnen tyd zoo verre gebragt, of zoo sterk daar door gebloeit hebben, als de Sidoniërs, Tyriërs en Karthageniëzen, of, zoo zy anders met hun gemeenen landsnaam doorgaans ons voorkomen, dan de Feniciërs.

DERDE HOOFDSTUK.

DE Kolommen van Hercules en Gades, waren de uiterste paalen der Ouden. Zy spraken ook veel van Thule. Wat landen de Ouden al bezeilden. Hanno's tocht. Van andere vreemde landen, door Diodoor, Aristoteles en andere, groot opgegeven. Van de tochten der Ouden naar Oostindiën. En wel die van Bacchus en Semiramis. Tocht van Osiris. Hercules tocht na 't Oosten. Jafons verovering van Indiën. De Tochten van de Koningen, Menelaus, Hiram en Salomon derwaart. Navorsching van Osir en Tharsis.

De Kolommen van Hercules en Gades, waren de uiterste paalen der Ouden.

HOeverre zich nu ook de tochten der Ouden buiten 's lands uitgestrekt hebben, schrikten zy nogtans in 't gemein, om buiten de Kolommen van Hercules zig in den openbaaren oceaan, of in de Atlantische zee, te begeven. Ja zy stelden (zoo *Strabo lib. I. pag. 115.* zegt) het, wegens die zee, als volslagen onmogelyk, naar Indiën te konnen vaaren.

Gades hielden zy als voor het einde der bekende wereld. Waarom ook *Plinius*, van Tyrus sprekende, *lib. v. cap. 19.* zegt: *Tyrus, olim portu clara, urbibus genitis, Lepti, &c. & Gadibus extra orbem conditis.* dat is: *Tyrus, wel eer door zyn haven beroemt, en door 't voortbrengen van steden, als Leptis, enz. en Gades buiten de wereld gebouwt.*

Horatius doelt hier op *lib. II. Ode 2.*

*Latius regnes avidum domando
Spiritus, quam si Libyam remotis
Gadibus jungas.*

dat is:

*Indien gy wilt niet al te veel begeren,
Zultge een gebied veel magtiger beheeren
Dan of gy zaagt in uwe magt
En Gades en gantsch Lybie gebracht.*

Dat de Atlantische zee, hun uiterste bekende grenspaal, zeer lang was, zien wy by den zeiven Dichter, in 't eerste boek zyner Gedichten, in 't 34 Gezang:

*Quo Styx & invisi Horrenda Tanari
Sedes, Atlanteusque finis
Concutitur. -----*

dat is:

*Daar Styx en d'afgront met al zyn gedoemde
schaaren,
Daar d'oort van Atlas dreunt met al de
Spaansche baaren.*

Pindarus zegt in *Olymp. Od. 3.* al wat buiten Gades gelegen is, is zoo wel voor de wyzen als voor de zotten ontoegankelyk. Dit zyn zyne woorden, en de lof dien hy *Theron* geeft:

*Νῦν γε πρὸς Ἐχάτιαν Θέρον ἀρεταίων Ἰκάνων ἀπ' Ἰελαῖ
ὀικοθεν Ἡρακλέος ἐνθάδ'. Τὸ πόρον δ' ἐστὶ σοφῶς ἄβατον,
καὶ σοφῶς.*

dat is:

*Vorst Theron om zyn deugd by ieder een bemint,
Quam door de zelve tot de verfbekende palen
Van Hercules gestelt, de zeilen op te halen,
Ommog'lyk is 't voor wys of zot, wie 't ook
begint.*

Dus stelt *Juvenalis* in zyn 10de schimpdicht ys 1. de Ganges en Gades voor, als de twee uitersten van het Oosten en 't Westen:

*Omnibus in terris, quæ sunt a Gadibus
usque
Auroram & Gangem. -----*

dat is:

*In al de landen, die van Gades zyn gelegen,
Tot aan het oosten en den Ganges. -----*

Ook gaf men voor, dat Hercules, na 't verwinnen der Gerions, op de twee Ko-

Kolominen, by hem te Gades opgericht, deze woorden uitgehouwen had: *non plus ultra*, dat is, *niet verder*, 't geen ook het Fenicifch woord Gades te kennen gaf, als wilde het de omheining en bepaling van 't uiterfte land uitdrukken.

Suidas zegt 'er van: *Γάδειρα τόπος κατὰ τὴν Ἑσπερίαν μῦθον ἀποβελιύσης τῆς θαλάσσης, καὶ διὸν ἐμρὸν ἀπὸ τῆς πρὸς ἡμᾶς εἰς τὴν Ἀφρικανίδα θάλασσαν, καὶ τὸν Ὀκεανὸν ἢ διαπλεύσαι ἐκ ἐνὶν βραχέων καὶ σκοτεινῶν ἰσχυράων.*

dat is:

Gades, is een plaats ontrent het Westerdeel, de grenspaal der zee, en als een uitwatering van onze in de Atlantische zee, en den oceaan, om dat die onbevaarbaar is wegens de droogten, en om de duisternis.

En 't is zeer waarfchynelyk dat de hedsdaagze *Kaap Feinfjer* by de zeeluiden (by de Ouden ook wel *Celticum Promontorium*) genaamt, bewesten de Straat, en op den hoek van Gallicien, gelegen, dog eigentlyk *Cabo finis terræ*, dat is, de hoek van 't einde der wereld; of na *Gaddir*, of na 't devys dat op *Hercules* kolommen stond, nog een overblyfzel daar van, en voor 't einde der aarde by de Ouden gehouden is.

De Ouden spraken ook veel van *Thule*, een eiland om de Noord ontrent op 63 graden gelegen, en voor *Hitland* of voor *Fero* van zommige gehouden, het verfte dat de Ouden in 't Noorden kenden.

Virgilius zegt in 't eerste boek van zyn Landgedichten:

----- *Tibi serviat ultima Thule.*

dat is:

Het uiterst Thule moet naar uwe wetten booren.

Seneca, in zyn *Medea*, zong 'er aldus van by voorzegging:

----- *Veniet annus
Secula seris, quibus oceanus
Vincula rerum laxet & ingens
Pateat Tellus; Tiphysque novos
Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule.*

dat is:

't Zal in een later tyd geschieden dat de zee De zaken lossen toom, en een gezicht zal geven Van groote landen, en dat Tiphys wel bedreven, Een wereld ooit bekend, en ooit bezeilde ree Ontdekken zal, en dat men Thule niet zal houden

Te zyn het verfte land, als 't was voorheen by de Ouden.

Claudiaan zegt daar af:

----- *Ratibusque impervia Thule.*

dat is:

En Thule, dat men met geen schepen kan genaken.

En elders:

----- *Thulen procul axe remotam.*

dat is:

--- *Thule dat ver van de poelen is gelegen.*

Daar zyn 'er diē willen, dat 'er een Egyptische koning van dien naam geweest zy, die zyn wapenen tot het eiland *Thule* uitgebreid, en 't zelve ook na zig genaamt zou hebben. By *Strabo lib. I. pag. 112.* getuigt *Pytheas* dat *Thule* ontrent zes dagen varens van *Brittannien*, na 't Noorden toe, legt; dog voegt 'er by dat hy een groote leugenaar is; vermits andere, die *Brittannien* zagen, daar niets van reppen. *Lib. iv.* zegt hy, dat 'er niet veel met zekerheid, om des zelfs verre afgelegenheid, van te zeggen valt; en dat 'er op de verdigtzelen van *Pytheas* wegens *Thule*, en andere daar ontrent gelegen plaatsen, geen staat te maken is.

Anderen, die het met ons voor een verdigtzel houden, verstaan door *Thule*, *Ysland*; maar 't is niet wel met het zeggen van *Tacitus* over een te brengen, dat *Agricola*, met de Romeinsche vloot ontrent *Brittanniën* varende, *Thule* zag. Immers dat *Thule* kan geenzins *Ysland*, of ook dat wezen, 't geen *Ptolomeus* onder een van de uiterste eilanden van *Schotland* telt, dicht by de Noordsche kust gelegen. Anderen verstaan daarom door *Thule*, of *Schotland*, of een gedeelte van *Schoonen*, dat nu nog *Thulemartha*, dat is, 't land *Thule*, genaamt word, 't geen nog 't best met *Thule*, dat den Romeinen bekend was, over een te brengen is, en 't uiterste landt, dat zy om de Noord kenden, fchynt geweest te zyn.

Plinius, lib. iv. cap. 16. spreekt van een *Thule*, 't geen men uit *Noorwegen* bezeilde.

Bochart part. 2. Chanaan: lib. I. cap. 2. geeft den Feniciers mede de eere van *Thule* bezeilt te hebben; dog *cap. 40.* zegt hy, dat 'er by de Ouden een drierlei *Thule* bekend geweest is. 1. Het *Thule*, waar van *Procopius* spreekt *lib. II. Gothic:* te weten, *Schoonen*; 't geen by na een eiland is. 2. *Ysland*, 't geen ontrent zes dagen zeilens ten Noorden van *Brittanniën* legt. 3. *Schotland*, een van de *Orcadische* eilanden. Uit welke drie, zegt hy verder, nog een vierde te voorschyn komt, van 't welke de Romeinsche en Grieksche Schryvers op 't zeggen van anderen zonder het zelf te kennen, of te weten, waar 't lag, maar op 't onzeker heen en in 't wild, als van 't uiterste bekend land, dat oit van anderen ten Noorden bevaren was, gewoon waren te spreken. Gelyk nu 't Fenicifch woord *תולה* *thoele* by de Syriers schaduwten beteekent, en gelyk het om de Noord een groot deel van

Zy spraken ook veel van *Thule*.

het jaar zeer duister en befchaduw't is; zoo komt dit woord zeer wel met de dagelykze bevinding, en met de befchryving der Ouden van dat Thule over een.

Stattus lib. III. Sylv. ad Claudiam uxorem, zegt

Vel super Hesperiae vada caligantia Thules.

dat is:

Of verder om de West, dan Thules duistere gronden

Oit in den oocaan door konst zyn onderwonden.

En lib. IV. ad Marcellum:

----- Aut nigra Littora Thules.

dat is:

Of Thules duistere kust, en zwaar betogen stranden.

En dus zien wy hier dan, wat de Ouden, volgens 't bepaalt bestek van hunne kennis van vreemde landen; al 's wereldd eind, en d' uiterste grens noemden, welken naam wy ook zien zullen dat zy aan meer andere landen, 't zy by 't roode Meir, Ethiopien, enz. (gelyk wy hier na, van Sefoftris handelende, zien) gegeven hebben.

Wat landen de Ouden al bezeilden.

Indien wy nogtans het gansch beslag van de groote en beroemde Togten, zoo der Feniciers en Egyptenaars, als van andere beroemde zeehelden, aandagtig navorfchen, zullen wy bevinden, dat de zelve zig niet verder dan tot een gedeelte van Africa, of wel een gering deel van hun zoo genaamt Indiën, en nog met veel onkunde, uitgestrekt, en dat zy ons daar van zoo duister en onzeker gesproken hebben, dat men zou moeten oordeelen, dat zy 'er nooit geweest zyn.

Laat ons eerst eens zien, wat zy ons van de bezeilers van Africa zeggen, *Herodoot* zegt *lib. IV.* dat *Necho*, koning van Egypten, die in 't jaar der wereld 3388. of zoo andere willen 3331. leefde, allereerst eenige Feniciers uitgezonden zou hebben, om het rond te zeilen, dat zy uit het roode Meir vertrokken, in den Zuider Oocaan quamen, en, na drie jaaren uitgeweest te zyn, voorby de kolommen van Hercules weer in Egypten keerden; toonende dus allereerst, dat Africa *περιρρυθον*, *perirrhuton*, dat is, een rondom bekabbeld land was.

Hy spreekt daar in dat zelve boek ook van den Perfaan *Satafpes*, die onder *Xerxes*, koning van Perfen, in 't jaar 3466. leefde, deze de dochter van *Sopyrus* verkracht hebbende, en daar door in de uiterste ongenade van dien koning vervallen, zou volgens zyn vonnis de kruisdood tot zyn straf gekregen hebben; maar, door zyn moeder by dien vorst verbeden, lei hy hem deze genadiger straf op, dat hy Africa moest rond zeilen. Hy ondernam

dan dien togt; doch een stuk weegs buiten de Straat van Gibraltar, voorby *Cabo Syloes*, naar 't Zuiden, gekomen, en al ettelyke maanden uit geweest zynde, keerde hy, na hier en daar eens aan land geweest te hebben, onverrichter zaake weder, voorgevende, dat zyn schip door de harde en langduurige tegenwinden niet verder wilde; maar wat landen hy ontdekt hebbe, of tot hoe verre hy gekomen zy, blykt nergens. Dus is dit al maar fchermen in 't wilde.

Plinius lib. II. cap. 67. spreekt van een geval ten tyde van *Cæsar*, Augustus zoon, en van overblyfzels van Spaansche schepen, in 't roode Meir gevonden, die door stormen by een togt over den grooten oocaan daar schynen gebragt en geflingert te zyn.

Onder den Egyptifchen koning *Ptolemeus Euergetes*, in 't jaar 3714. heeft eenen *Gnidius* by zyn wederkeer uit het Oosten (of zoo *Strabo lib. II. pag. 174.* zegt, *Eudoxus*) ontrent de Ethiopische stranden een roer van een schip gevonden, dat te *Gades* 'huis hoorde, zoo men aan 't paard, op den spiegel gefneden zien kon, een blyk dat het uit de Straat van Gibraltar tot in Ethiopien scheen gezeilt te hebben. Ook liep deze *Gnidius* toen zelf ook Africa rond, en quam te *Alexandria* in Egypten weder, na dat hy uit de Middellandsche zee voor by de kolommen van *Hercules* geloopt was, en dus Africa aan alle kanten gezien had. Al mede groot opgeven; dog van slegt bewys voorzien.

Het geval van *Eudoxus Cyzicenus*, of wel zeker *Capitein* ten tyde van *Ptolemeus Latyrus* koning van Egypten, die in 't jaar 3862. leefde, 't geen *Plinius lib. II. cap. 67.* en ook *Corn. Nepos* aanhaalt, (die ook van zyn togt uit 't roode Meir tot *Gades* toe, toen hyvoor dien koning vlugtte, melt) en 't geen op een andere plaats van 't vinden van een *Gaditaansch* roer van een klein sloopje, ontrent de stranden van Ethiopien, by zyn togt uit het roode meir, gezegt werd, is van weinig belang; te meer, alzoo het ook als maar een roer van een *Visschers* vaartuig beschreven word; het geen niet veel schyn geeft, dat zoo een gering schuitje den gantschen Oocaan over, en tot Ethiopien, geloopt zou zyn, immers niet aan iemand, die 't geweld van de zee kent. Ook is dit gantsch verhaal zeer onzeker, en *Strabo* spreekt 'er *lib. II. pag. 174.* mede van uit *Heraclides Ponticus*; dog op een geheel andere wyze, behalven dat hy het ook, als verdigt, geheel verwerpt, zeggende, dat het niet veel van de ydelheden van *Pytheas*, *Euhemerus* en *Antiphanes*, verschilde.

Pausanias die in 't jaar van Christi 132. leefde,

leefde, melt dat niemand ooit aan de zyde van Ethiopien quam; hoewel Celius Antipater by *Plinius lib. II. cap. 67.* aangehaalt, zegt een man gezien te hebben, die uit Spanjen in Ethiopien geweest is, om koophandel te dryven.

De vermaartste togt die door de Spaansche zee en buiten de kolommen van Hercules ooit door iemand, na 't opgeven der Ouden, gedaan wierdt, is die van Hanno dien beroemden Karthagenienzer vorst geweest.

Men wil dat Himilco en Hanno, volgens zeker besluit van den Raad van Karthago, ider eenen grooten zeetogt ondernomen, dog ider eenen byzonderen weg uit, buiten de Straat zig begeven hebben. Himilco zou tot in Brittannien, en tot de Cassiterides gekomen; maar Hanno's togt veel verder en oorzaak van grooter ontdekkinge van onbekende landen geweest zyn.

Hanno's
Togt.

Hy liep dan, nu styf 2100 jaren geleden, met een vloot van 60 schepen, ider van vyftig riemen, en met een getal van 3000 mannen en vrouwen, buiten de kolommen van Hercules in de openbare zee, buiten welke twee dagen gezeilt hebbende, oogfchynelyk langs den wal, boude hy de stad Thymiaterium. Daarna, wat westelyker loopende, quam hy by een uithoek van Africa, Solutes genaamt, door veel boomen beschaduwde, daar hy eenen Tempel ter eere van Neptuin bouwde. Hy zeilde toen een dag Ooft aan; daar hy by een moeras quam, vol groot en lang riet, waar ontrent veele Olifanten, en andere wilde dieren, weidden. Een dag verder geloopt, bouwde hy aan zee weer eenige steden, die hy Murus, Caricus, Gyrt, Acra, Melissa en Arambys, noemde.

Van daar vertrokken, quam hy aan de groote rivier Lixus, die van Africa neerdaalt; daar hy eenige inwoonders ontrent vond, Lixiten genaamt, die hem verhaalden, dat wat hooger op na 't gebergte zeer wilde en swarte menschen van verscheide gedaanten woonden, die zig in 't riet onthielden, sneller dan paarden, en die met niemant wilden handelen, welker land woest, zeer bergagtig, en vol wild gedierte was. Hier van daan nam hy een Tolk mede, zeilde twee dagen langs een eenzaam land na 't Zuiden, laveerde toen een dag Ooft aan, vond in de diepte van de golf een klein eiland van vyf stadien in 't rond, dat hy Cerne noemde, 't geen hy uit de lengte, by hem nu bezit, oordeelde regt tegen over Karthago te leggen, alzoo de vaart van Karthago na de pilaren van Hercules, en weer van daar na Cerne, hem even verreschenen te zyn. * Hy passeerde, van daar scheidende, een groote rivier, Chre-

Met een
woord
moet ik

genaamt, en quam toen by een meir, 't geen drie eilanden, grooter dan Cerne, in zig besloeg. Na een dag zeilens verder vond hy zig aan 't uiterste van dit meir, alwaar hy zeer hooge bergen over 't gantsch meir uitstekende zag, vernam ook menschen in beestenvellen gekleed, die hem en de zynen met steenen wierpen, en hem niet wilden laten te land treden. Hy quam daar na aan een wyde stroom vol krokodillen en rivierpaarden. Van daar wederkeerende, liep hy weder by Cerne, zeilde twaalf dagen Zuid aan, week niet ver van de kust, die hy van swarten bewoont vond, die, zoo als zy hem vernamen, weg vloten, en welker spraak zelf de Lixiten niet verstaan konden. Ten laatsten quam hy te land aan een berg, vol groote boomen, die hout van een aangenamen reuk, en van verscheide verwen, hadden. Hy hieldt het twee dagen langs dien berg, vernam daar een sware stroom der zee, zag aan een vlak land by nacht verscheide groote en kleine vuuren of lichten. Na dat hy hier zyn volk wat ververst had, zeilde hy vyf dagen langs den wal, en quam toen in een groote baei, na 't zeggen van zynen Tolk, *Hesperus* Kaap genaamt. Hier in vond hy een groot eiland, en daar in een meir, byna een zee gelykende, en daar in weer een ander eiland, waar op hy te land trad. By daag zag hy niet als een wild bosch, 's nachts ontdekte hy veel vuuren, en hoorde 't geluid van cymbalen en trommels, verselt van een groot geschreeuw der Inlanders, 't geen, op 't zeggen der waarzeggers, hem en de zynen, zulken vreeze aanjoeg, dat zy'er haastig van daan trokken, zeilende voorby een eiland, dat na speceryen rook, van 't welke hy eenige vuurige rivieren in zee zag storten. Het land zelf vond hy zoo heet, dat zyn volk'er niet op gaan kon. Dus zeilde hy nog vier dagen verder langs den oceaan, te lande veel vlammen, en in 't midden een zeer hoog vuur vernemende, 't geen vry grooter dan de andere was, en als tot aan de starren opvloog. Naderhand vernam hy dit ook over dag, en bevond die een spitze berg te zyn, die de wagen der Goden genoemt wierdt. Langs die vuurige rivieren zeilde hy nog drie dagen tot in een golf *Notoekeras* of Zuidkaap genaamt, binnen in de welke een klein eiland was even eens als 't eerste, hebbende in zig ook een meir, en daar in weer een ander eiland, vol wilde menschen; maar de vrouwen nog wilder, die ruighairig van lichaam zynde, van de Karthagenienzers *Gorgones* genaamt wierden. Zy vervolgden de mannen, dog konden'er geen krygen, vermits zy na 't gebergte vlugten, en zig met steenen verdedigden, maar zy bequamen drie vrouwen, die hare leids-

hier tus-
schen bei-
den zeg-
gen, dat
Cerne, of
Chernaa,
(eigentlyk
Achernaa,
afkomstig
van het
Arabisch
woord
Achir, en
van 't He-
breeuws
woord
אחור
Achor, of
אחרון
Acharon,
dat het
achterste,
of 't uiter-
ste betee-
kent) in
het Feni-
ciësch ook
de uiterste
paal of
wooning,
te kennen
geeft, by
na even
eens, als
dat *Gaddir*
na een an-
dere kant,
mede een
uiterste
paal was;
om dat zy
al mede
van ge-
dagten
waren,
dat men
buiten
Cerne
niet ver-
der va-
ren kon,
gelyk dit
aan die
zyde ook
de laatste
volkplan-
ting der
Feniciers
was.

lieden gedurig beten, krabden en niet volgen wilden. Zy doodden hen dan, vilden ze, en bragten hare huiden te Karthago in Junos Tempel. Dus verre nu gekomen zynde begon hem leeftogt te ontbreken, dat hem noodzaakte weer naar Karthago te keeren. Deze zyne reis zou hy in 't Fenicisch zelf beschreven hebben, die in 't Grieksch overgezet, en 1533. door *Sigismund Gelerius* te Bazel gedrukt is.

Daar zyn'er, die meenen, dat *Thymiatarium*, *Azamor*, dat kaap *Solutes*, kaap *Cantin*, dat de *Lixus*, een rivier ontrent kaap *Ger*, wat aan deze zyde den berg *Atlas*, geweest zy. En dat *Hanno* zoo aan *Cabo de Non*, kaap *Bojador*, kaap *Blanco*, en, van daar Oost aan loopende, waarfchynelykft by 't eiland *Arguin*, *Cerne* van hem genaamt (hoedanigen naam zommige ook aan de eilanden *Java*, *Madagascar* en *Mauritius* geven) en zoo verder by de *Cabo Verdifche* of zoute eilanden, door hem de *Hesperides* geheeten, alzo de *Kanarize* te verre van den wal, en van hem niet wel te erkennen waren, en dus tot aan *Sierra Leones*, by hem de wagen der goden genaamt, gekomen zy; dus houden zy de vrouwen voor aapen, en niet anders, die hy binnen de vier graden benoorden de Linie, op 't eiland *Fernando Poo*, zou hebben kunnen krygen, hoewel andere meenen, dat hy *Cabo de tres puntas* of de *Palmas*, niet gepasseert zy.

Van dezen beroemden togt spreekt *Plinius lib. II. cap. 67.* zeer breed, ja breeder, dan die gene, daar hy zyn verhaal uittrekt, voorgevende, als of hy *Africa* tot aan de roode zee toe bezeilt had, daar hy, volgens 't verhaal van *Hanno's* gewaande beschryving, nog verre zelf van de Linie, of van den *Evenaar* was.

Mela zegt *lib. III. cap. 9.* dat hy een groot deel van *Africa* omzeilde, dog door gebrek van leeftogt wederkeerde.

Maar al dit zeggen van *Mela*, *Plinius* en *Arrianus*, heeft geen anderen grond dan alleen 't voorgeven van *Megasthenes*, die by alle Geleerden voor een groote *Fabelschryver* te boek staat.

Dit gantsch verhaal van zynen togt eens nauwkeurig ingezien zynde, bevind ik; dat hy ontrent zeven of agt en dertig dagen zeilens buiten de straat van *Gibraltar* geweest is, 't geen ook eenigzins met *Arrianus* bestek, die van 35 dagen spreekt, overeenkomt, en dus zou hy, op zyn best genomen, niet verder als ontrent de zoute eilanden gekomen zyn. Deze zyn zedert wel van naam, maar waarfchynelyk niet in getal verandert. Had hy die gezien, zoo moest hyze anders en veel onderscheidener beschreven hebben; maar zyn gantsche beschryving, zoo als zy daar in zig zelve legt, gelykt niet anders dan een zeer

bot verdigte togt; door hem maar langs den wal gedaan, 't geen ook best met de foort van zyn schepen, in opzigt van zulken woesten zee, als de Spaansche, overeenkomt. Had hy van de wal af, en in openbare zee gesteken, hy had onmogelyk al die gezigten kunnen hebben. Al die meiren, daar hy van rammelt, kon hy niet gezien hebben. De rivieren zouden immers, voor al de groote, naamen by den *Inlander*, die hem voor *Tolk* diende, gehad, en dezelve volgens de gewoonte der *Oosterfche* volken, die hare oude naamen zeer zelden veranderen, nog moeten behouden hebben: Doch wie zou op zulken beschryving van al die eilandjes, door hem in die meiren gevonden, land kunnen bezeilen? En wat belangt die vlammen, en dat groot vuur in 't midden, dat zy daar na ook over dag zagen, dat zou wel wat na een brandende berg gelyken; maar waar die aan dat land geweest zy, kan ik niet bezeffen: want op *Sierra Leones*, of daar ontrent, wete ik niet, dat een brandende berg is. Op een van de zoute eilanden *Ilha del fuogo*, of 't vuur-eiland, genaamt, is wel een vuurberg nog hedensdaags te zien, die zelf by daag vlammen uitverpt. Maar wie zal my doen gelooven, dat die berg toen al gebrandt heeft? En, genomen, 't was zoo, echter kan ik niet gelooven, dat Hy zoo verre in deze zee geweest zy, om dat hy van dien geheelen togt na die eilanden in de openbare zee, en van de winden en stroomen aldaar by hem bevonden, aangezien die vaste winden tusschen de *Canarische* en de *Zoute eilanden* noit veranderen, geheel anders moest geschreven hebben. Indien wy nogtans de boeken van *Hiempsal* (van welke *Sallustius* spreekt, en de 28 boeken van *Capitein Magon*, volgens *Plinius lib. XVIII. cap. 5.*) hadden, wy zouden, schoon zy juist van de zeetogten der *Karthagenienzers* niet handelen, egter meer licht ontrent hunne zaaken krygen. Alleen moeten wy zeggen, dat by al die voorgewende togten rondom *Africa*, of de *Spaansche zee*, de *Ouden* zeer weinig licht wegens deze of gene nieuw ontdekte landen bekomen hebben, en alles 't geen men daar van opgeeft, schynt in 't eerst wel iets te wezen, maar, naukeurig onderzocht, en regt getoetft zynde, komt het of op niet, of op iet gerings, uit.

Diodorus Siculus spreekt *lib. v.* van een groot eiland ten Westen van *Libyen* ontdekt; waar over veel dagen gezeilt zou zyn. Daar zyn'er geweest, en nu nog in wezen, die meenen dat het *America*, andere dat het een en 't zelve met *Plato's* *Atlantica*, geweest zy, dog by verscheide togten door de *Feniciers* derwaart gedaan, is klaar gebleken, dat het, of voor een der *Vlaamsche*, of maar voor een der

Orcadifche eilanden; te houden zy. Schoon *Diodoor*, na de meening van zommigen, dit zyn groot eiland met de Canarifche fchynt te vermengen; latende alles onnafpeurlyk volgens zyne befchryving.

Aristoteles in zyn boek van de ongehoorde Wonderen, melt, dat de Karthageniëzen buiten de pilaren van Hercules in de Atlantifche zee een groot eiland, dat onbewoont, en ettelyke dagen van 't vaste land gelegen was, vonden. Is dat nu juist America, gelyk zommige voorgeven? 't Is een duistere befchryving van een duistere zaak, daar hy in die tyd nog weinig van wift (gelyk wy zelf uit later tyden toonen zullen) en uit welke niets zekers gegift, ik laat staan gefelt kan werden. Hy zegt ook *lib. de Mundo*, dat 'er buiten het grootè eiland, by ons bewoont, en Europa, Asia en Africa bevattende, nog meer zyn. Een befchryving, die ons al zoo weinig licht geeft, als de vifchryke ftroomen, wilde dieren, vrugtbare velden en gematigde lugt, die hy zegt dat op het gemelde onbewoont eiland te vinden waren. Ten beften genomen, zal dit mogelyk maar een van de Britannifche eilanden geweest zyn.

Virgilius fpreekt al mede *lib. vi. En. vs 794.* van een vreemt land in zyne voorzegginge over Augustus:

----- *Super Æ Garamantas, Æ Indos
Proferet Imperium, jacet extra sydera Tellus,
Extra anni solisque vias, cui cælisfer Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus
aptum.*

dat is:

Hy zal het ryksgebiet uitbreiden allereerst,
Ook over Garamante, en Indus ryk van zegen;
Een landschap, verder dan de dieren riem
gelegen,
De zonnebaan, en daar 't gewelf, vol licht
gezaeit,
Van Atlas onderftut, op Atlas fchoulers draeit.

Plato melt in *Timeus* (eenige Priesters in voerende), die dat aan Solon verhalen) ook van een landschap, ver buiten de ftraat van Gibraltar, by hem Atlantica genoemd, grooter dan Asië en Libyë, door twee woefte zeën bespoelt, van magtige eilanden besproeit, maar door een aardbeving en zwaar onweder overftroomt en verzonken. Maar *Plato* had beter gedaan, daar geheel van te fwygen, om dat verftandige luiden, en die kennis van de zee en zeevaart hebben, daar uit niet anders konnen oordeelen, dan dat hy zeer duifter fpak van een land; daar hy weinig van wift; en van 't welk ook niemant anders oit zoo fpak, dan hy alleen, behalven dat hy Asië en Libyë, daar hy 't by vergelykt, in hun binnenfte, en Asië in zyn uiterfte ten Oosten, nog weinig ken-

de; doch die *Plato* hier over aandagtig leeft, kan genoeg zien, dat men dat al zoo weinig na de letter verftaan moet, als dat hy daar in 't vervolg van een tempel van 1000 treden lang, 500 breed, en van louter goud, zilver, peerlen en gefteente verhaalt; wie heeft nu oit dezen tempel, van *Plato* dus befchreven, gezien? Zoo weinig als dan dit laafte waar is, even zoo weinig geloof verdient ook het eerste. Daar zyn 'er die dit tot de Canarifche eilanden willen t'huis brengen; maar daar heeft *Plato* niet aan gedacht, behalven dat ook zyne befchryving daar na niet gelykt. Waarom de Geleerden oordeelen, dat hy een land befchryft, 't geen 'er noit was, en dat hy dit alleen maar gedaan heeft, om iets vreemds, en 't geen een ander nog niet wift, zonder de allerminfte grond te fchryven, en aan die gene, die zoo dwaas waren, van het op zyn bloot zeggen te gelooven, als waarachtig op te geven. Wy laten een ander hier in zyn vryheid; maar wy zullen dit ftellen, by de 10000 jaaren, die hy in 't zelve boek, die van Athene, en by de 6000 jaaren die *Strabo* aan de Iberiers toefchryft.

Laat ons nu, na klaar gezien te hebben, dat al het zeilen der Ouden in den openbaren oceaan, mitsgaders al hunne ontdekking van vreemde landen, hoe groote helden ook de Feniciërs ter zee geweest zyn, maar een groot opgeven, en in zig zelve zeer gebrekkelyk of van weinig belang geweest is, van naby gaan navorfchen, wat de Ouden van Ooftindiën geweten hebben, en voor af nafpeuren, wie de eerften geweest zyn, die het zelve uit hun land bezocht, en wat zy ons daar van ontdekt en medegedeelt hebben.

By *Homerus*, die oude Griekfchen Dichter, vinden wy daar niets af, ook kende hy het niet, 't geen ook *Strabo* elders bevestiget.

De eerste, die men zegt dat in Indien geweest is, en dat ook overwonnen zou hebben, was Bacchus, zoo *Curtius* met veel andere ftelt, fchoon *Justinus lib. XLII. cap. 4.* Hercules den voorrang geeft.

Over dezen Bacchus vallen by de Dichters, en andere, zeer veel gefchillen.

In 't gemein werd hy voor de zoon van Jupiter en Semele gehouden.

Horatius die in 't II. boek zyner Gedigten in het 19de Gezang, veel tot zynen lof fchryft, en dat gedigt opzettelyk tot zyne eer opgeftelt heeft, rept daar geen een woord van zynen togt naar Indiën, 't geen zeer te verwonderen is, vermits veel andere daar zoo breed af fchryven; alleen zeld hy zeer duifter:

Tu flectis amnes, tu mare barbarum.

dat is:

Gy dwingt rivieren en den woeften oceaan.

Or

Van de
Togten
der Ouden
naar
Ooft-
indiën.

En wel,
die van
Bacchus.

Orpheus in *Hymn.* beschryft hem aldus:

Κισσοκλήμεν Διόνυσον ἐρίβρομον ἄρχον ἄειδεν
Σηὸς καὶ Σεμέλης ἐρικυδέος ἀγλαῶν ἦον.

dat is:

'k Zing van Denys, die met zyn klimbe-
kransfe kop

En door zyn luid gebalk bekend is, die gebouden
Werd by het meeste gros der Dichters, en der
Ouden,

Een zoon geweest te zyn van Jupiter, en op
De trotze Semele zich als zyn edle moeder
Beroemt zoo wel als op dien grooten menschen-
hoeder.

In een andere *Hymnus* zien wy, dat hy
hem de zoon van Jupiter en Proserpyn
noemt,

Εὐβελ' ἐπιπόλυσε Διὸς καὶ Προσερφονείας.

dat is:

O! groote raadsman, die 't gebeuren mogt
te zyn

De zoon van Jupiter, en ook van Proserpyn.

Deze is zekerlyk de uitvinder van den
akkerbouw, en derhalven een geheel an-
dere.

Even verschillende spreken zy van zyne
opvoeding. *Orpheus* zegt, dat hy in E-
gypten, *Luciaan* in *Dial. Deorum*, dat hy,
aanstonts na zyn geboorte, door Mercur
na Nyfa, in Arabiën gevoert, en daar door
de Nymfen opgevoedt is. Andere stellen
de Hyades tot zyne voedsters.

Diodoor de Siciliaan spreekt *lib. iv.* van
drie, *Cicero lib. de natura Deorum*, van vyf
verscheide mannen van die naam.

Dog, om de Dichters te volgen, zul-
len wy hem als de zoon van Jupyn en Se-
mele aanmerken, gelyk zy gemeenelyk
ook van geenen anderen spreken.

Aan dezen word toegeschreven, dat hy,
die eerst de planter van de wynstok was,
met eenige razende wyven, Bacchanten
genaamt (ἀπό του βᾶνχειν of wel van
't Hebreeuwisch ככה 't geen schreijen of
huilen beteekent) na Indiën (te weten het
Oostelyk, 't geen na die vermaarde rivier
Indus, alleen die naam toekomt) ge-
trokken zy, en dat hy door hare hulp,
en die van eenige Frygische en Thracische
boeren, die op het geluit van cymbalen
en trommelkens zig al dansende en sprin-
gende, als bezeten luiden, rondom hem
voegden, eindelyk, en na veel omswerven,
ontrent de rivieren de Ganges, Indus,
Hydapes en Orontes gekomen is; waar
op *Horatius* zeer flauw zinspeelt in de pas
te voren aangehaalde plaats, daar men
door de rivieren en den Barbaarschen ocea-
aan, vooral deze rivieren en de Indische
zee, volgens 't gemeen gevoelen der Uit-
leggers over die plaats, moet verstaan.

Daar zynde, nam hy al wat hem maar
voorquam weg, en bragt zeer veel In-
dianen onder zyn gebied.

Hy onthielt zig twee of drie jaaren in
die landen, rigtede by de Ganges twee
kolommen op, ter gedagtenis van deze
verovering, en bouwde de groote stadt
Nyfa, niet verre van den Indus.

Na deze stadt Nyfa nu ('t zy die, daar
men zegt, dat hy opgevoed is, 't zy deze,
die aan de voet van den berg Meros, vol-
gens *Strabo lib. xxxvi.* door hem gestigt is,
of mogelyk wel na die beiden) draagt hy by
de Grieken ook den naam van Dionysius,
die van Διὸς, dat Jupiters naam is, en
Nyfa, de naam dezer steden, te zamen
gezet is; of, zoo *Plinius lib. viii. cap. 13.*
wil, na zekeren berg in Indiën.

Alles wat wy van deze overwinning van
Bacchus ter loops gezegt hebben, bevesti-
gen de Dichters in 't breede.

Ovidius stelt hem (behalven 't geen hy
in 't III. boek van zyn Almanach van hem
zegt) als een zegenpraler met zyn Tyger-
gespan, in 't I. boek van zyn Minnedich-
ten, in 't 2de Dicht, daar hy tot de God
der Liefde spreekt, aldus voors

Talis erat domita Victor Gangetide terra.
Tu gravis alitibus, tigribus ille fuit.

dat is:

De Wyngod praalde dus, als by den Indiaan
Had overwonnen; en aan Ganges breede
zoomen

Gekomen was, daar by met Tygers aan die
stroomen

Verschenen is, dog gy liet Duiven voor
u gaan.

Silius Italicus zegt in 't einde van zyn
werk:

Qualis odoratis descendens Liber ab Indis
Egit pampineos frenata Tigride currus.

dat is:

Gelyk de Wyngod dreef de Tygers in 't gareel
Gebreidelt voor zig heen, op zyn bekransfen
wagen,

Met wyngaardblaas gefiert, en in triomf
gedragen,

Weerkeerde uit Indiën, vol reuken frisch
en eel.

Martialis lib. viii. Epigr. 26.

Nam cum captivos ageret sub curribus Indos
Contentus gemina tigride Bacchus erat.

dat is:

Want hy, na 't winnen van het Oosten, op
zyn wagen,

Zeeghastig omgevoert, door Tygers is gedragen.

Het is daarom ook, dat hy op een Ty-
ger rydende, met wynranken bekransf,
met een gehoornt hoofd, bloote borst,
en vrouwen aanzigt, vertoont word;
hoewel die verbeelding een verwarring
en onderemenging van den Thebaan-
schen Bacchus, met den Indischen is, daar
de

die eerste veel later in tyd by de Geleerden gestelt word.

Plinius zegt *lib. viii. cap. 2.* dat Bacchus, Indiën overwonnen hebbende, de eerste geweest is, die met een gespan van Olifanten zegenpraalde, waarom hem ook een Olifant, als een zinnebeeld van 't overwonnen Indiën, bygevoegt word. Ook zegt hy, nevens *Solinus*, dat de Feniciers en Arabiers eertyds dikwils na Taprobane gingen, om dat Hercules, de God der Feniciers, daar aanbeden wierdt, en dat zy alle op zyn Arabisch gekleed gingen, uitgenomen de koning, die in zyn gewaad geheel en al na den God Bacchus geleeke.

De Indianen, zoo men voorgeeft, weten mede van dezen togt van Bacchus te spreken, en zeggen dat hy zyn Soldaten op den berg Meros (die immers in gantsch Indiën alzoó weinig, als de stad Nyfa, te vinden is) uitrusten liet; dog men moet, om dit verdigtzel wel te ontdekken, aanmerken, dat *Méros*, *Meros*, in 't Grieks een dye beteekent, en dat hy, by zyne geboorte, uit Jupiters dye voortgekomen is, en dat dus de eene fabel aanleiding tot het verdigten van de andere gegeven heeft.

Men zegt ook, dat de Indianen verscheide navolgers van Bacchus in het Indisch ryk weten op te tellen, en dat zy 't getal der zelve, van Bacchus af tot Alexander den Grooten toe, op 154 koningen, in de tyd van 6451 jaaren en 3 maanden, stellen; maar vermits *Arrianus* en *Plinius* deze en diergelyke vertellingen zonder eenige grond ons, alleen op 't zeggen van dien grooten beuzelaar en verdigter *Megasthenes*, opgeven, zoo houden wy dit alles maar voor bloote fabelen. Gelyk wy ook niet meer geloof geven kunnen, aan 't geen *Philostratus lib. ii.* en *lib. iv.* *Isidorus*, en meer anderen, daar van melden.

De Geleerde *Bochart*, *lib. ii.* in zyn *Canaan*, *cap. 12.* wil, nevens zommigen, dat Bacchus geen ander, dan Nimrod, en dat hy daarom met Tygers, zoo dikwils verbeeldt zy, om dat Nimrod in 't Chaldeeisch een Tyger beteekent; dat hy ook verdigt word het Oosten bestreden en veroverd te hebben, om dat Nimrod, als de eerste in de H. Schrift bekende veroveraar van landen, zyn ryk ook in het Oosten gevestigd, en dus aanleiding aan de Grieken gegeven heeft, om dit hunnen Bacchus toe te schryven.

Wy zyn van oordeel, dat, gelyk veel andere Grieksche verdigtzelen uit de Bybelschriften ontleent zyn, alzoó ook dit daar uit genomen, dog daar juist niet t' huis te brengen is. Wy meenen dat Noach de waare Bacchus der Heidenen, en by een fyne navorsching, alles in hem aan te wyzen is, 't geen de Grieken aan hunnen

Bacchus toegeschreven hebben. Men kan (alzoó dit van ons bestek nu niet is) de schriften der Geleerden, die uitdrukkelijk daar van hun werk gemaakt hebben, nazien, en men zal zig daar van ten vollen overtuigt vinden.

Indien men maar op de bloote uitvinding van den wyn, en 't planten van den wynstok let, ziet men klaar in Gods woord, dat Noach de eerste planter van de wynstok en vinder van den wyn is, dat hy, die in 't jaar der wereld 1656. leefde, veel ouder is, dan al 't geen de Grieken van Bacchus schryven, en dat dus allerwaarschynelykft maar alles van hem by hun is overgenomen, en ontleent, gelyk dit ook de reden is, waarom wy Bacchus als den eersten, die Indiën zien ging, in rang stellen.

Dewyl Gods woord nu niets van dezen togt van Noach na Indiën rept, zoo moeten wy dit als een verdigtzel der Grieken aanmerken; waar mede zy egter naar allen schyn eenige andere waarheden, met die verdigtzelen omswagtelt, beoogt zullen hebben; die wy, als buiten ons bestek, nu moeten voorbygaan.

Ook zyn 'er die gelooven dat Bacchus te zamen gesmeedt zy van *Bar Chus*, dat in 't Chaldeeusch den zoon van Chus beteekent, gelyk *Bochart* mede aanmerkt; maar dan zal men zynen leeftyd zoo veel later moeten stellen. Hoewel 'er zyn, die Bacchus leeftyd op 't jaar 2000 brengen, wanneer hy niet de eerste, maar de tweede in rang zou zyn; dog wy houden hem als den eersten.

De tweede persoon, by de Ouden bekend, die in Indiën geweest is, en dat beoorlogt heeft, was die grootmoedige heldin Semiramis, gemalin van Ninus, koning van Assyrien, een vorstin, diens leeftyd op 't jaar 1826. gestelt word.

Zy ondernam dit groot werk na haars dood; gaf zig eenige tyd voor haren zoon Ninyas uit, bestierende dus het ryk onder zynen, en naderhand, met veel geluk, onder haren eigen naam, gelyk zy ook in dien schyn niet alleen Ethiopien veroverd, maar zig ook tot die verwonderenswaardige togt na Indiën begeven, en koning Staurobates, by *Diodoor* als haren tydgenoot beschreven, bestreden heeft.

Zy dan gehoord hebbende, dat de kragt van zyn heir in zyne Oorlogs-olifanten bestont, dieren die zy niet had, en die in hare paarden een grooten schrik verwekken, en haar gantsch leger verwarren konden, heeft hier tegen door een listige vond voorzien. Zy slagte, zegt *Ctesias*, 300000. en zoo *Diodoor lib. ii. cap. 17.* zegt zwarte ossen, liet de huiden aan een naajen, bekleedde daar mede hare kameelen (die zy genoeg had) in zulken gedaante, als of het ware olifanten geweest waren, en

gewende hare paarden deze gewaande olifanten dagelyks te zien, om hen dus alle schichtigheid en schrik voor de zelve te benemen; *Diodoor* zegt, dat zy die ossenhuiden met stroo vullen en als olifanten liet opzetten. Een daad, die Perseus, koning van Macedonien, ook eens met houte olifanten dog vrugtelooos in 't werk gestelt heeft, vermits de paarden niet alleen voor hun gezigt, maar ook wegens hunnen reuk, ten eersten de vlugt namen.

Dit al een geruime tyd, en zoo *Diodoor* verhaalt, wel drie jaar gedaan hebbende, trok zy in 't jaar der wereld 1864. met een leger van drie millioenen voetknechten en 50000 ruiters na Staurobates toe, te gelyk ook een vloot van 2000 schepen tegen hem klaar gemaakt, en op den Indus gebragt hebbende.

Dus toog zy na Indiën, dog wiert van Staurobates, die door een overlooper, volgens *Diodoor*, van alles berigt had, met een veel grooter heir ontmoet, en met eenen bedreigt dat hy haar, zoo hy haar gevangen kreeg, zou laten kruicigen.

Zy, die alleen om een eeuwig naam, en meer glorie in de wereld te hebben, dezen togt ondernam, lachte met zyn heir en nog meer met dit dreigement.

De slag te water, op den Indus, viel den Indianen tegen, die meer dan 1000 schepen (zoo men voorgeeft) verloren; maar hoe vol moet zy met haar zegenpralend heir over den Indus getrokken was, echter liep het haar te land gantsch niet na wensch af. In het eerst scheen zy eenig voordeel op den vyand behaalt te hebben; maar hare paarden den reuk van de ware olifanten, die zy niet verdragen konden, en waar tegen zy door 't zien van eenige schyn-olifanten niets ter wereld gehart waren, gekregen hebbende, raakten niet alleen op de vlugt; maar zy kreeg ook zoo deerlyk de nederlaag, dat zy, met een pyl gequetst, hoewel nog tydig, zoo *Arrianus lib. vi. § 22.* getuigt, alleen met 20 perfoonen de vlugt nam; zeer gelukkig zynde, dat zy van dien vorst niet gevangen en volgens zyne bedreiging aan een kruis genagelt wierd.

In dezen tocht (het zy waaragtig of verdigt, want *Strabo* zegt elders, dat zy stierf eer zy heen trok) had zy zoo veel gezien en geleden, dat, hoe eerzugtig zy ook was, en hoe veel eere zy nu reeds met die dulle onderneming meende behaalt te hebben, zy nogtans in de vier jaaren, die zy daar na nog leefde, geen lust meer tot diergelyken tocht had, en het daar by beruften liet.

Indien het al waar is, dat deze heldin Indiën dus ongelukkig bezogt heeft (waar aan wy, om veele goede redenen al mede twyffelen) moeten wy zeggen, dat zy aan de Ouden, in opzigt van de ontdek-

king van dat land ('t geen zommige stellen dat van Bacchus meest onder de vorsten van Persiën tot Alexander de Groots tyd toe, gestaan zou hebben, waar van wy hier na ook blyken zullen zien) niet het allerminste licht gegeven heeft.

De derde die wy lezen in Indiën geweest te zyn, is, na *Diodoors* getuigenis, Osiris geweest; maar al wat hy 'er ons van aan de hand geeft, is dit Graffichrift in *Hieroglyphische* letteren: *Ik ben Osiris, de koning, die door de gantsche wereld gereist heb tot de woestynen van Indiën.* En men wil, dat hy eerst na Ethiopien, toen na Arabien, en van daar na Persiën, Mediën, Bactren en Indiën gereist zou hebben. Een bericht, 't geen ons en de Ouden, al mede niets zegt; behalven dat het ook zonder bewys is. Met een woord voegen wy daar by, dat hy gestelt word in 't jaar der wereld 2210. geleefd te hebben, en dat men dus, 't geen wonder is, in 384 jaaren niets van Indiën hoorde spreken; dog zoo Osiris de zelve met Bacchus is, gelyk *Herodoot lib. II.* zegt, dat de Egyptenaars hem daar voor houden, dan hebben wy reeds alles van hem aangehaalt.

Dus gaan wy dan tot den vierden held der Ouden over, die Indiën bezogt. Deze was Hercules, van welken men zegt, dat hy dat Gewest ook zou beoorlogt hebben.

Dat 'er verscheide van dien naam geweest zyn, weten de Geleerden. *Varro* spreekt 'er wel van drie en veertig. *Diodoor lib. IV.* van drie. *Arnobius* van zes; gelyk ook *Cicero* in zyn boek *de natura Deorum.*

Daar was een Egyptische Hercules, de oudste van allen, een nabestaande van Mitzraim, of wel van haren Osiris; waar van ook *Diodoor den Sciliaan lib. I.* spreekt.

Buiten dezen is 'er nog een ander geweest, veel jonger dan de Egyptische, den welken *Vossius* in zyn werk *de Idolol. lib. I.* voor Josua houdt.

Behalven die twee Egyptischen is 'er ook een Fenicische of Tyrische Hercules geweest, die een zoon van Athamas en Ino, Cadmus dochter, en als een nazaat van Esau, de Idumeer gerekent was, die by andere wel den naam van Palæmon, en daar na ook die van Melicarthus voerde.

Buiten deze is 'er nog een Tyrische Hercules geweest, by *Justinus* de Asiatische genaamt. Deze is het, zoo *Justinus lib. XLIV.* zegt, die de beroemde volkplanting na Gades gebragt, daar een Tempel, waar van eertyds nog overblyzels te zien waren, gebouwt, en die twee vermaarde kolommen opgeregt heeft, in welchen Tempel men ook wil, dat hy begraven zy. Daar zyn 'er die meenen, dat daar twee kopere Pilaren geweest zyn, acht cubiten hoog, waar op in Fenicische letters

Osiris
Tocht
der-
waards.

Hercules
Tocht na
't Oosten.

letters ftondt, hoe veel die Kerk gekoft had. Dog andere, die waarfchynelyker daar van fpreken, zeggen, dat in het in-
komen van de Straat van Gibraltar, van de Grieken de Straat van Hercules, en by de Latynen de Straat van Gades genaamt, die 8 mylen lang en 5 breed is, op den Noordhoek van Spaanjen zig drie voorname hoeken vertoonen. De eerfte, die van Gibraltar of van den berg Calpe, welke na zeker Moors veldheer, *Tarif, Ibn Rifa, Gibel Tarif*, dat is, den berg van *Tarif*, en van ouds Gibraltar genaamt word. Tegen over dezen berg, in Spaanjen gelegen, legt in Africa de berg *Abyla* (anders ook wel *Siera das Monas*, dat is, Aapenberg; dog heden *Siera Ximiera* geheeten) by de ftadt Ceuta, van welke twee bergen de Ouden de pilaren van Hercules gemaakt hebben.

Men ziet van die kolommen gemeldt by *Dionysius Perieg.* vs 64.

Ἐνθα δὲ καὶ εἴλαι περὶ τέρμασιν Ἡρακλῆος
Ἐστῆσιν (μέγα δῶμα) παρ' ἰσχυράωντα Γάδτερα
Μακρὸν ὑπο πρῶτα πολυπερέων Ἀτλάντων.

dat is:

Daar staan de zuilen door vorst Hercules bereid,

Niet ver van Gades. en aan 's werlds eind gelegen,

(Een wonderlyke zaak) ontrent den top, en tegen 't Geberg van Atlas, dat zig daar al om verspreidt.

Apollodorus lib. II. de Hercule, zegt 'er mede van:

Καὶ παρελθὼν Ταρτησσὸν, ἔστησε σημεῖα ἐπὶ τῶν ὄρων
Εὐρώπης τε καὶ Λιβύης ἀντιστοίχων δύο εἴλας.

dat is:

En na dat hy te Tartessus gekomen was, stelde hy op de bergen die tegen over Europa en Libyen leggen, ten gedenkteeken van zyn reize, twee pilaaren.

En *Lucanus lib. III.*

----- *Et Herculeis aufertur gloria metis.*

dat is:

Endus kan Hercules voortaan op zyn kolommen,
Als de uiterste einden niet gelyk voorhenen brommen.

Men wil ook, dat 'er ontrent de Corrunna, in Gallicien, nog een Toren op strand te zien is, dien men Hercules Toren noemt.

Uit al 't welke men 't gevoelen der Ouden van die kolommen, Toren en Tempel van Hercules, bevestigt ziet, zonder dat ons dit egter meer licht of reden geeft, om het gene daar by ten grooten deele verdigt word, eenigzins te gelooven.

Van dezen tweeden Tyrifchen Hercules hebben wy nog dit alleen te zeggen, dat hy jonger, dan de Idumeer, is.

Daar is nog een Cretenzer, en ook een Romeinsche Hercules, Sancus genaamt, en een Duitsche of Celtische geweest, ter gedagtenis van den welken alle dappere ftryders zekere liederen, volgens de wyze der Ouden, om de historien eeuwigdurent te maken, plachten te zingen, gelyk *Tacitus* van de zeden der oude Duitchers zegt, en van den welken ook *Schedius* in zyn werk *de Dis German.* pag. 476. spreekt.

De vermaardste van allen nogtans, was de Thebaansche Hercules, zoon van Amfitruo, of wel van Jupiter en Alcmena, diens leeftyd niet veel van die van Gideon verschilt, en op 't jaar 2700. gestelt word.

Aan dezen Hercules hebben de Grieken al de bedryven, die de vorige helden van dien naam reeds beroemt gemaakt hadden, toegefhreven; een naam, die zy anders ook wel aan alle sterke mannen gaven, gelyk zy hem na zyn sterkte ook Alcides, van ἄλκη, sterkte, plagten te noemen.

Wie nu van alle dezen, die Hercules genoemt wierden, Indiën bezogt heeft, blykt niet, 't geen derhalven van zommigen aan den Thebaanschen, van anderen aan den Tyrifchen, hoewel met even swak bewys, toegeëigent word.

Hesychius zegt, dat de Indianen hem Dorianes noemen. *Justinus lib. XII. cap. 7.* meldt van dezen Thebaanschen Hercules, als of hy een wonderlyke barre en zeer hooge klip, na welke al 't volk gevlugt was, beklimmen wilde, dog door een aardbeving belet wierd die te veroveren. *Diodoor* noemt die klip *lib. XVII. cap. 85.* "Αστρος, vogelloos, vermits de vogelen de zelve van wegen haare hoogte niet bereiken, nog daar tegen op vliegen konden.

Curtius spreekt 'er mede van *lib. VII. cap. 10. en lib. VIII. cap. II. § 2.* *Maximus Tyrius* stelt het als een zekere zaak; dog *Arrianus lib. IV. v.* twyffelt 'er aan. In zyn *IX. cap.* van dat zelve boek teekent *Justinus* ook aan, dat Hercules by de Hiacenzen en Sileërs, of, zoo *Arrianus* in zyn Indische zaken hen noemt, de Acesinen en Sileërs, die *Curtius* als Solen beschryft, waarfchynelyk luiden ontrent de rivier Acesines woonende, zig zou nedergezet, en, zoo wel als Bacchus, als koning over hen geheerscht hebben.

Hy voegt 'er nog by, dat, na Bacchus Jafons en Hercules, Jafon de allereerste van de verovering van menschen, na dat hy 't gulde vlies te Colchos veroverd had, koning van 't Oosten geweest is; dat hy ook veroverd, en daar men hem, een Tempel gesticht hebbede, Goddelyke eer aangedaan heeft, en dat hy dit ryk van 't gantsch Oosten aan zynen zoon Medius, grondvester van 't ryk der Meden, nagelaten zou hebben; maar dat *Parmenio* dien Tempel veel jaren

daar na heeft doen om verre werpen, op dat niemand in Oosten grooter naam dan Alexander de Groote hebben zou. Van dit alles egter neme ik weinig als geloofbaar aan.

Dog 't zy dit geheel, of ten deelen, verdigt, of ook wel geheel en al waar is, hier in ftak voor de Ouden al mede gantsch geen licht in opzigt van Indiën; behalven dat het ook een groote tydsprong is van Osiris af, of van 't jaar 2210. tot dezen leeftyd van Hercules, of tot 't jaar 2700. in welke men niets van Indiën hoort reppen.

De Togen van de koningen Menelaus, Hiram en Salomo derwaart.

Aristonicus Grammaticus spreekt ook van koning Menelaus, Hercules tydgenoot, als van eenen die Africa zou rond gezeilt en Indiën bezigtigt hebben, maar zonder bewys of verdere omftandigheden, waarom wy na Hercules Hiram, koning van Tyrus, die in 't jaar 2940. leefde, den naaften en zesden rang geven. Dat dezen vorft de vaart na Ophir of Tharsis bekendt was, hoewel wy hem geenzins voor den eerften Tyrier, die derwaarts voer, houden, blykt klaar uit Gods Woord, 1 *Reg.* 9: 26--28. en daar zyn 'er, die zeggen, dat hy zyn volk derwaarts van Tyrus zondt, niet de ftadt Tyrus, maar een eiland van die naam in 't roode meir, gelyk aanftonds nader blyken zal.

Dat nu de Tyriers van ouds al op Indiën handelden, ziet men *Ezech.* 27. aan de Indifche waaren, en de plaatsfen niet ver van

Indiën gelegen, gelyk daar Dedan (nu Daden pas boven de golf van Perfien en aan zee naby Indiën geplaatft) Carran, Canne, Eden, &c. genaamt worden.

Dat door zyne hulp en vriendschap met David al gehouden, zoo 1 *Reg.* 5: 1. blykt, ook Salomo, die wyze en groote koning, als de zevende in rang, in 't jaar 2860. fchepen derwaarts gezonden heeft, en door hulp van Hiram's knegten 420 talenten gouds, benevens zilver, elpenbeen, aapen, paauwen (of papegajen zoo andere willen) van Ophir of Tharsis, na een reize van drie jaaren, weer thuis gekregen heeft, zien wy 1 *Reg.* 10: 22. en 2 *Chron.* 8: 18. en 9: 21. Ook zie ik 1 *Reg.* 10: 11. en 2 *Chron.* 9: 10. aange-teekent, dat de knegten van Hiram en Salomo van daar ook Algummimhout en edel gefteente bragten.

Het blykt ook uit 1 *Reg.* 9: 26. dat zy (niet uit Tyrus, maar) uit de roode zee, van Ezeon Geber, dat by Eloth aan den oever der fchelfzee, in 't land van Edom, gelegen is, de reize ondernamen, en dat Hiram's knegten, als kenners van de zee met Salomons knegten mede gingen, en hen als fchiplieden op dien togt dienden.

Aan de waarheid van dit verhaal, als zynde van Goddelyk gezag, twyffelen wy niet; maar wy dienen eerst wat nader na te vorfchen, wat wy door Ophir en Tharsis, hier te verftaan, en waar wy dit te zoeken hebben.

Navorfching van Ophir en Tharsis.

VIERDE HOOFDSTUK.

By de Hebreën gaven de eerfte Bevolkers veelyds aan de landen hunne naamen. In diën van ouds Havilah genaamt, en naar wien. Misflag van zommigen ontrent den eenen, en den anderen Havilah. Die beide net beschreven worden. Gelyk ook de landen, door hen bevolkt. Havilah zeer oneigentlyk Indiën genaamt: Navorfching van Ophir; zynde ook de Naam van twee byzondere Mannen. En ook van twee landen. Het een, in 't gelukkig Arabiën. En 't zelve, waar van Job fpreekt. Het ander, in Oostindiën. Navorfching, wat men door Tharsis verftaan moet. Waar Tharsis lag. Gelyk tweederlei Ophir, alzoowas 'er ook een tweederlei Tharsis. Het eene in Spaanjen. Het andere in 't Oosten, dat ook Ophir genaamt word. Klaar bewys, dat Ophir en Tharsis, een en 't zelve land in 't Oosten is. Waar dat lag. Zommige nemen Ophir en Tharsis, maar voor een onzeker en vergelegen land. Dog zeer ongegrond. Andere plaatsfen Ophir in Africa, en waar, dog zonder grond. Daar zyn 'er, die het in America plaatsfen, mede zonder grond. Daar zyn 'er ook, die het in Asia plaatsfen, 't geen het waarfchynlykfte is. Waar het in Oostindiën niet lag. By welke gelegentheid van Taprobana der Ouden gesproken word. Waar Ophir eigentlyk gelegen is. Bewys, dat de Ouden 't Compas niet kenden. Van den Tocht van Sefoftris naar Indiën. Jofaphat en Ahafia's vrugtelooze aanleg derwaart. Van Cyrus. Van Hyftafpes en zyn zoon Darius. Van Xerxes, en zyne heerschappy over Indiën. Van Democritus reize naar 't Oosten.

By de Hebreën gaven de eerfte bevolkers

Gelyk de Ouden wel veel, maar zeer duifter en verwart, van Indiën gefchreven hebben, alzoow hebben

zy ook niet min verwart over Ophir en Tharsis gehandelt.

Het is zeker, dat de Hebreën veel lan-

veelyds aan de landen hunne naamen.

den na de eerste bevolkers zelve genoemt, en gelyk zy daar in met Africa, 't gene zy *Phut*, Ethiopien *Chus*, Egypten *Mitzraim*, Cyprus *Chetim*, noemden, gehandelt hebben, even alzo meenen de Geleerden, dat zy na Havilah Indiën, als door hem bevolkt zynde, Havilah en Hevilath, na Jostans zoon hebben genoemt; en dus zou men *Gen. 2.* en *10.* ook allereerst van Indiën, als van een land, mede na zyn eerste bevolker (hoewel met een andere naam) genoemt, lezen; by 't welke men dan ook aanmerken moet, dat Havilah in Gods Woord voor Indiën binnen de Ganges, en Seriah voor Mangi, of Indiën buiten de Ganges, by de Geleerden genomen word.

Indiën van ouds Havilach genoemt, en na wien. Om hier over zoo net en naaukeurig, als het behoort, te spreken, moet men voor af zeggen, dat 'er twee Havilahs geweest zyn, welke twee mannen, ider aan een byzonder land, door ider van hen bevolkt, hun naam medegedeelt hebben.

De eerste is geweest Havilah, de zoon van Chus, van den welken wy *Gen. 10: 7.* lezen, die, na 't gevoelen van veel Geleerden, zig in dat deel van Mesopotamien of Perſien, daar van ouds Sufan was (dat toen ook wel Sufiane, gelyk het heden Chufistan genaamt word) ter nedergeſlagen, en dat hy die gantsche ſtreek lands na zich Havilah genaamt zou hebben.

Van dit Havilah leeft men *Gen. 2: 11.* Deze (*Pifon*, te weten) is het, die het gantsche land van Havilah omloopt, daar het goud is.

Deze omſchryving, dat de Pifon (dien de Geleerden voor de Tigris of *Piſo-Tigris*, by *Plinius Paſo-Tigris* genamt, houden) dat land rond liep, toont klaar, dat het zelve niet ver van de Tigris of Euphraat, die men beide in Perſien heeft, gelegen moet hebben, en dat Sufiane derhalven zeer waarſchynelyk een en 't zelve met dat Havilah is. Dat 'er nu goud in Havilah viel, word by *Plinius lib. vi. cap. 27.* by *Solinus 68.* *Strabo*, &c. van Sufiane ook bevestigt; behalven dat men by *Aristoteles*, *Plautus*, en meer andere, ook van de goude bergen van Sufiane leeft.

Misflag van sommige onrent den eenen en den anderen Havilah. Dit Havilah nu als Indiën te beſchryven of het daar voor te houden, gaat nog al eenigzins, in zekere ruime betrekking, henen; maar het is een misflag van sommige Geleerden, dat dit van Joktans zoon zou bevolkt, en na hem zoo genaamt zyn. Geen ander, dan de zoon van Chus heeft dit bevolkt, en die zelve heeft daar aan ook zyn naam gegeven.

Ook is het mis, dat men, om te doen blyken, dat dit Havilah goudryk was, bewyzen gaat (gelyk sommige met *Diodor lib. III. cap. 12.* doen) dat Arabien zeer ſchoon goud uitlevert; even of dit

Havilah, en het Arabiſch Havilah, een en het zelve was. Wel is waar, dat daar ook goud viel; maar het word als dat Havilah in Arabien, wegens zyne goudrykheid niet zoo zeer met de naam van Havilah, als wel met die van Ophir, naar een broeder van dien Arabiſchen Havilah, in de Schrift geroemt. Wy zien dat zeer klaar, *Job 22: 24.* ook *28: 16.* En 't vervolg van onze Verhandeling zal ons nog meer in die gedagten verſterken.

Behalven dezen eerſten Havilah, den zoon van Chus, zeggen wy, was 'er nog een ander, zoon van Joktan, broeder van Ophir en Jobab, van den welken wy *Gen. 10: 29.* lezen. Een man, die gezins met den eerſten moet verwacht worden, vermits zy wel van eenen naam, maar van geſlagt en woonplaats te net onderſcheiden zyn, om den eenen voor den anderen te nemen, of daar in te dwaalen.

Deze heeft zig met zyn broeder in het gelukkig Arabien, en daar ontrent, ter nedergezet; en die gantsche landſtrek na zig genaamt. Wy lezen van 't zelve duidelyk *Gen. 25: 28.* en *1 Sam. 15: 7.* alwaar het zeer net en kennelyk beſchreven word, als de uiterſte grenspaal van Arabien aan de eene zyde, even gelyk de woestyne Zur de grenspaal des zelfs aan de andere zyde, na den kant van Egypten, was. Waar uit blykt, dat het land der Amoriten en Amalekiten, in 't gelukkig Arabien, geweest zy.

Even zoo beſchryft het *Eratoſthenes* ook, als gelegen in het gelukkig Arabien; naar Babel toe, op de grenzen van Arabien en Mesopotamien. Tuſſchen de klip van Nabathæa en Babel plaatſt *Strabo* ook de *Chauloteos*, waarſchynlyk nazaten van Chavilah, als of hy *Chaviloteos* zeide; gelyk hy al mede daar de *Agræos* of Hagarinen, en Iſmaeliten plaatſt, die zig daar ook nedergezet hebben. De Arabiſche landbeſchryver zegt, dat zyn woonplaats was in Chavilan, een naam, die mede van *Chaulan* of *Chavilah* geſmeedt is. Dit Chaulan ſtelt hy in het uiterſte van 't land der Caſſaniten, ontrent de *Sabeen*; een land, niet verre van daar zig zyn broeder, al mede in het gelukkig Arabien, neergeſlagen had; gelyk dat nader blyken zal, als wy over Ophir in 't byzonder zullen ſpreken.

Veele Geleerden, als *Bonfrerius*, *Cornelius a Lapide*, en meer anderen, meenen, dat van Joktan zelf ook veele Indianen, en verſcheide nabuuren der zelve, geſproten zyn; hoewel andere dit weer al zoo los tegengeſproken, als het zommigen met zeer onvaſte bewyzen beweert en ſtaande gehouden hebben; maar het zal daar op aankomen, wat zy door Indianen en Indiën verſtonden, aangezien (gelyk

wy hier na breeder toonen zullen) de Ouden die naamen van Indiën en Indianen al vry ruim nu en dan genomen, en die ook aan landen gegeven hebben, die al vry verre daar van daan lagen.

Dat alleen is zeker, en by de Ouden bekend, dat Joktan, en zyne nazaten, zig in het gelukkig Arabien wyd en zyd hebben ter neder gezet, 't geen duidelyk te zien is uit de voetstappen van de naamen zyner zoonen, die men onder verscheide volkeren in die landstreek in oude tyden ontdekt heeft. Immers wy vinden deze by *Bochart* in zyn *Phaleg lib. II. cap. 15.* niet duister; *Elmodad*, Ἐλμοδάϊοις, Ἡμοδάος *Shalaph*, Σαλαπῆλαι, Σαλαφῶι, Σελίβιοι. *Hatzarmaveth*, Χαζαρμάβηθ. *Jarach*, ἀραχάσιος. *A-doram*, Ἰνδορ, Ὀρίται, Ῥόμοιοι. *Uzal* of *Auxal*, Ἀυζάκια, Ὠζος, Ὠζος. *Diklah*, Δικελῆϊον. *Herodoot*, Ἡρόδοτος. *Ptolom: Abimacl*, Ἄβος καὶ Ἰμαίοι. *Sheba*, Σουβῶι, Σόβαι. *Ophir*, Ὀφείρος ποτ. Ὀφείριται. *Plinius. Jobab*, Ἰβοι, Ἰωμῶν, μ in de plaats van een β. en Ἰωβαρῆς ποτ.

Nog nader blykt dit, vermits men in Arabien ook nu nog overblyfzelen van den zelve naam Joktan, of ten minsten van *Jektan*, vind in een landstreek van *Mecca*, in de stadt die *Baisath-Jektan* genaamt word.

Al die Arabiers, gelyk ook de daar ontrent gelegene volken, houden Joktan voor hunnen vader, en ook voor den uitvinder van hun taal, hem in die taal ook wel *Cabtan* noemende; van welke *Cabtan* ook de *Cabtaniten*, in 't gelukkig Arabien zeer bekend, gesproten zyn, even gelyk de *Amaniten* en *Homeriten* (mede zeer bekende volkeren aldaar) van *Jektan* zelf, dat men omstandiger by *Gabriël Sionita cap. de Oriente*, en by *Euthymius in Mahometicis* zien kan.

Dus vinden wy dan, dat 'er twee Havilahs of Mannen geweest zyn, die ider een byzonder land, verre van den anderen gelegen, bevolkt, en beide die landen, ider na zig zelve, Havilah genoemd hebben; van welke beide landen nogtans maar een, en wel het eerste, hoewel zeer oneigentlyk, van de Ouden voor Indiën, daar het nog verre af lag, gehouden is.

Even zoo wisten de Ouden ook van Ophir en van Tharsis, als Indische Gewesten, te spreken, hunnen toevlugt in dezen ook zelf tot de Heilige Bladen nemende; dog gelyk 'er verscheide Havilahs zoo wel perloonen als landen, van die naam geweest zyn, alzo zullen wy bevinden, dat 'er ook meer dan een Ophir geweest is; weshalven wy dit wat nader uit de grond zullen ophalen.

Ophir (in 't Hebreuwisch אופיר, *asche*, een verteering tot asch, en een vrugtveving beteekenende) komt ons allereerst voor, als de naam van Joktans zoon, en

als de broeder van dien Havilah, van welken ook de *Gen. 10: 29.* in dezer voegen gesproken word: *En Ophir, en Havilah en Jobab.* Dit is dan wel de broeder van Havilah, maar een geheel andere, als de zoon van Chus, van welken wy *Gen. 10: 7.* lezen.

Gelyk nu de Ouden in de eerste tyden van 's werlds bevolking, die landen, die zy eerst in bezit namen, na zig zelve noemden, alzo moeten wy wel aanmerken, dat wy in Gods Woord ook van een tweederlei Ophir, beide goudryk, en beide na dezen Man, Ophir genaamt, lezen.

Voor eerst lezen wy van een Ophir, in 't gelukkig Arabien, door Ophir, Joktans zoon, bevolkt, en na hem zoo genaamt. Dit lag niet verre van dat Havilah, bevorens by ons, als in Arabien mede leggende, beschreven, even gelyk dat gantsch huisgezin van broeders zig daar nedergeflagen had. Het lag niet verre van Saba en Havilah, ontrent een land en volk, by *Ptolomeus* als *Cassanites*, by *Diodoor* met de naam van *Gafandes*, en by *Agatharcides* met die van *Casandres*, bekend. Een naam afkomstig van 't Chaldeeuwisch woord *chasan*, *schatten verbergen*, en *chobzen*, *een schat*, gebruikende de *ch* voor de *g*, gelyk men da wel meer in Hebreuwische woorden ontmoet.

Dat in dit Ophir, of ten minsten in 't land van zyne nabuuren, de Sabeën, veel goud viel, blykt klaar, *1 Reg. 10: 2.* alwaar de koningin van Scheba, of *Saba*, uit het Zuiden, dat is, 't gelukkig Arabien, met veel geschenken (volgens de wyze der Oosterlingen) en onder andere met goud by Salomo quam. Men ziet dit ook *Pf. 72: 15.* *Jes. 60: 6.* en *Ezech. 27: 22.*

Elius Gallus by *Plinius* roemt hun mede als zeer goudryke volkeren, en schoon men by de Ouden van geen goudmynen der Sabeën leeft, is het egter zoo *Strabo* zegt zeker, dat zy veel goud hadden, en het is genoeg, indien dat maar by de *Cassaniten*, hunne nabuuren, die of onder de Sabeën stonden, of met hen handel dreven, en naby hen woonden, geweest zy, gelyk het *Agatharcides*, *Diodoor* en *Ptolomeus*, getuigen, en zelf in zoo verre, dat de Inwoonders een pond goud tegen een pond yzer verruilden.

Dit nu is dat Ophir, waar van *Job cap. 22: vs 24.* zegt: *Dan zult gy 't goud op 't stof leggen, en 't goud van Ophir by den rotssteen der beeken.* En *cap. 28: 16.* Zy (te weten Gods Wysheid) *kan niet geschat werden tegen syn goud van Ophir.*

Ook heeft David het goud (waar van *1 Chron. 24: 4.* gesproken word) dat hy tot den huize Gods gaf (*drie duizend talenten gouds, van het goud van Ophir*) al mede van dit, en niet van het ander goudryk, Ophir, zeer verre van dit afgeleggen, gehaalt.

Havilah
zeer on-
eigentlyk
Indiën
genaamt.

Het een
in 't ge-
lukkig
Arabien
gelegen.

Navor-
sching
van
Ophir
zynde

De redenen die wy hebben, om dit vast te stellen, zyn deze: voor eerst, om dat het Oostindisch Ophir, in die tyd, dat Job, Moses tydgenoot, leefde, en zelf nog in Davids tyd, niet schynt bekend geweest te zyn; want zoo David dit Ophir gekent had; zekerlyk zou Gods Geest zoo wel in Davids tyd, als in die van Salomo, iets daar van, waar by het te onderscheiden was van het Arabische, gemelt, en; gelyk hy van Salomo doet, 'er met een woord wel by gevoegt hebben, dat de knegten van Hiram, koning van Tyrus, zyn groote vriend, met Davids knegten derwaarts gevaren waren, of het eene of 't andere van de Indische zeldzaamheden, door Salomons knegten mede gebragt, mede te rug gevoert hadden, van al het welke wy niet een letter lezen; maar vinden 2 Chron. 2: 3. wel aangeteekent, dat *Hiram aan David Cederen, om voor hem een huis des Heeren te bouwen, gezonden heeft.* Daar werd ook wel vs 13, 14. en cap. 4: 16. gemeldt, dat koning Hiram hem eenen *Hiram Abi*, eenen konstigen werker in goud, en andere bergwerken, gezonden heeft; maar van dat Ophir, dat zyn knegten aan de knegten Salomons wezen; werd niets, dat daar na gelykt, gesproken.

Ten anderen, zoo en leeft men niet, dat Davids knegten tot het halen van dit Ophiritisch goud, zoo veel jaaren, als Salomons knegten uit geweest zyn, waar van ook wel iets door Gods Geest toen al, en niet eerst in Salomons tyd, zou aangeteekent geweest zyn, waarom wy dan vast stellen, dat het veel nader, by Judea, dan 't andere, moet gelegen hebben. Behalven dat David dit goud ook wel van Tharsis ('t geen wy toonen zullen, dat met Ophir wel voor een en 't zelve genomen word) of van Tartessus in Spanjen, door de vaart der Tyriers daar op, gekregen kan hebben.

Maar behalven dit Arabisch, zoo was 'er nog een ander goudryk Ophir, dog vry verder van daar gelegen; Ophir, door de Tyriers al lang bevorens in der stilte, zoo het schynt bevaren, en een en de zelve naam met dit Ophir, na een en den zelve Man, dragende, volgens een gewoonte, die de Hebreën, Tyriers; en andere volken, wel meer hadden, van een en de zelve naam aan meer steden te geven, dat men niet alleen klaar aan 't oud en nieuw Tyrus ziet, 't geen zoo dicht by den anderen gelegen, en (zoo verscheide Geleerden stellen) op een en de zelve tyd (als Salmanasar nieuw Tyrus, dat op een eiland lag, belegerde) nog in wezen geweest heeft; maar men ziet het ook aan een ander Tyrus, in 't roode meir gelegen hebbende, van 't welke *Strabo* en *Ptolomeus* melden.

Eer wy nu voortgaan, om te toonen,

waar dit Oostindisch Ophir geweest, of te vinden zy, moeten wy hier eerst nog iets van Tharsis, alzoo daar van in Gods Woord zeer dikwils gesproken word, en het veel betrekking tot dit Ophir heeft, aanmerken.

Tharsis is een naam, die dan eens aan Navorzekere mannen, dan eens aan een stad of fching land, en ook 'zomtyds aan den oceaan, wat men door in Gods Woord, gegeven word. Tharsis verstaan

Tharsis houden zommigen alleen maar voor den grooten oceaan. Dat het overal zoo niet, en in verscheide passagien der H. Schrift niet anders dan voor een zekere plaats of land, zoo genaamt, genomen kan werden, zien wy klaar 1 Chron. 9: 21. daar gezegt werd, dat 's konings schepen voeren naar Tharsis, met de knegten Hiram's: en eens in drie jaaren quamen zy van Tharsis in. Hier te willen droomen, dat dit zou te kennen geven, dat zy na zee voeren, en uit zee quamen, is te dwaas, om 'er af te spreken, want uit de bloote vergelyking van 't 9de vs met dit 21. zal niet alleen klaar blyken, dat zy na een zeker land, maar ook na wat voor een land zy gevaren hebben.

Jon. 1: 3. werd ook 't woord תרשיש *Tharsis* al met een ה agter aan geschreven, ten bewyze, dat het een zekere plaats uitdrukt, en dat Jonas na die plaats voer, gelyk dat gantsch verhaal dit ook bevestigt. *Psal. 72. leze ik van de koningen van Tharsis.* Koningen nu worden noit naar een zee, maar altyd naar hun ryk, genaamt.

Nu blykt dus verre wel, dat Tharsis een zeker land beteekenen moet, maar van meer belang zal 't zyn, te mogen weten waar dit land te vinden zy.

Zommige hebben hier door de stad Waar Tharsus, in Cilicien, Paulus geboorteplaats, 't land; door Tharsis, Javans zoon gebouwt, Tharsis genaamt; verstaan. lag.

Andere meenden, dat Tunis of Karthago, als niet verre van Joppe gelegen, dit Tharsis van Jonas geweest zy; maar vermits dit niet wel over een te brengen was met de reize van Salomons knegten, die op hare togt na Tharsis drie jaaren uitbleven, zoo hebben andere Tharsis voor Oostindiën, of voor een en het zelve met Ophir, gehouden.

Het is zeker, dat, gelyk 'er een twee-Gelyk derlei Ophir, dat 'er ook alzoo een twee-een tweederlei Tharsis der Ouden was. derlei Ophir, alzoo was 'er

Voor eerst was 'er een Tharsis, waar na toe Jonas, de Propheet Jon. 1. dagt te ook een varen, en van het welke ook wel by andere Tweederlei Tharsis Propheten, als *Jes. 23: 1, 6, 10, 14.* *Jer. 10: 9.* en *Ezech. 27: 12, 25.* gesproken word. Een Tharsis, waar na toe men gemakkelyk en in korten tyd van Joppe komen kon, en waar na toe men niet uit de roode zee vaaren kon.

Wy houden dit Tharsis voor een en 't zelve

't zelve met Tartessus, of Gaddir, in Spaanjen: Want 't geen de Hebreë Tharsis noemden, noemden de Grieken, dat wat na hun taal buigende, Tartessus; en even gelyk men van *Affyria* wel *Aturia*, de *v* in een *n* veranderende, maakte, alzoo is *Tharsisa* en *Tartessus* zeer ligt over cen 'te brengen.

Dit was een stad, waar op de Tyriers handelden, en die van Tyrus in korten tyd kon bezeilt worden, een beroemde koopstad, van welke ook *Herodoot lib. I. cap. 163.* en *lib. iv. cap. 152.* spreekt. Zy lag onder aan den berg Calpe, in Spaanjen, zoo *Claudiaan* zegt:

Condiderat jam solis equos Tartessia Calpe.
dat is:

De zonnekar begon haar hoest al neer te hâlen
En by Tartessus, dicht by Calpe, in zee te dalen.

Het eene voelen, dat Tharsis, van den Propheet lag in Jonâs beveren, dit Tartessus geweest zy, Spanjen. gesterkt, om dat daar die wâren vielen,

En voornamelyk werden wy in dit ge-
voelen, dat Tharsis, van den Propheet
Jonâs beveren, dit Tartessus geweest zy,
gesterkt, om dat daar die wâren vielen,
die *Jer. 10: 9.* en *Ezech. 27.* gezegt wor-
den van daar gevoert te zyn. (Hoewel
zommige der zelve ook wel op het ander
Tharsis vielen.) Alwaar het geroemt word
wegens zilver, en niet van goud (hoewel
het 'er ook viel) gelyk het ander Tharsis,
't geen zoo wel wegens zyn goud als zilver
geprezen word.

Dat hier zilver, en andere Metalen,
vielen, getuigt *Diodoor lib. v. Plinius*
lib. xxxiii. cap. 6. en *Strabo lib. iii. cap. 272.*
nadrukkelyk sprekende van hare zilvere
bedsteden en zilvere vaten. Dat 'er tin viel,
getuigt dezelve *Strabo* met *Diodorus*, zeg-
gende: *dat dit land in zilveragtig tin bloeide.*
Dat 'er yzer viel, getuigt *Strabo* en *Soli-*
nius. Dat 'er lood viel, ziet men ook by
Strabo; en *Plinius* zegt *lib. iii. cap. 3.* *dat*
by na gantsch Hispanien van bergstoffen van
lood, yzer, koper, zilver en goud overvloedig;
al 't welke byna even eens zoo door *Pomp.*
Mela lib. iii. cap. 6. verhaalt, en nog na-
der door *Plinius iib. xxxiv. cap. 14.* van
't yzer, *cap. 16.* van het tin, en *lib. iv.*
cap. 22. van het lood, bevestigd word.

Gelyk 'er nu *Psal. 72: 10.* van konin-
gen van Tharsis gesproken word, alzoo
melt *Herodoot lib. I. cap. 163.* ook van
koningen van Tartessus; dat Tartessus,
't geen de Griekze dichter *Anakreon* zeer
beroemt heeft gemaakt. En 't geen, vol-
gens *Strabo's* zeggen *lib. 3. pag. 267.* uit
Eratosthenes, digt by Calpe, of de rivier
de *Bætis*, legt.

Het an-
dere in 't
Oosten,
't geen
ook
Ophir ge-
naamt
wierd.

Maar behalven dit Tharsis was 'er nog
een geheel ander Tharsis, in 't Oosten
gelegen, tot welkers gins- en te ruggetogt
drie jaaren vereischt wierden.
Van dit Tharsis word *1 Reg. 10: 22.*

2 Chron. 9: 10, 21. *2 Chron. 20: 36, 37.*
gesproken, en dat het ook Ophir genaamt
word, zien wy *2 Chron. 8: 18.* en *9: 10.*
vergeleken met *2 Chron. 6: 21.*

Dit kon niet een en 't zelve met het
ander, en Westelyker Tharsis wezen:
1. Om dat men uit het Roode meir, en
niet uit de Middellandsche zee, daar na
toe voer; want de schepen, die na dit
Tharsis voeren, wierden te *Ezeon-Geber*
gemaakt, (gelyk wy *2 Chron. 20: 36, 37.*
zien) 't geen aan den oever der schelfzee,
by *Eloth*, in 't land van Edom lag, *1*
Reg. 9: 26. 2. Om dat de reis 'er na toe
drie jaaren duerde.

Beide deze stellingen werpen ook om
verre 't gevoelen der gene, die de wereld-
tragten te doen gelooven, dat *Ezeon-Ge-*
ber in de Middellandsche, en niet in de
Roode zee, gelegen zou zyn; meenende
dit goed te maken met een andere uitleg die
men aan פֶּסַח *jam suph* of de schelfzee
geeft; zonder eens te denken, dat Edom
klaar genoeg aanwyft, dat men het daar
(immers mynes oordeels) niet zoeken
moet.

Dit laatste of Oostersch, en zoo ver af-
gelegen Tharsis, houden wy voor een en
het zelve met Ophir, niet 't geen in Ara-
bien, maar veel verder op in 't Oosten,
gelegen was.

Dit blykt ons, zoo klaar als de dag,
uit *2 Chron. 9: 10.* daar *Hirams* knegten
en *Salomons* knegten beschreven worden,
als perfoonen, die goud, algummimhout
en edel gesteente uit Ophir bragten. Dog
in 't 21 *ys* van dit zelve *kap.* worden die
zelve knegten van beide die koningen
(*2 Chron. 8: 18.* ook, als na Ophir met
hunne schepen gevaren hebbende, be-
schreven) gezegt met hunne schepen naar
Tharsis gegaan en van daar met gout, enz.
weer gekomen te zyn.

Ook word *1 Reg. 10: 11.* 't land, van
waar *Hirams* knegten 't goud aan *Salomo*
bragten, Ophir, en *ys 22.* Tharsis, ge-
naamt, een onbetwiftelyk bewys, dat het
land een en 't zelve, dog de naam zoo
wel Tharsis als Ophir, geweest is.

Allerklaarfst blykt dit *1 Reg. 22: 49.* Klaar be-
waar wy deze woorden vinden: *Josaphat* wyls, dat
maakte schepen van Tharsis, om naar Ophir Ophir en
te gaan; maar zy gingen niet: want de Tharsis,
schepen wierden gebroken te Ezeon-Geber. een en
't zelve
En *2 Chron. 20: 36, 37.* staat: *En by ver-* land in 't
gezelschapte zig met hem, om schepen te Oosten is.
maken om naar Tharsis te gaan, en zy maak-
ten de schepen te Ezeon-Geber.

Uit deze plaatsen, met den anderen ver-
geleken; gelyk ook uit *1 Reg. 9: 27, 28.*
en *10: 22.* vergeleken met *2 Chron. 9: 21.*
meenend wy dat genoegzaam, voor iemand
die niet dwarsdryven wil, te zien is,
dat dit Ophir en Tharsis, een en 't zelve
landschap zyn, van waar *Hirams* en *Sal-*
omons

lomons knegten goud, en andere zeldzaamheden, gebragt hebben.

Waar dat Nu is de vrage, waar men dit Ophir of Tharhis, na 't welk men uit het Roode meir, en niet uit de Middellandsche zee, voer, zoeken of stellen zal nu nog te wezen.

Dit moet voor af, waar wy dit dan ook stellen te zyn, een land wezen, daar veel goud, zilver, ivoir, daar aapen of papegajen, algummimhout, en edel gesteenten, alle te zamen by een, volgens 2 Chron. 9: 10, 21. gevonden worden: Want hier zulke landen te melden, daar het een of 't ander, van deze zeldzaamheden maar viel, en de andere weer niet, kan aan de woorden van dien text niet voldoen.

Het moet ook een land wezen, waar na toe men gemakkelijker uit de Roode, dan uit de Middellandsche zee zeilen kon, alzo die togt niet van Tyrus, maar van Ezion-Geber, daar ook de schepen gemaakt wierden, gedaan wierd; en daar men langs de wal, roejende of zeilende, komen kon, alzo (gelyk wy toonen zullen) men toen nog op de starren, en maar langs de wal zeilde, en men anders ook zoo lang niet had behoeven onderweg te zyn, daar men nu wel verdagt moet zyn, dat dit land egter alvry verre van daar gelegen moet hebben, dewyl zy een uit- en t' huisreize in drie jaaren eerst konden doen. Een stelling, die de gedagten van zommige, die Ezion-Geber in de Middellandsche zee plaatzen willen, en door de Schelfzee de Middellandsche verstaan, zeggende, dat $\rho\iota\omega$ \equiv *jam soeph*, de bepaal zee beteekent, geheel doet vervallen.

ommi- Daar zyn'er die meenen, dat, gelyk alle vergelene landen wel Indiën by de nemen Spanjaarden, en zelf ook wel by de Ophir en Tharhis, naar voor een zeker n verge- landen genomen moeten worden.

Dit zou dan ook in 't wilde scherm gewest zyn, zonder eenige zekerheid van 't land, waar na toe Hiram's en Salomons knegten voeren, daar dit nochtans niet anders, dan voor een zeker, en by hen bekend land, kan opgevat worden, gelyk wy ook reeds meenen klaar genoeg getoont te hebben, dat nog Ophir nog Tharhis anders, dan voor zeker bekend land, in Gods Woord gebruikt word.

Dog zeer Warèn de knegten Hiram's kenners van onge- rond. de zeën, buiten allen twyffel sluit dit ook in, dat zy kenners van de havens en zeeplaatzen, en van 't land, daar zy na toe voeren, gewest zyn, behalven dat het dwaasheid ware geweest, zoo groote Equipagie, en zoo veele onkosten, als daar toe vereischt wierden te doen, zonder eenige zekerheid waar men na toe ging.

Ook zal niemand zoo onbezonnen zyn te gelooven, dat zy 't goud in zee, maar wel dat zy het in eenig goudryk land, van hen daar voor reeds al gekend, gevonden, en van daar na hun land gevoert hebben. Een gevoelen, waar in de meeste Geleerden overeenstemmen.

Daar zyn'er dan, die Ophir in Africa, daar zyn'er die 't in America, daar zyn'er ook, die het in Asia plaatzen.

I. Die 't in Africa stellen, spreken van Andere plaatzen Ophir in Africa, en waar. het ryk en de stad Melinde, die aan zee, byna onder de Linie, en niet verre van het goudryk *Quiloa* af, gelegen is. Daar zyn'er ook, die van Angola droomen, fchoon het geenzins goudryk is. De gedagten der genen, die *Zofala* te berde brengen, schynen ten eersten opslag wel eenig licht te geven; vooral, zoo mer den Jesuit, *Thomas Lopez*, gelooven wil, die voorgeeft, dat die van *Zofala* nog boeken hebben, waar uit blykt, dat Salomons vloot alle drie jaaren daar geweest zy, 't geen een valsch opgeven zonder eenig bewys is, dat niet swarder by ons weegt, als de Chaldeeuwfche overzetting over 1 Reg. 10: 11. daar de vloot van Ophir de Afrikaanfche genoemd word. Wat deze drie ryken, voor Ophir opgegeven, aangaat, die konnen het geen van drieen geweest zyn; om dat men daar toe geen drie jaaren van nooden had, en om dat daar verscheide dingen, door Salomons knegten van Ophir gebragt, als zilver, paauwen, of gesteenten, niet gevonden wierden. Daar zyn'er ook die van Karthago en Thunis spreken; dog 't eene en 't andere, was in Salomons tyd nog niet in wezen, en, indien het'er al geweest was, zoo was 't beide veel gemakkelijker van Tyrus, dan uit 't roode meir, te bevaren; behalven dat men ook geen drie jaaren tot die reize hoefde te besteden, hoe men ook den togt mogt aangelegt hebben. Een bewysreden, even kragtig ontzenuwende de gedagten van die Ophir in Spanjen zoeken.

II. Die van America spreken, laten hunne gedagten gaan, of op 't eiland *Hispaniola*, of op beide de landen van Peru (meynende dat 2 Chron. 3: 6. 't goud was van *Parvaim*; even als of dit in *duali* de twee Peru's uitdrukte, op beide de Peru's gezinspeelt wierd) maar wy keuren dit alles af, om de zelve reden, waarom wy gantsch America, als lag daar 't oude Ophir, verwerpen. Andere denken op eenige andere Americaanfche eilanden, en dat *Diodoor* en *Aristoteles*, daar over al in hun tyd, hoewel zonder het zyn regte naam te geven, gesproken hebben.

Maar ook deze stelling vervalt, als fchoon men ook, by verzetting van de letters, van *Ophir*, *Peru* maken mogt.

Het woord *Parvaim* komt nergens meer voor, als in de aangetogen plaats, en derhalven

halven is daar van alzoow weinig met grond te oordeelen, als over 't *Gopher*- 't geen ook maar eens *Gen. 6.* en 't *Almuggimbout*, dat maar in die togt van Salomons knechten, voorkomt; dog indien men op die *duali* van *Parvaim* zoo sterk staan wil, kan men daar door veel gevoeglyker beide de *Ophirs*, dan beide de *Peru's*, verstaan; hoewel wy het daar voor niet zeker opgeven. En dan zal het maar *Ophirs*, dat is, van 't beste goud zyn, der zeven soorten by de Rabbynen opgetelt, 't geen een en 't zelve is met 't goud van *Upbas*, waar van wy *Jer. 10: 9.* en *Dan. 10: 5.* lezen, zynde dat woord van *ip paz*, dat *dicht, zuiver goud* beteekent afkomstig; want *ip paz* en *ip upbas* is beide van *ip pazaz*, *versterkt worden*, afkomstig. Immers dit is 't gevoelen van zommige Geleerden; behalven dat andere *Upbaz* voor een en de zelve naam met *Ophir* nemen, 'en 'er niet anders, dan dat land, door verstaan.

Deredenen, waarom wy gantsch America verwerpen, zyn deze:

1. Dan zouden zy van *Tyrus*, uit de Middelandfche, als veel nader zynde, en niet van *Ezion-Geber* of uit de roode zee, derwaarts t'zeilgegaan hebben; daar zy uit 't roode meir veel gemakkelyker in Oostindiën, dan in America konden.

2. America, wat men ook uit de duistere schriften der Ouden, of uit het schryven van *Diodoor* en *Aristoteles*, van dat eiland, door de Karthagers by *Gades* ontdekt, droomt, was toen nog niet gevonden; en kon ook nog niet gevonden zyn, om dat het zonder *Compas* niet te bevaren is, dat lang daar na eerst gevonden is, wat deze of gene met *Pineda*, *Lemnius*, *Fullerus*, en andere, ook daar van opgeven, gelyk wy hier na toonen zullen.

3. Was America toen al bekend geweest, dan zou daar van wel d'eene of d'andere voetstap in de schriften der Ouden te vinden zyn. Zy zouden ook met zoo veel vrees, hadden zy 't *Compas* gehad, niet van hunne togten ter zee, nog van *Gades*, als d'uiteerste bekende grens aan die kant gesproken, maar wel van America of der zelve eilanden ten minsten iet gerept hebben; daar men 'er nu niet een letter by iemand van vind.

4. In *Peru* valt geen ivoir, ja een olifant kan 'er niet leven, nog die lucht verdragen, zoo van wegen de koude gebergten, als om 't gebrek van water.

III. Die van *Asia* spreken, en *Ophir* in Oostindiën stellen, hebben de beste en waarschynelykste gedagten; om dat men al de zeldzaamheden, door Salomons knechten aangebragt, daar in op een en de zelve plaats by den anderen vindt.

Het eiland *Urphen* in 't roode meir, by zommige geoppert, legt te naby, en levert ook de vereischte goederen niet uit; alzoow weinig als *Apar* in 't roode meir, waar af de Geleerde *Hornius* spreekt.

Josephus lib. I. cap. 2. Antiquit. verstaat 'er door een land in Oostindiën, *Aurea Chersonesus* of *χρυσική Νῆσος*, 't goud eiland genaamt; dog *Ptolomeus*, *Plinius*, en andere, maaken onderscheid tusschen dit *χρυσική Νῆσος*, 't goud eiland, en tusschen *χρυσική γῆν* of *χρῶσιν χᾶραν*, het goud land; schoon vele der hedensdaagze Schryvers dit voor een en 't zelve nemen. En dan verstaan zommigen hier door de gantsche Maleitsche kust; van *Malacca* af tot aan *Tanasserin* toe.

Anderen stellen *Pegu*, een ryk, daar veel goud, gesteente, zilver, en andere goederen, vallen, en gelooven dit te eer, om dat 'er zyn, die alzoow valschelyk, als *Thomas Lopez* van die van *Zofala*, met de *Franciscaner Monnik Bonferrus*, voorgeven, dat de *Peguanen* zeggen van die Joden en uitlandfche gesproten te zyn, die *Salomo* in dat ryk gelaten heeft, om als *Banditen* in de *Ophiritische* goudmynen te werken.

Andere houden *Taprobana* voor *Ophir*. Maar dan verwacht men zich weer in verscheide gevoelens, waar *Taprobana* lag. Laat ons eerst zien wat de Ouden van *Taprobana* zeiden, of ons dit eenig licht geven kan.

Plinius zegt *lib. LXI. cap. 26.* dat de Ouden hunne waaren bragten van *Taprobane* naar *Berenice*, aan de roode zee.

Ptolomeus zegt van de inwoonders deszelfs: *Dat het menschen zyn, andere in grootheid van lichaam te boven gaande, met een blaauwagtig oog, fors en verschrikkelyk van gezigt en stem; dat zy over de hondert jaaren leven. Dat in hun land de Berylli en Hyacinthen groejen, dat daar goud en zilver, ook marmere byna als schildpad is, en dat 'er gesteenten en peerlen, die zeer goed zyn, gevonden worden; dat zy Hercules eeren, en dat zy een zeer Ouden en kinderloozen vorst ten koning verkiezen, en zoo hy 'er egter kreeg, dan afzetten, op dat het ryk ooit erslyk zou worden.* Hy spreekt ook, in zyn verhaal van *Taprobane*, van zekere plaatzen, *Sindocanda* en *Rodagani*, dat zommige voor de stad *Candi*, en voor *Reygam*, van welke beide hy weinig wist, zonder eenige grond nemen.

Een verhaal vol verdichtzelen, ja openbare leugenen, waar men dit *Taprobane* in Indiën ook stellen wil.

Dionysius Perieg. spreekt 'er *ys 591.* aldus van:

Καίθεν δὲ σφεδρεῖς νοτίης προπάροιθε κολώνης,
Ἄισά γε κολιάδος μεγάλην ἐπὶ νῆσον ἰσοιο
Μητέρα Ταπροβάνην Ἀσιγηγέων ἑλεφάντων.

Waar het in Oost-Indiën, niet lag.

By welke gelegenheid van *Taprobana* der Ouden gesproken word.

Al mede zonder grond.

Daar zyn 'er ook, die het in *Asia* plaatzen, 't geen het waar schynlykste is.

dat is:

Zo gy van daar u na den Zuiderboek toewendt,
Zult gy by *Cokias* groot eiland spoedig wezen;
By *Taprobane*; 't geen de moeder was voor
dezen
Der Olifanten, die ons d' *Asianer* zendt.

Plinius lib. vi. cap. 22. zegt, dat *Annius Plocamus*, eenen vrygemaakten slaaf had, die langs de Arabifche kuft door een storm uit den Noorden voorby *Caramannien* geflingert, de 15de dag te *Hippuros*, in een haven van *Taprobane*, ten anker liep.

Men wil, dat dit een eiland, en wel eer *πάλαι Σιμόνδος* of oud *Simoendoe*, zoo *Ptolomeus* melt, genoemd geweest zy; en dat het naderhand den naam van *Σάλας* of *Salai*, droeg, waar van, na zommiger gedagten, metter tyd 't woord *Zeylon* of *Ceylon*, zou gegroeit zyn. *Strabo* spreekt 'er *lib. II. pag. 128.* mede van, dog maar als van een groot eiland om de Zuid, in zee en tegert over Indiën gelegen, en derhalven zeer duifter, plaatsende dat 5000 ftadien boven Ethiopien. En indien men zyn woorden *lib. I. pag. 112.* en *lib. II. pag. 212.* eens naziet, fchynt hy 't niet verre van Egypten of 't land, dat in kaneel zeer vrugtbaar en dat by de Ouden Arabien was, te plaatzen, aangezien hy die beide by *Taprobane* voegt.

Dat 'er in dit *Taprobane* veel olifanten vielen, word niet alleen van *Dionysius* in de aangetogen plaats, maar ook door *Solinus* uit *Plinius* bevestigd, gelyk mede *Æliaan lib. xvi. cap. 18. Hist. Animal.* aldus getuigt:

Ἐχει δὲ καὶ νομῶς ἐλεφάντων πολλῶν καὶ μέγιστων.

dat is:

Het heeft ook landstrecken met veel olifanten, en zelf met de grootste, bezet.

Strabo zegt in de aangehaalde plaats, dat het veel ivoir, en veel schildpadden voortbragt.

Izetzes in Chiliad. viii. hist. 213. getuigt 'er van:

Ἡ *Ταπροβάνη* τῶν Ἰνδῶν ἤσος ἐστὶ μέγιστη
Ἐν ταύτῃ καὶ ἐλεφάντες, &c.

dat is:

Taprobane is een zeer groot eiland der *Indiënen*, en in 't zelve zyn ook olifanten.

Ovidius in Ponto lib. I. Eleg. 5.

Quo tibi si calida positus laudere Syene,
Aut ubi *Taprobanen* *Indica* pingit aqua.

dat is:

Wat baat het u in 't warm Syeen te zyn geprezen,
Of daar het *Indisch* nat verft *Taprobanes* wezen.

Dat dit *Taprobane* dikwils door de Fe-

niciers en Arabiers bevaren wierd, getuigen *Plinius*, *Solinus* en andere, daar by voegende, dat hun Godt *Hercules* daar gedient wierd van de inwoonders in een Arabifch gewaad; doch van den koning in een gewaad; waar in hy na *Bacchus* geleck.

Dat nu ook al die mede gebragte fraajigheden, van goud, ivoir; aapen, paauwen, kostelyk hout, en allerlei gesteenten in *Taprobane* vielen, werd door *Steuchus*, over *Arrianus* handelende, omftandig getoont.

Hoewel al dit gefchrevene by de Ouden over *Taprobane* ons weinig licht geeft; en de een *Malacca*, de ander *Sumatra*, (fchoon dat veel van *Ptolomeus* befchryving afwykt) en weer anderen *Ceylon*, voor *Taprobane* neemen (hoewel ik niet begryp; hoe *Bochart* in *Phal. lib. II. cap. 27.* daar een rivier *Phasis* vast maken kan) zoo willen wy egter het daar voorhouden, dat het van *Ophir* in de zaak niet verschilt, maar moeten 'er by voegen, dat het ons de rechte plaats, waar over 't gefchil is, niet aanwyft. Daar zyn 'er ook, die meenen, dat *Salomons* vloot niet op eene plaats van Indiën, maar in verscheidene geweest is, en zoo die goederen, ten deele uit het eiland *Sumatra*, ten deele in *Pegu*; *Malacca*, en in andere *Indifche* gewesten, by een gezamelt heeft. Andere meenen, dat men het in een landfreet, *Σετάρια* genaamt, en by *Ptolomeus* bekend, ontrent *Goa* op 15 graaden zoeken moet, waar toe *Job 22: 24.* *1 Reg. 9.* *1 Reg. 10: 11.* en andere plaatzen, daar 't woord *Σαφείρα* en *Σαφάιρα* voorkomt, geen quade aanleiding geven.

Voor my, ik ben van oordeel, dat men de gantfche kuft, van *Suratte* af, tot het eiland *Ceylon* toe, en dus ook de gantfche kuft van *Malabar*, niet alleen tot *Kaap Cori*, of tot de *Kaap Commoryn*, gelyk *Ptolomeus* by zyne befchryving van *Taprobane* meent, maar zelf ook *Ceylon* ingefloten, 't geen waarfchynelyk aan die kuft nog vast geweest is, voor *Ophir* nemen moet.

Deze kuft kon van de *Tyriers* uit het roode meir gemakkelyk langs 't land van Arabien, voorby de golf van *Persien* ('t geen maar weinig overstekens, en zelf nog niet eens noodig was) en dan weder langs de *Malabaarfche* kuft tot *Ceylon* toe bevaren worden.

Langs deze kuft, 't zy in 't ryk van *Cambaja*, aan den *Indus* gelegen; 't zy in dat van *Guzerate* of *Malabar* en vooral in 't eiland *Ceylon* alleen, vielen al die zeldzaamheden; door *Salomons* knegten mede gebragt.

En dus ziet men klaar, hoe onnoodig het is, te stellen, dat zy nog een gantfchen

omtoegt langs de kust van Choromandel, of wel over de Golf van Bengale, met zoo veel gevaar, en uitrekking van hun reize, of wel na Pegu, of, 't geen hen nog veel minder geleck, na Malacca, of na Sumatra, gedaan zouden hebben, daar zy alle de goederen en zeldzaamheden, door Gods Geest gemelt, in de landstreek, by ons aangewezen, op hun gemak hebben kunnen bekomen.

Dat nu Ceylon voor al tot het vroeg van de Ouden bekende Indiën behoort heeft, stel ik daar uit vast, om dat *Exod.* 30: 23. de Heer aan Moses, die in 't jaar 2452. leefde, gebied; *Gy nu, neemt u de voornaamste speceryen, de zuiverste Myrre, vyf hondert zikkels, ende specerye-kaneel half zoo veel.*

Nu is het by allen, die oit in Indiën geweest zyn, bekend, dat de specerykaneel (om van de wilde niet te spreken) byna nergens in de tot nog toe bekende wereld, dan alleen op Ceylon valt, en dat dierhalven dit eiland, en de wyze om de kaneel te schillen, toen al moet bekend, en 'er ook middel geweest zyn, om ze van daar by zulken togt, als wy beschreven hebben, of wel op een andere wyze, naar Egypten, van waar Israël quam, of naar 't woest Arabien, waar in zy toen sworven, te vervoeren.

Vraagt men my, hoe zy daar gekomen zyn? Ik zeg, zy hebben, hun reize derwaart, volgens de wyze der Ouden, die maar langs de wal, of, als zy wat buiten de wal waren, op eenige bekende starren (gelyk nu nog veel Mogolsche schepen) en zonder de allerminste kennis van het Compas of 't *Astrolabium* gezeilt, en hunne reize op die wyze waarfchynelykft aangelegt, 't geen daarom ook een veel langer reize, dan zoo zy na 't Compas gezeilt, en overgestoken hadden, veroorzaakte, behalven dat de verandering der *Moessons* of *Saeysoenen*, tweemaal 's jaars in Indiën, verandering van winden gevende, hen ook veel hinder, om eer te kunnen wederkomen, toegebracht heeft. Al het welke, wel met den anderen vergeleken, zoo is het geen wonder, dat hunne togt drie jaaren geduurt heeft. Maar dat koning Salomons vlooten langs *kaap de goede Hope* na Indiën gezeilt, of dien weg, als toen reeds bekend, al zouden gebruikt hebben (gelyk zommige meenen, zonder daar eenig bewys by te voegen) komt my alzoongelooflyk voor als veele andere stellingen van dien aart, die men maar los en onbezonnen ter nederstelt. En dat van het opdelen van dien weg niemant, dan *Bartholomeus Dias* de eere toekomt, toonen wy elders uitvoeriger.

Indien zy kennis van het Compas gehad hadden, daar zou immers wel iets van over, of bekend gebleven, of ten minsten in deze

of gene Schryver aangehaalt zyn, behalven dat het dan ook niet noodig geweest zou zyn, al dien tyd langs strand te varen, gelyk nochtans al de Oude Schryvers van de reizen van *Hanno*, van *Jafon*, van *Nearchus*, en meer anderen, getuigen. Zou *Salomo*, die zoo veel, en zoo net, schreef, zou *Aristoteles*, *Arrianus*, en anderen, welkers boeken nog in wezen, en niet verloren zyn, daar niets van geweten, of niets van gerept hebben? Dat is niet wel te gelooven. Dat 'er veel konsten verloren en buiten kennis geraakt zyn, sta ik geerne toe; maar geen eene van zoo veel nuttigheid, als deze, en daarom zou die van dezen of genen Schryver gedagt moeten zyn.

Liv. Lemnius lib. III. cap. 4. de occultis Naturæ Miraculis, meent dat *Plautus* 't Compas zou gekent hebben, en dit toont hy, in *Mercatore*:

Hic ventus nunc secundus est, cape versoriam.

dat is, na zyn uitlegging:

Dit is nu voor de wind: wel aan neem het Compas.

Maar had die goede man bedagt, dat, als de wind van agteren begint te wajen, men dan de zeilen, die by de wind stonden, en niet het Compas in de hand neemt, en het volk de zeilen regt braft, dat is, voor de wind laat zetten, zoo zou hy veel eer door zyn *versoria*, een bras of touw, waar mede men de zeilen na zig toe en voor de wind haalt, of regt wend, dan wel een Compas verstaan hebben, alzo die *versoria* alleen dienen kon, om de verkeert staande zeilen regt te wenden, een bedryf, dat ontrent het Compas noit te pas komt, gelyk ook een Compas tot 't woord *versoria* gantsch geen betrekking hebben kan. Ook bevestigt *Plautus* plaats uit *Trinummo* dit:

Cape versoriam: recipe te ad herum.

't geen niet anders, als

Keer nu maar wederom, en wend u naar uw' Heer.
te kennen geeft.

Pineda, *Fullerus*, *Albertus Magnus*, *Hornius*, en anderen, stellen wel, dat *Salomo* 't Compas zou gekent, of dat men 'er na *America* mede gezeilt zou hebben, maar zonder eenig bewys; behalven dat de lange reis van zyn knegten al de waarfchynelykheid daar van wegneemt, en dat 'er boeken, zouden moeten overgebleven zyn, die van 't een of 't ander wel iets zouden melden.

Hier te zeggen, dat de Ouden dat hebben verborgen gehouden, is ook maar zeggen zonder grond.

Met *Hornius* te droomen, dat de Ouden naar *America* langs de wal, tot de *Kanarische eilanden* toe, zeilden, daar gunstige win-

winden afwagten, en dan zoo maar na 't Westen overftaken, en dat zulks daar na om de groote gevaren nagelaten zou zyn, is dwaasheid, alzo 't, om verſcheide redenen, onmogelyk is zonder Compas, of daar heen, of naar Ooftindiën, te zeilen, behalven dat daar toe nog al meer, als een Compas, om na te zeilen, vereiſcht word; dewyl men door de miswyzingen van 't zelve, indien men die niet zeer wel waarneemt, en by morgen- en avondpeilingen ontdekt, zelf hedendaags nog geheel buiten zynen koers raken, en zoo verre miszeilen kan, dat men met alleen na 't Compas te zeilen, nooit het land, daar men naar toeftevent, bereiken zou.

Ja de naam zelf van Compas is, nog in de Hebreeuwſche, nog in de Griekſche, nog in de Latynſche taal, met een eigen naam bekend.

De Ouden wiften wel, dat 'er een zeilſteen was, en dat die kragt had, om 't yzer op te trekken. Men meent, dat zekere herder op 't gebergte van Ida die dus eerst leerde kennen; door dien de ſpykers in zyn ſchoenen; en 't yzer van zyn ſtaf daar aan vaſt bleef kleven. Andere meenen, dat die eerst door zekere arbeiders in Mynen, die hun gereedſchappen, 's avonds in de Myn gelaten, daar 's morgens aan vaſt vonden, bekend geworden zy. Zy word ook wel *Ἡρακλειάσθιος*, dat is, Herculesſteen genaamt, 't zy om dat hy die eerst gevonden, of wel eenig nut gebruik daar van aangewezen, heeft.

Dinocrates, die groote Alexandryner Werkmeester, bouwheer van een ſchoonen Tempel, had voorgenomen om een yzere beeltenis van *Arſinoë*, zuſter van den Egyptiſchen koning *Ptolomeus Philadelphus*, door een zeilſteen, die hy in 't gewelf gebragt had, zoodanig te plaatzen, dat die beeltenis, door de werking van dien ſteen, boven tegen 't gewelf geſtaan, en tot verwondering der onkundigen, zonder daar aan vaſtge maakt te zyn, als in de lugt zou gehangen hebben; om daar door, was 't mogelyk, de gedagtenis van die Princes niet alleen eeuwigdurende, maar ook te wonderlyker, te maken, doch zyn dood, en die van den koning, veydelden dit groot wonderſtuk. Van de Arabiers verſpicht men iet diergelyks, in opzicht van *Mohammed*, als of zyn yzere kiſt, door een groote zeilſteen, dus in den Tempel van Mecca tegen 't gewelf opgetrokken, en als in de lucht hangende, zou te zien zyn; maar behalven dat men in zyne begraafplaats miſt, die niet te Mecca, maar te Medina, was; zoo is 'er ook niets van dat gantſch verhaal waar, maar alles verſpicht.

De Ouden wiften niet alleen, dat de zeilſteen 't yzer kon na zich trekken;

maar zy wiften zelf ook, dat 'er een aart van zeilſteenen was, die de kragt hadden, om het yzer af te keeren, gelyk dit door den Griek *Theamedes* uitgevonden is. Ook heeft de ervarenheid geleerd, dat de zeilſteen aan 't yzer een ſterker na zig trekkende kragt, dan hy zelf heeft, mededeelt, en dat een ſteen van twee en een half pond in de tegenwoordigheid van *Antonio Herrera*, 14 pond yzer heeft opgeligt.

Maar van de werking des zeilſteens ontrent het Compas, in 't aanwyzen van 't Noorden, of van de manier om daar na te zeilen, hebben de Ouden niets geweten.

Herrera ſtelt 't ontdekken des zelfs ontrent *Chriſtoffel Columbus* tocht, en dat zekere *Valladolids Ridder*, *Don Antonio Offorio*, dit eerst uitvondt.

Daar zyn 'er die meenen, dat deze konſt eerst in China ontdekt zou zyn, aangezien *Odericus* en *Marcus Paulus*, beide Venetianen, in 't jaar 1278. die by hun konſt aldaar al gevonden hebben; maar *Pancirollus* en andere zeggen, dat zekere *Flavius* van Amalphi, een diſtriect in Campanien, onder Napels behoorende, de eerste was, die het Compas ontrent 't jaar van C. geboorte 1300. of 1303. en anderen, dat *Joannes Goya*, in 't jaar 1320. dit zou uitgevonden hebben. En dus komt het ons waarſchynelyk voor, dat het uit Europa wel door dezen of genen Reiziger in China kan gebragt zyn, gelyk *Vasco Gama* in 't jaar 1497. dit, op zyn eerste tocht na Indiën, by de Mohammedaaniſche Stuurlieden, in 't eiland Mozambique, al vond bekend te zyn.

Ik weet wel, dat de Chinezen zich beroemen, 't Compas over meer dan 2000 jaaren in hun land gehad te hebben; maar behalven dat dit niet heel zeker is, zoo blykt ook uit hunne dagelykze ſcheepvaart nu nog, hoe onvolmaakt hunne kennis en gebruik van 't zelve is, vermits zy zich meest maar van een dieplood bedienen, en verder na de winden, ſtroomien, ſtarren, en op deze eigene bergen, by hen bekend, in groote onzekerheid zeilen, ter tyd toe zy aan de kleur der zanden en andere onzekere merkteekenen veel eer, dan wel aan hun Compas, ten naaſten by giften, waar zy zyn.

Dus blykt dan klaar, dat nog Salomo, nog de Feniciers, nog eenige anderen van de Ouden, oit na 't Compas gezeilt, ja dat zy 't niet eens gekent hebben.

Na den koning Salomo komt ons voor *Sefoſtris*, die vermaarde koning van Egypten, die in 't jaar der wereld 2965. leefde, als de agtſte in rang, die in Indiën geweest is. Het is die zelve, die zommige voor *Sefac*, 1 *Reg.* 14: 25. 2 *Chron.* 12: 3. houden, en die by *Joſephus lib. I.* tegen *Ap-pion. pag.* 1041. *Sethoſis* genoemd word.

Diodoor getuigt *lib. I. cap. 1. pag.* 35.

Van den Tocht van Sefoſtris naar Indiën.

van hem, dat hy niet alleen alle de eilanden ontrent het roode meir en Ethiopien (zelf tot de Kaap, by *Plinius* Mossylites, en by anderen hedensdaags *Kaap Guardafui* genaamt, ontrent het roode meir gelegen) door 't geweld zyner wapenen veroverert; maar dat hy ook gantsch Asien zich onderworpen, en, zelf tot in Indiën doordringende, niet alleen de landen, naderhand ook door Alexander den Grooten overwonnen, zich eigen gemaakt heeft; maar dat hy zich ook tot volkeren, die noit door Alexander den Grooten bezogt; ja niet eens gekent zyn, begeven heeft: *Want*, zegt hy, *hy is de Ganges overgetrokken, en heeft Indiën, tot aan den Oceaan toe, doorloopen.* Behalven dat hy in zyn xvii. boek hem ook als den eersten, die de gracht in Egypten groef, (die *Necho*, en andere, daar na vervolgden, dog namaals staakten) aanmerkt.

En *Lucanus* zingt *lib. x. vs 276.* van hem, wegens zyne Westerveroveringen, en 't wonder gespan van zynen wagen, aldus:

*Venit ad occasum mundique suprema Sesostris,
Qui Pharios currus regum cervicibus egit.*

dat is:

Sesostris, die wel eer tot 's weerelds uiterste end

Daar 't zonlicht nederdaalt grootmoedig is gekomen,

En die geen paarden voor zyn wagen heeft genomen,

Maar koningen heeft voor zyn zegekoets gement.

Herodoot gewaagt *lib. II.* van zynen grooten toefel, om Asien te veroveren, en van zyn vloot van 400 lange schepen, door hem in 't roode meir gebragt. En *Diodoor* roemt hem *lib. I. pag. 37.* over dat kostelyk schip van Cederenhout, 280 elboogen lang, dat hy belaste te maken, en dat hy van buiten met goud, en van binnen met zilver, overdekken, en toen aan *Ofris*, opofferen liet.

Strabo zegt in de laatst aangehaalde plaats: dat hy geheel Ethiopien doorliep, en zig tot aan 't land, dat de kaneel voortbrengt, begeven heeft.

Indien dit waar is, zou hy, volgens 't gene wy hier voor zeiden, ook op Ceylon moeten geweest zyn; maar gelyk het alles geen kaneel was, dat de Ouden, maar los henen, kaneel noemden, zoo zal het hier mede ook zoo breed niet zyn, dat hy op Ceylon juist zou geweest hebben. Het andere laten wy voor reekening van den Schryver, die ons van den tocht van dien vorst na Indiën wel groot opgeeft; maar waar by wy al mede niet meer licht, als uit alle die vorige tochten, zelf uit die van *Hirams* en *Salomons* knegten, krygen.

Na *Sesostris* zien wy, dat *Josaphat* koning van Juda, in gezelschap van *Ahazias*, koning van Israël, dit op de gronden, by *Salomo* gelegd, in 't jaar 3029. mede heeft zoeken te beproeven; maar dat zyn voornemen, door het verbreken van zyne schepen die te *Ezion-Geber* al gemaakt waren, volgens de *Prophetie* van *Eliëzer*, in rook verdween, en de reize geheel afraakte, zonder dat ik daar iets meer afvinde, dan 't geen men leeft *2 Chron. 30: 36, 37.*

Het is te verwonderen, dat de Joden, nog door de schatting van *Pul*, *2 Reg. 15: 19.* nog door de vervoering van *Tiglath-Pilezer*, *vs 29.* in de dagen van *Pekah* en *Achaz*, nog door de vervoering van Israël door *Salmaneser* na de steden der *Meden*, in 't jaar 3226. (*2 Chron. 17: 4.* te zien) nog by hun vervoering in 't jaar 3359. door *Nebucadnezar* naar *Babel*, dat zoo dicht aan Oostindiën grensde; nog by hunne verkeerung met zoo veele koningen van *Persien*, niet meer kennis van *Ophir*, van *Tharsis*, of van Oostindiën, dat reeds in hunne schriften zoo bekend was, gekregen, en geen nauwer onderzoek daar na gedaan, hebben.

Immers na *Josaphats* tyd leeft men in Gods Woord, gelyk ook zelf in geene Heidensche schriften, eenige honderden jaaren aan en, iets van Oostindiën, voor dat men weer tot de tyden van *Cyrus* komt.

Van koning *Cyrus* verhaalt *Abulpharagus*, dat hy na Indiën zou opgetogen zyn, en den koning van dat land gedood hebben; dog *Strabo* wederspreekt dit klaar uit *Megasthenes*, en zegt *lib. xv. pag. 686.* *Dat geen troepen uit Indiën na buiten, nog eenige van buiten naar Indiën verzonden zyn;* en dan vervalt ook het zeggen van *Nearchus*, dat *Cyrus*, met 7000 man vluggende, zig van daar zou gered hebben.

Nogtans schynt uit den zelve *Strabo* Van *Cylib. I. pag. 496.* te blyken, als of *Cyrus* rus. (die in 't jaar 3419. leefde) in Indiën zou geoorlogt hebben.

Dog *Megasthenes* zegt wel, dat *Cyrus* dicht by Indiën; maar niet, dat hy 'er in geweest is.

Dus vindt ik by *Arrianus lib. vi. § 22.* en by *Strabo lib. v. ten deele*, ook van *Cyrus*: *Dat hy de Indiaanen beoorlogt, en dat hy na zyne nederlaag zich maar met een getal van zeven personen gered heeft.* En *lib. de Rebus Indicis*: *Dat zekere Indische volkeren onder hem gestaan, en schatting aan hem betaalt zouden hebben.*

Men wil, dat *Hystafes* (die in 't jaar 3431. leefde, en wiens zoon de derde koning van *Persien* viert) ook in Indiën geweest, 't zelve doorreist, en de *Magia* daar geleert heeft.

Van zyn zoon, *Darius* *Hystafes* (die on-

Josaphat
en Aha-
zias,
vrugte-
looze
aanleg
der-
waart.

Als mede
van Hy-
stafes
en
zyn zoon
Darius.

ontrent 't jaar 3450. leefde) getuigt *Herodoot lib. I. pag. 114. en lib. iv.* Dat hy niet alleen in Indiën geweest is, maar het ook overwonnen zou hebben; en in zyn *Melpomene* (of in zyn *iv. boek*) dat deze koning zekeren *Karyardifchen Scylax* na den Indus gezonden heeft, om een naauwkeurige kennis van die rivier te nemen. Deze, zegt hy, *stak, nevens andere luiden, van de stad Kaspatyrus, in 't gewest van Paktyas gelegen, met eenige schepen af, en zeilde dus de rivier af na den dageraad, en den opgang van de zon. Van daar zeilden zy door de baare zee na 't Westen, en vervielen in de dertigste maand in die plaats, van waar de Egyptische koning Necho de bovengemelde Feniciers afgezonden had, om Africa rond te zeilen. Na hunne omzeiling verwon Darius de Indiaanen, en bemagtigde de Indiaanische zee. Herodoot zegt lib. III. Gelyk de Indiaanen, zoo veel ons bekend is, de talrykste der volkeren zyn, alzo bragten zy aan hem (te weten Darius) ook de grootste schattingen op.*

Xerxes, zyn zoon (die in 't jaar 3470. leefde) de Indiaanen en Ethiopiërs onder zyn gebied gehad heeft, getuigt niet alleen de zelve *Herodoot lib. VII. cap. 9.* Maar veel klaarder bewyzen daar van vinden wy in Gods Woord, voor al, indien de stellingen van *Josephus Scaliger Animadvers. in Euz. Chr. pag. 70.* En in zyn *Tract. de Emendat. Temp. lib. VI. pag. 592.* doorgaan, en zoo hy de man van Esther geweest is; gelyk men, hoewel ongegront, meent.

In 't boek van Esther komt hy ons *cap. 1: vs 1.* met de naam van Ahafueros voor, die by verscheide Geleerden voor een en de zelve met Xerxes gehouden, en wiens vrouw van *Herodoot* ook Amestris genaamt word, van welke wy *Eftb. 1.* verder lezen, dat hy van India af tot Moorenland toe 127 landschappen bestierde; een vorst, die zyn throno te Susan, of in die provintie, die de Ouden Susiane noemden, hedensdaags Chusistan, en dus in Perfiën, had.

Was van Xerxes en Ahafueros nu bezwen; dat zy een en de zelve geweest zyn, dan was het wel; maar andere daar tegen zyn van oordeel, dat Xerxes geenzins deze Ahafueros, en dat ook Amestris geenzins de zelve met Esther kan geweest zyn. Behalven dat ook Amestris geen Joodsche, maar een Persiaansche vrouw, dochter van Otanes, een zeer wreede, daar Esther een Jodin, een deugdelyke of regtveerdige vrouw, ge-

weeft is, 't geen ook haar naam *Hadassa*, door den Chaldeeſchen Uitlegger door regtveerdig vertaal, medebrenge, daar de Grieksche Schryvers van Amestris niet, dan het tegendeel, getuigen; weshalven eenige Artaxerxes Mnemon, en andere weder Ochus, die ook wel Artaxerxes genaamt word, voor dezen Ahafueros houden. Een gefchil waar toe wy ons nu niet zullen inlaten, hoewel de laatste wel het waarschynlykste, om verscheide kragtige redenen, de rechte Ahafueros is. Het zy dan hier mede, zoo 't wil, deze Ahafueros word in 't boek Esther beschreven als een vorst die van Indiën af tot Moorenland toe heerschte.

Zeer opmerkelyk is het, dat ons het land, waar van wy bezig zyn te spreken, hier in Gods Woord allereerst (en niet eer) met zyn rechten naam van Indiën, naar de rivier Indus, voorkomt. In het Hebreuwſch staat eigentlyk *הודו* *Hoddoe* (een woord dat een pryzing, een belydenis of een schoone, beteekent) in de plaats van *הודו* *Honddoe*, zynde de *o* of de letter *N.* in de *Dagesch* (gelyk men in de schoolen spreekt) by de Syriërs dikwils verborgen, gelyk men dat aldus ook *Ezech. 27: 23.* ziet, daar de Syrier *Chalmadda*, voor *Chalmanda*, heeft nedergeſtelt.

In deze uitdrukking dan van *Honddoe*, 't geen zeer weinig van 't woord *Hindoe*, vooral, als het met een Arabische letter geschreven word, verschilt, vinden wy niet alleen den oorspronkelyken naam van de rivier Indus; maar ook van het land dat zyn naam na den zelyen voert; alzo de Oosterlingen het land, en de rivier, *هند* *Hind*, en *هندو* *Hindoe*, behalven dat zy 't land ook wel *هندوستان* *Hindoeſtan*, dat is, *het land van Indiën, of van den Indus*, gewoon zyn in 't Perſiaansch ('t geen de hoſtaal aan 't Hof van den Grooten Mogol en Keizer van *Hindoeſtan* is) te noemen.

Zedert dezen tydt ſchynt my toe, dat de koningen van Perfiën tot de neerlaag van Darius *Codomannus*, opperheeren van Indiën bleven.

Diogenes Laërtius getuigt *lib. IX. in 't leven van Democritus* (die groote Wysgeer, die altyd met alle menſchen, en over allerlei zaaken, lachte, en in 't jaar 3490. Hippocrates leermeester was) dat hy ook naar Indiën gereift is, en met de *Gymnosophisten*, of naaktlopende Wyzen aldaar, die veelen met de *Bramines* verwarren, en die de hedensdaagze *Jogi's* ſchynen te zyn, geſproken heeft.

Van Democritus reize na 't Oosten.

V Y F D E H O O F D S T U K.

Alexander de Grootte zyn Tocht na, en verovering van Indiën. Volgens Justinus. Curtius. En Arrianus. Welker verschillen en leugenen aangewezen worden. Ongegrondheid van de verdichtzelen der Mogolders, en andere, van hem. Tochten van Pyrrho, Seleucus, en anderen na, en hun bestier en macht over Indiën. Van Gnidius, of wel Eudoxus reize. Vergeefze aanleg van Ptolomeus Philadelph tot den Indifchen handel. Patrocles en Daimachus reizen derwaart, hun en Ctesias fchryven daar over. Chryfermus boeken over Indiën. Strabo en Plinius.

Alexander de Grootte zyn Tocht na, en verovering van Indiën.

DE naaste, die ons na Xerxes voorkomt, is Alexander de Grootte, uit wiens tocht derwaart wy mogelyk wat meer licht, als uit de voorgaande tochten, of reizigers, bekomen, en die wy derhalven wat omftandiger befchryven zullen. Dat Alexander de Grootte (die volgens zommiger gedagten 3667. leefde) na de overwinning van Darius den laaftten koning van Perfiën in 't jaar 3676. ook na Indiën getrokken is, om zyn roem onfterfelyk te maken, en zyn vermaarden naam dus tot aan 't einde van 't Oosten te dragen, getuigen verfcheide Schryvers onder de Ouden.

1 Mach. 1: 3. word gezegt: dat hy tot het uiterfte der aarde getrokken is.

Seneca. vi. Quest. N. 23. zegt 'er af: *Imperium ex angulo Thraciae usque ad Orientis terminos protulit.* dat is: Hy heeft uit een boek van Thraciën zyn ryk tot aan 't einde van 't Oosten voortgezet; ook noemt hy hem elders, den overwinnaar van 't Oosten.

Breed spreekt daar af *Arrianus* van *Nicomediën*, die onder keizer *Hadrianus* in 't jaar van Christus geboorte 145. leefde, en zeven boeken van 't leven van dezen held, en een boek van Indiën in 't byzonder, fchreef.

Curtius (die in 't jaar C. 44.) en *Justinus* (die in 't jaar C. 141. leefde) hebben over den zelve mede breed gefchreven, 't geen wy wat nader, met *Justinus* begin makende, befchouwen zullen.

Justinus zegt van hem *lib. xii. cap. 7.* wanneer hy by de ftadt *Nyfa*, door *Bacchus* in Indiën gebouwd; gekomen was, dat hy de zelve zonder flag of stoot inkreeg, vermits de ingezetenen op de hulp van hunnen ftigter, *Bacchus*, ftenuende; zig niet eens verweert hadden; waarom hy de zelve dan ook geen fchade toegebragt heeft, groots genoeg voor zig agtende, het fpoor van zoo grooten Man zoo verre in het Oosten gevolgt te hebben. Een verhaal, 't geen *Arrianus lib. v.* en ook *Curtius*, bevestigt.

Van daar in het ryk van de vorftin *Cleophis* gekomen, gaf zy zig ten eerften aan hem over, dog zoodanig, dat hy nader-

hand zig zelve weer eenigzins aan haar overgaf, waar door zy, hem betoovert hebbende, haar ryk, 't geen zy door de wapenen niet had kunnen befchermen, door hare listige bekoringen behielt.

Hy getuigt ook, dat zy, die van haar eigen volk 's konings byzit genaamt wierdt, van hem een zoon, Alexander genaamt, overwon, die naderhand Indiën bestiert zou hebben.

Eindelyk zou hy by een vervaarlyke klip, die *Hercules* door een aardbeving in den loop zyner overwinningen gefluit, niet had kunnen veroveren, gekomen, en door de groote naam van die Man aangezet zyn, om iet grooters, dan hy had kunnen verrigten, uit te voeren.

Dit ftuk zeer moedig ondernomen hebbende; wierdt hy, na veel gevaar en moeite, meester van deze ontoegankelyke rots, en van al de volkeren van dat gewest.

Daar op zou hy met zyn heir *Porus*, een Indiaansch koning, een byzonder groot man, zoo in opzigt van zyn lichaam (vier cubiten en een handpalm lang, zoo *Plutarchus* zegt, of zoo *Philostratus lib. II. cap. 10.* langer dan iemand na den Trojaaniche oorlog) als ook in opzigt van zyn verheven gemoed, en ongemeene dapperheid, aangetaft, en in den eerften veldslag overwonnen, en gevangen gekregen hebben.

Dit ongeluk overquam dezen vorft door zyn gewond paard, met het welke hy ter aarde geflagen, op verfcheide plaatzen zelf gequetft, en in een ftaat gefteft wierdt, om niet alleen noodzakelyk in de magt van zyn vyand te moeten vallen; maar men had ook meer reden, om zig te verwonderen hoe hy 'er het leven had kunnen afbrengen.

Het fpeet dezen moedige vorft zoo zeer, dat hy aldus gevangen genomen was, dat hy, de aangeboden genade verfmadende, niet wilde eten, nog zyn wonden laten verbinden, in hope, dat hy te eer mogt komen te fterven, en die fchande niet lang beleven.

Hy liet zig egter eindelyk, door de grootmoedige aanbieding van Alexander, die hem zyn ryk wedergaf, bewegen, om

om zelve van hem niet alleen aan te nemen, maar om ook, als zyn vriend, langer te willen leven.

Hy zou daar ook twee steden, d'eene Nicea en d'andere Bucephale, na zyn paard genaamt, gebouwt, en van daar zyn heir na de Azetten, Gesteanen, Præsiden en Gangariden gevoert, en ook al die volkeren (hoewel *Diodoor lib. III. cap. 10.* van de laatste dit tegenpreekt) overwonnen hebben; maar, by de Cuphiten gekomen, die hem met een leger van 200000 ruiters afwagteden, bad hem zyn afgemat volk met traanen in de oogten, dat hy zyne overwinningen daar tog bepalen, zig over de hooge jaaren, languitgestane vermoetigheden, en wonden van zyn getrouwe krygslieden, erbermen, en hen, die zoo lang onder zyn vader Philippus, en hem, gedient hadden, en ook zig zelve, tyd geven wilde, om eens weer in hun vaderland te komen, en de graven van zyne en hunne voorouderen te zien; door welk smeeken hy zig eindelyk verbidde liet.

Hy trok dan van daar na de rivier Acesines, die hem tot aan den oceaen bragt, alwaar hy nog de Hiacenthers en Sileers, een volkplanting van Hercules, overwon.

Van daar trok hy na de Ambren en Sugambren, die hem met 80000 voetknechten en 60000 ruiters afwagttten. Na hen geslagen te hebben, tastte hy hunne stadt aan, raakte eerst op de muur, en zoo verder in de stadt; maar hy wierdt van den vyand, die hem alleen daar staan zag, omringt, tegen welke hy, schoon sterk in getal, zig deftig weerde; dog zou, hoe onvertzaagt hy ook was, het eindelyk tegen zoo grooten hoop te quaad gekregen hebben, zoo hy zig niet tegen de stam van een boom, ontrent de muur staande, schrap gezet, en, om van agteren niet overvallen te worden, zig dus zoo lang verdedigt had, tot dat zyn vrienden, die hem misten, gelegenheid kregen om hem te hulp te komen, en van het uitterste gevaar te redden.

Hy raakte hier egter niet t'eenemaal vry; maar wierdt onder zyn tepel met een pyl gequetst; waar door hy zoodanig verswakte, dat hy eenige tyd genoodzaakt wierd op zyn knie leggende te vegeten, ter tyd toe, dat hy den genen, die hem gequetst had, doodde.

Na dat nu zyn leger meester van de muuren geworden was, wierdt hy ook zeer ligt meester van deze vyanden; maar zyn wond hielt hem nog een geruime tyd, niet zonder groot gevaar, slepende.

Na deze overwinning zondt hy Polyperchon met het leger voor af naar Babel; dog hy ging met een uitgelezen troep te sloop, liep langs de stranden van den grooten oceaen, alwaar hy, by de stadt van koning Ambiger (by zommigen an-

ders genaamt) gekomen zynde, meer tegenstand, als hy gedagt had, en inwoonders vondt, welker pylen vergiftigt, en die daar door in staat waren, om hem op twee verscheide wyzen uit de wereld te helpen; waar van onder anderen een van zyne oversten en bloedverwant, Ptolemeus, ondervinding kreeg, die ook het leven daar by verloren zou hebben, indien de koning hem niet door een kruid; hem in zynen droom vertoont, gelyk naderhand ook een groot gedeelte van zyn leger, geredt had.

Na 't overwinnen van deze stadt keerde hy na zyne schepen, drankofferde aan de zee, bad om een gelukkige te rugtocht na zyn vaderland, en zakte dus voor stroom zagtkens af tot aan den mond van de rivier Indus, de grenspaal van zyne veroveringen; alwaar hy, ter gedachtenis van zyne groote bedryven, de stadt Barce bouwde, en een van zyne vrienden liet, dien hy tot overste of bestierder over de Strandindianen aanstelde.

Hy stapte van daar te land, gelyk hy zyn verdere reize ook aldus voortzette, quam, na veel moeite, te Babel, en wierdt daar, door bestel van Antipater, volgens last aan zyn zoonen Cassander, Philippus en Jollas gegeven, op zekere groote maaltyd door een fel vergif, 't geen men alleen in de klauw van een paard bergen kon, vergeven; hoewel *Athenæus, Seneca* en *Solinus*, dit, met meer grond, aan zyn sterk drinken toeschryven.

Laat ons nu eens zien, wat *Curtius* van hem zegt. Hy verhaalt *lib. VIII. cap. 10.* dat, zoo als hy Indiën ingetrokken was, de koninkskens van die volkeren hem te gemoet gingen, om zyn bevelen te volgen. Zy zeiden, dat hy de derde nazaat van Jupiter was, die tot hen quam. Dat vader Bacchus en Hercules, door hunnen roem bekend, daar zelf van naby te zien waren.

Dat Alexander, geen hinderpaalen meer voor zig ziende, verder last gaf, om na den Indus te trekken, en vaartuigen te verveerdigen, om het leger aan de overzyde te voeren, en dat hy op die wyze aan de stadt Nyfa gekomen is.

Van daar trok hy na het Dedalisch gewest, en na de stadt Acadera, begaf zig, na 't verwinnen van veel steden over de rivier Choaspes (niet die in Persien maar in Indiën) alwaar hy Canon in het beleg van de stadt Beziza liet, terwyl hy zelf na Mazagen, waar over de koningin Cleophs heerfchte, trok, alwaar hy gevallig met een pyl in zyn kuit gequetst wierdt, waar van ik by anderen niets leze.

In 't *11de cap.* verhaalt hy ook, hoe hy by die ontoegankelyke klip, daar Hercules wegens aardbeving voor stuite, gekomen, en wat daar door hem verrigt is.

Hy verwon daar meer plaatzen, dan vyanden, weshalven hy de Goden, met 't opregten van altaren op die rôts, zoo ter eere van Minerva, als van de Godin der overwinning, en met veel offerhanden, dankte.

In 't 12de wyft hy aan, hoe hy na Ecbolima voorttrok, en by zekeren koning quam, die deze schryver Omphis, dog andere met *Strabo lib. xv. Taxilus*, of *Taxiles*, koning der *Taxilers*, noemen; hoewel *Appian* hem geen koning, maar eenen *ὑπαρχον* dat is, een prins of vorst noemt.

By *Diodoor* vindt ik hem *Mophis* genaamt, die'er by voegt, dat dit zyn naam by Alexanders komt was; maar dat Alexander hem *Taxilus* genoemd heeft, na zynen kort bevorens overleden Vader, en dat, zoo *Curtius* zegt, volgens een oude gewoonte dezêr Inlanders, die altyd dien naam aan den opvolger in het ryk gewoon waren te geven.

Dezen Omphis of *Taxiles* (om *Curtius* verhaal te vervolgen) gaf zig met al de zynen aan hem over, met zoo grooten eenvoudigheid, en tot zoo grooten verwondering en blydschap van Alexander, dat hy zig, ten teeken van trouw en vriendschap, verweêrdigde hem zyn regterhand toe te reiken; welk goed voorbeeld door *Abisares*, een vorst aan de overzyde van den *Hydaspes* gebiedende, gevolgt wierdt.

In het 13de *cap.* meldt hy, hoe hy by die rivier gekomen, aan des zelfs overzyde *Porus*, een vorst vol koninklyke grootmoedigheid, op eenen olifant (zoo sommige willen *Ajax* genaamt, en naderhand door Alexander aan de zon geheiligt) die boven alle andere dieren van zyn foort, gelyk hy zelf ook in kloekheid des lichaams (na 't verhaal van *Arrianus lib. v. 2.*) boven alle andere menschen, uitstak, zittende vond; en dat zyne wapenen niet weinig met goud en zilver versiert waren, en hy daar door zeer wel van anderen te onderscheiden was.

In 't 14de *cap.* vervolgt hy te zeggen, dat Alexander dezen *Porus*, hoe magtig hy ook van volk en olifanten was, aan taltte, en zoodanig verwondde, dat hy van zynen olifant zeeg; weshalven de *Carnak*, of bestierder des olifants, meenende dat hy'er af wilde gaan, den olifant; volgens gewoonte, knielen deed (een klaar voorteken van zyne nederlaag) waar op hem al de andere olifanten niet alleen volgden, maar nevens hem en alle de zynen ook in 's vyands handen vervielen.

Hy vraagde *Porus*, wat hy oordeelde, dat hy, als overwinnaar nu met hem behoorde te doen? *Het geen u*, zeide hy, *deze dag aanraad, op welke gy ondervonden hebt, hoe wankelbaar het geluk is.* Een deftig zeggen van een Indiaan.

In het 1x. boek *cap. 1.* spreekt hy van de rivier *Hydraotes*, en van een bosch met paauwen'er by. Ook van zyn komt in 't ryk van *Sophites*, alwaar de koning (volgens de gewoonte der *Barbaaren*, die, zoo *Aristoteles* van hen, en van de *Ethiopiërs* zegt, veel, in 't kiezen hunner koningen, na de lengte en schoonheid zien) boven al zyn volk uitstak.

In 't 2, 3 en 4de *cap.* spreekt hy van *Agrammes*, den koning der *Gangariden* en *Pharraziers*, met zyn grooten wagentrein; ook meldt hy van de twaalf groote Altaaren, door Alexander daar opgerigt, al 't welke door *Arrianus lib. v. cap. 1.* *Solinus v. 2.* en door *Philostratus lib. II.* bevestigt word.

Hy toont, hoe hy met 1000 vaartuigen (die *Arrianus lib. vi. 1.* op 2000 telt, en daar onder 80 van 30 riemen) na den oceaan trok, leggende onderwyl de geschillen tusschen *Porus* en *Taxiles* by.

Hy bouwde daar ook de steden *Nicza* en *Bucephalon*; dreef sterk de rivier af, en quam eindelyk in een gewest; daar de *Hydaspes* in de rivier *Acesines* stort, niet verre van de grenzen der *Sobiers*, die hem wisten te zeggen, dat hunne voorouders een overblytzel van 't heir van *Hercules*, en wegens ziekte daar gebleven waren, en genoodzaakt zig daar neder te zetten.

Hy vond, dat de *Indus* in het Noorden, en de *Acesines* in het Zuiden, zoo als hy in den *Hydaspes* valt; dit land bespoelde, en rigte daar, na 't getal dezêr rivieren, weer eenige Altaaren op.

In 't 5de *cap.* toont hy, hoe hy by een sprong van een steilte in een stad der *Oxydraken* (by *Iustinus* heel anders genaamt) geraakt zynde, swaar gewondt wierdt.

In 't 8de en 9de *cap.* wyft hy aan, hoe hy in 't land der *Musicanen* en *Preften*; ontrent de grenzen van koning *Sabus*, en van de *Pathaliërs*, gekomen; met een dolle drift om den oceaan en 's werlds einde te zien, zig zelve en zyn gantsch leger, zonder behoorlyke wegwyzers op een rivier, die hy niet kende, ging wagen, bevindende, toen het te laat was; zig met alle de zynen in het uiterste gevaar, van schepen en volk te verliezen; vermits eenige der schepen door de sware baaren tegen een sloegen, andere ten deelen op 't drooge, ten deelen vlot, yder oogenblik dreigden om te slaan, en hen in de uiterste verlegentheid bragten, zonder te kunnen landen, en zonder het langer dus in de schepen te kunnen houden. Al welke ongemakken zich ter middernacht opdeden, en al zyne grootmoedigheid vereifchten, om zyn volk tot geduld en wakkerheid aan te moedigen.

In 't 10de *cap.* zien wy, hoe hy van den oceaan na de grenzen der *Arabiten*, *Gedrosiers*

droziers en Indianen, wederkeerde, na dat hy te voren aan Nearchus en Onesicritus (die kennis van de zeevaart hadden) belast had, met de sterkste schepen na den oceaen te stevenen, en zoo verre zy konden voort te gaan, om den aard en den loop of stroom der zee te leeren kennen. Verder gebod hy hen of langs die rivier, of wel langs den Euphraat, weder by hem te komen.

Dus quam hy eerst in 't gewest der Arabieren, daar na in dat der Gedroziers by den vloed Arabus, en zoo al verder by de Horiten, en de Strand-indianen op de grenzen van Gedroziën, alwaar hy, Sibyrus tot overste gestelt hebbende, na Caramannien trok.

In 't x. boek *cap. 1.* zien wy hoe Nearchus en Onesicritus, weer by hem gekomen, hem veele vreemde zaaken, zoo van hooren zeggen, als by hen zelf gezien, verhaalen; en onder anderen, dat zeker eiland, ontrent de mond der rivier, overvloed van goud had; dat de roode zee zoo, niet na de kleur van 't water, maar na koning Erythras, genaamt wierd, ter gedagtenis van den welken, niet ver van 't vast land, in zeker eiland Tyrus in 't bosch een pilaar, met een inscriptie, opgerigt was.

Eindelyk is hy by de Persagaden, een Persiaansch volk, gekomen.

Ten laatsten zegt hy *cap. 4.* dat hy zich op zekere maaltijd, by een dronk uit Hercules beker, eer die nog uit was, door zeker vergif, daar in van Cassander, Philippus en Jollas, Antipaters zoonen, gemengt, zoo goed als dooddronk, alzo hy 'er niet lang na van quam te sterven.

Maar aangezien *Arrianus* wel voor een van de beste Schryvers van Alexanders tocht na Indiën gehouden word, zoo laat ons kortelyk zien, wat hy daar van opgeeft, en voor hoe verre hy met de twee vorigen overeenkomt of verschilt, waar van wy maar eenige staaltjes zullen aanhalen.

In zyn iv. boek, § 22. zegt hy dat hy uit 't land der Bactriënen met zyn heir na Indiën trok, en dat hy by de rivier Cophenes (van welke *Flavius Josephus lib. I. cap. 6. de Bello Jud.* als een vloed in Indiën met de naam van *Copben*, gewag maakt) gekomen, een vredeboede na Taxiles zond, en dat die, met de verdere vorsten aan deze zyde den Indus, met treffelyke geschenken zig na hem toe begeben, en belooft heeft hem 25 olifanten te zullen schenken.

Daar na § 28 en § 30 verhaalt hy, dat hy te Embolima, een stadt, niet verre van die ontoegankelyke klip, gekomen, Craterus met een gedeelte van 't leger daar gelaten, die klip aangeast, en van de zelve, schoonze Hercules niet

had konnen veroveren, meester geworden is.

Dat hy in een bosch ontrent den Indus hout door zyn volk doen hakken, ook schepen daar van doen bouwen, dezelve op den Indus gebragt, en zig toen na die brug doen voeren heeft, die Hephæstion en Perdicas lang te voren gemaakt hadden.

In 't vi. boek melt hy § 1. dat Alexander het land, tusschen de rivier Cophenes en den Indus gelegen, aantafte, waar in Nyssa lag, een stadt door Dionysius, toen hy de Indianen overwon, gebouwt; door welken Dionysius hy buiten twyfel Bacchus zal verstaan, dewyl hy daar by voegt dat hy deze stadt Nyssa na zyn voedster, en den berg, die ontrent de stadt was, *Meron*, (dat is, de dye) noemde, om dat hy in Jupiters dye groot geworden was.

Daar op vervolgt hy § 3. dat Alexander, by den Indus gekomen, de brug, door Hæphestion reeds voltoit, en veel geschenken van Taxiles, aldaar vondt, en dat die vorst de stadt der Taxileezen, de grootste tusschen den Indus en Hydaspes gelegen, aan hem overgeven heeft; dat de Indus, naast de Ganges, de grootste rivier van Indiën is; veel grooter als de Hydaspes, Acesines en Hyphasis, en volgens het zeggen van *Ctesias* (aan welkers geloofwaardigheid hy egter zelf twyffelt) 40 stadiën op zyn nauwste is, en dat die rivieren zoo veel kleiner zyn dan den Indus, als de Indus na evenmatigheid kleiner is dan de Ganges.

Vervolgens zegt hy, dat Alexander ontrent den dag met zyn leger den Indus overgetrokken; en in 't land der Indianen gekomen, daar gevonden heeft; dat de meeste menschen weinig minder als vyf cubiten lang waren; § 7. daar aan heggende, dat hy uit 't schryven van *Aristobulus*, nog uit dat van *Ptolomeus*, Lagus zoon (die hy meest volgde) niet had konnen ontdekken, of de voornoemde brug over den Indus een ware brug, dan of 't een scheepsbrug (welke laatste hem egter, om de riviers diepte; 't waarschynelykste voorquam) geweest was.

In de 8te § zegt hy, dat hy in de stadt Taxila gekomen, en van de Grooten aldaar wel ontfangen is; dat ook eenige Gezanten met Ambifartes, een bergkoninkje, nevens des zelfs broeder by hem verichenen zyn, en hem eenige geschenken zoo van hun, als van een oversten der Indianen, Doxareus genaamt, gebragt hebben. Dat hy toen naar den Hydaspes getrokken is, alzo hy hoorde, dat Porus aan de overzyde met zyn leger stond.

§ 13. zegt hy, dat Alexander aan de overzyde eerst te land trad; en § 14. uit

Aristobulus, dat Porus zoon met 60 wagens daar gekomen is, eer Alexanders heir door 't klein eiland over geraakt was; dog dat anderen verhalen, dat Porus zoon, met een grooter getal troepen overgetrokken zynde, Alexander zelf, en ook zyn paard Bucephalus gewont had, in zoo verre, dat zyn paard daar af gestorven was; al 't welke hy, op *Protholomeus* bericht weer geheel verwerpt, stellende, dat Porus zoon, nevens 400 ruiters, daar dood gebleven was.

§ 17. en 18. verhaalt hy de groote nederlaag van Porus zeer omstandig, en voegt 'er by, dat Alexander Taxiles na Porus, die in zyn regter schouder gequetst was, gezonden, maar dat Porus, zoo als hy zyn ouden vyand zag, hem niet alleen veragt, maar ook met een spies na hem (hoewel te vergeefs, alzo hy 't ontweek) geschoten had, maar dat Alexander toen zekeren Meroës, eenen Indiaan, en Porus ouden vriend, aan hem zondt, die Porus, van dorst vermagtende, zoo verre bragt, dat hy van zyn olifant afgetreden en by Alexander, die hem te gemoet ging, aantsonds gekomen is; en hem daar op van Alexander, die over zyn lengte van meer als vyf cubiten, en schoonheid, verbaast stont, gevraagd wierdt: *Wat hy begeerde dat hy met hem doen zou? Niet anders*, zei Porus, *begere ik, dan dat gy my koninklyk handelt. Dit zal u, ô Porus*, zei Alexander, dien dit behaagde, *om mynent wil geschieden; maar eischt, wat gy begeert, dat ik u uwenthalven doen zal? Dat is*, zei Porus, *in myn vorig zeggen opgesloten. Dit stond Alexander nog immers zoo wel aan, waar op hy aan Porus 't ryk der Indianen; en nog een ander grooter gewest boven dien, geschonken, en hem aldus koninklyk, en als zynen vriend, gehandelt heeft.*

§ 19. verhaalt hy, dat hy ter plaatze van dezen veldslag, en daar hy de rivier Hydaspes met zyn heir passeerde, eenige steden, en onder andere Nicæa en Bucephala, gebouwt, en, na eenige Gezanten van een ander koning of hoofd, Abisares genaamt, ontfangen te hebben, daar op na de rivier Acefines, en niet alleen daar over, maar ook over de Hydraotes (die eenigzins grooter dan de Acefines was) getrokken is, en daar weer eenen anderen Porus gevonden, en de Catheërs, Oxydraken, Mallers en Adraisten, aangetaft en de stadt Sangala verwoest heeft.

Dat hy toen met zyn heir tot de rivier Hyphasis voortgetrokken zynde, en verder willende gaan; op de bede van zyn soldaten zyn reize by de Hyphasis gestaakt, by die rivier twaalf altaren gebouwt, en Porus over dat gantsch gewest tot de Hyphasis toe als vorst gestelt heeft, keerende dus weder na de rivieren Acefines, Hydraotes en Hydaspes, welke twee eerste hy overtrok.

In 't vi. boek § 1. meldt hy zynen verderen tocht met zyn leger te sloop langs de rivier Hydaspes, en voegt 'er by, dat hy van de Inlanders verstaan had, dat de Hydaspes in den Acefines, en de Acefines in den Indus, en den Indus met twee monden in zee stortte.

§ 2. zegt hy dat hy Porus als koning over alles wat hy in Indiën gewonnen had, stelde.

Vervolgens zegt hy, dat hy de Mallers overwon, en § 6 en 7. dat hy zekere sterkte zelf in persoon, alleen met zyn schild bedekt, willende beklimmen, zig 'er in nederwierp, van drie anderen, Peucestas, Abreas en Leonatus, verzelt, van welken Abreas gedoodt en Alexander zelf gequetst wierdt. Hy voegt 'er by, dat schoon de gemeene roep ging, dat dit Alexander by de Oxydraken, hem dit met 'er daad by de Mallers, overkomen zy.

§ 14. zegt hy, dat de Hydaspes, Hydraotes en de Hyphasis, in de Acefines stortende, dus verder in den Indus vallen.

Ook spreekt hy van den koning Muficanus, die Alexander te gemoet ging met groote geschenken, en § 16. van den prins Oxycanus, die zig met de zynen, gelyk ook Sambris, een bergkoninkje, met zyn hoofdstadt Sindomana, aan hem overgaf; waar op hy § 17. den afval en de straf van Muficanus, en de trouwlooze overgave van den vorst der stadt Patala aan hem, nevens de verovering van zyn stadt, volgen laat; by welk Patala hy § 18. zegt, dat de Indus zich in twee scheidt, en zoo verder tot in zee met twee monden stort. Ook verhaalt hy daar verder zyn ongelukkigigen tocht ter zee met zyn volk in de schepen, en § 19. voegt hy 'er by, dat hy ontrent den oceaen een groot eiland, Cilluta genaamt, en in den oceaen nog een ander, en daags daar aan nog een ander gevonden, en daar den Goden geoffert heeft, om dat hy in den openbaren oceaen, boven Indiën gevaren had, werpende verscheide goude drinkvaten in zee.

§ 20. zegt hy, dat hy weer te Patala gekomen, bevonden had, dat de twee monden van den Indus 800 stadien van den anderen lagen.

§ 21. en 22. Dat hy van Patala vertrokken zynde, by de Arabiten en Oriten, die hy overwon, gekomen is, alwaar hem berigt wierdt van de Indiaanen van Gedrozien, dat Semiramis, uit Indiën vlugtende, maar met twintig, en Cyrus maar met zeven van zyn geheel leger, 'er afgekomen was; behalven dat, toen Cyrus daar met zyn heir-quam, om de Indianen aan te tasten, voor af al veel van zyn volk in ongebaande woestynen versmolten was; al 't welke by Alexander vernomen zynde, had dit in zyn gemoed een yver om Cyrus

Cyrus en Semiramis na te volgen, ontstoken; maar hy heeft ook ondervonden, wat hy, en de zynen, in die dorre woestynen uitgestaan hebben, tot dat hy eindelyk in Caramannien, en te Pafargada, gekomen is; waar by hy dan in 't VII. boek nog eenige redenen en handelingen voegt van eenige Indische Wyzen, niet veel ter zake doende, van 't welke wy egter iets zullen zeggen.

§ 2. zegt hy, dat hy, te Taxila gekomen, daar eenige Indiaansche naaktlopende Wyzen zag, van welchen hy een der voornaamsten of oudsten, *Dandamis* genaamt, verzogt by hem te komen, die dit zelfs niet doen, nog ook toelaten wilde, dat een van al de andere, die onder hem stonden, het deedt, voorgevende, dat hy zoo wel als Alexander, een zoon van Jupiter was, en dat hy van Alexander ook niets begeerde of van nooden had, alzoo hy met het zyne te vrede was; en verder zegt hy, dat Alexander dezen onwilligen ook daar toe niet heeft willen dwingen; Hoewel andere zeggen, dat Alexander tot deze Wyzen gezegt zou hebben: *Eischt van my wat gy begeert*, en dat zy hem geantwoort zouden hebben: *Geeft ons de onsterfelykheid, daar wy meest na wenschen*; waar op hy zeide, *hen die niet te konnen geven, alzoo hy zelf sterfelyk was. Erkent gy dan*, zeide hy, *dat gy sterfelyk zyt, waarom tragt gy dan, met uw vaderlyk land niet te vreden, u zelven de gantsche wereld, als een vyand van allen, te onderwerpen.*

Daar na verhaalt ons *Arrianus*, op die zelve plaats, verscheide zaken van eenen anderen Wyzen, *Calanus* genaamt, dien hy, tegen de raad van al de andere Wyzen, overreedde om met hem te gaan, en § 3. voegt hy 'er by, hoe hy (te Pafargada, zoo wy elders zien) ziek geworden, na de Indiaansche wyze op een lykfstapel (die hy zelf maakte) met veel ceremonien en statie verbrandt is. Men zegt, dat, als Alexander hem, op de lykfstapel met zyn goude draagbaar leggende, afvraagde, of hy ook nog iet begeerde, hy hem antwoordde: *Ik zal u wel haast weer zien*, waar mede men meint, dat hy Alexanders dood, niet lang daar na te Babel 'er op gevolgt, voorzegt heeft; hoewel weer anderen zeggen, dat hy, als een *Pythagorist*, die de verhuizing der zielen geloofde, gezegt zou hebben: *Te Babel zal ik u weder zien.*

Die maar eens let op de 153 koningen, die *Arrianus*, *lib. de rebus Indicis*, melt, dat 'er van Bacchus tot koning Androcotes toe (die van Alexander overwonnen is) in Indiën in 6040. jaaren (hoewel *Plinius lib. VI. cap. 16.* maar van 5402. en 3 maanden spreekt) geweest waren, die kan alleen daar uit oordeelen, wat staat 'er op die gehele historie te maken zy, vermits

immers de wereld toen nog dien ouderdom op geen duizenden jaaren na had.

Plutarch, die in 't jaar 100. na Christus geboorte leefde, zegt in 't leven van Alexander den Grooten ook, dat hy na Indiën getrokken is, den koning Porus, een man van vier cubiten en een palm, bestreden, en wel 5000 steden en dorpen, in Indiën ingenomen heeft. Dat hy ook langs de rivier (waarschynlyk den Indus) zig met zyn heir na den grooten ocean, die hy eerst na zeven maanden tyds te zien kreeg, begeven, Nearchus toen met de vloot in Indiën gelaten, en zig met zyn volk na 't land der Oriten begeven heeft, alwaar hy dan in een dorre woestyne, eer hy in Gedrozien quam ('t geen na 60 dagen eerst gebeurde) door allerlei ongemakken, voornamelyk van dorst, van zyn 12000 voetknechten, en 15000 ruiters, wel drie vierde deelen verloren heeft.

Ook zegt hy, dat Nearchus, daar na wederkerende langs de rivier den Euphraat, Arabien en Africa doorloopen heeft, en door de Middellandsche zee tot aan de pilaaren van Hercules, of de Straat van Gibraltar, gezeilt is.

Met welke laatste tocht van Nearchus, dus by dezen Schryver opgegeven, hy al de oude Helden, even zoo sterk met zyn reize, als vooral met zyn liegen, gepasseert heeft. Immers ik geloove daar niets af, om dat zulke zeën zonder Compas ('t geen toen nog onbekent was) onmogelyk te bevaren zyn.

Megasthenes zegt ook, dat Onesicritus, Alexanders dienaar, tot Sumatra toe gezeilt zou hebben; dog nog hy, nog iemand van de zynen, heeft oit Sumatra gekent. Want indien hy 'er maar iets van geweten had, zou hy 'er op een wyze van gesproken hebben, die ons eenigzins daar van kon verzekeren, daar hy in tegendeel gelogen heeft, dat 'er de heldere dag doorchynt.

In die drie eerste verhaalen van *Justinus*, *Curtius* en *Arrianus*, van den gedenkeerde tocht, die oit in Indiën zou gedaan zyn, moeten wy weder zeggen, dat ons zeer veel strydigheden, zoo by yder van hen met zich zelven, als tusschen yder van hen, met malkanderen vergeleken, voorkomen.

De een zegt, dat Porus vyf, *Plutarch*, dat hy maar vier cubiten, en een palm, lang was.

De een zegt, dat Porus op een paard, ('t welk geen Indische vorsten doen) de ander dat hy op een olifant zat, ('t geen meer schyn van waarheid heeft) toen Alexander tegen hem sloeg.

De eerste zegt, dat hy met zyn paard ter aarde geflagen wierdt, *Curtius*, dat hy van zyn olifant zeeg, en *Arrianus*, dat zekere Meroe, zyn oude vriend, hem

by Alexander, die dezen man hem toegezonden had, gebragt heeft.

Curtius zegt, dat *Porus* in lengte boven alle andere menschen uitstak, *Arrianus* schynt het zelve te zeggen, maar melt ook, *lib. v. § 3. Dat de meeste menschen van dat land ontrent vyf cubiten lang waren*; en dan kan ik niet zien, hoe Alexander, gelyk hy ook na § 18. in 't zelve boek zegt, zig over *Porus* lengte zoo verwonderen kon. Behalven dat ik noit van menschen van zulken extraordinaïre lengte in dat land gehoort heb.

Justinus en *Curtius* spreken maar van eenen *Porus*, *Arrianus* van twee, en wel van eenen *Porus* by de Oxydraken.

Lib. vii. cap. ii. zegt *Curtius*, dat *Arimazes* de overgevers van zekere zeer vaste rots liet kruicigen aan de voet dezer klip, waar van men, in opzigt dezer kruiciging, by *Arrianus* niets leeft.

Curtius zegt *lib. ix. cap. 5.* dat hy alleen in een stadt der Oxydraken sprong, en alleen daar gewondt wierdt. *Justinus* dat het in een stadt der Ambren en Suggambren was, en dat hy daar in zyn tepel gequetst wierdt, maar *Arrianus* melt, dat; schoon 't gemeen gerugt wilde, dat dit Alexander by de Oxydraken ontmoette, dit egter by de Mallers, niet volgens 't verhaal van die twee, maar op deze wyze voorgevallen zy, te weten, dat hy, niet alleen, maar van *Peicestas*, *Abreas* en *Leonatus* verzelt, in een sterkte gesprongen, en aldaar niet alleen, maar ook *Abreas* zoodanig gewondt wierdt, dat hy 'er dood bleef.

Arrianus zegt *lib. vi. § 1.* dat de *Hydaspes* in den *Acefines*, die weer in den *Indus*, en dat die met twee monden, by *Patala* zig verdeelende (daar zyn 'er die van zeven monden van den *Indus* spreken) in zee stort. Die de Kaart nogtans naziet, zal 'er een by *Diu*, en twee by de stadt *Tatta*, zien.

Justinus zegt, dat de *Acefines* Alexander tot aan den oceanus brengt, daar nogtans die rivier niet in zee, maar in den *Indus* valt, die met veel andere rivieren, zig in hem ontlastende, in den oceanus stort.

Dan zegt *Arrianus* eens, dat Alexander *Porus* tot koning over alles, 't geen hy in Indiën won, en *Curtius*, dat hy eenen *Sybyrtius* over de Oriten en Strand-Indianen ontrent de grenzen van Gedrozien als overste gestelt heeft. Deze grenzen van Gedrozien stelt ook de een by de rivier de *Arabus*, en ontrent het land der Oriten, terwyl een ander tusschen hen en de Oriten nog een geheele woestyne, daar hy zeer veel leed, plaatst. En dus haspelen zy, en meer anderen hun gantsch verhaal, vooral van de volkeren, rivieren, steden, enz. zoo wonderlyk door een, en zoo on-

verstaanbaar voor my en anderen, die dat land, des zelfs rivieren, volkeren en zeden kennen, dat, by aldien iemand met het beste van deze drie tyd- of dagregisters van Alexander den Grooten in 't ryk van den Grooten Mogol quam, men nog wegens de naamen der rivieren, (dan door den blooten *Indus* en *Ganges*) nog wegens die der steden of volkeren, eeniger mate te regt raken, en niemant gelooven zou, dat Alexander daar oit geweest was. Gelyk ik ook geen woord daar van, met eenige schyn van grond, gelooven kan. Ik weet wel, dat men my voorwerpen zal, dat de naamen der rivieren en volkeren zedert mogelyk zeer verandert zyn.

Dat 'er steden uitgeroeit, deze en gene rivieren verlooppen, en mogelyk wel verdroogt konnen zyn; wil ik geerne toestaan; maar alle zyn zy niet uitgeroeit, nog alle in hunnen loop verleid of uitgedroogt.

Nu is het by de Oosterlingen een staale wet, by de reizigers en alle die dit naukeurig nagevorscht hebben bekend, dat de landen, rivieren, volkeren en steden, gelyk ook hunne zeden, in naam niet veranderen, maar dat zy by die naamen, zeden en gewaadten onverzettelyk blyven. Derhalven zou men, na dezen grondregel, immers eenige rivieren, volken of steden, die (hoe krom de Grieken die naamen na hun taal ook verdraaiden) 'er wat na geleken, nog in deze dagen moeten vinden, daar men 'er nu geen een eenige zal konnen aanwyzen. Men weet daar van geen rivieren *Cophenes*, *Hydraotes*, *Acefines*, *Hydaspes* of *Hyphasis*, al zegt men in 't ryk van de Mogol ook nog zoo naukeurig. Die rivier, die men als de *Hydaspes* beschryft, schynt allernaast de rivier *Rarwey* te zyn, die egter noit een andere naam gehad heeft, voor zoo verre my bekend is. En hoe zouden wy, die zoo veel later in tyd dan *Horatius* zyn, gelooven, dat 'er oit een *Hydaspes* aldaar geweest is, aangezien hy 'er in zyn tyd al als van den *Fabulosus Hydaspes*, *lib. I. Carm. Ode 22.* af spreekt: een klaar bewys dat men toen al voor een Fabel en verdichtzel hielt van dien *Hydaspes* te spreken.

Ik weet wel, dat de Portugeezen, die zoo veel later in Indiën quamen, en juist altyd geen Arabisch, Moorisch of Hindostans, nog Persiaansch; verftonden, mede deze en gene naamen, in hunne verhalen wonderlyk, (als by voorbeeld *Mirhocem*, in de plaats van *Emier Hossain*) verdraaiden; maar egter zoo niet, of iemand, die wat kennis van de taalen, by den Mogol gebruykelyk, heeft, zal ten eersten zien, wat en wie zy meenen; daar de Geleerdste man ter wereld op geen van al de voorgemelde naamen van per-

foonen; volken, rivieren, landen, steden, enz. te regt zal weten te raken.

Het is egter waar, dat ons de Indianen zeer veel dingen van Alexander den Groeten verhalen. Ik heb zelf een boek, gezien, vervattende het leven van *Sultban Iskender* (zoo noemen zy hem in hunne schriften) in de Maleitische taal met een Arabische letter geschreven, in folio, wel drie vingeren dik, en vergeefs veel moeite gedaan, om 't zelve, gelyk ook nog een ander van *Sultban Soleyman* (waar door zy Salomo verstaan) te bekomen, doch van 't laatste is een stuk of brok in myne handen geraakt.

Het voornaamste echter, dat dit tractaat van *Sultban Iskender* behelst, is, dat hy, Heer van 't Oosten en 't Westen geworden, zeer veel moeite aangewend heeft, om alle zyne onderdaanen tot het Mohammedaansch geloof (zoo veel hondert jaaren eer Mohammed in de wereld was) te brengen. Een klaar bewys van onkunde in de tydrekening.

Zy noemen hem ook *Sultban Iskender Dzulcarnajim*, dat is, den tweehoornigen keizer Alexander. Zoo zommige meenen, doch heel averechts en tegen de waarheid der zaake, willende zinspeelen op *Dan. 8: 5, 6.* Maar, gelyk de verhalen der Mooren en verdere Oosterlingen, zelden zoo verre in tyd opstygten, en ook vol fabelen zyn, alzo zyn'er ook zommige onder hen zoo dwaas, dat zy verhalen, dat hy waarlyk twee hoorns had, en dit alleen aan zyn barbier in vertrouwen bekend maakte, maar, dat die, niet konnende swygen, en nogtans eenigzins zyn woord aan dien vorst willende houden, zyn hoofd in zekeren regenbak gesteken, en in de zelve luidskeels uitgeroepen heeft: *Alexander heeft twee hoornen, Alexander heeft twee hoornen;* waar op in die regenbak aanstonts twee rieten gegroeit zyn, welke, door de wind bewogen, dit geluid gedurig weergalmden, en de zaak dus uitgebragt hebben. Van hoedanige verdigtzelen hunne boeken vol zyn.

De veritandigen nogtans onder de Indianen (gelyk wy aanstonts nader uit zeker geschrift zien zullen) duiden dit alles op zyn twee ryken; zeggende, dat hy de twee hoornen des werlds, waar door zy d'Ooster- en Westwereld verstaan, zig onderworpen heeft.

Dat de keizer van Maningcabo, op 't eiland Sumatra, mede diergelyk een kennis van de zaaken van Alexander den Groeten gehad heeft, blykt ons omstandig uit dit volgende Manifest, 't geen hy in 't jaar 1686. alomme aan zyne geloofsgenooten zond, om hen tot uitroeying der Hollanders aan te manen.

MANIFEST van *Jang de Pertoean* aan het volk van Rimbang, Kota Iowas, Gentong.

Waarom Alexander de Groot, den titel voerde van *Dzulcarnajim*, daar over hebben de Geleerden verscheide gevoelens. Zommige zeggen, dat hy dien titel gevoert heeft, om dat hy twee hoornen hadde, andere, om dat hy twee koninkryken had, het eene van zyn vader, het andere van zyn moeder; andere, om dat hy twee bedieningen hadde, namentlyk van een koning en van een propheet. Hy was een propheet, want door den engel Gabriel, wierden hem Goddelyke openbaringen toegebragt; hy was een koning, want hy was Gods stadthouder in deze wereld. Door hem is gemaakt Alexander's toorn, welk is een tempel der Idiaten, &c. de voordeur of inleidinge daar van is, daar is geen God, behalven God, en de agte deur daar van is, Mohammed is zyn Propheet. De boogte van dezen toorn verbaast alle menschen. De waschplaats des zelfs is gevloert met Soeassa, en het dak opgebaalt met gesteenten. Die koning heeft doorreist het Oosten en 't Westen in gezelschap van den propheet Hhidler zalr. Hy heeft den gebeelen berg Caaf doorreist, en de gelegenheid van dien berg beschreven, welke door de volkeren van Gog en Magog is doorgegraven; maar wederom van de engelen op eenen nacht is toegestopt, hy heeft ook verhaalt de grootheid van het land; welke agter dien berg is, zynde 70000 maal grooter dan onze wereld. De grond is aldaar van muscus, en het gras van safraan, de steenen zyn'er robynen en kostelyke gesteenten, en het is'er vol van engelen, die daar wonen. Hy heeft ook verhaelt de gelegenheid van de roode zee, wiens dyningen beweegt door een sterke wind, haar verheffen tot aan den hemel. Hy heeft ook gezegt, dat deze wereld was als watermosch, welke door de baren van de roode zee beweegt word. Hy heeft ook gezegt, dat de zon 300 maal grooter is, als onzen aardbodem, en dat dezelve ondergaat in het swarte water. Hy heeft ook gezegt, dat de maan 26 maal grooter is dan de aarde. Hy heeft na 't Oosten gereis, om de zon te zien opgaan, en heeft verhaalt, dat de menschen in het Oosten zoo overvloedig zyn, dat niemant haar getal en weet, als alleenlyk God en zyn Propheet. Die Oosterlingen aangaande, haar een oor verstrekt haar tot een spreij, om op te slapen, haar ander oor verstrekt haar voor een deeken, om haar te dekken, zoo is het, dat gebeel dat land met menschen vervult zynde, het leger van Alexander *Dzulcarnajim* gevolgt is, met hem doorreizende het Oosten en het Westen.

Den grooten *Sultban*, en heerlyken koning, bezitter van een regtzinnig volk, versegelt, opregt, volmaakt voor den grooten God, gaande op de wegen des geloofs, uitlegger en verdediger van het woord der waarheid, en

der kennisse, matig, godvrugtig, helper der verongelykten, hulpe der zwakken en der armen, Priester Gods, schaduwte van genereusheid en goedheid; oprigter der standaars, zyn magt, en overwinningen, en oorlogen, &c. moeten gezegent zyn door de voorsprake van den Propheet, en van alle zyne medegezellen. Amen. O! Heere der heirscharen. Vorders komt dit mandement van Padoeka Siri Sulthan Ahhmed Sjah ibn Dforiat Iskender Dfulcarnajim. Hy is die bezit het hout kamit, en het gout djati djati, en de kroone der troonen, en het geweeffel, dat eenmaal in het jaar aangetrokken word; &c.

Aangezien wy geoorzaamt worden van alle onze dienaren, welke by de riviere Rimbang, tot aan Kota lowas Gentong, Paja komtoen Soome langgong, en Taram bitoe batang, en kota kalem tebbingtingi, tot aan de 7 Bendars in Botting Kaddal tingal padang, Ambatjang, daarom is ons bevel aan alle die geene, welke staan onder de Pongoelo's van die landen, geloof te geven aan onze berigtinge en bevel, als eerstelyk, het bericht welke ons gedaan is, door de overleveringe des Propheets, dat de wereld 7000 jaar staan zal; ten tweeden, de voorzegginge, die van ouds geschied is, en die wy behoort hebben, aangaande het koninkryke van de drie gebroeders; het welke driemaal herstelt zoude werden in een plaatze, het zy in Griekenland, het zy in China, het zy in Pagar Roelang, en nu te dezer tyd schynt vervult te zullen worden, het geen ons onze eerwaarde voorouders, dien aangaande hebben bekent gemaakt; ook aangaande het geweeffel, daar van hebben onze eerwaarde voorouders voorzegt: dat het is de passer of maatsfok van de oudtheid en geduurzaamheid der wereld. Nu zien wy dat het hoofd, en het einde daar van al weg is, en dat'er maar een weinig van het midden is overgebleven, het welk een teeken is, dat den dag des oordeels naby is, gelykerwys ook de veelvuldige heerlijkheid der Maningkabese koningen t'eenemaal vervallen is, van haar voorgaande grootheid. Ondertusschen gelyk wy zeven jaaren lang buiten Maningkabo zyn geweest, zoo heeft God ons herte beweegt, om na het ryk van Maningkabo te reizen, en te verschynen voor onzen eerwaarden vader die daar woont. Wanneer daar nu 13 jaaren verstreken waren, wiert ik gelast na de zee af te zakken, om met Gods hulp te doen, en uit te voeren dat geen, het welk met het gebod Gods en zynes Propheets overeenkomt, gelykerwys den wyze man Aatha zegt, twyffelt niet aan Gods werken, want God doet wat hem behaagt, en weet wat hy wil, en hy is magtig te doen, wat hem beliest. Daarom belasten wy alle onze dienaren in die landen woonende, dat zy doen uitwerken, 't gene met het gebod Gods en zynes Propheets overeenkomt, en dat zy de Hollanders uit het land verdryven. Wat de Hollanders ter zee

aangaat, zoo het God behaagt, door de voorspraak en zegen van onzen Propheet, en den zegen van onzen eerw. vader, die ons gezegent heeft, met den zegen van alle Gods 99 vrienden, zullen wy met hulp van onze dienaars en vrienden haar uit de zee verjagen. Vorders belasten wy alle onze onderdanen of dienaren, dat zy voor al niet en vegten of oorlogen tegens de Mohammedanen, om dat, dat tegens de wet Gods strydig is: Want God zegt, die een geloovige dood, doet een gruwel, en de helse straffen zal hy eeuwig moeten lyden. Zoo ook in de Hhadiets: Een doodslager en de gedooede zullen beide gaan in het helse vuur. Onderstont gecollationeert, accordeert, Batavia in 't Kasteel, den 28 Januarii 1686. Langer: gecollationeert, accordeert, Macasser in 't Kasteel Rotterdam, den 11 Februarii 1686.

was geteikent N. BLOM, Secrets.
Gecollationeert accordeert, Banda, Neira, den 18 September 1687. by my
P. BASTEELS, Gesw. Klerk.

Daar zyn'er die van hem verhaalen, dat hy een spiegel zoo zuiver en klaar gehad heeft, dat men'er twaalf mylen verre mede zien kon. Zoo verre zyn de Venetianen of Engelschen met hunne spiegelglazen nog niet gekomen; en het is te beklagen, dat dit model uit de wereld is.

De Persianen verhalen (en onder hen, Sjeich Saadi, de voortreffelyke Dichter, in zynen Persiaanschen Boogaard) dat'er een water is, 't water des levens genaamt; van die kragt, dat het iemand, die daar van gedronken heeft, noit meer dorsten doet, ja, 't geen nog meer is, hem onsterfelyk maakt. Nabi Moesa, of de Propheet Moses en Iskender, zeggen zy, hebben dit gezien, dog'er niet af willen drinken, om hunne vrienden niet te overleven; maar de Propheet Chiffer (zelf konnen zy niet zeggen wie die is) heeft het gedronken, en wandelt daarom nog onzichtbaar in de werelt.

De voornoemde Sjeich Saadi zegt ook van Alexander in 't zelfde boek, dat hy door het opslaan van een metale muur zeker sterk volk, Jodhoesen genaamt, belet zou hebben in zeker land eenen inval te doen.

In zynen Roozengard voert hy hem in op zekere vrage antwoordende, hoe hy zoo veel landen en ryken in 't Oosten had konnen innemen, dat geen der vorige koningen, schoon magtiger dan hy, hadden konnen doen, welk antwoord inhield, dat hy noit iemants onderdanen beledigt, en altyd van hunne vorige koningen alles goeds gesproken had.

Uit het vorig verhaal van Alexanders tocht in Indiën, schynt hy by de stad Diu'l, of Diu, daar de Indus in zee stort, waar ontrent zig eenige eilanden in den

ocean vertoon, de zee van Indiën bevaren te hebben.

Daar zyn'er, zelf by de hedendaagze Indianen, die nog dwazer meenen, dat Alexander voor de rivier van Cambaja, ten Westen van den Indus gelegen, zou gestuit, en het hem onmogelyk geweest zyn daar over te komen, om dat de zee daar jaarlyks een ebbe en vloed van vyf vademen hoogte heeft, waar door veele die daar op niet wel letteden, verdrinken; en dat hy, daar op ook niet verdagt, daar door met zyn schepen en volk in zulken gevaar, als men beschryft, geraakt zou zyn. Een verhaal, te onvoorzigtig en te bot, naar 't ongeval, Alexander en de zynen, op den Indus ontrent de mond van den ocean overkomen, geschikt, en dat dus van die rivier tot die van Cambaja, Carary genaamt, by een verkeert verhaal der Inlanders (alzo zy niet ver van een leggen) overgebragt is.

Wat nu de plaats betreft, daar hy over den Hydaspes in 't ryk van Porus quam; men wil (hoewel mede zonder eenig bewys) dat hy toen in 't ryk van Lahor gekomen zy. Andere beweren, dat Porus in oud Delli (daar men nog een groote marmere pilaar, 't gedenkwaardigste in dat landchap, met een Griekische incriptie, en, zoo zommige daar al mede maar by klampen, ter gedagtenis van Alexanders overwinning, ziet) zyn hof gehouden, en Alexander hem niet verre van daar geslagen heeft.

Dog veel waarschynlyker (alzo oud en nieuw Delli te verre van den Indus leggen) zou Porus in 't ryk van Lahor met zyn hof en leger geweest hebben, gelyk ook die rivier, by de Ouden, zoo men wil, Hydaspes maar heden *Rawey* genaamt, voor Alexander zeer gelegen zou geweest zyn, om zyne schepen, gemaakt van 't hout, dat hy in de gebergten van Sirinaket en Bimber, en hunne bosschen (zoo men voorgeeft) kappen liet, zeer gemakkelyk na den Indus, en zoo verder na den ocean te brengen.

Ja daar zyn'er, die de stad Lahor zelf voor Bucephala, door Alexander aan den Hydaspes gebouwt, houden, om dat zy aan die rivier legt, die zig in den Indus ontlast, en nu *Rawey* genaamt word.

Indien het al de zelve plaats en rivier was, oordeele ik egter de stad Lahor van een veel later aanbouw; buiten dat zy door *Sjab Selim* (gelyk wy in 't leven der Groote Mogols toonen) zoo merkelyk verbeterd is, dat hy die van een slegt nest tot een groote stad, van vierentwintig mylen (zoo men zegt) in haren omtrek, gemaakt heeft. Immers ik geloove daar aan niet meer, dan aan verscheide andere zaken, die de hoogmoedige, en te gelyk

fabuleuze Mohhammedanen, in 't gemeen, en de trotze Mogolders van *Timoer Lenk* (of Tamerlaan) in 't byzonder, daar van opgeven, die, wat zy nog groots, en eenigzins *antycqs*, hier en daar in het ryk vinden, ten eersten aan Alexander den Grooten, of hunnen Sulthân Iskender, toeschryven, schoon hy in die plaats, waar van zy het verhaal doen, nooit geweest is; van hoedanige grollen ik vertrouwe, dat het voornoemde Manuscript van zyn leven, vol is; en dat die historie met de Mohammedaansche Godsdienst, door de Perlianen en Arabiers, in hunne letter en taal eerst en te gelyk daar overgebragt, en dus ook daar na aan de Indianen, (zoo als zy'er nu verhaal van doen) eerst in die taalen medegedeelt, en daar na weer van deze of gene gaauwe Maleyers in hunne taal en letter (zynde mede de Arabische) historiswyze opgesteld zal zyn.

Hier toe moet men ook t'huis brengen die verscheide schoone Obeliscen of grafnaalden, en andere fraaje Oudheden, die men te Delli, de hoofdstadt des Mogols en vooral in oud Delli ziet, een stad, daar men wil, dat 't hof der oude Mogols, en zelf van Porus, van ouds was, en daar nu ook 't graf der Groote Mogols is, by uitstek 't graf van *Homajom* genaamt. Alle welke oudheden (hoewel voor een kenner zeer nieuw en modern) men mede wil, dat van Iskender en de Grieken, opgereggt, en tot zyne gedagtenis dus lang bewaart zyn.

Eenige mylen van Agra (daar de Groote Mogol nu zyn hof hout) legt een stad, *Scandarabade* (gelyk zommige Landbeschryvers qualyk uitdrukken) maar, met zyn regte naam, *Skenderabaad*, dat is, Alexandersstadt, genaamt, in welke plaats ook van ouds wel koningen hun hof gehouden hebben.

Deze, gelyk ook niet de stad Secandera, of maar het dorp Secondra, wat beoosten de rivier van Agra gelegen, willen vele Mooren, onkundig van hunne eigene landzaaken en geschiedenissen, al mede door Alexander of Iskender Dfulcarnajim gebouwt te zyn; dog zy vergiffen zig zelve in den naam zoo zeer niet, als wel in den tyd, om dat'er van de Ouden van twee Alexandria's, door Alexander den Grooten in dat ryk gestigt, iet gemelt, en in de kaart, van zyn Indische tocht gemaakt, een Alexandria vlak in het Noorden, ontrent het Oosten van de rivier Orxantes of Oxus (van de Scythen Sylin genaamt) een rivier, die in de Caspische zee stort, en nog een andere stad van dien zelve naam, in 't Zuidwesten ontrent de mond van den Indus, niet verre van den grooten ocean, gevonden word; behalven dat *Plinius lib. vi. cap. 16.* nog van een Alexandria, op de grenzen van

Zagatai, beneden 't ryk der Bactrianen gelegen, melt; gelyk ook van altaaren en colommen, door Bacchus, Hercules, Semiramis, Cyrus en Alexander den Grooten, ten bewyze dat zy daar geweest zyn, oppereg; maar wat gemeenschap hebben tog die twee steden, de eene om de Noord, en de andere om de Zuid van 't Mogolsche ryk gelegen, met Skenderabaad en Secundra, waar van het eene in 't midden van 't ryk, bewesten Agra, en 't andere niet verre van daar, gelegen is? Immers niet de minste in opzigt van de plaats, behalven, dat zy ook van veel later aanbouw, en yder (zoo men wil) van een byzondere Mohammedaan, Iskender, van hen als een heilige geëert ('t geen hunne Gelerden zeer wel bekend, en van ons ook wel verindagtigt is) gestigt, en dus na hen genaamt zyn. Over welke mislagen men zig te minder in de Mooren verwonderen moet, om dat zy zeer slegte tydkundigen zyn.

De naaktlopende Wyzen, die men wil, dat Alexander in Indiën gezien en gesproken hebbe, zyn aldaar nog, buiten alle tegenpraak, zy werden geen Bramines, maar Jogi's genaamt, en als Heiligen van de Inlanders geëert en onderhouden.

Dog ik heb nooit van hun goude draagbaren, nog van menschen met een oog, met een lange voet, en zonder mond of neus, van hoedanige grollen *Damaichus* en *Megasthenes*, niet weinige opgeven, gehoord. Het is waar dat de Chinezen, by gelykenis van de Europeërs, en voor al van de Hollanders wel zeggen, dat zy maar een oog, dat al de Swarten of Indiaanen, geen oogen, maar dat zy Chinezen alleen 'er twee hebben; maar dat gelykt na zulk fabelschryven immers niet; alzo zy, dus sprekende, daar mede alleen willen te kennen geven, dat de Swarten, na hunne gedagten, geen, en de Hollanders wel eenig, dog dat zy Chinezen 't grootste en fynste begrip hebben.

Daar ziet gy nu 't voornaamste, dat 'er van Alexanders tocht in Indiën te zeggen valt, en hoe weinig licht ons, en den Ouden, by al dat swetzen, ontrent de ware gesteltenis van Indiën gegeven word.

My schiet nog te binnen, dat de koning van *Atsjeb* (of *Atsjien*) op Sumatra, onder anderen van zyne titels, roemt een zoon of zoons zoon van Sulthân Iskender (of koning Alexander) te zyn; even eens als de keizer van Maningcabo zich in 't voornoemde Manifest mede benoemt van zyn bloed te zyn; 't welk zoo 't al waar is, zullen zy yder maar een bastaart van hem wezen, alzo zy in verwe en vel te veel van hem verschilden.

Wy zeiden te voren, dat *Arrianus* en *Plinius*, die nog wel de beste Schryvers zyn, al 't hunne, of uit de schriften van

Megasthenes, of uit die van *Nearchus* en *Onesicritus*, Alexanders reisgezellen, of uit die van *Aristobulus*, of van *Ptolomeus*, Lagus zoon, getrokken hebben, maar moeten 'er byvoegen, dat alle die Schryvers veel leugens en verdigtzelen, van andere hen opgegeven, geloof, en, om wat vremds te schryven, 'er niet minder by verdigt hebben.

Men zegt dat *Pyrrho*, een Atheens Wysgeer, *Anaxarchus* discipel, die in 't jaar der wereld 3670. leefde, al mede na de Persische *Magi*, en na de Indische *Gymnosophisten* naakte Wyzen, of *Jogi's*, gereist is.

Strabo verhaalt *lib. xv.* uit *Apollodorus*, Van de Tochten dat de Syriscne koningen, nazaten van *Seleucus Nicator*, Indiën bestredden, van Pyrrho, Seleucus, en anderen. dog voegt 'er by, dat hy veel strydige en niet wel aannemelyke zaaken opgeeft.

Justinus zegt *lib. xv. cap. 4.* dat *Seleucus* (waarschynelyk *Nicator*) na 't veroveren der Bactrianen, sig ook naar Indiën begeven, en by zyn komst aldaar, bevonden heeft, dat de Inlander al de hoofden, door Alexander den Grooten daar gelaten (ik meende dat hy, volgens *Arrianus*, 'er maar een, dat is, *Porus*, of wel nog een, van *Curtius*, *Sibyrtius* genaamt, gestelt had) doodgeslagen, en dus dat jok van slaverny, niet zoo zeer in waarheid, als maar in schyn, afgeschokt had, aangezien zekere *Sandrocottus* hen, onder dat voorgeven, daar toe wel aangezet, doch, na 't verrigten van dit werk, dit volk weer als slaven aan zich zelve onderworpen had. In die tyd nu, pas na dat *Sandrocottus* (die, zoo *Strabo* uit *Megasthenes* verhaalt, een leger van 400000 man had, en welken *Arrianus* ons bevorens, met de naam van *Androcotus*, van Alexander den Grooten al overwonnen, beschreven had) zich met list weer meester van Indiën gemaakt had, quam *Seleucus* in Indiën, maakte met dezen vorst een verbond, tot opheldering van 't welke *Strabo lib. xv. pag. 498. 20.* nader zegt: dat *Seleucus* al de landen, ontrent den Indus gelegen, aan *Sandrocottus*, met den welken hy verzwagert was, gegeven, en die hem daar voor weder 500 olifanten geschonken heeft, van 't welke nogtans *Plutarch* in 't leven van Alexander den Groot *cap. 108.* eenigzins verschilt.

In zyn *xli.* boek *cap. 6.* spreekt *Justinus* ook van eenen *Eucratides*, een groot En hun bestier en magt over Indiën. man, en koning der Bactrianen, als van eenen, die lang met de Sogdianen, *Dran-gianen* en Indianen geoorlogt, en eindelijk zig aan de Parthen heeft moeten onderwerpen.

Hy zegt ook, dat *Demetrius*, koning der Indianen, hem belegert had, doch dat hy met 300 soldaten 60000 van zyne vyanden, by gedurige uitvallen, over-

overwon, en na vyf maanden zig meester van Indiën maakte, hoewel hy, niet lang daar na, van zyn eigen zoon gedood is.

Ptolomeus Philadelph, zoo *Plinius lib. vi. cap. 17.* zegt, heeft ook *Megasthenes* en *Dionysius* belast naar Indiën te gaan.

Na deze vorsten zie ik by *Strabo lib. II.* dat Ptolomeus Euergetes, die in 't jaar 3714. leefde, door bestel van zyn opzieners over 't roode meir, een half dooden Indiaan, in een schip alleen gevonden, en weer tot zig zelven gekomen, by zig gekregen had, en, na dat hy hem Grieks had laten leeren, van hem verstaan, dat hy met zyn overledene makkers uit Indiën gekomen, daar gestrand, en, zoo de koning hem een ander schip en volk geven wilde, in staat was om hem zyn land in Indiën te wyzen; waar op hy hem niet alleen van al 't noodige verzorgt, maar ook Eudoxus, dog zoo andere willen, den sterkundigen Gnidius, medegegeven had, by welk geval hy, of wel Eudoxus, zoo *Strabo* zegt, zich ook van de gelegenheid, om Indiën te doorzien, bedient heeft. Al welke zaaken nogtans *Strabo* daar na, als zeer onwaarfchynlyk, zelf verwerpt.

Ook verhaalt men, dat die zelve koning, of (op beter grond) Ptolomeus Philadelphus (even eens als dit door Necho, zoo *Herodoot lib. II.* en *IV.* zegt, mede te vergeefs, en maar ten halven, met verlies van 120000 mannen, alleen tot voorzetting van den Indifchen handel ondernomen, en voor hem door koning Sefoftris, gelyk na Necho door Darius den Perfiaan, dog ook vrugteloos bezogt was) getragt heeft, het land tusschen den Nyl en de Roode zee, te doorgraven; maar, hoo rende, dat de zee drie ellén hooger, dan Egypten, was, heeft hy het nieuw retrenchement, 't geen een breedte van 100, een hoogte van 30 voeten, en een lengte van 37 mylen en 400 treden, beslaan zou, gestaakt, waar van de overblyfzels op den weg van Cairo nog eenigzins (zoo men wil) te vinden zyn.

Ook fchynt het my toe, dat de volgende Egyptifche koningen de vaart op Indiën, tot zy van de Romeinen overwonnen zyn, aangehouden hebben.

Men zegt ook, dat *Patrocles*, die in 't jaar 3726. leefde, met een vloot van de koningen Antiochus en Seleucus de zee van Indiën bevaren, en ook daar over gefchreven heeft; welk fchryven van *Strabo* zeer misprezen; maar van *Arrianus* weer hoog geagt word.

Ook zegt men, dat *Daimachus* als gezant van koning Seleucus aan den koning Allitrochades, de zoon van Andracotus, gelyk ook *Megasthenes* aan Andracotus zelf, na Palimbothra, gezonden, en dus niet alleen in Indiën geweest; maar dat

door hem (zoo *Strabo lib. I.* getuigt) daar van ook gefchreven is. Van welke fchryvers men nog dit uit den zelve *lib. II. pag. 23.* hier by voegen moet, dat op hun fchryven niet veel staat te maken is, aangezien zy veel ongeloofelyke dingen, als waaragtige opgeven; behalven dat ook *Eratosthenes* op die zelve plaats van *Strabo* dezen *Patrocles* daarom als ongeloofweerdig verwerpt, om dat hy 1000 ftadien met *Megasthenes*, en wel 8000 met anderen, in 't bepalen van de groote van Indiën verschilt, buiten dat ook *Hipparchus* hem daar in tegenprak, om dat hy, en *Daimachus* verschilden, van hoedanigen voort ook meer andere fchryvers zyn; by welke men *Clitophon* van Rhodus, en *Orthogoras*, mede voegen mag.

Ctesias, die in 't jaar 3560 leefde, fchreef ook over Indiën; dog ik heb hem niet opzet op zyn plaats overgeflagen, en hier aangehaalt, om dat my dacht, dat fabelfchryvers best by een voegden; in hoedanigen rang hy van *Vossius lib. IV. cap. 29. de Idolatria* gestelt, en niet geloofweerdiger, dan de oude Dichters, gehouden word; behalven dat wy te voren uit *Arrianus* een staaltje aangehaalt hebben, waar uit klaar blykt, hoe weinig geloof hy dezen fchryver geeft. Geloof hem nu *Arrianus* niet, die zoo veel nader in tyd was, wy nog veel minder.

Plutarchus maakt, in zyn gesprek over de rivier Hydaspes, gewag van eenen *Chryfermus* boeken over Indiën. *Chryfermus*, die 80 boeken van de gefchiedenissen der Indianen fchreef.

Strabo fchreef op veel plaatzen, en byzonder *lib. XV. Plinius lib. VI.* (gelyk wy hier na toonen zullen, van beiden,) en meer anderen, die wy voorby gaan, mede van Indiën; maar alle deze, behalven de vorige fchryvers, by ons gemelt, hebben zeer veel, de een uit den anderen met leugens met al uitgefchreven, en maar weinige, en zeer geringe waarheden van Indiën, en van al die beroemde tochten, opgegeven; dog met zoo veel tastelyke onwaarheden, en grove verdigtzelen, dat het ons volflagen onmogelyk is, om Indiën in Indiën, na zulken bestek, te zoeken, veel min te vinden. Een maalfroom, waar uit men nooit zou hebben kunnen komen; ten ware wy in later tyden, by de tochten der Portugezen, Engelschen, Franschen, Hollanders en meer andere Europceers, die op Indiën gevaren hebben, ontdekt hadden, hoe valsch en los al 't opgeven der Ouden van Indiën geweest zy. Waarom het te dwazer is op zulke losse berigten der Ouden (gelyk men nog zoo stout doet) even zoo onzekere stellingen, in dier voegen daar op te bouwen, dat men op hun fchryven, als 't in de kraam dient, onverzettelyk blyft staan, en als 't met onze stellingen stuiten zou,

als onwaar verwerpt. Als, by voorbeeld, *Ptolomeus* (een der beste Schryvers nog) stelt het *Promontorium Prasum* op 15 graaden Zuider breedte, en plaatst het verre boven 't eiland *Menuthias*. Nu zyn 'er die 't eerste voor de Kaap der goede Hope, en 't laatste voor 't eiland *Madagascar* houden; dog aangezien die plaatsing van 't *Promontorium Prasum* van *Ptolomeus* op 15 graaden, te veel met de rechte situatie van de Kaap der goede Hope (die op 34¹/₂ graad legt) verschilt, en dit gantsch niet

tot hun oogmerk dienen zou, zoo zegt men maar los weg, dat *Ptolomeus* een misflag op 15 graaden, gelyk wel meermaalen, heeft, niet eens nadenkende, dat het eerste (te weten, dat *Menuthias* juist 't eiland *Madagascar* zyn zou) nog even onzeker en geenzins bewezen is; schoon men geen swarigheid maakt, om een tweede stelling (al even onzeker en zelf met verwerping van 't gene *Ptolomeus* klaar schryft) daar weder op te bouwen.

Z E S D E H O O F D S T U K .

Indische Gezanten, aan de keizers *Augustus* en *Claudius*. De Ouden hebben Indiën niet gekent, en Indiën genoemd, 't geen het niet was. Dien naam gaven zy aan *Syrien*, &c. Aan *Affyrien* en *Persien*. Aan *Ethiopien*. Aan 't *Rooode meir*. En ook aan *Tartaryen*. De Ouden stelden veel uitersten der wereld. Spraken zeer verward van de goederen, die uit Indiën quamen. Wisten ook van zommige speceryen en droguen. *Plinius* verhaalt van Indiën nagespeurt, en zyn feilen aangewezen. Onkunde van *Galerius* en *Dodoneus*, ontrent de kaneel. En van al de Ouden ontrent Indiën. Van de Tochten van *Thomas*, *Bartholomeus*, en meer anderen, naar Indiën. Hoe de kennis van *Ptolomeus*, de Landbeschryver, wegens Indiën geweest is. Verkeerde gedagten der Ouden over 't bewoonen der heete en koude lugtstreeken. Als mede van zommige latere, over de *Antipodes*. Verkeerde meening van zommige wegens 't bezoeken van Indiën na den tyd van *Alexander den Grooten*. Van den Handel en Tochten der *Venetianen*, *Genuezen*, en anderen, naar Indiën. Verscheide Voorzeggingen wegens de komst der *Europcers* in Indiën.

Indische
Gezanten
aan de
keizers
Augustus
en *Claui-*
dus.

IK weet wel, dat door *Strabo lib. xv.* en ook door *Nicolaus Damascenus*, gezegt word, dat in 't leven van keizer *Augustus*, in 't jaar 3979. Gezanten gekomen zyn uit het uiterste Indiën, van de koningen *Pandion* en *Porus*, om zyn vriendschap te zoeken. Waar op *Horatius lib. iv. Od. 14.* ziet, als hy zegt:

----- *Et Indus, te profugus Scythes*
Miratur -----

dat is:

Voor u staat de Indiaan verwondert en verbaast,

En ook de Schythier voorvlugtig met'er haast.

En deze Gezanten zegt *Damascenus* gezien te hebben, en dat een van de zelve overgebleven, genaamt *Zarmonachagas*, een Indiaan, van *Bargola* (dat niemant kent, en in Indiën niet te vinden is) afkomstig, zich te *Atheene* zou verbrandt, of (zoo hy het in zyn griffchrift noemt) na zyne lands wyze zich zelve zou onsterfelyk gemaakt hebben. Zaaken, die men in een Grieksch brief, door *Porus* op perkement geschreven, gelezen, en waar in men verdere verzeekering van zyne vriendschap en agting voor den keizer *Augustus* gevonden zou hebben.

Ja dat 'er by keizer *Claudius* tyd, zoo *Plinius lib. vi. cap. 20.* zegt, ook Gezan-

ten van *Samotra*, verschenen zouden zyn; maar het is zeker, dat de Romeinen toen Indiën in 't gemeen, veel min *Sumatra* in het byzonder (dat men van *Samotra* zoo maar maakt) niet gekent, of ten minsten, na al die voornoemde tochten, zeer weinig uit al die berigten daar van geweten hebben; gelyk wy klaar toonen zullen; niet tegenstaande men van oude penningen van *Sumatra* met olifanten 'er op, na keizer *Aurelianus* tyd geslagen, weet te spreken, en die te vertoonen.

Immers die *Strabo lib. xv.* maar naziet, De Ouden bevinden, hoe veel verschil'er tusschen den hebben Indiën niet gekent, en Indiën genoemd, 't geen het niet was. De Ouden bevinden, hoe veel verschil'er tusschen de Schryvers in zyn tyd, die, in 't jaar van Christus geboorte 24. onder *Tiberius* leefde, over Indiën was; en de verdere Schryvers van dien tyd zouden ons, indien zy 'er zoo netten berigt en kennis, als zommigen zonder eenige grond voor- geven, van gehad hadden, niet rond uit klagen, dat men van Indiën zoodanig geschreven had; dat zy met geene de minste zekerheid iets daar van konden zeggen, en dat Indiën voor hen (gelyk wy by verscheide staaltjens nog toonen zullen) een land, in 't midden van de duisternis gelegen, en hen zoodanig afgemaalt was. Schryven zy dat zelf, die ons hier ontrent licht moesten geven, hoe durven wy dan op 't duister schryven der Ouden in dit stuk nog zoo vast staan?

De Romeinen bezeilden wel met fware vlooten de Middelandfche zee; ook zyn zy onder Augustus de Straat van Gibraltar wel uitgelopen, waar by zy niet alleen de Spaanfche, Fransche en Duitfche ftranden, zelf tot den hoek der Cimbren (nu het Schager rif) toe, maar ook zelf den Noorderocean by Noorwegen tot aan Thule (Fero of wel Hitland, zoo andere willen) ontdekt hebben; dog noit hebben zy haar werk gemaakt, om een nieuwe wereld, of Indiën, te ontdekken, of, om dat wel te kennen, en 't zelve met ernst te bezoeken. Schoon *Plinius* elders zegt, dat zy, van Alexandria, vlooten van 120 zeilen derwaart over 't Roode meir gezonden zouden hebben, en alle jaar die reize met groote winst deden.

Klare blyken gaven de Ouden hier af, dat zy Indiën niet kenden, vermits zy Indiën zeer qualyk noemden, en qualyk plaatsten; dat is, dien naam aan veel landen toeëigenden, die nogtans zeer verre van 't ware Indiën afgelegen waren.

I. Zoo gaven zy den naam van Indiën aan Syrien, Palestina en Fenicien.

Op de strand van Joppe wierd in *Hieronymus* tyd (die in 't jaar van Christus 385. leefde) zekere steen getoont, aan welke Andromeda (zoo men zei) met ketenen vast gelegd was, om van een zee-monster verlonnen te worden, indien zy door Perseus niet gered was.

Dit zegt *Hieronymus* op verscheide plaatsen, en onder anderen ook in het graf-dicht van Paula, de moeder van Eustathius:

Joppen quoque fugientis Jonæ portum, & (ut aliquid perstringam de fabulis Poëtarum) religatæ ad saxum Andromedes spectatricem.

dat is:

Joppe, de haven van den vlugtenden Jonas (en op dat ik ook iets van de fabelen der Dichters doorstryke) de beschouwster van Andromeda aan een Rots gebonden.

Strabo haalt hier af lib. I. pag. 76. ook iet aan, zeggende, dat zommige Ethiopien met Fenicien verwarren, en de zaaken van Andromeda in Joppe stellen voorgevallen te zyn; en lib. xvi. noemt hy dit een Fabel; en geeft 'er reden af.

Nu is het egter bekend, dat de Dichter *Ovidius*, die in keizer Augustus tyd, in 't jaar 384. leefde, in 't I. boek van zyn Vrykonst, vs 53. van haar zegt:

Andromedam Perseus nigris portavit ab Indis.

dat is:

De wakkre Perseus, met Andromeda belden, Bragt haar kloekmoedig van den swartes Indiaan.

En in het iv. boek van zyne Herschepping, in de 18de Fabel, niet eens denkende aan zyne zoo pas van ons bygebragte woor-

den, zegt hy klaar uit, dat zy de dochter van Cefeus, uit Ethiopien was.

By al het welke ik nog voegen moet, dat hy Andromeda in het II. boek van zyn Vrykonst, en in de brief van Saffo als een geele Moorin, beschryft; 't geen met de kleur van een Palestynfche dochter gantsch niet over een quam.

Candida si non sum, placuit Cephæia Perseo Andromedè, patriæ fusca colore suæ.

dat is:

Ben ik niet blank, nogtans bebaagde aan Perseus wel, Vorst Cefeus dochter, naar haar landaart geel van vel.

Doch over 't Ethiopien der Ouden valt mede veel te zeggen, waar over wy nu niet gevoegelyk kunnen handelen, alzoo ons dat te ver buiten ons bestek vervoe- ren zou.

II. Zy gaven den naam van Indiën ook Aan Assyrien en Persien; en dit deden, die onder de Ouden nog eenigzins nauwkeurig van Indiën schreven; waar by zy 't zelve ook niet verder, dan Mesopotamien en Persien, uitstrekten.

Dus noemt *Ovidius*, in II. boek en 5de Dicht van zyn Minnedichten, het elpenbeen Assyrisch, hoewel hy 'er Indisch, 't welk het beste was, en meest van daar quam, door verfont.

Aut quod, ne longis slavescere possit ab annis, Mæonis Assyrium fæmina tinxit ebur.

dat is:

't Assyrisch elpenbeen, het geen wel eer een vrouw

Uit Lydien door konst, gelyk een ander leven Gewoon was door de verw van carmozyn te geven,

Eer 't geel werd, en zyn kleur daar door verliezen zou.

Dus spreekt hy ook in 't V. boek van zyne Herschepping, Fab. I. van eenen Lycabas, den Assyrier.

Hunc ubi fædatus jactantem in sanguine vultus Assyrius vidit Lycabas, junctissimus illi.

dat is:

Na dat hem Lycabas, de Assyrier, in bloed Had wenteland' gezien, en met gelookene oogen.

Door welk woord Assyrier hy hier, of eenen Indiaan, gelyk hy Atys in die zelve Fabel beschryft, of wel, zoo andere meenen, eenen Syrier, verstaat, en dus, hoe men het ook opvat, het een voor het andere neemt. Dus noemt *Herodoot* lib. III. Kadytes in Syrien, een stad der Assyriërs, die Palestynen hedensdaags genaamt worden.

Dat zy nu de naam van Syriers en Assyriërs veelyds dooreen mengden, quam daar van daan, om dat Tyrus in het He-

breeuws *ἡ Τζοερ*, en de Tyriërs daar na *Hatztzoerim*, en dus wel, by agterlating van de *H*, *Azzurim*, waar van men dus ook wel Assyriërs maken kon, genaamt wierden; hoewel de Assyriërs, die over de rivier de Tigris lagen, by de Hebreërs zeer klaar door de letrer *ῥ* of *S* onderscheiden, en *Assurim*, van Assur, genaamt wierden; daar het ander woord met een *z* of *Z* geschreven werd, en van 't woord *Tzoer*, en niet van Assur, atkomstig, daar by dan ook licht de een Assyriër van den anderen te onderscheiden, was; hoewel dit aan veele Ouden stoffe van dwaling en verwarring gegeven heeft.

Herodoot zegt *lib. vii.* dat de Assyriërs van de Grieken, Syriërs; maar van de Barbaren (dat is, de Perſianen) Assyriërs genaamt wierden.

Even zoo dwaalden zy ook in het plaatsen en noemen, zoo van de landen, als van bergen en rivieren, daar in gelegen.

Ethicus plaatst den Tigris, een rivier in Mesopotamien, in Ethiopien.

Josephus zegt in zyn *Joodsche Oudheden*, in 't I. boek, in 't 1ste hoofdstuk, dat de Tigris en Euphraat beide in de Roode zee vallen; daar 't nogtans zeker is, dat zy, by Wafet, in Chaldea, met malkanderen vereenigt, ontrent de stad Balsara, in de Perſische golf storten.

Nicephorus noemt Adiabene, dat in Assyrien, boven Armenien, lag, een Indisch landschap, even, gelyk *Theophilus*, een Assyriër zynde, een Indiaan genaamt word.

Elymais, in Mesopotamien gelegen, plaatst *Epiphanius* in *Anachor. Num. 58.* in Ethiopien.

Memnon, een Perſiaan, uit zyn vaderland, na den Trojaanschen oorlog getrokken, noemt de Grieksche Dichter *Pindarus* (die in de 76ste *Olympias*, of in 't jaar 3440. leefde) *πῦρ Ἰθίοπα*, eenen Ethiopier.

Hesiodus, een Siciliaansch Dichter, die in 't jaar 3140. bloeide, noemt dien zelve Perſiaanschen held, koning der Ethiopiers, in zyn *Theog.*

Τὴν δὲ τῆς Μέρνονα χαλκοχόρου
Ἀθίοπα βασιλέα -----

dat is:

*Auroor heeft aan Titboon vorst Memnon
voorgebragt:*

*Die, met zyn kop'ren helm gedekt, de woeste
Moorèn
Gebood als koning -----*

Zoo komt hy ook by *Pausanias* in *Phocic. of lib. x.* voor.

Herzycbius, den berg Zagrus daar mede plaatsende, noemt die *Ἐθίοπος Ἀθίοπα* eenen berg der Ethiopiers.

Herodoot zegt *lib. I.* dat de Cappadociërs ook van de Grieken Syriërs genaamt wierden.

Zy stelden, dat Atlas, Japetus zoon,

over het uiterste der wereld, en de Westzee, koning was, en dat men ook daar ontrent de hoven der Hesperides met hunne goude appelen had; gelyk by *Ovidius* in 't iv. boek van zyn *Herſcheping*, *Fab. 17.* vs 632. vergeleken met vs 637. te zien is.

Maar vraagt men nu, waar zy die hoven eigentlyk plaatsten, zommige stelden die in het Tingitaansch Mauritanië, dog de meesten, in de landstreek van Cyrene; waar over men *Strabo lib. xvii.* en *Plinius lib. v. cap. 5.* nazien kan.

III. Den naam van Indië gaven zy ook Aan Ethiopien.

Virgilius, in 't iv. boek van zyn *Landbouwgedichten*, zegt van den oorspronk des Nyls, vs 293.

Usque coloratis Annis devexus ab Indis.

dat is:

*De vloed, die neerstroomt van de taanige
Indiaanen.*

Door welke Indianen hy egter geen andere landslieden, dan de Ethiopiers, in wier land de Nyl zynen oorspronk had, verstaan kan.

Juba, koning van Mauritanië, van de Ethiopiers schryvende, noemt hen ook Indiaanen.

Gelyk zy nu Assyrië wel eens Indië noemden, alzoo betrokken zy Chaldea, in Assyrië, wel eens onder Ethiopien. Wy zien het by *Tacitus lib. v. Hist.* daar hy, van der Joden oudheid, zegt: *Eos Ethiopum prolem fuisse, quorum majores ab Ur Chaldaeorum provenisse cognoscimus.* dat is, dat zy nazaten der Ethiopiers waren, welke voorouders wy weten, dat van Ur der Chaldeen afkomstig zyn.

En zoo zegt *Strabo lib. I.* dat Fenicië zelf van zommigen Ethiopien genaamt word. Waar op ook de woorden van *Homerus* in zyn *Odyss. lib. iv.* vs 81. schynen te slaan, als Menelaus de Ethiopiers en Sidoniërs by een voegt:

Ἄθιοπας δ' Ἰθίοπος καὶ Σιδονίης καὶ Ἐρεμβέας

dat is:

*'k Heb de Sidoniërs en Mooren gaan bezoeken,
En ook de Erembers, en veel afgelegen hoeken.*

Dus ziet men den zelve Dichter in zyn v. boek de Ethiopiers niet ver van Pheacia, een eiland in de Jonische zee, plaatsen in het 276 vs.

Dus spreekt *Augustinus*, in *Mirabilib. S. Script.*, ook van een Indië, 't geen aan Ethiopien paakt.

Ook stelt *Homerus* een tweederlei Ethiopien; het eene, in 't Oosten, daar de zon opgaat, en het andere, in Libyë of Africa, daar de zon neerdaalt. Dit zyn zyn eigen woorden, in 't I. boek van zyn *Odyss.* vs 291. daar hy van Ulyſſes zegt:

Αλλ' ὁ μὲν αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ' ἔοντας
(Αἰθίοπας τοὶ διχθὰ δειδαίεται, εσχάτοι ἀνδρῶν,
Οἱ μὲν δυσσομένῃ ὑπερίοτος, οἱ δ' ἀνιόντος)

dat is:

*Den Ethiopiër had hy daar ook gezien,
De Mooren, wel het verft van allen afgelegen,
Ten Oosten wel ten deel gewoon, ten deele tegen
Het Westen, met beleid de volken te gebien.*

Dus schryft *Herodoot* ook van een tweederlei Ethiopien *lib. vii.* daar hy van *Xerxes* leger sprekende, zommige Ethiopiers boven of agter Egypten, dog d'anderen in 't Oosten plaatst, welke laatste men onder de Indianen telde, om dat zy, zoo men voorgeeft, van den Indus verhuizen- de, zig onder den Egyptischen koning *Amenophis* ontrent Egypten nederzette- den. Ook stelt hy 't onderscheid tusschen die tweederlei Mooren daar in, dat de laatste in stem en hair (alzo 't hunne regt en dat der Libyische Mooren gekrult was) van de eerste alleen verschilden. Hier van is 't, dat *Dion*, daar hy van die Indiaan- sche Ambassade aan keizer *Trajaan* melt, ook zegt, dat die volkeren ook wel Ooster- Ethiopiers genaamt worden.

Ja, 't geen nog verder gaat, het is zeer waarfchynelyk, dat *Herodoot lib. iii.* van de Mooren, die ontrent Egypten wonen, sprekende, door de Indianen, die hy daar de Kalandische Indianen noemt, al mede maar nabuuren van deze Ethiopiers ver- staat, alzo hy zegt, dat die Mooren, en zy, aan *Cambyses*, om het derde jaar, twee hondert pak ebbenhout, vyf moorsche kinderen, en twintig groote olifantstanden, goederen in en ontrent Ethiopien vallen- de, ten geschenke bragten.

Virgilius, in 't vi. boek van zyn *Æn.* van *Augustus* sprekende, zegt:

---- *Super Æ Garamantas Æ Indos
Proferet Imperium. -----*

dat is:

Ver boven Indiën, voorby de Garamanten.

De Garamanten zyn een soort van *Liby- ers*, die wat boven de *Nafamonen* na het Zuiden wonen, zoo *Herodoot lib. iv.* zegt; by deze nu, als of zy nabuuren waren, plaatst hy de Indianen, toonende dus klaar, wat voor een soort van *India- nen* hy daar meent, maar te gelyk ook dien naam aan volkeren gevende, die zeer verre van *Indien* af gelegen waren, en aan welke de zelve geenzins toequam.

Hierom is 't ook, dat de *Chaldeefche* Uitlegger die plaats *Zephan. 3: 10.* van de rivieren der Mooren, van de rivier der *Indiaanen* vertaalt.

Dog *Strabo lib. I. pag. 62.* verstaat door Ethiopiers allen, die van 't Oosten tot 't Westen langs de stranden van den oceaan woonden; 't geen een groot licht geeft aan veele plaatzen van deze en gene

Schryvers, daar zy van de Ethiopiers of Mooren anders zeer onverstaanbaar spre- ken. Dus kan men dan ook ligt begry- pen, als *Homerus* in zyn *Odyss.* de *Ethi- opiers*, in zyn v. boek *ψs 270.* ontrent de bergen der *Solymen* (een volk, ontrent *Pifidien* en *Lycien*, by den berg *Taurus*) aldus plaatst:

Τὸν δ' ἐξ αἰθίοπων ἀνίων κρείων ἐνοσίχθων
Τηλόθεν ἐκ σολύμων ὄρειων ἴδεν ἔισατο γὰρ ὅς
Πόντον ἐπιπλέειν -----

dat is:

*De magtige Neptuins, pas weer te rug gekeert
Uit Moorenland, zag hem * van verre van * Ulysses.
de bergen*

*Der Solymen de zee vast klieven, en hem tergen,
't Geen hem die God wel haast door stormen
heeft verleert.*

IV. De Ouden noemden het Roode meir ook al *Indien*; behalven dat zy het ook zomtyds met de golf van *Persien*, even of die twee zoo verre van een gele- gen *Inhammen* maar een en de zelve wa- ren, verwarden, of wel in tweeën ver- deelden; daar nogtans geheel *Arabien* 'er tusschen beiden legt; van welke nabyheid egter die mislag buiten twyffel voortge- komen is.

De Grieken noemden deze zee de *Ery- threesche*, na koning *Erythras*, de zoon van *Perseus* en *Andromeda*, die op een eiland in 't Roode meir, *Ogyris* genaamt, begraven is, daar nogtans andere zyne be- graafplaats in de *Persiaansche* golf stelden. De *Latynen*, dezen naam van de *Erythree- sche* zee lezende, meenden vast; dat die van het Grieks woord *Ἐρυθρός Eruthros*, dat rood beteekent, en dierhalven, na die kleur, de Roode zee genaamt was, na welke valsche meening zy egter dien naam daar zy anders de zee van *Erythras* heeten moest, behouden heeft; hoewel 'er ook zyn, die meenen, dat die zee de Roode, na eenige roode koraalboomkens, of ook wel na eenige roode wormkens, door de reisgezellen van *Jacob Mabu* in 't jaar 1598. daar in gezien, genaamt zy.

Om dat nu *Persien*, en die Golf, niet verre van *Indien* lag, en om dat dit Ryk zig ook tot den *Indus* uitstrekt, geschiedt het, dat dit ook veelyds, dan eens met *Indien*, dan eens met het Roode meir, daar het ook niet verre af lag, verwacht wierd.

Plinius en *Mela*, noemen de Roode zee, de *Indische*; *Herodoot lib. I.* de *Persische* Golf de Roode zee, zeggende, dat de *Eufraat* in de Roode zee stort, ('t geen alleen van het qualyk plaatzen van 't roode meir komt) ook noemt hy 't Roode meir *lib. II.* en *IV.* de *Zuidzee*, en de *Persische* zee; en *Dionysius* (dat nog best is) de *Ethiopische*.

Daar zyn Schryvers, die ('t geen nog verder buiten 't spoor is) deze zee tusschen

Taprobana en Africa plaatsen. Hoe zy dat vast maken zullen, is onbegrypelyk, ten ware zy ons 't Gelukkig Arabien voor Taprobana in de vijfde konden douwen.

Strabo begrypt elders deze zee onder de Atlantische, 't geen wel een gezonde sprong is, volgens welke hy de Indische zee (als hy 't zoo begrypen wil) al mede de Atlantische zou kunnen noemen, voor zoo verre men van de eene al mede in de andere komt.

Dionysius Perieg. spreekt ook elders van de *Σάβαι Sabai*, of de Sabeen in Indien; daar nogtans de Sabeen, niet in Indien, maar in Arabien, en ontrent het Roode meir, hunne woonplaats hadden.

Seneca zegt van de rivier den Tigris:

Tepidum rubenti Tigrin immiscet freto.

dat is:

Den laauwen Tigris met het Roode meir vermengt.

Men ziet daar, hoe hy die rivier, die in Mesopotamien was, en zig in de Golf van Persien ontlastte, beschryft, als of zy in 't Roode meir, dat'er verre af lag, zich uitstortte; gelyk wy dit bevorens ook van *Josephus* aangewezen hebben.

Eustathius zegt op die zelve grond ook, dat de Roode zee tot Indiën behoort.

Josephus zegt ook *lib. I. Antiq. Judaic. cap. 6.* dat Joktans thien zoonen, van de rivier Cophenus af, die in Indiën is, tot aan Assyrien zich uitstrekten.

Nu is het wel waar, dat *Plinius lib. vi. cap. 23. Mela lib. iii. cap. 7. Arrianus lib. iv. § 22.* van die rivier, als in Indiën gelegen, spreken; maar het is ook zeker, dat Joktans zoonen (gelyk over Havila en Ophir, reeds getoont is) in 't Gelukkig Arabien, en in Ophir, niet verre van Saba, en by de Cassaniten, gewoon hebben; en dus blykt dan, dat dit Indiën, en die Indische rivier Cophen, waar van *Josephus* sprak, al mede niet verre van 't Roode meir gelegen was, en dus, by wat verder voortgang, of wyder uitsprong, aan 't land van Syrien en Fenicien, paalde; hoedanig hy ook op die zelve grond elders zegt, dat Indiën aan Egypten grenst.

Ovidius spreekt in het *iii.* boek van zyn Almanach van den wierookryken Indiaan, zeggende tot Bacchus:

Sithonas, & Scythicos longum est narrare triumphos,

Et domitas gentes, thurifer Inde, tuas.

dat is, na Hoogvliets vertalinge,

'k Zal al uw krygstrofëen niet tellen op myn snaaren,

Hoe gy de Traciërs en Tartars en het land Der Indiaanen, ryk van wierook, hebt vermant.

Nu is yder bekend, dat de wierook (im-

mers die de Ouden kenden) alleen in Arabien viel. Waar uit dan blykt, dat hy door dien vierookryken Indiaan, geen anderen dan den Arabier, verstaat. Dat nu de Grieken en Latynen de Arabiers, en de volkeren ontrent 't Roode meir, Indianen noemden, is geen wonder, dewyl beide deze volkeren met de Indianen, en die weer met hen, hunne Waaren verhandelden, en zatnen als volkeren van het Oosten aangemerkt wierden; zonder dat zy die zoo niet, als wel behoorde, van den anderen wisten te onderscheiden. En hier van daan is het, dat de Ouden alle de landen, zoo wel beneden, als boven het Roode meir, Indien noemden.

Pausanias lib. vi. Eliac. prior. (dat nog al verder gaat) plaatst de Seres der Ouden (of de Chinezen) ontrent de zyden van het Roode meir, en niet verre van Ethiopien.

Om dan de gedagten der Ouden het naaste uit te drukken, moet men zeggen, dat Indiën, daar zy af spraken, niet anders dan het Gelukkig Arabien, en het land daar ontrent, geweest zy.

V. Gaven de Ouden den naam van Indiën ook wel aan Tartaryen; een misflag die by sommigen hedensdaags nog wel gevonden word. En ook aan Tartaryen.

Dus noemt *Suidas* de Scythen elders Indiaanen.

Herodoot zegt in zyn *iv.* boek, *de Scythen, die binnen de gracht (ontrent den Bosphorus) woonen, voeren oorlog op het ys, en waaren met wagens over zee tot aan de Indiaanen.* Dit zal inimers al mede maar een soort van Europeische Tartaren zyn.

In zyn *vii.* boek spreekt hy van Indianen in Xerxes leger, dewelke houte kleeren, riete bogen, en riete schichten, met yzer beslagen, hadden; maar waar zy 't huis hoorden, blykt daar niet.

Plinius verhaalt *lib. II. cap. 67.* uit *Cornelius Nepos*, dat'er eertyds zekere vermaarde vaart om den Noord geweest is, ten bewyze van het welke hy bybrengt, dat aan *Q. Metellus Celer*, te dier tyd wel Borgermeester nevens *C. Afranius*, dog ook Stadthouder van Vrankryk zynde, van den koning der Suaben eenige Indiaanen geschonken waren, die, uit Indiën ten handel gevaren, door storm en onweder in Duitsland vervallen waren.

Door dit Duitsland, verstaat hy zekerlyk dat deel van Duitsland, daar de Wezer en de Elve (tot hoe verre zich van ouds 't gebied der Swaben uitstreckte) in de Noordzee storten.

Vraagt men nu, van waar deze Indiaanen, en hoe zy daar verzeilt quamen? Het waarschynlykste is, dat zy van het Noorden gekomen, en dat het Tartaren geweest zyn, die van gene zyde van kaap *Tabin* (by *Plinius jugum Tabin* genaamt) daar

daar by ongeval uit Moscovien, of wel van Astrakan, aangedreven zyn; een stad aan de rivier de Wolga, daar men Tarters heeft, die nu en dan al mede Indiaanen genoemt worden; gelyk *Cornelis de Bruin* dit in zyn laatste Tractaat, wegens zyn reize door Moscovien, Perfien, &c. naar Indiën, fol. 92. getuigt.

Het zouden ook wel Tarters, zeer na aan Cathay, of China, palende, kunnen geweest zyn, alzo de ervarenheid geleert heeft, dat de Russen en Samoeden, door een naauwe opmerking op de zee-boven kaap Tabin (die de Oude Cimbren de doode zee, om hare stilte, noemden) de zelve in de stille tyd, en als zy niet bevrozen is, niet alleen weten te bevaren, maar ook die reize in weinig dagen af leggen.

Konnen dit de Russen en Samoeden, waarom zouden de Tarters, nabuuren der Indiaanen, met welke zy zoo lang gehandelt hebben, dit ook niet kunnen doen; en wel te meer, dewyl men in later tyden klaar ontdekt heeft, dat men uit Moscovien, zelf ook te land, tot in China, gereift heeft.

Immers ik ben van oordeel, dat de Russen van die vaart grondige kennis hebben, of altoos als zy maar willen, wel kunnen hebben, maar dat zy die voor zich zelve, en die vaart voor andere verborgen houden; van welke, indien wy die zoo wel, als zy kenden, wy te beter de mogelijkheid zouden kunnen aanwyzen, hoe deze Indiaanen, of Tartaren, in het ryk der Swaben vervallen zyn.

Dien de zaaken van Moscovien eenigzins bekend zyn, zal ook weten, dat in 't jaar 1653. een Moscovisch Ambassadeur, *Kneez Theodorus Jacowits Boicow*, van Tobolsk, de Hoofdstadt van Siberien, te land naar China gereift, en dat die reize in vier maanden door kooplieden van Moscouw gedaan is.

Hier by kan men op nog zekerder gronden voegen de reize van de Heer *Evert Ysbrand Ides*, die, na dat'er in 't jaar 1689. den 3 September, een vrede tusschen den Czaar en Keizer van China gesloten, en de weg door gedurige ontdekkingen en handelingen der Moscoviten met de Chinezen nu volkomen bekend geworden was, als Gezant, uit naam van Czaar *Peter Alexewits*, in 't jaar 1692. na China vertrok, gelyk door den weg, by hem gehouden, uit een Kaart daar van opgestelt, en uit aantekeningen van de Heer *Nicolaas Witzen*, in zyn leven Burgermeester van Amsterdam, en Bewindhebber der Oostindische Maatschappy aldaar, verbeterd, klaar na te speuren, en daar uit de mogelijkheid van 't voornoemde vervallen van Tarters in de Noordzee zeer ligt af te nemen is.

Ook zegt *Cornelis de Bruin* in zyne voornoemde reize, fol. 88. dat men te Astrakan niet alleen de ingeboornen en andere Tartaren, daar woonende, Indiaanen noemt; maar dat men daar zelf ook wel Armeniers, en ware Indiaanen; heeft, hoedanige daar in vroeger tyden ook zullen of konnen geweest zyn, en die zoo door storm in Duitsland zouden konnen wezen afgedwaalt.

Uit al het welke dan zeer klaar blykt, in hoe wyden beteekenis de Ouden Indien, en de Indiaanen, genomen, en hoe wild en verward, zy daar van na hunne duistere kennis gesproken hebben.

Het verdient ook grootelyks zyne verwondering, dat zy, niet tegenstaande al hun licht, nogtans zoo menigerlei uitersten van de wereld gestelt hebben.

Dus stelden zy Gades, noemende dat het uiterste, en als buiten de wereld gebouwt, hoedanig'er *Plinius lib. v. cap. 19.* af spreekt. En zoo zegt *Juvenalis* in zyn x. Schimpdicht:

*Omnibus in terris quæ sunt a Gadibus usque
Auroram & Gangem -----*

dat is:

*De gantsche wereld door in alle lugt en landen,
Van 't verre Gades af tot Ganges rijke stranden.*

Horatius stelt elders de Arabiers, als woonende in het uiterste der wereld, voor.

*Quid Maris extremos Arabas ditantis &
Indos.*

dat is, na onze uitbreiding,

*Zal ik hier spreken van de zee, den Arabier
Het allerverste van de volken afgelegen
Verrykende, die aan den Indiaan haar zegen
Neerstroomt in zynen schoot, zoo mild als
een rivier.*

Dan stelden zy weer de Britten, als aan 't einde der aarde woonende, hoedanig *Horatius lib. I. Ode 35.* 'er af spreekt:

*Serves iturum Cæsarem in ultimos
Orbis Britannos -----*

dat is:

*Bewaar toch Cæsar, die zig wil op reis be-
geven
Naar de Brittanjers, die aan 't eind der we-
reld leven.*

Van welke Brittaniers men egter ook weet, dat zy by *Julius Cæsars* tyd der Romeinen eerst bekend, en onderworpen wierden.

Dan stelt de zelve *Horatius* in 't I. boek zyner Brieven, in de 1te Brief wederom de Indiaanen, gelyk in de pas aangehaalde plaats met de Arabiers te zamen, ook in die zelve rang alleen, voor:

Impiger extremos currit Mercator ad Indos.

dat is:

*De wakkre koopman, durft kloekmoediglyk
bezoeken
Den Indiaan, tot aan de verſte wereldsboeken.*

Vingilius ſpreekt, in 't I: boek van zyn Landbouwgedichten, van Thule als de uiterſte grens:

----- *Tibi ſerviat ultima Thule.*

dat is:

Dat 't vergelegen Thule u eindelyk mag dienen.

In zyn VIII. Herdersdicht, ſpreekt hy weer van de Garamanten aldus:

Iſmarus aut Rhodope aut extremi Garamantes.

dat is:

Iſmaar, of Rhodope of de verſte Garamanten.

En dit beveſtigt de zelve Dichter *lib. vi. Aeneid.* dog voegt daar weer de Indiaanen dus by hen:

----- *Super & Garamantas & Indos
Proferet Imperium.* -----

Homerus noemt in 't I. boek van zyn *Odyſſ.* vs 30. de Ethiopiers, ἑσχατοὶ ἀνθρώπων dat is: *de uiterſte der menſchen.* En in 't IV. boek melt hy van Menelaus, dat hy ſtont gezonden te werden door de Goden na 't Elyziſch veld, en na de einden der aarde; over welke woorden *Strabo lib. III. pag. 270.* zegt, dat dit te *Tartessus* in Spanjen was.

Dan ſpraken zy weer van Cernè, 't geen het uiterſte, gelyk wy elders toonen, genaamt wierd, om dat dit eiland het uiterſte van de Colonien der Feniciers aan die kant, ontrent de kolommen van *Hercules*, was. Dan noemden zy weer het land, dat *Atlas* koning van Mauritanien beheerſchte, het uiterſte, gelyk by *Ovidius*, in 't IV. boek van zyne *Herſchepping Fab. 17.* te lezen is.

Herodoot, die 400 jaaren na *Homerus* leefde, *lib. III.* *Cambyſes* als zeer vertoornt tegen de Mooren, of Ethiopiers, die ontrent Egypten lagen, invoerende, zegt, dat hy tegen de zelve uitrok, zonder overſlag te maken, dat hy aan de uiterſte einden des aardbodems zig te velde begeven zou.

En dus verwarden zy alles zoo onverſtaanbaar door malkanderen, dat het of met de berigten en tochten, voor hen open gelegd, of wel met hun eigen ſchryven, zeer ſcheen te ſtryden.

Ook is het te verwonderen, dat de Romeinen, die in de tyd van *Craſſus* en *Cassius*, tegen de Parthen oorlogden, en die in *Augustus* tyd over hen; en andere volkeren, tot aan den *Euphraat*, heerſchten, noit geen tochten na het eigentlyke Indien, daar zoo na by, gedaan hebben, daar nogtans de Dichters in hunne wen-

ſchen en voorzeggingen over dien keizer zoo breed van Indien, en de Garamanten (gelyk wy te voren zagen) hebben geſproken; behalven dat *Lucullus* overwinning van *Mithridates*, en de daar op gevolgde oorlogen met *Tigranes*, koning van Armenien, tot nadere ontdekking van Indien veel aanleiding konde gegeven hebben.

Maar indien wy eens letten, hoedanig de Ouden van de zaaken, die uit Indien quamen, geſproken, en welke goederen en zeldzaamheden, zy van daar gekregen hebben, zullen wy uit dat weinige, weder veele klare blyken van hunne groote onkunde in de Indiſche zaaken aan de hand krygen.

Horatius zegt *lib. III. Ode 24.*

Theſauris Arabum, & divitis Indie.

dat is:

Den ſchat van Arabier, en ryken Indiaan.

De Hebreëen, die voor *Salomons* tocht na *Ofir* van geen ivoir wiſten, kregen daar door eerſt kennis van elpenbeen, en van 't goud van *Ofir*; dat de Rabbynen, onder de zeven ſoorten van goud, voor het beſte opgeven.

Wat het ivoir betreft, dat noemden de Hebreëen dan eens קרנות שן *karnooth ſcheen*; dat is, *hoornen van elpenbeen*, of eigentlyk *hoornen des tands*, gelyk wy dat *Ezech. 27: 15.* en nergens meer ontmoeten.

Dan noemden zy het שן הים *ſcheen habbiem*, dat is, *tand der olifanten*, of wel שן *ſcheen*, een tand, alleen.

Plinius zegt *lib. VIII. cap. 3.* dat *Juba*, koning van Mauritanien, die tanden ook hoornen noemt, gelyk *Varro lib. VI. de Ling. Lat.* en met hem *Pausanias lib. V.* zeggende dat het ivoir van de horens, en niet van de tanden komt; een klaar bewys dat hy noit dit dier gezien heeft; gelyk nader *lib. I.* af te nemen is, daar hy rond uit zegt, dat het ivoir lang voor het dier zelfs bekend was.

Strabo melt *lib. XVI.* dat zy geen gewrigten hebben, en zich niet buigen konnen. Van al het welke het tegendeel dagelyks bevonden word.

Dus noemt *Camerarius*, nevens meer anderen, de tanden ook horens; doch *Aristoteles lib. III. de part. Animal.* *Herodoot* en *Plinius lib. VIII. cap. 3.* noemen ze tanden; welke naam men 'er nog aan geeft, hoewel die ſtoffe meer een hoorn dan een tand ſchynt, alzo zy niet uit de kaaken, maar uit het bekkeneel voortkomt. Ook vint men die maar in de mannekens, en niet in de wyfkens. Immers, dit is 't gevoelen van de Heer *Ludolf*, en andere Geleerden.

Homerus ſpreekt in zyn *Iliad.* in 't IV. boek

boek vs 151. wel van 'tivoir, toonende, dat het in zyn tyd al geverwt wierd:

Ὡς δ' ὅτε τις τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικη κίβη
Μηροῦς ἢ κάσιρα, παρῆτον ἐμμέναι ἴππων

dat is:

Gelyk of ecne vrouw 't ivoir, om tot de kaaken
Der paarden, en tot haar aanzienlyk
hoofdieraad

Te dienen, had geverwt met purper dat men
maken

Kon op zyn Carisch, of Meomsch, voor
't gewaad.

Maar nergens leeft men by dien Dichter van den Olifant zelf in 'tbyzonder.

Horatius spreekt lib. II. Epist. I. ('t geen al vry wonder is) van een witten olifant; van welke Aelianus lib. III. cap. 36. zegt, dat zy zelden gevonden worden.

Men moet hier egter by voegen, dat zy 't ivoir niet alleen uit Indien, maar ook nevens het dier zelf, uit Africa, en wel uit Libyen, volgens Athen. lib. I. kregen; met dat onderscheid nogtans, dat zy 't Indisch ivoir voor het schoonste, en die olifanten voor de grootste; en de beste in den oorlog, hielden, dewyl die 22 mannen voeren konden; en daarom is het; dat de Dichters meest van het Indisch ivoir spraken.

Van de Ganges, en den Indus, de twee grootste rivieren van Indien, spraken zy veel, dog mede zeer wild en verward, mengende veele fabelen onder weinig waarheden, die eenig licht aan de zaak zelf konden geven.

Dus plaatst Ptolomeus, die nog een van de besten is, den Ganges in Taprobana, 't welk hy nogtans by de kaap Comoryn stelt.

Herodoot lib. III. van de Indiaanen sprekende, geeft'er ons dit van op: De Indiaanen, ten minsten die tot onze kennis gekomen zyn, en waar van iets zekers verhaalt word, zyn de eerste volken, die in Ase na den dageraad, en opgang der zonne wonen. Sommige Indiaansche volken zyn veeboeders, andere niet. Ider schuitje by hen is van een eenig lit van een riet gemaakt. Als iemand van huone bloedverwanten ziek is, word hy, in weerwil, en schoon hy 't loochent, de man van de mannen, de vrouw van de vrouwen, gedoodt; zoo word hy ook, die tot hoogen ouderdom gekomen is, omgebragt en opgegeten. In veriv zyn zy de Mooren gelyk, hoewel hun zaad niet wit maar swart, gelyk de kleur des lichaams, is. De Mooren schieten ook zulken zaad uit. Deze Indianen leggen verre van de Perlianen, en na 't Zuiden, zoo dat zy Darius geenzins onderdanig waren.

Yder reden, die hy daar opstelt, is niet zonder een grove misflag; want hoedaigne Indianen hy daar ook meent, zoo

is 'tzeker, dat zy de eerste volken van 't Oosten niet konnen zyn, alzoohy ze daar na, als na 't Zuiden in opzigt van Perlien leggende, beschryft. Wie heeft ook oit van schuitjens der Indianen van een lid van een riet, wie oit van hen gehoord, dat zy hunne vrienden, tot ouderdom gekomen, dooden en opeten, of dat hun zaad, en dat der Mooren, swart is, een versierzel zonder eenige grond: want is hun bloed, waar uit het zaad gemaakt word, rood, gelyk het onze; en is de melk uit de borsten der vrouwen wit, om wat reden zou dan haar zaad anders, dan 't onze, zyn?

In dat zelve boek zegt die Schryver van de Indianen verder: Onder de andere Indianen zyn de srydbaarste, die nevens de Baetrianen woonen, en voornamentlyk die om 't goud gezonden worden. De andere Indianen grenzen aan de stad Kaspatyrus, en aan 't geweest Paktyas, en woonen na 't Noorden. De morgenzon valt by die volken 't allerbeest, en niet gelyk by andere volken, daar de zon 's namiddags allerbeest is. 's Namiddags is de zon daar zoo, als op andere plaatzen de morgenzon, daar na word zy allenskens kouder, tot datze ondergaat, en dan is het zeer koud.

Het alleruiterste der bewoonde gewesten na 't Oosten is Indiën; alwaar de viervoetige dieren en vogelen, veel grooter vallen dan in andere landen; uitgenomen de Niseische paarden; want deze mogen tegen de Medische in groote niet op.

Hier spreekt hy weer van Indianen, die neffens de Baetrianen woonen, die immers van de Indianen by iemand konnen doorgaan. Dan spreekt hy weer van andere Indianen, grenzende aan de stad Kaspatyrus, aan 't geweest Paktyas, in 't Noorden gelegen, een beschryving op welke geen Landbeschryver of Landkenner oit te regt raken zou; en vooral zou hy in Indiën niet vinden eenige volken, daar de morgenzon 't heest valt, en daar de namiddagzon minder dan die, of daar het, na zons ondergang, zeer koud is. Indiën is ook geenzins het alleruiterste der bewoonde gewesten; maar nog allerbepottelykst, is dat hy van de viervoetige dieren en vogelen in dat Indiën beschryft, vermits men by geen ander Schryver daar oit van las, nog by geen Bereizer van gantsch Indiën daar oit af hoorde. Lib. IV. zegt hy, dat Afien tot aan Indiën bewoont word, maar dat de plaatzen achter Afien woest en onbewoont zyn. Zoo schreef noit een kenner van dat land, maar wel yemant die Indiën niet kent.

Zy spraken nu en dan ook van eenige vogels. In de Heilige Schrift lezen wy 1 Reg. 10: 22. van pauwen, by andere papegajen vertaalt. En van deze lezen wy by Curtius lib. IX. I.

Ovidius zegt in 't II. boek van zyn Minnedichten ook:

Pittacus Eois ales mihi missus ab Indis.
dat is:

De papegaai my uit het Oosten toegezonden.

Van slangen spreekt *Strabo lib. I. en II. pag. 124.* en *Megasthenes* zegt, zulke groote daar gezien te hebben, die harten en stieren inwolven. Dit laatste ook van *Strabo lib. II.* aangehaalt, schoon wat onwaarschynelyk, is egter voor zoo verre waar, dat 'er slangen van die groote (hoedanige ik 'er zelfs, van 24 en 36 voeten lang, gezien heb) gevonden worden, die geheele verken en harten, tragten in te swelgen, ook wel ten grooten deelen ingeswolven hebben, dog aan welke zy ten halven gemeenelyk stikken, niet tegenstaande zy hun bovenste kaakebeen als een waajer kunnen uitzetten.

Van 't Algummimhout en gesteeften, leze ik *1. Reg. 10: 2, 11.* ook; doch zeer weinig.

Van aapen lezen wy ook iets *1. Reg. 10: 22.* En in *Hanno's* tocht hebben wy daar van iets, onder de naam van ruige wyven, gezien, gelyk wy 'er nog van zullen aanhalen; als wy over *Plinius* byzondere kennis van Indiën spreken zullen.

Dus spraken zy ook van het ebbenhout, als van iet zeldzaams.

Virgilius zegt in 't boek van zyn Landgedichten:

India mittit Ebur -----

dat is:

Het ebbenhout word ons uit Indiën gezonden.

Ezech. 27: 15. word onder de geschenken der *Dedaniten* ookebbenhout getelt. Ook viel het, zoo *Herodoot lib. III.* en *Plinius lib. VI. cap. 30.* zegt, in *Ethiopiën*; en de eerste teekent *lib. II. cap. 110.* aan, dat *Sesoftris* de *Wester-Ethiopiërs* dwong ebbenhout tot schatting te geven.

Virgilius zegt *lib. II.* van zyn Landgedichten,

----- Sola India nigrum

Fert Ebum -----

dat is:

't Swart ebbenhout verschaft ons Indiën alleen.

Doch hier mede spreekt hy tegen de dagelykze bevinding, en het zeggen van *Dioscorides lib. III.* die (hoewel mede zonder grond) het *Ethiopisch* ebbenhout de voorrang voor al het andere geeft; daar nogtans het schoonste swart ebbenhout (want daar is ook wit) in verscheide deelen van *Indiën*, en het beste, zoo de kenners zeggen, op 't eiland *Mauritius* valt.

In Gods Woord word ook wel verscheide maalen van speceryen gemeld; doch dit waren, meest droguen. Wy

zien, dat *Exod. 25.* en *30.* ook *Gen. 37.* ceryen en en *43:* daar van myrrhe, calmus, onich droguen, en galban, gelyk 'er *Psal. 45: 9.* ook van te spreken. myrrhe, aloë en cassie, gesproken word; doch van kanneel, 't geen nu een eigentlyke specerye is, lezen wy maar eens *Exod. 30: 23.* en nergens meer van de zelve, of eenige andere, dan *Apoc. 18: 13.* Van de regte speceryen van *Indiën* nu spraken de Ouden zoo verward, als of zy die noit gezien hadden.

Ovidius in 't x. boek van zyn *Herscheping* spreekt van verscheide droguen en van kanneel:

----- Sit dives Amomo

Cinnamaque costumque suam sudataque ligno
Thura ferat; floresque alios Panchaica tellus.

dat is, na *Vondels* vertalinge:

Al draagt Arabie kanneel en sterke kruiden
En geur en wierook, dat door 't straalen uit
den zuiden

Van vette boomen drupt, en bloemen eel van
aart.

En dus spreekt de zelve *Dichter* in 't III. boek van zyn *Almanach*, weder van de kanneel en wierook, als hy tot *Bacchus* zegt:

Cinnama tu primus, captivaque Thura dedisti.

dat is:

Gy offerde allereerst kanneel en wierookgeuren.

Maar op een wonderlyke wyze (hoewel zonder eenig bewys, en tegen de waarheid aan) handelt hy van de kanneel verder in 't xv. boek van zyne *Herscheping*, als hy *Fab. xxxvii: vs 394.* enz. van den vogel *Fenix* zegt:

Una est, quae reparat, seque ipsa reserminat ales.
Assyrii Phoenica vocant. Nec fruge, nec herbis,
Sed thuris lacrymis. Et succo vivit amomi.
Hæc ubi quinque suæ complevit sæcula vitæ,
Illic in ramis, tremulæve cacumine palmæ,
Unguibus Et pando nidum sibi construit ore.
Quo simul ac casias, Et nardi lenis aristas,
Quassaque cum fulva substravit cinnama
myrrha;

Se super imponit: finitque in odoribus ævum.

dat is, na *Vondels* vertalinge:

Een eenig vogel word ter werelt noch gevonden,
Die zich herbaart en teelt, de Fenix op de
gronden

Des Assyriërs genoemt. Dees leeft by kruit
noch vrucht,

Maar slechts by wierook en kanneel in zuiv
re lucht.

Vyfhondert jaaren oud, sticht dees met bek
en pooten;

In eik of dadelboom zyn nest, met geur be
gooten,

En nardus, en kanneel, en mirre, en riekend hout.
Hier zet hy zich, en endt zyn leven, een wen oud,

In 't midden van dien geur.

Van de wierook zegt *Virgilius* in 't I. boek van zyn Landgedichten:

India mittit Ebur, molles sua Thura Sabaei.
dat is:

't Ivoir zend Indiën, den wierook de Sabeen.

En in dat zelve boek zegt hy:

----- *Solis est Thurea virga Sabeis.*
dat is:

Men vind in Saba maar alleen de wierook-boomen.

Bochart zegt in zyn *Phaleg. part. 1.* dat de wierook alleen by de Sabeen, en niet in Indiën, nog in Ethiopien, nog op den Libanon, ja zelf niet in Panchaia in Arabien, viel. Nogtans heeft de ervarenheid geleert, dat zy ook op andere plaatzen vallen moet, alzoo 't zeker is, dat de Chinezen en Indiaanen, die zoo veel van wierook houden, die geenziens van daar, maar wel uit Indiën bekomen.

In het III. boek van zyn Almanach beschryft ons *Ovidius* in de pas aangehaalde plaats, daar hy van Bacchus overwinning van het Oosten spreekt, ook den wierook; maar als uit Indiën, en niet uit Arabien (te voren by hem Panchaia genaamt) komende, ten ware men door zyn Indiën; volgens den trant der Ouden, weder het gelukkig Arabien wilde verstaan.

By *Plautus* in *Curculion. Act. 1. Sc. 2.* zegt iemand:

Tu mihi staete, tu cinnamomum, tu rosa,
Tu crocinum; & casia es. -----

dat is:

Gy zyt my myrrbevoigt, kanneel, gy zyt myn roosje,

Myn cassie en zaffraan, die met een lieflyk bloosje,

Myn bert een fellen gloet inwendig voelen doet.

De Ouden zeiden, dat *Ptolemais* een stad in het land der Troglodyten, nabuuren der Ethiopiers, kanneel gaf, en dat dit land niet verre van 't roode meir lag.

Strabo bevestigt dit eenigzins *lib. xvii. pag. 790.* zeggende, dat *Sesoftris* geheel Ethiopien doorliep, tot aan het land, dat de kanneel voortbrengt; het welke *Plinius* de kaap van *Mossylites* noemt, heden met den naam van kaap *Gardafuy* bekend.

Wonderlyk slegt uit zich *Herodoot lib. III.* over de kaneel. De cinnamoom, zegt hy eerst dat, *nevens de wierook, myrrbe, cassie en ledanum in Arabien*, en ('t geen een groote mislag is) daar alleen valt. Daar na zegt hy van de cinnamoom in 't byzonder: De cinnamoom plukken zy (te weten de Arabiers) nog wonderlyker wyze, (te weten als de vorige gemelde drogucn) want hoe, en in wat land, de cinnamoom groeit weten zy niet; ten zy zommige met

schyn van reden zeggen, dat zy in die gewesten voorkomt, daar Dionys is opgevoed: En dat groote vogels, deze stukken, die wy, na den voorgang der Feniciers, cinnamoom noemen, in hunne nesten slegen, die van klei op steile bergen, daar geen mensch opkomen kan, gemaakt zyn. De Arabiers voeren de ledematen van doode ossen, ezels en ander groot vee, in groote stukken gebouwen, na die plaatzen, en vertrekken van daar, na dat zy die nevens de nesten neergelegt hebben. Op deze stukken vleesch komen deze vogels toeschieten, slegen die in hunne nesten, die niet magtig de zelve te dragen, van een bersten, en ter aarde neevallen, waar op de Arabiers toeschieten en de cinnamoom oprapen. In dezer wyze bekomen de Arabiers de cinnamoom, en verzenden die daar na naar andere gewesten. Wie hoorde oit zoo van de kanneel, 't zy in opzigt van de plaats, daar zy valt, 't zy in opzigt van de manier, om ze te bekomen, spreken? 't Is wel verre van daar, dat zy nergens dan in Arabien groeit. En om klaarder te spreken, de regte kanneel valt niet daar, maar in 't eiland Ceilon, en nergens anders: want hoewel 'er ook eenige kanneel op 't eiland Mangindanao, en elders groeit, zoo is dat maar alleen een bastaart soort van kanneel; behalven dat men de kanneel ook op een geheel andere wyze bekومت; gelyk zy best weten, die de zelve op Ceilon gewoon zyn van de boomen zelf af te schillen. Daar immers geen vogels te pas komen, en nog minder al die verdichte huspot, die hy'er maar byflant.

Strabo zegt *lib. xvi.* dat de wierook, myrrhe en kanneel, ontrent de steden *Arfinoe, Diza* en de haven *Daphnus*, of wel ontrent 't gewest van *Apollo*, en in 't gelukkig Arabien, viel. En in zyn *xvii.* boek spreekt hy van het Trogloditiich gewest, ontrent Ethiopien, en vervolgens tot aan 't uiterste der aarde, alwaar hy al mede van kanneel, daar groeiende, gewag maakt, gelyk hy dat land ook 't kanneel land noemt.

Maar laat ons eens zien, wat voor kennis *Plinius*, die dog alles navorschte, van Indiën had, en wat hy ons van al deze zaaken zegt.

Dat hy *lib. II. cap. 67.* dien wonderlyken tocht van *Hanno* nog fraajer opschikt, dan *Hanno* zelf, zeggende, dat hy door de Spaansche zee tot aan 't Roodde meir, Afrika rond geloopt zy, hebben wy bevoorens gezien, en zal dit nog nader uit hem blyken; daar hy zich zelve tegen spreekt.

Hy spreekt ook elders van 't eiland *Tylos*, gelyk ook meer andere, 't geen zommige Geleerden voor 't eiland *Bahreïn*, in de golf van *Perfien*, houden.

In 't vi. boek *cap. 17.* spreekt hy van de

Plinius verhaalt van Indiën na-gespeurt, en zyn feilen aangewezen.

Tartaren van het koninkryk Camul of Cambaloe, handelende met kattoen en zyde, welke zy uit de bladen der boomen bereiden, die zy affchillen, in water weeken, kaarden, weven, en daar van zyde kleederen maken.

Een wonderlyke beschryving, en gantsch niet na waarheid, behalven dat ook die kattoendragende boom, niet de kapocboom, maar alleen de kattoenheester, is; hoewel'er ook een kattoenboom is, van welke *Prosper Alpinus* en *Veslingius* melden, en die daar ontrent overvloedig valt.

Hy spreekt daar, zoo verre het ons toefchynt van die volkeren, die de Ouden Seres noemden, en hedensdaags met de naam van Chinezen bekend zyn. Dat deze volkeren met kattoen en zyde van ouds handelden, is wel waar; maar wie hoorde oit dat een van beiden uit boombladeren toebereid of dus behandelt wierdt, als hy beschryft?

Het beste kattoen valt in de kattoenvrugt, gelyk ik, en andere, die ze gezien hebben, en nog bezitten, weten, en die word heel anders bereid. De zyde komt voort van zekere wormen, daar expres na genaamt.

Pausanias lib. vi. Eliac. prior. spreekt ook van de Seres; maar plaatst de zelve ontrent de kusten van het roode meir.

Hy spreekt in 't einde van dat boek ook van de zydewormen; dog zoo wonderlyk, dat men moet oordeelen, dat hy die noit gezien heeft.

Virgilius, die ontrent 70 jaaren vroeger, dan *Plinius*, of in 't jaar 309. leefde, zegt in 't II. boek en 121 vs van zyn Landgedichten mede, dat de zyde van boomen quam:

*Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depestant tenuia Seres?*

dat is, na Vondels vertalinge:

*De Moorsche bosschen, wit van boomwol,
zagt in 't pakken,*

*De Seres, die de zyde afkemmen van hun
takken.*

En *Claudiaan*, het zelve vaststellende, spreekt'er al mede af, als van zulke velleren, *lib. iii. de Consul. Honorii.*

Indus ebur, ramos Panchaja, velleras Seres.
dat is:

*'t Ivoir geeft d' Indus, en Panchaja zyne takken,
De zyde de Chinee's.*

Maar het is geen wonder, dat de Ouden van de zyde, en van waar zy voortquam, zoo qualyk oordeelden: want men kreeg lang te voren kennis van de zyde, eer men iets van de wormen geweten heeft. Deze laatste, en de wyze van hun spinnen, wierden eerst bekend ten tyde van keizer Justiniaan, in 't jaar van

Christus 527. en vooral, wanneer twee Monniken, die met *David*, of eenen *Adad*, koning der Axuwiten, overwinnaar der Homeriten, wien zy tot het Christendom gebragt hadden, naar Indiën trokken, en by hunne wederkomst deze wormen voor ontrent 450. jaaren eerst in Italien bragten; daar de zyde al lang te voren was aangebragt, zonder dat'er by verhaalt was, dat zy dus van deze wormen gesponnen wierdt.

Met een woord moeten wy hier by voegen, dat de Ouden nogtans, en ook *Ptolomeus*, de *Serica Regio*, dat is, 't land der Seres, en *Sinarum Regio*, dat is, 't land der Chinezen, nog plagten te onderscheiden.

Wy gaan met *Plinius* weer verder, die *lib. vi. cap. 18.* van den Ganges zegt, dat zyn oorspronk by de meesten voor onbekent en onzeker gehouden word. Ik wil wel gelooven, dat hy, met opzigt op zyn leeftyd, daar in de waarheid spreekt; dog hy dwaalt niet, als hy zegt, dat andere zyn oorspronk in 't gebergte van Tartaryen stellen, aangezien hy, en de Indus beide uit den berg Imaus of Caucasus, of eigentlyk uit het gebergte Dalanguer, op de grenzen van Tartaryen, na allen schyn hunnen oorspronk hebben; maar daar in dwaalt hy, dat zig maar 19 rivieren in den zelve ontlasten, daar'er zig wel 30 instorten. Gelyk hy ook de naamen van eenige der zelve noemt, maar zoo wonderlyk, dat'er al zoo weinig uit te komen is, als uit al zyn kromme naamen van de steden en volken van Indiën. Deze rivier stort met zyn twee grootste monden by Satigan in 't Westen, en by Chatigan in 't Oosten, in zee; daar van *Plinius lib. vi. cap. 20.* wel zegt, dat hy twee monden heeft, dog geeft aan de plaatsen, daar hy in zee valt, de naamen van kaap Calingan in 't ryk Tarnasseri, en de stadt Dandagula, die gantsch niet bekend zyn; behalven dat de Ganges (Ganga by den Inlander genaamt) ook veel andere monden heeft, met welke hy in de gulf van Bengale stort. Deze monden stelt *Ptolomeus*, een van de beste kenners der Oostersche landen, onder de Ouden, op 18 of 19, dog andere beter op 22 of 22½ graaden; hoewel de Ganges ook (zoo men wil) by Goa in 't land van Salfette in zee valt. In 't zelfde boek *cap. 19.* spreekt hy ook van de Ganges, en zegt, dat, zoo als men die gepasseert is, men in Bengale komt. Van welke rivier *Strabo lib. xv.* melt, dat zy van weinige bezogt, en Indiën van weinig menschen gezien is. Hy spreekt ook van de groote stadt Martaban, in een ryk land (maar waar dog?) gelegen. En ook van Malacca zeer goudryk, zoo hy zegt, en voor der Ouden *aurea Chersonesus*, dat is, 't goude half

half eiland, gehouden; maar zegt al mede niet, waar het lag, en hoe het daar verder mede was; hoedanig hy ook van 't koninkryk Narsinga schryft.

Lib. vi. cap. 20. zegt hy, dat de Inlanders den Indus *Sandus* noemen. Noit hoorde ik hem zoo, maar wel *Hind*, en van de Perſianen en Grooten onder de Mogolders, de welke die taal mede gebruiken, *Pamgab*, dat is, vyf wateren noemen, om dat vyf by hen bekende rivieren *Rarwey*, *Bagali* of *Bagat*, *Chanabwia*, *Sind*, en *Cawen*, genaamt, met hem in zee ſtorten.

Arrianus zegt *lib. v.* dat deze rivier 7 monden heeft, en zig by de ſtadt *Patala* van een ſcheid. *Strabo lib. xv.* dat zy'er maar twee heeft by 't eiland *Pattalene*, daar zy van een ſcheid. Ook verhaalt *Strabo*, dat *Aristobulus* 1000 ſteden en dorpen gezien heeft, die woest en onbewoont geworden waren, doordien de Indus zyn loop verandert had.

Lib. vi. cap. 22. ſpreekt hy van 't eiland *Samotra*. Wat voor een eiland hy daar mede meent, is niet wel na te vorſchen.

De nader verklaring van *Eratosthenes*, wegens des zelfs lengte van 7000 en breedte van 5000 ſtadien, van des zelfs groote ſteden, en 700 dorpen, geeft ons al zoo weinig licht, als de Gezanten, in 't jaar van *Christus* 41. in keizer *Claudius*, en in jaar 98 in *Trajaans* tyd (zoo *Dion* zegt) te *Romen* gekomen, vermits men in gantsch *Indiën*, en nog minder op 't eiland *Sumatra*, een haven *Hippuros*, of een hoofdſtadt *Paleſimonda* ('t geen maar een gemaakt *Grieks* woord van *πάλι* *σιμώνα* of oud *Simonda*, zoo 't *Ptolomeus* en *Stephanus* noemt, wezen wil) vinden, en daar lang na 500 ſteden zoeken zou. Hy ſpreekt ook maar van eenen koning van dat eiland, daar'er zekerlyk verſcheide zyn; zoo hy *Sumatra* zou willen meenen.

Deze koning, zegt hy, zond den vrygegeven ſlaaf van *Annius Plocamius*, die op dat eiland door ſtorm vervallen was, te rug na *Romen* met vier Gezanten, die onder andere zaaken verhaalden; dat in hun land de maan niet, dan na agt dagen, ſcheen; taſtelyke leugens; gelyk ook, dat aldaar de zon geen ſchaduw van zig gaf, gelyk zy tot hun verwondering te *Romen* zagen.

Even grof verſicht is 't verhaal van *Rachias*, een dezer Gezanten, dat zyn vader nu en dan in *Cambalu* (dat is *China*) geweest was, en daar reuzen, met rood hair en hemelsblauwe oogen gezien had, en dat men in dat land *Hercules* aanbad. Wie heeft ooit zulken *Chinees* van een reusagtige ſtatuur, of met zulken hair of oogen gezien, of wie heeft by hen van *Hercules* dienſt ooit gehoord? Nogtans zegt die zelve Gezant, dat men in dat

land geen flaven had, een zaak, die niet alleen waarachtig, maar die ook in geen andere *Indiſche* landen, dan alleen in *China*, bekend is; alzo men over al flaven vint, daar men by hen knechts en meiden, gelyk in *Europa*, heeft.

Lib. vi. cap. 31. ſpreekt hy van een eiland *Cerne*, ontrent de *Perſiſche* golf, na de kant van *Ethiopiën* gelegen, en welkers binnenſte, en afgelegenheid van 't vaſte land nog onbekent was.

Van dit eiland, zegt hy, verhaalt *Ephorus*, dat die over de roode zee voeren, het onmogelyk genaken konden, van wegen de hitte van twee kleine eilanden, die als twee kolommen, gelyk zy ook die naam voeren, 'er voor leggen.

Welk eiland hy hier mede meent, is op deze magere beſchryving niet wel na te vorſchen. *Mauritius*, wel eer ook al *Cerne* genaamt, kan 't volgens die beſchryving niet zyn; want men weet daar van zulke brandende kolommen niet, behalven dat dit, gelyk de andere *Cerne's* det *Ouden*, daar te ver af leggen.

Hy ſpreekt daar ook van de eilanden, by de *Ouden Gorgades*, heden de zoute eilanden genaamt, daar van ouds de *Gorgones* woonden, en voegt'er by dat *Hanno* daar (dat nog verre van 't roode meir was) geweest, en berigt gegeven heeft, dat de vrouwen daar heel hairig en ruig waren, en dat hy de mannen wel gezien, doch om hunne groote ſnelheid niet had kunnen vangen; maar dat hy egter twee huiden van deze *Gorgoniſche* wyven mede te *Carthago* gebragt, en die, om de zeldzaamheid in *Juno's* Tempel geplaatſt had, alwaar zy by *Carthago's* verwoeſting nog gevonden zyn.

Hy zegt ook, dat deze eilanden, die hy de *Hesperiae Insulae*, of de *Hesperische* noemt, van eenige andere eilanden, de *Hesperides* genaamt, 40 dagen aflag, 't geen, indien hy door de laaſte de *Canariſche* mogt verſtaan (die hy volgens *cap. 32.* ſchynt gekent te hebben) nog eenigzins zou over een te brengen zyn; aangezien zy, na dat men de paſſaatwind bekomen heeft, ontrent een maand zeilens van de *Zoute eilanden* aſleggen.

Lib. x. cap. 2. ſpreekt hy van den vogel *Fenix*, hoewel uit de mond van anderen, en zegt ons al mede dat die vogel, oud geworden zynde, zich een neſt uit de takjens van kanneel (als of die met takjens wiefch) en andere ſpeceryen maakt, en daar op ſterft, 't geen hy van *Ovidius* (gelyk dat van de zydebereiding van *Virgilius*) maar zal overgenomen hebben, alzo die 't wiften, en niet konden dwaalen.

Lib. xii. cap. 7. zegt hy, dat de peperboomen wel na onze jeneverboomen gelyken, en dat nochtans vele zeiden, dat zy maar op den berg *Cacaufus* groeiden.

Dat ook veele den wortel van den peperboom voor de gember hielden, om dat zy byna van zulken smaak is; maar, zegt hy, zy dwaalen (als of hy dat veel beter wist) want de gember groeit in Arabien, en in 't land der Trogloditen. Hier uit bespeurt men klaar, wat Indiën hy kende, aangezien hy daar door toont niet geweten te hebben, dat zy op veele plaatsen en eilanden van Oostindiën valt, welke hy, zoo hy ze maar gekent had, wel genoemd zou hebben.

Hy spreekt daar ook van de kruidnagelen, die zy uit Indiën brengen; doch beschryft die als peperkorlen; maar wat langer en broffer, en zegt verder (al uit de mond van anderen) dat zy groeiden in zeker bosch in Indiën, 't geen de Goden toegewyd was, en dat zy die maar om den reuk en geur gebruikten. Een uitnemende slechte beschrijving van die heerlyke vrugt, en een klaar bewys, dat hy niet wist, waar die viel, of waar toe zy kond dienen.

Lib. XII. cap. 19. spreekt hy van de kanneel; maar zegt voor af, dat de Ouden, die vol fabelen waren, en den prins der leugenaars in dit stuk *Herodoot*, zeiden, dat de zelve in 't landschap, daar *Bacchus* opgevoed is, (te weten, in Arabien, of hun Indiën) in de nest van zekeren vogel, en wel voornamelyk in die van den vogel Fenix, groeide, (waar uit dan ook blykt van wie zy die fabel overgenomen hebben) en dat zy ook zeggen, dat de kanneelboomen vallen, en gevonden worden op rotzen, die ontoegankelyk zyn, en ontrent eenige moeraszen, die van kaale muizen met scherpe klauwen, en van slangen bewaart worden. Al het welke, zegt hy, alleen uitgevonden is, om ze te dierder van prys te maken. Wat *Herodoot* hier af zegt, haalen wy elders in dit Hoofdstuk aan, daar wy van de kennis der Ouden ontrent de speceryen spreken. En wat dit schryven van *Plinius* hier betreft, en de zaaken zoo even van hem aangehaalt, dat zyn leugens die kant nog wal raaken, en die ons klaar 's mans groote onkunde toonen; maar hy voegt'er nog een by, die alle anderen overtreft, en die wy derhalven niet wel kunnen overflaan: te weten, *dat ter plaatze, daar zy groeit, alomme de zee ten Zuiden die bespoelt, en dat de stralen van de zon den geur dezer specerye door de lucht niet alleen zoodanig vervoeren, dat men die aanstonts riekt; maar dat ook Alexander de Groot, NB. midden in zee zynde (te weten, pas buiten de rivier den Indus) door des zelfs reuk Arabien geroken of ondekt heeft, waar het lag, maar, zegt hy zeer wel, dat is valsch: want (voegt hy'er by, als of hy 't beter wist) de kanneel komt uit Ethiopien; en de Ethiopiers vervoeren alle de kanneel met*

vaartuigen na vreemde landen, noemende God, den patroon of beschermbeer van de kanneel, Assabixus, en dat zy die voor zons opgang niet mogen plukken, dat ook niemand dat na zons ondergang doen mag; daar hy nog een menigte van grollen, die ik overfla, by verhaalt.

Hy spreekt ook van witte en swarte kanneel, en dat in oude tyden de witte, dog in zynen tyd de swarte, meest getrokken was.

Eertyds had zy duizent schellingen of deniers 't pond gekost; dog in zyn tyd, was zy dierder geworden, om dat de Abyssinen of Trogloditen de kanneelboschen verbrandt hadden.

Dit is een verhaal, 't geen iemant, die van de kanneel, en van de plaats, daar zy maar alleen groeit (hoewel ik wel weet, dat 'er een bastaardsoort ook in Mindanao en elders valt) maar eenige kennis heeft, over de onkunde der Ouden (vergeleken met alle hunne tochten na, en met hunne berichten van Oostindiën) moet doen verbaast staan, en aan ons niet dan al te klaar toont, hoe weinig zy van Indiën geweten hebben.

Galenus en *Dodoneus* meenen, dat de kanneel der Ouden maar cassia was; maar hoe veel kennis *Galenus* daar ook van gehad heeft, blykt daar hy zegt een tak gezien te hebben, die aan de eene zyde met cassie, en aan de andere met kanneel, bedekt was.

En wat *Dodoneus* aangaat, die meent dat de hekvens tusschen de giroffelnagelen de oprechte kanneel der Ouden zou zyn, 't geen echter nu van de rechte kanneelkenners met reden verworpen word.

Lib. XII. cap. 22. zegt *Plinius* ook dat de *scœnanthus* (of de *juncus odoratus*, anders ook wel 't Arabisch hoy genaamt, en in Indiën met de naam van *serè* bekend) in Arabien, Indiën en in Syrien viel; dog dat die ontrent eenige uitgedroogde moerassen groeide; daar ik die in Indiën wel in de vlakke velden; dog meest op 't gebergte, heb zien groejen.

Uit al dit gezegde dan meenen wy overvloedig genoeg getoont te hebben, dat ons de Ouden wel hoog van Indiën opgegeven, doch dat zy tot de tyden van keizer Augustus, en nog verder, het niet gekent, en zeer buitenspôrig daar over gedacht, en van geschreven hebben, gelyk wy nog breeder zouden kunnen toonen, zoo ons dit bestek toeliet hunne verdere beuzelagtige schriften na te bladeren.

Indien men nu zelf eens de latere Schryvers met deze Ouden vergelykt, heeft men nog zoo veel redenen niet om de Ouden te beschuldigen, vermits men 'er zelf onder de latere vind, die hen in grove verdichtzelen, en botte verhaalen (ten bewyze van hare grove onkunde in dit stuk)

niet

niet toegeven: want, om de wereld daar van te overtuigen, hoeft men maar de schriften van den berugten *Tavernier*, en wel in 't byzonder over 't planten der nootenmufchaaten, in zyn 2de deel pag. 224. en over de paradysvogel pag. 225. na te leezen; behalven dat men op de naamen der Dorpen op den weg van Mazulipatnam tot Golconda, en elders, in zyn 2de deel, in 't I. boek cap. 11. pag. 91. beschreven, gelyk over veel andere zaaken, noit, al quam men zelf daar die voorgevallen, of daar die plaatzen gelegen zyn, te recht raaken zou.

Wy vinden hier en daar in Gods Woord ook wel iet van deze en gene speceryen en droguen, gelyk wy dat te voren al aangehaalt hebben; maar wy moeten daar nevens ook bekennen, dat by al 't geen het zelve daar van melt, ons zoo weinig licht, om 'er over te kunnen oordeelen; gegeven word, dat wy daar aan mede niet veel meer dan de bloote naamen hebben. En dus ziet men dat 'er ons of niets ter zaaken dienende, of iet verdichts van geoppert word. Het laatste zegt *Strabo lib. I. pag. 77.* opeutlyk uit en dat de Poëten hunne fabelen verducht hebben, alleen maar om iet wonderlyks en aangenaams te zeggen; en, om dit te bevestigen, brengt hy verder by, dat *Theopompus* van zich zelve getuigt, dat hy in zyn historien beter fabelen verhaalen zal, dan *Herodoot*, *Ctesias*, *Hellanicus*, en anderen, die van Indiën schreven. En *lib. xvii.* zegt hy, dat *Herodoot*, en anderen, maar zoo wat snappen, om hun geschiedenis iets aardigs by te zetten.

Lib. II. pag. 124. voegt hy 'er nog klaarder by: dat alle Schryvers van Indiën meest valscheden geschreven hebben, en voor al *Daimachus*, *Megasthenes*, *Onesicritus*, en anderen, van welke hy daar een menigte fabelen aantee kent. *Lib. xv.* zegt hy, dat Indiën verre van daar gelegen, door niet veel Romeinen, en nog maar ten deelen gezien is; behalven dat ook zulke dik wils maar kooplieden zynde, geen bequaamheid hadden, om landen, die zy gezien hadden, te beschryven, waarom zy ook het meeste maar van hooren zeggen opgaven.

Hy zegt verder datveelen, die op een en de zelve tyd in Alexander de Groote's leger, en op die zelve Tochten, geweest zyn, des niet te min veel zaaken, die met den anderen sryden, verhaalen. *Indien zy nu*, vervolgt hy, *zoo veel van een verscbillen wegens de zaaken, die zy te zamen zagen, wat moet men dan van die zaaken, die zy van hooren zeggen hadden, denken? Ja zelf*, zegt hy, *geven ook, die nog lang daar na over die zaaken schreven, en die ook nu daar na toe vaaren, ons niets, dat net of naaukeurig is, daar van op.*

Na 't zeggen van *Apollodorus*, zoo *Strabo* daar verhaalt, zouden die Syrische koningen, nazâten van *Seleucus Nicator*, meer landen, dan *Alexander de Groote*, veroverert hebben.

Over *Nearchus* verhaal van Alexanders zaaken zegt *Strabo* ook: *Hy heeft dat wel gelooft, maar hoe zullen wy dit van de Indische zaaken zeker gelooven? Waar mede Megasthenes overeenstemt, zeggende, dat men de oude historien der Indianen niet gelooven moet: want*, zegt hy, *daar zyn van de Indianen noit legers na buiten gezonden, nog oit eenige met een leger daar na toe getrokken, ofte overwinnaars aldaar geweest, dan Hercules, vader Bacchus, en onlangs de Macedoniërs.*

Wat verder zegt hy: dat *Semiramis*, eer zy derwaarts op- of eer zy uit-trok, overleden; en dat *Cyrus* 'er wel dicht by, dog noit in, gekomen zy. En wat verder: dat ook *Megasthenes*, nevens weinige anderen de zaaken, door *Hercules* en *Bacchus* bedreven, wel gelooft; maar dat een groot deel andere Schryvers, onder welke *Eratosthenes*, die voor fabelen en zaaken die men niet gelooven moet, gehouden hebben.

Eindelyk zegt hy, dat 't zeker is, dat al die zaaken van *Bacchus*, *Hercules*, en anderen, voor Alexanders tyd, voorgevallen, alleen verduchtzelen zyn, van die *Alexander* hebben willen vleijen.

Ten bewyze zegt hy, dat de Schryvers van dien tyd daar over, zelf niet overeenstemmen, en dat zommige iet, andere niets daar van aanhaalen; daar nogtans zulke doorlugtige en staatzugt-verwekkende bedryven aan allen even eens behoorden bekend, gehoord, en dierhalven ook als opmerkelyk aangeteekent te zyn, en wel voor al van mannen, die hunne getrouwste vrienden waren.

Indien ook *Hercules* of *Bacchus* by die volkeren geweest waren, zouden de zelve wel eenige gedenkteekenen van hun tocht onder hen behouden en bewaart hebben; 't welk zoo niet zynde, twyffelen wy met *Strabo* niet zonder grond aan al die verhaalen der Ouden, en nemen 'er derhalven niets, dan met de uiterste onzekerheid en twyffeling, van aan.

Wat staat op dit opgeven der Ouden, van Indiën te maken zy, toont *Strabo* in dit zelve boek alleen met dit staaltje, *Ctesias* zegt, dat Indiën niet kleinder dan 't overige van Asia is. *Onesicritus*, dat het derde deel des aardbodems beslaat. *Nearchus*, bepaalt het in een reize van vier maanden te land. *Megasthenes* en *Daimachus* zyn wat gematigder.

Schryvers van grollen, die by de stukken toonen, of Indiën noit gezien, of geen genoegzame kennis gehad te hebben, om het zoo, als het toen was, te beschryven.

Zal ik hier nog aanhaalen, 't geen *Strabo* van die groote stad Palibotra, aan de Ganges, van zommige, zonder de minste grond, voor Halabas gehouden, en van des zelfs koning Palibotrus, zegt, men zie maar eens in de kaarten na, of de Ganges, gelyk hy stelt, maar met eene mond, en de Indus met twee in zee loopt, en 't eiland Pattalena maar maakt: naar mate van 't welke men ook op 't verdere, niet veel staat maken kan; alzoo'er wel drie of vier eilanden door den Indus gemaakt, en dierhalven ook meer monden, zoo van de eene, als d'andere rivier gezien worden.

Taprobane beschryft hy als een eiland, zeven dagreizen varens van de allerzuidelykste deelen, die by de *Coniaci* zyn, gelegen, en zegt dat het 8000 stadien na Ethiopien toe lang is. Dit zegt hy ons uit *Eratosthenes*; waar tegen *Onesicritus* het maar op 5000 stadien stelt, dog zonder te zeggen, of 't zoo lang, dan of 't zoo breed is, daar by voegende, dat het 20 dagen varens van de vaste wal af legt. Dat ook nog andere eilanden tusschen Indiën en dit eiland leggen, dog dat dit het Zuidelykst gelegen is.

Een beschryving; uit welke wy raden nog gissen kunnen, wat hy door Taprobane verstant, of waar het legt. Immers op dit zyn bestek kan 't altoos Sumatra, Java, nog Ceylon zyn, op een van welke de meeste hedensdaagze Geleerden 't oog hebben; alzoo geen van die drie dagen varens van de vaste wal af legt.

Het verder, dat ons *Strabo* uit *Aristobulus*, *Onesicritus*, *Nearchus*, en diergelyke helden, opgeeft, 't zy van de volkeren die hy noemt, 't zy van de zaaken zelfs, zyn niets voor een kenner van Indiën, en zommige bespottens weerdig. En, om uit een staaltje van 't overige te oordeelen, kan men immers niets zotter en bespottelyker, dan dit, voortbrengen. Hy, zegt van zeker bosch, by 't Emodisch gebergte gelegen, dat'er in 't zelve een groote menigte meerkatten of aapen waren, die op de Macedoniërs, als op hunne vyanden, aanvielen; maar dat zy van koning Taxila, die by Alexander was, kennis gekregen hebbende, dat de Macedoniërs geen vyanden maar vrienden waren, daar van ophielden.

Wie van alle, die oit Indiën bereift, en aapen gezien heeft, zal dit gelooven, dat Taxila, niet over eenen, maar over al die aapen zoo veel magt, en de konst gehad heeft, om, of met hun te spreken, of hen in die woede te stuiten. Behalven dat men dit ook by geen anderen schryver, inynes wetens, vind.

Van de 3000 steden, tusschen den Hypanis en Hydaspes gelegen, en niet kleiner dan de stad Co; in Meropis, zegt hy zelf, dat dit vry wat hoog schynt opgegeven te zyn.

Wie hoorde oit van de Seres (die by de Geleerden 't waarfchynelykst voor de Chinezzen gehouden worden) dat zy zoo jaaren en meer leven? Ja wie hoorde oit van mieren, die 't goud vervoerden; en wel van zulke, die niet kleiner, dan vossen, zyn? Behalven dat het een wild zoeken na de zelve ontrent een heuvel by de Darden, een volk in Indiën, op 't gebergte na 't Oosten wezen zou.

Aristobulus zegt ook, dat het Waterpaard in den Indus niet gevonden word, dog *Onesicritus* het tegendeel, en dat het daar in voortgeteelt word. Ook zegt de laatste, dat de Indianen, en voor al de Musicanen, geen slaven gebruikten; als mede dat de paarden daar maar eenen hoorn, en koppen als die der herten hebben. Waar by *Strabo* van hem nog een reeks van andere verdigtzelen voegt, die 't my niet lust hier op te haalen, om dat ze de moeite niet weerd zyn; tot slot van al het welke wy nogmaals zeggen, dat zy ons gantsch geen licht ontrent den waren staat van Indiën te dier tyd geven; en dat Indiën der Ouden niet anders, dan 't gelukkig Arabiën (altoos tot den tyd van Alexander den Grooten) schynt geweest te zyn. Ook moet men wel letten, dat 't voornaamste dat *Plinius* en *Arrianus* ons van Alexander opgeven, enkelyk, zoo veele Geleerden oordeelen, maar op 't zeggen van *Megasthenes*, dien grooten Fabelschryver, steunt; zoo dat alles maar een los en ongegrondt zeggen is.

Na de voornoemde tochten van dezen en genen, 't zy Zeehelden, of wel Reizigers of wel Wysgeeren der Ouden, (waar onder *Strabo* ook eenige Egyptische koningen zonder naam, en in 't hondert, als over Indiën geheerscht hebbende, telt) zyn'er nog eenige byzondere perfoonen geweest, die naar Indiën getrokken zyn.

Onder de eerste telt men de Apostelen *Thomas*, (van welken men by *Eusebius*, *Ruffinus*, en anderen iets diergelyks leeft) *Mattheus* en *Bartholomeus*; dog op wat grond, of waar uit men dat bewyft, is my noit zeker gebleken. *Mattheus* zou (zoo men zegt) in Ethiopien, en *Bartholomeus* in Ava, Pegu, en meer andere landen van Indiën, gepredikt hebben.

Van *Didymus* of *Thomas*, geven de Jesuiten zeer breed op, en willen ons doen gelooven, dat die Apostel te St. Thomé (na dat hy eerst in Medien, Parthen, Persien, Hyrcanien, Caramannien, door 't land der Bactriaanen, enz. gereift, en op 't eiland Socotora, en van daar op Malabar, gekomen was) of op Maliapoer, op de kust van Choromandel gelegen, gepredikt, en daar veel Heidenen, door zyne groote wonderdaaden, (die noit geschiedt maar door de Jesuiten'er by verdicht zyn) bekeert heeft, van al het welke by dien

Inlander, voor hun komst, niet het minste bewys te vinden is.

Ik zal 'er maar een staaltje van verhalen, om daar uit van 't overige te kunnen oordeelen.

Men zegt dat hy, behalven de pilaar, te Coulang door hem opgerecht, ook een kerk in Maliapoer willende bouwen, door de Bramines zeer gehaat, en in zyn voornemen door hen verhindert wierd; dog dat de vorst des lands, *Sagame* genaamt, wegens zekeren boom, die aan strand lag, en die hy met een groot getal van menschen en olifanten niet had kunnen bewegen, door *Thomas* verzogt zynde, om die aan hem tot het opbouwen van zyn kerk, te schenken, hem daar over wel bespot, doch die eindelyk aan hem geschonken had, dat *Thomas* daar op zynen gordel 'er aan vast gemaakt, dien boom alleen met zynen vinger voortgetrokken, en daar door in dien koning, en veele van zyne volkeren, zulken verbaaftheid verwekt had, dat daar door de bekeering van dien vorst, en veele der zyne bewerkt wiert, maar dat ook eenige andere hardnekkige, die met hun spotten voortvoeren, daar over van *Thomas* vervloekt, en met een dik been, byna als van een olifant (waar mede men nog veele van die *St. Thomas christenen* aldaar loopen ziet) niet alleen in hunne perfoonen, maar zelf ook in hunne nazaaten (die daar na zig nog bekeerden) zoo zichtbaar gestraft zyn.

Hy zelf door de Bramines doodelyk vervolgt, zou daar eindelyk; zoo als hy op een heuvel bad, met een lancie doorregen, en door een van zyne leerlingen daar in een kerk begraven zyn. Wat begeert men nu klaarder bewys; dan dat van die dikbeenen, en vervloekte nog veelen aldaar in 't leven zyn; waar op wy niet anders zeggen, dan dat het waaragtig is, dat 'er zulke menschen nog te vinden zyn, maar de reden daar van is een zuiver verdichtzel, waar over zich de Jesuiten behooren te schaamen, dat zy 't nog durven verhalen. Ook heeft men alzoo weinig reden om te gelooven, dat de overblyfzelen van *St. Thomas* daar nog te zien zyn, alzoo men zegt, dat die tot Utrecht in de *St. Martenskerk* (waar over wy hen t'samen hapselen laten) mede vertoont worden.

Deze en meer andere verdichtzelen, doen ons aan de reizen dezer Apostelen zeer weinig geloof geven, behalven dat wy, zoo het al waar is, 'er mede niet veel aan hebben.

Gregorius Nazianzenus, *Theodoretus*, *Nicephorus* en *Chrysofthomus*, getuigen, dat zy in Indiën geweest zyn, 't geen ook *Eusebius* van *Pantenus*, een Heiden's Wysgeer, en *Rektor* der schoole te *Alexandria* (die daar na *Christen* wierd) getuigt, van

den welken men verder wil, dat hy in de 2de eeuw gelaft wierd, om de volken in 't Oosten 't Euangelium te prediken, gelyk hy, na 't zeggen van eenige, ook daar zou gekomen zyn; doch van zyne verichtingen word zeer weinig gezegt.

Van den zelve aart is ook de tocht, die *Apollonius Tyaneus*, volgens *Philostratus*, na Indiën zou gedaan hebben, waar by men wel mede de reize van *Jambulus* naar Arabien, Ethiopien, en Palimboetra, stellen mag, waar van *Diodoor lib. II.* verhaalt, dat hy op zyn tocht naar Arabien om speceryen uit geweest, en met zyn makker van eenige struikroovers genomen, daar na door eenige Ethiopiers, die hen weder namen, met hunne scheepkens naar een eiland vervoert is, welkers *ingezetenen vier ellen langer, dan andere menschen, waren*; en van welke hy verder een menigte fabelen en tastelyke verdichtzelen opgeeft, die ons van zyn verder verhaal doen afstappen.

Zekere Musæus, Bisschop van Dolens, (zoo men zegt) zou mede naar Indiën gereist hebben, om de Bramines, en 't land der Seres, daar de boomen niet alleen bladen, maar ook wol droegen, te zien; alwaar hy een pilaar zou gevonden hebben, waar op stond: *Ik Alexander ben tot hier toe gekomen.*

Hy zou ook dicht by den Indus gevordert, maar om de groote hitte weder naar Europa, zonder de Bramines eens gezien te hebben, gekeert zyn, waar by hy nog veel andere verdichtzelen voegt, die ik maar zal voorby gaan.

Meropius, een Tyrifch Wysgeer (hoewel *Ruffinus* hem een koopman noemt) door 't voorbeeld van den Wysgeer *Metrodorus* (die naar Indiën gereist had) aangeprikkelt, zou, zoo men zegt, ontrent den tyd van Constantyn den Grooten, of in 't begin der 4de eeuw, met twee jonge Boriten van zyn maagschap, *Fruventius* en *Edefius*, naar Indiën getrokken zyn; doch die tocht zou hem zeer qualyk bekomen, en hy (wanneer hy na zyn land keeren wilde) daar niet alleen gevangen genomen, maar ook met al zyn volk, alleen die twee jongelingen uitgezondert, door den koning van Brama, of wel dien van Cassubi (zoo hem andere noemen) gedood zyn.

Edefius, een van die twee overgeblevene jongelingen, wierdt 's koning schenker, en de ander zyn huisbezorger of geheimfchryver (alzoo zy hem beide wel bevielen) doch de koning kort daar na overleden, en zy van de vorstin *Arafinde* totvoogden over den jongen koning verzogt zynde, namen dit aan; doch na dat zy dit (zonder egter hunnen Godsdienst te verlaten, behalven dat zy daar ook veel Christenen gemaakt hadden) en 't verdere hen, van

die vorstin opgelegd, tot haar genoegen volbragt hadden, verzogten zy van den koning (die nu zyn ryk zelf al aanvaard had) verlof, om naar hun land te vertrekken; doch voor hun vertrek hadden zy'er ook al een foort van een kerk voor de Christenen, die zy daar lieten, opgericht.

Edefius ging naar Tyrus, zyn geboorteplaats, en de ander naar Alexandria, alwaar hy in 't begin van *Athanasius* bisdom aanquam, die dezen *Fruventius* weer als Bisschop naar Indiën zond, gelyk hy daar na toe ook vertrokken is; al het welke *Ruffinus*, en anderen, van *Edefius*, die naderhand Bisschop van Tyrus wierd, dus aangeteekent, hoewel andere daar nog meer zaaken (die wy voorbystappen) bygevoegt hebben.

Doch dit alles, 't mag dan waar of onwaar zyn, geeft ons al weder zeer weinig licht omtrent de zaaken van Indiën, vermits wy zelf niet eens weten hoe, of door wat weg, zy daar gekomen zyn.

Ptolomeus, de beste in zyn tyd, die ook (zoo veele willen) allereerst de landen en steden der wereld, volgens zyne sterkkundige waarnemingen, na hare lengte en breedte ('t geen men in de kaarten of tafelen van koning *Sesostris*, of die van *Democritus*, niet vond) in tafelen, na hare graaden en minuten, gebragt heeft, en in 't jaar van Christus 130. (hoewel andere dit op 't jaar 150 stellen) leefde, verdeelde den bekenden aardkloot aldus, dat hy hem de lengte van 180. en de breedte van 80 graaden, en dat van Yrland tot China toe (volgens zyne eerste waarnemingen) gaf; doch nu stelt men de lengte op 360. en de breedte op 90 graaden, gelyk by alle sterkkundigen bekend is.

Dit stelde *Ptolomeus* toen wel by zich zelve vast; maar hy een Heiden zynde, wierdt by de Christenen, die toen nog niet geloofden dat de aardkloot rond was, zeer weinig geacht.

Voor dezen *Ptolomeus* komt ons nogtans by *Herodoot* in zyn v. boek omtrent den leeftyd van *Darius*, Hyftaspes zoon, in 't jaar 3431. *Aristagoras*, heerscher van Milete, voor, dien hy daar beschryft als komende by *Cleomenes*, een der koningen van Sparta, met een kopere plaat, waar op de omtrek van den gantschen aardbodem, de zee en van alle rivieren, gesneden stonden, en waar in hy hem net, hoe 't eene land aan 't ander grensde, aanwees.

Een zaak, die wy alleen aanhaalen, om te toonen, dat 'er, al lang voor *Ptolomeus* tyd, affchetzingen en ontwerpen van den aardkloot, kaartswyze opgestelt, en in 't licht gebragt zyn, en dat hy derhalven de eerste niet geweest is, die daar van een net denkbeeld gegeven heeft; hoewel ik geloove, dat hy de beste van zyn tyd, en zyn opstel veel netter en volmakter, dan een der vorige, geweest is.

Strabo zegt in zyn I. boek uit *Eratosthenes*, Alexander de Groots tydgenoot, dat *Anaximander*, Thales tydgenoot, allereerst een tafel of kaart des aardbodems, en des zelfs nette gelegenheid, opgegeven en beschreven heeft.

Ook zegt hy in dat zelve boek, dat *Epborus* de aarde in 4 deelen verdeelt, en daar van een kaart gemaakt heeft. Dit nu was lang voor *Ptolomeus* tyd; maar hoe veel kennis nu die groote *Ptolomeus*, als toen de beste Meet- en Starkundige, ook gehad heeft, schynt hy echter van den aardkloot, of altoos van verscheide landen en gewesten, zeer verward geoordeelt en geschreven te hebben.

Madagascar noemt hy *Menutbias*. Het *Praesum promontorium* (dat zommigen voor de kaap der Goede Hope houden) plaatst hy op de breedte van 15 graaden Zuider breedte, daar 't op 34½ legt, dat dan altoos niet door den beugel kan. *Suratte* noemt hy *Muziris*, en de Ganges stelt hy een rivier van Taprobane (dat hy by de kaap Comoryn plaatst) te zyn, welk laatste (zoo men Ceylon voor Taprobane houdt, gelyk dat zeer waarschynelyk voorkomt) wel zoo verre van den weg niet is; maar, de Ganges daar omtrent te plaatzen, toont ons klaar, dat hy den loop van den Ganges niet kende, en na 't ander maar gelukkig giste. In zyn Taprobane spreekt hy ook van *Sindocanda* en van *Rodagani*, daar zommige Candi en Reigam door verstaan.

Ziet men nu verder eens na, hoe de Ouden van 't bewoonen van de *Zona Torrida*, of van de verzengde luchtstreek, leggende op 33 graaden en 30 minuten, van den Evenaar tot de *Tropicus Cancris*, en ook zoo veel graaden en minuten van de *Tropicus Capricorni* oordeelden, zoo toonen zy daar van mede zeer weinig kennis gehad te hebben, vast stellende, dat het daar van wegen de hitte niet te bewoonen was, waar door zy toonden van des Scheppers wysheid in dezen niet de minste kennis te hebben, die door de langte der nachten, de koelte en menigte van den dauw, en door de gedurige en regelmatig winden; ook door de springbronnen en gezette regentyden, deze landen zoo heeft weten te matigen, dat de hitte zoo niet en verveelde, als men zich inbeeldde; en zoo dachten zy ook, dat het om de Noord, van wegen de koude, onmogelyk voor de menichen te leven was, waarom zy al de landen, op die breedte leggende, voor woest en onbewoonbaar hielden, gelyk *Herodoot lib. v.* zeer klaar zegt; daar nogtans de ervarenheid geleert heeft, dat zy zeer wel en met veel gezondheid, vlak tegen 't zeggen van *Strabo lib. II. pag. 197.* en veel anderen, te bewoonen zyn.

Ook

Hoe de kennis van Ptolomeus, den landbeschryver, wegens Indiën geweest is.

Verkeerde gedachten der Ouden over 't bewoonen der heete en koude luchtstreek.

mede Ook stelden zy meest vast (weinigen uit-
n zom-gezondert, die nog swygen moesten, of
ge la-anders gestraft wierden) dat den aardkloot
e, over vlak, en dat'er geen Antipodes of tegen-
Anti-voetelingen waren; hoewel eenige onder
des. hen nog een swak begrip van de rondheid
des aardkloots schynen gehad te hebben.

Het is waar, dat Cicero lib. iv. Acad. Quæst. zegt: *Nonne etiam dicetis, esse e regione nobis, e contraria parte terræ, qui adversis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos Antipodes vocatis?* dat is: Zult gy ook niet zeggen, dat'er tegen ons over, aan de andere zyde des aardkloots, lieden zyn, die met hunne voetstappen tegen de onze aanstaan, welke gy lieden Tegenvoetelingen noemt?

Maar dezelve Cicero stelt lib. vi. de Republ. ook vast, dat'er een sware oceaan tusschen ons en de Zuiderstreek was, die nooit yemant had kunnen passeren, een stelling, die Macrobius nog verder vervolgt, en waar uit ook deze stelling van hūn, gelyk ook van Mela, en anderen, gevolgt is, dat wy geen kennis van eenige landen om de Zuid oit konden krygen, 't geen nogtans de ondervinding anders geleert heeft.

Strabo melt mede iets van de Antipodes, zeggende, dat zy eenigzins wisten, dat zy'er waren; en wat de zelve verder betreft, Seneca Epist. 121. hieltze niet on aardig voor geen andere, dan wellustige menschen, die by nacht dronken en by dag slapen, en dus met hun leven als tegen 't leven van anderen aan wandelden.

Hoe sterk slydt de Dichter Lucretius, die in 't jaar der werelt 3840. leefde, lib. I. vs 1063. Ja hoe driftig, om van Christenen te spreken, redenkavelt Lactantius Firmianus (die in 't jaar 290. lib. III. 24. en Augustinus, die in 't jaar 420. en nog zoo veel later leefde) tegen deze Antipodes; en met wat een kragt van redenering gaat die laatste, zoo wel als de andere, hier tegen aan?

Hy kon niet begrypen; hoe die menschen in die wereld der Tegenvoetelingen, zoo zy van Adam waren, over zoo woefte en onbekende zēen daar zouden gekomen zyn, en stelde daar op vast, dat zy onmogelyk van Adam konden afkomstig zyn.

Ook stelde men vast, dat dan die Tegenvoetelingen moesten op hun hoofd en niet op hun voeten gaan; dat regen, hagel, enz. dan ook verkeert uit de lugt vallen, en dat aldaar bergen, stroomen, enz. 't onderste boven staan, en dus ook loopen moesten. Alle welke redeneringen van Lactantius, zoo wel als van Augustyn, zelf door de reden zoo wel (alzoō aarde en zee maar een kloot, en alles op aarde en in zee zig na zyn middelpunt strekkende is) als door de ervarenheid zonder grond bevonden zyn; van hoedanigen aart ook al hunne verdere bewysredenen, en die van

veele Ouden, geweest zyn. En dat men nog later by die gedagten gebleven is, heeft klaar uit de straf gebleken, die men Virgilius, dien geleerden Bisschop van Zaltsburg, in 't jaar 750. of 743. zoo andere willen, alleen over 't staande houden, dat'er Antipodes waren, opleidde, vermits hy daar over van Bonifacius, Bisschop van Mentz, niet alleen voor een ketter uitgekreten, maar door zyn bestel ook, voor Paus Zacharias daar over gedagvaard, en door Utila, koning van Bohemen, aan den welken de Paus dit geschil overgaf, en die door Bonifaas omgezet was, als een ketter veroordeelt, en van zyn Bisdom afgezet is.

Maar indien hunne stelling waar geweest was, zoo zou daar uit ook hebben moeten volgen, dat de Zon aan alle inwoonderen der aarde, alzoō die over al even vlak was, ook op een en de zelve tyd moest op- en ondergaan; en dat'er ook by 't zeilen van een schip Bewestenom na 't Oosten geen dag verschil tusschen die in 't Oosten waren, en die van 't Westen quamen, zyn kon; daar men nu immers duidelyk ondervint, dat de zon in 't Oosten veel eer, dan in 't Westen opgaat, 't geen dan na evenmatigheid ook zoo veel verschil in de tyd geven moet, om welke reden ook de eerste schepen, die door de Zuidzee in de Moluccos quamen, bevonden een dag (om zoo te spreken) verloren te hebben, alzoō die in het Oosten, by voorbeeld, al den 17^{den} van de maand telden, toen zy, die dus daar quamen zeilen, in hun dagregister maar den 16^{den} dag aangeteekent hadden, 't geen veroorzaakt wiert, om dat die in 't Oosten in 't opgaan der zonne, altyd eenige uren, en dus een goed deel van den dag voor uit zyn, 't geen wel waar blyft in opzigt van een tocht van 't Westen na 't Oosten; maar ook weer geheel contrarie zyn moet, als men van 't Oosten na 't Westen komt te zeilen; wanneer men een dag wint, alzoō zy in Indiën altyd een dag, in opzigt der Europeërs, voor uit zyn.

Een verschil, dat daar van daan komt, om dat 15 graaden van den Evenaar een uur doen, en om dat die van 't Westen na 't Oosten zeilt, zoo dikwils het opgaan van de zon in de tyd prevenieert of voorkomt, als hy ider reis 15 graaden van den Evenaar voortzeilt.

By aldien hy nu den aardkloot rond zeilt, zoo zeilt hy 24 uren voor vierentwintigmaal 15 graaden, welke net 360 graaden van den Evenaar uitmaken, en aldus ook net een dag verlies of winst geven, na dat men van 't Oosten na 't Westen, of van 't Westen na 't Oosten, zeilt.

By deze dwaasheden mag men ook wel stellen, 't geen Strabo lib. III. pag. 248.

uit *Possidonius* schriften getuigt, dat, namentlyk; de zon ontrent de stranden van den oceaan veel grooter, en met grooter gedruis, dermate ondergaat, als of de zee door 't uitblusschen van des zelfs hitte, of vuur, meer opborlde; als mede, dat even na dien ondergang der zonne de nacht'er op volgt, 't geen hy zeer wel zegt, een groote leugen te zyn. Gelyk pag. 249. dat *Artemidorus* zeide, dat de zon hondertmaal grooter was, als zy onderging.

Eindelyk voegt hier nog wel by 't geen *Herodoot lib. iv.* over den aardkloot zegt: *Ik moet laccben; als ik veele den omtrek des aardbodems zonder kennis of verstand zie beschryven: want zy willen, dat den oceaan rondom 't aardryk vloeit, dat 't aardryk tolronddraait, en Ase zoo groot als Europe is.*

Uit alle welke beschryvingen wy klaar zien, dat de Ouden van veel zaaken slecht oordeelden, en dat zy van den aardkloot ook een geheel ander begrip; dan wy, hadden.

Daar zyn'er, die van de ontdekking van Oostindiën, na de tyden van Bacchus, Semiramis, Hercules en Alexander den Grooten, zoodanig schryven, als of dat werldedeel na dien tyd als in de duisternis begraven gebleven, door niemant weder, dan in de tyden der Portugeezen, opgedolven, ontdekt, en bezogt was.

Het tegendeel blykt uit zoo veel anderen, by ons aangehaalt, die tusschen die tyden Indiën bevaaren, bezogt, en beoorlogt hebben.

Het is bekend, dat *Nikolaus* en *Mattheus Paulus*, in 't jaar 1269. en 1272. van Venetien over Constantinopel, en den *Pontus Euxinus* door Persien naar Indiën en Tartaryen getrokken zyn.

Ook is het zeker, dat nog lang voor de tyden der Portugeezen, Indiën door verscheide Venetiaanën, Genuezen, en anderen, bezogt, en den gantschen koophandel van Indiën lang voor den tyd der Portugeezen te Venetien geweest is.

Ook zegt men, tot lof der Genuezen; dat zy allereerst in 't jaar 1300, en dus wel 100 jaaren voor *Bethancourt*, de Canarische eilanden ontdekt zouden hebben.

Deze Venetiaanën, Genuezen; en meer anderen, kregen de Indische waaren veel door de Persiaanen, Armeniers; en andere Indische kooplieden, die hen de zelve met Karavaanen of *Cassila's*, die van Gamron, Bagdad; en van Balsara (of Bassora) in Persien op Aleppo, en meer andere plaatsen in Syrien gingen, toevoerden, en van daar verder op Scanderoena, en dan over zee, tot hen quamen; dat lang voor 't jaar 1494, of voor de tochten der Portugeezen, geschied is.

Daar beneven wierden hen de zelve ook wel by andere tochten van Ormus en Balsara, over zee, na 't roode meir, over de

steden Aden, Sibith, Zeyla, Judda, en meer andere plaatsen, daar ontrent, toegezonden, die dan verder te land tot Alexandryen, en van daar over zee na Venetien gingen, van waar zy weer na andere steden van Europa (waar onder Antwerpen, zoo *Emanuel van Meteren* onder 't jaar 1488. getuigt, lang de stapel der speceryen, en 't voornaamste van den Indiaanschen handel bezat) vervoert wierden; hoewel die laatste aanzienlyke stad vooral by de tyden der Portugeezen mede wonderlyk begon te bloejen.

Ook reisden zeer veel kooplieden van Venetien, 't zy met die te ruggaande Karavaanen, te land, of ook wel ten deele te land, ten deele ter zee, over Alexandryen, en dan verder ter zee dus over 't roode meir naar Indiën.

Wy zien dit duidelyk in den tocht der voornoemde broeders *Nicolaus* en *Mattheus Paulus Venetus*, in 't jaar 1269. en naderhand ook door *Nicolaus* zoon, *Marcus Paulus de Venetiaan* (die ook hunne reize in 't jaar 1278. beschreef, en zelf nog later in 't Oosten was) en door den Genueeschen Juwelier *Hieronymus van St. Steven*, en meer anderen, in 't jaar 1496. in Indiën lang voor de tyden der Portugeezen gedaan, een reize die wel beschreven, maar mede zoo wonderlyk opgesteld is, dat men op zyn bestek in 't noemen van Indiaansche plaatsen, ook beswaarlyk, en al zoo weinig, als met 't geen *Marcus Sanutus* ons'er van opgeeft, te recht geraaken zoude.

Hy is egter, in vergelyking van anderen, te verchoonen ontrent de mislagen, in 't noemen der steden of ryken; die met een Arabische letter waarfchynelyk geschreven, hem van quade lezers, of uit qualyk geschrevene woorden, daar dikwils maar een stip aan ontbrak, dat egter een groote verandering in de woorden gaf, verkeert opgegeven zyn.

Dezen mislag begaat hy; als hy Panfoer op Sumatra (by hem Java minor genaamt) Panfoer noemt; want de Arabiers maken de gedaante van de P en F even eens; dog zy stellen boven de eerste letter 3 stippen, en boven de laatste maar een; maar zy zetten nu en dan boven de P ook wel maar een stip, vast stellende, dat een kenner van die letter, en van dat woord, zelf wel zal kunnen onderscheiden, dat daar door in die plaats geen F, maar een P, gemeent word.

Het is ook onwederfprekelyk; dat dit qualyk noemen der Indische plaatsen mede veel duisternis hier aan toegebracht heeft.

Ramusius, in zyn Italiaans werk van de reize van *Marcus Paulus den Venetiaan*, spreekt *lib. iii. cap. 17.* van de eilanden Nocueran en Angerman, die na zyn bestek van 150 Italiaansche mylen van Lambr

Verkeerde meening van zominige wegens 't bezoeken van Indiën na den tyd van Alexander den Grooten.

Van den Handel en Tochten der Venetiaanën, Genuezen, en anderen, naar Indiën.

brī (of liever Lamri, ontrent Atsjien) het hoofddorp van zyn vyfde ryk van Java, geen andere eilanden, dan de Nicobares en de Andamans, ontrent Sumatra, konnen zyn.

De voornoemde *Hieronymo de St. Stefano* schreef in 't jaar 1499. den 1 September, uit Tripoli di Soria, van zekere kuft in Indiën, die hy Sogomentil noemt; maar die, na zyn bestek, waar by zy ontrent 12 dagen van Ceylon legt, geen andere dan die van Choromandel, wezen kan, die hy waarfchynelyk zoo misselyk noemt, om dat hy die van de Armeniers (die *Salomo* ook Sogomon, en *Paulus Bogos*, noemen) zoo zal hebben hooren uitdrukken.

Deze kuft nu, eigentlyk Sjolamandel in de taal der Geleerde Inlanders, of der Bramines, hebben de Portugeezen Choromandel genoemt, een naam die zy tot nog toe, zelf ook by ons, behouden heeft.

Het woord Mandalam of Mandel, beteekent in 't *Sanskrits*, of in de taal der Bramines, een landschap dat 40 lek (waar afyder lek 100000 ropias's of daalders doet) pagooden (een stuk goud van 5 à 6 guld. na het opgeld) inkomēn heeft.

De verdere benaaming van deze kuft is van den koning *Sjola*, die over dit Mandel toen heerschte, ontleent.

Wanneer *Vincent le Blanc* van den opperprins van Arabien spreekt, noemt hy den zelve, *Sechemir*, dat wel eenigzins een verdraajing van den naam van dien vorst is; maar daar men echter nog op te rechte koomen zou; hoewel zyn rechte naam niet uit een, maar uit twee woorden, te weten, *Sjeich Emier*, dat den *Eerweerdigen Prins* beteekent, bestaat.

Daar zyn'er onder de Geleerden, die willen, dat de Egyptische koning, *Ptolomeus Philadelph*, den handel van Indiën op Egypten zeer kragtig voortgezet, en dien, door 't graaven van een vaart van de stad Coptos, niet verre van de Nyl, tot aan Muris, een zeehaven in 't roode meir, naar Cairo getrokken, en dit zyn nazaaften aangezet heeft, om dien handel aan te houden, en dat die dus te Alexandryen, en na dat keizer *Augustus* Egypten overtoert had, tot de Romeinen overgegaan, en daar nog lang gebleven is.

Plinius zegt, dat'er van Alexandria wel vlooten van 120 schepen jaarlyks naar 't Oosten vertrokken; doch by de omwentelingen in 't Roomfche ryk, en door den inval der Barbaaren, raakte die geheele vaart zoodanig in duigen, dat men in menigte jaaren daar na van Indiën niet hoorde reppen.

Strabo zegt *lib. xvi.* dat zekere plaats, 't Wit dorp genaamt, een groote koopstadt in Arabien was, en dat de Arabische en Indische waaren na de haven van Muris, en van daar over land met kameelen naar

Coptos, en van daar weer door een gracht naar Alexandria gevoert wierden.

Naderhand hebben eerst de Arabiers, en hunne buuren in 't roode meir, en lang daar na de Egyptische Sulthans, onder welke Syriën ook stond, zich volflagen meesters van dien handel gemaakt, niet alleen om hunne waaren alomme te vertieren, maar voor al om den Mohhammedaanschen Godsdienst in Indiën te verbreiden.

De groote winsten, die zy wel ten bedrage van 80000 ducaaten daar van trokken, bewogen hen te bezorgen, dat de Indische waaren van Alexandria (al een oude vermaarde koopstadt en handelplaats der speceryen, zoo *Strabo lib. xvi.* en meer andere zeggen) na Tripoli of Aleppo, vervoert wierden, daar de Venetiaanen, en andere Natien; die dan quamen afhaalen, behalven dat veel reizigers ook wel tot Alexandria zelf, of in andere Havens van Egypten, quamen, om ook daar hunnen koophandel voort te zetten.

De waaren wierden van Aden, Judda en Toro (havens alle te zamen in 't roode meir gelegen) na Sues, en van daar in 3 dagen na Cairo, en van Cairo langs de Nyl na Alexandria gevoert, van waar zy dan over de Middellandsche zee na Scanderoena (of Alexandrette) en na Aleppo, gebracht wierden, om dan verder in Venetien verhandelt te worden.

Dit duurde zoo onder deze Egyptische Sulthans, (die hier buiten gemeene groote voordeelen op deden, en zoo men wil'er een derde af trokken) tot dat de Groote Heer *Selim* Egypten veroverde, en zich te gelyk ook meester van dezen handel maakte, die, zonder eenige verandering, nog al langs dien zelve weg gedreven wierdt.

Nu is het zeker, dat de Venetiaanen den handel aldus by tochten over Alexandryen, of langs 't roode meir, een tyd lang aan den anderen gedreven, maar ook daar van weder opgehouden hebben, tot dat eindelyk die weg, door nalatigheid van den Egyptischen Sulthân, door itrooperyen onveilig gemaakt wierdt, na welke tyd zy op Aleppo voeren, en van daar met de Karavaanen door verscheide wegen naar Indiën trokken.

Daarenboven wierden'er ook wel waaren langs de Caspische zee, en zomtyds ook over den *Pontus Euxinus* (of de swarte zee) langs Mengrelien, 't zy over Caffa, in klein Tartaryen, 't zy over Constantinopel, naar Indiën, en zoo ook weer van daar in Europa, gebracht: van waar de Venetiaanen, Genuezen en Cataloniërs, die dan verder na deze en gene ryken en landschappen deden vervoeren.

De speceryen wierden van ouds uit Ternate, Banda en Amboina, na Bantam,

van

van daar na Malacca of Ormus, en zoo verder met Karavaanen te land over Bagdaad, of ook wel ter zee over 't roode meir na Egypten, en zoo verder na Aleppo, gevoert.

Dit deed Venetien, dat zedert veel jaaren aan een meestresse van dien handel der speceryen, en gesteenten van Indiën, was, dermate bloejen, dat het in veel andere volkeren van Europa eenen yver verwekte, om, waar het mogelyk, mede deel aan dien schoonen handel te krygen.

In dien tusschentyd nu, tusschen dien handel der Venetiaan en Portugeezen op Indiën, is ook Indiën door dien schrik der wereld, *Timoer Lenk*, anders gemeenlyk *Tamerlaan* genaamt, in 't jaar Heginæ 772. ('t jaar van Mohhammets vlugt naar Medina) of in 't jaar van Christus 1370. (hoewel andere dit een jaar vroeger stellen) niet alleen bezogt; maar nevens veel andere ryken van 't Oosten en 't Westen, ook verovert, gelyk wy dat elders van hem, en van zyne Nazaaten, uitvoerig toonen, daar wy 't Geslagt der Groote Mogols, zoo verre ons dat bekend, en naauwkeuriger, dan tot nog toe door yemant gedaan is, beschryven.

Ondertusschen hielden de Venetiaan den Indischen handel zoo volkomen aan zig, dat alle vorsten en staaten van Europa de waaren, van daar komende, volgens den prys, die zy daar op stelden, hen als uit de handen breken moesten, en het is zeker, dat die bloejende stadt daar nog lange door gesteigert, en aan allen die wet in 't vervolg nog gezet zou hebben, indien haar dien pas door de verbazende onderneming der Portugeesche zeehelden, door den grootmoedigen Prins *Henrik* daar toe eerst aangezet, niet afgesneden was. Een onderneming zoo groot, en heerlyk, dat zy verdient, dat men die van den grond af ophaale, aangezien zy het zyn, die Oostindiën, en meer andere landen, als nieuwe werelden, den Ouden t'eenemaal onbekent, eerst recht ontdekt, en veel netter dan eenige van de Ouden, beschreven hebben.

Hinderpaalen den Portugeezen, by hun komst in Indiën, voorgekonden. Men zegt, dat by de komst der Portugeezen in Indiën *Canazao El Gauri* (by anderen *Campson Gauri* genaamt) die Egypten regeerde, met den Turkzen keizer, *Selim*, met den Sjerief van Mekka, *Sjeich Hhamed*, den stadhouder van Aden, met *Seifeddien* de II. koning van Ormus, en *Mobammed* de I. koning van Guzeratte, zamen spanden, om de Portugeezen uit Indiën te verdryven, om 't welk eenparig uit te voeren zy ook uitdrukkelyk door de Mooren van Calicut, als hunne geloofsgenooten, verzogt waren. Doch wat uitslag dit alles gehad heeft, zullen wy in het vervolg omstandig kunnen zien.

Dat by de Ouden losse voorzeggingen, dat nog alle werelden niet ontdekt waren, te vinden zyn, ziet men klaar by *Virgilius* lib. vi. *Aeneid.* daar hy voorzeggender wyze van den keizer *Augustus* zegt:

----- *Super & Garamantas, & Indos*
Proferet Imperium; jacet extra sydera Tellus,
Extra anni solisque vias, cui caelifer Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus
aptum.

dat is:

Hy zal het ryksgebiet uitbreiden, allereerst,
Ook over Garamante, en Indus ryk van zegen;
Een landschap; verder dan de dierenriem
gelegen,
De zonnebaun, en daar 't gewelf, vol licht
gezaeit,
Van Atlas onderstut, op Atlas schouwers draeit.

Dog klaarder is de voorzegging van *Seneca*, wanneer hy in zyn *Medea* dus opzingt:

----- *Venient annis*
Secula seris, quibus oceanus
Vincula rerum laxet & ingens
Pateat Tellus; Tiphysque novos
Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule.

dat is:

't Zal in een later tyd geschieden dat de zee
De zaaken lossen toorn, en een gezicht zal geven
Van groote landen, en dat Tiphys wel bedreven;
Een wereld nooit bekend, en nooit bezeilde ree
Ontdekken zal, en dat men Thule niet zal
houden
Te zyn het verste land, als 't was voorheen
by de Ouden.

Eer nu de Portugeezen, Hollanders, Engelschen, Franschen of Deenen, in Indien quamen, had men daar by de verscheidene Inlanders onder de Bandanezen, Cingalëzen, Javânen, Chinëzen, als mede te Archiko of te Mazua, een Abyssinsche stadt, van ouds mede zekere voorzeggingen; dat'er uit verre landen luiden, wit van verwe, blaauw van oogen, of met katten-oogen, rood van hair, en over hun gantsch lichaam met kleederen bedekt, tot hen overkomen en hun land innemen zouden.

Een voorzegging, die veele van hunne gaauwste luiden menigmaal herhaalt, herkaauwt, en na lange daar voor gevreeft te hebben, tot hun leedwezen eindelyk bevestigt zagen.

Maar laat ons tot de groote verrigtinder Portugeezen zelf overgaan, en hunne stoutmoedige bedryven, tegen die der oudste en vermaardste zeehelden eens vergelyken, om daar uit te oordeelen, hoe verre zy die in alles overtroffen, en hoe veel grooter dienst zy, door hunne ontdekkingen van Indien, aan ons, en andere volkeren van Europa, gedaan hebben.

T W E E D E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

DE aardkloot by de Ouden maar ten deele bekend. Zy verdeilden die in drie deelen. Zy waren niet zeer ervaren in de Zeevaart, en dorsten zich noit in volle zee begeven. Hoe verre zy langs de wal dorsten loopen. Kaap de Non, waarom zoo genaamt. De eerste, die boven die paalen der Ouden dorsten zeilen, en zich in volle zee begeven, waren de Portugeezen. Henrik, zoon van Johan de I. eerste Bevorderaar van dit werk. Zyn ryp overleg van de zaak. Hy doet twee schepen klaar maken. Die in 't jaar 1410. uitzeilen. En tot Cabo de Bojador loopen. In 't jaar 1420. zend Prins Henrik een nieuwe vloot uit. Madera toen ontdekt. Verder ontdekking van Sierra Liones. De Kanarische eilanden ontdekt. Nieuw middel tot verder ontdekkingen. Goede hoedanigheden van Prins Hendrik. Zyn dood. Alfonso de V. koning van Portugal, gaat op 't spoor van Henrik voort. Cabo Verbe ontdekt. Ook de Zoute eilanden. En Cabo de St. Catharina. Valsche stelling der Ouden openbaar geworden. Guinca ontdekt. Eenige vestingen gebouwt. Johan de II. vervanger van Alfonso de V. Zyne zucht tot verdere ontdekkingen in 't Oosten. Stelt eenige mannen om zich daar over te beraden. Zy vinden in 't jaar 1482. 't gebruik van 't Astrolabium tot de zeevaart, en de Tafelen van de Zons declinatie, uit. Jacob Canus ontdekt Congo. Eerste zuil by de Portugeezen opgerigt. Hy loopt 200 mylen boven Congo. Plant daar ook twee zuilen. Van den koning van Congo wel ontfangen. Congosche Edelen naar Portugal gezonden, en daar gedoopt in 't jaar 1491. Benevens verscheide Grooten. De koning, koningin en Erfprins gedoopt. Deze ontdekkingen maken de Portugeezen door Europa berugt. Columbus hier door opgewekt. Ontdekt veel landen om de West in 't jaar 1492. Jaloezy van koning Johan de II. hier over. Door bemiddeling van Paus Alexander de VI. weggenomen. Cabo de Boa Esperança ontdekt ontrent 't jaar 1493. Door Johan de II. zoo genaamt. Koning Johan zoekt middelen, om door een anderen weg in Oostindiën te geraken. Zend daar toe verscheide Mannen uit. En eindelyk Pieter Covillaan en Alfonso Paiva. Paiva komt te sferven. Covillaan geraakt gelukkig in Oostindiën. Zyne verrigtingen en ontdekkingen aldaar. Zent zyne afteekeningen naar Portugal. Blydschap van koning Johan daar over. Die ordre tot het uitzenden van een nieuwe vloot stelt. Covillaan voor dood gehouden. De dood van Johan de II. in 't jaar 1495. Groote voornemens van Emanuël. Zent vier schepen uit naar Oostindiën. Geeft 't opperbewind aan Vascus Gama. Aan welken by Covillaans zeekaart mede geeft. Verscheide landen by hem ontdekt. Ook Mozambique. Daar by eerst wel ontfangen word. Ontdekt een verraad. En verzeilt naar Quiloa en Mombaza. Verraad daar mede ontdekt. Verzeilt naar Melinde. Treed met die vorst in verbond. Komt in May van 't jaar 1498. voor Calicut. Onderscheid tusschen de ontdekkingen van de Ouden en die van Gama. Gama gaat te land na den keizer van Calicut. Dien by, om de geringe geschenken niet wel bevalt. Die maar reden van geschil met Gama zagt. En twee Portugeezen vast hielt. 't Geen Gama wreekt. Den keizer zoekt de zaak by te leggen. Gama wil eerst de goederen wederom hebben. Verzeilt misnoegt met eenige genomene Edelen naar Portugal. Verjaagt de vloot van den roover Timoja. Zeilt naar Anchediva. Word door een gezant van den vorst van Goa begroet. Komt voor Magadoxo. En Melinde, diens vorst een gezant aan Emanuël mede geeft. Komt te Lanzibar. Verliest en begraaft zyn Broeder. Komt tot Lisbon.

HEt is een waarheid, die wy reeds bewezen hebben, dat de wereld of aardkloot, aan de Ouden maar ten deele bekend geweest zy, en de ware reden daar van was, dat zy ter zee zekere vaste Paalen hadden, buiten welke de kloekhertigste en ervarenste zeehelden noit dorsten gaan.

Zy deelden den aardkloot in drie deelen, te weten Europa, Africa en Asia, maar wisten van die deelen met zoo weinig vastigheid te spreken, dat zelf *Ptolomeus*,

en andere beroemde Mannen, in 't beschryven van landen, te'dier tyd tastelyke mislagen begaan, en in Africa en Asia veel deelen van 't vaste land gantsch niet gekent, en nog veel minder van al die groote en menigvuldige eilanden, die ontrent de stranden van Africa en Asia, en ook ver buiten de zelve, verspreit leggen, gelyk te voren al getoont is, geweten hebben.

De Westersche volken waren in de Zeevaart, en 't bouwen der zeën, zoo niet zeer on- ervaren in

de Zee- onkundig en kleinmoedig, dat voor het vaart, en uitvinden van 't *Afrolabium*, de Graadboog dorsten en 't Kompas, de hartvogtigste onder hen zich ooit in volle zee begeven; maar waren gewoon het langs de zelve maar gaande te houden, en by de minste gevaren voor klippen of stroomen, zig, zonder verder te gaan, weer naar huis te begeven.

Het voorgebergte, of de uitstekende hoek aan den voet van den berg Atlas gelegen (zoo het d'Ouden plagten te noemen) was een post, zoo gevaarlijk wegens zyn stroomen en droogten om aan te doen, dat het de uiterste paal was, tot welke men in die tyden komen dorst, en boven de zelve te stevenen oordeelden de zee-kundigen, zelf van later tyd, de rukkeloofte daad ter wereld, waarom zy dien hoek ook met een bastaardnaam van kaap de Non, of *Cabo de Non*, genoemd hebben, om dat zy vast stelden, dat die zig waagen dorst, om onbezonnen boven dien hoek te loopen, noit weer te regte komen of opdagen zou.

De eerste, die boven die paalen der Ouden dorsten, zeilen, De eer van den steven boven die paalen, gestelt, by de Oude *Wysgeeren* of Land-beschryvers eerst gezet, en ook landen of lugtstreken, die de Ouden onbewoonbaar oordeelden, als bewoonbaar ontdekt te hebben, is men, buiten alle tegenspraak, aan die wakkerste zeehelden, de Portugeezen, verschuldigt.

Zy, in vergelyking zoo van die magtige Opperheeren der wereld by de Ouden, als ook van veele hedendaagsche vorsten, maar een handje volks, dog van een hooghartigen imborst, en van een onteugelbare begeerte tot eere, met een schynbare hope tot winst verzelt, zy zeg ik, waren de eerste, die met een onbedenkelyke hartvogtigheid, en heldagtige onderneming, die al 't gedenkwaardigste, door de Ouden ter zee gedaan, zeer verre te boven gaat, zonder eenige paalen, bevorens gestelt, aan te zien, of winden en stormen te vreezen, zig in volle zee begeven hebben. Eendaad, die d'Oudheid verbaast, en al die dryvers van zoo vele ongegronde gevoelens onder hen, een klaar en overtuigend berigt gegeven zou hebben in al die gissingen, waar over zy zoo velen reeds veroordeelt hadden.

Die gene, die zeën bevaren, stormen op de zelve bygewoont, de afgryfselyke baaren en ten hemelstygende golven, met de daar tegengestelde naare en als yder oogenblik alles inswelgende afgronden, gezien, en de menigvuldige gevaaren, die zig na zoo veel ontdekking, nog dagelyks opdoen, met aandagt overwogen hebben, moeten zidderen en yzen, wanneer zy gedenken aan die zig eerst zoo verre, 't zylangs, doch wel byzonder buiten de wal, daar op hebben durven begeven; en moe-

ten bekennen, dat het een daad is, die om zeer veel redenen die eerste ondernemers weerdig maakt voor Mannen van een onvergelykelyke moedigheid, uitnemend beleid, en gadelooze begeerte om de wereld dienst te doen, geroemt en onder de grootste helden, die oit by de wereld iet verdient hebben, gestelt te worden.

De eerste die onder de vorsten van Portugal aanleiding daar toe gaf, en dit werk bevorderde, was *Henrik*, een van de zoonen van koning *Johan de I.* na zommige willen, de derde, en, na andere gevoelen, de vierde zoon, een prins van groot beleid, een naukeurig uitvorscher van alles, en bezet met een ongemeene lust om iet groots te ontdekken, en de tot nog toe onbekende zeën de wereld bekendt, en alzo de naam der Portugeezen den gantschen aardbodem over gedenkwaardig te maaken, te meer daar toe aangespoort wordende, door overvliegende gerugten, dat eenige Engelsche en Fransche kooplieden door 't geweld van stormen op onbekende oevers van wilde en woeste menschen, den duivel dienende, geslingert, en daar aangehouden waren; en by aldien zyn magt zoo groot waar geweest, als wel de begeerte van zyn grootmoedige ziel zich ver uitstreckte, hy zou zekerlyk ongelooftelyke veroveringen, zoo op de Mooren, als andere vyanden van dat ryk, gedaan hebben, daar hy nu zyn gedagten moest aftrekken, om dat *Eduard*, zyn oudsten broeder, en vervanger van zyn vader *Johan de I.* zoodanige ondernemingen veel eigener waren.

Hy, die grootmeester van d'ordre van Christus was (een van de waardigste ridderslyke Ordren in dat ryk, door een van zyn voorvaderen *Denys de I.* de Bouwer gebynaamt, ingestelt, van welke hy groote inkomsten trok) vond best geraden zyn zinnen te stellen op zoodanige ondernemingen, als met zyn magt, en 't vermoegen van zyn beurs, overeenquam; oordeelende, dat hy met geen zaak ter wereld zig zoo aangenaam by God, bemint by de menschen, en zich zelf nog zyne Natie zoo beroemt by alle volken maken zou, dan met het doorkruiffen der onbekende zeën, en met het uitzenden van vlooten naar zoodanige landen, van welke de oudheid geloofst had, dat ze 'er niet waren, en van welke de wyfste wereldkundigen van later eeuwen nog maar pas voor de ontdekking plagten te spreken, als van een zaak, die ten uiterste bespottelyk, en zonder eenige grond was.

Dit speelde hem gedurig in de gedagten, en om hier te eer door te geraken, verzag hy zig van de geleerdste en ervarenste Luiden, zoo in de Wiskunde, als in de kennis van de gelegenheid en strekkingen der landen, om, zoo door hun, als door

Henrik; zoon van Johan de I. eerste bevoor- deraar van dit werk.

Zyn ryf overleg van die zaak.

yverige navorfching van alles, 't geen daar toe dienen kon, op te ftygen tot een nette en onderfcheide bevatting van die zaaken, die hy zich voorgeltelt had te onderne- men.

Te kragtiger wiert hy hier toe' ange- zct door eenen heiligen droom, waar in hy vermaant wiert, zoo een heilige en lofwaardige zaak niet langer uit te fteilen.

Ontwaakt zynde, gaf hy ten eerften laft twee fchepen met allen haast te ver- vaardigen, en die van alles te verzien, 't geen tot een langdurige en gevaarlyke reize noodig was.

't Bewint hier over gaf hy aan twee er- varene Zeekundigen van dien tyd, met laft om zoo verre, als hen zou mogelyk zyn, langs de kufft van Africa te zeilen, en by ontdekking van nieuwe landen, met een net berigt van de gelegenheid der zelve, en van hunne volken, tot hem te keeren, bekragtigende dit alles met groote belof- ten, by aldien zy zig daar in yverig queten.

Aan de eene zyde deêd zich hier wel zeer veel gevaar, en een langdurig onge- mak op, maar aan de andere zyde zich zelve de laft van zoo een grootmoedig prins, en hun aangeboorne groothertig- heid, en begeerte tot eer en een onfter- felyke naam, met alle kragt voorftellende; namen zy in 't jaar 1410. die hacchelyke reize, met veel moedigheid en verwag- ting, aan.

Zy ftevendan langs de wal al Zui- delyk aan, raakten boven het Atlantifch voorgebergte, of *Kaap de Non*, en wel 60 mylen daar boven, tot aan *Kaap di Bojadoor*, dat is, de omdrajende hoek, (om dat hy zig boogfwyze omdraait) zynde den uitftekenden hoek van Canariën, aan de vafte wal, niet ver van 't eiland Canariën, gelegen. Hier wierden zy eenigzins gefluit en afgefchrikt om verder op te zeilen, zoo door de vervaarlyke froomen en ondiepten, als wel byzonder door 't verre in zee en vooruitfteken van dien hoek, weshalven zy weer naar huis keerden, hunnen prins berigt van al 't voor- gevallene op de reize gaven, en zeer wel van hem beloont wierden.

Hoe groot nu die belooningen, en hoe uitnemen voordeelig die ontdekking was, zoo bekreop nogtans niemant in 9 of 10 jaaren daar na de luft, om die reize weer te ondernemen; maar bleef dit werk daar geheel by fteken, om de zelve ge- varen, die de eerfte Waaghalzen belet hadden boven *Kaap di Bojador* te komen, te weten, om die kokende en als ziedende froomen, die men daar verneemt.

Dit alles nochtans deêd prins *Henrik* den moed geenzins ontzinken, veel min van zyn eerfte ontwerp van verder ontdekking afstaan, maar hy zond in 't jaar 1420.

weer een nieuwe en welvoorziene vloot ^{Henrik} met drie zeer ervarene fierlieden, ten ^{een nieu- we vloot} einde die hem in zyn klaare bevattingen, die hy door vafte en wiskundige redenen, en door de gefadige verzekering van an- deren had, dat'er landen verder op boven de Middelyn langs Africa lagen, meer en meer mogten bevestigen.

De Zeekundigen, daar hy 't bewint over deze tocht aan gaf, waren *Jan Gon- falvo*, *Triflan Vas* en *Gillis Amius*, de eerfte van dien tyd, die het hart hadden om zich zoo ver in de volle zee te bege- ven, want die vorige hadden zich noit buiten de wal durven waagen; maar voor een grondregel op hun tocht gehouden, dat hen voor al te bezorgen ftoot, *noit de wal uit het gezigt te verliezen*, zoo zy ftaat wilden maken tot den hunnen weder te keeren.

By deze tweede tocht nu ontdekten zy, na herwaart en derwaart door veel ftoormen geflingert te zyn, verfcheide ci- landen, en onder de zelve *Madera*, 't geen zy aan de kroon van Portugal hegten. ^{Madera toen ont- dekt.}

Dus geraakten zy voor d'eerfte maal en byzonder *Gillis Amius*, na de froomen in zee wel waargenomen, en veel droog- tens gemyd te hebben, eindelyk boven *Kaap de Bojador*, en zoo al voortzeilende by den uitftekenden hoek van *Sierra Liones*, of 't leeuwen gebergte, op de zyde van de Wefterzee van Africa, op 8 graaden Noorden breedte van de Middelyn, en 360 mylen van Canariën uithoek, of *Cabo de Bojadoor*, gelegen. ^{Verder ontdek- king van Sierra Liones.}

Na deze deftige onderneming dorft nie- mant byna in 40 en meer jaaren verder opzeilen, als dat ontrent of wat voor die tyd ook de Canarifche (of der ouden ge- lukkigige) eilanden door eenige Bifcajers en Navarroyzen, onder 't beleid van een Frans Edelman, *Jan de Betancourt*, ontdekt zyn, die ze gedurende zyn leven zeer gerufft als koning bezeten, en na zyn dood aan zynen Neve overgelaten heeft, die, te fwak om de zelve te behouden, zyn regt aan een Spaanzen Graaf verkogt heeft, waar door ze eindelyk aan de kroon van Spaan- jen, daar ze nog onder ftaan, gekomen zyn. ^{De Cana- rize eilan- den ont- dekt.}

Op dat nu die begeerte tot nieuwe ont- dekkingen niet mogt verflauwen, heeft *Henrik* van Paus *Martinus de V.* verkregen, dat alles, 't geen de Portugeezen van *Kaap de Bojador* af, tot in Indiën toe, ontdek- ken zouden, met regt en buiten alle be- twifling, tot de kroon van Portugal be- hooren zoude, 't geen naderhand ook door andere Pauzen bevestigt is; maar die Pau- zen toonden wel zeer vermetele dwaazen en zeer onregtveerdig te zyn, met aan anderen iets, dat hen niet toequam, weg te fchenken. ^{Nieuw middel tot verder ontdekkingen.}

Hy was in der daad een godvrugtig en groot-

Goede
hoeda-
nigheden
van prins
Hendrik.

grootmoedig prins; van een doordringent verstand, van een onverzettelyk voornemen om een zaak, die hy eens als nuttig voor 't gemeen begrepen had, te ondernemen, en ongemeen mildadig in 't beloonen van die gene, die hy tot het uitvoeren van zyn ondernemingen en ontwerpen gebruikte, waar door hy zich by al de Zeelieden zoo bemint maakte, dat ze zyn gemeene spreekwyze, die hem altyd als in de mond bestorven was, *de gave van wel te doen*, in de schorzen der boomen op die nieuw ontdekte landen sneeden, om alzoo, ware het mogelyk, zynen naam, en gedagtenis, te vereeuwigen.

Eindelyk nogtans, na 67 jaaren geleest, veele kerken gestigt, en verscheide landen, door zynen onvermoeiden yver en groot verstand, ontdekt te hebben, stierf die prins, overladen met eer, en bemint by allen, die de uitstekende gaven van zyne ziel wel kenden, in 't jaar 1460.

Zyn
dood.

Alfonfus
de V. ko-
ning van
Portugal
gaat op
't spoor
van Hen-
rik voort.

Zyn neef, *Alfonfus de V.* zoon van zyn broeder *Eduard I.* volgde hem, na dat hy 't bewind van zaaken in handen gekregen had, zeer wel op dat spoor, en befloot, schoon door verscheide zoo binnen- als buitenlandse moejelykheden en oorlogen, belemmert, nogtans voor al het ontdekken van nieuwe landen te bezorgen, 't geen hy ook met zoo veel yver in 't werk stelde, dat onder zyne regering *Cabo Verde* (by de Ouden het *Arfinarisch* voorgebergte, of 't *Promontorium Arsinarium*) ontdekt wierd, 't geen voor dien tyd, schoon het zoo verre niet om de Zuid, als *Sierra Liones*, legt, de Portugeezen gantsch niet bekend was.

Cabo
Verde
ontdekt.

Ook de
Zoute ei-
landen.

Op die zelve tyd zyn ook ontdekt de *Cabo Verdische* of Zoute eilanden, by vele de Hesperische of Gorgadische genoemd, en ook by zommige voor de Gelukkigige eilanden der Ouden gehouden.

En Cabo
de St. Ca-
tharina.

Daar en boven gingen, onder *Alfonfus* regering, met dit ontdekken van nieuwe landen zoodanig voort, dat men nog 10 graaden boven *Sierra Liones*, tot *Cabo de St. Catharina*, $2\frac{1}{2}$ graad Bezuiden de Linie gelegen, stevende, en daar by de valscheid der gevoelens van zoo veel oude Wysgeeren en Landbeschryvers ontdekte, die zoo styfhoofdig en onverzettelyk staande hielden, dat de landen onder de *Zona Torrida* (of verzengde lugtfreek) gelegen, wegens de ondraaglyke hitte, die zy zich verbeeldden, onbewoonbaar en gantsch niet te genaken waren, daar het tegendeel nu daaglyks klaar ondervonden, en met veel verwondering gezien word, hoe die Groote Albestierder die landen, niet tegenstaande die ongemeene hitte, die men daar des daags heeft, het zy door gezette regentyden, het zy door den ongemeenen sterken dauw, die daar voor al 's nachts valt, nogtans zeer vrugtbaar in 't voort-

Valsche
stellingen
der Ou-
den open-
baar ge-
worden.

brenge van uitnemende boomen, vrugten en andere gewassen, tot onderhoud dier talryke Ingezetenen, te maken.

Dus ontdekte men verscheide eilanden, en liet zich in, om met verscheide onbekende volkeren, ook zelf met die van Guinea, te handelen, en met'er tyd ook veelen van hun tot kennis van den Waren God te brengen.

Guinea
ontdekt.

Men vond ook goed, om (zoo zy voorgaven) de koopmanschappen te beter te kunnen beschermen, en de vriendschap met die vreemdelingen en onbeschaafde menschen in stant te houden, op eenige voordeelige plaatzen hier en daar vastigheden en vestingen te bouwen; maar de ware reden is zekerlyk geweest, om eerst eenigen voet in dat land te krygen, en met'er tyd, met het geheele lys, 't zy met of in weerwil van den Inlander, 'er in te wringen, gelyk zy meest overal, daar zy quamen, (hoewel altyd met die Godvrugtige voorwending, dat zy daar quamen om het Ware Geloove voort te planten) volgens d'oude gronden der Tyriers, gedaan hebben, die wel quamen om den handel, maar de landen, als zy konden, met eenen ook innamen.

Enige
vestingen
daar ge-
bouwt.

Dit is, 't geen ten tyde van *Alfonfus de V.* ontdekt is, latende in 't jaar 1576. zyn ryk aan zyn vervanger *Johan de II.* over, een prins, bezet met de zelve begeerte om landen te ontdekken, en om na te vorschen, of men ook van de Atlantische niet in de Oosterzee zou kunnen geraken, zoo, om het Christelyk Geloof verder uit te breiden, als om de schatten, die Arabien en Indiën zoo overvloedig geeft, uit de eerste hand in te handelen, en die alzoo met verwagting van ongemeene voordeelen niet alleen weer naar Portugal te voeren, maar dat ryk ook tot de eenige handelplaats van al die dierbare waaren, tot nadeel van alle andere natien te maken.

Johan de
II. ver-
vanger
van Al-
fonfus de
V.

Ondertusschen maakte hy verscheide verbonden met deze en gene koninkskens der reets ontdekte landen, en bezorgde, dat, om die gevaarlyke en tot nog toe zeer onzekere Tochten met meer zekerheid, en minder gevaar, te doen, verscheide ervaren Wiskundigen van die tyd zich uitdrukkelyk daar toe stelden, en hun werk met veel yver 'er van maakten, om eenige middelen uit te vinden, waar door zy in die woeste zeën, indien niet net, ten minsten eenigzins zouden kunnen weten, waar zy waren, en hoe zy aanstevenden. Zoo blind was men toen onder hen nog in dit stuk.

Zyne
zugt tot
verdere
ontdek-
kingen in
't Oosten.

Stelt eeni-
ge Man-
nen, om
zich daar
over te
beraden.

De Mannen, daar toe by hem geordonneert, waren *Roderik* en *Joseph*, beide zyn Geneeskundige, en buiten die zekere *Martynus Bohem*, die zich de *Regiomonte* noemen liet. Deze groote Mannen zyn het, die in 't jaar 1482. het *Astrolabium*, te vo-

ren

ren by alle Starkundigen alleen om de verscheide bewegingen der starren waar te nemen en te kennen, gebruikt, na een langduurige en rype overweging, en door een nooit volprezen vond, tot een uitnemen gebruik, in de zeevaart, op een tocht naar Guinea gedaan, overgebracht hebben. Ook werden zy gehouden voor die genen, die allereerst niet min vernuftig de Tafelen van de *declinatie* of afwyking der zonne gemaakt hebben, by welke de zeeverftandigen heden gewoon zyn hun nette breedte uit te rekenen, een dienst en nuttigheid van zoo veel belang, dat gantsch Europa tot heden toe zich daar af bedient, en 't zelve niemant, dan Portugal alleen; dank te weten heeft; ook ware het te wenschen, dat men zedert dien tyd een middel had weten uit te vinden, om met zoo veel vastigheid zyn nette lengte te kunnen weten, als die neerftige landaard ons gelegenheid gegeven heeft, om de nette breedte onteifbaar uit te rekenen. Een zaak by velen wel ondernomen, doch by niemant zoo klaar ontdekt, dat men 'er zich van bedienen kan.

Deze vorst dan zont zeker Edelman, *Jacob Canus*, op eigen verzoek, als zeevoogd over een vloot uit, die ver boven de landen, onder *Alfonfus de V.* ontdekt, stevenende, tot aan de mond der fware riviere *Zaire*, zeer verre in de openbare zee uitwaterende, in 't koninkryk van Congo, of *Manicongo*, gekomen is, alwaar hy een van de steene zuilen, ten dien einde van hem uitdrukkelyk medegenomen, gezet heeft, op welke hy, buiten het daar op diepuitgewerkt *H. Kruis*, en de wapenen des konings van Portugal, ook nog met Latynsche en Portugeefche letters, des zelfs naam, als onder wiens regering dit land ontdekt, en die van den Zeevoogt, die de ontdekking eerst gedaan had, heeft laten uithakken.

Dit verrigt hebbende, zeilde hy verder de rivier op, ontdekte daar geheele troepen van dien landaard, hier en daar fwervende, doch vond de zelve veel zagter en beter, dan de vorige, te behandelen, bragt'er verscheide uit Congo in Portugal, tot groote blydschap van zynen koning, en voerde hen, na dat ze zeer wel gehandelt waren, volgens zyn belofte, weer behouden in hun land. Hier by niet beruflende, liep hy nog zoo mylen boven dat ryk, en stelde daar twee zuilen, van de zelve gedaante als de vorige, keerde toen weer na Congo, wiert van dien koning ongemeen wel ontfangen, en had (zoo men zegt) het geluk van, door eenige redeneringen over de zaaken van Godsdiens, dien koning, en door den zelve ook veele van zyn Edelen en Grooten zoo verre te brengen, dat zy een uitstekende zugt en genegenheid voor den Chri-

stelyken Godsdiens toonden, 't geen hy nader, by vriendelyk afscheid aan *Canus*, en 't zenden van verscheide jonge Edelingen, onder opzigt van eenen *Zacuta*, die 'er bevorens nog eens geweest was, met verzoek van hen in de gronden van den Christelyken Godsdiens te doen onderrigten, betoonde, voegende daar by veel fraje geschenken van ivoir, en kleederen uit baltien van boomen gemaakt.

Dus quam *Canus* by zynen koning, Congo-wiert met ongemeene blydschap ontfangen, en *Zacuta* nevens die jonge Edellieden wierden gedoopt, en by de te rugreize der nieuwe Gehrifstende, drie Dominicanen mede derwaarts gezonden, om de zaaken des Geloofs met meer vrugt te kunnen voortzetten; 't geen van zulken uitwerking was, dat in 't jaar 1491. eerst 's koninks oom, met een zyner zoonen, gedoopt, en door hem zoo grooten yver in 't behartigen van den Godsdiens betoont wiert, dat hy, ten ware de Portugeezen zelf het belet hadden, eenige jongens, ontrent de plaats daar dienst gedaan wiert, wat razende, niet tegenstaande het zoonen van Edelen waren, zou hebben doen dooden; 't geen een klaardenkbeeld geeft, hoe verre de kennis van dien Heer gegaan heeft, en dat hy van de zaaken zelf nog 't regte begrip niet moet gehad hebben.

Ja 't ging met dit voortzetten van 't geloof zoo ver, dat korten tyd daar na de koning, de koningin, en de oudste prins en erfgenaam des ryks, nevens veel Grooten, gedoopt wierden; maar zoo ras zy Gehrifstent, en in de Kerke ingelyft waren, en men hen de wetten, die een regt Christen dient na te komen, voorschreef, viel de koning, en veel anderen met hem, zoo gemakkelyk af, als zy 'er aangekomen waren. De oudste prins bleef wel stantvastig, in weerwil van al zyne benyders, die hem, ten voordeele van zyn broeder, zогten den voet te ligten; maar 't was onmogelyk een landaard, zoo op hun vermakelykheden, driften, veelwyvery, en andere by de Christelyke Wet verbodene dingen, gezet, te doen besluiten die alle zoo eensklaps te verlaten; waar toe de vrouwen en byzitten, hun rol by 't aanhouden van zulk eenen Godsdiens t'eenemaal uitgespeelt ziende, al hun vermogen met een zeer goeden uitflag hebben in 't werk gestelt.

Verscheide andere vorsten gingen ook, meer uit wereldze inzigten van eigen belang, dan met een opregte meening, verbonden met koning *Johan de II.* aan; doch ziende daar by hun oogwit niet te bereiken, lieten alles weer varen, zonder aan hun beloften te gedenken; al te zamen zaaken, die meer gedient hebben, om de tong der alles hoog opgevende Roomze

Priesters gaande en levendig te maken, dan dat'er iets wezentlyks, of van belang, in geweest is.

Deze ontdekkingen maken de Portugeezen door Europa be- rugt.

Deze beginzelen nogtans van zoo gelukkige ontdekkingen, door gantsch Europa van d'eene na d'andere plaats overvliegende, bragten den naam der Portugeezen, een volk van zoo weinig vermogen, en dat in Europa zoo weinig lands, in vergelyking van anderen, bezat, in zulken verwondering, dat het, volgens hunne verdiensten, en zeekunde hoog by allen geroemt, en verre boven alle groote Mannen onder de Feniciers en Grieken, verheven wiert.

Columbus hier door opgewekt.

De groote *Christoffel Columbus*, van andere *Colonus* genaamt, een Genuees van geboorte, doch in Portugal getrouwt, een man van groote onderneming, en schoon maar een visschers zoon van 't dorp Arbizolo, van veel ervarenheid, hier door niet weinig opgewekt, en zoo door starrekundige, als andere klare bewyzen, op 't eiland Madéra, uit de schriften van zeker schipper, *Alfonso Sanchez de Huelva* genaamt (die door een storm uit den Oosten op America verviel, weer op Madéra kwam, en daar in zyn huis stierf) ontdekt, zeer sterk verzekert, dat'er om de West ook landen, te voren nooit ontdekt, moesten leggen; geeft zich eerst by den Raad van Genua, en daar na by den koning *Johan de II.* aan, en raad hem met al zyn vermogen zyn voornemen, om dit nader te ontdekken, behulpzaam te zyn. Koning *Johan*, dit voorstel, als bespottelyk en ongegrond, afwyzende, geeft hy zich in 't jaar 1486. by *Ferdinand*, koning van Castilien, aan, word daar in 't eerst ook van de hand gewezen; maar, na 7 jaaren lang alle spyt verbeter te hebben, bragt hy het door goede vrienden en aanhouden zoo verre, dat hy in 't jaar 1492. den 3 Augusti met drie schepen op 's konings kosten zee koos, en veel landen om de West, tot groote blydschap van *Ferdinand*, den 11 October ontdekte.

Hy geeft zich by die van Genua, en by Johan de II. te vergeefs aan.

Ontdekt veel landen om de West, in 't jaar 1492.

Jaloerzy van koning Johan de II. hier over.

Door bemiddeling van Paus Alexander de VI. weggenomen.

Hier over rees geen kleine jaloerzy, en geen minder verwydering, tusschen de koningen *Johan de II.* en *Ferdinand*, zoo verre, dat het tot eenen openbaren oorlog zou uitgebersten zyn, ten ware de zaaken van *Ferdinand* door een verbond, met *Carel*, koning van Vrankryk, zoodanig verbeterd waren, dat koning *Johan* geraden vond nevens *Ferdinand*, de zaake in geschil aan Paus *Alexander de VI.* te verblyven, die, na ryp onderzoek, goedvond den aardkloot, na dat hy boven de Cabo Verde'sche eilanden tot ontrent de 340 mylen een rond van de Noorder- tot de Zuiderpool getrokken had, in tweeën te verdeelen, en van die twee deelen alles, 't geen na 't Oosten ontdekt wiert, den koning van Portugal, en, dat na

't Westen, den koning van Spanjen, toe te wyzen, waar door dat geschil voor die tyd beslist wiert.

Zedert dien tyd gingen de ontdekkingen der Portugeezen om d'Ooſt (terwyl *Columbus* voor Spaanjen mede zynen gang ging) niet minder dan te voren voort. Want koning *Johan*, zich vast inbeeldende, dat hy, langs de kust van Africa voortgaande, zekerlyk eenige landen, die hem nader toegang tot Oostindiën geven konden, zou moeten vinden, had, na verscheide andere gebruikt te hebben, het geluk, dat een van zyn schepen, waar op *Bartholomeus Dias*, een dapper en standvastig man, 't bewind had, ontrent in 't jaar 1493. (of zoo andere willen 1486. en 1487. een hoek of kaap ontdekte, zoo groot, dat men nooit diergelyke gezien had: alzoo hy aan de Westzyde meer dan 600, en aan de Oostzyde meer dan 800 mylen in de lengte beslaat. Daar zyn'er die een anderen Portugees wel 60 jaaren eer de roem hier af toeschryven; doch zy komt alleen dezen *Dias* toe, hoewel hy de kaap niet in 't jaar 1450. gelyk *Farricus* zegt; maar eerst op de voornoemde tyd, ontdekte.

Cabo de Boa Esperança ontdekt ontrent 't jaar 1493.

Die groote Man was de eerste, die, na 't uittaan van ongemeene sware stormen, hacchelyke worstelingen met de aldaar bulderende winden, kokende stroomen, hemelhooge golven, en byzonder na 't geduldig verdragen van zyn gestadig tegenmorrende reisgezellen, ten laatsten boven de Kaap de Goede Hope zeilde, haar daarom den naam van *Cabo di Tormentos*, of den stormhoek gaf, en by die Tocht 300 of 350 mylen boven de zuilen van *Canus* stevende, komende aan een eiland, 't geen hy 't eiland van 't H. Kruis noemde, wegens een kruis, dat op een der zuilen, daar by hem opgeregt, gestelt wiert.

By dezen Tocht nu al 16 maanden verlopen, en veel voorraad verteert zynde, was hy genoodzaakt de stevens weer naar Portugal te wenden, alwaar hy den koning verslag van zaaken, en een beschrijving deede van de gevaren, by hem ontrent dien hoek uitgestaan, dien hy daarom den stormhoek genoemd had; de koning; over deze ontdekking verblyd, en zich vastelyk vleijende met de hoope van door dit middel tot zyn oogwit, en de ontdekking van Oostindiën, te geraken, vond met veel reden goed, dien naam te veranderen, en dien veruiftstekenden hoek, in zyne taal, *Cabo de Boa Esperança*, of 't Hoofd der Goede Hope, te noemen, welken naam hy ook zedert, tot heden toe, behouden heeft.

Door Johan de II. zoo genaamt.

Koning *Johan* dan hier by niet berustende, maar verstaande, dat alle de kostelyke waaren, die uit Indiën en Arabien kwamen,

men, meest door de Mohammedanen, en Joden, voor een geringe prijs opgekogt, en door de golf van Persien in Syrien, of door 't Roode meir naar Suez, en met de *Cafilas*, of Karavaanen, verder naar Alexandryen, en van beide die landen met een ongemeene winst na alle andere ryken en landschappen gevoert wierden, oordeelde, dat hy dien voordeeligen handel, door alle bedenkelyke middelen in zyn ryk behoorde over te brengen, en alzoo te gelyk, de vyanden zyns Geloofs van die uitnemende winsten beroovende, een weg te zoeken, om het Ware Geloof, ter plaatze daar 't noit geweest was, in te voeren, en, daar het te voren wel geweest, doch door de tyd en de bedorve eeuwen zeer verbastert was, tot zyn oude zuiverheid te brengen.

Voornamentlyk was zyn oog op de landen van den keizer der Abyssinen gevallen, van welken hy al overlang vernomen had, dat hy Christus kende, en volgens de wyze van zyn land eerbiedig diende; maar dat hy ondertuffchen ook in veele deelen van de Leere der Roomsche Kerke verschilde.

Zyn voornemen was dan om te zien, of hy dien vorst met de Roomsche Kerk niet vereenigen, en door zyn wyduitgestrekt bestier, en hulpe, niet een nader toegang tot de Indische koningen, en den handel met de zelve, vinden kon.

Hier toe heeft hy verscheide Mannen gebruikt; doch heeft de eerste, door onkunde in de daar toe vereischte taalen, en de moejelykheid van die onderneming, afgeschrikt, onverrichter zaake van Jerusaleem weer t'huis gekregen.

Eindelyk nogtans vond hy onder zyn eigen volk twee bequame Mannen, zeer ervaren in d'Arabische taal, te weten, *Pieter Covillaan* en *Alfonfus Paiva*, welke hy belaste, om malkanderen in allen deelen, tot uitvorsching van de zaaken, hem aanbevolen, te helpen, en, des noods, ook malkanderen daar in te vervangen.

De reden nu, waarom hy hen henen zond, was, om, by hunne reize door Egypten, en 't land der Abyssinen, en van daar over 't Roode meir, na te vorschen, of men van daar niet in de groote en openbaare zee, en zoo vorder niet alleen aan *Cabo di Boa Esperança*, maar byzonder, of men van daar ook niet gemakelyker in Oostindiën komen kon.

Met die last vertrokken die twee Mannen naar Alexandryen, van daar als kooplieden gekleed, naar Cairo, en quamen, na verscheide steden gezien te hebben, eindelyk te Aden, een stad op den hoek van 't Roode meir, of even binnen de zelve, gelegen, en zeer bekend.

Daar scheiden zy, na de geschenken gedeelt te hebben, van een, met voornemen en versprek, dat *Paiva* naar Abyssi-

nien, en *Covillaan* naar Indiën, de reize voortzetten, en de een den anderen op een bestemde tyd te Memfis, of Cairo, weer vinden zou.

Paiva quam, eer hy de hoofdstadt der Abyssinen, of daar de koning zyn Hof houd, naderen kon, te sterven; maar een geheel anderen uitflag had de reize van *Covillaan*. Hy quam zeer gelukkig de eerste in Indiën, zag daar veele steden en havens, nam op alles een nette opmerking, hield ook daar van een dagregister, en teekende ('t geen 't beste van allen was) de voornaamste steden en zeehavens, byzonder die van Goa, Calicut, Coetsjen en andere, zeer fraai, in hun nette legging en strekking, in een Zeekaart af, die hem koning *Johan* ten dien einde mede gegeven had.

Hier van daan keerde hy, langs de Golf van Persien, en de Arabische kust, weer naar Africa, stevende boven den uitstekenden hoek, in 't gemeen *Cabo de Guardafu* genaamt, quam d'allereerste van de Portugeezen te Mozambique, (na zomiger onzekere gedagten met *Salmasius*, by de Ouden *Prasum promontorium* genaamt, hoewel andere kaap de Goede Hope daar voor houden) 't geen hy nevens Melinde, Quiloa, (dat *Vossius* voor 't *Prasum promontorium* houd) en andere ryken, daar ontrent gelegen, naukeurig afteekende; vervolgde zyn reize tot Zofala, daar hy, zoo door verscheide zeekundigen, als door andere klare merkteekenen, ten deele uit de gelykheid van de verw en het hair der inwoonders aldaar, vernam, dat dit land aan dat van *Cabo de Boa Esperança* vast, en alzoo een middel uitgevonden was, om langs het zelve gemakelyk in Indiën te geraken.

Dit alles tot zyn genoegen uitgevorst, en ontdekt hebbende, begaf hy zich weer naar Memphis of Cairo, op de bestemde tyd, maar hoorde daar, tot zyn droefheid, dat *Paiva* in 't begin van zyn reize overleden was.

Niet tegenstaande hem dit geweldig versloeg, en hy groot verlangen na zyn vaderland had, besloot hy nogtans, zich den last van koning *Johan*, en zyn brandende begeerte, om nader kennis van de Abyssinische zaaken te krygen, te binnen brengende, ook de reize derwaarts te ondernemen.

Voor zyn vertrek evenwel gaf hy koning *Johan*, by geschrifte kennis van de dood van *Paiva*, en van al zyne ontdekkingen, zoo in Indiën, als van de ryken in de Oosterzee tot Zofala toe, gedaan, zond zyne afteekeningen over, en voegde daar by, dat hy befloten had naar Abyssinien te gaan, en, na verrigting van zaaken, den koning zelf in persoon van alles verslag te komen doen.

Zend zyn Afteekeningen na Portugal.

Blydfchap van koning Johan over 't zelve. De koning deze nieuwe tydingen, en voor al die kaart van *Covillaan* door eenige Kooplieden uit Portugal, die op Memphis handelden, bekomen hebbende, beeldde zich in nu ten naaften by ten einde van zyn groote voornemens, en tot zyn oogmerk, geraakt te zyn.

Hy fleep dan hier niet op, maar beflout vastelyk de begonne tochten ter zee op nieuws, en met een moedigheid, die nu op vaste gronden fteunde, te hervatten, en, zonder aanzien van alle gevaaren en onkosten, de fchepen daar toe te doen klaar maken.

Ondertuffchen hoorde men niet van *Covillaan*, of zyn wedervaren in Abyffiniën, die in 't eerft van zyn aankomft by Keyzer *Alexander*, de vyfde voor *Serfa Dengil*, zeer wel ontfangen, maar die vorft niet lang daar na fchielyk overleden zynde, van *Nabu*, zyn broeder en opvolger in 't rryk, qualyk gehandelt, en gevangen gehouden wiert, zoodanig, dat hy zelf geen gelegenheid krygen kon, om 't allerminfte naar Portugal te fchryven; 't geen ook by veelen zyn dood deed vast fteflen; hoewel hen daar na anders bleek.

In dezen ftaat nu waren de zaaken in 't jaar 1495. op 't einde van de beftiering van koning *Johan de II.* en dus verre was men gekomen met het ontdekken van onbekende landen, en in 't byzonder van Ooftindiën, wanneer hy, meenende een aanzienlyke vloot derwaart te zenden, tot groote droefheid van velen, zelfs van zynen Neve, prins *Emanuel*, by hem als erfgenaam des ryks, zedert de dood van zynen zoon *Alfonfus*, verklaart, quam te fterven.

Emanuel in 't jaar 1495. op den rykszetel geftegen, fteelde ten eerften zyn zinnen op de voortzetting en bevordering der Indiſche zaaken, en nam, niet tegenftaande de meefte van zynen raad, om zeer gewigtige redenen, hem daar van afrieden, onverzettelyk voor, vier fchepen naar Ooftindiën te zenden.

Over deze fchepen fteelde hy verſcheide Hoofden, over 't eerfte, *St. Gabriel* genaamt, *Pieter Alanker*, die mede boven *Cabo di Boa Esperança* gezeilt, en alzoo redelyke kennis van zaaken had.

Over het tweede, *St. Raphael*, fteelde hy *Paulus Gama*, broeder van *Vasco Gama*, over het derde, *Berri*, *Nicolaas Celius*, en over 't vierde, zynde maar een voorraadschip, *Gonsalvus Nonius*.

Zeer weinig volk zond hy met de zelve, en ten uiterfte niet boven de 160 man in alles, vermits zy, niet zoo zeer om landen te winnen, als wel om die voor eerft nader te ontdekken, gezonden wierden.

Het opperbewind over deze vloot gaf hy aan den voornoemden *Vasco Gama*,

een wakker, verftandig en kloekmoedig Edelman, van een ongemeene getrouwheid voor zynen vorft, in het ftantvastig uitvoeren en voortzetten van dingen, die hy wift dat tot uitbreiding van den roem zyns konings konden dienen; hem *Paulus Gama*, zynen broeder, tot tweede in 't bewind toevoegende.

Aan dezen *Vasco Gama* nu gaf hy, benevens verſcheide brieven aan Indiſche en andere koningen, ook de kaart van *Covillaan*, alſeen wegwyzer, en voorſchrift, mede, om zich, op die groote en gevaarlyke reize, te zynen tyd daar van te dienen.

Gama dan met deze vloot den 9 Julii 1497. zee gekozen hebbende, een tyd zeer qualyk tot het ondernemen van die reize (na de gedagten der Portugeezen, doch zeer wel, na myne gedagten) be-raamt, loopt de Canarize en Zoute eilanden voorby, giert wegens gebrek van water in zekere baai, den inham van *St. Heleen* genaamt, aan, en komt, na 't uitftaan van ware ſtormen ter zee, en oproer van zyn volk, die hem tot de te rugreize, zelf (zoo zyn broeder hem te kennen gaf) met zamenſwering tegen zyn leven, dwingen wilden, eindelyk op den 20^{ſten} November voor, en den 25^{ſten} boven *Cabo de Boa Esperança*.

Nogtans cer hy zoo verre geraakte, was hy genootzaak, om alle mocite binnen boord te ftilen, en de quade aanſlagen van zyn vyanden te verydelen, de ſtuurlieden in de boejen te zetten, en op zyn ſchip het ſtuurampt zelf waar te nemen.

Van daar zeilde hy voort, ontdekte de waterplaats van *St. Blafius*, zag volk aan ſtrand, zond daar op eenige luiden aan land om te ruilebuiten; van daar voortzeilende zag hy een land, dat hy na den dag, by welke 't zig opdeed, *terra de Natal* noemde, gaf aan verſcheide rivieren, als *Rio dos Reyes* (daar hy in Januarii 1498. quam) en *Rio dos bonos Sinales* (zynde de rivieren der koningen en der goede teekenen) haare namen, na de dagen, of ontmoetingen, by welke zy die eerft zagen.

Dus verre gevordert, was hy de eerfte, die verre boven de palen, daar het *Barholomeus Diaz* gelaten had, zeilde. Hy beeldde zich nu vast in, dat hy op den regten weg naar Indiën was, dat ook het berigt, 't geen hy by die laafte rivier, wegens fchepen van de zelve groote, daar aangeland, van *Ferdinandus Martinus* by zyne vertolking van verſcheide redenen der Inlanderen aldaar uit het Arabiſch, kreeg, hem een overtuigent bewys daar van gaf, om welke reden hy die rivier den naam van de rivier der goede teekenen gegeven had, daar hy ook een zuil, waar in koning *Emanuel*'s wapen uitgehouwen was, op 't ſtrand heeft opgerigt.

Na hier en daar eenige doofschuldigen aan land gezet te hebben, en om die gewesten, en 't aanmerkenswaardige daar van nader te ontdekken, en mede wegens ziekten van zyn volk, aldaar by na een maand gebleven te zyn, zeilde hy van daar al verder op, tot dat hy Mozambik bereikte, daar hy den 1sten Maart 1498. aanquam, en bevond dat dit eiland onder den koning van 't Quiloa stont, die het door eenen Sjeich; of oversten, in zyn naam bestieren liet.

Hy wiert daar in 't eerste zeer wel ontvangen, vond daar Arabiers, die zeer goede Stuurlieden, en in 't gebruik van 't Compas, Kaart, Quadranten, en alles wat diende tot het net bezeilen, plaatzen, en leggen van gewesten in hun regten afstand van de Linie, als ook in 't naukeurig waarnemen van den loop en verscheide keeren der zonne, niet min, dan de Portugeezen zelf, ervaren waren, zoodanig dat *Gama* van hen ook 't eerste berigt wegens den netten afstand van Calicoet kreeg.

De Mozambikers, deze vreemde gasten voor Mohammedanen aanzien, waren hen in 't eerst, ook zelf in zoo verre te wil, dat zy hen voor geld twee bequame stuurlieden bestelden, ten einde die hen op den weg naar Calicut voor lootzen dienen zouden; maar zoo ras zy, aan verscheide beelden, en andere uiterlykheden in hun dienst, als ook by eenige onderlinge redeneringen over den Abyssinischen Godsdienst, merkten, dat zy Christenen waren, stelden zy allerlei middelen in 't werk, om hen, met al het hunne, te verdoen.

Dit voorgenomen verraad was zoo geheim niet, of *Gama* kreeg door een van die twee stuurlieden 'er kennis af. De andere, zynde een medepligtige in dit verraad, en zynes schults niet dan te veel bewust, oordeelde best op de zekerste wyze te ontvlieden; 't geen hy juist op een tyd deed, in welke een ander stuurman, voor eenig gevaar, hem aan land dreigende, bedugt, tot *Gama* quam overloopen.

Van hier naar Quiloa verzeilende, doch dat niet konnende bereiken, geraakte hy eindelyk in de haven van Mombaza.

Aldaar zond hy ook eenige doofschuldigen aan land, kreeg 't gezicht van eenige speceryen, over welker handel de koning met hem in verbond wilde treden, ten einde hy zyn reize naar Indiën, vermits hy nu veel dingen aldaar krygen konde, staken, en maar weer naar huis keeren zou; maar *Gama*, niet genegen zich daar in te laten, ontdekte ook hier tydelyk een nieuw verraad, van den koning van Mombaza, tegen hem en zyne schepen gesneet, weshalven hy van daar naar Melinde verzeilde, veroverde ondertusschen een vaartuig, waar op hy een zeer bequaam en ervaren zeeman vond, van welken hy

ook zeer veel licht in 't bevorderen van zyne reize naar Indiën kreeg.

Voor Melinde op Paaschdag des jaars 1498. gekomen, wiert hy door den zoon ^{Treed met dien} des konings uit naam van dien vorst zeer vorst in wel ontvangen, zoodanig, dat hy een verbond. verbond met den zelve maakte.

Hy liet *Gama* aan boord door zyn zoon bezoeken, en hem weer aan land verzoeken, 't geen *Gama* om gewigtige redenen affloeg; maar liet daar weder eenige luiden aan land, en beloofde ondertusschen dien prins, wanneer hy weer uit Indiën quam, zyn land en haven te zullen aangieren.

Voor zyn vertrek kreeg hy van hem een zeer ervaren stuurman mede op reis, en begaf zig, na veel onderlinge pligtplegingen, in de maand April van daar, met zoodanigen voorspoed, dat hy ontrent een maand daar na 't hooge land van Calicoet ontdekte, en zeer verblyd kort daar aan, na een reize van elf maanden, of daar ontrent, 't anker wierp.

Voor deze beroemde zeehaven, op de ^{Komt in} Malabaarsche kust gelegen, quam *Gama*, ^{May van} na zeer veel wederwaardigheden, in 't einde ^{'t jaar} van de maand Mey des jaars 1498. door ^{1498.} een onderneming zoo gelukkig, en zoo ^{voor Ca-} groot, dat men bekennen moet, dat hem ^{licoet.} alleen de eer van de ontdekking van Oostindiën ter zee toekomt, en dat ze alle vorige ontdekkingen zeer verre te boven gaat.

Indien men *Plinius*, in 't berigt, dat hy ons in 't VIII. boek en 67 hoofddeel van zyne Geschiedenissen der Nature geeft, gelooven mag, zoo zien wy wel, dat 'er eenige schepen, van de Straat van Gibraltar tot aan het Roode meir, en van daar ook wel tot gemelde Straat, en verder, geloopt zyn; doch, als men dit navoricht, zal men bevinden, dat die reizen noit uitdrukkelyk ondernomen; maar dat (zoo 't al waar was) die schepen by buitengemeene stormen, door winden en stroomen vervoert, tegen wil en dank, aldaar vervallen zullen zyn.

En hoewel het een onwidersprekelyke ^{Onder-} waarheid is, dat meer landen zoo by ge- ^{scheid} val ontdekt zyn, is 't ook niet min waar, ^{tusschen} dat het een grooter en gedenkwaardiger ^{de ont-} heldenstuk is, zoo gevaarlyke reizen uit ^{dekkin-} eigen beweging, en met een voornemen ^{gen van} van, by aanmerkenswaardige ontdekkin- ^{de Oud-} gen, iet groots uit te voeren, dan by ge- ^{den, en} val op deze of gene kusten, niet zonder ^{die van} de uiterste vreeze, tegen wil en dank te ^{Gama.} vervallen; welk onderscheid by my zoo groot is, als tusschen een, die over 't geweld der winden en baaren kloekmoedig zegepraalt, en tusschen een, die, vol vreeze en doodelyken angst, onder haar geweld beswykt, en de vervoering der zelve in de uiterste onzekerheid opvolgen moet.

Maar, dit vorige al toegestaan zynde, blyft 'er nog dit onderscheid overig, dat geen ontdekkingen, hoe verre zy ook, of uit eigen beweging, of by geval, gingen, zich oit of oit tot dus verre uitstrekten; en dat het derhalven *Vasco Gama* is, die een onsterfelyke eer en lof by de nakomelingen daar by verdient, en de Portugefche natie een luifter en roem heeft toegebracht, die hen, boven alle volken, als de eerfte ontdekkers van het Oosten, altoos zal doen uitfteken.

Gama
gaat te
land na
den kei-
zer van
Calicut.

Gama nu aldus niet ver van Calicoet ten anker leggende, besluit, na op alles goede ordre (of hy quam te blyven) gestelt te hebben, met 10 à 12 man te land na den Keizer, of Zamoryn, te gaan, van welken hy reeds door eenige van zyn volk, voor af te lande gezonden, verftaan had, dat hy zich niet te Calicoet, maar in een ander klein plaatsje, ter dier tyd ophielt. De Riehter des lands, de Coetewaal by de Inlanders genaamt, geleide hem op dien tocht, bragt hem voor den keizer, te dier tyd een van de magtigste en beroemste vorften van Indiën, en wiert van des zelfs Hovelingen zeer minnelyk ontfangen, daar hy dien vorft ongemeen kostelyk uitgedoft vond.

Voor den keizer nu verfehenen, en van hem na de reden van zyn komst gevraagd, deed hy hem, in 't byzyn van eenige zynner Raaden en Hovelingen opening van zaaken, en gaf hem te kennen, dat *Emanuel*, koning van Portugal, een van de grootfte en grootmoedigste vorften van Europa, door den wydberoemden naam van den keizer van Calicoet, de wyde uitgestrektheid en heerlykheid van zyne landen, en wel byzonder door de wydberugte grootmoedigheid van zyn ziel en vorftelyke deugden, met een uitnemende liefde tot hem ontfteken, en te rade geworden was, hem (*Gama*) aan den zelve af te zenden, om met zoo grooten vorft een verbond aan te gaan, en een vriendschap op te rigten, waar van beider onderdanen met 'er tyd de gewenschte vrugten mogten genieten.

Dien hy,
om de ge-
ringe ge-
schenken,
niet wel
bevalt.

Dit eerste voorstel, 't geen den keizer zeer aangenaam was, en by hem met genegenheid (zoo 't voor eerst scheen) aangenomen wiert, was oorzaak, dat de Portugeezen weinig dagen daar aan een plaats, of huis, te land aangewezen wiert, waar in zy zich voor eerst zouden kunnen onthouden; maar wanneer, by 't tweede gehoor voor den keizer, de brieven en geschenken overgelevert wierden, vondt die prins de zelve zoo gering, en zoo verre beneden zyne verwagting, dat hem al de lust tot het aangaan van dat verbond, hoe grootte verontschuldiging tot rechtvaardiging van zynen vorft *Gama* ook maakte, en hoe waarfehynelyk en billyk die ook waren, aanstonds verging.

De Mohhammedanen, van verfeheide gewesten, die zich, of daar als kooplieden nedergezet hadden, of als groote en vermogende handelaars zich daar voor een tyd onthielden, by d'opkomst der Portugeezen aldaar hunnen handel in de grond, en al hunne uitnemende en zekere winften, door hunne doodvyanden in den Godsdiens, (die hen niet min, dan hunnen handel, ter harte ging) afgesneden ziende, namen deze verflauwing van de genegenheid des keizers niet alleen voor een zeer gewenscht middel op, om de Portugeezen uit dat ryk te bonzen, maar bedagten daar boven nog verfeheide andere vonden, om hen by den keizer ten uiterften gehaat te maken, 't geen ook zoo goeden uitslag had, dat die vorft aan hunne befchuldiging, dat *Gama* maar een zecroover en een verspieder van zyn land was, volkomen geloof gaf. De keizer, hier op maar na reden van gefchil met *Gama* zoekende, na dat 'er al verfeheide bedriegelyke voorflagen, om hem hier of daar in te betrekken, vergeefs gedaan waren, liet zich tot een ongemeene buitenfporigheid van toorn tegen *Gama* vervoeren, op een tyd, dat hy minnelyk verzogt, dat 'er yemant, uit naam en van wegen den koning *Emanuel*, aldaar, om het opzigt over zyne zaaken te hebben, blyven mogt, 't geen zoo verre ging, dat hy twee Portugeezen, door *Gama* met eenige goederen naar Calicoet gezonden, aanstonts in de gevankenis wierp, en al hunne goederen aanhielt.

Die maar
reden van
gefchil
met *Gama*
zogt.

En twee
Portugee-
zen vast
hielt.

Deze daad verbitterde *Gama* zoodanig, dat hy middel zocht om zich hier over te wreken; 't geen hem ten eersten zoo wel gelukte, dat hy verfeheide Edellieden des keizers, benevens eenige anderen, by 't overrompelen van een Mohhammedaansch fchip, gevangen kreeg.

't Geen
Gama
wreekt.

Zoo ras quam dit den keizer niet ter ooren, of hy zocht de zaak, onder voor-geven, dat zyn meening gantsch niet geweest was, die Portugeezen gevangen, maar hen alleen tot het sluiten van zyn brieven aan *Emanuel*, te houden, in der minne af te doen, en by te leggen; maar *Gama*, na deze breuke, dien vorft op al zyn aanbiedingen niets vertrouwende, wiert door zekeren *Monzaide*, van Tunis geboortig, die tot hem overliep, en hem een net berigt van den ftaat der zaaken binnen Calicoet gaf, nog meer in zyne gedagten, van hem niet te vertrouwen, bevestigt.

De kei-
zer zoekt
de zaak
by te leg-
gen.

Alles wiert derhalven by *Gama* afgeflaggen, en voor af by hem geëifcht, dat de keizer, zoo hy zich aan zyn Edelen gelegen liet, hem aanstonts de aangehoude goederen zou hebben te rug te zenden; 't geen den keizer dan eindelyk deed, na *Gama* een geruimen tyd om den thuin geleid te hebben, maar *Gama*, toen niet gera-

Gama wil
eerst de
goederen
wederom
hebben.

geraden vindende die aan te nemen, slaat dat, om gewigtige redenen, af, en verzeild met die Edelen, na zig met een beleeftde brief by den keizer verontschuldigt, en hem wegens zyn zorg over de Calicoetsche Edellieden verzekert te hebben, van daar naar Portugal.

Derwaart nu zeilende ontmoeten hem verscheide vaartuigen van zekeren zeeschuimer, *Timoja* genaamt, die hy, ten getalle van 7, op de vlugt dreef.

Het agtste veroverde hy, en zetten doen vorder zyn reize naar 't eiland Anchediva, niet verre van Goa gelegen, voort, met voornemen om zyne schepen, die al vry veel geleden hadden, aldaar wat te kalfateren.

Terwyl hy daar lag, wiert hy door eenen bedrieger, die zich voor een Italiaan, uitgaf, door den vorst van Goa, *Zabajus*, aan hem gezonden, tot een onderling verbond aangezocht, en door veel groote aanbiedingen daar toe genoodigt; maar dewyl *Gama* op dien afgezonden quade gedagten kreeg, wiert hy te rade, hem te doen vast houden, en bevond, na hem gepynigt te hebben, dat hy een Sarmaat van geboorte, een Jood van Godsdienst, een uitgezonden Verspieder der schepen, en dat zyn meesters voornemen was, de zelve schepen te vermeersteren.

Dit deed hem ten eersten van daar verzeilen, en, na verloop van eenige tyd, na Magadoxo te vergeefs beschoten te hebben, quam hy te Melinde, daar hy zeer minnelyk ontfangen wiert; vertrekkende van daar, na vyf dagen verblyfs,

met een Gezant van dien vorst aan koning *Emanuël*.

Eer hy nu op reis ging, verbrandde hy, wegens lekheid, zyn broeders schip, hebbende nu, vermits het voorraadschip na zyn vertrek van Mozambique al in brand gesteken was, nog maar twee schepen, en deed zyn broeder, *Paulus Gama*, op zyn schip overkomen.

Dus zeilde hy dan voort, en geraakte den 27 Februarii des jaars 1499. voor de kust van Zanzibar, wiert by den vorst van dat land wel ontfangen, en van veel verscheidende vrugten verzien.

Den 26 April geraakte hy, na Mozambique voorby goloopen, en de waterplaats van St. Blasius aangegiert te hebben, boven de Kaap.

Ondertusschen geraakten de twee schepen voorby St. Jago, daar hy ook aangierde, van een, en *Celius* met zyn schip eerst in Portugal; maar *Gama* wiert genoodzaakt, wegens ziekte van zyn broeder, het eiland Tertia aan te doen, alwaar hy den zelve, na eenigen tyd verblyvens overleden, begraven heeft.

Dit verrigt hebbende is hy van daar weer in zee geloopen, en in September 1499. voor Lisbon ten anker gekomen, daar hy van koning *Emanuël*, die van *Celius* reeds eenig berigt had, en waar by *Gama* het zyne omstandig deed, byzonder wel ontfangen, geëert, en met veele geschenken begiftigt wiert; hoedanigen mildadigheid die vorst, ongemeen over deze groote ontdekkingen verblyd, ook ontrent zyn andere reisgenoten getoont heeft.

T W E E D E H O O F D S T U K.

P ieter Alvares Capraal loopt met 13 schepen uit. Ontdekt Brazyl. Verliest 4 schepen. Passeert de Kaap. Giert te Quiloa en te Melinde aan. Komt voor Calicoet. Wordt kwalijk gebandelt. 't Geen hy wreekt. Die van Coulan en Cananor zoeken zyn vriendschap. Vertrekt weer naar Portugal. Emanuël zendt weer 15 schepen onder Vasco Gama uit. Nonius komt te Coetsjen. En te Cananôr. Alwaar de Samoryn hem te vergeefs aantast. Nonius ontdekt St. Heleen. Franciscus en Alfonso Albuquerque gaan naar Indiën. Zes schepen naar Brazyl. En twee naar 't Noorden om naar Corte-reaal te zoeken. Gama beschiet Calicoet. Ontdekt de listten des Samoryns. Zyn verbond met den koning van Cananôr. Gama laat Soderio daar, en vertrekt naar Portugal. Slegte staat des konings van Coetsjen. Die van Soderio verlaten word, en geslagen. Franciscus Albuquerque komt voor Coetsjen. Herstelt Triumpara in zyn ryk. Bouwt daar een sterkte. Waar op een vrede met den Samoryn, En een verbond met de koningin van Coulan volgt. Vredebreuk der Portugeezen. Die Triumpara in groot gevaar laten. Paciecos dapperheid. Einde dezès Oorlogs. Lopes Suares Alvarenga te Coetsjen. Zyne verrigtingen aldaar by den nieuwen Oorlog. Verscheide Mohammedaansche Vorsten spannen zamen tegen de Portugeezen. Waar op koning Emanuël een heilzaam besluit neemt. François d'Almeida 1te Onderkoning 1505. Maakt Quiloa cynsbaar. Zyn verbonden met verscheide Indische vorsten. Hy bouwt een sterkte op Cananor. Kroont de Coetsjensche koning. Pieter Gnajas verrigtingen op Zofala. Laurens d'Almeida slaat den Samoryn. Sabajus dryft de Portugeezen van Anchediva. Laurens d'Almeida ontdekt Ceylon. Maakt den koning van Gale cynsbaar. Alfonso Albuquerque

kerk, II^{de} Opperbestierder, veroverd Socotora. Jacob Sequeira loopt naar Malacca. Brit slaat den koning van Cananôr. De Samoryn geslagen. Albukerk wint Ormus. Dat by aan Portugal cynsbaar maakt. Die van Ormus breken de Vrede, en worden gestraft. Albukerk straft de trouwlooze Socotoranen. Komt voor Cananôr. Laurens d'Almeida sterft voor Diu. Almeida weigert 't bewind aan Albukerk over te geven. Slaat Sabajus en Emir Hossien voor Diu. En keert weder naar Coetsjen, Ferdinand Coutinho komt voor Cananôr. Albukerk word in 't jaar 1509. eerst II^{de} Opperbestierder. d'Almeidas dood. Coutinho en Albukerk veroveren de sterkte van Calicoet. Siqueira komt voor Pedir. En op Malacca. Daar wel ontfangen wierd. Doch geraakt in gevaar. Slaat geen agt op verscheide waarschouwingen. Hy ontkomt zeer gelukkig; doch veel anderen wierden vermoord. Siqueira keert weder naar Portugal. Albukerk veroverd Goa. Doch moet het weer verlaten. Maar veroverd het op nieuw. Trekt naar Malacca. Steekt die stadt in brand. En verwoest alles. Maakt grooten buit. Bouwt daar een vesting, en stelt 'er een Landvoogt. Straft Utimutis. Zent Abreus naar de Molukken. Dic 1512. in Amboina en in Banda quam, gelyk Serran in Ternate. Albukerks vertrek van Malacca. Dwingt den Samoryn. Maakt de Maldives cynsbaar. Herstelt de zaken van Malacca. Maakt vrede met verscheide vorsten. Bouwt een sterkte op Calicoet. Gaat naar Aden. Nieuwe moeite op Malacca, tydelyk gestilt. Albukerk krygt verlof tot het bouwen van een vesting te Diu. Dood van Zeifoddin, en zyn Vervanger. Albukerk word meester van Ormus. Laat 'er een vesting bouwen. Doch hy word qualyk beloont. En opontboden. Lopes Suares Alvarenga III^{de} Oppergebieder van Indiën. Albukerks dood. Voorvallen met den koning van Bintan. En moeite te Malacca. Alvarenga maakt vrede met de koningin van Coulan, en bouwt daar een vesting. Zend Andrada naar China. Alvarengas tocht naar Aden, en lasthertig bedryf. Goa in gevaar, doch gered. Zyn verrigting in de Maldives, in Bengale, en op Ceylon. Colombo word cynsbaar aan Portugal. Hy bouwt daar een vesting. Malacca weer aangetaft door den koning van Bintan. Nader last tot het ontdekken der Molukken. Jacob Lopes de Siqueira, IV^{de} Opperbestierder van Indiën. Belast Gomes naar de Maldives te gaan. Hy betuigelt eenige vorsten. Koning Emanuëls huwelyk. Georg Albukerks komst in Indiën. Ferdinand Magellaan geeft zich by Carel de V. aan. Die zynen voorslag aanneemt, en hem naar Indiën zend. Magellaans dood. Verdere ontmoeting van Magellaans schepen. Siqueira dwingt den koning van Pacem. Zyn tocht naar 't Roode meir. Andere verrichtingen. Hy bouwt een vesting te Chaul. Carel de V. word keizer. Onrust op Ceylon. Eduard de Meneses, V^{de} Opperbestierder van Indiën. Antoni Brits tocht naar de Moluccos. Johan de III. word koning van Portugal. Garfias Henrik naar Banda. Verder berigt van de Moluccos. Moejelykbeden der Portugeezen met de koningen van Atsjien, en Bintan. Die Malacca belegert. Martyn Correa en Sebastiaan Soufa naar Banda en de Moluccos.

DEze groote beginzelen, die door den tyd geen kleine voordeelen aan koning Emanuël beloofden, lieten niet toe, dat hy het hier by blyven liet, schoon Gama in geen vriendschap van den Samoryn gescheiden was.

Hy zond derhalven weer een andere vloot van 13 schepen onder den zeevoogt Pieter Alvares Capraal uit, om 't geschil met dien vorst in der minne, zoo 't mogelyk was, by te leggen, of anders hem daar toe met het swaard te dwingen.

Pieter Alvares Capraal loopt met 13 schepen uit. Hy liep den 8ten of zoo Maffejus wil, den 13^{den} Maart 1500. met deze vloot uit, die tot St. Jago, een der Zoute eilanden, by een bleef; maar, van daar zeilende, beliep hem een storm, waar door de vloot van een, en een van zyne schepen weer naar Lisbon raakte.

Zyne andere schepen quamen weder by een, en zagen den 24ten April het land van Brazyl, 't geen hy allereerst ontdekte, en bevorens noit bekend was.

Den 5^{den} Mey vertrok hy weer van daar, na dat hy, by zyn landing, dit land zeer goed bevonden, en daar een marmere pi-

laar, als te voren door andere op de nieuwontdekte landen geschiet was, ter eere van zyn vorst opgerecht had.

By 't vervolgen van zyne reize naar Indiën beliep hem op den 24ten dito weer een storm, waar door hy 4 van zyne schepen verloor, eer hy in staat kon komen om iets tot redding der zelve in 't werk te stellen; gelyk door een andere storm nog een van hem af, en naderhand in 't Roode meir raakte, waar van 'er veele door ongemakken aan hun einde, en maar zes in Portugal quamen.

Hy liep derhalven met 6 schepen boven de Kaap, zag ontrent de waterplaats van St. Blasius wel, dat het zeer goed land was; doch kon met geen Hottentot tot eenigen handel komen.

Den 21ten zeilde hy tot voor Mozambique, en toen naar Quiloa, alwaar koning Ibrahim hem zeer minnelyk ontfing, en zyne aangeboden vriendschap aannam, hoewel dit alles door de Mohammedanen weer verydelt wiert, waar van hy tydelyk kennis kreeg.

Dierhalven zeilde hy naar Melinde, en gier-

Verliest 4 schepen.

Passeert de Kaap.

Giert te Quiloa, en te Melinde, aan.

gierde volgens last van koning *Emanuel* daar aan, om den Gezant van dien vorst, aan den koning van Portugal, weder te brengen, en den zelve de geschenken van *Emanuel* ter hand te stellen. De vorst ontving hem zeer vriendelyk, verzag hem van al 't noodige, en hy vertrok, na daar twee ballingen gelaten te hebben, den 7^{den} Augustus met zulken voorspoet, dat hy den 13^{den} September voor Calicoet ten anker quam.

Hy wiert van den keizer zeer wel ontfangen, kreeg vryheid om in de stadt te handelen, wiert voorzien van een groot huis ontrent de strand, en had het geluk om van den Samoryn alles, 't geen hy hem verzogt, en zelf noch meer te verkrygen; al 't welke egter door de Mooren weer om verre gestooten wierd, niet tegenstaande een groote dienst door *Capraal*, met 't nemen van een vyandlyk schip, aan den Samoryn gedaan, 't geen zoo verregaang, dat hy 's keizers geveinftheid klaar bespeurende, zich genoodzaakt vond, een geladen schip van hem aan te tasten, waar op die van Calicoet weer de Portugeeze Logie of huizing om verre haalden, en 50 Portugeezen, en daar onder *Amius Correa*, den grootsten aanzetter, doodfloegen, of gevangen namen van de 70, die zy sterk waren; waar over hy wel eenigzins met 't nemen van eenige Arabische schepen, en 't doodslaan van 5 of 600, wraake nam; maar was egter genoodzaakt, wegens groot gebrek, zich al met ingezouten olifantsvleesch beholpen hebbende, naar Coetsjien te vertrekken, alwaar hy by den koning *Triumpara* zeer aangenaam was, en, hoewel hy hem niet vertrouwde, een verbond met hem maakte, die aan de Portugeezen een huis tot hun verblyf gaf.

Ondertusschen wiert hy door die van Coulan en Cananôr ook verzogt, om met hen in vriendschap te willen koophandel dryven, dat hy aannam, zoo verre hy noch meer lading van nooden mogt hebben.

De Samoryn dreigde wel hem daar te komen beoorlogen, doch dorst hem niet aantasten, bleef met zyn 20 schepen in *Capraals* gezicht, die na hem toe quam, leggen, zonder yets te durven ondernemen, waar op *Capraal*, twee voornamen en eenige andere Portugeezen, tot het waarnemen van 's konings zaaken, te Coetsjien latende, van daar naar Portugal vertrok.

Hy gierde, op 't verzoek des konings van Cananôr, in 't jaar 1501. daar ook aan, kost eenige gember en kanneel, en vertrok met een Gezant van dezen koning den 16^{den} Januarii naar Lisbon, alwaar hy, na een schip ontrent Mombaza verloren, en een Portugees naar Zofala, om die stadt te bezigtigen, gezonden te hebben, den

31sten Augusti (of, zoo *Maffejus* zegt, in Julii) behouden aanlandde.

Voor zyne aankomst had koning *Emanuel* in het zelve jaar 1501. drie schepen onder *Joban Nonius Callicus* naar Indiën gezonden, gelyk hy in 't jaar 1502. dien grooten held, *Vasco Gama*, weer met 10 schepen, en onder *Vincent Soderio* 'er noch twee afvaardigde, alle welke den 10^{den} Februarii in zee geloopen waren, by welke hy noch een vlootje van 5 schepen voegde, die onder *Steven Gama*, neef van *Vasco Gama*, den 1sten April de anderen op 't spoor volgden.

Nonius quam eerst te Coetsjien, daar hy zeer welkom was; doch had te Cananôr van wegen den Samoryn berigt gekregen, dat de voornoemden oloop en doodslag van zoo veele Portugeezen, 'buiten zyn toedoen zoo verre geloopen was. Dus verregaang zyne geveinftheid, om hem in slaap te wiegen, gelyk dat ook dien vorst gelukte, vermits *Nonius* alle nadere waarfchouwingen verworpen had.

Hy vertrok dan van Coetsjien weer naar Cananôr om lading, doch wiert van den keizer van Calicoet met wel 100 vaartuigen aangetast; alle welke hy floeg, en dwong dien vorst tot vrede, maar alleen in schyn, aangezien hy hem nadeel deed, waar hy kon.

Hy ging dan 't zeil naar Portugal, latende dien vorst nog tegen de Portugeezen verbittert, ontdekte, na 't passeren van de Kaap, een eiland, dat hy *St. Heleen* noemde, en quam in September 1502. voor Lisbon ten anker.

In 't jaar 1503. zont koning *Emanuel* weer 6 schepen, 3 onder *Alfonfus Albukerk*, en 3 onder zynen neve, *François Albukerk*, naar Indiën. Ook zont hy toen noch 6 andere schepen onder *Gonsalvus Celius*, om Brazyl nader te ontdekken, die 4 van de zelve op blinde klippen verloor.

In dit zelve jaar zont die vorst ook 2 schepen naar 't Noorden uit, om na de twee broeders, *Gaspar* en *Michiel Cortereal*, te zoeken, van welke de eerste in 't jaar 1500. Groenland gevonden; en in 't volgende jaar weer een reize derwaart ondernomen hebbende, niet weder te voorschyn gekomen, maar waarfchynelyk vergaan is.

Zyn broeder ging hem in 't jaar 1502. wel opzoeken, maar is mede gebleven; en dus dienden deze 2 schepen alleen, om eenig nader berigt van hen te krygen.

Vasco Gama raakte ondertusschen boven de Kaap, gierde op Zofala aan, daar hy wel ontfangen wiert, dwong den koning van Quiloa, die zich voor hem verootmoedigde, jaaalyks een zekere schatting van goud aan den koning van Portugal te geven, doch, vry zynde, liet hy zynen Gyzelaar *Mohammed Ankon* in de pekkel, die, wilde hy in vryheid geraken, dit zelf

betalen moest. In dit zelve jaar wiert ook Zanzibar aan Portugal cynsbaar gemaakt, en Mombazas koning tot vrede met die van Melinde gedwongen.

Hy quam eindelyk te Calicoet, alwaar de geveinsde Samoryn hem zelf de vrede aanbod, doch zoo bedriegelyk, dat hy zich, alzoo die vorst de beloofde goederen en Portugeezen, by *Gamas* vorige komst aldaar onder hem en gevangen gehouden, niet wedergaf, gedwongen vond deze stad te beschieten; waar op hy naar Coetsjien trok, latende *Soderio* met 6 schepen daar, om die kufft tegen de Mooren van het Roode meir te dekken, gelyk hy na *Gamas* vertrek die gantsche kufft ontrent Calicoet verwoefte.

De listige Samoryn, weder den fynen spelende, liet door een Gezant aan *Gama* de vrede aanbieden, en dit om zyn verraad, niet gelukt, en zyn verzoek aan den koning van Coetsjien, om de Portugeezen aan hem over te leveren, trouwhertig van *Triumpara* afgeslagen zynde (hoewel hy *Gama* al zoo verre had weten te belemen, dat hy met 2 schepen voor Calicoet gekomen, en ook by na bedorven was) trok

Gama, hem nu niet meer willende verdedigen, naar Cananôr, sloeg ondertusschen een mosselvloot van 29 Calicoetische vaartuigen, en maakte een verbond tusschen de koningen van Coetsjien en Cananôr.

Hy liet daar *Soderio* met 6 schepen, om zyn Bondgenoten tot Februarij 1504. te dekken, en dan naar 't Roode meir te zeilen, om de Arabiers te plagen.

Gama zelf vertrok van de Malabaarsche kufft den 28ten December 1503. met *Stephanus Gama*, nam op Mozambique water in, wierd ontrent de Kaap door een storm, die hen scheide, aangetast, en quam den 1sten September 1504. met 12 schepen, en zes dagen na hem ook *Steven Gama*, voor Lisbon.

Ondertusschen zat de getrouwe koning *Triumpara* leelyk in de pekel. De Samoryn zocht hem met goedheid en groote beloften weer tot overgave der aldaar geblevene Portugeezen te bewegen, waar onder verscheide van *Triumparas* Grooten en Raaden speelden.

Ferdinand Correa, 's konings factoor te Coetsjien, ziende in hoe grooten gevaar al de Portugeezen, door 't klein vermogen van den koning van Coetsjien tegen de magt des Samoryns, waren, verzocht nevens *Triumpara* zeer ernstig, aan *Soderio*, dat hy daar blyven, en den tocht na 't Roode meir zoo lang verschuiven wilde, 't geen hy affloeg, waar na hy vertrok; 't geen hem en zyn broeder, die door een storm by kaap Guardafuy bleven, zeer kwalik bequam; hoewel *Pieter Ataido* met eenige schepen noch weer te Coetsjien opdaagde, na op *Anchediva* overwintert te hebben.

Daar op wiert de koning van Coetsjien door velen der zynen, die tot den Calicoeter overliepen, verlaten, en door den Samoryn niet alleen met een groot heir aangetast, maar met zyn gantsch leger ook op de vlugt geslagen, en met al de Portugeezen gedwongen na een eiland, *Vaypyn* genaamt, diens vorst hem alleen getrouw bleef, te vlugten, daar hy al de bedreigingen van den Samoryn, en zyne vrugtelooze bezetting van Coetsjien, tot de lentetyd zeer kloekmoedig verduurde. Die hem daar, na 't verbranden van Coetsjien, schoon vergeefs, ettelyke malen aantafte, doch eindelyk kreeg hy ontzet door 4 schepen van *Ataido*, waar by *Franciscus Albuquerque* met nog twee andere uit Portugal quam, 't geen in hem, op dat eiland grooten moed, en in den Samoryn zulken neerslagtigheid verwekte, dat hy van Coetsjien aftrok, over al wakker van *Albuquerque* geslagen, en *Triumpara* weer volkomen in zyn ryk herstelt wiert, schenkende hem, die zeer verlegen om geld was, daar boven een somme van 10000 ducaten; al het welk dezen vorst, ziende, dat al zyn magt in 't verblyf en de vestiging der Portugeezen aldaar bestondt, bewoog aan *Albuquerque* op zyn verzoek toe te staan, daar een sterkte te bouwen, waar toe hy beloofde hem alle mogelyke hulp te zullen toebrengen, en alles, 't geen hy kon, 'er toe te willen leveren.

Zy wiert den 27ten September 1504. begonnen, en vier dagen daar na verscheen ook *Alfonfus Albuquerque* daar op de reede, 't geen zeer veel tot het spoedig voltoijen der sterkte, tot het verder dempen der vyanden, en tot het verwoeften van 't land des vorsten van *Rapelyn*, en 't benaewen voor al van den Samoryn zoo veel hielp, dat hy zich genoodzaakt vond vrede met de Portugeezen te maken, waar op kort daar na een verbond met de koningin van *Coulan*, en de voogden des jongen konings, volgde.

Die vrede nochtans wiert van de Portugeezen, door 't nemen van een schip van den Samoryn, met peper geladen, niet lang daar na gebroken.

Naubeadarim, des Samoryns zufters zoon, eischte vergoeding van *François Albuquerque*, die, al de schuld op den Samoryn en de zynen werpende, schoon de overfte des Apotheeks te Coetsjien door zyn geldzugt dit alles berokkent had, hem niet eens hooren, veel min recht doen wilde; waar op alles weer in duigen geraakte, tot zoo verre, dat de Samoryn de Portugeezen, en den koning van Coetsjien, weer met een vloot quam beoorlogen.

Triumpara, andermaal in 't naauw, verzocht de hulp der Portugeezen, die zy hem wel toezeiden, doch maar passelyk naquam, alzoo zy hem maar 3 kleine schepen en

Franciscus Albuquerque komt voor Coetsjien.

Herstelt Triumpara in zyn ryk.

Bouwt daar een sterkte.

Waar op een vrede met den Samoryn.

En een verbond met de koningin van Coulan volgt.

Vredereuk der Portugeezen.

Die Triumpara in groot gevaar laten.

en 150 man onder *Eduard Pacieco* lieten, waar op beide de *Albukerken* naar Portugal zeilden, daar *Alfonfus* den 17^{den} Julii 1504. behouden, en met veel winst en glorie aanquam, doch *Franciscus Albukerk* en *Nicolaas Celius*, zyn vergaan, zonder dat men weet, waar zy gebleven zyn.

Pacieco ondertuffchen ziende, dat de Samoryn den koning van Coetsjien zeer sterk met een leger van 60000 man benaauwde, taft hem den 16^{den} Maart 1504. met zoo veel moed tot tweemaal toe aan, dat hy hem dwong, na ettelyke reizen geflagen te zyn, niet alleen in een zeer bedroefde stand naar Panane af te trekken, maar zyn ryk van spyt ook aan *Naubedarim* over te geven, en zelf in rust, het zy in een klooster, of elders in een stille plaats, te gaan leven, 't geen hy, op verwyf van zyn moeder, wel door een gevecht zocht te hervatten; maar egter weer ftaken, en by zyn vorig voornemen volharderen moest, vermits hy zich van zyn meeste prinzen verlaten zag, die 't best voor zich keurden met zulken dapper man, als *Pacieco*, die geen een man verloren had, vrede te maken; waar mede die oorlog ook een einde nam.

In dezen staat waren de zaaken gestelt ontrent September 1504. wanneer *Lopes Suares Alvarenga* te Coetsjien met een vloot van 12 of 13 schepen aanlandde.

Het voornaamste, dat onder zyn bestier voorviel, was, dat hy met den Samoryn weer in oorlog raakte, Cananôr verbrandde, den koning van Tanor, die zich onderwierp, aan Portugal cynsbaar maakte, tegen eenige Arabische vaartuigen zeer voordeelig floeg, en toen met *Pacieco* naar Portugal keerde, alwaar hy, terwyl hy *Emanuel Vasconcello* met 3 schepen in Indiën liet, in 't jaar 1505. behouden aanlandde by zynen koning, die *Pacieco* over zyn dapperheid beloonde, met hem hoofd van St. Joris, een stadt in Ethiopien, te maken.

Ontrent dezen tyd ontdekte men, hoe *Campson* of *Canazao el Gauri*, Sulthân van Egypten. (wiens inkomsten door deze komst der Portugeezen in Indiën zeer besnoeit wierden) een verbond met *Berkat*, Sjerif van Mekka, met *Sjeich Hbamed*, bestierder van Aden, als ook met *Zeifod-din*, koning van Ormus, en *Mobhammed*, koning van Guzeratte, gemaakt, en waar by men besloten had, de Portugeezen alomme te vervolgen, en uit Indiën te verdryven, niet alleen om de schade, die zy in hunnen koophandel door hen leden, maar voornamelyk, om dat zy hunne doodvyanden in het stuk van den Godsdienst waren.

Van al deze zaaken kreeg koning *Emanuel* tydig berigt, op 't welk hy goedvond zich voornamelyk van Ormus, Aden en

Malacca, 't geen voor den handel naar China zeer gelegen was, gelyk d'andere hem meest in den weg lagen, meester te maken.

Het eerste, dat koning *Emanuel* hier op deed, was, dat hy *François d'Almeida*, zoon van *Don Laurens*, Grave van Abrantes, met een vloot van 22 schepen den 6^{den} April 1505. met den uitdrukkelyken titel van onderkoning, naar Indiën zond. Deze titel was by de vorige vier zeevoogden, *Vasco Gama*, *Petro Alvares Capraal*, *François Albukerk*, en *Lopes Suares Alvarenga*, wel mede in Indiën gevoert; maar *d'Almeida* is de eerste, die van zynen koning met dien eernaam begunstigt is, na welken, dan eens onderkoningen, dan maar eens landvoogden, gevolgt zyn.

Met deze vloot dan vertrokken, giert hy op Quiloo aan, maakt dit ryk aan Portugal cynsbaar, zet dien weerbarstigen koning *Ibrahim* af, en *Mobhammed Ankon* (welken een vorige *Ibrahim* bevorens aan *Vasco Gama* ten gyzelaar gegeven, en in de pekel gelaten had) in zyn plaats tot koning aan, diens edelmoedigheid egter nog zoo groot was, dat hy 't ryk aan 's konings zoon wilde overgeven, 't welk *Almeida* in dier voegen bemiddelde, dat hy dezen zoon tot *Mobhammeds* opvolger verklaarde, 't geen *Mobhammed*, niet tegenstaande *Almeida* daar een sterke bouwde, niet lang daar na met de dood, hem verraadelyk van dien hy wel dede, aangedaan, heeft moeten betalen.

Het voornaamste 't geen de onderkoning *Almeida* by zyn komst in Indiën, ontrent Anchediva, na den 13^{den} September (wanneer hy 'er quam) verrigt heeft, was, dat hy een verbond met *Merlaus*, koning van Onor (die 't wel haast, hoewel met te laat naberouw, brak) en met zekeren roover, *Timoja*, gelyk ook met den koning van Narsinga, maakte.

Ook liet hy een sterke, den H. Engel genaamt, op Cananôr bouwen, verzag die met genoegzame manschap, en verdere noodzaakelykheden, en stelde in 't jaar 1505. *Lopes Brit*, als eerste slotvood op. Op Coylan was *Antoni Sala*, die de Portugesche zaaken daar waarnam, vermoort of verbrant, 't geen op zyn tyd gewroken wiert.

Kort daar na kroonde hy tot opvolger van den afgeleefden *Triumpara* (die zyn ryk aftond, en rust ging nemen) tot koning van Coetsjien, volgens 's lands wet, *Nambeadara*, des vorigen konings zusters zoon, met een goude kroon.

Hy zond in 't jaar 1506. twaalfschepen (die in Februarii op St. Laurens dag 't eiland Madagascar ontdekten, en na dien Heilig noemden, hoewel anderen ontrent den zelve tyd deze ontdekking aan *Tristanda Cunha* toefchryven) naar Portugal, die

'er den 24^{den} April des zelven jaars quam, doch bleef zelf met de anderen te Coetsjen, om 't opperbestier daar waar te nemen.

Pieter Gnajas verrijgingen op Zofala.

Ondertusschen had koning *Emanuel* eenen *Pieter Gnaja* met 6 schepen afgezonden, die op Zofala aangierde. De Mooren zогten hem daar een leelyken trek, tydig by hem ontdekt, te speelen; doch hy sloeg hen, en stelde daar eenen anderen koning aan, doch stierf 'er zelf; weshalven *Almeida* eenen anderen gebied na 't kasteel aldaar zond.

Laurens d'Almeida slaat den Samoryn.

De Samoryn, die lang na de Egyptische en Arabische vloot, die nog niet opdaagde, gewagt had, wiert door de vloot van *Almeida*'s zoon, *Laurens*, moedig aangetast, die veel van zyn vaartuigen nam, en veel van zyn volk dood sloeg, daar hy zelf maar 6 man verloren had.

Sabajus dryft de Portugeezen van Anchediva.

Sabajus, de vader van *Hidalchan*, een Decans vorst, zag de Portugeezen in zyn land te Anchediva ook met een dwars oog aan, en zогt hendoor een Portugees overlooper van daar te dryven, te meer, alzo zy kort te voren op Anchediva een sterkte gebouwt hadden, waar op *Emanuel Pallaña* bevel voerde, den welken hy belegerde, en, na het eenigen tyd wel uitgehouden te hebben, dwong 't zelve eerst te slegten, en toen te verlaten.

Laurens Almeida ontdekt in 't jaar 1505. Ceylon.

Ontrent dezen tyd zont de oude *Almeida* zyn zoon, *Don Laurens*, met 9 schepen naar de Maldives om op de vaartuigen der Arabiers te passen, en die te onderscheppen, by welke onderneming hy door de stroomen zoodanig vervoert wiert, dat hy, buiten gedagten, op 't eiland Ceylon verviel, en dat ontdekte.

Maakt den koning van Gale cynsbaar.

Hy quam, zoo zommige willen, by de Kaap Comoryn, of in de Haven van Gabalikan, en zoo anderen willen, in de baay of by den hoek van Gale te land, vindende daar wel zeven byzondere koninkjens van ryken, doch die gezamentlyk onder eenen oppervorst stonden, die te Colombo zyn hof hielt.

Hy wiert door een afgezant van den koning van Gale bezogt, die ook om zyne vriendschap en vrede aanhielt, welke met hem op dien grond door *Pelagius de Sousa* aangegaan wiert, dat die vorst jaarlyks aan koning *Emanuel* 250000 ponden kanneel opbrengen, en dat koning *Emanuel* van zyn zydé hem weder tegen zyn vyanden beschermen zou.

Ter gedagtenis van deze ontdekking richtte *Laurens* hier een pilaar op, met de wapenen van koning *Emanuel* daar op uitgehouden.

Alfonfus Albukerk tweede opperbestierder, veroverd Socotora.

In 't jaar 1506. zont koning *Emanuel*, *Alfonfus Albukerk* met 5 schepen als tweede opperbestierder, en vervanger van *Almeida*, in gezelschap van *Tristan da Cunha* met 11 schepen, naar Indiën.

Zy liepen te zamen naar het eiland So-

cotora; welkers sterkte zy veroverden, en waar over *Alfonfus Noronba* tot bevelhebber gestelt wiert.

Tristan verzeilde den 10^{den} Augusti 1507. van daar, liet *Albukerk* daar met 7 schepen, en 470 man, tot bezetting van de golf van Persien, en 't Roodde meir.

In 't begin van 't jaar 1508. in April zont koning *Emanuel* weer 16 schepen uit, waar van 'er 4 onder *Jacob Siqueira* naar Malacca, en de andere 12 onder *Georgius Aquilaris*, naar kaap Guardafuy zouden loopen.

Jacob Siqueira loopt naar Malacca.

Ondertusschen waren de zaaken der Portugeezen, door 't veroveren en mishandelen van een Cananôrs schip, in zulk een verwarring geraakt, dat *Laurens Brit* daar door in grooten nood quam.

De koning, die nu te Cananôr, en den Portugeezen zeer vyandig was, had door een wal 't kasteel van de stad afgesneden, hielt hem vier maanden lang zeer naauw bezet; maar de dappere *Brit* sloeg zyn 50000 man, en zoo vaartuigen zeer lofselyk af, zonder verlies van eenen eenigen man van de zynen, en daar op dwong *Laurens d'Almeida* hem verder tot een zeer voordeelige vrede, waar toe de komst van *Tristan da Cunha* alhier veel hielp, van waar men toen met een dubbele vloot van *Tristan* en van *d'Almeida* naar Panane trok, daar de vyand mede deerlyk geklopt wiert; waar op *Tristan da Cunha* in 't einde van 't jaar 1507. met 5 schepen naar Portugal vertrok.

Brit staat de koning van Cananôr.

Na 't vertrek van *da Cunha* van Socotora nam *Alfonfus Albukerk* voor, Ormus te gaan belegeren, waar na toe hy door storm gedwongen, den 20 Augustus 1507. verzeilde.

De Samoryn gen.

Hy quam allereerst voor een steedje, in 't district van Ormus gelegen, Calajate genaamt, daar hy wel, doch qualyk in de stad Curiate, ontfangen wiert; en nam, wegens quade en bedriegelyke handelingen, naderhand beide die stedekens, gelyk ook Mascate en Soar, in.

Albukerk wind Ormus.

Daar op verscheen hy voor Ormus, alwaar *Zeifoddin* nog een kind en vasal des konings van Persien was, doch onder voogdy van zyne moeder, en eenen gelubden, *Azar* genaamt.

Hy eischte die stad op; doch de trotze gelubde gaf tot antwoord, dat hy niet gewoon was schatting te geven, maar die te eischen, doch *Albukerk*, schoon zelf gequett, dwong hem tot overgave, en maakte *Zeifoddin* cynsbaar aan Portugal, onder belofte van jaarlyks aan koning *Emanuel* 15000 ducaten, en aan *Albukerk* 5000. wegens de kosten te betalen, en dat hy ook aan *Albukerk* aldaar plaats tot 't bouwen van eene vesting geven, en den Portugeezen toestaan zou zich daar neder te zetten, al 't welke *Albukerk* met ontrent

Dat hy aan Portugal cynsbaar maakt.

500 mannen verrigtté; doch hy wiert daar trouwloos van de zynen verlaten, waar door 't bouwen van die sterke langzaam voortging, waar van *Atar*, nu rebelle-rende, zich weder bediende; om nog cen kans tegen *Albukerk* te wagen, doch hy wiert weer geflagen, en *Albukerk* zou veel meer verrigt hebben, indien al zyne fcheepshoofden hem niet verlaten hadden, om hem by *d' Almeida* nog te gaan beschul-digen, 't geen hem, na verwoefing van 't eiland *Kismis*, dwong weer na *Socotora* in Januarii 1508. te loopen, om daar de vervollene zaaken te herstellen, en hen een fchatting, veel fwaarder als de vorige, over dezen tweeden afval op te leggen.

Ondertuffchen moest hy daar overwin-teren, vertrok toen den 20 Augustus naar 't afgevalle *Kalajat*, dat hy zich weer on-derwierp, en verbrandde, befchoot daar na *Ormus*, veroverde nog een ftadt, en-trok toen naar *Cananôr*, daar hy den 3^{den} November 1508. aanquam, om volgens berigt uit Portugal 't opperbestier van *d' Almeida*, die daar toe nog zoo gereed niet was, over te nemen. Zyn zoon, *Don Laurens d' Almeida*, van *Ceylon* op de kuft van *Malabar* weergekomen, om die met 8 fchepen te dekken, bevond, dat *Mablmud*, koning van *Cambaja*, die nevens veel andere Princen op des *Samor-ryns* zyde gekomen was, ernstig om hulp aan den *Sulthân* van *Egypten*, *Campfon*, gefchreven had, welk fecours van 25 fche-phen, door *Andreas Amaral* wel geflagen was, doch niet te min zont hy eenige andere vaartuigen met 1500 *Mamalukken* onder *Emir Hoffein*, die te *Diu*, een ftadt in 't ryk van *Cambaja*, aanlandden.

Daar op quam *Laurens* voor *Chaul*, een ftadt, 50 mylen van *Diu*, te landen, doch zoo ongelukkig, dat hy van den vyand, die de haven kort daar na inliep, over-vallen wiert; en, na een wakkeren zeeflag van wederzyden, door een kanonkogel zyn halve dye verloor, vegtende nogtans even dapper, terwyl hy met de ftomp op een ftoel by de maft leunde, doch wiert daar na met een anderen kogel zoodanig getroffen, dat hy daar 't leven en zyn fchip verloor. Men zegt wel na 't lyk van dien braven zeeheldt, 't geen men eerft op 't dek geworpen had, maar 't was niet te vinden.

Wanneer nu *Albukerk* van *d' Almeida* d' overgave van 't opperbewind van Indiën, volgens 's konings laft, verzogt, antwoordde hy, die *Albukerk* niet wel lyden mogt, en maar uitftel zegt, om de regering aan zich te houden, dat hy de dood van zyn zoon eerft op die van *Diu* wreeken wilde, waar tegen zich *Albukerk*, met veel reden, doch vrugteloos aankante, moettende, in weerwil, vooreerft naar *Coetsjien* vertrekken, om beter gelegenheid tot zyn recht af te wagten.

Ondertuffchen vertrok de oude *d' Al-meida* den 12^{den} December 1508. met 19 fchepen, 1300 *Portugeezen*, en 400 *Coet-sjienders*, of, zoo *Maffejus* wil, in 't jaar 1509. maar met 11 fchepen, naar *Anche-diva*, om *Zabajim* en *Emir Hoffein* aan te taften, na welke geflagen te hebben, hy den 5^{den} Januarii op *Diu* deed aanzei-len, alwaar hy *Emir Hoffein* weder op de vlugt dreef, met groot verlies van den vyand, en zeer klein verlies der zynen, en quam dus met grooten buit in zegen-praal, zeer vergenoegt over de wrake we-gens zyn zoons dood genomen, weder naar *Coetsjien*, dwingende, door zynen grooten naam en de fchrik zynere wape-nen, *Nizamelek*, en den koning van *Baticala*, die 5 mylen van *Goa* lag, aan *Portugal* cynsbaar te worden.

Hoe zeer nu *François d' Almeida* na zyn roemryke wederkomst *Albukerk* van zyn recht tot het opperbestier, dan met hem te bekladden, dan met andere ftrecken, zocht te onrzetten, en het aan zich te houden, moest hy egter, by de komst van den zeevoogd *Ferdinand Coutinho*, die laft had met *Albukerk* zich zamen te voegen, en die in October 1509. met 15 fchepen te *Cananôr* belandde, buigen, en 't bewind na vier jaaren be-ftierens, en nu 60 jaaren oud, aan den nieuwen of tweeden opperbestierder *Al-fonfus Albukerk* in 't jaar 1509. overgeven, na zich met hem bevredigt te hebben. Hy vertrok dan in 't laatft dezès jaars, en wiert in Maart 1510. ontrent de *Kaap* te land getreden, van de *Hottentotten*, die door zyn volk qualyk gehandelt waren, met 64 der zynen gedood.

Deze zeevoogd *Coutinho* was in 't by-zonder gezonden, zoo om *Campfon*, den *Sulthân* van *Egypten*, als om den *Samor-ryn* aan te taften.

Dit laatfte deed hy eerft met 30 fche-phen, won de sterke, terwyl *Albukerk* de ftadt *Calicoet* in brand ftak, doch zyn dollè drift om zich, tegen alle raad, te ras in 't paleis te begeven, en 't plunderen van zyn volk, in plaats van te vegten, en *Albukerk* eerft af te wagten, was oorzaak, dat hy daar vermoord, en *Albukerk*, toen hy hem te hulp quam, op twee plaatzen niet alleen gewondt, maar door een fteen zoo zwaar gequetft wiert, dat hy buiten zich zelve geraakte, hoe wel hy in 't kort herstelt was.

Jacob (by anderen *Diëgo*) *Lopes Si-queira* in 't jaar 1508. den 5^{den} April van koning *Emanuel* naar *Malacca* gezonden, quam 1509. eerft met 5 fchepen op *Su-matra* voor *Pedir* ten anker, alwaar hy met de koning van *Atsjien*, en daar na met die van *Pacem*, vrede maakte.

Van daar ftevende hy naar *Malacca*, een voornamè koopftadt, die welker on-

Slaat Za-bajim en Emir Hoffein voor Diu.

En keert weder naar Coetsjien.

Ferdinand Coutinho komt voor Cananôr.

Albukerk word in 't jaar 1509 eerft tweede Opperbef-tierder.

d'Almei-das dood.

Coutinho en Albu-kerk ver-overen de sterke van Cali-coet.

Siqueira komt voor Pe-dir.

En op Malacca.

der den koning van Ziam geftaan had, maar, van hem afgefallen, nu onder *Mamud* of *Mobammed*, koning van Malacca, geraakt was.

Hy vond op de reede van Malacca Chineefche jonken, die hem vriendelyk verwelkomden. Hy wiert van den koning zeer minnelyk ontfangen, die vrede met hem maakte, hem daar een huis vergunde, in 't welke zekere *Roderyk Arauge* als Factoor geftelt wiert; maar gelyk de Mooren op Calicoet *Vasco Gama* by den Samoryn verdagt gemaakt, en veel fpel gebrouwen hadden, om 'er hun maar uit te bonzen, zoo ftelden de Mooren en Arabiers hier op Malacca het de Portugeezen op de zelve wyze. Zekere *Anachoda* of fchipper *Begua* van Cambaja, en *Raja Utimutis* een Javaan, bakten hen dezen koek, en maakten hen by den koning voor zeeroovers uit, die maar quamen om hem zyn land afhandig te maken, gelyk zy die van Coetsjien, Cananôr, Ormus en Zofala, gedaan hadden, waar op de koning voornam 't verbond heimelyk te breken, al de voorname Portugeezen te gaff nooden, en op die maalyd te vermoorden. *Siqueira* wiert van de Chinezen getrouwelyk gewaarschouwt de bedriegelyke Maleyers niet te vertrouwen; doch agtte dit in 't eerst niet, maar nadrukkelyker, en nog tweemaal gewaarschouwt, veinsde hy ziek te zyn.

Deze twee roervinken; die zeer ryke kooplieden waren, hadden 's konings oom, den Sjahbandar, en meer andere Grooten, door gefchenken op hun hand weten te krygen, doch hadden den Lakfamana, of zeevoogd van Malacca, die oordeelde, dat men 't verbond niet behoorde te breken, niet konnen bewegen.

De koning wilde daar egter mede voort, en nam voor, ziende dat dit mislukt was, *Siqueira* op zyn fchip om hals te brengen, terwyl zyn meefte volk met de booten zou aan land zyn; en om daar den weg toe te baanen, zou men aanbieden, hen, volgens de Indifche gewoonte alomme, als 'er eenig fchip de eerftemaal quam, ten eerften af te laden.

Om 't werk te beginnen zou men, om zeker te gaau, een teeken met rook aan land geven, na 't welk *Raja Utimutis* moest aanvallen, doch hy, dat wat te vroeg op 't fchip van *Siqueira*, dien hy aan boord aan 't fchaakfpel bezig vond, willende ondernemen, en *Siqueira* pas te voren, eerft door *Ferdinand Magellaan*, en daar na door een ftierman uit de mars, dat 'er al een met de ponjaard klaar ftond, gewaarschouwt, zoo verydelde zyn aanleg, en hy wiert met al de zynen op de vlugt gedreven, maar terftont daar na, wanneer het rooktêken in de ftadt eerft opging, wiert het meefte volk aan land, uitgenomen eenige, die naar 't huis van den Factoor

gevlugt waren, deerlyk vermoort, van al het welke de koning, ziende dat zyn voornemen op de fchepen mislukt was, veinsde niets te weten. *Siqueira*, die van zyne kant nu mede veinsde, om de 20 Portugeezen, die in de ftadt noch waren, waar onder ook *François Serraaan*, eerft weer aan boord te hebben, verzogt die van den koning; doch, als hy zag, dat de koning dit uitfelde, om hem, als hy klaar was, te overvallen, zeilde hy, na dien vorft zyne trouwloosheid verweten te hebben, eindelyk naar Indiën, maar hoorende dat *d'Almeida*, zyn patroon, al naar Portugal was, vertrok hy mede ten eerften derwaart, alzoohy voor *Albukerk*, diens party hy tegengeftaan had, vreesde.

Albukerk, ondertuffchen weer volkomen herstelt, talt, op den raad van *Timoja*, zynen verbondeling, en hoofd van een aanzienelyke vloot; eerft de twee kasteelen van Goa, Pangin en Bardes, (daar hy door *Timoja*, en zyn zusters zoon, *Antoni Noronba*, al voor zyn aankomft, meefter van wiert) en daar na de ftadt Goa zelf, aan, die hy den 16^{den} Februarii 1510. vermits *Zabajim Hidalchan**, zoon van den overleden *Zabajim*, kort te voren zyn vader in 't ryk van Cuncan, of Vifiapoer, gevolgt, en na dezelfs grenzen getrokken was, byna zonder bloedftorten veroverde; en zynen neef *Antoni Noronba* tot opperbestierder dier ftadt, en *Gaspar Parva* tot slotvoogt aanftelde.

Hy hieldt de zelve egter niet lang in, maar wiert ten deele door *Zabajims* magt, doch meefte door den haat en atval van wel 900 der zynen, die hem deze eere benydden, gedwongen de ftadt den 30sten Mey weer te verlaten, en dat met zoo haafstig een overleg, dat zy naaulyks hunne fchepen konden krygen, en is hun gevaar daar by af te nemen, dat *Albukerks* paard onder zyn lyf ter nedergeftooten wiert. Het bleef hier niet by. Die groote held, die de ftadt Goa, als de bequaamfte ten zetel van zyn opgaande opperbestier, en als de gelegenfte ten handel, vermits zy de sleutel van al de nabuurige ryken was, aangezien, en ook daar toe by zich zelven verordent had, vond goed die ftadt nog eens aan te tasten. Hy trok dan den 20sten November met 34 fchepen, 1500 Portugeezen, en 300 Malabaren, weer naar Goa, en had, na een dappere ftryd van 6 uren, het geluk van die weer, maar met verlies van 40 mannen, te veroveren, en dat pas te voren, eer *Timoja* tot zyne hulp daar aanquam, zoo dat het fcheen, dat die eer alleen voor de Portugeezen gefchikt was. Hy ftelde tot slotvoogt van Cananôr aan *Emanuel Kunba*, in de plaats van *Roderik Babel*, dien hy, vermits zyn neef in de laafte flag gebleven was, slotvoogt van Goa gemaakt had.

Daar hy wel ontfangen wiert

Doch geraakt in gevaar.

Slaat geen agt op verfehiede waarfchouwingen.

Hy komt zeer gelukkig; doch veel anderen wierden vermoord

Siqueira keert weder naar Portugal

Albukerk veroverd Goa.

* eigentlyk *Hidalchan*.

Doch moet het weer verlaten.

Maar veroverd het op nieuw.

Na deze groote overwinning nam *Albukerk*, den 1sten Augustus 1511. voor met 23 schepen naar Aden, volgens 's konings last, te zeilen; doch de winden wegens 't veranderen van het moesson hem tegen zynde, liep hy met zyn vloot, en 1400 mannen, naar Malacca, om de Portugeezen en goederen, door koning *Mobhammed* zedert *Siquiras* tyd daar aangehouden, weder te eiffchen.

Hy vorderde die eerst in der minne, doch, volgens der Chinezen waarfchouwing, ziende, dat hy om den thuin geleid wiert, en de koning maar tyd zocht te winnen, om ondertuffchen zyn vloot, die van de hand was, tot zyn onderftand te krygen, zoo taste hy de ftadt aan, en flak die in den brand, 't geen de koning zoodanig ontfelde, dat hy terftont *Arauge*, en de andere Portugeezen, met aanbieding van vrede, aan den opperbestierder zond; die daar op een plaats tot 't maken van een vesting eifchte, welke de koning wel beloofde, maar daar quam niets af, 't geen *Albukerk* bewoog de ftadt weer aan te tasten, en alles te verwoeften, uitgenomen de huizen van *Raja Utimutis*, die zich met geschenken tydig voor hem vernedert had, en dat van *Ninabetue*, en eenige andere Javanen; die hy als bondgenoten in zyn befcherming genomen had.

Hy floeg den koning der mate op de vlugt, dat hy van zynen olifant afstyggen moest, 't geen zynen val te meer verhaaste, en een grooten buit in handen der Portugeezen deed vallen. Het vyfde deel daar van, koning *Emanuel* toekomende, beliep 200000 ducaten. Hy vond daar ook een groote menigte van wel 9000 metale en andere stukken gefchut. De koning, met weinige der zynen na 't naburig bosch gevlugt, quam van droetheid; geen herftel aan zyn zaaken ziende, te sterven.

De opperbestierder herftelde ten eerften alles in de ftadt, bouwde daar een vesting, maakte tot eerste landvoogt van Malacca *Roderik Brit Patalyn*, gaf 't bewind over de Mohammedanen aan *Raja Utimutis*; doch; daar na bevindende, dat hy een verraader was, die met 's konings zoon *Aloddin* aanspande, deed hy hem en alle die hy van de zynen fchuldig vond, met de dood straffen, en hunne huizen verwoeften; ftellend *Ninabetue* over de Mohammedanen als Sjabandar aan.

Hy gaf van deze groote overwinning kennis aan den koning van Ziam, die hem daar over geluk wenschte.

In 't einde van December 1511. zont de onderkoning *Albukerk* 3 schepen onder *Antoni Abreus* naar de Molukze en Bandaneefche eilanden, om van de zelve nader kennis te krygen. Hy kon die wegens storm en onweder niet opzeilen, maar

raakte, na de ftadt Agacimum (eygentlyk Greffic) op Java aangegiert te hebben, in 't begin van 't jaar 1512. in Amboina, daar hy eenige nagelen innam, en ook in Banda, gelyk *François Serran*, die in Banda van hem fcheidde, na fchipbreuk op de fchilpads eilanden (anders Noefapinhas genaamt) geleden te hebben, in Ternate aanlandde, alwaar hy van den vorft wel ontfangen wiert.

Albukerk, het noodige op Malacca verzorgt hebbende, verzeilde met 4 schepen van daar naar Malabar, om de voornemens van *Hidalchan* wegens 't hernemen van Goa te verydelen; doch liet *Pedro Andrado* met 10 schepen ontrent de mond van de fraat van Sincapoera; om een wakend oog op den prins *Aloddin*, die naar 't eiland en de ftadt Bintam gevlugt was, te houden.

Hy had het ongeluk, van ontrent Pacem op een klip fchipbreuk te lyden, en quam, na groot gevaar uitgestaan te hebben, in Februarii 1512. met de overblyfzelen van zyne ontramponceerde schepen weer te Coetsjen; en vond te Goa alles in goeden staat, na welke ftadt hy met den flotvoogt van Coetsjen, *Pieter Mascarenbas*, met 16 schepen vertrok.

Hy dwong den Samoryn om vrede te verzoeken, en maakte den koning der Maldivifche eilanden aan Portugal cynsbaar.

Na zyn vertrek van Malacca maakte zekere *Pati Catir* weer eenen toleg; om de Portugeezen van daar, was 't mogelyk, te verdryven, volgens beloften, door hem aan de weduwe van *Raja Utimutis* gedaan, met wederbeloften van hem dan hare dochter ten houwelyk te geven; maar hy wiert ettelyke reizen in de vlugt geflagen, zonder dat de Javaanfche hulproepen hem eenigzins hadden kunnen herftellen, alzo die ook geflagen, en gedwongen wierden met groot verlies en fchande naar Java te vlugten, met dezen *Pati* by hen, die 't op Malacca niet langer had kunnen houden.

Ook maakte *Albukerk* een verbond met den koning van Pegu, en vrede met dien van Vifapoer, en met *Hidalchan*, behalven dat hy den keizer van Malabar ook bewoog, hem 't bouwen van een fterkte op zyn land toe te staan, die in 't begin van Maart 1513. aangelegt wiert.

Albukerk had nu alles aan dien kant in ruft, en was derhalven den 18^{den} Februarii 1513. naar Aden gezeilt, met een vloot van 20 schepen, en 1700 Portugeezen, onderfteunt van 1000 Indianen, en liet *Pieter Mascarenbas* als landvoogt van Goa; om in zyn afwezen daar te gebieden.

Hy eifchte die ftadt ten eerften op; maar men paaide hem met beloften, tot dat hy eindelyk genoodzaakt wiert de ftadt aan te tasten, maar moest, fchoon zyn volk al op de muuren was, onverrigter zaake

Die 1512. in Amboina, en in Banda quam, gelyk Serran in Ternate.

Albukerks vertrek van Malacca.

Dwongt den Samoryn.

Maakt de Maldives cynsbaar.

Herftelt de zaaken van Malacca.

Maakt vrede met verfcheide vorften.

Bouwt een fterkte op Calicoet.

Gaat naar Aden.

den aftogt doen blazen; waar op hy met de zynen, na eenige vaartuigen verbrant te hebben, weer vertrekken moest, zonder die stadt, die hem te sterk van nature en van volk was, eenige verdere schade te hebben kunnen toebrengen.

Na zyn vertrek van Malacca, raakte het daar weer in de war door eenen *Pati* van Japara, die al by *Raja Utimutis* leven, zedert 7 of 8 jaaren, eenen aanslag tegen 't leven van den koning van Malacca gesmeedt hadt, om zich die stadt te onderwerpen. Schoon *Raja Utimutis* nu gestorven was, bleef deze Javaanze *Pati* egter by dit voornemen volharden, van tyd tot tyd volk, onder voorgeven van daar te komen handelen, derwaart zedende, die zich heimelyk in des overledens huis verborgen.

Toen nu de zaak, na zyne gedagten, ryp was, quam hy met 300 bemande vaartuigen naar Malacca, maar wiert van *Brit Patalyn*, den landvoogt, en *Andrado*, die over de zeezaaken gebod, zoo deerlyk geflagen, dat hy zyn meeste vaartuigen, en wel 8000 man van zyn volk verloor, waar tegen de Portugeezen maar 30 man der hunnen misten.

Behalven dezen Javaanzen *Pati*, of graaf, had ook *Mohammed*, koning van Bintam, 't oog op Malacca, en maakte eenen toelag om het te overrompelen, doch, ziende zyn aanslag tegen *Pieter Person*, verzorger van koning *Emanuëls* zaaken aldaar, mislukt, zoo maakte hy met de Portugeezen vrede, 't geen Malacca een langen tyd rust gaf.

Na *Albukerks* te rugkomst van Aden te Goa, kreeg hy van den koning van Cambaja wel verlof, om te Diu een vesting te bouwen, doch dat had geen sterken voortgang. In die tusschentyd stierf ook de Samoryn, en wiert van *Naubeadarim*, een vriend der Portugeezen, opgevolgt, waar op het bouwen van de sterkte, door des vorigen Samoryns vuilaardigheid gestremt, zynen voortgang, en de vrede wat beter duur had, gelyk hy aan koning *Emanuël* ook eenen Gezant zond.

In dit zelve jaar had *Albukerk* weer veele haspelingen met zyne hoofdluiden te Goa, en geen minder dwarfsche beraadslagingen, of men daar blyven zou of niet, waar op hy, na 't langer verblyf aldaar, by meerderheid van stemmen, overgehaalt te hebben, *Georg Albukerk* tot tweeden landvoogt van Malacca aanstelde; doch 't bouwen der vesting van Diu, hem te voren door den koning van Cambaja toegestaan, had nu geen voortgang meer, aangezien die vorst van zinnen verandert was; gelyk het ook te Ormus, schoon men daar vrede gemaakt had, byna eveneens stondt, daar men 't bouwen van een vesting ook afwees; vooral nu *Zeifoddin* overleden, en

Termuza, zyn broeder, door bestier van *Noerredin*, in zyn plaats gevolgt was. Gelyk *Noerredin* van zyn neef *Hbamed* kort daar na als ryksbestierder vervangen wierdt.

Deze had 15000 ducaten wegens de beloofde schatting behooren te betalen; doch telde aan *Pieter Albukerk*, alzo hy nu niet meer geven kon, voor af 10000 ducaten, met beloften de andere 5000 ten eersten ook te zullen voldoen.

In 't einde van Februarii 1515. trok de opperbestierder van Indiën met 27 schepen, veinzende naar Aden te willen gaan, naar Ormus, blokkeerde het eiland, liet *Hbamed* ombrengen, wiert daar meester van alles, deed daar toen een vesting, mits verliggende den koning van de helft der schatting, na zyn zin maaken, en trad in verbond met den koning van Perisien *Ismael*, schoon hy hem-dezen schoonen brok ontruikt had.

Dit verrigt hebbende quam hy met de vloot weer te Goa. Maar hoe groote diensten deze dappere held zynen koning gedaan had, was hem egter niet mogelyk te beletten, dat zyn vyanden koning *Emanuël* zoodanig tegen hem hadden weten op te maken, dat hy hem, schoon hy die drie voorname steden, Goa, Malacca, Ormus, en by na de gantsche kust van Indiën, aan zyn gebied onderworpen had, volkomen begon te mistrouwen, zich verbeeldende, dat *Albukerk* dit niet voor hem, maar voor zich zelve, gewonnen, en voorgenomen had, zich tot koning van Indiën op te werpen.

Dit bragt ook den koning daar toe, dat hy goedvond hem op te ontbieden, en *Lopes Suares Alvarenga* (zoo andere willen *Alvergaria*) in zyn plaats, als derden oppergebieder naar Indiën, te zenden, die den 7^{den} April 1515. van Lisbon vertrokken, en den 2^{den} September voor Goa ten anker gekomen is.

Albukerk had werk, dat hy de reede van Goa kreeg, en raakte, nu 63 jaaren oud, aan den afgang, 't geen hem zoo veel niet verswakte, als wel de spyt, dat hy door *Alvarenga*, die kort voor zyn overlyden met 10 schepen voor Coetsjiën verscheen, stondt vervangen, en, zoo slegt voor al zyn diensten geloont, nu opgezonden te worden. Hy stierf, dezen hoon zich zeer aantrekkende, kort daar na, een bastaardzoon nalatende, *Blasius Albukerk* genaamt, die van den koning, na dat hem zyn misflag te laat berouwde, over 't ongelyk dezen wakkeren held op valsche berigten van zyn vyanden aangedaan, naderhand dies te meer begunstigt wierdt.

In 't laatste van dit zelve jaar 1515. trad de opperbestierder, *Lopes Suares Alvarenga*, in het opperbevel van Indiën, ontrent welken tyd ook *Campson*, Sulthân van Egypten, overleden is.

Pas voor de dood van *Alfonfus Albukerk* had

Nieuwe moeite op Malacca, tydelyk gestilt.

Albukerk krygt verlof tot het bouwen van een vesting te Diu.

Dood van Zeifoddin, en zyn Opvolger.

Albukerk word meester van Ormus.

Laat'er een vesting bouwen.

Word qualyk beloont.

En opontboden.

Lopes Suares Alvarenga derde oppergebieder van Indiën.

Albukerks dood.

had hy tot bevelhebber, of landvoogt van Ormus, zynen neve, *Pieter Albukerk*, aangestelt; ook was, volgens koning *Emanuel* last, *Georgius Brit* in de plaats van *Georgius Albukerk* derde landvoogt van Malacca gemaakt, alwaar ook niet lang te voren eenige schelmstukken van den koning van Bintam, voert gevende tot onthalzing van *Abdallah*, koning van Campara, des Bintammers schoonzoon, en naderhand ook tegen de Portugeezen zelf, op een gruwelyke en verraderlyke wyze bedreven, te voorschy quamen; op welke bedryven ook een zeeflag tusschen hem en *François de Mello*, doch tot zyn groot nadeel, volgde, juist in die tyd, dat *Brit* *Georg Albukerk* te Malacca quam vervangen. Na *Brit*, (die tot 1517. en dus niet lang, Malacca bestierde) wilde *Nuno Vas Pereira* zich in zyn plaats indringen, onder welke door onderlinge geschillen Malacca weer in groot gevaar geraakt zou hebben, zoo 't niet voorgekomen was.

In 't jaar 1516. maakte *Alvarenga* vrede met de koningin van Coulan, bouwde daar een vesting; bevestigde de vrede met den nieuwen Samoryn, verydelde de nieuwe bedenkingen van Goa te verlaten, zont *Ferdinand Pedro Andrada* in Mey 1517. naar China, om daar in vriendschap handel te verzoeken, die onderweg by den koning van Pacem aangierde, vrede met hem maakte, en verlof kreeg, om daar een vastigheid te bouwen. Uit China, daar hy minnelyk ontfangen was, quam hy in 't jaar 1518. eerst te Malacca, en vertrok naar Portugal; doch zyn broeder stiet alles in China weer om verre.

Alvarenga zelf ging ook naar Aden in Februarii 1517. met 43 schepen, met welke vloot hy den bevelhebber aldaar zoo verbaasde, dat die hem ootmoedig de stads flutetels aanbod, doch de landvoogt; hem voor getrouw genoeg houdende by die aanbieding, nam de zelve niet aan, sleurende hier mede zeer lathertig zoo lang, tot die bevelhebber, ondertusschen in staat geraakt, zich weinig aan hem gelegen liet, en hem zeer veragtelyk begon te handelen; waar op hy zich eindelyk genoodzaakt vond, na eenige schepen door storm verloren, Judda aangedaan, en Zeila geplundert te hebben, onverrigter zaake van dien tocht weer naar Ormus en Goa te keeren, 't geen kort daar aan door *Hidalchan*, en den 2^{den} landvoogt, *Pieter Moncojus*, in groot gevaar en tot hongersnood geraakte, al 't welke door de komst van *Joan Silveira*, en *Antoni Saldanha*, met hunne schepen en volk herstelt, en dus dit derde beleg van Goa door *Hidalchan* met een vrede besloten wiert.

Alvarenga herstelde ook door *Joan Silveira* de vervallene zaaken in de Maldives, Cambaja, en Bengale, door nieuwe ver-

bonden; na welk laatste ryk hy hem zont; doch hy, door den oversten van Katigan misleid, tastte hem tweemaal aan, en dwong hem tot vrede; die niet gehouden, en waar op *Silveira* genoodzaakt wiert met een reddelooze vloot naar Ceylon af te zakken.

Het aanmerkenswaardigste egter, dat onder *Alvarenga's* bestier voorviel, was, dat hy met 19 schepen en 700 mannen naar Ceylon trok, en in 't jaar 1518. niet alleen vriendschap met den koning van Colombo maakte, maar, uit ontzag voor de Portugeesche wapenen; niet tegenstaande de oprokningen der Mooren tegen henluiden, hem ook gedwongen heeft het maken van een sterkte aldaar toe te staan. Zy wiert ten eersten begonnen, doch onder 't bouwen der zelve brak de koning 't verbond, en sloeg eenige Portugeezen dood; 't welk dien vorst zoo qualyk bequam, dat hy, eerst wakker geklopt, tot een schandelyke vrede verbouiden, en gedwongen wiert te beloven, voortaan aan Portugal cynsbaar te zullen zyn.

ves, in Bengale, en op Ceylon.

Colombo word cynsbaar aan Portugal.

De schatting, hem jaarlyks opgelegd, zou bestaan in 120000 ponden kanneel, 12 ringen met Zaffieren, of andere edele gestcenten, en 6 olifanten, waar voor hem *Emanuel* tegen zyne vyanden beschermen zou.

Hier op ging het bouwen der vesting van Colombo voort, en *Joan Silveira* wiert als eerste slotvoogt dezer vesting, en *Antoni Miranda d'Azavedo* over de zeezaaken, aangestelt.

Hy bouwde daar een vesting.

Hier moet ik nog by voegen, dat, na de dood van *Georgius Brit*, die in 't jaar 1517. op Malacca stierf, over de regeering tusschen *Nuno Vas Pereira* en *Antoni Pacieco* geschil gerezen zynde, *Alexis de Meneses* uit Portugal met eenige schepen zeer tydig op Malacca aanquam, alwaar hy *Alfonfus Lopes da Costa* in *Brits* plaats tot 4^{den} Malakzen landvoogt, volgens last van koning *Emanuel*, heeft aangestelt.

By zyn aanwezen aldaar beoorlogde de koning van Bintam die van Malacca weer met ernst, gelyk hy na zyn vertrek 17 dagen lang de stadt belegerde, doch hy wiert tweemaal zoo deerlyk geflagen, dat hy Malacca zedert in rust liet, en 'er van af zag.

Malacca weer aangeast door den koning van Bintam.

Alexis de Meneses had voor zyn vertrek van Malacca aan *Tristan de Meneses* ook last gegeven, om de Moluccos nader te bezoeken terwyl hy zelf na Goa vertrok.

Nader last tot het ontdekken der Molukken.

Dit nu 't voornaamste zynde, 't geen in de drie jaaren van *Alvarengas* opperbestier voorgevallen is, zoo heeft hy in 't jaar 1518. zyn regeering aan *Jacob* of *Diego Lopes Siqueira*, die den 8ten September 1518 met 10 schepen te Goa quam, overgegeven. Die hem als vierde opperbestierder van Indiën verving.

Diëgo Lopes Siqueira, vierde opperbestierder van Indiën.

In 't begin van zyn regeering, of 1519. zont hy *Garfia de Sala* naar Malacca om daar eenige zaaken te verrigten, doch by zyn komst vont hy den landvoogt, *Alfonfus Lopes Costa* ziek, en nam, als vyfde landvoogt van Malacca, 't bestier van hem over.

Ook had *Siqueira* zekeren *Johan Gomes* naar een der Maldivische eilanden gezonden, met last, om daar een vesting te bouwen; doch daar gekomen wiert hy van de Mooren vermoort.

Hy betugelde ook *Aloddin* in zyne nieuwe aanslagen tegen Malacca, en dwong den koning van Baticala tot zyn pligt.

In dit zelve jaar 1519. troude koning *Emanuel*, nu 50 jaaren oud, de zuster van keizer *Carel V.* toen koning van Spaanjen, en zond ook *Georg Albukerk* met 16 scheepen uit, waar van 'er maar 4 in Indiën quamen.

Ontrent dezen tyd wiert *Ferdinand Magellanes*, een Portugees Edelman, die te voren al in Indiën geweest, doch van zynen koning na zyn gedagten te gering gehandelt was, op koning *Emanuel* zeer misnoegt, om dat hy hem maar een halve goudgulden foldy meer (om wat edeler daar door als anderen te schynen) geweigert had. Dit ging by hem zoo verre, dat hy, zyn prins en vaderland vergetende, (wat kan de spyt van een geringen geleden hoon niet uitwerken) zich na *Carel V.* begaf, hem toonde, hoe de Moluccos onder de kroon van Castilien zelf, volgens 't oud beraamt bestek tusschen de ryken van Portugal en Castilien, behoorden, en dierhalven onrechtveerdig van koning *Emanuel* bezeten wierden.

Hy sloeg hem in 't eerst, op verzoek van den Portugeeschen gezant, af, doch door den Spaanschen raad van zyn recht overreedt, zont hy hem den 10^{den} Augustus 1519. met 5 scheepen uit, om, niet langs *Cabo de Boa Esperança*, den gewoonlyken weg der Portugeezen, maar door een nieuwe straat, na zynen naam de straat *Magellanes* genaamt, Bewestenom naar de Molukken te zeilen; een tocht, van welken wy hier niet uitvoerig zullen spreken, vermits wy dat onder de beschryving van Ternate doen. Alleenlyk zullen wy zeggen, dat hy daar zelf niet quam, vermits hy den 27sten April 1521. op 't eiland Matan, een der Ladrões eilanden, doodgeelagen is, doch, 3 scheepen gebleven zynde, quamen 'er 2 van de 5 in 't jaar 1522. voor Tidore, van welk 'er een in Scivilien gekomen, doch een weer naar Tidore gekeert is, na 't welke *Antoni Brit*, toen al landvoogt in Ternate, *Garfias Hewik* zont, die, beleeft ontfangen, hen op hun verzoek alle hulp aanbod, en met Portugeesche scheepen weer in Spaanjen gebragt heeft.

In dit zelve jaar dwong *Siqueira* den koning van Pacem ook zich aan Portugal te onderwerpen, ging in Februarii 1520. met 26 scheepen, en 3000 mannen, naar 't Roode meir, latende ondertusschen 't opperbestier aan *Alexis de Meneses*; doch hy keerde van Judda onverrigter zaaken weer naar Ormus; en liep in Augustus naar Indiën, na dat hy 't eiland Baharein, in de golf van Persien, onder Portugal gebragt had.

Dit mislukt zynde, ging hy 't zelve jaar naar Diu; maar Goa raakte hier door weer in groot gevaar, vermits *Zabajim* van des zelfs flegte bezetting berigt kreeg; maar *Roderik de Mello*, landvoogt van Goa, tydig kennis hier af bekomende, verydelde dit alles.

Siqueira bewoog ook *Nisamielek* te Chaul hem toe te itaan, daar een vesting te bouwen, dat eerst wat sehoorvoetende voortging; doch egter, na een kleinen veldslag, zyne voltoijng kreeg.

Ontrent dezen tyd quam keizer *Maximiliaan* te sterven, en de Spaanze koning, *Carel V.* als keizer in zyn plaats te volgen.

Op Ceylon was het in deze tyd ook niet in rust, alwaar, in *Johan Silveiras* plaats, in 't jaar 1520. als tweede landvoogt nu *Lopes Brit* regeerde.

Deze had de vesting, door *Alvarenga* daar maar van kleien steenen gemaakt, te swak bevonden, en dierhalven een andere, vry beter van de grond af aangelegt, en ook voltoit, 't geen de Portugeezen tegen de Inlanders veel baldadiger worden deed; die, te veel getergt, hen begosten te oorloggen; doch die oorlog wiert door *Brits* dapperheid haast geëindigt, en na dien tyd door hem bezorgt, dat men den Inlander beter handelde, die zich zedert; hoewel gedwongen, ook gerust hielt.

Dit is 't voornaamste, in de drie jaaren ontrent het bewind van den opperbestierder *Siqueira*, in Indiën voorgevallen, die daar op in 't jaar 1521. zoo de Portugeesche Schryvers zeggen, doch, zoo my by een netter lyst blykt, in 't jaar 1522. 't zelve aan den vyfden opperbestierder *Eduard de Meneses* overgegeven heeft, die den 5^{den} April met 15 scheepen van Lisbon vertrokken was.

Het eerste, dat onder zyne regeering voorviel, was 't veroveren van 't ryk Pacem uit handen van den tyran *Cunal*, voor den zoon van den wettigen vorst, en de dood van *Georg Brit*, en veel andere Portugeezen, op Atsjien. Hy was door koning *Emanuel* voornamelyk uitgezonden, om naar de Moluccos te gaan, en daar 't opperbevel te voeren, doch met last, dat zyn broeder, *Antoni Brit*, by aldien hem eenig ongemak overquam, in zyn plaats volgen zou.

Hy vertrok dan in dit zelve jaar van Malacca,

Siqueira dwingt den koning van Pacem.

Zyn tocht naar 't Roode meir.

Andere verrichtingen.

Hy bouwt een vesting te Chaul.

Carel de V. word keizer.

Onrust op Ceylon.

Eduard de Meneses, vyfde opperbestierder van Indiën.

Antoni Brits tocht naar de Moluccos.

lacca, daar nu *Georg Albuquerque* als zesde landvoogt in plaats van *Gaspar Sala* regeerde, en de regeering nu pas overgenomen, en vergeefs den Bintammer aangetaft had, naar de Moluccos, en overwinterde te Gressic op Java.

Dit deed hy in dit zelve jaar, dat koning *Johan III.*, zoon van *Emanuel*, den 20sten December in 't ryk hem gevolgt was, zyn vader den 13^{den} overleden zynde.

Onder dezen landvoogt *de Meneses*, zont *Georg Albuquerque* in 't volgende jaar 1522. zynen neeve, *Gaspar Henrik* ook naar de eilanden van Banda, die op Gressic mede aangierde, en *Brit* daar nog vond, gelyk die, in 't einde van Februarii in Banda komende, *Gaspar Henrik* daar ook vond, alwaar zy verscheide nieuwe tydingen van de 2 Spaansche schepen, die in de Moluccos gekomen waren, hoorden.

Het verdere 't zy in de Moluccos, 't zy in Banda, deze twee mannen ontmoet, zullen wy, om dubbele verhaalen te myden, onder de beschryving van Ternate en Banda nader voorstellen, zynde het ons genoeg hier aangewezen te hebben, dat in die jaaren van 't opperbestier onder *Eduard de Meneses* voorgevallen zy, dat *Brit* in Mey in Ternate, en *Gaspar Henrik* in Banda gekomen, dat *Brit* van de koningin daar wel ontfangen, en hem toegestaan is een sterkte te bouwen, die in Junii 1522. begonnen wiert.

Onder dezen *de Meneses* kregen de Portugeezen weer nieuwe moeite, zoo met den koning van Atsjien, *Ibrahim*, als met dien van Bintam, die weer een aanflag op Malacca had.

De eerste had zynen ouden vader in de keten geflagen, en in een koi gefloten, ook had hy niet alleen den koning van Pedir, en nog een anderen vorst, zyne bloedverwanten, uit 't ryk gejaagt, maar ook den koning van Pacem, zonder eenige vreeze voor *Gaspar Henrik*, slotvoogt aldaar, van zyn stadt, en kort'er na van zyn gantsche ryk, berooft, dwingende ook de Portugeezen, niet tegenstaande 't ontzet, door *Sebastiaan Sousa* daar aangebragt, hunne sterkte, zonder dat zy tyd hadden 't geschut, of 't buskruit, mede te nemen, zeer haastig te verlaten, na welke verrigting hy ook 't ryk des konings van Aroe veroverde, dwingende dien vorst naar Malacca te vlugten.

Georg Albuquerque, landvoogt aldaar, zocht al de aanslagen des konings van Bintam tegen Malacca wel te verydelen, maar had de ramp van tegen des zelfs zeevoogt niet

gelukkig, en met verlies van 65 Portugeezen, te slaan, waar by nog quam, dat verscheide Portugeezen, te Pahan aangegiert, en van 't huwelyk dezès konings met de dochter van die van Bintam niet berigt, daar aangehouden, tot de Mohammedaansche godsdiens gedwongen, of anders voor de tromp van een stuk geschut gezet, en in flarden geschoten wierden. Tegen zyne verdere aanslagen droeg die landvoogt wel goede zorg, maar kon niet beletten, dat *Simon de Bree* met zyn schip en 13 man, deerlyk verbrand, ook *Gaspar Henrik* met zyn 2 vaartuigen omcingt en veroverd; zyn beste volk, na lange tegenweer, vermoord, en hy zelf gedwongen wiert naar Malacca te vlugten.

Dit maakte dien zegepralenden Moor Die Malacca belegert. zoo hoogmoedig, dat hy Malacca toen met 20000 man te water, en 16000 man te lande, onder 't bestier van een Portugeeschen overlooper en verloochenden, *Avilar* genaamt, en nog 4000 anderen onder zynen zeevoogt, om de haven te sluiten, belegerde; doch *Albuquerque*, zich zeer deftig en dapper gedragende, dwong hem, na een maand beleg, op de tyding van de aankomende hulproepen onder *Martyn Alfonso de Sousa*, af te wyken; hoewel 't waar is, dat de stadt zich in zoo grooten hongersnood bevonden had, dat men 50 ducaten voor een hoen had moeten geven.

Na dezen tyd had *Georg Albuquerque* nog meer voorspoed, floeg wel 6000 Bintamse Mooren dood onder 't zeebestier van *Sousa*, die, na de haven van dien koning eenige tyd wel bezet, en hem lustig geplaatst te hebben, naar Patani met zyn 5 schepen vertrok, daar hy veel jonken (en zelf dat, waar in de koning was) verbrandde, hem dwong over boord te springen, ja lei die stad ook in koolen, en keerde dus weer met veel roem naar Malacca.

Ontrent dezen tyd vertrokken *Martyn Correa* en *Sebastiaan Sousa*, ook van Malacca naar Banda, daar zy na eenige tyd Martyn Correa, en Sebastiaan Sousa naar Banda, en de Moluccos. aanquamen, gelyk ook *Gaspar Gal*, door *Brit* uit Ternate gezonden, daar verscheen; met verzoek, dat zy de Portugeezen in Ternate, tegen den Tidorees in oorlog, wilden komen helpen, waar op *Correa*, *George Pinto*, en *Leonel de Leme*, mede naar Ternate trokken, om den Tidorees te beoorlogen.

Dus vielen onder 't opperbestier van *Meneses* meest zaaken, Ternate of Banda rakende, voor, die onder hun eigen hoofd-deelen verder zullen beschreven worden.

D E R D E H O O F D S T U K .

Vasco Gama, VI^{de} Opperbestierder en II^{de} Onderkoning van Indiën. Zyn dood. Henrik de Meneses, VII^{de} Opperbestierder van Indiën. Zyne verrigtingen, en dood. Lopes de Sampajo, VIII^{de} Opperbestierder van Indiën. Hy dwingt die van Calicoet en van Bintan. Hoe hy met Mascarenhas handelt. Simon de Soufa vegt zich tegen die van Atsjien dood. Sampajo overwint den vorst van Porca. Slaat den vyand ontrent Bombahi. Nugnez da Cunha, IX^{de} Opperbestierder van Indiën. Mangalor, Aden en Diu ingenomen. Slaat de Turkze vloot. Garfias de Noronha, X^{de} Landvoogt en III^{de} Onderkoning van Indiën. Vervolgt de zaaken van Diu. Steven Gama, XI^{de} Landvoogt van Indiën, en zyn dood. Martyn Alfonsus de Soufa XII^{de} Landvoogt van Indiën. Japan ontdekt. Joan de Castro, XIII^{de} Landvoogt en IV^{de} Onderkoning van Indiën. Sophar belegert Diu. Zyn zoon vervangt hem. Word van den Onderkoning geslagen. De Castro's dood. Garfias de Saa, XIV^{de} Landvoogt van Indiën. Georgius Cabraal, XV^{de} Landvoogt van Indiën. Alfonsus Noronha, XVI^{de} Landvoogt en V^{de} Onderkoning van Indiën. Pieter Mascarenbas, XVII^{de} Landvoogt en VI^{de} Onderkoning van Indiën. Onderkoningen en Landvoogden der Portugeezen van 't jaar 1505. af, tot 1721. Veroveringen der Portugeezen in Oostindiën. Waar mede zy de Ouden in alles overtreffen. Nieuwe wegen naar Oostindiën, door anderen uitgevonden. Naamen der Vinders en Bezeilers der Straat Magellanes. Een andere weg, door de Straat Le Maire gevonden. Nog een andere nieuwe weg, en door wien gevonden. Nieuwe wegen naar Oostindiën om de Noord nagespeurt. Naamen dezer opsporende zeehelden. Waarom zy daar niet konden doorraken. Een nieuwe weg naar Oostindiën in 't Noorden, te land, ontdekt. Voortgezet tot in China. Moejelykheden hier over tusschen de Moscoviten en Oost-Tarters, of Chinezen. En hoedamig die beslist zyn. Nog een weg naar 't Oosten by California. Het uitvinden van de lengte, of 't Oost en West, zeer noodzaakelyk. Verscheide Starkundigen, die na 't Oost en West gezogt hebben. Gemma Frisius en Apianus. Pieter Madina. Robbert Robbertsz. Robbert Hues. Orontius en Wernerius. Petrus Plancius. Thomas Leamor. Die voorgaf Oost en West gevonden te hebben. Doch zyn stellingen wierden niet voldoende bevonden. Adriaan Metius. Philippus Lansbergen. Een Rooms Priester, diens naam onbekent is. Rénatus Descartes. Andries van Berlicom. Abraham de Graaf. Christiaan Martini Anhalt. Een ander Schryver zonder naam. G. H. Gietemaker. Dirk Rembrantfz van Nierop. Archimedes word geroemt het Perpetuum mobile eerst gevonden te hebben. Ook Cornelis Drebbel. Andreas van der Wald vond dit in 't klein ontrent 't jaar 1650. De oude Landgraaf van Hessen-Cassel, grootvader des tegenwoordige, in 't groot. Een Fransch Horologiemaker, in dienst van dezen Landgrave, maakte ook diergelyken werk. In 't jaar 1717. vind Orefyzer te Cassel het Perpetuum mobile in 't groot. Morinus, en anderen. Wiston, Creethoorn en Rascher. In 't jaar 1719. zegt de Marquis de Bethune Oost en West gevonden te hebben. Twee voornamen zaaken, die 't uitvinden tot nog toe beletten. De verscheidene miswyzingen van 't Compas. d'Onkunde van den loop des strooms in de grooten Oceaen. Een voorbeeld 'er af van N. N. Andere navorsching wegens de ziltigheid der zee in de diepte.

Vasco Gama, zesde Opperbestierder, en tweeden onderkoning van Indiën.

DE landvoogt Eduard de Meneses, gaf in 't jaar 1524. den 4^{den} December zyn opperbestier van Indiën over aan den zesden opperbestierder, en tweeden onderkoning van Indiën, den beroemden, Don Vasco Gama, graaf van Vidigueira, die door Johan de III. met 14 schepen, den 9^{den} April des zelve jaars, uitgezonden was. Kort na zyne komst meinde hy naar Calicoet te gaan, doch wiert ziek, en quam den 24^{den} December 1524. te sterven.

Zyn dood

In zyn plaats volgde niet Lopes de Sampajo, gelyk Vasco Gama belast had; maar volgens 's konings brieven, als zevende opperbestierder, de gewezen flotvoogt van Goa, Henrik de Meneses, in den jaare 1525. in Februarii.

Deze landvoogt dwong in October die van Calicoet, schoon 90000 man sterk, tot vrede, en deed hen de vesting aldaar afbreken. Hy nam ook voor naar Diu een tocht te doen, doch stierf, na Alodin geslagen, en zyn beleg te water en te land verydelt te hebben, den 2^{den} Februarii 1526. en wiert, volgens des konings last, door Pieter Mascarenbas, gewezen landvoogt van Malacca, als agtste opperlandvoogt van Indiën opgevolgt.

In zyn afwezen nam Lopes de Sampajo voor eerst het opperbestier waar, onder eede, van 't zelve by zyn komst aan hem over te zullen geven; maar, volgens nader brieven des konings, zoo wiert Lopes Vas a S^o Pelagio, anders de Sampajo genaamt; in 't opperbestier zedert 1526.

Zyne verrigtingen, en dood.

Lopes de Sampajo, agtste Opperbestierder van Indiën.

be-

bevestigt, en *Mascarenbas* tot zyn opvolger getiteld, ten minste, men dwong *Mascarenbas*, om dit zyn voorgeven, als was het waarlyk zoo, voor waarachtig aan te nemen, en dit alles te dulden.

Sampajo sloeg die van Calicoet, vernielde in 't jaar 1526. *Alodin*, koning van Bintam, zoon van *Mohammed*, koning van Malacca, t'eenemaal, stelde den vorigen wettigen koning, als een vasaal van Portugal, daar weer in, en bragt Malacca dus in volkomen rust.

Wanneer *Pieter Mascarenbas* nu den laatsten Februarii 1527. te Coetsjen, en zoo verder te Goa, quam, wilde *Sampajo*, op zynen eisch, hem 't opperbestier van Indiën niet overgeven; maar zette hem eerst in de boeien, en daar na in de vesting van Cananôr gevangen; ja hy zond hem, na veel geschillen, en gewysden van rechters, eindelyk by een onderling verdrag naar Portugal, alwaar hy van zynen koning wel gerechtveerdigt, en *Sampajo* niet alleen in 't ongelyk getiteld, maar naderhand ook opontboden, en gedoemt wiert aan hem twee jaaren soldy, of een somme van 20000 ducaaten, by hem als landvoogt getrokken, uit te keeren; doch *Sampajo* was, en bleef, voor eerst opperbestierder; waar toe hy ook te voren op den 21sten December 1527. door nieuwe rechters in Indiën gekoren was; van welken tyd men hem ook eerst recht als landvoogt aanmerken moet.

Buiten dit geval met *Mascarenbas*, moet men van hem getuigen, dat hy een wakker man was.

In 't jaar 1528. viel 'er iets voor met die van Calicoet, die de stoutheid hadden, om eerst die van Ceylon, bondgenooten der Portugeezen, en daar na ook den slotvoogt van Cananôr, *Fan Dese*, aan te taften; doch zy wierden tweemaal wakker geslagen.

Ook was 'er een voorval tusschen *Simon de Sousa*, benoemde landvoogt der Moluccos, die, op Atsjien aangierende, daar vyandig aangetaft wiert. Hy verweerde zich deftig, en sloeg de vyanden ettelyke maalen af; maar was eindelyk, door 't groot getal der zelve, niet langer in staat, om het gaande te houden; des hy besloot zich liever dood te vegten, als zich over te geven. Hy stierf dus als een dapper held, en wiert, na zyn dood, van de Atsjieners wel in duizent stukken gekapt.

Verscheide aanmerkenswaardige zaken, Ternate, en Banda, betreffende, zyn ook onder *Sampajo's* regeering voorgevallen, die wy onder die landvoogdyen, en der zelve beschryving in het byzonder, staan te verhandelen.

Hy overwon, gedurende zyn bestier, den vorst van Porca, nam zyn staet in, en ook zyn vrouw en zufter, met veel juweelen vercierd, gevangen.

I. DEEL.

Den 5^{den} Januarii 1529. vertrok *Sampajo* Slaet den van Goa naar Diu met 52 zeilen, sloeg ^{vyand} tegen den vyand, die 64 zeilen sterk was, ^{ontrent} niet verre van de stad Bombahi, met zoo ^{Bombahi.} veel geluk, dat zy versfroit wierden; waar op hy voornam Diu aan te taften, doch dit wiert hem, door den ten dien einde uitgezonden nieuwen oppergebieder van Indiën, belet, waar op hy den 31 Maart 1529. weer te Goa quam.

In het laatste van 't jaar 1529. (hoewel ^{Nugnez} andere van 't jaar 1528. spreken) gaf *Sampajo* ^{da Cunha,} zyn bestier in een zeer goeden staat ^{negende} aan den negenden landvoogt van Indiën, ^{Opperbestierder} *Nugnez da Cunha*, die den 18^{den} April 1528. ^{van Indiën.} met 11 schepen uitgezonden was, over.

Onder hem nam *Hector Silveira* de stad ^{Mangalor,} Mangalor, in 't ryk van Narfinga, niet ^{Aden,} alleen, maar ook de stad Aden, ^{aan} 't Roode meir, in. ^{en Diu, in-}

Deze opperbestierder belegerde in 't jaar 1531. de vermaarde stad Diu met een magtige vloot, en dwong *Bhadur*, koning van Cambaja, die aan hem over te geven, alwaar hy *Antoni Silveira* als slotvoogt aanstelde.

Die koning, door Turkze troepen ondersteunt, zocht naderhand die stad wel weer te veroveren; doch hy wiert geslagen, en zelf gedwongen om, wilde hy niet verbranden, uit zyn schip in zee te springen, waar by hy zyn leven, het vuur willende ontvlugten, in 't water verloor, waar door de Portugeezen nog volkomener meester van die stad wierden.

Van diergelyken uitslag was ook de onderneming van een Egyptische vloot, ^{Slaet de} onder ^{Turkze} den Turkzen zeevoogt, *Soliman*, door ^{vloot.} Sulthân, *Selim*, (die Egypten veroverd had) op verzoek van *Bhadur*, tot ontzet van Diu gezonden.

Hy vertrok in Junii des jaars 1538. met een vloot van 63 vaartuigen, 4000 Janitzers, en 16000 Turken, van Suëz naar Indiën, gierde te Aden aan, welkers vorst hy, om dat hy den derden dag by hem eerst aan boord quam, en toen nog stout sprak, aan de groote mast liet ophangen, en nam de stad zeer trouwloos in; van waar hy zeer opgeblazen naar Diu trok, daar hy kloekmoedig, en anders, dan hy dagt, ontvangen wiert.

Ondertusschen wiert *Nugnez da Cunha*, ^{Garfias de} na 10 jaaren wel geregeert te hebben, door ^{Noronha,} *Garfias de Noronha*, als thiende landvoogt ^{tiende} en derde onderkoning van Indiën, den ^{Land-} 11^{den} September 1538. vervangen, vertrok ^{voogt, en} toen naar Portugal, maar quam op zyn ^{derde onder-} t' huisreize te sterven. ^{koning van}

Deze onderkoning vervolgde de zaken van Diu, waar aan den koning van Portugal ^{Vervolgt} veel gelegen was, tegen den Turkzen zee- ^{de zaken} voogt *Soliman*, en quam *Silveira*, na dat die ^{van Diu.} de Turken ettelyke maalen zeer moedig afgeslagen, en veel afbreuk gedaan had, met

O

zoo

zoo veel dapperheid ontzetten; dat de win- derige en opgeblaze *Soliman*, niet wetende werwaarts zich te keeren, nevens alle de zynen, met de uiterste verbaathheid, en agterlating van alle zyne tenten, bagagie, geschut, enz. schielyk in de nacht opbrak, welken ook *Mohammed*, neef van *Bbadur*, koning van Cambaja, met zyne benden volgde, uit schrik voor de aanuaderende vloot des onderkonings, die, eer hy nog voor Diu verscheen, de stad volkomen van den vyand verlaten vond, en dien koning aldus dwong, om vrede met hem te maken.

Hy leefde niet lang hier na, en wiert, na anderhalf jaar Indiën bestiert te hebben, in 't jaar 1540. door *Steven Gama*, als elfde landvoogt van Indiën, vervangen.

Deze Heer heeft zeer weinig van belang uitgerigt, dan dat hy met een vloot naar Suez, in 't Roode meir, trok, alwaar hy in een slag tegen de Turken dood bleef.

Hy is in het begin van Mey des jaars 1542. door *Martyn Alfonso Sousa*, als twaalfde landvoogt van Indiën, vervangen.

Deze regeerde 3 jaaren; en onder hem is in 't jaar 1542. Japan ontdekt.

Hy is in 't jaar 1545. door *Joan de Castro*, als dertiende landvoogt, en vierde onderkoning van Indiën, opgevolgt.

Gedurende zyn beitier was de jonge koning van Cambaja, op het aanraden van eenen verloochenden, *Chodja Sophar* genaamt, verleid, om 't verdrag, 't geen hy plegtelyk besworen had, trouwloos te breken.

Voornamelyk begon hy tegen de Portugeezen te Diu in de maand Maart 1546. wanneer *Johan Mascarenbas* bestierder dier sterkte was, weer nieuwe moejelykheden.

Sophar tastte de sterkte met 30000 mannen aan; doch wiert daar zelf dood geschoten. Zyn zoon, *Roemi Chan*, volgde wel als veldheer in zyn plaats, en belegerde die vesting weder in Julii, doch *Mascarenbas* verdedigde die zeer manhaftig, hoewel de jongste zoon des onderkonings, *Ferdinand de Castro*, by 't springen van een toren, nevens nog 70 Portugeezen, daar het leven liet.

Zy kregen het egter in Diu ten laatsten zoo quaad, dat de onderkoning zich noodzaakend vond zynen ouditen zoon, *Don Alvares de Castro*, tot hunne hulp in de sterkte te zenden, voor welke hy den 28ten Augustus verscheen. Die dolle haan, na zyn hoofd, en niet na den goeden raad

van *Mascarenbas*, levende, tastte den vyand by een uitval aan; doch wiert met groot verlies te rug gedreven, en in het uiterste gevaar van zyn leven, of van gevangen te worden, gebragt.

Eindelyk ging *Don Joan de Castro* zelf naar Diu, 't geen, zonder *Mascarenbas* beleid, en dapperheid, al lang had weg geweest; maar aangezien hy dat kloekmoedig tot des onderkonings komst, en ontzet, uithield, wiert de vyand geheel en al geslagen, de stad Diu verwoest, en de koning van Cambaja, na *Roemi Chans* dood, gedwongen een schandelyke vrede, waar by hy zich zelve, als leenman, aan Portugal onderwierp, met den onderkoning *de Castro* te maken.

Na deze deftige verrigting bragt hy ook de sterkte, en de stad, in beter staat dan te voren, liet die weder opbouwen, en in allen deelen herstellen.

Hy stierf in 't jaar 1548. en wiert toen door den veertienden landvoogt van Indiën, *Garfias de Saa* (van anderen *Garfias Sala* genaamt) vervangen, die maar een groot jaar leefde, en 1549. zonder iets van belang uitgevoerd te hebben, overleed.

Hy wiert in 't zelve jaar door den stadsvoogt van *Baçaim*, *Georgius Cabraal*, als vyftiende landvoogt van Indiën, opgevolgt, alleen dien roem nalatende, van zeer vreedzaam geregeert te hebben.

Hy had eenige voorvallen met den *Samoryn*, of keizer van Malabar, dien hy niet zyn leger niet alleen dwong; maar ook eenige steden, onder *Calicoet* behoorende, afsnam.

Hy regeerde nauylyks een jaar, en is 1550. door den zestienden landvoogt, en vyfden onderkoning van Indiën, *Alfonfus Noronha*, vervangen.

Hy regeerde ontrent vier jaaren, en heeft in 't jaar 1554. *Pieter Mascarenbas*, den zeventienden landvoogt, en zesden onderkoning van Indiën, tot zynen opvolger gehad.

Na dezen onderkoning zyn'er nog veele anderen van tyd tot tyd gevolgt, welker bedryven en naamen wy hier en daar, in het beschryven van yder landschap, daar zy iets verricht hebben, invoegen; nogtans geven wy van hen, nevens de reeds gemelde, om een net gezigt van alle Portugeesche opperbestierders van Indiën te hebben, een nette lyst, zoo als zy mal-kander in het bewind zyn opgevolgt.

Steven Gama, elfde Landvoogt van Indiën, en zyn dood.

Martyn Alfonso de Sousa, twaalfde Landvoogt van Indiën.

Japan ontdekt.

Joan de Castro, dertiende Landvoogt en vierde Onderkoning van Indiën.

Sophar belegert Diu.

Zyn zoon vervangt hem.

Word van den Onderkoning geslagen.

De Castro's dood.

Garfias de Saa, veertiende Landvoogt van Indiën.

Georgius Cabraal, vyftiende Landvoogt van Indiën.

Alfonfus Noronha, zestiende

Landvoogt, en vyfde Onderkoning van Indiën.

Pieter Mascarenbas,

zeventiende Landvoogt, en zesde Onderkoning van Indiën.

LYST der Onderkoningen en Landvoogden der Portugeezen, die Oostindiën in 's konings naam bestiert hebben.

Onderkoningen. Landvoogden. Jaaren.

<i>François d'Almeida.</i>	I.	I.	1505.
<i>Alfonfus Albukerk.</i>		II.	1509.
<i>Lopes Suares Alvarenga.</i>		III.	1515.
<i>Jacob Lopes de Siqueira.</i>		IV.	1518.
<i>Eduard de Meneses.</i>		V.	1522.
<i>Vasco Gama, Grave van Vidigueira.</i>	II.	VI.	1524.
<i>Henrik de Meneses.</i>		VII.	1525.
<i>Lopes de Sampajo.</i>		VIII.	1526.
<i>Nugnez da Cunha.</i>		IX.	1529.
<i>Garsias de Noronba.</i>	III.	X.	1538.
<i>Steven Gama.</i>		XI.	1540.
<i>Martyn Alfonso de Sousa.</i>		XII.	1542.
<i>Johan de Castro.</i>	IV.	XIII.	1545.
<i>Garsias de Saa, of Sala.</i>		XIV.	1548.
<i>Georgius Cabraal.</i>		XV.	1549.
<i>Alfonfus Noronba.</i>	V.	XVI.	1550.
<i>Pieter Mascarenbas.</i>	VI.	XVII.	1554.
<i>François Barret.</i>		XVIII.	1555.
<i>Don Constantyn de Braganza.</i>	VII.	XIX.	1558.
Die in 't jaar 1559. Damaon won, en 1560. met een vloot naar Jaffanapatnam, op Ceylon, trok.			
<i>Don François Coutinbo, Grave van Redondo.</i>	VIII.	XX.	1561.
<i>Joan de Mendosa.</i>		XXI.	1563.
<i>Don Antoni de Noronba.</i>	IX.	XXII.	1564.
<i>Don Louis de Taide.</i>	X.	XXIII.	1567.
<i>Don Antoni de Noronba.</i>	XI.	XXIV.	1571.
<i>Antoni Moitis Barret.</i>		XXV.	1573.
<i>Don Laurens de Tavora.</i>	XII.	XXVI.	1576.
<i>Don Diego de Meneses.</i>		XXVII.	1576.
<i>Don Louis de Taide, andermaal.</i>	XIII.	XXVIII.	1578.
<i>Ferdinand Telles de Meneses. Hy regeerde maar 7 maanden.</i>		XXIX.	1581.
<i>Don François Mascarenbas, Grave van Villa Dorta, of, zoo andere zeggen, de Sta Cruz.</i>	XIV.	XXX.	1581.
<i>Don Eduard de Meneses, Grave van Tarouca.</i>	XV.	XXXI.	1584.
<i>Emanuel de Sousa Coutinbo.</i>		XXXII.	1588.
<i>Matthias de Albukerk.</i>	XVI.	XXXIII.	1591.
<i>Don François de Gama, Grave van Vidigueira.</i>	XVII.	XXXIV.	1597.
<i>Ayres de Saldanha.</i>	XVIII.	XXXV.	1600.
<i>Don Martyn Alfonso de Castro.</i>	XIX.	XXXVI.	1604.
<i>Don Frey Alexis de Meneses, Aardsbisschop van Goa.</i>		XXXVII.	1607.
<i>Don Joan Pereira, Grave van Feyra, stierf op de reize.</i>	XX.	XXXVIII.	1608.
<i>Andreas Furtado de Mendonça, of Mendosa. Hy regeerde maar drie maanden.</i>		XXXIX.	1609.
<i>Ruy Laurens de Tavora.</i>	XXI.	XL.	1609.
<i>Don Hieronymus de Azevedo.</i>	XXII.	XLI.	1613.
<i>Don Joan Coutinbo, Grave van Redondo.</i>	XXIII.	XLII.	1617.
<i>Don Ferdinand de Albukerk.</i>		XLIII.	1619.
<i>Don Alfonso de Noronba.</i>	XXIV.	XLIV.	1621.
<i>Don François de Gama, Grave van Vidigueira, ten tweedemaal.</i>	XXV.	XLV.	1622.
<i>Don Frey Louis de Brit, Bisschop van Coetsjien.</i>		XLVI.	1628.
<i>Don François Mascarenbas.</i>	XXVI.	XLVII.	1628.
<i>Nunez Aez Botelho.</i>		XLVIII.	1628.
<i>Don Michiel de Noronba, Grave van Linhares.</i>	XXVII.	XLIX.	1629.
<i>Don Pieter de Sylva.</i>	XXVIII.	L.	1635.
<i>Don Antoni Telles da Sylva.</i>		LI.	1639.
<i>Don Joan da Sylva Telles de Meneses, Grave van Aveiras.</i>	XXIX.	LII.	1640.

	Onderkoningen.	Landvoogden.	Jaaren.
<i>Don Philip Mascarenhas</i> , Grave de Sta Cruz.	XXX.	LIII.	1644.
<i>Don Antoni de Sousa Coutinho</i> .	}	LIV.	1651.
<i>Don Frey François de Martyres</i> .			
Aardsbiffchop van Goa.			
<i>François de Mello de Castro</i> .			
Deze regeerden een jaar en 3 maanden, van den 1 Junii 1651. tot 2 September 1652.			
<i>Don Vasco Mascarenhas</i> , Grave van Obidoz.	XXXI.	LV.	1653.
<i>Don Rodrigo de Sylveira</i> , Grave van Sazzelaz, regeerde van den 24 Augusti 1655. tot den 13 Januarii 1656.	XXXII.	LVI.	1655.
<i>Emanuël Mascarenhas</i> .	}	LVII.	1655.
<i>Francois de Mello de Castro</i> .			
<i>Antoni Sousa Coutinho</i> .			
Regeerden t'zamen van 't jaar 1656. tot den 15 Junii 1661.			
<i>Louis de Mendonça Furtado de Albuquerque</i> , regeerde 1 jaar.		LVIII.	1661.
<i>Antoni Telles</i> , Grave van Villapanca, hy stierf op de reize.	XXXIII.	LIX.	1661.
<i>Don Pieter de Lancaster</i> , regeerde een jaar.		LX.	1662.
<i>Antoni de Mello de Castro</i> , regeerde van 1663. tot 1666.	XXXIV.	LXI.	1663.
<i>Johan Nunez da Cunha</i> , Grave van St. Vincent, die 2 jaar en 21 dagen regeerde, van 1666. tot den 7 November 1668.	XXXV.	LXII.	1666.
<i>Antoni de Mello de Castro</i> .	}	LXIII.	1668.
<i>Louis de Miranda Henriques</i> .			
<i>Emanuël de Cortereal</i> .			
Regeerden t'zamen van den 27 Novemb. 1668 tot den 21 Maart 1671.			
<i>Louis de Mendonça Furtado de Albuquerque</i> , regeerde van 1671. tot den 10 April 1678. 7 jaaren en 20 dagen.	XXXVI.	LXIV.	1671.
<i>Don Pieter d' Almeida</i> , regeerde van den 27 Jan. 1678.	XXXVII.	LXV.	1678.
<i>Don Frey Antoni Brandao</i> , Aardsbiffchop van Goa, regeerde 5 maanden 2 dagen, en stierf den 6 Julii 1678.		LXVI.	1678.
<i>Antoni Paetz de Sande</i> , die tot den 12 September 1681. regeerde.		LXVII.	1678.
<i>François de Tavora</i> , Grave van Alvor.	XXXVIII.	LXVIII.	1681.
<i>Roderik da Costa</i> , regeerde van den 13 December 1686. tot den 24 Junii 1690.		LXIX.	1686.
<i>Don Michiel de Almeida</i> , broeder van de Grave van Avinges; regeerde van den 25 Junii tot Januarii 1691.		LXX.	1690.
<i>Don Fernando Louis Mascarenhas</i> .	}	LXXI.	1691.
<i>Louis G. Costa</i> .			
<i>Don A. de Annuntiation</i> , Aardsbiffchop.			
Zy regeerden van den 9 Jan. 1691. zamen tot Mey daaraan, dat <i>Louis da Costa</i> stierf; na <i>Costas</i> dood regeerde <i>Fernando</i> tot den 14 September 1691. en na die tyd Hy en den Aardsbiffchop tot den 24 Mey 1693.			
<i>Don Pieter Antoni de Noronha</i> , Grave van Villaverde, die van den 24 Mey 1693. tot September 1698. regeerde, 5 jaaren, 3 maanden, en 20 dagen.	XXXIX.	LXXII.	1693.
<i>Antoni Louis Gonzales</i> , da Cam ^a . Almotacimor, regeerde van den 21 September 1698.	XL.	LXXIII.	1698.
<i>Capiteyn de Mello de Castro</i> .		LXXIV.
<i>Rodrigo da Costa</i> .		LXXV.
<i>Vasco Fernandes Cezar de Meneses</i> , Januarii 1717. voleindigde hy zyn regeering.	XLI.	LXXVI.
<i>Louis Carlos Xavier de Meneses</i> , Grave van Ericeira, vertrok den 17 April naar Indiën, is op zyn verzoek ontslagen in Mey 1720. en April 1722. ontrent Mozambique van een roover genomen.	XLII.	LXXVII.	1717.
<i>Don Francisco Joseph Sampayo</i> , die den 12 Mey 1720. van de rivier van Lisbon vertrok met 't schip N. S. del Capo.	XLIII.	LXXVIII.	1720.

Deze alle hebben tot dezen tyd toe Oostindiën, zommige als landvoogden, andere ook (gelyk wy ter zyden by yder aanwyzen) als onderkoningen, bestiert, en van tyd tot tyd (als wy op zyn plaats gezien hebben, en nog zien zullen) groote veroveringen voor de kroon van Portugal gedaan.

Door deze zyn de Portugeesche koningen meesters van Amboina, van Ternate, van een groot deel van Malabar, van Malacca, van Ormus, Goa, Diu, en van al de zeefteden van 't magtig eiland Ceylon geworden. Ook hebben zy zedert 't jaar 1542. zoo veel voet in Japan, en door hunnen jaarlyken handel van ettelyke millioenen, ruim 80 jaaren lang, en voor al door 't voortzetten van hunnen Godsdienst, zoo veel vermogen in dat keizerryk gekregen, dat zy 't mede byna zouden veroveren hebben, hoewel dit voornemen door elendige vervolgingen, en een geheele uitroeying van de Christen-godsdienst in dat ryk, afgesneden is. Al te zamen zaaken, die wy nader op zyn tyd zullen verhandelen.

Dus zagen wy dan hier, met hoe veel kloekmoedigheid de Portugeezen allereerst den weg naar Oostindiën, langs Cabo de Boa Esperança, niet alleen opgezocht, maar hoe gelukkig zy deze onderneming ook ten einde gebragt hebben. Wat groote ontdekkingen van de bevorens onbekende Oostindische landen zy gedaan, hoe veel magtige steden zy daar overwonnen, wat groote daaden zy daar bedreven, hoe zy te Goa den zetel van hun opperbestier gevestigd, en gedurende een gantsche eeuw den handel van Indiën volkomen na zich getrokken, Venetien 'er gantsch uitgebouwd (vermits die tegen hen niet meer markten konden) en gantsch Europa hier in zoodanig de wet gesteld hebben, dat men al 't geen men van 't Indisch begeerde, van Lisbon, of wel van Antwerpen naderhand, zoo *Oforius* fol. 547. stelt, halen moest, blykt in dit werk alomme.

Zy zyn het, die een weg, den Ouden geheel en al onbekent, aangewezen, zy, die by de gantsche wereld hier door eenen onsterfelyken naam verworven, en deze eer ook alleen verdient hebben.

Indien men nu hunne bedryven, ontdekkingen, veroveringen, en wytuitgestrektheid van handel eens by die der Feniciërs, der Grieken, of by al die voornoemde groote zeehelden, en stouten ontdekkers van landen, vergelyken zou, zoo is het zeker, dat zy in al deze hartvorige en grootmoedige ondernemingen hun allen zeer verre overtroffen, en in opzigt van het ontdekt Oostindiën aan de nakomelingen duidelyke voetstappen nagelaten hebben, waar uit men ten overvloede zien en naspeuren kan, niet alleen dat zy, maar ook waar zy, in Indiën geweest zyn,

behalven dat zy ook tot nog toe in Goa, en andere plaatzen aldaar, in het bezit zyn gebleven; daar men in tegendeel uit alles, 't geen ons by de besten der Ouden wegens Indiën nagelaten is, nauylks zoo veel opdelfen kan, dat men daar uit vast zou konnen stellen, of zy daar ooit wel geweest zyn, veel min aanwyzen, waar zy aldaar zich onthouden, of wat zy daar verrigt hebben.

Daar zyn byna geen landen in Indiën, die deze wakkere breekers van dit eerste ys niet gezien hebben; behalven dat zy ook veel landen en steden (gelyk wy bevorens zagen) veroverd, en byna geene te vinden zyn, daar zy hunnen koophandel niet met veel voordeel voortgezet hebben.

Dus hebben zy in 't magtig ryk van Perfiën, in dat van den Grooten Mogol, in Bengale en Suratte, in Formosa, China en Japan, in Amboina, Banda en Ternate, op 't groote eiland Java, op Sumatra in 't koninkryk van Atsjien, op de gantsche Maleitsche kust (weinig ryken uitgezondert) in Ziam en Pegu, op de Malabaarsche en Choromandelsche kusten, op 't magtig eiland Ceylon, op 't eiland Célébes te Macassar, daar en elders, op de eilanden Solor en Timor, en, na dat zy onder *Philips de II.* koning van Spanjen geraakt waren; ook in de Philippines, na hem zoo genaamt, met zoo veel vooftoep, magt en ontzag voor hunnen grooten naam, koophandel gedreven, en de paalen van dat anders klein ryk met zoo veel dapperheid in 't Oosten uitgezet, dat alle magten, niet alleen van Indiën, maar zelf ook van Europa, daar over hebben verbaast gestaan, behalven dat zy ondertusschen nog zeer groote veroveringen, en ontdekkingen, by den daar op gevolgden handel, in 't heite van de Atlantische zee en in Africa gedaan, en zich meesters van de vlaamsche eilanden, van Madera, Porto Santo, van alle de Zoute eilanden, van St. Thome (naderhand by hen weer verloren) van Loanda de St. Paulo, in 't ryk van Congo, van Melinde, Mombaza, Quiloa en Mozambique, op de kust van Zanguebar, en van Zofala, in 't land der Kaffers, gedaan hebben, gelyk zy nu nog over verscheide steden der zelve, als Goa, Diu, Damaon, Chaul, Bacaim, en meer anderen, die wy voorby gaan, het gezag hebben.

Even zoo bezitten zy nog verscheide steden in America, aan de rivier der Amazonen, als Poera, Chirmos en Ajaverisama, in de provintie van Omaguo; en hoe waardigen paerel het magtig Brazyl aan die kroon is, weten al, die kennis hebben, hoe zy dat zedert 't jaar 1500. (wanneer het *Pieter Alvares Cabraal* ontdekte) zich allehskens eigen gemaakt, en tot 't jaar 1624. gerust bezeten hebben; na welken

tyd zy deze en gene brokken 'er af aan de Hollanders moesten overgeven; die dit wel tot 't jaar 1654. ingehouden, maar van welke de Portugeezen het weer, hoe wel op geen pryzelyke wyze, veroveren hebben: gelyk zy het zedert 1661. weer volkomen bezitten; en hoe weerdig hen alleen deze eigendom van Brazyl is, kan men daar uit oordeelen, dat zy jaarlyks aan koning *Sebastiaan* ettelyké 100000 ducaten, als 's konings deel, behalven andere winsten, zoo voor 't ryk, als de kooplieden, daar by opgebracht heeft.

Om nogtans andere volken, en dappre zeehelden van Europa niet te verongelyken, moet men zeggen, dat 'er meer anderen, dan de Portugeezen geweest zyn, die 't hart gehad hebben niet alleen om die woeste en ongebaande zeeën van Indiën te bevaren, en 'er op uit te snuiven, om Indiën nog al nader te ontdekken, maar die ook door andere wegen, dan de gemeene, by de Portugeezen, langs Cabo de Boa Esperança uitgevonden, in Indiën hebben weten te komen.

Nieuwe wegen naar Oostindiën, door anderen uitgevonden

Deze nieuwe wegen zyn geweest de straat van Magellanes, by *Ferdinand Magellanes* eerst ontdekt; de straat le Maire, of 'er buiten om, en verscheide wegen om den Noord gezogt.

Wy zullen voor af eens melden de namen der genen, die of door de straat Magellanes, of die van le Maire, die verbaazende reize naar 't Oosten uit verscheide volken van Europa ondernomen, en daar door zich waardig gemaakt hebben, om altyd met hoogagting aan hen te doen denken, en hen den roem, die zy daar by zoo zuur verdient hebben, te geven.

Naamen der Vinders en Bezeilers der Straat Magellanes.

De eerste is geweest *Ferdinand Magellanes*, die in 't jaar 1519. den 10^{den} Augusti met 5 schepen uitgevaren zynde, deze straat op 52 graaden Zuider breedte ontdekte, van welke schepen 'er maar een te St. Lucar in Seviliën onder 't bevel van *Joan Sebastiaan Cabot*, geen Engelsman (zoo *Herrera* zegt) maar een Italiaan, te rug gekomen is; na dat in 't begin van zyn reize in de straat een schip weer naar huis gekeert was; doch de drie anderen zyn gebleven.

Herrera geeft aan zeker en Spaanjaart, *Vasco Nuncz de Balboa* de eere, van in 't jaar 1513. de Zuidzee ontdekt, en van de Landengte van Dariën te land daar heen getrokken te hebben, van welke, en van alles wat onder de voornoemde Zuidzee behoorde, hy toen voor den koning van Castiliën bezitting nam.

De tweede, die deze straat bevoer, was een spaanjaart, *Don Jutieres Carvaial* genaamt. Hy voer uit last van *Carel de V.* met 4 schepen uit, ontrent het jaar 1523. verloor 'er drie in mond van de straat, en 't eene schip quam, na 62 dagen talmens,

in en door de straat, en dus eindelyk ook voor Lima, behouden ten anker.

De derde, was *Don Alonso Ladrillero*, door den landvoogt van Chili, *Don Garfia de Mendoza*, met 2 schepen gezonden van Chili, in de Noordzee geraakte. Hy was 3 maanden in de straat bezig; en keerde toen weder naar Chili.

De vierde was *Don Fray Garfia de Loaysa*, Commendador Prieester, (zoo hem *Antoni Herrera* noemt, hoewel anderen zeggen, dat hy ridder van Maltha was) de welke in 't jaar 1525. met 7 schepen, en 450 mannen door last van *Carel de V.* derwaarts vertrok. Hy quam den 18^{den} Januarii 1526. in de straat, dreef 'er door een storm weer uit; doch geraakte den 1sten Junii 'er egter door, verloor 3 schepen, en was vier en een halve maand in de straat bezig, in 't doorzeilen van welke hy zich zelve om hals bragt, en zyn meeste schepen wierden door de Portugeezen, of anderen, genomen.

In dit zelve jaar, ondernamen die reis ook 2 schepen van Genua; doch te vergeefs, gelyk mede *Sebastiaan Cabot*, op bevel van koning *Emanuel*, en *Americus Vesputius*, welker aller tocht geen goeden uitslag had.

De vyfde, was *Vargas*, Bisschop van Placentia. Hy zond 7 schepen een weinig daar na uit, om door deze straat te loopen. Maar een der zelve quam te Arequipa, en ontdekte in de Zuidzee de gelegenheid van Peru alleen, zonder verder te zeilen.

Ook zond *Ferdinand Cortez*, overwinnaar van nieuw Spaanjen, 2 schepen met 400 mannen in 't jaar 1528. uit, om door deze straat de Moluccos te zoeken; doch te vergeefs; gelyk ook die tocht mede door *Simon Alcasara*, een Spaanjaart, met verscheide schepen, en 440 mannen, ondernomen, doch, wegens oproer van zyn volk, gestremt is.

De zesde, die dit ondernam, was *Alonso de Camarga*, een Spaanjaart, die in 't jaar 1539. na lang zukkelens, te Arequipa in Peru gekomen is. Hy verloor een van zyne schepen, wiert van een ander verlaten, en keerde met de rest weder naar Spaanjen.

De zevende was een Engelsman, *François Drake*. Deze voer in 't jaar 1577. den 15^{den} November met 5 schepen uit Pleimuiden, zeilde, na verscheide plaatsen aangedaan te hebben, den 21sten Augusti de straat in, quam den 6^{den} September des jaars 1578. in de Zuidzee. Een van zyn schepen liep door storm de straat weder in, en hy zelf was maar 16 dagen (zynde de minste tyd, in welke yemant die oit passeerde) in de straat, en de eerste hoofdman van zyne natie, die met zyn schip van zoo verre, en uit Oostindiën, weer

weer t'huis quam, waar over hy, om de zonderlinge dienften aan de kroon van Engeland gedaan, van zyne koningin, de grootmoedige *Elisabet*, ook ridder gemaakt is.

De agtste die derwaarts toogen, zyn geweest *Pieter Sarmiento*, hoofdman, en *Antoni Pablo Corfo*. Zy vertrokken 1579. door last van *Don Francisco de Toledo*, onderkoning van Peru; met 2 schepen, om *Drake* op te zoeken. Het eene keerde weder, doch 't ander doorliep, na 45 dagen talmens, de straat, en quam zoo te St. Lucar.

In 't jaar 1581. of 1582. zond de koning van Spaanjen, op aanrading van dezen *Sarmiento*, die zelf mede ging, om landvoogt van een nieuwe volkplanting te zyn, naar deze straat eenen *Don Diego Flores de Baldez*, met een vloot van 23 schepen, met eenen nieuwen landvoogt van Chili, mede nemende veel soldaten, bouwstoffen, voorraad van oorlog, ook mannen en vrouwen, om daar in de straat zelf eenig volk te planten, en zich neder te zetten; maar, alzoo het daar te koud, en de plaats voor de winden te bloot was, konden zy het daar niet houden, en hun toeleg liep metter tyd te niet.

De negende was *Thomas Candisch*, ook een Engelsman, die met 3 schepen in 't jaar 1586. den 1sten Julii uit Pleimuiden t'zeil ging, en den 6^{den} Januarii 1587. de straat inzeilde, alwaar hy de overblyfzelen van een Spaans guarnisoen, te voren 400. doch toen maar 23 man sterk, overnam, latende die van de stad, door last van *Philipp de II.* in de straat gebouwt, in zulk een elendigen staat, dat zy die eindelyk hebben moeten verlaten. In den ingang dezer straat beliep hem een sware storm, was 50 dagen in de zelve bezig, quam den 24sten Februarii eerst in de Zuidzee, den 14^{den} Januarii in 't jaar 1588. in de Philippinas, liep den 1sten Maart bezuiden Java major heen, en quam den 5^{den} September weer in Engeland.

Hy hervattede dezen tocht in 't jaar 1591. den 28sten Augusti met 3 schepen, en 2 barken, quam den 20sten Maart 1592. aan de straat, doch moest, alzoo hy door storm'er niet inkomen kon, weer naar de Noordzee loopen. Een van zyn schepen egter raakte in Augusti, hoewel met gevaar, in en door de straat tot in de Zuidzee; doch door storm de straat weer ingedreven, keerde onverrigter zaake wederom, en *Candisch* zelf quam op dezen tocht te sterven.

Behalven *Drake* en *Candisch* hadden nog eenige andere Engelzen, te weten, *Mr. Fenton* en *Floris* in 't jaar 1582. den Grave van *Cumberland* 1586. en *Mr. Chidley* 1589. dien tocht ondernomen, doch hun toeleg gelukte niet.

De tiende was de hoofdman *Richard Hawkins*, een Engelsman, die den 12^{den} Junii 's jaars 1593. vertrok, den 10^{den} Februari 1594. voor de straat, en daar met verlies van byna al zyn ankers in 't uiterste gevaar, maar egter nog wonderbaarlyk den 29sten Maart in de Zuidzee geraakte, na 40 dagen in de straat gezukkelt te hebben; doch hy had het ongeluk van door de Spaanschen genomen te worden.

In 't jaar 1596. ondernam *Mr. Wood* dit te vergeefs; doch *Mr. Davis*, ontdekker van het Noordwesten, doorliep deze straat heen en weder, doch wiert zeer lang door tegenwinden opgehouden.

De elfde, die hier doorstevende, was *Jacob Mahu*, een Rotterdammer. Hy liep den 27sten Junii 's jaars 1598. met 5 schepen uit, quam, na 9 maanden en 9 dagen, den 6^{den} April 1599. eerst in de straat, en den 6^{den} September, of 5 maanden daar na, in de Zuidzee, doch 't schip de *Trouw* was onverrigter zaake te rug gekeert. Hy moest in de straat tot den 23sten Augusti in de groene baai met groote armoede overwinteren, verzeilde den 2^{den} September van daar, quam 's anderen daags in de Zuidzee, byzonder zukkelende. *Balthasar Cordes* quam mede in de Zuidzee, nam eenige schepen, en daar na in de Moluccos, met de *Trouw*, op *Tidore*; doch de Portugeezen maakten hem door verraad zyn schip afhandig, voerden de schipper, *Swarten Theun*, gevangen naar Malacca, en even zoo viel 't schip, de blyde Boodschap, te Valparaiso, in de Zuidzee, in 's vyands handen. Het schip de *Liefde*, viceadmiraal, quam met schipper *Jacob Quakernaak*, en den commies, *Melchior Sandvoort*, eerst in Chili, en naderhand zamen met de *Hope* in Japan, van al welke schepen nogtans maar een te regt gekomen is.

De twaalfde was *Olivier van Noord*, ook een Hollander, deze liep den 13^{den} September 1598. met 4 schepen uit, quam den 24sten October 's jaars 1599. in de straat, en den 29sten Februarii 1600. na 4 maanden 5 dagen, in de Zuidzee.

De dertiende, mede een Hollander, was *Foris van Spilbergen*, die den 8sten Augusti 's jaars 1614. met 6 schepen uitliep, den 2^{den} Maart 1615. voor de straat quam, en de zelve, na veel moeite, den 6^{den} Mey passeerde, hebbende in de zelve 2 maanden en 4 dagen doorgebracht.

De veertiende, die de zelve straat, in 't jaar 1615. doch de gelukkigste van allen, en door een nieuwe by hem gevonden straat, passeerde, is *Jacob le Maire*, mede een Hollander, geweest.

Hy vond op 55 graaden 36 minuten, Zuider breete, deze nieuwe straat, maar 7 of 8 mylen breed, en maar 7 mylen lang, hy was maar een dag in de zelve, en quam

dus

Een andere weg, door de Straat le Maire gevonden.

dus door een gelukkiger en korter weg, dan *Magellanes*, in de Zuidzee. Men heeft die straat ook zedert na hem, de straat le Maire genaamt.

In 't jaar 1619. zond de koning van Spanjen, 2 schepen, om van deze straat, door le *Maire* gevonden, een nader gezigt te nemen, en zy zyn die ook in minder, als een dag, doorgelopen; doch zy verhalen (gelyk mede *Ovalle*, beschryver van Chili, in 't jaar 1646.) verscheide dingen, die zeer fabelachtig schynen, als onder anderen, dat zy goud voor schaaren geruult zouden hebben.

Nog een
anderen
nieuwe
weg, en
door wie
gevon-
den.

De vyftiende tocht derwaarts was die van *Jacob l'Heremite*, ook een Hollander, die in 't jaar 1623. in April uitliep, en door een nieuwen by hem gevonden weg buiten de straat van *Magellanes*, en ook buiten die van le *Maire*, dat is, buiten de HOORNZE EILANDEN om, in de Zuidzee, en dus verder in Indiën quam.

De zestiende, die dit ondernam, was *Johan Narboroug*, een Engelsman, die den 15^{den} Mey 's jaars 1669. met 2 schepen, op kosten van *Carel* den II. van den Theems in zee, en op den 22sten October de straat *Magellanes* inliep.

De zeventiende was *Willem Dampier*, die den 23sten Augusti 's jaars 1682. van Virginien naar de Zuidzee onder Capitein *Kook* liep. Hy quam den 6^{den} Februarii 1684. in de straat van le *Maire*; doch geraakte daar weder uit, liep Beoosten het Staaten eiland en kaap de Hoorn om, in de Zuidzee, waar in hy omfwoef, en op zyn vyanden roofde; vertrok 1685. naar *Aquapulco*, van daar den 31sten Maart 1686. naar *Cabo Corrientes* in het ryk van Mexico, stak over naar 't eiland *Guam*, een der *Ladrones*, daar hy den 20sten Mey, gelyk hy den 22sten Junii 1686. te *Mindanao*, quam, van waar hy den 14^{den} Januarii 1687. langs *Boeton*, *Macassar* en *Sumatra* vertrok, zich 1688. in *Tonquin*, 1689. in *Atsjien*, 1690. te *Bencoeli* op *Sumatra*, eenigen tyd opgehouden hebbende, van dezen tocht in September 1691. weer in Engeland keerde. Hy deed nog een tocht in 't jaar 1699. in Maart, liep 1700. langs *Nova Guinea*, quam in Julii op *Batavia*, vertrok den 17^{den} October, en verloor zyn schip op *Ascension* in Februarii 1701. doch quam zelf weer in Engeland.

De agttiende, die door de straat *Magellaan* liep, was een Franschman *Mr. de Beauchesne Gouin*, die in 't jaar 1699. uitliep, den 24sten Junii in de mond der straat ten anker quam, ligte dat den 16^{den} Augusti, zeilde tot aan *Port Galant*, daar hy eenige brieven liet, quam den 21sten Januari 1700. in de Zuidzee, bleef daar eenige tyd handelen, liep voorby kaap de Hoorn in Januarii 1701. en zoo verder weer naar *Vrankryk*; 't geen zedert van verscheide

Franschen, en mogelyk ook van anderen, nagevolgt is.

In 't jaar 1699. of daar ontrent, is nog een schip van de Engelschen, de *Resurrection* genaamt, dus door de Zuidzee in Indiën, en in *Amboina*, gekomen.

De negentiende, die dus naar Indiën trok, is geweest *Johan Morgan*, een Engelschman, die in 't jaar 1704. of 1705. agter *Ternate* om, dus mede in *Amboina* met 't schip de *St. Jan*, quam, en van daar weer over *Batavia* naar Engeland keerde.

De twintigste is geweest de voornoemde *Willem Dampier*, die in 't jaar 1705. of 1705 in *Ternate*, mede dus agterom, quam, en van daar 1706. in Julii naar *Batavia*, en zoo verder naar Engeland, vertrok.

Hy reisde als Piloot nogmaal derwaarts; onder den hoofman *Wodes Rogers*, den 2^{den} Augusti 1708. met 't schip de hertog van *Bristol*, in gezelschap van Capitein *Steven Courtney*, met de hertogin, passeerde den 15^{den} Januarii 1709. kaap de Hoorn, quam dus in de Zuidzee, en liep zoo den 21 Mey 1710. langs 't eiland *Ceram*, en vervolgens voorby *Boero*, *Boeton*, &c. naar *Batavia*, daar hy den 20sten Junii, en verder naar Engeland, daar hy den 1sten October 1711. in *Duins* ten anker quam.

Het is zeer waarfchynelyk, dat die gene, die genegen mogten zyn, Bewesten om, of door de Zuidzee, naar Indiën te zeilen, als den gemakkelyksten, zekersten en kortsten weg, niet meer door de straat *Magellanes*, daar men lang zukkelen kan, maar veel liever voorby kaap de Hoorn zullen loopen.

Wat nu de wegen naar Oostindien om 't Noorden, en langs *Tartaryen*; betreft, menigmaal is by vericheide personen getragt, om daar een doortocht te vinden.

De wakkere zeehelden, die dit ondernomen, en 't ys eerst gebroken hebben, zyn deze volgende geweest.

Antoni en Nicolaas Zenus. in 't jaar 1380.

Sebastiaan Cabot. } *Venetiaanen.* 1496.

Hy verrigte dit op last van *Hendrik VII.* koning van Engeland, en zocht door dien weg in Indiën te geraken; doch quam, met weinig geluk, tot op 70 graaden.

Caspar Cortereal, een Portugees, by ons reeds gemelt. 1500.

Johan Verazzan, van Florence, 1524. op kosten van *Vrankryk*, uit last van *François I.* doch aan de kaap der *Brittannien* opgegeten van de wilden.

Steven Gomes, een Spanjaart, 1525. op kosten van *Carel V.* doch hy lag geen groote eere in.

Jacob Carthier, op ordre van den koning van *Vrankryk*. 1534.

Den

Nieuwe
wegen
naar Oost-
indiën
om de
Noord
nage-
speurt.

Naamen
dezer op-
speurende
zeehel-
den.

- De Ridder *Hugo Willoughby*, 1553.
 die op 74 graaden quam, doch
 door koude met al de zynen ver-
 gaan is.
Steven Barrove, een Engelsman, 1556.
 vinder van Nova Zembla, en van
 de eilanden Galgoevia.
Maarten Forbeisser, die
 't op de Moluccos
 aanlei. 1576.
Francois Drake. 1577.
Artur Pette, die Nova } Engelschen. 1580.
 Zembla meer be-
 kent maakte.
Carel Jakman. 1580.
Johan Davis. 1585.
 De Hollanders, deden onder *Wil-*
lem Barentsz, en onder *Jan Huigen*
van Linschoten, die bevorens in
 Indiën geweest was, en onder 1594.
Cornelis Cornelisz, met een schip } 1595.
 van Amsterdam, een van Zeeland, } 1596.
 en een van Enkhuizen, drie togten
 derwaarts, vonden ook ontrent
 Tartaryen de Naffausche straat.)
Henri Hudzon, door de Heeren 17^{den}
 gezonden, vond de straat Hudzon. 1609.
Johan Munk. 1610.
Johan Cornelisz, van Hoorn. 1611.
Cornelis Jelmersz Cok. } 1664.
 } 1669.

Ook wil men dat de Engelschen tot den 80^{den} graad om den Noord, en dus verder die weg uit, dan eenige andere Europeërs, geweest zyn.

Maar men meent, dat, indien zy wat verder van den inham van Nova Zembla, en wat dieper in zee, gestevent hadden, zy 'er dan beter zouden hebben kunnen door- raken, om dat daar zoo veel ys niet is, als wel in dien zeeboezem, waar in veel zoet water is.

Ook is 't niet onwaarschynelyk, dat men dien weg met beter voortgang zou konnen gebruiken, indien men gelegenheid had, om in Moscovien, of in eenige plaats, daar men die bevrozen zee 't naaste was, overwinteren, en zoo ras zy maar weer open was, 'er by zyn kon, 't geen ons de Moscoviten zekerlyk met al hun vermogen zullen beletten, en voor ons tragten verborgen te houden; daar zy nogtans op zekere tyden, als de wind 't ys in de yszee van 't land afdryft, gewoon zyn redelyk zeker op de robben- en andere vangsten uit te gaan. Hoewel 'er meer zyn, die 't voor onmogelyk houden, oit door de yszee te konnen geraken.

Behalven dezen weg om 't Noorden, ter zee gezogt, heeft men nog een anderen, noit te voren bekenden weg te land op de volgende wyze ontdekt.

Eenige jagers van Siberien, nu een gedeelte van 't ryk des keizers van Mosco- vien, bragten in 't jaar 1596. of 1597.

eenige schoone marter- vellen, by hen, naar hun land, Sibelinen, en by ons Sobels, of Sabels, genaamt, te koop by eenige Moscovische kooplieden; die de zelve zoo schoon vonden, dat het hen de moeite weerdig dagt, daar na eenig verder on- derzoek te doen.

Daar waren 'er zelf, die de nieuwsgierig- heid hadden, om met eenige van deze Si- beriers naar hun land, en daar met hen op de jagt te gaan. Zy vonden aldaar zul- ken grooten menigte van deze dieren, en die zoo gemakkelyk te krygen, dat zy daar van kennis gaven aan den eersten die- naar van Staat, *Boris Federowits Gudonow*, schoonbroeder van den Czaar *Theodoor*. Deze *Boris* wiert in 't jaar 1598. in Mey (aangezien Czaar *Theodoor* den 6^{den} Januarii stierf) Czaar in zyn plaats; en hy maakte zyn eerste werk 'er van, om deze Siberiers niet alleen veel eer en gunsten te bewyzen, maar om hunne afgezanten ook met zoo groote geschenken t' huiswaart te zenden, dat zy zedert geen swarigheid vonden om zich zelve aan dien Czaar te onderwerpen.

Na dezen tyd tragtte hy, die 1605. Voortge- stierf, en zyne navolgers, dit land niet zet tot in alleen meer en meer te leeren kennen, China.
 maar zy waren ook gewoon hier en daar op de oevers van groote rivieren, na dat zy al tot in de landen der West-Tartars, van welke eenige onder China staan, door- gedrongen waren, zomtyds sterkten, en ook wel steden, in hunne bosschen te bouwen.

Aldus nu van tyd tot tyd in filte voort- varende, hebben zy het zoo verre gebragt, dat zy eindelyk tot aan de Oostzee, en tot de grenzen der Oost-Tartaren, die nu gantich China bezitten, doorgedron- gen zyn, die, zeer verwondert, aldaar Moscoviten, een volk hen t' eenemaal on- bekend, en daar en boven zoo stout te zien, van vestingen op hun land te bou- wen; dit zoo gemakkelyk, als de West- Tartaren, niet toelieten, maar al hun vermogen in 't werk stelden, om dit te beletten. De Moscoviten daar tegen mede op hun regt van wettige bezitting staande, aangezien zy dat land ledig en onbewoont vonden, wilden zig door geen reden nog geweld der Oost-Tartaren daar van laten ontzetten.

Dit de Oost-Tartars geenzins voldoen- Moeje- de, vielen daar over feitelykheden voor- lykheden De Oost-Tartars, of de Bezitters van hier over China, deden deze sterkten op hun land tot tuschen de Mos- tweemalen toe slegten; doch de Mosco- coviten en Oost- viten lieten die met haast, en zoo veilig Tartars, weder opbouwen, dat de Tartaren hen of Chine- 't zelve niet weer konden beletten. zen.

Hier over te oorlogen, had aan weder- zyden zyne swarigheden, en voor al aan de zyde der Czaaren van Moscovien, *Ivan* en *Pieter*, vermits 't hen zeer moeijelyk viel

Maarom
 2) daar
 het kon-
 en door-
 raken.

en
 euwe
 eg naar
 oftin-
 en in
 Noor-
 en, te
 nd,
 ntdekt.

viel een leger, en zyn gantschen trein, wel 1000 mylen van hun land af, door zoo veel bosschen en woestynen, tot op de grenzen van China te doen voeren.

En hoc-
danig die
die beflist
zyn.

Derhalven vond men aan wederzyden best, door gezanten over deze zaak te handelen, waar toe men als een handelplaats, Selingue, een stadt 450 mylen van Peking, de hoofdstadt van China, gelegen, benoemde.

De Czaaren zonden in 't jaar 1688. hunne gezanten hier na toe; gelyk ook de keizer van China. Het gezantschap vanden laatsten bestont uit 's keizers oom, benevens den prins *Sofan*, oom der keizerinne, en een groot getal Mandaryns, of ryksraaden, met een trein van wel 10000 personen, die hen, zekerheids halven, tot aan de handelplaats zouden geleiden, waar toe zy zig van veel paarden, kameelen, en kanon voorzien hadden.

Men had hen ook twee Jezuiten, de vaders *Thomas Pereyra*, en *Jan Francois Gerbillon*, mede gegeven, om hen voor tolken, in 't vertaalen van de latynsche Moscovische brieven, te dienen; en om hen met méer luister nevens de andere Chineesche gezanten te doen verschynen, had de keizer hen Mandaryns van de derde rang gemaakt, en zyne gezanten belast, hen niet alleen aan hun tafel te laten eeten, maar ook niets, buiten hun goedvinden, te besluiten.

Dit gezantschap nu Noordwest op, wel 300 mylen van Peking, getrokken, en op de grenzen van de Mongous, en des konings van Elut, gekomen, wiert daar in die wildernis gestuit, alzoo deze vorsten, met malkanderen in oorlog zynde, zulken magtigen trein, en artillery, voor geen gezantschap, maar wel voor hulproepen van hun vyanden, aanzagen, en daarom geenzins de verdere doortocht wilden toestaan.

Dit hield hen niet alleen een groote maand in die naare woestyne op, daar zy gebrek van alles begosten te krygen, maar dwong hen ook onverrichter zaake weer naar Peking te keeren, en de byeenkomst tot het jaar 1689. uit te stellen.

Men besloot dan, om diergelyken hinderpaal te myden, Nijpsjou, een sterkte der Moscoviters op 51 graaden, en 40 minuten, Noorder breedte, en mede wel 300 mylen van Peking gelegen, tot een handelplaats te schikken, naar welke de Chineesche gezanten zich den 14^{den} Junii 1689. begaven.

Zy quamen 'er den 31sten Julii; maar van die gantsche vredehandeling zou niets gevallen hebben, indien deze Jezuiten 'er niet by geweest waren. Want yder van beide deze volken wilde de meester zyn, en hunne trotsheid, en hoogmoed (voor al van de Chineezen) ging zoo verre, dat

zy alleen daarom de gantsche handeling byna afgebroken, en beide reeds hun vertrek naar hun leger genomen hadden. De vaders Jezuiten, dit ziende, verzogten aan de twee hoofden van het Chineesch gezantschap, en vooral aan den prins *Sofan*, die gantsche zaak hen in handen te geven, en dat zy niet alleen de Moscoviten tot het hervatten van den vredehandel, maar tot het volkomen sluiten der zelve wel zouden bewegen.

Men stond hen dit toe, en *Gerbillon* toog daar heen, bleef eenige dagen in hun leger, en, na veel redeneeringen over het voordeel, 't geen zy by deze vrede door den koophandel op China doen zouden, bewoog hy hen den 3^{den} September de vrede te teekenen, en aan den keizer van China, zoo veel mogelyk was, genoeg te geven.

Zy stelden den scheidspaal tusschen Moscovien, en China, op 48, of; zoo anderen willen, op 55 graaden by na in de zelve middaglyn, als Peking gelegen, hoewel zich de scheidspaal der Moscoviten, als men Oost aan ging, veel verder naar het Noorden uitsprekte.

Zy bleven te Nijpsjou nog tot den 10^{den} September, en quamen den 18^{den} October weder tot Peking.

Zedert deze vredehandeling heeft de keizer van Moscovien zich niet alleen van dezen weg ten handel bedient, maar ook in 't jaar 1692. den heer *Everhard Ysbrand Ides*, en in Maart 1719. een Majoor van een regiment gardes, als zyn gezant derwaarts gezonden, behalven dat 'er ook, volgens de nette aantekeningen van den heer *Borgermeester Nicolaas Witzzen*, en van anderen, een nette kaart, met aanwyzing van den weg, naar China, van gemaakt is. Ook is om de 3 jaaren een karavane uit China, met veel Oosterse kostelykheden in Moscou gekomen; hoewel de keizer van Moscovien gelast heeft, dat die regelrecht voortaan naar Petersburg, om hunne waaren aldaar, en niet in Moscou, te vertieren, zou moeten trekken.

In 't jaar 1722. den 25sten Februari kreeg men wegens dezen aanleg van den grooten Czaar, *Peter Alexewitz*, (die onder veel Europêsche vorsten zyn wedergaa, in opzigt van zyne groote ondernemingen, niet heeft) dit nader berigt van Petersburg, dat een ryke karavaan uit China met den heer *Ismjlof*, gezant van Moscovien, daar aangeland was, en dat de heer *de Lange*, in des zelfs plaats aan dat hof zyn verblyf stont te nemen. Doch men vernam den 28sten, by nader tyding, dat de keizer van China aan die van Moscovien niet meer, dan de gemeene karavaan, had willen toestaan, en dat hy niet had willen hooren van een afvoer te water, door middel van de rivier Daria, naar Astracan,

can, begeerende, dat men by de reizen te land, door de wildernissen van Tartaryen, en door Siberiën, zou blyven voortgaan; welke tyding de kooplieden te Petersburg zeer ontfelt had, alzo die tot deze onderneming wel 400000 rubels by een verzamelt hadden; doch men hoopte dat zyne Rus-keizerlyke Majesteit by zyne nieuwe heldendaaden, en tocht, op de Caspische zee, gelyk ook na zyne groote veroveringen in Perzien, met het innemen van Andreof, en verder van Derbent, en Sjamachi, dit alles wel herstellen, en in een beter plooi, by zyn nader gezantschap naar China, brengen zal.

og een
eg naar
Oosten
Calim
mia.

Behalven alle deze wegen naar 't Oosten, meent men, dat 'er nog een zeer gemakkelijcke by California, of daar ontrent, te vinden zou zyn, waar op al verscheide luiden gedacht, doch tot nog toe niets verricht, of in 't licht gebragt hebben.

Of nu eenig licht hier ontrent gegeven zal worden by den nieuwen tocht van twee Wiskundigen, door den hooggemelden keizer van Moscovien, met noodige werktuigen in Februarii 1719., naar Siberiën, en 't land der Samoeden tot op 75 graaden gezonden, om nader te ontdekken, of dat land ook aan America vast, dan of daar een opening van de zee is, zal na 't voltrekken van hunne reize, die wel 2 jaaren duuren zal, nader blyken; in hoedanigen geval men ook nette kaarten daar van te wagten heeft.

In Maart des voornoemden jaars schreef men ook uit Petersburg, dat de Heer *le Grange*, Fransch Capitein en Ingenieur, reets vertrokken was, om te gaan zien, of de engte van Waygats, tusschen Nova Zembla en Rusland, tot in de Oostindische zee, bevaaren kon worden, dan of Nova Zembla (zoo eenige willen) aan Rusland vast, en of 'er dierhalven geen doorgang is. Men had hem bevolen nette afteekeningen en kaarten van den stant, en gelegenheid der tot nog toe onbekende landen, mede te brengen; doch aan zyn wederkomst wiert, om de sware wildernissen, die hy doortrekken moest, en om de wilde Tartaren, voor welke hy bloot staat, zeer getwyffelt.

Et uit-
viden
in de
ligte, of
't Oost en
West,
zer
nodzaa-
lyk.

Het eenige nu, 't geen 'er, na 't ontdekken van alle deze verscheidene wegen naar Oostindiën, en voor al ter zee, nog te wenschen was, is dat, waar na wel van veelen gezogt; maar 't geen echter tot nog toe verborgen gebleven is, namelijk, het uitvinden, zoo wel van de lengte, of van 't Oost en West, als van de breedte, of van 't Zuiden en Noorden: want dan zou men altyd op zee ook weten waar, en hoe verre men nog van 't een of 't ander land was, daar men nu zeer dikwils, veel mylen zich misgiff hebbende, ettelyke dagen aan een, met zeer

veel gevaar over land zeilt, zoo als de zeekundigen dit noemen, om dat hunne reekening, van de lengte af te zeilen, dan al ten einde is.

Verscheide Starkundigen hebben niet alleen de moeite genomen, om 't uitvinden van Oost en West, of van de ware lengte, even zoo wel als de breedte, na te verschen; maar daar over ook geschreven.

De eerste Schryvers die daar van iets opstelden, waren (zoo *Dirk Rembrantsz van Nierop* elders aantee kent) *Gemma Frisius*, en *Petrus Appianus*, die in 't jaar 1530. bloeiden. De laatste dezer twee wil, dat men die door de Eclypsen der maanen; en vorder, om 't zelve te begrypen, met den stok der Astronomi, of den graadboog, by den loop der maanen, en der vaste starren, vinden moet.

Ook wil hy, dat men uit de tafelen der starkunde de ware plaats der maan na zyne lengte, ten tyde der waarneming, zoeken, en dat men dan met de graadboog 't midden der maan van een bekende star (staande ontrent den dierkring) afmeten zal, meenende, dat het verschil dezer afmeting, met de rekening uit de tafelen, 't verschil der lengte, en wanneer die door de maans uurloop in tyd verandert is, zeer net aanwyzen zal.

Pieter Madina, een Spaanjaart, zogt na de lengte door volmaakte uurwerken, of nette zandloopers, alzo het geen meest hier toe vereischt word, en 't geen men minst uitvinden kan, is, net te weten, hoe laat het op zekere bekende plaats is. Doch deze instrumenten, de verandering der lugt onderworpen zynde, konden na eenige dagen varens, den tyd van de afgevarene plaats niet net aanwyzen; en aldus kon men dan ook 't verschil der Meridianen niet vinden.

Robbert Robbertsz, in zyne breeder verklaring van *Albert Hayen*, in 't jaar 1600. gedrukt, schryft hier ook van, stellende mede, dat men een netten zandlooper van 24 uren hebben moet, die, zonder verslyten van 't loopgaatje, altyd even eens blyven, en diens loop ook, door droogte of vogtig weder, niet vertraagt, nog verhaast worde, mits dat men die ook, zoo ras hy uit is, weder omkeere, om in 't stellen van het net uur geen eene minuut te verschillen: want indien het op een dag maar eene minuut verschilde, dat zou ontrent de linie *Aequinoctiaal* in een maand tyds een half uur, dat is, meer als 100 mylen wegs, bedragen, die men dan Oostelyker, of Westelyker zyn zou, na dat de misflag onder, of over, zou aanwyzen.

Zekere *Robbert Hues*, een Wiskundige, die met *Thomas Candisch* 1588. den aardkloot rondzeilde, schreef hier ook van in een tractaat van de hemelsche en aard-

sche Globen, in 't begin des 4^{den} deels pag. 32. alwaar hy de zekerste wyze, om de lengte, of Oost en West, te vinden, stelt die te zyn, die men door de Eclipsen, of Taningen der maan bekomt; doch aangezien die zelden geschieden, of voorkomen, en nog veel weiniger gezien, en allermintst niet waargenomen worden, dat dan nog maar op zeer weinig plaatsen behartigt word, zoo kunnen ook zeer weinig plaatsen door deze observatie niet afgeteekent worden.

Orontius
en Wernerus.

Orontius, en voor hem *Joannes Wernerus* (die ontrent het jaar 1514. leefde) meenden, dat door den bekenden loop der maanen, en den doorgang van de zelve door den Meridiaan van eenige plaats, 't verschil der lengte zou kunnen gevonden worden; maar dit oordeelen andere weer een zeer bedriegelyke en onzekere reden te zyn, die veel swarigheden onderworpen is. Anderen zогten dit door 't waarnemen van de nette tyd der uren van den *Æquinoctiaal* tusschen de Meridianen van beide de plaatsen door uurwyzers, waterglazen, of zandloopers; al welke middelen nogtans door veele der verstandigsten, als zeer onzeker, verworpen zyn, om dat zy de tyd, zoo net, als 'er vereischt word, by vervolg niet aanwyzzen.

Petrus
Plancius.

Petrus Plancius meent, dat men dit door de miswyzing van de naald van 't Compas vinden moet, gelyk dat in de Havenwyzing van *Simon Stevin* te zien is; doch dewyl 't Compas zeer teer, en een beweeglyk instrument is, zoo valt deze miswyzing verscheiden, en verandert ook na de breedte, weshalven van deze onzekerheid ook weinig voordeel te wagten is, gelyk ook *Robbert Robbertsz* in zyn voornoemt tractaat aangewezen heeft, hoe grove feilen verscheide opmerkende Oostindischvaarders hier ontrent ontdekt hebben.

Thomas
Leamor.

Hoe onzeker nu dit alles tot nog toe geweest was, is egter de yver van veele hier ontrent zeer toegenomen, te meer, om dat de Heeren Staaten Generaal een groote somme gelds aan die dit volkomen uitvinden kon, beloofd hebben, op welke belofte ook zeker Engelsman, *Thomas Leamor*, te Amsterdam woonende, by request aan haar Hoog Mog: in Augusti 's jaars 1610. verzogt heeft, hier over behoort te mogen worden.

Na verscheide handelingen en requesten hebben haar Hoog Mog: in Julii 's jaars 1611. zekeren man nevens *Leamor* voor zich doen komen, om hier over te spreken; welke man staande hield, dat deze konst lang tevoren, en met meer zekerheid, dan nu, gevonden was; en na bewys door *Leamor* gevraagd zynde, quam het op de Havenvinding van *Plancius* uit,

wiens grond (gelyk wy gezien hebben) de miswyzing van de naald was; maar *Leamor* zeide, dat hy zich met zulken valsch en onnut werk, 't geen reets de schippers zoo veel 100 mylen had doen dwalen; niet bemoejen wilde.

Hier op bequam *Leamor* een Acte van haar Hoog Mog:, behelzende dat zy hem, by aldien hy zyn zaak wist goed te maken, 15000 gulden tot een vereering geven zouden. En hy leverde zyne bewyzen in Augusti 's jaars 1611. aan haar Hoog Mog: over. Zy waren lang, en breed, en met veel misselyke stellingen vervult; maar zyn voornaamste bewys was, dat men den netten tyd van de Nieuwe, of Volle, maan vinden, en dan voort rekening maken moest, op wat tyd de maan met deze of gene star in zamenstant, of in eenen Meridiaan, komen zou, en hoe veel de maan dan voor, of onder, onzen Meridiaan wezen zou; of dat men uitrekende, als de maan in onzen Meridiaan komt, hoe veel dan 't verschil van zyn lengte met deze of gene vaste star wezen moest.

Dit nu vast zynde, wilde hy, dat de Schippers waarnemen zouden, wanneer de maan by hun met de zelve starren in zamenstant, of in eenen Meridiaan, quam; en hoe veel dan de maan by hen voor, of over, den Meridiaan was; of dat, wanneer de maan by hen in het Zuiden staande, zy zouden afmeten den afftant der maan van deze of gene vaste starre, waar mede hy dan meent gevonden, en afgemeten te hebben het lengte-verschil der maan met die vaste star, en uit dit verschil van de maan voor of over den Meridiaan, of van het afmeten van de plaats der maan, meende hy ook het begeerde verschil der lengte gevonden te hebben; doch hier in taften hy zeer bot mis, ten eersten, om dat hy rekende na dat de maan in den Meridiaan komt; en aldus maakt hy geen onderscheid tusschen Taanrondslengte, en Evenaarslengte. Ten anderen, om dat hy het lengteverschil der maan, uit den afftant van een vaste star zoeken wil, zonder aanzien, of die Benoorden, of wel Bezuiden, of in den weg der zon, of der maan staat. Ten derden, om dat hy geen agt geeft op het verscheenzigt der maan; al het welke nogtans zeer grootte mislagen veroorzaaken zou.

En gelyk die man, om de voornoemde redenen, het spoor geheel mis is, alzo dwaalt hy ook in verscheide andere misstellingen, toonende van den loop der maan, en des zelfs eygenschap, niet de minste kennis te hebben; zoo dat het jammer is, dat zulk een onwetende haar Hoog Mog: met zoo veel ydele requesten opgehouden heeft.

Het behaagde egter haar Hoog Mog: zyne

Die voor-
gaf Oost
en West
gevonden
te hebben.

zyne bewyzen door een ervaren Starkundigen in den Haag woonachtig, te doen nazien, die betuigde, dat het ter nedergeftelde hem al over lang was bekend geweest, het geen hy uit de werken van den voornoemden *Apianus*, en *Genma Frifius*, aannam te toonen; wier grond een en de zelve met die van *Leamor* was, en waar van hy wel stout dorft zeggen, dat geen van beiden den grond oit geweten hadden.

Den 25sten der voornoemde maand wierden zyne fchriften nader door *Rudolphus Snellius*, en *Robbert Robbertsz* onderzocht, en men deed hem daar op ettelyke vragen, die weinig ter zaak dienden. Men verwierp ook zyne ftellingen, als niet voldoende tot haar regt oogmerk; en *Robbert Robbertsz* gaf naderhand voor met eenen *Gerard Pietersz van Alkmaar*, de lengte vry beter en klaarder te zullen uitvinden, hoewel *Leamor* aan haar Hoog Mog: den 8ten September klaagde, dat hy 't uit zyne fchriften gefloten had, en met zyn kalf ploegde.

Naderhand heeft hy gezogt den vermaarden heer *Willem Janfz Blaauw*, beroemden Aardryksbefchryver en kaartemaker te Amfterdam, te bewegen om hem zyn zaak verder te helpen uitvoeren; doch die zeide daar toe geen tyd, maar wel luft te hebben om zyn geheim te leeren, belovende hem, als hy daar verder aftant van deed, een fomme van 1000 guldens, waar toe hy niet befluiten wilde, brengende zyn tyd meeft door, met *Snel* en *Robbertsz* als verdonkeraars van zyn konft en uitvinding te befchuldigen; al het welke nogtans haar Hoog Mog: niet bleek, en geen geloof vond; hoewel hy aannam zulks (zoo hy de Duitfche taal maar verftaan had) nader te bewyzen; waar toe hy naderhand nog een openbaaren Vertaaler voor een ftuk gelds huurde, 't geen echter mede van geen gevolg was, alzo *Robbertsz* hem dezen wift athandig te maken.

Hy wiert naderhand door haar Hoog Mog: na de heeren ter Admiraliteit gewezen, om zyn bewyzen daar nader te doen onderzoeken, 't geen den 21^{den} December 1611. en den 6^{den} Februarii 's jaars 1612. gefchiedde; maar zyn aanflag verdween in damp en rook, en daar is niets opgevolgt, behalven dat *Robbertsz* naderhand ook al zyne Stellingen in 't breede wederlegt heeft, 't geen niet fwaar viel, aangezien uit het vorige genoeg gebleken is, dat deze verwaande opgever zelf de gemeene gronden der Starkunde niet verftaan; en zeer grof daar in gedwaalt heeft.

Naderhand deed zich op *Adriaan Metius*, die van oordeel was, in het II. hoofdstuk van 't 2de deel van zyne *Institutiones Astronomicæ*, of Geographifche Onderwyzing op de hemelfche en aardfche Globen, in 't jaar 1614. uitgegeven, dat het ligtfte

middel, om de ware lengte uit te vinden, was, indien men nette uurwyzers, om de nette tyd en uren voor 2 of 3 maanden aan te wyzen, bekomen kon; doch alzo die alle dag veranderden, zoo in haar eigen ftof, als door de lugt, zoo kon men ook daar geen vasten ftaat opmaken, 't geen dan op de bevorens aangewezen onzekerheid uitkomt.

Is dit onzeker middel nu 't beste (gelyk hy zegt) wat valt 'er dan van de andere te denken? Hy voegt 'er egter by, dat zoo men een net uurwerk had, en by de waarneming dan meer uren uitvond, of bequam, als dat uurwerk aanwees, het dan zeker was, dat men zoo veel Oostelyker, als men dagt, vervallen was, en indien men minder uren, als 't uurwerk aanwees, bequam, men dan zoo veel Westelyker vervallen was; op welken grond voortgaande, hy verder zegt, dat, indien men 1 uur en 45 minuten te kort komt, men dan 26 graaden, en 15 minuten, te Westelyk vervallen is; een rekening, die vry vast gaat, zoo 't uurwerk maar net wyft, daar 't alles op aankomt. Anderen egter zyn van oordeel, fchoon men zoo een net uurwerk nu al vond, dat het zelve niet meer aanwyzen zou, dan 't nette uur op de plaats der waarneming, en dat dit tot het uitvinden der lengte (waar toe een waarneming van 't nette uur op verfcheide plaatzen fchynt vereifcht te worden) niets ter wereld helpen, nog doen zoude.

Deze *Metius* oordeelt ook, dat de lengte uit de Eclypfen, en uit den loop der maanen, is te vinden; maar dat daar zeer veel moeite aan vast, en 't uitvinden van dien netten tyd zoo licht niet is, als zommige zich wel inbeelden; hoewel hy van deze twee middelen, het eerfte wel voor 't zekerfte houd. Vermits nu die Eclypfen zelden voorvallen, behalven dat ook de helie van 't Compas, zelf op 't land, zeer licht 1 graad of 2 over de eene of de andere zyde wyft, zoo is hy van oordeel, dat 'er op zee nog vry minder ftaat op dit alles, dan wel op 't vaste land, te maken, en derhalven niet te denken is, dat dit door deze middelen uitgevonden kan worden.

In 't jaar 1628. liet *Philippus Lansbergen* Philippus Lansbergen de platte *Sphaera* van *Ptolomeus*, anders het *Astrolabium* genaamt; drukken; waar in hy, in zyn xxix. Voorftel, ook van deze lengte fchryft, dat 'er van alle middelen, om de ware lengte te vinden, nog geen beter, of zekerder, bedagt is, dan die gebouwt word op den loop der maan, die yder uur een halve graad van 't Westen naar het Oosten loopt; en die dan haren loop zeker heeft, en wel gebruiken kan, die kan ligtelyk weten, als hy de maan wel waarneemt, op wat lengte hy gekomen is, hoewel 'er hedensdaags weinige

Doch zyn
ftellingen
vierden
niet vol-
doende
bevonden

driaan
letius.

zyn, die dat doen kunnen; ja men heeft tot nog toe niemant gevonden, die den loop der maane na den hemel wel heeft kunnen afmeten.

Een Rooms Prieſter, diens naam onbekent is. Ontrent het jaar 1644. heeft men ook ſchriften van een Roomſch Prieſter, die dit mede meende gevonden te hebben, gezien; doch zy wierden, by *Dirk Rembrantsz* nader ter toetſe gebragt zynde, mede niet voldoende, en meeft met de Stellingen van *Metius* overeenkomende, bevonden. Wel is waar dat zyne afmeting korter is, en ligter, maar 't is ook zeker, dat die met zulk een korten graadboog, als hy daar toe vooſchryft, zoo net niet kan gedaan worden, zonder een, of meer minuten, te miſſen, en moet men weten, dat yder gemiſte minuut een geheele graad in de lengte verſchil maakt; en ſchoon men het nu al net trof, zelf tot een gedeelte van een minuut, zoo was men nog even na, om dat de maan-plaatzten in de *Ephemerides* nog niet regt kunnen gevonden worden; vermits yder Autheur een byzondere ſtelling in den maanloop heeft, om dat yder op een byzondere plaats uitgerekent word, daar het wel een geheele graad, en meer, verſchillen kan; dat een groot verſehil is, alzooyder graad verſchil ontrent 30 graaden verſchil in de lengte, of 450 mylen verſehil onder de linie, maakt.

Renatus Descartes. In het jaar 1645. ſprak *Renatus Descartes*, die beroemde Franſche Wysgeer, met grooten ophief van de hoedanigheid der vier omloopers, of wachters van Jupiter, uit welker waarneming, alzooy die haren omloop in korte tyd volbragten, hy oordeelde, dat men'er nette *Ephemerides*, of Dagtafels, op een bekende plaats op zou kunnen uitrekenen; 't welk dan op andere plaatzen waargenomen zynde, zoo zou door 't verſchil des tyds ook 't verſehil der lengte, of van Ooſt en Weſt, zeer ligt en zeker bekend worden; al 't welke hy met veele ſchoonſehynende redenen, en door de groote vereering, door haar Hoog Mog: daar op geſteld, te dier tyd aan *Dirk Rembrantsz van Nierop* zoo ſterk bevestigde, dat die bewoogen wiert met een groote kyker eenige waarnemingen hier op te doen; doch deze groote Noordhollandiſche Starkundige bevond dit opgeven zoo vol Franſche rook, dat hy geen de minſte vaſtigheid, en niet meer waarheid of licht, dan in al het vorige, daar in zien konde, gelyk hy dat omſtandiger in 't VIII. hoofdstuk van zyn Nederduiſche Starkunde aanwyft.

Andries van Berlicom. Weinig jaaren hier na ſchreef *Andries van Berlicom* een Verhandeling over de mate, reden, en 't gewigt, en over de oorzaak der bewegingen, en de byzondere beweegzelen, als mede, over de lengte van Ooſt en Weſt.

Zyne ſtelling komt mede daar op uit, om met zeker werktuig op zekere plaats de ſtreek en hoogte der maan (mits dat men haar verſcheen - zigt ook wel waarneme) en op de zelve tyd ook de ſtreek en hoogte van zekere bekende ſtar, en 2 of 3 uren daar na, dit laaſte (te weten van die ſtar) nog eens, om de zekerheid, waar te nemen, by 't welke hy oordeelt klaar te zullen blyken, op wat ure deze waarneming geſchied, op wat Polushoogte der plaats men geweest, en welk het regt Noorden en Zuiden, of de ware breedte daar geweest zy. Hier op dan gaat hy voort om uit de aſpeiling der maan, de Maans evenaars lengte te rekenen, en dus den grond van de maan in de *Ecliptica*, of het Taanrond, uit te vinden; maar ſehynt te gelyk daar by niet te denken op 't onderscheid, dat 'er tuſſchen Evenaars lengte, en Taanronds lengte is, dat nogtans in 't midden van *Taurus*, *Leo*, *Scorpius*, en *Aquarius*, dat is, 45 graaden ten wederzyden van de zonkeerpunten, een verſehil in den zonnweg van 2 graad is, en de Noordknoop der Maan, 't Drakenhoofd genaamt, ontrent in 't begin van *Aries* zynde, zoo zou de maansweg dan wel 4 graaden op deze plaatzen verſchillen, dat in de lengte veel 100 mylen verſehil uitmaken zoude.

Ook blykt klaar uit alle zyne Stellingen, dat hy ('t geen om de gegevene reden voor al geſchieden moeft) niet het minſte onderscheid tuſſchen Evenaars- en tuſſchen Taanronds-lengte maakt; behalven dat het op zee ook volſlagen onmogelyk is, den maanſtrek zoo naukeurig te peilen, om uit zulken rekening iet zekers te kunnen vaſt ſtellen.

In 't jaar 1659. gaf *Abraham de Graaf* Abraham zyne Starrekonſt in 't licht, waar in hy de Graaf. mede over 't vinden van Ooſt en Weſt ſpreekt; doch het komt ook uit op een uitrekening, of waarneming, van de maans hoogte tegen die van de zon, of van een bekende ſtar; uit welke hy verder mede de maans - evenaars - lengte - verſchil met de zon, of die ſtar, uitrekent, waar door dan zyn Evenaars-lengte, of breedte, bekend word, gelyk ook door de ſtars- of zons - hoogte de tyd, hoe laat het toen was, komt te blyken. Doch alzooy de komſt der maan in 't Noorden en Zuiden onmogelyk zoo net, als vereiſcht word, kan waargenomen worden, om dat zy veel minuten ſtaat, zonder dat zy in hoogte ſehynt te veranderen, terwyl nogtans haar ſtrek van 't Zuiden en Noorden door gaat, zoo kan ook deze afmeting geenzins tot uitvinding der ware lengte dienen; behalven dat men, als de maan buiten 't Zuiden is, haaren aſtiant van een ſtar, by nacht, of van de zon, by daag, mede zonder feil, of zoo net, om 't groot verſcheen-

scheen-licht der maan, niet afmeten kan; waar door dan zyn gaantsche Stelling, na 't oordeel der verstandigste Starkundigen, ook in duigen viel, en tot dit groot oogwit geenzins dienen kon.

Christiaan
Martini
inhalt.
Indit zelve jaar quam over deze stoffe ook een boek uit, *het slot en de sleutel der Zeevaart*, door *Christiaan Martini Anhalt* gemaakt, waar in hy mede iets van 't vinden van Oost en West, uit den loop der maan nagevorscht, aanhaalt, doch met zoo veel duisterheid (alzo hy niet eens zegt, op wat wyze hy de plaats der maan afmeten wilde) dat daar op geen proeve (die nogtans de deugdelykheid van zyn uitvinding boven die der vorige aanwyzen moest) heeft kunnen maken.

en an-
er Schry-
er zon-
ernaam.
Zedert is 'er nog een Schryver zonder naam geweest, die zich beroemde Oost en West gevonden te hebben; hoewel al zyn voorgeven daar op uitquam, dat hy meende het vernaauwen der Meridianen gevonden te hebben. Een zaak, die alle Starkundigen genoeg bekend, doch geenzins bequaam is, om aan deze uitvinding der lengte eenig licht te geven, weshalven zyn verder voorgeven ook niet de minste opmerking waardig geoordeelt wiert; gelyk men, by het tevoren reeds aangemerkte, ook zeker Verhandeling in 't jaar 1654. uitgegeven, door *Pere Leonard Duliris*, *le Secret des Longitudes* genaamt, daarom wel stellen mag, om dat het by na op de zelve gronden van *de Graafsteunt*, en om de zelve tegenreden vervalt.

H. Gieter-
maker.
G. H. Gietermaker spreekt in zyn *Verguld Licht der Zeevaart*, pag. 280. ook van 't vinden van de lengte van Oost en West, mits, dat men hem voorzie van een Astronomischen ring, om altyd en op alle plaatzen het nette uur te kunnen weten, ook eischt hy voor af vast te moeten weten, hoe laat het dan ook op een zekere vaste plaats is, dat hy door een zandlooper zoeken zou.

Het beste, dat tot 't net aanwyzen van 't uur tot nog toe uitgevonden is, is de nieuwe uitvinding van uurwerken, die de heer *Christiaan Huygens van Zuilichem*, aan 't licht gebragt heeft, die niet door een onrust, maar door een slinger, bewogen worden, en in staat zyn om weken, ja maanden lang, te loopen, en die derhalven niet alleen groot voordeel tot het uitvinden van de ware lengte, maar zelf het naaste middel daar toe zouden kunnen zyn, indien het stooten van 't schip by swaar weder niet te veel verhindering en ontsteltenis daar aan veroorzaakte, en dus te gelyk die zekerheid, die men by een gematigde zee daar anders aan hebben zou, niet ten grooten deele wegnam.

Dirk Rembrantsz van Nierop. al deze vorige Stellingen door en doorgezien, en in hare swaarte gewogen hebbende, keurt den loop der maan wel als 't naaste middel om Oost en West te vinden, tot zoo verre, dat, als men de maanplaats net uitrekenen, en die dan op zee of te land afmeten kan, de konst dan wel goed zou zyn; maar vermits de meeste swardigheid is, om de maanplaats net uit te rekenen (om dat yder minuut verschils een halve graad in de lengte verschilt) zoo volgen daar uit nog veel andere swardigheden, die daar op rusten, en die daar uit mede weer net uitgerekent, of verbeterd, moeten worden, gelyk daar zyn de *Ephemerides*, waar in de maanplaatzen van dag tot dag net moesten uitgerekent worden, waar by men dan uit den loop van eene dag de maanplaats op alle voorgestelde tyden zeer ligt zou kunnen vinden.

De meeste Starkundigen egter komen daar in over een, dat, zoo 'er een volmaakt en net uurwerk, dat een menigte van jaaren zonder te verslyten, of zonder eenige verandering loopen, en waar op men vaste staat maken kon, uit te vinden was, dit wel het allermeeft en allernaaste licht tot het verder uitvinden der lengte geven zou.

Men zegt, dat *Archimedes* diergelyken *perpetuum mobile*; een instrument of werktuig, dat, eens bewogen zynde, altyd liep, eerst gemaakt zou hebben, doch (zoo dit waar is) zoo is 't met hem ook uit de wereld geraakt.

In de voorlede eeuw sprak men van eenen *Cornelis Drebbel*, die 't *perpetuum mobile* mede zou uitgevonden hebben; doch waar dat vervaren zy, blykt al mede niet. Immers men heeft 'er tot nog toe geen nuttigheid (die 'er op gevolgt moest hebben) van gezien.

Het is ontrent 't jaar 1650. geweest, dat *Andreas Valentyn van der Wald*, myn oom, een zeer groot Wiskundige, en werktuigkundige, het *perpetuum mobile* in het klein zoo volmaakt uitgevonden heeft, dat de twee beroemde Mannen, de heeren *Andreas Colvius*, en *Robbert Paget*, deze bedienaar des Goddelyken Woords in de Engelsche kerk te Dordrecht; gene in de Walsche Gemeente aldaar, en naderhand te Amsterdam, beide zeer groote Starkundigen, bekennen moesten, dat het een werk zonder wederga, en een zeer volmaakt werktuk was. Naderhand heeft hy getragt 'er mede zoo een in 't groot te maken; doch dit heeft zoo wel niet willen gelukken, te meer, dewyl hy ondertusschen zyn verder bevordering eerst aan 't hof van den Aarts-hertog *Albertus*, te Brussel, en naderhand verder aan 't hof van den Prins en Aarts-biffchop van Zaltsburg, zoekende, zedert

Dirk Rembrantsz van Nierop.

Archimedes word geroemt het Perpetuum mobile eerst gevonden te hebben.

Ook Cornelis Drebbel.

Andreas van der Wald vond dit in 't klein ontrent 't jaar 1650.

aan

aan dat laatste hof gebleven, en genoodzaakt geworden is, om zich, op 't verzoek van dien vorst, als zynen kamerling, en artillerymeester generaal, tot andere Mathematische en zeer vernuftige uitvindingen, aan zommige van welke die prins wel 30000 gulden te koste gelegd heeft, te verledigen, om die dan verder uit naam van dien vorst aan den Roomsch-keizer *Leopoldus*, zelf in persoon (gelyk door den voornoemden heer *Valentyn van der Wald*, in 't jaar 1668. ook geschied, en my uit zyne brieven; nog onder my berustende; gebleken is) te gaan vereeren.

De oude Landgraaf van Hessen-Kassel, grootvader des tegenwoordige, in 't groot.

In 't jaar 1718. verftont ik uit de mond van zeker vriend, die ontrent 1690. zich eenigen tyd te Kassel, in Hessen, opgehouden had, dat de grootvader van den tegenwoordigen Landgraaf, zelf een uurwerk uitgevonden had, waar in den loop niet alleen van alle de planeten, en de verdere starren, zeer levendig en net gezien wiert, maar dat van zulken volmaaktheid was, dat het alle 100 jaaren maar eens rond liep, endan zynen cirkel op nieuw weder zoodanig begon, dat het maar een kerfje in zynen algemeenen cirkel gevordert, en waar by dan verder by de Wiskundigen, af te nemen was, dat dit voor een waar *perpetuum mobile* gehouden moest worden.

Een Fransch Horologiemaker, in dienst van dezen Landgraaf, maakte ook diergelyken werk.

Ook voegde deze vriend hier by, dat hy te Kassel in 't jaar 1690. een horologiemaker van Orleans gekent heeft, die van den Landgrave te dier tyd een gagie van 1200 gulden jaarlyks trok; ter tyd toe hy voltoit zou hebben zeker konstig werkstuk, waar aan hy toen al 4 jaaren gearbeitet, en 't zelve zoo verre gebragt had, dat hy 't in 5 of 6 maanden meende voltoit te hebben, waar toe hy te meer voortgedreven wiert, door het groot geschenk, hem nog buiten die jaarlykze gagie van den Landgrave beloofd; maar de konstenaar quam kort daar na te sterven. Het was een werk van den zelve aard, 't geen, volgens de getuigenis van veele Wiskundigen (van den Landgrave ontboden, en om een voorafgaande oordeel daar over uit verscheide gewesten verzogt) wonderlyk tot het uitvinden van Oost en West zou hebben gedient; maar geen van deze ontbodene heeren, wist dit werk, hoe zeer zy het ook in zich zelve roemen moesten, ineen te zetten, betuigende alleen, dat het onwaardelyk was, wegens des mans groote uitvinding, en jammer, dat hy niet een weinig langer geleefd had, om dit gadeloos stuk zelf te volmaaken.

In 't jaar 1717. vind Oresfyer te Kassel het Perpe-

tuum mobile in 't groot begonnen, en eerst 1717. in Augusti voltoit heeft, waar over hy, volgens eisch van den tegen-

woordigen Landgrave, na dat hy een zekere tyd op 't slot Weissenstein in een verzegelde kamer, van Augustus tot den 12^{den} November toe, gesteld had, het oordeel van alle Wiskundigen, door dien vorst 'er toe ontboden, heeft afgewagt, die dit stuk ook als een werk (by aldien het niet versleet, of door den tyd daar niets aan brak) dat eeuwig zou kunnen, en na de reden zou moeten loopen, geoordeelt hebben, aangezien het, eens bewogen zynde, zonder eenig uiterlyk geweld, of zonder eenige innerlyke veeren, door zyn eigen kragt liep.

Het is een kas van 12 voeten diameter. De as, of spil, is 6 voeten lang, en 8 duim dik.

De sware stampers van eikenhout staan tegen een muur, en worden door heflatten opgebeurt.

Aan weerkanten is een slinger, die 't werk een gestadigen, doch tragen, loop doet houden.

Ook word door deze Machine een sware kist met steenen van beneden tot boven in 't voornoemde slot opgewonden, en alle twyffeling, of 't door eenig werktuig van buiten gedreven mogt worden, is zoo klaar, en volkomen, weggenomen, dat alle Wiskundigen, die dit zagen, 'er over verbaast stonden. Het kan ook zoo gestelt worden, dat het 10, 30, ja 100 maal in eene minuut omloopt.

Dit schynt een uitvinding van dezen *Oresfyer* zelf te zyn, hoewel die heer mogelyk, door 't voornoemde onvoltoide werk, wel eenig, of immers meer licht, dan alle andere Mathematici, die 't gezien hebben, heeft kunnen bekomen; om daar op verder te kunnen voortgaan.

Doch 't zy daar mede zoo 't wil, dit werk, en die konstenaar, zyn zeer te pryzen, en zyne voltoide onderneming kan noit genoeg beloont worden, zoo zy maar verder tot het nader uitvinden van Oost en West toepaffelyk kan gemaakt worden.

Men wil, dat *Jan Baptista Morinus*, een Fransch Arts, en koninklyk Hoogleraar in de Wiskunde te Parys, dit voorheen meende gevonden te hebben.

Hy vertoonde zyne betogingen wegens de lengten, en breedten der plaatzen aan den Cardinaal *Richelieu*, en, by nader onderzoek van gevolmagtigden tot die zaak, vond men de zelve te land onfeilbaar; doch ter zee, daar 't nogtans voor al toe dienen moest, onnut.

De heer *Cassini*, een vermaard Fransch Starkundige, zegt in zyn *Verhandeling de l'Origine & du progres de l'Astronomie*, pag. 38. dat de *Eclyplen der Satellites*, of wachters van Jupiter, het zekerste, en kortste middel zyn, om de nette lengtens te bepaaien.

De Jezuiten, die in 't jaar 1685. aan Kaap de goede Hope aangeweest zyn, heb-

hebben met hunte starkundige werktuigen wel verschide waarnemingen daar ontrent gedaan; en vry veel daar van opgegeven, maar ik heb nog niet kunnen zien, dat het aan de Zee- of Starkundige wereld eenig licht ontrent dit stuk gegeven heeft.

Ook is 'er ontrent dien zelven tyd zekere *Lieve Willemfsz Graaf*, een Hollander, geweest, die zeer veel mocite aangewend heeft, om Oost en West uit te vinden; maar ook zyne betogingen hebben de proef niet kunnen uitstaan.

In 't jaar 1715. in de maand Januarij, gaf meester *Wiston* te Londen voor, zekere vuurballen gemaakt te hebben, waar door hy zyn Oost en West meende te kunnen bewyzen.

In December 1716. beroemde zich zekere *Mr. Creethoorn* een werktuig uitgevonden te hebben, 't welk Oost en West net aanwees; doch van wat uitwerking die beide uitvindingen ter zee geweest zyn, is my nooit gebleken, 't geen egter, zoo het ook daar goed bevonden was, wel bekend zou geworden zyn.

In 't jaar 1717. den 27ten Maart, heeft een *Jan Rafcher* eenige betogingen wegens zyne uitvinding van Oost en West in de vyver in 's Gravenhage, in 't byzyn van zyne Czaarsche Majesteit, die zich daar toen mede bevond, gedaan; doch ik heb niet kunnen vernemen, dat die, ook zelf maar in de vyver, in allen deelen voldoende zouden geweest zyn, en indien dit waar is, zouden die altoos van geen gebruik of nut op den woesten Oceaan wezen; vooral niet om de groote miswyzingen van 't Compas, en van wegen de sware stroomen, al 't welke men in de vyver niet ontmoet; de gronden van die man zouden in zich zelven echter wel goed kunnen zyn, over welke die genen, die zyne betogingen bygewoont hebben, beter dan ik kunnen oordeelen.

Hy heeft een belooning, zoo men my 1718. aldaar berichtte, van 500 gulden hier voor genoten, 't geen schyn geeft dat zyne bedenkingen, en proeven, niet t'eenemaal verwerpelyk moeten geweest zyn; doch men wil dat hy met dit geschenk, niet zeer vergenoegt was. Ik heb 'er ook gesproken, die zyne gronden, 't zy met, of zonder redenen, afkeurden.

Den 13^{den} Maart 1719. wiert van Parys bericht, dat de *Marquis van Bethune* een Memorie aan den heer Regent aangeboden had, waar in hy voorgaf Oost en West gevonden te hebben; 't welk, zoo 't waar is, in dertyd door de vaart der Franschen op Oost- en Westindiën wel nader zal ontdekt worden.

In 't zelve jaar in 't laatst van Julij schreef men uit Frankfurt, dat de Heer *Justus Henricus Mangold*, *Med. & Phil.*

Experiment. Prof. Ordin. de Rintele, Otternurf, Zwesten, en Wentzigerode, zich onthoudende te Wetzlar, onder verschide andere zeltzaamheden uitgevonden had een *perpetuum mobile*; of een zelfslopend en lastdragend rad, dat rechts en links loopt, en nooit opgewonden word; hebbende een net geevenmatig gewicht; 't geen snel, en langzaam, bewegen kan; dat ook zeer ligt te heftellen, en van inwendig maakzel en gedaante dat van Hessen-Kassel gelyk is, en 't geen zoo te water als te land gebruikt kan worden.

Ook had dien zelven heer uitgevonden een *horologium perpetuum*, of een altyd loopt uurwerk, dat nooit opgewonden word, zynde zonder gewicht, of veeren, en zonder ophouden eenige jaaren lang niet alleen zeer net de uren, en minuten aanwyzende; maar ook zeer dienstig, om de lengte op zee te weten en uit te vinden; ten welken einde hy 'er nog by gevoegt heeft een net huisje, om daar in dit uurwerk in 't zeilen op zee, en in stormen, in een gelyke bcweeging te houden, en dus altyd de lengte te weten; behalven dat dit huisje ook dient, om 't voornoemt uurwerk in een gelyken *perpendicularen* en netten *horizontalen* loop, zoo lang het schip op geen klip stoot, te doen blyven, waar door het zelve ook nooit eenigen roeft onderworpen is.

Den 22ten Maart 1720. vestont men uit Londen, dat de heer *Jacob Rowe*, op last der Admiraliteit, op 't schip de *Bedfort*, een proef van zeker werktuig, door hem uitgevonden, genomen heeft, om de hoogte in zee, zonder den horizont, of zonder schaduw van de zon te hebben, te nemen. Ook heeft de bevelhebber van 't schip, in een duister, en stormend weder in 't kanaal mede de proef daar af genomen, en aan de Admiraliteit bericht gegeven, dat dit werktuig zeer dienstig, en meer staaf daar op te maken zou zyn, dan op een *quadrant*; als men 'er zich van bedienen kan.

In den herfft van 't zelve jaar te Amsterdam zynde, wist een myner goede vrienden, aldaar woonagtig, my te zeggen, dat zeker zeer ervaren Hoogduitfcher, *N. Everbards* genaamt, na zyne gedagten, het Oost en West 't allernaast gevonden, en met zyne bewyzen den Czaar van Moscovien, in wiens dienst hy nu is, volkomen genoeg gegeven had.

Men zegt ook, dat eenige uit de heeren Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy, gevolmagtigt om zyne betogingen in haar binnenste te doorzoeken, en te wikken, gelyk mede de heeren *Newton*, *Wiston*, *Halle*, en anderen in Engeland, geen genoeg daar in gevonden zouden hebben; doch in die laatste heeren kan het, of aan genoegzame kennis, (dat ik

echter niet geloove) of om dat het van hunne vinding niet was, gescheelt hebben, daar men in tegendeel zoo een man opgebeurt en ondersteunt moest hebben.

Hy vertoonde in een kaart alle de miswyzingen van 't Compas, die by d'uitgegevene reizen bekend waren, en die ook nog verder stonden voor te vallen, en dit alles door een zeer nette werking van de zeilsteek, 't geen een byzondere verwondering verdiende.

In 't jaar 1721. deedde zich den 9^{den} December te Londen ook zekere Mr. Brown op, die zich al mede verbeelde het *perpetuum mobile* gevonden te hebben; maar geen een van alle die groote Uitvinders heeft tot nog toe de algemeene goedkeuring der wereld gehad, zonder welke het niet dan blaazen, en hoog opgeven is.

In dentyd, dat ik op zee geweest ben, hebbe ik twee zaken ontdekt, die ontrent dit stuk van de voornaamste opmerking by my geweest zyn.

Twee voornaamste zaken, die 't uitvinden tot nog toe beletten.

In het begin van myne reizen naar Oostindiën heugt het my zeer wel, dat ik den schipper en stuurliiden hoorde zeggen, dat de Kaap der goede Hope wel op 34 graaden en 34 minuten lag, maar dat, by aldien men volgens 't Compas, en des zelfs gemeene wyzing daar naar toe wilde zeilen, men daar noit komen zou.

De verscheidene miswyzingen van 't Compas

De oorzaak hier van was, om dat het Compas over 23 of 24 jaaren maar 6 graaden Noordwestering bevonden wiert, en in 't jaar 1719. en eenige jaaren te voren, zoo ras men die kust, of hoek, maar naderde 10, en, zoo zommige willen 12. een weinig aan wederzyden de Kaap, en als men by St. Paul, en Amsterdam, komt 25 graaden Noordwestering miswees, zonder dat men tot nog toe de reden daar van heeft kunnen ontdekken, nog te weten komen, of die sterkertrekkende Magnetische stoffe, of wel dat punt, 't geen deze miswyzing veroorzaakt, in de lugt, dan op de aarde, of in zee, te vinden zy.

Maar 't geen de meeste belemmering ontrent dit stuk aan alle verstandige Zee- en Wiskundigen geeft, is, dat men ontdekt heeft, dat deze miswyzing van 't Compas in de vorige tyden, niet alleen daar, maar ook elders, en (volgens 't zeggen van oude liiden) zelf hier in deze landen, eenige graaden Noordoostering miswees, en dat men in deze latere tyden, zonder de reden te kunnen navorchen, klaar bevonden heeft, dat, en daar, en hier, het Compas nu ettelyke graaden Noordwestering miswyft, een zaak, die zoo duidelyk door de Peil-compassen by morgen- en avondpeilingen van de zon, als die helder opkomt, en ondergaat, ontdekt word, dat men daar uit, en nog beter uit die der Engelschen, zeer net heeft

weten te giffen, hoe verre ontrent men nog van de Kaap was.

Dit is ook een voorname reden, waarom ik vast stelle, dat, schoon de Ouden al eenige kennis van het Compas mogten gehad hebben ('t geen ik als een zaak, waar van geen bewys ergens te vinden is, verwerp) zy egter nog niet in staat zouden geweest zyn, om naar America, of nog minder naar eenige landen van 't Oosten, daar op te zeilen, vermits deze miswyzingen van 't Compas hen te geweldig vervoert; en noit op die plaats daar zy naar toe stevenden, gebragt, maar in tegendeel hen in menigerlei gevaaren van, buiten verwagting, om deze onbekende misgiffinge, op de wal, of op droogten, te geraken, gestort zouden hebben.

De tweede zaak, die my hier ontrent van geen minder opmerking voorquam, is de loop van den stroom in den grooten Oceaan, van welken ik bevonden heb, dat, als men het geluk had van die net te giffen, men dan, op de vaart van 't schip by zulk een wind en koers, ook byna net zeggen kon, hoe veel mylen men in een etmaal gezeilt had, enderhalven ook net uitrekenen, zoo wel op wat lengte, als op wat breedte, men nu gekomen was.

d'Onkunding van den loop des strooms in den grooten Oceaan.

Maar aan de andere zyde heb ik weer ontdekt, dat ik, op de zelve wyze als bevorens; by my zelven giffende, hoe veel mylen wy met zulk een wind en koers in 't etmaal gevordert waren, en op wat lengte en breedte wy dierhalven moesten zyn, en in dit alles, even als te voren, met de stuurliiden overeenkomende, nogtans by 't nemen van de hoogte der zonne zeer veel (gelyk ook de stuurliiden in hunne gegifte mylen) verschilde, waar van de stroom alleen, die niet altyd, nog op alle plaatzen, een en de zelve bevonden word, en die niet (gelyk vele meenen) Oost en West, maar meest in 't rond omloopt (zoo my van zeer ervarenen schippers, die dit met ernst nagevorfcht, en ondervonden hebben, berigt is) de eenige oorzaak is, waar uit ik dan besluite, dat zoo men by nette waarnemingen op zee, 't zy by stilte, of ook wel anders, den stroom des grooten Oceans (die ook my toefchynt in 't rond te loopen) net wift uit te vinden, men dan ook altyd net zou kunnen weten, zoo wel op wat lengte, als op wat breedte, men gekomen was.

Een zaak, waar aan wel zeer veel gelegen is; maar van welke nogtans by weinige zeekundigen eenig werk gemaakt word; hoewel ik 'er echter kenne, die dit behartigt, en met eenige daar toe dienende werktuigen by stilte den loop des strooms op eenige plaatzen nagevorfcht, dien klaar ontdekt, en zeer veel licht in hunne giffingen daar by gevonden hebben;

te wenschen zynde, dat daar op wat naauwer gelet wiert, aangezien uit alle waarnemingen der zelve, by den anderen vergeleken zynde, zekerlyk met 'er tyd groot licht ontrent dit stuk opdagen, en dus Oost en West eindelyk eens gevonden zou worden. Van dit waarnemen des strooms, volgt hier een fraay voorbeeld, my door een goeden vriend, ondervinder van dien, ter hand gestelt.

Observatien van den loop des Strooms, in den grooten Oceaan, gedaan by N. N. in den jaare 1675. voor de kamer Amsterdam, met het schip Ceilon, als schipper uitgevaren, en vooral onderzomen, om naaukeurig den loop der stroommen tusschen de Zuider en Noorder Tropici, of zonnekeerkringen, en ook ontrent de linie Aequinoctiaal, in de Spaansche zee, na te vorschen.

Een voorbeeld 'er af van N. N.

DE maniere van dit waarnemen, welke ik door zeker toeval eerst gevonden hadde, geschied als volgt: In stilte, of kalmte, roeyende wat van de sloep buiten boord, roeyende wat van 't schip af, om 'er vry van te wezen, hebbende 2 nieuwe loodlynen, die yder ruim 100 vadem uitmaakten, deze, vastgemaakt aan de sloeps dregge, laat men naar den grond of 't centrum zakken, zoo haast dit uitgelopen is, zal de sloep zich daar na strekken, zoo 'er maar eenige stroom of beweging in 't water bevonden word, en even of men ten anker lag, ziet men den stroom voorby het vaartuig loopen. Dus liggende, zet men een lontstok of lange sparre in 't water, daar onder een knuppel, of wat gewicht, aan gebonden is, doch moét niet al te swaar zyn, om dat het boven einde van die stok, die regt over einde gaat staan, 5 of 6 voeten behoort boven water te dryven, om verder gezien te konnen worden: gemelte stok, in 't water staande, maakt men een wit zeilgaaren aan het bovineinde vast, en als men die uit de hand laat dryven, keert men een minuuts glaasjen om, 't glaasjen

uitgelopen zynde, snyt men 't draatje af, en laat den stok dryven. Peilt nu met een Compas op wat streek die van u dryft, 't welk baarblykelyk den loop des strooms aantoot. Roeit nu naar gemelten stok, en beziet, hoe veel vademen, of roeden, lyns of draads 'er in een glaasjen uitgelopen zyn, stellende 2 vadem, yder van 6 voeten, voor 1 Rynlandze roede, en 1900 roeden voor een Hollandze myl.

Doch dient voor al gelet te worden op het glaasjen, van welke de Maatschappij aan de uitzeilende schepen, onder het stuurmans gereetschap 1 of 2 stuks mede geeft, of het zelve wel net een minuut loopt, want zoo dit eenige secunden quam te differeren, zoo zoude het heel veel in de somme verschelen, 't welk ligt te proberen is, als men ontrent den Tropicus komt, daar de zon steil ryft en daalt; by voorbeelt, men merkt in 't Oosten, wanneer de halve diameter van de zon boven den horizont gerezen is, op dit moment keert men het glaasjen om, 't welk uitgelopen wezende, word het wederom gekeert, en zoo gestadig keerende, tot dat men met een graadboog bevint, dat de zon 15 graaden boven den horizont staat, of als de zon in 't Oosten eenige graaden hoog staat, neemt 10 graaden, tot zoo lange die 25 gr. hoog bevonden word, zal het zelve wezen als in den horizont.

Deze 15 graaden, zynde $\frac{1}{4}$ part van 360 graaden, bedragen netto een uur, zoo nu 't gemelde glaasjen 60 maal uitgelopen is, zal het netto een minuut groot zyn; maar zoo men minder, of meer, bevind, daar is niet aan gelegen, om dat de tyd van een uur, in de bevondé glaaskens, bepaalt is, en vast staat: gelyk het glaasjen, dat ik gebruikte, maar 59 maal uitliep, die nochtans de tyd van 1 uur uitmaaken, zoo behoeft men zich maar in 't uitrekenen daar na te reguleren.

By voorbeelt, hier nevens op den 13^{den} Augustus, zyn in bovengemelte glaasjen uitgelopen 7 roeden 2 voeten draad of zeilgaaren; werkt dan als volgt:

Roeden. voeten.

7 ----- 2 zoo veel de stok van de sloep dreef.

12 ----- 0

68 voeten in een glaasje gedreven.

59 glaasjens of een uur.

774

430

5074 voeten in een uur gedreven.

24

20296

10148

121776 voeten in 24 uren gedreven.

121776 $\left\{ \begin{matrix} 6 \\ 100 \times (48) \\ 1900 \end{matrix} \right\} 57\frac{1}{3} \text{ myl.}$

1 Komt zeer na $5\frac{1}{3}$ myl voor de vaart des strooms.

Op de bovenstaande wyze maakt men deze 121776 voet. door 12 tot roeden, en de roeden door 1900 tot mylen, komt als boven.

Men zoude ook wel 2 of 3 glaasjens konnen laten uitloopen, eer men het draadjn affnyd, voornamelyk als'er weinig stroom ging, om minder fout te begaan, en zeggen, in 3 glaasjens zoo veel, hoe veel in 59 dito, dat yder naar zyn believen kan doen.

Den 8ten Julii 1675. verlieten wy de Kaap de goede Hoop, hebbende de wil naar Batavia, den 12^{den} dito bevonden ons op de Zuiderbreedte van 38-2, 37-40 lengte, hadden de Kaap ontrent Noorden van ons 50 myl.

Den 6^{den} Augustus hadden zedert boven de koers regt Oost aangezeilt, en na zee-mans giffing daar op gevordert 704 mylen, en was heden de bevonden Zuiderbreedte 38--24, 94--6 lengte, zagen alsdoen de eilanden van St. Paulo, en Amsterdam, die de Bataviaasvaarders op deze Paralel altyd tragten in 't gezicht te loopen, om beter besluit van haare gegifte lengte te konnen maken, hier van daan bogen wy de koers O. N. O. en ook N. O. ten O.

Den 13^{den} dito zedert boven gevordert 250 mylen, en gekomen op de Zuiderbreedte 31--15, 110--43 lengte, giften 260 mylen Bewesten het Zuidland, alhier vervielen wy in stilte; 's morgens ten 10 uuren namen wy den stroom waar op die wys als voren gemelt, die N. N. O. aanviel, de vaart tegens 5¹/₂ mylen, als hier nevens getoont word, te weten, in 't etmaal of 24 uuren, zoude den stok, met die voortgang, van ons verwyderen. Een of 2 uuren later viel de stroom N. O. aan; ten derdemaal gepeilt O. ten N. doe O. ten Z. en zoo voort: tot tegen den avond met de laatste waarneming men die Z. Z. O. peilde, draajende gestadig met de zon om, al Zuidelyker, en in de tyd van 8 of 9 uuren wel 12 streken veranderd was, behoudende meest de zelve kragt en vaart, als eerst bevonden hadden, zoo dat oordeele, indien men des nachts had derven van boord varen om 't observeren, men hier de stroom heel rond, en op alle streken, zoude hebben zien draajen.

Den 14^{den} dito met den dageraad, alzoo nog in stilte dreven, waarneming gedaan, maar konden geen stroom bemerken, ja zelfs de stok, in 't water gezet, bleef by de sloep in 't water staan, zonder dat het minste van ons afdreef, en vermits 'er koelte begon te komen, moesten wy het waarnemen staaken.

Den 2^{den} en 3^{den} September, zynde voor de straat Sunda, giften 10 of 12 mylen buiten de Wal, bevond men den stroom Z. O. en Z. O. ten Z. aan te vallen, tegen 6¹/₂ of 7 mylen in 't etmaal.

Den 23ten Julii 1676. in 't oversteken van 't eiland Mauritius naar Batavia, zynde

op de Zuiderbreedte van 32--38, 80--1 lengte, liep de stroom Z. Z. O. aan, tegens 6¹/₂ mylen. 2 uuren later, andermaal waargenomen, liep nog de zelve koers, maar veel harder, tegens 8¹/₂ mylen in 't etmaal.

Den 17^{den} September, op een reize van Batavia naar Suratte, wezende op de Zuiderbreedte 8--36, 86--49 lengte, waarnemende de stroom; en liep in 4 glaasjens 9 roeden 3 voeten lyn uit, dat is in 59 glaasjens 136 roeden in 1 uur, komt in 24 uuren 3264 roeden, zynde ruim 1¹/₂ myl vaart des strooms, die Z. W. aanviel.

Den 23^{den} dito, zedert boven 6 etmaal N. W. aangezeilt, bevonden ons op de Zuiderbreedte 0-59, 85-5 lengte, 's morg. en 's avonds de stroom waargenomen, die t'elkens N. W. aanviel, tegens 1 myl in 't etmaal.

Den 29ten dito, wezende op de Noorderbreedte 1--56, 84--45 lengte, den vorigen avond liep de stroom N. W. ten W. 3 mylen, deze morgen met den dageraad N. ten W. 3¹/₂ mylen, 's middags N. ten O. 2 mylen, 's avonds N. N. O. 1¹/₂ myl, middernacht O. ten N. 1 myl.

Den volgenden dag 's morgens ten 3 uuren nog O. ten N. 1¹/₂ myl, ten 6 uuren O. Z. O. 3 mylen, 't welk tot den avond duurde, dat is, zedert boven 15 streken met de zon gedraait.

Den 1ten October, 's morgens liep de stroom nog O. Z. O. 5 mylen, 's middags Z. O. ten O. 4 mylen, 's avonds Z. O. 3 mylen, nog al met de zon omdraajende.

Den 8ten dito, zynde op de Noorderbreedte van 10--42, 85--24 lengte, alhier by dag verscheide waarnemingen gedaan, en bevonden dat de stroom al O. ten N. en O. N. O. tegens 3 of 4 mylen aanviel, zagen veel landvogels als swaluwen, sparwers, tortelduiven, enz. die op onze raans en masten quamen rusten, waar uit befloten, dat wy d'Arabische kust nader waren, als wy giffing maakten.

Den 16^{den} November 1679. zynde in 't oversteken van Ceylon naar Batavia op de Noorderbreedte 4--37, 102--19 lengte, 's morgens geen stroom bevonden, 's avonds andermaal waargenomen, liep Z. W. aan tegen 2 of 3 myl.

Den 23ten dito, zynde op de Zuiderbreedte 0-20, 104-49 lengte, eenige dagen herwaarts, bevonden wy in 't hoogmeeten veel Noorderlyker te wezen, als wel giften gezeilt te hebben, by die gelegenheid de stroom waarnemende, die 's middags tegen 8. en 's avonds tegen 7 mylen N. O. aanviel, en dewyl wy onze koers Z. Z. O. deden, had de stroom ons zoo veel gestut, want giften op de Zuiderbreedte van 1--19 min. en bevonden 1--56 min. dito breedte.

Den 27ten November, op de Zuiderbreedte van 1--38, 106--8 lengte, dreven in kalmte, 's morgens de stroom Z. O. 2 mylen, 's avonds geen bemerkt.

Den 8sten April 1681. in 't overfteken van de kuff van Kormandel naar Batavia, op de Noorderbreedte van 12--0, 103--10 lengte, liep de froom O. ten N. tegen 3 mylen.

Den volgenden dag, meeft op gemelte lengte en breedte, alzoo weinig vertierd waren, liep de froom N. N. W. aan, tegen 6 of 7 mylen.

Den 9^{den} Mey, op de Noorderbreedte 2-6, 113-31 lengte, 's morgens en 's avonds waargenomen, maar geen froom bemerkte.

Den 20sten dito, op de Noorderbreedte 0--49, 116--2 lengte, de froom 's morgens en 's avonds waargenomen, die zonder verandering W. N. W. tegen 4 of 5 mylen aanviel, giften niet verre buiten Sumatra te wezen, doch konden geen land zien, zoo dat hier de froom de ftrekking van die kuff gevolgt zal hebben.

Den 22sten dito, op de Noorderbreedte van 0--30, 116--26 lengte, zoo by dag als nacht, dcwyl in ftulte dreven, verfcheide waarnemingen gedaan, en bevonden al W. en W. Z. W. aan te loopen, tegens 4 of 5 mylen.

Den 13^{den} Auguffi, op een rcize naar de kuff Kormandel, giften ons op de Zuiderbreedte van 0--49, 99--48 lengte, doch door hoogte-meting bevond men de Zuiderbreedte 1--35 min. dat 46 min. verfchilt, en alzoo alleenig zeilden met een bramzeilskoeltje, wiert de froom waargenomen, die Z. O. liep, regt in de wind op, tegens 5 of 6 mylen, hadden onze koers eenige dagen N. W. en N. N. W. aangefelt, om benoorden de Linie te raken, Ceylon in 't gezicht te loopen, die wy den 14^{den} dito paffcerden, en den 21sten Ceylon zagen: in dit fnyden van de Linie

hadden wy meeft met een regten hoek, een kruis in de froom gezeilt, die onder de ly hebbende, hadden ons, zoo veel als het verfchil der breedte bedraagt, om de Zuid gevoert.

Den 29sten October, in 't overfteken van Kormandel naar Batavia, gegifte Noorder-4--53, 110--46 lengte, de bevonde breedte 6--12 min. zoo dat 1--19 min. verfchilt, en zoo veel Noordelyker als de giffing, doch hadden eenige dagen herwaarts, groote rafelfroom bemerkte, waar uit befloten dat die om den Nooid liep.

Den volgenden dag de gegifte Zuiderbreedte 5--31, 11--28 lengte, en was de bevonde breedte 6--1 min. dat hier in een etmaal 30 min. of 7½ mylen verfchilt, de froom N. ten O. aanviel, tegens 4 of 5 mylen, en daar door zoo veel om den Noord gevoert waren.

Schoon nu de gedachte fchipper in de Spaanfche zee noit eenige waarnemingen gedaan had, ftelde hy egter vast, dat de froom daar in 't rond over alle ftrecken van 't Compas draait. Hy heeft my ook ^{Andere} verhaalt, dat hy van zekere navorfchers ^{navorfching} zoo van den froom, als van de ziltigheid ^{wegens} of zoetheid der zee in de diepte, verftaan ^{de ziltigheid} hebbende, dat men de zee in de diepte ^{der zee} op 150 of 160 vadem volkomen zoet ^{in de diepte.} bevinden zou, had ook de nieuwsgierigheid, om dit te ervaaren, latende op 150 of 160 vadem diepte een ledig vaatje, waar op een tapoen was, zinken, van 't welk hy door touw, aan de tapoen vast gemaakt, den zelve toen 't vaatje op zyn behoortlyke diepte was, aftrok, latende het daar toen vol loopen; maar hy bevond in tegendeel dit water veel zouter, dan 't geen op de oppervlakte der zee was.

VIERDE HOOFDSTUK.

Wat Europeërs, buiten de Portugeezen; Ooftindiën bevaaren hebben. Vaart der Engelschen derwaarts. Haren koophandel in Indiën. En waar. Wat plaatzen zy aldaar als eigen bezitten. En waar zy maar handelen. Vaart der Franschen op Ooftindiën. Hunne handelplaatzen aldaar. Voornamelyk op Madagascar. Een Franfche Ooftindifche Maatschappy in 't jaar 1664. opperegt. Hun Onderkoning Monfr. Mondevergue. De handelingen tuffchen de Franschen en Caron in Indiën voorgevallen. Carons dood. Mondevergue word 1670. vervangen door Monfr. de la Haye. Die goedvind Madagascar te verlaten. Hy vertrekt van daar naar Mascareigne. En verder naar Suratte en Ceylon. Hoe hy te Trinquenemale en voor St. Thomè door Ryklof van Goens gehandelt wiert. En gedwongen St. Thomè over te geven, en weer naar Vrankryk te trekken. Verder berigt van den staat der Franschen op Madagascar en Mascareigne. Als mede wegens eenige Franfche vlugtelingen, die uit Holland naar Mascareigne trokken. Verdere gewesten in Indiën daar zy plagten te handelen. Wat plaats in Indiën zy in eigendom hebben. Poedicheri door de Hollanders verovert. De artykelen der overgave. Hun handel op Malabar. En hun verblyf in Liam, met des zelfs flegte gevolgen. Hun toeleg op 't ryk van China. En hun vaart op Mocha. En op de Zuidzee. Scherp verbod tegen 't invoeren van Indifche ftoffen in Vrankryk. Ontwerp van een nieuwe Franfche Ooftindifche Maatschappy, met het vervolg 'er op. De Heer Law, uitvinder van 't zelve, befchreven.

OM dan weder tot de ontdekking van Ooftindiën, daar wy het met die wakkere en eerfte ysbrekers, de Portugeezen, gelaten hadden, te keeren: het is zeker, dat zy onder de Europeërs de eenigfte niet geweest zyn, die in 't be-
zeilen

zeilen van vergelegene landen lof verdient, en niet alleen voorspoedig aldaar gehandelt, maar ook tot nog toe daar eenige plaatzen in bezit hebben.

Wat Europeërs, buiten de Portugeezen, Oost-Indiën bevaaren hebben.

De Engelschen, Franschen, Deenen, en maar weinig Spanjaards; maar voor al de Hollanders, hebben zich daar door veel roem bekomen.

Vaart der Engelschen derwaarts.

Onder de Engelschen, die als wakkere zeehelden hier in den voorrang, boven alle andere volkeren van Europa verdienen, moet men buiten allen twist de eerste plaats aan die twee groote ondernemers van dezen tocht naar 't Oosten, den Ridder *François Drake*, en *Thomas Candisch*, geven.

Drake (gelyk wy bevorens getoont hebben) zeilde den 1^{den} November in 't jaar 1577. en *Candisch* den 21sten Julii 1586. uit, en liepen door de straat van Magellanes agter om, door de Zuidzee, en voor by de eilanden der Ladrões, naar Oostindiën, *Candisch* liep op 't eiland *Capul*, ontrent de stadt *Manilha*, aan 't einde der Philippynen, aan. Zy quamen beiden in *Ternate*, en langs *Java* (daar *Candisch* op *Balamboeng* aangierde) door de straat van *Bali*, daar *Drake* ook aanliep, weer behouden in hun land.

Hunnen Koophandel in Indiën.

Zedert hebben anderen van deze zelve Natie die reize, zomtyds langs dien, doch meest langs den gemeenen weg der Portugeezen, dat is, langs de Kaap de goede *Hope*, ondernomen, en zich in verscheide gewesten van Oostindiën ten handel nedergezet, gelyk zy daarom ook uitdrukkelyk een Oostindische Maatschappy, gemeenlyk de Oude, in tegenstelling van de Nieuwe, genaamt, en van welke wy naderhand ook iets zullen zeggen, tot grooter steunzel van dezen handel in 't Oosten opgeregt hebben. Ook leze ik van eenen kapitein *Lancaster*, die al voor 't jaar 1596. zich in een gevegt tegen de Portugeezen en Maleyers, in de straat van *Malacca*, bekent maakte.

En waar.

Zy hebben aldaar hunnen handel in 't ryk van den Grooten Mogol, in *Suratte* en *Bengale*, op de kust van *Choromandel*, in 't ryk des konings van *Persien*, op de eilanden *Java*, *Sumatra* en *Borneo*, in *Amboina*, *Banda*, *Ternate*, in *China*, *Tonquin*, in *Arabiën*, in *Pegu*, op de *Malabaarsche* kust, op *Celebes*, en in veel andere gewesten van Indiën, gedreven, alwaar zy in zommige steden, hen eigen, zich vast gezet, en in de verdere handelplaatzen zeer fraaje logien opgerigt, of zich van deze en gene huizen ten handel voorzien hebben.

In het ryk van den Mogol hebben zy zeer lang, en al een geruimen tyd voor de Hollanders, gehandelt. In *Suratte*, de hoofdstadt van 't landschap *Guzerate*, hebben zy in 't jaar 1609. al een logie, en verder in het ryk van den Grooten Mogol ook

hunne bedienden in de hofftadt *Agra*, en verder te *Hamed-Abaad*, *Brodtsja*; *Brodra*, en in *Cambaja*, hoewel in de laatste stadt met minder vastigheid, gehad.

In oude tyden plagten zy twee presidenten of opperbeftierders van hunnen handel in Indiën te hebben, van welke de een te *Suratte*, en de andere te *Bantam*, zyn verblyf hielt.

Onder die in *Suratte* stonden de *Comptoir*en van *Hamed-Abaad*, *Ormuz*, *Isfahan*, *Mocha*, *Suaken*, en *Atsjien*; onder die van *Bantam* stonden *Madraspatam*, *Ava*, *Macassar*, enz. doch zedert de koning van *Bantam* hen den handel aldaar in 't jaar 1682. ontzegt heeft, was *Madras* hun hoofdplaats.

Dus hebben zy ook een zeer fraaje logie in *Bengale* beneden *Hougli*, aan de *Ganges* gelegen, als mede te *Bellefoor*, alwaar zy een groote staat voeren, en geen minder handel dryven.

Op de kust van *Choromandel* hebben zy in oude tyden al eigendom aan *Madraspatam*, en *Bombahi*, doch op *Mazulipatam*, in *Madepalem*, *Pondi*, *Coereloer* en te *Viziagapatam* maar logien, of huizen, maar te *Tegenepatam*, ook een sterkte, gehad.

Hun voornaamste plaats, die zy in gantsch Indiën, en alwaar de opperbeftierders van hunnen handel in Oostindiën nu hun verblyf hebben, is *Madraspatam*, onder welke stadt, als hun algemeen *Comptoir* al de andere staan.

Zy zyn bezitters van die stadt, die op de wyze van een vesting bemuurt, met vier sterke punten, waar op wel 50 stukken geschut leggen, gebouwt, en die van binnen nog van een kleine sterkte met genoegzaam geschut voorzien is.

In deze vry nette sterkte, die ook vier bolwerkjens, doch geen gragten, heeft, woont hun opperbeftierder, nevens eenige andere van de voornaamste bedienden. Zy heeft ook een sierlyk kerkje, en voert deze sterkte den naam van *St. George*.

Deze stadt heeft twee poorten, en legt tusschen *St. Thomè*, of *Maliapoer*, en tusschen *Palleacatta*, en zy houden in de zelve, gelyk ook in *Suratte*, *Persien*, en elders, een zeer pragtige staat, om niet minder als de trotze *Mooren*, die zeer voor het uiterlyke zyn, te wezen.

Men ziet dit *Madras*, en *Bombahi*, by de heer *Baldeus*, en anderen, zeer net afgebeeld.

In 't jaar 1673. in Julii, kreeg men hier te lande tyding, dat de onzen de vesting *St. George*, nevens 4 schepen der Engelschen, verovert, en dat de Hollanders met 30 schepen *Monfr. de la Hays* en de Engelschen bezet hadden; doch naderhand wiert *St. George* aan de Engelschen weder overgelevert.

Zy zyn ook bezitters van een vesting op

Wat plaatzen zy aldaar als eigen bezitten.

op Tegenepatam, welke zy in 't jaar 1690. voor 30000 pagoden, (een Indifche goude munt van 4 gulden yder) gekocht, en in October 1690. in bezit hebben genomen.

Behalven deze vaftheden, hebben zy nog een fraaje logie te Mazulipatam, een ftadt, weeer onder den koning van Golconda geftaan hebbende, maar zedert die vorft door den Mogol overwonnen is, onder 't ryk des Mogols behoorende. Zy hebben door groote gefchenken aan den koning van Golconda, toen hy nog in zynen bloei was, voor al toen hy in 't jaar 1678. te Mazulipatam quam, en zy hem daar koninklyk in hunne logie onthaalden en befchonken, wel getragt, om ook een logie in Golconda te krygen, doch het heeft noit willen gelukken, behalven dat ook die vorft eenige jaaren daar na een zeer ongelukkig onderdaan van *Eurangzeeb* geworden is.

Te Madepalem, niet verre van de rivier van Narfapoer, hebben zy niet alleen een verblyfplaats, maar ook een eigen huis, met galderyen en gefchut 'er op, niet verre van de verblyfplaats der Hollanders, van ouds gehad, die de opperbestierder, *Eduard Winter*, eerft daar voor zich zelven gebouwt, en naderhand aan de Engelfche Maatfchappy by koopling overgelaaten heeft, welke in den jaare 1685. in des zelfs plaats aldaar een fteene logie, en een timmerwerf opgericht heeft; alwaar zy grooten handel plagten te dryven.

Te Viziagatam, 5 mylen Bezuiden Bimilipatam, te Pondy, nog 15 mylen Nuordelyker, en te Coereloer, by Sadraspatam, hebben zy mede verblyfplaatzen, en fraajen handel, in vorige tyden gehad; gelyk zy ook op Rajapoer plagten te handelen.

In Perfien hebben zy al van 't jaar 1617. en van 't jaar 1627. onder Abas de groote, gehandelt. Zy hebben een nette logie te Gamron, en behalven de voortreffelyke ftaat, die zy daar houden, hebben zy ook nog hun byzondere bedienden te Hifpahan aan 't hof, om den handel daar te beter voort te zetten.

Te Ormus (dat zy met hulp van de troepen des konings van Perfien in 't jaar 1622. de Portugeezen afnamen, en aan dien vorft, na dat yder den buit half en half gedeelt had, weer overgaven) plagten zy ook een comptoir te hebben; doch Gamron is nu hun voornaame handelplaats in dat ryk.

Op het eiland Java is van ouds hun voornaamfte handelplaats, en een comptoir van groot aanzien, te Bantam geweest, alwaar zy grooten handel gedreven, en met al hun vermogen, (gelyk wy onder Batavias eerfte grondvesting zien zullen) voornamelyk in 't jaar 1619. de Hollanders, als hun voornaamften doorn in den voet, gedwardsboomt hebben; maar gelyk

al hunne pogingen in dien tyd ydel, alzo zyn ook al hunne bedryven voor den ouden koning van Bantam; Sulthaan *Aboel Phata Abdoel Phatachi* (anders Sulthaan *Agong* genaamt) tegen zynen zoon, of de jonge, en doemaals regerende koning, *Aboel Nasar Abdoel Cabar*, (anders Sulthaan *Hhadji*) oorzaak geweest, dat zy, volgens last van dien tegens hen verbitterden vorft, als onder de zaaken van Bantam nader blyken zal, van daar hebben moeten verhuizen.

Op Java weet ik niet, dat zy op andere plaatzen vafte handel, veel min logien, gehad hebben. Op 't eiland Sumutra plagten zy al voor 't jaar 1602. zeer fterken handel op Atsjien, voor al om de peper, te dryven, doch dan hadden zy daar eens een logie, en dan moesten zy 'er eens weder van daan.

In 't jaar 1669. hadden zy op Jambi een comptoir, en in 't jaar 1662. in Queda ook een vafte opperhoofd leggen. Zedert 't jaar 1685. hebben zy zich te Bangkoeli, 't geen op 4 graaden Zuiderbreedte legt, nedergezet, om hunnen te Bantam verydelden peperhandel daar te herftellen. Een zeer kenbare plaats, wegens een spitze berg landwaart in zich vertoonende, en de punt van Sillebar legt 2 of mylen om de Zuid 'er van daan. Zy hebben daar aan zee een vefting, die ontrent 100 fchreden van de rivier, die zich ten Noordwesten van 't zelve vertoont, gelegen, doch die, niet tegenftaande de groote onkosten, daar aan gedaan, zeer onge-regelt, maar van aarde opgebouwt, en tegen het regenzaifoen aldaar gantsch niet beftendig is. Het fchynt tot een vyfhoek aangelegt te zyn, maar heeft maar 4 punten, en behalven dat het in dien opzigte lang onvolmaakt geweest is, zoo is ook de gantsche omtrek, na de flegte bezetting die zy daar hebben, veel te groot.

Zy verloren deze plaats in 't jaar 1719. aan de Hollanders, en zy zouden in Mey 1720. eenige ervarene officiers, ingenieurs, bombardiers, en meer andere krygsbedienden, tot het herwinnen van deze vefting, zoo 't mogelyk was, naar Indiën zenden.

Zy plagten fterk op het groot eiland Bornéo, en byzonder op Banjar Maffin, en Succadana, te vaaren, en veel fchepen om diamanten, peper, goud, en andere waaren, daar vallende, derwaarts te zenden, maar ik weet niet, dat zy daar een vafte handelplaats, logie, of comptoir, hebben. In 't jaar 1708. geraakten zy met die van Banjar Maffin in groot gefchil, en zyn toen door de Inlanders geheel van daar verdreven. Zy plagten Agenten, en logien, in Amboina wegens den handel der nagelen, en in Banda wegens die der nooten, te hebben, maar dit ftuk,

en de moeijelikheden die de Hollanders met hen, zoo over 't voorval in Amboina, als ook in Banda over Poelo Rhun gehad hebben, zullen wy breeder voordragen, als wy van beide die landvoogdyen in 't byzonder zullen spreken.

Op Ternate, en de andere Molukze eilanden, hebben zy al van ouds, voornamelyk als zy agterom langs de Ladrones hun koers namen, gevaren, enkelyk om daar, door deze of gene wegen, de voornoemde speceryen het zy van den Inlander, of wel van andere, te bekomen, om welke reden alleen, nu eenige jaaren geleden, *Morgan*, en de bekende *Dampier*, (hoewel zy voorgaven door storm, of gebrek, aldaar vervallen te zyn) de een in Amboina, en de ander in Ternate, aangeweest zyn; maar de wagt, die men gewoon is daar te houden, belet alle sluikhandelaars daar iets te kunnen opdoen: want schoon'er op 't land van Nova Guinéa, of wel op de kufft van Maba, en Weda, een land, onder den koning van Tidore, nooten en nagelen vallen, die in deze latere tyden daar ontdekt zyn, zoo is 't getal dezer boomen niet groot, en te weinig van belang, om zich daarom derwaarts in zoo grooten gevaar, als zich daar wegens een menigte van riffen en droogten opdoet, te begeven.

Op 't magtig China dryven zy mede grooten handel, en zenden nog verscheide fchepen jaarlyks naar de rivier van Canton; maar zy hebben daar geen vastigheden, logien, nog eenige handelplaatzen; 't geen daarom hunnen handel in veelerlei waaren, daar niet min gewigtig, nog min voordelig, maakt, zoo, om dat zy veel met gereed geld handelen, als ook dat zy daar niets, dan de fchepen, die'er op vaaren, te onderhouden, en aldus, in vergelyking van plaatzen daar men posthouders, en vestingen, heeft, ook zeer geringe lasten op dien handel te dragen hebben.

In Tonquin, een byzonder ryk, aan China grenzende, en dat wel eer daar onder stont, plagten zy voor eutelyke jaaren mede te handelen, en tot Hcan, een kleine ftaadt, hun verblyf wegens de pelangs, en andere waaren, daar vallende, te hebben, doch zedert 't jaar 1688. hebben zy zich te Kasjauw, in de hoofdftaadt, nedergezet.

In Arabien handelden zy van ouds op Mocha, voor aan in 't Roode meir, alwaar zy een comptoir hebben, 't geen zy, wanneer zy nu en dan in ongunst der Bassas geraakten, wel eens verlieten; doch de handel aldaar is van geen byzonder belang, dan alleen wegens de caweh of koffiboonen, die alleen van daar komen, zynde de Javaanfche van zeer klein gevolg, aangezien de boomtjes, nog maar weinig

jaaren geleden, ontrent Batavia geplant, en de boomen in verre na zoo goed niet, en wateragtiger, dan die van Mocha, bevonden zyn. Buiten Mocha, plagten zy ook Suaken te bevaren, doch hadden aldaar geen verblyfplaats van eenig aanzien.

In Pegu hadden zy een vast comptoir, in de hoofdftaadt Ava, voor al om den handel der robynen, die daar veel, en zeer schoon, vallen.

Op de Malabaarfche kufft handelden zy fterk te Mizzeou, en in 't ryk van den koning van Porca, om de peper, die aldaar voortkomt.

Ook bezitten zy daar de fraaje vesting Bombahi, en daar in een groot en hoog huis, zynde tuffchen Goa en Suratte, ontrent 40 mylen van de laafte ftaadt, en pas boven Chaul, gelegen. Deze, zoo zommige willen, heeft de koning van Portugal, *Don Antonio*, met zyn zufter *Catharina*, dochter van *Johan IV.* wanneer zy met *Carel II.* koning van Engeland den 12^{den} Mey 1662. trouwde, nevens andere goederen ten huwelyk gegeven, ten welken einde ook in dat zelve jaar een Portugeefch onderkoning met 't fchip de luipaard uit Engeland vertrok, die daar van, by hun komt in Indiën, overgave, aan de Engelschen gedaan heeft.

Zy hebben op 't eiland Celébes, in de ftaadt Macassar, wel eer ook een comptoir gehad, maar dit is van weinig gewigt, en ook maar van korten duur, geweest.

Zy hebben ook getragt in Japan, al voor veele jaaren, te handelen; maar de groote gevaaren, en kosten dezer tochten, hebben hen daar van afgefchrikt, behalven dat ik niet weete, dat zy iets van belang hier verrigt hebben, en zy wierden in 't jaar 1663. hier al gehaat, om dat de Japanders hoorden, dat hun koning met de Infante van Portugal getrouwt was; en meer was'er niet van nooden, dan alleen den naam van Portugal te noemen, om hen van daar te houden.

Het is zeker, dat de handel voor deze Natie in Oostindiën van zeer veel belang en voordeel geweest is, tot zoo verre, dat verscheide kooplieden en andere ingezetenen het de pyne waardig geacht hebben, om in 't jaar 1691. in November aan koning *William III.* (*hoogloff. gedagtenis*) verlof te verzoeken, dat hun 't Parlement octroi tot het opregten van een nieuwe Engelsche Oostindifche Maatschappy mogt toestaan, waar toe reeds 500000 ponden sterlings gezegt wierden ingelegt te zyn, met oogmerk, om de hoofdfom tot 1200000 ponden sterlings, of meer, te vergrooten.

Dit verzoek, wat ook die van de oude Maatschappy hier tegen deden, wiert hen door den koning toegestaan, en door 't Parlement belast, dat die van de oude Maatschappy

schappy in 14 dagen hunne boeken, met den staat van hunne hoofdsom en schulden, zouden hebben op te geven; na 't welke men goedvond de zelve niet te ontbinden, maar alleen onder een nieuwe bepaling te brengen.

Egter zukkelde dit werk, schoon de bestierder van de oude Maatschappy hunnen staat, ten bedrage van 867261 ponden sterlings, 9 schellingen, en 1 pence, opgegeven had, nog tot 't jaar 1693. den 21sten November, eer zy een nieuw octroi tot een bylage van den koning, en verlof verkregen, om van den 17^{den} November tot den 20sten Januarii, en langer niet, 744000 ponden in te teekenen, doch yder niet boven de 10000 ponden te mogen inleggen, en dat maar voor 21 jaaren, ingaande met 't jaar 1693.

Dit alles kreeg egter zyne volkomenheid niet voor 't jaar 1698. wanneer de eerstemaal de Bil tot opregting der nieuwe Oostindische Engelsche Maatschappy, door middel van 2 millioenen ponden sterlings inschryvings, gelezen wiert, die den 3^{den} Julii 1698. voltoit is.

Aan die van de oude Maatschappy gaf men 3 jaaren tyd, om hare effecten in te trekken, en te verkoopen, schulden te innen, en 't geen zy schuldig was, uit de in te komene penningen, of, zoo 'er te kort quam, uit hunne eigene beurzen, te betalen; om dus eens alles op een effen bodem te hebben; doch de regte vereeniging van beide deze Maatschappyen is eerst in 't jaar 1707. gesehied.

Dit is 't voornaamste, 't geen wy van de Engelsche Natie wegens hunne vaart, en grooten handel op Oostindiën te zeggen hadden, die zekerlyk al vry aanmerkenswaardig zyn moet; vermits zy in 't jaar 1715. 1 millioen en 600000 oncen, 1716. 700000 oncen, en 1717. niet veel minder als 3 millioenen en 700000 oncen ongemunt zilver, behalven andere waaren, uit haar ryk naar Oostindiën gevoert, en daar mede zoo groote winsten van tyd-tot tyd gedaan hebben; dat de Actien op haare Oostindische Maatschappy in 't jaar 1720. in Junii tot 220 ten 100 gesteygert waren; en was in 't laatst van 't jaar 1718. van een verkoopning van goederen 132 tonnen gouds, en wel 300000 ponden sterlings meer, dan zy die gemeenelyk verkogt hadden; gekomen; doch nog hooger liep hunne verkoopning in December des jaars 1720. die 90 maal 100000 ponden sterlings, of 990 tonnen gouds, bedroeg.

In 't laatst van October des jaars 1718. zag men uit Londen een bericht, dat hare Oostindische Maatschappy een stuk land tot een nieuwe colonie in Oostindiën gekogt, en besloten had daar een nieuwe sterkte, met den naam van prins Frederiks sterkte, te bouwen, en 500 man daar in te leggen.

J. DEEL.

Het eene jaar door 't ander krygen zy 8 of 10 schepen ten hoogsten uit Indiën, die hen zoodanige waaren van daar brengen, als men in de Cargas beschouwen kan, en die hen buiten twyffel ook groote winsten moeten geven, aangezien zy in Indiën zoo veel lasten, als de Hollanders, niet te dragen hebben.

In 't jaar 1719. den 8sten December zie ik, dat de verkoopning van hunne goederen, uit Indiën gebragt, een somme van 1235000 ponden sterlings, of 135 tonnen gouds, en 85000 gulden, beliep, dat een vry groote hoofdsomme uitmaakt.

Ook verdient het geen kleine verwondering, dat de Actien dezer Natie op de Zuidzee Maatschappy, die in 't jaar 1714. den 31sten December nog maar op 97 waren, en 1720. in Junii, volgens de berichten den 17^{den} dito te Amsterdam gekomen, tot 855 gereezen waren.

Een uitnemende aanwasch in zoo weinig jaaren, waar van wy egter nog een veel wonderlyker voorbeeld by de Fransche Natie ontmoeten, en op zyn plaats aanhaalen zullen: doch hoe slegt het met die Zuidzee Actien afgelopen is, en hoe veelen hier te lande, doch voor al in Engeland en ook elders, tot in den grond daar door bedorven zyn, is een zaak, die zoo wereldkundig is, dat ik daar af niet meer behoefte te zeggen.

Uit al welke zaaken, hier maar stuks wyze; voor zoo verre zy tot ons algemeen oogmerk dienen kunnen, aangehaalt; onzes bedunkens, middagklaar blykt, hoe verre deze Natie, en hunne beroemde zeehelden, boven alle de Feniciers, Grieken, of andere ontdekkers van 't Oosten te verheffen zyn, vermits door hunne ontdekkingen klaarder de plaatzen, die zy bezeilden, op hunne nette beschryvingen aanstonds te vinden zyn, en hun koophandel aldaar van zoo veel gewigt geworden is, dat al het verrichtte by de Ouden niet eens verdient, daar nevens in de schaal gelegd te worden.

Naast aan de Engelschen meenen wy dat de Franschen behooren geplaatst te worden.

Vaart der Franschen op Oostindiën.

Zy hebben mede, hoewel vry later dan de Engelschen, naar Oostindiën gezeilt.

Zy quamen het schip Hollandia in 't jaar 1597. op hunne te rugreize voorby de Kaap der goede Hope, op 22 graaden 50 minuten, en in 't jaar 1602. *Spilbergen*, al te ontmoeten. Hunne eerste schepen, *la Margarite* en *Monmorancy*, quamen in 't jaar 1617. voor Bantam, en terwyl de heer *Pieter van den Brouke* daar klaar lag om naar 't roode meir te gaan.

Al zedert 't jaar 1601. hebben zy op Atsjien gevaaren, en ook in 't jaar 1661. (hoewel maar voor een korte tyd) daar een comptoir opgeriecht.

R

In

In Suratte, Bengale en Perfien, hebben zy mede hunne logien, even als de Engelschen en Hollanders, al over lang gehad.

Hunne
handel-
plaaizen
daar.

Zy plagten ook een logie op Bantam te hebben, en al vroeg daar handel te dryven; maar zedert 't jaar 1683. is hun, even als de Engelschen en Deenen, de handel, en langer verblyf, daar ontzegt, om dat zy 't met den ouden koning, Sulthaan *Agong*, tegen den regeerenden koning zyn zoon gehouden hadden.

Voorna-
melyk op
Madagas-
car.

Zy hebben ook al zedert 't jaar 1602. op Madagascar gevaaren, en ontrent het jaar 1642. hier een soorte van Maatschappy en een comptoir opgericht; doch om de sware kosten, de maar middelmatige geldligting, en de daar by gekomene dood van den Cardinaal *Richelieu*, was die aanleg zeer vervallen. Hier op vond de Marschalk *de la Meilleraye*, neef van dien Cardinaal, goed, 4 schepen op zyne kosten uit te reeden, en die tot zyn byzonder nut daar naar toe te zenden, daar by van tyd tot tyd nog andere schepen voegende. Zy dienden, om op de golf van Perfien (en, zoo men zegt, om daar op den roof) te vaaren, doch zy zyn zeer ongelukkig geweest.

De heer *Flacourt* was daar 6 of 7 jaaren, keerde toen naar Vrankryk, doch trok daar weer naar toe, en leed op dien tocht schipbreuk. Na de dood van dien heer zond Monfr. *Fouquet*, het fregat den swarten Arend in 't jaar 1661. onder 't bevel van zeker Hollander, *Hubert Hugo*, naar de Roode zee, om daar voor zyn rekening te gaan rooven; doch gaf hem in 't geheim ook last, om Madagascar, zoo 't mogelijk was, in stilte voor hem te veroveren, en 't zelve den heer *Chamargou*, die daar uit naam van de Marschalk *de la Meilleraye* als Landvoogt lag, te ontfutzen; doch, die tydig 'er de snuf van in de neus gekregen hebbende, was zeer wel op zyn hoede; waar door zyn toeleg hier van zelfs te niet liep.

Een Fran-
sche Oost-
indische
Maat-
schappy
in 't jaar
1664. op-
gereg.

In 't jaar 1664. regtte koning *Lodewyk XIV.* een Fransche Oostindische Maatschappy op, waar by Madagascar, zedert het Dauphins eiland genaamt, tot 't hoofcomptoir van hunnen handel in Indiën, en ten zetel van hunnen onderkoning, of algemeenen landvoogt van Oostindiën, gestelt wiert. Zy hadden hier een vesting, 't Fort Dauphin genaamt, en die nu wel 22 jaaren gehad, doch zy was nu slegt. De koning leende hen hier toe 3 millioenen voor 10 jaaren; men stelde 10 Bewindhebbers te Parys, daar yder 20000 guld. inleggen moest, aan, waar by verscheide nog uit andere voornaame steden van Vrankryk zouden gevoegt worden, die yder 10000 guld. zouden moeten inleggen.

Men vond ook goed, den heer *Lalain* als gezant naar Perfien in gezelschap van

den heer *Mariage*, die den handel beherigen zou, en den heer *de la Boulaye le Gouz*, als gezant naar den Grooten Mogol, nevens de kooplieden de heeren *Beber* en *du Pont*, al in October des zelve jaars voor af te zenden; welke heer *Beber* in 't jaar 1666. den 3^{den} September als gezant der Fransche Natie een nieuwe Firmaan, of verlofsbrief, om daar te handelen, van *Eurangzeeb* verkreeg.

Den 7^{den} Maart 's jaars 1665. zont men naar Madagascar 4 schepen, de St. Paul, ('t zelve schip waar mede *Hugo* op 't Roode meir onder de naam van den swarten arend gerooft, maar 't geen nu een andere schildery op zyn spiegel, had) de stier, de maagd der goede haven, en de witte arend.

In 't jaar 1666. zond die Maatschappy weer een goed getal schepen uit, op welke den 14^{den} Maart mede vertrokken *Messire Francois de Lapis*, *Markgraaf van Mondevergue*, en de heeren *de Faye* en *Caron*; de eerste, om onderkoning op Madagascar, en de twee andere, om opperbestieters van den handel van Indiën te zyn.

Hun On-
derko-
ning
Monfr.
Monde-
vergue.

Die eerste heer, met de anderen op Madagascar gekomen zynde, nam in bywezen van hen, en van Monfr. *d'Epinais*, algemeenen Procureur, bezit van zyn ampt in Maart 1667. doch zoodanig, dat de andere 't opperbewind in den raad over den handel aan zich hielden; mits dat *de Faye*, als een Franschman zynde, de rang voor *Caron* hebben zoude, 't geen den Franschen veel nadeel gedaan heeft.

De han-
delingen
tusschen
de Fran-
schen en
Caron in
Indiën
voorge-
vallen.

De heer *Caron* ging den 27^{den} November 1667. van Madagascar naar Suratte, om daar den handel te behartigen, 't geen hy daar alleen in dier voegen deed, dat hy, volgens zynen eigenzinnigen aart, al 't geheime van den handel voor zich, en de Franschen in alles zoo blind als mollen hield.

Hy was een zeer eerzugtig man, en 't is zeker, dat, by aldien den koning van Vrankryk hem met het opperbewind naar Indiën gezonden had, de zaaken, die hy nu veeltyds maar haaren loop gunde, op dat zê voor reekening van die men boven hem gesteld had, niet al te gelukkig mogten uitvallen, een geheel anderen keer ten voordeele van Vrankryk, en tot nadeel der Hollanders, genomen zouden hebben.

De heer *de Faye*, die van Madagascar in 't jaar 1668. den 19^{den} October vertrok, quam in Suratte by hem den 12^{den} Maart des volgenden jaars, en hoorde geweldig veel klagten van de Franschen, en van eenen *Macara*, een Persiaansch koopman, over *Caron*, welke hy van zoo veel gewigt vond, dat zy, indien *de Faye* 'er naar Vrankryk maar over had willen schryven, *Caron* bedorven zouden hebben; maar vermits de heer *de Faye* daar heen (niet tegenstaande hy ook hem in alles blindhokte)

tot

tot 'zyn voordeel fchreef, zoo hield hy 't in Suratte nog eenige tyd, hoewel tot groote fpyt der Franfchen, gaande.

Ondertuffchen quam den heer *de Faye*, niet lang na zyn komft aldaar den 30^{ften} April te fterven, ('t geluk voor zyn dood, nevens de heer *Caron*, gehad hebbende, van ridder van St. Michiel gemaakt te zyn) waar op *Caron*, nu geen kyk in de pot meer by zich, en daar 't bewind nu weer alleen hebbende, weer op zyn oude voet voortging, en de Franfchen weer zoo oppermagtig begon te behandelen, dat zy goed vonden, by 't vertrek van eenen Monfr. *Joubert* (dien hy onder geheimen laft als gevangen naar Madagascar zond, maar dien de onderkoning, *Mondevergue*, zig weinig aan *Carons* laft kreunende, by zyn vertrek mede naar Vrankryk nam) hunne klagten, en die van *Macara*, aan de Bewindhebberen der Maatfchappy mede te geven.

Dit was van zulken flegten uitwerking voor de heer *Caron*, dat hy, by de komft der twee nieuwe opperbestierders van den Franfchen handel in Indiën, de heeren *le Blot*, en *Gueftont*, als vervangers van hem, en den overleden heer *de Faye*, naar Vrankryk op ontboden wiert, onder voorwending van zyn wyzen raad daar noodig te hebben. Hy vertrok dan in 't jaar 1671. doch hoorde uit een fchip, 't geen hy ontrent de ftraat van Gibraltar ontmoete, dat het met hem in Vrankryk niet wel afloopen zou. Hy nam derhalven een befluit om naar Lisbon te loopen; maar had het ongeluk, zoo als hy al gereed ftond, om daar aan land te treden, dat het fchip op een rots te berften fliet. Zyn zoon wierd behouden, maar hy, met al zyn medegebragte fchatten (waar onder men wil dat een fnoer paerlen van 15000 guld. yder paerl, voor de koningin, en een ftuk amber van 18 oncen, was) verdronk daar; een man, die in opzigt van zyne groote bequaamheden in de zaaken van Ooftindiën wel een beter einde, en langer leven, verdient had.

Wat nu de zaaken op Madagascar belangt, op de zelve tyd, als in 't jaar 1670. daar de tyding quam, dat de heeren de *Faye* en *Caron*, om hun wat meer aanzien by de Mogolders te geven, met de ridderorde van St. Michiel van den koning vereert waren, zoo wiert den onderkoning den Marfchalk van *Mondevergue* ook in zyn beftier, zoo hy dat aanhouden wilde, voor langer tyd bevestigd; doch gelyk hy den 15^{den} April des zelven jaars, (hoewel hy nog eens weerkeeren moest) naar Vrankryk vertrok, alzoo wiert hy van Monfr. *de la Haye*, die met 10 fchepen in November op Madagascar quam, als onderkoning, doch met veel onbepaalder magt als de zyne, die niets buiten de Bestier-

ders en den Raad doen kon, daar *de la Haye* volkomen meefter, en in alles onbepaald was, vervangen; die gantsch Madagascar toen van de Maatfchappy, en voor den koning, hoewel voor korte tyd, overnam, zoo dat 'er de fchepen der Maatfchappy ook niet meer, dan in tyden van nood, aanliepen.

Het ging daar *de la Haye* al zoo weinig, hoe onbepaald zyn magt ook was, als zynen voorzaat, na den zin. Men fpeelde hem zulk een menigte van looze trekken, dat hy goed vond Madagascar, zoo van wegen den koning, als van wegen de Maatfchappy, te verlaaten, en 't bezit daar van aan die dat weer in bezit nemen wilden, over te laten. Hy liet 'er alleen die van wegen den Marfchalk *de la Meilleraye* bevorens 't bewind gehad hadden, nevens eenige oude Franfche inwoonders, en zendingen, die genegen waren daar te blyven.

Hy zelf, den Raad aldaar voor af vernietigt hebbende, vertrok met zyn fchepen, en al zyne bevelhebbers, naar 't eiland Mascareigne, daar hy den 1sten Mey des zelven jaars voor de woonplaats St. Denys quam, en tot den 22sten Junii bleef. Voor zyn vertrek liet hy een edelman, die met twee andere 't verbod, van daar niet te jagen, overtreden, en dit ongelukkig lot aangetroffen had, aan een boom binden, en fchoon hy opentlyk belaste hem te harquebuseeren; gaf hy stille laft van maar in de lugt te fchieten, waar door de misdaadige wel ongequetft, maar nogtans door fchrik, en vafte verbeelding van zyn zekere dood, in dat oogenblik zoo ziek geworden was, dat hy kort daar aan quam te fterven.

Van Mascareigne liep hy naar Suratte, en van daar naar Ceylon, zoo men voorgaf, om dien keizer te beoorlogen. Men voegde daar ook by, dat *Caron* by hem, en zy ook een voornemen hadden om Coetsjen aan te tasten; hoewel de tyd anders leerde.

De heer *Ryklof van Goens*, opperbevelhebber van de krygsmagt der Nederlandfche Ooftindifche Maatfchappy, had zoo ras niet vernomen, dat hy in de baai te Trinque-nemale, een ftadt op Ceylon, in 't jaar 1672. neftelde, of hy ging hem daar vinden, tafte hem met 16 fchepen aan, nam 4 van zyne fchepen, de St. Jan, de Fenix, Europa, en den Indiaan, en deed hem met de reft weer naar Suratte vlugten; de Hollanders namen de vefting van Trinquenemale in, bequamen 'er 112 ftukken gefchut, 250 gevangens, en 150 Indiaanen, waar af men de tyding van den 16^{den} December 's jaar 1672. uit Suratte in Holland 1673. kreeg.

Hoe zy nu verder op Ceylon zelf gevaaren zyn, kan men by *Robbert Knox* zien.

Na die tyd tafte *la Haye* St. Thome, of Maliapoer, een ftadt, op de kuft van Choromandel, ontrent 10 mylen van Pal-

Die goedvind
Madagas-
car te ver-
laaten.

Hy ver-
trekt van
daar naar
Mascas-
reigne.

En verder
naar Su-
ratte en
Ceylon.

Hoe hy te
Trinque-
nemale
en voor
St. Tho-
mè door
Ryklof
van Goens
gehandelt
wiert.

Carons
lood.

Monde-
vergue
word
1670. ver-
vangen
door
Monfr. de
la Haye.

leacatte, en 6 van Trangebar, aan, nam die van den koning van Golconda in, en behielte ontrent 2 jaaren.

In Augustus des jaars 1673. tastte den commandeur *Cornelis van Quaalbergen*, met 13 schepen, terwyl de koning van Golconda St. Thomè te land, en de Hollanders dat te water, belegeren zouden, een smaldeel van 10. Engelsche schepen, die zy daar ontrent in zee hielden, dappermoedig aan, sloeg haar, na 4 uren veggens, op de vlugt, nam haren viceadmiraal, de president, met 41 stukken, en 130 man, den schout by nacht, de Samson, met 36 stukken, en 120 man, en de Antilope, met 34 stukken, en 112 man, dat daags 'er na zonk. De Franschen verloren, na 't vertrck van *van Goens*, die 't daar wegens 't regenjaizoen, en 't swaar onweder, niet langer houden kon, ook 2 schepen, de St. Jan, en de Anna, door onweder; 't geen hen qualyk quam, vermits de vloot van *la Haye* meest weggesmolten was.

Ontertuffchen zette de koning van Golconda de belegering te land, zoo veel hem mogelyk was, voort. Het is wel waar, dat *la Haye* de stadt hartnekkig verdedigde, doch alzoo zyn schepen, voorraad, en alle noodwendigheden, weg waren, en hy geen ontzet te wagten had, moest hy dic stadt, by verdrag, den 6^{den} September 1674. overgeven, en, vermits hy nog maar een onbequaam schip had, met 2 Hollandsche schepen weer naar Vrankryk keeren, daar hy voor Thionville als lieutenant generaal stierf.

De koning van Golconda liet St. Thomè, om 'er niet weder moeite over te krygen, ten eersten slegten.

Monfr. *de la Haye* gierde by zyn vertrek uit Indiën op Madagasear aan, om te zien, hoe de daar gebleven Franschen voeren; doch hy vond daar alleen swarten, die, als men na de Franschen vraagde, de verbaasde maakten, en voorgaven, dat de Hollanders die ten deelen gedood, ten deelen medegenomen hadden; maar aangezien na die tyd daar een ander Fransch hoofdman met zyn schip aangeweest, en van den zelve vernomen is, dat de Swarten al zyn volk, dat maar aan land getreden was, doodgeslagen hadden, zoo heeft men vastgesteld, dat niet de Hollanders, maar de Swarten, ook de aldaar geblevene Franschen om hals gebragt hebben.

Andere willen, dat seker Fransch hoofdman met zyn hoeker, waar in eenige jonge dochters uit een godshuis te Parys waren, om op Mascareigne te trouwen, in plaats van, volgens zyn last, regt toe regt aan naar dit eiland te zeilen, eerst op Madagasear aangierde, met voornemen om zyne brandewynen, daar ten diersten, gelyk hem ook gelukte, te verkoopen. En

dewyl hy gezegt had, dat daar geen konings schepen, nog ook van de Maatschappy, meer stonden aan te komen, begaven zich de daar geblevene zendelingen op dien hoeker, die, zoo als hy nog op de rheede lag, quam te bersten, waar door zy alle voor die tyd nog daar blyven moesten, zonder dat yemand van hen, of die vrysters verdronk; maar eenige matroozen kostten het echter 't leven. Na die tyd quam daar nog een schip, 't geen de zendelingen mede nemen zou, doch, terwyl zy daar nog lagen, wierden de verdere Franschen, die aan land waren, door de Swarten de keel afgesneden, of op een andere wyze vermoort, weinige uitgezondert, die op een gegeven teeken nog door de chaloep van dit schip wierden ontzet, en ingenomen.

Op Mascareigne heeft de Fransche Maatschappy eenige tyd bezit, en aldaar vier bevelhebbers, te weten, *Renaud, la Hure* (die 'er *la Haye* stelde) *Dorgeret*, en *Florimond*, gehad. Doch op Madagasear, en aldaar, (hoewel dit laatste een schoon en zeer gezond eiland, en al in 't jaar 1645. door de heer *Flacourt* in de naam van *Lodewyk XIV.* ingenomen, en Bourbons eiland genaamt is) heeft de Fransche Maatschappy zoo weinig voorspoed gehad, dat zy, na 't berigt van hunne eigen bedienden, de kosten, daar om gedaan, noit heeft kunnen goed maken; waarom zy ook van beide deze eilanden afgezien heeft, van hoedanigen aard al mede hunne aangieringen op 't eiland Diëgo Rodrigo, by hen 't eiland Rodrigue genaamt, geweest zyn.

In 't jaar 1690. in September, is 'er een klein scheepje, de swaluw, met eenige gevlugte Franschen van de Gereformeerde Godsdienst, onder de vlag van Monfr. *du Quesne*, by toelaating van haar Hoog Mog., naar 't eiland Mascareigne gezeilt, om te zien, hoe het daar stont, of om 't voor hem, indien 'er geen Franschen waren, in te nemen, en 'er dan met eenige huisgezinnen zich neder te zetten; maar de hoofdman liep al willens dit schoon eiland voorby, en bragt haar op 't eiland Diego Rodrigo, daar zy 't eenigen tyd uithielden; doch kraanden eindelyk naar Mauritius op, daar zy veel rampen hadden, welke hier niet wel te pas komen te verhalen.

Op Tonquin hebben zy mede, en zoo my blykt, al zedert 't jaar 1669. gevaaren; hoewel zy 'er toen zeer gehaat waren, en men hunne priesters 't ryk ontzegt had. Ook hebben zy in den jaare 1688. en 1689. te Hean een comptoir, doch van zeer weinig belang, gehad.

Op de kuit van Choromandel is 't met hunnen handel mede niet veel geweest. Zy hebben wel moeite aangewend, om

En gedwongen St. Thomè over te geven, en weer naar Vrankryk te trekken.

Verder berigt van den staat der Franschen op Madagasear, en Mascareigne.

Als mede wegens eenige Fransche vlugtelingen, die uit Holland naar Mascareigne trokken.

Verdere gewesten in Indiën, daar zy plagten te handelen.

door

door een aanzienlyke ambassade aan den koning van Golconda, en treffelyke geschenken, in 't jaar 1669. en ook ontrent 't jaar 1678. te bewerken, dat zy, als de Engelschen en Hollanders, en met de zelve voorregten, mede tot Mazulipatam cenlogie zouden mogen hebben; doch zy zyn afgewezen, en hen is niet, dan op de ordinaire tollén, vergund daar te mogen handelen; ook hebben zy zedert daar een huis tot hun verblyf gehad.

De eenigste plaats, die ik weet, dat zy hier, ja in gantsch Indiën, als eigen hebben, is Poedecheri, een vesting wat bezuiden Madraspatam gelegen; en in het jaar 1693. namen de Hollanders de zelve op deze navolgende voorwaarden in.

Artykelen van Accoord nopende

de overgave van 't fort Poedecheri, tuschen Monfr. François Martin, Directeur generaal der koninklyke Maatschappy van Vrankryk op de kust van Choromandel, Bengale, enz. Gouverneur van het gezegde fort, aan de gemelde Maatschappy toebehoorende, mitsgaders Monfr. de la Roche du Vigeur, commanderende de soldaten van den Allerchristelyksten koning, onder de ordres van zyne Majesteit, de Bewindhebbers generaal der gemelte Maatschappy aan de eene kant, en de heer Laurens Pit, extraordinaris Raad van Indiën, gouverneur en directeur der kust van Choromandel, en generaal der troupen, leggende voor de vesting Poedecheri, van de kant der Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, de Oostindische Maatschappy, den heer Generaal, en de beeren Raaden van Indiën.

I. Monfr. François Martin, Directeur generaal, zal aan den heer Laurens Pit, generaal der troupen, of de gene, die door hem daar toe gestelt zullen wezen, hebben over te leveren de vesting Poedecheri, in de zelve staat, als zy zich tegenwoordig bevint, benevens de artillery, wapenen, krygsmunitien, gemunt goud en zilver, koopmanschappen, provisien, en in 't generaal alles, 't geen in de gemelde plaats, aan de Maatschappy toebehoorende, bevonden zal worden.

II. Het gantsche guarnisoen, en de persoonen van de pen, zullen des anderen daags 's morgens met hunne bagagie en wapenen, slaande trom, brandende lont, kogels in de mond, vliegende vaandels, en 2 stukken kanon, uit de vesting tot aan den oever der zee tegen over de gemelde vesting trekken, alwaar zy de gezegde wapenen en bagagie in handen der daar toe gestelde officieren zullen laten, en chaloupen aan hen beschikt worden, om hen te embarqueren op de schepen,

die op de rheede gereed zullen leggen, en waar mede men hen zal overvoeren. De officieren, tot de vaandrigs toe, zullen met hunne wapenen t'scheep gaan, en de lieden van de pen, tot den assistent toe met hun zydgeweer. En als het guarnisoen in Europa zal wezen, en gereed om in Vrankryk, of eenige andere haven, of stadt, aan den Allerchristelyksten koning toebehoorende, aan land te treden, zal men al de soldaten hunne wapenen wedergeven, uitgenomen de 2 stukken kanon.

III. Het gemelde guarnisoen zal met de schepen der Ed: Hollandische Maatschappy naar Batavia en Ceylon gaan, om aldaar geëmbarqueert te worden op de schepen, welke ontrent het einde van dit, of het begin van 't toekomende jaar naar Europa zullen vertrekken, en zal een yder wel, en behoorlyk na zyn qualiteit, gehandelt worden.

IV. Men zal geen onderscheid tusschen de Natien maaken, en zullen dezelve altemaal in de Capitulatie begrepen wezen, uitgezondert de Europëers, die uit den dienst der Hollandische Maatschappy zyn verlopen, mitsgaders alle de geborene onderdaanen van de Staaten der Vereenigde Nederlanden. En nopende de soldaten des lands en de Toepassen, zy zullen, doch zonder gewecr, kunnen vertrekken, daar 't hen goeddunkt.

V. Na dat het guarnisoen uit het gemelde fort getrokken zal wezen, zullen de officieren, hebbende de bestiering over de artillery, wapenen, krygsmunitien, gemunt goud en zilver, koopmanschappen, en wat'er meer is, daar weder inkeeren, om over te geven, 't geen'er gevonden zal worden, waar af een Inventaris gemaakt zal worden, geteekent door hen, of de gene, welke daar toe gestelt zullen wezen, alles ter goeder trouwe.

VI. Men zal ook gehouden zyn in alle getrouwigheid aanwyzing te doen van de mynen, ovens en konstvuuren, welke zoo binnen als buiten de vesting gemaakt mogten wezen.

VII. Alle de vrouwen der Franschen, welke in de geburige plaatzen zyn, zullen zich in alle zekerheid met haare kinderen by haare mannen voegen, om naar Europa te gaan, of zich te vertrekken, daar 't hen goeddunkt, na dat men na de qualiteit en conditie der gemelde mannen vernomen zal hebben, zonder egter daar onder te begrypen Monfr. Germain, officier in de compagnie, aan wien men verlof geeft, om ter oorzaak van zynen ouderdom, en dewyl hy met een familie beladen, en aan een vrouw des lands getrouwt is, te mogen blyven; belovende, dat hem geen ongelyk gedaan zal worden, en in gevalle zulks mogt komen te

Vat
pats in
liën zy
in eigen-
den heb-
ben.
Pede-
cheri
dor de
Hollan-
ds ver-
oort.

D arty-
ken der
oorgave.

gebeuren, zal hem daar regt en vergoeding over gefchieden.

VIII. Ingevalle de vrede in Europa gemaakt mogt wezen, zoo zullen de heeren van de Hollandsche Maatschappy gehouden zyn, zich ten opzigt van 't fort Poedecheri te houden aan de artykelen van het vredenstraftaat: zullende egter daarom niet gehouden wezen het dorp Poedecheri, nog 't geen daar van afhangt, weder te geven, dewyl het gemelde dorp met zyne dependentien door den heer des lands aan hen gegeven is, gelyk men daar blyk af kan toonen.

IX. Om zich ter zaake der bagagie breeder te verklaaren, moet men weten, dat men daar mede verftaat alles, 't geen de officieren, foldaten, en dienaars van de Compagnie, in eigendom bezitten, op voorwaarde, dat het niet al te groote pakken zullen wezen, en dat alles ter goeder trouwe zal gaan: zynde onder de naam van bagagie begrepen de wapenen, welke den officiers, zoo van de koning, als van de compagnie, toebehooren, onder conditie, dat zy de zelve zullen overgeven aan de fcheepsofficieren, en zal alles in Europa wedergegeven worden.

X. Op verfcheide instantien van den heer Directeur generaal *Martin*, welke hy gedaan heeft, om nog een geheel jaar op deze kufft, of elders in Indiën, te mogen blyven, hebben wy hem zulks niet konnen toestaan, zynde die zaak niet in onze magt, weshalven wy ze hebben gelaten ter wille en difpositie van den heer Generaal, en de heeren Raaden van Indiën, op Batavia. Ondertuffehen hebben wy hem toegeftaan mevrouw zyn gemalin, en zyn dochterje, welke te St. Thomé zyn, te laten komen, benevens 2 koffers, bagagie, en 2 flavinnen, om naar Vrankryk overgevoert te worden; belovende, dat de gemelde koffers en bagagie niet doorzocht, nog gevifiteert zullen worden, ingevalle alles ter goeder trouwe gaat, dat het altemaal de gemelde mevrouw toebehoort, en dat de bagagie niet te overmatig en is: ook zal hen een bequame chaloup befchikt worden, om de gemelde goederen van St. Thomé te gaan athaalen.

XI. Ten tyde, dat men naar Europa zal moeten vertrekken, zullen de geeftelyken, van wat ordre zy ook mogen wezen, en hunne dienaars, 't fcheep gaan, en gehandelt worden, als hier voor ten opzigt der officiers gezegt is.

XII. Indien het blykt, dat men ontrent alle de artykelen der Capitulatie, en voornamelyk ten opzigt van de overvoering der effecten gementioneert, in alle de artykelen, niet opregt en ter goeder trouwe heeft gegaan, zoo zal de Capitulatie nul, en van geener waarde zyn.

XIII. Alle de bovengemelde artykelen,

van wederzyden toegeftaan, zullen door de genoemde in het hoofd van het tegenwoordig Traftaat, en de andere geauthorifeerde officiers van den Raad, getrouwelyk onderhouden, befwoeren, bekragtigt, en onderteekent worden.

De Capitulatie den 17^{den} September 1693. in 't hoofdquartier van het Hollands leger, leggende ten Noorden van het fort Poedecheri, toegeftaan, en men wegens het bovengestane overceengekomen zynde, wiert de zelve, na dat ze van wederzyden befwoeren was, van de kant der Franschen geteekent door de heeren Martin, la Roche du Viguier, Germain la Caufray, Martin, en Duront, Secretaris, en van de kant der Hollanders, door de heeren Laurens Pit, van der Poel, Bloemcrt, Verny, du Roy, B. Lanus, Hoed, en van der Burg.

Volgens dit accoort zyn de Franschen in 't jaar 1694. op de fchepen der Hollandsche retourvloot verdeelt, en dus naar Vrankryk overgevoert.

Op de Malabaarfche kufft wiert hen door den roover *Sevagi* op Ceitapoer, in 't jaar 1669. toegeftaan een comptoir op te rigten, gelyk doe van hen ook met het zenden van de heer *Bourvoit*, nevens 5 Commiffen, met de swarten arend, gedaan is, maar ik heb niet vernomen, dat hun handel daar van eenig belang, of gevolg, geweest is.

In 't ryk van Ziam hebben zy, door toedoen van zekeren Griek, *Constantyn Faulcon* genaamt, die daar zeer groot bewind, en de gunft van den regeerenden koning had, het zoo verre gebragt, dat zy daar niet alleen een logie, en verlot tot den handel, maar zelf al eenige hope gekregen hadden, om het geheele spel daar meester te worden; waar op ook de koning, *Loderwyk XIV.* in 't jaar 1685. den ridder *de Chaumont*, als zynen gezant, aan den koning van Ziam, nevens eenige priesters, zond, niet twyfelende, of die vorft, en geheel Ziam met hem, zou Roomsche Catolyk worden; immers dit had men zoo, ten deelen uit de mond der Ziamfche gezanten, door dien vorft naar Vrankryk gezonden, ten deelen uit het fehryven van den Biffehop van Metellopolis, en wel voornamentlyk van *Faulcon*, opgevat.

Doch by de komft van den ridder *de Chaumont* in Ziam, bleek dit geenzins van des konings goedkeuring of voornemen te zyn; hoe zeer men hem dien Godsdienst op nieuw aanprees; maar wel, dat de koning dit gezantschap, ten blyke van zynen luifter boven andere vorften van Indiën, en ook wel deze en gene Franschen, door den gezant medegebragt, tot zyn byzondere dienst in zyne legers, en verbetering van zyne vestingen na de Euro-

Hun handel op Malabar.

En hun verblyf in Ziam, met des zelfs flegte gevolgen.

ropifche wyze, gebruiken wilde, gelyk de gezant daar ten dien einde ook den ridder *de Fourbin*, en den vestingbouwer Monfr. *la Mare* gelaten, en die laatste de twee voornamste vestingen des ryks, de eene te Bankok aan de rivier de Menan, de andere niet verre van Tanassery, tot Mergim gelegen, t'eenemaal na den Europifchen vestingbouw aangelegt, en in staat van behoorlyke verdediging gebragt heeft, zynde in Bankok een bezetting van enkel Franschen gelegd.

Dit baarde in zommige doorzigtige en verziende Ziammers een uitnemenden haat, zoo tegen *Constantyn Faulcon*, als eerste oorzaak van dezen gantschen aanleg, als tegen de Franschen, vermits zy klaar voorzagen, wat hen van al dit voorwerk te wagten stond, en dat het den Franschen niet zoo zeer om 't werk der bekeering, als wel om de bezitting van dit ryk, en al zyne schatten, onder dien schoonen naam van hunnen Godsdienst daar te planten, te doen was.

Om dit voor te komen, nam *Opra Pieteratjay*, des konings swager, en te gelyk zyn veldheer, in 't jaar 1688. wanneer de koning ziek wiert, zyn tyd zoo wel waar, dat hy, eerst t'verraad van *Faulcon*, en *Moonpi*, 's konings aangenomen zoon, tegen hem en de princen, 's konings broeders, ontdekt, en daar op eerst *Moonpi*, en daar na ook den Griek, den eenigsten waar op de Franschen steunden, omhals geholpen hebbende, ook den gantschen aanleg van de Franschen in dit ryk zoodanig verydelde, dat hy den bevelhebber van de vesting te Bankok, Monfr. *de Fargues*, na veel ydele en dwaaze tegenhaspelingen, niet alleen dwong de zelve aan hem over te geven, maar, na dat hy zig, door zyn verstand, en door 't ombrengen van 's konings broeders, al voor des zelfs dood, den weg tot de kroon gebaant, en door 't trouwen van 's konings dochter zich onbeweeglyk vast op dien rykszetel gezet had, deed hy, en zulks nog by een uitdrukelyke gunst, aan *de Fargues*, na menigvuldige beden toegestaan, de Franschen met schepen, die zy zich op hun eigen kosten bezorgen moesten, uit het ryk vertrekken; latende egter den Bisschop van Metellopolis, 10 andere Priesters, en eenige zieke Franschen, daar als gyzelaars en borgen, voor zyne trouw; maar dewyl hy, zich weinig aan die gyzelaars gelegen latende, in dit stuk nog verscheidene malen zeer trouwloos handelde, is hy oorzaak geweest, dat die arme Bisschop, nevens alle zyne medegezellen, in de ketten geflagen, en elendig door de Ziammers geplaat zyn.

Dit was de uitflag van dit groot voor nemen, zoo wel om de Ziammers Rooms-Catholyk, als om zich meesters van dat

ryk, 't geen zy na hunne verbeelding al half veroverd hadden, te maken; doch alles verdween in rook, en 't schein wel eendroom te zyn, dat de Franschen daar oit geweest, en hunne zaaken zoo schielik, tot volkomen bederf van hunne begunstigers, en hunne verbanning uit dat ryk, verandert waren; gelyk zy na dien tyd het werk der bekeering daar noit weer hervat hebben.

Zy hebben diergelyken toeleg, ongetwyffelt met 't zelve oogwit als in Ziam, ^{Hun toeleg op 't ryk van China.} voor veele jaaren, doch voor al zedert 't jaar 1685. op China, toen zes Jesuiten derwaarts zendende, gemaakt, en het daar al verre by dezen keizer, *Cambi*, gebragt, die hen in 't jaar 1692. den 2^{den} Maart, de vryheid gegeven heeft, om 't Christendom daar te mogen invoeren, doch de tyd zal leeren, of dit by 's keizers dood niet wel van diergelyken uitflag, als in Ziam, zou kunnen worden, vermits het al de Mandaryns tegen de borst is, en zy maar den regten tyd wagten, om zich daar over eens te kunnen wreken; van hoedanigen verandering, in 't jaar 1718. hier al gerugten, dat de Jesuiten in 's keizers ongenade vervallen waren, overgekomen zyn, zoodanig, dat de keizer aan de Mandaryns al belaft zou hebben, weer tot hun ouden Godsdienst te keeren; hoewel naderhand eenige tydingen opdaagden, by welke die vorst aan den Roomfche keizer aangeboden zou hebben de Jesuiten weer te willen begunstigen, dat zich egter met den laatste, *Mezzabarba*, van daar weer in Europa gekomen, vrylegt opgedaan heeft.

Zy hebben in 't jaar 1708. in 't begin van deze eeuw, ook met eenige schepen ^{En hun vaart op Mocha,} naar 't Roode meir, op Mocha, om koffi-boonen, gevaaren; maar het is zeker, dat de voordeelen, daar op, en op andere waaren van Indien, de onkosten niet goed kunnen maaken, by aldien zy geen middelen weten uit te vinden, om zich van eenige speceryen te verzien, waar tegen de Hollanders ondertusschen zeer yverig alomme gewoon zyn te waaken, en dat, zoo veel mogelyk is, beletten.

Zedert 't jaar 1699. hebben zy ook, ^{En op de Zuidzee.} eerst onder *Beau Chesne Gouin*, en daar na onder anderen, sterk op de Zuidzee langs de kaap van Hoorn, en ook door de straat Magellanes, gevaaren, zoo dat'er in een jaar wel 17 ten deele oorlog-ten deele koopvaardyschepen derwaarts vertrokken zyn, welke vaart hen in die eerste jaaren zulke aanmerkelyke winsten gegeven heeft, dat die, volgens 't oordeel van zeker Engelsman, wel anderhalf 100 millioenen guldens bedroegen; 't geen ook oorzaak geweest is, dat zy 1708, 1709, en in volgende jaaren, nog veel schepen in de Zuidzee hadden, die daar groote voordeelen deden.

In 't jaar 1717. hadden zy voor Canton, in China, 6 rykgeladene ſchepen; die alles met gereed geld opkogten, op welk ryk hunne, en de Engeliſche ſchepen; met meer voorſpoed, dan bevorens, hebben begonnen te vaaren, zedert de handel tuſſchen de Hollanders en Chineezen 1717. in 't voorjaar door een al te groote geſtrengheid van den heer Gouverneur Generaal *van Swol*, aan hen betoont, zeer onverwagt afgebroken is.

Dit is 'tvoornaamſte, 't geen de Franſchen, onzes wetens, in Indiën bezeten, of by hunnen handel verrigt hebben, 'tgeen, gelyk licht af te meeten is, by 't vermogen der Engeliſche Maatſchappy aldaar niet mag vergeleken worden; behalven dat ook hunne zaaken in Indiën, te Bantam, op Madagascar, in Ziam, en elders, hen ook uitnemen buiten hunne gifſing tegengeloopt zyn.

Scherp
verbod
tegen
't invoeren
van
Indiſche
ſtoffen in
Vrankryk

In 't jaar 1716. in Maart quam 'er een reglement te Parys voor den dag, waar by verboden wiert voortaan eenige Ooſtindiſche ſtoffen of neteldoeken in 't ryk in te voeren, met bedreiging van die alle (gelyk ook aan een groote party, wel 400000 livres waardig, 1717. den 28^{ſten} Mey door de beul werkſtellig gemaakt is) te zullen verbranden; een verbod, dat hunnen handel op Indiën een grooten krak zal moeten geven; ſchoon het met een heilzaam inzicht, tot behoudenis en voortzetting van de Franſche eigengemaakte waaren, gedaan is.

Ontwerp
van een
nieuwe
Franſche
Ooſtindiſche
Maatſchappy,
met het
vervolg
'er op.

In 't laaſt van den jaare 1718. wiert te Parys geſproken, van een nieuwe Ooſtindiſche Maatſchappy op te rigten, en dat men voornemens was, om Monfr. *Padery*, als Conſul naar Perſien te zenden, om daar een comptoir, dat van deze Maatſchappy afhangen zou, aan te leggen.

Van veel meer belang egter is het voor deze vervallene Maatſchappy geweest, dat de koning 1719. den 17^{den} Junii, deze Ooſtindiſche met de Franſche Weſtindiſche Maatſchappy heeft vereenigt, en te dier tyd by een openbaar arreſt ook alle de gronden, en fondzen, waar op die gebouwt wiert, wydluſtig doen voorſtellen. Na de vereeniging van deze twee Maatſchappyen reezen de actien der zelve in de volgende maand Julii niet alleen tot 260, 280. en 290. maar liepen zeer ſchielyk, na 't conſent van nog 25 millioenen aan actien te mogen ligten, en 9 jaaren voordeel op de munt, aan de zelve toegeſtaan, op den 31^{ſten} Julii al tot 405. en in 't begin van Auguſtus 1719. tot op 460 en 465 en men verzekerde verder, dat zy in 2 jaaren wel tot 800 ſtonden te ryzen.

By dit alles zag men nog in die zelve maand een arreſt van 's konings Raad van Staat, waar by zyn Majesteit de generaale pachten, aan *Aymard Lambert* toegeſtaan,

vernietigt, en de zelve in tegendeel aan de Maatſchappy der Indiën voor 9 jaaren vergunt; gelyk hy ook de voorregten dezer Maatſchappy tot 't jaar 1770. onveranderlyk vaſtſtelde, en te gelyk ook de leening van 1200 millioen door haar aan zyn Majesteit gedaan, om tot betaling van de ſchulden der kroon te dienen, aannam.

Alle deze voordeelen (waar by nog die der poſteryen gekomen zyn) aan deze Maatſchappy der Indiën zoo kort achter den anderen toegevoegt, hebben de actien der zelve van dag tot dag zoo doen ryzen, dat zy nog in de zelve maand tot op 760 opgelopen, en van yder aldaar met zulken drift verkogt en ingekogt zyn, dat de grootste vrouwen van Vrankryk zich niet ſchaamden haare dierbaarſte juweelen te verkoopen, en voor die ſomme weer actien van de Maatſchappy der Indiën in te koopen. En ſchoon de zelve den 2^{den} September weer ſchielyk op 625 daalden, zagmen den 13^{den} der zelve maand, alzo deze Maatſchappye ook met een voorregt om 't zilverwerk der byzondere lieden jaarlyks op nieuw te doen ſtempelen, of tegen 34 ſtuyvers 't mark te yken, begunſtigt wiert, deze actien tot op 1000. en den 16^{den} tot op 1200. geſtegen, behalven dat 'er ook premie, om die op zekere tyd te leveren tegen 1600. gegeven is; met toezegging van over een jaar de zelve tot 2000 te zullen betaalén; 't geen zommigen al 30 millioenen, en anderen minder, in dien korten tyd had doen winnen, hoewel die hen naderhand weer zoo elendig, zelf met zommige in de Baſtille te zetten, uitgeperſt zyn.

Het verdient ook zyn opmerking, dat de grootste deelgenooten in Vrankryk lieden van den eerſten rang waren, die ook yder een ſtuk land in Miſſiſſippi namen, en na hun naam noemden, waar onder de koning zelf, als een der grootste, mede getelt wiert.

Behalven die toegeſtaane 50 millioenen was 'er niet alleen wel eens zoo veel ingeteekent, maar ook weer een nieuwe intekening van nog andere 50 millioenen toegeſtaan.

Men meende ook, dat het ontwerp van zekeren Switser, *Joan Pieter Purry*, (by de Nederlaſchen Gouverneur generaal *van Swol* eerſt, daar na ook van de heeren Bewindhebberen der Ooſtindiſche Maatſchappy in Holland, afgeſlagen, en op aanbeveling van de heer *Larw*, in dienſt van de Franſche Maatſchappyen der Indiën, den 15^{den} September 1719. aangenomen) de zaaken van deze Maatſchappy een wonderlyke kragt byzetten zou, alzo men op zyn voorgeven ook al beſloten heeft, om een Franſche volkplanting in 't land

't land van *Pieter Nuyts*, of in dat der *Cassers* te maken, het welk de tyd ons verder zal leeren, of dat mede niet in enkel wind en rook met al hunne actien veranderen zal.

Deze gelukkige beginzelen van deze nieuw-vereenigde, en in korten zoo merkelyk bloejende Fransche Oost- en West-Indische Maatschappyyen hadden ook reeds de Engelsche actionisten van America met eenige vreeze voor schade, by 't verder opluiken van dezelve, doen toezien, gelyk zy ook, om 't zelve na vermogen te beletten, door de Commissarissen van den handel, en de plantagien, aan de heeren Regenten kennis gaven, ten einde zy aan 't Fransche hof verzoek geliefden te doen, dat hunne Maatschappy zich niet verder wilde uitbreiden, als na mate van de breedte van de grond van *Mississippy*, zonder eenigzins in die landen, die met regt de Engelsche Natie toekomen, in te dringen.

Den 23sten September golden de nieuwe inschryvingen 1150. alzoo de kleine pachten den 25sten der zelve maand mede aan de Maatschappyyen der Indiën toegevoegt waren; ook sprak men dat deze Maatschappy alle de Pachten des koninks zou bestieren, en men alle de inkomsten der Admiraliteit met de zelve zou vereenigen; mits dat men aan den graaf van *Toulouse* de voordeelen, hem als Grootadmiraal van *Vrankryk* toekomende, goed doen zou.

Den 7^{den} October wiert aan de voornoemde Maatschappy toegestaan, nog 50 millioenen aan nieuwe inschryvingen, op de voet van den 26sten September, te mogen aannemen; maar, 't geen vele vreemt voorquam, op die zelve dag daalden de oude actien op 830 en 820. en de nieuwe van 1150 op 1012. om dat de betaaldag van veel actien verschenen, en de houders niet wel by den gelde zynde, genoodzaakt wierden, om die te verkoopen, en dus geld te krygen, 't geen yder voor zyne actien, en eene daling; die hier uit na hun gedagten ontstaan kon, deed vreezen.

Den 6^{den} October schreef men uit *Parrys*, dat 'er nog 50 millioenen aan inschryvingen, op de voet van 1050 yder, waren toegestaan; maar vermits die, volgens schryven van den 9^{den} tot op 760 daalden, had de heer *Law* de Bewindhebbers doen vergaderen, en hen de onregtmatigheid van deze daling der actien, daar de prys van dit effect zoo deugdelyk goed was, met veel ernst voorgehouden, en vertoont, dat men in 't toekomende daar in diende te voorzien.

De volgende morgen rezen zy weert tot 800, 's avonds tot 850, en dus vervolgens tot op 950; doch de nieuwe liepen op 1050, na dat men het middel gebruikt had, van aan de deur der Bank aan te

flaan, dat de bringers der oude actien daar voor, tegen 900 aanstonts hun geld konden krygen. Ook zou de Geestelykheid voor 30 millioenen aan oude actien voor zich nemen.

De Engelsche en Hollandische Maatschappyyen by dit zoo schielyk toenemen van deeze veel schade te gemoet ziende, waakten met al hun vermogen hier tegen; de eerste by 't Parlement, en de laatste by haar Hoog Mog.; by welke zy stonden te verzoeken, dat geen Hollanders in dienst dezer Maatschappy zouden mogen gaan, als op straffe van 't aanslaan, en verbeurd verklaren van alle hunne goederen.

Na den 16^{den} der zelve maand zag men 2 arresten van 's koninks Raad van Staat. Door 't eerste worden de aanbiedingen van de Maatschappy der Indiën, om aan zyn Majesteit 1500. in de plaats van 1200. millioenen te leenen, aangenomen, en de koning verklaart daar in, dat hy geen andere actien, nog in oude, nog in eenige andere specien, van wat soort die zouden mogen zyn, maken zal. Het andere doet metter daad alle de bedieningen van de generale ontfangers der finantien ophouden, en ordonneert, dat men hun 't geld, dat zy 'er voor gegeven hebben, weder geven zal.

Hier op zyn den 25sten October, en den 3^{den} November, de oude actien tot op 1200. en de nieuwe tot op 1305 en 1308 gerezen. Doch alzoo men te *Parrys* bespeurt had, dat veele de actien, om de groote winst, weder verkosten, en 't geld buiten 's lands overmaakten, heeft men middel gevonden, om zulken dien pas af te snyden, door hen den prys van hun eersten inkoop weer te geven, en deze actien aan anderen, die ze houden zouden, over te dragen. Ook zou men een begin maken in de koninklyke bank, om de groote inschryvingen van actien in deze Maatschappy, tot gerief van 't gemeen in minder gedeeltens te splitzen. Ondertuschen daalden de nieuwe inschryvingen weer op 1296 en 1295, en de oude den 6^{den} November op 996.

Dit handelen in actien door allerlei natiën ging te *Parrys* zoo sterk voort, dat aldaar geene herbergen genoeg te bekomen waren. Ook was 'er door de regering ordre gestelt, om in de straat *quincampoix* in geen actien, obligatien enz. langer, dan tot 's avonds ten 6 uuren, te mogen handelen.

Zy zouden van wegen deze Maatschappy in *Januarii* 1720. een uitdeeling van 5 ten 100. doen; doch men wist nog niet van wat voor een hoofdsom die zouden gerekent worden.

Den 20sten waren de nieuwe al op 1408. en den 24sten op 1840. en de oude golden 50 of 60 minder. Men oordeelde, dat

zy nog hooger stonden te loopen, om dat de voordeelen, die men, by 't verbeteren van 's konings finantien, nog verder doen zou, voor deze Maatschappy nog meer en meer zouden toenemen. En men had in 't laatst van deze maand gemagtigden aangeftelt om alle geschillen, die over 't koopen en verkoopen dezer actien ontstaan waren, te besliffen.

Men wil, dat by deze gelegenheid veele particulieren ettelyke tonnen gouds met deze actien gewonnen hebben.

Den 1sten December verstond men, dat de nieuwe actien reeds tot 2000 en 2005 gestoegert waren; een somme, waar over men moet verbaast staan, als men nadenkt, dat zy in de maand Junii des zelve jaars pas 200 haalen konden.

Men zegt, dat de gantsche inleg van alle deze actien ten lasten dezer beide vereenigde Maatschappyen in een somme van 1500 millioenen bestaat, en dat alle fondsen, waar uit deze Maatschappyen hunne voordeelen trekken zullen, voornamelyk in de inkomsten van de generale pachten, en posteryen, in de voordeelen der munt voor 9 jaaren, en in 't jaarlyks ver-yken van 't zilver der particulieren, bestaan.

Men zegt ook, dat de koning alleen 800 millioenen aan actien in deze Maatschappyen heeft, en dat dierhalven zyn Majesteit, en verdere Grooten, de voornaamste inleggers, en door hun groote overwigt in staat zyn, om in korte tyd, en by de minste verandering, een grooten krak aan dit los gebouw toe te brengen, en te maaken, zoo ras die fondsen eens wat ophielden, dat deze actien nog schielyker, dan zy gerezen zyn, zouden kunnen dalen; waar by de laatste koopers elendig zouden zitten kyken.

Doch gesteld zynde, dat deze fondsen in wezen bleven, en geen verandering gevoelden, zoo is het egter een zeer groote somme, die deze Maatschappy van 1500 millioenen, maar tegen 4 ten 100 jaarlyks gerekent, aan de houders dezer actien uit te keeren heeft, alzoo die 600 tonnen gouds, of 60 millioenen, beloopt. En buiten dien worden 'er nog wel 100 millioenen renten jaarlyks tot betaling der lasten van de overgenomen pachten, enz. vereischt; alsoo sy, die de voordeelen genieten, ook de lasten met alle reden moeten dragen. Waar die somme alleen van daan komen zal, kunnen veelen met my tot nog toe niet zien: want zoo 't al grif ging, dat de generale pachten, de posteryen, en al de voornoemde verdere fondsen, een somme van in de 40 millioenen opbragten (daar men zeer aan twyffelt) zoo ziet yder een ligt, dat 'er nog veel millioenen ontbreken, om maar dien jaarlykzen interest van 4 ten 100 van dit capitaal op te brengen, welke interest al

betaalt zynde, zoo moet 'er, tot het dragen van de voornoemde lasten, tot het dryven van den handel, tot het equiperen en uitrusten der vlooten, tot het oprichten van nieuwe colonien, tot de soldyden der bedienden in 't algemeen, zoo in 't Oosten, als in 't Westen, immers eene onbedenkelyke grooter somme gelds, als deze van dien interest jaarlyks, hier of daar mede gewonnen worden.

Uit den handel in Oostindiën, daar de zaaken (zoo bevorens uit de redenen van het vereenigen dezer twee Maatschappyen blykt) zeer slegt staan, is dat geenzins te verwagten.

Dus zou dit dan vorder uit Westindiën moeten komen; maar van waar doch? van Mississippy, daar men zoo breed van opgeeft? 't is zeker, dat de aanleg daar nog meest nieuw werk is, en men moet byzondere groote voordeelen daar by den handel doen, eer men maar de ontbrekende millioenen aan den interest van de hoofdsomme suppleren en volmaaken zal. Waar dan al het andere zal van daan komen, moet de tyd eerst de Fransche Maatschappy, en daar na ons, leeren.

Het is zeker, dat, zoo alles op Mississippy tot den handel zoo net geschikt was, dat yder schip van daar met 1 of 2 tonnen gouds, zuivere winst, vertrekken kon, en zy ook al noit eenige schade by hun tochten hadden, het echter tot dezen grooten omflag niet veel zou kunnen helpen.

Ik besluit dan nog eens, dat het einde hier den last dragen, en dat duuren hier voor al noodzaakelyk is: Doch dat de grootste uitrekenaars van vaste voordeelen tot nog toe niet voor uit kunnen zien, hoe dit van een langen duur zal kunnen wezen, of van waar zulke buitengemeene winsten komen zullen, die tot ondersteuning, en stanthouding, van deze vereenigde Maatschappyen, en het dragen van zulke buitensporige lasten, vereischt worden.

De uitvinder van het groote werk der vereeniging dezer beider Maatschappyen; en van de fondsen, en voordeelen aan de zelve toegevoegt, als een middel om den koning, en 't ryk, in korten tyd, van alle schulden zeer gemakkeelyk te ontlasten, is de heer *Jan Law*, van geboorte een Edenburger, een man van uitmuntendengeest, van zeer verheven verstand, en van zeer ingetogen en besadigden aard, die in October 1714. uit Holland naar Vrankryk vertrok, en niet ophoud dagelyks zyne gedagten over veel nieuwe uitvindingen tot bevordering van den handel der Fransche Natie te laten gaan; hoedanig hy in zyne aangekogte heerlykheid van Tankerville, ontrent de Seine, ook voornemens was een aanmerkens-

waar•

waardige fabryk van lakenen, en andere stoffen; op te rechten, en nog andere voordeelen, waar over men verbaast staan zou; deze Natie, door zyn verhevene denkbeelden, toe te voegen.

Dit heeft ook Pater *Poiffon*, een Franciscaner Cordelier Monnik, een van 's konings predikers, bewogen, om dezen heer *Law* met een lofreden, over zyn wys beleid in dit stuk, te pryzen; en hem ook boven alle bedienaars van staat, zoo van Vrankryk, als van andere ryken, of staaten, te verheffen.

Zoo hebben ook die van Edenburg, verblyd, dat zoo grooten verstand, en zulken uitmuntent man, onder hen geboren is, dezen heer, boven 't regt, dat hem de geboorte gaf, met veel eer, het regt van burgerfchap onlangs in een goude doos, wel 3000 ryksdaalders waardig, nevens andere aanbiedingen van gewigt, opgedragen.

Den 4^{den} December is hy ook een lid van de Academie der Wetenschappen, in de plaats van den ridder *Renaud*, geworden.

Zoo maar de helft, van 't gene men van hem fchryft, waarachtig is, heeft men veel redenen om zich te verwonderen over een man, die, met een verbaazende mildaadigheid, aan deze en gene godshuizen in Vrankryk een millioen (als of het niet met allen was) weggeschonken heeft, en dien het aan geen fchrandere vonden, om weer een menigte millioenen voor zich, en andere, te winnen, ontbreekt, en by gevolg dubbel waardig is, om van allen, die agting voor groote verftanden hebben, geprezen te worden.

Gelyk hy nu zich zelve door zyn verheven geeft zeer hoog in dit ryk opgevyzelt heeft, zoo heeft hy ook middel gevonden, om zyn broeder, die hy naar Vrankryk ontboden had, onder voorgeven, dat hy de groote bron was, waar uit hy al deze vonden overgenomen had, mede te verheffen, en hem, in zyn plaats, aan 't hoofd der Bewindhebbers van de generale pachten te stellen. Een fyne streek, om aan 't Franfche hof nog veel grooter denkbeeld van zyn broeder, dan van zich zelfs, te geven.

Men zag ook uit een arrest van den 8sten December, dat de heeren *Baron*, *Postet*, *Ravofie* en *Lauriant* aangestelt waren, om voor de Bestiiders der Indifche Maatschappy te bezien de papieren van verzekering, die gegeven zullen worden van de onderschryvingen dezer Maatschappy. Men had ook de algemeene vergadering van de Maatschappy tegen den 30sten beschreven, om in de groote zaal van de Bank te verfchynen; en alle, die daar 50 wezentlyke actien bragten, zouden daar, met het regt van een overleggende stem, ontfangen worden.

Men was ondertuffchen te Parys zelf van oordeel, dat de gedagten der menfchen over den uitslag dezer actien zeer verfchilden, tot zoo verre, dat yder daar zeide, dat al het gemunt geld, dat in de wereld is, niet genoeg zyn zou; om de actien van deze Maatschappy, op den voet, zoo die toen waren, te betalen, 't geen egter niet belette, dat yder van deze actien hebben wilde, zoo dat veelen van 't platte land daar gekomen waren, en hun landgoederen verkogt hadden, om dat geld in actien te befteden.

Dit werk heeft ook den geest van den heer *de la Motte*, lid van de Franfche Academie, gaande gemaakt, om een lofdicht op te stellen, waar in hy den Regent zegt, dat 't vinden van den Filofophifchen steen daar by deze Maatschappy niet mag vergeleken worden; en van den heer *Law*, dat zyn vindingen geen einde hebben, en dat hy uit den fchoot der armoede heeft doen voortkomen een weergadeloozen oververvloed van allerlei fchatten.

Den 15^{den} December zag men weer een arrest, inhoudende, dat de Maatschappy der Indiën continueren zou te genieten alle de voordeelen der munt tot den 1sten Augustus 1728. als mede alle de regten tot het rafineeren, en fcheiden van 't goud en zilver, in de plaats van de *effayeurs*; welker ampten vernietigt zouden worden.

Op Sondag morgen, den 10^{den} December, zag men den heer *Law* in de Parochiekerk van St. Rochus niet alleen de Miffe hooren, maar men vernam toen ook eerst zeker, dat hy al eenigen tyd te vooren, den Hervormden Godsdienst, in handen van den Abt *Tonfin*, Vicaris van den Aardsbifschop van Sens, tot Melun afgefwooren had; welk voorbeeld zyn vrouw en kinderen hebben moeten volgen. En 't geen hy na alle waarfchynelykheid gedaan zal hebben, om Surintendant der finantien te worden, door een middel, 't geen klaar toont, dat hy inwendig zoo bezadigt niet is, als hy uiterlyk aan de meesten gefchenen heeft, en dat hy zyn laaften Godsdienst zoo lang volgt, als die met zyn intereff over een stemt.

De nieuwe infchryvingen, die den 14^{den} tot op 500 gevallen waren, liepen dien avond nog op 700 en 800, alzoo die van de Bank deden bekend maaken, dat zy die tot 700 zouden aannemen, waar op zy aanstonts zoo hoog weer rezen. Ook had men gemerkt, dat 'er ondermynders waren, die deze daaling gebrouwen hadden, van welke eenige in arrest genomen, en aan andere gezegelde brieven gezonden zyn, om Parys aanstonts te verlaten. Men fprak ook van een kamer van affurantie op te regten, daar men de Indifche actien zou kunnen doen affureren, op zekere

voordeelige conditien. De toevloed der menschen om te betalen in de bank was zoo groot, dat men 'er niet by komen kon.

Den 24ten December stont de heer *Law* Thesaurier generaal of Opperfinancier van Vrankryk te worden. Hy was ook kerkmeester *de bonneur* in de plaats van den herzog van Noailles gemaakt.

Te dier tyd waren de nieuwe inschryvingen op 1930, en men twyffelde niet, of zy zouden op den laatstgemelden dag nog op 2000, en hooger, loopen.

Den 3^{den} Januarii 1720. bleek, dat die van de Indische Maatschappy een ontwerp gemaakt hadden, om zich van Madagascar weder meester te maaken.

Den 6^{den} waren de actien, die men in de Bank verkogt, op 900 en 910. Men had ook, ingevolge van de resolutie kort te voren genomen, en in de generale vergadering der Indische Maatschappy vastgesteld, twee comptoiren in de koninklyke Bank opgerigt, het eene, om de actien te koopen, het ander, om die te verkoopen, op conditie van yder dag de prys der zelve voor de poort der Bank te plakken, zonder den handel in de straat *Quinquampoix* te benadeelen.

Ook was den 7^{den} dito aan de Bank aangeflagen, dat men de actien tegen 1870. en de onderschryvingen tegen 1320 aannemen, en de actien tegen 1885. en de onderschryvingen tot 1330 geven zou; kort te voren had men de actien tegen 1880. en de onderschryvingen tegen 1340 verkogt, en de actien tegen 1865. en de onderschryvingen tot 1330 gekogt, en de actien nam men dien avond nog tegen 1870. en de onderschryvingen tegen 1340 aan, terwyl men de eerste toen daar tegen 1885, en de tweede tegen 1350 gaf.

Ondertusschen vernam men ook, dat de heer *Law* Controlleur generaal der finantien gemaakt was, en dat vier heeren, te weten, *Pelletier des Forts*, *Pelletier de la Houffaye*, *Dormesson* en *Fagon*, tot Intendanten der finantien aangesteld waren.

Terwyl dit te Parys nu dus met de actien liep, verlangde men daar zeer te vernemen, wat mesures men in Engeland en Holland, wegens de betaling der wisselbrieven nemen zou. Ook hadden de aldaar aanwezende Ministers van deze twee Mogentheden aan de heer *Law* vertoont, dat men het aanmerkte als strydig tegen de natuurlyke billykheid, dat de Franschen wisselbrieven op andere landen zouden kunnen trekken, daar de betaling in geld geschied, terwyl men hen binnens lands authorizeeren zou, om de vreemdelingen niet anders te rembourseeren als in papier van een Bank, die met die van Mississippi gemengt was, waar van de vereenigde schulden 4000 of 5000 millioenen

beliepen, zonder dat men kon aantoonen, dat de fonds daar van onder deze regeering veel beter was, als onderwylen koning *Loderwyk* de XIV. die van de briefjes van Staat, welker discredit haar op 80 ten 100 verlies heeft doen vallen.

Ondertusschen wierden de actien van den 8ten tot den 10^{den} in de koninklyke Bank tot 1885 aangenomen, en tot 1900 afgelevert, en die van de eerste inschryvingen tot 1390 in de comptoiren ontfangen, en tot 1400 afgegeven. Ook had de Maatschappy de koop en verkoop der actien tot den 15^{den} dito opgeschort, om *per interim* tyd te zetten, tot het ontfangen van 200 livres premie contant, waar voor zy haar verbind over zes maanden na dezen die actien op 2200 te leveren.

Den 15^{den} schreef men van Parys, dat men by een nieuw arrest van den Raad de schulden der Bank tot circulatie van de briefjes tot 1000 millioenen vermeerderd had. Welke schikking (gevoegt by 't geen de Maatschappy van Mississippi reeds door hunne actien schuldig is, die na de prys, waar op zy toen waren, by de 4000 millioenen capitaals beliepen) de uiterste ongerustheid gaf aan alle, die geen interest in deze twee Maatschappyen hadden, om dat zy al 't contant geld opflokten, en om dat, indien 'er een tegenzin van de briefjes in de commercie komen mogt, Vrankryk in een discredit, veel gevaarlyker als waar in het zich onder de laatste regeering gezien heeft, vallen zou. En dit was ook oorzaak, dat by na van geene plaats van dit ryk negotie met de uitheemsche landen geschiedde, 't geen ook 't circuleeren der wisselbrieven by na geheel deed ophouden.

Den 29ten deed de Maatschappy 's middags in de Bank aanplakken, dat zy 't koopen en verkoopen der actien tot den 10^{den} Februarii opschorten zou, en continueeren de actien en onderschryvingen tegen de zelve prys, als zy laatst golden, in betaling van premie, die zy deed uitdeelen, te ontfangen. De onderschryvingen waren kort te voren op 1300, dalende nog die zelve dag op 1277. als wanneer ook de premien 1½ ten 100 verloren, doch den 2^{den} Februarii waren zy 5 ten 100. En de heer *Law* scheen al de obstaculen, die hy ontmoet had, om de Bankbriefjes door 't geheele ryk te doen circuleeren, te boven te komen.

Den 3^{den} wierden de inschryvingen nog voor 920 aangenomen, en betaalt. En niet lang hier na wiert in de generale Vergadering geresolveert al de inkomsten en fondsen van de Bank aan de Mississippize Maatschappy te trekken, die aan den koning jaarlyks 200 millioenen, en yder vierendeel jaars 50 millioenen voor af gevende, verstrekken, en dan verder met al

al de schulden der kroon belast blyven zou; ook stelt die Maatschappy zich borg voor zyn Majesteits inkomsten, terwyl zyn Majesteit ook weder al de papieren der Maatschappy guaranteeerde.

In 't midden van April 1720. zei men dat 't Parlement de opene brieven van Sur-Intendant generaal der finantien in faveur van de heer *Law* geregistreerd had, en dat de heer *Darmenonville* in zyn plaats tot Controlleur generaal der finantien zou benoemt worden.

In 't laatst van April was de heer *Law* onophoudelyk arbeidende aan de zaaken der Oostindische Maatschappy, welker schulden en pretensien op Madagascar men met vlyt examineerde. Ook was men hier van voornemen om op eenige kust, half wegen China colonien op te regten, en vervolgens de commercie in dat ryk voort te zetten, om dat men hier sustineerde, dat men die met meer voordeel, als de Oostindische Maatschappy, zal kunnen doen, schoon men wist, dat die 100 ten 100 op verscheide ladingen gewonnen had. Ook hadden die van deze Maatschappy considerabele sommen in Bankbriefjens aan die van St. Malo gezonden, van welke zy 20 schepen tot hunnen handel gekogt had, behalven nog 4 of 5 schepen in Engeland, en elders, voor de zelve gekogt.

Den 21sten Mey wiert een arrest afgekondigt, waar by de houders van deze actien op eene klap 20 ten 100 stonden te verliezen, waar op ten eersten een buitengemeene beweging tegen den heer *Law* volgde; zoo verre dat op den 29sten in 't paleis rojaal besloten wiert, dat de heer *Law* niet meer Controlleur generaal der finantien blyven zou. Ook wierden 'er twee officiers van de Switserfche guardes aan zyn huis gezonden, om hem te bewaren, ter tyd toe dat zyne rekeningen door Commissariissen zouden nagezien zyn.

Aangezien nu 't voornoemde, den 21sten afgekondigt, en tot zoo merkelyken vermindering der Bankbriefjens en actien dienende, in den Raad der regeering niet eens bekend gemaakt was, zoo vertoonde de hertog van *Bourbon*, hoofd van dien Raad, den prins van *Conti*, en een groot getal andere heeren van aanzien, aan den Regent, hoe grooten verslagenheid, en wanhoop, men alomme onder de ingezetenen over 't verlies van hunne midde-

len by dit arrest bespeurde, en dat, zoo het stand bleef grypen, het dan geheel met den koophandel gedaan was. Op welk verhoog den 26 en 27sten Mey in dien Raad besloten wiert 't zelve te herroepen, en by een ander arrest den 28sten dito uit 's konings naam te doen afkondigen dat de Bankbriefjes de zelve cours en valeur voortaan zouden hebben, als bevoorrens, eer 't arrest van den 21sten dito afgekondigt was.

Dit alles konde niet beletten, dat de Indische actien den 28sten by na al haar credit verloren, alzo zy op 500 livres daalden, hoewel zy 's avonds tot 550, en den 29sten tot 650 weer reezen; doch den 31sten dito vielen zy tot op 400 livres.

Wat den heer *Law* belangt, men zeide dat de heer *Desmarests*, of een ander, Controlleur generaal zou zyn. En men schreef den 31sten Mey, dat hy zyn dimissie verzogt, en den 30sten die bekomen had.

Men prees ook den hertog van *Bourbon* over zyne kloekmoedigheid, gestadig be- toont in de concepten van den heer *Law* tegen te gaan, behalven dat hy den zelve ook zeer leelyk uitgemaakt had; hoewel anderen weer meenden, dat de heer *Law* volkomen in zyn fatsoen herstelt was.

In 't begin van Junii was, niet tegenstaande men weer begonnen had de briefjes van 10000 en 1000 tegen briefjes van 100 en 10 livres te verwisselen, het discredit dezer briefjes nog zoo groot; dat men de buitenlieden niet dan met veel moeite bewegen kon die aan te nemen, en men vreesde in 't toekomende dat het nog veel erger gaan zou, en dat de levensmiddelen, die toen zeer hoog opfloegen, in 't vervolg niet, of zeer weinig, stonden ingebracht te worden.

Dit alles heeft men nog met een arrest van den 2^{den} Junii zoeken te verzagten, waar by geordonneert wiert, dat aan al die gene, die de Bankbriefjes bevorens uitgegeven of ontfangen hebben met 20 ten 100 verlies, dit geleden verlies, volgens 't arrest van den 21sten Mey, weder zal moeten vergoed worden, volgens 's konings arrest van den 27sten dito, waar by hy die briefjes in hunne volle waarde hersteld. Al te zamen zaaken, die een groote verwarring gaven, gelyk alles daar op 't einde ook zoo droevig afge- loopen is, als duizenden van lieden tot hun groote schade weten.

V Y F D E H O O F D S T U K.

VAn de vaart en handel der Deenen op Oostindiën. *Hunne gevallen op Ceylon.* Marcellus Boschhouder verlaat trouwloos den dienst der Nederlanders. En begeeft zich in den dienst der Deenen. Zyn dood verydelt den aanleg der Deenen aldaar. Gule Gedde, hun zeevoogt, keert weer naar Denemarken. Hun handel in andere Indische Gewesten. Namelyk op Trangebaar, 't geen zy bezitten. Opperbestierders der Deenen in Indiën. Geval van Barent Pelsaart in Manilha. Hun verder aanleg, en handel, op andere plaatsen van Indiën. De vaart der Spaanjaards op Oostindiën van weinig belang. Uitgenomen op de Philippines. Wanneer die door hen ontdekt, en door anderen bevaaren zyn. 't Getal der zelve. Kaart'er van, en die beschreven. Luceon. De Baai van Manilha met een Kaart'er van. En de stad beschreven, en afgebeeld. Benevens de verdere Philippines. Bagimanockan. Mindora. Limahan. Paragoa. Doy. Mayo. Cox-eiland. Mauritius. Coyo. Dogeye. Marenduc. Table. Panay. Neges. Celo. Leta. Tgan. Borias. Tigoero. Masbatta. Abuyo. Matan. Bankingle en Capul. Tandaja. Mangindanao. St. Jan. Vaart van die van Oostende op Oostindiën, onder de vlag des Roomschen Keizers. Pogingen der heeren Bewindhebberen tot stremming dezer vaart der Oostendenaars. By verscheide Memorien, aan haar Hoog Mog: aangeboden, opengelegt. Met vertooning van het ongelyk, 't geen hen daar by word gedaan. En met verzoek aan haar Hoog Mog: om dit te beletten. Van de vaart en handel der Nederlanders in Oostindiën. Die uit de grond opgehaalt word. Hoc de Spaansche vervolging hen daar eerst toe gedwongen heeft. Hunne zugt voor den Koophandel en gerechtigheid. Tochten der Nederlanders naar 't Noorden, om in Oostindiën te komen. Bereiken by de zelve hun oogwit niet. Eenige schepen voorby de kaap naar Indiën gezonden, op 't berigt door Cornelis Houtman bekomen.

Van de vaart en handel der Deenen op indiën.

NA de Fransche Natie komen ook de Deenen onder die gene, die tochten naar Oostindiën ondernomen hebben, voor.

Zy hebben al zeer vroeg op Ceylon gevaaren, het geen zyn oorspronk uit dit wonderlyk, en vry zeldzaam voorval kreeg.

In 't jaar 1609 zonden haar Hoog Mog:, en prins Maurits, aan Cenuwicraat Adascyn, keizer van Ceylon, eenige brieven van den 15^{den} September en 5^{den} October met zekeren onderkoopman, in dienst der Oostindische Maatschappy, Marcellus Boschhouder genaamt.

Deze Boschhouder, onder 't oppergezag van den eersten Nederlandschen oppergebieder van Oostindiën, Pieter Both van Amersfoort, met de swarte leeuw uitgeleopen, en met het schip de windhond op de kust van Choromandel verschenen zynde, zoo heeft de president der Nederlandsche Maatschappy aldaar, de heer Johan van Wezik, den zelve ten eersten naar Ceylon voortgezonden.

Hy quam den 8ten Maart 1612. eerst by dien keizer in zyn hofstadt, Candi, leverde zyn brieven, die zeer gunstig ontfangen wierden, over, en had de eere van nevens dien vorst op een vergulde stoel, die met een wit kleed (de grootste eere daar te land) bedekt was, geplaatst te worden.

Gelyk nu 't oogmerk van dit schryvens haarer Hoog Mog: en van zyn prinselyke

Hoogheid, was, om dien vorst in een naauwe vriendschap met den Nederlandschen Staat te verbinden, alzo trad hy den 11^{den} Mey met dezen Boschhouder ook in onderhandeling, van welke wy onder Ceylon nader zullen spreken, aanzien wy dit hier maar, zoo verre het in opzigt der Deenen te pas komen zal, willen aanhalen. Wanneer nu Boschhouder zyn werk, tot zyn genoegen, en ten voordeele van zyne heeren en meesters verrigt had, verzogt hy weder te vertrekken; doch de keizer wilde hem daar toe geen verlof geven, voor reden bybrengende, dat men hem beloofd had, dat daar eenige Hollanders, om alles met hem te beraadslagen, blyven zouden; en indien hy daar niet blyven wilde, zoo verklaarde den keizer ook zyne brieven niet als wettig aan te willen nemen, en by gevolg die gantsche onderhandeling voor ongedaan, en zich daar aan geenzins verplicht te zullen houden.

Dus moest hy, wilde hy zyn gantschen tocht en handeling, zoo voordeelig voor de Nederlandsche Maatschappy, niet verydeld zien, in weerwil daar blyven.

Hy was by dien keizer zeer bemind, die hem prins van Mingone, Cokkele Corle, Ananagepora, Miwitigaal, mitsgaders Heer van de ordre der Gulde Zon, voorzitter in den Hoogen Krygsraad, tweede in den Geheimen Raad, en algemeen zeevoogt, enz. maakte, klare merkteekenen van 's keizers agting voor hem, die

Hunne gevallen op Ceylon.

Marcellus Boschhouder

die zelf zoo verre ging, dat die vorft niets ondernam, zonder zich eerst met hem te beraden.

Na dat dezen *Boschbouder* dien keizer nu eenige jaaren van zyn raad tegen de Portugeezen, en anderen, gedient had, kreeg hy in 't jaar 1615. den 9^{den} Mey verlof van hem, om naar de kust van Choromandel over te steken, om te zien of hy daar de beloofde hulp tegen de Portugeezen zou konnen bekomen, en om te eer, en te vaster dit te bewerken, had die vorft hem als zynen gezant en gevolmagtigden met zoodanige geloofs-brieven voorzien, als 'er vereischt wierden om uit zyn naam met alle prinzen en vorsten daar over te handelen, met belofte van alles, 't geen hy verrigten en sluiten zou, van waarde te zullen houden.

Met deze volmagt dan vertrokken zynde, quam hy den 9^{den} Junii op Mazulipatam, doch de Directeur, *Hans de Haze*, vond geraden dezen *Boschbouder* met zich naar Bantam te nemen, om daar met den tweeden opperbeieder van Indiën, de heer *Gerard Reynst*, over de verzogte bystand der Nederlanders tegen de Portugeezen te spreken; doch by hun komst te Bantam dien heer overleden vindende, zoo wiert goedgevonden *Boschbouder*, op zyn ernstig verzoek, na het vaderland te zenden, om zyne volmagt voor haar Hoog Mog: den prins van Orangie, en de heeren Bewindhebber, open te leggen, en aldus met meerder hoope van een goed gevolg dit gewigtig stuk daar te behandelen.

Hy quam behouden in Holland; maar was daar zoo ras niet aangeland, of vergeten zynde, dat hy noit van zyn dienst, eed en verpligting aan de heeren Bewindhebber, ontslagen, en dus al, wat hy daar op Ceylon of in Candy wiert, in hunnen dienst, naam, en ten voordeele van hen daar geworden, en aldus nog even als te voren, in rang beneden hen, en maar een dienaar van zyn Meesters was, betoonde hy zich nogtans by zyne verschyning voor hen zoo trots en verwaand, dat hy, als prins van Mingone, en als gezant van zoo magtigen keizer, zich hoogmoedig en opgeblazen aanmatigde, dat hy rang boven hen behoorde te genieten, 't geen nogtans de heeren bewindhebber geheel anders begrepen, en dus hem ook niet anders dan hunnen dienaar, gelyk hy nog was, handelen wilden.

Dit speet dezen eertzugtigen prins van Mingone zoodanig, dat hy, om zyne Heeren en Meesters dit affront, zyn hoogheid, met zoo veel versmading van al zyne waardigheden, aangedaan, betaalt te zetten, zich zelven niet ontzag, tegen zyn eed en verpligting aan, zich naar

Denemarken te begeven, daar hy den 16^{den} Junii 1617. is aangeland, en den 30sten Maart 's jaars 1618. een contract tusschen de kroon van Denemarken, en den keizer van Ceylon, gemaakt heeft; 't geen koning *Christiaan IV.* niet alleen bekragtigt, maar waar op men ook goedgevonden heeft, hem nog in dat zelve jaar met een schip en jagt uit Denemarken met zyn huisvrouw (die hy de prinses van Mingone noemen liet) weder naar Ceylon te zenden.

Men voegde daar eenige huisgezinnen, en ook een goed getal soldaten by, om te toonen, dat het den Deenen ernst was zich daar niet alleen te vestigen, maar om ook den keizer met een krigsmagt te ondersteunen; doch de prins van Mingone quam op de reize te sterven, naar welkers dood veel van dit medegenomen volk, zoo ras het op de kust van Choromandel quam, verliet, 't geen dezen gantschen tocht en onderneming der Deenen alhier verydelde.

Boschbouder had van *Christiaan IV.* voor rekening van den keizer van Ceylon een schip, en een jagt verkregen, waar by die van de Deenische Oostindische Maatschappij, in 't jaar 1618. te Coppenhage opgericht, nog 5 schepen voegden, die zy onder 't bevel van een Deensch edelman, *Gule Gedde*, naar Ceylon zonden.

Zy quamen, na 22 maanden omfwerrens, en na 't verlies van *Boschbouder*, en zeer veel van hun medegenomen volk, in 't jaar 1620. eerst op Ceylon, eenige voor Baticalo, andere in de baai van Cotiar, en eindelyk alle by een, ten anker.

Gule Gedde gaf door eenige van zyne bedienden, die hy naar Candy zond, kennis van 't getal, en de komst der schepen, en daar nevens ook van de dood van *Boschbouder*, verzoekende nu verder te mogen weten, wat hy zou te doen hebben. Zoo ras vernam de keizer niet, dat de prins van Mingone dood, en dat de gantsche uitreeding en bezending van deze schepen, met alle de lasten daar op gelooopen, al vry hoog op zyne rekening gestelt was, of hy stond zoo wel over het eene als over 't andere verbaast, en loochende oit aan *Boschbouder* last hier toe gegeven te hebben.

Hier op reezen tusschen de Deenen en den keizer sware twistredenen, waar mede de eersten niet anders dan woorden tot betaling kregen, en verder na den dooden prins van Mingone, wiens lyk met dat van zyn zoontje nog aan boord was, doch waar aan zy niet dan last en flank hadden, gewezen wierden; weshalven zy hun verhaal op zyn goederen, die zy byna alle verbeurt verklaarden, zогten; latende maar zeer weinige der zelve aan zyn weduwe, behalven 't geen

En be-
geeft zich
in den
dienst der
Deenen,

Zyn dood
verydeld
den
aanleg
der Dee-
nen al-
daar.

Vlaet
tuw-
los den
cnit der
Neder-
landers.

zy by oogluiking nog verborg, alzo zy geen schuld hier in had. Hun wraak tegen *Boschbouder* ging zoo verre, dat zy zyn lyk zeer slegt, doch dat van zyn zoontje vry deftiger, ter aarde bestelden, en het laatste deden zy, niet zoo zeer om de zoon, als wel om dat de koning van Denemarken over den zelve ten Doop gestaan had.

Zy hadden ook bezorgt, dat de prinses van Mingone met dry staatdochters, en een oude dienstmaagt, naar Candy aan het hof gebragt was; van waar zy, 7 jaaren daar gebleven zynde, op 't verzoek van den Deenschen generaal, *Roeland Carpe*, met haar gezelschap door den keizer *Zenerat Adascyn* naar Trinkenemale gezonden is.

Na dat *Gule Gedde* zich nu van deze prinses met haaren stoet ontlafst had, verzeyde hy van Cotiar naar Baticalo, om daar 't nader goedvinden des keizers af te wagten; maar zoo ras was hy niet vertrokken, of 't volk der andere schepen, in de haven van Trinkenemale verbleven, liep een der zelve af, 't geen in het uitgeilen op een blinde klip in stukken stiet, en hoewel 't volk 'er meest af, en met kleine vaartuigen op de kust van Choromandel quam, zoo hadden zy 'er niets aan, vermits zy daar, of by de Nederlanders, of by de Portugeezen, dienst namen.

Gule Gedde, hun zeevoogt, keert naar Dene-marken.

Dit vernam *Gule Gedde* niet lang daar na met zoo veel ontzetting, dat hy, voor meer diergelyke ongevallen en oproer onder zyn volk, dat al by een schaarde, vreezende, goedvond weer naar Denemarken te keeren, 't geen de Portugeezen met veel blydschap vernamen, vermits zy zulke nieuwe buuren daar niet van nooden hadden, en die maar met een scheel oog aanzagen. Dit is het al, 't geen ik van den handel der Deenen op Ceylon weet te zeggen.

Hun handel in andere Indische Gewesten.

Zy hebben in oude tyden ook op Banda gevaaren, en het is zeker, dat de wilde koebeesten, die men nu nog op het Banditen eiland, *Rofingein*, vind, door hen daar eerst gezet, en zedert zoo vermeerderd zyn.

Dus plagten zy ook een comptoir, al voor den jaare 1632. op *Macasser* te hebben, alwaar de generaal des konings van Denemarken, *Roeland Carpe* of *Crape*, in dat zelve jaar met 2 schepen quam, en daar zy toen een logie hadden, vaarende van daar naar de Kust, *Bengale*, enz.

Al voor 't jaar 1646. voeren zy ook op *Mocha*, en hadden voor die tyd daar ook een comptoir, maar hun handel hier op, of liever hun ontzet tot voortzetting van den zelve, was zoo slegt, dat zy toen hun comptoir al verlaaten hadden.

Van meerder belang was hun handel

op de kust van *Choromandel*, hoewel zy jaarlyks maar een schip 2 of 3 uit *Denemarken* kregen, 't geen nog wel somtyds een jaartje of twee misse, en overgeflagen wierd.

Zy hebben hunne voornaamste handelsplaats en vastigheid tot *Trangebaar* al van ouds her gehad, alwaar zy zedert 't jaar 1618. de vesting *Dansburg* gebouwt, en die met 4 punten, 2 hooge en 2 lage, voorzien hebben, van het welke een Deensch Edelman, *Offe Godde van Tomerup-Gaard*, wel eer zeevoogt in *Denemarken*, de bouwheer was. Het legt ontrent twee musquetfchooten van strand, in een effen land, of op een vlakke, op een grond, die steenagtig is, hoewel van een zandige landfireek omringt. Het slot is vierkant, en van gebakken steen gebouwt, rondom het welke een drooge gragt, die met pallissaden bezet is, loopt. Men heeft in 't zelve ter regterhand, zoo als men daar in komt, een vry groot huis, waar in de opperbestierder van hunnen handel in Indiën woont, nevens welke nog eenige andere steene, hoewel kleine, huizen stonden, bezet van in de 30 bedienden, waar onder 15 of 16 krygslieden waren.

Bewesten deze vesting legt de stad *Trangebaar*, die wel ruim van anderhalf 1000, doch maar leeme en zeer slegte huizen voorzien is, welkers ingezetenen zy voor yder huis een ryksdaalder jaarlyks, voor hun vrydom en handel hier, aan hun opperbestierder doen betalen; hoewel ook de Deenen uit kragt van zeker oud tractaat gehouden waren jaarlyks aan de vorst van *Tansjouwer* 2000 ryksdaalders te geven.

Deze stad, die in 't jaar 1715. redelyk volkryk was, is met een sterke muur omringt, gelyk ook haare bolwerken van geschut en ammunitie (volgens opgave der Deenen zelf) zeer wel voorzien. Men heeft 'er 3 kerken; die der Deenen, *Sion*, die der Luterfche nieuw bekeerden (zedert 't jaar 1705. tot 1715.) *Jerufalem* genaamt, en die der Roomsche Catholyken; behalven nog een *Mohammedaanschen* en vyf *Pagoden* of *Heidensche tempels*. Onder het territoir dezer stad behooren 15 burgten, of dorpen, van welke Borejaar 't grootste, by na zoo volkryk als *Trangebaar*, en van verscheide *Pagoden* en *Mohammedaansche tempels* voorzien is. *Tiliaar* word het tweede genaamt, waar naar toe men van *Trangebaar* op een groote weg gaat, die met twee reijen boomen beplant is, vol van veelerlei rode, witte en gele bloemen, die zy gestadig dragen. Behalven deze zyn 'er nog verscheide andere plaatzen, die ik, alzo haare naamen my niet te binnen komen, overflap. Aan de zee kant heeft men daar

Voornaamlyk o Trangebaar, 't geen zy bezitten.

op de tuffchenwydte van alle 6 of meer mylen, tot 9 of 10 toe, gefladig of een fort, of ftedeken, of een dorp, van Europeërs bewoont.

Zy hebben van tyd tot tyd hier verfcheide opperbestiëders van hunnen handel in Indiën gehad.

De oudfte, die my voorkomt, is geweest de voornoemde bouwheer der vefting, *Gule Gedde*, en daar na *Roeland Carpe*, die 'tal eenige jaaren aan een geweest is, en 1632. op Macassar was, daar zy toen ook een logie hadden.

Na dien tyd is'er zekere *Barent Pelfaart*, of *Pelfaart*, geweest, die (zoo *Georg Andriesz* omftandig befchryft, en voor wiens rekening wy dit verhaal laaten) voorgenomen had van Dansburg een tocht naar Japan te doen, waar toe hy een groote menigte rocchevellen, daar tot het maaken van cabinetten en comptoiren zeer getrokken, vergadert en reeds ingefcheept had, in hope van daar groote winften op te doen. Hy begaf zich dan op de reis, doch, by Malacca gekomen zynde, wilde hy de gewoone vifitatie aldaar niet ondergaan, en belafte den fchipper het maar te laten doorftaan, en voorby te zeilen; doch hy wiert agterhaalt, en eerst daar, en daar na te Batavia, met zyn fchip opgebracht, en vermits zy hem verdagt, en het daar voor hielden, dat hy door de ftraat Palimbang naar Batavia zocht te ftevenen, zoo ftont men in beraad aldaar, om fchip en goederen verbeurt te verklaaren; doch, op zyn ernftig verzoek, wiert hy na veel talmeryen ontflagen; doch op deze voorwaarde, dat hy naar Manilha, en de Philippynfche eilanden, daar de Spaanjaarden 't gezag voerden, zeilen, en men hem verfcheide waaren, daar zeer getrokken, medegeven, en verder van volk en leef- togt ten zynen kosten voorzien zoude.

Pelfaart nam deze voorwaarde, met zekeren geheimen laft, daar het de Nederlanders meeft om te doen was, aan, en de afpraak was, dat hy onder een Deenfche vlag (alzoo de Nederlanders toen met de Spaanjaarden in oorlog waren) dien tocht doen zou.

Deze reukelooze daad van *Pelfaart* wiert egter niet van alle, die op dit fchip waren, goedgekeurt, ja daar zyn'er onder geweest, die hem voor een openbaren fehelm uifcholden, en niet meer met hem vaaren wilden.

Pelfaart vertrok ondertuffchen met nog 50 Hollanders, die hem toegevoegt wierden, en met zoodanige waaren, als men oordeelde daar beft gewilt te zyn. Na dat hy te Manilha, de hoofftadt der Spaanjaarden op 't eiland Luçon, ten anker gekomen, en by die natie gemerkt was, dat het een Deenfch fchip was, zoo wiert hy zeer wel ontfangen, en hem veel eer en vermaak aangedaan. Ook was zyn

geluk, dat hy zeer wel van al zyne medegenomene goederen afraakte; maar als hy nu weer zeilree lag, en na genomen afscheid van den Spaanfchen opperbestiëder, nog maar een anker te ligtē, en al de andere reeds binnen boord had, zoo begaf hy zich in de chaloep naar ftrand, voorgevende daar nog eens te willen vifchen; hoewel het hem niet om de vifch, maar om 't peilen der gronden alleen, te doen was. Dit wiert zoo behendig niet gedaan, of de omzigtige Spaanjaards, berigt dat 'er een lootlyn in dat vaartuig was, en wel wetende dat die tot 't vifchen niet te pas quam, kregen 'er de fnuif af in de neus, voeren hem na, en bragten hem als een verfpieder, door de Hollanders uitgezonden, naar ftrand toe, en lieten hem, zonder eenige verdere regtspleging, door een fcherpregter, door hen daar toe medegenomen, maar op 't ftrand de kop afflaan, en 't zelve ontrent de plaats, daar hy vifchen wilde, op een ftaak zetten; verklaarden het fchip, en de goederen verbeurt, en hielden al de Deenen, tot dat zy hun losgeld betaalden, als viye gevangenen, maar al de Hollanders floegen zy in de keten, en verwezen hen tot allerlei flaafagtige dienften.

Al deze ongelukken quamen *Pelfaart*, en al de anderen, over, door een Malabaarfchen jongen, dien hy 's avonds te vooren over het breken van een glas elendig geflagen, en die zich, over boord fpringende, naar land begeven, zyn gantfch voornemen aan de Spaanjaards ontdekt, en zich dus aan hem gewroken had; over al het welke de gevangene Deenen naar Dansburg omftandig berigt overzonden. Deze *Pelfaart* komt my in 't jaar 1645. den 8ten Mey, als een contract van zekeren handel met ons makende, voor.

Ontrent 't jaar 1646. niet lang na dat *Pelfaart* zyn hoofd dus met vifchen verloren had, wiert *Willem Loyal*, een Deen van Elzeneur, met het fchip *Christiaanshaven*, uit Denemarken gezonden, om als oppergebieder der Deenfche Natie tot Trangebaar in zyn plaats te volgen.

Hy had de dood van *Pelfaart* op zyn reizē, eer hy te Dansburg quam, al verftaan; doch als hy daar aan, en verder te land, gekomen was, wilden de Deenen, die met twee Pfarheeren in de vefting waren, hem daar niet inlaaten, maar haalden de brug voor hem op, en zeiden, hem niet te zullen erkennen, voor dat zy zyne brieven van geloof eerft gezien hadden; voor reden gevende, dat hy te voren in den dienst der Hollanders geweest, en hen niet bekend was, dat hy van den koning van Denemarken, om dat ampt te bekleeden, daar zou gezonden, ja dat het dwaasheid zou zyn, hem hier in op zyn bloot zeggen te gelooven.

T

Loyal

Opperbestiëders de Deene in Indiën.

Geel van Bant Pelart in Manilha.

Loyal, zyn oppergezag hier door gekreukt agtende, dat hy de papieren, tot bevestiging van 't zelve, aan zyne minderen, en bedienden, zou moeten vertoonen, vond goed de vesting te belegeren, en te beschieten, waar door de belegerden na eenige dagen twee uit den hunnen aan *Loyal* zonden, met verzoek van zyne geloofsbrieven te zien, die de zelve na behooren gevonden, en berigt daar af gegeven hebbende, zoo wiert hy op deze voorwaarde binnen gelaaten; dat hy aan alles, 't geen by hen alleen voorzigtigheidshalven gedaan was, niet gedenken, nog dit aan hen wreken zoude; hoewel hy dit zoo net na de letter niet nagekomen, maar zyn tyd, om dit onder een anderen naam aan de voornaamste aanzetters betaalt te zetten, zeer wel waargenomen heeft. Onder dezen *Loyal* heeft de Deensche Maatschappy ook niet veel voorspoed, maar 't ongeluk gehad van 't schip *Christiaan* schaven, en de goude Zon, 't geen op de t'huisreize in Engeland door storm binnen gedreven, en prys verklaart wiert, te verliezen.

Na *Loyal* meene ik, dat daar *Paul Hanszen* het oppergezag gevoert heeft, die 't jaar 1655. daar gestorven, en alzoo daar toen geen andere Deenen van aanzien waren, voor eerst door eenen konstapel, *Heskel Andrieszen*, onder de naam van sleutelbewaarder, vervangen is; die dat bewind, hoe zeer hy zich ook in den drank verliep, met zyn gaauw *Mistys* wyf tot in 't jaar 1669. nog al vry wel waarnam; hoewel hun handel daar in de voorgaande tyd van weinig belang was; op welke tyd dan, na lang wagten (al menigmaal van de Hollanders met 14 of 15 soldaten tot verdediging van hunne vesting ondersteund zynde) 't schip *Fero* met 60 of 70 mannen uit Denemarken daar ten anker quam, om de vervallene zaaken, zoo men voorgaf, en die het ook wel vereifchten, te herstellen; maar meest, gelyk namaals bleek, om op de Moorische schepen in Bengale, wegens een oude schuld, die zy daar meenden te zoeken, te gaan rooven.

Toen *Heskel* 't bestier overnam van *Paul Hanszen*, waren 'er nog maar 10 of 20 ryksdaalders by kas; maar zy quamen wel haast weer wat op de been, na dat zy, met hulp van 't schip de *Fredericus*, een Moorisch scheepje van *Melek Bek* genomen, en alles voor prys verklaart hadden.

Na hem quam *Hendrik Eggers*, die door *Magnus Jacobsz* (als Commissaris gezonden) vervangen wierd, op welken *Siewwert Adelaar*, en na hem *Axel Joël*, na die weer *Wolfert Henrik van Carley* (die in 't jaar 1686. ook als Commissaris daar quam) gevolgt is.

Zy hadden veel moeite aangewend by

den koning van Golconda, om door groote geschenken een koninklyk bevel, om in die stad te mogen handelen, van dien vorst te bekommen, 't geen hy, op de menigvuldige verzoeken, hen in 't jaar 1678. door toedoen van eenen hoofdman *Willekens* (die te voren in dienst der Hollanders, en nu haar hoofd was) eindelyk wel toestont, doch naderhand door de oorlogsgevallen, en den ondergang van dien vorst, van weinig vrugt voor hen geweest is. Te *Viziagatam*, een dorp 12 mylen van *Bimilipatam*, hebben zy ook een huis, en op *Mazulipatam* hebben zy een groote logie niet verre van 't huis der *Franschen*, en ook daar hunne hoofden gehad, van welke de laatste eene *Wilken Wiggers* geweest is, die, naar *Batavia* vertrokken zynde, op *Trangebaar* niet weer verschynen dorst; vervangen zynde door een gemeen soldaat, die in 't jaar 1685. door hunnen Commissaris van *Bengale* en *Mazulipatam* geligt, en na welken aldaar geen ander gevolgt is, om dat hunne zaaken op deze gantche kust zedert ettelyke jaaren zeer slegt begonnen te loopen, om niet te spreken van de ontmoetingen, die zy met den korzelligen vorst of *Nayk* van *Tansjouwer* gehad hebben, die zich niet ontzag hunne gevolmagtigden, schoon zy al een fraai geschenk mede bragten, te arresteeren.

Zy plagten ook tot in 't jaar 1683. toe een logie op *Bantam* (daar hen de handel en langer verblyf zedert ontzegt is) en ook een diergelyke in *Bengale* te hebben, en ontrent 't jaar 1669. ook nu en dan op *Malacca*, en meer andere plaatsen, te vaaren; maar dit alles heeft zeer weinig kunnen beschieten, ten ware zy, zomtyds op dezen of genen vorst zyn schepen, onder 't een of 't ander voorgeven, roovende, de gaten weer voor een tyd wisten te stoppen; waar van zy niet lang voor 't jaar 1691. (zoo ons uit de tydingen toen bleek) nog een klare preuve, met 't nemen van een *Persiaansch* schip onder een *Hollandsche* vlag, gaven, waar over een *Persiaansch* gezant in 't jaar 1691. eerst by haar Hoog Mog: klagen, en vergoeding van de Deenen eifchen quam, verzoekende, dat haar Hoog Mog: hem transport naar *Denemarken* geliefden te bezorgen, gelyk hy in *December* daar ook aangeland is, en zyne klagte daar over aan dien koning gedaan heeft, zonder dat ik verder wete, hoe hy by dien vorst gevaren is.

Zy schynen ook cenige vaart op *Atsjien* nog ontrent 't jaar 1696. gehad te hebben; doch 't is van weinig belang geweest.

Het laatste schip van hen voer (zoo ik meene) in 't jaar 1717. naar *Oostindiën*, genaamt *Salvator Mundi*, en gevoert door capi-

Hun
verder
aanleg, en
handel,
op andere
plaatsen
van In-
diën.

capitein *Robbert Davidsz Fay*, na 't welke ik van geen anderen derwaarts vertrokken iets in eenige jaaren vernomen heb.

Dit is 't voornaamste, 't gene ik van de vaart, handel, en verdere ondernemingen der Deenen op Oostindiën kan berichten, niet anders hier by voegende, als dat zy nu en dan nog een enkel schip daar heen zenden, 't gene de moeite, nog de onkosten, op zoo een langdurige reize en swaare uitreeding vallende (hoewel zy het zoo breed niet aanleggen) niet weerdig is. Hoewel hun koning zedert 't jaar 1705, en in de volgende jaaren, meer werk van deze Oosterfche reizen, voor al met een nieuwe betrekking tot voortplanting van het Luterfch Geloof, fchynt gemaakt te hebben, indien hun berigten daar over van tyd tot tyd naar Denemarken, en naar Londen gedaan, waar zyn. In dit zelve jaar wierden de Deenen door den vorst van Tansjouwer, die zig in een groote en fterke ftadt, ontrent 60 mylen van Trangebarg gelegen, onthoud, 9 maanden lang, met 40000 man belegert, welken zy ook niet bewegen konden van daar op te breken, voor dat zy zekere fomme gelds, en meer andere zaaken, die hy van hen vorderde, aan hem betaalt en toegeftaan hadden.

Het is egter zeker, dat fchoon zy by de Engelfchen, nog Franfchen, 't zy in getal van fchepen, die zy uitzenden; 't zy in opzigt van de voordeelen, in verre na niet haalen konnen, zy egter weerdig zyn, om onder de zeehelden, die dien grooten oceaan bezeilen, en Oostindiën bezoeken dorften, getelt, en dierhalven egter verre boven alle de Ouden, die daar zeer veel zonder eenigen grond van opgaven, verheven te worden, om dat alles, 't geen zy ons daar van by hunne tochten aan de hand gedaan hebben, waar bevonden, en nog hedensdaags aan yder, die het maar luit na te vorfchen, klaar aan te wyzen is, op wat kusten en fteden van Indiën zy gevaaren, en waar zy zich aldaar nedergezet hebben; 't geen van geen der tochten, by de Ouden derwaarts ondernomen (gelyk wy bevorens aanwezen) kan getoont worden.

Wat nu de Spaanjaards, of Castiliaanen ^{de vaart} ^{de Spaan-} ^{ards op} ^{Oftin-} ^{en van} ^{ving} ^{lang.} ^{aan-} ^{gaat,} die hebben wel mede, en vry vroeg, Indiën bevaaren, maar dit is wel meest ten tyde van *Philips II.* na dat hy Portugal in 't jaar 1581. aan zyn kroon gehecht had, gefchied, ontrent welke tyd eenige fchepen der Castiliaanen in de Moluccos gekomen zyn. Ook hebben de Spaanjaarden (gelyk wy onder *Ternate*, en elders, reeds aanwezén) niet alleen verfeheide plaatzen in de Molueeos bezeten, maar hebben nu nog veel eilanden benoorden de zelve, die tot hunne kroon behooren.

De meeste, of wel de voornaamfte der ^{Uitgeno-} ^{men op} ^{de Phi-} ^{lippines.} ^{Philippines} staan onder hen. Deze eilanden hebben verfeheide naamen by verfeheide volkeren. Wy, en meer andere, noemen die *Ladrones*, of dieven-eilanden, om dat de ingezetenen der zelve zeer behendige en geborene gaauwdieven zyn; hoewel zommige die van de Philippines nog onderfeheden; de zelve wat Oostelyker stellende. De Inlanders geven haar de naam van eilanden van *Luçon*, om dat het grootste zoo genaamt word, behalven dat ook zommige die naam aan de hoofdstadt ('t zy met 't zy zonder grond) geven.

De Portugeezen noemen die *Las Manilbas*, na de ware hoofdstadt van 't grootste; en by de Spaanjaards zyn zy met den naam der Philippines bekend, om dat zy onder de regeering van koning *Philips II.* meest ontdekt, en veroverd zyn.

Zy leggen in de Orientaalsche zee, of wel in de *Archipelago di St. Lazaro*, en hebben *Formosa*, *China*, en *Japan* tegen 't N. De *Moluceos* in 't Z. En *Coetsjin*, *China*, *Ziam* en *Indiën* verder in 't W. En in 't O. den grooten oceaan, en ontelbaar veel eilanden in den *Archipelagus* naar de kant van *Nova Hispania*, en naar *Aquapulco*. Zy leggen tuffchen den *Evenaar*, en de *Kreefts zonnekeerkring*, van de 5de tot de 19 of 20te graad N. breedte, en van de 155te tot de 170te graad lengte, zoo dat zy wel 15 of 16 graaden in de lengte beftaan.

Ferdinand Magellanes (gelyk wy bevo- ^{Wanneer} ^{die door} ^{hen ont-} ^{dekt,} ^{rens} ^{gezegd} ^{hebben}) heeft die in 't jaar 1719. eerst ontdekt, en, zoo zommige willen, op *Matan*, of, zoo andere meenen, op *Luçon*, zyn leven gelaten. Het is zeker, dat hy tegen den koning van *Matan* floeg, door des zelfs volk doodelyk gequetit wiert, en zoo aan zyn einde geraakt is.

Na dezen tyd heeft men geen nieuwe ondernemingen der Spanjaarden op die eilanden vernomen, dan dat in 't jaar 1568. *Don Louis de Velasco*, onderkoning van *Mexico*, eenen *Adelantado Michiel de Legaspe* daar heen zond, die zich toen ook meester van 't eiland *Zebu*, en in 't jaar 1570. ook van 't eiland *Luçon* gemaakt heeft.

Eenige jaaren daar na is de ridder ^{Die door} ^{anderen} ^{bevaaren} ^{zyn.} ^{François Drake}, en in 't jaar 1587. *Thomas Candish*, gelyk ook in 't jaar 1600. *Olivier van Noord*, en *Joris van Spilbergen* in 't jaar 1616. te *Capul* en voor *Manilha* geweest. Wat zy daar verricht hebben, kan men in hunne reizen zien.

Hoe veel deze eilanden in getal zyn, 't Getal ^{der zelve.} daar over is men 't niet eens. Zommige onder de Spanjaarden stellen, dat'er 1100, en andere dat'er ongelyk meer zyn. *Argenzola* begroot het getal op 11000, dat

vry wat te hoog fchynt opgegeven te zyn. Altoos men weet tot nog toe het nette getal niet; maar wel, dat 'er 13 of 14 groote, en 18 of 20 kleine en meer, met hunne naamen bekend zyn.

Kaart 'er
van.

Wy zullen die meest niet alleen net befchryven, maar vertoonen die ook op No. I. in een zeer fraaje kaart. Zy ftrekken zich tot aan America wel 200 mylen verre, en zoo al mede ten Zuiden, ten Westen, en ten Noorden uit. Tuffchen de 40 en 50 in getal zyn 'er van tyd tot tyd onder den koning van Spaanjen geraakt, zonder dat men den netten tyd wanneer aanwyzen kan.

De groote zyn Luçon of Luconia, Mindora, Masbatta, Tandaja, Panay, Neges, Celo, Leta, Abuyo, Limahan, Paragoa, Mindanao, St. Jan, en Tagima genaamt. De naamen der mindere eilanden zyn Manenduc, Borias, Lymbale, Tigoero, Tgan, Table, Capul, Bankingle, Limbonas, Doy, Dogeye, Mayo, Coyo, Cox eilanden, Mauritius, Ilhas Forcados, Bagimonokkan, Maraca, en meer anderen, ons meest onbekent.

Het grootfte van allen, en wel het Noordelykfte (weinig kleinen uitgezondert) is 't eiland Luçon, dat van anderen Luconia, en ook wel nieuw Castilien, genaamt word. Het legt in 't N. op de N. breedte van tuffchen de 19 en 20, in 't Z. op 14, en op de lengte van 160 graaden, zynde by ruige giffing 150 mylen lang, en in 't N. (daar 't op zyn breedfte is) ruim 30 mylen breed, dat allenskens van den 16^{den} graad al naar 't Z. toe begint af te nemen, van waar dit eiland (dat in zyn omtrek ontrent 340 mylen befaat) zich van 't W. naar 't O. met een ongelijke breedte, eerft van 20. en daar na van veel minder mylen, draait, hoewel het zynen O. hoek weer naar 't Z. keert, zynde op zommige plaatzen daar 15, 10, en ook maar 5 mylen breed.

In de 20 mylen benoorden dit eiland doen zich eerft 5. en dan nog 3 kleine, en verder meest onbekende eilandkens op, die ontrent 5 mylen van 't eiland Formofa leggen. Tuffchen deze, en den N. hoek van 't eiland Luçon, ziet men eerft nog 7 zulke eilandjens ontrent 3 of 4 mylen Zuidelyker, en dan nog 2 of 3 mylen Zuidelyker zich nog 8 tot digt by dien N. hoek vertoonen, van welke 't eerfte Heemskerk genaamt word, zynde de verdere maar dorre klippen. Doch wat Zuidelyker heeft men 't eiland Wezel, dat wat grooter, en diens Z. O. zyde *Cabo di Cabo* genaamt is. Ten N. W. van Wezel legt 't Hoog eilandje, wat Z. Westelyker Luipaarts eiland, wat Z. Oostelyker Babiennes met 2 kleine eilandjens in 't W.

Om nu dit groot eiland volgens de kaart, die wy daar van vertoonen, te befchryven,

zoo maken wy van den N. kant een begin, dit daarom te meer ondernemende, om dat 'er van dit eiland zeer weinig door anderen gezegt, en dierhalven alles nieuw, en nog onbekent is.

In 't N. ziet men een zeer dikken hoek, die aan de Oostkant een weinig naar 't O. draait, alwaar die *Cabo del Engano* genaamt Luçon word, en op 19 graaden N. breedte gelegen is, gelyk men dat ook van yder plaats vervolgens in deze kaart net zien kan, waarom wy dat geduurig niet herhalen zullen. In 't W. N. W. puilt de zelve hoek met eenige dikte uit, welke hoek daar den naam van Cabo Bajadoor draagt. Even benoorden Cabo del Engano is ook nog een eilandeken I. de Cabo genaamt, en rondom die hoek vertoonen zich nog 4 of 5 anderen, die zeer klein zyn, en my maar klippen toefchynen te wezen.

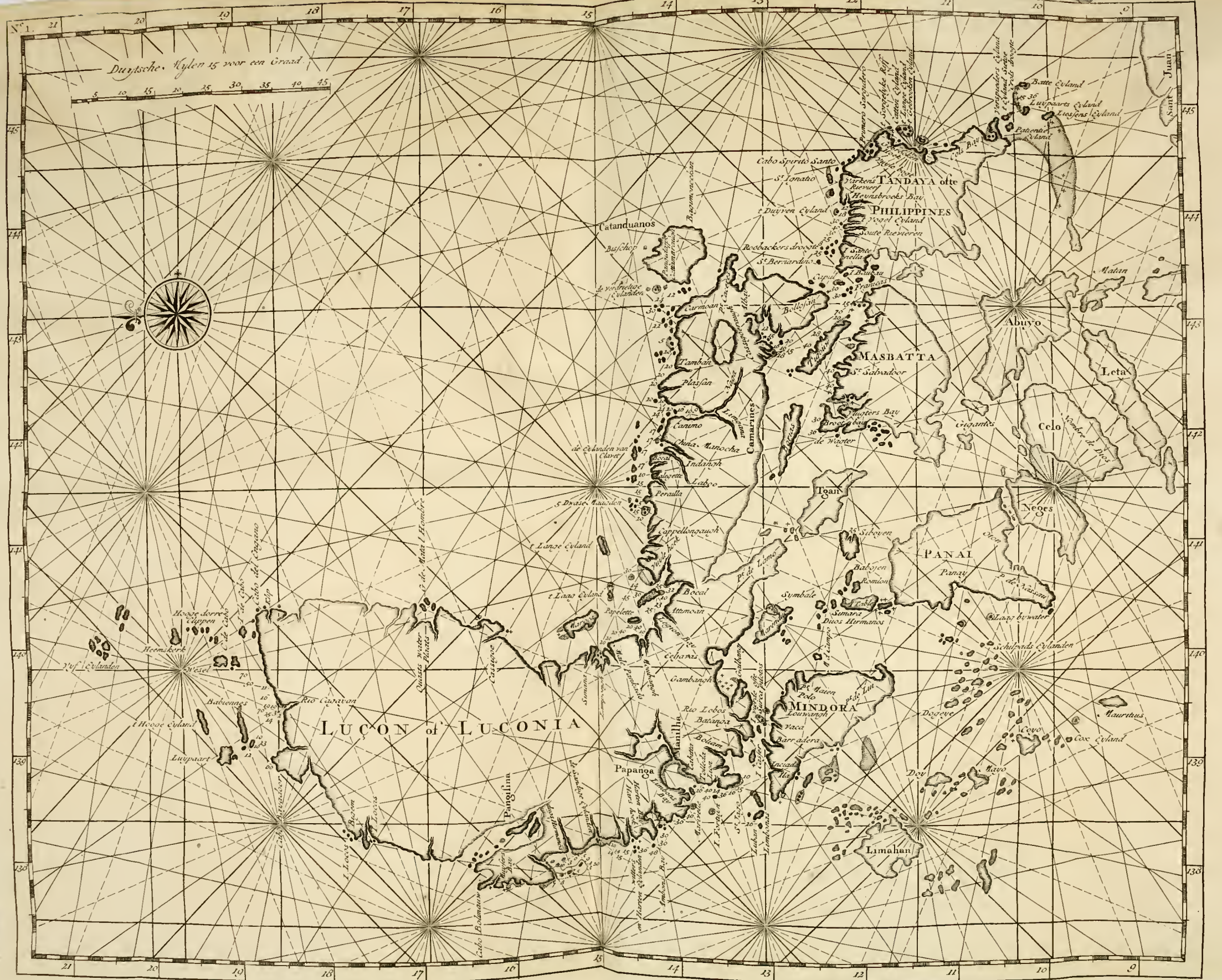
Wat diepte van water men tuffchen Cabo del Engano en Cabo Bajadoor, als ook tuffchen die eilandkens heeft, ziet men zeer net in deze kaart, zoo van die, als ook van meer andere plaatzen, aangewezen.

Tuffchen deze twee kaapen heeft men twee rivierkens, de eene pas Beoosten Cabo Bajadoor, en de andere, Rio Cagian genaamt, 4 of 5 mylen Oostelyker leggende.

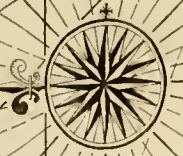
Langs de Westkant nu van Cabo Bajadoor afgaande, ontmoet men ontrent 14 of 15 mylen 'er van, een plaats Bigem genaamt, pas Bewesten welke de 3 kleine eilandkens I. Locos leggen. Een myl of twee Zuidelyker, dan Bigem, heeft men een riviertje, dan een uitstekende hoek, en dan weer een riviertje, waar voor zich ook twee eilandkens I. Locos vertoonen. 10 of 11 mylen Zuiderlyker ontmoet men weer een riviertje, en nog 5 mylen Zuidelyker komt men aan Muiffersbaai, die wel 10 of 12 mylen diep, en 4 of 5 mylen breed is, zich meest van 't N. W. naar 't Z. O. ftrekkende, en wanneer men die ontrent 10 mylen ingelooopen is, ontmoet men een plaats, Pangifina genaamt.

In den mond dezer baai vertoonen zich in 't W. ontrent een hoek, die 't land daar maakt, 6 kleine eilandkens, die wel 5 of 6 mylen verre, al naar 't Zuiden, vervolgens gestrekt leggen, tuffchen welkers uiterfte, en nog een lang smal eiland, dat nog al dieper de baai in legt, en by Pangifina begint, een klein rifje is. En by dat lang eiland is nog een kleiner, dat W. Z. W. van 't zelve legt. Voor aan in deze baai, naar de Westkant, maakt hier 't land een fraaien breeden hoek van 5 of 6 mylen breedt, die wel 15 mylen lang is, en die in 't N. weer een kleine baai heeft, die 2 of 3 mylen Z. en N. diep, en wel 2 mylen breed is. Deze heeft twee smalle

En die
befchre
ven.

Duitsche Nylen 15 voor een Graad

LUÇON of LUÇONIA

MINDORA

PANAI

MASBATA

PHILIPPINES

Cabo Spirito Santo

Catanduanos

Batte Eylant

Luzpares Eylant

Luziens Eylant

Patentes Eylant

Tempades Eylant

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Eylant de la

Saint Juan

Maitin

Leta

Celo

Neoes

PANAI

Punay

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

Toan

Sabaen

Symbale

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

pe de

Papanga

Manilla

de la

de la

de la

de la

de la

Panglina

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

de la

smalle hoeken, een in 't O. en een in 't W., die Cabo Bolimauw genaamt wort.

Langs dien Westhoek Zuid aangaande ontmoet men, pas Bezuiden den zelve, een riviertje, waar voor een kleine droogte is, gelyk men men 'er eenige mylen vervolgens langs strand meer zulke, en hier en daar een klein inhammetje vind; doch 10 of 12 mylen Bezuiden den N. W. hoek heeft men weer een fraaje diepe baai, die wel 5 mylen N. O. en Z. W. zich in de lengte, en ontrent half zoo verre in de breedte, doch in de mond zich vry wyder uittrekt. Deze is vol reeven, die zich ook eenige mylen daar buiten vertoonen, en waar op ook 6 eilandekens in dien omtrek, eenige pas in den mond, en 3 daar buiten, te voorschyn komen, doch de 2 grootste leggen buiten, en 't Zuidelykste van die drie. Hier maakt het land naar 't W. ook een stompen hoek, die wel 4 of 5 mylen lang, en ontrent half zoo breed is, strekkende meest Z. W.

In 't diepste dezer baai, wat naar de W. kant, alwaar die dikke hoek van binnen begint, is ook een riviertje, en aan de Oostkant der zelve baai, 6 of 7 mylen Bezuiden dit riviertje, is 'er nog een, Bewesten welke zich 2 van de voornoemde 6 eilandekens, *duos bermanos*, of de twee gebroeders genaamt, opdoen.

Van daar nog 6 mylen Zuidelyker (daar ook 't land wat 't O. in draait) heeft men nog een rivier, voor welke 3 eilandekens, de zandige eilanden genaamt, leggen. En nog 6 mylen Zuidelyker is nog een rivier, alwaar de wal een klein hoekje naar 't W. maakt, van welke tot aan de rivier by de *duos bermanos* een doorgaande rif langs de wal is, welkers diepte, gelyk ook der anderen, men in de kaart aangewezen ziet.

Even buiten dezen kleinen hoek heeft men weer een rivier; en een weinig Bezuiden die rivier, daar 't land allenskens indraait, een dikker hoek, Harshoek genaamt, voor welken een, en wat Westelyker nog 3 eilandekens, Witters en Harten eilanden, leggen.

Twee of drie mylen verder, of even Bewesten Harshoek, doet zich een kleine baai (Hartenbaai) op, meest O. en W. gestrekt, alwaar de wal een kleinen smalle hoek, die naar 't W. schiet, en waar voor een eilandje legt, maakt, even buiten de welke zich weer een andere kleine baai (Ambons baai) vertoont, die meest W. Z. W. en O. N. O. strekt. Deze is ontrent 2 mylen breed, en nog eens zoo lang. Binnen in de zelve, vlak in 't midden, dicht aan de wal, is een eilandje, en in de mond ziet men 'er nog 2 leggen. Een myl 2 of 3 Zuidelyker, daar de wal nog al meer naar 't O. draait, is een kleine inham, van waar de wal, na een korte poos, nog al meer naar 't O. inwykt, en

daar zich een klein riviertje in een klein baaitje vertoont, voor welkers O. hoek men 't eiland Mirabella, en nog twee anderen, heeft. Even Beoosten dien hoek is weer een riviertje, en daar ontrent een plaats Linbing genaamt. En dan maakt het land daar de groote baai van Manilha, die wy, na dat wy dit gansch eiland afgehandelt zullen hebben, genegen zyn volgens een byzondere kaart, en nog een byzondere teekening van die stad, te beschryven.

Verder O. op ontmoet men eerst een rivier, en dan de plaats Papanga, daar 't land weer een dikken hoek, die meest Z. aan loopt, maakt, en daar men dan by de rivier Papanca komt, waar aan de stad Manilha legt. Deze rivier komt uit het groot meir van Vay, in 't welke zich 3 rivieren, een in 't N., een in 't N. O., en een in 't O. gelegen, ontlasten; en waar ontrent zich een eilandje pas buiten de wal vertoont.

Bezuiden Manilhas rivier doet zich deze stad, en de vesting Cabita (die wy nu om de voornoemde reden voorby gaan) op, en dan verder Z. ten O. aangaande, ontmoet men eerst een der 3 voornoemde kleine eilandekens in den mond der baai, en 2 mylen verder Toledo, en een weinig verder Lion, aan een klein riviertje, Bewesten welke plaats 1 of 2 myl een eilandje, met de naam van I. Fortuin bekend, zig vertoont. Van die rivier Z. aan maakt het land een hoek, die in 't N. redelyk dik, en wel 2 of 3 myl breed, doch in 't Z. smal, en aan de Westkant wel 4 of 5 mylen lang is.

Hier van daan, of van die hoeks Z. deel, draait de wal door 't N. naar 't O. vertoonende daar een fraaje baai, die wel 2 of 3 mylen diep, en wat smaller is, in de welke men eerst, een myl 'er in, een kleinen inham, dan een smal hoekje, dan een riviertje, en een weinig verder, wel 3 mylen van de Z. hoek naar 't O. aangaande, weer een ander riviertje, en pas Beoosten de zelve, een plaats, Bolian genaamt, ontmoet.

Bezuiden de voornoemde Z. hoek ziet men ook het klein eilandje, St. Jago, van waar Oost aangaande men een groote straat tusschen dit eiland, en Mindora, heeft, de straat van Mindora genaamt, deze is wel 15 of 16 mylen O. en W. lang, en 5 of 6 mylen Z. en N. breed; doch in 't O. wat smaller dan in 't W.

Wanneer men de zelve 5 mylen ingeloopt is, ontmoet men I. Caffer (en nog een klein eilandje Beoosten 't zelve) ontrent 1½ myl van de hoek van Bolian, en wat droogten Beoosten en Bewesten 't zelve, Beoosten welken hoek, die redelyk dik uitpuilende, en ontrent 2 mylen breed is, men een rivier heeft, daar Batanga legt, en alwaar 't land weer zoo een dik uit-

puilenden hoek maakt, Beoosten welken zich weer de rivier Rio Lobos vertoont, Bezuiden welke men 3 of 4 eilandjens, I. Vierde (dat is de groene eilanden) of Surea Pilotos genaamt, verneemt. Drie van deze, die de kleinste zyn, en zich N. O. en Z. W. ontrent 1 myl van malkanderen in een regte lyn uitstrekken, leggen op een rif, dat aan wederzyden met het Z. Westelykft eindigt; doch zich daar niet buiten, of Bewesten, vertoont.

Als men nu 4 mylen Oostelyker (daar de wal wat inschiet, en dan weer O. loopt) aangaat, zoo heeft men weer een rivier, en 1 of 2 mylen verder een smalle O. hoek, Benoorden de welke zich een groote baai, die wel 5 of 6 mylen breed en lang is, opdoet, die meest in 't rond van 't W. naar 't O. loopt, en waar in zich, N. O. en Z. W. aan gestrekt leggende, 6 droogtens, 3 en 3, zoo lyn regt naaft malkanderen, ontrent 2 mylen van de wal opdoen. Ook strekt zich van dien O. hoek, waar op een plaats, Galbang genaamt, legt, een klein smal rifje, ontrent 1 myl vlak naar 't N. uit.

Twee mylen van Galbang, die baai, N. W. aan, in, heeft men een riviertje, van waar de wal door 't N. naar 't O. draait, en daar men 4 mylen van de zelve Gamburg ontmoet, waar na de wal 3 of 4 mylen verder met een scherpen hoek naar 't Z. O. uitloopt, daar zy dan weer een diep baaiken maakt, dat voor aan zeer smal, en 1 myl verder als een zee is, in 't midden van welke men Eeljivas leggen heeft.

Van den O. hoek dezer baai loopt het land Z. O. wel 8 of 10 mylen verre, daar de wal een vlakke inbegt van 3 of 4 mylen maakt, en Bezuiden welkers begin men ontrent 3 mylen buiten de wal 't eiland Marenduc heeft. Van daar dan weer Z. O. wel 5 of 6 mylen aangaande, loopt het land met een smalle hoek, Punto de Lamo genaamt, en die wel 5 mylen lang, en ontrent half zoo breed is, uit, welke hoek regt tegen over het eiland Tgan legt, dat zich Z. O. en N. W. daar uitgestrekt, vertoont. Even Beoosten dezen hoek ziet men een klein eilandje, en dan doet zich daar een diepe breede doch zeer scherp inloopende baai op, die naar 't N. W. wel 10 of 12 mylen inschiet, zynde voor aan wel 5 of 6 mylen, en agter aan, daar zich ook een riviertje vertoont, pas 1 of 2 mylen wyd. Van deze rivier wel styf 30 mylen verre loopt de wal eerst 15 mylen Z. O., en daar na O., in 't begin van welke laatste streek lands men Camarinis, hoofdplaats van een landvoogdy van dien naam, ontmoet, Bezuiden 't welke 3 of 4 mylen zich 't eiland Borias vertoont.

Ten einde van die streek lands, zich O. strekkende, is een riviertje, en 1 of 2

mylen verder, daar de wal wat naar 't Z. O. draaid, weer een ander, tusschen welke rivieren 't land een dikken hoek van 2 of 3 mylen maakt, en wat verder, daar weer een riviertje is, nog een smallen, 5 mylen Bewesten welke zich 't eiland Tigoero met zyn N. hoek vertoont. Voor deze laatste rivier, pas Beoosten dien smallen hoek, heeft men een klein eilandje even buiten de wal in 't Z. O. met een rif wel van 2 of 3 mylen in 't rond, en dan ontmoet men een weinig Beoosten den kleinen hoek, die 't land daar even Beoosten die rivier maakt, een baai, die wel 5 of 6 mylen diep, en ontrent 2 mylen breed is, in welke voor aan in de mond, en zoo vervolgens na binnen, 6 of 7 kleine eilandkens, waar van zig 't grootste voor aan vertoont, leggen. Ook ziet men agter in de zelve eenige droogte, en ook eenige kleine inhammekens, en 3 riviervkens aan de Oostzyde der zelve, in 't midden 2 digt by een, en de derde wat Zuidelyker, by welke 't land dan ook 3 matige hoekjens maakt, alwaar dan de wal van de Zuidelykste hoek 5 mylen na 't Z. Z. O., daar dan een zeer klein inbegtje is, schiet, alwaar zich dan een dikker hoek van 2 mylen breed in 't Z. O., waar op Bollofan legt, vertoont, en daar ook de straat van Manilha, die van daar in 't O. tot den hoek St. Jago in 't W. wel 60 of 70 mylen lang is, begint.

Pas buiten den voornoemden hoek, daar weer een rivier, en voor welke, Bewesten de zelve, een kleine droogte is, ontmoet men in 't Z. O. 't eilandje Bankingle, en wat N. Oostelyker 't eiland Capul. Ten Z. O. van deze rivier schiet de wal na 't N. O., makende daar weer een smallen hoek, die zich na 't Z. ten O. uitstrekt. Van daar loopt de wal wel 8 of 10 mylen N. N. O. aan, makende daar een korten dikken hoek van 1 of 2 mylen, pas Bezuiden welke men een kleinen vlakken inbegt ziet. Benoorden dezen hoek doet zich een fraaje baai op, die 4 of 5 mylen O. en W. diep, en ontrent 2 of 2½ mylen Z. en N., hoewel zy in de mond nog ruim zoo breed is. Deze word Albay, en ook wel Baja de la Baya genaamt, Bewesten de welke 4 of 5 mylen landwaard in, Cassigoeraug legt, Benoorden welke plaats zich een binnenwater of meir, O. en W. wel van 5 mylen ruim in de lengte, en 3 in de breedte, opdoet. Benoorden Baja de la Baya vertoont zich een smalle hoek, die zich vlak na 't O. wel 4 of 5 mylen verre uitstrekt, en Punto Cageers genaamt word. Van dezen hoek loopt het land weder na 't N. W. in, met een flauwe inbuiging van de zelve wel 5 of 6 mylen verre, en maakt nog 3 of 4 mylen N. Westelyker een dikken doorgaanden O. hoek, waar op Carmoan, en

en tegen over welke in 't O. 2 mylen buiten de wal het eiland Bagimonockan legt, pas Bewesten 't welke zich 3 eilandekens, Z. en N. strekkende, 1 of 2 mylen van de wal opdoen, gelyk men 3 of 4 mylen Noordelyker nog 6 eilandekens in 't rond op een rif, en aan weer zyden in 't Z. en N. nog een byzonder rif hebbende, en Bewesten de zelve 2 of 3 mylen nog 3 anderen ontmoet, van den voornoemden hoek, waar op Carmoan legt, ontrent 4 of 5 mylen gelegen, en ontrent welke laatste zich pas Benoorden dien hoek, zoo als hy na 't N. W. wat draait, zich eerst nog 2, en daar na nog 4 eilandens, de 3 vlak voor een rivier, en meest Z. en N. gestrekt, vertoonen. Alle deze eilandekens worden de verdrietige eilanden genaamt.

Van den voornoemden hoek nu loopt men meest W. aan, daar zich de voornoemde rivier 1 myl Bewesten de zelve opdoet. En Bewesten die rivier loopt het land met eenige kleine uitpuilingen, en kleine inbogten, ontrent 8 mylen verre meest West aan, alwaar men ontrent 3 mylen Bewesten die rivier, 1 myl van de wal, 4 eilandjens meest O. en W. doch de laatste wel zoo Zuidelyk gestrekt, 1 myl van malkanderen leggen ziet, die met een klein rifje, dat zich N. ten O. van de 3 Oostelykste, 1 myl verre buiten de zelve, vertoont, bezet zyn.

Benoorden de 2 Westelykste doen zich nog 4 kleine eilandjes dicht by een, doch 2 wel zoo Noordelyk, op.

Ten einde die streek van 8 mylen op 't eiland Luçon vertoont zich een klein hoekje, en dan een rivier, aan welke Taniban legt. Hier schiet de wal weer met een dikken hoek, die wel 3 of 4 mylen lang, en wel 5 mylen breed is, na 't N. uit, in 't midden van welchen hoek men een riviertje, en daar by Plaffan ziet; ook ziet men pas Bewesten de rivier een klein eilandje, Bewesten den Westhoek der zelve, alwaar men dan weer een baai, die wel 4 of 5 mylen N. en Z. diep, en wel 2 of 3 mylen breed is, verneemt; ontrent welkers mond aan de Oostzyde 2 en aan de Westzyde 3, en wat Westelyker nog 2 wat grooter eilandekens na 't W. gestrekt leggen. Binnen in 't diepste der baai, regt in 't midden, is een fraaje rivier, die 3 mylen landwaart in naar 't Z. toe door 2 andere rivieren, die zich daar vereenigen, versterkt word, van welke de eene, van 't Z. O. komende, Naga, en de andere, van 't Z. W. afftroomende, Limgana genaamt word.

Even Bewesten den Westhoek der voornoemde baai, voor welke die eilandekens leggen, heeft men Canimo, van waar de wal W. N. W. aan een breeden hoek van 3 of 4 mylen maakt, die met een klein

puntje in 't W., doch na 't N. gestrekt, uitsteekt, van welk puntje een klein rifje 1 myl of 2 in 't rond loopt, waar op ook een klein eilandje legt, hoedanig nog een men in het klein baaitje, dat daar aan volgt, even binnens des zelfs mond leggen ziet, daar zich ook China Manocha aan een rivier, aan de Oostkant dezer baai, vertoont. Een weinig Westelyker is nog een rivier, waar ontrent Indang wat dieper in 't land legt, en 1 myl verder nog een rivier, tusschen welke beide 4 of 5 mylen landwaart in zich Laboo, gelyk zich 1 of 2 mylen Bewesten de laatste rivier (daar de wal met een dikken hoek van 2 mylen na 't N. en 't N. W. weer wat uitloopt) Bocal opdoet.

Als men nu tusschen Canimo in 't O. en Bocal in 't W., zyn gezigt na 't N. wendt, ziet men daar O. en W., en nog zelf al Westelyker en Oostelyker, de eilanden van Clavet, 8 in getal, alle zeer klein, uitgenomen een, dat wel 2 mylen lang is, Bewesten welke 4 of 5 mylen nog 5 anderen, de vyf dwaaze maagden genaamt, dicht by een opdagen.

Pas Bewesten den hoek van Bocal is weer een rivier, en wat verder nog een, waar by Malegetto legt, en 2 mylen verder als Bocal (waar door de wal daar twee kleine hoeken, en een wat grooter in 't W. maakt) nog eene, Bewesten welke 4 of 5 mylen een kleine smalle hoek, die na 't N. uitsteekt, zich vertoont, ontrent welke Perailla legt. Bewesten dezen hoek schiet de wal wat na 't Z. W. ontrent 3 mylen verre, in, en 1 of 2 mylen Bewesten de zelve ziet men 3 eilandekens in een driesprong op een klein rif leggen. Hier maakt het land een vlakke baai van 3 of 4 mylen, schietende met den W. hoek na 't N. W. 2 of 3 mylen ver uit, daar weer een rivier met een smaller hoek, en dan nog een rivier is; by welke Cappel Langaug legt.

Daar na maakt de wal W. aan eerst een spits, en dan een hoek, die wat breeder is, tusschen beide welke hoeken (die na 't N. strekken) een riviertje is. Daar na doet zich een kleine baai van 2 of 3 mylen in de lengte, en 1½ in de breedte, met een kleinen Westhoek, op, en dan nog eene, die vry wat grooter is, welke laatste wel 3 mylen lang, en aan de N. W. zyde met een rif bezet, waar na hy ook den Vuilen hoek genaamt is; ook is 'er nog een rifje 1 myl Benoorden de O. kant des zelfs, en op de W. zyde van 't groote rif ontdekt men ook een klein eilandje.

Vlak in 't N. van dezen hoek, wel zoo Oostelyk, en tusschen de vyf dwaaze Maagden, ontrent 7 of 8 mylen van de wal, legt het lang eiland, dat zich ontrent 3 mylen O. ten N. en W. ten Z. en 1 myl N.

N. en Z. uitstrekt; en 5 mylen ten N. W. van dezen hoek mede in 't N., maar wel zoo Westelyk, ziet men nog een ander veel kleiner, 't laag eiland genaamt, Beoosten 't welk een klein rif is van 2 of 3 mylen in 't rond, waar op nog 2 veel kleinder eilandekens leggen. Deze Vuile hoek nu loopt van 't N. O. na 't Z. W. wel 4 of 5 mylen verre, alwaar men dan een baai, die voor 2 mylen breed, 3 mylen lang, en agter zeer smal is, ontmoet. Deze is meest na 't Z. O. gestrekt, en in 't midden der zelve is een rivier, en aan de Z. W. kant een klein inhammetje, en dan een uitstekend hoekje, dat N. W. strekt, en met een rifje omzet is, daar men dan weer een diergelyke baai en rivier heeft, komende de eerste van 't Z. O. en de laatste van 't Z. aftroomen.

Pas Bewesten deze rivier, die van de voorige baai 4 of 5 mylen legt, ziet men Bocal, ten N. van 't welke men 3 mylen buiten de wal 't eiland Manga N. W. en Z. O., met een rifje aan de Z. O. kant, gestrekt leggen ziet.

Hier van dan loopt de wal van Bocal tot de rivier van Attimoan 6 mylen N. W. aan, alwaar een breede hoek van 2 mylen, Beoosten welke een kleine, gelyk Bewesten de zelve een grooter baai wel van 3 of 4 mylen in de lengte, en 2 in de breedte is, die beide Legion Baai genaamt worden. Pas Bewesten dezen hoek is weer een rivier aan de O. zyde dezer laatste baai, en ook een 3 mylen verder na de N. W. kant der zelve, waar door de wal daar een breeden hoek maakt, en een weinig verder nog een, by welke Moebauglegt, Beoosten 't welke 3 mylen van de wal 't klein eilandje Papelette N. en Z. 1 of 2 mylen gestrekt zich ver- toont; ontrent het welke, en daar ook verder Beoosten, Bezuiden, en Benoorden omstreeks, men de diepte van 't water in de kaart aangehaalt ziet.

Hier van dan loopt de wal weer meest N. ten W. 5 of 6 mylen, daar men, Benoorden een kleinen smallen hoek, een rivierte, en daar ontrent Malo Pancado leggen ziet. Daar na ver- toont zich een breeder hoek van 1 of 2 mylen, beide meest na 't N. N. O. gestrekt, alwaar men dan weer eerst een rivierte, en dan een baaitje van 2 of 3 mylen in 't rond, heeft, in welkers midden men nog eene, en aan welkers N. O. en N. zyde men nog 2 rivieren, en 3 eilandekens in des zelfs mond na 't O. in een driefprong leggen ziet. Ook is deze baai eeniger maten riffig. Buiten die laatste rivier maakt het land een kleinen hoek, die zich na 't O. Z. O. strekt, en Benoorden de zelve is weer een rivier, ten N. van welke de wal een scherpen hoek maakt, en dan wel 5 mylen ver N. W. aan, tot tegen

een rivier loopt, Beoosten welke streek lands, 8 mylen buiten de wal, zich 't eiland Maraca, N. N. W. en Z. Z. O. ontrent 4 mylen lang, en anderhalf breed, opdoet; zynde aan zyn N. O. en N. W. hoek met een klein scherp loopend rifje, yder byzonder, bezet.

Van deze rivier maakt de wal N. aan een dikken hoek van 2 of 3 mylen, daar men weer een rivier heeft, en dan schiet de wal N. O. ten N. 5 of 6 mylen, tot tegen een andere rivier aan, daar men Cassigoe heeft, uit, alwaar de wal met een breeden hoek van 4 mylen na 't O. uit-, en dan weer, wat na 't W. inbuigende, N. aan wel 6 mylen verre loopt, daar de wal wat Oostelyker met een dikken hoek wel van 3 of 4 mylen uitschiet, Benoorden welke zich weer een rivier in 't Zuiden van een baai, die wel 4 mylen Z. en N., en 3 mylen O. en W. is, en nog een andere aan de N. zyde van de zelve ver- toont, welke laatste Quafts waterplaats genaamt is, voor welke baai men 3 kleine eilandjes, de *Mata l' Homber*, dat is, *sla dood de menschen*, genaamt, meest Z. en N. gestrekt leggen ziet.

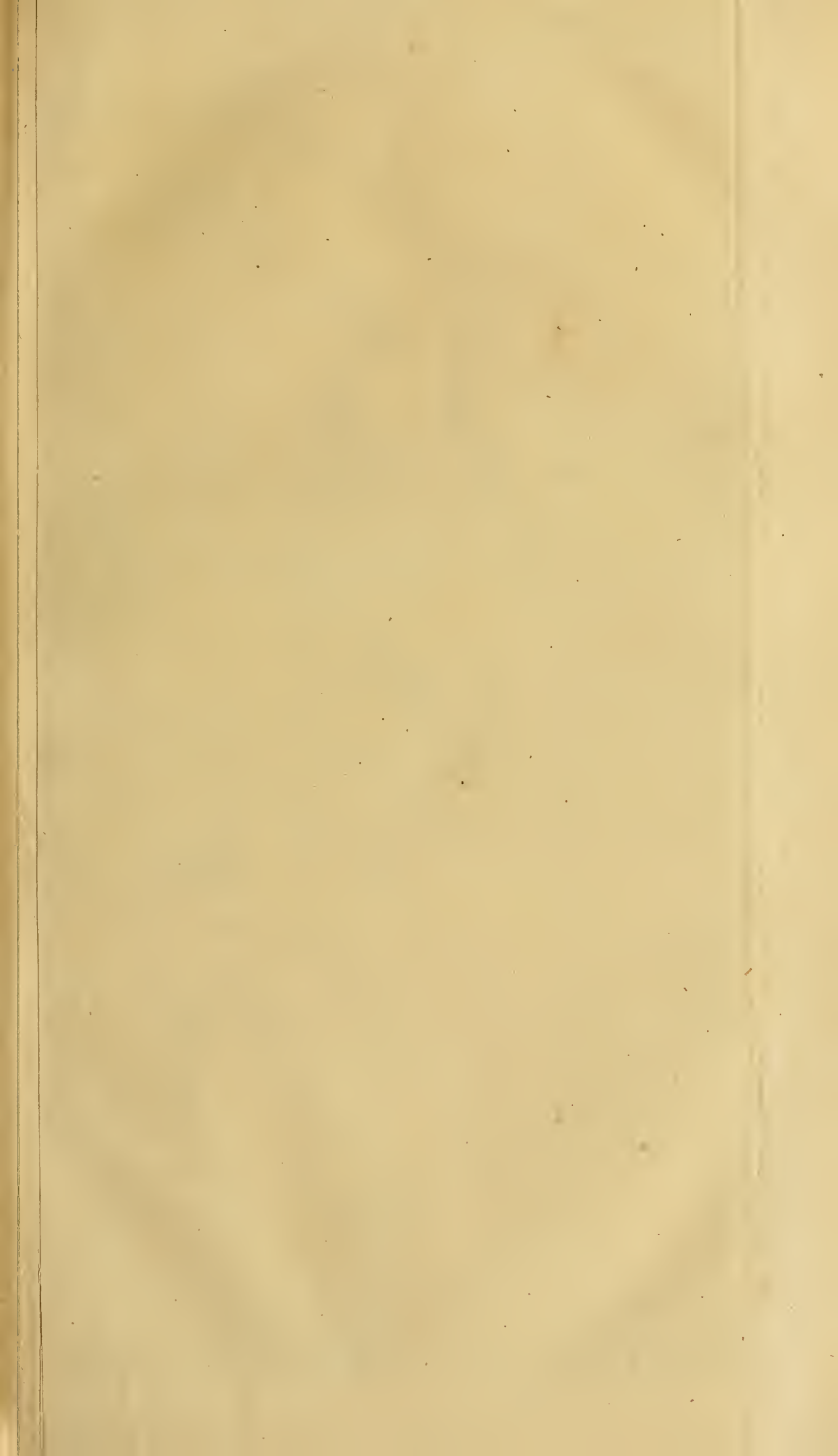
Buiten die baai na 't N. doet zich een dikke hoek op, die wat spitsrond na 't Z. O. uitschiet, Benoorden welke 2 of 3 mylen van deze baai weer een rivier is. Vier mylen Noordelyker ontmoet men 'er nog een, en dan loopt de wal wel 12 mylen verre regt N. aan, alwaar weer een kleine open baai, even eens, doch ruim zoo van groote als de voorige, en ook met een rivier aan weerzyden in 't N. en Z., is, waar na zich nog een hoek van 2 of 3 mylen, met nog een rivierte even Bezuiden Cabo del Engano, pas Beoosten de welke zich een eilandje, of een klip ver- toont. Waar by wy dan dit groote eiland rond gewandelt, en zoo net en kort, als ons mogelyk was, beschreven hebben.

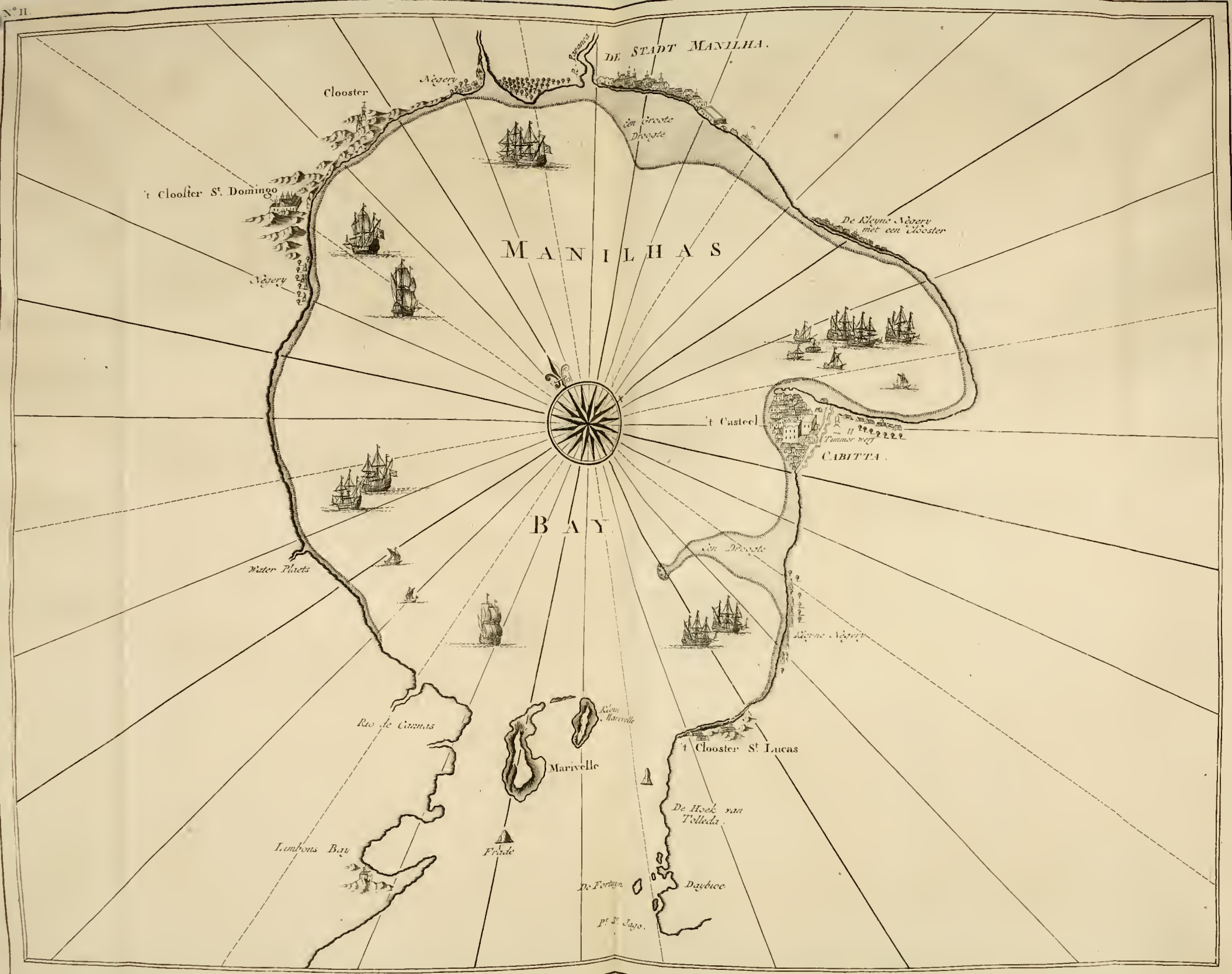
Nu moeten wy nog met een woord zeggen, dat in dit eiland veele zeer ruime veldlanden zyn, die veel groot en klein vee, en voor al buffels geven, als mede veele grooten bergen heeft, waar onder zommige zyn die branden, en zommige die goud geven; doch in 't N. is 't vlakker, als in 't Z., hoewel 't land doorgaans hoog, doch niet al te boschryk, uitgenomen op eenige plaatzen, is, gelyk het ook in verscheide landvoogdyen of landschappen verdeelt word.

Nu is ons nog maar overig van de stad Manilha, volgens 't gene wy beloofd hebben, te spreken, die wy eerst volgens de kaart No. II. dienende tot opheldering van de baai, en daar na volgens No. III. in een nette afteekening der stad, zullen voordragen.

Wat nu de kaart No. II. ter ver- tooning van de strekking dezer groote baai, door- gaans

De baai van Manilha met een Kaart er van.

gaans de baai van Manilha, maar ook wel de baai van Cavita genaamt, aangaat, wy wvzen daar ontrent de allerminste byzonderheden aan. Zy is voor aan wel wat naauw, en eenigzins gevaarlyk, voor die 'er onbekert is, om in te komen; maar van binnen zoo ruim, dat 'er eenige honderden van schepen in zouden kunnen ankeren.

By ruige giffing is zy in den ingang pas 2, en van binnen wel 5 of 6 mylen O. en W. wyd, strekkende zich N. en Z. nog veel wyder uit. Zy loopt meest N. O. zoo als men 'er inkomt, en haare strekking is N. O. en Z. W.

In de mond, ontrent $1\frac{1}{2}$ myl 'er in, ontmoet men in 't Z. W. ten W. een zeer klein eilandje met een ritje in 't Z. O., Frade genaamt, en $\frac{1}{2}$ myl N. Oostelyker het eiland Marivelle, dat ook wel Mirabella genaamt word, 't welk zich even eens als een ham vertoont, meest N. O. en Z. W. strekkende, waar van men het breede in 't Z. W. en den hiel van de ham in 't N. O. en wat na 't O. ten Z. uitschieten ziet.

Op dit eiland is gemeenelyk een wagt der Spaanjaarden by dag en by nacht. Ook onthouden zich hier hunne lootzen, om de schepen van Aquapulco, en van andere gewesten, na Manilha komende, veilig binnen te lootzen. Het is niet boven $\frac{1}{2}$ myl, of $\frac{3}{4}$ myls, lang, en in 't N. O. pas $\frac{1}{2}$ myls, doch in 't Z. W. ontrent $\frac{1}{4}$ myl breed.

Een halve myl ten Z. O. van 't zelve legt een ander eilandje, dat ongelijk kleiner is, klein Marivelle, of klein Mirabella genaamt; dit strekt zich $\frac{1}{4}$ myl N. O. en Z. W. uit, zynde pas $\frac{1}{2}$ myl breed, en niet anders dan voor een dwars in de weg dienende, om den ingang voor vreemde vaartuigen te meer te verzekeren.

Zoo als men nu deze baai inkomt, heeft men ter linker hand, of aan de N. W. zyde (van waar wy de zelve zullen rond gaan) eerst een fraaje baai, wel $\frac{1}{2}$ myl Z. en N. breed, en O. en W. wel 1 myl lang, welke Limbons baai genaamt is. Van daar, of van den N. O. hoek (die zeer smal is) N. O. aan buigt de wal wat na 't N. W. in, terwyl de zelve zich N. O. aan $\frac{1}{2}$ myl verre strekt, daar zy met een dikke hoek weer wat na 't N. O. uitloopt, ten N. O. van welke hoek (die $\frac{1}{4}$ myl breed is) zich een riviertje, Rio de Cannas genaamt, vertoont, hoedanig eene, die wat grooter is, men pas Benoorden een dikken hoek, die wel 1 myl breed is, en daar de wal van 't Z. W. door 't O. en N. O. na 't N. draait, heeft, pas ten N. van welke rivier $\frac{1}{4}$ myl een smal rif begint, dat zich van daar N. en N. ten O. aan, zoodanig langs deze kust vertoont, maar zich af

en aan de stad Manilha, en ten N. O. van de zelve merkelyk verbreed, loopende dan, tot pas voorby Cabitta, weer zoo smal voort, doch $\frac{1}{2}$ myl ten Z. W. van het zelve loopt het weer breeder na 't N. W. uit, dan weer zoo smal tot digt by 't klooster van St. Lucas in 't N. O. vervolgende.

Van de voornoemde rivier nu, ten N. van welke dit rif begint, loopt de wal ontrent 1 $\frac{1}{2}$ myl schaars N. aan, daar men weer een rivier en waterplaats heeft, van waar dan de wal met een flauwe buiging na 't N. W. meest N. O. wel 2 mylen verre loopt; daar men een Negry, of dorp heeft, alwaar zich eenige Spaanjaarden onthouden, van waar de wal $\frac{1}{4}$ myl regt N. O. oploopt, daar zich het fraai klooster St. Domingo, en $\frac{1}{2}$ myl meer na 't O. weer een minder klooster van aanzien, en $\frac{1}{2}$ myl N. Oostelyker weer een dorp, en een fraaje groote rivier opdoet, ten N. O. van welke een groote $\frac{1}{2}$ myl zich de groote rivier Rio Papanca, met veel fraaje plantagie van geboomte tusschen beide deze rivieren, vertoont.

Even ten N. O. van de laatste rivier doet zich de prachtige stad Manilha, met een groote droogte, die zich $\frac{1}{4}$ en ook $\frac{1}{2}$ myl buiten de wal, en wel 1 of 2 mylen ten N. O., gelyk ook eenigzins ten N. W. van de zelve, uitstrekt, zeer heerlyk wel 1 myl of $\frac{3}{4}$ myl langs strand op, daar de wal dan al meer en meer na 't N. O. buigende, men 1 myl verder N. O. aan een kleine Negry met een klooster ontmoet, welke zich wel $\frac{1}{2}$ myl verre uitstrekt, van waar dan de wal, N. O. 1 myl, en dan N. W. ook 1 myl loopende, een groote bogt maakt, die wel 1 of $1\frac{1}{2}$ myl N. O. en Z. W. breed, en wel 2 mylen Z. O. en N. W. diep is. Aanden N. W. hoek van deze binnenbaai vertoont zich de vesting Cabitta, en aan den N. O. kant de timmerwerf der Spaanjaarden.

Van dit Cabitta (anders ook wel Cavita, en Cayta, genaamt) loopt de wal $\frac{1}{2}$ myl verder weer vlak na 't Z. W. met een flauwe buiging, alwaar zich weer een kleine Negry vertoont, tusschen welke, en Cabittas Z. W. hoek, het rif zich wel tot $\frac{1}{4}$ myl verre, aan weerzyden alengskens, hoe langer hoe scherper na 't N. W. uitschietende, en in 't einde zich wat meer na 't W. draajende, verbreedt. By deze Negry maakt de wal een flauwe bogt wel van 1 groote myl, alwaar zich, even voor by de plaats, daar dit rif geheel ophoud, het klooster St. Lucas, dat al zeer fraai is, en daar de wal wat na 't N. W. met een hoek buigt, vertoont. En pas buiten dezen hoek strekt de wal weer, ontrent 2 mylen verre, regt Z. W. aan.

Een weinig ten Z. W. van dezen hoek
V
ziet

ziet men pas buiten de wal na 't N. W. toe een groote klip als een eilandje, en een weinig verder een klein bogtje, en daar by den flauwen hoek van Tolleda, waar na zich $\frac{1}{2}$ myl Z. Westelyker, af en aan Daybioe, even buiten de wal, eenige klippen aan weerzyden van een klein baaiken vertoonen, ten N. W. van welke zich 't klein eilandje de Fortuin opdoet. Daar na ziet men wat meer na 't Z. W. een flauw bogtje, en een klip'er in, en dan den uitersten Z. W. hoek van deze baai, welke hoek Punto di St. Jago genaamt word, waar mede wy van de beschryving dezer baai volgens deze kaart afscheiden, om tot No. III. die de stadt vertoont, over te gaan.

En de stadt beschreven, Zy legt aan de vloet Rey met al redelyk hooge en boschryke bergen, van welke langs de N. W. zyde der stadt, uit het meir van Vay, de rivier Papanca uit het O. N. O. komt atstroomen.

Men ziet aan de N. W. kant der zelve een zeer vermaakelyke en lustige landstreek, ten deele met geboomte beplant, en ten deele ook met eenige fraaje huizen, zoo van de Spaanjaarden, als wel voornamelyk van de Chineezen, bebouwt, die daar ook een tempel, die men hier afgebeeld ziet, hebben, buiten welke landstreek zich na 't N. W. nog een rivier, en ten N. W. der zelve nog eenige huizen met een fraaje plantagie vertoonen.

De stadt Manilha in haar zelve is niet alleen de hoofdstadt van het eiland Luçon, maar ook de eenige, die ik wete (wat ook anderen daar van schryven mogen) dat op het zelve is, zynde alle de andere plaatsen maar vlekken, en dorpen.

Gelyk zy een heerlyk gezigt na 't gebergte heeft, alzoo legt zy ook zeer vermaakelyk, en tot den grooten handel, die daar gedreven word, zeer wel gelegen, by na (alzo 'er nog eenig voorland is) aan de zee, en ook by na in 't midden van zulk een groote baai, die door de klippen en eilandjes, in demond der zelve, wel verzekert is, leggende op de breedte van ontrent 14 graden Benoorden den Evenaar.

en afgebeeld. Die fraaje stadt is met een hooge muur, met veel borstweeringen, afnydingen en bolwerken, voorzien. De huizen zyn meest alle van steen zeer pragtig en groots gebouwt, en met pannen gedekt; waar onder zommige byzonder uitstekten. De straaten zyn doorgaans breed, en zeer wel geregeld, en hier en daar met fraaje groote pleinen tusschen beiden verciert.

Men ziet'er veel kloosters en eenige schoone kerken; doch niets is'er heerlyker, als het paleis van den landvoogt der Philippines, die van den onderkoning van Mexico hier gezonden word, en een staat

als een onderkoning, en hier zyn verblyt houd, gelyk hier ook de Raad des konings, de Aardsbiffchop (die nog verscheide Biffchoppen onder zich heeft) nevens vier Auditeurs, en een Fiscaal, of Procureur des konings, met veel andere hooge bedienden, doorgaans geplaatst zyn, zoo dat zy als de zetel van alle de Philip-pines, daar zich de Grooten onthouden, en daar de voornaamste zaaken verrigt worden, aan te merken is.

Hoe groot deze magtige stadt zy, kan men daar aan eenigzins afmeten, dat wel 15 of 16000 Chineezen, behalven de Spaanjaarden (die men op 2 of 3000 giff) en behalven de Inlanders (die ook veel in getal zyn) zich in, of ontrent de zelve onthouden.

Den grooten handel, die daar is, kan men mede eeniger maten daar by afmeten, dat'er in een jaar gemeenlyk wel 300 of 400 geladene vaartuigen en jonken van Canton en Tsjintsjeoe aankomen, en wel 30 of 40 Chineefche of Japansche jonken (behalven de 2 groote schepen, die jaarlyks hier van Aquapulco met zeer veel waaren belanden, en buiten de Portugeefche, en meer andere vaartuigen) meest altyd op de reede, doch met dat onderscheid leggen, dat de kleine'er na by komen, en de groote'er 1 myl, of $\frac{1}{2}$ myl af, ontrent het kasteel Cabitta, dat voor al in 't N. O. vry sterk is, en met zeer veel pakhuizen, tot den handel daar gebouwt, zich onthouden, behalven dat de inham by Cabitta ook zeer diep, en byzonder wel gelegen is, om de schepen daar veilig te plaatzen, en te ontladen, en des noods ook daar aan een schoone werf, die'er pas ten N. O. is, te vertimmeren. Ook konnen zy gemakkelyk by hun vertrek van zeer schoon water, niet alleen uit de rivier Papanca, maar nog wel zoo gelegen uit een andere, die men in 't N. O. ziet, en tusschen welke en de stadt zich een zeer fraaje landstreek met veel fraaje plantagien en nette gebouwen opdoet, voorzien worden.

Of men hier goede handwerkslieden heeft, kan men zeer ligt aan die ongemeen ja by na weergadeloos fraai gemaakte Manilhaze goude en zilvere draadwerkze kiltjens, bennen, schotels, borden, en andere diergelyke werken, zien.

Men wil, dat de 2 schepen, die den onderkoning van Mexico jaarlyks van Aquapulco herwaarts zend, wel 2 of 3 millioenen aan allerlei waaren hier brengen, waar tegen zy weer veel goud, zilver, en allerlei Chineefche en Japansche waaren in menigte hier van daan voeren, alzoo die twee natien hier een ongemeenen grooten handel dryven, buiten welke zy die ook aan de Portugeezen daar toestaan, maar de Hollanders, Engelschen, Fran-

DE STAD MANILHA.

Franschen of andere Natien, mogen daar niet verschynen, uit vreeze dat die hen daar ondiensft zouden doen; maar voor de Spaanjaarden is Manilha tusschen hen en de Chincezen voor den handel even eens, als 't in Macao voor de Portugeezen is.

Aangezien nu die stadt met zoo veel bolwerken voorzien, en ook de vesting Cabitta, op zynen langen hoek lands, die na 't N. W. loopt, zoo versterkt is, zoo hebben de Spaanjaarden daar wel ruim 1000 man alleen tot de bezetting van nooden, die zy daar meest uit vreeze voor de Japanders en Chincezen houden.

Ik zou van die schoone stadt nog veel frais hier kunnen nederstellen, maar ik moet my tot andere dingen, deze Philip-pines betreffende, keeren, alzo 't onmogelyk is, hier alles te zeggen, en 'er nog vry wat van de andere eilanden te schryven valt, weshalven wy hier van deze stadt, en dit eiland, in weerwil moeten afscheiden.

Wy gaan dan over, om de verdere eilanden, buiten Luçon gelegen, te beschryven, om 't welke met eenige ordre te doen, wy voor eerst Bagimonokkan, om dat dit alleen in 't O. legt, met een woord maar zullen aanhaalen; om dan in 't W. met de andere een begin te maaken.

Dit eilandje Bagimonokkan Beoosten den hoek van Carmoan, op Luçons O. deel gelegen, is meest rond, doch na de N. kant met een kleine hoek uitstekende, pas ten O. van welke zich een klip, de Bisschop genaamt, als een eilandje opdoet. Men ziet op dit eiland, dat ontrent 8 mylen Z. en N. lang, en ontrent 6 mylen O. en W. breed is, maar 3 plaatzen, van welke zich in 't N. Pangidappo (daar ontrent zich in 't N. O. 2 kleine baaikens vertoonen) in 't midden Cattamaraug, en in 't Z. Catanduanos opdoet. Op het zelve zyn eenige weinige Spaanjaarden, meest om anderen daar van daan te houden, geplaatst.

Pas Bezuiden de Z. W. hoek van Luçon doet zich het eiland Mindora als een driehoek op, van welke 'er een in 't W. een in 't N. O., en een in 't Z. zich vertoont,

W. N. W. van des zelfs Westhoek vertoonen zich wat Oostelyker 3 kleine eilandjes N. O. en Z. W. zeer dicht aan een, met een rifje na 't N. O. uitgestrekt, en een weinig Westelyker, mede pas 2 myl buiten de wal, de eilandekens Lubau (dat het grootste is) en Limbonas, dat wat ten Z. W., gelyk nog een ander klein eiland ten N. O. van 't zelve legt.

Het eiland Mindora (diens W. hoek op 13, en welkers Z. hoek even tusschen de 11 en 12 graaden legt) beslaat in zynen omtrek 55 mylen, te weten 25 van den W. tot den Z. hoek, en 30 mylen van den W.

tot den N. O., en zoo buiten om verder tot den Z. hoek, hoewel zommigen het wel op 40 mylen stellen, leggende meest Z. W. en N. O. gestrekt. Ook is het hoog en bergagtig, doch niet zeer boschryk, hoewel men hier en daar aan de zeekant eenige hooge boomen verneemt, doch landwaard in niet, maar men heeft 'er veel groot en klein vee, dat zeer wild is.

Even Bezuiden den W. hoek is een kleine droogte van katskoppen vlak voor een klein baaitje, daar de wal wat na 't Z. O. indraait, alwaar zich een klein rifje om de Z. hoek van dit baaitje vertoont. 2 of 3 mylen meer na 't Z. O. heeft men weer eenige katskoppen dicht by de wal, en 2 of 3 mylen van de wal in 't Z. W. een rifje, en nog wat Z. Oostelyker een langwerpig klein eilandje leggen.

Even buiten die katskoppen loopt de wal met een vlakke bogt wel van 5 of 6 mylen in; aan 't einde van welke zich, pas buiten de wal, 2 kleine eilandekens, en 4 mylen Westelyker nog 4 eilandekens op een rif vertoonen, dat wel 5 of 6 mylen in 't rond is, en dat met een scherpe punt aan zyn O. zyde na de wal uitsteekt, men ziet die meest aan de Westkant van 't zelve zoodanig, dat de 2 grootste het Noordelykst leggen; en 4 of 5 mylen vlak Bezuiden dat rif ziet men nog een ander, dat by na langwerpig rond is, uitgenomen dat het met een scherpe punt mede in 't O. na de wal strekt, zynde ontrent 4 mylen lang en meest doorgaans 2 mylen breed.

Wat Mindora nu verder betreft, als men van de W. hoek 4 of 5 mylen O. aan gaat, zoo ontmoet men een rivier, en pas Beoosten de zelve Inciadaha; en al verder O. ten N. 3 of 4 mylen aan eerst een klein baaitje, Beoosten 't welke een scherpe hoek is, die na 't O. N. O. uitsteekt, en dan weer een rivier, waar by zich Bavadera opdoet; en nog 4 mylen verder na 't O. Vaca weer by een rivier, pas Beoosten welke even buiten de wal zich 2 kleine eilandekens, op een klein rifje O. N. O. van een gestrekt, vertoonen.

Hier maakt de wal een dikken hoek wel van 4 mylen, alwaar zy na 't Z. O. om buigt, en dan ontmoet men weer een rivier met een smal rifje aan weerzyden der zelve langs de wal zich strekkende.

Even Beoosten die rivier legt Loewang, ten Z. O. van 't welke in een klein baaitje een eilandeken pas buiten de wal is; alwaar die met een hoek van 2 of 3 mylen na 't O. N. O. uitschiet, daar zich na een smal rifje langs de wal dan weer een rivier, en daar na een hoek van 2 mylen breed, en vlak O. aan uitstekende, opdoet, alwaar de zelve geheel na 't Z. draait, zonder dat men hier iets verder, dan op 't einde van den Z. hoek, Punte

de Lin genaamt, pas Benoorden de zelve, nog een fraaje baai heeft, wel van 2 of 3 mylen in 't rond, en meest Z. W. en N. O. gestrekt leggende.

Aan de Z. W. kant van dit eiland is tusschen de W. en Z. hoek geen eene plaats, maar men heeft in een groote vlakke baai 2 rivieren, en by na aan wederzyden 'er een leggen; waar na zich dan 5 of 6 mylen Z. Oostelyker nog een riviertje, en wat verder nog een klein baaitje oft twee opdoet, waar mede wy van dit eiland afscheiden.

Ten Z. W., ten W. en ten Z. van Mindora 10 of 12 mylen heeft men 24 of 26 eilandekens zonder naam, niet verre van ^{Limahan.} 't eiland Limahan, dat ontrent 5 of 6 mylen O. en W. breed, en Z. en N. ontrent 8 mylen lang is. Op dit eiland (dat op 12 of 13 graaden legt) leggen geen plaatsen, nog rivieren of baajen, dan eene groote in 't W., en een kleine, met een riviertje daar by, in 't O., en nog een kleiner in 't N. O.; vertoonende zig zelve meest rond, uitgenomen dat het in 't Z. en N. met een kleine punt uitsteekt, beslaande in 't rond ontrent 27 of 28 mylen.

Ten Z. W. van 't zelve leggen nog 6 eilanden in 2 reijen naast malkanderen Z. en N. 1 of 2 mylen van een gestrekt, en 3 of 4 mylen Zuidelyker nog een smal lang eiland van 4 mylen in de lengte; en nog een kleiner wat Zuidelyker by des zelfs O. einde, alle welke mede geen naam hebben, en zy leggen tusschen de 11 en 12 graaden.

Digt by deze eilanden ('t geen men in de groot beiteks kaart niet, maar zeer klaar in de kleiner besteks kaart No. IV., zien kan) legt het eiland ^{Paragoa.} Paragoa, dat wel 22 of 24 mylen lang, in 't N. O. ontrent 6 of 8, en verder na 't Z. W. al meest strekkende pas 5, 4 en 3 mylen breed is.

Dit heeft in 't N. O. een groote, en in 't O. en 't Z. O. nog 2 kleine baajen, aan de Z. W. kant 1 rivier, en nog eene in 't N. W. ontrent het midden, en dan 2 aan de Z. O. zyde, ook meest in 't midden, ten N. O. van welke 2 rivieren zich weer 11 kleine onbekende eilandekens al meest N. O. aan gestrekt, en nog 6 of 7 diergelyke aan 't Z. W. einde, zeer digt by 't eiland Borneo, vertoonen; hoedanige 6 'er nog hier en daar langs de N. W. kant tot aan de rivier verspreid leggen.

Van den N. Westelyksten hoek dezès eilands ziet men wel 4 myl van 't zelve, langs de wal een rif loopen, dat voor aan wat na 't N. W. eenige mylen verre zich uitstrekt, al waar zich ook, al na 't N. W. toe, eerst 2 riffen digt by de wal, en 5 mylen 'er af nog 1, en nog 7 of 8 mylen verder nog 2 anderen met 1 eilandje

in 't midden, en nog 3 eilandjes, die wat Z. Westelyker leggen, opdoen, buiten welke men nog een grooter rif wel 5 of 6 mylen lang, en 2 breed, 5 of 6 mylen ten N. W. van de Z. W. hoek dezès eilands na 't N. W. meest gestrekt, leggen ziet. Meer niet kunnen wy van dit groot eiland zeggen, dan alleen, dat ook eenige Spanjaards zich op 't zelve onthouden, om dat het zoo na by Borneo gelegen is.

Na 't eiland Limahan dan (om die kant eerst af te doen) weer te rug keerende, ^{Doy.} zoo ontmoeten wy 6 of 7 mylen van 't zelve in 't Z. O. het klein eiland Doy, dat pas 4 mylen Z. en N. lang, en 1 of 2 mylen O. en W. breed is. Voor des zelfs N. hoek legt 1 klein eilandje, en als men van daar 2 mylen Zuidelyker gaat, ziet men 'er weer 1, en zoo vervolgens 3 of 4 mylen verder nog 5 anderen, van welke 't een vlak tusschen de eilanden Doy en Mayo, doch naast aan 't laatste, legt. Alle deze eilandekens hebben geen naam.

Mayo is ontrent van groote, als 't eiland Doy, zynde meest N. O. en Z. W. ^{Mayo.} doch eenigzins gebogen, uitgestrekt. Het heeft in 't N. W. een kleine, doch in 't Z. O. een groote inbogt, en is van zynen W. hoek rondom tot aan de Z. W. hoek (zynde maar tusschen die 2 hoeken in 't Z. W. zuiver) met 1 smal rif bezet.

Drie of 4 mylen Bezuiden Mayo leggen nog 4 onbekende eilandekens, 2 en 2 digt by een, en ten O. van 't zelve 5 mylen ziet men 'er nog 2 Z. O. en N. W. gestrekt, tusschen welke en 't eiland Mayo, 4 of 5 mylen meer na 't Z., zich pas Benoorden 't eiland Coyo 3, en ten O. van 't zelve, 2 mylen van de wal 2, en nog 3 of 4 mylen Oostelyker, nog 3 zulke eilandjes, gelyk zich ten Z. van 't zelve nog 4 ('t een digt by de wal, en de 3 anderen 4 of 5 mylen van de zelve, van welke 't Zuidelykst Cox-eiland ge- ^{Cox-eiland.} naamt is) opdoen; buiten dat men 2 of 3 mylen ten Z. O. van Cox-eiland nog 1 klein eilandje op een klein rifje, en 5 mylen van dat eilandje in 't Z. ten O. het eilandje Mauritius, dat Z. en N. ontrent ^{Mauritius} 4 mylen lang, en 1 of 2 mylen breed is, verneemt.

Wat nu 't eiland Coyo betreft, dat is Coyo mede niet zeer groot, zynde pas 4 mylen Z. en N. lang, en 2 of 3 mylen breed, hebbende een uitstekenden smallen hoek na 't N. O., en een kleine baai met een dubbeld hoekje in 't Z.

Ten O. van 't eiland Doy 9 of 10 my- ^{Dogeye} len, nog wel zoo Zuidelyk, legt het nog kleiner eilandje Dogeye, pas 2 of 3 mylen Z. O. en N. W. lang, en 1 myl breed, 't geen in 't Z. en O., alsook in 't Z. O., 17 eilandekens, de schildpads eilanden genaamt, en 3 of 4 mylen N. Oostelyker,

ker, als de Noordelykste daar, 4 of 5 mylen van 't eiland Panay, eerst nog 5, en dan wat nader aan 't laatstgemelde eiland nog 1 klein eilandje met 1 rifje in 't Z. O., en zeer dicht aan Panay nog 1, gelyk mede nog 1 ander, 4 of 5 mylen Zuidelyker, zoodanig leggen, dat die 3 laatste eilanden in een nette driesprong 5 mylen van een, 't een in 't O., 't ander in N. W., en 't derde in 't Z. W., zich vertoonen. Ook heeft dit Zuidelykste eilandje rondom 1 rifje, en 't zelve legt zeer laag by 't water.

Deze eilanden leggen tusschen de 10 en 11 graaden.

Als men nu, weder na 't N. te rug tredende, 6 of 7 mylen van Mindoras N. O. hoek na 't N. O. aangaat, zoo heeft men daar 't eilandje Marenduc, ontrent 2 of 3 mylen van de wal van 't eiland Luçon, meest N. W. en Z. O., ontrent 6 mylen lang, en in 't midden N. O. en Z. W. ontrent 4 mylen breed (hoewel na de N. W. en Z. Ooster hoeken veel smaller) gestrekt leggen, ten Z. W. van 't welke, digt by de wal Z. W. aan, digt by een, zich nog 3 eilandjes, met nog 1 by de Z. O. hoek, opdoen.

Dit eiland vertoont zich als een berg, diens spits na 't N. O. zich opdoet, en men heeft 'er maar eene kleine baai, vol katskoppen, en van buiten met 1 smal rifje bezet, in 't O. N. O. digt by den Z. O. hoek van dit eiland, alwaar deze baai mede een fraai Z. Ooster hoekje maakt, Bezuiden dit eiland (dat tusschen de 15 en 14 graaden legt) en tusschen de O. kant van Mindora heeft men verscheide kleine eilandkens. 2 of 3 mylen Beoosten Mindora legt 'er 1, dat vry bergagtig en daarom Mons del Campo genaamt is. 4 mylen Oostelyker dan 't zelve zyn 'er weer 2, Oostelyk 1 myl van een gestrekt leggende, en duos Hirmanos genaamt. Ten Z. O. van Oostelykst dezer 2 ziet men 't klein eilandje Samara, 't geen ten N. 't klein eiland Lymbale en wat Westelyker 'er nog 1 by zich leggen heeft.

Wat nu 't eiland Table aangaat, dit vertoont zich als een bankethammetje met de hiel in N., en met de ham in 't Z., zynde ontrent Z. en N. 5 of 6 mylen lang, en in 't Z. 3 of 4 mylen; doch in 't N. maar een myl breed. Bezuiden 't zelve, zeer dicht by die wal, en ook by die van 't eiland Panay, doen zich nog 2 eilandkens, 't grootste tusschen beiden, en 't kleinste wat Oostelyker op, zynde beide rondom met katskoppen bezet.

Dit Table legt op 13 graaden, en heeft maar eene baai aan de O. kant digt by den N. hoek, en des zelfs Z. hoek legt pas 2½ myl van Panays N. hoek. 2 mylen Beoosten 't zelve legt 't klein eilandje Ro-

mulon, en nog wat N. Oostelyker 't eiland Babojen, met nog 2 kleine pas Beoosten 't zelve, en Benoorden Romulon; en 3 mylen Oostelyker het eiland Siboyen, dat op de zelve breedte, als Table, legt, en meest in 't rond 12 of 14 mylen beslaande, met 1 rivier in 't W. en 2 in 't O. vertoont. Deze eilanden, te weten Table en Siboyen, met de andere daar tusschen beiden, vertoonen zich meest vlak voor de N. hoek van het eiland Panay, die wel 8 of 9 mylen breed is.

Dit eiland Panay is Z. en N. 18 of 20 mylen lang; doch het loopt na de Z. W. kant met een strook lands, die 4 of 5 mylen breed is, nog wel 7 of 8 mylen verder uit, welke hoek ook Punto de Nassau genaamt, en buiten welkers W. hoek een klein eilandje gelegen is, hoedanige 3 digt by een O. aan strekkende, men ook Bezuiden den O. hoek ziet. In 't Z. is dit eiland 15 mylen breed, na de N. kant hier en daar wat, doch egter maar 2 of 3 mylen, versmallende, zynde na giffing 65 of 66 mylen in 't rond. Het heeft maar eene regte baai of haven aan de W. kant, by na op 't midden van die zyde, strekkende meest O. N. O., en in den mond wel 4 of 5 mylen wyd zynde, waar by zich de plaats Panay, daar ook de Spaanjaarden een vesting hebben, vertoont, buiten welke men nog een andere heeft, Otten genaamt, aan de Z. O. kant, daar zich ook eenige flauwe kleine bogtkens vertoonen. Het legt tusschen de 12 en 11 graaden, en is mede een van de grootste eilanden, waar op zich zeer veel Spaanjaarden, behalven een groote menigte van Inlanders, onthouden.

Bezuiden dit eiland, aan de Z. O. kant maar 1, doch aan de Z. W. zyde wel 4 of 5 mylen, ziet men 't eiland Neges, op de N. breedte van 11 graaden. Dit vertoont zich meest N. O. en Z. W. gestrekt, en is zoo ontrent 15 mylen lang, en 5 of 6 mylen Z. O. en N. W. breed, doch in 't Z. W. draait het zich met een dikken hoek wel van 2 of 3 mylen na 't W. toe, daar men ook 2 bogten, waar van de N. Westelyke de grootste is, heeft, behalven welke 'er nog een in 't N. O. is, daar zich, pas 1 myl buiten de wal, ook een klein eilandje vertoont, gelyk meest O. van den Z. Oostelyksten hoek van dit eiland, pas Benoorden 't eiland Celos, maar 1 myl van die wal; en ontrent 2 of 3 van Neges, 2 andere eilandkens, meest O. van een gestrekt, leggen heeft. Dit Neges is ontrent 40 mylen in 't rond.

Het eiland Celos, dat tusschen de 10 en 11 doch meest op 11 graaden legt, vertoont zich maar 4 of 5 mylen ten Z. O. van Neges, zynde meest N. O. en Z. W. gestrekt, en door een groot rif, dat

in 't N. O. begint, en wel tot $\frac{3}{4}$ myl van dit Neges voortgaat, van een gefcheiden. Het fchiet met N. O. einde wel 5 of 6 mylen meer na 't N., als Neges, en na de Z. kant ftrekt het zich op 3 of 4 mylen na zoo verre niet, als het zelve, uit. In 't midden is 't ontrent 17, aan de Z. O. kant ontrent 18 of 19, aan de Z. W. kant 15 mylen lang, en 35 mylen in 't rond, zynde in 't N. O. wel 7 of 8, doch in 't Z. W. pas 5 mylen breed, alwaar men op dien hoek een plaats heeft, Nombre de Dios genaamt.

Leta.

Ten Z. Z. O. van 't eiland Celo ziet men 't langwerpig smal eiland Leta, dat O. N. O. en W. Z. W. 21 mylen lang, en doorgaans 4 of 5 mylen breed, en 47 of 48 mylen in 't rond is, hebbende in 't O. N. O. en W. Z. W. 1 klein puiltje meest in 't midden. Deszelfs W. hoek legt maar 2 of 3 mylen van 't eiland Mangindanao. Men ziet maar 3 vlakke baajen op 't zelve, een in 't W. Z. W., een in 't O. N. O., en de beste nog in 't N. W. by na in 't midden; doch wel zoo Ooftelyk. Het legt meest op de 10de en een weinig op de 9de graad, en even buiten des zelfs W. Z. W. Wefter einde, pas 1 myl van de wal, is nog een klein onbekend eiland, dat O. en W. 6 mylen lang, en Z. en N. 2 of 3 mylen breed is. Ook zyn beide deze eilanden rondom met een smal rif langs de wal bezet.

Nu keeren wy weer na 't N. daar zich digt by Punto de Lamo, op Luçons Z. zyde, 7 of 8 mylen voorby 't eiland Marendue gelegen, eerft 3 kleine eilandekens maar 2 of 3 mylen van dien hoek, en maar 1 myl van 't eiland Tgan opdoen.

Tgan.

Deze leggen meest N. O. geftrekt, en zeer digt by een, zynde by 't Noordelykfte katskoppen, waar na men dan by 't eiland Tgan komt, dat zich maar 3 of 4 mylen van Punto de Lamo met zyn N. W. hoek vertoont. Het legt op 13 graaden, meest N. W. en Z. O. geftrekt, hoedanig het ontrent 15 mylen lang, gelyk het pas 5 of 6 mylen breed, hoewel 't aan Z. O. deel fmalder is, daar 't pas 1 myl haalen kan, zynde in 't rond ontrent 35 of 36 mylen. Men ziet hier en daar op 't zelve een flauwe bogt, in 't Z. W. en ook in 't N. O. Verder valt 'er van het zelve niet te zeggen.

Borias.

Agt of 9 mylen Beoosten Punto de Lamo heeft men op 14 graaden 't eiland Borias meest W. ten N. en O. ten Z. geftrekt leggen. Het is 11 mylen lang, en 2 of 3 mylen breed; en aan den Wefthoek ziet men, pas 'er Benoorden, een klein eilandje, gelyk aan des zelfs O. zyde wat na 't N. een rivier en een klein baaitje.

Tigoero.

Vier mylen Ooftelyker doet zich de N. W. hoek van 't eiland Tigoero op, 't geen zich van 't N. W. na 't Z. O. 10 of 11

mylen lang uitftekkt, en ontrent 2 mylen doorgaans breed, en in 't Z. O. wat fmaller is. Ook ziet men in 't Z. O. even buiten de wal een klein eilandje van 't welke N. W. aan wel 3 of 4 mylen verre een klein rifje ftrekt, waar ontrent men ook de diepten in de kaart aangeteekent ziet. Vlak Bezuiden den O. hoek van Borias, en 't eiland Tigoero, vertoont zich ontrent 4 mylen van de zelve het groot eiland Masbatta. Dit legt meest op 13, en ten deele op 12 graaden N. breedte, vertoonende zich in de gedaante van een langwerpigen driehoek, waar van 't een einde ontrent 18 of 20 mylen van 't andere gelegen is, fchynende de O. hoek wel de langfte te zyn.

Masbatta.

Vlak in 't midden is 't 18 mylen lang; doch de Z. W. hoek loopt wel 5 mylen verder uit. Aan de N. zyde is 't 19, en aan de Z. zyde 30 mylen lang; meest 15 mylen, doch in 't midden, en na de W. kant nog wel zoo breed, alzo 't daar wel 17 of 18 mylen zou konnen haalen, en ontrent 70 mylen in 't rond. Aan de W. kant van dit eiland vertoonen zich, ontrent in 't midden digt by de wal, en ook 2 of 3 mylen 'er af, in en voor een vlakke baai, 10 kleine eilandekens, digt by een, van welke eenige na 't Z. W. geftrekt leggen. Ook ziet men 'er nog 4 pas Benoorden den O. hoek van dit eiland voor een kleine baai, hoedanige men verſcheide, en een grooter byna by den N. W. hoek, Vlugters baai genaamt, aan de N. kant van dit eiland, heeft, daar men ook 6 of 7 riviertjes, en 1 in 't W. even Bezuiden de N. W. hoek ontmoet, en voor de zelve een klein eilandje, de Wagter genaamt.

Die groote Vlugters baai is ook vol reven en zanden, en na 't O. ziet men in 't midden der zelve ook 2 eilandjes, en diep 'er in een groote rivier, die van 't Z. O. na 't N. W. in zee komt afstroomen.

Vyf mylen Ooftelyker is nog een baaitje, waar by St. Salvador legt, en men ziet 'er nog 2 grooter, en 1 kleine baai aan de Z. kant van dit eiland niet verre van de Z. W. hoek. 2 of 3 mylen Bezuiden deze baajen verneemt men 2 kleine eilandekens, als lange driehoeken ('t een wat grooter als 't ander) en 4 mylen van malkanderen na 't O. geftrekt, Gigantes genaamt, van welke 'teene met zyn Z. hoek pas 1 myl, doch met zyn N. hoek wel 4 mylen, van 't eiland Abuyo legt.

Dit Abuyo legt op 11 graaden, en met zyn W. hoek 5, en met zyn O. hoek wel 8 graaden van 't eiland Masbatta. Het vertoont zich by na, als 't eiland Mindora, nog wel zoo net een driehoek vertoonende, van welke de eene in 't N. O., de tweede in 't N. W. ten W., en de derde in 't Z. O. ten Z. legt. De N. W. ter

Abuyo.

ter Westter hoek, die ontrent 5 mylen breed is, loopt van zyn N. zyde na den N. O. hoek ontrent 10 mylen verre, zynde die wal wat ingebogen. Van den O. hoek tot den Z. O. hoek heeft men 16 mylen, en van den N. W. tot den Z. O. hoek 21 of 22 mylen, waar uit men ziet, dat dit eiland in 't rond ontrent 48 mylen beslaat, zynde 23 mylen Z. O. ten Z. en N. W. ten W. lang, en 11 of 12 mylen N. O. en Z. W. breed. Ook ziet men rondom dit eiland een smal rifje.

Twee of 3 mylen Bezuiden Abuyo heeft men 't bekende eiland Matan, diens koning den wakkeren *Ferdinand Magellanes* bestreed, waar door die held aan zyn einde geraakte. Het legt op $9\frac{1}{2}$ graad, ontrent 4 mylen Beoosten 't eiland Leta, strekkende zich ontrent 8 mylen verre N. ten W. en Z. ten O. in de lengte, en 2 of 3 in de breedte.

Het heeft maar 2 baaien, een groote vlakke in Z. W., en een diepe smalle pas Bewesten den N. W. hoek. Ook legt het vlak Benoorden den N. hoek van 't eiland Mangindanao, en pas $4\frac{1}{2}$ myl 'er af.

Even 6 mylen Beoosten Matan, en van Abuyos Z. hoek ontrent 4 mylen, ver-
toont zich nog een klein onbekent eiland, op de 10 graaden breedte, dat zich na 't O. ten N. ontrent 5 mylen uitstrekt, en 't geen maar 2 of 3 mylen breed, doch in 't O. het smalst, en rondom met een klein rif omzet is, hoewel zich een ander zeer groot rif, dat tot den Z. O. hoek van Tandaye met een breede bogt wel 18 of 20 mylen verre loopt, en 't geen wel 4 of 5 mylen doorgaans breed is, aan des zelfs O. hoek ver-
toont.

Op dit rif zyn veel katskoppen, en ontrent 15 mylen Beoosten of O. ten N. van dit eilandje ziet men een klein eilandje, Lierzens eiland, en 4 mylen Noordelyker (daar dit rif wat ophoud) Luipaarts eiland, van 't welke een rifje, Crols droogte genaamt, 4 mylen O. op, tot aan Batte eiland met een kromme bogt na 't N. toe loopt, ten N. W. van welk Luipaarts eiland 4 mylen men 't Patientie eiland, pas 2 mylen van Tandayes Z. O. hoek, en 1 myl Beoosten 't zelve 't eiland Zie toe, heeft, werdende beide ook wel de Verspieders eilanden genaamt, en te samen meest op 11 graaden (uitgenomen Liefzens eiland, dat op 10 graaden legt) zich vertoonende.

Voor 't laatste nu nog eens na 't N., en wel na Luçons Z. hoek, Bollofan, tredende, zoo doet zich daar in 't begin van de straat van Manilha (die tusschen 't eiland Luçon en 't eiland Tandaye begint, en ontrent 5 mylen wyd is) eerst het eiland Bankingle, en wat N. Oostelyker 't eilandje Capul, in de mond des zelfs na den Noordkant op.

Vlak ten O. van Bankingle 5 mylen, doet zich 't eiland St. Bernardino, met een kleine droogte in 't N. O., en een weinig Oostelyker een rift van 10 kleine eilandjes op, die zeer dicht by een leggen, en Roobokkers droogte genaamt worden.

Vyf of 6 mylen van 't Zuidelykste der zelve, dat pas 2 mylen van Tandaye legt, ziet men 't klein Duiveneiland op een rifje, en 4 mylen verder O. ten N. van 't zelve 't eiland Ingeratio, met een klein rifje aan zyn N. zyde, en een klein eilandje tusschen Cabo de Spirito Santo (zynde de N. O. hoek van Tandaye, daar men nog 4 eilandjes van 't N. na 't Z. strekkende dicht aan voor de zelve heeft) en tusschen Ingeratio, zynde dit eilandje net in 't midden, en ontrent 1 myl van yder wal gelegen.

Bezuiden den voornoemden hoek van Bollofan nu heeft men 't eiland Franicas, by na tusschen Masbattas N. O. hoek, en tusschen Tandayes N. W. hoek, waar by zich, zeer dicht aan een, nog 4 andere eilandjes, en 2 of 3 mylen Zuidelyker nog 2 andere, vlak Z. en N. 2 mylen van een leggende, in de straat tusschen Tandaye en Masbatta, die 4 mylen wyd is, opdoen, Beoosten welk Zuidelykst men 'er nog 1 ziet, 1 myl 'er af, en 2 mylen van Tandaye gelegen.

Bezuiden 't eiland Bankingle (dat dicht aan den hoek van Bollofan by Capul legt) ziet men een klein langwerpig eilandje met een rifje in 't N., en 1 myl Oostelyker, dicht aan de wal van Tandaye, 't eilandje Baubau, buiten 't welke men, zeer diep de straat van Tandaye en Masbatta in, wel 8 of 10 mylen Zuidelyker, en ontrent 3 mylen van Masbattas O. hoek, nog een onbekent langwerpig eilandje van 3 of 4 mylen Z. en N. lang, en 2 breed, met een rifje 'er om, leggen ziet.

Nu treden wy tot de beschryving van Tandaja: 't eiland Tandaye, van anderen ook Tandaye, en in 't eerst, eer men den regten naam wist, 't Philippine eiland genaamt. Het legt meest op 12, en met zyn Z. O. hoek 5 of 6 mylen verre op 11 graaden, zynde meest langwerpig vierkant, uitgenomen dat de Z. O. hoek 5 of 6 mylen verre wat meer uitsteekt. Het is Z. en N. ruim 20 mylen lang, en O. en W. 14 of 15 mylen doorgaans (uitgenomen dat de Z. O. hoek door zyn verder uitsteeken een breedte van 18 mylen maakt) breed, zynde wel 51 of 52 mylen in 't rond.

Aan de N. en Z. kant is een smal rifje langs de wal, 't welk zich in 't Z. O. met dat groot breed rif in 't Z. by 't eiland Patientie vereenigt. Ten O. de N. W. hoek van dit eiland 5 mylen ziet men een

rivier waar voor een klein eilandje, St. Tenella genaamt, legt. 2 mylen Oostelyker ziet men de zoute rivier, en 2 mylen nog Oostelyker weer een rivier, waar voor, digt aan de wal, 't vogeleiland zich vertoont. 1 myl Oostelyker is weer een rivier, en nog 1 myl verder weer een, (waar voor in 't N. het Duiveneiland 2 mylen van de wal legt) en dan nog 1 kleine myl Oostelyker weer 1, en een klein baaitje, Heinsbroeke baai genaamt, met nog een rivierte aan de O. kant 'er in, alwaar de wal een weinig na 't N. uitschiet.

Zes mylen Oostelyker doet zich de Verkens rivier op, en dan komt men by de N. O. hoek, anders Cabo di Spirito Santo genaamt, alwaar de wal na 't Z. draait, en 5 mylen Zuidelyker (na dat men de 4 voornoemde eilandekens voor de wal leggende, voorby geraakt is) Bezuiden een korten dikken hoek, een baai van 4 of 5 mylen in 't rond, de Vuile bogt genaamt, maakt, die vol klippen en droogten is, buiten dat men ook nog een kleine droogte digt by dat dik hoekje ziet, en dat ook die droogte uit die baai (waar in zich ook 3 kleine eilandekens, 2 in 't N. O., en 1 in 't Z. W. der zelve vertoonen) nog wel 4 of 5 mylen verre, rond om een dikken hoek rondlopende, Zuiden aan voortgaat, het welk ook 't Zorgelyk rif genaamt word.

Een van die 3 eilandekens in de baai is Primeiro Sargidero genaamt, en tegen de Z. kant van dit Zorgelyk rif, pas Bezuiden dien dikken hoek, anders den gebroken hoek genaamt, heeft men 1 klein eilandje, en een weinig Zuidelyker 't Katteneiland, nog een weinig Zuidelyker 't lang eiland, en nog wat verder Z. op 2 kleine eilandekens, 't gebroken eiland genaamt, al welke eilanden 2 of 3 mylen buiten de wal, als op een doorgaande smal rifje dat Z. en N. ontrent 4 mylen verre strekt; leggen.

Twee mylen Zuidelyker ziet men, 2 mylen buiten de wal, nog 2 eilandekens op zoo een rifje digt by een na 't Z. gestrekt, alwaar men dan aan de vaste wal van Tandaye by een kleine baai (die in 't N. een scherp hoekje heeft) komt, voor welkers Z. hoek, die digt by de andere loopt, en de baai als tot een fuik maakt, 1 klein eilandje 1 myl van de wal legt, hoedanig een 'er zich ook 1; myl Zuidelyker opdoet.

Daar na loopt de wal 5 mylen na 't Z. O., alwaar zy wat 't Z. indraait, en een diepe kleine vuile baai, waar in zich 2 eilandekens, een in de krop, en een in de zak van binnen, vertoonen, en dan ziet men daar een spitzen Z. O. hoek, die wel 2 of 3 mylen lang, en van 't Z. O. na 't Z. wel 4 of 5 mylen

breed is, voor de Verspieters eilanden leggen.

De Z. kust is zonder rivieren, behalven eene na de W. zyde, en heeft ook geen baajen, dan dat het land zig hier en daar wel wat inbuigt; en aan de geheele W. kant ziet men mede geen eene rivier, maar wel 5 of 6 baajen; zommige redelyk diep, en andere wat vlak. Dit is het al, dat wy van 't eiland Tandaye te zeggen hebben, daar alleen nog by voegende, dat het zeer vrugbaar in ryft, peper, en gember is, ook geeft het gebergte hier veel yzer, en goud. Daar valt ook veel honig, wasch, groot en klein vee, en hoenderen.

Nu zoude het tyd worden, om van 't eiland Mangindanao, 't grootste naast Luçon van alle de Philippynsche eilanden, en 't geen het Zuidelykst, meest tusschen de 8 en 10 graaden, gelegen is, te spreken, doch aangezien wy daar over uitvoerig onder de stoffe van Ternate zullen handelen, zoo hebben wy hier niet anders te melden, dan dat men aan de Z. W. kant geen eene (gelyk men doorgaans gemeent heeft) maar 2, en dus aan de Z. zyde van dat eiland 3 groote baajen heeft; en dat deszelfs hoofdstadt (by zommige Mindanao, doch by anderen Kattitoewan genaamt) op 7 graaden en 18 of 20 minuten aan een fraaje rivier (die op 6 graaden 22 min., en op de lengte van 241 mylen Bewesten Lezart in Engeland legt) aan de Z. dezes eilands, en 2 mylen van de zee, gelyk 30 mylen van de zelve in 't Z. ook de stadt Sjambongo gelegen is.

Nu dienen wy nog een woord van 't eiland St. Jan, of St. Juan, mede een der Zuidelykste, en pas 3 of 4 mylen Beoosten de N. O. hoek van Mangindanao gelegen, buiten welken het nog wel 3 meer na 't N. uitschiet, te melden.

Het legt ruim op 9 graaden met zyn N. hoek, zynde meest van 't N. N. W. na 't Z. Z. O. in de lengte 38 mylen verre, en van 't N. ten N. tot het W. ten Z. 24 mylen in 't midden in de breedte uitgestrekt; doch 't N. einde is wel de helft breeder, als het Z. einde.

Het is tamelyk hoog, en vol kleine bergen aan de Z. O. kant, zeer vet en swart van aarde, en vol geboomte, dat hier en daar een groot bosch uitmaakt.

Het eiland Tagima legt even Bezuiden Mangindanaos W. hoek; ook legt 'er een eiland, Zubu, of Zebo, een der Baruffes van *Ptolomeus*, ontrent op 9 graaden, wat Bewesten Mangindanao, zynde 9 of 10 mylen lang, vol bergen en geboomte, daar ook de Spaanschen een vesting hebben, die hier, als ook op Luçon, en Panay, al zedert 't jaar 1564. uit last van koning *Philips II.* gelegd zyn. Dit eiland word ook wel Los Pintados (om dat

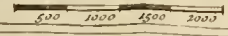
ladt
ul-
ge-
t.

HAVEN van AQUAPULCO
 in t Coninkryk van
 NOVA SPAGNIEN,
 in de ZUYD ZEE.

- A. Aquapulco.
- B. De Punt van Ste Diego
 de hoogte 122 varren de
 breedte 80 varren.
- C. Grote mont.
- D. t. Grisd.
- E. Kleyne mont.
- F. Haven van Marques.

Varren is een Sp^{se} maat houdende
 2 ellen

dat zy hier hun lyf befchilderen) genaamt. De Ilhas Forcados leggen ten Z. W. van Tagima.

Buiten alle deze eilanden, by ons gemelt, zyn'er nog veele andere, die op den weg naar America, of naar nieuw Spaanjen, in dien grooten Archipelagus leggen, van welke het eiland Guana (of Guan by de Engelschen genaamt) dat op 13 graaden legt, 'er een is, alwaar de Spaanze schepen van Aquapulco gewoon zyn te pleisteren; en de Spaanjaards een fchans met 6 stukken, en een landvoogt met eenige soldaaten hebben.

In de kaart No. IV. ziet men ontrent 25 mylen Beoosten St. Jan I. dos Areifes een lang eiland, dat Z. en N. strekt, 5 kleine, en nog 7 of 8 mylen Oostelyker I. dos Matelotes, zynde 2 byzondere eilanden; maar de verdere zyn ons onbekend, en by na ontelbaar.

In 't algemeen hebben wy nu nog van deze Philippines te zeggen, dat op veele der zelve een groote handel met ryft, peper en andere speceryen, als ook met falpeter, quikzilver, yzer, staal, zyde stoffen, porcelyn, koper, goud, zilver, vernis, en allerlei kleeden, mitsgaders met groot en klein vee gedreven word.

Gelyk de meeste eilanden nu onder de Spaanjaarden staan, alzoo hebben zy van den beginne af, en zedert 't jaar 1564. op Zebu (hoewel een koning hier in 't jaar 1520. al Christen wierd) en in 't jaar 1570. op Luçon, hun werk gemaakt, om de Heidenen te bekeeren, en alle de Mohammedaanen, die 'er waren, te verdryven. Na welken tyd zich verscheide ordres der Geestelyken, en vooral de Jezuiten, hier sterk ingedrongen, gelyk zy tot Manilha een zeer aanzienelyk klooster, en ook verscheide anderen op de vlekken van Luçon, en op de verdere eilanden hebben, waar door hier veel duizenden op hunne wyze tot het Christendom (hoewel zy daar weinig van weten, en nog Heidenen in den grond zyn) overquamen, die geen ander bewys, dan dat zy maar gedoopt zyn, en eenige kleine gebeden kennen, daar van weten te geven.

Dit is wel het voornaamste, dat wy van de Philippines, en 't bezit der Spaanjaarden in deze Indische eilanden te zeggen hadden; want over alle de verdere eilanden, die Oostelyker op, en niet in deze kaart, leggen, te schryven, zou ons te verre buiten ons bestek voeren, behalven dat men van de zelve ook zoo veel zekerheid niet heeft, als daar toe wel vereifcht word.

Met een woord nogtans moeten wy, alvorens daar van te scheiden, nog die aanzienelyke en fraaje stadt Aquapulco of Aquapulco aanhaalen, waar op zoo groot

een handel der Spaanjaarden is, en van waar zy jaarlyks 1 of 2 schepen in Manilha krygen.

Zy legt eigentlyk in 't Noorderdeel van America, of in nieuw Spaanjen, onder 't koninkryk van Mexico, in de Z. zee, onder den *Tropicus Cancri*, of de kreefts zonnekeerkring, ontrent op 15 graaden 35 minuten Z. breedte, en op de lengte van 274 graaden 10 minuten.

Wy geven de zelve in een zeer nette teekening op No. V. Men ziet de stadt zelf by letter A. als in een halve maan leggen, alwaar zich ettelyke reijen van fraaje huizen (voor al die wat verder van 't strand leggen) vertoonen. Zy heeft een schoone dubbele baai, waar in veel schepen zich zouden kunnen bergen, en daar zy, na dat zy door 't groot gat of die korte straat, met letter C. geteekent, en zekere klip met letter D. gemerkt, voorby geraakt zyn, heel zeker op 15 of 16 vadem kunnen ankeren.

Men heeft in de zelve ook veel kerken en schoone kloosters, en 't is vandaar dat de meeste Priesters naar Manilha gezonden worden.

Aan de Westkant dezer stadt legt op een hoek des lands het kasteel van St. Diëgo, dat als een vyfhoek gebouwd, met letter B. gemerkt, en vry sterk is; buiten 't welke zich een weinig Oostelyker aan strand nog een stormtoren opdoet, om de schepen en vaartuigen te dekken. Op 't kasteel ziet men 17 metaale, en verder eenige yzere stukken, zynde wel met 400 koppen bezet.

In 't O. by letter E. is een verkeerde en zeer gevaarlyke doortocht, alwaar men wegens een klip, die men daar ontdekt, zeer ligt een schip zou kunnen verliezen, welk gevaar men, in 't W. by de letter F., immers zoo zeer van verscheide klippen daar te verwagten heeft, gelyk zich Bewetten 't fort St. Diëgo in de baai zelf ook eenige klippen, voor welke men zich wel hoeden moet, vertoonen, anders is het een uitnemend schoon en vermaakelyk geweest, daar allerlei verversching te bekomen is, hoewel die eigentlyk wat dieper in 't land gehaalt moet worden.

Deze voorname stadt geeft, om zoo te spreken, by na alle den handel, waar door de stadt Manilha zoo sterk tot nog toe bloeit, alzoo de schepen, die jaarlyks van daar derwaarts gaan, allerlei kostelyke waaren uit de Zuidzee en uit Mexico daar na toe, en van Manilha weer allerlei Oosterze waaren naar Aquapulco, brengen.

Zonder dezen handel zou Manilha ook maar een dood nest zyn, waar van men nog onlangs een klaar bewys gehad heeft, alzoo, volgens berigt van Lisbon den 8den Augusti 1723., die van Manilha tegen

hunnen landvoogt waren opgestaan, om dat hy hen verboden had op Aquapulco te handelen; alzoo dat in zich zelve niet anders was, als alle die ingezetenen, die van dezen handel voornamelyk bestaan, de keel toe te binden. Van wat verder uitflag dit zyn zal, moet ons de tyd leeren.

Dat dit Aquapulco al van ouds her, zelfs by de onze bekend geweest is, blykt ons klaar uit den tocht van onzen wakkeren zeevoogt *Joris van Spilbergen*, die 'er in 't jaar 1615. den 9^{den} October ten anker quam, welkers verdere ontmoeting aldaar wy in 't verhaal van zyne reize kunnen nalezen.

De vloot van *Jagues l'Heremite* is 'er naderhand in 't jaar 1624. in 't laatst van October mede ten anker geweest; doch zy plaatzen dat zeer qualyk op 17 graaden. Het voornoemt kasteel scheen toen niet lang te voren, en maar, zoo zy zeggen, met 4 bolwerken by den eersten aanleg gebouwt, en daar na met nog 1 vermeerderd te zyn; (hoewel men het toen al met 5 punten afgebeeld ziet) gelyk het ook met een zeer hegte steene muur omringt is.

Het verder wedervaaren dat de vrienden van deze vloot met de Spaanjaarden daar te dier tyd gehad hebben, kan men mede in het opstel van hunne reize naziën.

Dat nu de onzen al meermaalen getragt hebben den Spaanjaarden ontrent dezen streck, of wel ontrent de Philippines, alle bedenkyke afbreuk te doen, daar van zien wy nog in de later tyd, of in 't jaar 1639. eenig bewys uit de last die haar Edelheden te dier tyd aan den landvoogt der Moluccos, den heer *van Broekom* geliefden te geven, gelyk uit het navolgende kort uittreksel duidelyk blykt.

Extract Missive van den

Heer Gouverneur Generaal, ende de Raaden van India aan den Heer Johan van Broekom, Gouverneur der Moluccos, van den 7^{den} Maart 1639.

By aldien den Raad niet konde besluiten de Gallias af te steeken, zoo verstaan egter, dat gemelden commandeur Lambert Jeronymuszoon op Emilia zal overtreden, ontrent de Cabo Spirito Sancto byhouden, tot primo of den 4^{den} Julii, als wanneer met of zonder buit na Peboe, of de Piscadores, zyne reize zal vervolgen, en met lief daar aangeland zynde, van zyn komst berigt aan den gouverneur van der Burch geven, ten ware, gelyk wy vertrouwen, daar nader bejegendes, van op 't byhouden en den vyand te verwagten. Ontrent Cabo kunnen geen andere ordre geven, als in 't jaar 1636. den 9^{den} Februarij aan den commandeur Engelzen, en

den vicecommandeur Lambert voornoemt per instructie hebben geordonneert, welke instructie en ordre ongetwyffelt by voorsz Vicecommandeur nog is berustende, daar mede ons dan zullen confirmeren, en aan des zelfs inhoud gedragen, ons op de ervaring, die meer gevoerde Lambert Jeronymuszoon van dat vaarwater heeft, verlaaten; eenelyk vinden wy goed sjipt te bevelen, dat Beoosten buiten het gezigt van 't eiland Tandaja het Zuidelykste schip op 12 graaden 20 minuten regt Z. en N. van den anderen verspreid byhouden, en wakker doen uitkyken. Wy zeggen, buiten het gezigt, om van 't land niet verkend te worden, alzoo zy zekerlyk verwtigt zyn, wanneer zy vreemde schepen op de kust vernemen, gestadig met vieren langs de zelve zeinen, en waarschouwen, 't welk de Spaanze schepen bemerkende, trachten dan te landen, daar heft kunnen, ende ontzien haar in die gelegentheid niet te stranden, om 't zilver te salveeren, daur op gelet dient, ende om zich buiten 't gezigt van 't land te onthouden. Deze ordre en commissie zal UE. alzoo uit onzen naame aan Lambert Jeronymuszoon, 't zy alleen of in compagnie van de Gallias verzeild, doen vernemen, en dat zoo geheim, dat de Spaanjaard op Gammalamma geen lugt van onze desseiner bekomt.

was onderteekent

Antonio van Diemen.

Philip Lucasz.

Cornelis van der Lyn.

In 't jaar 1715. hebben die van de Spaan- Vaart v
sche of Oostenrykze Nederlanden, of die van
eigentlyk die van Oostende, eenige sche- Oosten
pen onder de vlag des Roomschen keizers op Oc
uitgereed, en naar Malabar, doch voor- indien
namelyk naar China, gezonden, die in de onder
eerste jaaren met groote winsten, alzoo vlag de
zy geen lasten te dragen hadden, t' huis Room-
gekomen zyn. schen
Keizer.

Daar op begonnen die zelve Reeders van tyd tot tyd sterker toe te rusten, en zoo fraaje winsten te doen, dat het ons, en voor al de Engelsche, begon in de oogen te steeken, gelyk die, ook al middelen in 't werk gesteld hebben, om dit door hunnen koning, en deszelfs tusschenpraak by den keizer, te doen stremmen.

Zy kregen egter naderhand swaare rampen, alzoo zy nu en dan een schip verloren hebben, 't geen hen in 't jaar 1722. te Oostende zulken krak gaf, dat 'er zommige geweest zyn, die aanboden hunne actie verre beneden 't Capitaal te verkoopen. Zy hebben ook veel moeite gedaan, om, door tusschenpraak van den Marquis de Prié, den keizer te bewegen, aan hen een Octroi tot het oprigten van een Oostendische Maatschappy van In-

Indiën te geven, 't geen zy ook eindelyk bekomen hebben; ook zyn'er reeds 7 Bewindhebbers, 3 van Antwerpen, 3 van Gent en 1 van Brugge of Oostende, aangesteld; doch of andere Mogentheden daar tegen niet zullen werken, moet ons de tyd leeren. Gelyk men reeds Memorien, van wegen de koningen van Engeland, en Vrankryk, als ook van onzen Staat, daar tegen gezien heeft.

Om nu, voor zoo verre onzen Staat aangaat, nog nader kennis van de schade en 't ongelyk, 't geen de zelve daar by lyd, en van de pogingen by de heeren Bewindhebbers der geöctroyeerde Oostindische Maatschappy dezer landen zedert 4 jaaren herwaarts tegen de vaart van die van Oostende op Oostindiën gedaan, te krygen, zoo heeft men maar naaukeurig op de zes volgende Memorien, door der zelve last aan de heeren Staaten Generaal aangeboden, te letten.

De eerste dezer Memorien is van den 9den Februarii 1720. waar in de E: Maatschappy dezer landen klaar aanwyft, hoe en op wat wys de limiten van den koophandel der Indiën langs de twee wegen van de kaap der Goede Hoop, en van de straat van Magellaan, tusschen de onderdaanen van Spaanjen, en die van deze Republyk, beraamt, bepaalt, en by het 5de en 6de Art: van het Tractaat van Munster vastgesteld zyn.

Ook toont zy, dat de limiten en districten voor deze vaart, van weerkanten gehandhaaft en zoo opgevolgt zyn door een volständig gebruik, dat de band des vredes ook zedert dien tyd geweest is.

Daar by verklaart zich de E: Maatschappy ook als Souverein in het district van haar Oëtroi in de Indiën, bewyzende, dat de koningen van Spaanjen, en hunne opvolgers, voor eeuwig aan haar by het Tractaat van Munster afgestaan, en overgegeven hebben de regten, die zy verkregen hadden, 't zy door de wapenen, of door vergunning der Pauzen, om in de Indische zeën te vaaren, en te handelen langs de kaap der Goede Hoop, en langs de kusten van Africa tot in China; in de Molukkize eilanden, en in Japan; met geheele uitfluiting der onderdaanen van eenige provintien, die onder de Spaansche Monarchie zouden mogen behooren: En dat de Republyk insgelyks aan Spaanjen afgestaan had de regten die ze mogt hebben, om te vaaren en koophandel te dryven in dat gedeelte van Indien, 't welk door de straat van Magellaan op de Zuidzee, en op de Manilhasche eilanden uitkomt. Dit is het *uti possidetis* van het berugt Tractaat van Munster, dat de conditien en wyze van navigatie en van den koophandel, in de groote zeën bepaalt, en voor eeuwig vastgesteld heeft tusschen

de twee volkeren, die in oorlog waren, en die daar door een gelukkige vrede bekomen hebben.

Zy betoont met de oude brieven, en met voorbeelden, dat de onderdaandn van alle de provintien der Spaansche Monarchie, welke geen Castiliaanen waren, hunne koningen, en door hunne wetten, altyd uitgesloten zyn geweest van den koophandel van die Indiën, welkers ontdekking hen niets gekost had; en in het byzonder bewyft zy, dat alle Successeuren, die den eigendom van de Spaansche Nederlanden zouden mogen krygen, verbonden geweest, en gehouden zyn, om daar niet te mogen vaaren, nog om die vaart aan de gemelde Spaansche Nederlanden toe te staan, op straffe van zyne Souvereiniteit *in commissum & ipso jure* te verliezen.

Deze zaaken dus verre nu bewezen zynde, zoo word verder door deze E: Maatschappy uit het Tractaat van Munster, als ook uit de Alliantien, en uit de latere Tractaaten aangetoont, dat zyn Keizerlyke Majesteit ten opzigt van de provintien, die tot zyn behoefte verdeelt zyn geweest, gehouden is aan de zelve verplichtingen, waar aan de geheele Monarchie zich voor deze verdeling verbonden had, en dat bygevolg de begonnen onderneming van een navigatie en koophandel op Oostindiën uit Oostende, waar van men het nadeel reeds gevoelde, en die zoo klaar en kragtig tegen de Tractaaten en tegen de regten der Geöctroyeerde Maatschappy dezer landen aanloopt, de heeren Bewindhebbers in alle billikheid zeer veel grond gaf, om aan haar Hoog Mog: te verzoeken, middelen te Weenen, en te Brussel aan te wenden, om deze nieuwigheid te doen staaken.

Deze Memorie was den 16den April 1721. haar Hoog Mog: zoo ras niet aangeboden en voorgedragen, of de zelve Heeren zonden daar op terstont ordre aan hunne Ministers, die zich aan 't hof van den Keizer, en by den Marquis de Prié, onthielden, om aangaande deze zaak de noodige vertoogen te doen.

De tweede Memorie van den 24sten Julii 1721. toont klaar aan, dat het keizerlyke Hof, en dat van Brussel, niet alleen geen agt geflagen hadden op het verzoek van haar Hoog Mog:; maar dat men daar in tegendeel den koophandel van de Oostenrykze Nederlanden op Indiën, meer dan ooit begunstigt had, en men'er zelf ook van een Oëtroi sprak, dat de Keizer genegen was aan de Vlamingen te geven, tot het opregten van een Bevoorregte Maatschappy, die in staat zou gestelt worden, om deze navigatie en koophandel, tot nadeel der ingezetenen van deze Republyk, voort te zetten. Waar op

Pogingen der heeren Bewindhebbers tot strekking der vaart der Oostenlaars.

by vercheide Memorien, aan haar Hoog Mog: opengegt.

En met verzoek aan haar Hoog Mog: om dit te beletten.

de heeren Bewindhebberen haar Hoog Mog: verzogten, dat zy haare pogingen te Weenen, en te Brussel, geliefden te verdubbelen, om het quaad te stuiten, en om het toestaan van zulken Octroi af te raaden.

Dit verzoek der heeren Bewindhebberen, by deze haare Memorie gedaan, keurden haar Hoog Mog: niet alleen goed; maar vernieuwden ook haare ordres aan de Hollandsche Ministers te Weenen en te Brussel, om daar na te werk te gaan.

Aangezien nu dit tweede voorstel der heeren Bewindhebberen en van haar Hoog Mog: niet meer vrugt by den Keizer of aan 't Hof te Brussel, dan 't eerste, gedaan had, zoo vond deze Nederlandsche Maatschappy goed, om den 31sten Julii 1722. een derde Memorie aan haar Hoog Mog: aan te bieden, waar in zy den inhoud van haare vorige verzoogen van den 16^{den} April 1720. en van den 24sten Julii 1721. herhaalde.

Daar beneven verzekerde zy, dat het keizerlyk Octroi, waar van bevoorens maar in 't gemeen, en als nog onzeker, gesproken was, nu op 't punt stont, om toegestaan, en in weerwil van de tractaaten, wetten, en alle de oude en nieuwe conventien, en zonder ook eenige agt te slaan op de regtmatige en herhaalde verzoogen, die haar Hoog Mog: tot stuiting van den voortgang dezer onregtveerdigheid hadden laten doen, verleent te worden, weshalven de heeren Bewindhebbers met zeer veel grond verzogten, dat haar Hoog Mog: haare Ministers aan de voornoemde Hoven wilden gelasten, de grootste vlyt, en de uiterste pogingen aan te wenden, om het uitgeven van dat Octroi te stremmen.

Deze derde Memorie door de Ministers van onzen Staat met de noodige ordres naar Weenen, en naar Brussel gezonden, doch te gelyk ook bevonden zynde, dat de zelve van geen beter uitwerking, dan de vorige, geweest was, zoo vonden de heeren Bewindhebberen goed den 15^{den} Maart 1723. een vierde en zeer nadrukelyke by haar Hoog Mog: in te leveren, waar in zy toonden, dat in weerwil van zoo veel billyke verzoogen, zoo dikwils te Weenen, en te Brussel herhaalt, het Octroi des Keizers tot opregting van een Maatschappy in de Oostenrykze Nederlanden nu met 'er daad reeds toegestaan, en verleent was.

Daar beneven wezen zy zeer duidelyk aan, uit de aangehaalde Tractaaten, wetten, brieven, en conventien, mitsgaders uit de exempelen van een duurzaam en onwederroepelyk gebruik, dat de keizer dit Octroi niet heeft kunnen toestaan, zonder de grootste overtreding, en een

geweldige onregtmatigheid tegen dezen Staat te plegen, nademaal zyn Keizerlyke Majesteit door den bystand der wapenen van Engeland, en van deze Republyk, bezit van de Spaansche Nederlanden nemende, zich persoonlyk verbonden had aan de conventien, die met zyn voorzaaten gemaakt, en onderhouden waren, waar van zyn Brittanische Majesteit, by het Tractaat van Barriere, de garantie wel op zich heeft willen nemen.

Op dezen grond nu verzogt deze Maatschappy haar Hoog Mog: weder, dat zy op nieuw haar gezag te Weenen, en te Brussel, en over al daar 't noodig mogt zyn, geliefden te gebruiken, om dat Octroi te doen intrekken, en te verhinderen, dat het verder in 't licht quam.

Deze bewoording van over al daar 't noodig zoude zyn, bewoog haar Hoog Mog:, om deze vierde Memorie in 't Fransch te doen vertaalen, en daar van affchriften aan den heer *L'Hermitage* tot Londen, aan den heer *Hop* te Parys, aan den heer *Ham* te Madrid, mitsgaders aan de heer *Hamel Bruyninks* te Weenen, en aan den heer *Pesters* te Brussel, met alle de instantien, daar toe vereischt, en nu reeds genoeg bekend, te zenden, doch zoo veel agtbaare pogingen, by die van haar Hoog Mog: gevoegt, niet het allerminste uitgewerkt, maar dat keizerlyk Octroi egter zynen voortgang volflagen bekomen hebbende, en te Brussel reeds gedrukt zynde, zoo hebben de heeren Bewindhebberen, aan hun hoofd hebbende vier Borgermeesters van Amsterdam, en de aanzienlykste Regenten dezer Republyk, goedgevonden een vyfde Memorie van den 29sten Julii 1723. aan haar Hoog Mog: (die ondertusschen kort te vooren aan de ingezeteenn van dezen Staat verboden hadden, om dienst by deze Maatschappy van Oostende te nemen, gelyk naderhand ook onze Geallieerden, te weten, die van Engeland en Vrankryk, mede op swaare straffen gedaan hebben) voor te dragen, en daar in alles voor te stellen, 't geen met de grootste waarheid, en overtuiging, zoo ten opzigt van dat Octroi in 't algemeen, als ook in opzigt van de buitensporigheden, by verscheide artikelen van dat Octroi toegestaan, kan gezegt worden; al het welke van te meer opmerking om zeker gevaarlyk gevolg is, aangezien de Keizer daar by beloofd tot handhaving deszelfs de kragten van zyne wapenen te zullen gebruiken, behalven dat zyn keizerlyke Majesteit aan die nieuwe Maatschappy toestaat, om oorlog, vrede, alliantien, vaststellingen, en onbepaalde conquesten in de Oost- en West-Indiën te gelyk, te maaken.

Deze laatste stap des Keizers nu deêd hen

hen begrypen, dat hen daar by alle hope van eenige billyke voldoening, die zy tot nog toe van de regtmaticheid van zyn keizerlyke Majesteit verwacht hadden, was afgefneeden; weshalven de heeren Bewindhebberen, ziende de onverschilligheid, die men te Weenen en te Brussel voor de billyke voorstellen en instantien zoo van deze Republyk, als ook van de Vorsten, haare Geallieerden, getoont heeft, in dit uiterste haar Hoog Mog: verzogten, dat zy hen geliefden toe te staan, om zich van de middelen, hen van God verleend, te water en te land te mogen bedienen, en om dus geweld met geweld te keeren.

Deze vyfde Memorie bragt zoo veel te weeg, dat 'er besloten wiert den heer *Pesters* van Brussel te roepen, en den zelve naar Hanover te zenden, om de guarantee, die zyne Brittannische Majesteit by het Tractaat van Barriere, 't welk dat van Munster bevestigt, belooft heeft, te verzoeken; die in 't laatst dezer maand zeer gunstig van zyn Majesteit aldaar gehoord is, gelyk ook zyn Majesteit dien heer op zyne deftige aanspraak, waar in hy de noodzaakelykheid van 't strekken dezer Oostendische Maatschappy (als strydende met alle tractaaten en conventien, en voor al met dat van Barriere) zeer kragtig vertoont, belooft heeft dat gene, waar toe hy zich verplicht heeft, te zullen volvoeren. Ook hebben de Franschen in die zelve maand, en al bevoorens zeer kragtig tot het vernietigen van die Maatschappy (gelyk de voornoemde Mogentheden nog aanhouden te doen) gearbeid.

Nademaal nu ondertusschen deze Maatschappy van Oostende werkelyk bezig is met verscheide schepen naar de Indiën uit te rusten, zoo heeft onze Maatschappy den 9^{den} Augusti des zelve jaars een zesde Memorie by haar Hoog Mog: doen inleveren, waar in zy te kennen geeft, dat de Generaal, en de byzondere Gouverneurs van de Indiën, berigt bekomen hebbende van het nadeel, dat die van Oostende aan den koophandel van die gewesten doen, meer dan eens ordre verzogt hebben, om zich tegen deze ongeoorlofde navigatie te kanten, om welke reden dan de Bewindhebberen ook niet langer konden uitsellen de vereischte ordres en instructien naar Indiën te zenden, om daadelykeden van die kragt te gebruiken, welke bequaam mogen zyn, om de beginzelen en den voortgang van deze nieuwigheden in het district van hun Octroi te vernietigen.

Ook hebben de heeren Bewindhebberen by deze nadere Memorie aan haar Hoog Mog: ook een Latynsche *Dissertatie* gevoegt, onder den navolgenden titel:

Dissertatio de jure quod competit Societati privilegiatae federati Belgii ad Navigationem & Commercia Indiarum Orientalium adversus incolas Belgii Hispanici (hodie) Austriaci. dat is: *Beweering van het regt dat de bevoorregte Maatschappy dezer vereenigde Nederlanden heeft tot de vaart en handel op de Oostindiën tegen de ingezetenen der Spaansche (hedensdaags) de Oostenryksche Nederlanden.* In welke *dissertatie* zeer klaar de zin en inhoud van 't 5de en 6de art. van de Munstersche vrede, in 't jaar 1648. gesloten, in 't breede aangewezen, en onder anderen getoont word, dat aan de Spaanjaarden niet geoorloft is zich in Oostindiën verder, als tot de Philippynsche eilanden, uit te breiden. Ook word daar in nader aangewezen, dat het 5de art. de nu Oostenrykze Nederlanden raakt; ja dat zy volgens de wetten en voorbeelden verbonden zyn zich daar aan te houden, en dat dierhalven, volgens den inhoud van 't Octroi of voorregt der E: Maatschappy dezer landen, haar geoorloft is haar regt met 'er daad te beschermen, en alle middelen by der hand te nemen, om indien de Oostenrykze Nederlanders binnen de grenzen der E: Maatschappy komen, zich met de wapenen, of anderzins, te verdedigen.

Daar op nu hadden de voornoemde heeren den 5^{den} October weer een Memorie, tot deze zelve zaak betrekking hebbende, aan haar Hoog Mog: overgegeven; en den 15^{den} dier maand bleek, dat de koning van Groot Britannien den heer *Pesters*, op zyn verhoog, te Herrenhausen een zeer gunstig antwoord gegeven, en belooft had haar Hoog Mog: zaak in dezen opzichte volflagen volgens de Tractaaten te zullen handhaven, gelyk dit zyn Majesteit en de koning van Vrankryk hunne Ministers aan 't keizerlyk Hof mede zoo gelaft hadden, dat nader in November by een nieuwen last door beide deze vorsten aan hunne Ministers, aan 't voorz Hof gegeven, quam te blyken.

Ondertusschen had de Keizer (zoo men zeide) verlof gegeven om, buiten de vorige zes, den 11^{den} of 12^{den} dito volgeraakt, nog vier millioenen, in te teekenen, een klaar bewys, dat zyn Majesteit ontrent dit stuk nog niet van gedagten verandert is.

Of 'er nu reeds eenige middelen voorgeslagen, en uitgevonden zyn, of nog zullen worden, om de zaak by te leggen, en malkanderen in der minne te verstaan, zal ons de tyd nader moeten leeren. Het is zeker, dat zy de waaren, die zy uit China, en Indiën, in veel korter tyd, en veel onkostelyker, dan wy, aanbrenge, ook veel beter koop, dan wy de onze, kunnen geven,

waar door zy ons, en voor al de byzondere lieden, die hun goed op Batavia inkoopden, groote schaade toebrengen.

Na deze korte afwending, die wy ter oorzaake van deze nieuwe Oostindische Maatschappy genootzaakt zyn geweest te maaken, zullen wy ons eindelyk tot onze Landslieden, en de beginzelen van hunne ondernemingen na 't Oosten, keeren.

Van de vaart en handel der Nederlanders in Oostindiën.

Onder de zeehelden, die met een byzondere hartvogtigheid en onverzaagtheid het Oosten bevaaren, en zich daar beroemt gemaakt hebben, zyn de wakkere en naarstige Nederlanders (door ons wel de laatste in rang gestelt, maar daarom geenzins de minste te reekenen) met zulken byzonderen voorspoed tot nog toe by alle volkeren zoodanig bekend geweest, dat zy, daarom van de meeste benyd, in weerwil van dien Nyd, door hunnen ongemeenen grooten handel en veelvuldige veroveringen in Oostindiën, van tyd tot tyd zoo magtig aldaar, en ook hier in hun eigen land, geworden zyn, dat zy in Indiën alle Europeische Natien, zoo in de wyde uitgestrektheid der by hen zoo dapper overwonnene landen, als in 't groot gewigt van hunnen handel aldaar zeer verre overtreffen, en in de zeven vereenigde Nederlandsche provintien hunnen naam en vermogen, bevorens klein, en naauwlyks bekend, by de vorsten, en andere staaten van Europa, zoo veel hebben doen wegen, dat de aanzienlykste koningen en Mogentheden van dat wereldddeel, het voor eere, en vastigheid voor hunnen byzonderen staat geagt hebben, met de heeren Algemeene Staaten van dat klein landje in verbond te treden, en de zelve veeltids als die genen aangezien hebben, die door hun groot vermogen in staat waren, om het evenwigt van de schaal der Mogentheden van Europa te maaken, of wel na die zyde, met welke zy zich verbonden, den evenaar te doen overslaan.

Die uit de grond opgehaalt word.

Het zal dierhalven de pyne wel weerdig, en niet onvermaakelyk wezen, de ware redenen, en gronden van deze vaart der Hollanders naar Oostindiën eens na te speuren, die uit den grond op te delven, en met de uiterste verwondering, en verbazing hunne ongelooflyk groote magt, uit zoo geringe beginzelen aldaar voortgesproten, aan een te schakelen. Wy zullen toonen, dat zy, die hier te lande in gedaante en wezen maar een Gemeenebest vertoonen, in die Oostersche landen van zulken gewigtig, oppermagtig, en wyd uitgestrekt vermogen zyn, dat zy al de vorsten van Indiën door hunne groote vlooten ter zee, en door hunne legers te lande, menigmaal hebben

doen zidderen, en beven, behalven dat zy zoo veele landen, en steden, (gelyk wy dat hier na in 't byzonder zien zullen) ten deele door 't sward van de Portugeezen, en andere Indische vorsten, ten deele door de schrik voor hunne wapenen, by voordeelige verbonden hebben aangewonnen, dat zy in opzigt van hunne groote bezittingen, en veroveringen aldaar, verscheide koningen van Europa verre overtreffen; welke hunne magt ook daar by af te nemen is, dat zy onder de vorsten en koningen van Indiën, door de tyd, en den schrik hunner gelukkige overwinningen alom, ook zulken ontzag verkregen hebben, dat zy aldaar in verscheide magtige ryken niet alleen veele koningen, maar zelf ook verscheide keizers (gelyk wy hier en daar toonen zullen) gemaakt, zulke, die hen niet aanstonden, verworpen, weer andere op den thron gezet, en die daar op zoo kragtadig gehandhaaft hebben, dat een yegelyk, die deze hunne grootze en heldagtige bedryven met een aandagtig en onpartydig oog gelieft na te speuren, zal moeten bekennen, dat zy zich in het Oosten een vermogen, en oppergebied, verkregen hebben, waar van geen voorbeeld, uog by de Ouden, nog by de hedendaagze, nog in het Oosten, nog in gansch Europa, te vinden is. Vermits ik geene Natien kenne, die oit zoo oppermagtig koningen en keizers na haaren zin, het zy in 't Oosten, het zy elders, af en aangestelt, of die op den thron bevestigd, en op de wenk van haare oogen, door een zeer fyne en nogtans billyke politie, op die wyze onder hun bedwang gehouden hebben, als best met hun belang overeenquam.

De Hollanders, die uit den aard goed en dierhalven zeer sterk tot de vrede en vriendschap met alle redelyke en rustzoekende volkeren genegen zyn, om den koophandel, hun eenigste oogwit, vermaak, en de voorname zenuwe van hunnen Staat, in der minne voort te zetten, zouden nooit gedagten gemaakt hebben, om eenige voordeelen verre buiten 's lands te zoeken, veel min om daar eens anders landen te ontruften, of daar eenige veroveringen te doen, maar gelyk men een kat, die in 't naauw is, wonderlyke en zeer onverwagte sprongen ziet doen, alzo heeft men de Hollanders, die nazaaften der ouden Katten, door de vervolgingen en de benaauwtheden, in welke men hen gebragt heeft, gedwongen, om te toonen, dat zy, even als een kat in de benaauwtheid, en als dat wakker nakrooft der Katten, en aloude Batavieren, zich als een kat, die niet zonder handschoenen aan te tasten was, door wonderlyke en verbazende sprongen uit het midden

Hoe Spaansche volgen at de gedwongen h.

der

der zelve niet alleen wisten te redden, zich van de geweldenaaryen van *Philips II.* koning van Spaanjen, te ontslaan, en zyne nazaaten, na een heldagtigen oorlog van 80 jaaren, voor de vryheid van hun geloove, in 't jaar 1648. by de Munstersche vrede te dwingen, hen als vrye Staaten (voor hoedanige zy al menigte van jaaren te vooren by andere vorsten en republyken van Europa met veel roem te boeck stonden) te erkennen, maar dat zy ook buiten dien door hunne ongemeene neerstigheid, groote ervarenheid ter zee, en kloekmoedige ondernemingen, zoo het al in hun land niet gelukken wilde, middel wisten, om, na het doorkruiffen van de alleronbekendste zeën, zelf in het Oosten, en als aan het einde van de wereld hun geluk te zoeken, en zich daar een onsterfelyken naam, zoo door het voortzetten van den handel (zonder welken zy niet leven konden, en die als de ziel, en hartader van hunnen Staat is) als door 't veroveren van de bezittingen van dezen doodelyken vyand aldaar, te maaken, zonder nogtans anderen in de vreedzaame bezitting van hunne wettige landen eenigermate te stooren, aangezien zy in der zelve ryken, na een minnelyk verzoek, en op een billyke toelaating der vorsten in 't Oosten, egter hunnen koophandel aldaar konden voortzetten, welke billyke paalen zy ook noit, dan door de geweldenaaryen of trouwloosheden der inlanderen, en andere nooden, geperst, overgetreden zyn, gelyk dit gantsche Werk door ook blyken zal, dat de Nederlandsche Oostindische Maatschappy zich een ongemeenen grooten naam en luister by alle vorsten van Indiën, enkelyk en alleen door haare onkreukbare trouw, en opregte behertiging van geregtigheid, de ware grond van alle rust en een bestendige vrede, verkregen, en ook tot dezen tyd toe behouden heeft, hoewel zy aan allen, dien 't luste hen te verongelyken, ook getoont heeft, dat zy zich op zyn tyd zeer gevoelig daar over wist te wreken, en haar gekreukt regt te herstellen, en te handhaven.

Die de gedenkschriften der Nederlanders doorbladert heeft, zal zekerlyk gezien hebben, dat hun koophandel zich in de Middellandsche zee, in Engeland, Vrankryk, 't Noorden, enz. en ook veel in de ryken van Spaanjen en Portugal, uitbreidde, en zich dus met kleine doch zekere winsten in die gewesten vergenoegde. Waar door het dan gebeurde, dat zy veele schepen naar de havenen dezer twee laatste ryken zonden.

Na dat nu Portugal ten tyde van koning *Philips II.* ook onder Spaanjen geraakt, en by hem besloten was de Nederlanders, na het vertreden van al hun

voorregten, tot de Roomsche Catholyke Godsdienst met geweld te dwingen, of anders die gantsche Natie uit te roejen, zoo begon hy dit godloos werk aan de eene zyde met de Inquisitie, of gemoedswang, door 't stellen van verscheide nieuwe Bisschoppen in Nederland, en zynen Bloedraad in te voeren; aan de andere zyde, om hen de keel eenigzins toe te binden, ook hunne schepen, en veelen hunner ingezetenen, in zyne steden en havenen zich wegens den koophandel ophoudende, jammerlyk door arresten, en inquisitien te plagen, en hen zoo veel geweldenaaryen in hun goed en gemoed aan te doen, dat dit voor zulk een moedige Natie, hoe geruft, vredelievend, en stil anderzins uit haar eigen aard, niet langer te harden, en volstrekt onmogelyk was, zoo langer staande te kunnen blyven, vernits hun koophandel, niet alleen in die ryken, maar ook ten grooten deele in de Middellandsche zee, door 't gevaar 't geen zy van dien trotzen vorst, ontrent den doortogt van haare schepen door de straat van Gibraltar, te lyden had, gestremt, en daar by een groote ader van haaren Staat, die door de zeevaart en koophandel voornamelyk bestaan moest, afgesneden wiert.

Dit dwong hen, om dit geweld te ontgaan, na andere wegen, om staande te kunnen blyven, met een ryp overleg uit te zien, en dit verval, 't geen by vervolg van tyd 't gantsche gevaarte, van hunnen toen nog zoo geringen Staat, zou hebben kunnen doen insorten; door heldagtige ondernemingen, en door 't onderschragen van dit swak gebouw, met eenige nieuwe zuilen in 't Oosten of 't Westen, spoedig te herstellen.

Het oogmerk van de ware patriotten van ons land liep daar meest heen, om van het ryk van den Spaanjaard en Portugees voortaan af te zien, op 't zelve niet, dan onder den duim, zelf by den oorlog te handelen, hen, waar men maar kon, alle afbreuk te doen, en voor eerst, als 't allerheilzaamst in hun oog, het zy door het Noorden, het zy langs den gewoonen weg der Portugeezen voorby de kaap de Goede Hoop, naar het Oosten door te booren, niet alleen om den koophandel daar door als uit den grond te herstellen, maar om ook de Portugeezen en Castiliaanen van dien kostelyken handel op het Oosten (alzo zy nu niet meer door Pauselyke of Spaanische verbodsbrieven uit Oostindiën, als bevoorrens, konden gesloten worden) en voor al van die der zoodierbare speceryen, welkers stapel tot nog toe te Lisbon voornamelyk, en ook te Antwerpen, geweest was, geheel en al te ontzetten, hen uit Indiën (waar 't mogelyk) te verdryven,

en dus de gelede ne schade op hen te herhalen.

De eerste, die tot dit heilzaam werk de hand geleent, en daar by een ontfelyken naam, en gezegende gedagtenis by de nakomelingen, en, wegens hunne groote en heldagtige onderneming, zelf by hun vyanden (zoo zy maar eenige agting voor de deugd hebben) verdienden, en daar by, volgens het zinnebeeld van hun landschap als worstelende leeuwen, het dreigend gevaar zoo mannelyk, en gelukkig door de klotzende baaren van die verbolge zee ontworstelden, of den grond daar toe leyden, zyn geweest de heeren *Jacob Valk*, schatbewaarder, en *Christoffel Roeltius*, loontrekkend Raad der heeren Staaten van Zeeland, by welke zich verscheide voorname Zeeusche kooplieden, als *Balthazar Moucheron*, *Jan Janszen*, *Carel* en *Dirk van Os* gevoegt, en wel byzonder op het verzoek van de heer *Moucheron*, en op verkregen verlof van de Hoog Mog: Heeren d'Algemeine Staaten, goed gevonden hebben, eerst een proeve van dit groot voornemen naar het Oosten door eenen weg om de Noord te nemen, en eenige schepen derwaarts te zenden, om te zien, of zy langs Tartaryen, en door de yszee, by 't waarnemen der gelegenste tyd, niet tot in Oostindien, door een veel korter weg als die der Portugeezen, zouden kunnen doorbreken.

Tochten der Nederlanders naar 't Noorden, om in Oostindien te komen.

Om dit werkstellig te maaken wierden 3 schepen, 1 van Amsterdam, 1 van Zeeland, en 1 van Enkhuizen, gereed gemaakt, die onder 't opperbevel van den ervaren zeeheld, *Willem Barentsz van der Schelling*, met nog 1 jagt by zich, den 5^{den} Julii 's jaars 1594. in zee liepen. Hy quam voorspoedig tot Kilduin in Moscovien, geraakte op 73 graaden en 25 minuten, niet verre van Nova Zembla, zag, wat Oostelyker loopende, tusschen kaap Baxo, 4 mylen van Langeres, en den Westhoek der Lomsbaai, twee inwyken, raakte dus al verder, by den swarten hoek, aan Willems eiland (zoo hy dit noemde) op 75 graaden en 55 minuten, en daar na op 76¹/₂ graaden by den hoek van Nassau, van den welken hy wat Oost ten Zuiden, en Oost Zuidoost aanliep, daar hy eenig nieuw land Benoorden Nova Zembla meende te zien, doch verloor daar door de swaare wind, die hem dwong 16 uren zonder zeilen te dryven, zyn roeijagt, en quam eindelyk ontrent het land van Nova Zembla tot aan den Yshoek, die op 77 graaden legt.

Dus was *Willem Barentsz van der Schelling* den 31sten Julii genadert, tot aan de eilanden, by hem de eilanden van Oran-gien genaamt, doch kon niet zien, dat

daar eenige straat of doortogt, om verder naar 't Oosten en in de Tartarische zee te raken, te vinden was, weshalven hy, ziende dat zyn volk lusteloos in die togt wierd, best keurde weder te keeren, en zyn andere makkers, die na de Waygats, of de straat Nassau, gelooopen waren, te gaan opzoeken, om te ontwaren, of zy, die wel op 80 graaden geweest waren, ook iet naders! daar op gedaan hadden.

Op deze te ruggetogt passeerde hy weer den Yshoek, Troost-Nassau- en andere hoeken, ontdekte op 71 graaden een klein eiland, dat hy, om zyn swartheid boven op, het Swarte eiland noemde.

Zy zagen buiten de reeds gemelde nog verscheide andere hoeken, als de Kruishoek, de St. Laurens en de Schanshoek, ook een zeer schoone haven, by hen om 't meel daar gevonden, de Meelhaven genaamt, mitsgaders de eilanden St. Clara, en van Matfloe, en Delgoy, op 69 graaden leggende, alwaar zy hun twee medegezellen van Zeeland en Enkhuizen, die daags te vooren eerst uit de Waygats gekomen waren, vonden, die niet anders dagten, of *Willem Barentsz* was rondom Nova Zembla gezeilt, en door de Waygats weer by hen gekomen. Dus keerden zy dan gezamentlyk weer naar huis, en quamen den 16^{den} September met een yffelyken walrusch, die zy gedood hadden, voor Amsterdam ten anker, doch zonder hun oogmerk bereikt te hebben, alzoo ook zyn twee makkers, hoewel zy reeds in de zee, in welke zich de groote rivieren Oby en Janizea ontlasten, meenden geweest te zyn, door de swaare ysbergen en stormen te rug gedreven, ook daar van wegen het ys geen doortogt hadden kunnen vinden.

Hoewel deze eerste togt niet ten besten afgelooopen was, benam hen dit geenzins den moed, om dit andermaal, op hoope van beter geluk, te wagen, en met een grooter getal van schepen, langs de Waygats, en 't land der Samoeden, door de straat Nassau dien weg, die zy zoo yverig zогten, op te speuren, vermits *Jan Huygen van Linschoten*, die commies op 't Enkhuizer schip geweest was, en die daar in door die van 't Zeeusch schip ondersteunt wierd, zeer groote hoope daar toe gegeven, en een breed en smaakelyk berigt daar van gedaan had.

Men zond dan in 't jaar 1595. van wegen dezen Staat 7 schepen, 2 van Amsterdam, 2 van Zeeland, 2 van Enkhuizen, en 1 van Rotterdam, uit, waar onder schipper *Willem Barentsz van der Schelling*, en de commies van *Heemskerk*, (die dappere zeeheld, die in 't jaar 1607. in de baai van Gibraltar zoo loffelyk zyn

leven voor 't vaderland verloor) zich op 't groot ſchip van Amſterdam mede bevonden.

Deze, immers zes 'er af, waren ook van verſcheide koopmanſchappen, en dierhalven ook van commieſen, om koophandel te dryven, voorzien, zullende het zevende dienen, om, als de anderen tot kaap Tabin, of den uiterſten hoek van Tartaryen, en zoo verre, dát zy Zuiden aan konden ſtevenen, zouden gekomen, en buiten alle vreeze voor 't ys geraakt zyn, dan weder te keeren, en daar van in Holland berigt te brengen.

Daar op zeilden deze ſchepen den 2^{den} Julii uit Texel, quamen den 21^{ſten} Auguſti aan 't land van Waygats, daar zy in de Traanbaai met 54 perſoonen aan de wal gingen, om de gelegenheid van het land, en de mogelykheid van dezen doortocht nader op te ſpeuren. Zy ontmoetten op den 23^{ſten} dito eenig volk, en een hut van Pitzora, die Noordwaart op geweest waren om walruſſen, traan, en ganzen, te bekomen, en die naar Ruſland te voeren, die hen berigt gaven, dat hunne ſchepen uit Ruſland door de ſtraat Naſſau in de yzſee liepen, en voor een Tartariſche plaats, al voorby de rivier Oby gelegen, en Ugolita genaamt, gewoon waren ten anker te komen, daar te overwinteren, en dan haaren handel, en viſchery, jaarlyks, voort te zetten; daar nog by voegende, dat de ſtraat Naſſau (anders de ſtraat van Waygats) nog wel 9 of 10 weken open bleef, en dan wel toevroor, doch dat men dan over het ys tot in Tartaryen loopen kon.

Na een verder vriendelyk geſprek met, en onthaal van deze Ruſſen aan een der ſchepen, ging *Willem Barentsz* den 31^{ſten} Auguſti aan de overwal van de Waygats, of op 't land der Samoeden, met zyn 9 perſoonen te land, alwaar zy 20 en naderhand meer Samoeden ontmoetten, die niet al te wild waren, en, na wel verkend te zyn, vriendelyk met hen ſpraken, berigt gevende, dat zy nog 5 dagreizen van zekeren hoek in 't Noordooften af waren, en dat zy, na 't paſſeeren des zelfs, in een zeer groote zee zouden komen, vermits een van hen daar zelfs met eenig volk, uit laſt van hunnen vorſt, geweest was.

Zy namen van de zelve vriendelyk aſſcheid, en verzeilden den 3^{den} September ook uit de Traanbaai, en quamen dien dag nog door de veelheid van 't ys en de dikke miſt op de Ooſtzyde van 't Staaten eiland te vervallen, alwaar zy ook te land gingen, en twee van hun maats door een Beer, die daar na nog geſchoten wierd; verloren.

Den 9^{den} September verzeilden zy van het Staaten eiland, en, na veel moejelyke

ontmoetingen van 't ys, zyn zy den 11^{den} in de Tartariſche zee geloopen, doch moeſten van wegen het ſwaar ys wederom na de Waygats keeren, en het by den Kruishoek zetten. Zy deden eenige dagen daar na nog wel eenige pogingen om verder te geraken, doch waren genoodzaakt, vermits het ys met al te grooten geweld den 15^{den} het Ooſteinde van de Waygats inzetten quam, met de geheele vloot nog die zelve dag het Weſteind van 't Waygats weer uit, en zoo verder na huis te zeilen, komende den 18 November weer in de Maas binnen, zonder ook by dezen tocht hun oogwit bereikt te hebben, hoewel zy evenwel nader opening van de geſteltenis der Tartariſche zee, en van den weg, om daar in te komen, gekregen hadden.

Die twee vergeeffche tochten naar 't Noorden, op koſten van den Staat gedaan, deden de Algemeene Staaten van nieuwe ondernemingen derwaarts afzien; doch zy vonden egter goed, deze en gene byzondere, 't zy iteden, 't zy kooplieden, met belofte van een aanzienelyke belooning, indien 't hen gelukte, daar toe aan te maanen. Dit moedigde die moederkoopſtadt, het ryk en magtig Amſterdam, ten erſten aan, om in 't jaar 1596. 2 ſchepen, 'teen onder den meergenoemden *Willem Barentsz van der Schelling* en *Jacob van Heemskerck*, en het ander onder *Jan Corneliffz Ryp*, weer naar het Noorden uit te zenden.

Zy liepen den 18^{den} Mey 1596. in zee, maar deden een tocht, diergelyken noit gehoort is.

Zy quamen den 9^{den} Junii op 74 graaden en 30 minuten N. breedte, ontdekten daar een eiland van 5 mylen in den omtrek, 't geen zy om een grooten Beer, die zy, te land getreden zynde, doodfloegen, 't Beereneiland noemden. Den 13^{den} van daar verzeild zynde, zagen zy den 19^{den} dito weder land, 't geen zy bevonden op 80 graaden en 11 minuten te leggen, dat zy, van wegen het ſpitsgebergte, zich daar alom vertoonende, Spitsbergen, en de Engeliſchen Grenland, genoemd hebben.

Zy vonden hier een goede haven, en ſchoon 4 graaden Noorderlyker als Nova Zembla (daar loover nog gras valt) en nog hooger op gelegen, gras en gras-etende dieren, te weten, rheen, of een ſoort van herten.

Den 29^{ſten} hier van daan zeilende, liep *Willem Barentsz* wat meer naar 't Weſten, en *Jan Corneliffz Ryp* wat meer om de Ooſt, tot op 80 graaden, om te zien, wie van hun beiden eerſt in de Tartariſche zee, door de eene of d'andere ſtraat, zou kunnen geraken.

Den 12^{den} Auguſtus quam *Willem Barentsz*,

Y

rentsz,

rentsz, na veel talmens wegens ongelooflyke groote ysbergen, by de eilanden van Orangien, doch geraakte daar in groot gevaar, van door een svaare yschots zyn schip te verliezen.

Den 21sten dito wat verder, en in de yshaven, geraakt zynde, meenden zy wel West aan, Bezuiden Nova Zembla om, 't geen zy al voorby waren, naar de Waygats te zeilen, maar bevonden, tot hun leetwezen, dit onmogelyk, weshalven zy besloten weer naar huis te keeren; maar aan de Stroombaai gekomen zynde, vonden zy ook die weg voor hen door svaar ys gesloten, zoo dat zy, door 't ys bezet, genoodzaakt wierden op 76 graaden, aan de Westzyde van de yshaven, daar zy den 26sten dito inquamen, te overwintren.

De elende, die zy na dien tyd uitgestaan hebben, is met geen pen uit te drukken, vermits zy daar in groote koude en armoede dien gantschen winter hun tyd met een onuitsprekelyk verdriet doorbragten, ziende hun schip alom door 't ys zoodanig bezet, dat zy genoodzaakt wierden zich eindelyk met eenige voorraad naar 't land van Nova Zembla (daar zy dicht by waren) te begeven, en daar eerst een tent, en naderhand een huis, op te slaan, waar ontrent zy veel aanstoot van vrezelyke beeren hadden, en wegens ondraagelyke koude, svaare sneeuw en sterfte van hunne makkers, veel hartzeer en ongemak, voor al toen het duister begon te worden, geleden hebben.

Na dat zy dan eindelyk na 11 weken en 5 dagen in die naare duisternis, en nog 7 maanden, daar gezeten te hebben, in 't laatst van maand Januarii des jaars 1597. de zon weder, zelf tegen verwagting, begonden te zien, zoo kon dit hun verflagen hart wel eenigzins opbeuren; maar veel meer begon die blydschap toe te nemen, toen zy in 't laatst van Mey gereedschap maakten, om met hun vertimmerde schuit en bok, aangezien hun schip te vast in 't ys bezet, en niets meer van 't zelve te hopen was, van daar weer naar 't vaderland te geraken.

Dus namen zy de t'huisreize dan, na een schriftelyk berigt van hun ongeval in dat huis gelaten te hebben, den 14^{den} Junii aan; maar raakten den 17^{den} in doodelyk gevaar wegens het ys, tusschen 't welke zy, heen en weer dryvende; elendig geknelt wierden, zoo dat zy zich genoodzaakt vonden hunne vaartuigen op het ys te halen, daar op zy al eenigen tyd blyven moesten, by welk verdriet hen nog een grooter overquam, dat zy *Willem Barentsz van der Schelling*, die al eenigen tyd ziek geweest, en om zyne zonderlinge ervarenheid hen nu voor al hoognoodig was, den 20sten Junii schielyk ver-

loren, by wiens dood hen de moed, van oit weer in Holland te komen, gantschelyk ontchoot.

Zedert raakten zy weer onder zeil, en nog al verscheide malen wegens het ys, en de beeren, in 't uiterste gevaar, quamen eindelyk den 28sten Julii in St. Laurens baai, daar zy eenige Russen vonden, die hen even zoo veel hulp konden bybrengen, als die van een tweede troep, daar zy te Pitzora byquamen. Onder tusschen hadden zy, die zeer van 't scheurbuik gequelt waren, 't geluk, om zich daar van door eenige lepelbladen, op zeker eilandje daar ontrent gevonden, te genezen. Naderhand hebben zy, ondertusschen met hun vaartuigen van den anderen geraakt zynde, een beter berigt van een derde troep Russen, die zy op zee ontmoetten, gekregen, die hen zeiden hun andere maats gesproken te hebben, by welke zy ook den 26sten Augustus weder quamen, tot dat zy eindelyk, na zoo veel zukkelingen en doodelyke gevaaren, en na *Jan Cornelisz Ryp*, die van hen afgeraakt, en door storm op de kusten van Moscovien gesmeten was, ontrent Cola weer by hen bekomen te hebben, den 11^{den} September by die plaats eerst ten anker quamen.

Zy lieten daar hunne kleine vaartuigen blyven, tot een eeuwige gedagtenis van dezen tocht, wel 400 mylen verre door zulk een gevaarlyke zee gedaan, en zyn met het schip van *Jan Cornelisz Ryp*, dat een half myl van daar lag, den 29sten Oötober behouden in de Maas, en den 1sten November met hun twaalven te Amsterdam gekomen, alwaar deze perfoonen, te weten, de commies, *Jacob van Heemskerck*, Mr. *Hans Vos*, de Chirurgy, en tien anderen, aan verscheide heeren van die stad, en ook aan den Cancelier en Ambassadeur van den koning van Denemarken, toen juist op het prinsenhof aldaar aan tafel zynde, een zeer omstandig verhaal van dezen wonderlyken tocht gedaan hebben. Dit was die zelve *Heemskerck*, die naderhand naar Oostindien gevaaren, en China opgezocht heeft, en die, na veel deftige daaden verrigt te hebben, den 25sten Maart 1607. met een vloot van den Staat tegen den Spaanschen admiraal, *Don Johan Alvarez d'Avila*, en zyn 21 schepen (waar onder 10 gallioenen) in de baai van Gibraltar sloeg, en aldaar, na veel wonderen uitgevoert te hebben, wel zyn linkerbeen digt aan 't lyf, (gelyk nog een ander zyn regterhand) maar geenzins zyn heldenmoed, verloor. Hy zeeg dus met zyn wapenen, als een zeeheld, wel ter neder, maar maande zyn volk, schoon hy zyn einde voelde naderen; nog zeer dapper tot hun pligt zoo lang aan, tot dat zy, schoon hy ondertusschen buiten hun wetenden geest gaf,

de volkomene zeëge behaalden, en zy dus 't lyk van dien held met de lauwrē van een onsterfelyke eer bekransf, na het vaderland, en met alle teekenen van luiften grave voerden.

En schoon ook deze reis weer vrugtelooſ uitgevallen was, hebben egter de heeren Bewindhebberē der Oostindifche Maatſchappy den 6^{den} April in 't jaar 1609. *Henri Hudzon*, een zeer ervaaren Engelsch ſtuurman, met een vlieboot en 20 man, met dat zelve oogwit uitgezonden, om door het Noordoosten, of het Noordwesten, een weg naar China te zoeken. Hy ontdekte op 42 graaden en 40 minuten wel een ſchoone rivier en een ſchoon land, doch hy en de zynen hebben verder ontrent hun voornaam oogwit, wegens de ſtrydigheid van gevoelens onder malkanderen, niets uitgeregt, en zyn zoo den 7^{den} November te Dartmouth in Engeland binnen gekomen, van waar hy de Bewindhebbers verſlag van zynen tocht gedaan heeft.

Dit was dan de moedige aanleg, en de ongelukkige uitſlag, van die groote onderneming der gedrukte Nederlanders naar 't Oosten door den weg om de Noord; naderhand in 't jaar 1719. (gelyk wy reeds gemelt hebben) door twee Wiskundigen uit laſt van de Czaar, tot het erlangen van meer licht ontrent de doortocht om den Noord, ondernomen.

Terwyl men aan de eene zyde met deze uitreeding, en tochten om den Noord, bezig was, beſloot een ander gezelfchap van ſtoute kooplieden, om langs den gemeenen weg der Portugeezen ook eenige ſchepen naar Oostindiën te zenden.

Zy hadden van dat ſchoon en gezegend land wel veel berigten door *Jan Huigen van Linschoten*, een Haarlemmer, die 'er in dienſt der Portugeezen in 't jaar 1583. in April van Liſbon met een Aardsbiſſchop van Goa, en 5 ſchepen, na toe voer, bekomen; maar hun voornam aandyver

tot dit werk, en de ware grondveſter van op 't be-
onzen handel, en vaart op Indiën is ^{berigt door}
CORNELIS HOUTMAN geweest. ^{Cornelis}
^{Houtman}

Deze man, lange tyd aan een met deze ^{bekomen.}
en gene Portugeezen van hunnen koop-
handel en vaart op Indiën geſproken, en
door lange en naaukeurige navoerſching
waar in het ganſch geheim, en de groot-
heid van hunne voordeelen by dien han-
del beſtond, zeer klaar ontdekt hebben-
de, had het ongeluk van ontrent deze
tyd (1593.) gevangen te worden. Zoo
zommige willen, zou hy in Portugal,
of, zoo andere qualyk meenen, door den
Turk, gevangen genomen zyn: Een
ſtaat, uit welke hy zich in Portugal niet
wiſt te redden, om dat 'er te grooten los-
geld voor hem door dien koning, onder
ſwaare bedreigingen, geëiſcht wierd.
Dus was dan het uiterſte middel om zyne
verloſſing, en zoo grooten losgeld, te
bekomen, zich onderdanig aan deze Am-
ſterdamſche voornoemde kooplieden aan
te geven, en hunne hulp daar toe te ver-
zoeken, met beloften, van aan hen niet
alleen 't geheim van den ganſchen han-
del der Portugeezen op Indiën zeer klaar
en getrouw te ontdekken, maar dat hy
hen ook aanwyzen zou, dat zy van wa-
ren van 5 of 6 gulden, 100 in plaats ma-
ken, en dus zeer gemakkelyk de ſchade,
by dat randſoengeld (gering in opzigt van
die groote voordeelen) geleden, zouden
kunnen vinden.

Deze heeren, nevens eenige Antwerpze
kooplieden te Amſterdam woonende,
door 's mans elende, zyn groote kennis
wegens den ſtaat van Indiën, daar zy zoo
zeer na haakten, en voor al door zoo
grooten winſten, tot zyne verloſſing be-
wogen, hebben de zelve hem ook ver-
zorgt, waar tegen hy, tot dankbaarheid,
hen zeer trouwhertig, van alles niet alleen
opening gegeven, maar in hun dienſt
(gelyk wy nader zien zullen) ook de reize
derwaarts ondernomen heeft.

Z E S D E H O O F D S T U K .

DE Maatſchappy van Verre zend in 't jaar 1595. vier ſchepen naar Oostindiën.
Haare komſt voor Sumatra, en voor Bantam. Daar zy niet veel voordeel doen.
Haar ſlegte ontmoeting voor Cidajo. En voor Arosbaja op Madura. Het ſchip Amſter-
dam, word voor Luboc verbrand. De andere verzeilen naar 't vaderland. Daar zy
behouden aanlanden. Tweede vloot onder Jacob van Nek in 't jaar 1598. naar Indiën
gezonden. Te Bantam beter ontfangen. Van Nek keert naar 't vaderland, en giert op
St. Heleen aan. Warwyk komt in Amboina in 't jaar 1599. met vier ſchepen. Twee
der zelve zeilen naar Banda met Heemskerck. Die van daar naar 't vaderland zeilt.
Warwyk vertrekt uit Amboina naar Ternate. Daar hy wel ontfangen, en verzogt
word enig volk te laaten. Waar op hy naar Bantam, en van daar naar 't vaderland
verzeild. Moucheron zend de Leeuw en Leeuwinn naar Indiën met Houtman in 't jaar
1598. Ten Haaf zend ook de Zon, de Maan, en de lange Bark derwaarts. Mahu
door die van Rotterdam in 't jaar 1598. langs een anderen weg naar Indiën gezonden.
Doch die vloot was ongelukkig. Hoewel de eerſte der Hollanders door dien weg in Indiën

quamen. Reize van Olivier van Noord, in 't jaar 1598. De eerste Hollander, die den aardkloot rond zeilde. Eerste reize van Steven van der Hagen in 't jaar 1599. Die in 't jaar 1600. eerst voor Bantam, en daar na in Amboina komt met een schip, terwijl de twee andere in Banda-quamen. Van waar zy weer naar Bantam, en verder naar 't vaderland, zeilen. Pieter Boths eerste tocht naar Indiën in 't jaar 1599. Waar by van Caarden was, die naar Sumatra ging. En van Bantam, met eenige schepen van van Nek, naar 't vaderland vertrok. Jacob van Neks tweede tocht in 't jaar 1600. Verzeilt naar China en Patani. Van waar by na 't vaderland keert met twee schepen. Wedervaaren van drie van zyn andere schepen. Die in Cambodia niet wel behandelt wierden. Haar komst in Patani. En vertrek van Bantam naar 't vaderland. Gevallen van den swarten en witten Arend op Sumatra. Jacob van Heemskerks tocht in 't jaar 1601. als zeevoogt naar Indiën. Een gedeelte van zyn vloot komt te Atsjien. Heemskerks verder wedervaaren, gelyk mede van de andere schepen. Van welke eenige na 't vaderland vertrokken. De tocht van Wolfert Hermanfz in 't jaar 1601. naar Indiën. Die by Bantam de Portugeezen van de reede slaat. Welke vloot beschreven word. Wolfert Hermanfz zeilt naar Ternate en Banda. Zyn komst en verrigting op Toeban. Trekt na 't vaderland, en giert op St. Heleen aan. In 't jaar 1601. een vloot onder Bikker uitgezonden, die op Atsjien komt. Moucheron neemt 't Princen eiland, voor een korten tyd, in. De eerste tocht van Joris van Spilbergen in 't jaar 1601. na Indiën. Die aan de kaap verscheide eilanden, en ook de Tafelbaai baagre naamen geeft. Zyne ontmoeting aan de Majotze eilanden. Zyn komst op Ceylon, en op Atsjien. En verder op Bantam, van waar by na huis keert.

OP dit berigt van Houtman dan hebben zich eenige Amsterdamse kooplieden by een gevoegt, die zich de Maatschappy van Verre genaamt, en tot hunne Beitierders de heeren *Henrik Hudde, Reimier Paauw, Pieter Hasselaar, Jan Janfz Carel de Oude, Jan Poppen, Henrik Buyk, Dirk van Os, Sibert Pieterfz Sem,* en *Arend van Grootenbuyze*, gehad hebben.

De Maatschappy van Verre zend in 't jaar 1595. vier schepen naar Oost-indiën.

Deze hebben te Amsterdam 4 schepen uitgereed, Mauritius, Hollandia, Amsterdam, en de Pinas, het Duitken genaamt. De hoofden dezer schepen zyn geweest, op Mauritius, *Jan Janfz de Molenaar*, als schipper, en de voornoemde hoofdaanzetter en grondvester van den Oostindischen handel **CORNELIS HOUTMAN** van Alkmaar, die als commies 'er op voer. Op het zelve, 200 lasten groot, zyn in 't geheel 84 mannen, 6 metale stukken, 14 gotelingen, 12 steenstukken, nevens hun vordere voorraad van krygsbehoefsten, enz. geweest.

Op 't schip Hollandia was schipper *Jan Dignumfz*, en de commies *Gerard van Beuningen*, en 't zelve was byna even eens, als 't voorige, voorzien.

Amsterdam, een schip van 100 lasten, bemand met 59 eeters, en voorzien van 6 metale stukken, 10 gotelingen, en 10 steenstukken, had *Jan Jacobsfz Schelling*, ten schipper, en *Reimier van Hel* tot commies.

Het Duitken was maar van 15 lasten, waar op 20 man voer, 't was van 2 metale stukken, 6 gotelingen, en 2 steenstukken voorzien, en zou onder 't bevel van *Simon Lambertfz Mau* mede die groote reize ondernemen.

Deze 4 schepen zeilden den 2^{den} April des jaars 1595. uit Texel, zagen den 19^{den}

dito 't eiland la Palma, en daar na ook Teneriffa, Gomera, en el Ferro, eenige der Canarische eilanden, en den 25ten dito de twee zoute (anders Cabo Verdische) eilanden, Boa Vista en Ilha de Mayo. Wat voorby die eilanden, op 13 graaden 30 minuten, ontmoetten zy 2 Portugeesche schepen, die zy wel hadden kunnen nemen, doch met welke zy in vriendschap spraken, vermits zy last hadden, niemant te moejen; doch, eerst aangetast zynde, zich wel te verdedigen. Zy passeerden den 4^{den} Junii met groote silte, en by gevolg met swaare hitte, de Linie, kregen den 2^{den} Augustus het land van kaap de Goede Hoope in 't gezicht, en quamen den 4^{den} dito in een baai, 45 mylen boven de kaap gelegen, en van de Portugeezen *Agsada de Sam Bras* genaamt, ten anker, alwaar zy te land traden, en van de Hottentots eenige schapen tegen eenig yzer inruilden. Zy verzeilden van daar den 11^{den} dito, zagen den 2^{den} September 't eiland Madagascar, op 't welk eenig volk van het schip Amsterdam by kaap St. Maria aan land ging; doch daar zy niet al te wel van de Inlanders ontfangen wierden, wshalven zy na de baai St. Augustyn liepen, daar zy beter voeren, en van eenige Inlanders schapen, en ossen, voor beuzelingen inmangelden.

Hier liet *Jan Dignumfz*, schipper op 't schip Hollandia, den 30ten September het leven, wiert op een eilandje, 't Hollandsch kerkhof genaamt, begraven, en door eenen *Pieter Dirksfz Keizer*, volgens last der heeren Bewindhebbers, vervangen.

Naderhand leden zy van de Inlanders alhier veel aanstoot en ongemak, derhalven besloten zy, alzo zy doch geen meer verversching krygen konden, den 14^{den} December van daar te verzeilen.

Zy deden dit toen wel, maar waren genoodzaakt, om de fwaare stormen, die zy ondertuffchen uitfonden, den 5^{den} Januarii 1596. weer voor 't eiland St. Maria ten anker te komen, van waar zy den 21sten na de baai van Antongil verzeilden, daar zy den 23sten dito quamen, en te land gingen, in 't eerst ook veel ververfching, doch naderhand mede veel gefchil met den Inlander, kregen, zoo dat zy goedgevonden den 12^{den} Februarii de ankers te ligten, en hun reize te vervorderen. Zy vernamen den 5^{den} Junii (na hun gifling) 't eiland Engano, dat op 5te graad Zuiderbreedte, en niet verre van 't eiland Sumatra, of van de straat Sunda, legt, waar in zy ook niet bedrogen waren, vermits zy den 11^{den} dito onder 't land van Sumatra, en niet verre van Dampin, quamen, daar ook eenige van de Pinas te land traden, eenige vrugten inruilden, en ook eenige inlanders bewogen in 't fchip Mauritius te komen, die zich verder aanboden om hen tot Bantam te brengen, daar zy den 22sten dito behouden ten anker quamen, en vriendelyk ontfangen wierden.

Men zegt hen daar in de gefchillen van de Bantammers met die van Palimbang wel in te wikkelen; doch zy zeiden daar gekomen te zyn, om met yder alleen in vriendschap koophandel te dryven, en daar in ftipt aan den laft van hunne Heeren en Meesters, die liefhebbers van vrede en gerechtigheid, als de regte gronden van een gewenfchte koophandel waren, verbonden te zyn.

Wat liften de Portugeezen daar verfcheide maalen aanleidden, om meester van deze onze fchepen te worden, en om de Hollanders by die van Bantam, en by andere Inlanders, verdagt en fwart te maaken, en wat daar met *Houtman*, en andere van ons volk, verder met de Bantammers voorviel, zullen wy hier voorby fappen, en dit gevoeglyker, wanneer wy van Bantam in het byzonder fpreken, voorftellen.

Het zal genoeg zyn met een woord aan te halen, dat zy zeer geveinfte van den Bantammer gehandelt, dat *Houtman*, door zyn trots fpreken, nevens eenige anderen, met groot gevaar van hun leven, eenige tyd gevangen gehouden, en dat zy den 13^{den} September (twee dagen na dat fchipper *Keizer* op Hollandia ftierf) genoodzaakt wierden van daar te vertrekken.

Na dien tyd quamen zy wel weder voor Bantam, doch ziende, dat zy daar voor die tyd geen handel meer, dan 't weinige daar by kleine partyen ingezamelt, krygen zouden, en maar gevaar liepen; zoo vonden zy goed, na 't nemen van eenige jonken met speceryen, en andere goederen, op den 6^{den} November, naar Jakatra

te verzeilen, daar zy den 13^{den} dito ten anker quamen, en na eenige vriendelyke ontmoetingen met den koning, den 17^{den} dito weer van daan zeilden, werpende het anker nog die zelve dag voor den hoek van Carawang.

Zy zworven van daar, langs de Noordkust van Java, voorby Japara, zagen het eilandje Kiriman Java, paffeerden den 2^{den} December de ftadt Toeban, waar ontrent zy voor Cidajo ten anker quamen. De inwoonders veinsden tegen ons volk eerst eenige speceryen voor hen te hebben, lokten daar door eenigen aan land, aan welken zy ook een fchoonen hoop nageleen vertoonden, al om hen de oogen te verblinden.

Den 5^{den} December quam de koning aan de fchepen, met 6 Tinggangs volk, en met eenige koebeelten voorzien. Drie der zelve leiden aan 't fchip Amsterdam aan, terwyl de andere na de Pinas roeiden. Daar op quam den Sjahbader in 't voornoemde eerfte fchip over, liet, om de onzen bezig te houden, eerst 2 beesten overheiffen, en daar op fchielyk zoo veel van zyn volk op 't fchip Amsterdam overkomen, dat *Reinier Verbel* hem in 't Portugeefch vraagde, waarom 'er zoo veel volks binnen boord quam? waar op de Sjahbader, zyn flag waarnemende, zyn kris trok, en met groot gefchreeuw van *amok, amok*, dat is, *val aan en fla dood*, (hun gemeene leus) *Verbel* de keel aftak, vermoordende verder ook den fchipper, *Jan Schellinger*, en veel van 't volk, 't geen boven op dien bodem was; hoewel de Javanen door de dapperheid der genen, die beneden waren, gedwongen wierden over boord te fpringen, en 't fchip te verlaaten, welke dappere daad de behoudenis was zoo van dat fchip, als van de Pinas, die nu ongemoeid bleef, te meer, vermits die van de andere fchepen befpeurden, dat 'er onraad en hun hulp, die zy ten eerften hen toezonden, hoognoedig was, gelyk zy ook veel Javanen, zoo die nog zwommen, als die in hunne vaartuigen waren, 't leven benamen.

Dit gevegt kofte den onzen 12, doch de Javanen 150 mannen. Vermits zy dan zagen, dat de bot hier al mede vergalt, en 'er niets voor hen te doen was, liepen zy naar 't eiland Madura, en quamen den 6^{den} December voor 't ftedeken de Arosbaai ten anker, daar zy by na even eens, als voor Cidajo, te pal quamen.

De Madurezen hadden zich met 3 fterk bemande en vol opgepropte Tinggangs na de fchepen begeven, en lieten door een tolk quantzuis aan die van 't fchip Amsterdam vragen, of zy wel eenige geiten, ryft, enz. aan boord mogten brengen. Hy wiert wat ruw van den opperftierman

Hme
kust
ver Su-
mra, en
ver
Btam.

Dr zy
ni veel
verdeel
dci.

Hun
flegte
ontmoe-
ting voor
Cidajo.

En voor
Arosbaja,
op Madu-
ra.

man, die nog zeer gewond was, bejagent, en belaft aanstonts van boord, en by aldien hy iets te zeggen had, na 't schip Mauritius te gaan; maar zoo als hy van boord was, vielen de Madureezen op 't schip Amsterdam aan. Dit bequam hen zeer qualyk, alzoo zy ontzet van de andere schepen kregen, en daar door onder deze trouwloozen zulken ravagie maakten, dat zy 'er alle, zelf de koning, en meer andere grooten, 't leven lieten, uitgenomen 21 gevangenen, die zy op 2 na, welke zy behielden, weer aan land zonden. Aangezien zy dan ook hier niet meer te doen zagen, zoo zyn zy den 9^{den} December van daar naar 't eiland Luboc verzeilt, waar voor zy tot den 14^{den} ten anker lagen. Zy vertrokken toen wel, maar moesten 'er den 25ten weder voor ankeren, op welke dag ook *Jan Molenaar*, schipper op 't schip Mauritius, zeer schielyk, niet zonder vermoeden van vergeven te zyn, stierf, waar over *Houtman* wel verdagt gehouden, en in de boejen gezet, doch op den 30ten vrygesproken wierd; hoewel hy van veelen nogtans schuldig gehouden is.

Het schip Amsterdam, word voor Luboc verbrand.

Den 1ten Januarii des jaars 1597. vonden zy goed het schip Amsterdam te lossen, en 't zelve, zoo wegens zyne lekheid, als wegens gebrek aan de swakheid van 't volk, in brand te steken. Daar op hebben de 3 andere schepen den 11^{den} hunne ankers geligt, quamen in de straat van Balamboeang, daar zy den 22ten dito onder hoog land, 1 myl N. W. ten W. van die stad ten anker quamen.

Zy verzeilden den 25ten weer van daar, en quamen den 27ten voor 't eiland Bali, eerst op een onbekende plaats, en daar na in de baai van Padan, ten anker, daar zy al mede eenige moejelykheden hadden, vermits de koning eenige van ons volk, hoewel maar voor een tyd, aan land hield. Twee maats van 't schip Mauritius drosten den 20ten Februarii hier op, die aan land bleven, en noit weer aan boord gekomen zyn. Daar op hebben zy den 26ten dito de ankers geligt, en liepen, Bezuiden Java om, met 3 schepen weer naar 't vaderland. Op de zelve waren van de 249 nog maar 89 Hollanders, 8 Inlanders, 2 Malabaren, 2 Madagascaren, 1 Chinees, 1 Maleyer, 1 kleine Javaansche jongen, nevens 1 Guzeratter, *Abdul* genaamt.

De andere verzeilen naar 't vaderland.

Zy quamen den 24ten April 1597. ontrent *Terra di Natal*, daar 't schip Hollandia den 26ten van hen afraakte. Den 6^{den} Mey passeerden zy 't land van de kaap, quamen den 25ten dito voor 't eiland St. Heleen, doch konden daar niet ten anker komen, om dat 'er 3 Portugesche kraaken op de reede lagen, waar van de Pinas zynen makker Mauritius kennis gaf. Zy liepen derhalven

van 't eiland weer af, zagen, na 2 glazen zeilens, hun makker Hollandia weer, passeerden den 2^{den} Junii 't eiland Ascension, den 7^{den} de Linie, den 12^{den} dito de eilanden Corvo en Flores, quamen den 10^{den} Augustus eerst voor Petten, alzoo hen een harde storm daar toe dwong, en daar na de Pinas en Mauritius voor Texel ten anker, doch Hollandia, niet in staat van zyn anker te ligten, moest 's avonds wegens een swaaren storm zyn groote mast kappen, was in groot gevaar van daar nog te vergaan, en quam eindelyk, door hulp van eenige Lootzen, den 14^{den} mede behouden binnen Texel.

Daar zy behouden aanlanden.

Zy waren 2 jaaren, 4 maanden, en 12 dagen, uit geweest, en hadden nu Indiën als op deszelfs drempel gezien, en eenige weinige speccryen van nooten, foelie en peper, ten deele voor Bantam veroverd, ten deele gekogt, bekomen, maar dit kon de onkosten van die uitreeding op geen stukken na goedmaaken.

Het is egter zoo verre van daar geweest, dat dit hunnen yver zou hebben doen verflauwen, dat het in tegendeel hen, en ook anderen, verder opgewekt, en te meer aangespoort heeft, om ten eersten weer een vloot naar Indiën te zenden.

Zy hadden ondertuffchen wel eenen van hun gezelschap verloren, maar vervulden die plaats met den heer *Gerard Bikker*, en aangezien zy verstonen, dat ook zommige andere Amsterdamsche kooplieden geneegen waren eenige schepen daar heen te zenden, zoo hebben zy, en deze nieuwe heeren, te weten, *Vincent van Bronkhorst*, *Simon Jansz Fortuin*, *Govert Dirksz*, *Cornelis van Campen*, *Jacob Thomassz*, *Ellert Simonsz Jonkheim*; en *Jan Hermansz*, goedgevonden zich, om malkanderen geen nadeel te doen, byeen te voegen, hunnen handel dus op te vaster grond te beginnen, en ten dien einde een tweede vloot naar Indiën te zenden.

Tweed vloot onder Jac van N in 't jaar 1598. naar Indiën gezonden.

Deze bestond in 8 schepen, Mauritius, Amsterdam, Hollandia, Zeeland, Gelderland, Utrecht, Vriesland, en Overijssel genaamt.

Op 't eerste was *Jacob Cornelisz van Nek*, een Amsterdammer, die als opperbevelhebber deze schepen derwaarts geleiden zou, die *Govert Jansz* tot zyn schipper, en *Cornelis Heemskerk* tot zyn commies, had.

Op het tweede was *Wybrand van Warwyk*, ook een Amsterdammer, als onderzeevoogd, en *Cornelis Jansz Fortuin*, als schipper.

Op het derde was *Simon Lambertsz Mau*, als schipper, en *Uytenyn*, als commies.

Op Zeeland was schipper, *Claas Jansz Melknap*, en op Gelderland *Jan Bruin*, schipper, en *Hans Henricksz Bourwer*, commies.

Utrecht

Utrecht had *Jan Martfz* ten schipper, *Vriesland Jan Corneliffz*, en *Wouter Willekens* ten commies. Op *Overyffel* was *Simon Jansz Hoens* schipper, en *Arent Hermanfz van Alkmaar*, commies.

Zy voerden te zamen 560 man, en liepen den 1ten Mey des jaars 1598. uit *Texel* in zee. Zy quamen den 24ten Julii op de hoogte van de kaap, en raakten den 8ten Augustus van een. Vyf der zelve zagen den 17^{den} September 't eiland *Mauritius*, en liepen om verversching, die zy ook vonden, daar in een goede haven ten anker; doch de andere drie, *Mauritius*, *Hollandia*, en *Overyffel*, quamen voor 't eiland *St. Maria*, by *Madagascar*, daar deze 3 schepen 5 dagen bleven, en, van daar toen verzeild zynde, den 23ten November voor *Bantam* ankerden, alwaar zy in vriendschap ontfangen wierden; binnen 5 weken hun lading (hoewel wat dier, om dat de *Bantammers* hoorden; dat 'er meer schepen quamen) en, na daar 4 weken gelegen te hebben; ook hunne 5 andere makkers op die reede by hen kregen.

Men vond dan goed, 't schip *Vriesland* mede naar 't vaderland aan te leggen, 't geen, geladen zynde, den 11^{den} Januari des jaars 1599. langs *Sumatra*, daar zy hun water innamen, en eenige krameryen verruilden, met de andere 3 schepen onder den zeevoogt van *Nek* na huis gezeilt is.

Zy wierpen voor *St. Heleen* het anker, daar zy 8 dagen hen ververschten, lieten daar den hoogbootsman, die zich tegen zynen schipper van *Vriesland* misgrepen had, aan land, en quamen behouden den 19^{den} Julii 1599. na een reis van 14 maanden en 18 dagen, in *Texel* ten anker. Hun lading bestond in 400 lasten peper, 100 lasten nagelen, en eenige foelie, nooten, en kanneel.

Van Nek quam den 27ten Julii met 't schip *Hollandia* voor *Amsterdam*, daar hy met 't geklank van 8 trompetten ingehaalt, van *Stads* wegen met wyn beschonken, en met het gelui der klokken, ten teeken van hunne uitnemende vreugde, verwelkomt wierd; terwyl men *Cornelis Heemskerk* met *Henrik Buik* na den prins van *Orangie* zond, om overgave van de brieven; en de kostelyke geschenken des konings van *Bantam* aan dien vorst te doen.

Men zond deze 4 schepen ten eersten onder *Jacob Willekens* weer derwaarts.

De 4 andere schepen, die onder den onder- doch nu opperzeevoogt *Wybrand van Warwyk*, en den onderzeevoogd *Jacob van Heemskerk*, in *Indiën* gebleven waren, hadden 3 dagen voor 't vertrek van *van Nek*, op den 8ten Januarii 1599. van *Bantam* na de *Moluccos* de reis aangenomen. Zy gierden op *Jakarta* den

13^{den} dito, en den 21ten op *Toeban* aan, daar zy zeer wel van den koning onthaalt wierden.

Zy vertrokken van daar, *Heemskerk* en *Zeeland* den 24ten, doch de andere den 26ten dito, en quamen dicht by *Madura* ten anker, daar wel 40 mannen van 't schip des zeevoogds, te weten *Amsterdam*, en van 't schip *Utrecht* op *Arosbaai* gevangen, en den 1ten Februarii nog de commies *Schuurmans*, nevens eenige anderen van 't volk, aangehouden wierden, behalven dat zy by 't omslaan van een schuit door een storm, terwyl men tegen de *Madureezen* in een gevegt ter zee was, daar nog 25 man verloren. Het vrykopen der gevangenen koste hen 2000 ryksdaalders, waar na zy op den 14^{den} van daar vertrokken, en den 3^{den} Maart voor den inham van *Amboina* quamen, waar in zy door de felle froom niet konden geraken, dat hen besluiten deed 's avonds voor de kust van *Hitoe*, en een stedeken van dien zelve naam, het anker te werpen.

Heemskerk, en de anderen, gingen daar den volgenden dag te land; en wierden van den *Hitoeëfchen* zeevoogt, en de verdere landsgrooten, zeer wel ontfangen, ook wierd hen daar een huis, om hun waaren te bergen; gegeven.

Die van *Hitoe*, na lading voor deze 4 schepen gevraagd zynde, zeiden, dat zy wel lading voor 2, maar niet voor 4 schepen hadden, waarom *Amsterdam* en *Utrecht* daar alleen bleven, en de schepen *Zeeland* en *Gelderland* met *Heemskerk* den 11^{den} Maart na de middag van daar naar *Banda* zeilden, daar zy den 15^{den} dito 's avonds voor 't hoogland van *Banda*, ontrent *Ortatan*, voor anker gekomen zyn. Zy wierden hier mede zeer wel ontfangen; ook kreeg *Heemskerk* te *Neira*, alwaar wegens de *Javanen*, daar woonende, meer handel, als op *Ortatan*, was, een huis; hoewel hy in 't eerst daar ook een geschil met de *Orangkajas* wegens hun regt kreeg, eer men daar mogt handelen.

Hy raakte egter met hen eens, verruilde daar veel koopmanschappen tegen foeli, nooten, en nagelen, die in 't eerst op een matige prys waren, maar naderhand hooger steigerden, en kreeg eindelijk zyn volkomene lading.

De onderzeevoogt *Heemskerk* nu, al zyne zaaken daar tot zyn genoegen beltelt hebbende, nam den 2 Julii 's jaars 1599. afscheid van de *Orangkajas*, liet daar 20 mannen om de zaaken waar te nemen, die hy hen ernstig aanbevol, beschonken met eenige geschenken, en vertrok den 5^{den} dito naar 't vaderland. Hy quam den 8^{den} December voor *St. Heleen* ten anker, bleef daar tot den 1 Januarii in 't jaar 1600. gierde den 15^{den} April te

Dover

T. Bantambeter onan- ge.

V. Nek ket na 't vder- lar, en gie op St. Heleen aa.

Warwyk komt in Amboina in 't jaar 1599. met 4 schepen.

Twee der zelve zeilen na Banda met Heemskerk.

Die van daar na 't vaderland zeilt.

Dover in Engeland aan, en quam korten tyd daar na behouden in Texel binnen.

Warwyk
vertrekt
uit Am-
boina na
Ternate.

Wat nu de schepen, Amsterdam en Utrecht, onder den zeevoogt *Warwyk* in Amboina gebleven, betreft; die hadden na Banda al in 't begin van April 1599. gefchreven, dat zy wegens den oorlog der Portugeezen met deze inlanders hunne lading daar niet bekomen konden, schoon zy nog wel eenige nagelen magtig wierden; 't geen hen dan dwong den 8ten Mey naar Ternate te verzeilen, daar zy den 22sten dito voor anker quamen. Zy wierden wel zeer vriendelyk ontfangen, doch de koning, *Saidi* genaamt, hen eenigzins mistrouwende, dorst zich by *Warwyk*, hoe ernstig hy dit ook verzogt, niet aan boord begeven; maar bleef met zyn coracoras al rondom de schepen hengelen, verzoekende, dat *Warwyk* by hem komen zou, gelyk hy deed.

Den 2^{den} Junii gingen de Hollanders daar eerst aan land, kregen den 18^{den} de eerste nagelen aan boord, traden den 9^{den} Julii in accoord over den prys der zelve, en hadden den 25sten dito 't geluk van den koning op 't schip Amsterdam aan boord te krygen.

Daar hy
wel ont-
fangen,
en ver-
zocht wort
'er eenig
volk te
laten.

De koning vond zoo veel welgevallen in 't onthaal, hem door den zeevoogt aangedaan, en in onze natie, dat hy zelf hem verzogt eenig volk daar te laten blyven, waar op hy 5 man, en 1 jongen, daar liet, om onze zaaken waar te nemen.

Waar op
hy naar
Bantam,
en van
daar na
't vader-
land, ver-
zeild.

Hier op nam hy een vriendelyk afscheid van dien vorst, vertrok den 19^{den} Augusti van daar, liep den 6^{den} September langs 't eiland Oebi, quam den 13^{den} November voor Jakatra, daar zy weer 2 andere Zeeusche schepen vonden, die voor Bantam al 8 maanden gelegen hadden, daar zy mede den 19^{den} dito weer aanquamen. Utrecht nam daar nog eenige peper en foelie, ook eenige nagelen in, en dus namen zy, na een minnelyken handel over en weder, op den 21^{den} Januarii 's jaars 1600. hun afscheid van die van Bantam, verzeilden naar 't vaderland, liepen den 17^{den} Mey op de oude reede van St. Heleen; doch konden wegens 4 kraken, daar op de gewoone reede leggende, geen verversehing bekomen; dierhalven vertrokken zy den 22sten dito van daar, en quamen den 30sten op 't eiland Ascension, daar zy niet veel vonden, en geraakten 2 of 3 maanden daar na behouden in Texel ten anker.

Dus was die gansehe vloot van 8 schepen, onder *van Nek* uitgezonden, vol en zoet, en vry gelukkiger, dan de eerste, t'huis gekomen.

Dit deed den moed der zoo bitter vervolgd en gedrukte Hollanders niet weinig ryzen, hoewel zy al voor het binnenkomen van eenige schepen dezer vloot nog

andere schepen derwaarts uitgefchikt hadden.

De wakkere *Mouchebron*, in Zeeland, had in 't jaar 1598. ook 2 schepen, de leeuw en leeuwin genaamt, met den oppercommies *Cornelis Houtman* uitgezonden, die op Atsjien quam, en daar, zoo door eigen onvoorzigtigheid, als door bestel der Portugeezen, van dien koning op 't schip de leeuw, door zyn Secretaris, nevens eenige anderen in zyn kamer vermoord, en veel van ons volk gevangen gehouden wierd, terwyl de leeuw en de leeuwin, na een dappere tegenweer, onder den ondercommies *Gujon le Fort*, en na 't afslaan van 's konings onbillyke voorstellingen, van daar verzeilden.

Mouche-
bron zen
de leeuw
en leeu-
win, na
Indiën.
met
Houtma-
in 't jaar
1598.

Adriaan Hendriksz ten Haaf, zyn landsman; en zyne medestanders, zonden in dat zelve jaar ook 3 schepen de zon, de maan, en de lange bark naar Indiën. De maan verongelukte in 't uitloopen ontrent Engeland, by Doeveren, daar 't omviel, doch de 2 andere quamen in Indiën, en *Warwyk* vond die in November 1599. op Jakatra's reede, toen hy uit Ternate quam.

Ten Haaf
zendt oo-
de zon,
de maan
en de
lange
bark der
waarts.

Deze uitreeding van zoo veel Amsterdamsche en Zeeusche kooplieden had ook die van Rotterdam zoo iterk aangemoedigt, dat zy in dat zelve jaar onder *Jacob Mabu*, en *Simon de Cordes*, 5 schepen, langs een anderen weg uitzonden.

Mabu
door d
van Ro-
terdam,
in 't jaar
1598.
langs ee-
anderen
weg, na
Indiën
gezonden.

De naamen dezer schepen waren, de hoop, des zeevoogts schip, de liefde, waar op *Simon de Cordes*, de onderzeevoogt; het geloove, waar op de hoofdman *Gerard van Beuningen*, de trouwe, waar op de hoofdman *Jurriaan Bokhoud*, en 't jagt de blyde boodschep, waar op *Sebald de Weerd* hoofdman was.

Zy vertrokken den 17^{den} Junii in 't jaar 1598. uit het Goereefche gat, en 't voornemen was, om door de straat Magellanes agterom naar Indiën te loopen. Zy quamen den 1sten September eerst voor Ilha de Mayo, en daar na voor 't eiland St. Jago, ten anker, daar zy een landtocht deden, en eenige voorvallen met de valsche Portugeezen hadden. Zy gierden den 11^{den} voor Ilha de Brava, mede een der zoute eilanden, aan, kregen daar mede weinig verversehing, verzeilden den 15^{den} dito van daar, om hun reis te vervorderen, doch hadden het ongeluk van den zeevoogt *Mabu* den 24sten dito 's morgens te verliezen. Zyn plaats wiert door *de Cordes*, en de zyne door *van Beuningen*, vervult, en men stelde op 't schip 't geloove, *Sebald de Weerd*, en *Dirk Gerritsz China*, van Enkhuizen, in zyn plaats.

Zy quamen den 16^{den} December voor 't eiland Annabon, daar zy een landtocht en den Portugees veel afbreuk deden, hen uit eenige vastigheden dryvende.

Den

Den 6^{den} April des jaars 1599. vonden zy zich in de mond der straat Magellanes, liepen in verscheide baajen, leden groote armoede wegens de koude, waar door zy veel volk, en den hoofdman *Boekholt* verloren, die door *Balthasar de Cordes* vervangen wierd.

Zy zagen daar in de groene baai, anders by hen de baai de *Cordes* genaamt, veel naakte wilden wel van 10 of 11 voeten lengte, vertrokken den 23sten Augusti van daar na de *Ridders* baai, van waar zy den 28sten dito weer verzeilden een groote myl verder, daar zy wel 80 wilden met verscheide prauwen vernamen.

Zy quamen den 3^{den} September in de Zuidzee, en bleven tot den 7 of 8sten dito met hun 5 schepen, en een floep de *Postiljon*, by een, wanneer zy, de 2 jagten missende, die 't op de lei wierpen, zich met hun 3 schepen nog by malkander bevonden; doch de *Weerd* volgde den zeevoogt, die voor uit was (en toen waren zy nog met hun 4 schepen by een) en door het overboord vallen van de boegspriet en voorteng van de blyde boodschap, by 't welke 't geloove en de trouw ten eersten quamen, raakten de trouw en 't geloove zoodanig van haare makkers af, dat zy die nooit meer zagen. Deze 2 schepen dreven 24 dagen in de Zuidzee met sware stormen byna zonder zeil, en waren genoodzaakt de straat weer in te loopen, daar 20 dagen in een zeer zorgelyke baai te leggen, en, wegens 't murmureren van al 't volk, vermits zy storm op storm kregen, en groot gebrek leden, byna te besluiten om na huis te keeren.

Zy moesten zich uit deze nog in verscheide baajen, en ook in eene, de *Besloten* baai genaamt, den 3^{den} December begeven, doch raakten, na den 10^{den}, van een. Die van het geloove, waar op de *Weerd* was, zagen in die baai weer eenige wilden, en een vrouw met twee kinderen, welke zy aan boord bragten, en daar twee dagen hielden, zettende haar toen weder met een kind ('t ander medenemende) aan land. Zy waren genoodzaakt door swaar onweder weer na de *Cordes* baai te loopen, daar zy den 16^{den} December zeer gevallen een schuit met volk van *Olivier van Noord*, die daags daar aan by hen zelf aan boord quam, vonden. Zy gingen te zamen den 20sten dito van daar t'zeil; doch raakten den 24sten weder van een. Zy moesten al weder na de *Cordes* baai, daar zy den 1sten Januarii 1600. van *Noord* andermaal zagen, en daar zy, midden in de zomer, ys 3 of 4 voeten dik, gevonden hadden; den 9^{den} Januarii raakten zy nogmaal van een; en 't schip van de *Weerd* liep na de *Pinguins* eilanden, daar zy eenige wilden

vonden, raakten den 21sten weer uit de straat, ontmoeten 3 eilanden die zy *Zebalds* eilanden noemden, en quamen, na veel zukkelens, en na groote ongemakken geleden te hebben den 13^{den} Julii in *Goeree* binnen met 36 mannen van de 135 die zy in zee medegenomen hadden.

De *Cordes* met het schip de trouw quam in de Zuidzee, nam ettelyke schepen, geraakte eindelyk in de *Moluccos* voor *Tidore*, daar hem de *Portugeezen* zyn schip door verraad athandig maakten, en den schipper, *Swarten Theun*, naar *Malacca* gevangen voerden.

Het schip de blyde boodschap quam ook te *Val Parayso*, in de Zuidzee, in handen der vyanden.

De liefde, met schipper *Jacob Quaker-naak*, en den commies *Melchior Sandvoort*, geraakte ook in *Chili* aan 't eiland *St. Maria*, en verzeilde in gezelschap van 't schip de hoope naar *Japan*, alwaar zy, na weer van een geraakt te zyn, egter beiden aanquamen, en ook, ettelyke jaaren aan een bleven, zonder dat 'er van deze gantsche vloot iets ten nutte dezer wakkere uitreeders weder na het vaderland gekeert is, dan alleen dat deze uit de *Hollanders* de eersten waren, die door de straat *Magellanes* in *Indiën*, of in *Japan*, gekomen zyn, waar van wy in de stoffe van *Japan* breeder spreken.

Van een gelukkiger uitslag is de tocht van *Olivier van Noord*, van *Utrecht*, geweest, die mede in 't jaar 1598. met 4 schepen door de straat *Magellanes* de reize naar *Indiën* ondernomen heeft. De namen dezer schepen waren *Mauritius*, *Frederik Henrik*, de *Eendragt*, en de *Hoope*.

Zy waren door de heer *Pieter van Bevere*, Generaal der *Munte van Holland*, *Huyg Gerritsz van der Buis*, *Jan Bennink*, kooplieden van *Amsterdam*, en eenige anderen, uitgereed. Op het eerste was van *Noord*, als zeevoogt en oppergebieder, op het tweede *Jacob Klaasz Ulpendam*, als onderzeevoogt, op het derde en vierde, beide jagten zynde, waren *Pieter de Lint*, en *Jacob Janfz Huydekooper*, als Hoofdmannen.

Hy zeilde den 13^{den} September des voornoemden jaars, uit 't *Goereesche* gat, met *Mauritius* en de *Eendragt*, alwaar op de lengte van *Zeeland* de 2 andere schepen van *Amsterdam* by hem quamen.

Hy liep op 't *Princen-eiland*, en te *Rio Javerno*, op de *Brazilsche* kust, aan, doch wierd daar van de *Portugeezen* zeer qualyk gehandelt, en had met hen eenige schermutzelingen, waar in hy enig volk verloor. Veel stormen, en de aanstaande winter, deden hem na een goede haven zoeken, doch geraakte, in weerwil, einde-

Z lyk

Hoewel de eerste der *Hollanders*, die door dien weg in *Indiën* quamen.

Reize van *Olivier Noord*, in 't jaar 1598.

lyk onder 't eiland St. Clara, en daar na in Porto Defire ten anker, daar hy te land stapte, en wel eenige graven, met bogen en pylen vergierd, en veel konstige gefneden schelpen onder de hoofden der dooden, die van een ongemeene groote waren, maar geen menschen vernam; doch daar na wel bevond, dat eenige van zyn schuitsvolk, tegen zyn last aan land gegaan zynde, doodgeschoten, en gequetst waren door vrezelyke wilden van een ongemeene lengte.

Eer hy hier van daan vertrok, stelde hy, in plaats van den overleden hoofdman *Huydekoop*, den hoofdman *Pieter de Lint*, welkers eersten's jagt, de hoope, hy, om dat het lek geworden was, verbrandde. Daar op ligtte hy 't anker, en geraakte, na 14 maanden uitgeweesst te zyn, in de mond der straat Magellanes, quam na 5 tochten den 25ten November 1599. voorby 't eerste naauw dezer straat, die 7 mylen wyd, en 110 lang is, en daags 'er na voorby de tweede engte, van waar hy 4 jongetjens en 2 meisjens mede nam, die naderhand, door 't aanleeren van de Nederlandische taal, den ganschen staat van hun land voor hen open leiden. Hy quam eindelyk buiten die straat in de Zuidzee, na dat hy bevorens zynen onderzeevoogt, wegens ongehoorzaamheid, in de straat aan land gezet, en *Pieter de Lint* in zyn plaats gesteld had, die weer door *Lambert Biesman* op zyn schip vervangen wiert.

Hy gierde, langs de kust van Chili zeilende, op 't eiland la Mocha aan, daar hy wel ontfangen wierd, geraakte verder na 't eiland St. Maria, daar hy een Spaansch schip, *Buon Jesus* genaamt, en naderhand nog een ander, veroverde, van waar hy na de eilanden der *Ladrones* overstak, die hy den 15^{den} September 1600. zag, alwaar zyn vloot, veinzende onder een Spaansche vlag van haare vrienden te zyn, verversching naar genoeg kreeg, liep verder eerst na *Baja la Baja*, en toen na de straat van *Manilha*, en 't eiland *Capul*, daar alle inwoonders voor hen in 't gebergte vlugten, en de onzen alles in brand staken, en een Chineeze prys en nog een fregat veroverden.

Den 24ten November quam hy voor *Manilha*, de hoofdstadt van 't groot eiland *Luçon*, 't grootste der *Philippynsche* eilanden, grooter dan *Engeland* en *Schotland*, en de hoofdplaats der *Spaanjaarden* en *Portugeezen* aan die kant te dier tyd, aangezien zy toen onder een en de zelve kroon van *Spaanjen* stonden. Hy lag daar 5 etmaal op de reede, wierd den 14^{den} December van hunnen zeevoogt en onderzeevoogt aangetast, alwaar een hevig gevegt voorviel, in 't welke de zeevoogt der *Spaanjaarden* te grond ging, en in

een oogenblik zonk; doch zy verloren 't schip d'*Eendragt*, na hunne gedagten by den *Spaanschen* onderzeevoogt veroverd.

Daar op liep hy na 't eiland *Borneo*, quam in die baai den 26ten dito ten anker, wierd van dien koning wel ontfangen, hoewel deszelfs toeleg was, om hun schip *Mauritius* te vermeesteren, 't geen zy door de waarschouwing van een *Chineeschen* stuurman tydig vernamen, waar op zich *van Noord* voor hun voorgenomene aanslagen wagtte, doch goetvond ten eersten naar *Java* over te steken, daar hy den 28ten Januarii 1601. voor *Joartan* ten anker quam; doch daar geen lading vindende, liep den 5^{den} Februarii van daar na de straat van *Balamboeang*, die tuschen *Java* en *Bali* loopt, en vorderde dus zyne reize *Bezuiden Java* om, naar 't vaderland, voorby de kaap. Hy liep op *St. Heleen* den 26ten Mey aan, nam daar water in, vertrok den 30ten dito van daar, ontmoette den 16^{den} Junii 6 *Hollandsche* schepen onder den zeevoogt *Jacob van Heemskerk*, en quam den 26ten Augusti 1601. voor *Rotterdam* behouden ten anker.

Hy was de eerste Hollander, die den aardkloot had rond gezeilt, behouden weer 't huis quam, en zich daar door een onsterflyken naam by de nakomelingen behaalt heeft. Een bedryf, zoo stout, en groots, dat al de ondernemingen der Ouden daar niet by konnen haalen; hoewel hem *Drake* en *Candisch* hier in waren voorgegaan.

Ondertusschen vonden de heeren *Be-* Eerste
windhebben goed, in 't jaar 1599. reize v.
na den uittocht van verscheide vlooten *Steven*
naar *Indiën*, de schepen de zon, de maan *van de*
en de morgenstar, onder 't opperbevel *Hagen*
van den wakkeren zeevoogt *Steven van* 't jaar
der Hagen, ook daar heen te zenden. 1599.

Op 't schip van dien zeevoogt was schipper *Cornelis Jansz Schouten*, en opperkoopman *Jan Sas*, van *Gouda*. Op de maan nam *Cornelis Henriksz*, en op de morgenstar *Cornelis Jansz Melknap* het ampt van schipper waar.

Zy liepen den 6^{den} April in zee, gierenden op 't eiland *Mayo* aan, daar zy eenig volk verloren, en, na twee vergeeffsche pogingen om zich te wreken, best oordeelden van daar na 't prinseneiland, daar zy mede niet wel voeren, en na de kust van *Corillo*, en 't eiland *Annabon* te vertrekken.

Verscheide stormen, die hem op zyn tocht na de kaap beliepen, dwongen hem den 27ten October eerst in een onbekende haven van 't eiland *Madagascar*, en daar na op *Antongil*, aan te loopen, daar hy 't al mede niet na zyn zin, en geen verversching vond. Weshalven hy den

21sten December zyn reize vervorderde, en eindelyk in Februarii 1600. eerst voor Lampon, en den 13^{den} Maart voor Bantam, ten anker quam.

Men stapte daar te land, maar vond het ook niet na wensch, vermits de Bantammers van svaare lasten van tollen, en andere ongelden begonden te spreken; waerom *van der Hagen*, op een nader berigt uit een brief van *Warwyk*, daar gelaten, goedvond den 28sten Maart naar Amboina te verzeilen, daar hy den 2^{den} Mey met 't schip de zon ten anker quam; doch de maan en de morgenstar dreven naar Banda, zonder dat die van de zon wisten, waar zy vervaaren waren, ter tyd toe, dat zy op den 15^{den} dito berigt van hunne komst aldaar, en van hunne hoope tot een goede lading, kregen.

Van der Hagen vond de zaaken alhier door den oorlog zeer verward, en op verscheide verzoeken van den Inlander liet hy zich, na verscheide ontschuldigingen, mede tot eenen aanval tegen de Portugeezen, en naderhand tot 't maaken van een verdrag met den Inlander, in, van 't welke wy breeder onder 't Hoofddeel van Amboina zullen handelen.

Hy vertrok dierhalven, met de uit Banda op den 18^{den} September by hem gekomene en volladene schepen, de maan en de morgenstar, en is den 6^{den} October van daar na Bantam verzeilt, daar zy den 19^{den} November quamen, 6 andere schepen van ons vonden, met eenige van welke zy, na volladen te zyn, een gezelschap

van 7 retourfchepen uitmaakten, en op den 14^{den} Januarii 1601. de reize na 't vaderland ondernamen, op St. Heleen aanloopende, daar zy den 6^{den} Julii in de Kerkbaai ten anker quamen. Zy vertrokken den 12^{den} dito van daar, en quamen na eenige maanden behouden in Holland.

In 't zelve jaar, waar in *van der Hagen* uitgezeilt was, te weten 1599., zonden eenige kooplieden van de nieuwe Brabantfche Maatschappy ook een byzondere vloot van 4 schepen, onder den zeevoogt *Pieter Both* van Amersfoort, uit.

De naamen dezer schepen waren, Nederland, de Vereenigde landen, Nassau, en 't Hof van Holland.

Zy ondernamen hunne reis den 21sten December, in gezelschap van 4 schepen der oude Maatschappy, die ten eersten van hen affcheidden.

Deze 4 schepen bleven ook maar tot den 26sten April 1600. by een, en toen geraakten 't Hof van Holland en Nassau van hen af, en de 2 andere quamen den 6^{den} Augusti op de reede van Bantam, van waar de hoofdman *Paulus van Caarden*, als hoofd dezer 2 schepen, den 25sten dito na Priaman, om peper te laden, en na-

derhand na Ticou, Passaman, en den 21sten November op de reede van Atsjien liep, daar hy niet al te eerlyk gehandelt, en uit eenige gevangenen van 't schip de leeuw en de leeuwinn, in 't jaar 1598. door de heer *Moucheron* naar Indiën gezonden, verstaan wiert, hoe de Atsjieners eenig volk van die 2 ongelukkige schepen gevangen genomen hadden, waar onder de hoofdman *Frederik Houtman*, broeder van den voornoemden *Cornelis Houtman*, eersten grondvester van den Nederlandfchen handel op Oostindien, zich mede bevond.

Hy wiert by dezen vorst maar om den tuin geleid, en opgehouden, en besloot dierhalven van daar na Bantam te zeilen, daar hy den 19^{den} Maart 1601. quam, en den 23sten dito 1500 zakken peper innam.

Hy zag de zeevoogt *Jacob van Nek*, met 3 schepen van een nieuwe met hem uitgezondene vloot, den 30sten dito daar ook ter reede komen, die 't schip Delft met schipper *Simon Janfz Hoer*, en den commies *Jacob Jacobsz*, terwyl hy zelf met de anderen na de Moluccos trok, daar in lading liet, om met *van Caarden* na 't vaderland te keeren.

Zy vertrokken met hunne lading den 10^{den} April 1601. en quamen behouden in October of November in Holland binnen; doch zonder veel van belang uitgevoert te hebben.

In 't jaar 1600. den 28sten Junii, zonden de heeren Bewindhebbers, onder den wakkeren zeevoogt *Jacob van Nek*, weer een vloot uit van 6 schepen, Amsterdam, Dordrecht, Haarlem, Leyden, Delft en 't jagt Gouda, en nog 2 van de Brabantfche Maatschappy, den swarten en witten arend.

Zy quamen den 1sten October op de reede van Annabon, van waar zy, na vriendelyk door de Portugeezen onthaalt te zyn, den 20^{den} verzeilden, en goedvonden met de drie bezeiltste schepen, Amsterdam, Delft en Gouda, terwyl de 2 van de Brabantfche Maatschappy naar Atsjien toogen, voor af na Bantam te loopen, om daar eer, dan de schepen der nieuwe Maatschappy, te zyn, daar zy den 31sten Maart 1601. na veel armoede, zoo dat hun eigen water drinken moesten, en na svaare stormen, ook ter reede quamen.

Hy zelf liep met de schepen Amsterdam en Gouda den 2^{den} April van Bantam (al zoo daar geen lading voor hen was) na Ternate, daar hy den 2^{den} Junii ter reede quam. Wat hy daar verrigt heeft met dien vorst, hoe hy van den zelve onthaalt, en wie daar toen gebleven is, zullen wy breeder onder Ternate zeggen.

Hy vertrok met zyn 2 schepen den

Te in
jaar
1600.
erst voor
Bantam,
en daar na
Amboi-
na komt
ret een
schip, ter-
wyl de
zee an-
de in
Banda
quamen.

Vn waar
zy weer
na Ban-
tam, en
vder
na 't va-
derland,
zyen.

Pter
Eths
eeste
richt naar
Indiën in
't jaar
1599.

waar by
na Caar-
den was
ge naar
Amatra
gig.

En van
Bantam,
met eeni-
ge sche-
pen van
van Nek,
naar 't va-
derland
vertrok.

Jacob van
Neks
tweede
tocht in
't jaar
1600.

Hy komt
in 't jaar
1601. in
Ternate.

31sten Julii, zonder lading, na Patani, om te zien, of hy daar klaar konde geraaken.

Verzeilt naar China en Patani.

Zy namen hun cours naar China agter de Philippinas om, quamen den 27sten Augustus in 't gezigt van Macao, een stad der Chinezen, doch op hun toelating door de Portugeezen beftiert, en bewoont, alwaar zy door een schielyk onweder eenig volk verloren. Zy verzeilden dierhalven, latende daar 20 mannen, den 3^{den} October, en quamen den 7^{den} November voor Patani ten anker, daar zy van de koningin zeer vriendelyk ontfangen wierden, een huis, om hunne Waaren te bergen, en hunne lading van peper, kregen.

Van waar hy na 't vaderland keert met twee schepen.

Hier mede vertrok hy, latende daar eenig volk, den 23sten Augusti na 't vaderland, quam den 2^{den} Maart 1603. voor St. Heleen ten anker, van waar hy, in gezelschap van een Engelsch schip, dat hy den 13^{den} Februarii nevens een Fransch schip in zee ontmoet had, den 24sten Maart vertrok. Zy leden daar na nog groote armoede en elende, zoo dat Gouda eindelijk zyn topstander, ten teeken van nood, en met verzoek van hulp aan die van 't schip Amsterdam, moest laten waajen. Zy quamen egter, na zoo veel zukkelens, den 15^{den} Julii 1603. in Zee-land behouden binnen.

Weder-vaaren van drie van zyn andere schepen.

Wat de schepen Dordrecht, Haarlem en Leyden, mede van de heer *van Neks* vloot, by Annabon door hem gelaaten, betreft, deze quamen den 9^{den} Augusti 1601. voor Bantam op de reede, daar zy 't schip *Hollandia*, en 't jagt het Duitken vonden leggen. Zy bleven daar 11 dagen, wanneer zy na China zeilden, en den 10^{den} September voor Cambodia ten anker quamen, alwaar zy niet wel gehandelt wierden, en men in Januarii 1602. 12 man van 't schip Haarlem, en 11 van 't schip Leyden, nevens hunnen zeevoogt en koopman, gevangen nam; die daar na vrygekogt wierden voor twee metale stukken geschut.

Die in Cambodia niet wel gehandelt wierden.

Na daar nog eenige schermutzelingen met de Inlanders gehad, en een dorp verbrand te hebben, liepen zy den 21sten December van daar, en quamen den 28sten dito voor Patani ten anker, daar zy den 10^{den} Julii 1603. nog 2 Hollandsche schepen by zich kregen.

Haar komt in Patani.

Zy vertrokken den 24sten September met de schepen Leyden en Dordrecht, volladen met peper, na dat zy 't lek schip Haarlem verbrand hadden, van daar na Bantam, daar zy den 15^{den} November quamen, en den 17^{den} December 't schip *Erasmus*, met een veroverde kraak, en des zelfs lading, uit China by hen verscheen. Waar op de schepen *Nassau*, *Erasmus*, de *Star*, en *Leyden*, den 27sten Ja-

En vertrek van Bantam naar 't vaderland.

nuarii 1604. van daar vertrokken, en den 30sten Augustus behouden binnen gekomen zyn.

De schepen de swarte en witte arend, in gezelschap van *van Nek* uitgezeilt, geraakten in Augustus 1601. voor Sumatra, en 't dorp *Tikou*, ten anker, daar eenige van hen gevangen genomen, en eenige van de Inlanders vermoort wierden. Men eischte voor de nog levende swaar randzooen, doch de schepen verzeilden van daar, hunne makkers trouwloos gevangen latende.

Gevallen van den swarten en witten Arend op Sumatra.

Den 22sten April des jaars 1601. zonden de heeren Bewindhebbers wederom een andere vloot van 8 schepen uit, 4 voor de oude, en 4 voor de nieuwe Brabantsche Maatschappy, onder den beroemden zeevoogt *Jacob van Heemskerk*, en onderzeevoogt *Jan Grenier*.

Jacob van Heemskerks togt in 't jaar 1601. als zeevoogt naar Indiën.

De naamen dezer schepen waren, Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Alkmaar, de swarte (op welke *Adriaan Beek* schipper was) de witte, groene en roode Leeuw.

Zy zeilden op een en de zelve dag met *Wolfert Hermanfz*'s vloot uit, doch scheidden van een den 8sten Mey. Zy quamen den 21sten Augustus voor 't eiland *St. Maria* by Madagascar ten anker, zynde de *Atsjienze* vloot van de andere nu afgescheiden, die daar eenige verversching kreeg. Zy liepen naderhand na de baai van *Antongil*, van waar zy, na ettelyke malen beproevens, den 14^{den} October vertrokken, komende den 15^{den} December voor *Atsjien* ten anker.

Zy kregen daar handel, en wierden wel ontfangen; doch den 13^{den} Januarii 1602. geraakte de stad in brand, waar door zy ook hun logie, die wel met 4000 guld. aan goederen afbrandde, verloren. Den 19^{den} Februarii verzeilden zy van daar na de stad *Ticou*, daar zy den 8sten Maart aanquamen, en 32 bhaaren peper bequamen, verzeilende na Bantam den 28sten dito, daar zy den 4^{den} April ter reede liepen. Zy vonden daar 2 schepen van hun gezelschap, te weten hunnen onderzeevoogt *Grenier*, en 't schip *Hoorn*, doch de zeevoogt *Heemskerk* was na de *Moluccos* om lading gestevent.

Een gedeelte van zyn vloot komt te *Atsjien*.

Den 16^{den} kregen zy 't jagt *Enkhuizen* nog by zich, dat hen tyding bragt, dat *Heemskerk* tegen die van *Damak* geslagen, en 18 man, en 12 gevangens, verloren, doch ook wel 70 Inlanders gevangen had.

Heemskerks verder werdvaardren, gelyk mede van de andere schepen.

Daar op besloten de schepen Amsterdam, de swarte Leeuw, Hoorn, de groene Leeuw, en Enkhuizen, of de *Bruinvisch*, na 't vaderland te keeren, en deze hunne lading, te weten 29526 zakken (tot 60 pond yder) 198 zakken en 41 pond *Cubebe*, 267 bharen (yder van 531 ponden) 819 ponden *nagelen*, en 42 bharen en 725

ponden foeli, by verdeling over die 5 schepen, in te nemen.

Hier mede vertrokken zy, onder den zeevoogt *Schuurmans*, den 11^{den} Mey, liepen op Mauritius aan den 22sten Junii, vertrokken den 8sten September van daar, quamen den 16^{den} November voor St. Heleen ten anker, kregen daar ook den 24 en 25sten dito by hen *Wolfert Hermanfsz*, en *Hans Bouwer*, opper- en onderzeevoogden der Molukze vloot, waren nu met hun 8 schepen, van Amsterdam zamen afgevaaren, by een, uitgenomen 't kleinste jagt, 't Duitken, dat ontrent de kaap nog by die 2 schepen geweest was. Zy liepen den 23sten December van St. Heleen, quamen den 9^{den} Januarii 1603. op de reede van 't eiland Fernando Neronha, alwaar 2 Zeeuwfche schepen een kraak genomen hadden. Zy vertrokken van hier den 22sten Februarii, quamen den 27sten Maart in Vaalmuiden, en voorts eenige tyd 'er na in Texel binnen.

Op den zelveu tyd en dag als de zeevoogt *Heemskerk* uitgelopen was, vertrok in zyn gezelschap den 22sten April 1601. ook de dappere zeevoogt, *Wolfert Hermanfsz* met deze 5 schepen, te weten, Gelderland, Zeelandia (waar op *Hans Henricksz Bouwer* onderzeevoogt) de Wagter, en 't jagt 't Duitken.

Zy fcheidden van *Heemskerk* den 8sten Mey op 44 of 45 graaden, en liepen dus voort tot op 8 graaden Noorderbreedte, alwaar *Grenier*, die op de fwarte Leeuw was, hen berigte den 19^{den} dito op 24 graaden een vloot van 13 schepen aan ley gezien te hebben, welkers onderzeevoogt op 't fchip den rooden Leeuw ten eerften aangevallen, en 't zelve by na veroverd had; doch 't wierd door 't fchip Amsterdam ontzet. Daags 'er aan was de fwarte Leeuw alleen onder 11 vyandelyke schepen vervallen, doch eindelyk ook hen ontloopen.

Zy liepen dan na dit gefprek, den 10^{den} Junii van *Adriaan Blok*, fchipper op de fwarte Leeuw, gefcheiden zynde, na Mauritius, daar zy den 27sten September ontrent den Z. W. hoek ten anker quamen, doch deze hoek zeer vergiftig zynde, gelyk zy dien ook den fenynigen, na eenige vergiftige viffchen, die zy daar vingen, genoemt hebben, zoo zyn zy den 29sten dito verzeilt, zy liepen den 8sten October in een andere haven van dit eiland, ververfchten daar tot den 20sten, gingen toen t'zeil, quamen met 3 schepen en 2 jagten den 26sten December in de ftraat Sunda, kregen daar berigt, dat de Portugeezen met 30 zeilen, waar onder 8 gallioenen, onder *Don Andrea Furtado de Mendosa* (of *Mendonça*) voor Bantam lagen, 't geen *Wolfert Hermanfsz* besluiten deed voor Palimbang ten anker te komen, en

de vlootsraad te beleggen, om te overwegen, wat hen hier te doen ftont; alzo al hun gefchut zedert Cabo de Boa Esperança, volgens gewoonte, beneden geborgen was.

Om eenig licht aan de komft der Portugeefche vloot alhier te geven, moet ik voor af zeggen, dat zy, zedert eenigen tyd deze vaart der Hollanders op Indiën met fcheele oogen aangezien hebbende, al hun Indifche kragten infpanden, om een aanzienlyke vloot byeen te brengen, waar mede zy de zelve uit de Indifche zee volkomen wegflaan, en de Indifche vorften dwingen mogten, om alleen met de Portugeezen handel te dryven.

De vloot was in weinig tyd klaar, om onder den beroemden *Louis Gama*, op dien aanflag in zee te loopen; doch zy wierd tot nog toe door een Indiaan, den afvalligen Malabaarfchen zeeroover, *Cunal*, opgehouden; zoo dat zy eindelyk hun kragten, door een vrede met den Samoryn, by die van Calicoet zamenvoegende, in 't jaar 1599. te vergeefs, en 't jaar daar aan, hem weer, onder *Andrea Furtado de Mendosa*, in zyn fterkte aantastende, zyn vefting innamen, en hem gevangen kregen.

Dit nu volvoert hebbende, verfcheen *Furtado* met zyn vloot in 't jaar 1601. voor Bantam, by na ontrent den zelveu tyd en dag, als *Wolfert Hermanfsz* de ftraat Sunda inzeilde, alzo zy 'er den 24sten December gekomen waren.

Na dat nu *Wolfert* de zaak met die van zynen raad rypelyk overlegt had, felden zich zyne schepen in ftaat om tegen de Portugeezen te flaan. Den 27sten December met 't opgaan van de zon quamen zy in 't gezigt der Portugeefche vloot, maakten ook jagt op 2 gallioenen, die zy op de brandwagt, ontrent 't Westeinde van Poelo Penfano, gelegd hadden, de welke zy zouden quyt geweest zyn, by aldien *Wolfert Hermanfsz* 's ongeluk niet gewild had, dat door 't berften van een ftuk zyn roerpen buiten ftaat geraakt was; doch, dit ongemak verholpen hebbende, vermeersterden zy den 29sten dito 2 galeijen, die op de wagt lagen, welker hoofdmannen waren *Françisco de Sousa* en *Andrè Rodrigues Paliota*.

De Portugeezen, fchoon 't voordeel van de wind hebbende, dorften op de Hollanders niet afkomen, en zonden te vergeefs 2 branders op hen af. Den 31sten liepen de Hollanders in de wind op na hen toe, 't geen zy zoo ras niet vernamen, mede al onder zeil zynde, of liepen van hen af, en hadden 't geluk, dat het kort daar aan ftill wierd, weshalven de Hollanders, gelyk ook zy daar na mede, ten anker quamen. Den 1sten

Januarii 1602. ligtte *Wolfert Hermanfz* alleen weder zyn ankers, en liep regt op de Portugeefche vloot aan, kort daar aan van zyn makkers gevolgt zynde. De Portugeezen fchenen in 't eerfte het mede wel te meenen; doch liepen ten eerften weer van de Hollanders af. Hun trotze zeevoogt liet de bloedvlag wel waajen, maar zyn volk, voor 't Hollands gefchut fchrikkende, wilde niet vegten, en dus liepen de Hollanders den 3^{den} dito op de reede van Bantam, 't geen *Furtado* met goede oogen moest aanzien, konnende niet beletten, dat zy daar, als dappere luiden, zeer wel ontfangen wierden.

Welke vloot be-
fchreven
word.

De Bantammers hadden deze ontzagchelyke vloot al met vry wat ontzetting zien aankomen. Zy bestont uit 5 gallioenen van Goa, waar op zich bevonden *Don Andrea Furtado de Mendosa*, die beroemde hoofdman van Malacca, en een fchrik van 't Oosten, die over deze vloot 't oppergezag had. Behalven hem was hier op zyn onderzeevoogt, *Thomas de Soufa de Reucha*, en deze navolgende hoofdmannen, *Francisco de Sylva de Meneses*, *Antonio de Soufa Falead*, en *Don Lopes de Almeida*; van Malacca waren 'er ook 2 kraken, waar op 't bevel hadden, *Trajano Rodrigos de Castel Bianco*, en *Joza Pinto*, en op de kraak van Coetsjien was hoofdman *Sebastiano Suar-co*. Behalven deze 8 gallioenen waren 'er van Malacca nog 18 Fuften met nog een gallioen vertrokken, die op Ceylon quamen, uitgenomen een, door ons genomen, waar op *Francisco de Soufa de Toues*, hoofdman was. Van Manaar waren nog 2 fuften en 2 gallioten gekomen, op welke de voornoemde *Paliota* en *André Gujedes de Carvalho*, *Diego de Mello* en *Manoel Dias*, hoofdmannen waren. Nog waren van Malacca 2 gallioenen gekomen, waar op 't bevel voerden *Gonfalo Vas de Castel Bianco*, en *André Peffoa*; waar by nog quamen 2 jonken, over welke *Francisco de Maris* 't gezag had, en nog 7 roeijagten.

Op deze vloot (buiten welke te Atsjien nog 4 fchepen en 1 jagt lagen) waren 800 Portugeefche foldaten, behalven de fwarte bootsgezellen. Dit alles wiften de Bantammers zeer wel, maar ftonden ten uiterften verbaaft over de lafhertigheid van de Portugeezen, die met zoo grooten vloot, van zoo veel volk voorzien, zich door 5 Hollandsche fchepen van de reede deden ontzetten, en, fchoon van hen eerst aangetaft, hen niet dorften afwagten. Een fchande, die zy noit zullen uitwiffchen, en een eere voor de Hollanders, die hen by de Bantammers, en alle Indiaanfche Natien, zoo veel roem en agting gaf, dat men hen heel anders, dan te vooren, begon te handelen, en een

grootte veragting voor de trotze Portugeezen op te vatten, te meer, dewyl zy alomme van de Hollanders zeer fmaadlyk en quaadaardig gefproken, en van zich zelve zoo hoog opgegeven hadden. Doch dit hadden de Bantammers nu zelf, en met de uiterfte verwondering, gezien, en dit wifchte al 't quaadaardig voorgeven der Portugeezen eensflags volkomen uit.

Wolfert Hermanfz bleef dan te Bantam nog eenige dagen, zag, dat hy maar een man verloren, en eenige gequetften bekomen had. Hy herftelde zyn kleine gelede fchade ten eerften, ververfchte zyn volk wat, en vertrok den 12^{den} Januarii van daar na Jakatra, daar ontrent hy 's nachts by een rivier ten anker quam, tot dat hy 's morgens 'er aan voor Jakatra zelf liep, gevende aan dien koning de gefchenken, van zyn hoogheid, den prins van Orangie, over.

Zy verzeilden den 17^{den} dito van daar, liepen den 20sten op de reede van Toeban, doch konden het 'er niet houden, zeilden voort, en quamen den 17^{den} Februarii in Ternate op de reede. Zy namen, terwijl zy daar lagen, een klein Portugeefch vaartuig, of fcheepken met ryft, wyn, olie, porcelein, en zyde geladen, en zeilden den 7^{den} Maart van Ternate, gierden 14^{den} dito in Banda aan, vonden daar hunnen onderzeevoogt, *Jan Martfz*, en liepen den 24sten Junii, na hun lading ingenomen te hebben, weer van daar, en zoo voorby Amblauw, een der Ambonfche eilanden, pafteerden Cambayna, de Bougerones, Celebes, en meer andere eilanden, tot dat zy den 6^{den} Julii te Toeban op de reede liepen, daar zy mede de gefchenken, van den prins van Orangie, aan dien vorft overgaven. En zagen den 8sten dito 't fchip de witte leeuw, waar op zig de zeevoogt *Jacob van Heemskerck* bevont, nevens 't fchip Alkmaar, en een prys, door hen genomen. Zy lagen daar met hen tot den 13^{den}, verzeilden toen, quamen den 18^{den} dito voor Jakatra, en den 1sten Augufti voor Bantam ten anker.

Zy lieten daar eenig volk aan land, te weten, den opper- en onderkoopman *Claas Gaaf* en *Jan Loderwykfsz*, tot de komft der fchepen Utrecht en de Wagter, waar op zy den 25sten dito na 't vaderland met hun 2 fchepen, Gelderland en Zeeland, waar op *Wolfart* en *Hans Bouwer* waren, nevens 't klein jagt het Duifken, te zeil gingen, en den 24sten November met 2 fchepen op de reede van St. Heleen quamen, daar zy den zeevoogt *Schuurmans* met 5 fchepen vonden; doch 't jagt 't Duifken was ontrent de kaap van hen afgeraakt.

Zy gingen den 23sten December met 7 fchepen van daar, quamen den 9^{den} Januarii

Wolfert
Hermanfz
zeilt naar
Ternate
en Banda

Zyn
komt c
verrigten
op Toe
ban.

Trekt
t vader
land,
giert op
St. Hele
aan.

nuarii 1603. op de reede van 't eiland Fernando, van waar zy den 22sten dito verzeilden, en quamen in April, of Mey, behouden in 't vaderland, bevorens al gehoort hebbende, dat 't Duifken ook voor Middelburg ter reede gekomen was.

In den jaare 1601. vond men goed weer een vloot schepen onder den wakkeren zeeheld, *Laurens Bikker*, nevens *Gerard de Roy*, naar Indiën te zenden, die met de schepen *Zcelandia* en de lange Bark den 23sten Augustus op Atsjien gekomen, van dien vorst niet alleen zeer vriendelyk onthaalt, maar ook met twee gezanten te rug gezonden is, van welke wy onder Atsjien nader spreken zullen; alleen hier nog byvoegende, dat zy, op St. Heleen aangierende, nog een groote en ryke kraak der Portugeezen, de St. Jacob genaamt, genomen, en in 't vaderland, in Julii 1603. mede gebragt hebben.

In dit zelve jaar 1601. reedde de voorname koopman *Balthasar de Moucheron* ook eenige schepen uit. Hy had zich ondertuffchen onder *Juliaan Kleerbagen* als hoofd, ook meester van het Prinzen-eiland ontrent de linie, met goedvinden der Algemeene Staaten, hoewel met een zeer slegten uitgang, gemaakt, alzo 't daar na, door quaad bestier van dezen *Kleerbagen*, weder verlaten, en die gantsche aanleg te vergeefs geweest is.

Van beter uitslag was het, dat Hy, *Simon Jaspertsz Perduin*, en *Pieter van Hocke*, van Campvere den 5^{den} Mey des voornoemden jaars, *Joris van Spilbergen* met de schepen de ram, 't schaap, en het lam, naar Indiën uitzonden.

Ontrent de zoute eilanden, of by Puorte Dale, had hy een schermutzeling in Junii met 3 Portugeesche karavellen, die hy alleen wel wakker aantaste, doch wiert daar zelf licht gequetst, en naakt uitgeplundert, zoo als hy in de boot na zyn 2 andere schepen om hulp meende te vaaren, door hulp van welke hy egter nog een karavel aldaar veroverde. Daar na zetten zy hun reize voort, gierden op 't eiland Annabon aan, daar zy den 26sten Julii op de reede quamen, voorgevende Portugeezen te zyn, doch 't wiert niet geloofst. Zy wilden dierhalven wel een proeve nemen, om met geweld te landen, doch ziende, dat het niet gaan zou, zyn zy den 30sten na 't eiland St. Thome gezeilt, daar zy den 31sten op de reede quamen; doch ziende, dat het daar mede niet gelukken zou, verzeilden zy ten eersten van daar, quamen den 2^{den} Augusti by 't eiland groot Corisco, daar zy nog een schip van de heer *Moucheron*, *Sphæra Mundi* genaamt, ontmoetten. Zy namen daar ververfching in, vertrokken den

11^{den} dito na Cabo de Lopes Gonfaves, daar zy den 17^{den} quamen, en den 30sten weer van daan zeilden.

Den 15^{den} November zagen zy het land van de kaap, en quamen nog dien zelve dag in St. Heleens baai ten anker; doch liepen den 16^{den} van daar, missende hun onderzeevoogt, en ook 't lam, zagen wel vuuren, maar geen volk, liepen dierhalven langs 't land tot voorby de Saldanha baai, die zy den 28sten dito voorby zeilden, en quamen dus by het Dassen eiland, van hem *Elisabeths* eiland genaamt, dien avond nog ten anker; zy vonden 'er geen water, 't geen zy vooral zogten, waarom zy den 29sten verzeilden, en 't lam den 1sten, doch *Spilbergen* den 3^{den} December in de Tafelbaai, die hy mede zoo noemde, (gelyk ook 't Robben eiland door hem 't eiland *Cornelia* genaamt wiert) ten anker quam. Zy verzeilden van daar den 23sten dito, na dat zy nu alle 3 weer by een waren, ontmoetendē ontrent dit land den 27sten 2 Franfche schepen van St. Malo onder *Monfr. le Berdeliere*, en *Monfr. le Connestable de Vitré*, nevens hun opperpiloot *Wouter Willekens*, een Nederlander, doch namen den 1sten Januarii 1602. van hen afscheid.

Zy gierden den 2^{den} Februarii op de kust van Sofala aan, en liepen den 4^{den} in de rivier van Quama ten anker, van waar den 7^{den} dito verzeilende, zyn zy den 21sten voor 't eiland *Mulali* (van andre *Molelia* genaamt) een der *Majotze* eilanden, doch den 24sten op beter grond daar ten anker gekomen, alwaar dien zelve dag hun afgedwaalde makker 't lam weer by hen quam. Hy was daar wel ontfangen; doch liet egter daar een hout voor een mast, en 28 man, om een os te halen, na land gegaan, zitten, zonder dat die oit weer verschenen, wat moeite hy ook aanwendde. Dit dwong hen dan den 5^{den} April van daar na 't eiland *Majotte* te verzeilen, daar zy den 9^{den} dito, doch zonder 't lam ('t geen by de *Majottes* van hen raakte) ten anker quamen. Zy vonden daar een koningin; welke vorstin over de 4 of 5 eilanden van *Zyne* *Comora* (anders de *Majottes*) *Angafiza*, *Mulali*, *Anfowani*, *Comora* en *Majotte* genaamt, het oppergebied voerd. Zy vonden de reede hier zeer quaad, en kregen ook geen volk nog vaartuig aan boord. Dierhalven tragten zy den 12^{den} van daar, na 't eiland *Anfowani*, of *Mulali*, te stevenen, om nog eens na hun volk om te zien; doch, alle moeite daar toe te vergeefs aangewend zynde, zeilden zy voort, en quamen den 31sten Mey voor de stad *Baticalo*, op 't eiland *Ceylon*, ten anker, alwaar zy van den koning zeer wel ontfangen wierden, doch vreesden dat het daar op een quaade moer lag.

Zy

Die aan de kaap verscheidene eilanden, en ook de Tafelbaai haare naamen geeft.

Zyne ontmoeting aan de Majotze eilanden.

Zyn komt op Ceylon.

Zy kregen *Gujon le Fort* met 't schip de ram, 't geen zedert den 24ten December al van 't land van de kaap van hen afgedwaalt was, den 31ten Julii 1602. weer by zich.

Al 't werk haperde maar daar aan, dat deze vorst van Baticalo, staande onder den keizer van Candy, hen van geen lading voorzien, nog iet verders buiten nadere last van dien oppervorst doen dorst; behalven dat de koning van Baticalo nog onder de Portugeezen stond. Dierhalven zond *Spilbergen* den 14^{den} Junii eerst een commies naar Candy met verscheide geschenken, die den 3^{den} Julii met eenige geschenken weergekomen zynde, en berigtende zeer wel bejegend te zyn, zoo is hy daar zelf den 6^{den} na toe gegaan; doch van zyn onthaal zullen wy breeder onder Ceylon spreken, en nu maar zeggen, dat hy, na minnelyk daar ontfangen te zyn van dien oppervorst, *Don Jan D' Austria*, of anders, *Fimala Darma Suria Ada* genaamt, na 2 schepen en eenige kleine Portugeesche vaartuigen daar veroverd, en eenige kanneel, peper, en curcoma in genomen te hebben, den 3^{den} September, latende daar te lande eenige van zyn volk, naar Atsjien gezeild is, daar hy den 16^{den} dito by zyn makker, 't lam, die daar al op de reede lag, ten anker quam.

Die van de Pinas 't lam, wanhoopende aan de komst der andere schepen, zoo had de hoofdman *Cornelis Spek*, zich om de reddeloosheid van 't schip al onder die van de Engelsche Maatschappy, en hunnen generaal, *Gems Lancaster*, en den onderzeevoogt *S. Middeltou*, doch onder zekere voorwaarden, by welke de Engelschen dat schip overnamen, hoewel zy 't daar na weder gaven, begeven. Zy vonden daar ook den Franschen zeevoogt van St. Malo, *Monfr. le Berdeliere*, wierden van den koning van Atsjien zeer vriendelyk ontfangen, die ook zeide, die gene, die in 't jaar 1599. de schepen de leeuw en de leeuwinn zoo qualyk gehandelt hadden, reeds gestraft, ja den koning van Pedir alleen, om dat hy daar ontrent geen beter order gesteld had, te hebben doen ver trekken.

Spilbergen liet daar 't schip de ram met *Gujon le Fort*, en *Cornelis Spek*, en vertrok in gezelschap der voornoemde Engelschen met het schip 't schaap den 21ten September na de straat van Malacca, om op een ryke kraak van St. Thomé, of Maliapoer, te loeren, die zy, te zamen daar over in verbond getreden, den 13^{den} October, met de schepen de Hector, de Samson, 't lam, en 't schaap, aantastten, voverden, en waren 8 dagen, met die te lossen, bezig.

Zy gaven aan de Portugeezen hunne kraak weder, verzeilden na den 20ten October van daar, en quamen den 5^{den} No-

vember, veel quaad weder gehad hebbende, weer te Atsjien, van waar zy den 20ten vertrokken, om dat zy daar geen peper konden bekomen; hoewel zy 'er den 25ten December nog eens quamen.

Hy kreeg daar den 7^{den} Januarii 1603. nog 6 bharen peper, doch verloor 'er ook eenig volk, dat verdronk. Den 17^{den} dito verschenen daar by hem de 2 Zeeusche schepen, *Vlissingen* en de *Gans*, die van Ceylon quamen, en van daar ook hunnen commies, *Sebalt de Weerd*, met 't schip *Zierikzee* verwagten, die nog in die zelve maand opdaagde.

Hy verloor hier den hoofdman op 't schip de ram, *Jongerheld*, die den 21ten Februarii stierf, gelyk ook *Gujon le Fort* den 7^{den} Maart, na dat zy hem bevorens (schoon onderzeevoogt) wegens een ontdekt verraad, waar aan hy mede schuldig was, afgezet hadden. Den 8ten dito quamen hier nog 3 schepen, *Hollandia*, waar op was de commies, *Melchior de Vogelaar*, de *Star*, waar op *Klaas Simonisz Meebaal*, en de *Hollandse thuin*, waar op *Jacob Pietersz* hoofdman was, by hen ter reede.

Hier verkogt *Spilbergen*, om goede redenen, het schip den ram aan de daar leggende schepen van de vereenigde Maatschappy, liet eenig volk van ons te Atsjien, en vertrok met 't schip het schaap den 3^{den} April na Bantam, daar hy den 27ten ten anker quam, en den nieuwen zeevoogt der vereenigde Maatschappy, *Wybrand van Warwyk* met 9 schepen op de reede vond.

Hy zag den 6^{den} Junii de schepen *Erasmus* en *Nassau* van daar na China zeilen, en den 20ten dito den zeevoogt *Jacob van Heemskerk* daar met zyn schip de witte leeuw, en zynen onderzeevoogt *Joris Paulusz*, met 't schip *Alkmaar*, nevens een groote Macausche kraak, door hen ontrent *Djohor* genomen, en wel 70 tonnen goude weerdig, verschynen, verstaande verder van hem, dat de Engelschen by de rivier van *Lixs*, en die van *Zeeland* ontrent *St. Heleen*, yder de Portugeezen nog een kraak afhandig gemaakt hadden.

Den 13^{den} Augustus quam daar mede 't schip der *Goes*, van *Zeeland*, met schipper *Pieter Jansz Soet*, en den opperkoopman *Jacob van Ray*, doch bragten daar slegt nieuws van Ceylon, en de tyding van de *Weerds* dood, waar van wy breeder onder Ceylon spreken.

Den 28ten dito vertrok hy van Bantam, bequam onderweg, om tol te vermyden, zyne lading, bestaande in 5500 zakken peper, eenige gestenten, ambre de gris, kanneel, zyde, porcelyn, foelie, indigo, en 200 zakken nooten, en nam de vaderland-sche

en op
Atsjien.

En verder
op Ban-
tam, van
waar hy
na huis
keert.

sche reize met de schepen 't schaap, 't lam, de eendragt van Delft, en de maagt van Enkhuizen, den 30sten September aan.

Hy quam den 24sten November 1603. voor St. Heleen met deze 4 schepen op de reede, daar den 29sten de boot de Jager, met de koopman *Willem van Hagen*,

in Maart van Bantam vertrokken, doch op Mauritius overwinterd hebbende, by hen quam.

Zy vertrokken den 29sten December van hier met hun 5 schepen, en quamen den 24sten Maart 1604. behouden voor Vliissingen ten anker.

D E R D E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Oostindische Vereenigde Maatschappy in 't jaar 1602. opgerigt, en haar Octroy. De eerste vloot dier vereenigde Maatschappy in 't jaar 1602. onder Warwyk in zee geloopt. Van welke eenige na Ceylon gaan, daar Sebald de Weerd vermoord word; en eenige van daar, of na Atsjien, of na Patani, na 't nemen van ettelyke Portugeezen, loopen. Doch eenige na Bantam, van waar zy na huis keeren. Warwyk komt mede te Bantam met de rest der vloot. Van welke eenige met Heemskerk naar 't vaderland zeilen. En eenige met hem op Patani komen, en wat by daar verrigt. Zyn vrugtelooze tocht na de kust van China. Vertrekt verder na Patani, Djohor en Bantam. Van waar by na huis zeilt, moet op Mauritius overwinteren. Komt behouden in Holland. Tweede tocht van Steven van der Hagen in 't jaar 1603. Zyn komst op Malabar, daar by voor den Samoryn verschynt. Vertrekt naar Bantam, en naar Amboina, dat by verovert. Zend zynen onderzeervoogt na Ternate, en zeilt zelf na Banda. Eenige schepen keeren na 't vaderland. Tocht van Matelief naar Indiën in 't jaar 1605. Zyn komst voor Malacca. Zeilt na Queda. En na de Moluccos, over Amboina. Van waar by na China vertrekt, daar by qualyk ontfangen wiert. Zyn komst weer op Bantam. Daar by de vervallene zaaken van Ternate overlegt. Zyn gesprek met van Caarden. En zyn reize naar 't vaderland. De tocht van Paulus van Caarden in 't jaar 1606. naar Indiën. Zyn vrugtelooze toleg op Mozambique. Zyn komst in de Majottes. En voor Goa, Calicoet, Punto Gale, en Bantam. Zyn vertrek over Amboina naar Ternate. En van daar weer naar Bantam, en 't vaderland.

Tot dezen tyd toe hadden de kooplieden van verscheide byzondere Maatschappyn nu al op verscheide gewesten van Oostindiën, met een redelyken voorspoed, zoo op de aldaar aangebragte waaren, als in hunne veroveringen van verscheide kraaken, schepen, en mindere barken der Portugeezen, gehandelt; doch waar zy tot nog toe ook gekomen waren, zoo hadden zy, om de Oost, en om de West, dit algemeen en onverbeterlyk ongemak, zoo lang yder Maatschappy daar op zich zelve voer, voor een yegelyk zeer na-deelig bevonden te wezen, dat door 't komen der schepen van de eene en de andere Maatschappy op een en de zelve reede, de prys der waaren, die zy inkoopten moesten, daar door ten eersten zoodanig begon te steigeren, dat het noodig was hier in voor het toekomende te voorzien.

Hier van hadden de heeren Algemeene Staaten van 't vereenigde Nederland zoo

ras geen berigt gekregen, of zy ontboden de heeren Bewindhebbers van Holland en Zeeland by zich in 's Gravenhage, en besloten daar met toestemming dezer twee voorige Maatschappyn de zelve tot eene Maatschappy te vereenigen, en haar beider magt in een te smelten, zoo om haar te meer aanzien en vermogen in Indiën te geven, als om die voorige opsteigeringen van den prys der waaren te beter te kunnen ontwyken.

De eerste inleg, of de hoofdsomme, waar mede deze algemeene Nederlandsche Vereenigde Oostindische Maatschappy een begin nam, bestond in 6 millioenen en 6 tonnen gouds, een geringe somme, vergeleken by die van andere Maatschappyn, en voor al in opzigt van 't gene zy hier mede uitgewerkt hebben.

De Algemeene Staaten vonden ook goed, om deze Maatschappy te meer te doen opluiken, hen een Octroy voor 21 jaaren, zullende met den 20sten Maart des jaars 1602. zyn aanvang nemen, te verleen,

leenen, welkers inhoud wy niet voorby kunnen hier in te laffen.

Ooftindi-
sche
vereenig-
de Maat-
fchappy
in 't jaar
1602. op-
gerigt, en
haar
Oftroy.

DE Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, allen den genen, die dezen tegenwoordigen zullen worden vertoont, saluit. Doen te weten: *Aangezien de welstand der vereenigde Nederlanden principaalyk is beftaande in de navigatie, handeling en commercie, die uit de zelve landen van alle oude tyden gedreven, en van tyd tot tyd loffelyk vermeerderd zyn, niet alleen met de nabuurige koninkryken, en landfchappen, maar ook met de gene die verder van deze landen in Europa, Asia, ende Africa, gelegen zyn, ende dat beneffens de zelve in de naafte thien jaaren herwaarts by eenige principale kooplieden der voorschreve landen, liefhebbers van de navigatie, handeling en commercie, op vreemde landen, in compagnie binnen de ftadt Amsterdam, opgerecht met groote kosten, moeite en perykten, by de hand genomen is die zeer loffelyke navigatie, handeling, en traffique op de Ooftindien: daar van de apparentie goed en groot bevonden zynde, waren onlangs daar na by verfcheide andere kooplieden, zoo in Zeeland, op de Maas, als in 't Noorderquartier ende Westvriesland, mede gelyke compagnien opgericht, ende de voorschreve navigatie, handeling, ende commercie dadelijk by der hand genomen: 't welk by Ons geconfidereert, ende rypelyk overwogen wezende, hoe veel de vereenigde Landen, ende de goede ingezetenen der zelve daar aan gelegen was, dat de zelve navigatie, handeling en commercie, onder een goede generale ordre, politie, correspondentie, ende gemeenfchap, beleyt, onderhouden, en vermeerderd werde, hadden goedgevonden daar toe de Bewindhebbers der voorschreve Compagnie voor ons te befchryven, ende de zelve te proponeren, dat eerlyk, dienftig en profytig, niet alleen voor de vereenigde Landen, maar ook voor allen den genen, die deze loffelyke handeling by de hand genomen hadden, ende daar inne waren participerende, zoude wezen, dat de zelve Compagnie vereenigt, ende de voorschreve handeling onder een vaste ende zekere eenigheid, ordre, ende politie, zoude mogen gemeen gehouden, gedreven, ende vermeerderd werden, voor alle de ingezetenen der vereenigde Landen, die daar in zouden believe te participeren: het welk by de Gedeputeerden der zelve Compagnie wel verftaan, ende overzulks, na verfcheide communicatiën, deliberatiën, inductiën ende rapporten, tot vereeniging gebragt zynde, hebben wy na rype beraadflaging, daar op gebouden, tot bevordering van den welstant der vereenigde Landen, eensamentlyk het profyt van alle de ingezetenen der zelve, de voorschreve vereeniging geaggreëert ende bevestigt, aggreëeren ende bevestigen by dezen, uit fouveraine magt ende autoriteit, ook met vaste wetenfchap, onder de pointen, vryheden ende*

voordéelen, hier naar verklaart. Als in den eerften.

I.

Dat in deze equipagie, tot dienft ende profyt van deze Compagnie, de kamer van de Bewindhebbers binnen Amsterdam zal hebben te bevorderen ende te bezorgen de helft, de kamer van Zeeland een vierdepart, ende de kameren op de Maaze, Noordholland, ende Westvriesland, elk een agtstewart.

I I.

Dat, zoo dikwils als het van nooden zyn zal een generale Vergadering ofte Collegie uit de voorschreve kameren te houden, die gehouden zal werden van 17 perfoonen, daar in uit de kamer van Amsterdam zullen compareren 8, uit Zeeland 4, uit de Maaze 2, ende van gelyken uit Noordholland 2; wel verftaande, dat de zeventiende perfoon by beurten van die van Zeeland, Maaze ende Noordholland, zal werden in de Vergadering gebragt by de meeste stemmen; van welke perfoonen alle zaaken, deze vereenigde Compagnien aangaande, zullen verhandelt worden.

I I I.

't Voorschreve Collegie, als het befchreven zal worden, zal te zamen komen, om te resolveren, wanneer men zal equiperen, met hoe veel fchepen, waar men die zal zenden, ende andere dingen, den handel betreffende: ende zullen de refolutiën van 't voorschreven Collegie by de voorschreve kameren van Amsterdam, Zeeland, Maaze ende Noordholland geffectueert, ende in 't werk gefteit worden.

I V.

De Convocatie ende Vergadering van 't voorfz Collegie zal gehouden worden de eerste 6 jaaren binnen Amsterdam, ende 2 jaaren daar na in Zeeland, ende zoo voort gedurende deze vereeniging.

V.

De Bewindhebbers, die van wegen deze vereenigde Compagnie van huis zullen reizen, daar toe gecommitteert zynde, 't zy om in het voorschreve Collegie te vergaderen, of in eenige andere befoignes, zullen voor haare daggelden hebben tot de onkosten 4 gulden, de fchuit en de wagenvragten daar in niet begrepen; welverftaande, dat hier in niet begrepen en zyn, die van de eene ftadt in de andere reizen, om de respectieve kameren te frequenteren als regeerders der zelve, de welke geen reisgelden nog daggelden en zullen genieten.

V I.

Of 't gebeurde, dat in 't Collegie eenige fwaarwigtige zaaken voorvielen, daar in de Collegianten niet wel en konden verdragen, ofte accorderen, ofte daar zy haar zelfs in zouden befwart vinden, om malkanderen te overstemmen, dat het zelve zal

Repartie
van de
Equipagie.

Vergade-
ring van
de XVII

Befchry-
ving.

Vacati

zal gelaaten worden tot onze verklaring ende decifie, ende 't gene dien aangaande goedgevonden zal worden, zal agtervolgt, ende nagekomen worden.

V I I.

De tyd. De vereeniging ende Compagnie zal beginnen ende aanvang nemen met dezen va t Oroy jaare 1602. ende zal geduuren tot den tyd en Re- van 21 jaaren agtervolgende, mits dat ken- men t'elken 10 jaaren een generaal flot van rekening zal maaken, ende zal elk een t'einde die jaaren vryftaan, te mogen daar uitscheiden, ende zyn geld na hem nemen, welverftaande dat van de tegenwoordige equipagie ende uitreeding van deze fchepen, die binnen dezen jaare zullen uitvaaren, byzonder rekening gedaan zal worden.

V I I I.

Ende zullen de onkosten die by de participanten van de eerfte rekening in Ooftindiën, ofte in de engte van Magellanes, daar deze Compagnie getraffiqueert zal hebben, zullen wezen gedaan, ende die de participanten van de volgende rekening te baat zullen mogen komen, ofte tot voordeel ftrekken, die van de tweede rekening dragen ende gelden de helft, ofte zoo veel min als het Collegie van de zeventhien zal bevinden in redelykheid te behooren.

I X.

Ingevalle eenige participanten, van deze aanftaande reize geen genoegen hebbende aan deze vereeniging, haar geld na hen begeerend te nemen, ofte de beloofde fomme opzeggen, 't zelve mogen doen, mits dat men henlieden geven zal ten advenant van zeven ende een half ten 100, ofte meer, na dat hen toegezegt is.

X.

Alle ingezetenen van deze Landen zullen mogen in deze Compagnie participeren met zoo weinig ende veel penningen, als het hen gelieven zal: dan of het gebeurde, dat 'er meer penningen waren aangeboden ofte geprefenteert, dan de navigatie wel zoude vereifchen, zullen die gene, die in de Compagnie hebben meer als 30000 gulden, moeten na rato ende proportie hun capitaal minderen, omme anderen plaats te geven.

X I.

Ende zullen de Ingezetenen by openbaare affixie van biljetten, ter plaatze daar men gewoonlyk is biljetten te affigeren, binnen den tyd van een maand na dato dezer gewarfchouwt worden, dat zy binnen den tyd van vyf maanden, ingaande primo April eerftkomende, in deze Compagnie zullen worden geadmitteert, ende haare penningen, die zy zullen willen inleggen, mogen opbiengen in 3 termynen, te weten ongevaarlyk een derdepart tot de toerusting voor den jaare 1603. nog een derdepart voor de equipagie van

den jaare 1604. ende 't refterende derdepart voor de uitreeding van den jaare 1605. een maand daar naar dat zy daar van, van de Bewindhebbers zullen zyn vermaand; gelyke warfchouwing zal worden gedaan in de maand Maart, voor de equipagie van de eerfte 11 jaaren van dezen Ocfroye, te weten in den jaare 1612.

X I I.

De fchepen, die van de reize wederkeeren; zullen wederom inkomen ter plaatze daar zy uitgezeilt zyn, ende of door fortuin van weder ofte wind die fchepen, in het eene quartier uitgaande, aanquamen in het ander, als die van Amfterdam, of van het Noorderquartier in Zeeland of op de Maaze, ofte die van Zeeland in Holland, dat niettemin elke kamer het bewind en de adminiftratie van haare uitgezondene fchepen ende koopmanschappen zal behouden, mits dat van de Bewindhebbers van de zelve kamer gehouden zullen zyn, haar zelfs in perfoon ter plaatze te laaten vinden, daar de fchepen ende koopmanschappen aangekomen zyn, ende geenige Faéteurs daar over in zullen mogen ftellen; maar ingevalle haar zelfs niet gelegen ware te reizen, dat zy als dan de Bewindhebbere van de kamer, daar de fchepen gearriveert zyn, tot d'adminiftratie zullen committeren.

X I I I.

Als d'een of d'andere kamer fpeceryen, ofte andere koopmanschappen van Indiën aangekregen heeft, ende andere kameren geen en hebben, of nog geen en hebben ingekregen, dat in zulken gevalle die kamer, die geprovideert is, de andere kameren op haar verzoek na gelegenheid van de zaak zal provideren, ende elke maal meer zenden, als zy uitverkogt zullen hebben.

X I V.

Dat men de rekening van de equipagie Reke- ende uitrusting van de fchepen, met de ning. dependentie van dien, zal doen 3 maanden na het vertrek van de fchepen, ende een maand daar na cotype aan de repective kameren zenden: ende van de retouren zullen de kameren, zoo dikwils zy dies verzogt worden, ftaat aan malkanderen overzenden, ende de rekening daar van zal men zoo haaft fluiten, als doenlyk is, ende de generale rekening na de 10 jaaren zal gefchieden in 't openbaar, mits datter alvoren biljetten aangeflagen zullen worden, om elk een te warfchouwen, die over de auditie der zelve zal begeeren te komen.

X V.

Ende zullen die kameren gehouden wezen, aan de Provintien of Steden, der welker ingezetenen in deze Compagnie ingelegt zullen hebben 50000 guld., of daar boven, over te zenden, zoo wanneer daar retouren zullen komen, ftaat

van de ingenomen cargafoenen, als ook staat van de penningen gemaakt van de verkogte koopmanschappen, by zoo verre zy van de Provintien ofte Steden zulks te doen verzogt worden.

X V I.

Ende zoo eenige Provintien goedvonden eenen Agent te stellen, de welke de penningen uit de inwoonders van de respectieve Provintien verzamelde, om die in een masse te leggen, ende van de retouren ende inkomsten betaling te vorderen, zal die kamer, daar zoodanigen Agent de penningen ingebracht heeft, den zelve moeten toelaaten acces in de voorz kamer, om aldaar geïnformeert te mogen worden van den staat van den uitgeven ende inkomen, mitsgaders de uitschulden ende inschulden, van den comptoire, behoudens dat die penningen, by den voorz Agent ingebracht, zullen monterren ter somme van 50000 guld., ofte daar boven.

X V I I.

Uitdeeling.

Als'er van de retouren 5 ten 100. in kasse zal wezen, zal men aan de Participanten uitdeeling doen.

X V I I I.

Ende zullen de respectieve kameren bedient worden by de tegenwoordige Bewindhebbers, als namelyk, de kamer van Amsterdam by *Gerard Bikker, Reinier Paauw, Pieter Dirksz Hasselaar, Jaques de Velaar, Jan Jansz Carel, Bernard Berewyns, Joban Poppe, Hans Hunger, Hendrik Buik, Louis de la Becque, Dirk van Os, François van Hove, Ellert Lucasz, Isaac le Meer, Siwert Pietersz Hem, Gerard Reynst, Marcus Vogelaar, Jan Harmensz, Geurt Dirksz, Huibregt Wagtmans, Leonard Ray, Albert Simonz Jonkhein*, ende *Arent ten Grootenhuize*.

X I X.

De kamer van Zeeland by *Adriaan Henricksz ten Haaf, Jacob Boreel, Jan Lambrechtsz Coele, Jacob Pietersz de Waard, Cornelis Meuninks, Adriaan Bommenee, Laurens Baccx, Everhart Bekker, Aarnout le Clercq, Aarnout Verboeven, Gerard van Schoonhoven, Nicolaas Pietersz, Baltbasar van Vlierden*, ende *Baltbasar de Moucheron*.

X X.

De kamer van Delft by *Jan Jansz Lodestein, Arent Jacobsz Lodestein, Dirk Bruinsz van der Duffen, Gerard Dirksz Meerman, Cornelis Adriaansz Bogaard, Michiel Jansz Sasbout, Willem Joosten Dedel, Dirk Gerritsz Meerman, Jan Raad, Jacob Sandersz Balbiaan, Henrik Otte*, ende *Jaspar Meerman*.

X X I.

De kamer van Rotterdam by *Fob Pietersz van der Meyden, Willem Jansz Frank, Gerrit Haigens, Pieter Leonardsz Busch*,

Joban van der Veecken, Willem Jansz van Loon, Jan Jacobsz Mus, Adriaan Spierink, Cornelis Matelief de Jonge.

X X I I.

De kamer tot Hoorn by *Claas Jacobsz Syms, Cornelis Cornelisz Veen, Willem Pietersz Crap, Pieter Jansz Liorne*.

X X I I I.

Ende de kamer tot Enkhuizen by *Lucas Gerritsz, Willem Cornelisz de Jonge, Jan Pietersz Schram, Henrik Gruyter, Jan Laurisz van Loofen, Dirk Dirksz Pelfer, Gysbregt van Berenstein, Barthout Jansz Steenhuizen, Jacob Jacobsz Hinloopen, François du Gardyn*, ende *Willem Brasser*.

X X I V.

Eenige van de voorz Bewindhebbers komende aflyvig te worden, ofte anderszins uit den dienst te scheiden, zal die plaats onvoorzien mogen blyven, ende niemant in de afgestorvene of uitgescheiden plaats moeten gefurrogeert worden, 't en ware die van de zelve kamer anders goedvonden, tot dat de Bewindhebbers der respectieve kameren gekomen zullen wezen op 't navolgend getal.

X X V.

De kamer van Amsterdam op 20 personen, die van Zeeland op 12, die van Delft op 7, die van Rotterdam op 7, die van Enkhuizen mede op 7, ende die van Hoorn op gelyk getal.

X X V I.

Maar yemant van 't voorschreve getal komende te sterven, ofte ook anders uit den dienst te geraken, zullen de andere Bewindhebbers van de kamer, daar zulks gevalt, binnen den tyd van 2. ofte uiterlyk 3 maanden nomineren drie bequame gequalificeerde personen, ende de zelve de Heeren Staaten van de Provintie, daar het Collegie resideert, of den genen, by henluiden daar toe te committeren, voordragen, om een daar uit in de plaats van den overleden, of die uit den dienst anderszins is geraakt, gekoren te worden, na de ordre daar opgenomen.

X X V I I.

De Bewindhebbers zullen op eere, eed, en vromigheid, solemnellyk beloven, dat zy zich in haare administratie wel en getrouwelyk zullen dragen, goede ende deugdelyke rekening houden ende doen, ende de meeste van de Participanten niet meer voordeels doen, in het opbeuren van de penningen, tot de uitreeding noodig, ende uitdeeling van de retouren, als de minste.

X X V I I I.

Ende die na dezen tot Bewindhebbers zullen worden gekoren; zullen van hun eigen in de Compagnie moeten resiqueren, elk ten minsten 1000 ponden vlaams, dan

dan de Bewindhebbers tot Hoorn ende Enkhuizen zullen mogen volstaan, mits inleggende ten minsten 500 gelyke ponden.

X X I X.

Zullen voorts genieten voor provisie van uitreedinge 1 ten 100., en ook zoo veel van de retouren, welke provisie zal verdeelt worden, de kamer van Amsterdam de helft, de kamer van Zeeland een vierde part, ende de kamer van de Maaze ende Noordholland elk een agtste part, zonder reguart te nemen of d'een ofte d'ander meer ofte min penningen inbrengt, ofte speceryen als zyn contingent verkoopt.

X X X.

Met verstande, dat de Bewindhebber niet zullen mogen tot laste van de Compagnie te brengen, eenige provisie van penningen voor de Compagnie te ligten, ofte de waaren te beneficiëren, nogte iemand anders committeren tot laste van de Compagnie, omme de uitreeding te bevorderen, ende de waaren, daar toe noodig, te koopen.

X X X I.

Ende dat den Boekhouder, Cassier, ende dienaar, ofte kamerbode, zal gefalariseert worden van de Bewindhebber van elke respectieve kamer, zonder zulks te mogen brengen tot last van de Participanten.

X X X I I.

Of 't gebeurde, dat onder d'een ofte d'ander kamer yemant van de Bewindhebbers in zulken staat geraakte, dat hy niet en konde voldoen, 't geen hem zyne administratie aangaande betrouwt ware, ende daar door eenige schade mogt komen; zal zulks wezen tot laste van de penningen, onder de zelve kamer resorterende, ende niet tot schade van de generale masse; dies zullen de penningen, welke de Bewindhebbers in deze Compagnie hebben specyallyk verbonden zyn voor haare administratie.

X X X I I I.

De Bewindhebbers van de respectieve kameren zullen responderen voor haare Cassiers.

X X X I V.

Ende op dat het voornemen van deze Compagnie met meerder vrugt mag uitgevoert worden, tot welstand der geunieerde Provintien, conservatie ende augmentatie der neering, mitsgaders tot profyt van de Compagnie, zoo hebben wy de voorz Compagnie geoctroyeert ende geacordeert, octroyeren ende accorderen mits dezen, dat niemant, van wat qualiteit ofte conditie die zy, anders dan die van de voorz Compagnie uit deze vereenigde Landen zal mogen vaaren, binnen den tyd van 21 jaaren eerstkomende, begiunende met dezen jaare 1602. inclus, Beoosten de kaap de Bonne Espe-

rance, ofte door de straat van Magellanes, op de verbeurte van de schepen en goederen, blyvende in haar geheel de concessien voor dezen gegeven aan eenige Compagnie, omme te vaaren door de voorz straat van Magellanes, behoudelyk datze hare schepen uit deze Landen zullen afzenden binnen 4 jaaren na dato dezes, op pene van te verliezen 't effect van de voorz concessie.

X X X V.

Item, dat die van de voorz Compagnie zullen vermogen Beoosten de kaap de Bonne Esperance, mitsgaders in ende door de engte van Magellanes, met de Princen ende Potentaten verbintenis te maaken, ende contracten op den naam van de Staaten Generaal van de vereenigde Nederlanden, ofte Hooge Overheden der zelve, mitsgaders aldaar eenige fortressen ende verzekerteden te bouwen, gouverneurs, volk van oorlog, ende officiers van Justitie, ende tot andere noodelyke diensten, tot conservatie van de plaatzen, onderhouding van goede ordening, politie, en justitie, eenzamelyk tot vordering ende nering te stellen, behoudelyk dat de voorz gouverneurs, officiers, volk van justitie, en volk van oorlog, zullen eed van getrouwigheid doen aan de Staaten Generaal, ofte de Hooge Overigheid voorz, ende aan de Compagnie, zoo veel de nering ende traffycque aangaat, ende die zullen de voorz gouverneurs ende officiers van justitie afstellen, by zoò verre zy bevinden dat de zelve hen qualyk ende ontrouwelyk dragen, met dien verstande, dat zy lieden de voorz gouverneurs ofte officiers niet en zullen beletten herwaarts over te komen, om haare doleantien ofte klagten, zoo zy eenige meenen te hebben, aan ons te doen, ende dat die van de Compagnie t'elker wederkomst van de schepen gehouden zullen wezen de Heeren Staaten Generaal te informeren van de gouverneurs, ende officieren, die zy in de voorz plaatzen zullen hebben gesteld, omme haare commissie als dan geaggreëert ende geconfirmeert te worden.

X X X V I.

Ende zoo die van de voorz Compagnie op eenige plaatzen bedrogen en qualyk gehandelt worden, of dat in 't vertrouwen van eenige penningen of koopmanschappen de zelve, zonder restitutie ofte betaling daar van te genieten, gehouden wierden, dat zy die schade naar gelegenheid der zaake, na dat zy best vermogen zullen, doen repareren, door alzulke middelen, als men gevoegelyk zal kunnen: Behoudelyk dat de schepen hier te lande wederkomende, zy rapport zullen doen van de gelegenheid van de zaak, aan 't Collegie van de Admiraliteit, in 't quartier daar die zullen aankomen, met ver-

stande, dat die van 't voorz Collegie eenige verklaring doen, daar by die van deze Compagnie haar vinden befwaart, zy lieden daar van aan ons zullen mogen provoceren, ende zullen de goederen onder behoorlyke inventaris gebeneficeert worden, by die van de Compagnie, 't en ware iemant anders dan den Fiscaal hem party maakte, ende de ingebragte goederen reclameerde, in welken gevalle de voorz goederen geadministreert zullen worden, gelyk van de sententie van die van de Admiraliteit verklaart zal worden te behooren.

XXXVII.

's Lands
gerechtig-
heden in
de Prin-
sen.

Of het gebeurde, dat die schepen van Spangien, Portugal, of onderwegen vyanden, die schepen van deze Compagnie vyandelyk aantasten, ende in 't vegten eenige der vyanden schepen verovert wierden, dat de zelve veroverde schepen ende goederen zullen verdeelt worden na de ordre vanden Landen, te weten het Land ende Admiraal genietende daar van haare gerechtigheid, mits dat vooren afgetrokken zal worden die schade, die de Compagnie in die rescontre zal geleden hebben, ende zullen die van de respectie Admiraliteiten, daar de schepen zullen aankomen, de kennisse nemen van de deugdelykheid van den prins, blyvende pendentelyk de administratie van de goederen by die van de Compagnie onder behoorlyke inventaris, zoo vooren gezegt is, ende den gegraveerden by sententie vrygehouden te provoceren.

XXXVIII.

Dat de speceryen, Chinesche zyde, ende kattoene lywaten, die by de Compagnie uit Oostindiën zullen worden gebracht, in 't inkomen nogte uitgaan, niet meer zullen worden belast, als die nu belast zyn, volgende de lyst ende de generale verklaring, nopende de goederen in dezelve gespecificeert, ende in 't einde van dien gestelt.

XXXIX.

Dat men geen schepen, geschut nogte ammunitie van deze Compagnie zal mogen nemen tot dienst van den Lande, dan met consent van de Compagnie.

XL.

Item, dat de speceryen van de Compagnie zullen verkogt worden op eenerlei gewigt, in de swaarte van die van Amsterdam.

XLI.

Dat die van de Compagnie in de respectie kameren zullen vermogen haare speceryen te overslaan, het zy binnen scheepsboord ofte in de pakhuizen, ende dat zonder daar van eenige accys, impost, ofte waaggeld te betalen, mits dat die speceryen op haar voorz gewigt niet zullen worden getransporteert, maar verkogt

zynde, gewogen zullen worden, ende 't regt van de waag betalen zullen, gelyk andere goederen, de waag subject zynde, zoo dikmaal als die zullen verkogt, ofte verlevvert worden.

XLII.

Item, dat men geen Bewindhebers haare perfoonen ofte goederen zal mogen belasten ofte bekommeren, om van de zelve te hebben rekening van haare administratie in de voorz Compagnie, nog ter cause van gagie van eenige commizen, schippers, stuurliiden, ende bootsgezellen, ofte andere perfoonen ten dienste der Compagnie aangenomen; maar die dezen aangaande iet tegen haar zal willen pretenderen, zal gehouden zyn de zelve te trekken voor haare ordinaris Rechters.

XLIII.

Dat de provoosten van de Compagnie zullen mogen apprehenderen aan Land het scheepsvolk, dat hem in dienst heeft begeven, ende de geapprehendeerde t'schepe mogen brengen, het zy in wat steden, plaatzen, of jurisdictie van dien, de zelve zouden mogen bevonden worden, mits dat de voorz provoosten daar toe te vooren zullen aanspreken den Officier ende Borgermeeftter van de stadt ende plaats.

XLIV.

Ende tot erkenenisse ende recognitie van dezen Oetroye, ende 't gene voorz is, zullen die van de voorz Compagnie aan ons betalen de somme van 25000 ponden, tot 40 grooten Vlaams 't stuk; die wy inleggen in de equipagie van de eerste 10 jaaren ende rekening, daar van tot profyt van de Generaliteit genoten ende gedragen zal winst ende riscique, gelyk alle andere Participanten in deze Compagnie zullen genieten ende dragen.

XLV.

Ende wanneer eenige schepen van de reize zullen wederkeeren, zullen de generaals ofte commandeurs over de vloote, schip ofte schepen, gehouden wezen in 't aankomen te doen rapport van haare reize, ende daar van schriftelyk relaas, zoo zulks vereischt word, over te geven.

XLVI.

Alle welke poincten, voordeelen, ende vryheden, hier boven verhaalt, Wy geordonneert hebben, ende ordonneren mitsdezen dat agtervolgt ende onderhouden zullen worden by allen ende eenen iegelyken van de onderzaten ende ingezetenen der vereenigde Landen, zonder daar tegens, directelyk ofte indirectelyk, nog binnen de vereenigde Landen, nog daar buiten, te doen ofte doen doen, in eeniger manieren, op pene van daar over als beletteren van het gemeene beste der Landen ende overtreders van onze ordonnantie ende bevelen, aan lyf ende goed gestraft te worden:

den: Ontbieden daarom ende bevelen wel expreffelyk aan alle Gouverneurs, Justicieren, Officieren, Magiftraaten ende inwoonders der vereenigde Landen, dat zy die voorfz Bewindhebbers rustelyk, ende vredelyk laaten genieten, ende gebruiken het volkomen effect van dezen Octroye, Consent ende Privilegie, cesserende alle contradictien ende empeschementen ter contrarie, want wy 't zelve ten dienste van den Lande bevonden hebben alzoote behooren.

Gegeven onder onzen Zegel ende Signature van onze Greffier, in 's Gravenbage den 20^{den} Maart des jaars 1602.

Met dit Octroy gesterkt zynde, hebben zy ten eerften een vloot van 14 schepen, en 1 jagt, uit naam van deze Algemeene Nederlandtze vereenigde bevoorregte Oostindische Maatschappy uitgereed, en onder den zeevoogt, *Wybrand van Warwyk* nog dat zelve jaar naar Indiën gezonden. De naamen dezer schepen waren deze: voor Amsterdam, Mauritius, Hollandia, Nassau, de zon, de maan, de star, en het papegaaiken. Voor Zeeland, Zeelandia, Vlissingen, en de gans. Voor Delft, de Eendragt. Voor Rotterdam, Erasmus en Rotterdam, en voor Enkhuizen, de Hollandfche thuin, en de maagd van Enkhuizen.

Deze vloot wierd zoodanig verdeelt, dat de onderzeevoogt *Sebald de Weerd*, den 31sten Maart 1602. drie maanden voor de andere schepen naar Ceylon en Atsjien voor af t'zeilgaan, dat Mauritius en de Maan naar de Moluccos, Nassau en Erasmus naar China, dat Hollandia, de Hollandfche thuin en de Star, mede na Atsjien, doch dat de Zon, d'Enkhuizer maagd, d'Eendragt en Rotterdam, na Bantam zouden loopen.

De Amsterdamsche en de Enkhuizer schepen liepen den 17^{den} Junii 1602. uit Texel, kregen den 19^{den} de Zuidhollandfche schepen in de hoofden by haar, en quamen den 24sten in Pleimuiden om de tegenwind binnen, van waar zy den 10^{den} Julii weer verzeilden.

Zy passeerden de Canarize eilanden den 26sten dito, liepen den 26 September op de reede van kaap de Lopes Gonfalves ten anker, van waar zy den 28sten na Annaboñ zeilden, scheidende daar eerst van de Atsjienze schepen; doch zy quamen den 11^{den} October alle weer by de vloot, en met hen hier ten anker, moesten 'er den 12^{den} dito met geweld landen, staken een dorp in brand, deden eenige landtochten, vernielden verder al wat zy maar konden, en zyn daar op den 21sten November met de vloot yan daar verzeild.

Na dat zy op de hoogte van de kaap de Boa Esperança of van Agoada de Sambras gekomen waren, zoo scheidde de Atsjienze vloot, te weten, Hollandia, de Hollandfche thuin, en de Star, den 14^{den} December hier van haar, na dat bevorens 3 andere schepen, onder den onderzeevoogt *de Weerd*, voor af naar Atsjien ook vertrokken waren.

Deze 3 schepen, die wy eerst, gelyk daar na den zeevoogt ook met de anderen, op 't spoor zullen volgen, quamen den 10^{den} Maart 1603. op de reede van Atsjien, en vonden daar den zeevoogt *Joris van Spilbergen*, en hunnen medgezel *Sebald de Weerd* met zyn schepen. Deze was mede op Ceylon geweest, daar hy van den oppervorst van Candi minnelyk ontfangen wierd, van welken om hulp tegen de Portugeezen verzogt zynde; zoo vond hy goed de 2 schepen Vlissingen en de Gans voor af na Atsjien te zenden, om de beloofde hulp hem daar te verzorgen, en eenige tyd daar na met Zierikzee zelf te volgen, (gelyk hy ook gedaan heeft) komende weinig dagen na hem ook de 3 andere schepen Hollandia, de Hollandfche thuin, en de Star op de reede van Atsjien.

Om dan 't verzoek van den keizer van Candi te voldoen, is *de Weerd*, na zeer wel van den koning van Atsjien onthaalt te zyn, met deze 6 schepen en een jagt, laatende daar eenig volk, den 3^{den} April naar Ceylon verzeilt, en den 25sten op de reede van Baticalo gekomen.

Hoe ongelukkig hy hier, na 't veroveren van 4 Portugeesche schepen, om zyn onvoorzigtig gedrag, aan zyn einde raakte, en wat uitslag dit werk verder had, zullen wy nu niet verhaalen, alzoo dat eigentlyk tot de stoffe van Ceylon behoort.

Dus liep de Gans met deze tyding den 10 of 11^{den} Junii naar Bantam, en de Star en Vlissingen, en de Hollandfche thuin zouden zich weer naar Atsjien, en de schepen de Eendragt (waar op de nieuwe onderzeevoogt *Jacob Pieterfz van Enkhuizen* was) en Hollandia, nevens 't jagt, zich naar Nagapatam om lading begeben.

Daar op verzeilden de Star en Vlissingen den 20^{den} dito naar Atsjien, en de Gans naar Bantam; doch Zierikzee, Hollandia, en de Hollandfche thuin, nevens 't jagt *Sphaera Mundi*, zouden daar nog blyven leggen, daar zy 80000 pond kaneel inkogten. Daar op liep *Jacob Pieterfz* de onderzeevoogt met zyne schepen, ziende dat hy hier geen lading meer krygen zou, den 31sten Julii van Ceylon na Atsjien, en quam den 9^{den} Augustus daar op de reede, alwaar hy de schepen de Star; Vlis-

Vlissingen, en nog 3 anderen nevens 't papegaaitje vond.

Vermits zy hier ook geen lading vonden, zoo besloten zy Hollandia, de Star, en Vlissingen naar Bantam te zenden, en de Hollandse thuin, met 't jagt 't papegaaiken, zou door de straat van Malacca naar Patani loopen, om te zien, of zy daar zouden komen te regte geraken.

Den 24ten September vertrok Zierikzee, de Hollandsche thuin, en 't jagt van daar, en na de dood van *Henrik Hoek*, hoofdman op de Hollandsche thuin, den 26ten overleden, namen zy een Portugeesch schip van Nagapatam, behalven het welke zy den 17^{den} en 20ten ontrent Malacca uog 2 Portugeesche schepen, van Macassar komende, vermeersterden.

Den 4^{den} October quamen zy, na veel omfwerrens voor Djohor, alwaar zy tegen 2 Portugeesche oorlogschepen 4 galeijen, en 20 kleine vaartuigen, den 7^{den} den gantschen dag slaags raakten, en hen in 't gezigt van 's konings broeder op de vlugt dreven, welke dierhalven een goude kris aan den onderzeevoogt vereerde.

Den 10^{den} bestreden zy deze Portugeezen wederom, en dreven hen nog eens op de vlugt.

Den 14^{den} liepen de 2 schepen naar Patani, daar zy *Daniël van der Lek*, door *van Nek* daar gelaaten, en 't schip *Haarlem*, met den opperkoopman *Caspar Gronsbergen*, vonden, van welken 't schip de Hollandsche thuin zyne peper, zoo veel hy in had, overnam, waar op men *Haarlem* verbrandde, gelyk de onderzeevoogt verder daar zyn volle lading den 25ten Januarii 1604. kreeg.

Hy liet daar by *van der Lek* nog 4 personen, en vertrok den 8ten Februarii na Bantam, daar zy den 7^{den} April quamen, en de schepen Zierikzee, en de Gans, vonden, met welke zy den 21ten naar 't vaderland verzeilden.

Zy quamen met 3 schepen den 24ten Augustus ontrent de kaap aan land, verloren daar hunnen zeevoogt *Jacob Pietersz van Enkhuizen*, die den 29ten September in de baai van Sam Bras stierf, van waar zy den 7^{den} October vertrokken, liepen den 8ten November op St. Heleen aan, daar zy zich ook ververfchten, en zyn zoo ten laatsten, na veel zukkelingen op zee, behouden in het vaderland gekomen.

Wat nu de verdere vloot, onder den zeevoogt *Wybrand van Warwyk*, die wy by Agoada de Sambras den 15^{den} December 1602. in 't uitzeylen lieten, betreft. Deze quam den 29ten April 1703. behouden voor Bantam ten anker. Na over de tolen met den Sjahbandar overeen gekomen te zyn, kreeg hy ten eersten lading voor de schepen de maagt van Enkhuizen en de Eendragt, en voegde Mauritius 'er

by, die alleen wel 11000 zakken peper laadde, behalven dat hy nog 20 bhaaren foelie inkreeg.

De 2 eerste schepen vertrokken met *Van we* *Joris van Spilbergen* met hunne lading na ke eenig met 't vaderland, en Mauritius met 't schip met Heems- Erasmus van Rotterdam, mede volladen kerck na 't vader- zynde, namen in October 1604. onder land ze den zeevoogt *Jacob van Heemskerck* mede den. die reize aan.

Hoe nu de zeevoogt van *Warwyk* te Bantam verder heeft gehandelt, en hem daar een logie voor onze Natie toegestaan zy, zal nader onder 't Hoofdstuk van Bantam blyken, daar hy den 25ten November quam, en den 6^{den} December na Djohor vertrok, wanneer hy met de schepen de Zon, Hollandia, Vlissingen, de Maan en de Sphæra Mundi wegens tegen-stroomen tot onder Borneo dreef, weshalven hy de Zon den 25ten Februarii 1604. naar Ternate zond, en geraakte met de verdere schepen den 13^{den} Maart onder 't eiland Crimata, en den 3^{den} Mey voor Djohor ten anker, alwaar hy verfont dat Erasmus en Nassau, die den 6^{den} Junii 1603. naar China vertrokken waren, een groot gallioen voor Macao veroverd hadden.

Hy liep van daar op Patani, daar hy En eenig den 30ten Mey quam, en gelegenheid met het om *Cornelis Spek* na den koning op Patani van Ziam met eenige geschenken te zenden, en dus door den zelve den Chineezen handel te meer voort te zetten. En wat hi daar ver- rigt.

Daar op den 27ten Junii van Patani verzeilt zynde, is hy den 7^{den} Augustus Zyn vrag ontrent de kust van China gekomen, telooze doch moest onverrichter zaaken van daar tocht na vertrekken, latende Vlissingen en Hol- de kust landia nog te Poelo Timon blyven, om niet van Chi- te schielyk te Patani om lading te komen, na. daar egter de boot, de Sphæra Mundi, den 3^{den} Januarii 1605. na toeliep, en van waar zy in Februarii door Maleyers tyding kregen, dat 't schip Vlissingen ontrent Pedra Blanca een kraak had veroverd, zonder dat een Portugeesche vloot, hem ontrent de straat van Sincapoera ontmoetende, 't hart gehad had van hem, of zyne veroverde kraak, aan te tasten.

Den 24ten Februarii kreeg *Warwyk* de Sphæra Mundi van Patani weer by zich, en liep van Poelo Timon den 18^{den} Maart naar Patani, alwaar zy hoorden, dat een Portugeesche kraak lag, St. Antonio genaamt, van Coetsjien na China komende, die zy den 26ten op de reede van Patani veroverden.

Terwyl hy hier lag, quam 't schip *Vlis-* Hy ve- singen met den zeevoogt *Cornelis Sebastia-* trekt ve- *ansz*, ontrent den 3 of 4^{den} April by der naar Patani, hem, die de schepen Amsterdam en Dor- Djohor drecht by zich had. en Bant- en Ban- tam.

Het schip Vlissingen, dat nog een klein

Doch eenige na Bantam, waar zy na huis keeren.

Warwyk komt mede te Bantam met de rest der vloot.

klein ſcheepken van Solor den 16^{den} Junii veroverd had, verzeilde den 15^{den} September van Patani naar Djohor om lading, *Warwyk* volgde hem den 27^{ſten} October, die den 12^{den} November en *Cornelis Sebaſtiaanz* den 16^{den} voor Djohor mede ter reede quam.

Warwyk vertrok den 12^{den} December van daar, nevens 't ſchip *Vliſſingen*, na Bantam, latende *Cornelis Sebaſtiaanz* met de kraak nog te Djohor, die den 28^{ſten} dito, daags na hem, met zyn ſchip en de kraak mede op de reede van Bantam verſcheen.

Ondertuffchen bezorgde de zeevoogt *Wybrand van Warwyk* zyne lading, en is met de ſchepen *Hollandia*, *Dordrecht*, *Amſterdam*, *Zeelandia* en *Vliſſingen*, den 6^{den} Februarii 1606. (na dat de 3 laaſte ſchepen wat voor af vertrokken waren) met den zeevoogt *van der Lek*, onder wien *Amſterdam* en *Zeeland* ſfont, van daar na 't vaderland gezeilt.

Hy wiert genoodzaakt, wegens een lek in zyn ſchip *Hollandia*, niet alleen 12 laaſten tintenage over boord te werpen, maar met de vloot ook na 't eiland *Mauritius* te loopen, daar zy den 5^{den} April alle 5 op de reede quamen, van waar de ſchepen *Amſterdam*, *Zeeland* en *Vliſſingen* hunne reize vervorderden, latende aldaar *Warwyk* met *Hollandia* en *Dordrecht* nog eenigen tyd blyven, daar zy nog een jagt, dat een Baar was, by hen kregen, 't geen den 29^{ſten} Junii naar *Bantam* vertrok.

Warwyk kreeg hier ook 't ſchip de *Eendragt* (den 20^{ſten} Junii 1605. uit *Holland* gezeilt, en nu daar vervallen) by zich, door welkers hulp hy ondertuffchen in ſtaat geraakte, en zyn vaderlandſche reize den 4 of 5^{den} November voortgezet heeft, en op *St. Heleen* den 28^{ſten} Januarii 1607. aangeloopt is, alwaar hy brieven van de *Schepen Amſterdam*, *Vliſſingen* en *Zeelandia* (den 8^{ſten} Julii 1606. van daar vertrokken) vond. Hy verzeilde van dat eiland den 28^{ſten} Februarii, en quam den 4^{den} Junii behouden voor 't eiland *Schouwen* ten anker, alwaar hy *Dordrecht*, dat daar 't huis behoorde, liet; en liep zelf na *Texel*, daar hy mede behouden quam.

Ondertuffchen hadden de heeren *Bevindhebbers* goedgevonden, 's jaars na och van 't vertrek van den zeevoogt *Warwyk*, weer een nieuwe vloot van 13 ſchepen, onder den zeevoogt *Steven van der Hagen*, uit te zenden.

De naamen der zelve waren aldus. Van *Amſterdam*, de vereenigde *Provintien*, *Amſterdam*, *Gelderland*, 't *Hof van Holland*, *Delft*, 't *Duitken*. Van *Zeeland*, *Dordrecht* (waar op de onderzeevoogt was) en *Zeelandia*. Van de *Noorderkamers* *Hoorn*, *Medenblik*, *Westvriesland*, *Enk-*

huizen, waar by in Junii 1604. 't ſchip *Gouda* van *Amſterdam* nog quam. Een vloot die 22 tonnen gouds, 90368 guld. beliep.

Hy liep met die 12 ſchepen den 18^{den} December 1603. nevens zynen onderzeevoogt *Cornelis Sebaſtiaanz*, in zee, doch lag wel 2 maanden in *Engeland*, daar *Paulus van Caarden*, zeevoogt over een andere vloot, by hen quam.

Hy verzeilde den 10^{den} Maart 1604. van daar, veroverde ontrent *Mozambique* den 17^{den} *Mey* een kraak, die hy verbrandde, gelyk den 30^{ſten} nog een ſcheepken, en den 5^{den} *Auguſtus* nog eenige kleiner vaartuigen van de *Portugeezen*.

Hy liet daar de ſchepen *Delft*, *Enkhuizen*, en 't jagt het *Duitken*, om op andere kraaken te paſſen.

Den 25^{ſten} *Auguſtus* vertrokken, en den 21^{ſten} *September* op de kuff van *Goa* gekomen zynde, veroverde hy daar een ſchip van *Mekka*, 't geen hy, ziende dat het de *Mooren* toequam, weer liet vaaren.

Hy quam den 2^{den} *October* voor de bhaare van *Goa*, daar hy 4 galleijen op de vlugt dreef; doch alzo den 14^{den} daar nog 11 *Portugeeſche* oorlogſchepen verſchenen, liep hy na de ſtadt *Calicoet*, op de *Malabaarſche* kuff wat nader na de kaap *Comoryn*, daar hy den 17^{den} *October* ten anker quam, en een *Portugeeſch* fregat, zoo als zyn onderzeevoogt, en den commies *Houtman*, na den *Samoryn*, of keizer van *Malabar* vertrokken, veroverde, en kort 'er na nog 2 jonken.

Hy kreeg zyne ſchepen, voor *Mozambique* gelaaten, den 6^{den} *November* hier weer by zich, maakte den 8^{ſten} een vaſt verbond met den keizer, hebbende tot zyn gevolg onder anderen by zich genomen de commieſen *Houtman*, *Compoſtel*, *Alterman*, en ſchipper *Glaas Thysz*.

Hy verzond van daar de ſchepen *Zeelandia* en *Enkhuizen* na *Cambaja*, om te handelen, en liep den 14^{den} *November* met zyn vloot voorby *Coetsjen*, en verder naar *Ceylon*, daar hy den 22^{ſten} dito voor *Colombo* ten anker quam, wanneer de *Portugeezen* eenige ſchooten uit de veſting op hem deden, die hy beantwoordde.

Hy liep van daar naar *Bantam*, daar hy met zyn vloot den 31^{ſten} *December* ten anker quam; en hoorde dat een ſchip van zyn vloot, 't geen agtergebleven was, in de baai van *Antongil* 't ſchip *Alkmaar* onbequaam tot de vaderlandſche reize ontmoet, zyne lading, overgenomen, en de reis na *Holland* voortgezet had.

Den 17^{den} *Januarii* 1605. liep hy met de vereenigde *Provintien*, *Dordrecht*, *Westvriesland*, *Amſterdam*, *Gelderland*, *Medenblik* en *Hoorn*, de voornaamſte

Vertrekt naar Bantam, en naar Amboina, dat hy oververt. fchepen van zyn vloot naar Amboina, veroverde den 15^{den} Februari een Portugeefch fchip; waar op de landvoogt der Moluccos was, by Bima: quam den 21sten aan de Noordzyde van de baai 's nachts ten anker, en veroverde met weinig moeite die kostelyke landvoogdy, van welke verovering wy hier niets verder zeggen, om dat die tot de stoffe van Amboina behoort.

Zend zynen onderzeevoogt na Ternate, en zeilt zelf na Banda. Vyf fchepen, Dordrecht, Westvriesland, Amsterdams, Gelderland en Medenblik, zond hy met zynen onderzeevoogt *Cornelis Zebastiaanz* naar Ternate, zelf ging hy met 't fchip de vereenigde Provintien naar Banda, en liet Hoorn in Amboina.

Hoe nu *Cornelis Zebastiaanz* in Ternate en met 't innemen van de ftadt Tidore voer, zullen wy onder de stoffe van Ternate zien.

Eenige fchepen keeren na 't vaderland. 't Schip Gelderland nam in Ternate zyn lading van nagelen, vertrok den 14^{den} Julii 1605. van daar, quam den 21sten Augusti voor Bantam, van waar 't zich den 25sten met 't fchip Gouda na het vaderland met *van der Hagen* begaf, daar zy in Mey 1606. behouden aanlandden.

Tocht van Matelief naar Indiën in 't jaar 1605. In het jaar 1605. zond men weder een vloot van 11 fchepen uit, onder den dapperen zeevoogt *Cornelis Matelief de Jonge*. De naamen der zelve waren, van Amsterdams: Orangien, Middelburg, Mauritius, de zwarte Leeuw, de witte Leeuw, de groote Zon, Nassau, Amsterdams, de kleine Zon; en uit de Maas, Erasmus, en de Provintien. De onkosten der zelve beliepen 1 millioen 952289 guld.

Hy liep met 7 fchepen den 12^{den} Mey uit Texel in zee, kreeg daar na de andere fchepen by zich, liep den 4^{den} Julii op Iha de Mayo om verversching aan, verzeylde den 18^{den} van daar, ververschte zich ook op Annabon, daar hy 8 dagen lag, en ging den 15^{den} September van daar t'zeil, loopende den 1sten Januarii 1606. op de reede van Mauritius, daar hy den zeevoogt *Steven van der Hagen* vond, die ontrent een maand van Bantam vertrokken was.

Hy nam den 27sten dito de reize van Mauritius naar Malacca, aan, quam den 28sten voor 't eiland Nicobar ten anker, en den laatsten April ontrent Malacca.

Zyn komt voor Malacca. Wat hy daar, en ook verder met die van Djohor, verrigt heeft, zullen wy nader onder de stoffe van Malacca en Djohor zien. Alleen zullen wy zeggen, dat hy tyding van de Portugeefche vloot (die hem ook eenigzins overviel) gekregen hebbende, geraden vond van Malacca na Djohor den 24sten Augustus te vertrekken, hoewel 'er naderhand nog een zeeslag (die wy nu voorby gaan) tusschen hem en de Portugeefche vloot voorviel, by welke de Portugeezen verscheide gallios-

nen verloren, gelyk mede onder de stoffe van Malacca op zyn tyd blyken zal.

Ook hadden zy ondertusschen nog een fcheepken, Sant Jago genaamt, van Nagapatam komende, genomen, 't welk den den 4^{den} November ontladen hebbende, is *Matelief* de Portugeezen na Queda gevolgt, alwaar hy nog 1 fchip, en 2 fufften, nam, en verbrandde. Zeilt na Queda.

Den 27sten van Queda verzeilt zynde, zag hy den 1sten December de Portugeefche vloot by Poelo Boton, niet verre van daar, weshalven hy hen, daar in hun groot voordeel leggende, niet wilde aantasten, en, met de witte leeuw, en zyn fchip Orangie, na Queda weer om lading liep, latende de andere 7 fchepen by Poelo Lankevi, om op den vyand te passen; doch geen lading vindende, nam hy voor met 5 fchepen naar de Moluccos te stevenen, den onderzeevoogt met 't fchip Amsterdams, de witte leeuw, en de groote zon naar Atsjien te zenden, om, waar 't mogelyk, de witte leeuw naar 't vaderland vol te laaden, en dan de 2 anderen na de kust te zenden.

Dus vertrokken den 20sten December de 9 fchepen, quamen den 1sten Januarii 1607. voor Poelo Pinang, van waar 'er 3 naar Atsjien, en de 6 andere naar Bantam liepen, daar zy den 31sten dito quamen, en alwaar *Matelief* de gevangene Portugeezen, voor Malacca bekomen, losliet, en ontsloeg. Hy liep met zyne 6 fchepen den 7^{den} Februarii naar Jakatra, quam 'er den 11^{den}, en deed aan dien vorst eenige geschenken geven. Den 13^{den} van daar geloopt zynde, quam hy den 29sten Maart over At voor de vesting van Amboina; bleef 'er tot den 3^{den} Mey, en vertrok toen met 8 fchepen naar Ternate, daar hy den 13^{den} quam, en, gelyk hy ook in Amboina gedaan had, ontrent veel zaaken zeer goedé ordres stelde. Al 't welke wy nu voorbygaan, om dat het elders in dit werk gevoeglyker verhandelt word. Na dat hy de fchepen de zwarte leeuw in Amboina met nagelen, foelie, en op Gressic met kattoengaaren, en 't fchip de Provintien, in Banda met foeli, nooten en nagelen geladen; na 't vaderland den 14^{den} October van Bantam verzonden had, vertrok hy van daar den 12^{den} Junii; met de fchepen Orangie, Mauritius, Erasmus, en een jagt, naar China, quam den 29sten hy na in de straat van Tagima, niet verre van 't eiland Mindanao, en den 25sten Julii voor 't eiland Lamao, dat maar 1 myl van de Chineefche kust legt. En wiert van de Chineezen te Lamthau zoo qualyk ontfangen, dat zy hem water en verversching weigerden, waar uit hem klaar bleek dat zy het met de Portugeezen hielden, tegen welker fchepen, daar ontrent leggende, hy den 10^{den} September dagt te.

te slaan, doch besloot om zulks te ontgaan, den 13^{den} van daar te zeilen.

Hy quam den 17^{den} October ter reede in 't land van Tsjampa, van waar hy, na wel ontfangen te zyn van dien vorst, den 21sten verzeilde na Pahan, daar hy met den koning van Djohor sprak, vertrekkende den 16^{den} November van Bantam, daar hy den 24sten met 't schip Orangie aanquam.

Hy vond daar de groote zon, met wiens schipper *Abraham Matthysz*, benevens de opperkooplieden *Heertgen Olfertsz*, *Claas Simonfz Meebaal*, en zyn schipper *Jan Fransz*, hy overleide, hoe men de zaaken van Ternate, dat wegens de verovering in 't jaar 1606. daar voorgevallen, in grooten nood was, herstellen zou.

Weshalven hy den 4^{den} December de groote zon na Ternate, en een jagt na Amboina en Banda zond, om de noodige zaaken te bezorgen, terwyl hy den 19^{den} Mauritius uit Patani zonder lading by zich te Bantam op de reede kreeg.

Hy besloot ook Orangie en Mauritius tot de reize na 't vaderland gereed te maken, en Erasmus, na van Djohor te Bantam gekomen te zyn, naar Banda te zenden; doch op de tyd, als Mauritius den 27sten dito verzeilen zou, quam 't schip Gelderland te Bantam, met brieven uit 't vaderland, waar in hy last kreeg de zaaken van den handel wat ter zyden, doch die van den oorlog voort te zetten; weshalven hy Gelderland ten eersten naar Macassar om ryft zond, om daar mede naar Amboina te loopen, een gedeelte in Amboina, en 't overige naar Ternate te brengen; zullende 't schip Delft en Enkhuizen naar Amboina en Banda vertrekken.

Den 5^{den} Januarii 1608. quam de zeevoogt *Paulus van Caarden* uit 't vaderland met 7 schepen (alzoohy Zierikzee by Mozambique verloren had) ook op de reede van Bantam, met den welken hy over de algemeene zaaken van Indiën sprak; maar wiens gesprek hy zoo los en verward vond, dat hy zich geenzins van zynen raad bedienen kon, alzoohy die Man zyn eigen hoofd in alles volgen wilde.

Na dat hy dan op alles zoo veel ordre, als mogelyk was, gestelt had, vertrok hy den 28sten dito na huis, ontmoette 't schip Gouda den 8sten Februarii in de straat van Sunda, quam den 12^{den} April in de tafelbaai (daar hy eenige landtogten deed) verzeilde van daar den 22sten Junii, en quam den 22sten September met 2 Ziamfche gezanten behouden binnen.

In 't jaar 1606. zonden de heeren Be- windhebbers 8 schepen uit onder den zeevoogt *Paulus van Caarden*. De naamen der zelve waren Banda, Bantam, Ceylon, Walcheren, Terveer, Zierikzee,

China en Patana, alle welke den 20sten April in zee liepen, met voornemen om Mozambique aan te taften. Hy gierde op den 30sten October op Cabo di Lopes Gonfaves en den 6^{den} November op Annabon aan, en quam den 29sten Maart 1607. voor Mozambique ten anker, daar hy 2 kraaken, en 1 kleiner schip op de reede zag, die hy alle 3 met nog eenige kleine barken den 30sten veroverde.

Hy maakte daar wel veel aanleg tot een belegering, doch moest eindelyk, wegens het toenemen van de ziekten onder zyn volk, verlies van manschap, en wegens de sterkte van de vesting der Portugeezen, zyn beleg onverrichter zaake, en met verlies van het doornageld schip Zierikzee, dat aan de grond zat, opbreken.

Hy verzeilde dan den 29sten Mey met 7 schepen van daar, quam den 8sten Junii voor 't eiland Majotte op de reede, daar hy zich wel ververstte, hebbende van den 8sten Junii tot den 16^{den} Julii 366 offen, 276 bokken, en een groot getal hoenderen, gegeten. Hy vertrok den 17^{den} van daar, en hoorende, dat 2 kraaken van Lisbon te Mozambique gekomen waren, liep hy daar weer na toe, en quam 'er den 31sten, en deed daar eenige vergeefsche landtochten. Hy vertrok dierhalven den 26sten Augustus, ziende dat 'er niets meer voor hem te doen was, quam den 10^{den} October 7 of 8 mylen van Dabul op de Malabaarsche kust, alwaar hy 11 mylen van Goa 1 kraak veroverde, die hy verbrandde.

Van daar liep hy den 1sten November na Goa, quam den 4^{den} ten anker voor de rivier, en den 13^{den} voor Calicoet, alwaar eenige dagen gelegen hebbende, is hy den 22sten verzeilt, quam den 8sten December voor Puncto di Galle ten anker, van waar hy vertrok, den 5^{den} Januarii 1608. voor Bantam ankerde, en den 10^{den} dito naar Amboina verzeilde, daar hy den 10^{den} Maart voor de vesting Victoria verscheen, om lading te zoeken, terwyl Ceylon en Terveer om die zelve reden na Banda; en hy met de andere na Ternate, om daar eenige hulp te brengen, zouden loopen.

Hy nam de nagel-lading van 't schip Delft, dat den 21sten dito, daar mede op de reede quam, over, liep den 10^{den} Mey naar Ternate, en quam den 18^{den} dito met zyn vloot voor Maleijo ten anker.

Wat hy verder aldaar verrigtte, zullen wy, als onder Ternate behoorende, voorbygaan, en nu alleen zeggen, dat hy, 2 schepen, Walcheren en China, door swaare dyning verloren hebbende, daar gebleven, de vloot den 3^{den} Augustus na Bantam vertrokken, en daar den 3^{den} October gekomen is. Hy nam daar zyn

lading in, hy vond'er 't schip Terveer reeds geladen met foelie en nooten. En van daar weer naar Bantam, en 't vaderland.

Hy vertrok den 15^{den} November met zyn schip, en nog 4 anderen, waar onder Terveer en Erasmus, welk laatste in Januarii 1609. naar Mauritius loopende,

van hem scheidde, zoo dat hy maar 4 schepen sterk, den 14^{den} Maart aan de kaap, den 13^{den} April te St. Heleen, en den 7^{den} Augustus behouden in Holland aanquam.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Pieter Verhoeven gaat in 't jaar 1607. naar Indiën. Komt voor Goa. Van waar hy enige schepen afvaardigt na de kust. Komt zelf voor Calicoet, en bezoekt den Samoryn. Vernieuwt het Contract. Verzeilt van daar, en zend een schip na Atsjien. Komt voor Malacca, en Djohor. En eindelyk voor Bantam. Van waar hy Wittert na Ternate zent, en zelf na Banda gaat. Daar hy vermoort word. Hoe 't verder met zyn schepen ging. Tweede tocht van Pieter Both in 't jaar 1610. als 1ste Opperlandvoogt van Indiën. Komt, na 't verliezen van zyn mast, op Bantam. En vergaat by Mauritius. Verscheidene vlooten uitgezonden. Tweede tocht van Spilbergen in 't jaar 1614. Komt door de straat Magellanes in de Zuidzee. Alwaar by met een Spaansche vloot slaat. Die hy, na veel verlies, op de vlugt dryft. Komt voorby de Ladronez in Ternate. Van waar hy na Bantam, en verder na 't vaderland, verzeilt. De reize van Jacob le Maire door een nieuwe straat naar Indiën in 't jaar 1615. Welke nieuwe weg de straat le Maire genaamt wierd. Zy komen langs Nova Guinea in Ternate. Van waar zy verzeilen na Bantam. Daar de heer Coen hun schip, &c. prys verklaart. Weshalven zy met Spilbergen naar 't vaderland keeren. Het tweede Octroy in 't jaar 1623. verleend. En nader ampliatie van 't zelve. De tocht van l'Heremite naar Indiën, in 't jaar 1623. door de Zuidzee. Loopt voorby de straat le Maire, en tusschen kaap de Hoorn in de Zuidzee. Alwaar l'Heremite voor Lima stierf. Wat deze schepen in de Zuidzee verrigt hebben. Hunne komst in Ternate. En, over Amboina, te Batavia. Van waar Schapenham na huis keert, doch stierf kort 'er na. De reize van Schram in 't jaar 1626. naar Indiën. Zyn voorval met Compaan. De tweede tocht van Coen, in 't jaar 1627., en van andere meer, naar Indiën. De heer Specx, in 't jaar 1629. uitgezeilt, vind, by zyn komst op Batavia, Coen dood, dien hy vangt.

Pieter Verhoeven gaat in 't jaar 1607. naar Indiën.

In 't jaar 1607. zonden de heeren Be-windhebbers een zeer aanzienlyke vloot van 13 schepen onder den dapperen held Pieter Willemsz Verhoeven naar Indiën.

De naamen dezer schepen waren, de Geunieerde Provintien, waar op de zeevoogt, den opperkoopman Johan de Molre, en schipper Frans Jacobsz van Edam, Hollandia, waar op de commies Jacob de Bitter van Haarlem, en schipper Simon Jansz Hoer, Amsterdam, waar op de opperkoopman Pieter Hertsing, en schipper Pieter Gerritsz van Amsterdam, de roode Leeuw met pylen, waar op Gillis le Fieff van Antwerpen, en schipper Jan Walichsz van Edam, 't jagt de Paauw, waar op de opperkoopman Pieter Zegertsz van Utrecht, nevens schipper Meeuwus Gysbregtisz van Amsterdam, den Arend, waar op de opperkoopman Jan Hesselsz van Steenwyk, en schipper Rutgert Thomasz van Amsterdam, Middelburg, waar op de onderzeevoogt François Wittert, de opperkoopman Jacob Bouvaart, en schipper Cornelis Leendertsz Krakeel, Zeelandia, waar op de opperkoopman Jacob Obelaar uit Vlaanderen, en schipper

Willem Jacobsz van Arnemuiden, de Valk, waar op de opperkoopman Hans van Houten, benevens schipper Cornelis Adriaansz, Rotterdam, waar op de opperkoopman Adam Claasz van Driel, en schipper Jan Cornelisz de With, 't jagt de Griffioen, waar op de opperkoopman Nicolaas Puyes, en schipper Cornelis Cornelisz 't Hert, Delft, waar op de opperkoopman Jacob van Groenewegen, en schipper Simon Martensz van Rotterdam, en Hoorn, waar op de opperkoopman Pieter Gerritsz Bourgoingie, en schipper Maarten Jansz Kloot, waren.

Hy liep den 22sten December des zelve jaars uit Texel in zee, vond de rest van zyn schepen voor Ilha de Mayo, daar de onderzeevoogt, en Jacob le Febre, secretaris op 't schip de Provintien, nog een landtocht deeden.

Hy vertrok den 14^{den} Maart 1608. van daar, liep den 15^{den} Mey voor St. Heleen ten anker, en verzeilde den 2^{den} Junii.

Hy liep den 28sten dito voorby de kaap, alwaar de schepen Hoorn en Rotterdam eenige kleine rampen kregen; doch Amsterdam deed noodschoten.

Den 28sten Julii quam hy voor Mozambique

bique

bique op de reede, nam daar een kraak, die hy den 1sten Augusti verbrandde. Hy had daar nog wel eenige schermutzelingen, doch van weinig belang, schoon hy eenige landtochten deed, weshalven hy den 18^{den} Augustus het beleg oprak, alles wat hy kon vernielde, en na 't verlies van 30 man, en 80 gequetsten, en 't galjoen bon Jesus nog te hebben genomen, den 23sten dito van daar verzeilde, loopende na de bhaar van Goa, daar hy den 18^{den} September ten anker quam, en den 21sten een kraak verbrandde.

Hy besloot daar in September den onderzeevoogt met de schepen Middelburg, Rotterdam, Hoorn, de roode Leeuw, en 't jagt de Valk om de Zuid op de Portugeezen af te zenden, en dat hy met de verdere schepen voor eerst nog voor Goa blyven, maar ondertusschen *Adam Claasz van Driel*, met de schepen de roode Leeuw en 't jagt de Valk, als gezant na den Samoryn gaan, en hem te Calicoet begroeten zou. Ook vond hy goed, om van zyn schip de Geunieerde Provincien op Hollandia, vermits dat grooter en ruimer was, over te gaan. Hy zont den 25sten dito *Jacob de Bitter* met den Arend en de Valk na de kust van Choromandel, om al de kleeden, daar zynde, voor de Moluccos in te nemen, en den opperkoopman *Pieter Bourgongie* te Mazulipatam met een cargasoen te laten, en, des noods, *Jan van Houten* by hem te voegen.

De volgende dag heeft hy 't galjoen, bon Jesus, ontladen, en in de grond geschoten, en is 's anderen daags van daar verzeilt, om de Portugeezen op te zoeken.

Hy quam den 8ten October op de reede van Calicoet, hoorde daar, hoe *van Driel* zeer wel van den Samoryn ontfangen was, die nu ook een van zyn hoofden aan den zeevoogt zond, om hem te verwelkomen.

Den zeevoogt *Verhoeven* voer daar op, na eenige geschenken van rood scharlaken, eenige bossen fyn koraal, 6 groote kristalyne spiegels, 2 kleine metale stukken, 6 schoone roers, 2 schoone musquetten, met ingelegde laaden, 1 slagfwaard met een zilver geveft, en 200 matten, alle in 2 kassen, met geel laken overtogen, gepakt, en aan dien vorst vooraf gezonden te hebben, den 11^{den} dito met zyn gevolg, bestaande in de opperkooplieden *Obelaar*, *Groenewegen*, *van Driel*, *Hertsing*, *le Fieff*, *Puyes*, en *Pieter Zegertsz*, na land, om den keizer van Malabar, die hem zeer statelyk door eenige van zyn Raaden had laten van boord halen, te gaan begroeten.

Hy vond hem in zyn hof op 't kostelykste opgetoid, en met veel juweelen verciert, hebbende zynen opvolger, den

jongen vorst, aan zyn zyde staan, wiert zeer vriendelyk van dien keizer ontfangen, en zyne geschenken met zeer veel genoegen aangenomen.

De Samoryn kreeg zin in een groote goude penning, waar op de beeltenis van prins *Maurits* stont, 't welk *Verhoeven* merkende, zoo vereerde hy hem dien penning met zyn keten, waar tegen hy den zeevoogt een schoone goude bagge, met diamanten bezet, *van Driel* en *le Fieff* yder een goude keten met een bagge, *de Molre* een ring met safieren, *Obelaar* en *Groenewegen* yder een ring met een robyn, en *Hertsing* mede een ring met safieren en robynen, schonk.

Men deed hen de eere van 's keizers vrouw, byzitten, en kinderen te doen zien, en daar op vertrokken zy zeer vergenoegt.

Men gaf hen den 12^{den}, op des tolk stouten eisch van meer geschenken aan den keizer, en zyn huis, te zenden, nog veel scharlaken en 84 matten, nog 1 slagfwaard, en 1 klein roer door *Simon Jansz Hoer*, die daar over met een goude bagge beschonken, en nevens *de Molre*, en *van Driel* (moetende de andere buiten blyven) in de vergaderzaal geleid wiert, daar die vorst hen door zyn Raaden verzogt, hem, volgens 't verdrag met *Steven van der Hagen* gemaakt, met 6 schepen, 2 voor de bhaare van Goa, 2 voor Calicoet, en 2 om de bhaare van Coetsjen te bezetten; bystand te bewyzen, waar by hy dan beloofde zyne vaartuigen en fregatten te zullen voegen, om de Portugeezen, hunne gemeene vyanden, allen atbreuk te doen.

De zeevoogt *Verhoeven* liet hier op antwoorden, dat, hoe genegen hy daar toe ook was, hy dit ter dezer tyd niet doen kon, om dat het reddeloos Ternate spoediger herstelling, en zyn tegenwoordigheid vereischte, maar dat hy, daar zyn zaaken verrigt hebbende, hem middelerwyl nog 2 schepen van Bantam zou bezorgen, om daar te laaden, en hem ook te helpen; waar op ook 't oude verdrag vernieuwt zynde, is hy den 15^{den} October 's nachts van daar gezeilt, en liep voorby Ceylon den 22sten dito, doch den 31sten raakten de schepen de Geunieerde Provincien, Zeelandia en Hoorn van de vloot af, terwyl hy den 19^{den} October in de straat ten anker quam.

Ondertusschen raakte *Verhoeven* met 7 schepen onder Sumatra den 5^{den} November ten anker, zond den opperkoopman *le Fieff* met de roode Leeuw na Atsjien, daar hy zeer wel van de koning ontfangen wiert, die ook gezanten en fruiten aan den zeevoogt zond.

Men zond aan dien vorst weder toe de heeren *Hertsing*, *le Fieff* en *Zegertsz*, met eenige geschenken, te weten een stuk rood scharlaken, 2 bossen rood koraal,

raal, en eenige roers, waar op hy den 9^{den} dito voor Atsjien met de vloot quam.

Hy zond aan de vorst eenige gezanten met een brief, die deftig, volgens 's lands wyze, met eerenkleederen beschonken wierden, en aan welke men een gevegt van olifanten, en de verdere heerlykheid van dien vorst, vertoonde, behalven dat hy hen ook op een prachtige maaltyd zeer edelmoedig onthaalde, doende hen op olifanten weder na de logie voeren. Zy kregen den 11^{den} dito de Griffioen by zich, verzeilden die zelve nacht van daar, en quamen den 23ten op de reede van Malacca, daar zy een kraak verbrandden.

Komt voor Malacca, en Djohor.

Verhoeven liet den koning van Djohor door *Pieter Gerritsz*, schipper op Amsterdam, den 14^{den} verzoeken, 't Verdrag, met *Marelief* gemaakt, te voltrekken, en Malacca te land, terwyl hy het te water doen zou, te belegeren.

Hy nam den 3^{den} December een Javaanze jonk, en de onderkoopman van 't schip *Zeelandia*, den 7^{den} een schip najagende, was oorzaak, dat het zelve met zyn eigen kruut zich in brand stak.

Den 4^{den} nam hy 2 kostelyke pryzen, gelaaden met rouwe zyde, fluweelen, damasten, confituren, porcelein, radix China, peper en andere waaren; doch verstaande, dat Malacca zeer wel versterkt was, heeft hy alleen eenige gevangene Portugeezen tegen eenige van onze gevangenen in Malacca verwisselt, en is den 29ten dito na Djohor geloopt; daar hy met de vloot den 8ten Januarii 1609. ten anker quam.

De zeevoogt deed den vorst, *Jang de Pertoehan*, dien hy bezogt, beschenken, en ook geschenken aan *Radja Sabrang* geven.

Hy verscheen den 12^{den} dier maand in den raad, verzogt daar een vesting te bouwen, 't geen die vorst hem nog niet kon toestaan, maar verzogt alleen zyne hulp met geld en krygsvoorraad tegen de Portugeezen, 't geen den 23ten dito besloten werd te doen, en hem voor eerst 3000 realen, 20 vaten buskruid, en eenig speauter tot het maaken van kogels te geven, en 2 schepen, tot het dekken van zyn rivier, daar te laten; waar op hy den 3^{den} Februarii afscheid van deze twee koningen heeft genomen, *Jacob Obelaar*, den onderkoopman *Abraham Willemsz de Ryk*, den diamantkenner *Hector Roos*, nevens drie assistenten, en eenige anderen, daar gelaaten, en *Abraham van den Broek* op 't schip de roode Leeuw gesteld, en den zelve belast heeft daar met dat schip en de Griffioen tot den 1ten Julii te blijven, en dan over Patani, en Borneo, na de Moluccos by de vloot te komen.

Daar op vertrok hy den 6^{den} dito met

de schepen *Hollandia*, *Middelburg*, de *Geunieerde Provintien*, *Delft*, *Rotterdam*, *Hoorn*, *Amsterdam*, *Zeelandia*, en 't jagt de *Paauw*, nevens een veroverde prys, ontmoette den 11^{den} 't jagt de goede *Hope*, met de tyding van 't twaalfjaarige Bestand in 't vaderland, en quam den 15^{den} voor Bantam, daar hy de zaaken heel verward vond, zoo dat 'er niets te doen was, weshalven hy maar een geheimen last onder *Jacob t'Heremite* liet, en den onderzeevoogt *François Wittert*, met de schepen *Middelburg*, *Amsterdam*, de *Paauw*, en de *Hoope* naar *Ternate*, tot ontzet zond, hem belattende op *Macassar* aan te gieren, en met dien vorst een verbond te maaken.

En einde-lyk voor Bantam.

Hy zelf zou naar *Banda* loopen, om daar te verzoeken een vesting te bouwen, en na die verrigting ook in *Ternate* te komen.

Van waar hy Wittert na Ternate zend, er zelf na Banda gaat.

Daar op is *Verhoeven* den 23ten dito met de vloot voor af na *Banda* t'zeilgegaan, latende den onderzeevoogt met zyn 4 schepen nevens de kleine zon, en 't jagt de goede *Hope*, nog voor *Bantam*, en is den 8ten April op de reede van *Neira* ten anker gekomen; alwaar hy 3 schepen van de vloot van *van Caarden*, *Banda*, *Patana*, en 't jagt den *Eendragt*, vond, waar van het eerste zyn lading van foelie en nooten innam, en den 22ten Julii van daar na 't vaderland vertrok.

Wat hy nu verder by zyn aanwezen daar verrigt heeft, en hoe elendig hy door de *Bandanezen* vermoord is, zal onder de stoffe van *Banda* nader worden aange-
wezen.

Daar h vermoord word.

Na zyn dood zond men den 19^{den} Augustus de schepen *Hollandia* en de *Geunieerde Provintien* na *Amboina*, om van daar na *Ternate* te gaan, en *Zeelandia* na *Gressic* en *Bantam*, om daar lading voor 't vaderland te zoeken, 't geen ook de schepen *Rotterdam* en *Hoorn* op *Banda* zouden doen, welke 2 laatste van daar na *Bantam* vertrokken, den 2^{den} en 4^{den} October na 't vaderland, volladen zynde, verzeilt, en den 14^{den} November van 't schip de *Geunieerde Provintien* gevolgt zyn, welkers lading in zyde, kattoene gaaren, indigo, diamanten, en peper, bestont. Al welke schepen in 't jaar 1611. behouden in *Holland* zyn aangeland.

Den 26ten dito quam 't schip de kleine *Zon*, met een schip op de kuit veroverd, voor *Bantam*, en den 29ten dito de opperkoopman *Warnard van Borchom* op 't jagt de *Hazewind*, (mede met tyding van het twaalfjaarig Bestant) daar ter reede.

Twee tocht Pieter

In 't jaar 1610. in Januarii zonden de heeren *Bewindhebbers*, onder den eersten algemeenen opperlandvoogt van *Indiën*, den heer *Pieter Both* van *Amersfoort*, 8 schepen uit, genaamt *Amsterdam*, *Orangie*, de

Both in jaar 1610 als een opperlandvoogt van Indiën.

de witte Leeuw, de swarte Leeuw, Vliiffingen, Tergoes, en 't jagt de Brak. Op de zelve waren de kooplieden *Matthys Kotels* op Orangic, *Henrik Wester* op de witte Leeuw, *Steven Doefen* op de swarte Leeuw, *Lodewyk Ifaäcsz* op Vliiffingen, na zyn dood door *Jan de Langestraten* vervangen, *Steven Kotels* op Tergoes, en *Henrik Boekhout* op de Brak.

Op 33 graaden, niet verre van de kaap had hem een swaare storm beloopt, waar door hy met 't jagt de Brak, van de andere schepen afgeraakt, en zyn groote mast op twee plaatzen gebersten was; gelyk ook Ceylon, naar Ceylon gefchikt, den 30 Junii van hen afdwaalde, maar de 4 andere schepen waren te Bantam in November gekomen.

In Februarii 1611. verftont men, dat de heer *Both* masteloos op Mauritius, in gezelschap van het fchip Tergoes, en 't jagt de Brak, gekomen was, vervorderende, na dat weer herstelt was, zyn reize na Bantam, alwaar hy niet lang daar na ten anker quam.

Het jagt de Brak deed een togt na Japan (van welke wy onder Japan nader spreken) en is den 1^{den} Julii dezès jaars op Firando gekomen.

Het overige door den heer *Both* verrigt, zullen wy nader aanhalen, daar wy hem als den eerften algemeenen opperbestierder van Ooitindiën onder 't hoofdstuk van Batavia beschryven. Wat nu verder door deze zyne vloot in Indiën uitgerigt is, daar van komt ons niets meer uit eenige fchriften, gelyk ook zeer weinig van zyn eigen bedryven, te blyken; dan dat hy in 't jaar 1615. met 4 schepen na huis zeilende, aan 't eiland Mauritius met 3 schepen verongelukt, tegen de klippen geflagen, met veel volk verdrongen, en maar een fchip daar afgekomen is.

Dus hebben de heeren zeventienen in Mey 1613. ook een vloot onder den heer *Laurens Reaal*. (namaals tweede opperlandvoogt van Indiën) als commandeur over 4 schepen, welkers naamen my nergens voorkomen, en ook in dat zelve jaar in December mede eenige onder *Adriaan Maartsz Blok*, en in 't jaar 1612. in Mey 2 schepen onder den heer *Coen*, uitgezonden, waar by zy den 2^{den} Junii 1613. een aanzienlyke vloot onder den heer, derden algemeenen oppergebieder van Indiën, *Gerard Reynst*; in 't jaar 1614. nog eene onder den bevelhebber *Jan Dirksz Lam*, en onder verscheide anderen nog wel ten getale van 27 schepen gevoegt hebben, zonder dat de naamen der zelve, of hunne verrigtingen, ergens worden uitgedrukt.

In 't jaar 1614. den 8ten Augustus zonden de heeren Bewindhebbers onder den wakkeren *Joris Spilbergen* 7 schepen uit, welker naamen waren, de groote zon,

de groote maan, de jager, de jagt, de meeuw van Amsterdam, de *Æolus* van Zeeland, en de morgenstar van Rotterdam. Hy liep aan de kaap en stad St. Vincent op Brazyl aan, alwaar hy aan land ging, en niet alleen een fcheepjen veroverde, en verbrandde, maar ook een soort van gevegt met eenige Portugeezen en wilden had.

Den 4^{den} Februarii 1615. van daar vertrokken, en den 7^{den} Maart ontrent de straat van Magellanes gekomen zynde, kreeg hy een swaaren storm zoo als hy ontrent kaap Virginia ten anker lag, weshalven hy, ziende dat het erger wiert, laft gaf om met weinig zeil het na zee te houden, hoewel zy ten eerften van den anderen verftrooit raakten, blyvende de meeuw maar alleen by den zeevoogt, van welken dezelve eindelyk ook geheel afraakte.

Den 11^{den} nam 't onweder af, en den 14^{den} quam de meeuw, en de afgedwaalde jager, weer by hem.

Ondertuffchen had 't volk van de meeuw, geduurende deze afdwaaling van de vloot, zich zeer oproerig tegen hunne overheden getoont, zich meester van 't fchip gemaakt, den fchipper en commies gedwongen na hun pypen te danszen, van den laatsten hunnen kok gemaakt, en hem gedreigt, ja gezogt te vermoorden, ten ware de fchipper hem verbeden had.

De fchipper en eenige andere wierden eindelyk meester van de twee voornaamste belhamels, en ook van de verdere, best keurende deze twee levendig over boord te werpen, gelyk aanstonts geschiedde; na welken droevigen oloop dit fchip in de vloot quam.

Den 2^{den} April liep hy de straat in, zag den 3^{den} op 't land van Terre del Fuego een man van zeer groote lengte; den 7^{den} ook eenige vogelstruizen. Dus quamen zy den 11^{den} dito op 54 graaden, den 12^{den} zagen zy de sneeuw op 't gebergte als midden in de winter. Den 16^{den} zagen zy in de peperbaai eenige wilden, met vrouwen en kinderen, met welke eenige van 't volk in vriendschap spraken, hen eenige messen en andere kleinigheden gevende; doch na dien tyd zagen zy ze niet meer. Zy vonden, daar te land gegaan zynde, ganzen, endvogels, zagen er ook waterkars, pieterceli, macedonie, en eenige roode beziën.

Den 1ten Mey, na dat men eenige mylen van daar, na een schoone baai, daar zy ook schoone vogelen zagen, gezeilt was, ging 't volk na land, om die vogels te schieten, doch wierden van de wilden overvallen, en 2 man van hen doodgeflagen.

Hy geraakte den 6^{den} Mey, na veel talmens, de straat uit, en in de Zuidzee,

Komt door de straat Magellanes in de Zuidzee; zag

zag den 23sten 't eiland la Mocha, daar hy den 25sten ten anker liep, zeer wel van den overften en de andere Chileezen onthaalt wiert, fchapeu, hoenderen, en andere verversching kreeg.

Den 29sten liep hy voor 't eiland St. Maria, alwaar hy de Spaanjaarden den 31sten bevogt, 't stedeken, van den zeiven naam, verbrandde, en met veel buit weer aan boord gekomen is.

Den 1sten Junii verzeilde *Spilbergen* van daar, zag den 3^{den} dito 't stedeken Conception, op 36 graaden en 40 min. leggende; quam den 12^{den} in de baai van Val Paryfa, de haven van St. Jago, dat wel 18 mylen landwaard in legt. Hy, en de onderzeevoogt, gingen met 200 man aan land, ftaken alles, wat zy konden, in brand. Den 13^{den} dito quam hy in de haven van Quintero, den 2^{den} Julii voor 't stedeken Aricqua, alwaar al 't zilver van Potofi eerst, en dan van daar na Panama, en voorts na porto Velho gebragt word; nam den 16^{den} een fchip, en zag nog dien zelve avond een vloot van 8 fchepen, uitdrukkelyk op hem en zyn fchepen afgezonden. De groote Raad van Peru was van oordeel geweest, dat men de fchepen van *Spilbergen* niet gaan opzoeken, maar binnen Callao de Lima in zyn voordeel leggende, afwagten moest, waar tegen zich de opperbevelhebber van deze vloot, *Don Rodrigo de Mendonça*; neef van den markgraaf *de Montes Claros*, onderkoning van Peru en Chili, met meer drift dan ervarenheid, aangekant had, zwetende, dat 2 van zyne fchepen magtig waren gantsch Engeland, en veel meer deze Hollanders, die hy maar voor kiekens en hennen aanzag, te dwingen: te meer, alzo'er veel van hun volk, door de lange reis, ziek en dood zou zyn; weshalven hy den Raad verzekerde, dat die *gallinbes*; ofte hennen, niet onder zyn ooggen zouden durven komen, en, zoo zy 't deden, dat zy aanftonts in zyn handen moesten vallen; in welke Spaanfche fnorkeryen hy door den onderkoning ondersteunt zynde, vol wind, en met dien eed, vertrokken was, dat hy zonder de Hollanders niet te rug keeren zou.

De naamen zyner fchepen waren deze, *Jesus Maria*, wel van krygsbehoefte voorzien, met 300 matroozen of soldaaten bemand, en van veele grooten, die dezen opperbevelhebber verzelden, verfterkt, te zamen 460 man uitmaakende.

St. Anna had op 14 groote en veel kleine metale ftukken, en 300 man, op 't zelve voerde *Pedro Alvares de Piger*, als zeevoogt, 't opperbevel.

De *Carmer*, onder den *Maestro del Campo*, *Don Diego de Starbis*, had 8 metale ftukken, en 200 man op.

St. Diëgo, mede zoo veel ftukken voerende, nevens 200 man, stond onder 't bevel van *Jeronimo Peraca*, ook *Maestro del Campo*.

Le Rosario, voerende 4 groote metale ftukken, en 150 man, stond onder *Don Domingo de Apala*.

St. Francisco voerde de hoofdman *St. Louis Albedin*, met 70 musquettiers, en 20 matroozen, doch geen gefchut, waar door 't ook al in den eerften aanval 's nachts in de grond raakte.

St. Andries, waar op 't bevel had *Don Juan de Nagen*, voorzien met 80 musquettiers, 25 matroozen, en veel officiers, doch 't geen mede geen gefchut voerde; en nog een fchip, waar van de naam, of toerusting, niet uitgedrukt word.

De voornoemde Spaanfche zeevoogt, gebiedder van de St. Anna, den nacht ziende aankomen, en dat *Spilbergen* hem naderde, ried aan den opperbevelhebber dezer vloot doch by nacht geenen aanval te wagen, maar hy, daar niet na luisterende, heeft ten 10 uren 't fchip de zon, waar op *Spilbergen* 't bevel had, aangetaft, doch wikkelde zich in zulken benaauwtheid, dat hy naderhand wel wenfchte daar van ontslagen te zyn, alzo deze *gallinbes* hem nu de huid doorpikten; te meer, alzo 't ftill wiert.

Dit bevond ook de St. Franciscus, die van 't fchip de jacht zoo gehavent wiert, dat hy'er by nederzonk.

Den 18^{den} Julii quam de Spaanfche zeevoogt weer voor den dag uit zynen fchuilhoek, meenende het nu beter, als by nacht, te klaren; maar het ontschoot hem toen nog veel meer, alzo hy niet wift, hoe hy dit ondragelyk vuur tyds genoeg ontwyken zou.

Hier op besloten de hoofden dezer Spaanfche vloot, die de voorleden nacht veel geleden hadden, zich van *Spilbergen's* vloot hoe eer hoe liever te ontslaan, 't welk by den Hollandfchen zeevoogt gemerkt zynde, is hy regt op den opperbevelhebber en den Spaanfchen zeevoogt, die wat alleen lagen, aangelopen, die in 't eerst beide de vlugt namen; doch de eerste ziende, dat de tweede hem niet volgen kon, wagte hem met geftreken zeilen in; doch zy wierden beiden door *Spilbergen*, zynen onderzeevoogt, en den *Aeolus*, zoo doornagelt, dat zy gedwongen wierden ettelyke malen vredevaanen, die nu en dan weer ingehaalt wierden, uittefteken; hoewel zy, na een hevige hervatten ftryd, elendig geteifert zynde, het nog voor een korten tyd ontscharreldeu, doch zoodanig, dat de Spaanfche fnorker en opperbevelhebber *Don Rodrigo* zich eindelyk aan onzen onderzeevoogt overgeven moest. De afgezonden van den Hollandfchen onderzeevoogt eifchten, dat

Waar hy met een Spaanfche vloot ftaat.

Die hy veel vliegt dryft.

dat

dat hy (*Don Rodrigo*) zelf in perfoon met hem overgaan, en zich in een doornagelt fchip niet langer vertrouwen wilde; doch hy kon daar toe nog niet overflaan, weshalven hy, met eenige overgefprongen Hollanders, die op den buit loerden, in de nacht, na dat onze booten van hem afgeweken waren, met man en muis in 't gezigt van de onzen gezonken is, van welke drenkelingen egter nog 60 of 70 man, die op planken drevén, opgevifcht zyn.

Dus hadden zy in den nachtfryd ook 't fchip *St. Maria*, en in 't geheel in dit gevegt 3 fchepen verloren, waar tegen de Hollanders weinig fchade, en in 't geheel 40 dooden, en ontrent 48 of 50 gequetften bekomen hadden.

Spilbergen liep van daar den 20^{ften} dito na 't Callao de Lima, quam niet verre van die haven ten anker, en bleef 'er tot den 25^{ften}, om te zien of 'er iets voor hem te doen wezen zou, doch zag daar op den oever zoo veel volk te paard en te voet, daar zich de onderkoning by bevond, dat hy beft oordeelde den 26^{ften} te verzeilen, en langs 't land te loopen, daar hy een klein fcheepje nam. Den 28sten liep hy op de reede van Guarme, leggende op 10 graaden Bezuiden de linie, zynde een fchoone groote haven; verzeilde den 3^{den} Augustus, liep den 8sten voor de ftadt Peyta ten anker, nam daar een vifcher, befchoot de ftadt den 9 en 10^{den} dito, ftak die in den brand, ligtte den 12^{den} 't anker, en dus voortlopende quam hy den 10^{den} October niet verre van de ftadt Aquapulco ten anker, daar hy van den landvoogt *Don Gregorio de Porreo*, op 't vertoonen van een vredevaan, wel ontfangen wiert, waar op hy ook al de gevangene Spaanjaarts los liet.

Den 18^{den} dito verzeilde hy van daar, veroverde den 26sten een fchip, en wierp den 1sten November 't anker in de haven van *St. Lagues* voor *St. Jago*, daar hy den 11^{den} een fchermutzeling met de Spaanjaards had; liep den 15^{den} na de haven *Natividad*, daar hy ververfching bequam, en den 20sten van daar in volle zee na de *Ladrones*, die hy den 23sten Januarii 1616. in 't gezigt kreeg, quam den 31sten dito in de mond van de kaap van *Manilha* op 13 graaden en 15 min. ten anker, zag den 11^{den} Februarii 't eiland *Capul*, ankerde den 19^{den} digt by 't groot eiland *Luçon*, nam den 3^{den} Maart 4 *Tsjampans* met leeftogt, en den 5^{den} nog 2 anderen; van welke hoorende, dat *Don Juan de Silva* den 4^{den} Februarii met een vloot na de *Moluccos* gezeilt was, heeft *Spilbergen* geen tyd meer willen verliezen, en raadzaamft geoordeelt, ten eerften mede derwaarts te ftevenen. Dierhalven voortzeilende quam hy den 18^{den} Maart voor

't eiland *Mindanao*, geraakte den 23sten dito door de ftraat, die tuffchen dat eiland en *Tagima* loopt, en na beiden genaamt is, waar in een fwaare froom gaat.

Dus zcilde hy den 27sten der zelve maand voorby 't eiland *Sangir*, en quam den 29sten op de reede van *Ternate*, daar hy zeer vriendelyk van den landvoogt der *Moluccos* ontmoet is, dat beter by de ftoffe van *Ternate* zal voegen.

Van waar hy na Bantam, en verder na 't vaderland, verzeilt.

Den 18^{den} Julii is hy van daar na *Bantam* gezeilt, quam den 25sten Augusti op *Japara*, den 15^{den} September op *Jakarta*, en den 10^{den} November op de reede van *Bantam*. Hy zeilde den 14^{den} December van daar met de fchepen 't wapen van *Amsterdam*, en *Middelburg*, waar op *Jacob le Maire* den 22sten dito overleed, na 't vaderland.

Hy liep den 24sten Januarii 1617. op *Mauritius* aan, van waar hy den 30sten vertrok; paffeerde den 1sten Februarii 't eiland van *Mascarenhas*, quam den 30sten Maart voor *St. Heleen*, daar hy 't afgedwaalde fchip *Middelburg* vond, vertrok van daar den 7^{den} April, zag den 14^{den} het eiland *Ascension*, en quam den 1sten Julii met beide zyn fchepen behouden in *Zeeland* binnen.

In 't jaar 1615. hebben *Isaac le Maire*, een De reize vermaart *Amsterdamfch* koopman, woonende te *Egmond*, en *Willem Cornelisz Schouten*, een groot zeeman, zamen befloten een nieuwen weg na *Indiën*, buiten of *Bezuiden* de ftraat *Magellanes* om, nog nooit door anderen bevaaren, op te zoeken, en tot de onkosten dezer reize yder de helft met deze en gene liefhebbers te verzorgen, en daar toe deze voorname medestanders, de heeren *Pieter Clementsz*, *Brouwer* en oud *Burgermeester* te *Hoorn*, *Jan Jansz Molenwerf*, fchepen; *Jan Clementsz Kies*, geheimschryver der zelve ftadt, en *Cornelis Zegertsz* weten te bewegen, die, nevens *Willem Schouten*, *Isaac le Maire*, en zyn zoon *Jacob le Maire*, zich ook als *Bewindhebbers* over dezen tocht hebben laaten gebruiken.

De reize van Jacob le Maire door een nieuwe ftraat in 't jaar 1615.

Hier toe hebben de zelve te *Hoorn* een groot fchip, de *Eendragt*, en een jagt, *Hoorn* genaamt, uitgereed, en daar mede als opperkoopman en bevelhebber *Jacob le Maire*, met zyn broeder, en als fchipper *Willem Schouten*, doch op 't jagt *Jan Cornelisz Schouten* als fchipper, en *Aris Claasz* als koopman, uitgezonden.

Deze fchepen zyn, tegen zoo nauwe en fcherpe ordre van haar *Hoog Mog.*; en regelregt tegen 't *Oftroy* aan (waar by alle vaart op *Ooftindiën* aan een yegelyk, buiten de *Ooftindifche* Maatschappy verboden wiert) den 14^{den} Junii 1615. uit *Texel* in zee geloopen.

Niemant, dan alleen *Schouten* en *le Maire*, wiffen waar de reis na toe lag, waar van

zy ook geen kennis gaven, dan na dat zy 3 graaden 43 min. Bezuiden de linie gekomen waren, wanneer aan allen voorgelezen wiert, dat men voornemens was door een anderen weg als de straat Magelanes in de Zuidzee te komen, daar nieuwe ryke landen in het Zuiden te ontdekken, en, zoo hen dit ontschoot, dan langs de Zuidzee naar Oostindiën te loopen, waar over al 't volk zeer verblyd was.

Den 7^{den} December quamen zy op 47 graaden 40 min. voor de haven van porto Desire, alwaar de Eendragt op eenige klippen, en 'er weer af raakte. Zy zeilden den 8^{den} dito uit deze Spieringbaai (om de spieringen van 16 duim lengte, daar gevonden, van hen zoo genaamt) doch raakten daar beiden door een sware Noordwesten wind tegen de wal aan, zoo dat zy meenden eerst beide, en daar na vastelyk 't jagt, verloren te zyn, doch quamen weder volkomen in staat.

Den 11^{den} zagen zy wat voorby 't konings eiland eenige struizen, herten met lange halzen, en eenige menschengeraamten van 10 of 11 voeten lang op 't hoogste der bergen leggen. Den 19^{den} verbrandde hun jagt, zoo als zy 't schoonmaakten en van onder brandden, slaande de brand schielyk in 't want.

Den 24sten Januarii 1616. zagen zy op 54 graaden 46 min. die nieuwe straat, welkers O. Z. Oostelyk land zy 't Staaten land, en 't land daar Bewesten Mauritius de Nassau noemden; en zeilden door die straat op 55 graaden 36 min. den 25sten dito.

Den 29sten liepen zy voorby 2 eilanden, die op 57 graaden lagen, die zy Barnevelds eilanden noemden, den 31sten dito voorby de kaap van Hoorn, het geen de uiterste hoek was, dien zy konden zien, zonder dat zich daar buiten ecnig ander land meer opdeed.

Men vond den 12^{den} Februarii goed deze nieuwgevonden straat, na des grooten en stouten vinders naam, de straat le Maire te noemen, hoewel zy veel eer de straat van Schouten (door welkers beleid en zeemanschap zy meest gevonden was) behoorde genaamt te zyn. Zy hadden in die straat, en pas buiten de zelve, veel stormen, mistig weder en zeer hol water gehad.

Den 9^{den} April stierf *Jan Cornelisz Schouten*, schipper op 't jagt, en broeder van *Willem Schouten*.

Den 10^{den} zagen zy een laag eiland, den 14^{den} nog een diergelyk, vernamen tegen den avond ook een prauw met 4 naakte swarten, met welke zy in verscheide taalen spraken, doch konden mal-kanderen niet verstaan. Den 16^{den} zagen zy weer een eiland, en den 9^{den} Mey op

de hoogte van 15 graaden 20 min. vernamen zy een zeil, daar zy na toe liepen; dat met pyl en boog verscheide malen na hen schoot, doch zy haalden hen met de uitgezette sloep in, en bragten 't vaartuig met een oud grys man, een jongeling, en nog eenige overboord gesprongene, behalven 8 vrouwen en 3 kinderen, die in 't vaartuig bleven, al te zamen aan boord, daar zy wel gehandeld, en weer in hun vaartuig, met eenige geringe geschenken, gezet wierden.

Den 11^{den} dito zagen zy weer een hoog eiland, en 2 mylen verder een lager lang eiland, en ook eenige visschers zeiltjes.

Dit hoog eiland op 16 graaden noemden zy, om de menigte der kokosboomen, 't kokoseiland, welkers ingezetenen een van hunne sloepen, langs de wal varende, met 12 of 13 prauwen omcingelden, en meenden weg te nemen, ten ware zy zich door hun schietgeweer gered hadden; want ziende dat een van hun makers gequetst was, zoo hielden zy, die om 't schieten eerst maar gelacchen hadden, aanstonts af. Zy wierden daar na van veel prauwen, en zelf van den koning, diens zoon alleen aan boord quam, bezogt; doch hy zelf dorst niet overkomen; maar 't was, gelyk daar na bleek, alles valsheid: want hy tastte hen naderhand met een scheepje en veel prauwen aan, met voornemen van hun schip te veroveren; doch hy wiert met geschut, schroot, en snaphaanen zoo gegroet, dat veelen het wederkeeren vergaten.

Zy hadden Oostwaart van de kusten van Peru en Chili nu 1600 mylen West gezeilt, en besloten, als 't raadzaamst, niet meer om de West, alzo zy dan door de Oostelyke winden, daar waajende, niet weder Oostop zouden kunnen komen, maar Noordaan te zeilen, om Benoornden Nova Guinea in de Moluccos te geraken.

Den 19^{den} dito zagen zy 8 mylen in 't Noordoost ten Oosten van hen 2 eilanden en veel prauwen met volk, die na hen schoten; hoewel zy den 22sten land en andere prauwen met volk zagen, die hen minnelyk handelden, veel verversching bestelden, en tot zekerheid gyza-lars gaven.

Dit land noemden zy 't Hoorns eiland, en de baai, de Eendragtsbaai.

Den 21sten Mey ontdekten zy op 4 graaden 50 min. (na eenige twyffeling of zy wel regt, en niet te Westelyk, waren) zeer laag land, in 5 of 6 eilandekens volgeboomte bestaande; zagen den 25sten dito zeer hoog land voor uit in 't Zuidwesten, waar na toe zy hun sloep zonden, om de diepte daar langs te peilen, doch eenige prauwen schoten na hen, zynde volk even eens als de andere, doch een andere taal

Welke
nieuwe
weg de
straat le
Maire ge-
naamt
wierd.

taal sprekende; hoedanige vaartuigen nu en dan by hen quamen.

Zy waren toen 1640 mylen, na gissing van Peru.

Den 1sten Julii lagen zy tusschen een eiland, van 2 mylen lang, en 't vaste land van Nova Guinea, in, kregen veel prauwen by zich, die hun schip al mede dagten te vermeersteren, zeer sterk op hen schoten, en met steenen slingerden; doch wierden van 't gefchut zoo gegroet, dat 'er wel 11 of 12 dood neervielen, en veel gequetst wierden, eer zy vertrokken.

Den 6^{den} dito zagen zy in 't Zuidwesten een hoogen brandenden berg, en den 15^{den} 2 lage eilanden ontrent op 2 graaden leggende, daar zy, aan land willende, zeer qualyk met pyl en boog onthaalt, en wel 16 swaar gequetst wierden.

Het eene eiland, dat 't Oostelykste lag, noemden die inlanders Moa, en 't ander, wat hooger, en 5 of 6 mylen van Nova Guinea gelegen, Arimoa; en na dat dit volk van de onze wat met steenstukken, en ander geweer, begroet was, handelde het met hen in der minne, en bragt hen allerlei verversching aan boord, terwyl zy daar van den 16^{den} dito tot den 20sten ten anker lagen.

Den 24sten quamen zy, op een halve graad Bezuiden de linie, by een schoon groot eiland, dat zy Willem Schoutens eiland noemden; vernamen den 26sten nog 3 anderen, en passeerden den 31sten de linie voor de tweedemaal, giffende tot den 3^{den} Augustus toe 280 mylen langs 't land van Nova Guinea, dat nu daar ten einde was, gezeilt te hebben.

Op dien zelve dag zagen zy nog 2 eilanden Westelyk van hen, en den 4^{den} nog wel 7 of 8 zoodanige eilanden, die eindelyk vast land bevonden wierden. Zy kregen daar prauwen, en volk met tulbanden, die Spaansch en Maleits spraken, by zich, die met hen ruilebuiten, en van welke zy niet anders vernemen konden (hoewel zy hun landsnaam niet te kennen gaven) dan dat zy op 't Oosteynde van Gilolo waren, alzo 't zelve zich met 3 takken Oostwaart uittrekt.

Naderhand hoorden zy van een tolk in Sopi, dat dit land Maba genaamt, onder den koning van Tidore staande, en een redelyk groot eiland was.

Zy waren den 5^{den} dito ten derdemaal vlak onder de linie, en gingen Noorden aan, om Benoorden de Noordhoek van Gilolo om te loopen, welkers N. O. hoek Moratai zy den 7^{den} Zuidwest van hen zagen ontrent op 3 graaden, kregen den 18^{den} volk van 't dorp Sopi (die Ternatanen, en van Gammacanorre waren) met een vredevaan by zich, die dien nacht aan boord by hen bleven, hen van de Hollandische schepen Amsterdam en de

Paauw spraken, en den 19^{den} voor Sopi ten anker bragten; 't geen nog eenige mylen van Gammacanorre lag.

Den 1sten September quamen zy ten anker onder een onbewoond eiland, Moro genaamt, dat zich, in 't verzeilen, in verscheide andere eilanden verdeelde, vertoonende zich eerst als 5 of 6 eilanden.

Het eerste, en grootste, waar op ook een stad legt, is Bihoa, het tweede, op een berg leggende, Doe of Doy, genaamt; daar na openbaarden zich nog 3 andere eilanden, waar van 't eerste, zynde het middelste, en 't kleinste, Toewacaro, en 't grootste Pou, genaamt is. Deze 3 leggen dicht by een, en maar 1½ myl van 't vaste land, en dan vertoont zich een ander nog wat nader aan de kust van Gammacanorre, 't geen geelagtig, laag, en Salangari genaamt is, zynde alle byna op eene ry gelegen.

Den 8sten voeren de opperkoopman en koopman, met een gewapende sloep na Gammacanorre om verversching, zagen dat de kust van Sopi af zich tot Gammacanorre toe Z. W. en N. O., met veel bogten, en baajen strekte, loopende de stroom al om de Noord; doch zy keerden door tegenwind den 11^{den} dito weer, zonder in Gammacanorre, alzo het te verre was, en zy van geen genoegzamen leetogt voorzien waren, geweest te hebben, maar wel in 't dorp Loloda, dat 10 mylen van 't schip lag.

Den 12^{den} ging *Willem Schouten* met *Aris Glaaffz*, en 18 wel voorziene mannen na Ternate, van waar zy giften nog 25 mylen af te zyn, quamen den 16^{den} 1½ myl voorby de eilanden Toggo - songi, of Loloda, zagen 't hooggebergte van Gammacanorre, als mede de 2 bergen van Loloda, en daar na ook Ternate, Tidore, en Heri.

Zy quamen den 17^{den} met de sloep by 't schip de morgenstar, van Rotterdam, (een van *Spilbergens* schepen) 't geen zy in de bogt van Sabou vonden, op 't welke ook de zeevoogt *Steven van der Hagen* was, en nog op dien zelve avond op de reede van Ternate ten anker, daar zy van den algemeenen opperlandvoogt, den heer *Laurens Reaal*, en meer andere heeren Raaden van Indiën, zeer vriendelyk ontfangen wierden.

Hunne zaaken daar verrigt hebbende, namen zy den 27sten dito afscheid, en verzeilden, in gezelschap van 't schip de morgenstar, dat na Motir ging, na Bantam.

Zy liepen den 16^{den} October op Japara aan, daar zy de schepen Hollandia en Amsterdam vonden, en den 28sten quamen zy by Jacatra, alwaar de heer *Jan Pieterfz Coen*, den schipper *Willem Schouten*, en

Daar de heer Coen hun ſchip, &c. prys verklaart.

de kooplieden by zich den 1^{ſten} November ontboden hebbende, hen uit naam der heeren Bewindhebberſen verklaarde, dat zy ſchip en goederen verbeurt hadden, niet agtende alles, 't geen zy hier tegen inbragten, alzooy hy zeide zynen laſt te volgen, en dat zy hun regt daar tegen in Holland in 't werk konden ſtellen.

Dus moeſten zy alles aan gevollmagtigden daar toe, in weerwil, overgeven, van al 't welke een nette lyſt door den ſchipper en de 2^e opperkooplieden den 1^{ſten} November overgelevert wiert.

Weshalven zy met Spilbergen naar 't vaderland keeren.

Het volk van hun ſchip verhuurde zich in dienſt der Ooſtindiſche Maatſchappij, en de verdere gingen met de ſchepen Amſterdam en Zeeland, onder *Joris Spilbergen*, gelyk ook *Schouten* en *le Maire* en 10 man op 't eerſte, en *Aris Claasz* en *Itierman Claas Pieterſz* nevens 10 anderen op 't andere, den 14^{den} December van Bantam naar Holland.

Jacob le Maire ſtierf den 31^{ſten} dito, en dus quamen zy den 1^{ſten} Julii 1616. met Amſterdam, na dat den 30^{ſten} Junii Zeeland al behouden binnen gekomen was, in Zeeland ten anker.

Gelyk nu de Bewindhebberſen der Ooſtindiſche Maatſchappij jaarlyks in 't zenden van vlooten en ſchepen naar Indiën tot den jaare 1622. vervolgden, alzooy lieten zy niet na in dit zelve jaar, waar in hun Oſtroy ten einde liep, in tyds de verlenging van 't zelve voor nog 21 andere jaaren by haar Hoog Mog: te verzoeken, die hen dit, mits 't doen van rekening aan alle de deelgenoten in die Maatſchappij (welke op 25ten 100 in nagelen viel) in dezer voegen verleent hebben:

Het tweede Oſtroy in 't jaar 1623. verleend.

DE Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden, allen den genen, die dezen jegenwoordigen zullen worden vertoont, ſaluit. Doen te weten, dat overgemerkt hebbende de gelegenheid der Ooſtindiſche Compagnie, ende 't gene de zelve aangaande gehandelt is met de koninklyke Majesteit van Groot Brittanien nog eenen geruimen tyd van jaaren geduurende, hoewel de zelve Compagnie anders hier te lande reguard genomen op de leſte continuatie van 't Oſtroy van dien, met den leſten dezer maand Decembris zou gaan expireren, ende mede lettende, dat den welſtand der ingezetenen dezer landen principalyk is beſtaande in de navigatie, handelinge, ende commercien, die uit die zelve landen van allen ouden tyden gedreven ende metter tyd vermeerderd zyn in alle landen van Europa, Asia, ende Africa, ende anders, mitsgaders ook op de zeer groote ſubſidien by ons van tyd tot tyd uit de middelen van den landen ende gerechtigheid van dien gedaan aan de voornoemde Compagnie, op hope van metter tyd beoorlyke vrugten daar

van te trekken, tot ſoulagement van de goede ingezetenen dezer landen, wiens middelen in de voorſz ſubſidie en aſſiſtentie aan de voorſz Compagnie gedaan, zeer merkelyk zyn gedispenceert, en boven dien nog om te conſerveren bet publyk geloof ende contracten, aangegaan met veele ende diverſche natiën, ryken, ende landen in Ooſtindiën, ende de behoudenis van de plaatzen aldaar met de voorſz onze aſſiſtentie verkregen, ende onder onze gehoorzaamheid gebragt, ende eindelyk op den grooten ondienſt, die tot nadeel van alle de ingezetenen van den lande ſtaat te verwagten, indien de voorſz Compagnie zou worden gediffolueert, Wy om de ingezetenen van deze landen te doen genieten de lang verwagte vrugten van de voorſz groote ende merkelyke aſſiſtentien, ende te conſerveren de navigatie ende commercien van dezelve, ende ook te verboeden den voornoemden ondienſt van de voorſz ingezetenen, ende alle de voorſz natiën, ryken, landen en plaatzen, niet te verlaaten ende proſtitueren ten appetyte van hunne vyanden, ende deriſie ende ſpot van dezen Staat: uit onze regte wetenſchap ende volle magt bet Oſtroy van de voorſz Compagnie in dato den 20^{ſten} Martii 1602., nogmaal gecontinueert hebben, ende continueren 't zelve mitsdezen, voor den tyd van 21 jaaren agtereën volgende, ende ingaande met den eerſten dag der maand Januario 1623. toekomstende, en dat op de limiten in 't voorſz Oſtroy, ende in 't contract met de hoogſtgemelte koninklyke Majesteit van Grootbrittanien aangegaan, uitgedrukt, ende voorts op alle de punten ende articulen in 't voorſz Oſtroy begrepen, mitsgaders op de reſolutien ende authoriſatien daar op van tyd tot tyd reſpective gevolgt, doch onder de limitatien, 't reglement, ende nader conditien hier na volgende, te weten:

I.

Ten eerſten, dat de Bewindhebbers der Ooſtindiſche Compagnie by gedeputeerden uit de reſpective Kameran tot alzulken getal, als de zelve zullen goedvinden, gehouden zyn na de expiratie van het jegenwoordig Oſtroy, ofte ten langſten 6 maanden daar na, te doen generale rekening van haare adminiſtratie, inſtellende tot zulken einde de zelve rekening na ſtyl ende in beoorlyke forme, als onder kooplieden gebruikelijk is te geſchieden, waar tegen zoo veel hoofdparticipanten zullen gedeputeerd worden by de andere participanten, elk onder zyne kamer daar in hy zyne penningen gelegd heeft, om de rekening te hooren, op te nemen ende te ſluiten, invoegen dat de gedeputeerden uit de Bewindhebberſen, ende van de participanten zullen wezen in gelyk getal, verſtaande te zyn Hoofdparticipanten die gene, die voor haar eigen, zonder bedrog of yemand's hulp,

hulp, ook zonder befwaaring ofte verpanding in de Compagnie onder die Kamer zoo veel herideren, als de Bewindhebbers in de respectieve Kameren moeten doen; ende zal de rekening gedaan worden ten overstaan van eenige gedeputeerden van haare Hoog Mog: met open deuren ende vensteren ende affixie van de biljetten, inhoudende den dag ende plaatze, wanneer die zal gedaan worden, alles tot kosten van de Compagnie, ende zullen voorts alle andere participanten, ter auditie van de voornoemde rekening ook mogen komen, doch op haar eigen kosten, ende zonder te mogen spreken ofte stemmen hebben, maar by aldien zy iets hebben te zeggen, zullen 't zelve mogen communiceren met haare gedeputeerde Hoofdparticipanten, om door de zelve geproponceert te worden.

I I.

Ten tweeden, dat met deze tegenwoordige continuatie voor gecontinueert, ende als op nieuws gekoren gehouden worden de Bewindhebbers tegenwoordig in dienst wezende, en dat de zelve zullen worden verandert van 3 jaaren tot 3 jaaren, zullende d'eerste verandering wezen over 3 jaaren, na den ingang van deze continuatie, als op den 1sten Januarii 1626., in zulke forme ende maniere, dat in de 4 eerste veranderingen uit de kamer van Amsterdam t'elken 3 jaaren drie Bewindhebbers zullen afgaan, ende in de 2 volgende, t'elken reize vier. Uit de kamer van Zeeland alle 3 jaaren twee; ende uit elke Kamer van de Maas ende Westvriesland in de 5 eerste veranderingen een, ende in de 6de twee; ende zal by loting geprocedeert worden, wie eerst ende voren zal afgaan, tot dat de tegenwoordig aankomende Bewindhebbers t'zamen zullen zyn verandert, ende alsdan zullen die genen, die zedert verkoren zyn, mede alzo afgaan, niet by loting, maar na ordre van de tyd, dat elk een geëligeert is geweest, de oudste in de bediening ook de eerste in 't afgaan wezende, ende indien eene van twee of van meerder, te gelyk aangekomen wezende, alleen zoude moeten afgaan, zal by loting gedecideert worden, wiens beurte van de zelve t'zaam ingekomene zal wezen de bediening te verlaaten, ende aan andere plaats te geven; welverstaande dat die gene, die by loting ofte by beurte zal zyn afgestaan, wederom genomineert ende geëligeert zal mogen worden tot Bewindhebber, na dat hy 3 jaaren zal hebben gevaceert; ende zullen altoos de afgestorvene, ofte uit den dienst gescheiden wezende, gehouden worden als afgestaan by loting, ofte by ordre van den tyd, ende het getal der gene, die daar na zouden moeten afgaan, verminderen.

I I I.

Ten derden, zoo wanneer den tyd in manieren voorz gekomen zal zyn, om tot nominatie van nieuwe Bewindhebbers te treden, zullen de Participanten by affixie van biljetten tegen zekere dag daar toe geconvoceert worden, ende alsdan zullen de Participanten een getal van Hoofdparticipanten tegen die Bewindhebbers, die niet afgegaan en zyn, uitmaaken (onder welke Hoofdparticipanten de afgegaane Bewindhebbers, als Hoofdparticipanten wezende, mede gekoren zullen mogen worden) welke Hoofdparticipanten met de resterende Bewindhebbers zullen vergaderen, ende zal de President van de Kamer in der tyd zoo wel de voorz Bewindhebbers als Hoofdparticipanten afnemen den eed, dat yder van hen in de Compagnie is heriderende tot zyn eigen perykel, zuiver zoo veel als het Octroy is medebrengeude, zonder 't zelve belast, verpand ofte verkost te hebben, in wat manieren het mogt wezen, directelyk of indirectelyk, in 't geheel of ten deelen, ende zullen alsdan by pluraliteit van stemmen nomineren tripel getal van gequalificeerde perfoonen, Hoofdparticipanten wezende, ende de zelve voorts presentieren, zonder daar van aan yemant anders opening te doen, dan aan die gene, die, volgende 't Octroy, ofte particuliere resolutien daar op genomen, d'electie hebben, die ook voorts ende zonder uitstel daar van d'electie zullen doen, dan zullen de Bewindhebbers, van nieuws aan te komen, den genen, die in de kamer zyn, in bloede of affiniteit niet mogen bestaan, tot zusters ende broeders kinderen inkluis, maar die nu binnen die graaden in de kameren zyn, zullen daar in mogen blyven, gelyk ook opkomende affiniteit voor die genen, die in de kameren zyn, geen verandering zal causeren, dan of de voorz Hoofdparticipanten in gelyk of meerder getal tegen de overgeblevene Bewindhebbers in 't nomineren voornoemt zullen stemmen, 't zelve zal gereguleert worden na de uitspraak, die by zyn excellentie, den prince van Orangiën, aan de welke het zelve gesubmitteert is, daar van zal worden gedaan, van welke uitsprake hier na pertinente notitie ende verklaring zal worden gedaan.

I V.

Ten vierden, dat de Bewindhebbers voor haare moeite, die zy in de equipage ende uitreeding der schepen met haare behoeften ende koopmanschappen dagelijks zyn hebbende, mitsgaders van de retouren ende prinsen, zullen genieten een ten 100, namelyk van 't zuiver ende nette provenu van de verkogte goederen, afgetrokken de rabbatten van de goederen, die op tyd worden verkogt ende ge-

rabatteert, 't welk mede verstaan word gehouden te zullen worden in de verkogte prinsen: dan van schepen, geschut, mitsgaders haar toebehooren, die uit deze landen gevaren zyn, ende wederom daar in komen, zal geen provisie genomen worden, alwaar 't dat de zelve mogten verkogt worden, gelyk mede niet van de penningen, die de Bewindhebberen voor de Compagnie op interest alreede geligt hebben, ofte namaals zullen mogen lichten.

V.

Ten vyfden, dat uit de respectieve Kamers zullen worden gekoren 9 Hoofdparticipanten, te weten, 4 van Amsterdam, 2 van Middelburg, ende 3 uit de resterende Kemerer, gequalificeert ende beëedigt, als hier voren is verklaart, welke Hoofdparticipanten zullen vermogen t'elken over de jaarlykze rekening te staan, die de Kamers aan malkanderen, ofte aan de zeventienen, zyn doende, ende op het overleveren ende maaken van den staat te compareren, ende zullen ook de Bewindhebbers ofte zeventienen hooren hun advys op 't verkoopen ende beneficeren van de goederen, gelyk mede indien eenige groote ende importante zaaken den Bewindhebberen mogten voorkomen, alles nogtans zonder kosten van de Compagnie, ende zullen de zelve van Amsterdam ende Middelburg voor de helft, ende in de resterende Kameren voor een derde verandert worden, by de andere Hoofdparticipanten alle 3 jaaren, wanneer nieuwe Bewindhebbers gekoren worden.

V I.

Dat niemand van de Bewindhebbers en zal vermogen yetwes, hoedanig het zy, aan de Compagnie te verkoopen ofte leveren, directelyk of indirectelyk, ende dezenthalven eed doen, gelyk de Raaden ter admiraliteit in gelyken cas zyn doende, ten ware met consent van Ons, van de Staaten van de Provintien, ofte van de Magistraaten van de steden daar Kameren zyn, t'elker reize te verzoeken ende te verkrygen, alvoren van de Bewindhebberen yet zal mogen gekoft worden. Ende aangaande de verkoop van de goederen van de Compagnie, zullen de Bewindhebbers in goederen ende waaren, die op zekeren pryze worden gestelt, of publiquelyk worden gecontraeteert, als nagelen, peper, ende andere speceryen ende koopmanschappen, zoo wel als andere kooperen worden geadmitteert ende met de zelve in gelykheid tracteert, zonder dat in zulken gevalle, de zelve van de zeventien zullen mogen wezen, ofte dat eenige Kameren in 't geheel zullen mogen koopen of contracteren, ende zonder dat eenige verfooning van betaling of rabat aan de

Bewindhebberen meer als aan anderen zal worden gedaan, daar op de Bewindhebberen mede eed zullen doen, ende zullen de Participanten, ende andere, geen Bewindhebbers wezende, eenige goederen op pryze gestelt zynde, begerende, daar van gerieft te worden, nevens ende zoo veel als de Bewindhebberen, ende zal tot zulken einde by biljetten worden genotificeert, wanneer een yder vry zal staan in manieren voorz te koopen, ende nopende de verhandeling van waaren, die by den stok ofte uitroeping in 't openbaar na affixie van biljetten zal geschieden, zullen de voorz Bewindhebberen mogen koopen nevens anderen.

V I I.

Dat t'einden d'eerste 10 jaaren van deze continuatie, ende ten tweedemaal ter expiratie van de zelve continuatie, generale rekening van de administratie van de Compagnie zal worden gedaan in conformité ende op de zelve forme, ende overstaan als by ons op 't eerste point van deze amptiatie geordonneert is.

Ende op dat dit volkomelyk mag worden agtervolgt ende onderhouden, ontbieden Wy, de Staaten, Stadthouder, ende gecommitteerde Raaden, lasten ende bevelen voorts den Cancelier, Presidenten, Raaden van de Hoven van Justitie, de Collegien ter Admiraliteit, alle admiralen, oversten, gouverneurs van de steden ende plaatzen, alle ritmeesters ende capiteinen te water ende te land, mitsgaders alle officieren, justicieren, ende ingezetenen dezer landen, hun hier na te reguleren, zonder hier tegen iet te doen ofte te atteneren, ofte gedogen gedaan te worden, want wy zulks ten meesten dienste van de landen ende van de ingezetenen van dien bevonden hebben te behooren, ende op dat dit vast ende bondig blyve, hebben wy deze Onze opene brieven doen depefcheren in gewoonlyke forme, doen zegelen met onzen grooten zegele, ende bekrachtigen met onze paraphure, ende de gewoonlyke signature van onzen Griffier. Gegeven in den Hage op den 22sten December 1622.

En nad
amptiat
van 't
ve.

Doch haar Hoog Mog:, ondertusschen ontwaard hebbende dat 'er by dit Octroy nog eenige andere zaaken, bevorens zoo niet te binnen geschoten, vereischt wierden, vonden goed het zelve, op den 3^{den} Maart 1623. met deze navolgende articulen, en in dezer voegen, te ampliëren:

DE Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden, nader gelet hebbende op de continuatie ende amptiatie van 't Octroy van de Oostindische Compagnie, by haar Hoog Mog: geresolveert ende uitgegeven, in dato den 22sten Decembris lefleden, hebben tot wgeneming van alle verdere questien ende disputen

ten met advys van zyn excellentie den prince van Orangie by forme van nader ampliatië ende interpretatië, op de articulen van de voorz continuatië van 't Oÿtroy verklaart ende geordonneert, verklaaren ende ordonneeren by dezen als volgt:

Eerfelyk, ende op het eerste artykule van de voorz ampliatië, dat binnen den tyd, by 't zelve geordonneert, by ende ten overstaan van al zulken getal van Bewindhebbers ende Hoofdparticipanten, als zyluiden gezamentlyk zullen verdragen, ofte als by haare Hoog Mog: zal worden geordonneert, zullen gedaan worden, de particuliere ende generale rekening van de voorz 20 jaaren administratië, in zulker forme ende maniere, als de zelve in consideratië van de combinatië van de equipagie, ende implicatië van de onderlinge negotie nu ende dan gevallen, bequame-lyk zullen kunnen gedaan ende gedistinctueert worden, ende dat ter plaatze, die daar toe bequaamst zal worden gevonden: ende zullen de voorz rekeningen geverifieert moeten worden met de boeken, factuuren uit Oostindiën, ende andere documenten, daar toe noodig.

Op 't vyfde artykel, dat de Hoofdparticipanten, die gecommiteert zullen worden, tot de auditie van de jaarlycke rekening, zullen mogen visiteren de rekeningen van de equipage, zoo die successivelyk zullen worden gedaan, voorts compareren ende sessie hebben in alle vergaderingen van de zeventienen, om de befoigne by te wezen, ende zullen de voorz zeventienen hooren hun advys op het resolveren van de voyagien, uitzendingen, ende equipagie van de schepen, kargazoenen ende contanten, verkooping van goederen, opligting van penningen, ende repartitië aan de gemeene Participanten te doen, ende op alle andere voorvallende zaaken van importantie. Zullen mede hooren de lecture van de brieven, komende uit Indiën, ende mogen doen visitatië van de pakhuizen der respectieve kameren ende goederen, daar in zynde. Ende zoo wanneer de voorz Hoofdparticipanten zullen tot de voorz befoigne vaceren buiten de steden daar zy woonen, zullen tot lasten van de Compagnie genieten zulke vacatië- ende daggelden als de Bewindhebbers toegelegd zyn, ende verder gehouden wezen, alle zaaken in de vergadering der zeventienen voorvallende, sekreet te houden, voor zoo veel ende gelyk de Bewindhebbers zelve gehouden zyn te doen.

Op 't zesde artykel, dat de Bewindhebbers boven die goederen, die met den stok, ofte by uitroep verkogt worden; item, die openbaarlyk ende voor een yege-lyk dieze begeert op prys worden gestelt, niet en zullen mogen koopen, dan by

openbaare ende kennelyke contractatië, zonder dat anderzins secretelyk ofte uit de hand, aan de zelve verkogt zal mogen worden, ofte ook henluiden eenige koop toegeslagen, zonder dat alvorens alle andere perfoonen, presenteerende te koopen, zullen wezen gehoord. Ende zoo wanneer yemant, geen Bewindhebber zynde, eenige partyen zal hebben bedongen, en zal niet gehouden wezen die Bewindhebbers, ofte yemant van de zelve tot part ofte deel in die voorz koop te admitteren. Des zoo word verstaan, dat de 9 Hoofdparticipanten, die de befoigne van de zeventienen by zullen wezen, aangaande het koopen ende verkoopen, het zelve reglement ende ordre, als de Bewindhebbers, zullen wezen onderworpen, ende dat de biljetten van te doen verkooping zoo tydelyk zullen uitgezonden worden, dat de ingezetenen van de vereenigde Provintien haar in tyds mogen prepareren ende resolveren, mitsgaders vinden ter plaatze, daar de verkooping zal gedaan worden. Boven deze, ampliërende het agttiende artykel van 't oud Oÿtroy, word geordonneert, dat de Bewindhebbers de schulden ende lasten van de Compagnie alvorens afgedaan, ofte behoorlyk gemindert zynde, jaarlyks zullen doen repartitië, 't zy in koopmanschap daar toe bequaam, ofte contante penningen, van 10, 15, 20 ofte zoo veel meer ten 100, als boven die noodige equipagien aan land, ofte overig te zyn, bevonden zal worden.

Alle welke nadre articulen van ampliatië ende interpretatië haar Hoog Mog: verstaan, dat by de Bewindhebbers, Participanten, en yder een daar aan gelegen zynde; nevens de articulen van de continuatië van 't Oÿtroy, punctuëlyk zullen worden nagekomen ende agtervolgt. Lasten ende ordonneren mede alle Magistraten, Officieren, ende Justicieren, hier tegens niet te doen, ofte te laten geschieden, directelyk of indirectelyk. Alzoo haare Hoog Mog: verstaan, 't zelve tot dienst van de voorz Oostindische Compagnie alzoo te behooren.

Aldus gedaan ter Vergadering van de Hooggemelde Heeren Staaten Generaal in 's Gravenhage op den 13^{den} Meert, des jaars 1623.

Na het verlengen, vermeerderen, en nader verklaaren van dit Oÿtroy, behaagde het de heeren Staaten Generaal, en de heeren Bewindhebbers, om den Spaanjaard en Portugees ook in de Zuidzee alle afbreuk te doen, een vloot van 11 schepen onder den zeevoogt *Jacob l'Heremite*, en zynen onderzeevoogt, *Geen Huigen Schapenbam*, uit te zenden; welke de *Nassausche* vloot genaamt wiert.

Van de kamer Amsterdam zouden ver-Am-

De tocht van l'Heremite naar Indiën, in 't jaar 1623, door de Zuidzee.

trekken, Amsterdam, waar op de zeevoogt, *Leendert Stolk*, als schipper, *Engelbregt Schutte*, hoofdman der soldaaten, de koopman *Pieter van Weli*, de fiscaal *Frederik van Reynegom*, de wiskundige *Joannes van Walbeek*, en *Justus de Vogelaar*, met 394 man zich bevonden.

Behalven dit schip waren 'er nog de schepen Delft, waar op de onderzeevoogt, *Witte Cornelisz de Witte* als hoofdman, en *Willem van Brederode* als hoofdman der soldaaten, met 242 man, was. Het derde Amsterdams schip was den arend, en 't vierde 't jagt de haazewind, waar op de hoofdlieden *Meyndert Egbertsz*, met 144. en *Salomon Willemsz* met 20 man, waren.

Van Zeeland zou 't schip Orangien vertrekken, waar op zich *Jan Willemsz Verschoor*, als schout by nacht, de hoofdman *Laurens Quirynen*, en *Omarus Everwijn*, hoofdman der soldaaten, met 216 mannen bevonden.

Van Rotterdam waren geordonneert Hollandia, Mauritius, en de Hoop. Op 't eerste was *Cornelis Jacobsz*, raad van den zeevoogt, en de hoofdman *Adriaan Tol*, nevens 182 man. Op het tweede was *Jacob Adriaansz*, en *Johan ter Halte*, hoofdman der soldaaten, nevens 169 man. Op het derde bevond zich *Pieter Hermanfsz Slobbe* met 80 man.

Van Noordholland quamen de Eendragt, de koning David, en de Griffioen. Op 't eerste was hoofdman *Jan Ysbrandfsz*, met den hoofdman der soldaaten *Pieter Evertsz de Vries*, benevens 170 man. Op het tweede *Jan Thomassz*, en 79 man, en op het derde *Pieter Cornelisz Hartloop*, met 78 man.

Deze vloot, rykelyk van oorlogsbehoefden, en van 1637 koppen, waar onder 600 soldaaten, voorzien, liep den 29sten April 1623. in zee, en bequam den 4^{den} Junii 4 Spaansche barken, die met zuiker van Fernambuco quamen, en ontrent de Spaansche kust, of kaap Roxent, in haare handen vielen.

Zy liep aan een der zoute eilanden, St. Vincent, den 5^{den} Junii, daar *Cornelis Rood*, commies op de Eendragt, stierf, quam den 11^{den} Augustus voor Sierra Liona ten anker, alwaar *Jacob Adriaansz van Duyn*, hoofdman en schipper op Mauritius, den 28sten dito, en den 29sten *Joannes Aleman* en *Pieter van Weli*, beide secretarissen op 't schip Amsterdam, doch de laatste geheimfchryver van den zeevoogt, overleedden.

Daar naar zyn de plaatzen der overledenen weder vervult; den 24sten dito was in plaats van *Rood* zekere *Pieter Claasz Slagt*, die door den assistent *Nicolaas van Waarthuizen* vervangen is, tot commies albevoren aangestelt. Op Mauritius

wiert, in plaats van *Jacob Adriaansz*, *Pieter Harmensz Slobbe*, in zyn plaats *Salomon Willemsz*, en in zyn plaats, op de Haazewind, *Ewout Ewoutfsz*, bevoren opperstuurman, gestelt.

Den 4^{den} vertrok de zeevoogt met de vloot van Sierra Liona, waar van eerst eenige schepen aan kaap de Lopes Gonfals ten anker quamen; doch daar na ook de anderen.

Den 18^{den} October wiert *Jacob Veeger*, chirurgyn op Mauritius, wegens dat hy 7 perfoonen had vergeven, en ook van voornemen was geweest om zich aan den Duivel (zoo hy hem maar had willen verschynen) over te geven, onthooft. Ook liep men met de meeste schepen der vloot den 30sten dito op Annabon aan, daar men veel verversching kreeg, en den 4^{den} November van daar zeilde.

Den 2^{den} Februarii 1624. quam 't *Heremite* voor de mond van de straat le Maire, liep 'er door, quam den 15^{den} ontrent kaap de Hoorn, en verloor den 24sten daar ontrent 17 man, van 't schip den arend, door de wilden doodgeslagen.

Hy kreeg door 't schip de haazewind den 25sten berigt, dat men zonder kaap de Hoorn te passeren, en met de Nassausche vaart (een straat tusschen l'Heremite's eiland, of 't eiland waar op kaap de Hoorn legt, en tusschen de vaste wal zich vertoonende) in te loopen, latende die kaap Bezuiden leggen, in de Zuidzee komen kon, zynde een nieuwe, noit te voren bekende en korter weg, om in die zee te geraken, gelyk ook 't schip de griffioen in de Zuidzee gekomen is, zonder kaap de Hoorn eens te zien, na dat het lang in Valentyns baai (nu Schapenhams-baai genaamt) gelegen, en die zeer bequaam voor de gantsche vloot ten ankerplaats bevonden had.

Den 3^{den} Mey zag de zeevoogt de kust van Peru, quam den 9^{den} in 't Callao de Lima ten anker, nam 3 scheepjens, die hy verbrandde, na de zelve geloft te hebben, en stak daar nog wel tusschen de 30 of 40 schepen des vyands in brand; maar de aanslag op Lima zelf ontschoot den zeevoogt, alzo de inlander, volgens verwagting, hen niet toeviel, aangezien de onderkoning van Peru tydig zorg daar voor gedragen had.

Hy zond derhalven den 14^{den} dito 4 schepen om de Zuid, om te zien of daar eenig voordeel op den vyand te doen zou zyn, doch quamen den 15^{den} Junii met eenig verlies van volk weer by hem; den 23sten liepen 2 andere schepen na de stad Guyaquil, om een konings gallioen, daar leggende, te verderven; doch dat ging zoo glad niet, alzo zy by 't gallioen met hun brander niet konden komen.

Daar op quam den zeevoogt, de heer

l'He-

Loopt voorby de straat le Maire, en tusschen kaap de Hoorn it de Zuid zee.

Avaar-
Pieremi-
te voor
Lna
stf.

Heremite, den 2^{den} Junii van een langduurige ziekte, die hem van Sierra Leona al trof, te sterven, en wiert den 3^{den} op 't eiland Lima begraven. Ook veroverde men op dien zelven dag nog een Spaansch fcheepje met eenige laften tarw.

Den 5^{den} Augustus wiert de onderzeevoogt tot zeevoogt, *Verschoor* weder in zyn plaats, en *Jacob Cornelisz* tot fchout by nacht aangestelt, welke laatste kort daar aan met een prys by de vloot quam, hebbende nog 2 anderen, die hy mede ontrent Puna genomen had, verbrand. Ook had hy de stad Guyaquil, na 't verlies van 35 man, ingenomen, doch, die niet konnende houden met zoo weinig volk, de zelve, vol allerlei koopmanschap, en ook een konings gallioen, verbrand; van welke overwinning de meeste eer den hoofdman *Schutte*, volgens berigt van *Verschoor*, toequam, alzo hy, toen'er op 't eerste schieten der vyanden veele der zynen gevallen waren, den moed der beswykende door zyn dappere aanspraak ten eersten weer ryzen deed, en zig zeer kloekmoedig in 't bevegten van wel driemaal meer Spanjaarden, dan zy sterk waren, betoont had.

Den 14^{den} Augustus vertrok de zeevoogt *Schapenham* met 14 schepen (waar onder 3 veroverde) uit het Callao de Lima; verloor den 28sten *Meyndert Egbertsz*, hoofdman op den arend, die overleed, en kreeg een slegte tyding van een tweeden mislukten aanslag op Guyaquil, waar by zyn volk 25 of 26 dooden, en verscheide gequetsten, gekregen, en de vlugt had moeten nemen.

Den 9^{den} September wiert de stierman *Pieter Henriksz*, schipper op de griffioen, in plaats van zynen schipper, die op den arend overging, ook is *Adriaan van Noorden* tot lieutenant van de compagnie van den hoofdman *Everwyn*, en *Robbert van Vollenhoven* tot vaandrig der zelve van appointé aangestelt, en den 19^{den} *Willem Commers*, commies op den arend, een stout krygsman, overleden.

Den 12^{den} vertrok de vloot, na eenige tyd voor het dorp la Puna gelegen, en 't zelve verbrand te hebben, quam den 28^{den} voor Aquapulco, vertrok stiel den 1sten November van daar, waar na de onderzeevoogt met eenige schepen nog dien zelven avond op de gallioenen uitging. Den 2^{den} volgden de andere schepen; den 23sten December, zyn *Adriaan Verplanken*, commies op Mauritius, den 11^{den} Januarii 1625. niet ver van de Ladrones, de commies *Pieter Slagt* op de eendragt, en den 23sten *Cornelis Jansz*, commies op 't schip de koning David, overleden.

Den 25sten zagen zy de Ladrones, alwaar zy den 26sten ankerden voor 't eiland

Guagan op 10 graaden; den 28sten stierf de hoofdman *Everwyn*, die den 8sten Februarii door *Henrik Rose*, lieutenant van *Schutte*, vervangen, in des zelfs plaats de vaandrig, *Barent Schutte*, en in diens plaats als vaandrig *Otto van Vollenhoven*, aangestelt is, waar op de vloot den 11^{den} dito verzeilde.

Zy kregen den 2^{den} Maart den berg van Gammacorre in 't gezigt; die op de kust van Moro, anders 't Noordeinde van Halamahera, of 't groot land van Gilolo genaamt, gelegen is, Bewesten welk land van Gilolo al de Molukze eilanden op een rey leggen.

Den 4^{den} quamen zy voor Maleyo in Ternate ten anker, alwaar zy van den landvoogt, den heer *Jacob le Febre*, vriendelyk ontfangen wierden, vernemende den 13^{den}, dat het schip der Maatschappy, de Trouw genaamt, op 't eiland Sangir, 50 mylen van Ternate, gebleven was.

De zeevoogt *Schapenham* zeilde van daar naar Amboina, daar hy den 4^{den} April op de reede gekomen, en van de heer *Herman van Speult*, landvoogt aldaar, mede wel ontfangen is, van waar hy, in gezelschap van dien landvoogt, den 18^{den} Julii naar Batavia verzeilt, den 2^{den} Augustus op Boero, den 10^{den} op Macassar, en den 29sten, terwyl de heer *Speult* met *Orangie* en *Mauritius* op Japara aangierde, voor Batavia ten anker gekomen is.

Den 29sten October zyn de schepen de Eendragt en 't wapen van Hoorn, volla- den zynde, met den zieken zeevoogt *Schapenham* verzeilt. Hy stierf den 3^{den} November, en is den 5^{den} op een eiland, 2 mylen van Bantam, begraven.

De schepen, den 22sten Januarii 1626. aan de kaap ten anker gekomen, vonden daar brieven van 't schip Middelburg, 't geen den 28sten December 1625. van daar na St. Heleen vertrokken was, en quamen den 9^{den} Julii behouden in Texel binnen.

Daar na liep den 3^{den} Mey 1626. de wakere Enkhuizer zeeheld *Wybrand Schram*, met 9 schepen, Hollandia, den Briel, 't Zeepaard, Beverwyk, Ouderkerk, Diemen, Slooten, Domburg, en Grootenbroek, nevens den koopman *Gillis Seift*, in zee.

Den 5^{den} Juli quam hy by Sierra Liona by den zeeroover, *Glaas Compaan*, die hem, onder een soet lyntje, dagt in de knip te krygen, doch, wanneer *Compaan* met zyn 4 schepen hem naderhand aantafte, wiert hy van 't schip Hollandia en 't jagt Grootenbroek zoodanig gehavent, dat hy, zelf ook gequetst zynde, de vlugt nemen, daar na om vriendschap bidden, en de reede voor *Schram*, hoe zeer hem dat ook tegen de borst stiet, ruimen moest.

Zy lagen daar tot den 19^{den} dito, wanneer zy verzeilden, en hy de stoutheid

Hunne :
komt in
Ternate.

En, over
Amboi-
na, te
Batavia.

Van waar
Schapen-
ham na
huis
keert,
doch
stierf kort
'er na.

De reize
van
Schram
in 't jaar
1626.
naar In-
diën.

Zyn
voorval
met
Com-
paan.

Met deze
schepen
inde
Zdzee
voigt
hoen.

had van hen weder een stuk weegs, doch zonder eenig voordeel, te volgen.

Zy hadden onder weg swaare stormen, doch egter 't geluk van den 14^{den} November voor Batavia wel aan te landen, niet tegenstaande zy de zee zoo hol nu en dan gehad hadden, dat zy tot agter op de campanje geloopen was.

Hoe 't verder met deze vloot ging, blykt niet, maar wel, dat 'er by hunne aanlanding 3 schepen klaar lagen om na 't vaderland te vertrekken.

De twee-
de tocht
van Coen,
in 't jaar
1627, en
van ande-
re meer,
naar In-
diën.

Van de schepen in April 's jaars 1627. met den algemeenen Landvoogt van Indiën, den dapperen held *Jan Pieterfsz Coen*, toen hy, voor de tweedemaal met dit groot ampt vereert, derwaarts ging, spreken wy nader in zyn leven; en hier op is in October de heer *Adriaan Martensz Blok* met 11 schepen hem gevolgt, doch verloor door onweder 2 schepen, behoudens goed en volk.

In 't jaar 1629. den 25sten Januarii liep de heer *Jacob Specx*, als eerste Raad van Indiën, nevens *Joannes Walbeek*, met de schepen *Hollandia*, *Westzaanen*, *Oostzaanen*, *Broecherhaven*, en 't jagt de *Biets* (waar by in Engeland nog de schepen prins *Henrik*, *Dergoes*, en 't jagt *Soutelande* quamen) in zee; waar by nog 3 andere schepen, die ik niet genoemd vind, gevoegt zyn.

Den 7^{den} Maart nam hy by *Forteventura*, een der Canariën, een Spaansche bark, quam den 22sten in de baai van *St. Vincent*, een der zoute eilanden, ten anker, verloor daar 't jagt *Soutelande*, dat tegen de klippen in spaanderen geslagen wiert.

Den 16sten Mey wiert eene *Herman Jacobsz*, wegens een aangeplakt briefje, waar in hy ze alle bedreigde te vergeven, zoo men geen meer water uitdeelde, levendig van zyn schip *Dergoes* overboord gezet.

Den 24sten Junii quam hy aan de kaap, vertrok den 4^{den} Julii van daar met *Hollandia*, *Dergoes*, *Oost- en Westzaanen*, ontmoette den 9^{den} dito 7 Spaansche schepen (waar onder 4 of 5 gallioenen) welke hy ontweek, verloor den 18^{den} Augustus den fiscaal *Roofse*, op de *Hollandia* overleden, en den schipper op 't zelve schip, *Adriaan Smal*, den 5^{den} September, en liep den 23sten dito op de reede van Batavia.

Hy vond den opperlandvoogt van In-

diën, den heer *Coen*, dood, (in wiens plaats De heer hy ten eersten gekoren wiert) en deze *Specx*, in 't jaar 1629. uit-gezeilt, vind, by zyne verrigting daar ontrent wy breeder onder de stoffe van Batavia spreken.

Ook liepen in 't jaar 1631. den 11^{den} November de schepen *Leyden*, waar op *Andries Verspreeet*, *Utrecht*, waar op *Adriaan Paling*, en *Grol*, waar op *Henrik Hagenaar* opperkooplieden waaren, in zee, en quamen, de kaap voorby loopende, den 30sten Junii op Batavia ten anker, hebbende by *Sierra Liona* den heer *Verspreeet*, en meer anderen, door ziekte verlooren, en geduurende *Hagenaars* aanwezig in Indiën nog wel 12 Portugeesche schepen of fregatten, verovert; 't geen ik kortheids halven voorby ga.

Uit zoo veel magtige vlooten, van den beginne dezer Maatschappy af tot dezen tyd toe, naar Oostindiën gezonden, en zedert van jaar tot jaar nog veel magtiger derwaarts afgevaardigt, mitsgaders uit zoo veel schepen, door de Hollanders nu en dan van de Portugeezen en Spaansjaarden aldaar veroverd, hebben wy, onzes bedunkens, geen geringe blyken, zoo van hunne heldagtige ondernemingen, om na het Oosten over dien woesten oceaan te vaaren, als van de heldenstukken (alomme met gerechtigheid gepaart) tegen hunne gemeene vyanden, gegeven, en daar by klaar getoont, hoe verre zy, by 't gelukkig voleinden van deze verafgelegene reizen, al de Ouden overtroffen hebben; een zaak, die egter vry duidelyker uit hunne groote veroveringen van landen en koninkryken, en uit de magtige, en zoo rykgeladene vlooten, van daar na 't vaderland te rug gekomen, zal kunnen blyken.

Aangezien het nu niet ongevoegelyk wezen zal, op deze uitgezondene vlooten der Nederlanders, alvorens wy hunne veroveringen in die gewesten beschryven, ook eerst die rykgeladene en dierbaare vlooten, die zy van tyd tot tyd na het vaderland te rug gezonden hebben, te laten volgen, zoo zullen wy die van den beginne af, met de naamen der schepen, der bevelhebbers over de zelve, 't jaar dat yder vloot binnen quam, en ook zedert 't jaar 1614. met den netten inkoop van yder vloot, en yder schip, elk voor zyn kamer, opgeven.

DERDE HOOFDSTUK.

Retourvlooten, en haaren Inkoop in 't kort.

WY laten dan hier volgen eene korte Lyft van de Ooftindifche Retourvlooten der Nederlanders, vervattende de meefte Naamen van de Oppergebieders der zelve, benevens 't getal der fchepen, de nette jaaren, op welke zy in Holland of Zeeland binnen gekomen zyn, mitsgaders den inkoop van yder vloot.

	Het getal der fchepen.	De Inkoop of lading.
1597. <i>Cornelis Houtman</i> , commies.	3	met weinig voordeel wederom.
1599. <i>Jacob van Nek</i> , zeevoogt.	4	vol Foelie, Nooten en Kaneel.
1600. { <i>Jacob van Heemskerk</i> , onderzeevoogt.	2	vol Foelie, Nooten en Nagelen.
{ <i>Wybrand van Warwyk</i> , zeevoogt.	2	volladen.
{ <i>Steven van der Hagen</i> ,	7	vol Foelie, Noot. en Nagel, &c.
1601. { <i>Pieter Both</i> ,	7	volladen met Peper,
{ <i>Paulus van Caarden</i> ,	4	&c.
{ <i>Schuurmans</i> ,	5	volladen met Speceryen,
1603. { <i>Wolfert Hermansz</i> ,	3	&c.
{ <i>Jacob van Nek</i> ,	2	volladen met Peper.
1604. <i>Foris van Spilbergen</i> , zeevoogt.	8	volladen met Speceryen.
1605. <i>Jacob van Heemskerk</i> , zeevoogt.	8	volladen met Speceryen Kaneel, en de lading van een Kraak.
1606. { <i>Steven van der Hagen</i> , zeevoogt.	4	volladen met Nagelen, &c.
{ <i>Daniël van der Lecq</i> ,	3	
1607. <i>Wybrand van Warwyk</i> , zeevoogt.	3	
1608. { <i>Olivier van de Viver</i> , onderzeevoogt.	2	volladen met Peper, &c.
{ <i>Jan Willemsz Verschoor</i> , opperhoofd van Bantam.	3	
{ <i>Cornelis Matelief</i> , zeevoogt.	1	volladen met Nagelen.
1609. <i>Paulus van Caarden</i> , zeevoogt.	4	volladen met Speceryen, Damasten, &c.
1610.	1	volladen met Nooten en Foelie.
1611.	4	dito met Peper, Indigo, Zyde, Cattoen, en Diamanten.
1612.	1	volladen.
1613.		

Dus verre den inkoop gegift op 13100000

1614.	2	433526 - 4 - 0
1615. <i>Pieter Both</i> , opperlandvoogt van Indiën.	5	511672 - 4 - 9
1616.	5	566063 - 17 - 14
1617. <i>Foris van Spilbergen</i> , zeevoogt.	4	573107 - 4 - 0
1618.	8	1305543 - 19 - 3
1619.	5	1074046 - 17 - 0
1620. <i>Laurens Reaal</i> , opperlandvoogt van Indiën.	6	913136 - 15 - 15
1621.	6	1094030 - 1 - 9
1622.	8	1776792 - 4 - 15
1623. <i>Jan Pieterz Coen</i> , opperlandvoogt v. Indiën.	8	1301909 - 9 - 13
1624.	6	832835 - 10 - 13
1625. <i>Joan van Hafel</i> , toen hoofd der vloot.	4	983460 - 13 - 9
1626. <i>Geen Huigen Schapenham</i> , (die van Batavia vertrok, dog in de Straat Zunda ftierf) en <i>Herman van Speult</i> , uit Suratte in April 1626. vertrokken, die in Mocha in dit zelve jaar ftierf.	10	1926018 - 18 - 15
1627. <i>Jan Willemsz Verschoor</i> , onderzeevoogt.	7	1748099 - 6 - 14
1628. <i>Pieter de Carpentier</i> , opperlandvoogt v. Indiën	7	2050367 - 3 - 13
1629.	7	1132267 - 0 - 3
1630. <i>Pieter van den Broek</i> , directeur van Suratte.	9	2541215 - 4 - 4
1631. <i>Antoni van Diemen</i> , ordinair Raad.	7	1506668 - 16 - 12
1632. <i>Dirk van der Lee</i> , Secretaris der Hooge Regeering.	7	2099772 - 3 - 4

198 37470533 - 17 - 0

	Het getal der fchepen.	de Inkoop.
	198	37470533 - 17 - 0
1633. <i>Jacob Specx</i> , opperlandvoogt van Indiën.	7	1861409 - 2 - 4
1634. <i>Philip Lucasz</i> , extraordinair Raad, en landvoogt van Amboina.	7	1947269 - 19 - 4
1635. <i>Pieter Vlak</i> .	6	2050036 - 10 - 15
1636. <i>Henrik Brouwer</i> , opperlandvoogt van Indiën.	8	1895349 - 8 - 7
1637. <i>Hans Putmans</i> , landvoogt van Tayouan.	8	2673200 - 10 - 10
1638. <i>Artus Gysels</i> , extraordinair Raad en landvoogt van Amboina.	7	1670070 - 12 - 7
1639. <i>Reinier Deutecom</i> , landvoogt van Amboina.	8	3079412 - 13 - 2
1640. <i>Nicolaas Koekebakker</i> , Japanfch opperhoofd.	10	2842405 - 1 - 9
1641. <i>Barend Pieterfz</i> , directeur van	10	2906116 - 17 - 11
1642. <i>François Cardn</i> , Japanfch opperhoofd.	9	3485191 - 14 - 6
1643. <i>Carel Hartfing</i> , commandeur.	10	3227882 - 5 - 5
1644. <i>Antoni Caan</i> , extraordinair Raad.	7	2070666 - 10 - 5
1645. <i>Paulus Crook</i> , directeur van Suratte.	8	2921806 - 7 - 11
1646. <i>Maximiliaan la Mair</i> .	9	2529610 - 10 - 2
1647. <i>Jeremias van Vliet</i> , extraordinair Raad en landvoogt van Malacca.	10	2151032 - 11 - 1
1648. <i>Cornelis Wollebrand Geleynfz</i> .	12	2073630 - 8 - 8
1649. <i>Simon Pieterfz</i> .	9	2243106 - 5 - 4
1650. <i>Arent Barentfz Muykens</i> , directeur van Suratte.	9	1946417 - 9 - 1
1651. <i>Cornelis van der Lyn</i> , opperlandvoogt van Indiën.	11	2699991 - 1 - 13
1652. <i>Jan van Teylingen</i> , opperkoopman.	11	2813437 - 13 - 13
1653. { <i>Gerard Demmer</i> , ordinaris Raad.	8	2974809 - 16 - 4
{ <i>Pieter Kemp</i> , Landdroft.	8	1770429 - 4 - 3
1654. <i>Huybert de Lareffe</i> , opperkoopman.	4	379034 - 19 - 3
1655. <i>Ryklof van Goens</i> .	10	2467112 - 4 - 1
1656. <i>Gaspar van den Bogaarde</i> , extraordinair Raad.	10	2711914 - 2 - 4
1657. <i>Matthys Crap</i> , Equipagiemeeftter.	10	3023855 - 9 - 2
1658. <i>Joan Cunæus</i> , ordinaris Raad.	10	3003274 - 14 - 11
1659. <i>Isaac Koedyk</i> .	10	1782792 - 15 - 14
1660. <i>Pieter Starthemijs</i> , directeur van Bengale.	11	3195318 - 11 - 7
1661. <i>Andries Frifius</i> , Secretaris der Hooge Regering.	9	2133790 - 12 - 4
1662. <i>Arnold de Vlaming van Outsboorn</i> , ordinaris Raad.	9	3354428 - 15 - 5
1663. <i>Herman Klenk van Odeffe</i> , Advocaat Fiffcaal van Indiën.	10	3324894 - 3 - 0
1664. <i>Dirk Janfz Steur</i> , ordinaris Raad.	12	2528824 - 17 - 1
1665. <i>Pieter de Bitter</i> , commandeur.	13	3648491 - 15 - 2
1666. <i>Jacob Caeuw</i> , commandeur.	7	1124180 - 9 - 8
1667. <i>Johan van Dam</i> , extraordinair Raad, en Landvoogt van Amboina.	12	3119060 - 7 - 8
1668. <i>Jan van der Laan</i> , fergeant Major op Ceylon.	16	3155682 - 11 - 10
1669. <i>Jan Thysz Payart</i> , extraordinair Raad.	19	4026480 - 18 - 4
1670. <i>Mattheus van den Brouke</i> , ordinaris Raad.	19	5024149 - 15 - 6½
1671. <i>Ysbrand Godsken</i> , directeur van Perfien.	18	5186414 - 5 - 14
1672. <i>Aarnoud van Overbeek</i> , Raad van Juftitie.	15	4023998 - 3 - 4
1673. <i>Abraham Huybertfz</i> , fchipper.	7	1688316 - 7 - 11
1674. <i>Nicolaas de Roy</i> , Ziams opperhoofd.	9	1836015 - 0 - 4
1675. <i>Cornelis Valkenier</i> , koopman en hoofd in Tonkin.	14	3549517 - 12 - 8
1676. <i>Nicolaas Verburg</i> , directeur Generaal.	15	4127656 - 10 - 8
1677. <i>Gysbert David Strandwyk</i> , gewezen vice-president van Schepenen.	15	3575483 - 3 - 4
1678. <i>Conftantyn Ranft</i> , ordinaris Raad.	11	2459738 - 13 - 13
1679. <i>Jacob van der Wayen</i> , Raad van Juftitie.	12	3889604 - 12 - 14
	696	169743850 - 0 - 11½

	Het getal der fchepen.	de Inkoop.
	696	169743859 - 0 - 11½
1680. <i>Sybrand Abbema</i> , extraordinair Raad, en directeur van Suratte.	11	3386576 - 14 - 6
1681. <i>Ryklof van Goens</i> , de Jonge, extraordin. Raad.	13	5110897 - 8 - 13
1682. <i>Ryklof van Goens</i> , de Oude, opperlandvoogt van Indiën.	8	2987190 - 6 - 12
1683. <i>Henrik van Outboorn</i> , opperkoopman.	10	4901847 - 11 - 9
1684. <i>Jorefas Vosch</i> , command. van Jaffanapatam.	15	5080390 - 14 - 14
1685. <i>Mattheus van Lugtenburg</i> , opperkoopman des Kasteels.	14	4193729 - 5 - 11
1686. <i>Willem Carel Hartfing</i> , prefident op Mazulipatam.	16	5568644 - 4 - 14
1687. <i>Daniël Braams</i> , Boekhouder generaal.	16	5630939 - 15 - 12
1688. <i>Jacob Coeper</i> , command. van Java's Ooftkust.	15	4305812 - 2 - 5
1689. <i>Robbert Padbrugge</i> , extraordinair Raad, en landvoogt van Amboina.	15	3092896 - 0 - 1
1690. <i>Johan Parve</i> , ontfanger Generaal.	16	3839468 - 14 - 9
1691. <i>Jan Speelman</i> , commandeur.	8	2400104 - 1 - 7
1692. <i>Willem Kemp</i> , fchipper.	12	4246388 - 6 - 11
1693. <i>Johan van den Berg</i> , koopman.	15	3334134 - 3 - 0
1694. <i>Henrik Pronk</i> , fchipper of commandeur.	11	2988926 - 16 - 0
1695. <i>Reynier de Vos</i> , Schepen.	15	5154468 - 2 - 8
1696. <i>Jan de Wit</i> , fchipper.	12	3532243 - 10 - 8
1697. <i>Hendrik Pronk</i> , commandeur.	19	5410517 - 8 - 8
1698. <i>Nicolaas Bichon</i> , equipagiemeeſter.	19	5373256 - 0 - 8
1699. <i>Daniël Heinſius</i> , extraordinair Raad, en viceprefident van de Raad van Juſtitie.	18	5321289 - 16 - 8
1700. <i>Wouter Valkenier</i> , ordinair Raad.	18	5298741 - 6 - 0
1701. <i>Cornelis Keleman</i> , fchipper.	20	6293702 - 11 - 8
1702. <i>Herman Voet</i> , commandeur.	21	6726431 - 18 - 0
1703. <i>Jacobus Broech</i> , equipagiemeeſter.	18	6177447 - 17 - 8
1704. <i>Adolf Winkeler</i> , ſergeant Majoor.	21	5382195 - 17 - 8
1705. <i>Gerard Henrikſz</i> , fchipper.	18	4603357 - 13 - 0
1706. <i>Jan de Wit</i> , equipagiemeeſter.	17	4719599 - 16 - 0
1707. <i>Meynard de Boer</i> , commandeur.	15	4248431 - 5 - 0
1708. <i>Cornelis Jan Simons</i> , extraordinair Raad, en landvoogt van Ceylon.	18	5219728 - 15 - 8
1709. <i>Ryklof Michaël van Goens</i> , viceprefident van den Raad van Juſtitie.	18	5477439 - 3 - 8
1710. <i>Johan van Hoorn</i> , algemeen opperlandvoogt van Indiën.	21	5732997 - 18 - 0
1711. <i>Pieter de Vos</i> , ordinair Raad.	20	5311869 - 6 - 0
1712. <i>Pieter van Hoorn</i> , opperkoopman.	21	6111822 - 9 - 8
1713. <i>Joannes van Steeland</i> , extraordinair Raad.	17	4684643 - 4 - 0
1714. <i>Antoni Valkenier</i> , opperkoopm. des kasteels.	21	5260127 - 14 - 8
1715. <i>Cornelis de Vlaming</i> , baanmeeſter in Bengale.	27	7730000 - 0 - 0
1716. <i>Abraham Douglas</i> , algemeen beſtierder van den handel van Indiën, of directeur Generaal.	28	6825290 - 7 - 8
1717. <i>Henrik Bekker</i> , ordinair Raad, en landvoogt van Ceylon.	29	7299511 - 13 - 0
1718. <i>Hayman de Larver</i> , fchipper.	24	7175000 - 0 - 0
1719. <i>Gerard van der Seyde</i> , equipagiemeeſter.	30	8352000 - 0 - 0
1720. <i>Michiel Landsbeer</i> , fchipper.	26	7600000 - 0 - 0
1721. <i>Jofef Lotben</i> , Fiscaal independent.	34	10235000 - 0 - 0
1722. <i>N. de Haan</i> , fchipper.	32	

dus 1481 fchep. 351683268 - 4 - 12½

Zoo dat de inkoop van alle deze vlooten (met de 131 tonnen gouds der eerſte derthien vlooten 'er by) te zamen (buiten de laaſte, die my, wegens 't blyven van ettelyke fchepen ontrent de kaap, nooit

gebleken is) opgetrokken zynde, een ſomma van drie honderd eenenvyftig millioenen, zes tonnen gouds drieëntagtig duizend twee hondert agtzenſtig gulden, vier ſtuivers, en twaalf penn. en een halve, beloopt.

214 OUD en NIEUW OOST-INDIEN,
VIERDE HOOFDSTUK.

De Retourvlooten met de naamen der schepen, zeevoogden, en haaren inkoop in 't breede, tot 't jaar 1722. inkluis.

De Retourvlooten, met de Naamen der schepen, Zeevoogden, en haaren Inkoop in 't breede, tot 't jaar 1722. inkluis.

OP de voorgaande korte laten wy hier ook volgen eene Lyft der Retourvlooten in het breede, met uitdrukking van de naamen der schepen, mitsgaders de nette inkoop van yder schip, en elk voor zyn kamer in 't byzonder aangewezen, voor zoo verre my dat blykt, of opgegeven is.

Onder den Commies *Cornelis Houtman*, in 't jaar 1597. 10 Augusti binnen Texel. Mauritius. Hollandia. 't Duijken. } quamen met weinig voordeel t'huis.

Onder den zeevoogt *Jacob van Nek*, in 't jaar 1599. 19 Julii binnen. Mauritius. Hollandia. Vriesland. Overysfel. } geladen met allerlei speceryen van Foelie, Nooten, Nagelen, Kancel en Peper.

Onder den onderzeevoogt *Jacob van Heemskerk*, in 't jaar 1600. April of Mey binnen. Zeeland. Gelderland. } vol Nooten, Foeli en Nagelen.

Onder den zeevoogt *Wybrand van Warwyk*, in 't jaar 1600. in Augusti binnen. Amsterdam. Utrecht. } volladen.

Onder den zeevoogt *Pieter Both*, in 't jaar 1601. in Augusti of September binnen. Zeven schepen, by naamen niet uitgedrukt. } volladen.

Onder den zeevoogt *Steven van der Hagen*, in 't jaar 1601. in October binnen. De Zon. De Maan. De Morgenstar. } geladen met Foelie, Nooten, Nagelen, &c.

Onder den zeevoogt *Paulus van Caarden*, in 't jaar 1601. in November binnen. De Vereenigde Landen. Het Hof van Holland. Delft. Dordrecht. } volladen met Peper, &c.

Onder de zeevoogden *N. Schuurmans* en *Wolfert Hermansz*, 1603. in April binnen.

Onder de eerste { Amsterdam. De swarte Leeuw. De groene Leeuw. Hoorn. Enkhuizen. } volladen meest met Peper, met eenige Nagelen en Foelie, ook Cubebe.

Onder de tweede { Gelderland. Zeelandia. 't Duijken. } volladen met Nooten, Foelie en Nagelen.

Onder den zeevoogt *Jacob van Nek*, in 't jaar 1603. 15 Julii binnen. Amsterdam. Gouda. } geladen met Peper.

Onder den zeevoogt *Foris van Spilbergen*, in 't jaar 1604. 24 Maart binnen. Het Schaap. 't Lam. De Eendragt. De Maagt van Enkhuizen. De Jager. } volladen.

In 't jaar 1604. den 30 Augustus.

Nassau. Erasmus van Rotterdam. De Star. Leyden. } volladen met Peper, &c.

Onder

Onder den zeevoogt *Jacob van Heemskerk*, in 't jaar 1605. binnen.

Mauritius.	}	volladen met Speceryen, en de Kraak alleen wel op 40 tonnen gouds gefchat.
Rotterdam.		
De Witte Leeuw.		
Alkmaâr, en nog een Kraak.		
Zierikzee.		
De Hollandfche Thuin.		
De Gans.		

Onder den zeevoogt *Steven van der Hagen*, in 't jaar 1606. in Mey binnen.

De Vereenigde Provintien.	}	volladen met Nagelen, &c.
Hoorn.		
Gelderland.		
Gouda.		

Onder den zeevoogt *Daniël van der Lecq*, 't zelve jaar in October binnen.

Amsterdam.	}	volladen met Peper, &c.
Zeeland.		
Vliflingen.		

Onder den zeevoogt *Wybrand van Warwyk*, in 't jaar 1607. in November binnen.

Hollandia.	}	volladen met Peper, &c.
Dordrecht.		
West - Vriesland.		

Onder den onderzeevoogt *Olivier van de Viver*, in 't jaar 1608. in Mey binnen.

Amsterdam.	}	volladen.
De Witte Leeuw.		

Onder *Jan Willemsz Verschoor*, hoofd op Bantam, 't zelve jaar in Mey binnen.

De Vereenigde Provintien.	}	volladen.
De Swarte Leeuw.		
Medenblik.		

Onder den zeevoogt *Cornelis Matelief*, 't zelve jaar in September binnen.

Orangie.	volladen.
----------	-----------

Onder den zeevoogt *Paulus van Caarden*, in 't jaar 1609. den 7^{den} Augusti binnen.

Bantam.	}	volladen met Speceryen, Damasten, &c.
Terveer.		
Erasmus.		

1610. in 't voorjaar binnen.

Banda.	geladen met Speceryen.
De verdere my onbekent doch ten minsten 3 of 4.	

In 't jaar 1611. den 19^{den} Maart binnen.

Hoorn.	}	Volladen met Peper, Zyde, Diamanten, Indigo, Cattoene Gaaren, &c.
De Geunieerde Provintien.		
Rotterdam.		
Ceylon.		

In 't jaar 1611. in 't laatst binnen.

De Roode Leeuw met Pylen.	volladen.
---------------------------	-----------

In de jaaren 1612. en 1613.

De naamen der ingevallene Schepen zyn my onbekent, doch ten minsten 8 of 9 geweest.

Deze 77 schepen, yder maar op een tonne gouds gegift, bedragen dus na giffing

En de Kraak alleen wiert gefchat op	- - - - -	7700000 - 0 - 0
	- - - - -	4000000 - 0 - 0
		<hr/>
		11700000 - 0 - 0

Doch ik giffe, dat'er nog wel 12 of 13, welker naamen ik niet kenne, t'huis gekomen zyn, die ten minsten nog wel 13 of 14 tonnen gouds inkoop mede gebragt hebben, dus

- - - - -	1400000 - 0 - 0
	<hr/>
	23100000 - 0 - 0

Dat te zamen hondert een en dertig tonnen gouds op zyn minst gerekent uitmaakt.

Specificatie van alle de Retouren, die zedert den Jaar
octroyeerde Oostindische Compagnie gezonden, en

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.	
In 't jaar 1613.			
Terveer. vertrokken	1613. 30 Dec.	- - -	- - -
De Swarte Leeuw.	30 dito.	268963 - 18 - 4	- - -
De Heer <i>Pieter Both</i> , Oppergebie- der van Indiën, in 't jaar 1615.			
't Hart. vertrokken	1614. 17 Octob.	- - -	- - -
De Provincien.	6 Nov.	110369 - 18 - 6	- - -
Gelderland.	6 dito.	101522 - 3 - 2	- - -
Banda.	30 dito.	148617 - 4 - 11	- - -
		<u>360509 - 6 - 3</u>	- - -
Delft.	11 Dec.	- - -	- - -
In 't Jaar 1616.			
De Groene Leeuw, vertrokken	1615. 22 Octob.	21160 - 5 - 10	- - -
Rotterdam.	1616. 1 Januari	- - -	- - -
Mauritius.	15 dito.	231099 - 0 - 1	- - -
De Dolphyn.	31 Maart.	- - -	- - -
De swarte Beer van de kufft.	15 April.	88907 - 2 - 12	- - -
		<u>341166 - 8 - 7</u>	- - -
In 't Jaar 1617.			
't Hart. vertrokken	1616. 12 Octob.	- - -	- - -
Amsterdam.	13 Dec.	- - -	207497 - 16 - 10
Nieuw Zeeland.	13 dito.	- - -	- - -
West - Vriesland.	1617. 31 Maart.	- - -	- - -
In 't jaar 1618.			
De Orangieboom. vertrokken	1617. 2 Nov.	- - -	- - -
't Postpaart.	6 dito.	- - -	- - -
De Eendragt.	17 Dec.	235346 - 1 - 3	- - -
Walcheren.	17 dito.	- - -	134986 - -
Enkhuizen.	17 dito.	- - -	- - -
't Wapen van Zeeland.	31 dito.	- - -	<u>243774 - -</u>
De Eenhoorn.	31 dito.	145786 - 15 - 3	- - -
De Fortuyn.	1618. 11 Maart.	300009 - 16 - 11	- - -
		<u>681142 - 13 - 1</u>	- - -
In 't Jaar 1619.			
De Witte Beer. vertrokken	1618. 25 Junii.	60490 - 16 - 0	- - -
Tholen.	25 Julii.	- - -	143970 - -
Zierikzee.	25 dito.	- - -	<u>157705 - -</u>
Mauritius.	12 Nov.	249883 - 2 - 6	- - -
Delft	1619. 11 Januari	- - -	310373 - 18 - 6
De Gouverneur Generaal <i>Laurens</i> <i>Reaal</i> , in 't Jaar 1620.			
De Eenhoorn.	1619. 6 Augusti	87711 - 2 - 15	- - -
De Goude Leeuw.	7 Octob.	- - -	- - -
De Swarte Beer.	15 dito.	123666 - 18 - 6	- - -
West - Vriesland.	1621. 28 Januari	- - -	- - -
Dordrecht.	28 dito.	218085 - 18 - 14	- - -
		<u>429864 - 0 - 3</u>	- - -
De Orangieboom.			- - -

613. uit Indiën naar Nederland aan de Generaale Ge-
 e aaren, hier uitgedrukt, binnen gekomen zyn.

Zeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
5452-5-12					433526-4-0
-	-	23982-6-12			
-	127180-11-10				511672-4-9
-	-	192448-12-9			
248-16-14					566063-17-14
-	39786-17-8				
948-0-0	-	-	136414-9-3		573107-4-0
-	-	-	56526-2-10		
-	-	-	-	48766-4-0	
870-16-7	-	-	-	140348-3-1	
-	-	-	-	-	1305543-19-3
165-2-1 ende Goede- vart. Michiel	461997-16-9				
-	-	195913-6-6			1074046-17-9
142-15-11	-				
-	-	37095-13-11			

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.
In 't Jaar 1621.				
De Witte Beer.	1620.	11 Mey.	83308 - 13 - 8	
De Vrede.		31 Julii.	95238 - 5 - 4	
Walcheren.		26 Octob.	- - -	
Mauritius.	1621.	7 Januarii.	278968 - 6 - 13	
't Wapen van Hoorn.		7 dito.	- - -	
Leyden.		8 April.	315137 - 6 - 13	
				772653 - 1 - 4
In 't Jaar 1722.				
't Wapen van Enkhuizen.		9 Julii.	- - -	
Medenblik van de kust.		20 Mey.	- - -	
Hollandia.		16 Nov.	316066 - 13 - 11	
Middelburg.		16 dito.	- - -	268324 - 3 - 4
Gouda.	1622.	21 Januarii.	275887 - 14 - 3	
West - Vriesland.		21 dito.	- - -	283046 - 13 - 11
Schoonhoven.		30 Maart.	151233 - 10 - 0	
				743188 - 2 - 14
De Orangieboom.		30 dito.	- - -	123942 - 11 - 5
Den Gouverneur Generaal <i>Jan Pietersz Coen</i> , in 't jaar 1623.				
De Leeuwinne.		6 Septem.	106659 - 2 - 2	
Naarden.		10 dito.	62753 - 17 - 1	
Dordrecht.		21 Nov.	211770 - 3 - 14	
Mauritius.	1623.	1 Febr.	263841 - 12 - 10	
				645024 - 15 - 11
Walcheren.		1 dito.	- - -	
Delftshaven.		1 dito.	- - -	
Alkmaar.		1 dito.	- - -	
Goude Leeuw.		24 dito.	- - -	
In 't Jaar 1624.				
Schiedam van de Kust.		20 April.	- - -	
De Haaze.	1624.	3 Januarii.	23499 - 3 - 8	
Leyden.		30 dito.	243588 - 0 - 8	
Tholen.		- - -	- - -	
't Wapen van Delft.		- - -	- - -	
Heusden van Suratte.		8 Januarii.	97725 - 9 - 13	
				364812 - 13 - 13
In 't Jaar 1625.				
Schoonhoven van Choromandel.		24 Augusti	199064 - 10 - 2	
Hollandia.	1625.	27 Januarii.	264604 - 19 - 5	
Gouda.			253027 - 6 - 7	
				716696 - 15 - 14
Middelburg.				
Onder den Zeevoocht <i>Geen Huygen Schapenham</i> , in 't jaar 1626.				
Dordrecht van Suratte.		23 April.	461544 - 16 - 1	
Woeff.		23 dito.	203729 - 1 - 5	
Leeuwinne van Choromandel.		25 Mey.	159501 - 14 - 7	
't Wapen van Hoorn.		25 October	- - -	
's Lands Eendragt.		25 dito.	- - -	
's Lands Amsterdam.	1626.	2 Febr.	186075 - 14 - 6	
's Lands Delft.		2 dito.	156884 - 13 - 0	
				1167735 - 19 - 3
Rotterdam.		2 dito.	- - -	
Delftshaven.		2 dito.	- - -	
's Lands David van Choromandel.		8 Maart.	- - -	

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 219

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
11121 - 7 - 8					
- - -	- - -	- - -	203255 - 12 - 13		
					1094030 - 1 - 9
- - -	- - -	- - -	- - -	228100 - 0 - 0	
- - -	- - -	- - -	130190 - 12 - 9		
6713 - 9 - 8					
					1776792 - 4 - 15
3060 - 6 - 6					
- - -	129606 - 13 - 0				
- - -	- - -				
- - -	- - -	150933 - 9 - 12		245984 - 5 - 0	
					1301909 - 9 - 13
- - -	135859 - 8 - 10				
0110 - 18 - 14					
- - -	222852 - 9 - 8				
					832835 - 10 - 13
2663 - 17 - 11					
					983460 - 13 - 9
- - -	- - -				
- - -	- - -		135043 - 0 - 10		
- - -	- - -		- - -	89443 - 5 - 0	
- - -		293421 - 18 - 6			
- - -	112224 - 15 - 8				
- - -	- - -				
- - -	- - -		128150 - 0 - 4		
					1926018 - 18 - 15

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.
Onder <i>Jan Willemsz Verschoor</i> , Onderzeevoogt, in 't jaar 1627.				
Leyden.	1626.	12 Dec.	294093 - 0 - 5	
Tholen.		12 dito.	- - -	150737 - 0
't Wapen van Enkhuizen.		12 dito.	- - -	- - -
Schiedam.		12 dito.	177035 - 3 - 7	
Goude Leeuw van Suratte.		25 dito.	433038 - 15 - 9	
				904166 - 19 - 5
Walcheren.			- - -	171173 - 18
's Lands Orangie.			- - -	288698 - 12
Onder den Gouverneur Generaal <i>Pieter de Carpentier</i> , in 't jaar 1628.				
Fredrik Hendrik.		6 Nov.	- - -	- - -
Groot Hollandia.		6 dito.	418676 - 18 - 3	- - -
't Wapen van Delft.		6 dito.	- - -	- - -
's Lands Hollandia.		6 dito.	- - -	- - -
Galjasse.		6 dito.	- - -	- - -
Dordrecht van Suratte.		20 Dec.	380952 - 12 - 13	- - -
Vianen.	1628.	13 Januari	327961 - 2 - 12	- - -
In 't Jaar 1629.				
Prins Wilhem.		3 Nov.	259802 - 5 - 9	- - -
Naffouw.		3 dito.	232676 - 8 - 7	- - -
Vlissingen.			- - -	-147977 - 1 - 14
Terveere.			- - -	-146753 -
Delftshaven.		3 dito.	- - -	- - -
Leeuwinne.		17 dito.	171386 - 13 - 4	- - -
				663865 - 7 - 4
Grootenbroek.	1629.	18 Maart.	- - -	- - -
Onder <i>Pieter van den Broek</i> , Di- recteur van Suratte, in 't jaar 1630.				
Utrecht.		15 Dec.	348027 - 2 - 10	- - -
Hollandia.		15 dito.	299933 - 5 - 14	- - -
Leyden.		15 dito.	277795 - 10 - 4	- - -
Dordrecht.		15 dito.	271031 - 6 - 11	- - -
				1196787 - 5 - 7
Fredrik Hendrik.		15 dito.	- - -	467899 - 10
't Zeepaard.		15 dito.	- - -	113525 - 9
't Wapen van Delft.			- - -	- - -
't Wapen van Rotterdam.			- - -	- - -
De Galjas.			- - -	- - -
Onder <i>Antony van Diemen</i> , Ordinair Raad, in 't jaar 1631.				
Deventer.	1630.	15 Febr.	205970 - 16 - 9	- - -
Egmont.		15 dito.	279041 - 2 - 2	- - -
Wassenaar.		15 dito.	259221 - 14 - 3	- - -
De Leeuwinne.		15 dito.	92295 - 16 - 10	- - -
Delftshaven.		15 dito.	111046 - 13 - 14	- - -
				947576 - 3 - 6
Middelburg.		15 dito.	- - -	- - -
Leeuwaarden.		15 dito.	- - -	- - -

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 221

eeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-	-	-	-	233322-15-12	
1009-11-13					1748099-6-14
3133-4-12					
-	337771-7-14				
-	-	88622-3-4			
-	-	-	65349-14-3		
					2050367-3-13
471-5-1					
-	-	121606-14-12			
-	-	-	-	52059-13-8	1132263- - 9
8124-16-3					
-	373482-7-3				
-	-	298409-19-15			
-	-	-	91110-15-8		2541215-4-4
8580-10-13					
-	-	-	-	269212-2-9	1506668-16-12

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.
Onder <i>Dirk van der Lee</i> , Secretaris der Hooge Regering, in 't jaar 1632.				
Nassau.	1632.	1 Januarii.	196847-18-10	
Nimegen.		1 dito.	223056-19-15	
Wezel.		1 dito.	247537-8-2	
			<hr/>	667442-6-11
Fredrik Hendrik.		1 dito.	- - -	252739-
De Galias.		1 dito.	- - -	-
's Gravenhage van Suratte.		31 dito.	- - -	561390-10-7
Terveer.			- - -	547960-1
				<hr/>
Onder den Gouverneur Generaal van Indiën, <i>Jacob Specx</i> , in 't jaar 1633.				
Prins Wilhem.		4 Dec.	295405-17-11	
Hollandia.		4 dito.	198880-0-14	
Amelia.			- - -	
't Wapen van Rotterdam.		4 dito.	- - -	
Nieuw Hoorn.			- - -	
Zutphen.		14 dito.	210352-3-1	
Amboina van Suratte.	1633.	17 Januarii.	477790-13-14	
				1182428-15-8
				<hr/>
Onder <i>Philip Lucasz</i> , Extraordinair Raad, en Landvoogt van Am- boina, in 't jaar 1634.				
Wezel.		20 Dec.	378577-14-15	
Nassauw.		20 dito.	267379-1-14	
Middelburg.		20 dito.	- - -	
Nieuw Amsterdam uit Suratte.		31 dito.	310568-14-8	395947-
				956525-11-5
Vlissingen.		31 dito.	- - -	167542-
't Wapen van Holland uit Perfiën. Lecuwaarden.		31 dito.	- - -	-
				<hr/>
Onder <i>Pieter Vlak</i> , in 't jaar 1635.				
Prins Wilhem.		30 Dec.	292758-5-7	
Zutphen.		30 dito.	272893-14-6	
Nieuw Zeeland.		30 dito.	- - -	
Banda uit Suratte.		30 dito.	688078-3-0	
Egmont.		30 dito.	190097-13-9	
				1443827-16-6
Den Bosch.		30 dito.	- - -	-
				<hr/>
Onder den Gouverneur Generaal van Indiën, <i>Henrik Brouwer</i> , in 't Jaar 1636.				
Nieuw Amsterdam.		31 Dec.	159826-7-6	
Wezel.		31 dito.	210975-2-11	
Hollandia.		31 dito.	183937-10-6	
Nassau.		31 dito.	154234-3-3	
Amboina.	1636.	9 Febr.	385414-5-0	
				1094387-8-10
Fredrik Hendrik uit Suratte.		11 Januarii.	- - -	-
Maafrigt.	1635.	31 Dec.	- - -	-
Nieuw Hoorn.		31 dito.	- - -	-

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 223

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- - -	- - -	- - -	70239 - 2 - 6		
80700 - 3 - 12					2099772 - 3 - 4
3905 - 13 - 10					
- - -	- - -	166063 - 15 - 8			
- - -	- - -	- - -	165010 - 17 - 10		
					1861409 - 2 - 4
6489 - 15 - 9					
- - -	194399 - 13 - 8				
- - -	- - -	- - -	- - -	232854 - 18 - 14	1947269 - 19 - 4
40775 - 0 - 5					
- - -	204433 - 14 - 4				
					2050036 - 10 - 15
5355 - 0 - 11					
- - -	- - -	136413 - 10 - 11			
- - -	- - -	- - -	140193 - 8 - 7		
					1894349 - 8 - 7 Sche-

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder <i>Hans Putmans</i> , Landvoogt van Tayouan, in 't jaar 1637.				
Banda.	29 Dec.	345335 - 5 - 11		
Zutphen.	29 dito.	422127 - 4 - 1		
Prins Wilhem.	29 dito.	313514 - 9 - 3		
Zwol.	1637. 16 Januarii.	476861 - 11 - 9	1557838 - 11 - 9	
Nieuw Zeeland.	1636. 29 Dec.	- - -	- - -	155034 - 10 - 0
Amelia van Suratté.	1637. 16 Januarii.	- - -	- - -	566832 - 16 - 4
Leeuwaarden.	1636. 29 Dec.	- - -	- - -	- - -
Enkhuizen.	1637. 10 Januarii.	- - -	- - -	- - -
Onder <i>Artus Gysels</i> , Extraordinair Raad, en Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1638.				
Wezel.	10 Dec.	323019 - 5 - 0		
Haarlem.	10 dito.	254450 - 11 - 9		
Nassau.	10 dito.	206236 - 14 - 11		
Amsterdam.	1638. 4 Januarii.	268266 - 9 - 6	1051973 - 0 - 10	
Middelburg.	1637. 10 Dec.	- - -	- - -	- - -
't Hof van Holland.	10 dito.	- - -	- - -	- - -
Hollandia.	10 dito.	- - -	- - -	- - -
Onder <i>Reimier Deutecom</i> , Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1639.				
Zutphen.	23 Dec.	637483 - 18 - 9		
Amboina.	31 dito.	493332 - 2 - 12		
Zwol.	1639. 13 Januarii.	264986 - 15 - 0		
Akkerfloot.	13 dito.	117929 - 18 - 9	1513732 - 14 - 14	
Fredrik Hendrik.	1638. 23 Dec.	- - -	- - -	655126 - 13 - 4
De Noordstarre.	23 dito.	- - -	- - -	208783 - 15 - 5
Nieuw Zeeland.	1639. 13 Januarii.	- - -	- - -	285639 - 12 - 1
Maastrigt.	1638. 31 Dec.	- - -	- - -	- - -
Onder <i>Nicolaas Koekebakker</i> , Japansch Opperhoofd, in 't jaar 1640.				
Amsterdam.	1639. 18 Dec.	346598 - 10 - 14		
Harderwyk.	18 dito.	206247 - 9 - 14		
Maria de Medicis.	1640. 8 Januarii.	347977 - 9 - 14		
Wezel.	8 dito.	302174 - 2 - 1		
Petten.	31 dito.	81037 - 12 - 12	1284035 - 5 - 7	
Henriette Louwifé.	1639. 18 Dec.	- - -	- - -	324216 - 10 - 6
Nassauw.	1640. 31 Januarii.	- - -	- - -	174528 - 8 - 4
Breda.	8 dito.	- - -	- - -	- - -
Nieuw Enkhuizen.	1639. 18 Dec.	- - -	- - -	- - -
's Hartogenbosch over Ceylon.				

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 225

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarij.
2167-6-14	-	-	-	269738-5-7	
-	-	-	-	123756-6-12	2673200-10-10
7030-10-9	168440-11-7	-	178926-9-13	-	1670070-12-7
4549-6-10	-	416130-11-10	-	-	3079412-13-2
5744-18-10	-	-	227599-18-12	325340-8-4	
-	436684-10-8	-	-	-	12842405-1-9

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder den Directeur <i>Barent Pieterfz</i> , in 't jaar 1641.			
Banda.	30 Nov.	401184- 5- 0	
Zutphen.	30 dito.	417514-14- 8	
Salamander.	30 dito.	360083-16- 7	
Nieuw Haarlem.	1641. 8 Januarii.	357101- 7- 3	
Heemsteede.	31 dito.	69678-10-10	
			1605562-13-12
Fredrik Hendrik.	1640. 30 Nov.	- - -	364572- 3
Middelburg.	30 dito.	- - -	388515-10
Leeuwaarden.	30 dito.	- - -	- - -
Maastrigt.	1641. 8 Januarii.	- - -	- - -
Berkhout.	8 dito.	- - -	- - -
Onder de Heer <i>François Cardon</i> , Japanfch Opperhooft, in 't jaar 1642.			
De Vogel Struis.	13 Dec.	625158- 0- 6	
De Olifant.	13 dito.	620646- 7-15	
De Walvifch.	13 dito.	358775- 5-10	
De Snoek.	13 dito.	115264-14- 0	
Nieuw Amsterdam.	13 dito.	247803- 3- 0	
Wezel.	13 dito.	242615- 3- 6	
			2210289-14- 5
Nieuw Zeeland.			513061- 13
De Vereenigde Provintien.			352470- 20
Breda.			
Onder den Commandeur <i>Carel Hartfing</i> , in 't jaar 1629.			
De Tyger.	12 Dec.	338488-14- 8	
De Vrede.	12 dito.	493015- 1- 4	
Zutphen.	12 dito.	295388- 7-10	
Naffauw.	12 dito.	218871-15- 4	
			1345763-18-10
Middelburg.			255005- 6
Henriette Louifa.			403371-12
's Hertogenbofch.			
Wett - Vriesland.			
Nieuw Enkhuizen.			
Nieuw Rotterdam.	1643. 14 Januarii.		
Onder de Heer <i>Antoni Caan</i> , Extraordinair Raad, in 't jaar 1644.			
De Walvifch.	24 Dec.	253656-17- 8	
De Vogel Struis.	24 dito.	314045-19-10	
De Salmander.	1644. 5 Januarii.	147346- 2- 3	
			715048-19- 9
't Hof van Zeeland.			410457-19
De Provintien.			356484- 5
Breda.			
Leeuwaarden.			

eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
53 37-13-6	-	-	-	-	296193-4-1
-	-	152701-9-7	-	-	-
-	-	-	98571-17-1	-	2906116-17-11
55 1-3-13	-	-	-	-	-
-	-	-	409370-16-4	-	3485191-14-6
8 6-19-1	259071-12-3	-	-	-	-
-	-	-	474009-13-0	-	-
-	-	-	-	241073-1-13	-
-	-	249587-0-10	-	-	3227882-5-5
66 12-8-15	-	-	-	-	-
-	-	-	330927-12-15	-	-
-	-	-	-	257747-8-14	2070666-10-5

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder de Heer <i>Paulus Crook</i> , Directeur van Suratte, in 't jaar 1645.			
De Olifant.	24 Dec.	337386 - 13 - 4	
Malacca.	24 dito.	361723 - 14 - 3	
Nieuw Haarlem.	24 dito.	633403 - 0 - 12	
Banda.	24 dito.	298915 - 8 - 2	
De Post d'Advifo.	1645. 12 Julii.	40680 - 3 - 0	1672108 - 19 - 5
Orangie.		- - -	575981 - 17
Nieuw Zeeland.		- - -	301657 - 8
Nieuw Delft.		- - -	- - -
Onder <i>Maximiliaan la Mair</i> , in 't jaar 1646.			
De Tyger.	18 Dec.	348219 - 1 - 15	
De Walvisch.	18 dito.	343125 - 19 - 9	
De Vrede.	18 dito.	242849 - 10 - 13	
Zutphen.	18 dito.	168473 - 19 - 1	1102668 - 11 - 6
't Hof van Zeeland.		- - -	468995 - 1 - 0
Henriette Louifa.		- - -	133820 - 10
Nieuw Rotterdam.		- - -	- - -
West - Vriesland.		- - -	- - -
Nieuw Enkhuizen.		- - -	- - -
Onder <i>Jeremias van Vliet</i> , Raad Extraordinair, en Landvoogt van Malacca, in 't jaar 1647.			
De Vogel Struis.	22 Dec.	274375 - 5 - 3	
Malacca.	22 dito.	242090 - 5 - 7	
De Salamander.	22 dito.	211434 - 4 - 1	
De Olifant.	22 dito.	209496 - 19 - 11	
Nieuw Haarlem.	22 dito.	183017 - 17 - 2	1120414 - 11 - 8
De Provintien.		- - -	306553 - 1 - 15
Zeeland.		- - -	218334 - 1 - 15
Schiedam.		- - -	- - -
Breda.		- - -	- - -
Leeuwaarden.		- - -	- - -
Onder <i>Cornelis Wollebrand Geleynsz</i> , in 't Jaar 1648.			
De Walvisch.	4 Januarii.	275362 - 11 - 15	
Zutphen.	4 dito.	177495 - 16 - 14	
De Tyger.	4 dito.	197214 - 0 - 5	
De Vrede.	4 dito.	131779 - 18 - 1	
De Koning van Polen.	4 dito.	22130 - 4 - 8	803982 - 11 - 11
Orangie.		- - -	266955 - -
Henriette Louifa.		- - -	137472 - -
Noord Monfter.		- - -	108812 - -
Delft.		- - -	- - -
Rotterdam.		- - -	- - -
West - Vriesland.		- - -	- - -
Enkhuizen.		- - -	- - -

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
7739-5-6	372058-3-0				2921806-7-18
0216-0-10		307569-19-5	289925-14-14	226630-3-15	2529610-10-2
2488-10-14	185699-17-12		173704-12-9	146324-18-6	2151032-11-1
7139-13-11	239629-18-10	203836-7-3	166022-15-13	146919-1-8	2073630-8-8

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder <i>Simon Pieterfz</i> , in 't jaar 1649.		
Malacca.	20 Januarii.	313211 - 10 - 2
Princes Rojaal.	20 dito.	287018 - 10 - 14
Olifant.	20 dito.	254242 - 6 - 3
De Vogel Struis.	20 dito.	281805 - 5 - 3
De Dromedaris.	20 dito.	78274 - 16 - 14
		1214552 - 9 - 4
De Provintien.	20 dito.	- - -
't Hof van Zeeland.		281646 - 16 - 9
		278623 - 6 - 9
Schiedam.		- - -
Zeelandia.		- - -
Onder <i>Arent Barentfz Muykens</i> , Directeur van Suratte, in 't jaar 1650.		
Diamant.	11 Januarii.	322860 - 18 - 13
Zutphen.	11 dito.	182960 - 9 - 11
De Salamander.	11 dito.	206123 - 7 - 11
De Laftdrager.	11 dito.	162246 - 16 - 14
		874191 - 13 - 1
Orangie.	11 dito.	- - -
Henriette Louifa.		221323 - 11 - 3
		194364 - 9 - 4
Rotterdam.		- - -
Breda.		- - -
Lecuwaardën.		- - -
Onder den Gouverneur Generaal van Indiën, <i>Cornelis van der Lyn</i> , in 't jaar 1651.		
De Walvifch, de Heer <i>Arnout Heufen</i> .	31 Dec.	258981 - 13 - 6
De Princes Rojaal.	31 dito.	284176 - 14 - 5
De Olifant.	31 dito.	256074 - 17 - 12
Malacca.	31 dito.	251272 - 19 - 11
De Reyger.	1651. 22 Januarii.	203443 - 1 - 8
		1253949 - 6 - 10
't Hof van Zeeland.	1650. 11 Dec.	- - -
De Provintien.	11 dito.	- - -
		252439 - 17 - 2
		266953 - 18 - 9
Nieuw Zeelandia.	11 dito.	- - -
Delft.	11 dito.	- - -
West-Vriesland, zyn <i>Ed.</i>	1651. 22 Januarii.	- - -
Nieuw Enkhuizen.	22 dito.	- - -
Onder <i>Jan van Teylingen</i> , Opperkoopman, in 't jaar 1652.		
De Diamant.		354744 - 3 - 4
De Vogel Struis.		287628 - 12 - 0
De Vrede.		237253 - 14 - 0
De Salamander.		291160 - 7 - 4
De Laftdrager.		200622 - 6 - 2
De Koning David.		156746 - 16 - 0
		1528155 - 18 - 10
De Prins Wilhem.		- - -
Orangie.		- - -
Henriette Louifa.		305780 - 4 - 4
		327499 - 5 - 9
		158429 - 7 - 11
Rotterdam.		- - -
Breda.		- - -

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 231

Zeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
020- 3- 2	155877-11- 9	312406- 1- 5			2243106- 5- 4
568- 0- 7		251574- 2-10	210152-17- 7	194810-15- 8	1946417- 9- 8
923-16- 5	233504-19-15	257232- 6- 8	246007-18- 0	189902-14- 7	2699991- 1-13
0108-15- 8		267612-11- 3	225960- 8- 8		2813437-13-13

Onder

232 OUD en NIEUW OOST-INDIEN,

Schepen.	Jaaren.	Maanden.	Amsterdam.
Onder de Heer Gerard Demmer, Ordinair Raad, in 't jaar 1653.			
De Perel.			426929 - 17 - 3
Princes Rojaal.			371598 - 10 - 11
Malacca.			373529 - 0 - 13
De Olifant.			403099 - 5 - 8
De Walvisch.			275708 - 11 - 4
			<hr/>
			1850865 - 5 - 7
't Hof van Zeeland.			- - -
De Provintien.			- - -
			<hr/>
Enkhuizen.			- - -
Onder den Landdrost Pieter Kemp, in 't jaar 1653.			
De Phenix.			282548 - 14 - 7
De Salmander.			299589 - 12 - 5
De Koning David.			141843 - 5 - 15
			<hr/>
			723981 - 12 - 11
Prins Willem.			- - -
Orangie.			- - -
			<hr/>
De Leeuwinne.			- - -
Nieuw Rotterdam.			- - -
De Avondstar.			- - -
			<hr/>
Onder Huybert de Lareffe, Opperkoopman, in 't jaar 1654.			
Muiden.	7 Nov.		85797 - 15 - 9
Weefp.	7 dito.		104527 - 8 - 6
			<hr/>
			190325 - 1 - 15
Ter Schelling.	7 dito.		- - -
De Vergulde Draak.	7 dito.		- - -
			<hr/>
Onder de Heer Ryklof van Goens, in 't jaar 1655.			
De Perel.	22 Januarii.		421417 - 3 - 13
De Princes Rojaal.	22 dito.		182545 - 1 - 14
De Dolfyn.	22 dito.		241497 - 5 - 2
De Gideon.	22 dito.		274114 - 8 - 13
De Jonge Prins te Paard, een gehuurd Schip.	1 April.		86266 - 0 - 7
			<hr/>
			1208540 - 0 - 1
De Koning van Polen.	1 dito.		- - -
Tertholen.	1 dito.		- - -
Henriette Louisa.	1 dito.		- - -
			<hr/>
Dordrecht.	1 dito.		- - -
Breda.	1 dito.		- - -
			<hr/>
Onder de Heer Gaspar van den Bogaarde, Extraordinair Raad, in 't jaar 1656.			
De Provintie van Zeeland.	24 Dec.		- - -
't Hof van Zeeland.	24 dito.		- - -
			<hr/>
Malacca.	24 dito.		254955 - 3 - 5
De Walvisch.	24 dito.		222836 - 3 - 15
De Olifant.	24 dito.		317938 - 11 - 8
Orangie.	24 dito.		493578 - 13 - 15
Enkhuizen.	24 dito.		235880 - 14 - 9
			<hr/>
			1525189 - 7 - 4
De Phenix.			- - -
Nieuw Rotterdam.			- - -
De Gekroonde Leeuw.			- - -

334362 - 412
444703 - 137

305126 - 143
259932 - 1010

240625 - 10
149476 - 114
274586 - 13

263982 - 1
216999 - 111

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 233

eeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
7955-18-3	-	-	-	344878-12-10	2974809-16-4
6579-4-13	133278-5-10	231029-6-13	117080-14-4		1770429-4-3
82-7-5	-	-	-	100587-10-7	379034-19-11
6488-14-11	288282-8-12	-	305601-0-9		2467112-4-1
82-6-12	-	-	-		
-	151041-18-0	315985-18-15	-	238714-11-5	
L. DEEL.			G g		2711914-2-4 Sche-

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.	
Onder den E. <i>Thys Crab</i> , Equipagie-Meester, in 't jaar 1657.			301720 - 10 - 8
Prins Willem.			306980 - - - 8
Henriette Louifa.			222979 - 1 - 4
De Avondstar.			
't Wapen van Amsterdam.	274060 - 13 - 12		
't Wapen van Holland.	240722 - 0 - 6		
Amersfoort.	229229 - 19 - 6		
Aarnhem.	767178 - 0 - 0	1511190 - 13 - 8	
Dordrecht.			
't Slot Honingen.			
West - Vriesland.			
Onder de Heer <i>Joan Cuneus</i> , Ordinaar Raad, in 't jaar 1658.			
De Peerel.	407049 - 9 - 12		
Malacca.	258197 - 13 - 5		
Princes Rojaal.	302194 - 5 - 15		
De Uliffes.	175077 - 17 - 11	1142519 - 6 - 11	
Orangie.			348790 - - - 7
't Hof van Zeeland.			345477 - - - 10
Hector.			
Achilles.			
Enkhuizen.			
De Gekroonde Leeuw.			
Onder den E. <i>Isaac Koedyk</i> , in 't jaar 1659.			
Amersfoort.	283461 - 18 - 6		
't Wapen van Amsterdam.	233025 - 4 - 14		
Naarden.	80766 - 3 - 3		
Erasmus.	54669 - 16 - 15	651923 - 3 - 6	
De Provintien.			232134 - - - 1
't Jagt Vliſſingen.			117854 - - - 13
De Phenix.			
Zierikzee.			
De Walviſch.			
De Olifant.			
Onder de Heer <i>Pieter Stertbemius</i> , Directeur van Bengale, in 't Jaar 1660.			
't Wapen van Holland.	696374 - 11 - 2		
Princes Rojaal.	370316 - 11 - 5		
De Peerel.	308207 - 15 - 14		
De Vogelzang.	91409 - 5 - 14		
Hilverſum.	27778 - 11 - 5	1494086 - 15 - 8	
Prins Willem.			493167 - 4 - 1
't Zeepaard.			198502 - 1 - 13
Dordrecht.			
't Slot van Honingen.			
West - Vriesland.			
Aarnhem.			

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 235

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
3380- 7- 11					
- -	166721- 18- 6				
- -	- -	323848- 4- 4			
- -	- -	- -	190414- 5- 5		3023855- 2- 9
9267- 13- 1					
- -	146872- 9- 7				
- -	- -	191940- 9- 9			
- -	- -	- -	361516- 12- 12		
- -	- -	- -	- -	466158- 3- 3	3003274- 14- 12
4988- 8- 11					
- -	202700- 7- 12				
- -	- -	142837- 1- 5			
- -	- -	- -	213762- 3- 10		
- -	- -	- -	- -	221571- 11- 2	1782782- 15- 14
9159- 6- 0					
- -	221080- 9- 10				
- -	- -	247719- 10- 13			
- -	- -	- -	264335- 13- 0		
- -	- -	- -	- -	276426- 16- 8	3195318- 11- 7

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder den E. <i>Andries Frisus</i> , Secretaris der Hooge Regering, in 't jaar 1661.			
't Wapen van Amsterdam.	17 Dec.	353728 - 14 - 8	
Amersfoort.		325979 - 15 - 14	
Malacca.		291879 - 6 - 15	
Venenburg.		149818 - 5 - 0	
't Kalf.		68535 - 11 - 5	
			1189941 - 13 - 10
't Hof van Zeeland, Orangie.		- - -	278431 - 4 - 1
			283223 - 7 - 11
Mars.			- - -
De Nagelboom.			- - -
Onder d'Heer <i>Arnold de Vlaming van Outshoorn</i> , Raad Ordinair, in 't jaar 1662.			
't Wapen van Holland.	23 Dec.	520565 - 11 - 9	
Marzeveen.		501843 - 13 - 14	
Aarnhem.		475059 - 11 - 1	
De Anjelier.		83318 - 10 - 5	
De Ojevaar.		143203 - 1 - 2	
			1723990 - 7 - 15
De Prins Wilhem.		- - -	412482 - 1 - 1
De Princes Rojaal.		- - -	406556 - 1 - 1
De Phenix.		- - -	- - -
De Gekroonde Leeuw.		- - -	- - -
Onder den E. <i>Herman Klenk van Odesse</i> , Advocaat Fiscaal van Indiën, in 't jaar 1663.			
't Wapen van Amsterdam.	26 Dec.	486707 - 13 - 6	
Amersfoort.		448518 - 7 - 0	
De Peerel.		429012 - 1 - 3	
De Waffende Maan.		221879 - 13 - 3	
Nieupoort.		92768 - 19 - 11	
't Roode Hart.		81761 - 1 - 10	
			1760642 - 16 - 1
Walcheren.		- - -	442480 - 1 - 1
't Hof van Zeeland.		- - -	387072 - 1 - 1
't Slot van Honingen.		- - -	- - -
De Jonge Prins.		- - -	- - -
Onder d'E. Heer <i>Dirk Jansz Steur</i> , Raad Ordinair, in 't jaar 1664.			
Orangie.	21 Dec.	- - -	340496 - 1 - 1
't Zeepaard.		- - -	156240 - 9 - 1
Achilles.		- - -	182731 - 1 - 1
Marzeveen.		371244 - 2 - 12	
Kennemerland.		356151 - 6 - 1	
Rynland.		248213 - 18 - 12	
't Huis te Swieten.		254559 - 8 - 5	
De Beurs van Amsterdam.		64899 - 8 - 3	
Loosduinen.		74045 - 0 - 2	
't Advysjagt de Meyboom, van Ceylon.	23 Januarii.	2300 - 0 - 0	
			1371413 - 4 - 3
Dordrecht.		- - -	- - -
De Nagelboom.		- - -	- - -

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
1654-12-4	- - -	169187-10-0	213006-16-6		2133790-12-4
1838-9-3	371968-6-3	- - -	- - -	439431-12-0	3354428-15-5
1853-4-11	- - -	333979-10-7	400718-11-13		3324894-3-0
1867-15-14	255106-6-5	- - -	- - -	222837-10-11	2528824-17-1

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder den E: <i>Pieter de Bitter</i> , Commandeur, in 't jaar 1665.		
De Phenix.	297326 - 1 - 12	
De Nootenboom.	293688 - 4 - 15	
De Ryzende Zon.	288400 - 15 - 7	
Brederode.	296773 - 9 - 11	
't Wapen van Hoorn.	300464 - 13 - 13	
Amstelland.	282785 - 13 - 3	
De Coge.	67972 - 16 - 6	
Nieuwenhove.	77251 - 14 - 13	
	<hr/>	1904663 - 10 - 0
Walcheren.	- - -	346964 - 13 - 9
Diemermeer.	- - -	272087 - 0 - 2
De Ojevaar.	- - -	300246 - 4 - 2
		<hr/>
't Slot van Honingen.	- - -	- - -
De Jonge Prins.	- - -	- - -
		<hr/>
Onder den E: <i>Jacob Cauw</i> , Com- mandeur, in 't jaar 1666.		
De Waffende Maan.	138867 - 7 - 9	
De Vogelenzang.	118033 - 1 - 4	
Venenburg, van Bengale, en Ceylon.	388946 - 0 - 2	
	<hr/>	645846 - 8 - 15
Buyenskerk.	- - -	110760 - 8 - 4
't Kalf, van Bengale, en Ceylon.	- - -	206353 - 11 - 5
		<hr/>
Meerman. Elburg.	- - - - - -	- - - - - -
		<hr/>
Onder den E: Heer <i>Johan van Dam</i> , Raad Extraordinaire, en Land- voogt van Amboina, in 't jaar 1667.		
Zuidpolsbroek.	375847 - 5 - 0	
't Wapen van Amsterdam.	367680 - 8 - 14	
Amersfoort.	381119 - 18 - 3	
Esperance.	116032 - 9 - 8	
Spendam, van Bengale, en Ceylon.	212664 - 1 - 6	
	<hr/>	1453344 - 2 - 15
Nieuw Middelburg.	- - -	327501 - 7 - 9
Walcheren.	- - -	363373 - 9 - 9
Opperdoes, van Bengale, en Ceylon.	- - -	126919 - 9 - 9
		<hr/>
Hazenberg.	- - -	- - -
De Eendragt.	- - -	- - -
't Kasteel van Medenblik.	- - -	- - -
Cecilia, van Bengale, en Ceylon.	- - -	- - -

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 239

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
197-17-13	-	386122-12-2	438407-15-3		3648491-15-2
714-0-13	88721-1-5	-	-	72498-18-7	1124180-9-8
773-7-9	195537-10-15	266545-12-13	-	262569-16-4	3119060-7-8 Onder
-	-	-	123269-17-0		

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder <i>Jan van der Laan</i> , Sergeant Majoor op Ceylon, in 't jaar 1668.			
't Wapen van Hoorn.	6 Octob.	156287 - 0 - 13	
Alphen.	6 dito.	133015 - 4 - 14	
De Hollandze Thuin.	6 Dec.	403209 - 4 - 5	
Kattenburg.	6 dito.	292165 - 4 - 3	
De Vryheid.	23 dito.	428343 - 16 - 0	
Amerongen.	23 dito.	155960 - 8 - 0	
De Wassende Maan.		131791 - 19 - 2	
Vlaardingen.	} van Ceylon. 1668. 24 Januarii.	52320 - 15 - 0	
Loosduinen.		48335 - 15 - 9	
			1801499 - 7 - 14
't Wapen van Middelburg.	1667. 6 Dec.	- - -	207691 - 4
Oudshoorn.	6 dito.	- - -	174175 - 16
De Tyger.	6 dito.	- - -	196997 - 17
Dordrecht.	6 dito.	- - -	- - -
De Spreeuw.	31 dito.	- - -	- - -
De Jonge Prins.	23 dito.	- - -	- - -
Constantia.	6 dito.	- - -	- - -
Onder den E. Heer <i>Jan Thysz</i> <i>Payart</i> , Raad Extraordinair, in 't jaar 1669.			
Zuidpolsbroeck.	1 Dec.	351262 - 0 - 1	
't Huis te Velzen.	1 dito.	211398 - 1 - 0	
't Wapen van der Gouw.	1 dito.	165037 - 7 - 5	
Oostenburg.	14 dito.	362274 - 3 - 1	
De Handelaar.	14 dito.	209841 - 17 - 14	
't Stigt van Utrecht.	20 dito.	301134 - 19 - 1	
Papenburg.	1669. 31 Januarii.	97796 - 4 - 2	
De Coge.	28 dito.	242396 - 15 - 15	
Muizenburg.	} van Ceylon.	157522 - 14 - 11	
Brederode.		179195 - 14 - 15	
Sparendam.		203208 - 8 - 8	
			2481008 - 6 - 9
't Wapen van Terveer.	1668. 1 Dec.	- - -	150632 - 9
De Ryzende Zon.	1 dito.	- - -	154161 - 1 - 14
Nieuw Middelburg.	20 dito.	- - -	373451 - 1 - 8
Hazenbergh.	1669. 31 Dec.	- - -	139223 - 1 - 13
't Wapen van Rotterdam.	1668. 1 Dec.	- - -	- - -
De Vrye Zee.	1 dito.	- - -	- - -
Voorzigtigheid.	20 dito.	- - -	- - -
Batavia.	1 dito.	- - -	- - -

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 241

Zeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
7814-18-1	209943-14-7	170219-1-0	268129-0-14	127026-9-6	3155682-11-10
1759-13-12	218138-14-13	205520-9-7	160989-14-15	143353-18-12	4026480-18-4

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder den E. Heer <i>Mattheus van den Brouke</i> , Raad Ordinair, in 't jaar 1670.		
De Hollandze Thuin.	18 Nov.	388957 - 11 - 6
Amersfoort.	18 dito.	265612 - 3 - 15
De Burgt van Leyden.	18 dito.	277685 - 11 - 6
Ternate.	18 dito.	284697 - 0 - 0
Damate.		471911 - 15 - 8
Tulpenburg.		408196 - 1 - 4
Osdorp.		92348 - 13 - 14
Uitdam.		106670 - 19 - 0
De Beemster, van Ceylon.	1670. 15 Januarii.	249916 - 4 - 10
		<hr/>
		2545996 - 0 - 15
't Wapen van Zierikzee.	1669. 18 Nov.	- - - - - 242013 - 1 - 15
't Wapen van Middelburg.	18 dito.	- - - - - 191261 - - - 7
't Wapen van Tergoes.	18 dito.	- - - - - 179370 - - - 0
't Wapen van Vlissingen.	18 dito.	- - - - - 393097 - 1 - 12
Oudshoorn.	1670. 15 Januarii.	- - - - - 228155 - - - 2
		<hr/>
Delftshaven.	1669. 18 Nov.	- - - - - - - - - -
De Eendragt.		- - - - - - - - - -
De Jonge Prins.		- - - - - - - - - -
't Kasteel van Medenblik.		- - - - - - - - - -
De Gekroonde Vrede.		- - - - - - - - - -
Onder <i>Ysbrand Godsken</i> , Directeur van Perfiën, in 't jaar 1671.		
't Stigt van Utrecht.		377812 - 8 - 10
't Wapen van der Gouw.		281919 - 11 - 13
De Vryheid.		405686 - 1 - 11
Zuidpolsbroek.		374652 - 3 - 3
Winmenom.	1671. 31 Januarii.	148315 - 3 - 12
Zaxenburg.	31 dito.	138285 - 1 - 10
't Huis te Velzen.		425128 - 16 - 5
Spanbroek.	} van Ceylon.	104405 - 17 - 13
Kattenburg.		- - - - - 407153 - - - 9
Zoetendaal.		188139 - 1 - 10
		<hr/>
		2444344 - 6 - 7
Nieuw Middelburg.		- - - - - 369096 - 1 - 15
't Wapen van Terveer.		- - - - - 274150 - 1 - 1
Prins Willem de Derde.		- - - - - 372659 - 1 - 2
		<hr/>
De Vrye Zee.		- - - - - - - - - -
Dordrecht.		- - - - - - - - - -
't Wapen van Hoorn.		- - - - - - - - - -
De Gerechtigheid.		- - - - - - - - - -
't Hof van Breda.		- - - - - - - - - -

244 OUD en NIEUWOOST-INDIEN,

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder <i>Aarnoud van Overbeek</i> , Raad van Justitie, in 't jaar 1672.			
Swaanenburgh, van Ceylon.	1672. 20 Januarii.	- - -	170848 - 112
Tidor.	1671. 18 Dec.	- - -	365615 - 61
't Wapen van Zierikzee.	18 dito.	- - -	325845 - 62
't Wapen van der Goes.	18 dito.	- - -	244587 - 81
't Dolphyntje, van Ceylon.	1672. 20 Januarii.	- - -	27142 - 177
Ternate.	20 dito.	392921 - 9 - 3	
Oostenburg.	20 dito.	366601 - 3 - 2	
De Voorzigtigheid.	20 dito.	330505 - 14 - 3	
Goyland.	31 dito.	118006 - 18 - 0	
Grootenbroek.	31 dito.	133460 - 3 - 12	
Sparendam, van Ceylon.	20 dito.	217055 - 1 - 10	
			1558550 - 9 - 14
Delftshaven.	1671. 18 Dec.	- - -	
't Wapen van Rotterdam.	18 dito.	- - -	
De Gekroonde Vrede.	18 dito.	- - -	
't Kasteel van Medenblik.	18 dito.	- - -	
Onder Schipper <i>Abraham Huybertsz</i> , in 't jaar 1673.			
't Wapen van Terveer.	Febr.	- - -	
Alphen.	dito.	374474 - 13 - 5	
De Hoeker de Kokmeeuw, van Ceylon.	1673. 9 dito.	9161 - 10 - 12	
Pynaker.	9 dito.	- - -	383636 - 4 - 1
Europa.	9 dito.	- - -	
De Starmeer.	9 dito.	- - -	
Paapenburg.	9 dito.	- - -	
Onder <i>Nicolaas de Roy</i> , Ziams Opperhoofd, in 't jaar 1674.			
De Burgt van Leyden.	2 Febr.	332918 - 7 - 1	
De Hollandze Thuin.	2 dito.	373944 - 10 - 11	
De Hoeker de Swemmer, van Ceylon.	2 dito.	20829 - 4 - 3	
Nieuw Middelburg.	2 dito.	- - -	727692 - 1 - 15
Prins Willem de Derde.	2 dito.	- - -	252344 - 2 - 1
Buuren.	2 dito.	- - -	283226 - 2 - 1
De Beemster.	2 dito.	- - -	
Spanbroek.	2 dito.	- - -	
't Hof van Brede.	2 dito.	- - -	

eeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
3439-0-II					
	308392-19-12				
		373660-18-II			
			253777-17-13		
				395576-16-7	
					4023998-3-4
274-13-II					
	256423-18-15				
			213744-3-6		
		268643-6-9			
				263014-1-1	
					1688316-7-II
5370-12-8					
	135167-13-13				
		126099-6-12			
			127950-15-5		
				183534-9-15	
					1836015-0-4

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder den E. <i>Cornelis Valkenier</i> , Koopman en Hoofd in Tonkin, in 't jaar 1675.			
De President, van Ceylon.	1675. 7 Januarii.	162972 - 15 - 6	
Macasser.	15 Nov.	353214 - 2 - 3	
't Stigt van Utrecht.	15 dito.	293528 - 13 - 4	
Afia.	30 Januarii.	366031 - 16 - 6	
't Wapen van Alkmaar.	30 dito.	345644 - 3 - 10	
Den Briel, van Ceylon.		300599 - 4 - 5	
De Hoeker de Quartel, van Ceylon.	7 dito.	14364 - 19 - 5	
			1836355 - 14 - 7
't Wapen van Zierikzee.	7 dito.	- - - -	295332 - 10
Tidor.	1674. 15 Nov.	- - - -	337695 - 17
De Vrye Zee.	15 dito.	- - - -	- - - -
De Eendragt.	15 dito.	- - - -	- - - -
De Jonge Prins.	15 dito.	- - - -	- - - -
De Vryheid.	15 dito.	- - - -	- - - -
't Wapen van Tergoes, van Ceylon.	7 Januarii.	- - - -	- - - -
Onder den E. Heer <i>Nicolaas Verburg</i> , Directeur Generaal, in 't jaar 1676.			
Ternate.	17 Nov.	550326 - 3 - 7	
Sumatra.	17 dito.	425982 - 5 - 5	
Oostenburg.	17 dito.	399279 - 0 - 15	
De Hoveling.	17 dito.	125499 - 2 - 2	
Ceylon.	1676.	193085 - 6 - 3	
De Voorzigtigheid.		167359 - 18 - 7	
De Beemster, van Ceylon.		97915 - 7 - 2	
			1955847 - 3 - 9
Hendrik Mauritz.	1675. 17 Nov.	- - - -	437248 - 8
Couwerven.	17 dito.	- - - -	319972 - 10
De Alexander.	17 dito.	- - - -	169835 - 10
Spendam, van Ceylon.	17 dito.	- - - -	103407 - 10
't Eiland Mauritius.	17 dito.	- - - -	- - - -
Africa.	17 dito.	- - - -	- - - -
America.	17 dito.	- - - -	- - - -
De Blaauwe Hulk.	17 dito.	- - - -	- - - -
Onder den Commandeur <i>Gysbert David Strandwyk</i> , Vice-president van Schepenen, in 't jaar 1677.			
De Burgt van Leyden.	21 Nov.	417081 - 0 - 0	
De Hollandze Thuin.	21 dito.	477331 - 16 - 3	
Europa.	21 dito.	377739 - 1 - 1	
Alkmaar.		302277 - 13 - 3	
De Geele Beer.		66660 - 5 - 4	
De Juffrouw Maria.		- - - -	
Roemerswaal, van Ceylon.	1677. 26 Januarii.	85736 - 1 - 3	
			1726825 - 16 - 14
Tidor.	1676. 21 Nov.	- - - -	351954 - 10
Willem Hendrik.	21 dito.	- - - -	344023 - 14
't Wapen van Tergoes, van Ceylon.	1677. 26 Januarii.	- - - -	112024 - 10
Delftshaven,	1676. 21 Nov.	- - - -	- - - -
Hellevoetfluis.	21 dito.	- - - -	- - - -
Den Briel.	21 dito.	- - - -	- - - -
De Gekroonde Vrede.	21 dito.	- - - -	- - - -
De Eendragt.		- - - -	- - - -

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 247

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
33-7-12-0	210177-2-8	216086-19-12	235973-16-7	258232-1-8	
5954-5-14					3549517-12-8
043-2-4	280655-4-6	327262-3-4	307597-11-4	225831-5-13	4127656-10-8
			113527-10-12		
083-11-12	206847-6-10	222753-18-4	211169-13-15	191787-11-9	
				94567-13-8	
					3575483-3-4
					Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder den E: Heer <i>Constantyn Ranst</i> , Raad Ordinair, in 't jaar 1678.			
Afia.	24 Nov.	301339 - 4 - 3	
De Vrye Zee.	24 dito.	272708 - 4 - 3	
De Vryheid.	24 dito.	331456 - 16 - 9	
Nieuw Middelburg.	24 dito.	257494 - 4 - 7	
't Huis te Velzen.	28 Dec.	184177 - 14 - 2	
			1347176 - 3 - 8
Couwerven, van Ceylon.	28 dito.	- - - -	137377 - 8
Kortgene.	24 Nov.	- - - -	342863 - 13
Zierikzee.	24 dito.	- - - -	355181 - 15
Poelo - rhun.	1678. 14 Febr.	- - - -	102133 - 16
De Krygsman. Bloemendaal.	14 dito.	- - - -	- - - -
Onder de Heer <i>Jacob van der Wayen</i> , Raad van Justitie, in 't jaar 1679.			
De Snoeper.	Dec.	4157 - 0 - 0	
Africa.	1679. Febr.	587485 - 8 - 1	
America.		542863 - 10 - 1	
De Fluit Jonas.		318962 - 3 - 12	
Ceylon, van Ceylon.	1679. 10 Januarii.	286366 - 15 - 11	
De Quartel.		12042 - 17 - 4	
			1751877 - 14 - 13
Hentrik Mauritz.		- - - -	455872 - 1
Macasser.		- - - -	422228 -
Den Briel, van Ceylon.	10 dito.	- - - -	196095 -
Zilverstein.		- - - -	- - - -
Hellevoetsluis.		- - - -	- - - -
De Juffrouw Maria.		- - - -	- - - -
Onder den E: Heer <i>Sybrand Abbema</i> , Raad Extraordinair, en Directeur van Suratte, in 't jaar 1680.			
't Land Schouwen.	24 Nov.	- - - -	317890 - 1 - 3
Tidor.	24 dito.	- - - -	335876 - 1 - 1
't Huis te Merwe.	1680. 16 Maart.	- - - -	207267 - 1 - 10
Europa.	1679. 24 Nov.	638350 - 6 - 6	
St. Andries.	24 dito.	379979 - 5 - 8	
De Hoeker de Romein.	13 Octob.	50133 - 4 - 6	
Ternate.	1680. 16 Maart.	316931 - 17 - 11	
Sumatra, van Ceylon.	8 Januarii	191426 - 9 - 7	
			1576821 - 3 - 6
Tertholen.		- - - -	- - - -
Afia.		- - - -	- - - -
Schieland.	1679. 24 Nov.	- - - -	- - - -

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder <i>Ryklof van Goens</i> , de Jonge, Raad Extraordinair, in 't jaar 1681.			
China.	27 Nov.	487579 - 13 - 4	
Alkmaar.	27 dito.	472275 - 16 - 13	
Zilverstein.	23 Dec.	514744 - 16 - 9	
De Vrye Zee.	1681. 13 Januarii.	438744 - 11 - 5	
Java.	13 dito.	166960 - 4 - 3	
Spaarwoude.	21 Maart.	199791 - 16 - 9	
Oostenburg, van Ceylon.	14 Januarii	260849 - 10 - 14	
			2540946 - 9 - 9
De Burgt van Leyden.	1680. 27 Nov.	- - - -	425314 - 1
Willem Henrik.	27 dito.	- - - -	424628 - 1
Mauritius.	23 Dec.	- - - -	41289 -
De Geele Beer.	1681. 21 Maart.	- - - -	152253 - 1
Henrik Mauritz, van Ceylon.	14 Januarii	- - - -	187501 -
De Blaauwe Hulk.	1680. 23 Dec.	- - - -	- - - -
Onder den Ed: Hr. <i>Ryklof van Goens</i> , de Oude, Gouverneur Generaal van Indiën, in 't jaar 1682.			
't Land Schouwen.	26 Nov.	371726 - 2 - 13	
Africa.	26 dito.	458871 - 2 - 10	
De Hoeker de Posthoorn.	26 dito.	9354 - 2 - 13	
Koeverden, van Ceylon.	1682. 20 Januarii.	397164 - 3 - 1	
Wester - Amstel, van Ceylon.	20 dito.	117919 - 10 - 3	
			1355035 - 1 - 8
De Hollandze Thuin.	1681. 20 Dec.	- - - -	454232 - 1 - 13
De Vryheid.	20 dito.	- - - -	280448 - 1 - 2
Cortgene.	1682. 20 Januarii.	- - - -	469730 - 7
Onder den Opperkoopman <i>Henrik</i> <i>van Outboorn</i> , in 't jaar 1683.			
Europa.	27 Febr.	570285 - 10 - 12	
Afia.	27 dito.	621000 - 0 - 13	
Goudestein.	27 dito.	594590 - 7 - 14	
Den Berg China, van Ceylon.	1684. 31 Januarii.	580983 - 19 - 12	
Kroonenburg, van Ceylon.	31 dito.	109128 - 12 - 11	
			114383 - 11
Tidor.	1683. 27 Febr.	- - - -	645273 - 2
Schiebroek.	27 dito.	- - - -	92885 - 7
Henrik Mauritz.	1684. 31 Januarii.	- - - -	550297 - 9
Schieland.	1673. 27 Febr.	- - - -	- - - -
Java.	27 dito.	- - - -	- - - -
Met 2 Fluiten, Stryen en Spyk, doch 't Huis te Spyk te rug gekeert.		- - - -	- - - -

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 251

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-	-	-	118218-14-12	118622-1-5	
-	279374-17-8	280453-12-12			
-	26719-12-4	26779-15-10			
23037-8-0	-	-	245825-2-0	242969-15-1	5110897-8-13
-	-	-	53611-8-12		
-	-	-	6575-6-9	62181-6-5	
-	81366-14-3	21260-18-3			
-	71052-1-8	131695-16-6			
041-13-6					2987190-6-12
-	-	-	7461-6-0		
0239-4-13	243603-7-6	186817-1-11			
-	-	-	233307-16-6	178405-3-10	
-	-	-	123087-14-10	57798-11-3	
					4901847-11-9

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Ouder den Commandeur van Jaffanapatam, <i>Josefas Vosch</i> , in 't jaar 1684.			
't Huis te Spyk.	26 Dec.	138633 - 12 - 3	
Adrichem.	26 dito.	190760 - 5 - 14	
De Ridderfchap van Holland.	1684. 16 Febr.	579259 - 0 - 0	
Alkmaar.	16 dito.	479281 - 19 - 8	
De Vrye Zee.	16 dito.	458912 - 4 - 6	
De Purmer, van Choromandel.	9 dito.	166663 - 3 - 5	
't Land Schouwen, van Ceylon.	16 Januarii.	346246 - 18 - 11	
Willem Hendrik, van Ceylon.	16 dito.	127231 - 17 - 14	122014 - 118
De Purmer, voor Rekening de part Vojagie.	12 Febr.	295918 - 1 - 8	2782907 - 3 - 8
Stavenisse.	1683. 26 Dec.	- - -	186452 - 68
De Burgt van Leyden.	1684. 16 Febr.	- - -	422870 - 65
Africa.	16 dito.	- - -	540998 - 113
Mauritius.	16 dito.	- - -	
Westbroek.	1683. 26 Dec.	- - -	
Oostenburg.	1684. 16 Febr.	- - -	
Onder den Opperkoopman des Kasteels, <i>Mattheus Lugtenburg</i> , in 't jaar 1685.			
De Princes Maria.	28 Nov.	670576 - 6 - 2	
Princeland.	28 dito.	35 - 14 - 0	
Honfelaardyk.	28 dito.	10235 - 14 - 0	
Kortgene.	28 dito.	51488 - 11 - 9	
Jambi.	1685. 7 Febr.	98806 - 13 - 9	
't Duifje.	16 Maart.	16251 - 4 - 2	
De Juffr. Anna, van Ghoromandel.	1685. 8 Octob.	297075 - 8 - 6	
De Romein, van Bengale.		420050 - 0 - 6	
Zilveritein, van Ceylon.	1685. 9 Januarii.	322404 - 4 - 1	
Langewyk.	9 dito.	110981 - 3 - 12	1997904 - 19 - 15
De Vryheid.	1684. 28 Nov.	- - -	609539 - 1 - 12
St. Maartensdyk.	1685. 7 Febr.	- - -	115117 - 1 - 12
Koeverden.	7 dito.	- - -	202882 - 1 - 12
De Beurs.	7 dito.	- - -	
Onder <i>Willem Cavel Hartsink</i> , Prefident op Mazulipatam, in 't jaar 1686.			
Bantam.	6 Dec.	633148 - 16 - 15	
De Ridderfchap.	6 dito.	673996 - 1 - 3	
Sillida.	1686. 24 Febr.	143408 - 10 - 4	
Stavenisse, van Bengale.	1685. 6 Dec.	454402 - 6 - 5	
Java, van de Kuff.	8 Octob.	482041 - 8 - 9	
Waterland, van Ceylon.	1686. 19 Januarii.	415830 - 0 - 10	
Schiebroek, van Ceylon.	19 dito.	45892 - 16 - 4	2848720 - 0 - 2
Hendrik Mauritz.	1685. 6 Dec.	- - -	610376 - 1 - 12
De Krygsman.	1686. 24 Febr.	- - -	142795 - 1 - 12
Eemeland, van Bengale.	1685. 31 Dec.	- - -	84706 - 1 - 12
Eemeland, van de Kuff.	1686. 22 Febr.	- - -	136084 - 1 - 12
Den Eenhoorn, van Ceylon.	19 Januarii.	- - -	255036 - 1 - 12
Schieland.	1685. 6 Dec.	- - -	
China.	6 dito.	- - -	
Goudestein.	6 dito.	- - -	
De Groote Viffcherye.	1686. 9 Januarii.	- - -	

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 253

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-	-	-	-	63471-14-6	
-	20748-12-14	20748-12-14	20748-12-14	20748-12-14	
27135-16-2	167056-11-11	227551-1-15			
-	-	89717-12-4			
-	-	-	163366-16-7	230989-7-3	5080390-14-13
-	323155-0-6	15249-18-5			
-	-	-	353916-10-5		
-	-	-	-	383462-14-5	
2739-12-7	-	192500-10-0			4193729-5-12
2899-17-9	349336-15-3	386280-11-0			
-	-	-	372569-12-0		
-	-	-	-	382737-8-6	
					5568644-4-14 Sche-

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Boekhouder Generaal, <i>Daniel Braams</i> , in 't jaar 1687.				
Castricom.	30 Nov.	418083 - 18 - 15		
Spierdyk.	30 dito.	329496 - 11 - 7		
De Post.	1687. 6 Maart.	190659 - 7 - 5		
Zuidbeveland.	6 dito.	168526 - 14 - 15		
De Helder, van Bengale.	1686. 31 Dec.	662950 - 4 - 0		
Alkmaar, van Choromandel.	13 Octob.	564678 - 13 - 6		
Princeland, van Ceylon.	1687. 21 Januarii.	393392 - 7 - 3		
Langewyk, van Ceylon.	21 dito.	285670 - 11 - 15		
			3013458 - 9 - 2	
Oosterland.	1686. 30 Nov.	- - -		515385 -
De Schelde.	30 dito.	- - -		312705 - 1
Schouwen.	1687. 21 Januarii	- - -		583698 - 1
Voorfchooten.	21 dito.	- - -		102127 -
Kroonenburg, van Choromandel.	1686. 13 Octob.	- - -		-
Voorfchooten, van Bengale.	5 Dec.	- - -		-
Honfelaardyk.	30 Nov.	- - -		-
De Gulde Wagen.	30 dito.	- - -		-
Onder den Commandeur <i>Jacob Couper</i> , in 't jaar 1688.				
De Waalfroom.	1 Dec.	413921 - 10 - 12		
De Moerkappel.	1688. 28 Febr.	215192 - 6 - 9		
't Rad van Avondture.		184993 - 11 - 1		
Nieuwland.	22 Januarii	428485 - 6 - 15		
Bantam, van Ceylon.	22 dito.	364440 - 17 - 10		
Goudestein.	1687. 1 Dec.	408200 - 14 - 3		646 -
De Ridderfchap, van Ceylon.	1688. 22 Januarii	225199 - 15 - 4		95806 -
's Lands Welvaaren.	1687. 1 Dec.	- - -	2240434 - 2 - 6	
Zalland.	1 dito.	- - -		308074 -
Kortgene, van Ceylon.	1688. 21 Januarii	- - -		243016 -
				339925 - 1
Zion.	1687. 1 Dec.	- - -		-
Den Eenhoorn.	10 dito.	- - -		-
Zilverstein, van Ceylon.	1688. 22 Januarii	- - -		-
Hobre, van Bengale.	1687. 14 Dec.	- - -		-
Dito, van Ceylon.	1688. 22 Januarii	- - -		-
Onder de Heer <i>Robbert Padbrugge</i> , Raad Extraordin. en Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1689.				
Java.	31 Dec.	165842 - 5 - 2		
Zuidbeveland.	1689. 7 Maart.	164445 - 2 - 4		
Waterland, } De Maas, } van Ceylon. Spierdyk, } Nierop, }	23 Januarii	376120 - 3 - 12		
	23 dito.	328549 - 11 - 9		
	27 Febr.	270809 - 15 - 8		
	27 dito.	275812 - 3 - 10		
			1581579 - 1 - 13	
Oosterland.	1688. 31 Dec.	- - -		158049 - 7
Ooftzouburg.	1689. 7 Maart.	- - -		175386 - 9
Honfelaardyk.	27 Febr.	- - -		329494 - 0
Saamslag, van Ceylon.	27 dito.	- - -		258039 - 9
Voorfchooten.	1688. 31 Dec.	- - -		-
De Schelde.	31 dito.	- - -		-
Langewyk.	31 dito.	- - -		-
Oofthuizen.	31 dito.	- - -		-
Emmenes.	1689. 31 Maart.	- - -		-

256 OUD en NIEUW OOST-INDIEN,

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder den Ontfanger Generaal <i>Johan Parve</i> , in 't jaar 1690.			
Nederland.	28 Dec.	317734 - 1 - 15	
De Purmer.	28 dito.	105948 - 8 - 1	
't Galjoot de Snoeper.	28 dito.	10650 - 9 - 1	
Met de 2de bezending nog ten laſte gebragt.		3021 - 16 - 10	
			437354 - 15 - 11
't Land Schouwen.	28 dito.	- - -	
De Zion.	28 dito.	- - -	
Princeland.	1690. Maart.	- - -	
De Cappel.	1689. 28 Dec.	- - -	
Borzenburg.	1690. Maart.	- - -	
Pylswaard.	1689. 28 Dec.	- - -	
Hoogergeeft.	1690. Maart.	- - -	
Schieland.	1680. 27 Dec.	- - -	
Nieuwland.	1690. Maart.	- - -	
China,	1690. Febr.	495689 - 0 - 5	
De Lek,	dito.	481476 - 15 - 14	
Alkmaar,	dito.	- - -	484112 -
Pampus,	dito.	332276 - 4 - 0	
			1309442 - 0 - 3
De Handboog,	dito.	- - -	184201 -
			1746796 - 15 - 14
Onder den Commandeur <i>Jan Speelman</i> , in 't jaar 1691.			
De Schaapherder,	} van Batavia. 1691.	Dec.	21752 - 4 - 8
Langewyk,		Febr.	- - -
Nierop,	} van Ceylon.		
Bantam,			441187 - 1 - 8
De Beloys,	in Decemb. binn.		197902 - 17 - 7
Goudeſtein,			
De Krab, van Bengale.	in Decemb. binn.		765053 - 19 - 7
De Faam, van Bengale.			506579 - 1 - 11
			1932475 - 4 - 9
Onder de vlag van de Equipagie- meester, <i>Willem Kemp</i> , in 't jaar 1692.			
Waterland.	van Batavia. 1692. 30 Januarii.		243772 - 19 - 11
Den Eenhoorn.			
Schoondyk.			
De Voetboog.			
De Waalfroom.			
De Ridderſchap.			
Hoogergeeft.	Maart.		
De Moerkappel.	24 dito.		
De Hoop,	} van Ceylon.		858259 - 12 - 0
Meydrecht,			608894 - 15 - 8
Spierdyk.			548442 - 5 - 6
's Lands Welvaaren,			
N ^{te} Spierdyk is bygevoegt 490-4-6 over 150 ps Potaffen, uit Ben- gale verzuimt op te brengen.			2259369 - 12 - 9

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 257

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
0169-10-13					
-	141743-17-12				
-	156909-8-5				
-	-	131367-15-4			
-	-	154123-11-2			
-	-	-	112502-3-4		
-	-	-	210944-15-15		
-	-	-	-	135151-15-14	
-	-	-	-	180345-5-5	
6813-14-17					
6933-5-14	298653-5-17	285491-6-6	323446-19-3	315497-1-3	3839468-14-4
-	-	-	-	-	-
-	95953-8-9	93758-13-4			
7716-15-1					
7716-15-1	95953-8-9	93758-13-4			2400104-1-7
6106-15-2					
-	172991-19-8				
-	-	145077-9-0			
-	-	-	201786-15-8		
-	-	-	-	201056-15-8	
-	-	-	88996-14-0		
-	-	137742-13-0			
8759-12-8					
0366-7-10	172991-19-8	282820-2-0	290783-9-8	201056-15-8	4246388-6-11

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.	Zeeland.
Onder <i>Jan van den Berg</i> , Koopman, in 't jaar 1693. Nederd. van Batavia.	1692. Dec.	265672 - 7 - 0	
Reygersdaal.		- - -	227894 - 2 0
De Zion.		- - -	- - -
Princeland.		- - -	- - -
Dregterland.		- - -	- - -
De Handboog.	1693. Januarii.	3268 - 3 - 0	- - -
De Berkel.	Febr.	- - -	- - -
De Pampus.	dito.	- - -	- - -
Sir Jans Land.	dito.	- - -	- - -
Oofthuizen.	dito.	- - -	- - -
Schiebroek.	Maart.	52013 - 14 - 8	- - -
't Hof van Ipendam. van Ceylon.	Febr.	419144 - 10 - 0	- - -
De Purmer.	dito.	315559 - 13 - 0	- - -
Voorfchooten.	dito.	276076 - 14 - 0	- - -
Oosterland.	dito.	- - -	492821 - 13 8
N ^{ta} Per Emmenes na de Kaap 2102-5-8 om aan Reygersdaal over te geven; waar mede die factuur vergroot is.		1331735 - 1 - 8	720715 - 10 8
Onder <i>Hendrik Pronk</i> , Commandeur, in 't jaar 1694.			
Bantam.	1693. Dec.	380813 - 14 - 8	- - -
Carthago.	dito.	- - -	290497 - 9 8
De Lek.	dito.	- - -	- - -
Brandenburg.	dito.	- - -	- - -
Driebergen.	dito.	- - -	- - -
De Waterman.	dito.	- - -	- - -
Nigtevegt.	1694. Febr.	243001 - 15 - 8	- - -
De Agatha.	dito.	155757 - 3 - 8	- - -
Nieuwland.	dito.	- - -	159317 - 19 0
Yterschem.	dito.	- - -	- - -
De Voetboog, by deze factuur is mede ingetrokken 't verstrekte aan de Franschen 1248-0-0	Januarii	299112 - 11 - 8	- - -
De Faam. van Ceylon.	dito.	- - -	168700 - 8 0
Voor de Goederen 1693. in Febr. met de Schepen Ipendam, Purmer, Voorfchooten, en Oosterland, van Ceylon na 't vaderland verzonden ongeprijft, en nu per factuur aangerekent, als		132928 - 13 - 0	74064 - 1 8
N ^{ta} Met bovengemelte 2 schepen de Voetboog en de Faam zyn per factuur eenige Goederen ongetaxteert overgezonden, die in 't aanstaande jaar in manier voorlz aangerekend zullen worden.		1211613 - 18 - 0	692579 - 18 0
Onder den Opperkoopman <i>Reynier de Vos</i> , in 't jaar 1695.			
De Koning William. van Batavia.	1694. Dec.	548102 - 0 - 8	- - -
De drie Kroonen.	dito.	549047 - 7 - 8	- - -
De Berkel.	dito.	269317 - 7 - 0	- - -
's Lands Welvaaren.	dito.	- - -	548580 - 2 8
Vosmaar.	dito.	- - -	375435 - 6 8
't Huis ter Loo.	dito.	3226 - 9 - 8	- - -
Waddingsveen.	dito.	3226 - 9 - 8	- - -
De Krab.	dito.	3229 - 9 - 8	- - -
Merestein.	dito.	3226 - 9 - 8	- - -
De Spiegel.	1685. Febr.	201670 - 16 - 0	- - -
't Huis Loosduinen.	dito.	- - -	205085 - 14 8
Yfelmonde. van Ceylon.	Januarii.	259870 - 16 - 0	- - -
Meydrecht.	dito.	228119 - 8 - 8	- - -
De Moerkappel.	dito.	- - -	229509 - 7 8
De Maas.	dito.	- - -	249027 - 18 0
		2069033 - 13 - 8	1607638 - 5 0

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 259

Selft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
32-11-8	156531-16-0		168127-16-8	
		157236-2-8		
30-18-8	143098-4-8		154692-16-8	
		174323-0-0		
06-10-0	299630-0-8	331559-2-8	322820-13-0	3334134-3-0
20-9-0	240279-9-8			
		230773-5-0	193653-18-8	
		177976-18-0		
20-9-0	240279-9-8	408750-3-0	193653-18-8	2988926-16-0
			5301-2-8	
48-13-0	363798-18-8			
		337508-9-8	377456-16-8	
		2216-15-0	2216-15-0	
22-15-0	2216-15-0			
87-8-0	366015-13-8	339725-4-8	384974-14-0	5154468-2-8

260 OUD en NIEUW OOST-INDIEN,

Schepen.	Jaaren.	Maanden.	Amsterdam.
Onder den Commandeur <i>Jan de Wit</i> , in 't jaar 1696.			
Eykelenburg, als een expresse.	1696.	Nov.	76009 - 14 - 0
Sirjans Land.		Febr.	436082 - 5 - 8
De Waalstroom.		dito.	438591 - 14 - 8
Den Yffel.		dito.	269436 - 8 - 8
De Gent.		dito.	500151 - 11 - 0
Oosterstein.		dito.	- - -
Den Eenhoorn.		dito.	- - -
De Wind.		dito.	- - -
De Belois.		dito.	- - -
Dieren.		dito.	- - -
De Handboog.		dito.	- - -
De Vegt.		dito.	- - -
N ^{ta} . Van Ceylon zyn geen schepen vertrokken, dan alleen de Hoeker de Roskam, tot 't overbrengen van advyzen.			1720271 - 13 - 8
Onder den Commandeur <i>Hendrik Pronk</i> , in 't jaar 1697.			
Keulen.	van Batavia.	Januarii	482371 - 10 - 0
Nederland.		dito.	331829 - 17 - 8
De drie Kroonen.		dito.	460014 - 1 - 0
De Spiegel.		dito.	354118 - 10 - 0
't Huis ter Loo.		dito.	303501 - 15 - 0
De Matroos.		Febr.	31429 - 9 - 8
			1963265 - 3 - 0
't Hennetje.		dito.	- - -
Bantam.		Januarii	- - -
Kattendyk.		dito.	- - -
Vryburg.		dito.	- - -
			119443 - - -
			383563 - - -
			332299 - - -
			315193 - - -
Driebergen.		dito.	- - -
Jerufalem.		dito.	- - -
Berkenrode.		dito.	- - -
Waddingsveen.		dito.	- - -
De Zion.	van Ceylon.	1697. Febr.	- - -
Overryp.		dito.	- - -
			280204 - - -
			215917 - - -
Oosterland.		dito.	372691 - 14 - 0
Affendelft.		dito.	385590 - 14 - 0
De Waterman.		dito.	190551 - 15 - 0
			948834 - 3 - 0
			2912099 - 6 - 0

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 261

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
0150 - 5 - 0					
5372 - 2 - 8					
3018 - 9 - 8					
- - -	222581 - 2 - 8				
- - -	- - -	243037 - 13 - 8			
- - -	- - -	- - -	230459 - 1 - 8		
- - -	- - -	- - -	- - -	230443 - 2 - 8	
8570 - 17 - 0	222581 - 2 - 8	243037 - 13 - 8	230459 - 1 - 8	230443 - 2 - 8	3532243 - 10 - 8
3809 - 14 - 0					
- - -	209661 - 13 - 0				
- - -	- - -	218010 - 1 - 0			
- - -	- - -	- - -	206523 - 18 - 8		
- - -	- - -	- - -	- - -	229600 - 14 - 8	
9622 - 1 - 8					
9321 - 15 - 8	209661 - 13 - 0	218010 - 1 - 0	206523 - 18 - 8	229600 - 14 - 8	5410517 - 8 - 8

Schepen.	Jaaren.	Maanden.	Amsterdam.	
Onder den Commandeur <i>Nicolaas Bichon</i> , Equipagiemeeſter, in 't jaar 1698.	1697.	1 Dec.	541235 - 2 - 0	
's Lands Welvaaren. van Batavia.		1 dito.	492094 - 15 - 8	
Grimmeſtein.		1 dito.	458616 - 8 - 8	
			<hr/>	1491946 - 6 - 0
Donkervliet.		1 dito.	- - -	399848 - 0 - 0
Domburg.		1 dito.	- - -	369301 - 8 - 8
			<hr/>	
Beyeren.		1 dito.	- - -	- - -
Mereſtein.		1 dito.	- - -	- - -
Overnes.		1 dito.	- - -	- - -
Schoondyke.		1 dito.	- - -	- - -
Den Yſel.		1 dito.	- - -	- - -
De Gent.	1698.	2 Febr.	349732 - 10 - 8	
De Carthago.		2 dito.	- - -	303308 - 18 - 0
De Boor.		22 dito.	102478 - 19 - 8	
			<hr/>	452211 - 10 - 0
De Zandlooper.		22 dito.	- - -	99024 - 5 - 8
			<hr/>	
De Lek. van Ceylon.	1698.	31 Januarii.	246416 - 3 - 0	
De Berkel.		31 dito.	204226 - 17 - 0	
			<hr/>	450643 - 0 - 0
Yſelmonde.		31 dito.	- - -	272745 - 12 - 8
De Beloys.		16 Febr.	- - -	203395 - 10 - 8
De Schellak.		16 dito.	- - -	103993 - 1 - 0
			<hr/>	
				2598196 - 6 - 8
			<hr/>	
Onder den Ed: Hr. <i>Mr. Daniël Heinſius</i> , Extraordinair Raad, en Vicepreſident van de Raad van Juſtitie, in 't jaar 1699.				
Ooſterſtein.	1698.	4 Dec.	420963 - 5 - 8	
De Unie.		4 dito.	395156 - 14 - 8	
Brandenburg.		4 dito.	296995 - 13 - 0	
			<hr/>	1143115 - 13 - 0
Vosmaar.		4 dito.	- - -	290168 - 0 - 0
't Huis ter Loo.		4 dito.	- - -	316513 - 1 - 0
			<hr/>	
Reygersdaal.		4 dito.	9180 - 0 - 0	8160 - 0 - 0
Driebergen.		4 dito.	9180 - 0 - 0	8160 - 0 - 0
't Hof van Ipendam.		4 dito.	18360 - 0 - 0	- - -
Dregterland.		4 dito.	18360 - 0 - 0	- - -
't Jagtje de Tamboer naar de Kaap, om aldaar in 12 bodems overgeſcheept en verdeelt te worden.		24 dito.	23296 - 11 - 0	23634 - 0 - 0
			<hr/>	
't Huis te Nieuburg, } 26 Septemb. 1699. bin-	1699.	20 Januarii.	197569 - 18 - 8	
't Huis te Dieren, } 1699. bin-		20 dito.	- - -	
Bekeſtein, } 1699. bin-		10 Febr.	118434 - 19 - 8	
			<hr/>	394381 - 9 - 0
De Waalſtroom. van Ceylon.		9 dito.	517252 - 19 - 8	
Bambeek.		9 dito.	494440 - 7 - 0	
Spierdyk.		9 dito.	308921 - 0 - 0	
			<hr/>	1320614 - 6 - 8
Sir Jans Land.		9 dito.	- - -	399297 - 1 - 0
Nieuwland.		9 dito.	- - -	244682 - 0 - 0
			<hr/>	
				2828111 - 8 - 8

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 263

Zeeland.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Delft.	Summarium.
19-8-8	-	-	-	-	} 3487933-18-0
-	280528-5-8	-	-	273623-3-8	
-	-	243578-11-0	-	-	
-	-	-	238105-18-8	-	
-	-	-	191002-5-0	-	
-	-	-	-	-	} 854544-17-8
23-7-8	-	-	-	-	
-	-	-	-	-	4342478-15-8
-	-	-	-	-	} 1030777-5-0
76-8-14-8	-	-	-	-	
48-1-10-8	280528-5-8	243578-11-0	429108-3-8	273623-3-8	5373256-0-8
06-2-0-0	-	-	-	-	} 269894-7-8
-	283711-17-8	-	-	-	
-	-	232112-3-0	-	-	
-	-	-	244762-3-0	-	
-	-	-	-	-	
39-4-8-0	-	6433-10-0	6311-16-8	6491-15-8	} 152844-8-0
-	-	-	152844-8-0	-	
43-9-19-0	-	-	-	-	} 5321289-16-8
29-6-7-0	283711-17-8	238545-13-0	403918-7-8	276386-3-0	

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.
Onder den Ed: Heer <i>Mr. Wouter Valkenier</i> , Ordinaris Raad van Indiën, in 't jaar 1700.				
Kattendyk.	van Batavia.	1699.	Nov.	230599 - 8 - 0
's Lands Welvaaren.			dito.	444059 - 3 - 0
Nigtevegt.			dito.	302626 - 7 - 0
Mereftein.			dito.	439825 - 3 - 8
				1417110 - 1 - 8
De Concordia.			dito.	- - - -
De Gent.			dito.	- - - -
				297690 - 10 - 0
				275683 - 0 - 0
Voorschooten.			dito.	14688 - 0 - 0
Meydrecht.			dito.	14688 - 0 - 0
De Handboog.			dito.	14688 - 0 - 0
Overryp.		15 Dec.		14688 - 0 - 0
De Geelvink.	1700.	20 Januarii.		198328 - 15 - 0
De Vegt.		20 dito.		- - - -
De Voetboog.		20 dito.		- - - -
Eykelenburg.		15 Febr.		2482 - 19 - 8
				259563 - 14 - 8
De Spiegel.	van Ceylon.	1699.	23 Dec.	454720 - 8 - 0
Berkenrode.			23 dito.	346651 - 11 - 0
Overnes.			23 dito.	337913 - 8 - 0
				1139285 - 7 - 0
Grimmeftein.			23 dito.	- - - -
				2815959 - 3 - 0
Onder den Commandeur <i>Cornelis Keelman</i> , in 't jaar 1701.				
De drie Kroonen.	van Batavia.	1700.	24 Sept.	528395 - 16 - 0
't Huis by den Weg.			8 Nov.	158721 - 1 - 8
De Liefde.			30 dito.	439973 - 10 - 8
Keulen.			30 dito.	444110 - 6 - 8
Vosmaar.			18 Dec.	350103 - 3 - 8
Reygersdaal.			23 dito.	405020 - 11 - 0
De Theeboom.	1701.	28 Januarii		197109 - 19 - 0
De Haak aan Campher.		28 dito.		1490 - 17 - 8
				2524925 - 5 - 8
Oosterftein.		1700.	24 Sept.	- - - -
Domburg.			8 Nov.	- - - -
Peperboom.			8 dito.	- - - -
Donkervliet aan Campher.	1701.	28 Januarii		- - - -
Peter en Paul.		14 Febr.		- - - -
				545997 - 0 - 0
				319665 - 0 - 0
				153126 - 0 - 0
				736 - 0 - 0
				88250 - 0 - 0
Schoonderloo.		1700.	30 Nov.	- - - -
Jerusalem.			8 dito.	- - - -
Schoondyk.			30 dito.	- - - -
Venhuizen.			24 Sept.	- - - -
Yfelmonde.	van Ceylon.		Dec.	333964 - 11 - 8
Horstendaal.			dito.	339206 - 0 - 8
				673170 - 12 - 0
Beyeren.			dito.	- - - -
				3198095 - 17 - 8

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 265

eeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
373-10-0	177499-6-0	158161-12-0	172194-5-0	208331-1-8	
-	-	-	3641-17-8	5686-18-8	
-	155423-10-8	121384-1-8	233251-6-0		
557-0-0	2685-18-8	5823-9-0			
008-7-0					
808-17-0	335608-15-0	285369-2-8	409087-8-8	214018-0-0	5298741-6-0
-	4270-18-8	4921-12-0	8531-10-0	8800-12-8	
-	-	-	87049-0-0	93679-1-0	
-	123635-16-0	104923-10-0			
0776-1-8	290520-2-0	305820-6-0	310439-10-8	320669-4-8	
-	-	-	-	-	
3269-9-8					
4345-11-0	418426-16-8	415665-8-0	406020-0-8	423148-18-0	6293702-11-8

Schepen.	Jaaren.	Maanden.	Amsterdam.	
Onder den Commandeur <i>Herman Voet</i> , in 't jaar 1702.				
De Generale Vrede. van Batavia.	1701.	28 Nov.	523456 - 15 - 8	
Nigtevegt.		28 dito.	360107 - 0 - 8	
Overnes.		28 dito.	328335 - 5 - 8	
Driebergen.		28 dito.	332869 - 7 - 8	
Brandenburg.		27 Dec.	363445 - 9 - 0	
De Flora.	1702.	3 Januarii	293663 - 19 - 0	
De Geelvink.		31 dito.	175766 - 17 - 0	
			<hr/>	2377644 - 14 - 0
Kattendyk.	1701.	28 Nov.	- - -	386850 - 3
Carthago.		2 Dec.	- - -	366222 - 15
Vryburg.		22 dito.	- - -	375462 - 14
Abbekerk.	1702.	31 Januarii	- - -	215726 - 11
				<hr/>
De Zion.	1701.	28 Nov.	- - -	- - -
De Belois.		28 dito.	- - -	- - -
Molenwerf.		28 dito.	- - -	- - -
Oeftgeest.	1702.	3 Januarii	- - -	- - -
Drechterland.	1701.	28 Nov.	- - -	- - -
De Unie. van Ceylon.		20 Dec.	394801 - 16 - 8	- - -
De Lek.		20 dito.	259581 - 4 - 0	- - -
De Berkel.		20 dito.	174190 - 1 - 8	- - -
			<hr/>	828573 - 2 - 0
't Huis ten Duine.		20 dito.	- - -	135084 - 38
Affendelft.		20 dito.	- - -	295213 - 70
			<hr/>	<hr/>
			3206217 - 16 - 0	- - -
Onder den Commandeur <i>Jacobus Broeck</i> , in 't jaar 1703.				
De Spiegel. van Batavia.	1702.		412996 - 0 - 8	
De Liefde.			597437 - 12 - 8	
's Lands Welvaaren.			577715 - 19 - 8	
't Huis ter Loo.			402625 - 5 - 0	
Vosmaar.			353906 - 18 - 0	
Zandhorft.	1703.		23552 - 10 - 8	
Berkenrode.			42503 - 8 - 8	
			<hr/>	2410737 - 14 - 8
Oosterstein.	1702.		- - -	607175 - 1
Domburg.			- - -	380207 - 8
De Zuikermolen.	1703.		- - -	10216 - 1
				<hr/>
Reygersdaal.	1702.		- - -	- - -
Nieuwburg.			- - -	- - -
Grimmestein.			- - -	- - -
De Gent.			- - -	- - -
Horstendaal. van Ceylon.		25 Dec.	359044 - 9 - 8	- - -
De Theeboom.		25 dito.	192699 - 18 - 8	- - -
			<hr/>	551744 - 8 - 0
Overryp.		25 dito.	- - -	242348 - 0
't Huis te Byweg.		25 dito.	- - -	162642 - 8
			<hr/>	<hr/>
			2962482 - 2 - 8	- - -

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 267

Zeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-	5362-14-0	5203-13-8	1653-4-8	4983-9-0	
-	-	4906-4-0			
-	-	1989-0-0			
42-3-0	419407-1-0	2307-5-0			
-	-	322882-6-0			
-	-	-	307619-18-0		
-	-	-	248788-10-0		
-	-	-	-	420081-3-8	
29-10-8					
55-13-8	424769-15-0	337288-8-8	558061-12-8 van de Kaap.	425064-12-8	6725961-18-0 470-0-0
-	-	-	-	-	6726431-18-0
-	-	-	-	-	
-	-	-	127193-1-8		
-	-	-	-	129397-2-0	
-	22048-12-8	137175-13-0			
59-15-8	355092-14-0				
-	-		292169-10-0		
-	-	404954-3-8			
-	-	-	-	344344-13-8	
495-9-8					
55-5-0	377141-6-8	542129-16-8	419362-11-8	473741-15-8	6177447-17-8

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Sergeant Majoor <i>Adolf Winkeler</i> , in 't jaar 1704.				
De Generaale Vrede. van Batavia.	1703. 30 Nov.	411468 - 14 - 0		
De Unie.	30 dito.	395389 - 7 - 0		
Ilpendam.	30 dito.	309623 - 9 - 8		
De Flora.	30 dito.	205699 - 16 - 0		
Schoonderloo.	1704. Januarii.	240785 - 9 - 8		
Brandenburg.	dito.	237134 - 13 - 0		
Noordgouw.	dito.	60374 - 9 - 0	1860475 - 18 - 0	
Westhoven.	1703. 30 Nov.	- - -		302130 - 17 - 1
Sir Jans Land.	30 dito.	- - -		294884 - 16 - 3
Dieren.	30 dito.	- - -		199840 - 30 - 0
De Beloy.	1704. Januarii.	- - -		174744 - 15 - 0
Donkervliet.	1703. 30 Nov.	- - -		- - -
Yfelmonde.	30 dito.	- - -		- - -
Abbekerk.	30 dito.	- - -		- - -
Jerufalem.	1704. Januarii.	- - -		- - -
De Haak.	1703. 30 Nov.	- - -		- - -
Vryburg.		327086 - 6 - 8		
Driebergen.		208029 - 3 - 0		
't Huis te Hemert.		196016 - 16 - 8	731132 - 6 - 0	
Concordia.		- - -		242130 - 11 - 8
Ganzenhoef.		- - -		181051 - 1 - 8
			2591608 - 4 - 0	
Onder den Commandeur <i>Gerard Henricksz</i> , in 't jaar 1705.				
Horstendaal. van Batavia.	1704. 30 Nov.	250786 - 9 - 8		
Den Berg.	18 Dec.	349050 - 6 - 8		
Beverwaard.	18 dito.	361453 - 2 - 0		
De Spiegel.	1705. 6 Febr.	352550 - 18 - 8		
Roozenburg.	6 dito.	256746 - 16 - 8		
Oestgeest.	18 dito.	270101 - 3 - 8		
De Taxisboom.	6 Maart.	72612 - 9 - 0	1913301 - 5 - 8	
Domburg.	1704. 30 Nov.	- - -		237619 - 2 - 0
't Huis te Duinc.	30 dito.	- - -		178091 - 3 - 0
Kattendyk.	1705. 6 Febr.	- - -		265711 - 2 - 0
Grimmestein.	1704. 18 Dec.	- - -		- - -
De Kiefhoek.	18 dito.	- - -		- - -
Venhuizen.	30 Nov.	- - -		- - -
Affendelft.	30 dito.	- - -		- - -
Zoelen.		273215 - 19 - 0		
Overnes.		288744 - 17 - 0	561960 - 16 - 0	
De Thecboom.		- - -		- - -
't Galjoot de Zeehaan over deKaap.		- - -	15896 - 3 - 0	- - -
			2491158 - 4 - 8	

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 269

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- -	804-17-0	801-18-0			
2510-6-0					
710-12-0	280841-8-0	314187-6-0	231218-10-8		
- -	- -	- -	202533-18-0	94089-9-8	
- -	- -	- -	- -	198787-3-8	
312-5-0					
731-3-0	281646-5-0	314989-4-0	433752-8-8	292876-13-0	5382195-17-8
- -	- -	- -	48396-1-8	32033-6-8	
575-9-8	6665-10-8	6789-0-8	6985-3-0	7287-1-8	
3141-18-0	261073-5-8	229309-14-0	170889-9-8	230083-5-8	
564-15-8	- -	- -	- -	- -	
960-15-8	- -	- -	- -	- -	
5225-10-8					
753-1-8					
1267-10-8	267738-16-0	236098-14-8	226270-14-0	269403-13-8	4603357-13-0

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder den Commandeur <i>Jan de Wit</i> , Equipagiemester, in 't jaar 1706.		
Hoedekenskerk. van Batavia.	1705. 30 Nov.	307539 - 3 - 0
De Generale Vrede.	30 dito.	420999 - 15 - 8
De Unie.	30 dito.	407956 - 14 - 8
't Huis ter Loo.	30 dito.	307859 - 0 - 8
Nieuwburg.	1706. 13 Febr.	120431 - 15 - 8
't Galjoot de Haazenoot.	31 Maart.	6671 - 4 - 8
		1571457 - 13 - 8
Zuiddorp.	1705. 30 Nov.	- - - -
Westhoven.	30 dito.	- - - -
		382203 - 1
		305951 - 1
Schoonderloo.	30 dito.	- - - -
Vryburg.	1706. 28 Januarii.	- - - -
Donkervliet.	1705. 30 Nov.	- - - -
Ganzenhoef.	30 dito.	- - - -
Diemen.	1706. 28 Januarii.	2708 - 14 - 0
't Huis te Hemert.	1705. 30 Nov.	- - - -
Beverwyk. van Ceylon.	21 Dec.	424127 - 19 - 0
't Ghyn.	21 dito.	391335 - 18 - 0
		815463 - 17 - 0
De Carthago.	21 dito.	- - - -
		2389630 - 4 - 8
Onder den Commandeur <i>Meyndert den Boer</i> , in 't jaar 1707.		
De Liefde. van Batavia.	1706. 30 Nov.	501161 - 18 - 8
Den Berg.	15 dito.	355281 - 15 - 0
		856443 - 13 - 8
De Ellemet.	30 dito.	- - - -
Bellevliet.	1706. 28 Febr.	41834 - 17 - 0
		354060 - 0
		108929 - 0
Wateringen.	1706. 30 Nov.	- - - -
Grimmeltein.	30 dito.	- - - -
Schellenberg.	1707. 15 Januarii.	- - - -
Beverwaard.	1706. 30 Nov.	- - - -
Horstendaal.	30 dito.	- - - -
Bon.	1707. 15 Januarii.	754 - 15 - 0
Koning Carel deDerde. van Ceylon.	1706. 25 Dec.	422830 - 15 - 8
Popkensburg.	25 dito.	419930 - 11 - 8
De Ham.	25 dito.	221541 - 7 - 0
		1064302 - 14 - 0
Waarden.	25 dito.	- - - -
Zandhout.	25 dito.	- - - -
		372685 - 8
		197566 - 8
Waar van aftrekke, zoo veel van Ceylon per factuur abusyf verscheide goederen te hoog aangefchreven, en by ontfang der zelve bevonden te zyn, en ten voordeele van 't generaal geredresseert met		1963335 - 19 - 8
		1054 - 11 - 8
By van de Kaap per de Ham.	1707. Maart.	1962281 - 8 - 0
		247 - 10 - 0
		1962528 - 18 - 0

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
376-10-0	- - -	5783-10-8	- - -	5763-8-0	
885-5-5	203516-19-8				
85-11-8	230712-4-8	676-14-0			
- - -	- - -	230824-19-0			
- - -	- - -	- - -	194844-18-8		
- - -	- - -	- - -	193684-7-0	668-14-0	
- - -	- - -	- - -	- - -	202120-17-0	
485-12-8					
6172-19-8	434229-4-0	237285-3-8	388529-5-8	208552-19-0	4719599-16-0
- - -	5587-10-0	- - -	5647-15-0		
720-2-0	222792-5-0				
- - -	- - -	269993-18-8			
00-15-8	600-15-8	108245-7-0			
- - -	- - -	- - -	255260-2-8		
- - -	- - -	- - -	- - -	281752-6-8	
- - -	- - -	- - -	600-15-8	102310-16-8	
702-7-0					
3383-4-8	228980-10-8	378239-5-8	261508-13-0	384063-3-0	4249970-16-0
2-9-8	- - -	- - -	- - -	- - -	1687-1-0
330-15-0	228980-10-8	378239-5-8	261508-13-0	384063-3-0	4248283-15-0
- - -	- - -	- - -	- - -	- - -	247-10-0
330-15-0	228980-10-8	378239-5-8	261508-13-0	384063-3-0	4248531-15-0

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.	
Onder <i>Cornelis Jan Simons</i> , Extra-ordinair Raad, en Landvoogt van Ceylon, in 't jaar 1708.					
Barnevelt.	1707.	9 Nov.	477484 - 16 - 0		
Neptunus.		9 dito.	370670 - 5 - 8		
't Ghyn.		9 dito.	219527 - 1 - 0		
De Theeboom.		30 dito.	189866 - 8 - 8		
De Concordia.	1708.	15 Januarii.	300301 - 14 - 8		
				1557850 - 5 - 8	
Oosterstein.	1707.	9 Nov.	- - -		422648 - 7 - 0
Hoedekenskerke.		9 dito.	- - -		251690 - 5 - 8
		9 dito.	- - -		
		9 dito.	- - -		
Donkervliet.		9 dito.	- - -		
Yfelmonde.		9 dito.	- - -		
Duivenvoorde.	1708.	10 Febr.	- - -	43313 - 5 - 0	
Abbekerk.		15 Januarii	- - -		
Lokhorst.	1707.	9 Nov.	- - -		
Zuiderburg.	1708.	15 Januarii.	- - -		
't Huis ter Loo.	1707.	15 Dec.	422020 - 18 - 8		
Roozenburg.		15 dito.	275172 - 12 - 8		
Oestgeeft.		15 dito.	273728 - 15 - 0		
				970922 - 6 - 0	
De Kiefhoek.		15 Dec.	- - -	4872 - 0 - 0	372754 - 5 - 0
't Huis ter Boede.		15 dito.	- - -	4872 - 0 - 0	230996 - 10 - 0
				2581829 - 16 - 8	
Onder <i>Mr. Ryklof Michaël van Goens</i> , Vicepresident van den Raad van Justitie, in 't jaar 1709.					
Limburg.	1708.	25 Nov.	361091 - 18 - 8		
Beverwyk.		25 dito.	339782 - 8 - 0		
De Prins Eugenius.		25 dito.	341983 - 6 - 0		
Nieuwburg.		25 dito.	284954 - 6 - 0		
Wateringen.	1709.	15 Febr.	182530 - 1 - 8		
				1510342 - 0 - 0	
De Herstelde Leeuw.	1708.	25 Nov.	- - -		431605 - 0 - 0
Westhoven.		28 dito.	- - -		311008 - 8 - 8
Den Donau.	1709.	15 Januarii	- - -		233050 - 1 - 0
Wassenaar.	1708.	25 Nov.	- - -		
Schellenberg.		25 dito.	- - -		
Breedenhof.		25 dito.	- - -		
't Huis te Hemert.		25 dito.	- - -		
Reinenburg.	1709.	15 Januarii	- - -	748 - 7 - 0	
De Generale Vrede.	1708.	23 Dec.	550962 - 9 - 0		
Gamron.		23 dito.	278619 - 19 - 0		
Slooten.		23 dito.	269747 - 18 - 8		
				1099330 - 6 - 8	
De Unie.		23 dito.	- - -	17295 - 12 - 0	381859 - 1 - 0
Schoonewal.		23 dito.	- - -	5529 - 14 - 8	185515 - 1 - 0
				2633246 - 0 - 0	

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 273

Zeeland.	Delit.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
93-19-0	593-19-0	593-19-0			
574-8-16-8	274790-2-8				
2933-3-0	9158-5-8	273315-13-0 120534-2-0	10062-17-0 234828-12-8	200304-0-0 205106-10-0	
03-1-1-0					
08-6-19-8	284542-7-0	394443-14-0	245485-8-8	405410-10-0	5219723-15-8
29-0-12-0	7646-8-0	7208-13-0	7084-14-0	6730-10-8	
75-4-6-8	594-13-8 297282-8-0	594-13-8 229486-9-0	242042-7-0 165516-17-8	228491-5-8 594-13-8	
7859-8-0					
56-75-4-0					
165-19-10-8	305523-9-8	237289-15-8	414643-18-8	235816-9-8	5477439-3-0

Schepen.	van	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder den Hoog-Ed: Heer <i>Joan van Hoorn</i> , Gouverneur Generaal van Indiën, in 't jaar 1710.				
Zandenburg.	van Batavia.	1709. 31 Octob.	400498 - 11 - 0	
De Lietde.		31 dito.	378745 - 8 - 0	
Meervliet.		31 dito.	26763 - 8 - 0	
Barfande.		30 Nov.	325229 - 15 - 0	
Donkervliet.		30 dito.	265177 - 7 - 0	
Den Berg.		1710. 15 Januarii.	236787 - 0 - 8	
De Mossel.		18 Febr.	145114 - 6 - 8	
			<hr/>	1778315 - 16 - 0
't Vaderland Getrouw.		1709. 29 Octob.	- - -	304825 - 1
Zuiddorp.		29 dito.	- - -	335298 - 1
Hoedekenskerk.		29 dito.	- - -	
Grimmestein.		29 dito.	- - -	
Vryburg.		30 Nov.	- - -	
De Brug.		29 Octob.	- - -	
Ouwerkerk.		15 Nov.	- - -	
Horftendaal.	van Ceylon.	23 Dec.	336504 - 18 - 0	
Waarden.		23 dito.	328851 - 10 - 0	
Diemen.		23 Jito.	285295 - 10 - 0	
Engewormer.		23 dito.	248984 - 8 - 8	
Koning Carel de derde.		23 dito.	215959 - 8 - 8	
			<hr/>	1415595 - 15 - 0
Popkensburg.		23 dito.	- - -	334937 -
Bellevliet.		23 dito.	- - -	271876 -
			<hr/>	3193911 - 11 - 0
Onder den Ed: Heer <i>Pieter de Vos</i> , Raad Ordinair van Indiën, in 't jaar 1711.				
Noordbeek.	van Batavia.	1710. 28 Nov.	340347 - 1 - 8	
Barneveld.		28 dito.	441847 - 2 - 8	
Meinden.		28 dito.	417112 - 5 - 0	
De Arion.		28 dito.	187302 - 5 - 8	
Arendsduin.		1711. 18 Febr.	174014 - 13 - 8	
			<hr/>	1560623 - 8 - 0
De Herftelde Leeuw.		1710. 28 Nov.	- - -	360840 -
Oosterstein.		28 dito.	- - -	320238 -
Waffenaar.		28 dito.	- - -	
Gamron.		1711. 15 Januarii.	- - -	
De Stantvastigheid.		1710. 28 Nov.	- - -	
Limburg.		28 dito.	- - -	
't Huis te Hemert.		28 dito.	- - -	
De Avonturier.		28 dito.	- - -	
Korfloot.		1711. 15 Januarii.	- - -	
Bentveld.	van Ceylon.	1710. Dec.	316205 - 9 - 0	
Slooten.		dito.	214382 - 18 - 0	
't Ham.		dito.	217082 - 6 - 0	
Beverwyk.		dito.	296846 - 2 - 8	
			<hr/>	1044516 - 15 - 8
't Raadhuis te Middelburg.		dito.	- - -	313212 -
Zandhorft.		dito.	- - -	198581 -
			<hr/>	2605571 - 8 - 8

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 275

eeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
75- 5- 0	375- 3- 8	375- 3- 8			
06- 3- 0	5561- 0- 0	5610- 9- 0	5549- 14- 8	5688- 8- 8	
40- 4- 3- 0	219145- 15- 0	232554- 5- 8	295685- 5- 8	190756- 13- 8	
- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	197945- 8- 0	
- - - -	- - - -	- - - -	375- 3- 8		
07- 4- 15- 8					
06- 3- 7- 8					
03- 14- 0	225081- 18- 8	238539- 18- 0	301610- 6- 8	394390- 10- 0	5732997- 18- 0
402- 4- 0	6754- 16- 8	6720- 6- 8	6550- 11- 0	6552- 6- 8	
8108- 11- 8	246273- 0- 8				
1- 4- 8	258184- 10- 0	375- 8- 0			
- - - -	- - - -	266106- 19- 0			
- - - -	- - - -	- - - -	253023- 6- 0		
- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	207319- 11- 0	
- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	40255- 19- 0	
- - - -	- - - -	- - - -	681- 8- 0	184973- 11- 0	
430- 19- 0					
1103- 5- 8					
22- 6- 4- 8	511212- 7- 0	273202- 13- 8	260255- 5- 0	439101- 7- 8	5311869- 6- 0

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder den Opperkoopman <i>Pieter van Hoorn</i> , in 't jaar 1712.			
De Generale Vrede. van Batavia.	1711. 30 Nov.	539454 - 0 - 0	
De Unie.	30 dito.	523042 - 8 - 0	
De Amazone.	30 dito.	280203 - 12 - 0	
Diemen.	30 dito.	272972 - 3 - 8	
Voorburg.	1712. 15 Febr.	136518 - 4 - 8	
			1752190 - 8 - 0
De Barbices.	1711. 30 Nov.	- - -	
Schoonewal.	30 dito.	- - -	495687 - 38
Waarden.	1712. 15 Januarii.	- - -	235594 - 108
			227623 - 58
Koning Carel de Derde.	1711. 30 Nov.	- - -	
De Kiethoek.	1712. 15 Januarii	- - -	375 - 14 - 8
De Neptunus.	1711. 30 Nov.	- - -	
De Samfon.	30 dito.	- - -	
De Haringthuin.	30 dito.	- - -	
Meervliet.	30 dito.	- - -	
Prins Eugenius. van Ceylon.	22 Dec.	401574 - 9 - 0	
Den Berg.	22 dito.	410617 - 19 - 8	
't Noorderquartier.	22 dito.	240980 - 18 - 0	
Reinenburg.	22 dito.	242209 - 4 - 8	
			1295382 - 11 - 0
Schellenberg.	22 dito.	- - -	235737 - 158
Ganzenhoef.	22 dito.	- - -	234477 - 48
De Engewormer.	22 dito.	- - -	224241 - 78
			3047948 - 13 - 8
Onder den Ed: Heer <i>Joannes van Steeland</i> , Raad Extraordinair van Indiën, in 't jaar 1713.			
Barnevelt. van Batavia.	1712. 25 Nov.	501587 - 18 - 0	
Kokkenge.	25 dito.	266827 - 8 - 0	
Grimmelstein.	25 dito.	371884 - 12 - 8	
Wynendaal.	1713. Febr.	147618 - 16 - 8	
			1287918 - 15 - 0
Zandenburg.	1712. 25 Nov.	- - -	444827 - -
Westhoven.	1713. 13 Januarii	- - -	243248 - 1 -
Den Donauw.	1712. 25 Nov.	- - -	
De Stantvastigheid.	25 dito.	- - -	
De Oude Zype.	25 dito.	- - -	
Oudenaarden.	1713. 13 Januarii	- - -	690 - 10 - 8
Korsloot.	1712. 25 Nov.	- - -	
De Leidsman.	25 dito.	- - -	
Bennebrœck. van Ceylon.	20 Dec.	277674 - 10 - 8	
Bentveld.	20 dito.	290373 - 8 - 0	
't Raadhuis van Enkhuizen.	20 dito.	175280 - 15 - 8	
			743328 - 14 - 0
't Vaderland Getrouw.	20 dito.	- - -	254140 -
Reinestein.	20 dito.	- - -	153861 -
			2031937 - 19 - 0
Waar van Subtrahere, zoo veele van Ceylon per factuur in den jaare 1708. abusive op partye Sappan-hout te veel aangereket is			3037 - 1 - 0
			2028900 - 18 - 8

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 277

Zeeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
2775-16-8	6948-18-8	6796-11-8	6871-3-8	6903-6-0	
5804-19-8					
-	274560-12-8				
-	375-14-8	222067-0-8	375-14-8	375-15-0	
-	-	323695-9-8			
-	-	-	244936-18-0		
-	-	-	-	234292-16-8	
-	-	-	-	46512-19-0	
-	-	8623-9-0			
59456-11-8					
58037-7-8	281885-5-8	561182-10-8	252183-16-0	288084-16-8	6111822-9-8
2871-13-0	7330-15-8	7382-5-0	7158-8-0	7479-2-0	1345740-18-8
58875-19-0	376-18-0	376-18-0	-	-	688829-15-0
-	304551-19-0	-	-	-	304551-19-0
-	-	316633-19-8	-	-	316633-19-8
-	-	-	277240-9-8	-	277240-9-8
-	-	-	241382-5-8	376-17-8	242449-13-8
-	-	-	-	261823-18-0	261823-18-0
-	-	-	-	64750-8-0	64750-8-0
-	-	-	8574-14-8	-	-
-	-	-	-	8550-7-0	-
-	8652-11-8	-	-	-	1185659-4-0
40102-10-0	-	8550-7-0	-	-	-
1250-2-0	320912-4-0	332943-9-8	534355-17-8	342980-12-8	4687680-5-0
-	-	-	-	-	3037-1-0
1250-2-0	320912-4-0	332943-9-8	534355-17-8	342980-12-8	4684643-4-0

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder <i>Antoni Valkenier</i> , Opperkoopman des Kasteels, in 't jaar 1714.		
De Samson. van Batavia.	1713. 1 Augusti.	
Hoedekenskerk.		
Gamron.		
Ryffel.		
Ouwerkerk.		
De Amazone.		
't Noorderquartier.		
De Engewormer.		
Abbekerk.		
De Mossel.		
De Brug.		
Vryburg.		
Nederhoven.		
Voorburg.	1714. 1 Maart.	
't Huis ter Boede. van Ceylon.		
De Ellemet.		
Duivenvoorde.		
Beverwaard.		
Den Berg.		
Arendsduin.		
Mynden.		

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder den Bengaalschen Baanmeester en Schipper <i>Cornelis de Vlaming</i> , in 't jaar 1715.		
Barbice.	1714. 16 Nov.	
De Generaale Vrede.		
Barneveld.		
Doornik.		
Popkensburg.		
Grimmestein.		
De Herstelde Leeuw.		
Zandenburg.		
Westhoven.		
Horstendaal.		
Schoteroog.		
Ter Horst.		
Reinestein.		
Beverwyk.		
't Huis te Hemert.		
't Huis te Wateringen.	1715. 14 Januarii	
Korsfloot.		
Schoonewal, den 7 ^{den} Sept. binnen.	18 Febr.	
't Raadhuis van Enkhuizen.		
De Haringthuin, 19 ^{den} Octob. binn.		
Waffenaar. van Ceylon.	1714. 21 Dec.	
Zuiderbeek.		
Bentveld.		
Noordbeek.		
Limburg.		
Schellenberg.		
Lokhorst.		

Schepen.	Jaaren, Maanden.	Amsterdam.
Onder den Ed: Heer Directeur Generaal <i>Abraham Douglas</i> , 't jaar 1716.		
Linschoten. van Batavia.	1715. 30 Octob. 28 Nov.	
Westerdykshorn.		
Mynden.		
De Standvastigheid.		
Prins Eugenius.		
De Kykuit.		
Zandenhoeft, een Naschip.		
Meyenburg.		
't Vaderland Getrouw.		
Ryffel.		
Diemen, een Naschip.		
De Samfon.		
Voorburg.		
Neptunus.		
Charlois.		
De Engewormer.		
't Noorderquartier.		
De Brug.		
Ouwkerk.		
Ganzenhoeft.		
't Huis ter Lede.		
Wynendaal.	1716. 21 Febr.	
Oudenaarden. van Ceylon.	1715. 18 Dec.	
't Raadhuis van Middelburg.		
't Huis ten Donk.		
Waarden.		
De Loosdrecht.		
Belvliet.		

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder de Heer <i>Henrik Bekker</i> , Ordinair Raad, en Landvoogt van Ceylon, in 't jaar 1717.		
De Elifabeth. van Batavia.	1716. 1 Nov.	
Barneveld.	en	
De Generale Vrede.	1 Dec.	
Koning Carel.		
Neffarak.		
d'Uno.		
Zuiderbeek.		
Zandenburg.		
Barbice.		
Het Raadhuis van Vlissingen.		
Wefthoven.		
Arendsduin.		
Kiethoek.		
Sleewyk.		
Den Berg.		
Abbekerk.		
't Huis de Vlotter.		
De Mossel.	1717. 16 Januarii	
Duivenvoorde.	16 dito.	
Risdam.		
De Oude Zyp, gebleven tusschen Ceylon en de Kaap.		
Groenswaard.		
Witzburg.		
Meerhuizen.		
Berkenroode. van Ceylon.		
't Geyn.		
Middelwout.		
Kokkenge.		
Strykebolle.		
Onder Schipper <i>Hayman de Laver</i> , in 't jaar 1718.		
Westerdykshorn. van Batavia.	1717. 1 Dec.	
Meynden.		
't Huis ten Donk.		
Hoogermeer.		
Voorburg.		
De Leydsman.		
Meyenburg.		
De Herftelde Leeuw.		
Cats.		
Rotterdam.		
Nederhoven.		
Ryksdorf.		
Ryffel.		
Noordbeek.	1718. 16 Januarii	
Lugtenburg.	16 dito.	
't Raadhuis van Enkhuizen.	20 Maart.	
Den Donau. van Ceylon.	1717. 21 Dec.	
Ganzenhoef.		
De Amazoone.		
Loosdrecht.		
Bentveld.		
De Spiering.		
Waffenaar.		
't Slot Aldegonde.		

of NEDERLANDS MOGENTHEID aldaar. 285

eeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					<p>1850</p> <p>1851</p> <p>1852</p> <p>1853</p> <p>1854</p> <p>1855</p> <p>1856</p> <p>1857</p> <p>1858</p> <p>1859</p> <p>1860</p> <p>1861</p> <p>1862</p> <p>1863</p> <p>1864</p> <p>1865</p> <p>1866</p> <p>1867</p> <p>1868</p> <p>1869</p> <p>1870</p> <p>1871</p> <p>1872</p> <p>1873</p> <p>1874</p> <p>1875</p> <p>1876</p> <p>1877</p> <p>1878</p> <p>1879</p> <p>1880</p> <p>1881</p> <p>1882</p> <p>1883</p> <p>1884</p> <p>1885</p> <p>1886</p> <p>1887</p> <p>1888</p> <p>1889</p> <p>1890</p> <p>1891</p> <p>1892</p> <p>1893</p> <p>1894</p> <p>1895</p> <p>1896</p> <p>1897</p> <p>1898</p> <p>1899</p> <p>1900</p>
					7299511-13-0
					7175000-0-0

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder de Heer <i>Gerard van der Seyde</i> , Equipagiemeester op 's Com- pagnies Werf, in 't jaar 1719.		
Berkenrode. van Batavia.	1718. 29 Nov. 7 Dec. en	
Elifabeth.	1719. 15 Januarii	
Prattenburg.		
Kokkenge.		
De Stantvastigheid.		
Schellenberg.		
Schoteroog.		
Ter Niffe.		
Meerhuizen.		
Joanna.		
Valkenisse.		
Barbices.		
Het Raadhuis van Middelburg.		
't Vaderland Getrouw.		
Ter Horst.		
Oudenaarden.		
Kiefhoek.		
Groenswaard.		
't Noorderquartier.		
't Huis ter Boede.		
De Haringthuin.		
't Huis te Vlotter.		
Borzelen. van Ceylon.	1718. 25 Dec.	
Linschoten.		
Ouwkerk.		
Middelwoud.		
Doornik.		
Hoedekenskerk.		
Reinestein.		
Wynendaal, den 2 ^{den} Nov. binnen.		

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder <i>Michiel Landsbeer</i> , Schipper en Commandeur der Retour- vloot, in 't jaar 1720.		
Meyenburg. van Batavia.	1719. 30 Nov. en	
Zandenburg.	1720. 15 Januarii	
d'Uno.		
Koning Carel.		
Westerdykshorn.		
Amftelveen.		
De Hopvogel.		
Barbestein.		
De Neptunus.		
Waffenaar.		
Ganzenhoef.		
Wendela.		
Arendsduin.		
Den Dam.		
De Samfon. van Ceylon.		
Amsterdam.		
Vrieswyk.		
Charlois.		
De Margareta.		
Strykebolle.		
Het Raadhuis van Vliffingen.		
Noordbeek.		
Hoogenes.		
De Spiering.		
Opperdoes.		
De Vifch, 't Na- of Theefchip, 1720. 26 Maart. voor Amsterdam, met een in- koops-lading van 247858-0-0		
Maakende te zamen ontrent een inkoop van		

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder <i>Josef Lotben</i> , Independent Fiscaal, in 't jaar 1721.		
- - - - - Zuikerschepen.		
- - - - -		
- - - - -		
- - - - -		
- - - - -		
Barneveld. van Batavia.	1720. Nov.	
Prattenburg.		
Elifabeth.		
Meynden.		
Leyden.		
Kommerruft.		
Valkenis.		
Steenhoven.		
De Stantvastigheid.		
De Schotze Lorrendraayer.		
Nesserak.		
Sleewyk.		
't Huis ter Horst.		
Rynsdorf.		
't Raadhuis van Enkhuizen.		
Ryffel. van Ceylon.		
Schoonenburg.		
't Huis ten Donk.		
De Herfelde Leeuw.		
't Slot Aldegonde.		
Luchtenburg. van Mocha.		
Rotterdam.		
't Huis te Vlotter. Nafschepen.	1721. Januarii	
Meerhuizen.		
Middelwout.		
Noordwaddingsveen.		
't Stadthuis van Delft.		
Haaksburg.	1 April.	

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder <i>N. de Haan</i> , Schipper, en Bevelhebber dezer Vloot, in 't jaar 1722.		
De Magdalena. Zuikerschepen.	1721. 1 Dec.	
Purmerluft.		
Amsterdam. van Batavia.		
Westerdykshorn.		
Koning Carel.		
Schoteroog.		
Delftsland.		
Den Dam.		
Waffenaar.		
't Noorderquartier.		
Strykebolle.		
De Geertruy.		
't Vaderland Getrouw.		
Barbices. van Ceylon.	1721. 22 Nov.	
't Huis Assenberg.		
Wendela.		
Ouwerkerk.		
Borzelen.		
Hoedekenskerk.		
Nederhoven.		
Doch deze volgende zyn ontrent de Kaap der Goede Hoop in een swaare storm gebleven van de Voorvloot; behalven nog 6 eerst uitgelopen schepen, die in dit zelve jaar, den 16 ^{den} Junii in de Tafelbaai vergaan zyn.		
Amsterveen, de Zeevoogt der vloot.		
Samson.		
Het Raadhuis van Middelburg.		
Reinestein.		
Blyenburg.		
't Huis van Forceest.		
Voorburg. Nafschepen.	1722. 29 Januarii	
't Hof niet altyd Zomer.		
Goudriaan.		
De Margareta.		
Opperdoes.	1 April.	
't Raadhuis van Vlissingen.		

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder de Heer en Mr. <i>Jan van Stryen</i> , Advocaat Fiscaal van Indiën, in 't jaar 1723.		
Opperdoes. Zuikerschepen.		
Het Raadhuis van Vlissingen.		
Anna Maria.		
Schoonenburg, ontrent de Kaap verongelukt.		
Hagenes.		
Doornik.		
De Elifabeth. van Batavia.		
De Stadt Leyden.		
Prattenburg.		
Barneveld.		
Bentveld.		
Kommerruft.		
d'Unie.		
Valkenisse.		
Meyenburg.		
Berbestein.		
Noordbeek.		
't Stadthuis van Delft.		
Cats.		
Lugtenburg.		
Loenderveen.		
Haften.		
De Johanna.		
Stadtwyk. van Ceylon.		
Berkenroode.		
Meerhuizen.		
Heinskenzand.		
Jacoba. Nafschepen.		
Theodora.		
Hillegonda.		
De Samaritaan.		
De Bramman.		

Schepen.	Jaaren. Maanden.	Amsterdam.
Onder de Ed: Heer <i>Hans Frederik Berkman</i> , Extraordinaar Raad van Indiën, en Sergeant Major, in 't jaar 1724.		
Linschoten. Zuikerschepen.		
De Geertruy.		
't Slot Aldegonde.		
Wendela,		
Castricum. van Batavia.		
Westerdykshorn.		
Meynden.		
Amsterdam.		
West-Vriesland.		
Oostrust.		
Zoetclingskerk.		
Middelwout.		
Ryksdorf.		
Delftsland.		
De Spiering.		
't Huis ten Donk.		
Groenswaard.		
't Huis de Vlotter.		
Magdalena.		
Witzburg.		
De Visch.		
Kokkenge. van Ceylon.		
Midloo.		
Ravestein.		
Nieuwvliet.		
Stabroek. Nafchepen.		
't Hof niet altyd Zomer.		
Pathmos.		
Strykebolle.		
Het Theefchip, met drie anderen, die nog onbekent zyn.		

Zeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.

Den inkoop de-
zer Vloot is niet
bekent gemaakt.

V Y F D E H O O F D S T U K.

Uit het getal der ingekomen schepen, en den inkoop, blykt de magt dezer Maatschappy. Als mede uit andere effecten in Indiën, en hier te Lande. Doch niet minder uit de Landen, by haar in Indiën veroverd, of bevaaren. Als Ternate, Amboina en Banda. 't Koninkryk van Jakatra. Tayouan. En in 't jaar 1638. De steden Gale, en Baticalo, op Ceylon. Trinkenemale, en Nigumbo. Malacca. Verscheide andere steden op Ceylon, en op de Kust. De steden Koulang, Cranganôr, Coetsjen, Cananôr, en 't koningryk Macassar. Koophandel der Nederlanders op Java's Oostkust, en tot Bantam, als mede op Sumatra. Haare veroveringen op Timor, Solor, en op Chormandel. Hun koophandel in verscheide Ryken van Indiën. Met al het welke Zy al de Ouden, en al de hedendaagzen, die Indiën bevaaren, verre overtreffen. Bewindhebbers van Amsterdam. Buiten-Bewindhebbers te Amsterdam zittende. Bewindhebbers van Zeeland. Bewindhebbers van Delft. Bewindhebbers van Rotterdam. Opheldering van een swaargheid wegens de Delftze Bewindhebbers onder de Rotterdamse gemengt. Bewindhebbers van Hoorn. Bewindhebbers van Enkhuizen. Advocaaten der Oost-Indische Maatschappy.

Uit het getal der ingekomen schepen, en den inkoop, blykt de magt dezer Maatschappy.

Uit deze opgave van zoo veel rykgeladene en behouden binnengekomene vlooten, te zamen meer dan 1500 schepen uitmakende, mitsgaders uit de inkoopspenningen, door de Hollanders in Indiën by yder vloot besteed, en te zamen vry meer dan drie honderd vyftig millioenen bedragende, en die by den uitkoop nog wel ruim eens zoo veel belooopen, is zeer klaar 't groot vermogen van deze Maatschappy, in opzicht van haare geringe beginzelen (van tusschen de zes en zeven millioenen) af te meeten; te meer, alzoo die kleine hoofdsom, waar mede zy begon, in Junii in 't jaar 1720. tot een somme van 1080 ten honderd, en nog hooger, gerezen is, en zulks, niet tegenstaande zy in dat jaar al ettelyke schepen verloor, en zich (dat noch meer verwondering verdient) genoodzaakt gevonden heeft, om zeer swaare oorlogskosten zoo op Malabar, als voornamelyk op Java, nu eenige jaaren aan een te dragen.

Dit was een ongemeene ryzing, die buiten eenig voorbeeld was, en hoewel die actien, by de tyding van de dood van den opperlandvoogt van Indiën, de Heer *Christoffel van Swoll*, in Julii (daar zy den 2^{den} Junii 's jaars 1719. nog op 902 waaren) op 866 daalden, zoo was dit echter van geen zonderlingen duur, vermits zy, by 't invallen van een weergadelooze vloot van 80 tonnen gouds en 52000 gulden inkoops, weder aanstonts, en zoo van tyd tot tyd al hooger gerezen zyn.

Als mede uit andere effecten in Indiën, en hier te Lande.

Indien men hier by nu eens de verdere vaste en losse goederen, die deze Maatschappy zoo in Indiën als hier te lande, bezit, ging optellen, die zouden mede nog veele millioenen bedragen. Waar by men dan ook de schade van (zoo verre my bekend is) wel over de 200 schepen,

die zy van tyd tot tyd geleden, en waar onder 6 t'huisvaarders, ontrent de Kaap, en 6 uitvaarders in de baai aan de Kaap, in 't jaar 1722. verloor, heeft, aanhaalen mag, door welk verlies zy, buiten alle tegenspraak, van zeer groote voordeelen ontzet geweest is; behalven dat ook het verkrygen van 't Oetroy, om alleen op Indiën te mogen vaaren, tot verscheide maalen toe, haar ettelyke millioenen gekost heeft.

Hier tegen heeft zy, by tyden van Oorlog, ook een groote menigte van galloenen, of kraaken, en andere schepen der Portugeezen (die een getal van verre over de honderd uitmaakten) en ook eenige van de Engelschen, en Franschen (aan welke zy ook wel eenige verloor heeft) genomen, dat mede wakker gestyft heeft.

Maar laat ons van deze aangename beschouwing van haare magtige vlooten, en zoo rykgeladene kielen, dat kragtig steunzel, ja de hartader dezer landen, eens te lande overstappen, en vooraf in 't korte (gelyk wy daar na over yder veroverde landvoogdy in 't byzonder, en uitvoerig handelen zullen) gaan zien, wat de Hollanders in Indiën (ten klaren bewyze, dat zy'er zyn geweest, gelyk zy tot nog toe in 't volle bezit zyn van 't gene zy daar veroverd hebben) van de Portugeezen van tyd tot tyd met het swaad in de vuist gewonnen hebben, en hoe magtig, en ontzagchelyk zy, door 't dapper en voorzigtig gebruik van hunne wapenen, niet alleen voor alle die Inlanders, maar zelfs ook voor alle Europeërs aldaar, geworden zyn.

De koning van Ternate stont zedert den 13^{den} Augusti 1599. hen toe, daar te handelen, alwaar zy tot den 14^{den} Maart 1606. bleven, wanneer *Pedro d'Acunba* hen'er weer uitdreef; doch hier af zullen wy breeder onder de stoffe van Ternate spre-

Doch t minde uit d Lande, by haer Indiën veroverd of be-

Als ternate, Amboina, Banda

fprenken, en tegenwoordig alleen zeggen, dat zy ten tyde van koning *Amsterdam* (anders *Kaytsjili Sibori* genaamt) dat ryk, en dien vorft, overwonnen, en die koningen zedert zoodanig na hun hand gezet hebben, dat zy tegenwoordig niets buiten weten, of tegen de wil van den Landvoogt kunnen uitvoeren.

Het eerste landschap, dat zy de Portugeezen afnamen, is de gantsche landvoogdy van Amboina geweest, die hen de dappere zeevoogt, *Steven van der Hagen*, zonder slag of stoot, in 't jaar 1605. den 22sten Februarii afhandig maakte; eene verovering, waar door zy meesters van de kruidnagelen geworden zyn.

De landvoogdy van Banda hebben zy in 't jaar 1609., onder den onderzeevoogt *Simon Janfsz Hoen*, na de schrikkelyke moord ontrent den zeevoogt *Pieter Willemsz Verboeven*, en verscheide andere, op een verraaderlyke wyze gepleegt, den 10^{den} Augusti verovert, en toen met die trouwlooze Bandaneezen wel een goed verdrag gemaakt, maar 't ge- duurig overtreden daar van is oorzaak geweest, dat zy in 't jaar 1615. door den oppergebieder van Indiën, den heer *Gerard Reynst*, en in 't jaar 1621. den 21sten Maart wederom door den heer *Jan Pieterfsz Coen*, zoodanig beteugelt zyn, dat zy, na menigvuldige verbondbreuken (die wy breeder op zyn plaats aanhaalen) zich noit meer in staat gevonden hebben, om iets van gewigt tegen de Nederlandsche Oostindische Maatschappy te ondernemen; maar genoodzaakt zyn geweest, om, in weerwil zelf, zich onder haar bestier ftill en gehoorzaam te dragen.

In 't jaar 1619., den 30sten Mey, heeft zich die zelve heer *Coen*, diens dappere en koene daaden zoo wonderlyk wel met zyn naam overeenstemmen, met het swaard ook meester van de stadt, en 't koninkryk *Jakatra* gemaakt, en aldaar op des zelfs grond eerst de vesting gestigt, waar op men naderhand die schoone stadt *Batavia* (dat heerlyk gedenkstuk der aloude *Batavieren*) gebouwt heeft.

In den jaare 1624. zyn zy, ten deele by verwisseling tegen *Pehoe* (of de eilanden de *Piscadores*) ontrent de Chineseesche wal gelegen, ten deele by koop, bezitters van *Tayouan*, of van 't eiland *Formosa*, geworden.

De stadt *Gale*, op 't eiland *Ceylon*, won *Willem Jacobsz Coster*, den 13^{den} Maart 1638. van de Portugeezen; waar aan de Ed: heer *Adam Westervold*, extraordinair Raad van Indiën, den 18^{den} April, ook de stadt *Baticalo*, op 't zelve eiland gelegen, hegte.

De Ed: heer *Antoni Caan*, extraordinair Raad van Indiën, ontnam in 't jaar

1639. den Portugeezen aldaar ook de sterke stadt *Trinkenemale*, en de Ed: heer *Trinke- Directeur Generaal Philip Lucasz*, den 9^{den} Februarii 1640. de stadt *Negumbo*.

Ondertusschen maakten zich de Nederlanders den 14^{den} Januarii 1641. onder 't beleid van den Bevelhebber, *Minne Willemsz Caartekoe*, en den sergeant Major *Joannes Lamotius*, na een beleg van vyf maanden, en na een zeer bloedigen en hardnekkigen storm, meesters van 't ontzachlyk *Malacca*, waar op zy zoo meenigmaal 't oog gehad, en zoo menigen vergeeffchen aanslag in 't werk geltelt hadden.

In 't jaar 1644. heeft de Ed: heer *Francois Caron*, ordinair Raad van Indiën, de stadt *Negumbo*, die de Portugeezen weer van ons gewonnen hadden, herwonnen.

Daar na heeft de Ed: heer *Directeur Gerard Hulft*, den 15^{den} October 1655., de stadt *Culture*, en den 12^{den} Mey 1656., de heer landvoogt *Adriaan van der Meyden* hen de magtige stadt *Colombo* ontworpen.

Dus wierd ook *Toetecoryn* in 't jaar 1658. in Februarii, en den 22sten 't eiland *Manaar* door den dapperen held, den heer *Ryklof van Goens*, en den 21sten Junii ook 't magtig koninkryk *Jaffanapatnam*, door den majoor *Jan van der Laan* (dien schrik der Portugeezen) hen afhandig gemaakt, die ook *Nagapatnam*, een schoone stadt op de kuff van *Choromandel*, in Augusti 's jaars 1658. by verdrag veroverde.

Eenige jaaren daar na met de Portugeezen, wegens de zaaken van *Brazyl*, nog in grooter verwydering, en in volslagen oorlog geraakt zynde, nam de Nederlandsche Oostindische Maatschappy op een veel eerlyker wyze, dan zy in *Brazyl*, haar slag zoo wel waar, dat zy op de *Malabaarische kuff* buitengemeene veroveringen op hen verkreeg.

De dappere heer *Ryklof van Goens*, die schrik van *Malabar* en *Ceylon*, nam den 10^{den} December voor de tweedemaal de stadt *Coulang* in.

Cranganor volgde den 15^{den} Januarii 1662. onder dien zelve veldheer.

In 't jaar 1663. namen de onzen den 8sten Januarii de sterke stadt *Coetsjien*, onder 't beleid van dien zelve opperbevelhebber, na een dapperen tegenstand, in; waar op 't jaar daar aan in Februarii de stadt *Cananor*, onder 't opperbevel van den Ed: heer *Jacob Hufstaart*, extraordinair Raad van Indiën, volgde.

Die van *Macassar*, de moedigste en dapperste onder alle Natien van 't Oosten, wierden door den heer *Cornelis Speelman*, een man, die weinig zyns gelyk in gaauheid van doordringent verstand, en nog minder in onbewegelyke dapperheid had, tegen alle verwagting volslagen overwon-

nen; doch zy, 't gemaakte verbond weder verbroken hebbende, zyn door dien zelve heer in 't jaar 1669. zoodanig getemt, dat zy zedert zich nooit weer openbaar tegen onze Maatschappij hebben durven aankantten.

Koop-handel der Nederlanders op Java's Oostkust en Bantam; als mede op Sumatra. Wat vermogen de Hollandsche Natie door verscheide omwendingen, en oorlogen, op Java's Oostkust, en te Bantam, voorgevallen, over de keizers van Java, of Mataram, gekregen, en hoe zy, door gunst des konings van Bantam, in 't jaar 1682. alleen vryheid om daar te handelen, met uitsluiting van alle Europeërs, en wat magt zy op 't groot eiland Sumatra, bekomen hebben, zullen wy in 't breede vertoon, wanneer wy in 't byzonder van de zaaken van Java, en deszelfs keizers, van Bantam, en deszelfs koningen, als mede van Sumatra, spreken.

Haare veroveringen op Timor, en Solor. Op 't eiland Timor en Solor hebben wy den Portugeezen mede verscheide plaatzen, gelyk in onze verhandeling daar over blyken zal, ontnomen.

Alle welke steden, eilanden, en koninkryken, by hen met veel dapperheid, zoo op de Portugeezen, als andere vyanden, verovert, hen in Indiën zoo veel magt en aanzien, en zoo een ruime bezitting van landen gegeven hebben, dat zy, in wyd-uitgestrektheid der zelve, schoon in hun eigen land maar een kleine republyk zynde, voor veel magtige koningen niet behoeven te wyken; behalven dat hun bestier in die landen zeer veel gelykenis met de magt, pragt, en statie der vorsten en koningen heeft.

Op Choromandel. By al het welke men de meenigvuldige comptoiren, by hen op de kust van Choromandel in eigendom bezeten, moet voegen, en te gelyk aanmerken, hoe grooten handel zy al van ouds her in Japan, China, Ziam, Tonquin en Cambodia, gelyk ook in Perfiën, Bengale en Suratte, mitsgaders in 't gantsche ryk des Grooten Mogols, en in Mocha, gedreven hebben, in de meeste van welke ryken de Maatschappij haare vaste comptoiren en logien, onder haare directeurs of opperhoofden, bezit.

Met al het welke zy al de Ouden, en al de hedendaagse, die Indiën bevaaren, verre overtreffen. Die 't nu lust de stoute bedryven, en heldagtige ondernemingen der Nederlanders, zoo in 't onbevreesd beploegen van den grooten Oceaan, en in het kloekmoedig bevaaren van Oostindien met zulke rykgeladene heen en wedergaande vlooten, als in het veroveren van zoo veel magtige koninkryken, en in 't dryven van hun gezegenden handel aldaar, eens met alle de bedryven en ondernemingen zoo der Ouden, als ook van de dappere

Portugeezen, Engelschen en Franschen, te vergelyken, die zal, by aldien hy onzydig 't vonnis hier over vellen wil, moeten bekennen, niet alleen, dat zy zeer verre alle de Ouden in allen deelen, maar ook alle die groote Enropeërs in veele opzigten, te boven gaan. En daarmen van de landen en steden, door de Ouden in die gewesten ontdekt, en verovert, niet de minste voetstappen weet na te speuren, waar uit men maar de bloote zekerheid zou kunnen hebben, dat zy'er geweest zyn (daar ik volkomen aan twyffel, gelyk ik dat van de meesten, als verdicht, verwerp) zoo zyn in tegendeel de Nederlanders in staat, om de landen, by hen ontdekt, of verovert, niet alleen duidelyk, en in nette kaarten, aan te wyzen; maar zy zyn tot nog toe ook vreedzaame bezitters der zelve, tot zoo verre, dat hun grootste vyanden en benyders zelf, tegen allen, die hen dit betwisten, of eenigzins in twyffel trekken wilden, tot getuigen zouden kunnen en moeten verstreken.

Dit was het, 't geen wy voorgenomen hadden de wereld mede te deelen, met voornemen, om daar op een werk te laten volgen, 't geen in naaukeurigheid alle andere, tot nog toe daar over geschreven, zeer verre zal overtreffen, en een groote menigte van zaaken in 't licht brengen, waar van nooit het allerminste by eenige Schryvers gezien, of waar af zy nooit gehoord hebben; weshalven ik in die hoope leve, dat dit werk zich zelve zoodanig aan alle lees- en weergierigen aanpryzen zal, dat ik niet noodig oordeele daar iets meer van te zeggen, maar 't veel bescheidener vinde, dat aan 't onzydig oordeel, van die 't lezen zullen, te verblyven; waar mede wy dit stuk dan ook besluiten, en allereerst hier op het deel van de Moluccos, als zynde een van de oudste landen, alwaar zich de Nederlandsche Maatschappij nederzette, zullen laten volgen; 't geen ons dan al verder tot de verhandeling van Amboina en Banda, als de naaste in tyd daar op volgende, van zelf geleiden zal.

Alvoorens nogtans daar toe over te gaan, zullen wy, tot een slot van dezen voorlooper, de naamen van alle de Heeren Bewindhebbers van de kameren, Amsterdam, Zeeland, Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen, met de tyd van hunne regeering of aanstelling, en dood, zoo verre wy het hebben kunnen navorschen, en ook die van de Advocaaten dezer Maatschappij, hier byvoegen.

De Heeren Bewindhebberen der Oost-
indische Maatschappy ter Kamer van AMSTER-
DAM.

Aangenomen by 't Octroy den 20 Maart 1602.

<i>Reynier Pauw.</i>	uitgescheid.	2 Decemb.	1613.
<i>Dr. Dirk Bas.</i>	overleden	13 Augusti	1637.
<i>Pieter Dirksz Hasselaar.</i>		17 dito.	1616.
<i>Jan Carel.</i>		28 October	1616.
<i>Jaques de Velaar.</i>		dito.	1613.
<i>Jan Poppe.</i>		7 Augusti	1616.
<i>Barent Bartwyns.</i>	uitgescheiden		1613.
<i>François van Hoven.</i>		16 October	1617.
<i>Hans Hongers.</i>	overleden	2 Decemb.	1616.
<i>Dirk van Os.</i>		20 Mey	1615.
<i>Louis de la Beecq.</i>		30 Julii	1631.
<i>Jan Hermansz.</i>		31 Augusti	1624.
<i>Lenard Ray.</i>		2 Junii	1619.
<i>Gerard Reynst, als Opperlandvoogt naar Indiën ver- trokken den 2 Junii 1613. en aldaar overleden den</i>		7 Decemb.	1615.
<i>Albert Jansz Joncheyn.</i>		20 Februarii	1618.
<i>Arent ten Grootenhuizen.</i>		Februarii	1615.
<i>Jacob Reepmaaker.</i>	afgegaan	1 Januarii	1641.
<i>Jacob Florisz Cloek.</i>	overleden	7 Maart	1611.

Buiten deze komen my Art. 18. van 't Octroy
nog deze voor:

Gerard Bicker, als de allereerste.
Henrik Buyk, als de 9de in rang.
Elbert Lucasz.
Isaac le Meer.
Siwert Pietersz Sem.
Marcus Vogelaar.
Geurt Dirksz.
Huibert Wachtmans.

Om wat reden nu deze Heeren door den opsteller van
de Lyft niet mede nevens de andere gemelt wor-
den, weet ik niet; hoewel ze by my'er mede
voor te boek staan, om dat zy in 't Octroy
Art. 18. gemelt worden.

In 't jaar 1611.

*Arent Pietersz Verburg, die na Haarlem
is gaan woonen, en aldaar*

overleden in 't jaar 1623.
22 Maart 1617.

Jan Jansz van Helmond.

In 't jaar 1613. 21 Augusti.

Simon Jansz Schoonhoven.

8 dito. 1635.

In 't jaar 1614. 18 Februarii.

Frans Henriksz Oetgens.

12 Maart 1625.

Gerrit Jacobsz Witzen.

24 Januarii 1626.

't Zelve jaar, 21 Julii.

Elias Trip, wegens Dordrecht.

5 dito. 1636.

In 't jaar 1615. 14 Februarii.

Hillebrand Schellinger.

22 Junii 1633.

In 't jaar 1617. 11 April.

Andries Rykaard.

1638.

Dirk Hasselaar.

afgegaan 1 Januarii 1641.

*Henrik Brouwer, vertrok als Opperland-
voogt naar Indiën.*

1632.

In 't jaar 1618. 23 April.

Adriaan Pauw, Pensionaris.

1 Januarii 1641.

Pieter de Schilder, wegens beroerte 'er

uitgescheiden 1639.

Jacob Bicker.

afgegaan 1 Januarii 1641.

In 't jaar 1618.	4 Mey.		
Jacob Poppe, Schepen.		overleden	15 Novemb.
Dirk Heynk.			22 October
Dirk Vlak.			31 dito.
In 't jaar 1625.	9 Junii.		
Simon de Ryk.			8 Mey 1652.
Laurens Reaal.			21 October 1637.
Cornelis de Vry.			9 Septemb. 1650.
Henrik Voet.			23 Junii 1652.
Jacob Jacobsz Roch.			12 Decemb. 1670.
Dirk Tholinx.		uitgevallen	Mey 1643.
In 't jaar 1628.	October.		
Hans van Loon.		uitgescheid.	25 Februarii 1658.
Pieter de Carpentier.		overleden	5 Septemb. 1659.
In 't jaar 1632.	Mey.		
Zacharias Roode.			26 October 1656.
Gerard Hudde.			Maart 1646.
In 't jaar 1634.	Junii.		
Joan Huydekooper.			26 October 1661.
In 't jaar 1636.			
Henrik Reynst.			Junii 1648.
Cornelis de Graaf.		uitgescheid.	10 Januarii 1664.
In 't jaar 1638.	1 Februarii.		
Willem Boreel, Pensionaris, vertrok als Gezant van den Staat naar Vrankryk.		afgestaan	4 April 1650.
Jan Munter.		overleden	9 Maart 1685.
In 't jaar 1640.	19 Januarii.		
Gerbrand Claasz Pancras.		stonden beiden hun dienst	
Willem Backer.			af den 31 December 1643.
In 't jaar 1641.	4 Februarii.		
Dr. Andries Bicker.		overleden	24 Junii 1652.
Pieter Hasselaar, alzo Schout wiert,		afgestaan	1646.
Jean le Gonche.		overleden	18 Novemb. 1669.
Daniël Bernard.			5 October 1681.
In 't jaar 1647.	4 Februarii.		
Joost Jansz Cruysveld.			6 Decemb. 1657.
Joris Jorisz Backer.			24 October 1666.
Jan Hulft.			30 Decemb. 1677.
Roelof Bicker.			2 Junii 1656.
In 't jaar 1648.	31 Augusti.		
Jacob Druyvesteyn.		afgegaan	1 Mey 1656.
Willem Goes, Raadsheer in den Hove van Holland geworden.			1654.
In 't jaar 1651.	10 Januarii.		
Antoni de Lange.		overleden	October 1652.
Jacob Bas, Dirksz.			23 Maart 1656.
In 't jaar 1652.	14 November.		
Thomas Broers.			25 April 1668.
Nikolaas van de Capelle.			28 October 1695.
Antoni Casseleyn.			27 April 1664.
Hieronymus de Haze.			16 Januarii 1681.
In 't jaar 1655.	14 Januarii.		
Jan Simonz van Leeuwen.		afgegaan	30 April 1661.
In 't jaar 1656.	1 Junii.		
Cornelis Duyvens, van Haarlem.			1 Mey 1662.
Simon van Hoorn.		overleden	19 Augusti 1667.
In 't jaar 1657.	29 Januarii.		
Gillis Valkenier.			5 Novemb. 1680.
Dirk Tulk.			6 Maart 1682.
In 't jaar 1658.	31 Januarii.		
Gerrit Ropenbroek.			24 Januarii 1670.
't Zelve jaar.	14 Maart.		Novemb. 1677.
Pieter van Loon.			
In 't jaar 1659.	10 November.		
Henrik Dirksz Spiegel.			18 April 1667.

In 't jaar 1661. 19 Mey.	
<i>Henrik van Willigen.</i>	afgegaan 1 Mey 1667.
In 't jaar 1662. 2 Januarii.	
<i>Cornelis Backer.</i>	overleden 25 Februarii 1681.
't Zelve jaar. 8 Mey.	
<i>Jacob Steyn.</i>	afgegaan 1 Mey 1668.
In 't jaar 1664. 24 Februarii.	
<i>Pieter de Graaf.</i>	overleden 4 Junii 1707.
't Zelve jaar. 10 Julii.	
<i>Cornelis Graafland.</i>	26 October 1677.
In 't jaar 1666. 18 November.	
<i>Joan Huydekoop.</i>	39 Novemb. 1704.
In 't jaar 1667. 10 Mey.	
<i>Lambert Reynst.</i>	8 Decemb. 1679.
<i>Henrik Brouwer.</i>	afgegaan Mey 1673.
't Zelve jaar. 14 October.	
<i>Cornelis van Vlooswyk.</i>	overleden 13 Decemb. 1687.
In 't jaar 1668. 31 Mey.	
<i>Nicolaas Pancras.</i>	2 Novemb. 1678.
<i>Cornelis van Loo.</i>	afgegaan 1 Mey 1670.
In 't jaar 1670. 2 Januarii.	
<i>Henrik Scholten.</i>	overleden 3 Septemb. 1679.
't Zelve jaar. 21 Februarii.	
<i>Isaac Hochepied, de Jonge.</i>	uitgevallen 26 Februarii 1680.
't Zelve jaar. 8 Mey.	
<i>Cornelis Sylvius.</i>	afgegaan 1 Mey 1676.
In 't jaar 1671. 26 Januarii.	
<i>Henrik Becker.</i>	overleden 17 Mey 1688.
In 't jaar 1673. 20 Julii.	
<i>Joan van Vesaneweld.</i>	afgegaan 1 dito. 1676.
In 't jaar 1676. 10 Mey.	
<i>Wouter van Landschot.</i>	dito. 1679.
<i>Gillis van Clarenbeek.</i>	overleden Novemb. 1678.
In 't jaar 1677. 18 November.	
<i>Cornelis van Outsboorn.</i>	10 Februarii 1688.
In 't jaar 1678. 17 Januarii.	
<i>Louis Trip.</i>	14 Julii 1684.
't Zelve jaar. 21 November.	
<i>Gerrit Hoof.</i>	6 Augusti 1717.
In 't jaar 1679. 10 Mey.	
<i>Hendrik Brouwer.</i>	afgegaan 1 Mey 1683.
't Zelve jaar. 9 Februarii.	
<i>Dannas Gulderwagen.</i>	overleden 27 Januarii 1685.
't Zelve jaar. 26 September.	
<i>Joannes Hudde.</i>	Mey 1704.
't Zelve jaar. 28 November.	
<i>Joan Rodenburch.</i>	2 Septemb. 1690.
't Zelve jaar. 28 December.	
<i>Gerard Bors.</i>	8 Novemb. 1693.
In 't jaar 1680. 7 Junii.	
<i>Salomon van de Blocquery.</i>	20 October 1701.
't Zelve jaar. 10 December.	
<i>Cornelis Roch.</i>	26 Decemb. 1681.
In 't jaar 1681. 30 Januarii.	
<i>Coenraad van Beuningen.</i>	26 October 1693.
't Zelve jaar. 10 April.	
<i>Joan de Vries.</i>	6 April 1708.
't Zelve jaar. 16 December.	
<i>Henrik Decker.</i>	11 Maart 1697.
In 't jaar 1682. 29 Januarii.	
<i>Adriaan Temmink.</i>	23 Januarii 1688.
't Zelve jaar. 16 April.	
<i>Cornelis Cloek.</i>	12 April 1693.
In 't jaar 1683. 20 Mey.	
<i>Magnus van Akeren.</i>	Februarii 1685.

In 't 1685.	25 Januarii.		
<i>Andries Bernard.</i>		overleden	25 Januarii 1704.
't Zelve jaar.	14 Februarii.		
<i>Willem Nieuwenbuys.</i>		afgegaan	1 Mey 1691.
't Zelve jaar.	10 April.		
<i>Willem van Dam.</i>		overleden	17 April 1713.
't Zelve jaar.	5 Julii.		
<i>Cornelis Wittens.</i>		afgegaan	1 Mey 1691.
In 't jaar 1688.	8 Januarii.		
<i>Joan Corver.</i>		overleden	17 dito. 1716.
't Zelve jaar.	Januarii.		
<i>Joan Geelvink.</i>			21 dito. 1707.
't Zelve jaar.	3 Mey.		
<i>Caspar van Collen.</i>			19 Maart 1704.
't Zelve jaar.	8 Julii.		
<i>Willem van Loon.</i>			27 April 1695.
In 't jaar 1690.	30 November.		
<i>Mattheus Lestevenon.</i>			9 Augusti 1693.
In 't jaar 1691.	5 April.		
<i>Gerard van Stirum.</i>			Mey 1691.
't Zelve jaar.	21 Mey.		
<i>Nicolaas van de Velde.</i>		afgegaan	30 April 1697.
't Zelve jaar.	10 September.		
<i>Auwel Fabritius.</i>			30 April 1697.
In 't jaar 1693.	23 Junii.		
<i>Pieter Ranst Valkenier.</i>		overleden	29 Decemb. 1704.
't Zelve jaar.	9 November.		
<i>Hieronymus Velters.</i>		afgegaan	24 October 1707.
Alzoo Drost van Muyden wiert.			
't Zelve jaar.	7 December.		
<i>Jacob Elias.</i>		overleden	28 Novemb. 1701.
't Zelve jaar.	10 dito.		
<i>Nicolaas Witzen.</i>			10 Augusti 1717.
In 't jaar 1695.	2 Junii.		
<i>Jacob Jacobsz Hinloopen.</i>			14 Maart 1705.
In 't jaar 1696.	19 Januarii.		
<i>Pieter de Wit.</i>			7 Januarii 1712.
In 't jaar 1697.	2 Mey.		
<i>Hermannus Gerlings.</i>		afgegaan	1 Novemb. 1703.
't Zelve jaar.	10 Mey.		
<i>Abraham van Asperen.</i>			1 Mey 1703.
In 't jaar 1698.	30 Januarii.		
<i>Gillis van Hemert.</i>		overleden	20 October 1702.
In 't jaar 1701.	15 December.		
<i>Abraham Lestevenon.</i>		leeft.	
In 't jaar 1702.	12 Januarii.		
<i>Wouter Valkenier, J: F:</i>		overleden	8 Januarii 1710.
In 't jaar 1703.	29 Januarii.		
<i>Henrik van de Blocquery.</i>			21 Septemb. 1715.
't Zelve jaar.	3 Mey.		
<i>Gerard van Hoogeveen.</i>			
't Zelve jaar.	6 November. } beide	afgegaan	Mey 1709.
<i>Arent de Raad.</i>			
In 't jaar 1704.	4 Februarii.		
<i>Abraham Muysart.</i>		leeft.	
't Zelve jaar.	17 April.		
<i>Dirk Bas.</i>		overleden	29 Januarii 1709.
't Zelve jaars.	19 Junii.		
<i>Gerbrand Pancras.</i>			30 dito. 1716.
In 't jaar 1705.	19 Januarii.		
<i>Joan Blaauw.</i>			13 Augusti 1712.
<i>Joseph Huydekooper.</i>			11 Januarii 1709.
't Zelve jaar.	23 April.		
<i>Jan Trip.</i>		leeft.	

In 't jaar 1707. 17 November.
Aarnout Schuyt.
Pieter van Loon.
Willem Sautin.
 In 't jaar 1708. 28 Junii.
Hieronymo de Haze de Georgio.
 In 't jaar 1709. 31 Januarii.
Balthasar Boreel.
 't Zelve jaar. 4 April.
Isaac Coymans.
 't Zelve jaar. 6 Mey.
Wynand van der Maas d'Avenrode.
 't Zelve jaar. 1 Augusti.
Gerard Meerman, Fransz.
 In 't jaar 1710. 19 Junii.
Henrik Trip.
 In 't jaar 1712. 28 Februarii
Henrik Hop.
 't Zelve jaar. 23 Mey.
Abraham van Gerwen.
 't Zelve jaar. 15 September.
Eduard Boddens.
 In 't jaar 1713. 29 Junii.
Diderik van Buren.
 In 't jaar 1714. 29 Maart.
Andries Hees.
 In 't jaar 1715. 13 Mey.
Nicolaas van den Bergen.
 In 't jaar 1716. 11 Februarii.
Jofias van de Blocquery.
 't Zelve jaar. 18 Februarii.
Lieve Geelwink.
 't Zelve jaar. 2 Julii.
Jan de Witt.
 't Zelve jaar. 10 December.
Renè de Vicq.
 In 't jaar 1717. 22 April.
Adriaan van Loon, Junior.
 't Zelve jaar. 4 November.
Cornelis Graafland, Iansz.
 In 't jaar 1718. 16 Mey.
Jan Meerman.
 't Zelve jaar. 2 September.
Ægidius van den Bempden.
 In 't jaar 1720.
Pieter Six.
 In 't jaar 1722.
Jacob Frederik du Fay.

leeft.
 overleden 27 Maart 1716.
 leeft.

overleden 10 Februarii 1714.

afgegaan 1 Mey 1715.

overleden 28 Februarii 1712.

leeft.

overleden 3 Julii 1718.

afgegaan 1 Mey 1718.

overleden 4 Mey 1716.

leeft.

overleden 11 Junii 1720.

afgegaan 1721.

overleden 18 Decemb. 1719.

deze leven.

Buiten - Bewindhebbers der Oostindische

Maatschappy, die van tyd tot tyd in de Kamer van Amsterdam wegens de Provintien GELDERLAND, UTRECHT, en VRIESLAND, mitsgaders van de Steden DORDRECHT, en GOUDA gezeten hebben.

Wegens GELDERLAND.

Buiten- Bewind- hebbers te Am- sterdam zittende.	<i>Lucas van Essen.</i>	26 Julii	1614.
	<i>Arnold Sweers.</i>	3 Junii	1627.
	<i>Engelbert op ten Oort.</i>	10 Julii	1634.
	<i>Gerard Jan van de Capelle ten Dam.</i>	28 Decemb.	1637.
	<i>Otto Schraffer.</i>	24 Mey	1640.
	<i>Bernard Turk tot Aalst.</i>	20 Julii	1648.
	<i>Gerard Krynck.</i>	26 Maart	1658.
	<i>Willem Harmen van Broekhuizen.</i>	3 April	1662.
	<i>Melchior ten Hove.</i>	19 Junii	1669.
	.	11 April	1675.
	.	2 Junii	1681.
	<i>Jan Munster.</i>	15 Decemb.	1681.
	<i>Adriaan Menten.</i>	5 Junii	1685.
	<i>Joan van Lith de Feude.</i>	1 October	1693.
	<i>Christaan Carel van Lintelo tot de Esa.</i>	9 Julii	1699.
	<i>Willem Henrik Carel Ripperda tot Veerhuis.</i>	28 Junii	1703.
	<i>Borghard Gooswijn Heydentryk van Coeverden tot Rysselt.</i>	24 Maart	1707.
	<i>Alexander van de Capelle tot Hage en Boedelhof.</i>	28 Augusti	1710.
	<i>Antoni van Westerveld.</i>	8 Junii	1711.
	<i>Lucas Willem van Essen tot Vanenburg.</i>	17 Mey	1714.
	<i>Adam Jacob Smits.</i>	6 Julii	1717.
	<i>Johan Singendonk.</i>		1720.

Wegens U T R E C H T.

<i>Willem van Sypesteyn.</i>	29 Julii	1614.
<i>Johan van Grovesteyn.</i>	19 Novemb.	1618.
<i>Aart van Buchel.</i>	28 October	1619.
<i>Johan van der Wel.</i>	21 dito.	1621.
<i>Dirk van Deuverden.</i>	8 Novemb.	1624.
<i>Jacob Petit.</i>	31 October	1630.
<i>Pieter van Dam.</i>	5 Augusti	1652.
<i>Albert van Benthem.</i>	7 Februarii	1659.
<i>Nicolaas Schaghen.</i>	8 Mey	1670.
<i>Albert van Benthem.</i>	7 dito.	1674.
<i>Caspar van Royen.</i>	8 Januarii	1680.
<i>Carel Martensz.</i>	27 Mey	1686.
<i>Quirynde Paeuw.</i>	22 dito.	1690.
<i>Dirk van Domburg.</i>	12 dito.	1692.
<i>Mattheus van Lugtenburg.</i>	26 dito.	1698.
<i>Johan Frederik Abbema.</i>	8 Januarii	1699.
<i>Willem Schade.</i>	17 Mey	1700.
<i>Steven van Lynden, Heer van Geerestein.</i>	25 Januarii	1704.
<i>Willem van der Meulen, Heer van Oud-Broekhuizen.</i>	25 Mey	1705.
<i>Antoni Goudoever.</i>	21 Junii	1706.
<i>Diderik Hoesft.</i>	9 Mey	1707.
<i>Henrik Both.</i>	1 dito.	1710.
<i>Diderik Hoesft.</i>	4 dito.	1716.
<i>Gideon Bodaan.</i>	dito.	1719.
<i>Jan Hendrik Strik.</i>	dito.	1719.

Wegens VRIESLAND.

<i>Egbert During.</i>	22 April	1615.
<i>Bernard van Oosterzee.</i>	6 Januarii	1620.
<i>Ysbrand Eekens.</i>	15 Decemb.	1623.
<i>Joost Jongestal.</i>	24 Junii	1627.
<i>Jurriaan Viersen.</i>	15 Novemb.	1635.
<i>Frederik Grovesteyn.</i>	26 Maart	1639.
<i>Pieter Buttinga.</i>	5 Septemb.	1641.
<i>Pieter le Pla.</i>	4 Novemb.	1675.
<i>Carel van Kuffeler.</i>	11 October	1677.
<i>Arent van der Waeyen.</i>	25 April	1680.
<i>Pieter Andries van Staveren.</i>	7 Mey	1685.
<i>Arent van der Waeyen.</i>	7 dito.	1686.
<i>Tinco van Andringa.</i>	30 Junii	1689.
<i>Wynand Alstorphijs.</i>	29 Augusti	1691.
<i>Arent van der Waeyen.</i>	1 Mey	1698.
<i>Benjamin Dutry.</i>	2 dito.	1707.

Wegens DORDRECHT.

<i>Leonard Siwert van den Hatert.</i>	17 Maart	1614.
<i>Elias Trip.</i>	28 Julii	1614.
<i>Thomas de Wit.</i>	15 dito.	1638.
<i>Matthys Pompe.</i>	20 Maart	1645.
<i>Mattheus van den Broek.</i>	8 Junii	1671.
<i>Cornelis Teresteyn van Halewyn.</i>	9 October	1692.
<i>Roelof Eelbo.</i>	30 Novemb.	1693.
<i>Michiel Pompe van Meerdervoort.</i>	23 Maart	1705.
<i>Cornelis van der Duffen.</i>	6 Novemb.	1721.

Wegens G O U D A.

<i>Joan de Vrye.</i>	4 Julii	1665.
<i>Jacob van der Duffen.</i>	31 Augusti	1676.
<i>Hugo van Stryen.</i>	12 Decemb.	1701.
<i>Roelof van Heuven.</i>	3 Mey	1708.
<i>Willem Pieter de Witte.</i>	17 dito.	174.
<i>Adriaan Moering.</i>		1720.

De Heeren Bewindhebbers der
Oost-Indische Maatschappij ter Kamer van
ZEELAND.

In 't jaar 1602. by 't Octroy aangestelt.

Bewind-
hebbers
van Zee-
land.

Adriaan Henricksz ten Haaff.
Jacob Boreel.
Johan Lambertsz Colve, (in 19 Art. van 't Octroy, *Coole*, genaamt.)
Jacob Pietersz de Waart.
Cornelis Munnier, (in 't Octroy Art. 19. *Meuninx* genaamt.)
Adriaan Bomenè.
Laurens Baar, (in 't Octroy, *Bacx*, genaamt.)
Everhard Becker.
Arnold le Clerck.
Arnold Verhoeven.
Gerard van Schoonhoven.
Nicolaas Pietersz.
Balthasar van Vlierden.
Balthasar de Moucheron.

Ontrent 't jaar 1643. en de volgende, leefden.

<i>Jacob Scotte.</i>	
<i>Aarnout Altena.</i>	
<i>Johan van der Poort.</i>	
<i>Claude de Groot.</i>	
<i>Johan van der Merck.</i>	
<i>Pieter Biscop.</i>	
<i>Bonifacius Cau.</i>	
<i>Adriaan Velters.</i>	
<i>Johan Kien.</i>	overleden 1664.
<i>Henrik Thibaut.</i>	1668.
<i>Jacob Claasz Hayman.</i>	1667.
<i>Pieter Boudaan Courten.</i>	1668.
<i>Isaac Maartensz.</i>	1665.
<i>Nicolaas van der Merck.</i>	1666.
<i>Adriaan Lampfins.</i>	1666.
<i>Evert Gyseling.</i>	1666.
<i>Jacob Veth.</i>	1667.
<i>François van der Beke.</i>	1670.
<i>Johan Cardon.</i>	1670.
<i>Steven Becker.</i>	1670.
<i>David van Reygersberge.</i>	1678.
In 't jaar 1655.	
<i>Pieter Munniks.</i>	staat af 1670.
In 't jaar 1656.	
<i>Johan le Sage.</i>	1678.
<i>Nicolaas van der Merck.</i>	overleden 1669.
<i>Alexander de Munk.</i>	1691.
In 't jaar 1667.	
<i>Adriaan van Goch.</i>	1671.
<i>Henri Godin.</i>	1670.
In 't jaar 1668.	
<i>Joost Duvelaar.</i>	1670.
<i>Daniel Fannius.</i>	1681.
In 't jaar 1670.	
<i>Pieter Boddaart.</i>	1670.
<i>Pieter Bodaan Courten.</i>	1684.
<i>Gillis Munnickx.</i>	staat af 1678.
<i>Cornelis Kien.</i>	overleden 1708.
<i>Arnoldus van den Helm.</i>	staat af 1691.

In 't jaar 1671.	
<i>Apollonius Ingels.</i>	overleden 1691.
<i>Adriaan de Craane.</i>	1671.
<i>Willem Brouwer.</i>	1677.
<i>Jacob van Hoorn.</i>	1691.
In 't jaar 1678.	
<i>Pieter Duvelaar.</i>	1713.
<i>Jofias van de Blocquery.</i>	1686.
<i>Christiaan Thibaut.</i>	1687.
<i>Willem van Nassau, Heer van Odyk.</i>	staat af 1688.
In 't jaar 1680.	
<i>Johan Cau.</i>	overleden 1709.
In 't jaar 1681.	
<i>Johan Aubert.</i>	1683.
In 't jaar 1683.	
<i>Gualterus Roman.</i>	1690.
In 't jaar 1684.	
<i>Cornelis de Jonge.</i>	1694.
In 't jaar 1686.	
<i>Galenus Frezel.</i>	1688.
In 't jaar 1688.	
<i>Johan Bodaan Courten.</i>	1717.
<i>Johan Meertens.</i>	1695.
<i>David de Hubert.</i>	1719.
In 't jaar 1691.	
<i>Johan Hieronymus Huysen.</i>	1720.
<i>Pieter Boddaart.</i>	leeft.
<i>Jacob Winkelman.</i>	overleden 1695.
<i>Steven Schorer.</i>	1698.
In 't jaar 1693.	
<i>Gillis Thyssen.</i>	1709.
In 't jaar 1695.	
<i>Alexander de Munk.</i>	1719.
<i>Johan van Reygersberge.</i>	1716.
<i>Isaac Hurgronje.</i>	1706.
In 't jaar 1699.	
<i>Cornelis Versluys.</i>	1720.
In 't jaar 1707.	
<i>Nicolaas van Hoorn.</i>	leeft.
In 't jaar 1708.	
<i>Thomas Alexander Koning.</i>	
In 't jaar 1709.	
<i>Adriaan de Labiestrate.</i>	overleden 1718.
In 't jaar 1710.	
<i>Jacob Nachtegaal.</i>	1718.
In 't jaar 1713.	
<i>Willem van Citters.</i>	leeft.
In 't jaar 1716.	
<i>Stefanus Hurgronje.</i>	
In 't jaar 1717.	
<i>Johan Ockers.</i>	overleden 1623.
In 't jaar 1719.	
<i>Johan van Fuytenkem.</i>	leeft.
<i>Pieter de Vos.</i>	
<i>Henrik Velters.</i>	
<i>Pieter de Huybert.</i>	overleden 1721.
In 't jaar 1720.	
<i>Isaac Tulleken.</i>	leeft.
<i>Johan Steengracht.</i>	
In 't jaar 1721.	
<i>Apollonius Lampfins.</i>	
In 't jaar 1723.	
<i>Hieronymus Joseph Bodaan Coerten.</i>	

De Heeren Bewindhebbers der
Oostindische Maatschappij ter Kamer van
DELFT.

Aangenomen by 't Oostroy den 20 Maart 1602.

Bewind-
hebbers
te Delft.

<i>Jan Jansz van Lodesteyn.</i>	affcheyd	1 Septemb. 1625.
<i>Arent Jacobsz van Lodesteyn.</i>		8 Decemb. 1637.
<i>Dirk Bruynsz van der Duffen.</i>		1623.
<i>Gerrit Dirksz Meerman.</i>		20 October 1615.
<i>Cornelis Adriaansz Boogaard.</i>	afstand	20 Maart 1615.
<i>Michiel Jansz Sasbout.</i>		
<i>Willem Joosten Dedel.</i>		
<i>Dirk Gerritsz Meerman.</i>		16 Augusti 1631.
<i>Johan Raad.</i>		
<i>Jacob Sandersz Balbiaan.</i>		
<i>Henrik Ottensz van Willigen.</i>		
<i>Gaspar Moerman, (in 't Oostroy Art. 20.</i>		
<i>Jaspar Meerman genaamt.</i>		
Den 19 Maart 1618.		
<i>Joost Jacobsz van Adrichem.</i>	afstand	20 Junii 1639.
<i>Pieter Clementsz Berkel.</i>	overleden	4 dito. 1630.
Den 17 November 1625.		
<i>Antoni Henriksz van Gysen.</i>	afstand	20 October 1650.
Den 21 dito des zelve jaars.		
<i>Ewout Evertsz van Bleyswyk.</i>		28 Junii 1656.
<i>Gerard Welboek.</i>		8 Septemb. 1656.
Den 18 Augusti 1630.		
<i>Pieter Isaacsz Boffaart.</i>	overleden	10 Augusti 1633.
Den 3 November 1631.		
<i>Engelbert Paeuw.</i>	afstand	14 Novemb. 1644.
Den Mey 1636.		
<i>Mr. Cornelis van Berkesteyn.</i>	overleden	13 Augusti 1638.
Den 21 Februarii 1639.		
<i>Pieter Gerritsz van Santen.</i>		7 Novemb. 1658.
Den 14 Julii des zelve jaars.		
<i>Frans Jansz Meerman.</i>		16 Septemb. 1678.
Den 18 dito des zelve jaars.		
<i>Evert Ewoutsz van Bleyswyk.</i>		6 Augusti 1653.
Den 1 December des zelve jaars.		
<i>Jan van der Chys.</i>		12 Novemb. 1652.
Den 30 November 1644.		
<i>Maarten Engelbertsz Paeuw.</i>	afstand	6 Januarii 1663.
Den 7 November 1650.		
<i>Dirk Bruynsz van der Duffen.</i>	overleden	12 Januarii 1668.
Den 27 December 1653.		
<i>Dirk Joosten van Lodesteyn.</i>		6 Augusti 1679.
Den 21 September 1656.		
<i>Maarten Meerman.</i>		31 Mey 1684.
<i>Mr. Adriaan Boogaart van Beloys.</i>		6 dito. 1699.
Den 17 September 1661.		
<i>Jacob Briel.</i>	overleden	13 Novemb. 1679.
Den 29 October 1663.		
<i>Mr. Andries van der Goes.</i>		dito 1669.
Den 18 November 1669.		
<i>Aalbrecht van der Graaf.</i>	afstand	5 dito 1683.
Den 31 December 1670.		
<i>Mr. Pieter Ewoutsz van der Duffen.</i>	overleden	15 April 1703.
Den 14 December 1679.		
<i>Mr. Gerard Putmans.</i>		14 Novemb. 1698.
Den 16 Maart 1680.		
<i>Mr. Jan van der Duffen.</i>		6 Julii 1652.

Den

Den 23 November 1683.
Mr. *Henrik Erwoutfz van Bleyfwyk.*
Mr. *Willem van der Graaf.*

overleden 20 Augusti 1703.
leeft.

Den 17 Junii 1687.
Mr. *Franco van der Burch.*
Mr. *Antoni Heinfus.*

overleden 13 Januarii 1715.
3 Augusti 1720.

Den 1 Junii 1699.
Mr. *Nicolaas Boogaart van Beloys.*
Den 3 December des zelve jaars.
Mr. *Maarten Hoogenboek.*

leeft.

overleden 25 Decemb. 1720.

Den 27 September 1700.
Jacob Emmery van Waffenaar.

Den 4 April 1704.
Jan Franz Meerman.
Mr. *Adriaan van der Goes van Naters.*

Mey 1724.
25 Maart 1721.

In 't jaar
Gerard Molkenbour, wegens *Overyffel*,
van Swol.

Den 4 Februarii 1721.
Mr. *Willem Hoofd.*
Mr. *Johan Slicber.*

leeft.

Den 17 Mey 1721.
Mr. *Cornelis Spiering.*

Den 16 dito 1724.
Mr. *Herbert Briel.*

De Heeren Bewindhebberen der Oostindifche Maatschappij ter Kamer van ROTTERDAM.

Aangenomen by 't Octroy den 20 Maart 1602.

Hans van der Veecken.
Fop Pieterfz van der Meyden.
Willem Janfz Franken Lakekooper.
Pieter Leendertfz Bus.
Willem Janfz van Loon.
Gerrit Huygens.
Cornelis Matelief de Jonge.
Adriaan Spiering.
Jan Jacobsz Mus.

tot 1639.

Den 7 April 1610.
Daniël van der Lek.

Den 6 Mey 1618.
Ewout Pieterfz van der Horst.

Den 18 September 1619.
Claas Martenfz 't Hoveling.

Den 25 October des zelve jaars.
Herman van Wielig.

Den 9 Mey 1621.
Henrik Nobel.

Jan van der Duyn.

Den 1630.
Joost van Coulster.

Leonard Busch.

Hugo Vis.
Den 27 Januarii 1631.
Pieter Soumans.

In *van der Duyns* plaats.

1647.

1649.

1631.

1636.

1651.

1642.

1657.

Den

Den 28 November 1639.	
<i>Cornelis Jansz Hartigsveld.</i>	1642.
In van der Meydens plaats.	
Den 31 Maart 1642.	
<i>Adriaan Befemer.</i>	tot 1657.
In de plaats van <i>Vis.</i>	
Den 7 April des zelven jaars.	
<i>Jan van der Meyden.</i>	1677.
In de plaats van <i>Hartigsveld.</i>	
Den 9 September 1647.	
<i>Henrik Rammelman.</i>	1658.
In de plaats van <i>van Wielig.</i>	
Den 8 November 1649.	
<i>Cornelis de Koning.</i>	1658.
In de plaats van <i>Nobel.</i>	
Den 29 dito des zelven jaars.	
<i>Jan van der Burch,</i> wegens Dordrecht.	afgegaan 1685.
Den 17 Maart 1651.	
<i>Paulus Verschuier.</i>	tot 1667.
In de plaats van <i>Leonard Busch.</i>	
Den 6 Januarii 1653.	
<i>Gerrit van Bergen.</i>	1664.
In de plaats van een <i>Delfts Heer.</i>	
Den 15 October 1657.	
<i>Jacob Sonmans.</i>	1664.
In de plaats van <i>Pieter Sonmans.</i>	
Den 19 November des zelven jaars.	
<i>Willem Hartigsveld.</i>	1667.
In de plaats van <i>Befemer.</i>	
Den 18 Maart 1658.	
<i>Jan de Reus.</i>	1667.
In de plaats van <i>Rammelman.</i>	
Den 15 September 1659.	
<i>Cornelis van Bergen.</i>	1664.
In de plaats van <i>de Koning.</i>	
Den 10 Maart 1664.	
<i>Johan Hennekin.</i>	
In de plaats van <i>Jacob Sonmans.</i>	
Den 28 April des zelven jaars.	
<i>Adriaan Prins.</i>	
In de plaats van <i>Gerrit van Bergen.</i>	
Den 2 Junii des zelven jaars.	
<i>Johan Kievit.</i>	1689.
In de plaats van <i>Cornelis van Bergen.</i>	
Den 16 Maart 1667.	
<i>Jan de Vries.</i>	1677.
In de plaats van <i>Willem Hartigsveld.</i>	
Den 8 Augusti des zelven jaars.	
<i>Cornelis van Couwenhoven.</i>	1692.
In de plaats van <i>Jan de Reus.</i>	
Den 26 Januarii 1668.	
<i>Adriaans Paats.</i>	
In de plaats van <i>Paulus Verschuier.</i>	
Den 27 Februarii des zelven jaars.	
<i>Herman van Zoelen.</i>	1702.
In de plaats van <i>Dirk van der Duffen,</i> van <i>Delft.</i>	
Den 20 Januarii 1671.	
<i>Arend Sonmans.</i>	
In de plaats van de <i>Heer van der Goes,</i> te <i>Delft.</i>	
Den 26 October 1677.	
<i>Paulus Timmers.</i>	1698.
In de plaats van <i>Jan van der Meyden.</i>	

Den 15 November 1677.
Dominicus Roosmale.
 In de plaats van *Jan de Vries.*
 Den 9 November 1678.
Jofua van Belle.
 In de plaats van *Frans Meerman, van Delft.*
 Den 29 Maart 1685.
Mattheus van Broucke, van wegen Dordr.
 In de plaats van de Heer *Jan van der Burch.*
 Den 13 Junii 1689.
Dirk de Raad.
 In de plaats van *Jan Kievit.*
 Den 9 November 1689.
Jacob Daene.
 In de plaats van *Dominicus Roosmale.*
 Den 3 Maart 1692.
Willem van Hoogendorp.
 In de plaats van *Cornelis van Gouwenhoven.*
 Den 2 September 1698.
Marinus Groenings.
 In de plaats van *Paulus Timmers.*
 Den 3 Februarii 1699.
Abraham Elzevier.
 In de plaats van *Gerrit Putmans, van Delft.*
 Den 27 September 1700.
Jacob Emmery, Baron van Waffenaar,
 wegens de Ridderfchap, en de eerste
 na 't nieuw Oetroy.
 Den 25 September 1702.
Bastiaan Sebepers.
 In de plaats van *Herman van Zoelen.*
 Den 9 Julii 1703.
Adriaan Paats.
 In de plaats van *Pieter van der Burg, van*
Delft.
 Den 22 Maart 1706.
Jofua van Belle, de Jonge.
 In de plaats van *Jofua van Belle, de*
Oude, die afftont.
 Den 6 April des zelve jaars.
Jacob Noordbey.
 In de plaats van *Dirk de Raad.*
 Den 12 Julii 1707.
Samuël Beyer.
 In de plaats van *Abraham Elzevier.*
 Den 23 Januarii 1713.
Dirk Groenhout.
 In de plaats van *Adriaan Paats.*
 Den 13 Januarii 1715.
Engelbert van Berkel.
 In de plaats van *Franço van der Burg,*
 te Delft.
 Den 18 Januarii 1717.
Hugo Eelbo, wegens Dordrecht.
 In de plaats van *Mattheus van den Broucke.*
 Den 1 October 1720.
Adriaan Prins.
 In de plaats van *Antoni Heinsius, van Delft.*

tot 1689.

afgeftaan 1706.

tot 1716.

1706.

leeft.

tot 1707.

1713.

deze leven.

Opheldering van een swaarrigheyd wegens de Delftze Bewindhebbers onder de Rotterdamse gemengt.

Den Lezer zal zich hier mogelyk eenigzins 'er tegen stooten, of in zyne gedagten daar over verzet vinden, hoe deze en gene Heeren van Delft hier onder de Bewindhebbers van Rotterdam te pas komen. De reden daar af is deze.

Het getal der Heeren Bewindhebberen in de Kamers van Delft en Rotterdam is zedert 't jaar 1700. gelyk geweest, dat is, by beurten te Delft 8, en te Rotterdam 7, en dan weer te Rotterdam 8, en te Delft 7. Als 'er te Delft 7 zyn, en te Rotterdam 8, dan heeft de Heer uit de Ridderfchap van Holland zyne zitting te Delft, en maakt daar het 8te lid uit; en dus weer, als 'er te Rotterdam 7 zyn, dan komt dien Heer uit de Ridderfchap van Holland als 8te lid in de Kamer van Rotterdam zitten, en verlaat de Kamer van Delft zoo lang; doch zoo haast 'er te Rotterdam weder 8, en te Delft maar 7 zyn, dan gaat dien Heer weer na Delft, enz. Zoo 'er nu te Delft 8 zyn, en dien Ridder zit te Rotterdam als 't 8te lid, zoo haast 'er te Delft dan een lid sterft, zoo werd 'er te Delft geen ander lid aangestelt; maar te Rotterdam, daar hy dan 't 8te lid is, en dan gaat dien Heer uit de Ridderfchap van Rotterdam weer na Delft. Sterft 'er nu weer een van de 8 Rotterdamse, dan werd 'er geen te Rotterdam, maar te Delft, gekoren als 't 8te lid, en den Ridder gaat van Delft weer na Rotterdam. En dus

blyft het agttal in beide de Kamers altyd vol.

Zoo 'er nu te Rotterdam maar 7 zyn, en den Ridder is de 8te, en zoo 'er hier dan een sterft, dan werd zyn plaats te Rotterdam vervuld. En even zoodanig gaat het mede te Delft in zulken geval; doch zoo 'er 8 tot Rotterdam zonder den Ridder zyn, en dan een sterft, dan werd 'er geen te Rotterdam, maar een te Delft gekoren; en even zoodanig gaat het, by zulken voorval, mede te Delft, en dan gaat den Ridder na die Kamer over, daar 'er maar 7 zyn, om daar weder 't 8te lid uit te maeken.

Deze geringe opheldering zal den Lezer zekerlyk zoo veel licht geven, dat hy nu de verschansching en verwisseling van de Rotterdamse en Delftze Heeren Bewindhebbers eenigzins (zoo vertrouwe) zal konnen begrypen.

Ook moet men niet meinen, dat deze en gene Delftze Heeren hier gemelt, te Rotterdam gezeten hebben, want dat heeft maar ontrent den Heer uit de Ridderfchap plaats; maar, by voorbeeld, ten tyde dat *Pieter van der Burch* te Delft stierf, zoo is, te Rotterdam, *Adriaan Paats* als Bewindhebber aangestelt. En zoo is 't mede gelegen als 'er een 8te Heer van Rotterdam sterft, dan word 'er in zyn plaats een 8te te Delft gekoren, en den Ridder komt dan na Rotterdam, om daar de 8te te zyn.

De Heeren Bewindhebberen der Oost-Indische Maatschappy ter Kamer van HOORN.

Bewindhebbers van Hoorn.

In 't jaar 1602.
Claas Jacobsz Syms.
Willem Pieterfz Crap.
Frederik Gerritfz Schil- } Deze werden in
der. } 't Octroy Art. 22
Pieter Jansz Schayk. } niet gemelt.
 In 't jaar 1618.
Mr. Cornelis Cornelisz } Deze komen in
Veen. } 't Octroy Art. 22
Mr. Pieter Jansz Lioren. } 1602. al voor.
Outger Jacobsz.
Willem van Someren.
Hans Sweers.
 In 't jaar 1619.
Mr. Albert Franzz Sonk.
Jan Maartensz Merens.
Jacob Rippersz.
 In 't jaar 1626.
Jan Pieterfz Coen, gewezen Opperlandvoogt van Indiën.
 In 't jaar 1629.
Gerrit Pieterfz Twisch.
 In 't jaar 1632.
Claas Cornelisz Hoogtrwout.
Jacob Jofiasz Wybo.

In 't jaar 1641.
Albert de Groot.
 In 't jaar 1643.
Jan Frederikfz Abbekerk.
 In 't jaar 1648.
Mr. Pieter Crap.
 In 't jaar 1649.
Jan Albertfz Lammerschagen.
 In 't jaar 1650.
Cornelis Rippertfz.
 In 't jaar 1653.
Mr. Jacob Wormersz van Schouen.
 In 't jaar 1755.
Jacob Claasz Syms.
 In 't jaar 1659.
Dirk Claasz Veen.
 In 't jaar 1662.
Cornelis Waarden.
 In 't jaar 1665.
Reynier Langewagen.
 In 't jaar 1666.
Mr. Herman de Groot.
 In 't jaar 1669.
Mr. Lucas van Nek.

In 't jaar 1670.

Mr. *Joan Honius.*
Mr. *Joan Wyntges.*
Mr. *Outger Crap.*

In 't jaar 1674.

Dirk van Sugtelen.
Mr. *Bruno Bruynvis.*

In 't jaar 1675.

Cornelis Ment.

In 't jaar 1675.

Mr. *François van Breedenhof.*

In 't jaar 1680.

Mr. *Jacob van Sander.*

In 't jaar 1681.

Mr. *Cornelis de Groot.*

In 't jaar 1684.

Mr. *Nicolaas Koning.*

In 't jaar 1691.

Tymen Velius.

Mr. *Jacob Keyser.*

In 't jaar 1692.

Mr. *Jacob van Foreest.*

In 't jaar 1693.

Mr. *Willem Crap.*

In 't jaar 1696.

Mr. *Joan Abbekerk.*

In 't jaar 1698.

Albert Nicolaas van Schagen.

Deze Heer, by 't nieuw Octroy aange-
stelt, gaat om de 3 jaar na Enkhuizen.

In 't jaar 1699.

Cornelius Velius.

In 't jaar 1703.

Mr. *Gerbrand de Vicq.*

In 't jaar 1704.

Dr. *Georgius Goedbals.* afgestaan 1713.

In 't jaar 1709.

Mr. *Dirk van Foreest.*

In 't jaar 1712.

Mr. *Allard Merens.*

In 't jaar 1713.

Mr. *Jan van Breedenhof,* Heer van Pyls-
waard, in zyn Vaders plaats.

Mr. *Albert Coning.*

In plaats van d'Hr. *Goedbals.*

In 't jaar 1714.

Mr. *Hercules de Vries.*

In 't jaar 1715.

Mr. *Nicolaas van Sugtelen.*

In 't jaar 1716.

Gerard Schagen.

In 't jaar 1717.

Dr. *Pieter Opperdoes.*

Joan Boterpot.

In 't jaar 1718.

Cornelius Velius, Dirksz.

In 't jaar 1720.

Mr. *Floris Abbekerk.*

Mr. *Joan Hoogtzwout.*

deze leven.

De Heeren Bewindhebbereren der Oostindische Maatschappij ter Kamer van ENKHUYZEN.

In 't jaar 1602.

Lucas Gerritsz.
Willem Cornelisz de Jong.

Jan Pietersz Schram.

Henrik Gruyter.

Jan van Loosen.

Dirk Dirksz Pelfer.

Gysbert van Beerensteyn.

Barthout Jansz Steenbuyzen.

Jacob Jacobsz Hinloopen.

François du Jardyn.

Willem Brasser.

In 't jaar 1604.

Segeer Dirksz Scharlaken.

In 't jaar 1622.

Wybrand Schram.

Pieter Walligsz Prooft.

Jacob Maartsz Velterman.

Jacob Dirksz Brouwer, den 25 Januarii.

Jacob Ysbrandsz, den 27 Februarii.

Jan Cornelisz Loots, den 24 Januarii.

Den 10 Mey 1627.

Jan Hagba.

Gerrit Jacobsz Tromper, den 27 Mey.

Den 17 Februarii 1629.

Lucas Gerritsz.

Den 31 Mey 1631.

Jan Simonsz Blaauwhulk.

In 't jaar 1633.

Wybrand Semeins.

Den 17 November 1635.

Henrik van Loosen.

Den 29 December 1637.

Henrik van Gent. } op eenen dag gekomen.

Albert Lucasz. }

Den 29 December 1640.

Henrik Moeskoker.

Herke Noordland. } deze op eenen dag.

Pieter Huyg. }

Jan Prooft, den 31 December.

Den 13 Januarii 1647.

Jan van der Nieuwbung, Gerritsz.

Den 30 Maart 1652.

Mr. *Jan van der Nieuwbung.*

Jacob Galdenarm.

Jan van Loosen. } den 30 Novem-
ber.

Thys Pietersz Timman. }

Wybrand Jervel. }

In 't jaar 1653.

Mr. *Dirk Hagba,* den 7 April.

Pieter Hardebol, den 23 December.

Den 18 December 1654.

Simon Semeins.

Den 31 dito 1656.

Mr. *Adolf de Jager.*

R 1 2

Den

Den 27 Februarii 1658.
Pieter Florisz.
 Den 22 dito 1661.
Jan de Vries.
 Den 31 December 1666.
Joan Ham.
Gerbrand Blaauwbuk.
 Den 31 dito 1667.
Pieter Vis.
 Den 31 dito 1669.
Mr. Jan van Gent.
 Den 12 Mey 1670.
Roemer Cant.
Adam Cortleven, den 31 December.
 Den 21 November 1673.
Sybrand Buyskes.
 Den 13 dito 1675.
Mr. Walig Prooff.
 Den 31 December 1678.
Dirk Admiraal.
 Den 31 dito 1680.
Mr. Andries van Vossen.
 Den 5 dito 1689.
Mr. Jacob Compostel.
Gerrit Buyskes, den 28 dito.

Den 13 dito 1692.
Nicolaas Waterman.
 Den 29 dito 1696.
Meyndert Mossel.
 Den 12 Augusti 1697.
Albert Haak.
 Den 10 November 1702.
Pieter Buyskes.
Mr. Hillebrand Vis, den 11 November.
 Den 18 Junii 1704.
Mr. Joan Hagha.
 Den 21 December 1706.
Joan Verbrugge.
 Den 17 Mey 1708.
Nicolaas Ris.
 Den 30 December 1710.
Mr. Augustyn Duyvensz.
 Den 13 dito 1712.
Mr. Pieter Vis.
 Den 21 November 1714.
Mr. Simon Haak.
 Den 20 April 1715.
Frederik Lakenman.

Advocaaten van de 'Algemeene Oost-Indische Maatschappy zedert 't jaar 1614.

Advocaa-
 ten der
 Oost-
 indische
 Maat-
 schappy.

overled.
 Mr. *Tobias de Coene*, aangenomen by de Kamer Amsterdam in Mey 1614. Nov. 1618.
 Mr. *Willem Boreel*, aangestelt door de Heeren zeventiennen 8 Mey 1618.
 wiert Pensionaris van Amsterdam in 't jaar 1628.
 Mr. *Dirk Pruys*, aangestelt by de Kamer van Amsterdam 1 Nov. 1621.
 en naderhand by de Heeren zeventiennen aangestelt als
 Advocaat van de Algemeene Oostindische Maatschappy. Aug. 1652.
 Mr. *Pieter van Dam*, Bewindhebber wegens Utrecht, aan-
 gestelt als Advocaat der Algemeene Maatschappy, op den 18 Sept. 1652. 13 Mey 1706.
 Mr. *Willem van Dam*, aangestelt by de Heeren XVII^{den} als
 tweede Advocaat van de Algemeene Maatschappy, 13 Mey 1676.
 wiert Bewindhebber ter Kamer Amsterdam, den 10 April 1685.
 Mr. *Gerbrand Elias*, aangestelt als tweede Advocaat, in de
 plaats van de Heer *Willem van Dam*, den 1 Maart 1686. Nov. 1689.
 Mr. *Everard Scott*, aangestelt als tweede Advocaat van de
 Algemeene Maatschappy, den 9 Julii 1693.
 En wiert eerste Advocaat in de plaats van de Hr. en
 Mr. *Pieter van Dam*, den 20 Julii 1706. 8 Aug. 1714.
 Mr. *Henrik Hoofd, Gerritsz*, aangestelt als tweede Advocaat 20 Julii 1706.
 Wiert eerste Advocaat, den 17 September 1714.
 En ging af (alzoo Rckenmeester der Graaflykheid van
 Holland wiert) in Maart 1716.
 Mr. *Abraham Westerveen*, aangestelt als tweede Advocaat 7 Sept. 1714.
 En wiert eerste Advocaat den 19 Junii 1716.
 Mr. *Abraham Alewyn, Abrahamsz*, aangestelt als tweede
 Advocaat den 19 Junii 1716.

D R U K F E Y L E N

In het Eerste Deels Eerste Deel, of OUD en NIEUW
O O S T I N D I E N.

Fol.	col.	moet zyn
80	1 <i>Hegine</i>	<i>Hegiræ</i>
154	1 No. III.	No. 4.
161	2 No. V.	No. 5.
178	2 de kuff van Corillo.	de kuff van Corifco
184	1	
192	1 } <i>Cornelis Spek</i>	<i>Cornelis Speks</i>
195	1 November van Bantam	November van voor Bantam.
218	1 In 't Jaar 1721.	In 't Jaar 1621.

B Y V O E G Z E L.

Voeg nog by de Heeren Bewindhebberen van Amsterdam.

Bartbolt Wontbolt, wegens Gelderland, in 't jaar 1724.

Mr. Jan Meerman, wegens Leyden tot Mey 1724.

Mr. Abraham van Gerwe, in 't jaar 1724.

WALTER R. FRYE

of the ... of ...

...
...
...
...
...

...
...
...
...
...

WALTER R. FRYE

...

...

UITVOERIGE BESCHRYVING
DER VYF
MOLUCCOS,

B E S T A A N D E

In een zeer Nette en Breede Landbeschryving van
TERNATE, TIDORE, BATSJAN,
MAKJAN, MOTIR,
En de EYLANDEN daar onder behoorende;

Benevens een Beschryving van de voornaamste
ZAAKEN en GESCHIEDENISSEN
Daar in, van ouds her tot nu toe, voorgevallen.

verscheyde fraaje Kaarten, en Teekeningen daar toe behoorende, byeengezameld, en uitgegeven

D O O R

FRANÇOIS VALENTYN,

Diens Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, enz.

E E R S T E D E E L.

ORDRECHT, } by JOANNES VAN BRAAM, } Boekverkoopers.
AMSTERDAM, } GERARD ONDER DE LINDEN, }

M D C C X X I V.

M E T P R I V I L E G I E.

WOLFFSCHE BUCHHANDLUNG

DER VON

JOHANNES WOLFF

BEGRÜNDET

in der Stadt Halle an der Saale

VERLAGT, THEODOR, BALSAN,

MAKLAN, NOTIZ,

En de Drukkerij van de uitgeverij

in der Stadt Halle an der Saale

VERLAGT, THEODOR, BALSAN,

MAKLAN, NOTIZ,

En de Drukkerij van de uitgeverij

DEEL

WOLFFSCHE BUCHHANDLUNG

in der Stadt Halle an der Saale

VERLAGT, THEODOR, BALSAN,

WOLFFSCHE BUCHHANDLUNG

DEEL

Maleytsche, Ambonsche, of andere onverstaanbaare Woorden, in dit Werk voorkomende, met haare bygevoegde vertaaling.

a. beteekend Amboineesch. m. beteekend Maleytsch.
b. - - - Bandaneesch. p. - - - Portugeesch.
j. - - - Javaansch. t. - - - Ternataansch.

- Ahereescn.* a. beteekend Bergboeren, of Wilden.
Atp. m. Zamengeregen Sagoe- of Klappusbladen, dienende om de Huizen, en andere dingen, te dekken.
- A.
- Baloe.* a. Een Raadhuis.
Bart m. Een weegzel Nagelen van elf ponden.
Bart-gelden. m. De gerechtigheid, welke de Inlandsche Grooten van zulk een weegzel trekken.
Bartas. m. Een zekere eetbaare wortel.
Bae Loebang. m. Een spelonk, of holle klip in een berg.
Bovers. m. Vifchkorven, die men op 3 of 400 vademen in zee laat zinken.
- B.
- Javanans.* m. Krokodillen.
Jaji. m. Een soort van mindere Priesters.
Joroes. a. Een dier, byna als een kat; ook lang snygras op de velden.
Jolo. t. De Koning.
Jorcora. m. Een Waterschilpad; en ook een Ambonsch oorlogsvaartuig met 2 of 3 gnadjo's of roeibanken, voerende 50, 60, 70 en meer mannen.
- C.
- Ja.* a. Hofdienst, of de Inlanders zelf, die dezen hofdienst doen, of verplicht zyn een maand in 't jaar d'E. Maatschappy voor niet te dienen.
De Dego. t. Een tafel, bank, of rustplaats van gespouwe Bamboezen.
Dje. t. Een Heer.
Doms. a. Thuinen, Plantagien.
Dodo. p. *Quasi Deauratus.* Een vifch, of foort van Dolfynen, na haare goudgeele en schitterende couleur, zoo genaamt.
- D.
- Gabba.* a. Een tak van een Sagoeboom, dienende om beschotten der huizen, in plaats van muuren, en ook doozen, en andere dingen, van te maaken.
Goemeto of Goemoet. a. Het swart hair, dat rondom de Saguweerboom is, waar van de Amboineezen touw slaan.
Gang. m. Een maat van 17 en een half pond in Ambon; doch die in andere ryken wel minder weegt.
Gnajo, Gnadjo's. t. Een vlerk, of vlerken, die boven op een vaartuig 't zy prauw, canoa, of coracora leggen, om die regt te houden, of om op een coracora tot roeibanken te dienen.
Gon. m. Zeker inlands koper speeltuig, van binnen hol; doch boven op plat, en in 't midden van een knobbel als een vuist, of ook wel als een kinds hoofd (na dat zy groot zyn) voorzien.
Gorlet. Een steene drinkkan, zeer spongieus, dienende om 't water koel te houden.
- E.
- Hoi.* a. De Ambonsche oorlogs- of coracoravloot.
- F.
- Masi.* m. Een Priester van hooger rang dan een *Casifi*.
- G.
- Minlaba.* t. Een Hofjonker, doch het word doorgaans voor een Ternataansche Stadthouder gebruikt.
- H.
- Loobe.* a. Flambauwen der Inlanders van ruigte gemaakt.
- I.
- Mang.* m. Een jonge bosPinang, of Klappusnoten, nog in de bast of 't vlies besloten.
Mangi. a. Een foort van Moerasboomen, of die zig hier en daar aan strand vertoonen, meest tot brandhout dienende.
Mawaan. Groote verglaasde potten, waar in wel 1 of 2 aam nats gaat; na de stad *Martavan*, in alle taalen zoo genaamt.
Maikeke. a. Een Altoerees korffe, dat de Wilden doorgaans by zig hebben, om alles in te bergen.

<i>Massanayers.</i> a.	Scheppers, of Roejers op een vaartuig.
<i>Matakau.</i> a.	Den eed der Amboineezen, die, by het drinken van verscheide dingen onder een, gedaan word. Ook een besweermiddel of pot met verscheide merken van kalk, die zy aan een boom, of in een tuin hangen, om te beletten, dat niemant hunne vrugten steek.
	N.
<i>Nitoe.</i> a.	De Duyvel.
<i>Noessa.</i> a.	Een Eyland.
	O.
<i>Oepoe.</i> a.	Een Heer.
<i>Oeli.</i> a.	Een gespanschap van 4, 5 of meer Dorpen met den anderen verbonden.
<i>Oeli limas en Oeli swas.</i> m.	Twee bittre Partyen in Amboina en Ternate, byna als de Hoekze Kappeljaauwze. De laatste houden 't met die van Tidore, en de eerste met die van Ternate. Ook zyn de <i>Oeli lima's</i> meest Moor.
<i>Orang Kaja.</i> m.	Een Hoofd van een of meer dorpen; doch beteekent eigentlyk een ryk man.
<i>Orang Toeba Toeba.</i> m.	De oudsten, of naaste Raaden van een Koning, Grave, of <i>Orang Kaja</i> , om een Dorp te bestieren.
<i>Orembaey.</i> m.	Een speelvaartuig, met of zonder tent, waar op 6, 10, 20, ja 40 roeijers met spaanen scheppen.
	P.
<i>Padi.</i> m.	Ryft in den bollen.
<i>Pagar.</i> m.	Een vesting met pallissaden omzet, ook wel een heining of schutting.
<i>Panggayen.</i> m.	Met roeispaanen scheppen.
<i>Papoerwas.</i> t. en a.	Zekere zeeroovers ontrent Nova Guinea, en onder Tidore staand.
<i>Parahoe of Praaww.</i> m.	Een Canoa, of klein vaartuig van een uitgeholden boom.
<i>Parang.</i> m.	Een hakmes.
<i>Pati.</i> m.	Een Graaf.
<i>Petak.</i> m.	Een thuinbed, of klein huisken.
<i>Pikol.</i> m.	Een gewigt van 125 ponden.
<i>Poelo.</i> m.	Een eiland.
<i>Poan.</i> m.	Een Pyramidaal van bladen, vrugten, enz. als een boom gemaakt die men op een bruiloft voor de Bruid zet, enz.
	Q.
<i>Quaartslieden.</i> a.	Lieden die <i>Dati</i> of Hofdienst doen.
	R.
<i>Rabana.</i> m.	Een platte ronde trommel, waar op de Inlandze vrouwen of docht met de vingers spelen, terwyl'er onder gezongen en gedanst word.
<i>Radja.</i> m.	Een Koning.
	S.
<i>Sagoe Poekelen.</i> a. m.	De <i>sagoe</i> of 't meel (zynde het hart van de sagoeboom) al klein pende met een kraauwel uithalen.
<i>Salabakan.</i> t.	Een Ternataansch Stadthouder.
<i>Sengadji.</i> m.	Een Hertog.
<i>Sero.</i> a.	Een vischfuik.
<i>Sjavoni.</i> m.	Zekere soort van kleeden; ook een rotang, waar mede men iemand afzet.
<i>Soa.</i> a.	Een gehugt, of deel van een dorp.
<i>Sombayen.</i> m.	Eerbiedig met de handen boven 't hoofd zich diep nederbuigen.
<i>Siripinang.</i> m.	Een vierdepart van een gefchilde Pinangvrugt, in een siriblad wonden, om tot verfrischung van den mond te eeten.
	T.
<i>Tamaëla.</i> a.	Een Jonker.
<i>Tifa.</i> a.	Een hooge kleine of groote trommel, waar na zy zingen en dansen, scheppen of roejen.
<i>Toedong.</i> m.	Een Inlandze breede hoed van biezen, of bladen.
<i>Toelang of Doeri gamoeto.</i> m.	De doorn van de sagoersboom, die de Inlanders gebruiken tot pinen, om Arabisch te schryven, tot bezemen, enz.
<i>Toetombo.</i> m.	Een vierkante of andere doos van bladen, met of zonder zeehonden kens vercierd.
<i>Toraan, of Torana.</i> m.	Een Hazagaay, of korte spies.
<i>Tsjakalile.</i> a.	Al dansende en springende, met schild en sward schermutzen, by 't zy tegen een of meer.
<i>Tsjampan.</i> m.	Een zeilvaartuig van 10 of 12 (meer of minder) lasten.
<i>Tsjidako.</i> a.	Een gordel, of swagtel, die de Alfooreezen om hun schamelheid wikkelen.

BESCHRYVING

DER

MOLUCCOS.

EERSTE DEEL.

E E R S T E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

DE Moluccos tot nog toe van niemandt net beschreven. Des Schryvers voornemen om dit naar vermogen te doen. Zyn onvermogen om een nette Kaart daar af te geven. Hoe veel Molukze eilanden 'er nu zyn. Hoe veel 'er van ouds waren, en de rang dezer Koningen. Waarom de Koning van Gilolo niet meer mede getelt word. Zo dat 'er nog maar drie Molukze Koningen zyn. Grenzen der Moluccos. De Koning van Ternate de eerste in rang. Naamen der eilanden, onder den Koning van Ternate gestaan hebbende. Het recht van dezen vorst over een deel van 't eiland Mindanao, en over een groot deel van 't eiland Celébes. Ternate beschreven, en des zelfs brandende berg. Tocht van ettelyke luiden op den zelven in 't jaar 1686. gedaan. Aardbeving hier in die zelve maand, en hoe 't vervolgens ging. Schoon Bosch, en verscheide Rivieren 'er op. Tobona, 't oudste Dorp boven op den berg gelegen, die in oude tyden niet schynt gebrandt te hebben. Fola-Madjahi, en Sampalas, aloude Dorpen, en waar gelegen. Gamma-Lamma beschreven, en in tekening vertoont. Wanneer, en door wie deze Vesting begonnen en voltooit is. De Stadt, de Vesting, in 't jaar 1572. verlaten, dog 1606. door de Portugezen weer ingenomen, en tot het jaar 1663. bezeten. Verdere vastigheden der Spanjaarden, of Portugezen, hier. Hollandsche Vestingen op dit eiland. 't Kasteel Orangie beschreven. Tolucco, een zeer oude Vesting. Tacomi, of Willemstadt, een Vesting. De stad Ternate beschreven. Aart der zelve. Kunstenaryen der vrouwen. Verdere ontdekking van baren imborst. De Heeren Francx, Hurdt, en Padbrugge, hier geheet, en andere van deze Koningen zeer bemint. Het spreken door Raadzels in veel gebruik by de Molukze volken. Nader beschryving van de Ternataansche vrouwen. Hare dragt, en reinheit op hare tanden en lyf. Haar dagelyks gewaad. Juweelen. Haar Danssen. Dragt der mannen. Hunne Huisen en huisraadt. Begraven schatten. Hun spys en drank. Huwelyken. Hun slecht gedrag in den oorlog. Hunne wapenen, vaartuigen, vogelen, boomen, enz. Wat hier al valt. Eijch der Tidorezen op eenige plaatsen in Ternate; en verder aanmerking daar op.

DAAR zyn 'er veel, die van de Moluccos, en hunne Koningen geschreven hebben, maar tot nog toe zyn ons geen schryvers, die ons een net ontwerp daar af gegeven hebben, voorgekomen.

Of wy de vorige schryvers, in opzigt van ons berigt over deze vorsten en landen verbeteren, en of wy wat meer licht, dan tot nog toe andere gedaan hebben, aan luiden van opmerking geven zullen, laten wy aan 't oordeel van den bescheiden Lezer geheel en al over.

Wy zyn van voornemen dit op een wyze, die ons tot nog toe van nie-

mant zo voorgekomen is, en zo net, als dit ons mogelyk zyn zal, te doen; terwyl wy de wereld der geleerden konnen verzekeren, dat wy haar als in een nieuwe wereld, die zy bevorens noit zo gekent heeft, zullen brengen.

Indien wy dat egter zo net niet doen; als wy wel wenschten, men moet dit geenzins aan onzen yver, als waare die te laauw geweest, toeschryven, nog geenzins op eenig gebrek van onzen lust, om alles na te speuren, schuiven; maar alleen vast stellen, dat het ons aan genoegzame gelegenheit, om alles van naby, en zo als wy 't wel wenschten, te

voornemen om dit naar vermogen te doen.

ontdekken, ontbroken heeft, 't geen zekerlyk ook de reden geweest zal zyn, dat ons ook anderen, anderzins zeer pryffelyke schryvers, daar van in hunnen tydt ook al niet meer opgegeven hebben.

Zyn on-
vermo-
gen om
een nette
Kaart
daar af
te geven.

Indien ik een nette Kaart van alles, wat tot de Moluccos behoort, met een nette onderscheiding van 't gene tot het ryk van yder Moluks vorst in 't byzonder behoort, hadt kunnen bekomen, het zou my zeer aangenaam, en den Lezer zekerlyk een groot vermaak geweest zyn; dog also ik die noit gezien, en veel min die oit, het zy in Indiën, 't zy hier te lande, heb kunnen meester worden, hoe veel moeite ik daar toe ook aangewend heb; zullen wy ons egter met eenige stukken en brokken daar van, die ons nogtans al een redelyke bevatting van den staat en de gelegenheit der Moluccos geven zullen, moeten behelpen, ten tyde toe, dat ons eens netter Kaart aan de handt komen zal. Het gene wy daar af opgeven, is met de letteren A. A. gemerkt.

Om nu dit stuk met de vereischte naauwkeurigheid te beginnen, vereischt de nette orde, dat wy van de Molukze landen eerst in 't gemeen, en daar na van yder der zelve in 't byzonder spreken.

Hoe
veel Mo-
lukze ei-
landen
'er nu
zyn.

Van oudsher plagt men al de eilanden, in den Molukzen Oceaen (by de Portugezen *Archipelago di St. Lazaro* genaamt) gelegen, de Moluccos te noemen, en daar onder niet alleen die gene, de welke die naam met regt, en alleen gemeenlyk dragen, te tellen, maar zelfs ook Banda en Amboina, met alle de onderhorige eilanden, en (dat nog verder gaat) zelf Bornéo, Timor, het landt van Ende, of van Floris, en ook 't eilandt Bali, hier toe al mede te betrekken.

Om ordentlyker hier af te spreken, moet men zeggen, dat de eigentlyke Molukze eilanden niet vyf (gelyk de gemene stelling is) maar zes in getal, en dat die Gilolo, Ternate, Tidore, Motir, Makjan en Batsjan, genaamt zyn. Zy leggen byna onder de linie, of den evenaar, hoewel de gelegenheit der meeste wat Noordelyker is.

Gilolo, het eerste in rang, word door onkunde by alle Landbeschryvers gemeenlyk 'er zeer qualyk buiten gesloten; een klaar bewys dat de Molukze zaken hun niet recht bekend zyn.

Het is waar, dat 'er in de Molukze zee een groot getal van andere eilanden is, aan welke men dien naam mede zou kunnen geven; maar het is ook zeker, dat deze vyf (die men 'er van ouds voor hielt) ook daar voor doorgaans hebben bekend gestaan, en dat zy dien naam ook

tót heden toe nog by uitstek dragen; gelyk wy ook daarom hier by beruiten, en geen verandering hier in maken; te meer, dewyl wy in 't vervolg tog aanwyzen zullen, hoe alle die andere eilanden yder onder een van deze Moluccos, of onder hunne nu nog in wezen zynde vorsten, staan.

Om wat reden zy Moluccos genaamt worden, zullen wy hier niet zeggen, om dat wy dit omstandig, ter plaatse daar wy van de Molukze Koningen en gewoonten der zelve spreken, zullen doen.

Met een woord moeten wy hier echter zeggen, dat 'er in de oude tyden maar vier Koningen der Moluccos, en alzo ook maar vier Molukze ryken, of eilanden, en dat die Gilolo, Ternate, Tidore en Batsjan (dat wy elders uitvoeriger toonen) geweest zyn; dog dat 'er nu nog maar drie, te weten Ternate, Tidore en Batsjan in wezen zyn, gelyk dit ook de rang is, dien zy, by openbare ontmoetingen van malkanderen, hebben, en die hun van wegen de Oost-Indische Maatschappy, en door des zelfs landvoogden aldaar, het zy in de openbare schriften, het zy op maaltyden, en by andere byeenkomsten, gemeenlyk gegeven word; gelyk wy dit stuk op zyn tyd en plaats al mede uitvoeriger voorstellen zullen.

En dus betreft men allerbest die landen tot de Moluccos, die van oudsher door die vier Koningen, die tusschen de twee graden Zuider- en Noorder-breedte (op zyn naauwst genomen) leggen, bezeten en bestiert zyn.

Dat de Koning van Djilolo (gemeenlyk met den naam Gilolo bekend) hier geen rang meer onder de Molukse Koningen, ja dat hy zelf 'er den naam niet meer van heeft; dat komt (gelyk wy elders breder tonen) daar van daan, om dat die vorst door den Koning van Ternate overwonnen is, gelyk de Ternataansche vorst daarom ook uitdrukkelyk van oudsher al vier Zonnescermen van staat (hoewel hy 'er nu vyf voert) en onder de zelve een, wegens het overwinnen van den Koning van Gilolo, plagt voor zich te doen dragen.

Anderen echter oordelen, met meer schyn van waarheit, dat hy die vier Zonnescermen van staat niet anders dan ter gedagtenis van de vier staaken der regering, die wel eer in Ternate stand greepen, gewoon is te voeren.

Schoon 'er nu naderhand (gelyk ons uit de bedryven der Ternataansche Koningen hier en daar ook blyken zal) nog verscheide Koningen van Djilolo op zich zelve geweest zyn, zo is echter in de later tyden die naam geheel en al uit de

A.A:

11

t van
oekike

E

10

etta

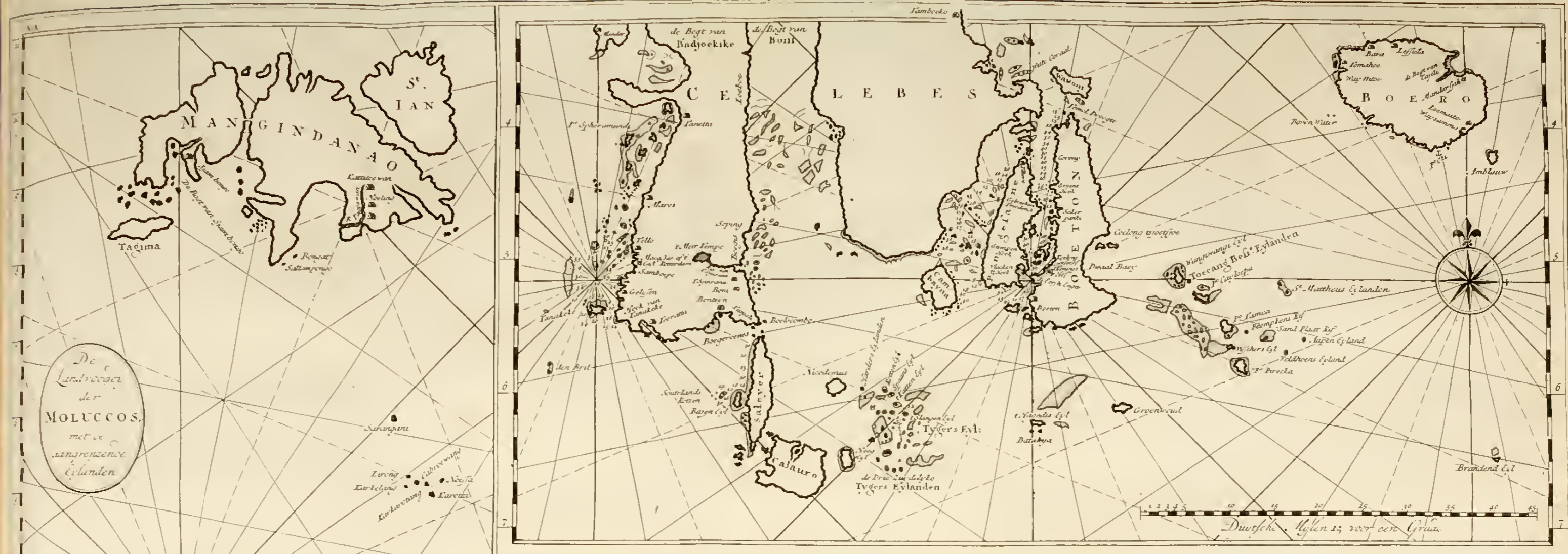
Boven Water **

B O E R O

4

9

Wereld geraakt, na dat ganseh Gilolo (dat een zeer groot en wyd-uitgebreid ryk, of eiland is, en dat daarom van de Ternatanen zeer qualyk *Halamahera*, dat is, *vast Land*, genaamd word) volflagen onder de Ternataansche kroon gebragt is.

Gelyk 'er nu tegenwoordig nog maar drie Molukze Koningen zyn, alzo zyn ook de eilanden en ryken, tot de Moluccos behorende, onder deze drie vorsten verdeelt, wetende yder van de zelve tot een aas toe uit te rekenen, wat zyn land is, waarom 'er ook zeer dikwils onder hen, zelf maar om beuzelingen, grote vershillen en oorlogen ontstaan zyn.

Om dan van hunne landen ook net, en onderscheiden, te handelen, zullen wy van de zelve ook volgensden rang dezer Koningen spreken, en voor af nog zeggen, dat de grens-palen der Moluccos, in 't Noorden Mangindanao, in 't Oosten Batoetsjina, in 't Zuiden en in 't Zuid-Westen 't eiland Oebi, de Xoelafche, en de Bangaysche eilanden tot Tibore, en in 't Westen naarden Noortkant der kust van Celébes tot den Bogt van Cajeli, en van Paloe, gelyk aan de Zuid-zyde die van Gorontalo en Tomini, zyn.

Anders word het begin, en de poort der Moluccos, in 't Noorden by Loloda gestelt, alwaar men eenige hooge steile, en rotzige eilanden, of barre klippen, heeft, die by de Ternatanen de Poort der Moluccos, of anders Gnara Mabero genaamt worden. Ook word het einde der Moluccos om de Zuid gestelt by Batsjan te zyn. Al 't welke dan tot zo verre waar is, na dat men deze Grensen als verre af, of als naby-gelegen, komt aan te merken.

De Koning van Ternate, die de eerste in rang is, is ook de vermogenste in opzigt van 't getal der eilanden, ryken, en de verdere landen, of Koningen, tot zyn ryk behorende, en onder hem, toen hy nog in zyn vollen bloei was, gestaan hebbende.

Dat deze Koningen niet altyd zo magtig, alstoen, geweest zyn, zullen wy omstandig zien, als wy over 't eiland Ternate, en des zelfs eerste beginselen in 't byzonder, zullen spreken.

Daar zyn 'er geweest, die, dezen Koning in top willende opvyzelen, hem als een vorst van twee en zeventig eilanden beschreven, maar die ons daar benevens niets ter wereld meer daar af gezegt, en aldus maar in 't wild henen gefchermt, en ons niets van zo veel eilanden opgegeven hebben.

Het is zeer waarschynelyk dat zy 'er zo wel iets van gehoord, maar dat zy 'er

egter 't regte bescheid niet af gehad, en Koning *Baab Ullab*, of *Baboe* (van Ternate de eerste in rang. welken wy in 't jaar 1500. in 't verhaal van de levens der Ternataansche Koningen dit breder zullen voorstellen) niet recht gekent hebben.

Het is wel waar, dat hy een dapper en magtig vorst is geweest; maar dat hy toen al Heer van zo veel eilanden geweest zou zyn; komt my nog zeer beswaarlyk voor, ten ware men veel kleine eilandekens daar onder wilde tellen.

Om nu egter eens naauwkeurig aante wyzen, over wat eilanden en ryken die vorst, toen hy nog zyn eigen meester was, geheericht heeft, zullen wy die alle met hunne naamen, zo als zy in 't jaar 1680. nog onder den Koning *Amsterdam*, of *Kaytsjili Sibori*, gestaan hebben, eerst in 't gemeen maar opnemen, en daar na de zelve in 't byzonder, voor zo verre zy ons bekend zyn, van 't Noorden een aanvang makende, beschryven.

Naamen der eilanden, onder den Koning van Ternate gestaan hebbende. Naamen der eilanden, onder den Koning van Ternate gestaan hebbende.

Mangindanao of *Mindanao*, waar op hy voor een gedeelte recht heeft.

Sarangani, en nog twee van den zelve naam.

De *Talautse* zes eilanden, te weten:

Lirong.

Kabroewang.

Karkalang.

Karkarottang.

Noessa.

Karotta.

Limpang.

Caboeloesoe.

Memanoe.

Cabioe.

Cambóle.

Mobóre.

Memómoe.

Sangir.

Batoe.

Wingko.

Noessa.

Togban.

Boekit.

Tománe.

Beeng.

Torrang.

Batoeinko.

Larwèsang.

Bellánde.

Bing.

Parà.

Sangaloèhan.

Kakbitang.

Nitoesiba.

Salangkere.

Masápe.

Kedma.
Maroema.
Sjauw.
Makelebe.
Boegiaffoe.
Pondang.
Labeang.
Massare.
Mabono.
Pangasare, of Tagulanda.
Roang.
Passigi.
Biaro.
Banca.
Taliffè.
Lembe.
Ganga.
May-in.
Pifo.
Ond Manado.
 De *Togias, of Schildpads-eilanden*, die
 zeer veel zyn.
Belet.
Bangay, en de verdere *Bangaysche ei-*
landen, wel hondert in getal.
Gape.
Saboeboe.
Xoela Taljabo.
Xoela Mangoli.
Xoela Bess.
Halamahera, ten groten deele.
Ceram, ten deele.
Boero.
Amblauw.
Manipa.
Kelang.
Boano.
Oma,
Honimoa, } ten deele.
Amboina, of de kust van *Hitoe.*
Solor, of eenige Dorpen 'er op.
Boeton.
Pantsjano.
Saleyer.
Pangasane.
Majauw.
Taffoeri.
Gommon.
Liefje Matulle.
Cajoe.
Gano.
Coebi.
Sakette.
Ismola.
Makjan.
Motir.
Cavali.
Maytarra, of *Noorwegen.*
Ternate.
Heri.

Dit maakt een getal, niet van twee en zeventig, maar van twee en negentig, meest bewoonde eilanden, die by hunne naamen bekend zyn, zonder nog die hon-

dert kleine eilanden, die omtrent *Bangay* leggen, en daarenboven nog een groot getal, met den naam der *Schildpads eilanden* bekend, en nog wel in de twintig andere kleine, en met hunnen naam ten deele bekende, en ten deele nog onbekende eilanden (geen klippen, of rotsen daar onder tellende) te rekenen.

Behalven deze eilanden, waar onder Het recht in deze vorst een d van eilan Man, dan deze vorst nog een zeer groot recht op een gedeelte van het eiland *Mangindanao* (gemeenelyk *Mindanao* genaamd) en wel in 't byzonder in den bogt van *Boutoean*, op het koninkryk *Bouyflan*, 't geen onder den Koning van *Candahar*, die een Leen-heer der E. Maatschappy is, en zich op het eiland *Sangir* onthout, behoort; al 't welke wy by 't beschryven van *Mangindanao* omstandiger zullen aanhalen.

Een groot gebied, en een vorstelyke En o een groot deelv t eila Celèl oppermacht oeffende deze Koning van *Ternate* ook op het eiland *Celèbes*, alwaar hy over verscheide treffelyke landen op de Kust van *Manado*, en van *Manado* af tot aan de bogten van *Cajeli*, en *Tomini*, en over een groot getal dorpen, en koninkjens, waar onder 'er al verscheide van vermogen geweest zyn, en die met hun allen nog wel tusschen de zestien en zeventien duizend gewapende mannen leveren kunnen, plag te heerschen; behalven dat hy ten tyde zyner voorvaderen (gelyk in hunne levens nader blykt, en wy ook onder ieder ryk aanwyzen zullen) ook de Koningen van *Gilolo*, *Tidore* en *Batsjan* overwonnen, en daarom van oudsher al vier Zonne-schermen van staat, als hy ergens na toe uitging, gevoert heeft, waarby hy eindelyk wegens het overwinnen van den Koning van *Sjauw* nog een vyfde gevoegt heeft.

Dog laat ons, om dezen Koning in zyn binnenste te leeren kennen, eens een begin van de beschryvinge van zyn landen maken, en met die van het eiland *Ternate*, daar hy zynen Zetel, en Paleis heeft, beginnen.

Het eiland *Ternate*, van de vyf Ternate beschr ven. *Molukse eilanden* het verste om de Noord, en met de zelve als op eene ry, vlak voor het groot Eiland *Batoetjina* (zeer qualyk van de *Ternatanen* *Halamahera*, dat is, *Vast-landt*, daar het een eiland is, genaamt) en binnen den eersten Graad Noorder breedte, of omtrent op een halven Graad of wel op 50. minuten gelegen, is zo net in zyn lengte niet bekend. De lengte in de verheit des wegs, van *Batavia* tot *Ternate* toe, word wel bevonden veel met de kaarten, waar in *Ternate* Westelyker, dan het waarlyk legt, geplaatst is, daar 't nochtans veel Oostelyker bevonden word te leggen, te verschillen;

les
ien-
berg.

N. C. C.

TERNATE

N. AB.
 F. Duran fecit.
 1 t Galgereld 2 Vryborgers huizen 3 Compz Thuynhuysje . 4 Vryburgers huizen . 5 de Markt . 6 Gouverneurs huys . 7. Nicu Pakhuys . 8 Kleede-markt . 9 t Fort

len; maar het verschilt egter zo veel niet, dat men daarom de zelve van Corvo en Flores gerekent op honderd vyf en zestig of van de Canariën op 165. Graden (gelyk die by eenige Land-befchryvers, en in hare kaarten, voorkomt) of wel op 151. by andere zou mogen stellen. By een Maan-Eclipsis, door den Heer Land-voogd, *Robbert Padbrugge*, tot Gorontale, op de kust van Celebes gelegen, in 't jaar 1682., den vierden van Maart waargenomen, was het verschil des tyds in Ternate, tegen dat in 't Vaderland, of tot Amsterdam, gebleken 7 uren en 50 minuten te zyn; en volgens de zelve zou de gegifte lengte net 142 graden, 42 minuten, en 30 secunden (die egter een ander, volgens een later Eclipsis, in Amboina waargenomen, op 143 graden stelt) uit maken; dog ik laat dit aan die genen, die dit stuk netter verstaan, dan ik, volkomen over.

Dit eiland Ternate is rondagtig van gedaante, en in zynen omtrek omtrent zeven mylen groot, verschillende in dit opzigt niet veel van de eilanden Tidore en Makjan; dog Batsjan is grooter dan een van deze drie.

Het doet zig van buiten zeer hoog op, vermits 't geheel eiland maar eenen grooten en hoogen berg, die zig als midden in vertoont, en 367 roeden en 2 voeten, by nette meting, hoog is, uitmaakt, die zelf ook van strand af van alle kanten al zodanig zyn begin met ryzen neemt, dat hy zelf ter plaats, daar 't kasteel Orangie legt, al allenskens van voren en van agteren nog vry meer komt op te roogen; zo dat men zig hier zeer weinig vlakke of effen grond verbeelden, en zig zelve niet anders dan boven een woesten en yffelyken vuur-berg (die egter beneden over al tot boven toe, byna met een swaar bosch van bomen en kreupelbosch, en met schrikkelyke holen, of uitgebrande spelonken, en zelfs alomme bezet, dog beneden egter van veel rugt-boomen en tuinen voorzien is) voorstellen moet; 't geen men in deze steekening, *BB* gemerkt, klaar beschouwen kan.

Wat dezen berg van Ternate aangaat, het is van oudsher, en voor meer dan honderd jaren al, een yffelyke vuur-berg geweest, want in 't jaar 1608, toen 'er de zee-voogd van Caarden quam, brandde hy sterk, doende den 18 en 19 July 's nagts afgryffelyke slagen, als of etteyke kartouwen afgingen, vertoonende daar na een geweldigen rook en damp; soedanig hy ook in 't jaar 1635. en onder de regering van den Heer *Hustaart* wat na 't jaar 1653 gebrand heeft. Deze berg is gewoon van oudsher uit zynen swavelagtigen afgrond, volgens den

aart van alle die bergen (die den eenen tyd meer, den anderen tyd minder, en zomtyds zichtbaar, zomtyts alleen in hunne ingewanden, blaken) dan eens vuur, 't geen zig by nacht het klaarst doet zien, dan eens alleen een swaren damp en smook te vertoonen, dan eens witte asch, dan eens eenige puinsteenen, dan wel eens geheele brokken en klippen; met een afgryffelyk gekraak, gerommel, voor al by sware winden, en geloei, uit te werpen, of sware slagen te geven; en daar door den Inlander en de Europeanen; in den tyd hunnes verblyfs aldaar, niet alleen in groot levens gevaar, zo wegens zyn vervaarlyke en Hemelhooge vlammen (alzo zyn kruin door de wolken henen steekt) als ook wegens deze gloeiende neerstortende steenen (die geheele boomen mede namen, die in brand staken, en dus, vooral by swaar onweêr, tot aan strand, of in zee somtyts rolden) te stellen; maar na dat hy nu al met branden en blaken ophield, vervalſchte zyn swavelagtige damp en swarte smook de lugt somtyts nog zoodanig, dat veel menschen, daar ziek van geworden zynde, in 't kort storven. En dit branden en blaken plagt zig wel meest (hoewel niet altyt) in de maand Maart of April, of by 't kenteeken van 't Saifoen, en by Noordelyke winden, op te doen.

Kort voor de komst vanden Heer *Padbrugge* in Ternate, in 't jaar 1673. in Augustus, en daar na, had hy zeer sterk gebrant, en zo veel asch en puinsteenen uitgeworpen, dat men 'er tot in Amboina blyken van zag; maar smookte nog yffelyk, zynde de lugt aldaar door zyn dampen nog zo besmet, dat 'er niet alleen zeer veel menschen door stierven, maar de hooge regering op Batavia byna niemand krygen kon, die hier als landvoogd naar toe wilde trekken; alzo men, wegens de sterfte aldaar door den brandenden berg veroorzaakt, schrikte derwaart te gaan; dog de Heer *Padbrugge*, een hartvogtig man, en die zig door zulke slegte redenen geenzins afschrikken liet, ging 'er moedig naar toe, en is 'er (zo ik niet beter wete) altyd gefond geweest: want zyne lammigheid, die hem veel later overquam, heeft hy in Amboina, en niet daar, bekomen.

Na dien tyd brandde hy niet weder, en is zedert weder wakker begroeit en bewasschen, niet ophoudende van smooken. Wel over de 100 jaren al had hy een opening boven, die zig, met verscheide kringen boven een, als een Roomsche Amphitheater, vertoont. My heugt, dat ik in zeker dag-register van den Vaandrig, *David Haak*; van 't jaar 1686. gelezen hebbe, dat hy, met den Luitenant *Meindert de Roy* (die namaals

En des
zelfs
branden-
den berg.

Sergeant-Majoor op Batavia geweest is) en den Sergeant, *Matthys Dogen*, den 9 October met een Praeuw, of Canotje, versfeld van vyf swarte jongens, en enig ander volk naar dezen berg, om naar nagel-boomen te zoeken, gevaren, en den 10 zo al verder op Xoela Tacomi, vier mylen benoorden 't kasteel Orangie gelegen, gekomen is, alwaar zy den elfden der maant maar een nagel-boom, zoo dik als een man in zyn midden, dog zonder vrugt, en daar na nog twaalf andere gevonden, en ook omgekapt hebben. Maar men kan dit niet netter dan by 't hier nevens-gaande berigt van *Meindert de Roy* zelf opgeven.

Berigt aan zyn Achtbaarheid den Edelen Heer Joan Henrik Thim, wegens het Opperdeel van den Ternataanschen branddenden Berg, van Meindert de Roy, Luitenant, zo als de zelve van hem bezogt en ondervonden is.

„ **N**A dat 'er al veel nieuwsgierige menschen, zo Europeanen als Inlanders, in onderscheiden togten alle bedenkelyke moeiten hebben aangewend, om de openinge des bergs, welks inwendigheden niet dan in 't verschrikkelyk Element des vuurs bestaan, en daar door uitgebraakt worden, te zien, en door my ook al tot dien einde van andere oorden des bergs vergeeffch bezocht zyn geweest, zo heeft nogtans niemand met alle bezinnelyke moeite en arbeid, zo verre kunnen komen, dat hy daar van eenig bescheid heeft kunnen geven.

„ Myn laatste togt tot dien einde van Gamma Lamma, zynde meest van de Zuid-Westzyde des bergs, gedaan, hebbe ik het aldaar, boven gekomen wezende, dusdanig geschapen bevonden: na de bovendeelen des Bergs wel overgezien en in opmerkinge genomen te hebben, dat het van dien kant onmogelyk om daar by te komen was, om dat, dewyl de opening des bergs, boven aan de Noord-zyde is, en wy op de Zuid-zyde des zelfs zynde, van X af na W, S, en R: zo verre wy deze strekkinge uitzien konden, bevonden dat ze naar giszinge wel 200 Roeden wyd was, en de gansche opper-hoogte niet dan zeer dicht, met zwaar riet, alhier by de inwoonders Cannacanna genaamt, bewassen, wezende ook nog daarenboven niet wyd van dien heuvel X, alwaar wy toenmaals opstonden, en het geheele bovendeel ontdekten, een laagte T, daar wy 't water dat van de Noorder W, Oostelyker S, en Zuider deelen R quam aflopen sterk hoorden ruiffchen, dewyl 't zeer

„ veel geregent hadde, en de uitterlyke bovendeelen des bergs, naar het midden te zamen, en voort Westelyk afzakkende, naar T, zo moet dien volgens de waterlozinge, door langheit des tyds, een diepte maken, welker gedruis wy als onder onze voeten, hoorden: niet tegenstaande nog ook dat het toenmaals regenagtig weder was, behalven andere ondoorgankelykheden, die ons hadden mogen voorkomen, zoude my, na zo veel moeite en arbeid, niets weder hebben doen af trekken, indien men hadt mogen weten, hoe na by men, (na 't doorbreken der gedagte Cannacanna, daar ten minsten twee dagen zeer moeijelyke arbeid aan zoude geweest zyn) dan nog by 't gadt mogt gekomen wezen; maar dit, en voorts de scherpe koude des nagts, het gebrek der boomen tot eenig brand-hout, geen middel om de minste lyf-berginge te maken, en 't quade weder, beletten my, dit alles te onderzoeken, of de berg van dien kant toe- of ontoegankelyk voor eenig mensch mogt wezen, waarom ik het toen daar by heb moeten laten blyven, houdende des plaats van daar als mede van Terlucco, wezende van de Oost-Noord-Oostelyke zyde Q, voor ontoegankelyk, van welke laatste plaats opklimmende, ik zyne Agtbaarheid, in 't beschryven daar van, niet wil ophouden; dewyl de onmogelykheit der toegangen door de klooven aan de Noord-zyde, genoegzaam van beneden, by klaar weder, kunnen gezien en bespeurt worden, als ook de groote wydte die 'er van het opperdeel van boven Terlucco tot den mond des uitbrakenden poel des vuurs is:

„ Dit alles en meer andere oorden des zelve bergs, in opmerkinge by my genomen zynde, hebbe ik zederdt dien tydt, te onderzoeken, nog eens van de Xoela Tacomi, wezende aan de zyde van P, willen bestaan, met een vast vertrouwen, om van dien kant, met een ernstigen yverigen en geweldigen arbeid, boven alle gevaar, te naderen om alzo een behoorlyk berigt van een alzulk een zeltzaam wonderlyken werk Gods te doen, 't welk ik geloof dat van geen menschen oit, of zeer zelden, elders is geschied.

„ Dit bestendige drooge weder heeft dan myn begeerte wederom opgewekt, en my daar weder op den 10. dezer doen naderen, na ik alvorens eenige luiden opgemaakt hadde, om my te vergezelschappen, op dat ik verlot tot voldoeninge van mynen lust mogte krygen; 't welk zyne Agtb. gedreven wordende door een Philozo-

„ phische

„ zophische begeerte en weet-luft tot
 „ alle natuurlyke en feltzame dingen my
 „ met myn gezelschap, te weten: *Mat-*
 „ *thys Dogen*, *Reynhold Dagstejn*, Adfi-
 „ stent, en *Jacob Adamsse*, soldaat, met
 „ vyf jongens, volgens zyne gewoon-
 „ lyke bescheidenheit, belieft heeft in
 „ te willigen.

„ Na dat ik dan des middags op den
 „ tienden voornoemt, met een schep-
 „ prauw van Maleyen, na Xocla Ta-
 „ comi aan de zyde van P, zynde N:
 „ N. W. van de middelhoogte des bergs
 „ gelegen, vertrokken was, en des avonds
 „ aldaar aangekomen, en op 't strandt
 „ overnacht hadde, ben ik voort met
 „ den volgenden morgenstond, neffens
 „ de voornoemde personen na de gele-
 „ genheit des opper-deels des bergs eerst
 „ wel naauw afgezien, en in opmerkin-
 „ genomen te hebben, naar boven gek-
 „ lommen, alvorens nog omtrent een
 „ half uur gaans West-waart omtrekken-
 „ de naar N; om onzen gang zodanig te
 „ schikken, dat wy aan 't Noord-Wester
 „ bovendeel des bergs, alwaar zich twee
 „ uitstrekkeende heuvels C en D gemerkt,
 „ d'een en d'ander met Cannacanna bewaf-
 „ schen vertoonen, tusschen beiden mogten
 „ aankomen, na voorts alle moeijelykhe-
 „ den van 't bosch doorbroken te hebben,
 „ en alle steilten te boven gekomen te zyn,
 „ tot aan dat zware riet of Cannacanna
 „ M. Dus zyn wy met den avond na zwa-
 „ ren en moeijelyken arbeid, tot omtrent
 „ een uur arbeidens na, daar boven ge-
 „ komen, tot L, alwaar wy ook dien
 „ nacht bleven, om met het aankomen
 „ van den volgenden dag, voort myn
 „ voornemen met allen ernst te voltrek-
 „ ken, gelyk wy met den morgenstond
 „ door de rust wat verquikt, want de
 „ hette ons dien nacht zulx niet belette,
 „ met alle kragt en moedt, daar weder op
 „ doorbrekende, opwaart klommen en
 „ quamen te vervallen, regt naar myn
 „ meeninge, tusschen beide de boven-
 „ gemelde twee heuvels C en D, alwaar
 „ men van beneden ziet een hoogte met
 „ riet bewasschen, naar boven spits toe-
 „ lopende, gemerkt M, L, eindigende
 „ tegen de klippen aan, aan weder zyde
 „ steenige banken of diepten daarby ne-
 „ der gaande, van welke uiterste hoog-
 „ te, wy ten naaften konden afzien,
 „ waar wy mogten opkomen, gelyk wy
 „ ons daar op voort naar de Noord-zyde
 „ begaven, de klippen opsteigerende;
 „ dog aan de laatste steilte K, gekomen
 „ zynde, was *Matthys Dogen*, dat ik al-
 „ vorens wel verhalen mag, nog een
 „ schrik op den hals hebbende (want hy
 „ den voorgaanden dag een steilte over-
 „ klimmende, quamen des zelfs voeten
 „ uit te schieten, zodanig dat hy niet

„ meer dan aan een klein steentie met
 „ zyn eene handt quam te hangen, en hy
 „ zoude zekerlyk buiten de byzonderly-
 „ ke voorzienigheit Gods daar niet be-
 „ houden afgekomen hebben, ten ware
 „ ik hem zelf, ook niet buiten gevaar,
 „ daar uit geredt en geholpen hadde)
 „ door dezen schrik die hem hier door
 „ t'eenemaal ingenomen hadde, zoo
 „ verbaast dat hy zich 't gevaar van
 „ zyn leven, weder voorstellende,
 „ weder op nicuw begon te zidderen
 „ en te beven, en wezende al weder
 „ een stuk weegs, een klip opge-
 „ klommen, my zelf in bekommeringe
 „ bragt, of ik hem wel weder behouden
 „ beneden zou zien. Dogh hy quam 'er
 „ toenmaals nog weder gelukkig af,
 „ dog met dit voornemen om, boven alle
 „ moeite en arbeid, niet hooger te ko-
 „ men, dan hy was, waer door hy
 „ *Dagstein* mede quam te vertzagen, en af
 „ te schrikken, van dit laatste rekie te wa-
 „ gen, waarom ik hen daar liet, en
 „ klom, als 't zelve wat beter gewent
 „ en meer ervaren zynde, voort, dog niet
 „ zonder moeite en gevaar, naar boven
 „ B, alwaar gekomen zynde, ik de zel-
 „ ve hoogte bevond, een boven smal
 „ toelopenden rug te wezen; zoo als die
 „ hier gemerkt is, nemende zyn aanvang,
 „ van voor of be-Oosten den Noordelyksten
 „ meergemelden heuvel D, en strekkende
 „ gelykelyk naar den Zuidelyksten G, tot
 „ omtrent in het midden, alwaar een
 „ groote klip E, staat, van waar deze
 „ rug zich verhoogt, van welks hoogte
 „ getekent F, regt tegen over, en Oost
 „ daar van af met de wijte van omtrent
 „ 50 roeden, tusschen beiden, de mond
 „ des vuur-brakenden bergs; staat A.
 „ maar eer ik verder de beschryvinge
 „ van deze openinge en verder omstan-
 „ digheden doe, zal ik eerst ons aan-
 „ komen, wedervaren en afrekken, in
 „ 't kort verhalen.

„ Boven op den eersten gedagten rug B,
 „ gekomen zynde, gingen wy dit ver-
 „ vaarlyke vuur uitspouwende gat, naar
 „ giszinge omtrent 100 Roede Z. breette
 „ van ons, wel een half uur lang zit-
 „ ten aanzien, (wanneer ik tegen *Jacob*
 „ *Adamsz*: zeide, dat ik, om het zelve
 „ te naderen, wilde by gedagte groote
 „ klip E opklimmen, gelyk wy der-
 „ waart gingen, en 't zelve ook vol-
 „ bragten, wanneer wy van dezen
 „ hoogen rugge F, dewyle die hooger was,
 „ dan de uiterste boord van 't gat, een
 „ weinig de binnenste deelen van 't zel-
 „ ve konden zien branden, gelyk wy
 „ ook tegens de Noordelyke uitwendigē
 „ zyde G, in onze eerste opkomstē
 „ de uitgeworpen stukken aldaar zagen
 „ branden: want de opening braakt te
 „ mets

„ mets uit, en dat gefehiet t'elkens, als men
 „ een damp, by ons een pluim genaamt,
 „ van de zelve ziet opfteken, welke
 „ uitbraakzels tegen de binnen kanten,
 „ en voorts rontsom uitspatten, en zo
 „ lang branden tot ze dood zyn, of
 „ uitgaan. Op dezen laafien genoem-
 „ den rug F wezende, wenkten wy de
 „ flaven van verre met hoeden, want
 „ die op onze eerfte plaats B waren
 „ van verre blyven zitten: wanneer
 „ ik befloot te beftaan de opening
 „ des vuur-poels te naderen, op dat ik
 „ 'er mogt inzien. De Zuide-wind waaide
 „ boven fterk door, en wy aan de West-
 „ zyde zynde, vernam ik onzen rugge
 „ F, daar wy op waren, Zuidwaart om
 „ in de rondte om 't gat om te lopen;
 „ waarom ik beftond dezen te vervolgen,
 „ om boven den wind te wezen, en dan
 „ 't zelve te naderen. De flaven bang
 „ zynde, door 't verbaarlyk geraas, dat
 „ men daar in hoorde, durfden ons niet
 „ volgen, uitgenomen een, maar bleven
 „ zitten, ons na-oogen. Wy dan aan de
 „ Zuid-zyde H, gekomen wezende, trad-
 „ den naar de opening toe. De voornoem-
 „ de *Jacob Adamsz.*, dat een loffe ziel is,
 „ een weinig voor uit wezende, zeide,
 „ *Mouffieur Luitenant, Hoort den duivel*
 „ *eens razen; Dat de donder nu eens*
 „ *Spring, wy zouden een korten doodt hebben;*
 „ maar vorder naderende, tot hy over
 „ den boord des zelfs verfchrikkelyke in-
 „ wendigheden zag, en gruwelyk ge-
 „ tier van na by hoorde, quam hy met een
 „ verbaaftheit te rugge lopen, zeggen-
 „ de: *Godt bewaare ons, wat verbaar-*
 „ *lyk gat is dat, Monffieur Luitenant, ik*
 „ *bid u, kom 'er niet nader by.* Waarop
 „ ik hem antwoordde, dat het andere
 „ woorden waren, dan hy daar even
 „ fprak; maar ik oordeelende in geen
 „ meerder gevaar te zullen komen, om het
 „ zelve te zien, dan ik alrede was, trad
 „ voort naar boven, maar konde door den
 „ damp, geen befcheid van des zelfs in-
 „ wendige deelen bemerken, 't welk my
 „ ook terftondt weder deede te rugge
 „ treden, en 't zelve tot twee of drie
 „ keeren, t'elkens, als my dagt dat de rook
 „ verminderde, hervatten, tot wy ein-
 „ delyk in den kuil van dat gat de in-
 „ wendige openinge zagen, daar al dat
 „ onuitdrukkelyk verbaarlyk geraas in
 „ was, en de damp uitquam; waar op
 „ ik, als oordeelende genoeg gezien te
 „ hebben, en my aldaar, zo na in dat
 „ gevaar, niet langer betrouwende ben
 „ afgetrokken, weder op den rug F, al-
 „ waar ik de gelegentheden der zelve
 „ omftandigheden, wat afgetekent heb-
 „ bende, my voort weder naar beneden
 „ begaf, wanneer wy ons wedervaren
 „ aan de voornoemde *Meffieurs* verhaal-

„ den, hen aanporrende om deze
 „ laafte voorgedagte hoogte B, op te
 „ klimmen, wanneer zy 'er zonder
 „ meer moeite konden bykomen, op
 „ dat zy neffens my, de zeltzaamhe-
 „ den van Gods wonderwerken mogten
 „ helpen bekragtigen, hun tot dien einde
 „ belovende, niet alleen nogmaals weder
 „ boven te zullen klimmen om hen te
 „ vergezefchappen, maar daarenboven
 „ alle hulp en byftand om hen zonder
 „ gevaar boven te helpen, gelyk zy
 „ eindelyk daar op een befluit namen,
 „ en ook volbragten; doch niet zon-
 „ der 't grootfte gevaar. Ik voor de
 „ tweede maal weder boven gekomen
 „ zynde, bevond den damp t'eenemaal
 „ vermindert, dat ons 't gat te nade-
 „ ren langs onzen voorgezelden weg,
 „ wat deede verhaaften, en 't zelve van
 „ binnen gansch ledig van damp of rook
 „ bevindende, zagen wy dat de onderfte
 „ openinge van de Noord-zyde G inge-
 „ fehoten, ftrekkende de holligheit in-
 „ wendig Zuidwaard aan tot de boorden
 „ der zelve, wederzyds naar de Noord-
 „ zyde, aan het ingefehotene quam te
 „ eindigen; waarom wy ons naar de Ooft-
 „ zyde I begaven, om onder in de Weste-
 „ lyke holligheit, voor zo veel, des te
 „ beter te kunnen inzien, gelyk wy ver-
 „ volgens, daar niet dan een inwendige
 „ gloeientheit en voort des zelfs gloeien-
 „ de ingangen ziende aan de Noord-zy-
 „ de na C om in de grootfte holligheit
 „ naar de Zuid-zyde te zien, niet durfden
 „ beftaan aldaar te komen, niet alleen
 „ om ons beneden den toenmaals fterk
 „ deurwajenden Zuide wind niet te bege-
 „ ven, maar om dat de opening van 't
 „ inwendige Zuidwaart inftrekt en dier-
 „ halven meer Noordwaart uitspat, ge-
 „ lyk hier voor gedagt is, tegen de uit-
 „ wendige Noord-zyde, leggende de ftuk-
 „ ken daar door uitgeworpen, nog te bran-
 „ den by B, gelyk by myne medegezellen
 „ mede nog gezien is. Wy zyn dan na deze
 „ laafte befchouwinge, afgetrokken, en
 „ dien nagt in 't hangen van dit gebergte
 „ nog gebleven, en des anderen daags den
 „ 13. des middags weder aan ftrant, en
 „ tegen den avond op Maleyen weder
 „ aangekomen, mede brengende nog
 „ eenige takers van vrugt dragende na-
 „ gel-boomen, die wy aldaar in 't door-
 „ trekken gevonden hadden. Voorts wat
 „ voor gevaar, moeite en laftigen arbeid, zo
 „ in 't op als afklimmen wy gehad heb-
 „ ben, met alie de byzonderheden, daar
 „ mede wil ik zyne Agtbaarheid niet op-
 „ houden, maar laat dat aan anderen die zo
 „ veel moedt en nieuwsgierigheit mogten
 „ hebben, als ik gehad hebbe, te
 „ onderzoeken: 't is my genoeg, dat
 „ ik zyne Agtbaarheid de verzekeringe der
 „ „ op-

„ opregte waarheit, daar van getui-
„ ge.

„ Wegens de opperfte gedeelten om-
„ trent deze vervaarlyke opening, moet
„ ik nog wat breder befchryving doen.
„ Tot beter begryp van 't zelve, zo gaat
„ hier neffens de teekening met Let-
„ teren aangewezen. De Noordelykfte
„ boord van dien brandenden poel A is
„ de uitterfte barre hoogte des bergs,
„ aan de Noord-zyde, of van Hieri aan
„ te zien. Be-Westen en be-Oosten daar
„ van, ftaat wederzyds een heuvel, ho-
„ ger dan de boord van deze vrezelyke
„ kuil uitftekende, beide met Cannan-
„ canna bewaffchen, welke Westelykfte
„ D, voordelyker Noordwaards, van de
„ opening des poels afftaat, be-Zuiden
„ de welke, als voor gedagt is, wy zyn
„ boven gekomen, de Ooftelykfte Q is
„ in tegendeel agterlyker en Zuidwaards
„ daar van af. de rug F fluit fig een
„ weinig nedergaande Ooftwaart aan,
„ met de Noord-zyde van den boord der
„ opening; en aan de West-zyde ver-
„ deelt ze zich naar 't Zuiden in tweeën,
„ lopende voort d'een en de ander Ooft-
„ waart om, tot ze aan de Ooft-zyde
„ van 't Noorder deel des boorts fluiten,
„ of met de zelve eindigen aan de zyde
„ van Z. De meergedagte Zuidelyke heu-
„ vel C op de West-zyde des bergs,
„ loopt mede in de rontte Ooft-waart
„ om, met een rug, en eindigt gelyk de
„ andere, zo dat de mond des vuur-
„ fpouwenden bergs alzo rondeels gewys
„ aan de West-, Zuid-en Ooft zyde be-
„ fchanft is, zynde elke verfehancing met
„ een bezondere laagte tuffchen beiden
„ onderfcheiden, gelyk ook tuffchen de
„ eerfte H en den boord der openinge A
„ dewyl de boort aan den mont op 't
„ hoogfte is, en voort naar buiten fchuin
„ naar beneden afloopt, de drie eerfte hoog-
„ ten, te weten de naafte aan de ope-
„ ning des vuurs, zyn gansch bar, en niet
„ dan fteen, maar de buitenfte met zwaar
„ riet bewaffen.

„ Dit zal zyn Agtbaarheid, neffens
„ deze bygaande teekeninge, genoeg-
„ zaam verklaringe van de gelegenheden
„ aldaar, doen, buiten dat ik nog hier
„ by doe eenige ftukken van verfehiden
„ foorten, by tyden uit de ingewanden
„ van dien affchuwelyken poel des af-
„ gronts uitgebraakt, onder welke ik dit
„ het merkwaardigfte houde, dat rontsom
„ aldaar met kleine en groote brokken
„ verftrooit leid, dewyl die ftoffe, als ze
„ eerst uitgeworpen word, behalven dat
„ ze miffchien dan brandende is, ook
„ zagt of week moet wezen, omdat die
„ neergevallen ftoffe zo plat valt, gelyk
„ koe-beefden drek, zy is ook vaal groen,
„ I. DEEL.

„ van boven, door 't uitdrogen, bran-
„ den of befterven, ook boven geborften:
„ onder alzo gevoegt, naar de klippen of
„ fteenen daar ze op valt, gelyk of 'er
„ een deeg opgevallen of ingedrukt ware,
„ gelyk wy in 't opligten en afbre-
„ ken bevonden hebben, en ook by 't
„ gezegde af te nemen is. van deze ftoffe
„ leggen 'er groote en kleine ftukken,
„ nu in fteen verandert, inwendig
„ zwartagtig en fponfies met witte
„ fpikkelen vermengt. Om verder myn
„ gevoelen wegens de rondelen en andere
„ omftandigheden van den mond des vuur-
„ brakenden bergs te geven, hebbe ik
„ aangemerkt, dat het uiterfte of Zuidelyk-
„ lykite rondeel (V want 'er van de plaats
„ F geen Zuidelyk kan gezien worden,
„ en verder befchryf ik niet, dan dat
„ zieh aldaar verftoont) geheel met Cannan-
„ canna begroeit, ook het hoogfte is. De
„ damp; die ten aanzien van Maleio,
„ voor dees hooger fcheen uit te komen,
„ en nu in 't hangen of vallen is van den
„ kruin, komt egter op de zelfde hoog-
„ te, uit den barren of ongroenen heuvel
„ by Z, die zich aan de Noord-zyde des
„ opper-kruins aan 't vallen der zelve
„ fchynt te leggen. van Maleio aan te
„ zien, is hy ook al van omtrent de zelve
„ hoogte, als de hoogfte top die zig van
„ Maleyo verftoont, maar dewyl die
„ Westelyk van daar veragtert, en maar
„ by de voorfte hoogte langs heengezien
„ wort, fchynt die aan 't daalen te leg-
„ gen, 't welk voor iemandt die de per-
„ fpectief eenigzins verftaat, ligtelyk
„ kan begrepen worden. voorts dat de
„ damp voor dees fcheen hoger uit te
„ komen, is om dat de opening Zui-
„ delyker geweest is, en fchynt dan,
„ ten aanzien alleen van Maleio meer
„ naar 't midden der zelve hoogte uit te
„ komen; waarom ik vafteyk geloof,
„ dat, alwaar nu de rondeelen leggen,
„ dat is Zuidwaart aan, de regte ope-
„ ning ook geweest is: dewyl die el-
„ ken keer, na een wijligen beftendigen
„ ftant van branden, een boord of zoom
„ maakt, en met de verminderinge des
„ brands, gelyk nu gefchiet is, de te-
„ kens daar van overblyven, dat deze
„ rondeelen zyn; 't welk een ieder die
„ 't mogt zien met my mede zoude ge-
„ voelen. Vorders zedert 9 of 10 Jaren,
„ dat men den laafte brand aldaar be-
„ fpeurd heeft, ziet men rond om de
„ openingen, te weten, buiten de bar-
„ heit, dat wederzyds nog al een goede
„ tuffchen wytte van de opening is, zo
„ in 't vallen aan de West-en Noord-
„ zyde, als boven aan de Zuid-en Ooft-
„ zyde, de boomen daar omtrent alle van
„ die groote en dikte, zedert dien tydt
„ B ge-

„ gegroeit en nu met het nieuw ont-
 „ fteken en uitbarften weder alle ver-
 „ dort en verbrant. Ten laaftten is nog
 „ myn gevoelen, al fchoon men van be-
 „ nedenden damp daar van niet heeft zien
 „ opgaan, dat de brand daarom niet
 „ heeft opgehouden: want dat vervaar-
 „ lyk inwendig gebrom en getier is zo
 „ vreeslyk, dat een ieder die 't hoorde
 „ met my oordeelen zoude dat het een
 „ grondelooze poel des aller fchrikkelyk-
 „ ften vuurs is, die in der eeuwigheit niet
 „ uitgeblufcht kan worden, de affchrikke-
 „ lykheit en 't gevaar, daar men in dien
 „ gevalle zig in begeeft, moet meer met
 „ zinnen begrepen werden, dan dat iemand
 „ 't zelve zoude kunnen vertoonen.

„ Dit is het naauwfte berigt dat ik daar
 „ van zoude kunnen verbeelden en te ver-
 „ ftaan geven. 't Zelve overleverende
 „ blyve ik: Onderftond *Zyn Agtbaarbeyts*
 „ *allerootmoedigfte en onderdanigfte die-*
 „ *naar.* En was getekent *Meindert de*
 „ *Roy.* In *marginē* Ternaten 15. October
 „ 1686.

Nagezien door my

Meindert de Roy.

Aardbe-
 ving hier
 in die
 zelve
 maand,
 en het
 vervolg
 daarop.

In die zelve maand was 'er den 26
 's nagts tuffchen elf uuren en half
 twaalf, een fchrikkelyke aardbeving op-
 gevolgt, die zo fwaar was, dat *Haak*
 van zyn kooi, en al zyn boeken uit zyn
 boeken-kas gerolt waren. Waar op den
 10 Mai, 's jaars daar aan, of in 't jaar
 1687, 's avonds ten vyf uuren, een
 fware afch-regen viel.

Veele oordeelen, dat deze berg, en
 die van Makjan, benevens dien van
 Gamma Canore, met den anderen door
 verhole Kanaalen in een lopen, en maar
 een en 't zelve hol, of onderaartfch vuur
 tot hunnen oorspronk, dog 't welk zig
 door die drie Fornuifen ontlaft, hebben.
 Na dien tydt is het in Ternate, volgens
 't berigt van verfcheide vrienden, aan
 my van tyd tot tyd gegeven, ftill op den
 berg geweest, zonder dat men, fchoon
 men boven op dien Pluim-damp nog wel
 vernam, eenige ongezondheit in de lugt
 vernomen, of de ongemakken van dien
 befeurt heeft.

Schoon
 bofch, en
 verfchei-
 de rivie-
 ren daar
 op.

Dit alles belet echter niet dat deze berg
 uit zyne verhole bronnen, hier en daar
 in dat fwaar bofch en lommerryk ge-
 boomte, dat hem alomme overschaduwet,
 de fchoonfte en helderfte waterbeekjens,
 die men wenfchen kan te zien, van zyn
 rug op verfcheide plaatfen, en met veel
 kleine takken, naar ftrand toe doet af-
 vloeijen, en dus in zee zig daar van ont-
 laft. Voor het jaar 1250. fchynt dit

ganfch eiland nog zeer woest, zonder
 dorpen, en ook met zeer weinig volk
 bezet, geweest te zyn.

Het oudfte dorp, daar de Ternataanen
 van weten te fpreken, is Tabona, of
 Tobona, 't welk omtrent dat jaar digt
 by den top des bergs lag, alwaar hun
 eerste hoofd (gelyk wy dit breeder in 't
 leven van de Ternatfche Koningen uit-
 halen zullen) zig met de zynen voor een
 tydt neder gezet had, een blyk, dat die
 berg toen nog zo niet moet gebrand
 hebben, alzo de inlander, fchoon altyt
 genegen, zekerheits halven, zig op de
 toppen der bergen, en op de hooge heu-
 velen der zelve, vast en fterk te maken,
 het dan geenzins daar zou begrepen heb-
 ben. Dat hier van daan, en uit dit dorp
 egter de Koningen van Ternate hunnen
 oorspronk hadden, zal hier nader blyken.

Onder *Molematitti*, hun tweede hoofd,
 hadden zy, weinig tyts daar na, nog
 een ander dorp halverwegen dezen berg
 gemaakt, en 't zelve Fola-Madjahi genaamt.

Omtrent dezen zelfden tydt, of niet
 lang daar na, fchynt 'er nog een derde
 dorp, Sampaloe genaamt, beneden aan
 ftrand, ter plaats daar naderhand de groo-
 te ftadt Gamma Lamma gebouwt is,
 geweest te zyn.

Dit waren de eenige dorpen, die toen,
 en tot het jaar 1284 hier bekend waren;
 maar onder Koning *Siale*, die toen
 leefde, en nu en dan met zyn nabuuren
 zo wat oorlogde, begon Ternate in ge-
 tal van gehugten, dorpen, en inwoon-
 ders, meer dan te voren, toe te nemen,
 waar door die vorft genoodzaakt was van
 Tobona, te voren 's Ryks-fetel, wat
 meer naar beneden af te zakken, en
 nu Fola-Madjahi, 't geen toen zeer bloei-
 de, tot zyn Hof en dagelykfe verblyf-
 plaats te verkiefzen, hoewel de later Ko-
 ningen zig te Sampaloe nederzetten.

Dit bleef dus al in den zelven ftaat
 meest, zonder dat de vier eerste Konin-
 gen van Ternate, tot het jaar 1304,
 ook iets anders, dan alleen dit bloot ei-
 land, befaten.

Na dezen tydt hebben zy (gelyk wy in
 de levens der Ternataanfche Koningen, en
 in 't befchryven van de eilanden, tot die
 kroon behoorende, zien zullen) wel ver-
 fcheide veroveringen op deze en gene
 landen van de nabuurige vorften gedaan;
 maar ik leeze van geen andere dorpen,
 fteden, of vastigheden, op Ternate door
 iemand van deze Koningen gemaakt,
 dan na dat zig de Portugeefen aldaar ver-
 toont, en zig hier neder gezet hebben.

Het oudfte gebouw, zedert de komft
 der Portugeefen, is de ftadt en vesting
 door de Ternataansen Gamoe-Lamoe, dog
 van ons Gamma-Lamma, maar van de
 Por-

Tol a
 't ou
 dorp
 bov
 den
 gele
 die
 u
 de ty
 niet
 fchy
 geb
 te h
 ben.

Fola
 Madi
 en S
 palo
 alou
 dorp
 en v
 hier
 legen

Portugeefen Noſtra Senhora del Roſario, genaamt. Wanneer die veſting begonnen zy, zal ons omſtandiger, dan wy hier aanhalen, in 't verhaal der Portugeeſche zaken, hier voorgevallen, blyken. Zy wert niet verre van het dorp Sampaloe, alwaar de Koning toen zyn Hof hield, begrepen.

Haare gedaante ziet men in deze hier nevens geplaatſte teekening, CC gemerkt.

In ſterkte overtrof zy met alle hare flankerende ſteene bolwerken, en andere werken, daar omtrent gelegen, het kaſteel Orangie, zo in hare goede gelegenheit van plaats, als ook in hare wezentlyke deugdelykheit van werk, en in haren ſtaat van verdediging, zo verre, dat zy by goede bouw-kundigen en vernuſtelingen, wanneer zy van al het noodige wel voorzien was, voor onwinbaar gekeurt wierdt, als zynde door een rif gedekt, en met agt en dertig ſwaare ſtukken metaal geſchut altyt beplant, en gemeenlyk door twee hondert en vyftig Portugeeſen, en hondert Pampangers, of Manilezen, beſet geweest, behalven welke men daar nog verſcheide Portugeeſche Familien, omtrent hondert Chineſen, en omtrent zo veel inlandſche Chriſtenen had. Zy lag ten Zuid-Ooſten van het kaſteel Orangie, omtrent een groote myl of drie ver, en aan ſtrant, gelyk ook de ſtadt, die zig langs het zelve, als maar eene lange ſtraat, wel een kleine myl lang, uitſtrekte, en aldus, ſchoon zy onbeſtraat was (gelyk omtrent de meeste dorpen, en veel ſteden in 't Ooſten, om de ſwaare hitte, het gebruik is, alzo al de inlanders bloots voets gaan) een zeer fraei gezigt van binnen en van buiten gaf; zynde hare meeste vertrekken van de oude veſting aldaar nog in wezen. Voor de ſtadt zelf kan men wegens het rif, door den inlander uitdrukkelyk van ſteenen, om door geen vaartuigen overvallen te kunnen worden, gemaakt, en maar met een naeuwen ingang voorzien, niet ankeren; maar men was gewoon een reede tot Telingamma, een dorp tuſſchen Tidore en Ternate gelegen, te zoeken.

Deze veſting is door den eerſten Portugeeſchen land-voogd, *Antonio Brit*, met veel ſtribbeling, 1522. begonnen, zeer onvolmaakt door hem aan zyn vervanger, *Garſias Henrik*, in 't jaar 1525. overgegeven, en byna in dien zelve ſtaat gebleven, tot dat *Gonſalvo Pareira* 1530, als vierde land-voogt, aan de regeering quam, die voornam den muur, en bolwerken des zelfs, die nog onbegonnen, of altoos zeer ſlegt waren, te

verbeteren, waar aan egter, door veel daar tuſſchen gekomen moeijelykheden, zeer weinig tot de regeering van den land-voogt, *Antoni Galvaan*, (die in 't jaar 1537. zeer veel, dog nog meer in 't jaar 1538 tot den verderen opbouw der zelve, zo verre die tydt lyden kon, toegebracht heeft) verrigt is; dog zy is eerſt recht in 't jaar 1540. onderden land-voogt *Georgio de Caſtro*, wel meest door toedoen en hulp van den Koning *Hair*, voltooit.

In Koning *Baboe's* tydt, in 't jaar 1572, moeſten de Portugeeſen dit kaſteel, en de ſtadt, met haren verderen omſlag, verlaten; zedert welken tyt die vorſt, en zyn zoon, *Saidi*, daar in hun hof gehouden, en dit ook tot in 't jaar 1606. zo vervolgens bezeten hebben, in welk jaar die laaſte vorſt door de Kaſtiliaanen (alzo Portugaal zedert onder *Philips* den tweden, Koning van Spanje, geraakt was) gevangen genomen, naar Manilha vervoert, en ganſch Ternate dus weêr veroverd; gelyk het na dien tydt ook door de Kaſtiliaanen, en daar na weêr door de Portugeeſen tot het jaar 1663, den tweeden van Mei, bezeten is, op welken dag de land-voogt, *Don Francisco de Atienſo*, het verlaten heeft, met al zynen omſlag, nevens twee Pinken, een Galei, en een Petache naar Manilha vertrekkende, waarschynlyk om zig van de ſware onkosten, die hy daar zonder eenig voordeel nu zo lang aan een gedaan hadde, te ontlaſten; waar op ook de onzen, van den Koning van Ternate geholpen, in 't jaar 1664, volgens laſt hunner Edelhieden van den een en twintigſten January, begonnen hebben dit te ſlegten, voor al, om de geſchillen der Koningen van Tidore en Ternate daar over, en hunne eifchen daar op, geheel en al af te ſnyden, en te gelyk ook, op dat hier niemand tot hun nadeel weder mogt komen neſtelen.

Men wil egter dat de Heer Land-voogt *Verspreeet*, die in 't jaar 1669. hier regeerde, nog zeer veel daar van, by 't maken van 't nieuw groot huis van den land-voogt, toen eerſt van des zelfs ſteenen afgebroken, en ook klaar getoont heeft, hoe zeer hunne Edelheden bevo-rens hier omtrent miſleit waren. En vermits wy zedert niet meer met de Spanjaarden te doen hadden, ſchreven hunne Edelheden den veertienden van January in 't jaar 1671 over hen, dat de handel met de Spanjaarden van Manilha ongelyk beter aan wederzyden, dan de oorlog was.

Dus is het alles nu woest en geſlegt, uitgenomen dat de Spaanſche hoofden, daar gemaakt, nog zo hecht zyn, als of zy eerſt nieuw aangelegt waren.

Die ſtadt, en veſting in 't jaar 1572. verlaten; dog in 't jaar 1606. door de Portugeeſen weer genomen en tot het jaar 1663. beſecten.

Verdere vaſtigheden der Spanjaarden, of Portugeeſen, in dezen oort.

Behalven deze voornamste vesting en stad Gamma-Lamma (dat in 't Ternataansch een groote stad beteekent) was in de zelve ook de schoone kerk van *St. Paulus*, en een zeer fraai klooster der Predik-heeren, welke twee gebouwen opmerking verdienden.

Tusschen Gamma-Lamma, en 't steden Maleyo, hadden zy nog een andere kleinere vesting, *St. Pedro en Paulo* genaamt, die op een hoogte van steen en kalk opgebouwt, van zeer goede bolwerken, mitsgaders van zes stukken geschut, en een bezetting van zeven en twintig Spanjaarden, en twintig Pampangers (of Manilhefen) voorzien was.

Dat deze, gelyk sommigen meenen, de zelve met de vesting Dongiel, die men hier ook heeft, wezen zou, is een misflag, aangezien die Noordelyker, en in 't hangen van den berg gelgen is, behalven dat zy over Gamma Lamma ook zodanig het bevel voert, dat men buiten de zelve aan Gamma Lamma niet veel hadt. Nogtans komt het my zeer waarfchynelyk voor, en 't is zeker, dat d'ecne en de andere van eene en de zelve gedaante, grootte, toefel van geschut, en ook van diergelyke bezetting geweest is, gelyk dat al mede by na zo met Gamma Lamma, en nog twee kleine vastigheden, te weten *St. Lucia* en *Calamatta*, door de Portugeesen toen verlaten, gelegen is.

De vesting *Calamatta* is hier in de eerste tyden door de onzen, tusschen 't kasteel Orangie en Gamma Lamma, gelegd, en naderhand onder den landvoogt *le Febre* door den onder-zeevoogt, *Geen Huigen Schapenbam*, tusschen den dertienden en zestienden February in 't jaar 1625 (na dat 'er eerst alles van daan geligt was) geslecht; dog onder den Heer van *Zeyst*, in 't jaar 1627, eerst recht verlaten, en zedert door de Kastiliaanen met tachtentig soldaaten, eenige Pampangers, en twaalf stukken bezet; maar van deze kleine vestingen is, ter naeuwer noot, de bloote naam nog overgebleven.

Calamatta heeft omtrent een myl van 't kasteel Orangie, op een hoogte, ten deelen langs frant, gelegen, en was van zeer goede hooge muuren voorzien.

Holland-
sche vestingen
op dit
eiland.

Behalven deze Portugeesche vestingen, zyn 'er op 't eiland Ternate nog verscheide andere door de Hollanders gebouwt.

De oudste en voornaamste is 't kasteel, dat door den zee-voogt *Cornelis Matelief*, den Jongen, in 't jaar 1607. niet zonder veel moeilykheden, die wy elders breeder toonen, gebouwt, 't welk van hem Maleyo genaamt; dog in 't jaar 1609, of door den zee-voogt, *François*

Wittert, of wel door een ander, gedurende zyn bywezen en verblyf in Ternate, Orangie hernaamt is.

Het nam zyn begin met de punt, 't groot bolwerk, anders ook Orangie genaamt, en 't heeft buiten deze nog drie andere bolwerken, te weten, de punt Reaal, Gilolo, en 't zee-bolwerk, welke laatste punt 'er eerst onder den land-voogt, *Gysbert van Lodesfein*, in 't jaar 1636. schynt bygevoegt te zyn. Altoos zy komt niet eer, dan in dezen tydt voor, en men had bevorens by die drie andere in der zelve plaats nog een houte wambuis, of bolwerkje, *Nassau* genaamt.

Dit kasteel plag ten tyde van den land-voogt *Gillis van Zeist* al met agt yfere en veertien metaale stukken op 't groot bolwerk, met vier yfere en drie metaale op de punt Reaal, met drie yfere op de punt Gilolo, en met zes yfere op 't zeebolwerk (zo sommigen voorgeven) en dus in 't geheel met in de dertig stukken geschut, en daar by zo wel voorzien te zyn, dat het rykelyk in staat was, om zich te kunnen verdedigen.

In opzigt van zyn grootte en sterkte wort het gehouden niet minder, maar eer grooter, dan 't kasteel op Batavia, te zyn.

Men heeft hier een schoon Ziekenhuis, mitsgaders ook een fraai ambagtskwartier, behalven verscheide andere schoone wooningen, in het zelve.

Het heeft egter, by tyden van eenigen overval, niets zo zeer dan de eene zyde, tusschen de punten Gilolo en Reaal gelegen, te verdedigen, welke wel verzorgd zynde, behoeft men voor 't verdere niet veel vreeze te hebben, vermits het al vry sterk is. Het legt aan de Oost-zyde dezes eilands, beneden vlak tegen den berg aan, en eenigzins 'er tegen opgaande. Ook ver- toont het zig als in 't midden des eilands, regt tegen over dat deel van 't eiland Halamahera, dat *Batoetsjima* genaamt wort.

Behalven deze hoofd-vesting heeft men hier omtrent een halve myl benoorden dezelve, op een hooge uitstekende rots, en op den rug dezes bergs, een andere, dog kleinere sterkte, of steene vesting, *Tolucco*, of anders *Hollandia*, genaamt.

Hier op plagt een Sergeant met twee en twintig soldaten te leggen, en zy was met zes stukken geschut voorzien, hebbende meest gedient om de reede voor 't kasteel Orangie tegen de Spanjaarden te bevryden, en veilig te houden.

My blykt nergens wanneer, of door wien deze gebouwt zy. Alleen komt ze my

my allereerst ten tyde van den Heer *Apollonius Schot*, by zeker verhaal van zyn E. over de Moluccos, in 't jaar 1610. als een vesting, de E. Maatschappy toen al toekomende, voor. En dus is zy ook onder onze magt gebleven, ten tyde toe dat hunne Hoog Edelheden in 't jaar 1696. den Heer landvoogd, en den hier zynden Raad, belast hebben de zelve aan den Koning Tolucco over te geven, die ze tot nog toe bezet houd, en daar een wagt leggen heeft.

Men ziet hier en daar in de muuren derzelve eenige steenen, en wapenen 'er op gemetselt, uit welke niet alleen blykt dat zy zeer oud, maar dat ook al voor de komst der Kastiliaanen in de Moluccos, en by de eerste komst der Portugeesen aldaar, gebouwt zy; 't welk ook met de berichten der oudste Ternataanen, en met de overlevering hunner voor-ouderen, best overeenstemt, die daar beneven nog weten te zeggen, dat zy door een Portugeesche Donna naar de gedaante van het manlyk lidt ontworpen is.

Buiten deze sterkte hebben wy van ouds her hier nog een vesting gehad, die nog in wezen, aan den Noord-West kant van 't eilandt, omtrent 4 mylen van 't kasteel Orangie gelegen, en *Xoela Tacomi*, of anders *Tacomi*, genaamt is.

Zy is in 't jaar 1609. in 't begin van October, door den Zee-voogd, *Simon Fanszoon Haan*, ter plaatze, daar bevorens al een oud bol-werk geweest was, gebouwt, en door den zelve toen *Willemsstad* genaamt, gelyk zy ook behoorlyk van geschut, en genoegzaam volk onder een Luitenant (ten dien tyde *Adriaan Klaafzoon* van Dordrecht genaamt) voorzien was.

Hoe zy verder geweest is, halen wy breeder onder 't jaar 1609, daar wy van de verrichtingen van dezen zee-voogd spreken, aan.

In den jare 1610. komt zy voor als een vesting met vyf bolwerken, waar op toen zes en negentig soldaaten onder kapitein *Adriaan Corszoon* lagen, en waar omtrent zig, wegens het gestadig vlugten der Ternataanen toen wel duizend inwoners onthielden. Ja deze sterkte was toen ook van zo veel belang, dat zy al het land tusschen 't kasteel Orangie; en tusschen *Tacomi*, volkomen beveiligde.

In den jare 1633, had men hier maar een bezetting van achteen koppen, daar 'er bevorens honderd gelegen hadden; en de Heer *Johan Ottens*, Landvoogd alhier in dien tydt, oordeelde, dat men de zelve nog al meer behoorde te verminderen, gelyk dat in den jare 1651, onder den landvoogd *van den Bogaarde*, ook ge-

fchiedt, en van de gansche bezetting ontbloomt is, gelyk naderhand die gansche vesting ook vervallen is.

Men heeft hier nog een sterkte, *calla boca*, of *bout den bek*, gehad, dog die is 'er, mynes wetens, nu niet meer.

Wat nu de stad, of 't vlek, Ternate genaamt, aangaat, men moet de zelve, als in twee deelen verdeelt zynde, aanmerken.

De stad Ternate beschreven.

Daar in wonen ten deelen eenige dienaars van de E. Maatschappy, ten deelen eenige vry-lieden, en ten deelen Mooren, of Ternataanen.

Wy zeggen dat hier maar eenige beampten der E. Maatschappy wonen, om dat de voornaamste (als daar zyn de landvoogd, den opper-koopman, of de tweede der landvoogdy, de Predikanten, de Kapitein, en meer andere) zich in het kasteel Orangie, dat vol deftige steene gebouwen, en met zware bolwerken, en zeer diepe grachten versterkt is, onthouden.

Wat het eene deel nu van Ternate, ter regterhand van 't kasteel Orangie, of naar 't Zuiden (daar *Tidore* zig vertoont) gelegen, betreft, dat word *Maleyo* genaamt, alwaar langs strand niet anders, dan Christenen, ten deelen van Portugeesche, ten deelen van Nederlansche afkomst, zommige in huizen, dog andere in tuinen, nevens hunne huizen gemaakt, wonen.

Men noemt ze *Mardykers*, of vry-lieden, die, in de plaats van hof-dienst te doen, een halven ryxdaalder ter maand plagten te betalen; dog in 't jaar 1671, is dat op een achtste van een ryxdaalder, of zes stuivers voor ieder, gestelt.

Met veel zaken der zelve is het byna even eens, als met de vry-lieden in *Banda*, en in *Amboina*, gelegen, hoewel zy op verre na zo vermogend niet zyn, nog ook die agting, of dat aanzien hebben, waar van zy zelfs meest oorzaak zyn, alzo Ternate van ouds her voor een groot hoeren-nest, voor een drink-winkel, en voor een land van een algemeene neiging tot die twee vuile zaken, bekend is.

In de voorgaande tyden plagten de *Maccaffaren*, en andere borgers hier, zig wel tot aan, en voorby *Gamma-Lamma*, met der woon, en met hunne tuinen, uit te breiden; dog de landvoogd *Padderbrugge* heeft, na den opstand van Koning *Amsterdam* (of *Kaitsjili Sibori*) in het jaar 1680, aan de Ternataanen, en anderen, die daar bevorens tuinen hadden, niet willen toestaan, de verlatene tuinen (vermits die te veel aanleiding tot nagelmorfferyen, en andere ongemakken gaven) weder te mogen aanvaarden, maar heeft hun in de plaats der zelve eenige

morgen lands achter het kasteel Orangie, om de zelve te bebouwen, gegeven, die hy ook met buiten- binnen- en dwars-wegen net heeft laten afroyen, en de welke, bebouwt zynde, bevonden zyn zeer vrugtbaar te wezen, gelyk dat voor al ook zo aan den tuin der E. Maatschappij hier, pas buiten den muur van 't vlek gelegen, en omtrent meer andere, gebleken is.

Dit stedeken Maleyo is maar op eenige plaatzen met een steenen muur bezet, die, alzo hy maar uit los op een gelegde steenen bestaat, al vry vervallen, en op eenige plaatzen geheel open leggende is.

Tusschen 't zelve en tusschen Gamma-Lamma 's overblyfielen, nu in een wildernis verandert, heeft men een groot binnen-water, Safi genaamt, dat in zynen omtrek wel een myl vervat, en door een dam, of smallen hals, van de zee afgescheiden, en wel zeventig of zeventig vadem diep is. Dezen Dam hebben de Spanjaarden te vergeeffch getracht door te graven, alzo de grond te rotzig was.

Aan de Noorder zyde van 't kasteel is de verblyfplaats der Mooren, of der Ternataanen, en dit deel word eigentlyk Ternate genaamt. Het bestaat in een straat, die zig langs strand wel negen honderd of duizend schreden verre uitstrekt.

Na deze Moorfsche Negery heeft men die der Macassaaren, waar in behalven de huizen der Ternataanen en Macassaaren, ook een openbare markt is, daar alles verkogt word.

Omtrent een klein quartier uurs van 't kasteel Orangie, en pas naar de Macassaarze Negry, zag men wel eer den Mefjid, of Mafigit, dat is, Moorfschen Tempel, die zedert de verwoesting van den vorigen, in 't jaar 1680, nu weder zeer heerlyk uit den grond op, van hout herbouwd is, dog de oude had vyf allenskens spitzer opgaande en hoe langer hoe meer verminderende verdiepingen (volgens de bouw-manier van alle de Tempelen der Mooren) dat geen onfierlyke vertooning van verre gaf, hoewel 'er anders niet veel fraais aan te zien was.

De Tempel (gelyk by na 't Paleis mede) in 't jaar 1705 afgebrand, is kort daar aan met drie heerlyke verdiepingen weder opgericht, en is een van de fraaiste gebouwen, die men in Ternate ontmoet; dog 't is jammer dat ook eenige Ternataansche huizen het gezicht daar van eenigzins beletten.

De Princes Gamma-Lamma, en een van 's Konings broeders, plagten 'er omtrent te woonen.

Aan 't einde van dit Moorfsch, of

Mohammedaansch vlek, staat 's Konings Paleis, niet wel een half uur van 't kasteel Orangie, van 't welk (als mede van nog een ander diergelyk) wy hier nu niet spreken zullen, om dat wy dat uitvoerig in 't leven van den tegenwoordigen koning *Tolucco* zullen doen; alleen dit 'er nu maar byvoegende, dat zig dit alles zo in 't verschiet tegen de Oost-zyde dezes rookenden bergs, by na als in een half-rond, vertoont, en dat men van 't Paleis tot omtrent den Moorfschen Tempel ook langs strand wandelen kan; dog dan moet men den voornoemdengrooten rechten weg weder gebruiken. Ook zyn 'er, buiten 't Paleis des Konings, nog eenige weinige wooningen der Ternataanen, die naar 't oud, en ledig Fort Tolucco dat omtrent een half uur verder legt, loopen.

Deze strek is de vermakelykste, en de beste wandel-weg op geheel Ternate, alzo men die weldrie vierde deelen van een uur verre bewandelen kan, ten einde van welken weg de Koning een zeer fraai lusthuis heeft doen maken.

Wat nu de gezondheid en lugt-streek van de Molukken, en voor al van Ternate, betreft, de zelve is hier (wanneer de berg maar niet brandt) niet quaad, maar in tegendeel doorgaans zeer goed, 't geen men byzonder zedert het ophouden van den laatsten brand gezien heeft, na welken daar alles even weelderig, en schoon, zo my de Heer *Thim* in 't jaar 1687 schreef, begon te groeien.

Op het weêr, of den wint, en de getyden, kan men geen vasten staat maken, hoewel de beurt-winden egter hunnen stand houden, voor al de Zuiden de Zuid-Oostelyke winden, die omtrent de Xoelafche eilanden, wel twee derde deelen van 't jaar doorwaaien. De Noorder wissel-wind is meest West, en Noord-West, en na de maand Januari Noord-Oost, meest be-Oosten de eilanden, zynde vry ruuw, en veranderlyk.

In den bogt van Tomini waaien de Westelyke winden wel drie vierde deelen van 't jaar, en de Zuid-Westen winden in den bocht van Caauw naar Dodingo wel mede zo lang, schoon de beurt-winden, aan de West-zyde van 't eiland Halamahera Zuid-Oost, of Noord-West, waaien.

De inwoonders van dit eiland zyn ten grootsten deelen Ternataanen, en vorder Nederlanders, ook eenige afzetzels van Portugeezen, Mixticen, Maleiers, Macassaaren, en bevorens ook eenige Chineezen, hoewel 'er nu nog maar een is.

Van ouds her had men hier, om den nagel-handel, ook Arabiers, en veel Javaanen

vaanen van Cidayo, Giri, Toeban, Bantam, enz.

Wat nu de Ternataanen, en de verdere Molukze volkren, in opzicht van hunne afkomst, betreft, daar zyn 'er die meenen, dat zy oorspronkelyke des lands, en aldus op zodanigen wyze Ton-Molucos, dat is, Moluks volk, even als andere volkeren van 't eiland Celebes Ton-dano, dat is, Dano 's volk, Ton-Saban, Ton-Toli, Ton-Batsjan, Ton-bieko, en zo weder genaamt worden. Anderen houden hen, voor een zamen-vloezel van verscheide Oosterfche volkeren, die ten grootfte deelen uit Chineezen (derwaart door 't verdryven van deze Natie in 't jaar 1278, door de Tartaaren gekomen) ten deelen uit Japanders, ten deelen uit Javaanen, Macassaaren, Maleiers, Arabiers, Borneërs, en verscheide andere Westersche volkeren, herwaart meest om den Nagel-handel te zamen-gevoelt, bestaan zouden hebben.

Hoewel ik het gaerne voor een zamen-vloezel van verscheide volkren houdcn wil, heb ik egter in 't wezen der Ternataanen noit eenige de allerminste gelykenis of trekken van een Chinees können bespeuren; want schoon die genen, die ik van hen gezien heb, al vry blank, ten aanzien van andere Oosterlingen waren, zo geleken zy echter geenzins naar Chineezen, maar waren van een geheel ander aangezicht, en veel wyder en grooter van oogen, en anders van winkbrauwen, als men wel in de Chinczen verneemt, behalven dat zy ook van een geheel ander veel fraier wezen, en van een gedrongener dog matiger gestalte dan zy, en van een heel anderen omborst, dan de meeste Oosterfche volkeren om deze streek, zyn; alle de welke zy ook merkelyk in verstand overtreffen. Het verschil is zo groot tusschen deze beide, dat men, een Ternataan ziende, maar in niet, dan al wat deftig en vrolyk is verneemt, daar de andere maar boeren, en botterikken, by hen gelyken. Zy zyn zeer beleeft, deftig in hun spraak, moedig in gang en gebaarden, en zeer wel opgevoede hovelingen; maar ook mannen, die volgens verscheide bevingingen der E. Maatschappy voor een rots, boos, lui, wellustig en zeer oberoerig volk te boek staan.

Zy bestonden van ouds meest van hunne nagel-bosfchen, om dat zy alleen die vrugt nog maar hadden, en zy weten niet nog toe van geen hand-werken, ja agten het schande en zothet zich daar mede te bemoeien. 't Eenige, dat zy nog doen, is of Sagoe te poekelen (dat is 't merg uit zekere meel-boomen te walen) of wat te gaan viffchen, dat egter

niet, dan by de uiterfte noodzakelykheit, geschiedt. Zy agten 't ook geen schande, van dezen of gcnen vreemdeling iets te bedelen, en te troggelen; ja 't is zo verre van daar, dat dit by hen schande zou zyn, dat zelfs de Koningen zich niet ontzien iemant om alles, dat zy maar fraai vinden, al was 't nog zo gering, als 't maar wel staat, volgens den troggelagtigen aart der meeste Oosterlingen, aan te spreken; en laten zy niet licht af, voor dat zy het door dezen of genen weg bekomen hebben; hoewel hun dat altyd niet gelukt. Hocrecen is by hen geen zonde; ja zy rekenen iemant, die geen byzonderc hoer heeft, voor een zeer qualyk opgevoed man, en voor een, die de wereld gansch niet verstaat; en dit is van ouds her niet alleen zo by den inlander geweest; maar zelf tot de Nederlandsche Natic aldaar, al van de tyden van den landvoogd, *Le Febvre*, zodanig doorgedrongen, en voortgeloopen, dat dit stuk alleen een van de voornaamste redenen geweest is, waarom die vrome Heer *Candidius* van daar naar Batavia vertrekken moest, en het 'er niet langer houden kon, alzo die landvoogd zelf zig niet ontzag, zig wegens dit stuk met veel drift tegen de billyke vermaningen van dien Heer, waar in hy ook door hunne Hoog Edelheden, by zyn komst op Batavia volkomen geregtvaardigt werd, aan te kanten. En jegenwoordig blykt nog niet, dat dit quaad gebetert is, alzo men tot nog toe daar zeer weinig ongehuewden vind, die niet van zulk een boel voorzien zyn; waar in men zegt, dat hun zelfs van die genen, die dit eerften meest belctten moesten, al vry dikwils voorgedaan is.

Indien 'er een land is daar de vrouwen de mannen door een menigte van konsten en door hunne geile dansferyen tot diergelyken onhebbelyken minne-handel werten te verleiden, zo is het dit. Konstnaryen der vrouwen.

De vrouwen zyn van een middelbare gestalte, zeer minnelyk en aanvallig, en in diergelyke zaken al vry vernuftig, zo verre, dat ik 'er gezien heb, die zig beroemen dorsten, als zy maar zekere goude bloem, die zy op 't hoofd in haar hair droegen, eens draaiden, een man, als zy maar wilden, tot haar vuil oogwit te zullen brengen. Behalven dat zy ook zeer verftandig zyn, om iemand enig liefdekruid in een pinang, of ook wel anders, in te geven, en hem geheel te vergeven, 't geen ik wel gelooven wil, en daar ik ook wel voorbeelden van gezien heb, dat zy den mannen die haar verlieten, wat ingaven daar ze puur gek van werden, en waar van zy hen daar na echter ook wel weder wiffen te helpen; maar

Hun aart.

maar dat zy door zulk een wyze van iemand te vergeven of wel zinneloos, en simpel, te maken, in iemand zouden weten uit te werken dat hy daar door genegenheit tot haar krygen zou, heb ik noit gezien en ook noit geloofd, hoewel ik het dikwils heb hooren zeggen.

Aart de-
zer vol-
keren.

Wat nu verder den aart dezer volkeren aangaat, zy stonden van ouds her by de Portugeezen al voor zeer booze, hertnekkige, en meinedige menschen te boek, die gewoon zyn niet, dan door dwang, goed te doen, en die iemand niet voor de vuist, maar op een verraderfche, en bedriegelyke wyze, aan taften.

Het zyn (volgens 't berigt der Heeren *Huſtaard*, en *De Vlaming van Oudshoorn*) traage, luye, bloode, grootze, trotze, ſchelmagtige, en, volgens 't oordeel van den Heer *Padbrugge*, ook zeer oproerige volkeren, die geenzins te betrouwen zyn; groote laſteraars, ſtoute leugenaars, en die in dit alles voor geene volken, om de ganſche Ooft, dan alleen voor die van Gorontale, zwichten.

Verder
ontdek-
king van
hun in-
borſt.

Zodanig zyn meeft alle de Molukze volkeren, hoewel de Tidorezen, nog wel de beſte van hun, en, in veel opzigten, nog vry beter, dan eenige dezer eilanders, zyn.

De koning, *Kaitſjili Sibori*, eens gevraagt zynde, waarom hy de dogter des Konings van Taboekan, in het jaar 1675 of 1676, weder naar haar vader gezonden had, gaf 'er deze reden van: om dat hy, in zyn afwezen, haar in Ternate niet alleen by de Ternataanen vertrouwen dorſt, alzo hy wiſt, hoe boos en trouwloos zy waren.

Van hunnen oproerigen aart hebben de Ternataanen, zo ten tyde der Portugeezen (gelyk op zyn plaats dit breeder blyken zal) als ook in onze tyden, veel voorbeelden gegeven, waar van de oproer, zo des konings *Amſterdam*, als van zyne Grooten, in 't jaar 1680, een levendig taſereel op zyn plaats zal uitleveren.

Noit zullen zy afvallen, of oproer verwekken, of 't heeft den naam, dat het om hunnen Godsdienſt te doen is, en dat men hen daar in verdrukt; ja zelf zullen zy tegen hunne Koningen niet opſtaan, of zy vertoonen dat dan maar by een uiterlyken ſchyn, daar zy 't nogtans eigentlyk alleen tegen de E. Maatſchappye, en niet anders voor hebben, dan om hun ſlag maar waar te nemen, en dan hunnen Koning weder toe, en den Nederlander op 't lyf, te vallen, terwyl zy nogtans altyd den naam willen hebben, dat zy ons veel getrouwer, dan

hunnen eigen Koning, zyn, waar van zelf de Princes *Gamma Lamma* ons, (toen zy zag, dat dit voor haar zo beſt was) den 29. Januari in 't jaar 1676, ook zelf in opzicht van haren broeder, en koning, zocht te verzekeren, ons quanzuis voor den quaden en vleienden aart van den Koning haren broeder, als ware zy onze beſte vriendin, waarſchuwende, daar al hare woorden, en die van haren man, den Prins *Alam*, even eens als al hun ſchryven naar Batavia aan hunne Hoog Edelheden, en aan den Heer landvoogd, *Antoni Hurdt*, in Amboina, maar een ſchooneſchyn, ſchoon praten, en enkele geveinftheit was.

Van natuur zyn zy ook geneigt de een, den anderen zyne onderzaten, en ſlaven te verleiden, en tot zich te lokken, gelyk Koning *Saiſoedien*, de Tidorees, eenige jaren aan een tot groot nadeel van den Koning van Ternate, *Kaitſjili Sibori*, terwyl hy zo deerlyk in 't onderſpit lag, gedaan heeft.

Zy zyn ook gewoon ons byzonder te vleien en te pryzen, en zullen, als zy 'er maar iets mede winnen kunnen, niet nalaten een Hollander, en voor al den landvoogd, zo zy hem ergens in van nooden hebben, voor een wonder van zyn eeuw, en als een man zonder wederga, te roemen, en ganſch niet karig zyn, om dan zulk eenen vry meer, dan hem toekomt, te eeren; en gelyk zy buitensporig zyn in hunne genegenheit tot iemand, alzo zyn zy onverzettelyk in iemand, dien zy eens niet wel lyden mogen, doodelyk te haten.

Zo heeft *Kaitſjili Sibori*, ook en *Saiſoedien*, zeer groote genegenheit voor den Gezaghebber, *de Gbeyn*, getoont en hem zelf, toen hy nog maar onder-koopman was, geen mindere eere, dan hy in andere voorvallen aan een landvoogd zelf, gewoon was te doen, aangedaan. Zo bemint was ook de Heer *Verspreet*, by deze vorſten; dog de Heeren *Francx*, *Hurdt*, en *Padbrugge* mogten zy geen van drie, en voor al *Saiſoedien* hen niet, luchten nog zien; 't geen ook de reden was, dat de laaſte de Moluccos die hy vry verwacht vond, ook zeer verwart liet, hoewel, in opzicht van de E. Maatſchappye, in een vry beter ſtaat, dan hy die vond.

Gelyk nu alle deze eilanders in 't gemeen van dezen en diergelyken aart zyn, alzo is tuſſchen hen, en de andere eilanders, onder deze Molukze vorſten behoorende, egter dit onderscheid, dat de Tidoreezen zo hertnekkig niet op 't ſtuk van hunnen Godsdienſt, als de eerſte, maar daar in vry ligtvaardig zyn; en dat zy, in de plaats van trots te wezen, meeft
zeer

zeer slaafs en neerflagtig; dog in het verdere de anderen al zeer gelyk, en dierhalve mede groote en stoute leugenaars, valsch en meenedig, als zig maar eenige voordeelige gelegenheit op doet, en niet alleen zeer bedriegelyk, maar ook byzonder bygelovig, lui, wispelturig, oproerig, zeer lafhertig, wreed, en moorddadig zyn.

De Ternataanen, Tidoreezen, en de verdere Molukze volkeren, spreken veel door raadzels, waar toe zy op zyn Turksch, en Oosterfch, ook wel bloemen van uitstekende verwen gebruiken, zo dat hunne brieven, even eens als een riekertje zyn, uit welke zy malkanders gedagten zeer klaar kunnen verstaan. Alzo bedienen zy zich van deze verborgene, en raadzelagtige spreekwyzen en behandelingen ook zelfs in de allerge-wigtigste zaken van staat, zullende, wanneer zy vreezen te schryven, en malkanderen nogtans iets willen bekend maken, maar een zekere vrugt, of bloem toezenden, in welker beschouwing de aart der zaak, die zy uitdrukken willen, klaar opgesloten legt.

Dus zullen zy iemand, die geen kennis daar van heeft, zulk een vrugt zelf mede geven, om die aan een, die hem om hals brengen moet, te bestellen; en zo zal een minne-nydige Ternataansche vrouw wel zelf een fraey riekertje van bloemen maken, en dat aan een andere onkundige Juffrouw, waar op zy jaloers is, overgeven, en haar daar in voor de oolykfte hoer, en de vuilste snol, die 'er te vinden is, uitmaken, zonder dat zy daar van nogtans iets begrypen kan, terwyl zy, die 't haar gegeven heeft, wel hartelyk hier over in haar vuift zal lacchen, en zich daar by genoeg over haar gewroken agten.

Dit schynen zy my toe van de Arabieren, van welke zy het nevens hunnen valschen Godsdienst overnamen, ontfangen te hebben, die al in *Salomons* tyd bekend stonden voor lieden, welker wysheit in 't uitgeven van raadzelen aan malkanderen bestond; gelyk ook dit een van de redenen was van de komst der Koningin van 't Zuiden (dat is van Arabien, en aldaar van Sceba) om *Salomons* wysheit door hare raadzelen waar in de grootste wysheit gestelt wert, te beproeven, en dat zulk in dit land niet vreemd was, blykt uit de gelykenis van 't schaap door den Propheet *Nathan* by *David*, als mede uit het raadzel aan *Simpson* Judic. 14. en uit meer andere door *Hiram*, den Koning van Tyrus aan *Salomon* opgegeven, zo klaar, dat wy dit niet meer behoeven te bevestigen.

I. DEEL.

Dat dit spreekken door Raadzelen al vroeg den Indianen, en Oosterlingen, eigen geweest zy, blykt klaar uit *Diogenes Laertius*, die in zyn I. Boek zegt, dat de manier van philozopheren by de Indianen, en de oude Druiden was, raadzelen voor te stellen, en daar by iemands wysheid t'ontdekken; waar van ook *Athenæus* Lib. x. Cap. 10, spreekt.

De vrouwen der Ternataanen zyn de langste niet: en schoon zy al wat aan den bruinen kant zyn, hebben zy egter iet in haar wezen en gebaarden, dat haar niet onbevallig maakt; behalven dat zy ook zeer vriendelyk van spraak zyn, waar toe ook hare taal zelf mede helpt, alzo die deftig, en te gelyk ook vleiede is.

De dragt der gemeene vrouwen verschilt niet veel van die der Javaansche Natie, alzo zy maar een slegt kattoene kleedje om den middel en 't benedenlyf slaan, zonder zich veel met het dekken van haren boezem te bekreunen, behalven dat dit al mede zeer veel tot haar algemeen oogwit, en hare vuile minneryen dient, en ook veel quade uitwerkingen heeft. De vrouwen van aanzien behandelten dit egter wat zediger, gebruikende over hare boezems in 't gemeen een floersje, of zeer ydelen betiliffen neusdoek; zodanig, dat men alles klaar daar door henen zien kan, waar door zy, voor al als zy danszen (daar zy zeer sterk voor zyn, en dat zy al vry aardig doen) nog meer voordeel in haren minne-handel meenen te doen; 't geen zy dan ook op zyn voordeeligt waanen te moeten waarnemen, angezien zy zeer weinig op de fraat, of in gezelschap, komen; dog, als dat geschied, zyn zy kostelyk gekleed, en stellen een van hare sieragien in hare fraaie geborduurde neusdoeken, kostelyke allegias, sitzen, goud-gestreepte kleedjes, van goud glimmende, en schoone toegevouwe Salindangs, of sluiers, die zy over den linker schouder dragen, en die haar voor over de borst tot aan haar middel hangen, en die zy in 't neder zitten, gewoon zyn over haaren schoot uit te spreiden, op dat men de schoone stof, of den gouden kant, die 'eraan weder-zyden aan staat, zien zou.

Zy dragen voor al ook zorg voor hare tanden, dat die niet alleen schoon, en zuiver, maar (gelyk dit de gewoonte van de meeste Oosterlingen is, alleen de Macassaren, en Javaanen uitgezondert,) ook of zeer wit of ook wel glimmend zwart zyn, verfoeiende veele der Hollanders en hare vrouwen, als zy die met walchelyke, en onzuivere, geel, of zwart begroeide, tanden zien. En gelyk zy, in een gezelschap komende,

C

ten

En rein-
heid
op hare
tanden en
lyf.

ten eersten haar oog daar op laten vallen, alzo zyn zy ook gewoon onder mal-kanderen daar over zeer veragtelyke en versmadende spreekwyzen te gebruiken, en zeer slegte denkbeelden van de verdere onreinheid van zulk een Heer, of vrouw over haar lichaam te maaken, en dat wel om dat zy de reinheid des lighaams in 't gemeen, en 't dikwils wasschen zeer betrachten, gewoon zynde haar ligchaam, en haar, met klappers-melk, en 't sap van limoenen, te zamen gekneedt, en dat in een rivier, of balie eerst wel te wasschen, en, na dat zy uit het water gekomen zyn; zich dan met Zandel-hout, 't geen zy op een steen eerst tot een zalfje gewreven hebben, of ook met eenige welriekende olye 't geheele lyf, om geur van zich te geven, te zalven. Ook haar hoofdhaar (waar op zo wel mannen als vrouwen, die 't beide zeer lang hebben, moedig zyn, en ook dit alles in 't wasschen gebruiken,) daar mede wel te bestryken, en het dan zoo te laten agter afhangen, tot dat het droog is, wanneer de vrouwen gewoon zyn dat in een te strengelen, en zo in eenen bos, die achter af hangt, of wel boven tegen het hoofd staat, op te binden; en, die het dan nog netter willen hebben (gelyk de Mistische vrouwen, en ook de Chinezen, zo mans als vrouwen dit ook gemeenelyk doen) in verscheide groote bogten al kleinder en kleinder in het rond tegen 't agterhoofd op te winden, 't geen dan zo gladt als een spiegel wort, gelyk het voor het oog niet qualyk, en vry wel voor haar, naar de dragt des lands, staat. En die nu onder de Ternataansche vrouwen wat willen uitsteeken, of wat ongemeen in hare dragt zyn, die aapen de dragt van zo een Mistische vrouw, (welker tekening wy hier nevens by de letteren CC voegen) zo veel het mogelyk is, na, die gewoon zyn witte Betilisse baadjoe's (of halve hemdjens) over een tšjole (of naauw toegeknoopt fyn linnen hemdroke,) waar aan kleine goude knoopjens staan, te dragen, waar door zy den boezem geheel naar boven toebrengen, en indien zelve staat ook doen blyven, terwijl die dan van boven met dit dun fyn baadjoe, daar alles op zyn voordeeligt door henen schynt, nog quanzuis bedekt word.

Een dragt, zeer verfoejelyk, en byzonder verleidend in zich zelve, en daarom by alle menschen, die eenigzins voor deugd en zedigheit zyn, zeer aanstootelyk, gelyk zy hier te lande een groote oorzaak van een der-

tel onkuifsch en zeer opsprakelyk leven is.

Verder bestaat de dragt der aanzienlyke vrouwen, hier in fraaie kleedjes van verscheiden kostelyke goude of zilvere gestreepte, of met bloemen, en zyde gewerkte stoffen, uitdrukkelyk dus tot vrouwe-kleedjens, die van de middelen tot aan de voeten komen, gemaakt zynde, die zy gewoon zyn boven over een Tapi, of onderkleedje van wat slegter stof te dragen, en dus eenige malen, zo naauw, als 't haar mogelyk is, om haar lyf te winden, dat het, in opzicht van de form des ligchaams even eens is, als of men haar naakt staan zag; 't geen, om de waarheit te zeggen, al mede niet heel fraai staat, hoewel het haar, als men het wat lang gezien heeft, nog al beter staat, als men in den eersten opslag wel denken zou. Zommige egter gezet op een zediger dragt zyn gewoon, een fraaie fitze, of andere Kabai, daar over henen te slaan; hoedanig zeer veel de dragt van de jegenwoordige Koningin van Ternate is.

Diamanten, peerlen, of diergelyke oor-, Hals- of hals-sieraden, ziet men 'er nooit, ten ware by den Koning, of Koningin, maar nog wel by deze of gene grote vrouwen eenige schoone ringen, of ook wel schoone hair-stekers, die als een grote roos van Diamanten, of Robynen, gemaakt zyn, en die zy tusschen haar hoofdhaar van agteren steken, in de plaats van welke andere weder goude zeer fraai gewerkte bloemen, die zy ook zo in het hair steken, gebruiken, gelyk zy dan tot cierzal van 't hoofd ook voor nog wel eenige krulletjes weten te maken, hoewel dit zeldzaam, en maar by eenige in gebruik is.

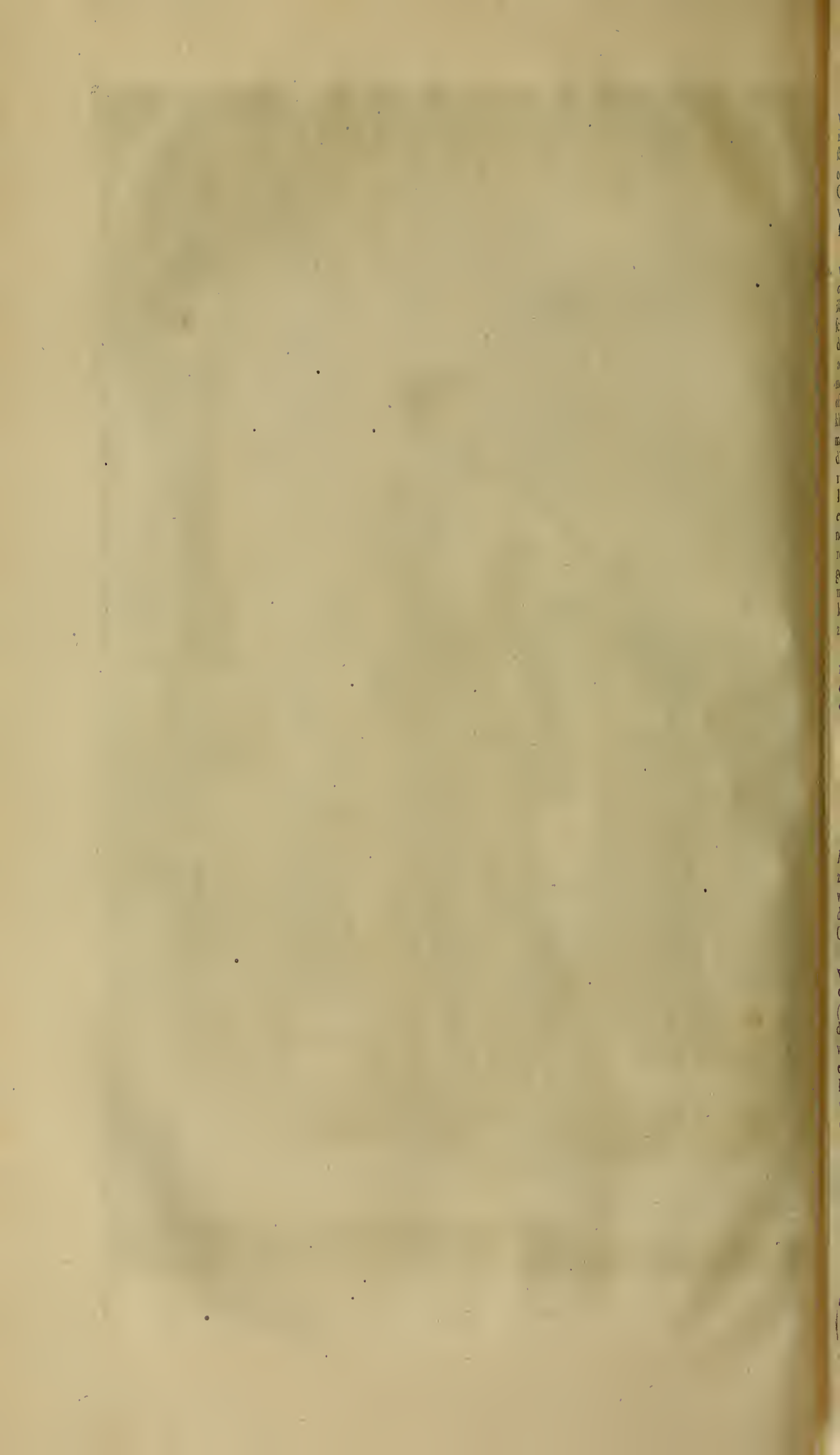
By deze sieraden kan men ook hare goude arm-ringen, by de Oostersche vrouwen mede in gebruik, en ook wel eenige goude oor-sieraden voegen, van welke wy hier niet zullen spreken, maar waar over, als een dragt van veel andere Oostersche vrouwen, wy onder de zaken van Amboina daarom te uitvoeriger handelen zullen, om dat wy daar ook verscheiden soorten zo van arm-oor- en voorhoofd-sierfelen in tekening geven zullen.

Wat hare voeten betreft, de gemeene vrouwen gaan bloots voets; dog die van eenigen rang zyn, dragen veelyds, en voor al, als zy buiten komen (aapende daar in al mede de Mistische vrouwen na) mullen, en die of aan de bloote voeten, of (gelyk zelf de Koningin, en de Princes van Ternate veel doet) ook wel over zyde kousen van verscheide fraaie, dog meest van

Haar er-
gerlyk
gwaat.

EEN MISTICE VROUW.

van roode verwen; waar mede zy dan in hare grootste heerlykheit, met een stoet van slaven en slavinnen agter zich, of met een groot heir en gevolg naar de Oosterfche wyze (gelyk zo de koningin van Sceba ook by *Salomon* quam) verfhynen.

Wat haar danffen betreft, daar zy zeer veel werk van maken, en daar toe zy ook uitdrukkelyke Dans-Meijens (gelyk ik dat zelf gezien heb) houden, haar opfchik en verder bedryf daar omtrent is aldus. Eenige Meijens van zeventien of achteen jaren, ook wel wat ouder, zyn met een blaauwe, of andere, zyde Valvula, of kort voorschoot, over haar andere kleedjens heen, en Valvula's wyze gemaakt, gekleedt, en hebben verder een diergelyk aardig gegolft Sjerpie, dat rondom hare middelen gaat. Inieder hand houden zy, als een vleugel, of flip van eenig rood kattoene goed, als dat van een neusdoek. Om den hals hebben zy een ronde blauwe, of andere kraag, lobs-gewys gemaakt, die altydt van een verwe met het voornoemt gevalvuleerd fchortekleedje is. Rondom het hoofd hebben zy fraaie pluimen.

Het danffen zelf gaat op een zeer nette maat, die haar door 't kloppen met de hand op een Rabana, of platten, ronden, niet zeer dikken trommel, die omtrent een half voet breed is, en door het te gelyk kloppen op eene kleine Gong, door twee byzondere ter zyden zittende andere meiden zodanig gegeven word, dat op de Gong in een maat maar eens, dog op de Rabana, volgens zekere nette en by hen zeer gewoone maat, meermalen, als by halve maten geflagen, en waar onder ook zeer ordentelyk naar de maat, gezongen word, dat altyd by hen zeer net tegen het danffen, en ook tegen 't flaan met de Gong, en Rabana, uitkomt.

Vier, of meer Meijens, die in myne tegenwoordigheid den dans begonnen, hieven met een zang, niet veel van een aliang loring (zynde een fraat-zang der Chinesche kinderen) verschillende, op. Danzwegen zy, al voort-danffende, tuffchen beiden weder ftill, en dan zong die Meid, die op de Rabana klopte, weder, als met een toe-zang, voort, en dan weder de andere daar op.

Deze vier danzereffen, aan 't eind van 't vertrek fttaande, quamen eerst op een zeer nette maat naar ons zodanig toe, dat zy op ieder Cadance, of neerflag der maat, alle te gelyk met een zeer aardigen draai van 't lyf, haar eene knie wat nederknikten, waar op zy alle te gelyk zeer gezwind met den eenen voet, en het ganfche ligchaam, weder oprezen, da-

lende met het hoofd een weinig naar die zyde toe, aan welke zy haar knie geknikt hadden: dog de tegengestelde hand met de flip verheften zy dan op dat zelve oogenblik zeer vaerdig, en aardig, naar boven toe. Dit gaat zo dan met den eenen, dan weder met den anderen voet, en hand, tegen malkanderen over, waarna dan het draaien van 't hoofd mede gefchikt wordt, dog zodanig, dat zy altyd dien voet, aan welke zyde zy opryzen, zo lang ophouden, dat de Cadance weder op den anderen komt, 't welk dan over en weder zo gedaan hebbende tot aan 't ander einde der kamer, daar 't gezelschap zit, om dit te aanschouwen, dan fcheidt zich de eerste van deze vier ter regterhand, en de tweede zich ter linkerhand, van de andere af, wendende zich ieder om; en dus komt dan de derde regt agter de eerste, en de vierde regt agter de tweede, na dat zy zig ook omgekeert hebben, in een nieuwen rang te fchikken, en dan op den zelve trant en wyze, als te voren, weder naar 't einde van de kamer te danffen, blyvende de dans, en zang, dus verder even eens; waar aan men zig gemakkelyk, zo men 'er niet tydig uitscheidde, in dat heet land dood zou kunnen danffen, alzo 'er geen einde aan dit lied, of aan dien dans, is; van hoedanigen aart de Liederen, en Dansferyen, der meefte Oosterfche volken zyn.

Wat de dragt der mannen betreft, en hoe die des Konings van Ternate is (waar naar zich al veel der anderen ten deelen mede fchikken) vertoonen wy in 't leven van Koning *Tolucco*.

De andere Ternataanen, en verdere eilanders gaan, wegens de grote hitte dier lugt-ftreek, meeft met een dun Katoene, en, als zy mooi zyn, en het wel hebben, met een Sitze of Zyde kleedje, of badjoe, dat vry wyd, voor open, en, als een korte kiel is, die hen tot aan de knien komt. Dit dragen zy met een Kattoenen broek 'er onder, bloots voets, en met een Distar, dat is, een fraaien Tulbant, met goude of zilvere quaften; indien 't Koningen, Princen, of Ryx-Grooten zyn: of anders maar met een Boelan Boelan, dat is, een dunne strook van rood, of wit linnen, of van eenige Zyde of gemengelde stof, of ook wel een witte wrong, om 't hoofd gewonden. En dit is alles, dat 'er van de dragt en klederen der mannen te zeggen valt, die zy juist altyd niet in kisten, of kaffen (daar zy zeer weinig af weten) maar wel in een groote berookte Bamboes, of in een Riet, bewaren.

De meefte gaan hier bloots voets. Dog

de Grooten dragen wel een foort van houte-klompen, Tjeripoes genaamt, voor op met een rond klosje, dat zy tusschen den groten en den tweden teen vatten. Daar zyn Kuit-Tjeripoes (welke d'Amboinenzen veel dragen; dog die der Malieers, en der Ternatanen, noemt men Bengaalsche Tsjirepoe; hoewel zy die in's Konings bywezen niet mogen dragen.

Hunne huizen, en huisraad.

Met huisraad zyn zy ook niet gewoon zich te overladen; want gelyk hunne huizen meest zeer slegt, en maar van Sagoe-takken, of Gabba Gabba, of wel van Bamboezen, die zy weten te splyten, en dan met mist en kalk te bestryken, en die weinig van hout gemaakt zyn, verder van weinig vensters met Rotang raamen, en ook wel maar oopen, ook van weinig vertrekken, benedens gronds, en zelden boven voorzien, ten ware, zo een enkel huis, en maar met Atap, of aan een genaaide Cocos- of Klappers-bladen ('t geen zy egter zeer dicht weten te doen) gedekt zyn, alzo zyn zy zelden gewoon, die veel te sluiten, om dat zy niet veel te steelen hebben, en hunne schatten, zo zy al iet meer, als een ander hebben, in de aarde, of meest in 't gebergte (gelyk de gewoonte is van veel Oosterlingen) te begraven.

Begraven hunne schatten.

Wat zy ook hebben, of niet hebben, alle zyn zy van een mat, of eenige matjens, schoon nog zo klein, voorzien. Die dienen hun meest voor een tafel, en stoel, alzo zy niet anders hebben, en, als zy 'er maar een by hebben, ook meest voor een bed, bedienende zich verder, om wel en geruust te slapen, van niets anders, dan van een Cajin Salimot, of een kleed, dat zy als een sluier om, of over hun ligchaam slaan, zonder van eenigen anderen bedden-omslag; ledekanten, gordynen, of iet diergelyks, te weten, hoewel 'er egter hier en daar nog wel een is, die een Catiltje, of Rust-bankje met een matrasje heeft; maar dat is al wat groots, en zeldzaam.

Hun Porceleine tafel-borden zyn groene, groote, gladde, Pisang-bladen, die hun ook voor tafel-lakens en servetten dienen.

Hun keuken-gereedschap bestaat in eenige Parangs, of wat slegte hak-messen, in eenige kook-potten, en in wat groote Porceleine drink-kommen, of wel meest ook in een Klappers- of Cocos-dop, om daar uit te drinken: want van glazen weten zy alzo weinig, als van kannen, in de plaats van welke zy lange en dikke Bamboezen, welker binnen-leden door en door gewerkt of doorgestooten zyn, gebruiken, om hun Sagueer, die zy daar by een vadem, en een voet voor twee of

drie stuivers verkoopen, of wel hun drink-en kook-water, daar in te bewaren. En dit is wel de meeste omslag van hun huis, ten ware men daar by nog een oud en versleten netje, om te visschen of wat gereedschap om Sagoe te poekelen, voegen wilde.

Hunne wyze van tafelen bestaat niet in veel geregten, Sagoe is hun vast-gezet brood, waar van zy vierkante koeken van een span in kleine steene oventjes van die nette groote, als ieder Sagoe-broodje, bakken, zommige voor een, andere voor 't bakken van twee broodjes (hoewel ieder in een byzondere opening boven malkanderen leggende) gemaakt zynde, welke Sagoe dan al eenige maanden duren kan. Daar zyn gevallen, dat sommigen nu en dan ook wel eens Rys in de plaats eeten; maar dan gastreren zy. Anders een fraaie menigte Sagoe met een weinig verschen, drogen, of zouten visch, na dat het de gelegenheit van de beurs toelaat, met wat Sajor, of lugt in 't water opgezoden groente, wat Tsjili (dat is West-Indische lange roode peper, anders ook wel Ritsjens genaamd) of wat sap van kleine dun-schillige Limoentjens 'er by; of een visje in de olie gebraden, alzo hier overvloed van goeden visch gevonden wort, is hun gemene maalyd. Hoenderen, geiten of bokjens, dooden zy niet dan op feesten; en verkens-vleesch, dat 'er overvloedig in 't bosch valt, verbied hun de Alcoran.

Hu spys dra

De groente, die 'er overvloedig voor de Hollanders, gelyk het zo mede met de ryst, en Turkze of witte-boontjes is, die zy van de Celebische kust voor weinig geldt krygen, is zo geen spyze van hunnen trant; behalven dat hun kas altydt niet toelaat, gelt uit te geven.

Hun gemene drank is water; waar by zy, als zy vrolyk willen zyn, Sagueer voegen, die met zekere wortelen, of hout, bitter gemaakt is, en ook wel wat Arak, of Knyp, die van Sagueer (dat is 't sap van den Saguweer-boom) of van Towakka of Suri (dat is 't sap, dat uit den Kokos-boom in een Goeroeroe, of in een vat van boom-takken gemaakt, tyffert) gebrant wort; waar van, te veel gedronken zynde, zy wel smoor-dronken kunnen worden, schoon het maar een slegte drank is.

Hun huwelyken zyn meest naar den Hurtrant van alle andere Oostersche volken, welc die Moorsch zyn, geschikt. De jalousy der Mohammedanen laat niet toe, dat een vryer zyn vryster, voor dat hy met haar trouwt, zien mag; zo dat hy meest op 'de berigten van deze of gene vrouwen uit zyne Familie, die de vryster te

Hur
welyc
een
en b
verh
een
wind
om te
als int

te voren gezien hebben, vryt, 't geen al veel tyds zo net niet uitkomt; waar tegen zy egter dit verzet hebben, dat zy volgens hunne wet vier vrouwen, en zo veel byzitten, als zy voeden kunnen, mogen nemen.

Zy zyn ook niet gewoon jaren lang te vryen; o neen: zy maken het kort en goed, verftendigende malkanderen, niet door brieven, maar door bloemen, takjens, riekertjens, rype, half rype, of onrype vrugten, met amber, mulcus, en wat dies meer is, op een raadzelagtige wyze zeer aardig en geheim voor andere onkundigen, maar zeer verftaanbaar voor hun ondr malkanderen: drukkende hunne liefde, verſcheide neigingen en meening door de verſcheidenheid der verwen van deze bloemen en bladen in die riekertjes uit; waar op dan de ouders van de Bruid, na dat zy den bruidſchat groot genoeg naar hun zin bedongen hebben (alzo men hier nog elders in 't Ooften, al van ouds her, anders geen vrouw be-komen kan) 't huwelyk toeftaan, 't geen dan verder met veel plegtelykheden, na 't voor afzenden van den bruidſchat, en eenige geſchenken van kleederen, over en weder aan de Bruid, en van haar aan den Bruidegom, ('t geen hen wel te gronde helpt) door een Imam, of Caſifi (twee foorten van Priesters) voltrokken word. Hunne kinderen rollen van zelfs op, en daar hebben de vrouwen de meeſte moeite mede; de mannen zyn Heeren, en de vrouwen moeten werken.

Gelyk de Ternataanen, Tidorezen, Batsjanders, en meer andere Molukze volkeren, vry moedig, en groots van inbeelding zyn, alzo willen zy ook gaerne voor dappere oorlogshelden gehouden worden; en hoewel zy byzonder wel met hunne Tamboekze ſlag-zwaarden ſchermen, zeer vaerdig daar mede by een ſpiegel gevegt tegen een ſchermutzeren, en ſchoon al vry bejaart zynde, zeer hoog daar mede in de lugt ſpringen, of wel die zeer hoog in de lugt opwerpen, en ze weder vangen kunnen, zo zyn zy egter, hoe dapper zy 'er ook uit zien, en als briefchende leeuwen op hunne party komen aanloopen, maar blode guilen als het 'er op aan komt, en niet anders gewoon, dan aanſtonds ten boſch in te loopen, zich daar wel te verſchuielen, of zich hier of daar op of onder een boom, na zich zelve met takken en bladeren bedekt te hebben, zo lang verholen te houden, zich zelve even eens als de takken der boomen met de wind bewegende, tot dat zy kans zien, om iemand op de eene of de andere wyze, als uit een hinderlage ſchielyk op 't lyf te

vallen, en hem zo de reſt te geven; makende alles verder met ſnorken en zwetzen van hunne wonderdaden, ook zelf dan, als zy al wakker klop gekregen hebben, goed. Zy zyn zeer ſterk voor het Hunne Tſjakalile, of ſchermen, en ſchermutſewapenen. ren, by een ſpiegel-gevegt twee en twee tegen een, hebbende een koperen helmet met vederen van een Paradys-vogel op 't hoofd, en een Tamboekze zwaard in de hand, waar mede zy verwoede ſprongen doen.

Zy kunnen met pyl en boog, of eenige worp-ſpiezen, pieken en Tamboekze zwaarden, vry beter, dan met eenig ſchietgeweer (hoewel eenige 'er ook van voorzien zyn) omgaan. Hun beſte wapenen zyn ſomtyds een rond, ſomtyds een lang ſchild. De ronde zyn van rotang gevlogten, omtrent anderhalven voet in zyn middel-lyn. De houte zyn zeer licht, en omtrent twee voeten breed, waar by zy een Tamboekze 's ſlag-waard voeren, 't geen omtrent derdehalven voet lang, en voor aan tuſſchen de twee en drie vingeren breed van lemmer, dog agter ſmalder, en al vry ſcherp is. Ook gebruiken zy veel een werp-ſpies, waar mede zy vry wel en zeer vaerdig weten om te gaan. Eenigen onder hen gebruiken, door hunnen ommegang met de Macaffaren, ook ſpatten, dog die zyn onder hen niet gemeen. Hunne hand-boogen zyn van een krom-gebogen Bamboes in 't gemeen gemaakt, en hunne pylen van de zelve ſtof; dog, behalven dat zy voor aan ſpits zyn, zo harden zy die ook, met ze eenigen tyd in 't vuur te branden, en maken 'er ten wederzyden eenige weerhaken aan, die ook wel van yzer zyn. Die maar wat mede kunnen, dragen een Kris, of Pook, op de rechterzyde, die zy aan, of tuſſchen hunnen gordel ſteken, en zo met hun rechterhand dan gezwind weten uit te rukken. De grooten hebben die met goude of zilververgulde, of met zilver over 't hout getrokken ſcheden, en ook met zulke geveften, dog de mindere van ſlegt hout, en dus is 't lemmer der vermogenden ook fraai, dog van anderen ſlegt.

Vermits het eilanders zyn, en zyn nu en dan malkanderen beoorlogden, of be-roofden, zo heeft hen de nood ook gedrongen, zich van vaartuigen te voorzien, die in getal niet veel, ſlegt van maakfel, en dierhalven ook van geen langen duur, of grote nuttigheid in den oorlog zyn. Het zyn of Praauwen, of Orembayen, of Gilala's of Coracora's.

De eerſte zyn maar kleine vaartuigjens, uit een boom uitgeholt, waar over zy Hunne vaartuigen. aan weder-zyden vlerken, ten deelen van

Gabba Gabba (die buiten aan weder-zyde regen den slag van de zee komt) en ten deele dwars over 't vaartuigje hebben uit twee hegte sparren, of dikke latten, die zy hegt aan de Praauw, en aan de Gabba Gabba vast woelen, bestaande, die zy meest om te gaan vissen, of om spoedig ergens naar toe te scheppen, gebruiken, en die gemeenlyk van twee of drie mannen gevoert worden, die gewoon zyn met de zelve met een korte, dog brede spaan, als op een zekere maat, zeer egaal, en altyd even gelyk voort te scheppen, zodanig dat zy altyd alle te gelyk met hun spaan in 't water slaan, waar toe zy ook wel een Tita, of trommeltje, waar op de maat geslagen word, gebruiken, en daar by ook wel eenige Korte Zee- of Schep- en roei-gezangen, in welke zy veel van hunne oude overleveringen bewaren, gewoon zyn te voegen, hoewel dit Trommeltje met een, of meer Gongen, en deze gezangen eigentlyk tot hunne Orebajen, en Coracora's, behooren.

Hunne Orebajen zyn speel-vaartuigen, vry grooter, of breeder, dan hunne Praauwen, met een tent in 't midden, en waar in zes, of agt, en meer menschen zitten kunnen. Hier toe heeft men altyd een Gongetje, en een klein Trommeltje, om de schep-maat 'er op te slaan, van nooden, buiten welke hier toe, na dat zy groot of klein zyn, nog wel tien of twaalf, en ook indien zy heel groot zyn, veel meer scheppers nodig zyn, en als men die op zyn groot-scheeps hebben wil, zo moet 'er boven op de tent ook een Tataboang-speelder (dat is een, die op zeker spel uit vele verscheidenlyk luidende Gongetjes, of kopere bekkentjes, bestaande, op de zelve maat van het Trommeltje speelt, of eigentlyk met twee hamertjes, of voor aan bewoelde stokjes, klopt) by zyn, 't geen dan ook wel van een groter Gong versfelt, en te zamen zo egaal naar de maat geslagen wordt, dat de roeijers, of scheppers, met hunne spaanen, hoe veel ook in getal zynde, daar zeer net, en als op de maat, daar altyd eenig gezang byvoegende, na scheppen, waar door zy in korten tyd zeer veel wegs afleggen, voor al, als zy met dertig of veertig man, (hoedanige ik 'er verscheide, en nog wel groter gezien heb) bemant zyn, hoewel zy gemeenlyk maar van tien of twaalf scheppers zyn.

Gilala's zyn een foort van kleine Galleyen; die vry snel in 't roeijen dog anders van weinig belang zyn.

Hunne Coracora's (een naam, die in 't Maleits een water-schilpad beteekent) zyn hunne oorlogs-vaartuigen. Zy zyn zeer lang, en vry breed, bestaande uit een of

twee zolderingen, en fomtyds uit drie, dog zelden uit vier Gnadjo's of byzondere schep-verdiepingen, vleugels, of breede hegte roei-banken van eenige balken en gepletten Bamboezen, op ieder van welke aan weder-zyden een groot getal van menschen scheppen, en 't geen by stil weder zeer veel wegs spoeden kan; dog by zware winden en zee zyn het slegte zeevaartuigen, die niet veel zeil (of 't moet voor den wind zyn) kunnen voeren, en die, door den zwaren slag der zee, dan maar op en neder, en dus wel van een, en in stukken ploffen, zonder veel te spoeden, om dat de scheppers door 't zwaar slingeren en stampen dan zo egaal niet kunnen scheppen, niet tegenstaande 'er vyftig, ja zestig, en zeventig scheppers op zo een vaartuig zyn, en schoon die al mede van een grooter Trommel, Gong, en Tataboangs (om te egaalder te doen scheppen) voorzien, en ook van een roei-gezag vergezelschap zyn, worden zy door 't huijlen der winden, en 't brommen van de zee, niet alleen menigmaal verbystert, maar deze zwakke zee-vaartuigen ook zodanig op en neder bewogen, dat de benedenste scheppers aan de eene zyde dan gemeenlyk volkomen met de roei-bank waar op zy zitten, in zee slaan, terwyl de andere aan de andere zyde als in de lugt geheven worden. En dan zyn het regte waterschildpadden. Men heeft daar op een Gnato hoedi, of zee-voogd, die het agterste dezer Coracora, en een Gnato Ema, dat is een Hoofd, die op den bak, of in 't voorste deel des zelfs 't bewind over de scheppers, en het verdere oorlogsvolk, voert.

Deze vaartuigen (waar van wy onder Amboina een nette teekening geven zullen) worden in oorlogs tyden niet alleen van genoegzame manschap, (waar toe ieder huisgezin een man leveren moet,) maar ook wel van eenige Rintaka's, of metale baffen, die een of twee pond schieten, en verder van noodig schietgeweer, en sobere ammunitie, naar hunne wyze en beurs, voorzien. De Koningen van Ternate, en Tidore, kunnen 'er al een fraei getal ter zee brengen. Immers de Tidorees zend 'er jaarlyx wel achtien of twintig naar de Papoefche eilanden, en de eerste vorst, veel magtiger dan d'ander, is in staat om 'er veel meer uit te rusten, als hy al zyn onderzaten belasten wil, ieder zyne tax op te brengen. Men gebruikt ze niet, als in tyden van oorlog, of by voorval van een verren togt, na welk gebruik zy op den wal gehaalt worden, om te langer te duuren, en om ze tegen den houtworm met branden, en anders, te bewaren.

Schoon zy, gelyk al de Oosterlingen, geen klokken hebben, zo weten zy egter, nevens andere eilanders hunnen dag by drie uren gelyk te verdeelen, en die volgens het uitlekken van een klappers-dop vol water, dat door een klein gaatje uitzypeld, al vry net op de Zon te rekenen, 't geen zy dan door 't slaan op een groote Tifa, of Trommel, die een zwaar geluid geeft, aan alle rondom bekend maken. Hier toe verleidigt zig dag en nacht zeker perfoon in, of omtrent den Tempel, die alle drie uren omtrent twintig of vyf en twintig slagen, eerst wat langzaam, en daar na wat radder, met een groot dik hout, dat voor aan ergens mede bewonden is, gewoon is te geven.

Wat visschen, vogelen, boomen, en verdere gewasschen hier vallen, zullen wy nu niet aanhalen, maar onder Amboina wydloopig beschryven, also de zelve in die, en meer landen om de Oost, meest een en de zelve zyn; behalven eenige weinige, die wy dan daar als byzonder in Ternate, of in de Molukze of Papoasche eilanden vallende, ook zo beschryven, en onderscheiden zullen.

Veel zaken, die de Nederlanders hier van nooden hebben, als kruut, metzelfsteen, dak-pannen, enz. worden hun door die van Amboina, voor al zedert 't jaar 1690, bestelt. En van hier voorziet men nu en dan, ook Amboina weêr met vogel-nesjens, ryft, caret, en meer andere zaken, hier vallende.

Dit nu is 't voornaamste, dat of van 't eiland Ternate, of van des zelfs inwoners, van hunne zeden, aart, en wyze van leven, te zeggen valt, zullende de verdere zaken, hunne Koningen, en der zelve gevallen, mitsgaders de komst der Portugeezen, Engelschen en Hollanders betreffende, in 't vervolg ieder op zyn netten tyd, en jaar behandelt worden.

Wegens de Nagelen alhier uitgeroiten tyde van Koning *Mandarjfab*, in 't jaar 1652. volgens 't verdrag, daar te zien, trekt de koning jaarlyx nog zes duizend en vier honderd, en wegens 't eilandt, Saleyer nog twee honderd ryxdaalders, en de ryx-grooten zes honderd.

Dit ganiche eiland heeft van ouds her altydt onder de Koningen van Ternate, dog egter zo volkomen niet gestaan, of de Koning van Tidore heeft al van overlang daar ook eenigen eisch, 't zy met of zonder regt, op gemaakt, en dien wel in 't byzonder op Gamma Lamma gegrond, waar over ook hunne Hoog Edelheden, de Opper-landvoogd, en de Raden van Nederlandch Indiën, ten tyden van de Koningen *Mandarjfab*; of zyn zoon, *Kaitjili Sibori*, en *Saifoedien*, al een tyd

lang gemoeit geweest zyn, tot dat eindelyk die zaken aan den spyker geraakt, en ook nog zo gebleven zyn.

Des niet te min, schoon het zeker is, dat de oude Koningen van Ternate in, en omtrent Gamma Lamma van ouds her hun hof en verblyf hielden, zo laat de Koning van Tidore daar tot nog toe twee Doerioens-bomen, by welke hy een of twee oude Liederen quanzuis om ze waar te nemen, maar eigentlyk om in 't bezit van zyn gewaand regt op Gamma Lamma zelf te blyven, gewoon is te stellen; van welke hy zich de vrugten niet alleen brengen laat, maar van welke hy ook wel gewoon is geschenken aan de Nederlandsche landvoogden by hunne komst, en ook op andere tyden te doen, zo uit beleeftheit, als wel byzonder daarom, op dat hy hen altyd dien gewaanden eigendom op dat land, daar die vrugten vallen, des noods daar by zou kunnen verindagtigen.

Het is waar, dat de Spanjaarden, en met hun ook de Tidorezen, in 't jaar 1606, by 't gevangen nemen van koning *Saidi*, ook Gamma Lamma, ja geheel Ternate, veroverd hebben. Ook geeft de Tidorees voor, dat de Spanjaarden door zyn toedoen, en door zyn kruid en lood, alleen genoodzaakt zouden geweest zyn van Gamma Lamma op te breken; maar aan de andere zyde is ook waar, dat Ternate, en de Landen daar onder behorende, van tyd tot tyd door de Ternataanen, by de komst der Hollanderen, en onder verscheide van hun Zee- en Landvoogden is herwonnen; behalven dat ook de stad Tidore zelf verscheide malen door de Ternataanen, of de onzen voor hen, veroverd, verbrand, en bedorven is; waar uit de Koning van Ternate al mede, als hy zo dwaas als de Koning van Tidore was, dit zelfde gewaand regt zoude kunnen gronden.

Het is waar, dat aan Koning *Saifoedien* van den E. Gezaghebber, en opperkoopman, *Cornelis Bartelszen Marsier*, een verlof-briefje, om de vrugten dezer twee boomen te mogen laten plukken, en dit door zyn Hoogheid verder aan de dogter van May Gamma Lamma verleent is, gelyk dit, by de komst den Heer *Lobs*, ook al op dien zelve grond, en verder niet, vervolgt is; maar nooit is hem dit met dat oogwit, om een regt op dit land te kunnen of te mogen grondvesten, toegestaan.

En, om de waarheit te zeggen, zo meene ik met veel anderen, gelyk bevorens hier en daar al gezegt is, dat schoon de E. Maatschappy met geen openbaren oorlog tusschen deze twee nu vermogenste Koningen der Moluccos gedient is, dat het egter veel heilzamer voor haar

Eisch der Tidorezen op eenige plaatzen in Ternate.

Verdere aanmerking daar over.

is,

is, dat 'er altyd wat verwydering tusschen die twee blyft, en levendig gehouden wort, dan dat 'er, volgens hunnen last in vorige tyden door hunne Edelheden aan de landvoogden aldaar gegeven, eenige de minste moeite aangewend word, om hen te bevredigen, alzo al te groote vriendschap en vereeniging tusschen die twee, het zy by slissing der geschillen, het zy by eenig huwelyx-verbond, aan de E. Maatschappy niet dan nadeel zou kunnen toebrengen; waarom die landvoogden, die het belang van hunne Heeren en Meesteren wel begrepen, dit altyd door bedekte wegen afgesneden, en afgeraden hebben.

Behalven dit eiland van Ternate, hebben deze Koningen van ouds her nog verscheide eilanden daar buiten bezeten, die,

gelyk wy in 't leven der Ternataansche Koningen hier na zien zullen, door de Koningen, *Comala, Patsjaranga, Toela Molamo, Gapi Bagoena, Comala Poeloe*, en meer andere, dog voornamelyk door den dapperen Koning, *Baboe*, veroverd; of ook wel op andere wyzen verkregen zyn; al het welke ons hier en daar in 't vervolg, by 't verhandelen van ieder dezer landen in het byzonder, ook nader blyken zal; waar mede wy dan van het eiland Ternate afscheiden, en tot de naaste eilanden overgaan, gelyk wy ook uit de zelve die gene, die van eenig belang zyn, wat omstandiger, en die gene die van geen, of weinig gewicht zyn, wat korter, en maar als in 't voorby gaan zullen beschryven.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Het eilandt Mangindanao beschreven. De lugt-streek hier. Regen en drooge-tyd. Waar de Hoofd-stad legt. Haar naam, Kattitocwan. Lijst der Mangindanauw-ers om meesters van de goederen der vreemdelingen te worden. En om hen ook daar te houden. Hunne Dansferyen. Heb-lust des Keizers, en der Grooten. Taal, hier gebruykelyk. Vaartuigen, vaarts-handel, en waaren. Kapitein Swan, hier om zyn goud vermoordt. Het welk daar na gedagten gegeven heeft, dat hier goud valt. Verdere steden. De Sulthân wil niemand een sterkte of vesting, op zyn land toestaan. Waar de eilanden van Meangis, qualyk van Dampier opgegeven, leggen. Valsch voorgeven van hem, dat daar nagelen vallen. Wat Nederlanders op Mangindanao geweest, en wanneer zy'er gekomen zyn. Engelschen hier in 't jaar 1693. mede verscheenen. De Koning van Candahar Heer van eenige dorpen alhier. Engelschen in 't jaar 1694 hier, en reden van dien. Alstein, en Haak, in 't jaar 1694. hier. Vreeze van die van Sarangari voor die van Mangindanao, met de reden van dien. Hoeveel Engelschen toen hier geweest zyn, op wat plaatzen de Koning van Candahar hier recht heeft. Wat 'er op Sarangavi valt. Naamen van verscheide plaatsen. Nader bewys van 't recht des Konings van Candahar op eenige landen van Mangindanao. Wat waaren hier vallen. Komen van Sarangani op Mangindanao. Noeling, nu de hof-plaats. De Sulthân verzoekt de onzen te vergeeffsch hooger op in de rivier te komen. Nieuwe berichten van de vaert der Mangindanauw-ers. En van de Engelschen. Nader bevestiging van de reden van Kapitein Swans doot. En dat hier geen goud valt. Ons verzoek, om een vastigheid hier te hebben, afgeslagen. Het voorstel aan den Sulthân van 't recht des Konings van Candahar stout door hem tegengesproken. Verzoek, om een tocht naar den bocht van Boetoewan te doen, mede afgeslagen. Vleiers van Moelano tegen de onzen. Des Keizers macht. Chinezen hier. Vertrek der onzen. Tocht der onzen herwaards in 't jaar 1700. onder opzicht van Kapitein de Brievings. Die daar waarschynlyk vergeven is. Verder bericht van dien tocht. Waarom Mangindanao in vorige tyden van hier niet bezogt is. De landvoogd der Moluccos mag hier niet komen. Maar vry-lieden wel. De reden, waarom die vaart nog aangehouden wordt. Bedriegelyke beloften des Sulthans. Namen der Handel-plaatzen in den bocht van Boetoewan, onder Candahar staande. Het eiland Sarangani beschreven. Wat hier valt. Macht van dit eiland. Verdere eilandekens hier, onder Candahar staande. De Talautse eilanden, en hun getal. En de Kaart 'er af. 't Eiland Carotta, en Noessa. Bericht van een Karbonkel-steen, hier en elders gezien. Hoe veel manschap dit Noessa uitleveren kan. De inwoonders, en verdere gelegenheit hier. Mogelyk heeft Dampier deze voor de eilanden van Meangis genomen. Andere eilandekens hier by. 't Onbewoond eiland Noessa. Het eiland Karkalang. Namen der dorpen op dit eiland, en onder wien de zelve staan. De macht, en manschap, van Karkalang. Het eiland Lirong. Namen, en 't getal van des zelfs dorpen, en onder wien zy staan, benevens de manschap en inwoonders des zelfs. Schoon Loling-hout hier, en eene Nagel-boom gevonden. Het eiland Kabroewang, en zyne dorpen, nevens bunne manschap. 't Gedrag der inwoonderen. Een nagel-boom hier ook in 't jaar 1689 ontdekt. Hoe lang deze eilanden zyn bekend geweest.

geweest. Slegt gedrag van eenige Hollanders op deze eilanden in 't jaar 1705. De eilanden van Laloega. Van welker inwoonders Alstein verscheurt, en opgegeven is.

Angezien het gebied des Koning's van Ternate, zig om de Noord tot aan het eiland Mangindanao, en zelf ook tot een zeker gedeelte des zelfs, uitstrekt, zo zullen wy in 't overstappen tot de buiten eilanden, aan deze kroon behoorende, van dezen kant eerst beginnen, en by deze gevoegelyke gelegenheit nu met eenen van dit gansch eiland ook lier byvoegen, 't geen ons verder daar af bekend is.

Dit eiland is het Zuidelykste, en, behalven Luçon, of Luçonia, ook het grootste der Philippinas. Het word gemeenelyk in de kaarten der Land-beschryvers Mindanao; dog van den inlander eigentlyk Mangindanao, en ook wel Molucco Befaar, dat is, 't Groot Molucco, genaamd, waar uit men schynt te moeten oordeelen, dat 'er ook een Klein Molucco al van ouds af (gelyk dat waarfehynelyk Ternate geweest is) zyn moet.

Men gift, dat het omtrent zestig mylen lang, en in de veertig mylen breed is. Het Noorder of wel 't Noord-Westelyk deel des zelfs, legt niet op tien, gelyk zommige stellen, maar omtrent op acht, en 't Zuider deel op drie, de Oost-hoek omtrent op zeven, en de Noord-hoek tusschen de tien, en volgens andere, op elfentwaalf graden be-Noorden de Linie, zo dat het Zuider of naaste deel dezès eilands omtrent honderd en vyf mylen van de Linie, en zeven en negentig en een half myl van Ternate legt. Vertoonende zich meest zeer bergagtig; hoewel de grond in zig zelve zeer goed, en niet alleen zeer vet; maar ook al vry diep is; en zelf daar de grond nog al niet zeer diep schynt te zyn, als hier en daar aan en omtrent de zyde-heuvelen der gebergten, daar zelf ziet men schone en zware boomen zeer lustig opgroeyen, een klaar bewys van de deugdelykheit van den grond dezès eilands, indien maar de inlanders neerstig genoeg waren om het te bebouwen.

Het is egter ook zeker, dat veel schone rievierjes, of kleine takken der zelve, die zig over al in de valcien vertoonen, en zo helder, als Kristal, van 't gebergte affstromen, daar toe mede niet weinig doen, maar het groeyen der lustige boschagien, die men hier by uitspek schoon, en menigvuldig ziet, merkelyk voortzetten; behalven dat men in de lage landen, die men daar al mede aan de West kant der grote Baai, daar de hoofd-plaats is, heeft, ook overvloed van ryft, en andere gewasschen, gelyk men ook weêr veel andere hier en daar op 't gebergte vind,

daar Batatta's, Pompoenen en andere vrugten van dien aart wel best tieren willen; van al welke gewasschen wy elders breeder spreken, om dat de boomen; heesters, aardgewasschen, en de vrugten in 't gemeen, immers om de Oost, en die streek henen, meest een en de zelve zyn.

De lugt-streek is hier niet ongezonder; dog het kan 'er in het regen of Westermoeffon, dat van Mai af tot October, of November duurt, vreesfelyk regenen, en waaien, wanneer de Westewind eerst allengskens met vlagen begint aan te komen; dog voor al in July, en Augustus (even eens gelyk dan de Oostenwind, en regen, zo in Amboina woed) door te taltten, 't geen dan 'veeltyds met zwaren donder en blixem vergeselschapt gaat; dog na de maand Augustus begint de regen, en die wind ook, allengskens af te nemen, en in de maand September het Moeffon daar geheel en al te kenteren, of te veranderen, na welke het Oostermoeffon, en die wind, zyn aanvang neemt, die tot de maand April toe, met het schoonste weder, dat men wenschen kan, duurt.

Van dit landt in zich zelve kan men zeer weinig zeggen, alzo 't nog weinig bekend is.

Men heeft 'er geen of weinig steden, en die 'er nog al zyn, zyn maar onbe-muurde en opene vlekken.

De stad, daar de *Sulthân* woont, legt op zeven graaden en achtien minuten Noorder breedte aan de Zuidzyde des eilands, alwaar men eerst twee kleine eilandjes, 't eene Bongat, vlak voor de baai, 't ander Sallampongo genaamt, en drie of vier mylen van daar een weinig Westelyker, een groote baai ontmoet aan welkers Zuid-Western zyde goede anker-grond vooraan, en alwaar de zelve niet boven een half uur wyd is; dog wat dieper in (want zy heeft wel de lengte van twee groote mylen) krygt zy wel de wydte van een myl. In 't midden van deze baai en omtrent een myl 'er in is 't aan de Oostzyde zeer wel op vyf of zes vadem diepte te leggen; maar na dat men omtrent een halve myl 'er ingekomen is, zo doet zich een slegte en steenagtige grond op.

Eer men aan de stad komt, daar de vorst zyn hof houdt, ontmoet men een rivier, tegen over de welke het mede wel te leggen is, indien men omtrent een groote halve myl van strand het anker werpt.

De lugt-streek hier.

En de regen en droogte tyd.

Waar de hoofd-plaats legt.

Haar naam, Kattitoe-wan.

De stad of de Hoofd-Negry, die tien mylen de rivier oplegt, en die niet Mindanao, maar *Kattitoe-wan*, genaamt word, is in zich zelve niet veel, zynde maar een woest-gezette, en onordentelyke hoop huizen, die op redelyke hooge paalen of staken (tegen de zware vloed in 't regen-Moesson) gezet, en verder van Bamboezen en Gabba-Gabba takken, by na even eens als die der Ternataanen, gemaakt zyn; hebbende maar eene verdieping, die in zo veel vertrekken, als ieder wil, afgedeelt is.

Het beste, en pragtigste der zelve is 't Paleis van den vorst, zynde een groot gebouw, dat wel op by de twee hondert zware en vry hooge paalen, na het welke men met een groote fraeye trap (hoedanige slegtere ook al de andere huizen hebben) opgaat, en welkers voor-zaal, als tot een plaatze van verdediging van 't gansch Paleis geschikt zynde, van eenig schiet geweer, en zelf ook van vyftien of zestien slegte stukken geschut, die ordentelyk op affuiten leggen, voorzien is, waar mede zy egter, als zy al overvloed van kruit, en scherp hebben, gansch niet weten om te gaan, zo dat het daar meer voor een bullebak legt, als dat het hen wel eigentlyk dienst doet.

Het is zeer waarschynelyk, dat hy, en zyn voorzaten, dit geschut zo al van tyd tot tyd, en wel voornamelyk by de komst van deze engene Engelschen bekomen hebben, die dit aan hen, of goedwillig, of wel uit noodzake, verkogt hebben; also hunne gewoonte is, de vreemdelingen, die zy maar zien, dat iets hebben 't geen hun aanstaat, in het eerst zeer vriendelyk aan te halen, en hen te verzoeken, dat zy met hunne vaartuigen tog de rivier wat hooger op, en wat nader aan de stad komen, om hen zo veel te gemakkelyker van al het nodige (zo zy voorgeven) te gerieven, daar het hun egter nergens anders om te doen is, als om die schepen, door maar een korte tyd in die hout-schadelyke rievier te leggen, volkomen van onderen door zekere houtworm t'eenemaal, als waar het een seef, te doen opeeten, waardoor dandievreemdelingen genoodzaakt zyn hun geschut, en andere goederen, daar voor een leur en seur, also zy anders van hen dog niets krygen kunnen, te verkoopen, en veeltyds wel geheel daar met der woon (geen genoegzame gelegenheit altyd om te vertrekken hebbende) te blyven, 't geen aan verscheide Chinezen, en andere Natiën, geschiedt is; die, zo zy wat rykelyk van alles voorzien, en niet wel op hun hoede waren, dan groot gevaar van hun leven liepen, ten ware dat zy, of Moorsch wierden, of daar een vrouw van

Lijst der Mangindanauw-ers om meester van de goederen der vreemdelingen, te werden.

het land namen, waar toe zy, zo ras iemand maar daar komt, zelfs veel aanleiding geven, met ieder een niet alleen aan hunne huizen te nodigen; maar de zelve ook ('t geen al vreemd van de jaloersche Mooren is) groote verkeerling en ommeegang met hunne vrouwen, en dogters zelfs in 't bywezen der mannen, te geven, een van welke zy zulk een vreemdeling ten eersten ten gezellin toefschikken, en die hen ook gemeenelyk voor niet van Tabak dezès Lands (die daar somtyds redelyk goed valt) en van Pinang voorziet.

Indien hy met zulk een vrouwenfch (die daar aanvallig en goelyk, hoewel wat plat van aanzigt en vry plat van neus zyn) zich eenigzins te buiten gaat, en 'er niet mede trouwen, of wel, by deze of gene voorgekomene gelegenheit, van daar vertrekken wil, zo mag hy verzekert zyn, dat zy hem vergeven, en hy niet lang daar na leven zal. Ook weten zich deze vrouwen door haar danssen, daar zy mede, als de Ternataansche, zeer toe genegen zyn, zeer aangenaam te maken; hoewel dit danssen, weêr meer na de Jayaansche trant geschikt is, die meest hare handen, hoofden, en middelen (als was dit alles een slang) met die in hondert bogten zeer wonderlyk te wringen, bewegen, terwyl hare voeten meest pal blyven staan, ten ware wanneer zy nu en dan eenige aardige trippelingen wat verder op doen, na welke zy die leden al weder zo dracien. Buiten dit zo word hun danssen van de zelve speeltuigen, en van eenig gezang, of lied, dat deze Danssereffen mede opheffen, gemeenelyk, vergezelschap. Een vermaak 't geen zelf de grootste vrouwen daar te land, en ook die van den Sulthân, en zyn dogters, nu en dan wel, by voorval van hare Feesten, aan vreemdelingen geven, bly zynde van ze dan zo vry te mogen zien, en spreken.

De meeste zyn (als de Macassaren) git zwart; dog zeer zuiver van tanden, die met een glans tegens u aanglimmen, en haar niet qualyk staan. Het zelve vind men ook by de mans, die door hunne wet hier toe verbonden zyn, om hunne tanden zuiver te houden; dog het zwart maken geschied tot sieraad.

Uit dit verhaal kan men dan zeer wel begrypen, dat de Mangindanausche Sulthân, en zyne Grooten, of ingezetenen zeer ligt meesters, 't zy van klein, of groot geschut, en ook van andere goederen, kunnen worden; behalven dat hy ook een vuile lijst heeft om meester van al het geld van zyne onderzaten te worden, als hy maar weet, waar dat iets verholen, en hoeveel daar is: want dan zal

En hen daa hou

Har dani ryet

Heb des 1 zers, der C ten.

zal hy zelf in perfoon zulk eenen maar aantonds aanspreken om zulk een fomme gelds, zeggende daarom zeer benoodigt te zyn, en spoedige wederom gave aan den zelve beloven.

Geen een van zyn onderdanen, hoe groot ook, durft hem dit weigeren of het zou hem zeer gevaarlyk zyn, en als hy 't eens in zyn klauwen heeft, zo weet hy nooit van wederom te geven, en dit wederom te willen eiffchen van den Sulthân, zou doodelyk, als zynde zonder enig ander voorbeeld, wezen. Gelyk nu de Sulthân hier in is, even zo zyn ook weêr de Grooten, omtrent de vreemdelingen, en voor al omtrent de minderen.

Deze wyze van handeling is wel de grootste oorzaak van de algemeene luiheit van deze Natie, alzo ieder ziet, dat hy, neerftig zynde, en wat meer als 't noodige overwinnende, dit niet voor zig zelve, maar voor den Keizer doen zoude, 't geen hen niet zonder reden allen lust hier toe beneemt.

De Statuur, dragt, en aart, van dit volk verscheelt niet veel van die der Ternatanen, uitgezeit dit, dat zy niet alleen bedelagtig, maar ook zeer diefagtig vallen. Zy bedienen zig ook, hoewel niet overal, van de Maleitfche taal, dog hebben nog een eigen land-taal.

Hun fcheeps-vaart en handel ftrekt zig al vry verre uit, fchoon de Sulthân, even als de ingezetenen doorgaans arm, en van ruim zo bedelagtigen aart, als de Ternatanen zyn. Zy hebben ook hegter, groter en beter vaartuigen, als de Ternatanen, met welke zy zelf tot Batavia Malacca, en naar meer andere gewesten, om de West gelegen, en ook veel naar Manilha gewoon zyn te varen; hoewel het in zich zelve al mede niet veel befchiet. Zy plachten ook wel in Amboina in vorige tyden te komen, 't geen hun Edelheden den 23. November in 't jaar 1666. verboden.

Wafch, Karet, Ryft, en harten-beefften-vleefch (welk gedierte hier zeer overvloedig en vry meer dan koeijen of diergelyk groot vee is, maakt het voornaamfte van hunnen handel uit, welke waaren zy door de bank al op een hoogen prys houden, waarom men niet altyd met hen handelen kan. De koebeefften en runderen, die men 'er heeft, zyn wilde, en zo veele niet, als zy wel opgeven, om de menfchen maar op te houden, en te lokken, om zedus ondertuffchen uit te mergelen. Een groot deel van hun Wafch, en Karet, vervoeren zy (als 't naafte by hen zynde) naar Manilha, de hoofd-ftadt van 't eiland Luçon, en de fetel tot nog toe der Spanjaarden in dien

oord, waar tegen zy dan deze en gene kleeden inruilen en verhandelen.

Goud valt 'er, of niet, of zeer weinig. En hoewel 'er zedert 't jaar 1687. wat meer goud gezien is, zo is dat geen bewys, dat het daar gevallen; maar veel waarfchynelyker, dat het 'er door eenige Engelschen, die dit den Spanjaarden in de Zuid-zee ontroofd hadden, gebragt, en dat het 'er, met of tegen hun wil, gebleven is.

Immers men oordeelt, dat het alleen van een Engelsch Kapitein, *Swan* genaamt, die in 't jaar 1686. met den bekenden *Willem Dampier* daar quam, dog in Januari 1687. van zyn volk (dat zonder hem wegvoer) met in de dertig mannen daar aan land gelaten wierdt, endie om zyn goud, en ftout fpreken, door laft van den Sulthân, en de Grooten, zeer waarfchynelyk, daar in zee geworpen, en zo vermoord is, hier gebragt, en dat het van hem in de Zuid-zee op de Spanjaarden nu en dan gerooft zy.

Kapitein
Swan
hier om
zyn goud
ver-
moort.

Na dat de Sulthân, en zyne Grooten, dus meester van Kapitein *Swans* goud (te weten, voor zo verre hy dat daar aan den wal gebragt had) geworden waren, zo hebben zy dat tot hunne Kriffen-gevesten, en fcheeden, als ook tot eenige andere wapenen en lyf-fieraden, laten verwerken, 't geen van de Nederlanders, die in de jaren 1688 en 1689 daar quamen, vry wat meer opmerking op dit eiland, dan wel te voren gegeven heeft, en ook grond, om te denken, dat dit goud mogelyk op dit eiland zelf viel, hoedanig ook hun berigt toen aan den Ternataanfchen landvoogd, den Heer *Thim*, geweest is, maar 't geen naderhand geheel anders als zy dagten bevonden wierdt, hoewel 'er ook eenig weinig goud, of daar, of op 't eiland Sarangani, daar omtrent gelegen, en 't geen zy buiten waarheid zeggen ook hun land, en onderdanen, te zyn, valt; waar van wy nog iets nader aanhalen zullen.

Het welke
daar na
gedagten
gegeven
heeft dat
hier goud
valt.

Buiten deze hof- en hoofd-ftadt zegt men, dat 'er wat verder om de Zuid van 't eiland, omtrent dertig mylen van de rivier, of baey der hoofd-ftad, nog een andere, Sjangbongo genaamt, legt, behalven welke 'er nog vier of vyf zyn, alle van een en 't zelve flegt maakfel, en van een zeer flegt aanzien.

Verdere
fteden
hier.

Vlak voor den West-hoek heeft men Ifit, in het Noord-Westen Dapit: in een groote baey, die eenige mylen Noordelyker legt heeft men Loeriatoe, en een weinig verder Suricau; al te zamen kleine opene vlekken; buiten welke men zeer veel dorpen op dit eiland heeft, die men alle niet opgeven kan, om dat het land nog zo niet bekend, ja voor den

inlander zelf nog al ten grooten deelen verborgen is, alzo de Sulthân, maar een gedeelte om de Zuid, en daar omtrent beheerscht, en nog in een gestadigen oorlog, zo met de berg-woonders (die midden in 't land wonen, nog half wild zyn, en by welke men wil, dat goud valt) als met die genen, die in 't Noord-Westen van dit eiland, te Dapit, en Suricau, zich onthouden is.

De eerste hebben geen verkeering, dat men weet, dan met de wel opgevoede Mangindanauwers aan de Zuid-Oostzyde; by welke zy dan eens met hun wasch en goud (dat egter weinig, en maar stof-goud is) handelen, dan weêr eens met de zelve in oorlog zyn.

Maar die om de Noord-West leggen, zyn, door hunne verkeering met die van Manilha, met welke zy nu en dan handelen, en daar zy wel naar toe varen, van veel ordentlyker omgãng, dan deze berg-woonders, hoewel zy gestadig met den Sulthân in oorlog leggen, en op welke hy nu en dan ook al eenige veroveringen gedaan heeft.

Men wil, dat die van Manilha op dit Zuid-West-einde ook al eenige vastigheden en landen wat be-Westen Sjambongo, en voorby eenige kleine eilanden, daar omtrent gelegen, gehad hebben, daar zy zich schynen te hebben willen vestigen, en waar van nog eenige ruwe overblyfselen te zien zyn; dog het schynt dat deze inlanders, gelyk ook de Sulthân, en de zynen, daar toe niet zeer overhellen, om vastigheden op hun land aan vreemdelingen toe te staan.

Kapitein *Dampier* geeft in 't werk van zyne reize derwaard, en komt aldaar in 't jaar 1686, wel voor, dat de zee-voogd, of des Sulthâns broeder, gemeenelyk de Radja Laoet, dat is zee-koning, en anders ook wel Moelano, of de Generaal, genaamt, met de anderen, die hen inhaalden, bedroeft, of eenigzins misnoegt, was, als hy hoorde dat zy daar maar om spyze, en niet om 'er vast te blyven, quamen, waar toe dan of een Logie, of vastigheid behoorde, om den handel met hen, waar na hy zegt, dat zy zeer verlangden, by contract op te rigten, en voort te zetten, ten welken einde, volgens het zeggen van eenen Kapitein *Goodlud*, die 'er kort voor hun komt van daan vertrokken was, ook een gezant uit Engeland, om met hen daar verder over te handelen, gewagt wierdt.

Indien dit alles zo breed is, als hy daar zegt, zo is dit egter ook waar, en aan ons volk, uit Ternate daar in 't jaar 1694 gekomen, klaar gebleken, en zo vanden Sulthân, als van zyn broeder, den zee-

voogd, hen gezegt, dat de Engelschen hem weinig tyd te voren verzogt hadden, om daar een valligheid te mogen bouwen, en hunnen handel daar op te rigten, maar dat hy hen dit, schoon zy hem jaarlyx vier duizend ryxdaalders daar voor geboden hadden, vlak uit geweigerd had, en voor al wel om de Nederlanders, die dit in 't jaar 1689 mede verzogten, en die hy dat al bevorens afgeslagen had, hier door geen aanstoot, of voet van dit weder te verzoeken, of hem 'er toe te dwingen, te geven.

En dit is de reden, waarom my dit voorgeven van *Dampier*, als of zy zo genegen tot den handel met hen waren, vry verdagt voorkomt; behalven dat den aart van dezen inlander tot zulken sterken handel met vreemdelingen, en al zo weinig voor Nederlanders, als voor Engelschen geneigt is, om dat zy altyd voor hen, als te magtig zynde, en by 't maken van vestingen, niets zo zeer vreezen, dan dat zy onder 't een of 't ander voorgeven, hun land innemen, en hen tot slaven maken zullen; waar voor zy, als voorzigtige luyden, onder zeer veel betuygingen van hunne vriendschap in alle andere gevallen, goede zorge dragen, zo wel den eenen, als den anderen, gestadig zeer beleefd, als zy daar aan maar begosten te tornen, af zeggende, of het gesprek aanstonds ergens anders op brengende, om te toonen, dat zy geen ooren, nog neiging hier toe hebben.

Dampier geeft ook voor dat de eilanden van Meangis omtrent twintig Engelsche mylen van 't eiland Mangindanao leggen, terwyl hy die in 't begin van dat zelve twaalfde Hoofdstuk van zyn eerste deel weêr op zestien mylen (een groot verschil) ten Zuid-Oosten van dit eiland plaatst, daar zy nogtans maar wat Noordelyker, dan de Talautsche eilanden, en wat nader aan Mangindanao, dan aan de zelve, leggen.

Ook en weet ik niet, dat daar zo overvloedig nagelen vallen, of dat daar eenig (en veel min overvloedig) goud is. Was het waar, dat daar zulke vogels vlogen, men zou dat wel haast aan de vederen dezer arme Mangindanauwers gewaar worden, die nogtans met alles, dat men 'er ziet, het tegendeel bevestigen. En vielen 'er nagelen, zo zou dat niemand beter weten, als de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy, die daar meest aangelegen legt, en die 'er egter niet de minste kennis af heeft; dog ik wil evenwel gelooven, dat die gewaande Prins *Jeolie*, van welken hy daar spreekt, hem dat wysgemaakt, en dat ook de grootste reden van den handel, en van de vastigheid, die de Engelschen op Mangindanao

De S
than
niem
een l
te,
vestin
op z
land
staan

Waar
eiland
van M
angis,
qualyt
van D.
pier of
gegeve
leggen

Valfe
voorg
ven v
de
zyn
D
gele
vallen

gindanao gezogt hebben, niet anders dan met inzicht op de nagelen geweest is, om die of daar, of anders by den mors-handel van deze of gene in de Moluccos, als zy daar nu of dan quamen, te be-
komen.

De onze uit Ternate zyn zo weinig als mogelyk is gevoon op dit eiland, of by den Sulthân, te komen, 't geen egter zo nu of dan, wanneer onze uitdrukkelyke Gecommitteerden de Noorder-eilanden, onder Ternate gaan, bezoeken, geschiet.

Het is in 't jaar 1607, ten tyde van *Matelof*, en in 't jaar 1616, by de onzen al bekend geweest, alzo *Joris van Spilbergen* 'er den 18. Maart langs zeilde; ook teekent de Heer landvoogd der Moluccos *Gillis Seyst*, in 't jaar 1627, iets van de eilanden Mangindanao, en Sarangani, in zyn algemeen berigt van de Moluccos, aan.

Ik kan niet merken, dat 'er eenige van de onze, onder de regeering van de Heeren *Padbrugge*, of *Lobs*, geweest zyn; maar het is zeker dat 'er verscheide Gecommitteerden uit Ternate, zo onder de Heer *Thim*, als onder de Heeren, *Kops* en *van der Duin*, ja zelf al by de Heer *de Jong* 'styd geweest zyn, om na goud te zoeken, en na te vorfchen, of het daar viel.

Dat 'er de Luitenant, *Meinderd de Roi*, in 't jaar 1689, onder anderen geweest is, is zeker, alzo hy in persoon, uit naam der Nederlandsche Maatschappy twee duizend ryxdaalders aan dien Sulthân, om 'er een vastigheid, te mogen bouwen, dog te vergeefs, geboden heeft, alzo die hem dit zeer beclfeldelyk weigerde.

In 't jaar 1693, onder den Heer landvoogd *van der Duin*, is 'er de Vaandrig, *David Haak* geweest, die, by 't bezigtigen der Noorder eilanden, Tagulanda, Sjauw, Langir, enz. den 22. November, na zyn ertrek van 't eiland Sjauw hoorde, dat 'er es Engelsche schepen op Mangindanao, gekomen en reeds geweest waren.

Dit vernam hy van eenige prauwen, die van 't eilandje Sarangani quamen, alwaar hy nog dien zelven dag het anker vierp.

Den 23. zag hy een prauw van Mangindanao, dat niet verre hier aflegt, konen aanscheppen, waar in de zoon van den Koning van Candahar was, een vorst, die regt op eenige dorpen, die op Mangindanao zelf leggen, heeft (gelyk wy hier na breeder zien zullen) en dat ook e reden was, waarom deze Prins van zynen vader daar naar toe gezonden was.

Den 24. van die zelve maand, vortrok *Haak* van Sarangani, of Carongan, naar Mangindanao, en quam den ecrten De-

cember met Zons ondergang eerst voor de baey, of de bogt, die in 't Zuiden of Zuid-Oosten van dit eiland zich opdoet, en daar de vorst zyn hof houdt. Tegen agt uren quam 'er een prauw van den wal naar hem toe, met welke hy in stilte tot voor het eerste eilandje, dat zig voor die baey vertoont, en dat *Bongat* genaamt is, aanquam.

Dit legt vlak voor de bogt; dog het ander, Sallampongo genaamt, legt wat meer naar de Zuid-Oost zyde toe.

Den tweeden December, quam hy 's avonds ten vyf uren in de bogt van Bolak ten anker en deê zeven kanonschooten; dog kreeg geen antwoord.

Het is waar, dat hy daar nog voor een korten tyd bleef; dog alzo hy daar niet veel anders verrigtte, dan 't geen by een nader togt van hem voorviel, zo zullen wy dit op zyn plaats verhaalen.

In 't jaar 1694, waren daar ook weder eenige Engelschen geweest, die den Sulthân verzogten, om een vastigheid op dit eiland te bouwen, waar voor zy hem jaarlyx vier duizend ryxdaalders aanboden, 't geen hy hen, om de bevorens gemelde reden, afgeslagen had.

Zy hadden toen van de Mangindanauwers een fraeic meenigte van Coelit Lawan (zynde een boom-bast, die by na de zelve reuk als die der nagelen heeft, voor al, als men 'er de olie van overhaalt) in verwisseling van lywaaten, die zy daar bragten, tegen zes ryxdaalders het Pikol, of de honderd en vyfen twintig pond, en dus ook vyf of ses Pikol Karet tegen vyfen zestig ryxdaalders 't Pikol, en eenig Wasch tegen drie en twintig ryxdaalders 't Pikol, ingeruilt; dog goud, zy wel 't meest zogten, hadden zy niet het minste bekomen.

Het verder berigt, dat de Gecommitteerden de geheim-schryver *Pieter Alstein*, en de Vaandrig *Haak*, by hun terug-komst van daar in 't jaar 1694, den 28. Maart aan de Heer *van der Duin* gaven, bestont daar in, dat op dit eiland voor de E. Maatschappy gansch geen voordeel te doen was, aangezien deze volkeren zelf met hun eigen vaertuigen, en Jonken naar Manilha, Batavia, Malacca, en zelf tot in Siam voeren.

Ook getuigden zy ondervonden te hebben, dat het meeste goud, 't geen men daar vond, of van Manilha door de Spanjaards, of hun eigen ingezetenen, of anders door de Engelsche roovers, daar gebragt wierdt.

Deze twee eigen Gecommitteerden zyn 'er door den zelven landvoogd, den Heer *van der Duin*, in 't jaar 1694, den 21. October met de Fluit den Brill weder naar toegezonden.

Engel-
schen in 't
jaar 1694
hier, en de
reden van
dien.

Zy quamen den 22. November omtrent de eilanden van Sarangani, en bevonden (gelyk meermalen te voren) dat die volkeren voor de Mangindanauwers zeer bevreesd waren, gelyk zy aan hen ook voorgaven (vlak tegen hun beter weten, waar af wy in 't korte ook het tegendeel toonen zullen) onder dezen vorst te staan, 't geen ook de eenige reden was, dat zy niets (zo zy zeiden) voor hen te verhandelen hadden, ja dorsten niet eens aan boord komen, en dat, vermits de Sulthân haar onder zulken dwang houd, dat zy, buiten zyne kennis, niet het minste aan eenige vreemdelingen verhandelen durven; een zaak, die hy hun ook verbied, om de reizen der vreemdelingen daar onnut te maken, en om hen te verplichten, daar noit meer te komen, veel min uit inzicht van eenige voordeelen, die daar zouden te doen zyn, ten eenemaal te komen nestelen, en hem dus nog banger, als hy reeds is, voor 't verliezen van zyn land te maken.

Deze Saranganiers zeiden hen, dat 'er nog in dit zelve jaar, pas na hun vertrek van daar in Maart, zeven Engelsche schepen geweest; en dat nu nog eenige der zelve daar waren. Zy voegden hier by, dat de Mangindanauwers onlangs vyf Coraora's met wafsch daar van daan, en naar hun land, gevoerd, en dat zy geen wafsch, goud, karet, enz. te verhandelen hadden.

Wanneer egter *Alstein*, kort daar aan te Mangindanao quam, bevond hy, dat die maar twee Engelsche in getal geweest, en dat de zelve van den Sulthân, toen *Rabbman* genaamt, zeer wel ontfangen, dog al weêr vertrokken waren, zonder dat hy egter hooren kon, dat 'er tusschen hen en de Mangindanauwers eenig verbond gemaakt was.

Zy hoorden ook, dat de Engelsche Kapitein, of koopman *Modè*, met het scheepje den koopman (groot drie honderd lasten en met zes en dertig stukken voorzien, zo uit schryvens van den 6. October 1681, van de Heeren uit het vaderlandt bleek) in 't jaar 1688 daar geweest, en in het begin van 't jaar 1689, (na 't vertrek van de Nederlandsche Gecommitteerden, den Luitenant *Meinderd de Roi*, en den Stuurman, *Barend Brouwer*,) zonder iets tot ons nadeel daar verriecht te hebben, te rug gekeert was, met toezegging van weder te komen, zedert welken tyd 'er geen Engelschen geweest waren.

Vermits *Haak*, en *Alstein* nu zulken vreeze in deze Saranganiers bespeurden, en hen met zo veel bekommering hoorden zeggen, dat zy onder Mangindanao stonden, oordeelden zy voor dien tyd best, niets

van 't regt van den Koning van Candahar (die op 't eiland Sangir woont) 't zy op dat eiland, 't zy op het ryk van Boewissan in den bogt van Boetoewan, op 't eiland Mangindanao gelegen, te spreken, also hunne belastinge dit niet mede bragt; maar van verre alleen eens te zien, hoe het daar, en op Mangindanao, nu al gestelt was.

Zy vernamen zeer naauwkeurig, en door verscheide bedekte, en egter zekere wegen, of hier, op Sarangani, of ook eenig goud viel, dog zagen nog vonden daar van niet den minsten schyn. Ook bevonden zy, dat men in een ganseh jaar ten hoogsten niet boven twee of drie Pikols karet vond, 't geen zeer veel verscheelde, van 't geen vorige Gecommitteerden zo hier af, als ook van 't goud, daar vallende, aan de Heer *Thim* opgegeven hadden.

Terwyl zy nog hier waren, bejegende hen den 23ten der zelve maand, de zoon van den Koning van Candahar, de Prins Calinboeta; die hen wegens zyn vaders regt, als Koning van Boewissang, op dit eiland, en den bogt van Boetoewan (dien men tot nog toe geoordeelt had onder de Spanjaarden te staan) dit navolgende berigt gaf.

Hy zeide, dat het eiland Sarangani, mitsgaders Haloema, Malita, Kaffie, Ladon, Taroena, Daboe, Ufoe (daar men wil dat een goud-rivier is, die, alleen by zware afwatering, en dan egter maar weinig goud geeft) Saloegoe, Makoepe, en aldus alle die landen van Sarangani af tot Lajine, in den voornoemden bogt gelegen, den Koning van Candahar buiten alle tegenspraak toequamen, en de inwoonders zyne regte onderdaanen waren; en dat de Mangindanauwers daar omtrent wel eenige dorpen, die hen eigen waren, endie hy niet noemen kon, schoon die wel de helft van de bogt van Boetoewan uitmaakten, dog egter niet het allerminste regt op deze gemelde landen had.

Hy zeide ook hier nevens, dat hy wel wist, dat Sulthân *Rabbman* voorgaf, dat dit alles ook zyn land, en de landzaten zyne onderdanen waren, en dat hy als opper-vorst, dog niet anders, dan by enkele aanmatiging, en wegens 't tegenwoordig onvermogen van den Koning zynen vader daar over heerschte, 't geen hy zo lang zou moeten dulden, tot dat hy door een magtiger hand in zyn regt zou ondersteunt worden.

Om nu dit regt van zynen vader op deze landen nader te staven, zeide hy, dat zyn groot-vader, *Dato Boewissang*, op *Daboe*, wel eer zelf in persoon niet alleen

Vreeze van die van Sarangani voor die van Mangindanao, met de reden van dien.

Hoe veel Engelschen toen hier geweest zyn.

alleen 't gezag gevoert, maar dat hy ook in zeer goede vriendschap met de vader van dezen Sulthân *Rahbman*, Sulthân *Borpat* genaamt, de zoon van *Corolat* geweest zynde, geleest, en dat hy met hem niet alleen nooit eenig geschil hier over gehad heeft, maar dat de een en de ander vorst hunne magt by een gevoegt, al die bogts-volkeren overwonnen, en te zamen zo verdeelt hebben, dat ieder van hun de helft deugdelyk bezitten zou, gelyk ook zederd, gedurende het leven van beide deze vorsten, altyd geschiet is, en dat deze jegenwoordige Sulthân de eerste was, die maar eenigen tyd herwaards, by 't onvermogen van den Koning van Candahar, waar af hy kennis gekregen had, nu inbreuk daar op had-beginnen te maken.

Ja, 't geen nog verder ging, en zelf nog by 't leven van dezen vorst geschied en derhalven een iegelyk zeer wel bekend was, dat de broeder van zynen vader, den Prins *Simpinie*, nog niet lang geleden op Daboe geregeert, en na des zelfs dood, de Princes *Balana*, zyn vaders zuster, de regeering dezer landen aanvaard, en de zelve nog in zyn vaders naam (wat ook de Sulthân van Mangindanao van zyn regt zwetzen mogt) in handen had.

Dit alles, zo ordentelyk by hen gehoord, hoewel met geen bezegelde brieven bewezen, dagten zy op zyn tyd, en by goede gelegenheid, nog wel eens tot hun voordeel te doen dienen, wanneer 'er te Mangindanao eens af mogt gesproken werden; te meer alzo deze Koning van Candahar, volgens 't verdrag, met al de Celébische onvermogenle Koningen, onderzaten van Ternate, in 't jaar 1677 gemaakt, niet alleen een onderdaan der E. Maatschappy voor zo verre geworden is, maar om dat hy zedert het jaar 1677, al die bogt-volkeren, en Sarangani mede aan de E. Maatschappy, als zynen over-heer, afgestaan heeft.

Zy onderzogten, terwyl zy nog hier waren, wat handel de E. Maatschappy hier jaarlyx zou kunnen hebben, indien zy daar toe mogt overslaan van hier te komen handelen, en bevonden, dat, zo de Mangindanauwers het niet en beletten, zy hier jaarlyx wel vyftig Pikol wasch, tegen drie stuks Guinees lywaat 't Pikol, en omtrent drie Pikol karet, of schildpadshoorn, ten uitersten gerekent, tegen tien stuks Guinees lywaat het Pikol, zouden bekomen, en dat dierhalven de wintten, die daar op al vallen mogten, de onkosten van dezen togt niet zouden kunnen goedmaken; ten ware dat eenig stof goud, dat zy zekerlyk bevonden hebben, daar in de rivier (hoewel

van weinig belang) te vallen, door den tyd daar in zo veel grooter meenigte mogt komen aan te groeijen en af te stroomen, dat het de pyne waard zou zyn, daar eenigen handel te vestigen; in hoedanigen geval de E. Maatschappy dit regt, daar zy zich nu zo veel niet aangelegen laat, den Sulthân zeer wel zou weten te doen erkennen, en hem door hare wapenen verleeren, een anders landen, en veel minder de hare, na zich te nemen, en te rooven.

Na dat zy dan nog op dien zelve dag, den 23sten November op den avond van Sarangani naar Mangindanao vertrokken waren, quamen zy den derden December in de baey van Bolak, en zo verder voor de rivier Paygoewan ten anker, alwaar zy hoorden, dat des Sulthâns oudste dogter den 22sten November overleden, en dat de zelve met den Koning van Boajang, een vorst wat Westelyker gelegen, en met welken hy te voren altyd geoorlogd had, getrouwt geweest was.

In de tyd van den landvoogd *Thim*, had deze Sulthân de Boajangers al zo veel moeite aangedaan, dat de Prins *Sjamsialam*, de wettige, dog van hem toen verstootten Koning der Boajangers, dien hy nu maar voor een Orangkay, of Dorps-hoofd agt, in Ternate daar over quam klagen, en de hulp der E. Maatschappy, van dien landvoogd, verzoeken, om hem, zo 't mogelyk was, in zyn ryk te herstellen; 't geen met het belang der Maatschappy aldaar, wegens andere troubelen in Ternate zelf, onder de regering van dien landvoogd ontstaan, toen zo niet over een quam; 't welk dezen vorst dan nog stoutter in zyne vuile aanmatiging daar, en op de verdere landen in den bogt van Boetoewan, heeft doen voortgaan.

Na dat zy de gemelde rivier vyf mylen opgeschept waren, quamen zy by het groot dorp Noeling, daar hy nu zyn hof houd, 't geen hy bevorens in de Hoofd-Negry, Kattitoewan, die vyf mylen hooger de rivier op legt, plagt te doen.

De zoon van des Sulthâns broeder (die zich nu de Generaal Moelano noemen laat) de Prins *Rahbman Ibn Thunwa* genaamt, geheel op zyn Spaansch uitgedoest, quam hen met veel stoet, en statie, ten teeken van des vorsten agting voor de E. Maatschappy, en voor haare gevolmagtigden, inhaalen.

Voor den vorst zelf verschynende, dien zy met een matige lyfwagt van goed schiet-geweer voorzien, omringt vonden, wierden zy van hem zeer vriendelyk ontfangen.

Zy leiden ten eersten de reden van hunne komst open, en zeiden, verscheide

Komen van Sarangani op Mangindanao.

Noeling; de hofplaats nu.

Onze gevolmagtigden hier statelyk ingehaalt.

scheide foorten van lywaten mede gebragt te hebben, om die tegen goud, wasch, schildpads-horen, katsjang, (een soort van boontjes) ryft, en wat dies meer 'er wezen mogt, dat hun gading was, te ver-ruilen.

Hy zeide, dat hem dat zeer aangenaam, en hy ook zeer genegen was, om de vriendschap met den landvoogd der Moluccos te onderhouden; maar dat hy van elks maar zeer weinig had.

Hy voegde daar by, dat dit alles wel tot hun dienst was; maar eischte vyf en twintig ryxdaalders voor een Pikol wasch, betuigende, dat hy 'er in Manilha dertig voor krygen kon; dog dat hem veel meer als dat aan de vriendschap der E. Maatschappy gelegen, en dat dit ook de eenige reden was, waarom hy hun dit zo veel beter koop geven wilde.

Even zo onbescheiden eisch deden zy voor hunne ryft, die de landvoogd ongelijk beter koop van Manado krygen kon, en naar welke zy dierhalven al zo weinig, als naar hunne koe-beesten bieden dorsten, voor ieder van welke zy zeiden, dat de Engelschen (die 'er nogtans zedert 't jaar 1689 niet geweest waren) vyf en twintig of dertig ryxdaalders betaalt hadden; maar voor een Pikol wasch boden zy hem twintig, en voor een ryxdaalder zwaarte aan stof-goud, twaalf ryxdaalders; waar na hy (die toch geen handel met haar zegt) niet eens hooren wilde.

Zy verzogten hem ook, 't geen wel de voornaamste reden van hunnen togt was, daar een Logie te mogen bouwen, over welk verzoek zyn Hoogheit, en alle zyne Grooten zeer verzet stonden, zeggende de Moelano (hoewel toen met den Sulthân, zynen broeder, in het beste verstand niet) niet in staat te zyn, om daar op zo schielyk te kunnen antwoorden.

Den Sulthân verzoekt de onze te vergeefs hooger op in de rivier te komen.

De Sulthân verzogt, dat zy ondertusschen met hun schip, dat buiten nog lag, de rivier maar op, en voor de Negry komen wilden, dat hy ondertusschen over de middelen, om hun nader genoeg zo in den handel, als in het verdere, te geven, met zyn Grooten zich nader beraden zou.

Dit zeide hy, in hope, dat ondertusschen de kiel en beneden-huid van hun schip mogt opgegeten, en zy dus mogten genoodzaakt worden; alles, 't geen zy mede gebragt hadden, daar te laten op zulk een wyze, als hy 't begeerde; dog dit ontschoot hem t'eenemaal, alzo zy hem zeiden dit tegen hunnen last, en de moeite niet waerd te zyn, vermits zy last hadden, in 't korte te vertrekken, en weder naar Ternate te keeren.

Zy kenden die rivier beter, als hy dagt, en sneden hem daarom die pas op deze wyze af.

Terwyl zy hier waren, wert hun by verscheiden nieuw-ingekomene berigten verzekert, dat de Mangindanauwers jaarlyx niet alleen naar Manilha, maar ook veelyds naar Macassar, Batavia, Malacca, Siam, en zelf ook naar Madraspatam (de hoofd-plaats der Engelschen in Indien, op de Kust Choromandel gelegen) voeren.

Zy hoorden ook van een Ternataansche Chinees, hoe grooten schade de Engelschen, by hun laatste aanwezen aldaar, geleden, en hoe zy wel sterk by den Moelano aangehouden, en hem in 't eerst ook (door de groote somme, die zy jaarlyx boden te geven) al eenigzins bewogen hadden, om in den bogt van Boelak een vesting te mogen bouwen; maar dat hen dat eindelyk plotzelyk, alleen om die reden, afgeslagen was, om dat zy het zelve den Hollanderen geweigerd hadden, en die daar uit reden van misnoegen, zo zy het hen mede niet toestonden, zouden kunnen opvatten, beide welke zaken zy dus veel liever ontwyken wilden, alzo zy niet genegen waren, moeite met de zelve te hebben, of ook niet, om vastigheden aan iemand toe te staan. Viel hier nu voor de Engelschen zulken soberen winst, en zogten zy daar egter een vastigheid te bouwen, zo kon dit nergens anders op zien, dan op de specery-handel, alzo die de kosten rykelyk goed maken kon.

Dat Kapitein *Swan* daar om zyn goud, en barze taal tegen de Grooten, doodgeslagen was, wierd hen van veelen bevestigd.

De Prins *Boelagos*, des Sulthâns zoon, deed hen op den 17den van de zelve maand, op welken dag zy hem bezogten, verscheidene onnoozele vragen; dog als zy hem van den handel aanspraken, zo quam het alles daar op uit, dat zy dan drie of vier maanden daar dienden te blijven, en met hun schip voor de Negry te komen, in welk geval hy hun goude bergen beloofde.

Zy zagen hier ook by niemand eenig goud van belang, dan alleen by den Sulthân, en zynen broeder, of der zelve bloed-vrienden, die daar af redelyk wel, dog egter maar voor eenige lyf-sieraaden van krissen, fabels, en andere gevesten van geweer, en wat dies meer is, voorzien waren, behalven dat hare vrouwen en dogters zig daar van mede zeer wel beedeld vonden.

Men zeide hen ook, dat alle de koopmanschappen, daar jaarlyx te bekomen, ten uitersten maar vier honderd, en gemeenelyk maar twee honderd en ook wel maar acht en vyftig Pikol wasch haalen konden, en dat die daar zelfs nog

nog niet vielen, maar van Sarangani meest, en ten deelen ook uit den bogt van Boetoewan, en van Boajang, moesten gebragt werden; welke dan nog tot den naaiten prys vyftien of zeffien ryxdaalders het Pikol beloopen zouden, welkers allergrootste winst de onkosten van zulk een reize niet zou kunnen goed maken.

By een nader gehoor, dat hen den Sulthân verleende, wierden zy, nog veel statelyker dan te voren, door den Vorst, en zyn broeder, den Moelano, of Ryxbestierder, zelf aan strand ingehaalt, en zeer minnelyk ten hove geleid.

Hun eerste gesprek bragten zy weêr op het maken van een Logie aldaar, zoo hen anders niet wel mogelyk was, daar te komen handelen; maar de Sulthân, die niets minder dan dat zegt, en ook de Moelano, draaiden dit aanitonds op een ander gesprek, toonende beide niet geneegen te zyn dit aan iemand toe te itaan, schoon hen de Engelschen ('t geen zy herhaalden) jaarlyx vier duizend ryxdaalders hier voor beloofd, het welke zy ook (na hun voorgeven) nergens anders om hen afgeflagen hadden, dan alicen om die van de Nederlandsche Maatschappy geene de minste reden van misnoegen te geven, aan welke zy dat bevorens ook al mede geweigert hadden, om in het toekomende het zo veel te beter ook andere te kunnen afflaan; gelyk zy zeiden nu al verscheide maalen ook aan de Spanjaarden, die 'er een op Sarangani verzogt hadden te bouwen, gedaan te hebben.

Dit noodzaakte hen, om hier af niet meer te spreken; weshalven zy wederiets van 't goud, 't geen daar vallen mogt, begonnen te opperen, dog bevonden, dat ook daar in voor hen nietste doen, nog te open was.

Eindelyk begonnen zy met den Sulthân, nog van een erger Hoofdstuk, daar hy nog al meer tand-pyn van kreeg, te spreken, en hem het regt van den Koning van Candahar op het eiland Sarangani, en op al die voornoemde plaatsen, in den bogt van Boetoewan, onder de naam van het koninkryk van Boeliffang, gelegen, in zyn volle kragt en luister wel voor te stellen; dog die Vorst loochende daar iets af te weten, en alle de Grooten, en veel mindere, daar tegenwoordig, hielpen hem dat zeer stout, en onbeschaamt staven, zo dat zy, om in geen verdere verweidering met hen te geraken, voor dien tyd best keurden, daar af te stappen, en dit tot een beter tyd, en 't bekomen van uitdrukkelyken last om daar over te handelen, uit te stellen.

Zy verzogten dan alleen, een togtje naar den bogt van Boetoewan te mogen doen; maar dit stondt den Vorst also wei-

nig, als 't verzoek om een Logie te bouwen aan, alzo hy vast stelde, dat dit geenfins tot zyn, en mooglyk tot hun voordeel dienen zou; weshalven hy en de Grooten, die daar over als verbaast stonden, vlak uit zeiden, dat ze hen hierop, schoon zy dat nog al eens verzogten, niet anders konden antwoorden, dan dat zy daar toe geen verlof konden, nog zouden verleenen.

Zy spraken egter den Moelano nog eens in het byzonder aan, die nu alleen by hen zynde, wel zeer hoog opgaf van nader met den Sulthân, zynen broeder over 't maken van een Logie, en 't middel van een vasten handel te willen, en te zullen spreken; dog zy merkten, dat alles, wat hy van zyne hooge agting voor de Nederlanders, en van de grootheid van zyn oorlogs-daden en trouw voor hun sprak, enkelyk maar gericht was, om zo lang zy hier waren, in hunne goede gunst te staan, of eenig fraai geschenk byzonder van hen, was 't niet door hunne mildadigheid, ten minste op zyne beleefde en fyne bedelary, te bekomen.

Om nu te toonen, dat dit aan hem niet scheelde, zo zeide hy hen klaar uit, dat hy 'er niets tegen had, en het zeer goed keurde, maar zy wisten ook zeer wel, dat het vermogen van zyn Excellentie, gedurende de verwydering tusschen hem en zyn broeder, zeer klein, en dat het derhalven maar ydel zwetzen en ook gansch zyne meening niet was.

Hy deed hen de eer ook, om hen nog al meer te vleyen, van hen zelf by zich ten eeten te noodigen; dog zy sloegen dit met beleefdheid af, beklagende zig aan hen wegens den slegten Tabak dien men hen verkogt, en wegens de geringe hope die men hen gegeven had, van daar ooit weder te komen handelen, alzo zy alles op te hoogen prys hielden.

Voor hun vertrek kregen zy nog gelegenheid, om van een Chinees zyn zoon ter sluik zeven Pikol wasch tegen achttien ryxdaalders (in weêrwil van des Sulthâns verbod aan hem zelf gedaan) en daags 'er aan nog vyf Pikol, tegen dien zelven prys, van den Moelano zelf te bekomen, en die behendig aan boordt te krygen.

Ook bevonden zy, dat daar zeer weinig kleeden met winst te vertieren waren, vermits zy die zelf, ter plaats daar zy vielen, zo veel, en tot zo goeden koop gingen halen, dat het de moeite al mede niet waardig was, die daar naar toe te voeren.

De voorname magt van dezen keizer nu hadden zy by een zeer naaukeurige navorsching van alles by verscheide bekendden aldaar, bevonden hier in te bestaan, dat de landstrecken van Sjambongo, en Bassiloa, ruim honderd bemande Cora

naar de bocht van Boetoewan te doen, mede afgeflagen.

Vleyery van den Moelano tegen de onze.

Des Keizers magt hier.

Cora's van oorlog uitleveren, en dat de Sulthân buiten dien nog wel acht of tien duizend man van zyne Mangindanauwers te veld brengen, en vyf honderd Cora Cora's van die zelve Natic ook ter zee uitrusten kan; hoewel zy zeiden, niet de minste omstandigheden, die daar na geleken, gezien te hebben, en dierhalven ook dat niet anders, dan voor een snorkery, waarfehynelyk uit zyn eigen mond, om andere te meer af te schrikken gekomen, te kunnen opnemen: Want behalven dat dit een arm Vorst in zich zelve is, zo is hy, ook zo al aangemerkt, nog niets zonder de berg-volkeren, die gedurig met hem oorlogen, en de volkeren uit de bogt van Boetoewan, die hem 't meeste, dat men by hem vind, toebrengen.

Chinezen hier.

Zy zagen hier veel Chinezen, die, of door 't houden by de Mangindanauwse vrouwen, en 't krygen van kinderen by de zelve, of door 't opeeten van hunne vaartuigen, van de worm in de rievier, of wel door beide die zaaken te gelyk, zig genoodzaakt gevonden hadden, daar te moeten blyven; te meer, alzo deze Vorst niet anders zoekt, dan de vreemdelingen, zonder ondersheid, eerst uit te mergelen, en de zelve, als zy naakte wormen geworden zyn, na zyn hand te stellen, en in den oorlog tegen zyn vyanden te gebruiken; gelyk hy zelf met Kapitein *Swan*, en de verdere Engelschen, in 't jaar 1687, daar aan land door *Dampier* en hunne Makkers gelaten, ook zo gehandelt heeft.

Vertrek der onzen van hier.

Zy verzogten dan zeer vriendelyk hun afscheid in 't einde van December van den Sulthân, en de Grooten, die hen dit met veel betuiging van hun genegenheid, en met toezegging van in 't korte een vaartuig naar Ternate, en een naar Batavia met sehryvens van zyn Hoogheid aan den opper-landvoogd der Moluceos, en aan den opper-landvoogd van Indiën, te zullen zenden, toestonden; waar op zy ook ten eersten naar Sarangani, daar zy den 6. Januari in 't jaar 1695 aanquamen, wederkeerden, bevorderende met zo veel spoed, als hen mogelyk was, hunne wederreize naar Ternate, waar toe zy regt toe regt aan, nog wel een groote maand van nooden hadden.

Zo het my toefehynt, is 'er na dien tyd over dit stuk door den landvoogd der Moluceos, naar Batavia en door den opper-landvoogd van Indiën naar het vaderlandt geschreven, en dit ter vergadering der Heeren Zeventienen in 't jaar 1698, van zo veel gewigt geweest, dat zy by hun sehryvens van den 22sten October des zelve jaars aan hunne Edelheden tot Batavia geordonneert, en aangefehreven hebben, om een uitdrukkelyken tocht

naar 't eiland Mangindanao, en de verdere eilanden daar omtrent wegens eenige zaaken van groot gewigt, die daar te verrigten waren, te doen; En wel het meest, zoo ik geloove, daar op ziende, om eenige Europeërs, die zig daar zогten vast te maken, 't zy door een verbond met dien Sulthân, 't zy wel op eenige andere wyze, daar van daan te houden.

Op dit sehryvens nu der Heeren Zeventienen hebben hunne Hoog Edelheden tot Batavia den 16. Februari, in 't jaar 1700. goedgevonden *Paulus de Brieving*s, Kapitein, en hoofd der Militie in Ternate, als zee-voogd en hoofd, tot uitvoering van deze aanzienelyke Commissie, aan te stellen. Waar op ook de zelve met genoegzaame magt op den 15. Juny des zelve jaars door den landvoogd, den Heer *Roofselaar*, en den raad aldaar, derwaart gezonden is.

Wat hy daar eigentlyk verrigt heeft, is my nooit regt gebleken; dan dit wel dat hy in 't begin van January in 't jaar 1701, ziek zynde, wederom in Ternate gekomen, en op den derden dag 'er na (waarfehynelyk op Mangindanao vergeven) den derden der zelve maand overleden is, hoewel andere zyn dood op den zelden stellen. Dit doet my giffen, dat hy wel mogelyk, ziende met zagtheid met dit volk niet te regt te raken, met hardheid, en geweld getragt zal hebben daar een sterkte, in weêrwil van dezen Vorst, te maken, en hem dus, 't zy volgens zyn geheimen last, 't zy buiten de zelve, een bril op de neus te zetten; die hem vry wat klemmen zoude; het welk de Vorst mogelyk tydig ontdekt, behendig belet, en te gelyk egter, volgens hunne handige wyze in dit stuk, ook bezorgt zal hebben, dat Kapitein *de Brieving*s zulk een papje in 't ligchaam gekregen heeft, waar op hy gerust zyn kon, dat hy daar nooit wederkomen, en zig een ander ook aan hem spiegelen zou, om voortaan met hun wat omzigtiger te leven, en geen dingen te ondernemen, die hun de bekommering wegens hun land, of ook eenig ander ongenoegen, zouden kunnen geven.

Zeker Vaandrig heeft my berigt, dat die togt byzonder gezien zou hebben, om den Sulthân tegen eenig Vorst, op een naburig eilandje woonende, te helpen; dog dat hy met den zelve al voor zyn komst op Mangindanao zou bevredigt geweest zyn, daar by voegende, dat Kapitein *de Brieving*s daar grooten overvloed van Poreelyn, beter koop dan op Batavia, ook vier Chinesehe Jonken (een bewys dat daar toen grooter handel, dan te voren, was) en veel goud gevonden, en

en dat hy dien togt met een fchip, en een galjoot, ondernomen, dog van veertig foldaten, en vyftig matroozen, maar zeven gezonde mannen te rug gebragt had.

Wat naburig Konink dit nu zyn zou, waar mede hy overhoop gelegen zou hebben, kan ik niet bedenken, ten ware dat het de Koning van Candahar, of Boewiffang, wegens zyn regt op 't eiland Sarangani, en op het ryk van Boewiffang, in den bogt van Boetoewan, mogt geweest zyn; maar dan heeft het meer fchyn dat deze rocht om dien Vorft tegen den Sulthân, in dit zyn regt te handhaven, zou aangelegt, en dat 'er dan ook geen vrede buiten kennis der E. Maatschappy, nog voor de komft van dit hoofd kon, nog zou gemaakt zyn.

Ik meen ook op zekeren tyd verftaan te hebben, dat een deel van zyne laft behelde, om de eilanden van Meangis, niet verre van Mangindanao, en tuffchen het zelve, en de Talautfche eilanden, dog wat nader aan Mangindanao gelegen, te gaan opzoeken, die wat nader te befchouwen, en voor al eens na te vorfchen, of daar ook nagelen, of andere fpeceryen vielen, als mede of eenige Europeërs (gelyk het gerugt liep) zich zelve daar zogten vaft te maken, en dus meer aanleiding tot het fluiken der fpeceryen van de afgelegene eilanden te geven.

Het waarfchynelykfte van dit alles komt my nog 't eerfte voor, te weten, dat *de Brevings* getragt heeft op Mangindanao een vefting te bouwen, hoewel hy (indien ik zeker vriend, die dit zeer wel meende te weten, geloven mag) by zyne wederkomst het grootfte genoegen aan den landvoogd en raad hier mede niet gegeven, en buiten eenige laft dit zou gedaan hebben; om welke reden hy ook oordeelde, dat hy ter goeder ure gestorven was, alzo hem dit, in de plaats van hooger bevordering, nog veel moeite, zou gegeven hebben: te meer, alzo de ervarenheid aan veel getrouwe en wel meenende dienaars der E. Maatschappy tot hunne fmerte geleert heeft, hoe gevaarlyk het is een hagchelyke zaak, zelf met laft daar toe, te ondernemen: want indien het gelukt, zo is het maar pas wel; maar zo het mislukt, zo heeft de eerlykfte en verftandigfte man veeltyds moeite gehad, om zig door de dubbelzinnigheden van zyn laft heen te redden, en zig 'er vry af te pleiten, vermits men het dan wel zo gezegt, maar altyd anders, als hy 't begreep, verftaan heeft. En dit zyn wel dubbele, maar zeer quade ftrengen om den arm van de vermogenden, die gemeenlyk dienen, om den minderen te verworgen, hoe eerlyk, voorzichtig, en neerftig hy ook zou mogen

wezen (alzo die gene, die 'er laft toe gaven, noit fchult 'er af hebben) ten ware dan dat hy, een man van middelen zynde, gelegenheit hier door had, om anderen die 't hem doen, te konnen verduuren, of, door 't verftandig gebruiken, en plaatzen van zyne penningen, middel wift te vinden, om daar fpoedig door heen te flaan; want geld is de ziel van de wereld, en de eerfte beweging van veel raderen, zo wel in 't Oosten, als in het Westen.

Ik heb bevorens al gezegt, dat het de gewoonte der Ternataanfche landvoogden in voorgaande tyden niet was Mangindanao, of wel, de landen daar op, en daar omtrent, hun toekomende, te gaan bezoeken, en dit gefchiedde om geen redenen van nayver aan de Castilianen te geven; hoewel zy op de landen, aan de West-zyde van den bocht van Boetoewan, en in 't ryk van Boewiffang gelegen, als zynde Erflanden van den Koning van Candahar, volkomen recht hebben, 't geen zelf zo verre gaat, dat, vermits die Vorft deze landen aan de E. Maatschappy, overgelaten, en zich maar als een Leen-heer van haar zedert gedragen heeft, daar geen Koning, dan door de E. Maatschappy, mag aangestelt, of bevestigd worden.

Dit Mangindanao dan alleen mag door den landvoogd der Moluccos zelf in perzoon om die reden, en om 't uitdrukke-lyk verbod van hunne Hoog Edelheden in 't jaar 1677 den 28. December aan den zelve, niet bezogt werden. Dat egter geenzins belet, dit haar voornoemd regt op de gemelde landen tegen de Koningen van Simoay, (een dorp aan de Oost-zyde van de bogt van Boetoewan) die zich anders Sulthâns van geheel Mangindanao laten noemen, in alle manieren fttaande te houden, 't geen jaarlyx getoont word, en gebruikelijk is, met aan de Ternataanfche borgers, en vry-lieden, en aan deze en gene eilanders zonder onderscheid verlof te geven, om derwaards ten handel te vaaren: dog volgens laft hunner Edelheden in 't jaar 1668, den 11. Januari mogten geen barken van Mangindanao naar Amboina varen, wenshende het meest dat geen andere volken ook op deze eilanden voeren alzo het dog hun allen maar om de nagelen zelf, of wel om 't fluiken der zelve, te doen was.

En aangezien de Mangindanatuwers dog groote bedriegers, en doortrapte gaauw-dieven zyn, die in hunnen handel niet opregt zyn, vermits zy hun wafch, ryft, enz. gemeenlyk zeer vervalschen; behalven dat van daar nu en dan ook al eenige listige en quaadaardige Moorfche Paapen, die veel quaad, onder den

Waarom Mangindanao in vorige tyden van hier niet bezogt is.

De landvoogd der Moluccos mag hier niet komen.

Maar vry-lieden wel.

En de redén, waarom die vaart nog aangehouden word.

naam van de Godsdienst voor te staan, weten te berokkenen, in Ternate overkomen; zo meene ik, dat, als deze en nog een andere reden van staat, (om 'er vreemde van daan te houden) hen niet meer noodzaakte hier nog werk af te maken, de E. Maatschappy veel gelukkiger zou wezen, met hen geheel en al af te snyden; 't geen nu egter voor haar nog niet wel te doen is.

Ook plagt de Sulthân in vorige jaaren, en ten tyde van de Heer landvoogd, *Padbrugge*, wegens restant van eenige aan hem geleverde goederen nog f 294--3--0 schuldig te wezen, voor welke hy zich verplicht hadt tien en één half lasten ryft te leveren, die hy wel by stukken, en brokken voldaan heeft; maar behalven welke hy nog zestien of twintig lasten ryft schuldig gebleven was, tegen vier yfere stukken, zynde twaalf ponders, die daar van den Kaap-vogel gebleven waren, by welke men ook zekere honderd ryxdaalders, door den Moelano genoten, wel voegen mag, die egter al mede van tyd tot tyd door hen vereffent zullen zyn.

Wanneer de Koning van Ternate in 't jaar 1680, met hulp der E. Maatschappy het eiland Sjauw (dat omtrent acht en twintig mylen van de kust van Celebes om de Noord legt) aantasten zoude, en het ook veroverde, zo getuigde de Kastiliaansche Kapitein, *Andries Serraaan*, nevens verscheide Priesters, dat de Sulthân van Mangindanao met allen ernst belooft had, hen by te zullen springen; daar hy nogtans het zelve even kragtig ook aan de E. Maatschappy belooft had; waar-schynelyk met dat voornemen, om altyd de sterkten te helpen; waar aan men nogtans hunnen geveinsden, en bedriege-lyken aart zeer klaar bespeurt.

Hier mede dan van Mangindanao afstappende, zal ik alleen nog met een woord hier byvoegen (als tot deze stoffe behoorende) dat de naamen der handel-plaatzén in den bogt van Boetoevan, en onder den Koning van Candahar staande, deze zyn: Coelamang, Daboe, I-Jong, Maleyo, Catil, en Leheyne; en dat de meeste handel-waaren dezer bogt-volkeren in wasch, honig, onzuivere ryft, kadjang, of boontjes, Miljo (of Turkze Tarw, anders Djagon genaamt) en Zwavel bestaan; hoewel men wil, dat op I-Jong ook eenig stof-goud valt.

Wanneer men van Mangindanao nu naar het Zuiden afzakt komt men by het eerste Zuidelyk eiland, Sarangani, of anders gemeenlyk ook wel Carongan genaamt, van 't welke wy dan zo al Zuidelyk op naar Ternate zullen voortgaan.

Het legt vlak in 't Zuid-Oosten om-

trent veertien of vyftien mylen van Mangindanao, of van de West-hoek van de bogt van Boetoevan, alzo 't schaars op zes graden legt, en twee en tachtig en een half mylen van Ternate.

Dit eiland (van 't welk de Heer *Gillis Seiff* in zyne Memorie van de Moluccos al iet aanhaalt, als goed, om 'er in vriendschap mede te leven) is van ouds de eigentlyke Zetel, en Hof-plaats van den Koning van Boewissang geweest, die nu te gelyk ook Koning van Candahar is, en zig nu op 't eiland Sangir houdt.

Hier op hebben de Spanjaarden al menigmaal hunne gedagten laten gaan, om 'er zig vast te zetten, te meer, dewyl het van goed drink-water en goede ververfching voorzien is, hoewel zy 'er nu al over lang van hebben afgezien.

Het is anders in zig zelven klein en wat niet veel, dan dat 'er wel meest wasch, en weinig karet (gelyk wy bevorens reeds gezien hebben) dog ook eenig goud in de rivier, zo men zegt, valt, 't geen van zommigen zodanig begroot word, dat deze Koning hier van daan jaarlyx al een fraaie klomp ('t zy van dit alleen, of ook wel te zamen, van 't geen tot I-Jong, in den bogt van Boetoevan valt) voor zyn deel krygt; ten welken einde hy jaarlyx daar den Prins zyn zoon, of wel iemand anders uit zyn naam, (alzo daar nu niemand van zynen 't wegen verblyf houdt) naar toe plagt te zenden; toen hy daar nog wat te zeggen had, daar en dit eilandt, en de voornoemde bogt nu van den Sulthân van Mangindanao die hem te magtig en 'er te na by is, daar hy 'er zo verre van af, en te klein van vermogen is om zyn regt te handhaven, nu volflagen met geweld gehouden wort.

Indien ik hier van oit een Kaart, of teekening gezien had, ik zou ze hier tusschen invoegen; dog my is 'er noit een voorgekomen.

Het gansch eiland kan omtrent zeven honderd gewapende mannen opbrengen, en ik gis, dat 'er omtrent tusschen de twee en drie duizend zielen in 't geheel op zyn.

Tusschen dit eiland, en het eiland Sangir (anders gemeenelyk Sangi genaamt) leggen verscheide eilandjens, en klippen; dog nog twee andere, mede den naam van Sarangani voerende, leggen vlak voor dit eiland.

Hoe lang dit, en die twee andere eilanden onder den Koning van Candahar geweest, en by wat geval, of op wat tyd zy onder de Ternataansche kroon geraakt zyn, blykt by geen gefchriften; ook heb ik dit uit geen inlander kunnen te weten komen.

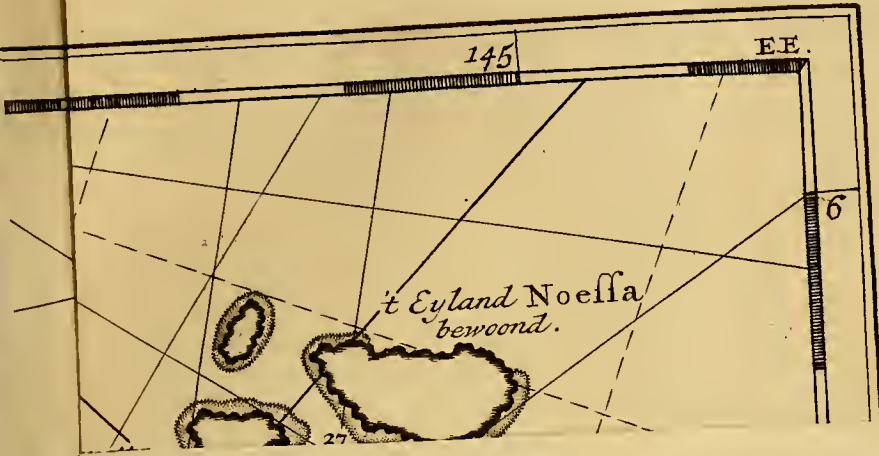
Bedrie-gelyke beloften des Sulthâns.

Naamen der handel-plaatzén in de bogt van Boetoevan, onder Candahar staande.

Het eiland Sarangani beschreven.

Mach van d eiland

Verd eiland kensl onde Cand staant

37

an zig
even al
eilandje
; dog
wortzen
ders in

er by-
lander
't zo

100- Bericht
kel, van eerl
en, Karbon-
na, kel steen
on- hier, en
een elders
gezien.

van
ik
en
ok
hy
n;
en
n-
Ik
en
og
et
o-
c-
r-
s
e.
e
n
-
;
:

Hoe veel
manschap
lit Noeffa
uitleve-
en kan.

draagt , en altyd een uitmuntent ; ze ene dorpen omtrent vyf honderd en tien weerbare mannen ten oorlog opbrengen ;

Het Eyland SANGIR.

De TALAUTSE Eylanden.

De naafte eilanden, daar men, van Sarangani afgaande by komt, zyn de Talautsche eilanden. Zy leggen omtrent in 't Noord-Oosten, en by na op vyf graaden, te weten, de Zuidelykste, zoo dat die omtrent zeven en twintig mylen van Mangindanao, twaalf en een half van Sarangani (dog wat Oostelyker als het zelve) en; na giffing zeventig mylen van Ternate, en van de Noord-hoek van het eiland Sangir omtrent achttien mylen, leggen; hoewel men 'er wel 20 overscheept, eer men aan 't Zuidelykste, of 't eiland Kabroewang is.

Zy zyn dertien (eenige kleine, die omtrent Lirong, en Karkarottang leggen mede gerekent) in getal, waar van 'er maar vier bewoont, zeven met hare naamen bekend, dog negen onbewoont, en ses zonder naam nog zyn.

De met naamen bekende zyn deze, Noessa, Karotta, Karkarottang, Karkalang, Lirong, en Kabroewang.

Wy vertoonen 'er de Kaart van E. E. gemerkt.

Het Noordelykste dezer eilanden is een klein eilandje zonder naam, 't geen omtrent een en een half quartier myls lang, nog geen quart myl op zyn breedste, en be-Noorden Karotta omtrent een halve myl, wat meer als een quart myl van 't eiland Noessa, dat wat Oostelyker, als Karotta, legt, en dus kort agter deze beide, op een rif, gelegen is.

Het eilandt Karotta, dat een halve myl Zuidelyker als dit eilandje legt, vertoont zig mede rondom op een rif, dat zig in 't Oosten op twee plaatsen wat minder, als een quart myl, uitstrekt. Het is op zyn langste omtrent een half myl, en in zyn breedte wat minder, zo dat het omtrent een half myl in zynen omtrek is.

Niet wel een half myl Oostelyker is het eiland Noessa, 't geen ook wel Noenoessa genaamt word. Van zyne Noord-West-zyde be-Zuiden om tot aan zyn Oost-Noord-Oost hoek, heeft het mede een klein rifje, en is omtrent een half myl lang, en een grootte halve myl breed, zynde overal by na gelyk van breedte, uitgenomen de West-hoek, die maar een quart myl haalen kan; zo dat men omtrent vier mylen noodig heeft om het rond te scheppen.

Die van de Talautze eilanden zeggen, dat zy, by helder weder, van dit eiland het licht in de thuijen van Mangindanao kunnen zien, 't geen ik niet wel gelooven kan, alzo ik giffe, dat 'er dit 23, of 24, mylen aflegt.

Ook weten zy zeer veel van een Oelar Komala, of Karbonkel slang (die zy zeggen, dat een Karbonkel in zyn hoofd draagt, en altyd een uitmuntent,

groot en zeer kennelyk licht van zig geeft) te spreken, die zy voorgeven al mede van daar op een naburig eilandje vooral by nacht, gezien te hebben; dog waarschynelyk zal het op eenige toortzen of vuuren, van deze of gene inlanders in 't bosch uitkomen.

Met een woord moet ik hier egter byvoegen, dat ik zeker verstandig inlander in die Oostelyke gewesten, dien ik 't zo wel als my zelve toevertrouw, heb hooren zeggen, dat hy zulken Karbonkel, in 't hoofd van zulk een slang gevonden, by een van zyn vrienden in Amboina, toen nog levende, gezien, en klaar ondervonden heeft, dat deze steen in een donker vertrek een zeer groot licht van zich gaf. Toen hy 't my zeide, heb ik groote moeite gedaan, om den zelve door hem te bekomen, gelyk hy 'er ook uitdrukkelyk om uit geweest is; maar hy quam met die slegte tyding wederom, dat deze vriend den steen by zekeren zwaren brand quyt geraakt, die anders tot myn dienst geweest, was. Ik heb dien man naderhand nog een fraaien stuiver geld daar voor laten bieden; dog hy bleef by zyn zeggen, dat hy hem niet had; hoewel ik (kennende het bygelooove van den inlander, die op zulke stukken gezet zyn, 'er wonderen af verwagten, en ze altyd nog waardiger dan ons bod, houden) het tegendeel geloofde. Deze steen zou, na zyn zeggen, wel de groote van een klein hoender-ei en een donkere gedaante, na den zwarten; trekende, toen hy dien zag; gehad hebben; het geen hy my verzekerde zeer wel gezien te hebben, daar by voegende, dat zy ook ovaal rond was.

Dit eiland Noessa heeft drie dorpen; Noenoessa, Lijang, en Bacassa genaamt. Het eerste staat ten deelen onder den Koning van Taboekan, een vorst op het eiland Sangir, ten deelen onder die van Taroena, en ten deelen onder den vorst van Manganitoe, welke beide daar al mede haar verblyf hebben.

Het gedeelte van den eersten Koning kan drie honderd, dat van den tweeden zeventig, en dat van den derden dertig weerbare mannen opbrengen, en, na giffing, zo zyn in dit dorp omtrent twaalf hondert zielen.

Het tweede dorp, dat alleen onder den Koning van Taboekan staat, kan tagtig weerbare mannen, en styf twee hondert zielen, en het derde, dat onder den Goegoego, of ryx-bestierder van dezen vorst; David Pandjalang genaamt; staat; kan omtrent dertig weerbare mannen; en hondert zielen, uitleveren; zo dat deze drie dorpen omtrent vyf hondert en tien weerbare mannen ten oorlog op-

Bericht van een Karbonkel steen hier, en elders gezien.

Hoe veel manschap dit Noessa uitleveren kan.

brengen, en in 't geheel omtrent tuffchen de vyftien of zeffien honderd zielen konnen uitmaken. Ieder van deze vorften heeft hier een zee-voogd gefteft, die zyne zaaken waarneemt, over het dorp Noenoefa plagten al over langen tyd een *Malacca*, uit naam van den Koning van Taboekan, een *Canonen*, uit naam van den Koning van Taroena, en een *Lomifi* uit naam van den Koning van Manogenitoe, 't opper-bewind te voeren.

Op Lijang ftond het bevel aan eenen *Tojongan* uit naam van den Taboecander, en op Bacaffa, was een *Baylang*, uit naam van *David Padjalang*, zee-voogd.

De inwoonders, en verdere gelegenheid hier.

Het land van dit eiland (gelyk ook den twee vorige) is laag en vlak, en de inwoonders van 't zelve zyn botte, onwetende Heidensche menschen, die als de woefte beefften zyn.

Daar valt ook by na niets, ja zo veel niet, dat men 'er behoorlyk af beftaan kan; zo dat het 'er flegt is.

Mogelyk heeft Dampier deze voor de eilanden van Meangis genoemd.

My komt zeer waarfchynelyk voor, dat dit wel mogelyk een van die eilanden is, die *Dampier* de eilanden van Meangis noemt, en daar hy van zegt, dat nagelen vallen; 't geen niet t'eenemaal onwaarfchynelyk is, hoewel 't getal (zo 'er al zyn) niet zeer groot wezen zal; gelyk uit het vervolg en 't beschryven dezer andere eilanden nader blyken zal.

Andere eilandekens hier by.

Omtrent een halve myl verder Zuiden op van de Ooft-hoek van 't eiland Noeffa, leggen naar 't Noord-Westen geftrekt op een ry, drie kleine eilandekens zonder naam. Eerft komt men aan 't grootste, dat omtrent een halve myl lang, nog niet half zo breed, en rondom op een rif gelegen is.

Een quart myl verder naar 't Noord-Westen toe heeft men het kleinste dat in 't geheel geen halve myl fcheppens in 't rond, en ook op een rif gelegen is. Het derde legt half zo ver van dit, is maar een groot half uur in 't rond, en legt op een zwaarder rif dan de twee vorige, 't geen zich in het Zuid-Oosten wel het meest vertoont, en van den Noord-Ooft en Zuid-West-hoek egaal wel een quart myl met een punt in zee ftrekt.

Indien men van dit laatste eilandje omtrent een quart myl Ooft opgaat, komt men by het bewoond eiland Karkarottang. Dit heeft ook een klein rif van zyn Westertot zyn Ooster-hoek, loopende aan beide die hoeken nog wat meer naar 't Noorden om.

Het vertoont zich vry bergagtig, is omtrent een quart myl lang, dog niet boven een quart myl breed, en men kan het in drie mylen gemakkelyk rond fcheppen.

Geen een dorp hier op is tot nog toe

bekend, en aldus ook niet het getal der ingezetenen.

Een vierde deel van een myl van den West-hoek van Karkarottang, heeft men het onbewoond eiland Noeffa (welk woord Noeffa in 't Amboincefch ook een eiland beteekent) 't geen zyne lengte van omtrent drie quart myls, van 't Oosten naar 't Westen meest geftrekt zynde, en een breedte van omtrent een quart myl ruim heeft, zo dat men het in twee mylen omfcheppen kan.

Het legt rondom op een klein rif, en dit is alles, dat ik van deze agt Noorderlykste Talautze eilanden weet te zeggen.

Indien men van dit laatste Noord-West of vyf mylen verder fchept, zo komt men by het grootste der Talautze eilanden, Karkalang, of ook wel Poeloetang genaamt.

Het legt als een drie-hoek, een ten Noord-Westen (die wat verder uitftrekt) een ten Zuid-Westen, en een ten Oosten van den Ooft-hoek by na tot dien in 't Noord-Westen, en een groot deel henen van 't Zuid-Oosten tot dien in 't Zuid-Westen, heeft men veel gebergte, hoewel het zwaarste (dat al vry hoog is) zig in 't Zuid-Oosten vertoont; dog het verder grootste gedeelte van dit eiland, zo in het midden, als wel voor al van den Noord-Wester tot den Zuid-Wester-hoek, is vlak land. Het is op zyn langste (te weten van den Noord-West tot het midden vanden Ooft-Hoek) omtrent zeven mylen, van daar weêr tot den Zuid-West-hoek agt mylen lang, en op zyn breedste (te weten van den Ooft-hoek vlak naar 't Westen toe) vier mylen breed, zo dat het wel in de twintig mylen fcheppens in 't rond is.

Men heeft op het zelve tien dorpen, die ten deelen onder den Koning van Taboekan, en zyne Goegoegoe's, *David Pandjalang*, en *Thomas Wæla*, ten deelen onder den Koning van Tagulanda, ftaan.

De Naamen der zelve zyn deze: Naun, Boendade, Gemy, Bomboe, Bolloedoe, Entfje, Ajen, Machatarang, Kiama, en Poeloetang.

Onder den Koning van Taboekan ftaan deze vyf dorpen: Naun, 't geen een Marinho of deurwaarder beftiert, dat dertig weerbare mannen uitleveren kan.

Boendade, dat onder den Goegoegoe, *Pipi* ftaat, kan negentig gewapende mannen geven. Gemy, door den Sengadji (of hertog) *Tronga* beftiert, geeft dertig.

Bomboe, dat onder den Orangkaja, of 't dorps-hoofd *Balanga* ftaat, vyftig, en Bolloedoe, over 't welk Kapitein *Tatengken* het bevel plag te voeren, veertig mannen ten oorlog.

Onder

Onder den Goegoegoe, *Thomas Wäela*, staan de twee dorpen, Entsjje, en Ajen, waar van het eerste, door eenen *Tatogel* bestiert, vyftig, en 't ander onder den *Sengadji Memuas* staande, honderd weerbare mannen kan opbrengen.

Onder den Goegoegoe, *David Pandjalang*, staan de twee dorpen, Machatarang en Kiama. Het eerste, 't geen de *Kimelaba Rarojong* bestiert, kan vyftig, en Kiama, dat onder 't gebied van Kapitein *Tolinbabi* staat, maar twintig mannen opbrengen.

De Koning van Tagulanda (die op het eiland Pangafare t'huis behoort, en daar wy nader van spreken zullen) heeft wel maar een, dog het vermogenste dorp, Poeloetang, onder zig, dat door den zee-voogd, *Tokomila*, in zynen naam, bestiert werd, en vyf honderd en tien weerbare mannen opbrengen kan.

Dus zien wy dat dit eiland Karkalang negen honderd en zeventig weerbare mannen uitlevert, gelyk het boven dien nog wel twee duizend zielen uitmaken kan; die (weinige uitgezondert) Heidenen zyn.

Waar nu deze dorpen zo op dit eiland, als op d'andere gelegen zyn, kan ik in de Kaart, die ik hier nevens stelle, niet wel aanwyzen, vermits 'er die door den maker niet bygevoegt zyn, en ik de plaazen der zelve nergens beschreven vinde; behalven dat ook dit eiland nog zeer weinig (gelyk ook de vorige beschrevene) bekend is, en men nog weinig moeite gedaán heeft, om de zelve te ontdekken. Hoewel ik vertrouwe, dat zy meest in deze en gene inbogten (die 'er al verscheide zyn) begrepen zullen zyn.

Vlak ten Zuiden van den Zuid-Westhoek van Karkalang, en ook van den Zuid-Westhoek van het eiland Kabroewang, en zo gelyk als by na tusschen beiden (dog wat Zuidelyker) legt het eiland Lirong, dat ook wel Talani genaamt wert. De Noord-Westhoek van Kabroewang legt omtrent twee myl van de Zuid-Westhoek van Karkalang, en omtrent een quart myl van Kabroewangs Zuid-Westhoek, en aldus in de lengte gestrekt. Het bestaat in de zelve ruim vyf, en in de breedte (die meest in 't midden zich vertoont) een half myl, zo dat men wel twaalf of dertien mylen van nooden heeft, om het rond te scheppen.

Van de baay, in welkers binnenste het dorp Saliloeboeda (by anderen Solibaboeda, en ook wel Saleboeboe genaamt) en die in 't Zuid-Zuid-Oosten van 't eiland legt, of anders van een kleinder baaitje, dat omtrent een quart myl Oostelyker gelegen is, tot by na aan den Noord-Westhoek van dit eiland, vertoont zig

midden in 't zelve, ook al vry zwaar gebergte, in 't midden wel het hoogste dog aan weder zyden wat lager, en allengskensafgaande, hoewel 't aan 't Noord-West-einde wat heuvelagtig is.

Dit eiland heeft acht dorpen, die Lirong-beneden, Rinkallom, Moson, Selle, Kalonga, Saliloeboeda, Alloc, en Lirong-boven, genaamt zyn.

De ses eerste staan onder den Koning van Taboekan, waar van het eerste, door Kapitein *Binka* bestiert, honderd en vyftig, het tweede, daar den Sengadji *Lalilaloe* 't bevel over heeft, vyftig, het derde en vierde, door den Sengadji *Babzolle* beheerscht, honderd, het vyfde, over 't welke de Sengadji *Mangoebo* 't gezag voert, zeventig, en het laatste, of Saliloeboeda, dat in zyn naam onder den Goegoegoe, *Lessi*, staat, twee honderd weerbare mannen opbrengt. Het regt van den Koning van Taboekan hier op, is egter zo de Goegoegoe *Rion* in 't jaar 1705 zeide, puur verdigt en zeer ongegrond. Het ontstaat alleen daar uit, dat 'er in vorige tyden een Taboecander is geweest, die hen en zo over en weder malkanderen by tyde van oorlog hulp toezeide. En 't is ook daarom dat hy toen getragt heeft *Christen* te werden, om zig van den Koning van *Taboekan* te ontslaan, dat egter, op 't verzoek van dien Koning naar Batavia, van daar hem afgeslagen, en 't geen in 't jaar 1689, ook al door die van Lirong aan de Gecommitteerden verzogt is.

De twee laatste, Alloc, en Lirong boven, staan onder den Goegoegoe des Konings van Taboekan, *David Pandjalang* genaamt, en konnen, 't eerste, staande onder den Sengadji, *Berloe*, twee honderd, en 't laatste, staande onder den Kapitein *Laoet*, of Zee-voogd, *Domoni*, vyftig mannen ten oorlog uitleveren. Deze maken te zamen acht honderd en twintig weerbare mannen, dog al de zielen dezes eilands maken wel twee duizend en vyf honderd ingezetenen uit.

Van al deze dorpen is 'er maar een, te weten, Saliloeboedo, in dit kaartje op zyn plaats gelegd, en in een baai, in het Zuid-Zuid-Oosten te vinden. Waar de andere leggen, weet ik niet. Het eiland heeft van het Westen tot het Oosten, be-Zuidenom het zelve, een klein rif, dat aan des zelfs Noord-Oosthoek by twee zeer kleine eilandkens, Noord-Noord-Oost 'er af, en zeer dicht 'er by leggende, eindigt.

Dit zyn mede zeer botte, onwetende menschen, en, weinige uitgezondert, zeer vuile en beestagtige Heidenen, die nog zeer weinig ommegang met de naburige eilanders (ik laat staan dan met Europeërs) gehad

Naamen, en getal van des zelfs dorpen, en onder wie zy staan, benevens hare manschap.

De inwoonders des zelfs.

gehad hebben, en van welke dierhalven zeer weinig te zeggen valt, dan alleen, dat 'er op dit, en ook op Karkalang, en Kabroewang, zeer schoon gevlamt Lolling, anders Ternataansch-balterd-ebbenhout (waar over elders breeders) en al mede, door luiheit der inlanders, niet dan slegt voedsel, en ('t geen te verwonderen is) geen eene Cocos of Clappusboom op een der zelve, gevonden word, en dat men in 't jaar 1689, hier ook eenen Nagelboom (waar van men nog overblyfselen vond) die bevorens al omgekapt was, ontdekt heeft.

Wat meer als een myl ten Zuid-Oosten van Lirongs Zuid-Oosterdeel komt men by het eiland Kabroewang, dat in 't midden des lands van het Oosten ten Noorden tot het Westen ten Zuiden toe al mede zeer bergagtig, dog midden in wel 't hoogste, is. Het is by na rond, zynde op zyn langste, ter plaatse daar 't zo bergagtig is, omtrent vier mylen lang, en op zyn breedste twee groote mylen breed, en in zynen omtrek omtrent negen of tien mylen beslaande. Van den Zuiden Westhoek omtrent twee mylen West ten Noorden en West Noord West op, is een klein rif; dog anders, is dit gansch eiland schoon, en zonder eenige droogten.

Op dit eiland zyn twee dorpen, het eene, Tówa Debále, het ander, Manáre, (van andere Manenan) genaamt; hoewel 'er rondom 't eiland nog eenige huizen staan. Het staat geheel onder den Koning van Sjauw', een eiland tusschen Sangir, en Pangafare gelegen.

De Koning van Papoela, die zig daar in een arm doorlugtig huisje met een zeer slegt-voedsel van Foetoe Foetoe (een wild, en ongezond gewasch) behulp, bestierd het eerste, en de zee-voogd *Mabenke* het ander, in zyn naam.

Waar beide deze dorpen leggen, kan ik al mede in de Kaart niet aanwyzen, dan alleen dat het eerste dorp omtrent vier of vyf mylen van 't eiland Lirong, en ook vier myl van Manare (daar men wel 't eerst aankomt) en dus waarschynelyk in 't Noord-Oosten, of Zuid-Oosten van 't eiland gelegen is. Beide deze dorpen kunnen drie honderd weerbare mannen, en wel duizend ingezetenen, en dus al deze eilanden twee duizend en zes honderd weerbare mannen, en acht duizend en tien zielen uitleveren.

Dit eilandt Kabroewang legt op negen en vyftig graden Noorder breedte, en van Ternate omtrent zeventig mylen, wat Oostelyker als regt Zuiden en Noorden van Mangindanao en Ternate te rekenen, aangezien de andere eilanden (buiten de Talautse) daar tusschen beiden gelegen,

meest zoo strekken. Het legt van 't onbewoond eilandje Noessa omtrent vyftien mylen, en wat meer naar 't Zuiden toe, als het zelve, en van de Noord-hoek van 't eiland Sangir omtrent achtien mylen.

Het is hier mede een droevig slegt lui en zeer Heidensch volk; hoewel zy nu al zederd in de dertig jaaren herwaart den naam van Christenen gedragen hebben, 't geen daar meest van daan komt, om dat zy geen Maleits verstaan, en zig, by na ieder eiland, van een byzondere taal, die met geen der naburige gemeenschap heeft, bedient. Het is daar verder even eens als op Lirong, en Karkalang, gestelt. Zy leven als beesten, met twintig of dertig huisgezinnen in een huis, en weten van geen tuinen, zaayen of maayen, schoon de grond vet is. En men vind 'er niets als wat Foetoe Foetoe, en zeer weinig ryft.

Op dit eiland Kabroewang wierd door den Vaandrig *David Haak*, en den geheim-schryver, *Pieter Alstein* (die 'er als gevolmagtigden naar toegingen) in 't laatst van November in 't jaar 1689 ontdekt, dat hier (gelyk ook op het eiland Lirong) in vorige tyden een nagelboom is geweest, die al ten tyde van den landvoogd *Padbrugge* omgekapt is.

Dat 'er nu op deze twee eilanden, maar twee boomen, en op ieder niet meer als een zyn zou, is niet wel te gelooven, maar 't is waarschynelyker, dat 'er daar, en ook op die andere eilanden, wel meer zullen vallen, hoewel deze inlanders, ten dien tyde nader hier over gevraagd zynde, verklaarden niet te weten, dat op hun eiland, of eenige andere daar omtrent, nagel- of Nooten-Muschaatbomen (ook zelf geen een) te vinden waren, en dat, zo zy 'er waren, zy die tot Medecynen wel zouden willen gebruiken. Waar by zy volstandig bleven, schoon men hun voor een enkelen tak van zulke boom een stuk lywaad aanbodt.

Schoon nu de inlander, die niet gek is, dit zeide, geloove ik dat egter niet, also hy ook zeer wel weet, dat, zo 'er maar een boom was, die 'er niet lang staan zoude: weshalven het voor de E. Maatschappy dienstig was, deze eilanden beter te laten nazien (dat wel ruim drie maanden vereischen zou) om op dit stuk, waar aan haar, zo veel gelegen is, geruster te kunnen zyn, te meer, dewyl men al over vele jaaren geoordeelt heeft, dat 'er nagelen van deze eilanden jaarlyx naar Mangindanao vervoert zyn.

Deze eilanden hebben (zo 't my toe-schynt) niet boven de vyftig of zestig jaren onder de kroon van Ternate gestaan. Uit een kerk-visite van de Heer *Montanus* zie ik, dat zy onder de regering van Koning

Schoon Lolling-hout hier, en eene nagelboom 'er gevonden.

Het eiland Kabroewang.

En zyn dorpen, nevens haar manschap.

't C
der
wo-
ders

Een
nag
boe
hie
in 't
168
ontk

H
lan
de
eik
den
zy
oc-
kel
ge-
wel

ning *Mandarfab* al zyn bekend geweest; gelyk wy dat onder de kerk-zaaken, en die van den Gods-dienst, zullen aanhalen.

Kabroewang is het eerst bekend geworden, daar na Lirong, dat 1705 altoos nog niet zeer bekend, en daar maar eens een Predikant geweest is, en zo zyn vervolgens de verdere eilanden meest zederd de regeering van den landvoogd *Thim* al meer en meer ontdekt geworden; hoewel 'er in den tyd, dat de Heer *de Jong* en andere, op Mangindanao zo yverig na goud zогten, al aangegiert zou kunnen zyn. Het zyn droevige flegt gefelde eilanden, en volkeren, die God niet kennen, en over ieder eiland aan een byzonderen Duivel het bewind geven.

De Fiscaal, *Daniel Fiers*, en de geheim-schryver, *De La Fontaine*, zyn 'er (zo zeker vriend my berigtte) voor het jaar 1701, dog geenzins de eerste (zo hy meende) geweest, alzo ik weet, dat die togt lang voor hen door *Haak*, en *Alstein* (gelyk ik te voren al getoont hebbe) gedaan is. Maar dat zy lang daar na onder anderen op Lirong geweest, en in het dorp van dien naam het vry flegt gemaakt hebben, heeft my die vriend mede berigt; en 'er by gevoegd, dat 1705 zeker *Sebastiaan Kelder*, en *Abraham Stuit* het daar nog veel erger maakten, en 'er wel zefstig slaven, die zy van deze onnossele en arme menschen gerooft hadden, van daan bragten, na dat zy den Goegoegoe, die 'er zig tegenfelde, aan boort eerst in den tronk gesloten, en hem zo gedwongen hadden, dit te dulden.

De Koning van Sjaww, en andere, hebben deze menschen, als zeer wreed, en woest afgeschildert; dog het tegendeel is waar bevonden; hoewel zy zeer onnozel, dom, Heidensch, bygeloozig, en zeer beeftagtig in hun leven zyn; dat

egter niet wegneemt, dat zy de vreemdelingen wel bejegenen, 't geen men van wreede, en woeste menschen, niet te wagten heeft.

Eer ik van deze Talautsche eilanden affcheide, moet ik hier nog met een woord byvoegen, dat *David Haak*, en de opper-stuurman, *Barend Browwer*, naar de eilanden van Laloega (van waar toen, en vyftien of zeffien jaaren te voren nog eens, zeer vreemde en wilde menschen op de eilanden van Talaut komen aandryven, en zo verder in Ternate geraakt waren) gezogt, en die eindelyk ook gevonden hebben.

Waar die eilanden van Laloega, of hoe zy, ten aanzien van deze Talautse eilanden, leggen, heb ik niet kunnen te weten komen; dog dit alleen, dat deze twee in October in 't jaar 1694 uit Ternate derwaart, en om die op te zoeken, vertrokken zyn, en waarfchynelyk op 't berigt dezer wilde verdrevene menschen (die in 't eerst geen taal, om zig uit te drukken, kenden, dog waarfchynelyk daar na Ternataansch, of Maleits, geleert zullen hebben) deze eilanden ook vonden: want naderhand of eenige jaaren 'er na, is de Fiscaal *Coenraad van Otteren*, en dezen *Pieter Alstein* (zo ik meene, met een schip, en een chaloep) daar naar toegegaan, om deze menschen weder naar hun land te brengen; en om de gelegenheid van deze landen wat nader te onderzoeken; maar zo als een der zelve (ik meene dat het *Alstein* was) met de schuit naar land geroeit, en tegen den goeden raad van andere, aan den wal getreden was, zo wierd hy in 't gezicht van de zynen ten eersten van deze inlanders niet alleen verscheurt, maar, zo men 'er byvoegt, ook opgegeten. Altoos dit is zeker, dat hy nooit weder te voorschyn gekomen is.

De eilanden van Laloega;

Welkers inwonners *Alstein* verscheurt, en opgegeten is.

DERDE HOOFDSTUK;

Het eiland Sangir, en de Kaart 'er van. Kleine eilanden hier omtrent, tusschen Sangir, en de Talautze eilanden gelegen, en 't eilandt Caboc-Loefoe. Andere eilanden tusschen Saloerang, en Taboecan, op Sangir leggende. Te zamen zes en veertig stux in getal. Eilanden tusschen 't dorp Tamacko, en Sangir 's Zuid-boek. Nader beschryving van Sangir. Des zelfs omtrek hoe groot. Hoe veel Koningen nu op dit eiland zyn. Het ryk, en dorp, Candahar. Des zelfs Koning de eenige Moorsche vorst hier. Is ook Koning van 't ryk Boewiffang, op Mangindanao. En van 't eiland Sarangani. Zyn manschap in 't dorp Saroedoekel. Het dorp Calongan, en Taroena. Dienst, door den Heer Padbrugge hier aan de E. Maatschappy gedaan, dog qualyk beloont by zyn 't huis komen. Hoedanige voorbeelden andere dienaars wel ten quade doen overslaan. Macht des Konings van Taroena. Het dorp Manganitoe, en Cajoehis. Des zelfs Koningen beschreven. Quaad gedrag van Carlo Piantay, en zyn dood. De Koning Takineta beschreven. De Koning van Manganitoe ook Vorst van een deel van 't dorp Noenoessa op 't eiland Noessa, een der Talautse eilanden. De dorpen Leang, en Coejong. Het dorp Tamacko. En des zelfs manschap. Sangir nu verder aan de Ooft-zyde beschreven. Het

dorp Matane. En des zelfs manschap. Limau, en wat daar vereischt wort. Onder wien dit dorp Matane staat. Het dorp Saban, en de eilanden 'er by, mitsgaders onder wie dit staat. Negri Bahroc. Eilanden tusschen Negri Bahroe, en Taboecan. Des zelfs Koning beschreven. Verhaal van 't gedrag van Marcus Lalero, Koning van Taboecan. Met verzoek, dat hunne Edelheden zyn eerste huwelyk vernietigen, en 't laatste goedkeuren wilden. Hunne Edelheden verzogten hier over 't oordeel van den Batavischen Kerckenraad. Die eenige vraagen doet. En na 't antwoord daar over hun oordeel geeft. Verder slecht gedrag van dezen Koning. Wat landen, nog buiten Taboecan, onder hem staan. Zyn geschillen met den Koning van Candahar, wegens eenige vergevene wateren op Taboecan, en op 't eiland Sjawu. Nader bewys, van waar de groote sterfte quam. Macht van Taboecan. De dorpen Pettha, Coema, en meer andere hier by. Eilandkens, hier omtrent. Het dorp Menala, al mede onder hem staande. En des zelfs manschap. Verdere dorpen, en eilanden, onder dezen Koning. Zyn groote macht vertoont. Veel Calappus-boomen, en olie, hier. En redelyk goed timmer-hout. Waar 't eiland vlak, en bergagtig is. De berg Aboe, een schrikkelijke vuur-berg, en zyn branden in 't jaar 1711. Verhaal van des zelfs zware aard-beving, en verdere gevolgen van dien op Taboecan, en daar omtrent. Dooden op Bræe, en Matane. Als mede op Candahar. En Calongan. Welke eerste gansch verwoest was. Schets van de macht, en manschap der voornoemde eilanden by een getrokken, en wat zy voor de Koning van Ternate opbrengen.

NA dat wy dus verre over de eilanden van Talaut gesproken hebben, zo gaan wy nu, al Zuiden aan, tot het voornaamste eiland Sangir over, welkers Noord-hoek omtrent meest op vier, gelyk des zelfs Zuid-hoek, zo op drie graden be-Noorden de linie, en welke eerste hoek omtrent twee en vyftig en een half, en de laatste omtrent zeven en dertig en een half myl Noord-West ten Noorden van Ternate, legt; hoewel het wel acht en veertig of vyftig mylen scheppens 'er af gegift word te zyn. *Jarricus* noemt dit eiland, Sanguin.

Vandes zelfs gelegenheit, geeft ons deze hier nevens gevoegde Kaart, F. F. gemerkt, een net berigt.

Tusschen het zelve, of des zelfs Noord-hoek, en de Talautse eilanden, die achttien mylen van den anderen leggen, trekt men nog voorby eenige kleine eilanden, welker naamen deze zyn: Cabioe, (waar by nog een klip of klein eilandje, legt) Mohore, Memanoe (die in een drie sprong leggen) Cambole en Memoenoe (die zig wat Zuidelyker, en twee of drie mylen 'er af, vertonen) Caboe-Loesoe en Limpang, die 't naaste aan Sangir, het eerste omtrent een en een half, en 't laatste pas een halve myl van des zelfs Noord-hoek leggen.

Cabioe, dat het Noord-Oostelykste, en 't eerste van 't eiland Sangir, is, legt 'er omtrent zes groote mylen af.

Kleine eilanden hier omtrent, of tusschen Sangir, en de Talautse eilanden gelegen.

Van alle deze eilanden valt, vermits zy klein zyn, niet veel te zeggen, dan alleen, dat zy den inlander dienen, om 'er eens aan te gieren, en van daar dan verder naar de grootste eilanden om de Noord, of om de Zuid, na dat ze hare vaste merken van goed weder daar eerst afgewagt hebben, met meerder gerustheit

over te steken: want behalven dat deze inlanders geen groote zee-lieden zyn, zo dringt ook hun bygeloove hen aan de zelve, en voor al dog aan 't eilandje, Caboe-Loesoe genaamt, 't geen zy voor heilig houden, aan te loopen, 't geen zy om geen reden in de wereld zouden nalaten, aangezien zy gewoon zyn, daar eenige bokken, geiten, of hoenderen (waarschynelyk aan de duivel, dien zy zeer vreezen) op te offeren, en op die offerhande daar dan na goed weder ('t geen hen dan niet ontfchieten kan) te wagten, vaststellende, dat, zo zy dit offeren daar nalieten, zy geen behouden reize naar Sangir doen zouden.

Dog de ware reden hier af is deze, om dat dit eiland in de openbare zee legt, waar omtrent men, by schieelyk daar opkomende winden, een vry bolle en onstuimige zee als in een oogenblik kan hebben, waar door hunne kranke vaartuigen dan 't uiterste gevaar loopen. Om hier voor nu niet bloot te staan, en om dat men dit hier ten eersten zien kan, blyven zy aan dit eiland zo lang leggen, tot dat zy de lugt over al helder zien, waar op zy dan van ouds de reis wat zekerder ondernemen; en deze oude bevindingen dezcr inlanderen, nevens hun wagten aldaar, hebben eindelyk dit bygeloove van de heiligheid van dit eiland, en van de noodzakelykheit van hier om die reden te moeten offeren, allengskens uitgebroeit; hoewel zy anders egter maar van eiland tot eiland gewoon zyn over te steken. En dit is niet alleen by de Heidenen, maar zelfs ook by al de Mooren en inlandsche Christenen hier omfreesen, even kragtig doorgedrongen, en in gebruik geraakt, zo omtrent dit, als ook omtrent meer andere eilanden, alhier in de Moluccos gelegen.

Diergelyke kleine eilandekens heeft men ook be-Ooften het eiland Sangir, ten deelen omtrent de dorpen, Saloerang, en Taboekan, ten deelen be-Zuiden het dorp Coema, of Bindade, gelegen.

Tuffchen het dorp Baroe, of Saloerang, en Taboecan, leggen deze eilandekens; Baroe, Winko, Noeffa (dat wel eenen een halfmyl lang, en omtrent een myl breed, is) Toghan (dat pas een quart myl lang, en zeer smal, is) en Boekit dat wel de lengte van twee mylen, en de breedte van drie quart myls heeft.

Van deze legt Noeffa zeer dicht aan 't eiland Sangir, pas een quart myl van Taboecan; dog de andere drie leggen op een rey, omtrent een half myl van Noeffa, en omtrent twee mylen van het Sangireefch dorp Taboecan, van welke Boekit het Zuidelykste en aan dat einde spits toeloopende is, ten Westen van welke spitzen hoek een rond rif, in zynen omtrek een groote of een en een half myl beslaande, in 't midden van 't welke een klein eilandje zonder naam, gelyker be-Zuiden dien spitzen hoek nog zeven zulke zonder naam, 't een 'er dicht by, en de zes andere omtrent een myl 'er af, leggen. Ook heeft men drie quart myl be-Ooften dien fcherpen hoek van 't eiland Boekit het eilandje Bëeng, dat omtrent een myl lang, op zyn breedste, by den Zuid-hoek een derde myls breed, en aan welkers Noord-hoek nog een klein eilandje zonder naam, gelyk omtrent twee groote mylen ten Noord-Ooften van 't eiland Bëeng, nog een ander, Tomáre genaamt, gelegen is.

Dit zyn de eilanden, die zig af en aan Taboecan, of ten Ooften van 't zelve vertoonen.

Omtrent het dorp Coema, dat ruim drie mylen be-Zuiden Taboecan, aan de Ooft-zyde van 't eiland Sangir, legt, vertoont zig in den bogt, dicht aan land, een klein eilandje zonder naam, en omtrent een half myl van daar, en van den wal, Ooft op, 't eiland Torrang, dat omtrent een myl in zyn omtrek befaat, dicht by 't welke, al op die zelve rei, dog wat Zuidelyker en pas een achtste van een myl 'er af, zich eerst het eiland Batoeinko (dat, Ooft-en West strekkende, nog geen myl lang, en omtrent een half myl breed, en meest egaal van breedte is) en daar na, omtrent een quart myl nog al Zuidelyker, dog wat nader aan de Sangireefche wal, en niet ver van 't dorp Manaloe, zig ook het eiland Lawefang vertoont, dat Zuiden en Noorden strekt, in 't Noorden het breedst, in 't Zuiden 't smalste, en tuffchen de twee en drie mylen in zyn omtrek is.

Na dit eiland, pas voor by het dorp

Manna, omtrent een half myl van de wal, en ook een half myl be-Zuiden Lawefang, vertoont zig 't eiland Bing, by na van de zelve strekking, en groote, als 't eiland Batoeinko, dicht aan welkers Ooft-hoek zig het drie-hoekig eiland Bellande, dat omtrent drie groote mylen in zynen omtrek is, en ten Noord-Ooften van 't welk zeer dicht 'er by, en op eene rei, Noord-Ooft uit, nog drie kleine eilandjes zonder naam leggen.

Dit zyn alle de eilanden, die myns wettens, be-Ooften het eiland Sangir leggen, en die groot en klein een getal van twee en dertig ftux uitmaken, waarby de veertien die aan de West-zyde dezès eilands leggen, getrokken zynde, te zamen zes en veertig eilanden, of eilandjes (waar onder 'er drie en twintig, met hare namen bekend, en drie en twintig zonder naam, zyn) komen uit te leveren.

Bewesten het zelve heeft men 'er geen, dan tuffchen het dorp Tamakko en de Zuid-hoek van Sangir, ten Zuid-Westen van welke men weder verfcheide eilandekens heeft.

Pas voor by den hoek van Tombor, dicht by den wal, doet zich 't eiland Maroema (Ooft en West gestrekt) een kleine myl Zuid-Westelyker het eiland Keama, wat Zuidelyker Masape, een weinig Zuidelyker Salankere, nog een weinig Zuid-Westelyker zich 't eiland Nitoeſaha, van daar nog een half myl Zuid-Westelyker Kakhitang, daar na een quart myl be-Zuiden het zelve Sangaloehan, en een quart myl Ooftelyker dan het laafte 't eiland Para, zig op, behalven welke men nog een eiland, van een myl lang en een quart myl breed, of omtrent drie of twee en een half in den omtrek vlak be-Ooften Salankere, of een quart myl 'er af, en een myl van de wal van Sangir, en Babondeke genaamt, heeft, aan welkers Zuid-Ooft-hoek, tuffchen dit eilandje en Para, zig nog een klein eilandje zonder naam, en nog een vry kleiner, zig ten Ooften, en twee nog kleiner zig ten Noord-Ooften van Babondeke op doen. Endit zyn alle de eilanden die ten Zuid-Westen van Sangir, op den weg naar Sjauw toe, leggen, waar van de Zuid-Westelykste Kakhitang, en Sangaloehan, omtrent twee en een half myl van het eiland Sangir afleggen; uitgenomen dat vlak in 't midden van de West-zyde van Sangir tuffchen het dorp Coejong en Mangenitoe, zeer dicht aan den wal nog een klein eilandje zonder naam legt.

Het eiland Sangir (tot welkers befchryving wy nu overgaan) en dat ook veel tyds Sangi genaamt word, is omtrent veertien of vyftien mylen lang, en aan zyn Noord-hoek (daar het op zyn breedst,

Eilanden tuffchen 't dorp Tamakko, en Sangir's Zuid-hoek.

Nader befchryving van Sangir.

en zelf over zyn zwaar gebergte in een halven dag styf over te stappen is) omtrent vyf mylen breed, daar het op zyn smalst by Taroena en Taboekan, en dus verder naar 't Zuiden toe, dan eens maar drie, dan weêr maar twee, en op sommige plaatzen op zyn Zuidelykst niet boven een en een half en een myl, haalen kan; zo dat het in zynen omtrek ruim dertig mylen beslaat.

Des zelfs omtrek, hoe groot.

Over dit eiland plagten van ouds maar twee Koningen, te weten, die van Calongan, en die van Taboekan, te heerschen; dog na dien tyd, en omtrent het jaar 1670, en 1680, zyn die (volgens den hoogmoedigen aard dezer inlanders) tot een getal van zeven, en een halven Koning aangegroeid, hoewel geen van al deze Koninkjens (die zig dien titel maar aanmatigen) betoonen kan, van Koninklyken bloede te zyn; dog zy volgen hier in hunne trotze voor-ouders, die hen dien naam zo maar overgaven; en dien wy ook daarom zo aan hen plagen te geven.

Hoe veel Koningen nu op dit eiland zyn.

Dit waren de Koningen van Candahar, Taroena, Calongan, Mangenitoe, Cajoehis, Tamakko (dat de halve Koning is, alzo dit onder den Koning van 't eiland Sjauw staat) Limau, Taboekan, en Saban.

Deze zeven Koningen zyn na dien tyd maar tot vier gebragt, zederd die van Limau, om hunnen mein-eedigen opstand, verdelgd, en die van Saban weder onder hunnen wettigen vorst, den Koning van Taroena, en Kalongan, daar zy eigentlyk onder behoorden, gebragt, gelyk die beide dorpen ook verbeurt verklaard zyn, van welke Saban in den jare 1682, tot honderd en vyftig ryxdaalders verpligt, behalven dat ook Cajoehis onder het ryk van Mangenitoe gesmolten, waar door dan ook 't getal dus nog op vier (behalven dat ook Tamakko nu nog onder den Koning van Sjau staat) gebleven is.

Om van den Noord-hoek, Sallimar genaamt, te beginnen, daar heeft men, West aan, de dorpen Tallawid, en Nirofenkajoe, die, 't eerste omtrent een, en het tweede by na twee mylen van dien hoek leggen.

Het ryk, en dorp, Candahar.

Het eerste ryk dat onspasbe-Westenden Noord-hoek van dit eiland, omtrent in 't Noord-Westen, ontmoet, is dat van den Koning van Candahar, welk dorp omtrent een myl van Nirofenkajoe aflegt.

De vorst, die hier regeerd, of in 't jaar 1689 regeerde, en *Martyn Tatan-tang* genaamt was, behoorde hier niet eigentlyk te huis; maar is hier een vreemdeling, diens ryk eigentlyk in den bogt van Boetoewan (gelyk wy bevorens al getoond hebben, toen wy van Mangindanao, en Sarangani, spraken) gelegen, en Boewiffang genaamt is; dog hy is

'er (volgens oude quade gewoonten dezer volkeren) by een huwelyk ingedrongen, en 'er zedert zo gebleven: want anders plag dit Candahar van ouds her onder de Koningen van Kalongan te staan.

Hy werd ook meest, na zyn eigentlyk ryk, Datoe Boewiffang genaamt, en was de eenigste vorst op 't eiland, die toen Moorsch was, 't geen hem, en de zynen voor zyn leven ook, en langer niet, op zyn verzoek toegestaan is te mogen blijven, om dan, of Christen te worden, of anders naar Ternate, of elders, daar Mooren zyn, te vertrekken, vermits zy daar maar veel quaad doen, en hy door zyne botte styfhoofdigheid maar een groote hinder-paal tegen het uitroeijen van veel quade gewoontens der inlanders, zo lang hy leefde, geweest is; hoewel 'er ook twee byzondere dorpen, een voor de Christenen, en een voor de Mooren byzonder, al voor veel jaren in Candahar waren.

Deze Koning had toen maar eene dogter uit een vrouw van aansien, *Susanna Locolabo* genaamt. Al zyn andere kinderen, bestaande in nog negentien zoonen, of dogters, waren van een zeer slegte geboorte; behalven dat ook geene der zelve tot het ryk van Candahar geregtigd zyn, alzo het zelve tot dat van Calongan behoort.

Wy zullen in 't jaar 1711, eenen *Sjam-sjalam*, zyn navolger, droevig zien omkomen.

Dat deze Koning niet alleen vorst van Candahar, maar ook van het ryk Boewiffang, in de bogt van Boetoewan op Mangindanao, en even zoo ook van 't eiland Sarangani is, hebben wy bevorens toen wy over die twee eilanden spraken, reeds aangehaalt.

Deze Koning kon in 't jaar 1711, uit Candahar alleen negen honderd weerbare mannen, en uit het dorp Saroedoekel, dat ruim twee mylen Zuidelyker, als Candahar legt, 'er omtrent zeventig ten oorlog opbrengen; en men giste dat hier omtrent drie duizend ingezetenen geweest zyn.

Tusschen Saroedoekel en Candahar; legt nog een klen dorpje van hem Sarab genaamt.

Deze vorst, die vry moedig, hoewel zeer zwak van vermogen is, plagt zig nu en dan wel eens een valsche vlag, even of hy niet beter wist, dan 't behoorde zo, aan te matigen, dat, wil men deeg van hem hebben, moet tegengegaan worden.

Wy hadden nog iets van belang van Candahar te zeggen; dog zullen dit, tot dat wy het midden des lands beschryven, uitsstellen.

Naast aan Saroedoekel, en by na op een en de zelve plaats, legt het dorp Ca-

Calongan, de eerste plaats, die onder den Koning van Taroenā staat.

Een groote, of een en een half myl van daar legt het dorp Taroenā, daar zyn Hoogheid de Koning, *Martyn Tatandang*, nevens zyn broeder, den Prins *Pacarilla*, zyn verblyf plag te houden: hoe de naam des tegenwoordigen Konings is, weet ik niet.

Gemelde vorst, was een vroom en eerlyk Heer, die ook zeer ervaren in Gods woord was. Hy plag van ouds al zekeren *Philip Datonsfeka* tot zynen Goegoegoe te hebben, een doortrapten geveinden sehelm, den welken Koning *Amsterdam* niet lang na zyne verheffing (gelyk wy breeder uit het kerk-berigt van den Heer Predikant *Arnoldus Montanus*, onder de zaken van de Godsdienst in Ternate, zien zullen) tot Koning van Saban (dog ten onrechte) aangestelt, maar den welken men naderhand, na 't eindigen van den oorlog, en om opstand tegen de E. Maatschappy, goed gevonden had met de zynen weder naar Taroenā, onder zyn regte Koning, en tot zyn vorigen pligt en gehoorzaamheit te doen keeren, en dat wel in een tyd, dat deze goede Koning, die een groot voorstander van den Godsdienst hier was, by na t'eenemaal verdorven en buiten staat gebragt was, en dat om geen andere reden, als om dat hy zig, als een opregt en deugdzaam vorst, trouw en standvastig omtrent de E. Maatschappy gedragen had.

Indien Candahar, (by de dood van den Koning van dat ryk) weêr aan den Koning van Taroenā en Calongan, daar het eigentlyk t'huis behoort, eens komt, dan zal de Koning van Taroenā zo magtig zyn, dat hy voor geen der andere Sangiresche Koningen (onder welke anders die van Taboekan zeer uitsteekt) zal behoeven te wyken; daar hy anders te voren vry in 't onderspit geweest is; het welk hem meest van de vuilen toeleg des ouden Konings van Taboekan van daan quam, die, nevens zyn sehoon-zoon, den Koning van Sjauw, niet anders zegt, dan om den Koning van Taroenā in alle manieren te onderdrukken, klein te maken, en, zo 't hem mogelyk geweest was, eerst hem geheel uit te roeijen, om zig daar na dan te gemakkelyker meester van de andere Koningen op dit eiland te maken.

Dit was een zaak, die hy ook in 't korte al uitgevoert zou hebben, indien de Heer Padbrugge, pas na zyn komst in de Moluecos, dit niet zeer tydig ten eersten gemerkt, en ook aanstonds belet had; also de Spanjaards, met drie van hunne Paapen op Sjauw, het reeds zo verre hadde weten te brengen, dat zy

zeer ligt, alle deze eilanden, en een groot gedeelte van Celebes tot den bogt van Paloe, en Parigi toe, opgeslokt zouden hebben, waar van zy al een groot gedeelte naar zich genomen hadden; dog 't geen zy genoodzaakt wierden weder aan ons over te geven, en verder ook van Taroenā, en andere ryken op Sangir, die zy al meende weg te hebben, af te kyken, waar mede die Heer dien ondankbaren en wulpsen Koning *Amsterdam*, of *Kaitfjili Sibori* (onder den welken hy alle deze door dwang dus afgevallene ryken weder bragt) en ook de E. Maatschappy, een zeer groote dienst gedaan heeft, hoewel dit by zyn t'huiskomst hem zeer weinig dank geweten, en qualyk beloont is. Dat mogelyk daar van daan quam, om dat de Heeren, in 't Vaderland toen levende, of in de Commissie zynde, van die gansche zaak juist niets geweten hebben, waar door 't al dikwils gebeurt, dat groote diensten van dienaaren der E. Maatschappy zeer licht vergeten, en qualyk beloont, en in tegendeel zeer geringe mislagen zeer zwaar, en zonder de minste erkentenis van vorige diensten, gestraft zyn.

En dit is een zaak, die veel wakkere en eerlyke dienaars, dit van hunne voorgangers, en mede-makkers ziende, menigmaal van het regte spoor afbrengt, en hen in tyds middel zoeken doet, om door andere wegen maar spoedig zo veel geld te krygen, als zy van nooden hebben, om wel te leven, en om zig in tyden van nood, en als zy zo ondankbaar mogten mishandelt worden, te redden; verzekerd zynde, dat al hunne diensten geen eene once, dat in tegendeel de minste misflag meer dan honderd pond weegt, en dat by gevolg al hunne trouw, naarstigheit en voorzigtigheit van twintig of dertig jaren, hun zo veel dienst niet doen zou, van maar het minste misflagje te konnen dekken.

En dit is zo wel van de grooten ('t zy in Indiën, 't zy als zy in 't vaderland komen) als van de minsten, waar: behalven die veele en groote vrienden hebben; welke, schoon nog zo schuldig, 'er weten door te raken, of te maken, dat men hunne groote seilen niet zien kan.

Deze Koning van Taroenā kan uit dat dorp, en uit Calongan, acht honderd met schild en zwaard gewapende mannen te velde brengen, zonder daar by te rekenen, de zeventig man, die hy uit het Talauts dorp Noenoefa, op 't eiland Noeffā, dat ten deelen (gelyk wy onder die eilanden toonden) onder hem staat, 'er nog zou konnen byvoegen. En al zyn onderdanen hier op Taroenā maaken twee duizend vier honderd en zes en tagtig ziele

ge hier
aan de
E. Maat-
schappy
gedaan,
dog qua-
lyk be-
loont by
zyn t'huis
komen.

Hoeda-
nige
voorbeel-
den ande-
re dienaar-
ren wel-
ten quade
doen
overlaan.

Magt des
Konings
van Ta-
roena.

len van Taroena, en drie honderd en zes en zeventig van Kalongan in 't jaar 1705 uit; behalven de zeventig man op Taroena, die hem 't dorp Noenoessa op het Takauts eiland Noessa opbrengen moët.

Ook is dit Taroena in 't gemeen de plaats daar men eerst aankomt, om dat 'er geen beter, en om dat dit wel de verzekerste plaats op dit gansch eiland is, daar men geruſt ten anker komen en blyven leggen kan, om dat hier een fraaie diepe inham is: want schoon men op Taboekan ook een anker-plaats heeft, zo en is zy zo goed niet, als deze.

Onder Taroena ſtaat ook Saban, waar over wy by 't verhandelen der Ooſt-zyde des eilands ſpreken zullen.

Het dorp Mangenitoe, en Cajoehis.

Omtrent een myl verder heeft men het dorp Mangenitoe, alwaar de oude Koning van dien naam, *Carlo Piantay*, al vry wonderlyk plagt huis te houden.

Van ouds plagt hier nog een dorp te zyn, Cajoehis genaamt, dat wel eer met Mangenitoe in een gefmolten dog door de Spanjaards zeer onbillyk van een gefcheurt, en tot een byzonder ryk op zich zelve gemaakt was; dog jegenwoordig is het, al zederd de regeering van de Heer *Padbrugge* alhier, weder tot een ryk gemaakt; waar toe egter de Koning *Piantay* zeer traag en in 't jaar 1682, pas gekomen is. En schoon 'er toen nog twee Koningen, te weten de voornoemde *Piantay*, en *Martyn Takineta* (van zommige qualyk *Tabingnetan* genaamt) nog in wezen waren, zo zyn deze twee daar in op deze wyze en voorwaarden over een gekomen, dat *Piantay* het gezag, dog *Takineta* niet dan de blooten Titel van Koning voeren, en de eer-teekenen van 't Sonneſcherm, of wat dies meer is, daar toe behoorende, ook behouden, en dat die verder aan den langſt levenden blyven zal; egter met dit onderscheid, dat *Takineta*, na *Piantays* dood, in alles, en dus in het volle gezag, voor zyn perzoon ook wel volgen, dog dat dit na zyn dood weër op een van *Piantay's* zoonen, of neven, vervallen zal.

Des zelfs Koningen beſchreven.

Hier in waren ze beide wel overeengekomen; dog de uitdrukkelyke laſt door den Heer *Padbrugge*, als gevolmagtigden der Ooſterſche Provintien, Amboina, Banda, en Ternate, by zyne Inſtructie aan zyn vervanger in de Moluccos, den Heer landvoogd, *Jacob Lobs*, gelaten, bragt mede, dog wel te bezorgen, dat 'er geen van *Piantay's* kinderen in dit ryk, en in de plaats van hunnen vader mogten volgen.

Deze Koning, *Carlo Piantay* was zeer hard Spaanſch, zeer wankelbaar en ongeſtadig in al zyn doen, en behalven dat ook een volſlagen Heiden, een man zon-

der Godsdienſt in zyn gansch gedrag.

Van dat eerſte had hy, pas van te voren, eer de Heer *Padbrugge* op Sangir quam, een klaar bewys gegeven, met zyn oudſten zoon met een groote Coracora naar Manilla te zenden, om van daar hulp tegen de E. Maatschappy te verzoeken. Ook was zyn zoon, ſchoon de Coracora tegen zyn wil, en dien der Spanjaarden, weder te rug quam, daarnevens den Tidoreſchen Prins *Doeko*, om geen andere reden gebleven, of wel van de Spaanſchen gehouden, dan om de zelve t'eeniger tydt tot hun voordeel, of wel (zo dit zo niet vallen wilde) ten minſten tot nadeel van de E. Maatschappy, by deze of gene valſche voorwendingen, te gebruiken. Dit kan men daar uit afnemen, om dat men den Koning *Piantay* nooit heeft kunnen bewegen de minſte moeite (zelf op ons aanbod) te doen, om zyn zoon weder by zich te krygen.

Hy lag ook, wegens zyn quattigen aart, gedurig dan eens met den Koning *Takineta*, dan eens met den Koning van Taboecans Goegoegoe's, of ryx-beſtierders, *David Pandjalang*, en *Thomas Waila*, over hoop, 't geen aan de gemagtigden der E. Maatschappy, die jaarlyx de Noorder-eilanden gaan bezoeken om de geſchillen daar af te doen, zeer veel moeite geduerig gegeven heeft.

Hy was mede een van de magtigſte Koningen van Sangir; maar ook een van de gevaarlykſte, en geenzins van de beſte reuk: want als de Heer Commiſſaris der Ooſterſche Land-voogdyen, *Dirk de Haas*, in 't jaar 1689. by zyn aanwezen op Ternate aan den Vaandrig *David Haak*, en den Proviſioneel Secretaris *Pieter Alſtein*, een laſt-brief gegeven had, na welke zy zig by het opnemen dezer Noorder-eilanden, en byzonder in opzigt van dezen Koning, te gedragen hadden, zo ondervonden zy, by hun komſt met het jagt Amſterdam, voor Sangir, zo volgens de getuigenis van zyne Goegoegoe's, en Babatos, of Ryks-raden, *Simon Mattalibug*, *Gabriel Tamoeſora*, en *Antoni Maccapondona*, als volgens het zeggen van den ſchoolmeester aldaar, *Lucas Faſſadus*, en meer anderen, dat hy de Engeliſchen en Spanjaarden; by een uitdrukkelyke bezending aan hun na Manilla, daar in geroepen had om zyn ryk aan hun over te geven, en dat hy, zo zy niet goedvinden konden daar te komen, van voornemens was derwaards de vlugt te nemen, en de E. Maatschappy af te vallen. Van deze zaak hadden de Koningen van Taroena, en Mangenitoe, *Martyn Tatandang*, en *Martyn Takineta*, ook zeer goede kennis, die derhalven aan den landvoogd in dien tyd, den heer

Joban

Johan Kops, en zynen navolger, den heer *Kornelis van der Duin*, al veel be-
kommering, en van tyd tot tyd moeie-
lykheden gegeven heeft; altyd vreezende
dat de een of de ander Europeër daar,
of daar omtrent verschynde, zig op den
eenen of den anderen tyd eens van zyne
wispelturige en oproerige luimen bedie-
nen, en zig daar ter nederzetten mogt;
het geen dan nog meer moeite voor de
E. Maatschappy, en hunne bewints-
luiden daar, na zig gesleept zou hebben,
indien het God niet behaagt had hen in
't jaar 1694. van dien gevaarlyken man
(die in October overleden was) te ver-
lossen, waar van de voornoemde *Alstein*
en *Haak*, toen juist weer zamen na de
Noorder eilanden gezonden zynde, in
het begin van November, by hun komst
op Sjauw, het eerste berigt kregen,
weshalven zy ook by een brief aan den
Sergeant (toen op Mangenitoe met eeni-
ge soldaten nog leggende, maar nader-
hand ingetrokken) last gaven, dat de
Ryks-groten de regering voor eerst maar
zouden hebben waar te nemen, zonder
een van zyn zonen in zyn plaats te stellen;
bly zynde, dat zy hem quyt waren.

De Koning *Takineta* was van een ge-
heel anderen aard, van een zeer goeden
imborst, en daarbeneven schrandere, be-
sadigd, en van een zeer goed oordeel.
Ook kon hy 't Maleits (dat daar anders
zo gemeen niet is) zeer wel lezen en
schryven, niet alleen in een Latynsche,
maar zelf ook in een Arabische letter,
en dat zo vaerdig, dat hy daar in voor
een van de gaeuwste inlanders gehouden
wierd.

Behalven dit alles zo oeffende hy zich
ook zeer, niet alleen om 't Maleits in
onze letter wel te lezen en te schryven,
maar ook om zig den inhoud van het
Nieuwe Testament zeer gemeen te ma-
ken, waar in hem den byzonder wel daar
in geoeffende Koning van *Taroena*,
Martyn Tatandang, met al zyn vermogen
hielp.

Om dat nu deze Koning opregt in al
zyn doen, en, voor al ook de E. Maat-
schappy zeer getrouw was, zo wierd hy
sterk vervolgt, en van veele inlanders,
die op *Piantay's* zyde waren, belogen en
belaffert, weshalven 'er ook aan de vol-
gende landvoogden belast was, wel in
gedagten te houden, dat deze vorst geen
vyanden, als om zyn deugd en trouw,
had; waarom 'er ook bygevoegd werd
de beschuldigingen tegen hem wel aan te
hooren; maar de zelve altyd met die om-
zigtigheid en zo langzaam te behandelen,
dat ze metter tyd van zelfs in rook (ge-
lyk zy waren) verdwynen mogten, op
dat deze eerlyke en vrome heer daar

door geen schade lyden, en ondertuffchen
onder de sterke bescherming der E. Maat-
schappye, die hy ook waarlyk verdiende,
opgroeijen, en alle zyne boosaardige
vyanden verduuren mogt.

Dat de Koning van Mangenitoe ook
heer van een gedeelte van het dorp
Noenoessa, op 't eiland Noessa, zynde
een der Talautse eilanden is, hebben wy
bevorens al aangewezen, en daar by ge-
toond, dat hem, dit dorp dertig weerbare
mannen leveren moest, gelyk dit zyn ryk
vier honderd en zeventig weerbare man-
nen geeft.

Tot het ryk van Mangenitoe alleen
behoorden in 't jaar 1709. nog veertien
honderd zielen, behalven de negentig op
't eiland Noessa. Pas benoorden het dorp
legt het dorpje Leang, en een weinig
verder befuiden het zelve een ander, me-
de niet groot, en Coejong genaamd,
die daar mede onder gerekent werden.

Omtrent drie mylen Suidelyker heeft
men het voornaam dorp Tamacko, dat
in het jaar 1682. nog onder den Koning
van Sjauw stond.

Hoe lang die vorst daar op regt gehad,
of gezegt heeft te hebben, en wete ik
niet; maar dit wel, dat hy 'er door de
Spaansche, die voor het jaar 1680. nog op
Sjauw, en 'er meesters waren, met ge-
weld ingedrongen is; weshalven de heer
Commiffaris *Padbrugge* ook gelast heeft,
dat men in het toekomende die genen,
waar op den Koning van Sjauw zyn regt
bewyzen, en met reden vesten kon, lie-
ver na Sjauw overbrengen zou, om hier
door veel geschillen, daar uit ontstaande,
voor te komen, daar by voegende, dat,
alzo Tamacko meest uit volkeren van
Saloerhan bestond, deze lieden weer na
hun dorp, en de verdere na Taboecan
zouden kunnen gaan, om de onkosten van
een schoolmeester voor de E. Maatschap-
py uit te winnen, daar de Heer *Padbrugge*
vry naeuw op zag. Of dit in opzigt van
Sjauw daar na geschied zy, en wete
ik niet; maar dit wel, dat in 't jaar
1709. Tamacko nog een dorp op zig
zelve, ook van een schoolmeester voor-
zien was, en dat 'er toen honderd en
tachtig weerbare mannen, en vyf hon-
derd acht en tachtig ingesetenen van
dien waren; hoewel ik ook wete, dat
'er eenige van Tamacko weer na Saloer-
han opgekraamt zyn; 't geen in dien
tyd ook wel van de dorpen Manaloe,
Coelor, en Coema belast, maar juist zo
niet gevolgd is, aangezien ik ook op
deze drie dorpiens in 't jaar 1709., vol-
gens kerk-berigten, byzonder al mede
nog scholen en meesters vind.

Vermits zig nu ten Suiden van Ta-
macko niets meer van belang, dan de
hoek

De Ko-
ning van
Mangeni-
toe ook
vorst van
een deel
van 't
dorp
Noenoess-
fa, op 't
eiland
Noessa;
een der
Talautze
eilanden.

De dor-
pen Le-
ang, en
Koejong.

Het dorp
Tamacko, en des
zelfs
man-
schap.

hoek Tombor, nevens eenige eilanden, die wy reeds gemeld hebben, opdoen, en die af en aan den Suid-hoek leggen, zo zullen wy nu weêr van den Noord-hoek Sallimar af (daar wy de beschryving van dit eilandt Sangir aan des zelfs West-zyde begonnen) aan de andere, of de Ooft-zyde des eilands, onsberigt dies aangaande vervolgen.

Sangir nu verder aan de Ooft-zyde beschreven.

Het dorp Matane, en des zelfs manschap.

Het eerste dorp, dat men om dien hoek in 't Noord-Oosten ontmoet, is Matane, dat aan 't ryk van Candahar grenst. Het plagt in 't jaar 1682. nog maar een klein gehugtje te zyn, en maar tien of twaalf huisgezinnen te hebben; maar moet zedert merkelyk toegenomen wezen, vermits het in 't jaar 1705. wel vyf honderd en vyftig ingezetenen, en honderd en vyftig weerbare mannen had. Het legt zeer vermakelyk, vermids het twee takken van een beek, die uit den berg van Saban vloeit, tot zyn gebruik heeft, die 't zelve als tot een zeer aangenaam eilandje maken, waar aan omtrent honderd Klappus-boomen met hunnen lommer een fraei sieraad geven.

Limauw.

Men plagt op het verwoest Limauw een groot getal van deze boomen te hebben, dog aangezien die door de meinedige opstand dezer ingezetenen uitgerooid, en die landeryen dus onder de E. Maatschappy gekomen zyn, zo zou 't best wezen dit Limauw, aangezien het veel goede Sagoe-boomen heeft, by een nieuwe Sabanſche verpagting, te gelyk met Saban, maar met die voorwaarde, van dat de Pagter gehouden zal wezen jaarlyks daar duizend jonge Cocos, of Klappus-boompkens aan te planten, te verpagten.

En wat daar vereifcht word.

Dit zou daarom te wenschelyker wezen, om het dan by verloop van tyd tegen Matane (was het mogelyk) te verruilen, en daar door veel moeielykheden met den zee-voogd *Gingang*, die eigentlyk in den bogt van Boetoewan te huis behoorende; maar door een huwelyk daar al mede ingedrongen, en niet alleen meester in dit dorp, maar zelf ook in Taboecan is, voor te komen.

Dit dorp Matane behoort tot het ryk van den Koning van Taboecan.

Onder wie dit dorp Matane staat.

Omtrent drie quart myl Suidelyker op heeft men het dorp Saban, tusschen het welke en Matane, omtrent een quartier myls van de wal, in 't Noord-Oosten Noorden het eiland Lipang, gelyk 't eiland Caboe-Loefoe vlak tegen over Saban omtrent anderhalf myl van den wal, omtrent in het Noord-Noord-Oosten, legt.

Het dorp Saban, en de eilan-

Dit dorp Saban staat nu onder den Koning van Taroena, en heeft veel Klappus-boomen, die, zo langs strand

als tegen 't gebergte op, staan; en schoon zy zich zelve vry wel voortplanten, zo zou men, by nadere verpagting van 't bosch aldaar 'er wel by kunnen bedingen, dat de Pagter ook hier zodanigen getal van jonge Klappus-boomen, als men 'er oordeelde tot herstelling van nooden te zyn, jaarlyks zou moeten aanplanten.

Niet wel een en een quart myl van Saban heeft men een dorp, Negri Bahroe, dat is, 't Nieuw Dorp, genaamd.

Hoe veel ingezetenen hier, of op Saban zyn, kan ik niet net zeggen; maar gelyk Saban onder Taroena reeds opgebracht is, alzo zullen wy dit dorp onder Taboecan (daar 't naaft onder schynt te staan) opbrengen.

Tusschen dit Negri Bahroe, en het dorp Taboecan, daar wy ook van ouds af, een Logie plegen te hebben, en nog hebben, en daar ook anker-grond is, leggen af en aan den wal, wat Zuid-Zuid-Ooft op, en op een rei (zo al meest Zuid-Oostelyker) de eilanden, Batoe, Wingko, Noeffa, Toghan, en Boekit, het eerste een, het tweede een en een half, het vierde en vyfde by na twee mylen, en het tweede omtrent een half myl van den wal. Het eiland Noeffa legt een weinig be-Noorden Taboecan; dog 't eiland Boekit wat buiten Noeffa's Zuid-hoek vlak 'er voor.

Het dorp Taboecan is de hoofd-plaats, en zetel dezes Konings, die wel de magtigste der Sangireesche Koningen, dog wel de minste in gezag, en zeer slap in zyn regeering is. Gelyk zyn onderdaanen hier door zeer ongebonden, baldadig, ook zeer wild en woest van leven, en weerbarstig zyn, alzo heeft zyn Kapitein Laoet, of zee-voogd, *Gingang* hier veel meer dan hy te zeggen.

Het is een algemeene misflag van al de Koningen, zo op deze eilanden, als op de gansche kust van Celebes, dat die vorsten 'er eere instellen, om ieder zyne onderdaanen op het zagtste te regeeren, dewyl ieder van hen by zyn volk maar een goeden naam, van dat hy een zagt en medegaande regent is, zoekt te hebben; maar deze vorst (immers die in 't jaar 1682, en lang 'er na nog, regeerde) en dit Taboecan, overtreft al de andere.

Zyn naam was, *Marcus Franciscus Lallero*, die 'er toen nog niet lang Koning geweest was. Hy was loom, en vadzig, omtrent alles by na onverschillende, uitgenomen, dat hy een groot overspeelder, en aan die zonde geheel en al overgegeven was.

Van het gedrag en den aart van dezen vorst quam in 't jaar 1685, op den eersten Januari, dit volgende berigt uit Ternate in.

By

By een Extract uit een Missive van den Heer *Lobs*, van den 30sten Juli van 't jaar 1684, bleek, dat *Marcus Lalero*, Koning van Taboekan, met voordagt in Ternate gekomen was, om des landvoogds aangezigt te zien.

Buiten dien was 'er onmin tusschen zyn Hoogheid, en de dogter des Koning's van Candahar, de Princes *Lorolabo*, 't geen ook de wezentlyke oorzaak van zyn komst daar was.

Hy (*Marcus*) had nog een Broeder, *Bangkal* genaamt, gehad. En hun beider vader beloofde *Marcus*, nog klein zynde, aan de Princes, *Lorolabo*, en *Bangkal* aan zekere Princes, *Salontingo*, te geven.

Marcus nu had van jongs af al geen genegenheid voor de Princes *Lorolabo*, en was reeds zo gemeenzaam met de Princes *Salontingo*, dat zy door weder-zydige genegenheid na eenige tyd bezwangert wierd: niet tegenstaande het welke de vader die Princes aan zyn jongsten zoon, *Bangkal*, op zyn Mohammedaans trouwen deedt.

Ondertusschen quam *Bangkal* te overlyden; waar op de eerste liefde tusschen haar en haar eerste viyer weder wortelen schoot, zo dat zy als man en vrouw leefden.

Ondertusschen ging de Candaharesche Princes mede een onbetamelyke gang, hebbende nu met den eenen, en dan met den anderen, te doen.

De Koning, *Marcus Lalero*, nu Christen zynde, en de Candaharesche Princes bitter Moorsch, zo bid hy U-Ed. Hoog Agtb. ootmoedig, dit eerste gedwongen huwelyk (een *Toteriha*, nu t'eenemaal by de E. Maatschappy verboden) te vernietigen, en deze zyne Liefste, by welke hy al verscheide kinderen heeft, hem toe te staan, en zal hy dan eerst regt zyn Koninklyke magt in 't voorstaan van school en kerk naar behooren kunnen in 't werk stellen; zeggende, zonder die Princes niet te kunnen leven.

Hier op hebben wy 't gevoelen van den Eerw. D. de *Leeuw* ingenomen, die ons gezegt heeft, dat de zaak zo lag, en dat zyn Eerw: geen zwaarigheid in de zelve zag; hoewel hy best oordeelde, die zaak eerst aan Uw Hoog Edelheden voor te dragen; waar mede wy (zegt de Heer *Lobs*) ons verdragen, te meer, alzo de Princes *Lorolabo* ons onlangs geschreven heeft, dat haar Hoogheid best oordeelde 't huwelyk tusschen haar, en den Koning, *Marcus Lalero* te breken, als zy malkanderen maar verstaan konden omtrent het gene *Lalero* gezegt word van haar te hebben.

Omtrent welke zake wy dan Uw Ed. Ed. spoedige bepaling en afdoening verzoeken.

I. DEEL.

Over dit geval nu wierd by de Hooge regeering het gevoelen van den Batavischen kerken-raad verzogt.

Den 22sten Januari vond de kerken-raad goed, alvorens oordeel te geven, nader opening van deze zaak aan de Heer Directeur (of Opper-bestierder van den handel der E. Maatschappy in gansch Indiën) *Antoni Hurdt*, te verzoeken.

Den 25sten der zelve maand bleek in vergadering, dat de Heer *Hurdt* zeide, geen nader licht hier omtrent te kunnen geven; dog dat, zo de kerken-raad eenige zwaarigheden had, men die, van hen opgegeven zynde, naar Ternate om nader opening zou moeten verzenden. Waar op dan besloten is deze *Dubia*, of *Gravamina*, aan haare Edelheden op te geven.

1. Of *Marcus Lalero* een, of meer kinderen by de Princes *Salontingo*, voor haar huwelyk met den Prins *Bangkal*, had.

2. Of die nog leefden.

3. Of *Lalero*, na *Salontingo* bezwangert te hebben, met *Lorolabo* getrouwt is.

4. Of hy toen Moorsch, of Christen was.

5. Of dit huwelyk met, of tegen, zyn zin was.

6. Of hy *Lorolabo* bekent, en

7. Of hy van haar oit kinderen gehad, heeft.

8. Of die nog leven, of niet.

9. Of *Bangkal* met *Salontingo*, na hare bezwangering, trouwde, of niet.

10. Of hy met haar trouwde voor, of na hare verlossing.

11. Of 't zyn zin was, met haar te trouwen, of niet.

12. Of *Bangkal Salontingo* oit bekent heeft, en of zy oit kinderen hadden, en of 'er nog leven.

13. Of *Salontingo* nu Moorsch, of Christen is.

14. Zy verzogten ook het gevoelen van D. De *Leeuw*, zo als hy dat aan de Heer *Lobs* opgegeven had.

In 't jaar 1687, den 27sten Januari bleek, dat nu gezien was de verklaring van D. De *Leeuw* over de veertien poincten van den Koning van Taboekan by den kerken-raad van Batavia den 25sten Januari in 't jaar 1685 opgesteld, welke zy bevonden zeer te verschillen van die van de regeering van Ternate van den 30sten Juli in 't jaar 1684, aan haar Ed. Ed. overgezonden. En alzo hen bleek, dat *Marcus Lalero*, Koning van Taboekan, met de Princes *Lorolabo* getrouwt was, en zy beiden tot het Christendom overgegaan waren, gelyk ook zyn broeder *Bangkal*, met de Princes *Lolonsego*, hier vooren *Salontingo* genaamt, getrouwt, beide Christenen geworden waren, zo is het, dat

G

deze

Haar Edelheden verzogteri hier over 't oordeel van den Batavischen kerken-raad.

Die enige vraagen doet.

En na 't ant-woord, daar over haar oor-deel geeft.

deze *Bangkal* gestorven zynde, het zyn broeder *Marcus* t'eenemaal ongeoorloft geweest is zyn eigen vrouw, *Lorolabo*, te verstooten, en *Lolonsego*, zyn broeders weduwe, te trouwen, alzobei die dingen in Gods woord uitdrukkelyk verboden werden.

Dit was het gevoelen des kerken-raads van Batavia over dit overspelig bedryf van den Koning, *Marcus Lalero*, die, wel verre van het naderhand te verbeteren, het in 't vervolg, gelyk wy zien zullen nog veel erger aangestelt heeft.

Wanneer de Vaandrig, *David Haak* den 23sten September in 't jaar 1688, naar Taboecan vertrok, om de geschillen tusschen hem, en de vermogende Heeren, *David Pandjalang*, en *Thomas Wäela*, zyne Goegoegoe's, of ryx-bestierders, neder te leggen, en hen de twee reeds by hen tegen hem opgeworpene Paggers (of kleine vastigheden met Clappus-boomen omheint) te doen afbreken (dat zy ten eersten zeer gewillig deden) zo quam hem den 27sten der zelve maand, na zyn komst aldaar, al een vry flordig geval van zyne verlatene vrouw, de Prineesse *Larolabo*, de zuster van den voornoemden *David Pandjalang*, en uit haar eigen mond, voor.

Verder flegt gedrag van dezen Koning.

Deze vorstin had zig by hare verschynning voor *Haak*, al eenige woorden laten ontvallen, die hem aanleiding gaven, om haar Hoogheid te vragen, waarom zyn Hoogheid, de Koning, haar gemaal, haar verlaten had.

Zy antwoordde, na eenige zugten hier op, dat de Koning besloten had, de huis-vrouw van eenen Kapitein *Robbertus*, met bewilling van dien Kapitein, en zyn vrouw, met of tegen haar Hoogheid's zin, te verruilen, een gedoente, 't geen de Goegoegoe, haar broeder, dien vorst wel zeer ernstig, als een daad meer de beesten, dan Christenen, passende, aangeraden had; maar na welke vermaning hy niet luisterde, 't geen haar Hoogheid dan ook genoodzaakt had, om haar toevlugt tot haren broeder te nemen, die, over hare klagten geraakt, en zeer verwondert zynde, den Koning gevraagd had, of zyn zuster, die zo wel een Konings dogter, als hy een Konings zoon was, ook iets, hare geboorte, en zulk een Prineesse, onbetamelyk, bedreven hadt, op 't welk hy niets ten laste van haar Hoogheid wetende voort te brengen, zo waren 'er, tusschen den Koning, en haren broeder, zeer hooge woorden hier over gerezen, te meer, alzo dit gansch werk zyn ware oorsprong alleen uit een groote verbittering van zyn Hoogheid tegen dien ryx-bestierder zelf al zedert een geruimen tyd te voren genomen had.

By dit zyn godloos bedryf, 't geen van zeer veel opsehudding aldaar geweest, en zelf ook tot op Batavia als een kerkeleyke zaak (waar van wy elders breder spreken zullen) gebragt is, was het, zo *David Pandjalang*, en deze Prinees, hem klaagden, nog niet gebleven; maar hy had, deze vrouw van Kapitein *Robbertus*, volgens zyn wellustigen aart haar ten eersten al weder moede zynde, ook om hals gebragt; een zaak, waar over hy ook eenigen tyd op Ternate vast gezeten heeft, hoewel hy eindelyk, by gebrek van genoegzaam klaar bewys, daar uit weder ontslagen was.

Na dit vuil stuk nu had hy de Princes *Lorolabo* weder als zyn gemalin aangenomen; dog de zelve ook zeer qualyk gehandelt, om dat zy groote woorden over een dubbeld nieuw overspel van den Koning, eerst met de vrouw van den zeevoogd *Gingang*, en daar na weder met zyn eigen broeders vrouw, de Princes *Lolonsego* begaan, gemaakt had, welk laatste zo verre gegaan was, dat hy de laatstgemelde Prinees (schoon zy nog twee kinderen by zyn broeder in het leven had) tot zyne gemalin reeds aangenomen had, en haar Hoogheid nu ten tweedemaal verstooten, 't geen dan haar genoodzaakt had, verder hare toevlugt tot den Koning van Candahar, haren vader, te nemen, alzo de Koning *Lalero* haren broeder, en alle de zynen (zonder haar Hoogheid eenigzins hier in te verschoonen) maar zocht te bederven; waarom ook haar broeder (voornamelyk op aanrading van den Sengadji van Bowan, en meer anderen, onder verscheiden valsche voorwendingen, zo hen den Prins *Pacarilla* zeide) met zyn vrouw, kinderen, en alle de zynen, eerst in 't bosch, en daar na tot den Koning van Candahar, zynen en haren vader, niet zonder bittere traanen, en uit groote vreeze voor zyn leven, gevlugt was.

Een geval, 't geen naderhand, en nog lang daar na, groote moeijelykheden gegeven heeft, en alleen genoeg is, om ons den wellustigen aart van dezen vorst te leeren kennen. En wat die elendige Koningin betreft, wy zullen haar, eer wy van dit eiland afscheiden, nog vry elendiger aan haar einde zien geraken.

Behalven Taboecan staat ook Matane, nevens zes dorpen op het Talauts eiland Lirong, vyf der zelve op het eiland Karkelang, en het grootste deel van het dorp Noenoefa, op het Talauts eiland Noessa, (gelyk reeds aangemerkt is) onder hem.

Hy heeft ook lang met den Koning van Candahar, over 't vergiftigen der Taboecanze wateren geschild gehad, 't geen hy, en

Wa- den Taboecan nog onder staat

en de Koning van Sjauw, hem sterk te last leiden; zeggende dat daar af veel menschen op Taboekan, en op 't eiland Sjauw, gestorven waren; om 't welk hem nader waar te maken, zy zeiden een kistje in 't water gevonden te hebben, waar in verscheide gekromde spellen, en krom koper-draad, nevens veel steentjes en beentjes, gevonden waren, op welke klare bewyzen zy beiden den Koning van Candahar den oorlog gedreigt, en hem reeds genoodzaakt hadden met zyn vrou, kinderen, en inwoonders naar den berg Aboe te vlugten, latende aan de eene zyde aan den Koning van Taboecan weten, dat hy hier aan geen schuld ter wereld, maar dat hy zich egter klaar gemaakt had, om hem af te wagten, zo hy lust had om koppen te halen, of dat hy hem anders zelf zou komen bezoeken.

Deze inlanders zyn zeer bygeloovig, welk bygeloof der zelve de vermogensfen op die eilanden, en op de gansche kust van Celebes, zeer stout iemand, dien zy maar haten, de schuld gevende van de wateren vergiftigt te hebben, terwyl zy nogtans dit zelf zo in der stilte hadden laten bestellen. Een bedryf, waar van de overledene moeder des Konings van Sjauw by uitstek een handje had, en onder alle de eilanders zeer berugt geweest is, daar het nogtans niet anders dan een listige streek, en een behendig eigen bewerkt verdigtfel alleenlyk tot het bereiken van haar oogwit om zo een, die zy beschuldigde, te verderven, dienende was.

Op zulk een verdigtfel, en voorwending, of op dit zetten van zo een kistje in het water kon nu juist op dien tyd zulk een sterfte als men hier op wel vervolgens gezien had, niet volgen; maar het is zeker dat die niet anders, dan van de bedorve zwavelagtige lugt, door de dampen uit den brandenden berg Aboe zig zo wel over het land van Candahar, als over dat van Taboecan, verspreidende, voortgekomen zy, 't geen niet alleen zelf aan ons scheeps-volk, wanneer dat op zulk een zwavel-dampigen tyd juist in de baai van Pettha lag, en zo lang als het daar met hun schip bleef leggen, maar in den later tyd zo klaar aan Candahar zelf, en des zelfs inwoonders (gelyk wy nader by 't springen en branden van dezen berg, toonen zullen) gebleken is, dat 'er geen reden in de wereld zedert overbleef om daar aan te twyffelen, aangezien het dien Koning zelf, en zeer veel van zyn ingezetenen, het leven nog gekost heeft.

Ook wist ieder een, hoe ongezond de lugt-streek van Taboecan, ja zelf ook vooral die van Mangenitoe, Taroena en

Calongan was; en schoon men de lugt in Candahar zo vergiftigt niet bevond, dat quam daar van daan, om dat het, schoon digt by dien berg, egter ook vry na by dien Noord-hoek gelegen was, en dus ten eersten door verscheide winden gezuivert wierd. Behalven dat die damp zich ook meer naar de overkust, en naar het Zuiden toe, schynt verspreid te hebben.

En indien men naar zulke grollen en verdigtsels van den inlander zou willen hooren, men zou 'er honderd konnen voortbrengen daar niets aan is, schoon zy altyd dezen of genen botterik weten op te maken, om getuigenis der waarheid tegen dezen of genen, diens verderf zy zoeken, dog zo bot te geven, dat de leugen, en het verdigtfel, ten eersten van zelf voor den dag komt. En dit is de regte bygeloofige aart van alle deze Molukze eilanders. Zy zyn zeer bitter op malkanderen, en zommige zo loos, dat zy 'er een, dien zy niet eens meenen, beschuldigen zullen, om het door 't besteken van de tweeden een derden, die zy haten, op den kop te draaijen, verzekert zynde, dat die tweede 'er zig zeer wel door redden zal.

Al deze oneenigheden spruiten of uit hunne hoereryen, en overspelen, of uit hunne landeryen en Sagoe-boffchen, waar op zy zo gezet zyn, dat zy malkanderen om eenen boom, hoe gering ook, ter dood toe vervolgen zouden, gevende dien haat aan hunne kinderen, en kinds-kinderen, met de erfenis, en als een erf-goed over; ja zy oordeelen, dat zy geen zegen zouden hebben, indien zy zo of zo een, welkers over over-groot-vaders over-groot-vader den hunnen zulk een boom ontnomen had, niet ten uitersten zogten te verderven.

Het dorp Taboecan is (behalven Taroena) het volkrykste op dit gansche eiland, en het had in 't jaar 1709, omtrent de twee duizend ingezetenen, en zeven honderd weêrbare mannen.

Het dorpje Pettha (dat een myl van Taboecan legt) voor by zynde zo komt men by het dorp Coema, of Bindade, dat agter een hoek omtrent drie mylen van Taboecanafgelegen is. Vlak voor 't zelve af en aan den wal, in den mond van een diepe baai, legt een klein eilandje zonder naam.

Digt hier aan volgen twee dorpkens, Coelor (ook wel Coeloere) genaamt, voor de welke een half myl of wat meer van den wal, regt Zuiden op, eerst het eiland Torrang, en wat verder 't eiland Batoeingko, als op een rei, legt.

De ingezetenen van dit Coema plagten een getal van drie honderd en vyftig, en

die van Coelor omtrent drie honderd en veertig zielen, en het eerste honderd en tien, en het laatste honderd weêrbare mannen uit te maken; en staan al mede onder den Koning van Taboecan.

Het dorp Menala, al mede onder hem staande, en des zelfs manschap. Het dorp Menala (van zommige ook wel Menalongko genaamt) legt een kleine myl verder by een baai. Het staat al mede onder dezen Koning, en had in 't jaar 1709; omtrent drie honderd en twintig ingezetenen, en honderd weêrbare mannen.

Verdere dorpen en eilanden, onder deze Koning

Wat verder om de Zuid legt vlak voor den wal, en zeer dicht daar by, het eiland Lavefang pas voor by welkers Zuidelyken hoek omtrent een quart myl van Menala, het dorp Manna, be-Zuiden 't welke, een quart myl van de wal, en even zo verre van de Zuid-hoek van Lavefang het eiland Bing, en pas be-Oosten het welke, zeer dicht 'er aan des zelfs Oosthoek het eiland Bellande legt, aan welkers Noord-hoek zich drie kleine eilandekens Noord-Oost op in een rei vertoonen.

Dit dorp, welkers ingezetenen ik nergens uitgedrukt gevonden heb, staat al mede onder den Koning van Taboecan, gelyk ook het groot dorp Saloerhan, dat omtrent twee mylen van 't dorp Manna, en omtrent vier mylen van Menala, legt.

En zyn groote magt ver-toont. Het is ook een van de grootste dorpen, zo van den Koning van Taboecan, als van 't gansch eiland Sangir, vermits het in 't jaar 1709, omtrent duizend en vyf honderd ingezetenen had, en vyf honderd mannen met schildt en zwaard uitleveren kon.

Waar uit dan blykt, dat hy acht of negen dorpen, een duizend zes honderd en zestig weêrbare mannen, en vyf duizend en zestig zielen alleen hier op Sangir onder zich had; zonder noch eens de twaalf en half dorpen, elf honderd en negentig weêrbare mannen, en de drie duizend vyf honderd en zeventig zielen, die op de Talautze eilanden onder hem stonden, te rekenen, 't geen in 't geheel een magt van twee duizend acht honderd en vyftig mannen ten oorlog, en acht duizend zes honderd en dertig zielen (waarlyk al een vry groote magt) komt uit te maken.

En om de aanzienlykheid der Koningen van Taboecan nog meer te toonen, de Koning van Ternate, *Kaitjili Sibori* heeft een Taboecanse Princes (die hy in 't jaar 1675, de Koning van Taboecan, ook weder t'huis zond) tot zyn gemalin getrouwt.

Dus ziet men, dat die Koning de meeste landen, en volkeren, van dit eiland, en 't grootste gedeelte van de Oost-zyde des zelfs, onder zyn gebied hebbende,

niet alleen voor een der vermogenste Sangireefche vorsten, maar voor de eerste der zelve te houden is, zo hy zyn magt maar wel wist te gebruiken; maar deze *Lalero* (alzo ik niet weet of hy nog leeft) was een bot, wulps, en zeer bygeloovig vorst, die zig meer aan zyn Duivel als aan zyn Gods-dienst gelegen liet leggen, waar van hy in 't jaar 1690, een klare preuve gaf, wanneer hy, pas voor de komst van den gevollmagtigden, den Vaandrik *Haak*, in de maand Augustus aan den Duivel geoffert had, om dat een kind van hem by zyne geëgte byzit, de Princes *Lolonego*, gewonnen, krank was.

Dus verre nu hebben wy den omtrek van dit eiland beschreven, by 't welke wy nog met een letter voegen kunnen, dat het gansch eiland Christen, uitgenomen Candahar, dat half Christen en half Moorsch is. Men heeft 'er in 't jaar 1709 een getal van elf scholen, en schoolmeesters gehad, van welke breeder voorstel, en opening, ter plaatse, daar ik van den Godsdienst alhier handelen zal, staat gegeven te werden.

Men heeft hier, en op eenige naburige eilanden, als Sjauw, Pangafare, of Tagulanda, enz. zeer veel Kallappa of Cocosboomen, waar door deze inlanders, by genoegzame neerfligheid, voor al, indien zy van een meulen, om de olie uit de Nooten, of Kalappa-vrugten, te persen, en van genoegzame Martavaanen (of groote verglaasde potten, die drie of vier ankers nat houden) voorzien waren, in staat zouden zyn een groote menigte van olie te verzamelen, en die tegen een redelyken prys, of acht kannen voor een ryxdaalder, niet alleen ten dienste van de Molukze landvoogdy, maar zelf ook tot gerief der nabuuren, te kunnen leveren.

Men vind op dit eiland ook redelyk goed timmerhout, zo om huizen, als om 'er schepen af te bouwen, en ook veel Sagoe-boomen, van welke 'er een groot deel op Saloerhan staan, op welke de Goegoegoe *Jeronimus D'Arras* wel eenen eisch maakt, dog zy behooren den Koning van Taboecan toe.

Wat nu het binnenste van dit eiland betreft, aan de Oost-zyde is het van den Noord- tot den Zuid-hoek toe zeer vlak; dog aan de West-zyde van het dorp Niroezenkajoe, en Candahar af al vry bergagtig, hoewel de hoogste berg van het gansch eiland de berg Aboc genaamt, met zyn Noord-einde voor Candahar, met zyn Zuid-einde tot voor Ta-roena, en met zyn gansch lighaam zich ten grootsten deelen voor Sarab, Saroedockel en Calongan, omtrent een, of een en een half myl landewaard in, en naar 't Oosten toe, vertonende, zig boven alle de andere

Veel lappa boor en olie.

En redelyk groot timmerhout.

Waar eiland vlak, bergagtig is.

andere by uitstek van verre kennen doet.

Dit is mede een vuur-berg, die zig niet alleen altyd met een pluim wat be- Zuiden zynen top vertoont, maar die in 't jaar 1711, zedert den 10den Decem- ber afgryfelyk gebrand, en ook zyn bran- dende zwavel-ftoffen, zo verre men die geele verw op dit eiland zelf, van den Noord-hoek af tot Taboecan, en Taroc- na toe, uitgedrukt ziet, met zeer doode- lyke gevolgen voor alle die dorpen en der zelve ingezetenen, verspreit heeft, waar mede hy ook klaar bevestigt, dat men het fterven van zo veele Taboecanders en andere inlanders, daar omtrent zig met der woon gehouden hebbende, niet aan het vergiftigen van de wateren door den Koning van Candahar; maar enkelyk aan de uitwerking van dezen berg, in 't vergiftigen van de lugt door zyne gestadig uitdampende zwavel-ftoffen, had toe te fchryven.

Hoe zig dit verschrikkelyk branden van dien berg toegedragen heeft, vinden wy breder in dit verhaal, 't geen de post- houdende Corporaal naar Ternate over Manado gezonden heeft.

*Extract uit het Taboecans dag-
register, onder den 10den tot den
16den December dezes Jaars 1711.*

„ **D** Onderdag den 10den, 's nagts, on-
„ gevaar de klok half twee uren,
„ ontfont hier een felle wind uit den
„ Noord-Ooften, vermengt met zwaren
„ regen, donder, en blixem, waar op
„ kort daar aan een aard beving volgde,
„ waar door ik, en de post-houders, de
„ Logie verlieten, en ons onder den bloo-
„ ten hemel begaven.

„ Kort daar aan, of wat over tweeën,
„ hoorde ik een naar gefchrei en gekerm,
„ rondom de woning der Maatschappy:
„ en schoon het zeer donker was, zo
„ gaf ons het weerligt klaarheit genoeg,
„ om de menschen, met troppen van
„ honderden, en vyftigen, langs strand
„ de vlugt te zien nemen, zonder dat ik
„ wift, wat de reden hier af was; maar
„ even zo als ik, met die gedagten be-
„ zet was, quamen 'er zulke elendige
„ flagen uit den berg, dat wy malkande-
„ ren niet kosten hooren, waar op by
„ honderden van fteenen volgden, die by
„ ons nedervielen; zo dat wy verpligt
„ waren, in huis te gaan. Daar nu kom-
„ mende, en agter uit ziende, zo was
„ het als of de geheele berg, Aboe ge-
„ naamt, hier op Sangir, in het Westen van
„ ons gelegen, niet anders als een klomp
„ vuur was; en het springen duurde tot
„ de klokke half vier; maar de wind ging

„ leggen, zo dat wy de zwavelagtige
„ stoffe gewaar wierden; terwyl het ker-
„ men van de menschen zich nog al liet
„ hooren: want zy beeldden zich in;
„ dat de wereld verging.

„ Door het vlugten van alle het volk;
„ vraagde ik aan eenigen, die met vrouw,
„ en kinderen voorby gingen, waar zy
„ naar toe wilden, en waarom zy niet in
„ de Negry bleven. Zy antwoordden
„ my daar op, dat de Koning, en zyn
„ Babatos (of raaden) al weg waren;
„ en dat zy mede alle van Sarab af qua-
„ men, den wil hebbende, om naar den
„ bogt van Pettha, en Matiekje, te
„ gaan; ik liet aanstonds vernemen, of
„ de Koning al weg was; maar my wierdt
„ berigt, dat hy nog t'huis was, hoewel
„ zyn goederen, en kinderen, al weg
„ waren.

„ Wy bleven dan in dezen nood, een
„ gebed tot God doende, dat hy ons
„ in 's Compagnies Logie geliefde te be-
„ fchermen, en waren in zwaren angst,
„ vermits wy niet anders als de dood
„ voor oogen zagen; 't geen tot de klok
„ vyf uren bleef duren.

„ Ik, een post-houder en vier jongens
„ besloten eens na des Konings woonin-
„ ge te gaan, en te zien, of men hem;
„ zo hy nog niet weg mogt zyn, dan in
„ de Negry kon doen blyven, vermits
„ door zyn vertrek, geen levendige ziel
„ daar toe te bewegen zou geweest zyn.
„ Ik, daar komende, vond niet meer als
„ een ouden jongen, den welken ik naar
„ den Koning vroeg, en die my ant-
„ woordde, het niet te weten, waar op
„ hy zo weg naar agteren liep. Een wei-
„ nig daar gedraalt hebbende, verscheen
„ Kapitein *Boeca*, en de Kapitein *Laoet*,
„ *Gingang*, die mede naar den Koning
„ vroegen; maar die niet en quam, was
„ hy, die eerft tegen half zes, gewapent
„ met een kris op zyde, agter in quam,
„ en my zeide, zyn gevoeg gedaan te
„ hebben.

„ Ik vraagde hem, of het volk niet in
„ de Negry zoude te houden wezen:
„ want naar het toefcheen, zo brandde
„ de berg zo veel niet, als ten drie uren.
„ Hy zeide, neen: want nu zal het
„ brandend water afkomen; en daar zyn
„ zy bang voor.

„ De Koning verzogt my dezen ogtend
„ om zig in de wooning der Maatschap-
„ py op te mogen houden, 't geen ik
„ hem inwilligde. Ondertuffchen gin-
„ gen wy eens naar de kerk, en toen was
„ het half zeven; maar konden nog niet
„ zien, waar de dag van daan komeri
„ zouw, daar was zeer weinig volk in
„ de zelve, waar na wy, een gebed tot
„ God gedaan hebbende, weder naar de

„ Logie gingen, wagtende al naar den
 „ dag tot half agt toe, wanneer die eenig-
 „ zints doorbrak, maar in 't Westen
 „ konden zy niet zien als vuur, 't geen
 „ het licht gaf; dog ten negen uuren begon
 „ het te stillen. De dag wierd helder,
 „ de brand minderde, en de wind begon
 „ uit den Noorden weder toe te nemen,
 „ waar voor wy Godt loofden, en dank-
 „ ten: die de brandende stoffe van deze
 „ Negry afleidde; en die in tegendeel
 „ weder naar Calongan en Taroena
 „ voerde.

„ Vrydag den 11den, bleef de berg
 „ Aboe nog al, dog zo sterk niet, bran-
 „ den en vuur uit te werpen, als
 „ des daags voren. Daar quamen hier
 „ eenige menschen van de Negryen Ba-
 „ nawabrae, of Braë, en Matanè,
 „ de vlugt nemen, vermits zy het daar
 „ van de hitte niet konden houden. Ook
 „ waren op de eerst gemelde Negry, en
 „ in 't Bosch, al honderd en zes en der-
 „ tigt dooden (waar onder de Princesse
 „ Lorolabo, en haar dogter, Sarabanong
 „ genaamt, was) en op de laatst-gemelde
 „ 'er honderd en dertig gevonden, de
 „ welke meest door de vuuren verflonden
 „ waren.

„ Wat nu Candahar aanging, daar af
 „ wisten zy nog niets te verhalen; maar
 „ zeiden, daar meer vuur te zyn geval-
 „ len, als op een van alle de Negryen.

„ De Koning van Taboecan, mede
 „ hebbende laten vernemen, of 'er geen
 „ volk van deze Negry uit de tuinen ge-
 „ mist wierd, zo quamen de uitgezon-
 „ denen tegen den avond wederom, me-
 „ de brengende een verbrande menschen-
 „ hand, en voet, de welke zy benevens
 „ nog drie en twintig menschen, in de
 „ tuin van den Taboecansen kapitein
 „ Consa gevonden hadden, alwaar de
 „ huizen tot affche verbrand waren.

„ Deze tuin is ongevaar een half myl
 „ van de Negry, van Negri Bahroe een
 „ groot uur, en van Matanè drie uren.

„ Dezen dag hebben wy over de zes
 „ honderd menschen getelt, die alle de
 „ vlugt naamen, en naar Pettha gingen.

„ Saturdag den 12den was de berg nog
 „ al brandende, als des daags te voren.
 „ In den ogtentstond quamen twee
 „ Taboecanders, de welke des vrydags
 „ naar Matane waren gegaan, om naar
 „ hunne vrienden te zien, die my het
 „ droevig nood-lot, 't geen den Koning
 „ van Candahar, benevens zyn onderdaa-
 „ nen, zo wel Christenen als Mooren,
 „ overkomen was, wisten te berigten;
 „ de welke het alle met de dood hadden
 „ moeten bezuuren, zonder dat 'er een
 „ huis, groot of klein, ja tot de boomen
 „ toe, was blyven staan; zynde alles

„ verbrand, of tegen den grond ter neder
 „ geslagen, uitgezeit een klein Negrytje,
 „ Talawit genaamt, tusschen Matane,
 „ en Candahar gelegen. Daar waren om-
 „ trent honderd en zestig Candaharezen
 „ overgeschoten, en den Koning, *Sjam-
 „ salam* hadden zy des daags te voren
 „ op Candahar begraven, met een zoon-
 „ tje van hem, dat zy in zyn armen
 „ hadden vinden leggen: want hy niet
 „ verbrand, maar door de hitte des vuurs
 „ verftikt, was. Het getal der dooden
 „ op Candahar is op gegeven, zo mans,
 „ vrouwen, als kinderen, twee duizend
 „ en dertig koppen, waar onder gere-
 „ kent is de school-meeft, *Andries Pie-
 „ tersz.*, en de Marinjo Daar
 „ waren ook gevonden vyf metale stuk-
 „ jes, en een yfere dreg, de welke den
 „ Koning van Candahar toequamen, en
 „ zy zогten nog naar andere vyf van een
 „ of twee pont bals.

„ Tegen den avond werd my berigt,
 „ dat de Hhoekom van Taboecan, *Abra-
 „ ham Datbolomeus*, en drie zoons van
 „ hem, mede op Candahar het eigen
 „ nood-lot aangetroffen, en het leven
 „ met de dood verwisselt hadden.

„ Zondag den 13den, vermits de berg
 „ Aboe was ophoudende met vuur te
 „ werpen, zond ik den zoldaat, *Thomas
 „ Justus*, en eenige inlanders, naar de
 „ Negryen, Matanè, Candahar, en een
 „ nieuwe Negry, om te vernemen, of
 „ het op gisteren verhaalde ook naar
 „ waarheid my aangebragt was, die te-
 „ gen den avond wederom quamen, en
 „ zeiden, het zoodanig de waarheid te
 „ zyn, als onder de dagtekening van
 „ gisteren stontd aangehaalt; maar zy
 „ hadden onder weg meer als over de
 „ vier honderd menschen vinden leggen,
 „ alle door hitte van het vuur (na hun
 „ oordeel) gestikt, vermits zy niet ver-
 „ brand, maar gaaf van ligchaam waren;
 „ en het water hadden zy aan strand ko-
 „ kende gevonden; ja menigten, die
 „ hunne voeten toonden, waren door
 „ het water verbrand. In de Christen-
 „ Negry op Candahar hadden zy een
 „ meisje omtrent agtien maanden oud
 „ gevonden, 't welk tusschen twee doo-
 „ de ligchaamen in lag. Het was eenig-
 „ zints aan den arm verbrand; maar,
 „ menschen ziende, begon het te huilen,
 „ en, op zyn Sangirees, om water te
 „ roepen.

„ Het had ook volgens hunne giffing,
 „ van den 10den dezer daar al gelegen,
 „ en is jegenwoordig by een van zyn
 „ vrienden ingenomen.

„ Den Hhoekum, *Abraham Datolomeus*,
 „ hadden zy daar op Candahar, benevens
 „ zyn drie zoons, begraven.

„ Maan-

Dooden
 op Braë,
 en Ma-
 tane.

Al rede
 op an-
 dal.

„ Maandag den 14den de berg al meer-
 „ der afgenomen hebbende met branden,
 „ dog niet met dampen, zo quam de
 „ Taboekander *Gorabe*, van Manganitoe,
 „ en Taroena, die my wist te berigten,
 „ dat op Calongan zeventig menschen
 „ waren verbrand, buiten de geenen, de
 „ welke zwaar gewond, dog nog in 't
 „ leven waren; en de school-meester was
 „ met de overgeschotene menschen naar
 „ Taroena gevlugt, om zich daar ter
 „ neder te zetten, vermits zy het op Ca-
 „ longan niet dorsten houden; dog op
 „ Taroena was het al zo elendig gestelt,
 „ want daar mede vier honderd en acht
 „ zielen door den vuure weggerukt wa-
 „ ren, waarom zy alle overgeschotene
 „ mede de vlugt naar Manganitoe namen,
 „ vermits in die Negry mede wel eenige
 „ steenen gevallen waren, dog daar geen
 „ schade aan menschen, of huizen, ge-
 „ sechied was. De Mardyker, *Bastiaan*
 „ *de Gratià* was eergifteren, of op den
 „ 12den dezer, met zyn chaloepje op
 „ Manganitoe aangekomen.

„ Ik kreeg berigt, dat in de Negryen
 „ Saloerhan, Menala, Coelor, en Coema,
 „ mede geen schade, door het springen
 „ van den berg Aboe, aan menschen nog
 „ huizen, was gesechied.

„ Dingsdag den 15den; komt alhier
 „ van de Negry Talawit, digt by Can-
 „ dahar gelegen, de nog in 't leven zyn-
 „ de *Singadji Bengoenang*, en *Kimelaba*
 „ *Mallasigi*, benevens in de dertig Can-
 „ daharefen, my verhalende, dat zy dit
 „ aan waren gekomen, om zich aan my
 „ te vertoonen, en bekent te maken,
 „ dat zy hunnen Koning hadden begraven,
 „ en dat zy in 't geheel, zo mans,
 „ en vrouwen, als kinderen, nog om-
 „ trent duizend sterk waren, die geene
 „ mede te rekenen, de welke op Saran-
 „ gani met den Goegoegoe *Thomas Sigoe-*
 „ *goe*, (die eerst daags op Sangir ver-
 „ wagt wierd) en met die, dewelke zo
 „ hier en daar verstroot zyn, op Sangir
 „ geweest waren.

„ De broeder van den Koning *Sjam*
 „ *Sialam*, *Calabato* genaamt, woont op
 „ Taroena, en is, jegenwoordig met
 „ dien Koning naar Talawit; en d'an-
 „ der broeder *Salarangi* genaamt, woont
 „ hier op een eiland, en erneert zig met
 „ tuinen te maken. Deze *Sengadji* ver-
 „ haalde ook, dat zy het in de Negry
 „ Talawit nog wat gaande meenden te
 „ houden, om te zien, of het daar beter
 „ zoude werden, dat zy anders genegen
 „ waren hier op Taboecan, of elders,
 „ te gaan woonen. Hy hadde vyf stuk-
 „ jes van al 't gesehut, ende een yfere
 „ dreg, onder zyn bewaring, en zoude
 „ zien, of hy de andere vyf mede magtig

„ konde worden; maar tot het ander
 „ goed van den Koning zaghy geen kans,
 „ vermits Candahar geheel, en al tot de
 „ grond toe verdelgt was.

„ Tegen den avond quamen hier op
 „ Taboecan, drie doode ligehaamen aan-
 „ dryven, de welke de Koning in een
 „ put liet gooijen, en met aard toedekken.

„ Ook wierd my berigt, dat al de
 „ Valeyen hier rondom Takoekan ge-
 „ slooten waren, en geen water-loozing
 „ ter wereld hadden, en dat zy uit dien
 „ hoofde alle zeer bang waren; dat deze
 „ Negry, mede overstolpt zou worden,
 „ wanneer dat quam door te breeken.

„ Woensdag den 16den liet ik daar
 „ na vernemen door eenige inlanders, die
 „ my tot weder-berigt bragten, dat het
 „ zoodanig waarlyk gestelt was; maar
 „ dat zy niet verder dan een klein uurtje
 „ het bosch in hadden kunnen gaan,
 „ door dien het aardryk daar rondom
 „ nog brandde, en het te heet was, om
 „ verder te gaan.

„ Donderdag den 17den, dampte de
 „ berg nog al even sterk, maar wierp
 „ geen vuur meer uit.

„ Tegen den avond vertrok 'er een
 „ vaartuig van hier naar Tagulanda, waar
 „ mede ik een klein gelei-briefje aan dien
 „ Koning zond, met verzoek, om een
 „ vaartuig tot het verder bestellen van
 „ den brief der Maatschappy aan het
 „ opper-hoofd tot Manado, den *E. Hen-*
 „ *drik van der Burg*, te verzorgen. Was
 „ geteekend, *Andries Dulee*, onderstond:
 „ Geollationeert, accordeert, Manado,
 „ in 's Compagnie Logie, den 11den Ja-
 „ nuari 1712, en geteekent, *Henrik van*
 „ *der Burg*.

Accordeert:

Jⁿ Bogaart.

Secretaris.

Om nu een nette schets te hebben van
 de magt, die deze eilanden, van welke
 wy tot nog toe gesproken hebben, voor
 den Koning van Ternatè, het zy ten oor-
 log, het zy wel in het geheel opbren-
 gen kunnen, zullen wy hier in een
 korte staat de sterkte van ieder in 't by
 zonder by een voegen.

Schets van de macht en manschap, der voor-noemde eilanden, byeen getrokken, en watzy voor den Koning van Ternate opbrengen.	Eilanden	Weerbare mannen	Zielen.	Eilanden	Weerbare mannen	Zielen
	Sarangani	700	2700	Transportere	3300	10710
	De Talautze eilanden.			Op Sangir		
	't Eiland Noessa.			De dorpen		
	Het dorp Noenoesa.			Onder Candahar	900	
	voor Taboecan	300		Saroedoekel	70	
	Taroena	70	1200		970	3000
	Mangenitoe.	30				
		400		Onder Taroena		2386
	Het dorp Lijang voor			Calongan	800	376
	Taboecan	80	240	Saban		
	Het dorp Bacassa voor			Mangenitoe	470	1400
	<i>David Pandjalang</i>	30	100	Tamacko	180	588
			110		650	
	Het eiland Karkalang			Onder Taboecan		
	voor Taboecan			de dorpen		
	De dorpen			Matane	150	550
	Naun	30		Negri Bahroe		
	Boendade	90		Taboecan	700	2000
	Gemy	30		Coelor	100	340
	Bomboe	50		Coema	110	350
	Bolloedoe	40	240	Menala	100	320
				Manna		1500
	Voor <i>Wäela</i>			Saloerhan	500	
	De dorpen					1660
	Entsje	50				7380
	Ajen	100	150			23520
	Voor Pandjalang					
	De dorpen					
	Machatarang	50				
	Kiama	20	70			
	Onder Tagulanda					
	Het dorp Poeloetang	510	2970			
	Het eiland Lirong					
	voor Taboecan					
	Deze dorpen					
	Lirong beneden	150				
	Ringkaloen	50				
	Mofon	100				
	Selle					
	Kalonga	70				
	Saliloeboedoe	200	570			
	Voor Pandjalang					
	De dorpen					
	Alloe	200				
	Lirong boven	50	250			2500
	Het eiland Ca-					
	broeang	300	1000			
		3300	10710			

Dus zien wy by deze korte schets de sterkte van de manschap, en zielen, die de eilanden Sarangani, en de vier Talautse eilanden, Noessa, Karkelang, Lirong, en Cabroang, benevens het eiland Sangir, kunnen opbrengen, en dat die te zamen zeven duizend drie hondert, en tagtig weerbare mannen, en drie en twintig duizend vyf hondert en veertig zielen uitmaken.

Wanneer nu dit eiland Sangir onder de Ternataansche kroon geraakt, of door wat Koning van Ternate dit verovert zy, blykt my nergens. Uit ons verhaal, den Godsdienst alhier betreffende, zal blyken dat dit eiland door de Portugeesche Priesters al in 't jaar 1568, en vervolgens, is bezogt geweest.

In 't jaar 1625 de 13de Maart, hebben wy het schip de Trouw daar op verloren; en ik zie uit de reizen van den zee-voogd, *Foris van Spilbergen*, dat het in 't jaar 1616 in Maert, by zyn komst in de Moluccos, al is bekend geweest.

Aangezien wy van Sangir niets meer van belang weten te zeggen, zullen wy van daar naar het eiland Sjawu overgaan.

T W E E D E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Beschryving van 't eiland Sjauw. Eilanden tusschen dit, en tusschen Sangir, Massape, een heilig eilandje. En nog een ander door de Jesuiten wel eer ge-eigent, en ver-ryk gemaakt. Eilanden, voor 't dorp Oeloe leggende. 't Dorp Pehe, 's Konings hof-plaats. En 't eiland Makelehe. Sjauw zeer berg-agtig, en een vuur-berg hier mede. Hoe groot het in den omtrek is. Des zelfs dorpen, en der zelver macht. Vesting hier wel eer. De Koning en Grooten hier in 't jaar 1689. De Koning van Sjauw is ook Koning van Cabroewang, enz. Verder bericht van de Jesuiten alhier, en wanneer 't eiland al is bekend geworden, en door den Koning van Ternate veroverd. Het eiland Pangafare, of Tagulanda. Door Koning Hair veroverd. De dorpen en manschap van dit eilandt. Wat op 't zelve al valt. De zee-macht van Sangir, Sjauw, en Tagulanda. Hoe lang Tagulanda al zy bekend geweest. Eilanden be-Westen 't zelve. Beschryving in 't gemeen van de landen van den Koning van Ternate, op de Kust van Celebes leggende. Manado, de hoofd-plaats. Manschap, en vesting. Spanjaarden, wel eer ook hier, dog door ons overwonnen. Wat voor dorpen onder Manado staan, en manschap der zelve. Verdere dorpen, en eilanden, hier onder staande. Al welke landen de E. Maatschappy veroverd heeft. Aart dezer volken. Macht der Tolken hier wel eer. Wat hier al valt. Lasten dezer volkeren, die zy dragen moeten. Vergezogte bezuiniging van den Heer Padbrugge omtrent kerkelyke zaaken. Aart der volkeren dieper landwaard in. Die nader beschreven werden. Nevens de Land-wegen, Swavel, en verdere waaren, die men hier heeft, en goed koop bekomt. Heerlyk ebben-hout. Waar de vogel-nestjens hier vallen. Waarom een Predikant wel een klein voordeeltje op een bezoek of Visite zou mogen hebben. Vogelen, die de Nestjens maken. Badjos, een soort van volkeren alhier, nader beschreven. Beschryving van de Kust van Manado in 't byzonder. De bocht van Amoera. De uiterste grenspaal des Konings van Boelan. Het koninkryk van Boelan, en 't dorp, zo genaamt. Het dorp Salamadonga, en meer andere. Wonderlyke verandering van den weg. De Koning van Boelan in 't jaar 1705 beschreven. Bruidschat van Jeronimus d'Arras, en geschild daar over. Die van Boelan van een krokodil afkomstig. Het dorp Auwn, en de eilandekens 'er by. Weg naar de Mogonde. Caudipan, een koninkryk, in de dorpen Dauw, en Boelan itam, verdeelt. Reden van deze verdeling. Caudipan raakt onder den Koning van Macassar. Dog komt in 't jaar 1669, weder aan den Koning van Ternate. Verder bewys van ons recht op Caudipan, door den Heer Padbrugge aan den Jesuit Tercottus voorgesteld. De wreede Princes Linkakoa, bestierster van Boelan itam. Vergeeffsche moeite aangewent om den Koning van Sjauw 'er in te dringen. Waarom de Heer Padbrugge die van Boelan itam het hals-recht ontnomen, en belast heeft de bosch-huizen te verbranden. Noch andere bevelen door dien Heer aan zyn opvolger wegens Koning Binangkal, en zyn dochter, gegeven. Het dorp Bwool, en des zelfs manschap. Wat hier valt. Van waar des zelfs ingezetenen afkomstig zyn. De eilanden, Middelburg, en Vliflingen. Waar by een overgang van de eene zee tot de andere is, die tot Limbotto uitkomt, hoewel 'er nog een andere weg is. De bocht van Tontoli, en des zelfs bestierders. Groot vermogen van dit volk. Last, aan de Tontoliërs opgelegd. Het dorp Dondo. Een overgang hier na Tomini, en ook na Silensak, en Bala-issan, en waar die weg verder uitkomt. Dampelas, een dorp hier omtrent, en 't verdichtsel van des zelfs goud-rivier. Tweederlei dorpen van dien naam. Het dorp Cool. Macht der Tontoliërs. Het dorp Cotta. Hoe verre Dondo van Silensak legt. De bocht van Cajeli, wat voor by den uit-hoek van Bala-issan. Dorpen daar in, en daar omtrent gelegen, met hunne Hoofden. Macht, en manschap dezer dorpen. Verwoesting van Cajeli en Tabali, door de Mandareezen. Het dorp Paloe, en des zelfs manschap, mitsgaders de dorpen, daar onder. De Koning van Paloe, en de aart van zyn land. Wat hier al valt. De dorpen Badi, Tocco-Boedi, Toboli, en Tololi. Overgang der Mandareezen hier. De manschap, onder den Koning van Ternate, by een getrokken.

Het eiland Sjauw (van *Farricus*, te en is van Ternate dus dertig myl gelegen. De Zuid-hoek van het eiland Sangir legt, na giffing, van Sjauw zeven en een

half myl, dog het dorp Taroena (daar men gemeenelyk van daan fehept) ruim twintig mylen.

Eilanden tuffchen dit en tuffchen Sangir.

Als men van Sangir na Sjauw vertrekt, zo ontmoet men, Zuidwaards op, verfcheide eilandekens (by ons bevorens al gemelt) die alle woest, onbewoont en zonder eenig vee zyn, behalven een, Massape genoemt, op het welke verfcheide bokken, en door een oud by-geloof omtrent dit eilandje (gelyk wy bevorens van 't eiland Caboe Loefoe dit ook toonden) hier op van tyd tot tyd gebragt zyn.

Massape, een heilig eilandje.

Die van Sjauw, en meer andere houden dit mede voor een heilig eiland, en voor een gewyde plaats, alwaar niet alleen deze en gene van het flegt volk onder den inlander, maar zelfs ook verfcheide Koningen en grooten, by voorval van fware ziekten, of andere ongevallen, heul en trooft gaan zoeken, met dan op dit eiland eenige levende bokken te brengen, 't geen zy oordeelen in staat te zyn om hunne ziekte voorfpoedig te genezen, of hun elende te verzagten, ja die geheel weg te nemen.

En nog een ander daar by, door de Jefuiten wel eer geëigent, en vee-ryk gemaakt.

Buiten dit eiland is 'er beweften Sjauw nog een, omtrent drie mylen van de wal af, waar op de Jefuiten eenige koe-beeften, verkens, bokken, hoenderen, &c. gezet hebben. Dit eiland hebben deze Jefuiten, by 't veroveren van Sjauw, aan de E. Maatschappy wel klaar en duidelyk (hoewel maar by monde) gefchonken, 't geen egter, uit eenige andere inzigten, en by oogluiking, aan den Koning van Sjauw gelaten wierd, die 'er ons nu en dan eens een koe-beeft, of een bokje van daan zend, of de onzen dit 'er afhaken laat. Deze Koning was ook genegen twee fchepen, door den landvoogd der Moluecos, de Heer *Padbrugge*, aan zyn Hoogheit gefchonken, op dit eiland te doen brengen, om die daar te laten voort-teelen.

Eilanden voor 't dorp Oeloe leggende.

Aan de Ooft-zyde van Sjauw, voor het dorp Oeloe, daar men een goede anker-plaats heeft, leggen de eilanden Boegiaffoe, Pondang, Labang, Massape, en Mahono, die een half rond uitmaken, en aldus een zeer ruime en beflotene baei van het Zuiden tot het Noorden aan de Ooft-zyde van Sjauw vormen.

't Dorp Pehe, 'sKonings hof-plaats.

Aan de West-zyde, af en aan het dorp Pehe, dat ook in 't Westen van 't eiland legt, en daar de Koning van Sjauw zyn hof houd, legt het eiland Makelehe, omtrent drie mylen in zee, alwaar het bevorens gemeld vee, tot voort-teeling nu aangequeekt word; dog daar is, zelf met geen fcheeps-fchuiten, dan alleen aan de West-zyde des zelfs, aan te komen. Dit eiland is omtrent twee mylen in 't rond, heeft een zoet en ftilltaande water

En 't eiland Makelehe.

in 't midden, rondom het welke 't land maar met eenen soom, of dyk, loopt, dewelke met Calappus-, Pinang-, Soor-fakken-, en andere diergelyke vrugt-boomen, beplant is. Dit eiland Sjauw is zeer hoog en bergagtig land, 't geen zig in 't midden des lands vertoont, en daar men mede een brandende berg heeft, die geweldig brand en blaakt. Met zommige winden buldert hy vervaarlyk, werpende veel afch, zware fteenen, en ook wel water uit het vuur-hol. Ja daar gaat naelyks een dag voorby, dat men 'er niet het een, of het ander van verneemt. In de maanden January en February raaft hy wel het meeft, in welke hy veelyds ronde fteenen, als groote kogels, uitwerpt, die door 't gedurig opgeworpen te worden, en dan weer na beneden, in den zelve mond invalende, te rollen, als rond gedraeit fchynten te zyn, 't geen men aan zommige, die 'er ook wel buiten vallen, gewaar word. Den 16. January 1712. hoorde men dat deze berg gefprongen was, diens slag men op Ternate, veertig mylen daar van daan gelegen, hoorde, en die als enkel vuur ftond.

Dit eiland doet zig uit zee vry groot wegens dezen berg, en byna even eens als de berg, en het eiland van Ternate, op, waarom de inlanders het gewoon zyn Tenga Bawo, dat is, Hoog Land, te noemen. Het is omtrent acht mylen in het rond.

Daar zyn op dit eiland vier dorpen, Oeloe in 't Oosten, Pehe in 't Westen, Ondor en Lehe, mede aan strand leggende aan die kant.

Oeloe kon in 't jaar 1705. opbrengen gewapende mannen	500. en 1450. zielen.
Pehe	300. en 1000.
Ondor	160. en 492.
Lehe	110. en 356.
	1070. 3298.

Aan de Ooft-zyde des eilands hadden wy in 't jaar 1695. nog een fterkte, Doornenburg genaamt, waar in een Sergeant, *Leendert Henrikszoon*, lag, welke post, nevens andere, al voor eenige jaren ingetrokken is, alzo 'er nu geen andere buiten-vestingen, dan op Manado, Batsjan, Tofeho op Halamahera, en op Oebi (daar maar een Corporaal, met een man, legt) zyn.

In 't Noord-Oosten van Sjauw is ook een rif, dat tot in de baei toe al flauwer en flauwer, tot voor onze vaftigheid, loopt; dog anders is dat eiland fchoon.

De Koning, die hier voor het jaar 1689. geweest is, was *Francisco Xavier* genaamt, na welkers dood hier voor eerst maar een *St. Jago Manompil* regeerde, buiten welke daar ook de Goegoegoc's, *Jeronymo d'Arras*, en *Thomas Mabonus*, de zee-voogt *Noas*, en de Hhoekom (of 's lands Richter) *Andries Backomise*, waren.

Deze namen 't bestier daar waar, tot dat de jonge Prins *Xavier* in staat zyn mogt, om dat van hen over te nemen. Hy stont in 't jaar 1694. met de dogter van den Goegoegoe *Mabonus* te trouwen. Altoos men wenschte dat te zien. De oude Koning had veel geschillen met *Jeronymo d'Arras*.

De Koning van Sjauw is ook te gelyk Koning van 't geheel Talauts eiland Cabroewang, dat hem drie honderd weerbare mannen opbrengt, en duizend inwoonders heeft. Zyn land is arm, niet, dan Calappus-nooten, Olie, en cenige Oebis, of wortelen, gevende; en, by gebrek van visch, droogen zy Haejen, dat al van hun beste kost, hoewel een slegt eeten, is. Hy zelf is ook arm. Hy plagt in vorige tyden, omtrent het jaar 1677. ook Koning van Boelan Itam te zyn: want na dat hy, en de Koning van Boelan, *Loloda* (de vader van die in 't jaar 1682. regeerde) te zamen den Koning van Caudipan, op de kust van Celebes, overwonnen, en verjaagt hadden, zo deelden zy den buit zo, dat Boelan Itam voor den Koning van Sjauw, *Franciscus Xavier*, en dat 't dorp Sjauw voor den Koning van Boelan zyn zou, alwaar de Koning van Sjauw, nevens de Spanjaarden (toen nog op Sjauw zynde) ook nog tot in het jaar 1677. meester gebleven is, in welk jaar de Heer *Padbrugge* den schranderen Jesuit, *Carolus Tercottus*, met een slinger-slag uit Boelan Itam hielp. Ook had deze Koning het als een leen van de E. Maatschappy onder zekere bepaling kunnen wederkrygen, indien hy, toen 't hem geraden wierd, 'er by een smeek-schrift om verzogt hadt, 't geen hy verwaarlooft heeft, en dat zedert zo aan Caudipan gebleven is. Wat deze Koning van Sjauw voor geweld in 't jaar 1676, met hulp der Spanjaarden, die van Tagulanda in Juli aangedaan heeft, zien wy hier na in 't Kerkbericht van *D. Peregrinus*.

De brandende berg, die men hier heeft, levert zeer goedé swavel, hoewel niet veel, uit. Hier plagt voor het jaar 1682. een berg-schans, Maatsuiker genaamt, te leggen, in welke plaats daar na een steene vastigheid van vier en twintig voeten in 't vierkant gesticht is.

Dit Sjauw is de Portugeezen al na het jaar 1568. bekennt, en door hunne Priesters bezogt geweest.

Het plagt in vorige tyden onder de Spanjaarden te staan, alwaar men in 't jaar 1675. ook twee Jesuiten, de ccne van Arragon, en *Emanuel Espagnola* (die in 't dorp Oeloe woonde) en de andere van Vlaanderen, en Pater *Carlo Tercottus* genaamt (die zig in 't dorp Pche onthield) plagt te hebben; Bevorens had daar ook eenen *Hieronymo de Crebueiros*, eerst in Pche, daar na op Tamacko, en kort 'er aan op 't eiland Talaut, of Lirong, gewoont. Men sprak daar ten dien tyde ook zeer van den Jesuit *Francisco Mides*; dog die was in 't jaar 1673. wcêr na Manilha vertrokken. Wy halen hunne naamen aan, om dat zy, zo de Kerk- als Staats-zaaken, daar voorgevalen, beschreven hebben. Daarbeneven, om dat deze Pater *Espanjola* ten dien tyde veel moeite aangewend heeft, om op Talaut den Godsdienst met het swaard in te voeren, gelyk wy breeder in een Kerkbericht van den Heer *Montanus* van het jaar 1675. zullen zien.

In dit zelve jaar 1675. hadden die van Sjauw op 't eiland Banka (zo *Paulus Harkse* op zyn tocht in Maart met den Koning van Taboecan gedaan, aantekent) een Bamboesch-huisje gezet, dat haar Edelheden den 29. January in 't jaar 1676. belasten af te breken, op dat zy geenén eisch daar op mogten doen.

Uit de reis van den zee-voogd, *Joris van Spilbergen*, blykt, dat dit eiland Sjauw door de Ternatanen, met hulp der Nederlanders, in 't jaar 1616, kort voor de maand September (waarschynlyk toen mede van de Spanjaarden) al veroverd en ingenomen was, zedert welke tyd het weder in de macht der Spanjaarden (die, na lang 'er van daan, en in Manilha gebleven te zyn, op aanrading van den Jesuit *Espanjola*, voorgevende daar Nagelen geplant te hebben, 'er weder quamen) geraakt is; dog het is door Koning *Amsterdam* (of *Kayisjili Sibori*) met hulp der Nederlanders, in 't jaar 1677. in November weder ingenomen, om welke verovering dezes Konings op die van Sjauw hy zedert een vyfde Sonnescherm van Staat gevoert heeft. De Koning droeg 't aansonds aan de E. Maatschappy op, die den Spaanschen veldpost, *Rossa*, met twaalf man, en zes stukken, bezette, en in 't jaar 1682. de vesting Doornenburg daar bouwde, waar van de Koning van Sjauw den zeventienden Maart den eersten steen lag, en waar op tot jaar 1696. tien foldaaten gelegen hebben, die zedert ingetrokken zyn. Schoon men hier mede vier scholen, en

Verder bericht van de Jesuiten alhier, en wanneer 't eiland al is be kend geworden, en door de Koning van Ternate veroverd.

zo veel meesters, heeft, zo staat het hier egter daarom niet een hair beter, dan met veel andere inlanders hier omtrent, met den Godsdienst.

In 't jaar 1671, de vyftiende Mey, waren de Heeren Zeventienen al van gedagten, dat men zig van Sjauw, als gezien zynde in 't kort veel Nagelen te zullen uitleveren, behoorde meester te maken.

Dit is het dat wy van 't eiland Sjauw hebben te zeggen, waar van wy geen byzonder kaartje geven; dog men ziet het in de kaart van Ternate op zyn plaats leggen.

Het eiland Pangafare, of Tagulanda.

Van Sjauw nu al Zuiden op gaande, komt men aan 't eiland Pangafare, dat meest met den naam van Tagulanda bekend is, een naam, die 't na een der dorpen, hier op gelegen, draagt; dog qualyk van *Jarricus*, Regalanda, genaamt.

Den naam van Pangafare draagt dit eiland egter niet te vergeefs: want gelyk de inlanders, volgens hun oud by-gelooft, alle de eilanden niet even goed, of niet even gelukkig en ongelukkig stellen, alzo zyn zy van oudsher ook gewoon, in 't oversteken het altyd aan te gieren, en tegen hun volk, Pangafare, dat is, Schept daar aan, te zeggen, waar van het dus zyn naam bekomen heeft.

Door Koning Hair veroverd.

Uit zeker oud Maleits schrift blykt, dat Koning *Hair* dit eiland (zonder dat ik egter het nette jaar daar aangeteekent vinde) veroverd, en 't aan de Ternataansche kroon gehegt heeft.

Het legt op ruim twee graaden benoorden den Evenaar, en is omtrent twee en twintig myl van Ternate, tien van Sangir, en achteen mylen van Manado gelegen, zonder dat zich hier tusschen beide eenige eilanden opdoen.

De dorpen, en manschap van dit eiland.

Het heeft twee dorpen, waar van het voornaamste Tagulanda, en 't ander Minanga genaamt is, hoewel 'er meer gehugtjens langs strand staan, niet waardig om de zelve te noemen, alzo zy door ruggen van 't gebergte, tot op 't strand loopende, maar van een gescheiden zyn. Een der zelve is Pehe genaamt.

In 't eerste houd de Koning van dit eiland (die in 't jaar 1690. eenen *Philip Antonisson*, en in 't jaar 1676. een *Bapeas* was, zonder dat de jegenwoordige Koning kenne) zyn Hof; en, dat dit al van eenig aanzien zyn moet, blykt daar uit, alzo het in 't jaar 1705. een getal van duizent vyf hondert en negentig Zielen, en vyf hondert weerbare mannen, opbrengen konde.

Het ander dorp legt 'er drie mylen van daan, zynde zo vermogende niet als Tagulanda, gelyk het ook maar drie hon-

derd en twintig ingezetenen, en pas hondert weerbare mannen, opbrengen kan.

Zo dat het ganfch eiland Tagulanda maar duizend negen hondert en tien (dog voor de E. Maatschappy wel van de gehoorzaamste) ingezetenen heeft, en maar zes hondert weerbare mannen uitleveren kan; een bewys, dat het maar een klein Koninkje is; hoewel 'er van die soort nog al kleener zyn.

Hier plagt ook een Corporaal te leggen, voor al om op den Koning, en de zynen, te letten, en om te beletten, dat zy elders henen trekken, en nagelen sluiken mogten.

Het schynt het beste eiland niet te zyn, alzo die inlanders al dikwils aan de Molukse Landvoogden verzogt hebben, na Amboina, of elders, te mogen verhuizen.

De Koning, en de twee Goegoego's, bestieren 't land volgens de gemeene lands-wyze aldaar.

Hier valt ook veel Clappus-olie, vermits 'er veel Clappus-boomen zyn, zo dat zy 'er aan de E. Maatschappy meer, als 'er noodig is, tegen een tiende ryxdaalder de kan, afkonnen leveren, mits dat men die henen komen afhalen, dat al de pyne waardig is, alzo Taboecan duizent, Candahar, Taroena, en Mangenitoe te zamen duizent, Sjauw vyf hondert, en Tagulanda vyf hondert kunnen olie (dat te zamen drie duizent uitmaakt) opbrengen kan; behalven dat deze inlanders ook wel, zommige kalk, en andere weer houtwerken, aan de E. Maatschappy leveren.

In 't jaar 1682. zyn 'er tien duizend kunnen olie door deze drie eilanden geleverd, waar mede men veel van de buuren aldaar geries heeft.

Dat hier ook nagelen vallen, blykt mede uit het Kerk-bericht van *D. Peregrinus*, hier na volgende.

Vermits dit nu het laatste van de Noorder eilanden is, zo zullen wy, om de macht des Konings van Ternate (en, na de verovering van zyn ryk door ons, dus ook van de E. Maatschappy) die streek uit te weten, de weerbare manschap, en de ingezetenen van Sjauw, en Pangafare, eer wy na de kust van Celebes oversteken, by die der vorige Noorder eilanden voegen.

De weerbare manschap der vorige Noorder eilanden levert uit	7380. en 23540. Zielen.
Het eiland Sjauw	1070. 3298. dito.
Het eiland Pangafare, of Tagulanda	600. 1910. dito.
Weerbare mannen	8950. 28798. Zielen.

De

De zee hier omtrent geeft nu en dan (zo my door zeker vriend, die ze daar zelf opgevifcht heeft, bericht is) zeer goede Amber.

In 't jaar 1676. verzogten zy op Manado hier om een Sergeant, en eenige soldaaten, die 'er bevorens meer gelegen hadden, dog die door den Heer *Francx* 'er van daan gelicht waren.

Men heeft hier mede twee schoolen, en zo veel meesters, en door de naartigheit des Konings hier, stond het 'er met den Godsdienst, al van oudsher af, vry beter, dan wel op de eilanden Sangir en Sjaww, om dat hier geen Mooren zyn, en om dat de Koning, en zyn onderzaten betoonen van een zeer goeden imborft, en doorgaans zeer ieverig te wezen, behalven dat zy ook den roem hebben, van zeer goede zee-lieden, en dat wel by uitftek, te zyn, waar van zy, en hunne voor-ouders, nu en dan al zeer lofwaardige preuven, wanneer deze of gene vaartuigen in nood van te vergaan waren, zo manmoedig gegeven hebben, dat men de behoudenis van de zelve en van veler levens, enkelyk aan hunne stoute zee-kunde, met veel voorzichtigheit en overleg gepaart, heeft moeten toefchryven. Een zaak, die wy hier, als zeer opmerkenswaardig, aanhalen, om dat men dit anders zeer felden by de inlanders vind, die, behalven dat hunne vaartuigen doorgaans zeer flecht, en gansch niet in staat zyn om de zee te können wederftaan, ook gemeenelyk, als de nood aan den man, of als 'er een storm opkomt, zeer verlegen ftaan, en, om zich door fwemmen te redden, maar ten eerften in zee springen, latende 't vaartuig op genade van weder en wind henen dryven.

Deze drie Noorder eilanden, Sangir, Sjaww, en Tagulanda, of Pangafare, zyn ook gewoon op order van den Molukfenlandvoogt, en by tyden van oorlog, tot het uitmaken van een Mofsel-vloot, deze navolgende Coracoras en manfchap 'er toe, ieder Koning, of dorp, na advenant, op te brengen.

Correcorren. Mannen 'er toe.

op Sangir.

Taboecan	6	300
Taroena, en Calongan	4	200
Candahar	3	150
Mangenitoe	3	150

Sjaww.

Peche	4	200
Oeloe	2	100

Togulanda.

Tagulanda	}	3	150
Minanga			
		25	1250

Dit zou nog al een fraei vlootje, en een redelyke manfchap, zonder dat men van dit eiland byna eenig volk mist, of 't zien kan, uitmaken, waren het maar foldaten; maar zyn zy niet goed, om eenen aanval te doen, zy zyn deugdelyk goed om te gaan moes-koppen in het bosch, als de Hollanders de baan eerft klaar gemaakt hebben, en om alles, wat van den vyand op het veld ftaat, te verderven, en hen daar door in onze handen zo veel te eer te doen vallen.

Ook plagten zy, voor de komft van den Heer *Padbrugge* in de Moluccos, stoute zee-rovers te zyn, 't geen hen na die tyd belet is. Wanneer dit eiland Tagulanda onder de kroon van Ternate geraakt, of door wat Koning het 'er onder gebracht is, is my onbekend. Maar het is al mede den Portugeezen, voor al zedert het jaar 1606, bekend geweest, gelyk dit nader in de Kerk-zaken, ten tyden der Portugeezen, hier na te zien is.

Bewesten het eiland Pangafare heeft men twee kleine eilanden, het een Roang, en het ander Paffigi, genaamt, waar van het eerste redelyk hoog, dog 't ander laag, en vlak land is.

Van het laafte strekt zig een groot rif naar het Oosten uit, 't geen egter niet belet, dat men, zelf met een groot fchip, tuffchen beide die eilanden door loopen kan.

Wat verder als 't eiland Tagulanda, en byna tuffchen 't zelve en 't eiland Banca, legt het eiland Biaroe, bestaande meest uit eenige gebrokene eilandekens, die onbewoont zyn, gelyk ook de verdere eilanden tot den vasten wal van Celebes toe, die de ftraat Banca uitmaken.

De naamen dezer eilanden zyn Banca, en Taliffe, welk eerste de ftraat tuffchen Banca, en den Noord-hoek van Celebes, maakt. Taliffe legt wat Westelyker als Banca.

Ten Zuid-Oosten van het zelve heeft men ook, wat buiten den Celebifchen wal, de drie eilandekens Waffi, of de Yfer-eilandekens, dog van die van Manado, op de kufft van Celebes gelegen, Ganga, May-in, en Pifo genaamt, ten Zuiden der welke ook het eilandje, Oud Manado legt, welke drie laafte Zuid-Ooft uit op een rei zodanig leggen, dat men 't eiland May-in eerft wel drie mylen bewesten Ganga (dat regt Zuiden van Taliffe legt) ftellen moet.

Tuffchen Pifo, en Oud Manado is, wat nader na de wal toe, nog een eilandje zonder naam, en wat West ten Zuiden van Pifo legt al een fraei groot rif alleen in zee, en ook nog een klein eilandje zonder naam ten Zuiden van Ganga pas.

Hoe lang Tagulanda al zy bekend geweest.

Eilanden bewesten 't zelve.

Ten Oosten van den Noord-hoek van Celebes heeft men nog een eiland dat al vry lang, dog smal, en Lembe genaamt is, dat ook de vry nauwe straat Lembe maakt, welke nauheit door een rif aan des zelfs Oost-zyde, en meest in 't midden gelegen, door eenige steile brokken veroorzaakt, hoewel daar door egter geenzins belet word, dat men 'er door werpen kan; 't geen men het gansche jaar door doet.

Beschry-
ving in 't
gemeen
van de
landen
van den
Koning
van Ternate,
op de kust
van Celebes
leggende.
Manado,
de hoofd-
plaats.

Nu gaan wy van het eiland Tagulanda na de Celebische kust over steken, daar ons bewesten des zelfs Noord-hoek Manado eerst voorkomt.

Zyn naam heeft het van 't voornoemde, en nu onbewoont eilandje, Oud Manado, dat 'er omtrent West ten Noorden eenige mylen aflegt.

Men heeft van Tagulanda agtien of twintig, en van Ternate (niet dertig, gelyk 'er in de Kaart staat, maar) omtrent veertig mylen van nooden, om daar na toe te scheppen. Het legt in een fraaije groote Baai wat binnen den eersten graad benoorden de Linie, en aan de West-zyde van den smallen hoek des eilands Celebes in het Noorden, of eigentlyk in het Noord-Westen, van welke Noord-Wester dikke hoek een klein rifje Zuiden en Zuid-Oost op, langs de wal, tot aan de Noorder rivier van Manado, en dan wat verder weer beginnende, voorby de zelve tot voor Manado, en dan weer pas voorby de Zuider rivier, alzo voor tot aan den Zuid-hoek van die Baai, loopt.

En des
zelfs
manschap
en ver-
tling.

Op 't eiland Oud Manado plagten in oude tyden de Manado'sche volkeren, wel drie honderd weerbare mannen, en duizend ingezetenen, sterk, zich zelve te onthouden; dog hunne langdurige oorlogen met de Koningen van Boelan (die over dat gansch gewest van Celebes aan die kant als oppervorsten leefden) groote twist onder malkanderen, gebrek van water, en sware overlast van de Aapen, en Meer-katten aldaar, die al hun gesaai bedorven, en hunne boomvrugten geduurig zodanig wegstalen, dat zy byna geen voedsel behielden, hebben hen eindelyk genoodzaakt zich onder de magt van dien vorst, en na de Celebische wal te begeven, alwaar zy in 't jaar 1682. in 't geheel niet boven de veertig zielen sterk waren; 't geen metter tyd zeer toegenomen is, alzo Manado in 't jaar 1705. alleen vier honderd en negen en negentig Christenen uitleverde. Hier plagt een houte sterkte te wezen, de Nederlandse Vastigheid genaamt, en onder de Heer *Husfaart*, in 't jaar 1655. gesticht, dog naderhand onder de Heer *Francx*, in 't jaar 1673, in een steene

Fortresse, Amsterdam genaamt, verandert, en in 't jaar 1703. door den Sergeant *Henri Duchielz.* buiten order met een steene ring-muur omtrokken, daar 'er te voren maar een open Pagger was, waar op hunne Edelheden in 't jaar 1704, den achtsten February, hun ongenoegen betoont hebben; hoewel die is blyven staan. Deze steene vastigheid wort van de inlander onderhouden, en dit is het Hoofd-comptoir van alle de dorpen, op de kust van Celebes gelegen, alwaar ook zomtyts een Militair, dog meest, altoos nu een onderkoopman, als hoofd van dit gansch gewest, nevens een Sergeant, en acht en twintig post-houders, (waar onder vyf of zes Corporaals plegen te loopen) gemeenlyk zyn verblyf heeft. Des zelfs wooning is de inlander al mede verplicht in staat te houden, en van de nodige verbetering te voorzien, gelyk dat in 't gemeen ten lasten van den inlander op veel buiten-plaatsen ook in andere landvoogdyen is. In vorige tyden plagten de Spanjaarden hier al mede te huisvesten, waar van het Spanjaards-gat, op de Noord-West hoek vlak in 't Westen van den zelve gelegen, nog een overblyfzel is, maar zedert het jaar 1660. dat de Heer landvoogt, *Simon Cos*, hen daar ging verneftelen, en hen met het jagt Molucco, en de Chaloepe de *Diamant* tot Amoera toe bezoeken quam, zo zyn deze volkeren, die den Boelanschen Koning, en dwingelant verworpen, en zig aan de Spanjaards overgegeven hadden, te gelyk van de Spanjaarden zo wel, als van den Koning van Boelan, verlost, onder een zagter regering geraakt, en dus (hoe men het ook neemt) 't zy als onderdanen van den Koning van Boelan (dien wy naderhand in 't jaar 1677. met Koning *Amsterdam* volkomen overwonnen hebben) 't zy als onderdanen der Spanjaarden (die wy 'er toen van daan drevon) onze wettige onderdanen geworden zyn; hoewel het zekerste, en 't waarfchynelyk is, dat al deze volkeren, onderdanen van den Koning van Boelan geweest, en hy door ons, na hunnen algemeenen opstant op die kust tegen den Koning van Ternate, overwonnen zynde, zy ook als onderdaanen van dien Koning, en niet op zich zelve, moeten aangemerkt worden; gelyk de eerwaarde Heer *Montanus* in zeker, anderzins al vry net Kerk-bericht doet, die deze Manadische volken daar als een byzonder landstreek op zig zelve, en buiten Boelan, beschryft, waar in zyn Eerwaarde na de kennis, die men 'er in dien tyd van had, zeer wel daar af geschreven, hoewel men naderhand, by netter berigten daar van, beter geleert, en klaar ge-

Span-
der d
eer k
hie

Do, no
ons d
wor

gezien heeft, dat zy tot den Koning van Boelan behoort, en het ook altyd met hem, schoon wy dat niet wisten, gehouden hebben.

Onder dit opperhoofd van Manado plegen in 't jaar 1682, en vervolgens, al veel plaatsen, en volkeren te staan. De naaste berg-boeren daar aan maken met het zelve dit getal van dorpen, en manschap, uit.

Aris heeft tot zyn ingezetenen	100
Clabbat	70
Bantik	70
Manado volgens vorige opgave	40
Clabbat, om hoog	60
Tondáno	700
Cacas	300
Tonsea	70
Rambocan	50
Laoebang	250
Tonpásso	70
Tombatsjan	80
Romon	60
Ton-kiboet, om hoog, en om laag	700
Tomberiere	400
Tontelette	80
Tomon { een buurt	800
Cormasje	70
Zeronfon	100
Cascaffé	100
Weerbare mannen.	3990

Men ziet hier uit, dat die volkeren omtrent de vier duizend weerbare mannen, volgens hun eigen opgave, opbrengen konnen; dog zo men dit eens wat nauwkeurig onderzoekt; zo geloove ik, dat men 'er wel acht duizend vinden, en dat dan 't getal der zielen (dat nu op twaalf duizend ruim uitkomt) wel op vier en twintig duizent uitkomen zou. En behalven dezelve staat nog een groot getal van andere dorpen, ryken, en volkeren, die wy vervolgens al mede opnoemen, en beschryven zullen, onder dit zelve opperhoofd.

Deze zyn, de gansche bogt van Amoe-ra, Boelan, Ajon, of Auwn, Caudi-pan, Bwool, Tontoli, Silensak, Balaiſſan, Damphalas, Dondo, de groote bogt van Cajeli (diens Koning over drie en twintig Koninkjens, of dorp-Heeren heerscht) Paloe (dat zeffien dorpkens onder zig heeft, en een heerlyk land is) Tabali, Taboli, de bogt van Tomini, Dolago, Parigi, Tololi, Tinday, of Tind-Ake, Limbo, Saoeffoe, Sawacca, Poffo, Mattapango, Ampana, Belet, Tominimini, Tominiteleboeje, Paloe-Saboea, Paoeffo, 't eiland Tajom, Pondang, Tomelatte, Boento, Bocongo, Limbotte, Gorontale, Balanga's, Ca-

fricoms-bacy in de Sukkelaars-hoek, Boetalage genaamt, de Togias, of Schildpads-eilanden, de eilanden Bangay (tot welke 'er wel honderd behooren) Gape, Saboeboe, Balante, Mandone, de bogt van Tamboeko, Tometano, Rompo, To-Olo, To-londe, Boleente-na, Tamboeko zelfs, waar op dan nog 't eiland Pantsjano (over Boeton) volgt, en met veel anderen 't Slot van 't bewind dezès Opperhoofds komt te maken, over alle deze landen, die te voren onder den Koning van Ternate stonden; dog zedert zynen opstand onder de E. Maatschappy geraakt zyn.

De Manaders, schoon nu Christenen, zyn zeer booze menschen, waarom 'er zeer nœuw op dient gelet te werden. In voorgaande tyden plegen de tolken (daar men zig, noodshalven, van bedienen moest, om dat men anders met deze volkeren niet kon te regte geraken) hier een groot vermogen, en al deze inlanders, ja zelfs de Opperhoofden van Manado, onder dwang te hebben. Zy wisten die Opperhoofden hier of daar door by een sluik-handel (daar een voordeeltje op zat) eerst in de knip, en zo verre, te krygen, dat zy zich wel wagen moesten iets van hun, zo zy al iet, dat niet wel was, hooren mogten, te zeggen. By den inlander nu wisten zy zig byzonder aangenaam te maken, met hen deze of gene groote Titels, die hen wagt- of dienst-vry maakten, en hen van 't gemeen arbeiden bevrydde, te bestellen, waar voor zy dan van de zelve eenige geschenken genoten, die hen metter tyd zeer vet, en magtig maakten.

Van deze is men nu (als men maar wil) ontslagen, aangezien 'er nu genoeg van ons eigen volk zyn, de welke die taal verstaan, behalven dat zy ook wel de voornaamste oorzaak geweest zyn, dat den handel van het Caret, of Schildpads-hoorn, en van de vogel-nestjens, zo lang een mors-handel van byzondere lieden, en voor al van de Opperhoofden van Manado, geweest is, terwyl 'er voor de E. Maatschappy niet, dan schilfers, en vodden, overschoten.

Ook valt in dit Manado's geweest veel ryft, die van oudsher maar vyf ryxdaalders 't last gold, dog naderhant tot zeven en een halve ryxdaalder verhoogt is, dat haar Edelheden den veertienden January 1671. goedkeurden by hun schryvens.

Deze volkeren, en wel byzonder die van Datahan, Passan, Saccan, en Tonfaban moeten (na dat zy onder ons gebracht zyn) altyt ook twee mannen ieder ten dienst van het Opperhoofd, om tot de zaken der E. Maatschappy, buiten haare

Alle welkelanden de E. Maatschappy verovert heeft.

Den aard dezer volken.

Magt der tolken hier wel eer.

Wat hier al valt.

haare kosten, te kunnen gebruikt worden, daar bestellen, en boven dien jaarlyks nog een goet gedeelte planken tot de gemeene werken leveren, behalven nog andere zaken, die met hen versproken zyn, en die zy aangenomen hebben, volgens zekere voorwaarden, te bezorgen, gelyk dat omstandig in de Dag-registers van 't jaar 1678. en 1679. (voor al op den tiende January des laatste jaars) kan nagezien worden.

Laften
dezer
volkeren,
die zy
dragen
moeten.

Ver-
gezogte
bezuini-
ging van
de Heer
Padbrug-
ge om-
trent
kerkely-
ke zaken.

Kerken, en Schoolen te onderhouden (behalven de Atap, die de E. Maatschappy bezorgt, en tegen een halve ryxdaalder de honderd betaalt) staat ook tot hunnen lasten; dog niet het huis van den Predikant, of Krank-bezoeker, waar voor de E. Maatschappy zorg draagt. Wegens de kosten van 't onderhouden van het huis des Krank-bezoekers oordeelde de Commissaris en Landvoogt, de Heer *Padbrugge*, dat de Krank-bezoeker dit voortaan, voor den vrydom van 't bewoonen van dit huis, wel dragen mogt. Een wonderlyke uitgevondene bezuiniging, en een groote ontlasting voor de E. Maatschappy, die nog grooter geweest zou hebben, als hy dat den Predikant (alzo 'er evenveel billykheit in was, en zy beiden vrye wooning hadden) mede maar aangeplakt had, dat hy zekerlyk, volgens zyn naeuwen aart omtrent de kerkelyke, wel gedaan zou hebben, had hy zo wel aan den Predikant, als aan dien armen Krank-bezoeker, durver tornen: want dit zou de jaarlyksche lasten van de landvoogdy merkelyk vermindert, en hem een zeer goeden naam by hunne Hoog Edelheden gegeven hebben; maar het is te verwonderen, dat de Heeren land-voogden (waar, en hoe, zy ook zyn) gemeenelyk dat punt van bezuiniging zo sterk omtrent zeer geringe zaaken van anderen, en noit omtrent zich zelven, behartigen, daar zy nogtans de E. Maatschappy veel grooter dienst doen zouden, met verscheide groote en volflage onnodige posten, daar zy al vry veel voor trekken, af te schaffen, daar zy egter noit aan denken; maar gemeenelyk komt al hun zuinigheit (waar in zy dan hun groot verstand betoonen) alleen uit op het besnoeien van een kleinheit, die een Predikant, Krank-bezoeker, Schoolmeester, of ook wel een arm Boekhouder, of smal Opperhoofdje, te veel naar hunne gedagten trekt.

Aart der
volkeren
hier, die-
per land-
waart in.

Het volk landwaard in is vry beter van aart, als dat aan de stranden woont. De boeren zyn vroomer, eenvoudiger, en opregter, doordien zy weinig met vreemdelingen omgaan; de andere in tegendeel zyn, door hunnen onneming met allerlei volken, geslepen; dog

meest ten quade hellende, maar, by voorval van geschil met de Alfoerezen hier, of elders in Ternate, was de last hunner Edelheden al in 't jaar 1671. by hun schryvens van den veertienden January, van 'er zig niet mede te bemoeien. De wrevelmoedigste van deze krakkeelzigtige en ligtgeraakte inlanders (die dog in 't vuur der geschillen leven) zyn die van Ton-Dano, of anders de Waterlanders, genaamt: want Ton beteekent een volk, en Dano, water. Deze wrevel wert veel door de tolken zelf veroorzaakt, die onder deze bergboeren, om hun eigen voordeel, te veel Heeren maakten, waar uit dan onder de anderen, die het met werken te swaar hadden, twist ontfont; dog die van Ton-Sea, of de watervals-volkeren, schoon maar zeventig weerbare mannen sterk, weten hen gemakkeelyk in toom te houden, en tot reden te brengen met het water aan 't nauw voor hunnen water-val maar met pallissaden op te kroppen, waar door zy al hun gezaaide, langs de boorden van hun niet wel genaakbaar binnen-water staande, en zelf hun huizen, onder water zetten, en hen volkomen dwingen konnen. Met deze Tondaners hadden wy volgens de tyding van die van 't Huis ter Haan, in 't jaar 1711 nog oorlog, dat al van 1709 geduurt had, en dat dierte in de ryft, en witte turkse boontjes op de kust van Manado gaf.

De wegen landewaard in, naar Datahan, Passan, en Saccan aan de eene, en naar Saban aan de andere zyde plagten in vorige tyden voor 't jaar 1680, veel beter, dan naderhand te wezen, vermits zy door het vervolgens springen, en opvliegen van verscheide bergen, landewaard in meest in 't midden van deze smalle strek van de Kemas of Grootte Oester-Bergen af, tot geheel aan Gorontale gelegen, en meest in brandende swavel-bergen bestaande, onbruikbaar geworden zyn.

Men heeft daar van een voorname blyk in de Mogonde (een landschap, ook midden in 't land, agter Amoera, Boelan en Auwn, gelegen) gezien, alwaar een geheel strek lands met duizenden van Calappus-boomen, langs een aangenamen stroom gestaan hebbende, zoodanig 't onderste boven gekeerd is, dat de posthouders van Manado, schoon maar kort te voren dien weg gebruikt hebbende, den zelve nauwelyx, en niet dan met over een groote menigte van wortels en stammen te klimmen, wisten te vinden, verwondert zynde, dat zy de meeste Clappus-, en andre sware boomen met de kruinen beneden, en met de wortels omhoog zagen, en in de plaats van den vorigen

rigen froom hier een nieuw binnen-water vernamen.

Dit gebergte geeft ook zeer goede en zuivre zwavel. Byzonder nogtans geeft de kuft van Manado wasch, honig (hoewel dit laatste zo overvloedig niet) bind-Rotang, Cadjang, Turkse boontjens (al vry overvloedig) zeer veel Mielje, of Turkse terw; maar voornamelyk overvloed van Padi, en ryft; 't geen men daar by afmeten kan, vermits by zekeren brand in een dezer dorpen, Tomon genaamt, drie duizend lasten te gelyk verbrand zyn. Ook is de ryft-maat hier vry grooter dan gemeenelyk: Want daar men gemeenelyk in Ternate vyf en zeventig pond in een maat heeft, zo heeft men hier by na acht en tachtig pond 'er in. De levens-middelen zyn hier doorgaans zeer goed koop; 't geen onder ons volk oorzaak van een vry dartel, en ongebonden leven is.

Men vint meest over al op de eilanden rondom dezen Noord-Oost-hoek tot aan de Datahans, en, verder landewaard in, omtrent de Dorpen Datahan, en Passan, zo grooten overvloed van Ebben-hout dat de inlanders daar af niet alleen hun meesten huisraad, maar ook de stutten van hunne huizen maken.

Deze stutten zyn dikker, dan een man omvademen kan, en niet genomen (gelyk men wel op andere plaatzen doet) van het hart van den Ebben-Boom, maar van den geheelen boom zelf, die daar buiten den bast, en een weinig spint, niet anders dan zuiver ebben-hout uitlevert. Ja de onzen hebben in 't jaar 1660, by den optogt van den Heer *Cos*, naar Tondano, een ebben-houte vaartuig van vyftien voeten breed, en uit eenen boom uitgeholt gezien.

Hunne bosschen zyn ook vol van allerlei schoon en zwaar hout, en verder van een overvloed van allerlei schoone vrucht-boomen.

Hier vallen ook al vry veel vogel-nestjens, die een van de lekkerste Indische, en zelf ook van de Hollandsche spyzen uitleveren. Men vind se meest omtrent 't eiland Lembe, de Datahans, en andere eilanden daar omtrent, en men plagt 'er jaarlyx wel tien of twaalf pikol van te verzamelen, het ene jaar meer, het ander jaar minder.

Dit plagt in de vorige tyden, omtrent 't jaar 1680, zo wel een byzonderen handel van 't Manado's opper-hoofd, of van den bezoekerdoenden Predikant, gelyk ook wel die van 't Caret, en van de Clappus-olie voor hen, te geven; dog in een tyd, dat de E. Maatschappy dien handel nog aan zich niet getrokken had, 't geen meer door nyd, om dat men niet alles aan den landvoogd ten offer bragt, als wel

I. DEEL.

uit noodzakelykheid van groot voordeel, voor de E. Maatschappy, hen ontnomen, en zoo aan de E. Maatschappy gebragt is, die het als men de onkosten 'er aftrekt, niet veel geeft, nog geven kan, vermits al de vogel-nestjens, en 't Caret, omtrent twintig Pikol in een jaar uitmaken kunnen, daar het voor zulk een bezoekerdoenden Predikant, die op zulk een togt van vier of vyf maanden veel, ja dubbele onkosten voor zig, en zyn huishouden doen moet, zonder dat hy 'er na mate van dien by na iets voort trekt, nog al iets (maar zo veel niet, als men 'er van opgegeven heeft) opbrengen kon; 't geen hy, met zoo veel mociten, gebrek, langdurige ongemakken, en groote gevaaren op zulke togten, eerst met zo een opperhoofd nog deelen moet, en het ook niet dan al te wel verdiende, alzoog tog een Predikant geen voordeel ter wereld, buiten zyne besolding heeft, die wel groot schynt; maar met welke hy, fatzoenlyk na 's lands wys, en na zyn staat levende, onmogelyk; op geen stukken na, toe-reiken kan; indien hy maar een klein huisgezin heeft, dog zo dat zwaar is, moet hy 'er veel byleggen, of in groote schulden geraken, waar van ik al verscheide voorbeelden zou kunnen aanwyzzen: hoewel het ook waar is, dat hy, vryer zynde, 'er mede toekomen, dog niet veel over houden kan.

Kan het, zal deze of gene zeggen, een Predikant met zulk een groote soldye, en met zo veel buiten-voordeelen daarenboven, niet stellen, hoe zal 't dan een onder-koopman, een arm Assistent, of ander dienaar, doen? die al mede die zelve togten, zo wel als de Predikanten, ondernemen, en ook veel onkosten daar op dragen moeten. Ik antwoord hier op, dat zulke bewintsluiden het eenige jaaren zeer quaad, maar ondertusschen hope, en, by verloop van tyd en goed gedrag, meest ook 't geluk hebben om naderhand bedieningen van Koopman, opperKoopman, enz. te krygen, die in een jaar of twee niet alleen alle die onkosten goed maken, en hen in staat brengen kunnen (voor al, als zy Gouverneurs, of Landvoogden werden) om in zeer weinig jaaren zo veel over te winnen, dat zy als kleene Princen leven kunnen (waar van ik veel voorbeelden zou kunnen geven) daar een Predikant, altyd een Predikant is, en een Predikant blyft. Voorbeelden van zulke assistenten, en onder-kooplieden in 't korte zo groot en zo ryk geworden zyn 'er genoeg, als de Heer *Roselaar* geweest wond-heeler, en namaals Land-voogd van Ternate, en Malacca, de Heer *Beernink* van onder-Koopman, daar na Landvoogd van Ma-

Waarom een Predikant wel een klein voordeeltje op een bezoek zou mogen hebben.

I

caffar,

caffar, 't geen de jegenwoordige Heer landvoogd *Sipman* daar al mede van onderkoopman vervolgens geworden is. En meer andere, die ik voorby gae, en hier nu niet te pas komen, waarom ik hier dan van afscheide.

Van de vogelen, die de nestjens maken.

Wat de vogelen zelfs, die deze voornoemde nestjens maken, en de stoffe, waar van zy die te zamen voegen, betreft, daar van zullen wy breeder spreken ter plaatse daar wy van de vogelen onder Amboina handelen.

En wat de Caret-handel betreft, en wat daar toe vereischt word, dat zullen wy al mede overlaten, tot dat wy van de dieren zullen handelen.

Dog van die lieden, die 't Caret hier meest aanbrengen, moeten wy, eer wy verder gaan, een woord zeggen.

Zy werden Badjos, of Orang Badjos, en ook wel Wadjoes, genaamt, en zyn een soort van visschers, over welke de Heer *Padbrugge* en de Predicant, *Montanus*, vry verschillende geschreven hebben.

Van de Badjos, een soort van volkeren alhier, nader beschreven.

De laatste beschryft deze volkeren in zeker kerkelyk bericht van een bezoek, door zyn Eerw. in 't jaar 1675. op deze kust gedaan, als waren het menchen, zonder eenigen schyn van Godsdienst, wel eer van Macassar, Java, Bantam, en Japara, verdreven, die op zekere tyden by den anderen komende, wel zeven honderd vaartuigen, boots-gewyze van gedaante, uitmaken, in ieder van welke een byzonder huisgezin is, dat zig alleen met de visch-vangst ernest, en den verschen visch tot spyze, en den gedroogden als brood, gebruikt.

Hy zegt verder, dat zy ook een Koning over die gansche schaare, en over dit ryk der visschers, hebben, waar toe zy gemeenlyk den verstandigsten onder hen verkiezen.

Zy zyn, zegt hy, sterk schreeuwende in hun spreken, en in hun gelaat, gestalte, en gebaarden, zo woest en wild, als men zich zee-lieden zou kunnen verbeelden; en hebben zulk een afkeer van 't land, of om daar op te wonen, dat zy, naar hunne inbeelding, niet lang leven zouden, indien zy zig daar op met der woon, en van dat zee-leven af, begaven.

De Heer *Padbrugge* zegt 'er zyn gevoelen op deze wyze van: Hun eerste oorspronk, en 't begin van dit hun sverven op zee, schynt my uit China, of Japan, herkomstig te zyn, alwaar het visschers-geslacht zeer gering geagt, en genoodzaakt is met vrouwen en kinderen, altyd in vaartuigen te wonen, en voor al in Japan, alwaar ze zelf by storm en onweder, daar in moeten blyven, met die vryheid alleen, van hunne vaartuigen op den wal te mogen halen.

Deze daar van hun eigen lands-volk moogelyk te hard gehandelt, of nevens anderen al mede door den overstromenden oorlog der Tartaaren (die geheel China veroverden) te veel gedrukt, en genegen zynde vryer te leven, hebben zig ten deelen naar deze en gene verre afgelegene eilanden, en andere ook moogelyk wel tot dit zee-leven, begeven, zonder oit tot de hunnen weder te keeren.

Die genen nu, die zig jegenwoordig omtrent Manado, Macassar, Borneo, de Philippines, of in Tamboeco, en daar omtrent onthouden, schynen my een mengelmoes van allerlei slag van volk te zyn, hoewel dat meest uit Chinezen, met hunne ydele lange, Javanen met hunne kale en uitgeplukte baarden en knevels, of Macassaren, met hunne uitgeveilde zwarte glimmende tanden, en verder uit Baliërs, Maleyers, enz. bestaat, van welke 'er veele nu nog op land wonen.

Het is waar, dat zy nu en dan in 't spreken wel sterk schreeuwen; maar dit doen zy dan voornamelyk, als zy Arak gedronken hebben. „ Verscheide der „ zelve, verre van daar van zo woest en „ wild te zyn, als hen de Heer *Montanus* „ beschryft, zyn my (zegt zyn Ed:) „ voorgekomen, die met hunne heusche „ begroetingen, en betamelyke buiging „ van hun ligchaam op zyn Hollands, „ genoegzaam toonden, by Nederlanders „ gewoont, of verkeert te hebben, waar „ uit ik oordeele, dat 'er slaven, van „ hunne meesters weggelooopen, zig al „ mede ondergemengt zullen hebben, die „ ook, als men wat sterk op hen lette, „ niet lang by my stand hielden, vree- „ zende gekent te werden, en in onge- „ mak te zullen geraken.

„ Hun Godsdienst schynt wat van 't „ Chineesch bygeloof, en ook vry wat „ van het Mohammedaansche, te heb- „ ben, vermits zy van geen beelden we- „ ten, die nogtans by de Chinezen zo „ gemeen zyn. Ook moet men uit hun- „ ne Vasten, en Heilige dagen, oordee- „ len, dat zy meest Mohammedaansch, „ en alzo niet minder, als lieden zonder „ schyn van ware of valsche Gods-dienst, „ zyn.

„ Dat nu deze zwervers op zekeren „ tyd, en op een en de zelve jaaren (ge- „ lyk zy voorgeven) hier of daar by „ eenig onbewoont eiland by een verza- „ melen, geloove ik niet, en veel min- „ der, dat zy dan zeven honderd vaar- „ tuigen by een zouden brengen: want „ zedert dat de Heer *Montanus* in 't jaar „ 1675 daar, by zyn bezoek op Celebes, „ drie en dertig vaartuigen by een ont- „ moete, heb ik maar dat zelve getal, „ van

„ van Cajeli, en Tabali, tot aan Manado
 „ toe verspreid zynde, nu zeven jaren
 „ aan een gevonden. Dat ook ieder huis-
 „ gzin juist een vaartuig zou beslaan,
 „ heb ik niet altyd, hoewel meest, waar
 „ bevonden, en 'er ook wel zommige
 „ gezien, daar meer huisgezinnen, dan
 „ een in waren, en wel weder andere,
 „ daarin zig geen een huishouden op deed,
 „ zommige enkel uit vrouwen, andere
 „ enkel uit mannen bestaande.

„ Hunne vaartuigen, die zy ook meest
 „ zelf, of andere omtrent deze kust laten
 „ maken, of koopen, zyn hegt en sterk,
 „ en de vrouwen weten die al zo wel, als
 „ de mannen, te bestieren, en 'er mede
 „ tusschen de reven in, als zee-heldin-
 „ nen, te gaan leggen, dat zy gemak-
 „ kelyk kunnen doen, alzo de vaartui-
 „ gen onder, en in 't midden, vlak, en
 „ met een effen kiel, zyn; dog zy ste-
 „ ken voor aan den boeg, daar zy reizen,
 „ meer uit. Zy zeilen meest; dog weten
 „ ook zeer vaardig met de riemen door
 „ een zware storting van zee henen te
 „ zetten, en dus over de reven henen te
 „ geraken, daar zy uitdrukkelyk gaan
 „ leggen, op dat men niet by hen zou
 „ kunnen komen; en ook, om dat zy
 „ daar hun beste vangst van zee-koejen,
 „ en schild-padden doen, alzo die ge-
 „ woon zyn meest op de reven, of op
 „ de revige witte stranden zich te hou-
 „ den; van welke ik nog dit aanhalen
 „ moet, dat die Badjos ons die Doejongs,
 „ of zee-koejen, noit met hun hoofden,
 „ maar altyd de bloote rompen vertoo-
 „ nen, en by ons brengen; zonder dat
 „ ik weet, om wat reden zy dit doen,
 „ of wat verborgenheid daar in steekt.

„ Dat zy meest van hunne visch-vangst
 „ leven, is waar; dog niet alle, en niet
 „ altyd, alzo 'er ook zyn, die zo wel
 „ Sagoe, ryft, enz. als de strand- en
 „ berg-lieden eten, kennende de witte
 „ en beste, zo wel als zy, voor zich
 „ verkiezen; waar toe zy dan, op plaat-
 „ zen, daar rykelyk Saguweer valt,
 „ zynde, wel eens helder Saguweer,
 „ dagen aan een, weten toe te drinken,
 „ het overschot, van 't geene zy van hun
 „ Caret gemaakt hebben, aan kleeden,
 „ en noodigen mond-kost, bestedende.

„ Indien zy omtrent eenige wal kom-
 „ men, by welkers ingezetenen zy weten
 „ niet al te wel te staan, zo gaan zy by
 „ eenige onbewoonde eilanden, daar
 „ nogtans Sagoe en Saguweer genoeg
 „ valt, voor eenigen tyd, tot dat die
 „ van hunne visch-vangst aankomt, leg-
 „ gen.

„ Zy zyn geenzins zo woest, of on-
 „ gestuimig van aart, als de Heer *Mon-*
 „ *tanus* zegt; maar in tegendeel nedrig,

„ stil, opregt, getrouw, zonder iemand
 „ te misdoen, ten ware dan, dat anderen
 „ hen eerst aantastten, 't geen wel van
 „ zommigen op de kust van Celebes
 „ geschiet, en waar over ook wel open-
 „ bare straf geoeffent is.

„ Ook werden zy nu en dan wel van
 „ deze en gene OrangKaja's en land-
 „ heeren van deze en gene cilanden, en
 „ de reven daar omtrent, geplaagt, die
 „ wel geern eenige schatting van hen
 „ trekken wilden, die zy altyd juist zo
 „ gemakkelyk niet geven; behalven dat
 „ zommige inlanders deze visschers ook
 „ wel aantastten en hen maar dood slaan,
 „ enkelyk maar om in 't geel, of rood,
 „ te mogen gekleed gaan.

„ Sy plagten van ouds geen wapenen,
 „ dan maar een goed stuk-hout, te heb-
 „ ben; dog de nood heeft hen geleerd,
 „ zig metter tyd al mede van schild en
 „ zwaard, mitsgaders werp-spiezen, te
 „ verzien; vermits zy by alle andere,
 „ uitgenomen by de onzen op deze Noord-
 „ Celebische kust, meest gehaat zyn,
 „ voornamelyk daarom, om dat zy, zeer
 „ gauw in de visch-vangst zynde, den
 „ meesten visch (die 'er niet al te veel is)
 „ voor hun neus weg haalen.

„ Hun taal is eene onbekende, die zy
 „ zelfs onder malkanderen, even als die
 „ der Heidenen, of Gaeuw-dieven in ons
 „ land, bedagt, en vastgesteld hebben.

„ By veel voorvallen doen zy de E.
 „ Maatschappy hier grooten dienst, met
 „ haar nu en dan van deze en gene loo-
 „ pende gerugten en voorvallen, langs
 „ deze kust tydig berigt te geven, als
 „ mede om brieven spoedig te bestellen,
 „ en ook wel van ons volk over te voeren.

„ Dat zy zo sterk voor de dood, indien
 „ zy zig op 't land quamcn te ernerren,
 „ vrezen, daar af blykt het tegendeel op
 „ Tamboeco, daar men 'er een gansch
 „ dorp af, op een hoog bergje aan zee,
 „ vind, en die daar zeer wel aarden kon-
 „ nen, weshalven ik niet alleen geloove,
 „ dat, zo men het onderzocht, 'er hier
 „ of daar wel meer dorpen af zouden te
 „ vinden zyn, en dat zy ook alle, al
 „ zo wel op 't land, als op de zee, aar-
 „ den zouden.

Dit is het, dat de Heer *Padbrugge* van
 deze Badjo's ter neder stelt.

Het verschil, dat die Heer, met den
 Heer *Montanus*, hier over heeft, is zeer
 licht te besliffen, en ik geloove, dat die
 Heer in zyne stelling daarom gelyk heeft,
 om dat zyn Ed: gelegenheid gehad, en
 die gemaakt heeft, om de zaaken van dit
 volk wat naaukeuriger te onderzoeken,
 dan wel de Heer *Montanus*, of gedaan
 heeft, of mogelyk heeft kunnen doen,
 aangezien zyn Eerw: het zyne daar af

waarschynelyk maar op berigten van anderen, en in een tyd, dat deze visschers nog zo heel bekend niet waren, heeft ter nedergeftelt, om dat zyn tyd, en de wyde uitgestrektheid van zyn kerkelyk bezoek, hem niet toegelaten heeft zo veel tyd tot het onderzoeken van byzondere andere zaaken, als daar veel tyd toe vereischt werd, te besteden; dat een bezoekend landvoogd veel gemakkeliker, en beter, als een Predikant, doen kan, om dat zyn gansche togt daar toe gerigt is, om ook alle byzonderheden te onderzoeken, by welke de E. Maatschappy voordeel, of nadeel, zou kunnen hebben.

Beschry-
ving van
de kufft
van Ma-
nado in 't
byzonder.

Nu zullen wy voortgaan met de kufft van Manado wat nader te beschryven, en voor af zeggen, dat omtrent twee mylen beweften Manado, onder den eersten hoek, een zeer goede anker-plaats, en ook goed water, is, van welk eerste de schepen zich van October tot Februari met veel voordeel bedienen kunnen, om zig dan voor een Westen, West-Noord-Westen, of Noord-Westen-wind daar te bergen, aangezien die dan voor Manado een botten lagerwal maken, en die van Februari tot April toe ook al vry sterk doorkoelen, in welken tyd het best is, in de straat Banca, of in het moordenaars-gat, met een schip te gaan leggen.

De bogt
van A-
moera.

Omtrent zes mylen Zuid-West op van dezen eersten hoek is de bogt van Amoera, daar men volkomen in kan loopen, die goeden anker grond heeft, en vry wel tegen alle winden beschut legt. Hy is wel vyf mylen diep; dog men moet zig voor den Oost-hoek wagten, van den welken een breed rif al vry verre in zee strekt. Over dit dorp Amoera en valt niet veel te zeggen, dan alleen, dat hier de naaste weg naar Ton-Saban, en dat dit ook de uiterste grens, en als een scheids-paal tusschen den Koning van Boelan, en zyne wel eer onderhoorige Manadische berg-boeren, is, waarom men het ook wel mede onder Manado rekenen mag.

De uiter-
ste grens-
plaats des
Konings
van Boe-
lan.

De Manadische berg-boeren zyn over deze plaats in het algemeen zo jaloeers, dat zy van ouds her af al, nog aan den Koning van Boelan, nog aan iemand van zyn geslagt toestaan willen, daar een dorp te maken, uit vreeze van weder zyn slaven te zullen worden; hoewel zy nogtans aan den zelve, en zyne ingezetenen, toestaan daar, als zynde hun wettig land, te zaeijen, te macijen, te planten, Sagoe te halen, Saguweer te tyfferen, en veel andere zaken te komen verrigten; zynde dit een groote en zeer vrugtbare, dog onbewoonde, land-streek.

Omtrent tien mylen beweften Amoera (hoewel het op vier en twintig mylen scheppens van Manado gerekent word)

ontmoet men de hoofd-plaats van 't koninkryk Boelan, welk dorp zig aan een schoone en vry sterk afwaterende rievier vertoont, in welke het in het Noorder-Moesson niet al te zeker te leggen is.

Het
nink
van
lan,
dorp
gena

Deze rievier heeft twee takken, waar van de hoofd-tak uit het Zuiden, of uit het gebergte van Mogonde, en de andere uit het Westen, of uit het gebergte van Dommoegoe, komt, die omtrent een myl van strand te zamen vloeijen, en zo in zee storten.

Onder dezen Koning (die in 't jaar 1689 *Laboda* genaamt was, en een broeder, den Prince *Maccarompus* genaamt, had) staan ook die van Mogonde, die wel vier duizend zielen sterk zyn, hoewel 'er de Koning van Boelan pas negen honderd af, van die langs de rug van 't gebergte Salamadonga wonen, tot zyn wil heeft; 't geen naderhand egter vry gebetert is, na dat de ouden Koning van Mogonde, zyn ryk in 't jaar 1689 aan zyn zoon, den Christen-Prince, *Jacobus Manoppo*, overgaf.

Dit dorp Salamadonga, dat al vry groot plag te zyn, en een dag gaans landewaart in lag, is door den Heer *Padbrugge*, wanneer zyn Ed: gedurende den oorlog, en by den mede-opstand dezer Noord-Celebische volkeren, met het schip Middelburg voor Boelan lag, al mede verbrant.

Het
Sala
dom
met
der

De andere Mogonders wonen midden in 't land in 't gebergte van Mogonde, wel twintig mylen, en meer by kleine gehugten, van den anderen verspreid, 't geen hen te zwakker, en 't werk, om hen te vermeerderen, te gemakkeliker maakt.

Ten Oosten grenzen zy aan de dorpen van Poenot Saccan, en in het Westen en Zuiden aan 't gebergte van Andagiele, zodanig, dat zy in 't Noorden tusschen Caudipan, en in 't Zuiden van 't land tusschen de Boelangers inkomen; en is deze landstreek al in 't jaar 1660, ten tyde van de Heer *Cos*, bekend geweest, en naderhand onder den Heer van Voorst nader onderzocht, in welkers tyd twee van onze Posthouders, *Jan de Vrees*, en *Jan Blaeuw*, zederd tot Sergeant, en Corporaal gevordert (dat zy in 't jaar 1682 nog waren) niet tegenstaande den berg daar gesprongen, en zo wel de weg (door duizenden van omgekeerde boomen bedekt) als ook de rievier, niet meer te vinden was, met zeer veel moeite door een anderen weg, van den kant van Boelan (daar hen hun reisgezel, de voornoemde Koning van Mogonde, met eenigen der zynen, lachertig verliet) in Mogonde gekomen zyn, alwaar zy uit eerbied, en schrik voor onze Natie, zeer wel in verscheide hen daar ontmoetende

Wet
lyke
and
van
we

tende gehugten ontfangen wierden.

In 't jaar 1705, waren 'er in Boelan honderd en twee en vyftig Christenen, dog hoe veel Heidenen, of andere, is my onbekent.

De voornoemde Koning, *Laloda*, was een vuil-gierig Prins, en zyn broeder, de Prins *Maccarompus* weer zeer onbescheiden en boos, maar ook loos 'er tegen; welke laatste daarom altyd de zyde der Spanjaarden hield, om dat hy daar door den Koning, zynen broeder, nog eens hoopte te dwingen, om hem zyne erfenis, die hy hem door zyne gierigheid onthield, uit te reiken; waar over zy gestadig over hoop lagen.

Buiten dit geschil had de Koning, *Laloda*, nog een ander met den Goegoegoe van Sjauw, *Jeronimus d' Arras*.

Deze Heer in den tyd, toen de Spanjaarden nog op 't eiland Sjauw waren, genoodzaakt zyn vaderland te verlaten, en in zyn ballingschap met de dogter van den Koning *Laloda* na de Celebische wyze getrouwd zynde, was, na dat Sjauw in 't jaar 1677 door den Koning van Ternate, en de onzen, veroverd was, weder naar Sjauw, en tot zyn oude bediening aldaar, gekeert.

Aan deze dogter had deze Heer *D' Arras* tot een bruidschat deze navolgende goederen gegeven:

1. Goud Oor-cierzel.

1. Vrouwen-Cingel, of Heup-band met coraalen, ten deelen van glas, ten deelen van goud.

4. Arm-ringen.

1. Goud ketenken.

1. Vrouwen hals-snoer, met goude coraalen doorregen.

4. Goude stiftkens, om in de ooren te steken.

1. Pinang-doods.

1. Slave.

Schoon nu Sjauw aan de onzen overgegaan, en deze Heer dus met veel agting weder naar zyn land gekeerd was, zo en wilde nogtans Koning *Laloda* aan hem zyn wettige, en volgens 's lands wyze aldus gekogte, vrouw geenzins laten volgen, onthoudende hem en zyn vrouw, en ook de gegeven bruidschat, niet anders voor reden van dit zyn doengevende, dan, dat hy gedagt had, dat *D' Arras* daar blyven zoude, vermits hy niet gezint was zyn dogter zo ver over zee van hem te laten afgaan, en ze ook geenzins op die voorwaarde had laten met hem vrouwen.

Waar tegen *D' Arras* met alle billykheid dit inbragt, dat de Koning hem of zyn vrouw, of, vermits hy hun huwelyk,

door hem die te onthouden, openbaar verbrak, zyn bruidschat wederom geven moest.

Laloda zegt van geen bruidschat, maar wel van een gift, voor het aangaan des huwelyks gedaan, te weten; dog niet verplicht te zyn, hem dat weder te geven.

In welke zaak (zy zy, zo ze wil) de Koning volslagen ongelyk had, alzo volgens de openbare Plakkaten, de vrouwen man volgen moet; behalven dat 'er tusschen de twee getrouwde ook groote genegenheid was.

Die van Boelan zeggen van een Crocodil of Kayman afkomstig te zyn.

Ten Westen van Boelan vier mylen legt het dorp Auwn, anders Ajon genaamt, alwaar op twintig en een en twintig vadem waters goede anker-grond is. Wat voorby Auwn be-Noorden op in zee heeft men zeven kleine eilandekens.

De broeder des Konings van Boelan, de Prins *Maccarompus*, plagt zig hier in Auwn met twintig of dertig huisgezinnen op te houden, hebbende zig daar van zyn broeder afgezondert, alwaar hy geerne mede een Radja tragtte te zyn. Dog 't geen de Commissaris, de Heer *Padbrugge*, niet goedkeurde.

Men heeft hier mede een zeer vrugtbear land, en ook den naaften weg om na de Mogonde te gaan, van waar 'er ook wegen na de Zuid-zyde des lands, en na de Gorontaalsche binnen-zee zyn.

Het volk woont hier al vry verstrooid van den anderen, en indien zy met die van Dommogoe een dorp te zamen konden uitmaken, zo oordeelde de Heer *Padbrugge*, dat men (hier weder een menagie op het kerkelyke) daar by een schoolmeester, en een koster, voor de E. Maatschappy zou kunnen uitwinnen.

Wanneer men zeventien mylen verder West aan van Auwn gaat, zo komt men in het ryk van Caudipan, dat *Jarricus*, Cauripan, noemt.

Eer men zo verre komt, zo gaat men voor by twee rivieren, de eerste Canange genaamt, d'andere negen mylen van Auwn, gelyk ook wat voorby Dauw nog een rivier gelegen is.

Dit ryk van den Koning van Caudipan is in twee deelen gedeelt, te weten in de Dorpen, Dauw, en Boelanitam. Men komt eerst aan Boelanitam, dat een etmaal scheppens ruim van Boelan, en pas voor by een rivier legt, af en aan welke zig wel een myl langs strand, en ook zo verre wel in zee, een rif vertoont.

Het dorp Dauw vertoont zig zeer schoon, wel een myl verre langs strand, van Boelan af beginnende. Dit eerste dorp had in 't jaar 1705, omtrent vier honderd en twee en zeventig, en Dauw vier honderd

en zes en tachtig naam-Christenen, zo dat de onderdanen des Konings van Caudipan doe negen honderd en acht en vyftig sterk waren.

eden
van deze
verdee-
ling.

De oorzaak dezer verdeeling (daar het te voren maar een dorp was) is deze; om dat de oude Koning van Boelan, die Koning van Boelan en Manado, en *Laloda* genaamt was) nevens de Koning van Sjauw (alzo de eerste alleen niet vermogende genoeg was) den Koning van Caudipan, *Maurits Binangkal* genaamt, lange jaaren voor onze verovering van Sjauw, te zamen aangetaft, overwonnen, en zodanig onder malkanderen gedeelt hebben, dat de Koning van Boelang voor zig het dorp Dauw, en de Koning van Sjauw, Boelanitam tot zyn deel hebben zou; voerende den Koning *Binangkal*, mitsgaders zyn moeder en broeder, gevankelyk met hen een stuk weegs heen, tot dat zy alle drie middel vonden om het na Bwool (hungeboorte-plaats) te ontvlugten.

In Boelanitam was ten dien tyde geen mannelyk oir van Koninklyken huize meer; dan alleen dat hier de Princes *Linkakoa* was, een zeer trotsche, wreede, heerschzugtige, en zeer geile vrouw.

Ondertuffchen vonden deze nieuwe heeren van Caudipan goed, een huwelyk tuffchen deze Princes, en den Prince, *Mau-Biling*, broeder van den Koning *Binangkal*, te smeden, gelyk zy ook metter daad deden, gevende aan dien nieuwen vorst, ieder voor zyn aandeel, magt, om dit ryk van Caudipan even als te voren, en weder in zyn geheel, te bestieren.

Dit wilde zig niet al te wel schikken, aangezien de nieuwe Koning, *Mau-biling* al te slap van aart, en dit wyf veel te moedig was, om onder zulken zagten beuling te staan, weshalven zy, ziende, dat de Koningen van Sjauw, en Boelan, na dit hun veroverd ryk niet eens meer omzagen, onder malkanderen goedvonden 't zelve zamen te deelen, volgens welke verdeeling dan *Mau-Biling* in Dauw, en de Koningin *Lingkakoa* in Boelanitam, 't gezag behield, hoewel 'er eenige van de ingezetenen waren, die, het nog met de eene, nog met de andere, houdende, goedvonden een dorpje tuffchen die twee andere in opeenen Heuvel, *Laga* genaamt, te maken, alwaar zy op hun zelve bleven woonen.

Onderwylen stierf de Koning *Mau-Biling*, een zoontje nalatende, dat onder ons gedoopt, en *Willem* genaamt is.

Na de dood van *Mau-Biling* keerde de oude en regte Koning, *Binangkal*, met eenigen zynere vlugtelingen, van Bwool weder naar Caudipan, en wierd als Koning van Dauw aangenomen; dog dit ryk behield hy niet lang, aangezien eeni-

gen tyd daar na de Macaffaren daar omtrent verschenen zyn, en zo *Binangkal*, als de Koningin *Linkakoa*, gedwongen hebben zig voor hunnen vorst te verootmoedigen, onder den welken dit ryk ook zo lang gebleven is, tot dat de Koning van Macassar, door de Nederlandsche wapenen onder 't opper-gezag van den zee-voogd en veld-overste den Heer *Speelman* geheel overwonnen zynde, zig genoodzaakt gevonden heeft, volgens het zeventiende lid van het vrede-verbond, in 't jaar 1669 met zyn Edelheid gemaakt, ook geheel Caudipan aan den Koning van Ternate weder over te geven.

De Spanjaarden ondertuffchen, na een vry lang agterblyven, en pas daar na van Manilha weder op Sjauw verschenen zynde, om, zo zy voorgaven na hunne Nagelen, die zy daar geplant hadden (zo zy, volgens berigt van den Jesuit, *Emanuel Espanjola*, opgaven) eens te komen zien, en by die gelegenheid nu ook horende, dat Caupidan weder aan de Ternataanen gekomen was, en niet meer onder Macassar stond, begonnen het oud regt van den Koning van Sjauw op Boelanitam weder op te halen, ja 'er zig zelve ook met der daad genoegzaam weder in te dringen, zonder dat 'er van onzen kant iets tegen gezegt, ik laat staan, tegen gedaan wierd, dan wanneer zy dit zelf tot geheel Caudipan uitrekken wilden, daar zig de Koning, *Binangkal* met alle reden tegen aanstelde, die daar af aan den Heer *Padbrugge* kennis gaf, welke Heer den geleerden en schranderen Jesuit, vader *Carlo Torcottus*, eer dan eenen botterik, zeer klaar begrypen deed, dat den Koning van Sjauw (hoe men het ook draaijen wilde) zyn regt op Boelanitam door 't regt des oorlogs eens verloren, en dat (de Nederlanders) door den oorlog met den Koning van Macassar, en by des zelfs geheele verovering ook een nieuw regt op gansch Caudipan gekregen hebbende, hy dan immers geen regt ter wereld meer op Boelanitam grondvesten kon; met welke zeer welgegronde redenering die Heer dezen vader, die zig op Caudipan al weder ter neder gezet had, in 't jaar 1677, zeer gemakkelyk uit Boelanitam dede verhuizen, en weder naar Sjauw trekken, vermits hy zig hier zeer onwettig weder ingedrongen had; behalven dat ook de gansche Noord-kust van Celebes, zedert haren trouwloozen opstand tegen den Koning van Ternate, onder de magt van dien Koning door onze wapenen wedergebragt, en daar door dat oud en versleten regt der Spanjaarden, of Sjauwerezen, op Boelanitam nog al meer vervallen, ja geheel vernietigd was.

De Princes *Linkakoa*, die wy te voren als een wreede vrouw beschreven hebben, regeerde hier in Boelanitam na dien tyd nog al als een dwinglandin, zódanig, dat de Heer landvoogd *Padbrugge* hunne Edelheden op Batavia in bedenken gaf, of men dit Boelanitam onder genoegzame bepaling den Koning van Sjaww (indien zyn Hoogheid by een smeek-schrift 'er om verzogt) niet weder als een leen gevoeglyk zou konnen toevoegen; dat zeer gemakkelyk zou gegaan hebben, indien de Koning van Sjaww maar eenig verzoek daar omtrent ten dien tyde gedaan had; maar vermits hy dat, uit grootsheid, of op hope van eenige andere verandering, nagelaten heeft, zo is dat zedert ook zo gebleven, zonder dat hy iets daar af te hopen heeft, alzo het belang der E. Maatschappy aldaar het nu niet toelaat.

Deze Princes *Linkakoa*, hoewel den naam van een Christinne dragende, geleek veel eer een volslagene Heidin, dit in allen deelen door haar wulps en dertel leven met verscheide jonge losbollen, niet tegenstaande zy zeer oud en jigtig was, en door by geloof bevestigende, behalven dat zy ook in 't waarzeggen en 't wigchelen uit vogel-gescrei zeer beroemt was, wetende deze konst listig tot haar oogmerk te gebruiken, gelyk zy onder dit voorgeven haren Goegoegoe, *Barmalipoe* moordadig heeft weten uit de wereld te helpen, waarom de Heer *Padbrugge* noodig geoordeeld heeft dezen naam-Christenen by placcaat het halsregt te benemen, en dit tot de regt-bank der E. Maatschappy te betrekken, om in 't toekomende zulke openbare moorden voor te komen, of te straffen; gelyk dit hun ook met der daad door zyn Ed: met veel reden onttrokken is.

Na dien tyd zyn ook alle deze inlanderen door zyn Ed: gelast voortaan niet meer zo verstróid in het Bosch, maar Dorps-gewyze, en by een, te moeten woonen, waar tegen die van Boelanitam en andere, zig wel het meest aangekant hebben, tot dat 'er last gegeven is, om alle de bosch-huizen in brand te steken.

De Koning van Dauw, *Maurits Binangkal*, hield zich wel geveinst, hem uiterlyk voor ons vertoonende, als of hy zyn bosch-huizen verlaten had, en vast nader aan strand zou komen woonen, daar wy nogtans vast berigt hadden, dat hy op zekeren zynen vlugt-berg een geheel nieuw dorp voor zich gemaakt, en dat ook met vastigheden gesterkt had, om zich in tyden van nood daar naar toe te begeven, weshalven den Heer *Lobs* by zynen last-brief aanbevolen wierdt, hem aanstonds te belasten, dit dorp bin-

nen zes maanden af te breken, en zyn strand-dorp volkomen in staat te brengen, of dat anders, indien hy hier mede slofte, de E. Maatschappy dit zelf doen, en zyn bosch-dorp in brand steken zou, om hem te toonen, dat zy hare bevelen, ten spiegel van anderen, wist te doen uitvoeren.

Daar beneven belaste de Heer *Padbrugge* by zynen last-brief aan den voornoemden Heer, zynen opvolger ook, dat de roover, *Kimo* door Koning *Binangkal* levendig zou moeten overgeleverd worden met alle die gene, die hy van 't eiland Gapi geroofd had, of immers die 'er af nog leefden, om hem ten spiegel van anderen te straffen; daar by voegende, dat, zo hy dat aanstonds niet quam te gehoorzamen, men dan maar al hunne Coracora's, en groote vaartuigen aan te halen, en na Manado te brengen had, zonder hen iets anders dan kleine vaartuigen voor zeven of acht man tot hun vich-vangst te laten.

Ook zouden zy, al gehoorzaamden zy hier in, voortaan niet meer, als drie Coracora's, en eenige groote vaartuigen mogen hebben, die dan nog altyd onder het oog van den aldaar post-houdenden Corporaal zouden moeten geplaatst, en van daar, buiten zyne kennis, niet zouden mogen vervoerd worden; 't welk, zo zy niet aanstonds naquamen, zo wierd de Heer *Lobs* gelast al hunne vaartuigen in stukken te doen slaan, hen de zee te verbieden, en hen zo door dwang te leeren gehoorzaamen, en met ons, en onzen Godsdienst (als zy doen) niet te spotten, na 't welke zy zig wel eens bedenken, andere zekerlyk zich ten eersten spiegelen, en zig mogelyk dan wel eens te binnen brengen zouden, hoe grooten dienst wy zulke ondankbare schyn-Christenen gedaan hebben, met hen van zo zware slaverny, zo van Macassar, als van haar eigen Koning, waar onder zy zo gedrukt gelegen hebben, te verlossen.

De dogter van dezen Koning, met den zee-voogd hier getrouwd, liet zig *Radja Parampoewan*, dat is Koningin, noemen, 't geen zyn Ed: mede belaste te doen belleten.

Hier van daan nu, te weten, van Dauw, gaat men West op naar het dorp Bwool (gemeenelyk Bool, gemaks-halven, genaamt) dat omtrent twee etmaalen schepens, of eigentlyk Oost en West dertig mylen van het dorp Dauw, in een inbogt, legt.

In de vorige tyden plagt hier een oude, verwyfde vorst te regeren, die niet dèe, als Madat, (of Amfioen met Tabak gemengt) te rooken, waar door hy zo uitgemergeld was, dat hy wel een schim geleek.

Nog andere bevelen door dien Heer aan zynen opvolger wegens Koning Binangkal, en zyn dochter, gegeven.

Het dorp Bwool, en des zelfs manschap.

geleek. Deze had twee zonen, *Rodoali*, en den anderen dan eens *Salvador*, dan eens *Fernando*, genaamt, die, na dat die van Gorontalo en Limbotto in 't jaar 1680, hun dorp verwoeft, en verbrand, veele gedood en een grooten roof van goed en menschen naar de Lewas (een plaats, tusschen Caudipan en Bwool aan de Oostzyde der inbegt gelegen) met zig gesleept hadden, ons eerst om 't Christengeloove, en hulp tegen de Gorontaalers verzogten, van de welke verloft zynde, zy zogten aan de regering te komen, en de Nederlanders in hare brief van den 18. October 1680 wys te maken, dat hun vader (diens vrouw al mede Radja Parampoewan genaamt, maar dat ook al verboden wierd) in 't verwoefsten van Bwool door die van Gorontalo omgekomen was, het geene wy daar na valsch bevonden, gelyk wy toen ook gezien hebben dat hun dorp door een looze Goegoegoe, en zeker schrander jongeling, *Balamagile* genaamt, voornamentlyk bestierd wierd.

Na dat men hen al mede toen zo gered, en veel van hun gevangenen verloft had, zo heeft men naderhand hunnen wispelturigen aart ook al bespeurt, en te gelyk bemerkt, dat zy nergens anders om verzogt hadden om Christen te worden, dan alleen, op dat wy hen van onder de slaverny der Gorontaalers redden zouden, 't welk zo haast niet gedaan was, of men heeft hen ten eersten weder naar die van Mandar (dat Mohammedaanen zyn) zien overhellen, aan welkers afgezanten zy zes slaven, en vier Coracora's (zo Koning *Binangkal* ons berigt heeft) vereert, en met welke Mandarezen zy vier Badjofche vaartuigen afgeloopen, veel van die vischers gedood, en 'er wel dertig gevangen gevoerd hebben, 't geen nader diend onderzocht, en (zo de Heer *Padbrugge* aan de Heer *Lobs* in last liet) gestraft te worden.

Hoe zeer nu dit dorp verwoeft, en hoe zeer het ook by dien moord, door de Gorontaalers en Limbotters in 't voornoemt jaar daar aangeregt, in manschap verzwakt is, zo moet het in eenige jaaren daar aan al vry weder toegenomen zyn, vermits het in 't jaar 1705 (behalven de Heidenen en Mooren daar) een duizend zes honderd en achtien Christenen (ten minsten in naam) had, waarom men hier ook, al zedert eenige jaaren te voren, een school-meester, en in vorige tyden ook een Corporaal *Jan Blaauw* genaamt, die daar om de zaken der E. Maatschappy waar te nemen lag, plag te hebben; voor al ook, om dat hier schoon Lingoa- en bastard-yfer-hout valt, waar van men aldaar, des noods, kon geriefd worden.

Wat hier valt, en van waar deze ingezete-

Die van Bwool zeggen afkomstig te zyn van een verken, waarom zy ook noit verkens vleesch of spek zullen eten.

Tusschen Caudipan, en Bwool, aan de Oost-zyde van den inbegt, leggen twee eilandkens, Middelburg en Vlissingen genaamt, alwaar de beide, en naaste, overgang is, van de eene tot de andere zee, welke weg tot Limbotto uitkomt. Tusschen dit Bobane, of dezen overgang en tusschen Caudipan, is 'er in den naaften inbegt nog een nader overgang, dog die moeilijker is, en over 't gebergte van Andagiele loopt, welke weg omtrent Dommoegoe, of Attingola (dat anders ook wel Boelangas genaamt word, vermits de naam van Doemoegoe aldaar, wegens des zelfs verplaatzing van daar, uit heeft) uitkomt.

Uit den bogt van Bwool zeild men twintig mylen tot in dien van, en tot voor de rievier van Tontoli. De bogt zelf is vol reven; maar des niet te min heeft men 'er een goede anker-grond op acht en twintig vadem water stek-grond tusschen een eilandje zonder naam, en de rivier, wel het naast aan dat eilandje, en omtrent een en een half myl van den mond van die rievier.

Hier stond wel eer het bestier aan drie broeders, van welke de een Koning, de ander Goegoegoe, en de derde, zee-voogd, Dea Manempa genaamt, was. Deze lagen altyd over hoop, de twee eerste, dat syne Mohammedanen waren, tegen den derden, die geerne spek at, en eens Saguweer 'er toe dronk, zonder zig veel aan zyn Godsdienst te kreunen. En deze twee eerste hebben middel weten te vinden, om den zee-voogd geheel onder dwang te krygen, met het daar toe te brengen, dat hy, na eerst gevluht te zyn, weder met al de zynen, en met het dorp Dondo, dat hem aanhing, by zyne broeders, dog tot zyn ongeluk gekomen is, aangezien zy de Mandarezen ingeroepen, die Dondo vernielt, veele van hen doodgeslagen, gevangen genomen, of verstroit, en hem dus eindelyk gedwongen hebben, geheel en al onder hen (te weten, zyne broeders) te staan, die onder den schyn, van hem te plagen, niet anders voor hebben, dan om zig ook tegen de E. Maatschappy aan te zetten, 't geen (in 't jaar 1681) toen al gelast is tegen te gaan.

Deze Tontoliërs zyn een ryk volk, die zekerlyk een andere bron dan hunne arme Sagoe, Maffoy, Coelit-lawan, of 't weinige Caret, daar vallende, hebben, alzo men daar zeer veel goud, zilver, Tonkinze Lakwerken, Porcelynen, en meer andere Chineesche waaren ziet, dat al te zamen veel vrugten van dezen of genen

fluik

fluikhandel met vreemdelingen zouden kunnen zyn, waarom men goedgevonden heeft daar een Corporaal te leggen, of den voornoemden *Jan Blauw* het opzigt tot hier mede aan te beveelen, en alle vaartuigen pas-eedullen af te vorderen, om daar uit te zien, van waar, en waar mede zy daar komen, en waar zy naar toe gaan.

Ten lafte van die van Tontoli is, dat zy alle voort-bestellingen der E. Maatschappy naar Bwool, en die van Bwool tot Caudipan, die weder tot Boelan, en de Boelanders tot Manado toe verzorgen, gelyk dit ook van Manado af tot Tontoli, en Paloe, toe, door alle de zelve van dorp tot dorp, dus bestelt, en verfort, moet worden.

Het dorp Dondo, dat negen mylen van Tontoli legt, zou nu wel moeten volgen, dog vermits het door de Mandarezen vernielt is, zo valt hier af dit alleen, nog te zeggen, dat die van Dondo, halfterrige boeren zynde, liever altyd in 't bosch omfwerpen, dan onder die van Tontoli staan; willen; hoewel zy egter allengskens met vrouw en kinderen al weder komen afzakken.

Hier is ook een overgang naar Tomini, gelyk ook tot Silenfak, en Bala-iffan, twee dorpen, die by een leggen, welke weg tot Dincoeloe, en Tolibagi (dorpen, die ook maar een myltje in den binnen-oefem van den anderen leggen) weder uitkomt; dog de zelve is korter dan de vorige van Dondo, also men in eenen lag daar over geraken kan, daar men tot den overgang van den anderen, die by het dorp Biga uitkomt, wel vyf dagen van looden heeft.

Digt hier by legt Damphalas of Dampelas, een dorp, waar van men plag deze fabel te verhalen, dat hier een goud-ivier was, dog dat als men die opvoer, om na dat goud, dat 'er in overvloed was, te zien, het dan begon te stormen, de arde te beven, en de lugt zodanig met onder en blixem vervult te werden, dat de goud-zoekers bly waren, datze maar in verrigter zake wederom mogten keeren.

Dog dit is maar een listig voorgeven, om de weg, waar door die van Tontoli zo veel goud krygen, voor den inlander, die 'er wat aflegt, bedekt te houden; gelyk zy wel door de eene of de andere greep of door eenige zwaaren inlandsen en natuurlyken water-val, die genen, die de rivier hooger opvaren willen, door een ware water-ftorting weten af te sehrikken, van hooger op te varen; hoewel y, als men 'er hen zelf na vraagt, veinten 'er niets af te weten; zo dat het maar een verdicht zeggen is van onnoosele lielen, die verre van daar woonen, en niet

I. DEEL.

begrypen kunnen, hoe die van Tontoli anders aan zo veel goud zouden kunnen komen.

In den mond van deze rivier van Dampelas, die al vry sterk afloopt, leggen, omtrent een quart myl van strand, twee dorpen sehuyns over een, waar van het eene, Dampelas Maulano, en 't ander, Dampelas Tando, genaamt is, waar van twee broeders, *Oewala* en *Lolofana* genaamt, hoofden zyn.

Twee-
delei
dorpen
van die
naam.

In het Zuiden ten Oosten, vier of vyf mylen van daar landewaard in gelegen, is nog een dorp, Cool genaamt, alleen uit berg-boeren bestaande, welker Orang-Kaja, of Koning, toen *Tonlaar* genaamt, en een onderdaan van den Koning van Tontoli was.

Het dorp
Cool.

Tontoli kan wel zes bemande Coraora's, en omtrent vier honderd man met sehild en zwaard uitleveren, en zyn des zelfs onderdaanen omtrent twaalf honderd zielen sterk.

Macht
der Ton-
toliers.

Men heeft agter Bala-Iffan, landewaard in, een groot binnen-water, en niet verre van daar een dorp, Cotta genaamt.

Het dorp
Cotta.

De West-hoek van dezen bogt van Tontoli, Caydang genaamt, heeft een groot rif, dat wel een myltje van het eilandje Tontoni in zee strekt.

Van Dondo, of liever van dit eilandje tot Silenfak, Bala-iffan, en Dampelas (die alle digt by een leggen) zyn elf of twaalf mylen; ook heeft men tussehen Dondo, en de laatstgemelde plaatsen, de eilandkens Petti, Mapetti, Niapóeloe en Maeafféa; van welk laatste eiland tot Balaiffan men geen anker-grond vind, voor en al eer men in de bogt is. Al deze eilandkens, gelyk ook die in den bogt leggen, zyn rondsomme vuil, en met reven bezet.

Hoe
verre
Dondo
van Silen-
fak legt.

De uit-hoek van Balaiffan word by de inwoonders de Duivels-hoek genaamt; mogelyk, om dat hy voor hen wat moeiljk om 'er te komen is. Van de Zuid-West-kant dezès hoek een en een half myl regt West en Zuid-West, of een half Zuidelyker in zee van het eilandje den Eendragt, legt dat rif, waar op in 't jaar 1671 een jagt van den Koning *Mandarffab*, Batavia genaamt, gebleven is.

Deze hoek wat om, zo begint de groote bogt van Cajeli, en 't dorp van dien naam.

De bogt
van Cajeli
wat voor-

In 't midden van dezen bogt legt het dorp Tabali, alwaar het dorps-hoofd *Jala*, of ook wel *Reale*, genaamt, zyn verblyf houd, die over drie en twintig Koninkjens (waar onder 'er vyf van de berg-boeren zyn) het opper-bevel voert. De andere woonen daar in zeer sehoone en vrugtbare vlaktens, waar door zy, vet en weelderig geworden, tot allerlei dertelheden, en gruwelen uitspatten.

by de
uithoek
van Bala-
iffan.

K

De

De naamen dezer Koningkjes en dorpen zyn deze navolgende :

Dorpen
daar in ,
en daar
omtrent
gelegen ,
met hare
hoofden.

1	<i>Toëmbo.</i>	} Koningkskens of dorp-hoof- den van	1	Cajeli, als 't bogt-dorp.
2	<i>Forelo.</i>		2	Lero.
3	<i>Gingi.</i>		3	Laboang.
4	<i>Tengelina.</i>		4	Wanni.
5	<i>Tingassie.</i>		5	Baja.
6	<i>Tondoe.</i>		6	Roedana.
7	<i>Saratoboli.</i>		7	Badi.
8	<i>Makrelinda.</i>		8	Kaymolove.
9	<i>Tambagge.</i>		9	Rano.
10	<i>Boejouw.</i>		10	Taïpa.
11	<i>Tamaroemba.</i>		11	Batotela.
12	<i>Toewija.</i>		12	Mambora.
13	<i>Sappa.</i>		13	Bizemaroe.
14	<i>Soebi.</i>		14	Walawantoc.
15	<i>Gola.</i>		15	Dolo.
16	<i>Fami-i.</i>		16	Sidondo.
17	<i>Gia.</i>		17	Prigi.
18	<i>Samoesoe.</i>		18	Sigi.
19	<i>Vi-u.</i>		19	Plolo.
20	<i>Tolla-Nambo.</i>		20	Tonde-Biro.
21	<i>Mene.</i>		21	Bolo-Auw.
22	<i>Roetoe.</i>		22	Pakkoeli.
23	<i>Pongolovoe.</i>		23	Lindoe.

Macht en
man-
schap de-
zer dor-
pen.

Deze dorpen kunnen te zamen drie duizend weerbare mannen, en wel negen-duizend zielen, uitleveren; dog eenigen tydt geleden hebben die van Mandar eenige dorpen 'er af in de afch gelegd, en daar onder is ook Cajeli en Tabali geweeft; niet tegenstaande de Adfifient *Keizer* met de Ternataanen zig daar in gesterkt had; de welke, schoon ongemoeid blyvende, egter niet had kunnen beletten, dat daar alles verbrand was, en de ingezetenen naar 't bosch toegevlucht waren.

Het dorp Paloe, dat in het uiterste, en als in de keel van den bogt legt, had-

den zy wel mede bezet, dog moesten, door gebrek van levens-middelen, hun beleg na tien of twaalf dagen opbreken.

Dit Paloe is een zeer oproerig nest, en als de vergader-plaats van alle de Mohhmedaansche wargeesten, die van alle kanten hier naar toegezonden werden, en zig van daar alomme verspreiden om allerlei zaad van verwarring over de gansche kust te zaaijen, en daar door hier de E. Maatschappy, daar zy maar kunnen, bedektelyk moeite te veroorzaaken.

Het kan omtrent duizend man ten oorlog, en wel drie duizend zielen uitleveren.

Onder het zelve staan deze dorpen, en Koningkskens :

Mitsga-
ders de
dorpen,
daar on-
der staan-
de.

<i>Tontolippe.</i>	} Koningkskens of dorp-hoof- den van	<i>Taboelanga.</i>
<i>Injoela.</i>		<i>Tagari.</i>
<i>Temitoewa.</i>		<i>Tendame.</i>
<i>Reboli.</i>		<i>Tatanga.</i>
<i>Tiko.</i>		<i>Bongi.</i>
<i>Iloboe.</i>		<i>Lafwangi.</i>
<i>Beba.</i>		<i>Boya.</i>
<i>Parindi.</i>	<i>Poeloe.</i>	

Hun grootste magt bestaat uit de vorige wargeesten, waar op zy zeer trots zyn. Hier plagt wel eer de Koning *Gola* te gebieden; dog deze in September in 't jaar 1681 overleden, en zyn zoon *Lampa* voorby gegaan, en als een gevangen van staat gehandelt zynde; zo heeft zig zedert de Goegoegoe, *Daglanging* de regeering volkomen aangematigt.

Dit Paloe eigent zig Tabali, en den ganschen bogt van Cajeli, toe, en zo rekenen die van Tabali weder die van Paloe

voor hunne onderdaanen, volgens de grootze wyze van hun inbeelding en verwaandheid hier alomme.

Het land van Paloe rondom, tot aan 't gebergte toe, is een schoon land even eens als Holland, zynde vlak, hebbende een zwarte kleiagtige grond; ook legt het rondom tusschen tamelyke hooge bergen, en is met duizenden van Cocosboomen beplant. Dit geeft een uitnemend fraai gezigt op des zelfs aangename velden, die vol allerlei vee, en met koe-beesten; buffels

buffels, peerden, fchaapen, bocken, en allerlei wild-gedierte vervult zyn. Voornamelyk leveren die een groote menigte van Padi en ryft uit, gelyk ook de Padvelden gemeenlyk met buffels bearbeit worden. Het is een gezegent land; dog van leven, een vervloekt Sodom.

Van hier, of van Paloe, is de overgang, en weg, van de eene zee tot de andere, dat is, tot Tabali toe, maar het eerst en naaft van het dorp Badi, dat ruim twee mylen be-Zuiden Tabali legt, en omtrent een myl van Paloe, gaat men door de rievier Palajoewa (die men meermaalen in 't midden over langs en dwars door gaan moet) zynde dit vry moeijelyk door de zware afwatering, scherpe stenen, en steile klippen, die zich daar in opdoen.

Omtrent elf of twaalf mylen gaans van Badi vindt men een dorp, Tocco-Boedi genaamt, van waar men in drie mylen en een half tot Toboli toe overstapt, een dorp dat de Orangkaja, *Baumada*, plag te bestieren. Dezen overgang gebruiken de Mandarezen, en andere booze geweldenaars wel meest, om op den roef uit te gaan.

Hier van daan twee mylen in de binnen-zee, aan zekere plaats, Siner genaamt zyn altoos eenige vaartuigen.

Digt by Toboli legt het dorpje Tololi.

Eer wy dit Hoofd-stuk sluiten, moeten wy hier nog by voegen de verdere manschap die de kust van Celebes op brengt, waar van 't vorige getal gebleven was op

Weerbare mannen.	Zielen.	De manschap, van den Koning van Ternate, by een getrokken.
Manado 8450	26838	
Boelan 4000	12000	
Boelan-itam 50	152	
Dauw 155	472	
Bwool 160	486	
Attingola 540	1618	
Tontoli 100	300	
Cajeli de 400	1200	
23 dorpen 3000	9000	
Paloe. 1000	3000	
<u>17855.</u>	<u>55066.</u>	

Men ziet hier uit, dat de bekende manschap dezer dorpen, onder den Koning van Ternate vyf en vyftig duizend en zes en zestig zielen, en zeventien duizend agt honderd vyf en vyftig weerbare mannen, uitmaakt, zonder daar by te rekenen een groot getal Mohhammdaanen, en Heidenen ons onbekent, hoedanige 'er wel drie of vier duizend meer onder den Koning van Mogonde alleen, die hier niet opgebracht zyn, staan.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Het dorp Parigi, en dorpen daar onder staande. Koningen, en manschap. Yfer, en 't verdere hier vallende. Wegen van Tomini's binnen-zee. De Togia's, of schilpads-eilanden. Dorpen hier omtrent. Weg van Bondoge, enz. naar Dondo. Overgang van de eene tot de andere zee. Tomini's bocht, en dorpen. 't Ondankbaar Lamboenc. Post hier wel eer. Paloe-Saboea, en andere dorpen. 't Eiland Tajom. Boento. Weg ter zee van Tomelatte naar de Togias, en Bangay. Dorp Tidoa, en Boengo. Gorontalo. 't Binnen-Meir, en 't vet-land, wat op Gorontalo valt. Koude albier. Middel om 'er vleesch te zouten. Gorontalo en Limbotto, willen niet onder Ternate staan. Schoone hout-werken hier. Straf, hen over kunnen afval opgelegd. Castricomms baai. Loop van Gorontalo na den berg van Balante. De eilanden Bangay, Gape, Saboeboe, enz. Peling, en Balantak, op 't eiland Gape. Waar Balante legt. Veel ryft hier. Modone. En de bocht van Tamboek. 't Dorp Tometano, overgang naar de bocht van Tomini, en naar den bocht van Boni. Rievier van Rompo, en 't dorp Tolo, en To-conde. 't Dorp Boleentena. 't Dorp Tamboek, en Orangbadjos. Geschil tusschen hen, en die van Bocton. Wanneer deze landen onder Ternate quamen. 't Eiland Pantsjano. 't Koninkryk Tibore. 't Eiland Bocton. Afkomst dezer Koningen van een draak. Boetons oude naam. Wanneer 't ons bekend wierd. Droogte. Vesting in oude tyden. Boetons groote. Bergagtig land. Moord der onzen 1635. Mandarsjah trouwt een Boetonsé Princes. Vestingen, hier door de Heer de Vlaming gebouwt. Koning Ali vermoord 1653. Boeton in 't jaar 1655 onder Macassar. Verbond van den Koning van Bocton met de E. Maatschappy in 't jaar 1667. Slechte handel dezes Konings in 't jaar 1682 op Tibore, en elders. Wat by op Pantsjano bezit. Djati-boomen. Boeton door Koning Baboe veroverd. Door Macassar den Ternataan ontnomen; in 't jaar 1667 door ons hernomen. 't Eiland Xoela Taljabo, en dorpen. Veel Sagoe hier. Aart dezer ingezetenen. De eilanden Xoela Mangoli, en Xoela Besi. Dorpen van 't laatste. Door wie deze eilanden veroverd zyn. Verdere eilanden hier omtrent. 't Eiland Oebi. Door wie veroverd. Oebi aan de E. Maatschappy in 't jaar 1683 verkogt. Verdere eilanden hier, tot by Ternate. Het eilandje Mitarra, en wie 'er Heer af is. Het

eiland Makjan. Aart *dezer inlanders*. Dorpen op dit eiland. *Des zelfs* manschap. Vef-tingen hier van ouds. Teekening van 't eiland. Makjan van ouds al onder Ternate. Door wat Koningen eerst veroverd. En onder wie naderband. Van Caarden veroverd Taffafoho in 't jaar 1608. Zaaken met den Sengadji van Makjan in 't jaar 1651, enz. Nagelen hier uitgeroeit. Aan Rheti verboden, den Titel van Koning van Makjan te voeren. De eilanden Motir, en Potte-bakker, of Cavali. Nagelen op Motir in 't jaar 1653. uitgeroeit. Het eiland Gilolo beschreven. Rang *dezer Koningen*. Voorvallen tuffchen de Koningen van Gilolo, en Ternate. 't Verbond in 't jaar 1322. tuffchen de vier Molukfe vorften gemaakt. In 't jaar 1380 verliest hy zyn rang. In 't jaar 1465 komt de Prins Djamiloe in Amboina. Verscheide voorvallen op Gilolo voor al met Catabruno. Saboego ons door de Spaanschen ontnomen. Deze Koningen nu Vasallen van Ternate. Wien 't eiland Halamahera nu toekomt. Plaatsen op dit eiland, onder Tidore behoorende. Gefchillen tuffchen de Koningen van Tidore en Ternate. Het eiland Moratay. De eilanden Majauw, en Taffoeri. Onderzoek naar speceryen hier jaarlyks. Wat in Amboina onder Ternate behoort. Landen in Amboina aan den Koning van Ternate gefchonken; dog weder aan ons vervallen. Mandarfjah stelt den landvoogd van Amboina tot stadhouder over zyn landen aldaar. Geheel verval daar van onder Koning Amsterdam, ongegronde eifch der Ternataansche Koningen. Hun recht op eenige dorpen op Solor. De oude wyze van 't ryk te bestieren door den Koning. De drie eerste dienaars van staat. Vier gemeens-mannen. Hun groote macht. Naam van staat die zy voerden. Tegenwigt tegen hun al te groote macht beraamt. Wat voor andere leden nog in dien raad faten. Wanneer men van die oude wyze van bestier afgeweken is. Wat volg-recht tot de kroon hier stand grypt: Ook de jongfte zoonen wel tot Koningen verkooren. Wanneer 't getal der negen ryx-raaden vermeerderd zy. Recht der Koningen van Ternate tegen die van Hitoe, qualyk gegrondvest, en t'eenemaal ontdekt, al onder Koning Baboe vernietigt, namaals onder Hhamza volkomen verydelt.

Het dorp Parigi, en dorpen daar onder staande.

Het dorp Parigi legt, twee mylen van Toboli, aan een modderige en stinkende rievier, die zeer groot is. Het vertoont zig wel vyf mylen opwaards aan, in eene schoone vlakke, en 't gebied ook over die van Toboli, en Tololi.

Deze Koning, en die van Paloe, fluiten dezen hals genoegzaam af, en zy gedragen zig ook als volflagene meesters van alles, dat in dezen Gorontaalsen bogt, zo binnen, als 'er buiten valt. Zy leven zamen ook in zeer goede vriendschap; en om in dit meesterfchap te blyven, houd de Koning van Parigi aan de andere zyde, te Paloe, gemeenlyk vyf of zes groote vaartuigen.

De dorpen Toboli, Tololi, Dolago, Bilimbi, Tinday, en het gehugtje, Tobinangkal, staan wel onder den Koning van Parigi; maar alleen door dwang. Ook Pitoera, dat door een Javaanschen Santri, of geestelyken onder zyn geweld gehouden word, schoon die Koning van den stam der oude Koningen van Parigi is.

Als men van Parigi een myl Zuid-waart opgaat, ontmoet men, aan een zuivere rievier, het dorp Dolago, alwaar goed water, beter lugt, en derhalven ook een beter gelegenheit, dan tot Parigi is, om post te houden.

Van daar vier uren scheppens, oft twee mylen de rievier op, ontmoet men een andere rievier, Turoele genaamt, welker inwoonders zig by die van Dolago gevoegt hebben.

Nog twee mylen Zuidelyker legt het dorp Tinday, anders ook wel Tinda-Ake.

En, nog een myl Zuid-Ooftelyker, Limbo; zo dat Dolago, Tinday, en Limbo, in een en de zelve bogt leggen; hoewel Limbo eigentlyk tot het dorp Saoeffoe, dat drie of vier mylen van daar, aan een groote rievier, twee mylen van strand, legt; over welke twee of drie Koningen, Oobol, Tombeo, en Maganga, genaamt, plagten te gebieden, en aldaar met een goeden reuk hunne onderdanen, omtrent 500 zielen sterk, te bestieren.

Het dorp Sawacca legt, styf tien mylen van Saoeffoe, mede een groot stuk de rievier op; waar over als Koning zeker vorst Bonda, en als stedehouder Patani, plag te regeeren. Deze ingezetenen van Sawacca zyn dood-vyanden van die van Parigi.

Die van Sawacca geven voor, meesters van verscheide berg-, en yfer-dorpen, te wezen, onder welke, Matanpeponga, Cadabonco, Today, Lage Babole, Tomoenco, Boenoca, en Rompo, genaamt. Zy beloofden aan de E. Maatschappy veel yfer te leveren, dog het quam op niet uit; waar uit ook bleek, dat zy daar over niet te zeggen hadden; alzo weinig als die van Possio, een dorp, schaars twee mylen van Sawacca, aan een schoone diepe rievier gelegen.

Agter dit Possio, wat land-waart in, leggen niet alleen de gemelde berg- en yfer-dorpen; maar ook Tonappo, Ontondano, en meer andere, wel tot in de dertig toe, die, als vrye volkeren, alle onder hun eigen dorp-hoofden staan, die schoone vlakten over 't gebergte be-woonen, doch zo volkryk, dat vele de-zer

zer dorpen, by gebrek van genoegzaam brand-hout, drooge mist moeten gebruiken.

Deze menfchen ernerer zig met het graven, en smeden, van yzer, beploegen hun land met Buffels, die 'er in grooten getale zyn, gelyker ook overvloed van ryft is.

Zy zyn van aart even eens, als de Manadofche berg-boeren, gaande de mans mede naakt, maar met een wartel om den middel; dog de vrouwen zyn van 't hoofd tot de voeten met baf van boomen bekleed.

Van deze binnen-zee (van Tomini) tot deze berg-dorpen zyn vier goede, gemakelyke, wegen; maar die van Poffo is de allerbeste. De andere zyn van Sannacca, Saoeffoe, en Ilok, welke laafte wel de naafte is, vermits men van daar in twee etmaal, en minder, tot Tonaja komen kan; daar de andere wegen drie of vier dagen gaans zyn.

Men oordeelt, dat de rievier van Poffo haar oorfpronk uit een zeer groot binnewater heeft, rondom welkers zoom wel de meeste dorpen leggen; en men wil, dat men van daar te lande tot in den bogt van Boni zou kunnen komen.

Matanpeponga legt in het gezigt van Poffo; dog verder is die bogt door de onzen niet ontdekt; anders volgen de bogt rond, Tamabomba, en Mawomba, een volk in twee dorpen verdeelt, te weten, in een ftrand-dorp, en een berg-dorp; alwaar fchoone ryft, dog geen yfer, valt.

Van Poffo tot Ampana frekt deze kufft wel twee dagen fcheppens Ooft aan, van waar zy weder Noord op frekt tot aan den hoek van Belet, die meest Zuid-Weft van 't groot eiland Togia gelegen is, van waar deze kufft weder Ooft tot den valfchen uithoek, of den hoek van Balante, loopt.

Hier langs ziet men ook alle de Togia's, of de fchild-pads eilanden leggen; zynde deze ganfche land-ftreek, gelyk ook die eilanden, woest en onbewoont, behalven het groot Togia, en Belet, die beide Koningen hebben.

De ftreek van Belet; tot den berg van Balante, maakt meest ook de tuffchenwydte van Tomini tot Gorontale uit, zodanig, dat de berg van Balante, en de mond van de rievier van Gorontalo, Zuiden ten Ooften, en Noorden ten Weften, tegen over malkanderen leggen.

Om het nu weder te hervatten ter plaats daar wy 't in dezen binnen-bogt begonnen, zullen wy van Belet, of Groot Togia, weder dwars over naar Toboli fteken.

Van Togia dan Noordwaart aan een myl, legt Tobololi, en zo vervolgens Ampibaban, To-Binangkal, Tolibilo,

Tallabagis, Tadang, Siginti, Bondoge, Sipayo, Tidoa, Onmonfi, Tinombo.

Alle deze dorpen hebben hunne Koninkjens, daar men niet veel ftaat op maken kan, en die meest op rooven en moorden uit zyn, en het zeer licht met de Mandarezen houden; waar over de Koning van Tidoa, als die de Mandarezen geholpen had, toe zy de vefting der E. Maatfchappy daar omtrent, met alles wat 'er in was, vernielden, op Manado, of in Ternate vaf gezeten had.

Van Bondoge, en Sipajo, is de landweg naar Dondo; dog zeer moeijelyk wegens de oneffene en fteile bergen, die 'er tuffchen beiden zyn.

Van Dincoele, en Tolabagis, een myl van een gelegen, zyn twee nadere en fmaldere halzen, van waar men in eenen dag van de eene tot de andere zee overgaan kan; daar men anders over den anderen weg wel vyf dagen befteden moet; komende de wegen van Tolabagis, en Dincoele (volgens 't gene reeds gezegt is) tot Silensak uit.

Tomini beteekent in de gemeene landtaal deze binnen-boezem. To geeft hier het zelve, als Ton by 'die van Manado, dat is, 't volk, en Mini een bogt te kennen, zo dat Tomini zo veel als het bogtsvolk beteekent.

Of nu die naam alleen eigen is aan de vyf dorpen, Lamboene, Biga, Telleboeje, Chioending Limbo, en Sicabo, die 'er jegenwoordig maar voor gehouden werden, word van zommige betwift, hoewel het waarfchynelyker is, dat ook al die andere, bevorens gemeld, 'er mede onder hooren, ten minfte Tidoa, dat onder den naam van de Tomieners in 't jaar 1678 door den Heer *Padbrugge* mede uit de flaverny der Gorontaalers verloft is. Ook zyn 'er, die meenen, dat zelf de dorpen, die nog volgen zullen, al mede tot die bogts-volkeren behooren. Wy willen daar over geen harnas aantrekken, en zullen het maar by die vyf laten, waar af Lamboene het eerfte en voornaamfte is, maar ook 't ondankbaarfte, als hebbende, na zo groote bewezene weldaden, zich niet ontzien zeer lafterlyk en leugenagtig van de E. Maatfchappy te fpreken, en godloos over de zelve aan de Koningen van Gorontalo, en Limbotto, te fchryven, waarom de Koning van Lamboene een voorbeeldelyke ftraf over zyn verraderlyke fchelmftukken verdient heeft.

Men plagt alhier te Telleboeje Tomini een pofft te hebben, het Goed Begin genaamt. Hy is wat verre van de hand; maar een fteene burt te Parigi (gelyk het ontwerp wel geweest is) te maken, zou nog verder zyn; en egter is 'er wel

Weg van Bondoge, naar Dondo, en overgang van de eene tot de andere zee.

Tomini's bocht, en dorpen.

't Ondankbaar Lamboene.

Pofft hier wel eer.

een vaste post noodig, om deze gansche kust in toom te houden, en de bedekte aanlagen der listige Mooren tydig te ontdekken, en te stuiten; dan zouden die wargeeften zig zo ligt ook niet naar dien binnen-boefem begeven, uit vreeze van zo gemakkelyk niet weder uit die val te geraken; behalven dat de inlanders dan ook weder moed krygen zouden om de Mandarezen, hunne doodelyke vyanden af te weeren, en aan te tasten.

En dit missen hier van een vastigheid van wat meer belang tot verdediging is ook oorzaak geweest dat men hier tot nog toe geen twee soldaten, en geen schoolmeester, heeft willen wagen.

De opregtste van alle deze Bogtsvolkeren zyn na allen schyn die van Siginti, en van Saoeffoé.

Van Tomini Telleboeje tot de rivier van Gorontale zyn omtrent vyftig mylen, waar van 'er dertig met verscheide eilanden en riffige imbogten, meest onder en langs den wal, bezet zyn, zo dat men niet te na aan den wal komen moet, ten ware men hier of daar tusschen beiden aan land wezen moest, daar voor als nog geen naamweerdige plaatsen zyn, dan alleen Paloe-Saboea, daar de Koning van Lamboene wel eer zyn dorp had, en vier of vyf mylen de rivier op Mamoe-long, en nog twee of drie mylen Oost aan Paoeffo; maar als men het eiland Tajom (in de kaart, het Kasuaris eiland genaamt) voorby is, mag het geen quaad, al komt men de wal wat nader.

Pondang, en Tomehatte leggen aan een groote rivier, die men met Chalopen, en lichte jagten, een myl, dog met kleene vaartuigen meer dan vier mylen opvaren kan.

De Sagoe-plaats van Gorontalo is Boento, dat zes mylen verder Oost aan legt. Des zelfs Koning onthoud zig gemeenelyk te Gorontalo; dog is een bedrieger en verrader, die openbaar getoont heeft het met die van Boni te houden, wanneer hy die van Gorontalo zynen dienst aangeboden heeft, om by de gezanten van den Koning van Boni voor hen te gaan, gelyk hy ook metter daad gedaan heeft.

De rivier van Boento is klein, moerassig, en modderig, gelyk ook dat geheele land, daar omtrent gelegen, uit modderige Sagoe-gronden bestaat, van welke Sagoe-boomen die van Boento verplicht zyn Sagoe-brood voor die van Gorontalo te kloppen, dat is, meel 'er toe uit de geveldé boomen, met zeker uithollend werk-tuig uit te halen, en dit dan tot brood voor hen te bakken; tot welk werk zy van de Gorontaalers als

hunne slaven door enkelen dwang, gebruikt werden.

Van hier en Tomelatte zyn in 't vaarwater verscheide verstroide eilandekens dwars over na de Togias, of Schildpads-eilanden, waar over de Bogt-lieden meest alle (uitgenomen die van Posfo, Mattanpeponga, Tomabombo, &c., die over Ampana, en Belet, hunnen weg nemen) gewoon zyn te scheppen, als zy na Banggay ten roof varen; op welke arme lieden deze roof-gerige Bogt-volkeren meest aasen, en hen overvallen.

Tusschen Boento en Gorontalo zyn geen naam-weerdige plaatzen, buiten de rivier Poglamma, dat wel een schoone, dog verlatene, stroom is, alwaar die van Gorontalo die van Tidoa geplaatst hadden. Hier van daan drie of vier uren gaans plagt een land-weg na 't binnenwater van Limbotto te zyn, die nu onbruikbaar geworden is.

Wat nader aan Gorontalo is Boeongo, daar zeer schrale Salpeter-gronden zyn.

Gorontalo zelf legt aan een schoone rivier, die men een myl ver met de kloekste schepen opvaart tot aan den drempel, waar voor het nog zeer steil, dog waar op doorgaans maar zes voeten water is, alwaar men de schepen aan de Oost-zyde dicht aan de wal voor de hout-baai, en het lies-bergje maar vast maakt, daar men dan een anker aan de West-zyde waar de grond vlak is, op het slyk uitbrengt.

Van dezen drempel tot den hoek van Padang is omtrent een half myl tusschen het hoog gebergte in, dat omtrent half wegen vry naauw is, zo dat al de wind, 't zy uit zee, het zy van 't land (dat van Padang af in 't rond, 't binnen-water, en 't land daar agter, mede gerekent, wel twintig mylen meest vlak is) daar door, als door een tregter valt; zelf de minste dampen en lugt daar voor en tegen aankomende, voor al van de land-zyde, veroorzaken een frische koelte, waar mede men uit deze rievier een of twee mylen in zee steekt, waar na men dan als in een dood-stilte geraakt, alzodie windval in zee te niet loopt.

Deze rievier verdeeld zich in twee hoofd-takken aan Padang, of de vlakke, die, op den hoek byeenkomende, zamen dus in zee storten. De eene tak komt uit het Oosten, en uit het hoog-gebergte van Attingola, Balangas, en Andagile, de ander uit den West-Noord-Westen, en het binnen-Water van Limbotto, en uit de verdere vlakten. Van daar het dorp Dommoegoe voor dezen was, komt mede een tamelyke spruit, uit het geberte van Andagile, een uurtje van Gorontalo in des zelfs rievier vallen.

Het

Paloe-Saboea, en andere dorpen.

't Eiland Tajom.

Boento.

Weg zee v Tom latte de Togias, naar gay.

't Dor Tidoa Boco

Gorontalo.

Het binnen-water is omtrent drie mylen in zyn omkring, buiten de lage, gebrokene, modderige landen van Gorontalo tot Limbotto. Het binnen-water over te steken is omtrent een myl, en langs het gebergte aan de West-zyde omtrent een en een half myl, en is de land-streek hier omtrent zeer vet en zwaar; dog zy word weinig bebouwt, vermits de Gorontalers te hoogmoedig zyn, en zich te edel agten, om 't land te bouwen; 't eenige, dat zy nog doen, wel op hunne Clappus-boomen, en 't planten van Djagon, of Turkse Tarw, Patatta's, Oebi, wat Cattoen, en Pisang-boomen in grooten overvloet, te passen.

De buffels, die 'er mede zeer veel zyn, gebruiken zy alleen tot lastbeesten, en om se te beryden, plantende hun Padi in 't hangen van 't gebergte, even eens als de Molukkers.

Zy zyn nu vry schikkelyker, dan te voren, waarfchynelyk, om dat hen de hoogmoed door onze wapenen wat benomen is.

Levens-middelen zyn 'er anders genoeg, en hen ontbreekt niets, dan ryft en Sagoe.

Het binnen-meir is vol visch, en voornamelyk heeft men 'er veel Cabòs, die zy in een groote menigte dragen, en aan d'onzen verkoopen. Daar is geen huis, dat zyn eigen vyver niet heeft, waar in zy veel visch aanqueken. Ook hebben zy veel hoenderen, duiven, en endvogels; al't welke daar goed koop is.

Een buffel kan men 'er voor twee vademmen linnen koopen, die men hier veel

beter koop, dan peerden, weet te gebruiken; behalven dat, zou men van daar ook wel gezouten buffels-vleesch, door ons volk zelf gezouten, kunnen laten komen, 't geen zy, daar op frant leggende; voornamelyk 's nagts zouden kunnen doen, om dat het daar dan door de't zaamgeperste berg-lucht zo koud is, dat men gemakkelyk twee dekens op 't lyf verdragen kan; ook zou men 't zout 'er moeten naar toe voeren, vermits de Gorontalers geen droog zout hebben, en maar gewoon zyn hunne spys met zee-water te bereiden, zo dat het wel een groot geluk is, als men hier ergens in 't dorp maar een klein klompje zout vind.

Omtrent 't jaar 1704. of 1705. schonk de E. Maatschappy dit dorp, en Limbotto, aan den Koning van Ternate; dog de dorpelingen wilden onder hem niet staan.

Deze Gorontalers en Limbotters zyn om hunnen opstand tegen den Koning van Ternate, en tegen d'E. Maatschappy in 't jaar 1681 (gelyk wy hier na breeder toonen) weder op nieuws na hunne verovering gedoemt, om jaarlyx 150 balken van 26 voeten lang, en 1 voet in 't vierkant, en 75 affuyt-planken van 18 voeten lang, 2 en een half dito breed, en 5 duim dik, te leveren, waar van de Gorontalers twee derde, en die van Limbotto een derde, opbrengen moeten; dog by aldien zy meer, dan hun opgelegd aandeel mogten leveren, is 'er een prys, zo op de hout-werken, als op eenige andere kleinigheden, in dezer voegen gestelt:

Koude hier, en middel om 'er vleesch te zouten.

Gorontalo, en Limbotto, willen onder Ternate niet staan.

Schoone hout-werken hier. Straf hen over hunne afval opgelegd.

- 100 Stux rotangs van 3 vademmen lang.
- 1 Balk goed hout van 26 voet, 1 voet vierkant dik.
- 1 Pikol caret, goed, en geen schilfers zynde,
- 2 Affuit-planken van 18 voet lengte, 16 duim dik, en 2 en een half voet breed, voor 1 stuk Guinees lywaad, of
- 24 Bosjens lont, 20 vadem lang.
- 10 Gemaakte schoppen.
- 30 Ballast-mandekens van enkele, en heele rotang
- 50 Dito van gespletten rotang.

Ryxdaalders

—	—	—	0
1	—	0	—
30	—	0	—
5	—	0	—
1	—	0	—
1	—	0	—
1	—	0	—
1	—	0	—

Hier, en hier omtrent; gelyk mede aan de andere zyde des lands, en omtrent de Lewas, vallen schoone hout-werken.

Wanneer Gorontalo onder Ternate quam, blykt my niet klaar, maar ik vertrouwe, dat het al mede door Koning Baboe, ter gelegenheid van Tamboeko's verovering, of wel door een van zyne vervangers, ingenomen is.

Naderhand is het van deze kroon weder afgefallen, en in 't jaar 1647 onder Koning Hbamza (gelyk wy in zyn leven aanhalen) door Kaytsjili Sibori, van twee jachten der E. Maatschapy ondersteunt, weder onder deze kroon gebragt.

Van Gorontalo tot aan Datahans, en Kemas, of tot de straat van Lembe, ontmoet men tusschen beiden niet naamweerdigs, dan dat de Boelangas, negen mylen be-Oosten de rievier van Gorontalo, een afftortende beek heeft, van welke egter geen water van belang, dan wanneer 't regent, komt afftroomen.

Hier houden eenige Mogonders hunne vaartuijgens; ook loopt hier een weg tusschen 't gebergte naar hun land, en gehugten; dog de beste, en de gemakkelykste is van Balangas, elf mylen Oostelyker, daar de Mogonders ook meer vaartuijgen houden, en meest al hun zout

Castricom's
baai.

op de wyze dezer eilanders maken. Zy komen hier in de baai van Castricom, om den Sukkelaars-hoek, uit, en hun dorp is Boetellago genaamt.

Loopt van Gorontalo naar den berg van Balante.

De rivier van Gorontalo dan verlatende, steekt men dwars over naar den berg van Balante (anders ook wel Balantan genaamt) latende 't Oostelykste der Toggia's, of Schildpads-eilanden (zynde een vlak laag eilandje) wanneer men recht Zuid aan stevent, aan stierboort omtrent twee mylen van ons leggen.

Onder den wal van Balante is niets te schromen; ook vind men omtrent 't midden des bergs elders, en daar langs henen tot om den valschen uithoek, en Balante, veel Sagoe-boschen; dog die meest door die van Balante zelfs vernielt worden, om den roof-zieken bochts-lieden daar door alle spys en voedsel te onttrekken, en hen te dwingen, van daar te blyven.

De eilanden Bangay, Gape, Saboeboe, enz.

Na dat men den hoofd-hoek van Balante voorby, en omgeraakt is, laat men de eilanden Bangay, Gape, Saboeboe, enz., als verlatene, en door hulp van *Radja Palacca* ontvolkte eilanden aan bak-boord leggen; en buiten dien zyn 'er nog wel honderd andere, die kleiner, en omtrent zeffien mylen be-Noorden de Xoelasche eilanden, en be-Zuiden Bangay gelegen zyn, die om hun groote menigte van rissen, die tot nog toe onbekent zyn, veel zorg en moeite aan het zeevarend volk geven.

Dit eiland Bangay is, waarschynelyk met de andere daar na by gelegene eilandekens, in 't jaar 1580 door Koning *Baboe* (gelyk dit nader in zyn leven te zien is) veroverd. Het is by Saidi's opstand mede afgefallen, dog in 't jaar 1655 door de Heer *de Vlaming*, herwonnen, gelyk wy hier na breeder zullen zien.

Ik vind, dat over 't eiland Bangay in 't jaar 1680 wat na den 25sten Maart, een *Kalkeboelang* als Koning, door den Vaandrig *Haak*, van wegen de E. Maatschappij, en uit naam van den Koning van Ternate (onder ons opper-gezag) gekoren, en daar, in de plaats van den afgezetten Koning *Djangkal*, voorgestelt is.

Peling, en Balantak, op 't eiland Gape.

In den grooten imbocht van 't eiland Gape, aan des zelfs Zuid-zyde, legt Peling, en aan de Noord-kant, tegen over Balante, ook Balantak; dog eer men den valschen uithoek om is, en aan de groote rivier van Balante komt, ontmoet men nog een schoone rivier, Poko-Pandole genaamt, alwaar overvloed van Sagoe is, die de Balanters tot hun eigen nooddruft ook in hun geheel laten.

Waar Balante legt.

Balante legt in een diepen imbocht recht tegen over het eiland Gape, ter linker-hand, of aan de Zuid-zyde, aan een zeer schoone breeder rivier, die haren

naam na deze plaats voert, en aan den Noord-kant van dezen bocht zyn nog meer andere rivieren, en beeken, die dit land zeer lustig besproeijen, waar door 't hier ook zeer vrugtbaar is.

Het dorp plagt voor dezen in tweën gescheiden te zyn, waar van het beneden-dorp een en een half of twee mylen de rivier op lag, en 't ander dede zig op wat meer landewaard in, daar 't nu nog legt, dog welk laatste nu als zamen in een gesmolten, maar een dorp metter tyd geworden is, waar door ook het ander zodanig van tyd tot tyd verlopen is, dat men by 't beneden-dorp zeer zelden iemand, dan by geval, vast wonen vind, hoewel men 'er nu en dan wel eenige vreemdelingen, en Modoners, ontmoet.

Als men in dat dorp zyn wil, vaart men de rivier vyf mylen op, en dan stapt men nog vyf mylen, over een goeden weg, te lande, waar na men in dit dorp komt, 't welk ik gisse agter den hoogen Balantischen berg, aan des zelfs Zuid-zyde, te zyn.

De Balanters zyn neerstige land-bouwers, en hebben zeer veel Padi en ryft, weshalven al zedert 't jaar 1678 aan de Ambonsche borgers toegeftaan is, derwaart om ryft te varen, gelyk dat uit 't schryven van haar Edelheden van den 11 January 1678 te zien is. Hoe het verder landwaart in gestelt zy, is ons tot nog toe onbekend.

De Zuid-zyde van de rivier van Balante maakt een grooten ruimen hoek, onder den welken Cajoeran moet zyn, alwaar de Bangajers en die van Gape wel meest in den beginne overgebracht zyn.

Na Balante volgt Modone, (of Mandano) tusschen het welke, en de rivier van Balante een schoone valey, en een smalle hals schynt te zyn; vermits ons door verscheiden berigt is, dat men in drie uren tyds van hier tot aan die rivier overstappen kan.

Het is hier ook tamelyk vrugtbaar, maar het volk is geweldadiger, boozter, ondeugender, en listiger; ook zeer trots en moedig.

Van dit Modone begint de bogt van Tamboeco. Het dorp Tometano legt hoog opwaarts aan een groote en diepe rivier, en meest in het diepste van den bogt. Buiten dit dorp zyn my geen andere plaatsen bekend, dan dat hier ook een overgang naar den bogt van Tomini is, die tot Ampana, of daar omtrent, uitkomt. En om hoog de rivier op, 'er landwaart in ook een overgang, en hals, tot in de bogt van Boni, dien men in weinig tyds overloopen kan. Deze Tomitaners, en meer andere hier omtrent liggende volkeren, zyn, of eigentlyke

Boc-

Boegifche, of van de zelve oorfpronkelyk, of wel eer onderhoorig aande zelve, zo dat de Koning van Ternate met den Koning van Palacca nergens meer over verward is, dan hier over. Ook zyn deze Tomitaners zeer afkeerig van het Ternataansche gebied, en ook van de Xoelanezen, die aan al deze bogtvolkeren, met oogluiking der Ternataanen, als tot een vryen roof geworden zyn; welk ongestraft toelaten aan onderzaten, om op hun medeonderzaten te rooven, de Ternataansche regeering doodelyk gehaat by deze, en andere volkeren, gemaakt heeft.

Om van de rievier van Tometano tot die van Rompo te komen, die by na mede zo groot is, heeft men zes mylen van nooden.

To-olo legt twee mylen verder. Een weinig landewaart in vind men verscheide berg-dorpen, welker naamen ik niet weet, en zo mede langs die kust tot Tamboeco toe.

Deze rievier al hooger op legt Toconde, staande ook onder een Koning als Tometano.

Al deze berg-lieden zyn yfer- en eggewerkers, van welke stoffe dit land vol en die met weinig moeite te krygen is, op zyn hoogst maar drie of vier voeten diep gravende; 't geen oorzaak is, dat zy'er vry ruw mede te werk gaan, en wel de helft onnut verspillen.

Pas be-Zuiden deze rievier legt het dorp Boleentena op een berg, om voor 't geweld der Tamboekers bevryd te zyn, hoewel zy voor dezen een ander vermakelyk dorp op strand hadden.

Van hier tot Tamboeco ontmoet men veel gehugten, langs het gebergte verspreid; welke gebergten, door den landbouw der neertige yfer-boeren meest alle kaal van geboomten zyn, dat omtrent deze, anderzins vry woeste, gewesten geen onvermakelyk gezigt geeft.

Op het strand van Tamboeco, is een rond bergje, als een vlugt-berg, en is een gehugt van de Orang Badjos, of der voornoemde visschers, die met hun vrouwen en kinderen hier, even eens als alle andere inwoonders, leven, zig nergens mede ernerende, dan met visschery, by welke zy hier immers zo wel, als op zee, aarden.

Het dorp Tamboeco zelf legt agter de kloove, die dit bergje ter regter, en een ander ter linker-hand, maakt, die wat meer, dan een gotelings schoot, van strand legt.

Deze Tamboekers zyn zeer trotze, hoogmoedige en magtige menschen; anders zyn zy by na, als die van Gorontalo. Zy zyn egter in zich zelve lafhertig,

I. DEEL.

't geen men zag, toen zy in 't jaar 1655 wel zesmaal zo sterk, als de Heer *de Vlaming van Outsboorn*, afgezakt, op de strenge taal van dien veld-heer tegen hen in 't by wezen van Koning *Mandarfsjab* gevoert, zig aanstonds aan hem overgaven. Zy zyn bekent door de zwaardeden, van daar komende, welker invoer haar Edelheden in 't jaar 1694, en 1695, in Amboina verboden hebben; zy gaan veel met vreemde handelaars, en Boegifche Lorrendraijers om, die zig veel in de rievier Lahan, wat be-Noorden Tamboeco, onthouden, om Caret, en andere verboden waren, van daar te voeren.

Tusschen die van Tamboeco en Boeton is een over oude wrok wegens het doodslaan van twee honderd Boetonders; en hoewel die van Boeton, waarschynelyk ongelyk hebben, zo is 't niet quaad, dat'er wat geschil tusschen hen is, om zo agter veel van hunne geheimen te komen.

Hoe nu alle die voornoemde dorpen op deze zyde van de kust van Celebes, onder Ternate geraakt zyn, of wanneer, is my onbekend, dan alleen van Tamboeco blykt, dat 't allereerst in 't jaar 1580 door Koning *Baboe* veroverd, en naderhand onder den Macassaar geraakt zynde, door den Prins *Ali* in 't jaar 1631 van onder de magt des Konings van Macassar weder onder die van *Hbamza*, den Koning van Ternate, gebragt is.

Ten dien tyde regeerde maar een Sengadji, of hertog, over hen, die naderhand, als de Heer *de Vlaming*, met den Koning *Mandarfsjab*, de kust van Celebes bezogt, en veel wederspannelingen aldaar tot reden en gehoorzaamheid bragt, dien zelve titel nog voerde; dog Koning *Mandarfsjab* verhief hem tot Koning, niet zo zeer, om dat hy zig zo gewillig aan hem weder onderworpen had, in een tyd dat hy veel sterker van volk, dan zyn Hoogheid, of *de Vlaming*, was; dan wel, om dat hy Koning *Mandarfsjab* toen zeer wist te believen.

Het eiland Pantsjano legt veertig mylen van Tamboeco, en be-Zuiden Boeton

Hier op legt, aan des zelfs West-zyde het vermaarde Koninkryk Tibore, 't geen van ouds een leelyk roof-nest geweest is, zynde het dorp van die naam wat landewaart in aan een groote rievier gelegen.

Dit ryk heeft van ouds her al onder Ternate gestaan, zynde mede een wingewest van dien wakkeren Koning *Baboe*, en in 't jaar 1580 nevens Tamboeco, op een en den zelve tyd door hem veroverd; doch heeft, vermits het zo ver van Ternate, en op de uiterste grenzen van zyn ryk naar dien kant, lag, zeer veel, dan eens van den Macassaar, dan weder van de

Geschil tusschen hen, en die van Boeton.

Wanneer deze landen onder Ternate quamen.

't Eiland Pantsjano.

L

de

de Koningen van Boeton, moeten lyden. Het eerste zullen wy zien als wy van de zaaken van Macassar, het laatste aanstonds als wy van de zaaken van Boeton, een ryk, onder Ternate eigentlyk, behorende, spreken.

't Koninkryk Tibore.

Wy moeten egter hier by voegen, dat het in 't jaar 1655 onder 't opper-bevel van den Heer *Arnold de Vlaming van Oostboorn*, en koning *Mandarjap*, den eersten January gedurende de Boetonsche beroerten zeer schielyk door den onder-zeevoogd *Roos* veroverd, en, naderhand weder door de Macassaren ingenomen, egter by de verovering van geheel Macassar, nevens verscheide andere landen, den Koning van Ternate afgenomen, volgens verdrag tusschen den Heer *Speelman*, en den Koning van Macassar, *Hassannoddien*, volgens het 17. Artikel van 't zelve, aan den Koning *Mandarjap* in 't jaar 1667 en 1669 weder gegeven, en den Macassar ontnomen is.

't Eiland Boeton.

Vermits wy nu zo na by 't eiland Boeton zyn, dat mede van oude tyden onder de kroon van Ternate gestaan heeft, zal 't niet ongevoeglyk zyn, dat wy nu hier naar toe overgaan.

De gewoone anker-plaats legt op vier graaden en 45 minuten Zuider breedte; en 't word bestiert door een Koning, die 'er de Koning van Ternate stelt; maar die van zyn Grooten, en onderzaten (om zyne verre afgelegenheid van Ternate) zomtyds, als hy naar hunnen zin niet regeert, wel eens afgezet, of uit de wereld geholpen word.

Afkomst dezer Koningen van een draak.

Het oudste berigt, dat my van Boeton voorkomt, is dat die Koningen voorgeven (waar van elders breedcr) mede uit een van de vier Draeken-eieren, door eenen *Bikoe Tsjigara* omtrent Batsjan gevonden, nevens de Molukze Koningen gesproken te zyn.

Boetons oude naam.

Het was van ouds, en voor dien tyd, *Bolio* genaamt, dog kreeg toen van 't koopen der goederen daar op de markt door de Ternataanen den naam van Boeton, dat in 't Ternataansch markt betekent, 't geen, gemaks halven, naderhand in Boeton verandert is.

Wy zullen ook zien, dat de moeder van den Ternataanschen Koning *Marbhoem*, die in 't jaar 1465 regeerde, een Boetonsche vrouw geweest zy.

Wanneer 't ons bekend wierd.

Dit eiland is by de onzen al bekend geweest in 't jaar 1602, by de komst van *Wolfert Hermanffoon*, die dit in de maand January voorby liep, beschryvend het zelve, en 't eiland *Cambona*, als twee eilanden, langs welke men over al gerust zeilen kan, hoewel hier en daar dicht by land in de straat, of aan des zelfs Westzyde, anker-grond is, behalven, dat 'er

ook pas be-Zuiden des zelfs Noord Oosthoek omtrent zeven mylen van drie kleine eilandkens, een droogte van vier tot zes vadem, is, en omtrent des zelfs Zuidhoek dicht aan den wal pas be-Westen dien hoek een klein rif, dat niet in de oude zee-kaart legt, waar op 't schip, het kasteel Batavia, zonder hulp van de schuit van 't schip Slooten in 't jaar 1707 zekerlyk zou geraakt, en mogelyk wel gebleven hebben; dog men bragt 'er het met twee schuiten af; dat eene schuit niet zou goed gemaakt hebben.

In 't jaar 1612, wierd het door den Zeuschen Heer, *Apollonius Schot*, bezogt, die toen uit name der Nederlandsche Maatschappy in December met den Koning van Boeton een verdrag aanging, en aldaar, als Koopman, eenen *Gregorius Cornelisz* gelast heeft te leggen.

Daar schynt in dien tyd een steene vesting van ons gelegd, en daar na nog een andere 'er by gevoegt te zyn, welke beide de Heer *Pieter van den Broeke*, by zyne commissie derwaards nog vond, dog die wy in 't jaar 1616, als verder onnoodig, verlaten hebben.

Dit eiland legt vyf of zes mylen van Celebes, en is naar giffing Noord-Oost en Zuid-West vyf en twintig en Oost en West twaalf mylen in zyne lengte en breedte beslaande. Het heeft een nauwe straat, die door Boetons West- en door 't eiland *Pangefane*, of *Pantsjano's* Oostzyde gemaakt word; waar in hier en daar anker-grond is; dog aan de Oostzyde ganschelyk niet.

Men heeft verscheide dorpen op dit eiland, welker naamen my onbekent zyn; alleenlyk weet ik dat aan de Zuid-Westzyde dezes eilands pas om den hoek de stad Boeton op een hoogte legt, die niet wel genaakbaar is, alwaar de Koning zyn hof houdt. Het water loopt hier wel vyftien voet of drie vadem op en af.

Het gansche land is hoog-land, zeer boschagtig; aan welkers Oost-kant een zeer groote baai is, die gemeenelyk de *dwaal-baai* genaamt word. Het vordere kan men zien in een land-kaartje van Boeton, in onze beschryving van *Banda*, pas na die van *Nova Guinea*, in 't zesde Hoofdstuk aldaar te vinden.

Wat spel zekerer *Kaytjili Labatti* van hier die van *Amboina* in 't jaar 1620 gegeven heeft, zullen wy onder de stoffe van *Amboina* breder zien.

In 't jaar 1632, quam hier de Ternataansche Prins *Aali*, en sloeg zig hier neder juist op den zelve tyd, als de Heer *Antoni Caan* aan dezen Koning, en aan dien van Macassar, als gezant gezonden, en toen ook hier was. Die Prins deed groote en billyke eiffchen op den Koning

van

van Macassar; dog zyne snorkeryen en groote dreigementen waren oorzaak, dat hy hier in dat zelve jaar door beffel van dien Koning vergeven wierd.

In 't jaar 1635, hadden de Boetonners de stoutheid van onzen onder bevelhebber *Steven Barentssoon*: endrie of vier Hollanders, dood te slaan; 't welk door den bevel-hebber *Pool*, door 't dooden van verscheide Boetonners, gewroken is. In dit zelve jaar is ook de opper-koopman *Hagenaar* by dezen Koning geweest, gelyk dit in zynen byzonderen tocht Fol. 79 breeder kan nagezien worden.

In de levens der Koningen van Ternate zal ons niet alleen blyken, dat Koning *Mandarssjab* met een Boetonsc Princes, dogter des Boetonsen Konings, die voor Koning *Aali* regeerde, in 't jaar 1652 trouwde; maar dat die Ternataansche Koning, nevens den Heer *de Vlaming*, 1651 ook verscheidemalen op Boeton geweest, en dat Koning *Aali*, niet tegenstaande hy de E. Maatschappy vry getrouwd geweest was, schoon de zyne hun handen kort te voren met Hollands bloed bezoedelt hadden, door Koning *Mandarssjab* 1654 af- en de Hhoekom *Kayssjili Lau*, in zyn plaats, aangestelt is, waar door hy de E. Maatschappy veel moeite, en den Prins *Calamatta*, zyn broeder (die gehoopt hadt Koning te worden) aanleiding gaf, om in 't jaar 1655 op nieuw af te vallen.

In dit zelve jaar 1654 deed de Heer *de Vlaming* hier twee vastigheden aan den mond van de rievier leggen, de eene *Toetop Moelut*, dat is, houd den mond toe, en de andere *Djangan Kata*, dat is, kikt niet, genaamt, om tegen den Macassar, die zig in 't jaar 1653 al tegen ons wapende, wat zekerder te zyn.

In dit zelve jaar wierd Koning *Aali* van de zynen ook elendig vermoort.

In 't jaar 1655, veroverde de Koning van Macassar gansch Boeton, gelyk wy dat onder dat jaar omstandig in 't leven van Koning *Mandarssjab* verhalen, en hoewel dat volgens 't verbond van 't jaar 1661, door den Heer *Pieter de Bitter* met den Koning van Macassar in 't bywezen van Koning *Mandarssjab*, ten overstaan van den Heer *Speelman* naderhand gemaakt, al weder onder Ternate behoorende overgelevert te zyn, zo quam daar egter niet af, voor dat de Heer *de Bitter* ten tweedemaal 1655 op Macassar als gezant verscheen, op welken tyd die Koning dit eiland Boeton aan den Koning van Ternate overgaf.

In 't jaar 1667, maakte de Koning van Boeton met de E. Maatschappy, en in haar naam, met den Heer *Cornelis Speelman* dit verbond:

DE Koning van Boeton *Lafumbatta*, Verbond van den Koning van Boeton met d'E. Maatschappy in 't jaar 1667 ge- maakt.
Den zyne lands-grooten en leden van den raad, ten overstaan van Paducca Siri Sulthân Mandarssjab; Koning van Ternate, den 30sten Maert tusschen wel hoog-gemelden Heer Koning; en de Heeren Admiraal, enz: van wegen de Generale Oost-Indische Compagnie in den naam van de Hooge Regering van India besloten, en voorgelezen, en by hun Hoogheden wel en ter degen begrepen, en klaarlyk verstaan, wezende, hebben hen ten vollen daar mede geconfirmeert met verklaring zich daar aan zonder de allerminste afwyking te zullen verbonden houden, voor zoo veel in dezen niet anders werd besproken, dan dat 'er, ten inzigte van 't gene in eenige Articulen is, eenige verandering zal moeten geschieden; vermits alhier tot Boeton van wegen de Compagnie zig geen Permanente Resident bevint; als om dat de gelegenheid van Boeton requireert admiffie van deze en gene trafiquanten, die gewoon zyn herwaarts toe te voeren Padi en ryft in Trocquering van slaaven.

I.

Ende is eerstelyk verstaan, dat in dezen voor een Artikel geïnferceert zal worden 't Accoort, tusschen den Heer Koning van Boeton en de Compagnie op den laatsten January 1667 gemaakt, en beschreven, van zulken inhoud als hier onder vervolgens kan worden gelezen.

Door den inhoud van dit geschrift word een iegelyk bekend gemaakt, hoe dat in den naam van de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, ter ordre en last van den Edlen Heer, Johan Maatzuiker Gouverneur Generaal, en de Heeren Raden van Nederlands India, overeengekomen en geaccordeerd is met Paducca Siri Sulthân, Koning van Boeton, dat de zelve op alle de eilanden van de Toecanbessi's, onder zyne geboorzaamheid staande, en wyders op Caloepa en Wanchi Wanchi, ook voorts alle andere, hoe zy genaamt zyn; schoon zy ook onder de Toecanbessi's niet gerekent mogten worden, zal doen omvellen, en uitroyen ten overstaan van zulke personen, als de Compagnie daar toe zal begeeren te Committeren, alle Nagel- en Nooten-Muscaat-boomen, die men nu al reede weet, of die men na dezen nog mogt komen te vinden, zonder dat 'er een daar op zal mogen blyven staan, ook niet op Pinonco, eenigen tyd herwaards gereforteert hebbende onder de geboorzaamheit van den Macassar, en andere, geregelyk den Koning van Boeton toebehoorende, 't geen of onder de Compagnie, of wel weder onder zyne geboorzaamheid na apparentie nu staat overgebragt te worden, waar voor de Compagnie aanneemt en belooft aan welgemelde Paducca

Siri Sulthân jaarlyx tot een Recognitie te vereeren een somme van honderd Ryxdaalders, zynde zo veel als zyn Hoogheid verklaart heeft jaarlyx uit de vrugten van de voorsz. eilanden ruim te hebben geprofitteert, en waar van nu 't eerste jaar expireren zal met het einde van 't loopende jaar 1667, mits dat kome te blyken by rapport van de Nederlandsche Gecommitteerden die nu eerstdaags met het volk van welgemelden Koning derwaards staan te gaan, dat de omvellinge, en totale uitroying van voorsz. boomen al zodanig na de intentie van dezen geschryfte effectieve geschied zy, en het gene zyn Hoogheid gehouden zal wezen in diervoegen jaarlyx te laten geschieden, op al zulke eilanden, en plaatsen, daar bevonden word dat het nu niet gedaan is geworden, zonder eenige planting de Novo te mogen doen, of toe te laten, dat het door anderen gedaan worde, alles ter goeder trouwe, en zonder eenig bedrog: In 't jacht Tertholen voor Boeton, op den laatsten January 1667.

II.

Zullende voorts op geen andere landen van den Koning van Boeton, zo die nu onder zyne geboorzaamheid zyn, als die na dezen daar quamen gestelt te worden, geene Nooten, ofte Nagel-boomen mogen wasschen, maar altoos moeten uitgeroyt worden; 't zy dan ook waar men die komt te vinden.

III.

Op Boeton zullen moeten ter Negotie Geadmitteert worden zodanige Inlandsche Natien, als hier gewoon zyn te komen met ryft en andere eetbare waren, als te weten, die van Batavia, van de Javaansche kust, Patani, Johor, Palimbang, zo lange zy met de Compagnie en den Koning van Ternate in vrede zyn, en anders niet, nogtans met expresse uitzondering, dat geen Macassaren, schoon zy ook met de Compagnie in vrede waren, zullen vermogen op Boeton, of op eenige andere onderhoorige landen, ingelaten te worden, ten zy van dien genen, die op Macassar van wegen de Compagnie opper-hoofd is, een pascedul vertoonen.

IV.

Gezanten van Koningen, en Princen, hier omtrent, met d'E. Compagnie, ende den Koning van Ternate in vrede zynde, zullen hier op Boeton wel aangenomen worden, maar niets met de zelve besloten mogen worden als na voorgaande Communicatie, en verkregen goedvinden van de E. Compagnie, en den Koning van Ter-

nate, aan wie ook van de aankomst van zulke Gezanten aansjonds kennis gedaan moet worden, met berigt, wat hun verzoek en begeeren is, maar van Macassar zullen geen bezendingen van Gezanten, of brieven mogen aangenomen worden, schoon zy ook met hen in vrede waren.

V.

Indien d'E. Compagnie met eenige Natien in 't voorstaande Contract genoemt, in vyandschap raakte, tegen zodanigen zal by Heer Koning, en zyne Grooten zig ook vyand moeten verklaren, en gehouden zyn tot afbreuk van zodanigen, als het hier om en omtrent te doen is, alle hulpe en bystand toe te brengen, zonder dat hy zal vermogen met de zulken, afzonderlyk van vrede te handelen, veel min met de zelyen eenige Alliantie te sluiten, waar tegen de E. Compagnie zig verbint en belooft met al zulke vyanden tot genig verbond van vrede te zullen komen, ten zy wel gedagte Koning met alle zyne landen en onderdanen, daar in worden begrepen.

VI.

De Gezanten, van vyanden afgekomen, zullen gelyk in het Contract staat, gevangen, of aan den Koning en Compagnie overgeleverd worden, dog dewyl Boeton van de Compagnies Residentien wat verder afgeleggen is, zal de Koning, en zyn Grooten, zodanige Gezanten in goede verzekering moeten houden, tot dat de gelegenheid voorvalle, om die te konnen overleveren.

VII.

Indien de Koning van Boeton aflyvig wiert, dan zullen de Ryx-raden daar van ten eersten kennis aan den Koning van Ternate, en d'E. Compagnie, moeten doen, op dat van beide zyde Gecommitteerden mogen worden gezonden, die met den Ryxraad een ander in des overledens plaats zullen verkiezen, de welke, alvorens hy bevestigd komt te worden, tot onderhouding van dit Contract aan den Koning van Ternate, en de E. Compagnie, in handen van voorsz. Gecommitteerden den eed van getrouwigheid zal doen, wanneer ook de Ryx-raden noit vermogen zullen den Koning af te zetten, en weder een ander in de plaats te verkiezen, als met toestaan van den Koning van Ternate, en d'E. Compagnie, gelyk ook niet de Koning van Boeton, en zyne Grooten, den Goegoegoe, of andere diergelyke hooge Officialen, uit hunne bediening zullen vermogen te rukken, met instelling van anderen, maar gehouden wezen de

de klagte, die zy tegen zodanig eenen hebben, aan den Koning van Ternate, en de E. Compagnie, bekend te maken, om nevens hen daar in en daar over gedisponeert te worden; en is verstaan, dat zulke hooge Officialen, en ook andere mindere Ryx-grooten meer, in bediening komende, altoos de getrouwe onderhouding van dit Contract op den Alcoraan zullen bezweeren; maar of 't geviel, dat de Koning van Boeton dit Contract quam te buiten te gaan, dan zal de Koning van Ternate, en de Compagnie, met de Ryx-grooten van Boeton vermogen zodanigen Koning af te zetten, en in zyn plaats een ander te verkiezen, zonder eenig tegenspreken.

VIII.

De Koning van Boeton zal vermogen, gelyk tot nog toe, zyne bezending naar Batavia, Amboina en Ternate, te doen, ook in 't land der Boegis, zo lange zy onder de Compagnies bescherming blyven, maar niet naar Macassar, schoon zy ook met de Compagnie in vrede waren, ten zy alvorens van de Compagnie daar toe licentie verkregen ware.

IX.

Zo 't de Compagnie goeddunkt, zal zy tot hare meerder verzekering van deze Contracten, en zonder eenig tegenspreken mogen vorderen zodanige personen van aanzien om tot Ostagiërs aan 't kasteel in Ternate, of Batavia, zo lang als 't nodig geagt word, te Resideren, als dan de zaak komt te vereiffchen, behoudens dat de zodanigen door of van wegen de Compagnie in hun gelove niet geturbeert, maar allenthalven wel en behoorlyk getracteerd zullen worden.

X.

Het zal de Compagnie vrystaan, allerwegen op de landen onder 't Boetons gebied, daar zy 't komt goed te vinden, te maken al zulke vastigheden, als in tyden en wylen vereiffcht mogten worden, en waar toe de Koningen, en Grooten met het versorgen van allerhande Materialen, en arbeids volk alle hulp en Assistentie moeten bewyzen tot opbouwning van die, hoedanige vastigheden de Compagnie ook zal vermogen weder in te trekken, na gelegenheid van tyd, en zaken.

XI.

Of 't gebeurde, dat eenige Europiaanze of Inlandse Compagnies dienaaren, vry-borger, Mardykers, slaven, of andere onderdanen van d'E. Compagnie, om eenige begane misdaad, of andere duivelze boos-

heid, zig van onder de Compagnie onttrok, en op de vlugt begeben mogten, zulke, indien zy komen onder de Boetonse Jurisdicctie, zullen terstond gevat, en in verzekering werden gestelt, om met de eerste gelegenheit door hen weder aan de Compagnie overgeleverd te worden, dog zo eenige Boetonners, contrarie dezen, zo eenen quamen te verbergen, of te verzwigen, zal by daar over strafbaar zyn, en niet verschoont mogen worden.

XII.

Ook en zullen geen Hollanders, of andere Dienaren van de Compagnie tot de Boetonners overkomende, om het Christen-geloof af te gaan, en de Wet van Mahomet aan te nemen, geenzins mogen aangenomen, verzwegen of verscholen, maar aanstonds overgeleverd moeten worden op pene van zware straffen, zo eenige der Boetonze onderdanen contrarie dezen quamen te doen, en zo weer van Compagnies zyde.

XIII.

Indien eenige dienaaren, of onderdanen van de Compagnie, door die van Boeton quamen beledigt, verkort, of hun anderzins misdaan te worden, zo zullen des Compagnies Officieren de zelve vermogen in de yfers te sluiten, om aan den Koning van Boeton daar van kennis te doen, wanneer door zyn Hoogheid Gecommitteerden gestelt zullen worden om de zaaken te examineren; en daar over de welverdiende straffen executeert te worden. Indien weer eenige Boetonners door eenige Compagnies dienaars of onderdanen benadeelt, of hun misdaan quame te worden, die zullen ook mede geapprehendeert, maar voorts ten eersten aan de E. Compagnie moeten overgelevert worden, wanneer zulk een mede zyn welverdiende straffe na bevinding van de zaak niet en zal ontgaan.

Aldus gedaan, gecontracteert, geacordeert tusschen Kaitsjili Lafumbatta, Koning van Boeton, en zyn lands-grooten ter eenre, en Cornelis Speelman, Superintendent, Admiraal enz. in naam van de Hooge regeering van India op Batavia, representerende de opper-magt van den Nederlandschen staat in 't gemeen, en de Generale Compagnie in 't byzonder, ter andere zyde, ten overstaan en in 't personeel bywezen van Paducca Siri Sulthân Mandarfjah, Koning van Ternate, met zynen Capitein Laoet, of zee-voogd Reti, in 't schip 't hof van Zeeland, leggende geankert in de Victori-baai voor Boeton den 25sten Juny 1667, zynde van de zyde van Boeton verzegelt, onderteekent, en op den Alcoraan na de Mahometaansche wyze bezworen

door Paducca Siri Sulthân, Koning van Boeton, Jeperamba, Goegoegoe Lahassa, en den Zee-admiraal, Toeanpamanna, Hhoecom, of ryx-richter, Lajipalaoet, Kapitein Laoet, Lagoelagoenti, den ryx-raad Mandrirati Labodigoe, Laoeri, Lambolodi, Kakiali Laboeze, Mandriertje Lawassa, Latoeandre Landingo, Lamoe-lo, Lamoeffa, Lamingi Labaa, Laynaria, Lamboledi, Lapeela Bongapporra, Latoeera, Lamanti, Lasseleja, Lacoena, Lassoelo, alle Raads-Heeren, en van wegen de Compagnie door den Superintendent, geassisteert door den Opper-koopman, Dankart van der Straaten, de Kapiteinen, Christiaan Poleman, en Pieter du Pon, benevens Compagnies groot-zegel, en heeft Paducca Siri Sulthân, Mandarjah, als Mediateur in dezen ook zelfs geïnteresseert, zyne ryx-bezegeling nevens de ondertekening van Kapitein Laoet Reti hier by gevoegt, zynde hier van gemaakt twee origiële Instrumenten, 't een voor den Koning van Boeton, 't ander voor de Compagnie, item een Authentycq afschrift voor Hooggemelden Koning van Ternate. Was geteekent, Cornelis Speelman. Ons ten overstaan, Dankart van der Straaten, Christiaan Poleman, Pierre du Pon, op 't Spatium, stont gedrukt het Compagnies zegel in rood lak, ter zyde, ter ordonnantie van zyn Ed: was geteekent, Abraham Gabbema, als Secretaris. Onderstont, gecollationeert, accordeert, in 't jagt ter Tholen den 29sten Juny in 't jaar 1667. Was geteekent, Abraham Gabbema, als Secretaris.

Uit den brief van den Koning Mandarjah 1672, in antwoord van dien van den opper-landvoogd, Joen Maatzuiker, geschreven, en in 't leven van dien Koning onder dat jaar te vinden, blykt, hoe de Koning van Boeton, Kayisjili Lesmbata zich tegen dezen vorst zeer qualyk gedragen, en dat ook zyn opvolger zich mede onbehoorlyk in opzicht van hem, en even als of hy recht op 't ryk van Tibore had, aangestelt heeft.

Deze vorst had verzogt, dat de Cerammers op Boeton mogten komen handelen, dog haar Edelheden sloegen dit (zo uit schryven van den twintigsten February 1673 aan den zelve blykt) om 't verder sluiken der speceryen te beletten, vlak af. By schryvens naar Macassar van den 26sten December in 't jaar 1673, wierd hen de vaart op Banda verboden; dog die op Amboina was hen toegestaan, mits dat zy voor 't kasteel Victoria moesten ankeren, en men, als zy 'er wat sterk quamen, daar ook op letten moest. In 't jaar 1686, den 6, en 16den Maart, wierd 'er ook verboden geen Boetonders, om de Oost komende, in de keten te staan,

maar hen toe te staan wel naar Keffing te mogen varen, mits dat zy zich eerst aan 't kasteel Victoria moesten vertoonen. In 't jaar 1690 den 15den February, gaven haar Edelheden last, dat men hen in hunne vaart niet bepalen, maar hen zelf ook vriendschap bewyzen, en hen aanhalen zoude; dog zo zy in Amboina, of elders om de Oost, met slaven ten handel komen mogten, dat men hen dan maar wederom zenden zou, waar benevens zy 1687 den 21sten February al gevoegt hadden, dat zy niet begeerden, dat zy eenig ander volk, dan Boetonders, op hunne vaartuigen voeren zouden.

In 't jaar 1682, handelde de Koning van Boeton als een volkomen roover van Tibore, ja hy had meest het geheel eiland Pantsjano ingenomen, zo dat 'er de Koning van Ternate niet, dan den blooten Titel, af voerde, hoedanig het in de volgende tyden al mede gegaan is; waar toe de afval van den Koning van Ternate ook zeer veel aanleiding gegeven heeft.

Dat het eiland Cambayna 1673 ook onder hem stont, blykt uit 't schryven harer Edelheden den 20sten February van dat zelve jaar aan den Koning van Boeton, daar zy hem wel uitdrukkelyk verzoeken na speceryen, daar op vallende, te vernemen.

Die van Boeton hebben voor 1682, ook ettelyke chaloepen der E. Maatschappij afgeloopen, en 't volk moorddadig omgebragt. Ook hadden die van Coroni, en Wawoni, het zelve nog onlangs omtrent onze chaloep, de Post-bode, gedaan; waarom ook een Ternataans Kapitein, Bacarri genaamt, niet lang daar na omtrent Wawoni eenige dorpen, uit kracht van 't hem verleend verlof, verwoest, en in brand gesteken had.

Van ouds plagten de Koningen van Boeton niet het minste recht, op 't eiland Pantsjano (dat altyd zyn eigen Koningen gehad heeft) te hebben.

Het Oostelyk deel dezès eilands, Woenana genaamt, quam eerst onder Boeton, wanneer Maborom tot Koning verkoren wierd, die deze land-streek daar aan hegte, gelyk het Zuidelykst gedeelte daar ten dien tyde mede onder raakte, als zynde een wettig erfland van een van zyne vrouwen, dat door 't versterf-recht op den Kapitein Laoet, of den zee-voogd, Lakassa gekomen is, zonder dat het oit door een ander, en zelf door de Macassaren (ten tyde als zy reeds meesters van 't verdere deel van dit eiland geworden waren) overheert geworden, of bezeten is.

Op dit Zuider deel is niet, dan een bewoont dorpje aan de West-zyde, Moefanca genaamt, en in 't bestek van Woenana

Slegten handel dezès Konings 1682 op Tibore, en elders.

Wat op Pantsjano bezit.

na is: Woena aan de rivier Tapetapi, mede aan den West-kant des eilands, en aan de Oost-zyde heeft men Lahontohe, Labore, Lohia, en, in 't midden des lands, Waymaloc, Talaki, Battecami, Tankena, Maladawwa, en Tobeia, al het welke onder Boeton stont.

Tibore nu, dat aan 't West-einde des eilands Pantsjano, en aan strand omtrent een rivier gelegen is, heeft aan die zelve rivier, landwaard in, het dorp Laffiapau, en, wat Noordelyker op, Wawobo, Wone, Popala, Laffefodo, Lapada, en daar omtrent, op strand, Morbea, zynde alles in een streck lands ten Noord-Westen van 't eiland Pantsjano gelegen, zonder dat de Ternatanen iets aan de Oost-zyde des zelfs hebben, waar uit ook 't verschil te Lahia wel eer tusschen die van Boeton en Ternate ontstaan is.

Men plagt hier een groote streck lands te hebben, die, van Tibore dwars over tot Lohia toe loopende, vol Djati-boomen was, waar van 'er een ontelbare menigte, het zy door aard-beving het zy door 't overstroomen van eenige rivieren (alzo 't land laag is) om verre geworpen waren.

Uit veele dezer omgeslagen boomen zyn weder andere opgegroeit, ook is 't hout der nedergeslagene stammen doorgaans zeer goed, en zommige zyn van een verwonderenswaardige lengte en dikte bevonden, die by gelegenheit hier of daar toe, als men die afhalen liet, zeer grooten dienst zouden kunnen doen.

In de jaaren 1686 en 1687, stonden hare Edelheden aan de Boetonders, daar te land geboren zynde, toe, mits vrye reis-brieven van Amboina of Banda hebbende, op Keffing te mogen varen; dog verboden aan de Keffingers, Ceramlauwers en Gorammers, naar Boeton te varen. 1695 den 2 Maart, stonden zy hen ook toe grove Boetonse kleeden in Amboina te brengen.

In 't Zuid-Westen van Boeton, en zeer dicht omtrent de Zuid-hoek van Celébes, heeft men 't eiland Saleyer, tusschen beide welke wallen de straat van Saleyer loopt, gelyk men dit zeer net in een kaartje, in 't zesde Hoofd-deel van de beschryving van Banda, zien kan.

Wegens de nagelen, en nooten-boomen, hier (zo men meent vallende) zullen wy, in 't beschryven van de nagelen, en andere specery-boomen in Amboina, nader gelyk dan ook over die der Moluccos, spreken.

Dit eiland Boeton bragt Koning Baboe, door de dapperheid van zynen zee-voogd *Capallaja* mede onder zyn kroon, gelyk dat in 't leven van dien vorst elders breder voorkomen zal.

Wegens dit eiland, en het uitroyen

der speceryen zelf tot hier toe, trekt de Koning van Ternate twee honderd ryxdaalders jaarlyks.

Vermits het nu zo na by Celébes, en Macassar, legt, zo heeft dat al verscheidene malen onder dien vorst gestaan; dog by 't verbond 1667 met den Heer *Speelman* gemaakt, heeft de Macassar dit eiland, nevens verscheidene andere landen, aan den Ternataanschen Koning *Mandar-sjab* moeten wedergeven. En na dat zig de Prins *Calamatta* met zyn broeder, den Koning van Ternate, weder verzoent had, heeft die vorst hem toegestaan, de inkomsten van drie dorpen op Saleyer te mogen trekken, gelyk dat nader in zekeren brief, door den Heer *Joan Maatsuijker*, 1672 aan dien Koning geschreven, en hier na in zyn leven te vinden, gezien kan worden.

Noord-Oost ten Oosten van de Straat van Boeton heeft men, wanneer men al de Bangaysche riffen, en eilanden, aan bak-boord (of ter linker-hand) leggen laat, het eiland, Xoela Taljabo.

Van het Zuidelykste dezer Bangaysche eilandekens, Poeloe Sagoe genaamt, moeten wy, nog zeggen, dat het schoon water, en overvloed van Sagoe heeft. Het legt meest Oost Oost van 't eiland Waroway; anderzins is het van Bangay, en van Xoela Taljabo, door een goed getal eilanden henen, zeer gemaklyk hier naar Ternate toe op te halen.

Het dorp Taljabo legt aan de Noord-zyde des eilands vanden zelve naam, in 't midden des zelfs, alwaar een zeer goede en schuins in land inschietende baai is, daar men voor alle winden met een chaloep zeker leggen kan.

Recht hier tegen over, aan de Zuid-zyde, legt het dorp Likitobi aan een zout binnen-meir, of aan een zeer wyde kom.

Landwaart in leggen nog eenige dorpen, als: Woyo, Singa, Kakibo, Lede, Samade, Made, en eenige gehugten van berg-boeren daar omtrent.

Langs de Zuid-zyde is 'er niets te vreezen, alzo de riffen dicht by den wal zyn; dog aan den Noord-kant ontmoet men eenige riffen in zee, be-Westen Likitobi gelegen. De West-zyde van dit Xoela is zeer gebroken met killen en kreenen, waar door men op verscheidene plaatsen doorbooren kan. De Oost-kant heeft ook eenige stukken en brokken, en hoewel daar wel een ruime straat is, is die egter zeer zorgelyk door den zwaren maaltroom, die men daar vind.

Hier valt zeer veel Sagoe. De aart des inlanders alhier is zeer boos, listig, trouwloos, lafhertig, en moorddadig. Ook zyn zy zonder eer of schaamte, zeer lui en

wis-

Ternataan ont-nomen, en door ons in 't jaar 1667 herwonnen.

Het eiland Xoela Taljabo, en dorpen.

Veel Sagoe hier.

Aart de-
zer inge-
zetenen.

De eilan-
den Xoela
Befi. Dor-
pen van 't
laatste,
door wie
deze eilan-
den
veroverd
zyn.

wispelturig. De mans zyn hier heeren, de vrouwen slavinnen, alzo die al 't werk zo op 't land, als in huis, moeten doen.

Xoela Mangoli, anders ook wel Xoela Sapelulle genaamt, bestond wel eer in drie deelen, te weten, in Sapelulle, Waytima, en Mangoli. Het heeft nu niet, dan Waytima, en Mangoli, dicht by een in 't Zuiden, en omtrent een Sagoe-bosch aan strand recht over Faquerre leggende, en is, schoon het grootste der drie eilanden van dien naam, voorts woest, en onbewoont.

Als men drie uren naar 't Westen tot in 't bogtje Gorangoli schept, komt men by een anker-plaats, voor welke drie eilandekens zyn, en van daar nog drie uren varens komt men by 't bochtje Boeja, daar drie rivierkens en twee mylen landwaart in twee kennelyke bergen zyn. Drie mylen Weltelyker als Boeja komt men aan den uitersten West-hoek, Batoe Maloela, of Batoe Laki Laki, van waar men naar Taljabo oversteekt. Hier staat een klip, even eens als een man, van gedaante, aan welke de voorbyvarende Xoelaneezen gemeenlyk eenige vrugten ten offer toewerpen, om daar geen ongeluk aan te treffen, alzo 'er tusschen Mangoli en Teljabo een naeuwe en zeer gevaarlyke straat, en by deze klip ook een groote maal-stroom is. De engte zelf is op 't naeuwste maar een snaphaanschoot wyd; dog zy word aanstonds aan wederzyden breeder. En in 't midden van deze Straat, op Teljabo, legt de hoek Langon, met een bochtje daar by.

Xoela Befi is van deze drie eilanden wel 't meest bevolkt. Het heeft een vesting, 't klaverblad genaamt, welkers bouw-tyd, en grond-vesten, onbekend is. Op dit eiland zyn tien dorpen, die Falauw, Cabauw, Fattahoi, Talagga, Bega, Ipa, Faquerre, Fagoede, Fatze, en Gay, genaamt zyn.

Deze eilanden zyn in 't jaar 1330, door Koning *Moloma-Tsjeja*, den twaalfden Koning van Ternate, onder deze kroon gebragt, op ieder van welke hy eenige Ternataanen, en over 't eerste zynen zoon *Hhamid*, als eerste stadhouder, gestelt heeft.

Onder Koning *Sainulabedien* is dit stadhouderfchap tot het vorstelyk huis Tomaitoe, dat zig zedert 't jaar 1488 daar nederzette, overgegaan, dat daar uit naam van den Koning van Ternate 't oppergebied voerde.

Wat moeiljykheden de Heer *de Vlaving van Outshoorn* met *Terbile* koninklyke stadhouder alhier, by den oproer van *Saidi*, den muiter, en *Madjira*, in 't jaar 1652 en 1653, en in volgende jaren, gehad, wat leven ook de Prins *Calamatta*

in 't jaar 1655 daar gestelt heeft, en hoe de Xoela's in 't laaste van 1656 onder *Mandarfsjab* geraakt zyn, zal ons omftandig in 't leven van dien vorst, en onder dat jaar, blyken.

Deze drie eilanden, en Liefje Matulla, plagten weleer eenige tyd onder de landvoogden van Amboina te staan, zynde by den Ternataanschen oorlog 'er onder geraakt. De Luitenant *Modi* heeft 'er onder de landvoogden *de Vicq*, en *Padbrugge*, gelegen, en onder den laaften ook Kapitein *de Moor*, en nog later heeft 'er de Vaendrig *Henrik Jasperszoon* (anders *van der Monden* genaamt, een Dortenaer) als hoofd gelegen; dog volgens aanschryven van haar Edelheden den 19den July in 't jaar 1683 moesten de zelve weder onder 't ryk van Ternate gebragt, en door die van Amboina aan hen overgegeven worden, hoewel dat eerst in 't jaar 1687 (volgens schryven van den 21sten Februari geschied is) gelyk zy tot nog toe ook daar onder staan.

Op een dezer eilanden, Xoela Befi, legt nog een Sergeant met eenige posthouders, om een wakend oog op alles te houden, die ook bezorgen moet, dat die van Amboina hun gerief uit deze eilanden voor een billyke betaling krygen, en dat zy ook de nodige hout-werken, Clappusolie, enz. bekomen mogen, alzo dit egter een plaats der E. Maatschappy bleef, gelyk dit laatste door haar Edelheden by hun schryven van den 2den Maert 1688, nog weder vernieuwt is.

In 't jaar 1693 den 20sten February, stonden haar Edelheden aan die van Amboina toe, herwaards, en naar Bangay, dog op zekere voorwaarden te mogen varen, hoewel dit in 't jaar 1695 aan *Jan van Oosten*, en *Henrik ten Veldhuizen* in Amboina verboden, gelyk in 't jaar 1694 de vaart na de Xoela's, en Bangay, toegestaan, dog 1696 de vaart naar Bangay, die van Amboina weder t'eenemaal door haar Edelheden, ontzegt wierd, hoewel hen de vaart op Xoela (volgens schryven van den 1sten Maert per Princeland) weder toegelaten is. Vooral was de Boeroneezen, en Amblauwers, te vaaren op de Xoelas, in 't jaar 1690 (volgens schryven van den 15den February) alleen van alle de Amboineezen toegestaan. Anderfins hadden zy den omgang der Xoelaneezen en Ternatanezen al voor vele jaren (gelyk al uit 't schryven hunner Edelheden van den 27sten December 1673 blykt) voor vry gevaarlyk met de Amboineezen gehouden, weshalven zy Koning *Mandarfsjab* toen al afrieden derwaart eenige bezendingen te doen. Het komen der Xoelaneezen in Amboina, anders dan voor 't kasteel, is al zedert 't jaar 1673 ver-

verboden, gelyk ook den Ternataanen in Ambon, of Banda te mogen komen ontzegt is.

Het zyn zeer vrugtbare eilanden die allerlei vrugten overvloedig voortbrengen, en voor al veel Padi, ryft, en schoon bastaard-Ebben-hout, welk laatste ik nooit zo breed, als 't geen hier van daan quam, gezien heb. Zy leggen ten Noord Westen van 't eiland Boero, of van den hoek van Tomahoe.

Wanneer men van Xoela Besi naar 't eiland Oebi wil overfteken, laat men een klein eilandje, Liefje Matulla genaamt, aan bak-boord leggen, en dan loopt men be-Zuiden het eiland Oebi om, en tusschen 't eiland Gommon (dat 'er dicht by legt) door, zonder dat men iets, dicht by den wal, behoefde te vreezen.

Aan den Oost-kant van 't eiland Gommon, en rondom 't eilandeken, dat 'er be-Oosten legt, is 't zeer vuil, en riffig, hoewel 'er tusschen de riffen zelf killen loopen, daar men voor alle winden zeker leggen kan, en voor al aan den Zuidkant voor alles gedekt is, dog dit moet alleen door welbedrevene stierlieden ondernomen worden.

Dicht by 't eiland Gommon is ook een schoone diepe rievier, de eenigste op dat gansch eiland, daar men ook met een licht jacht zou kunnen inkomen.

Wat het eiland Oebi betreft, dit was in 't jaar 1322, toen *Sida Aarif Malamo*, de zevende Koning in Ternate regeerde, al bekend, en had, in navolging van andere volkeren, en eilanders hier naby, omtrent deze tyd mede een Koning bekomen, om niet minder als Tidore, Batsjan, enz. te zyn; dog zy konden het nooit zo verre brengen, om mede onder de vier Molukze Koningen getelt te worden.

Tusschen deze Koningen van Oebi, en die van Ternate, zyn in de eerste tyden, eer de laatste zo magtig wierden, ook wel huwelyken gesloten, waar van in 't leven van *Gapi Bagoena* de Tweede, dertienste Koning van Ternate, een geval voorkomen zal, waar by deze in 't jaar 1432, de dochter van den Koning van Oebi, na haar twee maanden by zich gehad te hebben, haren vader weder t'huis zond, dat naderhand geschil tusschen hen gegeven heeft.

In de later tyden is het groot eiland Oebi (dog wanneer, wete ik niet) onder den Koning van Batsjan geraakt, die het in 't jaar 1683 met alle de kleine eilanden, binner de drie mylen daar omtrent leggende (waar onder ook Magatapi, Bilang-Bilang, Gommommo, enz. behooren) voor acht honderd ryxdaalders aan de E. Maatschappy, volgens een koop-cedulle, verkogt heeft.

I. DEEL.

Het is een bergagtig eiland en plagt aan de West-zyde eenhoutte Baricade hier op; door den Heer *Francx* gemaakt, te leggen, die den Bril genaamt was; dog naderhand heeft de Heer *Padbrugge* die in een Reduytje verandert, en den Briel genaamt. Onder den Heer *Francx* lagen 'er vier en twintig, dog daar na maar zeven man in, die 'er nog lang daar na in bezetting lagen, tot dat het in 't jaar 1696 geheel ingetrokken, en van posthouders ontbloot is; dog in 't jaar 1700 hebben haar Edelheden weder belast hier zeven man te plaatsen, 't geen naderhand weder tot een man vermindert is.

In 't jaar 1672 den 16den February, gaven haar Edelheden aan die van Amboina last, dat Oebi voortaan onder Ternate staan zou, en dat zy wel wenschten te zien, dat die van Bonoa (zo zy 'er toe genegen waren) daar op geplaatst, of dat 'er anders deze of gene andere lieden op gelegd wierden. Ook verboden zy in 't jaar 1683 aan de Amboineezen hier op te varen, uit vreeze dat zy met de nagelen, en nooten, daar vallende, morssen mogten.

Dicht by Oebi legt Oebi-Latoe (dat is Konings Oebi) anders klein Oebi genaamt, op beide deze eilanden plagten van ouds her al veel Nooten-, gelyk op alle Molukze eilanden Nagel-boomen, te vallen.

Oebi Latoe's West-einde (dat op twee graden en twintig minuten Zuider breedte legt) en Manipa's West-einde, leggen Zuid en Noord omtrent dertien of veertien mylen van malkanderen.

Van Oebi, en Gommon, komt men dicht 'er langs by de straat van Batsjan, en, zo al vorder weder naar Ternate toegierende, komt men by de eilanden Cajoa, Motir, en omtrent Gano, een dorp op Gilolo's Zuid-zyde, dat in de Spaansche tyden ontvolkt is, en welkers ingezetenen op Motir, en Makjan, gebracht zyn, om dat de Ternatanen toen te veel verspreid geraakten. Anders hadden wy daar overal volk in bezetting leggen.

Het eiland Cajoe legt tusschen de eilanden Batsjan, en Makjan in.

Eer men by Batsjan komt, na dat men 't dorp Gano voorby is (dat zyn naam van zeker eiland, daar voor gelegen, ontleent) komt men, wat verder Noord op, en wat dieper in zee, by 't eilandje Coebi, en dan verder, onder den gebroken wal, ontmoet men nog eenige andere zonder naam.

Alvorens men aan 't dorp Gano, en by den vasten wal komt, raakt men door verscheide Lalari-kreeken, waar in men zeer licht zou kunnen verdwalen.

M

Daar

Verdere eilanders hier, tot by Ternate.

de
ilan
n m
er
ent
eila
Oebi
door
wien
r-
over

Oebi
de E
Maat
schap
in 't j
1683
r-
kogt.

Daar na komt men by Saketta, en Ifmola, die nog al Noordelyker leggen, en die te zamen, met den overwal van Batsjan, de straat van Patientie uitmaken, in welkers mond die eilanders aan des zelfs Noord-kant geplaatst zyn.

Men heeft daar aan die zyde, op 't eiland Halamahera, of op Gilolo, meer andere plaatzen, als Jodi, Woos, enz. dog deze plaatzen behooren tot Fida, Foya, en Massa toc, tot voortkoming van allen fluik-handel, ontvolkt te worden.

Als men deze voorby is, komt men vervolgens langs Wamma, enz. (dat onder Tidore behoort, en mede op de kust van Gilolo gelegen is) voor by Toseho, Gita, en zo al verder voor by de eilanden Batsjan, Makjan, Motir, Cavali, Tidore, en Noorwegen of Mitarra, weder in Ternate, daar men 't eilandje Hieripas be-Noorden leggen ziet. Welk eilandje Mitarra, of Maytarra, van de onzen Noorwegen genaamt, den Koning van Ternate (zo hy zegt) toekomt, dog de Koning van Tidore beheerscht, en houd het egter, als 't zyne.

't Eilandje Mitarra, en wie 'er Heer af is.

V A N H E T

E I L A N D M A K J A N .

Het eiland MAKJAN, dat tusschen Motir, en Batsjan, pas be-Noorden de Linie legt, is mede een voornaam eiland, onder den Koning van Ternate behoorende. Het is omtrent zo groot als 't eiland Ternate, zynde wat meer, als zeven mylen in 't rond. Het heeft ook een grooten hoogen brandenden berg, die rond is, en die 1646 vervaarlyk gebrand heeft, en door een schrikkelijke aard-beving van een gescheurt is, waar door te dier tyd veel dorpen, en menschen vergaan zyn. De breede klooven, van boven tot beneden toe gemaakt, en zig tot nog toe zo vertoonende, worden gemeenlyk de wagen-spooren van Makjan genaamt. Men meent ook, dat deze berg; nevens dien van Ternate, en Gammacanorre op 't eiland Gilolo, maar een en 't zelve grond-vuur hebben, dat zig door drie verscheide ovens ontlast, en uitdamp. Dan blaakt de een wat sterker, dan weder de ander, en gelyk die van Ternate en Makjan op de by ons bevorens gemelde tyden gesprongen zyn, also sprong ook die van Gammacanorre in 't jaar 1673, eenige jaren voor den berg van Ternate, met een ysselyke aard-beving, die zeer veel menschen het leven koste, dat van de verwoesting veeler dorpen, zwaar oploopen van de zee, en een groote

Het eiland MAKJAN beschreven.

uitwerping van dryf- of puimsteen, verfelt ging.

Het plagt naaft Batsjan, een van de nagel-rykste eilanden der Moluecos te zyn. Het kan ook zich zelve van alles, uitgenomen de Sagoe alleen, rykelyk voeden, en daar van aan andere eilanden nog wel mededeelen.

Deze inlanders zyn van den zelve aart, en levens-wyze, als de Ternatanen, die zy in alles ook blindeling van ouds plagten te volgen; zich zelve gemeenelyk aan die zyde begevende, aan welke de Ternatanen zich begaven.

De naamen der dorpen op dit eiland wel eer gelegen, en ten tyde van den Heer Zeist nog bekend, waren deze, Gnoflickia, Gritia, Sangapatti, Malantanten, Soma, Tiobe, die onder de eerste plaats, alwaar hun Sengadji, of hertog, zig onthoud, behooren.

Behalven deze zyn 'er nog Gnoflagita, Taffasoho, Tallepaeuw, Saballe, Tahagoene, en Ongoffa babaeuw, alle welke onder Tafasoho staan.

Bobaeuwa, Tabillola, Malappa, Sikes, Cajoe binnen, Cajoe buiten; Tahane, of Tihane, Poliweri, Sambomo, en Poewatte.

Alle deze dorpen plagten in oude tyden omtrent 't jaar 1627, een getal van 2220 mannen, en bevorens wel 9000 (zo men wil) op te brengen; dog door verscheide aard-bevingen zyn de ingezetenen van dit eiland zeer vermindert: Hedendaags zyn 'er nog maar veertien dorpen bekend welke, deze zyn: Gnoflickia, Gnoflagita, Sabale, Talapau, Taffasoho, Tagona, Baboewa, Malapa, Maloa, Soma, Tahane, Samsoema, Poliwin, en Sawatta.

Men plagt hier van oude tyden af drie voorname vastigheden te hebben, Gnoflickia, Tabilolo, en Tafasoho.

De vesting Mauritius op Gnoflickia plagt op een hoog gebergte, aan de Noord-zyde des eilands omtrent drie honderd treden van strand, te leggen, zynde zeer zwaar om 'er tegen op te gaan. Zy was niet zeer groot, dog rondom met kalk en steen opgetrokken, met vier bolwerken, waar van het een grooter dan 't ander was; hoewel zeer bequaam, om 't andere te bestryken. Van binnen was zy rondom met smalle gordynen, over welke men behoortlyk de ronde doen kon, voorzien; ook voerde zy volkomen bevel met haar geschut over het Moorsch dorp daar dicht by gelegen. Hier in plagt een steene huis met een brand-vrye vloer tot berging van 's Compagnies goederen, dog met Atap gedekt, te zyn, en daar in een Opper-koopman, die 't bevel over 't gansch eiland voerde, benevens een

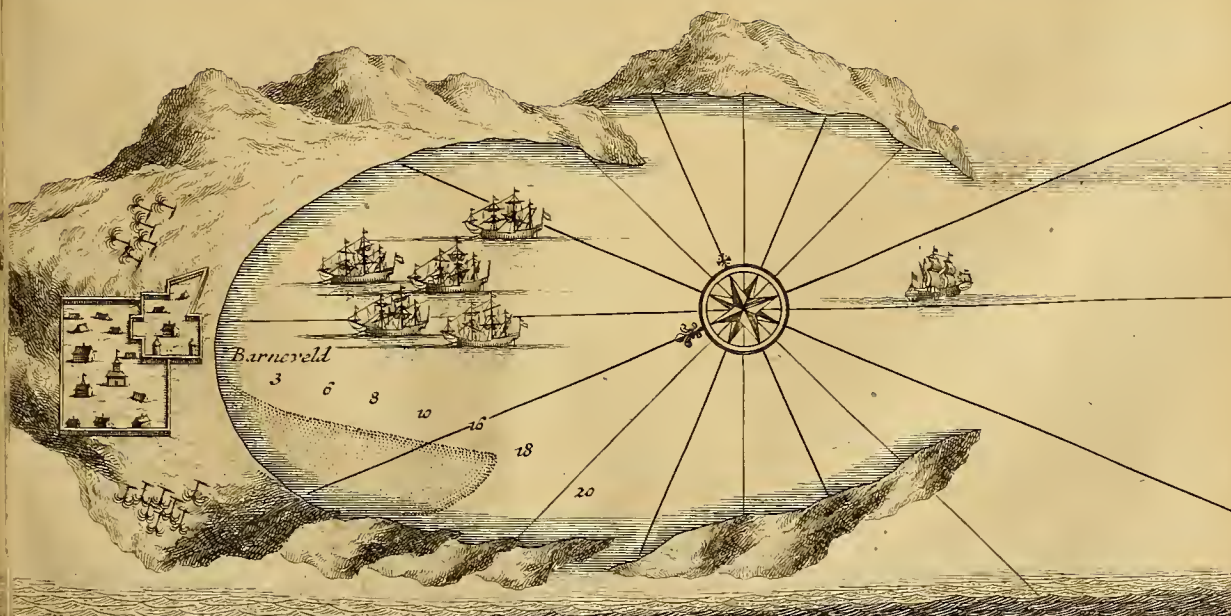
A der inlanrs.

De op eila.

De ma sch.

Ves gen van ad.

Een Duitſche Myl.

BATSJAN.

F. Ottens direx.

een Luitenant, en vyf en vyftig foldaten, te leggen; behalven het welke de landvoogd *Le Febre* hier op strand nog een byzonder huis tot berging van de levensmiddelen en andere noodlykheden heeft laten maken. By den tyd van den Heer *Botb*, eerften Opper-landvoogd van Indiën, is deze vesting by het eerfte verdrag, met de Makjanders in 't jaar 1613 gemaakt, met den naam van Mauritius bekend geweest, zonder dat blykt wanneer, of door wien zy gebouwt, of zo genaamt zy, hoewel zy waarfchynelyk door de Portugezen, of Spanjaards gebouwt is. In 't jaar 1636, lagen 'er een en negentig Nederlandfe foldaten in.

Behalven deze, is 'er nog een vesting *Tabilolo*, of *Tabalolo*, genaamt, die aan de Zuid-zyde des eilands legt, en van twee bolwerken, wel een groote mufquet-fchoot van strand op een berg gelegen, dog van geen water voorzien, waarom zy ook van weinig belang is. Zy fchynt mede door de Portugezen gebouwt te zyn, aangezien zy zo wel als *Gnoffickia*, en *Taffafoho* al by de komst van de Heeren *Matelief*, en *van Caarden*, hier geweest zyn. Ik vind nogtans in zeker gedenk-fchrift van de Ternataanfche fterkten, dat de Heer landvoogd, *van Broekom* in 't jaar 1636 den 18den October hier den eerften fteen gelegd zou hebben, en dat zy in 't jaar 1637 den eerften Juny eerst voltoit, en met drie en dertig koppen bezet zou zyn; daar hier bevoorens maar een Assistent, en Sergeant met negentien man plag te leggen, die uit de bezetting van *Taffafoho* genomen wierden, en was nog van vyfstukken gefchut, en drie fteen-ftukken, voorzien.

Het Fort de Provintien, op *Taffafoho*, aan de West-zyde des eilands gelegen, was ook van kalk en fteen opgetrokken, wat grooter, dan de vesting van *Gnoffickia*, en ook van vier bolwerken, welker twee grootste landwaart heen lagen, en van een groot pakhuis voorzien waren, zynde de ander twee bolwerken onder den Heer *Le Febre*, en 't opper-hoofd, *Gregorius Cornelisz*: in 't jaar 1627 hier gemaakt. Het heeft verder goede gordynen, en alles dat hier toe noodig is.

Het lag mede op eenen heuvel, wel honderd en zeventig treden van strand af; en had ook geen water. Daar plag voor aan, zo als men den berg opging, nog een vyfde byzonder bolwerk te zyn, voornamelyk tot dekking van den waterput, daar omtrent ftaande, gemaakt. Het is vry net, en fterker, dan dat van *Gnoffickia*.

Aan wederzyden van dit Fort woonen de inwoonders. Deze fterkte komt in 't jaar 1636 met de benaming van de Kita-

fol voor, zynde toen met vyf en zestig zoldaten, in dienst der E. Maatschappy, bezet.

Ook is 'er nog een Reduyt, op *Poewatti*, mede zo, waar van de Heer landvoogd *Ottens* den eerften fteen den 24sten October in 't jaar 1634 gelegd heeft, en die den 5den December voltoit, en met een en twintig foldaten bezet is.

Het fchynt na het dorp van diefelve naam, dat tuffchen *Gnoffickia* en *Tabilolo* lag, genaamt te zyn, waar omtrent het ook mogelyk wel geftaan heeft.

Deze drie eerfte vestingen zyn volgens ordre, en fchryven van haar Hoog-Edelheden van den 22sten December in 't jaar 1659 verkleent, en wierd de regeering in Ternate gelaft Mauritius maar in een bolwerk te doen beftaan, en de kat aan den zee-kant beneden *Gnoffickia* te verfterken, weshalven de regeering in 't jaar 1660 *Poewatti*, en *Tabilolo* geheel ingetrokken, en de bezetting van daar geligt heeft, dat haar Edelheden by fchryven van den 14den Februari in 't jaar 1661 voor wel gedaan gehouden, en geoordeelt hebben, dat de Kat, en Mauritius, voortaan tot genoegzame tegenweer zouden zyn. Deze Kat is in 't jaar 1661 niet alleen verfterkt, maar zelf tot een Fortres gemaakt, met den naam van Zeeburg genoemt, met dertien Nederlanders bezet, en dus gebleven, gelyk zy nog is onder het bevel van een Sergeant; dog in 't jaar 1696 is zy van bezetting ontledigt, en aan de inlanders tot 't jaar 1699 gebleven, wanneer zy weder, als bevoorens, is bezet geworden, en is in tegendeel het Fortresje Mauritius, of wel de overgeblevene punt daar van in 't jaar 1661 ten eenemaal gellegt, en van Posthouders ontbloot. Daar is in 't jaar 1656 nog een vesting, *Waterland* genaamt, met een Kat aan strand gewceft; dog die is mede ingetrokken.

Dit eiland Makjan heeft al van oude tyden af onder de Koningen van Ternate geftaan. Men ziet 'er hier een teekening by de letters G. G. van.

Patsjaranga Malamo, de zevende Koning, veroverde in 't jaar 1321 eerst eenig volk, en by dat geval ook twee dorpen op dit eiland.

Sjab Aalem, de negende Koning van Ternate, veroverde geheel Makjan in 't jaar 1634, gelyk wy in zyn leven breeder zien; dog die van Tidore en Batsjan ontnamen 't zyn broeder *Toeloe Malamo* in 't jaar 1343; dog zo, dat het toen onder *Noereddien*, Koning van Tidore, quam.

Niet lang daar na herwon deze *Toeloe Malamo* in den jare 1346 dit geheel eiland Makjan.

Na de komst der Portugeezen in

Makjan van ouds onder Ternate. Teekening van 't eiland.

Door wat Koningen 't eerst veroverd.

En onder
wie na-
derhand.

Indiën geraakte Makjan (gelyk wy onder 't jaar 1524 in 't verhaal der Portugeefche zaaken zien zullen) weder half onder Tidore; en in dat zelve jaar nog herwon het de Onder-koning *Tarruwese* dit.

Door flosheid van den Portugeefchen landvoogd *Garfias*, wierden de Spanjaarden in 't jaar 1527 meesters van Makjan, dog in 't jaar 1529 moesten de Tidorezen het aan die van Ternate, by een vrede, toen gemaakt, weder overgeven.

In 't jaar 1606 geraakte het door hulp der Spanjaarden wederom onder die van Tidore.

Van
Caarden
veroverd
Tafafoho
in 't jaar
1608.

In 't jaar 1608 wierd *Taffafoho* door onzen zee-voogd, *Paulus van Caarden* in Juny ingenomen.

In het jaar 1613 den 16den January maakten de overften van dit eiland een verdrag met den eerften opper-landvoogd van Indiën, den Heer *Pieter Both*, het welk wy in 't leven van Koning *Modafar*, onder dat jaar ook elders ingevoegt hebben.

Hoe flegt zy met ons in 't jaar 1627 handelden, toen zy de party der Ternatanen volgden, zien wy al mede onder de regeering van den Heer landvoogd, *Gillis Zeift*, op dat jaar.

In 't jaar 1635 lag hier als koopman, en hoofd, *Nicolaas Cloet*, en 1648 quam hier de opper-koopman, *Jacob Hufstaart*, in de plaats van den Heer *Gaspar van den Bogaarde*, die toen landvoogd der Moluccos wierd.

Zaken
met den
Sengadji
van Mak-
jan in 't
jaar 1651.

Wat moeijelykheden de Heer *de Vlaming* met den Sengadji van Makjan, en de verdere ingezetenen van dit eiland, die met den mitter *Saidi* van hunnen Koning *Mandarfab* mede afgefallen waren, in 't jaar 1651 gehad heeft, en hoe zy weder onder hunnen vorft, uit fchrik voor onze wapenen gebragt zyn, konnen wy breeder onder dat jaar in 't leven van dezen Koning zien, gelyk mede, wat betrekking zy in 't jaar 1652 tot het verdrag op den 31ften January tuffchen dien Koning, en den opper-landvoogd van Indiën, den Heer *Carel Reinierfsoon* gemaakt, gehad hebben.

Nagelen
hier uit-
geroeit.

Hoe ook alle de Nagelen zedert 't jaar 1655 daar, en verder ook in geheel Ternate, met bewilliging van dezen vorft uitgeroeit, en hen daar voor jaarlyx twee duizend ryxdaalders toegelegd zyn, zal elders breeder blyken daar van de boomen, en den nagel-boom in het byzonder, gefproken ftaat te worden.

Aan Rheti
verbo-
den, den
Titel van
Koning
van Mak-
jan te
voeren.

De zee-voogd *Rheti*, die in 't jaar 1682 nog leefde, matigde zig zeer geerne den Titel, van Koning van Makjan aan, 't geen de Commiffaris, de Heer *Padbrugge* belaste te beletten, en hem noit op Makjan te laten komen, veel min hem hoofd aldaar te maken, gelyk haar

Edelheden (die zaak qualyk begrepen hebbende) nogtans toen ordonneerden.

Het verdere, dat 'er van het eiland Makjan te zeggen zou mogen vallen, zal ons hier en daar in 't verhaal der Ternataanfche zaaken breeder ontmoeten, weshalven wy, om een en de zelve zaak geen tweemaal te fchryven, hier van af, en tot het eiland Motir, tuffchen Makjan, en 't klein eilandje Pottebakker, of anders *Cavali*, gelegen, overftappen.

MOTIR is wat Noordelyker, dan 't eiland Makjan, gelegen, en 't word mede onder de Molukze eilanden getelt. In 't jaar 1284, roofden die van Motir al, nevens eenige andere, op die van Ternate. Op dit eiland Motir wierd in 't jaar 1322, het eerste verbond tuffchen de vier Molukze Koningen gemaakt.

In 't jaar 1528, hadden die van Tidore en Gilolo eenen aanslag, om op Motir, toen al onder Ternate fttaande, ftil aan te vallen; dog de goede uitslag daar van wierd door een tydig ontzet, daar de onder-koning *Tarruwese* zelfs by was, verhindert.

In 't jaar 1610, hadden wy hier een steene vefting, *Nafiau* genaamt, die 'er 1609 door den zee-voogt, *Francois Wittert*, op 't verzoek der Ternatanen, gelegd, en met inwoonders van Gilolo ten deele bevolkt is. Op deze vefting lag in het jaar 1610, als hoofd van wegen de E. Maatschappy, de Hopman *Adriaan Clemenszoon*, en nog dat zelve jaar verplaatfte de Hopman *Louis Schot* wel duizend zielen van het eiland Cajoe, en van Gano (op Gilolo 's Zuid-zyde gelegen) op 't eiland Motir, die toen met de vorige wel twee duizend zielen uitmaakten.

In 't jaar 1616 lag hier *Henrik Majer*, van Maastricht, als Hopman, en in 't jaar 1625 is dit Fort in Maart door den onderzeevoogt *Schapenham* (die 'er den 17den met vier fchepen uit Ternate naar toeging) geflecht, en 't volk op Makjan, by *Tabilolo* geplaatft.

Wat deel die van Motir in 't jaar 1652 in 't verbond, den 31ften January tuffchen Koning *Mandarfab*, en den Heer *Carel Reinierfsoon*, als opper-landvoogt van Indiën, gemaakt, gehad hebben, kan men onder dat jaar, en in 't leven van dien vorft, breeder zien.

In 't jaar 1653 wierden hier al de Nagelen (die omtrent hondert Bharen jaarlyx beliepen) ook door den Heer *de Vlaming* uitgeroeit, waar voor aan de Hoofden van dit eiland jaarlyx hondert en vyftig ryxdaalders gegeven worden. Egter zyn 'er in 't jaar 1691 nog nagelen nooten-boomen gevonden, doch ook uitgeroeit.

Wan-

Wanneer Motir by den laatsten Ternataanfchen opftand door ons veroverd was, had Koning *Saifoddien* 't zelve, onder den naam der Makjanders, door de zynen al mede in bezit doen nemen; dog de Heer *Padbrugge* deed hem van daar verhuizen.

Het eilandje Pottebakker, anders Poelo Cavali genaamt, is zo klein, en daar by zo gering dat het niet verdient, dat wy ons eenigzins daar mede zouden ophouden, zynde het genoeg maar alleen te zeggen, dat het tuffchen Motir en Tidore vlak in 't midden legt.

V A N H E T

EILAND DJILOLO OF GILOLO.

VAN Motir gaan wy over, om van 't groot eiland DJILOLO, GILOLO gemeenlyk genaamt, te fpreken. Dit is geen vaft land; maar een eiland. Egter noemen de Ternatanen het in hun taal Halamahera, dat vaft land beteekent, waar in zy, door de grootheid van dit eiland misleid, een grooten misflag begaan.

Ptolomeus ftelt dit, nevens Amboina, en Celebes, voor een der drie Sinden, of Menfchen-eeters-eilanden, te boek.

Het legt ten deele twee graaden be-Noorden, ten deele een graad be-Zuiden den Evenaar, vertoonende zich met drie groote takken, van welke de een de de kuff van Moro (zynde in 't Noorden gelegen) genaamt word; dog de tweede, in 't Oofften, doet zig digt by 't land der Papoas, en de derde in 't Zuiden op.

Het is wel zeventig of tachtig mylen lang, en omtrent ook wel zo breed.

Het Weftelyk deel van dit eiland Gilolo word Batoetsjina genaamt, en legt vlak na of tegen over alle de andere Molukze eilanden (Ternate, Tidore, Cavali, Motir, Makjan, en Batsjan) als tegen een overwal, uitgestrekt, gelyk alle de zelve pas zes of zeven mylen 'er af, als op een ry 'er tegen over, zich in 't verfchiet zeer luftig opdoen.

Op dit eiland Gilolo heeft van de oudfte tyden af een dorp, en koninkryk, van den zelve naam geweest.

De Koningen van Gilolo ftaan onder de Molukze vorften als de eerfte in rang, en als de oudfte, van welke men geheugen heeft, bekend; en fchoon hunne Koningen niet mede uit een van die Draaken-eieren (van welke wy hier na breeder fpreken) voortgekomen zyn, zo is echter een dochter, of Princees, uit een der zelve gefproten, aan een vorft van Loloda (mede op 't eiland Gilolo,

ettelyke mylen be-Noorden, en op Batoetsjina gelegen) gehuwt geweest. Een klaar bewys, dat dit eiland, volgens 't eigen verhaal der oudfte Ternatanen, mede een van de oudfte Molukze eilanden is.

Niet tegenftaande de wyde uitgestrektheid van dit magtig eiland, en de grootheid van zyne eerfte vorften, konnen wy echter daar niet veel af zeggen, vermits de Hiftorie dezès lands, door de gedurige verwoeftingen, en omwentelingen, onder verfehede vorften, door de lengte van tyd, en door veel andere voorvallen, by na geheel verloren, en uit de geheugenis der inlanderen geraakt is.

De Koning van Gilolo word van ouds her *Djicoma Colano*, dat Bogt-Koning in 't Ternataans beteekent, en wel daarom zo genaamt, om dat hy zyn hof in den bocht van Gilolo (die zich op Batoetsjina, en tegen over Ternate of wat Noordelyker vertoont) plag te houden.

In 't jaar 1284 vind ik, dat *Siale*, derde Koning van Ternate, met den Koning van Gilolo in dien tyd moeijelykheden had, en dat hy, derwaards overftekende, op die van Ternate uit rooven ging.

Dus lag *Comala*, de vyfde Koning van Ternate, in 't jaar 1304, niet alleen met den kittel-oorigen Koning van Gilolo overhoop, maar nam hem ook eenige dorpen op Batoetsjina in, die hy, zo lang hy leefde, behouden heeft.

By 't verbond, dat de vier Molukze Koningen, by geval op 't eiland Motir te zamengekomen, in 't jaar 1322 met malkanderen maakten, word aan den Koning van Gilolo den eerften rang voor al de andere vorften, voor altyd, gegeven.

Indien de Koning van Gilolo het niet betet, en zo hy den Koning van Ternate, *Toeloe Malamo*, in 't jaar 1343 niet gered had, zou de Koning van Tidore, en die van Batsjan, te zamen tegen die van Ternate aanspannende, hem overwonnen, en onder hunne macht gebragt hebben.

Gapi Malamo de Tweede, oorlogde in 't jaar 1359 ook met die van Gilolo, by alle welke tuffchen-ftribbelingen aan wederzyden niet veel gevordert wierd; maar in 't jaar 1372 geraakte dit eiland, door een huwelyk van *Gapi Bagoena* de eerfte zoon met de dogter des Konings (hier na breeder te zien) onder Ternate; dat egter niet lang geruft fchynt bezeten te zyn, vermits *Comala Poeloe*, de zestiende Ternataanfche Koning, in 't jaar 1380 met den Koning van Gilolo gefchil krygende, hem eenige dorpen op Halamahera afgewonnen, en gedwongen heeft, om zyn rang, als eerfte der vier Molukze Koningen, aan hem af te ftaan, en over te geven.

Voorvallen tuffchen de Koningen van Gilolo, en Ternate.

't Verbond in 't jaar 1322 tuffchen de vier Molukze vorften gemaakt.

1380 verliest hy zyn rang.

Koning *Marbhoem*, de achtiende Ternataansche vorst, heeft ook al gestadig met die van Gilolo geoorlogt, en in zyn tyd, omtrent 't jaar 1465, viel dat vermaart geschil over 't volg-recht tot de kroon, tusschen de vier Princen van Gilolo voor, van welke de oudste Prins, *Djamiloe* zig kort daar aan tot het zwerfen ter zee begaf, en zig in Amboina, op de kust van Hitoe, nederzette, zeer misnoegt, om dat zyn jongste broeder, op een tyd, dat hy met zyn twee andere broeders eens naar Batsjan om een vermaakje gevaren was, het ryk, juist openstaande, genadert, en zig zelve met geweld op dien throno gestelt had; waar op hy voornam een nieuw ryk te gaan opzoeken, gelyk hy kort 'er aan dede, gierende eerst op 't eiland Ceram, op 't dorp Calloway, dicht by 't dorp Nuniali, aan, alwaar een van zyne broeders te land trad, die ook daar de eerste Pati, of grave van Lissabatta wierd. Van daar kwam hy op Waypoeti (een ander Cerams dorp) alwaar zyn andere broeder met eenen schat van hem doorging, die toen ook de eerste Orangkaja van Waypoeti geworden is. Hy zelf kwam op Hitoe Lama aan, alwaar hy 't volk van eenen Pati Cawa vond, die ook van buiten, of wel van Toeban, op Java gelegen, daar gekomen was.

Zyn dochter trouwde daar na met *Matalian Goram*, waar van wy breder onder de zaken van Amboina, zullen handelen.

Marrboem's zoon, Koning *Sainulabedien*, oorlogde mede met den Koning van Gilolo, en in 't jaar 1524 vind ik, dat de onder-koning *Tarruwese* een Tidoreesche plaats op Gilolo aantaste, vermits deze vorst veel met die van Tidore, en met de Spanjaarden tegen de Ternatanen en Portugeezen aanspande, aan welke zy in 't jaar 1527 te zamenden oorlog ook verklaarden.

Catabruno, een ondersaat des Konings van Gilolo, maakte in 't jaar 1529 de Ternatanen veel moeite, en tastte, met hulp der Tidoreezen, een plaats op Halamahera, onder Ternate staande, aan.

Ook voegden die van Gilolo, nevens die van Tidore, zig te zamen, met de misnoegde Koningin van Ternate, in 't jaar 1530 tegen de Portugeezen, om de de zelve, was het mogelyk, geheel en al uit te roien, en uit de Moluccos te verdryven.

In 't jaar 1534 vergaf de voornoemde *Catabruno* zynen Koning, en bragt het geheel eiland Gilolo door geweld onder zy macht, waar op hy in 't jaar 1537 door den Portugeeschen landvoogd, *Antoni Galvaan* wiert beoorlogt, hoewel die oorlog kort daar na, door een vrede met den Koning van Gilolo, geëindigt wiert.

Onder de regeering van den Ternataanschen Koning, *Hair*, in 't jaar 1540, was 'er nog wel een byzonder Koning van Gilolo (gelyk dat nader in 't leven van Koning *Hair* voorkomt) dog toen is egter dit eiland al onder de kroon van Ternate, en door dien Koning reeds veroverd geweest.

Wat moeilijkheden de Portugeezen, door opstoking van Koning *Hair*, in 't jaar 1547 op de kust van Moro gehad hebben (alzo 'er tusschen de Koning van Ternate, Gilolo, Tidore, en Batsjan een verbond, om al de Christenen uit te rojen, gemaakt was) en hoe die geweldenaar, *Catabruno*, door den Portugeeschen landvoogd, *Bernardyn de Sosa* in 't jaar 1553 overwonnen, en zyn zoon (als een Vasal der Ternatanen) weder tot Koning van Gilolo aangesteld is, zullen wy hier na breder in 't leven van Koning *Hair*, voorstellen.

In 't jaar 1606 was de Ternataansche Koning *Saidi* genoodzaakt naar Gilolo te vlugten, op welk land de Spaanschen na dien tyd ook verscheide vastigheden gehad hebben.

Saboego, de eige vlugt-plaats van Koning *Saidi*, ontnamen de Spanjaards ons in 't jaar 1611, recht tegen den gemaakten vrede aan. Zy versterkten dit met vier bolwerken, en een halve maan aan den mond der rievier, voorzagen het van alles, en hebben 'er vyftig Pampangers, of Manileezen gelegd.

De andere vastigheid, die zy daar hadden, was Gilolo genaamt, en den onzen ook door *Don Joan de Silva*, landvoogd der Philippinas, ontnomen. Sy was mede van alles wel voorzien, met vyftig of zestig Spanjaarden bezet, en van 't kasteel Orangie (gelyk ook Saboego) zeven of acht mylen, in 't Westen dezès eilands, gelegen.

Tegen over Makjan hadden zy nog een vaste plaats, Aquilamo, met muuren omringt van zeer weinig Spanjaarden, en van veertig Tidoreezen, voorzien, en dicht by een rievier gelegen.

Daar beneven hadden zy op de kust van Moro nog drie vestingen, welker naamen my onbekent zyn; dog alle de welke zy, by hun vertrek uit Ternate naar, Manilha verlaten, en aan ons overgegeven hebben.

Wy hebben op Gammacanorre ook een vesting van dien zelve naam gehad; dog is alzo wy geen vyand daar te wagten hadden in 't jaar 1616 al geslecht. Den berg van Gammacanorre, drie mylen van Ternate op Batoetsjina gelegen, brandde in Mey 1673 mede zeer fel, 't geen wy nader uit een brief van den Heer *Franx*, in 't verhaal der Ternataansche zaken, zien zullen.

In 't jaar
1465
komt den
Prins
Djamiloe,
in Am-
boina.

Verfchei-
de voor-
vallen op
Gilolo.

Voor al
met Ca-
tabruno.

Saboego
ons de
de Spa-
nschen
ontnomen.

Ten tyde dat de zee-voogd *Matelief* in Ternate was, in 't leven van Koning *Hbamza*, vind ik nog eenen Koning van Giloloin 't jaar 1636; als mede ten tyde van den Ternataanz en opstand 1656; (dat wy nader in 't leven van Koning *Mandarfab* zullen zien) dog toen waren die Koningen al lang te voren, Vafallen van den Koning van Ternate, zonder dat zy eenige macht meer, en dierhalven ook niet, dan maar den blooten Titel, hadden.

In 't jaar 1652, liet de afgevalle Prins *Calamatta* zig ook, als Koning van Gilolo, hulden; dog naderhand gaf hy dit ryk aan zyn broeder weder over, en lei den koninklyken Titel af.

Dit eiland Gilolo komt nu voor de helft den Koning van Ternate toe, die dit door onze hulp, en wapenen, van de Spanjaarden, en van den Koning van Tidore (toen daar, en op Tofeho meester zynde) gewonnen heeft, waar over deze Koning van Ternate mede een van zyne zonne-fchermen voert, behalven dat wy het weder by den laatsten opstand van Koning *Amsterdam*, vermeestert hebben, op welken tyd de Prins *Ceram* zich niet ontzag den Titel van Koning van Gilolo zich ook aan tematigen, dat egter noit gedult moet worden.

De Prins *Aalam*, die met de Princes *Gamma-Lamma*, Koning *Amsterdam*'s zuster, getrouwt, en ook zyn Goegoegoe was, is de laatste geweest, die den ydelen Titel van Koning van Gilolo (niet van 't geheel eiland, maar alleen van het dorp van dien naam, schuins tegen over 't eiland Ternate gelegen) zich nu en dan in 't jaar 1682 heeft durven aanmatigen.

De Koning van Tidore wendde voor ook eenig recht te hebben op Tofeho, een plaats mede op Batoetsjina gelegen, dog zonder eenigen grond, alzo wy hem dit met onze wapenen al ten tyde, dat de Castiliaanen hier nog nestelden, afhandig gemaakt hebben, gelyk wy op dit Tofeho nu nog eene kleine vastigheid bezitten.

Het Westelyk deel van dit eiland, Batoetsjina genaamt, komt den Koning van Ternate toe; hoewel de Tidorees aan dezen kant, langs de Oost-zyde van de Straat Patientie, be-Zuiden Tofeho, nog over verscheide plaatzen, als Somieuw, Cajassa, tot Jodi toe, ook *Saimaydi*, *Wamma*, *Gitta*, *Goroa*, enz. tusschen deze en gene Ternataansche plaatzen in, gebiedt, die van daar ook velen van zyn volk naar Tofeho (daar 't Pinang-bosch der E. Maatschappy, en de beste Pinang is) en elders, henen zend, om den Koning van Ternate's landen, enkel uit nyd, en quaadaardigheid, te berooven: waar over zeer dikwils door

de Ternataansche vorsten, en voor al in 't leven van den Tidoreeschen Koning, *Saifoddien*, geklaagt is.

Ook zyn hem zyne ongegronde voorwendingen en eischen op Tofeho in 't jaar 1681, zo klaar door haar Edelheden aangewezen, dat hy zich zedert geschaamt heeft iets meer daar van te reppen.

Zulk een geschil is 'er tusschen de Koningen van Tidore en Ternate ook over zekeren korten land-weg op Halamahera, *Dodingo* genaamt, recht tegen over Ternate, dog wel twintig mylen 'er af, gelegen. Deze weg komt den Koning van Ternate wel toe; doch echter is hy ook veeltyds van den Tidorees gebruikt, om dat hy langs den zelven veel eer, dan anders, op zyne landen, op Gilolo gelegen, komen kan.

Een geschil, waar van wy breeder in 't leven van Koning *Tolucco* handelen, gelyk wy dit aldaar ook onder 't jaar 1713 beslist zullen zien.

Op dit Batoetsjina heeft de Koning van Ternate een zeer groote landstreek; dog is dat land meest ontvolkt, door de menigvuldige oorlogen, daar op voorgevallen, hoewel Sawoe, en Gilolo, nevens meer plaatzen daar, nog zeer wel bekend zyn. Het is ook zeer Sagoe-ryk; behalven dat 'er in 't jaar 1691 ook nog eenige nagelen gevonden, en uitgeroet zyn.

Behalven de voornoemde plaatzen heeft men hier ook *Goffafa* (daar wy ook de post *Bobane* plagten te hebben) *Telolo*, *Gammacanorre*'s berg, en de bocht van *Cauw*, daar veel op gevaren word.

Het eiland *Morotay*, dataan de Noordkant van 't eiland Gilolo legt, is aan beide de Koningen, in opzicht van het vrugtgebruik; toegeftaan; dog ook daar over konnen zy malkanderen veeltyds niet verstaan, vernielende, dan de een, dan de ander, moetwillig elkanders boomen.

Op dit *Morotay* is ook een berg, *Tolo* genaamt, die in de vorige tyden zeer sterk gebrand, en alles daar omtrent verzengt heeft. De Portugeezen wisten veel van dit *Tolo* te spreken, en mogelyk dat 'er hier na, onder de kerk-zaken, nog wel iets af zal gezegt worden.

Hier ontrent plagt het Koninkryk *Moro* te leggen.

By *Loloda*, een Ryk mede op 't eiland Gilolo, plagt van ouds her 't begin, of de Poort der Moluccos, onder den naam van *Gnara Mabeno*, gestelt te worden.

Het ander deel van 't eiland Gilolo, en geenzins het minste, word door den Koning van Tidore, 't zy met, 't zy zonder recht, bezeten.

Het legt in 't Oost-einde van dit eiland, of op den middel-hoek, en word gemeenelyk de kust van *Maba*, *Patani*, en

Geschillen tusschen de Koningen van Tidore en Ternate.

Het eiland *Morotay*.

en Weda, genaamt, over welke landen wy breeder onder de zaken van Tidore zullen ſpreken.

De Princes *Gamma-Lamma* word voor de oorzaak gehouden, dat die ganſche landſtreek, van *Gammaſongi* af tot *Galele* toe (de kuſt van *Maba*, en *Weda*, genaamt) aan de kroon van *Tidore* gekomen is, gelyk ook een groot deel van hare goederen in de landſtreek *Galele*, en voor al in 't dorp *Gamma-lamma* (mede op 't eiland *Gilolo*) plagt te leggen.

De eilan-
den Ma-
jauw, en
Taffoeri.

Van de eilanden aan dezen kant onder *Ternate* ſtaande, zyn 'er nog twee, *Majauw*, of *Minjauw*, en *Taffoeri*, de welke (zo men zegt) in 't jaar 1653 door Koning *Mandarſjab* onder de kroon gebragt zyn.

Het eerſte legt niet verre, en omtrent tien of elf mylen ſcheppens van *Ternate*, hebbende niets aanmerkens-weerdigs in zich; dan dat 'er 1695 in April nog eenige nooten-boomen gevonden, en uitgeroit zyn; waarom hier wel een poſthouder, om 't ſluiken te beletten, leggen mogt.

Het eiland *Taffoeri*, niet verre van daar, heeft aan zyn Noord-kant een rif, dat van den eenen hoek tot den anderen doorgaat. Aan den Noord-kant is een baai, daar men vyf en twintig of dertig vadem waters goeden grond heeft; dog aan de Noord-zyde is 't maar twee en een half vadem diep.

Hier plagt op een berg een Spaanſche veſting te wezen, die al vry ſterk, en diens opgang zeer ſteil was; maar die den 30ſten April 1695 door den Vaandrig; *David Haak*, begonnen is geſloopt te worden, waar mede hy den eerſten Mey gedaan kreeg. Hy trok den 3den Mey 's namiddags ten twee uren van *Taffoeri*, en quam den zevende der zelve maand 's morgens ten zeven uren eerſt in *Ternate*.

Onder-
zoek na
ſpeceryen
hierjaar-
lyx.

Na deze twee eilanden, gelyk mede na 't eiland *Motir* en de kuſt van *Gilolo*, of ook wel naar den bocht van *Cauw*, op *Gilolo*, geſchieden gemeenelyk jaarlyx eenige vaſte onderzoekingen, door uitdrukkelyk daar toe afgezondene gevolmagtigden, om alle nagel- en nooten-boomen, die zy daar vinden mogten, uit te royen, waar toe dan deze gevolmagtigden ook eenig volk, om dit werk uit te voeren, medenemen; maar het zou veel beter zyn hier een vaſten poſt, en eenige poſt-houders, tegen den ſluikhandel te hebben, alzo men 'er dan wel zo geruſt, als nu, op zou kunnen zyn.

Onder de kroon van *Ternate* ſtaan ook verſcheide eilanden, en een menigte van dorpen, onder de landvoogdy van *Amboina* behoorende, en die wy ook

daar onder nader beſchryven zullen.

Deze zyn het groot eiland *Boero*, *W* *A* *Boi*
Amblauw, *Manipa*, *Kelang*, en *Boano*, *A* *Boi*
geheel, zo verre de *Mohammedaanen* *O* *Boi*
aangaat. Op het groot eiland *Ceram* *T* *Boi*
alle de *Moorſche* en *Heidenſche* dorpen,
of alle de *Oelilima*'s, 't zy *Mooren*,
't zy *Heidenen*, uitgenoomen eenige; die
onder de *Koningen* van *Tidore*, en
Batsjan, ſtaan. En deze gaven in de
oudſte tyden aan de zelve geen ſchat-
ting, dewyl zy als vrienden aangezien
wierden; dog ieder dorp gaf tot erkente-
nis maar twee of drie ſtroo-zakken.

En dit is nog zo lang niet geleden, alzo een Koning van *Ternate* een dogter van imant op *Amblauw* getrouwt, en den vader *Sengadji* van *Amblau* (dat ook onder hem ſtond) gemaakt hebbende, *Sengadji Corwaſſa* kort daar aan het *Sengadji*'s ampt van *Manipa* met geld van den Koning van *Ternate* koſt; van waar hy zedert *Sengadji Corwaſſa* genaamt is. Egter verſtonden haar *Edelheden* 1673 den 28ſten February niet, dat men aan dezen Koning eenige *Hoewamohelen* van den *Rooden berg* overleveren zou.

Op het eiland *Honimoa* ſtaan eenige *Moorſche* *Negryen*, en op 'teiland *Omamede* vier zulke dorpen, *Hatoehaha*, *Rehoemoni*, *Cailolo*, en *Cabauw*, genaamt, onder hem.

Wat het regt dezès Konings op *Boero* betreft; dat is al vry oud.

Onder Koning *Bajang Ullab* veroverde *Samarau*, uit het vorſtelyk huis van *Tommagola* in *Ternate*; het zelve in 't jaar 1511, na welken tyd verſcheide groote mannen en na-zaaten van dit huis hier als ſtad-houders des Konings van *Ternate* geregeert hebben; onder welke *Roebobongi*, *Samarau*'s zoon, boven alle andere merkelyk uitgeſteken heeft. Voor de komſt van *Roebobongi* aldaar, was de onder-koning *Tarruweze* de eerſte, die in 't jaar 1523 of 1524, by zyn vertrek naar *Amboina*, eenige geweſten van dien aan de kroon van *Ternate* cynsbaar maakte.

Koning *Baboe*, die groote veroveraar ziende naderhand dat *Samarau*'s regering daar vry ſlap was, zond 'er zynen zoon in 't jaar 1576 naar toe.

Zedert hebben de *Koningen* van *Ternate* wel voorwending van recht op meer landen en dorpen op *Ceram*, *Honimoa*, *Hitoe*, en elders in *Amboina*, al vry ſtout en ongegrond, voornamelyk ten tyde van de landvoogden, *Lucasſoon*, en *Ottens*, gemaakt; maar die *Heeren* hebben de ongegrondheid van dezen eifch verſcheide malen zeer kragtig, en klaar, en voor al de laaſte zeer overtuigende aan Koning *Hbamza* getoont, wanneer hy in 't jaar 1638 met den opper-landvoogd

voogd van Indiën, de Heer *Antoni van Diemen* op Hila gekomen was, met voor-
dacht om over deze landen en 'zyn Hoog-
heids regt daar op, eens besluytelijk te
spreken. Dog na dat de Heer *van Die-*
men dit voor af had laten gaan, en den
Koning zo pal doen zetten, dat hy 'er
niet meer van spreken konde, nog dorst,
vond hy goed, uit een staat-kundig in-
zicht, en om te toonen, dat het ons niet
om 't bezit van veel landen te doen was,
zelfs de landen op Ceram, daar de Ko-
ning gansch geen regt op hadde, en ook
de Moorsche dorpen, onder *Hatoehaba*
op Oma, en onder *Ibamaboe*, op Ho-
nimoa, behoorende, uit enkele vriend-
schap aan dien vorst, onder zekere voor-
waarden, die men hier na, onder dat
jaar zien kan, te schenken; welke voor-
waarde by hem niet nagekomen, en
waar by dan ook dat geichonken regt
vervallen is.

Om dat men nu na dien tyd nog zeer
veel spel, zo met dien vorst, als met
verscheide stadhouders zo van zyn Hoog-
heid, als van zyn vervanger, den Ko-
ning *Marfjab*, al gehad heeft, zo is
deezze laatste, om alle moeielykheden in
het toekomende af te snyden, te rade
geworden, om in 't jaar 1652. den een
en dertigste January, by een verdrag
met den Heer Opper-landvoogd *Reiniers-*
soon, en de edele Heeren Raaden van
Nederlands India aangegaan, voor zich
zelven, en voor zyne navolgers, te be-
loven, na dien tyd geen Koninklyke
stadhouder meer in Amboina te zenden;
maar zyne zaken door den landvoogd
aldaar zelf, met byvoeging van zeker
inlander, die de gewoonte des lants ken-
de, te doen waarnemen; al het welke
dan eindelyk by den opstand van Koning
Amsterdam in 't jaar 1680. geheel en al
met zyn ryk vervallen is.

Op de ingezetenen van de kust Hitoe
in Amboina, en op de zes Moorsche
dorpen, onder *Larique* staande, plagten
de Ternataansche Koningen mede groote
eiffchen te doen, en hun regt op die
van Hitoe daar op te grond-velten, dat
Patti Toeban, een van hunne vier hoof-
den der kust Hitoe, toen hy met Koning
Zainulabedien op Java was, door dezen
vorst tot tiende lidt van zynen raad aan-
genomen was; dog zo dit al een regt
mocht zyn (dat het nooit geweest is)
zo is, behalven de klare bewyzen van
de Hitoeesche *Orangkaja's* aan die van
Ternate, dat hier noit iet van gebleken
is, dit gansche regt by openbare gifte
van Koning *Baboe*, toen hy zelf op Hila
was, wegens een genooten dienst door
die van Hitoe zyn Hoogheit aldaar toen
aangeboden, geheel en al in 't jaar 1580.

I. DEEL.

met het quyt schelden zelf van alle tollē
('t geen verder in zyn leven gezien kan
worden) vernietigt.

De Koningen van Ternate hebben Hun regt
op eenige
dorpen
op Solor.
ook al zedert de veroveringen door Ko-
ning *Baboe*, wat na het jaar 1512. zelf
tot Solor toe, gedaan, eenig regt op
zommige dorpen van het eiland Solor
gehad.

Waarfchynelyk zyn dit de dorpen
Aude en Sallelauvo geweest, die ook in
't jaar 1613., wanneer wy 't kasteel van
Solor, onder den Heer *Apollonius Schot*,
in 't voorjaar innamen, verklaarden onder-
daanen van den Koning van Ternate
te zyn, gelyk korten tyd daar na ook
andere van 't eiland Solor deden, wan-
neer eenige, daar geen regt toe hebben-
de, en voor al zekeren *Kaytsjili* met drie
en dertig Coracora's, eenige tollē en
andere regten hen quamen afvorderen;
die op deze verklaring door voornoemden
Heer *Schot* ook afgewezen zyn.

Behalven al de voornoemde eilanden,
by ons beschreven, als onder Ternate
behoorende, zo leggen nog wel dertig
of veertig, groote en kleene, hier en
daar langs 't groot eiland Gilolo ver-
spreid. Uit al het welke wy dan het
vermogen van den Koning van Ternate,
immers zo als 't van ouds was (daar het
nu alles van de E. Maatschappy afhangt,
aan welke alles in 't jaar 1678., den der-
de Maart, door Koning *Amsterdam* zeer
plegtelyk, met brief en zegel, opgedra-
gen is, behalven dat zy ook al de Mo-
lukfe Koningen naar haaren zin aan-
stelt) ten naaften by konnen afmeten;
weshalven wy nu tot de Koningen van
Tidore, en 't gene tot hun ryk behoort,
zullen overgaan.

Maar eer wy van deze stoffe affschei-
den, dienen wy wat nader van verschei-
de zaken, de regeering dezer vorsten, en
wat hen meer is rakende, te spreken.

Wat nu de wyze van bestiering der
Koningen van Ternate betreft, die kan
men aanmerken, zo als zy van ouds, of
zo zy geweest is, zedert dat zy 't Moors
geloof aangenomen hebben.

Van ouds, en ten tyde dat zy nog De oude
wyze van
't ryk te
bestieren
door den
Koning.
Heidenen waren, was de Koning alleen
geen bestierder des ryks; maar buiten
hem was 'er nog zyn *Goegoegoe*, of de
tweede des ryks, die onder 's Konings
hooger gezag alle de ryx-zaken bestierde,
gelyk in andere ryken de eersten dienaar
van staat gewoon is te doen.

Daar beneven was 'er ook een, die den
naam van Kapitein Laoet, of zeevoogd
droeg, en aan welken de zorg der zee-
zaaken gelaten wort.

De derde staats-dienaar was de *Kimela-*
ha Marasoli, diens Titel, of eer-naam van
N staat

En drie
eerste
dienaars
van staat.

staat eigentlijk de Hhoekom of opper-richter van 't ryk was, en die met de twee vorige heeren de drie grootste van 't gansche ryk, en wel de voornaamste bestierders van alles nevens den Koning, maar egter zodanig niet waren, dat het in hun vermogen bleef, om alles naar hun wil en welgevallen te beheerschen, en den onderzaat te dwingen: want, om dit te beletten, waren 'er van ouds nog vier voornamen en niet min aanzienelyke mannen, verbeeldende als de *Tribuni Plebis*, of de tien gemeens-mannen by de Romeinen, of wel de staten des ryx, om voor 's volks gerechtigheit te waken; ja zelf kan men hen in opzicht van den Koning, even als de Keur-vorsten in opzigt van den Roomschen Keizer, zeer wel, en met veel grond aanmerken; aangezien zy de Koningen gewoon waren te verkiezen, en in hun ryk in te huldigen.

Vier Gemeens-
mannen.

Zy waren vier in getal, en wierden Marasaoli, Limatoe, Tomagola, en Tomaitoe genaamt. En, gelyk de eerste de bloem van den adel verbeeldden, zo waren deze de bloem, en de aanzienelykste uit het volk, en men was ook wel gewoon hen alle vier Marasaoli 's, maar met dezen eenen Eer-naam, te noemen.

Hun
grootte
magt.

Hoe groot ook de magt des Konings, en van zyn drie eerste dienaars van staat, was, nog veel grooter egter was de magt van deze vier-mannen.

In hun afwezen, of buiten hunne kennis, en goed-keuring had de Koning, met die drie eerste dienaars van staat, geen magt om over iets van belang te handelen of te besluiten, veel min om het uit te voeren, by aldien het den welstand des ryx betrof.

Het was ook niet genoeg, zo 'er een, of twee in de ryx-vergadering tegenwoordig waren; maar zy moesten 'er alle te gelyk zyn, en zo 'er maar een ontbrak, moesten de zaaken zo lang opgehört worden.

Deze hunne magt ging zelf zo verre, dat zy niet alleen alles, by den Koning, en zyn Grooten, buiten hun kennis, of in hun afwezen, beslootten, of, zo zy 't nadeelig voor 't ryk agtten, afkeuren, en verwerpen konden, maar, indien de nood het vereischte, hadden zy ook 't vermogen, om den Koning af te zetten en weder een ander in zyn plaats te verkiezen.

Om deze hunne zo verre-gaande magt wierden zy by de oude Ternatanen ook wel Fala Baha, dat is, de vier uit het huis, of ook wel de Heeren des Huises, genaamt, en dat in betrekking tot de zit-plaats, die zy in de ryx-vergadering hadden.

Om dit te beter te begrypen, moet

men weten, dat hunne gemeene vergaderzaal, of wel 't huis, daar zy in vergaderden, zodanig gebouwt was, dat in 't midden des zelfs vier groote Zuilen waren, dragende het opper-dak van dit gebouw, en dat die vier Zuilen ook te gelyk in de ryx-vergader-zaal quamen.

Na
van
die
voen.

By elk dezer Zuilen nu had een iegelyk van deze vier Heeren, verbeeldende zeer aardig de vier Zuilen des ryx, zyn byzondere zit-plaats, van waar zy ook blyken gaven, dat zy het waren, die voor de vryheid en gerechtigheden des volks spreken, en die ten uitersten bezorgen moesten, op dat het zelve door den Koning, en zyn Grooten niet mogt verdrukt worden.

Metter tyd ontdekte men egter, dat de magt dezer vier mannen veel te groot was, en dat ook zy zo wel hunne magt in opzigt van den Koning misbruiken konden, als dat dit van den Koning in opzigt van het volk geschieden kon; waar door zy, zo wel menschen als de Koning, en zyn Grooten, en dierhalven ook driften onderworpen zynde, ook menigmaal zeer heilzame raad-slagen en voorstellingen des Konings, of der Grooten zonder reden of uit eigenbaat, of enkelyk om den Koning te plagen, verwerpen, en aldus het ryk, in de plaats van het te behouden, zeer ligt zouden konnen verderven.

Om dit nu weder te beletten, en den Koning nevens zyn Grooten, in dit opzigt te gemoet te komen, en zyn Vorstelyke Majesteit voor kleinagting te bewaren of wel zyn regt te handhaven, vond men goed, in tegenwigt van deze zo magtige Heeren, de Soa Sivas, of wel negen andere dorps-heeren aan te stellen, ten einde zy den Koning in alle zyne zaaken befehermen, en hem indien raad niet alleen met hunne stemmen, maar, des noods, zelf ook met goed en bloed byspringen, en zig allenthalven betoonen mogten voorstanders van zyn regt; en de Koninklyke waardigheid, te zyn.

Teg-
wigt
gen
al te
groot
magt

Deze negen mannen, die mede by 't volk zeer hoog geagt zyn, en als raatsheeren van staat mede hun zitting in de vergadering hebben, hebben alleen ook het voorregt, om hunne dorpen, mede negen in getal, aan 't Paleis van den vorst te hegten.

Deze Heeren worden genaamt, de Kimelaha's Tamadi, Pajahi, Parnaea, Colaba, en de Gnoffa Manira's, dat is, hof-jonkers, Dieo, Dieo-Tfimi, Java, Tabala, en Tola-gnara, hoedanige naamen ook die negen dorpen, naar deze heeren, droegen; maar Colaba is 'er niet meer, en daar van niet anders, dan de bloote naam overgebleven, zonder dat men

men eenig volk daar toe behoorende meer vind.

Buiten deze voornoemde raaden van staat, hebben ook nog hunne zit-plaats in die ryx-vergadering vervolgens deze vyf Sengadja's, of hertogen, te weten, de Sengadja's Colabo, Tolocco, Molai-Tjima, Molai-Coconorra, en Tobeleo, hoewel deze niet zo zeer een besluitende, als wel een raad-gevende stem hebben, en dierhalven ook daar mede geen nadeel aan een van die twee voornoemde tegen den anderen gestelde Grooten des ryks en gemeens-mannen des volks kunnen toebrengen.

Zo was de aloude wyze van bestiering in dit ryk, toen zy nog Heidenen waren; dog na dat de Mohammedaansche of Moorsche Godsdienst hier doorbrak, heeft men zig daar aan niet gebonden, maar zeer veel Geestelyke en Moorsche Paapen mede toegang tot een stem in dien raad gegeven, en dat zo sterk, dat zy dikwils de wereldlyke vorsten in getal te boven gaan, voerende zulk een magt, en overwigt van gezag, dat zy veeltyds schreyeling over den Koning en de Grooten heen zitten, en niet alleen alles naar hunnen zin draaijen en wenden, maar ook veel zaaken, die 't ryk en 't volk zeer dienstig zouden zyn, verhinderen, en veel nadeelige zaaken in dien raad door hun aanzien by 't volk, ja zelf ook by den Koning, en de Grooten, opperen, en doordringen.

Het beste egter, dat van hun oude wyze van bestiering nog is overgebleven (hoewel 't metter tyd mede zeer in verval raakte) is 't regt van opvolging alhier tot de kroon, 't geen hier, even als in veel Oostersche, en ook nog wel in verscheide Westersche ryken, niet van den vader op den zoon, maar op de broeders, of wel op de broeders of zusters zoonen, overgaat, op welke wyze dan wel een en 't zelve geslagt, of stam-huis aan de kroon blyft; doch zodanig, dat het geen vervolg in de regt nederdalende linie, maar alleen in de zyde-takken, heeft.

Zo plagt het te wezen, toen de oude ryx-wetten nog stand greepen, maar uit de lyst der Koningen kan blyken, hoe menigmaal dit door dwingelanden overtreden is; hoewel het nu met den laatsten Koning, *Tolucco*, gelyk mede met den Tidoreschen Koning, *Garcea*, na de oude ryx-wet weder in trein gebragt is; waar van men nogtans zo kort van te voren het tegendeel in hun beider voorzaten ziet. En 't is aanmerkens weerdig, hoe *Saifoddien*, Koning van Tidore 1675 staande houden dorst, dat *Bareffi*, en niet *Kaitjili Sibori*, Koning van Ternate, volgens die oude wet, behoorde te zyn;

daar hy, even als *Sibori*, tegen de wet, Koning van Tidore geworden was.

Zy zyn ook in 't verkiezen van hunne Koningen juist altyd niet gewoon op 't regt der geboorte te letten, of den oudsten broeder, of zyn oudsten zoon te kiezen, maar laten hun keure ook veel op de jonger zoonen vallen, voor al, als die van moeders zyde van hooger geboorte en Edeler afkomst zyn: want vermits de Mooren buiten vier egte vrouwen, zo veel byzitten, als men voeden kan, en voor zo verre begeert, aan den man toestaan, en geen onderscheid tusschen de kinderen der egte vrouwen, en der byzitten, maken, zo geeft dit aan alle de zoonen dezer vrouwen, en byzitten van den Koning, even veel regt tot de kroon, en aan den vorst, of den koninklyke raad de vryheid om uit de zoonen van 's Koninks broeder of zuster, na zyn dood zo wel den jongsten, als den oudsten te kunnen kiezen, voornamelyk, als zyn moeder een vrouw van een hooger, of vorstelyke geboorte, en die van den oudsten van een veel lager rang, en afkomst is.

Om nog een woord van de oude wyze van bestiering, en de leden van dezen ryx-raad, te spreken, moeten wy hier nog byvoegen, dat ons toefchynt, dat al in Koning *Zeynulabediens* tyd in 't jaar 1495, toen hy tot Giri op Java was, de voorname leden van den koninklyke raad in negen voorname mannen schynt bestaan, en ook zelf niet by dat net getal gebleven te hebben, aangezien die vorst (gelyk wy elders in zyn leven zeggen) aldaar eenen *Pati Toeban* den eersten, anders *Pati Poeteh* genaamt, een van de hoofden der kust Hitoe in Amboina, vindende, en met hem als zyn nieuwen geloofs-genoot een naauw verbond van vriendschap makende, ten teeken van die nieuw-gemaakte vriendschap, hem ook als het tiende lid van zyn koninklyken raad aannam; een eer-bewys, uit aanmerking van 't welke die man, en de Hitoeezen naderhand een hooge agting voor de Koningen van Ternate, als hunne geloofs-genooten gehad, en dat zelf ook wel bewezen hebben, wanneer zy by de komst van een Koning van Ternate op Hitoe, of wel by andere gevallen, aan den zelve eenig fraai geschenk van beleefdheid, en uit eerbied, maar gezins van onderdanigheid (waar toe eenige Ternataansche Koningen dit namaals hebben zoeken te trekken) aangeboden hebben.

Wel is waar dat de looze Koning *Hbamza* de Hitoeezen van dit zyn regt op hen, als waren zy zyne onderdaanen uit kragten van dat *Pati Poeteh*, door den

Ook de jongste zoonen wel tot Koningen verkoren.

Wanneer 't getal der negen ryks-raaden vermeerderd zy.

Regt der Koningen van Ternate tegen die

van Hitoe, qua-lyk ge-grond-vest.

voornoemden Koning tot het tiende lid van dien raad verkoren, en by hem aangenomen was, heeft zoeken te overreden, en hun wys te maken, dat die Pati, zig zelven dus onder de kroon van Ternate begeven hebbende, daar mede ook de ganfche kult van Hitoe aan zyn kroon gehegt, en cynsbaar gemaakt had; maar, ten uiterften genomen, kon dit niet verder, als tot dien Pati, of grave, en geenzins tot de kust van Hitoe, of de andere bestierders van dat land, die dit maar als een eer-bewys, en geenzins als een onderderwerping van dien Heer, ik laat staan dan van hun zelve, of hun land, aanmerkten, betrokken worden, behalven dat ook die Pati nooit zit-plaats in dien raad gehad, nog niets van de regten, tot zulk een raads-heerschap behoorende, genoten, en dierhalven zig ook geenzins dit regt, by deze en gene Koningen van Ternate gevordert, onderworpen heeft.

Beide eenemaal ontdekt.

Het is wel waar dat de Ternataanfche Koning *Baboe*, na 't veroveren van verscheide landen in Amboina door zyn stadhouder *Samarau* (die wat flap was) zyn zoon *Roebobongi*, die de zaaken wat meer behertigde, in 't jaar 1576 naar Amboina gezonden, en dat hy ook van die van Hitoe, als waren zy mede onderdaanen des Konings, wel eenige tolln gevordert heeft, maar aan de andere zyde is 't ook waar, dat dit door geweld, en niet met recht, geeifcht is; behalven dat Koning

Baboe zelf 1580, wanneer hy, van de Portugeezen listig in Ternate gevangen genomen, en met een fchip van daar vervoert, en tot Hila aangegiert zynde, al deze tolln, en gewaande regten, aan die van Hitoe quyt gefcholden heeft, uit erkentenis van hunne edelmoedige, hoewel van hem toen niet aangenomen, aanbieding, om 't fchip af te loopen, en hem zo uit de handen van zyn vyanden te verlossen.

Dat ook die van Hitoe dit regt nooit erkent, nochte ook iets uit hoofde van dien aan de kroon van Ternate hebben willen betalen, of ergens van afstaan, is klaar genoeg 1637, en 1638 voornamelyk gebleken, wanneer, by aanwyzing van 's Konings landen in Amboina, in tegenwoordigheid van Koning *Hqamza*, en den opper-bevelhebber van Indiën, den Heer *Antoni van Diemen*, de kust van Hitoe daar onder niet getelt, en alle ge-eifchte fchatting door zyne fadhouders van die van Hitoe veragte lyk geweigert is, gelyk 't gefchenk, dat zy den Koning deden, ook nooit anders dan een *Hhormat Siri Pinang* (zo zy 't noemen) dat is, een eerbiedige aanbieding van *Siri Pinang*, (zynde een zekere toegemaakte vrugt, die men by grooten en kleinen aan iemand, die een ander bezoeken komt, in 't eerst aanbied) genaamt is; zedert welke tyd men ook nagelaten heeft deze fnaar in het vervolg te roeren.

Al den Kon. Baboe vernigt in naam onder Hhormat volk men te idel

D E R D E H O O F D S T U K .

HEt Koninkryk **TIDORE**. Naam, rang, en macht dezès Konings. Die maar Heen zonne-fcherim voeren mag. Verdere zaaken, dezen Koning rakende. Landen onder hem staande, en voor eerst Tidore. Vestingen op dit eiland. En welke nu nog in Wezen, of geflecht zyn. De Vesting *Tfjobbe*, en *Tahoela*. Tidore bergagtig. Wat de Koning voor de uitgeroeide nagelen trekt. De Papoefche eilanden, onder hem staande beschreven. Veel zeldzaamheden, en fraeije horentjes hier vallende. En Graeuwe Amber. 's Konings landen op 't eiland *Gilolo*. Zyn recht op de kust van *Maba*, *Weda*, en *Patani*. De *Oelifiva* 's in Amboina, onder hem staande. En zyn verdere ydele vorderingen. Naamen van eenige Koningen van Tidore. Koning *Saiffoddien* onwet-tige erfvolging. Beschryving van dezen vorft, zyn zeldzame aart. Lof van den Heer *Padbrugge* over het dwarsboomen van dezen vorft, verdere vertooning van den imborft van dezen Koning. Verbond van Koning *Saiffoddien* 1667 met de E. Maatschappy aangegaan. Zaaken met dezen vorft voorgevallen, en zyn dood. *Kaitfjili Ceram*, of *Hhamza Faharoddien*, zyn navolger. Zyn dracht, verftand, enz. Grootte kennis van *Naja Taroena*, zyn eerften staats-dienaar. Door wiens toedoen *Hhamza Faharoddien* Koning, en hoe hy van haar Edelheden beschonken wierd. Al te grootte vriendschap der landvoogden met deze Koningen nadeelig voor de E. Maatschappy, al te grooten macht van een landvoogd over alle bedienden. Gefchillen van dezen vorft met den Ternataanfchen Koning *Tolucco*. Zeldzaam voorval tuffchen een *Sot* van dezen Koning, en Kapitein *Schacht*. Dood dezès Konings. *Garcea* in zyn plaats gevolgt, anders *Haffanoddien* genaamt, die nader beschreven word. Zyn dragt. En kregelen *Aart*. Zeldzaam voorval tuffchen zynen *Goegoego*, en Koning *Tolucco*, over des eerftens *Tulband*. Zyn verzoek aan den Heer *Roofelaar* op *Batavia*. Hy laat in weerwil van ons veel *Chineezen* op *Tidore* komen.

V A N H E T
KONINKRYK TIDORE.

N Aaft de Koningen van Ternate volgen die van Tidore in rang, en vermogen; en deze vorft, fchoon zo magtig niet, als die van Ternate heeft egter geen minder moed en inbeelding van zich zelve, dat al menigmaal doorgestoken, en tuffchen deze twee vorften geen kleine mocijelykheden (gelyk onder de zaaken van Ternate nader blyken zal) verwckt heeft. En fchoon hy zo veel volk, als de Ternataan, niet opbrengen kan, zou hy echter, indien de E. Maatschappy hem wilde laten begaan, om den Ternataan (gelyk hy menigmaal verzogt heeft) aan te taften, den zelve geheel en al vernielen.

Echter komen my tyden, ten bewys van zyn macht, voor, in welke hy met zyn bondgenooten (gelyk voor al in 't jaar 1638 bleek) wel vyftig duizend man te veld gebragt heeft, zo *Maffej: Lib. 10. Hist. Indic.* aantee kent.

Zyn gewoonelyke naam onder de Molukse Koningen van ouds her is die van Kie-ma Colano, of Berg-Koning, geweest.

De Koningen van Ternate geven voor, dat de Tidorees zo genaamt word, om dat hy maar Koning van zyn land zynde, over geen ander Koning te gebieden heeft; maar dat is geheel mis, alzo verscheide Papoefche Koningen onder hem ftaan. De ware reden van dezen naam fchynt veel eer deze te zyn, om dat de Koningen van Tidore in oude tyden hun hof in 't gebergte van Batoetsjina plagten te houden.

Zy mogen, ten teeken van hunnen ftaat, en uiterlyke pracht, maar een enkelen zonnesherm, 't zy te lande, 't zy op hunne Coracora's, voeren, vermits dit anders een groote hoon voor den Koning van Ternate zyn zou.

Als de Koning van Tidore op Ternate komt, zo word zyn Hoogheid van een huis, keerzen, olie, en verdere noodtylkheden, en ook van een Ledekant met zyn behangfel, en van honderd ryxdaalders, door de E. Maatschappy voorzien.

Zyn lyfwacht bestaat uit een Zergeant, twee Corporaals, en twaalf Hollandfche Soldaaten, die hem over al verzellen. Zyn gewoone Titel is Kaytsjili Maloko, dat is, de Molukse Erf-prins, dog in de openbare fchriften word hy Melkeddien, of Melkdeyaanfch Mantfoeri Kaytsjili Maloko, dat is, de Koning van den

Godsdienst, Mantfoer, de Molukze Erf-prins, genaamt.

De landen, die eigentlyk onder den Koning van Tidore ftaan, zyn deze navolgende:

Het geheel eiland Tidore, waar op geen ander Moluks Koning eenig recht voorwend te hebben.

De Papoefche eilanden ftaan ten deele onder hem, alzo de Koning van Batsjan daar ook eenige dorpen leggen heeft. Een groot gedeelte van de Ooft-kust van 't eiland Gilolo, Maba, Patani, en Weda genaamt, erkent hem als Opper-koning, en eindelyk ook (zo zommige willen) eenige dorpen op Keffing, zeker geweest, op 't eiland Ceram, in Amboina; dog waarschynelyker alle de dorpen van Keffing af (waar onder dan Rarakit mede is) tot Werinama toe. De Oelifiwa's, op Hoewamohels West-zyde (op Ceram) ftonden eerst ook onder Tidore; dog quamen naderhand ook onder Ternate, die aan de Ooft-zyde, en Oelilima's zyn.

Buiten deze landen maakt hy ook eenige ongegronde eifchen op 't eilandje Mitarra, als mede op de ftaadt Gamma-lamma, Tofcho, en op 't eiland Makjan; waar van reeds onder de ftoffe van Ternate genoeg, tot opheldering, en aanwyzing, dat hy geen eigentlyk recht daar op heeft, gezegt is, hoewel hy Mitarra, of Noorwegen, echter by oogluiking, noch blyft bezitten.

Wat het eiland TIDORE aangaat, dit legt naaft aan, dog wat be-Zuiden, Ternate, maar echter zodanig, dat Mitarra 'er tuffchen beiden is, hoewel dit Tidore nog wat nader, dan Ternate, aan den Evenaar legt.

Men gift, dat het land zelf niet boven een half uur, of drie quartier uurs van 't eiland Ternate af is, hoewel het dorp, of vlek Tidore (dat zig in 't Ooften den hoek om verthoont) wel drie en een half uur 'er van daan legt. Het is ook in zynen omtrek wat grooter, dan Ternate, en daar zyn 'er, die meenen dat het wel tien mylen groot is; dog na myne gedagten, ontloopen zy malkanderen niet veel.

Hier plagten wel eer, in 't jaar 1610, drie voorname fterkten te zyn, die Tahoela, Romi, en Maricco, genaamt wierden.

De eerste lag naar 't Ooften toe, niet verre van de dorpen Tagoya, Tommelau, en Soacconorra, die zig alle van 't Zuiden naar 't Ooften uittrekken, gelyk Tahoela naaft Soacconorra ook zo gestrekt legt, en zich dus op een hoogte in de ftaadt verthoont. Deze vesting heeft vyf bolwerken van ouds gehad, was fterker, dan de andere, en plagt met zestig Spanjaarden, acht of tien Pampan-

Landen; onder hem ftaande; en vooreerst TIDORE.

Vestingen op dit eiland;

gers bezet, en van tien metaale stukken voorzien te zyn.

De Tweede, in 't Westen gelegen, en 't oud kasteel der Portugeezen geweest, wierd Romi genaamt, en is in 't jaar 1605 door *Kornelis Sebastiaanssoon* onder-zeevoogd van *Steven van der Hagen*, ingenomen, naderhand weder veroverd, herstelt, en met dertien Spanjaarden, nevens eenige *inlanders*, bezet, en weder met twee stukken voorzien.

Het had op strand nog een halve-maan, waar op gemeenelyk vyf stukken lagen.

Het derde, *Marieco*, lag mede in 't Westen omtrent het dorp *Toloa*, in 't gezicht van de stad *Gammalamma*. Het was in zich zelve een stedeken, met steene muuren omtrokken, van twee bolwerken (waar op twee stukken lagen) voorzien, en met veertien *Castiliaanen*, en eenige *Pampangers* bezet.

Het is zeer waarschynelyk, dat de zelve in oude tyden door de *Castiliaanen* gebouwt zyn, na welker vertrek de *Koning Saifoddien* in 't jaar 1664 aangenomen had, alle deze vestingen, op 't verzoek der *Ternataansche* regeering (mits dat hy drie honderd *ryxdaalders* daar voor van de *E. Maatschappy* trekken zou) te slechten; dog de twee vastigheden *Tahoela*, en *Tsjobbe* zyn blyven staan, alzo die *Koning Tahoela* tot zyne verblyfplaats van haar *Edelheden* verzogt had, die dat zyn *Hoogheid*, by hun schryven van den 19den *January* in 't jaar 1666, ook toegestaan hebben, niet begeerende, dat 'er van 't slechten van *Romi*, en *Tsjobbe* meer zal gerept worden, maar gelasten, dat men die op een half mans lengte zal laten blyven, en dat men aan dien vorst maar twee honderd, in de plaats van drie honderd *ryxdaalders*, geven zal.

Tsjobbe, aan den Noord-kant gelegen, is die vesting, waar in 's *Konings* *Europaansche* *lyfwacht* haar verblyf heeft, en waar in dit volk voor al, om op het doen, en laten van dezen vorst te passen, en daar van tydig berigt te geven, gelegd is.

Het legt omtrent drie honderd roeden van *Tahoela*: dog 't heeft niets van de gedaante van een kasteel behouden, behalven den blooten naam, en nog eenige vervallene muuren.

Tahoela in tegendeel is nog vast bemuurt, en is lang door *Koning Fabaroddien* bewoont geweest.

Van de vastigheden *Tahoela*, of *Romi*, hebben wy noit eenig bezit gehad.

Het land van *Tidore* in zich zelve is byna, in opzigt van zyn uiterlyke gedaante, als dat van *Ternate*, zynde aan de Oost- en Noord-kant mede vry bergagtig.

Het is ook van fruit- en andere-boomen zeer wel voorzien; dog de *Sagoe* moeten zy meest op *Batsjan*, en elders, haalen.

Koning Saifoddien, die vry streng, en sterk voor de neerstigheid was, begeerde, dat de *Tidoreezen* 't land zouden bouwen, of dreigde hun anders de linkerhand af te kappen, zedert welken tyden men onder hen ook veel ryst heeft beginnen te teelen.

Hier plagten ook veel nagel- en Nooten-boomen te wezen; dog de zelve zyn in 't jaar 1657 (volgens mondeling versprek tusschen den landvoogd *Cos*, en *Koning Saifoddien*, met zyn Grooten) mede uitgeroeit, waar voor deze vorst met zyne *Babato's*, of *ryx-raaden*, twee duizend en vier honderd *ryxdaalders* komt te trekken.

Onder dezen vorst staan mede eenige van de *Papoesche* eilanden. Dat de zelve nog niet al te lang, nog al te wel bekend geweest zyn, blykt eenigzins uit den last harer *Edelheden*, den 14den *January* in 't jaar 1671 aan de regeering in *Ternate* gegeven, waar by zy bevel gaven, om naaukeurig daar na te vernemen.

Deze eilanden leggen zeventien of achtiën mylen van *Nova Guinea*, of van den hoek van *Onin* dicht by 't eiland *Salawatti*, dat mede daar omtrent, en dicht by 't land van *Sergile*, dat den Noordhoek van *Nova Guinea* uitmaakt, en met een lange snuit be-Oosten 't eiland *Gilolo*, en de *Papoesche* eilanden, eindigt.

Men heeft, om op *Onin*, dat mede onder *Tidore* staat, te komen, wel drie dagen met een *Coracora*, als men van *Tidore* vertrekt, werk.

Een van de voornaamste dezer eilanden is *Waygamma*, waar op twee byzondere ryken, en twee byzondere *Koningen* zyn. Het een word *Messowal*, en 't ander *Waygamma* genaamt. Als men van *Hatilen* (een dorp op *Ceram*) recht Noord Noord-Oost aan stevent, kan men het in elf of twaalf mylen (alzo het van den hoek, *Hatoe Alau*, op *Cerams* Noordkust, niet verder afgelegen is) op zyn gemak bezeylen. Het legt wat voorby, en *Waygamma* zeer na by 't eiland *Oebi*, in 't Westen, daar 't ander dorp in 't Oosten legt; dog *Waygamma* is vol rotsen en klippen, ja by na niet anders. Het dorp *Messowal* word van anderen ook wel *Roemah Sowal*, en *Meixowal*, genaamt. Onder dit dorp, en *Waygamma*, behooren nog verscheide andere kleine, gelyk mede het dorp *Hote*, op *Cerams* Noord-kust.

Die van 't eiland *Ceram-Laoet*, be-Oosten 't eiland *Ceram*, zyn gewoon wel meest van de twee dorpen, *Keliloeboe*, en *Roemah*

De Vesting
Tjobbe,
en Tahoela.

Tidore
bergagtig.

W de
Koning
vande
uiterlyke
de ge-
len

De
poe
eiland
ond
her
staat
besc
ven.

mah Tameri, naar 't eiland Cubiai om Maffoy (zekere speceryagtige fchors) te vaaren. Om deze reis te ondernemen, stelden zy hunnen cours eerst naar 't eiland Goram, en Coeffoeboewi, van waar zy nog wel twee of drie dagen Noord-Ooft op zeilen moeten, na welken tyd zy op den hoek van Nova Guinea, Onin genaamt, gekomen, het dorp Roemah Batoe, daar zig de Koning onthout, ontmoeten.

Men handelt daar niet, dan slâven, gelyk ook in de drie dorpen, Caras Batoer, en Enkeki, die naar 't Oosten leggen; dog 't eiland Cubiay legt nog wel 'zo Oostelyk, als deze dorpen, zo dat Cubiay wel drie of vier dagen zeilens van Ceram geoordeelt word. De meeste Maffoy valt hier.

Dit eiland nu naar 't Oost Noord Oosten wort door zeer wilde menschen bewoont, alwaar die van Ceram-Laoet van dit woest volk de specery-schors, Maffoy, voor Tamboekze zwaarden, spiegeltjes, en eenige slegte kleeden, inruilen.

Het is een volk zonder enig bestier, dat maar in 't wild henen leeft, en zeer wel na de Papoa's gelykt; dog zy vallen doorgaans vry kloeker van getalte. Men kan hen ook niet naar de bosfichen krygen, om de Maffoy in 't gebergte te haalen, voor en al eer men hen eerst ter degen met drank beschonken, en den buik vol gegeven heeft. Zy waren in de eerste tyden nog zo dom, dat zeker Kapitein *Sinoos*, van Ceram-Laoet, hen zeer aardig met een grooten spiegel (terwyl men bezig was om de Maffoy op prys te zetten) wist te bedriegen, doende zeker perzoon achter hem, en achter de genen, met welke hy dong, vlak tegen over dien spiegel staan, die dan, als het tyd was, met het hoofd maar knikte, waar op *Sinoos* hen dan wysmaakte, dat hun groote God, Lewata, in dien spiegel woonende, belafte de Maffoy daar voor te geven; dog als zy naderhandt dit bedrog gewaar wierden, hebben zy dezen *Sinoos* den hals gebroken.

Na dit eiland Cubiay nu vaart men niet alleen van Ceram-Laoet, maar ook van 't voornoemd eiland Waygamma, dat voor een der grootste Papoefche eilanden gehouden word.

De gemeene tochten van Ceram na Waygamma zyn wel zo, als wy die beschreven hebben; dog in 't Oost-Moesson kan 't egter wel gebeuren, dat men schoon Noord-Ooft aan zeilende, nog wel zeven of acht mylen beweften Waygamma vervallen kan, hoewel de stroom, zo ras men maar onder de wal is, om de Ooft loopt. Anders kan men het van Ceram met een brave koelte in een halven dag

(hoewel 't zomtyds wel wat langer aanloopt) bezeilen.

Het is wel zestien mylen lang, en, na de gedagten van eenige Stier-lieden (die 'er verscheide malen geweest zyn) vry grooter, dan het eiland Boero, dat omtrent Amboina legt.

Verscheide lieden, die 't meer dan eens gezien hebben, wisten my te zeggen, dat zy 'er geen hoenderen nog visch, maar wel zeer fraaie zee-horentjes, Krocodillen of Caymans, en slangen gevonden hebben, waar mede de inlander (alzo daar geen andere spyze valt) gewoon is zich te behelpen, waar uit men oordeelen moet, dat het hier vry slecht te leven is.

Als men van hier op Onin gekomen, en wat verder Noord op geloopt is, komt men by Tanah Moy, een zeer groot land, gelyk daar Sergile geheel op 't einde van die Noordhoek legt. Ieder land heeft daar zyn byzonderen Koning; en die van Onin staat onder den Koning van Messowal, gelyk die weêr onder den Koning van Tidore.

De inwoonders van dit land steken een gat dwars door de neus, en dragen 'er (zo mannen, als vrouwen) gieraads-halven, een Haanen-veder in.

Het dorp Messowal is Moorsch, dog de verdere ingezetenen van 't eiland Waygamma zyn Heidensch.

Op Messowal vallen Paradys-vogels (hoewel zy daar van een ander land, gelyk wy elders toonen, gebragt werden) en ook zeer fraaie Peerlen. Ja 't woord Messowal beteekent, in de Papoefche taal, een Peerl. Ook vallen 'er vogel-nestjens, (dog wat vuiler, als de Ternataansche) Schild-padden, en de koning der Paradys-vogels, dien wy elders nader beschryven.

Behalven dit eiland is 'er nog een, dat gemeenlyk Waygehoe, dog van andere ook wel Wardjoe, genaamt word. Hier alleen valt die soort van Paradys-vogels, die half wit, en half swart zyn.

Op Messowal zyn ook rivieren; dog wat verre afgelegen, en uit vreeze voor de roovers van Nova Guinea, of wel van Sergile (dat wel zeventien of achtiemylen van daar legt) durven zy geen water zo verre gaan haalen.

Zulke eilanden nu, zo groote als kleine, zyn 'er meer, van welke zommige tusschen Gilolo's Zuid-zyde, en Cerams Noord-kust, dog andere omtrent Nova Guinea's West-zyde gelegen zyn.

Alle deze Papoefche ingezetenen zyn groote en zeer befaamde roovers, voor welke die van Ceram (daar zy ook meest aankomen) uitnemend bang zyn.

In 't jaar 1653. quam de Koning van 't Pa-

't Papoafch eiland, Salawatti, uit laft van den Koning van Tidore, met vyftien Coracora's op ons volk, zich op Ceram, en op de kuff van Hitoe, onthoudende, rooven, en dit deed hy juist, terwyl onze Hongi, of oorlogs-vloot, in de Papoafche eilanden omfworf, om hen te gaan opzoeken, en in hun eigen neft aan te taften.

In 't jaar 1680. belaften haar Edelheden, den zes en twintigfte January, die van Amboina, op de zelve wel te kruiffen; 't geen zy, en die van Banda, zo wel deden, dat de Koning van Tidore aan haare Edelheden (zo uit hun fchryven van den negen en twintigfte December in 't jaar 1699. blykt) daar over klaagde, verzoekende, dat dit voortaan mogt belet worden.

Niemand van alle de Molukfe Koningen mag, volgens 't onderling verbond by hen gemaakt, op deze eilanden, dan alleen die van Tidore, vaaren, die jaarlyks wel achtiën of twintig Coracora's derwaardszend, om de fchatting van Slaven, fchoonen graeuwen Amber, Caret, Wafch, Peerlen (die 'er zeer fchoon vallen) en meer andere waaren, van daar op te haalen.

Men heeft 'er ook zeer fraaie zeehorenkens, keurlyke zee-gewaffen, en zelfs verfcheide zoorten van die fraeijgheden, die ik nooit in Amboina gezien heb.

Het is zeker, dat de koning van Tidore, zo aan den landvoogd *Roofelaar*, als aan den Heer *Claaszen*, verfcheide fchoone gefchenken van deze horenkens gedaan, en de Heer *Roofelaar* een Kabinet van die feldzaamheden gehad heeft, voor 't welke zeker Schipper, die ze in 't bywezen van een van myne goede vrienden daar zag, vier duizend ryxdaalders te vergeefs geboden heeft, een blyk, dat hier onder zeer keurlyke, en mogelyk nog veele by de liefhebbers onbekende ftukken, moeten geweeft zyn.

Veel zeldzaamheden, en fraaie horentjes, hier valende.

Ik heb in 't jaar 1713. by dien Heer op Batavia mocite gedaan, om dit Kabinet eens te zien; dog alzo hy toen genegen was na 't vaderland te gaan, en zyn meefte goed (waar onder ook dit Kabinet) al gepakt ftondt, zo betuigde zyn Edelheit my, dat 't hem onmogelyk was my dit te toonen.

De Heer *Claaszen* was zelf geen liefhebber van horentjes, gelyk wel de Heer *Roofelaar*, dog nam die egter aan, om deze en gene Heeren van de Hooge regering van Indië, en die weër andere Heeren in 't vaderland, daar mede te voorzien; want van de Heeren op Batavia weet ik 'er geen, dan alleen den Heer *Douglas*, die voor zich zelve daar van

een Kabinet verzamelt heeft, gelyk dat ook ten deele in 't jaar 1722. te Amsterdam verkogt is.

Dus heeft deze Koning van Tidore, *Garcea* genaamd, ook eens een ftuk Amber, als de bol van een hoed, aan den Heer *Claaszen* vereert, dat egter by zeker ander groot ftuk van honderd en twee en tachtig pond (honderd zeffien duizend en vier honderd gulden waardig gefchat, voor reekening der E. Maatschappy, zo in de Ambonsche Rariteitkamer van de Heer *Rumphius* aangehaalt word, 't geen tot Amsterdam in plaat F gebragt is,) op geenën deele haalen kan.

In 't jaar 1693. kreeg Koning *Saisodien* een ftuk Amber, van honderd en vier en negentig pond, uit de Papoafche eilanden, waar voor (zo men my bericht heeft) van wegen de E. Maatschappy elf duizend Ryxdaalders geboden is. Het geleek t'eenemaal een Schild-pad zonder kop te zyn.

In 't leven van dien zelve Koning zyn, omtrent 1698. of 1699, nog verfcheide andere groote ftukken Amber daar gevonden, die hyaan den Ambonschen Kapitein der Chineefen *Lim-Tbiangko* met fpeelen en dobbelen verloren heeft; waar uit naderhand nog een groot gefchil tuffchen zeker landvoogd en dezen Kapitein ontftaan is.

De Heer *Claaszen* heeft kort voor zyn vertrek ook een ftuk Amber van honderd en drie en dertig oncen (zo men my bericht heeft) voor zes honderd en vyftig of zeven honderd Ryxdaalders van Koning *Garcea* gekogt, en 't zelve voor zyn affcheid uit Ternate ook aan de E. Maatschappy aangeboden.

Op 't groot eiland Gilolo heeft deze Koning ook zeer veel landen. Hy geeft ook voor recht te hebben op Tofcho; dog die eifch is zeer ongegront; maar eenige dorpen bezuiden Tofcho, langs de Ooft-zyde der ftraat Patientie gelegen, en Tomieuw, Cajaffa, &c., tot Joditoe, mitsgaders Sayfi Mardi, Wamma, Goroa, en Froja, die zig, nevens meer andere tot Taffoma, en Tafungo uitftrekken, komen hem toe.

De kuff van Maba, van Patani, en van Weda, op Gilolo's Oofterlyke zyde (by andere in 't Zuiden geplaatft), bezit hy tegenwoordig mede, 't zy met, of zonder recht, en hoewel hy uit de voorwaarden des verbonds, tuffchen de E. Maatschappy, zyn Hoogheid, en andere Molukfe Koningen, gemaakt (waar by de vaart op de Papoefche eilanden alleen aan hem toegestaan word) ook trekken wil, dat dit zig mede tot de kuff van Maba, en de verdere kuffen daar omtrent,

trekt, uitstrekt, zo legt dit egter daar geenzins in opgesloten, gelyk de Heer *Padbrugge* dit wel klaar aan zyn vervanger, den Heer *Lobs*, voorgehouden heeft; dog egter laat deze vorst niet na, zich dat meer en meer aan te matigen, behalven dat ook deze en gene landvoogden in der tyd aan de Koningen van Tidore nu en dan in dit stuk zo veel hebben toegegeven (waarfchynelyk dat zy wel wisten, waarom, en waar voor; want zulke groote klompen van fchoonen graeuwen Amber krygt men zelden voor niet) dat zy nu al voikomen daar van in 't bezit geraakt, en volflagen meester zyn; van al het welke men nogtans de Princes *Gamma-Lamma* de voornaamfte mede-werkfter oordeelt, alzo door haar toedoen die gansche ftreek van Maba, Patani, en Weda, aan de kroon van Tidore gekomen is, gelyk wy bevorens reeds gezegt hebben.

Ik heb een Kaartje van dit land, dog keure best; het hier niet by te voegen; om andere geen bericht 'er af te geven.

Ook vertoont zig daar een groot getal van kleene eilanden, van de welke 'er wel twintig met hunne naamen; en wel veertien of vyftien zonder de naamen uitgedrukt staan, en die ook verscheide maalen door ons volk, dog met het uiterfte gevaar, en veel tegenfpoed, bezogt zyn.

My heugt dat ik in 't jaar 1707. een Stierman gesproken heb, die in 't jaar 1706. wel zeven of acht maanden na deze kusten uitgeweest was, wel voornamelyk om nooten- en nagel-boomen, welke eerste 'er zeer fchoon, uitnemend groot, en overvloedig vallen, uit te rojen; maar hy quam dood-krank, en veel anderen blind, van daar, verklarende dat zy daar in doods-gevaar, zo wegens de menigvuldige Riffen, als wegens de fwere en gedurige stormen, geweest waren, gelyk ook zommige van zyne makkers het leven daar gelaten hadden. Ook hadden zy ten dien tyde nog verscheide onbekende landen daar ontdekt, waar van wy veele zaken, ons bekend, om goede redenen voorbygaan. Hy had daar niet dan zeer woefte volkeren gevonden, en ook eenige der zelve op Batavia gebragt, daar zy op 't eiland Edam geplaatst zyn.

Deze Stierman, in 't laatst van des Heeren Cojets regeering in Amboina gekomen, verhaalde my, dat die Heer hem, tegen al zyn zeggen aan, zocht te overreden, dat hier ook goud viel, hoewel hy my verklaarde niets, dat 'er na geleek, daar gevonden te hebben; wshalven die Heer door anderen in deze zal misleid zyn.

I. DEEL.

De Koning van Tidore plagt ook Heer van alle de Oelifiwa's, 't zy Heidenen, 't zy Mooren in Amboina, te zyn. Zy stonden, niet als flaven, maar als vrienden, onder hem; waarom elk dorp ook maar twee of drie stroo-zakken aan hem tot een erkentenis gewoon was te geven, gelyk daar weer alle de Oelilima's dit ook aan den Koning van Ternate deden.

Deze vorst is ook Heer van Noord-Keffing op Ceram, welk recht hy veel jaaren herwaards zelf tot Rarakit, en verder, oeffent. Altoos 't is zeker dat de Tidoreesche Koning, *Kaytsjili Gorontalo*, in 't jaar 1633. (uit kragt van dit zyn recht) op Ooft-Keffing quam, en eenig volk van daar haalde, om dat mede na Ternate te nemen, alwaar hy met de dochter van Koning Hhamza stond te trouwen. Zedert dien tyd hebben zy dit recht al meermalen geoeffent, hoewel de E. Maatschappy dit geenzins goed gekeurt heeft, gelyk dat klaar uit het verbond van die van Rarakit, in 't jaar 1670. met ons aangegaan, en onder de zaaken van dit dorp, in de beschryving van Amboina, gezien kan werden, daar blykt, hoe zy vergiffenis: wegens de Homagie, kort te voren aan Koning Saifoddien gedaan, (tegen onze vorige verbonden aan) verzoeken.

Koning Saifoddien maakte ook wel recht op de Ceramse Alfoereezen, of wilde Berg-boeren; dog den zeven en twintigste December, in 't jaar 1673, schreven haar Edelheden aan die van Amboina, dat, zo de Alfoereezen, als de Strand-volkeren, geen van beide de zyne, maar hare onderdaanen, waren, waarom hy ook naderhand aan den Koning van Messowal belaft heeft, dat hy zich aan de Ooft-Ceramers niet vergrypen moest, zynde het te wenschen, dat hy dien last ook aan zyn volkeren van Weda, en anderen gaf. Het zy dan hier mede zo 't-wil, het is zeker, dat de Koningen van Tidore. hedensdaags zich als Heeren van alle die dorpen van Ceram, van Keffing af, benoorden en bezuiden, tot Waroe, en Hatoemeten toe, aanstellen.

Waarfchynelyk hebben zy van dit recht al, zedert de veroveringen, door *Kaytsjili Salama*, in 't jaar 1570, op Boero en Ceram gebruik gemaakt, zonder dat ik weet, wanneer het zyn begin genomen heeft, of waar het uit gesprotenis; dog zyn macht hier over is in 't jaar 1700. eerst recht begonnen, toen hem dit alleen onder het opper-gezag der E. Maatschappy toegestaan is.

Hy plagt ook voor te geven op eenige Zuid-Oofter eilanden, onder Banda staande, zulk een recht te hebben; dog vol-

De Oelifiwa's in Amboina onder hem staande.

En hoe verre.

Zyn verdere ydelere prentsen.

gens 't fchryven harer Edelheden van den negen en twintigste December in 't jaar 1699, aan die van Banda, had zig die Koning nu met alle de eilanden, van groot Ceram af tot Goram toe, of wel met die 'er tuffchen beiden lagen, laten vergenoegen, zo dat alle de andere eilanden tot Tenimbar Ooftwaart, en verder alle de Weftelyke, aan de E. Maatschappij zouden blyven.

Wat nu de zaaken van Tidore, zelf ook van de oudfte tyden af, betreft, die zullen ons vervolgens, met hare nette jaaren, in 't verhaal der aloude zaaken van Ternate, hier na in 't breede voorkomen. Ook zullen wy daar ontdekken, wat 'er tuffchen de Tidoreefen, zo gedurende de komft der Portugeezen, en Kaffiliaanen, als gedurende de komft onzer zee-voogden en in den tyd van onze landvoogden in Ternate, in de gansche Moluccos voorgevallen is.

Nu ontbreekt ons niets, dan nog een woord van die Koningen van Tidore, die wy gekent hebben, te fpreken.

Naamen van eenige Koningen van Tidore.

Een nette lyft van deze Koningen, gelyk wy naderhand van die van Ternate vertoonen, hier op te geven, is ons, alzo wy 'er ooit zo een gezien hebben, onmogelyk.

De oudfte, die my van deze Koningen voorkomt, is Sulthân *Noereddien* (dat is 't Licht des Godsdienfts) in 't jaar 1343 geweest, van wiens bedryven wy onder dat jaar onder de zaaken van Ternate fpreken.

Na dezen komt my *Haffan-Sjab* (dat is, de goede Koning) in 't jaar 1372 voor, die met een dochter van *Gapi Bagoena* den eerften, Koning van Ternate, gelyk zyn broeder, *Kaytsjili Rampala*, met de Princes, hare zufter, trouwde.

De naafte aan hem ontmoet ons Sulthân *Almantfoer* in 't jaar 1512, wiens dochter wy zien zullen, dat met den Ternataanfchen Koning, *Bajang Ullab*, getrouwt, gelyk de andere aan den onder-koning van Ternate, *Kaytsjili Tarruwefe*, verlooft was; dog welk huwelyk geenen voortgang had.

Deze Koning *Almantfoer* was het, die alleerft den Spanjaarden, niet lang na dat *Bajang Ullab* de Portugeezen in Ternate ontfangen had, een verblyf-plaats op Tidore gaf; en men wil, dat de Portugeefche landvoogd, *Garfias*, hem door vergif in 't jaar 1527 uit de wereld geholpen heeft.

Wat haspelingen, gefchillen, en oorlogen 'er tuffchen alle deze, en hunne nazaaten, ook in latere tyden met de Hollanders, en hun geweest zyn, zullen wy hier na mede op zyn plaats zien.

In 't jaar 1626 of 1627 leze ik van eenen

Koning, die toen ftierf, maar wiens naam ik niet uitgedrukt vinde, wetende alleen dat hy door eenen *Kaytsjili Gnarilama* vervangen is.

In 't jaar 1633 is *Kaytsjili Gorontolo*, Koning van Tidore geweest, en in 't jaar 1638 was *Kaytsjili Ngano*, verdreven Koning van Tidore met Koning *Hbamza* op Hila.

In 't jaar 1653 was *Saidi*, of *Sjabid* (dat is, een Martelaar, of bloed-getuige) hier Koning, van welken hier na ook zal gefproken worden.

In plaats van dezen Koning is in 't jaar 1657 Sulthân *Saifoddien* gevolgt.

Hy wierd gekoren tegen de oude Molukfe Costumen, en ryx-wetten, alleen door toedoen der E. Maatschappij, want anders moest zyn ouder broeder, *Goranja*, gekoren geweest zyn. Egter heeft hy (gelyk uit een brief van den Heer *Cos* van den 21sten July in 't jaar 1657 te zien is) moeten beloven, dat na zyn dood niet zyn zoon, de Prins *Ceram*; maar de voornoemde zyn ouder broeder (volgens het oude volg-recht) in zyn plaats komen zou; dat egter niet gefchied is; gelyk de Prins *Goranja*, en de Grooten toen al vreesden, hoe dier hy dit ook beloofde, en schoon hy, by 't aanstellen van een Koning van Ternate in 't jaar 1675 (zo voorbarig zyn vonnis ontrent zyn eigen zoon wyzende) gezegt had; dat zekere *Bareffi*, en niet *Kaytsjili Sibori*, volgens de ryx-wetten; volgen moest.

Dit was een vorft van veel verftand; maar ook wys in zyn eigen oogen, en hier door zeer kregelig, licht-geraakt, en zeer eigen-zinnig, zo tegen de Koningen van Ternate, als tegen de E. Maatschappij, als hy maar gelegenheid vond, om het te konnen toonen.

Hy word voor den verftandigften, en geleerdften in de gansche Moluccos gehouden, dat hem ook zo trots, en opgeblazen maakte, dat hy al zyn woorden als Godspraakken hield, en die van alle andere, daar hy wat over te zeggen had, ook zo dede erkennen. Zyn ftyl van fpreken en fchryven was zeer duifter, vol bewimpelingen, gelykeniffen, zinnebeelden, en raadfeelen, zo dat men menigmaal, om met zyn Hoogheid te regt te geraken, eerft weder even duifter tegen hem fpreken moest, 't geen hem dan noodzaakte zich klaarder te uitten.

Hy was trots, en de Spaanfche grootsheid, en trant van leven, hem zeer eigen, waar van hy ten eerften blyk gaf, belaftende, kort na zyn komft tot de kroon, zyn gezant 1668 uit Ternate, derwaards hy wilde, en in 't byzonder naar Amboina, te vertrekken, tegen welke inbreuk haar Edelheden by fchryven van 't jaar

jaar 1668 den 11. January ordre zo omtrent zyn vertrek, als omtrent zyne te rug-reize, gestelt hebben, uitdrukkelijk gebiedende, dat dit voortaan niet weer geschieden moest. Hy hield zeer veel van den uiterlykenglimp en eere, die men hem aandeed, 't geen met voorzichtigheid geschieden moest, aangezien, als men hem deze of gene byzondere eere tweemaal bewezen had, hy dit de derde maal, als of 't een regt was, wel zeer stout eischte, hoewel hem dit altyd niet ingewilligt wierd. Aan de andere zyde, was hy, als het zyn belang vorderde, of wanneer hy dezen of genen Gezaghebber, landvoogd, of zelf een minderen, maar wel zetten mogt, gansch niet karig om den zelven ten hemel toe te pryzen, en zakken vol walgelyke lofuiteryen te geven.

Zyne onverdragelyke grootsheid ging zo verre, dat hy onze gemagtigden, nu en dan door de Heeren Landvoogden aan hem om deze of gene zaaken gezonden, wel acht dagen op Tidore kon laten wagen, zonder hen gehoor te geven, het gene hy dan met belacchelyke uitvlugten zocht te verschoonen, schoon zy hem openbaar met Chinezen, en andere, zagen dobbelen, speelen of drinken, dat egter naderhand door den Heer *Rooselaar* afgebragt is, zo dat zy nu ten uitersten maar eene dag (ten ware de Vrydag, die hun dag van Godienst is, er tusschen beide quam, op welke zy niemand hooren) behoeven te wagen.

Gelyk hy nu een Spanjaard in zyn hart was, zo heeft hy ook blyken van zyne zonderlinge neiging tot deze Natie; meer als tot de E. Maatschappye (die hy egter zyn kroon alleen te danken, had) gegeven, wanneer hy zyn zoon, den Prins *Doeko*, na Manilha, in den zelven tyd als de Spaansche-gezinde Koning van Manganitoe, *Carlo Piantai*, ook zynen zoon derwaart afvaardigde, gezonden, en niet weder van daar gevordert heeft, waar mede hy, en ook de Spanjaards, zekerlyk niet anders beoogt hebben, dan by deze of gene gunstige gelegenheid de E. Maatschappye daar mede eenen quaden trek te speelen. Een nader bewys van dezen zyn Spaansch-gezinden aart steekt sterk door in dat bitter dreigement dat hy 1676 aan den Heer Commissaris *Hurt* door den Tolk *Henrik* zo driftig doen liet, dat, zo zyn Ed: tegen zyn wil en dank maar voet aan land zette, hy aanstonds, of in 't gebergte, of na de Spanjaards zou vlugten.

Hy was byzonder, gelyk mede zyn zoon, de Prins *Ceram* tot tuisschen en speelen genegen, waar van hy verscheide preuven aan den Ambonschen kapitein

der Chinezen, *Limbiangko*, gegeven heeft, die hem menige schoone veder uit zynen staart heeft geplukt, waar van die schoone stukken van Gryzen Amber, in betaling van zyn schuld aan den zelven gegeven, en naderhand nog zulk een schendige twist-appel geworden, geen slegte bewyzen geweest zyn, also zy eenige duizenden ryxdaalders bedroegen, ook was hy vry sterk tot den drank genegen; het welk egter hem niet belette veel beter order op zyne zaken in 't gemeen, en in 't byzonder op die van 't gerigte, dan de Koning van Ternate, te stellen. Hy plagt met zeer veel ontzag, en deftigheid te gebieden, beloonende de goeden en straffende de quaden, waar door hy ontzien, en ook gelieft wierd van de zynen.

Dien hy eens haatte, haatte hy doodelyk en onverzettelyk; maar dien hy weder beminde, beminde hy zeer sterk, 't geen te zien was aan een oud versleten hoedje, zyn Hoogheid door den Heer *Abraham Verspreeet* eens vereert, waar voor hy nog die zelve agting behielt, die hy voor dien Heer in zyn leven, en regeering, gehad hadde.

Den Heer *Franks* mogt hy zien nog lugten, ja wilde met zyn Agtbaarheid niet eens spreken, om dat zyn Ed. naar Batavia geschreven had, dat hy met de Lazery (een droevige quaal, die hem tot zyn dood aankleefde) bezogt was. Even zo heeft hy ook den landvoogd, en Commissaris der Oostersche Provintien *Antoni Hurt*, mede niet willen te spraake staan, om dat die Heer, wegens eenige zaaken, in Amboina voorgevallen, ook al zeer qualyk by hem te boek stond.

De gezaghebber *de Gein* stond weder zo veel te beter by hem; maar de Heer *Padbrugge*, die zyn Hoogheid in alles zeer hertig, en onbevreesd tegenging, stond nog wel allerslegst by hem; waar aan zig die Heer zeer weinig kreunde, als hy maar aan den last en bevelen van zyne Heeren en Meesters voldeed. En 't ware te wenschen geweest, dat alle zyne navolgers, daar, en elders, de zaaken met zo veel hertelykheid, ernst, en opregtheid, voor hunne meesters behandelt, en zig door vuile geschenken niet tot groot nadeel der zelven de oogen hadden laten verblinden; vermits het niet te denken is, dat men geschenken (en dat nog tegen den eed) voor niet aanneemt; behalven dat het bestieren van zulk een zaak voor al aan zulk een landvoogd staat, als tegen den welken de leden van zynen raad zig zeer zelden ('t geen dan nog al meest tot hun eigen verderf is) zullen aankanten.

In de Ternataansche beroerte meende

Zyn zeldzame aart.

Lof van den Heer Padbrugge over het dwars boomen van dezen vorst.

hy zig ook by verscheiden slingerflagen, dan eens van 't eiland Motir, dan eens van Makjan, met daar tuinen aan te doen leggen, meester te maken; maar de Heer *Padbrugge* sneed hem alle deze passien af, zonder eenige Ceremonie daar over te maken, en gaf hem op zyn vrage en voorstel, of hy, by vervolg van de wederspannigheid des Konings *Amsterdam*; zyn volk wel op Ternate zou mogen plaatsen, dit hartelyk antwoord, dat, als dit gebeurde, niet zyn Hoogheid, maar alleen de E. Maatschappy, dan Heer en Meester van Ternate zyn zoude; toonende dus aan den loozen vos, dat hy zeer wel begreep, waarom hy zyn volk op Ternate zetten wilde, te weten, om zyn oud ongegrond recht een nieuwen schyn te geven, en dus dit ryk ook aan zyn kroon te hechten, dat nu geheel mis was, en den eierzuchtigen vorst geweldig speet.

In de jaaren 1682 en 1683 gelasten haar Edelheden aan die van Amboina, Commissie langs Cerams stranden op de Papoa's te verleenen. De ongemakken, door 't rooven van zyne Papoa's den Amboineezen aangedaan, waren onnoemelyk; en vermits hy na geen vermaningen, nog waarschouwingen, luisterde, zo gaven hunne Edelheden den 2den December in 't jaar 1664 last, dat de Amboineezen hen, als zy ze ontmoetten, maar in de pan hakken zouden, in 't jaar 1666 den 23sten November nog nader bevelende, hunne vergader-plaats op Ceram t'eenemaal uit te rojen.

Na 't aangaan van zyn verbond met ons, of met den Heer *Speelman* op Macassar (waar by hy van zynen eisch op Oost-Ceram afstond) beterde dit egter wat, volgens 't welke hy in 't jaar 1668 (zo uit schryven van den 11den January blykt) in Amboina zestiën, en in Ternate zes geroofde Amboineezen wedergegeven had, hoewel de Koning van Messowal (op welken men nader passen zou) nu en dan nog al in ons gebied in Amboina verscheen.

Deze Papoa's quamen in 't jaar 1670 (volgens schryven haarer Edelheden van den 29sten December aan die van Amboina) met zeventig of tachtig Coracoras weder tusschen Cerams's Oost-einde, en Amboina te voorschyn, 't geen zy zekerlyk niet buiten zyne kennis, en alleen tot vertooning van zyne opgeblazene gedagten, en vermogen, deden.

In 't jaar 1670 egter (zo by schryven haarer Edelheden van den 14den January in 't jaar 1671 aan die van Ternate blykt) verbood hy die van Messowal, onze bondgenooten te moejen; dog die van Weda, en andere Papoa's, gingen met

rooven nog al den ouden gang, zonder zig daar eens aan te kreunen.

In 't jaar 1673 den 11den January bleek by schryvens naar Ternate, hoe aange-naam het haar Edelheden was, dat men hem bewogen had, de Papoa's in te toomen, hoewel hy zich, tegen zyn zin, daar toe verbonden had.

Hoe wrevelig hy van tyd tot tyd tegen de Koningen van Ternate geweest is, zien wy voornamelyk in de levens van de Koningen *Mandarffab*, en *Amsterdam*, die hy menigmaal, en vry gevoelig, gezart, en gehoont heeft; gedurig niet anders dan twist zoekende te brouwen, om, was het mogelyk, gansch Ternate aan zyn staat-zucht op te offeren; 't geen hy, by 't heimelyk voeden van den opstand in dat ryk (schoon men hem dat nooit heeft kunnen bewyzen) alleen beoogt heeft: op dat hy dan, ten ergsten genomen, ten minsten de eerste Molukze Koning zyn mogt, 't geen hem (zo hy meende) niet ontgaan kon; al welke maat-regels juist, volgens zyn verstandig bestek, zo niet uitgevallen zyn.

Een zaak, die met deze trotze, en kregelige Koningen altyd voor de E. Maatschappy, voor al dan, van een gewenschten uitslag zyn zal, als men hen, zonder zich door giften te laten omkopen, door een behoorlyk, en ordentelyk ontzag onder den teugel, en in bedwang houd; dien zy anders, zo ras men hen wat veel vleid, van den nek afschudden, gelyk zy zich ook niet schaamen 'er aanstonds zeer stout op te worden; dat zy niet zullen durven denken, zo ras zy maar zien, dat zy eenen landvoogd voor hebben, die den teugel van 't bestier ordentelyk in even-wicht houd, en door geen gaven te winnen is.

Haar Hoog-Edelheden plagten aan de landvoogden hier altyd te beveelen, deze twee Koningen, zo veel als 't mogelyk is, in goed verstand te houden; dog als het te hoog gaan mogt, gaven zy in Mey in 't jaar 1678 last hen dan tot rust te dwingen. Het is egter zeker, dat al te goed een verstand tusschen deze vorsten de E. Maatschappy gansch niet dient; en dat derhalven ook een al te nauwe verwantschap door onderlinge huwelyken (waar van ons echter voorbeelden zullen voorkomen) altyd behoort geweert te worden.

In 't jaar 1697 vorderde Koning *Saifoddien* van de E. Maatschappy twee Tidoreezen, door kapitein *Du Moulin* verkogt, wederom, die, by schryven van den 24sten February ook belast worden opgezogt te worden, en ze na Tidore te zenden, om dien vorst genoeg te geven.

Verdere
vertoon-
ning van
den im-
borst van
dezen
Koning.

Het is echter een zeer opmerkelyke zaak, dat, hoe bitter ook deze Koningen tegen malkanderen in veel gevallen geweest zyn, zy nogtans in zaaken, hunnen Godsdienst, of ook wel hunnen staat, en hunne byzondere aanslagen tegen de E. Maatschappy, betreffende; malkanderen tot der dood toe getrouw zyn, tot zo verre, dat 'er door de onzen, hoedanige middelen zy daar toe in 't werk stelden, by na noit iets van ontdekt, of zeer weinig uitgelekt is.

Zo ras de Koning aangestelt was, maakte men al gedagten, om zyn Hoogheid met de E. Maatschappy een vast verbond te doen aangaan wegens verscheide zaaken, waar aan haar byzonder veel gelegen lag, voor al in opzicht van de speceryen waar omtrent zy wat geruster dienden gestelt te zyn; dog dit is eerst tien jaaren daar na geschied, wanneer hy dit navolgende verdrag met haar gemaakt, en daar by een weg gebaant heeft, om zynen kregeligen aart wat beter, dan wel bevorens, te kunnen temmen.

Het is van dezen aanmerkelyken inhoud:

Artikelen ende voorwaarde, waar op de Grootmagtige Saifoddien, Koning van Tidore, en zyne Grooten, voor haar Subt. en nakomelingen ter eenre, en de Heer Cornelis Speelman Super-Intendent, enz. in den naam van de Heer Gouverneur Generaal, Johan Maatzuiker, en de Heeren Raaden van India, representerende de Hoogste Magt en Autoriteit van de Generale Nederlandse Oost-Indische Compagnie, in deze landen, ter anderer zyde, voor eeuwig en altoos zyn overeengekomen.

Gelyk in den jare 1657 tusschen Welgemelden Heer Koning en zyne Grooten, en den Heer Gouverneur, Simon Cos onderling by monde gecontracteert ende versproken is, zo zullen alle Nagel- en Nooten-boomen, toen uitgeroiten verdorven geworden, in alle landen ende onder de Tidoreesche geboorzaamheid staande, 't zy ook waar die mogen gelegen wezen, geene uitgezondert, niet alleen uitgeroiten ende verdorven blyven, maar ook ten eeuwigen dage (ten ware de Compagnie 't zelve begeerde) geen nieuwe aanplanting mogen geschieden directelyk, of indirectelyk, maar zal nog altoos ten overstaan van zulke Nederlandse Gecommitteerden als de Heer President daar toe zal believen te stellen, nog doorgaans door alle landen, daar by 't noodig oordeelen zal, gevisteert worden, om alle oude-boomen, die nog in wezen gebleven,

ende nieuwe die uitgebot ende opgegroeit mogen wezen, t'elkens weg te nemen, en te bederven.

En op dat dit geschiede met de minste moeite en bekommring, zo worden alle de inwoonderen der Tidoreezen in hunne Territorien verbonden aanwyzing te doen van alle zulke Nooten- of Nagel-boomen, als nog ergens in de landen mogten zyn staande gebleven, ende die zy lieden, na gedane aanwyzing, dan ook zelfs moeten ruineren, en omvellen, op poene, van indien namaals bevonden wierde hier omtrent in gebreke gebleven te wezen, de schuldige daar over rigourens, en ten exempel van anderen, gestraft zal worden.

Hier tegen blyft de Generale Compagnie verbonden, gelyk zy dan verbonden is geworden, zo lang in dit gecontracteerte geen infractie of Contraventie worde gedaan, jaarlyx aan den Koning, en de Grooten, voor hun, ende de gemeente van de Tidoreesche landen, aan deze omvelling der Nooten- en Nagel-boomen geïnteresteert, ter behoorlyker tydt prompt uit te keeren, ende te betalen een somma van drie duizend slegte Realen, van agtenteertig stuivers, of twee duizend vier honderd Ryxdaalders, a zestig stuivers ider.

Zynde wyders versproken, overeengekomen, en geaecoerdeert, dat Hoog-gemelde Koning, en zyne Lands-grooten, nu, nog ten eeuwigen dage, niet en zullen vermogen, onder wat schyn of Titel het zou mogen wezen, in eenige van zyne landen, geene uitgezondert, in te laten ofte te admitteren zonder voorweten, expresse licentie, en toestaan van de Compagnie, eenige Europeanen, of Inlandsche Natien, welke, of hoedanig die ook wezen, of genoemt mogten worden, 't zy Franche, Spanjaarden, Portugezen, Engelzen, Sweden, Deenen, Italiaanen, Hoogduitschen, of andere, mitsgaders, Macassaren, Javaanen, Bantammers, Atsjienders, Solorezen, of Timorezen, Mooren, Bimanezen, geene uitgezondert.

Van alle welke opgenoemde ofte andere Natien by Heer Koning, nog zyne Ryxgrooten, in gene van hunne landen ook niet en zullen vermogen te admitteren eenige gezanten, bezending, ofte brieven, 't zy dan ook onder wat titel, naam, of schyn 't wezen mag; maar gehouden zyn hen af, en na herwaarts aan den Gouverneur, of President, te wyzen, om aldaar behoort hun aanbrensing geexamineert, en, zo het noodig is, onderling gecommuniceert te worden.

Indien de E. Compagnie met eenige van de voorz. Natien in vyandschap geraakte, tegen zodanigen zal by Heer Koning, en de Grooten zig ook vyand moeten verklaren, ende gehouden zyn tot afbreuk van zodanigen, als het hier om en omtrent te doen is, alle hulpe en bystand toe te brengen, zonder dat hy zal vermogen met de zulken afzonderlyk van vrede te handelen, veel min met de zelven eenige Alliantie te sluiten, waar tegen zig de E. Compagnie ook verbint en belooft met al zulke wyanden tot geen verbond van vrede te zullen komen, ten zy wel gedagte Koning met alle zyne landen, en onderdanen, daar in begrepen worden.

Indien 't geviel, dat van de eene of de andere zyde tot den gemelden Heer Koning, en zyn Landzaten, eenige Gezanten afquamen van Vorsten, waar mede de Compagnie in vyandschap ware, zo zal hy gehouden zyn, en beloofd mits dezen de zelve niet te verbergen, of hun vlugten te faciliteren, veel min conniveren; wyders verklaren opgenoemde Heer Koning, en zyne Grooten, zich zelven hunne Landen, en onderdanen te stellen en voor te dragen in handen en onder de bescherming van de Compagnie, de zelve mits dezen erkennenende voor hunnen Schuts- en Bescherm-heer, ja zodanig, dat of het t'eeniger tyd quam te gebeuren, dat eenige Europiaansche, of Indiaansche Natien, met of tegen hun dank, begeerden, of poogden possessie, of bezitting in eenige hunner Landen te nemen, de Compagnie, zonder de allerminste contradictie van iemand dat zelve zal vermogen te binderen, verbieden, en voorkomen, even zo als in hare vrye eigen Landen, geen ander toebehoorende, en in welken gevallen wy by dezen verklaren de zelve in zulken eigendom de Compagnie toe te behooren, gelyk wy ook met al ons vermogen en magt die nevens de Compagnie zodanig beloven te bewaren.

Ende op dat in deze goede overeenkoming, en in dit eeuwigdurend verbond, tusschen den Koning, en de Generale Compagnie opgereg, ten eenigen tyde by versterf of andersins geen scheuring, breuk, of verweiding mogt opkomen, zo is versprooken en geaccordeert, dat by versterf van Hooggemelden Koning (dien God de Heere een langdurig leven gunne) de Ryx-Grooten geen Successeurs tot de kroone zullen vermogen vast te stellen, zonder toestemming en medeadvys van de Compagnie, dat is te verstaan van den genen, die wegens de Compagnie als dan hier zal Presideren, also de Compagnie door dit Contract word ingelaten tot een Lid, en mede genoot in de Tidorese Ryx-Regering.

Zo het de Compagnie goeddunkt, zal zy tot hare meerder verzekering van dit Contract, en zonder eenig tegenspreken mogen vorderen zodanige personen van aanzien om tot Ostagiens aan 't kasteel, zo lang als 't nodig geagt word, te Resideren, als dan de zaak komt te vereiffchen, behoudens dat de zodanigen door of van wegen de Compagnie in hun gelove niet geturbeert; maar allenthalven wel en behoorlyk getraecteert zullen worden.

Het zal de Compagnie vrystaan, allerwegen daar zy 't zal komen goed te vinden, in de Territorien van het Tidorees gebied te exstrueren zulke vastigheden, als in tyden en wylen vereiffcht mogten worden, en ook de zelve weder in te trekken, na gelegenheid van tyd, en zaken.

Of 't gebeurde, dat eenige Europiaanzen of Inlandse Compagnies dienaaren, vry-borgers, Mardykers, slaven, of andere onderdanen van d'E. Compagnie, om eenige begane misdaad, of andere duivelze boosheid, zig van onder de Compagnie onttrekken, en op de vlugt begeven mogten, zulke, indien zy komen onder de Tidorese Jurisdicctie, zullen terstond gevat, en hier aan 't Kasteel in verzekering gebracht worden; dog zo eenige Tidoreezen, contrarie deeden, en zo eenen quamen te verbergen, of te verzwigen, zullen zy daar over strafbaar zyn, en niet verschoont mogen worden.

Ook en zullen geen Hollanders, of andere Dienaren der E. Compagnie tot de Tidorezen overkomende, om het Christengeloof af te gaan, en de Wet van Mahomet aan te nemen, geenzins mogen aangenomen, verzwegen, geberbergt, of verscholen, maar aanstonds overgeleverd moeten worden op pene van zware straffen, zo eenige der Tidorezen onderdanen contrarie dezen quamen te doen, en zo weder van Compagnies zyde.

Indien eenige dienaaren, of onderdanen van de Compagnie, door die van Tidore quamen beledigt, verkort, of anderzins mishandelt te worden, zo zullen de Compagnies Officieren de zelve vermogen in de yfers te sluiten, om aan den Koning van Tidore daar van kennis te geven, wanneer door zyn Hoogheid Gecommitteerden gestelt zullen worden, om de zaaken te examineren, en daar over de welverdiende straffen in 't werk te stellen. Indien weder eenige Tidorezen van 's Compagnies dienaaren, of onderdanen benadeelt, of mishandelt quamen te worden, die zullen ook mogen geapprehendeert, maar voorts ten eersten aan de Heer President moeten overgeleverd worden, wanneer zy dan mede hun welverdiende

verdiende straf na bevinding van de zaak niet zullen ontgaan.

Om goede confideratien is mede verstaan, ende besproken, dat de Papoese eilanden, voor zo verre die onder de gehoorzaamheid van den Koning van Tidore resorteren, alleen door zyne onderdaanen zullen bevaren worden, behoudens dat hy Heer Koning ook belooft, en aanneemt, indien de Compagnie 't eeniger tyd van ginder een party slaven, of ietwes anders, quam te begeeren, hy die door de zynen voor de Compagnie zal moeten laten handelen, zonder daar aan eenig voordeel te doen, gelyk het ook de Compagnie zal vry staan, haren dienst of de gemeene zaaken zulk vereischende, derwaarts met hare schepen bezending te doen, dog niet zonder kennis en kondschap van den Koning.

De vaart op Mangindanao, en andere eilanden, dat uit gelegen, zal zoodanig als tot nog toe, en zonder den eenen of den anderen van onze Geallieerden te prejudiceeren, mogen onderhouden worden, zo lang de Compagnie daar in voor zich en den gemeenen welstand niet nadeeligs oordeelt te residieren, en waarom het ook de Compagnie zal vry staan, indien 't haar noodig dunkt, en zoodanig ten goede verstaan word te behooren, de zelve te verbieden, ende te doen nalaten.

Maar na Amboina, Banda, en alle andere Territorien onder de gehoorzaamheid van de Compagnie, ook na Boeton, Macassar, Timor, enz. Bima, de Javaansche Kust, Bantam, enz. en zullen de Tidorezen geene bezending doen, of derwaarts benen met hunne vaartuigen varen mogen, ten zy met expresse licentie van de Compagnie.

Aangezien de Papoewen, door hun Continueel rooven, verscheide oneenigheden nu en dan hebben komen te veroorzaken, zo heeft ook de Koning belooft en aangenomen, voor zo veel die onder zyn gehoorzaamheid resorteren, daar in zoodanige order te stellen, dat het na dezen niet meer en kome te geschieden, zynde ten dien einde voor eerst verstaan, dat zy nergens zullen vermogen te varen in en om de landen, met de Compagnie en Molukze Bondgenoten in vrundschap zynde, ook niet, indien eenige daar van weder in vriendschap afvielen, ten zy zy alvorens hier aan 't Kasteel van den Gouverneur of President, een Acte van Licentie komen vorderen, gehouden blyvende, wanneer zy van de Reize retourneren, die alhier weder te restitueren, en zullen alle de genen, welke dezen contrari doen, onvermydelyk met de dood moeten gestraft

worden, behalven nog de restitutie der goederen, die men bevinden zal door hen gerooft te zyn.

Aldus gecontracteert, overeengekomen, en verdragen, mitsgaders op de Mahome-taanische wyze besworen in 't Kasteel Orangie, op Maleyo, den 29sten Maart in 't jaar 1667 by voorsz: Heer Koning, gessisteert met Baouassie, Ryx-Hhoekom, Kimelaha Daauw van Sao Siva, Kabul Kimelaha van Togalika, Soesoefoe, Kimelaha van Motir, of Pottebakker, Ali, Kimelaha van Tommewaak, Jegoena, Kimelaha van Tama, Idi, Sengadji Kimelaha van Taloa, ook met een representerende de presentie van den Goegoegoe, Jau Jau Ali, Toelo, Capitein Laoet, Sengadji van Marieko, Sohatia Casjoeba, Sengadji van Maroeco, Soyatay Doeco Kimelaha van Tomaidi, voorts nog alle de andere Grooten om indispositie, en andere ongelegenheid, niet hebbende konnen herwaarts komen, en van wegen de Compagnie door den Superintendent, ten overstaan en bywezen van den President, Maximiliaan de Jong, den opper-koopman, Dankkaart van der Straaten, en den Capitein, Christiaan Poleman, Onderstond, gecollationeert, accordeert, in 't Kasteel Orangie Ultimo Maart 1667. Was geteekent, Abraham Gabbema, Secretaris.

Buiten dit Contract vind ik, dat de Heer Commissaris, Dirk de Haas ook nog een verbond in 't jaar 1690 (zo by schryven harer Edelheden van den 15den February des zelve jaars blykt) met dien vorst gemaakt heeft, 't geen waarfchyne-lyk een vernieuwing van dit oude, met eenige nieuwe bepalingen, geweest is.

Deze inhalende en ongemakkelyke vorst had ook al menigmaal, na 't maken van dit Contract, eisch op de dorpen Rarakit, Quaus, en Werinama, op Ceram, gemaakt; dog hare Edelheden schreven den 14den January in 't jaar 1671 aan die van Ternate, dat het zeer goed was, dat hy toen bekende op de zelve niet te zeggen te hebben, gelyk zy hun genoegen daar over by nader schryven van den 11den January in 't jaar 1673 betoonden, verblyd, dat deze zyne eischen eens waren ter nedergelegt, en hy eindelyk eens tot reden en stilstand gebracht, waarom zy aan die van Ternate ook ordonneerden den zelve wel verder met goede redenen, dog zonder bedreigingen, ernstelyk tegen te gaan. Egter klaagde de Heer Padbrugge by de Instructie, die hy in 't jaar 1687 de Heer de Haas in Amboina liet, dat die van Rarakit nog al met hem heulden.

Hy hield ook niet op met in 't jaar 1699 in December te klagen over die van Amboina en Banda, zeggende dat die borgers zyn Negotie in de Papoefche eilanden bedorven, en zyn onderdanen daar geweld aandeden, weshalven haar Edelheden de Fiscaals aldaar belastten, dit naaukeurig te onderzoeken, en te beletten.

Deze Koning, die men wil, dat een Spaansch afzetfel was (gelyk dat in zyn gansche levens-wyze ook doorstak) had nog twee broeders, den eenen *Goranja* (die ouder dan hy,) en eenen anderen *Garcea* genaamt, dié jonger was, en ook nu nog Koning is.

Hy heeft zeer lang geregeert; dog in 't midden van zyn regeering omtrent 't jaar 1673 of 1674 is hy door de afschuwelykste ziekte van Indiën, de Lazery genaamt, aangetast, om welke men hem in eenige jaaren niet alleen niet heeft mogen zien; maar hy is ook genoodzaakt geweest zyn ryk eenige jaaren voor zyn dood aan zyn jongsten zoon, *Kaitfjili Ceram*, over te geven. Hy stierf omtrent het midden van 't jaar 1707 in Julius of Augustus; en indien hy 't bestier tot dien tyd toe zelf had kunnen waarnemen, zou hy net een halve eeuw geregeert hebben.

Zyn oudste zoon zou zekerlyk gevolgt zyn, zo hy, by den Ternataanschen opstand, met Koning *Amsterdam* niet gevlucht was, en zich daar door by zyn Vader, de Grooten, en voor al by de E. Maatschappy, stinkende gemaakt had, waarom dan ook zyn jonger broeder hem voorby gestapt, en op den throon zynes vaders gevolgt is.

De gemeene naam, waar by deze Prins meest bekend was, is geweest *Kaitfjili Ceram* (dat den Erf-Prins Ceram beteekent) dog na zyne verheffing heeft hy den naam van *Hbamza Fabaroddien* (dien hy gemeenelyk voerde) aangenomen, hoewel hy in hunne Moorsche schriften ook wel *Abul Falal el Mantsoeri* genoemd wiert.

Hy was, na giffing, twee of drie en dertig jaaren oud, toen hy aan de kroon quam, en vertoonde iet ontzaglyks, en deftigs in zyn wezen en postuur, dat alles groots van hem beloofde. Hy had groote Spaansche knevels, was wel een half hoofd langer als een gemeen man, en omtrent twee honderd en vyftig ponden zwaar, hoewel van een zeer goede gematigtheid, en van zulken buitengemeene kracht en sterkte, dat hy den landvoogd *Rooselaar*, een man ruim twee honderd ponden zwaar, als niet met allen (zo my dien Heer zelf bericht heeft) van den grond oplichtte.

Alles wat een vorstelyke gestalte, en een Koninklyke deftigheid opmaken kon,

straalde met een groote heerlykheid in dezen Koning van Tidore uit. De Majesteit, gepaart met een schitterende glans, die hem ten oogen uitblonk, verwekte in een ygelyk, die hem maar aanzag, een ontzag zo groot, dat men niet in staat bleef van hem te kunnen blyven aanschouwen. Hy was waarlyk, buiten dien schyn van Majesteit, dien hy van zich gaf, ook een wakker vorst in zich zelve, en met welken zeer wel voor een, die hem wel kende, te handelen was.

Zyn gewoone dracht was een gekleurt Hollands lakens-kleed met goude knopen, waar over hy gemeenelyk een grooten gouden keten, met een penning 'er aan, droeg. Ook had hy een goude ijerp om 't lyf, waar in zyn Cris, met een goud gevest, met een goude schede gecierd, stak. Hy droeg ook kouffen en schoenen, even eens als een Hollander, dog een Tulband op zyn hoofd.

Voor een Indiaansch vorst had hy zeer veel verstand, en zo 'er aan hem nog iets moegt ontbroken hebben, dat wist zyn groote staats-dienaar *Naja Taroen*a (die anders Hatili, dat is, de Orateur, of schryver genaamt word) door zyn schrandere brein zeer wel te vervullen.

Deze had ook 't Hollands van den Heer *Kloek*, Kapitein in Ternate, zo volmaakt geleert, dat hy 't nevens een Hollander schryven en verstaan kon; dog dit was (mynes oordeels) een grove misflag, dié tegen de maat-regels van een goede staatkunde aanliep, aangezien hy daar door in staat geraakt was, om zyn Koning zeer grooten dienst tot nadeel der E. Maatschappy te doen, en om meer zaaken, dan wy geraden vonden, of ons dienstig oordeelden, uit en door zich zelve grondig te weten, waarom hy van dezen Koning ook in alle voorname Commissien gebruikt is, en hem tot het doorgronden van veel zaaken, waar na hy vorschte, gebracht heeft, die hy anders noit geweten zou hebben.

Deze Heer quam in Augustus in 't jaar 1709, als gezant dezès Konings op Keffing, en ontboodt alle de Orangkaja's be-Noorden en be-Zuiden Keffing, op Ceram, volgens ordre haarer Edelheden op Batavia onder den Koning van Tidore behoorende (te weten, van Keffing af, tot Waroe, en van Keffing weder naar den anderen kant tot Hatoemeten toe) by zich, en boodt aan den Sengadji, of hertog, van Tobo een vergulden stoel, om hem daar mede naar Keffing te doen voeren, dog vermits deze die buitengewoone eere van de hand wees, zo bleef die stoel agter; maar hy verscheen daar egter op zyn tyd met een gevolg van vier honderd wakkere mannen.

Den

Verdere zaaken, met dezen vorst voorgevallen, en zyn doot.

Kaitfjili Ceram, of Hbamza Fabaroddien, zyn navolger.

Den Koning van Kelibon, den magtigsten aan dien kant van Ceram, hielp hy, door 't slingereren van een vergiftigen neusdoek in zyn aangezicht, zo als hy op Keffing pas by hem quam, uit de wereld, waarschynelyk om dat hy niet gezwind en vaardig genoeg op zyn bevel daar gekomen was.

Wat verder nu de verheffing van *Hbamza Fabaroddien* tot de kroon van Tidore betreft, hy quam daar toe, niet alleen vlak tegen de oude Molukse rechten, en ryxgewoonten, maar te gelyk ook vlak tegen de plegtelyke beloften, die Koning *Saifoddien* dien aangaande by zyn eigen verheffing tot de kroon gedaan had, als mede tegen het vonnis, dat door hem, by de huldinging van *Kaitfjili Sibori* tot Koning van Ternate, geveld was. Een belofte en vonnis, die hem beide wel zeer levendig en smadig door den Ternataanschen Koning *Tolucco* in 't aangezicht gewreven zyn, behalven dat hy ook zynen wettigen opvolger en vervanger, die hem moest voorgedaan hebben (alzo hy *Saifoddiens* ouder broeder was) dikwils heeft zoeken te dooden; die, om dit te ontgaan, dan zyn toevlugt tot den Koning van Ternate nemen moest; ook had hy hem de kroon doen afzweeren.

Het is zeker, dat hy het om geen andere reden wierd, dan om dat de landvoogd in dien tyd, en de raad, haar Edelheden heeft doen begrypen, dat hy voor haar belang best daar toe diende, en dierhalven had hy zyn kroon geen anderen, dan den Heer *Rooselaar* (die ook wonderlyk wel by hem stond, en hem mede zeer hoog agtte) te danken, daar hem de Hooge regering, nevens haare goedkeuring van zyne verheffing tot de kroon (alzo zy eigentlyk alle deze Molukze Koningen maakt) een gouden keten, met een penning 'er aan (waar op het wapen der Maatschappye, zynde een schip zeer konstig gesneden staat) naar giffing ontrent duizend ryxdaalders weerdig, nevens een fraaije Rotang van Schild-pad, met een gouden knop, ten geschenk heeft toegezonden.

Hy kon nu en dan by den Heer *Rooselaar* wel een maand lang zyn vermaak nemen; behalven dat hy, ten teeken van zyne hooge agting, dien Heer landvoogd ook al vry verre ter zee uitgelei gedaan heeft, 't geen anders nooit de gewoonte van deze Koningen was. Ik moet hier egter met een woord byvoegen, dat my die al te groote vriendschap tusschen den Ternataanschen landvoogd, en een Molukfen Koning, en voor al met die twee eersten in rang, altyd zeer verdagt, en naar allen schyn met het belang der Maatschappye niet al te wel overeenkomende,

I. DEEL.

geweest is; om dat ik vast stel, dat die Al te
aan wederzyden eenige voorname gron- groote
den en inzigten gehad heeft, die meer op vriend-
ieders byzonder voordeel, dan wel op 't schap der
belang der E. Maatschappye, zagen; en land-
hoewel het aan haar Edelheden staat; met deze
dit te kunnen beletten, zo is 't egter zeker, dat een landvoogd dit werk altyd Koningen
wel een goede kouleur by haar Edelheden nadeelig
(die den grond hier van onmogelyk zo voor de
wel, als hy, en zyn raad, kunnen stikken, en het ook veel daar op moeten laten afgaan) weet te geven; en hoewel 'er onder de Raads-perfoonen wel altyd E. Maat-
eenige zyn, die de hooge regeringe hier schappy.
van een ander, en netter berigt zouden kunnen geven, zo durven zy dat zelden doen, om dat zy (zelfs tot de grootsten toe) te veel van den landvoogd afhangen; die hun dit daar na zeer gemakke-
lyk, tot hun volkomen verderf, in de oogen zou doen druipen; behalven dat hy ook de magt heeft, om hen alle be-
wyzen, daar toe dienende, te onthouden, en zelf de besluiten (zo de nood het vereischte, en voor al, zo hy met
zyn Tweeden, en den Kapitein een lyn trekt, gelyk zy meest, om in alles vast te gaan, zoeken te doen) te doen veranderen, ten ware de geheim-schryver zo
eerlyk wezen wilde, dat hy ook zyn gansch welwezen alleen daar aan op wilde offeren, dat hem egter weinig zou kunnen helpen; het allerseggste in zulk een geval, 't zy voor een lid van den raad; en nog meer voor een ander byzonder zynde, dat geen geheim-schryver (die ook als Notaris is) het in zyn gedagten zou durven nemen, om eenig Instrument, buiten kennis van den landvoogd, en by gevolg altoos tegen hem zelf niet, te
Al te
grootte
macht
van een
land-
voogd
over alle
bedien-
den.
maken, waar door ook niemand, al be-
ging een landvoogd nog zo veel buiten-
sporigheden, eenige getuigenis tegen hem zou durven geven, en, zo hy dat al doen dorst, metter daad zou kunnen uitvoeren, om dat geen geheim-schryver het zou durven schryven.

Dit is egter (mynes bedunkens) een grove misflag in de regering van zulk een landvoogdy, die zekerlyk pryffelyker, en in veel opzichten beter wezen zou, indien alle de leden van den raad, en ook de geheim-schryver zelf, in het allerminst niet van den landvoogd afhingen, alzo die het dan niet in zyn gedagten zou durven nemen, zo veel buitensporigheden, schraperyen, en uitmergelingen van den inlander (om van flinkze streken en voorwendingen ontrent zaaken, het belang der E. Maatschappye betreffende, niet te spreken) zonder schroom te bedryven; 't geen daar by af te nemen is, dat ik 'er gekend heb, die in vier of vyf jaaren

P

van

van niets ter wereld, ja van schulden, die zy in zo een Provincie mede bragten, een beurs van twee of drie tonnen-gouds gemaakt hebben; dog deze uitweiding (die hier egter vereifcht word) heeft ons een weinig buiten ons spoor vervoert; weshalven wy weder tot den Koning van Tidore keeren.

Gefchillen van deze vorft met de Ternataanfche Koning Toluco.

Deze vorft lag gemeenelyk met den Ternataanfchen vorft, *Kaitjili Toluco* zeer overhoop (gelyk dit ten deelen in 't leven van *Toluco* te zien is) het welk op zekeren tyd onder de regeering van den Heer *Roofelaar* zo verre ging, dat Koning *Hbamza Fabaroddien* tegen Koning *Toluco*, op 't volle plein van 't Fort Orangie, terwyl 't gevolg van ieder Koning aan een zyde des zelfs, en een Compagnie van onze foldaten in 't midden, tuffchen deze beiden stond, volmondig uit zei: *Wat is het van nooden, dat'er nu en dan om onze byzonderen twift zo veel van ons volk sneuvelt? Komt maar buiten, en laat ons te zamen die zaak afdoen; dog hy, ziende, dat de ander geen ooren hier na had, gaf hem, kort daar na, een Koninklyken kaak-flag, 't geen verder ge-loopen zou hebben, zo de Heer Roofelaar, die als de dood hier over bestorven was, met zommige leden van den raad 'er niet tuffchen beide gekomen was.*

Hoe groot een verbittering 'er toen tuffchen deze twee vorften was, zo is 'er egter een tyd geweest (gelyk wy breeder in 't leven van *Toluco* vertoonen zullen) dat Koning *Hbamza* wel genegenheid tot de Princes van Ternate had, die hy, om den grooten bruid-schat, die boven zyn vermogen was, ook zekerlyk zou geschaakt hebben, indien het de landvoogd van dien tyd, en de erf-Prins van Ternate, Radja Laoet, niet behendig belet had, zedert welken tyd ook die verbittering meest schynt begonnen te hebben, alzo hy altyd geoordeelt heeft, in dit stuk moetwillens door Koning *Toluco* misleid, en bespot te zyn.

Het is egter zeker, dat de Heer landvoogd daar toe wel geheime last van haar Edelheden (zo het eens voorvallen mogt, dat die twee Princen zig te na wilden vermaagschappen) zal gehad hebben, om te beletten, dat die twee ryken, by huwelyk, of versterf, of andere voorvallen, niet onder een van beyde deze vorften komen, en zy daar door de E. Maatschappy te magtig en te gevaarlyk mogten worden.

In den jaare 1707, was deze vorft by den landvoogd *Claafzen* eens ter maaltyd, op welke hy een koddigen gek mede gebragt had, die, schoon van 's Konings bloed, zig niet ontzag daar openbaar voor Hof-Nar te speelen.

Gelyk hy nu allerlei poetzen aanregtte, en zig dan eens by dezen, dan eens by genen Hollander, met hen openbaar den zot stekende, voegde, zo quam hy eindelijk ook met deze Grillen by den Kapitein van 't Casteel, den Heer *Jan Schacht*, die van hem wat te vrymoedig behandelt wordende, gelyk hy wat aan de ernstige kant is, dit zo niet verduwen kon, nemende het, alseen krygsman, en Hoofd der Militie aldaar, voor wat te bespottelyk op; weshalven hy, om te toonen, dat hy voortaan van hem zo niet behandelt wilde zyn, hem zulk een hartelyken schop met den voet gaf, dat de Tidorefche Koninklyke zot met al zyn grillen daar heen rolde, die, hoe zot hy ook was, niet weder by hem quam.

Maar de landvoogd *Claafzen* den Koning *Hbamza Fabaroddien* beter, dan deze Kapitein, kennende, sprak hem daar over in der minne aan, zeggende: *dat hy, en al de Hollanders, al veel zaaken van deze inlanders verdragen moesten, en dat hy beter zou gedaan hebben, met dit ongemerkt te hebben laten doorgaan, vermits de Koning dit zekerlyk, als aan een bloed-verwant van hem gedaan, zeer qualityk nemen, en op de eene, of de andere wyze, dit door zyne Tidorezen aan bem wreeken zou.* Hier op gaf Kapitein *Schacht* weder dit fier antwoord: *dat die vent zo gek niet was, als hy zich wel bielt, en ook zeer wel wift, wat, en aan wien hy dat deed, en wilde de Heer landvoogd dat verdragen, dat hy, die Kapitein, en een krygsman was, dit niet kon, nog wilde verdragen, en dat de Koning doen kon, wat hem lustte.*

Waarlyk de Heer landvoogd had in dit stuk geenzins misgetaft: want de Koning nam dit schoppen met den voet ('t veragtelykste, dat een inlander, en voor al een van 's Konings bloed, voorkomen kon) zo euvel op, dat hy, aan den landvoogd dit met veel ernst betuigt hebbende, zyn Ed. duidelyk verzogt, dat *Schacht* noit meer in zyn gezelschap komen, en, wanneer hy naar buiten ging, zig voor de Tidorezen wel wagten mogt, aangezien hy, hoe sterk dit ook verbiedende, niet zou kunnen beletten, dat zy dit in tyd en wylen aan hem zouden tragten te wreeken.

Om dit nu voor te komen, mydde Kapitein *Schacht* niet alleen des Konings gezelschap; maar haar Edelheden, van dit geval onderricht zynde, vonden ook goed, hem 't jaar daar aan na Banda te verplaatsen.

Deze Koning regeerde niet heel lang; Do- dez Ko-
maar is zeer schielyk den vierden De-
cember 1708 overleden.

In des zelfs plaats is de Prins *Garcea* (schoon hy de kroon in *Hbamza Fabaroddiens*'s leven had moeten afzweeren) de jongste broeder van Koning *Saifoddiens*, in 't jaar 1708 gevolgt, en dus wierd het nog eindelyk die gene, dien het volgens de oude Molukze wetten toequam.

By zyne huldiging nam hy den naam van *Hassanoddiens*, dat is, den Goeden in de Godsdienst, aan; zynde ten dien tyde een vorst van acht en dertig of negen en dertig jaaren, van een zeer goede gestalte, vry lang en lyvig, van een zeer moedigen gang, en vry trots van gebaarden.

Eer hy tot de kroon quam, wist hy zig als een andere Paus *Sixtus de V.*, by de Ryx-grooten zo' geveinst, en onverschillig daar ontrent, te gedragen, als of hy zich aan 't bestier des ryx niet veel liet gelegen zyn. Egter nam hy het eindelyk, quanzuis, om dat men 'er hem toe gekoren had, aan, en wierd van haar Hoog-Edelheden (na dat een ouder broeder van *Hbamza Fabaroddiens* te vergeefs 'er om verzogt, die by de E. Maatschappye om zyn overloopen by Koning *Amsterdam*, als ook van de Grooten, uit vreeze dat hy zich aan haar alle wreken zou, en met voorgeven, dat hy 't ryk verlaten had, verworpen was) goed gekeurt, om dat deze haar best, na haare gedagten, dienen zoude; maar de ervarenheid heeft geleert, dat hy een verstandig, en zeer loos man, vol vuur (dat hem ten oogen uitschittert) en zeer stout van onderneming is.

Het is zeker, dat deze zyn kroon den Heer *Claaszzen* meest dank heeft te weten, die aan de eene zyde het belang van zyn Heeren en Meesters (zo het hem en alle anderen toen nog meest toefcheen) en aan de andere zyde ook zyn eigen belang wonderlyk wel daar by waargenomen heeft, also die vorst hem veel slaaven, groote stukken Amber, en andere smakelyke zoetigheden, geschonken, en dit aan hem ook altyd erkent heeft.

Zyn gewoonelyke dragt, als hy op Ternate in 't Fort komt, is een fitze rok met goude knoopen; komende zonder kousen, en maar bloots voets, op zyn muilen; met een tulbant op 't hoofd, en een gouden Cris op zyn zyde, te voorschyn.

Wat moeiljkheden en geschillen deze kregelige vorst al mede met den Koning van Ternate, *Kaitfjili Tolucco* (die liever *Hbamza Fabaroddiens* ouder broeder tot Koning zou gezien hebben) gehad heeft, zullen wy in 't jaar 1710, en vervolgens tot 't jaar 1713 toe, in 't leven van dien Koning zien, nogtans moeten wy 'er hier een aanhalen, dat al vry verre tusschen hare Hoogheden gegaan heeft.

Op zekeren tyd, dat de Tidorefche Goegoegoe, of Ryx-bestierder op de zaal in 't Fort Orangie by den Heer landvoogd, en ook by Koning *Tolucco*, daar toen mede zynde, met een Tulbant, op de Koninklyke wyze geschikt, en in een gestrengelt, quam (waar over die vorsten zeer jaloers zyn), zo rukte Koning *Tolucco*, dit niet wel konnende verduwen, hem dien Tulbant van het hoofd, wierp dit hoofd-sieraat tegen den grond, en trapte het met voeten.

Dit stout bedryf des Konings vervoerde den Goegoegoe zodanig, dat hy, zo de Heer *Claaszzen*, 'er niet tusschen gekomen was, en het belet had, zekerlyk zyn Cris getrokken, en den Koning onder den voet gestooten zou hebben. Dit geschil, hoe hoog ook gerezen, wierd voor dien tyd, door des landvoogds bemiddeling, op deze voorwaarde bygelegd, dat de Koning den Tulbant oprapen, en die den Goegoegoe weder op 't hoofd zetten zoude; gelyk hy ook dede; dog de Goegoegoe zeide, dat hy dezen gantschen hoon, hem, in Commissie en als gezant van zyn Koning, tegen 't regt der volkeren aangedaan, ook aan den zelve verblyven moest, om daar in verder, zo als zyn Hoogheid dit goedvinden zou, met den Koning van Ternate te handelen.

In 't jaar 1710 den 30sten November, quam uit Ternate in Amboina tyding, dat de regeering aldaar met smerte het aanvasschen en toenemen der Chinezen op Tidore gezien, en dat zy den Koning wel minnelyk deswegen aangesproken hebben, om hen te doen vertrekken; dog dat hun afgezondene daar over zeer veragtelyk bejegt, en hem dit geweigert was, ja zelf dat die vorst, tot grooter smaad der Hollanders, aan de Chinezen het opregten van een Wajang (of Chinesche Comödie) toegestaan had, gelyk 'er dit ook opgevolgt was. Een klaar bewys, dat hy zo onnoozel niet is, als men hem eerst gehouden heeft, en dat hy, als de zaak het vereischt, zyn goedvinden wel stout, en zonder eenige vreeze durft bekend maken; hoewel hem dit zekerlyk, zo hy zich niet blindeling na 't goedvinden van den landvoogd, en raad, schikt, gantsch niet wel zou konnen bekomen; vermits de landvoogden, al deden zy nog zo qualyk, altyd gelyk krygen, als zy zich maar met het Advys van hunnen raad (dat hen maar een woord behoeft te kosten) gesterkt vinden; en schoon nu al iemand grond had, om hier over aan haar Edelheden te klagen; zo zal een voorzigtig man dat niet licht onderstaan, om dat hy geen eenen getuige voor zich, en tegen den Gouverneur, en niet het minste bewys tot ver-

Zeldzaam voorval tusschen zynen Goegoegoe, en Koning *Tolucco*, over des eersten Tulbant.

Laat in weerwil van ons veel Chinesezen op Tidore komen.

sterking van zyn zaak, schoon nog zo waar, bekomen zoude.

Zyn ver-
zoek aan
de Heer
Roofselaar
op Bata-
via.

In het jaar 1713, schreef Koning *Hafsanoddien* den 19den November (of na hunne rekening den 23sten der maand Sjabaan, in 't jaar van de vlugt des Propheets 1125) uit zyn Paleis Toola, (apparent Tahoela) op Tidore, aan den Heer Extraordinaris raad, *Pieter Roofselaar*, toen te Batavia zynde, en klaagde aan zyn Ed: (hem zynen Vader noemende) dat de Koning van Ternate hem zeer veragtelijk handelde, als hy by hem in zyn Paleis, op Ternate, quam, stellende

hem daar aan zyn linkerhand, waar in hy, gelyk ook in 't lossen van 't gefehut (waar over zyn Hoogheid mede geraakt was) door zyn Ed: voorspraak herstelling verzogt. De schryver van dezen brief was nog de voornoemde schrandere *Naja Taroena*.

Dit nu wel 't voornaamste zynde, dat wy over de Koningen van Tidore, en over hun ryk te zeggen hadden, zullen wy nu tot de Koningen van Batsjan, als de naaste in rang, onder de drie Molukze Koningen, overstappen.

VIERDE HOOFDSTUK.

V*An het eiland BATSJAN, en des zelfs groote. Des zelfs Sagoe-landen in 't jaar 1682. Oud-Batsjan ons toekomende. Sagoe-Landen der Laboewers. Nagel-bergen. Bewys van ons recht op de Laboewers nader bevestigd. Door een verraad van hen, door de onzen tydig gestuit. Zy werden in genade, na veel tegensporling, aangenomen. Stoutheid des Konings van Batsjan in 't jaar 1627. Ons oud recht nader bewezen. De vesting Barneveld in 't jaar 1609. onder Simon Janssoon Hoen veroverd. Adriaan van der Duffen eerste Hoofd hier. Verdere eilanden, onder dezen Koning, van welke Oebi, enz. aan ons in 't jaar 1683 verkogt is. Zyn eisch op eenige Papoesehe dorpen. Wat hy in Amboina heeft. En wat hy'er qualyk eischt. Negen dorpen op Ceram door haar Edelheden aan hem toegestaan. De Prins van Batsjan komt in Amboina, om'er besit af te nemen. Statie omtrent het inbaalen van den zelven, en omtrent 's Konings brief. Zyn verdere Trein. Hoe de schryver deze Batsjanders bevont. De Prins quam ook, om zeker gesteente. Brief des Konings van Batsjan in 't Maleitsch met een Arabische Letter, zynde dit afschrift door Juffrouw Cornelia Valentyn nageschreven. Brief des Konings van Batsjan in 't Maleitsch met een Duitsehe Letter. Vertaaling van dezen Brief. Zyn vertrek naar eenige Gemagtigden. De meeste weigerden onder Batsjan te staan. Zyn vertrek weder naar Batsjan. Nader vertooning van den grond van hunnen eisch op die dorpen. Al't welke op wind uitkomt. Rang van den Koning van Batsjan. Zyn Naam, en hoe hy door den Koning van Ternate ook overwonnen is. Hy magh maar een zonne-scherm voeren. Kregelen aart dezer Koningen van ouds her. De Koningen van Batsjan, voor zo verre die bekend zyn. Alawaddyn de elfde, nevens zyn broeder Moesom, beschreven. De macht dezes Konings zeer vermindert. Moesoms naam in openbare schriften. Zyn dood. Zyn vervanger. Teekening van 't eiland Batsjan.*

V A N H E T

EILAND BATSJAN.

Van het
eiland
BATSJAN,
en des
zelfs
groote.

Wat de landen betreft, die onder de Koningen van Batsjan behoren, die zyn, in vergelyking der twee voornoemde Molukze Koningen, niet veel; hoewel die vorsten daarom niet min hoogmoedig zyn.

Het eerste, dat in opmerking komt, is het eiland Batsjan zelf, het grootste der vyf by een gelegene en gemeenlyk genoemde Molukze eilanden. Het is, zo men wil, wel twintig mylen in zyn omtrek, daar Ternate, Tidore en Makjan maar een kleine helft, of een derde, van kunnen halen.

Het legt pas be-Zuiden de Linie, heb-

bende naaft aan zich het eilandje Cajoe, 't geen, pas be-Noorden de Linie, Makjan naaft zig heeft.

Dit Batsjan is een Koninkryk, bestaande in een groot woest land, hebbende overvloed van Sagoe, veelerlei andere vrugten, allerlei verderen leef-togt, en veel visch; dog is zeer arm van volk, zo dat het in 't jaar 1627, al niet meer dan twee Coraeora's bemannen kon.

Ook zyn de inwooners zeer lui, geen werk als van hun wellusten en dertelheden makende. De meesten onder hen, die nog iets doen kunnen, zyn zilversmids, welk ambagt zy redelyk wel verstaan.

Hier door zyn zy ook in den tyd, dat zy nog nagelen hadden, niet in staat geweest om de zelve behoorlyk te plukken; schoon men wil, dat die hier veel meer, dan

dan elders, groeiden, zo dat 'er jaaren geweest zyn, dat 'er wel drie honderd Bharen aan de boomen geweest zyn, waar van 'er egter zeer weinig geplukt wierden; van 't welke de Koning veel oorzaak was, door dien hy die menschen gedurig zo veel werk voor zich zelve te doen gaf, dat hen geen tyd om te plukken overschoot.

Batsjans Sagoe-landen, dien vorst in 't byzonder op dit eiland toebehorende, waren volgens opgeven van Koning *Alawaddien* in 't jaar 1682, deze: Salap, Parabesie, Paysoera, Capoetofan, Poan, Songe tinggi, Sambakki, Lowik, Sajoe-wan, Madjoli, Iboibo, en Mamang; waar by andere nog Naifi, Hoewa, Tinagara, Tiga Radja, Boriobi, Tapa, en meer andere voegen.

Wat Oud-Batsjan, of de plaats der Laboewers, die Christenen zyn, betreft; dit gedeelte, wel eer onder de Portugeezen gestaan hebbende, en door ons in 't jaar 1699 onder *Simon Jansz: Hoer*, onzen onder-zeevoogd, overwonnen (gelyk hier na in de Ternataansche zaken te zien is) komt geensins dien Koning, maar ons, gelyk wy aanstonds toonen zullen, toe.

De Sagoe-gronden, en landen den Laboewers toehoorende, zyn: Songei, Tipori pingan, Rafie, Wajacoeba, Zilan Wajawa, Deingooi, en, volgens zegen der Laboewers, is dit halve eiland, waar op 't Fort Barneveldt legt, het hunne geweest.

Hoe grooten getal van Nagel-bergen zy gehad hebben, kan men aan deze naamen der zelve zien:

De Lompo Rievier.	Een Nagel-berg.
Domik.	een
Atob.	
Parabesie. {	een
Paysoera. {	
Kapoetofan.	vier
Poan.	een
Sambakki.	vyf
Tappi	twee
Pappantis.	drie
Tagilaffi.	een
Mallabak.	een
Nari-Toefi.	een
Talegi.	een
Galang.	een
Migo zyn verscheide plaatzen, Paymanta toebehorende.	
Dolko.	Twee
Polondi.	een
Humbi.	een
Sabadi, en Sangara, be- hoorende Laboewers toe, en bestaan in	zeven.

Op Oud-Batsjan zyn te

Paponpang.	Een Nagelberg.
Lindo Wamma.	een
Banatarpatter.	drie
Boffori.	vyf
Bata-Bira {	een
Bata-Api {	een
Panpis.	een
Wajeloor.	een
Mamma.	een
Waja Boelan.	drie
Tobaro.	een
Kackapo.	een
Op het eiland Latto.	twee
Oebi Latoe.	twee

En verscheide plaatsen van Nooten-boomen.

Op groot Oebi, aan den hoek van Bartinon, is overvloedt van Nooten-boomen geweest, en het bestaat in zeventig bergen.

Het gene wy pas te voren van de Laboewers zeiden, is niet alleen waar, om de voornoemde verovering door de onzen tyde van den onder-zeevoogd *Hoer*; maar dit regt is daarenboven nog bevestigd door de wederspanningheid van den Sengadji, en alle de voornamen Laboewa's, die in 't jaar 1627 voorgenomen hadden, onze vesting Barneveldt af te loopen, ons volk te vermoorden, en 't Fort aan de Spanjaarden over te geven.

Hier toe hadden zy al een Praauw met eenige gevolmagtigden naar Gamma-Lamma gezonden, waar by zy van dien Spaanschen landvoogd hulp tot uitvoering van dezen hunnen trouwloozen aanslag verzogten; dog de landvoogd, *Le Febre*, ontdekte dit tydig, ging zelf met het schip, de Goede Hope, om den Spanjaarden, en den Laboewa's, hier in voor te komen, naar Batsjan, kreeg vyf van de voornaamste vloekverwanten en ver-raders gevangen, welke naderhand op Maleyo ter dood gebragt, en hunne hoofden op staken gestelt zyn.

De Heer Commissaris, *Gillis Zeist*, den 25sten Juni daar aan voor Batsjan gekomen zynde, bevond, dat al de Laboewa's, uit vreeze van straf wegens hun ontdekt verraad, naar het gebergte gevlugt waren, waar van vier roer-vinken, op welker hoofden de Heer landvoogd zestig ryxdaalders gezet had, de voornaamste oorzaak waren, die zig by een Talagga, of binnen-Meir, boven in 't gebergte, onthielden. Ook wierd de Koning van Batsjan zelf by de onzen verdagt gehouden, dat hy het heimelyk met deze lieden hield, en hun ook onderstand deed,

om hen, was 't mogelyk, weder onder zig te brengen.

De Heer *Zeist* vond dan goed, met voorkennis van den Koning, den Fiscaal, *Daniel Ottens*, en den Koopman, *Vollemboven*, nevens den *Marinho*, of die naar der kerk, naar deze Laboewa's af te vaardigen, om te zien, of men hen zou kunnen bewegen, na verleening van een algemeene vergiffenis, weder af te komen, om zig weder onder ons te be-geven.

Zy vertrokken den 26ten der zelfver maand's morgensderwaards, quamenden 27ten's nagts by hen aan de andere zyde des lands, in de straat van *Patientie*, daar zy een weinig van strand zig op een sterke hoogte onthielden. Zy verschenen den 29ten weder, mede brengende drie inlanders, door de gevlugten afgezonden, om met ons te handelen, onder welke *Joan Gabesidi*, een roekelooze gast, was, die uit naam van zyne principalen wel zeer stout aan den Commissaris *Zeist*, en den landvoogd, *Le Febre* voorstellen dorst, om wat reden zy hunnen *Sengadji*, en andere opperhoofden, hun ontvoert, en 't leven benomen hadden.

De Koning van *Batsjan* zelf, verbood hem dit verder te vragen, alzo hem die reden, en hunne schuld, al te wel bekend was.

Na dat men hen dan verder had voor-gehouden, of hy niet anders te zeggen had, zeide hy gekomen te zyn, om vergiffenis voor hem, en alle de gevlugten te verzoeken.

Dit verzoek wierd aan alle de gevlugten toegeftaan, uitgenomen aan vier per-zoonen, die men uitzonderde, en op welker hoofden geld gezet was.

Men vraagde hen ook, waarom zy vergiffenis verzogten, indien zy (gelyk zy voorgaven) niets misdaan hadden, waar op zy daags'er na, of den 31ten tot bekentenis quamen, dat hun *Sengadji*, en de andere, te regt geftraft waren.

Deze vergiffenis wierd hen onder die voorwaarde verleent, dat zy ten eerften aan 't Fort *Barneveld* onder zulken hoofd, als gehoorzame onderdanen, zig zouden moeten begeven, als de landvoogd over hen stellen zoude.

Zy druischten hier wel in 't eerst tegen, waar in zy ook van den Koning, den Kapitein *Laet*, of hunnen zee-voogd, en den verderen *Batsjanzen* adel, met zeer harde woorde geftyft wierden, schreeuwende die Koning al stampvoetende uit, dat men hem zyn onderdanen, die altyd onder hem gestaan hadden, zegt te onttrekken; maar men toonde hem en hun allen, hoe de Laboewa's al van den onder-zeevoogd *Hoens* tyd af, ze-

dert 't jaar 1609, niet zyne, maar onze onderdanen, geweest waren, en dat hy noit denken moest, dat wy ons deugde-lyk regt op hen zouden laten flippen, tegen al het welke zy egter zig zodanig met razen en schreeuwen, dat men hen verongelykten, aankantten, dat zy met den Koning onverrigter zake naar huis gingen.

Men ontbood den *Batsjanzen* zee-voogt weder, en liet door hem den Koning nogmaals zeggen, dat wy om geen reden ter wereld van dit regt zouden afstaan, en dat hy, wilde hy een vriend van de *Hollanders* zyn en blyven, zyn ongegronde eischen en voorwendingen zou hebben te laten varen, en de Laboewers in hun onregtveerdige voorstelling niet meer te styven, al 't welke op den twee-den July nog nader door den Fiscaal, den Koopman, *Ambrosius Coenraads*, een Vaandrig, en den *Marinho*, den Koning aangedient wiert, dog tegen al 't welke die hardnekkige vorst egter by zynen eisch en stelling onverzettelyk bleef, waar op dan den Laboewa's 't vrygeleide opgezegd, gelyk ook hier uit klaar ge-bleken is, hoe deze Koning de hand in dit gansch verraad, en om geen andere reden, daar deel in gehad heeft, als om door zulk een slingzen trek, was 't mo-gelyk, ons te dwingen, de Laboewa's weder aan hem af te staan; waar in hy zig grootelyx misleid vond.

Hy was zelf zo stout, dat hy durfde verzoeken eenige perfoonen in gezant-schap aan haar Edelheden naar *Batavia* te zenden, om de zelve te verzoeken, hem met een of twee scheepen te ondersteunen, om zyne ongehoorzame onderzaten in *Amboina*, en in de *Papoeſe* eilanden naar *Batsjan* te halen, vermits hy zelf niet magts genoeg daar toe had, nevens 't welke hy hunne Edelheden ook bidden wilde, dat de Laboewa's weder onder hem mogten gestelt worden.

Het zenden van Gezanten wierd hem vlak afgeſlagen, onder voorgeven, dat daar toe van *Batavia* eerst verlof verzogt moest worden; dogt 't schryven van een brief aan haar Edelheden wierd hem toe-geftaan; waar aan hy niet veel had, alzo de Heer *Zeist* over dezen vorst aan de Hooge regeering schreef, dat men hem niet grooter maken moest, als hy nu was, vermits 't nu reeds met hem zig slim genoeg aanzien liet, beter agtende, dat men dit gewest der Laboewa's met eenig ander volk (dog geenzijs met *Molukze*) volvolkte, te meer, alzo hier zeer veel *Nagelen*, allerlei vrugten, en overvloed van alle foorten van leeftogt vielen; waar door zy rykelyk zouden kunnen be-staan, en op welke d'E. Maatschappij

Zy wor-
den in
genade,
na veel
tegen-
ſporling,
aangenom-
men.

vry beter staat, dan op deze verradersche Laboewa's, zou kunnen maken, die in alles ten dezen tyde omtrent honderd en twintig perfoonen sterk waren.

Uit al dit ter neder gestelde blykt dan middagklaar, dat d'E. Maatschappy volstrekt op dit haar regt is blyven staan, en het noit aan den Koning van Batsjan, hoe menigmaal hy ook naderhand eischen daar op gedaan heeft, heeft willen overgeven.

De Koning *Alawaddien* de elfde, zocht in 't jaar 1677 den Heer *Padbrugge*, by zyn komst, mede in te boezemen, als of de Laboewa's zyn onderdanen waren; dog die Heer, naderhand van alles beter onderrigt, toonde aan dien Koning, hoe ongegrond zyn voorstel, en hoe klaar, en oud het regt der E. Maatschappy hier op was, met aanwyzing, dat zelf ook 't land, waar op onze vastigheid Barnevelt legt, nog eenige andere plaatzen, zelf de Clappus-boomen, waar over hy aan haar Edelheden, zo wonderlyke klagten gedaan had, hem niet toequamen, gelyk hy ook naderhand zelf, in de tegenwoordigheid van den schipper van 't schip *Midelburg*, *Quirynde Rande*, en van den Luitenant *Krombuizen*, belyden moest, dat dit alles de E. Maatschappy toequam.

Het is waar, dat de bevel-hebber op Batsjan, *Pieter Lyn*, zig veele van deze Clappus-boomen aangematigt, en door 't voordeel, by hem 'er af getrokken, ook den Koning aanleiding gegeven had, om zig de verdere toe te eigenen; maar het blykt klaar, dat die boomen, tachtig in getal, in 't jaar 1627 al voor de reekening der E. Maatschappy, als haar eigen, voor f. 341-14-0 verpagt zyn, gelyk dit daar in 't bericht, toen door den Commissaris *Zeyst* gedaan, te zien is. Behalven dat wy bevorens ook al aangewezen hebben, hoe die Koning *Alawaddien* zelf aan den Heer *Padbrugge* de scheiding der landen op Batsjan, zo die hem, als die de E. Maatschappy toen toequamen, op dezen grond opgegeven heeft.

Wy hebben hier op een Fortres leggen, Barnevelt genaamt. Door wie de zelve gebouwt zy, of wanneer blykt nergens; hoewel zy waarschynelyk door de Portugeezen aangelegt, en opgerigt is.

Het is zeker, dat de zelve door de onzen in 't jaar 1609, onder 't opperbevel van den meergenoemden onder-zeevoogd, *Simon Janzen Hoën*, door Kapitein, *Louis Schot*, hoofd der soldaten, en *Jan Dirkszoon*, hoofd der matroozen, in 't laatst van November veroverd is.

Ook heeft die onder-zeevoogd de zelve den tienden December met vier bolwerken versterkt, en toen (zo my toefchynt) ook

Barneveld genaamt; immers van dien tyd af komt ze met dien naam voor, gelyk hy toen op den 16den der zelve maand, *Adriaan van der Duffen*, opper-koopman, als eerste hoofd hier geplaatst, en hem een bezetting van vyftig Nederlanders heeft toegevoegt, ook heeft deze onder-zeevoogd in dat zelve jaar een verdrag met de Koningen van Batsjan, en van Ternate aangegaan, al 't welke hier na onder de zaaken van Ternate in dat zelve jaar zal blyken.

Adriaan van der Duffen eerste hoofd.

Men heeft in deze sterkte Barneveld niet altyd even veel volks gehad, dog zy is altyd van de E. Maatschappy ordentbezet gehouden, tot dat zy in 't jaar 1696 aanden voornoemden Koning *Alawaddien* den 28sten July, ter ordre harer Edelheden ingeruimt, en van zyn vorige Hollandse bezetting ontbloot is, hoewel echter, om een wettige reden van staat, nog een zergeant met zes soldaaten in een daar agter staande Logie is blyven posthouden, om tot een wacht voor dien Koning te dienen, en voor al om dien gevaarlyken vorst wat in 't oog te houden.

Behalven Batsjan, plagten onder dezen Koning ook de eilanden Oebi, Oebi Latoe, en alle de kleine eilanden, binnen 't bestek van drie mylen gelegen, te staan; dog de zelve zyn in 't jaar 1683 door Koning *Alawaddien* aan de E. Maatschappy voor een zomma van acht honderd ryxdaalders verkogt, met verlof om daar hun nooddrift van Sagoe te mogen haalen; maar met uitdrukkelijken last, van den Heer *Padbrugge* aan zynen vervanger

Verdere eilanden, onder dezen Koning.

den Heer *Jacob Lobs*, van hem niets meer in te willigen, alzo de Batsjanders onbeschaamt in hun eischen, en zeer ondankbaar tegen alles, wat hen nu en dan door haar Edelheden toegeftaan is (gelyk men uit haar Edelheden schryven van 't jaar 1682 zien kan) geworden zyn; behalven dat 'er op Batsjan zelf overvloed van Sagoe valt, en om dat hun verzoek wel meest tot het aanqueken van Nagelmorfferyen, of iet diergelyks, dienen de is.

Van welke Oebi, enz. aan ons in 't jaar 1683 verkogt is.

De Koning van Batsjan zegt ook, dat hy eenige dorpen, of eilandekens in de Papoesche eilanden heeft; dog welke die zyn, is my onbekent.

Zyn eisch op eenige Papoesche dorpen.

In 't jaar 1672 den 15den February, blykt uit schryven harer Edelheden aan die van Ternate, dat de Koning van Tidore aan dien van Batsjan negentig Papoesche huisgezinnen, in Batsjan woonende, by geschrifte overgedragen had.

In Amboina heeft hy ook, volgenszyn opgeven, van oude tyden af, eenige dorpen op 't eiland Ceram gehad, die hy zegt zyne onderdanen te zyn.

Zyn

Zyn recht op de zelve, in 't jaar 1667 by 't aanweezen van den Heer *Speelman* aldaar als Commissaris geoppert, had hy niet grondig kunnen bewyzen, hoewel hem egter den 10den Januari in 't jaar 1669 toegeftaan was, een van zyne Babatos, of ryx-raaden met eenige gemagtigden uit Amboina derwaarts te zenden, en van daar naar 't eiland Oebi alle, die zig genegen daar toe betoonden, te mogen overvoeren.

De naamen van die dorpen, waar op hy eisch maakt, zyn deze:

Liffabatta, Hatoewè, Saway, Laulata, Papoeti, Bawoer, Toeloefey, Saleman, en Hatilen.

Haar Edelheden meenden in 't jaar 1672, dat de overgave der negentig huisgezinnen, by den Heer landvoogd in Ternate gedaan, zou kunnen dienen, omdezen vorft, in opzicht van zyne andere eifchen op de voornoemde dorpen, in toom te houden.

Dog des niet te min hebben de Koningen van Batsjan in 't jaar 1673, 1674, en 1675, onder den Heer *Hurdt* (nader uit fchryven harer Edelheden van den 27sten December 1673 blykende) en 1682, ten tyde van den Heer Commissaris *Padbrugge*, groote eifchen gedaan; en hoewel hun toen duidelyk de onbillykheid, en de ongegrondheit der zelve aangewezen is, zo heeft ook de dommekracht (dus wierd hy in de wandeling genaamt) Koning *Moefom*, volgens den aangeboren aart van alle deze vorften, niet kunnen rusten, voor en al eer hy haar Edelheden eindelyk bewogen heeft, hem toe te ftaan, dat hy bezit van deze landen zou mogen nemen, mits dat ook die ingezetenen daar niet tegen moesten hebben, en zig genegen toonen onder hem te willen ftaan; maar dat zy anders geenzins daar toe zouden mogen gedwongen worden.

In 't jaar 1707, fchreven haar Edelheden den 22sten February, met het fchip Slooten, aan den Heer *Van der Stel*, en den raad van Amboina, dat zy uit hun fchryven aan die van Ternate hunne nader order en begeerte omtrent die negen onwillige Ceramfe, en aan den Koning van Batsjan op zekere voorwaarde toegeftaane dorpen, nader zouden kunnen beoogen.

Dit wierd aan dezen Koning in 't jaar 1708. toegeftaan, die in de maand Augustus den Kroon-Prins afzond, om van die dorpen bezit te nemen.

Hy verfeheen den vyf en twintigften met de chaloep *Larike* op de reede van Amboina, en werd den zeven en twintigften door de Gemagtigden, de onder Kooplieden, *Pieter Nuyts*, *Balthasar de Bruynne*, en *Alexander van Brussel*, Boekhouder, en geheim-fchryver van den

Raad van Justitie, even eens als in 't jaar 1675, ten tyde van den Heer *Hurdt*, van boord gehaalt, en onder drie fehooten van de chaloep na land gevoert, en daar ook zo ontfangen.

's Konings brief, die toen mede van boord ging, en in een filvere fehotel door hen aan een Corporaal van den Heer *van der Stel*'s lyf-wagt, *Myltraad*, overgegeven, en weder in een andere filvere fehotel gelegd was, had de lengte van een span, en was drie vingeren breed, zynde (gelyk wy zullen zien) in 't Maleys, en met een Arabifche letter, gefchreven.

De brief wierd door dien Corporaal, na dat hy met een geele zyde neusdoek bedekt was, onder een geel Sonnefherm (de Koninklyke verwe) bloots hoofds gedragen.

Hier op volgde, als in Proceffie, de eerste gezant, of de Prins van Batsjan ('s Konings oudste zoon) *Kaytsjili Mantfoer* genaamt. Hy was een Heer van een korte gefalte, geenzins de vetfte, en na giffing een of twee en dertig jaaren oud. Hy had een Taffeta geel en rood gebloemt kleed aan, een rooden gemarmelden Tulband (Distar of wrongsgewyze) op 't hoofd, die met verscheide filvere verdeelingen hier en daar in 't rond, en wel een vinger breed, gelyk zy omtrent ook zo verre van een ftonden, onderscheiden was, waar aan men groote filvere quaften met loovers op de linker zyde hangen zag. Ook had hy een grooten rood en geel geftikten neusdoek over zyn fehoulder tot achter op zyn rug hangen.

Op zyn zyde zag men een fehooenen Cris, diens hegt van uitnemend fehoon rood en wit Aearbahar, of Koraal was, vier duim breed, hoedanig een zoort ik noit meer gezien heb.

De tweede gezant, *Doebo Doebo* genaamt, was Hhoekom, of 's Lands opper-richter, een lyvig Heer; dog mede de langfte niet. Het was een man van twee of drie en veertig jaaren, die een Citfche rok aan, een enkel-roode Tulband, of Distar Maboeka, met filvere loovers op 't hoofd, en ook een sehooenen Cris op zyn zyde had.

Deze twee gingen bloots voets tuffchen onze Gemagtigden in.

Daar na volgde de Sjahbandâr, of Tollenaar, die de eerste van hun gevolg, en in 't rood Seharlaken gekleedt was.

De tweede van hun gevolg had een gestrepten Armozyne rok aan, die van twee perfoonen, in 't wit gekleed, met Criffen op zyde, gevolgt wierden; dog een derde, mede in 't wit gekleed, fehreen wel een Priester te zyn.

Behal-

Wat hy in Amboina heeft.

En wat hy 'er qualyk eifcht.

Negen dorpen op Ceram door haar Edelheden aan hem toegeftaan.

De van Jan Ambna, bezit nem

Stat omtintinlen den ver van Kog bri

Zy der Tre

n
a-
n
3
-
ian
id-
m-
de
an
d,
:-

Behalven deze waren 'er zes oppassers van hen met snaphaanen, die achter hen gingen.

Dus gingen zy ten half elf 's morgens na 't Kasteel Victoria, waar in zy van den Heer Landvoogd, en zynen raad, verwelkomt zynde, werden 'er ten elf uren vyf chargies met muskettery, en op ieder chargie een kanon-schoot, gedaan; daar na werden zy deftig met wyn enz. onthaalt, zo dat zy toen van geen verbod van wyn in den Coraan schenen te weten; ja die vocht begon hen zo sterk in het hoofd te maalen, dat zy op 't einde slecht Duitsch begonnen te spreken, en vry buitensporig te vuilbekken.

Na twee uren verblyfs in 't kasteel, wierden zy door de zelve Gemagtigden na een wooning aan strand, tot hun verblyf geschikt, gebragt; dog zy hadden voor hun vertrek de beleefdheit van alle de kockjens en krakelingen, hun tot een verfnapering (alzo zy onze spyze niet eeten zouden) voorgezet, en nog over geschoten, mede na hunne wooning te verzoeken, zo dat men ze hun in twee schotels na zond.

Ik bevond deze lieden (met welke ik daar na verscheide maalen sprak) van een trotzen en moedigen imborst, hoewel zy tegen my, en meer anderen, zeer beleefd waren.

Deze Prins kwam, onder andere zaaiken, ook vernemen na een gefteente, zynde een Robyn, of Karbonkel, die de Koning zyn vader, of groot-vader onder den vader van *Hassan Soelyman*, op Hila gelaten, en aan den zelve te bewaren gegeven had, onder belofte van een van zyn bloed-verwanten (gelyk hy nu dede) daar om te zullen zenden.

De Koning schreef 'er dezen Maleitschen brief met een Arabische letter, aan den Heer Landvoogd van der Stel over, die hier neffens onder M. M. te vinden is.

*Kalaam ul tsadoc.
Karwoel ul Hbac.*

Sulthaan Makadeddin, Radja Batsjaan, *Sfalaam afalul dengan doâ akmaal jang terbit deri pada Mababet ul coloeb, iya itoe Anacdab padoeka siri Sulthaan Makadeddin, Radja Batsjaan, jang menjam peiken tsabbief ul icblaas, akan menjatakan hbormat ul aziez serta dengan tabea banjac banjac, kapada ajabendah Heer Gouvernador, Adriaan van der Stel, jang memerentahkan dalam Negri Ambon, mamagang kawafa Companjia, hingga deri sakalien dalam India, sebab tsjabaja acalaan boediman, lagi bidjaksanaan mela-*

I. DEEL.

koeken pada segalla pakardjaannja, sjabadaan mengasab segalla orang kasoekaran, daan kadagangan, lagi mengataboewi segalla bangsja carieb, daan baayd, daan terlebel poela jang menganoegralkan Allah Sabhha-na wataala, salamat semporna oesjia oemor zemani, lagi dikakalken Allah pada tempat kabesaran, daan jang katinggian, salama lamanja, Amin, Ja Rab Ul Alamina.

Komedien deri pada itoe tiada ada barang sasowatoe, hanya Anacdab bilang, tatkala kaitjsjili Mangfor daan kaitjsjili Doeba Doeba itoe, soedab membri tahoe kapada ajabendah deri pada batoe iwakitoe itoe, makka itoelab Auacdab minta, toelong sedikit kapada Anacdab memanggil mana orang, jang menarob batoe itoe namanja Toebang-Besi, bajik-lab ija menbawa kapada Ajabendah Heer Gouvernador, makka Ajabendah mengambil batoe itoe, membri kapada boedac anac Sjahbandar jang bernama-Abdul-Rahhman itoe, karna batoe itoe dengan djandjinja, djikaloe Ajabenda tiada mengarti djandji itoe, baiklab panggil Latoewani, karna Anacdab soedab membri tahoe kapada Latoewani itoe tempat.

Tiada ada tsjindra mata barang sasowatoe seperti patut, hanya dowâ ekor boerong papoewa.

Demekianlah kami tamat Kan soerat ini deri atas astananja Radja Batsjaan, deri pada salikor Bari boelang Sjawaal, tabon sariboe daan saratos dowâ poeloh satoe.

*Een waar woord,
Is een zinspreuk der gerechtigheit.*

DE Keizer Makadeddin (dat is, de standvastige in 't geloof) de Koning van Batsjaan, de overvloedige groette, en volmaakte bede, voortkomende uit een hartelyke vrindschap, dat is, uwes zoons zyner Majesteit, des Keizers Makadeddin, des Konings van Batsjaan, die een blad van opregtheit, ten bewys van zyne onvergelykelyke eere, benevens zyne menigvuldige groetenis, toezend aan zynen vader, den Heer Gouverneur, Adriaan van der Stel, die 't land van Ambon bestiert, en alle magt der Maatschappye waarneemt, tot alles dat in India is, om dat hy den glans van zyn verstand, wysheit, en voorzigtigheit, in al zyn werken doet doorsteeken, en ook alle elendigen en vreemdelingen bemint, en die ook kennis heeft van alle gestagten, die na of verre bestaande zyn, ende aan den welken voornamentlyk, wederom de Heilige, en boven al verheven God, een volmaakt welvaren, ouderdom, en het tydelijke leven

Vertaaling van den Maleitschen brief, door de Koning van Batsjaan aan den landvoogd van Amboina, de Heer van der Stel, geschreven.

Q

schenke,

schenke, en dien ook God eeuwig wil doen zyn in de plaats van heerlykheit, ende van hoogheit, tot in alle eeuwigheit, Amen. O! Heer der Heirschaaren!

Vorders zo en isser niets, dan alleen, dat ik (of uw zoon) te zeggen hebbe, dat, wanneer de Prince Mangfor, en de Prince Doeba, Doeba, aan (u) myn vader, van dien Robyn kennis gegeven hebben, uw zoons verzoek is, om myn zoon (den Prince voornoemt) een weinig te helpen, om den genen te doen zoeken, die dezen steen bewaart, en die Toebang-Besi genaamt is; laat hem den zelven by myn vader, den Heer Gouverneur, brengen, en dat myn vader dien steen dan neme, en hem den jongeling, den zoon van den Sjahbandaar* Abdul-Rahhman genaamt, geve, want by aldien myn vader de zaak van dezen steen, benevens 't aceoord daar van, niet verstaat, zo geliefd maar Latoewani te roepen, aangezien uw zoon (of ik) 't zelfde aan Latoewani te kennen gegeven heeft; 't einde.

* Tol of licentmeester.

Ik hebbe niets ter wereld, dat waardig is, u aan te bieden, dan deze twee stuks Paradys-vogels.

Aldus sluiten wy dezen brief, in het Paleis des Konigs van Batsjaan, den een en twintigsten van de maand Sjawaal (of November) in 't jaar (der vlugt van Mohammed) elf honderd een en twintig, (of 1709.)

Zyn vertrek naar Ceram met eenige gemagtigden.

Zy vertrokken den vier en twintigsten September met een Coracora van Larike, in gezelschap van Karel Schulerus, geheim-schryver van den land-raad, den Vaandrig, Daniel Jan Piron, en Joannes Lamprecht, Sergeant op Manipa, benevens Kiay Maas, Orang Kaja van Larike, en zes Soldaaten van ons, na Ceram, hebbende nog een Tsjampan by zich. Zy schoten met hare Bassen, en Musketten; dog van land wierd geen eene schoot gedaan. Ook waren zy van een instructie, wegens 't gene zy daar te doen hadden, voorzien, en de Heer van der Stel had aan dezen Prins (volgens zyn verzoek, en op 't schryven van den Koning van Batsjan, twee honderd Ryxdaalders, onder belofte van die in Ternate weêr te zullen geven) verstrekt.

De meeste weigerden onder Batsjan te staan.

Zy quamen den twaalfden October 's namiddags van daar weêr voor 't kasteel, en gaven bericht, dat zy eerst op Lissabatta geweest, en daar als vrienden, door huwelyken aan de Lissabatters vermaagschapt, zeer wel ontfangen; dog dat die echter geensins genegen waren onder den Koning van Batsjan te staan;

gelyk de Orang Kaja van Saleman (toen aldaar ook zynde, en onder dien van Lissabatta scheppende) mede weigerde, zeggende, het altoos niet te zullen doen, voor dat hy daar over eerst het gevoelen van den Koning van Saway zou vernomen hebben, alzo hy zeide daar onder te staan.

Even het zelve hadden die van Hatowe, Saway, Tocoloesen, en Hatilen ook gezegt; dog die van Laulata en Papoeti, die onder Lissabatta stonden, hadden dit toegestaan, mogelyk, om dat zy in geschil met die van Hatilen lagen; dog dit was wel door de Orang Kaja's, maar geenzins door hare onderdanen geschied; die ook zeiden hier niets van te weten; zo dat, schoon de gezanten dit, ten eersten van daar gaande, tot hun voordeel namen, zy hier aan niets zullen hebben, maar zig in gevaar stellen, om, zo zy die dorpen willen komen in bezit nemen, nog eerst veele van de hare in levens-gevaar te brengen, alzo zy zeiden, noit onder dezen Koning gestaan te hebben, en veel liever na 't gebergte te willen vlugten. Derhalven oordeelde de Landvoogd, en zyn raad, dat hier uit maar veel opschudding, en daar na veel moeite tusschen beide de Landvoogdyen stont te komen.

Immers dit was haar advys by 't vertrek van 't sloopje de Schelp, en haar schryven van 't jaar 1706. op dat van haarer Edelheden van den negen en twintigste December des jaars 1705, en mede op dat van den Landvoogd van Ternate, den elfden Mei 1706. Ook hadden zy de dorpen Papoeti, nog Bawaart, niet kunnen vinden.

Omtrent die van Lissabatta zeiden zy, op dien Pati, nog zyn land, geen regt, maar dit alleen nog te zeggen te hebben, dat in vorige tyden de Pati van Lissabatta aan een jonger zoon van de vorige Batsjanse Koningen, Colipa genaamt, vier Soa's, of deelen, van dit dorp verceert had, en dat daar op haar eisch grond was; dog de Pati van Lissabatta, die zeer magtig, en in staat is, om in een half uur duizend Alfoerezen tot zyn hulp te bekomen, zegt hier af niets te weten, en nog minder te gelooven, dat iemand van zyn voor-ouders zo dwaas zou geweest zyn, alzo die vier Soa's meer, dan de helft van dat dorp, uitmaakten.

Dus was deze togt, die agtthien dagen duurde, en in welken zy maar op vier dorpen aangegiert hadden, geen lust hebbende om na Hoti te gaan, van zeer weinig of geen belang voor hen, aangezien hen het onderdaanschap dier volkeren van haare Edelheden onder geen andere

andere voorwaarde toegeftaan was, als voor zo verre die hier in zouden bewilligen, 't geen overal misgefallen zynde, ftond daar ook verder niets van te komen, gelyk ik ook zedert niets meer daar van vernomen hebbe.

Waar op zy den twee en twintigften Oétober weér na Batsjan met die chaloep vertrokken zyn, juist op de zelve dag, dat de Landvoogd met de Hongi uit trok, by welk geval de wimpel van haar vaartuig van zelf van boven neer quam, dat zy voor een zeer ongelukkig voortteeken hielden.

Om egter dit aloude recht der Batsjanders wat verder uit den grond op te halen, moeten wy weten, dat zy 'er dit van zeggen, dat de eerste Moorſche Koning onder hen een broeder, *Colipa* genaamt, gehad heeft, die verſcheide dorpen op Ceram 's Noord-kuft met de wapenen verovert heeft. Deze waren Hatoepetola, of Liſſabatta, (daar hy twee Campons met volk als inwoonders liet) Hatoewè, Saleman, Quaus, Permata, Hatilen, Papoeti, Laulata, Toeloeſey, en Hoti, welk laaſte wel eenigen ſchyn van waarheid heeft, alzo dat dorp uit eenen gemengden hoop van Papoea 's, en Alfocreezen, beſtaat; ook is het graf van dezen Colipa hedensdaags op Kelang, daar hy ſtierf; nog te zien.

Na dien tyd zou de volgende Koning van Batsjan een vloot van dertig Coracora's uitgeruſt, veel volkeren van Ceram zig onderdanig gemaakt, veel dorpen verbrand, en zelf ook de kuſt van Hitoe cynſbaar gemaakt hebben, waar boven de derde Koning van Batsjan op zekeren tyd den Hamba Radja, een Officier uitgezonden door den Koning van Ternate, om ſchatting van Hitoe op te halen, en *Sawani Caniſi* genaamt, ontmoet was, dien hy in roeten geſlagen, de Hietoeezen, by den zelve zynde, gered, en hen met een geſchenk van koſtelyke geſteenten, naar Hitoe te rug gezonden, en daar onder ook een fraaijen ſteen, om die voor hem, en zyne nakomelingen, te bewaren, mede gegeven had, die onder eenige van den huize *Tanibitoemeſſing* geraakt was, en waar naar de Prins *Mantſoer*, als een juweel van den Koning zyn vader, onder andere mede vragen quam.

In later tyden had een volgende Koning wel de helft van deze dorps-volkeren van Ceram naar Batsjan gelicht, en de overige weder naar hunne negryen gezonden. Ook had zeker Koning *Ali*, naar dezen vorſt volgende, eens dertig Cerammers medegevoert, van welken nog een, *Kaiſjili Paunoefſa* genaamt, op Batsjan, nu ettelyke jaaren geleden, nog leefde.

Eindelyk geven de Batsjanders nog voor,

dat de Papoeſche roovers van Meſſowal, (die toen onder Batsjan zouden moeten geſtaan hebben, dat bewys vereiſcht) op zekeren tyd beide de Ternataanſche ſtadhouders, *Leliato* en *Loeboe* omtrent den hoek van Siel gevangen genomen, en dat die Heeren onder andere giften, om zig te Rantſoeneren, ook Hatoewe beloofte en gegeven zouden hebben; dog als men na ziet, wat *Kimelaba Haſi*, geweest zynde ſtadhouder van Boero, hier over zegt, ter plaatſe daar wy van Hatoewe, onder de zaaken van Amboina, ſchryven, zo zullen wy vinden, dat de Ternataanſche ſtadhouders dit volſlagen hebben ontkent, en de Batsjanders veel zaaken met onwaarheid opgeven, 't geen ook de oorzaak is, dat zy over al het hoofd ſtooten.

De Koning van Batsjan is van de Molukke Koningen de laaſte en nu de derde, in rang. Zyn eigen naam onder deze vorſten is *Colano Madebe*, dat is, Koning van den uitgang, of op het einde, te weten der Moluccos, naar den Zuid-kant toe, alwaar men aan 't einde van zyn ryk die vier eieren vond, waar uit verſcheide magtige vorſten geſproten zyn, van welke hier na omſtandiger in 't leven der Koningen van Ternate geſprooken wort.

Hy is door den Koning van Ternate mede verwonnen, die ook daarom een zonne-ſcherm in 't byzonder voert.

Deze Koning mag ook maar een zonne-ſcherm voeren.

De Batsjanders, die in 't jaar 1284 nog op hunne nabuuren in 't wild roofden, kregen eerst een Koning in 't jaar 1322, en zelf toen ook het recht om in rang, als derde Koning der Moluccos (zo my uit hunne oude ſchriften blykt) voor den Koning van Tidore te gaan; dat nog na zyn zin niet was, alzo hy de eerste in rang wilde zyn, om dat die draaken-eieren tuſſchen zyne klippen gevonden waren.

Zy ſpanden in 't jaar 1343, onder hunnen Koning, *Sida Haſſan*, met dien van Tidore tegen dien van Ternate aan, en ontnamen hem 't eiland Makjan, hoewel *Toeloe Malamo*, Koning van Ternate, kort daar aan dezen Koning van Batsjan, verſcheide dorpen op Batsjan ontnam, en hem naar 't gebergte op de vlucht dreef.

Verſcheide andere zaaken, deze Koningen van Batsjan betreffende, zullen wy in 't leven der Koningen van Ternate (waar aan wy ons verder gedragen) ontmoeten.

In 't jaar 1465 verviel ook een zoon van een Batsjans Koning, *Bakar* genaamt, met zyn broeder op Liſſabatta, door een ſtorm met zyne Coracora derwaards gedreven, alwaar de laaſte Orangkaja van dit dorp wierd, en waar op dan ook een

Al't welke op wint uitkomt.

Rang van den Koning van Batsjan.

Zyn naam, en hoe hy door de Koning van Ternate ook overwonnen is.

Mogende maar een zonne-ſcherm voeren.

Kregelige aart dezer Koningen van ouds her.

De Koningen van Batsjan, zo verre die bekend zyn.

deel van hunnen eifch op 't zelve gegrond is. Ook quam dezen *Bakar* naderhand op de kuff van Hitoe handelen, gelyk wy onder de zaaken van Amboina zien.

Onder de Molukfe Koningen is die van Batsjan, fchoon de geringfte, de allervoogmoedigfte, tragtede gedurig (gelyk van tyd tot tyd gebleken is) zich zelve hoe langer hoe grooter te maken.

In 't jaar 1660 den 25ten February, zag men 'er geen kleinen blyk af, wanneer de Koning van dien tyd, *Alawaddin* de tweede, met twee Coracora's in Amboina op Hila met zynen Capitein Laoet, of zee-voogd, *Paumoeffa*, verfcheen; maar aangezien hy geen pas (gelyk noodig was) van den Ternataanfchen landvoogd aan den Ambonfchen medegenomen had, zo wilde de Ambonfche landvoogd, de Heer *Hufflaart*, hem niet ontfangen, waar over dit korfelig Koninkje onverrichter zake weder naar de Molucco vertrok, alzo hy meende, dat het beneden zyn rang was, een pas te verzoeken.

Ondertuffchen fpeelde zyn zee-voogd op Hatoewè, op Cerams Noordkuff gelegen, niet weinig den meefter, van daar wel twee honderd menfchen naar Batsjan vervoerende, en die verkoopende, onder voorgeven, dat de Heer landvoogd *Cos* in Ternate hem magt over de dorpen Hatoewè, Toelofey, Ptolematta, en meer andere, om die te beftieren, gegeven had; dog na dat de orangkaja van Hatoewè den 26ten October hier over aan den landvoogd van Amboina geklaagt had, zo wiert hy ontboden, in hegtenis gezet, en met een chaloep naar Batavia gezonden, daar al die Batsjanze fnorkeyen dezen zee-voogt zeer qualyk opbraken.

De oudfte dezer vorften, die my met zyn naam voorkomt, is de voornoemde *Sida Haffan*.

Na den zelve weten zy van *Zeynalabdyn*, of *Zeynalabeddiën* hunnen eerften Moorfchen Koning, die in 't jaar 1512 leefde, te fpreken.

Hy wiert van zyn zoon, *Bajang Scrulaa*, en die weder van *Alawaddiën* de eerfte, gevolgt. Des zelfs vervanger is zyn zoon, *Noer Salaat* (dat is 't licht des gebeds) geweest, op den welken Koning *Aali*, gelyk na den zelve weder *Alawaddiën* de tweede gevolgt is, die kort voor 't jaar 1660 aan de kroon quam.

In de plaats van die vorft is zyn broeder, *Moefom*, gekomen, die door zyn zoon, *Kaitsjili Mantfoer*, vervangen is.

Men wil, dat deze Koningen fterk in magt toegenomen hebben, tot zo verre, dat zy, zonder hunne andere onderdaa-

nen te rekenen, alleen maar van de Batsjanders wel veertig Coracora's konden bemannen.

In dien ftaat waren zy niet alleen onder *Alawaddiën* de eerfte, en zyn zoon *Noer Salaat*, maar zelf ook onder Koning, *Doboe Dochoe*, of *Alawaddiën* de tweede, die een zoon van *Noer Salaat* geweest is, en die ten tyde van de Heer *Padbrugge*, en nog omtrent 't jaar 1704 geregeert heeft.

Hy word door dien Heer als een zeer laatlundkend en opgeblazen vorft, en, fchoon onvermogende, in opzicht der andere vorften, nogtans zeer trots van aart befchreven, hoewel hy zich tegen ons in zyne gemeenzame ommeegang, en in zaaken, die 't vereifchten, wel befcheiden, redelyk, en medegaande, wift aan te ftellen.

Een blyk echter van zyn trotsheid zag men daar in, dat hy, zonder zyn vlag voor ons Kasteel Oranje te ftryken, zo maar op de Rheede quam, dat hem in 't jaar 1683 by nader order harer Edelheden van den 19den July benomen is, alzo dat aan alle Koningen, en hunne gezanten, wel uitdrukkelyk belaft is, dat zy hunne vlaggen voor 't kasteel zullen hebben te ftryken, en die daar na weder konnen opeifchen.

Deze Koning was fcherp van oordeel, en van een groot vernuft, 't geen hy ook zelf in perfoon in 't oeffenen van verfcheide ambachten, getoont heeft (wetende zeer konftig in goud, zilver, koper, yfer, enz. te arbeiden, en alles ook zelf te draaijen) waar van men verfcheide fraaije ftukken, door hem zelf gemaakt, in zyn hof befchouwen kan.

Even zodanig had hy cierlyke vaartuigen, netten, en andere dingen met veel geeft gemaakt, waar van zyne nazaten al veel fchynen overgenomen te hebben. Hy haakte zeer na vreemde macht, en was derhalven niet veel te vertrouwen. Ook was hy zo fterk in de vuift, dat hy een buffel ter neder kon werpen.

Zyne regeering was zeer ftreng, gelyk hy ook een ftrenge gemalin had, waar door veel van zyn volk verliep.

Na hem is zynen broeder, *Moefom* (die bevorens zyn Goegoegoe, of eerfte dienaar van ftaat was) hem in de regering in 't jaar 1709 (of daar omtrent) gevolgt.

Deze was van een heel anderen aart, als zyn broeder, te weten, zeer hardnekkig, dom, boos, trouwloos, en op-roerig.

Onder dezen vorft is de Batsjanze macht zeer veel afgenomen: want daar hy in 't jaar 1706, nog wel tien of twaalf duizend mannen fterk was, zo heeft hy in 't jaar 1707, wel tien duizend man, zo door

Alk die e twee nev zyn de der, som schr n.

De agt deze Konig zeer er minc.

door de kinderpokjes, als door andere rampen, verloren, zo dat hy nu niet boven de twee honderd man sterk is; en wil dat zo voortgaan, zo zal hy wel haast een Koning zonder volk zyn.

Hy heeft, hoe gering hy nu in volk zy, echter by de Molukze Koningen nog veel aanzien; en men wil zelf, dat hy van ouds de vermogenste van allen zou geweest zyn; dog zedert hy zich by de vyanden der E. Maatschappy begaf, is zyn macht geweldig vermindert.

Een teeken van achting is ook, dat zyn dochter aan de jonge Koning van Tidore, *Hbamza Fabaroddien*, getrouwt geweest is.

Zyn naam komt in de openbare schriften als *Melkeddien*, dat is, Koning van den Godsdienst, voor; dog de Prins, zyn zoon, heeft my die aldus opgegeven: *Sultbân*, *Ibn Sultbân*, *Melkeddien Sjab*, *Kaitfjili Moesom*, dat is, de Koning, de zoon des Konings, de Koning des Godsdiensts, de vorst, en erf-Prins, Moesom.

Hy was in 't jaar 1708 een man van ontrent vyftig jaaren, heeft niet veel, dat

merkwaardig was, uitgevoerd, en is in 't laatste van 't jaar 1709 overleden. Hy ^{Zyn vanger.} wierd door zyn zoon, den Prins, *Kaitfjili Mantfoer*, vervangen, gelyk die tot nog toe dat ryk bestiert.

Daar ziet gy in 't kort alles, 't geen wy van dat moedig Koninkje van Batsjan te zeggen hadden, niets meer hier by te voegen hebbende, dan een kleine teekening, die ons het eiland Batsjan, ten deelen in zyne strekking, en gebergten, ver- ^{Teekening van het eiland Batsjan:} toont, gelyk wy dat hier by de Letters H. H. aanwyzen.

Waar mede wy een cinde van de Beschryving der Moluccos maken, om nu verder tot het verhaal der zaaken, van ouds her in de zelve voorgevallen, over te gaan, die wy met veel moeite uit eenige oude Ternataansche, en ten deelen ook uit eenige Maleitsche schriften, die wy bezitten, by een gezamelt, en als uit den modder der aloudheid opgebaggert hebben, om die in helderen dag te zetten, en aan de Europeers mede te deelen.

M O L U K S E

Z A A K E N.

E E R S T E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

ONkunde der ouden. En zelf der Portugeezen, in de Molukze zaaken. Die opgeheldert worden uit oude berigten der Ternataanen zelfs. De Setel der oudste Molukze Koningen op Gilolo. By de meeste schryvers onder de zelve niet getelt. Nader bewezen uit oude Ternataansche, en later berichten van onzen tyd. Die Koningen geheel uitgestorven, en nu niet meer bekend. Welke vorsten van ouds Molukze Koningen genaamt wierden. Wie nu alleen dien naam draagt. Duisterheid wegens Gilolo. Grooter licht wegens de andere vorsten der Moluccos. Hun volg-recht tot de kroon metter tyd vervallen. Welke zy nu daar toe kiezen. En op wat wyze. Oude gewoonten, by't sterven van een Moluks vorst. By hun gevangen zyn by den vyand. Hun aloude wyze van malkanderen te hoonen, of te eeren. In 't ontmoeten ter zee. In 't voorby roejen van landen. In malkanderen te bezoeken. Andere teekenen van smaad, en voortteekenen van oorlog. Vertoont by hun spiegel-gevegten. Of in 's Konings Paleys. Hoe de Nederlanze landvoogd hen ontfangt. Verscheidenheid der Molukze Taalen. Deze vorsten mogen van niemand bezocht, nog briefwisseling met hun gehouden worden, ten zy met kennis van den landvoogt. Verdichte oorsprong dezer Koningen uit een Draak. Hoe de Koning van Ternate nu den voorrang heeft. Voorzigtige behandeling der landvoogden omtrent dit stuk. Voor al op openbare maaltyden. Yders plaatsing, en rang aldaar. Zaaken, den Koning van Ternate in 't byzonder raakende. Hymunt uit in rang en merkteekenen van staat boven de andere Koningen. Redenen daar af. Voert vyf zonneschermen. Dog de andere maar een. Zyn hoogmoet. Jaloezy daar over. Zyn voorrecht in 't scheppen. Plegtelykheid by 't geboren worden, of sterven van zyn kinderen. Eerste opkomst der Ternataanen in 't jaar 1250. 't Oudste dorp op Ternate is Tobona. De oorsprong van hunne Koningen. Hun eerste hoofd, Guna. Hun tweede hoofd Molematitti. Hun derde hoofd, en eerste Koning, Tsjitsjo. Tweede Koning, Poit, Een dapper vorst. Derde Koning, Siolo. Zyn schermtusselingen met den Koning van Gilolo. Die van Tidore, Motir, en Batsjan, rooven op Ternate. Tidoreezen gevangen genomen. Fola-Madjahi, de Setel des ryx. Vierde Koning, Calebatta. Doet drie van zyn broeders vergeven. Vyfde Koning Comala. Maleyers, en Javaanen in Ternate. Zyn oorlogen en veroveringen op die van Gilolo. En van een dorp op Tidore. Bepaaling van 's Konings macht. Doet zyn zoon Abderama in zee stooten. Zesde Koning, Patsjaranga Malamo. Zoonen tot de kroons-volging na dezen afgekeurt. Zevende Koning, Sida Arif Malamo. Javaanen, en Arabiers, in Ternate. Motir 's verbond tusschen de vier Molukze Koningen. Der zelver rang hier by bepaalt. Agtste Koning, Padj Malamo. Door een Hoer vermoort. Negende Koning, Sjah Aalem. Wint Makjan. Tiende Koning, Toeloe Malamo. De Tidoreesche Koning, wint Makjan van den Koning van Ternate, de Koning van Gilolo red dien van Ternate. Elfde Koning Bohejat. Twaalfde Koning, Molomatsjeja. Die zig, in 't Arabisch oeffent, en voor een heiligen gehouden is. Dertiende Koning, Momole. Door een Macassarische bysit vergeven. Veertiende Koning, Gapi Malamo de eerste. Een dapper vorst. Vyftiende Koning, Gapi Bagoena de eerste. Gilolo onder Ternate door een buwelyk gekomen. Seftiende Koning, Comala Poeloe. Hurwelyk tusschen een Ternataansche Princes, en den Koning van Batsjan. De Koning, Comala Poeloe, wint eenige dorpen op Halamahera. Zeventiende Koning, Gapi Bagoena de tweede.

BY de meeste schryvers der Molukse zaaken is niet, dan duifternis, onkunde, en onzekerheid, te vinden.

Zommige onder de Portugeezen, die daar van geschreven hebben, weten ons niet alleen geen netten zamenhang van zaaken, maar zelf geen nette bepaling van tyd, wanneer, of onder wat vorsten, die voorgevallen zyn, te geven.

Het is waar, dat de beste onder deze *Maffei*us, en *Farricus*, geweest zyn, en dat zy al veel zaaken zeer naaukeurig, maar egter zodanig niet, als 't wel behoorde, aangereekent hebben, buiten dat zy in 't opgeven van de naamen, zoo der landen, als der Koningen, 't zy door onkunde der taal, 't zy by qualyk opgeven van anderen mede-onkundige, zoodanig gedwaalt hebben, dat, zo men daar na oordeelen wilde, men ten grooten deele zou moeten vast stellen, dat zy daar nooit geweest, nochte de naamen der zelve oit gehoord hadden.

Daar beneven, weten zy ons van geen andere zaaken, als die by hunnen tyd voorgevallen zyn, en dierhalven ook van geen Molukse Koningen, dan die toen leefden, het allerminste te zeggen; al het welke, gelyk wy onder de Levens der Ternataansche vorsten aanhaalen zullen, omtrent het jaar 1515, by *Serraan's* verschyning in de Moluccos zyn aanvang neemt.

Wy zullen dan hier omstandig eerst van de wereldse zaaken, van tyd tot tyd in de Moluccos voorgevallen, en daar na ook van de geestelyke, of kerk-zaken spreken.

Dat 'er gedenk-schriften, of wel overleveringen van veel ouder tyden, by de Ternataanen zelfs bekend, en nog te vinden zyn, is zeker, buiten dat ik zelf dit verscheiden van hunne grootste edelen, en na-zaaten uit het aloud adelyk en vorstelyk huis Tomagola, mond aan mond heb hooren verhaalen.

Ook is 'er onder de nazaaten van dien vermaarden Ternataansen Goegoego, of ryx-bestierder, *Marasali*, (die in 't jaar 1697 den 27sten Maart nog leefde) een gedenk-schrift te vinden, 't geen zeer veel licht aan de geschiedenissen van hun land geeft, en ook de hier en daar in tyd en zaaken gebrekkelyke verhaalen, zooder Portugeezen, als van andere schryvers, merkelyk opheldert.

By die gene, die grondige kennis der Molukse zaaken, of van hunne Koningen, en de zelve ten allernauwsten onderzocht hebben, word onwederprekelyk erkent, en vastgesteld; dat in, en over deze landen van ouds wel verscheide Koningen, of Koninkjens, geheerfcht heb-

ben; maar dat, wanneer nog alles hier zeer woest, en in een dikke duifternis van Heidense onkunde bedolven was, de oudste, en de vermogenste op 't eiland Gilolo ('t geen de Ternataanen in 't gemeen Djailolo en ook Halamahera, dog wy *جیلولو* Djilolo noemen) gewoont, en ook daar, als de regte Molukse Koningen, het opper-bestier over al die anderen gehad hebben.

Dit verdient te meer opmerking, om dat deze Koningen van Gilolo, die over 't geheel land van Halamahera, en over al de naby gelegene Moorsche eilanden, de opper-magt van ouds hadden, by de meeste schryvers alzo weinig onder de Molukse Koningen gestelt worden, als dat zy Gilolo mede onder de eilanden van dien naam optellen, daar het nogtans zeker is, dat op Gilolo van ouds de ryx-zetel der oudste vorsten van dien naam was, gelyk ook die Koningen nog lang, ja eeuwen daar na, met dien zelve naam van Koningen van Gilolo, hoewel niet altydt met die zelve magt, geregeert hebben; gelyk zy ook hun hof in de bogt van Gilolo hielden; waar na die vorst ook Dicoma Colano, dat is bogt-Koning, genaamt is.

By de Ternataanen is bekend, wat hunne Koningen, *Marrboem*, en *Zeynul-Abedien*, van den magtigen Koning van Gilolo in hun tyd nog geleden hebben; en uit hunne overleveringen blykt klaar, dat hy onder de Molukse Koningen, by hen de vier Colano's genaamt, zelf in den later, en omtrent onze tyden nog, als de eerste in rang gesteld word, gelyk zy, die dan aldus optellende, zeggen, dat het toen de Koningen van Gilolo, Ternate, Tidore, en Batsjan, waren.

Daar zyn 'er, die meenen, dat de laatste dezer Koningen van Gilolo zig door zyn buitensporigheid by zyn onderdaanen zo gehaat maakte, dat zy van tyd tot tyd meest van hem afvielen, van welke zig zommige naar het eiland Ternate, andere naar Tidore, en ook veele naar Batsjan begaven, alwaar zy ieder hunne byzondere Dorp-heeren kozen, die metter tyd in magt zodanig toenamen, dat zy daar na ook den naam van Koningen voerden, latende egter nog lang daar na den voorrang der Molukse Koningen aan die van Gilolo, dien ik bevind niet alleen in de tyd van des zee-voogds *Matelief* komt in Ternate nog in staat, hoewel toen al zeer gering, en in persoon, nevens andere Molukse Prinsen, by dien Heer geweest te zyn; maar de zelve hebben zig nog lang daar na als Koningen van dat landschap, of ten minsten met dien naam (gelyk in 't leven van den Ternataansen Koning *Modafar* in 't jaar

By de meeste schryvers onder de zelve niet getelt.

Nader bewezen.

Uit oude Ternataansche

En later berigten van onze tyd.

1612 in zekere brief van den Koning van Tidore, en ook in die van *Hbamza* in 't jaar 1638 blyken zal) bekend gemaakt, tot dat men die als heeft laten uitsterven, en hun land (meest door toedoen der Nederlandsche Maatschappy) onder den Koning van Ternate gekomen is, waar op anderzins de Ternataanze *Kaytsjili*, of Prins *Alam*, in 't jaar 1682 Goegoegoe, of ryx-bestierder van Ternate het waar-schynelykft regt had; gelyk hy ten tyden van den Nederlandschen Ternataanschen landvoogd, den Heer *Robbert Padbrugge*, daar van ook nog den ydelen naam voerde, zonder egter eenige magt of bestier daarover, maar alleen dat vermaak te hebben, dat hy dit Gilolo of Batoetsjina, nu en dan wel tegen de onzen, als 't beste en vrugtbaarste deel van 't gantsch eiland, prees.

Die Koningen geheel uitgestorven, en nu niet meer bekend.

Welke vorsten van ouds Molukse Koningen genoemd wierden.

Wie 'nu alleen die naam draagt.

Gelyk nu die naam van Koningen der Moluccos van ouds aan die vier Koningen gemeen was, alzo heeft in den later tyd, en by 't merkelyk aangroeijen van de magt des Konings van Ternate, die vorst alleen zig dien grootfchen Titel van Colano Maloko, of Koning der Moluccos, tot nadeel van al de anderen, aangematigt, die wel eer by zyn krooning ook opentlyk uitgeroepen wierd, en die hem alleen ook nu hedendaags nog gegeven word, gelyk ook zedert die tyd, dat hy zich dien Titel alleen aanmatigde, de Koning van Gilolo, eigentlyk Dicoma of Djicoma Colano, dat is, bogt-koning, die van Tidore, Kie-ma Colano, dat is, berg-koning, en die van Batsjan, Colano Madehe, dat is, Koning aan 't einde (te weten der Moluccos) genaamt wierd.

Wel is waar, dat de grootshertige Ternataanen voorgeven, dat Maloko in hun taal, wyd-uitgebreid, beteekent, en dat hunne Koningen dien naam, als hun alleeneigen, daarom droegen, om dat hun gebied zig zo verre namelyk in 't Noorden tot Mangindanao, en in 't Zuiden tot Solor toe, zou hebben uitgestrekt; maar zo het al waar is, dat dit woord zulk eene beteekenis in het Ternataans heeft, zo bewyft dit egter niets ten hunnen voordeele, alzo wy reeds getoont hebben, dat die van ouds al door den Koning van Gilolo alleen, en daar na nog lang van hem nevens de drie andere Molukse Koningen, en zelf op een tyd, wanneer de magt der Ternatanen nog zeer gering was, en nog niet de minste betrekking daar toe hebben kon, gevoert is.

Duisterheid wegens Gilolo.

Hoe groot egter te voren die vorsten van Gilolo of Djilolo geweest zyn, zo is het ons egter onmogelyk geweest by niets daar van, 't zy van de Ternataanen, 't zy van die andere Molukse eilanders, te ontdekken.

Het gene de voornoemde Portugeefche schryvers daar af aangetekent hebben, is zo mager, en onordentelyk, dat het ons tot het opstellen van een nette lyst hunner Koningen in 't minste niet heeft kunnen dienen; weshalven wy dat gene, 't welk ons daar van uit hun bekend is, in de levens der Koningen van Ternate, daar het te pas komen zal, zullen inlassen.

Aangezien wy dan beter, en netter kennis van de Ternataansche, Tidoreefche en Batsjansche zaaken, als nader aan onze tyden, hebben, zullen wy daar af zulk een net verhaal, als ons mogelyk is, doen, en daar toe de berigten zo van onze landgenooten, als ook die der Ternataanen, gebruiken, waar omtrent my zeer veel ligt gegeven heeft zeker naeukeurig Ternataansch berigt, uit de alleroudste, overleveringen van die Natie door den Molukzen Goegoegoe, of Ryx-bestierder, *Marasaoli*, te zamen gestelt, en aan den Kime-laha, of stadhouder, *Marasaoli*, zynen na-neve, die 1681 nog leefde, nagelaten, van welken laatsten *Marasaoli* het zeer gevallen in myn handen is gekomen, waar door my dus gelegenheid gegeven is, om daar van zeer veel zaken vry naukeuriger, dan andere, te kunnen opstellen.

Om dan met ordre van deze drie laatste Molukse vorsten te spreken, zal het van nooden zyn, dat, eer wy, volgens ons voornemen, van yder in 't byzonder melden, wy eerst die zaaken, die tot hen zo van ouds, als ook nog in 't gemeen betrekking hebben, voorstellen.

Eene der oudste Molukse gewoonten, en plegtelykheden, by al deze Koningen gebruikelijk, is deze, dat onder hen niet de zoonen den vader, maar zyn broeders, of broeders en zusters-zoonen, den overledenen in 't ryk volgen, een gewoonte, die niet alleen by meer Indische vorsten, als by die van Malabar, in Amboina en elders, maar zelf ook (zo *Grotius* in zyn Boek, *Het recht van oorlog en vrede. Cap. 7. Sect. 24.* aanhaalt) by de vorsten van Numidien, 't Gelukkig Arabien, van Marocco, en Fes, van ouds her, gelyk ook by meer andere vorsten, die wy nu voorby gaan, gebruikelijk geweest is.

Deze plegtlykheid, een der oudste, is hoe langer hoe meer nagelaten, tot zo verre, dat ons veel Koningen, die hunne vaders in 't ryk volgden, zo wel in Ternate als by die van Tidore, voorkomen zullen; hoewel 'er onder geweest zyn; die hun vaders volgden, om dat die by hun leven afstand deden, gelyk *Saifoddien* Koning van Tidore voor zyn zoon, den Prins *Ceram*, namaals *Hbamza Fabarodden* genaamt, gedaan heeft.

Dus bleef wel 't ryk altyd aan 't zelve geflagt, maar alleen in opzigt van de eene zyde, en niet in de nederdalende Linie; waar by zy dan in 't gemeen ook wel op dien zagen, die in opzigt van zyn moeder de verhevenfte van afkomst was, 't geen dan ook wel aanleiding gegeven heeft, om den jongften zoon, of broeder, in de plaats van den oudften, te verkiezen.

Het woord van verkiezen gebruike ik, om dat hun ryken niet erflyk zyn; en om dat de vorften, ook zelf de naaft-geregtigde tot de kroon, daar toe altyd by de ryks-grooten verkoren worden; by al 't welke nog komt, dat tegenwoordig die keure zelf nog niet geld, ten zy die Koning door den algemeenen Nederlandfen Landvoogd te Batavia, en door zyn raaden, goedgekeurt zy; en om die verkiezing te gemakkelijker te kunnen goedkeuren, zo dragen zy vooraf door hunnen Landvoogd in Ternate, en zyn heimelyk beleid in dezen, wel goede zorge, dat de ryks-grooten geen anderen Koning kiezen, dan die zy geerne zagen, gelyk dat in de verkiezing van *Saifoddien*, *Garcea*, en anderen, gebleken is.

Wanneer een dezer Molukfe Koningen quam te overlyden, bragten hun oude plegtlykheden mede, dat de levende vorften den overledenen door een gezantschap, alleen ten dien einde derwaart gezonden, de laafte eere aandeden; waar van men een feldzaam voorval in 't jaar 1627. in Mai, by de komft van de Heer *Gillis van Zeift*, Landvoogd in Ternate, zag: want die van Ternate hadden, volgens deze oude gewoonte der Molukfe vorften, een gezantschap na Tidore gezonden, om den toen eerft overledenen Koning aldaar te helpen begraven; maar vermits de Ternataanen aan de Tidoreezen een zeer quaden trek gefpeelt, en zy nog geen gelegenheit gehad hadden, om die te wreken, namen zy dat nu waar met die gezanten, nevens hun Coracora, of vaartuig, in beflag te houden.

Ook telt de Tidorefche Koning in 't jaar 1612, in een brief aan den Ternataanfchen Koning *Modafar* gefchreven, en den zesde Mai ontfangen, onder de oude Molukfe gewoonten, dat zy na lang genoeg met den anderen geoorlogt, en zich daar door geheel afgemat te hebben, dan gewoon waren op te houden, en malkanderen met fchryven, en Bitsjaaren, dat is, beraadflagen, te verzoeken; en in dien zelve brief haalt die eerfte Koning ook aan, dat hy, op *Modafar*'s verzoek, om zynen vader, Koning *Saidi*, of *Sabid*, die by de Castiliaanen in Manila gevangen zat, te helpen verlossen, ingevolge van hun aloude

Molukfe gewoonten, niet in staat was, om zulks te doen, alzo die mede bragt, dat de een Koning wel voor den anderen, die gevangen mogt zyn by den vyand, fprak, byaldien hy door den vyand in het veroveren van een ftad, of vefting, daar hy mede in was, gevangen genomen wierd; maar geenzins, zo hy zich zelve in 's vyands handen overgegeven, of zich aan zyne befcheidenheit vertrouwt had, gelyk van dezen Koning *Saidi* gefchied was.

Wanneer deze vorften, of hunne volkeren, malkanderen ter zee ontmoeten, en voorby fcheppen, kunnen zy malkanderen geen grooter hoon aandoen, dan dat zy ruggewaarts met het fpits van hunne Panggajen, dat is, riemen, of fchep-fpaanen, 't water voorwaarts kletfen; of wanneer zy in vriendschap by den anderen, of omtrent malkanders stranden, ter plaatfe daar hun Coracora's leggen, of daar hun dorpen zyn, komen, zo nemen zy het voor de grootste fmaadheit, die men hun aandoen kan, op, als men met den voorfteven van zyn Coracora, of van eenig ander vaartuig, regt toe regt aan daar op aanlegt, en gelyk dit een klaar teeken van oorlog; en vyandschap is, die men reeds heeft, of ook wel eerft zoekt, alzo nemen zy het in tegendeel voor een teeken van vrede en vriendschap op, dat men, den wal genakende, zyn vaartuig omwend; en met den agterfteven des zelfs den wal aandoet; en ook zo het vaartuig op den wal haalt.

Wanneer d'eene vorft des anderen 's verblyf-plaats of 't eiland, daar hy woont, voorby roeit, zo moet men met 't flaan van de Gong, en Tifa (werkтуigen, na welker eenparig geluid zy op de maat fcheppen) zo lang, tot dat men voorby die plaats is, ophouden; een zaak, waar mede de Koning van Tidore, *Saifoddien*, zeer dikwils misnoegen aan de Koningen van Ternate van tyd tot tyd gegeven heeft; hoewel dat door een voorzigtig beftier, of wel door een gevoegelyke te gemoetkoming der Nederlandfe Landvoogden in Ternate, nog altyd in de beste vouw geflagen, en daar door veel moeite en oorlogen, by dien vorft tegen de Ternataanfche Koningen uitdrukkelyk door zulke moetwillige en trotfe bedryven maar gezogt, van tyd tot tyd voorgekomen is; daar anders die Koningen van Ternate deerlyk aan zouden gereden hebben; te meer, alzo de Tidorees, loofer dan de Ternataanfche Koningen van zyn tyd, voor af de Ternataanfche Ryks-grooten al op zyn zyde had weten te kringen.

Hun aloude wyze van malkanderen te hoonen, of te eeren.

In 't ontmoeten ter zee:

In 't voorby roejen van landen.

In malkanderen te bezoeken.

Als zy ('t geen selden geschied) malkanderen bezoeken, het zy dat de Koning, Ryks-grooten, Hovelingen, gemeene lieden, of hunne vrouwen, den anderen gaan zien, en zy ten dien tyde eenige oude wrokken ophaalen, malkanderen iet verwyten, of den een den anderen daar over bespot; of ook wanneer zy, malkanderen bezogt hebbende, zonder behoorlyk affcheide te nemen vertrekken, en hun touw van 't vaartuig, waar mede zy by den anderen quamen, stil glippen laten, zo is het een zeker teeken, niet alleen van een groot misnoegen, maar dat word voor een openbare verklaring van oorlog, by alle die vorsten, en hun onderdaanen, gehouden.

Andere teekenen van smaad, en voortekenen van oorlog.

Voornoemde Molukse Koningen houden ook voor een bittere smaad, wanneer of hun eigen onderdaanen, of die van hunne naburige vorsten, ja zelf ook de grooten, 't zy van hun, of eenig naburig ryk, zig voor hun, niet met de handen voor, of tot aan den mond (gelyk de gewoonte van hun regte eerbieding is) komen verootmoedigen, maar wanneer zy hun gevouwen handen spits op tot voor hun voorhoofd, of zelf daar wel boven, verheffen.

Vertoond by hun Spiegel-gevegten.

Hier uit kunnen zy aanstonds merken, welke hun vrienden, en welke hun vyanden zyn; even gelyk zy dit mede weten te ontdekken aan de Spiegel-gevegten, die zy dikwils van de jongelingen, en hun voorvegters, tot vermaak der grootte gezelschappen, en in 't gemein na hunne openbare maaltyden, aanregten; want in zulk een Spiegel-gevegt zal een, die hun wel genegen is, het hoofd met beide handen over en weder schudden, dog een qualyk genegene zal dat maar met eene hand doen.

Of in 's Konings Paleis.

Het word ook voor een teeken van hoon opgenomen, zo iemand in 's Konings tegenwoordigheid op eenigen drempe van een deur blyft zitten, of ook zo zy de gestikte pronk-neusdoeken, die zy gemeenlyk op hun schouders dragen, als zy iemand gaan bezoeken, niet ten eersten daar af nemen, 't gene zy voor even zo smadig opvatten, als wy gewoon zyn aan te merken, dat iemand zig onder ons verstitouten dorst by een Koning, of de hooge Overigheid van den lande zyn hoed op zyn hoofd te houden. Ja zelf worden die neusdoeken, na dat de persoon, die ze draagt, van een hoog, of laag aanzien is, ook meer of minder, en dat zelf met veel beleefdheit, en gefwindheit, van zyn schouders afgelicht.

Op al welke zaken, als van veel aanlegentheit, een Landvoogd der Maatschappy zeer naauwkeurig te letten heeft, gelyk hy noodzakelyk daar af kennis

hebben moet, om al de swarigheden, die daar uit zeer ligt zouden kunnen ryzen, tydelyk door een voorzigtig beleid voor te komen.

Als de hedensdaagse Koningen der Moluccos den Nederlandschen Landvoogd in Ternate komen bezoeken, zo is 'er een zeer groot onderscheid in, of zy komen om hem wegens zaken der E. Maatschappy te spreken, dan wel, of zy maar komen, om hem als goede vrienden, en uit beleefdheit, die eere te doen met voornemen, van daar maar een uitspanning van geest, en een vermaakje ('t geen zy zo nu en dan al eens doen) te nemen.

By hun komst gaat hy hun tot aan de poort van de sterkte te gemoet. Komen zy dan wegens zaken der E. Maatschappy, zo neemt hy van hun de hooger hand; maar komen zy hem als goede vrienden zien, zo bied hy hen, volgens uitdrukkeliken last der E. Maatschappy, de hooger hand wel aan; maar zy willen die van hem, dien zy alle Bapa, dat is, Vader, noemen, noit nemen, aanmerkende dat het niet wel voegen zou, dat een zoon aan zyn vaders hooger hand ging.

By het gaan en komen van yder dezer vorsten, word gemeenlyk ook driemaal voor, en weer drie- ook wel zomtyds vyf-maal by hun vertrek met grof geschut geschoten; een eere, die hun ook aangedaan word, als zy maar voorby de sterkte vaaren, mits dat zy dan eerst schieten, of de sterkte groeten moeten; waar op dan by de onzen geantwoord word. By al het welke men ook wel voegen mag, dat 'er by openbare maaltyden der E. Maatschappy, wanneer zy daar tegenwoordig zyn, zeer veel ter eere van hun, en voor al by het drinken van hunne gezondheid, met Prinseflukjens geschooten word.

Ook zyn deze drie Koningen niet alleen in het algemeen zeer jaloers op malkanderen, maar hebben ook yder hun byzondere spraak, kleeding, en swier van vaartuigen. En door deze verscheidenheit van taalen komt het, dat een en de zelve eilanden zo verscheidenlyk genaamt worden, dat vele daar door verbystert zyn, vermits de Ternataanen, de Tidoreesche, en Batsjanse eilanden, of wel andere, onder hun gebied behoorende, altyd op hunne eigen wyze, en in hun taal, anders als de Tidoreezen, of Batsjanders, gewoon zyn, te noemen, 't geen die van Tidore, en Batsjan even zo weder omtrent die van Ternate, en ook omtrent malkanderen, doen.

De Ternataansche taal is zeer hoogdravend, en komt in deftigheid, en klank naast

naast aan de Spaansche. Uit hoogmoed, en ten bewyze dat zy onder niemant anders staan, zo zullen zy in haar schriften geen andere, dan deze, gebruiken.

Zy hebben mede een gewoonte onder malkanderen, van den eene des anderens onderdaanen listig te verleiden, en ze malkanderen te onttrekken.

Geen van deze drie Koningen mag ook door iemand, buiten kennis van den Nederlandsen Landvoogd, bezogt werden. Buiten zyne vergunning mag ook niemand met hen spreken, nog eenige brieven aan hen zenden, of van hen ontfangen, ten zy de Landvoogd daar toe verlof gegeven heeft.

Ook gaat zyn magt zo verre, dat hy al zulke brieven, als hy wil, en 't noodig agt, kan opbreken, lezen, en vind hy het goed, die weêr gesloten overgeven, of ze anders, zo 'er zwaarigheid in steekt, maar na Batavia aan hare Hoog Edelheden fenden.

Indien nu deze of gene gevolmagtigde eenige brieven van Batavia, Amboina, ofte van eenige andere plaats, van een van deze Koningen krygt, zo moet hy die aan den Landvoogd eerst overgeven, die ze voor af doorleest, en naziet, of ze zonder gevaar voortbestelt mogen worden.

Zeker geval is my bekend van een brief, door een Heer van veel aanzien aan den Tidore'schen Koning *Hbamza Fabaroddien* geschreven, welken des zelfs gevolmagtigden aan den Landvoogd, den Heer *Jacob Claaszoon*, moesten overgeven, gelyk hy dien brief ook opbrak, las, weer toezegelde, en aan die gevolmagtigden wedergaf met deze byvoeging, dat zy alles, 't geen hy daar omtrent gedaan had, vryelyk aan dien Heer, die hun deze brief toegezonden had, konden overschryven.

Het is waar, dat Koning *Hbamza Fabaroddien*, by de overgave van dien brief merkende, dat die geopent was, aan die gevolmagtigden vraagde, wie dien geopend had, en hoorende, dat de Landvoogd het gedaan had, zeer spytig, en scherp dreigde, daar over aan haar Hoog Edelheden te zullen schryven, en te zien, wie zo stout dorst zyn, dat hy brieven, aan hem hoorende, zou openen; maar het is zeker, dat de Landvoogd hier in niet anders, dan volgens zyn last, doet, hoewel ik geloove, dat hy juist altyd niet even slijpt dat bevel opvolgt, en dat hy hier in met een groot ondericheid omtrent vrienden, of vyanden, handelt; waar omtrent het ook zeer veel gewicht toebrengt, na dat hy zulk een Koning genegen, of ongenegen is.

De Koningen van Ternate, Tidore,

en Batsjan, zeggen, dat zy van een en den zelven Draak; dog yder uit een byzonder ei, gesproten zyn; om welke redenen de Koning van Batsjan een Draak boven op zyn Paleis heeft uitgesneden staan.

Anderen, dit wat verder ophalende, zeggen, dat de Molukse eilanden van ouds door een vorst, *Bigara*, of *Bikoe Cigara*, genaamt, bestiert zyn, en geven verder dit navolgende verdigtsel als een zuivere waarheit op; dat deze vorst op zekeren tyd uit varen gegaan, en met zyne Gilala (een zeker snel-zeilend, en te gelyk licht roei-vaartuig) omtrent Batsjan gekomen zynde, eenige Bamboesen, of Indiaansch riet, tusschen de klippen gewaar wierd, 't welk hy belafte af te kappen; maar dit was zo ras niet begonnen, of men vernam by den eersten kap, dien men daar in dede, dat 'er eenig bloed uit quam.

Dit ontstelde dezen bygeloovigen vorst zeer sterk; maar nog veel meer, dat hy aan den wortel van dien Bamboes-stoel (want zo groeijen zy by een) vier eyeren vond, die zeer wel naar Slangen-eyeren geleeken.

Terwyl hy nu bezig was met deze eyeren te beschouwen, hoorde hy een stem, als uit het riet voortkomende, die tot hem zeide: *Gy moet deze vier eyeren wel gade slaan, en wel bewaaren, alzo uit de zelve vier Vorstelyke personen staan gebooren te worden.*

De vorst, hier door opgetogen, nam die eyeren mede na zyn Paleis, en vernam niet lang daar na, dat daar uit drie mannen, en een vrouw, te voorschyn quamen, van de welke een de Stamvorst der Koningen van Batsjan, een de voorvader der Boetonsche Koningen, en een de Stamhouder van een der vorsten in de Papoefche eilanden was, gelyk dan die vrouw ook aan zeker magtig vorst van Loloda, op 't groot land van Halamahe-ra, getrouwt geweest is.

Een verdichtsel, in zyn oorsprong wel wat na de geboorte van *Leda's* kinderen, toen zy van *Jupiter* in de gedaante van een Swaan beswangert wierd, gelykende, daar een ey voor den dag quam, uit het welke *Pollux*, *Castor*, en *Helena* voortgekomen zyn; gelyk wy dit by den Roomschen Lierdichter *Horatius Lib. 2. Sat. 1.* gemelt zien:

*Castor gaudet equis, ovo Prognatus eodem
Pugnis.*

Dat is:

*Te rennen met het paart kan Castors bart
bekoren:
't Gevecht den and'ren uit een zelleve ey
geboren.*

Macrobius zegt *Lib. 7. c. 16. Saturnal.* dat een ey een zinnebeeld van de Wereld is. De Syriers, en Feniciers, deden hunnen God, of de gesternten, ook uit een ey voortkomen, zo dat dit al een oud gevoelen is.

Ter gedaytenis van dit voornoemt voorval eeren veele van deze volken niet alleen dezen *Bikoe Cigara*; maar zelf ook nog die rotfen, tuffchen welke die eyeren gevonden zyn. Waar by men nog voegt, dat uit het ey des eerften Konings van Batsjan derthien Heidensehe vorsten van Ternate na den anderen gesproten zyn, tot dat een Sulthan van Tidore, *Bonga* genaamt, opdaagde, die den Alcoraan, of 't Moorisch geloove, aannam; dog wie deze Koning geweest zy, blykt my nergens, zo dat het maar een opgeven van 't moedig Batsjans Koninkje is, dat zig uit dezen hoofde ook beroemt, den oudsten der Molukse Koningen te zyn, ten bewyze van dien nog de klippen en de plaats omtrent zyn land, daar dit voorviel, vertoonende.

Dit is dan een verhaal, waar uit men klaar ziet, dat het opgeven van den voornoemden oorsprong dezer drie Koningen van een en den zelven Draak, maar uit drie byzondere eyeren, met zeer weinig verandering, uit een diergelyk verhaal der ouden, getrokken is.

Wat nu hedendaags den rang dezer drie Molukse Koningen aangaat, het is zeker, dat die, hoe jaloersch zy ook daar over tegen malkanderen zyn, buiten alle tegenspraak, den Koningen van Ternate toekomt, na welke die van Tidore, en dan die van Batsjan, volgde; en dat die van Tidore die eere van oudsher aan de vorige Koningen van Ternate gegeven hebben, zal ons klaar in 't vervolg, by 't verhaal van Koning *Modafar*'s leven, en elders, blyken.

Hoe de Koning van Ternate nu den voorrang heeft.

Voorzigtige behandeling der Landvoogden omtrent dit stuk.

Schoon nu den Koning van Ternate den rang, en hooger hand der twee andere Koningen toekomt, zo mydmen egter, zo veel als mogelyk is, hen by den anderen te laten komen.

Het gebeurt egter zomtyds zeer gewallig, dat 'er twee op een en den zelven tyd den Landvoogd komen bezoeken, in hoedanigen voorval hy hen yder in een byzonder vertrek brengt, en hen daar door eenige van zyne raaden zo lang doet onderhouden, tot dat hy, over en weder dan by den eenen, dan by den anderen, gaande, zyn zaaken met hun verrigt, en zo gelegenheit van hen weér invoegen, als zy quamen, weg te geleiden, bekomen heeft.

Dus quamen in 't jaar 1708. de Koningen van Ternate en Tidore, *KayTsjili Tolucco*, en *Hbamza Fabarodien* den

Landvoogd, *Pieter Roofelaar*, te gelyk bezoeken; dog schoon die Heer de voorzigtigheid had van behoorlyke sehikking te nemen in hun te ontfangen; en te onderhouden, om onluiten, die hy tuffchen hen vreesde, voor te komen, kon hy egter (gelyk wel meermalen voorviel) niet beletten, dat zy beiden buiten op de groote zaal quamen, daar zy malkanderen met een verbaazende trotschheit voorby wandelden, zonder aan malkanderen eenige andere eerbied te toonen, dan dat die van Tidore zeer straf tegen den anderen zeide, *Tabée Djouw Radja*, dat is, *Zyt gegroet Heer Koning*; waar op die van Ternate weér het zelve even straf, en trotsch, antwoordde, zonder dat zy verder, schoon verscheide maalen als staaken voorby malkanderen over en weder wandelende, een woord meer tegen een spraaken, of ook een glas wyn met malkanderen, maar wel verscheiden met den Heer Landvoogd, of zyn raaden, met welke zy over en weder wandelden, dronken; na welke bespottelyke vertooning van hunnen hoogmoed yder weér na zyn kamer met zyn gefelschap vertrok, zonder dat zig toen, gelyk wel op andere zamenkomsten dezer twee vorsten, eenige geschillen opdeden.

Het gebeurt ook wel, ter gelegenheit van zekere openbare maaltyden, die de Landvoogd uit naam der E. Maatschappy jaarlyks geeft, en waar op zy dan mede genoodigt worden, dat zy alle drie te zamen by den Landvoogd komen, om met malkanderen vrolyk te zyn.

Om dan door een voorzigtig beleid alle geschillen tuffchen deze teedere en licht-geraakte vorsten voor te komen, en ook hen zo veel, als mogelyk is, van den anderen af te zonderen, zo worden 'er, indien 'er twee komen, drie, en zo zy alle drie komen, wel vier tafels gedeckt; aan de eerste van welke dan de Landvoogd zit, die den Koning van Ternate, als den eersten in rang, aan die tafel zet, die aan zyn regter hand staat; dog zodanig, dat, om yder wat genoege te geven, de ryks-grooten van Tidore aan des Konings regterhand geplaatst worden.

De Koning van Tidore, met de ryks-grooten van Ternate aan de linkerhand van dien vorst, plaatst hy aan de tafel, die aan zyn linkerhand geschikt is, en de Koning van Batsjan aan de vierde tafel, uitdrukkelyk voor hem, en zyn ryks-grooten, toebereid; hoe gering en onvermogend deze nu ook in zig zelven is, egter is hy daarom in hoogmoed geenzins de minste.

Zodanig was het voornemen ook van den Landvoogd, *Robbert Padbrugge*, om deze

deze vorften dus in den jare 1679. aan drie byzondere tafels te onthaalen, en zelf aan de vierde, 't geen dan een net vierkant van tafels gemaakt zou hebben, te zitten, zo zy, volgens het reeds gedaan verzoek, gekomen waren, om den eed aan den nieuwen algemeenen Landvoogd, den Heer *Ryklof van Goens*, volgens gewoonte, te vernieuwen; dog dan zou die Heer de ryks-grooten van Ternate by den Koning van Batsjan, die van Tidore by den Koning van Ternate, en die van Batsjan by den Koning van Tidore, of wel by den Prins *Ceram*, zynen zoon, die in zyn vaders plaats zou gekomen hebben (hoewel hy by ons nog als zodanig niet erkent wierd) gevoegt hebben, by aldien de Ternataansche beroerte dit niet belet hadde.

In 't jaar 1689, wanneer de Heer *Dirk de Haas*, als Commiffaris, of gevolmagtigde, over de drie Oostersche Landvoogdyen, van hare Hoog Edelheden uit Amboina na Ternate gezonden was, onthaalde die Heer den Koning van Ternate *KayTsjili Sibori* (anders *Amsterdam*) dien van Tidore, en den Koning van Batsjan aan drie tafels, zodanig geschikt, dat de Ternataan aan zyn rechterhand, met de Tidore'sche grooten aan de linkerhand van dien vorst; de Tidorees aan zyn linkerhand met de Ternataansche ryks-grooten aan de linkerhand van dien Koning, en de Batsjansche Koning met zyn eigen grooten regt tegen hem over, als in een drie-hoek, zat.

In 't jaar 1705, wanneer de Heer *Johan van Hoorn*, als opper-Landvoogd van Indiën in 't begin des jaars in Ternate (gelyk verder ganfch Indiën door dan gefchied) zou voorgestelt worden, zaten de Koningen der Moluccos aan drie tafels. Aan de eerste zat de Koning van Ternate, en die van Batsjan met beider grooten. Aan de tweede de Koning van Tidore en zyn grooten, en aan de laatste de overige Koningen en grooten, by welke zig de Landvoogd de Heer *Rooselaar*, en de verdere Hollandse bedienden, voegden.

Dus verre nu eenige zaken, deze drie Koningen in het gemeen betreffende, opgehaalt hebbende, zo gaan wy nu over, om van yderder zelve in 't byzonder, en eerst van den Koning van Ternate, als den eersten in rang, te spreken, en voor af te zien, wat aan deze vorften in het byzonder eigen is.

Gelyk hy in rang boven al die andere uitsteekt, alzo onderscheid hy zig van de zelve buiten dien nog, door zekere merkteekenen, volgens d'oude Molukse gewoonten hem alleen zodanig eigen, dat geen der andere twee Koningen, en veel

min iemand van de geringer vorften ontrent die streek, die konnen, of mogen vertoonen, zonder dien vorst ten uiterften te hoonen, en een onverzoenlyk misnoegen te geven.

Dit merkteeken van onderscheid bestaat in een zekere uitwendige, en, na hunne hoogmoedige gedagten, zeer pragtige staat-voering van vier byzondere Sonneschermen, welke hy voert, wegens het overwinnen, of gevangen nemen, van vier (volgens hun opgeven) magtige Koningen, hoewel wy op zyn plaats al getoont hebben, hoe magteloos zy nu, in vergelyking van vorige tyden, zyn.

Den eenen Sonnescherm zegt hy te voeren, wegens Batsjan, den tweeden wegens Tidore, welke beide Koningen eender Ternataansche vorften wel eer gevangen genomen zou hebben; en den laatsten zou dit by zeker geval in de stad Gamma Lamma, wanneer hy by den Koning van Ternate vlugten quam, overgekomen zyn. Den derden voert hy, wegens het overwinnen van den Koning van Gilolo; 't geen hy egter niet zyne dapperheit, maar de hulpen de wapenen der E. Nederlandsche Maatschappy, dank te weten heeft. Den vierden voert hy, wegens het bezit van zyn eigen ryk.

Om ons gevoelen, wegens dit voeren van die vier Sonneschermen, te zeggen, zo meene ik, dat hy die voert, niet uit betrekking van deze voorgewende overwinningen, maar veel eer ter gedagtenis van dit voornoemd verdigtfel van die vier eyeren, uit welke, na hun voorgeven, de oudste vorsten van Ternate gesproten zyn, gelyk zy ook, om die reden mogelyk mede; als de eerste in rang van de Molukse vorsten, of wel als hoofden van die vier stammen, gesteld, en by die van Tidore zelf daar voor ook in dien brief erkent zyn, dien de oude Koning van Tidore, oom van den Ternataanschen Koning *Modafar*, in 't jaar 1612. aan hem schreef; waar in hy die eere opentlyk aan zynen neve, hoewel toen nog zeer jong, geeft.

Na dat nu Koning *Amsterdam* in 't jaar 1680. het eiland Sjauw, door hulp der E. Maatschappy, veroverd had, voerde hy vyf Sonneschermen, in 't midden van de welke hy, op 't aanraaden van zyn ryks-grooten, en vlejende hovelingen, verscheide zotternyen in het openbaar vertoonde.

In tegendeel voeren nu de Koningen van Tidore, en Batsjan, yder maar een Sonnescherm, yder wegens zyn eigen ryk, mogende, 't zy aan den voor-ofagtersteeven der vaartuigen, geen andere teekenen vertoonen.

En merkteekenen van Staat boven de andere Koningen.

Redenen daar af.

Voert vyf Sonneschermen.

Dog de anderen maar een.

Over dit voeren van zo veel Sonneschermen is de Koning van Ternate zeer opgeblazen, en niet min jaloers, wanneer zich iemand verftouten durft, zich die eere aan te matigen.

Zyn
hoog-
moed en
jalouzy
daar over.

Men zag daar een klaar bewys af, wanneer de Koning *Bea van Gorontalo*, op de kufft van Celebes zich onthoudende, den derde Maart in 't jaar 1678. met drie Sonneschermen aan het kasteel Orangie verscheen, juist op dien zelve dag, dat Koning *Amsterdam*, en zyn ryks-grooten, opdragt van die landen, en volkeren, met bezegelde brieven zeer plegtelyk aan de E. Maatschappy deden; want zo als dat verwaand en opgeblazen Koninkje de sterkte intrad, vraagde Koning *Amsterdam*, van waar de Koning *Bea* aan dat regt, van dus drie Sonneschermen te voeren, gekomen, en hoe hy zo stout was, van hem zulk een smaad, en hoon aan te doen? Ja dit maakte zyn Hoogheid zo misnoegd, en verbolgen, dat hy, alleen om die reden, zonder eenigen Sonnescherm in de sterkte quam, en den Heer Landvoogd *Padbrugge* noodzaakte, dit Koninkje te doen aanzeggen, dat hy niet anders, dan zonder eenigen Sonnescherm, binnen de sterkte Orangie komen mogt, vermits de Koning van Ternate daar op die wyze verscheenen was, en zich over het voeren van zo veel Sonneschermen op zyn vaartuig, of Coracora, zeer beledigt gevonden had, om welke reden hy voortaan zich ook zou hebben te wagten, van die Sonneschermen hier meer te voeren.

Zyn
voofregt
in 't
scheppen.

De Koning van Ternate heeft ook een regt in 't scheppen, of roejen, hem in 't byzonder eigen, volgens het welke de voorste en agterste scheppers op 's Koninks Coracora, in het uit het water haalen van hunne Panggajen, of schepriemen, de punten om hoog steken, of over hun hoofd haalen, en omdrajen; 't geen door geen andere vorsten op hunne vaartuigen mag nagevolgt worden; ten zy dat die vorst dit aan dezen of genen Koning, als by een zonderlinge gunst, gelieft toe te staan, gelyk Koning *Amsterdam* een gedeelte van dit regt, na het veroveren van Sjauw, aan *Martyn Totanda*, Koning van Taroena (op het eiland Sangir) uit aanmerking van de hulpe, die hy hem te dier tyd met zyn volk bewees, geschonken heeft, dog zodanig, dat alleen de voorste scheppers, en niet de agterste, het zelve doen mogen; vermits de Koning van Ternate die eere, van in dier voegen voor en achter te laten scheppen, alleen maar aan zich zelve houdt. Egter is het gedeelte van dit geschonken regt zo groot een eere voor hem in 't ooge van alle de daar

't Geen
Koning
Amster-
dam ten
deelen
aan den
Koning
van Ta-
roena
vergunde.

omtrent leggende Oosterlingen, dat hy daarom alleen van veel vorsten benyd is, zonder eenige andere reden van misnoegen aan hun gegeven te hebben.

Wanneer den Koning van Ternate een kind geboren word, 't zy van een egte vrouw, 't zy van een byzit, ook zo menigmaal een van zyn kinderen sterft, word daar van kennis aan den Nederlandschen Landvoogd gegeven, die dan gehouden is eenige leden uit zyn raad aan dien vorst af te vaardigen, om hem over die geboorte veel heil en zegen toe te wenschen, of, over dien dood, zyn mededroefheit, uit naam der E. Maatschappy, te doen betuigen; by welke voorvallen zy ook altyd gewoon zyn een zoet geschenk van eenig Lywaat mede te brengen.

Plegt
lykh
by 't
gebo-
werd
of st
ven,
zyn
dere

Om nu wat naaukeuriger van de Ternataansche Koningen, en van hunnen oorspronk, in het byzonder te spreken, dient men te weten, dat men onder hen in 't jaar 1250. (zynde de hoogste tyd, tot welken men uit hun beste berigten opstygen kan) nog van geen Koning, of vorst, geweten, maar alleen ondervonden heeft, hoe verscheide volkeren van Halamahera zich op het eiland van Ternate, na dat zy het bestier van dien magtigen, en gierigen vorst op Gilolo moede waren, met der woon nedergezet, en veel dorpen op het zelve bevolkt hebben, over ieder van welke zy byzondere dorp-Heeren hebben aangestelt.

Eerf
opke
der
nata
in 't
13

Het voornaamste dorp in dien tyd, Tobona genaamt, lag omtrent den top van dien berg, die byna 't geheel eiland beslaat, en die in die tyden nog gaaf, en zonder eenigen damp, of rook, was, zo dat zy toen den top nog veilig beklimmen, en bewoonen konden. Dat in volgende tyden nog onder den Portugeeschen Landvoogd *Menezes* zeer wel bekent was, zo *Massejus* aantee kent.

't O
dorp
Terr
is T
na.

Uit dit groot dorp heeft het gansch Ternataansch Koninklyk Stamhuis zynen oorspronk aldus omtrent het jaar 1250, na 't verhaal van de verstandigsten onder de inlanders, genomen.

Oor-
spronk
van
ne Ke-
ninge

Zy zeggen dat Guna, hoofd van dit dorp Tobona, op zekeren tyd in 't bosch gegaan zynde, om Towacca, of Suri (een drank, uit de Cocos-boom zypelende) te tyfferen, by geval een wryfsteen met zyn langwerpigen looper, by de Indiaanen, of Maleyers, Batoe Gilingan genaamt, gevonden, en van den zelve, by nader beschouwing, ontdekt heeft, dat hy van zuiver Goud was.

Hun
ste ho-
Guna

Van dezen Gouden wryfsteen geven de Mohammedaanen, ofte Mooren, volgens hun bygeloove, nog verder op, dat

dat hy door zekeren Djien, of Geest, op die plaats gedragen zy.

Dit feldzaam, dog dierbaar Juweel veroorzaakte, dat *Guna* zo veel kykers van de naburige dorpen kreeg, dat hy nagt nog dag rusten kon, weshalven hy daar over zeer verdrietig, en te rade geworden zynde, zich daar van te ontfiaan, in hope van dan zyn vorige rust weêr te zullen genieten, dien steen edelmoedig aan eenen *Molematitti*, hoofd van het dorp Fola-Madjahi, halverwegen dien berg, wat na strand toe, gelegen, in 't jaar 1254, of daar omtrent, wegfchonk.

Dezen overquam het zelve, 't geen *Guna* ontmoet was; wordende van het groot getal kykers mede zo ontrufft, dat hy ook beft keurde zich daar van te ontfaffen; waar op hy dien ten eerften aan eene *Tsjitsjo*, hoofd van het dorp Sampaloe, dat op strand (ter plaatse daar naderhand de groote Stad Gamma Lamma gestigt is) gelegen was, vereerde.

Deze *Tsjitsjo* (by den Hitöeefchen Historie-fchryver *Ridjali* ook *Kaytsjili Tsjoeka* in zyn zestiende Alkiffa genaamt) wift beter raad met die onbeschaamde kykers, bezat dit Juweel met een volkomen rust, en hielt zich door een agtbaarheid in zyn gebaarden, en een ontzaglyk bestier, zo deftig dat hy van alle de ingezetenen dezès eilands zodanig ontzien, en geëerd wierd, dat al de hoofden der byzondere dorpen hem voor hun aller opperhoofd, met den naam van Colano, of Koning, erkenden; het geen omtrent het jaar 1257. voorviel.

Met zeer veel bescheidenheit, gemengt met een vriendelyk ontzag, bestierde hy dit volk, hoewel hy die oppermagt, op die wyze als zy die hem opdroegen, noit, uit vreeze dat zy van hem weêr mogten afvallen, gebruikt heeft. *Ridjali* zegt in zyn achtiende Alkiffa, dat hy als zeevoogd by de Laha, in een slag tegen de Portugeesen (dat niet mogelyk is) dood bleef.

Hy wift voor zyn dood egter dit op hen te bewerken, dat zy, na zyn overlyden, goedwillig zyn zoon *Poët*, in 't jaar 1277. in zyn plaats verkoren, na dat hy hen, by giffing, omtrent twintig jaaren bestiert had. *Ridjali* noemde dezen vorst, *Tsjili Kadarat*.

Deze *Poët* beheerste hen wat strenger, dan zyn vader, en dorft door zyn jonkheit, maar vierentwintig jaaren oud zynde als hy tot de Kroon quam, hen veel fwaarder lasten opleggen, dan zyn vader oit gedaan had.

Egter wift hy zich door deze en gene swarigheden, die zich nu en dan daar over opdeden, zeer wel te redden, en

zyn onderdaanen, die van tyd tot tyd afgefallen waren, door verscheide dappere ondernemingen weêr onder zyn gebied te brengen, na welken tyd hy hen tot het einde van zyn leven toe ('t geen in 't begin van 't jaar 1284. was) zeer geruft beheerschte. 1277.

In zyn plaats volgde zyn tweede zoon, *Siale* (en by *Ridjali Tsjili Aboesabid*) genaamt, die egter, met zyn oudsten broeder, *Gamma Tibata* nog eenigen tyd om de kroon twiftende, het geluk had, van hem uit de Wereld te helpen, en alzo zedert het laatste van 't jaar 1284. zyn volk zeer geruft, en zonder eenig gevaar voor zyn nazaaten, te regeeren.

Hy kreeg verscheide zoonen, die zig in 't handelen van wapenen dagelyks oeffenden, alzo de Koning van Gilolo nu en dan met Praauwen, of kleine vaartuigjens na Ternate overftak, *Siale* met een goed getal volks van Halamahera overviel, en zo hem, als zyn jonge Prinzen, gelegenheit gaf, om hun dapperheit tegen dezen vorst te toonen.

Dit zo eenige jaaren aan den anderen met dezen vorst van Gilolo geduurt hebbende, ondervond hy omtrent 't jaar 1290, dat ook volkeren van de naburige eilanden Tidore, Motir, en Batsjan, op zyn land, by nagt en ontyde quamen rooven.

Dit deed hem eenige van zyn zoonen met volk (alzo hy zelf ziek was) naar strand afzenden, met last, van eenigen tyd daar te blyven, om op het doen dezer Roovers te waken, en, waar het mogelyk, de gelede schade op hen te verhaalen; 't geen hun, na twee maanden te vergeefs daar gewagt, en op hen geloert te hebben, op zekeren na-nagt zo wel gelukte, dat zy eenige vaartuigen met Tidoreesen gevangen kregen, en die naar boven toe, als in zegepraal, bragten, zonder meer als agt dooden, en elf gequetsten, bekomen te hebben.

Ondertusschen groeide de magt van *Siale* over zyn volk van tyd tot tyd merkelyk aan, gelyk ook het eiland in getal van dorpen en ingezetenen hoe langer hoe meer toenam, waar door hy genoodzaakt wierd zynen Setel wat meer naar beneden, in het toen byzonder bloeiend dorp, Fola Madjahi, te plaatsen, om zo het de nood vereifchte, intyds zyn vyanden van de stranden te kunnen verdryven.

Na dat hy dus veerthien jaaren Koning geweest was, wierd hy schielyk beroert, en stierf drie maanden na dit overval, in 't jaar 1298, in goeden ouderdom.

Zyn oudste zoon van de negen, die hy naliet, *Calebatta* (en, by *Ridjali, Tsjili Kaboe*) genaamt, volgde in zyn plaats; maar 1298.

Derde Koning, *Siale*. in 't jaar 1284.

Zyn schermtuffelingen met den Koning van Gilolo.

Die van Tidore, Motir, en Batsjan rooven op Ternate.

Tidoreesen gevangen genomen.

Fola Madjahi, de Setel des ryks.

Vierde Koning, *Calebatta*. in 't jaar 1298.

1198. maar heeft zo weinig in zyn leven ver-
 rigt, dat hy al de agting van zyn vader
 door zyn losse en wulpe bedryven be-
 fwalkte, waar door het ryk eenigen tyd
 zeer veel te lyden had; hoewel zyn broe-
 ders hem, zo tegen de buiten-vyanden,
 als ook tegen deze en gene oproerige
 onderdanen, sterk de hand boden, en in
 staat hielden, 't geen egter oorzaak was,
 dat hy hen begon te vreezen, en middel
 wist te vinden, om de drie gevaarlykste
 heimelyk te doen vergeven.

Doet drie
 van zyn
 broeders
 vergeven.

Zyn andere broeders de snuf hier af in
 de neus krygende, en voor 't zelve lot
 bekommert, namen de vlugt naar zeker
 Dorps-hoofd op Tidore, *Malonga* ge-
 naamt, die hen in zyn befcherming nam,
 ter tyd toe, dat hy in 't jaar 1304.
 quam te sterven, en zy dus gelegenheit
 bequamen, om met hun viere weër naar
 Ternate, alzo 'er twee op Tidore over-
 leden waren, te keeren.

Deze vier Koningen waren maar ge-
 ringe Koninkjens in magt, en hunne
 beheerfching is ook maar alleen over dit
 eiland Ternate geweest; dog die na de-
 zen laatsten vorst *Calebatta* gekomen
 zyn, hebben hun gebied allenskens ook
 verder over eenige naburige eilandkens
 uitgebreid.

Calebatta liet drie zoonen na, van
 welke de jongste, en wakkerste van geest,
Comala genaamt, in 't jaar 1304. hem
 in het ryk volgde. Deze van een Ma-
 leytsche moeder voortgekomen, kreeg
 door hare vrienden gelegenheit, om
 allereerst de Westerse Natien, voorna-
 melyk de Javaanen, en Maleyers, der-
 waart te lokken, en door dagelykse ver-
 keering met dezelve zig op dat eiland,
 en daar buiten, veel ontzagchelyker, dan
 een van zyn voorzaaten, te maken. Hy
 komt by de Hitoëfche Historie-fchryver
Ridjali, met den naam van *Tsjili Naay*
 in zyn zestiende *Alkiffa* (of verhaal)
 voor.

Zyn oor-
 logen en
 verove-
 ringen
 tegen
 die van
 Gilolo,

Zyn dagelyks werk was met den kit-
 teloorigen Koning van Gilolo te oorlog-
 en, die niet naliet hem gedurig mede
 te onrusten; waar door hy nu en dan
 eenige kleene dorpen op Halamahera,
 naaft aan strand gelegen, gewonnen, en
 ook, zo lang hy leefde, ingehouden
 heeft.

En van
 een dorp
 op Tido-
 re.

Ook heeft hy zich meester van een
 dorp op Tidore gemaakt, met verschei-
 de kleene vaartuigen derwaarts by nagt
 in persoon geschept zynde, waar door
 die van een der naaste dorpjens zo versla-
 gen wierden, dat zy, vrouwen en kin-
 deren in de pekellatende, zich daar na ge-
 drongen vonden, om zich gewillig mede
 onder die vorst te begeven, met be-
 loften, dat hy hunne vrouwen en kin-

deren los laten, en zy hem schatting
 geven zouden.

Deze vorst had een eenigen zoon,
 zeer wreed van aard, en *Abderama* ge-
 naamt, dien hy nogtans tot zyn opvol-
 ger gefehikt had. Dit, van verscheide
 der aanzienlyksten gemerkt, gaf hen
 voet om tegen hem op te staan, gelyk
 zy, metter tyd zeer veel van het volk op
 hun zyde krygende, het daar toe wisten
 te brengen, dat hy beloven moest zyn
 zoon zelf af te keuren, en, na zyn dood,
 aan hun te laten, wien zy in zyn plaats
 kiezen zouden.

Ook mogt hy in eenigen tyd van zyn
 regeering in 't jaar 1309. gene zaaken,
 zonder hunne mede-berading, en goed-
 keuring, uitvoeren. Dit verdroot hem
 zeer, tot dat hy middel vond om zich
 van hun allen te ontslaan, en zyn ou-
 den luister, en vertreden eere, te her-
 stellen.

Abderama ondertuffchen niet min dap-
 per, als wreed, geworden, begon nu
 en dan zaken uit te voeren, die zynen
 vader zeer gevaarlyk voor quamen, en
 hem besluiten deden om dien zoon, die
 nu al veel aanhang onder zommigen van
 het volk begon te krygen, zo ras het
 mogelyk was, van kant te helpen, 't
 geen hem zeer wel op zekeren donkeren
 nagt, zo als hy na de overkust met hem
 voer, gelukte; want hy bezorgde, dat
 hy by een fellen wind, waar door het
 vaartuig zeer helde, in zee gestooten,
 en zo aan de golven onbarmhertig over-
 gelaten wierd.

Zedert dezen tyd regeerde hy nog agt
 jaaren in meerder rust, en liet in 't jaar
 1317, na in 't geheel derthien jaaren hen
 bestiert te hebben, het ryk aan zyn
 broeder, *Patsjaranga Malamo* (by *Ridja-
 li*, *Tsjili Aitsi* genaamt) over, die daar
 toe van de aanzienlyksten op het eiland
 onder belofte gekoren wierd, van dat
 voortaan noit zoonen de Kroon erven;
 maar dat broeders, of eenige andere uit
 de zyd-takken, en niet uit den regt
 neergaanden stam, zouden mogen volgen;
 hoewel wy hier na veel andere voorbeel-
 den van zoonen, die gevolgt zyn, ont-
 moeten zullen.

Hy was vyftig jaaren oud, toen hy
 begon te regeeren, hy viel zyne onder-
 daanen niet hard, en maakte zich daar
 door zeer bemint. Weinig zaaken van
 belang vielen in zyn leven voor, behalven
 alleen, dat hy eenig volk van 't eiland
 Makjan gevangen kreeg, en by dat toe-
 val ook twee dorpen in 't jaar 1321.
 veroverde, die onder Ternate ook lang
 gebleven zyn. Hy zegt door list het
 wel daar toe te brengen, dat zyn oudste
 zoon, *Comala Bangsa*, dat is, de Car-
 bonkel

bonkel des geslachts in 't Maleits) in zyn plaats zou mogen volgen, maar dit was de oorzaak, dat hy zelf in 't jaar 1322. verftooten, en zyn zusters zoon, een borst van agtthien jaaren, in zyn plaats gestelt wierd.

Zyn naam was *Sida Aarif Malamo* ('t geen, in het Arabisch, den verftandigen Heer *Malamo*, beteekent) of, zo *Ridjali* hem noemt, *Tsjili Aija*.

In zyn tyd quamen zeer veel Javaanen, en Arabiers, het zy om 't gewin der Nagelen, het zy uit andere inzigten, zig in Ternate neder zetten, waar door de handel daar begon te bloeijen, en het vermogen van dezen vorst merkelyk toe te nemen.

De naburige eilanders, hier over ja- loers zynde, lokten mede tot zich verscheide van deze vreemdelingen, en begonnen na dien tyd meer en meer gefchil met den Koning van Ternate te krygen.

Onder deze staken boven alle anderen die van Tidore, Batsjan, en Oebi uit, welke twee eerste het nu ook zo verre gebragt hadden, dat zy, om niet minder, dan die van Ternate, te zyn, mede yder een Koninkje gekoren, en zich met den anderen tegen dien van Ternate verbonden hadden, waar by zich ook eindelyk die van Oebi voegden, die, in navolging van de anderen, wel mede een Koning over hun eiland verkoren, maar welke laatste het egter noit zo verre brengen konde, dat hy onder de vier Molukse Colano's, of Koningen, zou erkent worden.

Niet lange hier na quamen deze vier Koningen eens zeer gevallig by een op het eiland Motir, alwaar zy met malkan- deren, om voortaan in rust te leven, een verbond maakten, en zich aan zekere zaaken, onder hen beraamt, verpligten, daar by voegende niet alleen verscheidene der voornoemde onder hen gebruikelijke plegtlykheden, maar ook dat onder de Molukse Koningen die van Gilolo den voorrang hebben, daar na die van Ternate en Tidore, en dan die van Batsjan, volgen zou; welke laatste, hoewel de minste, hier tegen het meeste had in te brengen, onder voorgeven, dat de eyeren van dien Draak, waar uit zy alle gespro- ten waren, door zynen voorvader *Biko Tsjigara* tusschen de klippen omtrent Batsjan gevonden waren, en hy daarom als de oudste der Molukse Koningen moest aangemerkt, en geëert worden; maar dit ging by de andere niet door; zy hadden mede wel gehoord, dat zy van een Draak afkomstig, en van een geslacht waren, maar wilden hem egter den rang niet toestaan.

I. DEEL.

Zedert dit verbond tusschen deze vor- sten, vielen 'er geen zaaken van belang voor, en *Sida Aarif Malamo* begon hoe langer hoe grooter onder de zynen te worden, waar toe veel hielp zyn omme- gang met de gemelde vreemdelingen, die hem veel zaaken geheel anders, dan te voren, leerden behandelen. Waar door hy den naam van *Sida Aarif*, dat is, Verftandige Heer, kreeg; hoewel andere voorgeven, dat hy zo genaamt wierd, om dat hy zyn vader voor zekere laage van zyn broeder, tegen des zelfs leven gelegd, waarfchoude, waar over zyn vader zulk een haat tegen dezen broeder van *Malamo* kreeg, dat hy hem voortaan uit zyn gezigt verbande.

Hy leefde tot 't jaar 1331, en liet vyf zoonen, en 't ryk aan zyn broeder, *Padji Malamo* (by *Ridjali*, *Tsjili Aali* genaamt) na.

Deze vorst leefde zeer wulps en dartel, maakte gansch geen werk van de zaaken des ryks, deed niet als gansche nagten met hoeren, Amfoen, of Madat-drinken, zich vermaken, waar door hy by zyn volk in grooten haat raakte.

Hy wierd verscheide reizen gewaar- schout, dat 'er onder de grooten waren, die op zyn leven toelig maakten; dog hy wilde het, tot zyn ongeluk, niet geloo- ven, zo dat hy, na een jaar zeer slegt geregeert te hebben, door een hoer, die van de grooten uitdrukkelyk daar toe omgekogt was, op zyn bed vermoord wiert. Hy liet een zoon, en een dogter, die na zyn dood ter Wereld quam, na.

In zyn plaats volgde in 't laatste van 't jaar 1332, de tweede zoon van zyn Oom *Patsjaranga Malamo*, *Sjab Aalem*, dat is, de Koning der Wereld, ge- naamt; een vorst, die niet lang gere- geert hebbende, het eiland Makjan aan de Ternataansche Kroon hegte, ter ge- legenheit dat eenige ingezetenen van Makjan in 't midden des jaars 1334, twee Ternatanen, die met hun vaar- tuig daar gekomen waren, doodge- slagen, en hem dus reden, en gelegen- heit gegeven hadden, om dit stuk te wreken, gelyk hy toen dat eiland ver- overt, en ook behouden heeft.

Hy liet drie zoonen en vier dogters na, en stierf, na een bestier van negen jaaren, in 't jaar 1343, met dien lof, dat zyn onderzaaten hem nog wel wat wenschten in 't leven gehouden te hebben.

Na zyn dood quam de Kroon aan den derden zoon van *Patsjaranga Malamo*, of aan den broeder van *Sjab Aalem*, *Toeloe Malamo* genaamt.

Dit was een zeer ongemakkelyk Prins, zo wel voor zyne onderdaanen, als voor

1322.

Agste
Koning,
Padji
Malamo.
in 't jaar
1331.

Door een
hoer ver-
moord.

Negende
Koning,
Sjab
Aalem.
in 't jaar
1332.
Wint
Makjan
in 't jaar
1334

Thiende
Koning,
Toeloe
Malamo.
in 't jaar
1343.

1343.

de naburige vorsten, en de eerste die den band van het verbond tusschen de vier Colano's, of Molukse Koningen, gemaakt, verbrak; waar door de Koning van Tidore, en die van Batsjan, niet alleen in oorlog met hem raakten, maar hem ten eersten Makjan weér afhandig maakten, 't geen egter alleen toen onder den Koning van Tidore, *Noereddin* genaamt, verbleef; gelyk alles, dat in de veroverde Ternataansche vaartuigen gevonden wierd, den Koning van Batsjan, *Sida Hassan*, ten deel viel.

De Tidoreesche Koning wint Makjan van den Koning van Ternate.

De Koning van Gilolo redt dien van Ternate.

En by aldien de Koning van Gilolo daar niet tusschen beide gekomen was, het zou met den Ternataan zeer slegt hebben afgeloopen.

Naderhand haalde hy zyn schade weder in, veroverde in den jare 1346. weér geheel Makjan, sloeg den Tidorees deelyk, en quetste dien Koning, dat hy van zyn wond quam te sterven.

Ook nam hy op Batsjan eenige Strandorpjens in, en dwong *Sida Hassan* voor een tyd naar 't gebergte te vlugten; tot dat de Koning van Ternate zig gedwongen vond weder naar zyn ryk te keeren.

Hy regtte na dat jaar niet veel meer uit, verviel door sterke verkeerung met de Javaanen, en Maleyers tot het Madat- of Amfoen-drinken, en quam in 't jaar 1347. te sterven, nalatende twee dogters, en een zoon.

Elfde Koning, Bohejat. in 't jaar 1347.

In zyn plaats volgde de oudste zoon van *Sida Arif Malamo*, *Bohejat* genaamt, een Prins, die zeer goede hoedanigheden bezat, en zyn volk zeer zag, en pryfelyk, bestierde.

Hy wierd in het tweede jaar van zyn regeering blind, en door ziekte zoodanig gedrukt, dat hy in 't jaar 1350. overleed, niet meer dan een zoon, van een Javaanse moeder geboren, nalatende.

Twaalfde Koning, Molomatsjeja. in 't jaar 1350.

Zyn tweede broeder, of anders zyn vaders derde zoon, *Molomatsjeja*, dat is, 't Schynfel of Ligt der zee genaamt, verving hem.

Die zig in 't Arabisch oeffende, en voor een Heilig gehouden is.

Dit was een dapper vorst in de wapenen, en die zig ook in de Arabische taal eenigzins oeffende, zeer groote gemeenschap houdende met een Arabier, die oorzaak was, dat men hem zedert voor een zeer Heilig man hield, die voorgaf dat hy met zekere Geesten, of AartsEngelen, verkeerde, en die zich by hem gemeenelyk quamen wasschen in een waterken, *Acke-Siboe* genaamt, uit het welke die van *Gamma Lamma* (een Stad namaals op Ternate gelegen) hun drinkwater quamen halen; welk water naar 't scheppen genaamt is, om dat, het maar een staande kuil zynde, zy het water, dat daar in was, daar uit moesten scheppen. Hy kreeg door dezen Arabier ook

kennis van den aanbouw van beter vaartuigen, dan oit zyn voorzaten gebruikt hadden; met welke hy na de *Xoelase* eilanden gevaren is, gelyk hy zedert dien tyd ook bezitter van die drie eilanden is gebleven, zettende op ieder der zelve eenige Ternataanen, en een zyner drie zoonen, *Hbamed* genaamt, als Stadhouder op *Xoela Teljabo*.

Hy regeerde zeven jaren, en stierf in den jare 1357.

Zyn broeder, *Momole*, of zyn vaders tweede zoon, wierd door de ryks-grooten in zyn plaats gekoren.

Hy regeerde maar twee jaaren, in welken tyd hy meest ziek geweest, en, zo men wil, door een *Macassarsche* byzit vergeven is, gelyk hy daar van in 't jaar 1359, zonder iets uitgerecht te hebben, stierf.

Zyn broeder, de vierde zoon van *Sida Arif Malamo*, *Gapi Malamo* de eerste genaamt, was zyn opvolger, een dapper vorst, die lang geoorloogt heeft, dan eens tegen die van Gilolo, dan eens tegen die van Tidore. Met die van Batsjan stond hy in een goed verstand voor een tyd, dog raakte daar na ook al in oneenigheid, hoewel hy zig by al die vorsten zeer ontzagchelyk maakte, en zeer wel in staat was, om het tegen hen alle gaande te houden, te meer, alzo hy door verscheide *Macassaren*, en *Javaanen*, ondersteunt wierd.

Hy deed evenwel geen meer veroveringen; maar behielt alles, 't geen by den tyd zyner voorzaaten tot zyn Kroon behoort had, door het ontzag van zyn wapenen in den zelve staat.

Hy stierf, na derthien jaaren geregeert te hebben, en liet in 't jaar 1372. het ryk aan zyn jongsten broeder, *Gapi Ba-goena* den eersten.

Deze maakte vrede met alle die vorsten, waar mede zyn broeder geoorloogt had, levende niet alleen stil en geruft voor zyn eigen onderdaanen, maar ook zeer vreedzaam met de nabuuren.

Zyn oudste zoon trouwde met de dogter van den Koning van Gilolo; en wierd daar door naderhand, by 't sterven van dien vorst, en 't ontbreken van andere erfgenaamen, opvolger in dat ryk.

Twee van zyn dogters huwelykte hy mede zeer wel uit, de eene aan den Koning van Tidore, *Hassan Sjab*, de andere aan zyn broeder, den erfgenaam van dat ryk, *Rampala* genaamt.

In zyn plaats quam in 't jaar 1377. de zoon van *Toeloe Malamo*, *Comala Poeloe*, dat is, de *Karbonkel* des Eilands.

Deze was een deftig vorst over zyn volk, naarstig en vernuftig, en by zyn nabuuren zeer gevreesd, brengende den

Koning van Batsjan in 't jaar 1380. in die engte van zyn gansch land te zullen verliezen, 't geen egter door tusschenkomen van den Koning van Tidore, en een huwelyk van zyn tweede dogter met den Koning van Batsjan, belet wierd.

Hy won eenige dorpen op Halamahera van den Koning van Gilolo, en dwong hem den rang der vier Colano's aan hem over te laten; waar door hy wel in geschil raakte met den Koning van Tidore, maar wist hem zeer listig daar toe over te haalen, dat hy het mede goedkeurde.

Hy heeft de Kroon van Ternate zeer lang bezeten; overleed in 't jaar 1432, en liet ze over aan *Gapi Baggena* den tweeden, zynen zoon; waar toe hy, tegen de vorige Molukse gewoonten, al by zyn leven de ryks-grooten had weten te bewegen.

Deze Koning was zeer eenvoudig; maar bestierde egter zyn ryk in de weinige jaaren van zyne regeering zodanig, dat hy, en by zyn volk, en by de meelte naburige Koningen, in vriendschap leefde, uitgenomen met dien van 't eiland Oebi, met welken hy geschil kreeg over een huwelyk van zyn dogter, die hy hem, na die twee maanden by zich gehad te hebben, weder te huis zond.

Het geschil wierd egter door tusschenkomen van den Koning van Batsjan bygelegd, de verftootene plegtelyk wederom gehaalt, en dus de Koning van Ternate te vrede gestelt.

Hy stierf in 't jaar 1465, en wierd gevolgt van zyn zoon *Marthoem*, dat is, den Ontfermden, hoewel het ook wel een verstorven Heilig beteekent.

T W E E D E H O O F D S T U K .

MArthoem de agttiende Koning. *Veel Javaanen, Maleyers, en Chineesen, in Ternate. Onder welke 't Mohammedaansch geloove in Ternate eerst quam. Vaart der Ternataanen op Banda. En by wat geval. Zyn geboorte. En oorlogen met den Koning van Gilolo. Hoe de Ternataanen toen handelden met de Nagel-boomen. Onlusten op Gilolo. De Gilolofche Prins volgt zyn Vader in 't ryk. Djamiloe vertrekt met een vloot na Amboina. Marthoems dood. Negentiende Koning, Zeynulabedien, en eerste Moorsche in 't jaar 1486. Zyn oorlogen met die van Gilolo. In Ternate de twee Adelyke huizen van Tommagola, en Tomaitoe, bekend. Waar zich dat van Tomaitoe nederzette. Dat van Tommagola was beroemder. Waar het zig nederzette. Kiboewa, de oudste van den huize Tommagola. Zyn zoonen. Die dien stam in twee takken verdeelen. Welker eene in Ternate, En de andere, in Amboina zich uitbreid. Javaanen brengen de Mohammedaansche leere in Ternate. Die den Koning, en zyne ingezetenen aannemen. Om die te onderzoeken gaat hy na Java. En neemt van daar mede een Javaans Priester. Vint daar den Hitoeeschen Pati Toeban. Maakt een onverbrekelyk verbond tusschen Ternate en Hitoe. Neemt hem als tiende lid van zyn raad aan. Zainulabediens verdere gevallen op Java, en zyn dood. Bajang Ullah, twintigste Koning van Ternate, en tweede Mohammedaansche. Brengt de Ternataanen tot een burgerlyken wandel. Bartoma komt in de Moluccos. Samarau gaat uit, om nieuwe landen te veroveren. Veroverd Boero, en zet zig daar als eersten bestierder neder. Geslacht-boom van 't Adelyk huis Tommagola in Ternate. De tak van Samarau. De tak van Moeletsjangan. De eerste Portugeesen komen onder Bajang Ullah in Ternate. De onder-Koning, Alfonso Albuquerque, zendt in 't jaar 1511. Antoni Abreus naar de Moluccos. Die eerst op Java, daar na op Amboina, en eindelyk in Banda, komt. Zeilt onverrichte zake wêer naar Malacca. Serraan raakt door storm van hen af. Lyd op de Noessa Pinhos schipbreuk. Vindt daar eenige roovers. Die hem zoeken te overvallen. Serraan berooft hen van hun vaartuig. Zy beloven hem te recht te brengen. Wordt door hen in Amboina op Noessa Telo gebragt. Wordt daar wel ontfangen, maakt zig daar verder door zyn daaden bekend. 't Geen ter ooren van de Koningen van Ternate, en van Tidore, komt. Die beiden de Portugeesen willen ontbieden. Bajang doet eerst Serraan verzoeken. Hy vertrekt in 't jaar 1512. uit Amboina na Ternate. Almanfor maakt door een huwelyk vrede. Verwart verhaal der Portugeesen van dit geval. Bajang doet den Portugeesen veel eere aan, en belooft de Nagelen aan hun alleen te leveren. Biedt hun ook een vesting in zyn land te bouwen. Ongezogen van Ferdinand Magaliaan over de Portugeesen, wegens 't afslaan van een gering verzoek. Die zig by Keizer Karel den vyfden, Koning van Castiliën, aangeeft, om de Moluccos aan zyn Kroon te hechten. Karel wylt hem in 't eerst af, maar geeft hem eindelyk gehoor. Hy loopt met vyf schepen in 't jaar 1519. in zee. Ontdekt de Straat Magellanes in 't jaar 1520. Daar na de*

Ladrones. Land te Zeboet. En op Matan. Hy wil den Koning van Matan dwingen, onder zyn Koning te buigen. Die vorst trekt tegen hem te veld, daar Magaliaan 't leven laat. 't Vermoorden van veel Castiliaanen op Zeboet. Reden, waarom dit hen overkomt. De overgeblevene verzeilen naar de Moluccos. Komen in 't jaar 1521. voor Tidore. Worden van Koning Almanfor wel ontfangen. Verbond tusschen hen, en den Koning. Hun haat tegen de Portugeesen, en vreesse voor de zelve. Hun vergeeffsche poging, om den Koning van Ternate aan hun zyde te krygen. Zy laden daar Speceryen. Laten daar tien of twaalf man. En vertrekken met twee schepen van daar. Bajangs vriendschap met de Portugeesen is oorzaak dat hy, en Serraan, vergeven worden door de Ternataanen. En niet door bestel des Konings van Tidore. Bajangs dood, en zyn kinderen.

Mar-
hhoem
in 't jaar
1465.
de agt-
tiende
Koning.

Koning *Marbhoem* trad als agt-
tiende Koning in 't jaar 1465.
in zyn vaders plaats.

Al de voornoemde Konin-
gen waren zuivere Heiden-
nen, ende wisten tot dezen tyd toe
nog niets van den Mohammedaanschen,
of Moorfschen Godsdienst; om welke
reden de Moorfsche Paapen in hunne ge-
beden voor geen van deze Koningen
bidden.

Ook is Koning *Marbhoem* den meesten
tyd van zyn leven Heidensch geweest.
In 't laatste van zyn leven nam hy, hoe-
wel zeer gebrekkelyk, den Moorfschen
Godsdienst, en wel by deze gelegenheit,
aan.

Veel
Javaanen,
Maleyers
en Chi-
neezen in
Ternate.

De Ternataanen verhalen, dat 'er in
zyn tyd zeer veel Javaanen, Maleyers,
en Chineesen, uit verscheide gewesten,
meer dan onder zyn voorzaaten, in Ter-
nate quamen om Nagelen in te handelen,
en die dan aan de Westersehe Natien te
verkoopen.

Onder
welke 't
Moh-
hamme-
daansch
geloof in
Ternate
eerst
quam.
Vaart der
Terna-
taanen op
Banda.
En by
wat ge-
val.

Verscheide der zelve waren uit Banda
gekomen, waar na toe de Ternataanen
nu al eenige Nagelen met hunne vaar-
tuigen gebragt, en dus deze Kooplieden
derwaarts gelokt hadden.

Onder deze vreemde Kooplieden was
een Javaan, *Hoessein* (of, zo andere
zeggen, *Dato Maoela Hoessein*) ge-
naamt.

Deze, een Mohammedaan zynde,
las nu en dan den Coraan, en lokte door
dat lezen veel Ternataanen by zich, die
zich niet genoeg verwonderen konden,
hoe hy, en zyn jongen, uit eenige ge-
krabbelde schrapjens en kratfen, die zy
op 't papier zagen, klare woorden kon-
den uitspreken; een zaak, die hun be-
grip te boven ging. Zy gingen dan na
huis, en maakten met eenige houtskoolen
ook zo wat schrapjens en haanepooten,
op een plankje, maar konden 'er geen
een woord van maken, en de Javaan,
verzogt by hen te komen, en hun schrift
te zien, kon daar nog minder mede te
regt komen. Derhalven wilden zy van
den Javaan weten, waar het aan schortte,
dat hun schrift niet leesbaar

was, en 't zyne wel, zo dikwils hy maar
wilde.

De listige Javaan, hunne genegenheit,
om dit schrift te leeren, en te gelyk hun-
ne onnoofelheit merkende, beschikte het
zo, dat hy hun niet alleen de Arabische
letter leerde lezen, en schryven, maar
dat hy metter tyd ook den Moorfschen
Godsdienst daar invoerde.

Hy zeide dan tot hen, dat dit Heilige
letters waren, die niemand uitspreken
kon, dan die God den Schepper van al-
les, en zynen Propheet, eerst leerde
kennen; *Derhalven zo gy, voegde hy*
daar by, *hier zin in hebt, zo moet gy eerst*
leeren zeggen: لا اله الا الله محمد رسول الله
Lab illab ilallah Mohammed Razoel Ul-
lab; dat is, Daar is geen God dan God,
en Mohammed is zyn Gezant.

Dus hebben zy dan deze woorden me-
de zo van buiten leeren opzeggen, en
zyn zo allenskens door dezen vader in 't
Moorfeh Geloove verder onderwezen;
maar alzo *Marbhoem* niet lang daar na
leefde, zo verflaaude d'yver van velen,
te meer, alzo deze Arabier ook weder na
zyn land trok.

Hy was de zoon van Koning *Gapi* ^{Zyn}
Bagoena den tweeden, van een Javaanse ^{boor}
moeder, en, zo zommigen voorgeven,
geboren op Cajaroe; hoewel anderen
zeggen, dat hy op Boeton zou gebo-
ren zyn.

Hy was een zeer onnoozel vorst, slegt
van verstand, en die derhalven weinig
toegebragt heeft, om de Ternataanen,
die als de Wilden nog maar met een
Tsjidako, dat is, een Gordel, of War-
tel van oude lappen, om 't lyf liepen,
tot een borgerlyk leven te brengen, of
dat de Koophandel daar wat meer bloe-
jen, of door de Ternataanen wat meer
werk, het zy van den landbouw, het zy
van het behoortlyk aanplanten, en 't
voorzigtig behandelen van de Nagel-
boomen, gemaakt mogt worden.

Een groote hinderpaal hier in was hem
ook de Koning van Gilolo, die sterk van
volk, en veel magtiger, dan hy, hem
gestadig met oorlogen de handen zo vol
werk gaf, dat hy om geen andere zaaken
be-

En g-
dige
loger
met
Koni
van
Gilol

145. behoefde te denken, dan alleen maar om zig voor eerst tegen dien vorst in staat te houden.

Het eenige, dat de inlanders omtrent dien tyd nog deden, was, dat zy hier en daar eenige Tuintjes begosten aan te queeken.

Zy schynen zich in dien tyd nog zeer weinig aan 't behoorlyk planten der Nagel-boomen te hebben laten gelegen leggen, maar lieten die in 't wild groejen. Zy hadden 'er toen ook nog zeer weinig, en behandelden die zeer ruw en onvoorzigtig, zo dat het hun niet der pyne waard dacht, die te plukken. Zy scheurden, of hakten die met hun Parangs, of Houw-messen, niet geheele takken maar van de boomen af, als het hen te hoog was, om daar by te klimmen, of te reiken; en dus verruilden zy die dan aan de Javaanen, Chineezzen, Maleyers, Bandaneezen, en Macassaren, die hun die quamen afkoopten of afruilen, en ze weêr aan die van de West verhandeldden.

Ook weten zy ons te berigten, dat, by het leven van dezen ontfermenswaardigen *Marrboem*, een groot geschil tusschen twee Prinsen van Gilolo, broeders, en zoonen van den laatsten Koning, gerezen zy. Deze waren uit verscheide moeders, de een uit een Gilolofche, de andere uit een Javaansche, voortgeteelt, weshalven zy malkanderen over het volgrecht tot de Kroon niet wel verstaan konden. De voorgaande Koning had het mede zo weten te bestellen, dat zoonen, voor broeders, nu gekoren wierden; maar, hoe veel grooten hy ook aan de hand gekregen had, zyn ziekte had hem niet toegelaten voor zyn dood, wie hem vervangen zoude, vast te stellen.

Hun geschil wierd egter (zo zommigen zonder grond zeggen) by een minnelijk verdrag zo bygelegd, dat de Prins uit de Gilolofche moeder zou Koning zyn; maar *Perdana Djamiloe*, die by de Javaansche geteelt was, naderhand berouw van dat verdrag hebbende, en zyn broeder in dat opperbewind met geen goede oogen, als onwettig verkregen, konnende zien, vond geraden zig van den zelve af te zonderen, en zig met een vloot op zee te begeven, om nieuwe landen te ontdekken, en zig daar neder te zetten, of, was het mogelyk, die te veroveren, en daar mede zyn belgzugt op zyn broeder te verzetten. Andere zeggen, dat de Gilolofche broeder zich listig daar ingedrongen had.

Dit stelde *Djamiloe* in 't jaar 1480. met een of twee van zyn broeders, die mede gebelgt waren, in het werk, en quam na eenigen tyd in Amboina aan, alwaar

hy een van zyn broeders, *Pati Roemerai*, op Lissabatta, en zig zelve op de kust van Hitoe nederzette, daar hy het zo verre bragt, dat hy een van de vier bestierders des lands wiert. Dog andere meenen, dat hy in 't jaar 1465. al uit zyn land vertrokken is. Van hem is het edel geslagt der Noessatapi's gesproten, die zedert zyn dood ook het regt behouden hebben, dat 'er altyd een uit dit geslagt een van de vier Hoofden der kust Hitoe zyn moest.

Dit geval zal ons in 't verhaal der Ambonische zaaken met eenige omstandigheden, die wel zo waarfchynelyk zyn, voorkomen.

Eindelyk is Koning *Marbboem*, zonder iets van belang anders uitgerigt te hebben, in 't 1486. overleden. En hoewel hy in 't einde van zyn leven Moorsch was, wierd hy van de Moorsche Paapen egter onder de Moorsche Koningen niet getelt.

In zyn plaats is gevolgt zyn oudste zoon *Zeynulabedien*, by de Ternataanen *Djenalabdina*, ook wel maar *Abadyn*, genaamt, een naam, die by de Arabiers, de beste der gehoorzamer, of de beste in 't geloove, be- teekent.

Deze vorst overtrof zyn vader zeer verre in verstand, kloekmoedigheid, en in andere Vorstelyke hoedanigheden, en zou veel tot verbetering van den staat des Ternataanschen ryks hebben kunnen toebrengen, indien ook hy niet den meesten tyd van zyn regeering, in veel moejelykheden met den Koning van Gilolo geweest was, en zig daar door buiten staat gevonden had, om iets, tot den byzonderen welstand van zyn ryk dienende, in het werk te stellen.

Immers hy was in een gedurige vreeze voor dien vorst, en dorst zig op zyn eigen magt, hoe groot die ook toen al geworden was, niet ten volle verlaten, te meer, om dat de Koning van Gilolo in dien tyd ook met den Koning van Tidore, een vorst, diens magt toe ook al zeer hoog gestegen was, in verbond stond.

Dog dit geschil met den vorst van Gilolo in 't jaar 1488. bygelegd zynde, heeft Koning *Zeynulabedien* zig wat meer op andere zaaken beginnen te scherpen.

In, of omtrent, het begin van de regeering dezes Koninks, waren, buiten dit Koninklyk huis, nog twee andere huizen van aanzien in Ternate, die (zo men hun gelooven mag) zig veel ouder, en edeler van afkomst, dan die Koningen, rekenen; gelyk ik dat de nakomelingen van een dier huizen wel zelf heb hooren zeggen.

1465.

Marh-
hoems
dood.Negen-
tiende
Koning
Zeyn-
ulabe-
dien. En
eerste
Moor-
sche.
in 't jaar
1486.Zyn oor-
logen
met die
van Gi-
lolo.in 't jaar
1488.In Ter-
nate de
twee
Adelyke
huizen
van Tom-
magola,
en Tom-
mailtoe,
bekent.

1488. Het een werd Tommagola, en het ander Tommaïtoe, genaamt.

Van beide deze huizen, als omtrent dezen tyd al bekend zynde, moeten wy iets zeggen, om dat zy by de volgende berichten wegens hunne nakomelingen veel deel hier in zullen hebben, daar by blyken zal, hoe veel dezelve tot het uitgebreiden van het Ternataansh ryk hebben toegebracht.

De eerste bouwers van deze twee Adelyke huizen wierden na vreemde landen gezonden, om die te ontdekken, of te winnen, met die voorwaarde nogtans, dat een yder van hun in 's Konings naam, over de landen, by hem veroverd, 't opper-bewind voeren zou.

Waar zig dat van Tommaïtoe neder zette.

Die van het huis Tommaïtoe hebben zig na de Xoelafche, of de Soelafche eilanden begeven, en aldaar veel jaaren als Koninklyke Stadhouders, met den titel van Kimelaha's (dat, in het Ternataansh, een Jonker beteekent, maar echter ook in de beteekenis van een Stadhouder gebruikt word) of ook wel met die van Salahakan (dat al mede een Stadhouder in hun taal te kennen geeft) geheerscht.

Dat van Tommagola was beroemder.

Die van den stam Tommagola nogtans hebben zig in de Wereld meer, dan deze andere, bekend gemaakt, en ook ongelijk meer toegebracht, zo om den naam van hun Geslacht beroemt te maken, als om verscheide vreemde landen met veel luister onder de Kroon van Ternate te brengen; gelyk wy dat op zyn tyd, nu en dan, zeer onderscheiden zullen toonen.

Waar het zig nederzette.

De eerste van dit Geslacht, die zich op zee, om veroveringen te doen, begaf, heeft zig op 't eiland Boero ter nedergezet; maar naderhand is door zyn oudsten zoon de Setel der Koninklyke Stadhouders van daar in de landen van Amboina na Cerams binnen-kust verplaatst.

Om nu de oude naamen der genen, die uit dit Adelyk huis gesproten zyn, zo veel ons mogelyk is, als uit de afsche op te delven, zo zullen wy alles, 't geen ons of de inlanders zelfs, of wel eenige oude schariften van hun, aan de hand geven, den Lezer mededeelen.

Kiboewa, de oudste van den huize Tommagola.

De nazaten van dit huis zeggen, dat 'er weinig tyds voor het jaar 1486. uit het zelve al eenen *Kiboewa* hier geleefd heeft, op een tyd, wanneer men hier al eenige kennis van het Mohammedaansh Geloove begon te krygen; hoewel hy toen nog wel Heidenisch was; maar echter daar na, wanneer dit geloove in *Zeynulabediens* tyd wat meer begon door te breken, Mohammedaans geworden is.

Hy trouwde met zekere *Bay Tabioli*,

dochter van *Sehed Djoemali*, een Ternataan van afkomst; maar toen op Makjan woonagtig. Uit dit huwelyk zyn drie zoonen, te weten, *Doedoe*, *Samoerau* (of *Soamarau*) en *Moeletsjangan* voortgekomen.

Doedoe stierf ten eersten uit; zo dat zig die hoofd-stam zedert in twee takken verdeelt heeft, waar van die van *Moeletsjangan* zig den meesten tyd in Ternate gehouden, en zig daar wel meest uitgebreid heeft; hoewel 'er ook van dat huis in Amboina, met eenige magt, en bewind, gekomen zyn.

Hy liet een zoon, *Hair*, of *Hairon*, genaamt, en deze weer drie zoonen, *Boasari* (ook wel *Bongasari* genaamt) *Laulata*, en *Mamat*, na. Deze *Laulata* zal ons in de Beschryving der zaaken van Amboina onder 't jaar 1558, als door Koning *Hair* derwaards gezonden, voorkomen.

Bongasari heeft een zoon, *Daja*, of *Hidajat*, genaamt, nagelaten, van welken ook onder Amboina's stoffe slaat gesproken te worden.

Samarau, die den anderen tak uitmaakt, heeft zich buiten Ternate, en na de landen van Amboina begeven, alwaar zyn nakomelingen, en inzonderheit zyn zoon, *Roebobongi*, zich zeer ontzachelyk, en groot, door zyne veroveringen van landen, gemaakt hebben, gelyk wy dat onder yder Koning naaukeurig zullen aanhaalen.

Maar, om tot *Zainulabedien* weder te keeren, in den tyd van dezen Koning quamen hier veel Javaanen, zo, om te handelen, als om 't Mohammedaans Geloove met alle kragt, zo in Ternate, als in de eilanden daar omtrent, in te voeren, spannende al hunne kragten in, om die Leere by dezen inlander aange naam te maken. Hun oogwit daar by was, om tusschen hen, en de Ternataanen, een vast verbintenis als Geloofsgenooten hier door te maken; maar voor al ook dan met eenen den weg te baanen, om van den Nagel-handel alleen meesters te blyven, en die aan de Westersche volkeren zo dier, als 't hen behaagde, te verkoopen; om 't welke beter uit te voeren, en alle andere volkeren hier omtrent te blindhokken, zy, na de plaats, daar zy vielen, door dezen en genen gevraagd zynde, voorgaven, dat ze alleen in de handen der inwoonders van Java groeiden, en dat 'er alzo geen middel was, om die van anderen, dan van hun alleen, te bekomen; hoewel 'er toen al veel waren, die door eigen ondervinding wel beter wisten, en dit voor een verdichtsel der Javaanen hielden.

By Koning *Zainulabedien* egter had dit zo veel ingang, dat hy daar door bewogen wierd zelfs een tocht naar Java te doen, voornamelyk, om daar die nieuwe Leere wat naauwer, en in zyn grond, te onderzoeken, alzo hy verstaan had dat die te Giri, op Java, in een مدرسه Mádrefah, of Hooge School, geleert wierd.

Omtrent het jaar 1495. stelde hy dit, tot zyn groot genoegen, met een van zyn beste vrienden, *Hoeffein* genaamt, in 't werk, en bragt, by zyne te rugreize, een Javaansch Priester, *Toeboebababoel* genaamt, mede, welke Leeraar daar na de voornaamste voortplanter van dat Geloove in die gewesten geweest is, gelyk hy daar na *Hoeffein* ook tot het Priester-ampt bequaam gemaakt heeft.

Eer deze Koning van Java vertrok, vond hy daar by geval (zo *Ridjali* in zyn boek, over de kuff Hitoe in 't Maleits beschreven, zegt) gelegenheit, om met een der vier hoofden van de kuff Hitoe, *Pati Toeban* den eersten (ook wel *Pati Poeteb*) genaamt, te spreken; en vermits die daar ook met dat oogwit, om grondige kennis van de Mohhammedaansche Leere te krygen, en die zynen landgenooten mede te deelen, gekomen was, zo sproot hier uit tusschen deze twee groote mannen zoodanige vriendschap, dat zy, nu nieuwe broeders in dat Geloove, met malkanderen een vast, en onverbrekelyk verbond maakten, behelzende, dat de Hitoëesen, en Ternataanen in eeuwigheit vaste Bondgenooten, en goede vrienden zouden blyven; welk verbond nog nader door dien Koning bevestigd wierd, wanneer hy dezen *Pati Poeteb*, voor zyn vertrek ook tot het tiende Lid van zynen ryks-raad (die anders uit negen Leden bestond, en daarom Soa Sivas genaamd wierden) aannam, waar by hy hem dan ook in een rang boven alle Sengadji's, of Hertogen, stelde.

Gedurende nu *Zainulabediens* verblyf op Giri, gebeurde het, terwyl hy aan de voeten van zyn leermeester zat te leeren, dat zekere dolzinnige Javaan, een Amokspeeler, met zulk een woede op hen aanvallen quam, dat hy al het volk op de vlucht dreef. *Zainulabedien*, hier over niet eens verzet, vatte zyn swaard, en zei: *Indien dit het waaragtig Geloove is, dat ik leere, zo zal ik dezen Godloozen verslaan*; en, met eenen toeflaande, kloofde hy niet alleen dien Javaanden kop, maar hiew te gelyk, met dien zelve slag, ook een sware klip in tweeën, die op Giri's bergje aan den weg staat, en nog te zien is. Van welke gekloofde klip de Javaanen tot nog toe veel zwetsen,

en die yder een nog aanwyzen; dog niemand wil gelooven, dat zy 'er op die wyze, als zy verhaalen, gekomen is. Hy wierd te Giri *Radja Bularwa*, dat is, Koning der Kruidnagelen, genaamt, en maakte een naau verbond met den *Panimbaham* (of den Prins) van Giri.

Daar na vertrok deze vorst van Java weêr na de Moluccos; maar kreeg op de te rug-reize, omtrent Bima, moeite met dien Koning, geraakte met een van zyn Ridders in gevecht, die hem door een spies zo zwaar wondde, dat hy (zo *Ridjali* in zyn agtste Alkiffa, of Verhaal, zegt) niet lang daar na quam te sterven, welke droevige tyding met hun vaartuig, en door dien medegenomen Javaanschen Priester, eenigen tyd daar na in Ternate gebragt wierd.

De Ternataanen zeggen, dat hy van die wond genezen zy, en nog tot in 't jaar 1500. geregeert heeft; dog dit is maar zeggen, zonder bewys.

Op dit zelve jaar echter is in zyn plaats gevolgt zyn zoon *بايخ الله Bajang Ullah* (dat is, de Schaduwe Gods, in de Maleitsche taal, en ook zomtyds wel maar alleen *Bajang*, dat is, de Schaduwe) genaamt.

Hy was de twintigste Koning van Ternate, en de tweede Mohhammedaansche vorst hier, een Prins van groote en uitmuntende hoedanigheden, ja de eerste onder de Ternataansche Koningen, die de nog woefte, en wilde Ternataanen tot een burgerlyke wyze van leven, en zo verre gebragt heeft, dat zy hunne Tsjidaco's, of gordels, die zy om hunne schamelheit droegen, verlieten, en zich zodanig, als zy tot nog toe doen, kleedden.

Daarbeneven heeft hy, die anderzints ook een groot yveraar, en voortzetter, van 't Mohammedaansch Geloof was, door aanraden van een Moorsen Priester, allenskens verkregen, dat zy, die te voren maar in 't honderd, en zonder eenig verband, by een liepen, zich beoorlyk door de Trouw aan malkanderen verbondden, alleen met dat onderscheid, dat hun Huwelyks-giften, of de Bruidschat, in dien tyd zeer gering waren, en maar in een kleedje, dat men aan de vrienden van de Bruid gaf, bestond, en dat dit zelfs ook buiten eenige verpligting, en als een vrywillig geschenk, gegeven wierd.

Ook wierden van dien tyd af de bywyven niet verboden; maar toegestaan aan die genen, die ze konden onderhouden. Onder dezen Koning is in 't jaar 1506: *Lodewyk di Bartoma* in de Moluccos, en ook in Banda, geweest; in welke eerste tyd van dezen vorst hy deze inwoonders nog zeer woest vond.

1495:

Bajang Ullah, twintigste Koning van Ternate, en tweede Mohhammedaansche. in 't jaar 1500.

Brengt de Ternataanen tot een burgerlyke wandel.

Bartoma komt in 't jaar 1506, in de Moluccos.

In

hoewel aan *Bongasari*, en *Ali*, in dat gemelde jaar, by schryvens harer Edelheden aan die van Amboina, toegestaan wierd, met hunne Familien weer na Ternate te keeren, aangezien hun Koning dit ook toestont, mits dat zy 'er zelf ook toe moesten genegen zyn; dog om weer na Boero te keeren, wierd hen, om dat zy gevaarlyke gasten waren, afgeslagen.

Behalven deze gunst hadden haar Edelheden in 't jaar 1687. by hun schryven van den negen en twintigsten February, nog een andere, van aan *Bongasari* een schuld van honderd Ryksdaalders quyt te schelden, gedaan.

Dit zo voor af, als zeer noodig tot het vervolg van de gevallen der Ternataansche Koningen, nedergeftelt hebbende, zullen wy nu zien, wat 'erin 't leven van dezen vorst *Bajang Ullab* vorder aanmerkenswaardig voorgevallen is.

Na dat hy vyftien jaaren Koning geweest was, zyn onder hem de eerste Portugeezen in Ternate gekomen, by een zonderling geval, 't geen voor hen eer doodelyk, dan van gelukkigen uitslag, scheen te zullen zyn, en om daar van betere bevatting aan den Lezer te geven, dienen wy dat wat hooger op te haalen.

Na dat *Alfonfus Albuquerque*, een der vermaardste onder-Koningen van Portugal, ten tyde van Koning *Emanuel*, de magtige Indiaansche stad Malacca, omtrent Augustus, des jaars 1511, gewonnen, des zelfs Koning *Mamud* ontzeteld, en die overgrootte zegepraling op den ondergang van den vermogenden Javaan, *Utimutaraja* (eerst by *Albuquerque* zelfs met eenig bewind voorzien, dog daar na trouwloos bevonden) gebouwt had; zo zond hy, in December des zelven jaars, niet (gelyk zommige qualyk schryven) *Antony Brit*, die eerst lang daar na quam, maar eenen *Antony Abreus* met drie schepen van Malacca, na de Oost, om de Molukse eilanden te ontdekken, en (waar het mogelyk) onder de Kroon van Portugal te brengen.

Van daar vertrekkende, quam hy eerst op Java, voor een stad, by de Portugeezen qualyk *Agacime* genaamt (dog hedendaags onder den naam van *Gresse* bekend) aan, en geraakte van daar ook in de gewesten van Amboina te land.

Op beide die plaatsen rigtte hy steene Suilen op, met de wapenen van Koning *Emanuel* daar in uitgehouwen, en vertrok van daar in 't jaar 1512. naar Banda, alwaar hy een verbond met de inlanders maakte, en mede een steenen Suil, als de vorige, ter gedagtenis, dat hy daar

geweeft was, en den tyd wanneer, op strand oprigtte.

Hy nam daar eenigelading van Nooten-Muscaat in, en zeilde (even na zyn vertrek van daar door zware stormen belet) weder na Malacca, zonder zyn reize, tot ontdekking der Moluccos, te hebben kunnen vervolgen.

Geheel anders nogtans droeg zig de zaak toe, met een van zyn schepen, waar op *François Serraaan* 't bevel had.

Na dat zy dan te zamen van Banda vertrokken waren, ontstond 'er een hevige storm, welke die schepen niet alleen verstroide, maar ook een van die afgedwaalde schepen op de Noeffa Pinhoe's, of de Schildpads-Eilanden (bezuiden Amboina, en regt in de weg van Java na Banda gelegen) deed vervallen, en den Hoofdman met de zynen daar elendig schipbreuk lyden.

Hy trad, na dat hy 't in het schip niet langer houden kon, met zyn volk, en wapenen, op een dezer elendige Eilandekens te land, vond daar niets te eeten nog te breeken, vermits zy zeer bar, onbewoond, en van geen nut ter wereld zyn, dan alleen voor die derwaards vaaren, om Schildpadden (die daar zeer groot en veel zyn) te vangen, of ook wel voor zommige kleine zee-schuimers, en roovers, die zig derwaarts wel begeven, om zig voor een tyd te verschuilen, of om zich van deze of gene rampen, hunne vaartuigen overgekomen, te herstellen.

Derhalven zag 'er dit geweldig zuur voor *Serraaan*, en zyn makkers, by dit te land treden uit; maar eindelyk wierd hy daar een *Coracora* (zynde een slag van Ambonsche, of Ternataansche vaartuigen) gewaar, die eenige roovers, zig daar wegens dat onweer ophoudende, toequam.

Dit quam wonderlyk van pas, en, ten ware dit voorval, zo had hy met alle de zynen daar elendig van honger en gebrek het leven moeten laten; vermits in dit dor en onvrugbaar land, buiten de Schildpadden, niet het allerminste is, waar van zy zouden kunnen hebben bestaan.

Zo ras waren zy met hun schip daar niet vervallen, of de roovers wierden hen gewaar, zagen hen schipbreuk lyden, en maakten ten eersten een aanslag; om deze schipbreukelingen te overvallen, en van al 't hunne te berooven.

Deze en gene zee-verstandigen van *Serraaan* (maar voor al eenige ervarene Maleitse Stierlieden, die de strecken van deze roovers zeer wel kenden) merkten dit ten eersten, en waarschouwden hem wel ernstig, op zyn hoede te zyn. Dit deed hem verscheide verhole wagten op

1512.

Zeilt, on-
verrigter
zake,
weer na
Malacca.

Serraaan;
raakt
door
storm van
hem af.

Lyd op
de Noeffa
Pinhoe's
schip-
breuk.

Vind daar
eenige
roovers;

Die hem
zoeken te
over-
vallen.

1512. strand uitzetten, om deze roovers met die zelve munt te betalen; 't geen hem zo wel gelukte, dat hy en de zynen, terwyl de roovers ter uitvoering van hunnen aanslag te land getreden waren, uit hun hinderlage toefschoten, der zelve Coracora, of vaartuig, overvielen, en hen ten eersten daar af beroofden.

Serraan berooft hun van haar vaartuig.

Zy beloven hem te regt te brengen.

Deze daad verbaasde deze roovers zoodanig, dat zy, by 't vertrek der Portugeezen van daar met het vaartuig, hun dood op dat jammerlyk en bar eiland voor oogen ziende, *Serraan*, en de zynen, ootmoedig quamen bidden, zy wilden hen tog mede nemen, dat zy van hunne zyde, ten bewys van dankbaarheid, hen te regten helpen, en aan een goede plaats te land brengen zouden.

Serraan, die hier gansch buiten zyn streek, en 'er niet bekend was, oordeelde geraadzaamst, dien voorslag aan- en hen mede te nemen, ten einde zy hem voor Gidsen dienen, en aan 't een of 't ander bewoont land brengen mogten.

Werd door hen in Amboina gebragt.

Dit zo besloten zynde, vertrokken zy ten eersten met die Coracor van daar, en wierden van die roovers in Amboina op Noessa Telo te land gebragt, daar zy zeer minnelyk van de ingezetenen van dat dorp ontfangen wierden.

Dit Noessa Telo (waar af in de beschryving van Amboina breder gesproken word) was eigentlyk het dorp Assaloelo, toen nog Noessa Telo genaamt, om dat de inwoonders van die drie eilandjens zich toen al met der woon na Assaloelo begeven hadden.

Hy werd daar wel ontfangen; en maakt zig daar verder door zyn daden bekend.

De reden, dat die van Assaloelo hen zo wel ontfingen, was deze, om dat zy ten dien tyde met die van Warnoela, of Hoewamohel, zynde een deel van het daar tegen overleggende eiland Ceram, geweldig overhoop lagen, en van tyd tot tyd malkanderen alle afbreuk zогten te doen.

By de komst dezer Portugeezen nu stelden zy zig voor, dat zy, hen zo wel ontfangende, grooten dienst van hen, by deze gesteltenis van zaaken, konden genieten, en daar door onwedersprekelyk in staat geraken om over hunne vyanden de zeegen te behalen, gelyk dit, na verloop van weinig tyds, ook zo uitviel.

Deze zo gelukkig uitgevallene onderneming maakte hen niet alleen bemint, en ontzagchelyk by de vier hoofden der kust Hitoe, en de ingezetenen dier landstreek; maar het gerugt daar van sloeg, by gelegenheit, dat zy daar een Ternataansche vloot van *Samarau* vonden, ten eersten ook na de Molukse eilanden tot der zelve Koningen over.

Voor al nogtans lieten zich daar aan *Bajang Ullah*, Koning van Ternate, en

Almansor, Koning van Tidore, gelegen zyn; zoodanig, dat zy beiden even zeer naar de vriendschap van deze vermaarde vreemdelingen tragten, en byzonder sterck verlangden, om hen te zien.

Zy lagen te zamen wegens hunne grenspaalen overhoop, niet tegenstaande zy nu al een geruimen tyd te voren de Mohhammedaansche Leere aangenomen hadden, en broederen van een en het zelve Geloove geworden waren.

Om dit hun geschil nu ten einde te brengen, oordeelde yder van hen den kortsten weg daar toe, de Portugeezen, door een bezending, om hunne vriendschap op 't spoedigste aan te zoeken, hen in hun land te noodigen, en zig daar na van de hulp van zo beroemden volk tegen malkanderen te bedienen.

Hier mede was Koning *Bajang* eer, dan *Almansor*, vaardig, zond ten eersten tien Coracora's, met duizend man 'er op, na die Portugeezen, en liet *Serraan* met de zynen ernstig verzoeken, dat zy met hen mede na Ternate wilden vertrekken; 't welk *Serraan* ten eersten aannam, en hem noodzaakte 't zelve verzoek, door die van Tidore (die eenigen tyd daar na ook met eenige Coracora's quamen) uit naam van hun Koning, aan hem gedaan, beleefdelyk af te slaan.

Dus vertrok hy met die Ternataansche Coracora's, na giffing nog in dat zelve jaar 1512, uit Amboina na Ternate, quam weinig tyd daar na daar te land, en wierd van Koning *Bajang* byzonder minnelyk ontfangen.

De Koning van Tidore, aan de eene zyde niet weinig misnoegd over den vrugteloozen togt, die de zynen na Amboina gedaan hadden, begon aan de andere zyde de magt van den Koning van Ternate, die door de vriendschap dier beroemde Natie niet weinig gesterkt was, nu wat meer te vreezen, en vond derhalven best geraden dien voor hem nu zo gevaarlyken oorlog door 't een of 't ander spoedig middel ter neder te leggen.

Hy had een dogter, *Njai Tsjili Bokje Radja* genaamt, een vorstin van groot verstand, en vol moed.

Deze naam van *Bokje Radja*, 't geen maar alleen een bygevoegde Titel, of eer-naam, was, beteekent, ten deele in 't Ternataans, ten deele in 't Maleits, zo veel, als Koninklyke Princes; zo dat *Njai Tsjili* haar regte naam, zo lang zy nog Mohhammedaans was, geweest is; voor welken zy daar na, Christen geworden zynde, een anderen, gelyk wy op zyn tyd zullen zien, aangenomen heeft.

Deze dogter nu scheen hem toen het regte middel van bevrediging, en volkomen

men besliffing van dezen oorlog te zullen zyn, weshalven hy die Princes den Koning van Ternate ten huwelyk aanbod, die ze zeer geerne aannam, en daar by de onderlinge geschillen tusschen hem, en den Koning van Tidore, afbrekende, een vasten vrede met hem aanging.

De Portugeezen, welker eigen zaak dit is, schryven van dit voorval zo duister, en onzeker, dat men, geen ander en nader berigten hebbende, daar qualyk by te regt raken zou.

Van *Serraan* sprekende, geven zommigen voor, dat hy in Ternate schipbreuk leed; maar anderen, die de plaats nog wel getroffen hebben, zeggen dat hy in de haven van Rucutel, of van de Koopstad Rucutello, aanquam, en dat die van Rucutello hen te beter ontvingen, vermits zy met die van Veranula, gelegen op Batoetsjina van More, of Gilolo, in oorlog lagen.

Die nu in Ambon na Rucutel, of na Veranula, vraagde, zou noit te regt raaken, en nog veel minder, als hy dat Veranula, 't geen met een geheel anderen naam in Amboina, en in zommige oude kaarten met een diergelyken bedorven naam van Warnoela bekend is, op Batoetsjina wilde gaan zoeken; want Batoe-Tsjina is het Westelyk deel van 't groot eiland Gilolo, 't geen niet in Amboina, maar tegen over Ternate, legt, en ook wel den naam van Halamahera draagt. Aangezien nu 't woord Halamahera in het Ternataans het zelve, 't geen 't woord Hoewamohel in 't Amboinees, namelyk, het *Land aan de overzyde*, of, zo andere (dog qualyk) willen, *het vaste Land*, beteekent, zo zal hun mislag ongetwyffelt daar van daan gekomen zyn, dat zy 't land van Ceram, tegen over Assaloelo gelegen, een Hoewamohel, dat is, 't Land aan de overzyde, genaamt (met welke Cerammers zy inwoonders van Assaloelo toen in oorlog waren) met 't land van Gilolo, en Halamahera in 't Ternataans 't Land aan de overzyde (in opzigt dat het tegen over Ternate lag) genaamt, onder een gemeengt, en zo verwacht hebben, dat het een wild zoeken, ook zelf voor die genen, die daar al bekend waren, geven zou om dat land oit of oit te kunnen vinden.

Wanneer zy nu van den Koning van Ternate van dien tyd zeggen, dat *Serraan* van hem in Ternate verzogt wierd, zo noemen hem zommigen (als *Jarricus* Tom. I. Lib. 2. Cap. 27.) *Boaleifes*, anderen weer *Boleifes*, naamen, die in 't geheel by geen Ternataanen bekend, en veel min by hunne Koningen gevoert zyn.

Zo is 't ook met den naam van die Tidoreesche Princes, die *Jarricus* op de gemelde plaats *Neachila Bokaraga* noemt, en die nog Ternataan, nog Tidorees, zou weten te huis te brengen.

Ondertusschen maakte *Bajang Ullab* zyn werk van *Serraan*, en zyn medegezellen, alle eer en beleefdheden te bewyzen, beloofde ook alle de Nagelen alleen aan hem, en de zynen, te leveren, en zogt hem alzo in allen deelen te bewegen, om zig volkomen daar neder te zetten, en vast te maken.

Hier over sehreef hy uitdrukkelyk, zo aan den Koning van Portugal, als aan den onder-Koning van Indiën, en bood hen zelf een plaats na hun begeeren aan, om daar een sterkte, of vesting, te bouwen, om zich te zekerder daar te kunnen nederzetten. By welke gelegenheit ook eenige van *Serraans* gezellen mede na Goa vertrokken, om een omstandig berigt van hunne ontdekkinge en verrigtingen aan den onder-Koning te geven.

Eer hier regte tyding op quam, liepen 'er al eenige jaaren door, groeijende ondertusschen de vriendschap tusschen den Koning, en de Portugeezen, hoe langer hoe meer aan, hoewel zyn onderzaaten dit met de uiterste misnoegdheit aanzagen.

Terwyl nu de zaaken in de Moluceos zo gewenscht stonden, deed zig in Europa een andere zwarigheid op.

Ferdinand Magaliaan (dog gemeenelyk *Magellaan* genaamt) een Portugees edelman, die zig in dienst van zyn Koning, zo in Indiën onder *Alfonfus Albuquerque*, als in Africa, byzonder wel gequeten, en zig daar door by den Koning bekend gemaakt had, meende door zyn ongemeen verstand, en grootmoedige uitvoeringen reeds gronds genoeg gelegd te hebben, om van zyn Koning een kleine verhooging van zyn soldy, ter waarde omtrent van een gulden, of een halve ryksdaalder ter maand meer, te mogen verzoeken, zo, om daar door wat hooger in rang van Adel op te stygen (dewyl de Adel in Portugal in vorige tyden by de Hovelingen na mate van de soldyen, die zy van den Koning trokken, plagt afgemeten te worden) als te gelyk ook, om deze en gene onkosten tot zyn onderhoud, in een tyd, dat veel zaaken dierder, dan te voren, waren, te beter te kunnen dragen.

Emanuel, die voorzag, dat dit van een quaad gevolg zyn, en ten eersten een grooten inbreuk by anderen veroorzaken zou, vond geraden hem dit verzoek af te slaan. Dit speet *Magaliaan* zo geweldig, dat hy, die verbeelde smaad en hoog-

1512:

Bajang doet de Portugeezen veel eer aan, en beloofde de Nagelen aan hun alleen te leveren.

Bied hun ook aan een vesting in zyn land te bouwen.

Ongevoegen van Ferdinand Magaliaan op de Portugeezen,

Over 't afflaan van een gering verzoek.

1512. opgenomen hoon heimelyk opkroppende, van dien tyd af gelegenheit zocht, om zig hier over aan *Emanuel* te wreeken. Zyn groot verstand liet hem hier in niet verlegen.

Hy wist dat, ten tyde van Prins *Henrik* (den eersten onder de Portugeezen, die 't werk van onbekende landen te ontdekken met zo veel yver by der hand nam) onder de regering van *Eduard* den eersten door Paus *Martinus* den vyfden, op verzoek van dien Prins, en om 't werk der ontdekkingen te meer voort te zetten, kort na 't jaar 1420. aan de Portugeezen toegeestaan was een onbetwistelyk regt over al die landen, die zy, van Caap de Bojador af tot in Indiën toe, ontdekken zouden, en dat dit door verscheidene Pauzen naderhand bevestigd was; maar daar beneven wist hy ook, dat, na eenige ontdekkingen van *Christoffel Columbus* om de West, 'er tusschen *Johan* den tweden, Koning van Portugal, en *Ferdinand*, Koning van Castilië, groote twist, en jaloezy, over die ontdekte landen (en voor al over de Moluccos, die yder zeide onder zyn deel te behooren) ontstaan zynde, die twee vorsten, om oorlog te myden, hun geschil aan Paus *Alexander* den zesden verbleven hadden, en dat zy, volgens uitspraak van dien vader, daar op vereenigt waren, dat al de landen, die be-Oosten ontdekt wierden, den Koning van Portugal, en die be-Westen ontdekt wierden, den Koning van Castiliën, of Spangien, zouden eigen zyn, en blyven. Een verdeeling, waar uit naderhand weer andere verdeelingen, die nog al grooter geschillen verwekten, gegroeit zyn.

Hier over speelden nu zyne gedagten, of hy, door een reize om de West, geen ontdekkingen tot nadeel van Portugal zoude kunnen doen; also het be-Oosten, volgens verdeeling van dien Paus, niet mogt geschieden.

Van tyd tot tyd nu had hy van *François Serraaan* brieven uit Ternate, en daar by berigt van den rykdom, en heerlykheit, des lands aldaar, gekregen, met een daar nevensgaande ernstig verzoek, dat, zo hy zig zelven gelukkiger wilde maken, hy daar by hem komen moest. Ook had hy van de landen om die strek reeds eenige kennis, dewyl hy onder *Antonius Abreus* op dien eigen togt, by welken *Serraaan* van hun afdwaalde, Ambon, en Banda, eenigzins had helpen ontdekken.

Na dit stuk ryper overwogen te hebben, vond hy by zich niet onmogelyk, ja zeer waarschynelyk, dat hy, met om de West zyn strek te nemen, egter in de Oosterfche landen, en also ook in de Moluccos, zou kunnen komen, en dat

hy, dat uitvoerende, die landen, die door een vaart om de West (schoon in 't Oosten gelegen) ontdekt wierden, ook zekerlyk onder het deel van den ontdekker, volgens uitspraak van Paus *Alexander* den zesden, buiten alle tegenspraak zouden moeten gerekent worden.

Zo als hy daar af nu een klaar begrip by zich zelf had, geeft hy zich by Keizer *Karel* den vyfden (toen Koning van Castiliën) aan, legt de by hem ontworpen zaak open, en toont hem dat de Molukse eilanden door een nieuwen weg, en vaart om de West, by hem nader te ontdekken, konden bevaaren, en also onder het aandeel der Castiliaanen, hen door den voornoemden Paus toegezezen, buiten twyffel betrokken werden, aangezien, volgens die uitspraak, den Castiliaanen toequam, al 't gene zy, door hun strek na 't Westen te nemen, zouden ontdekken.

Dat het nu mogelyk was, zulx te doen, namelyk, de Moluccos van dien kant te ontdekken, en te bevaaren, bleek *Karel*, niet alleen op zyn zeggen, maar ook uit de goedkeuring van verscheidene mannen, die, ongemeen in de Wis- en Sterrekunde ervaren, getuigenis gaven, dat zyn zeggen op een vasten grond steunde.

Dit was een zaak, waar in groot voordeel voor de Kroon van Castiliën, en geen kleene schade voor den Koning van Portugal, opgesloten lag, en die bequaam was om *Karel* ten eersten daar toe te doen overhellen; maar de gezant van *Emanuel* aan 't Hof van Castiliën, die *Magaliaan* ongemeen swart by *Karel* maakte, wist de zaak by dien vorst zo te bestieren, dat hy, zo uit aanmerking van de ontrou van *Magaliaan* omtrent zyn Koning, als uit bezeffing van dat zyn zuster nog maar onlangs aan Koning *Emanuel* getrouwt was, *Magaliaan* met zyn voorstel, en aanbieding van dien togt zelf in persoon, zo hem maar eenige schepen bestelt wierden, te willen doen, t'eenemaal van de hand wees.

In tegendeel wist *Magaliaan*, daar by niet berustende, deze zaak den raad des Konings van Castiliën zo smakelyk te maken, dat zy middel vonden den Koning, uit inzicht van de groote voordeelen die, volgens *Serraaans* schryven, daar in staken, al de dring-redenen van den Portugeeschen gezant te doen overstappen, hem voorhoudende, dat die nieuwe banden van vriendschap tusschen hem en *Emanuel*, hem geenzins den welstand van zyn ryk konden doen verwaarloozen; maar dat hy zig in die zaak zodanig behoorde te gedragen, als hy zou oordeelen met het welwezen van 't zelve over een te komen.

Daar

Daar op kreeg *Magaliaan* eindelyk weer nieuw gehoor, 't geen uitwerkte dat kort daar aan last tot het klaarmaken van vyf schepen, en hem over de zelve, met twee honderd en zeven en dertig man in alles voorzien, 't opper-bewind gegeven wierd.

De naamen dezer schepen waren, de *Trinitas*, (zynde de Zeevoogd) *Victoria*, *St. Antony*, *Conception*, en *St. Jacob*.

Hy liep met die vloot den tienden Augustus des jaars 1519. uit de haven van *St. Lucar de Barramedo* in zee, verloor op twee en veertig graaden be-Suiden de Linie, na veel feldzame ontdekkingen gedaan, veel sporling met zyn volk gehad, en zich door zyn beleid en moedigheid daar door gered te hebben, een van zyn schepen, dat in een diepe bogt ingedreven, op een klip te bersten stiet, waar van het volk en goed geborgen wierd.

Eindelyk, na veel swervens en zoekens, vond hy de Straat, of opening, na zyn naam de Straat *Magellaan* genoemd, op de hoogte van twee en vyftig graaden en een halve, quam met drie schepen (vermits 't schip de *St. Antony*, ergens op uitgezonden, en te laat weerkeerende, door opstand van den Stierman tegen het Hoofd, weder na *Castiliën* keerde) den vyf en twintigsten October des jaars 1520. zeer gelukkig in de Suid-zee, en omtrent wat meer dan drie en een halve maand daar na (na met zyn volk ongemeen veel, ja het uiterste, uitgestaan te hebben) by cenige eilanden, die zy, wegens den dieftigtigen aard der inwoonders, de *Ladrones*, of *Dieven-eilanden*, noemde. Alvorens nogtans quamen zy aan 't eiland der *Goede Teekenen*, by hen zo genaamd wegens overvloed van spyze, die zy daar vonden.

Dit waren de eerste bewoonde landen, die zy in deze groote en woeste zee vernamen: want schoon zy bevorens nog twee kleine eilanden, wel twee honderd mylen van den anderen gelegen, na omtrent vier duizend mylen gezworven te hebben, ontdekten, vonden zy daar op nogtans niet dan vogelen, en boomen, en 't land zeer onvrugtbaar, waarom zy die den naam van de *Ongelukkige Eilanden* gaven.

Na dat zy nu al deze eilanden ontdekt, en aan deze en gene aangeweest hadden, geraakten zy eindelyk aan 't eiland *Zeboet*, of *Zoeboet*, te land; welkers Koning hen wel ontfing, en zich onder de Kroon van *Portugal* begaf, maar de Koning van 't eiland *Matan* (dat zeven of agt mylen van daar lag) op *Magaliaans* aanmaning niet genegen zynde schatting aan den Koning van *Portugal*, dien hy niet

kende, te betaalen, en *Magaliaan*, zig by die weigering gehoont agtende, vond geraden met eenige krygslieden daar na toe te gaan, om dien onwilligen vorst wat gehoorzamer te maken.

Hy trok dan met vyftig man daar heen, verbrandde een van de dorpen, die zy eerst aantroffen, noodzaakte daar door te eer den Koning zich in staat van tegenweer te stellen, die schielyk drie duizend man byeen zamelde, en aan strand in drie troepen in order stelde, zo dat *Magaliaan*, met vyftig man uit zyn vaartuigen te land gestapt, om hem aan te tasten, te laat begon te zien, dat het met hem, en te zynen, ten ware hy nog te rug keerde, gedaan was; maar zyn moedigheid dit niet toelatende, en met de zynen den vyand wat meer genadert, wierd hy zo dapper ontfangen, dat hy, genoodzaakt wierd met zo veel tegenspoed te wyken, dat 'er niet alleen ten

eersten verscheiden van zyn volk bleven, en andere met vergiftige pyltjes gequetst wierden; maar hy zelf door 't hevige werpen met spiefen, en steenen, zynen helm verliezende, wierd door een vergiftige pyl in 't aanzigt doodelyk gequetst, viel neder in het te rug wyken, door een wond aan zyn been, en kreeg nog een schoot door en door, aan al welke quetsuren hy, eer hy weer by zyn schepen quam, 't leven op den zeven en twintigsten April 1521. verloor.

Na *Magaliaan*'s dood wierd het opper-bewind aan *Johan Serraaen* gegeven, die op een maaltyd door den vorst van *Zeboet* aan de *Kastiliaanen* (dog met aanslag tot hun verderf) gegeven, met dertig man gegaan zynde, de meeste der zynen daar elendig zag vermoorden, zodanig, dat men niet weet, waar ook hy gebleven, of vervaaren is; een ongeval, hen aldaar overkomen, wegens al te groote vryheden by de vrouwen, en dogters, dier inlanderen gezogt, 't geen menigmaal ook zo verre gegaan heeft, dat, als zich die schepzels niet gewillig aan hunne onkuische begeerten overgaven, zy haar met geweld daar toe dwongen; en gelyk dit aldaar de oorzaak van hun rampen was, alzo is overal in *Indiën* (daar zy zig eerst vast gemaakt, en 't opper-bewind gekregen, dog daar zy in 't einde den haat der inlanders op hunnen hals gehaalt hadden) hun ongeregeld, onkuis, en ondragelyk leven de grootste oorzaak van al hunne ongevallen, en van 't verlies van verscheide steden; ja zelfs van wyduitgestrekte landvoogdyen geweest.

Die genen nu, die van *Magaliaans* reis-genooten nog op de schepen gebleven

1520.

Hy wil den Koning van *Matan* dwingen onderzyn Koning te buigen.

Die vorst trekt tegen hem te veld.

Daar *Magaliaan* 't leven liet.

in 't jaar 1521. in April.

't Vermoorden van veel *Castiliaanen* op *Zoeboet*.

Reden; waarom dit hen overkomt.

1521.

De over-
gebleve-
ne ver-
zeilen na
de Mo-
luccos.

waren, vernamen, door *Johan Serraaus* geschreeuw op strand, niet zo ras, hoe elendig hun reis-broeders daar omgekomen waren, of zy rukten de zeilen by een, verzeilden, hunne ankers geligt hebbende, van daar; maar waren genoodzaakt 't eene schip te verbranden, zo dat zy maar alleen de *Trinitas*, en de *Victoria* overhielden.

Hun togt wás eerst geheel onzeker, zonder dat zy wisten waar zy zouden belanden. Hun voornemen was wel na de *Moluccos*, maar zy wisten niet, door wat strek die regt op te loopen. Zy geraakten ondertusschen aan verscheide eilanden, ook aan die van *Mangindanao* en *Sangir*, aan, en kregen na hun vertruck van daar een *Chineesche Jonk* (of vaartuig) in 't oog, welkers Schipper hun een *Loots*, of aldaar bevaren man, byzette, die hen den weg na de *Moluccos* wees, en hen in 't einde der *Wynmaand* des jaars 1521. voor *Tidore* ten anker bragt.

Komen
in 't jaar
1521.
voor
Tidore.

Werden
van den
Koning
Almanfor
wel ont-
fangen.

Verbond
tusschen
hen en
den Ko-
ning.

Deeze nieuwe gasten wierden van *Koning Almanfor* zeer wel ontfangen, en hy wierd door verscheide vereeringen, en een groote uitbreiding van 't vermogen van den *Koning van Castiliën* bewogen zig aan dien vorst te onderwerpen, en zig voor hem te verklaren; met belofte van aan hem al de *Speceryen*, die 't naaft *Saisoen* binnen zeven of agt wecken (na ruige giffing) stond uit te leveren, te zullen overlaten; maar zy gaven tot antwoord, dat 't hen onmogelyk was, daar na, wegens de slegte gesteltenis van hunne schepen, te kunnen wagten, belovende binnen twee jaaren met een aanzienelyke vloot van over de honderd schepen, met allerlei handelwaren voorzien, te zullen wederkeeren.

Dewyl zy nu na den *Ocgst* der versche en nicuwe vrugten niet konden wagten, verzogten zy den *Koning* maar alleen de *Nagelen* die zy vinden konden (schoon oud zynde) by een te zamelen, en die aan hen in allen haast te leveren, te meer, vermits zy hoorden, dat de *Portugeesen* (van welke zy zeer qualyk spraken, en veel laster-redenen voortbragten, om ze in de oogden der *Tidoreesen* klein te maken) daar omtrent reeds nestelden, en bevreesd waren, door de zelve in hunne ontramponcerde schepen overvallen te werden.

Hun haat
tegen de
*Portu-
geezen*,
en vreeze
voor de
zelve.

Vergeef-
sche
poging,
om den
Koning
van *Ternate*
aan
hun zyde
te krygen.

Zy lieten het daar niet by met de *Portugeesen* by den *Koning van Tidore* verdragt te maken, maar stelden ook alle middelen in 't werk, om den *Koning van Ternate*, *Bajang Ullah*, op hun zyde te krygen, en dien vorst de zelve gedagten van de *Portugeesen* in te boezemen, van welke zy den *Koning van Tidore* reeds

zo kragtigen indruk gegeven hadden; dog *Bajang*, den *Portugeesen* getrouw blyvende, wees hen af, zonder zig eenigzins aan al hunne beloften, of dreigementen, gelegen te laten zyn.

Zy dan ziende dat hier voor hun (immers voor eerst) niet veel te doen stond, en dat zy, met langer daar te blyven, zig maar in gevaar stelden, van op den eenen of anderen tyd door de *Portugeezen* aangetaft te werden, schommelden al de *Speceryen*, die zy maar bekomen konden, by een, kogten die van den *Koning van Tidore*, beloofden in 't korte met een magtige vloot by hem te zullen komen, om de *Portugeezen* van daar te doen verhuizen, en den *Koning van Ternate* door magt van wapenen te dwingen hunnen vorst voor zynen opperheer te erkennen.

Schoon nu deze *Speceryen*, die zy den *Koning van Tidore* afkogten, ten grooten deele den *Portugeezen*, die ze 's jaars te voren daar lieten, toequamen, vonden zy echter geen zwarigheid die maar te laden, denkende, dat zy, als 't op een verantwoord aan zou komen, ver genoeg van daar zouden zyn.

Dus namen zy dan afscheid van dien *Koning*, lieten daar veel oorlogs-tuig en geweer, ook verscheide stukken kanon, om op een vesting te leggen, die zy by hun wederkomst beloofden aldaar te zullen bouwen. Ook lieten zy daar tien of twaalf man van hun volk, om met hunne waaren daar te handelen, en hunne zaaken daar by hun afwezen waar te nemen. Na dat zy dan alles tot de te rugreize vervaardigt hadden, stapten zy aan boord van de twee voornoemde schepen, de *Trinitas*, en *Victoria*, vertrokken in 't laaft van *December 1521*. van daar, en namen yder een byzonderen weg, en quam 't eene schip den zevenden *September*, in 't jaar 1522, in de haven van *St. Lucar de Barramedo* ten anker; maar 't ander was wegens al te groote lekheit genoodzaakt na de *Moluccos*, daar 't in den beginne van 't jaar 1522. aanlandde, te rug te keeren.

De vriendschap ondertusschen, die tusschen *Koning Bajang*, en *Serraaus*, van tyd tot tyd aangroeide, ging eindelyk zo verre, dat het de *Ternataanen* een zeer quaad hert, zo den *Koning* als den *Portugeezen*, deed toedragen, en middelen zoeken, om *Koning Bajang*, en *François Serraaus*, uit de *Wereld* te helpen; hen aanziende als even groote vyanden van de *Mooren*, en *Bajang* als een verzaaker van hun geloove, begunstiger der *Christenen*, en die aan de *Christenen* alleen by dit verbond nu zoo gemakkelyk al die winsten overgaf, die de *Mooren* daar

daar anders voorheen trokken. Want zy ontdekten met 'er tyd, wat 'er tusschen den Koning en de Portugeezen besloten was, en dewyl zy nu klaar zagen, dat hun vorst, regelreht tegen de gronden van hunne nieuwe Leer, niet alleen met Kaffers, of Ongeloovigen (want dit is de beteekenis van 't woord *كافر Kafir*) aanspandde, maar dat hy aan de zelve ook alle bedenkyke voordeelen, tot groot nadeel van zyn eigen onderdanen, zagt toe te brengen, besloten zy heimelyk den Koning, eer dit verder ging, om te brengen, en dit buiten quaad gevolg, en op de zekerste wyze, door vergif uit te voeren.

Dit deden zy dan in 't begin des jaars 1522, en wel zo gelukkig, dat men den dader, nóg de opstellers van dien Koningsmoord noit heeft kunnen ontdekken.

Verscheide Portugeesche Schryvers zyn van oordeel, dat dit op een maalyd van den Koning van Tidore, en ook door zyn bestel, om dien Koning te straffen over zyne verwerping van de vriendschap der Castiliaanen, geschied zy; maar het is zeer verre van daar: want zo hy dat al had willen doen, zou dat geschied moeten hebben, op hope, van de hand wat dieper in de Ternataansche regeering te krygen, waar toe hy door zyn dogter, de Koningin, een grooten stap had kunnen doen, voor al met die gedagten, om de Portugeezen uit Ternate te verdryven,

en hen allen afbreuk aldaar te doen; maar in tegendeel is het die zelve Koningin geweest, die den Portugeezen; volgens de laatste bede van haren Gemaal, Koning *Bajang*, alle hulp, die men bedenken kon, bewezen heeft, zonder dat blykt, dat den Koning van Tidore (hoewel niet goed Ternataans) tegen hen iets op zyn dogter, verzogt heeft, behalven alleen in dien tyd, dat de vorstin begon te vreezen, dat de zo sterk-aangroeyende magt der Portugeezen wel tot vermindering en krenking van haar vermogen zou mogen strekken.

Na dat nu de Ternataanen hunnen Koning dus aan een kant geholpen hadden, zогten zy, hier mede niet te vreden, ook *Serraan*, op welken zy ook geen goed vertrouwen hadden, te vergeven, 't geen hen even eens, als met den Koning, gelukte.

Bajang nu, overleden zynde, liet twee kleine zoonen, uit zyne Gemalin, *Njay Tsjili*, voortgeteelt, *Deyalo*, en *Bohejat*, na.

Bajangs dood, en zyn kinderen.

Buiten dezen, waren 'er nog veertien anderen, by Byzitten geteelt, welke deze naamen voerden: *Tarruwese* (en van hem, en anderen, niet voor zyn zoon, maar voor zyn neef, gehouden) *Mantsoer*, *Hair*, *Oengoemira*, *Molemassi*; *Todore Wonge*, *Katara*, *Radja Djali*, *Padji*, *Tiana*, *Wajikoe*; *Radja Mabonga*, *Bima*, en *Gapi*.

DERDE HOOFDSTUK.

Georg Brit in 't jaar 1521. na de Moluccos, als eerste Landvoogd. Die op Gatsjen gedood word. Antoni Brit komt in zyn plaats, en giert op Malacca aan. Vertrekt na de Moluccos. Overwintert te Agacime, of Gressic. Komt in Banda. Hoort daar van de komst van twee Spaansche schepen in de Moluccos. Verzoekt Garfias om hulp, recht daar een Suil op. Vertrekt na Ternate, dwingt de Spanjaards voor Tidore zich over te geven. Antoni Brit, eerste Portugeesche Landvoogd van Ternate. Doet zyn intrede. Word door Afgezanten van de Koningin ontfangen. Krygt verlof tot het bouwen van een vesting. De Koningin blyft in 't bestier des ryks. De Prins, Kaytsjili Tarruwese, Momboir van 's Konings zoonen. Word onder-Koning. Brit van beiden in 't Paleis wel ontfangen. Gaat met hen een verdrag aan. Ziet na een plaats voor een vesting uit. De Koning van Tidore laat hem ook een plaats voor een vesting aanbieden. Brit slaat dat af. Waar over die vorst den Portugeezen den voet dwars zet. En in groot gevaar brengt. Zoekt een verdrag met Tarruwese, lie zig dit wel laat gevallen. Plaats van de vesting. Het werk blyft eenigen tyd steeken. Klachte van Brit hier over. Geveinst gedrag der Koningin. Brit raakt in ongelegenheit. Word door Roderik de Sylva, ontzet. Doet den vesting-bouw weer voortgaan. De Koningin spant met den Koning van Tidore aan. Die zig ten oorlog bereid. Brit zend Tavare na Tidore, die daar strand op den wal. Raakt nog behouden te land. De Tidoreezen gaan op hem uit. Slegte staat der Portugeezen. Besluiten zich dood te vechten. Brit krygt van dit voorval bericht. Zoekt de geborgene goederen wederom te krygen. Krygt geen antwoord op al zyn voorstellen: maar eenige Tidoreezen gewangen, tracht den Koning tot reden te brengen. Zyn Gezant krygt geen antwoord. Die vertrekt. Brit zoekt den oorlog te myden. Gedrag van den onder-Koning, Tarruwese.

ruwefe. Hy raad Brit tot den oorlog, die daar toe overflaat. De jonge Koning, en zyn broeders, worden op zyn laft gevangen. De Koningin red zich door de vlucht. Opfchudding der Ternataanen hier over. Die van Brit en Tarruwefe, gefilt werd. De Ternataanen vlieden na 't gebergte. 't Geen Brit tot groote benaauwdheit brengt. Uitberfting des oorlogs aan de zyde van die van Tidore. Brits deftige aanspraak aan de Ternataanen. Hy verzoekt aan den onder-Koning van Indiën om zyn verloffing. Besluit den Tidorees in 't openbaar te beoorlogen. Hy maakt een begin daar af. Pinto word elendig vermoort. Ontfteltenis des Landvoogds hier over. Tweede ongelukkige onderneming onder Alfonso de Melo. De Landvoogd wil den oorlog ftaaken. Tarruwefe gaat op den Tidorees af. Beschryving van Marieko. Tarruwefe verliest zyn meefte Portugeezen. Krygt nog een klein ontzet van Brit. En wint die vefting. Die verbrand, en geflecht word. Verfcheide veroveringen van Tarruwefe op Makjan. Ook op Gilolo. De Koning van Tidore doet vrede verzoeken. Garfias Henrik van Malacca gezonden, om Brit te vervangen. Word benevens Alfonso de Melo door de Bandaneezen wakker gehavent. Komt in Mei in Ternate. Zyn fcherp voorftel aan Brit. Moejelykbeden daar over, bygelegd.

1522.
Georg
Brit in 't
jaar 1521.
na de
Moluc-
cos als
eerften
Land-
voogd.

Kort voor dezen tyd zond *Jacob*, of *Diego Lopes Siqueira*, vierde onder-Koning van Indiën, *Georg Brit* af, om als eerfte Landvoogd der Moluccos' derwaarts te ftevenen, en aldaar, volgens uitdrukkelyken laft van Koning *Emanuel*, 't opper-bevel te voeren; dog, zo hem ondertuffchen eenig ongeval treffen mogt, zou zyn broeder, *Antoni*, in zyn plaats volgen.

Daar op vertrok *Georg Brit* met vyf of zes fchepen na de Moluccos, in 't einde van January des jaars 1521, gierde met zyn vloot op Atsjien aan, en liet van dien Koning (een dood-vyand van hen) de geroofde goederen van de Portugeezen, die daar op goed geloof, aangekomen en geplundert waren, in der minne wederom eiffchen.

De Koning van Atsjien, een geveinfd, en loos vorft, gaf hem in 't eerft zeer goede woorden, om tyd te winnen, en hem in 't net te krygen; dog *Brit*, befpeurende, dat men hem om den thuin leide, overvalt de Atsjinders, en dryftze met zulk een hevigheid op de vlugt, dat hy, onder 't najagen van dezelve, in de Stad geraakt, en, meenende nu al volkomen overwinnaar te zyn, met verfcheide Portugeezen van de Atsjinders fchielyk omcingelt, na zig zeer dapper geweert te hebben, gedood word, zo dat maar weinig van de Portugeezen dezen dans, door dien zy tydig van daar de vlugt namen, ontfprongen, in 't eerft geen andere gedagten gemaakt hebbende, dan dat daar alles zou blyven, vermits zy zich te diep onder den vyand, en te verre van de hunnen, begeven hadden, die derhalven niet wiffen waar zy gebleven waren, en zich daarom niet in ftaat vonden, om hen eenig ontzet toe te zenden.

Antoni
Brit komt
in zyn

Na *Georg Brit*'s dood volgde zyn broeder, *Antoni Brit*, in zyn plaats, die onder weeg omtrent *Pacem* (of *Pafi*) *Georg*

Albukerk, door den zelven onder-Koning *Sequeira* als Landvoogd na Malacca gezonden, aantrof, en met hem voor die grooten vermaarde Koopftad van het Ooften aanlandde.

In dat zelve jaar, in 't eindigen van 't goede *Moeffon*, of *Saifoen*, vertrok hy van Malacca, om zyn reis na de Moluccos te vervolgen.

Hy kreeg, na verloop van eenigen tyd, het eiland Java in 't gezigt, en wierp het anker voor *Agacime*, eigentlyk *Greffic* genaamt, niet verre van *Soera Baja*, op Java's Noord-Ooft-kuft gelegen.

Daar was hy genoodzaakt te overwinteren, alzo 't *Saifoen* des jaars, wegens het fterk doorwaajen van den Ooftenwind, verlopen was, en hem niet toeliet zyne reize te konnen vervorderen.

Hy bleef op Java tot in 't begin van het jaar 1522, alwaar *Garfias Henrik* (een neef van den Malakfen Landvoogd, *Georg Albukerk*, met eenig volk na *Banda* gezonden) hem in 't einde van January nog leggen vond.

Hy vertrok dan van daar in de maand van February, en quam in 't einde der zelve in *Banda*.

Hy vond *Garfias Henrik*, even voor hem van Java vertrokken, daar al ten anker leggen, en hoorde van hem niet veel verwondering, dat 'er twee Spaanfche fchepen in de Moluccos gekomen, en by den Koning van *Tidore* wel ontfangen waren.

Hy voegde daar nog by, dat beide deze fchepen, met *Speceryen* geladen, omtrent twee maanden geleden van daar wederom na 't Koninkryk van Spanjen, of *Castiliën* (met welken naam dit ryk doorgaans in 't Ooften best bekend is) vertrokken waren; dog dat een van de zelve, zeer lek op die reize geworden, tegen de gedagten van alle de *Castilianen*, had moeten wederomkeeren, en

en aldus by hunne makkers, door hen op Tidore gelaten, op het onvoorzienft gekomen was, en dat dit een zaak van zo veel gevolg en gevaar voor de Portugeezen was, dat die den voortgang van alle hunne belangen in de Moluccos of stondt te stremmen, of ten allerminften aan de zelve veel hinderpaalen, en onvermydelyke beletzelen, toe te brengen. Een tyding die *Brit* wonderlyk in de ooren klonk, en hem van zyn aanstaande bestier der Moluccos weinig goeds be- loofde.

Dit nu was het al, 't gene hy hem, volgens de opgave van een vaartuig, uit Ternate daar ten anker gekomen, wist mede te deelen, zonder dat hy toen nog iets van de dood van Koning *Bajang* in Ternate vernomen had, weshalven die vorst toen nog niet; maar kort daar aan, aan zyn einde geraakt moest zyn.

Niet tegenstaande dat den Portugeezen zeer veel aan Banda gelegen was, verzogt nogtans *Brit* op *Garfias Henrik*, of hy hem, om den voortgang der Spaan- sche ondernemingen op de Moluccos af te snyden, met zyn volk wilde bystaan, en met hem derwaards trekken, 't geen hem *Garfias*, na eenig gesprek daar over, eindelyk beloofde.

Voor zyn vertrek liet de Molukse Landvoogd in Banda een gedenk-Suil, volgens de wyze der Portugeezen, op- rechten, hoewel zulx met ongenoegen der Bandaneezen geschiedde; dat zo verre ging, dat zy daar over in hevige woorden geraakten, en van woorden zelf tot daaden vervoert wierden. Dit geschil wierd egter eindelyk nog bygelegd, alzo men een middel vond om de verstoorde Ban- daneezen tot bedaaren te brengen, en hen te doen begrypen, dat die Suil daar met een geheel ander oogwit, dan zy dachten, opgerecht was.

Brit, en *Garfias*, vertrokken dan in Mei uit Banda na Ternate, hebbende een vloot van zeven schepen, vyf van de zyne, en twee van *Garfias*, die redelyk wel van 't noodige voorzien waaren, by zich.

Deze waren met over de drie honderd frische mannen bezet, en geschikt, zo om de Castiliaanen van daar te verdryven, als om zich met te meer luister in zyn nieuwe Landvoogdy, door 't bouwen van een vesting, te komen nederzetten.

Over deze sterkte had Koning *Bajang* aan den Koning van Portugal, en aan den onder-Koning van Indiën, reeds ge- schreven, gelyk die Molukfen vorst ook de noodige orders om daar van, zo ras 'er maar een Landvoogd der Portugeezen quam, een begin te maken, al gege- ven had.

I. DEEL.

In het laatst der maand Mei quamen zy omtrent Tidore, alwaar zy de Span- jaards met een grooten ernst en dapper- heit niet alleen aantastten, maar ook dwongen om zich met hun schip (dat men goedvond aanstonds te sloopen) aan de Portugeezen, die hen veel te sterk waren, over te geven.

Zy wierden van dezelve vry beleefder, dan zy wel verdient hadden, gehandelt, en naderhand met Portugeesche bodems van daar, eerst na den onder-Koning van Indiën, en daar na met de vloot, die jaarlyks uit Indiën na Portugal vertrekt, weër in Spanjen (daar zy gansch niet ge- wacht wierden) gebragt.

Na dat nu *Brit* dit op Tidore verricht had, verzeilde hy van daar na Ternate, daar hy in 't begin van Juny in 't jaar 1522. zyn intrede, als eerste Portugeesche Landvoogd dier plaats, deed.

Niet weinig stondb hy verwondert, wanneer hy hoorde, dat de Koning dood, en *Serraan*, kort 'er na, gestorven was.

Zo ras had de Koningin geen kennis, dat het anker geworpen was, of zy liet hem door eenige aanzienlyke Ternataan- sche Hovelingen zeer vriendelyk verwel- komen, en verzekeren, dat, schoon haar Gemaal, Koning *Bajang*, overleden was, zy niet nalaten zou hem, en de zynen, in allen deelen behulpzaam te zyn, en aan hen te toonen, dat hun komst haar van herten aangenaam was.

Zy voegde hier nog by, dat zy even, gelyk haar Gemaal in zyn leven aan de Portugeezen beloofd had, aan *Brit* vol- komen toefont, een vastigheid, of hoofd- vesting, ter plaatze daar 't hem behagen mogt, op haar land te bouwen, en dat zy hem, zo veel in haar vermogen was, ook daar in de behulpzame hand bieden zou, dewyl dit door haar Gemaal, op zyn uiterste, zeer ernstig op haar verzogt was, gelyk zy dat ook heiliglyk aan hem beloofd had.

Indien *Brit* over Koning *Bajangs* dood verstelt stondb, hy stondb niet minder ver- wondert over de edelmoedigheid der Ko- ningin, als mede over de goede zorge, door den overleden Koning voor de zaa- ken der Portugeezen gedragen; weshal- ven hy die vorstin hertelyk bedankte, en van stonden aan verlof tot het te land treden verzogt, op dat hy zich van hare genegene aanbieding ten eersten zoude kunnen bedienen, en een bequame plaats tot het bouwen van een vesting afzien, dat hem ook met bewys van veel eere toegestaan wierd.

By zyne landing verstond *Brit* ook, dat Koning *Bajang*, voor zyn overlyden, de Koningin in de volle regeering van 't ryk gelaten had, om 't zelve in den naam

V

van

1522.

Dwingt de Span- jaards zig over te geven, voor Tidore.

Antoni Brit, eer- ste Portu- geesche Land- voogd van Ter- nate.

Doet zyn intrede.

Werd door de afgezant- ten van de Ko- ningin ontfan- gen.

Krygt verlof tot 't bouwen van een vesting.

De Ko- ningin blyft in 't bestier des ryks.

1522.

De
Prins,
Kaytsjili
Tarru-
wese
Momboir
van 's
Konings
zoonen.

van hare onmondige kinderen te beflieren, over welke hy *Kaytsjili Tarruwese*, zynen neeve, tot voogd gestelt had.

Die naam van *Kaytsjili* (of, zo men 't gemeenelyk maar zegt, *Kitsjil*) is een naam van waardigheid, die zo veel als Jonker beteekent, en die aan niemand, dan aan de zoonen, broeders, of andere nabestaanden der Molukse vorsten, gegeven word, even eens gelyk een Princes in de Molukse eilanden doorgaans *Bokje* of *Poetri* (dat het zelve in 't Maleits beteekent) genaamt worden. Anderzins beteekent de naam van *Kaytsjili* in Amboina doorgaans een erf-Prins, of die naast tot de Kroon gerechtigd is.

Deze vorst liet by deze grootmoedige Koningin twee zoonen na, van welke de oudste niet *Bobejat* (gelyk zommigen uit de Portugeezen verkeert opgeven) maar *Deyalo*, of *Deyaal*, genaamt, niet veel ouder dan zes jaaren was.

De andere zoon, *Bobejat*, was nog jonger; weshalven kinderen van zo weinig jaaren wel eenen getrouwen, en voorzigtigen voogd, en toezinder, buiten de Koningin (die haar ook ontvallen kon) van nooden hadden, om hun regt by verandering, die, gedurende hunne minderjarigheid, in de regering vallen kon, waar te nemen. Weshalven de Koningin van eersten af geraden vond den Prins *Tarruwese*, haaren neeve, als onder-Koning aan te stellen, ter tyd toe dat haar oudsten zoon in staat mogt zyn. *Ozorius* zegt, dat *Brit* hem daar toe verhief; en *Maffejus*, dat *Brit* hem maar ondersteunde, welk laatste meer schyn heeft, als ook dat de Koningin 't hem maakte.

Word
onder-
Koning.

Brit van
beide in 't
Paleis
ontfan-
gen.

Zo ras nu was *Brit* niet in 't Paleis gekomen, of hy wierd zo van de Koningin, als van den onder-Koning, zeer vriendelyk ontfangen, en op nieuw van der Koninginne 's gunst, en van die van *Tarruwese*, verzekert.

Gaat met
hen een
verdrag
aan.

Een van de eerste zaaken, die hy daar verrigte, was, dat hy met de Koningin, Prins *Tarruwese*, en al de grooten des lands, een byzonder verdrag aanging, waar by hy bedong, dat hem, buiten het bouwen van een sterkte omtrent 's Konings Paleis op de strand van Gamoe Lamoe, ook geoorloft zou zyn daar te handelen met waaren, en ten dien einde ook Pakhuizen, tot berging van hunne goederen, op te rigten.

Daar beneven bedong hy, dat de Ternataanen al de Speceryen, die daar, of elders vielen, ter goeder trouw, voor zo verre die in hunne handen quamen, aan niemand, dan de Portugeezen, zouden mogen verhandelen; en dat zy hen voor ieder Bahàar Nagelen, wegendé in Ter-

nate zes honderd pond, dan twee en dertig Ryksdaalders, tot acht en veertig stuivers ieder, zouden geven.

Dit aldus bevestigt zynde, begon *Brit* te denken, om een bequame plaats voor een vesting, of sterkte. Ondertusschen wierd hem door den Koning van Tidore van gelyken aangeboden, een sterkte op zyn land te bouwen, op hope, dat hy zig 'daar door te dieper in de gunst der Portugeezen indringen, en hen alzo te gemakkelyker van de Ternataanen aftrekken mogt; maar *Brit*, dit stuk wel overwogen hebbende, vond goed, zyn aanbod beleefdelyk af te slaan, en dat van de Koninginne van Ternate aan te nemen, zo om den band van vriendschap, die 'er reeds tusschen de Portugeezen, en Ternataanen lag, als om dat de haven van Ternate hun veel gemakkelyker, en beter, dan die van Tidore, voorquam.

De Koning van Tidore door die tweede weigering der Portugeezen, die hem by *Serraans* komt in Ternate zyn verzoek en noodiging ook afgeslagen hadden, zeer misnoegt, kon dit ongewroken niet opkroppen.

Hy stelde derhalven alle middelen in 't werk, om den Portugeezen, zo by de Koninginne, zyn dogter, als by deze en gene Ternataansche grooten, den voet dwars te zetten, en al hunne aanslagen te verydelen, 't geen van zo goeden uitslag voor dien vorst was, dat *Brit* ten eersten begon te merken, wat 'er gaande was, waar hem dit van daan quam, en, van hoe quaad een gevolg dit voor hem, en alle de zynen, wezen zoude, by aldien daar niet tydig in voorzien wierd.

Hy zag, dat de Koningin hem veel koelder, dan bevorens, behandelde, en dat zy niet minder deed, dan hem de behulpzame hand tot het bouwen van zyn vesting, gelyk zy hem beloofd had, te bieden. Waar af de reden was, om dat de Koningin, en Grooten, te naauwen verbond tusschen *Brit*, en den Prins *Tarruwese* bespeurende, vreesden, dat de laatste het daar op toelag, om Koning te zyn, en zig door de Portugeezen op dien Throon vast te zetten.

Derhalven beriedt zich *Brit* met de voornaamsten van zyne Natic wel ernstig over dit stuk, en men was byna eenparig van oordeel, dat het beste middel was, om dien vesting-bouw te verhaasten, en om de Portugeesche zaaken in 't algemeen te verzekeren, dat *Brit* den onder-Koning, *Tarruwese*, in zyne belangen wat verder zou zien te brengen, en een geheim verbond met hem aangaan, waar by zy malkanderen by alle voorvallen ondersteunen, en yder in zyn gezag zouden handhaven.

Ziet
een
voor
vesting
uit.

De
ning
Tidore
laatl
ook
plaat
voor
vesting
aanb
den.

Dog
laar
ai.

Wz
over
vorst
Port
geez
den
dwars

En in
groot
gevaar
brengt

Britzo
een ve
drag in
Tarru-
wese.

Brit

Brit flicp hier niet op, maar fprak *Tarruwefe* ten eerften, en wift hem dit zo fmakelyk voor te ftellen, dat die Prins, die zig in zyn byzonder en heimelyk oogmerk, om zig het beftier van dat ryk eigen te maken, kragtig hier door gefterkt vond, zig na weinig overweging daar toe inliet; zedert welk heimelyk verdrag zy beide als met een hert al de zaaken behandelden.

Bevorens had *Brit* de plaats ten veftingbouw digt by de ftad Gamoe Lamoe, daar het Koninklyk Hof was, begrepen; en van tyd tot tyd gezogt (hoewel te vergeefs) dit werk te beginnen; maar na dit heimelyk verdrag met *Tarruwefe* wierd 'er terftond een begin van gemaakt, en door zyn aandryven zo verre gebragt, dat de Koningin weêr eenigzins verandert, en (na 't fcheen) den Portugeezen nu wat meer genegen was: want ook zy de Ternataanen nu aanzette, om de Portugeezen in 't bouwen der fterkte te helpen.

Dit deden zy ook in 't begin; maar die Natie, die 't fwetzen en beloven veel eigener is, dan 't werken, dewyl 't eerfte hun dagelyks werk is, en zy 't laafte zeer felden doen, liet het 'er ten eerften byzitten, en verfcheen niet meer ter plaatze, daar wat te helpen viel.

Dit viel den Portugeezen, die nog die buitengemeene hitte, nog 't zober voedzel, 't geen dat land toen gaf, niet gewoon waren, zodanig tegen, dat zy, door te zwaren en langdurigen arbeid afgeflooft, ten einde van hunne kragten, en zommigen met den neus in 't bed raakten, waardoor dat werk zyn vereifchten voortgang niet had.

De Landvoogd *Brit* fprak hier over met den onder-Koning *Tarruwefe*, die hem beloofde al zyn vermogen in 't werk te ftellen, om dien bouw met meer ernft voort te zetten.

Hy fprak ook de Koninginne, die hem uiterlyk haar hulp mede toezeide, ja zelf het volk gelaafte in *Brits* tegenwoordigheid het werk van de vefting niet te ftaaken, voor en al eer ze voltoit was; maar onder de hand, en in zyn afwezen, gebod zy dit zelve volk daar mede niet te haaften, en, na bepaaling van zekeren tyd, 'er weêr uit te fcheiden.

De reden van deze hare handeling was niet t'eenemaal buiten grond: want die vorftin begon te begrypen, wat 'er in 't voltoyen van die vefting al opgefloten lag.

Zy zag hoe groot een vriendschap 'er tuffchen den Landvoogd, en den Prins *Tarruwefe* was, en met hoe grooten yver die laafte 't werk van den eerften, hoe nederig en gedienschtig hy zich voor haar mogt aanftellen, voortzette.

Zy ontdekte veel zaaken, die tuffchen hen beiden omgingen, en die zy oordeelde nog met haar, nog met haar zoons belang, overeen te komen.

Dit deed haar met meer grond giften, dat *Tarruwefe* voor had, zig meefter van 't ryk, tot nadeel van haar zoon, te maken, en dat, gedurende zyn minderjarigheid, in 't werk te ftellen.

Zy begreep oök dat hy daar toe, fchoon door de Portugeezen geholpen, niet wel zou konnen geraken, voor en aleer de vefting voltoit, en met gefchut, en bezetting, behoorlyk voorzien was; en dat om geene andere reden de drift van die beiden, om de vefting fpoedig te voltoyen, zo fterk aandrong, dan om zig te vafter in ftaat te vinden, van 't geen zy vreesde, uit te voeren.

En hier in had zy waarlyk niet t'eenemaal misgeraden: want dit onderfcheit was 'er maar tuffchen, 't geen zy vreesde, en 't geen gebrouwen wierd, dat een iegelyk van hun beide voor zig zelve, buiten malkanders weten, najoeg dat gene, 't welk de vorftin oordeelde dat zy beide, onder het trekken van een lyn, voor zig te zamen zogten.

De voorzigtigheid van deze vorftin bragt *Brit* veel belemmering toe, zo dat hy met zyn Portugeezen (dewyl hy wel zag, dat hy aan de Ternataanen niet, dan woorden, had) zou hebben moeten bezwyken, en door de menigte der zieken niet in ftaat geweest zyn, iets meer aan zyn timmeragie te doen, hoe zeer ook de Prins *Tarruwefe*, om zyn eigen belang, hem onderfteunde, ten ware dan dat zekere *Roderik de Sylva*, die met een fchip, en allerlei voorraad van Malacca vertrokken was, aldaar nog tydig (vermits zy groot gebrek van alles hadden) was op de rheed gekomen; maar zo aangenaam als hem de komft van dit fchip was, zo onaangenaam was hem 't nieuws, dat *de Sylva* medebragt, namelyk, dat verfcheide vreemde handelaars op weg waren, om zig in de Molukze eilanden van Nagelen, en andere Speceryen, te voorzien; een zaak, die, indien ze niet tydig belet wierd, byzonder tot nadeel van den handel der Portugeezen ftrekken zou.

Dit deed *Brit* dan ten eerften, zo by de Koningin van Ternate, als by deze en gene Molukze Koningen, fterk aanhouden, om die vaartuigen, zo zy quamen, af te wyzen, en hunne beloften, aan de Portugeezen daar over gedaan, na te komen.

Maar gelyk dit nieuw ontzet den Landvoogd ongemeen aangenaam was, dewyl zyn geftaakt werk nu verder zyn voortgang had; zo zag de Koningin in tegendeel dit met zo dwarfe oogen aan,

1522

Brit raakt in ongelegenheit.

Word door *Roderik de Sylva* ontzet.

Doet de veftingbouw weêr voortgaan.

1522.

De Koningin spant met den Koning van Tidore aan.

dat zy, ziende, dat zy *Tarruwese* te groot gemaakt, en *Brit* te veel voet in haar land gegeven had, geraden vond, zig voortaan op geen van hun beide te verlaten; maar ten eersten kennis van al deze zaaken aan den Koning van Tidore, haren vader, te geven, om door zyn hulp *Tarruwese* klein te maken, de Portugeezen uit haar land te dryven, en de vervallene hoëpe, die zy van haar zoons aantaande bestier gehad had, weër te doen herleven.

De Koning van Tidore, die nog een levendig gevoelen van 't verfmaden zynen vriendschap, en daar door zedert dien tyd een heimelyken wrok op de Portugeezen had, was uitnemend verblyd, dat hem zo een langgewenschte gelegenheit van zelfs aan de hand quam, by welke hy zig nu eens voor al van zo veel geleden hoon zou kunnen wreken.

Die zig ten oorlog bereid.

Almansor was te doortrappt een vorst, om hier lang op te slapen, maar hy spoedde zig ten eersten, om onder de hand alles tot den oorlog klaar te maken.

By deze eerste goede gelegenheit quam nog een tweede, die hem wat meer gronds gaf, om den oorlog, ten minsten onder schyn van billykheit, te kunnen beginnen.

Eenige vreemde handelaars uit Banda, na de Moluccos vertrokken, om zig aldaar van zo veel Nagelen, als zy bekomen konden, te voorzien, waren voor Tidore ten anker gekomen; en dit was zo ras niet geschied, of de Ternataansche Landvoogd had 'er berigt af gekregen.

Dit verdroot hem geweldig, te meer, dewyl hy uitdrukkelyk aan dien vorst verzogt had, zodanige vaartuigen af te wyzen.

Brit zendt Tavare na Tidore.

Hy zond dan ten eersten eenen *Antony Tavare* met een ligt vaartuig, en eenig krygsvolk derwaarts, met last, van dien Koning nogmaals op de minnelykste wyze te verzoeken, dat hy die vaartuigen wilde doen vertrekken; of dat hy anderzins genoodzaakt zou zyn, die van zyn reede te verdryven.

Tavare, in plaats van dit op die wyze uit te voeren, was zo ras niet omtrent Tidore gekomen, of hy gaf, zonder dien Koning weer minnelyk aan te manen, ten eersten vuur op die Bandaneesche vaartuigen; en deed zyn uiterste best, om die in den grond te schieten.

Deze vyandelyke daad, van die vaartuigen zo op zyn reede aan te tasten, en dus dezelve te onteeren, verbitterde dien vorst veel meer dan te voren, en deed zyn volk alle kragten inspannen, om zig in staat van tegenweer tegen de Portugeezen, op het spoedigste, te stellen; maar eer het zo verre quam, ontstond 'er

een geweldige storm, waar door *Tavare*'s vaartuig op den Tidoreeschen wal gezet, en door de beweging der zware zeën, na verloop van weinig tyd, in spaanderen gestooten wierd.

Dit geschiedde nogtans zo schielyk niet, of de Portugeezen hadden gelegenheit, om niet alleen al hun volk, maar ook al hun geschut, wapenen, en nog eenigen voorraad, 'er af te halen.

De Tidoreezen wisten dit zo ras niet, of zy gingen met een sterken troep 'er op los, ziende dat de Portugeezen maar in de twintig man sterk waren; dog om hier wat voorzigtig in te werk te gaan, en niet te veel schade van hun geschut te lyden, hadden zy zig in drie byzondere troepen verdeelt.

De Portugeezen daarentegen, die door dit stranden in 't uiterste gevaar van hun leven geweest waren, bevonden tot hun leetwezen, dat zy in geen minder gevaar, dan zy geweest waren, nog staken: want schoon zy hun geschut, en wapenen, met veel moeite aan land gekregen hadden, zo waren zy niet in staat, om zig tegen zo groot een menigte, als zy in verscheide troepen op zich zagcn aantrekken, te verweeren, te meer, dewyl al hun kruit door 't zee-water nat, en onbruikbaar, geworden was.

Goede raad was dan hier dier, en, na oogenschynd, geen middel om hier af te komen; 't welk *Tavare* wel ziende, had hy nog zo veel tyd, van zyn volk aan te manen, om zyn voorbeeld te volgen, dewyl 'er toch geen andere hoëpe overig was, ten zy men door dapperheit zig een weg baande, dat zy derhalven of hun huid dier verkoopen, en eerlyk sterven, of met hem middel zouden zoeken, om 'er moedig door heen te slaan, en zo met het een of 't ander vaartuig weër na Ternate te geraken; dat zy zig anders, by aldien zy levendig in handen der vyanden vielen, de schandelykste en hardste dood ter wereld vry mogten voor oogen stellen. Ondertusschen waren de Tidoreezen hun zo genadert, dat 'er niet langer te praten, maar te vegten, viel.

Tavare viel als een verwoede Leeuw midden onder de vyanden, en bragt een groot getal derzelve in wanorder, zodanig, dat zo de derde troep, die de agterste was, en den versten weg af te leggen had, niet ten regten tyde toegeschoten was, de uitslag zeer twyffelagtig geweest zou hebben; maar hy en de zynen, die, hoe dapper zy zig toonden, nu en dan mede al cenige wonden gekregen hadden, wierden zo ras van dit versch volk niet aangetast, of zy begonnen merkelyk te bezwyken.

Voor

Voor al nogtans ontzakte den Portugeezen de moed, toen zy hun hoofd, *Tavare*, in stukken zagen kappen; wshalven zy nu geen uitkomst ten leven meer te vermoeden ziende, als dol en verwoed op de Tidoreezen aanvielen, en, na 'er verscheide om 't leven gebragt te hebben, al vechtende ter nederstortten, zig verweerende zo lang 'er nog kragt in hen overig was, zonder zelfs de aangeboden genade van 't leven te willen aannemen, mogelyk, om dat zy geloofden, dat de Tidoreezen hun woord niet zouden gehouden hebben.

Dit was oorzaak, dat zy daar alle bleven, zonder dat 'er een af quam, om de tyding aan *Brit* van dit droevige verlies te brengen.

Evenwel kreeg hy weinig tyds daar na een net berigt, niet alleen van dit voorval, maar ook van de heimelyke toebereidzelen, die de Koning van Tidore, zelf al voor dien onvoorzigtigen aanval van *Tavare*, ten oorlog had beginnen te maken.

Hy liet dan, veinzende van het heimelyk voornemen van dien vorst nog niet te weten, dien Koning verftendigen, dat *Tavare* dien aanval buiten zyn last, en op eigen gezag gedaan had, en dat hy hem daar over, zo hy in 't leven ware, voorbeeldelyk straffen, en voor zo verre den Koning alle bedenkyk genoeg geven zou; maar dat hy nu dood, en die straf alsoo eenigzins geleden zynde, hy vriendelyk verzoeken liet, dat de Koning het gefchut, en de vordere geborgene goederen, hem weêr ter hand wilde doen stellen.

De Koning van Tidore kon hier aan geen geloof geven; maar nam dit voor een Portugeefche streek op, om door dit voorgeven 't verlorene maar weder magtig te worden.

Hy ging dan, zonder veel daar op te antwoorden, maar in zyn toebereidzelen voort; waar over *Brit*, byzonder over den smaad van hem niet eens te hebben willen antwoorden, zo moejelyk wierd, dat hy last gaf, om den Tidorees door geweld tot reden te brengen, en de eerste Tidoreefche vaartuigen, die men ontmoeten mogt, vyandelyk aan te tasten.

Kort daar aan viel 'er gelegenheit voor, om hunne schade (zo zy zig inbeeldden) eenigzins in te halen: want zy kregen eenige Tidoreezen gevangen, en meenden nu een middel gevonden te hebben, om den Koning wat meer na hun voorflagen te doen hooren.

Hy zond dan op nieuw iemand naar Tidore, die niet alleen last had, om het gefchut, en de vordere goederen, weder te eifchen; maar ook over 't vermoeden

van *Tavare* en de zynen aan den Koning te klagen, en te verzoeken, dat die genen, die daar aan fchuldig waren, mogten geftraft worden; of byaldien hy dit niet deed, dat de Portugeezen (buiten andere middelen die zy aan de hand hadden) hun schade ten deele op de gevangene Tidoreezen zouden verhalen.

De Koning zeide, dat hy 't voorstel van den Landvoogd met zynen raad overwegen, en daar na zien zoude, wat hem geraden stond te doen.

De afgezant van *Brit* wagtte onder tuffchen na bescheid, maar zag tot zyn leetwezen, dat die Koning zo groote bereidzelen ten oorlog, en zo weinig werk van hem te antwoorden maakte, dat hy geraden vond, onder voorwending van onpaffelykheit verlof tot zyn vertrek te verzoeken, 't geen hem, na het tweede verzoek, gegeven wierd.

Zo ras quam hy niet by den Landvoogd, of hy deed hem verflag van zyne verrigting, en gaf hem te kennen, hoe het, zynes oordeels, daar gelegen was; en dat hy geloofde, dat de Koning van Tidore hem met den slag waarschouwen, en op geen andere wyze antwoorden zoude.

Die smaad was by den Landvoogd niet te verduwen, en de geheele Portugeefche Natie was hier zo over gebelgt, dat zy den Landvoogd klaar voor oogen stelde, dat al de naburige vorften, zo hy dit ongewroken doorschieten liet, met al de Portugeefche magt spotten, en even als die van Tidore, met hun handelen zouden.

Hoe verbittert nu *Brit* hier over was, en hoe veel fchyn van waarheit hy in dit voorstel van zyn landgenoten zag, zocht hy het nogtans zo lang, als 't mogelyk was, buiten openbaren oorlog van zyn zyde te houden, oordeelende het best te zullen kunnen verantwoorden, byaldien hy door billyke voorflagen 't gereezen gefchil tuffchen hen en den Koning van Tidore zocht ter neder te leggen.

Hy nam derhalven voor, dit wat op zyn beloop te laten, en ondertuffchen wel op zyn hoede te zyn, met al 't noodige (of 't 'er op aanquam) te laten verwaardigen; maar besloot vast, geenzins de eerste aanvaller te wezen.

In tegendeel liet hy de gevangene Tidoreezen zeer wel onthalen, en bezorgde, dat hun Koning daar ook kennis af kreeg, alles op hope, van daar door de zaak nog te zullen kunnen byleggen, en zig buiten oorlog te houden.

Maar de onder-Koning, *Tarruwefe*, gedragte het den regten tyd voor hem te zyn, om de Portugeezen, die hy bevond, dat ook hem nu al wat te groot

1522.

Zyn gezant krygt geen antwoord.

Die vertrekt.

Britzoekt den oorlog te myden.

Gedrag van den onder-Koning Tarruwefe.

1522.

geworden waren, wat kleiner te maken, en hen wat meer van hem te doen afhengen, en dat het beste middel, om tot zyn oogwit, en de Kroon te geraken, was de Portugeezen in een oorlog met de Tidoreezen in te wikkelen, om, terwyl zy bezig waren met malkanderen, zich buiten vrees voor Koning op te werpen, vaststellende, dat de Koning van Tidore, dan te veel belemmert zynde, hem dit niet zou kunnen beletten, en de Portugeezen, om hun eigen staat niet door een dubbelen oorlog in de waagschaal te stellen, geenzins zouden kunnen nalaten, hem, tot uitvoering van zyn voornemen, by te springen.

Hy raad
Brit tot
den oor-
log.

Dit was de reden, dat hy niet alleen veel Portugeezen opmaakte, om *Brit* tot den oorlog te doen overslaan; maar dat hy hem zelf daar verscheide maalen over aansprak, en hem begrypen deed, dat deze zync lafhertigheid oorzaak zyn zou, dat die groote naam, dien hy, en zyn gansehe Natie, in de Moluceos, en elders, verkregen hadden, openbaar bespot, en deze hoon, hen van den Tidorees aangedaan, van andere smaadheden zo by dien vorst, als by anderen, ongetwyffelt gevolgt zou worden.

Daarbeneven zeide hy hem, dat hy in al de Ternataanen een groote beweging tegen de Portugeezen zag, en dat hy in de Koningin een groot genoeg van dat te zien, in de plaats van een vreeze voor de ongevallen, die daar uit konden voortkomen, ontdekt had; weshalven hy vast stelde, dat de Koningin wel weten moest, hoe zy met haar vader stond.

Dat hy te gemoet zag, dat, by de minste uitbersting van den Koning van Tidore, de Koningin zig zekerlyk tegen hem, en al de Portugeezen, met den slag verklaren, en zig van zo veel misnoegde Ternataanen (die ook in dit troebel water zouden willen visschen) ongetwyffelt tegen hen bedienen zoude.

Zyn oordeel was derhalven, dat hy den Koning van Tidore, eer hy in staat was, overvallen, en hem zelf eerst aantasten moest.

Die daar
toe over-
staat.

Al deze redenen, die ten deelen doorgingen, dienden wel eenigzins, om *Brit* tot het gevoelen van *Tarruwese* over te halen; maar zouden hem egter nog zo schielyk tot de uitvoering daar van niet gebragt hebben, ten ware dat hem door verscheide nette berigten klaar gebleken ware, dat de Koningin al een geruimen tyd met haar vader, den Koning van Tidore, in onderhandeling geweest, en by hen beide niet alleen besloten was, de Portugeesche Natie aldaar, of uit te roejen, of die uit de Moluccos geza-

mentlyk te verdryven, maar by de eerste gelegenheit ook met de Prinzen, haare zoonen, na haar vader te vlugten.

Dit ging te verre, om hier mede nu nog te sammelen, en de tyd vereischte een spoedig besluit, om niet zelfs overvallen te werden.

Het best, dat *Brit* doen kon, was met den onder-Koning en de voornaamste Portugeezen, hier over ten eersten besluitelyk te spreken.

Vele, en ook *Tarruwese*, oordeelden, dat men de Koningin, andere wederom, dat men alleen den jongen Koning, en de Prinzen, zyn broeders, gevangen nemen, en in de vesting opsluiten moest; maar ook zommigen zagen dit voor een zeer gevaarlyk middel, en een zaak van 't uiterste quaad gevolg, aan.

Eindelyk sloeg *Brit* hier toe over, om de Koningin, den jongen Koning, en al de Prinzen, behendig te doen vasthouden, en hunnen aanslag zo op 't onverwagst te verydelen.

Hy gaf, zo heimelyk als 't hem mogelijk was, last, dat een zeker getal van zyn krygsvolk zig gereed zou houden, om, zo ras hy 't gebod, een zaak van gewigt uit te voeren.

Dit geschiedde aanstonds, en de bevelhebber van die troep kreeg bevel zig op beste wyze van de voornoemde perfoonen te verzekeren.

Zy trokken dan zeer schielyk regt op 't Paleis van den jongen Koning *Deyalo* aan, overvielen hem, en zyn broeders, de Prinzen *Bobajat*, *Taberidji*, en *Hair*, zo schielyk en onverwagst, dat zy zo ras gevangen waren, als zy wisten, dat de bevelhebber, met zyn volk, in 't Paleis was.

Hoe groot een omzigtigheid nu die bevelhebber gebruikt had, kan daar aan blyken, dat de wagt (zo men voorgaf) niet wist te zeggen, hoe zy in 't Paleis gekomen waren; weshalven de verstandigsten oordeelden, dat zy, of omgekogt, of, 't geen meer schyn heeft, hier of daar verzonden, en de andere, die 'er bleven, door een sterker getal van Portugeezen belet zyn, kennis daar af te geven.

Hoewel nu de Koningin, *Njai Tsjili*, niet minder dagt, dan in diervoegte in haar zoons Paleis overvallen te worden, en het weinig scheelde, of zy was mede gevangen geweest, zo had zy, door dien zy in een ander vertrek was, zeer behendig onder het geraas door een verborgen weg dien dans weten te ontspringen, en zig met de vlugt, eerst na het gebergte, en daar na tot haaren vader, te redden, latende zo haar twee kinderen als de andere zoonen van haar Gemaal uit Javaanse Byzitten, in

in handen van den Landvoogd *Brit*, die ze alle in de vesting, die nu reets op verscheide plaatzen met geschut voorzien, en alzo niet ligt aantastelyk was, deed verzekeren, en na hun staat behandelen.

Maar zo ras quam dit den Ternataanen niet ter ooren, of zy, die een ongemeene liefde tot hunnen Koning, en derhalven hier over een groote bekommring hadden, liepen met menigte na de vesting; maar *Brit*, en *Tarruwese*, wisten hen voor dien tyd wat zand in de oogten te werpen, hen verzekerende, dat dit om de gemeene rust van 't land zo geschied, en hun voornemen geenzins was, den Koning *Deyalo* van zyn kroon te berooven, maar die te zekerder voor hem te beschermen, en hem in 't ryk, tegen wil en dank van die genen, die hem na den Koning van Tidore hadden tragten te vervoeren, te houden.

Dat hun voornemen ook was, den Koning, en de Prinsfen, niet alleen na hun staat te handelen, maar hen ook ten eersten, zo ras die donkere wolk wat over was, weêr op vrye voeten in het Paleis te brengen.

Dit stilde de domme gemeente wel wat voor eerst, maar liet niet na, een bitteren haat tegen de Portugeezen in de verstandigsten te verwekken, die, na hun vertrek van de vesting, de anderen niet alleen een geheel ander begrip van die zaak wisten te geven, maar hen ook te bewegen, de Portugeezen te verlaten, hen allen afbreuk in 't heimelyke te doen, en, door na 't Bosch te vlieden, hen den dagelyksen voorraad, die zy van de ter markt komende lieden anders tot hun groot gerief gewoon waren te hebben, af te snyden.

Dit had de Landvoogd *Brit* geenzins van hen verwacht, en vond zig derhalven by dezen stand van zaaken zeer verlegen.

De breuke tusschen hem, en den Koning van Tidore, was door dit gevangen nemen van den jongen Koning, van de Prinsfen, en door de vlugt van de Koningin, zyn dogter, nu zo groot geworden, dat 'er na geen heelen van de zelve meer te denken was. Zyn vesting was nog onvoltoit, en, schoon hier en daar van geschut voorzien, aan verscheide plaatzen nog in geen behoorlyke staat van tegenweer. Zyn volk was weinig in getal, en, die 'er waren, of ziek, of, door overkropten arbeid aan de vesting, afgemat. Zyn voorraad was meest op, veroudert, en de dagelykze toevoer nu afgesneden. De Ternataanen, op welke hulp hy voornamelyk gezien, en om welke te behouden hy, zo lang 't hem mogelyk was, den oorlog uitgetelt had,

waren nu meer, dan zyn openbare vyanden, te vreezen. 1523.

Al deze swarigheden byeen komende, deden hem voor een tyd in de uiterste bekommering zyn, zonder te weten, wat middel eerst by der hand te grypen, om zig gelukkig uit al deze swarigheden te redden.

Ondertusschen begon omtrent het jaar 1523. de Koning van Tidore hier en daar uit zyn hinderlage voor den dag te komen, en nu en dan een hoofd van een Portugees, of Ternataan, weg te nemen; volgens de manier van al de Molukze, en daar omtrent gelegen volkeren, die gewoon zyn al de hoofden van hun verslagene vyanden van den romp af te houden, en die met hun te voeren; op dat zy aan hun vorsten, landsgenoten, en vrouwen (die daar over Liederen t'hunner eere zingen, hun in reyen al danssende, en zingende te gemoet treden, en hen als dappere overwinnaars inhaalen) met de stukken zouden kunnen toonen, hoe veel vyanden zy verslagen hadden.

Deze daad van den Tidorees, dat hy de Ternataanen niet verschoonde, was oorzaak, dat zy, op aanrading, en tusschenspraak van den onder-Koning *Tarruwese*, weer allenskens (dog weinig in getal) afquamen; maar om 'er meer te lokken, vond men goed, op ieder Tidoreesch hoofd een belooning te zetten, de Ternataanen zo allenskens mede in den oorlog in te wikkelen, en hen te doen begrypen, dat de Koning van Tidore niet zo zeer tegen de Portugeezen, als wel tegen de Ternataanen, oorloogde, en dat zyn enig oogwit van dezen oorlog maar was, om meester van Ternate te worden, en dat ook zyn toeleg, in 't zoeken van der Portugeezen gunst van tyd tot tyd, daar op vooral gegrond geweest was, om door hunne hulp zo veel te eer, en te gemakkelyker, dat werk uit te voeren; dat zy nu, door de zyde der Ternataanen te houden, en door hen van tyd tot tyd af te slaan, den toorn van dien Koning op hunnen hals gehaalt, en alzo waarlyk om der Ternataanen wil alleen in dezen oorlog ingewikkelt waren.

Deze woorden, door *Brit* met veel beweging uitgesproken, en door *Kaytsjile Tarruwese* bevestigt, deden zo veel uitwerking, dat veel Ternataanen hier en daar met vaartuigen uit moeskoppen gingen, en verscheide hoofden van Tidoreezen te rug bragten.

Ja zelf ging dat, op 't betalen van de beloofde belooning, zo sterk voort, dat 'er meer hoofden quamen, dan de Landvoogd betalen kon.

Uitberfing des oorlogs, aan de zyde van die van Tidore.

Brit's deffige aanspraak tot de Ternataanen.

1524.

Dit deed hen wel wat verflauwen; maar dewyl zy 'er nu reeds in waren, zo konden zy 'er zo niet weer uit, vermits de Tidoreezen nu op hen verbitterd, en zy alzo genoodzaakt waren zig zelve te beschermen, en daar eenige order op te stellen.

Hy verzoekt aan den onder-Koning van Indiën om zyn verlossing.

Brit ondertuffchen wel ziende, dat hy op de Ternataanen niet veel staat maken kon, en met weinig eer ook dezen oorlog ten einde brengen zou, schreef in 't jaar 1524. aan den onder-Koning van Indiën, in wat staat de zaaken daar waren, en verzogt te gelyk zeer ernstig om zyne verlossing. Aan de andere zyde zag hy ook wel, byaldien hy niet 't een, of 't ander, door zyn eigen volk ondernam, dat 'er niets van gewigt uitgevoert, en hy hoe langer hoe meer benauwt worden zou; weshalven hy, al dat schermutselen uit hinderlagen willende affnyden, geraden vond, nu den vyand openbaar aan te tasten.

Besluit den Tidorees in 't openbaar te beoorlogen.

Ondertuffchen quam *Martyn Alfonso de Melo* uit Banda met twee Jonken in Ternate, 't geen *Brit* ongemeen wel te stude quam, vermits hy, volgens zyn verzoek, verscheide Portugeezen, en ook voorraad, medebragt. By dit ontzet nu kragtig onderschraagt, vond hy goed een Portugees Edelman, die jong, vol vuur, en van een beproefd beleid was, met een Gilala (zynde een kleender slag van inlandsche vaartuigen, dan een Corracor) waar op veertig of vyftig Portugeezen waren, op de Tidoreezen uit te zenden. *Georgio Pinto* (dit was des Edelmanns naam) had zo ras dien last niet ontfangen, of hy ging 'er moedig op af, en voerde zyn last zo gelukkig uit, dat hy geheel Tidore onveilig maakte, alles plonderde, en door zyn medegevoert geschut belette, dat een Tidorees voor den dag dorst komen.

Maakt een begin daar af.

Hier door kregen de Portugeezen weer veel overvloed van voorraad, en de Tidoreezen het zo quaad, dat hun Koning, wel ziende, dat hy met het Leeuwenvel tegen de Portugeezen (inzonderheit om hun geschut) niet opkon; nu vornaam het Vossen-vel te gebruiken, om te zien, of hy daar door hier hier geen wraak kon krygen, en dit stroopen beletten.

Hy zond dan eenige vaartuigen met volk heimelyk in een hinderlage, liet die onder 't geboomte plaatsfen, en in den nacht een Corracor in zee zenden, met last om zo na in 't gezigt van den vyand te loopen, dat zy daar door uitgelokt mogten werden, om hen te vervolgen.

't Gelukte hem, zo als hy gegift had. *Pinto* quam 'er op af, zo ras hy die gezien had, de Corracor zette het op een

loopen, en hy op een vervolgen. Zy liep een kleinen inwyk, die een weinig bezyden de stad lag, in, pangayde, of roeide, daar na toe, *Pinto* deed mede zo; maar de ongelade Corracor geraakte 'er gemakkelyk in, daar zyne Gilala, wegens 't geschut, te diep gaande, en geen waters genoeg hebbende, ten eersten aan den grond raakte.

De Tidoreesche vaartuigen zagen dit niet zo ras, of zy quamen voor den dag springen, vielen op hen aan, benamen hen allen, na lange tegenweer, en veel bloedstorting, 't leven, en voerden hun afgehouden hoofden in zegepraal mede naar Tidore.

Hy had dit altemaal op zynen hals gehaalt, vermits hy dit alleen maar had ondernomen, zonder iemand van de zynen te waarschouwen, te groote gedagten van zig zelve gevoelde, en zyn vyanden te klein geagt had.

Dit was een sware slag voor de Portugeezen, en bragt den Landvoogd in zo groot een bekommring, dat hy, zo, hy 't met eere had konnen doen, den ganschen oorlog wel zou hebben laten varen; maar nog de eer van de Natic, nog de toebereidselen, reeds daar toe gemaakt, leden dit niet. Hy zond derhalven *Martyn Alfonso de Melo* op een nieuwen aanslag uit; maar die, te vroeg ontdekt, en hy te laat daar aangekomen zynde, niet zeer voordeelig voor hem, of de zynen, was, dan dat hy eenige huisjens in brand stak; waar tegen weer hy gequetst, en de zynen genoodzaakt wierden onverrigter zake na Ternate te keeren.

Deze ongelukkige ondernemingen maakte *Brit* zo kleinmoedig, dat hy besloten had, 'er uit te scheiden.

Tarruwese in tegendeel zag, by het eindigen van dien oorlog, zyn ganschen aanslag gebroken, en verzogt *Brit* derhalven, dat hy hem maar eenige weinige Portugeezen, met een hoofdman zou byzetten, en dat hy dan den zelve vervolgen wilde, en besloten had Mariëko, een van de beste vastigheden des Konings van Tidore, aan te tasten.

Brit dan zette hem eenig volk by, met welke *Tarruwese*, omtrent anderhalf duizend inlanders 'er by hebbende, op den voornoemden togt uitging.

Dit Mariak, of Mariëko, was de stoel der oude Tidoreesche Koningen geweest, boven op een berg gebouwt; maar van die Koningen verlaten, zedert zy wat meer met de vreemde Natien begonnen te handelen; om welke reden zy toen hun verblyf in Tidore zelf, als beter tot den handel gelegen, genomen hebben.

Dit

Dit vestingje was op zommige plaatsen redelyk sterk, en in staat om het al eenigen tyd uit te houden.

Tarruwese toog 'er egter op af, en liet den Portugeeschen hoofzman met zyn volk zig op een zekere plaats stellen, met last, om, na 't geven van zeker teeken, op die vesting aan te vallen; maar die Portugees met zyn volk, door een geschreeuw der vyanden ('t geen hy meende het gestelde teeken van *Tarruwese* te zyn) misleid, beklom dat te vroeg, en wierd alzo met schand, en verlies, weêr te rug gedreven.

Dit geval veragterde *Tarruwese*'s aanslag zodanig, dat hy nieuw volk van den Landvoogd *Brit* ontbood, met belofte, dat hy niet te rug keeren zou, voor hy meester van die vesting was.

De Landvoogd, die zyn volk dus smelten zag, en nu nog maar honderd en twintig of honderd en dertig man in zyn vesting had, was niet genegen daar meer volk aan te wagen, en zig zelven, en de zynen, zo te ontblooten; maar als *Tarruwese* zelf quam, gaf hy hem egter nog twintig man, met welke, en zyn verdere manschap, die vesting, na een hevigen stryd, door hem gewonnen wierd, zonder echter eenen man van de zynen te verliezen.

De voornaamste raaden, of Mantri's, en veel Bloedmaagen des Konings, en buiten hen nog tusschen de twee of drie honderd gemeene Soldaten, lieten daar 't leven.

De vesting zelf wierd verbrant, en geslegt, en *Tarruwese* zou alles door 't swaard hebben doen omkomen, indien de Portugeezen hem niet gedwongen hadden van 't moorden op te houden.

Van daar ging *Tarruwese* na Makjan ('t geen toen half onder Ternate, en half onder Tidore, stond) om het deel van den Tidorees aan te tasten. Hy voerde ook dit, na behoorlyke afvraging aan de inlanders, of zy zig wilden overgeven, zo gelukkig uit, dat zy zig zelven gewillig aan hem quamen aanbieden, genoegzaam, door 't geen den Tidoreezen van Mariak overkomen was, afgeschrikt. Dus quam nu geheel Makjan, voor een tyd, onder Ternate.

Daar op gingen de zaken nu wat voorspoediger, dan te voren, zo dat de Landvoogd besloot weêr een andere Tidoreesche plaats op Gilolo aan te tasten, en die mede onder Ternate te brengen.

Hier toe zond hy *Martyn Korrea* met veertig man uit, waar by zig de onder-Koning met een grooter getal Ternataanen voegde. Met deze magt wierd die

plaats in korten tyd mede stormenderhand ingenomen, en in koolen gelegd, en men bequam veel gevangenen.

Al deze tegenspoed in zo korten tyd deed den Koning van Tidore, nu wat meer, dan te voren, tot vrede neigen, en die wel ernstig aan *Brit* verzoeken, met aanbieding, van alle gedane kosten, en geleden schade, te willen vergoeden; maar *Brit* sloeg hem zyn verzoek bot af. Zedert dien tyd had de Landvoogd nog verschide kleene voordeelen op de Tidoreezen, die de zaken des Konings van Tidore in hoe langer hoe erger staat bragten. Ondertusschen had de vyfde onder-Koning van Indiën, *Eduard de Meneses*, aan den Landvoogd van Malacca, *Georgio Albuquerque*, last gegeven, om een anderen Landvoogd van Ternate in *Brit*'s plaats derwaarts te zenden, en hem te doen vervangen, en af te lossen.

Hier toe verkoos die Landvoogd *Garfias Henrik*, een Malaks hoofzman, zond hem met eenige vaartuigen, en volk, in January des jaars 1525. af. Hy gierde in Banda aan, vond daar *Martyn Alfonso de Melo* (van *Brit* na Malacca gezonden, dog daar met zyn vaartuigen aangelopen) met de Bandaneezen in oorlog, en voegde zyn kragten by die van *De Melo*, om de Bandaneezen louter aan te tasten; maar zy beide wierden daar zo gehavent, dat hen de lust verging, om daar lang te blyven; en *Garfias Henrik* wierd zelf ook gequetst; zo dat hy, tegen wil en dank, daar nog eenigen tyd blyven moest.

Hy vertrok van daar in de maand Mei, en quam eenige dagen daar na op de rheed van Talingame, twee mylen van de vesting der Portugeezen gelegen, ten anker.

Hy liet *Brit* ten eersten kennis van zyn komst geven, en hem bekend maken, hoe hy gezonden was, om hem te verlossen, en de Landvoogdy van hem over te nemen; verzoekende uit kragte van dien, dat *Brit* hem de vesting, met den aanleve van dien, wilde overleveren, of dat hy anders niet genegen was te land te komen, ten zy al de plegtelykheden van een behoorlyke overdragt van alles eerst waren vooraf gegaan.

Na veel moejelykheden, en bitze bejegeningen over en weder, quam de nieuwe Landvoogd eindelyk, op *Brit*'s gegeven woord, te land, en geraakte met hem over de overdragt der Landvoogdy 't zo verre eens, dat *Brit* hem alles in Augustus des jaars 1526. overgeven, en 't opperbewind onderwyl by hen tezamen blyven zoude. Ondertusschen bleef 'er tusschen hen een goed verstand in de zaken van 't bestier.

1524:

Den Koning van Tidore doet vrede verzoeken.

Garfias Henrik in 't jaar 1525. van Malacca gezonden om *Brit* te vervangen.

Werd benevens Alfonso de Melo door de Bandaneezen wakker gehavent:

Komt in Mei in Ternate.

Zyn scherp voorstel aan *Brit*.

Moejelykheden daar over, bygelegd.

VIERDE HOOFDSTUK.

Garfias Henrik word tweede Portugeesche Landvoogd van Ternate 1525. Staat der sterkte ten dien tyde. Slingze handeling van Brit tegen den nieuwen Landvoogd. Bemiddeling van Tarruwese, door Brit qualyk nagekomen. Brit vertrekt uit Ternate. Garfias zend Korrea om ontzet na Banda. Verscheide onder-Koningen van Indiën kort aan een. Sampayo zend Georgio Menefez als Landvoogd na de Moluccos. Korrea vint Brit nog in Banda, daar Faucon ook aankomt. Hy verzoekt haar beider hulp. Garfias maakt vrede met den Koning van Tidore. Tarruwese tracht dit te beletten. De vrede gesloten, en Tarruwese de Dochter van den Koning van Tidore ten huwelyk gegeven, dat Garfias tracht om verre te stoten. Doet den Koning van Tidore vergeven, en zynen eisch vernieuwen. Bilyk antwoord der Tidoreezen. Tidore aangetast, en verbrand. 't Geen al de omliggende volkeren doet omzien. Batsjan word hun ontzegt. De toekomstige Landvoogd van Ternate vervalt in de Papoefche eilanden. Van vyf Spaansche schepen komt 'er maar een onder Karkêse op Tidore. Hy maakt Garfias de reden van zyn komst bekend. Garfias beknopt antwoordt. Dreigt de Spaanschen aan te tasten. Ongenoegen des Spaanschen hoofdmans hier over. Garfias tast hem aan; dog word gedwongen te wyken. Het schip der Spanjaards zinkt. Rust voor een tyd tusschen beide de Natien. Georgio Menefez komt in Ternate. Blyfchap van Garfias Henrik daar over. Georgio Menefez aanvaart zyn bestiering. Martyn Karkêse bied hem den vrede aan, en klaagt over Garfias. Menefez antwoordt daar op. Verdrag tusschen hen tot nader schryven van hunne meesters; dog zonder vertrouwen. Heimelyke haat van Tarruwese tegen de Portugeezen. Ruid de Soldaaten tegen hunnen Landvoogd op. Hy stelt zich opentlyk tegen Menefez. Tarruwese hilt de Ternataanen tegen hem op. Nieuwe onlust tusschen Garfias en Menefez. Hy zend Vasco Laurens in zyn plaats na Bornèo. Belagchelyke reden, om welke den Portugeezen Bornèo ontzegt word. Manuel Faucon draagt Menefez een quaad hert toe. De Koning van Gilolo verklaart den oorlog aan de Portugeezen. Karkêse 's dood. Ferdinand de la Tour, hoofdman in zyn plaats gekoren, breekt den vrede met de Portugeezen. Bereidzelen ten oorlog aan wederzyden. Moeite tusschen Menefez en Garfias. Menefez doet Garfias zich gevangen geven. Zyn vrienden zoeken hem te verlossen. Tarruwese, en anderen, spreken vergeefs voor hem. Menefez sluit hem in de boeien. Garfias vrienden dreigen Menefez. Garfias loslating is oorzaak van groote vriendschap tusschen hem en Menefez. Misnoegen van Garfias vrienden daar over, die die vriendschap tragten te verbreken; dog zonder uitwerking. Hunne nieuwe vonden, om Menefez gehaat te maken. Hun valsch bericht aan den Koning van Batsjan. 't Geen die Koning geloofst. Het quaad gevolg van dien door Menefez gesluit. Zy geven voor, dat Menefez Garfias wil doen ombrengen. Dat Garfias geloofst. Hy neemt voor Menefez gevangen te nemen. Menefez geboeit, en gevangen gezet. Middelen, tot zyn vryheit, vergeefs in 't werk gestelt. Garfias word gedwongen Menefez los te laten. Die, na zyne ontslating, Garfias tracht gevangen te nemen. Garfias vertrekt uit Ternate.

1525.
Garfias
Henrik
werd
tweede
Portugee-
sche
Land-
voogd
van Ter-
nate.

Staat der
sterkte te
dier tyd.

DE tyd van overdragt dan gekomen zynde, gaf de Landvoogd Brit de vesting, en 't volle bestier over alles, aan den nieuwen en tweeden Landvoogd, Garfias Henrik, in Oegstmaand, des jaars 1525, over, en week voor eerst na Tolukko, een halve myl be-Noorden de vesting Orangie gelegen, om zich daar ten vollen tot de reis na Malacca klaar te maken.

De nieuwe Landvoogd vond de sterkte, niet tegenstaande Brit al drie jaaren daar aan bezig geweest was, hier en daar nog zeer swak; de muur na de kant van de zee ontbrak 'er nog in 't geheel, en was altoos nog in geen staat van tegenweer.

Verscheide bolwerken, en een grooten toren, lagen ook nog maar half voltoit.

Hier over was Garfias niet heel wel op Brit te vrede; maar die verwydering wierd grooter, wanneer hy vernam, dat Brit hem niet alleen veel dingen, die in de vesting niet konden gemist werden, maar ook veel van zyn beste en noodzakelykste manschap, onder voorgeven van hem tot de haven maar uitgelei te zullen doen, had mede genomen.

Zo ras hy dit te weten quam, liet hy 't volk by geschrifte van hem weder-eischen, hem toonende, hoe noodig hem die menschen in dezen oorlog waren. Brit gaf zeer twyffelagtig antwoord, en

en stelde van tyd tot tyd de zake uit; handelende voor zo verre meer, om zig aan *Garfias* te wreken, dan om te denken, dat hy dit alles tot nadeel van zyn Koning deed.

Veel tyd verliep hier te vergeefs mede. Ook vielen 'er buitensporigheden voor, die beter na 't gedrag van een oproerigen, dan van een verstandigen Landvoogd geleken; en al de eere, by *Brit* in gelegd in zyn vorige bestiering, kreeg hier door geen kleinen krak.

Al deze moejelykheden wierden eindelijk door tusschen-spraak van den onder-Koning *Kaytsjili Tarruwese* bygelegd, en versproken, dat *Brit* met zyn schip vertrekken, en de Soldaten te rug zenden zou; dog *Brit* quam dit laatste al weer niet na; en *Tarruwese* liet het ongemerkt doorschieten, om den nieuwen Landvoogd zo veel te gemakkelijker van hem te doen afhangen, en hem in dien staat te brengen, dat hy, buiten zyn medehulp, niets van belang zou kunnen ondernemen.

Na verscheide nieuw-bedagte vonden, om *Garfias* spyt aan te doen, in 't werk gestelt te hebben, tegen welke zich de nieuwe Landvoogd zeer geduldig droeg, vertrok *Brit* eerst in 't einde van January des jaars 1526, al dat vorige volk, tot groot nadeel van den Landvoogd, en de andere Portugeezen, met zich nemende, niet tegenstaande dat hy wist, hoe hoognodig zy daar waren.

Garfias Henrik zag nu, in hoe slegten staat daar alles nog stond, en hoe weinig hem *Brit* van volk, en levensmiddelen, voorzien gelaten hadde. Hy zocht dan in de naaste gewesten, daar de Portugeezen wel quamen, en door een bezending van *Martyn Korrea* na Banda van daar eenigzins ontzet te worden; vermits 'er door andere beletzelen, nog door den onder-Koning van Indiën, nog door den Landvoogd van Malacca, niets na de Molukse eilanden gezonden wierd; die als schenen vergeten te worden.

Ondertusschen waren 'er verscheide veranderingen te Goa voorgevallen. De onder-Koning, *Eduard Menefez*, was op order van den Koning, *Johan den derden*, door den beroemden *Vasco Gama*, Grave van Vidigueira, uitdrukkelijk in die hoedanigheid als zevende onder-Koning uit Portugal na Indiën gezonden, vervangen, die maar voor een korten tyd dat beftier in handen had, dewyl hy in April des jaars 1524. uitgezeild, in December des zelve jaars quam te sterven.

Hy wierd door *Henrik Menefez* (volgens gegeven last van Koning *Johan*, zo *Gama* quam te sterven) gevolgt, die, als achtste onder-Koning, hem verving;

doch ook hy bleef omtrent maar een jaar in dat opperbewind: want hy overleed in 't begin van February des jaars 1526, en wierd door den negende onder-Koning, *Lopez de Sampajo* opgevolgt, die zich door bedriegeryen, en ten deelen door geweld, 'er had weten in te dringen, en *Pieter Mascarenbas*, die 'er door Koning *Johan* den derden uitdrukkelijk toe genoemt was, daar buiten te houden.

Deze onder-Koning *Sampajo* nu vond ondertusschen goed tot naasten Landvoogd der Moluccos, of van Ternate, *Georgio Menefez*, volgens keure van den vorigen onder-Koning, met eenig volk van Malacca derwaarts te doen vertrekken, alwaar hy, voor zyn vertrek, door den Landvoogd *Pieter Mascarenbas* met nog eenig volk versterkt wierd.

Ondertusschen zat *Garfias Henrik* in een elendigen staat, wagtende na ontzet, 't geen hem *Martyn Korrea* uit Banda medebrengen zou.

Hy was daar, na 't uitstaan van een fwaren en zeer gevaarlyken storm, aangekomen, vond daar *Brit* nog, en zag, terwyl hy daar nog lag, ook de hoofdman *Manuel Faucon*, die van Malacca met eenige waaren afgeveerdigt was, met zyn vaartuig ten anker komen.

Hy hoorde daar ook, dat 'er eenige schepen, na 't maakzel der Portugeesche wel gelykende, voorby gezeild waren; waar uit hy vast stelde, dat het schepen van de Castiliaanen moesten zyn, dewyl hy ten dien tyde daar geen schepen van zyn Natie verwagte. Hier uit nu vreezende, of de vesting in Ternate eenig ongemak, door een schielijken overval van vyanden, overkomen mogt, aangezien hy wist, in wat staat hy het daar gelaten had, verzocht hy *Antoni Brit*, en *Manuel Faucon*, om bystand, en dat ze wilden goedvinden met hem mede na Ternate te gaan, om den Landvoogd *Garfias Henrik* te beter in staat van tegenweer te stellen. *Brit*, die over den droevigen staat van *Garfias* verblyd was, en hem nog erger (zo hy maar kon) tragtte te maken, sloeg dit ten eersten af, en was van zyn besluit niet af te brengen; maar *Faucon* nam dit aan, en vertrok, na al zyn volk byeen gezamelt te hebben, met *Korrea* na Ternate.

De zaaken nu des oorlogs waren in dien staat, dat de zegen meest aan de zyde der Portugeezen, zo ten tyde van *Brit*, als na zyn vertrek, gebleven was, buiten dat de Koning van Tidore, niet alleen toen *Brit* 'er nog was, maar ook daar na, om vrede had doen aanhouden.

Na dat nu de Landvoogd *Garfias*, den soberen staat van zyn sterkte, bezetting,

1526.

Sampajo zend *Georgio Menefez* als Landvoogd na de Moluccos.

Korrea vind *Brit* nog in Banda, daar *Faucon* ook aankomt.

Hy hoort dat 'er vreemde, en (zo hy dagt) Spaansche schepen, voorby gezeild waren.

Hy verzocht beider hulp.

1526. en voorraad gezien, *Korrea* na Banda gezonden, en ondertusschen geen ontzet ter wereld gekregen had; merkte hy wel, dat hem niets minder, als oorlog, geleek. Derhalven besloot hy vastelyk de zo menigmaal door den Tidorees verzogten, en hem nu zo dienstigen vrede aan te nemen, en den oorlog te eindigen.

De onder-Koning, *Tarruwese*, kreeg daar zo ras de lugt niet af, of hy stelde alle middelen, die hy bedenken kon, in 't werk, om een stok in 't wiel te steken; aangezien hy te gemoet zag, dat deze vrede een zekere grond van zyn ondergang, zo van de zyde der Portugeezen, als van die van den Koning van Tidore, stond te werden.

Des niettegenstaande ging de vrede tusschen den Landvoogd, en dien Koning, door, en wierd op zeer billyke voorwaarden, tot ieders genoegen, bevestigd; maar om *Tarruwese* evenwel eenig genoegen te geven, en zich van alle vreeze voor hem te ontlasten, vond de Koning van Tidore geraden, hem een van zyn dogters ten huwelyk behendig te laten aanbieden, zig verzekerende, dat hy daar door ten vollen op hem zou kunnen vertrouwen; daar hy anders altyd nog in vreeze voor een nieuwe uitberfing ten oorlog, door aanhizing der Portugeezen tegen hem, bleef.

Kaysjili Tarruwese quam dit zo ras niet te voren, of hy vond dit huwelyk voor hem zo dienstig, dat hy geen zwarigheid maakte, het ten eersten te sluiten; maar de Landvoogd ondertusschen vond dit voor zich zelve zo gevaarlyk, en van zo quaad gevolg, in 't toekomstige; dat hy het met al zyn vermogen (hoewel te vergeefs) tragtte om ver te slooten.

Wanneer hy dan zag, dat het zo niet gaan wilde, wendde hy 't over ten anderen boeg. By 't verdrag tusschen hem, en dien Koning, was bedongen, dat die vorst hem binnen zes maanden, al 't genomen en aangehouden geschut, en andere dingen, weder leveren zou. Dit geschut liet hy, sehoon de tyd nog niet om was, van dien Koning, met deze bedreiging, afvorderen, dat hy, zo dat niet aanstonds aan zyn afgezondenen geleverd wierd, zig dan aan 't verdrag niet langer houden, maar den vrede breken zou; een eisch, die waarlyk zeer onbillyk was.

De Koning, die ten dien tyde gansch niet wel te pas, en in geen staat was, om daar order op te stellen, verzogt met veel beleefdheit, dat de Landvoogd hem maar zo lang uitsfel, tot hy een weinig beter was, geliefde te geven; daarbeneven bad hy hem (om te eer in een beteren staat te geraken van hem

genoegen te kunnen geven) dat hy hem een ervaren Arts geliefde te zenden, en dat dit de grootste dienst was, dien hy hem zou kunnen doen; vermits hy anders door zyne ziekte niet bequaam was, om order tot het spoedig wedergeven van 't geëifchte te stellen.

Garfias Henrik stond dit verzoek van den Koning toe, en zond hem eenen Arts; maar die in last had dien vorst te vergeven; gelyk hy dat kort na zyn komst aldaar zeer behendig; dog niet min oneerlyk, aan een Koning, die zyn verdrag in allen deelen tragtte na te komen, uitvoerde.

Dit zo trouwloos en schendig uitvoert zynde, liet hy aan die van Tidore, die nu midden in onuitdrukkelyke droefheit over de dood van hun Koning zaten, den vorigen eisch, niettegenstaande hy wel wist, dat het hen onmogelyk was dien te voldoen, weêr op nieuw met dezelve bedreiging voorstellen.

De Tidoreezen gaven hem weder een billyk antwoord hier op, en verzochten dat hy hen maar zo veel tyd wilde gunnen, dat zy hunnen Koning zouden begraven hebben, en dat zy hem dan 't gesehut, en verder geeifchte, zouden leveren. Hy, in de plaats van met dit redelyk antwoord zig te vergenoegen, zond zyn Soldaten, zonder ergens agt op te geven, derwaards, onder eenen *Ferdinand Baldajo*, die, zo ras hy voor Tidore gekomen was, voor 't laatst quantfuis dien eisch nog eens vernieuwen liet; en sehoon hem geantwoord wierd, dat al de Mantri's, en Raden van den overleden Koning bezig waren om een nieuwen Koning te kiezen, om hem alzo te spoediger te vergenoegen; zo viel hy, zonder langer te dralen, maar op de neerslagtige stad aan, dreef de ingezetenen, die zo trouwlozen vrede-breuk van de Portugeezen niet verwagten, zich ook derhalven 'er gansch niet op gewapent hadden, ten eersten op de vlugt; en stak de stad overal aan brand.

Zy bragten wel zestien stukken gesehut te rug, maar de eere, die zy van deze Godlooze fehelmery by de omleggende volkeren hadden, was zo klein, dat het hen by alle de zelve zo verdagt maakte, dat niemand van hen zig meer op de Portugeezen wilde vertrouwen, uit vreeze van even trouwloos, als die van Tidore, gehandelt te zullen werden.

Onder deze was de Koning van Batsjan geenzins van de minste, en een van de eerste, die hen uit zyn land deed vertrekken.

Ondertusschen was de toekomstige Landvoogd, *Georgio Meneses*, terwyl hy zyn reize na de Moluccos vervolgte, door

Garfias maakt vrede met den Koning van Tidore.

Tarruwese tragt dit te beletten.

De vrede werd gesloten, en Tarruwese, de dogter van den Koning van Tidore, ten huwelyk gegeven.

Dat Garfias tragt om ver te slooten.

door tegenspoedige winden, en verleidende stroomen, in de Papoefche eilanden vervallen, en genoodzaakt daar tot het kenteren van 't Moezon ('t geen in Mei 1527. zyn zou) den tyd van zes maanden lang, zonder dat men iets van hem vernam, te blyven.

Omtrent dezen tyd waren 'er niet alleen gerugten van Spaansche schepen in de Moluccos, maar men vernam in den beginne des jaars 1527. by verscheide ingekomen berigten, dat het schip *Victoria* (waar af bevorens gesproken is) niet alleen in Spanjen wel aangeland, maar dat 'er in den jare 1525, in September, door *Karel* weer een nieuwe vloot van vyf schepen afgeveerdigt, en van die vyf maar een eenig schip, door de straat van *Magaliaan*, onder den hoofdman *Martyn Ignatius Karkese*, met omtrent drie honderd mannen, omtrent *Tidore* in January des jaars 1527. gekomen was.

Zo ras had de Landvoogd, *Garfias Henrik*, dit niet vernomen, of hy zond *Korraea* af, om nader berigt daar af te krygen; die gehooft hebbende, dat het niet dan al te waar was, vaardigde *Garfias, Manuel Faucon*, in gezelschap van *Kaytsjili Tarruwese*, af, met eenige vaartuigen, vol volk, en een brief aan den Spaanschen hoofdman, die, zonder de Portugeezen te vreezen, hen zyn gansche magt wel te degen liet zien; en eenige dagen daar aan op den brief antwoord aan *Garfias* zond; behelzende, dat hy aldaar uit last van zyn heer en meester (die uit kragt van *Magaliaans* bezeiling en ontdekking der Moluccos van 't Westen, der zelve heer en gebieder was) aangekomen zynde, bevond, dat de landen, die zynen vorst by de laatste zitting en uitspraak daar over onwederfprekelyk toe-, en Portugal tegengewezen waren, niet alleen tot nog toe door de Portugeezen bezeten wierden; maar dat zy zich ook verftout hadden, het volk te dooden, de goederen, door de Castiliaanen op *Tidore* gelaten, weg te rooven, de stad *Tidore*, zynde de hoofdplaats van hun meesters getrouwen Bondgenoot, te verbranden, en op 't land van *Ternate* een vesting te bouwen, even of zy tot alle die verrigtingen groot regt hadden. Derhalven wilde hy weten, om wat redenen de Portugeezen dat gedaan hadden; daar hen by de komst der vorige twee schepen, voor *Tidore*, genoeg gebleken was, dat zy de Moluccos niet van 't Oosten, maar van 't Westen ontdekt, en daar door, volgens uitspraak van Paus *Alexander* den zesden, een onbetwiftelyk regt daar op bekomen hadden.

De Landvoogd der Portugeezen zeide van de besliffing van dat geschil tusschen

hun beider meesters niet anders te weten, dan dat de Moluccos, ten voordeele van den Koning van Spanjen, door Spaansche Ministers, en alzo door zyn eigen onderdanen, die hem niet dorsten tegenspreken, toegewezen; maar dat de Portugeezen, die daar over zaten, van een geheel ander gevoelen waren.

Dat ook hy zich na den last van zyn Koning, diens onderdaan hy was, gedragen had, en voortgaan moest de Moluccos, als landen, toebehoorende zynen Koning, zo lang te behandelen, tot hem van den zelve bevel, om die als landen onder 't aandeel des Koninks van Spanjen aan te merken, zou worden gegeven.

Dat hy wegens de voorgegeve quade behandeling van hunne landgenoten, op *Tidore* gelaten, en wegens de geroofde goederen, niet anders kon antwoorden, dan dat hy met hen volgens 't regt des oorlogs geleefd had, en wel op zoodanigen tyd, als hy genoodzaakt wierd zulks te doen, wegens vooraf gegane quade bejegeningen, hem door den Koning van *Tidore*, en zyne Bondgenoten, gedaan; daar byvoegende, dat hy als Bondgenoot van den Koning van *Ternate*, even zo zeer gehouden was hem te helpen, als de Spanjaarden den Koning van *Tidore*, als hunnen Bondgenoot, meenden te hebben moeten bystaan. Wegens 't verbranden der stad, 't rooven van geschut en andere goederen, ook, 't bouwen van een vesting op *Ternate*, was 't eerste een regtveerdige wraak op den *Tidorees*, hun vyand, over den moord van zo veel Portugeezen; het andere maar een billyke wederhaling van 't geen de *Tidoreezen* by dien moord hen zelf ontroofd hadden; en, betreffende de vesting, dat de overleden Koning van *Ternate*, en na zyn dood de *Koniginne*, welker land dit was, hen daar toe volkomen magt gegeven hebbende, niemand anders daar over reden van klagten hebben kon.

Eindelyk dat zy hunne makkers, op *Tidore* gelaten, als broeders gehandelt, en op een vriendelyke wyze met hun eigen schepen, ten tyde dat zy 'er zelfs geen hadden, eerst na *Indiën* overgevoert, daar na zelf in Spanjen gebragt, en alzo niet minder gedaan hadden, dan dat gene, 't welk men hun zo onregtveerdig na gaf.

Hy verzogt hem derhalven, dat hy geen staat wilde maken, om aldaar te blyven, of zich van *Speceryen* te voorzien, aangezien hy hem dat zou moeten beletten, volgens de last, hem van zyn Koning toegezonden; en dat hy, als dat in der minne niet gaan wilde, hem door geweld zou moeten dwingen; maar wilde hy goedwillig by hem in zyn vesting

X 3 komen,

1527.
Garfias
beknopt
ant-
woord.

Dreigt de
Span-
jaarts aan
te tasten.

1527. komen, en zich daar tot nader beseheid van hun beider vorsten ophouden, dat hy hem als een vriend handelen, en alles voor hem over hebben zoude.

Onge-
noegen
des
Spaan-
schen
hoofd-
mans hier
over.

De Spaansche hoofdman ontving deze tyding met zeer veel ongenoegen; sehreef daar over nog eenige reizen zeer scherp en bedreigende, zodanig, dat der Portugeezen Landvoogd dit niet langer konnende verdragen, met eenige vaartuigen, en volk, op hem afging, met voor-nemen, om de Spanjaarts van Tidore te verdryven.

Garfias
taft hen
aan, dog
werd ge-
dwongen
te wyken.

Dit ging evenwel zo glad niet als hy gedacht had; want de Spanjaarts ontfin- gen deze Portugeezen zo rustig, dat zy, na eenige schermutzelingen, hen dwon- gen af te wyken, en met hunne vaar- tuigen weêr na hunne vesting te keeren; zedert welken tyd zy malkanderen met vrede lieten; de Portugeezen moeiden de Spanjaarts niet, om dat zy niet veel volk meer over hadden, en de Spanjaarts de Portugeezen niet, om dat zy ondertuf- selen zulk een ramp aan hun sehip kre- gen, dat het met al zyn lading fonk, zonder dat zy iet daar af hadden konnen bergen.

Het
schip der
Span-
jaarts
sinkt.

Ruft voor
een tyd
tusschen
beide de
Natiën.

Dus hield het eene mes 't ander voor een tyd in de seheede, immers by de bestiering van *Garfias Henrik*, als Portu- geesch Landvoogd van Ternate, viel 'er niets meer voor.

Georgio
Menefez
komt in
Ternate.

De verlosser van *Garfias*, *Georgio Me- nefez*, was ondertusschen weêr op reis getogen, om nu, by beter weder, en voorspoediger wind, in Ternate te gera- ken, en zyn Landvoogdy te aanvaerden. Het was in Mei des jaars 1527, dat hy daar, na veel zukkelens, swervens, en uitstaan van zeer veel ongemak, aan- quam.

Blyd-
schap van
Garfias
Henrik
daar over.

Indien *Menefez* blyde was, van te landen, niet minder verheugt was *Garfias Henrik*, dat hy by de komst van zynen vervanger van zo gevaarlyken staat, waar in hy wegens gebrek van volk, levens- middelen, en alles, 't geen tot den oorlog vereischt wierd, zo lang aan een geweest was, zich eenmaal verlost zag.

Hy ging hem dan met open armen verwelkomen; en vervaardigde ten eer- sten, na zyn komst, en een weinig uit- rustens met zyn volk, alle de zaaken, om hem 't bestier, en de vesting, over te geven.

Georgio
Menefez
aanvaard
zyn be-
stiering.

Het liep egter nog ruim tot het mid- den van Mei aan, wanneer *Garfias Henrik* alles aan den nieuwen, en derden Land- voogd, *Georgio Menefez* in der minne overgaf; hoewel 'er zedert de bestiering van *Garfias*, zo te zeggen, niets tot verder opbouwing aan de vesting gedaan, en die alzo byna in den zelve staat nog, als hy

ze van den Landvoogd *Brit* ontfangen had, gebleven was.

De Spaanse hoofdman, *Martyn Igna- tius Karkèse*, bequam zo haast geen kond- schap van *Menefez* komt, en landing, of hy liet hem in dat gewest verwel- komen, zyn dienst aanbieden, en verze- keren, dat hy genegen was, met hem in vriendschap te leven; maar dat de reden, waarom hy dat tot nog toe niet gedaan had, alleen deze was, om dat hy met den stekeligen *Garfias*, die hem veel schade had toegebracht, niet had konnen over- een komen. Hy hoopte derhalven, dat het onder zyn regering beter gaan zoude; waar toe hy al, wat in zyn vermogen was, wilde bybrengen.

Menefez, die reeds kennis van zaaken gekregen had, liet hem hertelyk bedan- ken, en daar nevens zeggen, dat hy daar zeer wel mede te vrede was; maar dat hy, zo hy dat waarlyk meende, dan van woonplaats most veranderen, en by hem komen woonen, en dat hem daar alle eere, en vriendschap, geschieden zou. Hy voegde ook daar by, dat *Garfias*, voor zo verre hem bleek, niet anders ge- daan had, dan den last van zyn meester te volgen; na welken ook hy (*Menefez*) gehouden zou zyn zig te gedragen, ten ware zy malkander, over 't onderling gefchil tusschen beide de Natiën, nader konden verstaan.

Zedert verliep 'er nog een geruime tyd, met boodschappen over en weder, willende geen van beiden van hun regt afstaan, en yder dat even zeer voor zyn meester bewaren, ja alles 'er by op- zetten, om het ten uiterste te beseher- men; maar eindelyk wierd 'er tusschen de twee hoofden goedgevonden, over de zaak in gefehil, ieder aan zyn heer en meester, te sehryven, en de handeling in Indiën daar over zo lang op te sehorten, tot men derzelve nader last dien aan- gaande zou hebben bekomen. Dat zy ondertusschen als vrienden zamen leven, en malkanderen geen schade toebrengen; maar in tegendeel de vrede en rust we- derzyds opregtelyk behertigen zouden.

Dus was 'er dan voor dien tyd een bestand; maar 't vertrouwen ging zo verre niet, dat de hoofden malkanderen bezogten, hoewel de ommeegang tusschen beide de Natiën zeer gemeenzaam was.

De voornaamste reden van mistrouwen van 't Spaansch op 't Portugeesch hoofd, ontstond daar uit, dat de Koning van Gilolo, die nu al een geruimen tyd in de belangen van den Koning van Tidore geweest, en op de Portugeezen, en Ternataanen, verbittert was, den Spaan- schen hoofdman van tyd tot tyd een zeer quaden indruk van 't gedrag der Portu- geezen,

geezen, en verscheide bewyzen aan de hand gaf, waar uit men klaar bespeuren kon, hoe weinig de Portugeezen te vertrouwen waren.

Hier by quam nog een tweede zaak, die 'er mede niet veel goeds toe deed. Den onder-Koning, *Kaytsjili Tarruwese*, stond nog levendig voor oogen, hoe veel dienst hy van tyd tot tyd den Portugeezen gedaan had, en hoe men aan hem alleen het opbouwen van de vesting tot zo verre, als men die nu gevorderd zag, verplicht was. Daar tegen had hy gezien, met hoe veel drift de Portugeefche Landvoogd *Garfias* zyn huwelyk met de dogter des Konings van Tidore tegengestaan, met hoe veel trouwloosheit hy dat afgebroken, en op wat wyze hy daar na de landen van zyn toekomenden vader, tegen zyn eigen verdrag aan, gehandelt had; enkelyk om dit huwelyk, by hem en de Koning van Tidore zo zeer gewenscht, omverre te stooten; zich ook niet ontziende dien vorst, onder schyn van hem laaffen in zyn ziekte toe te brengen, aan zyn bitterheit op te offeren, en hem te vergeven.

Dit stak hem zodanig op den krop, dat hy zedert dien tyd geen goed oog, niet alleen op *Garfias*, maar zelf op de geheele Natie, had; en hoewel hy Staatskundig genoeg was, om, zo lang hy in geen staat was van het te wreken, daar niets af te laten blyken; zo liet hy ondertusschen niet na hen heimelyk allen ondiens, en alzo ook hier by dezen Spaanschen hoofdman, te doen.

Hy maakte ook zyn werk, van de Soldaten, zo weinig als 'er waren (dewyl *Menezes* 'er weinig vond, en op zyn langdurigen en elendigen togt 'er veel, door ongemak, verloren had) tegen den nieuwen Landvoogd op te ruyen, en hen onder de hand te styven; zodanig dat zy nog de bevelen van hunnen Koning, nog die van *Menezes*, naquaamen.

Volgens uitdrukkelyken last had *Menezes* laten bekend maken, dat zich geen Portugees met byzonderen handel, of inkoop van Speceryen, zou bemoejen, dat hy genoodzaakt zou zyn de schuldingen, volgens den nieuw-bekomen last van Goa, te straffen. Dat ieder derhalven wel toezien, en zich voor schade en straf wagten moft.

Tarruwese nu, die niet anders zegt, als in troebel water te visschen, hitste de bezetting tegen *Menezes* niet alleen op, hem zeggende, dat hun 't grootste ongelijk ter wereld geschiede, en dat men hun 't brood maar, onder 's Konings naam en voorgegeven last, zegt uit den mond te nemen, maar hy stelde zig zelve ook uitdrukkelyk daar tegen, onder

voorgeven, dat men de inlanders belette hun waaren tot hun meeste voordeel te verkoopen, en dat, als hy niet toelaten wilde, dat zy den meesten prys daar af genoten, dat hy dan te gemoet zag, dat zy geen eenen Nagel ter markt brengen, en egter dan heimelyk de Nagelen verkoopen zouden; buiten dat hy daar door al de Portugeezen ook tegen hem, in den beginne van zyn bestiering, oproerig maken zou, zo wegens die bepaling aan de Portugeezen, als aan de Ternataanen, als wel voornamelyk, om dat die laatste dan wel ophouden mogten eenige eetwaaren meer ter markt te brengen; waar door zyn volk nog meer op hem verbittert zoude worden.

Al deze zaaken nu stelde hy, als mogelyk, en als by hem voorzien, aan *Menezes* voor; daar hy by zich zelve wel wist, dat de oproer der Portugeezen van hem voortquam, en dat hy alleen, door zyn vermogen over de inlanders, al die zaaken den Ternatanen zelf geraden, en gelaft had. Uit al het welke ligt te begrypen is, hoe hy zig by *Karkese*, ter gunste der Portugeezen, droeg; en hoe opregtelyk hy ook daar de zaaken behandelde.

Dus was het begin van *Menezes* regering gansch niet voorspoedig, en die vrede hem eenigzins verdagt; zo dat hy genoodzaakt was, nu immers zo wel, als te voren, op zyn hoede te zyn, en dezen slingsen handel van de zyhen, dus gesterkt door *Tarruwese*, met goede oogen aan te zien; zonder dat hy in staat was om te beletten, dat yder zo veel Speceryen, als 't hem beliefd, kost. Hy hield dan op langer tot zyn schade wys te zyn, liet yder zyn best doen, en deed mede zo.

Maar al deze uiterlyke bewegingen waren zo ras niet uitgeborsten, of daar geraakte een inwendig vuur tusschen den ouden en nieuwen Portugeeschen Landvoogd aan 't vlammen, 't geen, hoewel 't uit een geringe zaak zyn oorspronk nam, niet naliet van de uiterste gevaarlyke gevolgen te zyn.

De onder-Koning van Indiën, *Lopes Sampajo*, had wel uitdrukkelyk door *Pieter Mascarenhas*, Malaks Landvoogd, aan *Menezes* in last gegeven, dat hy aan *Garfias* uit zyn naam bevelen zou, zyn te rug-reize door de straat van Borneo te nemen, om dat hy oordeelde, dat de streek, hier langs genomen, een veel korter reize na Malacca geven zou; maar *Garfias*, die daar geen zin in, en meer lust had om te Banda eens aan te gieren, wist zo veel ontschuldigingen by te brengen, en die zaak met zo veel schyn (om zynen byzonderen handel in Banda met zyn

1527.

Hitt ook de Ternataanen tegen hem op.

Nieuwe onlust tusschen *Garfias*, en *Menezes*.

1527. zyn reisgenooten te kunnen dryven) op te pronken, dat hy *Menefez* bewoog een ander in zyn plaats langs dien weg te zenden, om te zien of men daar mogt handelen; maar die handel wierd door een gering en belagchelyk voorval, met order om uit dat eiland te moeten vertrekken, afgesneden.

Hy had eenen *Vasco Laurens* met een *Corracor* derwaards afgevaardigt, die by zyn aankomst op *Bornèo* de vriendschap van dien vorst der landstreeke, daar hy 't voor anker zette, verzogt, en om die te eer te winnen, hem een schoon *Tapyt*, waar in 't huwelyk van den Koning van Engeland net verbeeldt was, vereert; over welke gift hy zo veel nadenken en quaad vermoeden op de *Portugeezen* kreeg, dat hy, zo veel beelden daar in ziende, vreesde dat de *Portugeezen* door dit *Tapyt* een aanslag op zyn land hadden, en 't zelve door hulp van alle die beelden, die hy oordeelde, dat de *Portugeezen*, als zy maar wilden, levendig tooveren konden, zouden overrompelen. Om zich van dit gevaar nu te bevryden, oordeelde hy zekerst, de *Portugeezen* te doen vertrekken, en hun zyn land te ontzeggen.

Schoon nu *Menefez*, *Garfias* voorby gegaan, en een ander in zyn plaats gezonden had, was dit egter niet na zyn zin, en hy, om dat de *Landvoogd* die zaak niet maar had laten varen, zo moejelyk, dat hy van die tyd af hem een quaad hert toedroeg.

Hier by quam nog, dat *Menefez* eenen *Manuel Faucon*, die, onder *Garfias*, *Kastelein* van de vesting geweest was, afzette, en die plaats aan een ander, volgens last van den *Malakfen Landvoogd*, gaf; waar over *Faucon* eigentlyk geen reden van klagte tegen *Menefez* had, maar dit nogtans heimelyk qualyk nam, en maar wachtte na gelegenheit, om zich daar over te wreken.

Of dit nog niet genoeg was, zo verklaarde zich de Koning van *Gilolo* ook openbaar tegen de *Portugeezen*, op voorgeven, dat zy 't verdrag, met den overleden Koning van *Tidore* aangegaan, niet hielden; waar op dan ten eersten eenige uitvallen op de *Portugeezen* en *Ternataanen* (hoewel meest uit hinderlagen) over en weder geschiedden. Dit egter zou nog zo veel niet geklemt hebben; maar de ongemakken die hy zedert met de *Spanjaards*, en ook daar na met *Garfias Henrik* weêr op nieuw, kreeg, bragten hem in nog grooter ongelegenheit. Hy had tot dus lang met den Spaanschen hoofdman *Karkêse* in vriendschap (hoewel 'er 't rechte vertrouwen op malkanderen niet was) geleest; maar hy quam

omtrent dezen tyd te sterven, en *Ferdinand de la Tour*, volgens gemeene goedkeuring der *Spanjaards*, in zyn plaats als hoofd te volgen.

Dit was een man, die van een geheel anderen geest gedreven wierd, en die niet anders zocht, dan de zaaken tot een verwydering, en breuke van 't bestand, gelyk kort na zyn verheffing bleek, te brengen.

Menefez de dood van den eenen, en de verkiezing van den anderen, verstaande, liet dit nieuw hoofd alle bedenkyk heil over zyn aanstelling wenschen, en hem in der minne voordragen, of hy niet genegen was het bestand op de vorige wyze, tot uitspraak van hun beider meesters, te houden, en of hy daar staat op maken kon.

La Tour sloeg dit af, zeggende dat hy zich niet gedroeg aan 't geen zyn voorzaat in 't bewind gedaan had; maar dat hy weten moest, wat hy verantwoord kon. Hy was wel genegen vriendschap te houden; maar alleen op die voorwaarde, dat de *Portugeezen* de *Moluccos* ruimden, en die aan hem voor zyn meester overgaven. Dies was dit weêr een openbare oorlog tusschen die twee *Naticen*, en yder van de hoofden deed zyn best, om zig daar toe te vervaardigen, en om malkanderen eerst te kunnen overvallen.

Ten dien einde deed *La Tour* een *Galey*, of groot schep-vaartuig, timmeren, om met meer voordeel de *Portugeezen* van naby te kunnen aantasten.

Menefez oordeelde, zo haast hy dit vernomen had, zeer noodig, dat hy, om de *Spanjaards* te beter waar te nemen, ook zulk een vaartuig maken liet, en gaf derhalven aan al de timmerlieden last, ten eersten daar aan te vallen, en al het ander werk te laten staan. Onder deze nu waren 'er eenige, die aan een vaartuig voor den ouden *Landvoogd Garfias Henrik* gewerkt, en op last van *Menefez* dit gestaakt hadden.

Garfias had zo ras niet vernomen, dat zyn werk steken bleef, of hy liep naar strand, om te zien waarom. Zo als hy daar quam, vond hy zyn volk mede aan dit nieuw roei-vaartuig werken, en *Menefez* 'er by staan, om het te meer voort te zetten.

Hier over voer hy geweldig tegen *Menefez* uit, en vraagde hem, wat reden hy had, om zyn volk van zyn werk, en van 't spoedig vervaardigen van zyn vaartuig te nemen; waar op *Menefez* hem met bescheidenheit antwoorde, dat de dienst des Konings vereifchte, dat 'er spoedig een *Galey*, of roei-vaartuig, klaar gemaakt wierd, en dat hy, om

Menefez zend Vasco Laurens in zyn plaats na Bornèo.

Belagchelyke redenen, om welke de Portugeezen Bornèo ontzegt werd.

Manuel Faucon draagt Menefez een quaad hert toe.

De Koning van Gilolo verklaart den oorlog aan de Portugeezen.

Karkêse's dood.

Fi. n. la. h. m. z. y. ge.

Br. v. de. ge.

Be. z. oo. van. det.

Moe. tulle. Men. en. fias.

door
word
hy be
alzo
H
wein
aan z
nines
nie t
nis va
veel te
en ma
wilde
de and
Deze
no ho
geen
vedur
dolina
no eu
Men
hem
Deze
het
vyl
dier
Me
A
vri
wa
ri
d

door den vyand niet voorgekomen te worden, maar zo veel timmerlieden, als hy bekomen kon, byeen gefchraapt, en alzo de zyne 'er ook bygevoegt had.

Hier tegen floof *Garfias* weêr niet weinig op, en bragt in, dat zyn volk, aan zyn vaartuig arbeidende, ook 's Konings dienst waarnam, en dat het *Menefez* niet toequam zyn volk zonder zyn kennis van 't werk te nemen, om hem zo veel te langer van zyn reize op te houden, en maar spyt aan te doen; dierhalven zo wilde hy zyn volk wederom hebben, en de ander hem het niet geven.

Deze woorden over en weder liepen zo hoog, dat *Menefez*, deze flegte bejegening van *Garfias* niet langer konnende verdragen, door haastigheit hem eenen dolzinnigen Sot noemde, 't geen *Garfias* zo euvel opnam, dat hy zyn degen trok, *Menefez* zeer veragtelyk uitdaagde, en hem veel scheldwoorden na 't lyf wierp. Deze en gene bystaanders beletten, dat het tot vordere dadelykheden quam; terwyl *Garfias* als verwinnaar na huis trok, daar hy nog meer door zyn vleyers tegen *Menefez* opgezet wierd.

Aan de andere zyde, waren *Menefez* vrienden, en ook vele, die onpartydig waren, van oordeel, dat *Menefez* *Garfias* niet eerst beledigt, maar dat 's Konings dienst vereifcht had, dat hy zig van dat werk-volk voor dien tyd bediende, dat hy als Landvoogd die magt, en *Garfias* daar in niet te kennen had. Dat derhalven die daad van *Menefez* aan *Garfias* geen reden van hem qualyk te bejegenen gegeven; maar dat *Garfias* in tegendeel, met het trekken van zyn degen tegen den Landvoogd als tegen een gering perzoon, fware straf ten spiegel van anderen verdiend had; en dat, ingevalle hy dit niet strafte, andere oproermakers dit quaad voorbeeld wel ligt mogten navolgen, of hem voor een lafhertig Landvoogd uitmaken.

Menefez, dit wel overwogen hebbende, bevatte, dat 'er dit klaar in lag, en gaf aanstonds laft, dat *Garfias* in de vesting komen om zich gevangen te geven, of dat hy hem daar toe dwingen zou. Dit verbitterde *Garfias* zodanig, dat hy weder nieuwe dreigementen tegen *Menefez* deed, in de plaats van hem te gehoorzamen. Maar *Menefez*, wel ziende, dat hier na geen woorden geluiftert, en hy nog meer dan te voren bedreigt wierd, gaf order 't gefchut van de vesting na *Garfias* huis te doen stellen, en 'er op los te branden. De eene hitte verdoofde hier de andere, en de bruskheit van *Garfias* draaide hier zo schielyk voor op, dat hy zich (hoewel met een verfmadend wezen) gevangen gaf, en in gyseling geleiden liet.

I. DEEL.

Deze onderneming, geheel buiten *Garfias* en der zynen verwagting, deed al zyn vleyers geweldig verbaaft staan, en zich met zyn zaaken voor eerst niet meer moejen, op hope dat zy door hun stil gedrag, en *Garfias* door zyn gedult in 't dragen van zyn gevankenis, 't gemoed van *Menefez* zodanig verzagten zouden, dat zy met 'er tyd weêr hope tot *Garfias* loslating en hun aller vertrek van daar; zouden bekomen; of, ingevalle dat al van zelfs niet ging, dat deze of gene goede vrienden van *Garfias* *Menefez* daar toe wel zouden bewegen.

Zy hadden hier in niet t'eenemaal misgeraden: want de onder-Koning *Tarruwese*, en verscheide andere vrienden, stelden al hun vermogen in 't werk om *Menefez* met *Garfias* te verzoenen, en zyn flaking uit te werken; maar het was zo verre van daar dit hun verzoek toe te staan, dat *Menefez*, na hen lang voorgehouden te hebben, dat hy *Garfias* geboeit met de stukken en bewyzen aan den onder-Koning zou zenden, geraden vond hem veel nauwer, dan te voren; op te fluiten, en geboeit in den toren van de vesting te bewaren, om alle quade aanslagen van zyne vrienden tot zyne verloffing af te snyden.

Bevens was hy niet eigentlyk in de vesting, maar alleen in een huis gevangen geweest. Zyn zaak wierdt geregte-lyk by pleidoy verhandelt, en hy op zyn woord met een geringe wagt in zyn verblyfplaats bewaart om, na 't voldingen van zyn zaak, te zien, wat 'er by de gestelde regters zou worden geoordeelt; welk oordeel *Garfias*, volgens gegeven woord, ook gehouden was af te wagten, en zich ondertuffchen stil te houden.

Maar als *Menefez* dit woelen van zyn vrienden voor hem vernam, en daar uit te gemoet zag, dat hy daar niet langer, dan zy wilden, zo 'er maar de minste opstand quam, zou behoeven te blyven; sloeg hy met veel reden daar toe over, om hem nauwer en in de vesting te bewaren.

Wanneer nu *Garfias* vrienden zagen, dat al hun verzoeken wierden afgeslagen, en hen, door deze nauwer opfluiting, alle hope van zyne verloffing wierdt benomen, besloten zy, ten getale van ruim vyftig mannen, *Menefez* te dreigen, dat zy, zo hy *Garfias* niet los liet, hem aan de Spanjaarts overgeven, en door dat middel wel bewerken zouden, dat hy in vryheit geraakte.

Dit ontstelde *Menefez* met zyne vrienden zodanig, dat hy, na zyn overleg, geraden vond de zagtste kant te kiezen, *Garfias* op een minnelijke wyze los te laten,

1527;
Zyn vrienden zoeken hem te verlossen:

Tarruwese, en andere, spreekten vergeefs voorhem:

Menefez staat hem in de boeien:

Garfias vrienden dreigen *Menefez*:

Garfias loslating:

1527. laten, en hem de hand van vriendschap toe te reiken.

Is oorzaak van groote vriendschap tusschen hem en Menesez.

Garfias had niet minder, dan dit, verwacht, en was over die Edelmoedigheid van *Menesez* zo verlegen, dat hy niet wist, wat dankbaarheid hy hem zoude bewyzen, dermaten, dat hy hem verzekerde, niet alleen des Konings zaak voortaan met dezelve genegenheit, als *Menesez*, te behertigen, en met hem daar in een lyn te zullen trekken; maar dat hy met evenveel opregtigheit en gedienschtigheit meer en meer *Menesez* gunst, door 't bevorderen van zyne byzondere belangen, zoude tragten te verdienen. En dus was 'er tusschen die beiden, na dat *Garfias* omtrent een maand in alles (hoewel maar een week in die nauwe banden) gevangen geweest was, weder een opregte vriendschap.

Misnoegen van *Garfias* vrienden daar over.

De vrienden van *Garfias*, die dit liever anders gezien, en ook geheel wat anders daar af verwacht hadden, was dit gansch niet na den zin, en derhalven zagen zy 't met nydige oogen en zeer veel ongenoegen aan, dat 'er van dag tot dag nauwer vriendschap tusschen die twee groeiden. En dit hun ongenoegen ging zo verre, dat zy voornamen door zekere vonden deze vrienden weder te verwyderen, om daar door weêr hope te krygen, van met *Garfias* uit Ternate te geraken.

Die déze vriendschap tragten te breeken.

Om dit uit te werken, wisten zy *Menesez* bekend te maken, dat, zo hy een opregt vriend van *Garfias* geworden, en ten volle met hem verzoent was, het aan de zyde van *Garfias* zo niet gelegen, maar dat hy in gedurige beweging en beraadslaging met zyn vrienden was, om een bequaam middel uit te vinden, waar door hy zig aan *Menesez* zou kunnen wreken, hem uit het bestier van die Landvoogdy werpen, en zich 'er weder instellen. Zy baden hem derhalven op zyn hoede te zyn, en zich niet te veel op *Garfias* veinzery te vertrouwen; dewyl hy zich zekerlyk bedrogen, en eer, dan hy het dagt, verstrikt vinden zou.

Dog zonder uitwerking.

Dit deden zy niet alleen *Menesez* van *Garfias* weten; maar even zodanig een bericht gaven zy, als ten vollen daar van verzekerd zynde, van *Menesez* aan *Garfias*, en lieten niets na, om hem by *Garfias* verdagt te maken. Ja men voegde 'er by, dat *Garfias* het meer met *Ferdinand de la Tour*, dan met *Menesez*, hield, en dat hy hem ook kennis gaf van alles 't geen 'er in de Portugeesche vesting omging. Dit alles nogtans gaf geen verandering nog waggeling in hun vertrouwen; maar was in tegendeel oorzaak van een te nauwer verbintenis tusschen hen.

Dit speet hun zodanig, dat zy, om echter tot hun oogwit te geraken, toen zich verbeeldden dit beter te zullen uitvoeren, zo zy den inlander daar mede introkken, en *Menesez* by den zelve verdagt konden maken. Zy vergiftigden derhalven verscheide putten, uit welke de Ternataanen gewoon waren water te halen, en, of dit nog niet genoeg ware, liepen zy 's nagts by troepen door de Negery, ranslen vrouwen en jonge dogters niet alleen aan, maar verkragten, en besliepen die in 't openbaar, daar byvoegende, dat *Menesez* hun last daar toe gegeven had. Waar op veel Ternataanen 't bosch in liepen, en zich van de Portugeezen afscheidden. Daar benevens verstoutten zy zich op eenen avond, om in de verblyfplaats des Konings van Batsjan, die toen wegens eenige zaaken van aangelegenheit in Ternate zich othield, en zedert het laatste voorval, dat hy hen zyn land verbood, weêr een groot vriend van hun geworden was, niet alleen verscheide van zyn dienaren aan te ranslen en te quetsen, maar ook vier Batsjanders dood te slaan, en 't zo heimelyk te ontwyken, dat men niet regt aanwyzen kon, wie dit gedaan had.

Dog als nu de Koning zelf daags daar aan, den negentienden October, over dit voorval by den Landvoogd wilde klagen, onderschepten zy hem, hoorden hem uit, en gaven hem te kennen, dat *Menesez* zelf last daar toe gegeven, en dit zo heimelyk uitgevoerd had, alleen op dat hy 't niet zou behoeven te wreken: want zy toen van den Koning al gehoord hadden, dat hy wel wist, dat het Portugeezen ware, maar niet wat voor Portugeezen by name, dit stuk bestaan hadden.

Zy voegden daar by (onder verzoek, dat toch de Koning geliefde het geheim te houden) dat *Menesez* dit in 't werk gestelt had, om zich over de dood van zyn broeder, die eenigen tyd bevorens op Batsjan doodgeslagen en van alles berooft was, te wreken; en dat hy derhalven zich niet moest inbeelden heul of regt te zullen krygen by die genen, die dit zelf gelaft had: want dat zy vezekert waren, dat *Menesez* hem, ten uitersten genomen, geen anderen trooft zou geven, dan dat hy de daders, zo ras men hem die aanwees of noemde, straffen zou; 't welk nu, dewyl de Koning ze niet kon aanwyzen, ook niet zou kunnen gebeuren, en hy derhalven een vergeeffsche togt doen.

De Batsjanse vorst, die wist dat *Tristan Menesez* op Batsjan doodgeslagen, en dat zyn vaartuig en goed van de inlanders aangetast, en als een gemeene buit behandelt was, vond hier veel grond in om

om te geloven, dat dit *Menefez* wel op den krop fteken, en hem reden gegeven kon hebben, om tot dezen vyandyken moord der zynen laft te geven.

Aan de andere zyde vond hy ook veel fchyn van waarheit in dat voorftel dier Portugeezen, dat *Menefez* hem geen regt daar over doen zou, voor en al eer hy de fchuldigen, die hy niet kende, aanwees. Hy geloofde dan hun, zonder verder te gaan, keerde zeer misnoegt en vol bedreiging, na huis, en maakte al eenige toebereidzelen om zich, met hulp van andere vorften zyne bondgenoten, daar over te wreken; maar *Menefez* kreeg nog tydig kennis van deze zaak, en daar door gelegenheit, om den Koning van Batsjan zyn onfchuld, zo klaar als den dag, te doen blyken.

Dit ftelde dien vorft weér t'eenemaal geruft, zo dat zyn vriendschap en genegeheit tot *Menefez* nu nog veel grooter dan te voren was.

Hy befchreef aan den Landvoogd ook, wat fchelmen hem die lagen gelegd, en alzo zyn verderf gezogt hadden; maar die gaffen, die zeer naauw op alles gewoon waren te letten, benamen *Menefez* de gelegenheit, van hen in handen te krygen, doordien zy 't bofch inliepen, en by de misnoegde Ternataanen, zich mede in 't bofch onthoudende, verborgen.

Het mislukken van deze vonden, na hunne bevatting zo listig bedagt, en zo behendig in 't werk getfelt, maakte die van *Garfias* aanhang byna radeloos. Eger ftond het by hen vast nog een aanlag te wagen, om daar door op hen wat meer geweld, en wat zekerder uitwerking, te doen.

Zy gaven voor, dat *Menefez* niet alpen befloten had *Garfias* te doen omringen; maar zy wezen ook aan, door vrien, namelyk door een Swart, van *Menefez* uitdrukkelyk daar toe gelast, en volkomen aangenomen zynde, om dit uit te voeren. Deze Swart nu was by hen omgekogt, om dit als iet geheims even of hy dat uit vriendschap, en van zich zelve deed) aan deze en gene vrienden van *Garfias* bekend te maken, en daar door, na dat het hem zou ter ooren gekomen zyn, uit te werken, dat *Garfias*, en *Menefez*, weér vyanden mogten worden.

Dit bestelden zy zo meesterlyk door een Swart, dat het *Garfias* niet alleen ter ooren quam; maar dat hy 'er ook ten vollen geloof aan floeg. Hy gaf daar af kennis aan verfcheide van zyne goede vrienden, en beriedt zich met hun, wat hier in te doen.

Zommige waren van oordeel, dat zy, na eenmaal ruft te hebben, *Menefez*

moesten van kant helpen; maar die verder zagen oordeelden 't heilzaamft, hem gevangen te nemen, en met de ftukken en bewyzen geboeit na Malacca op te zenden.

Om verfcheide en zeer gewigtige redenen, floeg hy tot dit laafte over, en beflot derhalven middelen in 't werk te ftellen, om hem buiten gevaar in handen te krygen. Zy vonden hier toe een zeer bequame gelegenheit, juist op een tyd, dat *Menefez* eenig volk onder de onder-Koning *Tarruwefe* na Makjan gezonden had; waar by zy de overige van zyn goede vrienden, door 't aanrechten van een maaltyd, wat verre van de vefting en van hem wiffen af te lokken, en 't zo te befchikken, dat *Menefez*, die geen quaad ter wereld vermoedde, byna zonder volk in de vefting, en *Garfias* in tegendeel van alle zyne vrienden verfeld bleef. Even na 't middagmaal zond *Garfias* eenige van de zynen na de vefting, om *Menefez* quanzuis te bezoeken, en met hem in 't Verkeerbert te fpeelen.

Zeer vriendelyk ontving *Menefez* deze luiden, en verzogt hen, na een weinig gezeten te hebben, zelf tot dit spel. Terwyl zy fpeelden, quamen 'er verfcheide anderen mede in de vefting, yder met eenen byzonderen laft, tot fpoediger uitvoering van dezen aanflag dienende. Voor al maakten zy werk, om de huisdienaars van *Menefez* wat van kant te geleiden, en te beletten dat zy konden hooren, wat 'er te doen was.

Alles dan beftelt zynde, quam *Garfias* by *Menefez*, die hem vriendelyk verwelkomde; maar zo ras was hy niet gezeten, of hy rees zeer fchielyk weder op, en verftoutte zich, ziende *Menefez* nu vol gedachten in zyn fpeelen, tot hem, dien hy van agteren aangreep, te zeggen: *Menefez gy zyt myn gevangen.*

Zo ras nu was hy niet opgeftaan, of de andere medekundigen, zo als zy *Menefez* in zyn handen zagen, fchooten toe, en zogten te beletten, dat het door de knechts, die 'er by ftonden, mogt verbreid, en door hen om hulp geroepen worden. Maar *Menefez*, te laat ziende dat het ernst was, riep, zo fterk als hy kon, *verraad! verraad!* waar op een van zyn dienaaren de klok van de vefting trok, om daar door te kennen te geven, dat 'er binnen in de vefting onraad was. Nogtans wierden zy door hun groot getal *Menefez* meester, en kregen hem een zware keten om de beenen; 't geen hen, by aldien hy geweerd, en maar weinig byftand gehad hadden, zo niet zou gelukt hebben; vermits hy een fwaarlyvig fterk man, en door den fpyt als verwoed was.

1527.

Hy neemt voor om *Menefez* gevangen te nemen.

Menefez geboeit, en gevangen gezet.

1527. Men kan zich ligtelyk verbeelden, met hoe veel vervoering die Landvoogd alle bedenkelyke scheldwoorden op *Garfias* heeft uitgebraakt; maar dit kon niet beletten, dat hy zo geboeit weggevoert, en in een zeer slegte en nare gevangenis gezet wierd.

Midde-
len, tot
Menefez
vryheit,
te ver-
geefs in
't werk
gestelt.

Versehide vrienden stelden wel mid- delen in 't werk, om dit quaad in zyn geboorte te smooren, en *Garfias* te be- wegen *Menefez* weêr in vryheit te stellen; maar hy luisterde daar niet na, en dreef de gene, die hem te na aan de vesting quamen, daar af. Als *Menefez* vrienden nu al een geruimen tyd den zagten kant gekozen, en by *Garfias* niet gevordert hadden, begonnen zy hem te dreigen dat zy de Spanjaards om hulp verzoeken, en hem dwingen zouden, den Land- voogd op vrye voeten te stellen. Ja by dit zeggen bleef het niet, maar zy voer- den 't ook uit, en betaalden aldus *Garfias* en zyne vrienden met de zelve munt, met welke zy, toen men hem gevangen genomen had, *Menefez* betaalt, en hem tot verandering van besluit gebragt had- den. De Koning van Tidore, en 't hoofd der Spanjaards *Ferdinand de la Tour*, deden aan *Garfias* ernstig ver- toonen, dat, ingevalle hy *Menefez* niet op vrye voeten stelde, zy genood- zaakt zouden zyn, hem daar toe te dwingen.

Garfias dan zag wel, dat hier niets by te halen, en dat 'er voor hem by langer uitsfel maar gevaar te wagten was.

Hy hoorde daar nevens, met hoe groote drift *Menefez* vrienden deze zaak voor hem opnamen, en hoe zy gereed ston- den, om tot de Spanjaards over te gaan. Dit geleek hem gansch niet; want hy wist wel, wat 'er uit dezen oorlog (hy was nu zo hy was) te vol- gen, en hoe weinig ontzet 'er te wag- ten stond.

Hy oordeelde dan best, wat koop te geven, en de zaak, was het mogelyk, in der minne by te leggen. Om dit in 't werk te stellen, spande hy met een van *Menefez* grootste vertrouwelingen aan, en versprak met hem den zelve los te laten, mits dat *Menefez* ook deze en al de oude zaaken, die hy tegen *Garfias* had, zou laten varen, en hem met vre- den nevens de zynen laten vertrekken, zonder iets meer tot zyn nadeel in 't werk te stellen. Dit afgesprokenc zo by hen besloten, en by *Menefez* toegestaan zyn- de, wierd de Landvoogd in zyn oud be- wind herstelt.

Zo ras *Menefez* in vryheit was, liet hy den Raad beroepen, voor welken hy *Garfias* van trouwloosheit en geweld beschuldigde, met wederroeping van al- les, 't geen hy hem had toegezegd, on- der voorgeven, dat hem dat in de ge- vangenis afgedwongen was.

Weshalven hy van voornemen was, *Garfias* als een trouwloozen gevangen te nemen, en als een verrader en verderver van de zaaken zyns Konings, geboeit na Malacca op te zenden; byzonder ver- mits de Spanjaarden door zyn toedoen, en nalatigheid, gedurende *Menefez* ge- vankenis, weêr meester van Makjan, toen van een slegte bezetting voorzien, geworden waren; buiten dat de Koning van Portugal daar nog veel Nagelen, die mede in handen van de vyanden raakten, by verloren, en een zware schade geleden hadde; welk verlies hem, na allen schyn, niet zou overgekomen hebben, by aldien *Menefez* in vryheit, en 't bestier in zyn handen geweest was.

Hier in had ondertusschen *Garfias* voorzien, en was in 't begin van 't jaar 1528. spoedig met een vaartuig vertrok- ken, om dat hy vreesde, dat *Menefez* hem door den eenen of anderen trek zou tragten in het net te krygen.

V Y F D E H O O F D S T U K .

Simon de Soufa tot vervanger van *Menefez* gekoren in 't jaar 1528. *D'Azevedo* komt met hulptroepen van Malacca na Ternate. Giert eerst in Banda aan. Vint *Garfias* daar. Komst van Vincent de Fonseca in Banda. *D'Azevedo* neemt *Garfias* vaartuig. Vrugtelooze tocht van Fonseca, die weer na Ternate keert. Nieuwe aanslag der Spanjaarden tegen de Portugeezen. Komst van Saavedra uit Nieuw Spanjen. Hun aanslag op Motir. Bereidzelen der Ternataanen, en Portugeezen tot onderstand der Motireezen. Ontmoeting van 't Spaansch en Portugeesch Galhoot, waar by de Portugeezen schade lyden. De Portugeesche Landvoogd, hier door in nood, krygt ontzet door de Fonseca, en *D'Azevedo*. *D'Azevedo* werd Kastelein Majoor, en opper-bevelhebber der zee. Voorslag van vrede. Die afgeslagen werd. *Menefez* heeft weinig aan *D'Azevedo*. *D'Azevedo* legt zyn ampten neder. *Menefez* kiest Leonel de Leme in zyn plaats, die nog erger, dan *D'Azevedo*, is. Simon de Soufa gekoren vervanger van *Menefez*. Vervalt door storm ontrent Atsjien, diens Koning hem zoekt

te verslikken. De Soufa slaat het verzoek van den Atsjienschen Zeevoogd af. De Atsjinders vallen op de Galey vrugteloos aan. Hun Zeevoogd zoekt de Soufa te verslikken; dog vrugteloos. Nieuwe aanval der Atsjinders, die gelukt. Hoe de Koning van Atsjien de overige Portugeezen ontfangt. Garfias Henrik komt te Malacca. Zyn goederen werden aangehouden. Door een dappere daad krygt hy ontslag daar van. Wederopbouwning van Tidore. Een nieuwe Koning in Almanfor's plaats gekoren. De sterkte door de Spanjaarden vorder opgebouwt. Slechte staat van de Spanjaards, en Portugeezen. Menefez zend George de Cattro na Banda. Win-zucht, en verdeeldheit der inlanders van Tidore, en Ternate. De Tidoreezen tasten een Ternataansche plaats aan. Menefez verbrand Tidore. Eischt de Spanjaards op. En dwingt hen tot een minnelyk gesprek. Waar op de vrede volgt. Vrede met den Koning van Tidore, en herbouwning der stad. Vertrek van D'Azevedo, en Leonel de Leme, na Malacca. Huwelyken over en weder tusschen Keizer Karel den vyfden, en Koning Johan den derden. Koning Johan verzoekt hier de Molukse eilanden alleen te hebben. 't Geen hem afgeslagen werd. Karel verpant zyn recht op die eilanden. De Spanjaards verzoeken hem, die onder hen te verpanden. De Keizer verbiedt over die zaak meer te spreken. Deyaal, een en twintigste Koning van Ternate, door Tarruwese vergeven. Zyn broeder Bohejat vervangt hem in 't ryk. Diens moeder vergeeft zyn vryheit verzoekt. Verwydering tusschen Menefez, en Tarruwese. Een nieuw voorval van groote verwydering. De Ternataansche opper-Priester, hier aan schuldig bevonden, en gevangen gezet; dog door Tarruwese verbeden, weer los gelaten; maar zeer smadelyk van de Portugeezen behandelt. Belgzucht, en spyt der Ternataanen hier over. Vrywillige ballingschap des opper-Priesters. Een derde en groote verwydering, tusschen de Ternataanen en Portugeezen. Menefez onbillyke handeling maakt de zaak nog erger. Zyn Godloze straf-oeffening. Quade gevolgen daar van. Heiloos verdrag tusschen Tarruwese, en Catabrano, komt uit. Menefez doet Tarruwese, en de twee voornaamste belhamels, in de vesting ontbieden, en door de pynbank de waarheit bekennen. Tarruwese word onthalf. Aanmerking over zyn perzoon, en hoedanigheden. Vlucht der voornaamste Ternataanen; gebrek voor de Portugeezen hier uit ontslaan.

28.

T Erwyl de zaaken zo verwart in Ternate stonden, vond de onder-Koning van Indiën *Lopes de Sampajo* goed, een ander Landvoogd van Ternate aan te stellen, aangezien hy nog in de keure omtrent *Menefez* gedaan, nog in zyn perzoon zelf het grootste genoegen had.

Hy was daar na toe gezonden door den Malakfen Landvoogd, *Pieter Maskarenjas*, een man, dien hy zien nog lugten mogt, en dit alleen was genoeg, om hem af te keuren.

Hy noemde derhalven tot vervanger van *Menefez* eenen *Simon de Sousa*; dog die vertrok van Goa eerst in April des jaars 1528, met eenig ontzet van volk, in gezelschap van den nieuwen Malakfen Landvoogd, *Pieter de Faar*, die daar in plaats van *Georgio Kapraal* ging gebieden.

Maar in de maand Januari des gemelden jaars, en alzo eenige maanden voor deze zyne verlossing, had *Kapraal*, wettende in hoe slegten staat de Ternataansche zaaken stonden, *Gonsalvo d'Azevedo* met eenige hulp-troepen na Ternate afgevaardigt, met last om den Landvoogd *Menefez* daar mede by te springen, en de vervallene zaaken, zo veel het mogelyk was, te herstellen. Hy gierde, volgens der Portugeezen gewoonte, eerst op Java aan, en vertrok van daar na Banda, daar

hy in 't laatst van Januari aanquam. 1528.

Even voor zyn komste was *Garfias* daar uit Ternate ook aangekomen, en weinig dagen na *d'Azevedo* quam daar uit Ternate ook *Vincent de Fonseca* met al de

stukken en bewyzen, die *Menefez* tot laste van den ouden Landvoogd *Garfias Henrik* aldaar had laten beleggen. En buiten deze stukken deed *Vincent de Fonseca* hem een net berigt, zo van *Garfias* buitensporig gedrag in 't byzonder, als van de aanmerkenswaardige schade, die hy den Koning, zyn heer en meester, zo schendig had toegebracht; al 't welke hy breed uitmat, om dien hoofdman te eer te bewegen, om *Garfias* met zynen aanhang gevangen te houden, en zich meester van zyn vaartuig te maken.

Het eerste weigerde hy te doen, maar stelde het laatste in 't werk op een tyd, dat 'er *Garfias* het allerminste om dagt, en zo als hy afscheid, om zyn reize te vervolgen, van hem genomen had; en hoewel *Garfias* nog verscheide middelen in 't werk stelde, om zyn vaartuig en des zelfs zeilen, die hy aan land geborgen had, te behouden, zo wierd hem nogtans 't vuur zo na aan de hielen gelegd, dat hier voor hem niet uit te spartelen was.

Menefez afgezant hadt ondertusschen getragt de papieren, tegen *Garfias* belegt, na Malacca over te zenden; maar

Y 3

Vind *Garfias* daar.Komt van *Vincent de Fonseca* in Banda.*d'Azevedo* neemt *Garfias* vaartuig.Vrugteloos togt van *Fonseca*;

hy

Simon de
Sousa tot
ve an-
ge van
Menefez
ge ren
in jaar
1528.d'ave-
do omt
m hulp-
troepen
na Ma-
laca na
Ternate.Gt
er in
Banda

1528. hy kon niemand bewegen die mede te nemen, 't zy om dat zy liefde voor *Garcias* hadden, en dit hen hier toe bewoog, 't zy dat zy vreesden, dat hy hun, by zyn komst op Malacca, hier over een quaden trek spelen mogt; om welke reden *Fonsfeca* onverrichter zake weêr in Ternate keerde.

Nieuwe aanslag der Spanjaarden tegen de Portugeezen. Wy hebben bevorens getoont, in hoe slegten staat de Ternataansche Landvoogden, door den ouden Landvoogd *Garcias Henrik* gelaten, en hoe verre de zaaken tusschen *Menezes*, en *Ferdinand de la Tour*, verwyderd waren.

De nette berigten nu, die de Spanjaarden daar af hadden, deden hen, nevens hunne bondgenoten de Koningen van Tidore, en Gilolo, een besluit nemen, om de Portugeezen, dien het byzonder aan volk, aan levensmiddelen, ja aan alles begon te ontbreken, aan te tasten, en hen voor eerst als besloten te houden, om hun alzo de levensmiddelen te meer af te snyden.

Komst van Saavedra uit nieuw Spanjen. Terwyl zy te zamen dit werk wel overleggen, komt 'er, buiten alle verwagting, een Spaansch schip onder den hoofdman *Alvarez Saavedra* voor Tidore ten anker.

Hy was met drie schepen uit nieuw Spanjen uitdrukkelyk gezonden, om de Spanjaarden op Tidore alle mogelyke hulp te bewyzen.

De sterk doorblazende winden hadden hem wel een zeer korte reis van drie maanden, gegeven; maar hy had onder weeg zulke zware stormen moeten uitstaan, dat hy twee van zyne schepen daar by verloren, en ook in 't uiterste gevaar van te vergaan geweest was. Deze hulp-troepen, hoe gering ook die waren, gaven de Spanjaarden en hunne bondgenoten nogtans geen kleinen moed, en deden hen hopen, dat zy nu gemakkelyk de Portugeezen verjagen, en de Ternataanen dwingen zouden na hunne pypen te danssen.

Haren aanslag op Motir. De jonge Koning van Tidore, en de vorst van Gilolo, die van de Portugeezen wat gekortwiekt waren, meenden best te zullen doen, by aldien zy op 't eiland Motir of Motir, 't geen onder de Ternataansche kroon stond, zo stil en spoedig, als hun mogelyk was, een inval deden, en 'er zich zonder slag of stoot maar meester af maakten. Doch dit ging zo grif niet, als zy zich dat verbeeld hadden; want die van Motir kregen tydig berigt van den aanslag dier Koningen, en gaven daar af kennis aan den onder-Koning *Kaytsjili Tarruwese*, die terstont den Landvoogd *Menezes* de noodzakelykheit van die menschen by te springen met veel ernst en kracht van redenen voor-

152 stelde. Ja de onder-Koning bood zyn dienst aan, om zelf derwaarts te gaan, en gaf order, dat men al de Correcorren, en Gilala's, zo veel 'er maar eenigzins in staat waren, ten eersten zou in zee brengen.

Menezes vond derhalven goed, ziende den nood der Motireezen, en het belang, 't geen zo de Ternataanen, als hy zelf, by derzelver behoudenis hadden, van tachtig man, die hy toen nog had, dertig onder *Ferdinand Baldajo* met den onder-Koning derwaarts te zenden in een hegt Galjoot, zedert onlangs uitgerust.

De Spanjaarden, die ook diergelyk een vaartuig hadden doen klaar maken, zonden een gelyk getal manschap, onder den nieuwaangekomen hoofdman *Saavedra* op de Portugeezen af. Deze twee vaartuigen ontmoetten malkanderen in de maand van Mei, en raakten aan een. De Spanjaarden verloren vyf man, en de Portugeezen agt, waar onder ook hun hoofd, 't geen oorzaak was, dat de overige genoodzaakt wierden zich met hun Galjoot aan de Spanjaarden over te geven.

Indien de zaaken der Portugeezen aldaar oit slegt gestaan hadden, zo was het toen.

Ook bequam de Landvoogd hier af zo ras de weet niet, of hy oordeelde, dat het nu daar mede gedaan, en dat 'er, ten ware spoedig eenig ontzet quam, geen herstellen aan was.

Midden in die bekommering quam *Vincent de Fonsfeca* van zyn vrugteloozen Bandaschen togt wederom met berigt, dat niemand zyne papieren had willen mede nemen; maar met een gaf hy den Landvoogd kennis, dat hy *d'Azevedo* in Banda gevonden had, die met een fraaje magt van hulp-troepen op weg, en reeds niet verre, zo hy vertrouwde, van Ternate was.

Het was ook in der daad zo; en de Spanjaarden, die zich dat ontzet zo groot niet verbeeld hadden, zonden *Saavedra* met beide de Galjoots, en verscheide andere vaartuigen, door hen en den Tidorees bemand, daar op af, in die vaste verbeelding, dat zy hem in zegepraal, als 't vorige Galjoot, zouden opbrengen.

Maar dit ontschoot hun geweldig: want zo als zy *d'Azevedo* met de vlaggen en wimpels op al zyn schepen gewaar wierden, hielden zy zich stil zonder iets te durven ondernemen, niet tegenstaande hy in 't voorby zeilen hen, door 't steken van al zyn trompetten, 't geklank van zyn speeltuigen, als opentlyk uitartte.

Hy quam te Talingame ten anker, en wierd van *Menezes* zeer minnelyk ontvangen,

152 Berei-
len d
Tern
taane
Portu-
ezen
ten
onden
stand.
Motir-
zen.

Onttr-
ting v
t
Spaan
en Po
tugee
Galjo
Waar
de Po
tugee
schad
lyden

De
Portu-
geesche
Land-
voogd
hier de
in nou
Dekor
van Vit
cent de
Fonsfeca
en d'A
zevedo

158. gen, en verzekert, dat, buiten dit ontzet, hy niet in staat zou geweest zyn, het langer gaande te kunnen houden.

De onder-Koning van Indiën had by een byzonderen brief aan *Menezes*, die *d'Azevedo* mede bragt, gelast, dat, zo ras de laatste in de Moluccos gelandt was, hy Kastelein Majoor, of overste der vesting, en opper-bevelhebber ter zee, zyn zoude.

Zo ras nu waren hem beide die ampten van *Menezes* niet opgedragen, of zy overleiden te zamen, wat hen nu best te doen stond; en vonden om zeer gewigtige redenen geraden aan *Ferdinand de la Tour* een voorslag van vrede aan te bieden; en dat, byaldien zy de zaaken eens wierden, de Koniugen van Ternate, Tidore, Gilolo en andere Bondgenoten aan wederzyden, daar mede in zouden begrepen zyn.

Dit wierd aanstonds in 't werk gestelt, en een Edelman als gezant afgevaardigt, met last om een vasten en bondigen vrede met de Spanjaarden aan te gaan, op deze voorwaarden: dat men, namelyk, de gevangenen aan wederzyden vry overleveren, *la Tour* van de helft van Makjan, de Ternataanen gedurende *Menezes* gevangenis ontnomen, afstaan, en heiliglyk beloven zou, op een eerlyke wyze in allen deelen den vrede te zullen houden, en dien ook te zullen doen houden by de Bondgenoten, zonder hun, zo zy die verbraken, oit by te springen, maar dat hy zich, by zulk een voorval, altyd als herstelder van den vrede tot schade en nadeel van de bondbreukigen, zouden gedragen; onder belofte, dat de Portugezen van hunne zyde dit wederom zodanig, zo voor zich zelve, als voor hunne bondgenoten, zouden behartigen.

Alles wierd van *la Tour* toegestaan, uitgezondert de post van de helft van Makjan weder af te staan.

Hy zeide, dat dit een zake was, over welke hy, buiten nader last van zyn meester, niet kon handelen; maar dat hy genegen was al 't andere na te komen.

d'Azevedo, en verscheide met hem, zouden dit overgestapt hebben; maar de Landvoogd wilde daar niet toe verstaan. Derhalven deed weër ieder zyn best, om zich van hulp-troepen te voorzien, en daarom te schryven. Indien *d'Azevedo* zo wel als *Menezes* de zaak hadt willen voortzetten, daar waar de beste gelegenheit ter wereld geweest, om den Spanjaarden groot afbreuk te doen; maar aangezien hy zich gestadig daar op ontschuldigde, dat hy maar enkel om te koopmanschappen en te handelen, en niet om te vegten daar gekomen was, zo kon de Landvoogd zyn voornemen

niet uitvoeren, te meer, dewyl ook zyne Soldaaten daar heen hielden, en het met de rust hielden; en hoewel hy *d'Azevedo* overreed had, om in gezelschap van *Kaytsjili Tarruwese* mede na Makjan te gaan, was dit nogtans meer opgevolgt, om den quaden naam van bloodaard te ontgaan, dan om iets gewigtigs uit te voeren; zo dat het byna evenveel was, of hy was t'huis gebleven. Ook lag hy eindelyk, om van diergelyke beleefde verstrikkingen bevrydt te zyn, zyn bedieningen van Kastelein, of oversten der vesting, en van Zeevoogd, neder. *Menezes* vervulde zyn plaats met *Leonel de Leme*; maar had aan hem nog minder, dan aan *d'Azevedo*. Het beste was, dat *d'Azevedo*'s hulp-troepen 'er de schrik nog wat in hielden, en dat de Spanjaarden, door gebrek van volk, niet in staat waren, om hem aan te doen, anders zou het 'er geweldig zuur uitgezien hebben; daar het nu nog al henen schokte, zonder dat men zeggen kon, dat de zaaken veel tegen liepen.

Ondertusschen was de nieuwe Ternaansche Landvoogd, *Simon de Sousa*, van Coetsjen vertrokken, om eerst na Malakka, en van daar na zyn Landvoogdy, te gaan.

Hy verviel, eer hy te Malakka belandde, door een storm omtrent Atsjien, welkers Koning hem door vleyeryen en strik-redenen van beleefdheit (waar in die Natie gekonfyt is) zyn dienst en hulp liet aanbieden; gelyk hy ook een Zeevoogd met duizend krygsknegten, en twintig vaartuigen, hem den nagt daar aan toezond; maar met last, om *de Sousa*, met list of, wilde dit niet gelukken, met geweld gevangen te brengen, of zyn vaartuig, en al de zynen, te vermeersteren.

De Zeevoogd, om dit op het gemaklyklyk in 't werk te stellen, zond hem iemand met een Gilala toe, om hem te verzoeken, daar in over te komen, en alzo verder gevaar te ontgaan.

Terwyl *de Sousa* zyn antwoord vertraagde, naderde hy ondertusschen met het gros zyner vloot, 't geen *de Sousa* de meening des Koninks van Atsjien klaar deed verstaan.

Hy stelde zig dan in staat, om hen te ontfangen.

De Atsjiensche Zeevoogd, zich ontdekt ziende, gelastte, dat men de Galey aanstonds aan boord klampen, en overweldigen zou; maar voor eerst bequam dat den zynen, die reeds in de Galey overgesprongen waren, zo qualyk, dat zy niet min gezwind waren, om die weder te verlaten, als zy verwoed geweest waren, om dezelve aan te tasten.

1528.

d'Azevedo legd zyn ampten neder.

Menezes kiest *Leonel de Leme* in zyn plaats, die nog erger dan *d'Azevedo* is.

Simon de Sousa, gekoren vervanger van *Menezes*.

Vervald door storm omtrent Atsjien.

Diens Koning hem zoekt te verstrikken.

De Sousa slaat 't verzoek van den Atsjienschen Zeevoogd af.

De Atsjieners vallen op de Galey vrugteloos aan.

De

1528.
Haren
Zee-
voogd
zoekt de
Soufa te
verftrik-
ken.

De Zeevoogd, dus bevindende, dat hier met geweld niet te winnen was, zocht door list en betuigingen, dat het voorgevallene buiten weten van den Koning en hem geschied was, *de Soufa* te betrekken; en liet hem noodigen, om die genen, die dit gedaan hadden, uit last van den Koning te zien straffen.

Op dit voorstel waren velen van de zynen van oordeel, dat hy zich aan de Koning van Atsjien, zo om zyn eerlykheit niet te mistrouwen, als om hun geringe magt, in vergelyking van de zynen, behoorde over te geven.

Dog
vrugte-
loos.

Hy verzocht hier op van de Atsjienschen Zeevoogd wel tyd, om zich met de zynen te beraden; maar was egter zo verre van in dit voorstel te bewilligen, dat hy in tegendeel stemde, dat het voor hem eerlyker was, met de wapenen in de hand roemrugtig te sterven, dan zich aan zulk een verrader, en bedrieglyk Koning, over te geven; 't geen ook zo goede uitwerking had, dat zy hem alle beloofden, tot den dood toe te zullen helpen.

Nieuwe
aanval der
Atsjien-
ders,
die ge-
lukt.

Hy gaf van zyn besluit de Atsjiensche Zeevoogd kennis, die daar op zyn volk als razend op de Galey deed aanvallen; dog die echter onverrichter zake moesten afwyken; maar indien zy daar redelyk gehavend waren, de Portugeezen hadden 't niet beter; waar van nogtans de vyand niet geweten zou hebben, byaldien zy door een Mohammedaan, die op de Galey roeide, en over boord sprong, niet van den slegten toestand der Portugeezen gewaarfchouwd geweest waren: want hy berigte hun, dat de meeste Portugeezen in dien aanval doodt gebleven, en de overige buiten staat van tegenweer waren, zodanig, dat de Galey, by den minsten nieuwen aanval in hun handen was.

Hoe de
Koning
van
Atsjiene
overige
Portu-
geezen
ontfangt.

Op zyn aanrading wierd de stryd hervat, het vaartuig en de overige, die daar op waren, in korten tyd overwonnen, en *Simon de Soufa* door een werpspies, die hem zyn harnas en hart doorboorde, getroffen, uit wrake nog in duizend stukken gekapt. De Atsjieners voerden de Galey in de Atsjiensche engte, en de Portugeezen wierden van den Koning (hoewel met een valsch hert, en om zich beter aan hen te wreken) zeer minnelyk gehandelt; ja zelf zond hy iemand aan den Moluksen Landvoogd, om hem te verzoeken, dat hy de Galey en 't volk wilde laten afhalen.

Garfias
Henrik
komt te
Malakka,
die zyn
goederen

Terwyl dit zo voor Atsjien ging, was *Garfias Henrik*, voorheen Ternataansch Landvoogd, uit Banda vertrokken, en te Malakka aangelandt, daar hem de Landvoogd, *Pieter de Faar*, goede be-

loften deed, van hem, nog zyn volk te zullen gevangen zetten; maar liet onder-tuffchen, na dat hy te land getreden was, al de goederen aanhouden, onder voorwending, dat zyn belofte maar tot de perzoonen, en niet tot de goederen, betrekkellyk was.

Egter wist *Garfias Henrik*, door zyn dapperheit, by zekere gelegenheit van oproer, door eenige gezanten van *Panaroeckan*, verwekt, en door hem en de zynen ten eerste gestilt, op *Pieter de Faar* zo veel te verwerven, dat hem, op een borgtogt voor zekere zomme gelds (of *Menefez* eenige klagten tegen hem inbrengen mogt) al zyn goederen wederom gegeven wierden; na welken tyd hy ook in redelyke gunst by dien Landvoogd leefde.

Onderwylen hadden die van Tidore hun stad, door *Garfias* verwoest, van eenige ligte stoffe, volgens 's lands wyze, weër opgebouwt, en met Atap gedekt. Ook hadden zy in de plaats van den overleden *Almansor* een ander, dog zeer jong Koning (zonder dat men zyn naam, of afkomst, regt zeggen kan) gekoren. En gedurende deszelfs minderjarigheit was 't bewind in handen van zekeren *Kaytsjili Radja*, de Koning zeer na in den bloede bestaande.

De Spanjaarden hadden ook zekere sterkte, bevorens van *Ignatius* gebouwt, en omtrent den mond van de haven begrepen, met wal en gragt omringt; maar zo wel zy als de Portugeezen hadden groot gebrek van volk; en 't scheen, of 'er in de Molukse eilanden nog Spanjaards, nog Portugeezen waren, of ten minsten of hun beider meesters aan derzelve welstand gansch niet gelegen was. Immers de Portugeezen kregen, nog uit Indiën, nog van Malakka 't allerminst ontzet, nog van volk, nog van geld, nog van levensmiddelen, tot groote verwondering van *Menefez*, en geen minder van *Kaytsjili Tarruwese*.

De Landvoogd had in 't begin van 't jaar 1529, by dezen grooten nood, *George de Castro* na Banda ('t geen toen onder de Molukse, of Ternataansche Landvoogdy stond) gezonden, om van de Portugeesche Kooplieden aldaar, in des Koninks naam, volk en geld te leenen; maar ook hier af viel niets, en hy quam onverrichter zake weër t'huis. Die Landvoogd dan in deze benaaudheit zyn volk overziende, vond niet meer dan honderd en dertig Portugeezen, en de Spanjaards hadden ook zo weinig volk, dat de Tidoreezen, en Ternataanen, zo zy gewilt, en hun kragten byeen gevoegt hadden, beide die Natien uit de Molukse eilanden, byna zonder moeite zouden hebben

hebben kunnen dryven; maar hun vuile win-zugt, en bittere haat tegen malkanderen, om (waar 't mogelyk) de een den anderen te bederven, vervoerde hen, om door onderlinge geschillen hun vyanden te versterken, en hun eigen kragt niet te kennen.

Terwyl de zaaken nu dus stonden, ondernamen de Tidoreezen, gesterkt door *Catabruno*, by Konings minder-jarigheid onder-Koning van Gilolo, een zekeren aanslag op een Ternataansche plaats, omtrent 't land van Halamahera gelegen, en zeilden daar met een grooten ophef na toe; maar *Meneses* dit gehoord, en daar by vernomen hebbende, hoe slegt zy Tidore bezet gelaten hadden, ging met honderd en twintig man, in gezelschap van de hulp-troepen van *Tarruwese*, en den Koning van Batsjan, daar heen, verdelde zyn volk, te land getreden, in twee troepen, en nam de stad, die gansch niet sterk was, na den eersten aanval in, verbrande ze wederom, en eischte ook de Spanjaards, en hunne vesting, met minnelijke aanbiedingen op. Eerst wierd dit van hun verworpen. maar zo haast zag *Ferdinand de la Tour* 't geschut en de storm-ladders niet aanvoeren, of hy quam tot een onderling gesprek met *Meneses*, en wierd, na een hevige krakeel, te rade, den vrede op deze voorwaarde te kiezen: namelyk; dat zy aan de Portugeezen al hunne gevangenen, en goederen, ter goeder trouwe wedergeven, zich met al het hunne na Samafo (omtrent de kust van Moro gelegen) vervoegen, geen andere deelen van dat eiland aandoen, zich met geen handel des zelfs bemoejen, Makjan weér aan de Koning van Ternate overgeven, geen van hunne Bondgenoten vyandig aantasten, en veel min die van Tidore, Gilolo, of eenige andere van hunne vyanden, helpen zouden, maar zich daar gerust houden, tot tyd en wyle 'er uit Europa over hunne geschillen (gelyk by *Karkèse*'s tyd onder beide de Natien al besloten was) volkomen bescheid gekomen zou zyn. Hier benevens was ook besloten, dat zy hun schepen en volk, om hen na Samafo te brengen, geven, en ook hunne Bondgenoten van Tidore, en Gilolo, ongemeit laten zou: Dit verdrag wierd van beide de hoofden der Natien befworen, en daar op *de la Tour* met de zynen ten eersten na Samafo gevoert.

Na 't sluiten van deze vrede, wierd ook die met de Koning van Tidore gemaakt, de Stadt herbouwt; en die vorst verbonden jaarlyks zekere schatting aan Koning *Johan* op te brengen, mits dat

I. DEEL.

zy zich noit weér by der Portugeezen vyanden vervoegen zouden.

Gonsalvo d'Azvedo, de zaaken in dezen staat ziende, maakte zich, tegen alle vertooningen van de noodzaaklykheit van zyn perzoon aldaar, gereed om weder na Malakka te keeren, en, of dit nog niet genoeg was, bewoog nog daarenboven *Leonel de Leme* om met hem mede te gaan; en by aldien *Meneses* niet zekere litt, om 't volk door belofte daar te houden, gebruikt had, zo zou 't grootste gedeelte met hem mede vertrokken, en de Landvoogd met weinig krygsknechten daar in 't nauw gebleven zyn.

Hy vertrok met een na Batsjan, en nam *Manuel Faucon*, met welken *Meneses* niet verzoenen wilde, in.

Omtrent dezen zelve tyd; of in 't jaar 1529, wierd 'er ook een verdrag tusschen Keizer *Karel* den vyfden, en *Johan* den derden, Koning van Portugal, gemaakt.

Beide die vorsten namen over en weder malkanders zuster ten Huwelyk, de Keizer de *Princesse Isabella*, en Koning *Johan*'s Keizers zuster, *Catharina*.

Wat geschillen 'er te voren tusschen die twee vorsten, over het regt tot de Molukze eilanden; geweest zyn, hebben wy bevorens gezien, en hoc de Portugeezen de vaart der Castilianen om de West na de Moluccos met al hun vermogen hebben zoeken te dwarsboomen, en te beletten.

Hier op verzogt *Johan* van den Keizer, dat hy in 't vreedzaam bezit der Molukze eilanden (schoon hem te voren door *Karel*'s gezanten tegengewezen) mogt gelaten werden. De Speeryhandel der Spanjaarden verslapte hier door byzonder, en de Keizer scheen dit Koning *Johan* te zullen inwilligen; maar 's Keizers raaden wisten ondertusschen dit zo te bedisselen, dat hy Koning *Johan* rond uit aanzeide, dat hy daar toe niet verstaan zou. Vele geschillen sproten hier verder uit, waar by ook quamen verscheide beschuldigingen, en klagten van beide de partyen, over malkanders dienaaren in de Molukze eilanden, en dat wel over de geweldenaarjen, en wreedheden, die hier (zo zy beiden voorgaven) de een tegen den ander pleegde.

Dit fleurde zo wat heen; maar de Keizer ondertusschen, veel zwaarder zaaken aan de hand hebbende, zo met den oorlog, die hy tegen den Koning van Frankryk voerde, als met het geen hy in Duitschland, en Italien, daar hy negen was zich met veel heerlykheit en pragt te laten kroonen, te doen had, en ondertusschen niet al te wel van penning-

Vertrek van d'Azvedo en Leonel de Leme na Malakka.

Huwelyk over en weder tusschen Keizer *Karel*, en Koning *Johan* den derden gemaakt.

Koning *Johan* verzoekt de Molukze eilanden alleen te hebben.

Het geen hem afgeslagen werd.

Karel verpand zyn regt op die eilanden.

1529.

gen voorzien zynde, vond goed zyn regt op de Molukze eilanden, en 't geen 'er verder tot den handel der Spcceryen behoorde, aan Koning *Johan*, in dat zelve jaar nog, voor een zomma van drie honderd en vyftig duizend Ducaten te verpanden, blyvende de zaak ondertuffchen in ftaat, en zyn regt onvermindert.

Deze verpanding ging zeer heimelyk toe, en tegen het oordeel van veel Spaanfche raaden, die beft zagen hoe grootelyks de Keizer zyn eigen belang hier door verwaarloofde. En fchoon vele van hun dien vorft op verfcheide tyden daar na zeer fterk geraden hebben, dit geld wederom te geven, zo heeft men hem egter noit daar toe kunnen krygen, veel min kunnen bevroeden, om wat reden hy dit achter liet. Voor al deden dit de Spanjaards met nadruk in den jare 1548, hem zelf die zomme uit het hunne aanbiedende, met verzoek, dat het goet onder hen mogt verpand worden; maar 't was zo verre van daar, dat hy hen dit inwilligen zou, dat hy hen in tegendeel uitdrukkelyk verbood, hem meer over die zaak aan te fpreken.

Zommigen oordeelden hier uit, dat de Keizer zich met 't opnemen van nog grooter zommen, bezwaart, en daar door in een ftaat van reddeloosheit omtrent de Molukze zaaken gebragt had; anderen dat hy by onderling contract met den Koning van Portugal voor 't afstaan van zyn recht drie honderd en vyftig duizend Ducaten ontfangen had. Dit zy dan zo het wil, 't is zeker, dat de Portugeezen zedert dien tyd tot den jare 1583. in een vreedzaam bezit der Molukze eilanden, en volkomen meesters van den Specery-handel, gebleven zyn. Wel is waar, dat de Spanjaards in den jare 1532. en 1544. weér getragt hebben de Portugeezen in dat bezit te ontrufften; maar wat uitslag die onderneming tot nadeel der eerften gehad heeft, zullen wy hier na onder de gevallen van dat jaar zeggen.

Dus fchenen nu de zaaken in tamelyke ruft; maar *Tarruwefe*, bedugt, dat hy haast ophouden zou te regeren, vermits de jonge Koning *Deyaal* begon groot te worden, had (gelyk men zegt) de zaaken zo weten te befchikken, dat de jonge vorft zeer fchielyk in de Portugeefche hoofd-fterkte quam te overlyden; immers alle verftandigen felden eenparig vaft, dat hy door zyn beftelling vergeven was.

Hy was de oudfte zoon van Koning *Bajang Ullab*, en een Prins van groote hope, indien hy wat langer had mogen leven. In zyn plaats wierd *Bobajat*, zyn

broeder, gefteft, die hem in jaren volgede; voor welken de Koningin ernstige beden aan de Portugeezen om zyn vryheit deed; dog alles te vergeefs, voornamelyk door beftel van *Tarruwefe*, die door deze vryheit het einde van zyn beftier te gemoet zag; daar hy tot nog toe geen luft toe had; maar wel eer om zyn bewind (waar het mogelyk) nog verder uit te breiden. Want hoewel hy, en *Menefez*, het in die zaak, van de Prinzen gevangen te houden, eens waren, zo lag 'er nochtans tuffchen die twee een groote wrok, zo over andere zaaken, als wel byzonder, om dat het *Tarruwefe* toefcheen, dat *Menefez* zekeren *Kaytsjili Wajaak*, een van de voornaamfte grooten, niet alleen tegen de billykheit ftyfde, en de hand bood, maar hem zelf ook boven hem begon te verheffen; een zaak, die niet alleen *Tarruwefe* geweldig tegen de Portugeezen verbitterde, en t'eenemaal van hem vervreemde, maar ook den ondergang van *Wajaak* veroorzaakt heeft: want *Tarruwefe*, geen medevryer konnende verdragen, begon hem eerft met verfonne befchuldigingen aan boord te komen, en daar na openbaar te belagen en te beftryden; weshalven hy geen uitvlugt zag, dan zich by *Menefez* in de hoofdvefting te begeven; maar 't was verre van daar, dat hem dit bevryd zou hebben. In tegendeel deed *Tarruwefe* hem uitdrukkelyk van *Menefez* ter ftraf vorderen. De Landvoogd, die hem niet meer verbitteren, en zynen elendigen en vervolgenden vriend gaarne behouden wilde, beriep hier over zynen raad; maar dewyl zy malkanderen hier over niet verftaan konden, heeft *Wajaak*, vrezende dat hy aan zyn vyand mogt overgegeven werden, zich door een fchielyke wanhoop van boven den toorn geworpen, en alzo dit gefchil verydelt.

Menefez was hier over ongemeen bedroeft, en van voornemen zich by de eerste gelegenheit hier over te wreken. Of dit nog niet genoeg was, om *Menefez* aan te zetten, was 'er nog een andere zaak, die, hoewel gering in 't oog, nochtans al eenige beweging gemaakt heeft.

Menefez had uit China een Verken, of Biggetje, ontboden, 't welk by geval buiten den muur loopende, eenige Ternataanen gedood hadden, zo uit een verfocjing, die zy, volgens hunne wet, als Mohammedaanen, daar tegen hadden, als uit haat tegen *Menefez*, om hem fpyt aan te doen. Na fcherp onderzoek bevond *Menefez*, dat hier aan de Moorfche opper-Priefter, die *Tarruwefe* zeer na bestond, mede fchuldig was. Dezen liet hy,

De Spanjaards verzoeken die aan hun te verpanden.

De Keizer verbied hen over die zaak te fpreken.

Deyaal, een en twintigften Koning van Ternate, door *Tarruwefe* vergeven.

E
niet
voor
van
ter
wye
ring

De
nata
fche
opp
Prief

hy, zonder aanzien van perzoon, hooge verwandſchap, of zonder vreeze voor oproer, aanſonds vatten, en in de hoofdveſting gevangen zetten.

Dit was zo ras niet in 't werk geſtelt, en rugtbaar geworden, of al zyn vrienden, de voornaamſte adel, en ook *Tarruwefe*, quamen ernſtig zyn verloffing by den Landvoogd verzoeken, door welker gezag, en bede, hy als eenigzins in ſchyn bevredigt zynde, laſt gaf, dat men den opper-Prieſter los laten zou. Dit bevel wierd aan zekeren *Pieter Fernand*, een zeer gering perzoon, gegeven, die, terwyl hy hem los liet, niettegenſtaande al zyn bidden en ſmecken, hem een vette Ham door de neus wreef, welke hoon hem zo ontſtak, dat hy zich van tranen niet onthouden kon.

Hy wierdt dan na de poort der veſting gebragt, daar *Tarruwefe*, en andere landgrooten, met een groot getal borgers gereed ſtonden, om hem ſtatelyk te ontfangen, en met hun ſtoet te vereeren, om zyn uittocht uit de gevangenis te heerlyker te maken.

Hy ſprak hen met veel beweging, en gejammer aan, terwyl hem 't Hammenvet (een gruwel by hen) langs de wangen droop, waar over de Portugeezen ſchamperlyk grimlachten, met veel ſpotternyen

de deſtige daad van *Fernand*, als of hy zich wonderlyk wel uitgeſloofd had, verheffende.

Den Ternataanen, Mohhammedaanen van Godsdienſt, quam dit zo ſmadelyk voor, dat zy zich van gelyken niet bedwingen konden van tranen te ſtorten; en byaldien de vreeze voor de hoofdveſting, en 't geſchut, hen niet in toom gehouden, en als op de nek gelegen hadde, zy zouden zekerlyk over zulk een trotze, en ſmadelyke bejegening van een Natie, die zy nu reeds niet dan te veel haatten, met de wapenen in de vuift wraak genomen, en den hoon, hun allen in den perzoon van hunnen opper-Prieſter aangedaan, door een heldagtige onderneming uitgewiſcht hebben; maar dewyl daar in op dien tyd niet het minſte waarſchynelyk voordeel voor hun te hopen was, waren zy genoodzaakt, dit tot een betere gelegenheit op te kropen.

De opper-Prieſter ondertuffchen zo onverdragelyk beſpot, en ten toon geſtelt, ſchaamde zich van ſpyt in Ternate te blyven, en vond goed zich eenige jaaren in een vrywillige ballingschap te begeven; by welke gelegenheit hy zyn werk maakte, van de Mohhammedaanen der naburige eilanden door bittere klagten

1529.

Belg-
zugt en
ſpyt der
Ternataanen
hier over.

Vrywillige ballingschap des opper-Prieſters,

1529.

en betuigingen met al zyn vermogen tegen de Portugeezen op 'te hitzen.

Een derde en grooter verwydering tusschen de Ternataanen en Portugeezen.

Hier by quam nog een derde zaak, die nog groter krak aan den staat der Portugeelche zaaken gaf.

Door schaarsheit van penningen, en voorraad (gelyk wy reeds gezegt hebben) waren de Portugeezen genoodzaakt, hier en daar wat te leenen, of te borgen, op beloften, van 't geborgde ten eersten te zullen betalen. Dit op zyn tydt niet volgende, quam 't graauw by den onder-Koning *Tarruwese* klagen. Hy toonde hun, dat hy niet in staat was, om de Portugeezen daar over voor 't regt te roepen, veel min, om hen tot de betaling te dwingen; maar dat het eenigste, 't geen hy doen kon, was, te verbieden iets meer ter markt te brengen, of te verkoopen; gelyk hy ook aantonds deed.

Dit bragt de Portugeezen, die reeds genoeg in 't naauw waren, niet alleen in grooter verlegenheit; maar het was ook oorzaak van zware geschillen tusschen den Landvoogd, en zyn volk: zeggende, dat het hun gierigheid, en ontrouw te wyten was, dat 'er nu niets te koop quam. Zy in tegendeel gaven hem, en den onder-Koning van Indiën, al deschuld hier af, en zeiden, dat dit noit zou voorgevallen zyn, zo men hun de verdiende soldy betaalt had. En, eigentlyk gesproken, was de nalatigheid, en quade zorg des onder-Konings, de eenige oorzaak: want die weinige voorraad, dien hy hen, nevens eenige koopmanschappen, gezonden had, was niet bequaam, om een zo lang verwaarloofde Landvoogdy tot het dragen van lasten, die geen uitsfel konden lyden, bequaam te maken.

Dewyl nu de geschillen hen geen herstelling van zaaken gaven, en 't gebrek in de vesting hand over hand toenam, ging zekere *Gomes Ario* met een troep krygsknegten door 't eiland moeskoppen, om eet-waren op te zoeken.

Zy quamen eerst te Tabona, een dorp 't geen eerst boven, dog nu verplaatst zynde, niet ver van de Negry van Ternate lag, vielen voort in de huizen, en eischten op een gewelddadige wyze spys van den inlander.

Dit geschiedde door een hand vol volks, 't geen van hun andere makkers afgescheiden was; maar de inlanders dit klein getal niet vreezende, en aan de menigvuldig gelede en lang-opgekroppte smaadheden gedenkende, grepen de wapenen in de vuist, liepen hen met pyl en boog te gemoet, en havenden hen, niet tegenstaande *Ario* nog tydelyk te hulp quam, zodanig, dat zy genoodzaakt waren met schande de vlugt naar hunne hoofd-vesting te nemen, daar zy

(ô Goddelooze menschen!) den inlander, als de roervinken van dit werk, nog by *Menezez* beschuldigden.

De Landvoogd gaf deze hunne klagten, zonder de zaak verder te onderzoeken, geloove, en eischte wel bars de schuldingen van *Tarruwese*, die, schoon hy wel wift, dat de Portugeezen zich dit zelf op den hals gehaalt hadden, nogtans, uit vreeze voor de dreigementen van *Menezez*, genoodzaakt was zyn bevel te gehoorzamen.

Men ontbood dan terstont den Orang Kaja, of 't hoofd, en twee Orang Toewa's, of oudsten ('t geen de naam der naaste waardigheid aan die van Orang Kaja is) van Tabona voor *Menezez*, en zo ras die voor hem verschenen waren, wierden de Orang Toewa's de handen afgekapt, en zy zo na huis gezonden.

De Orang Kaja wierdt, na dat hem de handen op den rug gebonden waren, op het strand gezet, aan eenige felle honden, die men tegen hem ophitste, ten prooy gelaten, en daar van zo jammerlyk gebeten, dat hy, eenigen tyd te vergeefs zyn best om hen te ontvlugten gedaan hebbende, en ziende, dat zyn toegelooopen landsgenoten, die met afgryzen dit gruwelstuk aanzagen, hem gansch geen hulpe, door dien alle de land-wegen, en toegangen, met gewapent krygsvolk bezet waren, konden toebrengen, eindelyk een wanhopig besluit nam, van zich (gelyk hy ook deed, vermits hem die weg alleen open was) in zee te werpen, hopende daar door van deze honden te zullen bevryd zyn; maar zy op hem reeds verlekkert, sprongen hem na, en beten hem al zwemmende zo fel in de voeten, waar aan zy bleven hangen, dat hy, als razend van pyn, en woede, zich schielyk omkeerde, met zyn tanden 't oor van een hond vattede, en daar zo vinnig in beet, dat hy, daar aan als bestorven (dewyl hem nu de kragten door 't verlies van bloed begaven) al stervende met den zelve te gronde ging.

Dit onmenschelyk stuk, aan een onnoozel, en ten hoogsten beledigd en verongelykt dorp-heer gepleegt, verbitterde *Tarruwese* zo onverzoenelyk tegen *Menezez*, de Portugeezen, en alle vreemdelingen, dat hy begon te overleggen, op wat wyze hy de Portugeezen, en Spanjaards, die daar waren, zou kunnen uit de wereld helpen.

Hy maakte, om dit uit te voeren, met *Catabruno* eerst vriendschap, en versprak met hem, dat, zo ras hy vernemen zou, dat de Portugeezen in Ternate omgebracht waren, hy de Spanjaards, die van Taloeke op Gilolo gekomen waren, tot

19.

Menezez onlyke harlim mat de zaak erg.

Zn Gooze af oer nir

Qua geven daar in.

Een el looser dragfche Tarwefen Caru no.

29. tot een toe 't leven benemen zou. Daar beneven besloten zy, dat ieder zyn Koning, in welkers plaats zy gedurende derzelve minderjarigheid de ryken van Ternate, en Gilolo, als onder Koningen bestierden, omhals brengen, en zich tot Koning opwerpen zou.

Kat uit. Deze zaaken, hoe voorzigtig zy ook beleit waren, wierden zo geheim niet behandelt, of *Menesez* kreeg 'er, dewyl de uitvoering veel tyd vereischte, door verscheide lieden berigt af.

Het was hun onmogelyk met openbaar geweld een begin daar van te maken, ten ware zy zich voor het uiterste gevaar hadden willen bloot stellen.

Men trok dan 't Vossè-vel aan, en zocht door list dezen en genen te bewegen, zich mede tot uitvoering van dit werk, 't geen men hun openbaarden, te laten gebruiken; die dit, uit vreeze, wel beloofden, maar voor de gevolgen van dien, en hun eigen ondergang bekommert, aanstonds den Landvoogd, onder voorwaarde van hunne namen verholten te houden, een naakt verhaal van den aanstaanden ondergang, zo van de Portugeezen, als van de Spanjaards, deden.

Menesez. Hy ontbood, zonder iets te laten blyken, *Tarruwese* (gelyk hy wel meer gewoon was) benevens de twee voornaamste roervinken van dit werk, zynde de eene opper-Priester, en de andere Zeevoogd, by zich in de hoofd-vesting, zonder dat nogtans d'eene van des anders ontbod iets wist, vermits het onmiddelyk na malkanderen geschiedde.

Hy ondervraagde ieder van hen in 't byzonder; wat 'er van die t'zamenzwering was, en gebood hen de waarheit voor hem te bekennen; maar zy, die by deze bekentenis een schandelyke dood voor zich zeker stelden, loochenden alles zeer stout, en standvastig. Derhalven begon men hen te pynigen, en haalde de waarheit in al die omstandigheden, met welke die hem angebragt was, volkomen 'er uit, met de reden, waarom zy daar toe gekomen waren.

Menesez, en zyn ganfche raad, stonden verbaast over 't gevaar, 't geen hun had boven 't hoofd gehangen, en besloten, om diergelyke gevallen niet meer onderhevig te zyn, den voor hun zo gevaarlyken, lang gevreesden, en niet min vermogenden *Tarruwese* nu by deze schoone gelegenheit van kant te helpen.

Taawe. Hy wierd veroordeelt, om op een verheven Schavot onthalt te worden, 't geen in 't gezigt van al het volk uitgevoert wierd, in de zelve plaats, daar hy te voren zo veel bewind en vermogen gehad had; en dus verloor hy, die zyn wettigen

vorst had doen vergeven, en ook den tweeden besloten had aan zyn onbetugelde heerschzugt op te offeren, op een schandelyke wyze het leven en gezag, 't geen hy by alle voorvallen zo trouweloos tot nadeel van 't belang der Koningin, en hare kinderen, aan welke eerste hy zyn geheelen opgang, en vermogen, verschuldigt was, gebruikt had; daar hy in tegendeel, zo hy met haar had willen aanspannen, in staat zou geweest zyn om de Portugeezen, al van den beginne af, te kortwieken, en van de Ternataansche kroon volkomen afhanke-lyk te maken; maar eigen belang gaat gemeenelyk voor alles, en doet de menschen menigmaal, als verblind, in hun eigen verderf loopen, zonder zich aan zo veel voorbeelden van anderen te spiegelen.

Zodanig was in 't begin van 't jaar 1530. 't einde van dien grooten man, die, hoe veel regt de Portugeezen tot zyn dood meenden te hebben, nogtans lang genoeg van hen gezart en getergt was, om 't een of 't ander tot afschokking van dat ondragelyk jok, waar over zyn onderdanen zo lang, met veel regt, geklaagt hadden, te ondernemen; en indien hy zyn heerschzugt binnen de paalen van bescheidenheit, en de wettelyke bewaring van den Ryks-staf voor de Ternataansche Prinzen, had konnen be- teugelen, was hy een vorst geweest, die een onstraffelyken roem, niet alleen by zyne Natie, maar ook by de uitheemsche Mohhammedaanen, door veel vorftelyke hoedanigheden, die hy bezat, behaalt zou hebben. En tot zyn eere moeten wy zeggen, dat hy in 't begin van zyn bestier in Amboina geweest zynde, om zyn oog over de veroveringen van *Samarau* te laten gaan, de eerste geweest is, die Amboina schatting aan de Ternataansche kroon heeft doen betalen.

Hoedanig een einde de andere twee gehad hebben, weet men niet, dan alleen dat zy noit meer zyn te voorschyn gekomen; weshalven men vast stelt, dat zy heimelyk in de gevankenis zyn omgebragt.

Dit ongeval van *Tarruwese* gaf zulk een schrik onder de voornaamste Ternataanen, dat zy, schuldig en onschuldig met vrouwen en kinderen, in gezelschap van hun Koning, na een zeer vaste plaats de vlugt namen.

Van daar liet de Koningin op een zeer minnelyke wyze de vryheit der Prinzen, maar te vergeefs, verzoeken, 't welk, zo ras zy vernam, en zag, dat 'er niet goeds van te wagten stond, verbood zy ook, even als *Tarruwese*, iets ter markt, of te koop te brengen, waar door de

1529.
Aanmerking over zyn perzoon en hoedanigheden;

in 't jaat 1530.

Vlugt der voornaamste Ternataanen; en gebrek voor de Portugeezen hier uit ontstaan.

1530. Portugeezen niet alleen tot het uiterste gebrek, maar zelfs tot een zwaren hongersnood, vervielen. die onder het bestier van den derden Landvoogd, *Georgio Menefez*, voorgevallen zyn; in hoedanigen staat het tot de tyd van zyn vervanger gebleven is.

Dit nu zyn de voornaamste zaaken,

Z E S D E H O O F D S T U K .

Gonzalvo Pereira tot *Menefez* vervanger genoemd; komt op Borneo, en maakt vrede met dien Koning. Neemt als vierde Portugeefche Landvoogd het bewint van *Menefez* over. Dien hy gevangen zet, en geboeit na den onder-Koning van Indiën zend. Hy begint zyn bestiering niet goed overleg. Lukt daar door de Koningin, en anderen weer aan de vesting. Die hy wil voltoeyen. Om der Ternataanen hulp hier toe belooft hy hunnen Koning vryheit. Hy tracht 's Konings vervallene zaak te herstellen. Laat alle de schaalen, maaten, en gewigten opbaalen. Oproer hier over ontstaan. *Fernand Lopes*, een voornaam aanzetter van dien oproer. Ook *Vincent de Fonseca*. Die vast gezet werd. Het gemeen volk word door den inlander gestyft. Verdere uitbersting van 't krygsvolk, onder 't welk de voorzigtigste de Ternataanen bewegen; om Pereira het leven te benemen. Gronden, by de Portugeezen daar toe gelegd. Vinden ingang by de Koningin. Haar besluit tot der Portugeezen ondergang. Misnoegen van die van *Tidore* en *Gilolo*. De Spanjaarden komen weer in de Moluccos. Die in banden der Portugeezen raaken. Nieuwe klagten over Pereira doen de Koningin besluiten alle de Portugeezen uit te roejen. Haar vertoog in den raad daar over. De grooten keuren 't voorstel der Koningin goed, en beraamen den dag om dit uit te voeren. Verdeelen 't volk ter uitvoering. Die dagelyks by den jongen Koning komen, beginnen 't eerst. En stellen hun voornemen, terwyl de Landvoogd sliep, in 't werk. De gevangen *Fonseca* zet hen tot een spoedige uitvoering aan. Waar op zy gewapent in des Landvoogds vertrek vallen. Dien zy ombals brengen. Aanmerking over Pereira's hoedanigheden. Het ongedult van sommige verbodt het geheele werk. En is oorzaak van der Portugeezen behoudenis. Geschillen over een nieuwen Landvoogd tusschen de Portugeezen. *Vincent de Fonseca* word vyfde Landvoogd der Portugeezen in Ternate. Bohejat geraakt in vryheit. Word twee en twintigste Koning van Ternate. Heerscht zeer streng. De grooten zoeken hem te doen afzetten. Zeker voorval geeft daar toe gelegenheit. *Fonseca* besluit *Bohejat* af, en *Taberidji* in zyn plaats te zetten. Stryd hier over tusschen beide de broeders. *Bohejat* word verslagen. En *Taberidji* in zyn plaats drie en twintigste Koning van Ternate gemaakt. Ongenoegen tegen *Fonseca*, over *Taberidji*'s aanstelling. Misnoegen van veel Portugeezen tegen hem. Knaging van zyn gewisse. Zyn quade regeering. Klagten daar over aan den onder-Koning. *Tristan d'Ataïdo* word zesde Portugeefchen Landvoogd in Ternate. *Taberidji* door de zynen by d'Ataïdo verdacht gemaakt. Hy word zwaarlyk beschuldigt. d'Ataïdo geeft dit geloof. Lukt hem in de vesting, en zet hem in de boeien. Vergeeffche moeite van *Taberidji* om vry te geraken. Hy word na den onder-Koning van Indiën gezonden. Sterft tot *Malacca*, Christen geworden zynde. Hair werd vier en twintigste Koning van Ternate. Schrikkelijke daad der Portugeezen omtrent 's Konings moeder. Die zy van boven neder uit een venster werpen. Haat der Ternataanen, en andere vorsten tegen hen over dit gruwelstuk. Een nieuw trouwloos stuk van *Pinto*. De Koning van *Sarangani* tracht die trouwloosheit te wreken. Gevaar van *Pinto*. Al de Molukzè en Papoafche Koningen besluiten de Portugeezen uit te roejen. De wyze, welke zy beraamt hadden. De Ternataanen beginnen den oorlog eerst. Vluchten na de bosschen. Zy overvallen alle de Portugeezen, die onder hun bereik komen. Verbranden de Ternataansche Negry. Beweging hunner Bondgenooten. De kust van *Moro* word aangetast. En de Portugeezen aldaar zeer mishandelt. *Catabruno* brengt zyn eigen vorst door vergif ombals. Werpt zich tot Koning op. Brengt geheel *Gilolo* onder zich. Dit voorval de Molukze Vesper genoemd. Uitnemende nood, en gebrek der Portugeezen. Zy krygen eenig ontzet. 't Geen hun den moed weer doet groejen. Zy geraken weer in den vorigen staat. Worden door den *Tidorees* uit de zee geslagen. En in hunne vesting bezet gehouden.

IN 't vorige Hoofdstuk hebben wy gezien, tot hoe groot een uiterste de staat der Portugeezen gebragt was, en hoe zy, buiten spoedig ontzet; niet bequaam waren het lang te houden; maar gelyk alle zaaken, tot hun hoogste gekomen, of afnemen, of schielyk vervallen, alzo nam ook door een onverwagte opdaging van *Menezes* vervanger, hun nood weder af, en de zaaken kregen kort daar op in Ternate eenen geheel anderen keer.

De negende onder-Koning van Indiën *Nugnez da Kunba* had tot Landvoogd, in *Menezes* plaats *Gonzakvo Pereira* genoemd.

Hy vertrok in 't begin van 't jaar 1530, gierde te Malakka aan, daar hy eenige dagen bleef, vertrok van daar na Borneo, alwaar hy met de Koning vriendschap en vrede maakte.

Van daar vertrok hy na Ternate, daar hy 't alles overhoop, en de Portugeezen in een doodelyke benaautheit, wegens gebrek aan alles, ja zwart en uitgeteert van den honger, vond.

Hy nam, als vierde Landvoogd der Portugeezen in Ternate, het bewind van *Georgio Menezes*, in 't laatste van Maart des jaars 1530, over.

Zo ras was *Menezes* niet ontslagen, of de gevlugte Koningin liet hem door eenige gezanten, die zy om den nieuwen Landvoogd te verwelkomen, gezonden had, hevig beschuldigen, en zo levendig afmalen, dat dees gcraden vond, hem vast te zetten, en de zaaken naauwkeurig, volgens last van den onder-Koning van Indiën, te onderzoeken. En alles, zo net hem mogelyk was, hebbende doen opstellen, zond hy hem met de stukken en bewyzen, die hy verzegelde, geboeit naar den onder-Koning.

Pereira begon zyn bestier met zeer veel voorzigtigheid, en zagtmoedigheid omtrent de verbitterde Ternataanen, en met geen minder opmerking op de zaaken, die een spoedige herstelling vereifchten, met ernstige behertiging van 't belang des Konings.

Hy had reeds vernomen, hoe qualyk de Koningin het gevangen houden der Prinsfen nam, en hoe zeer de Ternataansche Natie door trotze bejegeningen der Portugeezen verbittert was. Het eerste, dat hy hier omtrent deed, was, dat hy met die inlanders, by de minste gelegenheit, billyk, en minnelyk handelde, den jongen Koning veel meer vryheit gaf, en gulhertig en beleeft met hem omging; waar door hy de Koningin, en de meeste gevlugte Ternataanen, met overvloedigen toevoer van alles, weër na de Negry, en hoofd-vesting, trok.

Hy zag ook in hoe slegten staat die vesting, waar aan nog verscheide noodige dingen ontbraken, hem overgegeven was, en oordeelde dierhalven raadzaam, den muur, en bolwerken, die nog onbegonnen waren, ten eersten te doen beginnen en voltoeyen.

Dit nu alleen met zyn volk, en buiten hulp van Ternataanen, te doen, was onmogelyk; om welke te kragtiger aan te zetten, om hem hier in te hulp te komen, beloofde hy de Koningin by openbaren eede, dat hy haar haren zoon, zo ras zyn werk aan de vesting voltoit was, ter goeder trouwe ter hand stellen zou.

Ondertuffchen had hy ook gemerkt, hoe slegt het met de zaake des Konings ging, en hoe, in plaats van dat hy alleen, gelyk billyk was, de voordeelen van den handel behoorde te genieten, byna yder Soldaat een handelaar geworden, en daar zo op gezet was, dat 'er voor den Koning niets, dan het dragen van zware onkosten, in die Landvoogdy, overgebleven scheen te zyn.

Dit zag hy, dat onmogelyk zo langer bestaan kon. Hy belastte dierhalven, even als *Menezes* te voren gedaan had, dat niemand, buiten de daar toe gestelde Koninklyke dienaars, hem zou verftouten, zich met eenige den alderminsten handel met de inlanders, of hunne Speceryen, te bemoejen, of dat hy den schuldig bevonden ten spiegel van anderen zo zwaar straffen zou, dat niemand daar na meer zou lusten daar na te denken, veel min, dit werkstellig te maken. En dit liet hy niet alleen by een openbaar bevel afkondigen, maar ook al de schaalen, maaten, en gewigten, uit de huizen van al die handelaars ophalen, en ze of verbrcken, of verbranden. Daarbeneven liet hy van al de Nagclen, die yder voor zich reeds ingekogt, en betaalt had, ook een zeker gedeelte na den Koninklyken Specery-winkel voeren, en zo dat lang ingewortelt quaad eens klaps uitroejen.

Hoe pryffelyk nu deze daad van *Pereira* in zich zelve, en hoe zeer zy met de beveelen van den Koning overeenkomende was, zo hebben ondertuffchen zyne onderhoorige Portugeezen niet nagelaten hem daar over qualyk te handelen, even als hunne landgenoten ook omtrent hunne onder-Koningen, en Landvoogden, gedaan hebben, wanneer zy de Koninklyke bevelen stipt naquamen, en zich, tot nadeel van 's Konings zaak, niet na de driften van 't gemeen, of na 't welgevallen van dezen en genen byzonderen droegen; hoedanige voorvallen, verwyderingen, en opstanden der minderen tegen

1530.
Die hy wil voltoeyen.

Om der Ternataanen hulp hier toe, beloofd hy haren Koning vryheit.

Hy tragt 's Konings vervalle- ne zaak te herstellen.

Laat al de schaalen, maaten, en gewigten ophalen.

Oproer hier over ontstaan.

1530. tegen hunne meerderen, een ongeloo-
lyk nadeel aan de veroveringen der Por-
tugeezen gegeven hebben.

Die geitrenge last van *Pereira*, en zo kort daar op gevolgde huiszoeking van weeg- en meet-gereedſchap, en de wegvoering van hunne Nagelen, quam den Portugeeſche krygſlieden, die nu na geen krygszaaken meer dagten, en dat ter ſluik handelen nu t'eenemaal gewoon waren, zo bitter voor, dat zy, die hun hart-ader daar by nu afgeſneden, en zich als in den grond bedorven zagen, zich zelve aan de uiterſte woede overgaven.

Fernand Lopez een voor-naam aanzetter van dien oproer.

De voornaamſte belhamel onder deze oproerigen was *Fernand Lopez*, een geeftelyk perzoon, die, daar hy anderen tot een voorbeeld van gehoorzaamheit aan hunne Overheit, en van heiligheit in leven, behoorde geweest te zyn, in tegendeel de voornaamſte beroerder van 't krygsvolk was, hen in de mond gevende, dat het hem als een onduldeyke zaak voor hen allen voor quam, dat de Landvoogd hen dus 't brood uit de mond ſtal, en de keel, om zo te ſpreken, toewrong.

Ook Vincent de Fonſeca.

Die vaſt gezet werd.

By dezen moei-al quam *Vincent de Fonſeca*, een buitengemeen oproerig, en war-geeſtig man. Doch dezen laaſten liet de Landvoogd, over dat hy de ronde zeer fors en onbehoorlyk bejegt hadt, in de boejen zetten; maar de overigen, ſchoon van een voornaam voortſtuwer van den oproer berooft, waren voor de Landvoogd niet wel aantafteylyk, om dat niet alleen de meeſte hier aan de hand leenden; maar ook onder de hand van de inlanders geſtyft wierden, die, zo wel als zy, by dit verbod hunne rekening ganſch niet vonden, en derhalven het zelve mede gaarne vernietigt zagen; want van die byzondere ſluik-handelaars kregen zy voor hunne Speceryen veel meer, dan van de Koninklyke daar toe geſtelde bewints-luiden, die hen maar volgens het eerſt geſloten verdrag betaalden, 't geen zeer veel van de betaling dezer byzondere handelaars verſchilde.

Het gemeen volk werd door den inlander geſtyft.

Verdere uitberſting van 't krygsvolk.

Onder 't welk de voorzigtiſte, de Ternataanen om *Pereira* het leven te benemen.

Het meeſte krygsvolk niet weinig hier door geſtyft, begon ten eerſten de hoofdveſting te verlaten; van welke zommige voornamen na de Spanjaards, andere na de Mohammedaanen, de vlugt te nemen; maar de voorzigtigſten onder hen 't groot gevaar, 't geen daar in voor hunne kinderen, en vrienden in Portugal, opgeſloten lag, vreezende, oordeelden beſt, om zich zelve, nog de hunnen in geveer te begeven, het zo te ſchikken, dat zy een weg tot den zekeren ondergang van *Pereira* door de Ternataanen zelfs baanden; als welke, zo 'er al iets te zeggen viel, dan alleen daar over aanſprekelyk zouden zyn.

Dit wel rypelyk overlegt ontwerp vond ten eerſten by allen ingang, en wierd ook zo, zonder eenig uitſtel, met veel omzigtheit in 't werk geſtelt. En men gaf niet alleen 't gering volk onder de Ternataanen, maar ook den voornaamſte grooten, en Hovelingen, ja zelf de Koningin, alle bedenkeyke quade berigten tot nadeel van den Landvoogd, en maalde hem met de levendige verwen af, als een man, op welken zy niet den allerminſten ſtaat behoefde te maken.

Zy zeiden; dat uit Indiën by hen niet een vriend, maar een doodelyke vyand en geweldenaar gekomen was, die niet anders ſcheen voor te hebben, dan hen allen met eene ſnede 't leven te benemen, en met hunnen ondergang zich zelve by den onder-Koning van Indiën aange-naam te maken; in al het welke hy nogtans dit oogwit had, van ook daar door met 'er tyd zich zelve te verryken, en zyn vermogen verder uit te breiden, zonder zich in 't minſte aan de belangen van anderen te kreunen, of zich over zo veel elendigen, die hy, tegen 't regt der nature en der volken, door zyn onbillyke verbods-brieven bedorf, in 't allerminſten te bekommeren; maar, voegden zy 'er by, op dat gylieden niet meend, dat het gevaar en ongelyk ons alleen raakt, zo vinden wy ons gedrongen u te waarſchouwen, dat gy u niet om den tuin laat leiden, of met zoete woorden blindhokken: want gy koet verzekert zyn, dat *Pereira* beſloten heeft, zo ras de veſting voltoit is, den jongen Koning, niet tegenſtaande zyn beſofte, en gedaenen eed, niet alleen niet los te laten, maar in tegendeel de Koningin, met al de voornaamſte grooten, mede te doen gevangen zetten, om daar door de inlanders te beter in toom te houden, en na zyn pypen te doen danſſen; en zo ook eensklaps volkomen meeſter van Ternate te worden, hen alle tot ſlaaven, en zich daar door by zyn Koning, en den onder-Koning van Indiën, aangenaam te maken.

Deze, en diergelyke leugens, en al wat hen de ſpyt verder tegen *Pereira* inblazen kon, hielden zy de Koningin, en de Ternataanſche grooten, als wezendlyke waarheden, met zo veel ſchyn voor, dat zy niet het minſte daar van in twyffel trokken.

De Koningin, een zeer looze en hoogmoedige vrouw, de beſte gelegenheit ter wereld tot den ondergang der Portugeezen nu voor haar geboren ziende, wiſt, buiten dat zy dit alles geloofde, nog verſcheide zaaken, waar door tuffchen haar en zommige grooten verwyderingen geko-

Gr by Po- gee n daa gel.

Vind- ingan by de Konin.

Haar beſluit der Po- tugee n onder gang.

gekomen waren, zo behendig op rekening van die Natie te zetten, dat 'er niets meer noodig was, om de Ternataanen tot den ondergang van de Portugeezen te doen besluiten.

Hier by quam nog dat 'er een algemeen misnoegen by die van Tidore, en Gilolo, die de party van de Koningin van Ternate hielden, al zedert een geruimen tyd geweest, en maar na een bequamen tyd, om zich met voordeel te kunnen verklaren, gewagt was.

Juist op dien tyd, als of het zo bearaamt was, poogden de Spanjaarden zich in de Molukze eilanden weder in te dringen, en daar op nieuw te nestelen.

Antony de Mendoza, onder-Koning van Nieuw Spanjen, had daar eenige schepen, onder 't opper-bevel van eenen Villalobos gezonden, die, in de eilanden van Gilolo, en Tidore aangekomen zynde, van die tegen de Portugeezen zo misnoegde vorsten zeer vriendelyk ontfangen wierd. Maar door een zwarten storm zeer schieelyk aangetaft, raakten zyn schepen in den grond, hy, met al de zynen die 'er 't leven afbragten, in handen der Portugeezen, en aldus liep die geheele onderneming te niet.

Dus eindigde dit eerste gevaar voor de Portugeezen zeer gelukkig, byzonder in een tyd, dat zy buiten hun weten, meer vyanden dan zy dagten, onder die Molukze inlanders, en niet dan al te veel verborgene scheuringen en verdeeltheden in 't midden van hun hadden.

Dit fleurde egter nog eenige tyd in 't onzekere heen, tot dat 'er eindelyk nog meer zaaken ten laste van Pereira de Koningin aangebragt zynde; zy by haar zelve vast stelde nu zonder uitstel haar vorig besluit uit te voeren, om alle de Portugeezen in den grond te bederven, en zich van de zelve eens geheel en al te ontslaan.

Om dit nogtans ordentelyk te doen, beriep zy al haar vrienden, en bloedmagen tot den raad, en lei voor hun open, hoe de Portugeezen, ten deele door wroeging van hunne gewiffen over hun voorgenomen schelmstuk, ten deele door spyt over hunne afgesneden winst, aan 't bewegen geraakt, niet alleen onder malkanderen zeer oneenig leefden; maar dat zy allen ook met een onverzettelyke drift en woede na de dood van den Landvoogd haakten.

Bedenkt eens, myne vrienden (zeide de vorstin) hoe schoone gelegenheit ons nu van zelfs voorkomt, om ons van een volk, dat ons zo godloos, ondankbaar, en heerschend behandeld heeft, te ontslaan. Indien ik berdenk aan de weldaden, hen door Bajang, myn Gemaal, en uw Koning, bewezen,

I. DEEL.

aan de voorregten hen toegestaan, aan de verbonden ten kunnen voordeele gemaakt, en zo heilig bezworen; maar zo godloos, en ondankbaar van hen gebroken; dunkt my onmogelyk te zyn, dat ik my niet eer aan hun gewroken heb. Brengt u eens binnen, hoe smadelyk zy my, en myn kinderen, even na 's Konings dood, behandelt, hoe zy al de Prinsfen, nog zo jong zynde, in de gevangenis geworpen, en niets nagelaten hebben, om zich op de zelve wyze van my, uw wettig vorstin, en hun trouwe Bondgenoot, te verzekeren. Herdenkt, zeg ik, hoe ik zedert mynen ryks-Setel heb moeten verlaten, en uit myn eigen ryk, als een beroide en verlatene vorstin, vlugten, en van 't een op 't ander zwerven, en dat voor zulke veragte, en by ons zelfs zo gunstig aangenomene schipbreukelingen, tot groot nadeel van myn staaten, en tot een onuitsprekelyke droefheit van myn lieve kinderen, en onderdanen. Daarbeneven begon uw toekomstige vorst, myn zoon Deyaal, niet zo ras, tot myn groote verquikking, wat meer jaren, en bequaamheit tot het waarnemen van de rykszaaken te krygen, of men heeft hem door vergif om 't leven gebragt, gelyk men nog dagelyks door allerlei vonden ook zyn broeder Bohejat, uw wettige vorst, zoekt te doen.

Derhalven, zo gylieden eenige liefde voor uw mishandelde en verongelykte vorstin, zo gy eenige genegenheit voor uw wettigen vorst, en zyne vryheit, ja zo gy eenige zugt voor uw eigen welstand en leven hebt; en niet afgwarten wild, tot dat gy met my als veragte slaven in die vesting gevangen gezet, en op de aller-smadelykste wyze van die trotze en ondankbare Natie behandelt word, zo laat u, dewyl zy in hunne verwydering ons zelfs tot hunnen ondergang noodigen, en ons daar toe ook eenigzins de hand bieden, zo schoon een gelegenheit, om ons in een reis aan hen allen te wreeken, dog niet ontslippen; maar neemt met my, die maar een vrouw hen, een moedig besluit van het hoofd dezer geweldenaaren eerst van kant te helpen; na 't welk verrigt te hebben, gylieden de overige, die dog als razende honden malkanderen gestadig byten, met weinig moeite, vermits 'er dan nergens order op zyn zal, zult kommen doodstaan, en zo met gemak, meester van de vesting geworden zynde, in staat geraken, om wven onnoozelen Koning uit zyn gevangenis te verlossen, en hem aan uwe vorstin, en aan alle zyne onderzaten, die zo lang van hunne vorst berooft geweest zyn, met zo veel genoegen wederom te geven.

Zy had niet veel moeite van nooden om hen allen tot haar besluit over te halen: want buiten dat zy de Portugeezen, van wegen hunnen Godsdienst, een doodelyken haat toedroegen, zo was 'er geen

A 2

een

R. B. I.

1530. een van hen allen, die niet, wegens menigvuldig geledene schade, en smaadheden, onverzoenelyk op hen verbittert was.

De aanspraak der Koningin deed in hun dan geen andere uitwerking, dan dat zy hunne niet dan te veel ontstelde gemoederen, te eer, en te kragtiger, aan 't bewegen hielp, en hen op staanden voet een besluit deed nemen, niet alleen om dit werkkstellig te maken; maar om ook den zekeren dag, op welken men dit uitvoeren zou, te beraamen.

Ondertuffchen liet de Koningin in 't begin van 't jaar 1531, om alle quaad vermoeden by den Landvoogd weg te nemen, niet na, hem alle beleefdheden te bewyzen, en 't werk van den vestingbouw, zo spoedig, als haar mogelyk was, te doen voort gaan, ja hem zelf aan te zetten, om het met allen ernst voort te dryven, om quantzuis haar zoon zo veel eer vry te zien.

Zo haast was de bestemde dag niet gekomen, of men stelde eenige lieden, uitdrukkelyk daar toe gekoren, op deze en gene verborgene plaatzen omtrent de hoofd-vesting, en zommige der zelve ook in hunnen Moorschen Tempel, die mede niet ver van de vesting gelegen was. En men gaf hun last, zo ras zy zekere

leus, die hen van den Toren gegeven zou werden, gewaar wierden, ten eersten op de vesting aan te vallen.

Buiten deze waren 'er verscheide heimelyk-gewapende, die dagelyks gemeenzaam by den jongen Koning quamen, en met hem omgingen, volgens gewoonte binnen in de vesting gelaten, en zo verder na boven op den Toren by den Koning gegaan. Daar spraken zy met den Koning omstandig van de zaak, gaven hem mede wapenen, en zeiden, dat het nu tyd was, om moed te scheppen, en zich zelve liever vry te vegten, dan langer op zulk een slaafagtige en veragtelijke wyze gevangen te blyven zitten.

De tyd van den dag, die zy ter uitvoering bequaamt gekeurt hadden, was even na de middag, wanneer 's Konings wagtten, en dienaars naar gewoonte vertrokken waren, om hun middagmaal te doen, en ook de Landvoogd gerust in zyn kamer lag te slapen; een gewoonte, die men byna door geheel Indiën heeft, om de zwaarste hitte der Sonne door die rust te myden, en als ongevoelig te laten voorby gaan; hoewel de een van die rust met veel verquikking, en de ander weêr met veel onlustigheid, opstaat.

De eenige, die daar digt omtrent wakker was, was de geboiede Vincent

de

in 't jaar 1531. En beraamen den dag om dit uit te voeren.

Verdeelen 't volk ter uitvoering.

Die gelyk by den jongen Koning quamen, begin het c.

En stelen hi voornemen, terwyl de Landvoogd sliep, 't we.

531. *de Fonseca*, die uit hun ontfelde wezens en verscheide schiele bewegingen hun voornemen by gissing radende, hen met wyzen, wenken, en woorden, terwyl zy draalden en door vreeze (of 't mislukken mogt) sammelden, ernstig aanmaande, en eindelyk bewoog, om in 't vertrek, daar *Pereira* lag, met alle geweld eenen inval te doen; gelyk zy ook ten eersten de deur opbraken, en met hun degens in de vuist ter kamer insprongen.

Dit ging nogtans zo spoedig niet in zyn werk, of *Pereira*, door 't gerugt wakker geworden, en vermoeden van een quaden aanslag tegen zyn perzoon hebbende, had zo veel tyd, dat hy zyn wapens ook, hoewel maar even van pas, aangreep, en in staat geraakte van deze zyne bespringers door zyn dappere wederstand nog lang op te houden; maar eindelyk op twee plaatzen in zyn borst gevaarlyk getroffen zynde, stortte hy kort daar aan, na dat hy zyn dood hun dier genoeg had doen staan, al stervende ter neder.

Dit was in 't jaar 1632. het droevig einde van dien voorzigtigen, minnelijken, en voor zyn Koning zo getrouwen, dog van zyne eigene honden zo schandelyk gebetenien Landvoogd, die, indien hem de zynen zo godloos niet belogen, nochte zo verraderlyk (daar hy onnoozel was) by de al te ligt geloovige Ternataansche vorstin aangebragt hadden, zekerlyk de vervallene Portugeesche zaaken niet alleen herstelt, maar daarenboven een ongeloovelyken luister toegebragt, en zich zodanig in de gunst van die vorstin, en hare onderzaten, door zyn zagten en vriendelyken aard, zou ingewikkelt hebben, dat 'er niet anders, dan gewenschte vrugten voor de kroon van Portugal af zouden te wagten, en zedert noit meer aan alle die onvoorzigtige handelingen van vorige Landvoogden, die zo groot een verweidering tusschen hem en de Ternataanen hadden gemaakt, zou gedacht geweest zyn.

Terwyl de Landvoogd dus ter neder gevult lag, hadden de anderen, die na het teeken, dat men van den Toren geven zou, wagten moesten, zo veel gedult niet, om dien korten tyd af te wagten; maar zy begaven zich zeer onvoorzigtig, en tot verbodding van dit geheel zo wel aangelegt werk, te vroeg uit hunne schuilhoeken, en vielen op al de Portugeezen, die hun maar ontmoeten, aan.

Hier door, als ook op 't roepen van eenige dienstmaagden van den Landvoogd uit de vensters der sterkte, wierd de gansche aanslag te vroeg ontdekt; waar

op *Pereira* 's dienaars ten eersten toeschoten. 1532.

Men riep al-om ter wapen; elk quam, uit vreeze voor zich zelf, op zyn post, en die bespringers van den Landvoogd wierden ten eersten, zonder dat zy tyd hadden om het teeken te kunnen geven, of om hals gebragt, of zy sprongen, om zulk een dood te ontgaan, van boven neder uit de vensters. De poorten wierden gesloten, de wallen, en bolwerken, maar even voor het te laat was, met 'er haast, zo veel hunne gelegenheit toeliet, voorzien, en alzo niet alleen de vesting, maar ook de geheele Natic, uitgezondert alleen de beklagenswaardige Landvoogd *Pereira*, door Gods wonderlyke bestiering behouden.

Na dit voorval, zo gelukkig afgelopen, vielen 'er groote geschillen tusschen hen, wie men in des overleden Landvoogds plaats stellen zoude; maar door bestelling en de oproerige doorzetting van *Ferdinand Lopez*, wierd, zonder eenigzins na die gene, dien het volgens het algemeene gebruik onberwistelyk toequam, te zien, *Fonseca*, zyn groote makker in 't verwekken van oproer, van zyn banden ontslagen, en op een schandelyke of liever gewelddadige wyze in de plaats van *Pereira* als vyfde Landvoogd aangesteld, tot tyd en wyle, dat de onder-Koning van Indiën een ander derwaarts zou goedvinden te zenden.

Het eenige, 't geen 'er onder dezen Landvoogd gedenkwaardigs voorviel, is geweest, dat hy, niet gewillig, maar gedwongen (vermits de Ternataanen door hun verbod aan hunne onderdanen hem alle toevoer van spys benamen) en op 't uitdrukkelyk verzoek der Koninginne haar haren zoon *Bohejat* ter hand, en ook de andere Prinzen, in vryheit stelde, onder belofte dat zy bezorgen zou, dat de inlanders, als voren, weder alles ter markt zouden brengen.

Dus kreeg Ternate, 't geen nu elf jaren zonder Koning, by minderjarigheid der Prinzen, geweest was, weder een vorst, en oppermagtig bestierder, van welken zy hoopten, dat hy de vervallene zaaken herstellen, en den alouden luister en heerlykheit aan de Ternataansche Kroon, die zedert de dood van zyn vader *Bajang Ullab* zeer vervallen was, weder ophelderen zou; hoewel de uitkomst hunne verwagting niet heeft beantwoord.

Bohejat dan, *Bajang Ullab* 's tweede zoon uit de Koninginne (vermits de andere uit Byzitten geweest zyn) begon de zaaken van 't ryk in den beginne van 't jaar 1533. zelf waar te nemen, en wierd alzo de twee en twintigste Koning van Ternate.

En is oorzaak van der Portugeezen behoudenis.

Geschillen over een nieuwen Landvoogd tusschen de Portugeezen.

Vincent de Fonseca werd in 't jaar 1532. vyfde Landvoogd der Portugeezen in Ternate.

Bohejat geraakt in vryheit.

Twee en twintigste Koning van Ternate in 't jaar 1533.

1533. By zyn bestiering geraakten de Ternataanſche zaaken tot geen meer ruſt, dan zy te voren geweest waren: want door zyn geſtrengre regering, zo over de minderen als over de grooten, haalde hy ten eerſten den haat van velen, en inzonderheit een onverzettelyken wrok van de Prinſen van den bloede, en van velen uit zynen raad, op zynen hals, waar op zy maar na een bequame gelegenheit wagtten, om hem van den ryks-Setel af te ſtooten.

Niet lang daar na viel 'er iets voor, 't geen hen volkomen hun oogwit deed bereiken. Eenige Soldaten waren uit de hoofd-veſting der Portugeezen op roof uitgegaan, die van deze en gene Ternataanen, niet genegen dit te dulden, op heeterdaad omgebragt waren. *Fonſeca*, gehoord hebbende, dat de Ternataanen zo vele van zyn volk hadden doodgeſlagen, vernam wat daar de oorzaak af was.

De grooten onder de Ternataanen, die dit ſtreng heerſchen van *Bohejat* al over lang moede waren, en de gelegenheit, om zich van hem te ontfiaan, nu zo ſchoon ziende, beſchuldigden eenparig hunnen daar in t'eenemaal onnoozelen Koning hier mede voor *Fonſeca*, voegende nog verſcheide andere laſteringen daar by, om hem in allen deelen by den Landvoogd ſwart, en zo verdagt te maken, dat zy hem daar door tot een ſpoedige afzetting van *Bohejat* mogten bewegen.

Zo ras de grooten den Landvoogd dit berigt gegeven hadden, twyfelde hy niet aan de waarheit, van 't geen zy hem te laſte leiden; maar beſloot zonder verder onderzoek, aanſtonds hem van den thron te ſtooten, en *Taberidji* in zyn plaats te ſtellen.

Dit ging egter (gelyk men wel denken kan) zo gemakkelyk niet toe: want ſchoon *Fonſeca* veele van de grooten op zyn hand had, zo was *Bohejat* nogtans zo ontbloot van vrienden niet (gelyk dwingelanden 'er tog altyd eenigen aan hun ſnoer houden, op welke zy zich konnen verlaten) of hy was in ſtaat, om zich daar, immers voor eenigen tyd, hevigh tegen te ſtellen.

Taberidji, die ondertuffchen door den Landvoogd zeer gedragen wierd, ziende, dat dit met gemak niet gaan zou, en dat zyn broeder *Bohejat* zich in ſtaat van tegenweer ſtelde, bereidde zich mede, zo ſpoedig als hem mogelyk was, ten oorlog, en taſtte hem met een ontzagchelyke magt, door een groot getal Portugeezen onderſteunt, zo voordeeligh aan, dat hy hem, met al zynen aanhang 't ryk uitjoeg, en dwong na Tidore, na dat hy omtrent maar eenjaar geregeerd had, te vlugten.

Dit verrigt zynde, wierd *Taberidji*, een zoon van Koning *Bajang*, by eene zyner Byzitten gewonnen, weêr op nieuw door *Fonſeca* als drie en twintigſte Koning van Ternate, in de plaats van den gevlugten *Bohejat*, op 't einde van 't jaar 1533. uitgeroepen, gelyk hy ook aanſtonds met het zelve bewind, als de vorige Koningen, begon te regeren.

Deze voorſtelling, ſchoon 'aan eenige grooten zeer aangenaam, beviel nogtans niet allen, en veel min de Ternataanſche mindere onderdanen: want ſchoon zy den Koning om zyn ſtrengre regering haatten, zo quam hun nogtans als een grouwelyke zaak voor, dat zy, overlaf van de Portugeeſche Soldaten geleden, en de zelve volgens hunne verdiênſte met de dood, volgens 't regt der Natie aan allen tegen zulke roovers gemeen, geſtraft hebbende, nu hooren moeſten, dat men hunnen Koning, dien zy wiſten daar aan onſchuldig te zyn, niet alleen met de dood van deze Portugeezen beſchuldigde, maar die daad nog daarenboven (even, of dat de Portugeezen buiten eenige reden, of ſchuld, overkomen was) als een moord, om hunnen Koning zo veel ſwarter, en te meer by zyn Natie gehaat te maken, opgaf; maar vooral quam hen dit onverduwelyk voor, dat men daar uit reden nam, om den Koning af te zetten, hem uit zyn ryk, zonder zyn onderzaten daar eens over te hooren, of na de zaak te onderzoeken, als een onwettig bezitter, veragtelyk weg te jagen, en *Taberidji*, even, of dat aan den Portugeeſchen Landvoogd ſtond, in zyn plaats te ſtellen.

Dit verbitterde heimelyk veel Ternataanen tegen *Fonſeca*, die hem alles quaads hier over toewenſchten.

Hy had ook zedert dien tyd niet veel ruſt in zyn beſtiering, ja zelf niet in zyn gemoed; 't zy dat hem zyn gewiſſe over die, en andere buitenſporige daden, knaagde, 't zy dat hy zyn eigen volk, waar onder hy beſpeurde dat hy veel vyanden had, niet al te veel vertroude. Vele van hen, die onrechtvaardigh voorby gegaan waren in 't maken van een Landvoogd, hadden zich niet ontzien hem openbaar te verwyten, dat hy de voorname oorzaak was van *Pereira*'s onnoozele dood, diens bloed tegen hem om wraak riep, dat ook hy oorzaak was van 't gevaar, waar in by 't verlies van de hoofd-veſting ook hun aller levens byna geweest waren, en eindelyk dat hy een onregtvaardigh bezitter van de Landvoogdy, en op geen wettige wyze daar toe gekoren was, maar als hoofd der oproermakers door de oproerigen met geweld, en tot nadeel van die 'er het naaſte

Heerſcht zeer ſtreng.

De grooten zoeken hem te doen afzetten.

Zeker voorval geeft daar toe gelegenheit.

Fonſeca beſluit *Bohejat* af, en *Taberidji* in zyn plaats te zetten.

Stryd hier over tuffchen beide de broeders.

Bohejat werd verſlagen,

En *Taberidji* in zyn plaats 't jaar 1533. drie twintigſte Koning van Ternate maak

Ongenoeg tegen *Fonſeca* over *Taberidji*'s aarſtelling

Misnoegen van vele Portugeezen tegen hem.

naafte toe geregtigt was, zich daar ingedrongen had.

Aldus dan zyn vyanden van buiten en binnen hebbende, vertrouwde hy byna nog Ternataanen nog Portugeezen. Het zy by nacht, of by dag, men vond hem nooit zonder wapenen; die hy niet gewoon was af te leggen, zedert zyn ftaat zo aan 't waggelen geraakt was. Hy nam niets met zyn linkerhand aan, of hy had de regter klaar om van leer te trekken; ja 't fcheen, dat hy, alleen en zonder menfchen zynde, nog ongeruft bleef, en als voor de fchaduw der boomen zidderde, dewyl men hem menigmaal, zonder cenige reden, zeer verbaaft herwaards en derwaards omkyken zag; een klaar bewys, dat het van binnen haperde, en dat zyn gewiffe hem den grootften onluft baarde; 't geen men ook daar uit afnam, om dat hy dikwils alleen gaande, menigmaal fchreyende gevonden wierd, miffchien over zyn flegten ftaat, en den tegenspoed in zyn regering; die, na allen fchyn, meer tot zyn voordeel kon geweest hebben, dewyl hy den vryen handel voor ieder een, zonder zich aan Koning *Johan*'s bevelen te houden, weder open gefteft had.

Onder zyn beftiering liep ook alles in 't wild; naar de krygszaaken wierd niet gezien; de vefting-bouw bleef, zedert *Pereira*'s dood, weér fteeken, aan de belangen des Konings wierd niet eens gedagt, de geregtigheit niet gehandhaafd, de inlander geftradig verongelykt, en die daar over klaagde, maar hier of daar mede befchuldigt en dikwils onnoozel of ter dood gebragt, of, by een genadiger handeling, in een zware boete geflagen.

Al deze zaaken by een, en de haat van velen onder zyn eigen Natie, waren oorzaak, dat 'er zware klagten over zyn gedrag aan den onder-Koning van Indiën, *Nugnez de Cunha*, gedaan wierden, die een ander in zyn plaats zond. Deze was *Trifan d'Ataïdo*, die in den beginne van den jare 1534. zesde Landvoogd der Portugeezen in Ternate gekoren werd.

Fonseca gaf hem 't bewind zeer gewillig over, en ftefde hem even na zyn komft de fleutels der vefting in handen.

Zo ras en had hy zyn intrede niet gedaan, en de beftiering aanvaard, of deze en gene Ternataanen, die met de regering van Koning *Taberidji* niet wel gedient waren, zогten van tyd tot tyd hem by den Portugeefchen Landvoogd verdagt te maken, en quaad zaad te zaajen. En dit kreeg ingang by den nieuwen Landvoogd, die van dien tyd af aan gelegenheit zогt, om hem den voet dwars te zetten.

Zo ras hadden de Ternataanen, die op hoop van verandering ten hunnen voordeele hem gaarne van kant, en een ander in zyn plaats zagen, dit niet gemerkt, of zy wiften, door zommige daar toe opgemaakte fchelman, hem by *d'Ataïdo* aan te klagen, dat hy niet alleen voor had met behendigheit meester van de Portugeefche hoofd-vefing te worden, maar ook hem zelf, om te beter daar toe te geraken, uit een hinderlage te doen vermoorden, en al de Portugeezen te doen ombrengen, op dat hy daar door gelegenheit krygen mogt, om zich van 't jok der Europeifche vreemdelingen te ontfiaan, en de Ternataanfche kroon weér tot haar oude onafhankelykheit te brengen.

Deze befchuldiging, by den Landvoogd te ligtvaardig tot nadeel van dien jongen en onfchuldigen vorft geloof, was oorzaak, dat men middel zогt, om *Taberidji* onder een goede voorwending in de vefting te lokken. Hy, by zich zelve geenes quaads bewuft, en op geen aanflag tegen zyn perzoon verdagt, quam vrolyk de vefting in; maar zo haaft hy *d'Ataïdo* genadert was, wierd hy in de boejen gezet.

Hy eifchte van den Landvoogd reden, waarom men hem zo handelde; *d'Ataïdo* gaf ze hem. Hy daarentegen betuigde hooglyk en met veel fierheit hier niets af te weten, en zich, zo het waar was, alle ftraf te willen onderwerpen, die men een man van minder rang, dan hy, zou mogen aandoen. Als hy zag, dat al zyn ernftig betuigen en ontfchuldigen te vergeefs was, zогt hy den toorn van den Landvoogd tegen hem, door minnelijke bejegeningen en beloften neder te zetten. Ook dit hielp niets tot zyne vryheit; maar *d'Ataïdo* zond hem met een tamelyke wagt van krygsknechten na den onder-Koning van Indiën.

Zo ras was hy tot Goa niet aangeland, of *Nugnez de Cunha* onderzогt *Taberidji*'s zaak zeer naaukeurig, en bevond den vorft t'eenemaal onfchuldig aan 't verraad, waar mede hy betigt was. Hy zond hem dierhalven ten eerften te rug na Ternate, om weder in zyn vorig beftier, en Koninklyk gezag, herftelt te werden.

Ten dien einde vertrok die vorft dan in den beginne van 't jaar 1535. van Goa, in gezelschap van zyn moeder, die, haaren zoon, toen hy van Ternate gezonden wierd, niet willende verlaten, zich met hem op de reize begeven had; ook waren verfcheide Hovelingen hem mede gevolgt, van voornemen hunnen vorft, die zy wiften dat onnoozel befchuldigt was, in zyn óngeluk by te blyven.

1534
Hy werd zwaarlyk befchuldigt.

d'Ataïdo geeft dit geloof.

Lokt hem in de vefting, en zet hem in de boejen.

Vergeeffche moeite van *Taberidji* om vry te geraken.

Hy werd na den onder-Koning van Indiën gezonden. Vry gefproken, en wederom gezonden.

1534.
Stierft tot
Malakka,
Christen
gewor-
den zyn-
de.

Maar zo ras hy met hun te Malakka gekomen was, trof hem een ziekte, waar aan hy aldaar stierf. Hy had zich voor zyn vertrek van Goa laten doopen, en was van een Mohammedaan een Christen geworden; maar (mynes bedunkens) met zo een goed hert, en even zodanig, als *Henrik* de vierde, Koning van Navarre, de Roomsche-Catholyke Leere omhelst heeft, te weten, om de Kroon, en niet om den Godsdienst.

De Portugeezen ondertusschen gaven zeer breed van zyn bekeering op, gelyk zy ook van andere bekeeringen, by *d'Ataido*'s tyd op de kust van Moro, aan de uiterste Noordzyde van Gilolo, voorgevallen, en waar van wy op een andere plaats breder zullen spreken, een grooten ophef maakten.

Hair
werd in 't
jaar 1535.
vier en
twintigste
Koning
van
Ternate.

In dat zelve jaar had de Portugeesche Landvoogd ook een ander in *Taberidji*'s plaats tot vier en twintigste Koning verheven, dewyl hy vasten staat maakte, dat hy daar noit weêr van daan komen zou.

Deze was *Hair*, of *Hairon*, van de Ternataanen gemeenelyk *Heiroen Djamiloe*, en by *Jarricus*, *Aerius* genaamt; een zoon van *Bajang Ullab* uit een Javaansche Byzit.

Schrikke-
lyke daad
der Por-
tugeezen
omtrent
'sKonings
moeder.

Wanneer *d'Ataido* hem door zyn lyfwagten liet afhalen, om hem als Koning voor te stellen (want zo verre waren de Portugeezen nu al in magt gevordert, dat zy daar Koningen af en aanstelden) zo wilde zyn moeder, voor zyn leven niet zonder reden bedugt, hem niet laten volgen, verzoekende, dat men hem tog maar voorby gaan, en in zyn vorigen staat by haar laten zou; maar zy, in de plaats van daar na te luisteren, scheurden den jongen Prinse, dien zy vast hield, uit haar armen, en wierpen haar, die een jammerlyk gebaar om haren zoon maakte, door een onbegrypelyke woede tegen haar aangezet, van boven neder uit een van de vensteren harer wooning te pletteren.

Die zy
van bo-
ven neder
uit een
venster
werpen.

Zommige zyn van oordeel, dat zy tegen haar zo verbitterd waren, om dat zy wisten, dat zy, een Mohammedaanse zynde, haar zoon gestadig afried vriendschap met Christenen te houden, of ook om de Kroon van hun land t'aanvaarden, onder voorwending, dat het hem, gelyk zyn broeders, gaan zou; en dat zy haar op zekeren dag over die zaak tegen haar zoon met allen ernst hebbende hooren spreken, om hem dat af te raden, zy daar op zo verwoed wierden, dat zy deze onmenschelyke daad aan haar uitvoerden. Het zy dan waarom zy het deden, het is ons genoeg, dat het zeker is, dat zy het gedaan hebben.

Dit schrikkelyk stuk deed hen niet alleen van al de Ternataanen, maar ook van al de omleggende Koningen en volken, verfoeid worden. Al de oude smaadheden, en ontelbare verongelykingen, die de tyd al eenigzins gesleten had, quamen nu teffens weêr met zulk een bittere herdenking hen te binnen, dat hunne dagelyksche gesprekken als opgepropt waren van vervloeking, die zy toewenschten aan die trotze en ondragelyke Natie, die, daar ze nog zo onlangs op een stroowisch was komen aandryven, en uit medelyden daar ingenomen en ontfangen, zich zo hoogmoedig nu dorst verftouten hunne Koningen af te zetten, en aan te stellen, na haar welbehagen, en de ingezetenen een jok, voor alle eerlyke lieden ondragelyk, op den hals te leggen. Alleen hield *Hair*, die nog jong, en in handen der Portugeezen was, zich stil, en bleef met eenige weinige by de Portugeezen.

Hier by quam nog een ander voorval, 't geen niet weinig hielp om de omleggende vorsten, en ingezetenen der naburige eilanden, tegen hen te verbitteren.

Zekere Pinto was van *d'Ataido* met een vaartuig gezonden, om Mangindanao, en andere daar omtrent gelegene eilanden, nader te ontdekken; alwaar gekomen, en wel ontfangen zynde, vertrok hy na een ander niet ver van daar gelegen eiland, *Sarangani*, diens Koning hem zeer minnelyk bejegende, en met hem een verbond, onder 't wederzyds drinken van een teug bloeds, volgens de wyze zyns lands, maakte. Deze inlanders hier op ten vollen geruft, maakten niet de minste zwarigheid om nu by *Pinto*, en de andere Portugeezen, die zy als hunne vrienden aanzagen, op hun vaartuig te komen; maar zo ras en waren zy daar niet wat binnen geweest, of *Pinto* liet verscheide van hun beneden werpen, van voornemen zynde hen weg te voeren.

De inwoonders giften dit niet alleen uit het agterblyven van hunne landsgenoten, die zy wisten, dat na *Pinto*'s vaartuig gegaan, en niet wederom gekomen waren; maar een van deze aangehoudene lieden (terwyl de andere gevat, en als de beesten na beneden geworpen wierden) kreeg gelegenheit, om over boort te springen, en zyn Koning de droevige tyding van deze trouwlooze menschen-dievery te brengen.

Deze vorst, met zeer veel reden ten hoogsten tegen de Portugeezen ontfoken zynde, liet aanstonds zyn vaartuigen in zee brengen, en met gewapende mannen voorzien.

Deze lieden vielen als verwoed op het Portugeesch vaartuig aan, en zouden buiten

Haar
Ter-
taar
en
leg-
de
vor-
tege-
hen
dit
welk.

Een
niet
trot-
lood-
van

De
Koni-
van
Saran-
ni
tragt
trouw-
looshe-
te wre-
ken.

buiten allen twyffel daar meester af geworden zyn, byaldien 'er niet een zwaare storm opgekomen was. Dit onweer scheide hen wel van een, maar bragt ondertuffchen *Pinto* 's vaartuig in het uiterfte gevaar van te vergaan, zodanig, dat zy, genoodzaakt zynde al hun gefehut, op dat het vaartuig weêr ryzen mogt, over boord te werpen, ter naauwer nood nog weêr in Ternate quamen, nog eenige weinige voorraad, die, hoewel flegt, byzonder wel quam, medebrenghende.

Om deze, en diergelyke oneerlyke ftukken meer, wierden de gemoederen tegen hen zo onverzoenlyk verbittert, dat alle de Molukze Koningen een eenparig besluit namen, om de Portugeezen gelykelyk uit te roejen.

Ten dien einde zonden zy niet alleen gezanten over en weder, en maakten met de Ternataanen, die al lang daar na gehaakt hadden, een algemene t'zamenzweering tegen hen; maar zy wiften ook al de Papoafche Koningen mede daar toe over te halen, om al de Portugeezen, die nu wyd en zyd verftroit waren, aan hun aller regtvaardige wraak op te offeren.

Zy vonden dan voor hun allen het zekerfte, hen voor eerft (gelyk meermaals gedaan was) allen toevoer en mond-koft, om hen daar door uit te hongeren, af te fnyden.

Indien dit nu al niet gelukken wilde, namen zy, als een tweede middel, voor, al de vrugt-boomen om te houwen, en met al het hunne de Negry te verlaten, op dat, dewyl zy die van hen doodelykgehaate Natie niet door geweld van wapenen verdryven konden, zy hen door deze twee middelen mogten noodzaken een land, dat zo verwoeft, en daar gebrek van alles was, van zelfs te ruimen.

Dit zo beraamt zynde, wierd de oorlog eerft door die van Ternate begonnen. Na dat zy, zo behendig, als hen mogelyk was, al hun goederen geborgen hadden (om tog den vyand niet den minften buit over te laten) vertrokken zy gezamentlyk voor 't aanbreken van den dag uit de Negry, of het opene vlek van Ternate.

D'Ataido had dit zo ras niet vernomen, of hy liet hen vervolgen, en met de minnelykfte beden en beloften verzoeken, dat hun liefde wederom te komen; maar al zyn vleyeryen, en smeekingen, waren te vergeefs. Van al de Ternataanen was 'er niemand, dan Koning *Hair*, met weinige grooten, en eenige van de geringfte zoort, by hem gebleven.

Zy begaven zich eerft na de zeeplaatzen, die het verfte van de hoofdvefting af lagen, en wanneer de Portu-

geezen met vaartuigen hen daar quamen bespringen, namen zy de vlugt na afgelegene boffchen, en tot ontoegankelyke klippen. Van daar quamen zy nu en dan uit hunne fehuilhoeken, en overvielen al de waterhaalders, en houthakkers, die de Portugeezen, om drink-water, en brand-hout, uitzonden. En op dat *d'Ataido* wel ten vollen vaft stellen mogt, dat zy niet in den zin hadden vrede met hem te maken, zo ontzagen zy zich ook niet hun eigen Negry, of 't vlek Ternate, met veel fehooone Portugeefche huzen, die daar in waren, aan alle kanten in den lichten brand te fteken, en daar door tot den grond toe alles te doen afbranden; 't geen, by een fehelyken en t'eenemaal onverwagten inval, zo gezwind toeging, dat 'er gansch geen bluffchen aan was, te meer, dewyl zy dat op een tyd, dat het zeer fterk waaide, in 't werk fteden.

Byna op dien zelve tyd quamen ook al die andere misnoegden, met hunne verbondene volkeren in de wapenen, en overvielen de Portugeezen aldaar, die van geen quaad de minfte gedagten hadden, zo fehelyk, en met zo groot een magt, dat zy niet in ftaat waren hen te wederftaan.

Op de kuff van Moro, op 't Noorde-lykft gedeelte van Gilolo, of Halamahe-
ra, gelegen, reehtten de inlanders een fehrikkelyk bloedbad aan. Onder andere bleef daar ook *Simon Vaz*, een voornaam Prieffer, die daar gefelt was, om hen in de Room-Catholyke Leere, daar nog niet lang geplant, meer en meer te verfterken, en hoewel *Francifcus Alvarez* 'er 't leven niet liet, zo quam hy nochtans niet, dan doodelyk gewond, uit hunne handen, en had werk, dat hy ter nauwer nood met een Praauwtje, of klein vaartuigje, in Ternate aanlandde.

Catabruno, onder-Koning van Gilolo, (van wiens aanflag tegen 't leven van den jongen Koning van dat eiland, diens Momboir hy was, wy bevorens iet aangeroert hebben) meende, dat nu de regte gelegenheit, om zich meester van 't ryk te maken, by deze algemeene beroering geboren was. Hy ftelde dat godloos ftuk ook in 't werk, bragt dien jongen vorft met vergif om, en maakte zich volkomen bezitter van dat ryk.

Dit verrigt hebbende, begaf hy zich met een groote vloot na de kuff van Moro, regtte te Momoja gruwelyke geweldenaryen aan, vervolgde de nieuw bekeerden (waar van wy onder de zaaken van den Godsdienft breeder zullen handelen) met veel bedreiging en wreedheit, om hen weêr Mohhammedaanfch te doen worden, ('t geen hem ook van allen, uitgezondert van den Koning van Momoja,

1534

Zy overvallen al de Portugeezen, die onder hun bereik komen.

Verbranden de Ternataanfche Negry.

Beweging hunner Bondgenoten.

De kuff van Moro werd aangetaft.

En de Portugeezen aldaar zeer misdandeld.

Catabruno brengt zyn eigen vorft door vergif om, en werpt zich tot Koning op.

Brengt geheel Gilolo onder zich.

1534. gelukte) en wierd dus volflagen opperheer van dat geheel eiland, een van de grootste, daar om streeks gelegen.

Dit voorval de Molukze Vesper genoemd.

De Portugeezen noemen dit den Molukzen Vesper (in vergelyking van den Siciliaanschen) om dat, schoon de zaak in allen deelen dien uitflag, als in Siciliën, niet had, het ondertusschen die inlanders meer aan bequame gelegenheit, dan aan wil, om het daar toe te brengen, ontbrak; en ten ware zy de hoofd-vesting in Ternate tot een plaats van tegenweer gebad hadden, het zou 'er met der daad toe gekomen, en 't ontwerp der inlanderen in allen deelen beantwoort hebben. Dus verre waren zy wel hier voor bevryd, dat zy niet alle te gelyk van hen omgebragt konden worden; maar ondertusschen zaten zy in een benaudheit, die velen wel met de dood zouden hebben willen verwisselen.

Uitnemende nood, en gebrek der Portugeezen.

Hoe bekommerlyk al deze zaaken nu *d'Ataido* voor quamen, is ligt te bevroeden. Hy kreeg geen ontzet uit Indiën, alle voorraad wierd hem door den inlander afgesneden, 't gebrek in de vesting nam dagelyks hand over hand toc, zodanig dat een maat Ryft nu reeds twintig maal zo veel, dan te voren, gelden moest.

Hy was met de zynen in die vesting als opgesloten, of belegert, durvende niet een Soldaat om lyftogt te zoeken, geen waterhaalter, of houtkapper na 't bosch zenden, vermits geen der uitgezondenen weêr te voorschyn quam, een vast bewys, dat zy van de Ternataanen (die niet gewoon zyn voor de vuist te vegten, maar hier of daar uit een hinderlage met pyl en boog hunne vyanden waarnemen) omgebragt, en hunne hoofden in zegepraal mede gevoert waren.

Het nypend gebrek was oorzaak, dat het volk tegen den Landvoogd, gelyk gemeenelyk in zulke voorvallen gebeurt, geweldig morde, en 't niet wederkomen van hunne makkers deed hen, schoon hy 't hun gebod, en de noodzakelykheit klaar toonde, weigeren, buiten de hoofd-vesting te gaan; maar wanneer nu de weinig aangebragte voorraad van *Pinto* al mede weg, de bezetting door zwaren

hongersnood zeer gemindert, en het aldus tot het uiterste gekomen was, quam 'er weêr een lugtje door een matig ontzet, 't geen als uit den Hemel viel. *Simon Sodreo* bragt eenigen voorraad, met een tamelyk getal van krygsvolk, van Malakka voor den Landvoogd van Ternate mede. Dus was Leiden voor een tyd ontzet; 't geen hen ook aanstonds den moed deed groejen, om, door iet gewigtigs te ondernemen, hunne vyanden tot reden, en de verwarde zaaken weêr tot vorigen staat te brengen.

Zy stelden dit ook ten eersten in 't werk, en hadden 't geluk van, by verscheide uitvallen, *Toroeto*, een vesting van redelyke sterkte, *Calamatta*, en eenige andere kleine plaatskens, als zonder slag of stoot te veroveren. Dit gaf hun weêr een kleine ademhaling, zo dat zy hier door gelegenheit bequamen, om nu en dan zich zelve weêr van eenigen voorraadt, dien zy by de vyanden vonden, te voorzien; maar het duurde niet lang, of alles begon hun weder tegen te loopen.

Zy kregen in 't jaar 1535. weder op nieuw gebrek aan mond-kost, en anderen noodigen voorraad. Hun volk begon ook weêr geweldig te verminderen, voornamelyk by een slag ter zee tegen de Tidoreezen, daar zy in 't eerst deelyk klop kregen; en, na den stryd hervat te hebben, volkomen uit de zee geslagen wierden. Dit zag 'er nu zuurder uit, dan oit te voren, en verhoogmoedigde den trotzen Tidorees, en moedigen Ternataan zodanig, dat zy de Portugeezen veel nauwer, dan oit, in hunne hoofd-vesting opslootten.

In dezen bedroefden staat, waar in zy nu nog te land, nog ter zee, 't allermindsten uitregten konden, bleven zy een geruimen tyd belegert, en hielden dit tot groote verwondering, en van den inlander, en van hun zelfs, meer door een onbegrypelyke goedertierenheit Gods, dan door hun eigene kragten, zo lang gaande, tot dat 'er eindelyk volkomen ontzet, met den vervanger van *d'Ataido* quam opdagen.

T W E E D E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

DE onder-Koning van Indiën is niet in staat om hen ontzet te zenden. 't Geen by de Koning na vermogen doet. Antoni Galvaan word door den Koning tot d'Ataïdo's vervanger gekoren. Vertrekt na Coetsjien. Komt behouden in Ternate, en word als zevende Portugeesche Landvoogd in Ternate ontfangen. Deftige hoedanigheden van Antoni Galvaan. En zyn eerste verrichtingen. Sterkte van 't leger der verbonden tegen de Portugeezen. Zy versterken Tidore. Galvaan laat hen tot vrede noodigen. Dien zy veragtielyk afflaan. Waar op hy besluit hen aan te tasten. Vertrekt met de schepen na Tidore. Land met drie honderd man. En word van den vyand ontdekt, en eerst van Bohejat aangetast. Dien hy tegen trekt, en, na dappere tegenweer, slaat. Bohejat's dood. Galvaan dryft den vyand op de vlucht. Wint de sterkte. En ook de stad Tidore. Die hy beide verbrant. Krygt veel gevangenen. Galvaan laat de Koning van Tidore tot vrede noodigen. Welken die vorst aanneemt. De voorwaarde van dien. Galvaan trekt met zyn vloot van Tidore, om Catabruno aan te tasten. Word door een storm in zyn voornemen belet. Oproer van eenige Soldaaten tegen Galvaan. Die hen zoekt ter neder te zetten; dog te vergeefs. Zy gaan t'zeil, en verlaten hem. Zonder oit daar over gestraft te zyn. Galvaan brengt de Ternataanen allengs weër aan de hoofd-plaats. Zy veragten Hair, en willen Taberidji als hunnen Koning hebben. Met aanbieding, dat Galvaan hen endertusschen regeeren zou. Aanmerking over die aanbieding. Men moet noit een ander zyn minnares, of ryk, aanbeveelen. Eenige voorbeelden daar van. Zeldzaam voorval van den Heer Johan van Dam, Landvoogd van Amboina, en zyn Bruid. Galvaan slaat die aanbieding edelmoedig af. Door zyn beleid, en milddadigheid, doet hy al de Ternataanen wederkeeren. Hen Hair goedkeuren, en herstelt daár door de vervallene zaaken. Hy maakt vrede met de Koningen van Batsjan, en Gilolo. Zyn vorderende nuttige handelingen. Der inlanderen ontzag, en liefde voor hem. Hy verslaat een magtig zee-roover door Fernand Vinaigre. Herstelt de zaaken van hunnen Specery-handel, zo in Amboina, en Banda, als in de Moluccos. Door 't zenden van een vloot na Amboina onder Jacob Lopez d'Azevedo. Die de kust van Hitoe onder de Portugeesche Kroon brengt. Hy zend Focatia na de Papoefche eilanden, en brengt die Koninkjens onder 't Portugeesch verbond. De Molukze Koningen verzoeken aan Johan den derden, hem voor zyn leven daar te laten. Dog dat loopt te niet, en hy word vervangen. Georgio de Castro word agtste Portugeesche Landvoogd in Ternate. Groot verval der zaaken onder hem na Galvaan's vertrek. De Ternataansche Koning Hair nader beschreven. Onder hem wordt de Portugeesche vesting voltoit. Die van Tidore laten de Portugeezen ook een vesting bouwen. 't Geen Hair verbittert. Die vrede met die van Gilolo maakt, en hun Heer word. Jordan de Freitas vervangt, als negende Portugeesche Landvoogd in Ternate, de Castro. Zes Spaansche schepen komen van Mexico, om de Moluccos te veroveren. Begeven zich onder die van Tidore. Geven zich over aan den Portugeeschen Zeevoogd, Ferdinand de Soufa. Met welken zy ook in Amboina komen. Dood des Spaanschen Zeevoogds. Xaverius komt in Ternate. Even na Koning Hair's gevankelyke vervoering na Goa. Die van verraad beschuldigt; dog onschuldig wederom gezonden, en herstelt word. Die zedert zich aan de Portugeezen zocht te wreken. De Freitas gevangen na Goa gevoert, en Bernardyn word voor eerst tiende Portugeesche Landvoogd van Ternate in 't jaar 1547, en komt als vaste Landvoogd in 't jaar 1553. nog voor. Moejelykheden met den vorst van Gilolo. De Soufa wint zyn vesting, en krygt hem gevangen. Die zich zelven vergeeft. Zyn zoon vervangt hem als Koning van Gilolo. Hair een bitter haater van den Christen Godsdienst. Hy zend Laulata om Amboina te veroveren. Die verscheide dorpen onder Ternate brengt. Misflag van Jarricus over dien perzoon. Laulata geraakt in Amboina aan zyn einde. Henrik de Zaa brengt die dorpen weër onder Portugal. Nieuwe onrustigheid van Hair. Hy laat de Koningin, ja de Portugeezen zelfs, niet ongeraakt. Waar over zy hem in 't jaar 1565. in zyn Paleis vermoorden.

1535.

De onder-Koning van Indiën is niet in staat om hen ontzet te zenden.

't Geen hy egter na vermogen doet.

Antoni Galvaan werd door den Koning tot d'Ataido's vervanger gekoren.

Vertrekt van Coetsjien, komt behouden in Ternate,

DE onder-Koning van Indiën, *Nugnez da Cunba*, wist door verſcheide berigten wel, in hoe droevigen ſtaat de Molukze zaaken ſtonden; maar hy had voor de ſtad, en de veſting van Diu, die hy wift dat met een belegering der Turken door een magtige vloot van Suez, een voorname haven der roode zee, gedreigt wierd, zo veel bekommering, dat hy zich niet al te veel van volk, dewyl deze plaats als de ſleutel van Indiën was, ontblooten dorſt. Evenwel aan de andere zyde overwegende, hoe veel zyn Koning aan de Moluccos gelegen was, vond hy geraden *d'Ataido*, niet alleen zo veel ontzet, als hem mogelyk was, maar ook een vervanger, volgens 's Konings laſt, toe te zenden. Dit was wel zyn beſluit; maar 't voor naamſte, te weten geld; ontbrak hem meeft. Nogtans liet hy na vermogen ten eerſten alles vervaardigen, en gaf aan *Antoni Galvaan* kennis, hoe de Koning hem de Landvoogdy van Ternate opgedragen had.

Uit liefde tot zyn vorſt, die in dien bekommerlyken tyd een ongemeene goede keure aan hem gedaan had, en uit een innerlyke zugt tot den welſtand van 't gemeene beſt, nam hy dat aan; niet tegenſtaande hy wel wift, in hoe jammerlyken ſtaat daar alles ſtond, en in hoe groot een gevaar hy zich begaf; maar, 't geen hem voor al nog in tyds had kunnen doen aarfelen, was; dat hem nog volk, nog voorraad, zo van mondkoſt, als andere dingen, nog geld (de voornaamſte zenuw des oorlogs) mede konden gegeven worden.

Dit deed hem dit ampt egter niet van de hand wyzen, maar in tegendeel zyn eigen middelen, by dezen hoogen nood, ten dienſte van zyn Koning aanspreken, en dewyl hy een zeer ryk man was, voor zyn geld krygsvolk huuren, mondkoſt, en andere noodzakelyke dingen, die hy oordeelde daar den meefften dienſt te zullen doen, koopen, en ook eenig vrouwvolk mede op reis nemen, ten einde de vyanden te meer de hope, van de Portugeezen te doen uitſterven, te benemen, en alzo met 'er tyd afzettels van hun eigen volk te krygen.

Dus van alles voorzien zynde, vertrok hy van Coetsjien, gierde (volgens der Portugeezen gewoonte) op Malakka aan, en quam zo, over Borneo, behouden in Ternate.

Zo dra was hy niet ten anker gekomen, of hy wierd, niet alleen van den Landvoogd, en al 't krygsvolk, maar zelf ook van de Prieſters, met vreugdeliederen, en heilige gezangen, zeer

ſtatelyk ingehaalt, en met zo veel genegenheit behandelt, als zy aan zo grooten, en als uit den Hemel zo gunſtig en tydig verſchenen verloffer zouden hebben konnen bewyzen.

Hy nam ten eerſten 't bewind van *Trifan d'Ataido* over, en wierd in de maand April des jaars 1537. als zevende Portugeeſche Landvoogd van Ternate voorgeſtelt.

Zo ras had hy den voorraad niet te land doen brengen, of hy ſchikte op alles nette order. Over de Hal- en andere waaren, ſtelde hy Overlieden, en opzienders, die zorge moeften dragen, dat alles behoorlyk te krygen, en voor een redelyken prys te bekomen was. Even zo liet hy ook, als een Godvrugtig beſtierder, zyn gedagten over de zake van den Godsdienſt gaan, en gaf aan den Stedehouder (Vicaris) des Biſchops ten dien einde de nieuwe bevelen van den Portugeeſchen Kardinaal *Alfonſus* over.

Zyn ganſche regering door gaf hy ongemeene blyken van byzondere Godvrugtigheit, en voortzetting van den Godsdienſt (gelyk wy op zyn plaats zullen toonen) van minnelykheit, en regtvaardigheit in 't behandelen van de menſchelyke zaaken, en van een gadelooze liefde tot zyn Koning, en des zelfs belang.

De krygstugt herſtelde hy tot verwondering, en bragt die verwilderde losbollen, zo door vriendelykheit als door gematigde ſtrengheit, die hy beide tot groot ontzag byzonder tydig wift te mengen, tot zulk een onverwagte bedaring en gehoorzaamheit, dat zy veel eer beſcheidene en beleefde Borgers, dan Soldaten, geleken.

Noit is 'er een Landvoogd onder hen geweest, die met meer ernſt de gerechtigheit handhaafde, en die, zo door die deugd als door zyn rekkelykheit, meer genoegen aan al zyn onderzaten gaf.

Geen minder zorg droeg hy voor den vorderen opbouw der veſting, zo verre de tyd en nood toeliet. De preuven, die hy van zyn dapperheit, en moed, tegen zyn vyanden gaf, overtroffen zeer verre den pligt van een Landvoogd, zich zelve noit ontzien hebbende, nevens een gering Soldaat ter wagt te gaan, zo om 't gemeen volk aan te moedigen, als wel byzonder om altyd een wakend oog over alles te houden, en dus te gelyk de pligt van een wakker beſtierder, en veldheer, waar te nemen, volgens de taal van *Agamemnon* by *Homerus* in zyn Iliad. B.

Ὁὐ χρῆ παυνύχιον εὐδειν βεληφόρον ἄνδρα
 Ὡ λαοί ἔπιτετραφεται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Dat is:

*Den vorst betaamt het niet den ganschen
 nacht te ronken,
 Den raadsman, aan wiens zorg men vol-
 keren vertrouwd;
 Dien 't al bevolen is. Men eischt in hem
 de vonken
 Van een doorzichtig oog, 't geen volkeren
 behouwd.*

Menigmaal zag men hem, daar maar iets van gewigt te doen was, eerst op den wal, en den voorsten in veel uitvallen, zonder eenig gevaar te ontzien; 't geen hem by de Soldaten zeer bemind, en by den vyand gevreesd maakte.

Ondertusschen hadden de Bondgenoten, vyanden der Portugeezen, meer dan vyftig duizend man byeen gezamelt, en den ouden Koning *Bohejat*, die mede in dat leger was, beloofd in zyn ryk te herstellen. Met deze magt van volk waren zy op, en omtrent Tidore gekomen. Zy hadden die Negry met wal en gracht omringt, en daarenboven op een hooge rots, die boven dezelve lag, een voorname sterkte gebouwt, van welke zy de Portugeezen, inzonderheit die uit visschen gingen, veel schade toebagten.

Dit stond *Galvaan* gansch niet aan, die, vreezende dat dit wel een langen oorlog zou mogen geven, waar door hy by verloop van tyd in den zelve nood, als d'*Ataïdo* (inzonderheit wegens gebrek van volk tegen zo groot een menigte van vyanden) zou kunnen geraken, vond hy goed een proeve te nemen, of men niet tot een verdrag zou kunnen komen.

Ten dien einde zond hy eenige gezanten na Tidore, en liet alle de tegen hem verbondene vorsten minnelyk verzoeken, de vorige geschillen door een prysfelyken vrede by te leggen en te vergeten; maar 't was zo verre van daar, dat zy dit zouden aannemen, dat zy in tegendeel, daar door ten hoogsten opgeblazen, deze gezanten met zeer veel veragting, en met een vervloeking van den Portugeeschen naam, wederom zonden.

Galvaan de hartnekkigheid van dit volk ziende, nam daar op een kloekmoedig besluit van dien hoon niet ongewroken te laten. Na een ernstig gebed tot God uitgestort te hebben, liet hy al zyn vaartuigen, die hy by een krygen kon, tot zynen aanslag vervaardigen. Hy had vier groote schepen en eenige

minderē vaartuigen. Deze bemande hy met omtrent vier honderd welgewapende lieden, waar onder honderd en zeventig Portugeezen waren, de overige bestonden, of uit Koning *Hair* met weinige Ternataanen van aanzien, die by hem gebleven waren, of uit ander slegt volkje, en eenige slaven der Portugeezen. Hy liet den vorigen Landvoogd, *Tristan d'Ataïdo*, benevens eenige van zyn beste vrienden, 'in de vesting, om die by zyn afwezen te beschermen, trok zo regt op Tidore aan, en quam, zonder iet quaads te ontmoeten, een pyl-schoot van daartē anker.

Van daar bezag hy die Negry, en nam acht op haar gansche gelegenheit, terwyl hy 't op strand van gewapende vyanden zag grimmelen.

Dit tot zyn genoegen gedaan hebbende, vond hy met zynen raad goed, den eersten aanval op de sterkte, die op die rots boven de Negry lag, te doen. Hier toe koos hy honderd en twintig Portugeezen, en twee honderd andere Soldaten, uit, terwyl de overige, die op de schepen, en vaartuigen bleven, den vyand door hunne gedurige bewegingen, in schyn van hier en daar te landen, zouden bezig houden.

Na dat hy dit wel beftelt, en door een van de gevangenen een net berigt van alles, ook van den weg, dien hy houden moest, bekomen had, trad hy den een en twintigsten van Winter-maand des jaars 1537. omtrent de vierde nagt-wake wat ver van Tidore te lande, en trok zeer stil, meest door 't bosch zyn weg nemende, naar den top des bergs, met langzame schreden, om zyn volk niet te veel door 't opklimmen af te matten.

Dus hadden zy al een fraai rak afgelegd, wanneer de dag begon aan te breken, en hun aanslag, door 't schitteren van de Son op hunne helmen, en wapenen, den vyand openbaar te worden. Aanstonds was daar alles in rep en roer, en een geschreeuw ter wapen, dat 'er de bergen af daverden, en het bosch van wedergalmde. Elk met een vaste hope van een gewenschte zege over zo kleinen getal vyanden, als zy nu recht gewaar wierden, bezet, repte zich, zo veel hy kon, om de eerste by den buit te zyn, die hen (na hunne gedagten) niet ontgaan kon.

Onder de eerste, die zich zien liet, was *Bohejat*, ongetwyffelt door 't smertelyk herdenken aan zyn verloren Kroon niet weinig daar toe boven anderen aangezet. Hy quam met een matige troep volks uitfchieten, om voor eerst den vyand den pas van te ontvlugten af te snyden, en hem daar na zo veel voor-

1537.

Vertrekt met de schepen na Tidore,

Land met drie honderd man, in 'tjaar 1537.

En werd van den vyand ontdekt, en eerst aangeast van Bohejat.

1537. deeliger met het geheel leger aan te taffen; maar dit ging buiten zyn giffing: want *Galvaan* quam uit het bosch op een kleine vlakke te voorschyn, 't welk *Bohejat*, wel ziende, dat hy voor had hem te omcingelen, zo ras niet gemerkt had, of hy trok hem zeer moedig tegen.

Dien hy tegen trekt,

Hy verscheen met een Helm op 't hoofd, hebbende een Pantfier aan van yzere plaatjens over een (volgens 's lands wyze aldaar) by hen een *Badjoe Besy* genaamt, gelyk zy 'er ook wel van Ketten- of Malie-werk hebben, die zy *Badjoe Rantei* noemen.

Dus uitgestreken, en geharnast, een verschrikkelyk slagswaart met beide zyn handen, als of hy alles tot hutspot kappen zou, eenigen tyd over en weder gefwaait hebbende, viel hy als verwoed midden onder de vyanden met zo veel rukkeloosheit, en verwaarloozing van zich zelf, dat hy, ten eersten gevaarlyk gewond, ter neêr zeeg; maar, als een moedig held, zyn kragten hervattende, rees hy aanstonds weêr op, en begaf zich weêr, om de zynen niet kleinmoedig te maken, onder de voorsten van zyn troep, zonder hen de smert, die hy leed, en heldagtig verbeet, in het minste te laten blyken.

En, na dappere tegenweeer, slaat.

Hy vogt (als men denken kan) vol wanhoop, dewyl hy gevoelde, dat hy dien dans niet ontspringen zoude, en deed verscheide Portugeezen zyn dood zeer duur staan; maar zyn wonden gansch niet verbonden, en zyn bloed door zyn verwoedde slagen meer en meer aan het bewegen geraakt, begon hy door 't verlies van 't zelve al zieltogend, en met een half gebroken gezigt, weder ter neêr te zygen. Pas had hy zo veel tyd, en begrip, dat hy tegen zyn lyf-wagt zeggen kon: *Brengt my weg, op dat ik niet ten spot van die bonden* (meenende daar mede de Portugeezen) *daar blyve leggen, en myn ligchaam geen voorwerp van hunne mishandeling zy.*

Bohejat 's dood. in 't jaar 1537.

Hy wierd dan, hoewel niet zonder het uiterste gevaar, dewyl *Galvaan* zeer hevig op hen indrong, uit den stryd gevoert, en gaf niet lang daar na den geest.

Zodanig was 't einde van dien ongelukkigen vorst, die, te jong aan de Kroon gekomen, of wat te barsch van aart, en te streng in 't regeren geweest zynde, zyn onderzaten hier door wel zeer verbittert, maar geenzins verdient had, op zo een verraderlyke wyze van de zyne gehandelt, zo godloos en valsch betigt, en daar op zo schandelyk van zyn ryks-Setel gelchopt, en ten ryke uitgejaagt te worden.

Zo haast nu zagen de zynen hem den

geest niet geven, of zy begaven zich alle met veel verbaastheit en zo groot een wanorder op de vlugt, dat zy ook andere troepen, die hen tegen quamen, en ter hulp toegezonden waren, eerst mede in wanorder, en daar na ook volkomen op de vlugt bragten; zodanig dat *Galvaan*, die hen kort op de hielen volgde, en hun geen gelegenheit van zich te herstellen gaf, hen meest in de pan hakte, en, met een behendigheit zich in die hitte onder eenige vlugtelingen begeven hebbende, mede in de vesting indrong, en 'er also meester af wierd, zonder meer dan eenen slaaf verloren te hebben.

1537. Galvaan dryf den vyand op de vlugt.

Wit te sterf.

Hy dankte Godt over die gelukkige zegen, en overwinning, byna buiten bloedstorting verkregen, 't geen de zynen niet weinig tot verdere ondernemingen aanmoedigde. Ten eersten stak hy ook die sterkte in brand, welkers vlam de vyanden beneden zo ras niet gewaar wierden, of zy vlugten alle zeer verbaast over hals en kop na 't open veld de stad uit, latende dezelve met al hun schatten ten prooy van den vyand.

En de Tidore.

Galvaan merkte dit niet alleen; maar bediende zich daar van ook met zo veel voordeel, dat hy met de zynen, onder een vreesfelyk veld-geschrey en geklank van Trompetten, van de sterkte na beneden quam, en de poorten der stad, die hy benevens de bolwerken zonder eenige bezetting vond, zonder slag of stoot introk.

Vermits 'er nu veel buit in Tidore was, zo stelde hy ten eerste order, om 't al te driftig en onvoorzigtig plunderen te beletten, dat al de huizen in brand geraakten, zo dat de Soldaten, tot hun groote droefheit, 'er byna niets, dan eenigen voorraad van mondkost, dien hy hen wel gunde, tot buit kreeg.

Die beide verbr.

Dus lag in weinig uren de stad niet alleen in koolen, maar door die voorzigtige daad kreeg hy ook zeer veel van de vlugtende Tidoreezen, en hunne Bondgenoten, gevangen, nam nog een Jonk, en veel anderen vaartuigen, die hy in de haven leggen vond; daar hy anderzins, zo hy zyn volk met plunderen had laten begaan, in groot gevaar geraakt zou hebben, door dien zy zich reeds te veel van malkanderen verftroit hadden.

Hy krygt veel vangen.

Na deze overwinning begon men den vyand te land, en ter zee, zoodanig te benaauwen, dat hy door de menigte des volks, zo van de Tidoreezen, als van hunne Bondgenoten, op dat klein eiland groot gebrek van mondkost begon te krygen.

Daarbeneven wierden verscheide Koningen niet zonder reden bevreesd, dat de

de Portugeezen met hunne ſchepen wel een inval in hunne landen, 't geen hen nu niet zwaar zou gevallen hebben, doen mogten.

Derhalven deed het gebrek aan de eene, en de vrees aan de andere zyde verſcheide van die vorſten den Koning van Tidore, en de verdere verbondenen, verlaten, en weêr na hun land trekken, om, terwyl zy een ander niet helpen konden, het hunne niet te verliezen, maar zo lang 't hen mogelyk was, te beſchermen.

Deze voordeelige gelegenheit nam *Galvaan* wederom zeer wel waar, oordeelende het nu den regten tyd, om met eere uit den oorlog te ſcheiden door een nieuwe aanbieding van vrede aan den Koning van Tidore, aan welken hy ten dien einde weêr gezanten met een zeer beleefden brief zond, oordeelende, dat zyn moed nu wel wat zou gezakt zyn.

Die vorſt, die zyn ſterke veſting verwoeft, zyn ſtad verbrand, zich zo deerlyk geſlagen, van mondkoſt berooft, reeds van verſcheide magtige Bondgenoten verlaten, en door al die noodſchikelykheden zich te gelyk in een groote verlegenheit gebragt zag, was, in de plaats van dit verzoek af te wyzen, daar over byzonder in zyn ſchik, en nam het aan, kragtig daar toe door zyn broeder aangezet, die *Galvaan* om de roem van zyn zonderlinge deugden lang bemind, en na gelegenheit om zyn vriend te kunnen worden, gewenſcht had.

Dus wierd de vrede op die voorwaarde getroffen, dat de Tidoreezen van hunne zyde allerlei wapenen en gereedſchappen, die zy van de Portugeezen nu en dan tot buit bekomen hadden, weder zouden geven; alle Nagelen alleen aan de bewintſluiden van Koning *Johan* den derden, tegen den zelve prys als die van Ternate, leveren, en niemand van der Portugeezen vyanden eenigermaten helpen; dat ook de Portugeezen, van hunne zyde, de Nagelen eerlyk betalen, en hen in 't herbouwen van de ſtad Tidore behulpzaam zyn zouden. Dit beloofden zy beiden, en van dien tyd af was de vrede niet alleen beſtendig; maar wierd door wederzydsche geſchenken, byeenkomsten, en byzonder door *Galvaan*'s goede trouw, en gulhertigheit, ook zodanig verſterkt, dat 'er aan wederzyde niet het minſte miſtrouwen meer overbleef.

Na dat nu *Galvaan* de zaaken aan die kant herſtelt, en in ruſt gebragt had, begaf hy zich met zyn vloot na Gilolo, om den geweldenaar *Catabruno*, die door zyn bedreigingen het daar alles deed

ſidderen, en al de Chriſtenen (die zyn woede niet dorſten afwagten) had doen afvallen, tot reden en een voor hem loffelyken vrede te brengen; maar terwyl hy zich daar na toe begeven had, wierd hy door een zwaren ſtorm op den Ternataanſchen wal niet zonder groot gevaar geſmakt, en daar door belet op dien tyd dit voornemen verder uit te voeren, te meer, dewyl nu de tyd gekomen was, van de wederzending der ſchepen na Indiën, by welk geval zich een nieuwe zwaarigheit voor *Galvaan* opdeed, hier in beſtaande, dat de Soldaten in een oproerige drift, op 't zien der ſchepen, die ſtonden te vertrekken, niet alleen zeer baldadig hunne verloffing, maar daarenboven nog van hem vorderden ieder zo veel Nagelen, als hen goed dagt, of hun vermogen toeliet, te mogen mede voeren.

Hy zocht hen eerſt door zyn gezag tot bedaring te brengen; maar ziende, dat het zelve geen gewenſchten uitſlag geven zou, begon hy hun door zagte woorden, en door zyn eigen voorbeeld, te toonen, wat hun pligt was, en te zeggen, dat hy niet alleen voor zich zelve (gelyk andere Landvoogden wel gedaan hadden) niet d'allerminſten byzonderen handel gedreven; maar daarenboven nog dat groot geſchenk van Nagelen, 't welk hem door de Koning, en de voornaamſten van Tidore vereert was, in 's Konings Specery-winkel had doen brengen.

Hoe veel billykheit 'er nu ook in dit zyn voorſtel lag, 't en hielp niets ter wereld. Het quaad was te verre gekomen, en de win-zugt had hen nu zo vervoert en vooringenomen, dat 'er geen plaats voor de allerminſte reden in hen overgebleven was.

Derhalven gingen vele der t'zaamgezworenen maar met de zaak voort, begonnen reeds een groot getal van Speceryen in te ſchepen, en ook die genen, die hen hier in ſtuiten wilden, met de wapenen in de vuift, tegen hun eer en eed, vyandig en zo baldadig aan te taſten, dat hier geen andere herſtelling omtrent te hopen was, dan door hen met grooter magt en 't geſchut tot hun pligt te dwingen; dog eer het zo verre quam, rukten zy de zeilen by, lichtten d'ankers, en lieten dus dien wakkeren en edelmoedigen Landvoogd in 't midden van zo veel op hem, en zyne Natie, verbitterde volken zo ſchandelyk, en trouwloos, juift in een tyd, waar in hy hunnen onderſtand meeſt van nooden had, zitten; en, dat nog het ergſte van allen was, men heeft nooit gehoort, dat een van die ſielten, ik zal niet zeggen daar over geſtraft, maar dat 'er na die

1537.

Word door een ſtorm in zyn voornemen belet.

Oproer van eenige Soldaten tegen *Galvaan*.

Die haar zoekt ter neder te zetten; dog te vergeefs.

Zy gaan 't zeil, en verlaten hem.

Zonder oit daar over geſtraft te zyn,

1538. trouwlooze en baldadige daad, die van zo quade gevolgen kon zyn, 't allerminstc onderzoek door den onder-Koning van Indiën gedaan is; mogelyk, om dat hy toen de handen wat te vol had met alles te vervaardigen tegen de komst van de Turksche vloot, die in 't einde van Juny des jaars 1538. uit de haven van Suez t'zeil gegaan was, en den vierden September voor Diu quam, om dat te belegeren.

Ook kan het wel zyn, dat hy, nu op zyn vertrek staande (dewyl *Gratiaan de Noronba* hem, na een tienjarige gelukkige regering in die zelve maand des gemelden jaars als onder-Koning van Indiën door *Joban* den derden uit Portugal gezonden, quam vervangen) gedagt heeft, dat zyn vervanger hen wel voorbeeldelyk straffen zou, en dat *Gratiaan de Noronba*, toen genoeg met andere beslommingen te doen hebbende, of het vergeten, of het met voordagt, om geen wreede intrede van zyn regering te doen, als by oogluiking heeft laten steken.

Het zy dan zo het wil, *Garvaan*, die voor heeter vuur gezeten had, liet nogtans, schoon van een groot deel der zynen verlaten, de moed daarom geenzins zakken; maar zocht die breuke door zyn beleid, en te voorzigtiger ondernemingen, te heelen, terwyl hy zyn moedigheid, by het toenemen van deze en gene kleine tegenspoeden, meer en meer voelde aangroejen.

Galvaan
brengt de
Ternataanen
allenskens
weêr aan
de hoofd-
plaats.

Het geen hem by deze gelegenheit van zaaken als het eerst-noodige voorquam, was, een middel uit te denken, om de hier en daar zwervende, en door wanhoop half dolzinnige Ternataanen tot stilstand te brengen, en door zagte bejegeningen hen weêr na de hoofd-vesting te lokken. Daar af maakte hy dan met veel overweging zyn werk, overlei dit met zynen raad, en vrienden, en wist eindelyk door ernstige aanmaningen, krachtige voorbeelden van regtvaardigheid, voordeelige aanbiedingen, en de daar bygevoegde overredingen van den Koning van Tidore, die zeer veel gewigt aan de zaak gaven, zo veel uit te werken, dat hy hen allenskens overhaalde, tot stilstand bracht, en hoe langer hoe meer tot hun verlatene Negry deed wederkeeren.

De haat begon dan zeer af te nemen; maar daar schein egter nog iets overgebleven te zyn, 't geen hun niet na den zin was.

Door verscheide middelen zocht *Galvaan* dit uit te vorschen; en 't gelukte hem ten eersten het te ontdekken; hoewel hy met menschen te doen had, die niet alleen in den aart stilzwygend, maar

daarbeneven nu nog met eenige bekommering voor 't een of 't ander quaad, 't geen hier uit groejen mogt, bezet, en dierhalven schoorvoetende waren, om zich over dat stuk te uiten, of voor eerst ook te talryk omtrent de Portugeefche sterkte te komen. Het bestond dan daar in, dat zy, dewyl *Deyaal* nu dood was, verlangden dat *Taberidji* (van wiens overlyden tot Malakka zy nog niets wisten) in zyn plaats tot hun Koning mogt verheven worden, en verzogten dierhalven zeer ernstig op *Galvaan*, dat, aangezien zy voor *Hair*, zo om zyn jonkheit, als om dat de Kroon *Taberidji* wettelyk voor hem toequam, geen agting hadden, hy de goedheit wilde hebben, den onschuldigen *Taberidji* van den onder-Koning wederom te eiffchen, en ondertuffchen het ryk, zo als hy dat goed vinden zou, tot *Taberidji* 's komst te bestieren.

Dit was een aanbieding, die voor een heersch-en-win-zugtig Landvoogd gansch niet te verpruilen, en zelfs bequaam was, om een stantvastig hert eenigzins te doen waggelen: want buiten de eer, die voor hem daar in lag (als zynde het buiten eenig voorbeeld, dat men aan een Portugeesch Landvoogd had opgedragen met een Koninklyke en onbepaalde oppermagt het ryk van Ternate te bestieren) zo had hy hier ook de schoonste gelegenheit, om, buiten nadeel van 't belang zyn 's Konings, of der Ternataanen, Koninklyke schatten over te garen, waar by hy, zo hy zich niet te veel aan de trouw, en eerlykheit van een bestierder, gelegn liet leggen, een weg om geheel dit ryk voor zyn Koning te veroveren, gemakkelyk had konnen banen, om 't welke daar na goed te maken hy niet anders te zeggen had, dan 't geen waar mede alle zulke veroveraars van ryken, met al te goeden vertrouwen hun voor een tyd opgedragen, met de taal van *Julius Cesar* in zulk een geval gewoon zyn zich te verschoonen:

Si jus violandum est, regnandi gratia violandum

Est, aliis rebus pietatem colas.

Dat is, volgens de uitdrukking van *Vondel*:

Indien men voor geen rechtbreuk schroom,

Bedryf gewelt,

Als 't Kroonen gelt:

In and're zaken hou u vroom.

't Geen niet anders zeggen wil, dan dat men zich aan 't recht, of aan zyn woord, en eed, niet behoef te houden, nog te binden, als 'er een Kroon mede te win-

Zy
agte
Hair
en
will
Tal
als
Kor
hebb

Met
an
bied
dat
il-
vaan
ond
tuff
zou
rege

Aan
kin
die
n-
bied

winnen is, en dat, zo men oit reden heeft, om dat als met voeten te treden, men dat dan, als 'er een Kroon by te veroveren is, wel onbekommert, en buiten eenige verontschuldiging, of vreeze, doen mogt, en dat 'er andere dingen waren, waar in men zyne oprechtheit, trouwe, eerlykheit, en eerbied voor een Opperwezen genoeg toonen kon; maar dat dit, als 'er een Kroon aan hing, niet te pas quam.

't Is een zekere zaak, dat het met een Kroon even, als met een minnares, gelegen is, en dat men noit aan een ander een van die beide moet aanbevelen: want schoon een ander al zo eerlyk ware, dat hy zich buiten 't minste belang tot het aanvaarden van de zorg over een van beiden in liet, het echter te vreezen is, dat de zorge, door de tyd zo verre in liefde verandert zynde, hem niet zou doen rusten, voor dat hy meester van een van beiden geworden was.

Tot bevestiging hier van zouden wy veel voorbeelden können aanhalen; maar men behoefst maar eens te rug te zien, of de onder-Koning *Tarruwese* niet alles in zyn leven aangewend heeft om dit te bewaarheden, eerst met *Deyaal*, zyn wettigen, dog minderjarigen vorst, terwijl hem de regeering toevertrouwt was, te vergeven, en toen met een nieuwen aanslag tegen 't leven van *Bobejat*, om zich meester van 't ryk te maken, te smeden. Dit was zyn toeleg van tyd tot tyd geweest, hoewel 't hem mislukte, en 't quaad zyn meester, eer 't nog volvoert was, tydig loonde.

Men ziet 'er ook een schets van in 't gedrag van Koning *Hbamza*, die ook voorgaf niet als Koning, en maar als Voogd, te willen regeeren, hoewel hy daar na, in 't regeeren zelf zin gekregen hebbende, tot zyn dood toe, tot nadeel van Koning *Mandarsjab*, het opperste bewint in handen hielt.

My schiet hier te binnen, 't geen *Seneca* in *Herc. Fur.* zegt:

*Quod quisque fecit, patitur.
Auctorem scelus repetit,
Suoque premitur exemplo nocens.*

Dat is:

[Een yder lydt het geen hy heeft gedaan.
Het schelmstuk grypt zyn eigen meester aan,
En yder wort van zyne schult belaadn.]

En 't gene wy by den zelve Dichter in *Thyestes* vinden.

Sæpe in Magistrum scelera rediére sua.

Dat is:

Het quaad valt veeltyds op den kop zyns meesters neer.

Catabruno, onder-Koning van Gilolo, heeft dit mede ten vollen bewaarheit.

Van het tweede, te weten, van iemand de zorg over zyn beminde aan te beveelen, zyn zo veel voorbeelden van ongelukkige uitkomsten, dat het niet noodig is dit met veel bewyzen te sterken. Een aanmerkelyk geval nogtans, dat yder een niet bekend is, zal ik daar van aanhaalen.

De Heer *Johan van Dam*, Landvoogd van Amboina, was met Juffr. *Elizabeth Abbema*, weduw van den Heer *Simon Cos*, Landvoogd van Ternate (die by haar vertrek na Batavia op Amboina aangierde, in welken tyd deze Heer genegenheit voor haar kreeg) zo verre over een gekomen, dat zy voor haar vertrek van daar zich volslagen aan hem verbonden had.

Hy liet deze Juffrouw (want men kende toen in gansch Indiën nog maar eene Mevrouw, te weten de Gemalin des Generaals, of opper-Landvoogds dier gewesten, wordende alle andere vrouwen van staat maar Juffrouw genaamt) voor af na Batavia gaan, met belofte van haar eenigen tyd daar na, alzo hy afgeloft, en zyn verbands-tyd uit was, te zullen volgen, en beval haar Ed. ondertusschen zeer ernstig aan den ouden Heer Generaal *Johan Maatzuiker*, zynen byzonderen vriend, verzoekende, dat hy zyne Bruid tot zyne komst op Batavia dog onder zyne bescherming wilde nemen.

De Heer *Maatzuiker* toen weduwnaar zynde (alzo zyne Gemalin den een en dertigste Juny in 't jaar 1663. overleden was) ontving deze Juffer, die hy eerst met een onverschillend oog aanzag, als de Bruid van zynen vriend, met zo veel hertelykheit voor haar zorgende, dat die zorge metter tyd in een al te grooté liefde veranderde, en hy, alle banden van vriendschap brekende, haar bewoog met hem te trouwen, bindende zy beiden zich geenzins nog aan hunnen plicht, nog zy aan haare diere belofte, alzo zy oordeelde, dat de kans, om met een Generaal van Indiën te trouwen, daar haar Bruidgom maar een byzonder Landvoogd van een buiten-Landvoogdy was, zo voordeelig was, dat het geen bedenken by haar leed, om den Heer *van Dam* te laten zitten, en hem voor een opper-Landvoogd van Indiën te verwisselen.

Na dat zy nu getrouwt waren, quam de Heer *van Dam* op Batavia; maar

Seldzaam voorval van de Heer Johan van Dam, Landvoogd van Amboina, en zyn Bruid.

vond

1538. vond zyn Bruid in dien staat, dat hy haar als Mevrouw Generaals groeten moest. Voor dien tyd kropte hy dat op, die zaak, hoe moejelyk hy ook was, en hoe veel redenen hy had, nog zeer voorzigtig behandelende; want zegt *Seneca* in zyn *Medea*:

Nemo potentes aggredi tutus potest.

Dat is:

Die magt heeft wort onveilig aangetast.

Maar by zyn vertrek van Batavia (als hy buiten 't bereik van den Heer *Maatzuiker* op zee was) blies hy niet als vuur en vlam van zich, waar van hy de vonken met zyne brieven van de Kaap over zond.

Laat hem, zei vadertje *Maatzuiker* tegen zyne Gemalin, *laat hem zyn hert nu wat ophaalen: want wy hebben yder al wat schuld, en 't is ook al, dat hy 'er van hebben zal.* Hy haalde ook degelyk zyn hert aan hun op, en schold hen beide voor trouwlooze Monsters, die geen weerga hadden, uit.

Ik heb hier wat breeder uitgeweid, om dat my dagt, dat de byzondere aanbieding der Ternataanen aan *Galvaan*, wel een byzondere aanmerking over hunne onvoorzigtigheid verdiende. Maar *Galvaan* (tot welken wy na deze kleene afwyking wederkeeren) vond goed, die schoone gelegenheit, die hem als in den mond quam loopen, af te slaan, 't zy dat hy oordeelde dat zyn Koning, als hy dit gebiedt enkel aanvaardde, het niet wel nemen, of dat hem niet voegen zou, onder den naam van een Christen, een opperbettierder der Mohammedaanen te zyn.

Hy bedankte hen dan voor die eere, en voor alle de voordeelen, die daar in voor hem opgesloten waren, met zo veel grootmoedigheid alle die anderzins zo bekoorlyke zaaken van de hand wyzende, als hem die onvoorzigtig aangeboden wierden.

Hy maakte in tegendeel, door verscheide geschenken van het zyne, de bevoorens op hem zo verbitterde Natie zich zo genegen, dat zy alle weder in hunne vaderlyke plaats quamen afzakken, ja deed hen uit inzicht van 't gemeene best goedvinden, van *Tabaridjit* eenemaal af te zien, en *Hair* gewillig voor Koning te erkennen; gelyk hy als vier en twintigste ook ten eersten ingehuldigt wierd.

Hier door voornamentlyk heeft *Galvaan* de zaaken van Ternate, die nu een geruimen tyd door geweldige schuddingen en zware bewegingen zeer ver-

vallen waren, byna zonder eenige moeite herstelt.

Dit zo gelukkig verrigt hebbende, bleef hem nu nog over de oorlog met de Koningen van Batsjan, en Giolo, die hy door byzondere uitdaging van die vorsten, en een stryd van man tegen man, dagt te eindigen, indien niet door tusschenspraak van goede vrienden dit belet, en de vrede met beide die Koningen, buiten eenig bloedvergieten, daar op getroffen was.

Daar na begon hy zyn gedagten over 't herbouwen der steden, doot den oorlog verwoest, te laten gaan, waar in hy zyn woord omtrent den Koning van Tidore wel gehouden heeft.

Hy vermeerderde ook de hoofdvesting met gebouwen en bolwerken, en liet de haven, die te voren door een rots, midden in de zelve, zeer eng en onveilig was, verwyden, en die rots door koevoeten, en andere werktuigen, wegnemen.

De Portugeezen, die zich aldaar hadden ter neder gezet, maande hy, na hen eerst tot het Huwelyk bewogen te hebben, aan, om steene voor *Gabba Gabba* huizen te bouwen, water-putten te graven, thuienen aan te leggen, vrugten aan te queeken, en de wyngaarden, die zy uit Indiën daar gebragt hadden, te planten.

Om dit werk te ligter te maken, als ook tot andere nuttigheden, leide hy overvloed van water, wel van twaalf duizend schreden ver, tot aan de hoofdvesting.

Daarenboven heeft hy voor *Hair*, die nu reeds getrouwt en kragtig door zyn voorbeeld aangezet was, om mede wat fraais te bouwen, regte en dwarsstraaten, en vordere bepaling en roying van de stad, tot zyn groot genoegen afgeteekent, en zich zo meer en meer, en by den Koning, en by alle de ingezetenen, door beleefdheit, en gediensfigheit, aangenaam gemaakt, waar door hy voor zich zo veel liefde en ontzag by den inlander verwekte, dat zy hem als den Vader des Vaderlands aanmerkten, zodanig dat ook de Koning en zyn raad niets van gewigt, buiten zyn berading, ondernamen.

Omtrent dien zelve tyd was 'er een zee-schuimer met een tamelyke vloot voor de kust van Moro verschenen, daar hy niet alleen de luiden zeer plaagde, maar dorst ook de Ternataanen, en Portugeezen, wel stout dreigen; maar *Galvaan* zond hem een vloot *Coracora*'s, die hy van den Koning van Tidore leende, met eenige Portugeezen en wat hulp-troepen tegen, en sloeg hem, onder

Galvaan
flaat die
aanbie-
ding edel-
moedig
af.

Door zyn
beleid, en
mildadig-
heit, doet
hy alle de
Ternataanen
weder-
keeren.

En hen
Hair als
hunen
Koning,
goed-
keuren;

der 't bevel van *Fernând Vinaigre*, een Priester, en dapper man, niet alleen uit zee, maar bragt ook dien roover, nevens zynen broeder, en veel anderen van de voornaamsten, om, dryvende de overige op de vlugt. Wat die *Vinaigre* vorder tot herstelling van de zaaken des Godsdiensts op Moro gedaan heeft, zullen wy op zyn plaats zien.

Niet lang daar na zag hy, dat veel Jonken van Java, Macassar, en elders, na Amboina, Banda en de Molukze eilanden, van tyd tot tyd quamen afzakken om Speceryen op te koopen. Dit merkte hy aan als een zaak, bequaam niet alleen, om hun grooten afbreuk te doen, maar ook om met 'er tyd den geheelen handel der Speceryen te bederven. Derhalven vond hy goed vyf en twintig Coracora's, bemant met veertig Portugeezen, en vier honderd Bondgenoten, meest Hativezen (door hunnen Orang Kaja *Bermein*, by zyn vertrek na Goa, op Tidore, en Kajoe gelaten) maar ten deele ook Tidoreezen, en Ternataansche Mardykens, alle onder *Roeboeranni*, Kimelaha, of Stadhouders, van den Koning van Tidore, staande, onder 't gezag van den Molukzen Zeevoogd, *Jacob Lopez d'Azavedo*, na Amboina te zenden, met last van Goa, om Amboina voor de Portugeesche Kroon te veroveren.

Hy quam nog in dit zelve jaar met die aanzienlyke vloot voor Mamalo, een dorp op de kust van Hitoe, aan, alwaar hy, na een scherp gevegt, de Hitoeëzen op de vlugt sloeg, oud Mamalo afliep, en d'oude plaats der Portugeezen op Picapoli weêr innam. Geheel Hitoe bragt hy ten dien tyde onder zyn magt door geweld van wapenen, of goede woorden. Veele der reeds aangekomene Jonken vielen in zyn handen, in welke hy, buiten 't gefchut, na hunne landswyze in eenige Bassen, en Kamer-stukjens bestaande, een groote menigte van pylen, en veel geld vond.

Wat deze Zeevoogd nu in Amboina vorder verrigt, en voor de Kroon van Portugal veroverd heeft, zullen wy in onze beschryving van Amboina in 't breede behandelen.

Hy zond ook in 't jaar 1539. *Joannes Focatia* na de Papoësche, of Papoasche eilanden, die ten deele door zyn beleid, ten deele door wapenen, alle die Koningskens onder hun verbond, en van daar een grooten overvloed van mondkost behouden in Ternate bragt.

Hoe grooten luister nu deze Landvoogd de zaaken van den Godsdienst, door uitbreiding des Euangeliums, op Macassar, en Mindanao, toebragt heeft, als ook wat opschudding daar over

by de Mohammedaansche Priesters verwekt is, zullen wy, daar van die zaaken in 't byzonder gesproken word, toonen.

En dewyl 't belang van velen, vooral wegens den Godsdienst, eischte, *Galvaan* te beminnen, en na zyn langer verblyf in die gewesten te wenichen, en ook alle, zo inlanders, als Portugeezen, grooten, als kleinen, zulk een agting, en genegenheit voor zyn perzoon, en minnelijke wyze van bestieren hadden, zo vaardigden de Molukze Koningen een gezandtschap af aan Koning *Johan* de derde met brieven, waar in de giergheit, wreedheit, en hoogmoet der vorige Landvoogden, en daar tegen al de deffige hoedanigheden van *Galvaan* met veel ophef voorgesteld hebbende, zy dien vorst ootmoedig verzogten, hem niet alleen langer in die Landvoogdy, maar tot het einde zynes levens zelfs by hen te laten blyven, doende aan de eene zyde groote aanbiedingen en beloften aan dien Koning, om hem daar toe te bewegen; en aan de andere zyde ook aan *Galvaan*, om dit aan te nemen, zulks voordragende; zo zeer had hen zyn deugd en eerlykheit ingenomen; maar vermits die landen ver van een leggen, en de onder-Koning van Indiën, *Garfias*, al een vervanger van *Galvaan*, voor de aankomst van dit gezandtschap te Goa, afgezonden had, zo liep dat te niet, om alle verwarving, die daar uit had kunnen ontstaan, te myden. Deze *Galvaan* heeft ook een boek van de vindere der nieuwe Wereld geschreven, en daar by, zo wel zyn bequaamheit in 't schryven, als wel te regeren, getoont.

De perzoon, die hem verving, was *Georgio de Castro*, een Portugees Edelman, die zo ras niet in Ternate aangeland was, of hy nam, zelf eer *Galvaan*'s tyd om was, 't bewind over, zonder dat hy daar tegen druisste, die dit, indien hy zo staatzugtig, als zyn vervanger, geweest was, nogtans met reden had kunnen doen; maar dewyl hy de driftige begeerte van zyn amptgenoot zag, gaf hy hem dat gewillig over, en dus wierd *de Castro* in den jare 1540. agtste Portugeesche Landvoogd in Ternate.

Galvaan leverde hem een zeer vreedzame bestiering over; maar in zo gewenschten staat als de zaaken aldaar, door zyn meêgaanden aard, en groot beleid, gebragt waren, tot zo groot een uiterste vervielen zy met 'er tyd wederom, byna door dezelve wegen en redenen, door welke zy bevorens daar toe vervallen waren.

Zyn gansche bestiering is niet anders geweest, dan een aaneenschakeling van alle die gebreken, en onvoorzigtigheden,

1539.

De Molukze Koningen verzoeken aan Johan de derde hem voor zyn leven daar te laten.

Dog dat loopt te niet, en hy werd vervangen.

Georgio de Castro werd in 't jaar 1540. agtste Portugeesche Landvoogd in Ternate.

Groot verval der zaaken onder hem na *Galvaan*'s vertrek.

1540. die een Landvoogd, zo by zyn eigen Koning, als by die inlanders, konden gehaat maken. Alles liep daar, zo ras *Galvaan* maar vertrokken was, in 't wild, en over weinig zaaken, dan alleen, die tot zyn voordeel, en vermaak, strekken konden, liet hy zyn gedagten gaan. In 't begin nogtans van zyn bewind had hy Koning *Hair* eenigzins aan zyn snoer weten te houden.

De Ternataansche Koning *Hair*, nader beschreven.

Wy hebben van dien vorst bevorens niet veel gezegt, zo, om dat hy nog jong was, als om dat 'er weinig aanmerkenswaardige zaaken van hem voorgevallen zyn.

Hy was in der daad een wys vorst, een dapper krygs-man, byzonder streng in 't oeffenen van regt, en gerechtigheit, maar voor al een groot yveraar in zynen Godsdienst, en zo groot een voorstander van de Mohammedaansche Leere, dat het daar na groote aanleiding tot de ongemakken, hem over gekomen, en tot den haat tusschen hem, en de Portugeezen, gegeven heeft.

Onder hem word de Portugeesche vesting voltoit.

In 't eerst nogtans schokte dat zo wat heen. Hy stond den Portugeezen toe, niet (gelyk zommigen willen) een hoofdvesting te bouwen; dewyl dat al in *Brit*'s tyd toegestaan was; maar hy vergunde hen die vesting te volbouwen, en bevees hen daar toe alle hulp; maar zo ras en hadden de Tidoreezen dit niet bespeurt, of zy boden den Portugeezen dit mede aan, en stonden hen toe op 'Tidore mede een vesting te maaken.

Die van Tidore laten de Portugeezen ook een vesting bouwen.

Een geruimen tyd verliep 'er, eer d'een en d'andere vesting voltoit was; maar dit laatste deed Koning *Hair* op den Portugeeschen Landvoogd, en de gantsche Natie, eerst heimelyk, en daar na openbaarlyk, niet alleen verbittert worden, maar zich zelve ook hoe langer hoe meer, om zyn slag met voordeel waar te nemen, versterken.

't Geen *Hair* verbittert.

Hy maakte niet alleen een innerlyken vrede met die van Gilolo, zynde mede, als hy, Mohammedaanen; maar wist door zyn list, en dapperheit, het zo verre te brengen, dat Gilolo zedert dien tyd met die van Ternate maar voor een volk gehouden, en hy als opperheer van beide die ryken geweest is, schoon op dat eiland ook een Koning was, die meer den naam droeg, als dat hy waarlyk Koning was.

Jordan de Freitas vervangt in 't jaar 1544. als negende Portugeesche Landvoogd in Ternate de Castro.

De Castro ondertusschen alles in een onherstelbare verwarring, zonder dat 'er byna iets anders van hem te schryven valt, gebragt hebbende, wierd door *Jordan de Freitas* vervangen, die met veel ongenoegen dat bewind van hem over nam, en in den jare 1544, na de netste gissing, vermits 'er geen nette aan-

teekening van te vinden is, negende Portugeesche Landvoogd van Ternate wierd.

In 't begin van zyne regering begon de oude wond der Spanjaarden weêr op te breken. Zy waren met zes schepen uit Nieuw Spanjen, of van Mexico, in den jare 1542. vertrokken, om de Molukze eilanden (zo zy zeiden) in den naam van hunnen Koning, of Keizer *Karel*, te veroveren, hoewel zy 't buiten zyn weten ondernamen, en twee volle jaren aaneen uitnemende elenden leden, en in zo deerlyken staat geraakten, dat het den Portugeezen geen moeite geweest zou hebben, hen onder hun geweld te brengen, en in den grond te verderven. Omtrent 't jaar 1544. quamen zy, na zo vele rampen, omtrent de Molukze eilanden.

Even te voren was de Koning van Tidore (volgens den aart van die Oostersche Natie, die zo wispelturig als de wind is) met dien van Ternate, die 't roer onder de Portugeezen nog zo wat in 't water hield (hoewel men hen ook niet veel vertrouwd) in oorlog geraakt. Hier af hadden die Spanjaards kennis gekregen, en zich alzo onder bescherming van den Tidorees begeben.

Men vond dan goed, daar over aan Keizer *Karel* te schryven, en vernam, dat alles buiten zyn kennis geschied was; waarom hy ook gelaftte hen als zee-roovers op de Portugeezen, en als ver-raders van zyn kroon te straffen.

Ondertusschen wierden zy van de Portugeezen veel genadiger gehandelt, die beloofden hen in Indiën, en van daar weêr in Spanjen te brengen; mits dat zy van hunne onderneming zouden afstand doen. Zy namen dit aan, lieten 't verbond met den Koning van Tidore varen, en gaven zich aan den Portugeeschen Zeevoogd *Ferdinand de Sosa* over, dien de onder-Koning van Indiën, *Joan de Castro*, met een groote vloot na de Molukkos gezonden had, om den Spanjaarden aan te zeggen, dat zy, volgens last van hun eigen vorst, gehouden waren zich in handen der Portugeezen over te geven; of zo zy wederspannig waren, dat hun vorst den Portugeezen magt gaf, hen na hun goeddunken te straffen; dog dat zy, ingevalle zy zich wel en redelyk aanstelden, wel zouden gehandelt worden.

Die zelve Zeevoogd, hen afgehaalt hebbende; bragt hen eerst in Ternate, daar zy een geruimen tyd bleven; en, wel twee jaren daar na in Amboina, alwaar de Spaansche Zeevoogd in 't jaar 1546. stierf.

Dit jaar was eenigzins aanmerkenswaardig, zo wegens de komst van

Fran-

Franciscus Xaverius in Ternate, als wel byzonder, dat het misnoegen tusschen de Portugeezen, en Koning *Hair*, hoe langer hoe meer toenam, 't geen zyn begin al voor de komst van dien Provinciaal, én Apostolischen Nuntius van Indiën, genomen had, en zo verre uitgeborsfen was, dat de Portugeezen, voor een verraad bevreest, hun slag waarnamen, om door list meester van hem te worden, en hem, even voor *Xaverius* komst, met dezelve vloot van *Ferdinand de Sousa*, gevangen na Indiën aan den onder-Koning te verzenden, welke vloot die vader in Amboina, voor zyn komst in Ternate, nog aantrof.

Dit had de Landvoogd, *de Freitas*, op zyn eigen houtje gedaan, en dien vorst buiten schuld (gelyk daar na bleek) geboeit na den onder-Koning van Indiën, *Joan de Castro*, met veel beschuldigingen ten zynen laste, en een sterke lyf-wagt 'er nevens, om op hem te passen, gezonden.

De onder-Koning liet hem aanstonds van zyn boejen ontslaan, onderzocht de zaak, na dat hy hem Koninklyk gekleed, en een aanzienelyke byzondere wooning bestelt had, en vond volgens de stemming van zynen Raad goed, hem niet alleen vry te spreken; maar hy zond hem overladen van allerlei eer-bewys, en verzelt van een statelyk gevolg, weêr na Ternate, herstelde hem in zyn ryk, en vorige waardigheden, en veroordeelde den Landvoogd, *Jordaan de Freitas*, om alle de schade, en onkosten, die hy dien vorst onregtvaardig aangedaan had, te dragen.

Hy zegt, hoe veel eer men hem bevo-rens ook aangedaan had, of nog aandeed, zedert dien tyd, deze smaadheit gestadig herdenkende, altyd gelegenheit, om zich aan de Portugeezen te wreken.

De verwydering tusschen hem, en *de Freitas*, wierd zo groot, en die Landvoogd maakte het eindelyk, met zyn onbillyk regeren, zo bont, dat hy gevangen na Goa gevoert, en *Bernardyn de Sofa* voor eerst in zyn plaats, als tiende Portugeese Landvoogd van Ternate, in den jare 1547. aangestelt wierd.

Schoon nu *de Freitas* weg was, zo veranderde het misnoegen van Koning *Hair* daar door gansch niet, maar in tegendeel nam dat van dage tot dage toe.

Des niet te min gaf *de Sofa* aan den onder-Koning van Indiën, *Alfonfus de Noronja*, zo veel genoeg met zyn bestier, dat hy goed vond hem in den jare 1553. als volstrekt Landvoogd ('t geen hy maar tot nader order geweest was) aan te stellen. Onder zyne regering zyn 'er zware schuddingen en bewegingen

omtrent de zaaken van den Godsdienst, voor al op de kust van Moro, en daar omtrent, geweest.

De vorst van Gilolo deed, door aanhitzing van *Hair*, niet anders, dan alles in roere te zetten, en tot afval te dwingen, dat hy vooral omtrent dit jaar werktellig maakte.

Daar was een geheim verbond tusschen de Koningen van Ternate, Gilolo, Tidore, en Batsjan, om al de Christenen uit te rojen; maar die van Gilolo was de voornaamste uitvoerder, dewyl de andere zich nog eenigzins buiten schoots wisten te houden.

Hy styfde die van de kust van Moro (na hen t'onder gebragt te hebben) tegen de Portugeezen, voornamentlyk die van Tolo, een stad in 't midden van Gilolo gelegen, die nog eindelyk, na dat hen Pest, nog honger, had konnen bewegen zig over te geven, door aardbeving schrikkelyk gestraft wierden; maar *Bernardyn de Sofa* ging dien dwingeland met een goede vloot, die van alles wel voorzien was, in zyn nest bezoeken, en quam op een eiland, omtrent zeven mylen van Ternate gelegen, daar hy zich zedert zeventien of achtiën jaren vast gemaakt had. Na een belegering van drie maanden kreeg *de Sofa* die sterkte niet alleen in, maar ook den geweldenaar zelf gevangen, die, voor een harde dood wegens 't knagen van zyn gewisse be-kommert, zich met vergif ombragt.

De Sofa stelde zyn zoon wel in zyn plaats; maar dit belette niet, dat de zaaken op die ganse kust in volkomen rust, zo omtrent den Godsdienst, als omtrent de bestiering, zelfs onder 't opper-bewind der Portugeezen, of Ternataanen, geraakten.

In hoe goeden staat nu die zaaken waren, zo kon nogtans *Hair*, nog levendig door den smaad, hem door de Portugeezen aangedaan, geraakt, en daarenboven een van de yverigste voorstanders der Mohammedaansche Leer, niet rusten, voor dat hy hen weêr een ander spel berokkent had. Zedert dat *Xaverius* in Amboina, en Ternate, gekomen was, had hy zyn Leer niet weinig in beide die Landvoogdyen voortgezet, zodanig, dat 'er in de eerstgemelde Landvoogdy by zyn aanwezen zeven, en na verloop van weinig jaren door hulp van zyn medearbeiders op Ley Timor, en daar omtrent, een en dertig Schoolen, gelyk wy op een andere plaats toonen, geteld wierden.

Dit stak hem niet alleen geweldig op den krop, maar hy kreeg ook weinige jaren daar na, door den haat der Hitoefche Mooren in dit voornemen gesterkt,

1553

Moejelykheden met de vorst van Gilolo.

De Sofa wind zyn vesting, en krygt hem gevangen.

Die zich zelve vergeeft.

Zyn zoon vervangt hem als Koning van Gilolo.

Hair een bitter hater van de Christen Godsdienst.

1553.

sterkt, zeer bequame gelegenheit, om zich van verre eenigzins te wreken, dewyl hy dat van naby, om de al te groote magt der Portugeezen, niet dorst in 't werk stellen.

Hy zend
Laulata
in 'tjaar
1558. om
Amboina
te ver-
overen.

Hy zag, dat *Samarau* de zaaken wegens 't uitbreiden van zyn ryk, en 't veroveren van buiten-landen, zeer flauw behertigde, derhalven vond hy goed *Laulata* tot zyn ondersteuning in den jare 1558. met een tamelyke vloot na Amboina te zenden; maar de eigentlyke last, dien hy hem gaf, was, om de Portugeezen, door medehulp der Hitoeezen, uit Amboina te verdryven, dat geheel land (waar het mogelyk) voor zyn vorst *Hair* te veroveren, en den Mohammedaanschen Godsdienst daar te planten.

Die ver-
scheide
dorpen
onder
Ternate
brengt.

Hy, daar gekomen zynde, stelde zyn vermogen daar toe in 't werk, deed de meeste strand-Christenen, en hunne landen, alleen die van *Hative* en *Kilang* uitgezondert, afvallen.

Mislag
van Jar-
ricus
over die
perzoon.

Jarricus schryft dit van eenen *Leliato*, dog zekerlyk heeft hy daar een mislag in, dewyl deze *Laulata*, de zoon van *Hairon*, of *Hair*, en alzo zoons zoon van *Moeletsyangan* geweest is, die met zyn broeder *Samarau* de twee hoofd-takken van het Adelyk ja Vorstelyk Stamhuis *Tommagola* (in Ternate niet minder in Adel, dan 't Stamhuis der Koningen, gaagt) uitmaakte. 't Is wel waar, dat 'er uit dat zelve huis ook wel een *Leliato* gesproten is; maar die, een zoon van *Bassi Frangi*, heeft lang na *Laulata*, ja byna een geheele eeuw na dit voorval geleefd, dewyl hy in den jare 1643. op Batavia onthalt is.

Laulata
geraakt
in Am-
boina aan
zyn ein-
de.

Een groote beweging had dan deze *Laulata* in Amboina, zo in den Godsdienst, als in de bestiering zelf, gemaakt. Hy mengde zich in de geschillen, die 'er tusschen de vier hoofden van Loehoe waren, vereenigde dezelve; maar bragt hen te gelyk ook onder 't jok van zyn Koning, 't geen hy daar na ook met zyn leven (dewyl zy hem vergaven) heeft moeten boeten.

Henrik
de Zaa
brengt
die dor-
pen we-
der onder
Portugal
in 'tjaar
1561.

Egter was die afval daar van geen langen duur: want in den jare 1561. bragt *Henrik de Zaa* met een groote vloot van Goa na Amboina gezonden, om de vervallene zaaken aldaar te herstellen, de *Ternataanen* te verdryven, al de afvallige, of daar toe gedwongene, weêr tot hun pligt, en onder Portugal; daarenboven hebben de Portugeezen in Amboina na dien tyd zich ook meer en meer na de *Uliassers*, zo in hunne regering, als in de zaaken van den Godsdienst, begonnen uit te breiden.

Nieuwe
onrustig-
heit van
Hair.

In de plaats van dat dit *Hair* zou hebben doen rusten, begon hy zich nu meer

en meer bloot te geven, de Hitoeezen weêr op nieuw in hunne nieuwe vervolgingen der Christenen te styven; alzo de Godsdienst tog gemeenelyk de beste dek-mantel van veel vorsten is, om, schoon zy iet anders beoogen, nogtans daar door hun oogwit zeker te bereiken.

Hy stelde zich voor oogen de schandelyke dood, zyn moeder aangedaan, de verongelykingen by zyn voorzaten, en 't geweld door zyn broeders geleden; maar dewyl de Portugeezen hem te magtig waren, zo tastte hy hunne onderdanen, of vafallen, de Christenen, aan.

Hy benam zelf de Koningin, Weduwe en Gemalin van zyn vader *Bajang Ullab*, dog nu *Isabella* genaamt, al hare landeryen, en bezittingen, die haar gelaten waren, alleen om dat zy Christen was geworden; ja hy begon ook tegen de Portugeezen nu zelf, in den jare 1565. zo uit te bersten, dat zy, dit niet langer konnende verdragen, hem eindelyk in dat zelve jaar door een Portugees, *Martyn Alfonso Misquita*, met een Ponjaart in zyn eigen Paleis vermoord hebben. Dus geraakte hy, die uit vreeze voor de Portugeezen geweldig woelde, om zich van hun te ontslaan, door hen zelfs aan een elendig einde, met al zyn magt en wagten in zyn Paleis zelf niet zeker geweest zynde.

Dit doet my gedenken aan deze woorden van *Seneca*, in zyn *Herc. Oeth.*

*Tu quicumque es, qui sceptrā tenes,
Licet omne tua vulgus in aula
Centum pariter limina pulset,
Cum tot populis vix una fides.
Tenet auratum limen Erynnis,
Et cum magnæ patuere fores,
Intrant fraudes, cautique doli.
Ferrumque latens. Cumque in populos
Prodire parant, comes invidia est.*

Dat is:

Gy vorsten, meind gy dan, dat Wagten,
of veel Schaaren,

Uw gulde deuren, en uw drempels, voor
't gevaar

Of voor de wraak-Godin, zo zeker oit be-
waaren,

Dat u de Moorder niet kan treffen hier
of daar?

O neen! die deuren staan met een voor
moordgeweeren;

Voor listen open, en voor heimelyk ver-
raad,

Of stapt gy daar eens uit, gy kond de Nyd
niet weeren,

Uw naaste Gezellin, die aan uw zyde
gaat.

Hoe

Hoe schoon nogtans deze daad den Portugeezen in Ternate geleek, zy behaagde egter den Koning van Portugal niet, die ook bevolen heeft den dader te straffen, en hem ten dien einde aan de

Ternataanen over te geven; dog wanneer hy 'er na toe gezonden wierd, quam hy onder weg in een gevegt tegen eenige Javaanen, die hun ſchip aantafkten, te sneuvelen.

1565

T W E E D E H O O F D S T U K .

BAboe word vyf en twintigſte Koning van Ternate. Verdryft de Portugeezen in 't jaar 1572. uit Ternate t'eenemaal. Die na Tidore vertrekken. Daar zy een ſterkte bouwen. Waar in zy van Baboe belegert, en overwommen worden. De Portugeezen blyven op Tidore tot het jaar 1606. Baboe's uitbreiding van zyn ryk. Zend Roehonghi na Amboina. François Drake in 't jaar 1578. hier. Baboe's verdere veroveringen in 't jaar 1580. Ook van Bolio, namaals Boeton genaamt. Hy maakt een verbond met den Macaffaarſchen Koning Patingaloan. En doet hem Moorſch worden. Veroveret Saleyer. Baboe, Heer van twee en zeventig eilanden. Word van een Portugeeſchen Zeevoogd, onder ſchyn van vriendschap, gevangen. De Amboineezen van Hitoe bieden hem aan 't ſchip af te loopen. Word gevoert na Goa; dog ſterft op zee. De zes en twintigſte Koning, Sahid Berkat. Die met de Tidoreezen, en Kaſtiliaanen oorlogt. Onder hem komen in 't jaar 1587. de Engelsman Candifch, en ook de Hollanders in 't jaar 1599. in Ternate. Sahid wil by Warwyk niet aan boort komen, weſbalven de onze hem mede niet vertrouwen. Die met geſchenken aan land gaan. En de eerſte Nagelen hier bekomen. Waar op een vaſte prys geſtelt word. De Koning komt eindelyk aan boort. Warwyk beſluit hier zes mannen te laten. De Koning nader beſchreven. Zyn gewaad. Vermogen van zeker Portugees by hem. Vertrek van Warwyk. In 't jaar 1601. komt hier de Zeevoogd, van Neck. Die van Sahid bezogt word. En hier nog vier Hollanders vind. Sahid's handel by 't zien van onzen Godsdienſt op 't ſchip. De Portugeezen op Tidore dreigen van Neck te bezoeken. Hy verzoekt

tezen hen te slaan. 't Geen hem toegestaan word, en gesehied. 's Konings kleeding, en die van zyn zoon. Dapperheit van van Neck. Die ter Eest by den Casifi gaat. Welke Bruiloft, nevens den Bruid-schat, beschreven word. Van Neck by Koning Sahid ter maaltyd verzogt. Zyn vertrek van daar. In 't jaar 1602. komt Wolfert Hermanszoon hier. Neemt een Portugeesch scheepje. In 't jaar 1605. komt hier de onder-Zeevoogd van Steven van der Hagen, Kornelis Sebastiaanszoon. En voor Tidore. Eischt de velling te vergeefs op. Verovert twee Kraaken. Tast daar op de vesting aan. En bestormt die. De hoofdman Mol raakt 'er met eenigen in; moet wyken, en breekt zyn been. De vesting word veroverd. En door de Ternataanen geplundert. 't Geen de Portugeezen uit de Moluccos doet vertrekken. Kornelis Sebastiaanszoon laat hier eenig volk, en vertrekt. Tidore door de Spanjaarden herwonnen. Ook Ternate. Saidi 's vlucht. De vesting Gamma Lamma door Marafaoli overgegeven. De Kastiliaanen krygen Koning Saidi gevangen. Die zy na Manilhà voeren. Veroveren alle goederen daar. De Ternataanen zenden den Prins Aali na Bantam om der Hollanderen hulp te verzoeken. Hidajat bestiert Ternate als onder-Koning. Matelief hoord in 't jaar 1606. voor Malacca, dat de Kastiliaanen de Moluccos veroverd hadden. 't Geen hem, na 't slaan der Portugeesche vloot, doet besluiten om derwaards te gaan. Komt voor Bantam in 't jaar 1607. En in Amboina, akwaar by de Ternataansche gezanten vint. Die zyn hulp verzoeken. Die hy hen toezegt. Dog op zekere voorwaarden. Die zy aannemen. Waar op Matelief in Mei na Ternate vertrekt. Daar hy aankomende van alles bericht krygt. En voor Tidore verschynt. 't Geen nader beschreven word. Koning Modafar komt by den Zeevoogd Matelief met eenige Prinsen. En overlegt, by Hidajats ziekte, alles met hem. Zy raaden hem op Ternate een sterkte te bouwen. Wyzen de beste plaatze daar toe aan. Hunne beschuldiging tegen Kornelis Sebastiaanszoon. 't Welke Matelief noodzaakt Tidore te verlaten. Krygt tyding van Makjan. Besluit Tidore in brand te steken. Dog kon wegens 't rif niet landen. Vertrekt na Ternate. Hy bezigtigt Maukonora, en Malcyo. En vind goed, het laatste te versterken. 't Geen wel begonnen; maar traag voortgezet word. Door de nalatigheid der Ternataanen. Waar over Matelief dreigt te vertrekken. 't Geen de Grooten doet afkomen. Die hy wakker bestraft. En met welke hy verder 't noodige beraadslaagt. Hy besluit daar, tot de sterkte voltoit is, te blyven. 't Geen begonnen, dog weér zeer langzaam voortgezet wort. Hy krygt bericht, zo van een Jonk, als van der vyanden staat van binnen. Zet met veel hoofdbreeken 't werk aan land voort. Veroverd de Jonk. Gebruikt nieuwe middelen, om de vesting te voltroyen. Heeft groote moeite met zyn eigen scheeps-volk. 't Geen van 't werk asloopt. En hem weigert te geboorzaamen. Waar door hy eenigen ter neder wil zabelen. Zy vermurwen hem door beter gedrag. Moeite met de Ternataanen. Brengt eindelyk alles ten einde. Verkiest hoofden over deze vesting. Voorziet die van geschut, volk, enz. En vertrekt na 't teekenen van 't verdrag na China. Verdrag van Matelief met de Ternataanen. Hy laat hier vier schepen ter verdediging van Malcyo. Dat door de Kastiliaanen te vergeefs besprongen wort. Welker slechte staat door overloopers ontdekt, en na Bantam overgeschreven word. Brief van Prins Maurits aan Koning Sahid. Die van Bantam besluiten eerst het Duifken, en daar na de groote Son, na Ternate te zenden. Welk Matelief mede goed vint. En uitvoert.

Baboe werd in 't jaar 1565. vyf en twintigste Koning van Ternate.

NA hem volgde, als vyf en twintigste Ternataansche Koning, zyn zoon Sulthan Baboe, ook wel Baboclak, dog regt باب الله Baab Ullab, dat is, de Poorte Gods, genaamt, onder wien het ryk van Ternate ongemeen is uitgebreid.

Na dat de Portugeezen zyn vader Hair gedood, en daarenboven hem in stukken gehakt, en ingezouten hadden (waarom zy hem in Ternate Gassi Mahoboe, dat is, Zoute kost, noemden) zo hield hy met de Ternataansche grooten zeer hard om zyn Lyk aan, met belofte (schoon zy 't niet eens in den zin hadden) indien zy hem dat gaven, Christen te worden; maar de Portugeezen, te zeer op hem verbittert, weigerden hen dit, en smeten

zyn gemarteld Lyk tot meerder spyt in zee.

Dit gaf aanleiding tot zulk een openbaren oorlog der Ternataanen en Tidoreezen tegen de Portugeezen, dat zy hun sterkte in Gamma Lamma, by de Portugeezen St. Paulo genaamd, aanstonds belegert, en hen tot zulk een hongersnood gebragt hebben, dat zy genoodzaakt waren Katten, en Muizen, te eeten, en, geen ontzet vernemende; zich zelven ook by verdrag aan de Ternataanen, en dat juist op een tyd, als de Tidoreezen om voorraad na Tidore vertrokken waren, over te geven, dwingende hen de sterkte, en sleutels aan hen in een zilver gewrogt koffertje, dat nog in 't geslagt der Marafaoli (alzo zekere Marafaoli toen Gogoegoe, of eerste

65. eerste dienaar van staat, in Ternate was) bewaard werd, over te geven.

De Portugeezen trokken 'er in 't jaar 1572. uit; en men vergunde hun op strand eenige hutten op te slaan, ter tyd toe zy gelegenheit krygen zouden, om na hun land te trekken. De Ternataanen vonden in dit kasteel St. Paulo veel schoon geschut, en veel rykdom, en *Baboe* vond goed, daar in voortaan zyn verblyf en hof te houden, gelyk ook zyn zoon *Saidi* na hem tot in 't jaar 1606. gedaan heeft. Ook zag men nog lange daar na, in *Sabid*, en *Modafars* tyd, de voortreffelyke overblyfzels aldaar van de stad *Gamma Lamma*, 's Konings wooning buiten de sterkte, St. Paulus kerk, een vervallen Klooster der Predikheeren, en een steenen bolwerk met drie of vier steene huizen.

De Tidoreezen, over deze slingze behandeling van Koning *Baboe* zeer misnoegt, voor al, om dat zy niets van den buit bekomen hadden, maakten daar op, ten spyt der Ternataanen, weêr vriendschap met de Portugeezen, en gaven hun toegang in hun ryk, een gunst, die hen byzonder wel te stade quam, aangezien zy van hun eigen landslieden verlaten wierden, die, met een Galjoen daar gekomen, en gehoord hebbende, dat zy de sterkte zo lafhertig overgegeven hadden, der mate daar over op hen verbittert wierden, dat zy hun niet wilden toestaan sloop te komen, en by hun vertrek hen daar onder den vyand in veel elenden lieten zitten.

Zy vertrokken dan na Tidore, welkers ingezetenen, meer uit spyt tegen de Ternataanen, als uit liefde, hen toelieten aldaar eene sterkte op de plaats, *Maboppo*, te bouwen, met voornemen om dan te zamen den Ternataan te beoorlogen; dog de Ternataanen, dit voorziende, deden hun den oorlog eerst aan, belegerden hen naau, en hebben hen beide, na een harden sryd, waar in ook de Tidoreesche *Kimelaha*, *Leliato*, bleef, overwonnen; hoewel de Portugeezen nog vier en dertig jaren, en tot in 't jaar 1606. by die van Tidore bleven.

Ondertusschen zette *Baboe*, een groot uitbreider des Moorschen geloofs, de paalen van zyn ryk merkelyk uit, en bragt een luister aan die Kroon toe, die alles, 't geen al zyn voorvaderen gedaan hadden, zeer verre overtrof.

Hy wierd ten deele door zyn wapenen, ten deele door vaste verbonden, opperheerscher van de meeste Oosterfche eilanden, om die strek gelegen.

Zyn gezag strekte zich in het Suiden uit tot Solor toe, by hen Solot genaamt;

In 't Westen tot Macassar, met welken vorst hy in verbond was, gelyk die van Boeton zyn onderdaan; in het Oosten tot Banda, en in 't Noorden tot Sangir, en Mindanao, welke vorst mede zyn onderdaan was.

Den grooten *Roebobongi*, uit het Edel geslagt *Tommagola*, zond hy in 't jaar 1576. na de veroverde landen in Amboina, te weten, *Hoeamohel* op 't eiland *Ceram* (dog *Lessidi* is noit door de Ternataanen overwonnen) d'eilanden *Boero*, *Manipa*, *Amblau*, *Kelang*, en *Bonoa*; om dezelve wat valter onder zyne gehoorzaamheit te brengen, en de Portugeezen ook daar uit te jagen; aangezien zyn vader *Samarau* daar veel te slap regeerde, en alles vervallen liet.

In dezen tusschen tyd omtrent het jaar 1578. quam *François Drake*, een wakker Zeeheld, in Ternate by dezen vorst.

Ook vergaderde *Baboe* zelf een groote magt in 't jaar 1580. van zyn Soa Siva's, en *Sengadji*'s in Ternate, op vyf *Coracora*'s, waar mede hy na de *Xoelaneze* eilanden vertrok, alwaar hy hun zee-magt, onder hunnen Zeevoogd *Capallaja*, een vermaard voorvegter, ook vergaderde, en dus met dezelve van daar, met een voornemen, om groote veroveringen te doen, vertrok.

Met deze zee-magt Westwaarts aangefchept zynde, nam hy in 't voorby gaan de dorpen op *Celebes*, *Bangay*, *Tamboeko*, en *Tiboro* op *Pangasani* in; en quam, na die aan zyn Kroon gehegt te hebben, op 't eiland *Boeton*, 't geen toen *Bolio* genaamt werd.

Dit ryk veroverde hy al mede door de dapperheit van *Capallaja*. Het is waar, dat de Boetonders zich eenigen tyd verweerden; dog ziende, dat, of Koning *Baboe*, of, zo andere willen, deze *Capallaja*, op een klip, aan den smallen ingang des Boetonfchen bergs dicht by de stad staande, met zulk een geweld met zyn sward sloeg, dat zy van een spleet, wierden zy. zo verbaast hier over, dat zy zich aanstonds aan *Baboe* overgaven.

Terwyl nu de Ternataansche Soldaten alhier hunnen voorraadt op *Bolio* kogten, kreeg die plaats den naam van *Boenton*, dat in het Ternataans, de Markt beteekent, waar uit men naderhand, gemaks halven, *Boeton* gemaakt heeft. Van daar voortfcheppende, quam hy op *Macassar* met zyn *Hongi*, of zee-magt, welkers Koning *Pattinaloan*, of van andere *Krain Karoet* genaamt, toen landwaard in te *Goa* woonde, welke deze Ternataansche vloot van wegen Koning *Baboe*'s vermogen, en vermaarden naam, vreezende, hem aanstonds te gemoet

1572.

Zend
Roebobongi na
Amboina
in 't jaar
1576.

François
Drake in
't jaar
1578.
hier.

Baboe's
verdere
veroveringen in
't jaar
1580.

Ook van
Bolio,
namaals
Boeton,
genaamd.

voer;

1580.

Hy maakt een verbond met den Macassaarsen Koning Pattin-galoan.

voer, genegen zynde zich nader met hem te verbinden.

Als deze Macassaaren met hunnen Koning, nu wat nader quamen, zongen zy, al scheppende, volgens hun lands gewoonte, hunne gewoonlykc groetenis: *Sombah Oecoe*, *Sombah Oecoe*, dat is: *Wy eeren u, ó Heer Koning, wy eeren u, ó Heer Koning.*

En doet hem Moorfsch werden.

Baboe, dit hoorende, maar niet verstaande, vraagde, wat het was, dat zy zongen; men gaf het hem te kennen, en hy nam 'er zulk een genoeg in, dat hy daar op een verbond met dien vorst maakte; dog met die voorwaarde, dat hy moest Mohhammedaansch worden, en den Christen-Godsdiens, door de Portugeezen toen ook daar al ingevoerd, verlaten, hoewel zy daar van nog niet veel meer, dan den blooten naam, droegen. Ook wierd daar, op *Baboe*'s aanraden, op strand een sterkte gelegd, die, uit nabootzing der voornoemde groetenisse der Macassaarze scheppers, ofte roeijers, *Sombah Oecoe*, *Samboppo* genaamd wierdt.

Veroverd Saleyer.

Hier na stevende hy met zyn vloot na 't eiland Saleyer, en beloofde zyn dogter aan de genen, die dat wist te veroveren. Dit verrigte ook de voornoemde Zeevoogd van *Xoela*, *Capallaja*, die tot belooning voor zyn dapperheit, niet 's Konings dogter, maar, volgens eigen verzoek, zekere *Sahari Boela*, dogter van den Goegoegoe *Tsjakamole*, uit het aloude huis der *Marafaoli*'s, die hy zeer sterk beminde, tot eene Bruid bequam.

Baboe, Heer van twee en zeventig eilanden.

Werd van de Portugeesche Zeevoogd, onder schyn van vriendschap, gevangen.

Na deze veroveringen keerde hy weêr na *Ternate*, en liet zich zedert dien tyd Heer van twee en zeventig eilanden noemen. Niet lang na zyn komst quamen drie Portugeesche schepen op de reede, van welkers Zeevoogd hy zeer bedrieglyk, onder schyn van vriendschap, aan boort genoodigt, en 'er ook gehouden wierd, zeilende dus met dien vorst na *Amboina*, alwaar gekomen zynde, zonden die van *Hitoe*, met verlof van die Landvoogd der Portugeezen, een getal van veertig wakkere jongelingen als in gezantschap aan *Baboe*. Deze alle met Krissen aan hun beenen gewapend, of, 't geen meer geloof verdient, zo veel Krissen in hunne *Toetombo*'s, of doosjens, van boom-bladen gemaakt, verborgen (zo als het de *Hitoeëze* Geschiedschryver *Ridjali* in zyn twaalfde Hoofddeel verhaalt) en boven op dezelve met spyze, en eenige geschenkens van Confituren aan dien vorst, bedekt hebbende, verzogten dit geschenk aan *Baboe* te mogen brengen, 't geen hun toegestaan wierd. Dog, daar gekomen, boden zy den Koning aan, het schip, waar in hy

gevangen was, af te loopen, en hem dus uit de handen van deze Ongeloovigen te verlossen; maar hy wilde dit niet toestaan, hoewel hy hen, uit erkenenis en dankbaarheid voor dezen aangeboden dienst, alle de tolln schonk, die *Roebobongi* hun uit 's Konings naam reeds opgelegd had.

Daar na wierd de Koning uit *Amboina* na *Malacca*, en zo verder na *Goa*, vervoert; maar aangezien hy onderweeg in 't jaar 1583. quam te sterven, hebben zy hem ook in stukken gehakt, en dus ingezouten na *Goa* gevoert.

In *Baboe*'s plaats quam in 't jaar 1584. zyn zoon, *Sabid Berkat*, dat in het Maleits, de Gctuige des Zegens, beteekent, anders wierd hy by verkorting ook wel *Said*, en *Saidi*, genaamt; een Prins, omtrent het jaar 1563. geboren. Hy was in rang de zes en twintigste Koning van *Ternate*, en hield, als zyn vader gedaan had, in de Portugeesche sterkte *Gamma Lamma* zyn Hof. Deze vorst was tegen de Portugeezen zeer verbittert, om dat zy zyn grootvader, Koning *Hair*, vermoort, en ingezouten zynde, in zee geworpen, en ook zyn vader *Baboe* gevangen genomen, in stukken gekapt, en dus ingezouten na *Goa* mede gevoert hadden.

Niet veel beter hart had hy voor de *Tidoreezen*, die met hun, en met de Spanjaarden (nu meesters van 't ryk van Portugal, en van des zelfs landen in Oost- en West-Indiën) een hert en eene ziel waren, gelyk zy ook met hun opperlandvoogd in *Manilha* dagelyks overleg maakten, op hoedanig een wyze men weder een *Kastiliaanschen* Landvoogd in *Ternate* bekomen, en ook Koning *Sabid* onder de knie krygen zoude.

Tusschen hem, en den Koning van *Tidore*, zyn verscheide harde schermutzelingen geweest, waar in hy den meesten tyd de overhand gehad, en den *Tidorees* groote afbreuk gedaan heeft; en by aldien de *Kastiliaanen* hen gedurig niet ondersteunt hadden, zou hy *Tidore* zeer gemakkelyk veroverd hebben, aangezien hy een wakker vorst was, die zeer goede order op zyn zaaken stelde.

Onder hem verscheen de Engelsman, *Thomas Candisch*, in 't jaar 1587, en naderhand quamen ook de eerste *Hollanders* in 't jaar 1599. in dit ryk. Zy verschenen hier met de schepen *Amsterdam*, en *Utrecht*, die onder den Zeevoogd, *Jacob Cornelisz van Neck*, uitgelopen zynde, den 8. January in 't jaar 1599. van *Bantam* met des zelfs onder-Zeevoogd *Wybrand van Warwyk*, in gezelschap van de schepen *Zeeland*, en *Gelderland*, met de onder-Zeevoogd, *Jacob*

158 De A-boine zen v-Hitoe bieder hem 't schip te loopen.

Werd gevoerd na Gedog sloot op zee in 't jaar 1583.

De zes en twintigste Koning *Sabid Berkat* in 't jaar 1584.

Die mede *Tidoreezen* en *Kastiliaanen* oorlogt.

Onder hem quamen in 't jaar 1587. de Engelsman *Candisch* en ook de *Hollanders* in 't jaar 1599. in *Ternate*.

99. *Jacob Heemskerk* na de Moluceos t'zeil gegaan, en den 3. Maart in Amboina voor de kuff van Hitoe ten anker gekomen waren; van waar Zeeland, en Gelderland den 11. Maart 's namiddags na Banda, en Amsterdam, en Utrecht den 8. May na Ternate stevenden.

Zy namen uit Amboina met zich een Ternataan, die zich valschelyk voor den broeder des Konings uitgaf, en verhaalde, dat Koning *Baboe* wel by de honderd Wyven, en Byzitten onderhouden had, en deze Koning mede wel dertig of veertig.

Zy quamen den 22. May op de reede van Telingamoe, niet verre van de stad Maleyo, voor Ternate, op vyftien vadem water, ten anker.

Koning *Sabid* naderde den 28. dier maand met een gierlyke Coracora omtrent het schip van den Zeevoogd van *Warwyk*, verzoekende, dat hy by hem in zyn Coracora komen wilde, gelyk hy dede.

Zy spraken eenigen tyd met malkanderen door Tolken, maar hoe onze Zeevoogd hem verzogt, om ook by hem eens aan boord te komen, hy was daar toe niet te bewegen; het zy dat hy deze vreemdelingen niet veel vertrouwde, het zy dat hy voor diergelyken trek, als de Portugeezen zyn vader *Baboe* gespeelt hadden, vreesde; immers hy maakte hondert Ternataansche uitvlugten, dan zich eens wegens de ladder, die met laken bekleed was, dan wegens dat het nu te laat, en ook de tyd was om zyn Salaat, of Gebed, te gaan doen, alzo de Son aan 't daalen was, verontschuldigende.

Den 29. quam hy met een vloot van gierlyk opgemaakte Coracora's, en Gilala's, wel in de dertig sterck, omtrent de schepen. Zy waren zeer wel van geschut na hunne lands wyze, dat is, met wel honderd Bassen, en Kamerstukken, voorzien. Zy schepten driemaal rondom de schepen met een groot geschreeuw, en begonnen, volgens de gewoonte der Oosterlingen, op hunne Gongen en Tifa's te kloppen, daar na als op de maat eenige schep-liederen te zingen, en zo op de maat te scheppen, en voort te roejen.

Ondertuffchen maakten de onzen, hen mede niet veel vertrouwende, hun geschut, en ander geweer klaar, om, of zy iets quaads in den zin hadden, in staat van verdediging te zyn, 't geen ook de reden was, dat zy hun volk boven en beneden, ieder op zyn plaats, by 't geschut verdeelden, en hun verder volk met spieffen en roers over al klaar zetten, om, of zy aan boord komen wilden, hen te konnen warnemen.

I. DEEL.

Dog zy quamen geen van allen omtrent de schepen, dan alleen de Coracora van den Koning, dat een schoon vaartuig was, wel met negentig scheppers, of roeijers met korte schep-spaanen, in plaats van riemen, bezet; en zeer wel van oorlogs-tuigen na hunne wyze, en nog wel honderd Soldaten, voorzien.

De Zeevoogd verzogt den Koning andermaal eens aan boord te komen, dog hy was wederom niet te bewegen; maar zond een van zyne Hoofden, en een Tolk, om met den Zeevoogd te spreken.

Tegen den avond quam de vorst weêr aan boord met twee Coracora's, in een der welke een Praauwtje, of een Canotje was.

Met die Coracora voer iemand van zyn bedienden wat dieper in zee van de schepen af, en toen belafte hy dit Praauwtje uit de Coracor in zee te zetten, en verzogt de onzen, of zy daar op met hun geschut wilden vuur geven; 't geen aanstonds geschiedde, en tot genoegen van dien Koning zyn uitwerking had.

Den 30. verscheen 'er weder een Coracora met dien vorst, die nu besloten had aan boord te komen, en den Zeevoogd te bezoeken.

Hy, die uit de Coracora met drie Ryksgrouten kort te voren in een klein Praauken gestapt was, dataan de Coracora vast lag, was in het eerst by de onzen niet eens vernomen; maar, hem gewaar werdende, liet men hem zeer ernstig verzoeken over te komen; dog al weder te vergeefs; maar hy trad in de Coracora, en vraagde de onzen alleen na verscheide zaaken, die hy wenschte te weten.

Den 2. Juny gingen de onzen aan land, en bragten den Koning, volgens de Oostersche wyze, daar men noit by de grooten zonder gaven komt, een zeer fraai geschenk van eenige gekouleerde Fluweelen, Lakenen, een vry grooten Spiegel, en eenige zeldzame Snaphaanen; al het welke hem wel zeer aangenaam was; maar de Snaphaanen behaagden hem best.

Den 12. quam hy weêr omtrent de schepen, dog niet aan boord, en verzogt toen zeker verguld Musquet, waar op zyn oog viel, 't geen hem geschonken wierd; dog hy wilde het niet ten geschenk hebben, en zeide, dat men het aan zynen Tol korten zou.

Den 18. kregen de onzen de eerste Nagelen aan boord, die zy voor deze en gene fraaie glaasjens, niet boven drie of vier duiten waardig, inruilden, gevende zes honderd van die soort voor een Ternataansche Bahara, of zes honderd en twintig pond Nagelen; zo dat zy voor

D d iedes

1590.

Sall wil by Warwy niet zard oord kolen.

Die met geschenken aan land gaan.

En de eerste Nagelen hier bekomen.

Wshal-
ve de
one hem
nle
n ver-
trawen.

1599. ieder glaasje meer als een pond Nagelen kregen.

Waarop een vaste prys gesteld word.

Dog den 9. July stelden zy een vasten prys op de Nagelen, belovende een Bahara van zes honderd en twintig pond (alzo een Bahara in Amboina maar vyf honderd en vyftig ponden zwaar is) voor vier en vyftig Ryksdaalders (tot acht en veertig stuivers ieder) te zullen leveren.

De Koning komt eindelyk aan boord.

Egter quam Koning *Sabid* den 25. July, na veel biddens, eindelyk in 't schip Amsterdam, beziende dat zeer naaukeurig overal van binnen; gelyk hem ook niets voorquam, of hy had daar zin in.

Onder anderen quam hy ook in de Combuis, zag daar den Kok het vuur met een Blaasbalg aanblazen, 't geen hem zo verwonderens-waardig voorquam, dat hy goed vond daar mede een proef van te nemen, en, ziende dat hy dat zo wel, als de Kok, doen kon, verzogt hy, volgens den bedelagtigen aart der inlanders, dien ook te mogen hebben; gelyk hy dien ook kreeg.

Den 28. July quam hy weêr aan boord, beziende 't schip, even als of hy het koopen wilde; maar zyn eigentlyke boodschap was, de onzen te verzoeken, dat zy daar eenige Hollanders laten wilden, om met hem te handelen; gelyk hy ook den 13. van Augustus met dat zelve verzoek nogmaal aan boord quam, makende met onzen Zeevoogd een zekere afspraak over het nieuw gewasch der Nagelen, by welk gesprek zy malkanderen zo wel verstonden, dat de Zeevoogd, *van Warwyk*, hem toezeide daar vyf mannen, en een jongen, te zullen laten om de Nagelen op zyn tyd in te ruilen, en die tegen de wederkomst der onzen te bewaaren.

Warwyk besloot hier zes mannen te laten.

Hoewel 'er zeer weinigen onder 't volk genegen waren, hier te blyven, vond men 'er egter eenigen, die dat aannamen. Zy waren met hun zessen daar toe overgekomen, over welke *Frank van der Does*, een Amsterdammer, hoofd zou wezen.

De Koning nader beschreven.

De Koning scheen toen een man van zes en dertig jaaren, was kort en lyvig van gestalte, byzonder vermakelyk, en lugthertig. Hy was zeer nieuwsgierig, en vond vermaak in alles, 't geen men hem voordeed, na te doen. Hy had zo ras geen vuurpylen zien opschieten, of hy wilde die mede leeren maken, leerde dat ten eersten, gelyk ook de konst van een balk, door 't booren van een gat 'er in, en 't zelve met kruit vol te stoppen, zeer gemakkelyk in tweeën te klieven.

Altyd was hy bezig met het een of 't ander te doen, en noit zag men hem ledig. Hy was dikwils met een fraaie Gilala op 't water, in welke hy op een vergulde Catil, of Rustbank, lag.

Hoe vriendelyk hy nu ook tegen ons volk was, zo hield hy nogtans een groot ontzag by de zynen, die, hoe groot ook in rang, niet by hem, dan al bukkende, en met de handen tegen een boven het hoofd verheven, mogten komen.

Hy was gekleed in 't goud Laken; zyn fatsoen van kleeding meest na dat der Portugeezen gelykende; had een schoone Distar, of gedraaiden kleenen Tulbant, van een zeer fraai-bewerkt zydestof, met goude quaften daar aan, op 't hoofd; en een schoone Kris met een goud gevest, in een houte schede, met goud overtogen, op zyde, of in zyn gordel steken.

Op diergelyke wyze waren zyn Hovelingen mede, hoewel meer in 't Kattoen, dan in 't Zyde, gekleed.

Hy had een verloogchenden Portugees by zich, een doortrapten gast, van den welken de onzen veel werk maakten, alzo zy zagen, dat hy diep in 's Konings gunst stond, en in staat was, om de onzen, die daar bleven, veel dienst te doen; om welke reden zy hem ook eenig geschenk gaven, en zyn gunst voor de onzen hertelyk verzogten, die hy ook beoefde hun te zullen betoonen.

Kort tē voren, eer de onzen van daar vertrokken, quam het te pas hem te verhalen, hoe schelmagtig de Prins van Orangie, *Willem* den eersten, door toedoen der Kastiliaanen in zyn eigen Hof doorschoten was van eenen *Balthasar Gerards*. Deze daad verfoeide hy zeer, en vertelde toen den onzen, hoe de Portugeezen, en Kastiliaanen, met zyn groot-vader, en vader, de Koningen *Hair*, en *Baboe*, gehandelt hadden, waarom hy ook met hen geen vrede wilde maken.

Den 19. Augustus nam hy van den Zeevoogd *van Warwyk* een zeer vriendelyk afscheid, betuigende zyn uitnemende blydschap over de komst der onzen, en verzogt, dat zy tog ten eersten wilden wederkomen, gelyk zy beloofden, en daar op vertrokken.

Naderhand quam hier, onder dezen zelve Koning *Sabid*, de wakkere Zeevoogd, *Jacob Cornelisz van Neck*, in 't jaar 1601. den 2. Juny met de schepen Amsterdam, en Gouda, 's morgens ten agt uren op de Reede.

De Koning quam zelf aan boord, om hem te verwelkomen, was, zedert de onzen hem laatst zagen, nog al lyviger geworden, had maar een lichte Zyde Muggenbroek aan, en was met zyn bovenlyf meest naakt wegens de groote hitte. Hy had by zich *Frank van der Does*, en nog drie van de vyf anderen, die de Zeevoogd *Wybrand van Warwyk* daar vond.

Zy gew.

Verri- gen zeke Portugees hem

Vertel van Warw

In 't jaar 1601. quam hier de Zeevoogd van Neck.

Die van Sahid bezogt werd.

En hier nog vier Hollanders daar vond.

daar gelaten had. Men ontving hem, en zyn Edelen, zeer deftig op het fchip Amfterdam, 't geen hy zeer naaukeurig bezag, en vertrok tegen den avond, zeer wel voldaan zynde, weder na land.

Den 3. Juny Sondags quam hy weder ftil aan boord, juist zo als men op dezen dag 't morgen-Gebed, voor het lezen van de Predicatie, doen zou. Als hy nu de onzen in hunnen Godsdienst bezig zag, bleef hy met zyn Hovelingen voor 't half verdek ftaan, daar de Provooft van 't fchip by hen ftond, met de roede van ontzag in zyn hand, en dat voor al, om te beletten, dat geen Ternataanen na beneden liepen.

De Koning, ziende, dat hy niet mede en knielde, wees hem dat hy ook knielen zou; dog als hy wees, dat hy daar gefteft was, om te beletten, dat geen van zyne bedienden na beneden loopen, of eenige fchade doen zouden; zo eifchte de Koning zyn roede, en wees hem, dat hy zelf als Provooft oppaffen, en wel toezien zou, dat 'er geen fchade zou gefchieden, en dat hy zyn Godsdienst maar waarnemen kon. Derhalven gaf de Provooft zyn ftokje met doornen over, en liet zich door den Koning zo lang, tot dat het Gebed uit was, vervangen; 't welk geëindigt zynde, quam hy by den Zeevoogd, die hem, en de zynen, zeer vriendelyk ontving.

Hy was zeer verwonderd over de eerbiedigheid; die hy de onzen gedurende 't Gebed had zien betoonen, en vond het gedrag der onzen daar in heel anders, dan hem de Portugeezen wel wys gemaakt hadden, alzo die voorgegeven hadden, dat de Hollanders een volk zonder Godsdienst, maar Godlooze Zee-roovers zonder land, of overigheid, en de vuilfte bloedschenders ter wereld waren.

Terwyl de onzen zich hier bevonden, hoorden zy, dat de Portugeezen, die nog op Tidore waren, en daar met vier fchepen lagen (zynde 't een een genomen Rotterdams fchip, de Trouw, waar op *De Cordes*, een van de Straat Magellanesvaarders, onder *Mabu* uitgevaren, was) hen wilden komen bezoeken, om hen van de Reede van Ternate te jaagen.

De Zeevoogd, *van Neck*, had dit zo ras niet vernomen, of hy verzogt den 4. dier maand van Koning *Sabid* verlof, om tegen hen te ftaan, 't geen hy toeftef, na zich met zyn grooten daar over drie dagen beraden te hebben; en dit verlof gaf hy tegen al het fchelden, en waarfchuwen der Portugeezen aan, die den Koning een brief tot merkelyk nadeel der onzen gefchreven hadden, den welken hy onzen Zeevoogd ook lezen liet, die

hem zyn brieven van den Prins van Orangie in 't Portugeefch, en in 't Arabifch gefchreven, mede overgaf, en van het tegendeel overtuigde.

Hy was ten dien tyde wat beter, dan by de komft van *van Neck*, gekleed, verscheen zeer pragtig met zyn voor-naamfte grooten, hebbende een fraai Zyde kleed aan, een witten Tulbant van zeer fyn Neteldoek, met Gouddraad doorweven, op 't hoofd, en een Goude keten om den hals, met hoedanig eene zyn jongfte zoon, de Kroon-Prins *Modafar*, mede, dog geenzins zyn ouderbroeder, *Moavia*, of de Prins *Sedang*, versierd was, zittende, toen onze Zeevoogd by den Koning om verlof quam, alleen *Modafar* naaft zyn zyde, met een Goude Lakenze broek, en een Diftar, of wrong-Kroon van Zyde op 't hoofd.

Den 7. Juny quam Koning *Sabid* weer aan boord, om dit gevegt in perzoon, dog van verre uit een Praauw, aan te zien. Waar op de twee fchepen den 8. t'zeil gingen, en den 11. op den tweden Pinxter-dag 's morgens ten zeven uuren by de Portugeezen quamen, van welken zy den wind kregen, en boven hen raakten.

Als zy nu genadert waren, deden de Portugeezen den eerften fchoot, waar op de onzen met hun boegftukken, halve kartouwen zynde, antwoordden. 't Gevegt was hevig. De Portugeezen fchöten van drie plaatzen op 't land, daar zy verscheide bateryen gemaakt hadden, en ook uit drie fchepen, daar wy maar twee fchepen in 't vaarwater hadden. De Zeevoogd, *van Neck*, fwaaide met de zyde van 't fchip Amfterdam na de zyde van den Portugeefchen Zeevoogd, en gaf hem zodanig de volle laag, dat de Portugees scheen in den ligten brand te ftaan. Even zo tafte 't jagt Gouda het fchip, dat naaft daar aanlag, met geen minder dapperheit aan, en fchoot zo gezwind; dat de Koning 'er over verbaaft ftond.

Na dat men nu omtrent een uur fchutgevaarte gehouden had, wierd de Zeevoogd, *van Neck*, zyn regterhand (of zo eenige willen, eenige vingeren) afgefchoten, terwyl hy, op het half-dek, by het koldergat fttaande, wees, dat men vuur geven zou. Buiten dit ongemak van die hand verloor hy nog drie (of, zo andere zeggen, agt of negen) man, en op 't jagt wierd een man doodden den Schipper, *Claas Cornelisz.* zyn regter been afgefchoten, die 'er den 15. van ftierf, en op Ternate naaft het huis van *Frank van der Does*, toen al Koopman zynde, begraven wierd.

1601:
's Konings kleding; en die van zyn zoon.

Dapperheit van Neck.

1601.

De Koning, de dapperheit der Hollanders van verre uit zyn Praauwtje zeer wel gezien hebbende, en dat zy maar agt of negen man verloren hadden, zond hen een bode, en liet hen, alzo hy hunnen aart nu genoeg bespeurt had, verzoeken, dat zy met schieten nu wilden ophouden; dog de onzen dit afflaande, gingen al voort, en zouden nog niet opgehouden hebben, zo de Koning hen niet weêr een bode met het zelve verzoek gezonden, en daarbeneven berigt gegeven had, dat 'er twee Duitsche schepen voor den wal waren, op welke tyding de Zeevoogd aanstonds, na in derdehalf uur tyds alleen uit het schip Amsterdam drie hondêrd Kanon-schooten gedaan te hebben, weêr na Ternate keerde.

Na dat zy daar op de Reede weêr gekomen waren, bevonden zy, dat de twee voornoemde schepen Portugeesche Jonken waaren.

De Zeevoogd, *van Neck*, van zyn quetzuur herstelt zynde, verzogt, aangezien hy hier geen handel voor zich zag, verlot van den Koning, om na Patani te vertrekken.

Die ter
feest by
de Casifi
gaat.

Eer dit nog voortgang nam, was 'er een groot feest by de Ternataanen op den 16. July, ter gelegenheit dat de Sjah-Bandars dogter met een Casifi, of Priester, stond te trouwen.

Om aan dit huwelyk te meer aanzien te geven, ging Koning *Sabid* met al zyn grooten na des Sjahbandar's huis, waar op een vaandel Hollanders, in hun vol geweer, met Pypen en Trommels, volgde.

In dit huis was een zeer groot vertrek, met schoone kleeden, en tapyten opgeschikt, waar in de Koning met zyn grooten gebragt wierd, dog de Soldaten en Matroozen stonden rondom de gasten, en zagen dit feest aan.

Welke
Bruiloft,
nevens de
Bruid-
schat, be-
schreven
werd.

Na dat de Koning gezeten was, wierd 'er een schoon stuk werks ten Morgen-gave, of tot Bruidschat, voor de Bruid uit last van den Bruidegom gebragt. Het had vyf Torens, yder van een byzondere kouleur; het stond op vier raderen, was zeer geestig, en sierlyk opgemaakt, en 't wierd van zestig mannen getrokken. Daar na quamen agt andere mannen, yder met een Standaard, en een Vaantjen daar boven; en vier andere droegen een schoone verguldekist, waar in, na der Ternataanen opgeven, des Bruidegoms Juweelen waren. Na deze vertooning volgden honderd en vyftig vrouwlieden, yder met een Koperen vlakken schotel, waar in een geschenk was, 't welke zy, volgens 's lands wyze, agter malkanderen een voor een gaande, op haare hoofden droegen. Toen quamen

daar nog zeventig mannen met zo veel groote Porcelyne schotels, vol bloemen, en gemaakte Pinang, die zy voor de voeten der Hollanders nederwierpen, met verzoek van de Pinang op te raapen. Eindelyk quamen verscheide Schermers voor den dag, die tot vermaak van den Koning, en het verdere gezelschap, met schild en swaard byzonder vaardig met zeer verwonderenswaardige sprongen tegen malkanderen wisten te vegten, en, schoon maar uit vermaak, zich nogtans zo woedend tegen een te gelaten, als of zy malkanderen doormidden zouden klooven.

Dit nu voorby zynde, ging de Zeevoogd den 24. July aan land, om zyn afscheid van den Koning, en zyne grooten te nemen.

De Koning had liever gezien, dat hy daar nog tot de komst van *Warwyk* gebleven was, om dan te zamen de Portugeezen te verdryven; maar alzo hy zo lang niet wagten kon, stond de Koning zyn vertrek wel toe; maar verzogt hem den 26. met al zyn volk nog eerst eens ter maaltyd by hem te komen.

Dit kon *van Neck* niet wel weigeren, weshalven hy op Sondag den 29, zynde den dag tot die maaltyd geschikt, van yder schip de helft van 't volk na land zond, alwaar zy aan eenige Bamboefe tafels zeer wel onthaalt wierden.

Voor den vorst met zyne grooten, en de Nederlandsche hoofden, was een byzondere groote tafel met allerlei spyze toegerigt, die onder het eeten nog het vermaak hadden, van een fraai Spiegel-gevegt, 't geen door den Ternataanschen jongen Adcl aangeregt wierd, te zien.

Na dit minnelyk onthaal nam de Zeevoogd *van Neck* van den Koning afscheid, latende aldaar als Koopman, *Jan Pieterszoon*, met nog vier gemeene lieden, en vertrok met zyn twee schepen, niet zonder groote droefheit der Ternataanen, den 31. July in 't jaar 1601. na Patani.

In 't jaar 1602. den 17. February, In 't
quam ook in Ternate by dezen Koning 1602
Sabid de dappere Zeevoogd, *Wolfert* kom
Harmenszoon, met vyf schepen, namelyk, Wolt
Gelderland, *Zeelandia*, *Utrcgt*, de Her-
Wachter, en een kleen jagt; dog bleef zoon
'er niet langer, dan tot den 7. Maart, hier.
zonder dat 'er iets aanmerkenswaardig
voorviel, dan dat zy op den 28. February
een Portugees scheepje, waar uit het
volk na Tidore gevlugt was, waar in
zy Ryft, Wyn, Clappus-oli, en Zy-
de vonden, door een Chaloepe deden
nemen.

In 'aar 1605. In de maand April des jaars 1605. ver-
 trok de onder-Zeevoogd van *Steven van der*
 hier *Hagen, Cornelis Sebastiaanszoon*, met de
 de 1- schepen, Dordregt, West-Vrieland,
 der Zee- Amsterdarn, Gelderland, en Medenblik,
 voer uit Amboina na de Moluccos.

Zyn voornemen was, om Tidore aan
 te tasten. Onder weeg niet verre van
 Tidore ontmoette hy een Engelschen
 Zeevoogd, die zeide eenige Nagelen op
 dat eiland ingenomen te hebben, met
 hope van zyn vordere lading op Makjan,
 daar hy na toe wilde, te zullen bekomen.
 Op de vrage der Hollanders, of de Por-
 tugeezen op Tidore nog wel van kruit
 voorzien waren, gaf hy tot antwoord,
 verstaan te hebben, dat zy nog zestien
 tonnen kruit, en zeer goeden lust had-
 den, om die tegen de Hollanders te
 verschietsen; dog dit zeggen streed zeer
 met dat van den Portugeeschen Land-
 voogd der Moluccos, dien *Steven van der*
Hagen den 15. Februari dezes jaars 1605.
 by Bima met zyn schip veroverte hadde:
 want die verklaarde rond uit, dat 'er op
 Tidore geen bus-kruit, of altoos zeer
 weinig, was, en dat hy uitdrukkelyk
 daarom de reize na Amboina, en Tidore,
 voorgenomen had, om die Landvoog-
 dyen van 't bus-kruit, dat hy op Malac-
 ca ingekogt had, en van eenige verdere
 behoeften, behoorlyk te voorzien. Be-
 halven dat men uit veel andere zaaken
 bespeurde, dat deze Engelsman met de
 vyand heulde, en hem met kruit en spys
 gestyfd had.

Den 2. Mai quam *Cornelis Sebastiaans-*
zoon met zyn schepen voor Tidore,
 welke het voor 's Konings Hof ten eer-
 sten, om met hem te spreken, gezet
 hebben. Zy zagen daar twee Portugee-
 sche Kraaken dicht onder land leggen
 tusschen twee schansen, die de zelve
 dekten. De Hopmannen daar op waren
Thomas de Torris, en *Fernando Pereira*
de Sandi.

Den 5. Mai deed de onder-Zeevoogd
 de sterkte van Tidore opeiffchen; dog
 die van binnen gaven tot antwoord, dat
 zy voorgenomen hadden, zig te verde-
 digen tot den laatsten man toe.

Daar op besloten de onzen de Kraaken
 eerst te veroveren, gelyk ook *Cornelis*
Sebastiaanszoon met zyn schip en 't schip
 Gelderland, waar op *Jan Janssen Mol*,
 een dapper man, Schipper was, daar na
 toe voer, en die beschoot; dog de Por-
 tugeezen beantwoordden dit van hunnen
 kant, zo uit de schansen, als uit de sche-
 pen, wonder wel, zo dat het van weer-
 zyden scheen kogels te regenen; waar
 door onder anderen een Trompetter bo-
 ven in de mars getroffen wierd.

Gedurende dit schieten bemande de

1605. onder-Zeevoogd, en Schipper *Jan Mol*,
 nu als hoofdman aangemerkt wordende,
 yder zyn boot met volk, waar mede zy
 die Kraaken, zonder zich eens aan haar
 schieten te kreunen, aantastten, en, na
 een uur vegtens, veroverden. Het volk
 was meest over boord gesprongen, 't
 geen voor hun vertrek lonten, en vyer-
 poppen, by 't kruit gelegd had, om de
 Kraaken te doen springen, maar het
 wierd nog tydig van de onzen gezien,
 en belet, die niet meer dan drie dooden,
 en zeventien gequetsten, in dezen stryd
 bekomen hadden. Zy vonden daar zeven
 Metale, en vyf Yzere stukken in, die
 zy daar uit namen; staken toen de Kraa-
 ken in brand, en lieten ze dryven.

Ondertusschen was de Koning van
 Ternate, die met twee Coracora's na
 den Engelschen Zeevoogd voer, van
 drie Nederlandsche Factoors vergezel-
 schapt, door de Tidoreezen, die de eene
 Coracora nog namen, byna gevangen ge-
 kregen; dog ontsprong den dans nog
 aan 't Engelsch schip, 't geen hy voor een
 Hollands aangezien had; keerende zo
 weer tot de zynen.

De Portugeezen dit nemen der Kraa-
 ken uit de vesting wel gezien hebbende,
 wilden egter nog van geen overgave
 hooren spreken, waar op dan de onzen,
 met Koning *Sabid*, besloten alle onze,
 en de Ternataansche magt binnen weinig
 dagen bycen te voegen, en hen dan ge-
 lykelyk aan te tasten, te meer, alzo die
 vorst zeide zeer wel te weten, dat de
 Engelschen de Portugeezen met kruit, en
 loot, benevens verscheide levensmidde-
 len, ondcristand deden.

Om nochtans te minder bloed te ver-
 gieten, liet men den Koning van Tidore
 verzoeken, zich stil te willen houden,
 en de Hollanders, en Portugeezen alleen
 tegen een te laten vegten, onder belofte,
 dat de Koning van Ternate die veertien
 Coracora's, yder van honderd veertig
 man, sterk was, zich ook stil houden
 zoude. De Tidorees nam dit aan. Hier
 op trok Schipper *Mol* den 14. Mai, met
 den Zeeuschen Capitein, *van der Perre*,
 en honderd vyftig man, na land, om het
 Kasteel te bestormen, begaf zich, zo
 ras hy aan land was, na twee Portugee-
 sche dorpen, 't eene na 't Suiden, 't an-
 der na 't Noorden gelegen, en stak die
 in brand, om die van de vesting te eer
 tot de overgave te noodzaken.

Ondertusschen was Koning *Sabid* met
 vyf honderd man ook aan land gegaan,
 niet om te vegten, maar ten deele, om
 dit gevegt te aanschouwen, en ten deele,
 om de Tidoreezen in toom, en buiten 't
 gevegt te houden, terwyl de vloot van de
 Noord-zyde de vesting hevig beschoot.

D d 3 Schip

1605.
 Verovert
 twee
 Kraaken;

Tast daar
 op de
 vesting
 aan.

1605. Schipper *Mol* wierp metter haast, na dat hy nu al zeer genadert was, een schans van Wyn-vaten op, vulde die by dag en nacht met aarde, en begon, dit voltooit hebbende, sterk op de vesting te schieten, 't geen die van binnen zeer moedig beantwoordden. Weshalven zien- de, dat dit lang zou kunnen dueren, zonder hope tot de overgave te bekomen, ging hy by nacht met twee Soldaten de sterkte beschouwen, en bevond, dat daar al een bresse geschoten, en het derhalven tyd was, om die te bestormen, waar toe hy tegen den volgenden dag last gaf.

Den 19. Mai voerde de Schipper, en hoofdman *Mol*, al 't volk dicht onder de vesting, 't geen de Portugeezen, door 't gedurig schieten der onzen van boord, niet eens merkten.

Als hy nu tot den storm klaar was, gaf hy den onzen aan boord met een vlagge een teeken, om met schieten op te houden, gelyk zy dat ook aanstonds naquam.

En be-
stormt
die.

Daar op begon hy den storm met zyn volk, en raakte, met nog zeven Soldaten by zich, met een vaandel in de vuist binnen de sterkte.

De Portugeezen hielden ondertusschen niet op met schieten, en veel vuur-ballen van den Toren af te werpen; waar door niet alleen 't voornoemde vaandel in brand raakte, maar 't geen ook belette, dat 'er iemand meer in de vesting komen konde.

De
hoofd-
man *Mol*
raakt 'er
met eeni-
ge in;
moer
wyken,
en breekt
zyn been.

Wanneer zy nu niet meer, dan deze agt mannen, 'er in zagen, grepen zy moed, en dwongen den hoofdman *Mol*, na een vierendeel uurs vegtens, met de zynen 'er weder uit te wyken, by welk te rug trekken *Mol* van de sterkte afviel, en zyn been brak.

Ten eersten schoten 'er wel eenigen van zyn volk toe, om hem weg te helpen; dog hy wilde dat niet toelaten, en ging voort met hen te vermanen van tog niet te wyken, maar den stryd te hervatten, om 't verlorene te herwinnen; na welke vermaning hem een van zyn volk op de schouderen nam, en wegvoerde.

De Portugeezen verloren in 't eerst van den storm ook *Thomas de Torris*, hoofdman van een der Kraaken, zo als hy de eerste op den hoofdman *Mol* aanviel, en hem met zyn degen dagt te doorlopen, niet vrezende voor zich zelve, vermits hy in zyn volle harnas was; maar *Mol* weerde dit behendig met een korte spies af, en een Soldaat, met zyn Musquet klaar staande, trof hem zo wel, dat hy dood ter aarde viel.

De onzen hervatten wel den stryd; maar wierden met minder moeite, dan te voren, te rugge gedreven, en van de Portugeezen ten half weg van hunne schansen nagejaagt.

Daar op begonnen die van de schepen weêr op de vesting te schieten, 't geen die van 't schip Gelderland zo gelukkig deden, dat een van hunne kogels, in 't kruit der Portugeezen gevallen zynde, den Toren met zestig of zeventig Portugeezen, met een verbaarlyk geweld, in de lugt deed vliegen,

Dit gaf den onzen moed om weêr op nieuw aan te vallen, en heviger, dan te voren, op de vesting te stormen, om die met den degen in de vuist te veroveren; het geen te gemakkelyker gelukte, vermits verscheide Portugeezen, ziende het nu niet langer te kunnen houden, om hun leven baden, en zich overgaven, het geen hun toegestaan, en 't beloofde gehouden wierd.

D
vesti-
wor-
vero

Toen schoten de Ternataanen toe, die tot dien tyd maar toegekeken hadden, met voornemen, om alles te plunderen en te verwoesten, staken ook een steenen Toren, waar in Nagelen waren, in brand, zonder dat de Hollanders dit konden beletten.

En d
de T-
nata:
m
gepl-
dert.

Deze storm kostte den onzen twee mannen, en agt gequetsten, waar onder de gemelde hoofdman *Mol* was. De Portugeezen hadden drie en zeventig dooden en dertien gequetsten. Hunne vrouwen waren meelt na een vastigheid op het gebergte gevlugt, en wel byzonder na een hoogen berg, niet ver van de vesting, tot welken men niet, dan door een zeer smal voetpad, komen, en dus onmogelyk die veroveren kon; ten ware door uithongeren, 't geen toen de zaaken der onzen niet toelieten.

Dierhalven heeft men den Landvoogd, 't Ge-
Piedro Debbro, en *Fernando Pereira de*
Sandi, nevens de overige Portugeezen, de Po-
te zamen omtrent vyf honderd sterk, geezer
toegestaan, met eenige scheepjens na de uit de
Philippinen of Manilha te vertrekken. Moluc
doet v
trekket

Deze overwinning, die men voornamelyk aan 't springen van dien Toren toeschryven moet, was oorzaak, dat de Portugeezen nu niet alleen volkomen uit al de Molukze eilanden verdreven wierden, maar dat zy ook niets daar omtrent, dan alleen maar een geringe vesting op Solor, behielden.

Men vond verder goed, die veroverde vesting te slegten, 't welk verrigt zynde, heeft de onder-Zeevoogd, *Cornelis Sebastiaanszoon*, eenig volk in Ternate en hier eer
volk,
vertrek
hier gelaten, om met de Koningen van Ternate, en Tidore als middelaars te handelen, en ook verder in opzigt van alle andere zaaken van wegen de Hollanders daar te blyven. Deze waren de opper-Koopman, *Adriaan Harmenszoon*, met nog dertien of veertien mindere perzoonen.

Alles dus beftelt zynde, voer hy met het fchip Gelderland na Ternate, laadde daar een goed deel Nagelen, en vertrok den 14. Julius na Bantam. Voor zyn vertrek wilden de Ternataanen, dat hy een van beiden doen zou, of den Koning van Tidore dooden, en dus die onderzaten onder Ternate brengen, of dat hy daar een genoegzame bezetting laten wilde; 't geen hy beiden aflloeg, voorgewende, dat zy geen zwaarigheid nog van Goa, nog van Manilha, te wagten hadden.

Dog deze vreugde der Hollanders, over dit veroveren van Tidore 's vefting, duurde niet langer, dan tot den jare 1606. wanneer de Spanjaarden, wetende, dat de onzen op geen van beide de eilanden eenige fterkte gelaten hadden, en van de Tidoreezen geroepen zynde, den 14. Maart uit Manilha onverwagt met een vloot van twee en dertig zeilen, of van vier fchepen, vier Galeyen, en verder van Fuften, Jonken, en diergelyke vaartuigen meer, benevens drie duizend man, waar onder zefstien honderd Spanjaards, onder 't opper-gezag van *Don Pedro da Cunha*, tuffchen Ternate, en Tidore ten anker gekomen zyn, vindende daar het fchip West-Vriefland van *Steven van der Hagen* 's vloot.

Tegen het zelve hebben zy eenigen tyd vrugteloos geflagen, waar op zy dan, ziende daar niets op te kunnen winnen, van het zelve afgehouden, en zich na Tidore begeven hebben, 't geen zy na weinig moeite innamen, en nog vier van ons volk gevangen kregen.

Dit verrigt hebbende op Tidore, trok hy den 1. April na Ternate, belegerde *Gamma Lamma*. De Ternataanen, deze twee Natien niet konnende wederftaan, zyn meeft na 't gebergte gevlugt, 't geen die genen, die nog in de vefting waren, dwong, dezelve op den 3den over te geven; en ook al hunne *Coracora* 's aan de Tidoreezen ten proi te laten; waar door zy dan ook uit de zee geflagen waren.

In het eerft waren eenige Ternataanen met hunnen Koning *Saidi* na *Takoma* gevlugt; dog, zich daar niet al te zeker vindende, liet hy daar zyn broeders zoon *Kaytsjili Hbamza*, en begaf zich na *Gilolo*.

Men zegt, dat de Goegoegoe, of de Ryks-beftierder, *Marafaoli*, de fletuels der fterkte aan de Caftilianen, zonder zich eenigzins te verdedigen, overgegeven, en dit geflagt by de volgende Koningen daar over zulk een haat op den hals gehaalt zou hebben, dat zyne nazaten zedert van dat ampt afgezet zyn, en geen magt meer, om den eer-naam van Goegoegoe te voeren, gehad hebben;

maar zyn daar na als Hhoekoms, of Opperregters, daar zy te voren het naafte in waardigheid aan den Koning waren; gebruikt. Dus hebben in dit opzigt die van den huize der *Marafaoli* 's het zelve lot gehad, als die van 't huis van den Prince *Tarruwefe*, welkers nazaaten tot geen de minfte waardigheden verheven mogen werden, om dat hy de egte kinderen van Koning *Bajang Ullak* vervolgt; en een derzelven gedood heeft.

De Caftilianen deden hun uiterfte beft om Koning *Saidi* in handen te krygen; weshalven zy hem veel geveinsde beloften door onderhandeling der Tidoreezen lieten doen, zeggende, dat hy maar weder in Ternate komen, en zyn land in vrede bezitten kon.

In 't eerft wilde hy daar niet na luiften, buiten dat zyn neef, *Hbamza*, hem ook riedt de Caftilianen niet te vertrouwen, maar zich wat aan een kant te houden. Dog zyn Gemalin, *Bokje Siri Kaja* ried hem, zonder dat men weet door wiens aandrang, of met wat inzicht; het tegendeel, willende, dat hy weêr na *Tacoma* keeren zoude, en dit ging te meer by hem door, om dat men mompelde, dat de Caftilianen *Hbamza* wilden tot Koning verheffen, om welke reden hy ook *Hbamza* niet vertrouwde.

Hy begaf zich dan op een deftig opgecjerde *Coracora* der Tidoreezen, hem door de Caftilianen, om hem af te haalen; toegezonden; maar was egter zo voorzigtig, dat hy zyn zoonen, en vooral zyn jongften zoon, *Modafar* (die zyn opvolger zyn zou, alzo de oudfte niet bequaam was, en men den Prins *Sedang* niet begeerde tot Koning te hebben) met den *Kaytsjili Aali*, en eenige anderen van 's Konings bloed, aan een kant zond; en dus maar alleen na hen toe ging.

Als nu de Caftilianen zagen, dat zy den Koning, met meeft al zyn grooten, en ook zynen neve *Hbamza*, den *Kaytsjili Tsjiolo*, en nog vyf van de voor-naamfte *Sengadji* 's, of Hertogen, als die van *Makjan*, *Saboe*, *Gamocänorra*, by malkanderen hadden, hebben zy die aan boord gebragt, en gevankelyk na *Manilha* gevoert.

Dit hadden de Ternataanen zo ras niet vernomen, of zy vlugten nu fterker, dan te voren, na het gebergte van *Gilolo*; waar na toe zy ook hunnen jongen Koning, *Modafar*, maar zes jaren oud zynde, voerden, die daar tot het naafte jaar 1607. fchuilen bleef.

Na dat nu de Caftilianen dus meefter niet alleen van Tidore, maar ook van Ternate geworden waren, hadden zy ook van ons volk een onder-Koopman, nevens twee anderen, gevangen gekregen.

De

De Caftilianen krygen Koning Saidi gevangen.

Dien zy na Manilha voeren;

1606.
Veroveren al onze goederen daar.

De opper-Koopman, *Adriaan Hermanszoon*, en nog zes mannen, dit gevaar met een Praautje ontkomen, hadden zich na 't schip West-Vrielandt begeven; dog van de goederen der E. Maatschappy aldaar niets kunnen bergen; buiten al het welke zy ook nog twee honderd Bahara's Nagelen, yder van zes honderd twintig pond, verloren, die anders al gereed lagen, om in 't schip West-Vrielandt, 't geen reeds twee honderd Bahara's in had, ingescheept te worden.

Ons gevangen volk verdeelden zy op twee vaartuigen, en zetten hen aan eenige naburige eilanden aan, van waar zy naderhand met een Praauw in Amboina quamen, alwaar zy hun wedervaren verhaalden, en daar by getuigden, dat zy gansch niet qualyk van den vyand gehandelt waren.

Ook was het schip West-Vrieland uit Ternate, daar niets meer ten voordeele der E. Maatschappy te doen ziende, verder in 't laatst van 't jaar 1606. na 't vaderland vertrokken, en volgens berigt, den 19. Mai 1607. op Bantam bekomen, op Mauritius eiland verongelukt; terwyl de zaaken aldaar in een bedroefden staat, en de Kastilianen volkomen meesters van alles gebleven waren.

Ondertusschen vonden de Ternataanen goed, eenige gezanten na Bantam te zenden, om te zien, of daar weêr Hollanders mogten verschenen zyn, en om van hun hulpe te verzoeken tegen de Kastilianen, en Tidoreezen.

Hier toe besloten zy *Kaytsjili Aali*, een Prins van het Koniuklyk Ternataans bloed, als zynde de zoon van Koning *Sabid*'s broeder (even gelyk ook den Prince *Hbamza*, 's Konings neve, uit een andere broeder was) te verkiezen, en hem als hoofd van dat gezantschap nevens den *Kimelaha Adja* af te vaardigen. Hy quam op Bantam, dog vond daar geen Hollanders; weshalven hy van daar in 't jaar 1606. vertrok, hervattende dien togt het jaar daar aan met meer vrugt, en genoeg. Deze *Aali*, schoon toen nog maar in de twintig jaren out, en kort van stature, was zo ongemeen rad, en dapper, dat hy menigmaal met schildt en zwaard in de vlugt over zyner vyanden hoofd gesprongen zynde, in dien zelve sprong dat hoofd mede genomen, en zich weêr behouden tot de zynen begeben heeft.

Terwyl nu Koning *Sabid* in Manilha gevangen zat (daar hy eindelyk, zonder dat men den netten tyd van zyn overlyden weet, gestorven is) waren 'er, by *Modafar*'s minderjarigheid, egter nog wakkeren mannen aldaar overgebleven, die de

zaaken des gevangen Konings, en het bestier des ryks op zich namen.

Onder deze stak uit *Daja*, of *Hidajat*, een man uit het Adelyk huis *Tommagola* gesproten, die van het jaar 1606. als onder-Koning het Ternataans ryk bestiert, gelyk ook tot deszelfs welstand de voornoemde Prins *Aali* veel toegebracht heeft, zonder dat zy egter een van beiden daar van veel vrugt, of dankbaarheid ontfangen hebben.

Het eerste berigt, dat de onzen van dit veroveren van Ternate, en Tidore, kregen, was in het begin van Juny des jaars 1606. voor Malacca, alwaar de Zeevoogd, *Kornelis Matelief* de Jonge, bezig met die stad te belegeren, zestien Portugeezen, nevens eenige anderen, met twee Galeotten uit de Moluccos den 4. Juny omtrent die stad verschenen, gevangen kreeg, uit welke hy den ganschen staat der Moluccos, benevens het veroveren van Ternate, en Tidore, omstandig verstond, gelyk hem dit kort daar aan ook door zeven of agt andere gevangenen bevestigd wierd.

Hoe zeer ook dit groot verlies dien wakkeren Zeevoogd smartte, zo moest hy dit voor een tyd opkroppen, en eerst zien, wat hem verder voor Malacca te doen stond; alwaar hy den 22. October 1606. dien vermaarden en zo voordeeligen Zee-slag, tegen die magtige Portugeesche vloot, door den onder-Koning van Indiën, *Don Martin Alfonso de Castro*, jongsten zoon van *Don Antonio de Cascais*, gevoert, omtrent de stad Malacca sloeg, gelyk wy dat uitvoerig onder de zaaken van Malacca zullen voorstellen.

Na dat hy dan voor die stad alles, 't geen hem mogelyk was, tot nadeel der Portugeezen verrigt, en zich nog eenigen tyd te Keda, en daar omtrent, met zyn schepen te vergeefs, met hope van daar nog lading van Peper te krygen, opgehouden had, zonder dat hy ook de Portugeezen uit hun voordeel lokken kon, vond hy den 3. December goed, dezelve na verscheide kusten te verdeelen, en met zes schepen na de Moluccos te vertrekken.

Hy quam den 31. January in 't jaar 1607. voor Bantam, alwaar hy van onzen opper-Koopman, en de andere bedienden der E. Maatschappy hoorde, dat over drie dagen het schip Delft met de voornoemde Ternataanse gezanten, in 't laatst des verleden jaars daar weder uit de Moluccos, om de Hollanders tot hun hulpe te verzoeken, gekomen, na Amboina vertrokken was.

Matelief verstond daar mede, dat de jagten *Medenblik*, en het *Duifken*, toen in de Moluccos waren, dog dat zy voor eerst,

De Ternataanen zenden den Prins Aali na Bantam, om der Hollanders hulp te verzoeken.

Hijat beerd in 1606. als K...
M... ho... in... 16... ve... lac... de... lia... M... ve... ha...
t... he... he... de... tu... vl... do... stu... den... te...
Kor... voo... Ban... in... 160...

eerst, zonder verder ontzet, niet veel daar zouden kunnen uitvoeren (gelyk zy ook in 't voorjaar al weer in Amboina gekomen waren) waarom hy te meerder haast maakte, om van Bantam derwaarts te vertrekken, gelyk hy den 7. February deed.

Hy gierde den 11. op Jaccatra aan, diens Koning hy bezogt, en eenige geschenken gaf, vertrok van daar den 13, quam voor de kust van Celèbes ten anker, vernam daar, voor Tanah Keke, dat daar ook een groot en kleen Hollands schip aangeweest, maar over tien dagen na Amboina vertrokken was, weshalven hy mede daar na toe stevende, alwaar hy den 29. Maart voor de sterkte Victoria ten anker quam.

Hy vond daar ook het schip Enkhuizen, 't geen hy na de Moluccos voor af zond, om te zien, of men den vyand eenige afbreuk zoude kunnen doen, en op Makjan, en Batsjan eenige Nagelen bekomen.

Ook vond hy hier den Prinse *Aali*, en den *Kimelaha Adja*, die uit name van den Ternataanschen onder-Koning, *Hidajat*, weder na Bantam afgevaardigt, en van daar den 28. January met 't schip Delft na Amboina vertrokken waren, om de Hollanders aldaar op het ernstigste te verzoeken (gelyk zy nu alhier mede deden) dat zy, en den Heer Zeevoogd, hen in dezen nood tog niet verlaten, maar met hunne magt tegen de Kastilianen, en Tidorezen, byspringen en ondersteunen wilden, hem verzekerende, dat zy dat ten allen tyde erkennen, en hem middelen aanwyzen zouden, hoe al het verlorene weder gemakkelyk door hun beider magt veroverd kon worden.

Hier op gaf de Zeevoogd *Matelief* tot antwoord, dat hy zeer genegen, en uitdrukkelyk, om hen te helpen, gekomen, en ook zyn voornemen was na Ternate te stevenen; maar dat hy eerst zyn eigen middelen, en zee-magt overzien, en vooraf ook weten moest, hoe groot de magt der Ternataanen, en die der vyanden aldaar, was.

Zy zeiden, dat 'er drie honderd Kastilianen in Gamma Lamma waren, het geen zy, zedert zy dat veroverden, merkelyk versterkt hadden.

Daar op riep de Zeevoogd zyn breeden raad byeen, die besloot de Ternataanen, zo veel hun jegenwoordig vermogen toeliet, te helpen, mits dat zy van hunne zyde bezorgen zouden, dat zy met twee duizend Ternataanen mogten versterkt worden, zonder het welke hun verdrag ten eenemaal uit, en hy van zyn belofte ontslagen zou zyn.

I. DEEL.

De gezanten, hunnen slegten staat zeer wel kennende, en wetende, hoe onmogelyk hen was, zo veel volk, by deze gesteltenis van zaaken, zo schielyk by den anderen te krygen, vonden egter goed, dit te beloven, om den Zeevoogd voor eerst met zyn schepen maar in Ternate te lokken, in hope van dat zig wel gunstiger gelegenheit, dan zy nu voorzien konden, tot het nakomen van deze belofte, opdoen mogt, en zy daar door, of door des Zeevoogds ontzagchelyke magt, gelegenheit tot het herstellen van hunnen bedroefden staat zouden bekomen; welke hope zy afgesneden, en des Zeevoogds vertrek na Ternate geheel en al zouden verhindert hebben, zo zy maar het minste aan hem hadden laten blyken, dat zy geenszins in staat waren, om zo veel volk by zyn komst in Ternate aan hem te leveren. Dierhalven hoopten zy, dat de tyd alles redden, en men verder over die zake met den onder-Koning *Hidajat* zou spreken, die zekerlyk dit hun beleid in allen deelen billyken, en zich ten hoogsten over des Zeevoogds komst aldaar verheugen zou.

Hier op is *Matelief*, na het noodige in Amboina verrigt te hebben, met agt schepen, Orangie, Mauritius, Erasmus, Enkhuizen, Delft, de kleene Son, het Duifken, en het Jagt, in alles vier honderd een en tagtig blanke koppen, en vyftig swarten ophebbende, in gezelschap van deze gezanten uit Amboina naar Ternate op den 3. Mai 1607. vertrokken.

Hy quam den 10. voor Batsjan, begon daar 't geweer aan de hoofden, en mindere krygslieden uit te deelen, verkiezende uit de zelve ook zekere hoofdmannen, onder-hopmannen, en mindere hoofden, benevens twee honderd en vyftig man, dien hy last gaf, als het noodt deed, te landen, en het noodige aldaar volgens bevel van hunne hoofden te verrigten.

Die van het schip Orangie betoonden weinig moeds by 't landen; dog die van de andere schepen waren gewilliger.

Den 11. quamen zy voor Makjan; 't geen half onder Ternate, en half onder Tidore, gestaan hebbende, zich nu onder de Kastilianen begeven had.

Den 13. Mai quam hy op de Reede van Telingamoe, alwaar hy zo ras niet ten anker gekomen was, of hy zond ten eersten een Ternataan, die hy uit Amboina mede gebragt had, met een Praauw na Gilolo, om den onder-Koning, *Hidajat*, en jongen Koning, *Modafar*, kennis van zyn komst te geven.

Hy kreeg den 15. hier op ten antwoord, dat de Koning morgen volgen

E e zott,

1607;
Die zy
aanne-
men.

Waar op
Matelief
in Mai na
Ternate
vertrok.

1607.

Daar hy van alles berigt kreeg.

zou, schoon hy maar vier Coracora's, eenige Praauwen, en zeer weinig volk had. Hy kreeg ook door een Ternataan kennis, dat 'er op Ternate zes honderd Kastilianen, en daar onder veel zieken, maar op Tidore niet boven de dertig, waren.

Men besloot daar op met al de schepen na Tidore te zeilen, en daags daar aan te bezien, of de Ternataanen aan land zouden by hen komen, dewyl het zonder hen niet wel te landen was, buiten dat zy zich zelven ook ten eersten, door 't opwerpen van deze of gene vastigheden, zouden moeten versterken.

En voor Tidore ver-scheen.

Hy, den 16. voor Tidore gekomen, ging vlak voor de stad, omtrent den zee-kant, aan de Oost-zyde dezes eilands, leggen; maar bevond de zelve met boschagien zodanig omcingt, dat men, maar een Snaphaans-schoot daar van daan leggende, niet boven drie of vier huizen zien kon.

Op 't strand vond hy een bolwerk van oopen geleide kei-steenen, een mans-lengte hoog, en omtrent twee Musquet-schooten lang, 't geen zich ten Suiden en ten Noorden langs den zee-kant henen strekte. Aan het Suid-einde des zelfs is een ronde berg, die tamelyk hoog, en van binnen qualyk te beklimmen is. Hier op hadden de Kastilianen drie stukken, en eenig volk, dat daar op de wagt hielt, en den zelven in het Noorden wel beschanst had.

't Geen nader be-schreven word.

Een groote gotelingschoot van daar lag de oude Portugeesche vesting, dog zo met ruigte bewaassen, dat men die van de schepen niet zien kon.

Voor de stad vond hy ook een steene Rif, omtrent een steenwerp van land, 't welk met laag water droog, maar met hoog water op zommige plaatzen wel drie, en op andere wel meer voeten onder legt, zodanig, dat 'er tusschen het zelve, en het land, wel vyf of zes voeten water blyft; en strekt dit Rif zich van den berg in 't Suiden tot voorby de Portugeesche sterkte uit, waar door het voor die stad met geladene boots vol volk niet wel, dan alleen by een spring-vloed, en maar op zommige plaatzen, te landen is; al het welke tegen de gedagten van den Zeevoogd uitviel, die zich verbeeldt had, dat men daar dicht aan den wal komen, en het landende volk met het geschut der schepen dekken kon; daar zy van het zelve, zo ras men maar aan den wal was, door al het geboomte, niet den allerminsten dienst konden hebben.

Koning Modafar komt by den Zee-

Den 17. Mai quam de jonge Koning *Modafar*, toen twaalf jaren oud, benevens zyn broeder *Moavia*, die een jaar

ouder was, met den Koning van Gilolo, mede een vorst van veertien of vyftien jaren, by den Zeevoogd *Matelief* met het schip de *Son*, benevens een Coracora, en vyf of zes Praauwen, bemant met honderd vyftig Ternataanen, waar by 'er daags daar aan nog vyftig quamen, benevens de Hhoekom, of opper-Priester van Ternate, een man van groot aanzien onder hen.

Hidajat, de onder-Koning van Ternate, quam niet eens te voorfchyn, voorgevende ziek op het gebergte van 't hooge overland te leggen, en dus niet in staat te zyn, van zelf daar te komen; weshalven hy den jongen Koning, en den Koning van Gilolo, by den Zeevoogd met dit volk, zynde al 't geen hy had kunnen byeen zamelen, gezonden had, met dit ernstig verzoek, dat hy het ten besten der Ternataanen gebruiken, hem met zyn magt ondersteunen, en zich verder met deze Koningen beraden wilde, hoe men de zaaken der Ternataansche kroon, zo verre nu vervallen, best en spoedigst zou kunnen herstellen.

Dit verschilde zeer veel van de twee duizend Ternataanen, die den Zeevoogd door den Prins *Aali* beloofd waren; buiten dat hy niet zien kon, hoe hy, 't zy Tidore, of wel Ternate, 't geen hy van beide herwinnen mogt, met zo weinig volk zou kunnen houden; hoewel dat nog zo ligt niet zou te winnen zyn, als de Ternataanen wel hoogmoedig opgaven.

Egter om een overleg van deze zaak te maken, begon hy met deze twee Koningen daar over te spreken, vragende, of zy wel moed hadden, om Tidore, als hy dat mogt gewonnen hebben, met twee schepen, die hy daar tot hun verdediging laten zou, te houden. Zy gaven tot antwoord, dat hun staat door de laatste overrompeling der Kastilianen zeer vervallen, hun volk zeer verstroyt, een groot getal daar af gesneuveld, of van ongemak gestorven was, en zy daar door niet in staat waren van veel te beloven; maar dat het zekerst was, dat, zo men de Ternataanen weêr byeen zamelen wilde, men dan geenzins op Tidore blyven moest, daar zy dog niet zouden willen, of durven komen; maar dat het best zou wezen, zo het de Zeevoogd mede goed vond, een sterkte op Ternate te bouwen, en hun daar twee schepen te laten, wanneer zy geen zwarigheid zagen om die sterkte tegen den vyand, immers voor een tyd, en zo lang 'er geen hulp-troepen uit Manilha quamen, zeer wel te kunnen verdedigen.

Ook hielden zy den Zeevoogd voor, dat zy, op Ternate zynde, hunne Nage-

1607. voo Matelief met een Prins

En o legt, Hidajat ziekte alles in hem.

Zy raan hem. Ternate te bouwen

167. Nagelen in spyt der Kastiliaanen konden plukken, maar dat zy, op Tidore hun verblyf houdende, dat zo niet konden doen; buiten dat zy geen reden zagen, waarom zy hun eigen land verlaten, en in een vreemd, 't geen niet beter was, hun verblyf nemen zouden.

Daar op dan verder gaande, vertoonden de Ternataansche grooten, die nu en dan quamen afzakken, dat 'er op Ternate twee plaatzen waren, die met weinig moeite konden versterkt, en tot vastigheden van verdediging gemaakt worden.

De eene, Maukonora genaamt, lag omtrent een kleen uur van de stad, op een bergagtige, en zeer sterke plaats. De andere, Maleyo, lag van de stad Gamoe Lamoe wel drie uren, in een vlakke, en die derhalven door arbeid zou moeten versterkt worden. En een van deze plaatzen zou zo ras niet versterkt zyn, of zy oordeelden, dat de Ternataanen, die nu hier en daar gevlugt waren, zouden uit hunne schuilhoeken ten eersten na die vastigheid afkomen, 't geen zy anders niet zouden durven doen.

Zy beschuldigden zeer den onder-Zeevoogd, *Kornelis Sebastiaanszoon*, voorgevende dat hy, tegen hunnen raad, den Koning van Tidore in 't leven gelaten, en hen verzekerd had, dat zy geen zwaarigheid nog van den Tidorees, nog van de Portugeezen, te vreezen hadden, alzo 'er geen vloot uit Portugal was, 't geen hy, omtrent Goa geweeft zynde, daar zelf vernomen, en dat men ook niets quaads van Manilha te wagten had, vermits zy daar genoeg met zich zelve te stellen hadden; daar nogtans zy hem voor zyn vertrek genoeg verzekerden, dat de Tidoreezen, by de eerste bequame gelegenheit, niet nalaten zouden zich aan hen, gelyk ook metter daad tot hun smert gebleken was, ten uitersten te wreken.

De Heer *Matelief*, dit alles aangehoort, en daar uit klaar genoeg begrepen hebbende, dat zy niet genegen waren op Tidore te blyven, kon egter niet goed vinden, wat ook eenige leden van zynen raad hier tegen inbragten, zo weér van Tidore na Ternate te vertrekken, en dat t'eenemaal ongemoet te laten.

De agting der Hollanders kon dit niet lyden. Ook had de vyand aldaar zich konnen inbeelden, dat zy, of uit vreeze voor hen, of wegens gebrek van volk, of oorlogs-gereedschappen, of wegens eenig ander onvermogen, als lafhertige van daar vertrokken waren, daar zy, de stad in koolen leggende, zich by den vyand gevreesft, en by al de omleggende eilanders, 't zy vrienden, 't zy vyanden, zeer ontzagchelyk konden maken.

1607. Het was wel waar, dat het niet der pyne waard scheen, zyn volk voor eenig gevaar hier bloot te stellen, en dat om maar eenige hutten van stroo, die zy met der haast weder herbouwen konden, in brand te steken; maar het was ook niet waarschynlyk, dat de vyand, hier zo groot een magt van schepen byeen zierende, zich zelve om die stroo-hutten mede in eenig gevaar zoude willen begeven, 't geen zy veel meer van de Hollanders, dan die van hun, zouden te wagten hebben; weshalven ook de Zeevoogd met reden oordeelde, dat 'er geen gevaar ter wereld in gelegen, en 't voor de zake der Hollanders, en der Ternataanen noodig was, hen voor zyn vertrek van hier een wakkeren neep te geven.

Op dien zelve dag quam 'er een Praauw met volk van Makjan, een eiland, te voren onder Ternate gestaan, maar by de laatste verovering ten grootsten deele zich onder Tidore begeven hebbende, van de welke eenige door den Sengadji, of Hertog, uitgezonden waren, om heimelyk eens af te kyken, waar het heenen wilde, als mede om den Zeevoogd bekend te maken, dat hun Sengadji genegen was, aanstonds weér tot de onzen over te komen, zo ras hy maar bespeuren zou, dat de onzen weér een vastigheid, of eenigen voet op Ternate hadden; en dat volgens een oude en juist geen onvoorzigtige gewoonte van meest alle inlanders, van het altyd met den sterksten te houden.

Zy gaven aan den Heer *Matelief* ook te kennen, dat, nu drie weken geleden, de Koning van Tidore veertig man van Makjan by zich ontboden had, om den berg, die in het Suiden legt, te versterken, en de Kastiliaanen dan daar op in bezetting te leggen; dog dat die van Makjan dat geweigert, en de Tidoreezen daar op gedreigt hadden, hen de Castiliaanen te zullen toezenden, die hen verwoesten, en tot slaven wegvoeren zouden.

De Heer Zeevoogd, alles wel overwogen hebbende, besloot met zynen raad 's morgens te landen, en de stad in brand te steken.

Ten eersten wierd alles daar toe bereid. Men zond vyf honderd en twee man in de boots, voegde daar nog honderd vyftig Ternataanen by, en ging hy, na hen tot den stryd wel vermaant, en van wapenen voorzien te hebben, zelf ook met een schuitje, daar vier roeiers, zyn wondheeler, en twee dienaars in waren, na land toe.

Men kon aan land niet meer dan vyftig Kastiliaanen zien, en dierhalven verbeeldde hy zich, dat, schoon zy door

yn
ar
be
na
n.

are
sch
gin
gen
orn
ebal
aans
don

t W
Mate
f
nooc
zaak
Tide
te
verla
n.

Hy krygt
tyding
van
Makjan.

Besluit
Tidore in
brand te
steken.

1607. eenige werken gedekt wierden, dezelve zyn voornemen niet zouden hinderen.

Dog kan wegens 't Rif niet landen. Dit was wel waar; maar, omtrent den wal komende, kon hy 'er met zyn schuitje niet over, veel min met de boots, van welke 'er nog twee aan den grond raakten, waar door wy, hoe zeer men ook van de schepen na land toeschoot, nog twee mannen verloren.

Vertrok na Ternate. Om dan verdere ongemakken voor te komen, alzo 't landen zeer gevaarlyk door dit Rif was, vond *Matelief* goed, weder na boord te keeren, en 's nagts met de schepen na Ternate te loopen.

Voor Maleyo ten anker gekomen zynde, ging hy met twaalf Musquettiers, en eenige Ternataanen aan land, alwaar hy drie Chineezen ontmoette, die hy gevangen, en 's avonds mede na boord nam.

Deze al drie dagen uit de vesting der Kastiliaanen geweest zynde, zeiden, dat 'er op beide de eilanden maar drie honderd Kastiliaanen, en daar af, twee honderd op Ternate, waren; buiten welke zich daar nog twintig Portugeezen, en vyftig Chineezen, onthielden.

Hy bezigtigd Maukonora. Den 20. Mai quamen de schepen voor Telingamoe, uit welke hy nevens zyn raad hondert vyftig man met zich nam, om Maukonora, 't geen een groot half uur van de vesting der Kastiliaanen lag, te gaan bezigtigen.

Zy vonden dit wel redelyk bequaam, om 't met weinig mocite te versterken, ja onwinbaar te maken; maar men keurde dit egter af, om dat de Ternataanen aldaar hunne Praauwen niet bergen, noch hun toever van levensmiddelen van Gilolo, dan met veel gevaar, bekomen konden, vermits de Tidoreezen hen dit altyd beletten, en hen tusschen Ternate en Tidore gemakkelyk niet alleen waarnemen, maar hen ook al hun drinkwater affnyden konden.

En Maleyo. Men ging dan, na goed overleg, Maleyo bezigtigen. Men vond het aan de Noord-Oost-zyde des eilands, omtrent een myl of drie van Gamma Lamma, in een vlakke leggen, zonder eenig gebergte; daar omtrent, 't geen het hinderen kon. Het had een muur van op malkanderen gelegde steenen in 't ronde, welken zy al voor vyftig jaaren, met de Portugeezen in oorlog zynde, gemaakt hadden. Deze muur was op zommige plaatzen twee vadem hoog, op andere weër wat minder, en had de dikte van agt of tien voeten. Op eenige plaatzen was hy wel wat uitgekalfst, en bouwvallig geworden, dog met weinig mocite, en in vyf of zes dagen kon dit zodanig herstelt worden, dat men voor een schielyken aanloop der vyanden niet veel te vreezen had.

160 Het fatzoen des zelfs is zoodanig, dat het na den zeekant een breed, en na de berg-zyde een smal vierkant uitmaakt, en is omtrent vlak in 't midden van den grooten berg van Ternate, die byna 't geheel eiland beslaat, aan den voet des zelfs gelegen.

Recht voor deze plaats is een Rif, 't geen by laag water geheel droog valt, en hen byzonderen dienst doet, om hunne Praauwen, en Orembajen, te kunnen bergen. Buiten dit Rif is zeer goede anker-grond; dog de schepen moeten omtrent een gotelings-schoot van den wal afleggen.

Alles omtrent dit Maleyo dan wel bezigtigt zynde, vond men goed, het sterker te maken, en in staat van verdediging te brengen, te meer, dewyl ook de Ternataanen ten eenemaal daar toe overhielden.

Men deelde dan houw-messen, en bylen, aan de Ternataanen, die nu reeds tot drie hondert aangegroeit waren, uit. Eenige der zelve zond men ook, om te zien of men geen Kastiliaanen gevangen krygen kon; maar dit mislukte, vermits die de ruigte omtrent Gamma Lamma een groot stuk wegs afgebrand, en zich tegen een beleg, waar voor zy vreesden, door 't maken dezer ruimte verzorgt hadden.

Den 21. Mai begonnen de Ternataanen de ruigte rondom Maleyo, die door hare dikte 't gezigt der wallen t'eenemaal wegnam, af te houwen, 't welk verrigt zynde, ging de Zeevoogd met zyn raad de plaats net afmeten, en verder aanwyzzen, waar men de bolwerken zou moeten maken.

Dit gedaan hebbende, ontbood hy den jongen Koning, en den Hhoekom, of opper-rigter, by zich, om nu verder het noodige met hen te overleggen; maar na 't volk, daar toe vereischt, vragende, gaven zy tot antwoord, dat zy meest na Gilolo om levensmiddelen waren.

De Heer *Matelief* nam dit hun vertrek zeer qualyk op, aangezien hy hen des morgens een ton Ryft gegeven, en zich zelve, om 't werk voort te zetten, niet ontzien, maar in een zwaren regen daar by onthouden had, tot zo verre, dat hy doornat geworden was, en, nu al zyn mocite voor niet ziende, was daar over zeer verbolgen.

De Hhoekom zeide, dat het zyn schuld niet, maar van nooden was, dat de Goegoegoe, en de hoofd-man ter zee, zich hier by 't volk, en het werk, vinden lieten, na welke als de regte hoofden des volks, zy veel beter, dan na hem, zouden hooren.

1607. Nu en dan quam 'er een of twee van
 waar op Gilolo afzakken, met berigt, dat de
 Matelief Matelief eijgt te trek-
 11. andere morgen komen zouden; dog dit
 morgen duurde zo lang, dat het den
 Heer *Matelief* al zyn geduld benam, die
 derhalven een Praauw na Gilolo met uit-
 drukkelyken last aan den Goegoegoe,
 of Ryks-bestierder, zond, dat, zo hy
 geen zorg droeg, dat zyn volk ten eersten
 op Ternate quam, om het werk te vol-
 toyen, hy niet genegen was langer daar
 te blyven, betuigende het zyne, en
 meer, dan zyn pligt, gedaan, maar nu
 ook gezien te hebben, dat de Ternataan-
 en niet van hem geholpen wilden zyn;
 buiten dat zy het voor God, nog de
 Wereld, verantwoord konden, zulk
 een schoone vloot daar ontboden, en tot
 nog toe daar mede maar den spot gedre-
 ven, en niets uitgerigt te hebben, daar
 men nogtans, zo zy het hunne maar
 toegebracht, en goede bevelen gegeven
 hadden, zeer veel daar mede had kunnen
 uitwerken. Dit duurde tot den 25sten
 dieer maand; wanneer de Ternataansche
 Zeevoogd aan boord quam met verder
 berigt, dat de Goegoegoe nog die zelve
 dag stond te volgen.

De Heer *Matelief* schold hem voor al
 wat leelyk was, maar hy antwoordde,
 dat zy geen Praauwen genoeg hadden
 kunnen krygen, en dat ook hy niet in
 staat was, om alleen iets te beraatslagen,
 of uit te voeren, maar dat de Hhoekom,
 een man vol yver, en de Goegoegoe,
 dat moesten doen; en dus lei d'een gesta-
 dig de schuld op den anderen.

Men kreeg dien dag een man, en een
 vrouw, gevangen, die wisten te zeggen,
 dat de Kastiliaanen niet ophielden zich te
 versterken, en daar toe hunne slaven te
 gebruiken, dog dat 'er vele derzelve
 boschwaart inliepen, en besloten hadden
 tot de onzen over te komen.

D hy wker
 bt. aff. Eindelyk quam ook op den 16sten de
 Goegoegoe, maar 's avonds zo laat, dat
 de Zeevoogd hem niet spreken kon; maar
 des daags daar aan verscheen hy by *Ma-
 telief* aan land, waar by zich ook de
 Zeevoogd, zyn broeder, mitsgaders de
 opper-Priester der Mohammedaanen,
 de Hhoekom, de Sengadji, of Hertog,
 van Sabocho, en meer anderen voegden,
 die dan te zamen weêr na boord voeren,
 alwaar hen *Matelief* hunne nalatigheid,
 en ondankbaarheid, op het scherpfte
 voorgestelt hebbende, klaar aanwees,
 hoe hy van hunne gezanten, die hem
 waren komen roepen, en hem twee dui-
 zend man beloofd hadden, bedrogen,
 van hen gedurig om den tuin geleid, en,
 indien het zo langer ging, niet in staat
 was, om hen verder eenige hulpe toe te
 brengen.

1607. De grooten van Ternate, ziende, dat
 de Zeevoogd volkomen gelyk had, in
 het gene hy hun voorhield, lagen 't
 hoofd in den schoot, vertoonende aan de
 eene zyde hun onvermogen met de rede-
 nen 'er nevens, en verzogten aan de
 andere zyde zeer ernstig, dat hy hen tog
 in dezen nood niet verlaten, maar zo
 lang byblyven wilde, tot de vesting in
 staat was, belovende daar toe alles, wat
 in hun vermogen was, by te zullen
 brengen.

Hy gaf hen tot antwoord, dat hy hun
 drie schepen daar laten, maar dat hy met
 de andere na China vertrekken zou, en
 dat hy ten eersten bescheid, om te weten,
 waar na zich te rigten, daar op hebben
 moest.

En met
 welke hy
 verder
 het noo-
 dige be-
 raad-
 slaagd.

Zy voeren dan heen, om zich met de
 hunnen aan land daar over te beraden, en
 gaven hem 's avonds, wanneer hy ook
 aan land quam, tot antwoord, dat zy
 wenschten, dat hy met zyn gansche vloot
 daar wilde blyven, vermits hem dat by
 de Ternataanen, en al de omleggende
 eilanders, de meeste agting, en ook
 de beste gerustheit geven, daar anders
 yder van hen dus redenkavelen zou, dat
 het beter was het met de Portugeezen te
 houden, en van hen wat ongemakken te
 verdragen, dan zich aan de zyde der
 Hollanders te begeven, dewyl de eerste
 daar altyd by hen, en de Hollanders in
 't gemeen maar voor een maand twee of
 drie daar bleven, welk eerste hen gerust
 stellen, en tegen alle overval van vyanden
 dekken zou, daar zulk een kort verblyf
 hen al zo weinig, als het aanbod van drie
 schepen, helpen kon; met alle welke
 redenen zy in het eerst op den Zeevoogd
 niets, maar nogtans, by hunne nadere
 beloften, van goed en bloed by hem te
 zullen opzetten, op den 28sten Mai zo
 veel vermogten, dat hy met zynen raad
 goed vond met de gansche vloot daar,
 tot de sterkte zou voltoit zyn, te blyven.

Besloot
 daar, tot
 de sterkte
 voltoit
 was, te
 blyven.

Hier op wierd onderling besloten, met
 dat werk voort te gaan, gelyk dan de
 Zeevoogd *Matelief* dien namiddag met
 honderd man aan land ging, om het
 Suider-bolwerk te beschanssen; 't geen
 hy den 29sten een mans lengte hoog met
 hout en aarde kreeg; maar met de Ter-
 nataanen, die mede honderd man leveren
 zouden, ging het even eens, als te voren,
 alles zonder order, en zonder hun-
 ne hoofden ecnigzins te gehoorzamen;
 want in plaats van aan de afgevallene
 muragie van Maleyo, volgens overeen-
 komst, met die manschap te arbeiden;
 vond *Matelief*, toen hy 'er na zien quam,
 dat zy meest weggeloopt, en 'er maar
 vyf of zes gebleven waren; hoedanig het
 met die aan 't bolwerk geplaatst waren,

't Geen
 begon-
 nen, dog
 weêr
 langzaam
 voortge-
 zet word.

1607. zo ras hy 'er zelf eens afgang, mede gestelt was; al het welke daar meest van daan quam, dat die lieden niet betaalt vierden, en, egter voor hunnen kost moettende zorgen, dus genoodzaakt waren dien, na den arbeid, in 't bosch te gaan zoeken; waar door dan 't werk zo lang moest stil staan.

Den 30sten tragtte *Matelief* hen onder vier Hopmannen te verdeelen, en die weder in Rotten zodanig af te zonderen, dat yder Rotmeester over tien gebieden zou; dog dat wilde al mede niet lukken; en gelyk zy liever over hoop, en in 't honderd zonder zulke hoofden werken wilden, om te gemakkelyker te kunnen weg loopen, alzo moest de Zeevoogd, hoe zeer hy daar over met dreigen van zyn vertrek, en straf-oeffening tegen de grooten uitvoer, dit met goede oogen al weêr aanzien.

Hy krygt berigt, van een Jonk, en van der vyanden staat van binnen.

Ondertusschen kreeg men door een overlooper berigt, dat 'er een Chineesche Jonk met Nagelen gereed lag, om te vertrekken, om op welke te passen de Zeevoogd met zynen raad goed vond 't schip de Son, Enkhuizen, Delft, en het Duifken met den Fiscaal, *Maarten Aap*, als gebieder, af te zenden, met last van dat vaartuig te nemen, of te verbranden, maar zonder daarom den wal te na te komen, of de schepen in eenig gevaar te brengen.

Dien zelve avond hoorde men van twee overloopers, dat niet alleen die Jonk, maar ook nog een scheepje na Manilha wilde, en gaven deze ook te kennen, dat 'er in de vesting niet boven de twee honderd en vyftig man, in staat om wapenen te dragen, en al de andere ziek waren. Dat ook van de honderd Kastiliaanen, die te voren op Tidore zich onthielden, 'er twintig op Ternate gekomen waren.

Zet met veel hoofdbreken 't werk aan land voort.

Wat het werk aanging, hoe zeer de Zeevoogd dat zegt voort te zetten, het wilde met de Ternataanen niet aangaan: want zo ras hy, om hen te lokken, Ryft aan land bragt, quamen zy voor den dag; maar zo ras die weêr op was, verdweenen zy.

Dit ging met vallen, en opstaan, door de slapheit van den Goegoegoe, en den Zeevoogd der Ternataanen, zo tot den 3den Juny heen, wanneer men 't bolwerk tot zyn behooryke hoogte, behalven de borstwering, kreeg, waar op men twee stukken met hunne affuiten, en drie Metale bassen, nevens eenige Yzere, bragt.

Veroverd de Jonk.

Den 4den quamen de schepen met de Jonk der Chineezen weder, waar in zy vyf en twintig Chineezen, en omtrent vyf honderd Quintalen of zestig Bahaar

Nagelen, yder van zes Ryksdaalders, vonden, van welke zy een derde aan Tol, of tegen drie en dertig en een half ten honderd, hadden moeten betalen; behalven welke zy ook eenig Zilverwerk en weinige andere kleinigheden daar uitgenomen hadden; dog zy konden niet merken, dat daar onder eenige goederen der Kastiliaanen waren. De Jonk verbrande hy, dog de Chineezen nam hy naderhand mede na China.

Nu wenschte de Heer *Matelief* niets zo zeer, als maar het Suider-bolwerk ook in staat van verdediging te zien; vermits hy vreesde, dat, zo hy eer verrok, de vyand daar zekerlyk een aanval op doen, en dan alles weêr ligtelyk verwoesten zou, daar hem dat, na alles eerst voltoit te hebben, onmogelyk was. Derhalven preste hy grooten en kleenen, dan eens met goedheit, dan eens met dreigen, tot den arbeid zeer sterk aan; dog bevond, dat zy meest aan den arbeid bleven, als zy hunne wyven by zich hadden, die hy daarom van 't land van Gilolo na Ternate met het schip de Son, en met andere vaartuigen, brengen liet.

Gebrukt nieuwemide en om vesting te volten.

Maar had hy veel moeite met de Ternataanen, en hunne grooten, meest oude lieden, die hun rust zogten, en tegen geen ongemak konden, nog veel meer hoofdbreken had hy met zyn eigen volk.

Hee groe moe met eige sche volk

Den 7den Juny had hy de meeste daar van aan land doen gaan, om niet alleen 't werk te meer voort te zetten, maar ook om een Palliade-schutting, of Staketzel, tegen den muur, die 't bolwerk van de stad affloot, te maken; maar zo als hy aan land quam, spanden de meesten van zyn scheepsvolk te zamen, en liepen met hoopen na strand toe weg; waar van hy in 't begin de reden niet wift, maar hoorde naderhand, dat zy niet meer wilden werken, zich even als razende menschen tegen hem aanstellende, zonder dat hy egter begrypen kon, wat zy begeerden. Om dit dan te weten, zond hy twee Schippers naar hen toe, die hen uit zyn naam belastten, aan de vesting te komen, 't geen zy niet alleen weigerden, maar voegden daar by, dat, zo de Fiscaal het hart maar had van daar te komen, zy hem den nek breken zouden.

't G van wer aflo t.

Matelief, hier over ten uitersten vertoorn, is met den Fiscaal na hen toe gegaan, en vraagde hen met veel deftigheit, of zy hunnen eed betragten, hem gehoorzamen, en aan de vesting komen wilden, of niet? Zy zeiden, *neen*. Daar op vertrok de Zeevoogd, zond hen weêr twee Schippers, en liet hen afvragen, wat zy hebben wilden? Zy gaven ten antwoord: dat zy buit van de genomen Jonk hebben wilden. *Indien*

En te weigt te ge hoor men

zy prys is, antwoordde hy, zal ze u geworden; maar is zy geen prys, zo en kan ik ulieden geen buit daar af geven; dog, 't zy ze dan prys, of geen prys is, zo gy ze egter met geweld hebben wild, zal ik ze nlieden evenwel geven, om dat gy my daar toe dwingt. Indien, zeiden zy, de Jonk prys is, zo willen wy die hebben, maar zo niet, zo begeren wy, dat gy die niet lossen, maar ze laten varen zult.

Dit antwoord vervoerde den Heer Matelief ten uitersten, alzo hy niet genegen was de Jonk, 't zy na Manilha, 't zy na Ternate, te laten varen; hy belastte hen dierhalven, hen niet meer willende spreken, na boord te gaan; maar ook dat en wilden zy niet doen. Daar op deed hy eenige gotelingen van strand op het bolwerk halen, om 't werk te doen voortgaan; dog deze baai-vangers waren zo stout, dat zy, gebrek van water hebbende, drie en drie, midden door 't volk, die de gotelingen voorttrokken, aanquamen, met een voornemen, om zo na 't Noord-einde der sterkte, daar 't water was, te gaan. Zo ras had Matelief dit niet gezien, of hy, meinende, dat zy zo aanquamen, om het werk te beletten, quam boven van het bolwerk af, rukte zyn korten Japanfchen Sabel uit, en meende hunnen Hopman, zo als hy met een stok in de hand voor uit trekken quam, ter neder te zabelen; maar hy, en de andere, ontlieden het behendig, en vermengden zich zodanig onder het arbeidend volk, dat hy hen niet kon onderscheiden; zonder het welke hy 'er zekerlyk eenigen, zo zy maar stand gehouden hadden, nedergehouwen zou hebben. Daar waren 'er wel, die riepen: *Houd stand*; maar niemand was, tot zyn geluk, zo gek, van daar na te luisteren, alzo yder wel voorzag, dat het hem gegolden, en mogelyk in die rechtvaardige woede van den Zeevoogd het leven zou gekost hebben. De meesten voegden zich derhalven weêr by 't werk, 't geen den Zeevoogd, ziende dat de grootste roervinken daar na best werkten, bewoog alles door de vingeren te zien, waar door dan een einde van dit muiten quam.

Even zo had hy den 8ten en 9den weêr nieuwe mocjelykheden met de Ternataanen, en vooral met hunne hoofden, dan met den Goegoegoe, dan met den Ternataanischen Zeevoogd, die hy wel eers met de Sabel dreigde, en zyn matten van de Praauw, daar hy hen in vond, in stukken smet, maar moest, na al zyn dreigementen, vermits hy hen, en zy

hem niet verstonen, zich zelf weder te vrede stellen. 1607.

Nogtans werkte dit zo veel uit, dat hy den 9den Juny over de vier honderd Swarten aan 't werk, de poort der sterkte gereed, en alles zo verre in staat kreeg, dat het tyd begon te worden, om van de hoofden der vesting, die hy daar laten zou, te spreken.

Hy vond dan goed den Fiscaal, *Maarten Aap*, by meederheit van stemmen daar over het bewind te geven; waar van den 8ten al gesproken, en ook 't zelve al zo goet als aangenomen was; maar wanneer hy nu den 9den dit by herhaling met zynen raad meende vast te stellen, zo wendde die man duizend zwarigheden voor, en zei rond uit, dat hy het bewint niet wilde aannemen.

Dierhalven wierd de Hoofdman ter zee, *Gerard Gerardszoon vander Buis*, als Hopman over de vesting, en vier schepen, die 'er bleven, en in zyn plaats weêr *Jan Rossingeyn*, als Hoofdman ter zee, en over de koopmanschappen *Pieter Janszoon Boenen* verkoren; dog deze alle wierden zodanig aangestelt, dat zy, zonder toestemming van den raad aldaar, die uit agt perzoonen bestaan zou, niets zouden mogen uitvoeren; welke raad ook van den Zeevoogd en zynen raad een voorschrift, waar na zich te rigten, ontvangen zou.

Dit zo bestelt zynde, vond men ook goed, zes gotelingen, yder van drie duizend pond, en vier bassen, nevens vyf en veertig man in deze vesting te laten, waar toe egter niemand op de vloot, zonder verbetering van elf of twaalf gulden, besluiten wilde.

Daar op monsterde hy zyn krygsknegten in de sterkte, teekende het verdrag met de Ternataanen, vonnisse de twee voorname belhamels van den vorigen oproer, gaf van zyn gansche behandeling der zaken in Ternate berigt, zo aan de Heeren Bewindhebberen, als aan hunne dienaaren tot Bantam, en in Amboina, om, zo ras 't hen mogelyk was, eenige hulp-troepen herwaarts te zenden, en vertrok, na behoorlyk affcheid van de Ternataanen genomen te hebben, den 27sten Juny in 't jaar 1607. met de schepen Orangie, Mauritius, Erasmus, en 't Jagt, bemant met twee honderd vyf en tagtig Blanken, en dertig Swarten, behalven de vyf en twintig Chineezen van de genomen Jonk, na China.

Het verdrag, met de Ternataanen gemaakt, was van dezen inhoud:

Brengt eindelyk alles ten einde.

Verkiest hoofden over deze vesting.

Verziet die van geschut, volk, enz.

En ver-
trok, na
het teekenen
van 't
verdrag,
na China.

1607.
Verdrag
van Matelief
met
de Ternataanen.

Verdrag, gemaakt tusschen den *Admiraal Cornelis Matelief den Jongen*, van wegen en uit name der *Heeren Staten Generaal der vereenigde Nederlandsche Provintien* ter eenre, en den *Koning van Ternate, Modafar*, en zynen raad, ter andere zyde, dezen 26sten Juny in 't jaar 1607. voor *Maleyo*.

Erstelyk zal de *Admiraal*, die ons hier weder op *Ternate* gebragt heeft, met alle zyne vloten hier blyven, tot dat het bolwerk aan 't water gelegen van deze plaats *Maleyo*, die hy begonnen heeft sterk te maken, volkomen in *Defensie* is.

Op zyn vertrek zal hy hier laten de schepen *Enkhuizen*, de *Son*, *Delft*, en het *Jagt*, van welke schepen altyd aan land zullen wezen dertig of veertig mannen in de wapenen tot bewaring van 't bolwerk.

Hy zal ook 't zelfde bolwerk voorzien met behoorlyk geschut, en ook hier nog eenig geschut laten, tot provisie van de andere bolwerken, die nog in de plaats *Maleyo* zullen gemaakt werden.

Ook zal hy bestellen, dat met den eersten advys na *Ambon* en *Bantam* ga, op dat 'er in toekomende *February* hier nog twee schepen mogen komen, om' also met behoorlyke magt gedekt te wezen tegen 't secours, dat uit de *Manilha's* zou mogen komen, waar toe de *Ternataanen Praaurwen* zullen verzorgen.

Den *Admiraal* zal gehouden wezen, als hy in *Holland* komt, de zaken van *Ternate* ten hoogsten te bevelen aan de *Heeren Staten*, op dat zy volk mogen zenden, om de *Kastiliaanen* uit *Ternate* te jagen, waar toe de *Ternataanen* wegens deze volmagt zyn gevende, om in hunnen naam die zaken te vervorderen.

Hier tegen zullen de *Ternataanen* de *Ed. Groot Mog. Heeren Staten* aannemen, en kennen voor hunne beschermheeren, waar aan zy den eed zullen doen, als het den *Heeren Staten* zal believen.

De onkosten, die gedaan zyn, en nog gedaan zouden mogen worden in oorloge, zullen de *Ternataanen* betalen, zo haast zy 't vermogen hebben, 't welk zal staan aan 't oordeel van de *Heeren Staten*, wanneer, en hoe veel.

De *Guarnisoenen*, die hier gelaten worden, zullen uit de *Tollen* der *Ternataanen*, als van onderdanige landen van de kroon van *Ternate*, betaalt worden.

Zy zullen ook gehouden wezen alle *Ternataanen*, die verstroit zyn in de omleggende landen, ten eersten op *Ternate* te doen

17.
komen; ook alle onderzaten van de kroon *Ternate*, als *Boero*, *Cambello*, *Loehoe*, *Meau*, en *Manado*, die op 't eiland *Celebes* wonen, als ook die van *Gilolo*, *Moro*, *Sarangani*, en *Mindanao*, zo veel doenelyk is, op dat door de menigte der *Ternataanen* 't verdryven van de *Kastiliaanen* te ligter mag vallen, en 't volk gereed zyn, als 'er hulp uit *Holland* komt.

Zy zullen geen *Nagelen* mogen verkopen, 't zy aan wat *Natie*, of volk, 't zelfde zou mogen wezen, dan alleen aan den *Factoor*, die van wegen de *Heeren Staten* in *Ternate* zal wonen, en dat tot zulken prys, als de *Heeren Staten* zullen ordonneren, en met den *Koning* accorderen.

Niemand van beide de partyen zal de andere vermogen te verongelyken, maar zo iemand van de *Hollanders* de *Ternataanen* verongelykt, zal hy aan de *Overigheid* aangeklaagt, en gestraft worden, desgelyks zal ook van wegen de *Ternataanen* geschieden.

In zaken van *Religie* zal niemand den anderen mogen bespotten, of verbinderen; maar elk leven, gelyk hy 't voor *God* wil verantwoordend.

Zo 'er iemand van de *Hollanders* overliep by de *Ternataanen*, die zal van de *Ternataanen* weder geleverd worden, desgelyks zo iemand van de *Ternataanen* by de *Hollanders* quame, die zal van hun mede weder geleverd worden.

Zonder *Consent* van beide de partyen zal niemand met de *Spanjaarden*, nog *Tidoreezen*, vrede mogen maken. Aldus gedaan ten dage als boven.

Was geteekent

Matelief de Jonge.

Hy liet, by zyn vertrek, alhier vier schepen, te weten, *Delft*, *Enkhuizen*, de kleine *Son*, en 't *Jagt* het *Duifken*, om de *Ternataanen*, meest na *Gilolo* gevlugt, te eer na de nieuwe vesting, na de plaats, daar zy gebouwt was, *Maleyo* genaamt, te lokken, en ook hen tegen alle geweld, en aanval der vyanden, te geruster te stellen. Uit de *Ternataansche* gedenk-lyst der bestierders, en *Landvoogden* aldaar zou men moeten oordeelen, dat zyn onder-*Zeevoogd*, *Olivier van de Vyver*, hier ook zelf in 't jaar 1609. nog geweest was; dog 't is zeker, dat die *Heer* in 't jaar 1607. al voor de maand *October* op 't eiland *Mauritius* in de wagtens haven, volgens 't berigt, 't geen de schepen de swarte *Leeuw*, en de vereenigde *Landschappen* in *December* des jaars 1607. daar kregen, begraven was, en dierhalven in 't jaar 1609. in *Ternate* niet kan geweest zyn.

Hoe

Hoe verre nu ook deze sterkte reeds gevordert was, moet men zich niet verbeelden, dat dit een volkomene vesting was, ô neen! het is niet meer dan een punt, nu 't groot bolwerk genaamt, geweest, en dezelve pas een dag of twee voor het eerste verdrag, 't geen *Matelief* met hen maakte, voltrokken; dog by dit voorgemeide verdrag is by het eerste Arttykel wel uitdrukkelijk bedongen, dat zy 't zelve ten eersten voltrekken, en in staat van verdediging brengen moesten, ten welken einde men 'er een ontwerp tot het maken van de andere bolwerken bygevoegt heeft, hoewel daar op geen gevolg voor den jare 1609. ten tyde van den Heer Zeevoogd *François Wittert* te vinden is.

Na dat nu *Matelief* pas vertrokken was, hadden de *Kastiliaanen* uit *Gamma Lamma* de voornoemde vesting met twee honderd vyftig man besprongen, dog wierden afgeslagen, waar by zy dertig, en de onzen zeven mannen verloren.

De *Ternataanen* hadden zich in dit gevegt deftig gequeten, maar tot hun leetwezen den *Hhoekom*, een dapper krygsman, die ook zeer beklaagt wierd, verloren.

Deze tyding bragt het *Jagt het Duifken*, 't geen den 5den September uit *Ternate* voor *Bantam* ten anker quam, en gaf aldaar verder te kennen, dat *Tidore*'s vesting met omtrent zeventig *Kastiliaanen* bezet, en nog zo verwoest, en ongeredderd lag, als het by de onzen gelaten was.

Het bragt twee *Castiliaanse* overloopers mede, die verzekeren, dat 'er in de stad *Gamma Lamma* groote ziekte, en gebrek van levensmiddelen was, zo verre, dat zy zich met de *Molukze* spys, hen ongewoon; behelpen moesten; dog de stad zelf hadden zy met sterke wallen, door dag en nacht daar aan te arbeiden, doen versterken, en met grof geschut, en andere oorlogs-voorraad, voorzien, waar door zy in staat waren van die met vyf honderd man, die zo daar, als in *Tidore* lagen, wél te konnén verdedigen.

Omtrent dezen tyd ontving men een brief door *Prins Maurits* aan *Sabid*, *Koning* van *Ternate* (hoewel toen gevangen by de *Kastiliaanen*) geschreven, van dezen inhoudt:

DE *Kooplieden*, die van den eersten aanvang hunne schepen in u Majesteits Koninkryk gezonden hebben, hadden ons vertoond, dat het u Majesteit liefd had, hen in uwe Protectie te nemen, en te Consenteren, dat zy met de inwoonders van uwe Koninklyke Majesteit mogten handelen, en *Commercie* dryven, en volgens

I. DEEL.

dien alle faveur en gunst genoten hadden, daar voor zy genoodzaakt zyn geweest groote onkosten te doen, om dien handel te Continueeren, en die vriendschap te vervolgen, en hebben, dien zy derwaards gezonden hadden, belast, uwe Majesteit in alles, dat tot uwe assistentie, en defensie tegens uwe, en hunne vyanden zou mogen strekken, te believeen, en hulpe te bewyzen.

Alzo dat wy met groote blydschap nu verstaan hebben, dat uw Majesteit, met het veroveren van *Amböina*, en *Tidore*, van hun bezyd is: verhopende dat uw Majesteit vorders hare landen en Koninkryken met rust zal regeeren. Zo verstaan wy, dat zy daar nog eenige schulden hebben, die onbetaalt zyn, zo hebben zy noodig gevonden den toonder dezès *Christiaan Dorst* derwaarts te zenden, om de schulden in te vorderen: zo hebben wy uw Majesteit met eerbieding willen verzoeken, den voorsz. *Gecommitteerden* in alles behulpig te wèzen, in het innen van de schulden, en uwe gunst te verleenen, op dat by des te bequaamer tot zyn regtmatig voornemen kome.

Wy zenden u een kleen Present, tot erkentenis van onze goede affectie, ende vriendschap; verzoekende 't zelve goedwillig te willen ontfangen; wy zullen u altoos te dienen bereid zyn, biddende den *Almogende*, u in zyne bescherming te nemen, en een langdurige regeering te verleenen.

Gedaan in 's *Gravenhage* den 28sten November 1606.

Dit berigt was oorzaak, te meer, dewyl 'er op *Bantam* geen lading voor het schip, de groote *Son*, was, dat men goed vond dien bodem ten eersten klaar te maken, om na *Ternate* te vertrekken, terwyl de *Kooplieden* zich daar bevytigden om *Rys* en anderen voorraad op te koopen, om die vooraf met het *Jagt het Duifken*, waar aan al de *Timmerlieden* om te vertimmeren bezig waren; na *Ternate* te zenden, en de luiden aldaar te verzekeren, dat de groote *Son* haast zou volgen; dat de onzen aldaar een grooten moed geven zou.

Om dit alles te spoediger voort te zetten, wierd de *Schipper* van de groote *Son*, vermits hy geen gebied over zyn volk, nog 't zelve ontzag voor hem had, van dat schip geligt, en *Abram Thyssen*, als opper-Koopman, én *Schipper*, daar op gestelt, die als een wakker, en voortvarend man dit schip aanstonds na *Poelo Pandjang* overhalen, en van alles voorzien deed.

Den 6den November vertrok van *Bantam* het *Jagt het Duifken* na *Ternate*, inhebbende tien lasten *Ryft*, en zeven

F f

leg.

Die van *Bantam* besluiten eerst het *Duifken*;

En daar na de groote *Son*, na *Ternate* te zenden.

1607.

leggers Arak, met bevel om te Gressic aan te loopen, om, daar den vollen last van Ryft, en Boontjens, ingenomen hebbende, de reize zo spoedig, als mogelyk was, na Ternate voort te zetten.

Welk Matelief mede goedvind

Ondertusschen verscheen de Heer Matelief van zyn Chineeschen togt den 24sten November met het schip Orangie omtrent het Verkens-eiland, niet verre van Bantam gelegen, en ging den 27sten, alzo hy door tegen-wind niet wel opkomen kon, met de boot na die stad, alwaar hy, op 't berigt wegens de gesteltenis van Ternate, goed vond, dat de groote Son ten eersten mede daar heen zou vertrekken, op Jaccatra, en Gressic.

vyftig of zestig lasten Ryft innemen, en, zo die daar niet waren, dan op Makassar aan te gieren, daar zo veel Ryft, als hy bekomen kon, voor de Moluccos te laden, en zyn uiterste best te doen, om voor de komst der Manilafche schepen in Ternate te zyn; te meer, vermits men daar door de Ternataanen niet alleen kragtig aanmoedigen, maar ook gelegenheit hebben zou, om voor die Ryft aanstonds Nagelen, zo van Ternate, als van Makjan, te bekomen; waar op dan dat schip den 4den December derwaarts vertrokken, en met brieven aan den bestierder van die vesting voorzien is.

160

En u voert

DERDE HOOFDSTUK.

Matelief waarscbouwt de Engelschen, van den vyand in Ternate niet te helpen. Legt Gelderland na Ternate aan. Van Caarden komt voor Bantam. Handelt zeer brusk met Matelief. Wil na Johor; dog moet wederkeeren. Matelief raad hem na Ternate te gaan om redenen van gewigt. Wat hy hem raad in de Moluccos aan te tasten. En byzonder eerst Makjan. En daar na Tidore. By welk oordeel hy, schoon 'er slechte tyding van Johor quam, volbert. Van Caarden vertrekt na Ternate. Giert in Amboina aan. En komt in Ternate. Alwaar hy eenige schepen vint, die met de zyne een fraaje vloot uitmaken. Zyne verrichtingen aldaar. Hy zendt een Fregat op twee Galeyen af. Andere vrugtelooze aanslagen. Die hem van Tidore doen afzien. Zyn nieuwe aanslag op Makjan. Hy neemt de vesting Taffasoho, op Makjan, in. Aanwyzing, dat van Caarden zelf die vesting innam. Sterkte der zelve. Makjan onder Ternate door van Caarden gebragt. Verlies van twee schepen. Van Caarden door de Castiliaanen gevangen. De onder-Zeevoogd, Wittert, gaat na Ternate. Verhoeven na Banda. Wordt daar vermoort, Door Hoen, als onder-Zeevoogd, vervangen. Die over Amboina na Ternate gaat. Bevestiging van 't Contract door Wittert gemaakt. Maleyo voortaan Orangie genaamt. Hoen komt in Ternate. Bewind, dat Wittert na Manilha vertrokken is. Om volgens 't ontwerp van Matelief, den vyand allen toevoer af te snyden. Vrugtelooze aanslag der onzen op een Castiliaansche sterkte op Ternate. Hoen stelt order op verscheide zaaken. Bouwt de vesting Willemstad op Tacomi. Die van volk voorzien, en nader beschreven word. Hoen belegert Tidore. Loopt met eenige schepen voor Batsjan. Diens vorst hem bars antwoordt. Dog dwingt hem vrede te maken. De onzen nemen de vesting in. Dwingen den Koning van Batsjan, zich over te geven. D'aanslag der onzen mislukt. 't Werk hervat zynde, vermeesteren zy den vyand. De vesting van Batsjan, Barneveld genaamt, en versterkt. Verbond met de Koningen van Ternate, en Batsjan, door Hoen gemaakt. De vyand, op Batsjan, slaat de onzen op de vlucht. Eerste hoofd over de vesting Barneveld. Hoen 's verdere verrichtingen op Batsjan, en zyn vertrek na Tidore. Daar hy sterft. Zukkelingen van 't schip de vereenigde Landschappen. De vyand in Ternate krygt ontzet van Manilha. De onzen nemen twee vaartuigen, en eenige Kastiliaanen gevangen. Los gerucht van een aanslag op Batsjan. Van Caarden uit zyne gevangenissen verlost. Hopman Schot 's komst op Laboewa. En om al 't volk van 't eiland Cajoe op Motir te verplaatzen. Ombatsjan beschreven. Des Konings van Batsjan 's Godsdiensf te dier tyd. Laboewa beschreven. Verlies van 't Jagt den Griffioen op Makjan, en Motirs 's opperhoofd, door de Tidoreezen gedoodt. Brief der Staaten Generaal aan den Koning.

Matelief waarfchouwt de Engelschen, van de

DE Zeevoogd Matelief had ondertusschen van ter zyden verstaan; dat de Engelschen genegen waren ook na Ternate te gaan, en vermits hy

vreesde, dat zy wel mogelyk, even gelyk te voren andere van hunne Natie, den vyand aldaar met krygs-behoefsten versterken, en aan de Tidoreezen ook wyzen, hoe zy hunne loop-graven tegen de vyand in Ternate niet te helpen;

de onzen maken moesten, zo deed hy hun aanzeggen, dat zy zulks niet zouden hebben te doen, of dat hy hen als vyanden aantasten, en dit op zyn tyd na behooren wreeken zou.

Hier op antwoordde de hoofdman van het Engelsch Jagt, dat zy wel eenig kruit, doch ondeugend, en dat nog zeer weinig, verkogt hadden, maar dat zy zich tot geen andere zaaken met onze vyanden aldaar ingelaten, en ook geen gedagten hadden van hun voortaan eenig kruit te verkoopen.

Deze waarfchouwing liet *Matelief* doen, niet om dat hy zich zo veel aan dat verkogt kruit, of wel aan 't verkoopen van andere oorlogs-voorraad aan den vyand, gelegen liet leggen; maar voornamelyk, om hen te toonen, dat, by aldien zy voornemens waren na Ternate te gaan, hy 'er ook tegen waken zou; schoon hy zeker stelde, dat zy veel eer naar Banda zouden vertrekken, niet tegenstaande zy voorgaven, dat hun een fchip na het Roode Meir, en 't ander na Ternate, gaan zou.

Ook vond de raad te Bantam goed, het fchip Gelderland, den 27sten December voor deze stad verschenen, aan te leggen, om zich tot de reize na Ternate ten eersten te verveerdigen, mits dat het ook op Macassar om honderd vyftig of twee honderd Cojang Ryst aangieren, van 't zelve in Amboina, zo veel noodig was, lossen, en met het overige, en drie of vier duizend Ryksdaalders, na Ternate loopen zoude; gelyk het ook den 4^{den} January 1608. vertrokken is.

Ondertusschen quam den 6^{den} dezer de Zeevoogd *Paulus van Caarden* met zeven schepen, en een Jagt, zynde Banda, Bantam, Ceylon, Walcheren, Ter Veer, Zirkzee, China, en Patana, op de Reede van Bantam; die in plaats van de gemeene zaak, gelyk zyn pligt was, by overlegging van alles met *Matelief*, en by onderlinge beraading, voort te zetten, zich tegen dien Zeevoogd, wat minnelyke verzoeken hy hem ook dede, in allen deelen zo bruske, en onhandelbaar betoonde, dat het onmogelyk was, met dien trotsen wind-buil ergens over eenig bestendig besluit te nemen.

Eerst wilde hy na Johor, om maar terstont van *Matelief* ontslagen, en aan niemand, dan aan zyn eigen goetvinden, gebonden te zyn; ja wilde, dat al daags na zyn aanlanding met dat haastig hoofd uitvoeren, gelyk hy ook op de 9^{den} dede. Naderhand, ziende, dat de winden by dat Saizoen hem tegen waren, quam hy den 10^{den} dito weêr op de Reede, ja bragt dit, als of *Matelief* dit niet al bevoren geweten had, in als een zwarig-

heit, die hem belet had na Johor te kunnen stevenen; zeggende, dat hy dierhalven meer genegenheit had, om na Ternate te gaan.

Matelief dan, wel bespeurende, dat deze man moeds genoeg, maar geen beleid, en veel wind by zich had, wilde op dit voorstel, waar op hy zynen raad verzogt, niet anders, dan schriftelyk, antwoorden, welk antwoord, by *van Caarden* goedgekeurt zynde, hier in bestond: dat het wel goed was, den Koning van Johor, die anders zou verloren zyn, te hulp te komen; maar dat dan de zake der Moluccos een jaar ten agteren zyn, en daar door zo verre zou kunnen vervallen, dat 'er geen middel van herstelling zou overig wezen. Dat ons wel veel aan Johor, maar veel meer aan de Moluccos, gelegen lag; dat de schade van Johor, als het daar al tegen liep, altyd herstelbaar was, schoon de vyand meester van de straat van Malacca; maar zo hy eens meester van Ternate wiert, dat die schade zo ligt niet weêr zou kunnen herstelt worden; en dat hy dierhalven hem allernaast raden zou met zyn vloot naar Ternate te vertrekken; mits dat hy vooraf zelf een overflag maakte, of hy zich in staat vond, om de Kastiliaanen uit Ternate te dryven. Dat hy geenzins twyffelde aan zyne dapperheit, nog aan de moedigheid van zyn volk, aangezien zy fris, en agt honderd zestig man sterk, waren; maar dat het zou kunnen gebeuren, dat hy, by zyn komste in Ternate, de vesting Maleyo ('t geen God verhoeden wilde) verovert, en al ons volk van daar verjaagt vond; by hoedanig een voorval hem zeer zwaar vallen zou alleen tegen den vyand aan te gaan. Dat hy den 4^{den} December het fchip, de groote Son, en het fchip Gelderland den 4^{den} January na Ternate vooraf gezonden had, en dat de onder-Zeevoogd van *van Caarden* op Macassar wel aangaan, en met het fchip Gelderland na zyn believen handelen; maar dat hy hem (*van Caarden*) niet raden kon in Banda, gelyk zyn onder-Zeevoogd doen zou, aan te gieren, maar dat hy, water noodig hebbende, dat altyd, en zonder verlet van zyn vloot, op Macassar krygen, en dat hy, in Ternate gekomen, met ons volk aldaar best overleggen konde, wat van driën het beste was, Ternate, of wel Tidore, of anders Makjan, eerst aan te tasten. Hy gaf hem ook te kennen, dat de Makjanders meest den onzen toegedaan waren, en dat zy hen, in Ternate nog zynde, aangeboden hadden tegen de Kastiliaanen te willen opstaan, byaldien wy hen maar onder onze bescherming nemen wilden,

1608.

Matelief raad hem na Ternate te gaan.

Om redenen van gewigt.

Wat hy hem raad in de Moluccos aan te tasten.

1608. en dat zy, zo ras maar de Ternataanen weêr op hun land zouden gekomen zyn, dit zouden werkftellig maken; op al het welke hy zeide hen geantwoord te hebben, dat hy de Ternataanen weêr op hun land ftellen zou, dog dat hy die van Makjan, volgens hun verzoek, om daar ook een vesting, als op Ternate, te bouwen, nu onmogelyk helpen kon, maar dat hy hun riedt in hun herte ons getrouw te zyn, en zich voor eerst nog wat ftill te houden, ten tyde toe dat 'er een andere vloot uit Holland quame, en daar by dan beter gelegenheit, om hen te helpen, geboren wierde. Dat zy hem dit ook volkomen toegezegd, en zich zedert alleen, uit een voorzigtige vreeze voor ongemak, met onze kennis onder den Tidorees maar in sebyn gehouden hadden.

En byzonder eerst Makjan.

Dierhalven oordeelde hy niet quaad, vooreerst Makjan aan te taffen, om aldus van Coracora's, en inlanders, verfterkt te worden; meinende dit beter te zyn, dan de sterkte der Kastiliaanen op Ternate, die al vry vast was, te belegeren; en daarom, dat het beter was, dit zodanig uit te hongeren, dat men met hulp der Ternataanen, en Makjanders, eerst Tidore, van waar zy alleen gespyzigt wierden, aantafte, dat verbrandde, al hare Coracora's in koolen zettede, en hen aldus allen toevoer van daar afneede, na 't welke gelukkig uitgevoerd te hebben, die van Gamoe Lamoe van zelfs zouden moeten vergaan; of in hunne handen vallen; zo dat, Tidore gewonnen zynde, de gansche Moluceos in ons geweld zouden zyn, ten ware dat 'er ontzet voor den vyand uit Manilha komen mogt, 't geen zeer onzeker was, buiten dat hy oordeelde, dat de Koning van Tidore, indien 't voornoemde ontzet niet opgedaagt was, zo ras hy zyn vloot maar zag, vriendfchap met hem zoeken zou, en dat hy zich voor af, zo veel hy noodig dagt, daar van bedienen kon. Dat hy ook nergens zo zeer voor vreesde, als voor de twee Galeyen, die de Kastiliaanen in de Moluccos hadden, en die hem daar zeer veel dienst deden.

By welk oordeel hy, schoon 'er slegte tyding van Johor quam, volhard.

Terwyl nu *Matelief* bezig was, dit alles sekriftelyk voor *van Caarden* op te stellen, quam, na 't fluiten des zelfs, de *Fifeaal, Maarten Aap*, van Johor met het schip *Erasmus* op de Reede van Bantam, die berigt gaf, dat de Koning van Johor, indien 'er geen sehepen van ons tot ontzet quamen, genoodzaakt zou zyn vrede met den vyand te maken, en de Hollanders ook aan hem over te geven. Dog aangezien 't Saizoen verloopen, en onmogelyk was nu by hem te komen, bleef de Heer *Matelief* by het ter neder-

gestelde volharden; daar by voegende, dat hy dien Koning wel weder tot hem zou doen overheilen, zo ras hy maar met een vloot weêr daar quam.

Nog meer sloeg hy tot den togt na de Moluccos over, om dat 'er gemompelt wierd (hoewel hy alles niet geioofde) dat zeven sehepen der vyanden, nu in China zynde, na Manilha, en van daar na Ternate zouden vertrekken, om al de Hollanders uit de Moluceos te jagen.

Ook had hy hope, dat wy, gelyk anders te vreezen was, ons volk, en nog tien duizend Ryksdaalders in Johor, en desgelyks ons volk, en drie en zestig duizend Ryksdaalders in Patani, niet verliezen zouden, alzo hy gifte, dat het sehip *Gouda* voor Mai daar in 't land wezen, en 'er dan gelegenheit zyn zoude, om 't zelve te lichten.

Met dit berigt, en op deze aanrading van de Heer *Matelief*, vertrok *van Caarden* den 13den January 1608. van Bantam, ontmoette den 3den Maart 't sehip *Erasmus*, 't geen de sloep van 't sehip *Gelderland* by zich had, en meende, dat dat sehip genomen, en nevens een Kastiliaansch *Fregat* met levens-middelen na Ternate gezonden was, aangezien zy aldaar door de onzen zeer benaauwd wierden, en dierhalven ook na Malacea om ontzet verzogt hadden, zo hen door een Kastiliaan, op 't sehip *Patani*, 't geen na Celebes om Ryft geweest was, berigt wierd.

Hy quam den 10den Maart in Amboina, zond de sehepen *Ceylon*, en *Ter Vere*, na Banda, vertrok met de zes andere den 10den Mai na Ternate, liep den 11den tusschen de eilanden *Boero*, en *Manipa*, met een Noord-Wester koers door, zag den 12den het eiland *Oebi Latoe* omtrent elf of twaalf mylen Noord-Noord-Oost van zich, en vond het West-einde van dat eiland, en 't West-einde van *Manipa*, regt Suiden en Noorden van malkanderen te leggen.

Den 13den 's avonds zag hy 't eiland *Batsjan*, den 15den *Makjan*, *Motir*, *Tidore*, en *Ternate*; den 18den zag hy drie Galeyen, en eenige Jonken der *Portugeezen*, voor het laatste eiland leggen, quam nog dien zelven avond onder *Ternate*, en voor de vesting *Maleyo* ten anker, alwaar hy niet alleen het sehip de *kleene Son*, en het *Duifken*, maar, tegen zyne gedagten, ook 'het sehip *Gelderland* vond, 't geen, in plaats van genomen te zyn, zelfs een Kastiliaansch *Fregat*, 't geen daar mede lag, op de kust van Celebes genomen, en herwaarts gebragt had.

Den 28sten quam ook het sehip *China* op de Reede, en 't *Jagt de Jager*, die beide

108. beide be-Suiden de Linie van de vloot afgezonden waren, om binnen Batsjan, en de andere eilanden, door te loopen, en te vernemen, of daar eenige Portugeſche Jagten, of ſcheepjes lagen.

Dus lag toen de Zeevoogd, *van Caarden*, hier met een vloot van elf ſchepen, te weten, Banda, Bantam, Walcheren, Zirikzee, China, Patani, de Jager, Gelderland, de kleene Son, het Duifken, en 't genomen Fregat, van welke hy het Duifken ten zelve dage nog na Gilolo zond, om de Ternataanen, die op een togt waren, op te halen, 't geen den 3den Juny met eenige Coracora's, en vier honderd Ternataanen, te rug quam.

Den 1ſten Juny was 'er 's nagts onraad in de veſting, zo dat men ter wapen floeg, om yder op zyn poſt te doen gaan. Dit was veroorzaakt door twee Tidoreſche Coracora's, die digt by de veſting onder land lagen, en daar gekomen waren, om onze Coracora's, die gedurig over en weder ſchepten, te verraffchen; maar een van de onzen hen gewaar wordende, gaf 'er vuur op, en onderſchepte een derzelven.

Men was van voornemen, het genomen Fregat tot zekeren aanſlag op te timmeren, waar toe ook alles vervaardigd wierd; dog alzo den 5den een van ons volk na den vyand over liep, zo was dit ontdekt, en te niet geraakt.

Hy wierd wel vervolgt, maar niet gekregen; en in zyn plaats bragten de Ternataanen twee vrouwen, en een Praauw, die zy genomen hadden, te rug.

De Zeevoogd hoorde ondertuffchen, dat de Kaſtiliaanen voorgenomen hadden, ons met twee Galeien aan te taſten; dierhalven ſtelde hy *Jan Roſegeyn* als hoofd op 't Fregat, hem, en zyn volk aanmanende, zich wakker tegen den vyand te quytten.

Zy vertrokken den 7den nog tegen den avond, zagen den 8ſten de twee Galeien om den hoek van Tidore leggen; dog dewyl zy niet op ons afquam, wierd het volk tegen den middag verdrietig, en wilde op hen af; 't geen hun hoofdman door zyn voorzigtig beleid belette.

Eindelyk malkanderen hoe langer hoe nader komende, quam de kleene Galei eerſt op ons af; dog ziende, dat de onzen drie ſtukken te boord hadden leggen, deed hy eenige verlorene ſchooten, gelyk ook de grootſte Galei, en hielden aanſtonds af, brengende die den 10den binnen de banken, zonder dat wy het konden beletten, terwyl zy een Kaſtiliaans Fregat digt onder de ſtad lieten leggen; waar omtrent de raad wel befloot, het zelve met het Fregat te nemen; maar aangezien dat ſchip wel bemant,

en onder de beſchutting der wallen, die met vyfentwintig ſtukken geſchut pronkten, zeer wel gedekt lag, zo had 'er 't gemeen volk geen luſt toe, waar op dit ook agter bleef.

Den 14den wierdt beſloten eenen aanſlag op Tidore te maken; des liepen tien ſchepen, en eenige Coracora's, bemant met vyf honderd Blanke, en zes honderd Swarte koppen, den 15den daar na toe.

Den 16den Juny ging de hoofdman der veſting Maleyo, en nog een Hopman in een Coracora, en vertrok met nog drie Coracora's vooruit, om 's vyands vaſtigheden te gaan beſpieden. Onder 't land gekomen zynde, ontmoetten zy vyf Tidoreſche Coracora's, tegen welke eenige zy floegen, en hen op de vlugt dreven onder den wal, daar wy 's avonds by hen onder de oude veſting ten anker quamen.

Den 17den zond men 't Fregat, om de vaſtigheit te bezigtigen, op het welke die van land wel agt en twintig ſchooten, dog zonder eenige ſchade, deden. In 't wederkeeren ontmoette het een Tidoreſche Galei, die op ons ſchoot, maar zy bleef zich al onder de beſcherming van de veſting houden, zo dat de onzen haar geen ſchade konden toebrengen.

Den 18den wierpen de Tidorezen een borſtwering op, om ons te beletten langs ſtrand by hen te komen, verzekert zynde, dat wy door 't boſch heen dat onmogelyk konden doen; waar op de onzen beſloten van Tidore af te zien, en dien aanſlag te laten varen, uit vreeze van daar voor veel volk vrugteloos te zullen verliezen, buiten dat 'er reeds al veele ziek waren.

Men vond dan goed na Makjan, agt mylen van Ternate, te zeilen, alwaar de Kaſtiliaanen ook een veſting hadden. En de Zeevoogd voer daar by nagt heenen met het ſchip Patani, vergezelt van de Jagten 't Duifken, en de Jager, de groote Sloep van 't ſchip Walcheren, en 't Fregat van het ſchip Gelderland; zynde alle zeer wel bemant, terwyl hy de vyf andere groote ſchepen voor Tidore deed blyven, om ook aldaar den vyand in beweging te houden, en hem te beletten volk ter ontzet na Makjan te zenden.

Den 20ſten quam hy tegen den avond onder dat eiland ten anker, en den 21ſten te land getreden, nam hy de vaſtigheit der Kaſtiliaanen op Taffaſoho ſtormerhand op deze wyze in.

Na dat het volk met veel gevaar en moeite, als moeſtende op de klippen gaan, geland was, vonden zy de veſting mede op een klip leggen, tot welke men niet, dan door drie nauwe en ſteile toegangen,

1608. Andere vrugtelooze aanſlagen.

Die hem van Tidore doen afzien.

Zyn nieuwe aanſlag op Makjan.

Hy neemt de veſting Taffaſoho op Makjan in.

1608. zeer wel met stukken en bassen voorzien, naderen kon. Ook hadden zy overal zo veel voetangels gelegd, dat het onmogelyk scheen, dat men by hen zou kunnen komen; in welk voordeel zy ons bleven afwagten.

Men verdeelde het volk in drie troepen, met last, dat yder hoop een dezer toegangen opklauteren zou. De hoofdman der vesting Maleyo deed den eersten aanval op den vlaksten toegang. De hoofdman der krygsknegten volgde hem op den tweeden toegang, versterkt door den Zeevoogd, die met eenig volk aan die zyde gelandt was. En den derden toegang besprong *Jan Janszoon*, Schipper op 't schip Gelderland, die, op een anderen hoek geland, aldaar met eenige blanke koppen, en voorts met een deel inlanders, den vyand zou aantasten.

De aanval geschiedde gelykelyk. De gebiedder van Maleyo vond den meesten tegenstand, en verloor door een stuk geschut negen van zyn volk, kreeg ook eenige gequetsten, en wierd zo zwaar by een uitval van den vyand besprongen, dat hy genoodzaakt wierdt te wyken.

Aanwyzing, dat van Caarden zelf die vesting in nam. Terwyl hy daar mede den vyand, en die weêr hem, ophield, trok de Zeevoogd *van Caarden* met zyn volk de tweede steilte op, waar tegen de vyand wel een Metalen stuk geplant, maar daar by ook 't ongeluk had, dat het driemaal weigerde vuur te geven, 't geen oorzaak was, dat de onzen, manmoedig voorttrekkende, na twintig of dertig Tidoreezen op de vlugt gedreven of doodgeslagen te hebben, de poort overweldigden.

De hoofdman van de vesting Maleyo, te rug gedreven zynde, trok in goede order af, begaf zich na de steilte, die de Zeevoogd opgeklimmen was, volgde hem op het spoor, en wierd dus met hem meester van de sterkte, die zy stormenderhand innamen.

De vyand, die op de onzen een uitval gedaan had, zich van agteren bezet, en de sterkte van een andere zyde veroverd ziende, nam de vlugt na 't bosch, en kreeg door zyn eigen voetangels zeer veel gequetsten onder zyn volk, buiten dat 'er door de Ternataanen, die, volgens den aart der inlanders, de Drommel op een verwonnen man zyn, zeer veele dood geslagen wierden, zonder dat iemand, dan alleen jonge vrouwlieden, verschoont wierden, die zy voor slavinnen tot hun eigen dienst in 't leven hielden.

Men plunderde de plaats, en gaf aan 't volk voor de Nagelen, en 't geschut, daar in gevonden, duizend Ryksdaalders.

Men vond in de sterkte agt honderd Tidoreezen, twee Portugeezen, en twee Mixticen, waar tegen wy maar twee honderd vyftig blanke koppen en eenige inlanders gebruikt, en dierhalven een schoone overwinning bevogten hadden, hebbende niet meer dan twee dooden, tien gequetsten, en vier of vyf, die zich aan de voetangels bezeert hadden. De vyand had 'er van de zynen omtrent vyftig verloren. In de vesting wierd overvloed van voorraad, en een getal van veertig Bassen, een Wydmonder, drie Falconetten, en omtrent zestig baalen Nagelen, gevonden. Vele der ingezetenen begaven zich onder den koning van Ternate, en wierden in genade aangenomen. Op deze wyze bragt *van Caarden* Makjan weêr geheel onder Ternate.

Den 25sten Juny quamen de vyf schepen van voor Tidore by ons volk voor Makjan ten anker; maar den 4^{den} July begon de zee met een stilte zo te dynen, dat de schepen van den lager wal af niet onder zeil konden komen, waar door wy aldaar de schepen Walcheren, en China, dog mits berging der goederen, verloren.

Hier op zyn de verdere schepen den 3^{den} Augustus, na het noodige alhier verzorgt te hebben, na Bantam, en elders henen, gezeilt; doch de Zeevoogd *van Caarden* zelf is hier gebleven; maar schynt my toe, niet lang hier na door eenige Castiliaanze Galeien, zo als hy na Makjan met zeventig man overvaaren zou, genomen te zyn, van waar hy na Gamma Lamma vervoerd is; daar hy na eenigen tyd meinde los te raken; dog wierd van de zynen verraden, en dus genoodzaakt hier vry lang te blyven zitten.

Ondertusschen quam den 15^{den} February 1609. de Zeevoogd, *Pieter Willemzoon Verboeven*, met zyn vloot op de Reede van Bantam, alwaar hy, den 19^{den} den breeden raad vergaderd hebbende, de zelve uit aanmerking dat de behouding der Moluccos hen zeer dier aanbevolen was, goed vond, dat de onder-Zeevoogd, *François Wittert*, met de schepen en Jagten, Middelburg, Amsterdam, de Paauw, en de Hope, na Ternate zeilen; dog onderwegen op Macassar aangieren zou, om met dien Koning een verbond te maken, eenige Kooplieden, en koopmanschappen, daar aan land te laten, en zo veel Ryft, als hem mogelyk was, in te koopen. Ook wierd daar besloten, dat *Verboeven* eerst na Banda (gelyk den 25sten February geschiedde) loopen zou, om met die inwoonders ook een verbond te maken, en 'er verlof tot het leggen van een vesting

160
Sterk
der zMakja
onder
Ternate
in 't ja
1608.
door
Caard
gebragVerlie
van t
schepeVan
Caard
door c
Casti
liaaner
gevan
gen.De
onder
Zee
voogd
Wittert
gaat na
Ternate
in 't jaar
1609.Verhoe
ven na
Banda,

te verzoeken; met voornemen, om dan ook na Ternate, en Tidore, ten zelve einde, te gaan; hoewel dat door de moord in Banda aan hem gepleegt, belet wierd.

Na dat nu *Wittert* in February na Ternate vertrokken was, vond men in 't laatst van Maart te Bantam ook goed, den *Commies*, *Jacob de Bitter*, met de *Jagten*; den *Arend*, en de *Valk* na Banda, en verder na Ternate te zenden, om daar eer, dan de *Zeevoogd* der *Engelschen*, te wezen, die met eenige kleedjens, uit *Cambaja* medegebragt, zocht derwaarts te gaan om de *Nagelen*, *Nooten*, en *Foelie*, op te koopen.

Hy quam den 14^{den} April met die *Jagten* in Banda, alwaar 't schip de *Son* ook kort te voren gekomen was. Van daar vertrok de *Valk* den 15^{den} na *Amboina*, na welkers vertrek de *Zeevoogd Verboeven* den 22sten door de *Bandaneezen* verraderlyk, gelyk wy in de *Beschryving* van Banda omstandig toonen zullen; vermoort wierd.

Na zyn dood volgde in zyn plaats, zyn onder-*Zeevoogd*, *François Wittert*; dog aangezien die, gelyk gezegt is, na Ternate was vertrokken, en 'er onder-tusschen een hoofd over deze vloot dien-de te zyn, vond men goed, als voor een tyd den onder-*Zeevoogd* *Simon Janszen Hoen*, ten tyde toe dat *Wittert* weér by de vloot komen zou, aan te stellen.

Men zond den *Arend* den 1sten Juny na *Amboina*, en verder ook na Ternate, om deze droevige tyding aldaar te brengen, buiten dat ook de *Son* derwaarts vertrokken was.

In de maand September was de onder-*Zeevoogd* *Hoen* na in *Amboina* eerst aangegiert, en het noodige aldaar bestelt te hebben, met de schepen *Hollandia*, de vereenigde *Landschappen*, *Delft*, en 't *Jagt*; de *Valk*, den 16^{den} uit *Amboina* na Ternate voortgezeylt; alwaar hy den 22sten voor *Makjan* ten anker gekomen zynde, met zyn *Raaden* te land tradt, en aldaar verscheide tydingen van belang hoorde.

De Heer *François Wittert* was zo ras niet in Ternate gekomen, of hy vond goed met de inwoonders dit navolgende verdrag in July te maken:

Bevestiging van het verdrag gemaakt by den Heer *Admiraal Frans Wittert*, van wegen de *Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Geunieerde Provintien*, zyn *Princel. Excellentie*, als *Gouverneur*, en de *Heeren Be-*

windhebberen der Oost-Indische Compagnie ter eener, en den *Grootmagtigsten Koning van Ternate*, en de tegenwoordige *Edelen* dier landen, ter andere zyde.

1609.

Dat in alle forme de *Artykelen*, gemaakt in de maand *Mai* in 't jaar 1607. tusschen den *Ed. Heer Admiraal*, *Cornelis Matelief den Jongen*, ende zyn *Majesteit* voorsz. zullen aan wederzyden onderhouden worden, gelyk de inhoud van dien vermeldt, het welk door de *Hollanders* en *Zeelanders*, benevens de *Ternataanen*, op deze volgende maniere zal worden nagekomen.

Bevestiging van 't Contract door *Wittert* gemaakt.

De *Admiraal* belooft met al zyn vermogen de *Ternataanen* te helpen, het land, dat hun de vyand heeft afgenomen, of de landen, van hem afgeweken, en die de *Kastiliaanen* of *Portugeezen* toegevallen zyn, te recouvreren, en wederom in subjectie, of geboorzaamheit te brengen: waar toe de *Admiraal* voor eerst met zyn schepen zal gaan na de *Manilhas*, en *Philippinas*, om naar alle vermogen de *Kastiliaanen* te beletten, eenige schepen; provisie, of toevoer, derwaarts aan te zenden, en den gemeenen vyand alle mogelyke afbreuk te doen.

De *Admiraal*, zulks verrigt hebbende, zal zich wederom na Ternate vervoegen; zonder op eenige andere plaatzen verder te zeilen, als de eilanden *Manilhas*, en zo verre het mogelyk is, en de tyd en wind zulks toelaat. Onderwylen zal de *Admiraal*, en zyn raad, doen afvaardigen eenige *Coracorren* (dat zyn *Indische Jagten*) na *Amboina*, met advys, en brieven, en na *Banda*, of daar de vloot is, om alle hulp van schepen met den eersten hier te mogen hebben, en de *Admiraal* zal niet uit de landen vertrekken, voor en al eer een ander *Admiraal* met *Commiffie* van de *Hoog Mog. Heeren Staten*, en zyn *Princelyke Excellentie* zal gekomen zyn.

By zo verre eenige pays tusschen de *Hollanders* met de *Kastiliaanen*, en *Portugeezen* werd gemaakt, of eenige stilstand van wapenen voor een tyd geaccordeerd, zal die niet mogen geschieden, of de *Ternataanen* en de *Geallieerden*; als *Makjan*, *Motir*, *Xoela*, *Cambello*, *Loehoe*, *Boero*, *Manipa*, *Celebes*, *Meau*, *Taffoero*, *Pangafare*, *Sangir*, *Manado*, *Moro*, *Loloda*, *Gammacorre*, *Saboe-go*, *Gilolo*, en alle andere eilanden, en *Naticen*, onder den *Koning van Ternate* forterende, zullen met de *Hollanders* en *Zeelanders* in 't zelve *Contract* begrepen zyn.

1609. De Admiraal belooft, overkomende in zyn land, zulks grootelyks te kennen te geven aan de Bewindhebber, en hen te verwilligen, dat zy een Armade toerusten, om de Kastiliaanen uit het land Ternate te dryven.

Dies geven wy de magt over in handen van die van de Geunieerde Provintien, onderzaten van hun Hoog Mog. de Heeren Staten Generaal, om ons een schutzel tot bescherming te zyn. Ende by zo verre als zulks geschied, dat de Heeren Bewindhebber een vloot tot onzer adffistentie zenden, zweeren, en beloven wy de Geunieerden noit te verlaten.

De onkosten, die hier op gedaan werden, beloven wy, zo veel in onze magt is, te voldoen. Zo geven wy hen in handen, ten tyde toe dat wy rekenen, wat de onkosten belooopen zullen, alle de Tollen van de inwoonders ende vreemdelingen om hun zelfs daar mede te betalen, en vorders van alle Tollen te bevryden.

Waar over wy inwoonders, en alle onze onderzaten beloven, zo als die op andere plaatzen verstroit zyn, in vreemde landen haast byeen te vergaderen uit alle plaatzen, die den Koning toegedaan zyn, als 't mogelijk is, om met gelyker hand de Kastiliaanen te verdryven; zo niet, verwagten wy U L. affistentie.

Dies zullen wy niet vermogen met andere Natien onze Nagelen te verhandelen, dan alleen by den Koopman van onze geconfedereerde, op dat U L. naam in ons land mogt toenemen, en die prys, die de Koning en de Admiraal zullen ramen, zal by de inwoonders geaccepteert werden.

Ook dat wy t'zamen in alles met malkanderen zullen overeenkomen, zullen de Bondgenoten over de Ternataanen geen regt, of Justitie doen, voor en al eer zy het den raad der Ternataanen te kennen gegeven hebben. Desgelyks zo de Bondgenoten zich te buiten gingen, zullen de Ternataanen hen niet mogen Justificeren, voor en al eer zy het hunnen raad te kennen gegeven hebben.

Word mede aan weérzyden beloofd in zaken van 't geloof malkanderen niet te berispen, of te bespotten.

Of het geviel, dat eenige vreemdelingen by de Ternataanen zich wilden voegen, om het Moorsch geloof aan te nemen, zo zullen de Ternataanen gehouden zyn, die gewillig in handen van hunne Bondgenoten over te leveren. Desgelyks zo de Ternataanen Christenen wilden worden, zullen ze in handen van hun eigen Natie geleverd worden.

De Koning van Ternate belooft mede op d'allereerste Commoditeit, of Moeson, een of meer Coracoren af te vaardigen na Loehoe en Cambello, met een oversten,

uit naam, en van wegen de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, en zyn Princelyke Excell., en zyn Koninklyke Majesteit van Ternate, om de inwoonders van de gemelde plaatzen te onderhouden, en te doen onderhouden het eeuwig verbond tuschen de Bondgenoten, en zyn Majesteit van Ternate gemaakt, en bevestigt: waar toe zyn Majesteit voorsz. autoriseren zal eenige bequame perzoonen van wegen zyn Majesteit voorsz. met volkomene autoriteit, en Commissie, om alles te doen effectueren, en in onderdanigheit te houden. Daar beneffens de Heer Admiraal, en zyn raad mede, zullen zenden van wegen de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, Adriaan Cortz., of alzuiken perzoon, als aan weérzyden goed gevonden zal zyn, en des noods zynde zal men een Fortresse maken, 't zy op Loehoe of Cambello, tegen den aansloot onzer en hunner vyanden.

Dat de onderzaten van de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, met den Morgensten Koning van Ternate, en zyne Geallieerde vrienden en Vasallen, zullen verbonden, en gehouden wezen, en mits dezen verbinden te onderhouden, en doen onderhouden een eeuwig verbond van vriendschap, Conversatie, handel, en Commercie. En dat zyn Majesteit, en de Bondgenoten voortaan aan zyn Majesteit zullen toonen alle faveur, hulp en bystand, hem helpen en beschermen na alle hun vermogen, tegens elk en een yder zyner vyanden, die zyn Majesteit, of de Bondgenoten in eeniger manieren zouden zoeken, of tragten te offenderen, of beschadigen.

Tot het welke in aller voegen de Bondgenoten voornoemt, gelyk ook zyn Majesteit, en zyne Vasallen, vrienden, ende Geallieerden, zullen vereenigt blyven, en de verbonden onderhouden, om malkanderen te beschermen, als boven verhaalt is.

Onder verbintnisse van trouw, eere en woord, die wy beiden aan God, en onzen evennaasten schuldig zyn.

Aldus gedaan in de stad van Maleyo, of de sterkte Orangie, op het eiland Ternate, in de Moluccos, in de maand Julio, in 't jaar 1609.

Onder stond

Frans Wittert.

Cornelis Leenderdz. Crakkel.

Adriaan Wouterzen.

Pieter Gerritszen.

Na dit verdrag vond de Heer *Wittert* ook goed een sterkte op 't eiland Motir te leggen, die Naffau noemende. Hy stelde daar op zestig krygsknegten, en voorzag die wel van allen krygsvoorraad, in hoedanigen staat die by de komst van den onder-Zeevoogd *Hoën* op Makjan al was. Ook is by zyn aanwezen aldaar, zonder dat in de Secretary's papieren blykt door wien, de naam der vesting Maleyo in die van Orangie verandert.

Den 23sten September verzeilde de Heer *Hoën* van Makjan na Ternate, alwaar hy den 24sten voor de vesting Maleyo ten anker quam.

Hy vond daar den Zeevoogd *Wittert* niet, schoon van de komst dezer schepen al verftendigt, dewyl hy op den 23sten van deze vesting met het schip Amsterdams, en de Jagten, den Arend, en de Paauw, was vertrokken, met voornemen om na Manilha te gaan, den Kastiliaan aldaar volgens een ontwerp, al door den Zeevoogd *Matelief* in 't jaar 1607. gemaakt, in zyn hart-ader aan te tasten, aldus de Moluccos buiten alle gevaar te brengen, en de Kastiliaanen op Gamma Lamma, geen ontzet van daar meer te gemoet ziende, tot te eerder overgave te dwingen.

Matelief, over den staat van Indiën in zyn tyd sprekende, was van oordeel, dat men, om de Moluccos voor ons buiten alle gevaar en buiten staat van ontzet voor de Kastiliaanen te brengen, eerst Malacca moest zien te winnen, na welkers verovering het de Kastiliaanen onmogelyk zyn zou, de Moluccos uit Goa eenige hulp toe te voeren.

Ten anderen, gemerkt hebbende, dat de Kastiliaanen ook veel toevoer van Manilha kregen, meinde hy, dat men die met weinig moeite hen zou kunnen afsnyden. Om dit werkstellig te maken, moest men, zeide hy, met drie of vier schepen zich by den Koning van Mangindanao, een magtig Prins, en die wel vyftig Coracora's in zee brengen kon, begeven, daar mede na zeker eiland, Panay genaamt, en omtrent Manilha leggende, vaaren, alwaar in het dorp Otting agttien Kastiliaansche krygsknegten, en nog ruim zo veel gemeene Kastiliaansche inwoonders zich onthouden.

Deze plaats moest men, na zyn oordeel, innemen, en verwoesten, ofte anders aan die van Mangindanao, zo zy die hebben wilden, overgeven; aangezien dit een plaats is, daar men overvloed van Ryft, en alle andere levensmiddelen vind, waar mede ook Ternate van daar voorzien werd. Dit verrigt hebbende, moest

I. DEEL.

men na Manilha loopen, en al de schepen, die men daar vond, verbranden of in den grond booren, op dat zy aan die van Ternate geen hulp meer zouden kunnen toebrengen. Dan, oordeelde hy, moest men een braaf schip na Mangindanao te rug laten loopen, en in de straat van Tagima met de Mangindanausche Coracora op schildwagt laten leggen, om alle vaartuigen, die maar na Ternate wilden, waar te nemen, en alzo, vermits 'er geen andere wegen, om de Kastiliaanen in Ternate te ontzetten, dan deze, zyn, den vyand aldaar in 't korte uit te hongeren, en tot overgave te dwingen: want aldus zou men gemaklyk kunnen ontgaan de moeite van eenig geweld op de sterkte, die al vry vast, en wel bemant was, te doen, behalven, dat men den vyand den toevoer van kleeden ten handel met de Ternataanen geheel afsnyden, en alzo beide, hen, en de Ternataanen, zeer verdrietig maken zou, ziende, dat hen de toevoer der zelve, zo van Malacca, als uit Manilha, t'eenemaal benomen was. Kon men dan daar by nog een Galei in Ternate houden, om de Kastiliaansche schepvaartuigen, by gebrek van genoegzame wind, te onderscheppen, zo zou men in de Moluccos volkomen meester zyn, en zeer lichtelyk lang kunnen blyven.

Van dit ontwerp van *Matelief*, om Manilha eerst aan te doen, en daar alles te verwoesten, om den toevoer van daar na Ternate den Kastiliaanen af te snyden, schynt de Zeevoogd *Wittert* gehoord, dit goedgekeurt, en daar op ook dezen togt ondernomen te hebben.

Na zyn vertrek van Ternate is by den onder-Zeevoogd *Hoën* op den 25sten September goedgevonden, twee honderd en vyftig mannen uit de schepen naar de vesting Orangie te zenden, om 's nagts met die van de vesting, en met eenige Ternataanen, een togt na Tabagoma, een dorp, daar de Kastiliaanen een sterkte gemaakt hadden, te doen; dog de duisternis des nagts, en het quade weder, belette dit; zo voor dien tyd, als ook daags daar aan, wanneer de Hopman *Schot*, als hoofd dezer onderneming, met een troep krygsknegten, die hy in drien verdeeld had, nevens eenige Ternataanen, wel na die sterkte toe trok, dog onverrigter zake tegen den avond wederom quam, vermits hy die zo sterk gevonden had, dat men 'er niet, dan langs eenen weg, man voor man, en dierhalven niet dan met veel gevaar, omtrent komen kon.

Den 1sten October vertrok 't Jagt de Valk na den Zeevoogd *Wittert*, om met hem na Manilha te gaan.

G g

Onder-

1609.

Den vyardalle toevoer af te snyden.

Vrugtelooze aanslag der onzen op een Kastiliaansche sterkte op Ternate.

1609.

Hoen
stelt order
op ver-
scheiden
zaaken.

Ondertuffchen vond de onder-Zeevoogd *Hoen* goed, op den 5den eenen *Jan Dirkzen*, geweest opper-Koopman, en Schipper op 't schip Delft, als opper-Koopman op het schip de vereenigde Landschappen, en eenen *Jacob Scharlaken* als opper-Koopman en Fiscaal op 't schip Hollandia, te plaatzen.

Den 8ten vertrok 't schip de vereenigde Landschappen, en 't Jagt de Jager, nevens vier Coracora's, van Makjan na Tacomi, een dorp op Ternate, met voornemen om daar een sterkte te maken.

Bouwt de
vesting
Willem-
stad op
Tacomi.

De Heer *Hoen* dan, op den 10den voor Xoela Tacomi gekomen zynde, landde terstont, liet de ruigte alomme afkappen, een paalwerk, of staketzel, tegen eenigen aanloop der vyanden maken, het geschut, op het oud bolwerk gelegen hebbende, na de zeekant verdeelen, en verder alles in 't werk stellen, om dit ten eersten in staat van verdediging te brengen; welke voorzorg hem zeer wel te stude kwam, aangezien de vyand, tagtig blanke koppen, en drie of vier honderd inlanders sterk, met een Galei, en vier Coracora's, agter zekeren hoek geland zynde, zeer opgeblazen na dit nieuwe werk voorttrekken quam; dog ziende, dat de Hollanders zich daar vry valster gemaakt hadden, dan zy wel dagten, namen zy ten eersten de vlugt naar het bosch, van waar zy, na 't doodflaan van eenige Makjanders, weêr na hunne vaartuigen keerden, en vertrokken.

Die van
volk
voorzien,

Den 4den November liet hy den Trom slaan, om honderd krygsknegten aan te nemen, die men in deze nieuwe vesting, Willemstad genaamd, leggen zou, over welke als Hopman gestelt wierd *Adriaan Claaszen van Dordregt* (voor dezen op Maleyo als onder-Hopman gediend hebbende) die, tot zyn onder-Hopman, *Jan Vligans* toegevoegt wierd.

En nader
beschre-
venword.

Deze sterkte lag in het vierkant, had een bolwerk na de land-zyde, en een vesting daar nevens van zulken hoogte, dat zy die plaats volkomen bevryden kon. Zy was van binnen ook zo ruim, dat men verscheide ordentelyke straaten daar in had, waar in de Ternataanen met vrouwen en kinderen quamen wonen, te meer, alzo zy tot het plukken der Nagelen zeer gelegen was.

Hoen
belegerd
Tidore.

Den 8ten is de Heer *Hoen* met de schepen de vereenigde Landschappen, Delft, en twintig Coracora's van de vesting Orangie na Tidore gezeilt, daar hy den 9den voor de oude Portugeesche sterkte ten anker quam, op welke hy eenige schooten uit de schepen deed. De Tidoreezen, dit ziende, bragten eenige stukken in een halve maan op strand, en dwongen de schepen wat

verder op, en buiten hun geschut, te gaan leggen. 16

Het voornemen was, volgens besluit der onzen met den onder-Koning van Ternate, *Hidajat*, genomen, Tidore uit te hongeren, dat eiland rondom met deze Coracora's bezet te houden, deze wederom tegen de Castiliaansche Galeien door de schepen te dekken, en daar door hen allen toevoer af te snyden.

Om den Tidorees nog al meer in 't nauw te brengen, vond men, by onderling overleg met de Ternataanen, mede goed, op den 18den November na Batsjan te gaan, en dat ook te veroveren.

Dierhalven trok *Hoen* den 23ten met zyn Hopmannen op 't schip de vereenigde Landschappen, en stevende in gezelschap van den jongen Koning, *Modafar*, met het Jagt de Hope en vyftien Coracora's daar na toe; dog liet de schepen Hollandia, en Delft, aan de Suid-zyde van Tidore, 't Jagt de Grifioen aan de West-zyde, en 't schip Middelburg voor de Tidoreesche sterkte, *Mariëco*, op schildwagt leggen, om hen dus belegert te houden, en alle levensmiddelen te benemen.

Loopt
met
ge
schepen
Batsj

Hy quam den 29sten voor Batsjan, een halve Musquet-schoot van de vesting, op vier vadem water ten anker, zond voort een schuit met een vrede-vaan, om hen te vragen, of zy genegen waren tot verdrag te komen, of, zo niet, dat men hen daar toe dwingen zou.

Zy gaven tot antwoordt, dat zy zulke honden niet wilden te spraak staan, en dreigden, zo zy niet aanstonds vertrokken, daar onder te zullen schieten, waar op de onzen zich weêr na boord begaven, en daar af aan *Hoen* berigt deden.

Dien
voort
bars:
woor

Dat dit egter de meening van den Koning van Batsjan geenzins geweest zy, blykt klaar uit de daar op ten eersten gevolgde komst van zyn broeder by den onder-Zeevoogd, den welken hy vraagde, of hy daar met zyne, en de Ternataansche magt gekomen was, om hen te bederven.

Hy antwoordde, dat, zo zy in vriendschap niet tot verdrag komen wilden, dit het besluit was, waar op hy aanstonds goed vond, met ons vrede te maken, en te beloven, dat zy den Kastiliaan alle afbreuk zouden doen.

Dog
dwing
hem
vrede
make

Daar op zyn de onzen den 30sten November met schuiten, en boots, geland, *Louis Schot*, Hopman der krygsknegten, en *Jan Dirkzen*, aan 't hoofd der Matroozen zynde, welke laatste den voortogt had, en de sterkte zonder eenigen wederstand innam, vermits de Kastiliaanen, agtien in getal, en honderd swarte vryborgers, de rivier op gevlugt waren.

De ord
neme
vestin
in.

109. waren. Men besloot wel hen met schuiten en boots te vervolgen, dog 't was wegens de ondiepte ondoenelyk; maar men zou het met Praauwen, en meer magt, daags daar aan doen.

Den 1sten December voer de Sergeant Majoor met twintig krygsknegten de rivier op, om kondschap, en om de Kastiliaanen te verspieden, en hoorde, dat de Koning daar by was, zo dat zy niet wisten, of zy vriend, of vyand, aan hem hadden; trokken 'sanderen daags daar na toe, eifchten van den Koning gyzelaars, of dreigden hem anders als vyand te zullen handelen; waar op hy zelf by hen quam, en met hun na den onder-Zeevoogd ging, bood zich zelf als gyzelaar aan, en bleef 's nagts met eenige Edelen t'scheep.

Den 2den voer Hopman *Schot*, en *Jan Dirkzen*, met hun krygsknegten, en Matroozen na boven, quamen in 't Konings dorp, op een hoogte leggende, en waren de Kastiliaanen, en de inlandsche vrylieden na een andere hoogte gevlugt, daar hen de Nederlanders volgden, die tot hun middel toe door 't moeras moesten. Die dag vorderden zy niet veel, quamen den 4den in 't bosch, bleven 'er dien dag en nacht in, naderden den 5den 's middags by den berg, daar de Kastiliaanen zeer voordeelig op gelegert waren, aangezien hy niet te beklimmen was. Zommigen namen 'er egter een proef af; maar dan maakten de Kastiliaanen strax beweging; en sloegen ter wapen. Men zond dan een Swart uit om met hen te spreken, terwyl vast de Nederlanders na boven drongen. Een Vaandrig, dit ziende, zei: *Halte, of wy schieten 'er op in.* Hy vraagde, wat zy begeerden. Zy antwoordden, *dat gy u gewillig over geeft, om tegen de Hollanders geloft te worden, of anders zal men u den Mooren overleveren.* Zy zeiden: *Liever te willen sterven, dan zich zo over te geven;* maar, zich nader bedenkende, verzogten vrygeleide, en met twee Coracora's van daar te vertrekken. Men bood aan, hen na Ternate, of Tidore, mits dat ze hun geweer overleverden, te voeren. De getrouwden, en een Paap, stonden dit toe; dog de Vaandrig wilde met zyn volle geweer aan land gezet werden met de zynen; riep daar op ten eersten ter wapen, waar op de onzen, alzo het regende, wyken moesten.

De Kastiliaanen, dit ziende, snorkten niet weinig tegen hun volk, dat de Hollanders maar Galinhas, dat is, hoenderen, waren, en loopen gingen, en dat een van hun beter, dan tien Hollanders, en 't wel verre van daar was, van zich aan zulke honden, en Lutheranen, over te

geven. Den 6den wierd weder order gegeven, om de Kastiliaanen aan te tasten, schoon de weg moeijelyk was, en zy zo sterk met steenen van boven af wierpen, dat men het beneden niet harden kon. Dierhalven besloot men gelykelyk na boven te dringen, 't geen zo gelukkig geschiedde, dat men hen overweldigde, alles dood slaande, wat maar voor quam. De Ternataanen gingen zeer verwoed, en wreed, omtrent vrouwen en kinderen te werk, zo dat alles daar 't leven liet, op agt Kastiliaanen na, die men gevangen nam. Eenige inlandsche vryborgers waren in 't bosch gevlugt; dog zy quamen daar na weder aan de schepen, toen de eerste woede over was.

Den 10den December trok Hopman *Schot* met den Koning van Ternate weêr na Makjan; dog de onder-Zeevoogd bleef nog te Batsjan, en versterkte de vesting, die hy Barneveld noemde; met vier bolwerken.

Op dezen zelve dag wierd tusschen den onder-Koning van Ternate, *Hidajat*, den Koning van Batsjan, en de Hollanders, een verbond gemaakt, waar by zy onderling beloofden als vrienden zamen te zullen leven, en alle hunne kragten tegen de Kastiliaanen, en Portugeezen, te zullen inspannen. Daarbeneven verschenen ook al de Batsjansche Christenen voor den onder-Zeevoogd *Hoën*, en deden aan hem in den naam van den Prince van Orangie den eed van getrouwigheid, belovende de Kastiliaanen voor vyanden te zullen houden, en quamen toen met hun vrouwen en kinderen by de vesting woonen.

Den 11den quam 'er berigt, dat de vyand met de Galei, en vyf Tidoreesche Coracora's, aan de andere zyde van 't eiland was. Men geloofde dat niet; dog zond egter Hopman, *Jan Dirkzen*, den Sergeant Majoor, en zestig krygsknegten na de hoogte, om den Koning, met zyn vrouwen en kinderen, daar nog zynde, te beschermen.

De Hopman, op de hoogte gekomen, zond den 12den eenige Batsjanders op kondschap uit, die zeiden dezelve gezien te hebben.

Den 13den ging 'er de Sergeant Majoor met twintig man op uit, om te zien, waar zy waren. Hy trok onwetende voorby den vyand, die in een bosch honderd Kastiliaanen, en nog vier honderd inlandsche vrylieden in een hinderlage had leggen, die zich stil hielden. Hy wel twee mylen landwaard in geweest, en geen vyand hen ontmoet zynde, keerde wederom; dog weêr omtrent deze plaats gekomen, reezen de Kastiliaanen

1609.
't Werk hervat zynde, vermeerderen zy den vyand.

De vesting van Batsjan Barneveld genaamt, en versterkt.

Verbond met de Koningen van Ternate, en Batsjan, door Hoën gemaakt.

De vyand, op Batsjan, slaat de onzen op de vlugt.

1610. op, gaven vuur op de onzen, en dreven hen met de eerste losbranding, en met agterlating van den Sergeant Majoor, op de vlugt. Ondertusschen liepen de Hollanders wel; dog de Kastiliaanen waren mede niet weinig verbaast, anders hadden zy al de Hollanders daar in de pan gehakt. De onzen op den berg vernamen dit ten eersten, en quamen hunne verstroide makkers, die hen als schapen zonder herder zeer verbaast ontmoetten, te hulp, den eenen hier, den anderen daar, in 't bosch vindende.

Eerste
hoofd
over de
vesting
Barne-
veld.

Den 14^{den} vertrok de vyand weêr met zyn Galei, en de Coracora's van daar, en toen trokken de Hollanders den 15^{den} ook weder na de vesting Barneveld, over welke de onder-Zeevoogd als hoofd voor twee jaaren den onder-Koopman, *Adriaan vander Dussen*, met een bezetting van vyftig Hollandse krygsknegten op den 16^{den} aanstelde; na welke verrigting de Heer *Hoën* op den 19^{den} met het Jagt de Hope weêr na Tidore vertrokken is, het schip de vereenigde Landschappen egter nog zo lang voor Batsjan latende, tot de vesting volkomen in staat van verdediging zyn zoude.

Hoën's
verdere
verrigtin-
gen op
Batsjan,
en zyn
vertrek
na Ti-
dore.

In 'tjaar
1610.

Daar hy
stierf.

Den 4^{den} January 1610. zond hy 't Jagt de Hope met voorraad van oorlog, en agt Gotelingen, van welke 'er een over boord viel, weêr na de Batsjansche vesting, waar by den 22sten 't Jagt de Jager met vier lasten Ryft, en ook met brieven quam, inhoudende, dat de onder-Zeevoogd, *Hoën*, den 16^{den} voor Tidore, niet zonder vermoeden van vergeven te zyn, overleden was.

Zukke-
lingen
van 't
schip de
vereenig-
de Land-
schappen.

Den 27sten verzeilde 't Jagt de Jager, en 't schip de vereenigde Landschappen, van Batsjan na Tidore. Het Jagt liep den 28sten vooraf, en binnen door; dog 't ander schip zukkelde eenigen tyd, ten deele door stilte, ten deele door swaren wind, en quam den 7^{den} February weêr voor Batsjan ten anker, na dat het den 3^{den} al een werp-anker voor Gilolo verloren had.

Ondertusschen had men tot Batsjan vier Kastiliaanen, daar onder een Sergeant, gevangen gekregen, die zy den 8sten aan boord bragten, om hen na Ternate te voeren.

Den 9^{den} vertrokken zy weêr van Batsjan; en quamen den 19^{den} 's morgens onder Makjan voor Taffasoho op de Reede. De Hopman *Schot* quam by hen aan boord, en gaf hen te kennen, dat de schepen Hollandia, Middelburg, Delft, en de Jager, uit kruiffen waren, en, eer zy vertrokken, daar twee lasten Ryft ingenomen hadden.

Den 24sten waren zy voor 't eiland Motir, alwaar de Hopman, *Adriaan*

Clementszoon, by hen aan boord quam, met berigt, dat 'er zes Fregatten der Kastiliaanen, en twee Jonken, meest met levens-middelen, dog met weinig krygsknegten, behouden uit Manilha tot Gamma Lamma aangekomen waren.

Den 26sten quamen zy onder de vesting St. Pedro en Paulo, en den 27sten voor de vesting Orangie in de vloot ten anker, vonden dezelve met twee Kastiliaansche pryzen uit de Manilhasche vloot verrykt, 't eene een Jagt van zestig lasten, en 't ander een Jonk met levens-middelen en oorlogs-voorraad geladen. Ook waren 'er vyftig Kastiliaanen, en daar onder twee Monniken, en twee Hopmannen by, die wisten te zeggen, dat de Zeevoogd *Wittert* in Manilha groote schade aan de hunnen deedt.

Den 1sten Maart, gehoord hebbende, dat de bevelhebber van Gamma Lamma voornemens om Batsjan weêr te veroveren, 'er met al zyn magt al na toe was, zo vond men goed, 't schip de vereenigde Landschappen aanstonds na dat eiland te zenden, 't geen den 5^{den} met eenige Ryft voor die vesting quam. Men vond daar alles in zeer goeden staat, en nog geenen vyand, maar wel een gerugt, dat hy een aanflag op Laboewa had; weshalven de Koning van Batsjan, en de zynen, over hunne komst zeer verblyd waren. Op den 8sten zond men een Praauw met brieven na Makjan, om hen daar kennis van Batsjan's stand te geven.

Den 23sten quam 't Jagt de Jager voor de vesting Barneveld met de aangename tyding, dat de Zeevoogd, *Paulus van Caarden* den 18^{den} dezer tegen eenige Kastiliaanen, onlangs genoinen by 't komen der Manilhasche vloot, uit zyne gevankenis verlost, en het schip Hollandia naar Amboina om lading vertrokken was.

Den 22sten April quam den Hopman, *Louis Schot*, met het Jagt de Jager, en vier Coracora's op de Reede voor Barneveld, met brieven van den Zeevoogd, *van Caarden*, en last, dat het schip de vereenigde Landschappen zich ten eersten na Ternate begeven moest; dog dat hy daar een maand blyven zou, om de vriendschap tusschen de Ternataanen te vernieuwen, en dat zy ook nog een bolwerk op 't inkomen der rivier met het volk der Coracora's en vorder ook de vesting opmaken moesten, en met twee Coracora's van den Koning van Batsjan, byeen te voegen, na 't eiland Cajoe, en na Ganoe, op Gilolo's Suid-einde, omtrent Batsjan loopen, en al 't volk, met of tegen hun wil, op Motir brengen; waar op 't voornoemde schip den 28sten van Batsjan vertrokken, en den 1sten Mai onder

1610.
D
vyar.
kree;
Tert
ontz
van l
nilha

De o
nem
twee
vaart-
gen.
eenig
Kasti-
liaan
geva:
gen.

Los
rugt
een a-
flag
Batsj.

Van
Caarc
uit zy
gevan
kenis
verlof

Hopm
Schot
komt
Laboc
wa.

onder Ombatsjan ten anker gekomen is, vindende daar veel Buffels, en Verkens. Ook quam daar by hen *Kornelis van Ek*, die met een Coracora na Amboina vertrok.

Den 2den voeren zy met de schuit een half myl de rivier op na een oude vervalene vesting (alwaar de Koning van Batsjan voor eenige jaren zyn Hof gehouden had) om 'er Buffels, en Verkens, die daar zeer veel zyn, te vangen.

Dit Ombatsjan is een zeer vermakelyk vlak, en vrugtbaar land, zynde vol Limoen- en andere vrugt-boomen, ook vol Sagoe- en Nagel-boomen; dog het is jammer dat het onbewoond, en ook door de Tidoreezen, die veel Sagoe van daar halen, zo onvry voor de Batsjanders is, waar door zy al dikmaals verrascht worden. Het is daar ook zeer visch-ryk; waarom dit eiland voor een van de vrugtbareste der ganfche Moluccos geagt word. Egter heeft de Koning, om zyn volk niet verder door de Tidoreezen te zien doodflaan, 't moeten verlaten, en zich na Laboewa verplaatzen, een groot eiland, een Goteling-schoot van Batsjan gelegen.

De jegenwoordige Koning van Ombatsjan is met al zyn volk Christen, en staat onder de Portugeezen, gelyk de Koning van Batsjan ook gestaan heeft, en vermits zy beiden onmagtig ten oorlog zyn, zo zyn zy vereenigt, om tegen hunne vyanden beter te kunnen bestaan.

Het eiland Laboewa, waar op de vesting Barneveld legt, is zeer vermakelyk, heeft veel Nagelen, dog zy kunnen niet wel geplukt werden, vermits 'er op dit groot land weinig volk is; 't heeft overvloed van Limoenen, Clappus-boomen, visch, Hoenderen, wilde Verkens, Sagoe, en andere levens-middelen, is byna als Amboina, heeft zeer veel en bequaam hout, zelfs om schepen te verdubbelen.

Den 5den Mai quamen zy voor Makjan, en den 10den voor Orangie ten anker, vindende alles in goeden staat; dog 't Jagt de Griffioen was den 28sten Maart van zyn ankers gespilt, en op Makjan gestrandt, dog volk en goed geborgen. Ook was *Adriaan Clementszoon*, Hopman op Motir, met zyn Corporaal, zeven krygsknegten, en drie Matroozen, in een Praauw na Makjan varende, van de Tidoreezen overvallen, en doodgeslagen.

Na dat de Treves in deze vereenigde Nederlanden getroffen was, hebben de Heeren Staten Generaal, eenen brief aan den Koning van Ternate gezonden, van dezen inhoudt:

GROOT-MOGENDE KONING.

DE eeuwige Almagtige Godt, heeft na zyne Goddelyke genade belieft onze wapenen voor de vryheit ende rechten onzes vaderlands, tegens den Koning van Spanjen, en Portugaal aangenomen, zo te zegenen, dat, na een bloedigen oorlog van ontrent twee en veertig jaren te waier, en te lande, gestadelyken gevoert, dezelve Koning ziende onze eendragt, magt, en Constantie, mits wy van tyd tot tyd ons versterkten, met de vriendschappen ende alliantien van zeer magtige Koningen ende Potentaten onze nageburen, ten laatsten goed gevonden heeft, ons voor te dragen 't gene, waaromme wy in den oorlog getreden waren, namentlyk dat hy ons kende voor vrye landen, op welke hy niet en pretendeerde, te vreden zynde, met ons een vrede, of bestant voor vele jaren te maken, welke offre als Goddelyk, ende eerlyk, by ons aangenomen zynde, zyn voorts met raad ende advys van de voorschreve Koningen, ende Geallieerden, met den zelfden Koning van Spanjen, ende Portugaal, ende de zynen, in onderbandeling getreden, ende hebben met de zelfden eindelyk den 9den van de maand April, beslooten een bestant voor den tyd van twaalf jaren; daar by wy onder andere poincten voor onzen Staat, ende de ingezetenen bedongen hebben niet alleenlyk een vrye Navigatie, ende handeling, gelyk wy gebad hebben voor den oorlog: maar ook alomme, ende zonder eenige Exceptie, in alle Koninkryken, landen ende plaatzen, met alle Koningen, Potentaten, Princen, ende volkeren. Met expres verbod, dat de Koning van Spangien; ende Portugaal, zyn Officieren, ende onderzaten, ende die van hem dependeren, uit oorzaak van dezelve Navigatie, ende handeling gedaan, ende nog te doen, ofte onze onderzaten, nog de Koningen, Potentaten, Princen, en volkeren, met de welke wy gebandeld hebben, of noch handelen ende traacteren zullen, directelyk of indirectelyk niet en zal mogen doen eenig hinder of belet. Zulks dat uwe Majesteit, gelyk andere Koningen, Potentaten, Princen, Republyken, ende volkeren, zo in Indien, als andere landen, in 't voorschreve gemaakte bestand in twaalf jaren, met ons begrepen, ende tegens hostiliteit ter oorzake van onze handeling ende vriendschap verzekert zyn, ende zo iets van wegen den Koning van Spangien ende Portugaal tegens uwe Hoogheit, baare onderzaten of landen, met ons ende onze ingezetenen, in onderlinge Alliantie, vriendschap ende vrye Navigatie ende Commerciën blyvende, directelyk of indirectelyk ter oorzake van dien, zoude ter zee of te

Brief der Heeren Staten Generaal aan den Koning.

1610.

lande voorgenomen worden ('t welk wy mits de solemnele beloften, by zyn hand ende Zegel bevestigd, niet konnen gelooven) mag uwe Majesteit zich wel verzekert houden, dat ons nog wille nog magt, nog middelen van schepen, geschtut ende ammunitie van oorloge, nog volk, zo van ons eigene landen, als van de Koningen, Potentaten, ende onze Geallieerden (die ons beloofd hebben het voorschreven. bestant in alle pointen, ende namentlyk in uwe Hoogheits onderzaten, ende landen, als ook van de andere Koningen, Potentaten, Princen, Republyken, ende volkeren, zo in Indien, als alle anderen regard te Conserveren) en zullen gebreeken, om uwe Hoogheit zyne landen, ende de onderzaten te affiteren, defenderen, ende alle ongelyk te doen repareren: ende also 't gene van onzent wegen met uwe Majesteit gehandelt is, en voorder gehandelt zal worden, te doen onderhouden. Wy en willen niet twyffelen, of eenige Ministers, Officieren ende Creaturen van den voorschreven Koning van Spangien, ende Portugaal zullen arbeiden, om uwe Majesteits onderzaten, als ook de zyne, mede andere Koningen, Princen, Republyken, ende volkeren, een andere inbeeldinge, ende verstand van de voorschreven onze handeling te doen inplanten: maar wy verzekeren uwe Maje-

steit by dezen, van de opregte waarheit, ende van onze sincere intentie, daar op dezelfde, ende zyn onderzaten, mitsgaders de andere Koningen, Potentaten, Princen, Republyken, ende volkeren vast mogen staan. Ende wy verzoeken uwe Majesteit 't zelve also zekerlyk te gelooven, ende ons, ende onze onderzaten haare vriendschap te Continueren, ende de Navigatie, handeling ende Commercic, met den onzen in alle vriendschap ende opregtigheit van tyd tot tyd te vermeerderen. Wy, ende de onzen, zullen van gelyke doen, ende vertrouwen, dat de Almagtige Godt, die een Koning der Koningen, ende een kender der herten oprechtigheit is, uwe Hoogheit ende ons, te zamentlyk onze onderzaten zal in zyn heilige bewaringe houden, ende doen zyn genade in magt ende welvaren vermeerderen.

Geschreven in 's Gravenhage in Holland, den 16den Septembris, in 't jaar onzes Heeren ende Saligmakers Jezu Christi 1609.

Den 23sten Mai vond de raad goed, dat de schepen de vereenigde Landchappen, en Delft, den 5den of 6den Juny, 't eene na Gressic, 't ander na Patani, vertrekken zouden.

VIERDE HOOFDSTUK.

VAN Caarden eerste Landvoogd der Moluccos in 't jaar 1610. Hopman Schot verplaatst die van 't eiland Kajoe op Motir. Moeite der onzen te Gressic met die van Madura. Van Caarden weder gevangen genomen door de Kastiliaanen. Tyding van het twaalf-jarige bestand met Spanjen. En van hun overvallen van den Zeevoogd Wittert voor Manilha. Modafar, zeven en twintigste Koning van Ternate. Die een verbond met ons maakt. Een zeer los, en wulps Prins. Vermoord zyn Gemalin. 't Geen hem voor een tyd van 't ryk berooft, in 't jaar 1611. Spyt van Hidajat, en Prins Aali. Eenige vastigheden, door de onzen op Gilolo verloren. Tegen den geteekenden vrede aan. Poging van Modafar, om zyn vader te verlossen in 't jaar 1612. De Heer Both in Ternate eerste algemeene Landvoogd van Indiën, en tweede der Moluccos. Zyn brief aan den Koning van Tidore. Aanmerking over dezen brief. Brief des Konings van Tidore aan Koning Modafar. Groote toebereidzelen der Kastiliaanen ten oorlog. Door een vloot onder Don Jan de Silva. Both 's verdrag met de Makjanse Overheden. Contract tusschen ons en den Koning van Boeton in 't jaar 1613. gemaakt. Verbond van den Heer Both met Modafar. Gerard Reinst, tweede opper-Landvoogd van Indiën. De Zeevoogd van der Hagen met Pieter van den Broek in de Moluccos by den derden Landvoogd, Laurens Reaal. Verrichting van den laatsten aldaar. Joris van Spilbergen hier. Des zelfs verrichtingen. Laurens Reaal word derde opper-Landvoogd van Oost-Indiën. Spilbergen 's vertrek. Goede stand der onzen in de Moluccos. Jacob le Maire, en Willem Schouten hier. Hun vertrek. Dood van Don Jan de Silva, en verdeling der vloot. Des Heeren Reaal 's vertrek uit Ternate. Vierde Landvoogd der Moluccos, de Heer Frederik Houtman. Modafar let naarwer op zyn landen in Amboina. Hidajat 's vertrek na Amboina. Hy wort daar 's Koning 's Stadhouder. Rokkent onze Bondgenoten tegen ons op. Waar van hem reden gevordert, dog noit gegeven word. Hidajat overleden. De wrevel der Ternataanen in Amboina gestraft. Leliato vyfde Stadhouder op Loehoe. Jacob le Febre vyfde Landvoogd der Moluccos. Nassausche vloot hier. Leliato 's wrevelmoedigheid, tot feitelykbeden uitgebersten. Bylegging der geschillen, dog met een valsche hart.

Den

DEn 1sten Juny in 't jaar 1610. wierd de Heer *Paulus van Caarden* als eerste Landvoogd, en bestierder van al de Moluccos, aangestelt, en daar over 't geschut in de vesting Orangie, en op al de schepen, geloft.

Den 6den quam Hopman *Schot* op de Jager weêr ter Reede van Ternate, met berigt, dat hy op Batsjan nog een bolwerk gemaakt, en dat hy de inwoonders van het eiland Kajoe, en van Ganoe, op Gilolo's Suid-einde gelegen, duizend zielen sterk, op Motir gebragt, en dat eiland daar mede dus versterkt had.

Den 7den vertrok Delft na Patani; dog 't schip, de vereenigde Landschappen, zou nog tien of twaalf dagen in Ternate blyven. Het-zelve vertrok den 18den na Gressic, en zag den 24sten en 25sten 't schip Delft nog een groot stuk weegs agter zich.

Den 21sten July quam 't schip de vereenigde Landschappen voor Gressic ten anker; vond 'er de schepen Rotterdam, en Hoorn, die hen den slegten stand der onzen daar, en in Banda, bekent maakten; aangezien de vorst van Madura de onzen schandig behandeld, een boot met volk van 't schip Hoorn genomen, een man dood geslagen had, en onze Commissen, op Gressic zynde, den weg na de schepen gevaarlyk maakte.

Dien zelve dag verzeilden de drie schepen van daar, en quamen den 2den September voor Bantam.

In deze zelve maand Julius is de Landvoogd, *Paulus van Caarden*, zo als hy met het Jagt de Hope van Ternate na Makjan meende te varen, op den weg met dertig mannen door de Galei der Kastiliaanen andermaal genomen, en op zyn oude plaats Gamma Lamma weêr gevangen gezet.

Dit was een zeer slegte tyding; dog veel heugelyker die van 't getroffen twaalf-jarig bestand tusschen ons en de Spanjaards in 't jaar 1609, waar van men 29sten September op Bantam berigt kreeg. Hoe aangenamen boodschap dit was door den Hopman, en onder-Koopman *Wannar van Borchom* met 't Jagt de Hasewind, men kreeg 'er in de maand November dezès jaars weêr een in Ternate, die vry meerder verslagenheit onder de Hollanders, dan dit alles wel vreugde, veroorzaakte.

Zy quam van Manilha uit de Philippinas, en behelsde het omkomen van den Zeevoogd *Wittert*, en het mislukken van zyn voornemen aldaar.

Zo als hy doende was, om eenige vaartuigen omtrent een eiland niet ver van

Manilha, na zyn naam genoemt, te lossen, wierd hy van de Kastiliaanen, die met meer dan twaalf schepen op hem afquam, verrast. Hy vogt tegen hen wel zeer dapper; maar zy waren hem te sterk, en namen hem met zyn schip Amsterdam, en 't Jagt de Valk, in welk gevegt hy zelf ook 't leven verloor met de meeste Overheden van de Valk, ten getale van twee en twintig, uitgenomèn den Schipper, *Pieter Gerritszoon*, en *Pieter Hertsing*, dog beide zeer gequetst; buiten welk verlies zy nog honderd twintig mannen verloren, die gevangen met die twee schepen na Manilha gevoert wierden. Ook was het Jagt de Arend in de lugt gevlogen; dog het Jagt de Paauw, en de sloep van 't schip Delft, waren het ontzeilt, zonder dat men nog regt wist, waar heen zy gestevend waren, hoewel men gifte, dat zy het naar Patani gezet hadden.

Zo stond het met onze zaken in de Moluccos, wanneer de Prins *Modafar*, jonger zoon van Koning *Sabid*, als zeventwintigste Koning van Ternate, nog in dit zelve jaar 1610, pas vyftien jaren oud (vermits hy in 't jaar 1595 geboren wierd) ingehuldigt, en aan hem door den onder-Koning *Hidajat* het ryk overgegeven wierd, hoewel zyn vader nog in 't leven was, en in de stad Manilha gevangen zat.

Deze vorst maakte ook het eerste, of wel het wezentlykste verbond met ons, zo wegens den oorlog tegen de Kastiliaanen, als wel voornamelyk over den Nagel-handel, en hoewel 'er te voren al nu en dan over gehandelt, en verdragen was, zo was al het vorige egter, in opzigt van verscheide omstandigheden, hem veel nauwer aan ons bepalende, by dit verbond geenzins te vergelyken: aangezien hy zedert dien tydt zich veel plegtelyker verbond die Nagelen aan geen ander, dan alleen aan ons, tot vyftig Ryksdaalders de Bahara, te zullen leveren.

Hy was een jong, en wulps vorst, een Madat- of Amfoen-rooker, van welken men in 't eerst niet veel goeds scheen te moeten wagten. Een preuve gaf hy van deze zyne onbeteugelde driften in 't moorddadig ombrengen van zyn jonge Gemalin, een broeders dogter van den Sengadji, ofte Hertog, van Sabaos, een magtig Heer op 't land van Halamahera. Deze had hy op een simpel vermoeden 's nagts zelf gekrist, en belast het lyk in zee te werpen; een daad, die dezen Sengadji zodanig ontstelde, dat hy, den Ternataanen alle vriendschap opzeggende, zich voor hun vyand verklaarde, en op Gilolo sterkten liet maken,

1610.
En van
hun over-
vallen
van den
Zee-
voogd
Wittert
voor
Manilha.

Modafar
zevenen-
twintigste
Koning
van Ter-
nate in 't
jaar 1610.

Die een
verbond
met ons
maakt.

Zeer los;
en wulps.

Ver-
moord
zyn
Gemalin.

1610. maken, zonder dat hy toelaten wilde dat daar ymand van hen komen zoude, voor en al eer men over dit moorddadig stuk, 't zy met den Koning te dooden, of ten minsten met zulk een moordenaar af te zetten, recht gedaan had.

De Hollanders, als middelaars hier in zoekende te handelen, tragten wel dien magtigen vorst op het land van Gilolo ter neder te zetten; dog hy wilde nergens na luisteren; maar dreigde in tegendeel zich voor de Kastiliaanen en Tidoreezen tegen de Ternataanen te zullen verklaren, zo men hem in dit stuk niet ten spoedigste genoeg gaf.

't Geen hem voor een tyd van zyn ryk beroofd.

In 't jaar 1611.

Spyt van Hidajat, en Prins Aali.

Dierhalven riep men al de Bondgenoten byeen, en vond goed, dat de Koning voor een tyd niet regeeren, maar dat zyn oud-oom, de Goegoegoe, 't ryk, tot hy wat ouder, en beter van leven was, bestieren zou. Dit nam wel een begin; maar duurde niet lang, aangezien die Hertog kort daar aan gestorven zynde, hy op de vorsten by beloften van beterschap, en door bemiddeling der Hollanders, zo veel wist te weeg te brengen, dat hy in 't jaar 1611, geen jaar daar na, weder in 't volle bestier was.

De onder-Koning *Daja*, of *Hidajat*, benevens den Prins *Aali*, twee vorsten, die zo veel tot de welstand dezès ryks gedaan, en 't zelve alleen behouden hadden, waren mede zeer misnoegt, om dat zy, ten tweedemaal in de verkiezing tot de Kroon voorby gegaan, nu onder zulken wulpsen vorst staan moesten, om welke reden de eerstgemelde eenige jaren daar na uit Ternate zich na Amboina begaf, daar hy nog eenigen tyd als Stadhouder der gewonne landen (gelyk wy op zyn plaats zeggen zullen) heerschte; terwyl de Prins *Aali* nog hier bleef.

Eenige vastigheden door de onzen op Gilolo verloren.

In dit jaar 1611. ontnam de algemeene bestierder der Philippinas, *Don Jan de Silva*, dezen Koning en den onzen een vastigheid op 't land van Gilolo, Saboego genaamt, niet tegenstaande het twaalfjarig bestand al voorlede jaar in de Oost-Indiën bekend gemaakt was; een daad also trouwloos, als dat zy onze schepen, en volk, onder den Heer *Wittert*, genomen, en tegen alle regt nog onder zich behouden hebben, geen andere reden gevende, dan dat zy nog geen last van den Koning hadden, om de sterkte over te geven, of met ons in vriendschap te leven.

Deze plaats hebben zy met vier bolwerken, en een halve maan, omtrent den mond der rivier versterkt, met zestig Kastiliaanen, en vyftig Pampangers, of Manileezen bezet, en zeer wel met geschut, en ander voorraad van oorlog, voorzien.

Ook nam dezelve *Don Jan de Silva* met veel list, en niet zonder Koning *Sabid*'s toedoen, den onzen de vastigheid, *Gilolo*, mede omtrent zeven mylen van Orangie, en aan de West-zyde van dat eiland gelegen, omtrent dien zelvèn tyd af; vermits de Koning van *Gilolo* Koning *Modafar*'s zyde verlaten, en zich by de Kastiliaanen begeven had. Deze plaats hebben zy ook wel versterkt, van alles voorzien, vyftig of zestig Kastiliaanen met eenige Pampangers daar op gelegd, en dezelve alzo onder zich behouden.

Dus handelden de Kastiliaanen alhier in dezen tyd met ons, niet tegenstaande de Koning van Spanjen in 't jaar 1610, na 't openbaar maken alomme van het bestand, en den vrede voor den tyd van twaalf jaaren, een nieuwen Landvoogd der Moluccos, *Don Jeronimo de Silva* genaamt, oom van *Don Jan de Silva*, en een man van groote ervarenheit en ontzag, herwaarts gezonden had, die zich egter al mede van alles onkundig hield. Hy was hier in de plaats van *Christoval de la Hote*, die *Don Jan de Silva* nog eenigen tyd in *Manilha* hield, gekomen.

Koning *Modafar* ondertusschen om de gevankenis van zyn vader met wat meer ernst, dan te voren, beginnende te denken, begon zo veel zyn vermogen toeliet, zyne verlossing te behartigen; waar toe hy sterk door de Hollanders werkte; en waar over hy ook een brief aan den Koning van Tidore in 't begin van 't jaar 1612. schreef.

Hier omtrent quam hem de komst van den algemeenen Landvoogd van Indiën (een nieuwe en toen nog onbekende Titel) de Heer *Pieter Both*, van Amisfoort, die dit zelve jaar in Ternate verscheen, merkelyk te stade, die deze nadrukkelyke brief aan den Koning van Tidore over de onregtvaardigheid der Kastiliaanen omtrent ons, en in 't byzonder omtrent den gevangen Koning *Sabid*, in dezer voegen in het Ternataanisch schreef:

VERMOGENDE KONING.

God geve uwe Koninklyke Majesteit geluk op aarde, en een zalige regceering. De brief van uwe Majesteit aan den Koning van Ternate, onzen broeder, inhoudende zekeren voorslag, om een vasten pais tusschen de Tidoreezen, en Ternataanen, te bevestigen, is ons gecommunicceert, en wy hebben daar uit verstaan, 't gene uwe Majesteit wel, en te regte zegt, dat geen vaste vrede tusschen de Ternataanen en Tidoreezen te verhoppen zy, ten zy de Hollanders, ende Spanjaards eerst, en alvorens daar in overeen komen, 't welk ook het regte middel zou zyn, om 't langdurig bloed-

bloedstorten eens te stutten. Hier uit oorzaak nemende, konnen wy niet nalaten uwe Majesteit van alles in 't breede te verwittigen, wat dies aangaande in onze landen besloten, en vervolgens van ons alhier verrigt is geweest, op dat uwe Majesteit zien, ende merken mag aan onze zyde de schult niet te wezen, dat de oorlog met de grootste schade van uwe en onze Natie, als nog is continuerende.

Na een langdurigen en vreezelyken oorlog tusschen ons, en de Spanjaarden, omtrent twee en veertig jaren lang gevoert, verkregen hebbende de vryheit onzer Privilegien, en Religie, is eindelyk nu al eenige jaren geleden, een bestand van wapenen tusschen ons, en hen, gessloten en gepubliceert geweest; begrypende van beide zyden hare vrienden, en Geallieerden, gelyk het uw Majesteit breeder zal blyken by de Missive van onzen Prince, die hier nevens gaat, en dat de zelfde stilltand een jaar na de verkondiging in ons land gedaan, alhier in Oost-Indiën tusschen ons, en hen, onze en hunne vrienden, zoude ingaan. Waar toe van onze zyde alle behoorlyke diligentie is voorgewend, om het zelve na te komen. Waar toe een expresse uit Holland door Spangien herwaards is gedeputeert, om het zelve overal den onzen aan te dienen, op expresse voorwaarde, dat zulks ook van hunne zyde zoude geschieden, het welk voor dezen door den Kapitein met myn aankomste door my, en uit myn naam, volkomelyk is geschied, hun presenterende, en eischende het accoord van Treves in alles te willen nakomen; en by refus van dien protesterende niet schuldig te zyn aan alle de schaden en onbeilen, bloedstortingen, en verderwingen van landen, die hier uit zouden konnen ontstaan.

Om zulks na te komen, zyn Don Juan de Silva, en de andere 's Konings Officieren, in gebreke gebleven, draaiende hun eenige principale uitvlugt alleen daar op, tot nog toe geen last om den Treves te agtervolgen van hunnen Koning ontfangen te hebben. Zo komt dan de schuld van dezen langdurigen oorlog op de schouderen van de Spaansche Koning, of zyn onderzaten, te rusten, zo de bevelen van het onderhouden van den Treves in tyds niet en zyn gegeven, of met contra Commissien worden opgeschort by hen, zo de gegeven Commissien niet na behooren worden aangenomen, zyn wy evenwel genoeg verzekert, dat alreede voor twee jaren en 't vertrek van Don Juan de Silva, uit de Manilhas, de voorschreven Treves onder hen bekend, en alhier in de Moluccos nu van Don Jeronimo medegebragt is geweest, te meer, nu wy verstaan uit de Portugeezen by ons, zo op Banda, als Amboina aangehaalt, dat de Treves alreede door last van de

I. DEEL.

Majesteit van Spangien, zo binnen Goa, als Malacca, gepubliceert is. Daar uit blykt, dat zy door de groote Conquesten, op den Admiraal François Wittert, na het ingaan van den Treves, verlekkerd zyn, en geenzins tot dien verstaan willen: overmits zy zo wel den veroverden buit op den voorschreven Admiraal, de vaste kust van Saboege en Gilolo, als mede alle gevangenen, waar onder de oude Koning van Ternate, en de Admiraal, Paulus van Caarden, zyn begrepen, na het uitwyzen van de Treves gehouden zyn te restitueren.

En aangezien wy die genen zyn, die den last van de Heeren Staten, en onzen Prins, op het strikste zoeken na te komen, hebben wy alle middelen rondelyk en opregtelyk voorgewend, om het accoord van de Treves, waar mede zo menige ziel gespaard zou konnen worden, op het uiterste te volbrengen; zo is 't, dat ons nog last, nog middelen daar toe ontbreken, om onze schade door het dekzel van den Treves fraudulcuselyk aan ons gedaan, met openbaar geweld viervoudig te restaureren: geresolveerd zynde ter plaatzen, en tyden, 't zelve, waar het gelegen zal zyn, op alle des Konings van Spangiens onderzaten, en adherenten dadelyk te verhalen.

Het ware te wenschen, dat uwe Koninklyke Majesteit hunne onverzadelyke begeerten van regeeren over ziel en ligchaam, en de practyken en middelen daar toe dienende; also wel als ons bekend waren: Uwe Majesteit en zou niet dienen tot een brugge van de Spaansche tyrannye, en woorddadigheid, tot groot leedwezen van de gansche Moluksche Natie. Waar voor uw Majesteit voor alle getrouwe tot nog toe bewezene diensten, geen ander loon en zal hebben te verwagten, als dat zy een deel zal zyn van hunne onverzadelyke wreedheit, die over de veertig duizend zielen door Beuls handen in onze landen omgebragt heeft: eenige Millioenen menschen, die in West-Indiën door 't swaard, en in de Mynen elendiglyk gestorven zyn, die voor God den Heer gestadig wraak roepen: en also alles te lang zou wezen te verhalen, zal ik twee Exmpelen zyn Majesteit voorstellen, die by in deze gelegenheit, t'zyner leer, ende spiegel, zal gelieven aan te nemen, zynde in die quartieren voorgevallen.

In de eerste Conquesten van Malacca, en de omleggende landen, de Portugeezen groote dienst en hulp ontfangen hebbende van eenen Ninache Toewan, wiens getrouwigheid zy met geen Goud konden recompenseren, wierd hy voor zyn loon eindelyk door hen berooft van 't Officie van Sabander, in zyn leven met groote eer van hem bedient in Malacca, 't welk hem zo desperaat gemaakt heeft, dat hy op een Toncel een

H h

vyer

1612. vyer deed maken, alwaar hy in 't aanzien van de gemeente, zich levendig in wierp, liever willende zyn ouderdom in 't gezigt van de zynen met eere opofferen, als met smaad en schande gestrenger dood voor zyn getrouwigheid verwagten.

Het ander is, dat Abdalla, Koning van Campar, zyn vrouwen, maagschap, onderdanen, en 't ryk tot dienst van Albuquerque, ende de Portugeezen verlaten hebbende, voor alle zyn diensten geen ander loon kreeg, als dat hy tot Malacca, in 't oog van alle man, zyn ongelukkig hoofd op een Schavot onder Beuls handen heeft moeten laten.

Wat zy voor dezen aan een voorzaat van den Koning van Ternate bedreven hebben, is alhier onnoodig te verhalen, door dien het vleesch van den zelven nog in aller Ternataanen neuzen stinkt, hoewel zy het meenen wel gezouten te hebben. Om kort te gaan, zy zyn die genen, die van Princen en Koningen te vermoorden professie doen, het welk de vader van onzen regerende Prince met zyn leven heeft moeten bekoopen, gelyk daar na twee Koningen in Vrankryk vervolgens door hun toedoen om 't leven gekomen zyn.

Tegen onzen Prince, de Koninginne, en daar na den Koning van Engeland, en andere Potentaten, hebben zy dikwils moorders gezonden: volgende de gruwelyke afgodische Leere van hunne Priesters, en vervloekte Jesuiten.

Hier mede, vermogende Koning, wensche ik uwe Majesteit van de slavernye, en tyrannye der Spanjaarden eenmaal te mogen ontslagen worden, waar toe ik uwe Majesteit de magt, en de wapenen van onze Hoog Mogende Heeren Staten Generaal, en den Prince Mauritius aanbiede; wel wetende, hoe swaar het uwe Majesteit, en de onderdanen te verdragen is; als wezende het zelve van ons voor dezen geproeft. Geschreven op Maleyo, in Ternate, den 18den Mai in 't jaar 1612.

Onder stond

Pieter Both.

Aanmerking over dezen brief.

Uit dezen brief, door den Heer opper-Landvoogd van Nederlandsch Indiën, Pieter Both, aan dezen Koning van Tidore met zo veel grond, en in zo veel opregtheit, geschreven, ziet men klaar, hoe hy daar by niet anders voorhad, dan dien vorst, waarheden van hunnen aart in 't gemeen tot zyne waarschuwing voor te leggen; en wat kon hy hem zaaken van grooter belang, om die tot zyn voordeel te gebruiken, voorhouden, dan dat zy zo schelmagtig met

161 ons nu handelden, zich t'eenemaal onkundig houdende van een vrede, ofte Treves, zo eerlyk by ons gesloten, en ook nagekomen, en zo trouwloos by hen, tegen hun beter weten, ontveinst; een bedryf, 't geen schandelyk in een Koning is, zo het met zyn weten, en last, zo geschied, en onverantwoordelyk; zynde niet annemelyk, dat zyn onderdanen dat tegen zyn last zouden doen, zo zy niet voorbeeldelyk wilden gestraft zyn.

Het is buiten alle tegenspraak waar, dat die verovering van den Zeevoogd Wittert met zyne schepen, en 't gevangen nemen van den Landvoogd van Caarden, twee al te groote brokken waren, om zo gemakkelyk zonder slag of stoot wederom te geven. Dit had hun te veel bloeds gekost, behalven dat de Spaansche trotsheit het ook niet leed.

Zo eerlyk, als zy nu daar in met ons handelden (waar over niemand beter oordeelen kon, dan de Koning van Tidore) zo eerlyk was het zeker, dat zy, zo ras zy maar gelegenheit daar toe geboren zagen, mede met hem handelen zouden.

Was hy nu hun Bondgenoot, en aan hunne zyde, hy was het niet meer, dan wy nu by den Tidorees, dien hy immers duidelyk zag, dat zy niet na quamen, behalven dat de Heer Both in dezen brief ook die twee andere gevallen, waar uit men hunnen ontrouwen, en ondankbaren aart middagklaar bespeuren kon, zeer wel ter zake aanhaalde.

Om evenwel wat meer licht omtrent dezen brief van den Heer opper-Landvoogd Both te hebben, en wat klaarder te kunnen zien, wat moeite de Koning Modafar tot verlossing van den Koning zynen vader uit de slavernye der Kastiliaanen aangewend heeft, zal het (onzes bedunkens) niet ongevoegelyk zyn, dat wy den brief, door den Koning van Tidore, over dit zelve onderwerp aan Modafar geschreven, hier byvoegen. Hy wierd den 6den Mai in 't jaar 1612. by hem ontfangen, en was aldus luidende:

Zeer lieve zoon, Koning van Ternate. Brief van Tidore aan Koning Modafar
Ik wensch u geluk, en gezondheid. Het schryven met uwen dienaar Fouke is my wel behandigt, en d'inhoud daar van wel verstaan; waar in gy verbaalt, dat men alle middelen voorwenden zoude, om Ternate, en Tidore in vrede te stellen, en het Moorsche geloof in de Moluccos te restaureren; over het welk ik zeer verblyden, zynde my het zelve zeer aangenaam geweest om hooren, als zynde een zaak, die opregt is, en ons van God, en zyn Propheet Mahomet geboden. Ik, uw Oom, een oud man zynde, bevinde 't zelve goed, en

opregt te wezen: maar alzo het nu ten tyde niet gelegen is, gelyk ten tyde van onze voorouders, als U L. wel bekend is, overmits Tidore en Ternate als nu met Hollanders en Spanjaards bewoont, en gesterkt zyn; derhalven, byaldien men een opregten en vasten vrede maken zoude, dient op alles eerst wel gelet. Myns bedunkens zou best geraden zyn, de Spanjaards en Hollanders tot een vrede te brengen, zynde het eenigste middel om ons met malkanderen te bevredigen. Waar in gy, als zynde de oudste van de vier Moluksche Koningen, veel kond te wege brengen: want na myn opinie, een oud man zynde, kan ik niet anders verstaan, dat al is 't dat wy een vrede zonder de Spanjaards en Hollanders besluiten, dat die niet lang zal duuren; overzulkts blyve ik nog by myn vorig gevoelen, te weten, dat wy niet en komen of mogen resolveren, ten zy de Hollanders en Spanjaards vooreerst met malkanderen veracordeerd zyn. Zo gy van opinie zyt geen vasten vrede te maken, maar alleen onze oude Moluksche kostuimen te onderhouden, te weten, als wy wederzyden moe ende mat geoorlogt zyn, op te houden, en malkanderen zomtyds met schryven en bitsjaren te verzoeken. En byaldien die van Ternate zulkts niet en consenteren, zal 't hun schuld wezen, en zo verre die van Tidore daar ook tegen doen, zal 't myne, en myner onderzaten schuld zyn; maar om een vasten en langdurigen peis te besluiten, en in ons Moorisch geloof zeker te leven, zegge ik nog eenmaal, dat de Spanjaards met de Hollanders eerst bevredigt moeten wezen, al eer wy iet goeds kunnen uitrigten.

Vorders ben ik van meening na Gamma-Lamma te vertrekken, om met den Gouverneur van deze zaak te handelen, en van daar wederom komende, zal ik eenigen van mynen raad derwaards zenden, en uw Majesteit laten weten, 't gene met hem behandelt is. Ook wanneer ik finaal antwoord op U L. schryvens zal bestellen, of het voortgaan zal, of niet. Voorts dat gy schryft dat uw vader, de Koning, in myn handen is, dat is wel waar; maar byaldien de Spanjaards hem, of in 't veroveren van Gamma Lamma gevangen hadden, zo ware het regt, dat ik by de Spanjaards verzorgde, hem uit de handen te krygen, overmits onze Moluksche kostuime zulkts medebrengh; maar in 't veroveren van Gamma Lamma is by 't ontkomen, en ontloopen op Sabogo. Overzulkts het uw vader vry was, dat gy met alle de Ternataansche Overigheit hem by de Spanjaards gezonden hebt, 't welk oorzaak is geweest van uwer aller welvaren, alzo gylieden hem als een Medicyn voor uwe ziekte gebruikt hebt, die anders in prykel waart

van al te zamen te vergaan. Zo dat zyn absentie oorzaak geweest is, dat de naam van Ternate tot nog toe duurt. Overzulkts bedenk u wel, en zoek andere middelen, om uw vader, de Koning, uit de gewankenisse te krygen, alzo ik zulkts by de Spanjaards alleen niet verwerven kan, en overdenk by u zelf, of iemand van onze Overigheit in handen van de Hollanderen ware, of gy die van hun wel zoud konnen verkrygen. Hier mede gebiede ik my t'urwaarts, en laat ons van Ternate en Tidore opregt en ongeveinst met malkanderen handelen.

De Koning Modafar dan, ziende, dat zyn moeite by den Koning van Tidore aangewend, om zyn vader te verlossen, zo wel als die van de Hollanders, vrugtelooos was, moest dierhalven gedult hebben, en een gunstiger tyd afwagten.

Dat het nogtans by de Kastiliaanen gezins helder was, zag men klaar aan hunne voorbereidzelen ten oorlog, die zy van tyd tot tyd nog maakten.

Immers de opper-Landvoogd der Philippinas, Don Jan de Silva, zond den voorgaanden Landvoogd der Moluccos, Christoval de la Hote, in het laatst van December dezes jaars 1612. uit de stad Manilha met veel Silver na Goa aan den onder-Koning, om aldaar zeven groote schepen, en twintig Fregatten, van alles voorzien, byeen te zamelen, om met de zelve eerst na Malacca, en dan verder na de Moluccos te komen.

Ook had Don Jan de Silva een Kastiliaanschen Oversten, Toledo genaamt, na Macao met veel geld afgevaardigt, om van daar een Gallioen, door de Kastiliaanen daar gekogt, en zes Gallioenen, die reeds van Malacca na Macao gezeilt waren, af te haalen, om dan gezamentlyk tegen December in 't jaar 1613. na Ternate te komen. Daar beneven had men uit Spangien twee schepen aan den onder-Koning gezonden, met last, om al de Portugeesche en Spaansche magt by den anderen te voegen, en daar mede na Manilha te gaan, om van daar de Hollanders eens met nadruk aan te tasten, ten welken einde ook in Manilha drie groote schepen getimmert, gelyk mede de schepen Gouda, Amsterdam (van den Zeevoogd Wittert genomen) Spirito Santo, St. Jan Baptista, Jan de Lupas, St. André, en St. Marcus, alle te zamen in Cayta leggende, daar toe verveerdigt wierden. Men verwagtte hier by uit Kastiliën nog twee schepen, met veel volk en noodwendigheden voor deze vloot, ten dienst van welke in Manilha nog drie nieuwe Galeien, buiten een oude, die daar nog was, gemaakt wierden. En dus zou dit te zamen een

1612.

Groote
toebe-
reidzelen
der Kastil-
iaanen
ten oor-
log.

In 'tjaar
1613.

1613.
Door een
vloot
onder
Don Jan
de Silva.

vloot van agttien groote ſchepen, twintig Fregatten, en vier Galeien, met vyf duizend koppen bemant, uitmaken; zonder dat men egter zeker zeggen kon, of de zes Malakſche ſchepen, na Macao gezeild, 'er by komen zouden, of niet; maar dit was zeker, dat de opper-Landvoogd van Manilha, die wel uitdrukke-lyk daarom boven zyn tyd aldaar gebleven was, het opperbevel over die vloot hebben zou.

In dezen tuſſchen-tyd wift de Kaſtiliaanſche Landvoogd van Gamma Lamma, Don *Jeronimo de Silva*, ook zeer veel toe te brengen, om alles tot dien grooten aanſlag klaar te maken; ten welken einde hy de veſting Gamma Lamma merkelyk deed verſterken, en ook van allen voorraad, tydig van Manilha ontboden, voorzien, buiten dat hy ook uitdrukke-lyke brieven aan zynen voorzaat in dit beſtier, *Chriſtoval de la Hote*, afzond, om hem mede tot het ſpoedig voorzetten van dit ontwerp aan te zetten.

Maar hoe groot ook die toelig in zich zelve was, zo ging dit werk egter zo ſpoedig niet voort, als zy gegift, en de onzen wel verwacht hadden, en daar ver- liepen nog wel ruim twee jaren, eer deze Don *Jan de Silva* met zyn ontzaggelyke vloot klaar was. In dit zelve jaar 1613. heeft ook de opper-Landvoogd *Both* een nieuw verbond met de hoofden van Makjan gemaakt, van dezen inhoud:

Accoord gemaakt tuſſchen den Sengadji, en de Principalen van 't eiland Makjan, ten overſtaan van den Sengadji Limatau, gecommitteert van den Koning van Ternate, ter eenre, ende wegens Pieter Both, Gouverneur Generaal wegens den Staat der vereenigde Nederlanden, ter andere zyde.

Both's
verdrag
met de
Makjanze
Overhe-
den.

OP beden den 16den January 1613. zyn in 't Fort Mauritius op Gnoſſickia, op 't eiland Makjan, ten overſtaan van den Sengadji van Limatau als gecommitteerden op dit eiland van wegen den Hoog Mogenden Koning, Kaitsjili Modafar, Koning van Ternate, vergadert, de Geſtrenghe Mankaſte Heer, Pieter Both, Gouverneur Generaal wegens de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der vereenigde Nederlandſche Provinciën, zyn Princelyke Excellentie, Maurits, Prince van Orangie, Grave van Naſſau, &c. en de Heeren Bewindhebberen der generale vereenigde Ooſt-Indiſche Compagnie,

ter eenre, ende meeft alle de Sengadji's, en Principalen van 't geheel eiland Makjan, ter andere zyde, en hebben uidaar een forme van Accoord gemaakt, en beſloten, dat nu voortaan een ieder malkanderen zal laten vry, en liber in hun geloof, zonder den anderen daar in te incommoderen, en ingevallen eenige Makjanders by de Chriſtenen, of de Chriſtenen by de Makjanders quamen, om van hun geloof te handelen, zullen ze die van beide de zyden wederom geven, zonder hen in 't minſten te mogen tragten reſpectivelyk Chriſten of Moorſch te maken.

Verders, dat zy voortaan de goederen, die alhier uit Holland komen, om onder de inwoonders voor Koopmanſchap verkogt te worden, voor den zelve prys zullen genieten, als die aan andere Ternataanen zullen werden verkogt, dewelke zy beloven aan geen van onze vyanden te zullen verkoopen.

En beloven de voorgeſchreve Sengadji's, en Principalen, uit naam van de geheele gemeente, dat zy hunne Nagelen aan geen andere uitbeemſche Natie, als alleen aan de Dienaars van de vereenigde Compagnie, zullen verkoopen, en dat niet hooger dan vyftig Realen van agten de Bahaar, ad perpetuitatem.

Waar tegen de voornoemde Heer Pieter Both, uit kragte van zyn Commiſſie in den name van de voorgeſchreve Compagnie beloofte, de voorgeſchreve prys tot geener tyd te zullen zoeken te verkleenen.

Toucherende andere punten, die als nu niet wel en konnen worden geraamd, refereren beide de partyen zich aan 't gene dat in Maleyo met den Koning van Ternate, en zynen Adel, zal worden gehandelt.

Ingevallen eenige Mooren by de onzen alhier worden veroverd, zullen wy gehouden wezen de zelve aan hun te preſenteren om te koopen, 't welk zy van gelyken aan ons zullen moeten doen, zo eenige Chriſtenen in hun handen quamen te vervallen.

En om onze begonne vriendschap bondiger, en vaster te maken, hebben de voorgeſchreve Sengadji's, ende Overſten, uit name van de geheele gemeente met ſolemnelen eede beloofte ende geſworen, beloven, en ſweren mits dezen den gemelde Mogende Heeren Staten, zyn Princelyke Excellentie, ende de vereenigde Ooſt-Indiſche Compagnie, als mede den Mogenden Koning en Kroone van Ternate in alles gebouw en getrouw te zyn, met hunne vyanden buiten hun weten in 't minſten niet te tracteren het gene tot prejuditie van de voorgeſchreve Prin- cen, of Koning, zou mogen ſtrekken; maar met de Hollanders, en Ternataanen, des noodig zynde, te leven, en te ſterven.

Waar

3. Waar tegens de voornoemde Heer, Pieter Both, uit name van de voorschreve Heeren Staten &c. beloofd, en gesworen heeft, beloofd en sweert mits dezen de voorschreve Makjanders tegen onze, der Ternataanen, en hunne gemeene vyanden met alle mogelyke magt tot den uitersten druppel bloeds te assisteren, en helpen, en met den vyand in 't minsten niet buiten hun weten tot hun prejuditie te tracteren.

Alles zonder arg, of list. In kennisse der waarheit zyn hier van gemaakt twee aleens luidende Contracten in 't Duitsch geschreven, als mede twee gelyke by hen in 't Ternataans gecoucheert, alle vier by de voorschreve partyen onderteekent, waar van elk een Duitsch, en een in 't Ternataans, gegeven is.

Actum ut supra.

Onder stond,

Pieter Both.

Ook heeft de Heer Both niet lang hier na nog een verdrag met Koning Modafar gemaakt, zynde van dezen navolgenden inhoud:

Artykelen en voorwaarden gemaakt ende besloten tusschen den Hoog Mogenden Koning Modafar, Koning van Ternate, den Prince Sedang, zynen broeder, en al den Ternataanschen Raad, ter eenre, en Pieter Both, Gouverneur Generaal over alle Fortressen, Schepen, Jagten, en Perzoonen in Oost-Indiën, van wegen de Ed: Hoog Mogende Staten Generaal der vrye vereenigde Nederlandische Provinciën, zyn Princelyke Excellentie Maurits, geboren Prins van Orangie, Grave van Nassau &c. ende de Heeren Bewindhebberen der generale vereenigde Oost-Indische Compagnie, ter andere zyde, om alle swarigheden te weerhouden, die ons van wegen het verschil in de Religie zouden mogen overkomen.

gehouden wezen dadelyk in hunne handen weder te leveren, en in geener maniere de zelve versteeken.

Zo wanneer eenige onderzaten van den Koning van Ternate by de Kastiliaanen overloopen, of anderzins vervallen, en aldaar Christenen geworden zyn, het zy by wie van beide de Natien zy zouden mogen komen, zal men de zelve in presentie van de Koning, of eenige van zyn Raad, en de Hollandsche Overigheit van die plaats doen komen, en hun afvragen, tot welke van beide de Religien zy geneegen zyn, ende hen daar in hun vryen wil laten gebruiken, dog zullen de Hollanders de zelve onderzaten der Ternataanen, die alzo by ons overkomen, alhier van Ternate op eenige andere plaatsen moeten brengen, daar zy uit hunne oogen zyn, om alle swarigheit voor te komen.

Ingevallen 'er eenige overgeloopene of gevangene Slaven zouden mogen zyn, die by een van onze Natien zich quamen begeven, zal men de zelve voet houden, als boven, dog den eigenaar de waardye van dien betalen.

De overloopers, by een van ons beiden komende, zynde geen onderzaten van onzer beider Natien, zullen zich begeven mogen by alzulken Religie, als daar zy professie van doen.

Wanneer daar eenige Christenen door de Ternataanen in den oorlog worden bekomen, zullen zy gehouden zyn de zelve niet te verduisteren, maar ons te presenteren hen voor de waardye van een Slaaf te lossen, en ingevallen zy 't zelve niet begeren te doen, zullen zy daar mede hun vryen wil mogen doen.

Daarentegen de Hollanders van gelyken, als zulke Ternataansche Mooren alhier in onze handen in den oorlog zullen vervallen, gehouden zullen wezen aan de Ternataanen te presenteren, volgens den voet in 't voorgaande artikel voorgeslagen.

Ingevallen eenige van onze gevangene Soldaten door de Ternataanen op eenige togten uit des vyands hand gekregen wierden, zullen zy gehouden wezen de zelve by ons liber en vry te laten komen, zonder daar van iets te pretenderen: van onze zyde desgelyks.

Al welke artykelen zy lieden van wederzyden beloofd hebben, en beloven mits dezen geirouwelyk na te komen, en te volbrengen, zonder arg, of list. In kennisse der waarheit zyn hier van twee aleens luidende Contracten in 't Duitsch geschreven, en twee gelyke by hen in het Ternataans overgezet, alle vier by hen lieden onderteekent, daar van elk een in 't Duitsch, en Ternataans heeft.

Aldus gedaan in 't Fort Orangie op 't eiland Ternate, dezen 4den Maart in 't jaar 1613.

Onder stond,

Pieter Both.

erbot
an de
eer
oth m
todafa

Ingevallen eenige Ternataanen, of hunne Slaven alhier op Ternate by de Hollanders komen onder pretext van Christenen onder ons te werden, zullen de voornoemde

1613.

De vermaarde Heer, *Apollonius Schot*, heeft omtrent dezen tyd in 't begin van het jaar 1613. een verbond met den Koning van Boeton van wegen de E. Maatschappy gemaakt, en daar, om den handel voor ons waar te nemen, den Koopman, *Gregorius Cornelisz* gelegd. Het voornoemde verbond is van dezen volgenden inhoud:

Contract, en eeuwige verbond, gemaakt by den *Commandeur Apollonius Schotte*, als last hebbende van den Heer *Gouverneur Generaal, Pieter Both*, uit den naam van de *Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Geunieerde landen*, mitsgaders zyne *Princel. Excellentie* als *Gouverneur* der zelve, ende de Heeren *Bewindhebbers* der *Oost-Indische Compagnie* ter eenre, en den *Grootmagtigsten Koning van Boeton* ter andere zyde.

Contract tusschen ons, en den Koning van Boeton in 't jaar 1613. gemaakt.

Ten eersten belooft de *Commandeur* aan den *Koning van Boeton*, uit den naame voorschreffe, dat de *Hollanders* zyne onderzaaten ende land zullen helpen beschermen tegen alle invasien, en zulke vyanden, als hem op zyn land zouden willen beschadigen ofte hinderlyk vallen, en zullen tot dien einde op de strand van des *Koninks* onderzaaten twee bolwerken opgemaakt worden, op de welke de *Commandeur* voor eerst zal verzorgen vier stukken geschuts met hun toebehooren, als ook eenige *Hollanders* om de zelve te regeeren.

Ten tweeden belooft de *Commandeur* den staat en den stand van dit *Koninkryk*, mitsgaders zyne gelegenheit, aan den Heer *Gouverneur Generaal* voor te dragen, meerder *guarnisoenen* verzoekende, inzonderheit dat met den eersten een schip, ofte *Jagt*, gezonden mogt worden na hier toe, omme het meer noodwendige tot welstand van beide de *Natien* te helpen verzorgen.

Ten derden, belooft hy mede te intercederen by den *Koning van Macassar*, ten einde hy disistere van alle hostiliteit tegen den *Koning van Boeton*, ofte eenige zynere onderdaanen, tot welken einde op 't spoedigste een *Praauw* met schryven aan den zelve *Koning* zal afgevaardigt worden, en zal men den *Koning van Boeton* beschermen tegen alle gewelden.

Ten vierden, zullen zy den *Koning*, ende zyne onderzaaten, niet hinderlyk wezen in hunne *Religie*, *Politie*, ofte *Regeringe*; maar zullen, zo die van de *Hol-*

landsche *Natie* iets onredelyks, strekkende tot oneenigheid, daar tegen bestonden, daar over van hunne competente rechtteren gestraft werden. Van gelyken zullen de *Mooren*, zo ze iets tot nadeel van de *Hollandischen* bestonden, van den *Koning*, ofte hunne competente rechtteren, gestraft worden.

Ten vyfden, beloven zy by den grootmagtigste *Koning van Ternate* te verzorgen, dat zyne onderzaaten den *Koning van Boeton*, ofte zyne onderzaaten, geen overlast aandoen zullen, maar dat de *Koning van Ternate* zyne zaaken by den *Koning van Boeton* ordentelyk zal beregten, 't zy met geauthoriscerde gezanten, ofte door *Miffive*, met zyn *Koninklyk Zegel* verzegelt, alzo bywylen des *Konings* naam ende autoriteit van zommigen misbruikt is geweest.

Ten zelden, zullen de *Hollanders*, tot geryf van beide de *Natien*, ten einde bequamelyker de *Koophandel* ende *traffycq* mag onderhouden worden, met d'eerste gelegenheit verzorgen, dat hier gebragt worde een goede quantiteit van *Casges*, ofte andere *Kopere munte*, welke munte, ofte *Casges* de *Koning* belooft onder zyne gemeente gangbaar te doen worden naar advenant de *Realen* van achten.

Ten zevenden, beloven de *Hollanders*, 't *Fort* gemaakt zynde, den inlanderen geen overlast te doen, mede niet toe te laten, dat eenige vreemde *Natie*, hier komende, den *Koning*, ofte zyne onderdaanen, eenigen overlast doen zal.

De *Koninklyke Majesteit* voorzegt, verklaard, en zegt mitsdezen de *Hollandische* *Natie* hier geroepen te hebben, om zyn *Koninkryk* te helpen beschermen tegen zyne vyanden, die hem, ofte de inwoonders, zouden willen beschadigen, als mede om een offensiven ende defensiven oorlog te voeren tegen de vyanden van den grootmagtigen *Koning van Ternate*, met den welken hy in vriendschap ende eenigheid zal continueeren, naar ouder gewoonte, mitsgaders tegen die de *Hollanders* hier omtrent zouden willen beschadigen, ofte hinderlyk vallen.

Ten tweeden, belooft zyne *Majesteit* de *Hollanders* te assisteeren op den togt van *Solor*, die nu voorhanden is, met wel gemande *Correcorren*. Belooft mede zyne *Majesteit* aan geen andere *Natie* eenigen handel of *traffycque* toe te laten, en zullen de *Hollanders*, als beschermers van dit *Koninkryk* de preferentie genieten.

Ten derden, belooft zyne *Majesteit* een prys te stellen op de *Koopmanschappen*, ende *vivres* in zyn land vallende, welke prys zal onderhouden worden, ende zullen de *Hollanders* in dit *Koninkryk* mogen gaan, ende komen, ende handel dryven, zonder eenige tollens ofte schattingen te beta-

161

3. betalen, en zullen de zelve op het landt van Boeton mogen zaaien, ende planten, ende hun gewassen genieten in alle zekerheit ende vryheit neffens zyne onderzaaten, zonder iemands tegenspreken, mits dat zy zulks den Koning zullen te kennen geven. Hier by vergunt de Koning aan de zelve Hollanders alle genot, en vryheit van zyne Reede, en havenen, omtrent en op 't eiland van Boeton gelegen, zonder dat men hun daar over zal mogen molesteren, ofte iets daar voor pretenderen; maar belooft de Koning op de zelve plaatze, des nodig zynde, alle hulpe ende bystand, ende dat ter confideratie, dat de Hollanders dit guarnisoen tot zyn bescherminge onderhouden.

Ten vierden, om den welstand, ende 't voordeel van beide de Natien op het profytelykste te bevoorderen, belooft zyne Majesteit van nu voortaan alle zyne onderdanen Ryft te doen zaaien, alzo daar inzonderheit veel aan gelegen is, om de Moluccos tot welstand te brengen.

Ten vyfden, om alle eenigheit en vriendschap te onderhouden, ook om confusien te schuwven, belooft de Koning, en laat mits dezen toe, dat de Soldaten, ofte alzulke perzoonen, die van wegen de Hollanders in dit Koninkryk zoude mogen blyven, zullen mogen Hyliken met vrye vrouwen, ofte dochteren van zyn Koninkryk, welke niet zal belet worden het Christen geloof aan te nemen; als mede dat die Hollanders hier nevens andere des Koninks onderdanen vermogen Slaven en Slavinnen te koopen. Eenige Slaven van den Koning, ofte zyne onderzaaten, by de Hollanders komende, zullen zy de zelve gehouden wezen wederomme te geven, ofte met den eigenaar te acorderen: en zo eenige Slaven van de Hollanders weg gelopen zynde, door de Boetonders wederomme gebragt worden, zal daar voor ieder maal gegeven worden naar advenant, dat zy kofen, te weten van de twintig Tanettes, twee, ende van de tien, een. Van gelyken zullen de Boetonders doen, zo eenige van hun weggelopen Slaven door de Hollanders weder gebragt worden.

Ten zefden, belooft de Koning aan die van Banda schriftelyk te ontbieden, hoe hy met de Hollanders een eeuwig Contract en verbond gemaakt heeft, de zelve Bandancezen mede tot een vaste vrede, ende verbond vermanende, en ingevalle de zelve Bandancezen tegen de Hollanders quamen te oorlogen, zal de Koning zyn broeder met alle zyn onderdanen, die hy op Banda heeft, 't huis ontbieden.

Alle de voorverhaalde artykelen beloven de Hollanders, mitgaders de grootmagtige Koning van Boeton, ende zyne geallieerde vrienden, en Vassallen, te onderhouden, en te doen onderhouden, waar toe zy zich

mits dezen verbinden tot een eeuwig vriendschap, Conversatie, en Commissie, en dat zy elkanderen zullen geven 't allen tyden alle hulpe, faveur, en bystand na vermogen, elk een tegen des anderen wyanden, het welk in allervoegen de Hollanders, als ook zyn Majesteit met zyne Vassallen zullen verbonden blyven te onderhouden, en te presteren. Het zelve bovenverhaalde is onder verbinten is van getrouwigheit, eere, en woord, die wy beide God, en onzen evennaasten, schuldig zyn.

Aldus gedaan voor Boeton, op de strand den 5den January in 't jaar 1613.

Onder stond,

Apollonius Schotte.

het merk des Konings van Boeton.

Dus lag dan de Kastiliaan tegen ons, en de geveinsde Tidorees van jaar tot jaar maar wat te morren, en hen schrikkelijk met die vreeslyke vloot te dreigen, zonder dat men ymand van hun opdagen zag; of zonder dat 'er in een jaar of twee ook iet aanmerkenswaardig in de Moluccos voorviel; dan dat Pieter van den Broek, van Antwerpen, de eerste grondvester van den handel van het Roode Meir, als mede in Suratte, en Perfiën, door den tweeden Nederlandsehen opper-Landvoogd van Oost-Indiën, den Heer Gerard Reinfst, met het schip oud Zeeland, in gezelschap van den vermaarden Zeevoogd Steven van der Hagen, in Mai des jaars 1615. uit Banda na Ternate gezonden wierd, alwaar zy den 1sten Juny voor de vesting Orangie ten anker quamen, en als tweede Landvoogd der Moluceos den Heer Laurens Reaal, in dat zelve jaar aldaar tot dit ampt verheven, vonden: Want zedert de Heer van Caarden 's gevankenis was 't bestier ondertusschen door den opper-Landvoogd van Indiën de Heer Bobt hier, ten dien tyde de Setel der Indische Hooge Regering, waargenomen.

Na dat van den Broek hier eenige dagen gelegen had, ging hy als opper-Koopman over op 't schip Middelburg, om de eilanden Motir en Batsjan van het noodige te voorzien. Op het laatste eiland stelde hy ook als hoofd den opper-Koopman, Bartholomeus van Spilbergen, aan, en vertrok in die zelve maand Mai van daar na Bantam.

Den 29sten Maart, in 't jaar 1616, quam in Ternate, door de Straat Magellanes, de beroemde Zeevoogd, Joris van Spilbergen, na dat hy de Stad Payta verwoest,

Gerard Reinfst tweede opper-Landvoogd van Indiën. In 't jaar 1615. de Zeevoogd van der Hagen met Pieter van den Broek in de Moluccos by den derden Landvoogd de Heer Reaal. Verrigting van den laatsten aldaar.

In 't jaar 1616. Joris van Spilbergen hier.

1616.

woeft, en van agt Spaansche schepen, tegen welke hy sloeg, 'er drie, te weten den Zeevoogd, onder-Zeevoogd, en nog een ander schip, in den grond geboort had.

Deszelfs
verrig-
tingen.

Hy wierd van den Hopman, *Frederik Hamel*, en van den geheimschryver des Landvoogds *Laurens Reaal*, *François Lenimeus*, zeer vriendelyk ontfangen, en quam de Heer *Reaal* na den middag zelf by *Spilbergen* aan boord, alwaar eenigen tyd met malkanderen gesproken hebbende, zy beide zyn na land gegaan, om zamen te overleggen, hocdanig den Kastiliaan alomme afbreuk te doen, alvorens de gedreigde vloot met Don *Jan de Silva*, waar van men nu sterk sprak, komen mogt. Den 5den April quam hier 't Jagt den *Arend*, 't geen om allerlei levens-middelen uitgeweest was. Den 8sten was de Heer *Reinst* weêr aan boord by *Spilbergen*, om zyn bevel-brief te toonen; en den 2den Mai vertrok *Spilbergen* met zes schepen na *Makjan*, om 's vyands Nagelhandel te beletten. Hy ging daar ook te land, en bezogt al de sterktens. Men kreeg den 25sten Mai berigt, dat 'er een schip van *Manilba* voor *Gamma Lamma* ten anker gekomen was, waar op ten eersten 't schip de *Morgen-sterre*; een uit *Spilbergen*'s vloot, afgezonden wierd, die den 27sten weêr quam.

Ondertusschen besloot *Spilbergen*, na 't lezen van een brief, hem door den Heer *Reaal* toegezonden, met zyn schepen t'zeil te gaan na *Ternate*.

Terwyl hy vlak voorby *Tidore* liep, deden die van de vesting zeven of agt Kanon-schoten op zyn schepen, dog zonder die eenigzins te beschadigen. Hy quam eerst den 1sten Juny weêr voor de vesting *Orangie* ten anker; en op dien zelven dag quamen hier uit *Amboina* nog twaalf schepen, die toen te zamen een vloot van zeventien schepen uitmaakten. Zommigen oordeelden, dat men hier mede iets, 't zy op *Tidore*, 't zy dan op eenige andere plaatzen der *Kastiliaanen*, behoorde te ondernemen; dog daar quam niet van.

Laurens
Reaal
word in 't
jaar 1616
derde
opper-
Land-
voogd
van Oost-
Indiën.

Den 19den Juny in 't jaar 1616. is de Heer *Laurens Reaal*, bevorens Landvoogd der *Moluccos*, tot derden opper-Landvoogd van *Nederlandsch Oost-Indiën*, by stemming van den geheelen Raad van *Indiën*, alhier aangestelt, en met veel plegtelykheden in dat ampt bevestigd. Ook bleef *Ternate* vervolgens, tot *Batavia*'s grondvesting toe, de *Setel der Indische Hooge Regeering*.

Spilber-
gen's
vertrek.

Den 18den Julius vertrok de Zeevoogd *Spilbergen*, volgens last van den opper-Landvoogd *Reaal*, en zynen Raad, met

1616

de schepen *Amsterdam*, en *Zeeland*, uit *Ternate* na *Bantam*. Hy liet hier alles in zeer goelen staat van verdediging, en men was ten dien tyde ook van vyf honderd krygsknegten voorzien, over welke het bevel hadden, de *Hopmannen*, *Frederik Hamel*, van 's *Gravenhage*, *Willem Eetveld*, van *Brussel*, *Pieter Bakker*, van *Antwerpen*, *Roeland Philipszen*, van 's *Hertogenbosch*, en *Goossen van Mameren*; buiten dat wy ook in die gansche Landvoogdy van allen krygs-voorraad zodanig vervuld waren, dat men Don *Jan de Silva* daar met verlangen te gemoet zag.

Even zodanig stond het met onze vesting op *Tidore*, *Mariëko* genaamt, waar op *Willem van Anssing* (die met *Foris van Spilbergen* uitquam) 't bevel had, gelyk op *Motir Henrik Majer* van *Maastrigt*, op *Makjan Gysbert van Vianen*, en op *Batsjan Bartholomeus van Spilbergen*, van *Antwerpen*. De schepen, in *July* hier zynde, waren, de oude, en nieuwe *Son*, de oude, en nieuwe *Maan*, *Vlissingen*, de *Hope*, de *Morgen-ster*, de *Engel van Delft*, en nog een *Jagt*.

Goede-
stand d
onzen
in de M
luccos.

Den 17den der maand *September* quamen de opper-Koopman, en Bevelhebber, *Jacob le Maire*, en Schipper, *Willem Corneliszoon Schouten*, door de *Straat le Maire*, alhier met hun schip voor de vesting *Orangie* ten anker, en wierden van den opper-Landvoogd *Reaal*, den Zeevoogd, *Steven van der Hagen*, en den *Ambonschen Landvoogd*, *Jasper Janszoon*, mitsgaders van den ganschen Raad van *Indiën*, zeer wel ontfangen.

Jacob
Maire
en W
lem
Schou-
ten, b

Hy was den 14den Juny in 't jaar 1615. van *Hoorn* uit *Texel*, met 't schip de *Eendragt*, en een *Jagt*, t'zeil gegaan, en door een nieuw gevonden engte, zedert na zyn naam genaamt, in de *Suid-zee*, en zo verder met 't schip de *Eendragt* in *Ternate* gekomen, na dat hy zyn *Jagt* omtrent *Porto Desire* door toevalligen brand verloren had.

Zy lieten hier eenig volk, te weten, *Hun* elf mannen, en vier jongens, en namen den 27sten *September* hun afscheid; verzeilende met de schepen de *Eendragt*, en de *Morgen-sterre* (een van *Foris van Spilbergen*'s schepen) het eerste na *Bantam*, en 't laatste na 't eiland *Motir*.

Hun
vertrek.

Eindelyk kreeg men den 30sten *September* tot *Jacatra* eenmaal zekere tyding, hoe het met die zo lang toebereide vloot van *Don Jan* was; want behalven dat de Bevelhebber, *Jan Dirkszoon Lam*, met tien schepen, zo zommigen te keunen gaven, al voor eenigen tyd na *Manilba* vertrokken was, om de *Kastiliaanen* daar aan te tasten, eer die vloot quam, zo hoorde men daar boven, dat 'er van die

die vreeslyke vloot niet veel te vreezen was, vermits Don *Jan de Silva* in Malacca overleden, na allen schyn daar vergeven, en zyn vloot zodanig verswakt was, dat al dat dreigen in rook en damp verdween, niettegenstaande zy daar mede vier jaaren waren bezig geweest.

Ondertuffchen vervolgde hier in de Moluceos de Heer *Laurens Reaal* zyn bestier, zo in het algemeen, als opper-Landvoogd van Nederlands Oost-Indiën, als te gelyk als Landvoogd der Moluceos tot den jare 1619, zonder dat 'er onder zyne regering, of ook onder die van Koning *Modafar*, iets aanmerkenswaardig voorgevallen zy.

Hy wierd op zyn verzoek door de vergadering der Heeren zeventienen by hun schryven van den laatsten October in 't jaar 1617. verlost; hoewel van zynen vervanger in 't algemeen opperbewind, den Heer *Jan Pieterszoon Coen*, by Batsjan eerst ontmoet in 't jaar 1619, en toen in de Landvoogdy der Moluceos wel vervangen; dog dat de Heer *le Febre* toen in zyn plaats gekomen zou zyn, gelyk by de Ternataansehe lyst, uit de oude geheim-kamers-schriften aldaar opgesteld; schynt te blyken, daar van vind ik my nog niet overtuigt, om dat die Heer in 't jaar 1618. in December tot Jacatra nog maar in de hoedanigheid van Koopman, by den Heer *Coen* gebruikt, voorkomt.

Wel is waar, dat hy in 't jaar 1619. met den opper-Landvoogd *Coen* derwaarts kan mede gevaren zyn; maar ik vind niet, dat de Heer *Coen* in de Moluceos zelfs, en altoos niet verder, dan tot Batsjan toe, gekomen, en, by ontmoeting van zyn voorganger, den Heer *Reaal* aldaar, met den zelve weder over Amboina na Jacatra gekeerd zy.

Daarbeneven schynt my toe uit andere oude, en zeer geloofwaardige zo Politicque als Kerkelyke aantekeningen, dat de Heer *Frederik Houtman* in 't jaar 1621. als Landvoogd der Moluccos derwaarts vertrokken zy.

Ondertuffchen begon Koning *Modafar* in Ternate wat meer werk van de veroverde landen in Amboina, dan oit zyne voorzaten, te maken. De vorige Koningen hadden 't meest op hunne Stadhouders laten staan; maar hy begon 'er nu zelf te heerschen door een nauwer toezigt op de Tollen, en schattingen, te voren van de *Kimelaha*'s ingeslokt, dog 't geen aan die Kroon al vry veel opbragt.

In den jare 1620. vertrok de misnoegde Prins, *Kimelaha Daja*, of *Hidajat* (die te voren tot het jaar 1610. onder-Koning van Ternate geweest,

een zoon van *Bongasari*, en uit den huize Tommagola was,) naar Amboina, alwaar niet lang geweest, en ondertuffchen de Stadhouder *Sabadien* overleden zynde, hy hem als vierde Stadhouder des Konings van de veroverde Ambonische landen op Loehoe, of anders als vyfde na *Samarau*, in die aanzienelyke bediening quam te vervangen; by 't waarnemen van welke hy allezins blyken gaf, dat zyn voornemen was daar, niet als Stadhouder des Konings, maar als eigen vorst van die landen, te leven.

Het eerste, dat hy deed, was de onderdanen der E. Maatschappy in Amboina alomme, en vooral die van de Uliasserfche eilanden, tegen ons meesterlyk fyn in der stilte op te ruyen, en daar door te bewerken, dat byna niemand in 't laatste dezes jaars met den Landvoogd van Amboina den Hongi-togt had willen doen, en niet eens daar verschenen was.

De opper-Landvoogd *Coen* in 't jaar 1621. met zyn vloot uit Banda en Amboina gekomen zynde, zocht dit werk, door 't beleggen van den algemeenen Land-raad den 1sten July te herstellen; dog *Hidajat* met zyn Ternataanen verscheen 'er niet; ook klaagden de hoofden der kust Hitoe, dat zy door dezen *Kimelaha Daja*, en door de Ternataanen van Xoela; zeer hard aangemaant waren, om Tol, en schatting aan Koning *Modafar* (immers zo 't in Amboina den naam had) op te brengen, of dat men hun land anders afloopen zou; hoewel de Hitoezen daar toe niet wilden, nog konden besluiten; welke zaken wy onder Amboina's stoffe nader toonen zullen.

Even zo bekenden de hoofden der zeven dorpen van Noessalaoet, ter vergadering verscheenen, mede schendig door dezen *Hidajat*, en zyn sware bedreigingen, misleid, en zelf ook uit vreeze voor hem tot het verlaten van den Christen-Godsdiens, te voren van hen beleden, en tot 't weder aannemen van den Moorsehen vervoert te zyn geweest, dog nu van besluit te zyn, den eed (gelyk ook die van Hitoe deden) te vernieuwen, 't geen hen voor deze maal te eer vergeven wierd, om dat men wist, in wat gevaar van overvallen te worden zy geweest waren.

De zelve klagten over *Daja* deden ook die van Roemakay, en Tihoelele, en vooral die van Ihamahoe, die de eerste aanleiding wel tot den afval van die van Noessalaoet gegeven, maar die ook, door de sware bedreigingen van *Hidajat*, zich daar toe genoodzaakt gevonden hadden, om dat zy zo na by zyn verblyf-

En werd daar 's Konings Stadhouder.

In 't jaar 1621.

Rokkent onze Bondgenoten tegen ons op.

1621. plaats gelegen, en dierhalven alle oogeblik in vreeze des doods geweest waren; die dan daar op mede weër in gunst aangenomen, en tot den eed toegelaten wierden; maar na dat nu die vergadering gefcheiden was, quam daar als gezant van den Stadhouder *Hidajat*, *Kimelaba Ludi*, nevens die van *Loehoe*, *Lessidi* en *Cambello*, dorpen op *Ceram* gelegen. Men hield hen met ernst deze godlooze bewerking van 't afvallen onzer onderzaaten voor; dog aangezien zy niets tot hunne verdediging wilsten te zeggen, zo wierden zy weër naar hunnen Heer om bescheid, en nader opening, gezonden, met last van hem te zeggen, of hy dat uit zich zelve, dan volgens bevel van zyn Koning, gedaan had. Hier op quam noit klaar berigt; maar men bespeurde echter, dat de zaken tusschen ons, en de *Ternataanen* in die gewesten, hoe langer hoe meer verwyderden.

Waar van hem reden gevorderd, dog noit gegeven werd.

In 'tjaar 1622.

In 'tjaar 1623.

Hy zocht ook in den jare 1622. die van *Lessidi* wel aan zyn snoer te krygen; maar die volkeren, op *Ceram*'s Noordkust, zeiden noit onder *Ternate*'s Kroon gestaan te hebben, en ook nog onder hen niet te willen staan. Zy gingen ook in 't jaar 1623, den 24sten January, een verbond met ons aan; gelyk ook die van *Manipa*, zich mede den *Ternataanen* onttrekkende, dezelve voetstappen omtrent dezen tyd volgden.

De verwydering met *Hidajat*, en ons, nam op *Loehoe*, zyn verblyfplaats, in 't korte zodanig toe, dat onze *Koopman*, *Pieter van Sanden*, genoodzaakt was van daar te vlugten, waar by nog verscheiden van zyn volk doodgeslagen wierden. In 't jaar 1624. quam *Hidajat* na al dit woelen, te sterven; dog wist (daar ons de meeste schade by geschiede) nog in zyn leven te bewerken, dat verscheide van onze Bondgenoten hun meeste *Nagelen* aan vreemde handelaars verkogten, 't geen dan de *Ambonschen* Landvoogd, *Herman van Speult*, na hen menigmaal vergeefs gedreigt te hebben, nookzaakte de landeryen van zulke trouwlooze Bondgenoten, en die van dezen Stadhouder zelf naderhand, by de komst der *Nassausche* vloot onder den onder-Zeevoogd, *Geen Huigen Schapenham*, aan te tasten, en niet alleen de vesting van den Stadhouder op *Loehoe* te verwoesten, maar ook de wederspannige en trouwlooze dorpen te verbranden, al hunne *Nageltuinen* aan 's volks woede over te geven, en hunne *Nagelboomen* om te kappen.

Hidajat overleden in 't jaar 1624.

Wrevel der *Ternataanen* in *Amboina* gestraft.

Leliato vyfde Stadhouder op *Loehoe*.

Zedert dezen tyd groeide de haat tegen de onzen te sterker, en *Kimelaba Leliato*, *Daja*'s navolger, en de vyfde Stadhouder, deed toen veel meer, dan d'ander te voren, zyn best, om den *Nagel-*

handel den onzen volkomen te onttrekken, en daar mede den *Macassarschen* vorst, zo veel 't hem mogelyk was, te begunstigen.

In 't jaar 1625. verving de Heer *Jacob le Febre*, als vyfde Landvoogd, den Heer *Houtman*.

Terwyl 's Konings Stadhouders in *Amboina* het zo bont aanstelden, en alles tegen de onzen in verwarring bragten, quam de *Nassausche* vloot, die in 't jaar 1623, in *April*, onder den Zeevoogd *Faques l'Heremite*, elf schepen sterk, uit het *Goereesche* gat in zee liep, met zynen onder-Zeevoogd (vermits hy den 2^{den} Juny in 't jaar 1624. in 't *Callao* de *Lima* in de *Suid-zee* overleden was) *Geen Huigen Schapenham* den 6^{den} Maart in 't jaar 1625. in *Ternate* ten anker, vindende aldaar als Landvoogd de Heer *le Febre*.

Hy bleef daar in de *Moluccos* niet langer dan tot den 3sten Maart, en vertrok toen met zyn vloot van *Batsjan* na *Amboina*. Voor zyn vertrek gaf hy omstandig berigt, wat afbreuk hy op den 14^{den} *Mai* in 't jaar 1625. den *Ternataanen*, en hunne aanhangers in *Amboina* gedaan, en hoe hy daar alles zodanig op *Hoewamohel*, op *Ceram*, had herstelt, dat men hun dreigen nu niet zeer te vreezen had; hoewel zy daarom hunne aangeboren quaadaardigheid niet nalieten te toonen.

Een preuve daar af gaf de nieuwe Stadhouder op *Loehoe*, *Kimelaba Leliato*, zo ras maar de oude Landvoogd de Heer *van Speult* na *Batavia* vertrokken, en de Heer *Jan van Gorcom* in zyn plaats gevolgt was; het zy dan dat dit uit hem zelf, of wel op uitdrukkelyken last van Koning *Modafar*, geschiedde. Immers hy tragtte alomme op *Ceram*, en in *Amboina*, het *Ternataansch* gezag zeer fors door te dringen, gedurig met den Landvoogd geschil over de landscheiding tusschen de *Ternataanen* en ons makende.

Hy zocht ons vooraf op te dringen, dat al de *Mooren* onderdanen van zyn Koning waren, en dreef dit met zulk een geweld aan, dat hy zich niet ontzag tot feitelykheden te komen.

Maar als hy nu tegen ons te kort schoot, quam hy in 't jaar 1626. tot een stilstand van wapenen, onder beloften van wederzyds geen geschillen daar over meer te maken, en het op den ouden voet te laten voortgaan, ook geen wapenen meer te zullen voeren; maar dat men aan den opper-Landvoogd van *Indiën*, en aan Koning *Modafar*, 't besliffen van dit geschil overgeven zoude.

Dit zei *Leliato* wel, maar dagt in zyn hert geheel anders; hy wist ook wel,

hoe

hoe de Koning het op ons gemunt had, aangezien zy een vloot uit Ternate tegen de onzen in Amboina verwagten, om dat geschil over de landscheiding met geweld te beslissen, en te gelyk zich over dat smertelyk verlies van 't omhakken van hunne Nagelboomen op Hoewamohel, en 't verwoesten van hun verblyfplaats van Gamoe Songi op Loehoe, die hy nu na Luciela verplaatst had, te wreken.

Ook zag men aan Koning Modafar zelf klare blyken genoeg, dat hy de weldaden, door de onzen aan hem bewezen, al lang vergeten, en zekerlyk voorgenomen had, dezen trotten Stadhouder in Amboina met al zyn magt te onderiteunen; dog zyn voornemen wierd in het jaar 1627. door zyn dood afgesneden; niet buiten vermoeden van vergeven te zyn, gelyk wy nader op zyn plaats zullen toonen.

1626.

V Y F D E H O O F D S T U K .

Komst van den Heer Zeist als zesde Landvoogd. Slingze handelingen der Ternataanen, en Makjanders. De onzen verklaren hier den oorlog aan de Kastiliaanen; en Ternataanen. Dienaars, en lasten der E. Maatschappy alhier op Ternate ter vesting Orangie. Lasten van 't jaar 1626. Lasten, en dienaars, der E. Maatschappy op Batsjan. Slecht gedrag van het hoofd alhier. Dienaars, en lasten der E. Maatschappy op Makjan. En op Gnoffickia, de hoofd-plaats. Als mede op Taffaloho. De Heer Zeist komt weder voor de vesting Orangie. Koning Modafar 's dood. Algemeene bezetting, en lasten, der Moluccos. De Heer Zeist oordeelt best, dat men met Ternate, Tidore, en de Kastiliaanen, altyd in oorlog is. Hhamza werd agt en twintigste Koning van Ternate. Die nader beschreven werd. Onder de Kastiliaanen gekruitent, gedoopt, en in alle Kastiliaansche strecken syn geslepen. Hy veest zich Christen om de Kroon te krygen. Doet alles zeer geheim, om hun vriend te schynen; en om ons te misleiden. Hoewel de Ternataanen niet, dan de verlossing van hunnen ouden Koning, beoogden. Besluit om Hhamza na Manilha te zenden. Verrydelt door Modafar 's ziekte. En dood Hhamza word Koning buiten weten van den Landvoogd, en van verscheide grooten. Dog zo hy voorgeeft maar als voogd. Dit onwettig kroonen geuarlyk by de onzen aangezien. Wat hy wegens den aanslag der Kastiliaanen gehoort had. Tegen welke hy zich wapent, en zich by ons voegt. Hy verandert zyn naam. Zoekt zich, en van ons, en van de Kastiliaanen, te ontslaan. Maakt een begin met ons, 't geen mislukkende, hy syn weet te verschoonen. Moeilykbeden, ons door zyn Stadhouder in Amboina aangedaan. Hhamza 's gevincsde lust na Ambonina. Leliato 's verkeert gedrag. Zyn valsche klagten over de onzen na Batavia. Door Philip Lucaszoon wederlegt. Leliato 's uitvlugten. De Prins Aali gaat als hoofd van een vloot Coracora 's uit Ternate. Authorisatie door Koning Hhamza aan Aali medegegeven. Verschynt in Amboina. Hy bren't Kimelaha Loehoe mede. Vertoont zich aan de vesting Victoria. Vernieuwt de verbonden, en draagt zich zeer wel voor ons. Word van den Stadhouder benyd; dog van de inlanders milddadig behandelt.

IN de Lente des jaars 1627. quam den 23sten Mei hier met het schip Orangie de Heer Gillis Zeist, als gevolmagtigde Visitateur van de Oostersche Landvoogdyen, en te gelyk als vervanger van den Heer le Febre, en zesde Landvoogd met den titel van President, in de Moluccos ten anker.

Hy bevond de boeken aldaar, mitsgaders alle de vestingen van de onzen in Ternate, in een goeden stand; maar hoe slegt het met den Nagel-handel stond, kan men daar aan oordeelen, dat 'er op Ternate zelf (door luiheit der Ternataanen, doch meest door hun sluiken) maar twaalf Baharen, en zeven Cati Nagelen gevallen waren.

De Kastiliaanen ondertusschen, met welke zy nu in vrede waren, hadden 'er voor honderd, en honderd twintig Ryksdaalders de Bahara, veel beter gevoelen van, dan wy, en dit alles niet buiten medekennis van den Goegoegoë, den Zeevoogd der Ternataanen, en de verdere leden van den grooten Raad. Ja zy dorsten de onzen nog wel waarschouwen, dat 'er een Kastiliaansche troep van veertien man met een Coracora op Tacoma was komen handelen, dog zy waren zo wys van ons dat niet te zeggen, voor dat zy verzekert waren, dat zy zich met dien buit al van daar begeven hadden.

Als men hen aansprak om de Kastiliaanen, en Tidoreezen, te beoorlogen,

1627.
Slingze
handelin-
gen der
Ternataanen
en
Makjand-
ers.

1627.

dorsten zy wel zeggen, daar toe nog niet te kunnen overlaan, aangezien wy hen met een enig fchip, en zo weinig volk, als 'er nu was, te weten, twee honderd veertig man, tegen hen niet zouden kunnen dekken, en dat het dierhalven best was, nog wat in vrede met hen te leven; al 't welke zy nergens anders om voorwendden; als om te zekerder hunnen fluik-handel, met vertreding van alle onze verbonden, en overeenkomsten, wegens de Nagelen, door de Zeevoogden *Matelief*, en *Wittert*, gemaakt, te kunnen vervolgen, te meer, alzo zy nu een geruimen tyd ook met die van Tidore in vrede geweest waren.

Hoe verwacht hy het hier met die van Batsjan vond, zullen wy onder de verhandeling van dat ryk in 't byzonder zien.

De Makjanders fchaamden zich niet hunne Nagelen voor zeventig of tagtig Ryksdaalders aan de Tidoreezen te verkoopen, die 'er weêr honderd en meer Ryksdaalders op Tidore voor kregen. Meenden 't de Ternataanen geveinf, ofte opregt met ons, de Makjanders, in navolging van hun, ook even zo. Klaagde men hier over aan de Ternataanen, zy wiften 'er niet af, maar zich altyd te verontschuldigen, of ten minften zich zo voor te doen, als of ze nergens van wiften.

De onzen verklaren den oorlog aan de Kastiliaanen, en Ternataanen.

Dit had zo op Ternate, als op Makjan, tot in April geduurt, na welken tyd de Landvoogd, nevens de Koning, en de Ternataanfche grooten den oorlog tegen de Kastiliaanen, en Tidoreezen verklaard hebben, met verbod, dat geen Tidoreezen meer op Makjan hadden te komen, zo zy niet wilden doodgeflagen worden; waar op wy van Makjan ontrent twee honderd Baharen Nagelen bekomen hadden.

Dienaars, en laften der E. Maatschappij alhier,

Op Ternate, ter vesting Orangie.

By het naauwkeurig navorfchen van den ftaat dezer Landvoogdy, vond de Heer *Zeift*, dat hier aan de hoofd-plaats, ter vesting Orangie, twee honderd en veertig Europeërs, behalven nog drie en negentig inlandfche in dienft genomene vrylieden, befcheiden waren, welker maand-gelden by de E. Maatschappij aldus liepen:

De Landvoogd won ter maand	-	-	f	140	0	0
1 Opper-Koopman	-	-	f	85	0	0
1 Fiscaal	-	-	f	75	0	0
1 Onder-Hopman	-	-	f	75	0	0
1 Vaandrig	-	-	f	36	0	0
1 Proponent	-	-	f	42	0	0
1 Schoolmeester	-	-	f	36	0	0
2 Affiftenten	-	-	f	49	0	0

3 Opper- of onder-heelmeesters	-	-	f	78	0	0
3 Smits-gesellen	-	-	f	48	0	0
1 Conftapel	-	-	f	37	0	0
1 Böttelier	-	-	f	28	0	0
1 Kuiper	-	-	f	15	0	0
1 Siekenvader	-	-	f	18	0	0
4 Sergeanten	-	-	f	109	0	0
4 Timmerlieden	-	-	f	88	0	0
2 Korporaals der Adelborften	-	-	f	38	0	0
1 Hoofdman der wapenen	-	-	f	18	0	0
6 Korporaals der Soldaaten	-	-	f	91	0	0
3 Tamboers	-	-	f	39	0	0
1 Tolck	-	-	f	28	0	0
31 Adelborften	-	-	f	387	10	0
145 Soldaaten	-	-	f	1349	6	0
15 Buschfchieters	-	-	f	183	15	0
1 Vyer-werker	-	-	f	18	0	0
1 Fluiter	-	-	f	8	0	0
1 Opziender der beesten	-	-	f	15	0	0
1 Provoost	-	-	f	24	0	0
5 Jongens	-	-	f	27	0	0

Somma gl. f 3295 11 0

93 Inland-fche vrylieden	9025 Rrs.	f	1147	10	0
	226	f	30	12	0
	127	f	17	17	0
		f	1195	19	0

Somma gl. f 4491 10 0

De onkosten van den laaften February des jaars 1626. tot dito February des jaars 1627. beliepen het navolgende:

De mondkosten der bezetting	-	f	27404	3	9
De mondkosten der Kooplieden	-	f	1720	8	0
't Soldaaten-boek	-	f	35897	15	3
Onkosten der bezettingen	f	6718	17	6	
Maandgelden	-	f	21289	5	2
Schenkagien	-	f	1381	0	13
Vesting-bouwen.	-	f	65022	6	12

Somma gl. f 96117 8 10

De onkosten van den laaften February des jaars 1626. tot dito February des jaars 1627. op Batsjan gevallen, beliepen de navolgende fomme:

De mondkosten der bezetting	-	f	4728	13	7
De onkosten der zelve	f	1975	17	4	
De maandgelden der getrouwen	-	f	2431	3	0
't Soldaaten-boek	-	f	4081	16	0
Schenkagien	-	f	233	10	0
Vesting-bouw.	-	f	279	8	0

Somma gl. f 13730 7 14

Hier

167. Hier tegen is op kleeden gewonnen van de Soldaaten meest *f* 4992 8 10
 Onder welke winst van kleeden mede gerekend is de pagt van tachtig Klappus-boomen *f* 102 0 0
 Inkomst van Towak *f* 239 14 0
f 341 14 0
 blyft *f* 8737 19 1

De bezetting alhier was van zes en veertig man. Zy bestond bevorens maar in dertig man; dog was nu, wegens 't vlugten van die van Laboewa, met tien man vermeerderd, die ter maand de navolgende befolding wonden:

1	Koopman	-	-	<i>f</i>	55	0	0
1	Vaandrig	-	-	<i>f</i>	43	0	0
1	Schoolmeester	-	-	<i>f</i>	33	0	0
1	Voorlezer	-	-	<i>f</i>	60	0	0
1	Korporaal der Adelborsten	-	-	<i>f</i>	24	0	0
1	Dienaar van de kerk	-	-	<i>f</i>	17	17	0
1	Konstapel	-	-	<i>f</i>	24	0	0
1	Wond-heeler	-	-	<i>f</i>	24	0	0
1	Timmerman	-	-	<i>f</i>	15	0	0
2	Korporaals	-	-	<i>f</i>	34	0	0
3	Buschschieters	-	-	<i>f</i>	36	0	0
9	Adelborsten	-	-	<i>f</i>	115	0	0
23	Soldaaten	-	-	<i>f</i>	208	0	0
Zamen gl.					<i>f</i>	689	1 0

Buiten welke hier nog waren drie Slaaven der E. Maatschappy, en nog twee Vry-borgers, mitsgaders vyf en twintig Chineezen.

Den Koopman, hier leggende, bevond hy een flordig man in zyn dienst te zyn, zodanig, dat hy een ander in zyn plaats gestelt zou hebben, indien hy een beter had konnen vinden, of missen. Hy quam, na alles wel nagezien te hebben, zeven honderd en zeven en negentig Ryksdaalders te kort, wist daar geen reden ter wereld af te geven; maar bragt agt honderd en vyftig Ryksdaalders aan uitstaande schulden, waar van in de boeken niets bekend stond, weder in. Hy was wel geen baatzugtig, maar zulk een agtelooos man, dat en de E. Maatschappy, en andere, daar veel by konden lyden. Hoe hy genaamt was, blykt niet; maar wel, dat de Landvoogd den Koopman van 't schip den Arend, *Ambrosius Coenraads*, en eenen *Antoni van Leeuwen*, hem voor een tyd ter hulpe bygezet had.

Hier op vertrok hy met het schip den Arend den 6den July van Batsjan na Makjan, alwaar hy den 11den aanquam, en 't schip Orangie daar mede op de Reede vond, 't geen al de Nagelen, die daar op Gnoffickia gevallen waren, geladen had.

Op Gnoffickia, zynde de hoofdplaats, lag als opperhoofd, de opper-Koopman, *Gregorius Corneliszoon*, bevelvoerende over een bezetting van vyf en vyftig krygsknegten, die een onder-Hopman weér tot hun krygs-hoofd hadden; buiten dat 'er nog driëndertig Mardykers, of Vrylieden, in dienst der E. Maatschappy, waren.

De onkosten des voorleden jaars tot den laaftten February des jaars 1627. bevond hy aldus te zyn:

Mondkosten der Kooplieden	-	-	-	<i>f</i>	859	13	9
Dito van de bezetting	<i>f</i>	7522	18	5			
Maandgelden	-	-	-	<i>f</i>	5439	14	12
't Soldaaten-boek	-	-	-	<i>f</i>	11716	11	13
Onkosten der bezetting	<i>f</i>	4408	7	6			
Schenkagie	-	-	-	<i>f</i>	72	14	8
Somma gl.					<i>f</i>	30020	0 5

De bezetting van Gnoffickia bestond in deze navolgende perzoonen, winnende ter maand het navolgende:

1	Opper-Koopman	-	-	<i>f</i>	85	0	0
1	Boekhouder	-	-	<i>f</i>	42	0	0
2	Sergeanten	-	-	<i>f</i>	49	0	0
3	Affistenten	-	-	<i>f</i>	73	0	0
1	Opper wond-heeler	<i>f</i>	30	0	0		
1	Hopman der wapenen	<i>f</i>	18	0	0		
2	Timmerlieden	-	-	<i>f</i>	41	0	0
1	Smit	-	-	<i>f</i>	20	0	0
1	Constapels-maat	-	-	<i>f</i>	16	0	0
1	Corporaal der Adelborsten	-	-	<i>f</i>	18	0	0
1	Bottelier, en Affistent	<i>f</i>	13	0	0		
4	Corporaals	-	-	<i>f</i>	67	0	0
3	Landspassaten	-	-	<i>f</i>	43	0	0
1	Provoost	-	-	<i>f</i>	18	0	0
1	Siekenvader	-	-	<i>f</i>	14	0	0
5	Buschschieters	-	-	<i>f</i>	67	10	0
1	Kuiper	-	-	<i>f</i>	12	10	0
1	Tamboer	-	-	<i>f</i>	11	0	0
14	Adelborsten	-	-	<i>f</i>	281	10	0
28	Krygsknegten	-	-	<i>f</i>	282	0	0
2	Jongens	-	-	<i>f</i>	9	3	0
75 Perfoonen					<i>f</i>	1210	10 0
36	Mardykers						
a 5 Rrs.'s maands					<i>f</i>	459	0 0
1	Marinjo a						
7 dito					<i>f</i>	17	17 0
					<i>f</i>	467	17 0
gl. te zamen					<i>f</i>	1678	7 0

1627.
Als mede
op Taffafoho.

De bezetting van de vesting Taffafoho, daar een *Nicolaas de Waal* als hoofd lag, zynde ook op 't eiland Makjan gelegen, bestond in deze zestig perzoonen, ter maand yder de navolgende soldye trekkende:

1	Koopman	-	-	f	38	0	0
1	Vaandrig	-	-	f	36	0	0
2	Sergeanten	-	-	f	50	0	0
2	Assistenten	-	-	f	39	0	0
1	Opper-wondheeler	-	-	f	25	0	0
1	Tolk	-	-	f	20	0	0
1	Meester-Timmerman	-	-	f	28	0	0
1	Bottelier	-	-	f	14	0	0
1	Hopman der wapenen	-	-	f	15	0	0
3	Corporaals	-	-	f	54	0	0
4	Landspassaten	-	-	f	58	0	0
1	Constapels-maat	-	-	f	18	0	0
1	Siekenvader	-	-	f	12	0	0
3	Buschschieters	-	-	f	39	10	0
1	Tamboer	-	-	f	12	0	0
6	Adelborsten	-	-	f	82	0	0
30	Krygsknegten	-	-	f	311	10	0

Somma gl. f 852 0 0

13 Mardykers
a 5 Rrs. f 165 15 0

1 Marinjo a
f 18 15 12

— f 184 10 12

Te zamen gl. f 1036 10 12

3 Gevangens of Slaaven,
geen soldy winnende.

De onkosten van Taffafoho, en Tabillola, te zamen beliepen het navolgende:

Mondkosten der Kooplieden	-	-	-	f	646	12	0
Dito der bezetting	-	-	-	f	9729	13	0
Soldyen ter maand	-	-	-	f	7201	6	4
Onkosten der bezetting	-	-	-	f	5074	0	7
't Soldaaten-boek	-	-	-	f	12340	12	12
Vesting-bouw	-	-	-	f	279	4	8
Schenkagie	-	-	-	f	138	19	8

Somma gl. f 35411 2 0

Op Tabillola lag als hoofd een Assistent, die van al het noodige door het hoofd van Taffafoho voorzien wierd.

De Heer Zeist komt weder voor de vesting Orangie. Koning Modafar 's dood.

Na dit alles verrigt te hebben op de buitenplaatsen, quam de Heer *Zeist* den 27sten Julius weêr voor de vesting Orangie ten anker.

Zo ras was hy daar niet weêr gekomen, of hy hoorde, dat Koning *Modafar* den 16den Juny dezès jaars 1627. overleden, en al weder een ander in zyn plaats was.

In alles lagen hier op de vestingen de navolgende koppes:

Op Orangie, en Toluco	{ 242	Blanken, winnende maandelijks	f 3302	11	0
Op Gnoffickia	75		f 1111	0	0
Op Taffafoho	79		f 1090	0	0
Op Batsjan	46		f 618	1	0

Persoonen 442 { winnende ter maand } f 6191 12 0

De algemeene lasten der Moluccos beliepen:

Op Orangie, en Toluco	f 96117	8	10
Op Gnoffickia	-	f 30020	0 5
Op Taffafoho, en Tabillola	f 35411	2	0
Op Batsjan	-	-	f 13730 7 11

De onkosten te zamen gl. f 175278 18 10

De winsten bedroegen

Op Ternate	f 61761	0	11
Op Gnoffickia	f 16647	8	13
Op Taffafoho, en Tabillola	f 18223	8	10
Op Batsjan	f 4992	1	8
	—	f 101620	19 10

Welke afgetrokken van de lasten, zo bedroegen de lasten meer dan de winsten, de somma van f 73657 19 0

Onder welke onkosten niet gerekend zyn twee of drie schepen, die men jaarlyks hier van nooden heeft, om voorraad aan te brengen, de Nagelen te vervoeren, en om deze en gene andere diensten te doen. En zodanig was zyn bevinding van deze Landvoogdy den 15den September in 't jaar 1627.

Hy was volslagen van oordeel, dat de welstand der E. Maatschappy aldaar alleen in den oorlog tusschen de Ternataanen, Kastiliaanen, en Tidoreezen bestond, en dat men het ten alle tyde in dien staat daar houden moest, om dat men dan al de Nagelen van Ternate en Makjan, en anders geenzins, verzekert was te zullen bekomen. Daarbeneven meende hy, dat in vrede 's tyden onze eigen honden ons meest beeten, en dat de Ternataanen dan gelegenheit hadden, om onzen ganschen staat aan onze geveinsde vrienden te openbaren, 't geen zy in tyden van oorlog niet konden doen; buiten dat de Ternataanen in tyden van oorlog ook noit zo trots zouden zyn, als zy zich wel onverdragelyk in tyden van vrede toonen, dan niet alleen op malkanderen,

Algemeene lasten der Molucco's

De Heer Zeist oordeelt best, dat men met Ternate en de Kastiliaanen altyd in oorlog is.

deren, maar ook op onze vyanden, steunende.

Na de dood van *Modafar* wierd *Kaitsjili Hbamza* in de maand van Juny des jaars 1627, als agt en twintigste Koning van Ternate, tot die Kroon verheven. Zyn naam, in 't Arabisch *كاس* of ook *كاس* *Hbamza*, beteekent sterk, hartvogtig, 't geen hy zo wel niet betoond heeft, als wel doorslepen, geveinst, en fyn in strecken te zyn.

De Ternataanen noemen hem gemeenelyk *Kaitsjili Hamfa*.

Hy was de zoon van *Kaitsjili Toelon*, die een broeder van Koning, *Baab Ullab*, was; zo dat hy *Modafar*'s achter-neve, hoewel de Ternataansche Ryks-bestierder, die in 't jaar 1681. leefde, meinde, dat hy zyn oom geweest is.

Hy had op dien tyd twee van zyn broeders tot *Babatos*, of Ryks-grooten, waar van d'een *Goegoegoe*, of Ryks-bestierder, en d'ander *Zeevoogd* van Ternate, was.

Hy was in 't jaar 1606. in April nevens den Koning *Sabid*, en andere grooten, door de Kastiliaanen, by 't veroveren van Ternate, en Tidore, na Manilha gevangen gevoert, alwaar hy tot de maand February, of Maart des jaars 1627. gebleven; en gedurende zyn verblyf aldaar ook in den Christen-Godsdiens niet alleen onderwezen, maar door hen ook gedoopt, en *Don Pedro de Cunha* (waarfchynelyk na den Kastiliaanschen oversten, die de Moluccos in 't jaar 1606. herwon) genaamt is, en nu als een goed Christen (zo zich de Kastiliaanen vast inbeeldden) eerst op *Gamma Lamma*, en van daar weêr in Ternate by de onzen, of eigentlyk by Koning *Modafar*, quam.

In alle de jaren, die hy by hen in Manilha geweest was, had men hem zeer wel gehandelt, en hem ook alle Kastiliaansche fyne strecken van staat zo rykelyk ingeboezemt, dat hy de beste van hun daar in niet te wyken had; waar van hy, maar pas tot de Kroon gekomen zynde, ten eersten hun zelfs, en daar na ook ons, veel blyken gegeven heeft.

Zy stonden hem toe, op vrye voeten weêr na Ternate te keeren, onder beloften van dat hy, Koning geworden zynde, Christen blyven, en ook met al zyn vermogen daar toe arbeiden zou, om al de Ternataanen met der tyd ook Christen te maken, en zo dan te gelyk ook een grond te leggen, van den Koning van Kastiliën voor zyn heer en meester te erkennen.

Op dezen grond meenden zy dat het tweede, te weten de voordeelen der

Speceryen, dan van zelf wel volgen zoude, hoewel zy, onder schyn van niets zo zeer dan den Godsdienst te behertigen, alleen deze Goud-myne der Nagelen in 't oog hadden.

Dit nu had hy hen als een Christen beloofd, en op de Euangeliën gefworen; maar met een aangemerkt, dat hy zo wel tot het Christendom, als tot die beloften, gedwongen, en 'er geen ander, dan dit middel tot zyne verlossing was; weshalven hy zich aan die beide ook evenveel, volgens de gronden, die hy onder hen ingezogen had; verbonden geagt, en zich daar aan niet langer gelegen gelaten heeft, dan dat het zyn zaaken, om tot de Kroon te raken, vereischten. Een geval, niet vreemd in een Prins, nog daarenboven een gevangen zynde, den welken immers de looze Kastiliaan voor al dit stuk, als 't op een Kroon aankomt, niet behoorde vertrouwt; maar veel eer gedagt te hebben, dat hy zich niet langer als een Christen, dan het met de belangen van zyn ryk overeen quam, houden zou.

Deze zo fyn geslepen Prins nu door de Kastiliaanen, zo ras zy het voor hem den gelukkigen tyd agtten te zyn, na Ternate gezonden, maakte van tyd tot tyd, om te beter zyn rol te speelen, zyn werk 'er af, van over en weder, dan eens met de Kastiliaanen, dan weêr eens met de Ternataanen, in 't geheim te raadslagen; by al welke geheime byeenkomsten hy met beide zyn broeders zich zo volflagen aan de zyde der Kastiliaanen, en zo fyn voor hun belang veinsde te zyn, dat zy geen reden vonden, om 'er aan te twyffelen, gelyk wy daar tegen veel reden hadden om hem te mistrouwen.

Wel is waar, dat wy met den Prins *Aali*, die gemeenlyk deze vergaderingen mede bywoonde, eenige van onze inlandsche Vryborgers verscheidemaal ten lyfswagt mede gegeven, en zy ook last gehad hebben, om wel toe te luisteren, en om alles, 't geen daar verhandelt wierd, zo veel het mogelyk was, te ontdekken; dog *Hbamza*, die zyn zaaken meest by nacht op *Gamma Lamma* deed, had zynen aanslag zo fyn belegt, dat 'er door ons niet agter te komen was; dewyl hy een schyn by dag gaf, als of hy dan vergaderde, daar hy in tegendeel dan niets verrigte, maar wel op andere tyden, latende dan in 't geheim Kastiliaansche gezanten by hem in huis komen, om alles, zo hy voorgaf, ten genoeg van hun (want hy had ze toen nog van nooden) wel te bestellen.

Men giste wel, en mompelde ook nu en dan, dat de Ternataanen besloten hadden hunnen

1627.

Veinst zich Christen om de Kroon te krygen.

Doet alles zeer geheim, om hun vriend te schynen.

En om ons te misleiden.

1627. hunnen gevangen Koning *Sabid* uit zyne gevankenis te verlossen; maar het was niet waarschynelyk, dat de Kastiliaanen dit zo licht zoude toestaan, ten zy de Ternataanen beloven wilden, ons te zullen beoorlogen, en ons uit de Molucos te jagen.

Hoewel de Ternataanen niet, dan de verloffing van hunnen ouden Koning, beoogden.

Immers dat 'er in die vergaderingen zulke zaaken voorgevallen en beraadslaagt waren, bekenden de Ternataanen zelf openhertig tegen ons, daar by voegende, dat zy, ten gevalle der Kastiliaanen, zo al mede gepraat, maar nooit iet anders, dan alleen de verloffing van hunnen Koning, daar by beoogt, en in tegendeel voorgenomen hadden de Kastiliaanen, zo ras zy hem maar vry hadden, zelfs te beoorlogen.

Besluit om Hhamza na Manilha te zenden.

Het besluit, om *Hhamza* in perzoon ten dien einde na Manilha te zenden, was nu reeds genomen, met last daar beneven, om den algemeenen Landvoogd der Philippinas, daar zyn Setel hebbende, van alles, dat door hunnen Landvoogd, *Pedro St. Eredia*, tot Gamma Lamma, of wel op Tacoma, van tyd tot tyd beraadslaagt was, kennis te geven.

Hoe fyn, en geheim nu de zaaken by de Kastiliaanen, en Ternataanen ten dien tyde, om ons, en de onzen, te benadeelen, belegt wierden, vielen die echter na hun ontwerp niet heel en al uit.

Immers op zekerem tyd maakte Prins *Aali*, door Koning *Modafar* daar toe aangezet zynde, een looze wapen-kreet, en gaf zekere ken-teekenen van zich, even als of zy op de Kastiliaanen, vermits de zelve zich nu en dan daar quamen vertoonen, een uitval wilden doen.

Dit nu, volgens *Hhamza*'s ontwerp, eigentlyk op ons gemunt, trof, buiten alle gedagten, hen zelf: want de Kastiliaanen, die zich in drie hoopen verdeelt en in 't bosch verborgen hadden, zagen de Ternataanen, die Prins *Aali* volgden, en die zy, om dat zy hun Tulbanden van hun hoofden genomen hadden, voor inlandsche Vrylieden van onze zyde aanzagen, zo ras niet voor den dag komen, of zy begonden op hen, zo ras zy binnen hun bereik waren, te schieten, waar door 'er al eenige sneuvelden, en zy klaar ontdekten, dat zy het niet op den Prins *Aali*, maar alleen op ons, gemunt hadden.

Verydelt door Modafar's ziekte.

Ondertusschen naderde vast de tyd van Prins *Hhamza*'s togt na Manilha; dog dit gansch ontwerp raakte by hem, door de ziekte van Koning *Modafar*, in duigen; te meer, dewyl die dagelyks toenam, en 't hem, een van de naaften aan de Kroon, nu gansch niet geraden scheen zo verre van daar te vertrekken;

't geen hy ook de Kastiliaanen door zyn fyn beleid, even of hy dat meelt om hen, en om zo veel te eer het Christendom te kunnen voortzetten, goedgevonden had, ten vollen deed goed keuren.

Hy begaf zich dan na Maleyo, om verder af te wagten, hoe het met den Koning afloopen zou, en bleef ook na dien tyd aldaar, zonder weêr naar Gamma Lamma te keeren; bewerkende ondertusschen alles, 't geen hy by 's Konings overlyden voor zyn eigen belang noodig oordeelde, zonder zich eenigermaten, of aan de Kastiliaanen, of aan Koning *Sabid*'s verloffing, en nog veel min aan het zo sterk in schyn, dog waarlyk valsch beoogt Christendom, te kreunen.

Koning *Modafar* stierf dan eindelyk op den 16den Juny in 't jaar 1627. van zyn ziekte, dog eigentlyk van 't vergif 't geen hem *Hhamza*, volgens de Kastiliaansche lessen, had doen ingeven; waar op dan *Hhamza* zeer schielyk, tegen alle vorige gewoonten, en, daar 't meest op aan quam, buiten weten zo van den Nederlandsehen Landvoogd, den Heer *le Febre*, als van de Sengadji's of Hertogen van Makjan, Saboego, en die van Gamoeaanorre, niet alleen tot Koning in zyn plaats gekoren wierd, maar ook al plegtelyk gekroont was, daar hy nogtans zonder hun voorweten, en toestemming, volgens de oude Moluksche Ryks-wetten, geenzins kon nog mogt gekoren, veel min gekroont worden. Hy was een zeer bars en kloek man, die al de minen van een Kastiliaan na 't leven had, en 'er zich ook van bediende.

Hy wist zeer wel, dat het op geen kiezen hier aanquam, en dat de oude Ryks-wet, van neven voor zoonen te verkiezen, te lang met voeten getreden was, om die weêr te herstellen: buiten dat de Prins *Aali* dan wel zo veel verdienste, en gunst, ja ook meer regt, dan hy, daar toe zou gehad hebben.

Ook liet Koning *Modafar* drie zoonen na, *Mandarsjab*, (of zo als de Ternataanen hem noemen, *Mandarsaba*) *Calamatta*, en *Manilba*, genaamt.

Deze wist hy wel, dat buiten alle tegenspraak voor hem gaan moesten, gelyk hy ook, om 't volk, dat op hem zeer verzet was, en om de Ternataansche grooten, die op zyn zyde waren, te meer te blindhokken, en hen geen schyn te geven, als of hy door dit kroonen den oudsten Prins, *Mandarsjab*, in zyn regt tot de kroon eenigzins benadeelen wilde, wel fyn hen te kennen gaf, dat zyn gansch bestier niet anders, dan dat van een voogd der ouderlooze Weezen, en wel in 't byzonder van dezen oudsten vorst, ten zynen besten, en niet langer, dan tot

tot hy zelf in staat om te bestieren was, duuren zou.

Op deze wyze de Kroon door Kastiliaanische streken bekomen hebbende, ontbrak het hem ook aan geen andere looze vonden, om die, tot nadeel van *Mandarsjab*, tot het einde van zyn leven met een ongevoelig geweld te behouden.

Dit onwettig en schielyk kroonen van Koning *Hbamza*, van zo veel ydele hope voor de Kastiliaanen, quam de onzen, die veel liever Prins *Aali* Koning gezien hadden, dog het daar toe niet hadden kunnen brengen, zeer verdagt voor, en deed hen met reden vreezen, dat dit van de Kastiliaanen zo voor hem besteeken was, enkelyk om ons daar door een quaden trek te spelen, en alzo onze zaaken, die hier reeds slegt genoeg stonden, door de vriendschap der Ternataanen en Tidoreezen (den onzen altyd nadeelig) in 't korte niet alleen erger te maken, maar ook ons nu by zo een gewenschte gelegenheit geheel en al uit de Moluccos te bonzen.

Voor zyn vertrek uit Manilha had hy daar verstaan, dat de Kastiliaanen twee Galeien met volk na de *Piscadores*, of de *Visschers eilanden*, omtrent *Tajoewan* gelegen, gezonden, dog dat die (waarschynelyk van de onzen) klop gekregen, en zich met verlies vyftig dooden, of gequetsten, ook weêr te rug begeven hadden.

Ook wist hy te zeggen, dat de algemeene Landvoogd der *Philippinas* met vyf kloeke *Gallioenen*, vier schepen van minder soort, en veel kleene vaartuigen, klaar lag, om, zo ras de winden het toelieten, na de *Visschers-eilanden* te zeilen, zich daar met de *Macausche* magt te vereenigen, en van daar dan voor af eenige kleene vaartuigen na *Tajoewan* te zenden, om de onzen uit die sterkte te jagen, en die te veroveren.

Dat ook die Landvoogd, om dit te gelukkiger uit te voeren, besloten had, met eenige Galeien, en kleene vaartuigen, voor stroom voorby de vesting *Zeelandia*, in de haven te zeilen, daar hy voor al ons geschut bevryd zou konnen leggen.

Al 't welke wel in 't werk gesteld, maar buiten zyn giffing, en tot zyn groote schade, uitgevallen zynde, was hy daar door ook in zyn verder voornemen, te weten, om met die zegenpralende vloot na de Moluccos te komen, verzet.

Egter bleef dit laatste nog zyn besluit, zo ras hy maar van de *Visschers-eilanden*, daar hy nu weêr na toe gegaan, en aan welke hem veel meer, dan aan de

I. DEEL.

Moluccos, gelegen was, zou te rug gekeert zyn. 1627.

Met deze vloot zou hy niet alleen de Ternataanen komen byspringen; maar was ook van voornemen, dan den ouden Koning *Sabid* mede te brengen, om alle voordeelen door het loslaten van dien vorst, 't zy in der minne, 't zy met geweld, te bedingen; maar *Hbamza*, nu Koning gekroont zynde, meenden de Kastiliaanen het nu zo vlak, als zy 't oit wenschen konden, te hebben.

Hier in nogtans bedrogen zy zich louter, aangezien die gedwongen en fyngeflepen Christen, zo ras hy maar Koning geworden was, zyn rokje omkeerde, en weêr Moorsch wierd.

Dit was ook de oorzaak, dat hy, hun woede en lagen nu vreezende, alle middelen in 't werk stelde, om zich tegen de Kastiliaanische magt, en voor al tegen die gevreesde vloot van *Manilha*, te verzekeren, voegende zich nu, quantzuis by de onzen, en door brieven aan onzen algemeenen Landvoogd van Oost-Indiën om hulpe tegen zyne en hunne vyanden de Kastiliaanen, met belofte, van ons in alles getrouw te zullen zyn, verzoekende.

Dit verzoek deed hy te meer, alzo hy van ter zyden hoorde, dat zy van voornemen waren, nu met geweld een anderen Koning in zyn plaats te stellen, en met den zelve hier of daar aan de overkust van *Gilolo* zich neder te zetten, enkelyk maar, om de Ternataanen daar na toe te trekken, dus hem Koning zonder onderdanen te doen zyn, en de scheuring zo groot te maken, dat het hem berouwen zou, hen zo vuil bedrogen, en met hun vyanden, de *Hollanders*, aangespannen te hebben.

Zo ras hy Koning was geworden, veranderde hy zyn naam, en gebruikte in alle openbare schriften dezen Titel: *Sulthan Adja, Emir ul Moemenim, Hbamza Nasseron Minallabi Sjab*, Koning van Ternate.

Deze looze vorst heeft gedurende zyn regeering alles ondernomen, om de Ternataanische Kroon t'eenemaal in vryheit te stellen, en zich metter tyd zo wel van ons, als van de Kastiliaanen, te ontslaan, vermits hem die beide, en in opzigt van zyn Godsdienst, en in opzigt van zyn door hen te veel bepaalt opperbestier, niet anders, dan zyn vyanden, voorquamen; welke hy nogtans, om dat zy hem nog te magtig waren, voor een tyd wat streelen, en over en weder aan de hand houden, dat is, dan eens de ene, dan weêr de andere, wat schyn van meerder vriendschap toonen moest; om zo metter tyd den eenen door den anderen kleen te maken, de zelve daar na,

K k

als

Tegen welke hy zich wapent.

En zich by ons voegt.

Hy verandert zyn naam.

Zoekt zich en van ons, en de Kastiliaanen, te ontslaan.

1627. als hy zyn tyd daar toe geboren zag, beiden weg te jagen, en dus de inkomsten van zyn ryk by de Nagel-handel, daar zy beiden maar 't oog op hadden, en veel van na zich sleepten, alleen en zeker te bezitten.

Maakt een begin met ons, 't geen mislukkende, hy syn weet te ver-schoonen.

Dit was de reden ook, dat hy eenigen tyd na zyn komst tot de Kroon, en om zich quantzuis van zyn belofte, aan de Kastiliaanen gedaan, te quytten, met al zyn vermogen en met veel konstenaryen en Kastiliaansche vonden getragt heeft, door hulp van hun, niet uit zugt voor hunnen Godsdienst, aangezien hy Moorseh was, en bleef, maar uit enkele staatkunde, en om al 't vorige tegen hen gesmeed, hen te doen vergeten, ons den voet te ligten, en dat wel in zulk een tyd, als hy kans meende te zien, om ons, toen op 't swakste zynde, 'er eerst uit te boenen, en daar na, op een gunstig voorkomenden tyd, even eens met den Kastiliaan te handelen.

Als hem nu dit quam te mislukken, zo ontbrak het dien Vos aan geen dekmantels, om zich by ons daar over te ontschuldigen, en ons aan te wyzen, dat dit de aanleg der Kastiliaanen was, en dat hy daar af gansh geen kennis gehad had.

Zo had hy met de Kastiliaanen, zo met ons, meer dan eens gedaan; dan den genen, die hy zo meesterlyk bedrogen had, weêr zeer listig vleierende, met aanbieding van hunnen vyand volkomen te willen dempen.

Dit wist hy by ons met zo veel schyn en hartelykheit te doen, dat wy dit voor dien tyd gelooven, of, vermits wy anders niet konden, voor goede munt in sehyn, schoon beter wetende, aannemen moesten; in hoedanigen geval hy zich daar na altyd weder heimelyk by den Kastiliaan, zo wel als by ons, wist te regtvaardigen.

Zo stonden de zaaken hier, als de Heer *le Febre* zyn Landvoogdy, na de Molucos agt jaren bestiert te hebben, aan den Heer *Gillis Zeist*, als President, over gaf.

Moejelykheden ons door

Wat ongegronde voorwendingen van zyn regt op verscheide landen in Amboina *Hbamza* ons van tyd tot tyd voorgestelt, en wat listige quellagien hy ons daar by aangedaan heeft, zal ik hier na, van de landen onder de Kroon van Ternate handelende, melden.

In Amboina stookte hy, daar hy maar kans zag, de zynen tegen ons op, en wierden zyn onderzaaten daar al ten eersten zo stout, dat zy zich niet ontzagen een borgers Praauw omtrent het eiland Noessalaoet te overvallen, daar in twee Nederlandsche borgers dood te slaan, en agt hunner Slaven gevangen te nemen.

De Ambonsche Landvoogd, *Jan van Gorcom*, mogt hier over aan zynen Stadhouder, *Leliato*, klagen; maar die hield zich onwetende van alles, en wierp de sehuld op die van Boero, zeggende, dat zy Ternate af, en den Tidorees toegevallen waren; zonder dat 'er verder iets af quam.

In den jare 1628, in Maart, ontzag In 't j: 1628. zich die zelve Stadhouder niet veertien Jonken, te weten, agt op Lochoe, vier op Cambello, en twee op Manipa, om Nagelen te sluiken, te dulden; en schoon de opper-Koopman van Amboina, de Heer *Philip Lukassoon*, den 7den zelf na Lochoe ging, en aan hem vertoonde, dat dit met de gemaakte verbonden sreed, zo kon men egter niet beletten, dat de Nagelen van Lochoe na Cambello gevoert, en daar aan de vreemde handelaars als in ons gezigt verkogt wierden.

En om 'er zich uit te dragen, had men het zo weten te beletten, dat de Pati, of Grave van Cambello, zich quantzuis als een wederspannige aanstellende, rond uit zeggen zou, dat hy nog onder de Hollanders, die al zyn boomen omgehakt hadden, nog onder den Kimelaha, staan wilde, en dierhalven zyn Nagelen verkoopen kon, daar 't hem lustte, 't geen dan immers de Stadhouder *Leliato* niet beletten kon.

Om nu te beter zyn rol hier in te speelen, verzogt hy ook zelf onze hulp, om al de vaartuigen van Cambello na Lochoe te sleepen; dog de onzen, die zyn geveinstheit zeer wel kenden, waren zo zot niet dat ze hem dit inwilligden, aangezien zy wel wisten, dat hy daar by niet anders zocht, dan de winst der Nagelen alleen voor zich te hebben.

Wel is waar, dat Koning *Hbamza*, om ons wat zand in de oogen te werpen, by vertrek van den Heer *le Febre* over Amboina (daar hy den 8ten April in 't jaar 1628. quam) een brief aan Kimelaha *Leliato* met hem mede gaf, waar by hy hem, en alle de Lands-grooten, die daar zyne onderdaanen waren, op de hoogste straffe verbood Nagelen aan iemand anders, dan alleen aan de Nederlanders, te leveren; dog zulke brieven hadden de onzen al meer van *Modafar* gezien, zonder dat 'er egter het minste op gevolgt was; behalven dat men ook dagelyks nog de quade gangen van *Leliato* zeer klaar daar by bespeurde, dat 'er van daar geen een pond Nagelen inquam; al 't welke ons dan eindelyk noodzaakte twee schepen na Lochoe, en Cambello te zenden, om al onzen omflag, en volk, van daar te lichten; hoewel dat op Cambello met zeer veel ongemak, uit een onnoozel voorval gesproten, (gelyk wy dat breeder

162
Zyn S.
houd.
in Ar
boina

In 't j:
1628.

Aang
daan.

Hbamza
's ge-
veinsde
last na
Amboi-
na.

breeder onder Amboina zullen aanhaalen) geschiedde.

Men sprak *Leliato* den 26sten April hier over aan, maar daar volgde al mede niet, dan een enkele belofte, en tegenstrydige blyken, op: want veertig *Coracora's*, uit de *Xoelafche* eilanden, al in Maart op *Loehoe* gekomen, zich verftout hebbende, twee vaartuigen, door den Koning van *Boeton* aan ons gezonden, en na onze vesting op *Leitimor* zeilende, niet alleen te nemen, maar ook voor prys te verklaaren, zo kon men van hem geen wedergave van de zelve, en veel min regt 'er over, krygen, dewyl men listig voorgaf, dat dit door een vloot des Konings, waar over hy niets te zeggen had, gedaan, en ook die zaak al in 's Konings handen was, weshalven hy zich daar mede niet kon noch dorst bemoejen.

Ook was hy zo stout, dat hy, by 't vertrek van den *Ambonschen* Landvoogd, den Heer *Jan van Gorcom* na *Batavia*, aan den algemeenen Landvoogd van *Indiën*, de Heer, *de Carpentier*, over de onzen nog wel klagen dorst, als hebbende zeer veel ongelyk door de onzen geleden, en dat tot deze tyd toe zeer geduldig verdragen.

Maar zo ras was de Heer *Philip Lucaszoon* geen Landvoogd van *Amboina* geworden, of hy toonde, hoe valschelyk men de onzen had beschuldigt, en hoe onregtvaardig hy, en zyn Koning, voor gewend hadden, regt op verscheide volkeren in *Amboina* te hebben, die hy nu duidelyk, en tot zyn eigen overtuiging, aanwees onderdaanen van de *E. Maatschappy* te zyn.

Om dit met te meer vrugt te doen, had zich die Heer in *Augustus* na *Hitoe* begeven, alwaar *Leliato*, en onze opperkooplieden van *Loehoe*, *Cambello*, en *Liffidi*, mede quamen; dog hoe zeer hy hem daar van ook overtuigde, zo kon hy daar egter niet by beruften; maar wendde voor daar mede te moeten wagen, tot dat zyn Koning, en de algemeene Landvoogd van *Indiën*, zelf in *Amboina* verschynen, en de geschillen over de *Landscheiding*, en regten des Konings aldaar, te zamen besloffen zouden; een zaak, waar toe de Heer *Lucaszoon* den algemeenen Landvoogd ook zeer sterk aanzette, aangezien zonder zyne tegenwoordigheid in die gewesten niet veel ten voordeele der *E. Maatschappy* te doen viel; buiten dat *Leliato* ook de *Macassaren* voor geen vyanden, voor en al eer hy daar toe mede last van zyn Koning had, verklaren wilde.

Ook wilde hy geen gevlugte Slaaven weêr geven, nog over de moorden, op

Cambello, en *Noeffalaoet* door de zynen 1629: gepleegt, regt doen, voorgevende, daar over eerst aan zyn Koning te moeten schryven, waar op nooit antwoord vernomen, en waarschynelyk ook nooit geschreven is.

In deze zelve maand *Augustus*, en al eenigen tyd te voren, bespeurde men in *Ternate* een groot ongenoegen tusschen Koning *Hbamza*, en den Zeevoogd, *Prins Aali*, te meer, alzo die laatste, na zo veel gedaane diensten aan de Kroon, nu weêr voorby gegaan was.

Dit deed hem vol spyt maar reden zoeken, om zich van den Koning, ja van geheel *Ternate*, te ontslaan, om op een andere plaats te gaan uitwrokkend; 't geen de Koning zeer wel lyden mogt, en daar hy hem veel dienst mede deed, vermits hy hem hoe langer hoe meer begon te mistrouwen.

Men gaf dan voor, dat men zo stil niet zitten, maar 't een of 't ander ondernemen, en een vloot, om daar nieuwe landen mede te gaan winnen, bouwen moest; 't welk *Aali*, wel lont riekende, zo ras niet vernam, of hy bood daar toe zyn dienst aan, 't geen *Hbamza* hem genegentlyk voor alle andere toestond, alzo hem niemand zo zeer in de weg, of zo verdagt was. Ook gaf hy hem deze navolgende *Authorizatie* mede.

In 't Kasteel *Maleyo* den 1sten Juny in 't jaar 1628. *Translaat* van de *Authorizatie* voor *Kaitsjili Aali*, als *Kapitein Laoet*, om daar mede te gaan na *Amboina*, door den Koning van *Ternate* aan de andere zyde geschreven, in *presentie*, en met toestemming van de *Soa Siva's*, *Sengadji's*, *Kimelaha's*, en andere, *reprenterende* den Raad van *Ternate*.

IK, de Koning van *Ternate*, heb dezen *Authorizatie* brief geschreven in 't Fort *Maleyo*, tot door een getuigenis de maand *Ramalaan* nemende; want ik heb my by den Gouverneur alhier met zynen Raad, den ouden *Fiscaal*, zyn Koning *Hbamza* aan *Aali* medegegeven. *Kooplieden*, en zyn verdere Raads-perzoonen, nevens de mynen; de *Soa Siva's*, met alle de *Sengadji's* van 't eiland, binnen 't Fort *Maleyo* vervoegt, gesproken, gebitsjaard, ulieder brieven, de *Missiven* des Gouverneurs in *Amboina* gelezen, en overzien, en daar uit bespeurt, dat, ingevallen het also wezende, daar in niet voorzien en wierd, 't avond of morgen de *Amboinezen*, en *Hollanders*, overhoop zullen leggen, derhalven met den *Hollander* overlegt, om een einde van de zaak te maken, en goedgevonden den *Kapitein Laoet* derwaarts te zenden, om alles te

1628.

doorgronden, en tot een goed einde te brengen, even of ik zelfs in perzoon by ulieden verscheen, derhalven zult gy het daar voor aannemen, dat al't gene by in 't stuk van Justitie, als anderszins, verrigt, zo veel wezen zal, even of het door myn perzoon geschiedt was, overzulk, ingevalle by bevind de Hollanders gelyk, en dat gylieden, eenigzins qualyk gedaan zult hebben, zo zal 't aan hem staan, en in zyn vermogen wezen, te straffen na zyn welgevallen, alwaar het aan goed, lyf, en leven; byaldien gylieden daar mede te vrede zyt, zal 't wel zyn, en ingevalle niet, zo zal hy zich met zyn armade by de Hollanders verwoegen in Amboina, en ulieden straffen, dog ter contrarie de Hollanders zich niet willende in redelykheit laten vinden, zult gylieden u met hem, en den Gouverneur in Amboina Combineren, om dat te remediëren: want wy hebben zulk alhier met hun gebitsjaard, en goedgevonden, zo gylieden myn ordre eenigzins komt te contrariëren, of u jegens de Justitie, die wy alreede hier besloten hebben dat over ulieden gedaan zal werden, te opponeren, moogt gy denken, dat ik niet ben, gelyk de voorleden Koning, myn neef, in wiens plaats ik gefuccedeert ben, wiens ordre gy zo menigmaal overtreden hebt, derhalven zend ik mynen broeder, den Kapitein Laoet over de Moluccos, om myn Konings regt, en Justitie, even of ik zelf in perzoon daar present was, na behooren uit te voeren, waar tegens gy u niet zult stellen, gelyk voor dezen meermalen geschied is, maar naar het einde hebben om te zien: want ik zal ook volgen; en de Gouverneur alhier schryft diergelyken brief als dezen aan den Gouverneur aldaar, derhalven denkt op 't einde. En stond onder aan de regterhand door den Koning zelf geschreven; was geteekent Wafalam Billahairi, 't welk te zeggen is, God geve u goed geluk. En aan de linker zyde Joom il ahhad, dat is, den eersten dag, of onzer Sondag; en boven op den brief stond: Soerat Sulthaan achaloe Emir el Moemenim Hhamza, Nassaron Minalahi Sjah.

Ver-
schynt in
Amboina.

Hy vertrok dan in 't jaar 1628. met zeven en twintig Coracora's uit Ternate, in de hoedanigheid van Zeevoogd van die vloot, met vyftien honderd koppen bemant; waar nevens de Koning een zeer wydúitgestrekten last gevoegt had, om voor eerst de geschillen over de Landscheiding in Amboina te vereffenen; en dan van daar na de Xoelasche eilanden, en na Bangay te gaan, om de Macassaren te verdryven, die zeer onbescheiden daar in gevallen waren.

Dit was quantzuis Hhamza's last;

maar Aali's oogwit was niet anders, dan om zich ergens in Amboina als Koning op te werpen, en het daar met schatten en scheeren van die onderdaanen gaande te houden.

Dus quam hy dan in Augustus met zyn vloot voor Assahoedi, een dorp op Ceram, en dat juist op een tyd, dat 'er een aardbeving voorviel, weshalven de bygelooovige inlanders van zyn komst niet veel goeds voorspelden.

Hy bragt in zyn gezelschap den Kimelaha Loehoe, zoon van Adja, en neve van Leliato, mede, om hem des noods, alzo 'er reeds sterke klagten over Leliato gedaan waren, in des zelfs plaats daar als Stadhouders des Konings voor te stellen.

Den 14den October quam hy met veertien Coracora's aan de hoofd-vesting, op Leytimor, wierd deftig daar ingehaalt, en gaf by zyn aankomst groote hope aan een iegelyk, van aldaar iet goeds te zullen uitwerken; 't geen ook mogelyk zou geschied zyn, zo de nydige Stadhouders hem in alles den voet niet dwars gezet hadden.

Hy verklaarde aanstonds de Macassaren voor vyanden, verbood hen ergens aan te lokken, en trof ook op den 22sten een verdrag met den Heer Lukaszoen, behelzende een vernieuwing der oude verbonden wegens de Nagelen, 't vervolgen der Macassaren als vyanden, 't niet aanhouden, en wedergeven van alle wegloopers, en dat een iegelyk als bevorens in zyn bezit, zo als het toen was, blyven zou; welk verdrag ook de Kimelaha Leliato, mitsgaders al de Orangkajen of inlandsche hoofden van Hoewamohel, geteekent hebben.

Hy bleef aan de vesting Victoria twee maanden lang, voornamelyk om zich van alles wel te laten onderrigten, schoon beide de jaloersche Kimelaha's met al hun vermogen zeer listig in 't geheim daar tegen werkten.

Gedurende zyn aanwezen aan die vesting begon zyn scheeps-volk de pypen wat te stellen; 't geen de Amboineezen niet wel konnende verdragen, hen noodzaakte dezelve uit hunne Tuinen te slaan.

Den 5den December vertrok hy na de kust van Hitoe, en verder na Loehoe, wierd op beide die plaatzen zeer wel ingehaalt, en met de waardy van twee duizend Ryksdaalders aan kleeden en Gongen (den rykdom der inlanders) beschonken.

Hy verzamelde zyn vloot op Loehoe weêr byeen, die tot vyf en dertig Coracora's was aangegroeit, waar mede hy voorgaf de Suid- of binnen-zyde van Ceram te willen bezoeken, en de gevlugte Bāndaneezen op te vangen.

Z E S-

162

Bragt
Kimelaha
Loehoe
mede.

Vertrok
zich
aan de
vesting
Victoria

Vernieuwde
de verbonden
en droeg
zich zo
wel voor
ons.

Wierd
van de
Stadhouders
beeynd.

Dog van
de inlanders
milddadig
behandelt.

ZESDE HOOFDSTUK.

Zeiſt overleden, en Wagensveld gezaghebber. Lodeſtein zevende Landvoogd der Moluccos. Slegte bedryven van Aali, en Leliato. Welke laaſte werd afgezet. En Loehoe Stadhouder in Amboina gemaakt. Nicuw verbond tuffchen Koning Hhamza, en Lodeſtein. Aali van beide de Stadhouders heimelyk gequelt. 's Konings misnoegen over zyn gedrag in Amboina. 't Verbond van Aali, en Loehoe 's aanſtelling, goedgekeurt. Zyn goed gedrag in 't eerſt, dog maar in ſchyn. Aali begint te ſtinken in Amboina. Slingze handel der twee Stadhouders, Loehoe, en Leliato. Goedkeuring van 't verbond, voorleden jaar gemaakt. Aali 's vertrek uit Amboina. Van de Xoela 's. En van Boeton. Daar hy by den gezant, Caan, aan boord komt. En dien hy een brief aan den opper-Landvoogd, Specx, mede geeft. Hy eiſcht van den Koning van Macaſſar eenige Ternataanſche plaatzen weder. Dog werd, door zyn beſtel, op Boeton vergeven. Hhamza zend een gezant in Amboina. Hhamza 's valſche ſtreken ontdekt in Amboina. Van den Heuvel komt in Ternate. Johan Ottens, agtſte Landvoogd der Moluccos. Hhamza zend een gezant met volle magt, om ons genoeg te geven. Loehoe, en Leliato afgezet, en vervangen door Fakiri. Des Sadaha 's bedriegelyk voorgeven. Gebleken uit Hhamza 's valſchen brief. En zyn zamenrotten met Kakiali. De Macaſſaren veroveren veel van Celebes Noord-kuſt. Slegte ſtaat der onzen in Ternate. Door 't lang agterblyven der hulptroepen. Het nemen van een boot met volk. Hhamza 's ſtoutheit in 't maken van een veſting dicht by de onze. Al 't welke door de komſt der ſchepen veydeld werd. Van Broekom negende Landvoogd der Moluccos. De Heer van Diemen vertrekt naar Amboina. Neemt Luciela, de verblyfplaats der Kimelaha 's, in. Verzoent de Leytimorze Orangkajen met de E. Maatſchappy. Vint 's Konings gezant op Luciela. Met laſt, om Leliato te lichten. Hhamza verzoekt dat van Diemen in Ternate komen wilde. Leliato 's ongeboorzaamheit. Niet willende voor van Diemen verſchynen. Die 's Konings overkomſt in Amboina verzoekt. Sibori 's goede raad in den wind geſlagen. Van Diemen vertrekt na Batavia. En komt weder met een vloot in Amboina. Alwaar ook Koning Hhamza met de Koningen van Tidore, Gilolo, en andere grooten, verſcheen. Die Leliato aan ons overgeeft; dog den gevangen Loehoe weêr los laat. Van Diemen vernielt veel vaartuigen voor Cambello. De Koning, en van Diemen, komen op de vergaderplaats tot Hila. Zyn gezelschap uit Ternate gebragt. Zyn aanſpraak. Stoute leugen der Loehoencezen van 's Konings recht op eenige dorpen. Zyn ongegronde eiſch door den Heer Ottens wederlegt; dog door van Diemen, uit ſtaatkunde, ingeſchikt. Het nieuw verdrag met Koning Hhamza gemaakt.

Ondertuffchen was in Ternate de Heer Prefident, en Landvoogd Gillis Zeiſt, op den 10den Auguſtus in 't jaar 1628. overleden, in wiens plaats de raad tot gezaghebber voor een tyd, Pieter Wagensveld, aanſtelde, die de zaaken der E. Maatſchappy aldaar waar nam, tot de zevende Landvoogd, de Heer Gysbert van Lodeſtein, volgens beſluit van hare Edelheden op den 2den January, den 4den April in 't jaar 1629. daar aanlandde; en tot die hoedanigheid plegtelyk verheven wierd. Hare Edelheden op Batavia vonden by 't voornoemt beſluit ook goed den opper-Koopman, Willem Bontius, met het Jagt Beverwyk na Ternate te laten vertrekken, om daar als tweede zyn dienſt te doen.

Hoe fraai het nu Aali by zyn komſt in Amboina ook aangeſtelt had, beſpeurde men egter in 't vervolg; dat hy om geen

andere reden daar gekomen was, dan om 's Konings onderdanen maar uit te mergelen; 't geen hy klaar beveſtigde, wanneer hy tegen onzen raad, van de onderdaanen der E. Maatſchappy niet te quellen, na de Ooſt-kuſt van Ceram ging, om daar eenige ſchattingen, nu zedert dertig jaren niet betaalt, in te maanen, hoewel hy onverrigter zake weêr op Loehoe quam:

In dien tuffchentyd had Leliato de dorpen, Larique, en Aſſaloclo, van ons doen afvallen, hen belaaſtende na niemand, dan na hem, te luiferen, buiten dat met zyn weten ook agtien Macaſſaarſche vaartuigen, om Nagelen te ſluiken; daar gekomen waren.

Hier over rukte de Landvoogd met agtien Coracora 's na Boero; dog hoorrende; dat zy al weg waren, gierde op Manipa aan, daar hy Prins Aali vond, met den welken hy in hevige woorden

1629.
Welke
laafsten
werd
afgezet.

over dit breken van 't verbond raakte, hem daarenboven zeer fcherp verwyten-
de, dat hy niets uitregtte, de zaaken
maar verergerde, en, na 't uitmergelen
der onderdaanen, en vullen van zyn
ledige zakken, nu maar dagt door te
gaan.

Ook eifchte die Landvoogd van hem
een anderen Stadhouder op Loehoe, en
tot ons genoeg, vermits men met den
trotschen imborit van *Leliato* niet kon te
regt komen.

En Loe-
hoe Stad-
houder in
Amboina
gemaakt.

Hoe zeer hem die steek deed, kropte
hy dien egter met een Moorsche grimlach
op, en gaf den Landvoogd genoeg
met den *Kimelaha Loehoe* tot Stadhouder
des Konings, in *Leliato*'s plaats, voor
te stellen.

Omtrent dezen tydt wierd 'er tus-
schen Koning *Hbamza*, en den Land-
voogd van *Lodestein*, weêr een nieuw
verbond, of accoord, in dezer voegen ge-
maakt:

Nieuw
verbond
tusschen
Koning
Hbamza,
en *Lode-
stein*.

ALzo voor dezen ten tyde des overleden
Konings *Modafar*, Koning van
Ternate &c. wiens ziele God genadig zy,
diversche quade breuken en misverstanden in
de oude voor dezen gemaakte bondige Con-
tracten zyn gekomen, en ingekropen, die
noodig tot onderhouding van de algemeene
rust, afbreuk onzer vyanden, welstand
dezes Ryks, en vernoeging onzer oude
beschuts-beeren, en goede vrienden de Hoog
Mog: Staten Generaal der vrye vereenig-
de Nederlandsche Provintien, zyn Prin-
celyke Excellentie *Frederik Henrik*,
Prince van Orangie, *Grave van Naf-
sau* &c., en de Heeren *Bewindhebberen*
der vereenigde Oost-Indische Compagnie,
dienen geweert, en verbeterd, om na dezen
strictelyk, en zonder te gedoogen dat we-
derom eenige verandering geschiede, onder-
houden te worden, alles onvermindert de
gezeide voor dezen gemaakte oude Con-
tracten by den vorigen Koning *Modafar*, en
der *Ternataanen Raad*, met de Heeren
Admiraals, *Cornelis Matelief*, en *Frans*
Wittert, mitsgaders den Heer *Gouverneur*
Generaal Pieter Both gemaakt, die wy
mits dezen approberen en begeeren, dat
volkomen effect in alles forteren zullen,
zo is 't dat wy *Sulthaan Adja Emir el*
*Moemenin Hhamza Nasseron Minal-
lahi Sjah*, Koning van *Ternate*, &c.
samt die van onzen Rade, op 't goedvin-
den, en advoy des Heeren *Jan Pieterszen*
Coen, *Gouverneur Generaal* wegens den
Staat der Geunieerde vereenigde Neder-
landen in deze Indiën, en *Gysbert van*
Lodestein, *Gouverneur over de Moluccos*
met zynen Raad gezamentlyk vergadert,
hebben goedgevonden, besloten, en gear-
resteert het navolgende.

Eerstelyk, beloven wy Koning van
Ternate den voor dezen gepleegden Treves
met de Kroon van *Spangien*, en *Tidore*,
te verbreken, en in geener manieren met
haar eenig accoord, ofte onderhandeling,
zonder consent, wille nog weten van de
gezeide Heeren Staten Generaal, den
Prince van Orangie &c. of de *Gecom-
mitteerden*, aan te gaan, maar dezelve
ter contrarie met alle onze magt beneffens
hen te beoorlogen, ende vervolgen. Dat
alle de *Nagelen* zo hier in de *Moluccos*,
op de kust van *Ceram*, de eilanden van
Amboina, en andere plaatzen onder 't ge-
bied vallende, aan niemand ter wereld, dan
aan de *Kooplieden* van wegen de vere-
eenigde *Nederlandsche Oost-Indische*
Compagnie, geleverd zullen worden: schoon,
zuiver, droog, en wel geconditioneerd,
tegens vyftig Realen van agten de *Bahaar*
van 625. pond *Hollands alhier*, en in de
quartieren van *Amboina* ten pryze nu jongst
tusschen myn broeder, *Kaitsjili Aali*, *Ad-
miraal der zee*, ende de Heer *Philip*
Lucaszoon, *Gouverneur aldaar*, beraamt,
op pene, dat, wie contrarie bevonden word
gedaan te hebben, daar over op 't hoogste
gestraft zal werden.

Wy zullen van gelyken ook zorge dragen,
en aan alle onderzaaten bevelen, dat de
Nagelen behoorlyk geplukt, en de boomen
behoorlyk gehavent worden, zonder te ge-
bengen dat de zelve afgehouden, en *Tuinen*
in plaats van dien, als voor dezen meer-
malen is geschiedt, gemaakt worden.

Alle Christenen van den vyand over-
komende, of op den weg by ons ontmoet
wordende, 't zy dan *Spanjaarden*, of eenige
andere *Natien*, zullen by de zelve dadelyk,
zonder hen eenigzins te beschadigen, maar
veel eer alle hulpe en vordering te doen, aan
de *Gecommitteerden* van de gezeide He-
ren *Staten* overgeleverd worden, zonder
iets daar voor te eischen.

Mooren, en *Heidenen*, niét van onze
onderdaanen zynde, by de onderzaaten
van de gemelde Heeren *Staten* komende,
om Christen te worden, of by hen ander-
zins te woonen, zullen 't zelve zonder
zegen spreken van iemand vryelyk mogen
doen.

Mede, als 't geschiedt, dat eenige onzer
onderdaanen, zo vrye, als dienstbare, van
den vyand gevangen, of anders daar geko-
men, en aldaar Christen gemaakt zynde,
van daar weder wegvlugten, en zich onder
de gehoorzaamheit van de gemelde Heeren
Staten, of de onze, begeven, zal zulke
perzoonen op hunne aankomst ten overstaan
van eenige van ons *Gecommitteert* ter
eenre, ende de *Gecommitteerden* wegens
den *Gouverneur* in deze quartieren ter
andere zyde, afgevraagd worden, onder
welke van beide 's gehoorzaamheit zy zich
willen

167. willen begeven, welke perzoonen 't zelve alzo afgevraagd, en zich onder des eenen of des anderen subjectie hebbende begeven, en zullen partyen namaals niet vermogen de zelve perzoonen wederom van de eene tot de andere vlugtende te verſteken, agter te houden, nogte weg te voeren; maar gehouden zyn, de zelve dadelyk, promptlyk, en zonder eenig uitſtel ter hand te ſtellen, dog wel verſtaande, dat alzulke perzoonen voor dezen Slaven, of Slavinnen, en geen Vrylieden geweest zynde, zullen de zelve aan de voor dezen hunne gewezen meesters betaalt worden, zo als de voorzeide Gecommitteerden wegens de voorgeſchreeve Heeren Staaten begeeren, ieder tegens zefftig Realen, de helft in contant, en de reſt in kleeden, dog, Vrylieden zynde, zal men daar niets vermogen voor te eiffchen.

Ende naar dien van weêrzyden differente perzoonen, zo vrye, als dienſtbare, voor dezen van de eene tot de andere overgeloopen zyn, waar van de meeste al vertrokken en vervoert zyn, en niet wel mogelijk is voldoening van wederzyden hier in te doen, zyn beide de partyen te vrede, de zelve te laten ter dier plaatze, daar ze tegenwoordig zyn, zonder de zelve namaals wederom te eiffchen, maar ter contrarie, eenige van deze perzoonen, weder van de eene tot de andere overlopende, zullen partyen gehouden zyn de zelve dadelyk weder over te leveren, om na merite, en goedvinden van ieder van ons beide geſtraft te worden, waar aan zich de een nog de ander niet zal hebben te ſtooren.

En alzo in den oorlog dikwils geſchiedt, dat van weêrzyden eenige by den vyand gevangen werden gekregen, zal men in zulken gevalle een generale verloffing doen, en de oude voor dezen gepleegde gewoonte volgen, namentlyk, eenige Hollanders, en Ternataanen by den vyand, en eenige vyanden by de onderzaaten van de Heeren Staaten gevangen zynde, zullen voor eerst de onderzaaten van de gemelde Heeren Staaten geloſt worden tegens alzulke perzoonen, als in hun handen zyn, ende meerder van 's vyands volk in handen hebbende, zullen daar tegen de gevangen Ternataanen geloſt worden, wel verſtaande, dat alzulke geloſte Ternataanen op hun aankomſt in prefentie des Gouverneurs over deze quartieren, of hunne Gecommitteerden, ende de onzen zal afgevraagd worden, by welke van beide de partyen zy zich willen begeven, en zich begevende onder ſubjectie der voornoemde Heeren Staaten, zullen zonder iemands tegenzeggen aldaar vermogen te blyven, zonder namaals te vermogen zich de eenmaal aangenomen gehoorzaamheit te onttrekken, maar gehouden zyn daar ceurwiglyk onder te blyven, mits vry zynde van alzulken

1629. ſomme van penningen ofte waardy van dien, als tot hunne verloffing zal zyn verſtrekt, daar zy ter contrarie gehouden zullen zyn, zich weder begevende onder de gehoorzaamheit der Kroone van Ternate, te betalen alzulk een ſomme of waardye van dien, als tot hunne verloffing zal zyn betaalt.

Van gelyken, alzo tegenwoordig de Hollandſche munte hier in trein gebragt, en de Spaanſche uitgeweert is, en noodig zomwylen tot verloffing der gevangenen, als anders, het Spaanſch geld moet zyn gebruikt, zullen de onderdaanen der gemelde Heeren Staaten gehouden zyn ons daar toe met Spaanſche munt voor andere, in de plaats van dien, te voorzien.

Eenige misverſtanden van weêrzyden ontaande, zullen partyen gehouden zyn dadelyk by den anderen te komen, en de zelve na regt, en reden, ter neder te leggen, en te remedieren.

Alle 't gene voorgeſchreeve ſtaat, hebben wy Sulthaan Hhamza, Koning van Ternate &c. en Gysbert van Lodeſtein, Gouverneur over de Moluccos, ſampt die van onzen Rade alhier in de ſtad Maleyo, op 't eiland Ternate vergadert, goedgevonden, beſloten, ende geapprobeert, en tot weering van alle verdere onluſten, beloven en ſweeren wy 't zelve op ons Wetboek, en eed, vaſt en onverbrekelyk te zullen onderhouden, alles zonder arg, of liſt. In oirkonde der waarheit zyn hier van gemaakt vier aleens luidende ſchriften by ons beiden onderteekent. In 't jaar onzes Heeren Jezu Chriſti 1629. den 14den dag der maand Auguſtus. In 't jaar Mohhammeds 1042. den 22ſten dag der maand Rabi ul achir. Actum in 't Kasteel Maleyo op Ternate. Datum ut ſupra.

Was geteekent,

Gysbert van Lodeſtein.

Dog laat ons nu verder de verrigtingen van den Prince Aali vervolgen.

Hy beloofde wel, Leliato met zich uit Amboina te voeren; maar het geſchiedde niet; in tegendeel hebben deze twee quaadaardige Kimelaha 's hem dat belet, en buiten dien gemaakt, dat zyn meeste volk op Manipa van hem weg liep; waar door hy genoodzaakt wierd, zich op Boano voor een tyd op te houden, tot dat zyne Coracora 's, die hy op Manipa, en Kelang, liet ophalen, en nog maar vier in getal waren, wat zouden vertimmerd zyn; waar mede hy, alzo zyn volk nog dagelyks ſterk verliep, veel haast maakte.

Dit deed hy wel om dit verloopen voor te komen, maar beſpeurde niet, dan

Aali werd van beide de Stadhouders heimelyk gequeit.

1629.

dan te laat, dat de twee Stadhouders, die hy als zyne Raaden gedurig by zich hield, hem dit alles veroorzaakten, en dat hy de adder dus alomme met zich voerde.

's Konings misnoegen over zyn gedrag in Amboina.

In de maand September dezes jaars 1629. hoorde hy van eenen *Calimbatta*, een amptenaar des Konings van Ternate, dat die vorst over zyn gedrag in Amboina zeer misnoegd was.

Dit niet wel konnende verduwen, vertrok hy weêr na Manipa, latende, alzo hy zag, dat hy nu; en by zyn Koning, en by onzen Landvoogd in Amboina, in ongunst was, zyn gedagten gaan, om na vreemde landen al verder op te trekken.

Dierhalven zond hy *Calimbatta* in October als zyn gezant na den Koning van Macassar, onder voorwending van de landen der Ternataansche Kroon, die hy na zich getrokken had, weêr te eiffchen, of anders hem met den oorlog te dreigen.

In November quam 'er nog een gezant uit Ternate in Amboina, *Sengadji Cajoe* genaamt, met schriftelyken en mondelingen last aan Prins *Aali*, en met openbare betuiging aan ons van 's Konings groot misnoegen over *Aali*'s slegt gedrag in Amboina, te gelyk ook in last hebbende, om daar verder na te vernemen. Ook bragt hy 's Konings goedkeuring over *Aali*'s vernieuwen der verbonden, en over de aanstelling van *Kimelaha Loehoe*, mede.

't Verbond van *Aali*, en *Loehoe*'s aanstelling, goed gekeurd.

In deze zelve maand vertrok *Aali* van Manipa na Boero, om niet te lang op een plaats te blyven, en die te veel uit te putten, voorgevende, dat hy in 't korte van *Wayfama na Tomahoe*, en zo verder na *Bangay*, vertrekken wilde.

Zyn goed gedrag in 't eerst.

Kimelaha Loehoe, op de bekomen goedkeuring van zyn Koning in Amboina ook voorgestelt zynde, droeg zich in 't eerst byzonder wel, gevende aan de onzen, met het verdryven van de vreemde handelaars, en het leveren der Nagelen aan de onzen, zeer veel genoegen.

In 't jaar 1630. Dog maar in schyn.

Dog dat het maar schyn, en geen ware deugd, of meening, was, zag men zeer klaar, wanneer in den jare 1630. in het begin twee Macassaarsche vaartuigen op *Lessidi*, en *Cambello* quamen, zonder dat *Aali*, of *Loehoe*, zich daar eens mede bemoeiden; durvende op onze klagte nog wel zeggen, dat het geen Macassaaren, maar onnoozele en slegte Malavers, waren, die, tegen wind en stroom niet konnende opkomen, hem gebeden hadden daar tot het ander Zaisoen te mogen blyven, en verzoekende dierhalven, dat wy hen ongemoeit, dog zonder Nagelen, van daar wilden laten vertrekken, terwyl hy, 's Konings, en onze zaken

verwaarlooze, zeer wel wist, wat hy daar voor van die vreemdelingen trok.

1630.

Ook begonnen de gemoederen der inlanders, zynde 's Konings onderdaanen, en inzonderheit ook de *Hitoeezen*, nu een grooten afkeer van den Prins *Aali* te krygen, tot zo verre, dat zy hem 't Huwelyk met de dogter van den overleden *Arigoena*, oudsten zoon van den Kapitein van *Hitoe*, vlak afliegen, 't geen hem in *Mai van Wayfama na Tomahoe* op *Boero*'s West-zyde verhuizen deed, daar hy als een regte Zeevoogd in een huis, op 't water gebouwd, zyn verblyf met vier *Coracora* by zich hield.

Aali gint t stinke na.

De Landvoogd met eenige schepen, en inlandsche vaartuigen weêr na *Cambello*, en *Lessidi* vertrokken, om de vreemde handelaars van daar te verdryven, moest, op de vernieuwde bede van *Kimelaha Leliato*, hen al weêr verschoonen, te meer, alzo hy niet in staat was om hen, die zich daar zeer wel versterkt hadden, van *Cambello* te verdryven; moerende met goede oogen aanzien, dat 'er maar zes der zelve vertrokken, en de andere het gansche jaar daar over bleven.

Slingz hande dert Stadholders, Loehoe en Leliato.

De Stadhouder, *Loehoe*, niet langer al dit klagen, en aandringen der onzen op 't nakomen der verbonden konnende veelen, begaf zich met der woon van *Loehoe na Manipa*, en toen quam *Leliato* weêr op *Loehoe*, daar hy zedert dien tyd bleef, en nevens zynen neve, *Kimelaha Loehoe*, te zamen regeerde; 't geen wel verre van den last door *Hbamza* aan Prins *Aali* gegeven, van hem ten eersten maar op te zenden, verschilde.

Terwyl de zaken alhier dus heen schokten, quam omtrent dezen tyd ook, zo in Amboina, als in de *Moluccos*, over, de goedkeuring van 't verbond, 's jaars te voren tusschen Koning *Hbamza*, en den Landvoogd van *Lodestein*, vernieuwt, en was van dezen navolgenden inhoud:

JAques Specx, Gouverneur Generaal wegens de Doorlugtige Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden, zyn Princelyke Excellentie, Frederik Henrik, by der gratie Gods, Prince van Orangie, Grave van Nassau, &c. mitsgaders de E. Heeren Bewindhebberen van de Generale vereenigde Geocrojoerde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie in Indiën, allen den genen, die dezen zullen zien, ofte hooren lezen, saluit, doen te weten:

Goedkeuring van 't verbonden voorleden jaargemaak

Alzo zedert eenige jaren herwaarts tusschen de Heeren Gouverneurs wegens de Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden zyn Princelyke Excellentie Frederik Henrik, by der gratie Gods, Prince van Orangie, &c.

en

en de E. Bewindhebbers der vereenigde Geöctrojeerde Ooft-Indifche Compagnie in de Moluccos als Amboina, ter eenre, en de Stadhouders als opperhoofden van de omleggende eilanden, ende dorpen van Amboina, ende Ceram wegens de Koninklyke Majesteit van Ternate in de gemelde quartieren, ende de Moluccos, ter andere zyde, verscheide misverstanden, en differenten ontstaan, en by verloop van tyd zodanig toegenomen waren, dat onze, en zyn Majesteits onderdaanen daar door niet alleenlyk een geruimen tyd in groot misvertrouwen, ende oneenigheid, hebben geleest, maar dat ook geschapen stonden (tot ons, en zyn Majesteits leedwezen) de zaaken in termen van hostiliteit te vervallen, welke voorschreffe misverstanden, differenten, en oneenigheden, nog by den gemelden Gouverneur, nog by zyn Majesteit, of zyn Majesteits Stadhouders, in de gemelde quartieren van Amboina, en Ceram, in eenige jaren niet hebben konnen geaffopieerd of ter nedergelegd werden, onaan gezien dat 'er verscheide Conferentien, en onderlinge Communication wegens de gemelde respectieve Gouverneur, ende Stadhouders, tot dempingen van de voorschreffe oneenigheden, zo in Amboina, als Ternate, hier over gehouden geweest zyn, tot dat eindelyk de Heer Gysbert van Lodestein, onze tegenwoordige Gouverneur in Ternate, en zyn Raad, mitsgaders de Sulthaan Adja Emir el Moemenin Hhamza Nafferon Minalahi Sjah, Koning in Ternate, geaffisteert met den gansch Ternataanschen Raad, mitsgaders den Heer Philip Lucaszoon, onzen tegenwoordigen Gouverneur in de quartieren van Amboina, geaffisteert met zynen Rade, en de natureele leden uit den Land-raad aldaar, mitsgaders Kaitsjili Aali (representerende in die tyden zyn Majesteits perzoon aldaar) geaffisteert met zyn Majesteits Stadhouder, Leliato, de Landvoogden van Loehoe, Cambello, Lessidi, ende de hoofden van de omleggende landen, en dorpen van de Oeli Siva's, en Oeli Lima's, op onze, en zyne Majesteits approbatie, alle questien, en misverstanden ter nedergelegt, en in 't minnelyke met den anderen overeen gekomen, veraccordeert, ende bevredigt zyn, onder al zulke Conditien, en artykelen, als de Originele Contracten by de gemelde respectieve Gouverneur, ende zyne Majesteit van Ternate, Kaitsjili Aali in den jare 1629. gemaakt, en reciproquelyk geteekent, breeder is blykende.

Zo is 't, dat wy gezien, geventileert, en overwogen hebbende de gemelde Contracten, en Conditien, daar in gestipuleert, zulks als ons de zelve by onze gemelde respectieve Gouverneurs van Amboina, en de Moluccos, toegezonden zyn, de zelve

met advys van onzen Raad, na bare forme, en inhoudens, gelaudeert, geapprobeert, en geratificeert hebben, gelyk wy die lauderen, approberen, en ratificeren, mits dezen, belasten, en bevelen derhalven alle Gouverneurs, Presidenten, Commandeurs, ende Opperhoofden, die van wegen de Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden, zyn Princelyke Excellentie, ende de E. Bewindhebbers van de Geöctrojeerde Ooft-Indifche Compagnie, uit onzen naam jegenwoordig in de quartieren van Amboina, en Ternate Gouverneren, en Commanderen, of hier namaals zouden mogen komen te Gouverneren, ende te Commanderen, de gemelde Contracten onder alle plaatszen, onder hun gezag, en gehoorzaamheit sorterende, in alle hunne leden volkomelyk, en religieus, te observeren, en te doen observeren, mitsgaders tegen de Contraventeurs van dien op het rigoureuft te procederen, en te doen procederen, op pene van te vervallen in de hoogste straffen, alzo wy zulks tot augmentatie van de onderlinge vriendschap, en vermeerdering van de mutuele Commercie, ten besten van den Ternataanschen, en onzen staat, mitsgaders afbreuk van onze algemeene vjanden, alzo bevinden te behooren.

Aldus gedaan in 't Kasteel Batavia, dezen eersten Maart in 't jaar 1630. geteekent, Jaques Specx. Ter zyden Compagnies Zegel in rooden lakke gedrukt. Ter Ordonnantie van de Ed. Heer Gouverneur Generaal.

Was geteekent,

Dr. van der Lee.

Zedert dit nieuw indringen van Leliato in de regeering, zag men hoe langer hoe klaarder dat zy beide 's Konings verbonden met voeten traden, heulende openbaar met de vreemdelingen, en met al onze klagten den spot dryvende.

De Prins Aali, eindelyk ziende dat hy by de onzen in Amboina stonk, en by deze twee Stadhouders met den nek aangezien wierd, bleef tot in November op Tomahoe, wanneer, ook 's Konings Raaden hem verlaten hebbende, hy met drie Coracora's na de Xoelasche eilanden overstak, alwaar hy weér een vloot van tien Coracora's verzamelde, en in 't begin van 't jaar 1631. daar mede na Tamboeko trok, dat hy den Macassaar weér ontwong, en onder Ternate bragt. Eenigen tyd daar na vertrok hy na Boeton, daar hy zich nedersloeg, om op de een of de andere gunstige gelegenheit te wagen.

1630.

Aali's vertrek uit Amboina.

Na de Xoela's,

In 't jaar 1631.

En na Boeton.

1632.
Daar hy
by den
gezant
Caan aan
boord
komt.

Hy was daar nog in 't jaar 1632. in April, wanneer hy den Heer, *Antoni Caan*, Bevelhebber in dienst der E. Maatschappy, en met zekeren geheimen last van Batavia als gezant aan de Koningen van Macassar en Boeton gezonden, den 23sten aan boord quam bezoeken.

Hy roeide eerst met zyn Coracora drie maal rondom het schip van dezen Hollandsehe gezant, wierd, aan boord gekomen, van den zelve deftig onthaalt, en vertrok toen weêr met zyn Coracora na land.

Dien hy
een brief
aan den
opper-
Land-
voogd
Specx
mede gaf.

Wanneer de Heer *Caan* weêr na Batavia zeilde, gaf hy hem een brief aan den Heer *Specx*, algemeenen Landvoogd van Indiën, mede, waar in hy zich verschoonde over vier jaren verblyf in Amboina, en nu nog genoodzaakt te zyn op Boeton te blyven, om den Koning van Macassar tot zyn pligt in 't wedergeven van die plaatzen, by hem genomen, en die tot de Ternataansche Kroon behoorden, aan te manen, of, by weigering, hem met den oorlog te dreigen.

Hy eischt
van den
Koning
van Ma-
cassar
eenige
Ternataansche
plaatzen
weder.

By deze plaatzen verstond hy niet alleen de geheele Oost-kust van Celèbes; maar ook de eilanden Pangelane, Saleyer, en andere daar omtrent gelegen, en van ouds al door Koning, *Baab Ullab*, onder de Ternataansche Kroon gebragt.

Dog de Koning van Macassar, hem met zoete woorden pajende, maakte veel meer werk, om zyn Jonken na Amboina klaar te krygen, om op Boero, of wel op Ajer Mira, en daar om streeks, een vasten voet tot zynen sluik-handel met Nagelen te zetten; hoewel hy onder tusschen, om van *Aali*'s dreigen ontslagen te zyn, bezorgde, dat hy op Boeton door eenige Confituren, hem ten geschenk gezonden, vergeven wierd.

Dog
werd
door zyn
bessel op
Boeton
verge-
ven.

Dit was het einde van *Aali*, in zich zelve een moedig, en wakker Prins, die waarlyk veel beter, dan *Hbamza*, de Ternataansche Kroon weerdig was, en geenzins verdient had, zo onwaardig zyn leven te verliezen.

Wat moeite wy nu verder met 's Konings Stadhouders *Leliato*, en *Loeboe*, in Amboina gehad, en hoe zy de onzen van tyd tot tyd met vreemde handelaars gequelt, en allezins geplaagt hebben, zullen wy omstandiger in de verhandeling der zaken van Amboina toonen.

Hhamza
zend een
gezant
in Am-
boina.

In dit zelve jaar quam 'er ook een gezant des Konings van Amboina, zo hy voorgaf, uitdrukkelyk gezonden, om de gewezen onlusten wegens de vreemde handelaars af te doen; maar ons opperhoofd op Loehoe zond aan den Ambonischen Landvoogd een afschrift van den brief door Koning *Hbamza* aan zynen Stadhouder aldaar geschreven, waar uit

klaar bleek, dat die brief van een geheel tegenstrydigen inhoud met dien was; welken de gezant *Guaffo* uit 's Konings naam aan den Landvoogd gebragt had.

16
Hha
's va
stree
ontd
in A
boin

In den zelve belaste hy hem duidelyk, de vreemde handelaars, alsehoon men daar over met de Hollanders weêr in oorlog raken mogt, aan te houden, aangezien hy van hun meer voordeel, dan van de E. Maatschappy, trok.

Hier quamen zyn Kastiliaansche strecken, hoe lang ook door hem verborgen gehouden, nu aan den dag; weshalven de onzen, lang genoeg van hem, en zyn bewintsluiden, bespot, voortaan genoodzaakt wierden hunne zaken aldaar geheel anders te rigten, en aan hen beiden evenveel geloof te geven.

Met een woord moeten wy hier tusschen by zeggen, dat de Heer *van Lodestein* uit het vaderland ordinaris Raad van Indiën gemaakt wierd, en 't al bevorens gemaakt was; dog 't behaagde haar Edelheden niet dit op te volgen, waar van de Heeren *Brouwer*, *van Diemen*, en *van der Burg* reden in een brief aan de Heeren Seventienen van den 31sten December des jaars 1635. gaven, hoewel die niet zeer voldoende was; alzo de Heeren Seventienen hun doen in dezen impertinent noemden.

Terwyl men in Amboina met de E. Maatschappy even eens, als de Kat met de Muis, speelde, vernamen onze amptenaars in Ternate mede dagelyks nieuwe blyken van Koning *Hbamza*'s dubbelhartigheid, met welken zy gedurig, over kleinigheden zelf, overhoop lagen.

In 't jaar 1633. vertrok de Advocaat Fiscaal van Indiën, de Heer, *Antoni van den Heuvel*, gevolmagtigt om den staat der drie Oostersehe Landvoogdyen te gaan bezigtigen, in Juny uit Amboina na Ternate, daar hy met den Fiscaal *Johan Ottens* den 6^{den} Augustus aanquam; die daar den 17^{den} als agtste Landvoogd der Moluecos, in de plaats van den Heer *van Lodestein*, die toen vertrok, door *van den Heuvel* aangestelt is.

Van d
Heuvel
komt i
jaar 16
in Te
nate.

Johan
Ottens
agtte
Land-
voogd
der Mo-
luecos.

In 't jaar 1634. verscheen in Amboina weêr een gezant des Konings.

Den 15^{den} January quam eene *Kait-sjili Sibori Laksamana* met den Tolk, *Gerard Roelofzoon*, vooraf met een Ternataansche Coracora aan de vesting Victoria, met berigt, dat zy 's Konings grooten gezant, *Sadaba*, met een andere Coracora op Boero gelaten hadden, en dat zy een brief des Konings mede bragten, behelzende, dat deze *Sadaba* met de opperste magt, om alle geschillen te beslissen, de vreemdelingen te verdryven, beide de *Kimelaha*'s, *Loeboe*, en *Leliato*, met al hunnen aanhang na Ternate te bren-

In 't ja
1634.
zend
Hhamz
een ge-
zant me
volle-
magt, c
ons ge-
noegen
te geve

brengen, en om eenen Kimelaha *Fakiri*, van Boero, in hun plaats te stellen, om ons in alles genoeg te geven, gezonden wierd.

Vergulde pillen uit de zelve doos, als al de vorige, waarom de Landvoogd 'er ook niet meer van geloofde, dan de tyd, en zaken, hem rieden aan te nemen. Immers uit des *Sadaba*'s wezen, en vordere bedryven, zag men klaar, dat hy niet de minste genegenheit had, om iets van alles, 't geen hy belooft had, uit te voeren. Ja 't was zo verre van daar, dat hy in tegendeel al weêr de zelve voorwendingen van 's Konings regt op verfehede landen in Amboina even ongegrond, als voor dezen *Leliato*, voortbragt. Zelf schaamde hy zich niet, de Orangkajen van Hitoe, en anderen, tot het afloopen van de vestingen van Loehoe, en Hila, sterk met woorden aan te zetten, om welke te meer kragt te geven, men ook een brief des Konings, daar toe mede strekkende, en zonneklaar zyn zamenzweering met *Kakiali* aanwyzende, gebruikte, de welke egter de Radja, of Koning, nevens de Orangkajen van Hitoe, om dat ze aan *Kakiali*, en niet aan hun, gefehreven was, niet wilden ontfangen. Daarbeneven wilden de Hitoeëzen ook geenzins den naam van Ternataansche onderdaanen dragen, even gelyk ook de onzen hem zeiden, niet een voet lands van 't gene zy met den swaarde gewonnen hadden, aan den Koning van Ternate te willen overgeven.

Egter wist deze *Sadaba* door *Kakiali*, en anderen, het zo te drajen, dat men met de Hitoeëzen in een swaren oorlog raakte, waar van 't gevolg was, dat deze gezant de Loehoeneefche Orangkajen, onze vrienden, gevangen na Ternate voerde, latende ondertuffehen de Kimelaha's, *Loehoe*, en *Leliato*, nog op *Luciëla* in de regeering blyven, zo dat de oude Kimelaha, *Fakiri*, weêr vrugtelooos na Boero keerde.

Omtrent dezen tyd, nog in 't jaar 1634, vermeersterde de Macaffaar op Celebes Noorderdeel veel plaatzen der Ternataanen, als Manado, Gorontalo, en Tomini, waar over wy onder Macaffar breder spreken zullen.

In 't jaar 1635. wist deze Koning *Hbamza* ons nog al meer moeite in Amboina te brouwen, en door de Boeroneezen, en Amblauwers, uit te werken, dat onze wagt op Amblauw, in vyf Soldaaten bestaande, verraderlyk vermoordt wierd; waar op een algemeene oorlog in Amboina kort daar aan volgde, by welchen de Kimelaha's in 't vervolg van tyd die van Oma, Noeffalaoet, en meer andere, tot afval wisten te brengen.

Gelyk nu de zaaken der E. Maatschappij, door *Hbamza*'s geveinsdheit, en looze strecken, zeer flegt in Amboina stonden, alzo waren zy toen ook niet beter in Ternate gestelt.

Immers zodanig vond het hier de opper-Koopman, *Henrik Hagenaar*, wanneer hy met het sehip, *Grol*, den 24sten February in 't jaar 1635. voor de vesting Orangie ten anker quam.

De Landvoogd, *Johan Ottens*, de opper-Koopman, de tweede van die bestiering, *Antoni van Leeuwen*, *Nicolaas Cloet*, hoofd van Gnofickia op Makjan, en meer andere leden van den Raad dezer Landvoogdy, zagen met Arends-oogen uit na de hulptroepen, die verwagt, en zo noodig hier vereifcht wierden. Wel is waar, dat in die zelve maand het sehip *Wassenaar*, en 't Jagt *Texel*, daar nog quamen; dog die beide vèrtrokken den 1sten Mai met den Fifeaal, *Daniel Ottens*, broeder van den Landvoogd, als bevelhebber over deze sehepen, na Japan.

Zeer veel nadeel bragt het ook den onzen hier by, dat de hulptroepen der Kastiliaanen, in twee sehepen, een *Galei*, en drie of vier Jonken bestaande, al in December des voorleden jaars gekomen waren, waar by nog een ongeluk volgde, te weten, dat de boot van het sehip *Tholen* met den onder-Hopman, *Kranefeld*, een assistent, en zeventien Soldaten, of Matroozen, door de Tidoreezen genomen wierd; over welke de Koning van Tidore den 15den April met een *Coracora* door een Hollander aanbieden liet, den onder-Hopman voor duizend Ryksdaalders, twee Matroozen voor drie honderd Ryksdaalders, of anders een Matroos tegen twee Tidoreezen, te willen lossen; dog den 22sten April gaf hy den onder-Hopman tegen negen Tidoreezen, den assistent tegen twee, en de twee Matroozen tegen drie Tidoreezen; hebbende een onder-Stierman, en vyf Soldaten, die Paaps geworden waren, na Manilha in hun dienst gevoert. Ook had onze *Galias* tegen twee Kastiliaansche schepen, en een *Galei*, slaags geweest; maar was 'er met tien dooden, en veel gequetsten, gelukkig afgekomen.

Doeh alles overtrof nog, dat Koning *Hbamza* zich nu ongemeen bars en wrevelig tegen ons aankantte, en ons in alles op zulk een ongelegen tyd den voet dwars zette, zich niet ontziende een nieuwe sterkte niet verre van onze vesting Orangie te maken, waar door hy ons in groote benaauwdheit bragt, vermits hy daar door in staat zou geraakt hebben, om die vesting veel te benadeelen, al 't

1635.
Slegten
staat der
onzen in
Ternate.

Door 't
lang
agter
blyven
der hulp-
troepen.

Het ne-
men van
een boot
met
volk.

Hbamza's
flout-
heit in 't
maken
van een
vesting
digt by
de onze.

1635. Welke door de komst der schepen, verydeld werd

welke nogtans door de komst der schepen op den 31sten Mai dezès jaars belet, en verydelt wierd.

Met de zelve quam ook de Heer *Jan van Broekom*, bevorens, toen hy Ambonfch Landvoogd was, *Jan van Gorcom* genaamd.

Hy, zedert in 't vaderland geweest zynde, voerde naderhand den naam van *van Broekom*, na een Heerlykheit, die hy daar had.

Van Broekom negende Landvoogd der Moluccos in 't jaar 1635.

Hy quam hier als Extraordinaar Raad van Indiën, en als negende Landvoogd der Moluccos, om de Heer *Johan Ottens*, die op dezen zelve dag na Makjan vertrok, te verlossen.

Hoe veel ontzet wy nu in Ternate bekomen hadden, zo belette dat eger geenzins, dat Koning *Hbamza* voortging, zyn rol in Amboina meesterlyk niet alleen in 't jaar 1635. te speelen; maar in 't jaar 1636. daar mede ook zo sterk voort te gaan, dat de algemeene Landvoogd van Indiën, de Heer *Antoni van Diemen*, genoodzaakt wierd in 't jaar 1636. den 30. November met een aanzienelyke vloot van zeventien schepen, in gezelschap van de Heeren Extraordinaris Raaden, *Antoni Caan*, en *Johan Ottens*, van Batavia naar Amboina te stevenen, alwaar hy, den 19den January in 't jaar 1637. niet ver van Luciëla aangelandt zynde, den Heer *Ottens* met een Sloep na Hila vooraf zond, om na den stand van Amboina te vernemen, den Landvoogd kennis van hunne komst, en last te geven, om met de gansche magt by den Heer *van Diemen* te komen. Die Sloep wierd door een Coracora der Ternataanen zeer fel beschooten, maar ook zo moedig afgewezen, dat zy bly waren, die te verlaten.

In 't jaar 1636. vertrok de Heer van Diemen na Amboina.

In 't jaar 1637.

Neemt Luciëla, de verblyfplaats der Kimelaha's, in.

Luciëla, 't nest, daar de Kimelaha's huis hielden, wierd van hem den 20sten January belegert, daar op bestormd, en, hoe sterk ook, ten eersten veroverd. Daar op begaf hy zich met eenige schepen na de hoofd-vesting, aldaar eger vyf van die bodems zyner vloot latende, en quam den 30sten aan de vesting Victoria, alwaar hy, na veel vergeeffche moeite, den 25sten February de Leytimorsche Orangkajen, of vorsten, van 't gebergte lokte, en hen, nevens verscheide anderen, met de E. Maatschappy weêr verzoende.

Verzoent de Leytimorsche Orangkajen met de E. Maatschappy.

Vind's Konings gezant op Luciëla.

De Heer *van Diemen* na deze, en verscheide andere verrigtingen, onder Amboina breeder te zien, den 13den April weêr voor Luciëla gekomen, trof daar den Ternataanschen Zeevoogd, *Kaitsjili Sibori*, aan, die uit Ternate pas eerst aangekomen was. Hy bragt mede brieven van volmagt van zynen Koning,

en, nevens verscheide andere brieven, ook een van de Koning, en een van den Landvoogd *van Broekom* aan den Heer *van Diemen*, en een aan *Kimelaha Leliato*.

Deze Zeevoogd, en gezant, had last, om *Leliato* te ligten, ook, om alle quaadwilligen aan te tasten, en by den Koning te brengen. En de Koning verzogt, dat de algemeene Landvoogd geen vyandschap tegen zyne onderzaten in Amboina betoonen wilde, vermits de schuld niet by hen, maar alleen by *Leliato*, en eenige quaadwillige hoofden, was. Ook verzogt hy, dat hy met zyn vloot in Ternate komen wilde, om hem tegen de Kastiliaanen, en Tidoreezen te helpen.

Met last om Leliato te ligten.

Hham verzoe dat van Diemen in Ternate komen wilde.

Leliato ongehoorzaam

Leliato, ontboden zynde om 's Konings brief te ontfangen, wist honderd uitvlugten van verschooning daar tegen te vinden; en vermits hy den quaden inhoud des zelfs ten aanzien van hem al wist, zo liet hy *Kaitsjili Sibori* met zyn brief op Gamma Songi, daar hy hem met zyn schepen, en Coracora's met veel geduld wagtte, leelyk zitten.

Men zag ook uit het afschrift van *Leliato*'s brief, in 't voorleden jaar door hem aan den Koning met *Kimelaha Tariboe* geschreven, hoe hy daar in aan dien vorst berigt gegeven had, dat meest al de Christen-dorpen in Amboina, als ook de binnen-kust van Ceram, den Hollanders af-, en zyn Hoogheit toegewallen waren, en dierhalven hem nu te bedenken gaf, wat hem vorder te doen stond.

Eindelyk evenwel was hy niet zonder een goede lyfswagt overgekomen, om 's Konings brief te ontfangen, en zich ook, zo hy beloofde, zyn bevel in allen deelen te onderwerpen; dog alles meer uit vreeze, als met een ware meening.

Ook belaste hem *Sibori* binnen vyftien dagen voor den Heer *van Diemen* te verschynen, om met den zelve te beraadslagen, wat tot welstand der Hollanders, en Ternataanen, daar best zou dienen gedaan te worden.

Na dat nu de algemeene Landvoogd den 16den Mai dezès jaars 1637. een algemeenen Landdag van al de Landshoofden belegt, en alles ten beste der E. Maatschappy geschikt had, verscheen op den 19den *Kaitsjili Sibori* weêr by hem met eenige Loehoeneefche Orangkajen, dog te gelyk met betuiging, dat hy alle middelen aangewend had, om *Leliato* daar ook te doen komen, dog dat al zyn pogen te vergeefs geweest, en derhalven niets anders te doen was, dan hem met gemeene wapenen aan te tasten; waar toe de Heer *van Diemen* hem met allen ernst aanzette, met verzoek, dat hy

Niet willende voor van Diemen verschynen.

hy zyn Koning wilde overreden, dat zyn Hoogheit zelf dog binnen negen maanden in Amboina belicfde te verschynen, om nevens den opper-Landvoogd, die tegen dien tyd met een ontzagchelyke vloot weêr hier zyn zoude, alle verdere geschillen te vereffenen.

Sibori zeide, dat zyn Koning daar toe wel genegen was, maar verzogt uit 's Konings naam, dat hy toch met zyn vloot eerst in Ternate, en dan van daar met den Koning weêr hier na toe komen wilde; waar toe de Heer van *Diemen* om verscheide redenen niet hesluit kon.

Ondertusschen waarschoude *Sibori* ons zeer getrouw van *Leliato*'s quade aanslagen om na Kelang te vlugten, en riedt den Heer van *Diemen*, hem nu ten eersten maar op zyn swakste aan te tasten; maar gelyk die man zyn Edelheit van *Diemen*, in meêr andere zaaken zeer wel geraden had, also was de groote haast dien hy maakte, om weêr spoedig naar Batavia te keeren, oorzaak, dat men zich 'er niet aan gedroeg.

Na dat dan de Heer van *Diemen* zelf ook een brief op den 24sten Mai aan Koning *Hbamza*, waar by hy zyn komst tegens 't aantlaande Westers-Saisoen in deze Ambonsche gewesten verzogt, geschreven had, verzilde hy op den 14den Juny weêr na Batavia.

In den jare 1638, den 24sten February, quam hy met den Heer *Caan*, en zeventien schepen, weder in Amboina, en deed, den Koning daar nog niet vindende, ondertusschen nog een togt na Banda, van waar wedergekeerd zynde, verscheen die vorst den 3den Mai met eenige *Coracora*'s, met de Koningen van *Tidore*, en *Gilolo*, nevens eenige andere grooten by zich, alhier. Hy sloeg zich tusschen *Lessidi*, en *Cambello*, zich geenzins aan land vertrouwende, ter neder.

By 's Konings eerste aanspraak vereerde de Heer van *Diemen* aan hem een Gouden keten, en een slaafje Goud. Men begon over de gemeene zaaken te spreken. De Heer van *Diemen* oordeelde, dat men ten eersten de vreemde Jonken, en vaartuigen aantastte; de Koning in tegendeel, dat men eerst beide de *Kimelaha*'s, als oorzaaken van alle de mocite, by den kop grypen moest, en dat het kluwen zich zelve dan wel ontvinden zou.

Leliato quam by den Koning, hebbende *Kimelaha Loeboe* uit Ternate mede gebragt, den welken hy, voor de leus, gevangen liet nemen.

De Heer van *Diemen* meende, dat men die twee Roervinken aan boord behoorde in verzekering te houden, waar op de Koning *Leliato* aan ons overgaf,

maar *Kimelaha Loeboe* liet hy weêr los, zondcr daar van eenige reden te geven, 't geen de Heer van *Diemen* zeer ontzette, die vry quade gedagten van dit slecht begin opvatte.

De Heer van *Diemen*, ziende, hoe de Koning met alles draalde, en van geen aantasten der vreemdelingen sprak, vond goed, hen onvoorziens met zyne magt te overvallen, en agter hunne steene borstweeringen voor *Cambello* aan te tasten; 't geen hem zo wel gelukte, dat hy zefftig stuks groote en kleene vaartuigen vernielde.

Men quam dan op *Hila*, de plaats tot het behandelen der zaken bestemt, den 5den Juny, alwaar de Koning, zo van de onzen, als van de inlanders, heerlyk ingchaalt, en vorstelyk van de *Hitoëezen* beschonken wierd.

Een geschenk, waar van zy nog wel dertig jaren daar na de smerten gevoelt hebben.

By de eerste zitting, op den 6den Juny, werd weinig van belang verhandelt.

In de tweede vergadering, den 12den Juny, verscheen nevens den Koning, ook die van *Gilolo*, als mede *Kaitsjili Ngano*, verdreven Koning van *Tidore*, mitsgaders verscheide andere *Ternataansche* grooten, met zeer veel opgeblazenheit en wind. Koning *Hbamza*, het woord doende, zeide, dat, aangezien door de eigenzinnige regeering van zyne Stadhouders, de vreemde handelaars in Amboina tegen de verbonden, en tegen zyn uitdrukkelyken last, t'elkens aangehouden, en; zo daar door, als door andere verkeerde bedryven der zelve, de zaaken hier in Amboina tot de uiterste verwydering gekomen waren, hy 't noodig geagt had, hier zelf te verschynen, om alle geschillen door zyn tegenwoordigheit te vereffenen, en door een minnelyke handeling alles te herstelen, aangezien zyn ryk buiten de vriendschap der *Hollanders* niet bestaan kon.

Daar beneven bragt hy voort, hoe de Heer van *Diemen* hem beloofd had, na verrigting van 't zelve, alle de landen in Amboina, die hem door de *Portugeezen* onthouden waren, wederom te geven.

Daar op stelde hy aan al de *Orangkajen* voor; of zy, 's Konings meening omtrent de verkeerde handelingen van zyn Stadhouders nu behoort hebbende, niet genegen waren de oude verbonden opregtelyk te vernieuwen, en de *Nagelen* voortaan, ingevolge van dien, alleen aan de *Nederlanders* te leveren.

Ook belastte hy hen te berigten, wat landen men hem, zedert 't veroveren van de vesting *Victoria*, onthouden had; waar op eenige *Loehoeneesche Orangkajen*

Van *Diemen* vernielt veel vaartuigen voor *Cambello*.

De Koning, en van *Diemen*; komen op de vergaderplaats tot *Hila*.

Zyn gezelschap uit Ternate gebragt.

Zyn aanspraak

Stoute leugen der *Loehoeneezen* van 's Konings regt op eenige dorpen.

1638. de stoutheit hadden van te zeggen, dat, buiten de kust van Hitoe, ook de zes dorpen, omtrent Larike aan wederzyden gelegen, onder het Ternataans ryk gestaan hadden; een vuile, en noit bewezen leugen, waar op de Koning egter die zes dorpen, en gansch Noëfianivel 'er by, wel fors quam te eiffchen.

Zyn on-
gegron-
den eisch,
door de
Heer
Ottens
weder-
legt.

Dog door
van Die-
men, op
zekere
voor-
waarde,
inge-
schikt.

De Heer *Johan Ottens*, toen Landvoogd in Amboina, en, buiten zyn taalkunde, ook byzonder wel in de oude zaken van deze Landvoogdy ervaren, weêrlei dezen eisch des Konings zo kragtig, dat hy, zich in 't eerst eenigzins overtuigt vindende, 'er niet meer op antwoordde, en zich stil hield; maar de Heer *van Diemen*, vond, uit eenig staatkundig inzicht, en om te toonen, dat het ons meer om den handel, dan om landen, te doen was, goed, het regt der E. Maatschappyy over verscheide landen in Amboina aan den Koning vrywillig over te geven, en dierhalven van groot Ceram, de geheele kust van Hitoe, mitsgaders van al de Moorsche dorpen, onder Hatoehaha, en Ihamahoe behoorende, wel niet in dier voegen, als of de Koning eenig regt daar op had, maar uit enkele vriendschap, en om den Koning genoeg te geven, onder die voorwaarde nogtans af te staan, dat al de Nagelen, ook dezer ingeruimde plaatzen, onfeilbaar aan ons zouden moeten geleverd, en dat dan nog jaarlyks een somma van vier duizend Ryksdaalders tot een erkentenis aan den Koning zou geschonken worden; maar, zo de Koning het beloofde by hem niet mogt nakomen, dat dan het afstaan dezer landen, met allen aankleve van dien, ook van geen gevolg ter wereldt, nog de E. Maatschappyy eenigzins daar aan gehouden zou zyn.

Daar op wierden verder al de oude verbonden, gelyk dat omstandig uit dit nevensgaande nieuw verdrag tusschen den Koning, en den opper-Landvoogd van *Diemen*, blyken kan, vernieuwt.

Renovatie ende Confirmatie van alle de gemaakte Contracten, en verbintenissen tusschen den Koning van Ternate in Molucco, en zyn onderdanen in de landen van Amboina, ter eenre, en de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie ter andere zyde, mitsgaders een nieuwe verzekering op het precies nakomen der gemelde Accoorden, en voldoening van de voorgestelde pretensien der E. Maatschappyye, gedaan en afgehandelt by zyn Majesteit, Sulthaan Adja Emir el Moemenin Hbamza Nasseron Mi-

nallabi Sjab, Koning van Ternate, en den Gouverneur Generaal, Antonio van Diemen, geassisteert met de Extraordinaris Raaden van India, Antonio Caan, en Joan Ottens, alle in perzoon op Hitoe aan de Reduyt, in vier generale vergaderingen, den 12den, 14den, 15den, en 18den Juny, in 't jaar 1638, gehouden.

DE Gouverneur Generaal ende Raaden van Indiën (wegens de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, zyn Hoogheit, en Vorstelyke genade, Frederik Henrik, by de Gratie Gods, Prince van Orangie, Grave van Nassau &c. en de E. Heeren Bewindhebberen van de vereenigde Nederlandsche Geoctrojeerde Oost-Indische Compagnie in Orienten) van tyd tot tyd met leetwezen vernomen, en gezien hebbende, het verloop van zaaken, en de gerezene troubelen in deze Ambonsche quartieren principaal met de onderdanen des Konings van Ternate, ter zake van hunne gepleegde trouwloosheit in 't verkoopen en leveren hunner Nagelen aan vreemde Negotianten, die hier jaarlyks van Macassar, Java, en andere landen, in grooten getale wel gewapent verschynen, mitsgaders by de zelve doorgaans tegen de Nederlanders worden beschermt, en aangehouden; gansch contrarie de gesworene solemnele Contracten, en verbintenissen succesfivelyk met de Nederlandsche Compagnie aangegaan, en gemaakt, zodanig dat niet alleen gemelde Konings onderdanen met assistentie der gezeide vreemdelingen, al over eenige jaren, om hunnen meenedigen boozen wil, en vuil gewin te doen, tegens de Nederlanders in oorlog hebben durven uitbersten, en met veel bloedstorting ten wederzyde daar in hebben gecontinueert; maar ook des Compagnies onderdanen door quade inductie, en dreigementen zo verre gebracht, dat zy zich buiten gehoorzaamheit begeven, de wapens tegens de zelve mede opgenomen, en zich onder den Kimelaha Leliato (Stadhouder wegens gemelden Koning van Ternate in deze quartieren) te verwoegen gemeind hadden; is de zake zulks met ernst by der hand genomen, dat zyn bovengemelde E., de Gouverneur Generaal perzoonelyk met een aanzienelyke magt van schepen ende volk, 't gepasseerde Wester-Moesson, in 't jaar 1637, uit Batavia herwaards vertrokken, en ter eerster aankomste stormenderhand meester geworden is van gemelde Kimelaha 's sterkten, en der vreemdelingen accesplaats op Luciëla, brengende voorts al des Kasteels onderdanen door ontzag van wapenen, en minnelyke aanspraak, tot hunne vorige gehoorzaamheit, ende schuldige pligt, egter ten principi-

Het
nieu
verc
met
Kor
Hha
gen

538. palen voor dien tyd aan de kust van Ceram, dat daar bleef refteren, niet wyders ver- rigtende ten aanzien van de verschyning van des Konings afgezant, Kaitsjili Sibori, Kapitein Laoet uit Ternate, met Com- missie, om nevens zyn Ed. de onlusten tot vrede te helpen afbandelen; dog niet alleen toen, maar ook voor dezen doorgaans onder- wonden zynde, dat gemelde gezanten gansch weinig respect, of ontzag, by des Konings onderdanen in deze quartieren hebben gehad; werd by den Gouverneur Generaal, ende Raaden van Indiën (bovengemeld tot volko- men beslegting der gerezen troubelen, en verzekering, dat de Nederlanders in 't toe- komende, volgens de oude en nieuwe be- sworene Contracten de Nagelen alleen zouden genieten) gansch noodig geagt, en dienstig geoordeelt, dat zyn Majesteit van Ternate by den Gouverneur Generaal meer- genoemt perzoonelyk in deze quartieren verscheen, en derhalven gezeiden Koning met brieven om herwaards te komen, vrien- delyk verzogt, mitsgaders daar op in ant- woord ontfangen hebbende, dat by tot zulks geresolveert was, wanneer hem geresitu- tueert wierden zodanige plaatzen, als ten tyde der verovering van 't Kasteel in Am- boina by den Admiraal Steven van der Hagen in 't jaar 1605. onder de Portugee- zen niet subject geweest, en zedert de Nederlanders toegevallen zyn, heeft de Gouverneur Generaal zich op de beloofde Conditien voor de tweede maal met een aanzienelyke magt alhier zo tydelyk laten vinden, dat zyn Majesteit omtrent drie maanden is 'er na gekomen, egter in der yl by hem heeft laten ontbieden alle des zelfs onderdanen in deze quartieren residerende, welke als nu nevens de Nederlandsche Christenen, en Moorfsche subjecten, mits- gaders hunne Bondgenoten, uitgezondert de Neutrale Kapitein Hitoe (die zich absenteert) al te zamen verscheenen, en ter deze generale vergadering gecompa- reert wezende, zo zyn de Gouverneur Generaal en de Koninklyke Majesteit van Ternate meer gemeld, met advys hunner Raaden, bevorens aandagteyk gelet, en overlegt hebbende, by wat middelen de on- lusten dezer landen weggenomen, de vreem- de handelaars geweert, de Nederlanders van 't genieten der Contracten, en hun alleen competerende Nagelen voortaan verzekert, en den Koning van Ternate daarentegen zyne toegelegde pretensien inge- willigt, en toegestaan mogten worden; te- genwoordig ter wederzyde voor vast, bondig, en onverbrekelyk overeen gekomen, verspro- ken, en geaccordeert in maniere als volgt, te weten:

Eerstelyk, worden by dezen vernieuwd, en nog voor kragtig geconfirmeert, en ge- continueert zodanige Contracten, Accoor-

den, ende verbintenissen, als van tyd tot tyd tusschen gemelden Koning, en zyn onderdanen met de Nederlandsche Com- pagnie in de Moluccos, en deze quartieren gemaakt, mitsgaders tegenwoordig nog wel bewaard onder den Nederlandschen Gou- verneur in Amboina beruende zyn, zo in dezen niet contrarieren.

Ten tweeden, belooft zyn Majesteit tot volkomen rust der Amboineesche lan- den, en verzekering, dat gemelde Con- tracten zonder eenigen inbreuk voortaan precis zullen agtervolgt worden, als na- mentlyk:

- Dat van hier met hem na Molucco zul- len vaeren alle de Ternataanen, zo groot, als klein, met vrouwen, kinderen, Slaven, en omflag, zonder daar eenige Creaturen te laten, of ook namaals buiten des Generaals kennis herwaards te zenden.

- Dat geen vreemde Negotianten, 't zy Europische, of Indiaansche Natien, nie- mand uitgezondert, by zyn verblyvende lands-onderzaaten op hunne stranden zullen worden geadmitteert, anders, als die met goede Pascedullen van den Gouverneur Generaal op Batavia voorzien komen; welke dan nergens anders zullen mogen ankeren, als op de vier navolgende hoofd-plaatzen, te weten, voor 't Kasteel Victoria in Am- boina; op Hitoe aan de Redoute; op Loehoe, en tot Cambello, zonder meer, om hun bandel te dryven, mits, dat zy geen Nagelen verwoeren. Item voor 't vertrekken door de Nederlanders, ende de hoofden der zekter plaatzen alvorens per- fect gevisiteert, en dien aangaande by on- derteekening van de Visitateurs op hunne Pasceduls verklaringe worde gedaan, geen Giroffel-Nagelen, steelen, nog Moer- Nagelen, inne te hebben, op pene, van te verliezen lyf en goed, tot profyt van den Koning, en de Nederlandsche Com- pagnie.

- Dat mede getaxeert zullen worden, die buiten vrijgeleide van zyn Ed. den Gouver- neur Generaal in deze quartieren, of on- geoorlofde plaatzen verschynen.

- Dat de Nederlanders, zo tot weering der gemelde onvrye Negotianten, en alle andere onderkruipers met hulpe van des Konings onderdanen, als om Nagelen te ontfangen alle wegen, en acces-plaatzen op des Ko- nings land zodanige Forten, vastigheden, of minder gebouwen, zullen mogen maken, en guarnizoenen houden, als 't hen belie- ven, en zy te raden werden zullen, waar in des Konings onderdanen ook verbonden blyven hun te assisteren.

- Dat des Konings inlandsche subjecten, die zieh tegens de voorsz. Contracten, of des Konings bevel, eenigzins mogen komen te vergrypen, by den Nederlandschen Gou- verneur in Amboina (als 't principaalste gezag

gezag hebbende) ende den Koning, of Stadhouder, welken zyn Majesteit voornemens is hier te laten, of te zenden, na bevinding van zake zullen worden gestraft.

Dat ook des Konings onderdanen, zo Oeli Siva's, als Oeli Lima's, en de Nederlanders met hunne subjecten, onder den anderen niet alleen gelyk vrienden, maar ook als broeders in eenigheid leven, en van wederzyden gehouden zullen wezen den anderen in tyden van nood met zodanige magt, als elk bybrengen zal kunnen, promptelyk te assisteren, en te helpen defenderen.

Dat de zelve Konings onderdanen buiten eenige voorvallen mede gehouden zullen wezen met de Nederlanders neffens hunne onderdanen, eens 's jaars te Pangajeri, om ronde te doen, eenige, quaadwillige zynde, te straffen, of zodanige andere diensten, als de Nederlandsche Gouverneur, en des Konings Commies, tot des lands rust, en verzekering hebben voor te dragen, mitsgaders, op 't ontbieden van gemelden Gouverneur, eens in 't jaar by den anderen te komen; namentlyk 't eene jaar aan 't Kasteel, en 't volgende op Loehoe, of ter plaatze, daar de voorgenoemde Konings Stadhouder zyn residentie houd, om aldaar een yder te hooren, de differenten by te leggen, en elk na vermogen regt te doen.

Ten derden, accordeert de Gouverneur Generaal aan den Koning van Ternate, volgens zyn verzoek (onder deze expresse Conditie, dat de meergemelde Contracten aan de Nederlandsche Compagnie voortaan gepresteert, en de Nagelen ten pryze van 60. Realen van agten in Specie, of 70. Realen courant de Bahaar van 550. ponden Hollands, zuiver en droog, aan hun alleen verkogt, en geleverd worden, of in contrarie deze nul, en van geener waarde, wezen zal) niet alleen zodanige plaatzen, ende volkeren, als in 't jaar 1605, wanneer het Kasteel in Amboina door den Admiraal Steven van der Hagen van de Portugeezen vermeestert wierd, buiten subjectie der zelve Portugeezen geweest, ende wyders de Nederlanders bygekomen zyn, maar ook alzulke landen, als na dien tyd met de Nederlandsche Compagnie verbintenissen hebben gemaakt; namentlyk Boero, Manipa, Kelang, Bonoa, Assahoedi, Liffibatta, Liffidi, &c. en zyn de verzogte plaatzen, die de Generaal daarenboven onder Conditie als voren inruimt, en onder des zelfs subjectie stelt, te weten, het geheel eiland van Ceram, met alle de dorpen daar op gelegen, geene uitgezonderd. Item, op het eiland Uliasser, de Mooren van Iha Mahoe, met de kleine Negryen, die daar onder forteren, namentlyk Piha, Nollot, Oehoe, Hatela, en Watillette, en op 't eiland Oma, of

Boang Besi, de vier Moorsche dorpen Hatocaha, Cabauw, Kailolo, en Pelauw; mits dat zy egter gehouden, en begrepen blyven onder de zelve puncten, die hier voren gespecificeert staan, en de Nederlandsche onderdanen evenwel gelyk voor dezen op Ceram's kust zullen mogen Sagoe maken, mitsgaders hunne geriefelykheit, zonder eenigen tegenstand, of misnoegen, haalen.

Zo en zal zyn Majesteit, ofte des zelfs Stadhouder, ook niet vermogen den afgestanen onderdanen op Ceram's kust, en elders, meer lasten, of beswarenissen, als zy by de Nederlanders gesupporteert hebben, op te leggen.

Insgelyks confirmteert zich de Generaal ook met de uitspraak, gedaan by de vier hoofden van Hitoe, namentlyk Cajoan, Orangkaja Tocha, Tanahitoemessing, Baros Noefatapi, Bermela Pati Toeban, en den zoon van den zieken Keylisa Totohatoe, in absentie van Kakiali, Kapitein Hitoe, en Talocabessi van Capaha, ganschelyk contrarie hunne voorleden jaarfe gezamentlyke verklaringe aan zyn gemelde Ed. Dat zy de Majesteit van Ternate, als Koning en gebieder over de dertig Hitoeesche Negryen erkennen, en aannemen, dog zonder gezag, of pretensie te hebben op de zeven dorpen, aan de Suidzyde van dat land gelegen, met name Oerien, Assaloelo, Larike, Waccasihoe, Alang, Liliboy, ende Hatoe, die ten tyde van de verovering van 't Kasteel mede onder de Portugeezen hebben geresorteert, zulks die als nog zyn, en blyven onderdanen van de Nederlanders, hoewel zich zedert vier jaren herwaarts tegen de zelve onder die van Hitoe geoppoest, ende daar over ten zynen tyde straffe te verwagten hebben; des dat gemelde dertig dorpen, nu subjecten des Konings, mede verbonden blyven, als voren.

Zo word ook ten wederzyde beloofd, dat zy des anderen onderdanen, 't zy Christenen, of Mooren, zo wel in deze, als de Molukse quartieren, niet en zullen vermogen van hun aangenomen geloof te brengen, schoon zy daar zelf om mogten verzoeken, nog ook malkanderen op die ofte andere wyze eenig volk onttrekken, maar elk by de zynen laten, onder Conditie als voren verbaalt.

Wyders accordeert de Generaal aan zyn Majesteit, dat, wanneer in de Moluccos eenige Ternataanen of andere zyne subjecten, vrye perzoonen alvoren, by den vyand overgeloopen wezende, ende Gechristent, ofte Moorsch, wederkomende, gelyk het Contract medebrengt, en tot nog toe is geschiedt, de zelve door de Nederlanders, ofte Ternataanen, niet eerst aangesproken, maar toegestaan zal worden zich te ver-
voegen

338. voegen by die ze willen, 't zy tot het Christen geloove by de Nederlanders, of by den Koning tot het Moorsdom, zonder eenige persuasie; onder welke Conditie ook begrepen blyven alle Spangiaarden, Portugeezen, Tidoreezen, Pampangers, Chineezen, Japanders, ende andere, die van den vyand komen afloopen.

Maar eenige Slaven insgelyks overkomende, zullen weder by hunne meesters moeten gaan, of Mardykers wezen willende, zal de Compagnie daar voor aan den Eigenaar betalen de somma van zestig Realen van agten, half in gelde, ende de andere helft in kleeden.

Voor welken prys, ofte in Nagelen, zullen de Ternataanen ook vermogen van de Nederlanders te lossen zodanige Tidoreezen, of hunne Slaven, als de Nederlanders van den vyand in den oorlog bekomen.

Nog belooft de Koning, op het ernstig begeeren van den Gouverneur Generaal, niet alleen promptelyk met de dood te straffen, die van het eiland Xoela, mede zyne onderdanen, welke nu ruim twee jaren geleden zekeren Nederlandschen Koopman, Pieter Paulusz. genaamt, en nog twee Soldaten, aldaar, met een Jonkje van Key, voorby Banda gedreven komende (onder schyn van vriendschap, en sterke noodiging aan land) vermoort hebben, en ook met den eersten te restituieren zodanige Borgers-Slaven, als daar successive uit Banda verlooppen zyn.

Zo autoriscert, ende recommandeert zyn Majesteit mede by dezen den Nederlandschen Gouverneur in Amboina om zyne competerende gerechtigheden dezer landen te vorderen, en die jaarlyks met de eene of de andere gelegenheit, 't zy by rescontre, of op des Compagnies schepen in de Moluccos toe te zenden.

En om zyn Majesteit het voldoen dezes, ende der voorgaande te meer te doen beyveren, zo word (volgens 't advys der Heeren Seventienen, en de belofte voor dato aan hem Koning gedaan) by dezen door den Gouverneur Generaal, en den Raad tot een besluit toegezegd, ende belooft, dat hy of zyn Successieurs, jaarlyks van de Compagnie boven des zelfs ordinaris gerechtigheit tot een vereering genieten zal de somma van vier duizend Realen van agten, die hem in Contanten, of zodanige Rareiteiten, als hy begeert, uit Batavia, of Amboina, jaarlyks promptelyk betaalt zullen worden, wanneer de Nederlanders zekerheit hebben, dat zy alle de Nagelen in de Molukse, en Amboineefche quartieren, onder zyn Gouverno vallende, 't zy by groot of klein gewasch, alleen in handen bekomen. Onder welke expresse Conditie dat de voorschreve beloften vol-

I. DEEL.

1638. daan, ofte in contrarie agtergehouden zal worden, daar op de Nederlandsche Gouverneur in Ternate, ende Amboina, item des Konings Stadhouder, aandagtelyk zullen hebben te letten; mitsgaders den Generaal, ende zyne Majesteit dies aangaande jaarlyks pertinent advys moeten geven.

Aldus gedaan, geëindigt, besloten, geschreven, onderteekent, ende gezegelt in 't schip Frederik Henrik, ter Reede voor Hitoe, den zoften Juny in den jare 1638. was onderteekent, en gezegelt by Antonio van Diemen, Antonio Kaan, ter eener, ende Hhamza Nasseron Minalahi Sjah, Koning van Ternate, ter presentie van den Koningen van Tidore, Gilolo, Kapitein Laoet, Kaitsjili Sibori, item de Soa Siva's, en Sengadji's ter andere zyde.

Na dat het Translaat in de Ternataansche taal van 't gerenoveert Contract van Ternate ter eenre, ende den E. Heer, Gouverneur Generaal en de presente Raaden van India ter andere zyde, in forme ten dage en jare voorsz. aan de Nederlandsche Reduit op Hitoe geaccordeert, en afgehandelt door zyn Hoogheit, den 18den January in 't jaar 1639. ter presentie van den E. Heer Gouverneur in Molucco, Jan van Broekom, in 't Kasteel Maleyo onderteekent, en gezegelt was, ('t welk zyn E. wel gewenscht had dat ten aanwezen van den ganschen Ternataanschen Ryks-raad, ware geschied, op dat alzo in 't toekomende alle frivole pretensien van ignorantie mogten geprevenicert blyven, zulks den Ternataanschen Koning ook wel geviel, maar door absentie van 't meerder getal der Soa Siva's niet na wensh konde verrigten) is op dato den 10den Maart in 't jaar 1639. zyn wel gemelde Hoogheit, vergezelschap met den Goegoegoe, beide de Hhoekoms, de Soa Siva's, en Sengadji's, representerende den ganschen Ryks-raad van de Ternataansche Kroon, wederom by den Heer Gouverneur voornoemt in 't Kasteel Maleyo vergadert, alwaar zyn Hoogheit den voorichreven Ryks-raad Collegialiter voorgesteld, gecommuniceert, en punctuelyk onderrigt heeft het voorstaande Contract, met hare Edelheden besloten, ondertekent, en gezegelt, 't welk by de gansche vergadering, als de Goegoegoe, Hhoekoms, Soa Siva's, en Sengadji's in allen deelen, niet alleen voor goed, bondig, en van waarde, is gehouden; maar zy beloven, en verbinden zich nader aan hunnen Koning, als getrouwe Vassallen, en onderdaanen, het vorens gementioneerde Contract in alle punten voor nu, en

M m eeuwige,

1638.

eeuwig, te handhaven, onderhouden, en doen onderhouden, des ten oirkonde hebben de Goegoegoe, en beide de Hhoekoms, uit aller naam deze Acte onderteekent, door den presenten Ryksraad daar toe geëligeerd zynde.

Gedaan in 't Kasteel Maleyo, datum 16 als voren.

Ik, Goegoegoe, Kaitsjili Moefa,
Ik, Hhoekom Bollota.
Ik, Hhoekom Limoeri.

D E R D E B O E K .

E E R S T E H O O F D S T U K .

Nieuw verdrag ook door de Ryks-grooten geteekent. Van Diemen's vertrek na Batavia met Leliato. Hhamza's verdere verrichtingen op Hitoe. Zyn komst aan de vesting Victoria. Zyn handelingen op Ceram. Hoon, door Kimelaha Loehoe op Cambello hem aangedaan. Hy vertrekt na Manipa. En begeeft zich, tegen Ottens raad, na 't stellen van vier Bewintsluiden, na Ternate, in 't jaar 1639. Van Broekom overleden in 't jaar 1640. Antoni Kaan, tiende Landvoogd der Moluccos in 't jaar 1642. Gaspar van den Bogaarde, voorzitter voor een tyd. Wouter Seroyen, elfde Landvoogd der Moluccos. De Stadhouder Loehoe verzoent zich met ons, vertoonende Hhamza's dubbelhartigheid uit verscheide brieven. Kimelaha Loehoe van Hhamza voor een schelm verklaart. Madjira na Ternate ontboden. Hhamza belast Kimelaha Loehoe, met zyn geslagt, te dooden. En Madjira, als toekomenden Stadhouder, na Ternate te zenden. Loehoe, en zyn geslagt, gevangen genomen. Zyn dochter, als een vorstin, ingebaalt. Maar hy, zyn moeder, zuster, en broeder, onthalt. Loehoe niet wel van ons behandelt. De Heer Kaan vertrekt met Madjira na Ternate. En keert met hem, als Koninklyke Stadhouder, in Amboina. De Koning geeft de oppermagt aan ons over zyn landen hier. Zyn last, om verscheide Roervinken te doen dooden. Komst van zyn gezanten in Amboina. Aangelegt om zekere geld-boete in te zamelen. Hhamza's eisich op die van Hitoe. Hoe veel zy van de boete inkregen. Wat zy op Manipa verrichtten. In 't jaar 1645. een ander gezant met 's Konings brieven, niet na zyn last beantwoordt. De Heer Demmer legt de zaak voor Hhamza. Hhamza's schatting op eenige dorpen met Sagoe voldaan. De ontbodene Ternataanen worden door verscheide gestyft, om niet te vertrekken. In 't jaar 1646. Madjira's, en Hhamza's, vuile aanslagen breken uit. Waar op nieuwe moejelykheden volgen. In 't jaar 1647. nieuwe staaltjens van Madjira's valscheit. Kaitsjili Sibori berwint Gorontalo. In 't jaar 1648. Hhamza geeft den Landvoogd, de Vlaming, volmagt om zyn Tollen te ontfangen. Is misnoegt op Madjira. Zyn dood. Mandarsjah negen en twintigste Koning van Ternate. De Heer Seroyen gelicht. De Heer van den Bogaarde twaalfde Landvoogd der Moluccos. De Ternataanen rebten weér moeite in Amboina aan. Cos verzoekt aan Madjira hun vertrek na Ternate. 't Geen hy weigert. Doch eindelyk, in gezelschap van Madjira geschied. In 't jaar 1649. Wat leugens zy den Koning, ten laste van de Vlaming, wys gemaakt hadden. Die daar op zeer bars aan hem schryft. 't Geen men omstandig aan hem vertoont. Vlaming toont zich inschikkend voor den Koning; dog gevoelig tegen Madjira. Madjira's fyn antwoord. Vlaming zegt, dat hy zich na 's Konings schryven richten zal. Maar dat Madjira zorg dragen moest, dat de Ternataanen vertrokken. Eenige der zelve vertrekken. In 't jaar 1650. Het blyven van vyf schepen. Mandarsjah belast Hhamza's schulden te betaalen, en hem al de Ternataanen te zenden. Geeft al de Christen-dorpen, en de Heidenen, aan ons over. Verbittering der grooten tegen hem. Waarom zy hem verwerpen. En Prins Manilha in zyn plaats verkiezen. Mandarsjah vlucht by ons in de vesting. De Landvoogd van den Bogaarde geeft hier van kennis na Amboina. Wat de gezaghebber, Cos, hier op doet. Die ook Madjira kennis geeft. Die zich onkundig houdt, en zyn Koning trouw belooft. Hy wil de vertrokken Ternataanen wederom ontbieden. 't Geen de Raad in Amboina afkeurt. Van den Bogaarde bericht dezen afval na Batavia. Haar Edelheden oordeel hier over. Zy zenden den Heer de Vlaming met een vloot na Ternate. In 't jaar 1651. Die op Boeton aangielt. En dezen vorst beschenkt. Heeft grooten tegenspoed op zyn reize. Komt eindelyk stil voor Makjan. Hoort, dat de Mui- ters nu op Gilolo waren. Die, op 't hooren van zyn komst, zich meest met hunnen Koning verzoenen. Uitgenomen Saidi. Dien Vlaming te sterk begraven vind, en na Makjan keert om den gevlugten Sengadji te dwingen. Vlaming's voornemen, om de Belhamels te straffen, word door Madjira's afval verandert. Wesbalven by de Mui- ters begenadigt. Vlaming verwondert zich over dezen afval. Hoewel men uit getrouwe waarschuwingen al voor langen tyd dit had kunnen ontdekken; dog nu met den slag gewaar- schuwtd wierd. Moorden aan onze bedienden op Ceram, en elders. Vlaming's voor- zigtige daad op 't ontfangen van deze tyding. Zyn komst in Amboina. Gelyk ook van

een nieuw Stadhouder. Vlaming vind goed, overal de Nagelen uit te rojen. En den Koning ook in Amboina te ontbieden. En na Batavia zamen te gaan. Hun vertrek na Batavia. Aangiering op Boeton. En van Vlaming op Macassar. Die dien vorst in schyn trouw vind. Hy komt eindelyk op Batavia.

1638.

Het
nieuw
verdrag
ook door
de Ryks-
grooten
getee-
kent.

Van Die-
men's
vertrek
na Bata-
via met
Leliato.

Hhamza
's verdere
verrigtin-
gen op
Hitoe.

Zyn
komt
aan de
vesting
Victoria.

Zyn han-
delingen
op Ce-
ram.

Dit verdrag, nu maar alleen door den Koning geteekent, wiêrd 's jaars daar aan ook door al de Ryks-grooten van Ternate bekrâgtigt.

Alles dan hier in Amboina tot beider genoegen verrigt zynde, zo is de Heer van Diemen met den gevangen Leliato van de kust Hitoe na Batavia gezeilt, die naderhand, gelyk wy elders zien zullen, loon na zyn werken ontfangen heeft, en, volgens des Konings last, op Batavia onthalt is.

Na des Heeren van Diemen's vertrek bleef de Koning met den Landvoogd Ottens nog eenigen tyd op Hila, om te zien, of hy den weerbarstigen Kakiali van 't gebergte Wawani, om het nieuw verdrag mede te teekenen, aflokken kon. Ja hy zond hem, ten blyk van zyn gunst, ook een witten Tulbant; dog hy was, uit vreeze dat dit maar een lok-aas was, daar toe geenzins te bewegen; hoewel hy aannam 't nieuw verdrag na te komen.

Daar op ontfloeg de Koning al de Coracora's, die daar op Hitoe by zyn vloot uit zyne veroverde landen gekomen waren, behoudende nogtans uit ieder Coracora eenige perzoonen, om hem na Ternate te geleiden, by zich; dog als die van Hatoehaha vernamen, dat hy van hun ook eenige jongelingen, en dogters, eiffchen wilde, hebben zy dat niet alleen geweigert, maar rond uit gezegt, dan geenzins onder den Koning meer te willen staan, en zich aanstonds weêr onder de Nederlanders te zullen begeven; daar het nogtans van ouds een regt der Ternataansche Koningén over alle hunne veroverde landen geweest is, zodanig een eiffch te mogen doen.

Den 3den July quam Hhamza over den korten weg van Hitoe Lama aan de vesting Victoria, nam zyn huisvesting in het Stadhuis, keerde, na elf dagen defftig onthaalt, en door den Landvoogd het beloofde verindagtigt te zyn, weêr na zyn vloot.

Hy was zo ras niet op de zelve verschenen, of hy ontboodt al de Coracora's van Cerams Noord-zyde by zich; dog niemand quam, dan een Coracora van Tobo. Dien van de binnen-kust van Ceram lei hy zulke zware schattingen op, dat zy alle na 't gebergte vlugtten, en zich met die van Ihamahoe tegen den Koning, zo hy komen mogt, om hen die verder af te eiffchen, verbondden.

Den 6den Augustus stak hy van Hitoe na Loehoe over, schepte na Cambello, (dog die wilden hem niet ontfangen) en bevond te laat, dat Kimelaba Loehoe, die hy zo ligt losgelaten, en zynen Slaaf, dien hy, als hy wilde, krygen kon, genoemd had, zedert niet alleen al de vestingen op Cambello, door Leliato verlaten, ingenomen, maar ook de stoutheit had, van te zeggen, dat, schoon hy 's Konings Slave was, hy niet goedvinden kon, nu by hem te komen, uit vreeze, dat hy hem mede aan de Hollanders overleveren mogt, met welk bescheid, zonder op Cambello te mogen komen, de Koning weêr heen scheppen moest.

Hy vertrok dan na Manipa, alwaar hy, in den bogt van Toeban ten anker gekomen zynde, van de inlanders zeer wel ingehaalt wierd, waar voor hy hen, en ook de Amblauwers, naderhand de gunst dede, van hen voor vrye lieden te verklaren, en hun een eigen Sengadji, of Hertog, te geven.

Hy liet onzen Landvoogd in Amboina van daar ook weten, hoe Kimelaba Loehoe met die van Cambello zich al weder als een wederspannigen aansfelde, en hoe hy oordeelde, dat het te schielyk vervoeren van Leliato na Batavia daar af de eenige oorzaak was; verzoekende ook twee Jagten, om hem na Ternate te geleiden.

De Heer Ottens liet hem weten, dat het de uiterste schande voor zyn Hoogheit wezen zou, zo uit Amboina te vertrekken, zonder iets ten voordeele der E. Maatschappy uitgevoert, maar in tegendeel deze landen met nieuwe moeilykheden bezet gelaten te hebben; weshalven hy hem ried, hier zo lang, tot door de gezamentlyke magt de nieuwgerezene onlusten mogten gedempt zyn, te blyven.

De Koning daar toe niet konnende besluiten, zo zond men hem twee Jagten, dog met betuiging, dat het dan ook 't verderf van zyn landen, en 't verlies zynêr inkomsten, zekerlyk medebrengen zoude, wanneer de E. Maatschappy genoodzaakt wierd met hare magt zyn wederspannige onderdanen te dwingen.

Dus stak hy, na 't stellen van vier bedienden des Konings, in de plaats van een Stadhouder, den 26sten September, in 't jaar 1638, met zyn Cocacora's, en die Jagten, van Manipa na Ternate over, alwaar nate.

1638

Hoon
door
Kimel
Loehoe
op Ca
bello b
aange-
daan.

Hy v
trekt
Mani

En be-
geeft
zich,
tegen
Heer
tens ra

Na 't
stellen
van vi
bedien-
den,
Na Ter
alwaar nate.

538. alwaar hy behouden in de volgende maand aanquam.

Zedert dit vertrek des Konings uit Amboina, namen (gelyk wy onder de verhandeling van die Landvoogdy zien kunnen) de moejelykheden met *Kimelaba Loeboe* hoe langer hoe meer toe; maar wat de beloften, door den Koning zo plegtelyk gedaan, aanging, daar quam niets ter wereld van, weshalven ook de beloften, aan onzen kant gedaan, van zelfs vervielen.

In Ternate viel in 't jaar 1639. mede zeer weinig van belang voor, uitgezeit alleen, dat Koning *Hbanza* op zyn oude gronden voortging, met dan eens onze beste vriend te schynen, en dan weêr de boezem-vriend der Kastiliaanen te zyn; hoewel hy ons beide even sterk haatte, en, was het hem maar mogelyk geweest, wel zeer ligt zou afgescheet hebben. By de Mooren hield hy zich als een Mohammedaan, by ons, of de Kastiliaanen, zeide hy, dat hy in zyn hart een Christen was, maar dat 's Ryks wetten, en gesteltenis, hem verhinderden, dat voor als nog, ten ware hy met zyn Kroon ook zyn leven wilde quyt zyn, openbaar te toonen; en ondertuschen was hy al zo sterk Moorsch, als Christen, zich maar houdende aan 't geen hem best in zyn kraam diende.

In 't jaar 1640, den 25sten February, quam de Heer Landvoogd, *van Broekom*, hier te sterven. Zyn vervanger, de Heer buitengemeene Raad, *Antoni Caan*, was te Batavia al als tiende Landvoogd gekoren, maar quam eerst den laatsten Maart voor de vesting Orangie ten anker; zonder dat 'er in dien tusschen-tyd een gezaghebber in Ternate geweest is; de zaaken zo lang door den opper-Koopman, en de verdere leden van den Raad aldaar, bestiert zynde.

Hy bleef daar tot in 't jaar 1642, wanneer hy met 's Konings brieven den 20sten February met het schip *Grol* in Amboina quam, om den Heer *Ottens* te vervangen, die egter niet meer, dan 's Konings tegenwoordigheid, uitwerkte.

Hy was den 11den February uit Ternate vertrokken, na dat hy den Heer *Gaspar van den Bogaarde* met den Titel van Voorzitter in zyn plaats aangestelt had; hoewel die dat niet langer, als tot den 30sten April, bleef; wanneer de Heer, *Wouter Seroyen*, hier als elfde Landvoogd voorgestelt, en *van den Bogaarde* door hem als hoofd na Makjan gezonden wierd. Hy quam 'er in dat jaar maar met den Titel van Voorzitter, dog in 't jaar 1643. wierd hy volflagen Landvoogd door de Hooge Regeering van Indiën gemaakt.

In Amboina wierd de Stadhouder *Loeboe*, zich nu, by 't verdrag van die van Cambello, Erang, Kelang, en Assahoedi, tot het uiterste gebragt zierende, eindelyk bewogen, om zich met de onzen in Augustus des jaars 1642. te bevredigen, met belofte, van zich als een getrouwe onderdaan des Konings, en als een vriend der Nederlanders, te zullen gedragen; 't geen onder de regering van den Heer *Demmer* in Amboina zo wat heen schokte, Koning *Hbanza* dan eens de schuld op *Kimelaba Loeboe*, en *Loeboe* die dan eens weêr geheel op den Koning leggende. Het laatste was echter maar de rechte waarheit: want als *Loeboe* op zekeren tyd van eenen *Pati Heli*, broeder van *Sengadji Cowassa*, toen hoofd van Manipa, hoorde, dat hy, voorleden jaar in Ternate zynde, klaar had kunnen merken, dat hy (*Loeboe*) in 's Konings ongunst was, zo zeide *Loeboe* openhertig tegen den Landvoogd *Demmer*: *Ik weet wel, dat de Koning al de schuld op my zoekt te leggen, en dat hy, nu ik in alles volgens zyn last gedaan heb, my nog zoekt te dooden, en aan zyn staatkunde op te offeren; maar om egter te toonen, dat ik geen schuld heb, en niet anders dan volgens zyne schriftelyke bevelen gedaan heb (hoewel hy by u, en al de Hollanders met zyn Kastiliaansche strecken voor den goeden man zoekt te speelen) zal ik myn zeggen uit agt brieven* (die hy ook voor den dag haalde) bewyzen.

Uit den eersten, ten tyde van den Heer *Philips Lucaszoon* geschreven, bleek klaar, dat de Koning *Lelilato* 's daden, in 't oprokkenen en afvallig maken van onze onderdaanen, prees, en hem belafte, daar in voort te gaan.

Uit den tweeden, by den tydt van den Heer *Gysels* geschreven, bleek, dat het zyn bevel was, dat de vreemdelingen, zo vry als de Nederlanders, op zyn stranden komen, en daar Nagelen in handelen mogten; vermits zy hem wel driemaal meer Tol, dan de Nederlanders, opbragten.

Uit den derden, mede omtrent dien tydt gekomen, bleek, dat hy wilde, dat men de vreemdelingen daar niet alleen aanhalen, maar, des noods, ook van kost en drank voorzien zou; van hoedanig een inhoud ook de vierde was.

In den vyfden belafte hy, aangezien hy de hulp der Hollanders tegen de Kastiliaanen, en Tidoreezen, toen van nooden had, geen vreemdelingen nu tog aan te houden; maar dat de *Kimelaha*, en de *Orangkajen*, nogtans yder Bahara Nagelen op honderd Ryksdaalders, den zelveu prys, dien 'er de vreemdelingen voor betaalden, houden zouden.

1642.
De
Stadhou-
der Loe-
hoe ver-
zoent
zich met
ons.

Vertoo-
nende
Hhamza
's dubbel-
hertig-
heit.

Uit vers-
scheid
brieven.

In jaar
16.

In
kom
eden
in jaar
16.
Anni
Ca
tiele
Lal-
vo d
de Mo-
tuos.

In jaar
16.

Geat
vaden
Bjaar-
de Voor-
zitt
ve een
keetyd.

Water
Seyen
el:
L-d-
vegd
de Mo-
lu os.

642. En hoewel in de drie andere brieven niets ten lafte des Konings, nog ten voordeele van *Kimelaba Loeboe*, stond, zo wist hy 'er egter met woorden by te voegen, dat hem nog een brief van den Koning, in Loot beslagen (om dien, by ontmoeting van Hollanders, maar in zee te werpen) met Sengadji *Toeban*'s zoon gezonden was, dog dat die by hem nog niet ontfangen, en hy van voornemen was, dien brief, zo ras hy dien bekomen had, ten bewyze van zyn opregtigheit, aan ons over te geven.

Kimelaha Loeboe van Hhamza voor een Schelm verklaard. Madjira na Ternate ontboden.

De Koning mogelyk de lugt van deze ontdekking van *Loeboe* gekregen, of wel eenig ander misnoegen tegen hem opgevat hebbende, schreef niet lang 'er na een brief aan de Heer *Demmer*, waar in hy begeerde, dat, aangezien *Kimelaba Loeboe* een afvallige Schelm was, men den jongen *Madjira* met al de Orangkaja's na Ternate, om hem als Stadhouder in *Loeboe*'s plaats aan te stellen, zenden zou. Egter is 't zeker, dat *Loeboe* volkomen de waarheit van *Hhamza* maar gezegt, en klaar aan ons getoont heeft, dat, hoe vriendelyk die Koning ook altyd aan ons geschreven had, hy altyd aan zyn Stadhouders geheel anderen last gegeven, en eindelyk, ziende, dat zyn listen uitgekomen, en nu ten einde waren, best geoordeeld heeft, de *Kimelaha*'s *Leliato*, en *Loeboe* (hoe trouw zy in alles volgens zyn stipten last ook gediend hadden) aan zyn staatkunde maar op te offeren, en door dit middel zyn zaak, die rondom vuil was, in schyn egter by de E. Maatschappy schoon te maken.

Wat man deze *Madjira* geweest zy, is uit de Stam-lyst van het Adelyk huis *Tommagola* hier voor klaar te zien. Hy had zich bevorens al, onder de regeering van den Heer *Ottens* in Amboina, zodanig in de gunst der Hollanders weten in te wikkelen, dat hy geboren scheen, om den luister van dat vervallen huis weêr tot zyn vorig aanzien op te vyzelen; en schoon deze jonge Tyger als een Hondje in den schoot der Hollanders gekoestert, zyn ingeboren boezen aart zo lang had weten te ontveinzen, dat die Natic niet de minste tegenreden vond, om hem tot het Stadhouderschap te helpen vorderen; zo hebben zy naderhand te laat gezien, dat de boosheit, met de jaaren aangroeiende, eindelyk ook in hem eens leelyk, en tot hun groot nadeel, uitgebersten is.

In 't jaar 1643. Hhamza belast Kimelaha Loeboe,

Den 11den February in 't jaar 1643. quamen uit Ternate geheime brieven van Koning *Hhamza* aan den Heer *Demmer*, in welke hy begeerde, dat men *Kimelaba Loeboe*, nevens zyn gansch geslagt, te

weten, zyn moeder, zuster, broeder, 1643. zoon, en *Kaitsjili Laksamana*, wegens met zyn hunne gepleegde trouwloosheit, zo tegen hem, als tegen de E. Maatschappy, op Amboina ter dood brengen, al hunne goederen voor hem verbeurt verklaren, en dat men vorders den jongen *Madjira* met al de Orangkaja's, en Kipati's, na Ternate, om hen een nieuwen Stadhouder voor te stellen, zenden zou.

Dit bevel des Konings wierd voor *Kimelaba Loeboe*, vermits men hem toen nog te veel van doen had, zeer geheim gehouden, en hy tot een beter tyd toe van de onzen, zelfs vriendelyker, dan te voren, behandelt; maar den 14den Mai vond de opper-gebieder van de magt der E. Maatschappy in Amboina, de Zeevoogd *Caan*, geraden al de onderdanen, zo der E. Maatschappy, als des Konings, aan de vesting Victoria te doen verschynen, alwaar hy hen 's Konings brief voorlas, en verder toonde, hoe hy belastte met *Kimelaba Loeboe*, en de zynen, te handelen; weshalven zy zich hadden klaar te maken, om met hem na Ternate te vertrekken, ten einde aldaar *Madjira* als Stadhouder te zien voorstellen.

Na 't scheiden van deze vergadering wierd *Kimelaba Loeboe*, met zyn stiefbroeder, *Patiwani*, of *Ackiwani*, gevangen genomen, *Madjira* met zyn aanstaande waardigheit geluk gewenscht, met aanmaning van zyn vader *Sabadyn*'s voetstappen na te volgen, en ons nu de hand te bieden, met *Loeboe*'s gansch geslagt, en goederen, aan ons, en zo verder aan zyn Koning, over te leveren.

Madjira verzorgde dit alles ook stiptelyk, aangezien op den 3den Juny, in 't jaar 1643, *Kimelaba Loeboe*'s moeder, zuster, zyn vrouw, en dogter, nevens *Ackiwani*'s vrouw, met een deel Slaven, en Slavinnen, en der zelve goederen, aan de vesting Victoria gebragt wierden; alle welke door hem op Cambello byeen vergadert, en dus gekregen waren. *Loeboe*'s dogter wierd door de Ambonsche Juffers zeer statelyk ingehaalt, om dat zy van Koning *Hhamza* over vyf jaren op Cambello tot zyn Byzit gemaakt, en van hem last gegeven was, haar na Ternate te zenden; maar de andere vrouwen wierden in de vesting gevangen gezet.

Hier op vond men den 16den Juny, volgens 's Konings uitdrukkelyken last, goed, den Stadhouder *Loeboe*, zyn moeder, *Djouw Bay*, zyn zuster, *Fatima*, en halven, of stiefbroeder, *Ackiwani*, als de hoofd-oorzaaken van al deze weder-spannigheden, en oorlogen in Amboina, ter dood te verwyzen, en hen daags daar aan op 't plein van de vesting Victoria, voor de poort, te onthalfen.

Dit

1643. Dit was het einde van dezen Koninklyken Stadhouder, die, om zynen Koning wel te dienen, ons, en zich zelve, veel moeite aangedaan, en daar na, om zich voor ons weêr te verontschuldigen, ons wel grooten dienst, maar zich by zynen Koning zulken ondiensft gedaan had, dat hy het met zyn hals heeft moeten boeten.

Loehoe niet wel van ons behandeld.

Egter ben ik van oordeel, dat, hoe trouwloos ook *Loehoe*, met de ontdekking van 's Konings valsche strecken aan ons, omtrent zyn Koning gehandelt had, men ten minsten na die klare vertooning, dat hy niets buiten 's Konings last tegen ons verrigt had, behoorde verzorgt te hebben, dat men nog hem, nog de zynen, aan 't leven quam: vermits alles, hem ten laste gelegd, niet zyn, maar Koning *Hhamza* 's eigen bedryf, over 't welke dierhalven hy, maar geenzins *Loehoe*, strafbaar was.

De Heer Caan ver trekt met *Madjira* na Ternate.

Hier op is de Heer Zeevoogd, *Caan*, met het schip *Frederik Henrik*, en zeven andere, nevens *Madjira*, en de *Loehoe*-neefche *Orangkaja* 's (behalven *Pati Cambello*, die weêr op de vlugt was) den 5den July uit Amboina na Ternate gezeilt; en in Augustus met den nieuwen Stadhouder des Konings, *Madjira* weêr in die Landvoogdy op Hila gekomen, zo als de wrevelmoedige *Kakiali* in zyn eigen slaapkamer door een Kastiliaan vermoort was.

En keert met hem, als Koningsstadhouder, in Amboina.

De Heer *Caan*, den 5den en 6den September een vergadering in de hoofdvesting *Victoria* belegt hebbende, vertoonde aan al de *Orangkaja*en, hoe Koning *Hhamza* aan hem, en aan al de Landvoogden van Amboina, volle magt gegeven had, om, uit 's Konings naam, over alle zyne landen in Amboina de oppermagt te hebben, regt te doen, de wederspannigen te straffen, en alles, 't geen den dienst des Konings, en der E. Maatschappy, vereiffchen zou, te verrichten.

De Koning geeft le oppermagt aan ons over zyn landen hier.

Ook las hy voor het bevel-schrift des Konings, waar by *Madjira* voor zyn Stadhouder over zyne landen in Amboina verklaart werd, gelyk hem op dien tyd, by zyne gelukwensching ook een Goude keten, met drie Kanonschooten 'er nevens, vereert wierd.

Zyn last, om vercheide koerinken te doen looden.

Daar na opende de Heer *Caan* 's Konings tweede geheim-schryven, waar by *Kipati Loehoe*, den *Kipati*, en den *Himam*, of *Priester* van *Cambello*, *Kaitsjili Lakfamana*, en *Leliato*, als wederspannigen ter dood veroordeelt wierden.

Men vond daar op goed eenen *Dermahoe*, zoon van *Pati Cambello*, eenen *Chatieb Lanoero*, en den *Pati* van *Loehoe*, *Patti Leka* genaamt, als de drie

voornaamste beroerders van den Staat, ter dood te verwyzen, en hen op den 7den September in 't jaar 1643. op 't plein der vesting te onthalfen; gelyk dit den 31sten November daar aan op *Batavia* ook aan *Leliato* uitgevoert is.

1643.

In 't jaar 1644, in Maart, zond de Koning twee Ternataanfche gezanten naar Amboina, *Alonso Cardoso*, en *Almossarif Kediri*, de welke met *Madjira* aan de hoofd-vesting gekomen zynde, zo liet de Heer Landvoogd *Demmer*, volgens 's Konings last ook den *Himam*, of *Priester* van *Loehoe*, *Lawadyn* by den *Pati* van *Cambello*, *Tebelia* genaamt, den 24sten Maart in 't jaar 1644. onthalfen, gelyk ook in 't jaar 1643. dat zelve vonnis aan *Kaitsjili Lakfamana* (die 'er nog ontbrak) zou uitgevoert zyn, zo hy in September des voorleden jaars door honger en ongemak in 't bosch niet al omgekomen was.

In 't jaar 1644. Komft van zyn gezanten in Amboina.

De voornoemde gezanten waren voornamelyk hier gekomen, niet alleen om de Ambonsche *Orangkaja* 's (na dat zy een voetval wegens hun bedreven wederspannigheid voor den Koning gedaan hadden) weêr hier te brengen; maar voornamelyk, om een geldboete van drie en zeventig duizend Ryksdaalders, die hy hen opgelegd had, en waar toe die van *Cambello*, *Boano*, *Erang*, en het *Oeli*, *Anin*, yder tien duizend Ryksdaalders, den *Sengadji* van *Boano*, *Kelang*, en *Caibobo*, yder vyf duizend, en zo anderen na gerade het verdere geven moesten, op te haalen.

Aangelegt om zekere geldboete in te zamenlen.

Ook liet zich de Koning nog al voorstaan, dat hy over de kust *Hitoe* mede te zeggen had; op welken grond hy de *Orangkaja* 's van daar met een *Coracora*, vol geschenken, na Ternate ontbood, om met hen te beraadslagen, wien men tot een nieuwen Kapitein, of Hopman der kust *Hitoe*, kiezen zou. Al 't welk juist zo niet opgevolgt, en maar als een misvatting voor dien tyd aangemerkt wierd.

Hhamza 's eifch op die van *Hitoe*.

Ook gaf hy door deze gezanten de zelve volmagt over zyn landen aan den Heer *Demmer*, gelyk hy die bevorens aan den Heer *Caan* gegeven had, maar met die bepaaling, dat hy den genen van zyn onderdanen, die daar de dood mogt verdienen hebben, na Ternate zou moeten zenden.

Na dat nu deze gezanten met het inmaanen van deze boete over de vyf maanden bezig geweest waren, hebben zy ('t geen nog zeer te verwonderen was, waar het uit zulke arme dorpen van daan gekomen zy) niet meer, dan zes en vyftig duizend, agt honderd, en vyf en zeventig Ryksdaalders konnen krygen, 't geen

Hoe veel zy van de boete inkregen.

1644. 't geen egter meest in kleeden, Gongen, slegt Goud-werk, kleen geschut, en eenige Bassen, alles ten hoogsten pryze aangenomen, bestaan heeft. Hier mede nog niet vergenoegt, zyn zy den 13den September na Manipa geschept, alwaar zy, nog twee duizend Ryksdaalders ingevordert hebbende, den ouden Kime-laha, *Fakiri*, met nog eenige andere Orangkaja's van Boero, en Manipa, medenamem, om hen, volgens 's Konings last, na Ternate te voeren.

Zy ontboden *Madjira*, en de Loehoe-neefche Orangkaja's, voor de tweede maal by zich, dog zy bleven t'huis, vermits de onzen het niet goed vonden; en daar op zyn zy na Ternate weder ver-trokken.

In 't jaar 1645. In Mai des jaars 1645. quam hier uit Ternate *Pieter Eduard*, een Tolk, met brieven des Konings, waar uit bleek, dat die Heeren gezanten des voorleden jaars, en wel byzonder de eerste, den Koning veel leugens wys gemaakt, en opgerokkent hadden, niet alleen om zynen bevel-brief, en volmagt, aan den Landvoogd van Amboina gegeven, en zyne belofte van afstand van de kust van Hitoe, aan den Ternataanschen Landvoogd, den Heer *Seroyen* in 't jaar 1644. gedaan, in te trekken, en te herroepen; maar om ook zeer vreemde bevelen aan zyn onderdaanen in Amboina te geven. Hy had den Koning opgegeven, dat de Hollanders overal op zyn stranden vastigheden, vlak tegen 't verdrag aan, deden opwerpen, en het dierhalven gezien stond, dat zyn onderdaanen voortaan t'eenemaal na hun goedvinden, als hun Slaven, zouden moeten leven. Men dwong hen niet alleen daar, zo zy voorgaven, Prince-vlaggen te moeten voeren, maar perste hen hier en daar ook met geweld Christen te werden, en dus geheel van den Koning af te vallen.

Ook zond Koning *Hbamza* aan de gevlugte Ternataanen op Kelang een vergiffenis-briefje, hen bevelende naar Ternate te keeren; maar de Landvoogd van Amboina, daar over byzonder misnoegt, vond niet goed dezen last des Konings op te volgen, maar de zaak aan hare Edelheden op Batavia te vertoonen, en daar op antwoord af te wagten.

Als nu deze Tolk, volgens 's Konings verzoek, na Ternate met een Jagt wederkeerde, maakte de Heer *Demmer* deze gruwelyke leugens van zyne gezanten aan den Koning bekend, en gaf hem een net berigt, wat van al deze zaken de regte waarheit was; te weten, dat alleen aan die van Anin in 't jaar 1643, toen zy zich de eerste maal met ons bevredigden, een Prince-vlag, enkelyk om hen van

1645. onze vyanden te onderscheiden, gegeven was; en dat het dorp Caibobo alleen, na lang aanhouden, en na uitdrukkelyke waarschuwing, van dat zy, zo wel Christen als Heidensch zynde, egter onderdaanen van Ternate bleven, Christen geworden was.

Met dit Jagt ging, volgens 's Konings ontbod, ook *Kimelaha Madjira*, en *Sopi*, benevens *Kimelaha Zoegi*, van Xoela Bessi, (die nu omtrent anderhalf jaar, hoewel op- en neder-gaande, was vast gehouden) om zich nevens *Kimelaha Terbile*, toen mede daar zynde, in Ternate over een moord te verantwoorden; die gepleegt was in 't jaar 1636. aan den onder-Koopman, *Pieter Pauwelszen*, wanneer hy met een Jonk, van Key komende, door zeer hard weder Banda, en Amboina voorby dreef, en op Xoela Bessi aanquam, en buiten hem nog aan vier Hollanders en drie inlanders bedreven, behalven dat de E. Maatschappij nog drie of vier honderd Ryksdaalders daar by verloren; en tot nog toe niet de minste voldoening daar over genoten had.

Ook wierd aan Koning *Hbamza* nu met eenen de Sagoe toegezonden, dien hy op *Lissabata*, *Hatoewè*, en *Affahoe-di*, belast had voor zich, in plaats van de opgelegde schatting, te maken.

Ontdusfchen zonden de voornoemde Ternataanen, aan welke hy een vergiffenis-briefje verleent had, drie of vier uit de hunnen na den Koning, om van hem nader verzekering voor hunne Slaven, en Meubelen, by hunne overkomst in Ternate te verzoeken; in welken tusschen-tyd de Landvoogd, om hen van 't gebergte te lokken, vryheit gaf om te gaan, waar het hun beliefd; hoewel zy, na alle minnelyke verzoeken van den Heer *Demmer*, zich daar toe ongenegen toonden. Hy zond eenen *Pati Chodja* na hen; maar die vond geen gehoor; ook hadden zy zich op *Salatti* al vast gemaakt, en wierden in hunne weder-spannigheid, niet alleen door hun eigen hoofden, de *Kaitsjili's*, *Abdul*, *Pismol*, *Dagga* (halve broeder van *Madjira*) maar ook van eenen *Lehut* van *Maffavoy*, onlangs van Manipa tot hen overgelopen, om dat hy niet genegen was na Ternate te gaan, gestyft, waar onder een booswigt, *Anachoda Dourwlo*, door Koning *Hbamza* herwaards gezonden, om zyn Sagoe-schatting van Ceram in te zamelen (hoewel hy zyn tyd niet dan met schelmstukken, moorden, en vrouwen-schenderyen op *Affahoe-di*, en *Boano*, doorbragt, zonder verder naar 's Konings Jonk eens om te zien) niet weinig roeide, die zich ook by dit gespuis op Kelang, om dat hy vreefde voor

Wat zy op Manipa verrigten.

In 't jaar 1645. Een ander gezant met 's Konings brieven.

Hhamza's schatting op eenige dorpen met Sagoe vandaan.

De onbodene Ternataanen

Werden door verscheiden gestyft om niet te vertrekken

De Heer Demmer legt de zaak voor Hhamza open.

voor den Koning te verschynen, be-
ven had.

In 't jaar 1646. begon *Madjira*, na dat hy 't jaar te voren uit Ternate weder-gekeert was, eenige vonken van het vuur, dat in zyn herte onder de asch smeulde, en te gelyk ook nieuwe blyken van Koning *Hbamza*'s aanleg tegen ons, zo klaar te toonen, dat men geen reden had, om, hoe fyn hy ook schynen wilde, daar meer aan te twyffelen: want buiten dat het nu uitbrak, dat hy voorleden jaar, als al de Orankaja's van Capaha (met welke de E. Maatschappy toen, gelyk nu nog, in een zwaren oorlog was) op hunne stranden verzamelt waren, om vrede te maken, hen door heimelyke boden dat afgeraden had, zo had hy hen nu dit jaar weêr sterk aangeraden, den oorlog zo lang, tot hy weder in Ternate geweest, en 's Konings last hier over verstaan zou hebben, te vervolgen; vermits het dan nog ruim tyds genoeg zyn zoude, om tot een vrede te komen; waar uit dan bleek, dat wy aan Koning *Hbamza*, en hem, even trouwe vrienden, ja beide tot Stookebranden van dezen oorlog, en, onder den naam van vrienden, hen als adders in onzen boezem hadden.

Schoon nu die kryg, door *Capaha*'s verovering ten einde raakte, zo was men daarom niet t'eenemaal van allen toeleg der Ternataanen tegen ons vry: want zy, die op Kelang waren, en allenskens schenen te willen aan de hand komen, met zich om laag neder te zetten, wierden door den loozen *Ridjali* (waar van wy onder Amboina breeder spreken) ten eersten vervoert om weder na 't gebergte te vlugten; hoewel zy zich in December weêr van daar, ten getale van drie honderd zielen (waar onder wel honderd weerbare mannen waren) na Loehoe lieten voeren.

In 't jaar 1647. braken de slingze streken van *Madjira* al meer en meer uit, wanneer hy 't afkomen van die van Ihamahoe van 't gebergte niet alleen tegenhield, maar ook die van Caibobo verbood, zich verder tot het Christendom te begeben.

In December des jaars 1647. zond Koning *Hbamza Kaitsjili Sibori* met vierenvéertig Coracora's (meest uit de Xoelafche eilanden byeen vergadert) om 't volkryk dorp Gorontalo, op 't eiland Celèbes gelegen, en van hem afgevallen, aan te tasten, en weder aan zyn Kroon te hegten; dog, *Sibori*, niet in staat zynde om dit uit te voeren, verzogt de Koning van de E. Maatschappy twee Jagten, waar mede hy dit dorp veroverde, en daar grooten buit van Slaven, en andere goederen, maakte, waar van hy,

I. DE EL.

tot erkenenis, honderd Slaven aan de E. Maatschappy vereerde.

In den jare 1648, in 't begin van April, vond de Heer Landvoogd *de Vlaming van Outsboorn* in Amboina het Jagt de Griffioen op de Reede met brieven van Koning *Hbamza*, waar by hy, gelyk bevorens aan anderen, weêr volmagt aan dien Landvoogd gaf, niet alleen om zyn landen hier in zyn naam te bestieren, maar ook om zyn Tollen voortaan te ontfangen, vermits hy oordeelde, dat zyn Stadhouder, *Madjira*, te slof daar mede te werk ging; behalven dat hy ook zeer misnoegt op hem was, om dat hy de nieuwe Coracora's, door 's Konings last op Kelang gemaakt, nevens een van zyne bywyven, volgens zyn bevel niet opzond.

In Mei des zelve jaars overleed Koning *Hbamza*, de loofte van al de Koningen, die Ternate oit bestiert hebben, na omtrent eenentwintig jaaren geregeert te hebben, zonder dat men weet, of hy Moorsch of Christen stierf (waarom de Priesters ook noit voor hem bidden) waar op den 6den dier zelve maand de Prins *Kaitsjili Taboebo*, oudste zoon van Koning *Modafar*, met den naam van *Manlarsjab* (of *Mandarfab*, zo de Ternataanen hem noemen, of wel *Mandarsjab*,) tot negen en twintigste Koning van Ternate zeer plegtelyk ingehuldigt is; over welke krooning des Konings in Amboina ook drie Chargies met Musketten, en vyf Kanon-schooten, gedaan wierden. Van *Modafars* drie zoonen was hy zekerlyk de beste, een zeer goedhertig, en minnelyk Prins, die waarlyk veel Koninklyke deugden bezat.

Niet lang hier na vertrok de Heer *Caan* den 31sten Mei uit Ternate, hebbende den Landvoogd *Seroyen* van daar geligt, om zich op Batavia over eenige beschuldigingen te verantwoorden, en den Heer *Gaspar van den Bogaarde*, onder den Titel van President, voor eerst, en tot nader last van hare Edelheden, als twaalfden Landvoogd der Moluccos aangestelt.

Ondertusschen deed zich in Amboina den 11den September een geschil tusschen de Ternataanen, en Loehoeneezen, eerst by hunne wyven begonnen, met zo veel hevigheid op, dat, de eerste tot feitelikheden gekomen zynde, het opperhoofd van Loehoe, de Heer, *Simon Cos*, genoodzaakt was met Soldaaten 'er tusschen te komen, en verder wegens de stoutheit dezer Ternataanen aan den Stadhouder *Madjira* te verzoeken, dat zy, volgens 's Koning lang gegeven last, nu toch eenmaal naar Ternate verzonden mogten worden; waar toe *Madjira* geen

N n ooren

In 't jaar 1648. Hhamza geeft den Landvoogd de Vlaming volmagt om zyn Tollen te ontfangen.

Is misnoegd op Madjira.

Zyn dood.

Mandar: sjah negen en twintigste Koning van Ternate.

De Heer Seroyen geligt.

De Heer van den Bogaarde twaalfde Landvoogd der Moluccos.

De Ternataanen regten weêr moeite in Amboina aan.

Cos verzoekt aan Madjira hun vertrek na Ternate.

In 't jaar 1646. Madjira's en Hhamza's vuile aanslagen breken uit.

Waar op nieuwe noejekheden volgen.

In 't jaar 1647. Nieuwe haaltjens van Madjira's valscheit.

Kaitsjili Sibori verwint Gorontalo.

1648.
tGeen hy
weigerd.

ooren had, also hy hen nog metter tyd ergens anders toe zou noodig hebben, weshalven het hem ook aan geen uitvlugten ontbrak, om te toonen, dat dit voor eerst nog niet wezen kon, en dat men beter tyd daar toe afwagten moest; hoewel hy toen al het verraad, lang daar na door hem begonnen, in zyn hert smeedde, en alleen maar na beter en gunstiger gelegenheit, om het uit te voeren, wachtte.

Dit verzoek wierd by zekere groote vergadering op Loehoe den 5den October, daar *Madjira*, en al de Orangkaja's van 's Konings landen mede tegenwoordig waren, wel ernstig by de onzen vernieuwt; dog in 't eerst door hem weder van de hand gewezen, als nog te ontydig zynde; maar, ziende, dat de onzen op dit stuk bleven staan, liet hy, op hun ernstig aanhouden, toe, dat men 'er nu nader over spreken zou, 't geen daar op uitquam, dat de Raad besloot, dat men vooreerst *Dagga*, *Madjira*'s halven broeder, nevens *Leliato*'s zoonen, *Hadji*, *Labodi*, en *Baikole*, met hunne huisgezinnen, naar Ternate zou doen vertrekken; maar de Princen, *Abdul*, *Bismol*, en *Singasari*, zouden hier nog wat blyven, om dat de Koning hunne naamen niet stiptelyk uitgedrukt had, en om dat zy *Madjira* tot Raadslieden moeten dienen. Een groote reden; maar waar van de laatste den knoop toehaalde; aangezien wy metter tyd wel zien zullen, wat schoonen raad zy hem gegeven hebben, en waar toe hy hen hier zo zeer nog van nooden had.

Dog de Hollanders, als leden in dezen Raad zittende, bewezen klaar, dat de Koning, al de kinderen van Ternate opeischende, niemand had uitgesloten, en ze alle in Ternate hebben wilde; behalven dat ook de Princen, *Abdul* en *Bismol*, veel te gevaarlyke werktuigen waren, om langer in Amboina te blyven, en zeer ligt, by *Madjira*'s afwezen (die na Ternate moest gaan, om den nieuwen Koning te begroeten) op Lissibatta, hun geboorte-plaats, een aanhang zouden kunnen krygen, en zich dan zo ook meester van die brood-kamer maken, uit welke men hen daar na zo gemakkelyk niet zou kunnen doen vertrekken.

Dus wierd dan ook 't vertrek der drie Princen vastgesteld, dewelke van *Madjira*, en *Mayneë* van Cambello, vergezelschap zouden worden, om in Ternate rezenschap van de op Kelang toegezegde vergiffenis te kunnen geven. Alles ging nu nog wel; dog *Singasari* stelde wakker den beest, wilde zich na dit besluit niet schikken; en moest dierhalven met agt krygsknegten aan boord gebragt worden,

in welke schermutzeling hy nog een vinger verloor.

Deze zeven Edele Ternataanen vertrokken den 14den November dezes jaars met 's Konings Coracora's. Zy wierden een stuk weegs door onze Kooplieden met een Sloep der E. Maatschappy uitgeleid, quantzuis om dat zy onzen brief aan den nieuwen Koning by zich hadden, dog eigentlyk was het, om te beletten, dat *Madjira* op de kleene dorpen niet mogt aangieren, om de arme ingezetenen nog wat uit te mergelen. *Madjira* kwam in 't einde van Mei des jaars 1649. met zyn halve broeder *Dagga*, en met eenige der vertrokken Edelen, weër in Amboina; zo men zeide, om hunne goederen te haalen, en dan in dit zelve jaar nog weder te keeren. Zy hadden den nieuwen en onervaren Koning veel leugens wys gemaakt, en zeer quaadaardig den Heer Landvoogd *de Vlaming* te laste gelegd, dat hy 's Konings landen, en onderdaanen na zich trok, en, met name, zeven dorpen op de kufft van Hitoe, tusschen Oerin en Hatoe gelegen; dat hy ook de Mooren met geweld tot het Christendom dwong, en in 't byzonder dat hy zes Gyzelaars van Waylamma tegen hun wil en dank aan de vesting Victoria dagelyks deed ter school gaan. Hierom hadden zy den Koning geraden, in tyds daar in te voorzien, en hem tog niet meer, als 't gebied over zyne Christen-dorpen, te laten, en aan den Stadhouder, gelyk als bevorens, weër 't volle gezag over 's Konings landen te geven.

Dit werkte zo veel uit, dat de Koning *Mandarsjab* (wat tegen-beregtten hem de onzen in Ternate ook gaven) den 1sten Mai een zeer trotzen en spytigen brief aan den Heer *Vlaming* schreef, waar in hy hem zeer bars verweet, dat hy 't verbond, tusschen Koning *Hbamza*, en den opper-Landvoogd, den Heer *van Diemen*, in 't jaar 1638. gemaakt, niet na quam, dat hy de Heidenen op Ceram, te weten, die van Caibobo, Amahey, en Makariki, Christenen gemaakt had, niet tegenstaande het gansch eiland Ceram (alleen Keffing, en Waroe uitgezonderd) hem toequam; weshalven hy begeerde, dat men alles op den vorigen voet herstellen, en geen Heidenen meer tot het Christendom 'dwingen zou. Ook eischte hy de voornoemde dorpen op Hitoe weër, en belastte, dat men die zes Gyzelaars ten eersten ook in *Madjira*'s handen stelden, en 't gezag over 's Konings landen voortaan alleen aan zynen Stadhouder laten zoude.

Dus schreef die Koning aan den Ambonschen Landvoogd, *de Vlaming*, een man,

1648

In 't jaar
1649.

Wat le
gens z
den K
ning w
gema
hadden

Die da
op ze
bars,

Doch
eindelyk,
in gezelschap
van
Madjira,
geschiede.

Aan de
Heer d
Vlamin
schryft.

649. man, niet alleen weêrgadeloos in zynen yver, en beleid, ten dienste der E. Maatschappy, maar die ook in opzigt van dezen Koning (die hem door onkunde van zyne hoedanigheden nu zo bejegende) zo groot van verdiensten was, dat hy aan hem, en zyn trouw, alleen de welstand van zyn ryk (gelyk wy in 't vervolg zien zullen) schuldig, en niet anders, dan door zyn onvermoeide zorg voor hem, en zyn Ryk, oorzaak geweest is, dat hem een menigte wederspanningen niet van zyn Throon, en Kroon, berooft hebben.

Men merkte ten eerste wel, uit wat kokér dit quam, en dat die vorst, zynde waarlyk van een goeden en medegaanden imborst, daar geen schuld toe had; en dierhalven oordeelde men best hem maar zedig te toonen, (gelyk de nu van haar Edelheden goedgekeurde Landvoogd van den Bogaarde deed) dat het verbond ons in opzigt van de Heidenen of hunnen Godsdienst, gansch niet, maar alleen in opzigt van de Mooren, bepaalde.

Daarbeneven toonde men hem klaar, dat die dorpen by hem, en bevorens ook wel by anderen geeischt, al van de tyden der Portugeezen onder de vesting Victoria, dierhalven nooit onder Ternate, en altyd onder ons, gestaan hadden, buiten dat wy hen naderhand ook met het swaard overwonnen hadden in een tyd, dat de Ternataansche Kroon niet het minste, van regt op die landen te hebben, gerept had.

In opzigt van zyn landen onder 't gezag van zyn Stadhouder voortaan te laten, deed men hem klaar begrypen, dat dat geenzins tot zyn welstand, maar tot verderf van die landen, dienen zou, die, zo de E. Maatschappy door hare wapenen het niet belet had, door toedoen van zyn Stadhouders, en hunnen aanhang, al lang in de magt der vreemdelingen zouden geweest zyn; waar uit dan voor hem niet anders te besluiten viel, dan dat die gene, die hem zulk een raad tegen de zorg van zyn besten vriend gaven, dit geenzins uit liefde, of ten besten van hun Koning, maar enkelyk uit eigen belang deden; en dat hy, wilde hy wel doen, zich voortaan aan de leugenagtige berigten van zulke gezanten niet eer gedragen moest, voor dat hy onze tegen-berigten daar op ontfangen, en daar tegen vergeleken had.

De vorst, deze oopening van zaaken, zo strydig met het berigt der zynen, bekomen hebbende, liet zich wel eenigzins ter neder zetten, doch hy bleef nog al in die gedagten, dat wy zyn onderdanen in Amboina onderdrukten; hoewel men hem eindelyk nog zo verre bragt,

1649. dat hy aan den Landvoogd weêr volmagt, als te voren by Koning *Hbanza*'s tyd, over zyne landen in Amboina gegeven, en die den 3den Mai onderteekent had.

Ondertusschen toonde de Heer *Vlaming*, om den nieuwen Koning tog alle bedenkelijk genoeg te geven, dat het zeer verre van daar was, dat hy iets zou zoeken na zich te trekken, 't geen tot de regten des Konings behoorde, en om daar overtuigende blyken van te geven, zond hy twee Slaven, die over dievery van Hatoehaha opgezonden waren, aan 's Konings Stadhouder; een zaak, die nooit te voren geschiedt was.

Wanneer *Madjira* den 2den September met *Labadi*, *Leliato*'s zoen, en andere Ternataansche Edelen, aan de hoofdvesting by den Landvoogd quam, liet hy hem wel zeer feestelyk door eenige leden van den Raad inhaleen, en 't gefchut onder eenige Charges van Musketten voor hem los branden; maar vergat egter geenzins hem over die klagten te spreken, die hy van hem aan den Koning gedaan had. Hy sprak 'er niet veel tegen; doch zei alleen, dat hy in plaats van te klagen, maar een niet verhaal aan den Koning van den staat zyner landen in Amboina gedaan, en by die gelegenheit gezegt had, dat op *Wayfamma* eenige Nagelboomen omgehakt; dat ook voor eenige jaren een deel Mooren van Noeffanivel, en nog een van Hatoehaha, Christen geworden, en dat die zes Gyzelaars zedert eenigen tyd, om dat zy de gewoonelyke Moorische plegtelykheden niet onderhielden, by hen ook voor Christenen verdagt gehouden waren. Indien de Koning dat nu voor een klagte opgenomen had, dat het by hem zo niet gezegt, nog gemeint was. Onnoozelen bloed! Ook zei hy tot den Heer *Vlaming*, dat de Koning hem, in opzigt van die van *Caibobo*, en *Amahy*, volstrekten last gegeven had, om die weêr tot hunnen vorigen stand te brengen, en dat ook hy, Landvoogd, 't bestier over 's Konings landen, volgens zynen uitdrukkelyken last, zo wel in zaaken van 't geloof, als van de gemeene diensten, voortaan aan hem zou hebben te laten; zonder zich verder daar mede te bemoejen.

Dit liep wel wonderlyk tegen malkanderen aan. De Koning gaf volmagt aan *Vlaming*; en dit bewees hy klaar. Ook gaf hy volkomen last aan *Madjira* over een en 't zelve. De Koning schreef aan de *Vlaming*, dat de Ternataansche Edelen maar met *Madjira* over quamen, om hunne goederen te haalen, en dan weêr na Ternate te keeren. *Madjira* zei,

N e 2 dat

Vlaming toond zich inschikkend voor den Koning; dog gevoelig tegen *Madjira*.

Madjira's fyn antwoord.

1649. dat de Koning de zelve hem medegegeven had, om hem voor Raaden te dienen, en hier te blyven. Maar de Heer de *Vlaming* hem 's Konings brief, en zyn bevel daar in getoont hebbende, zei hem volmondig uit, dat hy zich na dien brief, en niet na zyn zeggen, rigten zou; en dat hy (Stadhouder) zorg dragen moest, dat de Ternataanen, die maar om hunne vrouwen, kinderen, en goederen, gekomen waren, ten eersten, volgens 's Konings last en 't laatste verbond, weder uit Amboina vertrekken, of dat hy anderzins oorzaak wezen zou, dat zyn Koning de vier duizend Ryksdaalders, hem by 't verbond, met *Hbamza*, toegezegd, zou moeten missen; en dat hy die ook niet eer, voor dat zy weg waren, betalen zou; na welke heufche vermaning de Landvoogd hem op de vorige statelyke wyze zyn afscheid, onder 't geleide van eenige zyner Raaden, gaf.

Den 4den December vertrokken eenige Ternataansche Edelen; te weten, *Dagga*, *Labodi*; nevens de Kaitsjili's *Bismol*, en *Abdul*, met een Coracora van Loehoe, na Ternate; maar zy lieten hunne vrouwen, kinderen, en goederen op Loehoe; waar uit men klaar zien kon, dat zy niet vertrokken, om uit Amboina altyd te blyven. Ook toonden ons de Loehoe-neezen ten dien tyde al, dat zy in *Madjira* 's wonderlyke wyze van bestier geen zin hadden; ons van tyd tot tyd daar tegen waarschouwende; dog *Vlaming* belaste hun, dat zy hem, als 's Konings Stadhouder, moesten gehoorzaamen; hoewel hy mogelyk mede wel zag, dat het met hem dus niet gaan zou, maar aan de andere zyde ook genegen was den Koning genoeg en geen reden te geven, om over hem weér te klagen.

In 't jaar 1650. Het blyven van vyf schepen. In de maand Maart des jaars 1650. zyn vyf schepen, de *Tyger*, 't *Jagt de Lui-paart*, *Bergen* op *Zoom*, *Agterkerke*, en de *Fluit de Juffrouw*, na Ternate steventende, op de droogte *Sangori*, omtrent *Boeton*, of op een onbekend *Rif*, omtrent het eiland *Amboina*, te zamen in stukken gestooten, en gezonken; dog egter zodanig, dat al 't volk, en ook de meeste goederen, behouden zyn. Het *Jagt Concordia* bragt eenig goed in Ternate; maar 't volk, vyf honderd eenentagtig man sterk, vertrok in 't laatst des Ooster-Saifons weér na *Batavia* met een scheepje, van de stukken en brokken der geblevene schepen gemaakt, en 't *Jagt van Vyven* daar na genaamt; dog by hun komst aldaar, door den opper-Landvoogd van Indiën den Heer *Karel Reinierszoon*, *Troostenburg* hernoemd. Indien 't na de zin der Boetonsche grooten gegaan

had, zou de Koning al de Nederlanders onder schyn van vriendschap om hals gebragt, en hun goederen geroofd hebben; maar die vorst, daar toe te edelmoedig, sloeg die voorslag af, en heeft hen alle bedenkelyke hulp bewezen, waar over hy ook beloont is.

In Juny belaste Koning *Mandarsjab* de schulden van Koning *Hbamza*, die aan de E. Maatschappy ten bedrage van twaalf duizend Ryksdaalders ten agteren gebleven was, uit zyn inkomsten in Amboina te betalen, en dat hem ten eersten al de Ternataanen, niemandt van hun, dan alleen zyn Stadhouder, uitgezonderd, zouden toegezonden worden.

In Augustus quam 't *Jagt Concordia* uit Ternate in Amboina, met brieven van Koning *Mandarsjab*, waar by hy wel met weinig, dog zeer klare, uitdrukkingen, van al de Christen-dorpen op *Ceram*, als *Kaibobo*, *Elipapoeti*, *Amahey*, *Makariki*, nevens al de onderhorige Heidenen, volkomen afstand deed, en die aan de E. Maatschappy overgaf; hoewel in den brief, aan den Stadhouder geschreven, van hem gezegd wierd, dat zy, wederspannige zynde, van hem, en den Landvoogd dienden gestraft te worden; zonder iets van de overgave der zelve aan ons daar in te reppen.

Het is zeker, dat die vorst zyn zaaken, zedert hy begon te begrypen, dat de welstand van zyn perzoon, enryk, niet van zyn grooten, maar enkelyk en alleen van de E. Maatschappy, afhing, met meer omzigtigheid in opzigt van beiden, en met meer vertrouwen op ons, en voor al op den Landvoogd *de Vlaming*, heeft gehandelt, en dat ook dit de eenige reden geweest is, waarom hy zedert alles, wat zyn Koninklyk gezag maar enigzins toeliet, aan de E. Maatschappy toegestaan, en geerne ingewilligt heeft.

Dit stak veel grooten in Ternate zodanig in de oogen, dat het hen zeer slingze besluiten tot nadeel van den Koning, dien zy om zyn jonkheit zeer weinig agtten, en wiens verkeerde vriendschap met die *Kaffirsche*, of ongeloovige honden (zo zy ons noemden) zy dagelyks vervloekten, niet alleen tegen alle verwagting nemen, maar ook niet zeer lang daar na uitvoeren deed.

Hy droeg zich, na hunne gedagten te groots tegen hen, en te minnelyk tegen de *Hollanders*; maar 't allermeest nog spëet dit hun (en voor al *Madjira*) dat hy de volle magt over zyn landen in Amboina, tot zo grooten nadeel van dezen Stadhouder, aan den *Nederlandschen Landvoogd, de Vlaming*, overgegeven, en niet alleen overgave van zo veel *Ceramsche dorpen* aan ons gedaan; maar

Mandarsjab belaste *Hbamza* 's schulden te betalen, en hem de Ternataanen te zenden.

Geeft al de Christen dorpen, en de Heidenen aan ons over

Verbitte ring der grooten tegen hem.

50. maar ons daar by ook toegestaan had, daar zo veel Christenen, als wy wilden, te maken, 't geen tot zo merkelyken nadeel van de voortzetting des Mohhamedaanschen geloofs strekkende, hen dien Koning niet anders, dan voor een volslagen heulder met deze ongeloovigen, en dierhalven te gelyk niet anders, dan voor een van hun bitterste vyanden, kon doen aanzien, weshalven zy zich ook volgens de gronden van hun Geloove (en wat vermag het stuk van den Godsdienst niet, om 't graauw aan 't muiten te helpen?) niet langer verplicht vonden, zulk een afvalligen van 't Geloof te gehoorzamen.

Over dit eigenzinnig regeeren van *Mandarsjab* (zo zy 't noemden) vonden zich vooral beledigt de Goegoegoe, *Kaitsjili Moesa*, de Zeevoogd, *Kaitsjili Saidi*, uit het Vorstelyk huis Tomagola, de Orangkaja, *Marasaula*, de oude Hhoekom, *Laulata*, mede uit 't voornoemde Adelyk huis, die ten eersten ook anderen, als *Kimelaba Terbile*, op de Xoela's, en *Madjira*, in hunne belangen heimelyk wisten in te wikkelen, om ten besten van het gemeen zulk een buitensporig vorst te verwerpen; wel, zo zy voorgaven, om beter bestiert te worden, maar eigentlyk om zelfs, alleen, en te vryer, te regeeren.

Dit vyer, 't geen al eenigen tyd onder de affchen geglomd, maar door den tyd nu meer kragten gekregen had, begon op den 31sten July in 't jaar 1650. t'eenemaal uit te bersten, tot zo verre, dat zy zich niet ontzagen; *Manilba*, 's Konings jongsten broeder, van halven bedde, een Prins, niet al te wel by zyn zinnen zynde, op dien dag tot Koning in zyn plaats te verkiezen, en hem den 2den Augustus ook daar voor opentlyk uit te roepen. Het zou, als zy dit tog doen wilden, billyker geschenen hebben, den Prins *Calamatta*, ouder, en verstandiger, dan *Manilba* zynde, hier toe te verkiezen; maar dan zouden zy hun oogwit, om zelf te regeeren, zo wel niet bereikt, en zich onder geen minder jok, dan by *Mandarsjab* 's regeering, bevonden hebben. Dus had *Manilba* den naam van Koning, maar de Muiteis voerden opentlyk het opper-gebied; en, om dit werk een beter koleur by ons te geven, zeiden zy, dat zy 't geenzins tegen de E. Maatschappy, maar alleen tegen den onwaardigen, en daarom van hen afgezetten, Koning *Mandarsjab*, hadden. Dat hy tegen 's Ryks-wetten gezondigt, en zich dierhalven hunne verdere gehoorzaamheit onwaardig gemaakt had; hoewel zy daar na voorgaven, dat onze Landvoogd voorgenomen had al de Ternataansche grooten om hals te brengen.

Mandarsjab, hoe jong ook, nu eerst 1650. regt zyn oogen openende, en, schoon geen overvlieger in 't verstand, egter klaar ziende, niet alleen met wat voor verraders hy van tyd tot tyd geraadpleegt had, maar te gelyk ook hoe eerlyk, hoe opregt, en getrouw, de Landvoogden zo van Ternate, als van Amboina, hem geraden, en tegen zulke verkeerde raadplegingen van tyd tot tyd gewaarschuwd hadden; bekende toen met veel leedwezen, dat de E. Maatschappy zyn behoudenis, in zulke bekommerlyke tyden, als hy nu beleefde, alleen uitwerken, en hem uit al deze zwarigheden redden kon, op welke hy zyn eenigste vertrouwen niet alleen nu, maar ook ten allen tyde, stellen zou.

Dierhalven nam die Koning met zyn vrouwen, kinderen, Goud, Silver, en alle zyne vervoerbare schatten, zyn toevlugt tot den Landvoogd van den *Bogaarde* in de vesting Orangie, en zag, tot zyn groote verwondering, dat hem maar drie Sengadji's, en omtrent honderd andere van zyn onderdanen, gevolgt waren, welker woonplaats men voor eerst buiten die vesting begrepen had. Ook hoorde men, dat de Muiteis, hun onmagt in 't open vlek Maleyo ziende; na de ontoegankelyke klip Soela, tusschen Tacoma, en Toloeko, gevlugt waren, en zich tot nader berading daar onthielden.

De Ternataansche Landvoogd, niet weinig door den gevaarlyken oproer dezer Belhamels ontzet, gaf ten eersten met een vaartuig, uitdrukkelyk na Amboina aan dien Landvoogd kennis hier van, zo om in den staat waar in hy zich nu vond van hem geraden, en bygesprongen te werden, als om tegen de aanslagen dezer Muiteis, die zich na zyne niet ongegronde gedagten ook wel tot in die Landvoogdy, of altoos over 's Konings-landen in Amboina uitgespreit mogten hebben, te waken.

Deze bedroefde tyding, den 27sten September hier gekomen zynde, veroorzaakte een ongemeene ontsteltenis, vermits de Landvoogd de *Vlaming* naar Batavia vertrokken, en de Hollandsche bezetting alomme hier zeer slegt gestelt was. De gezaghebber, *Cos*, liet niet na zo veel, als zyn swak vermogen toeliet, voor alles zorg te dragen, en deed ook vernemen, hoe deze oproer den inlanders, onderdaanen des Koningsalhier, te voren quam, dog kon door al zynen yver in 't eerst niet ontdekken, hoe zy dit werk opnamen, en of zy daar mede deel aan hadden, of niet, aangezien zy zich alle zeer gesloten, en meest onkundig van de zaak hielden. Hy zond ook

1650.

Man-
darsjab
vlugt by
ons in de
vesting.

De
Land-
voogd
van den
Bogaarde
geeft hier
af kennis
na Am-
boina.

Wat de
gezag-
hebber
hier op
doet.

1650.
Die ook
Madjira
kennis
geeft.

den onder-Hopman, *Danen*. na den Stadhouder *Madjira*, ten deele om hier kennis van te geven, en hem de pols te tasten, of hy mede met dit vergif besmet was, ten deele om hem ernstig aan te maanen, zyn wettigen Koning, dien de E. Maatschappy ten uitersten toe tegen deze wederspanningen beschermen zou, getrouw te blyven, en dierhalven om zulke sehelmen niet alleen geen toegang te geven, maar om ook alle, die daar van hen verschynen mogten, aanstonds by den kop te vatten, en aan ons over te geven, om ten spiegel van anderen getraaft te worden.

Die zich
onkundig
houd,
en zyn
Koning
trouw
belooft.

Madjira, dit hoorende, hielt zich t'eenemaal onkundig, en daar over doodelyk ontstelt, vervloekte zulke sehelmen met hunne godlooze aanslagen, als die door zulk een heiloos bedryf het Ternataansch Hof een onuitwiffelyke smette aanwreven; en hy verzekerde *Danen*, dat de Heer *Cos* van zynen 't wegen ten vollén geruft kon wezen, dat hy zynen Koning *Mandarsjab* getrouw blyven, en alle, die hy van den aanhang dezer Muitmakers maar krygen kon, aanstonds aan hem overleveren zoude.

Daar zyn 'er, die meenen, dat hy het zeer wel geweten, en daar mede deel aan had; anderen wederom oordeelen, dat hy toen nog geen kennis daar van had, maar dit hoorende daar op ten eersten besluit genomen heeft, om nog *Mandarsjab*, nog *Manilba*, als Koning te erkennen, maar om, in dit troebel water visschende, zich zelve Koning van die landen te maken, die hy tot nog toe maar als Stadhouder bestiert had; in welke betrekking hy dan ook zeer wel 't eerste bedryf verfoejen, en 't laatste, van niemand in zyne landen toegang te zullen geven, zeer wel, hoewel met een valsche hert in opzigt van zyn wettigen vorst, en de E. Maatschappy, beloven kon; van al het welke ons het vervolg van zyn gedrag berigt geven, en klaar aanwyzen zal, hoe groot een Schelm, en Verrader, hy geweest zy.

Hy wil
de ver-
trokken
Terna-
taanen
weér
ontbie-
den.

Ten eersten zond hy ook eenig volk af, om de Ternataansche vertrokkene Edelen, *Dagga*, en *Labodi*, nevens de Princen *Bismol*, en *Abdul*, zoonen van *Laksamana*, mitsgaders *Codjali*, zoon van den Sengadji *Roemabite*, die al hunne Coracora 's op *Xoela*, en hare goederen op zee verloren, en zich eenigen tyd op *Fattamatta* in groote armoede opgehouden hadden, te rug te roepen, op dat zy, quantzuis, zich by hun komst in *Ternate*, niet mede by de wederspanningen begeven mogten.

Dit seheen wel iets goeds; dog de Raad in *Amboina* vord daar tegen god,

dat zy op *Xoela* tot de komst der Bata- 1650
vische schepen blyven zouden, op dat zy 't Geer
geen gelegenheit hebben mogten, om de Raa
eenig quaad, 't zy in *Ternate*, 't zy in in Am
Amboina, te doen; waar op hy dan ver- boina a
der verzogt, eenig geld van 's Konings keurd.

Gelyk nu de Ternataansche Land- Van de
voogd kennis van deze zaak na *Amboina* Bogaar
gegeven had, alzo deed hy dat terstont berigt e
ook aan de Hooge Regeering van Indiën zen afv
na *Batavia*; waarnevens Koning *Man- na Bat
darsjab* niet naliet door zyne gezanten, via.
en schryven aan haar Edelheden, den
algemeenen Landvoogd, den Heer *Karel*
Reinierszoon, en de Ed. Heeren Raaden
van *Nederlandsch India*, zeer ernstig
om hulpe tegen zyn wederspannige on-
derdanen te verzoeken.

Haar Edelheden vernamen dit met Haar
zeer veel ontzetting in de maand *Novem- Edelhe
ber*, en waren van oordeel, dat de *Kasti- den oc
liaanen*, en *Tidoreezen*, hier ook de deel hi
hand in hadden; met regt dit als een over.
zaak, die zich ook wel verder na *Am-
boina*, en *Banda*, metter tyd uitbreiden,
of waar onder zich deze of gene nydige
Nabuur mengen kon, aanzierende, waarom
deze brand ten eersten, op dat de vonken
daar van niet derwaards mogten over-
vliegen, diende gedempt te worden.

Dit was een zaak van 't hoogste be-
lang, over welke, als geen uitsel ter
wereld konnende lyden, men aanstonds
een hartelyk besluit nemen, en tot uit-
voering van welke men ook een bequaam
perzoon, en dapperen Held uitkiezen moest,
vermits het niet evenveel was, wien men
daar heen zond.

Men besloot dan een aanzienelyke
magt van schepen, en volk, ter hulpe
van dien vorst te doen vervaardigen;
die wel spoedig klaar geraakte; maar
meer zwaarigheid vond men, om een regt-
schapen Hoofd, eenen man, in die ge-
westen, en zaken ervaren, zo ten eersten
uit te vinden. Men vond niemand daar
toe bequamer, als dien onvermoeiden Zende
Held, den Heer *Arnold de Vlaming van den H
Outshoorn*, die niet lang te voren op de Vla
Batavia gekomen, en pas een maand ming r
geden daar getrouwt was; en hoewel die een vli
Heer wel veel redenen had, om dit van na Ter
de hand te wyzen, 't zy om zyn vorige nate.
ongezondheit, waar van hy nog niet
lang herstelt was, 't zy om andere rede-
nen, nogtans uit zugt voor den welstand
der E. Maatschappy, en op aanbieding
van haar Edelheden om derwaards als
ordinaar stem-voerend Raad van *India*,
opper-gevolmagtigde, en Zeevoogd van
de vloot te gaan, zo nam hy het aan,
schoon

50. schoon hy voor zich zelve zeer veel moeite en swarigheden daar in te ontmoet zag, al 't welke zyn Helden-moed groothertig voorby stapte; oogende maar alleen op den grooten dienst, die hy daar mede aan de E. Maatschappy doen, en op 't gevaar en nadeel, 't geen zy onbetwiftelyk daar by lyden zou, indien hy dit quam af te slaan.

Hy vertrok dan met de vloot, den 23sten December dezes zelve jaars, van Batavia na Ternate, voor een gedeelte van die reize den Heer, *Willem van der Beek*, onlangs tot buiten-gemeen Raad van India, en Landvoogd van Amboina aangestelt, tot zyn reis-gezel gehad hebbende. Hy gierde in 't begin van 't jaar 1651. 't eiland, en de stad Boeton aan, gaf dien Koning door zyn geheim-schryver, *Livinus Bor*, en den Corporaal der Adelborsten, *Seweryn Hanszen*, kennis van zyn komst, waar op die vorst ten eersten met een grooten stoet en gevolg aan boord quam, en van de Heer *Vlaming* heerlyk ingehaalt, en op een pragtige wyze ontfangen wierd. Die Veldheer en Zeevoogd liet al 't volk by des Konings komst in 't geweer komen, en ter eere van hem verscheide Charges, en Kanon-schooten, doen, al te maal uitcleyke eer-bewyzen, waar op de inlandsche vorsten zeer gezet zyn, en waar door men hen zonderling streelen, en tot zich lokken kan. Na deftig onthaalt te zyn, en onderling gesproken te hebben, vertrok hy met zyn Edelen weêr na land, verzoekende zeer ernstig, dat de Zeevoogd hem toch weêr wilde komen bezoeken. Dit te weigeren eischte wel de zaak van Ternate, maar zyn kennis van den aart der Mooren, die over de minste veragting gewoon zyn lang te wrokken, leed dit niet; en behalven dat 'er voor hem (om te voren daar gepleegde moorden) veel gevaar in stak, om na le stad te gaan, die boven op een berg ligt; zo was zelf 't wantrouwen van een Koning, die ons dienst gedaan had, onpleefd.

En dewyl hy dit om meer redenen niet voorby kon, beloofde hy aan land te komen, en hem te bezoeken. Hy deed dit; maar vergezeld van vyf honderd krygsknegten, behalven een groot getal Matroozen, die een treffelyk geschenk voor dien vorst na boven droegen.

Hy had op dien tyd zich wel van de voorgaande moord, door de Boetonders aan ons volk gepleegt, gemakkelyk konnen wreken, maar wetende, dat de Koning, eerst onlangs tot die Kroon verheven, daar aan onschuldig, en dit alleen door de grooten bedreven was, en dat het de gewoonte der E. Maat-

schappy niet was, van slyngze strecken zich te bedienen; maar alle zaken voor de vuist, en in alle opregtheit te doen, zo wilde hy 't vrygelei, hem verleent, niet schenden, veel min verraad met verraad wreken; achtende na tyds gesteltens best, in der minne van dien vorst, en van zyn grooten, te scheiden, met voornemen van de schuldigen aldaar by een beter gelegenheit eens te zullen zoeken.

Na vriendelyk afscheid van dien vorst, die over het geschenk, en des Zeevoogds heusche ontmoeting, zeer vergenoegt was, vertrok hy, liep door de Straat van Boeton, waar in hy, door tegenwinden en sterke stroomen veel zieken bekomen hebbende, goet vond omtrent Boetons engte, den Landvoogd *van der Beek*, zyn schoonvader, en dit ziek volk, met 't Jagt de Leeuwwerk na Amboina voor af te zenden, om dezelve tegen gezonde krygsknegten te verruilen. De Landvoogd quam den 5den February daar aan; en bezorgde ten eersten, dat de onder-Hopman, *Cornelis Danen*, met vyftig wakkere krygsknegten den 10den na Ternate vertrok.

Ondertusschen wierd de Heer *Vlaming* door de sterke Oostelyke winden nog zo sterk opgehouden, dat hy, het by den wind al ophalende, en weinig vorderende, zich, mismoedig over dit sammelen, van 't traag schip Nassau in de welbezeilde Fluit, de *Smient*, begaf, waar mede hy eindelyk, hoewel onbekent, voor Makjan ten anker quam. Hy vond daar den Heer, *Jacob Hufstaard*, die in 't jaar 1647. als opper-Koopman uitgekomen, en in 't jaar 1648. daar als opperhoofd, in plaats van den Heer Landvoogd *van den Bogaarde*, gelegd was.

Beide die Heeren in der stilte van zyn komst verwittigt, en spoedig by hem verscheenen zynde, gaven hem kennis van den staat der zaken aldaar.

Ondertusschen quam ook de vloot allenskens aanschokken, en raakte, na omtrent drie maanden zeilens, mede by hem ten anker.

De Muters, die zich in hunnen voorgaanden schuilhoek, hoe sterk ook van zich zelve, niet zeker genoeg geagt hadden, waren in tyds na 't vaste land 'er tegen over, op Gilolo, na de kust van Halamahera, gevlugt.

Hy besloot dierhalven hen ten eersten met de vloot daar te gaan aantasten, waar van zy zo ras geen kennis kregen, of de schrik quam 'er in, en de zaaken begonnen zich geheel anders, immers met eenigen, te schikken.

De hersienlooze *Marilba* met eenigen van zyn aanhang door toedoen van Prins

Cala-

1651;

Heeft groote tegenspoedt op zyn reize.

Komt eindelyk stil voor Makjan.

Hoort; dat de Muters nu op Gilolo waren.

1651. Die; op 't hooren van zyn komst, zich meest met haren Koning verzoenen.

Uitgenomen Saidi.

Dien Vlaming sterk begraven vind,

En na Makjan keerd.

Om den gevlugten Sengadji te dwingen.

Calamatta, tweeden zoon van *Modafar*, en broeder van Koning *Mandarsjab*, omgezet, en overreed zynde, liet zich met *Mandarsjab* spoedig weêr verzoenen, waar in de meesten ook zyn voetschappen navolgden; maar de Ternataansche Zeevoogd, *Kaitsjili Saidi*, een staartzugtig Prins, en van 's Konings na-maagschap, was, uit vreeze dat men hem geen woord houden zou, tot geen verzoening te bewegen; maar werkte, zo sterk als hem mogelyk was, tegen zyn Koning, en de E. Maatschappy aan; waar door hem nog al dezen en genen, gelyk wy zien zullen, aanhingen.

Om hem dan tegen te gaan, en in zyn nest zelf aan te tasten, liep de *Vlaming* met de vloot eerst na onze vesting Orangie, en van daar na Gilolo; dog vond hem zo vast begraven, dat men zonder merkelyk gevaar hem niet aantasten kon. Weshalven hy ten eersten weêr na Makjan keerde, om zommige van zynen aanhang aldaar tot gehoorzaamheit te brengen, en ten spiegel van anderen te straffen; aangezien 'er velen alhier den Muijer toegefallen waren, die reeds de vlugt na ontoegankelyke steilten genomen hadden. De oude Sengadji, of Hertog van Gnofsickia, zynde de hoofdplaats van dit eiland, daar ons Opperhoofd in onze vesting Tassafoho zyn verblyf had, was de voornaamste Roervink, die deze muijery hier sterk voortzette, en *Saidi*'s regterhand in dit gewest was.

Dezen liet de Heer *Vlaming* door verscheide boden dagvaarden, om zich over zyne verradery, en afval, tegen zyn wettigen Koning verwekt, te verantwoorden. Verzoeken gold hier niet; sterk dreigen wierd bespot, en dierhalven was 'er niet anders overig, dan hem door de wapenen te dwingen. Men deed dan 't volk landen, en gaf last om aanstonds na Gnofsickia te trekken, alwaar gekomen zynde, liet men hem en 't gansche rot der Muijers nogmaal noodigen, om gewillig af te komen, of, anderzins, dat men hen allen bederven, en al het hunne vernielen zou.

Zo ras zy zagen, dat het ons ernst, en hen onmogelyk was, dien dans te ontspringen, beloofden zy op zekeren dag af te komen; dog niemand van hun wierd ter plaatze, daar zy tegen dien tyd bescheiden waren, vernomen.

Hy, die zich niet wilde laten bespotten van dezen hartnekkigen Moor, die met harder spooren bereden moest worden, gaf aanstonds last, om verder op te trekken, en alles te verwoesten; maar zo ras zy hem in aantogt zagen, quam de zoon van dezen Hertog, des Zee-

voogds uiterste gramschap nu vreezende, hem te gemoet, om hem te verbidden. Hy wilde hem geen gehoor geven; maar zei, dat zyn vader binnen zekeren op nieuw gestelden tyd voor hem verschynden moest, of dat hy, die tyd verstreken zynde, zich dan met zyn afkomen niet in het minste laten paejen, maar alles verwoesten, en geen der Muijers sparen zou. Het vuur den Moor zo na aan de voeten gelegd zynde, en hy nu zyn verderf voor oogen ziende (want dit is hunne hartnekkige gewoonte het eerst tot het uiterste te laten komen) zo quam de Hertog dan eindelyk zelf af, op een wyze, waar by hy toonde, niet anders, dan de dood, die hy regtvaardig verdiend had, af te wagten, dat is, hy verscheen in 't wit gekleed, een plegtelykheit der Oosterlingen, als zy ter dood gaan, of als zy, ten stryde, of elders henen, trekken, daar zy bevreesd zyn, het leven te zullen laten.

In deze gestalte, een blyk van zyn wroegend geweten, verscheen dan die oude verrader met zyn heilloos rot voor den Zeevoogd; ontschuldigende zich door menigerlei vonden, die nogtans by den Heer *Vlaming* niet doorgingen; weshalven hy hem en zynen aanhang, zeer streng overgehaalt, en hunne godlooze verradery voor oogen gehouden hebbende, by zich zelve voornam de Belhamels, ten spiegel van anderen streng te straffen.

Als men in den Raad nu bezig was, om dit stuk nader te overwegen, quam zeer onverwagt de Fluit, de Wolf, uit Ambon in Ternate met berigt van den Heer *Cos*, dat de Stadhouder *Madjira* afgevallen, en het daar niet beter, dan in Ternate, gestelt was: dat Amblau, Manipa, Lessidi, en veel andere plaatzen door de inlanders, en *Madjira*'s aanleg, overrompelt, de goederen gerooft, daar beneven ook honderd tagtig dienaren der E. Maatschappy jammerlyk vermoort waren, en dat ook *Jan Pais*, Hoofd van Hative, Tawiri, en Hoekoeno, volgens sterke gerugten, zich mede aan dien afval schuldig gemaakt, en daar door aan de Regeering in Amboina reden gegeven had, om hem tot de overkomst van den Heer *Vlaming* in de vesting vast te zetten.

Deze droevige berigten noodzaakten den Zeevoogd van voornemen te veranderen, zich na de jegenwoordige gesteltenis der zaaken wat te voegen, en in plaats van strenge straf (die nu quaad had kunnen doen) genade te oeffenen. Dierhalven vergaf hy hen, na een strenge berisping, dezen hunnen afval, vermaande hen op zo groot een genade, tot te grooter betooning van trouw aan hun Koning,

51. Koning, en dankbaarheid aan de E. Maatschappy en hem, als aan wien zy hun leven verschuldigt waren, wel agt te geven; waar op zy, als van den dooden verreezen, en van hunne vorige vreeze, en doodelyken angst (alzo zy die genade niet verwacht hadden) wat herstelt zynde, hunnen Koning, en de E. Maatschappy op den Coraan op nieuw onverbreekelyk trouw swoeren.

De afval van *Madjira* quam den Heer *de Vlaming* te wonderlyker voor, niet alleen om zyne belofte, wegens dit stuk, nog zo onlangs aan den Heer *Cos* gedaan; maar ook om dat hy nog zo onlangs by geschrift zyn Koning van zyn trouw, en gehoorzaamheit, ernstig verzekert had.

Egter is het zeker, dat die trouwlooze verrader niet alleen toen al zeer slings verrader zyn Koning, en tot verkryging van 't opper-bewind aldaar, werkte, maar dat het ook al aan dezen en genen, die ons van zyn heimelyke aanslagen getrouwelyk waarschouden, klaar begon te blyken; hoewel het ook klaar schein, dat het God niet behaagde de oogen der onzen te verligten, maar in tegendeel de zelve, tegen alle getrouwe berigten aan, als te verblinden.

De eerste waarschouwing quam de onzen voor van den blinden *Barent Zeeuw*, toenmaals op Loehoe geplaatst, een man, die, voorleden November blind geworden, egter den 1sten Maart dezes jaars zeer klaar ontdekte, en berigt daar van ter behooryker plaatze gaf, dat *Madjira* eenige dagen aan een met de Orangkaja's van Cambello geraadslaagt, en op zekeren nagt al zyn beste goederen, en meubelen, in een Coracora na de bogt van Tanoeno gezonden; dat ook *Abdul Rabbman* tegen *Madjira* geklaagt had, dat de Nederlanders de Mooren tot het Christendom zogten te dwingen, en zulx op verscheide plaatzen deden, weshalven het hoognoedig wierd daar in te voorzien, alzo het *Madjira* volkomen met hem eens was.

Dit had den Heer *Cos* bewogen, om den 2den Maart na Loehoe te gaan, zo, om *Madjira* zelf in perzoon te polssen, als om hem weêr tot trouw aan zyn Koning aan te manen. Te kragtiger daar toe aangezêet door eenige Pampangers, die, nu pas van Boero gekomen zynde, hem gezegt hadden, dat des *Kimelaha*'s jongste stief-broeder met zyn vaartuig het eiland tweemaal rond geschept, en met de Orangkaja's, ter plaatze daar hy aanquam, heimelyk gesproken, en *Madjira* zelf aan al die Dorps-hoofden geschreven, en hen vermaand had, niets voor dat hy zelf eerst het een of 't ander tegen onze Natie in

I. DEEL.

't werk gestelt zou hebben; ter hand te nemen.

Hy dan, op Loehoe in 't huis van *Madjira* gekomen, en zelf oog-gctuige zynde, dat al de huisraad daar behooryk en yder stuk op zyn plaats stond, hield het verdere maar voor valsche verdigtzelen, niet denkende, dat hy ondertusich den besten boedel waarlyk weggevoert had. De Heer *Cos* dan vermaande hem, dat hy zich door geen vreeze voor de Muters; 't zy uit Ternate, 't zy van de Xoelafche eilanden, of door cenige andere magt; tot afval, of vlugt, moest laten bewegen; vermits het de E. Maatschappy aan geen vestingen, nog volk; om hem te beschermen, en tot welke hy, in tyden van nood, altyd zyn toevlugt nemen kon, ontbrak.

De Stadhouders zeide; dat het gemeene volk, van de zaaken onkundig zynde, wel wat ontstelt, en ook bevreesd was, dat wy hen tot 't Christendom dwingen zouden, of dat de nieuwe Koning hen mogt komen verderven, of wel dat de Heer *Vlaming* hunne Nagel-bosschen omhakken, of dat hen wel eenig ander onheil dreigen mogt; dog dat hy geen reden had, om daar voor te vreezen, en dat hy ook 't volk van het tegendeel verzekerd had, gelyk hy den gezaghebber ook verzogt, op zyn perzoon volkomen gerust te zyn.

Hier op porde *Cos* hem te meer tot zyn pligt aan, en verzogt hem te bezorgen, dat de Logie op Cambello spoedig mogt voltoit worden; waar op hy beloofde ten eersten een brief aan den onder-Hopman, *Nicolaas Rimbag*, over dat werk, en om den inlander aldaar te yveriger daar toe aan te pressen, te zullen schryven.

Wy zullen hier na zien, dat hy ook zyn woord in 't schryven van een brief aan *Rimbag*, maar waarlyk tot een geheel ander en moorddadig oogwit, gehouden, en verder alles tot zyn heilloos voorneemen werktellig gemaakt heeft.

Gedurende dit gesprek stonden 'er wel twee honderd gewapende lieden rondom *Madjira*'s huis, en de Vaandrig *Helwig* zette zich digt by den *Kimelaha*, om wel op zyn Kris te passen, gelyk ook zyn krygsknegten deden; 't welk *Madjira* merkende, riep hy in het Ternataansch tegen zyn volk, *het zal van daag niet voortgaan*.

Al 't welke egter niet bequaam was, om den swaar-geloovenden en al te ligt zich aan 't schynheilige en uiterlyke vergapenden Heer *Cos* te overreden, maar in tegendeel haalde hy met zyn verkeert berigt by zyn te rug-reize nog die geenen, die in een regt gevoelen van *Madjira*'s

O o

slingze

1651. slingze streeken waren, tot gedagten van zyn onschuld zo verre over, dat men zich op nieuws weêr volkomen op zyne trouw, en eerlykheit, wilde verlaten.

Al voor lange tyd dit had kunnen ontdekken.

Dog nu met de slag ge- waar- schouwd wierd.

Even zo veel agt gaf men ook op de waarschouwing, den 8ten Maart door een Chinees gedaan; waar op den 10den Maart in 't jaar 1651. het vermoorden van bovengemelden onder-Hopman, *Nicolaas Rimbag*, volgde, die met zes Krygsknegten, een Quartiermeester, en twee Matroozen, benevens den Orangkaja *Maynene*, met een *Urias*-brief na Erang, quantzuis om het werk daar voort te zetten, gezonden was, doch daar gekomen zynde, het rad daar zodanig verdraait vond, dat zy op den 11den dier maand daar zeer elendig, gelyk wy onder Amboina breeder verhaalen, het leven lieten.

Op Lessidi vond het de onder-Hopman, *Herman van Outsboorn*, niet een hair beter, dan 't op Cambello gestelt was. Het was de plaats, daar hy Hoofd was, dog hy wierd genoodzaakt, daar gekomen zynde, aanstonds, wilde hy zyn leven niet mede verliezen, te vlugten: want die Schelmen, aan welke de E. Maatschappy op andere tyden zo groote diensten gedaan had, waren door *Madjira*'s vrouw, en moeder, een heiloos wyf, die wonderlyk wel praten kon, en op alle streeken van 't Hof zeer wel afgeregt was, eerst aangezet Deze twee helsche Furiën hadden den Priester aldaar, *Swacki* genaamd, zeer ernstig gebeden, dat hy tog eenmaal op haren raad de Nederlanders, die ongeloovigen, die hunne Geloofs genooten zo sterk verdrukten, verlaten, en zich met dat dorp aan hunne zyde begeben wilde. Dit was 't regte middel tot afval, te weten, de tranen van een loos, en schynheilig wyf, door de tong van een quaadaardig Priester ondersteunt, die niet anders behoefde te zeggen, dan dat hier voor 't Geloof gestreden, en 't uiterste gewaagd moest worden; aan al het welke ook die looze Stadhouder zyn Zegel gehangen had, voorgevende, dat hy alleen wilde oorlogen, om hen tegen Geloofs-dwang te beschermen.

Madjira zelf was den 10den Maart al na de rivier Cahoela gevlugt, zyn goed voor af na Locki gezonden hebbende, en dat vooral, om den inlander alom tot het plengen van Nederlandsch bloed aan te zetten, en hen zo verzekert aan zyn snoer te houden; wel wetende, dat dit zou gewroken, en daar door, uit vreeze van straf, hun wederafval tot ons wel zeker zou belet worden.

Moorden aan onze bedien-

Den 13den volgde hier op de moord op Laäla, daar na op Noessa Telo, Hatocaha, Affahoedi, Boano, Amblau,

en Manipa, en zo grouwelyk op de laatste plaats, als men zou kunnen bedenken. Onder al 't welke de godlooze *Kimelaha Hasi*, Stadhouder op Boero, mede niet naliet het zyne toe te brengen.

Terwyl de zaaken omtrent de dienaars der E. Maatschappy, door het schendig en verraderfch beleid van *Madjira* zich in Amboina, en byzonder in de landen des Konings aldaar, zo jammerlyk opdeden, was de Heer *de Vlaming*, zo ras hy het wist, te rade geworden, dit vaartuig, zonder het eens in Ternate ten anker te laten komen, met eenig krygsvolk weêr na Ambon te zenden, vooral, op dat men in Ternate niet de minste lucht van deze beroerte krygen mogt, met belofte, dat hy zelf ten eersten volgen zou; alzo hy *Saidi* voor eerst moest laten varen, die nog tot in 't jaar 1652. zich dan hier dan daar, in Ternate, of wel in de Xoela's, ophouden bleef.

Hy zelf quam 'er, niet den 11den; maar den 14den April dezes jaars (niet het eerste, gelyk de geheimschryver, *Livinus Bor* in zyn Ambonsche oorlogen zegt, maar in een jaar, waar mede de vyfde oorlog in Amboina zyn begin nam) ook quam hy voor Cambello toen niet met de vloot, maar alleen met eene Fluit, en stelde, naar tyds gelegenheit, zo veel order op de gemeene zaaken, als hem mogelyk was, ten eersten kennis van zyn komst na de vesting Victoria aan den Heer *Cos*, en den Raad, gevende, en hem met het noodige ten eersten daar by zich ontbiedende.

Den 14den Mai verscheen in Amboina *Gelyk ook van een niewen Statthouder.* *Tamin Amsara*, Oom des Konings *Madarsjah* van zyn moeders zyde. Hy zond hem, om daar zynen Stadhouder te zyn, in vergelding van dien voornamen dienst, dien hy den Koning gedaan had, met allereerst met 't geheel eiland Makjan tot zyn wettig vorst, dien hy mede verlaten had, weder over te komen. Hy wierd van de onzen zeer wel ontfangen, en in de vesting Victoria gehuisvest; maar in deze landen als Stadhouder noit voorgesteld, om dat men naderhand goed vond 'er geen meer aan te stellen.

Ik zal my hier niet ophouden, met omstandig aan te haalen, wat de Heer *de Vlaming* tot herstelling der zaaken in Amboina in het byzonder verrigt heeft, 't zy om die vestingen, daar die moorden gepleegt zyn, te herwinnen, en de landen, en Nagel-thuinen te verwoesten, 't zy om verscheide van die Aartschelmen, die dit verraad hadden helpen smeeden, en allenskens in zyn handen vielen, te straffen, aangezien dat in het breede onder Amboina by ons verhandelt wörd; maar het zal, in opzigt van deze stoffe,

1651. den op Ceram en elde

Vlamin voorzigtige dat op 't ontfangen van der tyding.

Zyn komst Amboi

651. stoffe, genoeg zyn, hier te zeggen, dat hy, voor den dienst der E. Maatschappy best keurende, de Nagelen, niet alleen op 's Konings landen in Amboina, maar ook elders, als de eenige oorzaak van alle deze beroerte, en opstand van zyn onderzaaten tegen hem, uit te roejen, en dit zonder den Koning, en zyn goedvinden, niet wel konnende doen, zyn Hoogheit liet verzoeken, dat hy in Amboina geliefde te komen, om met hem dan na Batavia te zeilen, en aldaar met hare Hoog-Edelheden, ten beste van zyne en hare zaaken om de Oost, te raadslagen, en ook hem dan te bewegen, om al de Nagelen in Ternate, en in zyn gansch ryk, voor een zekere jaarlyksche erkentenis, die men hem toelleggen zou, te laten uitroejen, om alzo in een volkomen rust daar te kunnen leven; aangezien den Muiters dan geen grond, nog gelegenheit meer overig zyn zou, om vreemdelingen derwaarts te ontbieden, en hen ook, daar geen winst meer te gemoet ziende, alle lust, om weêr te komen, van zelfs vergaan zoude.

Men zond hem dan het Jagt, het Zas van Gent, toe, 't geen dien vorst op den 19den September in Amboina bragt, alwaar hy zeer staatelyk en deftig van de aanzienelykste Amptenaren der E. Maatschappy zes dagen onthaalt, en nevens zynen voornoemden Stadhouder, *Tamin Amsara*, dien men nu hier niet plaatzen kon, met den Heer *de Vlaming* na Batavia gevoert wierd.

Ondertusschen ging de trouwlooze *Madjira*, om wiens bevordering de E. Maatschappy zelf by *Hbamza* verzogt had, voort, met al de dorpen op Ceram's Zuid-kust tot afval van zyn vorst, en tegen de E. Maatschappy, met al zyn vermogen aan te zetten.

In 't zeilen na Batavia gierde de Heer *de Vlaming* met Koning *Mandarsjab* op

Boeton aan, om te vernemen, hoe het daar met den Koning, en zyn grooten, in opzigt der E. Maatschappy stond. Hy vond dien vorst in zeer goeden stand, en ten vollen ons genegen, waar toe hy hem verder aangemoedigt hebbende, is hy van daar vertrokken, en, na *Mandarsjab* vooraf na Batavia gezonden te hebben, na Macassar voortgezeilt; alwaar hy den Koning niet mede wilde nemen, om dat hy uit het zamen-komen van die twee vorsten niet, dan gevaar, te gemoet zien kon; buiten dat *Mandarsjab* zelf geen genegenheit daar toe had, als te weinig van zyn stoet, en Edelen by zich hebbende, waar op die vorsten sterk gezet zyn.

By zyn komst op Macassar wierd hy zeer deftig verwelkomt van dien vorst. Het gesprek ten eersten op *Madjira*, en *Saidi*'s afval gebragt zynde, verfoeide die Koning beider bedryf ten uitersten, en beloofde niet alleen met hen niet aan te spannen, maar ook alle, die van huren aanhang tot hem zouden mogen overkomen, aan ons getrouwelyk te zullen overleveren. Beloften, die maar dienden, om ons te blindhokken, en tyd te winnen, gelyk de tyd geleert heeft; hoewel hy daar na een geheel andere reden van Bondbreuk, eerst aan onze zyde bedreven, voorwendde.

Op Batavia komende, vond hy *Mandarsjab* daar eenige dagen voor hem aangelandt, en op een pragtige wyze van hare Edelheden ingehaalt, alzo hier en daar op de wegen, die hy gebruiken moest, Praalbogen opgeregt, en ook de krygsknegten alom, daar hy voorby ging om in 't kasteel van Batavia te komen, in de wapenen geschaart waren, en 't geschut, waar in die Koning groot genoegeen vond, verscheidemaal geloft was.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Mandarsjah maakt een nieuw verbond met de E. Maatschappy op Batavia. Met *Affschaffing* der Stadhouders in Amboina. Inhoud van 't accoord, waar op de Koning, en de Vlaming, weêr na Amboina vertrekken. Hooren op Boeton verscheide dingen. Waar op Vlaming eerst, en daar na de Koning, vertrekt. Worden, op Boero komende, zeer smadelyk bejegent. Waar op Vlaming daar alles verderft. Hoort, dat *Saidi* in Amboina gekomen was. En *Madjira*'s lang-gesmeedt schelmstuk. Gaat na *Cajeli*, om *Saidi* te vinden. Ook na *Locki*. Dog vind ze te vast gelegert. Waar op hy alles verderft. Hy krygt de koorts; dog vordert egter de zaaken. En verzendt *Mandarsjah* na Ternate. Bericht van des Sergeants vrouw van *Amblauw*. Vlaming verovert *Locki* zeer schielyk. Zo dat de Muiters in 't bemdt ontkomen. En ook *Madjira*'s wyf. De Muiters nog uit verscheide sterkten geslagen. *Outshoorn* wonderlyk van de dood geredt. *Madjira* vlugt na *Macassar*. Zyn schendig verdrag met dien Koning. *Saidi* vertrekt na *Xoela*, en Ternate. *Calamatta*'s schendige handel. Oorzaak,

waarom hy tot de Kroon voorby gegaan is. Calamatta, Koning der Muiers, in Manilha's plaats. Vlaming vertrekt na de Xoelafche eilanden. Waar na toe ook Saidi gevlugt was. Hy komt voor Xoela Besi. Daar by stout antwoord krygt. Waar op hy alles verwoest, Hy krygt beter bescheid voor Fattoematta. Daar ze zich met goede redenen verschoonen. En vergiffenis bekomen. Mits dat ze de Ternataanen, en Terbile, aan ons overleveren. 't Geen Sengadji Mangoli volbrengt. Terbile neemt de vlugt. Dog word weder gekregen. Zyn vrouwen-schenderyen. Na aanstelling van Sengadji Mangoli, als Stadhouders, vertrekt de Vlaming na Manipa, in 't jaar 1653. Vlaming doet Terbile, en elf Ternataanen, onthalsen. Zyn kloekmoedige dood. Macassar wapent zich tegen ons. De voorloopers der Macassaren komen op Boero. Calamatta, en eenige andere, verzoenen zich met den Koning. Reden van dien, uit zyn brief blykende. Die den Koning geen ondiens doet. Het eiland Meau verovert, en van zyn Nagelen gezuivert. De Macassarsche vloot verschynt in Amboina. De dood van twee Hoofd-muiers. De Heer Huftaart dertiende Landvoogd der Molucos. Van den Bogaarde na Batavia vertrokken. De Vlaming loopt Madjira in de Xoela's zoeken. Vind de Xoela's wederspannig, uitgenomen Sengadji Soegi. Die hem in zyn groot gebrek ondersteunt. Vlaming vernielt Mangoli. Vertrekt na Ternate. Besluit den Tidorees te beoorlogen. Soen-schrift ten voordeele der Gilolofche Muiers. Redenen van den Tidoreeschen oorlog. De afkeuring van Mandarsjah's Huwelyk met een dochter van Tidore. Vlaming vertrekt weêr na Amboina; dog roeit al de Nagelen op Batsjan, en Motir, uit.

1651.
Mandarsjah maakt een nieuw verbond met de E. Maatschappy op Batavia.

NA dat men tot vermaak van dien vorst nu byna drie maanden doorgebracht had, zo is 'er tusschen zyn Hoogheit, en de E. Maatschappy, een nieuw verbond in December gemaakt, waar by bedongen wierd, dat al de Nagelen, het zy in Ternate. het zy in Amboina, in 's Konings landen, en wel byzonder die men na zyn Hoogheit's wederkeeren op de landen, die zich dan nog wederspannig dragen mogten, vinden zou, zouden omgekapt en vernielt worden, mits dat de Koning daar voor jaarlyks een erkentenis van twaalf duizend Ryksdaalders, zyn broeder, de Prins Calamatta, vyfhonderd, en de andere Grooten te zamen vyftien honderd Ryksdaalders, zouden genieten, zo lang zy zich trouw en eerlyk droegen; dog dat de Makjansche Grooten wegens hunne Nagelen eens voor al uitgckogt, en met vyf honderd Ryksdaalders te vrede gesteld zouden worden; een somma, waar mede zy rykelyk zouden voldaan zyn; dog alles onder voorwaarde, dat geen van hunne onderdaanen weêr ergens andere Nagelen, buiten uitdrukkelyken last van ons, zoude mogen aanplanten. Dit deed men den Koning zeer ligt, door 't begrip, dat men hem gaf, dat hy nergens in zyn ryk anders rust hebben zoude, toestaan; aangezien uit kragte van dien, 's Konings zaaken in Amboina dan ook geen Stadhouders meer vereischten, en men hem klaar aanwees, dat daar onder dien naam maar andere dingen, tot 's Konings, en ons nadeel, gesmeed wierden. Ook vond men by dit zelve verbond goed, geen Kimelaha's, of Stadhouders, voortaan na Amboina te

Met afschaffing der Stadhouders in Amboina.

zenden, maar die volkomen, als schadelijk, af te schaffen.

Een verdrag, 't geen de E. Maatschappy nog jaarlyks wel veertien duizend Ryksdaalders quam te kosten, maar waar by zy haar oogwit, om door geen Nagelen overkropt te worden, en 'er alleen volkomen meester van te zyn, na lang vergeeffsch wagten, eens bereikte.

Dit op Batavia in December dus besloten verdrag wierd op den 31sten January in 't jaar 1652. door den Koning en zyn Grooten, aan de eene, en den opper-Landvoogd van Nederlands India, den Heer Karel Reinierszoon, en de Edele Heeren Raaden, aan de andere zyde, eerst ondertekent en bezegelt. En was van den navolgenden inhoud:

Artikelen, en voorwaarden, waar op de grootmagtige Mandarsjah, Koning der Ternataanen, voor hem, zyne subjecten, en naarkomelingen, ter eenre, en den Ed. Heer, Karel Reinierszen, Gouverneur Generaal, en de Raaden van India, in name ofte van wegen de Generale Compagnie voor hem, en zyne Succesfeurs, ter andere zyde, geaccordeert, verdragen, en overeen gekomen zyn, als namelyk:

DAt, geconfidereert de groote meenedigbeden en ongehoorde wreedheden van den Kimelaha Madjira, Stadhouders van zyn Koninklyke Majesteit van Ternate in de landen van Amboina, met meest alle zyne onderdaanen op en tegens de goederen en lieve dienaaren van de Compagnie gepleegt, de Koning aanneemt, en belooft voornoemden Kimelaha, met alle de genen, wie

1651

In 't jaar 1652.

Inhoud van 't Accoor

152. wie aan voorschreve faut schuldig, of bandadig zyn geweest, 't zy in raad, of daad, dadelyk na zyn overkomen in de voorschreve landen te straffen, zo dat behoort.

Ende byaldien het zyn Hoogheit aan magt, en middelen, mogt ontbreken, om 't zelve te executeren, zo zal het de Compagnie vrystaan, zelfs zonder eenig misnoegen van den Koning, met de middelen, welke zy daar toe van God den Heere aan de hand heeft, straffe daar over te doen, op zodanig een wyze, als het haar Ed. zal goed dunken van nooden te wezen, ende te vereiffchen, 't zy aan haare perzoonen, en goederen, zo als 't zelve dan best zal gelegen komen, en de occasie prefereren.

Ende of het zake ware, dat de Koning al de schuldigen in handen bequam, en met de dood strafte, gelyk zulks buiten allen twyffel moest geschieden, welke bekoming niet anders te verhoppen zy, dan met geweldige transportering van de onschuldigen, zo neemt de Heer Generaal aan met voornoemde onschuldigen weder in der minne en vriendschap, als voor dezen, te willen leven, handelen, en wandelen.

Maar zal de Koning, of zyn nazaten, gezien hebbende de iterative trouwloosheden, door de Stadhouders aan de E. Compagnie, en ook aan zyn Majesteit zelve, gepleegt, daar in de landen noit weder eenen Stadhouder stellen, maar die plaats in zyn Majesteits naam door den Nederlandschen Gouverneur bekleeden laten, mits by hem daar in regulere na de ordre van den Koning, met de goede meening der E. Compagnie overeenkomende, maar zal de Koning een perzoon van mindere qualiteit by den Heer Gouverneur aan het Kasteel mogen stellen, om voorschreven Gouverneur, als de Nederlanders hun Costumen, en regten ten vollen niet kundig zynde, met raad, en daad, te assisteren.

Zo en zullen ook die landen, welke nu reeds van Nagelen zyn ontbloomt, noit weder met Nagelen mogen beplant, en bezeiden dien alle de gene, welke nu nog eenige Nagelen voortbrengen, daar van mede gebeelyk werden uitgeroet.

Indien het de Compagnie zo goed agt, zal haar E. tot hare te meerder verzekering, zonder tegenspreken van den Koning, uit zyne bevredigde landen mogen vorderen zo veel en zodanige Gyzelaars, om onder haar E. oogen aan 't Kasteel by den perzoon, door zyn Hoogheit als voorschreve daar te stellen, te logeren, als het haar E. zal goed dunken, ende agten tot behoud van haren staat noodig te wezen, mits dat zy in haar gevoelen aangaande 't geloove door de Compagnie niet zullen geturbeert, ende vorders wel ende behooryk getraecteert, ende gehandelt worden.

1652. Alwaar het de Compagnie zal goeddunken, zal zy vermogen vastigheden te leggen, en die ook weder in te trekken, na dat haar staat en gelegenheit zal vereiffchen.

Al het geroofde van de Compagnie, of hare Dienaren, dat elders nog in deze magt werden bevonden, zal aan haar dadelyk weder gerestitueert worden, ende voor het gene daar af zal komen vermist te worden, zullen de goederen en middelen der schuldenaren, zo verre aansprekelyk, en verbonden zyn, als het zelve zal komen te bedragen, blyvende 't verder overschot ter dispositie van den Koning.

Het welke, zo als verbaalt is, zynde besteedt, dat is, dat die landen door bewerking van den Koning, by het middel, hier voren vermeldt, weder in vrede en in ordre zullen wezen gebragt, waar haar ten langsten binnen den tyd van veertien dagen zekere apparentien, om geen tyd vrugteloos te laten passeren, moesten vertoonen, of dat anders de Compagnie de zelve tot haar E. believen zal hebben gehandelt.

Zo neemt de Compagnie aan, en belooft by dezen nog te continueren in 't betalen van de jaarlyksche vier duizend Spaansche Realen, zyn Majesteit voor dezen voor 't houden der vreemdelingen daar uit de landen belooft, met daarenboven nog gelyke twee duizend Ryksdaalders, zynde dan te zamen zes duizend voornoemde Realen, als den Tol van tien per Cento van de Nagelen, daar in de landen gegroeit, omtrent heeft komen te bedragen.

Ende nadien het zyn Hoogheit evident komt te blyken, hoe de moedwilligheid van zyn onderdanen ten principalen nergens anders baren oorspronk neemt, als uit hare grootsheit, die zyschynen op het bezitten van de Nagelen te hebben, en dat de Compagnie, uit de quartieren van Amboina tot baren handel genoeg konnende worden gedient, die van Ternate haar weing, of niet, te stade komen, bebalven dat haar E. daaromme jaarlyks groote en sware kosten heeft te dragen, de welke zo lang de Nagelen daar continueren te blyven, beswarelyk zullen kunnen worden verminderd:

Zo accordeert de Koning, en staat by dezen toe, dat alle Nagelen, Nooten, ende andere Specery-boomen, die elders in zyne landen worden gevonden, staande op plaatzen, waar de inwoonders op zyn wederkeeren in de Moluccos bevonden zullen worden nog te rebellieren, zullen omgeslagen, vernielt, daar in plaatzen, door de inwoonders aangeplant, en in geboorzaamheit tot den Koning volstandig gebleven zynde, geen Nagel-boomen zullen worden beschadigt, dan met consent van den eigenaar der zelve, die den Koning accordeert, dat daar toe van

1652.

de Compagnie zullen mogen worden gedisponeert, waar van by zyn hulpe in billikheit ook volkomelyk is belovende.

Ende wanneer de voorschreve Nagelen allerwegen gebeelyk zullen geroyceert wezen, zo neemt de Compagnie aan, en belooft by dezen, by gemelte zyn Majesteit nog te betalen, in de plaats van voorgemelde zes duizend Ryksdaalders jaarlyks, met daarenboven vyf honderd dito Ryksdaalders aan zyn broeder, Kaitsjili Calamatta, zo lang als by zich Fidel, en tot genoegen van den Koning, en de Compagnie, comporteert, ende vyftien honderd gelyke slegte Realen, om tot believen van de Compagnie onder zyn getrouw geblevene Grooten te verdeelen, alles jaarlyks eens, zonder meer; te duuren, zo lang als zy zich wel, en redelyk comporteren, zonder langer. Maar zal jaarlyks bevorens de gedane aantelling van gezegde gelden alomme over de landen door expresse afgezondene gecommiteerden inspedie worden genomen, of elders tegen deze Contracten ook eenige Nagelboomen zyn blyven staan, of anders nieuwelings aangeplant geworden, in welk cas zy gehouden zullen zyn, alle de overgeblevene dadelyk mede om te slaan, en de nieuwe aangeplante te royeren, en wie bevonden zal worden daar tegen tweemaal te hebben gepecceert, dezelve zal van zyn bedongen aanpart al en gebeelyk gefruistreert blyven.

Welke uitroeijing van Nagelen nu geschied zynde, zal de Compagnie vermogen tot voorkoming van onnoodige lasten, hare Forten en Guarnizoenen zo veel te ligten, en telbesnoeyen, als het haar E., tot welstand van haar E. staat, zal agten goed, en noodig te wezen.

Zodanig nogtans, dat ten minsten op het eiland Makjan, ende Maleyo, yder een vesting, het zy dan groot, of klein, zal blyven continueren.

Zo blyven aan wederzyden ook geobligceert, malkanderen tegen alle de gene, wie een van beiden gewelt, of ongelyk, komen aan te doen, na voorgaande genomen kennis van zaken, te helpen, en te affisteren.

En zal geen van beiden vermogen met eenige Princen, Vorsten of Natien, eenige Contracten, of verbintenissen aan te gaan, dan met kennis en bewilliging van partyen respectieve, 't geen is te verstaan, aangaande de Compagnie in die quartieren, daar de Koning, en de Compagnie zamen gemeenschap houden, als in Amboina, de Moluccos, Boeton, &c.

De Kaitsjili Saidi, gezegt Capitein Laoet, Goegoegoe, Kaitsjili Noessa, en Hhoekom Tomagola Laulata, als voorname aanleiders van voornoemde revolte zynde, nevens alle de genen meer, wie men

zal komen te weten, dat de seditie mede byzonderlyk hebben gefavoriseert, zullen nooit weder in genade mogen aangenomen worden, maar zo lang vervolgt, tot dat zy in handen bekomen, en voor hare traite-rye, andere ten exempel, met de dood zullen wezen gestraft.

Ende dit alles onvermindert alle voorgaande Contracten, en verbintenissen tusschen de Ternataansche Kroon, ende de Compagnie gemaakt, voor zo veel als de zelve dezen niet en contradiceren.

Aldus gecontrahceert, verdragen, ende overeengekomen binnen het Kasteel Batavia, op 't eiland Java Major, dezen 31sten January in 't jaar 1652. ten overstaan, en met aggregatie van den Sengadji van Maleyo, Tamin Amsara, en den Sengadji Dowana, mitsgaders Janni Sopi Sowohi, en als gemagtigden van dien van het eiland Makjan, Kimelaha Gener, representeerende den Sengadji van Gnoffickia, Kimelaha Mamassouw voor die van Tahane, mitsgaders Tommi, ende Taellaba, Sengadji, voor die van Motir, van wegen den meergemelden Koning, &c. van wegen de Generale Compagnie de Heeren, Joan Maatzuiker, Gerard Demmer, Carel Hartfink, en Arnold de Vlaming van Outshoorn, Ordinaire Raaden van India, mitsgaders Cornelis Cæsar, en Willem Verftegen, Extraordinaire Raaden; en hebben partyen respectieve, tot betragting van dien, dezen yder op hun geloofs-wyze met eede solemnelijk gesterkt; en zyn hier van gemaakt vier aleens luidende geteekende, en verzegelde instrumenten, alle in 't Nederduitsch, Ternataansch, en Maleytsch, geschreven, om by den Koning, ende den Heer Generaal yder een gehouden, ende aan de Gouverneurs in Amboina, en de Moluccos, om 'er zich naar te rigten, mede een gelyke gezonden te werden. Was geteekent, Carel Reinierfz., Joan Maatzuiker, Gerard Demmer, Carel Hartfink, A. V. v. Outshoorn, Cornelis Cæsar, Willem Verftegen, onder stond het zegel van de E. Compagnie in rooden Lacke gedrukt, lager ter ordonnantie van hare welgemelde Edelheden geteekend Andries Frisius, Secretaris. Ter zyden stond gedrukt het zegel van den Koning van Ternate in rooden Lacke. Lager stonden geschreven eenige Moorfsche Caracters.

Al het noodige nu daar verrigt zynde, vertrok de Heer de Vlaming met den Koning Mandarsjab, en tien schepen, op den 8sten February weër van Batavia na Amboina.

Hy gierde weër op Boeton aan, alwaar hy hoorde, dat de zaaken op Macassar nog zeer wel stonden; dat 'er in November wel eenige Amblauwers geweest

1652

Waar de Koning van Vlaming weër Amblauwers vertrokken.

52. Horen op Boero to verfelde dien. weest waren, voorgevende, dat men hunnen Koning Christen had gemaakt, en dat men dat hun ook zegt te doen, verzoekende dierhalven onderftand en beschutting by dien vorft; dog dat men hen afgewezen, en ten antwoord gegeven had, dat Macaffer met de E. Maatschappy in verbond ftond, en dit niet doen kon; egter wierden zy door den ouden Verrader, *Ridjali*, een verftandigen Amboinees, door 't zenden van zyn Neven, *Teliffema*, en *Limajan*, met een vaartuig na Boero, getrooft, en in hunne hope, dat het metter tyd wel gaan zou, niet alleen gesterkt; maar tot het volharden in den oorlog ook aangezet.

Na Boeton hadden zy ook een Gezant met de zelve boodfchap gezonden. De Sengadja van Amblau had 'er, om ze te smakelyker te maken, drie Bahara's Nagelen bygevoegt, in hope, dat hen dat daar dan niet ontschieten zou, eenigen byftand te verwerven; maar de Koning had den afgezonden by den kop gevat, en aan den Ternataanfchen Stadhouder *Lokman* behandigt, die hem door agtelooosheit had laten ontkomen. Terwyl *Vlaming* met zyn vloot hier lag, verloor hy de Fluit Maafland, die niet ver van de ftad Boeton van haar anker fpilde, en in ftukken ftiet.

Van op laar ng erft. *Mandarsjab* maakte het, na *Vlamings* zin, zo met het verfterken van dien vorft alhier in zyn gezag (alzo op de Zuidzyde van Boeton eenige onderzaaten, ende meest Grooten, tegen hem opgeftaan waren) en door zyn Huwelyk met des overleden Boetonschen Konings dogter, vry wat te lang; weshalven hy met drie fchepen voor af na Amboina vertrok.

Koning *Aali* verzogt aan *Mandarsjab*, dat zyn Ryks-grooten den eed aan hem, *Mandarsjab* (alzo Boeton zedert Koning *Baboe*'s tyd al onder Ternate ftond) en aan de E. Maatschappy vernieuwen mogten. Dit wierd hem voor *Vlaming*'s vertrek nog toegestaan; en zy volbragten den eed op hunne wyze zeer plegtelyk op den Coraan, of hun Wet-boek, om beide deze Koningen te vrede te ftellen; wier gedagten waren dien niet langer te houden, dan het met hun zaken overeen quam. Trouwlooze fchelmen, die, volgens den aart der meeste Mooren den eed zo ligt breken, als zy dien doen, gelyk wy in 't vervolg zien zullen; 't geen de Zeevoogd *Vlaming* voor zyn vertrek zo van hen, als van den Macaffaarschen vorft, al voorspelde.

Deze Veldheer dan, den 22ften Maart voor 't eiland Boero gekomen zynde, trad by Tomahoe te lande, alwaar daags te voren Koning *Mandarsjab*, met de fchepen, voor Boeton by zyn Hoogheit

gelaten, gekomen was; dog die Vorft, en de Zeevoogd *Vlaming*, vonden de bakens hier zo wonderlyk verzet, dat het geen hen daar ontmoette nergens minder, als na een bedryf van zyn onderdaanen, geleek: want als *de Vlaming* uit name der E. Maatschappy, en van hunnen wettigen Koning, daar op 't Jagt de Snoek voor hunne oogen met zyn Koninklyke vlagge, en wimpel, zich onthoudende, in der minne met hen zegt te fpreken, of hen tot hunnen pligt te vermanen, hadden zy de onbeschaamdheit, van dien Vorft voor een Verkens-vreeter (een gruwel der Mohammedaanen) en ons voor Christen-honden, op zyn bitterfte, uit te fchelden, en vlak uit te zeggen, dat zy met dien Koning, nog de Hollanders, niets te doen hadden, en het met *Madjira* hielden. Dit was een antwoord, niet veel verschillende van 't geen zy 't jaar te voren omtrent *Sopi* hem gegeven, en waar by zy onlangs nog die fchenddaad gevoegt hadden, van vyf bedienden der E. Maatschappy, met de Fluit de Gans omtrent Tomahoe leggende, om te zien, of 'er eenige vreemde hulp-troepen van Macaffar, of uit Ternate, komen mogten, dood te ftaan. Een ongeluk, 't geen den onder-Koopman van dien bodem, twee Soldaten, en twee Matroozen, door dien zy, na land gegaan, om eenige kruiden te plukken, zich wat te diep in 't bosch begeven hadden, overquam.

Dit was oorzaak, dat *de Vlaming*, allen verderen handel met hen affnydende, hen als vyanden aantafte, zyn volk deed landen, alles op Boero vernielen, hun vaartuigen verwoeften, en hunne dorpen, Wayfelonga, Fogi, Wainitoe, Tomahoe, Palmatte, Hokomima, Bara, en Luciëla, niet alleen afloopen, maar, by uitdrukkelyken laft door den Majoor *Johan van Lingen*, ook verbranden.

Hy vernam hier ook van een gevangen Slaaf, dat de Ternataanfche Zeevoogd *Kaitsjili Saidi*, nu omtrent twee maanden geleden, met eenige Coracora's van de Xoela's daar aangeweest, en verder na Cajeli vertrokken was, om met al de Orangkaja's van dat eiland te beraadflagen, wat hen verder te doen ftond. Waar by hy ook wift te zeggen, dat daar op dien tyd twee vaartuigen, door *Ridjali* van Macaffar gezonden, aangegiert hadden, om na de gefteltenis der zaaken te vernemen, en te hooren, of zy het tegen de Hollanders nog al gaande konden houden; daar by voegende, dat zy laft hadden, om binnen drie maanden op Macaffar van alles verflag te komen doen, op dat men van daar hen fpoedig zou kunnen byspringen.

1652.

Worden op Boero

Zeer smadelyk bejegend.

Waar op de Vlaming daar alles verderft.

Hooft dat Saidi in Amboina gekomen was.

Het

1652. Het aanmerkenswaardigste nogtans, van zyn berigt was, dat de Boeroneezen geen andere grond-reden van hunnen afval wisten te geven, dan dat hen dit van de Regeering in Ternate onder bedreiging van sware straffen belast, en dit gansch werk (dit klemt het beste) al, ten tyde van 't laatste verblyf van *Madjira*, en zyn broeders in Ternate, met de verdere Grooten van dat ryk gesmeedt was.

Dit deed den Heer *de Vlaming* zeer haasten, om dit gespuis op *Cajeli* by den anderen te betrappen; maar, daar gekomen zynde, vond hy de vergadering al gescheiden, 't geen hem ten eersten na Hitoe deed oversteeken, daar hy den 7den April aanquam, en kort 'er na van den Koning met de vloot gevolgt wierd.

By zyn komst hoorde hy van den Heer *van der Beek*, en andere derwaarts ter vergadering beroepen, dat *Madjira*, met zynen aanhang, en *Saidi*, eerst onlangs uit Ternate (daar hy het tot nog toe gaande gehouden had) ter hulpe der wederspannelingen overgekomen, zich op *Locki*, een dorp op een welgelegen berg op *Hoewamohel*, zeer vast begraven, en zodanig versterkt hadden, dat men hen zo ligt daar niet uit zou kunnen jagen.

Egter trok de grootmoedige en onverzaagde Heer *Vlaming*, een man, die zich door geen gevaaren, nog moeite, afschrikken liet, met de gansche magt na de overkust, om *Locki*, hoe vast ook van zich zelve, en door arbeid, zo veel te moediger aan te tasten, als hy verzekert was, dat de overwinning te nutter voor de E. Maatschappy, en te heerlyker voor hem, om zynen naam alom ten schrik der Muitelingen te verbreiden, en dus een einde van dien oorlog te maken, wezen zoude. Maar hy vond gelyk men hem gezegt had, dat het met den eersten aanval niet te winnen was, en men wat meer tyd, dan hy gegift had, van nooden zou hebben.

Ondertusschen verdorf, en vernielde hy daar omtrent, alles, wat hy kon, om hen uit te hongeren, of ten minste allen toevoer te benemen, zo op *Cerams* binnen-kust, als op de Noord-zyde, vermits zy alle dog met de Muiters te zamen spanden.

Hy was ook zelf in perzoon na *Cajeli* vertrokken, om van naby 't doen van den Majoor *Verbeiden*, dien hy al te voren met eenige schepen, en Sloepen, om mede alles te verderven, derwaards gezonden had, te beschouwen, en vertrok van daar na *Manipa* met het zelve oogwit; maar wierd onder weeg van een hevige Koorts aangetast, die hem noodzaakte over *Cambello* na *Hila* over te

steken, zonder dat egter de gemeene zaak eenigzins daar door veragtert wierd.

Ondertusschen bleef Koning *Mandarsjah* nog al hier, ten deele, om zich van zyn Batavischen zeetogt wat te verfrisschen, vermits hy swak van ligchaam, en byzonder zee-ziek geweest was, ten deele ook, om de Muiters door zyne tegenwoordigheid tot hun schuldige gehoorzaamheit te brengen; maar 't is zeker, dat hy daar weinig mede verrigtte: want als hy van *Erang* aan die van *Ihamahoe* schreef, dat zy ten eersten, op de uiterste ongenade, by hem verschynen moesten, zo zy voor geen vyanden gehouden, en zo ook aangetast wilden worden, verschenen 'er wel eenige, om 't werk eens door te zien; dog als men 'er twee van de vier hield, en twee wederom zond, ter tyd zy die genen, die den vyand op *Locki* spyzigden, overgeleverd, en hare dorpen na beneden verplaatst zouden hebben, zo toonden zy klaar, dat zy zich al zo weinig aan den Koning, als aan ons, gelegen lieten leggen, en openbaar met den vyand heulden.

Die van *Locki*, nog minder ontzag voor hem hebbende, scholden hem voor een verloogchenden *Spek-vreeter*, en voor een afvalligen, durvende nog wel stout, en zeer spottelyk, aan ons schryven, dat wy zeer wel doen zouden, indien wy het hoofd van *Kaitsjili Taboeho* (hoedanig zy hem uit veragting noemden) hen toezenden wilden.

De Zeevoogd *de Vlaming* dan uit dit alles, zo wel als de Koning zelf, klaarziende, dat hy, in plaats van met zyn tegenwoordigheid dienst te doen, hen meer tegen hem verbitterde, begon op zyn vertrek na Ternate te denken, waar by 't verzoek van zyn Hoogheit zelf komende, om dat hy mede na de zynen verlangde, en 'er schryvens uit Ternate gekomen was, dat de Muiters (waar onder nu *Prins Calamatta* zich ook bevond) op *Gilolo* zich op nieuw begonden te versterken, en reeds eenige invallen op 's Konings onderdanen gedaan hadden, zo heeft hy dien vorst den 20sten Juny met het Jagt de *Snoek*, en nog een ander ten zynen geleide, na de Moluccos gezonden.

Terwyl hy henen zeilde, quam tegen alle verwagting op *Hila* de vrouw van den op *Amblauw* vermoorden Sergeant, *Laurens Sipkens*, by den Heer *de Vlaming*, hem niet alleen een verhaal van hare wonderlyke ontvlugting uit de handen van *Kimelaba Hasi* op *Boero* doende, maar aan de onzen ook eerst regt het aanleggen, en uitvoeren van dien moord op *Amblauw*, misgaders van die heilooze beraad-

Hy gaat na *Cajeli*, om *Saidi* te vinden.

Ook na *Locki*.

Dog vind ze te vast gelegerd.

Waar op hy alles verderft.

Hy krygt de Koorts wel; dog vordert egter de zaaken.

1652

En verzond Mandarsjah.

Na Ternate.

Berigt van des Sergeants vrouw van Amblauw.

652. beraadflagingen van *Johan Pais* met *Kimelaba Hasi*, en *Kimelaba Madjira*, ten deele door boden, ten deelen door geheime teekenen, onderhouden, openbarende; al 't welke den onzen in veel duistere zaaken zeer veel licht gaf.

Schoon de Koning vertrokken, en *Flaming* nog ziek was, zette hy egter het beleg van *Locki* met alle kragt voort, daar nu en dan al iet voorviel, alzo het een zeer sterk nest, en nog sterker door de tegenwoordigheid der twee hoofdmuiters, *Madjira*, en *Saidi*, was, die malkanderen wel even kragtig tegen den Koning, en ons, maar geenzins met een en 't zelve oogwit, hielpen; yder maar zyn eigen grootheid in 't byzonder daar by beoogende.

Hy had hen eenigen tyd sterk benaauwt, en in die engte gebragt, dat zy reeds besloten hadden, van daar te vlugten, om meer levens-middelen te kunnen krygen. Dit uit eenige gevangens vernomen hebbende, besloot hy hen die vlugt af te snyden, en hen, 't kostte wat het wilde, niet alleen aan te tasten, maar hen ook in *Locki* magtig te worden. Hy, schoon nog zo swak, dat hy met een stok gaan moest, stelde dit op *Son-dag-morgens* vroeg den 30sten Juny in 't werk, zelf den middeltroep aanbren-gende, en voerde dit zo kloekmoedig uit, dat hy, hen overvallende, in een uur van al hunne werken (in zeven vestingen boven een bestaande) meester wierd, en dat wel zo schielyk, dat *Madjira*, en *Saidi*, op 't schreeuwen van *Hollanda*, eerst wakker wierden, en het in hun onder-kleederen, met agterlating van alles, 't geen zy daar hadden (dat al vry wat bedroeg) ontsprongen. Een gansch gelid *Musquettiers* gaf vuur op *Madjira*, zo als zy hem zagen loopen, en troffen hem, dat hy nederstortte; dog hy stond weder op, en vlugte weg, een teeken, dat men hem niet wel had getroffen, dog de *Swarten* zeiden, dat hy *Cabal*, dat is hard, of onquetsbaar, was, uit kragt van zekere (zo zy geloofden) beswoorne briefjens, die hy by zich droeg, en door meer andere duivelsche *Konstenaryen*, waar in hy zelf hen versterkte, toonende naderhand, dat hy daar door geen ander letzel, dan eenige blaauwe of bloedige vlekken op zyn lyf, ontfangen had.

De zoon van den *Orangkaja* van *Loehoe*, *Permata*, hoorende te *Erang* aan strand, dat de onzen *Locki* verovert hadden, quam nog dien zelven dag na ons toe vlugten, en wist verder te zeggen, dat onder weege *Madjira*, *Saidi*, en omtrent honderd zeer jammerlyk uitgeplunderde perzoonen, nevens *Madjira's*

I. DEEL.

wyf, hem ontmoet waren, maar zo kaal, en naakt, dat zy naauwelyks een kleedje om haar schamelheit te dekken, ja niet anders dan een oude versleete gordel, of swagtel, had, waar mede zy genoodzaakt geweest was zich te behelpen; en dat zy, om dit te bevestigen, haar bloote handen getoont, en daar op gezegt had: *Dat is het al, dat wy 'er afgebragt hebben, en dat hebben wy niemand, als den Zeevoogd Saidi, die ons daar toe alleen aangezet heeft, dank te weten; maar dit Godvergetene wyf bedagt toen niet, hoe zy voornamelyk van tyd tot tyd Madjira tot al die moorden met een veel mannelyker moed en gebeerden, dan hy bezat, aangezet had, en alzo de eerste oorzaak van al deze elenden was.*

Men hoorde daar na, dat *Madjira*, en *Saidi*, zich weêr op nieuw in 't gebergte van *Hoelong*, en *Erang*, vast gemaakt hadden, dog zo wel niet, of die eerste plaats wierd op den 25sten July, gelyk *Noela* twee dagen daar na, verovert.

Voor de verovering der laatste plaats was 'er een sware schermutzeling tusschen den onder-Hopman, *Herman van Outhoorn*, onvoorzigtigen aanvoerder van onzen troep op den vyand, en tusschen den *Zeevoogd Kaitsjili Saidi*, voorgevallen. Hy had onder *Noela's* wallen een geruimen tyd met hem bezig geweest, en 't zo verre gebragt, dat de kans voor den vyand nu al zeer hachelyk stond; dog hy kreeg toen een ongelukigen kap boven zyn ooggen, 't geen hem zodanig verhinderde, dat hy, om 't bloed af te vegen, wyken moest, waar door hy, over 't een of 't ander struikellende, in 't uiterste gevaar raakte. Hy kon niet opstaan, en lang te blyven leggen, was doodelyk voor hem; zo dat hy niet anders doen kon, dan de slagen, en kappen des vyands, met schild en swaard, zo hy best kon, af te keeren; in welken staat *Saidi* dien wakkeren krygsmann egter gemoffelt zou hebben, aangezien zyne kragten begonden te beswyken. Dit wierden eenige waaghalzen gewaar, die, dol van spyt, dat men zulk een wakker *Soldaadt* zo schendig vermoorden liet, verwoed den hoed in de ooggen trokken, en als bezetene 'er op in vlogen, hem zo uit *Saidi's* klauwen in een oogenblik rukten, en behouden by hun makkers bragten.

Na dat nu de *Muiters* dus uit *Noela*, en naderhand ook uit *Erang*, en meer andere veroverde plaatzen op *Hoewamohel*, geslagen waren, namen zy de vlugt van die kust na *Kelang*, en *Manipa*, op welke laatste plaats *Madjira* 't volk op een ontoegankelyk gebergte agter *Toe-ban*, *Heli Besar* genaamt, by een ver-

P P

zamelde,

1652.

En ook Madjira's wyf.

De Mui- ters wer- den nog uit ver- scheide sterktens geslagen.

Outs- hoorn wonder- lyk van de dood gered.

Madjira vlugt na Macassar.

V. Schoute inv. et sculp.

1652.

Zyn
schendig
verdrag
met dien
Koning.

zamelde, hen belastende, zich daar sterk te maken, en die vastigheid tot zyn wederkomst van Macassar, daar hy om hulp-troepen na toe ging, in te houden. Ook brak toen een nieuwe bommel uit, dat *Madjira* met den Koning van Macassar al voor eenigen tyd verdragen, en overeen gekomen was, dat al 't veroverde door *Madjira*'s eigen magt, voor hem alleen, maar dat 't veroverde, 't geen door beider magt voortaan gewonnen mogt werden, voor dien Koning wezen zou, 't geen meest op Hitoe en Hoewamohel zag.

Saidi ver-
trekt na
Xoela, en
Ternate.

Terwyl *Madjira* na Macassar om hulp trok, dorst *Saidi* alleen het niet langer hier houden, maar besloot na Ternate over te steeken, en daar meer hulp-troepen te zoeken. Hy was dan eerst na Boero, en van daar na Xoela vertrokken, om by dien Stadhouder des Konings, die zich mede geheel aan de Muiters overgegeven had, te zien, wat verder tot herstelling der zaaken, 't zy in Ternate, 't zy in Amboina, te doen. Waar op hy dan, na alles daar bestelt te hebben, verder na de Moluccos vertrokken, en op Gilolo by de Muiters gekomen is.

Calamat-
ta's
schendige
handel.

Het slimste in Ternate was, dat de Prins *Calamatta* zo schendig zynen Koning af, en den Muiters al twee maanden,

voor de Koning weér in Ternate quam, toegefallen was. Een verraed, door hem niet alleen met de onderdaanen, die tegen den Koning in Ternate opstonden; maar ook met den Tidorees, en Kastiliaan, gesmeed; gelyk hy zich daar op ten eersten na Gilolo by al die trouwlooze Schelmen begeven had, die van den Tidorees, en Kastiliaan, niet weinig met oorlogs-tuigen gestyft wierden, en, na 't gemeen gerugt, van hen tot dit verraed ook aangezet waren.

Dat *Calamatta* een zeer wispelturig Prins, en niet te vertrouwen was, had hy in verscheide gevallen getoont, 't geen ook een van de redenen was, waarom nog de Landvoogd *van den Bogaarde*, nog de opper-gevolmagtigde der drie Oosterfche Landvoogdyen, de Heer *Antoni Caan*, oit een goed oog op hem gehad hebben; hem wel aanzierende voor een man, van een verhevenen geest, en van meer verstand, dan *Mandar'sjab*, maar te gelyk van een wreveliger en onrustiger imborst, dan deze Prins, 't geen ook de reden was, waarom die laatste Heer (die dat anders gemakkelyk had kunnen doen) hem noit tot de Kroon heeft willen aanpryzen, aangezien hy, zelf op zyn eerste komst in Ternate, hem den onrust en den weérbarstigen aart ten oogen

1652

oogen uit zien kon; en een geheel anderen en zagter imborst in den Prins *Mandarsjab* bespeurde, die buiten dien nog het regt der geboorte voor hem had; schoon hy niet met volkomen genoegen der meeste Ryks-grooten, die *Calamatta* liever gehad hadden, gekoren, maar enkelyk door 't voorzigtig bestier van dien Heer *Caan* tot Koning gekroont was. Ook is het zeker, dat deze *Calamatta* naderhand by alle gevallen heeft doen blyken, dat hy den Koning, zyn broeder, geen goed hart toedroeg, en geen gelegenheit, om hem van de Kroon te ontzetten, zou laten voorby gaan; gelyk nu weêr met zyn overloopen tot de wederspannelingen, en zyn beraadslagen met 's Konings geslagene vyanden, klaar quam te blyken. Zo ras de Heer *de Vlaming* dien Prins ook allereerst, na zyn komst in Ternate, ontmoette, zag hy iets in zyn wezen, 't geen ganfch niet vorstelyk, en oorzaak was, dat hy mede nooit zin in zyn trotzen aart, en vliegende oogen, gehad heeft.

Het was nu met hem zo verre al gekomen, dat hy in *Manilba* 's plaats van de Muiters op Gilolo tot Koning gekoren was.

Zo ras nu de Ambonsche zaaken het toelieten, oordeelde de Heer *de Vlaming*, dat het tyd begon te worden den Zeevoogd *Saidi*, die na de *Xoela* 's gevlugt was, te vervolgen, en de oproer-verwekkers geen rust ergens te geven, maar hen t'eenemaal te dempen; te meer, aangezien hy hoorde, dat zy zich hoe langer hoe meer op Gilolo versterkten. Ook begon men aan den Koning wispelurigheden te merken, die de onzen deden vreezen, dat hy, even als zyn broeder, *Calamatta*, wel mede na den vyand mogt overloopen.

Tusschen Amboina, en Ternate, vertoonon zich drie eilanden, de *Xoela* 's, dog yder met een byzonderen naam, van *Xoela Besi*, *Xoela Teljabo*, en *Xoela Mangoli*, of *Tsjapelulla*, genaamt, en die mede door een Stadhouder, uit name des Konings van Ternate (waar onder zy staan) en toen door eenen *Kimelaba Terbile*, een zeer trots en wakker Prins, maar ook van een zeer oproerigen imborst, bestierd wierden, 't geen *Madjira* wel bewuft, en te gelyk, hoe veel hen aan zulken welgelegen en van allen leeftoegt wel voorzien gewest, en aan diens mans vriendschap, gelegen was, hadden zy hem, die meer van den oorlog, dan den vrede, hield, en voor een moedig Held doorgaan wilde, door verscheide middelen, en beweegreden, in hun belang weten in te wikkelen, en vol-

komen op hun zyde te krygen; waar van hy al klare bewyzen gegeven had, met den Zeevoogd *Saidi*, by zyn overkomst uit Ternate na Amboina, met eenige Coracora 's, en volk, te ondersteunen, buiten dat hy hem, indien een felle Koorts dat niet belet had, ook zelf vergezelschap zou hebben.

Aangezien die Prins nu, zonder eenige de minste schyn-reden, zich tegen zyn Koning zo wel, als tegen de E. Maatschappy, aangekant, en den Muiters reeds veel byhand gedaan had, en men ook reden had om het zelve in 't vervolg van hem te wagten; zo oordeelde de Heer *de Vlaming*, buiten de tyding van *Saidi* 's komst aldaar, dat men die eilanden eerst aandoen, dien mede-Muiter dat verleen, en, was het mogelyk, ook *Saidi* daar in de knip krygen moest.

Al zyn magt dan op Hitoe byeen verzamelt hebbende, zeilde hy met drie schepen, en drie Sloepen, voor uit na Boero, en van daar na *Xoela Besi*, terwyl de Majoor, *Jacob Verbeiden*, met de Coracora 's hem kort daar na volgde.

Hy ankerde den 9den October voor het dorp Gay, op *Xoela Besi* niet verre van strand gelegen. En liet eenige dagen agter een, ten teeken van vrede, de witte vlag waejen; en zond ook twee driemaal de kleene schuit met diergelyken vlaggetje na land, ten deele om de ingezetenen aldaar in der minne te verzoeken, dat zy by hem aan boord wilden komen, om over 's lands zaaken met hem te spreken (waar toe hy volmagt van den Koning had) ten deele ook, om zyne Coracora 's met den Heer *Verbeiden* in te wagten; maar hy kreeg van dat Dorps-hoofd tot antwoord, dat hy onder niemand, als onder den *Kimalaha Terbile*, stond, die het met den Zeevoogd *Saidi*, en niet met den Koning, hield, gelyk zy zich ten eenemaal daar na schikten, dat zy met *Saidi*, en *Terbile*, leven en sterven wilden. Indien men hem iets verder te zeggen had, dat men of *Saidi*, die na Ternate kort te voren vertrokken was, maar wiens Bewintsluiden nog op dit eiland waren, of *Terbile*, die niet verre van daar was, en zonder wiens last hy geen magt had iets met hem te handelen, spreken kon, en dat hy 't beslotene by hen volgen zou.

Schelmen te hoop, die wel wisten, dat zy aan *Saidi*, of *Terbile*, niet verder trouw verschuldigt waren, als dat zy zelfs hunnen eed aan hunnen vorst gedaan, betragtten, en dat zy aan hen geen gehoorzaamheit, dan alleen in 's Konings naam, verplicht waren.

1652.

Waar na toe ook *Saidi* gevlugt was.

Hy komt voor *Xoela Besi*.

Daar hy stout antwoord kreeg.

1652. Wanneer *Vlaming* dan zag, dat hier met zyne lankmoedigheid, en witte vlag, gespot wierd, veranderde hy die in een bloed-vlagge, en stapte met zeventig Soldaten en dertig Matroozen te land, 't geen die van Gay zo ras niet zagen, of zy namen met zak en pak de vlugt na 't gebergte, alwaar men hen wel een myl ver, dog vrugteloos, (alzo men taal nog teeken van hen vernam) vervolgt hebbende, zo keerde men weêr na 't verlaten dorp, stak het zelve, nevens de verdere strand-dorpen, tot het hoofd-dorp Fattoematta toe, daar *Terbile* zyn Hof hield, in brand, en vernielde al de Thuinen, en Plantagiën, daar omtrent gelegen.

Alles daar verwoest.

Krygt beter bescheid voor Fattoematta.

Die zich verschoonen.

En vergiffenis bekomen.

Mits dat ze de Ternataanen, en *Terbile*, aan

hy de Ternataanen, door *Saidi* by zyn vertrek na Ternate tot *Terbile*'s onderstand daar gelaten, in handen kreeg: want om *Saidi*, en de zynen was hy voornamelyk gekomen; buiten dat nu de hoofd-preuve van hun trouw was, ook spoedig te bezorgen, dat hem *Terbile* met de zynen overgelevert wierden.

1652. ons overleveren

Zy beloofden dit alles op hunne wyze wel zeer hartelyk; maar daar quam niet van; 't zy dat zy hem te veel beminden, 't zy dat die Stadhouders zich te veel voor hen wist te verbergen, of zich te vast te legeren; al 't welke *Vlaming* verveelende, vond hy, uit vreeze van bedrogen te worden, goed, eenige deezer dorp-Heeren na 't Jagt de Leeuwwerk in gyzeling te zenden. Al die voorzorge van den Veldheer zou egter niet geholpen hebben, by aldien de Sengadji (of Hertog) van *Xoela Mangoli*, regt tegen over *Xoela Besi* gelegen, niet tot ons overgekomen was.

't Geen Sengadji Mangoli volbrengt.

Hy, een Swager van *Terbile*, maakte niet alleen, dat wy zestien der voornaamste Ternataanen van *Saidi*'s gevolg, maar in 't kort, door nette aanwyzing der wegen, ook *Terbile*, en al de zynen, in handen kregen; waar op de gegyzelde Orangkaja's ten eersten ontslagen wierden, en weêr aan land quamen.

De Heer, *de Vlaming*, had zo ras geen tyding van *Terbile*'s gevangenis, of hy liet hem aan boord by zich brengen. Hy stapte met zyn oude trotschheit over, had twee Goude Krissen op zyde, vatte een der zelve by de punt, en gaf ze met veel eerbiedigheid aan den Veldheer over. Hy ontving de zelve ten teeken van zyne onderwerping, verwelkomde hem vriendelyk, en deed hem naast zyn zyde zitten. Na verscheide redenen over en weder, bragt hy den Kimelaha zo verre, dat hy zich met zyn huisgezin daar aan strand in een huis, 't geen ten eersten voor hem opgeslagen wierd, neder slaan zou, om zamen over de algemeene zaaken in 't breede te spreken.

Daar op ging hy, en zyn vrouw, derwaarts; maar niet zonder een geheimen schrik, 't zy dat hy uit het wezen van den Heer *de Vlaming* iets quaads voorspelde, 't zy dat hem zyn knagende gewisse iets erger deed vreezen, dan hem uit des Veldheers vriendelyke aanspraak toegesproken had; altoos hy begaf zich weêr op de vlugt, maar wierd door de Orangkaja's, vergezelschap van den Gnatohoedi, 't hoofd van zekere Ambonsche inlanders, nevens ook eenige Hollandsche, en inlandsche krygsknegen, ten eersten nagespeurd, met last van hem, zo hy zich niet gewillig overgaf, maar onder den voet te schieten.

Terbile neemt d vlugt.

Hy

652. Hy nu, te laat zyn misflag ziende, hield zich nog wel eenigen tyd verborgen, dieper in 't gebergte, dan na deze, dan na gene schuilplaats vluchtende; maar als hy nu tot het uiterste hoekje gekomen was, geen uitvlugt meer zag, en van zyn volk hoorde, dat 'er last was, om hem maar, zonder eenig aanzien van zyne waardigheid, onder den voet te schieten, gaf hy zich, op raad der zynen (die dit vlieden van den eenen berg na den anderen mede moede wierden, en hem verraden hadden) goedwillig over; waar op hy, met al zyn Wyven, en Bywyven, by de Ternataanen na 't Jagt de Leeuwerk gevoert wierdt. Men gaf hem evenwel nog de Kajuit tot zyn gevankenis, maar de anderen wierden, zekerheit 's halven, met de beenen in een lang blok gezet, en daar wel hegt ingefloten.

Gedurende zyn Stadhouderschap had *Terbile* verscheide jonge dogters, in weêrwil van haar bloedverwanten, met geweld na zich genomen, en tegen haar wil beslapen, aan welke de Heer *Vlaming* de keur gaf, om of met hem te vertrekken, of weêr na hare vrienden te gaan. Eenige keerden wederom; maar andere, 't zy uit schaamte, nu dog onteert zynde, 't zy dat zy 't by hem beter, dan by haare ouders, hadden, gingen met hem mede.

Dus dan deze twee eilanden (aangezien die van Xoela Teljabo hardnekkig bleven, en zich in hunne bosschen, en op afgelegene plaatzen verborgen hielden) binnen een maand tyds weêr onder den Koning *Mandarsjab* gebragt, en den getrouwen yveraar in dit spoedig werk, Sengadji *Mangoli*, op goedkeuring des Konings, tot Stadhouder, in *Terbile* 's plaats, aangesteld, en hem de Orangkaja's van Fattoematta, Waitima, en Faloe (onze vrienden, zo 't uiterlyk scheen) tot Raaden toegevoegt hebbende, zo heeft hy zich van daar, den Gnatoehoedi met vyf Coracora 's daar nog latende, ten einde de verdere aan hem den eed doen mogten, over Boero na Manipa begeven, en dus al de vreeze voor ons wegens die eilanden afgekeert; ook heeft hy twee Jagten met twee honderd man na Ternate gezonden, alzo daar de mui-tery weêr sterke wortelen schoot.

Het Jagt de Leeuwerk was met den Stadhouder, en zyn omslag, zo bezet, dat de Heer *de Vlaming* zich op een Coracora behelpen moest; dog eerst voor Boero (waar na toe hy den 8sten November gestevend was) en den 14den omtrent Manipa gekomen zynde, zond hy 't Jagt met *Terbile*, en de Ternataanen, vooraf na de vesting Victoria, met

last aan de Overheden van dien bodem, om, na 't overgeven van dien Prins, en de verdere gevangenen, ten eersten weêr by hem te komen; gelyk ook geschiedde. 1652.

Na dat hy nu dit jaar 1652. met verscheide zaaken, Amboina in 't byzonder betreffende, ten einde gebragt had, keerde hy den 15den January in 't jaar 1653. weêr na het Kasteel, om verscheide sware zaken af te doen, en aan eenige voorname wederspanningen eenmaal een voorbeeldelyke straf te oeffenen. In 't jaar 1653.

Onder deze opende *Terbile*, de laatste Xoelafche Stadhouder, gesproten uit het oude Adelyk, en Vorstelyk huis Tomma-Itoe, de gordyn van dit Treur-toneel. Daar wierd een Krygsraad van zes perzoonen opgerigt, in welke de Heer *de Vlaming*, de tweede der Landvoogdy, *Simon Cos*, de twee Borger-Hopmannen, *Henrik Wynandzen*, en *Barent Jauszen*, de Ternataansche Tolk, *Kraan Leendersz.*, met nog een ander lid, my onbekent, zaten. Vlaming doet *Terbile*, en elf Ternataanen

Zy bevonden dien Stadhouder, en nog elf der voornaamste Ternataanen, aan de misdaad van oproer, afval, en t'zamenrotting met de Muiers, schuldig, waar op zy, na klare overtuiging, en op vrywillige eigen bekentenis, volgens de volmagt door *Mandarsjab* over alle de Moorfsche en andere dorpen aan den Veldheer gegeven, alle ten Swaarde veroordeelt wierden.

Aan de linker hand, als men 't Kasteel inkomt, op het buiten plein, lagen dertien of veertien zand-hoopen; waar na toe eerst *Terbile*, en daar na de Ternataanen (om van de Ambonsche Ver-raders, die mede hun deel kregen, hier niet te spreken) gevoert wierden. Hy quam, 't geen te verwonderen was, met zyn vorige trotsheit, en zonder eenige ontsteltenis, te voorschyn, en reikte zyn hals met zo veel kloekmoedigheid aan de Beul toe, dat de Regters zelfs daar over verbaast stonden, en het jammer was, dat hy die deugd niet in den dienst van zyn wettigen Koning geoeffent had. Ik moet hier egter byvoegen, dat men dit in de inlanders meermalen ziet, dat zy met een Bonkos of een Pinang in de mond, en met bloemen om 't hoofd (vooral de Mooren) zo bly ter dood gaan, als of zy aan een Bruiloft gingen; hoewel 't ook wel stuipen van den Amfoen, of uitwerkzelen van een overgegeven hardnekkigheid zyn; waar in zy alle andere volkeren te boven gaan. Onthalzen.

Ondertusschen was *Madjira* niet alleen op Macassar gekomen, om van daar hulp-troepen na Amboina te halen; maar men kreeg met het schip Zeeland in Macassar wapend zich tegen ons.

R. Blot. huyzen. fecit.

1653.

Amboina ook verzekering, dat de Macassaarsche Koning zich, om een nieuwe, en onlangs aan hem gegevene reden, ten oorlog tegen ons toerustte.

Onze Kruissers hadden omtrent Japara (op groot Java gelegen) twee schepen van den Portugeeschen Edelman, *Francisco Viëra de Figueredo*, op Macassar grooten handel doende, en daar woonagtig, genomen, en als goede pryzen op Batavia opgebracht, vermits hy, een geboren Portugees, en onder een Portugeesche vlag, niet tegenstaande den oorlog tegen de Portugeezen alomme door ons afgekondigt was, dit vaarwater had durven gebruiken.

Over dit nemen dezer schepen betoonde zich de Koning, nevens den Prins *Patingaloan*, eerste bedienaar van Staat in Macassar, een man van veel meer verstand, dan andere inlanders, zeer misnoegt. Gelyk nu die Ryks-bestierder, door zyn kennis in de Latynsche, Grieksche, Italiaansche, en meer andere Taalen, en door zyne neerstigheid in 't lezen van Europëische, en andere Geschiedenissen, zeer fyn geslepen was, waar by ook zyne vordering in de Sterren-kunde quam (ten welken einde hem de E. Maatschappij eenen Aard-kloot van omtrent twaalf duizend gulden, ten zynen

kosten gemaakt, in 't jaar 1652. had doen behandigen) also wist hy zich van deze zyne meerder bequaamheit by alle voorvallen ook zeer fyn te bedienen; hoewel hy het in dit geval niet betoonde: want hy gaf vóór, dat die vaartuigen niet alleen met goederen van *Viëra*, maar ook met die van den Koning, en hem, geladen waren. Een reden, die hem niet ontschuldigde, also, indien hy zyne, en 's Konings goederen, wilde verschoond hebben, die goederen, dan onder een Macassaarsche, en niet onder een vyandlyke Portugeesche vlag moesten gevoert zyn.

Die geslepen Vos wist dit zo wel, als wy, dog het was maar een doekje voor 't bloeden, en een gezogte reden, om onder eenige voorwending met *Madjira* ('t geen hy anders te bot voorgenomen zou hebben) in Amboina te kunnen komen; hoewel andere meenen, dat het waarlyk een groote reden geweest is, om dien vorst, tot het byspringen van *Madjira*, over te halen.

Kort daar na hoorde men op Tomilohoe, een dorp op Manipa, dat reeds vyf Macassaarsche Jonken (voorloopers van een grooter vloot, door een Macassaars Prins van Bima al zedert voorleden jaar by een vergadert, en, na hare eerste be-

1653

De voorloopers der Macassaars komen op Boer

be-

begrooting, wel honderd Jonken, en zes honderd man, sterk) op Waifamma, op Boero gelegen, onder eenen *Bassi Frangi*, een Makjander, aangekomen waren. Deze tyding kreeg de Veldheer al diep in de maand February omtrent Manipa, zo als hy befloten had, met eenige Jagten, en Sloepen, na de Xocla's te loopen, om daar op de Macassaren te passen. Derhalven trok hy ten eersten 'er na toe, veroverde hunne vastigheid na een korte schermtuzeling, en verbrandde twee van hunne Jonken, die hy ontmoette.

Na deze verrigting kreeg men in Maart uit Ternate berigt, dat de Prinzen, *Calamatta*, en *Manilba*, met den Koning *Mandarsjah* weêr verzoend waren, en ook de vesting *Gilolo*, en verscheide Roervinken, aan hem, en den Landvoogd van den *Bogaarde*, overgelevert hadden, waar onder de *Goegoegoe*, *Kaitsjili Moessa*, de Hopman *Gigoge* van *Gilolo*, en meer anderen; dog dat *Kaitsjili Saidi*, nevens 's Lands-opper-Richter, of den *Hhoekom*, na *Saboe*, een sterke vesting, ontvlugt waren; daar zy het egter niet zeer lang zouden kunnen uithouden.

Wat den Prins *Calamatta* (die voor-gaf zyn vlugt na den vyand maar geveinst geweest te hebben, en dierhalven zich de gansche eer van dit werk toeschreef) tot deze overgave van zich zelve, die vesting, en zo veel andere, bewogen heeft, daar over zyn verscheide gedagten. Het waarschynelykste is, dat, zo ras hy by *Saidi*'s overkomt bespeurde, dat de keure van hem tot Koning in *Manilba*'s plaats niet van zyne goedkeuring, en hy tegen de andere Muiters daar over ('t geen metter tyd uitlekté) zeer onvergenoegd was, hy, uit vreeze dat *Saidi* hem den eenen of den anderen tyd vergeven, of om hals doen brengen zoude, hem hier in heeft willen voorkomen, en dus by deze overgave zich zelve, en tegen *Saidi*, en wegens den Koning, heeft willen verzekeren, en dat hem deze reden, in schyn van ons nóg dienst te doen, tot dit besluit heeft doen komen.

Het zy daar mede, zo het wil; ten minsten om zich daar over by den Veldheer te regtvaardigen, schreef hy hem dezen nadrukkelyken brief.

Aan den Zeevoogd, en Veldheer, den Heer *Arnold de Vlaming*, zend de *Prins Calamatta* zyne nederige groete.

IK, Prins *Calamatta*, vaardig dezen brief met myne groetenis aan myn Heer,

daar by ik verklaar, dat myn voornemen geweest is, om met myn broeder na *Batavia* over te varen, om myn Heer, den algemeen Landvoogd, en de Raaden van *India*, te zien, en mondeling te spreken; maar ben, my nader bedenkende, gebleven; ter goeder ure: want had ik dien togt ondernomen, zo zou het *Ternataansch Ryk* lichtelyk nooit tot zynen stand, zo als het nu is, weder geraakt zyn. Na het vertrek van myn broeder, *Mandarsjah*, heb ik den Landvoogd alhier verzogt, dat hy my liefde toe te staan, eens na *Gilolo* te gaan; dog die heeft zulks niet goedgekeurt, bevreesst zynde, dat de Mouter my dooden mogt. Ik ben egter, zonder myn leven daar in veel te agten, derwaarts vertrokken, meenende, dat ik het niet beter, als in den dienst van den Koning; myn broeder, besteden kon; dog vond, tot myne verwondering, myn broeder *Manilba* tot Koning opgeworpen. Daar op heb ik zonder uitstel my bevluytig om, ten eersten na myn overkomst, door allerlei middelen de afvalligen te bewegen, om zich weder tot hunnen wetigen vorst te begeven; maar, in plaats van het daar toe te kunnen brengen, hebben zy goedgevonden *Manilba*, die nu krankzinnig is, te verwerpen, en my in zyn plaats tot Koning te verkiezen. Ik heb dit niet gezogt, en ook met geen ander oogwit aangenomen, dan om myn broeder daar mede dienst te doen. In vier maanden nu, die ik by de Muiters bleef, gezien hebbende, dat ik met al mynen aanleg ten besten van den Koning niets op hen winnen kon, zo heb ik, vrezende, dat zy my de eene of de andere reis eens van kant helpen mogten, best geoordeelt aan myn broeder, *Mandarsjah*, en den Landvoogd, hier van kennis te geven, om met die genen, die ik daar toe had kunnen bewegen, tot hen over te komen, van herten genegen zynde my aan den Koning, en de *Maatschappy*, in allen deelen te onderwerpen. Maar zo als ik dit meende uit te voeren, zo hebben eenige qualyk-gezinden de snuf van myn voornemen in de neus gekregen, en zyn na *Saboe* gevlugt, daar zy nog sterk byeen zyn. Ik nochtans, zonder my daar aan te kreunen, ben tot den Koning uitgekomen, en heb die genen, die 't met my hielden, by myn broeder gebracht, derwelke hem, en den Landvoogd, te voet gevallen zynde, hen nieuwe geboorzaamheit betoont, en daar op genade gewonnen hebben.

Deze brief, schoon niet waarachtig in velen deelen, had ten minsten een schoonen glimp, en de gesteltenis der zaaken vereischte tot nog toe, dat men het uit Staatkunde daar voor aannam, ten tyde toe dat men alles in volkomen rust herstelt mogt zien. Het is ook zeker, 't zy

't Geen den Koning geen ondiens doet.

hy

1653. hy het meende, of niet, dat hy met zyn overkomt den Koning grooten dienst deed, en de zaaken der Muitelingen daar mede zeer deed te rug loopen.

Het eiland Meau veroverd, en van zyn Nagelen gezuivert.

Ook kreeg men omtrent dezen tyd in handen het hoofd van het eiland Meau, 't geen de Koning *Mandarsjab* niet lang te voren door hulp der E. Maatschappy veroverd had, en waar door men meester geworden was van die Nagelen, die meest alle in handen der vreemdelingen te voren vielen; waar over nu die Orangkaja ook zeer streng gestraft, en 't eiland van al zyn Nagel-boomen berooft, en ontvolkt wierd.

De Macassarsche vloot verschynt in Amboina.

De Veldheer *Vlaming* hoorde ondertusschen niets van de zo lang verwagte Macassarsche vloot, die, ten deele onder 't bevel van *Dain Boelecan*, ten deele onder 't gezag van *Madjira*, in Amboina stond te komen; zo dat hy, bekommerd, of zy niet wel na de Xoelafche eilanden geloopten mogten zyn, andermaal voornam, derwaarts te gaan; maar als hy op 't West-einde van Manipa nog op hen bleef waken, en bezig was dit ryper te overwegen, zo verscheen die vloot, veertig vaartuigen sterk, den 27sten Maart in 't jaar 1653; dog zonder *Madjira*, met haren Zeevoogd, *Dain Boelecan*, alleen.

Zy hadden hunnen strek gestelt, om bewesten Manipa om te zeilen, zo dat zy het voor den wind, en voor stroom regt op ons lieten afloopen; maar zo ras zy onze schepen, en bezetting voor Tomilehoe, gewaar wierden, wierpen zy het over staag, en zогten nu, terwyl de onzen hunne zeilen bymaakten, en hunne ankers lichtten, of beoordeelden Manipa om te komen, of altoos de onzen te ontnappen.

De Heer *de Vlaming*, die hen ten eersten zag, gaf overal kennis van hun komst, met last van wel op zyn hoede te zyn, en zогt met zyn Jagten bezuiden om hen den pas af te snyden, en, ware het mogelijk, hen in zee aan te tasten, waar toe hy ook last gegeven had de Coracora's in zee te brengen, en by hem te komen. Dog de wind wilde hem niet wel dienen, buiten dat de Coracora's niet tyd's genoeg klaar raakten. Hy verhinderde hen egter tusschen Kelang, en Manipa, of door 't Nassausche gat, of ook dat van Hatoepoeti te loopen, en zo, gelyk hun voornemen scheen, de kust van Hitoe aan te doen; een volk, 't geen men noit te veel heeft kunnen vertrouwen, en waar van men niet zonder reden gissen mogt, dat zy van den toelag der Macassaren door hunnen Landsman, *Ridjali*, wel volkomen berigt zullen gehad hebben, schoon zy dit meesterlyk ontveinsden.

1653. Wat deze Macassaren op Assahoedi uitgerigt, en wat de onzen in Amboina daar tegen weder in 't werk gestelt hebben, gaan wy, als een stof, die eigentlyk tot Amboina behoort, voorby.

Omtrent dezen tyd kreeg men uit Ternate berigt, dat de Koning de twee Hoofd-Muiters, den Hhoecom *Laulata*, en den Hopman *Gigogo*, met de dood gestraft had.

Ook was de Heer, *Jacob Huftaart*, als dertiende Landvoogd der Moluccos den 12den April 't jaar 1653. in de plaats van den Heer *van den Bogaarde*, aangestelt.

Deze afgelofte Heer vond den Heer *de Vlaming*, by zyn te rug-reize van Honimoa, aan de hoofd-vesting Victoria, den 18den Mai wat voor hem aangeland, voornemens zynde eerstdaags van hier na Batavia te stevenen.

Na dat dan de Veldheer, door 't redden van verscheide zaaken in Amboina, de handen wat ruimer kreeg, nam hy voor, een togt na de Xoela's te doen, vreezende, dat *Madjira*, die nog al niet verscheen, zomtyds wel daar mogt gaan nestelen; ten deele ook noodig oordeelende, dan te gelyk na Ternate over te steken, en aldaar met den Koning over de gerufftelling van zyn ryk in 't breede te spreken.

Hy stak dan den 22sten Juny met twee In de Xoela's mis. schepen, en zo veel Sloepen, met honderd wakkere krygsknegten bemant, eerst na Boero's Zuid-zyde, ten allen ongelukke, over: want had hy beoordeelden om na Manipa gestevent, zo zou hy niet alleen ontdekt hebben, dat *Madjira* den 19den dier maand met negen Coracora's en een Tsjampan (een soort van een inlandsch zeilvaartuig) van Bangay op Manipa al aangekomen was, maar zou hem buiten twyffel daar ook aange troffen hebben; daar hy nu dien vogel mis liep, en van Boero na Xoela Besi over stak, terwyl de schepen na Xoela Mangoli liepen.

Hy vond de hekken daar, zedert zyn laatste aanwezen, wonderlyk verhangen: want die van 't dorp Gay wilden hem niet eens hooren spreken. Even weerbarstig vond hy al de andere dorpen; maar hoorde ten eersten, dat, eenige maanden geleden, de Macassaren daar alles verwoest hadden. Dat ook kort daar aan *Madjira* met den Ternataansche Gezant, *Dini*, daar geweest, en met zyn drie Coracora's door een storm in de engte van Boeton van de vloot afgeraakt, en ook na Boero overgestoken was; behalven dat *Saidi* daar mede veel quaad zaad gezaaid had.

653. *Vlaming* sloeg zich alhier op Fockoëve, een plaats daar niets te krygen was, neder; dog wierd door den Sengadji *Soegi*, Hoofd van 't dorp Mangoli, een man, den onzen nog getrouw, uitgenoodigd, om die plaats te verlaten, en zich by hem in 't dorp Waitima, daar het vry beter was, te begeven. Uit zyn eigen dorp Mangoli had hy moeten verhuizen, vermits al deze inlanders, volgens hunnen wispelturigen aart, ten eersten den Macassaar (schoon onlangs den eed van getrouwheit op hun Wetboek gedaan hebbende) toegevalen waren, en zich genoodzaakt gevonden met eenigen van de zynen van bosch-kruiden, en Oebi's, een zekere eetbare soort van wortels, in 't bosch te leven, tén tyde toe, dat die van Waytima hem weêr ingenomen hadden, hoewel het ook daar nog zo zeker niet was.

Hy hoorde daar, hoe breed *Madjira* van zyn vloot opgegeven, en met de uiterste verwaandheit gedreigd had na Amboina te gaan, om al de Hollanders van daar te jagen, en 't gansche land voor zich zelve te veroveren.

Na dat nu *de Vlaming* zeven dagen op dit elendig Foekoëve met een uitnemend gebrek doorgebracht had, en met een open Sloep, en zeventig man, den 12den July den Oost-hoek meende te boven te raken, vond hy de zee daar zo hol door den wind, en zwaren stroom, dat hy onverrigter zake weder moest keeren, en zich op Fattoematta eenigen tyd onthouden, in hope van daar eenige Sagoe voor zyn volk te vinden, 't welk hem daar al mede ontschietende, zo moest hy wel na Waytima by Sengadji *Soegi* oversteken, die hem met al zyn vermogen (hoe gering ook na dien hagehelyken tyd) ondersteunde.

Daar op liet de Veldheer het dorp Mangoli afloopen, en, tot sraffe der zo ligt den vyand toegevallene en nog weêrbarstige wederspannelingen, alles daar omtrent verderven. In dien tusschen tyd hoorde hy ook van de andere uitgezondene Sloep, dat het schip, Banda, van hun voor Batsjan gezien, dog, door tegenwinden, en zware stroomen, belet zynde, hen niet had kunnen volgen, en na allen schyn nu al in Ternate zyn zoude. Van het tweede schip wisten zy niets; dog naderhand hoorde men, dat des zelfs Overheden het al willens na Batavia hadden laten dryven. Een Godlooze daad, latende den Veldheer daar met zo veel gevaar in een open vaartuig, tegen den honger, den vyand, en een verbolgen zee, worstelen.

Hy ging dan, na dit berigt, en omtrent zes weken verblyf met het meeste

I. DEEL.

1653. volk in de eene Sloep, en liet de andere met de twee onder-Hopmannen *Keler*, en *Bolan*, en de verdere manschap, daar tot nader last by den Sengadji *Soegi*, ten deele, om dat eiland nog wat te doorkruiffen, doch voor al, om de Nagelboomen, die zy 'er vinden mogten, en waar van men 'er in 't dorp Bega al verscheide gezien had, en waar voor men aan den inlander honderd Ryksdaalders beloofde, om verre te hakken; ten deele ook, om niet te veel volk op zee in overladen vaartuigen te wagen, en hen liever met een schip te doen afhalen.

Hy quam den 10den Augustus voor Batsjan, alwaar hem dat moedig Koningke quam verwelkomen, den welken hy verzogt, mede na Ternate te gaan, alwaar zy den 14den voor de vesting Orangie verscheenen; daar hem 't voornoemde volk van Xoela, vermits 't weder zeer bedaarde, kort daar aan gevolgt, en behouden gekomen is.

Te voren, toen men de handen wat volder als nu had, en 't niet geraden was, de krygsknegten tegen te veel Mogendheden te verdeelen, zo had men goedgevonden, met den Tidorees een stilstand van wapenen aan te gaan, om de vyanden in Amboina te eer te dempen. Dit nu gedaan, en ondertusschen ontdekt zynde, hoe daar door de sluik-handel der Makjanders in Nagelen, aan den Tidorees overgebracht, zeer gelyft, en hoe ook de Muters in Ternate, en in Amboina, door *Saidi*, Koning van Tidore, niet alleen kragtig ondersteunt, maar ook de stoutheit van dien vorst zo verre uitgespat was, van de wederspannelingen op Saboe (daar na door de Ternataanen overwonnen) den eed aan hem, in den grooten Raad, waar in ook de Koningen van Ternate, Batsjan, en Gilolo, zaten, als waren zy zyne onderdaanen, te laten doen, en hen in zyn eigen landen als zyne vrienden te ontfangen; zo vond men den 17den Augusty goed, hem met de algemeene magt te gaan beoorlogen, en volgens dat besluit op den 20sten Augusty hem den oorlog openbaar aan te zeggen. Ook gaf men hier af op een beleefde wyze aan den Kastiliaansen Landvoogd op Gamma Lamma, *d'Esseibar*, kennis, met verzoek, dat hy zich daar mede, schoon zyne Bondgenoten, niet wilde bemoejen; maar ons alleen met de Tidoreezen laten begaan; waar over verscheide schriftten gewiffeld zyn, gelyk hy eindelyk dit wêl belooft, en, in schyn, voor een tyd, maar niet opregt, gedaan, en ons maar met sreeken om den thuin geleid heeft.

Vertrekt na Ternate.

Besluit den Tidorees te beoorlogen.

Q q

Men

1653.
Soen-
fchrift,
ten voor-
deele der
Gilolo-
fche
Muiters.

Reden
van den
Tido-
reefchen
oorlog.

De af-
keuring
van Man-
darsjah's
huwelyk
met een
dogter
van
Tidore.

Men voegde hier ook by een Soen-
fchrift, waar by de laaftt-overgekome
Muiters van Gilolo (die nog zeer voor
hun leven bekommert waren, en zich
aan den Hhoekom *Laulata* en *Gigogo*
konden fpiegelen) volkomen vergiffenis
toegezegt, en hun afval vergeven wierd.

De Koning van Tidore, na onze ge-
dagten den oorlog eerst *Mandarsjab* aan-
gedaan, en hem, in 't onderfteunen alle-
zins van zyn wederfpannige onderdaanen
eerft zeer gevoelig beledigt hebbende,
gaf nogtans voor, van den Koning van
Ternate eerft beledigt, en daar door ge-
noodzaakt geweest te zyn, hem als zynen
vyand te handelen; maar dat hy geneigt
was met de E. Maatschappy, vermits
hem die niets misdaan had, in vriend-
fchap te blyven.

De ware reden van 't misnoegen de-
zes Konings tegen Koning *Mandarsjab*
(fchoon hy andere voorwendde) is ge-
weeft de verborgene fpyt, over dat hem
die vorft met zyn dogter, waar mede hy
al verlooft was; op den raad van de Heer
de Vlaming, zitten liet. Die Heer, niet
goedkeurende al te naauwen verwand-
fchap tuffchen twee voor de E. Maat-
fchappy zo gevaarlyke vorften, had,
volgens de oude, en nog hedensdaags
gebruikelyke gronden omtrent die twee
Koningen, dit huwelyk den Koning
Mandarsjab zeer wyffelyk afgeraden,
zonder hem de ware reden (te weten,
de laft der Heeren in 't vaderland, van
oorlog met Tidore op een goeden grond
te zoeken, en tuffchen die twee altyd
verwydering te houden) te kennen te
geven; hoewel het voornaamft-beoogde
hier by te gelyk ook was, by oorlog
eens meefter van Tidore, en zo metter
tyd by een zeker gevolg ook van al de
Nagelen, daar vallende, te worden.

Een oorlog, die fchoon afgekondigt,
om verfcheide redenen vooreerft nog zulk
een vaart niet liep, en zo wat dralende,
om 't Ambonfch werk weér voortgang
te geven, gehouden wierd, in hope,
dat men ondertuffchen van Batavia meer
ontzet krygen, of van den Macaffaar
ontflagen raken zoude.

De Heer *de Vlaming* wift, in wat ftaat
de zaaken nu in Amboina waren, dat
Madjira daar met zyn drie Coracora's,
en negen Tsjampans (hoewel anderen
willen, dat het maar zo veel Praauwen,
of eenige Mahocli's, geweest zyn) eerft
op Kelang, en daar na op Manipa,
gekomen, en buiten dien voor meerder
byftandt van Macaffar in groote vreeze
was, al het welke, ryp overwogen zyn-
de, hem den 21ften Augufly uit Ter-
nate na Amboina deed vertrekken, al-
waar hy, na twintig dagen zukkelens,
uit 't fchip in 't roei-Jagt Sumatra
overgegaan, en den 10den September
voor Affahoedi, tot blydfchap van de
onzen, aanquam, en met het bulderend
gefchut, ten fhrik des vyands, verwel-
komt wierdt.

Voor zyn vertrek uit de Moluccos had
hy nog twee zaaken, van zeer veel ge-
wigt voor de E. Maatschappy, afgedaan.
Eerftelyk, was hy met den Koning van
Batsjan, voor een geringe erkentenis
jaarlyks, verdragen en overeen gekomen,
om al de Nagelen op zyne landen uit
te roejen, zonder die oit weér te mogen
aanplanten. Ten anderen, had hy die
alle op 't eiland Motir, mits den inlander
daar eens een gefchenk voor gevende,
zich zelve ook eigen gemaakt, en dus
de E. Maatschappy niet alleen van veel
vreeze, maar nog grooter laft, voor al-
tyd bevryd.

1653:

Vlaming
vertrekt
weér
na Am-
boina.

Roeit al
de Nage-
len op
Batsjan,
en Motir,
uit.

DERDE HOOFDSTUK.

DE Vlaming vertrekt na Batavia. Geeft laft, om op de Tidoreezen te rooven.
Zyn komft op Batavia. Cos gaat na de Papoefche eilanden. Zyn vrugtelooze
verrichting aldaar. Hoewel nog ergens goed voor. Vrugtelooze roof-tocht der Papoea's.
Vlaming vertrekt van Batavia. Zend op quade tyding na Macaffar, en Boeton, vier
Jagten. Buis polft Macaffar vrugtelooz. Vlaming komt op Boeton, en neemt eenige
Boetonders mede. Vertrekt na Amboina. Dapperheit van twee mannen in eene
Tinggang. Vlaming in Amboina gekomen, in 't jaar 1654. Zend Roos na de Xoela's.
De Kaftiliaanfche Landvoogd zet den Koning van Tidore gevangen. Maar om ons te
bedriegen. De Vlaming maakt vrede met de Kaftiliaan, en met Tidore. De Muter,
Saidi, komt weér in Amboina. Ook Koning Mandarsjah, met eenige Molukfche
vorften. Aali's trouwe daad. Vertrek van de Molukze Koningen, en van de Vla-
ming, na Boeton. Daar zy eenige Moordenaars opeiffchen. Vlaming vertrekt na
Macaffar. Zend eenige Boegineezen weér na hunne Koningen. De dood van Prins
Patingaloan. Roos gaat Bima bezetten. Vlaming's komft op Batavia. Vertrek na
Boeton. Bezending van D. Brouwerius na Macaffar. Boeton van twee fterkten
voorzien.

voorzien. Aali afgezet. Moejelykbeden, door Mandarsjah's losheit. Roos vernielt Comboewaha. Aali's dood. Zyn quade, en goede, boedanigheden. D. Brouwerius komt onverrichter zake by de Vlaming. Die van Boeton vertrekt. En Roos ontmoet. In 't jaar 1655. Die met Koning Mandarsjah Tibore veroveret. De Vlaming belast Roos, Boeton's engte te bezetten. Hy zelf komt op Tamboeko. Dat zich aan Mandarsjah onderwerpt. Vlaming's verdere verrigtingen. Mandarsjah na Amboina ontboden. Nieuwe afval van Calamatta. Oorsprong des zelfs. De Koning is, by zyn komst op Boero, in groot gevaar. Calamatta's ongedult behoudt den Koning. Die aan de vesting Victoria komt, en tyding van Calamatta's toelag krygt. De Ternataanen begeeren hem niet langer tot Koning. De Vlaming doet Calamatta den vrede aanbieden, en een vesting opwerpen, om de vyanden te bezetten. Mandarsjah zyn Kroon aan de E. Maatschappy verplicht. Calamatta's stoutte eisch. Vreugde over zynen afval. Saidi al Koning van de Cerammers. De Verrader Soegale doet in Ternate veel quaad. Streeken, om Mandarsjah swart te maken. Soegale gevangen. De Vlaming vertrekt met den Koning na Ternate, en zyne verdere verrichtingen. Verschynt daar. Mits een uitnemend voordeel der E. Maatschappy by dezen dienst van de Vlaming genoten. De Vlaming komt met den Koning in Ternate. En wat hy daar verrigt. Soegale word gekrikt. Vlaming word van den Kastiliaanschen Landvoogd onthaalt. Dien hy weér onthaalt. Vertrekt weér na Amboina, en krygt Saidi gevangen. Spreekt hem vry gevoelig aan. Saidi's al te zagte dood. Tegenspoet der Macassaaren. De Kelangers bren en Dagga's hoofd by de Vlaming. De Vlaming gaat na Boeton. Hoe hy het daar vind. Gaat na Macassar, en daagt hem te vergeeffsch uit. Keert weér na Boeton, 't geen hem niet wil te spraak staan. Zend Roos na Solor, en Keller na de Xoela's. Verdere bedryven van Calamatta. Vlaming laat Outhoorn op Xocla Teljabo, en vertrekt weér na Boero. Slechte vrede met Macassar gesloten. Calamatta weér na Boero, en met Madjira byna gevangen. De Koning van Gilolo raakt in onze handen. Zyn dood. Simon Cos veertiende Landvoogd der Moluccos. Calamatta's bedryf op Boero. En op Xoela Besi. Zyn vertrek na Macassar. Calamatta's slegte staat op Macassar. Kimelaha Hasi met ons bevredigt. Komt met een grooten stoet by ons. Tico gevangen, en na Batavia gezonden. In 't jaar 1660. Mandarsjah op Macassar. In 't jaar 1662. Van Voorit, vyftiende Landvoogd der Moluccos. De Kastiliaanen vertrekken uit de Moluccos. In 't jaar 1664. Hunne sterkten ter neder geworpen. In 't jaar 1665. Boeton weér onder Ternate. De vesting Tahoela aan Saifoedien geschonken.

1653.
I. Vla-
ring ver-
tekt na
Batavia.

HOe zeer nu de Vlaming ook tragtte de Ambonsche zaaken in rust te brengen, en de Macassaaren weér van daar te krygen, zo bevond hy metter tyd, dat hy maar opgehouden, en hoe langer hoe meer buiten staat gestelt wierd, om iet grooters tegen Tidore te ondernemen, en dien oorlog met meer ernst voort te zetten. Daarbeneven zag hy, dat zo veel werk met zo kleenen magt niet wel te verrichten, en dierhalven hoognoodig was, dat hy liever zelf na Batavia overstapte.

teft
te, om
de Ti-
dorezen
roo-
n.

Ondertusschen gaf hy ook last, dat de opper-Koopman Cos, om den Tidorecs alle afbreuk te doen, met eenige Coracora's na de Papoefche eilanden gaan, en daar wegens zo veel bedrevene rooveryen op de landen van Koning Mandarsjah, en der E. Maatschappy, eens een nette rekening vorderen zoude.

Daar op vertrok hy den 22sten September na Batavia met twee schepen, quam den 4den October voor Boeton, daar hy den Koning wel getrouw, maar zyn onderzaaten, door opruying van den Koning van Macassar, zeer weérspannig,

en doodlyk op hem gebeten, vond, ovr dat hy Madjira, en zyn aanhang, afgewezen, en zich aan onze zyde gehouden had; 't geen die brave Vorst hier na nog deerlyk heeft moeten bezuuren.

1653.

Hy verzogt dan, en met reden, om eenige hulp, weshalven de Veldheer hem honderd pond buskruit van 't weinige, dat hy had, en twee krygsknegten van zyn twaalf oppassers, byzette, en van daar na Macassar stevende, om te zien, of hy den Koning, en den Prins Patingaloan tot een goeden vrede zou kunnen bewegen; maar dat was voor een doof mans deur geklopt, en in tegendeel hoorde hy van twee Kastiliaansche, of Portugeesche Paapen, dat de Koning wel honderd vaartuigen, yder met vyftig man voorzien, klaar maakte, om daar mede ten eersten zynen aanslag op Amboina voort te zetten; zo dat hier voor hem niet lang te sammelen viel, maar hy zyn reize na Batavia zo spoedig, als 't mogelyk was, voort moest zetten, om dit onweder door alle middelen af te keeren; hoewel hy geloofde, dat 'er Spaansche, en Portugeesche snorkeryen onder liepen.

1653. De Heer *de Vlaming* quam den 18den
Zyn komst op Batavia. hier maand op Batavia, en gaf den Land-
voogd van Amboina ten eersten met een
Sloep van dezen aanslag der Macassaeren
kennis.

Volgens den last, door hem aan den
Heer *Cos* gelaten, ging hy in October
met veertig Coracorren uit, om op dien
vyand den roof te herhaalen.

Cos gaat na de Papoësche eilanden. Hy quam, na eenig voordeel op Ke-
lang, en Salatti, bevogten te hebben,
op Assahoedi, van waar hy op den 13den
met zevenentwintig Coracora's, en een
Sloep, na de Papoësche eilanden vertrok.
Hy stevende eerst na Hatoewè; dog,
daar geen Papoa's vindende, stak hy na
't eiland Gebe over, nam daar water in,
en vertrok van daar na de kust van Weda,
onder Tidore behoorende.

Zyn vrugte-
looze
verrigting
aldaar. Hy quam voor het dorp Soema ten
anker; maar zyn andere vaartuigen wa-
ren nog wyd en zyd verstroit. Egter
tastte hy dat dorp terstondt aan, stak
het in brand, en trok dien zelve nacht
nog over land na Patani, om dat met
een in te nemen; dog deze plaats, aan
de Noörd-zyde gelegen; vond hy ster-
ker, als hy meende, zynde van een vry
hegte vesting op een steilte, die niet
zonder gevaar te genaken was, voorzien.
Ook verloor hy 'er drie man voor, daar
onder den onder-Hopman, *Godschalk*,
en ging met nog vyf gequettsten, zo stil,
als 't mogelyk was, van daar. Dus
wierd die onervaren Krygs-man daar
(zo men voorgaf) gestut, om dat hy
geen last had, om den vyand in zyn
voordeel aan te tasten, of onnoodig volk
te spillen. Evenwel; om nog iets te
doen, verbrandde men, quantzuis, nog
het beneden-dorp, en daar na liep men
den hoek van Weda weder om, en zo
weêr na Gebe, om water in te nemen.

Hy deed ook de eilanden Ombay,
Waygeoe, en Salawat, aan; dog vond
daar al de spillen al tydig gepakt, zo dat
hy van daar, zonder iets uit te regten,
moest vertrekken. Het eiland Mixowal,
of Messowal, was hy van voornemen in
zyne te rug-reize mede eens te gaan
bezien; dog in 't oversteken raakte men
in de eilanden van de Vos verdwalt, en
kreeg veel zieken, buiten dat men ge-
durende de ganse reize twee voorraad-
Coracora's miste. Dit deed hem beslui-
ten eersten na Ceram, latende Messowal
zeven of agt mylen ten Westen, over te
steken, en zo verder na Leytimor te
keeren, alwaar hy, genoegzaam onver-
rigter zake, den 26sten November voor
onze hoofd-vesting quam; voorgevende,
dat die togt volgens het oogwit niet
uitgevallen was, vermits de meeste in-
landers in de Papoësche eilanden, of van

huis, of landwaart in gevlugt waren.
Het beste nogtans hier af was, dat de
Koning van Tidore, hoorende, dat wy
daar geweest waren, hier door leerde,
dat wy deze zyne landen wisten te vin-
den, hem hier door onrustig voor het
toekomende maakten, en daar door
noodzaakten, zyn magt meer, dan te
voren, te verdeelen.

Ook gaf hy in 't voorby varen die van
Keffing, en Ceram Laoet, nog een
grauw wegens 't overtreden der verbon-
den, waar op zy hem fyn genoeg wisten
te antwoorden, dat zy van 't aanhalen
van vreemdelingen (waar mede hy hen
besculdigde) niet wisten, en dat het
wel waar was, dat zy om de West voe-
ren; maar niet anders, dan by volkeren,
die met de E. Maatschappy in geen oor-
log waren, en dat zy dat op hun eigen
gevaar, en voor hun eigen rekening
(even of hun dat verschoonde) deden.

Terwyl hy zich in de Papoësche eilan-
den zo dapper uitloofde, was de Koning
van Salawat met vyftien vaartuigen, op
last van den Koning van Tidore (die ook
niet sliep) in zee gegaan, om op de
Ambonsche landen te rooven, gelyk zy
ook de gansehe maand November de
kust van Hitoe, en de naby gelegene
eilanden, in een gedurige onrust, en
beweging herwaards en derwaards, zon-
der al mede iets van belang uit te regten,
gehouden hebben.

Den 8sten November quam *de Vlaming*
weêr van Batavia. Hy vertrok met zes
schepen, een Galjoot, een Sloep, drie
Tinggangs, en vyfhonderd Krygs-kneg-
ten, met belofte, van 'er nog driehon-
derd by te voegen, kreeg onder weeg by
Japara van een Maleyer berigt, dat hy,
over drie weken van Macassar vertrokken
zynde, op dien zelve dag de Macassaar-
sche vloot, na gissing honderd zeilen,
en vyfduizend man sterk, na Amboina
zien zeilen, en gehoord had, dat zy eerst
Boeton aandoen, en voor den Koning
van Macassar veroveren moesten.

Deze tyding ontstelde hem vry wat,
en deed hem goed vinden, vier ligte
Jagten (alzo zyn zwaar schip te traag
zeilde) den 21sten van Japara voor uit te
zenden, met last voor het eene, om op
Macassar, en voor de drie andere, om
op Boeton ten eersten aan te gieren.

Met het eene Jagt zond hy den
Koopman, *Everd Buis*, om te zien, of
hy dat Hof nog door billyke voor-
slagen tot een vrede, en 't verlaten der Muite-
lingen, zou kunnen brengen; dog quam
omtrent Tanah Keke weêr by de vloot,
drie dagen na hem van Japara vertrok-
ken, en bragt die slegte tyding, dat dit
Hof zich nergens toe inlaten wilde,
ver-

1653.
Hoewel
nog er-
gens goed
voor.

Vrugte-
looze
roofof-togt
der
Papoa's.

Vlaming
vertrekt
van
Batavia.

Zend, op
quade
tyding na
Macassar,
en Boe-
ton, vier
Jagten.

Buis polst
Macassar
vrugte-
loos.

153. vermits hunne vloot (die hy meende negentien zeilen sterk te zyn) reeds vertrokken, en daar niet af te brengen was, van hunne verdrukte geloofs-genoten te hulp te komen, en hunne schade, by 't nemen der twee voornomde Portugeesche schepen geleden, weêr in te halen; al het welke zy hem zeer spotagtig, en bars, te gemoet gevoert, en belast hadden, dat hy daar mede maar kon vertrekken; hoewel zy beter zouden gedaan hebben, met hem daar wat op te houden: want dan zouden zy mogelyk veel ongemakken, en rampen van de hunnen hebben kunnen voorkomen.

De Heer *de Vlaming* verstond ook, dat die vloot, na Saleyer overstekende, en daar hoorende, dat 'er op Assahoe di al zeven honderd van hare makers door ziekte, en gebrek, omgekomen waren, vry zeer door 't wegloopen van velen verzwakt was.

Op dit berigt egter stapte hy ten eersten in een roei-jagt over, aangezien zyn schip, hoe snel ook zeilende, hem nog te traag na zynen yver voortzette. Hy verlangde ook zeer, om by den Koning van Boeton te zyn, en dat ryk (waar voor hy op die tyding sterk vreesde) te behouden: aangezien hem in dezen tyd daar zeer aangelegen was.

Voor Boeton 's engte was onze vloot den 15den December door een storm zodanig verstroit, dat hy ze daar na niet weêr by een krygen kon; houdende maar twee of drie schepen by zich.

Hy zelf, op Boeton na veel moeite gekomen, verblydde zich daar te hooren, dat de vyandyke vloot dat eiland niet aangedaan had, maar dat ze, nu omtrent drie weken geleden, de Straat van Pangasane, veertig zeilen sterk, doorgeloopt was.

De Koning van Boeton klaagde nog even sterk over zyn wederspannig volk, zo verre dat hy den Heer *de Vlaming* om meer manschap tot zyne zekerheit meinde te vragen; maar de Veldheer, hem voorkomende, verzogt van den Koning twee honderd Boetonsche krygsknegten; een verzoek, 't geen dien Koning zo verbaast maakte, dat hy aanbood, veel liever zelf mede te gaan, en Boeton aan zyne wederspannelingen over te geven. Nogtans liet hy zich eindelyk overreden, om *Kaitsjili Lassinoero*, hem na in den bloede bestaande, met twintig Boetonders, den Veldheer mede te geven, die hem nog elf krygsknegten by de twee vorige gaf, met belofte van hem in 't korte, of na eenige maanden by zyn te rug-komst uit Amboina, meer volk te zullen byzetten, en dan ook een vesting aan strand voor hem te zullen opwerpen,

waar toe zy beide nu de plaats gingen 1653. uitzien.

Daar op vertrok de Heer *de Vlaming* met 't Jagt na Amboina, zendende de tweeschepen, Leeuwaarden, en Ter Vere, na den mond der Straat van Boeton, om te zien, of zy daar geen vyandyke vaartuigen konden op steven loopen. Zy ontdekten, aan 't Oost-einde dezer engte gekomen, ten eersten negentien zeilen, van welke Schipper *Roos* 'er tien, met Ryft geladen in twee Tinggangs of roei-jagten, en een schep-Praauw, voorzien van omtrent honderd wakkere krygsknegten, zeer gelukkig aantafte, en vernielde, zo dat het den vyand omtrent zestig lasten Ryft, en vry wat volk, kostte.

Dit lokte de onzen daags daar aan tot een nieuwe onderneming op de andere Macassaarsche vaartuigen, die vry grooter, dan de vorige, en vry sterker bemant waren. *Roos* ging in de Boot van 't schip Leeuwaarden, welke met een Tinggang versterkt was, aangezien de andere door den wind en stroom nog belet wierden by hem te komen. Dog zo als ons volk omtrent een halve myl zekeren bogt, die de vyand zeer listig inliep, mede ingezeilt was, om hem te vervolgen, hebben de Macassaren, tegen verwagting van *Roos*, het zeer schielyk na hem toegewendt, zyn Tinggang, waar in pas twee en dertig man was, overvallen, veroverd, en alles daar in dood geslagen, uitgenomen vyf, die het ten deele door swimmen, ten deele door medelyden van den Macassaarschen Zeevoogd, gevangen genomen, en naderhand by 't sluiten van een vrede met den Macassar geloft zyn.

Vyf andere waren met de van den vyand verlaten Tinggang, zich onder 't zeil verbergende, na Tamboekoe gedreven, twee daar af in 't leven gebleven, die van dien Koning wel gehandelt, en daar na aan de onzen weêr zyn overgeleverd; verhalende, dat de anderen aan hunne wonden overleden, en overboort gezet waren. Het verschilde niet veel, of de vyand was ook meester van de Boot geworden; maar door een onverwagt koeltje, en snel roejen, was zy het nog ontkomen.

In dit gevegt hadden zich twee mannen, de onder-Hopman, *François Tinkens*, en de Sergeant, *Lambert Otensze*; dapper geweert, en hun leven den vyand zeer dier doen staan; slingerende, zo lang zy staan konden, zo verwoedt met hun geweêr over en weder, dat zy in langen tyd niet zonder 't uiterste gevaar te genaken waren; dog eindelyk, na het nedervellen van veel

Vertrekt na Amboina.

Dapperheit van twee mannen in deze Tinggang.

1653. vyanden, in kragten beswykende, en den vyand, omtrent duizend koppen sterk, weêr op nieuw met versch volk aanvallende, zo wierden die wakkere Helden jammerlyk nevens hunne andere makers vermoort; zo groot een getal volks, en zes vyandyke vaartuigen, die in een Jonk ('t geen de vlag voerde) vier groote Coracora's, en een kleene bestonden, met hun eene Tinggang, en zo weinig manschap, geenzins hebbende konden wederstaan.

Vlaming, in Amboina gekomen.

In 't jaar 1654.

Deze tegenspoedige ontmoeting trof hen juist op den zelve dag, dat de *Vlaming* in Amboina aanlandde, te weten, den 29sten December, waar na zy hem gevolgt, en den 11den January in 't jaar 1634. voor Tomilehoe, een dorp op Manipa, ten anker gekomen zyn.

By zyn komst vernam de *Vlaming* nog niets van de Macassaarsche vloot, die egter daar na met stukken en brokken, veertig vaartuigen sterk, onder den Zeevoogd *Crain Boeta Toewa*, over Bangay, en de Xoela's, quam opschieten. Ondertusschen quamen de verstroyde schepen, nog eer dan die vloot, mede zeer onverwagt en schielyk opdagen, van de welke hy een Jagt, een Sloep, en twee Tinggangs onder 't gezag van Schipper *Roos* na de Xoelafche eilanden,

Zend Roos na de Xoela's.

om den vyand te onderscheppen, zond, 't geen hy zelf wel meende ondernomen te hebben; dog wierd door een hevige koorts, perzing, en andere ongemakken, belet mede te gaan.

Wat afbreuk de onzen die vloot, 't zy in Amboina, 't zy in de Xoela's, deden, zullen wy hier niet aanhalen, maar alleen met een woord in opzigt van de Xoelafchen zeggen, dat die van Xoela Teljabo, en van Xoela Mangoli, den vyand niet alleen aanstonds toegevalien, maar dat zy hem yder nog met zes Coracora's tot Boero toe ondersteunt hebben.

Ondertusschen had de Koning van Tidore nu en dan al enige roofvaartuigen op de onzen uitgezonden, en by zeker voorval drie Hollanders gevangen bekomen, en 'er ook drie doodgeslagen. De Kastiliaansche Landvoogd, quantzuis onzen vriend willende schynen, zond ons de gevangens weêr toe, en nam deze daad des Konings van Tidore (in schyn) zo qualyk, dat hy zich niet ontzag, dien Vorst in de vesting van Gamma Lamma vast te zetten, en dat wel, zo hy verder voorgaf, met opzet van hem daar over, als hebbende den stillstand, tusschen ons gebroken, streng te straffen; Kastiliaansche loopjens, die ons al bekend waren; hoewel met onderling goedvinden,

1654.

De Kastiliaansche Landvoogd zet den Koning van Tidore gevangen.

1654. vinden, om ons maar te misleiden, in 't
 Maar om werk gestelt. Zelf gaf men voor, dat
 ons te be- de opper-Landvoogd der Philippynsche
 driegen. eilanden dit zo euvel nam, dat de Land-
 voogd *d'Esteibar*, zo iet anders dit niet
 belet had, hier door byna zyn ampt
 verloren zou hebben. Dit alles liep nog-
 tans zo groot een vaart niet; en dat zy
 dit geezins zo met ons meenden, en 't
 maar enkel bedrog was, bleek klaar,
 vermits hy dien Koning ten eersten los
 liet. Hy had ook verzogt, dat de
 Landvoogd *Huštaart* voortaan van alle
 vyandlykheden ophouden; dat hy daar
 toe ook den Koning van Tidore bewe-
 gen, en hem daar toe brengen zou, om
 aan ons al de verdere Muiters op Saboe,
 en elders, over te leveren, of dat hy
 hem anders daar toe, alware 't ook met
 den ondergang van gansch Tidore, dwin-
 gen zou; al 't welke nogtans die voor-
 zigtige Landvoogd maar voor listen, om
 tyd te winnen, en ondertuffchen by-
 standt van Manilha te krygen (gelyk
 hy 't naderhand ook bevonden heeft)
 aanzag.

Vlaming
 maakt
 vrede
 met den
 Kastil-
 liaan en
 met
 Tidore.

Vermits nogtans zich nieuwe zwaarig-
 heden op Solor, van waar ook hulp
 tegen de Portugeezen verzogt wierd,
 opdeden, en *Madjira*, nevens de Ma-
 cassaar, ons in Amboina genoeg te doen
 gaf, zo vond *de Vlaming* na tyds ge-
 legenheit best, den voorzitter *Cos*, en den
 Schout by nagt, *Gerard Roos*, na Ter-
 nate te zenden, met vollen last, om van
 den Kastiliaan vergoeding van gelede-
 schade, en straf over Koning *Saidi*'s
 bondbreuk, en vuile sluikeryen, vlak
 tegen den vrede tuffchen ons, en den
 Kastiliaan, aan, uit zyn naam te eiffchen;
 dog, zo dit niet gelukken wilde, om
 den stilstand van wapenen, tuffchen Ti-
 dore, en ons beraamt, dog voorleden
 jaar gebroken, weder te verlengen; in
 hope, dat wy daar na wel gelegenheit
 bekomen zouden, om ons, aan dien
 trouwloozen vorst te wreken. Met
 dezen getroffen vrede tuffchen ons, den
 Kastiliaan, en Tidore, benevens het
 krygsvolk uit Ternate, quam de Heer
Cos den 13den Juny weêr in Amboina,
 en dat zeer tydig, en gelukkig, vermits
 de Ternataansche Zeevoogd, en hoofd-
 Mouter *Saidi* den 26sten van die maand
 over Xoela Besi, en Boero, weêr in
 Amboina gekomen was, medebren-
 gende den Hhoekom *Tomagola*, en eenen-
 twintig nieuwe Coracora's, behalven
 nog vyf Jonken, ten deele op Xoela,
 ten deele op Boero, byeen verzamelt,
 dog slegt van volk en voorraad voorzien.

De
 Autter
 Saidi
 omt
 weêr in
 Amboina.

ook
 oning
 lan-
 rsjah

Ook quam de Koning *Mandarsjab*,
 verzelt van den Koning van Batsjan,
 nevens die van Gilolo, en den Prins

Calamatta, zyn broeder, in September 1654.
 uit Ternate, op verzoek van den Veld- met eeni-
 heer, hem met eenig volk byspringen, ge Mo-
 zo als hy gereed stond om Laäla te gaan lukfche
 belegeren. De manschap was niet veel, Vorsten.
 en hy zeide, dat 'er nog een Fluit met
 vier Coracora's, nevens ruim agt hon-
 derd Ternataanen, agter aan quamen; na
 welke de Heer *de Vlaming* niet goed
 vond te wagen; maar dien Vorst met
 den Heer *Cos* zo lang voor Assahoedi,
 ten tyde toe dat zyn volk gekomen zou
 zyn, te laten, voor 't aanlanden van
 welke de Veldheer den 20sten September
 Laäla, op Ceram, innam; daar onder
 andere ook *Madjira*'s zuster doodgesla-
 gen wierd, ten deele, om dat de vyand-
 den de Huisvrouw van den onder-Koop-
 man, en Hoofd op Manipa, *Johannes*
Comans, moorddadig hadden omgebragt,
 maar voornamentlyk, om dat dit boos
 wyf, en haar broers vrouw, *Baybongi*,
 voornamen aanslooksters van *Madjira* tot
 dezen oorlog geweest zyn.

De Koning *Mandarsjab*, voor Assa-
 hoedi het al moede zynde, quam, op
 den zelve dag der overwinning, met de
 voornoemde Princen, en den Heer *Cos*,
 mede voor Laäla, om den Veldheer daar
 over te begroeten, en te zeggen, dat hy
 nu drie honderd Ternataanen bekomen,
 dog de andere nog niet vernomen had.

Men vond dan goed, dat Koning
Mandarsjab, met de magt, die hy nu by
 zich had, nevens den Heer *de Vlaming*, na
 Boeton oversteken zou, om dat ryk op
 nieuw te verzekeren, en dien vorst ge-
 ruft te stellen; dien hy, na goeden dienst
 van den Hopman *Bonga Pora*, en zyn
 volk, genoten te hebben, de zelve in
 Mai al had weder gezonden, en daar
 nevens een fraai geschenk, zo van den
 opper-Landvoogd van Indiën, den Heer
Maatzuiker, als van zich zelve.

De Koning *Aali*, zyn goed hert tot Aali's
 ons weder willende toonen, had onder- trouwe
 tuffchen weêr twee vaartuigen, en veer- daad.
 tig man, onder dezen zelve Oversten
 na den Heer *de Vlaming* geschikt, die hy,
 na ze twee maanden ruim gebruikt te
 hebben, ook met een vereerinkje dien
 Koning weêrgezonden heeft.

De Vlaming had gaarne gezien, dat de
 Koning van Gilolo, en *Calamatta*, in
 Ternate gebleven, of niet mede na Boe-
 ton vertrokken waren; dog dat was nu
 niet anders te schikken; dierhalven wierd
 'er voor hem, en den Koninklyken Hop-
 man, *Tabalille*, met zyn troep van zestig
 uitgelezene Bonoërs, Loehoeneezen, en
 Manipeezen, een Fluit vervaardigt, om
 in gezelschap van 't Jagt Arnemuiden,
 voor den Koning *Mandarsjab* geschikt,
 na Boeton te zeilen, werwaarts hen de
 Heer

Vertrek
 van de
 Moluk-
 fche Ko-
 ningen,
 en van de
 Vlaming,
 na Boe-
 ton.

1654.

Heer *de Vlaming* den 29sten September met het schip, 't *Zas van Gent*, volgde.

Hy kwam 'er den 8ten October, en niet lang daar na ook de voornoemde Koningen der Moluccos. Hoe onvergenoegt hy over den Koning van Gilolo, en *Calamatta*'s mede-vertrek was, vond hy egter goed, yder van hen, by hun aanlandig aldaar, vyfentwintig Ryksdaalders uit enkele Staatkunde te vereeren. Men zei Koning *Aali*, dat men daar kwam, om hem te helpen; maar dat wy van hem, als een opregt vriend der E. Maatschappy, nu ook de overgave der genen, die hun handen met het plengen van Nederlands bloed befoedelt, en dierhalven de dood verdiend hadden, verwagten. Dat het niet Koninklyk was, zulke Schelmen te beschermen. *Mandarsjab*, om zynen yver mede te toonen, zeide, dat hy dat aanstonds diende te bezorgen, of dat hy verzekert wezen kon, dat hy een ander Koning in zyn plaats stellen zou.

Dit was een harde taal, vry svaar voor dien Vorst te verduwen, ten deele, vermits een van deze Moordenaars zyn Schoonvader was, ten anderen, om dat de verdere gasten zo geen Katten, om zonder handschoenen aan te tasten, waren. Hy beloofde egter zyn best 'er toe te doen; maar wegens verscheide hinderpalen is dat toen niet geschied, en naderhand die misdaad (alzo de toestand van dat ryk het toen vereischte) by een algemeen Soen-schrift aan de schuldigen vergeven.

Men stak ondertusschen aan strand ook twee plaatzen af, om daar twee vestingen in die Straat te leggen, en den Macassar dus het in- en uitloopen der zelve te beletten.

Tot het vervaardigen der zelve wierd niet alleen last, maar 't opzigt en gezag daar over aan den onder-Hopman *Keler*, egter zo, dat men het nog wat kon draaiende houden, gegeven; dog 't oppergezag aldaar aan *Mandarsjab*, terwyl de Heer *de Vlaming* na Macassar voortzeilde, gelaten.

Voor zyn vertrek deden zich in de rivier van Boeton tien Boegineefche vaartuigen op, welker hoofden, met veel vrymoedigheid by de onze komende, zeiden van hunne Koningen na ons gezonden te zyn, om te vernemen, hoedanig 't verbond des Boetonschen Konings met ons was, en om zich daar mede toe te begeven, aangezien 't hen onmogelyk was, de geweldenaryen des Konings van Macassar langer te dulden. Dit voorstel kwam den onzen vry verdagt voor; egter zond men hen met vrygeleide weér na hunne Vorsten, met aankondiging, dat

zy, zulks opregt meenende, zeer wel van ons, en den Koning van Ternate, ontfangen, en als Bondgenoten, mits dat zy binnen twee maanden daar hadden te verschynen, gehandelt zouden worden.

De Vlaming dan, na Macassar stevenende, en de Molukse Koningen met hun volk op Boeton gelaten hebbende, vond den onder-Zeevoogd, *Roos* drie mylen bezuiden de stad Macassar, die hy bezet hield, en verscheen kort daar na zelf voor 's Konings Hof; maar kon wegens de gemeene zaak daar niet meer, dan *Roos*, uitregten. Alleenlyk hoorde hy, dat men daar nog al sterk ten oorlog toerustte, niet tegenstaande *Crain* (of Prins) *Patingaloan*, voornaam aandryver van dezen oorlog, den 17den September aan een quade keel overleden was, buiten dat men daar ook nu zig bezig hield, met een nieuwen Koning te verkiezen.

Hy zond dan *Roos* na Bima, om de vyandyke vloot, die daar toegereed wierd, te bezetten, en binnen te houden.

Den 6den November kwam hy op Batavia, daar hy verslag van alles aan hare Edelheden, de Heeren van de Hooge Regering van Indiën gedaan hebbende, maar vyftien dagen bleef; en vertrok met vier schepen, een Galjoot, vier Sloepen en Tinggangs, den 21sten weér van daar; gierde op Japara, en ook op Bima, aan; dog, daar geen schepen (alzo *Roos* al na Boeton vertrokken was) nog hen genegen vindende, om met ons te handelen, liep hy ten eersten na Boeton, voor welke stad hy den 17den December ten anker kwam.

Ondertusschen had hy den Predikant, *Daniel Brouwerius*, een zeer ervaren Latinist, en Maleyer, en op Staatszaken ook wel afgeregt, na Macassar gezonden, om aan dat Hof eens heimelyk, 't geen hy wegens zyn Taalkunde zeer wel doen kon, te vernemen, hoe de zaaken daar stonden, en of men met de uitrustingen na Amboina (waar aan hem zeer veel, om 'er zyn zaaken, en verblyf op Boeton, na te rigten, gelegen was) nog al volhardde.

Hy vond, by zyn komst op Boeton, de twee sterkten, volgens zyn last, aan strand beneden de stad, en aan de monder rivier, voltoit, en 't eene, *Toetop Mocloet*, dat is, *Houd den mond toe*, en 't ander, *Djangan kata*, dat is, *Kikt niet*, genaamt; maar was dit na zyn zin, niet weinig stond hy verzet, dat hy 'er alles zo vol opschudding, Koning *Aali* door *Mandarsjab* volgens zyne lossen aart, dog op verzoek der Boetonders (zo hy zeide) afgezet, en den Hhoekom, *Kaitsjili Lau*, in

Daar zy eenige Moordenaars op-eiffchen.

Vlaming vertrekt na Macassar.

Zend eenige Boegineezen

1654. weér na hunne Koningen.

De doo van Pri Patingaloan.

Roos gaat Bi bezett

Vlami komt Batav

Roos vertrekt na Boeton

En vertrek na Boeton

Bezen ding v. D. Brouwerius na Macassar.

Boeton van te sterke voorz

Aali afgezet

1654 in zyn plaats als Koning aangesteld; dat hy ook verscheide Boetonders, ons gansch niet genegen, zeer onbezonnen, en tegen de goede lessen, die hy hem by zyn vertrek liet, tot aanzienelyke ampten verheven, daarentegen onze vrienden vervolgt, en den gezant van Koning *Aali*, *Kaitsjili Lassinoero* genaamt, op een los voorgeven, als of hy aan verradery zou schuldig geweest zyn, had laten verworgen.

oeje- kheden or an- rsjah s heit. Hier over was hy op den Koning *Mandarsjab*, als oorzaak van al deze nieuwe moeite, wel zeer misnoegt; maar wat raad; het lag 'er al toe, en moest, wilde hy verder daar rust hebben, zo blyven; weshalven hy dezen nieuwen Koning, een oud bezadigd man, en, na uiterlyken schyn, den onzen niet ongenegen, den eed aan *Mandarsjab*, en de E. Maatschappy, op zekere voorwaarden doen liet. Hy wierd den 21sten December, ten overstaan van de Gemagtigden van dien Koning, en ons, gekroont.

Men brak de grootste vesting, om goede redenen, weder af; dog in de andere aan den overkant der rivier lag men drie en twintig Hollandsche, en twaalf Ternataansche Soldaaten met een Vaandrig; en liet 'er vyf Yzere Stukken, twee Metale Bassen, en voorraad voor vyf maanden. Ook zond hy den Bevelhebber *Roos* met zes schepen bezuiden Boeton om, daar hy last had het dorp *Comboewaha* met de vaartuigen, daar leggende, te vernielen, 't geen hy zeer wel uitgevoerd, en daar alles verbrandt heeft.

De Boetonders waren op Koning *Aali* zo verbittert, dat zy hem niet alleen van al zyn Koninklyke gieraden, en erfgoederen, maar ook van alles berooft hadden; en schoon de *Vlaming* hem nog gaarne na Ternate, of Amboina, verzonden, en in 't leven behouden had, zo kon hy egter niet beletten, dat zy hem eindelyk elendig, in een slegt kotje woonende, kristten, en moordadig omhals bragten. Een einde, dat hy zich door zyn ontugtig gedrag, in 't wegrooven en beslapen van de vrouwen der grootsten, en andere geweldensaryen, op den hals gehaalt had; hoewel hy anders een Prins van zeer goeden imborst, en met veel treffelyke hoedanigheden, verre boven andere Oostersche Vorsten, begaafd was, waar van hy ons verscheide preuven gegeven hadt. Het waarschynelykste egter is, dat hem dit alles, om dat hy 't niet met den Macassaar, maar met ons, en met Koning *Mandarsjab* tegen de Muiers gehouden, en zich ten einde toe daar in volftandig gedragen heeft, overquam.

I. DEEL.

Hier nog zynde, quam de Heer *Brouwerius* van Macassar weêr by den Veldheer, die ettelyke malen met den nieuwen Koning gesproken, dog, wat hy ook dede, geen gelegenheit gekregen had om met hem van de zaaken van Amboina te handelen, vermits de Vorst het altyd op cenig ander gesprek wendde, en ook klaar toonde, nog niet tot vrede, of aftand van die landen, dan met schade en schande der E. Maatschappy, genegen te zyn; weshalven hy best geagt had, zich ook in geen dieper gesprek daar over in te laten.

Alles op Boeton dan, 't geen tot den dienst der E. Maatschappy van nooden was, bestelt hebbende, verzeilde de Heer de *Vlaming* den 26sten December na de Noord-zyde van Boetons engte, terwyl de Moluksche Koningen door de Straat van Pangesane liepen, om negentwintig Macassaarsche vaartuigen, volgens 't gerugt reeds na Amboina verzeilt, op te zoeken. Men zei ook dat die Macassaaren zeer veel Spatten, en Padi (of Ryft in de bolster) mede genomen hadden, om die op Assahoedi te planten, een teeken, dat zy nog zo ras van daar niet dagten te verhuizen.

De Veldheer, aan de Noord-zyde der Straat van Boeton gekomen zynde, vond 'er den Bevelhebber *Roos*, dien hy met elf verdeelde vaartuigen; en drie honderd vyftig man, na de Straat van Pangesane zond, om de voornoemde vloot op te zoeken, en zamen met de Moluksche Koningen Tiboro, een dorp, aan de West-zyde van Pangesane, wat landwaard in aan een groote rivier gelegen, aan te tasten.

Deze, den Koning *Mandarsjab* ontmoetende, heeft dien aanslag, alzo zich alles daar zeer wel toefchikte, in 't werk gestelt, en den 1sten (of zo anderen meenen den 3den) January in 't jaar 1655. dit dorp verovert. Zy waren omtrent een myl de rivier opgeroeit, daar te land gestapt, en zo na dit dorp op 't geleide van twee Tiboreeze gevangenen, afgaan, die hen tegen de middag in 't dorp bragten, zonder eer, dan na dat zy op den vyand losbrandden, ontdekt te zyn. Zy, zo schieelyk overvallen, namen over hals over kop de vlugt, te meer, alzo kort van te voren drie honderd ingezetenen van dit dorp ten oorlog, en nog andere honderd vyftig koppen op de Buffelsjagt, uitgegaan waren; waar door die verovering by de onzen vry ligter, verkregen wierd.

Het zou 'er anders zo gemakkelyk niet hebben afgeloopen; vermits die togt maar met honderd vyftig blanke koppen, en nog zo veel Ternataanen, ondernomen, en de

R r

1654.
D. Brouwerius komt onverrigter zake by de Vlaming.

Die van Boeton vertrekt.

En Roos ontmoet.

In 't jaar 1655. Die met Koning Mandarsjab Tibore verovert.

oeje- kheden or an- rsjah s heit.

Ros vield Cnboe- w a.

Az's do l.

Zy qua- de l goe ho a- nigden.

1655. verdere magt by de vaartuigen gebleven was. Ons verlies bestondt maar in drie perzoonen, en eenige ligt-gequetsten. Dog de vyand had wel twee honderd man, en daar onder hunnen Koning, en meest al zyn zoonen, verloren. Ons volk kreeg hier veel buit, wel drie honderd vrouwen, en kinderen, die alle tot Slaven gemaakt, en aan den krygs-knecht, om hen te meer tot stoutte ondernemingen aan te moedigen, geschonken wierden; ook zou die buit vry grooter gevallen hebben, zo zy niet te voorbarig met alles te verbranden geweest hadden.

's Vyands's vesting aldaar was een hegt steene werk, met zeven rondeelen, en munagien, van vyf vadem hoogte, voorzien; welke na de verovering geslegt; dog, kort na dat wy dit dorp verlaten hadden, van den vyand, met veertig Macassaarsche vaartuigen, veel sterker, dan te voren op een andere plaats herbouwt, en zodanig versterkt wierd, dat het den onzen onmogelyk was, dat nest weér in te krygen, alzo zy de rivier met boomen toegesloten hadden.

De Vla-
ming,

Dierhalven vond de Veldheer goed, den 18den dier maand het met elf schepen, en Tinggans, mitsgaders agt Coracora's, waar op de Moluksche Koningen zich onthielden, na Celèbes Oostkust te wenden, en, waar 't mogelyk, de Macassaaren aldaar, zo zy weér uit Tiboro loopen mogten, waar te nemen; buiten dat *Reos* ook in last had, om de Straat van Boeton tot in April met vyf schepen, en twee Sloepen, bezet te houden. Dog terwyl *Reos* met alle krekten in en uit te loopen, bezig was, zo konden drie van zyn vaartuigen, waar op de onder-Hopliden *Keler*, *François Reinierszen*, en *Albert de Koning*, waren, niet volgen, alzo zy aan den grond geraakt waren; weshalven hy, daar niet na konnende wagten, hen maar belastte, zo ras zy weér vlot waren, na de overkust van Celèbes te steken, en hem daar te wagten. Zy, deze last opvolgende, ontmoetten onderweege veertig Macassaarsche vaartuigen; maar deden, onvermogend zynde, niet anders, als hen maar na te oogten, om te zien, waar zy mogten belanden; 't geen voor *de Vlaming* van veel aangelegenheit was, die de zelve in Tiboro's rivier, welke zy inliepen, bezetten liet, terwyl hy zelf met *Mandarsjab* na Tamboeko stevende, dat nu onder Ternate behoorde.

Hy zelf
komt op
Tam-
boeko.

Over dit gewest voerde een Sengadji, of Hertog, 't gezag, welken *de Vlaming* ongemoeit liet, vermits hy zich aan Koning *Mandarsjab* onderwierp, niet-tegenstaande hy wel zes maal zo veel volk, als de Veldheer, by zich had;

maar hy was door de forsche en hartvotige aanspraak van *de Vlaming*, en door de last, dien hy aan zyn volk gaf, om op de minste wenk vuur te geven ('t geen hy uit de gebaerden der Soldaaten, die hun geweér dubbelt geladen, en yder twee kogels in den mond hadden, afnam) zo kleinmoedig geworden, dat hy zich aanstonds gewillig aan ons overgaf. Ook wist hy Koning *Mandarsjab* op dien tyd zo wel te believen, en na den mond te praten, dat hy, na *de Vlaming*'s vertrek 'er blyvende, hem zedert met den Titel van Koning, in de plaats van dien van Hertog, vereerde.

1655.
Dat zich
aan Man-
darsjah
onder-
werpt.

De Veldheer van daar na Batoy, en Gapi, of Bangay ('t geen niet verre van de Xoela's legt) of zeltien mylen Noordelyker voortgezeilt zynde, liep onder weeg Patoewo af, een dorp, daar de Macassaaren gewoon waren nu en dan wel te nestelen. Vorders viel daar niet veel voor, dan dat die van Bangay al mede goed Macassaars waren geworden, hoewel, volgens 't berigt van den Ternataanschen Goegoegoe, *Doewani*, en den Zeevoogd, *Celofino* (die al zedert October van 's Koning's vloot agterbleven) zy die volkeren weér onder de Ternataansche Kroon gebragt hadden.

Vlaming
verdere
verrig-
tingen.

Ook was *Mandarsjab*'s Ryksbestierder, *Doewani*, zyn Koning door harde winden, en stroomen, niet hebbende kunnen volgen, op Bangay aangeweest, alwaar hy alles vernielt, of op de vlugt gedreven, en verder besloten had zyn Vorst, waar hy ook zyn mogt, te gaan opzoeken; maar door ziekte, en quaad weder, veel volk verloren, en 't zelve geen lust hebbende, om verder, dan Xoela, te scheppen, was hy genoodzaakt ook daar te blyven.

De Vlaming quam eindelyk mede op Xoela Mangoli; dog met een enkele Sloep, aangezien zyn vloot t'eenemaal verstroit was. Hy vond de Grooten daar zeer overhoop leggen, om dat Koning *Mandarsjab* 't gezag over de krygszaaken aan drie Ryks-Raaden, die de een voor den anderen nergens in wyken wilden, even gelyk opgedragen had; een zaak, die vry hoog gelooopen zou hebben, ten ware het *de Vlaming* door zyn tegenwoordigheid, en beter bevelen, voorgekomen had; na welke verrigting hy den 22sten February weér in Amboina gekomen is, aan *Doewani* op Xoela last gelaten hebbende, om met den Koning, zo ras hy daar komen zou, en eenige Xoelaneesche Coracora's, na Boero over te steken.

Het lang agterblyven van Koning *Mandarsjab* verhinderde *de Vlaming* in verscheide goede voornemens. Hy quam egter

655. egter eindelyk den 25ten Maart op Xoela
 Ma- Besi, en wierd by brieven van de Heer
 d- jah *de Vlaming* verzogt, met zyne magt nog
 n- Am- eens in Amboina by hem te komen, om
 b- a- te zien, of hy door zyne tegenwoordig-
 010- heit, en minnelijke voorstellen, zyn
 de onderdaanen bewegen kon, de Muiters
 te verlaten, tot hunnen Koning weder
 te keeren, en de Macassaaren aan ons
 over te leveren. De Vorst, en zyn
 Ryksbestierder, hadden daar niet tegen;
 maar de andere Grooten hadden daar
 geen zin in. Evenwel bewoog *Mandarsjab*
 hen, om na Boero over te ste-
 ken, mits, zo men den Veldheer daar
 niet vond, dat men dan na huis stevenen
 zou. Op Boero gekomen, en *de Vlaming*
 van hen daar niet gevonden zynde, had
 hy veel moeite, om hen te bewegen tot
 verder te scheppen.

De Koning dan zag, dat zy 't goed-
 willig niet gezind waren; weshalven hy
 't hen uitdrukkelyk belastte. Zy waren
 zo ras niet in den bogt van Cajeli geko-
 men, of hy kreeg eenige Boeroneefche
 Hoofden, nevens eenige gezanten van
Kimelaha Hasi, zyn Stadhouder over
 Boero, by zich, de welke den Koning
 bekend quamen maken, dat *Hasi*, be-
 sloten had, tot den Koning af te ko-
 men, zich voor hem te vernederen,
 en honderd Macassaaren, daar in de ri-
 vier leggende, aan hem over te geven;
 verzoekende alleen, dat de Koning
 wat van de rivier afscheppen, en hem
 zo gelegenheit geven wilde, om in 't
 geheim, en buiten kennis der Macas-
 saaren, met hem alleen te spreken, en
 dus zamen, hoe men ze alle in de val
 krygen zou, te overleggen. Maar hoe
 gelukkig was deze Koning, dat die
 geheime zamen-spraak geen voortgang
 nam: want na allen schyn, uit het ver-
 volg gebleken, zou hem die valsche
 aanbieding zeer duur gestaan, en moge-
 lyk wel zyn leven gekost hebben. Een
 zaak, die wy wat hooger moeten op-
 haalen.

De Prins *Calamatta*, 's Konings broe-
 der, had, by 't open raken van de Boe-
 tonsche Kroon zich zelve vast verbeeldt,
 dat zyn broeder hem daar Koning ge-
 maakt, en hy daar in voor alle anderen
 den voorrang gehad zou hebben.

Dit hem ontschoten, en 's lands Rich-
 ter daar toe verheven zynde, zo meende
 hy van spyt woedende te worden, oor-
 deelende, dat en zyn broeder, en de
 Heer *de Vlaming*, hem daar by groote-
 lyks verongelykt hadden. Hy had in
 zyn gedagten wel een grooten mislag:
 want schoon dit ryk, al voor een menig-
 te van jaaren een Ternataansch leen was,
 zo stond de vrye keur, van een Koning

na hun zin te stellen, egter aan de Ryks-
 grooten, en de Koning van Ternate had
 geen ander deel in die verkiezing, dan
 dat hy, en de Veldheer, door hunne
 Gemagtigden, dezen gekoren Koning
 bevestigden, en hem als goed-keurden.

Hoe weinig schuld nu Koning *Mandarsjab*
 hier in had, zo had dit egter
 niet belet, dat *Calamatta*, zich voor een
 tyd wat in zyn woede bedwingende,
 nogtans volstrekt voorgenomen had, dit
 by een beter gelegenheit aan zyn broeder
 te wreken, dien Vorst van kant te
 helpen, en zich zelve nog eens tot
 Koning van Ternate op te werpen. Hy
 wrokte dan met de zynen, dog zo ge-
 heim, dat men daar niet het minste van
 ontdekken kon; houdende zich zelve
 veel vriendelyker, dan anders, om by de
 minste gelegenheit, die zich opdoen
 mogt, zyn schelmstuk uit te voeren.

Ondertusschen was 'er op Xoela iets
 voorgevallen, 't geen dit zyn voornemen
 zeer begunstigt, en de eerste aanleiding
 daar toe gegeven heeft.

Tusschen *Doewani*, en den Prins *Co-
 losino* was over 't voeren van 't gezag ge-
 schil gerezen. Dit was wel eenigzins
 door den Veldheer weggenomen; maar
 egter had de Prins *Calamatta* het onder
 de Makjanders, die wel den grootsten
 hoop uitmaakten, en die van oudsher
Doewani zeer haatten, zo levendig weten
 te houden, dat zy zedert dien tyd met
 hem aanspanden, en vast besloten hem
 aan de Kroon van Ternate te helpen,
 en, om daar toe te geraken, by de eerste
 gelegenheit *Doewani*, en daar na ook
 Koning *Mandarsjab*, den hals te breken.

Van al deze aanslagen was de Koning
 onkundig, en daar op van Xoela na
 Boero overgesteken, zag hy ook eenige
 onwilligheid in verscheide Grooten, maar
 had geen andere gedagten, dan dat die
 alleen uit verlangen, om spoedig weer
 te huis te zyn, sproot.

Zo ras nu was de Koning daar niet
 aangekomen, of hy wierd door de Boe-
 roneefche Orangkaja's, en de gezanten
 van *Hasi*, tot het voornoemt mondeling
 gesprek uitgenoodigt, 't geen na allen
 schyn van den Koning zou aangenomen,
 en daar op dan de beste gelegenheit ter
 wereld, om hem van kant te helpen,
 gevolgt zyn, by aldien de al te driftige
Calamatta zyn vergifte wraake tegen
Doewani maar een weinig tyds had kon-
 nen uitsellen; maar dit moest, na het
 schynt, zo niet wezen, om den Koning,
 die anders zekerlyk om hals geweest was,
 te behouden.

Calamatta zich dan te veel in zyn
 wraake tegen *Doewani* kittelende, en
 zich niet langer konnende bedwingen,

1655

De Ko-
 ning, by
 zyn
 komst op
 Boero,
 in groot
 gevaar.

Calamatta's on-
 geduld
 behoud
 den Ko-
 ning.

1655. liet dien Ryks-bestierder van Ternate in Cajeli's bogt elendig kriffen; van voornemen dit ten eersten ook aan den Koning, en de andere Grooten, die hem in den weg waren, te doen; 't geen ook gelukt zou hebben, by aldien de Koning niet in tyds door den Sedaha *Lamoe* gewaarschouwt, en door een zeer beschepte Praauw, en twee Gilala's, het gevaar ontkomen was.

Hy vond tot allen gelukke aan den hoek van Pera den Heer Voorzitter *Cos* met een gedeelte der Coracora's leggen, dewelke besloot, hoorende dezen nieuwen afval van den Prins *Calamatta*, dat de Koning ten eersten zich na de hoofdfesting *Victoria* begeven zou, terwyl hy met zyne *Hongi*, of *Zeemagt*, na de bogt van *Cajeli* gaan wilde, om nader aldaar te vernemen, wat de Ternataanen verder in den zin hadden.

Die aan de vesting *Victoria* komt, en tyding van *Calamatta's* toeleg, krygt.

Dus quam dan de Koning met zyn nieuwe *Gemalinne*, *Bokje Boeton*, den 6den April aan de vesting *Victoria*, alwaar hy naderhand hoorde, dat de Prins *Calamatta* dien ouden en getrouwen dienaar des Konings, den Tolmeester, *Jani Sopi*, en den Molukschen Hopman, in *Cajeli's* bogt mede had laten ombrengen; en dat de Ternataanen tot den Heer *Cos* gezegt hadden, dat zy *Mandarsjab*, niet langer tot Koning begeerden, en zynen wrevel, vreemde grillen, en baldadigheid tegen hen, niet langer verdragen, een ander Koning hebben, en dan met de E. Maatschappy in vrede leven wilden.

De Ternataanen begeeren hem niet langer tot Koning.

Men ontdekte naderhand, dat onder de Ternataansche Muiters de Koningen van *Batsjan*, en *Gilolo*, mitsgaders de Ternataansche Hopman en de Tolmeester van *Mandarsjab*, *Sopi*, zich mede begeven hadden; van welke twee laatste men egter geloofde, dat zy veel eer doer dwang, dan goedwillig, daar toe gekomen waren, 't geen ook naderhand aan *Calamatta* gebleken, en oorzaak geweest is, dat hy hen de koppen heeft doen afslaan. Men zei ook, dat de Prins *Colofino*, met eenig gering volk, den Koning getrouw gebleven was, hoewel andere meenen, dat het alleen in schyn geschiedde, om dat na 't ontvlieden van den Koning (die de spil was, daar de gansche zaak op draaide) het nu voor hem niet geraden scheen by de Muiters te blyven. Altoos daar waren 'er, die hem zeer mistrouwden, en 'er, vermits hy een fyne en doorslepen gast was, ook redenen toe hadden.

De Vlaming

De Heer *de Vlaming*, die zich verbeeldt had, nu haast een einde van den oorlog, en van al de Muiters met hun listige aanslagen zich ontslagen te zullen

zien, stond niet weinig over dit nieuw verraad van den Prins *Calamatta*, en 's Konings vlugt na onze vesting verwondert. Hy oordeelde best, zelf ten eersten na de bogt van *Cajeli* over te steken, alwaar gekomen, zond hy den Ternataanschen Zeevoogd, Prins *Colofino*, die zich met eenige Ternataansche Grooten by ons gevoegt had, na den Prins *Calamatta*, die zich een goeden halven dag scheppens de groote rivier *Woabbo* op met zynen aanhang begeven had.

Hy liet hem zeggen, dat het ons weinig verschilde, wie Koning was, indien zy maar de E. Maatschappy getrouw bleven; dog *Colofino* wat te lang na de *Vlaming's* zin (die gansch geen goede gedagten van hem had) uitblyvende, en hy ook van Koning *Mandarsjab* gewaarschouwd zynde, dat men hem niet te veel vertrouwen moest, zo vond hy, om zich van dit adderen-gebroedzel niet langer te laten ophouden, geraden, op 't vaste land, drie mylen deze rivier op, op zekere plaats, *Bockel* genaamt, een vastigheid (die hy *Siaffat*, dat is, dwingen, of dwang, noemde) spoedig te laten maken, om de rivier te sluiten, en zo wel de *Macassaaren*, als Ternataanen, nevens *Kimelaha Hasi*, en alle de zynen, zodanig te bezetten, dat 'er of geen ontkomen, of wel de weg tot een scheuring voor hen gebaant, en hy daar door te eer van hen gered mogt zyn.

Al deze moeité, nu weér nieuw tegen de E. Maatschappy opgerezen, moest men enkelyk, en alleen om *Mandarsjab* dragen, en zich weér in een nieuwen oorlog om zynent wil inwikkelen, diemen, by 't verkiezen van *Calamatta* tot Koning, had konnen ontgaan, een Prins, dien de Ternataanen zeer beminden, daar zy *Mandarsjab* om zyn los leven en verscheide wonderlyke grillen, zeer haatten; zo dat dit voeren van den oorlog der E. Maatschappy tegen deze Muiters voor *Mandarsjab* een grond van eeuwige dankbaarheid voor hem, en zyne nakomelingen gelegd, en hy 't onze wapenen alleen te danken gehad heeft, dat hy Koning gebleven is; van al welke moeité, en onkosten, nogtans de E. Maatschappy gemakkelyk had konnen bevryd blyven, indien zy de Ternataanen 't verkiezen van een Koning na hun zin gelaten, en hem alléén tegen hen allen niet beschermt, maar laten vaaren had.

Eindelyk daagde de Prins *Colofino* op, dog bragt een berigt mede, waar in niet dan enkele valscheit en bedrog doerftak, gelyk dit kort daar aan klaarder te zien was, wanneer hem Prins *Calamatta* weten liet, dat hy niet genegen was by den

1655. Doet *Calamatta* vrede aanbieden.

En eer vesting opwerpen, de vyden te bezett.

Mandarsjab zyn Kroon aan de E. Maatschapp verplig

Calamatta's te eisel

den Veldheer te komen, voor en al eer hy hem *Mandarsjab*, om hem over zyn vuile bedryven te straffen, overgelevert had.

Zo ras nu deze afval van *Calamatta* na Boeton, de Xocla's, Ternate en ook op Affahodi verbreidt was; gaf men op de laatstgemelde plaats zyn vreugde daar over met schieten, en andere teekenen, te kennen, hoewel de meeste Ceramsche Muiters dit spel al begonden moede te worden, en maar gelegenheit zогten, om wel tot ons over te komen, en om hunnen nieuw opgeworpen Koning *Saidi* (zo noemden zy nu den Ternataanschen Zeevoogd, of *Kaitsjili* al) maar verzekert aan ons over te leveren; waar van hy te vroeg de vonken in de neus krygende, liet hy daar over ook eenige van hunne Hoofden vast zetten.

Den 29sten Mai verloren de Macassaren, die, door quade toezigt der onzen by Tiboro, in dyzig weér hadden weten uit te raken, en ten deele (hoewel niet zonder rampen op de reize geleden te hebben) by den hunnen voor Affahodi te komen, by zekeren uitval op de onzen hunnen Veldheer, *Crain Boeta Toewa*, een stout Soldaat; dog kregen *Dain Boeletan*, een man van geen minder dapperheit, maar van veel grooter beleid, in plaats.

De Ternataanen, op Boero zich onthoudende, vonden goed eenen *Soegale* na Ternate te zenden; een grooten Guit, die veinsde derwaarts ontvlugt te zyn, maar uitdrukkelyk afgevaardigt, om kennis van dien afval aan de Muiters aldaar te geven, als mede om *Mandarsjab* overal swart te maken, en den nieuwen Koning *Calamatta* Hemel-hoog te verheffen; 't geen hy zeer meesterlyk wist te doen; maar dat ook eindelyk hem ontdekte, en zyn dood veroorzaakte.

Deze Verrader wist door zyne fyne tong zo veel uit te werken, dat de meeste Ternataanen in de Moluccos hunnen Koning af, en den Muiters toevielen.

Het vuilste hier van was, dat *Tamir Amsara*, *Mandarsjab*'s Oom, zich mede onder die afgevallenen, en die zich in 's Konings ongeval verheugden, vinden liet; een man; diens woede zo verregaing, dat hy zelf niet de minste beweging, of eenige ontroering over het schendig vermoorden van *Doewani*, die met zyn eigen dogter getrouwt geweest was, betoonde.

Ook verboden de Mohammedaansche Priesters deze Weduwe haren man (volgens 's lands wyze) te beweenen, weigerden ook de Zielgaven, die men daar gewoon is mede voor de dooden te ge-

ven, aan te nemen; voor reden gevende, dat hy een Kafir; een ongeloovige hond, en Christen geworden was, hoewel 'er geen andere reden van al deze verbittering tegen hem was, dan alleen zyn trouw, aan zyn Koning in alle voorvalle bewezen ('t geen zyn onnoozele vrouw, en zyn lyk, bezuuren moesten) streken, nergens anders om uitgevonden, dan op dat zo een wakker man niet beklaagd, of de Natie daar door niet voor de zake des Konings, gaande gemaakt, maar op dat aan de andere zyde Prins *Calamatta* over die booze daad (die anders groote straf verdiende) nog mogt geprezen werden.

Dit alles kon daar metter tyd wel meer opschudding verwekt hebben; maar het wierd door den voorzigtigen Landvoogd *Husfaart*, eerder, dan de Muiters 't verwacht hadden, gestuit, en deze *Sadaba Soegale*, ten eersten gevangen genomen zynde, weér na Amboina gevoert, daar hy eenigen tyd gebleven; maar naderhand (gelyk wy zien zullen) weér na Ternate gebragt is, alwaar hy niet nog eenige Verraders zyn loon ontfangen heeft.

Terwyl 's Konings zaaken nu weér zo verwart stonden, oordeelde de Heer *de Vlaming* best, een spring-togtje met dien Vorst na Ternate te doen, zo, om hem in zyn Ryk te herstellen, en de onlusten, daar weder gerezen, te stuiten, als ook voornamelyk, om eens meester van al de Nagelen op 't eiland Makjan te worden, en die te doen omverre slaan.

Hy verzamelde dan eenig volk, ten getale van vyf honderd inlanders, en ook omtrent zo veel Hollanders by een, zond een Jagt met eenenzestig Soldaaten den 3den Junius voor uit, en volgde zelf met den Koning, en zyn huisgezin, den 17den dier maand. Hy 't gezag over alles aan de Heer *Cos*; dog dat over de bezetting aan den Bevelhebber *Roos*; en den Oversten en onder-Hopman, van *Outshoorn*, gelaten hebbende, vertrok van Affahodi na de Moluccos; voerende den *Sadaba Soegale* met zich; en quam den 20sten van die maand voor Batsjan, welkers ingezetenen het met de E. Maatschappy hielden; schoon hun Koning nog in Cajeli by *Calamatta* was; die hem genoegzaam tegen zyn wil daar ('t geen juist zo breed niet was) als gevangen hield. Egter vermaande hen *de Vlaming* volftandig en getrouw, zo by ons, als aan 's Konings zyde te blyven, geen ander in zyn plaats te kiezen; ook al de Nagelen onder hun gebied om te kappen, en voor al die van Oebi Latoc, zo zy de beloofde honderd Ryksdaalders ontfangen wilden, niet te vergeten.

1655.

Soegale
gevan-
gen.De Vla-
ming
vertrekt
met den
Koning
na Ter-
nate, en
zyne
verdere
verrigtin-
gen.

1655.

Den 24ten dier maand aan Makjan's overkust in 't bogtje Gila gekomen zynde, wierp hy omtrent Tocheo het anker, ontbood daar al de Orangkaja's van dat eiland by zich, en ging met hen een verdrag over 't uitroejen, en niet weder aanplanten, van hunne Nagelen aan, waar by zy beloofden, die zelf om te slaan, en niet het allerkleinste Nagelspruitje over te laten, mits dat zy daar voor, volgens 't verbond, in 't jaar 1653. met den algemeenen Landvoogd, *Karel Reimierszoon*, gemaakt, zo zommigen willen jaarlyks, dog zo andere willen maar eens vooral een somma van vyf duizend Ryksdaalders genieten zouden, op die voorwaarde, zo de Muiers zich op Boero by *Calamatta* onthoudende, binnen een jaar en zes maanden na den 25ten dezer tot hun wettigen Vorst, en de E. Maatschappy, wederkeerden; maar, 't zelve binnen dien tyd niet geschiedende, dat zy dan maar de helft hebben zouden; mits dat die penningen daar na onder den inlander na mate dat yder by zyn Nagelen verloor, hoofd voor hoofd, verdeeld mogten werden; om tot welk werk hen te meer aan te moedigen, hy hen voor de moeite, om die boomen om te kappen, nog vyf honderd Ryksdaalders in 't byzonder beloofde; 't geen zo veel uitgewerkt heeft, dat zy dit gewigtig stuk werks voor de E. Maatschappy in twintig dagen volkomen uitgevoerd hebben; terwyl daar in de Moluccos nu nergens, dan alleen op Tidore, Nagelen waren, die nogtans in een ganseh jaar niet boven de tagtig Baharen beliepen, en pas maar een zestiende deel van de Nagelen, die de E. Maatschappy jaarlyks inkoop, uitmaken konden.

Uitnemend voordeel der E. Maatschappy, by dezen dienst van de Vlamingen.

De onkosten, by de E. Maatschappy over dit omkappen der Nagelen gedragen, waren zeer gering, in vergelyking van 't geen zy anders jaarlyks, en zonder einde, niet alleen wegens den inkoop der zelve zou hebben moeten betalen; maar daar beneven was dit, te regt aangemerkt zynde, ook geen groote last, als men maar eens overwoog, hoe veel onkosten van zo veel bezettingen, en schepen, tot het weren van den sluikhandel noodig, zy daar by uithaalde, die, by 't intrekken van verscheide bezettingen, in de Moluccos alleen, meer dan een tonne Gouds jaarlyks minder zouden zyn. Waar uit dan blykt, hoe groot een dienst de Heer *de Vlaming*, met dit zyn bereikt oogwit van 't uitroejen der Nagelen in de Moluccos, de E. Maatschappy gedaan heeft, vermits zy anders, volgens het verbond, verplicht was jaarlyks die voor een zekeren prys aan te nemen; 't geen haar nu

al zo veel Millioenen voordeel, by 't uitwinnen van den inkoop der Nagelen, en 't missen der bezettingen aldaar, gedaan heeft.

Na dat hy dit nu zo op Makjan bestelt had, is hy met den Koning na Ternate voortgezeilt, alwaar zy den 26ten aangelandt zynde, zo heeft de Veldheer den Koning *Mandarsjab* ten eersten in tegenwoordigheid van al de Ternataansche welmeenende Ryks-grooten op de groote Zaal in de vesting Orangie weêr doen voorstellen, daar nevens te gelyk ook een geschrift voegende, waar by al de Muitelingen, die gedurende dezen oproer zich tegen den Koning weder-spännig gedragen hadden, uitgenomen den Prins *Calamatta*, *Kimelaha Tico*, mitsgaders nog zeven of agt voorname Belhamels, vergiffenis van alles toegezegd wierd; maar aangezien zy hertnekkig gebleven en niet opgedaagt zyn, zo heeft de E. Maatschappy daar by nog vyfentwintig honderd Ryksdaalders ('t zy eens, 't zy jaarlyks) gewonnen, die zy anders gehouden was aan de Makjansche Grooten nog te geven, indien de Muiers, volgens de aangeboden vergiffenis, binnen den bepaalden tyd tot ons weêr overgekomen waren.

De Verrader *Soegale*, door de Vlaming mede genomen, wierd egter niet verschoont; maar nevens eenige Schelmen ter dood gedoemt, en gekrist, of met een gevlamden Pook dood gestoken.

Terwyl de Heer *de Vlaming* in Ternate was, kreeg hy lust, om dat eiland eens rond te scheppen, en het dus van alle kanten, maar voor al om ook de vestingen der Kastiliaanen te bezien.

De Landvoogd van Gamma Lamma, hier van door den een of den ander kennis gekregen hebbende, nam hem waar, en onderschepte hem niet verre van zyn vesting, verzoekende, dat hy hem de eere geliefde aan te doen, van daar eens aan te gieren, 't geen hy, na sterk aanhouden, ook deed. Hy wierd zeer deftig van hem onthaalt, en tegen den avond door verscheide Don's, en Predikheeren, aldaar, onder beloften dat zy hem in de vesting Orangie weêr zouden komen zien, uitgelei gedaan, alwaar hy dien Kastiliaanschen Landvoogd, met zyn gezelschap, drie dagen daar na weder zeer wel ontving. By zyn aanwezen op Gamma Lamma bezag hy nauwkeurig de werken, en bevond die beter in allen deelen, dan onze vesting Orangie, en zelf onwinbaar, ten zy dat men het (waar toe men veel moeite hebben zou) uithongeren kon.

Al 't noodige dan hier verrigt hebben-de, nam hy van den Koning *Mandarsjab*,

Vlaming komt met den Koning Ternate en wat hy daar verrigt.

Soegale werd gekrist.

Vlaming

Werd door de Kastiliaanschen Landvoogd ontfangt

Dien hy weêr onthaald

Vertrekt weêr na Amboina.

en den Heer *Huflaart*, afscheid, beval hen den Tidoreefchen wapen-ftilftand tot nader laft fleepende te houden, en vertrok met drie fchepen, en twee Sloepen na *Affafoedi*, op *Ceram*, daar hy den 22ften July quam.

Hy meende dat met het veroveren van deze plaats op den 19den July de oorlog zou ten einde zyn; dog, de Muiters weér na *Calike*, een dorp wat agter *Erang* gelegen, gevlugt zynde, wierd hy genoodzaakt, ook dat te belegeren, aangezien, volgens berigt van den Priefter van dit dorp, de Zeevoogd, *Kaitsjili Saidi*, met de meeste *Macafflaaren* na dat akelig gebergte gevlugt, en in dat dorp zich ook onthoudende waren.

Deze Priefter had zyn handen meer, dan eens, met Nederlands bloed bezoedelt; dog ziende, dat de zaaken der Muiters ten einde liepen, en zelf ook dit vlugten van 't eene gebergte na het andere moede zynde, zocht hy zich door een aanmerkenswaardige daad weér in onze gunft in te wikkelen. Hy bood dan, zo men hem zynen afval vergeven, en in genade weér aannemen wilde, aan ons den hoofd-Muiter, Prins *Saidi*, in handen te leveren. Het was een looze Moor, een meinedige Schelm, die niet veel te vertrouwen was, en derhalven

zeer omzigtig moest behandeld worden. Maar vermits hy zich zelve tot *Gidze*, en zyn zoon tot onderpand van zyn trouw ons aanbod, vond de Veldheer goed dit ftuk (hoewel niet buiten veel gevaar voor onze troepen, om dat bekommerlyk en fteil gebergte op te gaan) hartvogtig, en omzigtig te wagen. De trouwlooze Priefter, die daags te voren *Saidi* op den *Coraan* nog trouw gezworen had, hield ons trouw, en maakte, dat wy den 5den Augully niet alleen die plaats in, maar ook *Kaitsjili Saidi*, met zyn vrouw, en zoon, gevangen kregen. Wie zal meinedigen betrouwen? De Priefter zelf was met onzen voortroep den berg op gevoeteert, en kreeg het geluk, van den Prins *Saidi* onvoorziens by den krop te krygen, van gedagten zynde, hem zo leyendig aan ons, volgens zyne belofte, over te leveren; maar, de een den anderen te fterk in 't worstelen zynde, zou het met dien *Himam*, of Priefter, zeer flegt zyn afgeloopen, vermits *Saidi*, en vry gezet, en fors man, hem zo wel gevat had, dat het hem na allen fchyn in een oogenblik 't leven gekoft zou hebben; dog hy wierd door een diepe kap, die een der Soldaaten den Prins in zyn linker been toebragt, gered, waar door zy beide

1655

1655. beide al worstelende nederstortten, en hy zo met eenen op het oogeblik, als hy dien Priester meende te ontzielen, in zyn voornemen gestut, en gevangen genomen wierd.

Hy wierd voort na den Veldheer gebragt, die wel gewenscht had, dat men zo groot een Schelm ten vollen gezond gekregen, en zo gelegenheit gehad had, om hem een dood na verdienste, ten spiegel van al de Muiters, aan te doen; daar nu die kap hem zo wel getroffen, en hy daar door al zo veel bloed verlorē had, dat hy 't niet lang scheen te zullen maken, en zelf onder de handen der dragers, eer hy nog eens beneden kon zyn, te zullen bezwyken. Te zagten dood voor zulk een trouwloozen, en hartnekkigen Muter. Hy was in 't worstelen zyn linker duim ten deele quyt geraakt, die de Koninklyke Hopman, *Toalele*, om den ring 'er af te hebben, 'er verder afgesneden had, denkende dat aan den duim van een meinedigen Schelm niet veel verbeurt was.

En spreekt hem vry gevoelig aan.

De Heer *de Vlaming* vond hem vry zwakker, dan hy uiterlyk scheen, sprak hem, om 't nader te weten, aan, zeggende: *Djourw Kapitan Laoet ada tidor jakarang? Begimana? Bangon-lah, Djourw. dat is: Slaapt gy nu, Heer Zeevoogd? Hoe is het? Ontwaak, myn Heer.* Dit zeide de Veldheer hem al spottende, terwyl hy hem zyn Piek driemaal tē bek instiet; maar hy kreeg, hoē gevoelig ook die aanspraak was, geen ander antwoord, dan alleen, dat hy, zyn oog eens geoopt hebbende, die met de uiterste veragting aanstonds weē sloot, zich niet gewaardigende zyn grootsten vyand eens aan te zien.

Saidi's al te zagte dood.

Hy wierd daar op aanstonds aan 't volk overgegeven, die, om al hun ongemakken aan hem te wreken, hem van onderen af nog levendig kneusden, toen van lid tot lid in stukken, en daar na 't hoofd afkapten, en toen zo van boven na beneden den berg afwierpen.

Dit was het al te zagte einde van *Kaitsjili Saidi*, een geboren Prins, uit het aanzienelyk, en niet min dan 't Koninklyke, Adelyk huis *Tommagola*, een Ryks-groote, en Zeevoogd van *Ternate*; die het hoofd, en de eerste Roervink van al de Muiters, en oorzaak van al deze oorlogen, geweest zynde, verdient had, wat langer te leven, om een schrikkeliker dood te sterven. Zynen zoon, een Prins van veertien jaaren, zond de *Vlaming* na *Batavia*, om daar als balling te leven, en geen gelegenheit te hebben, om metter tyd eenig quaad te doen, of zyn vaders verkeerde voet-

165 stappen na te volgen; gelyk reeds aan de kinderen van andere Verraders tot hun ongeluk bespeurt was. Zyn vrouw zond hy weē na *Boeton* by hare landslieden.

De zaaken der *Macassaaren* begonden nu mede sterk af te nemen, zy hadden by ettelyke ondernemingen veel volks verloren, en waren nu tot het uiterste gebragt, niet wetende, waar zich te keeren, gelyk zy ook alle zouden in de pan gehakt zyn, indien zeker *Vaandrig* zich zelve niet te veel vertrouwt, en hen te klein geagt had; hoewel zy naderhand, na hun doorbreken, den 11den Augusty by den *Pas van Tanoenō*, by *Hatoe Petola* meest alle nog in de kaars vlogen; onder welke dooden toen ook hun *Zeevoogd*, of *Veldheer*, *Dain Boelecan*, *Malim Boegis*, *Macassaarsch* onder-Zeevoogd, *Karalesa*; *Schout* by nacht, *Madjira*'s egte vrouw, en nog een bywyf, mitsgaders meer andere, die ik voorby ga, geweest zyn. Onder de gevangenen vond men *Crain Tabinjay* (een vollen broeder van *Dain Boelecan*) met een halven broeder, en eenige vrouwen, zusters, en kinderen van *Grooten*, die hy te zamen na *Mandarsjab* verzond, om hen aldaar na zyn believen te handelen.

Tege spoed er Macassaaren

De *Kelangers*, mede na een einde van den oorlog tragtede, bragten, om hun hof by de onzen te maken, den 21sten Augusty het hoofd van hun bars opperhoofd, *Kimelaha Daggā*, *Madjira*'s halven broeder, in een korfje by den Heer *de Vlaming*, en verworven daar door genade.

De Kelange brengt Dagg's hoofd by de Vlaming

Nu schoot 'er niemand van de voornaame Muiters, dan *Madjira*, *Calamatta*, met nog eenige weinige anderen, over.

Calamatta hield zich met zyne wederspannige *Ternataanen*, nevens *Hafi*, nog te *Cajeli* op, houdende zy de eilanden *Boero*, en *Amblau*, onder hun geweld; maar *Madjira*, die hen beiden niet lugten mogt, onthield zich in zyn pruil-hoek te *Wayfamma*, wagtende een beter tyd, 't zy om na *Macassar*, of wel elders de vlugt te nemen, vermits hy zyn rol hier volkomen uitgespeelt, en men de andere Muiters ook niet meer te vreezen had; hoewel *Calamatta* naderhand, een stuk weegs boven onze vesting op *Cajeli* doorgebroken zynde, op *Xoela Mangoli* zyn staart nog wat roerde, 't geen egter niet heel lang geduurt heeft.

De *Vlaming* nu de handen vry wat ruimer, en de groote rivier van *Boero* met twee dikke touwen gesloten, en alle grachten, waar door men zou kunnen ontkomen, met boomen gestopt, en *Cajeli*'s bogt met eenige vaartuigen bezet hebbende, is na *Boeton* den 11den

De Vlaming gaat na Boeton.

Sep-

1655.
Hoe hy
het daar
vind.

September vertrokken, en den 19den daar gekomen; maar vond de vesting, Djangan Kata, afgeloopen, ons volk vermoort, en den Boetonschen Koning t'eenemaal onder het geweld van den Koning van Macassar gebragt, zo verre, dat zyn onderdanen ons niet wilden te woord staan. Hy vernam eindelyk uit twee Boetonders, door de onze gevangen bekomen, dat de Koning van Macassar, *Sambangko*, zelfs daar in de maand April geweest, en daar met een zware vloot, van zeyen honderdvaartuigen, met twintig duizend weerbare mannen bezet, waar over *Crain Samana* het gezag had, verschenen was.

Met deze uitrusting had hy zeven stormen op de vesting te vergeeffsch gedaan; dog de onze, ziende, dat zy ze niet houden konden, en hun leven zo dier, als 't mogelyk was, willende verkoopen, bestroiden 't plein over al met kruit, lieten de vyand van zelfs inkomen, en staken 'er, zo als zy de Macassaren met geweld zagen indringen, den rooden haan in.

Daar bleven 'er wel twee honderd van de vyanden, en onder de zelve veel luiden van aanzien; dog daar zouden 'er veel meer gebleven zyn, indien het kruit niet te weinig, en te slap van kragt, geweest was: want men vond daar nog agttien menschen, wel dood, maar in hunne volle gestalte, en zeer weinig beschadigt, staan, zynde hun hair maar een weinig gezengt, en de ligchamen wat geblakert. Deze hadden zy de koppen afgeslagen, en hen op een der naby gelegene eilandjens begraven. Daar op hadden zy den Koning gedwongen zich zelve onder de Kroon van Macassar, als Vafal te begeven, en *Mandarsjab* af te vallen; 't geen hy niet had konnen ontgaan, alzo de Macassaren hem veel te sterk waren; waar op hy dan ook tot hem overgekomen was.

Deze Vorst durfde by den Heer *de Vlaming* niet afkomen; maar liet hem weten, dat hy dit verlies aan niemand, dan aan den Bevelhebber *Roos* toeschreef, die tegen zyn raad de Straat van Boeton verlaten had in een tyd, waar in hy zelf hem tegen zulk een aanstaanden overval der Macassaren dikwils genoeg gewaarschouwt had; hoewel *Roos* van daar niet, dan op uitdrukkelyken last van de Veldheer, na Gapi en de *Xoela's* vertogen was.

Dus zag dan de Veldheer *de Vlaming*, dat hy, hoe slegt het ook hier gestelt was, daar niet verder in kon doen, en het dierhalven voor hem maar best ware; zyn reize na Macassar te vervorderen, daar hy den 1sten October aanquam.

I. DEEL.

Hy zond aan *Crain Crongrou* (tot 1655. schimp van der Macassaren smadige Daagd ontmoeting aldaar) een schets van Affa- hen te hoedi's verovering, en de Goude kris vergeefs uit. van den Macassaarischen onder-Zeevoogd, *Malim Boegis*, daar gesneuveld. Zy wierd hem van de Macassaren met de zelve Bode wederom gebragt, zonder hem eens te spraak te willen staan; op welke veragtelijke bejegening hy hen alle uitdaagde tegen zyn een schip, met bedreiging van hen te zullen toonen, hoe zy hunne Veldheeren, *Crain Boeta Toewa*; *Dain Boelecan*, en meer andere Macassaren van naam, voor Affa hoedi, en elders, verloren; en zo zy 't hart hadden, dat zy hun dood op hem zouden komen wreeken, en dat hy hun betalen zou voor 't gene zy zo lachertig met zo veel duizend man tegen zyn kleen hoopje Hollanders op Boeton verrigt hadden; maar niemand van hen verwaardigde zich uit te komen, veel min 'er op te antwoorden; waar op hy voor 't Portugeefche deel der stad Macassar liep, en zeer sterk, zo daar op, als op de andere deelen, schoot.

Zyn hart dus wat opgehaalt hebbende, Keerd zonder daar egter veel mede te winnen, weër na Boeton; vertrok hy weër na Boeton; zukkelde 't geen hem de gansche maand October, en hoorde by zyn komst met veel droefheit, hoe de Bevelhebber *Roos* uit de *Xoela's* daar na hem gekomen was, en hoe vyandig hy de Boetonders, ziende onze vesting daar geslegt, met het vernielen van al hunne vaartuigen daar hy maar by komen kon, en met het verbranden van een hunner dorpen, gehandelt had, daar hen door den Veldheer *de Vlaming* geen leet ter wereld (zo de Koning hem ook zeggen liet) gedaan was. Immers dit Niet wil bedryf van *Roos* had daar veroorzaakt, te spraak dat niemand op Boeton hem nu te spraak wilde staan, zo dat hy genoodzaakt was te vertrekken.

Hy had geen water meer, 't geen hy dierhalven ook elders zoeken moest. *Roos* zocht hem, hy weër *Roos*, en zy liepen malkanderen mis, en toen zy malkanderen weër vonden, en *Roos* den 13den November by hem quam, zo was hy hem, die over 't verlies van den wakkeren Majoor, *Jacob Verbeiden*, op Timor bedroeft genoeg was, by 't verhaal van 't blyven van den Vaandrig *Buitendyk* met zyn volk, een Bode van geen minder droefheit; dat in zulk een tyd, als hy na Timor nu niet dan schepen, vaartuigen, en volk, noodig had, de Fluit *Hillegaardsberg* met zeven roei-Jagten of Sloepen alwillens (dog zekerlyk om van dien wonderlyken Bevelhebber ontflagen te zyn) van *Tanah Keke*, by 't

S s

op-

1655. opkomen van eenig opstuimig weder, na Batavia geloopt waren.

Zend
Roos na
Solor, en
Keller na
de Xoe-
la's.

Vermits hy dan een wakker man noodig had, om na Solor te zenden, en daar den Portugees de hoogvereischte afbreuk te doen; vaardigde hy den onder-Zeevoogd *Roos* derwaarts af, en zond den onder-Hopman *Keller* met zeven Sloepen na de Xoelesche eilanden, om daar tot zyn komst te blyven, en ondertusschen op de vyanden te waken, en voor al te beletten, dat *Calamatta* daar (gelyk hy vreesde) niet quam nestelen.

Verdere
bedryven
van Ca-
lamatta.

In de maand October was de Prins *Calamatta*, zich op Boero te benaauwt vindende, zeer behendig, niet verre boven onze vesting in Cajeli, (daar hy een gracht groef, die hem in een zoute kreek, en zo verder in zee bragt) doorgebrosen, en met elf Coracora's in zee geraakt, en ons ontsnapt.

Hy was daar mede na Manipa geloopt, 't geen hy ook tot afval zocht te bewegen; maar wierd van die inlanders zodanig gehavent, dat hy met verlies van ettelyke dooden, en gequetsten (onder welke laatste de Koning van Batsjan was, die naderhand van die wonde stierf) aanstonds afhouden, en na Xoele Besi oversteeken moest, alwaar hy gekomen zynde, de menschen zeer moorddadig gehandelt, en de hekken weêr geheel verhangen had.

De Sengadji van Faloe, een van onze vrienden, was hem juist met een welbemande Coracora ontmoet, en met al zyn volk van hem dood geslagen, om dat zy 't met hem tegen hunnen Koning niet hadden willen houden.

Dit alles daar verrigt, en de inlanders uit vreeze tot hem overgehaalt hebbende, was hy door hard weder belet daar langer te kunnen blyven, en genootzaakt, terwijl hy in 't scheppen was, het na de Moluccos te laten doorstaan, en op Batsjan aan te gieren, in hope, van de ingezetenen van dien Vorst op zyn zyde te krygen; maar dit hem, tegen zyne gedagten, mislukkende, zo moest hy 't over hals over kop weêr na de Xoele's wenden, alwaar hy, op Xoele Mangoli aangekomen, de dorpen, Mangoli, en Waytima, ingenomen, de beide Sengadji's, met hun volk, na 't bosch gejaagt, en zich van alles, vermits *Keller* daar nog niet gekomen was, meester gemaakt heeft.

Hier op nu verscheen de Heer *de Vlaming* in 't begin van December voor Xoele Mangoli, en hieldt dat bezet, waar door hy den Prins *Calamatta* den 6den December dwong met veertien vaartuigen van Mangoli na Fockoeve over te steken.

Ondertusschen verscheen de onder-Hopman *Keller* op den 16den dier maand mede met zyn vaartuigen, die op Chafsea, en elders, den vyand veel afbreuk gedaan hadden. De Heer *de Vlaming*, na eerst een van *Calamatta*'s opgeworpen sterkten op Mangoli ingenomen, en den inlander weêr adem gegeven te hebben, zond hem na de schuilplaats van dien Prins, om te zien, wat hy daar uitvoerde; dog men vond hem al mede van daar gevlugt, zondêr dat de inlanders wisten waar hy verstooven, en stelde dierhalven vast, dat hy stil by nacht vertrokken was, zonder op Tifa of Gong (speeltuigen, op welker maat-slag de inlanders gewoon zyn eenparig te scheppen) te laten slaan.

Hy dan, vertrokken zynde, had ook de Veldheer hier zo veel niet te doen, of de onder-Hopman, *Herman van Outhoorn*, kon het gemakkelijk waarnemen. Hy zond hem derhalven met de Fluit het Postpaart na Xoele Teljabo, en belastte hem omtrent het dorp Likatobi tot zekeren bepaalden tyd op den vyand te paffen; en vertrok zelf weêr na Boero.

Den 2den February in 't jaar 1656. In 't jaar 1656. bequam men in Amboina tyding van een gesloten vrede tusschen dien Koning, en den ouden Ambonschen Landvoogd, buiten-gemeenen Raad van India, en Gezant van wegen den Nederlandschen Staat, den Heer *Willem van der Beek*. Een slegte vrede met Macassar gesloten.

Zy bestond in verscheide aanmerkwaaardige leden, zeer voordeelig voor dien vorst, en byzonder nadeelig voor ons.

Voor eerst, dat de gevangenen aan wederzyden zouden losgelaten, en op vrye voeten gestelt worden, om na hun land weder te keren, uitgenomen, die van Godsdienst verandert waren, en vrywillig blyven wilden.

Ten anderen, dat de Koning van Macassar zo veel wederspannige Amboinezen uit Amboina zou mogen na zyn land voeren, als 'er derwaarts zouden willen gaan.

Ten derden, dat de Koning zyn uitstaande schulden by de Mohammedaanen in Amboina zou mogen invorderen, zonder daar in belet te worden.

Waar by nog veel andere zaaken quamen, den Macassar zeer voordeelig; zo dat het voor ons, die allezins over den vyand triomfeerden, en de voordeeligste voorwaarden behoorden bedongen, en op ons stuk gestaan te hebben, een zo slegte vrede was, als men zich verbeeldt had: want daar men zo lang geoorlogt had, om de Macassaaren uit Amboina, en de naburige gewesten, te houden, daar hadden zy nu by deze vrede

1656. verkregen, dat ze vry en vrank, onder andere benamingen, in Amboina konden komen, wanneer zy maar wilden; aangezien hun de vaart op Ceram, Goram, en Ceram Laet, niet eens verboden was, behalven dat het derde lid der voorwaarden hen een langdurigen en onbepaalden toegang tot de Ambontsche landen, onder den naam van schulden in te manen, maar eigentlyk om Nagelen te sluiken, gaf, op welke grond zy 'er zo veel bemande vaartuigen zenden konden, als zy wilden, zonder tegen het verbond te misdoen; gelyk 'er naderhand ook wel dertig Jonken, of andere vaartuigen, te gelyk gezonden zyn.

Calamatta weêr na Boero, en met Madjira byna gevangen.

Wegens den Prins *Calamatta* hoorde men naderhand, dat hy weder naar Boero overgesteken was, om zich nogmaal met den *Kimelaha Hasi* sterk te maken; dog van *Madjira* hoorde men niets, dan alleen, dat hy zich zeer behendig verborg; hoewel hy zich by dit oversteeken weêr by den Prins, zo men kort daar na hoorde, gevoegt had.

De Koning van Gilolo raakt in onze handen.

De onder-Hopman, *David Perdrix*, had, by *Calamatta*'s nieuwe overkomst de kust van Boero langs heen en weder zeilende, in een kleen bogtje by *Wainitoe* hem ontdekt, 't vaartuig van den Koning van Gilolo, by 't aanranden van zyn gansche magt, verovert, en hem met in de dertig man van zyne *Coracora* gevangen bekomen; ook scheelde 't weinig, of de Prins zelf was nevens *Madjira* in de knip geraakt; maar zy hadden beide het geluk van dien dans weêr te ontspringen.

Deze Koning was een zeer quaadaardig werktuig, en de voornaamste Roervink, die den ganschen afval van *Calamatta* bewerkte, en dus lang hem in dien stroom voortgesleept had; weshalven 'er niet veel goeds van zulk een Schelm, die men al eens genade over Hoogheidschending bewezen had, te wagten was. Hy was ook wel uitdrukkelyk, by 't aanbieden van genade aan anderen, uitgezonderd, en zelf ook by 't laatste vrede verbond uitgesloten, zo dat men hem nu maar best ten eersten aan zyn einde helpen kon, het geen, om niet meer ongemakken door hem te lyden, ook noodig was, aangezien hy 't groote beweeg-rad der anderen, en alleen van meer gevaar voor ons, dan dat gansche rot, was. Dit was oorzaak, dat de Veldheer niet goed vinden kon, hem naar Ternate te zenden, vreezende, dat zyn moeder, een vrouw van zeer groot aanzien, middel zou uitvinden, om hem, die daarenboven den Koning *Mandarsjab* in den bloede bestond, door 's Konings losheit in 't leven te houden, waar van

nogtans de E. Maatschappy de smerten 1656, zou gedragen hebben.

Hem na de hoofd-vesting *Victoria* te laten opkomen, om daar ten spiegel van anderen gestraft te worden, vreesde hy dat te veel opschudding geven mogt, weshalven hy aan den onder-Hopman *Perdrix* last gaf hem en de zynen (alleen vrouwen, en kinderen, uitgezonderd) stillekens in zee op de beste wyze aan een kort einde te helpen; die dierhalven dien Koning, met vyfentwintig van de zynen, omtrent *Larike* om 't leven gebragt, en in zee gesmeten heeft.

Vermits nu de tyd van de *Vlamings* vertrek uit de Oofterfche gewesten na Batavia stond te naderen, vonden haar Edelheden goed, hem in Amboina door den Molukfchen Landvoogd *Huflaart*, en den zelve weêr in Ternate door den Heer *Simon Cos*, als veertienden Landvoogd der Moluccos, te doen vervangen, gelyk hy ook van Batavia (dog zo anderen willen uit Amboina) op den 21sten April in 't jaar 1656. daar gekomen, en voorgestelt is.

Simon Cos, veertiende Landvoogd der Moluccos.

De reden, waarom zich de Prins *Calamatta* van *Xoela* weder na Boero begeven had, was niet, om daar te blijven roeften; maar alleen, om zich door een van de zekerste middelen van de getrouwheit dezer ingezetenen, en dus te gelyk van dat gansch eiland, te verzekeren, ten welken einde hy, van daar vertrekkende, eenige zoonen, broeders, en neven, der voornaamste dorp-hoofden, en *Orangkaja*'s, mede genomen had; bezorgende verder door de *Kimelaha*'s *Hasi*, en *Tico*, dat niemand, uit vreeze voor hunne magen, tot ons dorsten uitkomen.

Calamatta's bedryf op Boero.

Hy was van daar weêr op *Xoela Bessi* gekomen, daar hy eenigen tyd, met branden, en vernielen den baas speelde; van waar hy, na twee dorpen in koolen gelegd, en veel menschen in slaverny medegevoert te hebben, den 11den February 's nagts met agt *Coracora*'s vertrok. Die van *Xoela Teljabo* zagen hem zyn strek voorby hun eiland na *Bangay* nemen, van waar hy langs de kust van het eiland *Celèbes* eerst na *Boeton* liep. Hy bleef daar niet lang; maar zyn voornaamste boodschap was, eenig volk van daar mede na *Macassar* te nemen; alle de welke, gelyk mede die hy van *Xoela Bessi* vervoert had, hy aldaar naderhand uit gebrek tot Slaven verkogt, en daar veel geld van gemaakt heeft.

En op Xoela Bessi.

Zyn vertrek na Macassar.

In 't einde dezes jaar's begaven zich de inwoonders der *Xoela*'s weder onder hun wettigen Koning *Mandarsjab*; alleen den broeder van den *Sengadji* van *Mangoli*, met nog eenige weinigen van zynen

1656. aanhang uitgezondert, die nog eenigen tyd daar tegen spartelden, op hope van door den Prins *Calamatta* ontzet te worden, gelyk hy hen, en ook die van Boero, beloofd had; maar den 17den January in 't jaar 1657. hoorde men, dat hy wel op Macassar gekomen, en met *Madjira* daar aangelandt, maar by dat Hof gansch niet aangenaam, en 'er ook tusschen hem, en *Madjira*, een doodelyke haat gerezen was, vermits hy eenen *Labodi*, zynen neve en halven broeder, had doen verworgen; een daad, zeer hoog by 't Hof van Macassar opgenomen, waar over *Madjira* hem de dood gezworen, en zich t'eenemaal van hem op dat land verweidert had.

In 't jaar 1657. Calamatta's flegte staat op Macassar.

Kimelaha Hasi met ons bevredigd.

Ook namen zyn zaaken op Boero een keer: want de Kimelaha's *Hasi*, en *Tico*, metter tyd daar tot het uiterste gebragt zynde, en ziende, dat ook die van Cajeli hen verlaten hadden, zonden twee Hoofden des lands na het eiland Manipa, en lieten den Sengadji *Cowassa* vriendelyk verzoeken, of hy by den Landvoogd voor hen spreken, en bewerken wilde, dat zy in genade mogten aangenomen worden. Hy nam dat aan, en bewerkte het zelve by den Heer *Hustaart* volkomen voor hen; dog uit vreeze dorsten zy in 't eerst nog niet afkomen, 't geen egter eindelyk den 2den October van *Hasi* alleen in gezelschap van een aanzienelyken stoet Boeroneezen, namelyk, den Sengadji van Roemah Ite, den Orangkaja van Cajeli, *Towail*, den Pati, of Grave van Ilat, *Tagalissa van Leliali*, den Orangkaja *Pallematta*, en den bemiddelaar, *Cowassa*, geschiedde; waar op zy den 4den dier maand uit name der E. Maatschappy, en van den Koning *Mandarsjab*, volkomene vergiffenis van hunnen afval op deze voorwaarden verwierven:

Komt met een groote stoet by ons.

Voor eerst, dat zy *Mandarsjab* voor hunnen wettigen Koning erkenden, en trouw zwoeren.

Ten anderen, dat zy met geen andere Vorsten tegen hem verbonden smeden, of met geen volkeren, tot zyn of ons nadeel, handelen, en al zyne onderdaanen den Ambonschen Landvoogd als 's Konings Stadhouders erkennen zouden, in hoedanig een geval dan die Heer hen in hunnen Godsdienst alle rust bezorgen zoude. Ten derden, mits dat zy ook de verdere wederspannelingen, uit kragte van dit verbond, moesten helpen onder onze magt brengen.

Ten vierden, dat zy ook al de dorpen op de strand van Cajeli moesten plaatzen, alwaar men tot hunne bescherming ook een vesting, en eenige Hollanders, leggen zou.

Ten vyfden, namen zy ook aan, al de Nagel-boomen op Boero uit te roejen, en noit andere aan te planten.

1657.

Ten zesden, beloofde de Orangkaja's (even als die van Hitoe) vier leden uit het midden van hun, met vrouwen, en kinderen, over te zullen zenden, om aan de hoofd-vesting Victoria een half jaar te woonen, en daar na van tyd tot tyd om 't half jaar door vier andere vervangen te werden; welke voorwaarden de middelste broeder van *Hasi*, de *Zeevoogd* genaamt, onder de vier eerste mede bevestigen quam. Hoewel haar Edelheden, nog lang daar na altyd voor hun trouw bedugt, by haar schryven van den 28sten February in 't jaar 1673. expres belastten aan die van Amboina, by de minste verwarring van tyden op Kimelaha *Hasi*, en zyn twee broeders, wel te letten.

De Kimelaha *Tico* bleef nog te *Luciëla* zich verborgen houden, zyn 's Konings toorn nog te veel vreezende.

Omtrent het midden van October quam ook de jongste broeder van Kimelaha *Hasi*, *Bongasari* genaamt, af, die mede in genade aangenomen wierd, mits belofte van den Kimelaha *Tico*, die zich nog in de bosschen, en struëllen, omtrent *Luciëla* ophield, te helpen vangen; gelyk men hem ook eindelyk in 't laatst van die maand met zyn vrouw, en kinderen, gevangen kreeg, en den 1sten November hem na de hoofd-vesting, van daar den 4den December na Banda, en zo verder na Batavia gezonden heeft.

Tico gevangen, en na Batavia gezonden.

Den 1sten Juny in 't jaar 1659. verscheen de Heer, *Simon Cos*, voor een spring-togt uit Ternate in Amboina, om met den Heer *Hustaart* over eenige zaaken van gewigt te spreken, en vertrok den 13den July met twaalf Fluiten, en een Sloep weër derwaarts.

In 't jaar 1659.

By 't aanwezen van den Heer *Cos* in Ternate, en van den Gevolmagtigden tot Macassar, den Heer *Pieter de Bitter*, in 't jaar 1660, of in 't jaar 1661, schynt Koning *Mandarsjab* op Macassar mede geweest te zyn, om 't verbond met den Koning van Macassar, in opzigt van 't ryk van Boeton, en te gelyk ook tusschen den Koning van Boeton, en de E. Maatschappy, ten overstaan van zyn Hoogheit, en den Heer *Zeevoogd Cornelis Speelman* in 't jaar 1661. te helpen bevestigen.

In 't jaar 1660.

Mandarsjah op Macassar.

Het jaar daar na, of in 't jaar 1662, vertrok de Heer *Cos* uit Ternate na Amboina, om daar Landvoogd te zyn, behalven dat hy ook als Gevolmagtigde over de drie Oostersche Landvoogdyen aangesteld was; en wierd in de Molucos den 25sten Mai door den Heer,

In 't jaar 1662.

Van Voorst; vyftiende Landvoogd der Moluccos.

Antoni

1662. *Antoni van Voorst*, met den Titel van Bevelhebber, als vyftiende Landvoogd, vervangen.

In 't jaar 1663. De Kaffiliaanen vertrekken uit de Moluccos. Den 2den Mai in 't jaar 1663. zyn de Kaffiliaanen, of Spanjaarts, onder hunnen Landvoogd van Gamma Lamma, *Don Francisco de Attienso*, uit die stad, met al hunnen omslag, opgebroken, en met twaalf Jonken, een Galei, en een kleender vaartuig, na Manilha vertrokken, zonder dat zy cenig teeken van 't langer te willen bezetten, daar gelaten hebben. Van dit opbreken kon men geen andere reden bedenken, dan dat zy, geen voordeelen daar meer trekken, de te groote onkosten, daar op loopende, niet langer hebben kunnen, of willen dragen.

In 't jaar 1664. begon 't volk des Konings, en der E. Maatschappij, al de werken der Kaffiliaanen, om en by Gamma Lamma, mitsgaders die stad, en sterkten, Calamatta, Santa Lucia, en Don Giela, zodanig omverre te werpen, dat 'er maar pas de naamen van over gebleven, en 'er niet anders, dan dikbewaffene hoogten, van te vinden zyn, waar voor zy driehonderd Ryksdaalders gekregen hebben. Ook had de Koning van Tidore, *Saifoedin*, op verzoek van den Heer *van Voorst* met zynen Raad, en op belofte, van daar driehonderd Ryksdaalders voor te zullen genieten, aangenomen, alle de vestingen op dat land (vermits alle de Kaffiliaanen van daar voorleden jaar vertrokken waren) mede te doen slegten, van de welke hy 'er egter geen, dan alleen Romi, omverre geworpen heeft; verzoekende van

haar Edelheden op Batavia, dat hy de vesting Tahoela tot zyn Hof, en verblyfplaats, hebben mogt.

In opzigt van den Koning *Mandarsjah* was met den Koning van Macassar in 't jaar 1660. wel bedongen, dat hy Boeton weêr aan de Kroon van Ternate moest overgeven; dog daar quam niet van, voor dat de Heer Gezant, *Pieter de Bitter*, in 't jaar 1665. daar de tweede maal verscheen, op welke tyd ook de overgave daar van gedaan is. In dit zelve jaar kreeg men in Holland tyding, dat de Prins *Calamatta*, op Macassar woonende, na Engeland geschreven had, om hen aan te zetten tot zekeren aanslag op Ceram, een zaak, door eenen *Vincent Vette*, in Engelschen dienst, ontdekt; weshalven men *Calamatta* zou zien gevangen te krygen.

Naderhand maakte de Macassar, of gaf ten minsten voor, eenig regt op de eilanden Saleyer, en Pansjano, te hebben; al 't welk met den daar op gevolgden oorlog nog al verder liep.

In 't jaar 1666. schreven hare Edelheden van Batavia aan den Ternataanschen Landvoogd, en den Raad, den 10den January, dat de Koning van Tidore, *Saifoedin*, de vesting Tahoela maar tot zyn gebruik, en Hof, houden kon, en dat de regeering van Ternate dien Koning niet meer tot het slegten van de vestingen Romi, en Tsjobbe, behoefde aan te zetten, maar dat zy die ter hoogte van een halve mans lengte zouden laten blyven; dog dat zy hem, in de plaats van de beloofde driehonderd, maar tweehonderd Ryksdaalders geven zouden.

1664.

In 't jaar 1665. Boeton weêr onder Ternate.

In 't jaar 1666.

De vesting Tahoela aan Saifoedin geschonken.

VIERDE HOOFDSTUK.

MAndarsjah, en Saifoedin, geen vrienden. In 't jaar 1667. De Koning van Macassar overwonnen, staat veel aan den Koning van Ternate af. Mandarsjah's trouw, in de Macassarische oorlogen. Speelman in Ternate. De Heer de Jong, zestiende Landvoogd der Moluccos. In 't jaar 1669. Vrede tusschen Ternate, en Tidore. De Heer Verspreet, zeventiende Landvoogd der Moluccos. Marfier, Gezaghebber. In 't jaar 1672. De Heer Franks, agtiende Landvoogd der Moluccos. Omstandig berigt, Koning Mandarsjah betreffende, uit twee brieven te zien. Brief van den Heer Maatzuiker aan Koning Mandarsjah. Brief des Konings Mandarsjah aan den Heer Maatzuiker. Brief van den Heer Franks, in 't jaar 1673. Mandarsjah's verzoek, omtrent de Hoewamohelleezen, afgeslagen. Franks overleden. In 't jaar 1675. Willem Korput negentiende Landvoogd der Moluccos. Dood van Koning Mandarsjah. Kaitsjili Sibori, of Amsterdam, dertigste Koning van Ternate. Korput overleden, en de Heer de Gheyn, Gezaghebber. Harthouwer, als twintigste Landvoogd der Moluccos overleden. De Gheyn volstrekt Gezaghebber. Koning Amsterdam's aart. Hoon, door Saifoedin hem aangedaan. Trouwt de Princes, Dain Rooze, in 't jaar 1676. Schoon al getrouwt, en beswangert. In 't 1677. De Heer Padbrugge, eenentwintigste Landvoogd der Moluccos. Leeft met hem eerst in groote vriendschap. Koning Amsterdam's wreedheit omtrent zyn vrouwen. Zyn bloedorstig besluit, om alle de Hollanders in Amboina te doen vermoorden, in 't jaar 1680.

Het gene de Orangkaja Healeffi uitbrengt. Waar op Pati Lima gevangen, en gestraft word. Maaltyd in Ternate, met een voornemen om de voornaamste Hollanders te vermoorden, in 's Konings Paleis aangeregt, door den Heer Padbrugge nog tydig ontdekt, en verijdelt. Eerste uitberfing tot den oorlog door geheime moorden der onzen.

1666.
Mandarsjah,
en Saifoddien,
geen vrienden.

Tuffchen Mandarsjab, en dezen Vorst, was ganfich geen goed verftand; maar zy lagen gedurig met malkanderen overhoop, 't geen de E. Maatschappy het liefste zag; vermits haar de al te groote vriendschap tuffchen die twee niet diende, hoewel hare Edelheden zomtyds wel gelaft hebben, dat men altyd bezorgen moest, dat het met hen tot geen openbare fcheuring quam.

Hoe ftill, en geruft, de Koning van Ternate 't nu fchen te hebben, zo had hy nogtans dic ruft niemand, dan 't gezag der E. Maatschappy, hem daar in door haar groot ontzag houdende, te danken: want anders waren de Ternataanen nu nog veel meer tot zyn broeder Calamatta (die zich nog op Macassar onthield) dan tot hem, genegen, waar onder de Macaffaaren niet weinig werkten.

Egter fchynt 'er tuffchen dien Koning, en zyn broeder, naderhand een beter verftand gekomen, en al hunne gefchillen, ten minften uiterlyk, bygelegd te zyn, gelyk wy onder 't jaar 1672. uit de brieven door den Heer opper-Landvoogd Maatzuiker aan zyn Hoogheit, en door zyn Hoogheit weér aan dien opper-Landvoogd van Indiën gefchreven, nader zullen kunnen zien.

In 't jaar 1667. den oorlog met den baldadigen Koning van Macassar, *Hafsanoddin*, uitgeriten; en hy door den Veldheer en Zeevoogd, de Heer, *Cornelis Speelman*, ook zodanig beteugelt zynde, dat wy mefter van hem, en zyne landen, op zekere voorwaarden wierden, zo zyn onder andere leden van 't verdrag, toen met hem, en zyn Grootten, by 't zeventiende lid bedongen, verfcheide zaaken, den Koning van Ternate rakende, waar by hy beloofde de groote Xoelaneezen, en eenige goederen, van de Xocla's na Macassar gbracht, of daar verkogt, wederom te zullen geven, en zynen voorgewenden eigendom op de eilanden, Saleyer, Pantsjano, en op Celèbes Ooft-kuft, van Manado af tot Pantsjano toe, als mede op andere landen, in dat verdrag onder de verhandeling van de Macassarfche zaaken nader te zien, ook volkomen te zullen laten vaaren.

In de twee oorlogen, met den Koning van Macassar door ons van 't jaar 1667, tot 't jaar 1669, gevoert, had Koning *Mandarsjab*, zich al vry wat door zyn

drie-jarig verblyf by ons, op en omtrent Celèbes, en by zyn trouw, daar aan ons bewezen, uitgeput, buiten dat hy in zyne inkomsten, door ons daar te helpen, al veel fehade geleden had; waarom 't zeer waarfchynelyk, en ook redelyk was, dat men hem met geld op rekening, en verfchot van zyn jaarlykfche erkentenis, te gemoet komen zou, te mecr, aangezien zyn Hoogheit met zyne Ternataanfche en Boetonfche Soldaten op Macassar tot nader antwoord van Batavia wagten bleef.

In 't jaar 1667. wierd de Heer, *van Vourst*, door den Veldheer, en Zeevoogd, den Heer, *Cornelis Speelman*, die den 13den Maart in Ternate gekomen was, den 14den dier maand (volgens opontbod harer Edelheden, den 23den November in 't jaar 1666. al gedaan) ontfagen, en was in des zeifs plaats, als zestiende Landvoogd der Moluccos, op dien zelve dag weér aangestelt de Heer, *Maximiliaan de Jong*, met den Titel van Voorzitter.

By 't aanwezen van den Heer *Speelman* wierden de verbonden der Molukfche Koningen vernieuwt, en ook omtrent verfcheide zaaken, waar in de Tidorees den Ternataan zeer benadeelde, nader bepaalt.

Gedurende de bestiering van dezen Heer is 'er niet veel voorgevallen, dan alleen, dat de Koning *Mandarsjab*, van 't begin zynere regering tot in 't jaar 1669. in de Macassarfche oorlogen by den Heer Zeevoogd, en Veldheer, *Speelman* gewect, en dat 'er in 't laafte der regering van den Heer *de Jong* een vrede tuffchen den Koning *Mandarsjab*, en *Saifoddien*, Koning van Tidore, getroffen is.

In 't jaar 1669, den 20sten April, quam de Heer, *Abraham Verspreet*, van Batavia, en verving den 13den Mai den Heer *de Jong*, onder den Titel van Voorzitter, als zeventiende Landvoogd der Moluccos; die den 7den Augustus in 't jaar 1671. overleden zynde, zo is door den Koopman, *Kornelis Bartelszen Marsier*, 't gezag hier tot den 2den Juny in 't jaar 1672. waargenomen, op welken tyd hare Edelheden weér een nieuwen Voorzitter, den Heer *Cornelis Franks*, als agtienden Landvoogd der Moluccos, en te gelyk een anderen tweeden przoon, den Heer, *Willem Corput*, in plaats van den Heer *Gezaghebber*, luccos.

1667.
fche oorlogen.

Speelman in Ternate.
De Heer de Jong zestiende Landvoogd der Moluccos.

In 't jaar 1669.
Vrede tuffchen Ternate en Tidore.

De Heer Verspreet, zeventiende Landvoogd der Moluccos.

Marsier Gezaghebber.

In 't jaar 1672.
De Heer Franks, agtiende Landvoogd der Moluccos.

1672. hebber, *Marsier*, die na Batavia vertrok, hier gezonden hebben.

Omslan-
dig be-
rigt,

Koning
Man-
darsjah
betref-
fende,

Uit twee
Brieven.

Hoe het in dezen tyd met de zaaken van Koning *Mandarsjah*, zo in opzigt van de E. Maatschappy, als in opzigt van den Koning van Boeton, en van den Prins *Calamatta*, die zich noch al op *Macassar* onthield, stond, zullen wy ten naasten by, zo uit den brief, dien de Heer, *Maatzuiker*, in 't jaar 1672. aan Koning *Mandarsjah*, als uit dien zyn Hoogheit in antwoord aan dien Heer, en de Edele Heeren Raaden van Nederlands Indiën, geschreven heeft, kunnen zien; uit welke ons te gelyk blyken zal, hoe de zaaken ten dien tyde tusschen hem, en den Koning van *Tidore*, stonden, mitsgaders, hoe zeer hy ten dien tyde van de E. Maatschappy afgehangen heeft; niet durvende (hoe genegen hy daar toe ook was) op *Batavia* verschynen, ten zy hy eerst uitdrukkelyken last van daar bekomen had.

Brief van den Heer Joan Maatzuiker aan Mandarsjah, Koning van Ternate.

Brief van
de Heer
Maatzui-
ker aan
Koning
Man-
darsjah.

DEze brief komt uit een opregt en zuiver genegen herte van Joan Maatzuiker, Gouverneur Generaal, en Raaden van *India* aan den grootmagtigen, *Paduca Siri Sulthaan Kaitsjili Mandarsjah, Koning van Ternate, van de Xoela's, Saleyer, Pantsjano, Bangay, Gapi, en veel andere landen meer, die tegenwoordig beroemt is boven zyne, en boven alle andere Vorsten benedens winds, door zyn grootheit, en manhaftigheid gevreesd, en door zyn zagmoedigheid bemint by zyne onderdaanen, den oudsten en getrouwsten vriend van de Compagnie, aan wien de groote God wil verleenen allen gewenschten voorspoet, die men hier op aarde begeeren kan, en dat de vriendschap zonder vermindering met de E. Compagnie mag zuiver blyven, zo lang de Son en Maan aan den Hemel zullen schynen.*

Aan dezen grooten Koning doen de Gouverneur Generaal, en Raaden van India hunne bertelyk genegene groetenisse, met belofte, dat ze zyn Koninklyke Hoogheit, en alle zyne nakomelingen zullen beschermen tegens zyne vyanden.

*Voorts laten de Gouverneur, en Raaden van India weten door dezen brief, dat zy van zyn Koninklyke Hoogheit voorleden Ooster-Moesson ontfangen hebben drie groote brieven. Een in de maand van Mai op den 14den dag, dien de Prins *Calamatta* van *Macassar* herwaarts heeft gezonden met zyn dienaar, *Oravira*, om dat zyn Koninklyke Hoogheit den zelven op zyn vertrek uit *Macassar* aan zyn broe-*

der, Kaitsjili Calamatta bad gelaten. Een met de Fluit Claverskerke, op den 27sten dag van Juny, en een op den 26sten October, alle beide uit Ternate, waar uit de Gouverneur Generaal, en Raaden van India, met groote blydschap hebben verstaan, den goeden welstand van zyn Koninklyke Hoogheit, en zyn gansche huis, mitsgaders, dat zyn zoon, Kaitsjili Calamatta, zou besneden werden; waar mede de Gouverneur Generaal, en Raaden van India, de Koninklyke Majesteit veel geluk toewenschen, en dat hy zyn vaders Koninklyke voetstappen mag navolgen.

*Maar 't was den Gouverneur Generaal, en Raaden van India, zeer leet, om te hooren het overlyden van den President, Abraham Verispreet, om dat hy verstandig was, en kennis had, om de zaaken van de E. Compagnie, en de Moluksche Koningen, wel te bestieren, en om dat zyn Koninklyke Hoogheit zo ernstelyke verzoekt om een ander bequaam man en verstandig President te mogen hebben, zo hebben wy daar goede zorge voor willen dragen, zulks wy daar toe verkoren hebben een man, die veel jaren in die landen, benedens winds, en ook voor dezen in die landen van Ternate, en *Macassar*, de Compagnie gedient heeft, bekend in de Maleitze Taal, en ervaren in den omgang der Moluksche volkeren, genaamt *Cornelis Franks*, zynde jongst geweest secunde perzoon in *Ambon*, maar ten aanzien de zelve in de landen van *Banda*, en *Amboina*, voor den dienst van de E. Compagnie nog iets te verrigten heeft, zal hy eerst in de maand Juny in Ternate konnen verschynen; ondertusschen gaat zyn Huisvrouw met dit schip vooruit, en terwyl de Koopman, *Sr. Bartelszen*, uit Ternate verzogt heeft te vertrekken, zo gaat in zyn plaats de Koopman, *Willem Korput*, die mede een verstandig man is. Uw Koninklyke Hoogheit word nu verzogt, en mede gerecommandeert den voorschreven President in alle voorvallende zaken te assisteeren, op dat alle zaken tot het gemeene best van de E. Compagnie, en den Koning, wel mogen besiert worden, waar op de Gouverneur Generaal, en Raaden van India, zich zullen verlaten.*

*Ons is mede leet om te hooren geweest, het afsterven van die oude Koninklyke Vrouwe, *Djouw Manira*, de welke zo hoog al van jaren, door Gods zegen met zo veel eere, en reputatie in deze wereldt geleefd heeft, zo dat het niet te verwonderen zy, dat daar over by zeventien Koninklyke perzoonen, zo wel mannen, als vrouwen, zo groot een rouwe bedreven is, waar over wy ook zelf bedroeft waren, en nog te meer, om dat over hare begravenisse tusschen Ternate, en *Tidore*, questie ontstaan*

staan was, zulks de Koning van Tidore, na veertig dagen, niemand van zynent wegen op het doodmaal wilde zenden; ook daar na, als zyn dogter, de Princes Songarda, quam af te sterven, het zelve aan uw Koninklyke Hoogheit niet deed bekend maken; ons aangenaam zynde, dat evenwel uw Hoogheit dat niet in zyn herte bewaarde, maar egter volstandig blyft by 't verbond van vriendschap, ten aanzeyn van den Admiraal, Cornelis Speelman, op Macassar tusschen Ternate, en Tidore, gemaakt, en bezworen, daar de E. Compagnie uw Hoogheits wysheit, en vreedzaamheit, doet aan bekennen.

De brief, door uw Koninklyke Hoogheit na Boeton geschreven, is hier mede gelezen, en ook al, 't geen uw Hoogheit daar meer van bekend maakt, gelyk ook 't zelve ons alvorens bewust is geweest; zynde 't uw Koninklyke Hoogheit niet te wyten, dat de Ternataanen, de welke, op 't verzoek van den overleden Boetonschen Koning, tot Boeton verbleven waren, zich niet na behooren gedragen hebben; en daarom was 't ons aangenaam, dat uw Hoogheit den Lieutenant Goepila over de Xoela's en Tamboeko had gezonden, om dat volk weg te halen.

De President op Macassar had ook uit onzen last ginder gesiicht eenen Capitein Cop, die daar Equipagiemeester is, om na die dingen te vernemen, de welke in de maand Juny tot Macassar weder is terug gekomen, hebbende op Boeton die Ternataanen niet weér bevonden, zynde eenige na Ternate met Diparamba vertrokken, en eenige met Sengadji Motier op Tibore by Limmanimpa geretireert; en alzo 'er tusschen die van Woena, en Tibore, eenige onlusten waren ontstaan, zo zyn die van voorschreven Kapitein weér vereffent, en hebben die volken malkanderen beloofd, zo de een van den ander na dezen ongemak quam te lyden, malkanderen daarom niet te zullen bezwaren; maar daar over hunne klagten aan de Compagnie te doen, en aan uwe Koninklyke Hoogheit, zynde toen ook met een Limmanimpa, en die van Tibore, en Woena, ter degen onderrigt, hoe dat ze zich omtrent die van Boeton moesten gedragen, gelyk de Koning, en de Regering van Boeton, hebben aangenomen voortaan met alle getrouwigheit het Contract tusschen de E. Compagnie, Ternate, en Boeton, in 't jaar 1661. ten tyde van den Admiraal Speelman, en ten bywezen van uw Koninklyke Hoogheit, gemaakt, te zullen agtervolgen, waar mede dan alle verschillen aan weérzyden zullen weggenomen blyven tot beider gerustheit: want daar eenigheit is, daar is God. Hier doer vermanen wy den Koning, en Grootten van Boeton, met recommandatie,

dat zy, by voorval van eenige questie, het zelve na Macassar aan den President zouden bekend maken, dat ze bequâmelyk doen kunnen, om dat het naby gelegen is. Zulende de Koopman Corput, die dog de straat van Boeton passeren moet, en ook de Opperhoofden van 't sloopje, dat eerst op Macassar aangaat, en kort daar na staat te volgen, uw Hoogheit berigten, hoe het op Boeton, en Pantsjano, toegaat.

Met dat voorschreve sloopje zal de President op Macassar uw Hoogheit ook laten weten, al 't geen uw Hoogheits gezag aangaat, en hoe zich uw broeder, Calamatta, comporteert; mitsgaders aan uw Hoogheit ook daar benevens zenden een rolle van al de Ternataanen, die nog op Macassar by Djouw Calamatta zyn, met hunne namen, als wanneer uw Hoogheit dan kan laten weten, welke hy begeert na Ternate gezonden, en welke hy begeert tot zyn broeders dienst op Macassar gelaten te hebben, op dat wy dan daar na tot uw Hoogheits beste genoegen daar in verder order mogen stellen.

Ook wordt aan den President geordonneert, dat hy Cronghong, en andere Macassaarsche Koningen, bekend zal maken, hoe de Compagnie aan uw Hoogheit op hare schuld agtien duizend Ryksdaalders heeft verstrekt, en diehalven zy ten eersten dienen te voldoen, als daar dan op eenige betaling volgt, zo zullen wy vorders zorge dragen, dat het gelt uw Hoogheit ten eersten worde toegezonden.

Uw Hoogheits onderdaanen van Saleyer zyn nog al wyd en zyd verstroit; ook hebben zy op 't eiland tegen malkanderen zeer oneemig geweest, hebbende de Galcran onto zich zeer wederspannig gedragen, zo dat de President weder gelast had, den zelven te vangen; maar hy is 't onvolugt.

Nu begon het zich beter te schikken, beginnende de uitgewekene weder te komen, zo dat wy hopen, dat de Negryen haast weder op hun stel zullen geraken, daar wy den President gelasten wegens uw Hoogheit goede zorge te dragen, op dat uw Hoogheit, als de luiden hunne hantering, en nering, in gerustheit weder beginnen te doen, weder zyn jaarlyks regt, of Oedepi, mag genieten; daar voor uw Hoogheit van wegen de Compagnie op staat gelet te worden; want de Compagnie zal voor uw Hoogheits profyten, als voor haar eigen zelven, alzo zorge dragen, en als de Saleyers ook in vermogen zyn schatting op te brengen, aan Djouw Calamatta, uw broeder, het profyt van de drie Negryen worden betaald, en op dat uw Hoogheit van haare zaaken alle jaren kennis mogt krygen, zo zal ieder Moesson een van de sloopjes, die wy na Ternate stieren, op Macassar aangaan, om brieven van den Pre-

1672. President, en Djouw Calamatta, mede te nemen.

Het nederleggen van de geschillen op 't eiland Sangir is mede een goede zaak, zo dat wy ons verbeugen, dat niet alleen de Koningen van dat eiland, maar ook van Gorontalo, Limbotto, Tambocko, Limau, Mangenitoe, en Tagulande, met kunne Grooten op Ternate zyn verschenen, waar by uw Hoogheit, en haare onderdaanen op Ternate heeft konnen blyken, hoe God de Heer des Compagnies, en uwe wapenen gezegent heeft, en hoe zeer uw Hoogheits Koninkryk door des Compagnies magt en sterkte verbeterd is.

En dewyl tot welstand en verzekering van uw Hoogheit, en haare landen over het groot Kasteel Orangie, daar de Compagnie zulk een grooten last van dragen moet, goedgevonden is, dat in zyn volkomene groote te laten blyven, en te degen te doen repareren, en sterker te maken, op dat het uw Koninklyke Hoogheit, en den baren, dienen mag tot een beschermplaats in tyd van nood, zo en willen wy niet twyffelen, of uw Hoogheit zal aan dat werk de behulpzame hand door haare onderdanen bieden.

Tot teeken van 's Compagnies onveranderlyke vriendschap, en onze bertelyke groote toegenegenheit, zo worden nu met dit scheepje de Paauw aan uw Koninklyke Hoogheit gezonden diverse onderstaande goederen, die wy vertrouwen dat aange-naam zyn, en met behoorlyk fatzoen zullen werden ontfangen.

- 16 ellen Groen Laken.
- 20 dito Carmosyn.
- 16 ellen Groen Hollands Felp.
- 7 Gebloemde Bethillis Ternataans.
- 4 dito Cassa Bengala.
- 40 ps. Grove gebloemde Sjavyne.
- 10 ps. geforteerde Bengaalse Armozynen.
- 22 ps. Zyde Petoolen.
- 1 vat Mom.
- 2 groote kassen met Rozewater.

En dewyl uw Koninklyke oudste zoon, de Prins Amsterdam, nu al begint tot manbare jaren op te groejen, zo word voor zyn Excellentie byzonder, tot teeken van de goede gedagten, die de Compagnie over hem heeft, 't navolgende gezonden:

- 5 el rood Laken.
- 1 vergulde Snapbaan.
- 1 Ring-kraag.
- 1 Houwer, en
- 1 Hoed met pluimen.

I. DEEL.

1672. Met vertrouwen, dat die jonge Prins, uw Hoogheit altyd zal blyven toedragen de schuldige geboorzaamheit, en zich oeffenen in alle Princelyke deugden.

Batavia in 't Kasteel den 15den February in 't jaar 1672. Onder stond de Gouverneur Generaal.

Was geteekent,

Joan Maatzuiker.

Brief van Kaitsjili Mandarsjab, Koning van Ternate, aan den Heer, Joan Maatzuiker.

Deze brief werd geschreven uit een Brieft des Koning's opregte en goede genegenheit van Paduca Siri Sulthaan Kaitsjili Mandarsjah, Mandarsjah Koning van Ternate, aan myn vriend de aan de Heer, E. Compagnie, en de Gouverneur Generaal, Jan Maatzuiker, en alle de Raaden Maatzuiker. van India, die 't gebied hebben over de E. Compagnie, zo boven, als benedens winds, die God wil zegenen in deze wereld, en over al, waar de E. Compagnie in India 't gezag heeft.

Vorders hier na laat Paduca Siri Sulthaan aan den Gouverneur Generaal, en alle Raaden van India weten, dat de brief met de schenkagie, die de Gouverneur Generaal, nevens de Raaden van India, gezonden heeft, behouden, en wel heeft ontfangen, welke Paduca Siri Sulthaan, en alle de Grooten, met verneoging hebben ingebaalt, en met zolanigen eere, als brieven van groote Koningen toekomt; de zelve is geopent, gelezen, en de inhoud wel verstaan, te weten, dat de Gouverneur, en Raaden van India, een bequaam perzoon van goed verstand hebben gekoren, die mede kennis heeft van 't land van Molucco wel te regeren, met name Cornelis Francx, om Abraham Verspreeet te vervangen, als nog een perzoon, Willem Korput, in de plaats van den Koopman, Bartelszen: die twee perzoonen zyn, by my aangemenen. Nog heeft de Gouverneur Generaal verzogt, dat ik den President wilde behulpzaam zyn op 't land van Molucco, in de verrigting van de E. Compagnie.

Verders maakt Siri Sulthaan bekend aan den Gouverneur Generaal, en Raaden van India, dat ten tyde, wanneer ik op 't land van Macassar was, en gewoont hebbe, te gelyk met den Heer Admiraal, Kornelis Speelman, is 'er een van de Grooten van Ternate geweest, die hulpe heeft bewezen aan den President Abram, en is weder na Ternate vertrokken, dien ik by den President, wanneer hy nog in 't leven was, geholpen hebbe, en toen Abraham dood was, heb ik Bartelszen geholpen.

T t

Ver-

Verders schoon de Gouverneur Generaal, en Raaden van India, in hunnen brief niet hadden verzogt myn hulpe, zoude ik egter in alle billykheit, en zo 't behoort, de Compagnie geholpen hebben, alhoewel myn volk nu zo niet is, als wel voor dezen. Nog make ik bekend, 't verbaal van Ternate, en Tidore, gelyk in den brief van voorleden Moesson hebbe gedaan; dog hem is daar niet aangelegen geweest: want ten tyde als Paduca Siri Sulthaan Tsjina heeft laten besnyden, en alle de kinderen van de Grooten in Ternate, zo heeft Paduca Siri Sulthaan den Koning, en al de Grooten van Tidore geroepen, en die in Ternate zyn, dog de Koning was ziek; zo heeft by den Goegoegoe, Kapitein Laet, de andere Koninks kinderen, en al de Grooten, gezonden, die alle in Ternate gekomen zyn, en hebben alle daar gezamentlyk gegeten en gedronken, en ieder na zyn welgevallen speeien aangeregt, en dat veertig dagen, en veertig nagten; daar na hebben de Grooten van Ternate gezonden, om de Grooten van Tidore na Tidore te geleiden, die alle met groot genoeg zyn wedergekeert, en tot nog toe geen misnoegen hebben getoont.

Verders hebben de Gouverneur Generaal, en Raaden van India, aan den President op Macassar bekend gemaakt, dat by Kapitein Kop na Boeton zou zenden, om de volkeren van Boeton, en Pantsjano, te vereenigen. Volgens Contract, by my, en den Admiraal, en de Koningen en Grooten van Boeton, gemaakt.

Als mede te vereenigen den Koning Toduna, den Koning van Tibore, Lammenipa, Sengadji Moeda, 't geen Paduca Siri Sulthaan, en alle de Grooten van Ternate, aangenaam is geweest om te hooren, en houden ons aan 't Contract.

Dog als ik op Macassar was, dagt ik, dat Lammenipa geen quaad aan my zou doen, en ik heb tegen den Admiraal gezegt, dat by hem zou zenden na 't land Pantsjano, 't geen myn volk is, om aldaar de wagt te houden: want de Koning van Boeton heeft niet een grasje daar op, dat het zyne is. Ik, en de Admiraal, hebben tegen Lammenipa gezegt, dat wy niet te luisteren, en niet te doen hadden met de berading van Boeton, maar dat by die van Boeton met vrede zoude laten. Ook heb ik hem gezonden na Tibore, zo dat het zyn eigen wil niet is, maar ik, en den Admiraal, hebben hem daar gezonden, om te wonen. Ik ben zeer verwonderd over den Koning, en Grooten van Boeton, om dat de Koning Woena aan my een brief geschreven heeft, die my Meindert gebragt heeft.

Zo zegt de Koning Woena, na 't vertrek van Kapitein Hop is de Kapitein Laet van Boeton gekomen, en heeft twee

lieden van Pantsjano van de plaatze Loehaja, en een Ternataan, die op Loekye woonde, te zamen drie perzoonen, weggenomen; dog Radja Woena zegt, dat hy 't zelve nog niet gerevengert heeft, maar wagt alleen op myn bescheid. Nog hebben de Grooten van Boeton een brief aan my gezonden, die Jan Papoa gebragt heeft, waar in by verzoekt, dat Lammenipa in 't land Pantsjano mogt afgaan, waar over ik zeer verwonderd ben, en dat over die raadslaging van den Koning van Boeton, als ook van Soegoebosie, Wanfitonnia, Handuca, en Bononca, dat zyn alle myn landen, maar voor dees tyd beelden zich de Koning en Grooten van Boeton in, dat by my gelyk is, nog wil by myn landen nemen, en onder zyn gebied brengen. Dog ik zal het dit jaar inzien, om dat ik Goegoehoe Lammenipa, Sengadji Moeda, en den Schryver, met name Telleboe, die Kapitein wezen zal, gezonden heb, ten geleide van den Gezant van den Koning van Woena, en den Koning van Tibore; en Kapitein Telleboe heb gezonden, om op dat eiland Pantsjano te wonen, en ik heb Kapitein Telleboe belast, dat het volk van Pantsjano niet na Boeton, nog die van Boeton na Pantsjano, vertrekken, waar van ik den uitslag zal te gemoet zien; nog make ik bekend, dat ten tyde van den ouden Koning van Boeton, die dood is, de Goegoehoe Lammanipa, en al de Grooten van Boeton hebben den oude Kapitein Laet, Kaitsjili Lakafa, Boeton Lajava, en Kaitsjili Tsjiribaja, als Gezanten na Ternate gezonden, en verzogt met my te raadslagen over den bystand, en hulpe, om de plaatze Klenfis, en de inwoonders, die onder hen behooren, te vermeesteren, zo hebbe ik met de Gezanten veraccordeert, en beslooten, dat, zo wanneer de plaats Klenfis veroverd wierd, zy onder my zou behooren, en zo niet, zy egter onder my zou staan; ik hebbe toen Kapitein Telleboe met magt, en twee Chalopen, na Boeton gezonden, en daar na naar Klenfis; wanneer zy daar gekomen zyn, hebben de volkeren van Klenfis zich voor Kapitein Telleboe vernedert, en onder my begeben. Egter zoeken die van Boeton 't volk van Klenfis op te rokken; dat maakt Paduca Siri Sulthaan aan den Heer Gouverneur Generaal bekend, en indien 't volk van Boeton iets wilde zeggen, uw Ed. believe het niet te gelooven; nog make ik bekend, wanneer ik op Macassar woonde, heb ik Kapitein Betite, en 't volk van Ternate, gezamentlyk met het volk van Xoela, sterk vyfenzeventig mannen, en ook 't volk van Boeton Goegoc, en Lammenipa, drienzeventig mannen, weder na Boeton gezonden, maar die Koning, die jongst gestorven is, met name

Kaitsjili

1672.

Kaitsjili Lessumbata, heeft gelaft, al dat volk dood te slaan, en heb ik over dat quaad doen tot nog toe geen regt gedaan, also ik agtervolge en nakome 't Contract, dat op Macassar, en Boeton gemaakt is; ten tyde dat ik aldaar was te zamen met den Heer Admiraal Cornelis Speelman, representerende den Heer Gouverneur, en Raaden van India, en dat uit de naam van de Prins, en de Heeren Staten, van wegen de E. Compagnie, hebben zamen gezworen. Maar als ik 't overdenke, is 't voorwaar een groot schelmstuk; dog als ik wederom denke, dat ik, en hy, vrienden van de Compagnie zyn, en dat de E. Compagnie zich op hem vertrouwt; maar by een vriend van de Compagnie zynde, gelyk ik mede, wie is de eerste, en de oudste vriend? dog wy verbinden ons aan 't Contract, te meer, dewyl wy 't zelve hebbe bezwooren, en vreeze voor God, en ik zou voor de andere Koningen, die Compagnies vrienden zyn, beschaamt staan, indien ik 't zelve brak. Verders de Heer Gouverneur Generaal, en Raaden van India zouden geern 't groote Fort Orangie zo als 't voor dezen geweest is weder opbouwen, dat gevalt Siri Paduca Sulthaan, en alle de Grooßen, en is hun aangenaam geweest; dog 't is als een Thuin, die verwildert is, en weder te regt gebragt moet worden; dan zal men daar in plaats nemen, als te voren, en myn land zal ik wedergeven, als te voren, op dat het Contract niet verbroken worde.

Nog maakt Paduca Siri Sulthaan aan den Gouverneur Generaal, en Raaden van India, bekend, wanneer met de hulpe Gods de aanstaande Ooster Moesson komt, is myn wil om op Batavia te komen, om by myn leven, en voor myn dood, het aangezicht van den Heer Gouverneur Generaal, en Raaden van India, nog eens te zien, also wy te zamen oud zyn; dog ik verzoeken, indien ik niet op Batavia komen mag, dat het my met een briefje bekend gemaakt word.

Nog make ik bekend aan den Gouverneur Generaal, en Raaden van India, dat de President van Macassar, en myn broeder, Kaitsjili Calamatta, hebben Jan Papoan in Ternate gezonden, die Goud, en andere goederen, gebragt heeft van wegen den Koning van Goa, tot betaling van wegen de volkeren van Xoela, zeventig Macassarische thaylen Gouds, een Goude Krits, een Hafegaay, zes Macassarische Kleeden, en duizend Ryksdaalders in Macassarische Maafen, als nog gekogt een stuk Brocade, de waarde van acht Ryksdaalders de el; maar van 't Goud, en 't ander goed, wist ik den prys niet, daarom verzoek ik aan den President met 't ander Moesson, dat hem believe my den prys van

die goederen te laten weten. De Ternataansche volkeren, die op Macassar woonen, en weggelopen zyn van dien tyd, dat ik vertrokken ben, en de volkeren van de Chaloepe, en hunne wapenen, welker namen ik op een klein briefje heb gestelt; verzoeken ik dat my mogen toegezonden worden, maar de oude Ternataanen, die by myn broeder zyn, als mede, die ik uit Ternate heb gezonden, om by myn broeder te woonen, daar mede heeft myn broeder zyn believen te doen, waar over ik ook een briefje aan den President, en myn broeder, heb geschreven.

Voor dees tyd heb ik niet anders te zenden, als een Houwer met een uitgewerkte Schee, met Goud ingelegt, die een Amboinees van Pieter Sweeris heeft gekogt, daar na heeft de Amboinees dien van myn vader Padoeca Siri Sulthaan Modafar, Djouw Colano Ternate tot een Homagie gegeven, die ik nu geve aan de E. Compagnie, tot teeken, dat ik nog leve, nevens dezen brief.

Die dezen Houwer brengt, is een Papeische jongen, welken ik verzoeken dat myn vriend met een goede genegenheit believe aan te nemen, en dat tot een teeken van wederzydsche vriendschap, en dat voor altyd.

Onder de regering van den Heer Landvoogd, Cornelis Franks, heeft de berg, Gammacanorre, op 't eiland Gilolo gelegen (die wy elders te voren zeiden, dat met die van Ternate, en die van Makjan maar een onderaardsch hoofdvuur heeft) ook gebrandt, gelyk dit uit dezen volgenden brief van zyn Agtbaarheid, en den Raad in Ternate, aan den Heer Willem Maatzuiker, Landvoogd in Banda, en zyn Agtbaarheids Raad, den 22sten Augusty in 't jaar 1673. geschreven, nader blykt:

WY kunnen niet voorby gaan, U E. te notificeren twee noit geboorde of beleeft wonderen. Voor eerst, dat Sondag 's avonds, den 20sten Mai, de groote en hooge berg, Gammacanorre, wel dertien Mylen van hier, ten meerendeelen in de lugt is gesprongen, door 't welke het 's anderendaags, zynde Pinxster-dag, zo duister geworden is, dat men byna geen menschen bekennen kon. Daar was geen kleene aardbeving mede vermengt, en 't aardryk, zo hier, als op Manado, Sjawu, ja Sangir; en Mangindanao, wel honderd Mylen van hier, en wie weet, hoe verre wel, wierd wel met een voet dik asche bedekt. In zee is ook ongeloofelyk veel 'er afgestoven, zo dat het Fluitje, de Sandlooper, in 't keuen en wederkeeren na Manado,

Brief van de Heer Franks. in 't jaat 1673.

J. Wandelaar, Sculp. delin.

1673.

verscheide maalen door de asch opgehouden, en niet in staat geweest is, om voort te geraken. Ook zyn aan den voet van den berg, Gammacanorre, eenige huizen, en Negryen, door de svaart der asche nedergestort.

Het tweede is, dat den 12den dezer 's nagts tusschen tien en half elf een Aardbeving ons schielyk overvallen heeft, welkers davering zo schrikkelyk geweest is, als men geloofte, dat byna oit is geschied, de welke zo fel aangroeide, dat de Ternataansche berg aan de Suid-kant van onderen tot boven toe gescheurt is. Des Konings Mandarsjah's steene huizen zyn onder den voet gestort, stukken van bergen zyn gezonken, en alle pannen-daken, nevens verscheide muuren, ter aarde gevallen, en de zee onstelde in dier voegen, dat de schepen, hier ter Rhede leggende, alle meenden te vergaan. Daar zyn ook veel visschen op strand geworpen, met meer zeldzaamheden, en, dat het jammerlykste is, de zelve beving duurt nog tot op beden toe, ende is hier niet, als een jammerlyke verwoefting te zien.

En by een nader brief van dien Heer wierd het vervolg van dien, zelf nog in de maand van September (dat al vry lang is) bevestigd.

Niet lang hier na, in 't zelve jaar 1673. verzogt Koning Mandarsjah, dat men de Hoewamohelleezen, die van 't eiland Ceram in Amboina aan 't Hoofd-Kasteel, by den Roodenberg, onder de Mooren geplaatst waren, aan hem overgeven zou; dog dit wierd door haare Edelheden den 28sten February des zelve jaars, by haar schryven aan de Regeering van Amboina, uitdrukkelyk verboden, en afgeschreven.

Ondertusschen begon Mandarsjah nu al een vorst van jaren te worden, gelyk wy dit klaar uit het laatst van den voornoemden brief kunnen zien; zedert welken tyd 'er ook zeer weinig van belang tot het einde van zyn leven voorgevallen is; uitgezeit alleen, dat na de dood van den Heer Franks (die den 15den Juny in 't jaar 1674. stierf) de opper-Koopman, de Heer, Willem Korput, by den Raad aldaar als Gezaghebber aangestelt, en in 't jaar 1675, den 23sten February, door haare Edelheden negentiende Landvoogd van de Moluccos, met den Titel van President, of Voorzitter, gemaakt is; maar eer deze tyding in Ternate quam, stierf Koning Mandarsjah in de maand January, na dat hy zevenentwintig jaaren geregeert had. Hy liet vier zoonen; te weten, Kaitsjili Sibori, darsjah.

1673. Mandarsjah verzoekt omtrent de Hoewamohelleezen, afgeslagen.

In 't jaar 1674. Franks overleden.

In 't jaar 1675. Willem Korput, negentiende Landvoogd der Moluccos.

De dood van Koning Mandarsjah.

1675.

Sibori, Prins *Rotterdam*, *Malajoe* (die by zyn vaders leven Priester geweest is, in 't jaar 1708. nog leefde, en niet wel by zyn zinnen was) en den Prins *Tolucco*, na.

Hy schynt (zo uit den voornocmden brief blykt) ook een zoon, *Kaitsjili Calamatta*, of *Tsjina*, genaamt, gehad te hebben; dog die zal waarichynelyk al by zyn leven, nevens meer andere van zyne kinderen, overleden zyn, alzo ik na zyn dood daar noit van heb hooren spreken: Buiten deze zoonen liet hy ook twee dogters na, van welke de oudste, *Bokje*, of de Princes *Gamma Lanma*, en de jongste, *Bokje Maulonda* genaamt was, van beide welke in 't. leven van den volgenden Koning meer zal gesproken worden.

Kaitsjili Sibori, of Amsterdam, derzigste Koning van Ternate.

In Koning *Mandarsjab*'s plaats wierd zyn oudste zoon, *Kaitsjili Sibori* (of anders doorgaans *Kaitsjili Amsterdam*, of Koning *Amsterdam*, genaamt) als derzigste Koning van Ternate op den 1sten February in 't jaar 1675. aangestelt, hoewel *Saifoddien*, Koning van Tidore, op de oude Ryks-wet ziende, oordeelde, dat eene *Bareffi* alleen tot de Kroon geregtigt was.

Hy wierd op dien zelven dag gekroond, en bezwoer ook alle de verbonden zynen voorvaderen, met de E. Maatschappy aangegaan, zeer plegtelyk op de Punt, het groot Bolwerk genaamt; van al het welke hy ook ordenatelyk den 8sten July na Batavia, en na andere plaatzen, door een Gezant kennis gaf.

Korput overleden, en de Heer de Ghein, Gezaghebber.

In dit zelve jaar, waar in ook de Heer, *Daniel Hellemans*, hier als Commissaris geweest is, quam de Heer Voorzitter *Korput* den 15den Juny te sterven, in wiens plaats de Koopman, *Jacob de Ghein*, 't gezag voor een tyd waarnam, tot dat men in 't jaar 1676. te gelyk berigt kreeg van de dood van den Heer, *David Hartbouwer*, die in des overleden's plaats als twintigste Landvoogd der Moluccos gekoren; dog op de reize tusschen *Macassar* en Ternate den 8sten Mei omtrent Boero overleden was, den welken men den 30sten van die maand in Ternate begraven heeft.

Hartbouwer als twintigste Landvoogd der Moluccos overleden.

De Ghein volstrekt Gezaghebber.

Daar op nu wierd de Heer *de Ghein* in dit zelve jaar 1676. opper-Koopman, en volstrekt Gezaghebber, door den Heer, *Antoni Hurdt* (die als Commissaris der drie Oostersche Landvoogdyen in September of October in Ternate quam, om op alles order te stellen) gemaakt, en hier ook zo voorgestelt.

Onder alle de Koningen van Ternate is 'er geen geweest, die verder uitgespat, en daar door zich zelyen, en zyn

ryk; meer benaddeelt heeft, dan deze Koning.

Hy was een Vorst, die verstand, en oordeel genoeg had, zo hy 't. maar wel voor zich zelve, en voor zyne onderzaaten, had weten te gebruiken. Ook was hy van een zeer medegaanden aart, maar te gelyk ook zeer los, en wulps, en, zo hy 't ongeluk had van een quaad raadsman te hebben, zeer ligt om te zetten; hebbende geen zorge over het toekomende, gelyk hy ook daar door tot verscheide buitenporigheden vervallen is.

Hy was geen Tuisscher, nog Speler; maar een Held in het drinken, in zekere gevallen baldadig omtrent de zynen, en zomtyds in de zotte kuren, die hy aangreep, onverdragelyk. Zyn zugt tot het Madat- of Amfoen-drinken maakte hem niet alleen vadzig, en slaperig (gelyk 'er dat doorgaans opvolgt) maar ook zeer wispelturig in zyne minneren, die meest met geweldenaryen, en moorden, haar einde namen, of meest daar op uitquamen, gelyk wy hier nog omstandig zien zullen; hoewel de laatste van zyne Gemalinnen daar een schot voor heeft weten te schieten, en middel te vinden, om voor zyne geweldenaryen, aan verscheide van zyne vrouwen gepleegt, bevryd te blyven.

Gelyk hy, in zekere gevallen zeer meégaande, en byna alles inschikkende, was, alzo had hy weér stuipen van zulk een trotsheit, en opgeblazenheit, dat men werk had, om hem daar omtrent waar te nemen, 't geen hem dan schielyk, zo men hem niet wel vierde, of zyne zinlykheit en meening niet te wel gevat had, van 't eene uiterste tot het andere, en van de grootste bezadigdheit tot oproerige bedryven vervallen deed.

De Koning *Saifoddien*, en hy, mogten malkanderen niet wel zetten; ook gaf de eerste 'er dit jaar al een vry ruwe blyk af, als hy Koning *Amsterdam*, hem komende bezoeken, de Hof-poort op Tidore, zo als hy 'er in meende te stappen, voor 't hoofd sliet, en ze toefluiten liet; 't geen hy hem by zeker geval weér betaalt zette, met zyn touw stil, en zonder 't nemen van affcheid, los te maken.

Niet lang na zyne Krooning zyne gedagten over de eene of de andere Princes latende gaan, om daar mede, aangezien hy nu in de twintig jaren oud was, te trouwen, schoot hem te binnen, dat Koning *Mandarsjab* nog in zyn leven al om zyn broeder, *Calamatta*'s, dogter verzogt had. Zy was een Princes van veel verstand, van een deftige opvoeding, en verder gansch niet onbehagelyk

Hoon; door Saifoddin hem aangedaan.

1675. in zich zelve, alzo zy ongemeene hoedanigheden bezat, en zich zelve op haaren tyd daar zeer wél van wist te bedienen.

Trouwt de Princes, Dain Rooze. Wanneer die Koning nu op Macassar was, had hy de zelve voor zynen zoon, *Kaitsjili Sibori*, tegen dat hy in staat zyn mogt van haar te kunnen trouwen; niet alleen verzogt; maar zynen broeder ook daar toe gebragt, dat hy hem de zelve volkomen toezeide.

In 't jaar 1676. Deze Princes, in 't gemeen *Dain Rooze* genaamt, quam door verscheide andere tusschen-vallen (behalven *Mandarsjab's* dood) in 't jaar 1676. aan een Macassaarsch Prins, zonder dat Koning *Amsterdam* dit wist, te trouwen, die in dit zelve jaar haar den 8sten July zeer plegtelyk van zyn Oom, den Prins *Calamatta*, door een Gezant verzoeken; en zeer kostelyke geschenken van Goud, en Silver, aan zyn gewaande Bruid 'er nevens gaan liet.

De Prins *Calamatta* weigerde hem de zelve, en gaf tot reden, dat zy niet alleen al eenige maanden aan een Macassaarsch Prins uitgehuwelykt, maar ook al by hem swanger, en dat dit alles veroorzaakt was, om dat hy niet eer na haar omgekeken, en zich zo weinig aan haar gelegen had laten leggen.

Het was zo verre van daar, dat dit zyne genegenheit tot deze Princes eenigzins zou hebben doen verflaauwen, dat hy in tegendeel, tegen alle gedagten aan, daar in zeer bestendig bleef, zeggende haar te willen hebben, en ook middel te weten, om dien Macassaarschen Prins te doen afstaan, en ze aan hem over te geven; dog hoe zy by hem gevaren is, zullen wy aanstonds zien.

Pas te voren had hy, door dit nieuw vyer ontfoken, de Princes van *Taboecan* (een ryk op 't eiland *Sangir*, niet verre van *Ternate* gelegen) aan den Koning haren vader, weér te huis gezonden, geen andere reden van dit zyn doen gevende, dan dat de *Ternataanen* zeer boos in den aart zynde, hy de zelve by zyn afwezen (aangezien hy op een togt ging) aan hun niet vertrouwen dorst; dog hy vergat voor altyd ze weér te ontbieden.

In 't jaar 1677. De Heer *Padbrugge*, eenentwintigste Landvoogd der *Moluccos*. De voornaamste zaaken egter van eenige opmerking, in het leven van dezen Koning, zyn voorgevallen zedert het jaar 1677, na dat de Heer, *Robbert Padbrugge*, op den 7den April daar quam, en nog dien zelven dag als eenentwintigste Landvoogd der *Moluccos*, in plaats van den Gezaghebber *de Ghein*, aangestelt wierd; welken Heer de Heer *Padbrugge* ten eersten met een Sloep over *Amboina* na *Batavia* zond.

Met dezen Landvoogd heeft de Koning *Amsterdam* eerst in een zeer groot vertrouwen geleefd, dat zo verre ging, dat hy nog dit zelve jaar met hem een om-landschen togt door zyn gansch gebied, gelyk wel op meer andere jaaren, gedaan heeft. Maar 't en duurde niet zeer lang, of daar rezen geschillen tusschen hen, die egter al voor den tyd van dezen Landvoogd my toeschynen gesmeedt; en in zyn tyd; als toen ryp zynde, uitgebersten te zyn.

Daar zyn 'er die meenen, dat de Heer *Padbrugge* zich by zekere vrolykheit met dien Koning ingelaten zou hebben, om van den zelve, vry wat beschonken zynde (waar op hy zomtyds zeer moedig was) een stuk lands in *Ternate* te verzoeken, en dat de Koning, niet wetende wat hy deed, hem dat in die dronkenschap wel beloofd, maar dat hy, ontnugtert, en van zyn Ryks-grooten gewaarshuwt zynde, dat hy dat land niet kon, nog mogt weg geven, zonder zich zelve, en zyn ryk, daar by merkelyk te benadeelen, het zelve niet nagekomen, en aan dien Heer zyne ontschuldiging daar over, met behoorelyke redenen, verzogt heeft.

Hier uit nu meenen zommigen, dat de *Ternataansche* oorlog, van welken wy aanstonds breeder spreken zullen, gesproten, en dat de Heer *Padbrugge* zo verre vervallen zou zyn, dat hy, in haastigheit, dien Vorst een slag in het aangezicht gegeven zou hebben; 't geen men zegt dat die Koning voor een tyd opgekropt, en daar na, by openbaren afval, gewroken heeft.

Het is zeker, dat dit gansch verhaal een ongegronde leugen, en zulk een verdigter geenzins van de waarheit der zake, nog in opzigt van den Heer *Padbrugge*, nog in opzigt van de ware reden dezes oorlogs, onderrigt is.

De Heer *Padbrugge* was 'er de man niet na, om van een minderen, ik laat staan van dien lossen Koning, het allerminste te eiffchen.

Hy was gansch niet inhalende, of schraapzugtig, gelyk wel andere Landvoogden (zo men hen nageeft) geweest zyn; maar in tegendeel een Heer, die lieden van diergelyken aart verfoeide, en die in zyne bestiering zulke dienaren, die geerne van anderen trokken, of zich ligt omkooopen lieten, ten uitersten gedwarsboomt, en in tegendeel veel liefde voor onkreukbare dienaars gehad heeft, buiten dat hy ook bewyzen van zyne onkreukbaarheid, wanneer hem al vry veel Goud, en, op zekeren tyd eens, zo veel, als de misdadige swaar woog, aangeboden wierd, gegeven, en daar door

1677. Leeft met hem eerst in grote vriendschap.

1677. door zo veel roem verdient heeft, dat geen mensch, die hem kende, aan zo flegt een verhaal geloof kan, of zal geven, nog in opzigt van 't verzoeken van zo een stuk lands, en nog minder in opzigt van daarom aan zo een vermogend Prins een slag in 't aangezigt te geven; waarom het om verscheide redenen geen wederlegging waardig is, als zynde volkomen verdigt.

Het is zo verre van daar, dat die Heer dezen Koning eenigzins zou hebben trachten te benadeelen, dat die Koning het in tegendeel alleen dezen Heer te danken heeft, dat hy in 't jaar 1680. door de wapenen der E. Maatschappy, nog een nieuwe Paerel aan zyn Kroon gekregen heeft, en meester van het eiland Sjaw (niet verre van 't eiland Sangir) geworden is; waar op hy ook zo trots wierd, dat, daar hy te voren maar vier Sonneschermen van Staat had, hy 'er zedert vyf gevoert heeft. Ook heeft die Heer veel volkeren op de kust van Cèlèbes, en vooral die van Gorontale, en meer andere aldaar, van hem bevorens afgevallen, weêr onder zyn gehoorzaamheit gebragt, gelyk hy ook van die landen den 3den Maart in 't jaar 1678. aan de E. Maatschappy met Brief, en Zegel, opdragt gedaan heeft.

Wy zullen wel beter van de waarheit der zaaken onderrigt worden, als wy maar voortgaan met eenige nadere blyken van den imborst van dezen Prins, mitsgaders van 't uitbersten van zyn lang te voren bedagt voornemen tot den oorlog met ons, te geven.

Hy was een Koning, die, bloed-dorstig en wreed van imborst, 'er zeer weinig werk af maakte, of hy een mensch om 't leven brengen liet. Ja hy ontzag in dit opzigt ook zyn eigen vrouwen niet, en zy waren 'er, als hem de nukken in 't hoofd quamen, niet meer, dan de allerminste van zyne onderdanen, van bevryd.

Na dat de Princes *Rooze* met hem getrouwt, en eenigen tyd by hem geweest was, wierd hy haar moede, en zigt van toen af maar middel om haar te dooden; dog zy, dit in tyds merkende, nam met eenige van hare Slaven de vlugt na Macassar, en ontquam zo zyne moorddadige handen.

Daar na trouwde hy met de weduwe van een Chinees, welke weduwe een zoon had, die met een vrouw getrouwt was, die wel kort van gestalte, maar anders byzonder fraai befeden van aangezigt, en zeer aangenaam in haar bywezen was. Na dat hy met die weduwe

1677.

Koning
Amster-
dams's
wreed-
heit om-
trent
zyne
vrouwen.

1677.

nu weêr eenigen tyd getrouwt geweest was, begon hy haar mede wars te worden, te meer, dewyl zyn oog op deze vrouw zyns voorzoons, dat fraai, en aardig wyfje, gevallen, en hy immers zo veel door haar verftand, als door haar wezen, betoovert was.

Om nu van zyn vrouw ten eerften ontlagen te raken, gaat hy met haar op zekeren tyd in 't Bad (een verfriffing, van welke de Mohammedaanen daar, en elders, zeer veel werk maken) en bragt haar zeer moordadig in 't zelve om, voorgevende, dat zy, eer men haar had konnen helpen, verdronken was, om 't welk te meer fchyn te geven, hy zelfs, toen hy al vast wift, dat zy dood was, wel fterk om hulp geroepen had.

Zo ras was hy van haar niet verloft, of hy liet ook haar zoon behendig om hals brengen, en trouwde des zelfs weduwe kort daar aan.

Gelyk hy nu bloed-dorftig tegen zyn eigen onderdaanen en tegen zyn eigen vrouwen was, alzo was hy ook zeer wispelturig, en met quade aanslagen tegen de dienaaren der E. Maatschappy, zo in Amboina (waar op hy nog groot regt zeide te hebben) als in Ternate, bezet.

In 't jaar 1680. zag men van het eerfte onder de regeering van den Heer Landvoogd, *Robbert de Vicq*, een zeer gevaarlyk bewys.

De voornoemde Koning had eenen *Pati Lima*, een Ceramschen Moor, als zynen Gezant, of Gevolmagtigden, met een brief aan alle de Mohammedaansche ingezetenen op de eilanden van Amboina, en, voor al, aan die van de kust Hitoe, en van Boero, afgezonden, hen noodigende, zo uit kragt van hun Geloove (hen by *Mohammed* bezweerende) als uit zyn oud regt op hen als hun Vorst, dat zy alle de Hollanders afvallen, hen vermoorden, en zich aan hem overgeven, of hem als hunnen Koning erkennen wilden.

Met een woord moet ik van dezen *Pati Lima* nog zeggen, dat hy maar een oog, en ook een zeer onstantvastig hart had, alzo hy van Mohammedaans al eens Christen, en daar na, om in de gunst van dezen Koning te geraken, weêr Mohammedaans geworden was.

Met deze boodfchap nu had hy zich al op Manipa, Boero, en op meer andere plaatzen begiven, daar hy met zeer veel bewyzen van eere ontfangen was.

Gelyk nu onder de Mohammedaanen het bewind der zaaken meer by de Priesters, dan wel by de Koningen, Orangkajen, *Pati's*, of andere Grooten,

is, alzo waren zy het ook die deze gantsche zaak voornamentlyk bediffelden, onder welke op de kust van Hitoe een Mohammedaan, *Haffan Socleyman* genaamt, uitftak.

Deze man, bevorens Priester geweest, had dit ampt wel daar na aan zyn broeder *Moavia* afgelegd; dog was te dier tyd nog al eenigzins in bediening, en hoewel hy voorgaf nu niets meer te willen wezen, zo was hy, buiten den zegen van zeer veel tydelyke middelen te bezitten, die gene, die alleen meer bestier op deze kust had, dan alle de Priesters, Koningen, en Vorsten te zamen, daar rondom gelegen, zodanig zelf, dat 'er geen zaak van belang by hen, zonder dat zyn adem bevorens daar over ging, beraadslaagt, of ten einde gebragt wierde.

Hy was zeer loos, doortrapt, en omzigtig in alle zyne handelingen, liefstallig, beleest, en vleierende in zyn ommeegang met de Hollanders, en zo geëerd onder die van zyn geloof, dat zy hem byna, als een Heilig handelden. Ja ik heb zelf gezien, dat zy met eerbiedigheid een *Sapà*, of 't uitkaauwzel van een Pinang, die hy gegeten, of uitgezogen had, en uitspoog, als iet heiligs van den grond opraapten, en in hunnen mond staken, om dat op te eeten, en daar by de agting, die zy voor hem hadden, te toonen.

Wanneer nu *Pati Lima* op de kust van Hitoe gekomen was, en zich by dezen *Haffan* aangegeven had, beschikte deze laatste de zaak zodanig, dat deze Gezant, een brief, ten bewyze van de eerbied, die zy voor den Koning van Ternate hadden, op een Silvere schotel, met een geele Zyde Neusdoek (welke koleur by hen de Koninklyke is) bedekt, onder een Zyde geele Quijafol, of Sonnescherm, ingehaalt, en verder zo in hunne *Maffigit* (of *Mesjdjid*, zynde de Tempel der Mohammedaanen) op Hila gebragt wierd.

Aldaar wierd die brief geopent, gelezen, en over des zelfs inhoud door alle de Mohammedaansche Vorsten, Priesters, en Grooten van die kust, uitdrukelyk daar toe te zamen geroepen, geraadslaagt, en heimelyk by de zelve besloten, 't verzoek van den Koning van Ternate, hoe gruwelyk ook in zich zelve volflagen toe te staan, dat is, alle de Hollanders, die zich te dier tyde in Amboina bevonden, op de beste wyze, en hoe eer hoe liever te vermoorden, en zich dus geheel en al van hun te ontfaan.

Een geval, 't geen ons den aart van dezen Koning, en te gelyk ook van de Hitoëezen, zeer levendig vertoont; hoe-

1680.

Zyn
bloed-
dorftig
besluit,
om alle
de Hol-
landers in
Amboina
te doen
vermoor-
den.
In 't jaar
1680.

wel

1680. wel 'er onder die quaden nog egter altyd eenige goeden te voorſchyn gekomen, en gevonden zyn.

Het
geen de
Orangkaja
Healeſſi uit-
brengt.

Onder al deze Mohammedaanen nu, met plegtelyken eede op den Coraan daar toe bezworen, was 'er maar een Orangkaja, of Landvorſt, die, niet ontvaardende van zyne voor de E. Maatſchappij getrouwe voorvaderen, zo veel liefde voor de Hollanders had, dat hy, zo ras de vergadering, om alle vermoeden weg te nemen, by nacht belegt, ten einde was, aanſtonds aan de Schildwagt, die voor de Pagar, of veſting van 't Opperhoofd op Hila, *Iſaac van Thye*, de wagt had, verzogt dien Heer, ſchoon 't zo laat in de nacht was, vermits de zaak geen uitſtel lyden kon, te ſpreken.

De Schildwagt bezorgde ten eerſten, dat het Opperhoofd daar van kennis kreeg, die dezen Orangkaja *Healeſſi* terſtondt liet binnen komen, om de reden van zyn komſt te weten, alzo hy wel denken kon dat die van veel belang was.

De Orangkaja openbaarde hem, dat *Pati Lima* met zo een brief gekomen, en wat 'er in hunnen raad by de voornaamſten, zonder dat men 't hen nogtans klaar bewyzen kon, over des zelfs inhoud was beſloten, en voegde 'er by, dat voornoemde *Haffan* de voornaamſte was, die de hand in deze zaak had; dat, indien hy (Opperhoofd) ten eerſten in de weer was, hy dezen *Pati Lima* gemakelyk in handen kon krygen, en alzo de geheele zaak buiten hem ontdekken; maar zo hy ſammelde, dat die Schelm dan aanſtonds na andere dorpen, en na een ander eiland ſtond te vertrekken.

Het Opperhoofd, dit hoorende, en 't gevaar, waar in al de Hollanders van deze Landvoogdy waren, voor oogen ziende, ſtondt geweldig verzet; maar vooral, toen hy hoorde, dat *Haffan* het ganſch beſtier van dit werk had, zo, om dat hy zyn goede vriend was, als wel voornamelyk, om dat hy door dezen *Haffan* (zo men zegt) veel geld op 't Nagel-gewafch aan anderzins onvermogene inlanders gegeven had, waar voor dezen *Haffan* borg gebleven was; een zaak, die al de Opperhoofden van dat gewefte in volgende tyden gedaan hebben, vooral op dezen *Haffan*, zo om zyn groote middelen, als om zyn aanzien onder den inlander, ziende.

Hier ſtond nu het Opperhoofd, door eigen belang vervoert, radeloos, niet wetende, wat hier in te doen. Liet hy *Pati Lima* vatten, zo kon hy *Haffan* niet verſchoonen, en dan was hy zyn geld quyt, om dat *Haffan* daar by, na oogſchyn, 't leven, en al zyn goede-

ren, ſtond te laten, en hy alzo ook het zyne daar by te verliezen, aangezien dat Opperhoofd, na *Haffan*'s dood, van die zaak, dewyl het op zware ſtraffen verboden is, geld op het Nagel-gewafch te geven, niet zou hebben durven reppen, ten ware hy zyn bediening, en plaatzing aldaar, nog daarenboven had willen quyt zyn.

Hy gaf dan den Orangkaja *Healeſſi* tot antwoord, dat men zo voorbarig niet zyn, maar die zaak eerſt wat nader moeft onderzoeken; dat *Haffan* van veel aanzien onder hen, en zeer loos was, weshalven het hem aan geen onſchuldigingen, en voorwendzels om 'er zich uit te redden, ontbreken, en men alzo aan hem niets zou hebben, ten ware dat men, wat tyd tot een naauwkeurig onderzoek van de zaak nemende, het werk wat wiſſer, en zo klaar nam, dat 'er voor hem, nog voor *Pati Lima*, niet uit te ſpringen was.

De Orangkaja *Healeſſi*, die zich met reden inbeelde, de E. Maatſchappij met deze bekendmaking een uitnemenden dienſt te doen, ſtond niet weinig over dit antwoord van het Opperhoofd verzet, en wel voelende, waar hem de ſchoen wrong, te weten, om *Pati Lima* tyd van volkomen weg te raken te geven, *Haffan*, of liever zyn geld, met eenen te behouden, en hem, *Healeſſi*, daar na alle bewys ten laſten van *Haffan*, of *Pati Lima*, te benemen; gaf hem tot antwoord: dat, zo hy *Pati Lima* niet ten eerſten liet vatten, hy zekerlyk daags daar aan van de kuſt Hitoe al vertrokken, en alzo buiten zyn bereik zou zyn; weshalven hy hem ernſtig verzogt, hier mede niet te ſammelen, zeggende dat hy anders van voornemen was zich na de hoofd-veſting *Victoria* by den Heer Landvoogd te begeven, en hem deze geheele zaak in hare omſtandigheden bekend te maken, wanneer hy 't immers niet zou kunnen verantwoorden, met zo gevaarlyken zaak zo geſammelt te hebben.

Het Opperhoofd, wel ziende, dat hy hier pal gezet, en die zaak, zo hy hier tyd verzuimde, voor hem onverantwoordelyk zou zyn, behalven dat hy zelf mede in 't uiterſte gevaar van zyn leven was, zei dan eindelyk, dat hy ten eerſten bezorgen zou, dat *Pati Lima* gevat, en in verzekering gebragt wierd.

Hy talmde egter nog tot daags 'er aan, eer hy na hem zoeken liet, en toen bevond men, dat hy zich al van de kuſt van Hitoe na een andere landſtreek begeven had, en aldus al eenigzins buiten zyn bereik geraakt was.

1680.

1680.
Waar op
Pati Lima
gevan-
gen, en
gestraft
werd.

Daar op gaf hy 'er den Landvoogd ten eersten kennis af, die hem aanstonds nafschryven, en, na veel moeite, op Hatoewana, een dorp op 't eiland Honimoo, nog tydig vatten liet, van waar hy na de vesting Victoria op Ambon, geboeit gebragt wierd.

De Landvoogd stelde, uit vreeze voor eenige opstand, order op alle zaaken, vergaderde den Raad by een, ondervraagde dezen *Pati Lima*, en bevond, zo uit zyne belydenis op de Pynbank, als ook buiten pyn en banden, maar, voor al, uit den brief, die nog by hem, en met een swagtel op zyn buik gebonden, gevonden wierd, het gantsche geval net zodanig, als het van *Healeffi* was opgegeven, namelyk, dat hun besluit, volgens 's Konings verzoek in dien brief, was, op eenen dag, en op een en 't zelve uur, alle de Hollanders in Amboina om hals te brengen.

Na dat nu alle deze zaaken zo klaar, als de dag gebleken waren, zo wierd deze schelmze Moor door den Raad van Justitie in Amboina gedoemt, om eerst gerabraakt, en gevierendeeld te worden. Daarbeneven hield zyn vonnis in, dat hem 't hart uit het ligchaam gerukt, in zyn aangezicht geslagen, en zyn vier deelen op die plaatzen, daar hy den meesten ingang gehad had, verdeelt zouden worden; gelyk dat volkomen omtrent hem uitgevoert is.

Voor zyn dood wilde hy weêr Christen worden; dog als hy vernam, dat het hem niet helpen zou, om in 't leven te blyven, zeide hy dat hy dan liever Mohammedaans sterven wilde.

Dog men heeft zich niet kunnen verwonderen, hoe *Hassan Soeleyman*, die dit gansch werk zo bediffelt, en zo groot een hand in 't zelve gehad hadde, zich hier uit heeft kunnen draajen, om niet mede als de grootste Verrader openbaar gestraft te werden; dog het is zeer waarschynelyk, dat het belang van 't Opperhoofd (daar zeer waarschynelyk ook de Landvoogd, zo men meend, zyn deel in had) en zyn groot geld, met verstand in zulken hoogen nood op de regte plaats gebruikt, hem hier uit gered, en aan den Landvoogd voor al grond gegeven heeft, om hem geheel buiten 't spel te houden, voornamelyk door 't swaar gewigt van zyne redenen hier toe overgehaald zynde.

In Ternate nogtans rechtte deze Koning een veel grooter spel, en 't geen ook van langer duur geweest is, aan.

Ten tyde dat de Heer, *Robbert Padbrugge*, daar Landvoogd was, had hy in 't jaar 1680. dien Heer, met de voornaamste dienaaren der E. Maatschappy

met alle hunne vrouwen, op een zeer groot Avond-maal in zyn Paleis genoodigt, met een vast voornemen, van alle de mannen om hals te brengen.

De Landvoogd, hier af onbewuft, gaat met zyn Gemalin, en dogter, nevens alle de Raadsperzoonen, en hunne vrouwen, daar na toe, en wierd van *Bokje Gamma Lamma*, 's Konings oudste zuster, ontfangen.

Zy was een zeer verstandige Princes, die zeer loos, en by den Koning ook zo gelieft was, dat hy niets, buiten hare berading, ondernomen zou hebben. Ook was zy, voor een Ternataansche dogter, al zeer fraai besneden van aangezicht, uitnemende blank, byzonder liefstallig, en edelmoedig; maar, in zekere gevallen, wat bloeddorstig, en oproerig.

Het eenige, dat haar wat mistond, was, dat zy te grooten boezem had, die van geen behoorlyke evenmatigheit met de verdere deelen van haar ligchaam was. In schyn was zy een groote vriendin van de Hollanders, en had ook 't verstand, om dit veelen, dog niet allen, te doen gelooven.

De maaltyd was in het Paleis van den Koning, onder het geschut van de vesting Orangie gelegen, aangeregt, en also alle de voornamste bedienaars der E. Maatschappy in die vesting woonen, zo duurde het niet lang, of alle de Gasten waren daar by een; dog de Gemalin des Landvoogd's, en die van de andere leden van zynen Raad, waren zo ras van die Princes niet ontfangen, of zy hadden eenparig op haar aangezicht een ongemeene en ongewoone ontsteltenis, die haar allen zeer wonderlyk te voren quam, vernomen.

De reden van de zelve was; dat haar broeder haar deze geheele zaak voorgedragen, en zy hem die ten eenemaal, zonder hem nogtans te kunnen overreden, afgeraden hebbende, nu in dien angst was, wat 'er van dit vermoorden der Hollanders, dat by hem vast stond, komen zou, zonder dat zy, uit vreeze dat haar broeder haar dan zelf niet verschoonen zou, iemand van al deze Gasten daar iet van zeggen, of hen ook voor hun zo kort aanstaande dood 't allerminste waarschouwen dorst; dog ik geloove dat zy meer in vrees voor hem, en haar zelve, zo 't mislukken mogt, als voor de Hollanders geweest is.

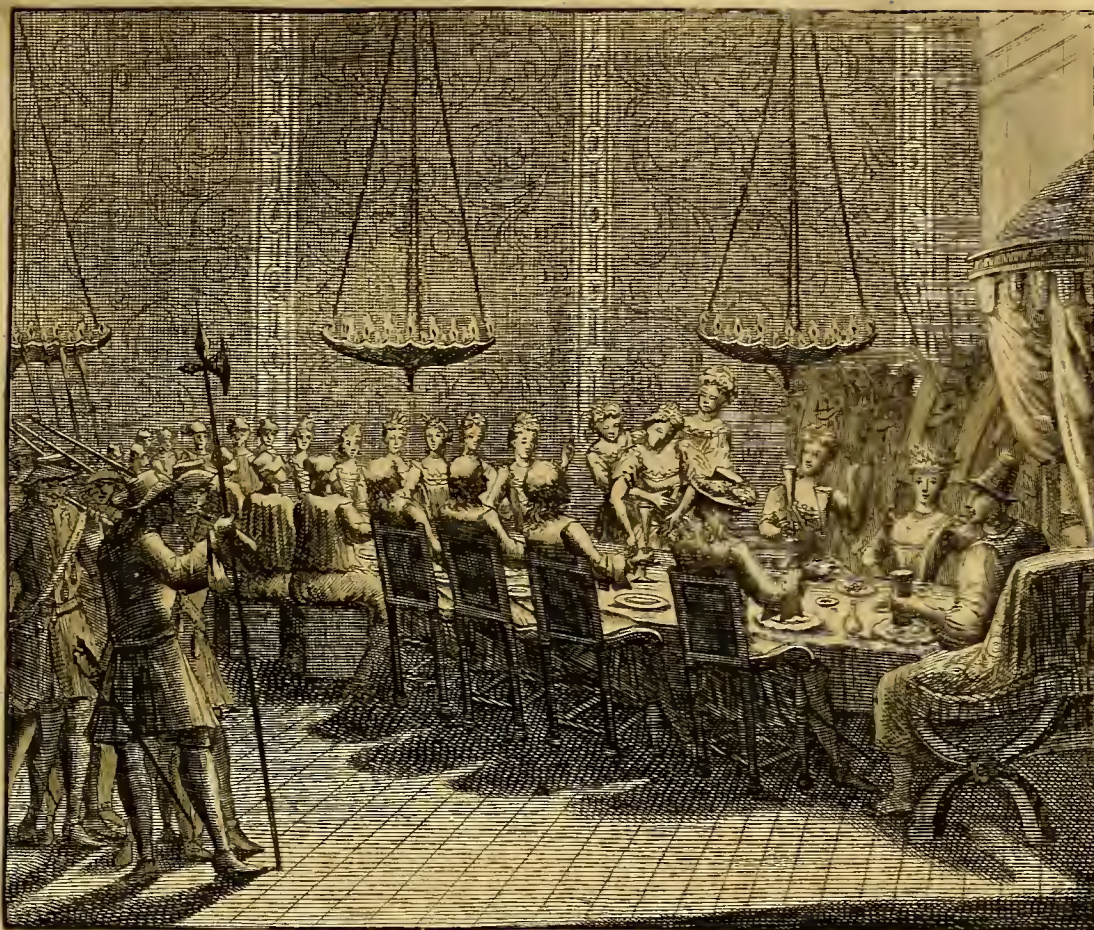
't Was dan geen wonder, dat zy niet beletten kon, dat des Landvoogd's Gemalin's dogter, en andere, deze hare groote ontsteltenis des gemoeds bemerkten, en met veel reden (zonder egter iets te vragen) daar uit besloten, dat haar op dezen Maaltyd eenig zonderling ge-

1680.

Een Maaltyd in Ternate, met voornemen om de voornaamste Hollanders te vermoorden.

In 's Konings Paleis aangeregt.

Doorden Heer Padbrugge nog tydig ontdekt en verdydelt.

V. Schoute van de Waal

168c.

gevaar nakende was, waar af zy haar man, en andere, zo behendig, als doenlyk was, kennis, en daar by gelegenheit gaf; om yder (gelyk met veel omzigtigheit geschiedde) op zyn hoede te zyn.

Hoewel men nu de zaak vaststelde, en vreesde, zo dorst men nogtans niets aan den Koning laten blyken.

Men ging dan op zyn verzoek, en op dat van de Princes, aan tafel, maar de regte vreugde en was by geen van de Hollanders, en hunne vreeze nam merkelyk door een verzoek van den Koning toe, 't geen hen in hunne gedagten, van dat 'er wel zekerlyk iet gevaarlyks op handen was, bevestigde.

De Landvoogd, uitgaande, heeft altyd een wagt van tien Soldaaten, en een Corporaal by zich, in welker midden, de helft voor, en de andere helft agter hem, zo tot staathouding, als tot verdediging van zyn perzoon, gaande, hy gewoon is openbaar te verschynen.

Deze wagt had de Landvoogd agter zich, zo hy aan tafel zat, gezet, en een teeken gedaan, van wel op hun hoede te zyn, en op een wenk van hem wel te passen.

Na dat men nu eenigen tyd gegeten, en gedronken had, stelde de Koning een voornome gezondheid in, te weten, die van

de Prins van Orangie; met verzoek aan den Landvoogd, dat hy zyn wagt geliefde te belaiten van gezamentlyk daar op met een eer-schoot, ter eere van dien Prins, eens los te branden, met voornemen om, zo ras de wagt los gebrand zou hebben, den Landvoogd, en al de Gasten met zyn wagt, die dan buiten staat van verdediging zou zyn, schielyk te overvallen, en (gelyk men daar na klaar ontdekt heeft) om hals te brengen.

Zo ras de Koning dit verzogt had; rook de Landvoogd nog meer lont, en gaf hem derhalven, zonder egter iet te laten blyken, op een vriendelyke wyze tot antwoord, dat men 't onder de Hollanders noit voor een manier had, dat, in zo een geval, de wagt van een Landvoogd los brandde; maar dat 'er wel een eer-schoot met een of meer Princestukjens, Bassen, of iet diergelyks gedaan wierd; en dat zyn Hoogheit derhalven hem hier in geliefde te verontschuldigen; als zynde een zaak, die hy niet doen mogt, en ook noit, by eenig onverwagt voorval, dat hem, of den Koning, over komen kon; zou konnen verantwoorden.

De Koning hield nogtans met veel ernst aan, om, waar het mogelyk, den Landvoogd hier toe te bewegen; maar

V v 2

die

168c.

die floeg dit nogmaals op een vriendelyke wyze af, en deed ondertuffchen zyn Gemalin, en dogter, op een zeer behendige wyze een nader teeken, dat zyn dogter, die wel meer overvallen, of flauwtens, onderhevig was, zou veinzen misselyk te worden, en van zich zelven te vallen, gelyk zy dat zo welvoegelyk, en natuurlyk in 't werk stelde, dat het een algemeene ontsfeltenis op dit maal, en aan den Landvoogd (diens eenige dogter op een rust-bed moest te huis gebragt worden) gelegenheit, en een onwederfprekelyke reden gaf, om zyn affcheid van zyn Hoogheit, dewyl hy nu dog geen vreugd hebben kon, te nemen; gelyk hy dit ook, den staat van deze jonge Juffer ziende, toestond, verzoekende alleenlyk, dat hy den Landvoogd na de vesting zoude mogen geleiden.

By 't vertrek van den Landvoogd, en zyn Gemalin, om haar dogter te herstellen, en alle hulp toe te brengen, zo konden al de andere Hollanders, zo van wegen de eerbied, die men een Landvoogd, en zyn Gemalin, toedraagt, als uit vreeze voor zich zelve, niet nalaten, zo mannen als vrouwen, zyn Agtbaarheid te huis te brengen, en tot zyn wooning in de vesting te vergezelschappen, om onder die gunst dan ook in de zelve te blyven, en met een van den Koning affcheid (gelyk zy ook deden) te nemen.

Het verzoek van den Koning, om den Landvoogd te huis te geleiden, kon de Heer *Padbrugge* niet wel weigeren, en derhalven vergezelschapte zyn Hoogheit hem, maar met zulk een stoet van Ternataansche Grooten, en vorder gevolg, dat zy, zo men hen in de vesting gelaten had, de Hollanders veel spel zouden hebben kunnen maken, of immers hen nog veel reden van vrees voor eenig ongemak geven.

De Landvoogd, voor de vesting gekomen, wilde zyn affcheid van den Koning, en zyn gevolg, nemen; dog die

verzogt zeer ernstig met zyn grooten en gevolg in de vesting te komen, en den Landvoogd tot in zyn huis te brengen.

De Landvoogd daarentegen zeide: dat het al laat in den nagt, en by hen geen manier was, 's nagts zulken gevolg in de vesting te laten, maar geliefden zy by dag te komen, of de Koning alleen met den Landvoogd mede te gaan, dat het hem aangenaam zou zyn.

Dit laatste floeg de Koning af, en was daar over eenigzins gebelgt, vragende den Landvoogd, of hy dan eenige quade gedagten van hem had: waar op de Landvoogd zeide, niets quaads van zyn Hoogheit, of zyn gevolg, te denken; maar dat het niet in zyn vermogen was, zo grooten menigte 's nagts in de vesting te laten komen, om dat de Hollanders dat noit, daar vestingen zyn, toestonden, en hy, als andere Landvoogden, gehouden was, zonder aanzien van iemand, de order van zyn Heeren en Meesters te volgen; waar op hy, en 't gansche gezelschap, affcheid van den Koning, en zyn Grooten, nemende, na binnen ging, en aanstonds op alles behoorlyke order stelde.

De Koning, die over 't mislukken van zyn aanslag (die nu wel eerst begon uit te bersten, maar waarschynelyk tegen de E. Maatschappy al voor zyn Krooning schein ontworpen te zyn) ten vollen misnoegt, en niet min gebelgt was, over dat men hem, met zyn gevolg, niet in de vesting had willen laten komen, gaf twee of drie dagen daar aan al blyken, dat hy niet goeds met de E. Maatschappy, en hare dienaren, in den zin had.

Men vernam dat eerst aan 't vermoorden van eenige Soldaten, die, gewoon zynde, water te halen, bevonden wierden door Ternataanen om hals gebragt te zyn. Ging 'er een Soldaat of twee in 't bosch, zy quamen niet weêr te voorschyn, en men vond daar na hunne lyken.

De eerste uitberfing tot den oorlog door geheime moorden der onzen.

V Y F D E H O O F D S T U K .

DE Koning neemt zelf met zyn Grooten (uitgezondert drie voorname, die by ons overkomen) de vlugt. Die worden zeer wel onthaalt, en na Batavia verzonden. Wat de Princes van Gamma Lamma doet. Des Landvoogds bedryf daar op. In 't jaar 1681. Des Konings brief aan den Koning van Mangindanao. Hy word van zyn eigen volk aan ons verraden. Hun voornemen, om hem te dooden. Door den Landvoogd belet. Hoe hy gevangen genomen werd. De Landvoogd trekt met een vloot na Manado, Tontoli, &c. om de volkeren den eed te doen vernieuwen. Een Steert-ster verschenen. Kromhuizen's verrichting. Padbrugge's tocht na Gorontalo. Geveinsde bejegening der Gorontalers by Padang. De Landvoogd beklimt den wal van hunne vesting zelf. Trekt verder na Dommoegoe, en Gorontalo. Die zich op genade en onge-

ongenade overgeven. Hy eischt hunne Koningen zelfs. De trotze Koning Bea moet zich verootmoedigen. Des zelfs dappere bedryven na zyne vernedering. Boete, de Gorontalers, en Limbotters, opgelegd. Een zware Slang, van ons volk gegeten. De Koning van Ternate verliest zyn vry recht. Hy, en de Koningin, vertrekken na Batavia. De Princes Gamma Lamma beschreven. Blyken van haare ligtvaardigheid. De Princes Maulonda. De Prins Rotterdam. Zyn boedanigheden. Zyn kleeding. Koning Amsterdam, en de Koningin, komen op Batavia. De Koning in zyn gewaad, en gebeerden. Ook de Koningin beschreven. Worden beide zeer wel ontfangen. In 't jaar 1682. Hy ziet nu, dat hy maar een Koning in naam is. De Heer Padbrugge, Gevolmagtigde over de drie Oosterfche Landvoogdyen. De Heer Lobs, tweentwintigste Landvoogd der Moluccos. De Koningin krygt op Batavia een jongen Prins. Diens geboorte plegtelyk, met het planten van een jongen Clappus-boom, enz. gewierd wordt. Dit Prinsje sterft kort 'er na, en word zeer pragtig en statelyk begraven. Voorzorg der Koningin, tegen 's Konings wispelturigheid en moord-zugt. In 't jaar 1683. Zyn slegte zugt voor zyn Godsdiens. En openbare spotterny daar mede. De Koning, en Grooten, met een jaarlykche somme begunstigt. Verkiezing van twaalf Ryks-Raaden. De nieuwe voorwaarden des Ryks. In 't jaar 1684. Koning Amsterdam woont Speelman's Lykitatie by, nevens eenige van zyne Grooten. In 't jaar 1685. Last van haar Edelheden omtrent de moejelykheden met Saifoddien. Nieuwe gunst aan Koning Amsterdam bewezen.

1680.

DE Koning verbood, aanstonds na dit geval, aan allen meer ter merkt te komen, of eenige goederen, ten dienste van de Hollanders, daar te koop te brengen, 't geen den Landvoogd, en zyn Raad, een onwedersprekelyk bewys van zyn voornemen ten oorlog was.

Waar op hy ook zelf met zyn Grooten,

Nog klaarder bleek dat, wanneer hy zyn beste, en gereedste meubelen uit zyn Paleis, 't geen niet verre van de vesting Orangie stond, geborgen hebbende, met al zyn Grooten, en onderzaaten landwaart in vlood, latende het verdere ten prooi van de Hollanders, die zich, gedurende deze verwydering, met den voorraad, dien zy in de vesting hadden, moesten behelpen, zonder dat zy nu eenige verversching van Hoenderen, Verkens, Groente, en wat de Ternataanen vorder gewoon waren ter markt te brengen, konden bekomen.

Hoewel de Koning het nu met de zynen tot een openbare breuke gebragt had, zo hadden nogtans al zyn Grooten, en Raaden, zynen aanslag niet goed gekeurt, en zommige niet verder daar in toegestemt, dan met een voornemen, om by de eerste goede gelegenheit (want anders waren zy lyveloos geweest, dewyl de Koning niemand ontzag) zich van den Koning te ontslaan, en zich onder de bescherming der Hollanders te begeven.

Uitgezonderd drie voorname, die by ons overkomen, de vlugt quam te nemen.

Kort daar aan zag men dit klaar, wanneer men op een morgen vroeg drie mannen voor de poort van de vesting zag staan, en bevond, dat het de drie voornaamste Grooten van Ternate, te weten, de Goegoegoe, of eerste dienaar van Staat, Prins Alam, een Heer van zestig jaren, met 's Konings zuster, de voor-

noemde Princes Gamma Lamma, toen getrouwt, de Zeevoogd Aali, een man van veertig jaren, en Kimelaba Marasoli, waren.

1680.

Zy waren, om alle vermoeden, als of zy 't met den Koning hielden, by de Hollanders weg te nemen, zonder het allerminste gevolg gekomen, en verzogten in de vesting gelaten te worden, om den Heer Landvoogd hunne zaak bekend te maken.

Men liet hen binnen, eischte hun hunne Krissen, die zy gewillig gaven, af, en bragt hen by den Landvoogd.

Zy betungden, dat zy aan de handelingen des Konings tegen de E. Maatschappy geen deel hadden, nog wilden hebben; dat zy die van den beginne af quaad gekeurt hadden; maar, gezien hebbende, hoe hardnekkig de Koning by zyn voornemen bleef, zo waren zy, ten bewyze, dat hun zeggen opregt en waaragtig was, zonder eenig gevolg by zyn Edelheit gekomen, om zich over te geven, met verzoek van hen te willen beschermen, en, zo 't hem goed dagt, gedurende den oorlog te gyzelen, of na Batavia te verzenden.

De Landvoogd prees hun bedryf ten hoogsten, ontfing hen zeer vriendelyk, wees hen een kamer in de vesting tot hun verblyf, en behandelde hen onder tusschen met veel genegenheit, hen van alles, dat zy van nooden hadden, verziende, en dat zo gulhertig, dat hen die gyzeling niet minder, dan swaar, viel.

Die werden zeer wel onthaald.

Zy verzogten ook, dat men hen niet dringen wilde om tegen hunnen Koning, of tegen hun eigen volk, te vegten: want dat zy, schoon zyn gedrag volkomen afkeurende, egter uit agting, die zy nog voor hem, als hunnen Koning

1680. hadden, niet geerne tegen hem de wapenen zouden opvatten, dat hen ten eersten toegestaan, en zeer billyk gevonden wierd.

En na Batavia verzonden. Met de eerste gelegenheit zond de Landvoogd deze Ternataansche Grooten na Batavia, daar zy van zyn Edelheit, den Heer opper-Landvoogd, en de Heeren Raaden van Nederlands Indiën zeer wel ontfangen, en met veel genegenheit onthaald wierden.

Na een of twee jaaren op Batavia, of onderweeg, geweest te zyn, quamen zy in 't jaar 1682. over Amboina (onder 't Gezaghebberschap van den Heer, *Jeremias van Vliet*) daar zy wel een half jaar bleven, weër in Ternate.

Wat de Princes Gamma Lamma doet. Des Konings zuster, *Bokje Gamma Lamma*, wel ziende, dat het op die wyze met haren broeder niet gaan zou, en zyn wispelturigen en wreeden aart nu meer, dan oit, vrezende, nam de vlugt na den Koning van Tidore, maar een Goteling-schoot van Ternate, alwaar zy (zo zy voorgaf) gedwongen wierd, met den Prins Ceram, 's Konings zoon, te trouwen, waar toe zy, door den Koning, haar broeder (uit wraak tegen haar man, den Prins *Alam*) om haar leven te behouden, gedwongen wierd, vry haastig te besluiten; hoewel anderen meenen, dat zy, om voor een oud een jong man te wisselen, op vorige gronden van geheimen minnen-handel met dien Prins van Tidore, allè de zaaken 'er al lang na geschikt, en die nu maar uitgevoerd had.

Des Landvoogds bedryf daar op.

Zo ras nu de Landvoogd vernomen had dat de Koning gevlugt was, wierd 'er eenig volk gezonden, om zyn Paleis aan te tasten, waar in men nog veel schoonen huisraad vond, dien hy zo schielyk niet had kunnen mede nemen.

Men bragt dien in de vesting by den Landvoogd, waar onder een kostelyk Ebbenhout, en heerlyk uitgehouwen Ledekant, een groot Waschvat, en meer ander goed was, waar van ik nog eenige stukken gezien heb.

Den oorlog van Boero in Amboina.

Hier op nu volgde in 't laatst van 't jaar 1680. de oproer op Boero, en daar na in 't jaar 1681. de Boeroneesche oorlog, dien de E. Maatschappy in Amboina met dit volk kreeg. Deze waren geheel en al op 's Konings zyde, ook waren daar veel Coracora's uit Ternate reeds aangekomen. Daar op wierd in 't begin van 't jaar 1681. veel krygsvolk van Batavia na Amboina gezonden, waar door al dit oproerig volk (hoewel 'er nog veel met vaartuigen ontquamen) zo door 't twaard des oorlogs, als door 't openbaar straffen van veel Priesters en Grooten van Boero, door Beuls handen gedempt wierd.

Die genen, nu die men in 't leven liet, 1680. bleven Slaven van die genen, dien ze te beurt gevallen waren, hoewel dit volk bevorens noit in slaverny vervallen was. Ook zyn verscheide van hunne Grooten met onze schepen na andere gewesten van de E. Maatschappy verzonden, om hen onze magt in Indiën te doen zien; dog naderhand weër in Amboina gekomen. Van deze Slaven heb ik 'er verscheide gehad; en de zelve byzonder goed, zeer gehoorzaam en neerstig bevonden. Een ongeluk, die menschen door 's Konings en der Grooten wispelturigheid overgekomen; dog ik heb naderhand bezorgt, dat de meeste weër in vryheit geraakt zyn, alzo ik hen in myn hert beklaagde.

In 't jaar 1681. De Koning ondertusschen maakte zich wel sterk, maar lei het 'er niet na aan; om iets in 't open veld tegen ons te doen. Al wat hy verrichtte, was, dat hy de Hollanders nu en dan uit een hinderlage overviel. Dit gebeurde eens op een tyd, dat de Landvoogd met een groot gezelschap van Heeren en Juffers uit speelen vaaren na zekere plaats gegaan was, daar men geen vyand dagt te zullen vinden; dog zy waren 'er zo ras niet gekomen, of men vernam ten eersten eenige pylen; die hen langs de ooren snorden, waar op verscheide Ternataanen, met boschgroente overdekt, uit het Bosch quamen springen, en hen met veel verwarring weër na hunne vaartuigen deden vlieden, yder maar om een goed henen komen ziende, en ten eersten weër na de vesting scheppende.

De Landvoogd liet den Koning wel door eenige op hem uitgezondene troepen volgen; maar hy vlugtte gedurig van de eene plaats na de andere, landwaart in.

Hy schreef ook een brief aan den vorst van Mangindanao; dog geenzins na waarheit van 't geen 'er voorgevallen was, gelyk wy dit uit des zelfs inhoud kunnen beschouwen.

Des Konings brief aan den Koning van Mangindanao. *Translaat-brief door den Koning Amsterdam van Ternate aan den Koning van Mangindanao door zekere zyner Ryks-grooten gezonden in de Maleitsche Taal, en met een Arabische letter geschreven, en in 't veroveren van 't nieuwe Gam-maknorve gevonden.*

Boven stond een eer-titel in de Arabische Taal, namentlyk, *De magtige Sulthaan*, die gesproten uit de magtige Sulthaans, en op hun Throon gevolgt is; een voorstander van 't geloof *Mohammed's*, een zoon van den Sulthaan *Mandarsjab*, die een zoon was van *Modafar*. Daar benevens stond *Koning Amsterdam's* nieuw uitgevonden Zegel in Swartsel gedrukt; waar

1681. waar in, in *Arabische letteren*, en in die *Taal*, stond: *Sultbaan Ternate*, beschermmer des *Mobhammedaanschen geloofs*.

De vrede Gods, en de bescherming *Mobhammeds*, zy onder U E. E. te zamen.

Komt van u Hoogheits oudsten broeder, den *Paduca Siri Sulthaan van Ternate*, die door Gods hulp tot zulk een staat verheven is, aan zyn jongsten broeder, den *Paduca Siri Sulthaan van Mangindanao*, die door Gods magt tot zulken staat verheven is, wien God wil beschermen, en veel geluks, heil, en zegen geven: want uw Hoogheit is als een blinkende Son, die hare onderdaanen met stralen verlicht, beschermt alle rechtvaardigen, en vreemdelingen, en straft alle quaaddoenders, en uw Hoogheits naam zal nooit vergeten, nog verloren worden: want uw Hoogheits Geslagt zal hoe langer hoe meer gedagt worden &c.

Daar na maakt uw Hoogheits oudste broeder, de *Paduca Siri Sulthaan van Ternate* aan zyn jongsten broeder den *Paduca Siri Sulthaan van Mangindanao* bekend, met bede van den *Almogende*, dat deze myne bekendmaking bebouden tot uw Hoogheit mag overkomen, op dat de volkeren van *Mangindanao* zich van de *Hollanders* niet en laten verleiden, gelyk zy ons alhier in de *Moluccos* hebben zoeken te doen: want zy zyn vyanden geworden van 't geloof van den *Propheet*, en *Afgezondenen* van God aan ons *Mooren*, en hebben voorgenomen van het *Oosten* af tot *Boeton*, en verder tot *Bantam toe*, en wederom van 't *Noorden* af tot *Mangindanao*, en *Zoelok*, tot *Bantam toe*, alle het *Christendom* te doen aanvaarden, 't zy met lief, of geweld, 't welk zekerlyk voor zulke magtige *Vorsten*, gelyk wy zyn, onverdragelyk is: want wy zyn die gene, die in der daad het geloove van den *Gezant Gods* aan de *Mooren* behooren te beschermen; maar zy willen ons tot hun *Godsdienst* dwingen. Zulks zal uw Hoogheits *Anachoda Affon* uw Hoogheit wel kunnen mondeling bekend maken: want gedurende des zels aanwezig alhier, heeft hy de beginzelen van dit werk gezien, en omtrent zes dagen na zyn vertrek van hier hebben de *Hollanders* besloten den *Paduca*, uw oudste broeder, met listigheid in handen te krygen, en in de vesting te brengen, en begonnen onze *Geloofsgenooten* te vervolgen, zo wel in *Ternate*, als andere plaatsen, tot op *Bantam toe*, en dusdanig is de rust van *Ternate*, en *Mangindanao*, door 't geweld, dat de *Hollanders* aan onzen *Godsdienst* gepleegt hebben, te eenemaal ontnomen; over zulks geve het uw

1681. Hoogheits oudste broeder, den *Paduca Siri Sulthaan* te kennen: want ik kenne het hart der *Hollanders*, daarom hebbe ik op hunne bekendmaking by hen in de vesting niet willen komen; maar ik heb al myne *Ryks grooten* binnen gezonden, om te hooren, wat de *Hollanders* in te brengen hadden, en verder om met hun te beraadslaan; maar de *Hollanders* hebben listigheid gebruikt, en mynen *Goegoegoe*, *Zeevoogd*, en *Kimelaha Marafaoli* in 't *Fort* aangebouden, zonder de zelve naderband oit weér los gelaten te hebben. Zy wilden den *Paduca Siri Sulthaan* ook binnen hebben; maar ik, hare listigheid bemerkende, wilde niet binnen komen. Zo hebben de *Hollanders* dien zelven avond, en vervolgens den ganschen nacht tot den dag toe, met geschut op myn *Negry* geschoten, waar door ook eenige van myn volk gedood, en gequetst zyn geworden, en heeft den *Paduca Siri Sulthaan*, uw Hoogheits oudste broeder, dit alles met lydzaamheit verdragen, zonder dat hy zich nog ter weér had gestelt. Op dien eigen dag quamen de *Hollanders* met een troep volks in myn *Negry*, en staken alle myne *Coracora's* in brand, deden vorder alle geweld en afbreuk, ten einde dat zich de *Paduca Siri Sulthaan*, u Hoogheits oudste broeder, in postuur van verdediging zou stellen, en waar over dan wy *Ternataanen* genoodzaakt wierden, op de zelve uit te vallen, en den *Hollander* het hoofd te bieden; durende dit gevegt van den morgen tot den avond toe, en met Gods hulpe zyn 'er van ons *Ternataanen* maar twee man gedood, en twee gequetst; maar van de *Hollanders* zyn 'er over de veertig stuks, zo dood gebleven, als gequetst; zo dat wy *Ternataanen* jegenwoordig onze woonplaats op het groot land genomen hebben, van waar den *Paduca*, u Hoogheits oudste broeder, *Alfoereezen* van 't eiland *Ternate* overzending, en die *Alfoereezen* doen veel afbreuk, en slaan alle daag *Hollanders* dood, zy en verschoonen hen niet, of laten niemand van die genen, die hen voorkomen, het leven 'er afbrengen.

Daarom heeft de *Paduca Siri*, u Hoogheits oudsten broeder, deze *Afgezondene* vervaardigt; als den *Kimelaha Tomagola*, *Hatibi*, *Noeraladin Sjahbandar Pini*, en *Sengadja Motir*, de welke na myn jongsten broeder, den *Paduca van Mangindanao*, overkomen om u van alles te verwittigen, en van den jegenwoordigen stand van *Ternate* kennis te doen, vermits *Ternate*, en *Mangindanao*, maar voor een bloed moeten worden gerekent, en dat al van over lange jaaren ten tyden van onze voorouders: want *Ternate*, en *Mangindanao* hebben altyd malkanderen bemint, en dat heeft zyn voortgang gehad tot kinds-kinderen

1681. kinderen *toc*, zo dat ik nog voor gewis houde, dat Ternate, en Mangindanao een ligchaam blyft, en opregte navolgers van 't geloof van den Gezant Gods aan de Mooren, die zekerlyk het regte geloof belyden zyn.

Daarom moet de Paduca, myn jongste broeder, geen Hollanders meer in 't land van Mangindanao dulden, en zo zy nog op Mangindanao meer verschynen, laat hen maar dooden: want de Hollanders zyn bedriegers, en vervolgers van 't opregt geloof van den Propheet.

Zy hebben zich ook aan Mangindanao vergrepen met het vervolgen van onzen Godsdienst, zo dat de Paduca Siri Sulthaan, myn jongste broeder, ook reden heeft, om tegen de Hollanders op te staan.

Zo verzoek ik dan aan Paduca, myn jongsten broeder, dat myne Gezanten na Bantam mogen gezonden worden, en zo zy eenige vaartuigen benoodigd waren, zo laat ik zulks aan myn jongsten broeder bevelen, komende dan door u Hoogheit aan een vaartuig geholpen worden.

Insgelyks verzoeken ik, dat myn jongsten broeder hen een of twee Mangindanauwers op hun vaartuig gelieve mede te geven, die hen tot wegwyzers dienen kunnen, op dat zy metter haast op Bantam mogen komen.

Zo wanneer de Paduca, myn jongste broeder, van eenig Buskruit voorzien is in Mangindanao, zo verzoekt de Paduca, uw oudste broeder, om een of twee lasten van 't zelve te mogen hebben, dan zal de Paduca, uw oudste broeder, den prys betalen: want Ternate, en Mangindanao, zyn, en blyven altoos eens, voorstanders van 't geloof van den Propheet, en stryders tegen die genen, die 't zelve overlast willen doen.

Zo 't God beliest, de zegen Gods, en de vrede van Mohammed, den Gezant Gods, blyve by u

Het einde.

Hy werd van zyn eigen volk ver-raden.

Dit swerven van hem, en zyne onderdaanen, en 't vervolgen der zelve, wel twee of drie jaaren durende, zodanig dat hy, en de zynen, die nu geen inkomsten hadden (alzo 'er niet gezaait, nog gemaait, ja alles verwoest, en niets aangequeekt wierd) niet langer wisten, waar van te bestaan, begon dit niet alleen de geringe Ternataanen, maar ook de Grooten, die by hem gebleven waren, zodanig te verdrieten, dat zy reeds onder malkanderen besloten hadden, hem om te brengen, om aldus cenmaal van al dit swerven, en van alle die elende, die niet langer te dragen was, ontslagen te zyn, en, vooral ook, om het Terna-

taansche volk niet t'eenmaal te verderven, oordeelende, dat, by aldien zy hem dood aan den Landvoogd overleverden, zy, en al de andere Ternataanen, op belofte van gehoorzaamheit, wel weër in gunst zouden aangenomen worden.

Het mes, waar mede men hem keelen, en 't bekken, waar in men zyn bloed vangen zou (want zy oordeelen het bloed van een Koning te dierbaar, en te weerdig, dan dat het op de aarde vallen zou) en Priester die 't werk verrigten moest, was al bestelt; maar men oordeelde evenwel best, dit vooraf den Landvoogd bekend te maken, om te hooren, of hem dit wel gevallen zou.

Hier op zonden zy hem dien Priester, die zyn Agtbaarheid de geheele zaak voorhield, en hem toonde, dat zy dit gemakkelyk konden doen; dog de Landvoogd antwoorde, dat hy zulx niet begeerde, en dat hy den genen, die zyn handen aan het leven des Konings zou leggen, als een Koningsmoorder wilde straffen. *Kond gy hem my levendig leveren, zo zal, zeide hy, alles wel zyn.*

Dit nam hy aan te doen; waar op de Landvoogd den onder-Hopman, *Jodocus Cromhuizen*, met eenig volk, weinig tyds daar aan na een plaats, daar men hem beschreven had, dat de Koning zich onthield, uitzond.

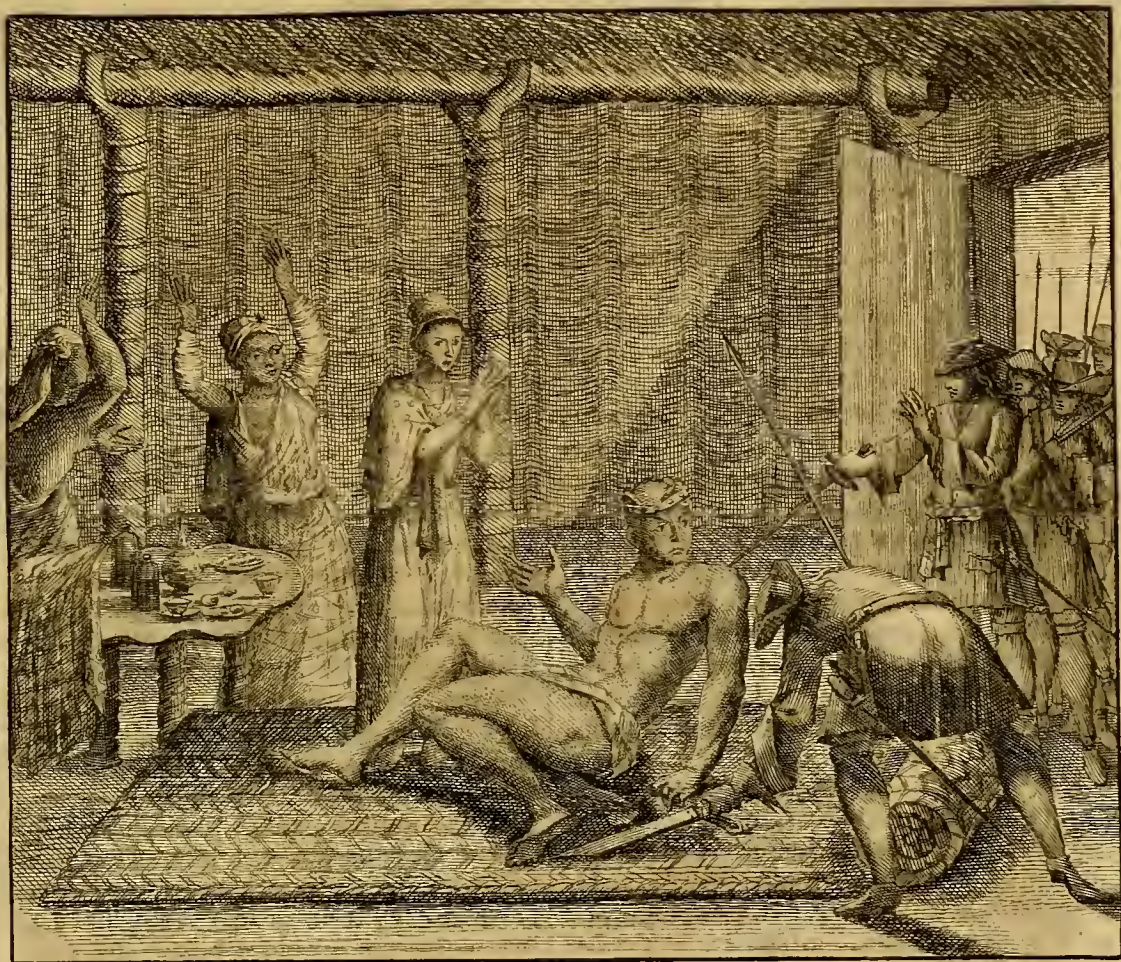
Deze, door een Gidze daar gekomen zynde, bevond, dat hy zich op Sawoe, een plaats, nog hooger, dan Gilolo gelegen, en zyn verblyf-plaats maar een opgeslagen wasch-huisje, of bosch-hutje, van Gabba Gabba, met Atap bedekt, bevond, in 't welk de Koning zich wel gewoon was te wasschen, en zich dan van zyn vrouw, of iemand anders, op zyn inlands te laten Oeroeten, dat is, door een met olie bestreken hand de leden, het gansch ligchaam over, te laten wryven; een zaak, waar op al de Indianen byzonder gezet zyn.

Deze onder-Hopman (hoewel andere dit den onder-Hopman *Pieter Olivier*, en niet *Cromhuizen*, toeschryven,) met zyn volk dat huisje rondom bezet hebbende, trad eindelyk voorzigtig binnen.

Hy vond den Koning met het ligchaam byna geheel naakt, leggende op een Dego Dego (dat is, een leg-rust-plaats van gespleten Bamboezen, of Rieten gemaakt) om zich van de Koningin, die ter zyde die Dego Dego, voor hem stond, te laten Oeroeten, of wryven, ten welken einde zy alvorens twee kostelyke ringen, yder wel van vyf of zes duizend Ryksdaalders, van haar vingeren gedaan, en ter zyden ergens neder gelegd had, op dat der zelve glans door de

Hun voor-nemen om hem te dooden.

Door de Landvoogd belet.

G. Schoute inv. et Sculp.

1681.

de Olie, die zy in haar hand deed, en waar mede zy 's Konings ligchaam wryven zou, niet mogt verdooft worden.

Eer *Cromhuizen* binnen getreden was, had hy door een scheur bemerkte, niet alleen dat de Koning zo lag, maar dat hy ook zyn Kris naast zyn zyde leggen had.

Hy schoot dan, by zyn intrede, zeer schichtig na 's Konings Kris, die hy greep, en verzogt, na dat ondertusschen verscheide Soldaten binnen gekomen waren, dat hy zich aan hem zou overgeven. Anderen zeggen, dat hy een penne-mes, net op de tyd, als men hem overviel, in zyn hand had, en dat hy vraagde, of 'er levens-genade voor hem was, of dat hy anders genegen was, zich om hals te brengen.

Hoe hy
gevangen
genomen
werd.

De Koning, nu buiten staat van verdediging, en over die verrassing geweldig verzet, zeide tegen den onder-Hopman, dat, dewyl hy geen kans zag, om zich daar tegen te stellen, hy zich in zyn handen overgeven, en gaan zoude, daar hy hem liefde te brengen; maar dat hy zyn zaak zeer wel goed maken zou.

De Koningin was, by dit toeschieten van den onder-Hopman, en deze schielijke en gansch onverwagte verrassing,
I. DEEL.

niet min ontroert, zodanig, dat zy, op verzoek van den onder-Hopman, zich met den Koning, en haare Dajang Dajangs, of Staat-Juffers, op weg na de vesting Orangie begevende, om haare kostelyke ringen, die zy in 't huisje had laten leggen, niet eens dagt, als na dat zy al ver op den weg gevordert waren, wanneer zy, wat bedaard, en dit van de ringen haar te binnen gekomen zynde, het aan den Luitenant *Cromhuizen* bekend maakte, en verzogt, dat na de zelve aanstonds gezogt, en die haar weder ter hand gesteld mogten worden.

1681.

De onder-Hopman liet 'er aanstonds door zyn volk neertig na zoeken; maar wat moeite hy ook deed, daar quam 'er maar een, die een Soldaat had, te voorschyn, dien hy de Koningin weêrgaf, en den anderen was zy quyt.

By den Landvoogd gekomen zynde, wierd de Koning, en de Koningin wel ontfangen, in de vesting gehuisvest, en met veel beleeftheden van zyn Edelheit gehandelt.

In 't begin van dit zelve jaar 1681. is de Heer *Padbrugge* met het schip 't Landvoogd wapen van Middelburg, en een vlootje Coracora's, uit de eilanden Sangir, Sjawu,

De
Land-
voogd
trekt met
een vloot
Sjawu,

1681. Sjaww, en Pangafare, of Tagulanda, na Ma- by cen gezamelt, na Manado vertrok- nado, ken, en had zyn reize zo al verder over Tontoli, Caudipan, en Bwool, na Tontoli, den &c. uitersten Noord-West-hoek van Celèbes, aangelegt, alwaar hy al die volkeren, by den afval huns Konings nu onder de E. Maatschappy geraakt zynde, door een nieuwen eed aan de zelve verbonden heeft.

Om de volkeren

Den 1sten January had hy den by voorraad aangestelden Vaandrig, *Jan Franszoon*, nevens den Goegoegoe van Sjaww, *Hieronymus de Arras* met een Coracora, een Sergeant, en zes Schilder-gasten, nevens agtien Inlanders, met schild en sward gewapent, van Tontoli voor uit over Cajeli, Paloe, en zo verder te lande over Parigi na de bogt van Tomini, of de binnen-zee van het magtig dorp, Gorontalo, gezonden, met schriftelyke volmagt, zo in 't Nederduitsch, als in 't Maleits, en met last van aan alle de Koningen, die hen ontmoeten zouden, den jegenwoordigen stand van 's Konings zaken niet alleen bekend te maken, maar ook, dat zy derhalven, of op Manado, of op Gorontalo, by den Landvoogd komen moesten, om den eed van getrouwigheid aan de E. Maatschappy daar af te leggen, aangezien de Koning van alle zyne regten op hen vervallen was; waar uit dan van zelfs vloeide, dat zy de Ternataanen, Makjanders, Gorontalders, en die van Limbotto, nevens ons voor hunne en onze vyanden aan te zien, en ook te verzorgen hadden, dat yder zyn aandeel van volk tegen de zelve ten oorlog aanbragt.

Den eed te doen vernieuwen.

Een Steertster verscheenen.

Den 13den January 's avonds ruim een uur na ondergang der Zonne is omtrent Caudipan eed Steert-ster gezien, die zich balks-wyze omtrent den op- of ondergang der Zonne, by een zware en deizige lugt vertoonde, zo dat zy weder bedekt raakte, eer men die wel waarnemen kon. Zy stond in 't Westen van ons af, met den steert na het Noord-Oosten gedraait, eer wat lager, dan hooger. Zy toonde zich ruim dertig graden boven de kimmen, dog 't was onmogelyk (vermits zy niet aan een schynen bleef; maar telkens met een dikke en betogen lugt overdekt wierd) de lengte net te nemen; ook kon men niet regt zien, wat breedte de steert aan 't einde had.

Na giffing was zy in de Visschen, of aan den Pegafus. Zy stond ook meest in een regte lyn met twee sterren van de eerste groote, op deze wyze **, en, na de beste giffing, was de steert tusschen Andromeda, den Driehoek, en den Stier; dog naast aan de twee eerste zich vertoonende.

Den 14den dier maand vertrok de Heer 1681. *Padbrugge* van Manado, en quam nog dien zelve dag in de Straat Lembe ten anker, daar hy tot den 23sten de Coracora-vloot bleef inwachten.

Hy zond den onder-Hopman *Crombuizen* voor af na Saecan, alwaar hy zes dorpen verbrandde, en verwoestte, welk lot ook Datahan, Passan, en meer andere, daar onder behoorende, getroffen heeft.

Crombuizen's vernigting.

Terwyl *Crombuizen* dit deed, ging de Heer *Padbrugge* met het voornoemde schip na de rivier van Gorontalo, om zich van daar na Dommoegoe te begeven, van waar hy, door schryven van *Hieronymus d'Arras*, en ook mondeling berigt, hoorde, dat de Gorontaalers den weg na Dommoegoe gesloten hielden, en de onzen niet wilden doorlaten.

Padbrugge's togt na Gorontalo.

Hier op zond hy den 6den Maart Schipper *Quirynde Rande* met eenige Matroozen, nevens weinig Soldaten tot hun geleide, na Padang met eenige Ryft, en met last, om van daar na Dommoegoe te gaan; dog zy wierden te Padang, daar de Gorontaalers een vastigheid opgeworpen hadden, eerst met beleefdheit opgehouden, voorwendende, dat hun bevelhebber (dien zy den Kapitein Major noemden) niemand buiten des Konings last dorst laten voorby dien post gaan; daar beneven hen verzekerende, dat zy niet zouden belet worden hunne reize te vervorderen, na dat vooraf 's Konings gezanten aan boord zouden verschenen zyn, die ook nog op dien zelve dag aan 't vaartuig van den Landvoogd met veel beleefdheit quamen. Zy bragten eenige vrugten tot een geschenk met zich; en gaven met zeer veel opgesmukte redenen te kennen, dat alles voor den Landvoogd, en de E. Maatschappy, ten besten was.

Geveinsde bejegening der Gorontalders by Padang.

Zo gy dat meent, sprak de Landvoogd, zo belast ik ulieden voor eerst die vastigheid te verlaten, en aan myn volk een vryen doorgang na Dommoegoe te geven, of ik ben anders hier gekomen, om u daar toe te dwingen. Ook zeide hy, dat hunne Koningen maar vryelyk aan boord konden komen, om met hem te beraadslagen, wat 'er in deze tyden, tot voorkoming van verdere ongelukken; diende gedaan te worden; aangezien het hen, zo zy zich voor hem, en de E. Maatschappy, niet quamen te verootmoedigen, zeer qualyk gaan zou, en dat hy hen daarom nu nog riedt, zich wel te bedenken; maar zy, van een zeer opgeblazen aard, en niet gewoon zynde, zulk een taal te hooren, of die te gehoorzamen, lieten hem maar voortpraten, zonder zich daar eenigzins aan te kreunen.

Wes-

1681. Weshalven hy zich met zyne weinige manschap (de Boot, en Coracora's nog by den onder-Hopman *Crombuizen* zynde) gereed maakte, om deze vesting aan te taffen.

De Landvoogd

Den 7den Maart staken de gewapende Schuiten en een Boot, nevens een toegetakelde Coracora, met het grootste Veld-stukje voorzien, van boord, voeren den stroom op na Padang, en zouden door zes vaartuigen met Tominders gevolgt worden; die, schoon van den Landvoogd sterk aangezet, egter niet dorsten, alzo zy voor de Gorontalers een schrik hadden.

De Heer *Padbrugge*, nog maar half wegen Padang zynde, hoorde, dat de onzen al aan den vyand geraakt waren; maar kreeg ook tyding met een van onze Schuiten, dat wy al ettelyke dooden, en veel gequetsten hadden, en dat het onmogelyk was, dien post met zo weinig mannen te vermeersteren.

Dit verdroot den Landvoogd zeer, die met de Schuit wederom keerde, en, aan den wal gekomen zynde, de meeste Matroozen al in de vaartuigen, en klaar vond, om te vlugten, terwyl andere zich zeer deftig gequeten hadden.

Beklimt de wal van hunne vesting zelf.

Om deze lafhertigen dan, die 't meeste geschreeuw van de gequetsten, en dooden, maakten, maar die zelfs niet gequetst waren, aan den vyand door zyn eigen voorbeeld te helpen, zette hy 't zelf door de graft henen, en beklom zeer moedig den wal, daar al drie van de onzen op waren, zonder gevolgt te worden; maar die moedigheid kon dien Heer wel ligt qualyk bekomen hebben, alzo hy voor bloote stryk-weeren had aangezien, die hy bevond ware poorten te zyn; voor welker eene hy Schipper *de Rande*, en voor de andere *Jan Franszoon*, zich dapper quyten zag.

Dit gezig egter, van den Landvoogd, nevens eenige andere van ons, zo stout op den wal geklommen, gelyk de laft van aanstonds de Trompet daar op te steken, gaf in de onzen zulken moed, en in de vyanden zulken verslagenheit, dat zy ten eersten door twee agterpoorten de vlugt namen, zonder dat het mogelyk was hen na te jagen, om dat wy te weinig volk hadden, en pas veertig koppen sterk, waar onder nog wel een dozyn lafhertigen waren, daar de vyand nog wel negen honderd man telde. Wy eindelyk, met verlies van vier dooden, en eenige gequetsten, (waar onder *Jan Franszoon*, en twee Sergeanten) meesters van de vesting geworden, hoorden, dat de vyand negen en twintig dooden, en zeer veel gequetsten had, onder welke eerste al de voornaamste, en twaalf

1681: zeer aanzienelyke, en de naaste aan de Koningen, waren; ook was de Koning van Gorontalo, *Bea*, zelf gequetst, die door een Granaat getroffen, en daar door zo verwoed was, dat hy zich, ware 't hem niet belet geworden, zou dood gevogten hebben.

Daar was ook van den vyand een voorvegter met den Vaandrig, *Jan Franszoon*, aan den dans geraakt, die zich zo byzonder wel queet, dat hy voet aan voet, en schild aan schild, zonder eenigzins voor hem te wyken, vogt; maar moest eindelyk het door een kap, die hem een Matroos met een enter-byl gaf, opgeven; hoewel die Matroos weêr van een ander mede een zwaren houw in 't hoofd kreeg. Dit, en eenige bekomen hulp-troepen, dreven den vyand nog al verder op de vlugt; hoewel hy ons aan de land-zyde dezer vesting nog al veel spels maakte, en Schipper *de Rande*, die 't van dien kant eens ondernemen wilde, en maar van vier man gevolgt was, te rug dreef.

Daar op begaf de Heer *Padbrugge* zich den 8ten Maart naar Dommogoe, latende dien post zeer wel bezet; en ruilde daar frisch volk, met het welk hy, zonder verder iets te ontmoeten, te rug quam.

Trekt na Dommogoe; en Gorontalo.

Den 10den en 11den quam *Krombuizen* met de meeste Coracora's weder by den Landvoogd, die daar op met de gansche magt, in twee hoopen onder den onder-Hopman *Krombuizen*, en Schipper *de Rande*, verdeeld, en met de Bondgenoten, gesterkt met twee veld-stukjens, te land naar Gorontalo trok; 't welke, als die van Gorontalo en Limbotto hoorden, zonden zy eenigen van de hunnen den Landvoogd met een Vrede-vaan tegen, baden om vergiffenis, vielen op hun knyen, en gaven zich uit name en laft van hunne Koningen op genade en ongenade over.

Die zich op genade en ongenade overgeven.

De Landvoogd zond ze met goede hope weêr na hunne Koningen, en zei, dat zy zelf voor hem moesten komen. De oude Koning van Gorontalo en Limbotto waren daar toe zeer wel genegen, maar *Kaitsjili Bea* alleen hield het nog eenigen tyd tegen.

Hy eischt hare Koningen zelfs.

Na veel moeite kregen eindelyk de onzen de drie voornaamste Belhamels, te weten, den Goegoegoe van Gorontalo en Limbotto, Hatoe, en Itsneen, en den jongen Prins, die zich *Radja Laoet*, dat is, *de Koning der Zee*, noemen liet; by welken ten laaftten ook de Koning *Bea* ons in de handen viel. Na verscheide harde bedreigingen, quam hy zeer trots, en opgeblazen, met wel duizend man, en eenige Trompetten,

De trotze Koning *Bea*, moest zich verootmoedigen,

1681. by ons, en moest zich, hoe balsturig hy ook was, egter voor ons verootmoedigen, zyn geweer van zich geven, en dien hoon dulden, dat hpm, ten teeken dat hy onze onderdaan geworden was, zyn Sonnescherm voor zyn voeten in stukken gebroken, en hy dus onwaardig verklaard wierd, om langer te gebieden; een smaad, die hem naderhandt byna tot het uiterste vervoert zou hebben.

Na dat nu de Landvoogd hem wakker doorgehaalt, en hy zynen toorn een weinig laten zakken had, wierd hem aangezegd, dat hy naar Batavia had te gaan, om de Hooge Regeering aldaar om vergiffenis te bidden. Hy zei, dat hy zou gehoorzaamen, wel ziende, dat daar niet veel tegen te doen was.

Des zelfs dappere bedryven na zyn verneering.
Daar op liet de Landvoogd hem vry en vrank, zonder eenige banden, of verzekering, na boord brengen, alwaar al half op de trap gekomen zynde, hy over Schipper *de Rande* heen sprong, en het op een loopen stelde. Hy zou, zo door al de Bondgenooten heen, het ook waarlyk ontsnapt hebben, zo de Sergeant *Winkelaar* hem door zyn snelheit en lange beenen niet ingehaalt, overweldigt, en, niet zonder nog een wakkeren kap in zyn bil bekomen te hebben, te rug gebracht had. Hy wierd nu wat beter, dan te voren, verzorgt, en wel vast gevleugelt na boord gevoert, al welke voorzorg niet en belette, dat hy onderweeg nog een ongelooflyke kragt, om los te raken, aanwendde, stortende zich zelve uit de Praauw in den stroom, met een voornemen, om de Praauw zelf t'onderste boven te werpen. Dit alles deed hy niet zonder schriklyk op de onzen te schelden, te vloeken, en hen met de Ternataanen, en Engelschen wonderlyk, even als of hy de onzen gevangen had, en niet hun gevangen was, te dreigen. Men bragt hem, en de verdere Roervinken, verzekert na Ternate, en lei de overwonnen Gorontalers, en Limbotters, ten boete van hunnen mede-afval op, jaarlyks aan de E. Maatschappy honderd vyftig balken, en tweenzeventig dikke affuit-planken, te leveren; buiten 't welke zy nog tot brand-schatting voor de gansche vloot honderd vyftig Slaven, of der zelve waardy in Goud of Silver, geven moesten. In ieder dorp zou voortaan maar een Koning zyn, en de Titel van *Radja Laoet*, en *Radja Agama*, dat is, *Koning der Zee*, en *Koning van den Godsdienst*, zou niet meer mogen gevoert worden.

Een zware Slang, van ons volk gegeten.
Ons volk bequam op Padang een Slang van dertig voeten lengte, die een Nola, of Bosch-rund, ingelokt had, en daar aan gestikt was. Zy aten ze op, en

vonden ze, zo gezoden, als gebraden, 1681. uitnemend goed, zeer vet, en smakelyk.

In de maand April vond de Heer *Padbrugge* de eilanden *Bangay*, en *Gape* (anders ook wel kleen *Bangay* genaamt) t'eenemaal ontvolkt, en waren de ingezetenen door last van *Radja Palacca*, op hun eigen verzoek, met dertig Boegise vaartuigen van daar na *Mondone* verplaatst, na dat hun Koning, *Caboedo*, bevorens door de Ternataanische Hopmannen *Baccari*, en *Colabo*, om hals gebracht was.

Dit waren al mede gevolgen van den oorlog, door den Koning begonnen, en nu wel gelukkig geëindigt; maar waar by hy de magt over alle zyne landen (zynde nu alle onder de E. Maatschappy, en hy thans van haar maar een Leenheffer,) of ook om zyn eigen volk (gelyk te voren om een haver stroo geschiedde) voortaan meer ter dood te mogen brengen, verloren had, als zynde nu geen vry Koning meer, maar met al de zyne onzen onderdaan geworden, waarom zy ook allen aan de E. Maatschappy den eed van trouw, en onderdanigheid, hadden afgelegd.

In 't einde des jaars zond de Heer *Padbrugge* den Koning *Amsterdam*, met de Koningin, na hen van deftige kleedren voorzien te hebben, nevens eenig gevolg voor hun beiden, en zyn verderen omslag, na Batavia, om zich aldaar voor haare Hoog Edelheden te verootmoedigen, en met haar verder over zyne zaken te spreken.

Terwyl hy derwaarts zeilt, moeten wy ook met een woord iets van de Princes, of *Bokje Gamma Lamma*, spreken. Zy was, gelyk wy bevorens melden, aan den Ryks-bestierder, Prins *Alam*, gehuwt; maar gelyk die Heer oud, en zy in vergelyking van hem jong, en dertel was, alzo is 't geen wonder, dat zy meer zin in den Prins van *Tidore*, *Kaitsjili Ceram*, dan in dien ouden Ryksbestierder, had.

Mag men de verklaring van Prins *Ceram* den 13den October in 't 1675. gedaan, en in de dagelyksche aantekenrol geboekt, gelooven, zo was zy zelf zo verre vervallen, om zich toen van dien Prins te hebben willen laten schaken; 't welke als het door 's Konings mildheit aan den Tolk, *Henrik Cors*, ontdekt, en ook daar door alleen belet wierd, zo wist zy egter nog veel behendige uitsfrozelen ten laste van de Koning, haaren broeder, onder ons volk te zaajen, als of zy heel zuiver, en de Koning alleen daar in schuldig, en qualyk onderligt was.

Ja zy gaf voor, dat de Koning haar op den Coraan had doen zweeren, om hare

De Koning van Ternate verliest zyn vry regt.

Hy, en de Koningin, vertrieken na Batavia.

De Princes Gamma Lamma beschreven.

1681. hare zuiverheit omtrent dat bedryf in den grond te weten; of dat hy haar anders wilde dooden; hoewel de Koning toen van haar niet anders wilde hebben, dan dat zy by hem blyven, en met anderen, nevens den Prins Ceram, niet mede de vlugt nemen zoude.

Om hare bedryven nog meer glimp te geven, had zy den 29ten January in 't jaar 1676. wel uitdrukkelyk in ons dagregister hare klagten wegens des Konings quaden imborft tegen haar, en zyn vleijende tong tegen ons, laten aantekenen, op dat andere Hoofden van de Hollanders zich in het toekomende voor hem wagten mogten; voegende daar by, dat haar wel niet en pafte dit van haren Koning, en broeder, te zeggen; maar dat egter zyne bedryven godloos waren; en verzogt daar beneven, dat wy dat wilden geheim houden.

Wel is waar, dat zy, en haar man, Prins *Alam*, bedekt en openbaar over deze zaken aan hare Edelheden, en ook aan den Landvoogd in Amboina, den Heer *Hurdt*, fchreeven, en fterk over den Koning klaagden; maar egter hebben ons veel omftandigheden doen blyken, dat zy de E. Maatfchappy in den grond geen goed hert toedraagt, en dat het alles niet; dan geveinftheit, is; zynde zy immers zo boos, als de Koning.

Zy gaf een klaar bewys van haren bloeddorftigen, en oproerigen aart, als zy den 22ten November in 't jaar 1678. des Landvoogds Gemalin, nevens de vrouwen der aanzienelykfte dienaren der E. Maatfchappy aldaar op een grooten maaltyd genoodigt hebbende, tot meerder vermaak van 't gezelfchap twee hooopen jongens tegen een vegten liet, waar van de eene troep, zo het den naam had, voor den Koning, en de andere voor de Ryks-grooten, ftreed. Dit quam van jongens tot volwaffe jongelingen, van vuiften tot poenjaarden, en 't liep eindelijk zo hoog, dat het ernst wierd.

Hier in had die Prinſes, ſchoon zy wel zien kon, dat het tot een openbaar bloed-bad komen zou ('t geen zy mogelyk maar zocht) zulk een vermaak, dat zy het volk 'er nog al meer toe aanzette, en met de uiterfte vergenoeging ophitſte, niet begerende, dat men hen ſcheiden zou. Dog de onzen, vreezende, dat hier iets anders agter ſtak, en dat het wel mogelyk (gelyk de tyd wat later leerde) op ons gemunt kon zyn, begonden dat met geweld te beletten, met bedreiging, dat, zo men 'er mede voortging, wy met gefchut van de veſting 'er onder ſchieten zouden.

Zy was een wakkere vrouw van geſtalte, en zeer wel beſpraakt; maar te

gelyk ook uitermaten geil en ligt. Blyken daar af had zy verſcheide gegeven.

Altoos 't is zeker, dat Koning *Amſterſtam* zekeren Moor, *Tambora*, van een uitheemſchen afkomst, en tegen 's Ryks-wetten by haar bevonden, al in 't jaar 1676. heeft laten dooden; over welk bedryf hy van den Tidoreeſchen Koning, *Saiſoddin*, die anders niet veel voor hem over hadde, zeer geprezen wierd.

Naderhand heeft zy zich nog al meer, met anderen, en ook met eenen *Hatibi Biboe*, van 't eiland Meauw, een Hoveling van afkomst, te buiten gegaan. Deze is mede door den Koning gedoodt; maar kort daar na had zy weêr een anderen Minnaar, *Hatibi Gilolo* genaamt. Dezen, om hem zo bloot, als de anderen, voor 's Konings wrake niet te ſtellen, zond zy, volgens de wyze der Ternataanen, en meer Oofterlingen, dagelyks kruiden, en bloemen tot ruikertjes, zo konſtig te zamen geſtelt, dat zy over en weder daar door al zo verſtaanbaar, als door brieven, malkanderen eerſt verklaring van liefde, en naderhand dagelyks onderling berigt van alles gaven; dog hy raakte door 's Konings afval mede in onze handen, en wierd om zyn vuil bedryf gerabraakt.

Wat nu haar vlugt na Tidore, en haar gedwongen huwelyk met den Prins *Ceram* belangt, ik ben van oordeel, dat zy over de ruiling, van een jong voor een oud man, van een ouden voor een jeugdigen Minnaar (van welken zy zich zeer gaerne had laten ſchaken) zeer vergenoegt, en vooral zeer blyde geweest is, dat zy van den Koning, haaren broeder, onſlagen was. En dierhalven kan ik (ſchoon zy zulx voorgaf) niet gelooven, dat 'er haar leven aangehangen heeft, zo zy het niet deed, en nog veel min, dat haar broeder haar daar toe gedwongen heeft.

Zo ligt, en geil, als zy was, zo ligteveerdig was ook haar zufter, de Prinſes *Maulonda*, die zich, nevens den Prins *Rotterdam*, al mede in 't werk van 's Konings afval gemengt, en daar by blyken gegeven heeft, dat men geen vertrouwen ter wereld op haar kon ſtellen; waarom men daar na ook goed gevonden heeft, dien Prins op Batavia te houden, alwaar ik hem in 't jaar 1686. met twee oppaffers heb zien verzeld gaan.

Hy was een Prins anders van een goed gelaat voor een inlander, redelyk kloek, na mate van dien ook gezet, en, in de tyd dat ik hem zag, in 't beſte van zyn leven, en na gifſing agtentwintig, of dertig jaren oud.

Hy was zeer beleeft, en vriendelyk, immers zo 't uiterlyk ſcheen, en behoefde Zyne hoeda-nigheden niet

1681:

Blyken van hare ligtvaardigheid.

De Prinſes Maulondz.

De Prins Rotterdam.

1681. niet na Italiën te reizen, om de veinzeren van 't Hof te leeren. Hy sprak redelyk goed Nederduitsch, hoewel hy 't beter verstaan, als spreken, kon.

En zyn kleeding.

Zyn hoofd-gewaad bestond gemeenelyk in een Tulband, of eigentlyk een dikken Wronq, dubbeld om 't hoofd, en boven open, aan de eene zyde Goude afhangerende quaften, of franjes, hebbende.

Zyn kleed was zomtyds een graauw gestreept, zomtyds ook wel een effen Zyde kleed, dan eens van deze, en dan eens van een andere verw, en, na de wyze der Macassären sluik om 't lyf sluitende Badjoes, of opper-kleeden, geschikt, waar onder hy een lange spitze broek, gelyk nu de Hollanders dragen, had.

Ik heb hem noit met kouffen, maar altyd bloots beens, en met muilen aan de voeten, zien gaan. Ook ging hy noit zonder oppassers, een eere, die hem in schyn gelyk stelde met de Heeren Raaden van Indiën (die altyd met twee oppassers uitgaan) maar die hem geenzins met dat inzicht, en alleen, om op al zyn doen acht te geven, gebeurde; hoedanige houw-kinderen de E. Maatschappy, tot haar leedwezen, al meer gehad, en nog heeft.

Koning Amsterdam en de Koningin komen op Batavia.

De Koningin zyn gewaad en gebeerden.

Ondertusschen verscheen de Koning *Amsterdam* met zyn Koningin; en verscheide van zyn Grooten, den 6den October des jaars 1681. met het schip, Nieuw-Middelburg, op Batavia. Zyn hoofd-dekzel was mede diergelyk een Distar, of Tulbant, als die van zyn broeder, Prins *Rotterdam*; hoewel vry kostelyker in 't geheel, zo van Stof, als van Goude quaften. Zyn kleed was op zyn Hollands, dan eens van swart Laken (mogelyk rouw dragende over zyn swaar verlies) dan eens swart Fluweel, ook zomtyds wel van eenig ander kostelyk Zyde Stof.

Hy had geen quade gebeerden, wist, uiterlyk, al vry wel met de Hollanders om te gaan, en redelyk wel met hun in gebroken Duitsch te spreken.

Als ook de Koningin, beschreven.

De Koningin was de langste niet, maar voor een inlandsche Princes al zeer fraai besneden van wezen, en vry blank, al het welke nog zeer verre overtrof hare levendigheid van geest, en een zeer bevallige wyze van iemand, door haar minnelijke taal, en zoeten aart, ten eersten in te nemen, waar door zy zich by yder een, en voor al by haar Hoog Edelheden, en de Gemalinnen van de Heeren Raaden van India, zeer aange-naam heeft weten te maken.

Men zag haar gemeenelyk in een kostelyke Cabaja, en kostelyke Juweelen aan hebben. Zy was eigentlyk zyn vo-

1681. rige vrouws zoons weduwe, om de welke te kunnen trouwen, hy (gelyk wy bevorens zeiden) hen beide om 't leven bragt.

Zy wierden van hare Edelheden zeer wel ontfangen, en hun wierd wel veel eer en vermaak aangedaan; maar na dat nu eenige tydt verlopen was, bleek het dat hare Edelheden dit alles aan hem, als aan haren onderdaan, en niet als een vry Koning, deden: want buiten dat hem verboden wierd, voortaan iemand van zyn eigen onderdanen te mogen dooden (alle welke voor onzen Raad van Justitie verschynen, en aldaar, na 't blyken van hunne schuld, behooryk gevonnist moesten werden) oordelden haar Edelheden ook op zeer goeden grond in 't begin van 't jaar 1682, dat zy ook niet meer gehouden waren, hem en zyn Grooten, jaarlyks, wegens 't omkappen der Nagelboomen, een vereering van twaalf duizend Ryksdaalders te geven; maar om hun egter nog eenige zoetigheid te doen, en een onverdiende weldaad te bewyzen, vonden zy (zo ik wel heb hooren zeggen) goed, hun alles 't geen zy de E. Maatschappy schuldig waren, by trappen quyt te schelden; houdende nogtans aan haar, den Koning, en zyn Grooten, jaarlyks iets, na dat zy zich zelve dat waardig maken zouden, toe te leggen; 't geen nog altyd een streng om den arm der E. Maatschappy was, om hem, en zyne Grooten, te beter in teugel te houden; hoewel hy zedert niet veel meer van zyne parten heeft laten voor den dag komen, alzo hy (hoe veel eer men hem ook 't zy op Batavia, 't zy naderhand in Ternate, bewees) wel klaar zag, wat bril men hem op zyn neus gezet had, en hoe hy in opzigt van alle zaken, de E. Maatschappy betreffende, nu volstrekt onder haren Landvoogd staan moest, en zyn ryk van haar maar ter leen had; zo verre, dat hy nu maar Koning van Ternate in naam was, die niet anders dan de bloote schaduwe van dat Koninklyke nog behoudende, een enkele pop van Staat zonder vermoegen, en een van de grootste onderdanen der E. Maatschappy, was. Al het welke hy, om de waarheit te zeggen, zich zelve moetwillig op den hals gehaald heeft.

In February van dit zelve jaar 1682. vonden ook haar Edelheden goed, den Heer, *Jacob Lobs*, na Ternate te zenden, om den Heer *Padbrugge* aldaar te vervangen, welken zy volgens haren brief van den 8ten als haren Commissaris, of Gevolmagtigden, over de drie Oostersche Landvoogdyen aangesteld hadden.

Hy

1681. Werden beide zeer wel ontfangen.

In 't jaar 1682.

Hy ziet nu

Dat hy maar een Koning in naam is.

De Heer Padbrugge Gevolmagtigde over de drie Oostersche Landvoogdyen.

1682. Hy quam hier met de opper-Kooplieden, *Pieter van Akkersdyk*, en *Pieter van den Hoorn*, nevens de onder-Kooplieden, *Abraham Boudens*, en *N... Hoofd* (die bygevoegde leden van den Gevelmagtigden zyn zouden) den 23sten Juny aan; dog de Landvoogdy wierd eerst den 2^{den} September aan hem overgedragen, en hy toen als tweentwintigste Landvoogd der Moluccos voorgefelt; waar op de Heer *Padbrugge* nog dien zelven dag met vier schepen na Banda vertrok; latende de Moluccos in schyn wel bevredigt, maar in der daad nog vry verwart, gelyk hy die ook gevonden had, zo dat hier zorge, beleid, voorzichtigheit, en gestadig mistrouwen tot het beteugelen van zulk een trots volk, vereischt wierd.

De Heer Lobs tweentwintigste Landvoogd der Moluccos.

De Koningin krygt op Batavia een jongen Prins.

Ondertusschen quam de Koningin den 15^{den} September dezès jaars van een jongen Prins op Batavia te bevallen; waar op den volgenden dag verscheide plegtelykheden, by de Ternataanen in zo een voorval gebruikelijk, volgden.

Uit onze vesting trok een volle troep voetvolk onder 't bevel van een onder-Hopman met vliegende Vaandels, onder 't geluit van verscheide Gongen, Tifa's, en andere, zo inlandsche, als ook Hollandsche speeltuigen. Twee Macassaren, met Schild, en Kris gewapent, sprongen met de zelve, uit de scheden gerukt zynde, voor uit. Toen volgden verscheide inlandsche speeltuigen, ook eenige Chineesche groote Schalmeyen, en verscheide Javaansche Trommeltjes, zynde omtrent een el lang, en van een langwerpige fatzoen, even als kleene Toelastjens, daar anders de inlandsche Trommeltjes veel plat en breed zyn; buiten dat men op deze Javaansche met beide de handen aan wederzyden gewoon is te speelen, of die, zo als zy om den hals hangen, te slaan; daar men de andere op den grond zet, of in de eene hand houd, en met de andere maar aan de eene zyde met een vooromwoeld stokje, of met een enkeld houtje, daar toe gemaakt, gewoon is te slaan. Daar op volgden eenige Slaven met eenige lange stokken, waar aan ettelyke Wimpels, op zyn Chinees van schoone Zyde Stoffen gemaakt, gehegt waren. Daar wierden ook drie groote brandende Lampen, en eenige brandende groote Chineesche Waschaarsen, gedragen, waar op verscheide amptenaaren des Konings met eenige schoone Goude en Silvere vaten volgden, waar onder zommige zeer fraai, en vry groot bevonden wierden.

Diens geboorte plegtelyk

Toen verscheen de Prins *Rotterdam*, zeer kostelyk gekleed, en met een Gouden keten om zyn hals. Hy had eenige

bedienden van de E. Maatschappy, door den opper-Landvoogd, den Heer *Kornelis Speelman*, tot het bywoonen dezer plegtelykheit uitdrukkelyk afgezonden; by zich, en droeg zelf in een groote Silvere vergulde schotel een jongen Cocos, of Clappus-boom, welke hy niet verre van de hoofd-vesting op Batavia plantte.

1682. Met 't planten van een jonge Clappus-boom; enz.

Zulk een boom op de geboorte-dag van een nieuwgeboren kind te planten, is de gewoonte by zeer veel Oosterlingen, en wel daar uit spruitende, om dat zy by de leden van dien boom, die 'er alle jaar een meer krygt, ten eersten den ouderdom van het kind best weten te rekenen, anders zyn zy ook wel gewoon der kinderen ouderdom op den tyd der bestiering van dezen of genen Landvoogd op te geven, schoon de andere wyze van rekenen veel ouder, en meer in gebruik is.

Na 't planten nu van dit Clappus-boomtje wierden van al de Soldaten drie schoten met Snaphanen, en daar op ook ettelyke Kanon-schoten gedaan; waar na men op de zelve wyze weêr na 't kasteel van Batavia trok, alwaar de Koning aan verscheide lieden van aanzien een groote Maaltyd gaf, en zeer vrolyk was.

Gevierd wierd.

De Koningin wierd van de Gemalinen der Raaden ook in haar kraam bezogt, en gaf met haar onderhoud aan alle die vrouwen zeer veel genoeg; gelyk ik dat eenige der zelve wel heb hooren zeggen; maar zo groot als de vreugde over de geboorte van dit Prinsje was, zo groot was ook de droefheit over zyn overlyden op den 28sten der zelve maand voorgevallen.

Dit Prinsje stierf kort'er na.

By zyne begrafenis had men mede verscheide Moorsche plegtelykheden.

Het wierd van twaalf Slaven, niet op een baar, maar op een daar toe vervaardigden grooten Throon, die de gedaante van een verheven praal-bedde had, en van een zeer kostelyke spreid bedekt wierd, gedragen. Op ieder hoek van dit praal-bed stonden vier Slaven, een van welke een open Sonnescherm in de hand had, om het lykje tegen 't steken der Zonne te beschutten.

Voor dit praal-bed trok een volle troep voetvolk op een statige wyze, hebbende alle hun geweer omgekeert.

En wierd zeer pragtig en statelyk begraven.

Na 't voetvolk volgde de Koning, met zyn broeder, Prins *Rotterdam*, en eenige andere Grooten; en daar op wierd dit Prinsje by de Clappus-boom, die ten teeken van zyn geboorte geplant was, begraven, en zo omtrent veertien dagen lang van zekere perzoonen (hoewel minder in getal, dan te voren) een uittocht na 't graf, niet zonder inlandsche speeltuigen, gedaan, om dit Prinsje te be-

weenen,

1682. weenen, en eenige bloemen, die men 'er gedurig verfeh in Silvere vergulde fchotelen na toe bragt, op zyn graf te ftoffen.

Voorzor-
ge der
Koningin
tegen 's
Konings
wifpeltu-
righheit en
moord-
zugt.

De Koningin ondertuffchen, allerbest den wifpelturigen aart des Konings wetende, en hoe vele van zyn andere vrouwen hy om 't leven gebragt had, vreesde, wanneer hy haar eens mede moede en wars werden mogt, ook diergelyken einde door zyn handen, of bestel, en verzogt daarom voor haar vertrek van Batavia, aan den Heer opper-Landvoogd *Speelman*, en de Edele Heeren Raaden van Nederlands India zeer heimelyk, dat haare Edelheden, bewuft, hoe de Koning met zyne vorige vrouwen geleeft had, Hem, als uit hun zelve, zonder hem iets van haar verzoek te laten blyken, ernstig wilden bevelen, dat hy met haar, als zyn Koningin, leven, haar met behoorlyke agting handelen, en haar noit aan 't leven komen moest.

Dit beloofden en deden haar Edelheden met veel ernst en voorzigtigheid, daar byvoegende, dat de leden der Hooge Regering te Batavia zo veel opzigt over zyn gedoente omtrent deze zyne Koningin voortaan nemen, en zich zo veel aan haar gelegen zouden laten leggen, dat zy, by aldien hy haar eenigzins qualyk handelde, zulk als of 't aan haar zelf geschiedt was, in alle manieren wreken, maar voor al hem ten uitersten vervolgen zouden, zo hy zig verftouten mogt, haar (gelyk hy andere van zyne vrouwen gedaan had) aan 't leven te komen; welke ernst den Koning uit de ernstige taal van den Heer *Speelman* (die een groote deftigheit in zyn wezen, en niet minder in 't spreken, had) gebleken zynde, beloofde hy verre van haar oit aan 't leven te komen, altoos in alle redelykheit, en met veel agting, met haar te zullen leven; al het welke hy ook flipt nagekomen is; hoewel hy anders zich al zo weinig aan zynen handel met de menfchen, als aan zynen Godsdienst gelegen liet; gelyk uit dit eene staaltje blyken zal.

In 't jaar
1683.
Zyn fleg-
te zugt
voor zyn
Gods-
dienst.

Na zyne te rug komft in Ternate, in 't jaar 1683, gebeurde het, dat hy, bezig zynde in de tegenwoordigheit eeniger Hollanders van een brave Westphaalfche Ham te eeten, buiten gedagten in dat bedryf van een Cafifi, of Priester, overvallen wierd, die, dit ziende, den Koning met zeer veel ernst en verwondering daar over aansprak, vraagende, hoe hy, die een Mohammedaan, en gehouden was, zulk een bedryf in een minderen te straffen, zich verftouten dorft, zelf zo openbaar, en ten spot van zyn Godsdienst, in de tegenwoordig-

heit der Hollanders, fpek te eten? Hy, niet verlegen met die zaak, gaf den Priester tot antwoord, dat hy geen fpek, maar een Hollandfche Ham at, en voegde, om zyn zeggen te bewaarheden, 'er by; dat hy het den Hollanders vragen kon, of dit geen Ham, en of dit wel fpek was; dog hy ziende, dat de Priester, daar mede niet voldaan, hen 't niet vraagde, zo vraagde hy zelf, of hy de waarheit niet fprak, of dit geen Ham was, of de Hollanders dit zo niet noemden, en of zy niet een groot onderscheid tuffchen Ham, en fpek maakten? Zy zeiden, *Ja*; en bevestigden dit (want zy aten mede van de Ham) zo fterk, dat de Priester, hoe moejelyk ook in zyn geest daar over, alzo hy wel beter wift, daar mede te vrede zyn, en voor zyn ooggen zien moest, dat hy voortging fnakelyk van die Ham, maar geen fpek, te eten, en helder daar op een glas wyn te drinken, zonder zich 'er aan te kreunen, dat *Mohammed* beide 't fpek, en de wyn, zo ftreng aan alle Mohammedanen verboden had.

En open-
bare fpo-
terny
daar
mede.

Na den oorlog quamen de Ternataanfche Grooten, de Goegoegoe, de Zeevoogd, en *Kimelaba Marafoli*, over Amboina (daar zy wel vyf of zes maanden bleven) kort na de aankomft van de Heer *Padbrugge* in Ambon, weêr in Ternate, met laft dat men hen al het hunne weêr zou geven, en dat zy door den Landvoogd, en byzonder door den Koning, wel zouden gehandeld worden; dog de Goegoegoe was zyn Gemalin, de Prinfes *Gamma Lamma*, nu aan den Prins *Ceram* getrouwd, quyt.

In dit zelve jaar vonden haar Edelheden in April goed, fchoon de Koning en eenige Grooten, die toen ook op Batavia waren, en wegens hunnen afval regtvaardig verdiend hadden, dat men hen van hunne jaarlyksche erckentenis-penningen niets toelag, egter hen zodanig te begunftigen, dat die Vorft, en de Grooten, om hen te naauwer aan de E. Maatschappy te verbinden, jaarlyks deze vastgeftelde fomme trekken zouden, te weten:

De Ko-
ning, en
Grooten
met een
jaarlyk-
fche fom-
ma be-
gunftigt.

De Koning	Ryksd ^r s.	6400
De Ternataanfche	Grooten, of	
	Ryks-Raaden	. 600
De Makjanders		. 2000
De Sengadji's van	Motir	. 150
		<hr/>
	Ryksd ^r s.	9150-0-0

1683. Ook vonden zy daarenboven goed, den Koning, uit aanmerking van zyn onvermogen, een fomme van 41865-8-9 edelmoedig quyt te schelden, en aan zyne Ryks-grooten een jaar van deze hunne jaarlyksche erkentenis voor uit te geven.

In Mai hebben zy omtrent den staat, en 't bestier van het Ternataansch ryk voortaan vastgesteld, twaalf Ryks-Raaden te verkiezen, dezelve den Koning tot 't behandelen van alle Ryks-zaaken by te voegen, en hem op zekere voorwaarden in zyn ryk te herstellen, welke hy in de maand van July (zo ik van eenige Ternataanen verstaan heb) ook onderteekent heeft.

In 't jaar 1684, den 15den January, woonde hy mede by de plegtelyke begraaftenis van den overleden Heer, opper-Landvoogd, *Kornelis Speelman*. Hy wierd geplaatst onmiddelyk na haar Edelheden, den opper-Landvoogd, en de Raaden van Nederlands Indiën, en pas voor den ouden afgedankten Heer *Antoni Paviljoen*; 't geen by de Lykstatie van dien opper-bestierder nader kan gezien werden.

Buiten zyn Hoogheit verschenen daar mede in swart-Lakenze rokken, deze navolgende Ternataansche Grooten.

Rethi, Zeevoogd van Ternate.

De Prins *Rotterdam*, 's Konings broeder.

Kimelaha Tommagola.

De Prins *Malajoe*, 's Konings broeder.

Kimelaha Tomaitoe.

De Prins *Tolucco*, 's Konings broeder.

De Hhoekom, of opper-rigter van Ternate. 1684.

Djouw Neaman.

En meer anderen, in de Lyft zelf, by de dood van zyn Edelheit den Heer *Speelman* te vinden.

In 't jaar 1685. is hy ook op Batavia geweest, hoewel hy 'er niet lang bleef. In 't jaar 1685. Hy had eenige geschillen met Koning *Saisoddien* en zyn volk gehad, waar over Laft van haar Edelheden omtrent de moeijlykheden aan te regten, maar den Koning van Tidore daar over ordentelyk, en in der minne te laten aanspreken, en te hooren, wat antwoord hy daar op geven zou; en zo dat niet voldoende zyn mogt, dan een behoorlyke betuiging daar tegen te laten doen, en daar van kennis aan haar Edelheden te geven; dog zo die Koning hem ondertusschen weër nieuwe moeite aandeed, dat hy dan met den Nederlandschen Landvoogd zou overleggen, wat daar in best gedaan ware.

Men vond ook goed, in dit jaar aan Nieuwe gunst, Koning Amsterdam weër duizend Ryksdaalders te verstrekken, en de onkosten, tot het maken van eenige nieuwe kleederen, en den voorraad van zommige dingen, tot zyn reize noodig, hem te schenken, en zyne gansche schuld, toen noch vierendertig duizend Ryksdaalders zynde, jaarlyks zodanig te verminderen, dat men van zyne erkentenis-penningen voortaan maar twee duizend Ryksdaalders aftrekken zou; waar op hy in 't einde des jaars weër na Ternate vertrokken is.

Z E S D E H O O F D S T U K.

IN 't jaar 1686. de Heer *Thim*, driewintigste Landvoogd der Moluccos. Die op Japara aangiert, als ook tot Batsjan. Zyn aankomst, en inbaling, in Ternate. Vertrek van den Heer *Lobs* van daar na Batavia. Intrede der regeering van den Heer *Thim*. Misnoegen van zynen tweeden. Die zich in deze Landvoogdy tracht in te dringen. 't Geen uit 's Konings schryven, en antwoord 'er op, te zien is. Des Landvoogds goed verstand met den Koning. Zyn haat hier over tegen van *Thye*. Dien by stil na Manado doet voeren, en zyn papieren lichten laat. Waar af zyne vrouw na Batavia kennis geeft. Misflag des Landvoogds daar in, in 't aanhouden der schepen, diergelyke van de Landvoogden wel meer begaan worden. Vrugtelosheit van zo grooten misflag. Waar toe de Predikanten medegewerkt hebben. In 't jaar 1689. de Heer de Haas Gevolmagtigde der Oosterfche Landvoogdyen. De Heer *Kops* vierewintigste Landvoogd der Moluccos. Des Heeren de Haas verrichtingen in Ternate. De Heer *Thim*, en die twee Predikanten, buiten bediening na 't vaderland gezonden. Hy komt als Schipper weër uit, verliezende schip, en leven. Hoe 't met *Moulin*, en *Hoogeboom*, ging. De dood van Koning Amsterdam, en 't bestier des Ryks door de Grooten in 't jaar 1691. De Heer *Basting* gekoren vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos; dog overleden. De Heer *Buis* Gezaghebber. De Heer van der *Duin*, vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos in 't jaar 1692.

In 't jaar
1686.
De Heer
Thim
drieen-
twintigste
Land-
voogd
der Mo-
luccos.

Zedert zyn onder de regeering van dezen Koning niet veel merkwaardige zaaken voorgevallen; dan alleen, dat de Heer Landvoogd *Lobs* in 't jaar 1686. den 1sten Juny door den Heer, *Johan Henrik Thim*, als drieentwintigste Landvoogd der Moluccos, vervangen is, na dat die Heer den 23sten April daar met het Jagt Naaldwyk aangeland was.

Deze Heer, bevorens Bevelhebber op Weiffelmund, een vesting van den Koning van Polen, omtrent Dantzig, voer in 't jaar 1684. als Schipper en Bevelhebber in dienst der E. Maatschappy uit, wierd naderhand op de Kaartmakers-winkel te Batavia eenigen tydt gebruikt, en tot dit ampt ('t geen al een goede sprong was) zeer schielijk gevordert, en daar op den 19den February op de Reede van Batavia als Landvoogd der Moluccos (volgens gewoonte) aan boord voorgefelt zynde, vertrok hy van daar met zyn zoon, dogter, en verder huisgezin, den 20sten dier maand, en gierde op Japara aan, alwaar hy de schepen Voorsehoten, de Moerkapel, en het Jagt 't Goud visje, vond; hoewel 'er naderhand nog de schepen Macassar, Zirkzee, de Gideon, Oosterblokker, Naardermeer, de Graaf, Boswyk, Cadiri, Rotterdam, en 't Wouwtje, verschenen zyn; van welke de twee laatste mede na Ternate stonden te gaan.

Hy was wat schielijk van Batavia na Japara vertrokken, om na vermogen, by zyn komst aldaar, eenige order wegens den droevigen moordt van de Heeren *Tak, van Vliet*, en meer andere, op den 8ten February dezes jaars; te Carta Soera de Ningrat door *Soera Pati*, en zyn volk, elendig om hals gebragt, volgens last van haar Edelheden, te stellen; van welke wy breeder onder de stoffe van Java, en die der Mataramsche Keizers, staan te handelen.

Hy vertrok van daar met de Jagten Naaldwyk, en Rotterdam, mitsgaders de Fluit het Wouwtje, den 22sten Maart, en quam eerst voor de vesting Barneveld in de Straat van Batsjan ten anker, alwaar de Bevelhebber, *Pieter Lyn*, met den Koning van Batsjan, *Alawaddin*, benevens zynen broeder, *Kaitsjili Moesom*, en eenige andere Grooten des Ryks, den nieuwen Landvoogd *Thim* aan boord quamen verwelkomen, en op het plegtelykste begroeten; dog namen na kort verblyf, om dien Heer, 'en zynen bodem niet op te houden, weder afscheid, die den 23sten April voor de vesting Orangie ten anker quam, alwaar hy van den Landvoogd *Lobs*, en de voornaamste dienaaren der E. Maatschappy, aan boord

verwelkomt, en, volgens gewoonte, onder 't doen van drie algemeene losbrandingen der Soldaten, en Borgers; ten dien einde in 't geweer gebragt, en 't balderen van het Gefehut zeer plegtelyk aan land geleid, en statelyk ingehaalt wierd, terwyl kort daar aan de twee andere sehopen op de Reede quamen.

Daar liep eenige tyd door, met de zaaken tot het overgeven dezer Landvoogdy in behoorlyke order te brengen; waar op de overgave den 1sten Juny in der minne, en zonder de minste geheillen tusschen deze twee Landvoogden gevolgt zynde, is den Heer *Lobs*, na plegtelyk afscheid van de Moluksche Koningen, den Heer *Thim*, en alle de andere Grooten, zo der Moluksche eilanden, als in den dienst der E. Maatschappy, genomen te hebben, door den Koning *Amsterdam*, den Prins *Tolucco*, zyn broeder, en verdere Grooten, met de zelve plegtelykheit, die by des Heeren *Thim*'s inhaling gebruikt was, tot aan boord uitgelei gedaan, alwaar deze Vorsten, en Heeren, eenigen tydt vrolyk geweest zynde, van den Heer *Lobs* andermaal afscheid namen, waar op hy zyn reize na Batavia over Amboina (daar hy den 3den Augusty quam, en tot den 4den September bleef) voortzette.

Wat nu de regeering van den Heer *Thim* betreft, hy was, by zyn intrede aldaar (zo het uiterlyk schein) by den Koning zeer bemint; dog hy had mededienaars in den dienst der E. Maatschappy, die hem niet alleen den voet zeer dwars zetten; maar, waar het hen mogelyk, hem dien ook wel meesterlyk zogen te lichten.

Het sehynt, dat het den tweeden 't Mis- perzoon, en opper-Koopman aldaar, den Heer *Isaac van Thre*, merkelyk, met de komst van den Heer *Thim*, uit zyn gissing gegaan was, en dat hy geen andere staat gemaakt had, van zelf als Landvoogd te zyn, en den Heer *Lobs* by zyn vertrek te vervangen; maar nu, buiten verwagting, hier een nieuwen Landvoogd krygende, zette dit al van den beginne af geen goed bloed, maar zyn drift hem aan, om tegen zyn oppergebieder niet alleen zelf aan te werken, maar om ook verscheide andere van de voornaamste dienaars daar toe te bewegen, en met hen rypelyk te overluggen, wat middelen men best zou in 't werk stellen; om dezen Landvoogd van daar te krygen, en 'er zich zelve in te draajen.

Daar toe had die opper-Koopman onder anderen den Predikant, *Mattheus Hek*, den Hopman, *Augustyn du Moulin*, en eenige andere, aan zyn snoer weten te krygen, en met hun beraamt, om dit alles

1686.

Het vertrek van de Heer *Lobs* van daar na Batavia.

Intrede der regeering van de Heer *Thim*.

't Misnoegen van zyn tweede.

Die op Japara aangierd,

Als ook tot Batsjan.

Zyn aankomst, en inhaling, in Ternate.

1686. alles tot het gewenschte oogwit te brengen, dat men yder in het byzonder daar over met den Koning van Ternate heimelyk sprak, en zyn Hoogheit zocht aan te zetten, om over den Heer *Thim* te klagen, en van *Thye*, als des zelfs vervanger, te verzoeken.

Volgens dit besluit sprak men den Koning daar over; maar vond hem vry beter *Thim's* gezint, als men verwacht had; en nog veel minder had men verwacht, dat de Heer *Thim* een afschrift, zo van het schryven des Konings in 't jaar 1687, als van 't antwoord haarer Edelheden, door haare Edelheden zelfs bekomen, en dat het van zulken slegten uitslag voor verscheiden van hen geweest zoude hebben.

Wat listen en lagen zy tegen dien Heer aangelegt hebben, en hoe dit alles by Koning, *Kaitsjili Amsterdam*, opgenomen is, zal ik niet ophaalen, maar my alleen gedragen aan het navolgende uittrekzel uit 's Konings brief aan haare Edelheden, en uit het antwoord van den Heer opper-Landvoogd, *Joannes Campbuis*, en de Edele Heeren Raaden van Nederlands India aan dien vorst, dat my de Heer *Thim* by zekere gelegenheit zelfs heeft meegedeelt.

Extract uit den brief van zyn Hoogheit den Koning van Ternate aan haar Hoog Edns. tot Batavia gezonden, met het Jagt Pylswaart in de maant Juny 1687, daar by getoont word, wat listige Practyken de opper-Koopman, Isaac van Thye, met zynen aanhang in Ternate, in 't werk gestelt heeft, om zynen Gouverneur, den E. Heer Joan Henrik Thim, den voet te ligten, en zich zelve daar in te dringen, welken Koninklyken brief haar Hoog Edl. van Batavia aan wel gemelten Heer Gouverneur in de maand Maart in 't jaar 1688. gezonden hebben tot zyn narigt, op dat zyn E. zien moge, wat guiten hy in zyn Gouvernement heeft.

VOrders geeft zyn Majesteit aan haar Ed. ook kennisse, hoe de Gouverneur, Joan Henrik Thim, die haar Edns. tot die charge aangestelt hebben, alhier op Ternate wel verscheenen is, en wy met den zelven in een goed verstand tot nog toe passeeren, met hope, dat zulx ten goede van de E. Compagnie redundeeren mag, dog de Gouverneur en is met zyn secunde en opper-Boekhouder in geen goede overeenkomst, zodanig als de practycq wel is. Voor dezen zyn verscheiden Gouverneurs alhier

van daan verlost, als ook diverse perzoonen uit den Raad van hier gelicentieert, en andere hier verbleven, waar van 'er nog eenige van dien tyd af tot nu toe zich alhier in de Moluccos bevinden, dog noit isfer zodanig geprocedeerd, als aan den Gouverneur Joan Henrik Thim te werk gestelt word; dog zyn Majesteit maakt alleen zyn regard op den Gouverneur Joan Henrik Thim, gelyk de zelve ook tot nog toe niets gedaan heeft, dat met de Costuimen en practycq van hun affaires srydig is, waarom ik dit ook aan haar Ed. bekend make, want zyn de Blanken in zulken staat, hoe zal het dan gaan met ons, die maar Swart genoemd worden, gevende dit maar alleen aldus te verstaan, op dat haar Ed. dit in gedagten zouden gelieven te houden.

Vorders geef ik ook kennisse aan haar Ed. hoe een Misties, Kornelis Pietersz. genoemd, by den Goegoegoe Marasaoli geweest is, zeggende, dat de Heer Gouverneur hem by zyn E. gezonden hadde, om den opper-Koopman behulpzaam te zyn, dat by het aanstaande Mouffon Gouverneur van Ternate mogt gemaakt worden.

Hebbende by, Goegoegoe, daar op geantwoord, dat by zulx niet en konde doen, maar wel de Heer Koning, en is by Kornelis daar op by my gekomen, zeggende, dat by van den Heer Gouverneur by zyn Majesteit gezonden was, om te verzoeken, dat ik den opper-Koopman daar in wilde behulpig wezen, dat by dit aanstaande Mouffon tot Gouverneur van Ternate mogte geadvanceert worden. Waar op ik zeide, dat zulx onwaaragtig was, dat hem de Heer Gouverneur by my zond, want by aldien de Heer Gouverneur ymand aan my wilde zenden, dat by den Tolk Fredrik wel allen tyd zond, die een expresse Tolk van de E. Compagnie was.

Ook is, op een Sondag, Juffr. van Thye, de Huisvrouw van den opper-Koopman, eens by my gekomen, verzokende my, dat ik na Batavia wilde schryven, en daar by adviseeren, dat de Gouverneur gants oneenig met ons zich aanstelt, of afkerig van gemoed tegens ons is, en ik over zulx de Heeren wilde verzoeken, dat de Heer Gouverneur Joan Henrik Thim van Ternate mogt opontboden worden, en dat de Heeren geen moeite geliefden te neemen van aldaar tot Batavia een vervanger op te speuren, maar dat hier een bequaam perzoon was om te succedeeren. Dat was dan het verzoek van Juffr. van Thye, gelyk ik ook verstaan hebbe, dat Sr. Isaac van Thye te zamen met den Predikant, Mattheus Heck, en nog een perfoon, die wel by voorschreven opper-Koopman gezien is, arbeidden, om te

1687.

maken, dat de Heer Gouverneur Thim van Ternate mogt opontboden worden, en by, Sr. van Thye, in zyn plaats succederen. Voorts is drie dagen daar na de Kapitein, Augustin du Moulin, met nog een Hollander, genaamt Mr. Davids, na myn Hof gekomen, gevende den oppasser van het Palleis aan my daar van kennisse, toen ik agter in het Hof was, en ben aldus by hen gekoomen, en zyn wy te zamen met ons dryen in de Gallery gegaan, daar wy gingen nederzitten om met malkander te praten, zeggende zy beide tegens my, dat de Gouverneur zich in het Kasteel zeer questieus en oneenig aanstelde.

Waar op ik hen vroeg, wat de oorzaak van de questie was, daar op de Kapitein Moulin antwoordde, dat de Gouverneur een quaataardig perzoon was, zynde niemand onder de grooten nog onder de kleinen, die goed van hem spreekt, en daarom hebben wy die gedagten, dat 'er dit Mouffon een Commissaris van Batavia herwaards te komen staat.

Doende ik daar op weder de vrage, waarom dat 'er een Commissaris hier te verschynen stondt? waar op by Moulin in antwoord paste, om dat de opper-Koopman, en de Predikant aan de Heeren tot Batavia alle de quade proceduren, en Conduiten, van den Gouverneur tot een toe overschryven willen; wy hebben dit maar aan uw Majesteit willen zeggen, waar op ik dan van hun opstond, en zy ook weder weggegaan zyn.

Verders vier dagen daar na is de Predikant Heck by my gekomen met een brief, verzoekende my den zelven met myn naam te ondertekenen; dog also ik dagt, dat zulk onbeoorlyk van my gedaan zoude zyn, heb ik myn naam ook in dien brief niet gestelt, hebbende ik gehoord, dat die brief alreede van zeven perzoonen ondertekent was, als namentlyk door den opper-Koopman, Isaac van Thye.

Ten tweeden door den Predikant, Heck.

Ten derden door den Kapitein Moulin.

Ten vierden door

Ten vyfden door een Boekhouder.

Ten zesden door den gedepoorteerden Winkelier, Pieter Coy.

En ten zevenden door Pieter Hogeboom.

Wy zyn ook met den Gouverneur in geene de minste differentie, hoe zoude ik dan myn naam onder dien brief hebben kunnen stellen, waarom ik dan ook kennisse daar van aan haar Edelheden hebbe willen geven enz.

Lager stond

Gecollationeerd Accordeerd
Batavia in 't Kasteel den 5den
Maart in 't jaar 1688.

Was geteekent

J. Ackerflood.

eerste Clercq.

1688.

Antwoord van haar Hoog Eden. tot Batavia aan zyn Hoogheit den Koning van Ternate, de voorz. Materie betreffende.

Joannes Camphuys Gouverneur Generaal, mitsgaders de Raaden van Nederlands India, zenden dezen brief aan den Paduca Siri Sulthan Kaitsjili Amsterdam, Koning tot Ternate ende onderhooiige landen, den welken God de Heer wil geven, een lang leven, vrede, en voorspoed in deze wereld, en na maals den Hemel, Amen.

IN de maand July, in 't jaar 1687, met de wederkomst van 't Jagt Pylswaart uit Ternate, hebben de Gouverneur Generaal en de Raaden van India den brief van Paduca Siri Sulthan met beoorlyke eer, en van outs gebruikelijke plegtigheden, wel ontfangen, en by de Lecture der zelve met groot genoeg vernomen de goede gezondheid van Paduca Siri Sulthan, en zyn Koninklyke Familie, nevens den welstand van alle Ryx-grooten, volkeren, en landen, die zyne regeringe onderworpen, en onderdanig zyn, willende vorders verhoopen een lang en bestendig vervolg daar van, en dat Paduca Siri Sulthan na dezen tyd zyne agtbaarheid hoe langer hoe zorgvuldiger zal tragten te bevestigen, zonder zich meer aan deze of geene schadelyke misleidingen over te geven, die anders niet na zich slepen, dan rampen, en elende, en waar van de autheuren noit andere inzigten voor hebben, dan de voldoeninge van hun eigen baatzugt, of het verderf en ondergang der geener, die zy poogen daar in te strikken, gelyk dagelyx ervaren word, en zyn Majesteit niet onbekend is, die daarom in 't toekomende niet zal nalaten met zyne omzigtigheid de goede uit de quade Raaden te onderscheiden, en die laatste te verwerpen; verhopende onderwylen, dat zyn Majesteit zal gelieven vast te stellen, hoe de Gouverneur Generaal, en de Raaden van India, hunne Suppooften noit gewent zyn te slyven, in iets te ondernemen tegen het regt en de billikheit, en byzonderlyk omtrent de vrienden en Bondgenooten, wier belang neffens dat van de E. Compagnie zy by alle oecasionen en naar hun vermogen overal zoeken te handhaven en bevorderen, hun grootelyx leed zynde, wanneer zy onderwinden, dat de mindere Ministers zich daar tegen komen te misgrypen, of zich verstouten eenige moedwilligheid te pleegen, dat haare Ed. noit ongestraft willen laten, en de onbeschaamtheit van een deel Compagnies dienaaren, die met een onbetamelyk opzet hebben voorgenomen gehad (Nota bene) hun-

1688. *hunnen Gouverneur en wettig gebieder, by zyn Majesteit verdragt te maken, en daar door gezogt zich met u Majesteits aanzien omtrent de E. Compagnie te onderschragen, om hun verfoeielyk voornemen dies te beter te doen gelukken. Deze zyn met een groote voorzigtigheid van zyn Majesteit afgewezen. De Gouverneur Generaal en Raaden van India konnen niet genoeg pryzen zyn wys beleid daar in, en willen vertrouwen, dat de genegenheit van zyn Majesteit tot het voorstaan van een wel gereguleerd bestier, nooit gunst zal bedeelelen aan diergelyke (Nota bene) onwaardige menschen, en ter contrarie van zynent wegen de goede overeenkominge, die 'er is tusschen zyn Majesteit en den Gouverneur, zal onderhouden, om also gezamenlyk hand den gemeenen vrede in de Moluccos te bevestigen, en allen oproer, hier tegens strydende, daar af te weeren, 't welk God de Heer, als een werk, hem bezunderlyk aangenaam, zonder twyffel zal zegenen enz.*

Onderstond geschreven in 't Kasteel Batavia op 't eiland Groot Java, in 't Koningryk Jacatra, den 20sten February in 't jaar 1688. en worders de Gouverneur Generaal van Nederlands India, was getekent Joannes Camphuys, ter zyden stond 's Compagnies Zegel in rooden Lakke gedrukt, en daar onder ter order van hoog-gemelte haar Ed. was getekend Abram van Riebeeck, Secretaris. Gecollationeerd Accordeerd Batavia in 't Kasteel den 20sten February in 't jaar 1688. Was getekent J. Ackerfloot eerste Clercq.

Gecollationeerd Accordeerd Ternate in 't Kasteel Orangie den 30sten Mai in 't jaar 1688.

H. Harlaar.

eerste Clercq.

Des Landvoogds goed verstand met den Koning. Uit al het welke men dan klaar het goed verstand tusschen den Koning, en dien Landvoogd, mitsgaders het te vergeefs woelen van zyn vyanden tegen hem, zien kan.

Zulke bedryven van een minder tegen zyn meerder konden niet, dan quaad doen aan alle die genen, die zich daar toe zo onvoorzigtig ingelaten hadden, en waren bequaam, om dien Landvoogd, die anders zomtyds al vry wat fors, en driftig was (gelyk alle menschen hunne gebreken hebben) nog driftiger temaken.

De opper-Koopman, aanlegger van deze zaak, gevoelde daar de eerste smeren van: want de Landvoogd, die al

lang een goede gelegenheit, om zich aan hem te wreken, afgezien had, liet op zekeren tyd, dat de Heer van Thye uit wandelen was, hem stil ligten, en met een Sloep vervoeren, zyn Schryfkamer en Lessenaar, opsteken, en alle papieren, hem byzonder in zyn kraam dienende, 'er uithalen.

Hy liet hem zo stil, als 't mogelyk was, aan boord vasthouden, en den Schipper (die 'er te voren af wist) belasten, aanstonds 't anker teligten, en met dien Heer na Manado t'zeil te gaan; zonder dat nogtans, of zyn vrouw, of zyn vrienden, in langen tyd wisten, waar na toe hy zo behendig vervoert was.

Hoe schoon dit dezen opper-Koopman, daar (na my bericht is) op zyn muiltjens, zonder verschooning, linnen, kleederen, of eenigen voorraad gekomen, gestaan, en hoe droevig hy na 't Compas, 't geen zo wonderlyk met hem verdraait was, gezien heeft, kan yder een lichtelyk denken.

Hier van gaf zyn vrouw, die geweldig over dit vervoeren van haar man (zonder te weten, waar heen) als ook over dit opbreken van zyn Schryf-kas, en 't ligten zyner papieren, sehreeuwde, zo na Batavia, als aan de nabygelegene Landvoogden, kennis, met de tranen in haar oogen biddende, om haar en haren vervoerden man te hulp te komen, en van zulken weergaloozen geweldenaar, als de Heer *Thim* was, te redden.

Indien de Heer *Thim* of wel was bedacht geweest, of maar een trouw en verstandig vriend gehad had, die hem wel geraden had, zo zou de zaak voor hem geen last geleden, en deze opper-Koopman het zeer swaar te verantwoorden gehad hebben, daar het nu, door dit groot misverstand, zeer qualyk voor den Landvoogd *Thim* uitviel.

Hy, om zyn vyanden alle middel te benemen, van hier af naar Batavia kennis te kunnen geven, vond goed, de schepen, daar ter Reede leggende, aan te houden, en dat jaar niet na Batavia te zenden, 't welk wonderlyke gedagten tot zyn nadeel aan haar Edelheden gaf, en haar in de uiterste verlegenheit wegens den staat dezer Landvoogdy bragt.

Het was zekerlyk een daad van geweld, zyn tweeden in den Raad zo heimelyk weg te doen voeren, en nog grooter geweld, dat hy zyn kasten of kisten opbreken, en alles tot zyn genoegen daar uit ligten liet; maar was hy wel beraden geweest, hy zou zich van een veel zekerder, en onberispelyker middel bedient hebben, om zich van dien Heer te ontslaan, dat is,

Y y 3

1688. Zyn haat hier over tegen van Thye.

Dien hy stil na Manado doet voeren, en zyn papieren lichten.

Waar af zyne vrouw na Batavia kennis geeft.

Misflag des Landvoogds daar in.

En het aanhouden der schepen.

1688. hy moest over hem zeer ernstig na Batavia geschreven, en zyn opkomst van daar maar verzogt hebben, en haar Edelheden, reeds zo veel van deze zaak, als uit haar eigen schryven gebleken is, wetende, zouden hem zulk een verzoek noit geweigert, en hy zich aldus op een pryfelyke wyze, en met nadruk, aan hem gewroken hebben.

Diergelyke van de Landvoogden wel meer begaan werden. Egter moet men zich zo zeer over dit bedryf van dezen Landvoogd niet verwonderen, aangezien ik 'er meer gekent heb, die zich van de magt, die zy in handen hadden, mede op diergelyken wyze bedient hebben: En waar toe vervalt niet ligt iemand, die de magt in handen heeft, voornamentlyk, wanneer hy, lang genoeg getergt zynde, en vreezende geen genoegzame gelegenheit van wraak tegen zyn vyand te zullen erlangen, zich zelve geloofd in staat te zyn, van zich door zulken daad van geweld (die hem dan egter, als regtvaardig, voorkomt) aanstonds te konnen wreken; waar by dan de blindheit in zyn eigen zake, en 't gebrek van goede raadslieden, gevoegt zynde, hy te lichter tot zo een onbezonnen bedryf, 't geen hy naderhand, bezadigd zynde, zelf doemen moet, overgehaalt werd.

De vrugteloosheit van zo grooten misflag.

Ik weet niet, dat de Heer *Thim* eenig ander vriend, of voornaam raadsman, dan den Predikant, *Kornelis de Leeuw*, gehad heeft. En daar zyn 'er, die willen, dat die Heer den Landvoogd tot het ophouden dezer schepen voor een jaar, om 't schryven na Batavia dus te beletten, zou geraden hebben.

Het zy dit waar, of niet waar zy, en 't zy de Heer *Thim* dit uit zich zelve, of wel op den raad van dezen Heer, of van andere, gedaan heeft, 't is zeker, dat het een uitnemende groote misflag, en ook oorzaak geweest is, dat zyn zaak, die in den grond goed was, nu volslagen quaad, en, om haar gevolg, onverantwoordelyk wierd; behalven dat hy daar door geenzins zyn oogwit bereikte, vermits zyn vyanden middel vonden, om, tegen alle zyne voorzorge, over Amboina door den Heer *de Haaz*, en over Macassar, en Banda, zo veel brieven, als zy wilden, na Batavia te zenden.

Waar toe de Predikanten medegewerkt hebben.

Het zou een gewenschte zaak geweest zyn, zo de Predikanten *de Leeuw*, en *Hek*, in wat beter cendragt, en niet in zulk een ergerlyke oneenigheid, als men daar dagelyks zag, geleefd, maar nog veel wenschelyker ware 't geweest, indien zy, volgens hun ampt, zich, of buiten die zaak gehouden, of altoos niet verder, dan tot het bewerken van vrede, die tusschen die twee eerste hoofden der Landvoogdy noodig was, daar in gelaten

hadden; maar zy hebben daar ook (gelyk wy in 't behandelen van de kerkzaaken hier na zien zullen) hunne smerten en smerten van gedragen.

Na dat nu haar Edelheden van ter zyden kennis van dit gansche geval gekregen hadden, en niet het minste schip uit Ternate vernamen, vonden zy in 't jaar 1689. goed, den Heer *Dirk de Haaz*, als gevolmagtigden over de drie Oostersche Landvoogdyen, Amboina, Banda, en Ternate, aan te stellen, en in 't byzonder hem ook 't herstellen van deze zaken in Ternate zeer ernstig aan te bevelen.

Daarbeneven hadden zy goedgevonden den Heer *Johannes Cops*, dien zy met den Berg Sinai, Bromstee, en nog een ander schip, reeds vooraf gezonden hadden, tot zyn vervanger in Ternate aan te stellen, gelyk die ook als vierentwintigste Landvoogd der Moluccos, daags na zyn aankomst, op den 8ten Mei in 't jaar 1689. (met last van aanstonds na zyn komst de Landvoogdy van den Heer *Thim* over te nemen) in zyn plaats voorgefelt is.

Den 26ten Mai verscheen daar ook de Heer *de Haaz*, die ten eersten bezorgde, dat de Heer *van Thyse* geslaakt, en na Batavia gezonden wierd; van waar hy zederdt (zonder dat hem over zynen slingzen handel iets verder gedaan wierd: want men meinde, dat hy reeds swaar genoeg van zyn party zelf gestraft was) als Gevolmagtigde na de West-kust gezonden, en eenige jaren daar na opperkoopman van 't Kasteel Batavia, en eindelyk ook Landvoogd van Macassar geworden is, gelyk hy in dien staat is gestorven; komende na zyn dood de tyding, dat hy Raad van Indië gemaakt was.

Geheel anders ging het met den Heer *Thim*, diens wezentlyke zaak (als waar die van geen waardy) stil voorby gegaan is, daar in tegendeel 't aanhouden dezer schepen zo hoog by haar Edelheden (niet zonder gewigtige redenen) opgenomen wierd, dat zy goedgevonden hem op te ontbieden, gelyk hy ook ten eersten na Batavia gezonden, en van zynen vriend, den Predikant *de Leeuw*, (hoewel in zyn volle bediening) gevolgt wierd; zynde de Predikant, *Hek*, alvooraf buiten bediening in 't jaar 1688. alleen over Amboina na Batavia vertrokken; schoon zy beiden in January des jaars 1688. al opontboden waren.

De Heer *Thim*, in Augustus buiten bediening op Batavia verschenen zynde, vond daar meer vyanden, dan hy gedacht, en zyn party meer vrienden, dan hy verwagt had, en het is zeker, dat, indien

1688.

In 't jaar 1689. De Heer de Haaz Gevolmagtigde der Oostersche Landvoogdyen.

De Heer Cops vierentwintigste Landvoogd der Moluccos.

Verrigting van de Heer de Haaz in Ternate.

De Heer Thim,

1689. indien hy zich wat meer in de gunst van den Heer *de Haaz* had weten in te wikkelen, hy wat meer, en de Heer *van Thye* wat minder vrienden daar gevonden zou hebben; daar nu yder een den onnoozelen *van Thye* (zo men het noemde) beklaagde, en den geweldenaar *Thim* ten uitersten verfoeide; 't geen zo verreging, dat haar Edelheden, dewyl hy over dit aanbouden der schepen geen eene voldoende reden wist te geven, daar op verder beslooten, hem met afgeschreven foldye (dog, zo andere willen, behoudens de zelve) en buiten bediening na 't vaderland te zenden; en ook even zodanig buiten bediening, en zonder foldy, met beide die Predikanten, *de Leeuw*, en *Hek*; die zeer veel tot alle deze moeite mede-gewerkt hadden, te handelen.

Buiten bediening na 't vaderland gezonden.

In 't vaderland vond de Heer *Thim* mede geen heul, vermits die Heeren aan de eene zyde zeer verwondert waren, te vernemen, dat 'er ('t geen buiten voorbeeld was) in 't jaar 1688. geen schepen uit Ternate op Batavia verschenen waren; en aan de andere zyde hadden zy de gewoonte van zich na het schryven der Hooge Regeering van Indiën te gedragen, 't welk zeer tot nadeel van *Thim* zynde, zo kon hy daar niets tot zyn voordeel uitregten, dan alleen, dat de vergadering der Heeren Seventienen hem eindelyk nog toestond; weder als Schipper (wat onderscheid was dit van Landvoogd!) na Indiën te mogen gaan, om nog eenige goederen, die hy daar had, te haalen, en dan ten eersten weder te keeren.

Komt als schipper veer uit; verliep de schip, en even.

Dus vertrok hy in 't laatst van 't jaar zeshien honderd en vyfennegentig met dat schoon schip, den Koning *William*, van Amsterdam, raakte ongelukkig in de Vlaamsche banken, verloor daar 't schip, en liet daar, nevens zo veel zielen, elendig het leven.

Hy was anders een man van geen quaden imborst, en met wien zeer wel om te gaan was, wanneer men zyn swakheden maar een weinig kon te gemoet komen; zynde tot al deze ongemakken

(zo men op den grond ziet) evenwel alleen door de slingze en onbetamelijke streken van zyn bedienaren (die daar ten hoogsten strafbaar over waren, maar 'er noit in 't minst over gestraft zyn) gekomen.

1689.

Dus ging het met hem, en die twee Heeren Predikanten; *Hogeboom* raakte naderhand uit Ternate in Amboina, daar hy mede aan den grond zeilde, en Vryman wierd; maar de Hopman, *du Moulin*, had zyn zaken zo weten te beschikken (mogelyk door de goede vriendschap, die 'er tuschen den Heer *de Haaz*; en zyn behuuden vader, den Heer *Theodorus Zas* was) dat hy 't hok daar inhield, en in zyn ampt op Ternate bleef.

Hoe 't met Moulin, en Hogeboom ging.

Waar op dan de Heer *de Haaz*, na al het noodige in die Landvoogdy verzorgt te hebben, den 1sten Augustus van daar na Banda vertrokken is.

Niet lang hier na quam Koning *Amsterdam* den 27sten April, na een bestier van veertien jaren, twee maanden, en zevenentwintig dagen, te sterven, na welkers dood de zaken een geruime tyd door de Ryks-grooten waargenomen zyn.

De dood van Koning Amsterdam; en bestier des Ryks door de Grooten;

In 't jaar 1691. wierd de Heer Landvoogd *Kops* niet alleen Raad van Indiën, maar ook Landvoogd van Banda gemaakt; en hadden haar Edelheden goed gevonden; den Heer *Basting*, Banda's Gezaghebber, tot vyfentwintigsten Landvoogd der Moluccos, en tot zyn vervanger aldaar; aan te stellen; dog deze Heer, den 8sten February die tyding in Banda ontfangen; en het daar vier dagen 'er na, den 12den dito, afgelegd hebbende; was de Heer *Kops* genoodzaakt den 19den July zyn Landvoogdy aan zynen opper-Koopman, en Gezaghebber in der tyd, den Heer *Pieter Buis*, over te geven; en op dien zelven dag na Banda te vertrekken; zedert welken tyd de Heer *Buis* de zaaken hier tot den 7den April in 't jaar 1692. waargenomen heeft; op welken dag ook de Heer, *Kornelis van der Duin*, als vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos, daags na zyn komst, hier voorgesteld is.

In 't jaar 1691. De Heer Basting vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos, overleden.

De Heer Buis Gezaghebber.

De Heer van der Duin vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos. In 't jaar 1692.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

Tolucco, eenendertigste Koning van Ternate. Die nader beschreven werd. Is tot den drank genegen. Zyn gewaad. En bequaamheden. Zyne Koningin. Hare hoedanigheden. Haar ouderdom, gewaad, en kinderen. Ouderdom der Princen. Radja Laoet beschreven. Welken zone de Koning tot zyn vervanger schikt. De Princen beschreven, die ten huwelyk verzogt werd, door den Koning van Tidore. 't Geen door Radja Laoet belet word. Zy word ook van den Prins van Mangindanao verzogt. 't Geen door belet van den Landvoogd belet word. 's Konings Paleis. Zyn Lyf- en Hof-wacht. En andere amptenaars. Zyn rykdom. 't recht van leven,

en dood, tot hoe verre hem weêr vergunt. In 't jaar 1696. De Heer le Sage, zesen-
twintigste Landvoogd der Moluccos. In 't jaar 1700, de Heer Roofelaar, Gezaghebber.
Werd zeventwintigste Landvoogd der Moluccos in 't jaar 1701. Moejelykbeden
tuffchen den Koning van Tidore, en Ternate. William Dampier in Ternate. Hoe
beleeft hy daar behandelt word. In 't jaar 1706. De Heer Klaaszoon agtentwintigste
Landvoogd der Moluccos. Vertrek van den Heer Roofelaar met Dampier. Gevallen
der Princes onder den Heer Klaaszoon. In 't jaar 1709. Zyn vertrek en dood.
De Heer van Peterfom, negenentwintigste Landvoogd der Moluccos. Nieuwe moeje-
lykbeden tuffchen Ternate, en Tidore. Bemiddeling van den Landvoogd. In 't jaar
1712. Door den Koning van Ternate verworpen. In 't jaar 1713. Toebereidzelen
ten oorlog. Hardnekkigheid, en straffe van den Hhøekom. Wat jaarlyksche erken-
tenis de Moluksche Vorften nu nog trekken. De Ternataansche Grooten missen dit
jaar hun geschenk. In 't jaar 1714. De dood van den Heer van Peterfom. De
Heer, Jacob Bottendorp, dertigste Landvoogd der Moluccos in 't jaar 1715. De
Heer, Antoni Heinsius, eenendertigste Landvoogd der Moluccos, in 't jaar 1720.
Lyft der Ternataansche Koningen, nog Heidenen zynde. Hun nette Regeer-tyd.
Lyft der Moorfsche Ternataansche Koningen. Portugeesche Landvoogden der
Moluccos. Lyft der eerste Hoofden in de Moluccos van wegen de E. Maatschappy.
Nederlandsche Landvoogden der Moluccos, en hun Regeer-tyd. De Heeren Com-
missarissen, die hier van tyd tot tyd geweest zyn. De Collegien, en verdere beampten,
zo verre den Schryver die bekend zyn. Tweede perzoonen hier. De Kapiteins der
Krygslieden. Fiscaals. Winkeliers. Soldy-Boekhouders. Luitenants. Geheim-
schryvers van den Landvoogd, en Raad. Opperhoofden van Manado. De Geheim-
schryvers der Justitie, en der Weeskamer. Lasten dezer Landvoogdy.

1692.

Gedurende maar een korten tyd
van des Heeren van der Duins
bestiëring, quam 'er ook ver-
andering omtrent de zaken
van 't bestier des Ryks.

De Grooten hadden zedert de dood
van Koning *Amsterdam* de Ryks-zaken
van April des jaars 1690. tot den 10den
July van 't jaar 1692. waargenomen, op
welken dag 's Konings broeder, de Prins
Tolucco, als eenendertigste Koning van
Ternate aangestelt, en gekroond wierd.

Hy voerde zedert zyn naam na een
vastigheid, op Ternate gelegen, even
gelyk een van zyn broeders, *Maleyo*, of
Maleyoe, na den eersten naam der hoofd-
vesting aldaar; dog in plaats van den
blooten naam *Tolucco*, zo voerde hy in
alle openbare schriften den naam van
*Fattaboel Wahoe Calbahoem Kaitsjili To-
lucco*, zo my door den jegenwoordigen
Koning van Batsjan, *Kaitsjili Mantjoer*,
berigt is.

Die nader
beschre-
ven
werd.

Deze Koning is wel een zoon van
Koning *Mandarsjab*, maar uit een Byzit,
en niet uit een Koninklyke Princes, ofte
egte Koningin; zynde in 't jaar zestien
honderd een- of tweenezestig geboren.

Hy is kort, en een weinig gezet van
ligchaam, leelyk van wezen, en gansch
niets Vorstelyks vertoonende. In 't ge-
meen is hy zeer gierig; egter heeft hy
weêr zekere tyden, en buijen, dat hy
zeer mild is, inzonderheit tegen dezen
of genen die hy dan by uitstek wel lyden
mag. De Geheimschryver, *Henrik van
der Burg*, stond wonderlyk wel by hem,
den welken hy ook altyd van kleeren

vry hield, gevende hem, zo ras hy maar
merkte, dat 'er iets aan zyn gewaad
ontbrak, ten eersten weêr een schoone
lap. Laken van zulk een koleur, als hy
zelf begeerde.

Hy vond ook groot vermaak, als hy
in de vesting Orangie quam, in de Hol-
landsche Juffers te plagen, haare kleederen
met Roozewater rykelyk te begieten,
en hare Cabajen (zo zy het dan met een
soort van misnoegen noemden) te beder-
ven; dog, om den toorn dezer Juffrou-
wen dan weder te stillen, en in hare
gunst te geraken, zond hy haar, kort
daaraan dan, weêr eenige andere nieu-
we, en niet min fraje Chitzen, Alle-
gias's, of andere fraje Stoffen, in plaats;
waar over zy zeer wel te vrede waren;
en zulke geschenken doet hy nu en dan
ook wel by andere voorvallen van Goude
Allegias, en andere kostelyke Stoffen,
aan de vrouwen der leden van den Raad
van Regeering dezer Landvoogdy, of
aan die der Predikanten, latende dan
yder na haren rang het fraaiste, na haren
zin, uitkiezen.

Op dat hy nu van diergelyke schoone
Stoffen, ter geschenk by hem geschikt,
altyd wel voorzien mogt zyn, gaat hy
nu en dan wel eens by zekeren vermo-
genden Chinees, in Ternate woonende,
by welken hy dan in eene reize wel voor
duizend, of twaalf honderd Ryksdaalders
te gelyk aan kleeden, of Stoffen, be-
steedt; ja zomtyds hem wel alles af-
koopt, gelyk hy zich dat goed dan weêr
op zulk een wyze quyt maakt.

Op

1692.

1692: Op zekeren tyd liet hem de Heer *Brants*, Predikant aldaar, een Maleitsche Historie, *حلايت جمرنا* *Hbakajat Hbanza*, dat is, *de Geschiedenis van Hbanza*, en onder de liefhebbers van die taal, en van de Arabische letter, zeer geagt, zien. Hy, dit boek nog niet bezittende, en 'er dierhalven grooten zin in hebbende, verzogt het van zyn Eerwaarde, vragende, wat hy daar voor begeerde. Die Heer zei, dat het niet te koop, maar tot zyn Hoogheit's dienst was; waar op hy zeide, dat hy 't zo niet begeerde. Hy hield het egter, maar zond 'er hem een fraaie Chits voor, waar mede het wel betaalt, en die Heer vergenoegd was; behalven dat hy hem naderhand, by zyn vertrek in 't jaar 1709, nog diergelyk fraai geschenk t'huis zond.

Hy is al vry tot den drank genegen; en dronk bevorens wel Wyn, maar, zedert hem dat afgeraden is, drinkt hy, uit gierigheid, byna niet, dan Maffac, op zyn wyze, dat is een drank van Knyp, Limoenen, Eieren, Thee, en Suiker, bereid; of zuivere Knyp, de slegtste drank, dien Soldaten, en Matroozen, gewoon zyn te drinken; en die drinkt hy ook dan, als de Landvoogd, en zyn Raaden, hem komen bezoeken, op dat hy niet genoodzaakt mogt zyn, hen met Wyn ('t geen te veel kosten zou) te beschenken; weshalven de Landvoogd, (wil hy goeden drank hebben) die van zyn huis in zo een gelegenheit moet laten brengen.

Anderzins mag Koning *Tolucco* by den Landvoogd, en anderen, den Wyn zo wel, als de beste Hollander, en hy mag zomtyds wel eens te paard, of te voet, naar de vesting Orangie gaan; maar word den meesten tyd van daar weêr dronken, en vol, na zyn Paleis gedragen.

Zyn gewaad is in 't gemeen zeer kostelyk, alles op zyn Hollands gemaakt, dog zo wonderlyk toetgetakelt, dat hy zomtyds beter een markt-gek, dan een Koning, gelykt. Zyn hoofd-dekzel is, zomtyds een Tulband, zomtyds een breede Hoofd-band, die boven open, van agteren met een bos witte pluimen, Kroons-wyze vergiert, en rondom tuffchen beiden met Oorangers van Peerlen, en Diamanten, die vry kostelyk zyn, bezet is. Dan weêr eens heeft hy een Fluweele Muts, even als een Granadiers Muts, op, met valsche, en ook hier en daar met fyne steenen bezet. Zyn kleed is dan eens van groen, dan van rood Fluweel, of wel van eenige andere kleur, of van eenig ander kostelyk Stof, waar aan hy Goude, of ook wel andere knoopen, en waar op hy breede Goude

I. DEEL.

Kanten, of Passementen, heeft. Zomtyds heeft hy een draagband om 't lyf met een Degen 'er aan, van een Silver geveft, en beslag voorzien; zomtyds heeft hy maar een Kris op zyde. Hy draagt nu en dan wel een gordel met een keten van Diamanten dwars over zyn lyf hangende, en daar weêr een Goude keten dwars over heen. Hy gaat ook, als een Hollander, met kouffen en schoenen, zynde zyn kouffen roode Lakenze Laarskens, gemeenelyk met Goude Galonnen, of Passementen, op twee of drie plaatzen bezet.

Hy verstaat zich een weinig op de Nederduitsche Taal, en kan ook, op zyn Hollandsch, zingen, en danssen.

Hy heeft verscheide Vrouwen en Byzitten, dog daar is 'er maar een, die van de E. Maatschappy, of haare Dienaaren, als Koningin geeerbiedt werd.

Haar Titel van staat is, zomtyds, *Djouw Poetri*, dat is, *Mevrouw, de Princes*; dog meest *Djouw Majaja*, een naam, dien niemand, dan zy, voeren mag: Zy is van geen Adelyke geboorte, en maar de dogter van een Casifi, of gemeen Priester; maar egter by den Koning zeer hoog geagt, zo om hare trouw, en diensten, hem in zyn vorigen staat bewezen, als om haar byzonder vriendelyken aart, en minzame taal, waar door zy, schoon anders gansch niet fraai, en wat aan den bruinen kant, zich zelve by yder een bemint maakt. Het is een Vorstin, die zeer wel spreken kan, die byzonder zedig is, zeer wel weet te leven, en niemand de minste reden van misnoegen geven zal; hoewel zy daarom zeer wel op de eere, die men haar schuldig is, weet te letten.

In 't gemeen is het de gewoonte, dat men haar, als zy in de vesting komt, buiten de poort door de eerste vrouwen van rang doet inhalen.

Wanneer zy nu eens binnen komen zou ten tyde, dat de Heer *David van Peterfom* Landvoogd, en de Heer *de Vlieg* zyn Tweede was, belafte die Heer aan de *Vliegs* Huisvrouw (onkundig dezer gewoonte) dat zy de Koningin maar pas binnen de poort, en niet 'er buiten, inwagten zou. De andere Juffrouwen, die nevens haar gingen, en dit meer bygewoont hadden, zeiden, dat het de gewoonte was, de Koningin buiten de poort in te halen; dog deze volgde haar last. De moedige Koningin, dit ziende, was over dien hoon zeer geraakt, zy trok haar muilen uit, ging bloots voets in de vesting, en zeide, dat haar nog noit zulk een smaadheit aangedaan was. Juffrouw *de Vlieg* verontschuldigde zich, met te zeggen, dat zy

Z z daar

1692.

daar vreemd, der gewoonte en wyze van de Koningin in te halen onkundig, en daar beneven gehouden was (gelyk het haar Hoogheit mede wel wift) laft te volgen. *Ik reken u, Mejuffer, zei zy, dit geenzins toe, maar wyte het den Landvoogd, die beter weten moest, en u anderen laft behoorde gegeven te hebben; dog ik zal ook weten anderen zo te eeren, als men my nu doet.*

Hoe aanzienlyk zy in 't Hof, en hoe geagt zy by de Hollanders is, zo is zy egter gehouden den Koning, haar Gemaal, met de zelve nederigheid en eerbied, als zyn minste vrouw, te naderen.

Zy was by 't kroonen des Konings een vrouw van vyf of zesentwintig jaren.

Hare
ouder-
dom,

Gewaad,

Gemeenelyk draagt zy zeer kostelyke Cabajen, 't zy van Goude Allegia's of van andere Stoffen, die ongemeen fraai zyn; en zy heeft in plaats van een Hollands vrouwen-hulzel niet anders, dan een diergelyke fraaie lap van eenig schoon Stof, dat zy onder de kin vast maakt, op het hoofd. En even zo is ook de Princes, haar dochter, gekleed.

En hare
kinderen.

Zy is moeder van drie Princen, en van een Princes; en schoon 'er nog een zoon van den Koning by een Byzit is, zo wordt die niet gerekent, nog door de E. Maatschappy in 't minste geen eerbied (die zy aan de drie andere Princen doen) bewezen, en zy daar in even eens, gelyk des Konings andere vrouwen, buiten de Koningin (die men zelf niet eens ziet) gehandelt.

De drie Princen zyn genaamd: *Radja Laoet*, dat is, *Koning der Zee*, die de oudste, omtrent zeven of agtentwintig jaren, en al in 't jaar 1680, eenige jaren voor 's Konings krooning, geboren is.

Ouder-
dom der
Princen.

De tweede is *Outboorn* (na den opper-Landvoogd van Indiën, den Heer *Willem van Outboorn*) en de derde *Oetsman* genaamd, zynde de een in 't jaar 1699. in July, en de andere nog wat eer, geboren. Zy gaan even eens by na, als de Koning, gekleedt, en-verzellen hem ook den meesten tyd, waar hy gaat.

Radja
Laoet,
met zyn
Gemalin,
beschre-
ven.

Radja Laoet is met zyn eigen Nigt, of met de dogter van Koning *Amsterdam*, *Bokje Mariam*, dat is, de *Princes Maria*, getrouwt.

Dit is een brave Princes, die de Hollanders zeer genegen is, en ook menigmaal gezegt heeft Christen te willen worden, voor al, als zy met den Koning ('t geen al dikwils gebeurde) geschil had.

Zy is erfgenaam van alle de middelen, by de Princes *Gamma Lamma*, hare Moeje, nagelaten, die wel drie of vier Pikol (een gewigt van honderd vyfentwintig pond) Goud, buiten veel andere dierbare schatten, bedragen, van al het

1691.

welke zy maar den naam van erfgenaam draagt; dog de Koning, haar Oom, en Vader, heeft alles ingelokt, zonder dat zy, of de Prins haar Gemaal, met al zyn verzoeken daar over by den Koning zyn vader, of ook wel by de Landvoogden, en den Raadt (die 'er zich niet mede bemoejen willen) gedaan, iets 'er af heeft konnen bekomen.

Radja Laoet, schoon de oudste, en na de Regten, de Kroon-Prins, is nogtans die niet, dien de Koning daar toe geschikt heeft, maar die, zo om het gedurig eifchen van zyn erfgoed, als om 't beletten van zeker Huwelyk van de Princes, zyn zuster, ten uitersten van hem gehaat is.

Welken
zoon de
Koning
tot zyn
vervan-
ger schik

De Koning meende vast zyn derden zoon, *Oetsman*, in zyn plaats te laten volgen; dog ik geloove, dat het ook niet verder als meinen is, en dat egter *Radja Laoet*, schoon geenzins de verstandigste, om dat de verstandigste de E. Maatschappy niet dient, en hy van de zelve heimelyk gedragen werd, zyn opvolger wezen; behalven dat de Landvoogd in der tyd het wel zo schikken zal, dat hy, als de wettigste daar toe, en ons ook 't best gelykende, gekoren worde.

Buiten deze drie Princen, gelyk wy bevorens zeiden, heeft de Koning by de Koningin nog een eenige dogter, een Princes, die *Poetri*, of *Bokje Mabir Ibbfaan* (dog in 't gemeen *Abasan*, of wel *Eeffan*) genaamt, en omtrent het jaar 1691. geboren is.

De Prin-
ces be-
schreven.

Zy is ten huwelyk verzogt door den Koning van Tidore, *Hbamza Fabarodien*, dog de Ryks-Grooten van Tidore staken 'er tegen, om geen andere reden, dan dat 'er zo groot een Bruids-schat (na 's Lands wyze) vereifcht wierd, dat die Vorst dien onmogelyk, dan met zware belasting der ingezetenen, zou hebben konnen opbrengen, om welk geschil te myden, de Koningen van Ternate, en Tidore, het zo verre eens waren, dat de Koning van Tidore deze Princes (die hy zeer lief had) niet plegtelyk trouwen, maar schaaken zou op zekere dag, dat de Koning van Ternate met zyn Koningin, en de Princen, benevens deze Princes (die in een byzondere Orembaai zitten zou) uit speelen voeren, op welken tyd de Koning van Tidore zich mede eens verlustigen, dan op 't vaartuig dezer Princes aanvallen, en haar zo wegvoeren, en tot zyn Koningin op Tidore trouwen zou, in hoedanigen geval hy 't zelve, ook zonder 't geven van dien Bruid-schat, tot zyn en des Konings van Ternate genoeg, zeer gemakkelyk zou hebben konnen volbrengen.

Die ten
huwelyk
verzogt
werd.Door den
Koning
van
Tidore.

Dit,

G. Schout van et Sculp.

1692. Dit, by hen zo ontworpen, zou ook gelukt hebben; maar *Radja Laoet* kreeg, hoe stil men dit ook aan weërzyden bediffelt had, 'er de lugt af, en gaf 'er zeer heimelyk kennis van aan den Landvoogd, die zulk een naauw verwaandschap tusschen die twee Koningen, zo listig buiten zyne kennis besteken, niet goed keurende, dezen Prins zodanige onderrijsing van zaaken gaf, als vereischt wierd, om dit Huwelyk te stremmen, en veel eer verwydering, of mistrouwen tusschen deze twee Vorsten te verwekken. Deze zaak is eenige jaren later (gelyk wy hier na dien tyd aanhalen zullen) voorgevallen.

't Geen door *Radja Laoet* belet werd,

De dag, om uit speelen-varen te gaan, gekomen zynde, verscheen de Koning met de Koningin, de Princes alleen, en ook de Princen, yder in hunne byzondere vaartuigen, gelyk mede de Koning van Tidore; dog zo als hy de Orembaai van de Princes wilde naderen, schoot de Prins *Radja Laoet*, die zich stil, en van alles onkundig, gehouden had, met zyn vaartuig tusschen beide, niet alleen, om dat te beletten, maar maakte zelf ook gebaarden, om op 't vaartuig van dien Koning aan te vallen, en hem weg te nemen; waar na die Vorst het niet alleen terstond op een vlugten stelde, maar

zedert altyd vast geloofd heeft, dat de Koning van Ternate in dit geheele stuk niet trouw gehandelt, en; in plaats van hem op die wyze zyn dogter ten Huwelyk te geven, niet anders voor gehad heeft, dan hem gevangen te nemen, en meester van zyn ryk te werden.

De Koning van Ternate in tegendeel nam deze daad van den Prins, dien hy den eenigen beletter van dit Huwelyk noemde, zo qualyk, dat hy hem zedert doodelyk gehaat, en daarom meest als zyn opvolger verworpen heeft; en hoewel de Prins voorgaf, dat de Koning zyn vader hem niets daar van gezegt, en hy dierhalven onwetende hier in misdaan, en na zyn meining wel een zeer trouw stuk voor zyn zuster, de Princes, gedaan had, 't mogt alles niet helpen; dog *Radja Laoet*, en de Landvoogd, wisten best, wat van de waarheit was, en bereikten hun oogwit vry wat beter, dan een van deze twee Koningen.

Naderhand is zy ten Huwelyk verzogt door den Prins van Mangindanao, den zoon van een zeer magtig Vorst, die ook alleen om haren 't wil in Ternate gekomen, en 'er wel anderhalf jaar, van 't jaar 1708. tot 1709, gebleven is, buiten dat hy haar ook zeer plegtelyk door Gezanten verzogt heeft; maar zy is

1692.

Zy werd ook

1692. hem geweigert, om dat de Koning haar onder geen andere voorwaarden geven wilde, dan dat hy met haar in Ternate altyd zou moeten blyven wonen, waar toe hy, schoon grote genegenheit voor de Princes hebbende, en 't al zo verre gekomen was, dat de Koning hem *Sjab Bonga Ternate*, dat is, *Koning van de Ternataansche bloem*, noemde, niet kon befluiten, maar onverrichter zake weêr na zyn land keerde.

Geen Het waarfchynelykfte nogtans is, dat de Landvoogd beide deze Huwelyken (als geenzins de E. Maatschappy dienende) niet zonder hooger laft, om dat 'er voor ons zeer veel gevaar in ftak, verhindert, en daar toe nog een byzondere reden van ftaat gehad heeft, van het Huwelyk dezer Princes niet buiten zyn medegoedvinden te laten voortgaan, aangezien hy ('t geen al wat vreemd van een Christen over een Mohammedaanfche is) als Gevader over haar in den naam der E. Maatschappy geftaan hebbende, het ook billyk was, dat hy 'er mede iets in te zeggen had.

De Koning bemind deze dogter zeer, en hy bewyft hem een uitnemende gunft, wanneer hy iemand deze Princes zien laat; hoewel zy niet zeer bevallig is; dog zy is van zeer goeden imborft, en 't voorbeeld van de zedigheit der Koningin, geeft haar al een vry goede opvoeding.

De Koning's Paleis. Het Paleis van den Koning legt omtrent een kleen halfuur van de vefting Orangie, en ter linker hand van 't zelve, na 't Noorden toe, aan 't einde van de ftad, of 't Moorfche vlek. Het is omheint met eenige Jagerftammen, en als men 'er intrcedt, komt men op een redelyk fraaien weg, verder na het Paleis toe leidende. Ter linker, en ter regter hand, van dezen binnen-weg heeft men twee gierlyke pleinen, ten deele van zeer net-gefmeden gras, ten deele ook, met kleene boomtjens beplant, die zeer fraai gehouden worden; en 't is 'er zo zinlyk, dat men 'er geen een blaadje, of grasje (dan daar 't wezen moet) op den grond leggen ziet. Ter linker hand, zo als men inkomt, heeft hy een Speelhuis, en eet-plaats, alwaar hy gemeenelyk gaat met die genen, die hy niet in den Dalam, of het binnen-Hof, brengen wil. Ter regter-hand heeft men even zo een plein, zynde yder na giffing veertig, of vyftig treden in 't vierkant, en aan deze zelve regter-zyde nog een poort, door welke men naar strand toe gaat, na zeker hoofd, waar op een fteene Speel-huis voor hem gemaakt, en de plaats is, daar zyn vaartuig legt. Ook kan men dit Paleis van de eene punt der vefting, dog beter van de zee-zyde, zien.

1692. Als men nu, de voor-poort ingekomen, op dien middel-weg regtuit gaat, komt men by het eigentlyk Paleis, na 't welk men met twaalf, of veertien fteene trappen opklimt. Het Hof zelf is van hout, dog heeft een fteenen voet, van den berg zelf, die daar een weinig, even als agter de vefting, oploopt; en het is, om fraaier te fchynen, wat gewit. Het fraaifte, dat men in dit Paleis ('t geen anders in zich zelve niet veel is) ziet, is een Silver fcheepje, dat in 's Konings vertrek aan de folder hangt, behalven eenige Silvere kandelaars, en eenige andere ftukken van Silver.

Geen Hollander mag daar in komen, dan die van den Landvoogd, of den Raad, verlof heeft; al was 't fchoon, dat de Koning hem dat verzogt: alzo 'er redenen van ftaat zyn, die dit zo vereifchen in zekere gelegtheden; hoewel nog de Landvoogd, nog de Koning, dit ligt aan iemand weigeren zal, als men hem maar behoorlyk kent; en zo 'er geen gewigtige redenen tegen zyn.

Hy heeft ook in dit buiten-Hof een wagt van twaalf oppaffers, waar over een Sergeant, en Korporaal, 't bevel hebben. Deze zyn, en blyven daar altyd, en volgen hem noit, na de vefting gaande; want zy dienen, wel uiterlyk (zo het fchynt) tot vermeerdering van zynen ftaat, en floet; maar eigentlyk, om hem, en de zynen in al hun doen waar te nemen, en wel te letten, van wie hy al bezogt, of wat daar verrigt word; en aangezien de Landvoogd, en Raaden hem, als hy in de vefting komt, zelf genoeg gewoon zyn waar te nemen, en op zyn doen en laten acht te geven, zo is 't niet noodig, dat die wagt dan mede gaat; maar zy volgt hem altyd, als hy ergens anders, 't zy den berg op, 't zy in 't bosch, te voet, of te paard, gaat. Behalven deze fchoone wagt heeft hy ook zyn eigen Trompetters (waar onder een met een Silvere Trompet) en meer andere Speellieden.

Buiten dit Paleis heeft hy nog een huis ('t geen fraai befchildert is) en een tuin van vermaak; omtrent drie quartier uurs de Moorfche Negry op te wandelen, Caftoeriaan, of Cobon Caftoeri, de Muskus-thuin, genaamt, waar in hy dikwils is, en ook veelyds dezen of genen, daar omtrent wandelende, by zich verzoekt.

Deze Vorft bezit in geld wel vier- of vyfmaal honderd duizend Ryksdaalders, nevens ettelyke Picols (yder van honderd vyfentwintig ponden gewigts) gewerkt Goud, of Silver; al het welke hy in een onderaardschen kelder (om tegen brand, en andere ongemakken, zeker te zyn)

Zyn Lyf- en Hof-wagt.

En andere be- dienden.

Zyn rykdom.

1692. zyn) bewaart; dog onder dit Goud is zeer veel, van 't gene *Bokje Mariam*, als erfgenaam van de Princes *Gamma Lamma*, toekomt, en 't geen hy haar onthoudt. Zyn fchat van geld hangt in zakjens op.

't Regt van leven, en dood, tot hoe verretoe hem weêr vergund. Hy oeffent, by een byzondere vergunning van haar Edelheden, nu wel weder 't regt des levens, en des doods, over zyne gemeene onderdanen; dog mag dit geenzins omtrent zyn Babato's, of Ryks-Grooten, dan met voorweten van den Landvoogd en zyn Raad, in 't werk fteflen.

In 't jaar 1696. De Heer Le Sage, zesen-twintigfte Landvoogd der Moluccos. Onder de regeering van dezen Koning is de Heer *Salomon le Sage* den 14den July in 't jaar 1696. (na dat hy den 26ften April hier van Japara, daar hy 't opperbevel tot nu toe gevoert had, gekomen was) als zesen-twintigfte Landvoogd der Moluccos, in plaats van den Heer *van der Duin*, die over Amboina na Batavia vertrok, voorgestelt.

By 't leven van dezen Heer is 'er niet veel gedenkwaardigs voorgevallen, en is hy, na ruim vier jaren die Landvoogdy beftiert te hebben, den 27ften Auguſty in 't jaar 1700. overleden, en op den zelfen dag door den opper-Koopman, den Heer *Pieter Roofelaar*, eerst als Gezaghhebber voor een tyd (op 't goedvinden van den Raad) dog den 1ſten February in 't jaar 1701. als zevenentwintigfte Landvoogd der Moluccos, vervangen.

In 't jaar 1700. De Heer Roofelaar, Gezaghhebber. Werd zevenentwintigfte Landvoogd der Moluccos, in 't jaar 1701. Moejelykheden tuffchen den Koning van Tidore, en Ternate. Onder 't beftier van dezen Landvoogd vielen 'er zaken van meer gewigt met den Koning, en anderen, voor; en van tyd tot tyd zag men veel moejelykheden tuffchen hem, en den Koning van Tidore, *Hbamza Fabaroddien*, ryzen; en 't liep op een tyd, dat zy beiden den Landvoogd, *Roofelaar*, waren komen bezoeken, zo hoog, dat de laaſte den eerſten, in 't bywezen van dien Landvoogd, een deſtigen ſlag in zyn aangezigt gaf; waar by dan die Heer, en zyne Raaden, de grootſte moeite ter wereld hadden, om die twee ſtekelige Vorſten maar van een, en yder weêr na zyn vertrek te krygen.

In zeer veele gevallen toonde de Koning van Tidore, dat hy Koning *Tolucco* zeer weinig agtte, en dat hy met hem liever oorlogen, dan eten, wilde; en, zo de E. Maatſchappy dat niet belet, en hem, volgens zyne pogingen, met den Ternataan maar had laten begaan, hy was 'er al over lang onder geweest: alzo 'er in dien Vorſt zeer veel vuur en moedigheid ſtak.

Aan de andere zyde, ontzag Koning *Tolucco* daarom den Tidorees niet een hair; maar verweet hem eens zeer ſmadig,

1692. dat hy geen wettig, maar een opgeworpen Koning was, aangezien hy niet volgens de oude Molukſche keur-gewoonten, en Ryks-wetten, te weten, in 't bywezen der Bondgenoten, en dierhalven in zyn mede-bywezen, maar in zyn afwezen, en buiten zyn kennis gekoren, en dat het, wanneer men hem 'er mede by geroepen had, zyn regt geenzins geweest was, tot de Kroon van Tidore verkoren te worden; maar dat dan de keure (volgens de voorwaarde, by zyn vader, *Saifoddien*, als hy tot de Kroon quam, gemaakt) regtmatig op den Prins *Goronja*, zynen Oom, die zich nu, uit vreeze voor hem, op Ternate onthieldt, had moeten vallen, en dat, ſchoon 'er die al niet geweest was, dan de Prins *Garſea*, zyn vaders jongſte broeder, nog voor hem, aangezien hy volgens de Ryks-wetten de naaſte was, zou hebben moeten gaan.

Het verdere, ten tyden van dezen Landvoogd, tuffchen deze Koningen van Ternate, en Tidore, voorgevallen, hebben wy in 't leven van de Tidoreeſche Koningen *Saifoddien*, en *Hbamza Fabaroddien*, reeds gezien.

Bevens plegen de Ambonſche Landvoogden, by 't ſterven van den Landvoogd alhier, wel in Ternate over te komen, om op alles order te ſtellen, dog, by 't ſchryven harer Edelheden, den 20ſten February in 't jaar 1702, wierden zy daar af, ten ware by hoogen nood, ontſlagen.

In 't laaſte van des Heeren *Roofelaars* In 't jaar 1705. William Dampier in Ternate. regeering quam in de Moluccos de vermaarde opper-Piloot, *William Dampier*, te vervallen, die eerst op Batsjan aangierde. De Sergeant, die daar het bevel had, zei, dat het voornemen der Engelfchen was, hen te vermoorden, en te berooven, verzogt daar op hulp van den Koning van Batsjan, die *Dampier* gevangen, en 't roer van zyn ſchip nam, latende hem wel drie etmaal onder den blaauwen hemel in den tronk zitten; en meinde zeer wel te doen met hem, geboeid zynde, na de hoofd-veſting op Ternate te voeren. Dit bedryf wierd van dien Landvoogd zeer qualyk genomen, gelyk hy ook aanſtonds ontſlagen, en die Sergeant eerst in hegtenis gezet, en naderhand na Batavia gezonden wierd, om van haar Edelheden na verdienſte gehandeld te worden, 't geen naderhand, na een langdurige gevangenis, ook geſchied is. Den Heer *Roofelaar* heeft men ook over zyne voorzigtige behandeling omtrent *Dampier*, by ſchryvens uit 't vaderland ten hoogſte, en voor al daar over, geprezen, dat hy *Dampier* een lyſt van zyn ſchade op Batsjan geleden (waar van

1705. hy in 't eerft zeer breed opgegeven had) afgevordert, en hem dus den pas afgefneeden heeft, om meer, dan 't geen die lyft inhield, te kunnen eiffchen. Men had hem wel eenige dingen ontnomen, dog hy heeft veel daar van weder bekomen.

Hoe beleeft hy! daar gehandeld werd.

Wat *Dampier* belangt, die wierd door den Heer Landvoogd by den Hopman *Schacht* gehuisveft, in allen deelen zeer wel gehandelt, en op alle maaltyden met zynen Arts naaft den Hoofdman *Schacht* geplaatft; hoewel 'er gevallen geweest zyn, in welke hy dat met weinig beleeftheit, en dankbaarheid, beantwoord, en zich niet gefchaamd heeft, zeer qualyk, als ware hy als een gevangen gehandelt geweest, daar van te fpreken, en ook zelf aan den Heer *Rooselaar* daar over, wanneer hy na boord ging, klagten te doen.

Het gebeurde op zekeren tyd, dat de Landvoogd, een openbaren maalyd uit name der E. Maatschappy gevende, en, volgens gewoonte, hem, en nog eenige van zyn gezelfchap, en Natie, daar mede op genoodigt hebbende, de gezondheid van haar Majesteit, de Koningin van Engeland, infelde, en die van 't gansche gezelfchap drinken liet. Dit was *Dampier* zeer wel na zyn zin, en hy, nevens de andere (waar onder de voornoemde Arts) bedankten daar behoorlyk voor.

Daar op ftelde de Heer Landvoogd de gezondheid van haar Hoog Mogendheden in, de welke dan mede tot *Dampier* gekomen zynde, wilde hy die, wat men ook deed, niet drinken, nog de zelve befcheid doen. Zyn Doctor, befcheidener, dan hy, gaf hem hier in groot ongelyk; maar wat hy, of ook anderen zeiden, hy bleef zo halferrig, en regtte daar over zo veel zotte kuren aan, dat de Landvoogd, om verdere ongemakken voor te komen, aan den Hopman *Schacht* belastte, hem maar ftillekens na huis te brengen. Zyn Arts, voorgevende, dat hy befchonken was, verzogt, dat men hem dierhalven ontschuldigen wilde, maar men overtuigde hem klaar, dat hy niet zo zeer befchonken, als wel quaadaardig, en ondankbaar was.

In 't jaar 1706. De Heer *Claas-zoon* agt-entwintigfte Landvoogd der Moluccos, Vertrek van de

In 't jaar 1706. De Heer *Claas-zoon* agt-entwintigfte Landvoogd der Moluccos, Vertrek van de

In 't jaar 1706. De Heer *Claas-zoon* agt-entwintigfte Landvoogd der Moluccos, Vertrek van de

Onder de regeering van den Heer

Claas-zoon viel in 't jaar 1707. of in 't jaar 1708. 't geval van de voorgenome fchaaking van de Princes *Mahir Ibbfaan* voor; zedert welken tyd het mistrouwen van Koning *Hbamza Fabaroddien* fterk tegen Koning *Tolucco* aangegroeit zynde, heeft dat aanleiding tot verfcheide trotze, en vinnige ontmoetingen tuffchen die twee Vorften gegeven, gelyk dat ook tot de dood van dien Koning van Tidore ge- duurd heeft.

In 't jaar 1708. zond de Koning zynen Goegoegoe *Marafaoli* met 't Jagt Ooft-Voorn na Batavia, om (boven de gewoone jaarlykze 6400.) de agterftallige twaalf duizend Ryksdaalders zedert het jaar 1682. te verzoeken; dog dit wierd hem vlak afgeflagen, en hem niet eens toegeftaan, daar over in de vergadering te komen. Men gaf den Goegoegoe egter een wooning, honderd Ryksdaalders, twee laften Ryft, en eenige laften Boontjes 's maands, en aldus vertrok hy in 't jaar daar aan.

In 't jaar 1708, en in 't jaar 1709, viel in des Heeren *Claas-zoon*'s tyd mede voor, dat de Prins van Mangindanao die Princes, eerst door Gezanten, ten Huwelyk verzoeken liet, en daar na 'er zelf om quam; dog het bleef om redenen, bevorens by ons gemeld, agter, en zedert heeft 'er die Prins niet meer na getaalt.

De Heer *Claas-zoon*, in 't einde van dit jaar vry fwak geworden zynde, verzogt verloffing van daar, verkreeg die, maar zodanig, dat hy te gelyk Landvoogd van Macassar gemaakt wiert, waar van hy egter naderhand, om zyne al te groote fwakheit, ontflagen wierd.

Hy vertrok uit Ternate den 14den July in 't jaar 1710, eenigzins fwak van geheugen geworden zynde (waarom hem een ander in de Macaffaarsche Landvoogdy verving, gelyk wy daar zullen zien) is den 13den Augufly daar aan op 't fchip het Hof van Ipendam voor Bima, zo als het anker viel, overleden, en den 16den dier maand in de Logie, of verblyf-plaats der E. Maatschappy aldaar, begraven.

Tot zyn vervanger in Ternate heeft hy den Tweeden Perzoon, den Heer *David van Peterfom*, gehad, die op den 14den July voornoemt als negenentwintigfte Landvoogd der Moluccos voorgeftelt is.

Onder de regeering van dezen Landvoogd rezen weder nieuwe gefchillen tuffchen den Koning *Tolucco*, en den nieuwen Koning van Tidore, *Garcea*, dog in de openbare gefchriften, zedert zyne Krooning, *Haffanoddin* genaamt.

In 't laafte van dit jaar brak dit vier, al eenigen tyd onder de affche gefmeult heb-

1706. Heer *Rooselaar* met *Dampier*. In 't jaar 1707. Gevallen der Princes onder de Heer *Claas-zoon*.

In 't jaar 1708.

In 't jaar 1709.

In 't jaar 1710. Zyn vertrek, en dood.

De Heer van *Peterfom* negenentwintigfte Landvoogd der Moluccos.

Nieuwe moeilykheden tuffchen Ternate, en Tidore.

1710. hebbende, met een lichte vlamme van openbare oneenigheid, door; wanneer de Koning van Ternate zekeren korten land-weg op Halamahera, Dodingo genaamt, hem wel waarlyk toekomende, maar bevorens altyd by den Ternataan, en Tidorees, in het gemeen gebruikt, niet alleen na zich trok; maar aan alle Tidoreezen door een wagt, die hy daar by bestelde, belette, den zelve te gebruiken, en dat enkelyk, om Koning *Hassanoddin* te quellen, aangezien zyn volk over den weg van Dodingo, in de tyd van een pyp Tabak rookens, aan de overzyde des lands Halamahera komen kon, daar toe zy anders, 't land omvarende, zomtyds wel twintig dagen van nooden hadden.

In 't jaar 1711. Bemiddeling van den Landvoogd.

Om dit geschil te stuiten eischte in 't jaar 1711. de Landvoogd dezen weg voor de E. Maatschappy, aangezien die eigentlyk nu meester van die landen, en de Koning dat in Ternate, om zo te spreken, maar by vergunning van haar Edelheden is; en dan zou die Heer een gemeenen land-weg daar af gemaakt hebben.

De Heer *van Peterfom* belastte den Koning van Ternate ook deze wagt in te trekken, aangezien het al zo hoog tusschen die twee Koningen, en hun volk, geloopt was, dat zy malkander, op dat land ontmoetende, doodfloegen.

In 't jaar 1712. Door den Koning van Ternate verworpen.

Maar de Koning van Ternate had, tegen alle gedagten, de stoutheit, om hem, in 't begin van 't jaar 1712, en den weg, en 't wegnemen van deze wagt, te weigeren, 't geen den Landvoogd, en zynen Raad, dierhalven noodzaakte, zeer ernstig in 't laatst des jaars daar over aan haar Edelheden te schryven.

In 't jaar 1713. Toebeleidzelen ten oorlog.

Daar op vonden haar Edelheden goed, in het begin van 't jaar 1713. met de schepen 't Jagt ter Eem, de Haak, de Tarra, en de Pieter en Paulus, eenige Soldaten, en zodanigen voorraad, en werktuigen van oorlog, als 'er, by hardnekkigheid des Konings, tot een onderneming aldaar van nooden zouden kunnen zyn, na Ternate te zenden.

Na dat nu de zelve aldaar aangeland waren, begaven zich de Heer Landvoogd, en opper-Koopman, met een vaartuig na 's Konings Paleis, en vraagden hem nogmaals in der minne, of hy dien weg overgeven wilde, en zeiden door haar Edelheden belast te zyn, dat zy aan zyn Hoogheit ook wel ernstig voorhouden zouden, dat hy op het twaalfde lid der voorwaarden; inhoudende: *Dat hy op Ternate metter woon maar toegelaten, en als by vergunning gedult wierd,* dog wel nauwkeurig letten wilde; of dat zy anders last hadden, om

andere middelen daar toe in 't werk te stellen; behalven dat hen dan ook bevolen wierd, zyn jaarlykche erkentenis van 6400. Ryksdaalders in te houden.

Dit bevel van haare Edelheden, of deze aanspraak van beide deze Heeren, had zo veel kragt niet om hem tot reden te brengen, als dat hy zidderde voor alle die toebereidzelen van oorlog, die hy vernam daar zo rykelyk gebragt, en alleen vervaardigt te zyn, om hem daar toe, zo hy dien weg niet gewillig aan ons overgaf, te dwingen, en aldus met geweld tot reden te brengen.

De Hhoekom, of opper-rigter des lands, een van de voornaamste Ryks-Grooten, en die wel voornamentlyk den Koning daar toe aangezet had, bleef standvastig in zyne weigering; maar hy haalde daar mede niet anders uit, dan dat hy ten eersten gevangen genomen, en met het schip de Haak na Banda gezonden wierd, om daar zyn misflag wat beter te overwegen, en in Ternate geen quaad meer te doen.

De Koning, dit ziende, en zich voorzigtig aan dien man spiegelende, gaf, uit vreeze voor erger, tot antwoord, dat hy niet wel te pas was, en zich niet in staat vond, om daar ten eersten op te antwoorden, waar op hy dan ook quantzuis ziek wierd, maar gaf kort daar na dien weg aan de E. Maatschappy over; uit welker naam op Dodingo nu een sterkte gemaakt is, waar op vyftig Soldaten, en twaalf stukken geschut, geplaatst zyn. Een tyding, die den 12den September dezes jaars op Batavia met de Chaloepe Larike quam, en waar uit bleek, hoe de zaken tusschen deze twee Koningen, door bemiddeling van de E. Maatschappy, aldus nog minnelyk bygelegd waren.

Egter bleek uit zekeren brief van Koning *Hassanoddin*, omtrent dien zelve tyd uit zyn Paleis Toola (mogelyk Tahoela, dat in 't jaar 1666. aan Koning *Saifoddin* door haar Edelheden geschonken is) aan den Heer *Rooselaar* op Batavia geschreven, dat 'er tusschen hem, en Koning *Tolucco*, nog al heimelyke verwydering was, aangezien hy klaagde, dat die Koning hem zeer smadelyk handelde, zettende hem, wanneer hy in zyn Paleis quam, aan zyn linkerhand, een hoon, dien hy verzogt, dat zo wel, als de misflag, in 't lossen van 't Kanon begaan, in 't toekomende voorgekomen, en verbeterd mogt worden. Nevens dezen brief van den Koning van Tidore, ontving zyn Ed. 'er in de maand November dezes jaars ook een van den Koning *Tolucco*, uit zyn Paleis Castoeriaan den 23sten der maand Sjabaan (of in 't laatst

Hardnekkigheid, en straffe van den Hhoekom.

1713. van October) in 't jaar der vlugt van *Mohammed* 1025. geschreven, by welke zyn Hoogheit een present van een Slaafje, twee Kati 's Amber de Gris, en veertig pond Caret; en zyn dogter, de Princes, een geborduurde Neusdoek voor de oudste dogter van de Heer *Roo-selaar* voegde.

Wat jaarlyk-sche er-kenenis de Mo-luksche Vorsten nu nog trekken.

De jaarlyksche erkentenis die nu nog, by den Koning van Ternate, en zyn Ryks-Grooten, en by eenige andere Moluksche Vorsten (zo my berigt is) van de E. Maatschappy getrokken word, bestaat in deze navolgende posten:

De Koning van Ternate trekt	-	-	Ryksdrs.	6400
De zelve nog wegens Sa-leyer	-	-	-	200
De Koning van Tidore	-	-	-	2400
De Koning van Batsjan	-	-	-	700
Die van Motir	-	-	-	150
Die van Makjan	-	-	-	2000
De Ryks-Grooten van Ternate	-	-	-	600

Te zamen Ryksdrs. 12450

De Ternataan-sche Grooten missen dit jaar hun geschenk. In 't jaar 1714. Dood van de Heer van Peterfom.

Dog de Goegoëgoë, nog de Babato's, kregen dit jaar, om voornoemde moeilykheden, hun gewoonlyk jaar-geschenk niet van haare Edelheden, om hen wat handzamer te doen worden.

Terwyl de zaken zo stonden, quam de Landvoogd, *van Peterfom*, omtrent het midden des jaars 1714. hier te ster-ven; zonder dat zich gedurende zyn leven eenige andere zaken van gewigt aldaar opgedaan hebben, dan alleen, dat de Koningen *Tollucco*, en *Hassanoddin*, nog al even bitter tegen een bleven; hoewel het vyer zo openbaar niet uit-berfste.

De Heer, Jacob Botten-dorp, dertigste Land-voogd der Mo-luccos in 't jaar 1715.

Na de dood van den Heer *van Peter-fom* vonden haar Edelheden goed, tot zyn vervanger, en dertigsten Landvoogd der Moluccos, den Ambonschen opper-

Koopman, en Tweeden Perzoon, den Heer, *Jacob Bottendorp*, een Berlyner van geboorte, in 't begin van 't jaar 1715. aan te stellen, hoewel hy eerst den 3den September uit Amboina na Ternate met een Chaloepp overgesteken is.

Wat onder dezen Heer, en ook verder onder den Koning *Tolucco* (die in 't jaar 1716. nog leefde) voorgevallen zy, is my niet ter ooren gekomen, dan alleen, dat alles in de Moluccos nog in den vorigen staat, en zonder eenige verandering van belang was.

In 't jaar 1719. vielen 'er eenige zaaken alhier, (zo my bericht is) door zeker onder-Koopman berokkent, voor, waar op de geschillen tusschen de Koningen van Ternate en Tidore zeer toegenomen waren. Over dit, of eenig ander geval, wierd de Landvoogd, de Heer *Bottendorp*, en zyn Tweede, de Heer *Kloek*, op-ontboden, en in des eerstens plaats als eenendertigste Landvoogd, de Heer *Antoni Heinsius* derwaards, onder 't hooger gezag van de Heer, *Cornelis Hasselaar*, Extraordinaris Raad van India, en Commissaris, om de zaaken aldaar nader te onderzoeken, en te ver-effenen, gezonden; welke Heer *Hasselaar* den 11den November in 't jaar 1720. weër op Batavia quam, na dat hy den Heer *Bottendorp*, en den Heer *Kloek*, der-waart opgezonden had.

De Heer, Antoni Heinsius, eenendertigste Land-voogd der Mo-luccos, in 't jaar 1720.

Dus verre gezien hebbende, wat Koningen van oudsher Ternate bestiert hebben, zo wel terwyl zy nog Heidenen waren, als zedert dat zy 't Mohammedaan-sch geloof aannamen, als mede 't geen onder hunne beheersching, zo onder de Portugeesche, als onder de Hollandsche Landvoogden voorgevallen is, zal het (onzes oordeels) niet ongevoeglyk wezen, eer wy verder treden, een nette lyst, behelzende de namen en netten tyd der bestiering zo dezer Koningen, als ook der Landvoogden van beide deze Natien hier by te voegen.

Lyst der Koningen van Ternate, terwyl zy nog Heidenen waren.

Lyst der Heiden-sche Ternataan-sche Koningen.

1	<i>Tsjitsjo</i> ;	Regeerde van 't jaar 1257 tot 't jaar 1277	
	en na hem zyn zoon		
2	<i>Poët</i> ,	1277	1284
	die opgevolgt is door zyn zoon		
3	<i>Siale</i> ,	1284	1298
	opgevolgt door zynen zoon		
4	<i>Calebatta</i> ,	1298	1304
	opgevolgt door zynen zoon		
5	<i>Comala</i> ,	1304	1317
	opgevolgt door zyn broeder,		
6	<i>Patsjaranga Malamo</i> ,	1317	1322
			op-

1715
Hun
nette
regeer-
tyd.

1715

	opgevolgt door zyn zufters zoon		
7	<i>Sida Aarif Malamo</i> ,	Regeerde van 't jaar 1322 tot 't jaar 1331	1331
	opgevolgt door zynen broeder;		
8	<i>Padji Malamo</i> ,	1331	1332
	opgevolgt door <i>Patsjarangas</i> zoon		
9	<i>Sjab Aalem</i> ,	1332	1343
	opgevolgt door zynen broeder		
10	<i>Toeloe Malamo</i> ,	1343	1347
	opgevolgt door <i>Sida, Aarifs</i> oudften zoon		
11	<i>Bohejat</i> ,	1347	1350
	Die gevolgt is door zyn broeder,		
12	<i>Molomatsjeja</i> , of <i>Tsjabaja Laoet</i> ,	1350	1357
	opgevolgt door zynen broeder,		
13	<i>Momole</i> ,	1357	1359
	opgevolgt door zynen broeder,		
14	<i>Gapi Malamo</i> ,	1359	1372
	opgevolgt door zynen broeder		
15	<i>Gapi Bagoena I.</i>	1372	1377
	opgevolgt door <i>Toeloe Malamo</i> 's zoon,		
16	<i>Comala Poeloe</i>	1377	1432
	opgevolgt door zynen zoon,		
17	<i>Gapi Bagoena II.</i>	1432	1465

Moorfche Koningen van Ternatè.

Lyft der
Moor-
fche Ter-
nataan-
fche Ko-
nigen.

	opgevolgt door zynen zoon		
18	<i>Marbhoem</i> ,	Regeerde van 't jaar 1466 tot 't jaar 1486	1486
	opgevolgt door zynen zoon		
19	<i>Seynulabedien</i> ,	1486	1500
	opgevolgt door zynen zoon		
20	<i>Bajang Ullah</i> ,	1500	1522
	opgevolgt door zynen zoon		
21	<i>Deyaal</i> ,	1522	1533
	{ Dog by zyn minderjarigheid regeerde de Koningin <i>Njai- tsjili</i> , en de onder-Koning <i>Tarruwefe</i> , die den Koning in 't jaar 1529. deed verge- ven, waar over hy in 't jaar 1530. onthalt is.		
	opgevolgt door zynen broeder,		
22	<i>Bohejat II.</i>	1533	1537
	opgevolgt door zynen broeder		
23	<i>Taberidji</i> ,	1538	1538
	opgevolgt door zynen broeder		
24	<i>Hair</i> ,	1538	1565
	opgevolgt door zynen zoon		
25	<i>Baab Ullah</i> , of <i>Baboe</i> ,	1565	1583
	opgevolgt door zynen zoon		
26	<i>Saidi</i> , of <i>Sabid</i> ,	1583	1606
	<i>Daja</i> , of <i>Hidajat</i> onder-Koning van		
	opgevolgt door <i>Saidi</i> 's zoon	1606	1610
27	<i>Modafar</i>	1610	1627
	opgevolgt door zynen neve		
28	<i>Hbamza</i> ,	1627	1648
	opgevolgt door <i>Modafar</i> 's zoon,		
29	<i>Mandarsjab</i> ,	1648	1672
	opgevolgt door zynen zoon		
30	<i>Kaitsjili Sibori</i> , of Koning <i>Amsterdam</i> ,	1672	1690
	opgevolgt door zynen broeder		
31	<i>Kaitsjili Tolucco</i> ,	1690	

Portugeefche Landvoogden der Moluccos.

Portu- geefche Land- voogden der Mo- luccos	1	<i>Antonio Brit,</i>	Regeerde van 't jaar 1522 tot 't jaar 1525
	2	<i>Garfias Henrik,</i>	1525 1527
	3	<i>Georgio de Meneses,</i>	1527 1530
	4	<i>Gonzales Pereira,</i>	1530 1532
	5	<i>Vincent de Fonseca,</i>	1532 1534
	6	<i>Triftaon de Ataido,</i>	1534 1537
	7	<i>Antonio Galvaan,</i>	1537 1540
	8	<i>Georgio de Cafiro,</i>	1540 1544
	9	<i>Jordan de Freytas,</i>	1544 1547
	10	<i>Bernardyn de Sofa,</i>	1547 1553

Koning *Baboe* verdreef de Portu-
geezen uit Ternate in 't jaar 1572.
t'eenemaal.

Ook vind ik 'er een zonder naam,
door *Steven van der Hagen* by Bima,
zo als hy met zyn fchip na de Mo-
luccos gaan zou, in 't jaar 1606.
veroverd.

En daar na

<i>Christoval de la Hote,</i>	Regeerde van 't jaar	tot 't jaar 1610
<i>Jeronimo de Silva,</i>	1610	
<i>Pedro Eredia,</i>	1627	
<i>De Esteibar,</i>	1653	
<i>Don Francisco de Attienfo,</i>		2 Mai. 1663

*Lyst van de eerfte Hoofden der E. Compagnie, die in de Moluccos
quamen, of bleven.*

Lyst der eerfte Hoofden in de Mo- luccos, van we- gen de E. Maat- fchappy	<i>Wybrand van Warwyk.</i>	van 't jaar 1599 den 22 Mai.	
	Vice Admiraal van van <i>Nek,</i> en niet de Admiraal zelf, gelyk de Ternataan- fche Memorie zegt; als eerfte Hoofd liet 'erdeze:		
	<i>Frank van der Does.</i>	1599	1601
	Met vier man, en een jongen, in 't jaar 1601. komt hy voor als Com- mies, en Koopman, was in 't jaar 1603. al van daar, en op Toeban gevangen.		

1715. *Jacob Cornelisz van Nek.* van 't jaar 1601 den 2 Juny, tot den 31 July des jaars 1601 1715.
Admiraal Generaal, en
liet daar als Hoofd
- Jan Pieterszen.* 1601 July
Koopman.
- Cornelis Sebastiaanszen.* 1605 2 May July 1605
Vice Admiraal van *Steven van der Hagen*, (en niet hy zelf, of zyn Vice Admiraal, *François Wittert*, gelyk de Ternataansche Memorie qualyk zegt) verovert Tidore, alwaar hy eenige handelaars laat, zedert welken tyd de Portugeezen uit de Moluccos verdreven, en wel 500. sterck, na Manilha vertrokken zyn.
Deze liet hier, zonder Fortificatie, als Hoofd met 13. of 14. perzoonen blyven:
- Adriaan Antonisz.*, of *Hermanszoon*, 1605 July Maart. 1606
opper-Koopman,
werd den 14. Maart in 't jaar 1606. door *Don Pedro d' Acunha*, die met 32. zeilen eerst Tidore, en daar na Ternate innam, verdreven.
- Cornelis Matelief*, 1607 13 Mai
Admiraal,
maakte 't eerste Contract, met den onder-Koning *Daja*, den 11. Juny (en niet gelyk andere willen op den 26. dito) stelde daar als Hoofd, eerst wel eenen Fiscaal, *Maarten Aap*, dog, alzo die weér aarfelde, en 't niet aannam,
- Gerrit Gerritzen van der Buis*, 1607 Juny
Kapitein over 't fort Maleyo, en vier schepen, en over de Negotie.
- Pieter Fanszen Boenen.* 1607
en eenen
- Jan Rossingein*, 1607
als Kapitein van der zee.
- Olivier van den Vyver*, 1607
Vice Admiraal, komt 'er in 't jaar 1607, en niet in 't jaar 1609. (gelyk de Ternataansche Memorie zegt) want hy stierf op Mauritius in 't jaar 1607.
- Paulus van Caarden*, 1608
Admiraal, gevangen genomen, in Gamoe Lamoe gezet, en den 18. Maart in 't jaar 1610. geloft.

1715. *François Wittert*, in 't jaar 1609

1715.

Vice Admiraal van *Pieter Willemszoon Verboeven*, vertrok met drie schepen en twee Jagten na Manilha, dog werd gevangen genomen in 't jaar 1610. en bleef 'er dood.

Simon Fanszoon Hoen. 1609
Vice Admiraal van den Admiraal *Wittert*.

Nederlandsche Landvoogden der Moluccos.

Neder- landsche Land- voogden der Mo- luccos.	1	<i>Paulus van Caarden</i> , Gouverneur,	Regeerde van 't jaar 1610 tot 't jaar 1611		
	2	<i>Pieter Both</i> ,	} opper-Landvoog- den van Indiën.	1613	
	3	<i>Laurens Reaal</i> ,		1615	
	4	<i>Frederik Houtman</i> ,	} Gouverneurs.	1619	1625
	5	<i>Jaques le Febre</i> ,		1625	1629
	6	<i>Gillis van Zeist</i> ,		1629	1629
	7	<i>Gysbert van Lodestein</i> ,		1629	1633
	8	<i>Johan Ottens</i> ,		1633	1635
	9	<i>Johan van Broekom</i> ,		1635	1640
	10	<i>Antoni Caan</i> ,		1640	1642
	11	<i>Wouter Seroyen</i> , President.		1642	1648
12	<i>Gaspar van den Bogaarde</i> ,	} Gouverneurs.		1648	1653
13	<i>Jacob Hufstaart</i> ,			1653	1656
En hare regeer- tyd.	14	<i>Simon Cos</i> ,		1656	1662
	15	<i>Antoni van Voorst</i> , Commandeur	1662	1667	
	16	<i>Maximiliaan de Jong</i> ,	} Presidenten.	1667	1669
	17	<i>Abraham Verspreet</i> ,		1669	1671
	18	<i>Cornelis Francx</i> ,		1672	1674
	19	<i>Willem Corput</i> ,		1675	1675
	20	<i>Willem Hartbouwer</i> ,	} Gouverneurs.	1676	1676
	21	<i>Robbert Padbrugge</i> ,		1677	1682
	22	<i>Jacob Lobs</i> ,		1682	1686
	23	<i>Johan Henrik Thim</i> ,		1686	1689
	24	<i>Johan Cops</i> ,		1689	1691
	25	<i>Cornelis van der Duin</i> ,		1692	1696
	26	<i>Salomon le Sage</i> ,		1696	1700
	27	<i>Pieter Roofselaar</i> ,		1700	1706
	28	<i>Jacob Claaszen</i> ,		1706	1710
	29	<i>David van Peterfom</i> ,		1710	1714
	30	<i>Jacob Bottendorp</i> ,		1715	1720
	31	<i>Antoni Heinsus</i> ,	1720		

De Heeren Commissarissen van tyd tot tyd hier gezonden, met volle-magt over den Landvoogd, en Raad, om hun gedrag na te vorschen.

De Hee- ren Com- missarif- sen, die hier van tyd tot tyd ge- weeft zyn.	<i>Gillis van Zeist</i> ,	In 't jaar 1627
	<i>Antoni Caan</i> ,	1648
	<i>Arnold de Vlaming van Outsboorn</i> ,	1655
	ordinaris Raad, super-Intendent, Veldheer, en Commissaris, in Juny des jaars 1655.	
	<i>Cornelis Speelman</i> ,	1667
	Zeevoogd, super-Intendent, en Commissaris in Maart.	
<i>Daniel Hellemans</i> ,	1675	
<i>Antoni Hurdt</i> ,	1676	

Rob-

1715. *Robbert Padbrugge*, In 't jaar 1682
 nevens den opper-Koopman *Akkersdyk*, den Koop-
 man *Pieter van den Hoorn*, en den onder-Koop-
 lieden, *Boudens*, en *Hoofd*.
Dirk de Haas, 1689
Cornelis Hasselaer, 1720

Na dat wy nu uit het bevorens aan-
 gehaalde gezien hebben; wie hier uit
 naam der E. Maatschappy als Landvoog-
 den geregeert, en wat zy van tyd tot
 tyd verricht hebben, moeten wy met een
 letter ook nog aanhalen, dat deze Land-
 voogdy, buiten den Landvoogd, nog
 door deze navolgende perzoonen, die
 ook den Raad daar uit maken, bestierd
 word.

De naafte in rang aan den Landvoogd
 is de opper-Koopman, of de Tweede
 perzoon van die Landvoogdy, die ook
 Administrateur is van 's Compagnies wa-
 ren, die in de Pakhuizen zyn; alle de
 welke hy, onder 't opper-opzigt van den
 Landvoogd, behandelen, bewaren, en
 verantwoordten moet.

Daar beneven de Kapitein, die ook
 hoofd der Militie alhier is, de Fiscaal,
 Lieutenant, de soldy-Boekhouder, en
 ook de Winkelier; welk Collegie, ofte
 Raad van Regeering, door een Geheim-
 schryver gesloten word. Behalven dezen

Raad is 'er ook een Raad van Justitie;
 voor welke alle gerigts-zaken dienen,
 mitsgaders een Wees-kamer, in welke
 eerst alle de voornoemde leden, en ook de
 opper-Wondheeler, zitten; welke bei-
 de Collegiën hunne byzondere geheim-
 schryvers hebben. Hier plagt ook een
 Collegie van Schepenen te zyn, in 't jaar
 1651. door den Heer *de Vlaming* inge-
 stelt; dog dit is door den Heer *van den*
Bogaarde in zyn tyd weër afgeschafft.

De Col-
 legiën,
 en verde-
 re be-
 dienden,
 zo verre
 die be-
 kend zyn
 aan den
 Schryver.

Men heeft 'er ook een Kassier, die als
 een kleen ontfangen, en uitgever van de
 penningen der E. Maatschappy onder 't
 opzigt van den opper-Koopman is.

Alle, die deze voornoemde bedienin-
 gen waargenomen hebben, te noemen,
 is onmogelyk, alzo ons daar noit nette
 lyften van voorgekomen zyn; maar die
 ons bekend zyn zullen wy opgeven.

De Landvoogden hebben wy bevorens
 in een ordentelyke lyst aangewezen.

De opper-Kooplieden, en Tweede
 perzoonen, ons bekend, zyn deze:

Tweede perzoo- nen hier.	<i>N. van der Mark</i> , her- waard geordonneert	in 't jaar 1625 den 6. November.		
	<i>Paulus Adriaansz.</i> komt voor	1626		
	<i>Willem Bontius</i>	1627	herwaard vertrokken.	
	<i>Wouter ten Haaf</i> ,	1630		tot 't jaar 1633
	<i>Antoni van Leuwen</i> komt voor	1635		
	<i>Jacob Huftaart</i>			1653
	<i>François de Gribbere</i> den 21. Augusty met de Heer <i>de Vlaming</i> na Amboina vertrokken.			1653
	<i>Nicolaas van der Kappen</i> ,	1654		1655
	<i>Jan van Hammen</i> ,	1655		1659
	<i>Cornelis Bartelsz. Marsier</i> ,	1669	tot den 7. Augustus	1671
	<i>Willem Corput</i> , als Koop- man,	1672	den 2. Juny, tot den 15. Juny	1674
	<i>Jacobus de Ghein</i> , eerst als onder-Koopman, daar na als Koopman,	1675	den 15. July,	1677
	wannér hy opper- Koopman wierd, en vertrok den 7. April.			
	<i>Gerbrand Prooft</i> , provi- sioneel als Koopman,	1677	tot in April	1682
	<i>Willem Basting</i> ,	1682	den 3. April, tot in 't laatst	1684
<i>Isaac van Thye</i> ,	1684	den 20. Maart, tot den 29. January	1688	
<i>Dirk de Ghein</i> , Koopman, wanneer hy stierf.	1688	den 29. January, tot den 7. September	1688	
<i>Cornelis Ringryk</i> <i>Abraham Boudens</i> } namen dit provisioneel waar tot			1691	

1715.	<i>Pieter Buis</i> ,	van 't jaar 1691 in April, tot den 19. July van 't jaar 1692	1715
	Gezaghebber tot in 't jaar 1692, zedert welken tydt hy weêr als Tweede continueerde tot	1694 den 6. July, wanneer hy stierf.	
	<i>Henrik van den Watere</i> ,	1994 in July, tot	1695
	wanneer hy vertrok.		
	<i>Pieter Rooselaar</i> ,	1695 in Juny, tot	1701
	<i>Pieter de Vos</i> ,	1701 in July, tot den 27. Mai	1702
	wanneer hy stierf.		
	<i>Jan van Hoorn</i> ,	1703 in Augustus, tot den 17. September	1704
	wanneer hy stierf.		
	<i>David van Peterfom</i> ,	1705 in Maart, tot den 14. July	1710
	<i>Hubert de Vlieg</i> ,	1710 den 3. January, tot den 22. April	1712
	wanneer hy stierf.		
	<i>Jacob Kloek</i> ,	1713, en was nog in dienst tot	1720
	wanneer hy opontboden, en vervangen is door de Kapitein aan 't vierkant.		
	<i>Jacob Christiaan Pielat</i> ,	1720.	

De Kapiteinen der Moluccos zyn deze:

De Kapiteins der krygslieden.	<i>Frederik Hamel</i> , van 's <i>Gravenhage</i> , komt voor	1616	
	<i>Willem Eetveld</i> , van <i>Brussel</i> ,		
	<i>Pieter Bakker</i> , van <i>Antwerpen</i> ,		
	<i>Roeland Philipszen</i> , van 's <i>Hertogenbosch</i> ,	't zelve jaar.	
	<i>Goswinus van Mammeren</i> ,		
	van <i>Bergen-op-Zoom</i> ,		
	<i>Paulus Janszen Vijscher</i> ,		
	van <i>Rintsberg</i> ,		1658
	was toen al 17. jaren Kapitein geweest, zonder dat ik wete of hy dat hier, of elders, was.		
	<i>Claas Ruttens</i> ,		1675
	wanneer hy stierf.		
	<i>Henrik van Wel</i> , Lieutenant Commandant,	1675	
	... <i>Swerius</i> komt voor	1677	
	<i>Jodocus Krombuizen</i> , Lieutenant Commandant,		1682
	<i>Augustyn du Moulin</i> ,	1682	1690
	... <i>Hölscher</i> ,	1690	1693
wanneer hy opgezonden is.			
... <i>Focanus</i>	1694	1696	
... <i>Ockerfzen</i>	1697	1698	
<i>Paulus de Brieving</i> ,	1698	1701	
wanneer hy stierf den 3. January.			
... <i>Oortboorn</i> ,	1702	1704	
<i>Jan Schacht</i> ,	1705	1708	
<i>Jacob Kloek</i> ,	1708	in 't begin	
<i>Caspar Fogus</i>	1713	continueerde nog	
		1717	

Fiscaalen.	<i>Daniel Ottens</i> komt voor van 't jaar 1627 wanneer hy verdronk in Tayouan, zynde daar als Commandeur van een vloot.		tot 't jaar 1635
	<i>Christiaan Waal,</i>	1654	1656
	<i>Maximiliaan de Jong,</i>		1662
	<i>Pieter Denyn,</i>	1683 of 1684	tot den 26. Maart 1686
	<i>Andries Olofszoon Lofzang,</i> dog hy stierf niet lang 'er na.	1686	
	<i>Jacob Klaaszoon,</i>	1693	1696
	<i>Koenraad van Otteren,</i>	1696	1698
	<i>Daniel Fiers,</i>	1698	1701
	<i>David van Petersom,</i>	1701	1705
	<i>Tobias Laps,</i> wanneer hy vertrok, en stierf in dat zelve jaar op Batavia.	1705	1709
	<i>Gysbert vander Woerd,</i> wanneer hy zeer schie- lyk stierf.	1709	tot den 16. Maart 1710
	<i>Henrik vander Burg,</i> provl.	1710	tot den 18. December 1710
	<i>Bertram Bichon,</i> wanneer hy stierf in 't midden des jaars.	1710, den 18. December,	1714.

In 't jaar 1698 vertrokken ook na Ternate de onder-Kooplieden.

Jan Engelbert Weyer, } daar als Gecommitteerden veel gebruikt; dog de eerste
Jan Jacob Erberweld, } leefde niet lang 'er na.

Winkeliers, volgens opgave van anderen.

Winkeliers.	<i>Dirk de Ghein,</i> komt voor in 't jaar 1675 en 1676.		
	<i>Kornelis Courwenhoven,</i>	1682	tot 't jaar
	<i>Pieter Koy,</i>		tot den 5. Maart 1685
	<i>Jacob Klaaszoon,</i>		1689
	<i>David van Petersom,</i>	1689	1701
	<i>Otto Kloot,</i>	1701	
	<i>Isaac Panbuis,</i>		1707
	<i>Bertram Bichon,</i>	1706	1709
	<i>Joannes van Alfen,</i> was te gelyk ook Dif- pensier.	1709, continueerde nog	1713

Van de *soldy-Boekhouders* zyn my zeer weinige bekend.

Soldy-Boekhouders.	<i>Jacob Corput,</i>	1675	
	<i>Herman Ruigrok,</i>	1682	
	<i>Tobias Laps,</i>	1700	1705
	<i>Koenraad Frederik Hofman,</i>	1705	1707
	<i>Jacob van Ghein,</i>	1707, continueerde nog	1716

Luitenant's.

Luitenant's.	<i>Henrik van Wel,</i>	1675	
	<i>Jodocus Krombuisen,</i>		1682
	<i>Dirk Pieterszen Wildsboed,</i>	1682	
	<i>Caspar Tabbaart</i>		1695
	<i>Jacob Kloek,</i>		1708
	<i>Kaspar Fogus,</i>		1713

Geheim-

Geheimschryvers van den Landvoogd, en Raad.

Geheim- schryvers van den Land- voogd, en Raad.	<i>François Lenimens</i> , komt voor van 't jaar 1616 tot 't jaar		
	<i>Andries Olofszoon Lofzang</i> , 1676 1682		
	<i>Gerard Warrenthout</i> , 1682 tot in Juny, of July 1686		
	<i>Pieter van Alfein</i> , 1686 1689		
	<i>Jacob Klaaszoon</i> , 1689 1692 of 1693		
	<i>Pieter van Alfein</i> , 1693 16		
	wanneer hy door de Wilden op zekeren togt verscheurt is.		
	<i>Daniel Fiers</i> , 1698		
	<i>Jan Walrave de la Fontaine</i> 1700 1703		
	<i>Abraham Patras</i> , 1703 tot in Juny 1706		
	<i>Henrik vander Burg</i> , 1706 1711		
 <i>Boogaart</i> , 1711 tot in 't laatst 1714		
 <i>Ploos van Amstel</i> , 1713 in 't begin.		

Ook komen my in 't jaar 1627. de Kooplieden { *N. Dortmund*,
en } op Batsjan voor.
{ *Jacob Leenderdsz. Corsel* }

Opperhoofden van Manado.

Opper- hoofden van Ma- nado.	<i>Jochem Sipman</i> , komt voor van 't jaar 1676 tot 't jaar		
 <i>Een Vaandrig</i> , 1676		
	<i>Dirk Pieterszoon</i> , Lieutenant,		
	<i>Abraham van Meyert</i> , onder- Koopman, 1681		
	<i>Herman Janszoon Steinkuiler</i> , onder-Koopman, 1689		
	<i>Henri du Chiels</i> , als Sergeant, 1703		
	<i>Bertram Bichon</i> , onder-Koop- man, 1709 tot den 18. December 1710		
	<i>Henrik vander Burg</i> , onder- Koopman 1711		

De verdere Bedienaars van Collegiën &c. die ik gekent hebbe, zyn zeer weinige, waarom ik hen voorby ga.

Opper-Wondhealers, by my hier bekend.

Opper- Wond- healers.	<i>Matthys Witzma</i> , komt voor van 't jaar 1662, den 10. Mei, tot 't jaar		
	<i>Antoni Kramer</i> , 1675		
	<i>François Schoddenburg</i> , 1682		
	<i>Matthys Molkman</i> tot in Mai 1683		
 <i>Schyteruit</i> 1686		
	<i>François Scheffens</i> , 1709		

De Geheimschryvers van Justitie, van my gekent, zyn deze geweest:

Geheim- schryvers der Justitie.	<i>Daniel vanden Bolk</i> , komt voor van 't jaar 1656 tot 't jaar		
	<i>Gerard Warrenthout</i> , 1682		
	<i>Joost Anne</i> , 1682		
 <i>Boogaart</i> , 17 1711		

En der Weeskamer hebbe ik niemand, dan den Geheimschryver *Thomas Sprekens*, gekent, die in 't jaar 1711. my voorkomt.

1715.

Behalven deze, behooren tot deze Landvoogdy, en 't waarnemen der Comptoiren, nog eenige Assistenten; volgens de order van den Commissaris den Heer Padbrugge in 't jaar 1682. hier toegelaten, als:

Tot de Secretary 5. Assistenten, en daar onder een Tolk, en vertaaler der Maleitsche brieven met een Arabische letter, en nog 3. provisioneele Assistenten.

Tot het Negotie-Comptoir (een Boekhouder, die ook de boekjes van de wapen-kamer gewoon is waar te nemen) 4. Assistenten, waar onder de Dispensier.

Tot het soldy-Comptoir, behooren

nog, behalven den Boekhouder, en zynen overdrager, 2 Assistenten.

Al de soldy trekkers in deze Landvoogdy beliepen in 't jaar 1682. 615. perzoonen; dog in 't jaar 1710. in Augustus, beliepen zy 777. Een getal, overvloedig groot genoeg, om dezen post te bewaren; dog maar een last voor ons.

De lasten meerder dan de voordeelen, by 't sluiten der boeken in Augustus des jaars 1709, beliepen f 158149-8 0 daar zy 't jaar te voren f 150921-9-0 beloo- pen hadden, en dus f 7228-9-8 meer.

De voornaamste posten bestaan hier in:

In 't jaar 1709.

In 't jaar 1708.

Lasten van deze Landvoogdy.	Aan soldyen	f 82035 - 17 - 0	f 78968 - 8
	Extra ongelden	f 5418 - 1 - 8	f 2638 - 10
	Timmeragie	f 1612 - 8 - 0	f 964 - 4 - 8
	't Hospitaal	f 785 - 9 - 8	f 646 - 16 - 8
	Schenkagie reekening	f 4850 - 19 - 0	f 1242 - 3 - 0
	Fortificatie	f 886 - 3 - 0	f 721 - 9 - 0
	Scheeps-onkosten	f 3095 - 13 - 0	
	dito Soldyen	f 2640 - 18 - 0	
		<hr/>	
		f 101325 - 9 - 0	f 75181 - 11 - 9

AGTSTE HOOFDSTUK.

ZAAKEN VAN GODSDIENST:

DE Heidensche Godsdienst. De Mohammedaansche Godsdienst, in 't jaar 1465. bezonnen. Onder Zeinulabedien voortgezet. De voornaamste deelen van den Moorschen Godsdienst alhier. Wat vrouwen in hunne Tempels komen. Getuigenis van een enkele vrouw geldt in 't gericht niet. Waar de Mooren in de Moluccos nog zyn. De Christelyke Godsdienst. Wanneer de Roomsche hier ingevoerd wierd. De Koning van Momoja werd eerst Christen hier. Simon Vaz, en Francois Alvarez, hier in 't jaar 1534. als Priesters gebruikt. Hun droevig wederwaren in 't jaar 1535. De Landvoogd Galvaan zendt verscheide Priesters na de kusten van Moro, en Celèbes. Waar op de bekeering van verscheide Grooten in Ternate volgt. Al 't welke onder Georgio de Castro weêr vervalt. Wat door Franciscus Xaverius hier, en elders, in 't jaar 1546. En wat verders door de Priesters, verricht is. Vervolging der Christenen door verscheide Moorsche Koningen in 't jaar 1553. De Koning van Batsjan word in 't jaar 1558. Christen; ook veele van zyne onderdaanen, door Nicolaas Nugnez yver. Naderhand door Alvares vervangen. Moord van Alfonso de Castro. Eenige Papoa's bekeert. De Koning Hair, een groot vervolger, gedoodt. Didacus Magellanes bekeert een Koning van Sjaww, en een vorst van Manado, omtrent het jaar 1568. De Jesuit Mascarenhas verrichting op Sjaww, Sangir, en op de kust van Celèbes. Het slecht gedrag der Portugeezen doet den Godsdienst merkelyk lyden. Besluit van het werk der bekeering, door de Portugeesche vaders daar verricht.

HEIDENSCH E GODSDIENST.

Van den Heidenschen Godsdienst.

HEt zal nu tyd worden, dat wy hier ook van de zaaken, den Godsdienst dezes lands betreffende, spreken.

De oudste Godsdienst, hier

bekent, is de Heidensche geweest, dien men nog in de Papoesche, en andere eilanden om den Noord, aankleeft; en schoon men in deze en gene naamen der Ternataansche Koningen eenige voet-

I. DEEL.

B b b

stappen

stappen van de Arabische taal zelf al voor 't jaar 1322. vind, zo is 't egter zeker, dat zy, tot dat *Marbhoem* aan de Kroon quam, nog voor Heidenen gehouden zyn, onder welke hy zelf nog mede geteld wort. En deze worden daarom ook van de Moorsche Paapen in hunne Tempels, en gebeden, niet gedagt.

Waar in deze Godsdienst bestaan heeft, is naauwlyks te melden; dan dat men 'er in de Talautze eilanden nog de overblyfzels van vind; en men 'er dit maar van zeggen kan, dat zy byna als de beesten, met hun twintig of dertig by een, en zonder eenig bewys van Godsdienst, leven. Zy weten van geen God; maar stellen vast, dat yder landschap zyn Duivel heeft, die dat beschadigen, en beschermen kan, weshalven yder aldaar den zynen in nood aanroept. Karkalang is nog meest Heidensch, zo ook Lirong, daar in 't jaar 1705. de eerste Predikant, de Heer *Brandts*, quam, hen verzoekende Christen te worden; dog de Koning van Tabocan belette dit. Die van Boelan Itam, op Caudipan, zyn wel Christenen, door Pater *Torcottus*, zo zy zeggen, gedoopt; maar betoonen met hun leven nog volflagen Heidenen te zyn, die geheel aan 't agtgeven op vogel-geschei, en allerlei bygeloof, overgegeven zyn.

MOHAMMEDAANSCH

G O D S D I E N S T.

Van den Moorsche Godsdienst, in 't jaar 1465. begonnen.

DE tweede Godsdienst, hier bekend, is de Moorsche, of Mohammedaansche. Het begin daar van was in 't laatst van Koning *Marbhoems* regering, die 't grootste deel van zyn leven egter Heidensch geweest is.

Omtrent het jaar 1465. quam hier (hoewel 'er in 't jaar 1348, en in 't jaar 1350, al Arabiers, en Maleyers, geweest waren) een Javaansch Koopman, *Dato Moela Houssein* genaamt, die met een jongen zich hier eenigen tyd om den Nagelhandel onthouden, en nu en dan aan boord wel in zynen Coraan (of Alcoraan) gelezen had, 't geen dan verder de nieuwsgierigheid der Ternataanen opwekte, om nader kennis van de Arabische letter te krygen.

Zy hadden hem dit zeer vaardig zien, en hooren lezen, waar op zy dan t'huus gekomen zynde, ook wel zulke Characters nagemaakt hadden, dog waren verwondert, dat zy die ook niet, even als hy, hadden kunnen lezen.

Hier op nam deze Javaan zyn slag zo wel waar, dat hy zeide, dat niemand deze heilige letteren kon leeren uitspreken, dan die den eenigen God, den

Schepper van alles, en zyn Propheet, eerst leerden kennen, en, indien gylieden, zei hy, *daar zin toe hebt, zo spreekt my deze woorden na:*

La illab ilallah Mohhammed Refulullah, dat is, *Daar is geen God, dan God, en Mohhammed, de Gezant Gods.*

Deze woorden leerden zy allengs van buiten, en wierden dus vorder door hem in de gronden van 't Mohammedaansch Geloof onderwezen; hoewel de slegte gemeente daar zeer weinig af weet, berustende de voornaamste kennis meest by de Priesters, die zy Imams, of Casifi's noemen; latende 't gemeen maar wel op hun bedestonden en vasten passen.

Dit nieuw geloove queekte Koning *Marbhoem* in 't laatst van zyn leven wel aan; dog hy quam kort 'er na te sterven, en daar op vertrok deze *Dato Moela Houssein* weër na zyn land.

By de regeering van zyn zoon, *Zeinulabedien* (dien zy gemeenelyk voor den eersten Moorsche Koning houden) kreeg dit werk een andere gedaante, en voortgang, na dat hy, om in 't nieuw geloove nader onderrigt te werden, met een zynen vrienden, *Houssein* genaamt, na Giri op Java (dat als de Hogeschool was, om indien Godsdienst onderwezen te worden) in 't jaar 1495. (hoewel eenige het jaar 1500. stellen) gereisd was, alwaar hy, nevens dien vriend, die naderhand Priester geworden is, niet alleen onderwezen wierdt, maar ook, terwyl hy aan de voeten van zyn leermeester zat, een dollen Javaan, of Amok-speeler, die alles in verwarring hielp, ziende aankomen, en op zyn geloove steunende, zitten bleef, en zei: *Indien deze Godsdienst de ware is, zo zal ik ook zekerlyk dezen godloozen verslaan;* waar op hy, zyn zwaard aanvattende, en toekappende, niet alleen dien Amok-speeler, maar ook zekere klip, op Giri's berg aan den weg staande, in tweeën kloofde, 't geen de Javaanen daar nog op heden, als een bewys van de zuiverheit van hun geloove, weten aan te wyzen. Immers de klip is 'er nog, en de kloof kan men 'er ook nog in zien; dog wat de rest aangaat, dat moet een opregt Mohammedaan 'er by gelooven.

Zedert maakte deze Vorst met den Panimbahan van Giri (die een geestelyk Prins, byna als den Paus, is, en 't geen den aanbiddelyken beteekent) als zynen Geloofs-genoot, een verbond, bragt van Java een Priester met zich, *Toeboebaharoel* (zo *Ridjali* in zyn 8ste *Alkiffa* zegt) genaamd, maakte, by zyn te rugkomst in Ternate, *Houssein* opper-Priester, en verbreedde na dien tyd den Moorsche Godsdienst alomme door zyn ryk, van

waar die ook tot op 't eiland Mangindanao verspreid is.

Zederd bleven alie de Ternataansche, en de andere Molukze Koningen, als die van Gilolo, Tidore, Batsjan, en ook de Sulthan van Mangindanao, Moorsch.

Zyn zoon, *Bajang Ullab*, word van de Moorsche Papen niet zeer geroemt, om dat zy meinen, dat hy te goeden hert voor de Christenen had, en juist met zulken sterken yver op zynen Godsdienst niet stond. Andere Koningen, als *Hair*, *Hbamza*, enz., hebben zich hier in vry yveriger getoont.

De voornaamste deelen van den Moorschen Godsdienst aihier.

Het voornaamste, dat de ingezetenen omtrent dezen Godsdienst stond waar te nemen, bestond hier in, dat de knegtkens op den juiststen tyd door een Moorsch Priester besneden, dat de vyf tyden van hunne gebeden, en de vasten, in de maand Ramadlaan wel onderhouden wierden, op welken tyd zy in een gansche maand, van 't opgaan der Sonne, tot dat de Sterren beginnen te schynen, niets, ja zelf geen Pinang, mogen eten, en ook niets drinken; maar by nagt smullen zy dan weêr zo veel te sterker.

Zy mogen in hunne Kerken, of Tempels, Mesdjids (of op zyn Maleits, Masigids) genaamt, met geen muilen, of schoenen, en niet, dan na zich overal wel gereinigt, en ook hun voeten gewasschen te hebben (ten welken einde 'er een groote bak of pot met water ter zyden staat) komen; dog hunne vrouwen komen daar niet, of immers zeer selden; in, en dan zyn het nog maar oude, dog noit jonge vrouw-lieden. Ik ben eens in een Moorsche Tempel, terwyl zy dienst deden, geweest; dog de vrouw van den Landvoogd moest 'er buiten blijven zitten.

Watvoor vrouwen in hunne Tempels komen.

De Priesters, die in 't wit gekleedt zyn, lezen in zekeren stoel, die gelyks der aarde staat, en wel een wagt-huisje van ons gelykt. In den zelve leeft hy agter een wit kleed, dat voor hem hangt, een Kapittel uit den Coraan, terwyl de mans; met de beenen onder 't lyf (als de Snyders by ons) op eenige lange matten, die in den Tempel leggen, zittende, dit zeer eerbiedig aanhooren, 't geen zy ook wel met een Gebed op hunne wyze dan besluiten, biddende God, en *Mohammed*, om verdere verligting, zo voor hun zelve, als ook (zo my zeker Priester, ten tyde, dat ik in hunne kerk was, zeide) voor de vyanden van hun Geloove, en dus mede voor ons.

Zy zeggen, dat de vrouwen maar quaad in de Tempels doen, en den aandagt der mannen breken zouden; en dat het genoeg is, dat de mannen voor haar bidden:

Het is ook aanmerkenswaardig, dat de vrouwen in Gerigts-zaken wel getuigenis der waarheit by hen geven mogen; maar dat twee vrouwen maar voor een man, of voor een enkele getuige; konnen volstaan.

Ook geld de getuigenis van een enkele vrouw in 't Gericht niet.

De voornaamste aanhangers egter van dit Geloove vind men hedensdaags nog op Ternate zelf, in de Moorsche Negry, en op Tidore, daar zy meest alle Moorsch zyn, gelyk ook op Batsjan, en op Makjan, dog om den Noord vind men 'er geen voetstappen meer van onder het Ternataansch gebied, dan op 't eiland Sangir, daar de Koning van Candahar met de zynen, (gelyk ook op Sarangani, en in 't ryk van Boewissan) maar alleen nog Mohammedaansch is; dog op de kuit van Celèbes zyn 'er nog verscheidē op Tontoli, Parigi, en meer andere plaatzen, die wel den naam van Christenen hebben; maar sterker na 't Moorschdom hellen, gelyk men in Binangkal, den Koning van Dauw op Caudipan gezien heeft, die pas na 't jaar 1676. (zo uit *D. Peregrinus* berigt hier na blykt) de Moorsche leer verliet, 't Christendom zeer ernstig verzogt, en naderhand zo wankelde.

Waarde Mooren in de Moluccos nog zyn.

DE CHRISTELYKE GODSDIENST.

DE derde Godsdienst, die hier stand grypt, is de Christelyke, dien wy, of als den Roomschen, of als den Hervormden moeten aanmerken.

De Christelyke Godsdienst.

DE ROOMSCHE GODSDIENST

NAan aanvang by de komst der Portugeezen in deze landen; wel niet ten eersten; maar na dat zy hier al eenige jaren geweest waren.

Het eerste, dat my daar van voorkomt, is onder den zesden Portugeeschen Landvoogd, *Tristan d'Ataido*, in 't jaar 1535. voorgevallen, omtrent den Ternataanschen Vorst *Taberidji*, die, door hem gevangen genomen, en, met zyn moeder na Goa gezonden zynde, in 't begin van dat jaar, na dat hy te Goa gedoopt was, als een Christen weêr in Ternate quam, om daar als Koning te regeren, met belofte van ook zyn onderzaten tot het Christendom te brengen; dog hy quam op Malakka te sterven.

En wanneer de Roomsche hier ingevoerd wierd.

Onder dezen Landvoogd wil men (zo *Jarvicus*, en andere Portugeesche Schryvers getuigen) dat zich, al wat voor 't geval van *Taberidji's* bekeering, op 't

eiland Moro (eigentlyk op de kust van Moro, op 't groot eiland Gilolo, na 't Noorden gelegen) in de Stad Momoja, rondom welke veel Moorsche dorpen lagen, ter gelegenheit, dat de Vorst der zelve gedurig van de Mooren aangezocht wierd om Moorsch te worden, zich een groote deure ter bekeering geopent, en dat zich die Vorst by een Portugeesch Koopman, *Gonsales Veloso*, op die Stad handelende, begeven, en die hem geraden had, Christen te worden, met belofte, dat de Portugeezen hem dan zekerlyk beschermen zouden.

Dit bewoog dien Prins eenige Gezanten aan *d'Ataido* te zenden, om een verbond met hem te maken, dat hy, en al de zynen, indien hy hem onder zyne bescherming nemen wilde, Christen zouden worden. De Landvoogd onthaalde hen zeer wel, beloofde hen te beschermen, en zy waren de eerste, die in de Moluccos 't Christendom aannamen. De Prins quam zelf in Ternate met veel van zyne Edelen en Grooten, wierd daar nevens hen gedoopt, en, naar *Jan den III*, Koning van Portugal, *Jan* genaamt.

Hy nam, by zyn vertrek uit Ternate, ook den Priester, *Simon Vaz*, mede, en, by het toenemen der bekeerden, verzogt hy *François Alvares*, om hem daar te komen helpen.

De Landvoogd zond aan dien Vorst ook eenige Soldaten, die hy hem beloofd had, byna omtrent den zelve tyd, toen hy den Koning *Taberidji* na Goa heenschikte, en de moeder van Koning *Hair* (opvolger, en broeder, van *Taberidji*) uit de venster van het Paleis van Ternate te pletteren wierd geworpen. Een bedryf, dat niet alleen de Ternataanen, maar ook alle de omleggende Molukze Vorsten, en die van Gilolo, zodanig tegen de Portugeesche Natie verbitterde, dat zy eenparig zwoeren hen te zullen uitroejen.

Men begon dan onder *Catabruno*, Mombor van den Koning van Gilolo, en een bitter Mohammedaan, dit schrikelyk stuk (de Molukze Vesper genaamt) op de kust van Moro, in de stad Momoja, daar men alles, wat men maar krygen kon, in 't jaar 1535. jammerlyk vermoorde. *Simon Vaz* liet daar het leven, en schoon *François Alvares* dat nog behieldt, en na Ternate in een Praauw ontquam, zo was hy echter elendig-gewondt.

De Prins van Momoja bleef, niet tegenstaande die zware vervolging der Mooren, volstandig, sloeg eerst een ganschen dag tegen hen, en begaf zich onder de bescherming der Portugeezen,

die hem in 't eerst minnelyk ontvingen, en alle hulp bewezen; dog eindelyk verlieten, zo dat hy genoodzaakt was, zyn vrouw, en kinderen, 't leven te benemen, op dat zy niet in 's vyands handen zouden vallen; waar over hem *Catabruno*, zo hy door eenige Grooten niet verbeden was, mede om hals gebragt zou hebben.

Hier op veroverde *Catabruno* niet alleen al dat omleggende land op Gilolo; maar dwong ook al die nieuwe swakke Christenen aanstonds weêr Moorsch te worden; dat zy, wilden zy niet vermoord worden, wel moesten doen; behalven dat ook hun geloove nog zo vast niet gewortelt was, aangezien hunne gansche bekeering maar daar in bestond, dat zy gedoopt waren, en eenige kleene vraagjes wisten te beantwoorden, of een *Ave Maria* op te zeggen.

In dezen staat bevond zich het Christendom hier, ten tyde toe, dat *Antoni Galvaan* in *d'Ataido's* plaats in 't jaar 1537. Landvoogd wierd.

Het zag 'er over al zeer bedroeft uit: want zo hy juist niet ten regten tyde met levensmiddelen, en hulpe van volk, daar verscheenen was, zy zouden van honger alle vergaan hebben.

Deze wyze en voorzigtige Landvoogd stilde, na eenige sfermutselingen met de Tidoreezen, en anderen van dien ahang, niet alleen die gansche beroerte, vrede met alle de Koningen rondom makende, die groote agting voor hem hadden; maar hy heritelde ook in 't byzonder de zaaken van den Godsdienst aldaar.

Na de kust van Moro zond hy den Priester, *Ferdinand Vinagre*, dog die bleef 'er niet lang, en geen ander wilde, om de onstandvastigheid en wreedheit der Inlanders, hier weêr na toe, niet tegenstaande hy veel afgevallene onder *Catabruno's* geweldenaryen weder tot het Christendom gebragt had. Ja verscheidene, zedert derwaards gezonden, waren vergeven; weshalven zy daar, zonder Priesters, tot *Xaviers* komst gebleven zynde, weêr afvielen, en zo woest als te voren geworden waren.

Ook wierden onder zyne regeering twee Macassaarsche Princen in Ternate gedoopt, die by den hunnen ook zo veel bewerkten, dat 'er van Macassar een Gezant na Ternate aan *Galvaan*, met verzoek, van hen een Priester toe te zenden, afgevaardigd wierd.

Hy zond hen *François de Castro*, die op zyn reize na Celèbes een van de Celèbische Koningen, drie van zyn broeders, zyn vrouw, en hun zoon, nevens honderd en dertig andere Grooten, behalven het gemeene volk, bekeerde.

Men

De Koning van Momoja, op de kust van Moro, werd eerst Christen hier.

Simon Vaz, en François Alvares, als Priesters hier in 't jaar 1534. gebruikt.

Hun droevig wedervaren in 't jaar 1535.

De Landvoogd Galvaan

Zend verscheidene Priesters na de kusten van Moro, en Celèbes.

Men wil, dat hy, op dien zelven togt zynde, eerst naar Mangindanao vertrok, en den Koning van Siligan ('t geen ik daar niet kenne) de Koningin, twee zyner dogters, honderd vyftig van zyn onderdaanen, en nog drie Koningen, en Vorstinnen, in de bogt van Boetoewan, nevens veele van hunne Grooten, en ingezetenen, doopte; van welke de twee eerste Koningen *Jan*, en de derde, *François*, genaamt wierden. Van daar nu vertrekkende, meinde hy na Macassar te gaan, dog een zware storm dreef hem na Ternate, en dwong hem dit tot een beter tyd uit te stellen.

Galvaan stelde in Ternate ook een Seminarium, of queek-school voor de jeugd in; dog dit alles werkte egter niet het minste, op de Ternataanen zelfs, ter bekeering uit; ja 't was zo verre van daar, dat die van Ternate, gelyk ook eenige andere Vorsten, hunne onderzaten, op straffe van verbeuring van hunne goederen, en met bedreiging van bannissement, verboden Christen te worden, of 't Moorsch Geloof te verlaten.

Dit zwaar verbod werd egter van allen niet even slipt nagekomen: want een van de voornaamste Raaden des Konings van Ternate, *Kaitsjili Sabia* genaamt, werd, in weêrwil van allen tegenstand des Konings, Christen; dog nam de vlugt in 't Kasteel der Portugeezen, en werd, by zynen doop, *Emanuel Galvaan* (na den Landvoogd) genaamt. Dit werd van een neef van den Koning van Gilolo, die een Casisi, of Priester, en een Arabier was, gevolgt, en zo *Galvaan* hier langer gebleven was, waar-schynelyk zou de Koning zelf, die al in groot beraad stond, metter tyd daar mede toe gekomen zyn; dog eer 't Ternataansch Gezantschap, om zyn langer verblyf aldaar aan den onder-Koning van Indiën te verzoeken afgevaardigd, zynen last verrigt had, werd hy in 't jaar 1540. door *Georgio de Castro* vervangen, onder welken alles weêr in verwarring raakte, gelyk ook het werk der bekeering een grooten krak daar door kreeg.

Onder den Landvoogd, *Jordaan de Freitas*, die van 't jaar 1544. tot 't jaar 1547. regeerde, kreeg de Godsdienst weêr een andere gedaante: want in 't jaar 1546. quam hier *Franciscus Xaverius*. Hy was als de Apostel van Indiën, in 't jaar 1541. met den onder-Koning van Indiën, *Martyn Alfonso de Zosa*, op den 7den April van Lisbon vertrokken, den 6den Mai in 't jaar 1542. te Goa gekomen, alwaar hy met hulp van *P. Paul Camers*, en anderen, het werk der bekeering met de uiterste vlyt voortzette.

Hy vertrok in October na de Parruas, een soort van Visschers aan de andere zyde van de Kaap Comoryn, by zich hebbende eenen *François Mansilla*, terwyl *Paul Camers* te Goa tot hulp van *Jacob de Borba* gebleven was.

Hy daar, en ook op Ceilon, en Malacca, eenigen tyd bezig geweest zynde, vertrok in 't jaar 1546. in 't einde van Mai met een Coracora uit Amboina na Ternate, met voornemen om zynen arbeid tot bekeering der ingezetenen van de kust van Moro te gaan besteden, en de afgevalienen daar weder te regt te brengen.

Hy quam daar, na veel gevaar geleden te hebben, behouden te land, en werd minnelyk ontfangen van de Portugeezen, welker bedorvene zeden hy zeer verbeterde.

Hy bekeerde daar ook de Koningin van Ternate, *Njai Tsjili*, Gemalin van *Bajang Ullah*, die, niettegenstaande veel smaad, die zy van de Portugeezen ontfangen had, egter te rade werd, Christen te worden; maar waarschynelyk door dwang, en na 't verlies van haar laatsten zoon; zy veranderde haren vorigen naam, by haren doop, in dien van *Isabella*.

Xavier, hier in Ternate nu drie maanden geweest zynde, verklaarde, dat hy genegen was na de kust van Moro te gaan, en verzogt een vaartuig ten dien einde; maar in tegendeel werd hem dat, onder vertooning van den moord van zo veel bekeerden, en 't gevaar daar reeds by twee Priesters geleden, waar van de eene om 't leven gebragt was, geweigert.

Dit stuitte geenzins zynen yver, nochtan belette, dat hy, zelf in weêrwil van den Landvoogd, die hem dit sterk afriedt, een vaartuig door 't volk, dat hy op zyn hand had, kreeg, en derwaards vertrok, juist op een tyd, dat hy, by de komst van verscheide Priesters in September in Indiën, berigt kreeg, dat hy door *Ignatius de Lojola* tot Provinciaal van Indiën aangesteld was.

Zo ras *Xavier* op de kust van Moro gekomen was, vluchtten de inlanders voor hem; dog hy won door zoetigheid hunne herten, en bekeerde, na veel moeite gedaan; en veel gevaar uitgestaan te hebben, veele der zelven in die drie maanden, dat hy onder hen bleef, leerende hen *Pater Noster*, *Ave Maria*, 't *Credo*, en eenige vraagjens uit den Catechismus, opzeggen. Hy bekeerde ook die van de Stad Tolo; dog zy vielen zes of zeven jaaren na zyn vertrek weêr af, hoewel men 29. of 30. bekeerde plaatzen op Moro, en wei 35000. bekeerden telde.

Hy quam van daar weêr in Ternate in 't laatst van 't jaar, vond daar den Koning *Hair*, van Goa door den onder-Koning *Jan de Castro* te rug gezonden, volkomen vry verklaart, en den Landvoogd *de Freitas* t'eenemaal in schuld gestelt.

Xavier was by dezen Koning niet alleen zeer wel gezien; maar zocht ook, was het mogelyk, hem te bekeeren; dog hy te vast aan zyn wellusten, en den Moorſchen Godsdienst, gehecht zynde, was zyn arbeid hier omtrent vrugteloos.

Hy bekeerde egter, hoe bitter ook die Koning tegen den Christen-Godsdienst was, niet alleen veele van zyne onderdanen, maar ook twee Princesen, 's Konings zusters, van welke de eene *Elisabeth* genaamt wierd.

En wat verder door de Priesters, verricht is.

Hy bouwde ook hier een huis, of Convent voor de Jesuiten, zynde door hem van Malacca, uit de in Indiën gekomene Priesters, *Jan de Beira*, *Nugnes Ribera*, en *Nicolaas Nugnes*, na de Moluccos gezonden, van welke de eerste in Ternate, de tweede in Amboina, en de derde op de kust van Moro geplaatst wierd.

Na zyn vertrek wierd door *de Beira* de zoon van den Koning (door *Jarricus* den Keizer genoemd) van Bangay, die zyn vader in 't ryk stond te volgen, onderwezen. Deze quam in Ternate, eerst, om onder de Christenen en Mooren te verkeerren, en dan daar na een van die twee Godsdiensten voor zich, en zyn gansch ryk, te verkiesen; maar tegen al het woelen van Koning *Hair* aan, die veele der zynen door geschenken te vergeefs had zoeken te winnen, wierd hy Christen, en in de kerk van 't Kasteel gedoopt.

Dus vertrok hy weêr na zyn land, en indien men Priesters met hem had konnen zenden, het zelve had mede al over lang Christen geweest.

Vervolging der Christenen door verscheyde Moorſche Koningen in 't jaar 1553.

Hoe voorspoedig nu ook dit werk der bekeeringe uiterlyk scheen, zo leden egter de nieuw-bekeerden daar groote vervolgingen, waar toe de aanhitzingen van Koning *Hair* zeer veel quaad deden, voor al in 't jaar 1553, wanneer, onder de regeering van *Bernardyn de Sofa*, de Koningen van Ternate, Gilolo, Tidore, en Batsjan, een verbond gemaakt hadden, om alle de Christenen uit te roejen, waar omtrent zich die van Gilolo wel den bittersten toonde, die, na die gansche kust zich onderworpen te hebben, die van Tolø, een voorname Stad op de kust van Moro, tot het uiterste bragt; en hoewel hen de pest, nog hongersnoot, had konnen bewegen, zo hadden zy nog 't ongeluk van met zware aardbeving bezogt te worden.

Die Koning (gelyk wy elders toonen) wierd door dezen Landvoogd wel daar over gestraft; maar hier mede hield de vervolging niet op, alzo Koning *Hair* niet rusten kon, zonder den Christenen hier, of daar, moejelykheden te verwekken.

Omtrent dezen tyd (of, zo *Maffejus* wil, in 't jaar 1558.) wierd ook de Koning van Batsjan, een Prins van vyfentwintig jaaren; schoon hy mede met die drie andere Moluksche Koningen den ondergang der Christenen gesworen had, Christen.

De Koning van Batsjan werd in 't jaar 1558. Christen.

Hy quam hier toejuist door den besten grond niet: want de Princes van Ternate, op welke hy verliefd was, na Batsjan stil vervoert hebbende op een tyd, dat hy op Ternate gekomen was, om dien Koning in den oorlog te helpen, wierd hy te rade, om de woede van dien Vorst over deze vervoering te ontgaan, zich met de Portugeezen te bevredigen, en; om dien vrede te vasten te maken, aanstonds Christen te worden, ten welken einde hy van den Landvoogd ook een Priester verzogt, om hem te onderwyzn, en dan te doopen.

Dit quam den Portugeezen zeer vreemd te voren. Zy zonden 'er egter *Nicolaas Nugnes* na toe, die zeer wel ontfangen wierd, en den Vorst, nevens zynen broeder, den Prins, en drie Princesen, zyne zusters, kort daar na doopte, leerende ondertuffchen ook de Vorstin, nevens eenige vrouwen van haar gevolg, die met haar te gelyk gedoopt wierden, gelyk veele van zyne vrienden, en onderdanen, die dit voorbeeld van hunnen Koning, en Vorstin, volgden; tot welken tyd men de bekeering der Laboewa's schynt te moeten brengen, die ook zederd Christen bleven.

En veele van zyne onderdanen, door Nicolaas Nugnes yver.

Ondertuffchen wierd *Nugnes* daar ziek, en, genoodzaakt zynde na Ternate te vertrekken, naderhand door *Ferdinand Alvares* vervangen.

Naderhand door Alvares vervangen.

Dit geval maakte den Koning van Ternate, *Hair*, byna verwoed, en 't zette hem nog meer, dan te voren, aan; om den Christenen alle bedenkelyke afbreuk te doen, en hen, waar hy maar kon, te vervolgen.

Een gevolg hier van was, 't geen in 't jaar 1558. *Alfonso de Castro*, een Jesuit, na een dienst van elf jaren overquam, wanneer hy zich van de kust van Moro na een eiland, daar omtrent gelegen, Iris genaamt, begaf.

Moord van Alfonso de Castro.

Hy wierd door zyne scheppers, of roeiers, Mooren zynde, geplundert, handen en voeten gebonden, aan de Spriet zo vast gemaakt, en, na vyf dagen dus voor alles bloot gelegen te heb-

hebben, eindelyk van hun deerlyk vermoord.

enige
apoa's
skeer.

Jarricus zegt pas te voren ook, dat eenige in de Papoefche eilanden Christen zouden geworden zyn, zonder te melden waar, of in welke van die eilanden, dit voorgevallen zy.

de Ko-
ning
Hair, een
root
ervol-
er,
gedood.

Dus leedt dan 't werk der bekeering door Koning *Hair*'s woelen zo veel tegenstand, dat de Portugeezen, nog erger van hem vrezende, eindelyk in 't jaar 1565. goevonden, hem in zyn Paleis te vermoorden; een bedryf, dat hunne zaken daar nog veel erger maakte.

Zo ras zyn zoon, Koning *Baboe*, aan de Kroon gekomen was, wierd die Prins, herdenkende den vuilen moord en verdere gruwelyke behandeling van 't Lyk zyns vaders, door de Portugeezen zo schendig bedreven, niet alleen zeer sterk tegen deze Natie aangezet, maar stelde ook allerlei middelen in 't werk, om haar te bederven.

idacus
Magella-
es be-
keert een
oning
an
Sjauw,
in een
orift van
Manado,

Eer het egter nog zo verre quam, zie ik, dat in 't jaar 1568. een Jesuït, *Jacob* of *Didacus Magellanes*, tot nader ontdekking van 't eiland *Celèbes*, door den Landvoogd der Moluccos uitgezonden, twee Heidsche Koningen, den eenen van het eiland *Sjauw*, den anderen van *Manado*, nevens vyftien honderd van hun-

ne onderdaanen, gedoopt heeft; dog na zyn vertrek, of na zes maanden, vielen die van *Sjauw* weêr af, zo dat die Koning gedwongen was met zyn vader, broeders, en verder huisgezin, zyn toevlugt, eerst na een andere nabygelegene plaats, en daar na na de vesting van *Ternate*, te nemen.

omtrent
't jaar
1568.

De Landvoogd zond 'er een vaartuig, benevens den Jesuït, *Pieter Mascarenbas*, na toe, die een week daar na, en in September des zelve jaars op *Manado* quam.

De
Jesuït;
Mascarenbas,
verrichting,
op
Sjauw,
Sangir,
en op de
kust van
Celèbes.

Hy herstelde dien Koning in zyn vorigen staat, en doopte ook den vader van den Koning van *Sjauw*.

Omtrent dien zelve tyd zonden die van het eiland *Sangir* (van *Maffejus* en andere, *Sanguin* genaamd) ook eenige Gezanten aan hem, verzoekende Christen te worden, en dat hy by hen wilde komen, om hen te onderwyzen.

Hy ging, in gezelschap van den Koning van *Sjauw*, die agt vaartuigen by zich had, daar heen; en quam eerst te *Calongan*, daar de Koning van *Sangir* zyn Hof hield, alwaar hy drie dagen het *Euangelium* predikte, waar na hy den Koning, en veele Grooten; doopte, plantende daar een schoon kruis, 't geen beide die Koningen met veel eerbied, en yver, op hunne schouders droegen.

Voer

Voor zyn vertrek van daar verzogten zy hem voor hen een plaats tot een kerk te willen uitzien; 't geen hy ook deed, en waar aan de Koning, schoon al oud, zyne Koningin, en Adelyke vrouwen, zeer yverig werkten, verzokende zelfs de plaats schoon te maken, en 't gras (als of dat ook al Godsdienst was) uit te wien.

Zy schonken aan dezen Pater, of wel aan twee Portugeezen, die by hem waren, twee Slaven, waar op hy van daar weêr, in gezelschap van den Koning van Sjauw, vertrok, die hem ook van eenige vaartuigen, en van volk, verzag, om hem na Caudipan, op de kust van Celèbes, te geleiden. Hy, die zich nog eenigen tyd, tot dat alles vaardig was, te Sjauw opgehouden had, vertrok van daar den 1sten November, en quam den 2den weêr op Manado. Hy bleef daar tien dagen, en hoorde daar van zeker volk, Datahans (dog, zo *Maffeus* zegt, *Batatsjiners*) genaamt, spreken, die wel honderd duizend zielen sterk, en genegen waren, Christen te worden; gelyk ook die van Gorontalo zeer ernstig daarom hem verzogten; dog hy alleen niet in staat, om zo groot een werk uit te voeren, wees dit voor een tyd van de hand, met belofte, van hen ten eersten Priesters te zullen zenden.

Van daar ging hy dan met het volk, dat hy by zich hadt, naar Caudipan, gierde op Boelan aan, diens Koning een zoon des Konings van Manado was, welke Vorst, schoon Moorfeh, egter groote genegenheit voor het Christendom toonde; ook ging des Konings moeder hem met eenige eetbare waren te gemoet, om hem wat te versterken; dog hy, zich daar niet willende ophouden, bedankte haar, roeide, na een jongen, door *Jacob Magellanes* hier gelaten, mede genomen te hebben, verder, en quam eindelyk te Caudipan aan, daar hy zeer wel van de Christenen, en Heidenen, ontfangen wierd.

Hy bleef hier eenigen tyd, en keerde, na verscheidene tot het geloove gebragt, en eenige, al bevorens bekeerden, gesterkt te hebben, weêr na Sjauw, daar hy 't begin van January des jaars 1569. aanquam. Hy vond hier wel de vloot van *Gonsalvo Pareira* niet, die den Koning van Sjauw beloofd was, om de zynen weêr tot reden te brengen; maar egter, door hulp van een anderen Portugees, middel, om twee steden te veroveren, en zyne wederspannige onderdaanen zich weêr volkomen te onderwerpen.

Na dat hier nu alles in rust gebragt was, vertrok deze vader van daar, ne-

mende 's Konings oudsten zoon, een Prinsje van negen jaren, mede na Ternate, om hem onder de Portugeezen op te voeden.

Dog gelyk de zaaken der Portugeezen in de Moluccos zeer begonnen af te nemen, zo door 't onbezuift gedrag der Landvoogden aldaar, als door de onydelijke baldadigheden van 't gemeene volk tegen de Ternataanen, dat geen gewisse, nog vreeze Gods meer betoonde te hebben; alzo heeft dit, nevens andere voorvallen, hen ook aangezet, om de Portugeezen zelf in hun kasteel te beoorlogen, waar door zy, geen ontzet te gemoet ziende, en al Katten, Honden, en 't leder van hunne koffers gegeten hebbende, genoodzaakt wierden zich in 't jaar 1572. by accoord aan Koning *Baboe* over te geven, en zich ten deele na Amboina, ten deele op strand, voor eerst te onthouden, van waar zy kort daar aan na Tidore getrokken zyn, daar die Vorst voor hen een vesting bouwen liet, te meer, alzo hy op de Ternataanen vry wat verbittert was, om dat zy den buit van de Portugeezen alleen bekomen hadden.

Hier door, gelyk men denken kan, leden de zaaken van den Godsdienst mede zeer veel; waar door verscheide Paters, als *Gomes Damaralio*, *Georgio Fernandes*, en andere, 't leven verloren.

Zy hielden het op Tidore nog wel zeventig jaaren uit, in welken tusschentyd ik zie, dat door *Nicolaas Pimenta*, Visitateur der Jesuiten, in 't jaar 1599. eenige Priesters, en onder deze *Christoffel de Vega*, *Vasco de Cunha*, en meer andere, na Tidore, daar zy den 20sten November quamen, gezonden zyn, alwaar zy *Jan Rebello*, en ook eenige kerken, vonden; behalven dat deze *Pimenta* in February van 't jaar 1601. ook herwaards *George de Fonseca*, *Andrè Baptista*, *Bartholomeus Daniel*, en *Mattheus de Britto* als Coadjuteur zond; maar een schipbreuk belette hen 'er te komen, waar by dan de gedurige oorlogen tusschen hen, en de Ternataanen, die nu en dan ook veel onderstand van de Engelschen bekomen hadden, 't werk der bekeering ook een groote verhindering toebragten; in hoedanigen staat deze hunne verwarde zaaken tot in 't jaar 1600, en 't jaar 1601. heenschokten, wanneer *Louis Fernandes*, Superieur der Jesuiten, in de Moluccos was.

Omtrent dezen tyd doopten de vaders op Tidore nog een zoon van den Koning van Sjauw, en agt of negen anderen, ter gelegenheit, dat die Koning de Portugeezen op Tidore tegen de Ternataanen en Hollanders, die hen daar belegerden, was komen helpen.

Het slegt gedrag der Portugeezen doet

Den Godsdienst merkelyk lyden.

Na dien tyd wierd (gelyk wy elders toonen) Tidore in 't jaar 1605. door de Hollanders onder den onder-Zeevoogd *Kornelis Sebastiaanszen* veroverd, 't geen in de Portugeesche zaaken weêr een groote breuke te weeg bragt, in welken tyd zy na Sjauw moesten vertrekken, daar Pater *Jan Paul* was, en hoewel dit verlies in 't jaar 1606. door *Pedro da Cunha* wel met een weder-verovering van alles, ja zelf ook van Ternate, gered wierd; zoo en duurde deze vreugde niet zeer lang, aangezien in 't jaar 1607. alles door *Cornelis Matelief* weêr hersteld, herwonnen, en de Portugeezen zedert geheel en al buiten hun bestek gebragt wierden: want schoon zy na dien tyd nog tot het jaar 1663. op Gamma Lamma, en nog later op Sjauw (te weren, tot in 't jaar 1677.) gebleven zyn, en daar hunne Priesters gehad hebben, zo is eger 't werk der bekeering daar van zeer weinig belang geweest, zo door de bitterheit van Koning *Hbamza*, als voor al, na dat de Nederlanders Predikanten in de Moluccos gehad, en daar hunne leere hoe langer hoe meer voortgezet hebben.

Na dat *Pieter da Cunha* alles in de Moluccos hersteld had, zo verzogten die van de kust van Moro, en van Tolo, om Priesters, die hen door Pater *Gabriel de la Croix* beloofd waren, gelyk 'er daar na ook veel, als vier honderd te Tolo,

twee honderd te Samoforo, benevens hunne Hoofden, en nog vyf honderd op een andere plaats, gedoopt wierden.

In dezen tyd was eenen Pater *Antoni Pereira* te Sjauw, die zeer veel dienft, zo omtrent den wulpsen en slegt-levendden Koning, als omtrent zyne onderdaanen deed, behalven dat ook die van Sangir hem zeer verzogten, om den Doop aan verscheide inlanders daar te komen bedienen.

Hy doopte, op hun verzoek, ook eenen *Roytelet*, Koning van *Tagulanda* (by *Farricus*, *Regalanda* genaamt) en zyn dogter, die te Sjauw gekomen was, om met dien Koning te trouwen. Deze Vorst van *Tagulanda* beloofde aan dezen Pater ook, dat alle zyn onderdaanen Christen zouden worden, indien hy maar op zyn eiland komen wilde.

En dit is wel het voornaamste, dat 'er by de regeering der Portugeezen omtrent het stuk van den Godsdienst in de Moluccos, of de eilanden, daar onder behoorende, verrigt is.

Nu is 'er overig, dat wy gaan zien, wat by de Nederlanders omtrent de zake van den Godsdienst in deze gewesten van tyd tot tyd gedaan, en hoe verre men daar in tot deze tyden toe gekomen is; waar toe wy in 't volgende Hoofdstuk zullen overgaan.

Bestuit van het werk van de bekeering, door de Portugeesche Paters daar verricht.

NEG ENDE HO OF D S T U K.

DE Hervormde Godsdienst in 't jaar 1621. door Krank-bezoekers hier begonnen. D. Georgius Candidius komt hier in 't jaar 1626. als eerste Predikant. Word in dat zelve jaar door den Landvoogd, le Febre, opgezonden. De beschuldigingen van den Landvoogd tegen hem. Zyne verdediging, waar uit zyne onschuld blykt. De Landvoogd, schoon ten vollen schuldig, blyft ongetraft. D. Scotus in 't jaar 1628. herwaards gezonden. En de Proponent Bonnus in 't jaar 1627. Slegte stand der kerk en scholen. Staat van den Godsdienst op Batsjan. D. Bonnus in 't jaar 1629. na Batavia ontboden. Eerste melding in 't jaar 1631. van D. Scotus in de Batavische kerk-papieren. D. Aartszoon in 't jaar 1634. herwaards gezonden. Verscheide Krank-bezoekers, hier gebruikt. D. Aartszoon van hier na Batavia vertrokken in 't jaar 1638. Latende de kerk, en scholen, in slegten staat. Hoedanig het D. Bakus in 't jaar 1640. hier nog bevond. Die in 't jaar 1641. in Amboina geplaatst werd. D. Sonneveld voor een springtocht in Ternate. D. Bakus, met eenige Krank-bezoekers, in 't jaar 1643. weêr hier gekomen. Die in 't jaar 1644. op Batavia komt. D. Warmelo in 't jaar 1646. herwaards gezonden, die om zyn Taalkunde in 't jaar 1655. na Banda vertrekt. Zyn komst in 't jaar 1656. op Batavia. D. Abbema komt hier, die in 't jaar 1659. hier sterft. D. Spiljardus bezoekt deze kerk. In 't jaar 1661. D. Buum. D. Sibelius, door D. Akendam vervangen. In 't jaar 1666. D. de Buk. D. Sweerdus in 't jaar 1667. In 't jaar 1669. D. Struis, diens dienft gestremt word. D. Montanus in 't jaar 1670. Verdere behandeling van D. Struis op Batavia. D. Brouwerius in 't jaar 1671. D. Dionysius in 't jaar 1674. D. Huisman in 't jaar 1675. In dat zelve jaar door D. Montanus vervangen, met den Proponent, de Large. D. Montanus kerk-bericht wegens de Molukse kerken, in 't jaar 1675. aan den Heer Landvoogd, Hurdt, overgelevert. Slegte getuigenis wegens den Godsdienst op Oebi. Zyn bericht van Batsjan. Van Makjan. Staat der kerke op Maleyo.

Verplaatzing van eenige Meesters. Ouderlingen, en Diakenen, verkoren. De staat op Tidore. Staat op Manado. Een Gebeds-huis door de Princes en door de Koning van Manado, aan ons vergunt. Wat voor Christenen hier zyn. Over wat landen de Koning van Cajli heerscht. Die van Gorontalo en Limbotto, wenschen de E. Maatschappy tot hunnen bescherm-heer, en Christen te worden. De grenzen, en uitstrekking, van 't Manadofch ryk. Verder bericht van die Koningen van Manado, en eenige andere volken daar omtrent. 't Manadofche Meir van Tonjao. En dat van Gorontalo. Beschryving van de volkeren, Badjoe's genaamd. Zyn bericht van 't eiland Tagulanda. Zeldzame uitspraak van eenige geschillen onder deze Heidenen. Afkeuring van Huwelyken der Tagulanders met die van Sjauw, over en weder. Order op dit eiland omtrent het kerkelyke gestelt. Van 't eiland Sjauw, en van de Jesuiten, aldaar. Van 't gedrag dezer Jesuiten op Talaut. Staat der kerken, op 't eiland Sangir. Voortplanting van dien Godsdienst op Sarangani. Dood van Kapitein Ruttens. Groote ongezondheit op Maleyo, en Sangir. Verzoek der Spanjaarden op Sjauw over den Nagel-handel. Aardbeving op Taroena. D. Montanus hier in 't jaar 1676. overleden.

DE HERVORMDE GODSDIENST.

1621.
De Hervormde Godsdienst.

Wat de zaken van den Godsdienst in de Moluccos, voor zo verre die in de eerste tyden door de Nederlanders daar behandelt zyn, betreft, daar van vinden wy niets voor het jaar 1621. aangeteekent, alwaar ons blykt, dat men zich daar allereerst, niet van Predikanten, maar alleen van Krank-bezoekers, bedient heeft.

In 't jaar 1621.
Door Krank-bezoekers hier be-
gonnen.

Ik zie, dat de Krank-bezoeker, *Tobias Camzius* in 't jaar 1621. hier lag, en door den Landvoogd, den Heer *Houtman*, zonder eenige reden te geven, volgens schryven van die van Batavia op den 13den November, geligt, daar alle dag gewagt, en hoe *Cornelis Joriszoon Croonenburg* tegen zyn wil in des zelfs plaats daar gelegd wierd.

Behalven dezen lag toen *Kornelis Maas* in die bediening op Batsjan, en *Jan Gerritszoon Bloem* op 't eiland Makjan, op Taffasoho.

In 't jaar 1624.

Den 17den September in 't jaar 1624. zie ik uit de kerk-papieren van Batavia, dat hier toen, behalven de Krank-bezoekers, ook eenige Proponenten lagen, alzo zeker *Jan Hermansz.*, een Krank-bezoeker, die dertien jaaren in Manilha by de Spanjaards gevangen gezeten had, nu kort te voren verloft, en met het schip *Monnikendam* op Batavia gekomen, zeer goede getuigenis van de zelve gaf, oordeelende ook Batsjan vry beter, dan Maleyo, of 't kasteel Orangie, om 'er een Predikant te leggen.

Men stelde ten dien tyde op Batavia ook voor, Mr. *Nicolaas Janszoon*, als ordinair Proponent derwaards te zenden, dog de Heer opper-Landvoogd *de Carpentier*, keurde dit alleen daarom af, om dat hy met zyn vrouw zou hebben moeten gaan na een plaats, daar nog niet

eene Hollandsche vrouw was; gelyk dit in 't besluit van den 21sten November des jaars 1624. nader te zien is; maar dat was in zich zelve een slegte reden, alzo 'er immers de Hollandsche vrouwen eens moesten komen; behalven dat hun komen, of niet komen, aldaar, immers niets tot voor-, of na-deel van den Godsdienst doen kon.

1624.

In 't jaar 1625, in Augustus, was hier, in plaats van den overleden Krank-bezoeker, door de Nassausche vloot, waar op de Predikant *D. Follinus* was, *David Hermanszoon* gestelt.

De eerste Predikant, die herwaards door den kerken-raad van Batavia beroepen, en door de Hooge Regeering van Indiën goedgekeurt wierd, was *D. Georgius Candidius*, die in 't jaar 1626. ook hier na toe vertrokken, en den 10den Julius 'er gekomen is.

D. Georgius Candidius komt hier in 't jaar 1626. als eerste Predikant.

By zyn komst lag de Krank-bezoeker, *David Joriszoon*, in 't kasteel Orangie, en bragt nog eenen *Gerard Bokem* mede.

Hy was hier voornamentlyk gezonden, om 'er een kerken-raad op te regten, en de kerken-order, door den Heer Landvoogd goedgekeurt, daar in te voeren; dog hy wierd van den Landvoogd *le Febre*, wegens eenigen twist, tusschen hen beiden eerst over tafel wegens het Concubineren, en daar na al hooger gerezen, nog dat zelve jaar weder na Batavia, met veele klagten over hem aan den Heer opper-Landvoogd van Indiën, gezonden.

Word dat zelve jaar, door den Landvoogd *le Febre*, opgezonden.

D. Candidius, op Batavia gekomen zynde, gaf mede een bericht van zyne kerkelyke verrigtingen aldaar over, met eenen aanwyzende, dat de grond van den twist tusschen den Landvoogd en hem, niet anders, dan zyn voorstel, om dat vuil Concubineren aldaar weg te nemen, geweest was.

Hy

1626.

Hy kreeg een affchrift, van 't geen de Landvoogd tot zynen lafte geschreven had, met latt, om 'er op te antwoorden. En hy gaf hier op zyne verdediging over, die, by 't befluit van den 22ften October tegen de klagt van den Landvoogd *le Febre* vergeleken zynde, klaar vertoonde, dat D. *Candidius* hem gansch geen reden tot deze befchuldiging, en nog veel min tot zyne verzending, gegeven had.

De befchuldigen van den Landvoogd tegen hem.

De Landvoogd betigtte hem dat hy nog den Koopman, *Frans Bruis*, den onder-Koopman, *Jozeph Lampreel*, eenen *Jasper*, den Timmerman, nog den Vaandrig aldaar, tot Ouderling had willen aannemen.

Op het eerfte zeide hy, dat hy dien man niet verworpen, nog onwaardig geagt; maar daarom alleen niet aangenomen had, om dat hy *Bruis* in 't korte met den Landvoogd, als verloft zynde (gelyk de Landvoogd zelf bekennen moest) flond te vertrekken, en het dierhalven de pyn niet waardig was, hem voor zo korten tyd te verkiezen.

Den onder-Koopman had hy om zyn ergerlyk leven, gelyk mede den Timmerman, die voor den Landvoogd als een dronkert, speler, enz. aangeklaagt was, daarom alleen, verworpen; dog nooit had hy tegens den Vaandrig iets ingebracht, in al 't welke hy zo door de getuigenis van den Krank-bezoeker, *David Foriszoon*, als door 't fchryven van den Landvoogd zelf, zeer kragtig ondersteund wierd.

Zyne verdediging.

Men lei D. *Candidius* ook te lafte, dat 'er om zynen 't wil een oproer onder de Mardykers verwekt was, en dat 'er ook al eenige na den vyand overgelopen waren. D. *Candidius* verklaarde van 't eerfte niets te weten, en dat 'er wel iets van dat weg- en overloopen waar, maar daar af een andere reden was, namelyk, de eene om dievery, de andere om overfpeel, en ook eenige, om dat men uitgestroit had, dat alle, die Concubineerden, en niet trouwden, in een zak, of ton gefteken, en verdronken zouden worden; zaaken, die nooit door D. *Candidius*, of eenig kerkelyk perzoon, maar wel door andere uitgestroit waren; en voor al door zeker oud onkuis vrouwensch, die met den *Marinho* van de Mardykers getrouwt was, en by welke bevorens de Concubynen van den Landvoogd *la Febre* gewoont had, weshalven hy oordeelde, dat deze vrouw dit, niet uit haar zelve, maar ter order van den Landvoogd, om hem (D. *Candidius*) fwart te maken, had uitgestroit, hoewel hy zich tegen den Landvoogd in dit stuk in alle manieren zeer zedig gedragen had.

1626.

Men bevond ook verscheide befchuldigingen van den Landvoogd, te weten, als of D. *Candidius* wettige Huwelyken tegengeftaan, of na 't zieken-huis niet eens omgezien zou hebben, zeer ongegrond, of volslagen onwaar; behalven dat de Landvoogd zich niet ontzien had te zeggen, dat hy (met eerbied gefproken) in al de befluiten van den kerken-raad eens scheet, bevestigende dat met veel andere zeer onbetamelyke woorden.

Inmers uit de getuigenis van den opper-Koopman, *Paulus Adriaanszoon*, voor den Landvoogd, en tegen D. *Candidius*, was, by nader onderzoek van des Landvoogds gedrag tegen den Predikant, zeer klaar af te nemen, dat D. *Candidius* onfchuldig, en van hem mishandelt was.

Waar uit D. *Candidius* bleek onfchuldig te zyn.

Uit al het welke, by den Eerw. kerken-raad van Batavia, op den 2den November, nader overwogen zynde, eenparig geoordeelt is, dat D. *Candidius* niet de minfte aanleiding tot oproer onder de Mardykers, door zyn tegenftaan van 't Concubineren gegeven heeft, dat zelf niet de minfte oproer daar geweest is; en dat dierhalven de befchuldiging van den Landvoogd tegen hem niet alleen ongegrond; maar dat 'er ook geen eene wettige reden was, om D. *Candidius* op te zenden, of om de gemeente aldaar van haren wettigen Leeraar, om zyne byzondere, en zeer ongegronde gefchillen, te berooven.

Zy oordeelden ook, dat D. *Candidius* ter order van den Landvoogd wel genoodzaakt was na boord te gaan, dog dat hy egter, voor zyn vertrek, alle middelen, 't zy door zich zelve, 't zy door de gemeente aldaar, 't zy by eene betuiging van zyn onfchuld, had behooren aan te wenden, om daar nog, was 't mogelyk te blyven, waar over hy nader voor de vergadering zou bestraft, en vermaant worden. Even als of zyne betuiging, of het zeggen van de gemeente, iets by zoo een onbefchoften Landvoogd, die om geen andere reden den Predikant haatte, dan om dat hy zyn verfoejelyk hoereren zagt af te snyden, zou hebben kunnen helpen; na al het welke hy inmers nog veel minder, als na alle de befluiten van den kerken-raad, daar hy zoo oneerbiedig van sprak, zou gevraagd hebben, behalven dat D. *Candidius* de grootfte moeite ter wereld gehad zou hebben, om van zulk een voorval, tegen den Landvoogd zelf, eenig behoorlyk bewys te krygen; om dat alles te veel van den Landvoogd afhangt, en zulk een, die getuigenis tegen hem gaf, niet anders, als zyn zeker verderf, door allerlei wegen, en gezogte voorwendingen, te wagten had.

1627.

Na rype overweging egter van alles vond de kerken-raad van Batavia goed, over *la Febre* dierhalven niet alleen aan den opper-Landvoogd, als over een, die dezen Predikant niet alleen onregtvaardig beschuldigt, en zeer ongegrond opgezonden had, te klagen, maar ook straffe daar over te verzoeken, behalven dat zy ook, tot meerder bewys van *D. Candidius* onschuld, besloten hadden, den zelve, op goedkeuring der Hooge Regeering, weêr na Ternate te zenden.

De opper-Landvoogd zag wel, dat *la Febre* schuld had, en dat *D. Candidius* van hem niet wel gehandelt was, en kon derhalven wel niet veel inbrengen tegen het besluit des kerken-raads, van hem weder derwaards te zenden (gelyk nog nader den 5den February in 't jaar 1627. besloten wierd) en den Proponent, *Petrus Bonnus* by hem te voegen; maar met zeer veel grond oordeelde zyn Edelheit op den 18den Februari veel beter, dat *D. Candidius* voor eerst nog een jaar op Batavia bleef, en dan na Ternate vertrok, om dat de Landvoogd, *la Febre*, dit jaar nog verzogt was daar te blyven, en hem dan maar hier of daâr in zoeken zou; maar hoe klaar nu ook de schuld dezes Landvoogds bleek, die Heer was te hoog van rang, en een Predikant te gering, om daarom een Landvoogd te straffen; en 't was zo verre van daar, dat men hem zou straffen, dat men hem nog om langer verblyf aldaar verzogt. Een klaar teken, dat men zich veel meer aan een vuilen hoereerder van een Landvoogd (waar van haar Edelheden overtuigt waren) dan aan een onschuldig vroom Predikant, of aan de zaak van den Godsdienst, gelegen liet leggen, alzo die gemeente daar om zynent wil in al dien tyd van hunnen Predikant berooft bleef; een zaak, die by haar Edelbeden van zo veel belang niet scheen te zyn; hoewel zy rondom vuil en verfoejelyk was, waar van ik wel nader reden kon geven, zo ik dat uit bescheidenheit niet liet.

De kerken-raad van Batavia bleef wel by het genomen besluit, dat *D. Candidius* met voorschryvens van den opper-Landvoogd weêr na Ternate behoorde te gaan; dog zy veranderden den 4den Mai van 't zelve, wanneer zy goed vonden zyn Eerw. na Tajoewan te zenden, daar hy ten minsten zulken zichtbaren wraak, als in Ternate, niet te wagten had. Ook was het een volslagen misflag van den kerken-raad, dien Heer weêr na zyn bittersten vyand te zenden, om hem daar voor zyn woede volkomen bloot te stellen; maar dat zy straf over den Landvoogd verzogten, was zeer billyk, alzo men niet nagelaten zou hebben den

Predikant, schuldig bevonden zynde, te straffen. 1627.

In de maand September, des jaars 1626, bleek, dat *Cornelis Jacobszoon* nog Krankbezoeker op 't kasteel Orangie, en dat *Jan Gerritszoon Blok* op Batsjan in dien zelve dienst lag, die ook zeer over de Godslastering van den Koopman *Dortmond* klaagde, 't geen niet veel goeds daar voor den Godsdienst beloofde.

David Foriszoon, en deze *Blok*, verflag van den staat der kerken, en schoulen, daar doende, klaagden aan den kerken-raad van Batavia, dat de Landvoogd, *la Febre*, den school-kinderen op 't kasteel Orangie weigerde vier ponden Ryft (volgens gewoonte in die tyden) te geven, daar de kinderen van Batsjan wel vyf ponden kregen.

Ook klaagden zy zeer over den Koopman, *Jacob Leenderdszoon Corfel*, op Batsjan, die met den Godsdienst openbaar den spot dreef.

Dewyl nu in beraad gehouden wierd *D. Candidius* na Ternate te zenden, schynt egter *D. Petrus Scotus*, of *Schotte*, in 't jaar 1628. daar heen gezonden te zyn. Dit blykt my klaar, niet uit de Batavische kerk-papieren, die over verscheide zaaken in die eerste tyden niet zeer net, en vry afgebroken, of te kort, zyn; maar uit een brief van *D. Abrahamus de Roi*, Predikant te Batavia, in November des jaars 1632. aan *D. Walaeus* geschreven, en onder zyne schriften te vinden, by welke hy zegt, dat *D. Scotus* toen vyf jaaren in Ternate gelegen hadt.

Ook schynt my toe, dat de Proponent, *Petrus Bonnus* in 't jaar 1627. al herwaarts vertrokken is, die uit een bericht van den Commissaris, de Heer *Gillis van Zeist*, met het schip Orangie daar schynt gekomen te zyn; en 't is daarom, dat dit bericht niet van den Predikant, maar wel van den Proponent, dat jaar daar met dat schip gekomen, meldt, om dat *D. Scotus* hier eerst het jaar daar aan gevolgt is.

Uit dat zelve bericht zie ik, dat die Proponent daar des Sondags voor alle de Soldaten, en omtrent dertig of veertig, zo Duitsche, als Mardykers, vrouwen (maar voor geen Mardykers) predikte; en dat hen ook door een inlandsche Schoolmeester eenige Gebeden in 't Malets eens ter week voorgelezen wierden.

Voorts stond het daar met de school, waarschynelyk om 't onthouden van de Ryft, zeer slegt, zo dat 'er zomtyds vyf, dan eens zes, en dan eens tien kinderen, in de zelve verschenen. Ook zegt de Heer *Zeist*, dat 'er, by zyn komst in Ternate, gansch geen school gehou-

D. Scotus in 't jaar 1628. herwaards gezonden.

En den Proponent, *Bonnus* in 't jaar 1627.

Slechte stand der kerk, en schoulen.

De Landvoogd, schoon tenvollen schuldig, blyft ongestraft.

1628. gehouden wierd; maar dat 'er by zyn vertrek, alzo zy 'er eenige van Makjan ontboden hadden, tien school-kinderen waren. Hy had op de school, alzo die uit de kinderen van een t'zaam-geraapten hoop van Mardykers, hen van de Spanjaarden toegekomen, bestond, zeer weinig hoop; en getuigde, dat op Makjan mede maar drie of vier school-kinderen waren; dog dat de Gebeden alle dagen twee maal op Gnofikkia, en Taffafoho, gedaan, dat 'er des Sondags gepredikt, en ook eenige Maleitische Gebeden voor de vrouwen gedaan wierden; dog dat 'er geen Mardykers in de kerk verschenen, zeggende, dat zy de ganfche week werken, en des Sondags, als zy vry waren, hunnen kost zoeken moesten; hoewel zyn Edelheit geloofde, dat de waare reden ten deele hunne ongenegenheit, en ten deelen hunne onkunde in de Maleitische taal, was, waar door zy den Meester, die hen het een of 't ander in die taal voorlas, niet wel verstaan konden.

Staat van den Gods-dienst op Batsjan.

Op Batsjan wierden de Gebeden op 't Fort mede zeer ordentelyk, eer iemand uitging, gedaan, en des Sondags ook een Predicatië voorgelezen, daar weinige, buiten onze eigen Natie, by quamen. Men had hier een fraaie kerk, dog daar wierd toen geen dienst in gedaan, om dat de Laboewa's voorhenen zamengezworen hadden, de onzen op zyn onvoorzienft in de kerk, onder de Predicatië, te vermoorden, weshalven zedert de dienst op 't Fort gedaan was.

Hier was ook een Schoolmeester; dog, door 't verlopen der Laboewa's, waren 'er nu maar vier of vyf kinderen; waar uit dan de flegte stand der Molukfche fcholen bleek, gelyk ook de Landvoogd daarom van voornemen was, de Schoolmeesters van daar te lichten, om vergeeffche kosten en moeite af te snyden.

D. Bonnus in 't jaar 1629. na Batavia ontboden.

In 't jaar 1629. den 18den October vond men op Batavia in kerken-rade goed, D. Petrus Bonnus uit Ternate te ontbieden, om hem Predikant te maken; dog het liep nog tot den 30ften September in 't jaar 1630. aan, eer hy van 't eiland Makjan, daar hy gelegen had, op Batavia quam, getuigende toen, dat de Ternataanfche gemeente zeer toe- en 't Concubineren daar zeer af-nam. Den 1ften November beflot men den Krank-bezoeker, Aart Janszoon, en ook door een besluit van den 27ften January in 't jaar 1630, Adriaan Robbertszoon, derwaards te zenden.

Volgens de berichten, in dezen tyd overgewaait, hield de Landvoogd het met des Konings zuster, de opper-Koopman met een van de voornaamfte dogters,

en zyn vervanger, de Heer Ottens, met een van 's Konings wyven, of naaste bloedverwanten. Een godloos, hoeragtig, en overspeelig leven der Grootften, dienende in allen deelen, om den dienst van een wakker Predikant te verydelen, en hem te doen zugten, alzo zulke in een reis meer afbreken, als hy in langen tyd bouwen kan.

Den 5den Juny, in 't jaar 1631, komt D. Petrus Scotus in de Batavifche kerk-papieren allereerst voor, die toen met den Krank-bezoeker, Jacob Sterk, met het fchip 's Gravenhage uit Ternate na Batavia vertrokken, een kerkelyken Ternataanfchen brief aan den Eerw. kerkenraad aldaar zond; hoedanig een kerkelyke brief ook den 17den September des zelven jaars door den Krank-bezoeker, Cornelis Jacobszoon Texel aan die zelve vergadering overquam.

Eerste melding in 't jaar 1631. van D. Scotus in de Batavifche kerk-papieren.

Den 6den October in 't jaar 1633. In 't jaar 1633. verscheen D. Scotus uit Ternate op Batavia met het fchip Buuren, nevens den Krank-bezoeker, Arend Janszoon, gelyk den 7den July van daar een Kornelis Willemszoon, met het fchip 't Zeepaard op Batavia verschenen, en over welken toen besloten was nader by de komst van D. Scotus te handelen. In dit zelve jaar fchynt my toe, dat in D. Scotus plaats de Predikant, D. Jonas Aartszoon, gekomen zy, te meer, alzo hy, in December van 't jaar 1632, van Proponent, Predikant gemaakt zynde, den 26ften January in 't jaar 1634. hier al zynde, in een Batavifch besluit van dien dag voorkomt. Hy lag op 't kasteel Orangie, gelyk dit ook Jan Pieterszoon van Hoorn, Krank-bezoeker op 't Jagt Texel, by zyn komst op Batavia den 31sten Augusty in 't jaar 1634. nader bevestigde, daar byvoegende, dat de Krank-bezoeker Herman Janszoon op Batsjan, en nog twee in de zelve bediening op Makjan, en Taffafoho, lagen.

D. Aartszoon in 't jaar 1634. herwaards gezonden.

Ook zeide hy, dat D. Aartszoon nog geen kerken-raad opgerigt, en dat het Concubineren daar onder de Christenen nog sterk zyn voortgang had.

Den 14den December dezès jaars ver-trok de Krank-bezoeker, Jan Janszoon Brund, herwaards, om Herman Janszoon te vervangen.

Verfcheide Krank-bezoekers hier gebruikt.

In 't jaar 1635. zond D. Aartszoon een Kerkelyken brief, die den 20ften September in de vergadering quam; dog wat des zelfs inhoud was, bleek niet.

Den 27sten December wierd besloten, Jan Willemszoon van Amsterdam als Krank-bezoeker met het fchip Ter Goes herwaards te zenden.

Den 11den July in 't jaar 1636. verscheen uit Ternate op Batavia de Krank-bezoeker,

1636. bezoeker, *Adriaan Kaarfemaker*; en *D. Aartszoon*, nog al sterk over het Concubineren klagende, en verzoekende, vermits hy dit quaad niet zag te stuiten, zyne verlossing, te meer, dewyl zyn verbonden tyd in September uit was; dog den 2den December vond men goed zyn Eerw., een zeer stigtelyk man, en dierhalven daar zeer dienftig zynde, om nog wat langer verblyf aldaar te verzoeken, dog, zo hy by zyn verzoek van op te komen, volharde, zou hy verloft worden.

De voornoemden *Jan Willemszoon* was, volgens schryvens van hier, op Makjan geplaatst; *Adriaan Gorgel*, zo by de resolutie van den 26sten September bleek, op Taffasoho, en *Michiel Klarenboeck*, van Haarlem, als Krank-bezoeker met het schip Zeeburg in Ternate dit jaar gekomen.

In 't jaar 1637. bleek by 't Batavisch kerkelyk besluit van den 19den January, dat *Jan Pieterszoon* na Ternate vertrekken zou, om den Krank-bezoeker, *Jan Engelszoon*, op 't kasteel Orangie te vervangen. Ook bleek den 13den July, dat *Willem Fuik*, die op Makjan lag, en den 21sten September, dat *D. Aartszoon* weder zeer ernstig, om verlossing verzogten; waar op men den 28sten December besloot, *Jan Blok* van Amsterdam, die meer in Ternate gelegen had, en zelf verzogt weder derwaards te gaan, over Amboina (zo hy daar niet noodig was) tot aflossing van *Fuik* op Makjan, na de Moluccos te zenden.

in 't jaar 1638. *D. Aartszoon* van hier na Batavia vertrokken.

In 't jaar 1638, den 5den Julius, verscheen *D. Jonas Aartszoon*, met een zeer loffelyke getuigenis op Batavia in den kerken-raad, verklarende genegen te zyn, na 't vaderland weder te keeren.

Den 11den October bleek, dat *Jan Pieterszoon* nog op 't kasteel Orangie, en *Adriaan Gorgel* nog op Taffasoho, als Krank-bezoekers lagen.

Den 3den January, in 't jaar 1639, vond men goed, den Krank-bezoeker *Dirk Janszoon*, ook herwaards te zenden, om op 't kasteel Orangie te leggen.

Den 20sten Juny verscheen *Jan Willemszoon Fuik* met het schip de Beurs van hier op Batavia.

Latende de kerk, en schoulen, in slegten staat.

Voornoemde *Dirk Janszoon* klaagde, zo den 30sten October bleek, nog zeer sterk over 't Concubineren der Mardykens, over 't verval van den Godsdienst, en over den slegten stand der schoulen, weshalven hy om zyne verlossing verzogt.

Den 13den January, in 't jaar 1640, wierd *D. Jan Klaaszoon Bakus* beroepen, om nevens den Heer Landvoogd *Kaan* herwaards te vertrekken, weshalven zyn Eerw. voer zich, en zyn vrouw, den

16den dier maand zyne kerkelyke getuigenis verzogt, en kort daar na vertrok.

Den 27sten Mai, in 't jaar 1641, bleek by zyn Eerw. schryven van hier, dat het 'er zeer slegt met het Christendom stond; weshalven hy verzogt verplaatst te worden, dat egter 't middel niet was, om 't quaad te helpen. Ook bleek, dat *Daniel Macke* uit Ternate op Batavia met het schip *Hollandia* gekomen, en in de vergadering verschenen was.

Den 18den November vond men goed, aangezien by de Ternataansche brieven bleek, dat een Krank-bezoeker nu hier genoeg was, *Antoni Antoniszoon* met magt om te doopen, naar Ternate te zenden, en *D. Bakus* na Amboina te laten overgaan, om den Predikant, *D. Sonneveld*, aldaar te verlossen.

Den 22sten September, in 't jaar 1692, verscheen van hier op Batavia de Krank-bezoeker, *Jan Franszoon*.

Den 9den February, in 't jaar 1643, bleek, dat men *D. Sonneveld* maar pas te voren beroepen had, om na Ternate te vertrekken, hoewel dit maar voor een spring-togtje zyn zou; gelyk hy ook den 5den October weêr op Batavia quam, en een omstandig verhaal van 't verrigte aldaar overleverde.

Men zag toen ook, dat de Krank-bezoekers *Henrik Hartong*, van Witzzen, en *Herman Janszoon*, en de Predikant, *Jan Klaaszoon Bakus* (die, in 't jaar 1643. uit Amboina weêr hier moet gekomen zyn) verzogten te mogen opkomen, 't geen den 7den December aan *D. Bakus* toegestaan wierd.

Den 27sten Juny, in 't jaar 1644, quam van hier op Batavia de Krank-bezoeker *Henrik Hartong*; en den 3den October verscheen *D. Bakus*, met het schip *Egmond* gekomen, mede in den kerken-raad aldaar.

Den 31sten dier maand zond men *N. Agricola*, als Provisioneel Krank-bezoeker, na Ternate, om van daar verder na Tajocwan te gaan; en ten dien tyde lagen hier nog de Krank-bezoekers, *Jan Gerritszoon Blok*, *Alexander Rossenraad*, en *Gerard Centen*, met magt om te doopen, hen (schoon het tegen het 25sten Artysel der onlangs gemaakte kerken-order, alwaar dit aan Proponenten, en Krank-bezoekers verboden werd, schein te stryden) om dat men meinde, dat zulks by 't eerst opregten van een kerk, of wel by onmogelykheit van daar een Predikant, van Batavia, of van een naburige plaats, te zenden, of wel by eenig ander onverwagt voorval verschooning kon, en moest lyden, behalven dat ook deze magt van te doopen door geen Krank-bezoeker langer, dan tot de

In 't jaar 2640.

Hoedaign het *D. Bakus* in 't jaar 1640. hier nog bevond.

Die in 't jaar 1641. in Amboina geplaatst wierdt.

D. Sonneveld voor een spring-togt in Ternate.

D. Bakus, met eenige Krank-bezoekers, in 't jaar 1643. weêr hier gekomen.

Die in 't jaar 1644. op Batavia komt.

D. om 1712. v. 1712. in H.

1646. komt van een Predikant, en ook geenzins op een andere plaats duuren, of meer zou mogen geroeffent worden.

Den 14den November verscheen op Batavia de Krank-bezoeker *Herman Janszoon*, die in Ternate zes kinderen, en negen volwassene gedoopt, en zeven paar lieden in den Egten staat bevestigd had.

Den 8ten October, in 't jaar 1646, verzogt *Rossenraad*, die op Makjan lag, om zyne verloffing. Hy had elf kinderen, en agt bejaarden gedoopt, agt paar in den Egt bevestigd, en de Krank-bezoeker *Centen*, die op Batsjan en Laboewa lag, had den Doop aan vier kinderen en twee bejaarden bedient, en vier paar lieden in den Egt vereenigt.

Den 26sten dier maand vond men op Batavia in kerken-rade goed, D. *Joannes Warmelo* herwaards te beroepen, die den 30sten November ook zyn affcheid van de broederen nam.

Den 11den October, in 't jaar 1649, verscheen de Krank-bezoeker, *Adam Janszoon* van Thiel, uit Ternate in kerken-rade van Batavia, aan welken men vraagde, wie hem Krank-bezoeker gemaakt had? Hy zeide: *De Heer Landvoogd Seroyen*. Men vraagde hem verder, wie hem ondervraagt, en geexamineert had? Hy gaf tot antwoord: *Niemand*. *Wie heeft u dan magt gegeven*, zei de Preses, *om op Batsjan te doopen*? *De President van den Bogaarde*, zei hy; dog hy bekende te gelyk, qualyk gedaan te hebben; voegende hier by, dat hy by den President noit ter verantwoording had kunnen komen; op welke slegte verantwoording men goed vond hem buiten eenigen dienst na 't vaderland te zenden.

Uit dit, en meer andere gevallen, bleek den Batavischen kerken-raad zeer klaar, hoe slegt de Landvoogd, en de Raad hier in de Moluccos, met den Predikant *Warmelo*, en de Krank-bezoekers, leefden, en hoe de Politycquen maar alles na zich trokken, zich zelve niet ontziende, Krank-bezoekers, zonder weten van den Predikant, en zonder eenig onderzoek van hunne bequaamheit, zo los aan te stellen.

Den 2den December, in 't jaar 1652, zie ik, dat de Krank-bezoeker, *Rossenraad*, op Batavia verschenen zynde, na 't vaderland stond te vertrekken; en den 9den was *Kornelis Jacobszoon Reeveld* mede van Ternate daar gekomen, terwijl men nu ook goedgevonden had *Jan Janszoon*, in dien zelve dienst derwaards te zenden.

Den 8ten October, in 't jaar 1655, verzogt D. *Warmelo* zyne verloffing van hier, die hem ook toegestaan wierdt,

dog alzoohy de Malcitsche Taal zeer wel verstond, zou zyn Eerw. nog eenigen tyd in Banda blyven.

Den 9den November, in 't jaar 1656, verscheen zyn Eerw. op Batavia, en wierd in Ternate in dit zelve jaar in September door D. *Fredericus Abbema*, die uit Amboina derwaards vertrok, vervangen.

Deze Heer quam daar in 't jaar 1659. in July te sterven; waar op men in Amboina goed vond, nog in dat zelve jaar D. *Josias Spiljardus* herwaards te zenden, om de kerk alhier te visiteren, die, na 't verrigten van zyn werk hier, op Batsjan, Makjan, en Ternate, in 't jaar 1659. weêr in Amboina quam; dog in 't jaar 1660. vertrok hy derwaards weêr, en quam in 't jaar 1661. weêr in Amboina. Zedert welken tyd het byna een gewoonte wierd, dat een der Ambonsche Predikanten Ternate visiteren moest.

In 't jaar 1661. in Juny zond men uit Amboina D. *Joannes Burum*, die hier bleef, dog in 't jaar 1662. op Macassar, op de reize uit Ternate na Batavia, overleden is.

In 't jaar 1662. was de Predikant, *Petrus Sibelius*, den 13den November na Banda beroepen, en vervolgens wel derwaards vertrokken; dog door schipbreuk in Ternate vervallen zynde, was hy daar gebleven, tot dat D. *Godefridus Akendam* (die den 19den November 1663. door haar Hoog Edelheden, buiten kennis van den kerken-raad, zynde dit het eerste voorval van dien aart, na Ternate beroepen was) uit Amboina in 't jaar 1664. hier quam, alwaar zyn Eerw. my toeschynt in 't jaar 1665. overleden te zyn.

Hier op is de Predikant, D. *Simon de Bucq*, in 't jaar 1666. uit Amboina ter visite van deze kerk gezonden, die van daar den 29sten September al weêr in Ambon was.

In dit zelve jaar den 25sten October vond men op Batavia goed D. *Joannes Sweerdus*, die in Amboina met D. *Canon* eenig geschil had, tot besliffing van 't zelve na Ternate als vast Predikant te ordonneren; dog hy quam hier niet voor 't jaar 1667, en bleef 'er tot 't jaar 1669. in welk jaar hy daar schynt gestorven te zyn.

Den 27sten December, in 't jaar 1668, beriep men D. *Albertus Struis*, die 'er in 't jaar 1669. in 't begin, te meer, alzo D. *Sweerdus* ziekelyk was, na toe ging; maar deze D. *Struis* stelde het hier zo slegt aan, dat hy in February, of Maart, in 't jaar 1670. kerkelyk, en politycquelyk; met stilstand van dienst daar voor eerst nog gehouden wiert, en waar op by

't jaar 1655. na Banda vertrok. Zyn komst in 't jaar 1656. op Batavia.

D. Abbema hier, die in 't jaar 1659. sterft. D. Spiljardus bezoekt deze kerk.

In 't jaar 1661. D. Burum.

D. Sibelius

Door D. Akendam vervangen.

D. de Bucq in 't jaar 1666.

D. Sweerdus in 't jaar 1667.

D. Struis in 't jaar 1669.

Dien dienst gestremd werd.

schry-

schryvens na Amboina, om een Predikant van daar, 't zy vast, 't zy ter visite, voor deze kerk verzogt wierd.

D. Montanus in 't jaar 1670.

Men zond daar op uit Ambon, volgens belofte, al in Juny van 't jaar 1670. gedaan, en volgens resolutie van den Batavischen kerken-raad op den 21sten July, nog in dit zelve jaar D. *Jacobus Montanus*, die, na verrigting van zyne zaaken alhier, den 6den February in 't jaar 1671. al weêr in Amboina gekeert was; latende de zaaken hier, volgens berigt op Batavia van den 27sten July, in goeden stand.

Behandeling van D. Struis op Batavia.

Den 3den November quam D. *Struis* met verlof van den kerken-raad, en regeering; van Ternate (hoewel niet zonder huis-onlusten) op Batavia, bekende schuld, belovende beterschap, en verzoekende hier op 't mededoogen der vergadering, en dat zy hem op een andere plaats weêr geliefden te leggen, maar dewyl hy slegte getuigenis uit Ternate bragt, en met zyn vrouw nog niet verzoent was, wierd dit, tot nader gesprek hier over met haar Edelheden, uit gestelt.

D. Brouwerius in 't jaar 1671. hier.

En aangezien die van Ternate weder ernstig om een Predikant verzogt hadden, wierd den 19den November in 't jaar 1671. D. *Daniel Brouwerius* herwaards beroepen, die my toefchynt in 't laatst van 't jaar 1672. hier overleden te zyn; aangezien zyn Eerw. al den 23sten January in 't jaar 1673. als overleden voorkomt.

D. Dionysius in 't jaar 1674.

Den 4den December, in 't jaar 1673, wierd herwaards beroepen D. *Franciscus Dionysius*, die in 't jaar 1674. hier na toe ging; dog stierf dit zelve jaar. Ook leden de Christenen hier dit jaar zeer veel door toedoen van *Alawaddin*, Koning van Batsjan.

D. Huisman in 't jaar 1675.

In February of Maart in 't jaar 1675. ging uit Amboina herwaards D. *Isaacus Huisman*, volgens het lot; dog hy stierf den 19den Mai op die visite; weshalven men uit Amboina den Predicant *Jacobus Montanus* in Augustus herwaards zond; zynde in dit zelve jaar van hier op Batavia den Krank-bezoeker *Maarten Bruin* gekomen.

In dat zelve jaar door D. Montanus vervangen.

Met den Proponent, de Large.

Den 25sten November hadden ook haare Edelheden op Batavia goedgevonden, niet alleen dat D. *Montanus* deze kerk visiteren, maar den 2den December ook, dat hy hier blyven leggen, en dat ook de Proponent, *Simon de Large*, tot zyn hulp herwaards vertrekken zou.

Wat dezen Heer by zyne kerk-visite hier verricht heeft, blykt by dit hier nevensgaande omstandig kerkelyk berigt.

Aan den Ed. Heer Gouverneur
Antonio Hardt.

GROOT AGTBARE, MANHAFTE,
VROME, ZEER WYZE, BESCHIEDENE HEER,

MYN HEER,

DEze letteren tot haar voornaamste doeltwit beoogende een ter loops verbaald vertoog myner verrigtingen op de eilanden, Oebi, Batsjan, Makjan, Tidore, Ternate, Manado, Tagulanda, Sjawu, en Sangir, &c.

De gelegentheit des Godsdienst op het eiland Oebi is deze, alwaar voor een vergadering (bestaande uit den Corporaal, een Boschieter, en negen Schildergasten) een maal gepredikt hebbe. Het Gebeden boek, waar uit by hoi en gras een Gebedeken voorgelezen word uit de Oeffening der Godzaligheid (Pagina 259.) en een oud beschimmeld Huis-postil, waren in een boek, met spinnen-webben bezet, ter neer gelegd. Zommige krygs-perzoonen zogten dees byna uitgestorvene Godsdienst-oeffening met blaauwe leugenen te verschoonen, mits arbeidende aan de nieuwwe weder opgeregte Barricado, zommigen, waar onder de opper-Officier was, zeiden, dat de Gebeden (door een Soldaat voorgelezen) in veeler ooren meer gekkernye als eerbied verwekten, zullende misschien de harde bestraffingen (door my hier over gedaan) niet genoegzaam deze yzer-harde herten vermurwen, zo ze niet door gevoeliger Argumenten, eerst tot redelykheit gedreven, en daar na tot Godvrugtigheit bewoogen werden. Ik heb niet een eenig Lidmaat onder hun gevonden, ja geen, die den inhoud daar van weten, zelfs niet die den naam daar van verstaan.

Op Batsjan in de Negry Labowa heb ik twee Predicatiën voor de Hollandsche, een voor de inlandsche gemeente gedaan, nevens den heiligen Doop aan drie kinderen bedient. Van de thien Schoolkinderen zyn 'er zeven verscheenen, van welke vier het Vrage-boekken van Aldegonde, drie alleen de Gebeden hadden van buiten geleert. Onder 't Catechizeeren der bejaarden heb ik bevonden, vier mansperzoonen, die het Vader Ons, twee mans en vyf vrouws-perzoonen, die alle de Gebeden, zes, die daarenboven alle de Vraag-boekjens hadden van buiten geleert, en de anderen niets. Ook zyn door den Sergeant, en Schoolmeester, de Soldaten ondervraagd na de kennis des Godsdiensts, zynde alle (uitgezonderd drie) redelyk daar in ervaren. Alhier zyn slegts twee

D. Montanus kerkbericht wegens de Molukische kerken, in 't jaar 1675. aan de Heer Landvoogd Hurdt overgelevert.

Geeft slechte getuigenis wegens de Godsdienst op Oebi.

Zyn bericht van Batsjan.

Lede-

1675. Ledematen, de Weduwe van den overleden Sergeant, Augustus Willems, met den Schoolmeester, Benjamin de Luna, die voor dezen in de Liaffe de school op 't eiland Honimoa in de Negry Ouw, eenigen tyd bedient, en 't hier op Laboua van den elfden Juny, des jaars 1665. heeft waargenomen. Uit inzigte van den Batsjanschen Koning, niet met erge vermoedens te agterhalen, even of zyn lust buiten zyn Negry tot het Christendom oversprong, is voor dit hek een slot geslooten, mits de Christen-dogter, Margareta Paulsen (ten zynen huize aangebaalt) met een Hollander, een Soldaat, den Hourweyken staat aanvangt. Door het al te grote aandringen tot de Gebeden-oeffening, krygt de zelve geen kleine krack; de boog van den openbaren Gods-dienst (om zoo te spreken) wil niet al te strak, nog altyd, gespannen staan; de arme nooddrustigheid (met welke deze inlander besommerd is) heeft my aangeraden de dagelyksche avond-Gebeden, te veranderen, in drie avonden, als Vrydags, Saturdags, en Sondags. Deze onderwys-tyd is met die van Ambon niet overeenkomstig, alwaar in de Negry Hative, des Sondags, en 's Maandags, en op Noeffanivel, Soya, en alle omtrent 't Kasteel Victoria des Saturdags, en Sondags, dees heilige gewoonte gehandhaaft werd, met eenen deze Laboewers aanzeggende, dat die gene, die in al de Gebeden maar tweemaal, en die daar en boven in al de Vraagboekskens ten vollen geoeffend waren, maar eenmaal 's weeks die gemelde oeffening hadden by te woonen, insgelyks bespeurende de domme manieren van onderwyzingen, uitende yder zyn Gebeden &c. voor den Schoolmeester met een stem, die als binnen de tanden en lippen gekluisterd is, waar door die van geenens der toeoorders behoort werd, en by gevolge daar door niemand onderwyzing ontfangt, zoo heb ik den Schoolmeester aanbevolen, dat by yder Artikel des Geloofs, de Thien Geboden, &c. met een luide stem alle zyne leerlingen noordraagt, daar op by dan van alle een naarvolgend antwoord moet afeiffchen; hebbende ik zulx in Ambon ook ingevoert.

Van
Makjan.

Op Makjan heb ik een Maleitsche, en een Duitfche Predicatië gedaan, twee kinderen gedoopt. Van de agt vertegenwoordigden hun zes School-kinderen. Drie hadden al de Gebeden, twee daarenboven iets uit Aldegonde, en een het Vader Ons van buiten geleert. Onder de Gecatechizeerde bejaarden waren veertien vrouwen, die redelyk zo iets geleert hadden uit een boekjen, ten deele gemaakt, door den Predikant, Johannes Sweerdius, en vier mans-perzoonen, die de Geloofs-Articulen, en 't Vader Ons geleert hadden.

I. DEEL.

De Schoolmeester, Johannes Pais, over eenige jaren Discipel geweest van den terstond gemelden Predikant, heeft zedert den jare 1667. den 6den April, onder een vyf-jarig verband zestien Guldens en twee slegten Ropyen kost-geld, van de E. Compagnie genoten; des by verzoekt voor tegenwoordig by geschrifte (van zyn school ampt ontslagen) naar Ambon te mogen vertrekken, om aldaar zyne landeryen op Hattala (van waar by geboortig is, en die niemand als zyn moeder beheerscht) te helpen cultiveren; ik hebbe dierhalven op zyn ernstig aanbouden beloofd, zyn schriftelyk verzoek zo den E. Kerkenraad, als de E. Overigheid op Maleyo, over te leveren, naar welker goedvinden by zich zal hebben te reguleren. By de zelve Schoolmeester waren nog van Caspar Wiltens alleenlyk eenige voddige stukken van Maleitsche Predicatiën te vinden, lezende by eens des Sondags na den middag een Capittel uit het Nieuwe Testament, van den D. Daniel Brouwerius overgezet; de publyké Gods-dienst-oeffening word hier geoeffent uit het Huis-postil eenmaal des Sondags voor den middag, en dagelyks voorgelezen het gewoon avond-Gebed, winnende by, voorlezer, genaamd Frederik Schaaf, benevens zyn Soldaten-gagie, dertien Schellingen, zynde by, nevens een Soldaat, Izaak Hoofmans, de eenigste Ledematen op dit eiland.

Op Maleyo ben ik den 12den September in den E. Kerkenraad verscheenen, alwaar ik myne Credentie-brieven van de Ambonsche Kerkelyke vergadering aan deze E. vergadering gezonden, overhandigt heb, die gelezen zynde, zoo is my, als Leeraar, het ampt van Preses en Scriba opgedragen. Het overhandigde verzoek-schrift van den Makjanschen Schoolmeester is ingewilligt, zullende met de Meester dezer plaats, genaamt Domingos Piris, om dat de gansche gemeente hem niet genegen is, en ook om andere redenen, na Ambon vertrekken, en eene Jacobus Pais (na dat by over zyn wulpsheit zal bestraft zyn) met 't School van Makjan, en eene Bastiaan met het Schoolmeesterschap van Maleyo, worden verzien. Het onder-Schoolmeesterschap alhier staat bedient te worden door eenen Henrik Tehoe, zynde de Batsjansche tydberaming van drie dagen ter week te besteden tot de publyke Catechizatiën, Gebeden en insgelyk de manier van Catechizeren, voor goed gekeurt. Het Maleitsche avond-Gebed, door my gemaakt, zal, gelyk in Ambon, alsoo ook alomme hier ter plaats worden ingevoert. Ook is met eenen be-raamt, dat men de E. Overigheid zal voorstellen, dat 'er een Bededag mogt werden geviert, op dat Gods staande hand deze Stad (dus lang met beswaarlyke

1675.

Op Ma^s
leyo.

Verplaat-
zing van
eenige
Meesters.

D d d

ziek.

1675. ziekten te huis bezogt) door yverige smekingen mogt worden te rug gehouden. Dit zelve is goed gekeurt, en vast gestelt, tegens deezen aanstaanden Woonstag. De Agtbare Heer, Jacobus de Gein, voorstellende, om van zyn Ouderlingschap ontslagting te mogen erlangen, welk voorstel (alzo zyn Eerw. nu over weinige dagen tot opper-Gezaghebber is gekozen, en bevestigt) voor billyk gekeurt, en waar op verder geresolveert is, dat de Celebratie des H. Avondmaals moeste op aanstaanden Sondag de gemeente worden bekend gemaakt, om op den 22sten September te worden geviert. Wegens de by naar uitgestorvene leden dezer Raadsvergadering, als tegenwoordig alleen uit twee Diaconen (zonder een enig Ouderling) bestaande, heb ik den Broederen in bedenking gegeven, of zy geen stoffe zouden kunnen uitwinden, om dit gebrekkelyk getal te vervullen, waar op na voorgaande beraadslaging, en Nominatie, beroepen zyn tot Ouderlingen, de Diaken, Anthony Kramers, opper-Chirurgyn, Alexander Ougelby, Sergeant, Johan Lopes, Inlander, tot Diaken, en Sr. Dirk de Ghein, Winkelier, Carel Samine, Sergeant, die alle, na dat ze hun beroep aangenomen hadden, en hun drie Proclamatien voor de gemeente afgekondigt waren, op den 22sten September in het zelve zyn bevestigt. Op den 15den heb ik twaalf kinderen, en den 20sten September een bejaarde gedoopt, hebbende zederd den 15den en 22sten September zeven malen gepredikt. Den 23sten heb ik met Communicatie, aan den E. Heer Gezaghebber de E. vergadering weder laten beleggen, in welke ik met broederlyke handtastinge de nieuw-bevestigden verwelkomt, den zeegen des Heeren toegewenscht, sessie verleent, en de namen der nieuwe aangenomen Ledematen bekend gemaakt heb. De Diakenen deden reekening der armen-gelden, de Krank-bezoeker, Pieter de Haas, hebbe geinjungeert, des voor- en agter-middags, een half uur te employeren, tot onderwyzing des nieuw-beampten Maleitschen Schoolmeesters, als niet zeer zangkundig zynde, de Schoolmeester, Domingos Piris, leverde aan de vergadering een zeker Request over, waar in hy verzoekt in zyn dienst op Maleyo te continueren; de E. vergadering, geen reden tot verandering uitvindende, blyft by haar voorige resolutie, en hebbe den gemelden Heer, Jacob de Ghein, met alle bertelyke dankbaarheid, wegens zyn goeden diensten, van zyn Ouderlingschap ontslagen.

De Maandag, Woonstag, en Vrydagfche Catechizatiën, hier voor dezen over twee jaren gebruikelijk, hebben nu over 't jaar al agter de bank gelegen, zynde in zeer geruimen tyd de schoole niet gevifiteert.

Ouderlingen, en Diaconen, verkoren.

Op Tidore heb ik aangesproken den Corporaal, die hier met vier Soldaaten geplaatst is, van welke een 's maandelyks, om zyn voorlezing, met vyf Schellingen beloont is; dog dees betaling (zo hy vermeldt) ophoudende, zo houd ook de Godsdienst op.

Op Manado heb ik vyftien dagen vertoeft, en zes malen den Predik-dienst bedient, als ook de school, Catechizatiën, en bedieningen des Doops, waar door ik zestien kinderen de gemeente ingelyft heb. In de schoole zyn vyf en twintig schoolkinderen verschener, van welken de meesten in de meeste gronden des Geloofs, in de leeskunde redelyk wel onderwezen, en onder de bejaarden twee en twintig vrouwen, en twee mans-perzoonen gevonden zyn, die nevens al de Gebeden, ook de Aldegonde, en alle de andere Vragen van buiten geleert hadden. Zo nu en dan heb ik in de week de Gebeden met eenige vermaan- en onderwys-redenen voor deze tedere gemeente voorgesteld, als oorbaar agtende, dat men meer stigtinge, hier mede te wege brengt, als met uitleggingen van diepzinnige Texten, of met Predikatiën, die als met stapels van schriftuur-plaatzen zyn opgepropt, welke voorwaar te hoogzwevende voor dezen lage verstanden zyn. Ik hebbe ook onderzoek gedaan onder de Militairen, dog niemand gevonden, die oit deelagtig geweest is aan het Sacrament des H. Nachtsmaals, ofse eenige genegenheit daar toe liet blyken. Door de overvloedige boom-dranken, zynde de nugtere wellevetheit niet weinigen nadeelig, en op die gevaarlyke Saguweer-stroommen, lyden dikwils het verstand, eer, gezondheid, tydelijke, en eeuwige voordelen een schadelyke schipbreuk. Wenschelyk waar 't, zo de Overigheid alhier geliefde te waken tegen de ydele misbruiken van den H. Name Gods, om welke God alles heeft gemaakt, en daarom behoorde de Godslaster gestraft met de dood, en de lasteraar, volgens de kerkelyke regten (eer hy verzoend met de kerk) eenige, of zes weken, met een strop om den hals voor de kerk-deuren gestelt. Van de Negrj Manado heeft de grootste helft van de inwoonders, nu al eenigen tyd het Christendom ombest, dog de anderen zyn in getale tot over de honderd, van welken zommige Heidenen zyn, en zommige (ik en weet niet door wiens oprokkeningen) door een dommen yver eenigzints gedreven werden tot het Moorschdom; waarom ik voor nootzakelyk geagt heb onze behulpzame hand aan deze verdoolde zielen te bieden, hun dagelyks latende vermanen, aanspreken, aanmoedigen, en zoodanige middelen aanbieden, die tot de bekeering hen aangezeth hebben, welke door de zegen des Alderhoogsten zo begunstigt zyn, dat 'er nu in de

1675.
Staat op
Tidore.

Staat op
Manado.

1675.

de negentig (wiens namen by ons in geschryfte zyn berustende) beloven zich te laten onderwyzen in de kennisse des Godsdiens, om tegens myn wederkomst geregtigt te zyn te ontfangen het verbond-zege van den H. Doop, en om te doen blyken een teken van genegenheit en belofte. Op den 20sten dezer maand hebben honderd en twee en vyftig (de Hollanders, en anderen uitgezondert) de Maleitische Predikatie ter kerke bygewoont, in welke op 't voorheen gegane verzoek van de Princeffe (die mede nog Heidens is) en den Koning van Manado, zynde haar volle Oom, hem tot blyk van hooger eerbiedigheit, na haar hoge Koninklyke afkomst, in de zit-plaats de eerste rang vergunt, gelyk ook met een aan de boven gemelde negentig perzoonen een Gebeds-plaats (afgescheiden van de anderen) ingewilligd is, mitsdien 't onmogelyk is, dat de Manadische Schoolmeester, Henrik Sybrantsz., de Maleitische en Duitische dagelyksche Gebeden, het lezen van derzelver Predicatiën, met de dagelyksche Catechizatiën, en Schooldiensten, kan waarnemen, zo is hem, volgens order van de E. Heer Commiffaris, Daniel Hellemans, een onder-meester, diens naam Johannes Adamsz. van Tagulanda, en die aldaar land- en taalkundig is, tot een hulpe toegevoegd, gevende dit voorval van zaken een goede hoop tot bekeeringe aan de afgelegenen, dog allereerst aan de drie Negryen, gelegen aan 't Fort Amsterdam, als Aris, Bantik, en Clabbat, wiens Dorpelingen tot nog toe met ganschert herten de Alfoerize Duivels-diensten aanhangen, schoon zommige onder hen geen andere kennis van 't Christendom hebben, als alleenlyk, dat ze met eenig uiterlyk doop-water zyn besprengt geweest door een Mixtische leek, ofte Spaansche Paap. De omgelegene Vorsten dezer landen blyven met allen yver verzoeken, dat ze zich met een naauwe verbond-band mogen verbinden aan de E. Compagnie. Die van Tontoli en Bool, uit vreeze van den Mandarees, nog geen drie jaren geleden, zyn de eerste aan deze Fortresse verschenen, als mede Parigi, die (zo men zegt) in naauwe bloed-vriendschap aan den Manadischen Koning vermaagschapt zyn, zelfs die van Tontoli hebben nog voorleden 5den July hun verzoek op Manado vernieuwd, en door hun twee gezanten (den Hhoekom Doensaja, en Kaitsjili Coloja) een Prince-vlag van den Lieutenant verzogt, en ontfangen. De Koning van Cajeli, genaamd Jala, wiens landeryen omtrent veertien dagen schepens van Manado leggen (gelovende op zyne wyze aan de leere Mohammeds) heerscht over de plaatzen Waefan, Cajeli, Tabali, en andere (voor tegenwoordig niet noemende de menigte der Alfoerize Dorpen, staande

Een Gebeds-huis door de Prince, en den Koning van Manado aan ons vergund.

Wat voor Christenen hier zyn.

Over wat landen de Koning van Cajeli heerscht.

1675. onder zyne Koninklyke heerschappy) zynde hy Jala eerst in rwyf, daar na in oorlog getreden, met zyne onderdanen van het dorp Paloe, gelegen midden in Celèbes agter het zelve Cajeli, om welken oorlog te beter uit te voeren hy de hulp der Mandarezen heeft zoeken uit te kopen, met de giften van zeven Slaven, en zeven Theil Gouds. Nu onlangs heeft hy den Mandarischen Koning daar weder over aangesproken, dog genige hulp-beloften van den zelve konnen erlangen. Deze Koning Jala heeft by toeval op voorleden September in de Negry Bool (gelegen op Celèbes, tusschen Tontoli, en Caudipan) den Manadischen Capitain, Hieronimo d'Arras ontmoet, van wien hy op zyn veelvoudige yverige verzoek-bede, een Prince-vlag heeft genoten, tot een teken van dat hy over twee maanden op Manado, met zyn gansche suite wil overkomen, om de E. E. Compagnie tot zyn bescherm-heer te erkennen, en verbonden met de zelve in te gaan, 't welke hy alles aan dezen gemelden Capitain heeft beloofd, en ook zyn belofte met duure eeden, en ceremoniën, op zyn lands wyze (naar 't Heidendom smakende) bevestigt; blykende uit deze toefstel, hoe, na 't overbeeren van den Macassaarschen land-aart, het vuur der oorlogen in veele kleiner Koninkryken begint te smeulen, tot het welke mogelyk de Raad, of zenuwloze magt, van de booge Macassaarsche Ryksstanden (niet magtig zyn om dat uit te bluffen) met eenen de wilde aart dier volkeren (de regeer-teugel van hunne minderheerschers ligt losbrekende) dreigen over-, en in het spoor van alle ongebondenbeden uit te slaan, als ongerwoon hun halzen te vlyen onder het regeer-jok, welke door de wapenen van een magtiger (als de E. Compagnie) ten onder gebragt zyn.

De Gorontaalders, en Limbotters, Die van Gorontalo, en Limbotto blyven by hun voorig verzoek, dat zy zedert de dood van Mandarsjah zo ernstig door hunne gezanten hebben aangedrongen, zeggende, dat zy niet willen staan, onder de Ternataansche Kroon, die met roof en bloed hunner landslieden bezoodelt is, ja hebben, om de dwinglandy der zelve te sluiten, en ook uit vreeze voor den Mandarees, een hooge sterkte opgeworpen, zynde de befaamde schryver Majoeda, wel het voornaamste doelwit, daar de Gorontaalsche en Limbotsche afkeerigheit de pylen van ziedende haat op uitschiet, en om deze oorzaak hebben zy 'telkens door hun Ambassadeurs, en door vele Princen en Negryen, (onder belofte van leven en dood by de E. Compagnie op te zetten) de schuil- en schermhoede der zelve begeert. De Koning van Caudipan, blyvende als hygen na 't Christendom, heeft hier toe eene zyner bloed-vrienden by de Hollanders op

1675. Manado laten onderwyzen. Des Manadifchen Konings overkomst herwaards word by hem uitgestelt, berigtende, dat eenige Hollanders door den E. Heer Harthouwer op Paloe waren verzonden.

Grenzen, en uitstrekking van 't Manadifche ryk. Het Manadifche ryk strekt zich uit tot het land, genaamd Boelang, 't welk Westwaardt zich uitbreid tot Coeranga, een halve dag reizens afgelegen van Caudipan, en Boelang, eneendag van Gorontalo. Noordwaarts leggen de paalen van Manado, uitgerekt tot den uitersten Noordhoek Poelifan, (besaamt door de Manadifche Duivels-diensten, tot beden daar gepleegt) zynde de ombygelegen eilanden in de straat Banka, Lembi, en alle de anderen zo aan de Noord-Ooft, en Westers- stranden, aan dito ryk behoorende. De voorvaderen van dezen Manadifchen Koning hebben wegens het regt der wapenen, de bezitting genomen van de Negry Bonton, gelegen op Gorontalo, ja tribuit daar van genoten. Zyn overleden vader heeft, met hulp van den Sjawfchen Koning, het ryk van Caudipan overwonnen. Dit ryk is voornamentlyk in deze twee Dorpen bestaande, het eene Dauw, het andere Boelanitam, genaamt; zynde by verdrag Dauw aan den Manadifchen, en Boelanitam aan den Sjawfchen Koning te beurt gevallen; dog zo men deze zaken wilde tot hoger te rug gegleden eeuwen ophalen, men bewees mogelijk (zo my berigt is) dat deze Manadifche Koningen op het vaste land Celebes geen regt en hebben gehad; ik stelde dit uit tot nader gelegentheit, alleenlyk in 't voorbygaan vermeldende, hoe van ouds het Regeer-hoofd van dit Noorder-Celebes (dat ooit met den naam van Koning gecertitelt is) zyn Setel gehad heeft. Westwaard aan de strand agter het gebergte, Kima (welk woord in de Alfoereefche Tale een klip-Oester betekent; dog daar na in de Spaansche Tale Kema, branden betekende, wegens veel brandtigtingen, door de Spanjaards aldaar aangerigt) genoemd. Dit Regeer-hoofd is van zodanig een eer, en ontzag, dat tot dezen buidigen dag de Ternataanen, Tagulanders, Sangireezen, &c. zo wanneer ze zich op hun Geslagt-namen willen beroemen, zy geen ander bewys voor den dag brengen, als dat ze aan die van Kema van over ouds vermaagdschap zyn. Ik keer my weder tot dezen Manadifchen Koning, Loloda, die slegts met een bloten naam van Koning zich behelpt, die nu al voor de komste der Hollanders een hevigen wrok in zyn boezem gevoed heeft tegens den Koning van Bool, wegens den Manadifchen Koning, met zyn gezelschap in een gastmaal vermoordt; dog nu onlangs zyn dezer beider Koningen verschillen op Manado bygeleegt, ende is de onderlinge vrede onder hen getroffen.

De Dorpelingen van Poeloefacan, en Datahan, die in den jare 1670. het geweer van oorlog tegens die van Tonsea, Cacas, Tondano, en Remboecan, hebben opgevot, zyn nu over twee jaren onder malkanderen, en met de E. Compagnie bevredigd.

De gerugten (die hoe ze verder wandelen, hoe ze met meerder leugenen dikwyls verzelschapt zyn) waren, hier uitgestroit, dat vyf honderd Mandareefche Praauwen herwaarts in aankomst waren, om met de wapenen dit, als ook andere hier om bygelegene quartieren, te bestoken, waar door geen kleine schrik in de gemoederen veeler inlanderen ontstaaen is. De verbaasheit had de meeste Tagulanders op het gebergte (genaamt Polalaihi) gejaagt; de Sangireezen, waren reeds bezig, om hunne toevlugt te nemen na den keuvel Babonbehau, dog, na de waarheit gezogt zynde, bevond men, dat het eenige Praauwen zyn geweest, die afgezonden zyn na Mandar door den bovengemelden Koning van Cajeli. Het Jonk, dat onlangs de Koning Loloda voor Manado ontmoette, was (na dat Hieronymo d'Arras berigt) een Maleyer van Bantam, gedestineert na Macassar, een Pas hebbende in 't Hollands geschreven, met Compagnies Tsjap verzegelt.

Wat belangt het Manadifche Meir, na de aldaar gelegene Negry Tondano genaamd, dit is by de tien uren Suid-Westwaards by na midden in 't land, tusschen hooge bergen van de Fortresse gelegen; dog heeft genige uitspruitzelen, die zouden uitvloeien tot het binnen-Meir van Gorontalo, en 't looft alleenlyk zyn water in zee, Noordwaards omtrent vier honderd treden ver van de Fortres, alwaar die rivier haar naam van Menangelabo heeft, en den omtrek van een dag reizens is vereischende, de breedte niet konnende werden overzien. Haar gronden zyn zommige moerassig, zommige zandig, zynde met de lekkerste smakelykste vischen, als Caboffen, en hun wateren met wilde Eendvogels ten rykste verrykt. Het binnen-Meir van Gorontalo, wel is waar, dat het na uitwyzens van de Kaart niet boven vier mylen schynt afgeschieden te zyn van Caudipan, egter wegens de hoogten der gebergten, als andere ongemakken, den reiziger ontmoetende, zo heeft men tot de derwaart reize, by naar twee dagen van nooden, zynde mede dit Meir, van agteren tegen dit gebergte gestut, van allen uitgang naar Caudipan ontbloot.

Men verneemt alhier een zoorte van volk dat zich noemd Orang Badjoe, ons berigtende, hoe van ouden tyden her zy eerst van Macassar, daar na op Java van Bantam, en eindelyk van Japara door hunne vyanden verjaagd zyn, welk ongeval hen heeft genood-

1675.
En eenige andere volken daar omtrent.

't Manadifche Meir van Tondano.

En dat van Gorontalo.

Van de volkeren; Badjoe genaamd.

1675. *genootzaakt, in plaatze van 't land, de zee, te bebouwen. Hunne Praauwen, in gedaante byna Bootswys, zyn alhier ten getale van vyfendertig aanglant; dog met hun gansche vloot (die om zekeren tyd by een komt) konnen ze zeven honderd Praauwen uitmaken, wordende in deze menschen zelfs niet de minsten tekenen, van Gods- of Duivels-dienst bespeurt. Zy trouwen niet meer als een vrouw. Iemand onder hen, een dood-slag, of andere grove misdaad, begaan hebbende, en onmagtig, om zyn ligchaam vry te kopen, bekoopt by zyn misdaad met de dood. Ieder huisgezin heeft een vaartuig, en ieder trout, zo dra zyn vermogen het toelaat een vrouw te kopen. Zoo wanneer een huisgezin uit veel ongetrouwde bejaarde lieden bestaat, wort hun een Praauw vergunt, zo dat men zelfs ziet, dat sommige Praauwen alleen door vrouwlieden worden gevoert. Hunne hantering bestaat in de vischvangst. Op hunne maaltyden eten zy de versche in plaats van toe-spyze, en de gedroogde visschen in plaats van brood, zynde zy lieden in het vangen der visschen zoo doorslepen, dat ze ieder tot verwondering verwekken. Tot Koning werd by hen gekozen, die na hun oordeel de vernuftigste is, en werd dees tegenwoordige genaamd, Boeca. Hun zamen-spraak met iemand houdende, geven zy van zich een sterk schreeuwend geluid, als buiten twyffel zulx aan elkanderen gewoon, wegens de storm-winden, daar ze gewoon zyn door heen te schreeuwen, om de stem aan een anders ooren toe te brengen. Hun postuur, gestalte, gelaat, en gebaarden, zyn zoo woest, en ongestuimig, dat men genoegzaam als met levende letteren daar uit leezen kan, dat ze egte kinderen zyn van den zee-God Neptunus, en als uit die woeste water-Elementen gevormd; blykende in hun zulke tekenen van afkeer tot het aardryk, dat zy, volgens hun inbeelding, indien ze een lange wyl daar op vertoefden, het noodlot des doods zouden moeten ondergaan. Ik laat varen deze lange beschryvinge van dit water-gedierte, en wende my naar het eiland*

Zyn be-
licht van
eiland
Tagulan-
a.

Tagulanda, alwaar ik een etmaal getoest, eenmaal de Maleitische Predik-dienst, benevens de H. Doop, aan vyf-enveertig, zoo volwassenen, als kinderen, bediend, ook de bejaarde gecatechizeerd heb, daar onder dertig vrouwen-perzoonen waren, die redelyk de gewoone vraagstukken wisten te beantwoorden. In de schoole zyn vyftien jongens verscheenen, die, uitgezondert drie, in al de gewoone Christelyke onderwyzingen wel onderwezen waren. De aangroei van deze kinderen is niet weinig, t'zederd den tyd van den overleden Koning (bevorens al tot het aantal

1675. *van vyftig opgeschoten) verwelkert, tot welker herplanting verscheidene middelen dienstig waren, die wegens de kortheit des tyds niet zyn aangewend; hebbende ik my meest gelegen laten leggen aan het onderzoeken van den Goegoegoe, door my in den jare 1673. van het Moorsdom tot het Christendom bekeert, door wien, door wat hulpmiddelen, om wat oorzake, op wat wyze, en wanneer de doodslag op Tomini gepleegt zy; waar op by dit antwoord liet dienen, dat eenige Tagulanders, (waar onder by Goegoegoe, nevens den Goegoegoe Jacobus Tenthoehon, en de Capitain Laoet, Cornelis Franx) gevaren zyn met drie Coracorren en twee Bonitans na Gorontalo, om aldaar volgens last van den substituit Koning Monia, een vaartuig te koopen. Derwaarts gekomen zynde, versonden zy, hoe de Koning van Gorontalo van daar verzonden had, eenen zekeren Kimelaha, en Himam (of Priester) na 't gemelde Tomini, dog niet zoo haast waren deze twee verzondenen daar aangekomen, of zy wierden van daar verjaagd. De verjaagden, in hun wederomreis ontmoetende deze Tagulanders, geboden hun, dat ze die van Tomini zouden beoorlogen en doodslaan, en oock allen, die van hun hen mogten ontmoeten; op welk gebod zy vier perzoonen gedood, en drie gevangen hebben. Dit antwoord was in vele opzigten mankgaande aan een opregte waarheit, en uittende een aangematigde magt, onder schyn van een orzinnige geoorzaamheit, en wraak (zonder regt, en regters daar toe gestelt, te erkennen) met eenen doelende na eigen lands-eer, om afgekaptte menschen-hoofden, en winzugt om Slaven te gewinnen, wesbalven voor dit maal hen de hoogste dreigementen zyn voorgesteld, blyvende de verdere straf-vordering aan het billyk goeddenken der Hooge Overigheden bevolen.*

Met de Opperhoofden van dit eiland ben ik in gesprek getreden, wegens de overblyfzelen van 't Heidendom, die, zo hier, als elders, behoorden uitgeroeid te werden; waar op zy voorstelden, dat zonder deze sommige regt-oeffeningen niet zouden konnen werden afgehandelt. Wat zoudenze doen, was hunne vrage, zoo wanneer, gelyk dikmaals hier ter stede gebeurt, eenige partyen in twist en geschil geraakt waren, en door geen getuigen klaarlyk kon blyken het regt van den eenen, en het regt van den anderen; lieten wy, zeiden zy, deze twist-zake onverhandelt, zo raakte de eene party met zynen aanhang tegens de andere, en alzoo wierd alles door 't Amok-speelen in een bloed-bad gezet, daarom zy benootzaakt waren de twisten te vereffenen en het regt toe te wyzen aan den geenen, die langer, als zyn party, onder 't water

Zeldza-
me uit-
spraak
van eeni-
ge ge-
schillen
onder
deze Hei-
denen.

gedoken bleef. Voorwaar een vreemde Vierschaar, daar de twist-zake hangt aan de gesteldheid, van een lang- of kort-ademend ligchaam, en een wonderlyke balance van gerigts-vonnis, daar het gelyk en ongelyk in zulk een bedrieglyke weegschale gewogen word. Evenwel dit was niet alleen by dezen, maar ook by anderen (als Amboineezen &c) gebrukelyk, waarom wy dit voorstel der Tagulanders met de gevoeglykste redenen na vermogen beantwoort, en hen een beter gevoelen ingeplant hebben, op datze neffens deze ook andere wortelen van 't Heidendom mogten uitroejen, 't welk na onze hope al langzamerhand tot een goede uitkomst mag uitvallen.

Afkeuring van Huwelyken der Tagulanders met die van Sjauw, over en weder.

Insgelyks komt my hier te voorschyn, hoe zommige mannen van Sjauw komen te trouwen met vrouw-lieden van Tagulanda, en wederzyds van Sjauw de vrouwen met de Tagulandsche mannen, waar door 't gebeurt, dat zommigen van Tagulanda na Sjauw ter woon gaan verhuizen, de zuivere lecre met den zuurdeeffem des Pausdoms verwisselen, hun kinderen laten dopen door Jezuitse Priesters, ja zomwylen de zelve ten dien einde van herwaarts na Sjauw overvoeren, welke zake ik voor deezen tyd beveele aan de naauwe wagtbounding van een Leeraar, die met raad en daad onderschraagt diend te werden van den wereldlyken Staatkundigen arm, wiens Placcaten, en Ordonnantien, veel vrugts zouden verleenen.

Order op dit eiland omtrent het Kerkeleyke gesteld.

Vermits de Substituit Koning, Monia, woonagtig in de Negry Tagulanda, ende de Goegoegoe, Joan Abbema, woonagtig in de Negry Minanga, wat verre daar van afgelegen is, zo is door den E. Predikant, Franciscus Dionysius zaliger, by Provisie de Schoolmeester, David Jacobsz van Tagulanda, aldaar geplaatst, de stok-oude Marinho al over lange verzogt hebbende, om eenige gagie te mogen erlangen, zoo is hem te gemoet gevoert, dat ik hem recommanderen zou by de E. E. Overigheit op Maleyo, om met der zelve goedvinden uit de gelden der Diakonen, dezen elendigen te ondersteuten, gelyk dusdanig een uitreiking, indien niet op Makjan, op Batsjan gebrukelyk is.

Van 't eiland Sjauw, en van de Jezuiten aldaar.

Op Sjauw blyft de Koning verholten (volgens de oude malle maxime der Jezuiten) als slegts een Hollander hier verschynt: zynde twee Padris, de een van Arragon, en Emanuel Espagnola genaamt, woonagtig in de Negry Oeloe, de ander, van Vlaanderen, genaamt Carolo, woonagtig op dito eiland, in de Negry Pehe, alwaar voor dezen gewoont heeft de Padri, Hieronimo de Crebreros, die van daar op Tamaco, en van Tamaco nog onlangs op Talaut metter woon verbuist is, zynde de Jezuit, Francisco Mides, al by de twee

jaren gelden na Manilha vertrokken, en, na een jaar aldaar geweest te zyn, dezer wereld overleden. Ons doelwit, om te leen de verhoog-schriften van hunne zo Kerkeleyke als Politique Geschiedenissen voorgevallen, zoo in ouder, als later tyden te verkrygen, is te leu gestelt, mits eenige deelen door Francisco Mides, de andere door Emanuel Espanjola, na Manilha gezonden zyn. Deze Emanuel, om in de voorbaat te zyn van niet beschuldigt te worden, beschuldigde zeer hevig een Eerw. Predikant, Franciscus Dionysius, wegens zekere zyne hemwaards toegezonden brieven, waar in hy onder andere vermeldde, hoe, volgens het getuigenis van Taroena en Taboecan, by meergemelden Spanjola, door aanrading, en bevel, den Roomschen Gods-dienst op Talaut, door 't swaart zocht in te dringen, zoo dat de geenen die de Paternosters niet aannamen, aansfonds omgebracht wierden, 't welk hy met kale tegen-redenen my (bem overzuiks nog in 't minste niet aansprekende) anders tragtte diets te maken, zeggende dat het vredeverbond van wapenen, gemaakt ten tyden van de E. E. Heer President zaliger, Cornelis Franx, quam te cesserem, alzo dat allereerst door die van Taboecan gebroken was, mits zy na Talaut gescheept waren, van voornemen zynde, om een menschen-roof aan te regten, 't welke hun mistukt was, waarom die van de Negry Tamaco, gelegen op Sangir, de wapenen van een regtvaardige wrake opgevat, en eenige Talauwers gedood hadden.

Van 't gedrag dezer Jezuiten op Talaut.

In de Negry Taroena heb ik op het eiland Sangir twee maal gepredikt, op den eersten Sondag heb ik zeltien, op den tweeden achtentwintig kinderen, en ook een kind in doods noode ten mynen huize gedoopt. De vyfennegentig schoolkinderen, beneffens de bejaarden, betoonden blyken van zeer goede kennisse in den Gods-dienst. Ik ontmoette zommige zin-twistlingen over Houwelyks-verlatingen, en een vrouw van haar man, zynde beiden van Taroena, op Sjauw zich onthoudende, en aldaar in alle wulpsheit zich verloopende, welke zaken tot nader gelegenheit worden uitgesteld.

Den 2den dito quamen ons op Sangir in de Negry Taboecan verwelkomen de Koning dier plaats; als mede die van Limau, benevens Don Philippo, die over beide zyden binkt, zo na ligchaam als na ziel. De Godloosheit, veinzery, 't geweld, en de Apostasy, zyn als in zyn gebeente ingedrongen. en is hy een man, die bynaar uit alle schelmstukken te zamen gesmeed is, waar over, dog inzonderheit, wegens zyn Christen-geloofs-verloogchening, ik bem aangesproken heb; dog hy vervulde zich met deze zyne verschooning, zeggende met

De staat op 't eiland Sangir.

eenige

1675. eenige omwegen, hoe by, eenige jaren geleden, getrouwd zynde met de volle zuster van den tegenwoordigen Koning van Taroenā, met zyne getroude door de Spanjaarts gedoopt was. Dat by daar na in oorloge geraakt zynde met die van Taboecan, de zelve oorlog door de E. Heer Maximiliaan de Jong gestift, en met de alhierkomst van den E. President Cornelis Franx, hem tot nader bevestiging van zyn Goegoegoes-ampt een Rotting, en, van zyn Gereformeed Christen-geloof, een Hoed tot een schenkagie beloofd is, om welke te ontfangen by na Maleyo vertrokken, en in des E. Presidents huis verscheenen zynde, zo had by niets van 't beloofde genoten, waar op by zich van daar na 't Hof van den Koning Mandarsjah begeven had, alwaar hem gevraagd wierd, of hem de beloofde schenkagie was ter hand bestelt, 't welk zo dra zyn Majesteit verstond niet geschied te zyn, is hem van dito Majesteit een Tulband vereert, dien by behouden had tot de onlangze geldene overkomst van den nieuwen Ternataanschen Koning Amsterdam, die hem met een Moorsche Casifi verzien, en op Taboecan tot Koning over de Negry Saban ingehuld had, welke inhuldiging niet dan veel onheilen had na zich gesleekt, die ten hoogsten schadelijk geweest zyn beide voor de Kerk, en Politie, alzoo zommige naam-Christenen van Taroenā, uit dertele lusten na Saban gevugt waren, om volgens de Moorsche vryheit zich te bezoedelen met de Poligamie. Ook waren de huishoudelyke regeringen in 't voetzand geschopt, de vonken van jalouzyen in de vrouw tegens haar man opblakende in ligter lage, behalven dat daar Houwelyken van Christenen met Ongevoligen (met hoofd-verbeuring, volgens zommige wetten gedoemd) waren ingegaan, en veeler gemoederen, als op de wip gebragt hadden, om van het Christen tot het Moorsdom over te swenken, zynde vele opregten overladen met schrik, dat wel eersdaags dit zelve Moorsche jok door de Ternataanen hun mogt worden opgelegd. Hier door was ook der E. Compagnies ontzag zeer gekrenkt, de streng der verbonden, met de Ternataanen ontstrengelt, de lands-costuimen van Sangir, niet meer als twee Koningen voor dezen erkennende, als op Colonga, en Taboecan, met voeten getreden, de onderdanen, als van Saban, van haren regt wettigen overheer ('t welk is de Koning van Taroenā) ontroofd, de liefde beide tot den Godsdienst, en de E. Compagnie, in de gemoederen der Taroenēzen verflaaut; de baldadigheid van den gemelden Don Philippo, tot meer en meerder ongeregeltheden aangemoedigd, waar door de Moorsche stoutmoedigheid meer en meer het hoofd was opstekende, gelyk ook

alle deze ergerlyke voorbeelden den swakken Christenen maar verstrekken konden voor spiegels van een zondige navolging, zynde der Taroenēzen Koning, indien slegts hem het minste oogwenken van de E. Compagnie maar toelukte, terstond gereed, om zich op die van Talaut, by my tot nog toe beneffens andere zaaken niet onderzocht, en met eene op die van Saban, met de wapenen te wreken, en die van Sjauw, en eenige Dorpelingen op Sangir, die hem veel volks afhandig hadden gemaakt, tot redelykheit te brengen, op dat zyn ryk niet meer tot een prooi, en voor roofzuchtige handen onvatbaar zyn mogt.

De Koning van Candahar, over eenige maanden na Sarangani gereisd, wagt de verrigting van de planting des Godsdienfts aldaar na zyne wederkomst.

Vermits de Schoolmeester van Sangir, Marcus de Rosario, als ook byzonder de Schoolmeester van Tagulanda, blyven verzoeken om van daar verplaatst te worden, 't welk ik hun afgeraden heb, alzoo dit wel een ervaren meester vereischt, zo in onderwys, als in tugt-kunde, om deze wonderlyke humeuren van menschen met leenige, en strakke zeelen te leiden en te breidelen, waar toe een jong Schoolmeester, by wien de vereischte voorzigtigheid selden berbergt, selden bequaam is; behalven dat ook deze domme landaard, zoo door 't Moorsche, als 't Kastiliaansche bedrog, van hare landen beroofd, en van hun volk ontvolkt zynde, ik oordeele, dat zommige Ambonsche Schoolmeesters vry snediger bedreven, en mogelyk zeer handzaam zouden zyn, om den onstantvastigen inborst die deze, als mede de landaard van Celèbes erfelyk aangeboren is, tegen te kunnen gaan. Waaromme ik U E., Agtbare Heer, in bedenking geve, of niet de Schoolmeester, Jeremias Rodrigos, die het hoofd en zinnen wel laat hangen na deze Moluccos, ook van U E. Agtbare nog onlangs voor myn vertrek herwaards geprojecteerd, niet en zoude na deze quartieren verzonden kunnen werden. Ik schryve dit, als vereischende, tot wegneming van 't quaad, zoodanig een, die 't quade in zyn binnenste kent, en uit zyn kennis het quaaddoen zelfs vermyd, en by gevolg zynen evennaasten daar van afhoud. De Schoolmeester, Anthony de Melo, van Noeffanivel, wegens des Gouverneurs order met my herwaards gereisd, om de behulpzame handen aan de scholen toe te reiken, zal by provisie op den meesten dienst vereischende plaats, als Sangir, geplaatst worden. Met alle nedrigheit, verwacht ik op alle deze myne geringe voorstellingen, insgelyk op de zaaken nog staande te verhandelen, met die van Cajeli, Gorontalo, Limbotto &c. U E. E. wyzen raad, en veel vermogende behulpzaamheit.

Groot

1675.

Groot Agtbare, Manhafte Heer, ik hebbe goed gedagt dit verbaalde dus over te zenden, hebbende een Copie daar van aan den Agtbaren Heer, Jacobus de Ghein, als ook een aan den E. Commissaris Daniel Helmans, verleent; ik verzoeke verschoont te zyn, indien ik wegens de kortheit des tyds, nevens andere ongelegentheden, verbindert ben, nauwkeuriger de waarheit te ondervinden. Ik hebbe egter deze letteren in 't ruwe dus afgemaakt, verhopende dat U Ed. wysheit met medoogen zal ingenomen zyn over myne onmagt; blyvende van voornemen, om U Ed. schriftelyke aanrading (by my voor een gebod geagt) met een weder-aanbod van alle vrywilligheid uit te voeren; blyk-stukken heb ik daar van niet alleen aan U Ed. Groot Agtbaarheid, maar ook aan anderen, by geschrifte ten overvloede vertoont. Ik zal dan op dezen grond op Manado, en Sangir, tot over de twee maanden blyven, verbidde, of my een Copia van 't Duitfche avond-Gebed, door my gemaakt, als ook de Ambonsche Kerken-order, mogt worden toegezonden, hebbende ook verscheiden schriften nodig, daar ik myn Huis-vrouwe om geschreeven heb. Voorts is myn yverig verzoek, en bede, dat ik eens door de minste tyding de welvarentheit van myn Huisgezin vernemen mogt; die berigting zoude my (die afscheid genomen heb van myn vrouw, toen met zwaarlyke overvallen gequelt) geen weinig troost en blydschap toebrengen, myn egtelyke en vaderlyke liefde zoude leven in myn lieve kinderen, en hoogwaarde vrouw. Wat myne gezondheid betreft, ik betuige, dat, zo ik een maand langer op Maleyo had moeten vertoeven, zo waar ik, na menschelyken oogensbyn (als reeds gequelt met hoofdpyn, daar de ziekte alhier eerst uit ontstaat) in 't ziek-bedde al lang vervallen. De Kapitein, Claas Ruttensz. is overleden, nalatende een weduwe, die wegens onlyde-lyke pynen, als is hangende tusschen leven en dood. De doods-gedaante stelt zich in veeler aangezichten, als levendig ten toon. Ik bidde dierhalven, dat myn Huis-vrouwe en kinderen niet herwaarts mogten werden overgezonden, vergunt haar zulk, verzoekende myn gagic, kost-geld, en recognitie. Betoon haar met myn lieve kinderen U Ed. gunste. Ik bidde den Almagtigen, dat ik, zyn onwaardige dienaar, mogt nog in 't leven gespaard worden om zyn 's naams wil, om zyn gemeente, en om myne kinderen; evenwel op dit Sangir, daar dagelyks de Roodeloop-ziekte menigte menschen ten grave zend, niet vrezende, al ging ik in een dal der schaduwen des doods, myn God is by my, zyn Hemel is my op alle plaatzen van den aardboodem even naby. God de Heer zegene U Ed.

Dood van Kapitein Ruttens, en groote onge-zondheit op Maleyo,

En Sangir.

1675: Agtbaarheids ampt, perzoon, U Ed. hoogwaarde Huis-vrouw, en lieve kinderen. Dit wenst van herten die geen, de welke verblyft, onderstond U Ed. Agtbaarheids onderdaan, was getekent, Jacobus Montanus. in margine stond in 't jaar 1675. den 17den November, in de Negry Taroena, op het eiland Sangir.

A A N H A N G S E L.

DE Spanjaarden van Sjauw verzoeken met de E. Compagnie den Koophandel van Gerioffel-nagelen in te gaan, het welke na myn vermoeden ik hun afgeraden heb, met zeggen datze zulk een verzoek vry mogten agterweeg laten. Zy hebben met eenen door den Paap, Emanuel Espanjola, een brief gezonden aan den E. E. Heer Jacobus de Ghein, waar in zy zich zoeken te verontschuldigen over 't doodslaan der Talauwers.

Verzoek der Spanjaarden over de Nagelhandel.

Den 14den dezer is alhier op Taroena een sterke dog kortduurende aardbeving ontstaan; hebbende zedert ons veertien dagen verblyf de storm-winden met een groot gedruis alhier gewaaid.

Aardbeving op Taroena.

Het bovengemelde volk hadde, naar ik van verre vermoeden zoude, wel zich onthouden willen omtrent het vischbryke eiland Oebi; byaldien hun eenige permiffie daar toe vergund wierd.

Een zeeker Assistent, genaamt Jan Fransen, verzoekt om herstelling van gezondheid van Maleyo op Ambon met Communicatie van den E. E. Heer Jacobus de Ghein, te mogen worden verplaatst, zynde een perzoon, die een curicus Teekenaar, en kender van Diamanten, ook konstig in Zilver en Goud is. Ik verzoeke de E. Heere 's gunst voor hem, mitsdien zyn geslagte aan my in vriendschap verknogt is.

Ik hebbe de Graffteden van de twee Predicanten, als Iaacus Huisman en Franciscus Dionisius, met een schreyend gemoed gaan bezigtigtigen, die neffens elkanderen in zoo wat geringer als andere Graffteden met een weinig aarde bedolven waren, waarom de Heer de Ghein ook voorgenomen had, om de zelve met wat kalk &c. op te metselen.

Hier volgt het verzoek van den Koning van Taroena, het welk ik schreef volgens zyn dictering, en hy dit zelfs met eigen band onder-teekent, als blykt.

AKo Colano derri Calongan bri segalla daulat Capada Tuan Gouvernador, Anthoni Hurdt, daan minta Toeban bri tangan toelangan agar djangan Agamma Christaon daan Tanna beta mendjadj

ET S E

Van 175. in November

Eilanden.	Dorpen.	Keaten.	Catechifanten.	Predikatiën door zyn Eerw. gedaan vanden 13den September tot den 17den November.
Oebi	1 .	1	Oebi 1
Batsjan	Laboewa.	1 .	{ 6 vrouwen. 4 mans.	Batsjan 2
Makjan	1 .	1 .	{ 14 vrouwen. 4 mans.	Makjan 2
Ternate	1 Maleyo.	1	Maleyo 8
Tidore	1 Corp ^l . 4 Sold ^{ten}
Manado	1 .	1 .	{ 22 vrouwen. 2 mans.	Manado 6
Tagulanda	1 .	1 .	. 30 vrouwen.	Tagulanda 1
Sangir	{ 1 Taroena. 1 Taboecan.	1 Tar 1 Tab	Taroena 1
8	9	9	82	21

E X T R A C T - S C H E T S E

Van D. MONTANUS Kerkelyke visite in Ternate van 't jaar 1675. in November
voltrokken.

Eilanden.	Dorpen.	Kerken.	Schoolen.	School-kinderen.	Gedoopte kinderen.	Gedoopte bejaarden.	Meesters.	Ledematen.	Catechifanten.	Predikatiën door zyn Eerw. gedaan van den 13 ^{den} Sep- tember tot den 17 ^{den} November.
Oebi	1 . .	1	Oebi 1
Batsjan	Labocwa.	1 . . .	1 . . .	10 . . .	3	{ 1 Benjamin de Li- ma had hier ge- legen van 11. Ju- ny 1665. }	2 . . .	{ 6 vrouwen. 4 mans. }	Batsjan 2
Makjan	1 . . .	1 . . .	1 . . .	8 . . .	2	{ 1 Joannes Pais van 6. April 1667 vervangen door Jacob Pau. }	2 . . .	{ 14 vrouwen. 4 mans. }	Makjan 2
Ternate	1 Maleyo.	1 . . .	1 slegt.	12 . . .	1 . . .	{ 1 Domingos Pisis vertrok vervan- gen door Baf- tia in 1 Ondermeester Henrik Teboe. }	Maleyo 8
Tidore	1 Corpl. 4 Soldten.
Manado	1 . . .	1 . . .	1 . . .	25 . . .	16	{ 1 Henrik Sybrandsz. 1 Ondermeester Jan Adamsz. van Tagulanda. }	{ 22 vrouwen. 2 mans. }	Manado 6
Tagulanda	1 . . .	1 . . .	1 . . .	50 dog 15. verschen.	30 . . .	15 . . .	1 David Jacobsz.	30 vrouwen.	Tagulanda 1
Sangir	{ 1 Taroena. 1 Taboccan. }	{ 1 Taroena. 1 Taboccan. }	1 . . .	25 . . .	45	{ 1 Marcus de Ro- sario. 1 Antoni de Melo }	Taroena 1
8	9	9	6	188	108	16	8	4	82	21

1675. *mendjadi noesa derri pada tangan Orang Sawan, Manganitoe, Tamaco, Sjaww. onderfont, Itoelah bartandah derri beta, en was geteekend Martin Tatandam. ter zyden stond Ampir Malam.*

Gecollationeerd, Accordeerd Amboina den 14^{den} July in 't jaar 1676.

Isaac van Thye.

Secretaris.

Uit dit rapport ziet men niet alleen, tot wat plaatzen zich de visite van een Predikant in de Moluccos toen uitstrecte, maar ook hoe veel moeite zulk een man op de zelve heeft, en in wat voor een staat de Kerk daar geweest is, om het

welke in een korter gezigt by een te vinden, wy niet qualyk gedagt hebben eene korte schets dezer visite hier by te voegen. † †

1675.

Deze Heer *Montanus* was een wakker man, die, had hy nog wat mogen leven, deze kerk grooten dienst gedaan zou hebben, maar gelyk deze moejelyke visite zeer veel Predikanten afgemat, verflonden, en als weggesleept heeft, vooral, zedert zy van zo wyd een uitbreiding, als wy hier na zullen zien, geworden is, alzooy quam hy ook den 22sten April in 't jaar 1676. daar te sterven.

D. Montanus hier in 't jaar 1676. overleden.

Men zond derhalven den 5^{den} Augustus dezes jaars den Predikant *Gualterus Peregrinus* na Ternate. Wat die daar verrigt heeft, blykt mede uit zyn hier nevens gevoegd rapport.

TIENDE HOOFDSTUK.

Kerkelyk bericht van een visite der Moluksche kerken en schoolen, door D. Peregrinus in 't jaar 1676. Zyn komst in Ternate, en hoe hy daar ontfangen is. Slegte bevinding van de kerk hier. Zyne verrichtingen. Komst van den Heer Hurdt, en van D. Durant. Invoering der kerken-order hier. D. Peregrinus vertrek na Manado. Zyne verrichting aldaar. Bevind de school en kerk hier redelyk. Komt op 't eiland Sangir. Zyne bevinding van de schoole op Taroena, en Calongan. Laat op Sjaww na den staat der kerken en schoolen van Tagulanda vernemen. Hy komt, na veel gewaar, op Tagulanda. Zyne verdere verrichting. Reden van de slegte bevinding hier. Vyandelyke handeling van die van Sjaww tegen die van Tagulanda. Zyne te rug-komst op Manado. Verzoek der Tagulanders om eenige bezetting. Zyne Eerw. nader getuigenis van dit volk. Als mede van Nagel-boomen, hier vallende. Belofte van Binangkal van Christen te worden. D. Caheing op Manado als Predikant gelegd, Vertrek van D. Peregrinus. Zyne wederkomst op Ternate. Verkiezing van Ouderlingen, en Diakenen. Zyne verdere verrichtingen. Hy neemt vyftien nieuwe Ledematen aan. Verrichting op Batsjan.

Visite der kerken en schoolen in de Moluccos, door D. Gualterus Peregrinus zedert den 5^{den} Augustus in 't jaar 1676. tot den 15^{den} Augustus in 't jaar 1677. gedaan.

Kerkelyk bericht van een visite der Molukze kerken en schoolen, door D. Peregrinus in 't jaar 1676.

In 't jaar 1676. op den 5^{den} Augustus des naarmiddaags ten vyf uren hebben wy, in des Heeren naam, onze reize van Amboina naar Ternate begonnen, om aldaar, en op der zelve onderhoorige eilanden, de kerken en schoolen te visiteeren, en vorders te doen, wat my (volgens myne commissie) aanbevolen was.

Den 12^{den} dito zyn wy op de reede van Ternate voor de Fortres Orangie aangekomen, en aldaar geankert, en met de Boot aan land gegaan zynde, wierden wy van den opper-gzaghhebbber, en andere Officieren, vriendelyk verwelkomt.

I. DEEL.

Den 13^{den} dito, des namiddags ten drie uren, is binnen het Fort Kerken-raadt gehouden, alwaar ik, binnen gestaan zynde, hebbe de redenen myner overkomste te kennen gegeven, ende myne Credentie overgelervert, en ben toen van alle de leden des Kerken-raads vriendelyken verwelkomt geworden, en zy hebben verzocht, dat ik in hunne vergaderinge het ampt van Preses en Scriba wilde bekleeden, gelyk ik dan ook deede. Ik hebbe hen gevraagd naar den staat hunner kerke, dien zy my zeiden zeer sober en slegt te zyn; overmits zy nu in drie jaren tyts geen eigen Predikant hadden gehad, en in den tyd van die drie geheele jaren geen drie maanden van Predikanten waren bedient geweest, waar door alles in de kerke was vervallen, en verbystert, en de gemeente in getal en kennisse vermindert, gelyk ik ook naderhandt niet dan te veel hebbe bevonden. Toen

Zyn komst in Ternate, en hoe zyn Eerw. daar ontfangen is, Slegte bevinding van de kerk hier.

E e e ver-

1676. verzogten ook die van den Kerken-raadt, dat ik toch eenigen tyd lang wilde by hen, ende de gemeente blyven, om Godes heilig Woord te verkondigen, en het vervallene, zoo veel mogelyken was, te helpen op-rechten.

Den 16den dito hebbe ik des voormiddaags in het Duits, en des namiddaags in het Maleits gepredikt, en het H. Avondmaal afgekondigt.

Den 18den hebbe ik, neffens den Ouderling, Mr. Anthoni Kramers, de Ledematen der gemeente aan de tafel des Heeren gaan nodigen.

Den 21sten dito hebbe ik in de kerke de voorbereiding-, en proef-predikatie gedaan.

Den 23sten dito, hebbe ik des morgens in het Neerlands gepredikt, het H. Avondmaal aan vyfenvyftig perzoonen bedient, en des naarmiddaags den Maleitschen dienst gedaan.

Den 25sten dito hebbe ik neffens een Ouderling buiten het Fort de schoole bezogt, die heel sober en flegt was, alzo ik daar niet meer dan twaalf kinderen bevond te wezen, waar van maar zes de Aldegonde vragen, en de andere zes de Gebeden leerden, die, ondervraagt, niet veel wisten te antwoorden.

Den 30sten dito hebbe ik des voormiddaags den Duitschen ende des nademiddaags den Maleitschen Godsdienst gedaan.

Den 6den September heb ik zoo den Duitschen als den Maleitschen dienst gedaan.

Den 8ten dito ben ik in de polityke vergaderinge binnen gestaan, verzoekende van haar E. E. Agtbaarheden, dat zy my doch geliefden te dimitteeren, om naar Manado, Tagulanda, en Sangir te reizen, om volgens myne committie aldaar mynen opgeleiden dienst te verrigten, te meer, alzo de Mousson, haast mogte komen te veranderen, en ik dan die reize niet wel en zoude konnen krygen, waar op my van den Prefident en Gezaghebber wierde geantwoordt, dat ik noch eenigen tydt moeste blyven, en dat men de reize na Manado ten allen tyden konde bekomen.

Den 13den dito hebbe ik weder zoo den Maleitschen, als den Duitschen Godsdienst gedaan.

Den 19den dito hebben wy wederom Kerken-raadt gehouden. De acten der zelve zyn in het Kerken-boek ingeschreven.

Den 20sten hebbe ik wederom zoo den Duitschen als Maleitschen dienst gedaan.

Den 27sten hebbe weder voormiddaags Duitsch gepredikt, en des nademiddaags den Maleitschen dienst gedaan.

Den 4den hebbe ik des voormiddaags Duitsch gepredikt, en D. Durant, die met den Ed. Agtb. Heer Gouverneur Hurdt

op Maleyo overgekomen was, heeft des namiddaags den Duitschen dienst gedaan.

Den 6den dito hebben wy wederom Kerken-raadt gehouden, waar in ik het ampt van Preses, en D. Durant van Scriba bekleedde, hebben eenen nieuwen Ouderling, en een nieuwen Diaken, verkooren, en op alles, 't geen tot stigtinge van Gods kerke konde dienen, goede order gestelt, en de kerken-order van Amboina, (zoo veel applicabel) in de kerke van Ternate ingevoerd, en van de kerkenhandelingen aan den Ed. Agtb. Heer, Gouverneur Hurdt rapport gedaan, dat zyn Ed. zich wel heeft laten gevallen.

Den 11den heeft D. Durant zoo voor als namiddaags den Predik-dienst waargenomen.

Den 18den dito hebbe ik voormiddaags in 't Hollands gepredikt, en D. Durant des namiddaags den Maleitschen dienst gedaan.

Den 21sten October ben ik met Sinjr. Dirk de Ghein, en den E. Secretaris, Andries Olofs, en den Krank-bezoeker Adriaan de Jongh, aan boort van het Fluit-schip de Helena gegaan, om onze reize naar Manado te vervorderen, en hebbe op die reize alle Sondagen den Predikdienst wel waargenomen.

Den 6den zyn wy op Manado al te zamen wel en gezond gearriveert.

Den 8ten dito hebbe ik voormiddaags den Duitschen Predikdienst verrigt, en twee perzoonen getrouwd, en des naarmiddaags den Maleitschen dienst gedaan, en zes kinderen ge'oopt.

Den 9den dito hebben wy de schoole gevisteert, die wy in een redelyken stand hebben bevonden, de oude luiden en volwassene hebben wy in de fondamenten der Christelyke religie onderzocht, die meeren-deels goede beginzelen van de kennisse Gods betoonden te hebben; hebben ook de zelve ernstlyken aangemaand, tot neersligheit in die dingen, die God den Heere, en hunne eigene zaligheid, betreffen. Wy hebben ook den Krank-bezoeker, Adriaan de Jong, ende de Schoolmeesters, de kerk-order voorgelezen, ende ier hand gesteld, en tot vlytigheit in bunnen dienst vermaant.

Den 11den dito zyn wy wederom t'zeil gegaan, om onze reize naar Sangir te vervorderen.

Den 23sten dito zyn wy op het eiland Sangir in de Negry Taroena al te zamen gelukkig en gezond gearriveert, en hebben op den 29sten dito aldaar gepredikt, en eenendertig kinderen, en acht volwassenen, aldaar gedoopt.

Den 2den December hebben wy in de Negry Taroena de schoole bezigtigd, en daar in bevonden honderd vyftig kinderen,

1676.

Heer Hurdt, en van D. Durant.

En invoering der kerk-order hier.

D. Pergrinus vertrek na Manado.

November.

Zyne verrichting aldaar.

Bevind de school, en kerk, hier redelyk.

Komt op 't eiland Sangir.

December.

en

Septem-ber.

Zyne verrich-tingen.

October. Komt van de

1676. *en waren de absenten, volgens de getuigenisse des Konings van Taroena, ende des Schoolmeesters, ook nog wel zo veel.*

In deeze schoole was niet een Catechismus te vinden, daar was ook niet een discipel, die daar eenige kennisse van hadde, om een vraage daar uit te beantwoorden. Daar waren noch zommige Aldegondes Vraag-boeken, die veele noch redelyken wel wisten te beantwoorden; ook waren daar zommige Geneses, en Caspari Wilkens, daar in de kinderen leerden leezen, en veele daar in redelyken hadden toegenomen, veele konden de Gebeden, ende de vyf Hoofdstukken der Christelyke Religie van buiten.

Den 5den dito hebbe ik in de Negry Calongan (welke Negry mede onder den Koning van Taroena behoort) gepredikt, achtiën kinderen, en twintig volwassenen gedoopt, en eenen meester Henrik Tehou, zynde een van de Schoolmeesters van Taroena, aldaar tot ordinair Schoolmeester gestelt, om aldaar de kerk- en schooldienst als Schoolmeester te bedienen.

Den 6den dito heb ik weder op Taroena gepredikt, en vyftien kinderen gedoopt.

In deeze Negry worden alle avonden de Avond-gebeden gedaan, en zyn de kinderen, en de volwassenen, in de Hoofdstukken der Keligie onderweezen.

Den 7den dito zyn wy van Taroena wederom aan boord gegaan om onze reize naar Sjauw, en Tagulanda, voort te zetten; dog alzoo wy, vermits contrarie sterke wind en stroom, uit die Baei niet kosten geraken, ben ik den 13den dito (aan boord des voormiddags gepredikt hebbende) van boord in de Negry Taroena gegaan, en heb des namiddags aldaar in het Maleits gepredikt, en vier kinderen gedoopt, en wy zyn den zelfden dito des avonds de voornoemde Baei uitgelaveert, om onze reize en commissie op Sjauw, en Tagulanda, te vervorderen; maar alzoo wy contrarie winden en stroom kregen, zyn wy buiten het eiland Sangir omgedreven, konden ook naderhand geene van de voornoemde eilanden (overmits de harde en sterke contrarie stroomen) aandoen ofte bezeilen, maar zyn verre afgedreven tot bykans aan Miau toe, en na veel moeiten en zukkelen, niet zonder gebrek van kost, zyn wy door de straat van Lembe geraakt, ende den 3den January in 't jaar 1677. weder op Manado gearriveert.

Den 10den dito hebbe ik op Manado des voormiddags Duits, en des namiddags Maleits gepredikt.

Den 15den hebben de polityke Commisfariissen een Coracor naar Sjauw afgevaardigt, om den brief van den Agtb. Heer Gouverneur Anthoni Hurdt aan den Spaanschen Kapitein aldaar te behandigen,

en rescriptie daar op te verwachten. By deeze gelegenheit hebbe ik (alzo ik zelve doen ter tyd niet wel te pas was) den Krankbezoeker, Adriaan de Jong, en meester Henrik Sybrandtzen, mede naar Tagulanda overgezonden, om naar den staat der kerken en schoolen aldaar te verneemen, en my pertinent rapport daar van te doen, die den 1sten February weder op Manado zyn gearriveert, ons te kennen gevende, dat de kerken en schoolen op Tagulanda, gants en ten eenemaal vervallen waren, en dat op Minanga, zedert het vertrek van zalr. D. Montanus, en op Tagulanda nu in den tyd van twee maanden, geheel geen kerk- of school-dienst en was gepleegt, noch eenige openbare Gebeden ofte kerkenoeffeningen gedaan, gelyk uit de schriftelyke rapporten, en 't dag-register kan gezien worden. De reden is, om dat beide de schoolmeesters vreesden te zullen vermoort worden.

Ik ben derhalven te rade geworden, met een Coracor naar Tagulanda over te scheppen, om den vervallen staat van de kerk en schoolen (zo veel my doenlyk is) te herstellen.

Den 8sten February hebbe ik met meester Henrik Sybrandzen met een Coracor van Manado naar Tagulanda onze reize aangevangen, en zyn wy den 12den dito naar veel moeiten, en niet zonder groot perykel van te zullen vergaan, op Tagulanda aangekomen, gingen noch op dien zelfden dito in de schoole, alwaar wy den Schoolmeester met elf kinderen hebben gevonden.

Den 13den dito hebben wy de inwoonders door den Maronhi laten aanzeggen, dat zy des anderen daags, zynde Sondag, alle te zamen zouden in de kerke komen, om de predikatie van Gods Woord aan te hooren, en hunne kinderen ten doop te brengen; hebben ook den zelfden dito de schoole wederom bezigtigt, en daar in tweentwintig kinderen bevonden, die gants weinig op de vraagstukken van de Religie wisten te antwoorden.

Den 14den hebbe ik den Godsdienst op Tagulanda verrigt, en vierenvyftig kinderen gedoopt, de kerke was gepropt vol menschen; ik hebbe hun, na de predikatie, aangezegt, dat zy des Woensdaags daar aan wederom zouden in de kerke komen, om Gods Woord aan te hooren, en dat zy de reste van hunne ongedoopte kinderen zouden ten doop brengen.

Den 15den hebbe ik met den Substituit Koning ofte President, ende zynen raad, vergaderinge gehouden, en hun afgevraagd, hoe en wat de oorzake was van het deerlyke vervallen der kerken en schoolen, en van den waaren Godsdienst, 't welk was regelregt strydende tegen het accoord, en ver-

In 't jaar
1677.
Janua-
rius.

1677.
Laat na
den staat
der kerke
en schoo-
len van
Tagulanda
verneemen.
February.

Zyn
Eerw.
komt, na
veel ge-
vaar, op
Tagulanda.

Zyne
verdere
verrich-
ting hier.

1677.

bondt tusschen de E. E. Agtb. Compagnie en de voorige Koningen opgericht, als ook tegen hunne eigene beloften, noch laastmaal aan zalr. D. Montanus gedaan; hun met eenen voor oogen stellende die schrikkelijke zoo tydelyke als eeuwige oordeelen en straffen, die zy zekerlyk daar over hadden te verwagten. Hier op bleven zy staan als verstomd. Daar na gaf de oude Goegoegoe tot antwoord, dat de voorgaande Koningen, ende zy zelve, den Godsdienst en schoolen wel hadden gehandhaaft, ende den inwoonderen met goede exempelen waren voorgegaan; dat ook deeze tegenwoordige Koning, ofte President, zyn devoirs wel hadde aangewend, ende gaarne zoude den welstand der kerken en schoolen zien; maar dat eenige zyner Officieren, als ook zyne onderzaaten, hem niet naar behooren wilden gehoorzamen, en dat zy derhalven welbertelyke wenschten, dat hun van de E. E. Agtb. Compagnie een Sergeant met eenige Hollandische Soldaten mogten togezonden werden, om aldaar te resideeren; dat als dan de rebelligen beter in dwang gehouden, en zy tegen hunne nabuurige vyanden te beter beschermt zouden zyn.

Zy verbaalden insgelyx, hoe op den 4den July, in 't jaar 1676, de Koning van Sjauw met zyn Hongi op Tagulanda gekomen, ende aldaar twaalf dagen op de reede verbleven was. Etschende van de Tagulanders omtrent honderd Slaaven, en als hy daar quam te arriveeren, dat zy hem zouden brengen Hoenders, Rys, Toebak, Pinang, Sagueer, &c., en dat zy hem zouden erkennen voor hunnen Heere; waar op zy hem tot antwoord gaven, geenzins, dewyl zy anders geen Heer erkennen als de E. E. Compagnie, waar op de Sergiant van de Spanjaarts antwoordde, indien zy de voornoemde Slaaven niet en wilden geven, en den Koning van Sjauw niet en wilden voor hunnen Heer erkennen, dat hy last hadde van zyn opperhoofd, dat zy niet weder zouden naar Sjauw keeren, al zouden zy alle doodgeslagen worden; waar op de President met zyn Babatos sweegen; doch meester Andries antwoordde: Gy, Sergeant, zegt, dat gy zulk een order hebt van uwen Kapitein, gy kunt zo lange blyven tot dat gy alle de moordsteekt; doch wy zullen u niet zo veel geeven als een muis, voor ende alear dat wy andere order hebben van de Compagnie.

Ik hebbe hen wederom gevraagd, waarom zy niet in hunne Negry op Pehe gingen wonen, gelyk zy aan D. Montanus beloofd hadden. Zy antwoordden, dat zy, aldaar by malkanderen in eene Negry woonende, hun eiland, ende haven, van roovers, en vyanden van andere plaatzen, niet en zouden kunnen bewaren, en dienvolgens hun land heel onvrj zoude zyn, en dat

D. Montanus hun hadde beloofd, eenige quantiteit bus-poeder, en kogels te zullen verschaffen, om zich in de Negry te verweeren, maar dat by zyn beloften niet was nagekomen.

Ik hebbe hun afgevraagd, of zy de Agtb. Compagnie ook wilden getrouw en geboorzaam blyven in allen deelen, en inzonderheit den Godsdienst, kerk, en schoolen wederom opregten, en handhaven, volgens accoort, 't welk hun voorgaande Koning, Anthoni Bapeas, met de Agtb. Compagnie hadde opgeregt.

Zy gaven tot antwoord, dat zy de Compagnie wilden getrouw blyven in eeuwigheit, den Godsdienst wederom opregten, en de schoolen herstellen, zo veel hun eenigzins doenlyk zoude zyn, en dat zy ook de helperde hand van de E. E. Agtb. Compagnie verzogten, op dat zy de rebelligen, ende baare nabuurige vyanden, genoegzamen wederstant zouden kunnen bieden.

Ik hebbe hun weder afgevraagd, of zy ook iets tegens hunne Schoolmeesters hadden in te brengen, en of zy ook eenig misnoegen in een van beiden hadden.

Zy antwoordden dat zy in meester Andries Fortados volkomen goed genoeg hadden. Aangaande meester David Jacobus daar waren voor dezen wel eenige quade geruchten door valsche tongen van uitgestrooit; maar dat zy de zaak nu naauwer hadden onderzocht, en alles bevonden leugens te zyn, en dienvolgens nu met hem vergeenoegt waren.

Ook hebbe ik meester Andries Fortados afgevraagd, of hy deeze vergaderinge ook ierwes voor te dragen hadde, en of hy ook op iemand misnoegen hadde.

Hy gaf tot antwoord, dat hy in niemand, groot ofte klein, misnoegen hadden, dan alleene in den perzoon genaamt Abdul, zynde een vriend ofte bloed-verwant van den Koning van Sjauw, woonende op het eiland Tagulanda, die hem hadde wil en laten vermoorden, waar toe deeze Abdul alreede de waardye van een halve Slaave aan anderen hadde gepresenteert, waar over hy zeer ontruff was, en zyn schoole niet hadde derven waarnemen, gelyk de voornoemde Abdul zelve in den vollen raad hadde bekend, met byvoeginge van dreigementen aan die van den raad.

Zo hebbe ik ook de Schoolmeesters tot naarstigheit en yver in hunne kerk en school dienften vermaand, en hun die zelve wederom aanbevoelen, en meester David Jacobus wederom naar Minanga togezonden, en de opperhoofden vermaand naarstige opzigt op de Schoolmeesters te nemen, en hen in hunnen dienst te handhaven; 't welk zy beloofd hebben te zullen doen.

Den

1677.

Reden van de flegte bevinding hier.

Vyandelyke handeling van die van Sjauw tegen die van Tagulanda.

Zy rug kot Ma. Ve der gul on ge tin

Zyn Eerw. rader tugen van d volk.

Als me van de Negel-boome hier v lende.

1677. Den 17den dito, op Woonsdag, hebbe ik wederom op Tagulanda gepredikt, en negen kinderen gedoopt.

Den 22sten dito hebbe ik wederom gepredikt, eenige kinderen gedoopt, en vier paar perzoonen in den Houwelyken staat bevestigd.

Ik hebbe ondertuffchen alle dagen de schoole bezogt, en de kinderen geexamineerd, die in myn aanwezen aldaar in een redelyk getal vergaderden, en veele op myn voorgeselde vragen redelyk wisten te antwoorden, en zyn wy den 24sten dito wederom met een Coracor van Tagulanda vertrokken, ende den 26sten dito weder op Manado gearriveert, en op den 27sten dito volgde ons noch eene Coracor van Tagulanda op Manado, ophebbende beide de Goegoegoe's, met noch eenige andere Officieren van Tagulanda; verzoekende van den Vaandrig, en Opper-hoofd van Manado, dat zyn E. hun geliefde een Sergeant met vier Soldaten mede te geven, om aldaar garnizoen te houden, ten einde zy des Konings gezag over zyne onderzaten zouden helpen stabileeren.

Waar op de Vaandrager tot antwoordt gaf, dat hy daar geen commissie toe hadde, en dat zyn voorzaat Jochem Sipman daar voor dezen Soldaten met een Corporaal hadde gelydt, maar dat de Heer Franks dezelve daar van daan hadde doen vertrekken, daarom, byaldien zy een Sergeant met Soldaten begeerden, om op Tagulanda te resideeren, dat zy zulx op Ternate van den E. Heer Gezaghebber ofte Gouverneur, die aldaar mogte zyn, ende het opper-gezag over deeze plaatzen hadde, moesten verzoeken; gelyk zy dan ook zeiden zulx te willen doen.

Deze President, ofte provifioneele Koning (zo het bleek) heeft weinig gezags over zyn onderzaten, en een yder doet hier onverbeurt, wat hem goeddunkt, en zy leven als wilde menschen in allerbande godloosheden en grouwelen, zonder gestraft te worden. Het staat wel te vermoeden, dat veele van deeze Tagulanders van de Sjauwers, ende de Spaansche Paapen, tegens hunne Overheden gestyfd en opgerokkend worden, met welke zy veeltyts verkeeren, en ommegean.

Daar wierden op Tagulanda op verscheiden plaatzen groote Nagel-bomen gevonden, en hebben daar buiten allen twyffel nog veele hier en daar in verborgene en niet wel toegankelyke plaatzen, welke Nagelen zy aan de Spanjaarden op Sjauw heimelyken weten te verkopen, alzo de Sjauwers hunne Nagel-bomen van Tagulanda eerst gehaalt hebben.

Den 28sten February hebbe ik weder op Manado voor- en namiddags den predikdienst waargenomen, gelyk ik voort alle

Sondagen hebbe gedaan; vernemende ondertuffchen naarstelyk naar het leven en omme-gang zo van de Hollandsche als Inlandsche Christenen, waar onder ik veele gebreeken en grove zonden hebbe bevonden in swang te gaan, als inzonderheit de zonden van Hoererye, Concubinagie, Overspel, en Polygamie, bloed-schande, schrikkellyk vloeken, en lasteren van den name Gods.

Welke ik met alle kragt hebbe tegengegaan, zoo in 't openbaar, als in 't byzonder, met vermaanen, bestraffen, dreigen, en met overtuigingen huns gemoeds uit Gods Woord, zo dat ik door de medewerkinge van Gods Geest, de luiden op een heel anderen stel hebbe gekregen, waar door men nu onder de Hollanders zodanig vloeken en Godslasteren niet en hoort. De meeste hebben hunne Byzitten getrouwt, en de anderen hebben ze verlaten, zo dat zy nu als Christenen beginnen te leeven, en neerstig den Godsdienst oeffenen.

De Inlandsche Christenen komen ook neerstiger tot het gehoor van Gods Woord, ende de Catechizatiën, beloven ook hunne ongetrouwde Wyven, ofte Byzitten, te zullen trouwen, en zich by eene vrouwe te zullen houden, en de andere te verlaten, en hebben ook zommige Alphoerezen het Christendom aangenomen, en eenige laten zich nog onderwyzen. Staat ook aan te merken, dat Binangkal, Koning van Caudipan, met alle zyn volk dus lange Mahhommedaansch geweest zynde, het Christen geloof wil aannemen, hebbende zelf met eenige van zyn Officieren, en al zyn volk, in het gehoor van myn predikatiën en Maleitsen Godsdienst geweest, en al een kerk, en een huis voor een Schoolmeester opgereg, verzoekende dat men hem een goeden Schoolmeester wilde toezenden, om hem, ende zyne onderzaten, in de Christelyke Religie te onderwyzen, waar over (gelyk hy ons heeft ombooden) de Paapen van Sjauw hem zeer gedreigt hebben, zeggende, indien Binangkal de Inlandsche ketterse Religie wilde aannemen, en niet de Roomsche-Catholyke, dat zy de kerke zouden laten afbranden, hem insgelyx dreigende met den Koning van Sjauw, sprekende zeer lasterlyk van de Staten van Holland, en de Agtb. Compagnie; niet te min gaat Binangkal, Koning van Caudipan, even sterk met zyn voornemen voort, waar toe wy zyn E. ook goeden moed, en couragie hebben ingestampt.

Den 23sten hebbe ik wederom als voren den Godsdienst in de kerke gedaan, en myn afscheit van de gemeente genomen, en toen aan den Eerw. D. Zacharias Caheing, die als ordinaris Predikant en opziender der Manadische kerken gestelt, en verordineert is, de bezorginge van de kerkelyke

Zyne te rug-komst op Manado.

Verzoek der Tagulanders om eenige bezetting.

Zyn Eerw. nader getuigenis van dit volk.

Als mede van de Nagel-boomen, hier valende.

1677:

Belofte van Binangkal van Christen te willen worden.

D. Caheing op Manado als Predikant geleg.

1677. zaaken, ende den waaren zuiveren Gods- dienst aanbevolen.

Ventrek van D. Peregrinus. Ik ben den 24sten des avonds aan boord van het Jagt Boero gegaan, om myn keer weder naar Ternate, en van daar na Amboina te nemen.

Junius. Den 5^{den} Juny, op Pinxter-avond, zyn wy wederom op de reede van Maleyo gearriveert, hebben ons anker geworpen, en zyn aan land gegaan.

Den 6^{den}, op Pinxter-dag, hebbe ik des voormiddaags den Hollandfchen, ende des namiddags den Maleitschen predik- dienst waargenomen.

Verkiezing van Ouderlingen, en Diaconen. Den 9^{den} hebbe ik den Kerken-raad by malkander laten roepen, waar in wy tot Ouderlingen hebben verkoren in de plaats van meester Anthoni Kramers, Pieter Titus, en in plaats van Johan Lopis, Johan Franfen. Tot Diaconen in plaats van Pieter Titus, Andries Kors, en in plaats van Jan Franfen, Dirk van Kleeverskerken.

Den 13^{den} dito hebbe ik des voor- en namiddags naar de predikatiën de verkoooren Ouderlingen ende Diaconen naamen van den predik- stoel afgeleezen, en het bedienen des H. Avondmaals verkondigt.

Zyne verdere verrichtingen. Den 20sten hebbe ik weder als vooren der Ouderlingen en Diaconen naamen afgeleezen, ende de bedieninge des Hoogwaardigen Avondmaals verkondigt, en vorders de nieuw-verkoooren Ouderlingen ende Diaconen in hunnen dienst bevestigd.

Den 21sten, 22sten, en 23sten hebbe ik met beide de Ouderlingen Jan Franfen, en Pieter Titus de leeden der gemeente bezogt, en hen tot het gebruik van des Heeren H. Avondmaal genoodigd, en aangemaant.

Neemt vyftien nieuwe Ledematen aan. Den 25sten, op Vrydag, hebbe ik de proef- en voorbereidings-predikatie, des voormiddags in 't Hollandsch, en des namiddags in 't Maleits gedaan, en vyftien nieuwe Ledematen in de gemeente aangenomen.

Den 27sten hebbe ik het Heilig Hoogwaardige Avondmaal, zo in het Duits, als in het Maleits, aan de gemeente bediend.

Julius. Ik hebbe alle de volgende Sondagen in de maand van July des voormiddags in het Duits, en des namiddags in het Maleits de

predik-diensten naar myn vermogen waargenomen, verscheide kinderen en volwaffenen gedoopt, menigmaal de schoole gevisiteert, de leeden der gemeente gecatechizeert, en zoo menigmaal, als ik tyd hadde, den eenen voor, ende den anderen na, slistelyk in hunne huizen bezogt, 't welk ik zag hen zeer aangenaam te zyn.

1677. Den 1sten hebbe ik weder des voormiddags den Duitschen, ende des namiddags den Maleitschen dienst gedaan, ende myn afscheit van de gemeente genomen.

Den 4^{den} dito heeft de Agtb. Heer Gouverneur Padbrugge met zyn ganschen Raad, ende den gebeelen Kerken-raad, my uitgeleide gedaan uit de Fortresse Orangie tot aan het buiten holwerk, alwaar de voorschreven Heer Gouverneur, en Kapitein Sweerius, na veele onderlinge heil- en zegen-wenschingen, hun afscheit van my hebben genomen, ende de reste met my in de Boot slappende, bragten my op het Jagt Boero; alwaar wy ons behoorlyk afscheit van malkanderen hebben genomen.

Den 15^{den} hebbe ik op Batsjan des voormiddags in 't Nederlands, en des namiddags in 't Maleits gepredikt, en een kind gedoopt, en ben den zelfden dag weder sloop gegaan.

Onderstond

G. Peregrinus.

Men ziet uit dit Kerkelyk verhoog weder, wat deze Heer op dien togt al geleden, in wat staat hy de kerke daar alomme bevonden, en wat hy met zyn continueel prediken in het Neerduits, en Maleits, met zyn gestadig vermaanen, leeren, en bezoeken van deze swakke naam-Christenen, egter in dien korten tyd al gevordert heeft, dat van meer gevolg zou geweest zyn, zoo men daar wat meer Taalkundige Predikanten op een en den zelve tyd gehad had, daar 'er noit meer, dan twee te gelyk geweest zyn.

Ik heb hier by ook een kort Schetsje van deze visite van D. Peregrinus, even als dat van D. Montanus, gevoegt. *.*

E L F D E H O O F D S T U K .

D. Durant in dit jaar op een tocht herwaards overleden. D. Burenius in 't jaar 1676. herwaards gezonden. D. Caheing in 't jaar 1677. op Manado gelegd. D. Peregrinus weër in Amboina. D. van der Sluis in 't jaar 1678. herwaards gezonden. In 't jaar 1680. D. de Leeuw, en D. Caheing na Amboina gezonden. D. Stumphius. In 't jaar 1683. predikt D. de Leeuw Sangireefsch. D. van der Sluis in 't jaar 1684. na Amboina. D. Hek komt met D. de Leeuw zamen. Welke laatste door den Heer Padbrugge niet zeer bemint wort. Verder aanmerking van den Schry-

S

NU S in de Moluccos,
1677. gedaan.

Eilanden.	Dorpen.	naten.	Getrouwdē.	PREDIKATIEN gedaan
Ternate	't Kasteel	.	.	Op Ternate 36 maal.
Manado	dito.	.	.	Manado 8
Sangir	{Taroena. Calongan.	.	.	Taroena 3 Calongan 1
Tagulanda	{Tagulanda Minanga.	.	4 Paar.	Tagulanda 3
	Caudipan w	.	.	
Batsjan	Laboewa	.	.	Batsjan 2
<hr/>		<hr/>		<hr/>
5	7	4		53

S C H E T S

Van de Kerk- en School-visite van D. GUALTERUS PEREGRINUS in de Moluccos,
van 't jaar 1676. in Augustus, tot den 15. Augustus in 't jaar 1677. gedaan.

Eilanden.	Dorpen.	Kerken.	Meefters.	Schoolen.	Doopelingen.	School-kinderen.	Bejaarden.	Ledematen.	Getrouwde.	PREDIKATIEN gedaan
Ternate	't Kasteel Orangie	1	1	1	1	12	.	70	.	Op Ternate 36 maal.
Manado	dito.	1	Krankbr. <i>Adriaan de Jong.</i> 1 <i>Henrik Sybrandszen.</i>	1	6	Manado 8
Sangir	{Taroena. Calongan.	1 1	1 1 <i>Henrik Tehoe.</i>	1 1	50 18	150	8 20	.	.	Taroena 3 Calongan 1
Tagulanda	{Tagulanda. Minanga.	1 1	1 <i>Andries Furtados.</i> 1 <i>David Jacobus.</i>	1	73	22	.	.	4 Paar.	Tagulanda 3
Caudipan wilde Christen werden.										
Batsjan	Laboewa	1	1	.	1	Batsjan 1
		5	7	5	148	184	28	70	4	53

Schryver over beide deze Heeren. Lof van D. de Leeuw, en zyne agting by haar Edelheden. D. Hek's onvoorzigtigheden. In 't jaar 1688. D. Cammiga hier geplaatst. D. Hek buiten bediening verzonden. Zyne jammerklagten op Batavia. De Krankbezoeker Bertram in 't jaar 1684. op Batavia. D. de Leeuw komt als wettig Predikant van hier op Batavia. Verder verbaal van de handelingen met D. de Leeuw en D. Hek. Hun beider vertrek na 't vaderland in dit jaar. Aanmerkingen van den Schryver over de behandelingen van haar Edelheden en den Kerken-raad op Batavia; omtrent D. de Leeuw. Zommigen laten zich te veel aan de gunst der Grooten, en te weinig aan 't recht van een verongelykten broeder, gelegen leggen. Groot onderscheid tusschen 't gedrag, en de dienften, van D. de Leeuw, en van D. Hek. D. Hek beschreven. Brief van den Kerken-raad van Batavia aan D. Hek, in 't jaar 1687. Vergelyking van beider gedrag in 't vaderland.

1676.
D. Durant in dit jaar op een togt herwaards overleden.

IN de maand October vertrok ook herwaards met den Heer Commissaris, *Antoni Hurdt*; de Predikant, *Petrus Durant*, uit Amboina (gelijk wy dat ook uit het rapport van D. *Peregrinus* zagen) maar die Heer quam den 8ten December, by zyn te rug-reize na Amboina, omtrent Boero te sterven; behalven dat hy tot de kerk van Ternate geen betrekking, en alleen den voornoemden Heer Commissaris verzeld had.

D. Burenus in 't jaar 1676. herwaards gezonden.

Den 16den December in 't jaar 1676. wierd D. *Jacobus Burenus* by haar Edelheden herwaards geordonneerd, en zou ook *Zacharias Cabeing*, na zyn Peremptoir examen herwaards gezonden werden.

Waar D. *de Large* vervaaren zy, blykt my nergens; maar wel, dat D. *Burenus* in 't jaar 1677. hier gekomen, en ook waarschynelyk in dit jaar hier overleden zy.

D. Cabeing in 't jaar 1677. op Manado gelegd.

D. *Cabeing*, den 5den Maart in Amboina Predikant geworden zynde, vertrok van daar den 15den herwaards, en wierd, na zyn komst, op Manado geplaatst, daar hy, volgens 't geen ons uit D. *Peregrinus* rapport blykt, den 23ten Mai dezes jaars reeds lag; waar na D. *Peregrinus* in Augustus weêr in Amboina gekomen is.

D. Peregrinus weêr in Amboina.

Den 15den en 20sten December vond men op Batavia goed, D. *Carolus Mantéau* herwaards te zenden; dog hy weigerde dit; maar in 't jaar 1678. wierd de Predikant, *Cornelius van der Sluis*, na dat hy den 8ten April in Amboina Peremptoir geexamineert was, den 1sten Juny herwaards gezonden.

D. van der Sluis in 't jaar 1678. herwaards gezonden.

Den 19den December, in 't jaar 1678. bleek by 't schryven uit Ternate aan die van Batavia, dat hier een groote deure voor het Christendom (zo men zeide) geopent was, weshalven zy daar om nog drie Predikanten verzogten.

In 't jaar 1680. D. de Leeuw. D. Cabeing na Amboina gezonden.

Den 8ten January, in 't jaar 1680; wierd D. *Cornelius de Leeuw* door haar Edelheden van Batavia herwaards geordonneerd, en gezonden; in welk zelve jaar den 16den Juny D. *Cabeing* van hier na Amboina vertrok.

Den 16den December dezes jaars ordonneerden haar Edelheden D. *Job. Fredericus Stumpbius* wel herwaards, dog men zond hem daar na elders.

1680.
D. Stumpbius.

In 't jaar 1683. zie ik, dat D. *de Leeuw* (de eenigste die dit gedaan heeft; en waar over hy in 't jaar 1685. of 't jaar 1686. ook op een byzondere wyze in foldye, zoo ik meine tot honderd twintig gulden toe ter maand, verhoogt wierd) al Sangirees predikte.

In 't jaar 1683. predikt D. de Leeuw Sangireesch.

D. *van der Sluis* bleef daar nog by hem tot het jaar 1684, quam den 29sten Maart weder in Amboina, van waar in April de Predikant *Mattheus Hek* herwaards vertrok.

D. van der Sluis in 't jaar 1684. na Amboina.

Dus lagen hier D. *de Leeuw*, en *Hek* te zamen van 't jaar 1684, en zoo vervolgens, beide aan 't Kasteel, hoewel *de Leeuw* meest altyd met visiteren der buiten-kerken, die nu al wakker aangegroeit waren, bezig was.

D. Hek; en D. de Leeuw te zamen.

Hy wierd van den Heer *Padbrugge* niet zeer bemint; en vermits zyn Eerw. by 't waarnemen van zyn dienst op de buiten-Comptoiren, nu en dan wel een voordeeltje 't zy met Caret, Vogelnesjes, &c. (zonder de Compagnie, of iemand daar by te benadeelen) deed, dat zekerlyk eene geringe vergelding voor al zyne extraordinaire moeite, Taalkunde, en neerftigheid was, zoo wierd hem dat niet alleen van dien Heer, en veel anderen, benyd, maar men gaf zyn Eerw. ook een zeer quaden naam, als of hy meer werk van zyn negotiëren, dan van zynen dienst, maakte; en ik vind in de instructie, door den Heer *Padbrugge* aan zynen vervanger den Heer *Lobs* gelaten, een passagie ten laste van een Predikant zonder naam ('t geen niemand dan deze zyn kan) waar by hy verdagt gemaakt, en te boek gestelt word, als een man, die, na dat hy den Koning van Mangenitoe, *Takineta* genaamt, na verscheide dingen, of hy die te koop had, en ook eindelyk na eenige onegale Goude knoopjens, die hy aan zyn wambais droeg, gevraagd had, van dien Koning als een, die al te zeer een anders goed begeerde, gevraagd wierd, wat die

Welke laatste door de Heer Padbrugge niet zeer bemind wierd.

1684.

woorden van *Paulus*: *Gy en zult niet begeeren*, zeggen wilden; een vraag, die ik nooit gelooven zal, dat die Koning, die daar als zeer zedig beschreven wierd, aan een Predikant (al had hy schoon al die groote swakheit, van 't zyne waarlyk te begeeren) gedaan heeft, om dat dit met de agting, die de inlander voor een Predikant heeft, en nog veel minder met zyne gewoone eerbied, en onderwerping aan zyn meerdere in 't gemein, overeenkomt; maar dit wil ik wel gelooven, dat de nyd der Grooten, en hun qualyk spreken van dezen man, veel aanleiding tot het quaadspreken en schryven, zoo van dezen Heer *de Leeuw*, als van andere Predikanten, zonder dat zy dit egter verdienden, gegeven heeft; al 't welke wy den een en den ander, als zeer onkundig, hoe zwaar de dienst van een wakker Predikant is, van herten gegeven.

Hier en daar in die instructie zyn ook klare blyken, dat zyn Ed., die niet zeer sterk voor het voortzetten van den Godsdienst, maar sterk voor de menagie was, het werk der bekeering aldaar, en den yver van dezen man, om dit voort te zetten, niet zeer goed keurde; meinende het vry beter te zyn, dat dit van de Leeraars (waar mede hy niemand, dan *D. de Leeuw*, meinen kon) zoo sterk niet wierd voortgezet. Meer eer zou het den Heer *Padbrugge* geweest zyn, dien Heer wat meer, dan wel geschied is, de behulpzame hand te bieden, hem wat minder te benyden, en ook wat minder onnoodige menagien, vooral op 't kerkelyke, te zoeken: want na allen schyn is het dien Heer veel grooter doorn in zyn hert, dan zyn vervanger, geweest, te zien, dat *D. de Leeuw* een veel grooter getal van leerlingen, dan wel andere Predikanten, gehad heeft, om welke bequaam te maken tot het waarnemen der kerken en schoolen op deze en gene dorpen der buiten-eilanden, hy voor ieder leerling (die met 'er tyd tot zeven stuks aangegroeit zyn) drie Ryksdaalders 's maands plag te trekken.

Het is te gelooven, dat deze Heer *de Leeuw*, nevens andere menschen, en Predikanten, zyne gebreken zal gehad hebben; ook keure ik 't vlak af, dat een Predikant zich met den koophandel, of zaaken buiten zyn bediening, bemoeid; maar dit is ook zeker, dat het een zeer Taalkundig, bequaam, en neerstig man geweest is, en dat 'er geen zwaarder werk voor een Predikant in Indiën, dan deze Ternataansche kerken school visite, en geen langduriger, gevaarlyker, nog van meer onkosten voor hem, ergens in Indiën my bekend is.

Verdiens nu zulk een man, die allereerst zulk een vreemde Taal, als de Sangireesche, leerde, niet wat meer, als een ander? 't Is waar, dat hy, behalven zyn wedde van honderd twintig gulden ter maand, en behalven zyne buiten-voordeelen, twee lasten Ryft, en dit voornoemd leerlingen-geld, meer dan andere Predikanten dier plaatze, trok; maar ik zeg, dat dit op verre na de buiten-gewoone onkosten van die reis niet heeft kunnen goed maken.

En hoewel de Heer *Padbrugge* daar niet sterk voor was, het blykt, dat haar Edelheden dit in dien Predikant vry hooger, dan zyn Ed., geacht hebben, gelyk zy hem ook den eersten van al de buiten Predikanten honderd twintig gulden om de Ooft ter maand, ter belooning van zynen yver, gegeven hebben. Ook heugt my nog zeer wel, dat ik den Heer, *Maarten Pit*, ordinaris Raad van India, met veel lof in dezer voegen over zyn Eerw. heb hooren spreken; en uit zekeren togt, in 't jaar 1689. door den Vaandrig *David Haak* na de Noorder-eilanden gedaan, blykt my, dat hy ook de eerste geweest is, die op de *Talautsche eilanden* een meester gelegd heeft.

Het ware maar te wenschen geweest, dat die Heer in die zware hier op gevolgde geschillen met *D. Hek*, en meer andere moejelykheden, daar uit gesproten, niet ware ingewikkelt geweest, zoo zou die kerk zekerlyk nog veel vrugten van zyn Eerw. yver, en arbeid, hebben kunnen plukken; daar onder tusschen deze geschillen veel aanleiding tot verderf van den Heer Landvoogd *Thim*, en van beide deze Predikanten, gegeven, behalven dat zy hunnen verderen dienst aldaar vrugteloos en van een zeer slegten reuk gemaakt hebben.

Deze geschillen namen in 't jaar 1686. en 't jaar 1687. (zo in December des laatsten jaars op Batavia bleek) hun begin. *D. Hek*, die jaloers was over 't grooter inkomen van *D. de Leeuw*, en over de grooter gunst, die de Heer Landvoogd *Thim* zyn Eerw. meer, dan hem, toedroeg, gaf hier de eerste aanleiding toe, zonder dat hy aanmerkte, dat de dienst van *D. de Leeuw* wel tienmaal zo zwaar, als de zyne, was, en dat hy dierhalven ook veel meer, dan hy, verdiende. Dit ging zoo verre in dezen man (die om dit zelve gebrek met veel stank uit Amboina gescheiden was) dat men genoodzaakt was hem den Predikstoel te verbieden, waar op dan (zoo uit de resolutie van den 11den December te Batavia bleek) hun beider verzoek, om ten eersten te mogen na 't vaderland vertrekken, quam te volgen.

1684.
Lof van
D. de
Leeuw.En zyne
agting by
haar
Edel-
heden.Aanmer-
king van
den
Schryver
over bei-
de deze
Heeren.

Na-

1688. Naderhand ging *D. Hek* 's bitterheit van geeft tegen zyn medebroeder zoo verre, dat hy *D. de Leeuw*, zelf, terwyl hy in 't midden van zyn prediken was, niet ongeſchonden kon laten, en hem zoodanig ontroerde, en ſtoorde, dat men genoodzaakt was hem ook in het toekomstende te verbieden, in de kerk te komen. Hy zat 'er dan buiten; maar zoo zot, wangelatig, en driftig, als hy zich in de kerk verſcheide maalen aangeſteld had, ſtelde hy zich ook in 't gezigt van allen daar buiten aan, weshalven men dezen al te driftigen man, wiens aart altyd geweest is, vry woelagtig, zeer onrustig, en gedurig met iemand in geſchil te wezen, om verdere onheilen voor te komen, ook van daar weeren moest.

In 't jaar 1688. *D. Cammiga* hier geplaatst. Zoo ras men van dit hun twiſtig leven op Batavia kennis gekregen had, vond men den 8ten January in 't jaar 1688. goed, hen beiden op te ontbieden; en *D. Gellius Cammiga* derwaards te zenden, die den 2den February daar na toe vertrok.

D. Hek buiten bediening verzonnen. Ondertuſſchen wierd *D. Hek* vooraf buiten bediening over Amboina, daar hy in April quam, uit Ternate gezonden; alwaar hy toen 't Sacrament des Doops (even als of hy nog in bediening was) ook eens bediend heeft; dog de Heer *de Haas* waarſchoude de broederen Predikanten tydelyk hier af, en dus beletten zy, dat hy dit meer deed, en zich (nu daar toe niet bevoegd zynde) niet nog verder vergreep; waar op hy, na verblyf van maar eenige dagen in Amboina, na Batavia vertrok; daar hy in Juny in Kerken-rade verſcheen, verzoekende te mogen weten, of men, uit kragt van zyn ſchorſſing in Ternate, hem als geheel buiten den dienſt aanmerkte. Men vraagde hem, of hy van zyn ſchorſſing in Ternate ontheft was, en of hy in Amboina, of op de reize, gepredikt had. Hy zeide, dat hy in Amboina; met toetſtaan van *D. vander Sluis*, in de Maleiſche kerk eens gedoopt, en ook onderweeg op de reis van Ternate na Amboina gepredikt, en de Morgen- en Avond-Gebeden gedaan had; dog dat hy dit alles tegen de daar omtrent te voren genomene reſolutie van den Landvoogd, en den Raad aldaar, die verklaarden hier van onbewuſt geweest te zyn, verrigt hadt; maar dat hy van Amboina tot Batavia (waarſchynelyk door voorzorge van den Heer Landvoogd *de Haas*) geen openbaren dienſt gedaan had, alzo de Schipper hem dit niet wilde (ja volgens zyn laſt niet konde) toelaten, aangezien het voor een soort van ongehoorzaamheit gerekend wierd, zoo iemand, diens gagie afgeſchreven is, prediken wil.

I. D E E L.

Men zeide hem op dit zyn eigen ver- toog, dat men hem wel degelyk voor geſchorſt hield, en dat hy zich dierhalven van alle de deelen van zyn dienſt, tot nader berigt uit Ternate te onthouden had, waar uit dan blykt, dat zulk een niet prediken mogt.

Den 27ten December verſcheen hy weder in de vergadering met een wyd- luſtig en jammerlyk geklag over de ſmaadheden, en vervolgingen, hem in Ternate aangedaan, daar byvoegende, dat deze vergadering de hand aan zyn vyanden ſcheen te houden, en ſmerte tot zyn ſmerte te voegen; ja een loodje 'er op te leggen, dewyl zy hem beide van zyne bediening, en 't H. Avond- maal, afhielden; weshalven hy verzogt te weten, wat zy nu omtrent hem doen, en of zy zyn zaak te regt brengen, en hem herſtellen zouden, of niet? En in gevalle van neen, zo betuigde hy, dat; zoo hy naderhand weder op een buiten- plaats quam te leggen, hy noit meer met de zelve by zoodanige voorvallen Cor- reſponderen, of zyn klagten aan hunne Eerw. meer doen zou, alzo hy nu zag, dat het hem tog niet hielp.

De vergadering, ſchoon met medelyden over zynen toetſtand geraakt, om dat hy zich, wegens *D. de Leeuw* 's ag- terblyven, niet verantwoord kon, vond goed hem egter nog in dien ſtaat telaten, hem klaar de onregtvaardigheid van zyne beſchuldiging, en hun onvermogen van anders te konnen handelen, aantoonende.

Hy verzogt ook zyne overgezondene papieren, alzo hem die geweldelyk (volgens zyn zeggen) ontrooft waren, weder, waar af hem de Copey toegeſtaan wierd.

Den 17den January, in 't jaar 1689; De verſcheen de Krank-bezoeker, *Koenraad Bertram*, van hier op Batavia, een man, die zeer breed van den yver der Chriſt- enen op de Noorder-eilanden, die hy kerkelyk geviſiteert had, dog zonder waarheit, gelyk blyken zal, opgaf.

Den 1ſten Auguſtus verſcheen *D. Hek* weder in de vergadering, ernſtig de vernietiging van de reſolutien van den 14den Juny, en van den 27ten December des voorleden jaars, tegen hem genomen, verzoekende, of dat hy anders ('t geen hy nu nog, om hunne zwakheit te ge- moet te komen, niet gedaan had) tegen hen zou moeten proteſteren. Men zei hem hier op, dat men hem onmogelyk van zyn Censure, voor dat *D. de Leeuw* hier was, ontheffen, dog dat hy, tegen den tyd des Avondmaals, om weder toe- gelaten te werden, ſpreken kon; raden- de hem nog wat geduld te hebben.

1689.

Zyn jammer- klagten op Ba- tavia.

De Krank- bezoeker Bertram in 't jaar 1689. op Batavia.

1689.
D. de
Leeuw
komt als
wettig
Predikant
van hier
op Ba-
tavia.

Ondertuffchen verscheen *D. de Leeuw* den 15den Augustus met behoorlyke bescheiden in vergadering, waar op hy erkent wierd.

Den 19den September verzogt *D. Hek*, dat zyn zaak mogt werden afgedaan, en hy weder tot den Predik-stoel toegelaten; dog gelyk *D. de Leeuw* den 12den September geweigerd was 't waarnemen van den Maleitschen dienst, om dat haare Edelheden hem opontboden hadden, en buiten welke zy dit aan zyn Eerw. niet konden toestaan, zoo antwoordde de Kerken-raad *D. Hek*, dat zy zich voor eerst nog by 't vorig beslotene wegens zynen Predik-dienst houden, en by de naaste vergadering zien zouden zyn Eerw. met *D. de Leeuw* te verzoenen.

Verder
verhaal
van de
handel-
ingen met
D. de
Leeuw
en *D.*
Hek.

Zy verschenen dan den 22sten September wel in vergadering; maar vrugteloos. alzo zy malkanderen toen nog niet verstaan konden; dog, den 26sten weêr verschenen zynde, betuigden zy nu te zamen wel verzoend te zyn; dog *D. de Leeuw* verzogt alleen nog zig zelve, wegens 't gene *D. Hek* hem in de laatste vergadering had te last gelegd, te mogen zuiveren; waar op zy dan verder in vergadering verzoent wierden.

Op de vrage, of zy leedwezen betuigden wegens de ergernis aan hunne, en andere gemeinten van Indiën gegeven, antwoordden zy beiden, *Ja*; waar op *D. Hek* naderhand ten Avondmaal weêr schynt toegelaten te zyn. Hy verzogt ook den 31sten October op zekere kerke-lyke getuigenis van Ternate, weêr tot den Predik-dienst toegelaten te werden, en dat haar Eerw. dit voor hem by haar Edelheden wilden verzoeken.

Ondertuffchen hadden eenige Ledematen der Maleitsche gemeente een smeek-schrift opgesteld, waar by zy den Kerken-raad verzogten, dat, vermits zy 't lage Maleits veel beter, dan dat hooge van *D. Hodenpyl*, verstaan konden, *D. de Leeuw* in plaats van den overleden *D. Vosmaar* hier in de Maleitsche gemeente mogt geplaatst werden. De vergadering, dit aan de Hooge Regering overgegeven hebbende, kreeg daar op den 24sten October, by extract van den 18den dito, dit antwoord, dat, aangezien *D. de Leeuw* om zyn verlossing na 't vaderland, en *D. Hek* om zyn opkomst verzogt had, haar Edelheden goedgevonden hadden, hen, om hunnen ondragelyken twist met geen andere gedagten op te ontbieden, dan om hen na 't vaderland te zenden; dog dat haare Ed. Ed. zeer verwonderd waren, hoe de vergadering, onaangezien haar Eerw. eigen verzoog, en de daar op gevolgde dispositie van haar Edelheden, aan *D. de Leeuw* zitting in

haare vergadering hadden gegeven, en hoe *D. de Leeuw* zich had durven verftouten, in 't Maleits te prediken, behalven dit, hoe zich ook eenige Ledematen hadden durven laten gebruiken, om by Request zyne plaatsing alhier te verzoeken. Weshalven haar Ed. Ed. van den Kerken-raad een net berigt vorderden, hoe haar Eerw. de zaak dezer twee opontbodene Predikanten nu aanmerkten, en of nu hier door die groote ergernissen weggenomen waren, en of de Kerken-raad zich by hunne verzoening nu voldaan vond.

De Kerken-raad gaf den 7den November hier op tot antwoord, dat *D. Hek* in dienst, eerst door de Regeering, en daar na door den Kerken-raad van Ternate, geschorft by hen gekomen zynde; zy hem daarom geen zitplaats in hunne vergadering gegeven hadden; dog die aan *D. de Leeuw*, als zynde met behoorlyke getuigenissen voor hun verschenen, volgens de oude en algemeene order der Hooge Regeering hadden toegestaan; maar, wat zyn prediken hier betrof, dat hy nu en dan voor zyn ziek leggenden zwager, *D. Vosmaar*, zonder daar van aan den Preses in der tyd kennis te geven, gepredikt, en dat de vergadering, na *D. Vosmaar*'s dood, en op uitdrukkelyk verzoek van *D. de Leeuw*, om verder te prediken, hem dit, ten tyde zy hier over met haar Ed. Ed. nader gesproken, en der zelve goedvinden hier omtrent zouden verstaan hebben, afgeslagen had, te meer; dewyl zy van ter zyden verstonden, dat haar Edelheden 't verleen van zitting; aan zyn Eerw. qualyk genomen hadden. Dat ook de vergadering dat Request als onbetamelyk (en geen wonder, alzo zy t'eenemaal voor 't hoog Maleits is) aangezien, en het daarom aan haar Ed. Ed. overgelevert had.

Dat de vergadering *D. Hek* op zyn verzoek van ten Avondmaal te gaan; en in zyn dienst hersteld te worden, 't eerste tot *D. de Leeuw*'s komst uitgesteld, en in opzigt van 't laatste, hem na haar Ed. Ed. gewezen had. Waar op *D. de Leeuw* gekomen, en zy te zamen verzoend zynde, beide weêr ten Avondmaal toegelaten waren.

Dat, schoon by die personele verzoening de ergernis openbaar was, egter hier by niet alle openbare en schandaleuze verwekte ergernis was weggenomen, en dat aan de kerke dierhalven niet dan door openbare schuldbekentenis der geenen, die de zelve verwekt hadden, voldaan kon werden, weshalven de vergadering de manier, hoe, en de plaatze, waar, als mede de verdere dispositie over hunne per-

1689.

perzoonen, en dienſten aan haar Ed. Ed. wys oordeel, en goedvinden, verder met eerbied overliet.

Den 28ſten November verzogt D. *Hek* extract van al 't beſlotene over hem, waar van hem toegeſtaan is de noodige extracten van 't gene van tyd tot tyd op zyne voorſtellen gedaan is, te geven.

Den 5den December verzogt D. *Hek* weêr herſteld te worden; dog by extract der Hooge Regeering van den 2den dezer bleek, dat haar Edelheden goedgevonden hadden D. D. *de Leeuw*, en *Hek*, beiden, als lieden van openbare en ſchandaleuze ergernis (zoo als het haar Eerw. zelfs noemden) zonder foldye na 't vaderland met de eerſte of tweede ſchepen te zenden; welke foldye van D. *de Leeuw* dan ook van dien tyd af ophouden zou. Dus toonde de Kerken-raad dan, dat zy voor D. *Hek*, dewyl hy zich by een geſchrift al na de Hooge Regeering be-geven had, niet meer ſpreken kon,

D. *de Leeuw* deed extract van 't verhandelde over hem verzoeken, waar over de vergadering ten antwoord gaf, dat zyn Eerw. dit zelf verzoeken moeſt.

Hy verſcheen den 12den December, nam aſſcheid, bedankte de vergadering voor alle eer en vriendschap; verzogt nu zelf de voornoemde extracten, die hem, na wederdankzegging uit name der vergadering, met byvoeging van 't extract der Hooge Regeering van den 2den dito gegeven wierden. En dus zyn beide deze Heeren met de Retour-vloot dezes jaars na 't vaderland vertrokken.

Wy zyn omtrent dit ſtuk wat wydloopiger geweest, om dat wy meinden, dat de draad van dit hun ergerlyk voorval het zoo vereiſchte; hoewel wy in alle onzydigheit 'er dit moeten byvoegen, dat wy geen reden kunnen zien, waarom D. *de Leeuw*, die, ſchoon opontboden van haar Edelheden, ordentelyk, en als een wettig van zyn kerk onſlagen Predikant, op Batavia quam, en ook als zoodanig een van den Kerken-raad aldaar erkend is, op deze wyze gehandeld zy. Ik weet wel, dat men gemompelt heeft, dat hy een voornaam aanrader van den Heer *Thim*, om 's Compagnies ſchepen in 't jaar 1688. in Ternate over te houden, zou geweest zyn; maar, behalven dat dit een zeggen, zonder bewys, en een daad is (indien 't al zoo was) die meer ten laſte van den Landvoogd, dan van hem, komen moeſt, aangezien die behoorde te weten, wat hem geoorloft, of ongeoorloft was, zoo kan ik uit dit gansch vertoog nog geen reden vinden, om een Predikant, die met een wettige dimiſſie opkomt, tegen alle kerk-gebruik zoodanig te handelen; ook was het de

pligt van den Kerken-raad van Batavia (mynes bedunkens) geweest, met wat meer aandoening voor zulk een man, dien zy geen ſeffie in haare vergadering hadden kunnen weigeren, by haar Edelheden te ſpreken, en de diſpoſitie over zyn perzoon, en dienſt, die aan haar, en niet aan haar Edelheden, ſtond; zo lafhertig, en met vertreding van haar, en zyn regt, niêr hadde behooren over te geven; maar dewyl zy niets ten zynen laſte wiſten, van haar Edelheden in zedige en beleefde termen te verzoeken; om wat reden (die indien zy kerkelyk was, dan hen raakte) zy dien Heer zoo onbillyk hadden gelieven te handelen; en was die reden politycq, dat zy die egter eenigzins dienden te weten, om daar door na te vorſchen, of ook die Heer met een kerkelyke Atteſtatie na het vaderland zou kunnen gaan, of niet.

Maar zommigen van die broederen (den goeden niet te na geſproken) laten zich veel meer gelegen leggen, aan de gunſt van den Heer opper-Landvoogd, of van de Heeren der Hooge Regeering, daar zy egter niet veel by kunnen winnen, en ten uiterſten genomen; niet anders, dan nu en dan een goeden Maaltyd, of een glas Wyn, meer. Een zaak, daar zich een braaf Predikant niet het allerminſte, maar zich veel meer aan een zedige verdediging van een verdrukt, en onſchuldig broeder, en aan 't zedig, voorzichtig, en eerbiedig handhaven van 't kerkelyke, dan aan eenige gunſt der Grooten, behoorde te laten gelegen zyn, behalven dat hy die gunſt op veel betamelyker en pryſſelyker wyze door een ſlichtelyk gedrag, en 't neerſtig waarnemen van zyn dienſt, behoorde te zoeken, zonder zich, door al te groot een vertrouwen op die gunſt der Grooten, en al te nauwe vereeniging met of door eenig verkeerd ontzag voor de zelve, zich by zyne medebroederen verdagt of gehaat te maken. Ook is 't zeker, dat een Predikant noit by alle de zynen meer bemind en aanzienlyker wezen zal, dan wanneer hy weinig by gezelfchappen komt, en maar matig en zedig met de Grooten verkeert; gevende aan de zelve al de agting, die hen toekomt; maar zich in zaaken, zyn ampt betreffende, zoo volkomen vry van hen houdende, dat hy in ſtaat blyve, om zyn regt in zedigheid, en egter met een pryzenswaardigen ernſt, ongekreukt zoodanig voor te ſtaan, dat de Heeren der Hooge Regeering in zyne behandeling zelf grond vinden; om hem te moeten pryzen.

Het is zeker, dat de Kerken-raad van Batavia een groot onderſcheid had be-

1689.

Hun beider vertrek na 't vaderland in dit jaar.

Aanmerkinge van den Schryver over de behandeling van haar Edelheden,

en Kerken-raad van Batavia omtrent D. de Leeuw.

1689. Groot onderscheid tusschen 't gedrag, en de diensten van D. de Leeuw, en van D. Hek.

hooren te maken tusschen D. de Leeuw, en tusschen D. Hek, zoo in opzigt van beider gedrag, en diensten, aan de kerk, als in opzigt van hun vertrek uit Ternate.

D. Hek was met stank uit Amboina gescheiden, daar hy ook niet alleen in 't vuur van twist geleefd, maar in 't verkiezen van Ouderlingen, en Diakonen, tegen zyn medebroeder D. Vosmaar, met den Heer Padbrugge, staande gehouden had ('t geen zich deze Landvoogd ook aanmatigde, hoewel 't hem van Batavia met een scherpen brief van haar Edelheden tegengewezen, en afgekeurt wierd) dat het aan dien Landvoogd, en aan de Regeering stond, die beiden te verkiezen.

Wat gedagten de Batavische Kerkenraad ten dien tyde van dezen Heer had, kan men klaar uit dezen brief aan zyn Eerw. zien.

Ternate den Eerw. Do. Mattheus Hek.

EERW. GODZALIGE GELEERDE MEDEBROEDER IN CHRISTO.

Brief van den Kerkenraad van Batavia aan D. Hek, in 't jaar 1687.

U Eerw. brief, uit Amboina ongedagtekend ons toegekomen, hebben wy te zynen tyd wel ontfangen, waar uit wy gezien hebben uw vertrek uit Amboina na Ternate, door order van deze Hooge Regeeringe, die buiten twyffel haar opzigt heeft op den welstand der Amboinsche kerke.

Dat Do. Vosmaar U E. te last zoude hebben gelegd, dat U E. Arminiaansche Argumenten in het verkiezen der Ouderlingen en Diaconen, tegens zyn Eerwaard. zoude hebben gebruikt, bewyft U E. met een getuige; het had beter geweest, dat U E. meer getuigen had by gebragt, want wat raad, zoo zyn Eerw. den eenen loogchent; dog die zwaarigheid heeft men nu niet te maken, aangezien zyn Eerw. in het geven van zyn advys over deze zaak in onze volle vergadering, dit opentlyk heeft betuigt en bevestigd.

Wat aangaat het geen Sr. Ackersdyk U E. zoude hebbe te laste gelegd; wy hadden wel gewenscht, dat U Eerw. van die blaeme zich in Amboina had gezuivert met reden, aangezien het zelve aldaar, volgens berigt ons daar van gedaan, U E. niet onbekent kan geweest zyn, en misschien had U E. tot uw oogmerk kunnen geraken, aangezien de Gouverneur t'eenemaal op uw zyde was.

Dat U E. van Do. Carpio een Attestatie hebt gekregen, doordien de Gouver-

neur met u was, en hem zoo gevoelig onderging, kunnen wy wel geloven; maar gelieft eens te denken, wat beter is, in liefde en vrede met zyn broederen zoodanig te leven, dat ze uit hun eigen zelfs niet kunnen nalaten een goed getuigenis ons te geven, of zoodanig een vyandichap met hun te hebben, en hun zoodanige ergernissen te geven, dat niet anders, als met geweld, en dreigementen, hun een getuigenis kan werden afgeperst.

Dat U E. nu verzoekt tyd en plaats U Eerw. gesfeld te worden, om urwen naam te verdedigen, daar in kunnen wy niet doen, ten zy men eerst U Eerw. voorflag daar toe hoorde, en bebalven dit is het onze pligt niet gelegenheit te zoeken, om de gemoederen nog meer tegen den anderen te verbitteren, en malkanders naam in zoo een duel meer te quetzen; maar het is onze pligt U Eerw. van zoo een plaats af te brengen, dat gevegt te scheiden, en met den anderen te beveredigen. En aangezien U Eerw. schryft, dat uw naam is stinkende geworden in Amboina, en vreeft, dat het ook wel zoo mogt geschieden op Ternate, daer op kunnen wy U Eerw. dezen heilzamen raad geven: Draagt u anders in Ternate als in Amboina, en 't geen in Amboina is geschied, zal U Eerw. in Ternate niet ontmoeten, Draagt uw zelven zoodanig, dat gy altyd moogt zyn een goede reuk Christi. Jaagt de vrede na en heiligmakinge. Daar twist is, is de Duivel, daar vrede is, daar is God met alle zyne zegeningen. Ziet hoe zoet, en lieffelyk is het, dat broeders in vrede en eendragtigheid zamen woonen. Het is gelyk de kostelyke Etc. vide Psalm 133. Dat U Eerw. actien door de Hooge Regeeringe niet al te wel zyn opgenomen, en dat U E. daar ook den besten reuk niet en hebt, kan U E. ligtelyk bevroeden uit uw verzending na Ternate, en de herstelling van Do. Vosmaar in zyn vorige gagie, kostgelden, en andere Emolumenten, die hem door de Heer Padbrugge waren ontnomen. Draag u zelven dan broeder, in het toekomstige zoodanig, dat gy moogt lof hebben by alle, en dat uwe daden aangenaam zyn by de gemeente, by de Overigheid, en by Christo, die eens komen zal, om ons rekenschap van al ons doen af te eiffchen. Wy bidden God, dat by u geve den Geest der heiligmakinge en der vredelievendheit; by make u trouw en bequaam in zynen dienst, en geve u bequaamheit en kragten, om daar in nog een ruimen tyd te volharden.

Hier mede eindigende, zullen wy U Eerw. bevelen in de beschuttinge des Alderhoogsten, en blyven (onderstond) U E. dienstwillige medebroederen en vrienden de Kerkenraad van Batavia, en uit aller naam door ons ondertekend. (was getekend) Isaac Hel-

1689. Hellenius S: p: t: Præfes, Melchior Leidekker, Epist. p: t: Scriba, en A: v: Riebeck, Ouderling (*'t opschrift was den Eerwaardigen, Godzaligen, geleerden Heer, D. Mattheus Hek, bedienaar des Goddelyken Woords in de gemeente Jezu Christi tot Ternate.*

Gecollationeerd Accordeerd Ternate in 't Kasteel Orangie den 12den December in 't jaar 1687.

Pr. Alstein.

Secret. Provl.

Ook zou zekere condemnatie, en vonnis, ten lasten van D. Hek, in Maart des jaars 1688, by den Raad van Justitie in Ternate gevallen, mede eenig licht in deze zaak, wegens zyn slegt gedrag aldaar tegen D. de Leeuw, kunnen geven; dog wy oordeelen best, die hier niet in te lassen, alzoo 'er zaaken in ter neder gestelt worden, waar aan zich veelen maar zouden ergeren.

Dus stond het met D. Hek, die in al den tyd, dat hy of in Amboina, of in Ternate gelegen heeft, zich (zoo verre my bekend is) gansch niet tot het aanleeren der Maleitische Taal (*'t voornaamste aldaar in een Predikant vereischt*) nog in 't waarnemen van eenige visiten der kerken, of schoolen, in een van deze beide Landvoogdyen heeft bevluytigd; die daar beneven in beide die Provinciën byna met yder een in twist geleefd, zich by de Regeering, en kerk in Ternate zeer gehaat gemaakt, en daar door 't eindelyk zoo verre gebragt heeft, dat men hem buiten dienst van daar na Batavia heeft moeten zenden.

D. de Leeuw mede beschreven.

D. de Leeuw in tegendeel is met een goeden reuk in Ternate gekomen, heeft al in Amboina het aanleeren der Maleitische, en by zyn komst in Ternate ook het leeren der Sangireesche Taal, zoodanig beyverd, en zich daar door by de Regeering, en kerk, aldaar niet alleen, maar ook by de Hooge Regeering op Batavia, zoo geagt en bemind gemaakt, dat hy daar over ook buitengewoone verhooging in gagie gekregen heeft.

Wat moeite die Heer daar met het waarnemen der visiten van kerken en schoolen gehad heeft (daar zich D. Hek niet eens mede bemoeide; hoewel hy egter geerne de zelve voordeelen, als zyn Eerw., getrokken zou hebben) zal ons nader blyken, als wy over de kerken school-visiten van de volgende broederen spreken zullen; en ik zeg, dat dit een last geworden is, die alle de kerk-

1689. lasten van gansch Indiën overtreft; hoewel ik hier na toonen zal, van hoe weinig vrugt dit by den dienst van zulk een Predikant daar heeft kunnen zyn; behalven het groot gevaar ter zee, en 't gebrek, dat hier meenig Predikant heeft moeten lyden.

Behalven al deze bequaamheden, en groote diensten van D. de Leeuw in Ternate aan de kerk gedaan, quam die Heer ook op Batavia met een ordentelyke dimissie, en kerkelyke Attestatie, op welke de Eerw. Kerken-raad van Batavia hem niet alleen erkend, maar ook, als een wettig Predikant, sessie by zich gegeven had.

Indien nu by de Hooge Regeering tegen dezen Heer al redenen, waarom zy hem opontboden, geweest waren, bellette dit egter geenzins den Eerw. Kerken-raad, een geheel andere agting voor D. de Leeuw, dan voor D. Hek, te hebben; immers hadden al zyne diensten, en voorregten boven D. Hek, ten minsten verdient, dat zy hem geenzins met den zelve gelyk konden stellen, en dat zy zich dierhalven geheel anders, voor zyn Eerw. by de Hooge Regeering behoorden in de bres gestelt, en (was 'er al iets tot zynen laste) op veel beter grond ook voor hem gesproken te hebben, waar van zy zekerlyk by alle onpartydigen, al was 'er schoon niets ten goede voor zyn Eerw. opgevolgt, veel eere zouden gehad hebben; daar zy nu van dien Heer by de Hooge Regeering nauwlyks hebben durven reppen, en nog met zulk een bekommring in hun berigt, aan haar Edelheden overgegeven, aanhalen, dat hy buiten hun kennis voor zyn Swager D. Vosmaer had gepredikt, en dat dit, wanneer hy het na D. Vosmaer 's dood verzogt, door hen geweigerd was. Een zaak, die immers rondom onordentelyk, en met geen schyn van reden goed te maken was, dat die Kerken-raad aan zulk een Predikant, dien zy op zyn ordentelyke getuigenissen, als wettig erkend, en sessie in hunne vergadering gegeven hadden, zonder eenige wettige tusschen beiden gekomene redenen naderhand den Predikstoel ontzeggen, en hem 't prediken weigeren dorsten; te meer dit te verwonderen zynde, vermits zy zoo goede gronden, en bewyzen hadden, om dien Heer in opzigt van 't kerkelyke te kunnen voorstaan en verdedigen, behalven dat 'er tusschen hunne Eerw. en dien Heer ook ondertusschen niets byzonders voorgevallen was, 't geen hen beletten konde dit met allen ernst te doen.

Voeg hier nu nog by, 't gedrag van D. de Leeuw in 't vaderland, daar van

1689.
Verge-
lyking
van bei-
der ge-
drag in
vader-
land.

men noit het allerminste tot zynen laste gehoord heeft, en 't gedrag van D. Hek, die na dat hy eenigen tyd te Bunnik, in de Provincie van Utrecht gestaan had, het daar weêr zoodanig gemaakt heeft, dat men hem van zyn plaats afgezet, en verboden heeft meer te prediken, 't geen hy, tegen den last der Classis, en tegen de order der Heeren Staten van Utrecht aan, toen hy 't in zyn kerk niet kon nog mogt doen, in hunner aller weêrwil in een Schuur op een half vat (zoo my zeker vriend berigt heeft zelf gezien, en gehoord te hebben) egter gedaan heeft, waar door hy, in meer moejelykheden, en in hegtenis geraakt is.

Al te zamen blyken, dat hy, als een andere Salamander, in 't vuur van twist en onrust geleeft, en dierhalven geenzins het merk van een vredelievend en stil dienaar *Jezu Christi* gehad, maar, waar hy ook quam, niet anders mede gebragt heeft, dan getuigenissen, die alomme een vooroordeel tegen hem moesten uitwerken.

Maar laat ons, na door deze twee zoo veel verschildende mannen zoo verre buiten ons bestek vervoert te zyn, nu eens tot den staat der kerke in Ternate, daar wy dien gelaten hebben, wederkeeren, en dit Hoofdstuk hier mede besluiten.

T W A A L F D E H O O F D S T U K .

D. Cammiga, *schoon niet Taalkundig, gaat in 't jaar 1689. op de visite der Noorder-eilanden. Reden waarom de inlanders de noodige Maleitsche boeken uit het vaderland niet krygen. Nader bericht van 't gevaar, en gebrek, door D. Cammiga op dien tocht geleden. Wat voor een middel ter bekeering de Schryver beter keurt. Verder bericht van die visite van D. Cammiga. Staart-ster in 't jaar 1689. gezien. D. van den Andel in 't jaar 1690. hier. In 't jaar 1690. Haak, en Alstein, na de Noorder-eilanden. Staat der scholen op 't eiland Sjaww, op Tagulanda, en op 't eiland Sangir. Beter op Taroenā. Candahar in een vry slegten staat. Reden van Taboecan's slegte gesteltenis. Slechte gesteltenis op de andere dorpen. D. Hodenpyl komt in 't jaar 1691. hier. En D. Costerus in 't jaar 1692. Welke beide na Batavia opgezonden worden. D. van Aken in 't jaar 1693. op Manado gelegd. D. Stampioen mede, hier. Verder bericht over D. Hodenpyl, en D. Costerus zaak. Zy worden door haar Edelheden herstelt. D. Stampioen gaat in 't jaar 1694. of 't jaar 1695. op de visite hier, en D. van Aken op Manado sterft. Korte staat der kerke hier in 't jaar 1695. D. Cammiga gaat in 't jaar 1697. de Noorder-eilanden visiteeren. D. Stampioen in 't jaar 1699. na Banda. D. Feilingius uit Amboina hier. Het getal der Christenen hier groot, dog hun kennisse klein. D. Cammiga gaat in 't jaar 1700. na Batavia. D. Feilingius, *schoon niet Taalkundig, visiteert eenige kerken hier. Korte staat dezer kerke in 't jaar 1697. D. D. Brandts, en Noot, komen hier in 't jaar 1701. D. Feilingius in 't jaar 1704. na Batavia. En D. Brandts predikt laag Maleits. D. van Wely hier in 't jaar 1704. Bericht van de visite in 't jaar 1705. door den Heer Brandts gedaan. Elendige reis tusschen de Lewaas, en Attingola. Schets van den staat der kerken en scholen, door zyn Eerw. in 't jaar 1705. bezogt. Getal der Christenen hier in 't jaar 1607. In 't jaar 1709. vertrekt D. Brandts na Amboina. Schets der kerken en scholen in 't jaar 1710. door D. van Wely bezocht. D. Hupperts komt hier in 't jaar 1711. D. Boterkooper, hier gezonden, doet zyn visite na Celèbes kust, en de Noorder-eilanden. Op welke hy sterft. Waar op haar Edelheden den Schryver, en D. Sel, na Ternate ordonneeren. Waar van de Schryver verzoekt verschoont te worden. Sel gaat in 't jaar 1713. na Ternate, en in 't jaar 1714. D. 't Hoen Hoogendorp. Die in 't jaar 1715. van hier na Batavia vertrok. In 't jaar 1716. D. D. Alberts, een Kluisenaar, hier gekomen, en zyn 'er nog. Lyst der Ternataansche Predikanten. Het inkomen van een Predikant om de Oolt. Besluit van dit Deel.**

D. Cam-
miga
gaat in 't
jaar 1689.
op de
visite der
Noorder-
eilanden.

D Om. Cammiga, die, gelyk wy bevorens zagen, in 't jaar 1688. hier gekomen was, vertrok den 25sten October in 't jaar 1689, met de politycque Gecommitteerden, den Vaandrigh, David Haak, en den Provl. Secre-

taris, Pieter van Alstein, over Manado na de Noorder-eilanden, Sangir, Sjaww, enz. op de visite der kerken en scholen aldaar. Of zyn Eerw. toen, of ook daar na, de Maleitsche Taal verstaan heeft, weet ik niet, dog geloove allernaast neen, alzo my daar af noit het

Schoon
niet
Taal-
kundig.

aller-

1689.

allerminste gebleken is. *Op wat wyze, zult gy zeggen, gaat dan deze dienst van zulk een Predikant in zyn werk?* Ik antwoord, *zeer slegt*, gelyk dit ligt af te nemen is: want hy neemt, zelf niet Taalkundig zynde, een Taalkundig inlands Schoolmeester met zich, die, in plaats van dat de Predikant een Predikatie voor de inlanders doen zou, een gedrukte Predikatie van *D. Caron*, of *Wiltens*, voorleest, na welke dan de Predikant, of, zoo de Predikant het niet doen kan, de Meester 't Formulier des Doops voorleest, en hy dat Sacrament bediend, maar op een wyze, die (myns bedunkens) gansch geen agting voor den dienst, en ook geen nuttigheit ter wereld aan een gemeente, geven kan, alzo de Predikant, die en haar, en den Meester, nader behoorde te onderrigten, alles hier op een zeer onbequaam meester, die nog wel dagelyks Instructie van nooden had, moet laten beruften; een zaak, die ligt te denken is, als men zich maar verbeelt, dat zulk een Meester, wanneer hy zal aangenomen werden, naauwlyks zoo veel, als een gemeen Lidmaat onder ons weet, 't welk, zoo hy dat nog onthield, nog al iets zou kunnen helpen; maar hoe is dat mogelyk voor een man, die nog niet al te wel gegrondt, en daarenboven nog van Bybel, nog van andere boeken, waar door hy meer kennis zou kunnen krygen, behoorlyk voorzien is: want schoon die boeken nog wel in 't vaderland in de Pakhuizen der E. Compagnie, of op Batavia zouden mogen wezen, en ook menigmaal zoo in Amboina, als daar in Ternate, geeischt zyn, zoo heeft men die van Batavia niet gezonden, en die voor al ook uit het vaderland, daar zy in de Pakhuizen, tot verwondering der Heeren Bewindhebbers, lagen te verrotten, niet geeischt, op dat de inlanders om de Oost metter tyd zouden genoodzaakt werden, geen andere boeken in de lage Maleitische Taal, die zy maar alleen kunnen lezen; en verstaan, meer hebbende, zich van den Bybel, van den Heer *Leidekker* in de hooge Maleitische Taal overgezet, en die al zedert 't jaar 1686. by de Heeren Seventienen om die ter druk-pers te brengen voorgedragen is, wel te moeten bedienen, schoon zy van die Taal geen eene letter, (alzo die de Arabische is) kunnen lezen, en, al konden zy die lezen, geen eene periode kunnen verstaan, daar in tegendeel de meeste Christen-inlanders om de Oost, en zelf op Batavia alle boeken in de lage Maleitische Taal (als zynde met een Romeinsche of Latynsche letter gedrukt) zeer wel kunnen lezen, en schryven, en ook al vry wel verstaan; waar

Reden
waarom
de inlanders
de noodige
Maleitische
boeken
uit 't vaderland
niet krygen.

1689.

uit dan zeer ligt te oordelen is, van hoe weinig dienst, ja hoe volflagen onnut het werk van *D. Leidekker* in die hooge Taal vervaardigd, voor alle de Maleitische Christenen, als dat al eens gedrukt was, zyn, en hoe onbillyk, ja onchristelyk het wezen zou, die menschen zulken voor hen onlees- en onverstaan-baren Bybel te willen opdringen.

Schoon nu zulk een Meester, op een buiten-eiland leggende, van alle boeken ontbloot is, zou hy egter, indien 'er, tot het doen van zulk een visite, Predikanten genoeg waren, of ('t geen vry beter was) indien 'er op 't een of 't ander eiland zulk een Predikant eenigen tyd aan den anderen by hem, en by die inlanders, kon blyven, nog metter tyd wel wat meer kennis krygen; maar wat kan het hem, of ook deze inlanders helpen, dat zy (gelyk verscheide malen voorgevallen is) op zyn best alle jaar eens, en zomtyds wel in veel langer tyd, niet meer, als in 't voorbygaan een Predikant, die op zulk een dorp eens Predikt, en eens of tweemaal Catechizeert, komen te zien, behalven dat 'er veele van de zelve nog ontaalkundig geweest zyn. En schoon zy al Taalkundig waren, zoo kon het hen (nog zoo onervaren zynde) immers geen nuttigheit ter wereld, tot vermeerdering van hunne nog zoo swakke kennis, geven, alzo zy alles, wat zy op zulk een tyd van dien Predikant gehoord hadden, niet alleen 't jaar daar aan; maar zelf weinig dagen na zyn vertrek, geheel vergeten zyn, en dan weér als Christenen in naam, dog waarlyk als Heidenen in hun hert, en ommegang, weér zoo voort leeven.

Als 'er nu in Ternate al twee Predikanten, en onder die 't zy een, 't zy twee Taalkundige waren, zoo kon 'er egter van die twee maar een op deze visite gaan, alzo 'er een aan 't hoofdkasteel Orangie blyven moet, om daar den dienst in het Duits, en, zoo hy Taalkundig was, ook in 't Malcits, waar te nemen; daar zulk een man zekerlyk dan zyn werk al aan vind.

Wat den visiterenden Predikant nu aangaat, die heeft, zedert dat deze kerk zoo verre om den Noord tot de eilanden van Talaut uitgebreid is, vyf, en zomtyds zes of zeven maanden van nooden gehad, om deze visite van de kerken en scholen te verrigten, schoon hy in yder dorp gemeenelyk maar eens Predikt, en eens Catechizeert. Dat dit egter zoo lang duurt, komt ten deelen daar van daan, dat de dorpen op Celèbes kust, en de eilanden om den Noord, zeer verre van den andren gelegen zyn, en om dat hy
zeer

1689. zeer dikwils, behalven de groote moeite van 't reizen in 't heetste van den tyd (alzo men in den regentyd daar niet wel zou kunnen komen, en 't dan ook geen reisbaar weer is) niet, dan met zeer groot gevaar van zyn goederen, en leven, door de sehelyke stormen en zware stroomen, en ook de slegtheit der vaartuigen, 'er komen kan, 't geen zeer veel tyd weg neemt, en de reis den eenen tyd vry langer, als den anderen, maakt, hoevel men, op zyn kortst, vyf maanden onder weeg is. *D. Feilingius* heeft 't eens in drie maanden gedaan; maar indien men gemeenelyk vyf maanden 'er toe noodig heeft, dan kan men wel denken, dat men in drie maanden slegts over alles heen loopen moet, om maar gedaan te hebben, en 'er af te zyn; behalven dat ook die Heer niet Taalkundig was.

My is van vrienden, die dit zeer wel weten, berigt, dat *D. Cammiga*, op dien togt vyf maanden uitgeweest zynde, zich in het uiterste gevaar van op een der Talautsche eilanden te stranden (gelyk ook zyn *Coracora*, die te veel met *Ternataans* Loling-hout geladen was, en zoo my verhaald is, zonk) en aldaar ettelyke of wel zes of zeven dagen aan een in zulk een hoogen nood wegens gebrek van spyze bevonden heeft, dat hy in dien tyd, alzo 'er op dat eiland niets te eeten, of te vinden; was, met bladen van boomen, of wel eenig ander zeer slegt voedsel, in 't dorp, *Towadebale*, op 't eiland *Cabroewang*, na 't verlies van zyn boeken, voorraad, &c. zich had moeten behelpen, behalven dat het voor een Predikant byna onmogelyk is, zoo veel duurzame provisie op zoo een togt mede te nemen, die zoo veel maanden aan een zou kunnen strekken. 't Geen men op die eilanden vindt, is niet veel byzonders; immers voor een Hollander; ook is yder een niet in staat, om die inlandsche gerechten, die alle in den olie gebakken, en toebereid worden, te eten.

Het beste, dat een Predikant voor zich, of (zoo 'er Ledematen, mogten zyn) voor 't Heilige Avondmaal mede nemen kan, is goede Biscuit; maar ook daar van kan hy (gelyk ik gevallen gezien en gehad heb) door 't overkomen van een zware zee in zyn *Coracora*, geheel ontzet worden; behalven dat zy ook van zelf beshimmelt, en dan ziet het 'er wel bedroeft en elendig uit, alzo 'er geen middel is, om zoo ligt iet anders in plaats te krygen.

Men heeft in dien en den volgenden tyd, van de bekeering der Heidenen, en Mooren, op de kust van *Celèbes*, als elders, zoo veel opgegeven, en zoo geroepen; maar ik heb nooit kunnen zien,

dat het zoo breed is, behalven dat het, 1689. om de te voren reeds aangehaalde redenen, ook vollagen onmogelyk was, 't geen wel van een andere gedaante had kunnen werden, en beter zou opgeloken hebben, als men, in plaats van dit verkeert middel, en deze onnutte visite (die de inlanders niet een hair bequamer, dan te voren, maakt, en maar enkelyk dient, om die Predikanten, die ze doen moeten, af te matten, vroeg oud te doen worden; of door die groote *Fatigues* hen in 't korte uit de wereld te slepen) tot meer nut voor den inlander, en gemak voor een Predikant, had gelieven te gebruiken, van twee of drie Predikanten, die immers in zoo grooten Oegst onder zulke naam-Christenen, en Heidenen; wel rykelyk van nooden waren, hier en daar op deze of gene eilanden te plaatsen, en aan yder dan een zeker inatig district onder zyn opzigt te geven, wanneer zulk een man, naarstig en eergierig zynde, eerst regt in staat geweest zou zyn, om van deze Heidenen en naam-Christenen ware Christenen te maken, en metter tyd te toonen, wat men door naarstigheid, en een opzigt van zoonaby, onder hen in weinig jaaren, yder in zyn district, zou kunnen verrigten; daar 'er nu niet, dan hard van geroepen, en ondertusschen niets ter wereld gewonnen wordt, 't geen klaar blykt, vermits 'er zedert een halve Eeuw herwaards, dat men al onder hen arbeide; byna nog geen, of maar zeer weinige Ledematen, aangekomen zyn, en zyn die ('t geen geen wonder is) nog zoo droevig slegt in kennis, dat zy, na een regtschapen Lidmaat, 't geen by de Catechizatie duidelyk bespeurt word, niet gelyken; een zaak, die wy nader toonen, als wy hier na een netten staat van deze kerk, en 't getal der Leden op yder dorp, opgeven.

Wegens den voornoemden togt van *D. Cammiga* zie ik verder, dat hy den 25sten November in 't jaar 1689. voor het eiland *Cabroewang* voor *Manare* ten anker, en de Kapitein *Laoet*, of Zeevoogd, *Mabengko*, hem aan boord ontfangen quam. De gecommitteerden, *Haak*, en *Alstein*, vonden zyn Eerw. Verder bericht van die visite van *D. Cammiga*. (zoo zy in hun rapport zeggen) den 29sten in het dorp *Manenare*, of *Manare*, in zynen dienst met deze onnoozele menschen bezig; en den 30sten vertrokken zy na 't dorp, *Towadebale*, alwaar zy van den Koning *Papoela* verwelkomt wierden, welke Vorst, met zyn onderdaanen verzogt, hen van twee Schoolmeesters te voorzien; om in de gronden van onzen Godsdienst onderwezen te worden; dog zy wezen hem na den Heer

1689. Gevaar, en gebrek van *D. Cammiga* op dien tocht geleden.

1689. Wat voor een middel ter bekeering de Schryver beter keurt.

1689. Heer *Cammiga*, die nog cenigen tyd op het dorp, Manenare, gebleven was, en zich verscheide dagen met niet anders, dan wat Foetoe Foetoe, een zeer slegt gewasch, had moeten behelpen, waar van zyn Erw. al vry onpasselyk was.

Die Christenen beschryven die Gecommitteerden zelfs in hun rapport, als naam-Christenen, die zeer beestagtig, wel twintig of dertig huishoudens by een, leefden, wetende van geenen Godsdienst, maar eerende den Duivel, hoedanig eenen yder landfchap in 't byzonder heeft, dien zy dienen, en in nood aanroepen. Ook zyn zy alle zeer bygeloovig. Die van 't eiland Lirong, die even eens, als die van Cabroewang zyn, verzogten toen ook Christen te worden, zoo de Koning van Taboecan, van den welken zy hier door zогten ontslagen te worden, dit wilde toestaan.

In het jaar 1695. zie ik, dat by een visite, den 12den January hier gedaan, nog maar dertig, op 't eiland Noenoessa maar drie, en op Karkelang maar tien Christenen waren.

Ter gelegenheit van dezen togt zagen zy den 9den December, in 't jaar 1689, hier ook een Staart-ster in het Suid Suid-Oosten van hun, en ontdekten verder, dat hen de stroom tusschen Sjawu, en de eilanden van Talaut tegen hunnen cours in 't zeilen wel twaalf of dertien mylen om de Oost verleid had.

Staart-ster in 't jaar 1689. gezien.

In dit zelve jaar 1689. in October 1689. vonden haar Edelheden goed D. *Joannes van den Andel*, en den 22sten January in 't jaar 1690. den Predikant D. *Petrus Jacobus Costerus*, volgens Extract der Hooge Regeering van den 17den dito, herwaarts te beroepen, van welken de eerste in February des jaars 1690. vertrok, dog den 2den September daar aan hier stierf, en de laatste om ziekte voor een tyd geexcuseerd wierd.

In dit jaar deden de Gecommitteerden, *Haak en Alstein*, den 30sten April weder dien togt na de Noorder-eilanden, bringende van daar te rug den Krankbezoeker, *Koenraad Bertram*, die, hier ondertusschen van Batavia wedergekomen, op de visite van kerken en schoolen geweest was, en zeer breed daar van opgaf, 't geen egter maar alleen daar in bestond, dat zy wat naartiger, dan bevorens, in de kerke quamen, hoewel zy anders daar, te Sjawu, en elders, volgens 't onpartydig berigt dezer Gecommitteerden, erbarmelyke naam-Christenen, en zeer bygeloovig waren, en vele geen andere gronden van hun Christendom hadden, dan dat zy door de Castiliaansche Paapen van den Moorschen tot den Roomschen Godsdienst door den blooten Doop, en op een zeer slegt onderwys, gebragt waren.

In 't jaar 1690. Haak, en Alstein na de Noorder-eilanden.

Den staat der schoolen op Sjawu vonden zy aldus:

Staat der schoolen op 't eiland Sjawu.

Dorpen.	Meesters.	School-kinderen.	Dog verschenen maar
Op Oeloe	waren, <i>Jan de Silva</i> .	70	20
Oendong,	<i>Domingos Denamos</i> .	40	25
Pehe,	<i>Lucas Furtados</i> .	80	20
Lehi,	<i>Philip Babondak</i> .	40	10
		230	75

Op Tagulanda. Op het eiland Pangefare, of Tagulanda, waren in het dorp, Tagulanda, 117, in Minog styf 40, en te zamen omtrent 150. School-kinderen, van welke 'er omtrent 70. of 80. in 't eerste, en omtrent 20. in 't tweede, ter school quamen onder 't opzigt van *Francisco Mathons*, die in de schole van Minog was, zonder dat my de naam van de anderen voorkomt.

Deze kinderen wisten hunne vragen redelyk wel te beantwoorden, gelyk ook de kerk, en schoolen, door den zönderlingen yver van den Koning, *Philip*

I. DEEL.

Antoniszoin, en door de naartigheid der Tagulanders op dit goed voorbeeld, hier een geheel andere gedaante, dan op Sjawu, ja wel de beste, van al de Molukze kerken, en schoolen, had.

Op het eiland Sangir waren de Christenen op Tamacko, dat onder de Koning van Sjawu staat, mede zeer traag in den Godsdienst. De Schoolmeester, *David Sabari*, wist wel 200. Christenen daar te noemen; dog kon 'er geen 20. byeen krygen. Van 40. kinderen, daar in de school zynde, verschenen 'er pas 12. of 13.

Op 't eiland Sangir.

G g g

Op

1690.

Op Mangenitoe stond het nog slegter, vermits de Koningen, *Carlo Piantay*, en *Martyn Takineta*, gedurig overhoop lagen. Hier waren 50. School-kinderen, van welke 'er pas 16. of 17. verschenen.

En op Taroena.

Op Taroena stond het mede zoo, hoewel de Koning, *Martyn Tatandang*, de gronden van onzen Godsdienst vry wel verstond, die ook bezorgde dat de jeugd door meester *De Rosario* wel onderwezen wierd, en dat 'er wel 50. of 60. hier verschenen; dog te Calongan, dat ook onder hem stond, zag men 'er van de 20. maar 6. of 7. ter school komen.

Candahar in een vry flechten staat.

Candahar wierd van Mooren, en Christenen, dog yder in een byzonder dorp, bewoond. De Schoolmeester, *Andries Furtados*, had daar wel 40. kinderen op de school-rol, dog men zag 'er, zelf by de verschyning der Gecommitteerden, maar veertien of vyftien.

De ingezetenen zelfs waren nog Heidenen, nog Mooren, nog Christenen, maar hadden van alles zoo wat. Ook geven zy geen hope van beterschap, zoo lang de Moorsche Koning, *Dato Bowisfang* leeft; zynde hy de eenige Mohhammedaansche Prins op dit gansch eiland, aan welken, op zyn ernstig verzoek, toegeftaan is, met de zynen in zyn Geloove te mogen volharden, zoo lang hy leeft; hoewel hy (buiten die van Taroena) al een van de eerste geweest is, die ten tyde van den Heer *Francx*, in 't jaar 1673. of 't jaar 1674, al vry ernstig aanhield, om Christen te mogen werden; dog als men nu lieden derwaards zond, om hem nader over dit stuk te spreken, gaf hy tot antwoord: dat hy nu van geen onlusten meer wist, nog geen gebrek meer in zyne Negryen had, en dierhalven nu ook geen reden zag, waarom hy van Godsdienst zou veranderen.

Uit het welke dan middag-klaar blykt, dat hun tragten na verandering van Godsdienst meesten tyd op wereldsche inzigten, vrees voor hunne vyanden, en hope, van onder den naam van den Christen-Godsdienst door de E. Maatschappy beschermt te zullen worden, gegrondt is.

Egter heeft deze Koning niet mogen weeren, dat die gene, die ondertusschen Christen worden wilden, of het al waren, het wierden, en bleven, gelyk 'er al 50. Tagulandsche huisgezinnen van zynen overleden zoon, *Antoni van Voorst*, hunnen openbaren Godsdienst daar ook pleegden, behalven dat hy, na lang aanhouden, en veel spartelen, ook eindelyk daar een Kerk en School heeft laten oprigten, hoewel de Christenen zelfs daar zeer yverloos en lauw zyn.

Hoewel dit nu, zoo lang hy leeft,

niet staat te veranderen, zoo is 't egter zeker, dat zy zich alle, na zyn dood, tot den Christen-Godsdienst, volgens zeker gemaakt accoort, moeten begeven, of anders van daar na Mangindanao, Sarangani, of wel na de Moorsche Negry op Ternate, verhuizen, op dat 'er op dit eiland Sangir niet anders dan Christenen mogen zyn; die nu door deze Mooren nog zeer in hunnen yver belet wierden.

Taboocan bevonden deze Gecommitteerden in 't voornoemde jaar van 1690. wel het volk-rykste dorp op geheel Sangir, dog ook de Scholen, en Kerken meest ledig, 't geen, zoo lang de geschillen tusschen hunnen Koning, *Marcus Lalero*, en zyn twee Goegoegoe's, of Ryks-bestierders, *David Pandjalang*, en *Thomas Waela*, duurden, niet stond te beteren, behalven dat die Koning met zyne gedurige overspellen ook een zeer onstigtelyk voorbeeld aan zyn onderzaten gaf. Bevoens waren hier 90, en toen maar 40. School-kinderen, van welke 'er nog maar 9. of 10. ter School quamen. Hy zelf, en zyn meeste onderzaten, waren zulke Christenen, die zich niet ontzagen den Duivel nog te dienen, en als zeer vuile bygeloovigen aan den zelve te offeren, gelyk hy zelf nog onlangs, en maar pas voor de komst van *Haak*, ter gelegenheit van een ziek kind van zyn geëgte Byzit, de Princes *Lolonsego*, aan den Duivel geoffert had. Men oordeele hier uit eens, wat Christenen dit zyn.

Op Matane, een dorp mede onder dien Koning staande, waren 13. School-kinderen, ten opzigt van welke, gelyk ook van de bejaarden, het der moeite nog kosten niet weerdig was, den meester, die daar lag, 'er langer te houden.

Saloerhan, al mede onder hem staande, had 'er 15. onder *Jan Matansy*; en op Manalonco, daar het mede zeer slegt was, waren 'er 13.

Dit was het, dat deze twee Gecommitteerden in 't jaar 1690. den 9den September aan den Landvoogd, de Heer *Cops*, en zynen Raad, wegens den staat der Kerken en Scholen op die buiten-eilanden opgaven.

In 't laatste van April in 't jaar 1691. D. Hovertrok *D. Nicolaus Hoppenpyl* (die wel Taalkundig, maar alleen in 't hoog Maleits ervaren, en daar op van Krankbezoeker Predikant op Batavia gemaakt was) uit Amboina na Ternate. Men had hem alleen daarom geholpen, en Predikant gemaakt, om wat meer volk, die voor dat onverstaanbaar hoog Maleits mogten zyn, te werven.

1690.

Reden van Taboocans slegte gesteltenis.

Op de andere dorpen mede slecht.

D. Hovertrok In 't jaar 1691. hier.

Hy

1693.
En D.
Costerus
In 't jaar
1692.

Hy kreeg in 't jaar 1692. hier D. *Petrus Jacobus Costerus* nog by zich, en toen waren hier, met D. *Cammiga* mede, wel drie Predikanten, dog de laatste was toen krank, en de andere twee schynen hier niet veel uitgeregt te hebben; de eerste, om dat zy van dit hoog Maleits niets verstonden; en de ander, om dat hy nog geheel ontaalkundig was; behalven dat de Landvoogd *van der Duin* hen alle beiden in 't jaar 1693. na Batavia opzond, en over beider gedrag, als vry ergerlyk, aan haar Hoog Edelheden klaagde. Een opzending, die, na dat D. *Costerus* (zoo in de Batavische Kerkelyke resolutie van den 12den January in 't jaar 1693. blykt) by extract haarer Edelheden van den 7den dito na Macassar geordonneert was, den 12den October dezes jaars op Batavia voorquam.

Welke beide na Batavia opgezonden werden.

D. van Aken in 't jaar 1693. op Manado gelegd.

In 't begin des jaars 1693. was de Krank-bezoeker, *Gerard van Aken* ook een Discipel van D. *Leidekker* den 29sten January al mede, om dat hoog Maleits, op Batavia Predikant gemaakt, en na Ternate in February gezonden geworden, om dat hoog Maleits met alle kragt daar nu zamen met D. *Hodenpyl* voort te zetten, terwyl D. *Petrus vander Vorm*, D. *Leidekkers* eerste Discipel in die Taal, zederd het jaar 1689. in Amboina daar mede bezig was; zynde deze drie, buiten D. *Leidekker*, de eenigste Predikanten, die hoog Maleits leerden, zonder dat het ook eenig ander Predikant, buiten deze vier, en den Schryver, verstond.

D. Stampioen mede hier.

Den 23sten Mei vertrok uit Amboina ook herwaarts D. *Joannes Stampioen*; maar wegens het opzenden dezer twee vorigen, bleef hier alleen D. *Cammiga*, en D. *van Aken*, die (zoo ik meine) naderhand op Manado gelegd wierd.

De Landvoogd, en zyn Raad, hadden D. *Hodenpyl*, die een slegt broeder, en een los woest mensch was, den 21sten, en D. *Costerus* den 31sten January al hunne diensten opgezegd, en het Prediken verboden, hoewel zy anders goede getuigenissen van hun dienst en leven bevorens in de Moluccos hadden.

De Kerken-raad van Batavia, hier mede niet vergenoegt, stelde hen beiden, tot dat zy nader bericht van hun zaak bekomen zoude hebben, uit.

Den 26sten October bleek by extract der Hooge Regering van den 12den, dat zy beiden door den Landvoogd in Ternate, en zynen Raad, over eenige punten van gewigt in hunnen dienst geschorst waren; weshalven de Kerken-raad van

Batavia hen, nog tot den Predik-dienst, 1693; nog tot de zitting in vergadering, toelaten kon, en dit, tot nader besluit, en berigt over hen, uitsstellen moest.

Den 7den December bleek nader aan die vergadering, dat de Landvoogd, en Raad der Moluccos, aan den Kerkenraad in Ternate, zonder eenige reden te geven (wat matigd zich zulk een Landvoogd en Raad niet al aan!) verboden had, aan deze twee Predikanten eene Kerkelyke getuigenis te geven; een verbod, dat in zich zelven tegen alle Kerkelyke orders in een welgestelde Kerk streedt, en waar omtrent men die Kerk immers hare Kerkelyke vryheit des gemoeds behoorde gelaten te hebben, om aan deze twee mannen voor die Kerke, daar zy na toe gingen, eene vrye en onbedwonge getuigenis, invoegen als zy meinden te behooren, te laten volgen. En dewyl deze Kerken-raad tot het geven van zoodanige Attestatie wel gegengen, maar dit hen nu verboden was, verzogt zy aan den Kerken-raad van Batavia, dat haar Edelheden; op hunner Eerw. voordragen voor het toekomende hier in geliefden te voorzien.

Verder bericht over D. D. Hodenpyl en Costerus zaak.

Den 25sten January in 't jaar 1694. bleek in Kerken-raade van Batavia, by extract der Hooge Regeering van den 15den, dat haar Edelheden, op 't verzoek van D. *Hodenpyl* (by zyne verantwoording gedaan) dat zyne aangemerkte mislagen tegen de Regeering in Ternate mogten over 't hoofd gezien worden, en op verzoek van D. *Costerus*, dat hem vergeven mogt werden; 't geen door onbedagtzaamheit door hem in Ternate bedreven was, goedgevonden hadden by haar Hoog Ed. resolutie van den 6den hen beiden van 't suspens te releveren, het Prediken hen weër toe te staan, en uit hoofde van dien D. *Hodenpyl* na Amboina, en D. *Costerus* na Banda, te ordonneren.

Zy beiden werden door haar Edelheden hersteld.

In 't jaar 1694. of 't jaar 1695. is D. *Stampioen* op de visite na Manado, volgens schryven van den 1sten November, in 't jaar 1695 gezonden, en in een van beide deze jaaren was D. *van Aken* op Manado vast geplaatst; dog in 't jaar 1695 daar overleden.

Dus waren dan van 't jaar 1693. tot 't jaar 1695. hier drie Predikanten, D. *Cammiga*, *Stampioen*, en *van Aken*.

In 't jaar 1695. was de staat dezer Kerke, volgens eene Schets ons toegezonden, aldus:

D. Stampioen gaat in 't jaar 1694. of in 't jaar 1695. op de visite, en D. van Aken, op Manado, sterft.

Eilanden. Meesters. Schoolen. Kerken. Christenen. School-kinderen. Ledematen.

Kofte staat der Kerke hier in 't jaar 1695.	Ternate	5	2	1	.	.	54	107
	Makjan	1	1	1	.	.	12	15
	Batsjan	1	1	1	.	.	12	12
	Celèbes	7	6	6	2192		220	27
	Tagulanda	3	2	2	1764		148	53
	Sjauw	4	4	4	3934		263	14
	Sangir	12	11	11	11034		319	141
	Het Talauts eiland							
	Cabroewang	1	2	2	1164		29	.
8 Eiland.		34	29	28	20088		1057	369

Van 't getal der Christenen op Ternate, Makjan, en Batsjan, wisten zy toen juist geen net berigt te geven, dat mogelyk mede eenige duizenden uitmaken zal.

In 't jaar 1697. was D. *Cammiga* op de visite der Noorder eilanden; en hoe wel zy te zamen nog tot 't jaar 1699. byeen lagen, in welk jaar D. *Stampioen* na Banda vertrok, en D. *Abrahamus Feilingius* hier uit Amboina quam. Kan egter niet zien, dat die Heeren daar in dien tusschen-tyd veel aan deze Christenen gewonnen hebben, alzoo die van Batavia den 24sten December in 't jaar 1698. na 't vaderland schreven, dat 'er eer vermindering was, dan aanwasch; en dat 'er om de Noorder eilanden wel velen tot het Christendom, maar, tegen alle naarstigheit aan, tot geen kennis quamen; en dat het getal der Christenen in 't geheel toen 26000. was.

In 't jaar 1699. had D. *Cammiga* wel verzogt voor een spring-togt op te komen; dog had, by gebrek van een vaartuig, zulx niet kunnen doen; waar op zyn Eerw. egter in 't jaar 1700. van hier na Batavia vertrokken was, zoo dat nu D. *Feilingius* maar alleen deze gansche Kerk waarnemen moest, dat hem volslagen onmogelyk was.

Men zag ook, by schryven van dit jaar uit Indiën na het vaderland, dat het in Ternate zoo breedt met het Christendom niet was, als men wel had opgegeven; ja de stand der zelve was beklagelyk, en men vreesde nog grooter verval, by gebrek van Leeraaren, alzoo 't onmogelyk was, by zoo klein getal der zelve, 't Christendom, op 7. eilanden verspreidt, zoo dikwils, als 't noodig was, te bezoeken.

D. *Feilingius* (die ik niet wete, dat in 't Maleits prediken kon) had in January, des jaars 1700, de visite op Makjan en Batsjan gedaan, en gedroeg zich in 't verdere wegens den staat dezer Kerke aan 't opstel van D. *Gellius Cammiga*, van 't jaar 1697, waar uit bleek, dat op Ternate, Celèbes, en de Noorder-eilanden, 33. Meesters, 28. Kerken, 29. Schoolen, 1378. School-kinderen, 1. Krank-bezoeker, 346. Ledematen, en in 't geheel 25712. Christenen waren.

Voor my, ik oordeel, dat men een Predikant, die niet Taalkundig is, en ook een gemeente, tot welke hy gaat, groot ongelyk aandoet, met hem een Kerk-, en School-visite op te leggen, die hy immers niet in staat is behooryk te doen; zy komt my zeer bespottelyk, en onnut voor.

In 't jaar 1701. vertrokken in 't begin van 't jaar, volgens resolutie, en extract haarer Edelheden van den 7^{den} December des jaars 1700, den 13^{den} dito in Kerken-raad op Batavia ingelevert, de Predikanten, D. D. *Arnoldus Brands*, en *Petrus Noot*, herwaards; zoo dat zy toen weër met hun driën waren; dog de Kerkelyke geschillen, tusschen de Heeren *Brants*, en *Noot*, in 't jaar 1702. voorgevallen, waren oorzaak, dat de laatste, volgens extract van den 8sten December in 't jaar 1702, den 18^{den} der zelve maand na Banda geordonneert wierd, waar heen zyn Eerw. in 't jaar 1703, in 't begin, vertrok, zonder dat ik wete, of zyn Eerw. voor zyn vertrek zich op de visite na de Noorder-eilanden, volgens de belofte in November, in 't jaar 1702. gedaan, begeven heeft; zoo dat nu de Heeren, *Feilingius*, en *Brants*, tot het jaar 1704. (in welk jaar de

1700.

D. Fei-

lingius,

schoon

niet

Taal-

kundig;

visiteert

eenige

Kerken!

Korte

staat

dezer

Kerke

in 't jaar

1697.

D. D.

Brands,

en Noot,

komen

hier in 't

jaar 1701.

D. Feilingius
in 't jaar
1704. na
Batavia.

de eerste op gedurige verzoeken na Batavia, met toestaan der Regeering in Ternate, vertrokken was, alzo men hem niet verloste) hier nu maar alleen tot het waarnemen van zoo zwaren dienst waren, welke laatste Heer, volgens schryven van den 18den December 1704.

D. Brands
Predikt
laag
Maleits.

na Amboina, nu al Maleits (dat is, het laage, en verstaanbare by den inlander) had beginnen te Prediken. Men had op Batavia in 't jaar 1703, volgens extract der Hooge Regeering van den 14den December, den 17den dito ingelevert, goedgevonden, D. Gajus André, Predikant van Onrust, na Ternate te ordonneren; maar vermits die dat jaar nog na 't vaderland vertrok, zoo wierd in 't jaar 1704, by extract van den 10den January, D. Wilbelmus van Wely herwaards beroepen, die ook den 25sten afscheid nam, en vertrok.

D. van Wely
hier in 't
jaar 1704.

Dus bevonden zich hier in 't jaar 1704. geen andere Predikanten, als de Heeren, Brands, en van Wely, van welke de laatste noit Taalkundig geweest is.

In het jaar 1703. had men den Predikant Brands (schoon toen nog geen Maleits gepredikt hebbende) op de visite na de Noorder-eilanden gezonden; gelyk zyn Eerw. in 't jaar 1705. die zelve visite weder, maar waarfchynelyk met veel meer vrugt, dan wel de eerste reis, gedaán heeft.

Bericht
van de
visite in 't
jaar 1705.
door de
Heer
Brands
gedaán.

Wanneer nu een Predikant deze lastige, gevaarlyke en langdurige visite der Kerken en Schoolen ondernemen zal (om hier van Makjan, en Batsjan, dat 'er mede toe behoort, niet te spreken) zoo gaat hy met een fchip, of wel meest met een Chaloepe, of Coracora, eerst na Manado, op de kust van Celèbes, 't geen, schoon 't in de Kaarten maar 36. mylen verre gestelt wordt, 40. mylen 'er van daan legt. Dewyl hier een Hollands Opperhoofd met verscheide posthouders legt, brengt zyn dienst mede, hier niet alleen voor de inlanders, maar ook in 't Nederduits, te Prediken; en, vermits men in 't jaar 1705. hier 9. Ledematen, 3. mannen en 6. vrouwen had, het Avondmaal daar ook uit te deelen; mitsgaders zoodanige Ledematen, die nieuw aankomen, hunne belydenis af-, en hen aan te nemen, en, kinderen, of bejaarden, die tot ons willen overkomen, te doopen, en eindelyk, die genegen zyn te trouwen, in den Egt te bevestigen. Behalven dit werk is geenzins van het minste, dat een Predikant de Schoole, zoo 'er in zulk een dorp een is, visitere, en ordentelyk naspeure, of de kinderen in 't lezen, schryven, en 't opzeggen der groote, of kleene Vragen, zoo uit den Catechismus, als uit *Aldegonde*, en

eenige andere Vraagboekjes; en in 't zingen ook wat gevorderd, en of de Schoolmeester zich, zoo daar in, als in 't waarnemen van den Kerk-dienst des Sondags, met het voorlezen van een Predikatie in 't Maleitsch, 't doen der voor- en na-Gebeden, het zingen, &c. en in 't waarnemen der avond-Catechizatiën der gemeente, en 't doen der Gebeden twee of driemaal ter week, behooryk beyvert heeft, en of ook daar door de gemeente wat in kennis gevordert zy. En dit is in de meeste dorpen, daar hy komt, zyn dagelyks werk, Predikende in yder dorp eens of tweemaal, na dat de tyd zulks toelaat, en de staat dier Kerke vereischt. De Christenen in dit dorp waren in dit jaar 499.

Van Manado gaat een Predikant met een Coracora, of een ander minder vaartuig, dat gemeenelyk vry slegt is, na Boelan, een etmaal scheppens, of roejens van daar, aan strand gelegen, scheppende gestadig langs strand. Men had in dien tyd hier 152 Christen, dog onder de zelve nog geen een Lidmaat, behalven dat het slegte Christenen in zich zelve, en zeer lompe menschen zyn. De Predikant Brands trouwde hier toen 2. paar menschen; dog wat zyn Eerw. op dien Koning verzogt, zoo kon hy hem niet bewegen eenige meisjens te laten in de School gaan. Hy doopte hier 15. onegte kinderen, en vond het alles vry slegt gestelt.

Van Boelan vertrok zyn Eerw. na Boelan Itam, dat een etmaal scheppens van daar langs strand legt, en vond daar 472. Christenen, dog al mede geen een Lidmaat.

Van Boelan Itam ging zyn Eerw. na het dorp Dauw, behoorende onder den Koning van Caudipan, die beide over Boelan Itam, en dit dorp, heerscht. Dit laatste dorp, Dauw, doet zich byzonder wel op, legt wel een uur gaans langs strand van Boelan Itam af.

Hier Predikte zyn Eerw. in een fraai Kerkje, met een Predik-stoel voorzien, dat men overal zoo niet vind, en dit was ook de eerstemaal, dat zyn Eerw., zedert zyn vertrek van Manado, Predikte; vindende hier 486. Christenen, dog geen een Lidmaat.

Van Caudipan, of Dauw, ging zyn Eerw. na Bwool ('t geen zy gemeenelyk Bool uitspreken) dat wel ruim 3. etmaal scheppens, langs strand, al Oost op van Dauw, en wel 70. mylen van Manado, legt. Dit zyn Heidenen, Mooren, en Christenen onder een; van welke de Christenen alleen een getal van 1618. zielen uitmaken, onder welke egter al mede geen een Lidmaat is. Van Bwool

1705.

Elendige
reis
tuffchen
de Le-
waas, en
Attingo-
la.

gaat men wel dertig mylen weder te rug West aan tuffchen Dauw, en Bool, naar een plaats, of inham, de Lewaas genaamt, van waar men over land, en over 't gebergte, Suid Oost op, naar het dorp Attingola (daar midden in 't land gelegen) te voet gaat, dat daarom voor een Predikant te moejelyker is, om dat men van Bool tot Attingola toe wel zes of vyf en een half etmaal onderweeg is, en van de Lewaas tot Attingola wel twee, drie, of vier dagen (na 't zich schikt) in 't bosch onder den blaauwen hemel, zonder dorpen of menschen te ontmoeten, huishouden, en zeer dikwils door rivieren, en moerassen, die al vry diep zyn, trekken moet; behalven dat men hier ook alles mede nemen, en voor zyn eigen pot (buiten den last van 't huishouden aan 't Kasteel, zoo men getrouwd is) zorgen moet, alzo yders beurs, en huiffelyke zaaken, juist niet gedoogen, voor zyn vrouw, en kinderen, een kok r'huis te laten, en 'er voor zich op de visite een mede te nemen. Dit, gelyk men denken kan, maakt de visite verdrietig, en zwaar, en zoo lang in zulk eene zware hitte, als men daar byna onder de Linie heeft, te blyven, vermoeit een Predikant, die niet gewoon is zoo verre te voet te gaan, geweldig, behalven dat zulke marschen door die rivieren en moerasschen, die 'er al vry veel zyn, en daar hy zomtyds tot den buik toe door moet, hem geenzins in de kleeren gaan zitten; een werk (mynes bedunkens) dat men geen Predikant behoorde te vergen.

Na dat zyn Eerw. dan van Bool vertrokken, en drie dagen (trekkende onderweeg door de groote Moorfsche Negrjen, of dorpen, Gorontalo, en Limbotto) op de reize geweest was, en wel dertig maal ('t geen men zomtyds wel vry meer maalen doen moet) door een zware rivier getrokken was, 't geen hem, schoon een jong sterk man, zeer afmatte, quam zyn Eerw. in Attingola, alwaar hy 300. zeer slegte Christenen, die byna geen Maleits zelf verstonden, en onder welke geen een Lidmaat was, in een zeer slegt dorp vond.

Zyn Eerw. ontmoette hier, pas over een rivier, een ander Koninkje van Boelan, dat onder al zyn volk, Mohhammedaansch zynde, alleen Christen was.

Hy vond hier ook geen Kerk; maar men was bezig met 'er een te maken; weshalven men ook hier met geen vrugt voor een gemeente, die de Taal niet verstond, Prediken kon; behalven dat het ook niet waard was daarom een Predikant zoo veel vergeeffsche moeite te laten doen.

Hy vertrok dan, na 't verdere, dat zyn dienst hier vereifchte, verrigt te hebben, weêr na de Lewaas, moettende verklaren, dat al die naam-Christenen zoo veel niet waardig waren, dat men daar aan de gezondheid van een Taalkundig Predikant, en die op andere plaatzen vry meer dienst doen kon, en zelf zyn leven (waar van wy een voorbeeld geven zullen) waagde, aangezien men met zulk een visite, by zoo een onervarene en zelf ontaalkundige gemeente, alshoon men daar eens of tweemaal in een geheel jaar al Predikte, en Catechizeerde, immers niet de allerminste vrugt doen konde; en 't veel noodiger was, in dat dorp, of een ander, daar omtrent, een vast Predikant te leggen, dan wel in eenig dorp in 't vaderland (daar yder dorp immers zyn Predikant heeft) om dat zulk een Predikant hier nog vry meer, dan eenig Predikant in 't vaderland, te doen zou hebben, aangezien hy maar naam-Christenen en Heidenen vinden zou, die hy nog eerst de Taal, en dan de gronden van onzen Godsdienst, van voren af aan zou dienen te leeren, daar een vaderlands Predikant gewoon is te arbeiden onder Christenen, die dat reeds zyn, en van ouders tot ouders altyd geweest zyn, dat een vry groot onderscheid is, en egter niet eens opgemerkt word.

Van de Lewaas dan trok zyn Eerw. weder te rug na Caudipan, van waar men hem met een ander vaartuig (want yder dorp weet hoe ver het een Predikant voeren moet) weêr tot Manado bragt, alwaar hy weder voor de Nederduitsche, en ook voor de Maleitsche gemeente Predikte, gelyk hy op deze plaats alleen van ganfch Celèbes, 't Avondmaal uitdeelde.

Hier moest zyn Eerw. zich weêr van nieuwen voorraad voorzien, om nu na de Noorder-eilanden een nieuwen togt te doen.

Van daar vertrok hy dan den 2den July in 't jaar 1705. 's morgens met een Coracora (een slegt vaartuig voor een openbare zee, en dierhalven zeer gevaarlyk, om 'er zoo verren togt mede te doen) na Tagulanda, daar hy den 4den 's avonds aanquam; hoewel het maar achtien of twintig mylen ver van Manado gerekent word. Hy vond hier 1590. Christenen, en onder de zelve 18. Ledematen, weshalven zyn Eerw. in 't dorp Tagulanda in 't Maleits, in een Schuur, dewyl 'er geen Kerk is, predikte, 't Avondmaal aan 7. mannen, en 16. vrouwen, en nog aan 7. Ledematen van 't dorp Minanga, daar 320. Christenen waren, uitdeelde, vindende verder zyn
werk

1705

1705. werk met het Catechizeeren der ouden, en 't onderzoeken van de bequaamheit der jongen, die in beide deze dorpen 2. Schoolen van over de 150. kinderen uitmaken; waar af die van Tagulanda 'er wel 130. heeft.

In dit dorp, en op dit eiland, vond hy den staat der Kerke, en der Schoolen, by den andere te vergelyken, vry wel.

Van Tagulanda, of 't eiland Pangasare, ging zyn Eerw. na 't eiland Sjauw, tien mylen verder, en op 't welke 4. Christen-dorpen alle aan strand leggen, en Oeloe, Oendong, Pehe, en Lehi genaamt zyn.

In Oeloe, de hoofd-Negry, vond hy, volgens de rol, wel 150. kinderen; dog daar quamen 'er zeer weinig in de School. Onder 1450. Christenen vond hy geen een Lidmaat, 't geen daar van daan komt, dat hier dikwils om de twee of drie jaren maar eens een Predikant verschynt, en, door 't kleen getal der Predikanten (die ook altyd niet in staat, of sterk genoeg zyn om zulke visite te doen) 'er ook niet meer kunnen komen: want als deze Christenen hier wel zouden waargenomen, en onderrecht worden, zoo moesten hier veel meer Predikanten, en (gelyk ik bevorens gezegt heb) daar zy noodig geoordeeld wierden, op de eilanden verdeeld en vast geplaatst worden, daar men nu al deze Kerken maar op een Predikant 's zorg, en dienst, rusten laat, en nog wel hartelyk, als ware hy een luiaart, klaagt, als hy, na waarheit sprekende, zegt, dat de staat der Kerke, en de kennis van den inlander, flegt is, dat immers onmogelyk niet anders kan zyn, en van maar eenen Predikant ook niet anders te wagten is.

Hier op dit eiland predikte hy niet, om dat hy daar mede geen voordeel ter wereld onder zulke onkundigen, als hy 'er vond, zag te doen, en kon 'er 't Avondmaal niet uitdeelen, alzoo 'er geen een Lidmaat gevonden wierd.

Op Pehe, drie of vier uren van Oeloe gelegen, vond hy een School van 44. Jongens, dog zy waren zeer flegt geoefent; en de Meiskens wilden zy in de Schoole niet zenden, om dat 'er voorbeelden van gepleegde onordentelykheden met de zelve waren. Hier waren 1000. Christenen; maar al mede geen een Lidmaat.

Op Ondong, of Oendong, een uur scheppens langs strand van Pehe gelegen (hoewel men het ook te voet gaan kan) waren 492. Christenen, dog geen Ledematen; alwaar hy ook 40. kinderen, en 25. Jongens in de School vond.

Op Lehi, of Lehe, een kleen uurtje verder gelegen, waren 356. Christenen,

1705. doch geen Ledematen; en een School van 25. Jongens. Zyn Eerw. doopte hier 25. kinderen.

Deze leeden van Sjauw konnen tot nog toe naauwlyks Maleits, en zyn nog als regte Bosch-menschen, die, als men hen over zaaken van Godsdienst aanspreekt, als Aapen den Predikant eens toelagchen, en niets weten te antwoorden; zoo dat ik my zeer verwonder, hoe die menschen (niet onder de Spanjaarden: want dat heeft niet veel moeite van nooden) maar onder ons Christenen geworden, of waar op zy daar voor erkend zyn, en nog erkend worden, alzo men by hen niet de minste blyken van kennis bespeurt.

Van Sjauw vertrok zyn Eerw. den 15den July na 't eiland Sangir, daar hy den 17den aanquam, en alwaar hy niet dan Christenen vond, uitgenomen in een Negry, die half Moors, en half Christen was.

Op 't dorp Tamacko, aan strand gelegen, vond hy 588. Christenen, geen Ledematen, en 55. Jongens in de School, doopte 40. kinderen, en trouwde 4. paar lieden.

Op Mangenitoe, een braaf groot dorp, omtrent drie uren van Tamacko, vond zyn Eerw. 1400. Christenen, en 12. Ledematen, voor welke hy Predikte; en 't Avondmaal bediende, 95. kinderen doopte, 40. paar trouwde, en daar voor dezen 150. kinderen, dog nu vry minder, en niet boven de 30, in de School quamen.

Op Taroena, twee uren van daar, vond zyn Eerw. 2386. Christenen, en 28. Ledematen, voor welke hy Predikte, gelyk hy hier ook het Avondmaal aan de Leden bediende, doopende te gelyk 145. kinderen, en trouwende 20. paar lieden. In de School vond hy 12. Meisjens, 50. Jongens, en dus te zamen 62. Scholieren.

Tot Calongan, mede onder dezen Koning van Taroena staande, en anderhalf uur gaans van daar gelegen, waren 376. Christenen, geen Ledematen, en 31. Jongens in de School.

Tot Candahar, twee of drie uren scheppens van daar, vond zyn Eerw. 403. Christenen, geen Ledematen, 39. Jongens, en 4. Meiskens in de Schoole, en dit alles onder een Moorisch Koning, die egter den Schoolmeester al vry behulpzaam was; een dorp, van 't welke de Mooren, volgens voorgaande Accoorden, al lang behoorden verhuist te hebben; 't geen zekerlyk het Christendom daar veel meer zou hebben doen aangroejen; maar dat wierd van de Regeering alhier versloft.

Tot Mattane, een of twee uren scheppens van Candahar, een dorp, onder den Koning van Taboecan staande, vond zyn Eerw. 550, en daar onder 6. zeer flegte Christenen, door *D. de Leeuw*, en *D. van Aken* aangcnomen, maar zedert zeer vervallen, alzooy zy de twaalf Artykelen des Geloofs niet eens kenden; welke zyn Eerw. egter, om op Taboecan te komen, ten Avondmaal noodigde. In de School vond hy 50. Scholieren.

In Taboecan, vyf uren scheppens van daar gelegen, vond zyn Eerw. 1900. Christenen, 12. Ledematen, en een School van 41. Jongens en 2. Meiskens. Hier Predikte, en bediende hy het H. Avondmaal.

Op Coema, twee uren scheppens verder, vond hy 350. Christenen, geen Ledematen, nog hier, nog in de drie volgende dorpen, en een School van 40. kinderen, die uit 28. Jongens, en 12. Meiskens, bestond.

Op Coelor, een of twee uren van daar, waren 340. Christenen, en 25. Scholieren, bestaande uit 21. Jongens, en 4. Meiskens.

In 't dorp Menála, een uur verder, vond zyn Eerw. 350. Christenen, 25. Jongens en 3. Meiskens in de School.

Tot Saloerang, zynde het elfde Christen-dorp op Sangir, en vier uren van Menála gelegen, waren 1500. Christenen, benevens een Schoole van 40. kinderen, waar van 'er maar 20. verschenen. Waar uit dan blykt, dat hier 3. Hoofdkerken zyn, te weten, die van Mangenitoe, Taroena, en Taboecan, daar gemeenlyk gepredikt, en 't Avondmaal uitgedeeld werd.

Van daar vertrok zyn Eerw. na de Talautse eilanden, ongeveer twintig mylen van Sangir, en wel zeventig van Manado. Hy vond op 't eiland Cabroewang twee dorpen, Manare, en Towa Debale.

In 't eerste, aan strand gelegen, vond hy 1000. zeer woefte Christenen; dog geen Ledematen, en een School van 82. Schoolieren, waar onder 2. Meisjens.

In Towa Debale, vier mylen van Manare, vond hy 1020. diergelyke Chri-

stenen, even, als de vorige, geen Malicits verstaande, en diehalven al zynen arbeid daar zoo goed als vrugteloos. Daar was een School van 90. kinderen, waar onder 20. Meiskens, en op geen van beiden deze dorpen enige Ledematen.

Op Lirong, een eiland, naast daar aan gelegen, verzogt de Goegoegoe, *Rion*, met zyn Familie, en onderdaanen wel Christen te werden, en zich dus met alle de zynen (alzooy hy onder Taboecan staat) onder de Compagnie te stellen; dog de Heer *Brands*, die maar alleen commissie had, om na de redenen van dit zyn verzoek te vernemen, kon daar toe niet treden.

Hy zide tegen zyn Eerw., dat de Koning van Taboecan hem, en de zynen, als Slaven handelde, en dat hy daarom wenschte onder een beter Heer, te weten, de E. Maatschappy, te staan, en om door toedoen der zelve ook in de Christen-Godsdiensdienst onderwzen te werden, om meer kennis, dan hy nu had, met de zynen te krygen, en om den Duivel, dien zy tot nog toe gedient hadden; om dat zy niet beter wisten, of die Godsdiensdienst was wel, te verlaten; maar egter nam zyn Eerw. aan, by den Heer Landvoogd alles, wat in zyn vermogen was, tot het bereiken van dit zyn oogwit te bewerken. Dit is wel geschied, en de Landvoogd heeft 'er na Batavia over geschreven; maar de Koning van Taboecan (die Godlooze overspeler, te voren van ons beschreven) heeft zoo veel by haar Edelheden weten uit te werken, dat dit verzoek van dezen Goegoegoe afgeslagen, en dit volk dus tot nog toe (zeer weinige, die de naam van Christenen, maar geen kennis ter wereld, hebben, uitgezonderd) Heidens gebleven is, hoedanig het ook met de andere Talautse eilanden staat:

Na dat zyn Eerw. hier al het noodige verrigt had, is hy wêr, na een reize van vyf maanden, in Ternate gekomen.

Wy zullen hier een korte Schets van dezen togt, om 'er met een oog een net gezigt af te hebben, byvoegen.

Korte Schets van de staat der Kerken en Scholen, door zyn Eerw. in 't jaar 1705. bezogt.	De Eilanden.	Dorpen.	Kerken.	Scholen.	School-kind.	Doop-kind.	Ledematen.	Christenen.	
	Celèbes	Manado	I	I	.	.	9	499	
		Boelan	.	I	.	15	.	153	
		Boelam Itam	472	
		beide onder Caudipan.	
		Dauw	I	486
		Bwool	1618
	Attingola		I	300	
	6								
	Pangefare	Tagulanda	I	I	.	.	.	23	1590
		Minanga	7	320
	2								
Sjauw	Oeloe	.	I	150	.	.	.	1450	
	Pehe	.	I	44	.	.	.	1000	
	Ondong	.	I	25	40	.	.	492	
	Lehe	.	I	25	25	.	.	356	
4									
Sangir	Tamacko	.	I	55	40	.	.	588	
	Mangenitoe	I	I	30	95	.	.	1400	
	Taroena	I	I	62	145	28	.	2386	
	Calongan	.	I	31	.	.	.	376	
	Candahar	.	I	43	.	.	.	403	
	Martane	.	I	50	.	6	.	550	
	Taboecan	I	I	43	.	12	.	1900	
	Coema	.	I	40	.	.	.	350	
	Coelor	.	I	25	.	.	.	343	
Menála	.	I	28	.	.	.	320		
Saloerang	.	I	20	.	.	.	1500		
11									
De Eilanden van Talaut & Cabroewang	Manaré	.	I	82	.	.	.	1000	
	Towa De-bale	.	I	90	.	.	.	1020	
2									
Lirong	Heidensch.								

5 25 7 20 803 260 85 20789

Getal der Christenen hier in 't jaar 1707. In 't jaar 1709. vertrok de Heer Brands in Juny van hier na Amboina, en quam aldaar den 4den July, latende D. van Wely alleen in Ternate, die, schoon niet Taalkundig, in 't jaar 1710. egter de visite gedaan heeft. De staat der Kerke door zyn Eerw. in 't jaar 1710. den 10den Juny, by Schets, opgegeven; was aldus:

Getal der Christenen hier in 't jaar 1710. door D. van Wely bezogt.	Eilanden.	Ledematen.	School-kinderen.	Christenen.
	Ternate	85	66	1300
	Makjan	7	17	160
	Batsjan			
	Celèbes	118	1239	18430
De Noorder-Eilanden				
		210	1322	19890

Het genē te zamen eenentwintig duizend vier honderd tweentwintig Christenen uitmaakt.

En was deze Schets door D. van Wely, en J. v. Alfen, geteckend.

D. Hupperts komt hier in 't jaar 1711.

In 't jaar 1711, in 't begin, quam hier *D. Gofuinus Hupperts*; maar in dit zelve jaar, den 6den July, stierf *D. van Wely*, aan welken deze Kerk ook niet veel gehad heeft, en quam *D. Hupperts* in 't jaar 1712, den 22sten Augustus, al mede na dat hy lang ziek gelegen, en al verlof, om op te komen verkregen had, te sterven.

Nu stond deze by zich zelve zeer slegte en bedroefde Kerk in een nog elendiger staat; om welke ramp te heelen, haar Edelheden op Batavia goed vonden (een klaar bewys, hoe weinig berigt van de bequaamheit en Taalkunde der Predikanten men daar heeft, of hoe weinig men daar op let) den Bandaschen Predikant, *D. Petrus Boterkooper*, NB. om zyn Taalkunde (daar die man geen Maleits kon, noit in die Tale gepredikt, ja niet de allerminste preuven 'er af gegeven had, nog in Banda 'er voor bekend stond) na Ternate voor een of twee jaren te ordonneren.

Of deze Heer tegen zynen Landvoogd zeide, dat haar Edelheden hier in misleid waren, dat hy geen Maleits verstond, en schoon de gansche Kerken-raad, en zyn gemeente, dit mede zeiden; 't mogt alles niet helpen, hy moest na Ternate, en aan zulk een man ging men, tegen zyn oprechte betuiging aan, egter zulk eene zware en elendig gestelde Kerk vertrouwen.

Zyn Eerw. quam in Ternate den 27sten Mai in 't jaar 1712, en ging, kort na zyn komst, op de visite na Celèbes en de Noorder-eilanden. Hy vertrok met de Chaloepe *Larieke* na Manado, van daar met de zelve tot Caudipan, en van daar met een *Coracora* na Bwool, blyvende de Stierman der Chaloepe, *Pieter Visscher*, by zyn Eerw.

Van daar weder te rug na de Lewaas, of Liewaarts, getrokken zynde, moest hy den togt over land na Attingola doen, daar men ettelyke dagen onder den blaauwen hemel huishouden, en geheel dezen weg te voet gaan, moest. Ik heb dien Stierman hooren verhalen, dat zy tweenzeventig maal door rivieren en door moerassen (daar zy niet weinig van bloedzuigers geplaaagd wierden) moesten trekken, en zomtyds tot aan de middelen 'er doorgaan, tot dat zy in 't Moorsch dorp *Limbotta* quamen; van waar die van Bwool (die niet als de by zich hebbende goederen van den Predikant, &c. dragen) zyn Eerw. weêr een stuk weegs te water tot voorby 't Moorsch dorp *Gorontalo*, en zoo al vorder weêr over land, door verscheide moerassen, tot *Attingola* bragten, een Christen dorp, dog daar meest Mooren wonen, die maar door een kleen riviertje van een

gescheiden zyn. Zoo verre was zyn Eerw. nog eenigzins wel te pas; maar toen hy de te rugreize door alle die rivieren en moerassen, in die zware hitte, en dat alles te voet, dede, wierd hy ziek, en overleed, in 't byzyn van dezen Stierman, den 19den September.

Zoo ras men de tyding hier van op Batavia, den 12den November in 't jaar 1712. kreeg, vonden haar Edelheden goed (en vooral de opper-Landvoogd, de Heer *Abraham van Riebeck*, uit een verkeerde drift tegen my wegens het werk van myne overzetting des Bybels in 't Maleits, waar door die van zyn Swager, *D. Leidekker* zal. in 't hoog Maleits vervaardigd, tot nog toe niet gedrukt was) my, als voor Taalkundig bekend zynde, en ook *D. Dominicus Sel*, na Ternate te ordonneren.

D. Sel, die eerst op Batavia gekomen was, nam dit aan; maar ik verzogt van dien togt verschoond te zyn, zoo, om dat ik ziek, en gansch niet in staat was, om zulk een visite waar te gaan nemen; maar voornamelyk, om dat ik door de Heeren *Seventhien*, volgens expres aanschryvens van haar Ed. Ed. aan den opper-Landvoogd, en de Heeren *Raden van Indiën* (waar van my de Heer *Advocaat Schott* ook een extract op myn verzoek gegeven had, en 't geen ik aan den Heer *van Riebeck* getoond heb) zoodanig aangenomen was, dat ik van alle andere buiten-verzending vryblyven, en myn dienst alleen maar in *Amboina*, en ook daar alleenlyk aan 't Hoofd-kasteel, zonder my ook van daar zelf ergens na buiten te mogen verzenden, zou moeten waarnemen; en dat dierhalven behoudens de achting, die ik voor haar Edelheden had, tot deze, nog geene buitentogt, oordeelde verpligt te zyn.

Aangezien ik dan niet genegen, en ook niet in staat was om na Ternate te gaan, zoo vertrok *D. Sel* in 't begin van 't jaar 1713. derwaards, die, voor zo verre ik wete, aldaar tot nog toe is.

In 't jaar 1714. quam hier ook *D. Godefridus 't Hoen Hoogendorp*; dog die vertrok in 't jaar 1715. weêr na Batavia, maar in 't jaar 1716. zyn 'er by *D. Sel* nog twee, te weten, *D. D. Johan Coenraad Albertsz.*, en *Joachim Jodocus Kluisenaar* gekomen, die 'er ook tot nog toe zyn.

Dit is het, 't geen ik van de Landvoogdy van Ternate, zoo in opzigt van het *Polytycque*, als in opzigt van het Kerkelyke te zeggen had; waar by ik dit Hoofdstuk dan ook besluite; alleen eene lyst van de Predikanten van Ternate hier byvoegende.

1712.
Op de welke hy stierf.

Waar op haar Edelheden den Schryver, en *D. Sel*, na Ternate ordonneren.

Waar van den Schryver verzoekt verschoond te werden.

D. Sel gaat in 't jaar 1713. na Ternate, en in 't jaar 1724. *D. 't Hoen Hoogendorp*.

Die in 't jaar 1715. weêr na Batavia vertrok.

En in 't jaar 1716. *D. D. Alberts*, en *Kluisenaar*, gekomen, en zyn 'er nog.

D. Boterkooper, hier gezonden.

Zyn visite na Celèbes kust, en na de Noorder-eilanden.

1716.
Lyst der
Terna-
taansche
Predi-
kanten.

TERNATAANSCH E PREDIKANTEN.

	van 't jaar 1626	tot 't jaar 1626
<i>Georgius Candidius</i>		
<i>Petrus Scotus</i>	1627	1633
<i>Jonas Aartszoon</i>	1633	1638
<i>Jan Claasz. Bakus</i>	1640	1642
	komt 'er weër	1643
<i>Daniel Sonneveld, Vifitator.</i>	1633	1643
<i>Joannes à Warmeloo</i>	1646	1656
Taalkundig.		
<i>Fredericus Abbema</i>	1656	1657 of 1658 obiit.
<i>Jofias Spilhardus, Vifitator</i>	1659	1659
Taalkundig. Idem	1660	1661
<i>Joannes Burum</i>	1661	1662
<i>Godefridus ab Akendam</i>	1664	1665 obiit.
<i>Simon de Buck, Vifitator.</i>	1666	1666
<i>Joannes van den Sweerden</i>	1667	1669 dito.
Taalkundig.		
<i>Albertus Struis</i>	1669	1671
<i>Jacobus Montanus, Vifitator.</i>	1670	1671 dito.
Taalkundig.		
<i>Daniel Brouwerius</i>	1672	1672 obiit.
Taalkundig.		
<i>Franciscus Dionysius</i>	1674	1674 obiit.
<i>Isaicus Huisman, Vifitator.</i>	1675	1675 obiit.
<i>Jacobus Montanus</i>	1675	1676 obiit.
Taalkundig		
<i>Gualterus Peregrinus, Vifitator.</i>	1676	1677
Taalkundig.		
<i>Petrus Durant</i> dito.	1676	1676 obiit. omtrent Boero.
<i>Jacobus Burenius</i>	1677	1677
<i>Zacharias Cabeing</i>	1677	1680
Taalkundig.		
<i>Cornelius van der Sluis</i>	1678	1684
Taalkundig.		29. Maart in Amboina.
<i>Cornelius de Leeuw</i>	1680	1689
Taalkundig.		
<i>Mattheus Hek</i>	1684	1688
<i>Gellius Cammiga</i>	1688	1700
<i>Joannes van den Andel</i>	1690	1690 obiit. 2. September.
<i>Nicolaus Hodenpyl</i>	1691	1693
Taalkundig in 't hoog Maleits.		
<i>Petrus Johannes Cofterus</i>	1692	1693
<i>Gerard van Aken</i>	1693	1695 obiit.
Taalkundig in 't hoog-Maleits.		
<i>Joannes Stampioen</i>	1693	1699
<i>Abrahamus Feelingius</i>	1699	1704
<i>Arnoldus Brants</i>	1701	1709
Taalkundig.		
<i>Petrus Noot</i>	1701	1703
<i>Guilhelmus van Wely</i>	1704	1711 obiit. 6. July.
<i>Gofuinus Hupperts</i>	1711	1712 obiit.
<i>Petrus Boterkooper</i>	1712	1712 obiit. den 19. September. Dami-

1716.	<i>Dominicus Sel</i>	van 't jaar 1713 tot 't jaar	.	1716:
	<i>Godefridus 't Hoen Hogendorp</i>	1714	1715	
	<i>Johan Coenraad Albertsz.</i>	1716	.	
	<i>Joachim Jodocus Cluifenaar</i>	1716	.	

Het inkomen van een Predikant om de Oost, of in een der drie Oostersche Landvoogdyen, bestaat in het navolgende:

Het in- komen van een Predikant om de Oost.	's Maands 100 Gl. soldye, en by zyn tweede verband 110, en by zyn laatste verband 120, zonder meer; dus in twaalf maanden a 120.	f 1440 - 0 - 0
	10 $\frac{1}{2}$ Ryksdrs. kost-geld 's maands, dus jaarlyks 124 $\frac{1}{2}$.	f 258 - 12 - 0
	Huishuur-geld (of een huis) 8 Ryksdrs. 's maands, dus 96.	f 230 - 8 - 0
	Brandhoud-geld 2 Ryksdrs. 's maands, dus 24.	f 57 - 12 - 0
	7 Kannen Wyn a $\frac{1}{8}$ R. de kan komt maandelyks op 4 $\frac{1}{8}$ Ryksdrs., en in 't jaar 52 $\frac{1}{2}$ Ryksdrs.	f 126 - 0 - 0
	7 Pond Wasch-kaarsfen a 14 St. 't pond, komt op Gl. 4 - 18 - 0 ter maand, of 2 Ryksdrs. 2 St., in 't jaar	f 58 - 16 - 0
	3 Kannen Lamp-olie a $\frac{1}{4}$ R. yder, komt 3 Ryksdrs.	f 7 - 4 - 0
	2 Kannen Lisbonsche dito a $\frac{1}{4}$ de kan, komt 1 $\frac{1}{2}$.	f 43 - 4 - 0
	3 Kannen Azyn a $\frac{1}{2}$, komt 4 $\frac{1}{2}$ Ryksdrs.	f 16 - 16 - 0
	Indien Hy Maleits predikt, 2 Lasten Ryft jaarlyks, waardig 60 Ryksdrs.	f 144 - 0 - 0
		<hr/>
		f 2376 - 12 - 0

Besluit
van dit
Deel.

Hier uit nu meenen wy, dat de Lezer kennis van een groot gedeelte der Indische eilanden zal hebben bekomen, waar van geene der ouden iets geweten, en waar van ook nooit door de hedensdaagsche Reisigers eenig berigt, in naauwkeurigheid hier by haalende, is gegeven, behalven dat wy hier by ook getoond hebben, dat alles, 't geen ons de ouden van

Indiën gezegt of ontdekt hebben, in 't minste by 't gene wy tot dus verre van de Moluccos beschreven, niet te vergelijken is, buiten dat wy hier ook een levendig gezigt van de Mogenheit van Nederland in deze gewesten, boven alle andere Europeërs, bekomen; waar mede wy dit ons Eerste Deel besluiten.

E I N D E.

R E.

B L A D - W Y Z E R

Der voornaamste Zaaken, vervat in dit Eerste Deel, waar in de Fols. geteekend met de letter a te kennen geven de zaaken van Oud en Nieuw Oost-Indiën, of van Neêrlands Mogendheid aldaar; en die gene, de welke met de letter b gemerkt zyn, die der Moluccos aanwyzèn.

A.

A *Alam*, een Ternataans Prins. b 95, 341, 349.
Aali, Koning van Batsjan. b 124.
Aali, een Ternataans Prins, op Boeton. b 82, 264. Zyn spyt van voorby gegaan te zyn als Koning in Ternate. b 240. Die men lieft Koning gezien had. b 256, 257. Zyn vertrek als Hoofd van een Coracora vloot na Amboina, en zyne Authorizatie. b 259. Zyn komst daar. b 260. Zyn slechte bedryven. b 261. Werd van beide de Stadhouders gequeld. b 263. 's Koning's misnoegen over hem. b 264. Zyn komst in de Xoela's. b 264. Zyn vertrek na Boeton. b 264. Zyne verrichting, en dood. b 266.
Aali, Zeevoogd van Ternate. b 341.
Aapen. a 68, 71.
Aartszoon (*Jonas*) Predikant. b 389
Aardkloot den ouden maar ten deelen bekend. a 81.
Aardbeving in Ternate. b 10. Op Taroenan. b 400. Op Taboecan. b 53.
Abbeina (*Joan*) Goegoegoe op Tagulanda. b 398.
 ——— (*Fredericus*) Predikant. b 391.
Abdalla, Koning van Campar. b 242.
Abderana. b 136.
Abdul, een Ternataans Prins. b 282, 284.
Aboe, een brandende berg op Taboecan. b 53
Abreus na de Moluccos. a 99, b. 145. Zyn komst in Banda. b 145.
Abugo beschreven. a 158.
Affen-bandel. a 136.
Aden door *Albukerk* bezogt. a 99. Door *Alvarenga* dito. 101. Ingenomen door *Silveira*. a 105.
Adriaanszoon (*Cornelis*) een Schipper. a 196.
Adriaanszoon (*Jacob*) een Schipper. a 208.
Adriaanszoon (*Paulus*) opper-Koopman in Ternate. b 387.
Advocaaten der Oost-Indische Maatschappij. a 316.
Aethiopiën van d'ouden Indiën genaamd. a 62. is tweederlei. a 63. 't Uiterste der wereld by de ouden genaamd. a 66.
Africa, door de Tyriers eerst rond gezeild a 25. En ook door andere. a 28. Bezeild, en bezogt door *Hanno*. a 30.
Agricola. b 390.
Abazia's tocht na Indiën. a 46.
D. van Aken hier, en op Manado. b 418.
Akendam (*Godefridus*) Predikant. b 391.
Akiwani, outhalt. b 278.
Akkersdyk. b 373.
Alawaddien de eerste, Koning van Batsjan. b 124.
 ——— de tweede, Koning van Batsjan. b 124.
D. Alberts hier. b 426.
D'Alkukerken gaan na Indiën. a 93.
Albukerk (*Francisco*) hersteld den Koning van Coetsjen. a 94.
Albukerk (*Alfonfus*) komt weêr in Indiën als opper-bestierder, wiut Ormus, &c. a 96, 97.
I. D E E L.

Albukerk (*Alfonfus*) werd opontboden, qualyk geloond, en zyn dood. a 100.
Albukerk's (*Georg*) tocht na Indiën. a 102.
Aleman's (*Joannes*) Secretaris; en zyn dood. a 208.
Alterman. a 193.
Alexander de Grooten's reize na Indiën. a 48.
 De mislagen en verschillen der Schryvers over dien togt aangewezen. a 53. Ongegronde verdichtfelen der Mogolders, en andere, van hem. a 55, 56, 57. Zaaken van later menschen van die naam, hem al mede toegeschreven. a 57.
Alfonfus de vyfde vervolgd 't goed werk van Prins *Henrik*. a 84.
van Alkmaar (*Arent Hermanffoon*) Commies. a 175.
Almansor, Koning van Tidore, zoekt de Portugeezen te ontbieden, dat mislukt, maakt vrede met die van Ternate. b 146.
Almeida's tocht na Indiën, en zyn verrichtingen. a 95. Zoons dood. a 97.
Alstein door die van Laloega verscheurd. b 41; 417.
Alvarenga's tocht, en verrichtingen. a 95, 101.
Alvares (*Francois*) Prieftter op Moro. b 380.
Alvares (*Ferdinand*) Prieftter in Ternate. b 382.
Amber, op Tagulanda. b 61. In de Papoeische eilanden. b 104.
Amblaeuw, bericht van de Sergeants vrouw hier. b 296.
Amboina, *Djamiloë* hier. b 94. Door *Abreus* bezeild. a 99. b 145. Wat de Koning van Ternate hier bezit. b 97. *Serraans* komst hier. b 146. *Matclief* komt hier. a 194. b 217. *Warwyk* hier. a 175. En zyn vertrek na Ternate. a 176. *Van der Hagen* hier. a 179. De zelve weêr hier; a 194.
Van Caarden hier. a 195. *Schapevham* hier. a 209. Batsjans Prins hier. b 220. *Van Caarden* hier. b 228. *Hoer* hier. b 231. Koning *Mandarsjab* hier. b 294 295. *Suidi* hier. b 295. Den oorlog van Boero hier. b 342. *Jasper Janszoon*, Ambons Landvoogd. b 248. *Hidajat* hier. b 249. Prins *Aali* hier met een vloot. b 260. Met *Kimelaha Loebœ*. b 260. *Aali's* gedrag &c. (vide *Aali*) b 265. *Hbanza* zend hier een gezant, *Guaaffo* genaamd. b 266. *Hbanza's* strecken ontdekt. b 266. *Kaitsjili Sibori Laxamana*, en den *Sadaba* als gezant hier. b. 266. Slegten staat der onzen hier. b 267. De Heeren *van Diemen*, *Caan* en *Oitens* hier. b 268. *Van Diemen* weêr hier, en ook *Hbanza*. b 269. Welke 't verbond vernieuwen. b 270. *Hbanza's* verdere verrichtingen hier. b 276. Des zelfs vertrek na Ternate. b 276. *Madjira* zevende Stadhouder hier. b 279. De Koning zend gezanten om een boete in te zamelen, en hunne verrichting. b 279, 280. Een ander gezant hier. b 280. De Ternataanen rechten hier weêr moeite aan. b 281. *Cos* verzoekt hun vertrek aan *Madjira*, &c. b 281, 284. Vertrek van eenige der zelve. b 284. *Madjira's* opstand tegen *Mandarsjab*, en die

B L A D - W Y Z E R.

van *Saidi*, bekend gemaakt, en wat *Cos* dede. b 285.
Amboina. Hoe zich *Madjira* hier in droeg. b 286. De Heer van der *Beek* Landvoogd hier. b 287. *Madjira*, en *Jan Pais* vallen af. b 288. Het verdere kan men onder 't woord *Ternate* zien.
America van *Diodoor*, en *Aristoteles*. a 30, 31.
Amoera, bogt op *Manado*. b 68.
Amfara (*Tanim*) Koninglyke Stadhoud. b 290.
Amsterdam's Bewindhebber, en die der buiten Provincien, daar zittende. a 301.
Anchediva door *Gama* bezeild. a 91. De Portugeezen van hier verdreven. a 96.
D. Andel (*van den*) hier. b 117.
Andagile. b 72, 78.
Andrada na *China*. a 101.
Anhalt (*Christiaan Martini*) zoekt O. en W. a 119.
Annabon bezogt door de onze. a 176, 179, 195. door de Franschen *Z. Spilbergens* reize.
Van Anssing. (*Willem*) b 248.
Antipodes, der ouden gedagten hier over. a 77.
Antoniszoon. (*Antoni*) b 390.
Apianus zoekt O. en W. a 115.
Aquapulco beschreven. 161. *Spilbergen* hier. a 201. *L'Heremite*'s vloot hier. a 209.
Arabiers in *Ternate* in 't jaar 1322. b 137.
Molomatsjeja oeffend zich in die taal. b 138.
Archimedes zoekt van 't O. en W. a 119.
Arshaja. a 173.
D'Arras. (*Feronimus*) b 52, 59.
Ascension. *Warwyk* hier. a 176.
Affyrien van de ouden Indiën genaamd. a 61.
Astrolabium door wie gevonden. a 84, 85.
D'Ataido (*Tristan*) vyfde Landvoogd in *Ternate*. b 189, 194.
Ausjen. Heeft moeite met de Portugeezen. a 103. *Simon de Sousa* vecht zich hier dood. a 105. *Gujon le Fort* hier, en *Cornelis Houtman* vermoord. a 176. *Frederik Houtman* hier gevangen. a 179. Twee schepen van *Van Neck* herwaards. a 179. Een deel van *Heemskerk*'s vloot, en *Grenier* hier. a 180. *Bikker* hier. a 183. *Spilbergen* laat hier volk. a 184. *Klaas Simonszoon Meebaal* hier. a 185, 194. Engelschen en Franschen hier. a 184. De Koning zegt, dat hy gestraft had, die de Leeuw en Leeuwijn mishandeld hadden. a 184. *Zebald de Weerd* hier, en drie andere schepen. a 184. *Maztelief* zend de groote *Son* herwaard. a 194.
Le Fieff hier. a 197.
D'Attienso (*Don Francisco*) Landvoogd van *Gammalamma*. b 325.
Attingola. b 72, 78.
D'Avila (*Don Johan Alvares*) slaat tegen *Heemskerk*. a 170.
D'Austria (*Don Jan*) Koning van *Candi*, ontfangt *Spilbergen* wel. a 184. Doet *Sebald de Weerd* vermoorden. a 184, 191.
Auwn, en de eilanden 'er by. b 69.
D'Azevedo na *Ternate*. b 173, 165. Veroverd de kust van *Hitoe*. b 201.

B.

B *Aboc*, veroverd *Taboecan*, *Pantsjano*, *Boeton* &c. b 81, 87. Werd vyfentwintigste Koning van *Ternate*. b. 206. Ziet verder van hem onder 't woord *Ternate*.
Baccar, Koning van *Batsjan*. b 123.
Bacchus tocht na Oost-Indiën. a 31, 33.
Bakker. (*Pieter*) b 248.

Badi, een dorp op *Manado*. b 75.
Badjos, zekere volkeren op *Celèbes*. b 66, 81, 396.
Bagimanockan, beschreven. a 155.
Bagoena (*Gapi*) de eerste, vyftiende Koning van *Ternate*. b. 138. De tweede, zeventiende Koning van *Ternate*. b. 139.
Bay (*Djouw*) *Kimelaha Loehoe*'s moeder onthalt. b. 278.
Baicole. b 282.
Baybongi, *Madjira*'s wyf. b 311.
Bajang Ullah, twintigste Koning van *Ternate*, verzoekt *Serraan* uit *Amboina* na *Ternate*. b 146.
Bakus (*Jan Claaszoon*) Predikant in *Ternate*. b 398. In *Amboina*. b 390. Weër in *Ternate*. b 390.
Balauffan, overgang van hier na *Dondo*. b 73.
Balamagile. b 72.
Balamboang bezocht door drie schepen eerst. a 174. Door *van Noord*. a 178.
Balangas. b 78.
Balante, en *Balamak*. b 80.
Banca, een eiland by *Tagulanda*. b 61.
Banda, door *Abreus* eerst bezeild. a 99. b 145.
Antoni Brit hier. b 152, 153. *Garfjus Henrik* herwaards gekomen. a 103. Hier wakker gehavend. b 161. *Vincent de Fonseca* hier. b 173. Twee schepen van *Warwyk* hier met den onder-Zeevoogd *Heemskerk*. a 175. Twee schepen van *van der Hagen* hier. a 179. *Wolfert Hermanszoon* hier. a 182. *Van der Hagen* hier. a 194. *Corrrea*, *Sousa*, en *Gal* herwaards. a 103. *Corrrea* hier gezonden. b 163. 173. Vaart der *Ternataanen* hier op. b 140. *Di Barthoma* hier. b 143. *De Castro* hier. b 176. *Verhoeven* hier, en zyn dood. a 189. b 230, 231. *Pieter van den Broek* hier. b 247.
Bangay. b 78, 80, 314.
Bankingle, beschreven.
Bantam. Eerste komt der onzen hier. a 173. *Van Nek* hier. a 175. *Wolfert Hermanszoon* hier. a 181. *Klaas Gaaf*, en *Jan Lode-wyksz.* hier. a 182. *Warwyk* bouwd hier een *Logic*. a 192. *L'Heremite* hier. a 198.
Baptista (*Andre*) Priester in *Ternate*. b 384.
Barentszoon. (*Willem*) a 168.
Bartholomens tocht na *Indiën*. a 74.
Di Barthoma in de *Moluccos*. b 143.
Basting (*Willem*) vyfentwintigste Landvoogd der *Moluccos*. b. 359.
Batticalo, door *Spilbergen* bezogt. a 185.
Batsjan. Een *Moluks Koninkryk*, en eiland. b 89, 125. In 't breede beschreven. b 116. 125. Oud *Batsjan*, ons toekomende. b 117. De *Laboewers* hier. b 117, 237. Hun verraad, en gevolg. b 117, 118. Stoutheit dezes Konings. b 118. Vesting *Barneveld* door ons veroverd. b 119. 235. *Van der Dussen*, eerste Hoofd hier. b 119. 236. Eisch dezes Konings op de *Papoefche* dorpen. b 119. Op eenige dorpen in *Amboina*. b 120. Des *Schryvers* gesprek met dien *Prins*. b 121. Reden van zyn komst. b 121. 's Konings brief. b 121. 's Princen vertrek na *Ceram*, en zyn vergeeffche moeite om die dorpen. b 122, 123. Zyn vertrek weër na *Batsjan*. b 123. Des Konings rang, &c. b 123. De Koningen van *Batsjan*. b 123. 124. Hun magt zeer verminderd. b 124. Deze Koning voerd maar een *Sonnenscherf*. b 133. Roofd op die van *Ternate*. b 135. Trouwd een *Princcs* van *Ternate*. b 139. Werd de Portugeezen ontzegt. b 164.
Batsjan,

B L A D - W Y Z E R.

Batsjan. Valsch bericht aan dezen Koning wegens *Meneses* gegeven. b 170. *Galvaan* maakt vrede met Batsjan. b 200. Vuil verbond dezes Konings tegen de Christenen op Gilolo. b 203. *Hoem's* verrichting hier. b 234, 235. *Schot* hier. b 236. 's Konings Godsdienst. b 237. *Bartholomeus Spilbergen* hier Hoofd. b 247. Onze dienaars, en lasten hier. b 252. Slecht Hoofd hier. b 253. Nagelen hier uitgerooid. b 306. De Koning en veel onderdaanen Christen. b 382. Staat van den Godsdienst. b 389, 392.

van der Beek Landvoogd in Amboina. b 287.

de Beira (Jan) Priester in Ternate. b 382.

Bellande, een eiland onder Sangir. b 52.

Bengale. Alvarenga's verrichting hier. a 101.

Bennink. (Jan) a 177.

van Berlicom zoekt O. en W. a 118.

Le Berderiers komt aan de Caap der goede Hope. a 183.

Bertram. b 409.

Besi, een eiland. b 88.

Bestand voor twaalf jaar uit Spanje. b 239.

Betancourt, ontdekker der Canariën. a 83.

De Marquis van *Bethune* zoekt O. en W. a 121.

van Bevere. (Pieter) a 177.

van Benaingen. a 172. Gaat nog eens onder *Mabu* uit. a 176. Welk schip in Japan verloren is. a 177.

Bewindbeheeren. a 186, 188. Van Amsterdam, en zoo vervolgens. a 301. De Heeren Zeventhienen. a 188. Hunne provisie. a 189.

Negry Bbaroe, op Sangir. b 48.

Biaroe, een eiland by Tagulanda. b 61.

Biesman (Lambert) Schipper. a 178. Verliest zyn schip. a 178.

Bikoe Cigara. b 131.

Binangkal (Maurits) Koning van Caudipan. b 70, 71. Beloofd Christen te werden. b 405.

Bing, een eiland op Sangir. b 52.

Bintam heeft moeite met de Portugeezen. a 103. Deze Koning belegerd Malacca. a 104. Gedwongen door *Sampajo*. a 105.

Bismol. b 280.

de Bitter (Jacob) Commies. a 196. Gezonden na Choromandel. a 197.

de Bitter (Pieter) Commissaris op Macassar. b 324, 325.

Blok (Adriaan) Schipper. a 181. Zeild uit met een vloot. a 199.

Blok. (Jan Gerritszoon) b 388, 390.

Boekel. b 316.

Boekhoud (Jurriaan) onder *Mabu* op de Trouw Hoofdman. a 176. Zyn dood. a 177.

Boekhout (Henrik) Koopman. a 199.

Boelan beschreven. b 59, 68. Des zelfs Koning. b 69. Van een Crocodil gesproken. b 69.

Boelan Itam, en *Tercottus* hier uitgeholpen. b 59, 69. Staat onder den Koning van Caudipan. b 69. Beltierd door de Princes *Linkakoa*. b 71. 't Halsrecht hen ontnomen. b 71. De naam van Radja *Parainpoewan* hier afgeschafte. b 71.

Boento, op Manado's kust. b 78.

Boeongo. b 78.

Boero veroverd door *Samarau*. b 144. Prins *Aali* hier. b 205.

Boero's oorlog. b 342. Spytigheid der Boeroneezen tegen de *Flaming*. b 295.

Crain Boeta Toewa, Veldheer der Macassaaren. b 321. In Amboina.

Boetewans bocht zie Mangindanao.

Boetons gechil met Tamboeko. b 81. Dit eiland beschreven. b 82. Moord der onze hier. b 83. Veffingen. b 83. Koning *Aali* vermoord. b 83. Raakt onder Macassar. b 83. Verbond met dezen Koning. b 83. Door *Baboe* veroverd. b 87, 207. Door ons veroverd. b 87. *Apollonius Schot's* verbond met de Koning. b 246. Prins *Aali* hier. b 265. De Heer *Caan* Gezant hier. b 266. Vuile aanslag dezer Grooten tegen ons. b 284. Andere Boetonse zaaken. b 295.

Boewisang onder Candahar. b 44.

van den Bogaarde, voorzitter der Moluccos. b 277. Landvoogd aldaar. b 281.

Bobejat, elfde Koning van Ternate. b 138. de tweede, tweentwintigste dito. b 187, 188, 195, 196.

Bokem. (Gerrit) b 386.

Bloem. (Jan) b 386.

Bolan, een onder-Koopman. b 305.

Boleenteno, op Manado's kust. b 81.

Dain Bolekan, Veldheer der Macassaaren in Amboina. b 304. Zyn dood, en van meer andere Macassaaren. b 320.

D. Bonnus in Ternate Proponent in 't jaar 1627. b 388. Na Batavia in 't jaar 1629. b 389.

Bool, of *Bwool*, op Manado's kust. b 71. Des zelfs manschap. b 71. Door die van Limbotto en Gorontalo verwoest. b 72. Princen des zelfs, en verdere zaaken. b 72.

Bongasari komt af. b 324.

Boni. Overgang herwaards van Tamboeko. b 80.

van Borchorn brengt de tyding van een twaalfjarig bestand. a 198. b 239.

Borias beschreven. a 158.

Borneo. Vasco Laurens herwaards gezonden. b 168.

Boschbouder (Marcellus) verlaat onze Maatschappy, en spand met de Deenen aan. a 142. Zyn verdere gevallen. a 142, 143.

Bosch-huizen op Boelan Itam belaft af te breken. b 71.

D. Boterkooper hier, en zyn dood. b 426. Zyn tocht. a 179.

Both (de Heer *Pieter*) zyn tweede tocht als opper-Landvoogd. a 198. In Ternate eerste opper-Landvoogd en tweede Landvoogd hier. b 240. Zyn brief aan den Koning van Tidore. b 240. Zie onder Ternate. Zyn verdrag met die van Makjan. b 244. Met *Modafar*. b 245.

Boitendorp dertigste Landvoogd der Moluccos. b 368.

N. Boudens. b 373.

Bourgoigne (Pieter) opper-Koopman. a 196.

Bouvaart. (Jacob) opper-Koopman. a 196.

Bouwer (Hans Henrikszoon) Commies. a 174, 181.

D. Brands hier. b 420, 421. Vertrekt na Amboina. b 425.

Brandende berg in Ternate. b 5, 6, 10. Aboe op Taboecan. b 53.

Brazyl ontdekt. a 92.

van Brederoode (Willem) Kapitein. a 208.

de Brit (Antoni) tocht na de Moluccos. a 102. b 151, 163.

de Britto (Mattheus) Priester in Ternate. b 384.

van den Broeke (Pieter) in Ternate. b 247.

B L A D - W Y Z E R.

- van den Broek (Abraham)* a 198.
 De Heer van *Broekom* negende Landvoogd der Moluccos. b 268. Zyn dood. b 277.
D. Brouwerius (Daniel) Predikant. b 392.
Bruidschat van *Jeronymus d'Arras*. b 69.
Bruis, aan niemand te vertrouwen. b 199.
Bruin (Jan) Schipper. a 174.
Bruis. (Frans) b 387.
Bruna (Jan Janszoon) Krank-bezoeker. b 389.
D. de Buck (Simon) Predikant. b 391.
Buik. (Henrik) a 175.
Buis. (Gerard van der) a 177.
Buis, gezaghebber in Ternate. b 453.
Buitenwyk dood gebleven. b 321.
D. Barenus hier, en zyn dood. b 407.
- C.
- C** *Aan* (de Heer) gezant na Boeton. b 266. in Amboina. b 268. Werd elfde Landvoogd der Moluccos. b 277.
Caap di Bojador. a 83.
Caap de Non. a 82.
Caap of *Cabo Verde*, en de zoute eilanden ontdekt. a 84.
Caap der goede Hope ontdekt door *Dias*. a 86. En door wie zoo genaamd. Wie 'er eerst boven zelde. a 88. Eerste togten der onze langs de Caap. a 171. De onze aan Agouda Sam bras. a 172. Door *Spilbergen* bezogt. a 183.
Caap de Lopes Gonfalso. a 191. Eenige van *Heremite*'s schepen. a 208.
Van Caarden op Caap de Lopes. a 195. Komt met de Heer *Borb* in Indiën, en gaat na Sumatra. a 179, 193. Zyn komst op Bantam. a 145. b 227. Zyn handel met *Mate-lief*. b 227. Zyn komst in Ternate. b 228. Neemd *Tassafoho* in. b 228. Veroverd heel *Makjan*. 230. Gevangen van de *Castiliaanen*. b 230. Raakt los. b 236. Werd eerste Landvoogd der Moluccos. b 239. Werd weër gevangen van de *Castiliaanen*. b 239.
Caboeloesoe, beschreven. b 42.
Cabraal (Georg) vyftende Landvoogd van Indiën. a 106. Gedwongen door *Sampajo*. a 105.
Cadix z. Gades.
Cadmus, een Sidonier. a 22. Brengt zyn Landsletteren in Griekenland. a 22.
D. Cabeing op Manado in 't jaar 1677. b 405. 407. In Amboina. b 407.
Caidang, een hoek op Manado. b 73.
Cajeli's bogt, op Manado's kust. b 46, 47. Dorpen, en der zelver Hoofden, en macht. b 74. Des zelfs Koning. b 395.
Cajoe, een eiland. b 89. Ingezetenen geplaatst op Motir. b 239. Den Sengadji hier. b 264.
Cajoebis, en des zelfs Koning. b 46, 47.
Prins Calamatta. b 85, 88.
Calabatta, vierde Koning van Ternate. b 135. doet drie van zyn broeders vergeven. b 136.
Calicoet, door *Vasco Gama* eerst bezeild, en zyne verrichtingen daar. a 89, 91, 97.
Calimbatta. b 264.
Cambodia door drie schepen van *Van Neck* bezogt. a 180.
D. Cammiga hier geplaatst. b 409, 414, 416, 420.
Calongan, een dorp op Sangir. b 45. War dit leed by 't branden des bergs Aboe. b 55.
Camzius. (Tobias) b 386.
Canarische eilanden ontdekt. a 83.
Canaveers Koning maakt een verbond met
- Gama*. a 94. Sterkte gebouwd, en die Koning geïllagen. a 95, 96.
Candabar's tyk en dorp beschreven. b 44.
 Des zelfs Koning de eenige Moorsche op Sangir. b 44. Deze Koning ook Koning van Boewillang. b 44. Wat dit leed door de aardbeving van den berg Aboe. b 54.
Candabar's Koning Heer over eenige dorpen op Mangindanao. b 29, 36. Zyn recht hier op. b 30, 31. Door den Keizer van Mangindanao tegengesproken. b 33. Is ook Heer van Sarangani. b 36.
D. Candidius, Predikant. b 386, 387.
Candisib (Thomas) in de Moluccos. b 208.
Caneel der ouden slecht beschreven. a 68, 69, 72.
Canus ontdekt Congo. a 85.
Capallaja, Zeevoogd van Koning *Baboe*. b 207.
Capiteins in Ternate. b 374.
Capraal's tocht na Indiën. a 92.
Capul beschreven. a 159, 178. *Spilbergen* hier. a 201.
Caraleja Schout by nacht der Macassaaren. b 320.
Carbonkelfteen, en bericht 'er af. b 37.
Carel de vyfde werd Keizer, en zyn Huwelyk. a 102. b 177.
Caret op Manado. b 63, 66.
Caron's handelingen, en dood. a 130, 131.
Carthago, een volkplanting der Tyriers. a 23.
Cartageniensers doorgaans van de Feniciers onderscheiden. a 24. Hunne volkplantingen. a 25. Bouwen verscheide steden in Africa. a 26. Hunne tochten, en voor al die van Hanno. a 29.
Castricum's Baei, by Manado's kust. b 80.
De Castro (Joan) dertiende Landvoogd, en vierde onder-Koning van Indiën. a 106.
De Castro (Georgio) agtste Landvoogd in Ternate. b 201, 202. Zyn slegten yver voor de Godsdienst. b 381.
De Castro. (Alfonso) b 382.
Catabruo vergeeft den Koning van Gilolo. b 94. 191. Maakt zich Koning. b 191.
Garvaan tracht hem aan te tasten. b 197.
 Vervolg de Christenen sterk. b 380.
Cataloniers. Hunne tochten na Indiën. a 79.
Cattoen, wonderlyk van *Plinius* beschreven. a 70.
Cavali, een eiland by Ternate. b 90, 92.
Caudipan. Deszelfs Koning overwonnen. b 59. Nader beschreven. b 69. Raakt onder Macassar, dog komt weër onder Ternate, ons recht 'er op. b 70.
Ceylon ontdekt. a 96. *Alvarenga*'s verrichting hier. a 101. Colombo cynsbaar aan Portugal. a 101. Onrust hier. a 102. *Batticalo* bezogt door *Spilbergen*. a 183. *Van der Hagen* voor Colombo. a 193. *Van Caarden* voor Panto Gaale ten anker. a 195.
Celebes ten grooten deelen onder Ternate. b 4. Noord-kust door Macassar meit veroverd. b 267. Bekeering. b 383.
Celo beschreven. a 157.
Centen. (Gerard) b 390, 391.
Cerne, 't uiterste der wereld by de ouden. a 66, 71.
Cbaul's vesting door *Siqueina* gebouwd. a 102.
Cbersonesus Anrea. a 70.
China door de Ruffen bezogt. a 65, 113. Verdicht verhaal van *Rabias* daar over. a 71. Door *Andrada* bezocht. a 101. Door twee schepen van *van Neck* bezocht. a 180. Door *Nassau* en *Erasmus* bevaren. a 189, 192. *Cornelis Speck* na Siam om dezen handel. a 192.
Cbi-

B L A D - W Y Z E R.

China. Warwyk vrugteloos hier na toe. a 192.
Matelief herwaard. a 194. b 223. By de ouden met de naam van *Serica* bekend, dog nog onderscheiden van *Regio Serica*. a 70.
China (*Dirk Gerritszoon*) Schipper op 't Jacht de Blyde boodschap, onder *Mabu*. a 176.
China, een schip, verloren in Ternate. b 230.
Chineezen in Ternate in 't jaar 1665. b 140.
Chorumandels rechte naam. a 79. Bezogt door *Jacob Bitter*, Commies. a 197.
Christen-Godsdienst, zie Godsdienst. b 203, 204. Christenen-getal hier. b 420.
Christenen vervolgd in de Moluccos door die Koningen. b 203. Door *Laulava* in Amboina, en door de Hitoeezen. b 204. Die van Limbotto 's neiging tot 't Christendom. b 395.
Chrysermes boeken over Indiën. a 59.
Cidajo, op Java. a 173.
Claaszoon (*Aris*) Koopman. a 201.
 De Heer *Claaszoon* (*Jacob*) achtentwintigste Landvoogd der Moluccos. b 366.
Clarenbeek. (*Michiel*) b 390.
 De Heer *Clementszoen*. (*Pieter*) a 201.
Clementszoen (*Adriaan*) Hoofd op Motir. b 237.
 De Heer *Cloek* (*Jacob*) Tweede in Ternate. b 368, 374.
Cloet (*Nicolaas*) Hoofd op Gnoeffkia. b 267.
Coelor, dorpen op Sangir onder Taboekan, en eenige eilanden 'er by. b 50, 51.
Coema, op Sangir. b 50.
Coen zeild uit. a 199. Verklaard *le Maire* 's schip prys. a 204. Zyn tweede tocht. a 210. Zyn dood. a 210. Vierde opper-Landvoogd. b 249.
Coetsjien, door wie eerst bezogt. a 93. 's Konings flegte staat. a 94, 95. Zyn herstelling door *Albukerk* en andere. a 94. Sterkte hier gebouwd. a 94. Des zelfs Koning door *Almeida* gekroond. a 95.
Colofim Zeevoogd in Ternate. b 314, 315, 316.
Coloja. (*Kaitsjili*) b 395.
Colombo cynsbaar aan Portugal. a 101. Vesting hier gebouwd. a 101.
Colonien, zie Volkplantingen.
Columbus ontdekkingen. a 86.
Comala Poeloe, zestiende Koning van Ternate. b 138.
Comans vrouw vermoord. b 311.
Comboewaba vernield. b 313.
Commers (*Willem*) Commies, overleden. a 209.
Commissarissen der drie Oostersche Provintiën. b 372.
Compas den ouden onbekend. a 44. Door wie, en wanneer gevonden. a 45. Miswyzingen des zelfs beletten O. en W. te vinden. a 122.
Compagnie, zie Maatschappy.
Compofel, Commies. a 193.
Congo ontdekt door *Canus*, en de Koning, en Edelen gedoopt. a 85.
Coningen (Heidensche) in Ternate. b 368, 369. (Moorfche). b 369.
Coninkryk, en Bruid aan niemand te vertrouwen. b 199.
Contracten. Van *Coulan* 's Koningin met de Portugeezen. a 94. Met den Samoryn door *Steven van der Hagen*. a 193. Door *Verheven* met den Samoryn vernieuwd. a 197. Door *Matelief* met den Koning van Djohor gemaakt. a 198. Van den Koning van Boeton met ons. b 89. Van Koning *Saifoddien* met ons. b 109. Tot *Motir* tusschen de vier Molukze Koningen. b 137.

Contracten. Van *Almansor* met *Magellanes* volk, b 150. Van *Bris* met de Koningin van Ternate, en met *Tarruwese*. b 154. Van *Focatia* met de Papoefche Koningen. b 201. Zeer vuil verbond van verscheide Molukze Vorsten tegen de Christenen. b 203. Van *Baboe* met *Patingzahan*, Koning van Macassar. b 208. Van *Matelief* met Koning *Modafar*, en met de Ternataanen. b 224. Bevestiging van 't verdrag tusschen den Zeevoogd *Wittert*, en den Koning van Ternate. b 231. Van *Wittert* met die van *Motir*. b 233. Vanden Zeevoogd *Hoer*. 235. Van *Madafar* met ons. b 239. Van de Heer *Both* met die van Makjan. b 244. Met *Modafar*. 245. Van *Apollinius Schorze* met den Koning van Boeton. b 246. Vernieuwing der verbonden tusschen de Heer van *Diemen* en Koning *Hbamza*. b 256, 270. Tusschen ons en den Koning van Ternate door Prins *Aali* vernieuwd. b 260. Tusschen *Hbamza* en ons, door den Prins *Aali* met ons, en door de Heer *Lodestein* met Koning *Hbamza*, beide goedgekeurd door de Heer *Specx*. b 262. Van *Mandarisjab* met de Heer *Carel Reinierszoen*. 292. Van *Madjira* met den Koning van Macassar. 298. Slecht verbond door de Heer van *der Beek* met den Koning van Macassar. b 322. Voorwaarden met *Kimelaha Hafi*. b 324. Nieuwe voorwaarden des Ryks door haar Edelheden met den Koning van Ternate gemaakt. b 354.
Cool, een dorp op Manado 's kust. b 73.
Coophandel. Eerst te land, daar na te water. a 4, 5. Van Slaven en Droegen de oudste. a 18. En daar na in Koper en Yzer. a 19. Van Koper maakt de Sidoniers beroemd. a 19, 20. Der Tyriers grooter dan die der Sidoniers. a 20, 21.
Coper-handel, zie Coophandel.
 De Heer *Cops* vierentwintigste Landvoogd der Moluccos. b 353.
Coracora Vlooten van Sangir, Sjanw, en Tagulanda, voor den Koning van Ternate verzameld. b 61.
de Cordes (*Simon*) onder-Zeevoogd van *Mabu* op de Liefde. a 176. Werd Zeevoogd op de Hope. a 76.
de Cordes (*Balthasar*) Hoofd op de Trouw. a 177. Komt voor Tidore, en zyn schip genomen. a 177.
Corneliszoen (*Jan*) Schipper a 175.
Corneliszoen (*Jacob*) Schout by Nacht. a 209.
Corneliszoen (*Gregorius*) Hoofd op Makjan. b 253.
 De Heer *Corput* negentiende Landvoogd der Moluccos. b 332.
Correa na Banda. b 163.
Corfel (*Jacob Leenderszoen*) Koopman op Batsjan. b 355.
Cos (*Simon*) zeer misleid door *Madjira*. b 289. Hoofd op Loehoe, zie Loehoe. Werd veertiende Landvoogd der Moluccos. b 323. zie Ternate.
D. Costerus in Ternate. b 418.
Costa, een dorp op Manado 's kust. b 73.
Covillans tocht na Indiën, en zyne verrichtingen. a 87, 88.
Coulan 's Koningin maakt een verbond met de Portugeezen. a 94. *Alvarenga* maakt vrede met haar en bouwd een vesting. a 101.
Cowasa. (*Sengadji*) b 277.
Cox-eiland beschreven. a 154.

B L A D - W Y Z E R.

Coyo beschreven. a 156.
Cramers. (*Antoni*) b 394.
Crebreros (*Hieronymus de*) Jesuit op Sjauw. b 59, 398.
Creetboorn zoekt O. en W. a 121.
Croonenburg. (*Cornelis*) b 386.
Cruidnagelen door *Plinius* beschreven. a 72.
 op Tagulanda. zie Nagelen. b 405.
Ctesias schryven over Indiën. a 59.
Da Cunba (*Don Pedro*) Koning *Hbamza*'s Christen-naam. b 255.
Da Cunba veroverd Diu. a 105.
Cyrus tocht na Indiën. a 46.

D.

D *Agga*, *Madjira*'s broeder. b 280. Vertrekt uit Amboina na Ternate. b 284
 Werd onthalt door de Kelangers. b 320
Droguen-handel de oudste. a 18.
van Duin (*Jacob Adriaanszoon*) Schipper. a 208.
van der Duin (*Cornelis*) vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos. b 359, 372.
D. Durant, in Ternate voor een tocht. b 402.
 Zyn dood. b 407.
van der Dussen (*Adriaan*) eerste Hoofd op Batsjan. b 119, 236.
Daimachus tocht na Indiën. a 59.
 de Heer *van Dam* zyn Bruid ontvryd. b 199.
Damak. a 180.
Damaralio (*Gomes*) in Ternate. b 384.
Dampelas, op Manado's kust. b 72. Twee dorpen van die naam, en de Hoofden der zelve. b 73.
Dampier in Ternate. b 365.
Danen (*Cornelis*) onder-Hopman. b 287.
Daniel (*Bartholomeus*) Priester in Ternate. b 384.
Darius Hyftaspes tocht na Indiën. a 46.
Databans eilanden. b 65.
Dato Maoela Hoffein f. Javaanen. b 140.
Dauw, een dorp onder Caudipan. b 69.
Deenez. Hun vaart op Indiën, enz. a 142-146.
 Hunne Opperhoofden. a 144-146.
Delft. De Bewindhebbers van Delft. a 310.
Democritus tocht na Indiën. a 47.
Dernahoe ter dood veroordeeld. b 279.
Descartes zoekt O. en W. a 118.
Deyaal, eenentwintigste Koning van Ternate, vergeven. b 178.
Djamiloe, een Gilolo's Prins, komt in Amboina. b 94.
Djati-boomen op Tiboro. b 87.
 de Heer *van Diemen* in Amboina. b 268, 269.
Diensten. Op de diensten van wakkere dienaars werd weinig gelet, en zy qualyk geloond. b 45.
Dignumszoon (*Jan*) overleden. b 45.
Dincoeloe, op Manado. b 73.
Dini, een Ternataans gezant. b 304.
Djohor. *Warwyk* hier. a 192. *Verhoeven* hier. a 198. Wie door hem hier gelaten. a 198.
 Titel des Konings. a 198.
Diu's vesting gebouwd. a 100. Veroverd door *da Cunba*, enz. a 105. Door *Sofar* belegerd, enz. a 106.
Doesen (*Steven*) Koopman. a 199.
Doewani, Goegoegoe in Ternate. b 314, 315.
Dogeye, beschreven. a 156.
Doy, beschreven. a 156, 203.
Dolazo, een dorp op Manado's kust. b 76.
Dommoegoe, op Manado's kust. b 72, 78.
Dondo, op Manado's kust. b 73. Hoe verre van Silenfak, en Bondoge. b 77.
Doornenburg, een vesting op Sjauw. b 58.

Dordrecht. Bewindhebbers, van hier tot Amsterdam zittende. a 307.
Dortmont, Koopman in Ternate. b 207.
Drake (*Francis*) in Ternate. b 207.
Drebbel, vind het Perpetuum Mobile, en zoekt O. en W. a 119.
van Driel (*Adam Claaszoon*) opper-Koopman. a 196.

E.

E *Bbenhout*. a 68. Op Manado. b 65. Ternataans bastaard. b 40. Op de Galautse eilanden. 40.
Edefius tocht na Indiën. a 75.
Eetveld. b 248.
Egbertszoon (*Meinderd*) Schipper. a 208. Zyn dood. a 209.
Eeuwoudszoon (*Eeuwoud*) Schipper. a 208.
Eiland. Van *Diodoor*, en van *Aristoteles* beschreven, en voor America gehouden. a 30, 31.
Emanuel, Koning van Portugal's onderneeming na 't Oosten. a 88. Zyn huwelyk. a 102.
Engano, een eiland. a 173.
Engelsen. Hun vaaren, en handel op Indiën. a 126, 127. Plaatzen, die zy hier bezitten. a 128, 129. Zyn op Atsjien. a 184.
Engelszoon (*Jan*) Schipper. b 390.
Enkhuisen. De Bewindhebbers van Enkhuisen. a 315.
Erfrecht der Molukze Vorsten van ouds, en nu. b 128, 129. De zoonen afgekeurd in 't jaar 1317. b 136.
Espagnola (*Emanuel*) een Jesuit op Sjauw. b 59, 398, 400.
d'Esteibar, Landvoogd der Calliliaanen op Gamma Lamma. b 305, 370.
Eudoxus tocht na Indiën. a 59.
Everhards vind O. en W. uit. a 121.

F.

F *Akiri* (*Kimelaba*) Stadhouder des Konings in *Kimelaba Loeboe*'s plaats. b 267. Na Ternate vervoerd. b 280.
Faloe, een dorp op een der Xoelase eilanden. b 322.
Fatima, *Kimelaba Loeboe*'s zuster, onthalt. b 278.
Faucon. (*Manuel*) b 168.
le Febre (*Jacob*) uitgevaren als geheimschryver met *Verhoeven*. a 196. Werd vyfde Landvoogd der Moluccos. b 250, 372. Zyn onbillyken handel met *D. Candidius*. b 386 388.
Feniciers overtroffen alle volkeren in kennis der Reken-Sterkunde, en Scheepvaart. a 18, 26. Van den anderen net onderscheiden. a 19-24. En ook van de Carthagenienzen. Hunne volkplantingen. a 21, 24-26. Wat die naam beteekend. a 23. Wat landen zy bezeild hebben. a 28. Zyn zoo groote Helden niet geweest, als zy wel schenen. a 31.
 de *Fenix*-vogel door *Plinius* beschreven. a 71.
Fernandes (*Louis*) Priester in Ternate. b 384.
Fernandes (*Georgio*) Priester in Ternate. b 384.
D. Feilingius Visitator hier, schoon niet Taalkundig. b 421.
le Fief, Commies. a 196.
Fiscaals in Ternate. b 375.
Focatia maakt een verbond met de Papoeische Koningen. b 201.
Fola-

B L A D - W Y Z E R.

Fola-Madjahi, een der oudste dorpen van Ternate. b 10 De Ryks-Setel hier. b 135.
de Fonseca (Vincent) in Banda. b 173. Maakt oproer in Ternate. b 183. Zyn vuilaardigheid tegen *Pereira*, die hem vast zet. b 186. Werd vyfde Landvoogd. b 187, 370.
de Fonseca (George) Priester in Ternate. b 384.
le Font (Gujon) op Atsjien. a 176. Gaat onder *Spilbergen* na Indiën. a 184. Zyn dood. a 184.
Fortuin (Cornelis Janszoon) Schipper. a 174.
de Heer Franck (Cornelis) achiende Moluks Landvoogd. b 336, 372. Zyn dood. b 332.
Francken. Hun vaart en handel op Oost-Indiën. a 129-141. Op Madagascar, Ceylon, Siam, enz. a 130-134. Hun nieuwe Maatschappy, en Actien-handel. a 136. Twee van hunne schepen aan de Caap der goede Hope by *Spilbergen*. a 183. Voorflag van *Pury* aan de zelve wegens *Pieter Nuyts* land. a 137.
Franzoon (Jan) een Schipper. a 195.
Franzoon (Jan) Krankbezoeker. b 390.
Franzoon (Jan) Assistent. b 400.
de Freitas (Jordaan) negende Molukse Landvoogd. b 202, 203. i. Ternate. 370.
Frisius (Gemma) zoekt O. en W. a 115.
Fruementius tocht na Indiën. a 75.
Fuyk (Willem) Krankbezoeker. b 390.
Furtado (Don Andrea) voor Bantam door *Wolfert Hermanszoon* geslagen. a 182.

G.

Gaaf (Claas) op Boeton. a 182.
Gades, door de Tyriers gebouwd. a 23, 24. De uiterste grenspaal der ouden. a 26.
Gay, een dorp op een der Xoela's. b 304.
Gale aan Portugal cynsbaar. a 96.
Galvaan, zevende Landvoogd van Ternate. b 194, 370. Zaaken door hem verricht. b 195-201. Oproer der Soldaten tegen hem. b 197. 't Opper bestier van 't ryk hem aangeboden, en van hem geweigerd. b 198-200. Vergeefs verzoek der Ternataanen, om hem te mogen houden. b 201. Zyn yver voor de Godsdienst. b 380, 381.
Gama's (Vasco) tocht na Indiën, zyne ontdekkingen, en dood. a 88, 93, 104.
Gama (Steven) elfde Landvoogd van Indiën. a 106.
Gamma Lamma beschreven. b 11. overgegeven aan de Spanjaarden. b 215. Een Princes van die naam. b 333, 342, 348, 349.
Gamma Canorre. a 203, 209.
Ganga, een eiland by Manado. b 61.
Ganges, zeer qualyk van *Prolomeus* in Taprobana geplaatst. a 67. Nader beschreven door *Plinius*, enz. a 70. *Arriannus*, en *Eratothenes* gevoelen 'er over. a 71.
Gano, een eiland by Ternate. b 89.
Gapi, een eiland onder Ternate, des zelfs dorpen. b 80, 314.
Gapi Malamo de eerste, Koning van Ternate. b 138.
Gapi Bagoena de eerste, Koning van Ternate. b 138. De tweede, b 139.
Garamantben. a 63, 66.
Garcea, of *Hassanoddien*, Koning van Tidore. b 115, 116.
Gebeimschryvers van den Gouverneur en Raad in Ternate. b 376. Van Justitie. b 376.
de Ghein (Jacob) tweemaal Moluks Gezaghebber. b 333.
de Ghein. (Dirk) b 394.

Gelderland. Bewindhebber van hier, tot Amsterdam zittende. a 306.
Gennезен. Hunne tochten na Indiën. a 78, 79.
Gerritszoon (Pieter) Schipper. a 196.
Gietermaker zoekt O. en W. a 119.
Gigogo's Dood, Kapitein. a 304.
Gilolo's Koning, niet onder de Molukze gesteld. b 2. Dit eiland, en Koning in zyn rang beschreven. b 90, 93. Deze Koning verliest zyn rang. b 93. *Djamiloë*, een Gilolo's Prins, komt in Amboina. b 94. *Djamiloë's* verdere zaaken. b 141. *Catabruno* vergeeft zyn Koning hier. b 94. Deze Koningen nu onder Ternate. b 95. Wat plaatzen van Gilolo onder Tidore. b 95, 104, 105. Geschillen van Ternate en Tidore hier over. b 95. En wie dit toekomt. Prins *Aalam* Titulair Koning hier van. b 95. Setel der Molukze Koningen hier. b 127. Deze Koningen uitgestorven. b 128. *Siale's* schermutselingen met deze Vorst. b 135. *Comala's* oorlogen met deze Koning. b 136. Deze Koning red dien van Ternate. b 138. Dit ryk onder Ternate door een Huwelyk. b 138. *Comala Poeloe* wint hier eenige dorpen. b 139. *Marhboems* oorlogen met dezen Koning. b 140, 141. *Zeynalabidien* oorlogt met dezen Koning. b 141. *Tarruwese* veroverd hier eenige plaatzen. b 161. Verklaard de Portugeezen den oorlog. b 168. *Catabruno* vergeeft zyn Vorst, en maakt zich Koning. b 191. *Galvaan* tracht *Catabruno* aan te tasten; dog maakt vrede met Gilolo. b 200. *Hair* maakt vrede met hen. En werd hun Heer. b 202. *Bernardyn's* moejelykheden met dezen Vorst, die hy gevangen neemt. b 203. Eenige vastigheden hier ons ontnomen door de Kastiliaanen. b 240. Deze Koning in onze handen, en zyn dood. b 323.
Gysbregts (Meeuwis) een Schipper. a 196.
Gnaja's (Pieter) verrichting op Zofala. a 96.
Gnidius tocht na Indiën. a 59.
Gnoffickia, op Makjan. b 253.
Goa. Des zelfs Vorst begroet door *Gama*. a 91. Door *Albukerk* veroverd, enz. a 98. Raakt in gevaar, dog werd gered. a 101. *Van Caarden* 'er voor. a 193. *Verboeven* 'er voor. a 197.
N. Godschalk's dood. b 308.
Godsdienst in Amboina in *Xaverius* tyd. b 203, 204. Der Heidenen hier. b 377. Der Mohammedaanen of Mooren. b 378. Der Christenen. b 379. Roomsche. b 379-385. Hervormde. b 386.
Gommon, een eiland by Ternate. b 89.
Gorgades of de zoute eilanden. a 71.
Gorgel (Adriaan) Krankbezoeker. b 390.
Gorontalo verwoest Bool. b 72. De rivier, &c. hier beschreven. b 78. Wat hier valt. b 79. Koude hier. b 79. Wil onder Ternate niet staan. b 79. Schoone hout-werken hier, en straf hen opgelegd. b 79. Herwonnen door Koning *Amsterdam*. b 281. Hunne geveinstheit tegen ons, en de verdere voorvallen hier. b 346-348. Hunne neiging tot 't Christendom. b 395. Des zelfs Meir. b 396.
Caap de Lopes de Gonsalves, zie Caap.
Gouda. Bewindhebbers van hier tot Amsterdam zittende. a 307.
Gouden wryf-steen van Guna. b 134.
de Graaf (Abraham) zoekt O. en West. a 118.
Grenier (Jan) onder-Zeevoogd. a 180.
 K k k 2 *Gressic*,

B L A D - W Y Z E R.

Gressic. Antoni Brit hier in 't jaar 1522. b 152.
Moeite der onze hier met die van Madura. b 239.
De Griffioen, een schip, op Makjan gebleven. b 237.
Groenewegen (Jacob van) opper-Koopman. a 196.
Gronbergen (Caspar) opper-Koopman op Patani. a 192.
Guaſſo, Koning *Hbamza* 's Gezant, in Amboina. b 266.
Guinea ontdekt, en vestingen daar gebouwd. a 84.
Guna, 't oudſte Hoofd in Ternate. b 134.
Zyn Goude wryf-steen. b 134.

H.

H*Aak*, en *Alſtein* in Ternate. b 417.
Ten Haaf. a 76.
Hadji, Leliato 's zoon. b 282.
Hagen (Willem) Koopman. a 185.
van der Hagen (Steven) komt eerst uit. a 178.
Zyn tweede tocht. a 193. Is in Ternate. a 203, 248. Is in Banda. b 247.
De Heer Hagenaar komt uit. a 210. In Ternate. b 267.
Halamabera, of *Gilolo*. a 209. b 90, 93.
Wat plaatzen onder *Tidore*. b 95, 104, 105.
Geschillen van *Ternate* en *Tidore* hier over. b 95. En wie dit toekomt. *Maba*, *Patani*, en *Weda*, kusten hier. b 104, 105. *Comala Poeloe* wint hier eenige dorpen. b 139.
Ter Halte (Johan) Kapitein. a 208.
Hamel. (Frederik) b 248.
Hbamza Fabaroddien, Koning van *Tidore*, zie *Tidore*. b 112.
Hbamza achtentwintigste Koning van *Ternate*. b 255, 369. zie *Ternate*.
Handel, eerst te land, daar na te water. a 4, 5.
Van *Slaven*, en *Droguen* de oudſte. a 18.
Van *Koper* daar na. a 19. In *Koper* maakt de *Sidoniers* beroemd. a 19.
Hanno 's tocht. a 29.
De Heer Hartbouwer twintigste *Moluks* Landvoogd. b 333.
Hartloop (Pieter Corneliszoon) Schipper. a 208.
Hartong (Henrik) Krank-bezoeker. b 390.
Hassan (Sida) Koning van *Batsjan*. b 123.
Hassanoddien, Koning van *Tidore*. b 115, 116.
De Heer Hasselaar, Commissaris in *Ternate*. b 368.
Havilah, en *Indiën* 't zelve. a 37. Hoewel oneigentlyk zoo genaamd. a 38. Van waar die naam ontleend. a 37. Is tweederlei. a 37.
De la Haye, onder-Koning van *Madagafcar*. a 131. Zyn verdere handeling daar, en op *Ceilon*. a 131. En voor *St. Thome* door de Heer *van Goens* geslagen. a 131, 132.
Hair, Koning van *Ternate*, veroverd *Pangafare*. b 60. Werd vierentwintigste Koning van *Ternate*. b 290, 369. Zyn moeder uit een venster geworpen. b 190. Werd van de *Ternataanen* eerst verworpen. b 198. Dog door *Galvaans* beleid goedgekeurd. b 200. Nader beschreven. b 202. Is zeer verbitterd op de *Portugeezen*. b 202. Maakt vrede met *Gilolo*, en werd hun Heer. b 202. Werd gevangen na *Goa* gezonden, dog te rug gezonden, en wil zich wreken. b 203. Is een groot vyand der *Christenen*. b 203, 204. 382, 383.
Healeſſi, een *Orangkaja*. b 337.
Hebreen. De oudſte Scheeps-bouwers, en Sterkundige. a 16.

Heemskerk (Jacob van) Commies, en zyn tocht na 't Noorden. a 168. Zyn tocht na *Indiën*, en slag tegen de *Spaanschen*. a 170. Zyn tocht met *van Neck*. a 174. Werd onder-Zeevoogd. a 175. Gaat na *Banda*. a 175. Komt als Zeevoogd in *Indiën*. a 180. En een deel van zyn vloot na *Atsjien*. Slaat voor *Damak*. a 180. Komt op *Bantam*. a 184. Gaat na 't vaderland. a 192.
Heemskerk. (Cornelis) a 175.
De Heer Heinsius eenendertigste Landvoogd van *Ternate*. b 368-372.
D. Hek (Mattheus) Predikant. b 355-359, b 407-409-414.
van Hel (Reinier) Commies. a 172. Voor *Cidajo* vermoord. a 173.
St. Heleen ontdekt. a 93. *Warwyk* hier. a 176.
van Noord hier. a 178. *Van Neck*. a 180-183, 196.
De Heer Hellemans, *Moluks* Commissaris. b 333, 372, 400.
Henrik (Garſias) na *Banda*. a 103. b 152.
Helpt *Brit*, en gaat na *Ternate*. b 153.
Werd tweede Landvoogd hier. b 161, 162-176.
Henrik, zoon van *Johan* de eerste, eerste bevorderaar van de tochten der *Portugeezen* na *Indiën*. a 82, 83. Zyn goede hoedanigheden, en dood. a 84.
Henriksz. (Cornelis) Schipper. a 178.
Henriksz. (Leenderd) Sergeant op *Sjauw*. b 58.
Henriksz. (Pieter) Schipper. a 209.
Hercules. Beteekenis van die naam. a 21.
Nader beschreven. a 34, 35. Zyne *Colommen* de uiterste grens-paal der ouden. a 24-26-34, 35. Een groot Sterkundige. a 24.
Tocht na 't Oosten. a 34, 73.
L'Heremite komt op *Bantam*. a 198. Gaat als Zeevoogd door de *Zuidzee*. a 207, 208. Zyn dood. a 209. b 250.
Hert, een eiland omtrent *Ternate*. a 203. b 4.
Hermansz. (Arent) Commies. a 175.
Hermansz. (Wolfert) na *Indiën*. a 180, 181. op *Toeban*. a 182.
Hermansz. (David) b 386.
Hermansz. (Jan) b 386.
't Hert (Cornelis Corneliszoon) Schipper. a 196.
Hertnekkigheid van den *Hhoekom* in *Ternate*, en zyn straf. b 367.
Hertsink (Pieter) opper-Koopman. a 196.
Hesperia Insula, en *Hesperides* onderscheiden. a 71.
Hessencassels Graaf zoekt O. en W. en 't Perpetuum mobile. a 120.
De Heer van den Heuvel, Commissaris der *Moluccos*. b 266, 372.
Heydensche Godsdienst hier. 377.
Hidajat onder-Koning van *Ternate*. b 216.
Zyn spyt over voorby gegaan te zyn als Koning. b 240. Zyn vertrek na *Amboina*, en vuilen handel met ons daar. b 249. Redden te vergeefs 'er af gevorderd, en zyn dood. b 250.
Hitoe. Ongegronden eisch der *Ternataanen* op hen. b 99, 100, 269, 279. Hun edelmoedige aanbieding aan *Baboe*, om hem te redden uit de gevankenis der *Portugeezen*. b 208.
D. Hodenpyl in *Ternate*. b 418, 419.
Hoer (Henrik) Schipper. a 175, 192. 196.
van Hoeke. (Pieter) a 183.
De Heer Hoer, vervanger van *Verhoeven*, en zyne verrichtingen. b 231. Zyn komst in de *Moluccos*. b 233. Zyn verdere bedryven, en dood. b 231-236.
D. 't Hoer

B L A D - W Y Z E R.

D. 't Hoen Hogendorp hier. b 426.
Hollanders komst in de Moluccos. b 208.
Hollandfche vestingen in Ternate. b 12.
Hoofmans, (*Isaac*) b 393.
van den Hoorn, (*Pieter*) b 373.
Hoorn, de Bewindhcbberen van Hoorn. a 314.
Hoornkens, en feldzaamheden in de Papoefche eilanden. b 104.
de la Hote (*Chriftoval*) b 240, 243, 370.
van Houten (*Hans*) opper-Koopman. a 196.
Houtman (*Cornelis*) grondvefter van onzen handel op Indiën. a 171, 172. Verdacht van zyn Schipper vergeven te hebben. a 174. En gaat na 't vaderland. Vertrekt weër na Indiën met de Leeuw, en Leeuwin. a 176. Werd als opper-Commies op de Leeuw voor Atsjien vermoord. a 176.
Houtman 's (*Frederik*) komt in Indiën, en gevangenis op Atsjien. a 179. Komt als Commies met *Steven van der Hagen* op Malabar. a 193. Werd vierde Landvoogd der Moluccos. b 243, 372.
Hues (*Robbert*) zoekt O. en W. a 115.
Huidecooper (*Jacob Janszoon*) Schipper. a 177, 178.
D. Huisman, Predikant. b 392.
D. Hupperts hier. b 426.
 De Heer *Hurd* Commiffaris der Moluccos. b 333, 372. In Ternate. b 402.
Huflaart (*Jacob*) Hoofd op Makjan. b 287.
Hystafpes tocht na Indiën. a 46.

I. J.

J *Jacobsz.* (*Herman*) levend over boord gezet. a 210.
Jacobsz. (*Willem*) Schipper. a 196.
Jacobsz. (*Jacob*) Commies. a 179.
Jacobsz. (*Frans*) Schipper. a 196.
Jacobsz. (*Cornelis*) Raad van de Heer *L'Heremite*. a 208.
Jacobsz. (*David*) b 393.
Jala, Koning van Cajeli. b 395.
St. Jan, een der Philippines, befchreven. a 160.
Jang de Pertoeban, Koning van Djohor. a 198.
Janszoon (*Govert*) Schipper. a 174.
Janszoon (*Cornelis*) Schipper. a 209.
Janszoon. (*Niclaas*) b 386.
Janszoon. (*Aart*) b 389.
Janszoon. (*Arent*) b 389.
Janszoon. (*Herman*) b 389-391.
Janszoon. (*Adam*) b 391.
Janszoon. (*Jan*) b 391.
Janszoon (*Jasper*) Ambons Landvoogd. b 248.
Japan ontdekt. a 106.
Jefon 's tocht na Ooft-Indiën. a 35.
Java. *Antoni Brit* op Greflic in 't jaar 1522. b 152. Cidajo en Madura wanneer door de onze bezogt. a 172, 173. Slegte ontmoeting der onze op beide die plaatzen. a 173, 175. Balamboang 's straat bezogt door de onze. a 174, 178.
Javaanen, in 't jaar 1304. en in 't jaar 1322. in Ternate. b 136, 137. En in 't jaar 1665. b 140. *Dato Maela Houssein*, eerste voortzetter van 't Moorfch geloof in Ternate in 't jaar 1665. b 140. Deze brengen de Moorfche leere verder hier. b 143. *Heemskerk* flaat voor Damak. a 180. Toeban door *Wolfert Hermanszoon* bezogt. a 182.
Indiën, zie Ooft-Indiën.
Indiën. Van ouds Havilah genaamd. a 37. Waar ons de naam van Indiën in Gods Woord voorkomt. a 47. Slegt fchryven der ouden van Indiën, van den Indus, Ganges, en andere Indifche zaaken. a 67.

I. D E E L.

Johan [de tweede 's ontdekkingen. a 84, 85.
 De Heer *de Jong*, zestiende Moluks Landvoogd. b 326, 372.
N. Jongerbelds dood. a 184.
Joriszoon. (*David*) b 386, 388.
Jofafat 's tocht na Indiën. a 46.
Isaacsz. (*Lodewyk*) Koopman. a 199.
Ismola, een eiland by Ternate. b 90.

K.

K *Abroewang*, een der Talautfe eilanden. b 40. Inwoonders gedrag. b 40. Een Nagelboom hier. b 40. Schets der zielen, en manfchap. b 56. Staat onder den Koning van Sjauw. b 59.
Kaarfemaker. (*Adriaan*) b 390.
Karkalang, een der Talautze eilanden. b 38. Naamen van des zelfs dorpen, en de Heeren der zelve. b 38, 56. Schets der zielen, en manfchap. b 56.
Karkefe, een Schaanfch overfte op Tidore. b 265. Zyn dood. b 168.
Karotta, een der Talautze eilanden. b 37.
Keizer. (*Pieter Dirkszoon*) a 272.
Keler, een onder-Hopman. b 305.
Kerk-bezoekingen der Predikanten moejelyk en kostelyk. b 65.
Kerk-order hier ingevoerd. b 402.
Kerke, Korte flaat der Kerke hier. b 420, 425.
Kies. (*Jan Clementszoon*) a 201.
Kirman Java, een eilandje. a 173.
Kleerbagen (*Juliaan*) neemt 't Princen-eiland in. a 183.
Klont (*Maarten Janszoon*) Schipper. a 196.
D. Kluisenaar hier. b 426.
Koejong, een dorp op Sangir. b 47.
Kotels (*Matthys*) Koopman. a 199.
Kotels. (*Steven*) a 199.
Krakeel (*Cornelis Leenderdszoon*) Schipper. a 196.
Kraneveld, een onder-Hopman, door de Kaffiliaanen genomen. b 267.

L.

L *Aala* ingenomen. b 311.
Laboda. b 282.
Laboewa befchreven. b 237.
Laboewers, en hunne landen. b 117. Ons recht op hen. b 117-119.
Lacjamana (*Kaitsjili Sibori*) in Amboina. b 266. Van *Hbamza* ter dood gedoemd. b 279.
Lalero, Koning van Taboecan. b 49, 50.
Laloda, Koning van Boelan. b 68, 69.
Laloega 's eilanden. b 41.
Lam (*Jan Dirkszoon*) zeild uit met een vloot. a 199. b 248.
Lamboene ondankbaar. b 77.
Lampreel. (*Jofef*) b 387.
Landen der ouden veel na hunne bevolkers genaamd, a 37, 38. Door onze Maatschappij veroverd in Indiën. a 298-300.
Landvoogden der Moluccos, Portugeefche. b 370. Nederlandfche. b 372. Hun al te groote vriendschap met de Koningen ons nadeelig. b 113.
de Langeſtraaten (*Jan*) Koopman. a 179.
Lanoero (*Cbatieb*) rer dood gedoemd. b 279.
Lansbergen zoekt O. en W. a 117.
D. de Large (*Simon*) Proponent. b 392, 407.
Laffimoero (*Kaitsjili*) op Boeton. b 309.
Lasten van Ternate. b 377.
Lau (*Kaitsjili*) Koning van Boeton. b 312.

L 11

Lan-

B L A D - W Y Z E R.

Laulata, en zyn dood. zie Ternate.
Laulata, Hhoekom in Ternate, staat op tegen
Mandarsjab. b 285. Zyn dood. b 304.
Laurens (Vasco) na Borneo. b 168.
 De Heer *Law (Jan)* beschreven. a 138.
Lawefang, een eiland onder Sangir. b 52.
Learnor zoekt O. en W. enz. a 116.
Leang, een dorp op Sangir. b 47.
Lebe, een dorp op Sjaww. b 58.
van der Lek (Daniel) door *van Neck* op Pa-
 tani gelaten. a 192.
Leliato, vyfde Stadhouder des Konings, in
 Amboina. b 250, 251. Afgezet. b 262,
 266. Aan ons overgegeven. b 269. Door
van Diemen na Batavia genomen. b 276.
 Van den Koning ter dood gedoemd. b 279.
 Zyn zoonen. b 282.
Lembe, een eiland by Manado. b 62. Vogel-
 nesjens hier. b 65.
de Leme (Leonel) Castelein in Ternate. b 175,
 177.
Lengte, of O. en W. te vinden, hoognoedig.
 a 115.
Lenimens. (François) b 248.
Leta beschreven. a 158.
*D. de Leeuw*s antwoord op de vragen wegens
 't Huwelyk van den Koning *Lalero*. b 49.
 Nader bericht van zyn Eerw. b 358. Zyn
 komt in Ternate. b 407, 408. Stond niet
 wel by de Heer *Padbrugge*, dog byzonder
 wel by haar Edelheden. b 408. Des Schry-
 vers aanmerkingen over beide deze Heeren.
 b 408. Komt op Batavia, &c. b 410-414.
 De *Lewas*, tusschen Caudipan en Bool. b 72.
van Leeuwen (Antoni) opper-Koopman hier.
 b 267.
Licatobie, op Xoela Teljabo. b 322.
Liefje Manulle, een eiland omtrent Ternate.
 b 89.
Lima (Pati) Koning *Amsterdam*'s Gezant in
 Amboina. b 336, 337.
Limaban, beschreven. a 15.
Limax, een dorp op Sangir. b 48.
Limbotte verwoest Bool, b 72. Weg der-
 waards. b 72. Willen onder Ternate niet
 staan, en straf hen opgelegd. b 79. Hun
 neiging tot 't Christendom. b 395.
 De Princes *Linkakoa* bestiert Boelan Iram.
 b 70, 71.
Linschoten. (Jan Huigen) a 171.
de Lint (Pieter) Schipper. a 177, 178.
Lirong, een der Talautse eilanden. b 39, 56.
 Schoon Loling-hout hier. b 40. De inge-
 zerenen beschreven. b 39. Schets der dor-
 pen, zielen, en manschap. b 56.
 De Heer *Lobs*, tweentwintigste Landvoogd
 der Moluccos. b 351, 372.
 De Heer *Lodestein* zevende Landvoogd der
 Moluccos. b 261, 372.
Lodewykszoon (Jan) op Bantam. a 182.
Loehoe. Der Loehoeneezen stoute leugen.
 b 269. *Pati Leka*, Kipati van Loehoe,
 door *Hbamza* ter dood gedoemd. b 279.
Pieter van Sanden vlucht van Loehoe. b 250.
Loehoe (Kimelaha) komt met Prins *Aali* in
 Amboina. b 260. Werd zesde Stadhouder
 in Amboina. b 262. Is in 't eerst zeer goed
 in schyn. b 264. Werd afgezet. b 266.
 Door *Hbamza* uit zyn gevangenis losgela-
 ten. b 269. Hoond dien Koning zeer.
 b 276. Verzoend zich met ons, en toond
 ons *Hbamza*'s valsheid klaar. b 277.
 van *Hbamza* voor een schelm verklaard.
 b 278. *Hbamza* belast ons hem en zyn ge-
 slacht te dooden, dat ook geschied, uitge-
 noemen zyn dochter. b 278.

Loloda. a 203. b 95.
 De Princes *Lolensego*. b 49.
Lopes (Fernand) een groot oproermaker.
 b 183.
Lopes. (Johan) b 394.
 De Princes *Lorolabo*. b 49.
Lubot, een eilandje. a 174.
Luçon, of *Luconia*, beschreven. a 148.
Lugt-streeken van Indiën verkeerdelyk van de
 ouden begrepen. a 76, 84.
Luitenants in Ternate. b 375.

M.

M*Aartensz. (Simon)* Schipper. a 196.
Maas. (Cornelis) b 386.
Maatschappy (de Ooilersche) vereenigd, en
 haren inleg. a 185. Haar Octroi. a 186.
Maatschappy. Blyken van haar macht. a 298.
 Hare veroverde landen. a 298. Overtreft
 alle de ouden. a 300.
 De Heer *Maatzuiker*'s feldzaam Huwelyk.
 b 199, 200.
Maba, onder Tidore. b 104, 105.
 Den Prins *Mascarompius*. b 168.
Macassar's Koning, *Patingalooan*, maakt een
 verbond met *Baboe*, en werd Moorsch.
 b 208. Eisch van Prins *Aali* van dezen
 Koning, die hem op Boeton doet vergeven.
 b 266. Veroverd veel op Celebes Noord-
 kust. b 267. Deze Vorst wapend zich te-
 gen ons. b 301. Hunne voorloopers en
 vlooten in Amboina onder *Dain Bolecan*.
 b 304. *Viera*'s twee schepen door ons
 genomen. b 302. *Madjira* vlucht herwaards.
 b 297. *Vlaming* zoekt vrede te vergeeffsch.
 b 307. Zend een schip herwaards, eu hoe
 't *Buis* hier vond. b 308. *Vlaming*'s komt
 herwaards. b 312. Prins *Patingaloans* dood.
 b 312. *Bima* door *Roos* bezet; en *D Brou-*
werius te vergeefs herwaards gezonden.
 b 313. Hun tegenspoed in Amboina. b 320.
Malimboegis onder-Zeevoogd. b 320. Ko-
 ning *Sombangko*, en *Crain Semana*. b 321.
Vlaming herwaards, en zyn vergeeffsche uit-
 daging. b 32. Slegte vrede met hen geslo-
 ten door *van der Beek*. b 322. *Calamatta*
 's komt hier. b 323. Zyn slegten staat
 daar. b 324. *Mandarsjab* hier, en de Heer
de Bitter. b 324. Door ons overwonnen
 zynde, geeft veel landen aan Ternate weêr.
 b 326.
Macasssea, een eiland omtrent Manado. b 73.
Macke. (Daniel) b 390.
Madagascar ontdekt. a 95. Door de Fran-
 schen bezeten. a 130. *Mondevergue* hier
 onder-Koning. a 130. En na hem *de la*
Haye, die 't verlaat. a 131, 132. Door de
 onze bezocht. a 172, 175, 178, 180.
Madjira, als toekomend Stadhouder na Ter-
 nate ontboden. b 278. Vertrekt, en komt
 als Stadhouder weêr in Amboina. b 279.
 Zyn vuile aanslagen. zie Ternate. b 280.
 Hy misleid de Heer *Cos*. b 289. Zyn wyf,
Baybongi. b 311. Dood van zyn echte
 wyf, en van *Dagga*, zyn broeder. b 320.
 Zyn verraad berst uit. b 290. En zyn moor-
 den onder ons volk.
Madera ontdekt. a 83.
Madina (Pieter) zoekt O. en W. a 115.
Madura. Moeite der onze met hen te Greffic.
 a 173, 175. b 239.
Magadoxo, door *Gama* bezeild. a 91.
Magellaan's (*Ferdinand*) voorflagen, en rei-
 ze na Indiën, en na de Moluccos. a 102.
 b 147, 149.
Ma-

B L A D - W Y Z E R.

- Magellaen (Ferdinand)* bied *Karel* de vyfde de Moluccos aan. b 148. Waar hy quam in de Ladroneſ. b 149. Ontdekt de ſtraat van die naam. a 149. Zyn dood. 149. Eenige van de zyne komen in de Moluccos. b 150. Vinders en bezeilers van die ſtraat. a 110, 177, 199, 207, 208.
- Magellanus (Didacus)* bekeerd verſcheide Vorſten. b 383, 384.
- Mahonus (Thomas)* Goegoegoe van Sjaw. b 59.
- Mabu* 's tocht, en dood. a 176.
- Majer. (Henrik)* b 248.
- Majauw*, een eiland by Ternate. b 96.
- Majo*, een der Philippines. a 156.
- Majottes*, door *Spilbergen* bevaaren. a 183.
- van *Caarden* hier. a 195.
- le Maire. (Iſaac)* a 201.
- le Maire (Jacob)* opper-Koopman. Vinder van een nieuwe ſtraat van die naam. a 201. Zyn komſt in Ternate. b 248. Zyn ſchip prys verklaard door de Heer *Coen*. 204. Zyn dood, en vertrek zyners makkers na 't vaderland met *Spilbergen*. a 204.
- May-in*, een eiland by Manado. b 61.
- Mayo*, zie *Majo*.
- Makellebe*, een eiland by Sjaw. b 58.
- Makjan*, een der Molukze eilanden. b 90-93, 228. Dorpen en veſtingen hier. b 90. Door wie veroverd. b 91, 92, 229. Van *Caarden* veroverd *Taffaſoho*. b 92. Nagelen hier uitgerooid. b 92. Aan *Rheti* verboden den Tytel van Koning van *Makjan* te voeren. b 92. Verbond met hen. b 244. *Tarrawefe* veroverd hier eenige plaatzen van *Tidore*. b 161. *Vianen* hier. b 248. Hun ſlingzen handel met ons. b 251. Dienaars, en laſten hier. b 252. *Gnoſſickia*. b 252. *Gnoſſickia* 's Hoofd *Nic. Cloet*. b 267. *Taffaſoho*. b 254. *Vlaming* hier, vindende *Huſſaari* als Hoofd. b 287. Staat van den Godsdienſt hier. b 393.
- Makjanders* ontrouw. b 305.
- Malabar*. Hoe *Gama* van dien Keizer behandeld. a 89-91. Hoe *Capraal*, en andere gehandeld. a 91. Portugeezen maken vrede, dog zy werd van den Keizer niet gehouden. a 94. Einde dezes oorlogs met de zelve. a 95. Den Samoryn door *Laurens d'Almeida* geſlagen. a 96. *Calicoet* veroverd. a 97. Den Samaryn door *Albukerk* gedwongen. a 99. Sterkte op *Calicoet* gebouwd. a 99. *Calicoet* gedwongen door *Sampajo*. a 105. Van der *Hagen* hier. a 193. Van *Caarden* voor *Goa*. a 195. *Verhoeven* hier, zend Gedeputeerden, en geſchenken, en vernieuwd 't verbond. a 197.
- Malacca* door *Siqueira* bezeild. a 96, 97. Zyn gevaar hier. a 98. Door *Albukerk* verbrand. a 99. Die 'er een veſting bouwd, en een Landvoogd ſteld, en de zaaken herſteld. a 99. Nieuwe moeite geſteld. a 100, 101. Werd aangetaſt door den Koning van *Bintam*. a 101, 103. Moejelykheden der Portugeezen met den Koning van *Bintam*. a 103. *Bintam* gedwongen door *Sampajo*. a 105. *Matelief* voor *Malacca*. a 194. *Verhoeven* voor *Malacca*. a 198.
- Malamo. Patsjaranga Malamo* zesde Koning van Ternate. b 136. *Sida Aarif Malamo* zevende dito dito. b 137. *Padji Malamo* achtſte dito dito. b 137. *Toeloe Malamo* tiende dito dito. b 123, 137. *Gapi Malamo* de eerſte, veertiende dito dito. b 138.
- Maldives* aan Portugal cynsbaar. a 99. *Alvarenga* 's verrichting hier. a 101.
- Maldives. Gomes* herwaards vertrokken. a 102.
- Maleyers* in Ternate in 't jaar 1304. b 136. In 't jaar 1665. b 140. Waarom de *Maleitze* boeken uit 't vaderland niet hier komen. b 415.
- Malim Boegis*. b 320.
- van *Mammeren. (Gooffen)* b 248.
- Manado*. Oud Manado. b 61, 62. Beſchreven. b 62-81. Manſchap, en veſting. b 62. Spanjaarden hier, overwonnen. b 62, 162. Eilanden, en dorpen hier. b 63. En door de E. Maatſchappy veroverd. b 63-65. Wat hier valt. b 65. Laſten dezer volkeren. b 64. Hunnen aard. b 64. In 't byzonder deze kuſt beſchreven. b 68. Des zelfs mantſchap. b 75. Wanneer deze landen onder Ternate gekomen zyn. b 81. Opper-hoofden. b 379. Deze Vorſt bekeerd. b 383. Grenzen, uitſtrekking, landwegen, en Koningen hier. b 396.
- Mandono*, zie *Modone*.
- Mandarsjah*, negenentwintigſte Koning van Ternate. b 281, 369. Trouwd een *Boetonſe Princes*. b 83.
- Mangaloor* ingenomen door *Silveira* a 105.
- Mangenitoe*, en des zelfs Koningen. b 46, 47.
- Mangindanao* beſchreven. a 160. b 25. *Spilbergen* hier. a 201. Het recht des Konings van Ternate hier op. b 4. Des zelfs Hoofdplaats. b 25, 26. Liſt dezer volken, om meeſter van de goederen der vreemdelingen te werden. b 26. Hunne danſſeryen. b 26. 's Keizers en der Grooten heb-zucht. b 26, 32. Hun taal, vaartuigen, handel, en waaren. b 27. Kapitein *Swan* door hen vermoord. b 27, 32. Is niet Goud-ryk. b 27, 32. Verdere ſteden hier. b 27. Den Keizer wil niemand een veſting hier toefaan te bouwen. b 28, 33. Nederlanders en Engeliſchen, hier geweest zynde. b 29, 30. *Candahar* 's Koning Heer over eenige dorpen hier. b 29. Zyn recht door de *Mangindanauwers* betwift. b 30, 31, 33, 44. Die van *Sarangani* bevreesd voor de *Mangindanauwers*. b 30. Noeling de Hofplaats nu. b 31. Onthaal onzer Gevolmagtigden hier. b 31. Vaart der *Mangindanauwers*. b 31. De Keizer weigerd ons een tocht na *Boetoewans* bocht. b 33. *Vleyery* van den *Moelano* tegen ons. b 33. 's Keizers macht. b 33. *Chineezen* hier. b 34. Kapitein *de Brieving* 's tocht herwaards, en zyn dood. b 34. Redenen waarom dit land uit Ternate niet meer bezogt is. b 35. De Molukze Landvoogd mag hier niet komen; maar *Vrylieden* wel. b 35. Redenen van 't aanhouden dezer vaart. b 36. 's Keizers bedriegelyke beloften. b 36. Naamen van plaatzen in *Boetoewan* 's bocht, onder *Candahar* ſtaande. b 36. *Candahar* 's Koning is ook Koning van *Boewiffang*, en *Sarangani*. b 44. Brief des Konings van Ternate aan dezen Keizer. b 342.
- Mangold* vind uit het *Perpetuum Mobile*. 121.
- Mangoli*, een der *Xoelaſche* eilanden. b 88.
- Manilha* 's. *Barent Peſſaart* herwaards. a 145. *Baey*, en kaart. a 152. Beſchreven. a 154. Koning *Saidi* en *Hbamza* herwaards gevangen gevoerd. b 255, 256.
- Manilha*, *Modaſar* 's zoon. b 256. Werpt zich als Koning op. b 285. Werd weêr afgezet. b 287.
- Manipa*. Koning *Hbamza* hier. b 276. Verriſting zynere gezanten hier. b 280.

B L A D - W - Y Z E R.

- Manna*, een dorp op Sangir. b 52.
- Manomtil* (*St. Jago*) Regent van Sjauw. b 59.
- Manoppo*, een Prins op Mogonde. b 63.
- Mantjoer*, zoon des Konings van Batsjan. b 120, 123-125.
- Mapetti*, een eiland omtrent Manado. b 73.
- Marasauli*. (*Kimelaba*) b 341.
- Marenduc* beschreven. a 157.
- Marbhoem*, eerste Moorsch Koning van Ternate. b 140, 369.
- Martizer* (*Jan*) Schipper. a 175. Onderzeevoogd van *Wolfert Hermanszoon*. a 182.
- Masbatta* beschreven. a 158.
- Mascarenbas* (*Pieter*) verrichting in Ternate. b 383.
- Mascarenbas* (*Pieter*) van Sampajo qualyk gehandeld. a 104, 105. Werd Landvoogd van Indiën. a 106.
- Mascaregne*, een eiland der Franschen. a 132.
- Massape*, een eiland onder Ternate, by Sjauw. b 58.
- Matan* beschreven. a 159. b 149.
- Matane*, een dorp op Sangir. b 48.
- Matelief*, zie zyn tocht. a 194. Zoekt de Moluccos te ontzetten. b 216. Komt voor Bantam, en beloofd de Ternataanen te helpen. b 217. Bouwd een vesting op Maleyo. b 221-223. Waarschouwd de Engelschen van onze vyanden in Ternate niet te helpen. b 226. Legt eenige schepen na Ternate aan. b 226, 227. Zyn gesprek met *van Caarden*. b 227.
- Matthyszoon* (*Abraham*) Schipper. a 195.
- Mau* (*Simon Lambertszoon*) na Indiën. a 172. Zyn tweede tocht. a 174.
- Maxiling*, een Prins. b 70.
- Maulonda*, een Ternataans Princes. b 333.
- Mauritius* (des Princen) brief aan Koning *Sahid*. b 225.
- Mauritius*, een der Philippines. a 156.
- Mauritius*, omtrent Caap der goede Hope, door de onze bezogt. a 175, 181. *Waruyk* hier. a 193. En een van *van Caarden*'s schepen hier. a 196. De Heer *Both* hier vergaan. a 199.
- Meangis* eilanden. b 28, 33.
- Meau*, een eiland, veroverd, en van zyne Nagelen gezuiverd. b 304.
- Meebaal* (*Claas Simonszoon*) Commies op Atsjien. b 185, 194.
- Melinde* door *Gama* bezeild. a 89. Des zelfs gezant aan *Emanuel*. a 91.
- Melknep* (*Cornelis Fanszoon*) Schipper. a 178.
- de Melo*. (*Antoni*) b 399.
- Menala*, een dorp op Sangir. b 52.
- Menelaus* tocht na Indiën. a 36.
- de Meneses* (*Eduard*) vyfde opper-bestierder van Indiën. a 102.
- de Meneses* (*Henrik*) zevende opper-bestierder van Indiën, en zyn dood. a 104.
- de Meneses* (*Georgio*) derde Landvoogd in Ternate. b 103-172, 370.
- Meropius* tocht na Indiën. a 75.
- Messowal*, een der Papoefche eilanden. b 308.
- Metics* (*Adriaan*) zoekt O. en W. a 117.
- Middelburg*, en Vliissingen, eilanden omtrent de kust van Manado, by Caudipan. b 72.
- Mides* (*Francisco*) een Jesuïet op Sjauw. b 59, 398.
- Minanga*, een dorp op Pangasare. b 60.
- Mindora* beschreven. a 155.
- Mitarra*, een eiland omtrent Ternate. b 90.
- Modasar* zevenentwintigste Koning van Ternate. b 239, 369 zie Ternate. Zyn dood, en zonen. b 256.
- Modone*, een dorp op Manado's kust. b 80.
- Moelano*'s vleyery tegen ons op Mangindanao. b 33.
- Moessa* (*Kaitsjili*) Goegoegoe, en zyn opstand. b 85.
- Moessom*, Koning van Batsjan. b 124-125.
- Mokhammedaarsch*, zie Moorsch.
- Mongonde*, en verandering van des zelfs weg. b 68, 69, 79.
- Moloematsjeja*, twaalfde Koning van Ternate, zich oeffenende in 't Arabisch. b 138.
- Molematitti* tweede Hoofd in Ternate. b 135.
- de Molenaar*. (*Jan Fanszoon*) a 172. Zyn dood. a 174.
- Molenwerf*. (*Jan Fanszoon*) a 201.
- Moletsjangan*'s geslacht. b 144.
- de Molre* (*Johan*) opper-Koopman. a 196.
- Moluccos*. *Abrens* herwaards gezonden. a 99. b 145. Dog komt 'er niet. *Serraen* komt hier eerst. a 99. b 146. Nader last om de zelve te ontdekken. a 101. *Antoni Brit*, en meer andere herwaards. a 102, 103. De zelve beschreven. b 1. Hoe veel eilanden der zelve. b 2. Hoe veel Molukze Koningen van ouds, en nu. b 2, 3. Grensen der zelve. b 3. De eerste Molukze Koning, die van Ternate. b 3, 137. Eilanden onder den Koning van Ternate. b 3, 4. Het recht van die Koning op Mangindanao en Celebes. b 4. Lugt-streek, en winden. b 14. Aard der Molukze inwoonders. b 15, 16. De Molukze volkeren spreken veel door Raadzels. b 17. Huizen hier. b 20. De Molukkers begraven hunne schatten. b 20. Spys, drank, Huwelyken, enz. b 20. Zyn slegte oorlogslieden. b 21. Verbond der Molukze Koningen op Motir gemaakt, en hun rang. b 93, 137. Net bericht der Molukze zaken. b 127. Waar de Setel der Molukze Koningen geweest is. b 127. Molukze Koningen welke van ouds, en nu maar. b 128, 369. Hun oud volg recht der Koningen. b 128, 136. Dit recht zeer vervallen. b 129. Verscheide oude gewoonten der zelve. b 129. Hoe onzen Landvoogd deze Koningen ontfangt, en behandeld. b 130, 131. Verscheidenheit der Molukze taalen. b 130. Deze Vorsten mogen van niemand bezogt werden, nog brieven met hen wisselen, buiten verlof van den Landvoogd. b 131. Hun verdichte oorsprong uit een Draak, en van *Bicoe Cigara*. b 131, 137. Rang der verdere Molukze Koningen na die van Ternate. b 132, 137. Wanneer die rang bepaald is. b 137. Vrede der Molukze Vorsten gemaakt in 't jaar 1372. b 138. *Di Barthema* hier. b 143. Aan *Karel* de vyfde aangeboden door *Ferdinand Magellanes*. b 148. *Karel* de vyfde hoord na *Magellanes*, en zyn tocht herwaards, en dood. b 149. *Georg Brit* eerste Landvoogd hier, dog alzoohy gedood wierd, vervangen door *Antoni Brit*. b 152, 153, 370. zie Ternate. *Karel* de vyfde verpand zyn recht op de Moluccos aan *Johan* de derde. b 177. De Molukze en Papoefche Koningen haaten de Portugeezen. b 191. Molukze Vesper. b 191, 192. Door die van Bantam bygesprongen na *Matelief*'s vertrek. b 225. *Van Caarden* hier. b 228. Zyne verrichtingen, gevangenis, enz. b 228-230. Werd eerste Landvoogd hier. b 239, 372. *Wittert* hier. b 230. *Hoer* hier. 231, 233-235. De Heer *Both* tweede Landvoogd, en eerste opper-Landvoogd van Indiën, hier. b 240.

B L A D - W Y Z E R.

Moluccos. Laurens Reaal derde Landvoogd, en tweede opper-Landvoogd van Indiën, hier. b 247, 248. Portugeesche Landvoogden. b 370. Nederlandsche Hoofden, Landvoogden, enz. b 371, 372. Mooren hier. a 75. b 379. zie verder Ternate.

Mombaza door *Gama* bezeild. a 89.

Momoja, op Moro's kust. b 141. Eerste Christen hier. b 380. Priesters hier, en hun droevig wedervaaren. b 380.

Mondevergue onder-Koning op Madagacar. a 130.

D. Montanus, en zyn Kerk-beticht. b 392.

Moratay, een eiland. b 95.

Morinus zoekt na 't Perpetuum Mobile. a 120.

Moro, zekere kust in de Moluccos. a 209. aangeft. b 191, 380.

Moorden van *Madjira* onder de onze. b 290.

Mooren in de Moluccos, en waar nog. a 75. b 379.

Moorsche Godsdienst komt in 't jaar 1465. hier. b 140, 142, 378, 379. En 't verdere van dien. Door de Javaanen, hier gebragt, en door *Zeinulabedien* voortgezet. b 142, 143, 378.

Moorsche vrouwen in hunne Tempels, welke. b 379. De getuigenis van eene geld niet. b 379.

Moscovien, zie Ruffen.

Motir, een der Moluccos. b 89, 92. Nagelen hier uitgeroeid. b 92. Hoofd op die van Ternate. b 135. Verbond met vier Vorsten hier gemaakt. b 137. Sterkte hier door *Wittert* gelegd. b 233. En een verbond door hem met hen gemaakt. Des zelfs Hoofd, *Adriaan Clementszoon*, door de Tidoreezen gedood. b 237. Die van 't eiland Cajoe hier geplaatst. b 239. *Henrik Majer* hier. b 248.

Moucheron. a 176, 183.

Moulin, Kapitein hier. b 359.

Mozambique door *Gama* ontdekt. a 88.

Museus reize na Indiën. a 75.

N.

N*Agelen*, of Kruid-nagelen, beschreven door *Plinius*. a 72. Vallen niet op de eilanden van Meanges. b 28. Vallen ook op de Talautse eilanden. b 40. Pangafare. b 405. Uitgeroeid op Makjan, Motir, enz. b 92, 306. Onderzoek na de zelve gedaan, op Majauw, Taffoeri, enz. b 96. Wat Tidore voor 't uitroejen der zelve trekt. b 102. Hoe de Ternataanen in 't jaar 1465. met de Nagelen leefden. b 141. Uitroeijing van alle de Nagelen hier volgens 't verbond in 't jaar 1651. b 292. Wat de Koning en Grooten daar nu nog van trekken. b 352. Uitroeijing der zelve op Batsjan. b 306. Groot voordeel der E. Maatschappij by dit uitroejen der zelve door de Heer *Vlaming* voor haar bewerkt. b 318. Verzoek der Spanjaarden over den Nagel-handel. b 400.

Naja Tatoena beschreven. b 112.

De *Nassausche* vloot onder *Schapenham* in Ternate. b 250.

Natal (*Terra di*) door *Gama* ontdekt. a 88. Anders Zanzibar. a 91. De onze hier ontrent. a 174.

van Neck. (*Jacob Corneliszoon*) a 174. zie zyn reizen. Gaat na 't vaderland. a 175.

Nederlanders. Hun vaart, handel, en tochten op Indiën. a 166.

Nederlandsche Hoofden in Ternate, b 370, 371. Landvoogden hier. b 372.

I. DEEL.

Neges beschreven. a 157.

Niapoeloe, een eiland by Manado's kust. b 73.

van Nierop (*Dirk Rembranzsoon*) zoekt O. en W. a 119.

Ninache Toewan. b 241.

Nuach, der ouden *Bacchus*. a 33.

Noenoessa. Recht des Konings van Mangenitoe daar op. b 47.

Noer Salaat, Koning van Batsjan. b 124.

Noessa, een der Talautse eilanden. b 37, 38, 47. Scheis der zielen, en manschep. b 56.

Noessalaoet, door *Hidajat* tegen ons opgezet. b 249.

Noessa Pinhoe's, waar op *Serraan* schipbreuk leed. b 145.

van Noord's (*Olivier*) tocht na 't Oosten. a 177.

van Noorden (*Adriaan*) Luitenant. a 209.

D. Noot hier. b 420.

Noronba (*Garbias*) tiende opper-Landvoogd der Portugeezen van Indiën. a 105.

Noronba (*Alfonsus*) zestiende dito. a 106.

Noorwegen, of *Mitarra*, een eiland by Ternate. b 90.

Nugues (*Nicolaas*) een Priester hier. b 382.

Nuyts (*Pieter*) Land Purry's. a 136, 137. Voorslag dien aangaande.

O.

O*Belaar* (*Jacob*) opper-Koopman. a 196. op Djohor. a 198.

Octroy. 't Eerste der Oost-Indische Maatschappij. a 186. Het tweede dito dito. a 204.

Oebi, een eiland onder Batsjan staande. b 89. Dog naderhand onder ons. b 118. Staat der kerke hier. b 392.

Oebi Lasse, een eiland ook onder Batsjan staande. b 89, 119.

Oeliswa's en *Oelilima's*. b 105.

Oeloe, een dorp op Sjaww. b 58.

Ofir. *Salomo's* tocht derwaards. a 36. Nader beschreven, en nagevorcht. a 36, 38, 39. En getoond dat dit en Tharsis in 't Oosten een en het zelve is. a 40. Gedagten der Geleerden hier over. a 41, 42. Van zommige *Iaprobana* genaamd. a 42, 43. Zie verder onder Ceylon's stoffe. Waar *Ofir* lag. b 43, 44.

Olferisz. (*Heertgen*) opper-Koopman. a 195.

Olie van *Seree* of *Scapanthus* &c. zie ons Twee Deel of Amboina. Fol. 255.

Olifant. Van dit dier spreekt *Homerus* nergens maar wel van 't Ivoir. a 67. De witte soort den ouden bekend. a 67.

Ombay, een der Papoefche eilanden. b 308.

Onder-Koningen van Indiën. a 95-97, 100-102, 104-106. b 163. In een lyst by een. a 107.

Ondor, een dorp op Sjaww. b 58.

Oorsprong, van zommige uit een Caayman of Crocodil. b 69. Uit een Verken. b 72. Uit een Draak. b 131, 137.

Oostendische vaart op Indiën. a 163.

Oost-Indiën. Tochten der ouden derwaards. a 31. Te weten, van *Hanno*. a 29. Van *Bacchus*, *Semiramis*, *Ofiris*, *Hercules* herwaards, enz. a 31-34, 73. Van *Jafon*, herwaards. a 35. *Menelaus*, *Hiram*, *Salomo*, na *Ofir*, a 36. *Sesostris*. a 45. *Jesafat*, *Abafias*, *Cyrus*, *Hystaspes*, en *Darius Hystaspis*, a 46. *Xerxes* a 47. *Democritus*, a 47. *Alexander* de Grootte volgens *Curtius*, a 48, 73. Volgens *Justinus*. a 49. Volgens *Arrianus*. a 51, 53. *Pyrrho*, *Selencus*, en *andete*. a 58. *Gnidius*, en *Eudoxus*, a 59.

M m m

Oost-

B L A D - W Y Z E R.

Oost-Indiën. *Ptolomeus Philadelfs* vergeeffche aanleg tot den handel op Indiën. a 59, 79
Patruces, en *Daimachus* reizen, en hun en *Ctesias* fchryven 'er over. a 59. *Chryfermes* boeken 'er over. a 59. *Strabo*'s fchryven over Indiën. a 59. Indifche Gezanten aan de Keizers *Augustus*, en *Claudius*. a 60. Dog de Romeinen maakten hun werk niet van Indiën a 61, 66. Onbekend by de ouden. a 60. Gevende de naam van Indiën qualyk aan Syriën. a 61. Affyriën, en Perfiën, a 61, 67. *Æthiopiën*. a 62. 't Roode Meir. a 63. *Tartaryen*. a 64. Der Ruffen tochten na China. a 65, 113, 114. De ouden fpraken zeer verwerd van de goederen en zaaken van Indiën. a 66, 67, 78. *Plinius* verhaal van Indiën. a 69, 70-72. Verhaal van andere van dito. a 70. Welk Indiën *Plinius* kende. a 72. Wat *Herodoot* daar van fchreef. a 72. Veele der ouden maar Fabelfchryvers van Indiën. a 73, 74, 77, 78. Reizen van *Thomas*, *Bartholomeus*, en andere herwaards. a 74, 75. *Ptolomeus* den Landbefchryvers kennis van Indiën. a 76. Verkeerde gedagten der ouden over de Lugt-ftreken van Indiën. a 76. Gedagten der ouden over de Antipodes of onze Tegenvoeters. a 77. Tochten der Venetiaanen. a 78, 79. Die lang' meefter van den handel van Indiën waren. a 80. Redenen der misflagen van zommige Reizigers. a 78, 79. Vaart door 't Roode Meir na Indiën, en door meer andere wegen. a 78, 79. Tocht van *Timoerlenk* of *Tamerlaan* na Indiën. a 80. Hinderpaalen der Portugeezen in hunnen toleg op Indiën voorgekomen. a 80. Voorzeggingen van de komft der Europeërs in Indiën. a 80. Tochten der Portugeezen na Indiën, en door wie dit eerst bevorderd. a 82, 83, enz. 87. Tocht van *Bartholomeus Dias* na Caap der goede Hope. a 86. *Johan* de tweede zoekt door andere wegen en middelen door *Covillan* en *Paiva* in Indiën te geraaken. a 87. *Emanuel's* groote ondernemingen derwaards. a 88. Tocht van *Vasco Gama*, en zyne ontdekkingen. a 88-90. Met het onderfcheid van zyne en der ouden ontdekkingen. a 89. Tocht van *Capraal*, en zyn ontdekkingen. a 92. Tweede van *Vasco Gama*. a 93. Der *Albukerken*. a 93. *Alvarenga*. a 95. *d'Almeida*. a 95. Tweede van *Alfonfus Albukerk*. a 96. *Siqueira*. a 96. *Georg Albukerk*. a 102. *Ferdinand Magellanes*. a 102. En de vinders van die Straat. a 110. *Eduard de Meneses*. a 102. Derde tocht van *Vasco Gama*. a 104. *Nugnez da Cunha*. a 105. Nieuwe wegen in 't W. en N. door andere gezogt. a 110, 111. Naamen der vinders, en bezeflers. a 112. Tochten der Ruffen na China. a 113, 114. Nog een weg na 't O. by *California*. a 115. Door wat Natien bevaaren buiten de Portugeezen, als door de Engelschen. a 126. *Franchen*. a 129-141. Deenen. a 142-146. Spanjaarden. a 147. De Oostendenaars. a 163. Middelen tegen hunne vaart te vergeefs in 't werk gefield. a 163 166. Door de Nederlanders, en hun vaart op Indiën. a 166. Der zelve tochten na 't Noorden. a 168, 169. Van *Hudfon*. a 171. En ter order van den Czaar na 't Noorden. a 171. Tocht van de *Son*, *Maan* en *Langebark*, en van *Mabu*, van Noord, en van der *Hagen*. a 176, 177-179. Van *Both*, enz. a 179, 180, 181-193. zie verder reizen.

Ooft en *Wef*t te vinden hoognoedig. a 116.
 Wat mannen dit gezogt hebben. a 115. Beletzelen van 't uitvinden van dien. a 122.
Orangie, 't Hoofd-Casteel in Ternate. b 12.
Orefyzer vind het Perpetuum Mobile. a 120.
Ormuz door *Alfonfus Albukerk* veroverd, en de gevolgen van dien. a 96, 97, 100. Vefling hier gebouwd. a 100.
Orontius zoekt O. en W. a 116.
Ofiris tocht na Indiën. a 34.
 De Heer *Ottens (Johan)* als Fiscaal na Ternate, en werd 'er achtte Landvoogd. b 266. Komt in Amboina met de Heer van *Diemen*. b 268.
Ottensze's dapper bedryf, een Sergeant. b 309.
Ouden. Geene van alle de ouden by de Nederlanders wegens hunne reizen na 't Oosten te vergelyken. a 300.
Ougelby (Alexander) b 394.
 van *Outboorn (Herman)* wonderlyk van de dood gered. b 297.

P.

P*Adbrugge*'s (de Heer) dienften qualyk be- loond. b 45. Zyn verkeerde zuinigheit. b 64. *Salamadonga* door zyn Ed. verbrand. b 68. Beneemd die van *Boelan Itam* 't half-recht, en laat hen de *Bofch-huizen* afbreken. b 71. Lof van dezen Heer in den Koning van *Tidore* te dwars-boomen. b 107. Werd eenentwintigfte Landvoogd hier. b 334, 372. Zyne gevallen met Koning *Amsterdam*. b 334, 335. Zyn gevaar om met alle de Hollanders door Koning *Amsterdam* vermoord te werden. b 338. Belet's Konings dood, maar doet hem gevangen nemen. b 344, 345. Zyn tocht na *Manado*, en na *Gorontalo* met een vloot, en ziet een *Steert-Ster*. b 346. Zyn verdere verrigtingen op! *Dommogoe*, *Gorontalo*, &c. b 347, 348. Werd *Commiffaris* der drie *Oosterfche* *Provinciën*. b 350, 372. Wat eere zyn Ed. *D. Peregrinus* aandede. b 406. *Bemind D. de Leeuw* gansch niet. b 407, 08.
Paban bezogt door *Matelief*. a 195.
Pais (Jan) valt met *Madjira* af. b 288. zie Ternate.
Pais (Jacobus) b 393, 394.
Paiva's tocht na Indiën, en zyn dood. a 87.
Paling (Adriaan) a 210.
Palibotra. a 74.
Paloe, des zelfs Koning, en zyn land, mitsgaders wat daar valt. b 74, 75, 78.
Panay befchreven. a 157.
Pandjalang (David) Goegoegoe of Tweede van *Taboecan*. b 50.
Pangafare, zie *Tagulanda*. b 60-62. Des zelf inwoonders stoute Zeelieden. b 61. En wel eer Zeeroovers.
Pantennus na Indiën vertrokken. a 75.
Pantfiano, een eiland. b 81, 86.
Papegaeyen. a 67, 68.
Papoa's verbond met *Focatia*. b 201. *Meffowal*, en *Salawat*, *Papoefche* eilanden. b 308. bekeerd. b 383.
Papoefche eilanden onder *Tidore*, en wat daar al valt. b 102-104. Koningen verbond met *Portugal*. b 201. *Cos* vergeeffche tocht na de zelve. b 308.
Paragoa befchreven. a 159.
Parigi, een dorp op *Manado*. b 76. Verdere dorpen onder dezen Koning, en verdere Koningen, mitsgaders wat hier valt. b 76.
Passigi, een eiland omtrent *Tagulanda*. b 61.
Patani,

B L A D - W Y Z E R.

Patani, op de Maleitſe kuſt, bezogt door van Neck. a 180, 192.
Patani, dat onder Tidore ſtaat. 104, 105.
Patiſgalaan Koning van Macaſſar. b 302, 307.
 -- Zyn dood. b 312.
Patoewo, een dorp. b 314.
Patrocles reize na Indiën. a 59.
Patsjaranga Malamo, zesde Koning van Ternate. b 136.
Pati Lima. b 336, 337.
Paul (Jan) Priester in Ternate. b 335.
Pauluszoon (Foris) onder-Zeevoogd van Heemskerck. a 184.
Paus Martyn de vyfde geeft de landen, om de Ooft ontdekt, aan de Portugeezen. a 83.
Alexander de zesde 's bemiddeling tuffchen de Koningen van Spanjen en Portugal. a 86.
Pedir. Siqueira hier voor. a 97.
Pebe, een dorp op Sjaww. b 58.
Pebe. (Carlo) b 398.
Pelſaart 's (Barent) tocht na Manilha. a 145. en zyn dood.
Peperboom van *Plinius* wonderlyk beſchreven. a 71, 72.
Perduyn. (Simon Jaſperszoon) a 183.
D. Peregrinus Kerk-bericht, b 401. Bericht wegens een Nagel boom, b 405. Eere hem door de Heer *Padbrugge* aangedaan, en zyn komſt in Amboina. b 407.
Pereira (Gonſalvo) vierde Portugeeſche Landvoogd in Ternate. b 183, 370.
't Perpetuum Mobile door wie uitgevonden. a 119-121.
Perſiën van de ouden Indiën genaamd. a 61.
 De Heer van *Peterſom (David)* negenentwintigſte Landvoogd der Moluccos. b 366, 372.
Pettba, een dorp op Sangir. b 51.
Petti, een eiland omtrent Manado 's kuſt. b 73.
Philadelf's (Ptolomeus) vergeeffche aanleg tot den handel op Indiën. a 59.
 De *Philippines* onder Spanjen, enz. a 147.
 Kaart 'er af. a 148.
Philippo (Don) op Sangir. b 398, 399.
Philipszoon. (Roeland) b 248.
Piaſtay (Carlo) Koning van Manganitoe. b 46.
Pieterszoon (Jacob) Hoofdman op de Hollandſche Thüin, a 184. Onder-Zeevoogd. a 191. Zyn dood. a 192.
Pieterszoon. (Jan) b 389, 390.
Pimenta (Nicolaus) Priester in Ternate. b 384.
Pinto vermoord voor Tidore. b 160. Zyn trouwloos ſtuk, en andere op Sarangani. b 190.
Piris. (Domingo) b 393.
Piſo, een eiland by Manado. b 61.
Plancius zoekt O. en W. a 116.
Plinius ſchryven over Indiën. a 59, 60.
Pryzen. 's Lands gerechtigheit van de zelve. a 190.
Poedecheri (dog recht, *Poedesjeri*) Hoofdcomptoir der Franſchen. a 133. Door de Nederlanders veroverd. a 133. En de artykelen van de overgave.
Poenot, een dorp omtrent Boelan, op Manado. b 68.
Poit, tweede Koning van Ternate. b 135, 369.
Porca 's Vorſt door *Sampajo* overwonnen. a 105.
Portugeezen. Door den Sulthân van Egypten in hunnen toeleg op Indiën wederſtaan a 80. Zeilen allereerſt voorby de paalen der ouden, en wie dit eerſt aandreef. a 82, 83.

Portugeezen. Wie dit werk vervolgdde. a 89.
 De landen, om de O. van Indiën ontdekt, hen door den Paus *Martyn* de vyfde gegeven. a 83, 84. Wat Prins *Henrik, Alfonſus* de vyfde, en *Johan* de tweede ontdekt hebben. a 83-85, 87, enz. *Camus* verdere ontdekkingen. a 85. *Dias* ontdekt de Caap der goede Hope. a 87. *Vaſca Gama* 's tocht na Indiën, en der verdere Portugeezen vervolgens (zie Ooft-Indiën) a 89, 92, 93, enz. Gale aan Portugal cynsbaar. a 96. Colombo. a 101. *Johan* de derde, en de zaaken, onder hem voorgevallen. a 103. Hunne moejelykheden met die van Atsjien, en Bintam. a 103. Hunne veroveringen in Indiën, en waar mede zy alle de ouden overtreffen. a 109. *Furtado* voor Bantam door *Wolfert Hermanszoon* geſlagen. a 181. Hunne veſtingen in Ternate. b 11. Der zelve onkunde in de zaaken der Moluccos. b 127. *Abreus* na de Moluccos gezonden. b 145. In 't jaar 1511. Zy komen hier eerſt onder *Bajang Ullab*. b 145, 146. Hun verward verhaal van dit geval. b 147. *Bajang* doet hen veel eer en groote beloften. b 147. Haat tuffchen de Portugeezen en Caſtiliaanen. b 147, 148. *Serraan* en *Bajang*, om hunne te grootte vriendschap, vergeven. b 150. Dwingen de Spanjaarden in 't jaar 1522. zich aan hen over te geven. b 153. *Antoni Brit* eerſte Landvoogd hier. b 153, 370. Krygt verlof, om een veſting te bonwen. b 154. Den Tidorees bied *Brit* ook een veſting op zyn land aan, dog, hy dit weigerende, zoekt den Tidorees dit op hem te wreken. b 154. Hunne moejelykheden met de Koningin van Ternate, den Koning van Tidore, en *Tarruweſe*. b 155-158. *Garſias Henrik*, hun tweede Landvoogd in Ternate. b 161, 162, 370. *Georg de Menefez* derde dito. b 163, 370. Huwelyk tuffchen *Karel* de vyfde en *Johan* de derde, en hunne gezusters. b 177. *Gonſalvo Pereira*, hun vierde Landvoogd van Ternate. b 183-187, 370. *Vincent de Fonſeca* vyfde dito. b 187-189, 370. *Triſtao d'Ataïdo*, zesde dito. b 189-194, 370. Hun daad tegen *Hair* 's moeder, en den haat hier over tegen hen. b 190, 191. *Antoni Galvaan*, zevende Landvoogd. b 194. Verlaten Ternate, en werden door *Baboe* verdreven, vertrekken na Tidore, daar zy een veſting bouwen, die *Baboe* veroverd. En zy bleven op Tidore tot in 't jaar 1606. b 207, 214. In hunne bedryven beſchreven. b. 240, 241. *Franciſco Viëra*, op Macaſſar, zyn twee ſchepen door ons genomen. b 302. Landvoogden der Moluccos. b 370. Slecht gedrag hier. b 384.
Pottebakker, of *Cavali*, een eiland by Ternate. b 90, 92.
Pou, een eiland. a 203.
Predicanten lyſt van Ternate. b 27. Inkomen om de Ooft. b 428.
Prieſters in Ternate. b 380-385.
Princen-eiland, door *Kleerhagen* veroverd. a 183.
Puyes (Nicolaas) opper-Koopman. a 196.
La Puma verbrand. a 209.
Purry 's (*Pieter*) ontwerp wegens 't land van *Pieter Nuyts*, eerſt aan ons, daar na aan de Franſchen voorgeſlagen. a 136, 137.

B L A D - W Y Z E R.

Q.

- Q** *Uaakkennaak* (*Jacob*) Schipper. a 177.
Quiloa door *Gama* bezeild. a 89.
Quiryzen (*Laurens*) Hoofdman. a 308.

R.

- R** *Aadzelen* by de ingezetenen der Moluccos in gebruik. b 17.
van Ray. (*Jacob*) a 148.
Reaal (*Laurens*) derde Landvoogd in Ternate. a 203. b 247. Werd opper-Landvoogd van Indiën. b 248. Zyn vertrek uit Ternate. b 249.
Reynegom (*Frederik van*) Fiscaal. a 208.
Reeveld. (*Cornelis Jacobszoon*) b 391.
Rasscher (*Jan*) zoekt O. en W. a 121.
Reynst (*Gerard*) tweede opper-Landvoogd. a 199. b 247.
Reizen, zie Ooft-Indiën, en de tochten, daar gemeld. Om verscheidenderlei redenen ondernomen. a 1, 4. By zommige volkeren afgekeurd, dog by de wylste noodig geagt, en de redenen 'er van. a 2. Der Sidoniers, Tyriers, Carthaginenzen, zie Sidoniers, enz. Der eerste vloot van Indiën. a 171, 172-174. Eerste tocht van *van Neck* derwaards. a 174. Van *Warwyk* na Ternate, enz. a 176. Van de *Leeuw* en *Leeuwin*, en *Houtman* tot *Atsjen* op de *Leeuw* vermoord. a 176. De verdere volgende tochten der schepen en Zeehelden, tot *Both* toe, zie Ooft-Indiën, en tochten daar op. Van *Van Cuarden*. a 179, 195. *Van Neck*'s tweede tocht. a 179. Gevallen van den swarten en witten *Arend*. a 180. Van *Heemskerk*, en *Grenier*. a 180. *Wolfert Hermanszoon*. a 181-183. *Laurens Bikker*. a 183. *Spilbergen*. a 183. *Warwyk*, de eerste vloot na de vereeniging der Maatschappij. a 191-193. Tweede reize van *van der Hagen*. a 193-194. *Matelief*. a 194-195. *Verhoeven*. a 196-198. *Pieter Both*'s tweede tocht. a 198. En Vlooten onder *Laurens Reaal* gezonden, en onder *Blok*, *Coen*, *Reijst*, en *Lam*. a 199. Tweede tocht van *Spilbergen*. a 199-201. Van *La Maire*. a 201-204. Van *L'Heremite*. a 207-209. Van *Schram*. a 209. De tweede van *Coen*, van *Blok*, en die van *Specx*. a 210.
Retour-vlooten, zie Vlooten.
Rheti verboden zich Koning van *Makjan* te noemen. a 92.
Ribera (*Nugnes*) Priester in Ternate. b 382.
de Ryk (*Abraham Willemszoon*) onder-Kooperman op *Djohor*. a 198.
Ryp's (*Jan Corneliszoon*) na 't Noorden. a 169.
Rimbach. (*Nicolaas*) b 289.
Roang, een eiland by *Tagulanda*. b 61.
Robbertszoon (*Robbert*) zoekt O. en W. a 115.
Robbertszoon. (*Adriaan*) b 389.
Rodoali, Prins van *Boel*. b 72.
Rodrigos. (*Jeremias*) b 399.
Roebobongi na *Amboina* gezonden. b 207.
Roemakay door *Hidajat* tegen ons opgezet. b 249.
Roer. Het wapen der Sidoniers. a 20.
de Roy. (*Gerard*) a 183.
Romi, op *Tidore*. b 325.
Rompo's rivier. b 81.
Rood (*Cornelis*) Commies. Zyn dood. a 208.
't *Rooide Meir*. Waarom zoo genaamd. a 63.
Van de ouden *Indiën* genaamd. a 63.

- 't *Rooide Meir*. Tochten door 't zelve na Indiën. a 78, 79. Bezogt door *Siqueira*. a 102.
N. Roos, Schipper, en zyne verrichtingen. b 309-322.
Roos. (*Hector*) a 198.
N. Rooze, Fiscaal, overleden. a 210.
Rooze (*Dain*) trouwd met Koning *Amsterdam*. b 334.
Rooselaar, Gezaghebber, en zeventwintigste Landvoogd. b 365, 372.
de Rosario. (*Marcus*) b 399.
Rose (*Henrik*) Kapitein. a 209.
Rossenraad. (*Alexander*) b 390, 391.
Rotterdam (Prins) in Ternate. b 349. En zoon van *Mandarsjah*.
Rotterdam. Bewindhebberen van Rotterdam. a 311.
Rove vind O. en W. a 121.
Russen. Hun tocht na China. a 65, 113. Hunne moeite hier op met de Tartars. a 113, 114.
Ruttens (*Glaas*) Kapitein hier. b 400.

S.

- S** *Sa* (*Garfias de*) veertiende Landvoogd van Indiën. a 106.
Saavedra op *Tidore*. b 174.
Sabadyn, 's Konings Stadhouders in *Amboina* overleden. b 249.
Saban, een dorp op *Sangir*, en de eilanden 'er by, onder wie het staat. b 48.
Saboeboe, een eiland onder Ternate. b 80.
Saccan, een dorp omtrent *Boelan*. b 68.
Sadaha, 's Konings gezant in *Amboina*. b 266.
De Heer *Le Sage*, zesentwintigste Landvoogd in Ternate. b 365, 372.
Sahid. *Warwyk*'s eerste komste by hem, a 176. Anders *Saidi* genaamd, werd zesentwintigste Koning van Ternate. b 208. Weigerd by *Warwyk* aan boord te komen. b 209. Gevangen van de Spanjaarden. b 215.
Saidi, zie *Sahid*, Koning van Ternate.
Saidi (*Kaitsjili*) of *Schaydi*, Zeevoogd van Ternate, staat tegen *Mandarsjah* op. b 285. Komt in *Amboina* b 295, 296. Gevangen en gedood. b 320.
Saifoddien's haat en liefde voor zommige. b 16. Beschreven. b 106-108. Zyn verbond met ons. b 109. Zyn verdere zaaken, en dood. b 109-112. Tahoela hem geschonken. b 325. Hoon, dien hy Koning *Amsterdam* aandede. b 333.
Saketta, een eiland by Ternate. b 90.
Salaat (*Noer*) Koning van *Batsjan*. b 124.
Salamadonga, een dorp by *Boelan*. b 68.
Salangari, een eiland. a 203.
Salawat, een der Papoefche eilanden. b 308.
Saleyey, door *Baboe* veroverd. b 208.
Saloera. Eilanden tusschen *Saloeran* en *Taboecan*. b 43. Staande onder *Taboecan*. b 52.
Salomo's tocht na *Ofir*. a 36.
Salontingo, een Princes. b 49.
Salvaador, Prins van *Bwool*. b 72.
Samana (*Crain*) Veldheer op *Macassar*. b 321.
Samarau's ontdekkingen, en verovering van *Boero*, en zyn geslacht. b 144.
Sombangko, Koning van *Macassar*. b 321.
Samine. (*Karel*) b 394.
Sampajo, achtste opper-bestierder van Indiën, en zyn bedryven. a 104, 105.
Sampaloe, een der oudste dorpen van Ternate. b 10.
Van Sanden's vlucht na *Loehoe*. b 250.
Sand-

B L A D - W Y Z E R.

Sandvoort (Melchior) Commies. a 177.
Sangir, een eiland, nevens zyn byleggende eilanden. b 42, 43-56. Des zelfs groote. b 44. Hoe veel Koningen hier. b 44. De Oost-zyde des zelfs. b 48. Schets der zielen en manschap. b 56. Bekeering, en Kerk-staat. b 383, 398. Ongezond. b 400. Kerk-staat, &c. in Ternate. b 417.
Sarangani 's inwoonders voor de Mangindanauwers bevreest. b 30. Wat hier valt, en naamen van verscheide plaatzen. b 30, 31. Dit eiland beschreven. b 44. Schets van de manschap hier. b 56. *Pinto* 's daad hier. b 190. Kerk-staat. b 399.
Saruedekkers manschap. b 44.
Sas (Fan) van Gouda, opper-Koopman. a 178.
Sibori 's (*Kaitsjili*) komt als Gezant in Amboina. b 266, 268.
Schaaf, (Frederik) b 393.
Scamantibus van *Plinius* beschreven. a 72. Olie, zie Amboina of het tweede Deel. Fol. 255.
Schachts (een Kapitein) geschil met *Hbamza Fabaroddien*. b 114.
Schapeham (Geen, of Eugenius Huigen) na de Zuid-zee. a 200. Met de Nassausche vloot in Ternate. b 250. Gaat na 't vaderland, en stierf. a 209.
Schatten begraven de Molukze volkeren. b 20.
Scheepstuigen der ouden. a 10.
Schepen. Door wie eerst gemaakt. a 5, 21. De Hebreen de oudste Scheepsbouwers. a 16. Eerste stoffe der zelve. a 5. Wie de byzondere soorten der zelve eerst uitvond. a 6. Forme, en Cieraaden. a 6. Later uitvinding van schepen. a 7. Wat volkeren door de scheepvaart beroemd geworden zyn. a 8. Voor al de Feniciers, en Sidoniers. a 18, 20.
Schepen. Hier en daar verloren.
Amsterdam, voor *Luboc*. a 174. De Trouw, in de Moluccos. a 177. De Blyde Boodschap, in zee door de Portugeezen genomen. a 177. De Liefde, in Japan. a 177. De Hope. a 178. De Eendracht. a 178. Haarlem verbrand. a 180. *Ziric-zee*, voor *Mozambique*. a 195. *Soutelande*. a 210. China en Walcheren in Ternate. b 230. De Griffioen, voor *Makjan*. b 237. *Amsterdam*, de *Valk*, en den *Arend*. b 239. *Gouda*. b 243. De *Tyger*, *Luipaart*, *Bergen op Zoom*, *Agterkerke*, en de *Juffrouw*, gebleven op de droogte *Sangori* by *Boeton*. b 284.
van der Schelling. (Willem Barentszoon) a 168.
Schildpads-Hoorn, op *Manado*. b 63. Eilanden, of *Noëssa Pinho* 's. b 145.
Schipper. Dit ampt aanzienelyk by de *Tyriers*. a 21.
Schoolen op *Tagulanda*. b 61.
Schot, Kapitein, komt op *Laboewa*, b 336. en plaatst die van *Cajoe* op *Motir*.
Schotte (Apollonius) maakt een verbond met den Koning van *Boeton*. b 246.
D. Schotte, of *Scotus*, in *Ternate*. b 388.
Schouten (Willem) mede-vinder der *Straat Le Maire*, in *Ternate*. b 248. Vaart na huis. a 281.
Schouten (Cornelis Fanszoon) Schipper. a 178.
Schouten (Jan Corneliszoon) Schipper. a 801. Zyn dood. a 202.
Schutte (Engelbrecht) Kapitein. a 208. Zyn dapperheit. a 209.
Schutte (Barent) Luitenant. a 209.
Schuurmans, Zeevoogd, op *Madura* gevangen. a 175. Na 't vaderland. a 180, 182.
Scrulaa (Bajang) Koning van *Batsjan*. b 124.

Sebastiaanszoon (Cornelis) Zeevoogd in *Patani*. a 192, 193. onder-Zeevoogd van *van der Hagen*. a 193. Komt in *Amboina* en *Ternate*. a 194. Veroverd *Tidorc*, enz. b 213, 214. Zeer beschuldigd. b 219.
D. Sel in *Ternate*. b 226.
Selencus tocht na *Indiën*. a 58.
Semiramis tocht na *Indiën*. a 33.
Serec door *Plinius* beschreven. a 72.
Seres, of *Chineezen*. a 70, 74.
Sergeants vrouw van *Amblauw* 's bericht. b 296.
De Heer Seroyen, tweede Landvoogd der *Moluccos*. b 277, 372. Werd gelicht. b 281.
Serraan in *Amboina*. b 145, 146. Werd door *Bajang* in *Ternate* verzogt. b 146, 150. Komt in *Ternate*. a 99. b 246, 150. Zyn dood. b 150, 151.
Stale, derde Koning van *Ternate*. b 135.
Siasat, een velling. b 316.
D. Sibelius. (Petrus) b 391.
Sibori (Kaitsjili) Koning van *Ternate*, trouwd *Tabcecan* 's *Princes*. b 52. Veroverd *Sjauw*. b 59. Anders Koning *Amsterdam* genaamd. b 327. Werd eenendertigste Koning van *Ternate*. b 333. Nader beschreven. b 333.
Singasari. b 282.
Siam bezogt door *Cornelis Specx*. a 192.
Sjab Aalem, negende Koning van *Ternate*. b 137.
Sjauw beschreven. b 57. Vellingen hier. b 59. De Koning bekeerd, enz. b 383. Kerk-staat, en *Jesuiten*. b 398, 417.
Sidoniers, beroemd door den *Koophandel*. a 19. En door andere konst-stukken. a 20. *Hunne* Scheepvaart- Reken- en *Sterren-kunde*. a 20. *Hun* wapen, een *Roer*. a 20. *Min* beroemd in handel en *Zeevaart* als de *Tyriers*, en *Carthagenienzers*. a 20. *Bouwen* oud *Tyrus*, a 21. *Hunne* volk-plantingen. a 21. *Cadmus*, de *Sidonier*. a 21.
Sierra Liones ontdekt. a 83, 208.
Sileusak. b 73.
de Silva. (Feronimo) b 240, 249.
de Silva. (Jan) b 240, 248, 291.
Siltigheid der zee nagevorscht. a 125.
Sipkens vrouw 's bericht. b 296.
Siqueira 's tocht na *Indiën*. a 96. Werd opper-beslizzer van dito. a 101, 102.
Siacht (Pieter) Schipper, overleden. a 209.
Slangen die een *Hert* inzwelgen. a 68.
Slaven-handel de oudste. a 18.
Slobbe (Pieter Hermanszoon) Schipper. a 208.
Slobbe (Adriaan) Schipper, overleden. a 210.
D. van der Sluis in *Ternate* in 't jaar 1678. b 407. Weer in *Amboina* in 't jaar 1684. b 407.
Smal (Adriaan) Schipper, overleden. a 210.
Socotoriaan door *Albukerk* gestraft. a 97.
Soeleiman 's (*Hassan*) deel in 't verraad tegen ons door Koning *Amsterdam* besloten. b 336.
Soet (Pieter Fanszoon) Schipper. a 184.
Sofala bezogt door *Spilbergen*. a 183.
Soldy-Boekhouders hier. b 375.
D. Sonneveld hier. b 390.
Solor Des *Konings* van *Ternate* 's recht hier op eenige dorpen. b 97.
Sopi 's kuff. a 203.
de Sofa (Ferdinand) Zeevoogd. b 202.
de Sofa (Bernardyn) tiende Landvoogd der *Moluccos*. b 203, 370. zie *Ternate*.
de Soufa. (Simon) vierde Landvoogd der *Moluccos*. b 173. Dog vegt zich dood voor *Atsjien*. b 171.

B L A D - W Y Z E R.

de Souza (*Martyn Alfonso*) twaalfde Landvoogd van Indiën. a 106.
Soute eilanden ontdekt. a 84.
Spanjaarden vaart op Indiën, de Philippines, enz. a 147. Vesting in Ternate. b 11, 59, 162. Nemen *Sabogo* op Halamahera. b 94.
Magellaans gefellen komen op Tidore. b 150.
 Maken een verbond met *Almansor*. b 150.
 En hun vergeeffche poging om *Bajang* te bewegen. b 150. Laden *Speceryen*, en laten 't volk met twee schepen vertrekken. b 150. Werden gedwongen zich aan de Portugeezen over te geven in 't jaar 1522. b 153. Van vyf hunner schepen komt 'er maar een onder *Karkese* op Tidore. b 165.
 't Verdere hier, over voorgevallen onder *Garfias*. b 165, 166. Vrede tusschen hen en Portugal. b 166. *Karkese*'s dood, en *la Tour* in zyn plaats, die de vrede breekt. b 168, 174. Hun aanslag op *Motir*. b 174. Hun slegten staat op Tidore. b 176. Kommen weêr hier, en raken in handen der Portugeezen. b 185. Zes Spaansche schepen van Mexico om de Moluccos te veroveren na Tidore gekomen; die zich aan de Portugeezen overgeven, enz. b 202.
De Souza brengt hen uit Ternate na Amboina, daar hunnen Zeevoogd sterft. b 202. Krygen geschil met den Koning *Saidi*. b 208. Herwinnen Tidore. b 215. Nemen Koning *Saidi* gevangen. b 215. Bespringen *Maleyo* te vergeefs na *Matelief*'s vertrek van Ternate. b 225. *Makjan* door *van Caarden* genomen. b 229, 230. Nemen *van Caarden* gevangen, b 230. *Hoën*'s verrichting hier tegen hen. b 235. Tyding van 't twaalfjarig bestand met hen. b 239. Nemen *van Caarden* weêr gevangen, en overvallen ook *Wittert* voor *Manilha*. b 239. Nemen op *Gilolo* eenige valigheden tegen de vrede aan van ons. b 240. Hunne groôte bereidselen ten oorlog. b 243, 244.
De Silva's verrichtingen, zie *De Silva*. De onze verklaaren hen den oorlog. b 252. Die voor ons beter als de vrede is. b 254. *Hbamza* onder hen gedoopt, en syn geslepen, bedriegt hen eger. b 255. *Pedro St. Eredia*, Landvoogd van *Gamma Lamma*. b 256, 370. Hun toeleg op *Tayouan*. b 257. *Hbamza* bereid zich met ons ten oorlog tegen hen, en zoekt zich van hen te ontslaan. b 257. Nemen een Boot, en eenig volk van ons. b 267. Werden verdacht van de hand gehad te hebben in den opstand tegen *Mandarsjab*. b 286. *D'Esteibar* Landvoogd op *Gamma Lamma*. b 305. Hunnen Landvoogd zet den Koning van Tidore gevangen, dog om ons maar te bedriegen. b 310. 311. *Vlaming* maakt vrede met hen, en Tidore, b 311. Zy vertrekken uit de Moluccos. b 325. Onder *d'Attienso*, en 's jaars te voren uit Tidore. b 325.
Speceryen, kenden de ouden; dog niet recht. a 68.
Specx. (*Cornelis*) a 184, 192.
Specx (*Jacob*) opper-Landvoogd van Indiën. a 210.
Spilbergen. (*Bartholomeus van*) Hoofd op *Batsjan*. b 247.
Spilbergen (*Foris van*) slaat tegen de Spanjaarden in de Zuid-zee. a 200. Na Indiën. a 183. In Ternate. a 201. b 247, 248.
D. Spilhardus. (*Fofias*) b 391.
 Nieuwe Stadhouder na *Amboina*. b 290.
 Afgeschafte. b 292.
D. Stampioen hier, b 418, 420.

Steenwyk (*Jan Hesselszen*) opper-Koopman. a 196.
Ster-kunde der Hebreë, en Arabiers. a 16.
 De oudste Ster-kundigen der ouden. a 15, 16, 17. Feniciërs. a 11. Sidoniërs. a 20.
 Tyriërs. a 21, 24.
Steevt-ster gezien in 't jaar 1689. in Ternate. b 417.
Sterk. (*Jacob*) b 389.
Sterren, waar op de ouden zeilden. a 13. Dog hunne kennis onnut. a 17.
Stolk (*Leenderd*) Schipper. a 208.
Strazi Magellanes. a 102, 110. b 149. Le Maire, en andere wegen. a 110, 111, 201, 202.
Strabo's schryven over Indiën. a 59.
Stroom's onkunde in den Oceaan belet het uitvinden van O. en W. a 122, 123.
D. Struis. (*Albertus*) b 391.
Sumatra, door de onze eerst bezogt omtrent *Dampin* a 173. *Hoitman* voor *Atsjien* vermoord, a 176. *Van Caarden* hier; zie *Atsjien*, en *van Caarden*. 't Volk van den zwarten en witten *Arend* op *Ticou* niet wel gehandeld. a 180.
Swan, een Engelsch Kapitein, vermoord op *Mangindanao*. b 27, 32.
D. Sweerdius. b 391.
Syriën van de ouden Indiën genaamd. a 61.

T.

T*Aalen*, verscheidenheit in de Moluccos. b 130.
Taberidji, drietwintigste Koning van Ternate. b 188. Zyn dood. b 190, 198.
Tabinjai (*Crain*) gevangen. b 320.
Tabillola. b 254.
Table beschreven. a 157.
Taboecan. Eilanden tusschen *Taboecan* en *Saloeran*. b 43. Tusschen *Negri Bharoe* en *Taboecan*. b 48. Des zelfs Koning onderdrukt dien van *Taroena*, dat belet werd. b 45. Beschreven, nevens den Koning. b 48, 49. Des zelfs *Goegoegoe*'s. b 50. Dorpen hier. b 50. Groote magt dezès Konings. b 50-52. Des zelfs geschillen met *Candahar*. b 51. Eilanden omtrent *Coelor*. b 51. Verdere eilanden onder dezen Koning. b 52. Den Koning van Ternate trouwd een *Taboecanse* Princes. b 52. Wat hier valt. b 52. *Aboe*, een brandenden berg hier, en aardbeving daar door veroorzaakt. b 53-55. Schets van zielen, en manschap. b 56.
Tacomi, een vesting hier, door wie gebouwd. b 13.
Tafelen van de Sons declinatie door wie gevonden. a 85.
Taffasobo. b 254.
Tasjoevi, een eiland by Ternate. b 96, 234.
Tagulanda, of *Pangafare*; 't dorp *Poeloetang* op 't eiland *Karkalang* hier onder. b 56. Beschreven, en waarom *Pangafare* genaamd. b 60, 61. Door wie veroverd, b 60. Dorpen, en manschap hier. b 60. Hoe verre van Ternate, enz. b 60. Wat hier valt, en de zielen. b 60, 61. Kerk-staat. b 397, 403, 404. Zeldzaam vonnissen hier. b 397.
 Afkeuring van *Huwelyken* met die van *Sjauw*. b 398. Order hier op 't *Kerkelyke*. b 398. Bevinding hier der Kerke, &c. b 417.
Tabalile, een Kapitein, na *Boeton*. b 311.
Taboela op Tidore, aan *Saisoddien* geschonken. b 325.
Tajoni,

B L A D - W Y Z E R.

Tajom, een eiland by Manado. b 78.
Takineta, Koning van Mangcnitoe. b 47. Zyn recht op 't dorp Nocoefla. b 47.
Talaurze eilanden. b 37-41, 56, 59, 398. Bedryf der Jefuiten hier. b 398.
Taliffe, een eiland by Tagulanda. b 61.
Tamacko. Eilanden tuffchen Tamacko en Sangir 's Zuid-hoek. b 43. Befchreven. b 47.
Tamboeko. Des zelfs bocht, en dorp. b 80, 81. Boeton 's gefchil met hen. b 81. Veroverd door *Baboe*. b 81. *Vlaming* hier, en dezcs Konings onderwerping aan die van Ternate. b 314.
Tamin Amfara, Stadhouder des Konings. b 290.
Tandaya befchreven. a 159.
Taprobana der ouden. a 42, 43, 74. zie verder onder de ftoffe van Ceylon.
Taroena, een dorp op Sangir. b 45, 56. Magt dezcs Konings; dog eerst onderdrukt. b 45. Schets van de zielen, en manfchap. b 56.
Tarruweje, onder-Koning en voogd van 's Konings kinderen in Ternate. b 154. Zyn verdere handel met *Brit*. b 154, 157, 158. Als ook met den *Tidorecs*, die hy beoorlogd. b 160. Veroverd *Marioco*. b 161. En andere plaatzen op Makjan en Gilolo. b 161. Trouwd de dochter des Konings van *Tidore*. b 164. Zyn haat tegen de *Portugeezen*, &c. b 167. Vergteft *Deyaal*. b 178. Zyne verwidring met *Menefes*. b 178. Zyn verdrag met *Catabruno*. b 180. Werd onthalt. b 181.
Tarteffus. a 23.
Tavernier 's flecht fchryven over verfcbeide zaaken. a 73.
Tayonan zoeken de *Kastiliaanen* aan te taffen. b 257.
Tekoe (*Henrik*) Schoolmeester. b 393.
Teljabo, een der *Xoelafe* eilanden ftande onder Ternate. b 87.
Telleboeje, op Manado 's kuff. b 77.
Terbile, Stadhouder der *Xoela* 's. b 88. Staat tegen *Mandarsjab* op. b 285. Werd onthalt. b 300, 301.
Tercottus door de Heer *Padbrugge* uit *Boelan* Itam gedreven. b 59.
Ternate. *Waruyk*, *van Neck*, en *Heemskerck* hier. a 179, 180. *Wolfert Hermanszoon*, en *Sekafiaanzoon* hier. a 182, 194. *Matelief*, *van Caarden*, en *Spilbergen* hier. a 194, 195, 201. *Le Maire*, *Schouten*, en *L'Heremite* 's vloot hier. a 203, 209. Des zelfs Koning de eefte in rang der *Molukze* Koningen. b 3, 132, 237. Eilanden onder hem ftande. b 3, 4. Befchreven, en zyn brandende berg. b 4, 5, 6, 10. Aardbeving hier. b 10. Oudfte dorpen. b 10. *Portugeezen* hier. b 11. Vellingen der *Hollanders* hier. b 12. 't Kasteel *Orangie* befchreven. b 12. De vefing *Tolucco*. b 12. De vefing *Tacomi* of *Willemfad*. b 13. De ftad befchreven. b 13. De *Ternataanen*. en verdere inwoonders. b 14, 15, 16, 19. De *Ternataanfche* vrouwen befchreven in hun dragt, reinheit, Juweelen, danffen. b 17-19. Dragt der mannen. b 19. Huizen der zelve. b 20. 't Begraven van fchaten hier gebrukelyk. b 20. Spys, drank, en Huwelyken der zelve. b 20. Slegte oorlogs-kunde der *Ternataanen*. b 21. Hun wapenen, en vaartuigen. b 21. Eifch der *Tidoreezen* op hen. b 23. Wat hier al valt. b 23. *Kaitfjili Sibori* trouwd een *Princes* van *Taboecan*. b 52. Veroverd *Sjauw*. b 59, 133.

Ternate. *Coracora*-vloet van *Sangir*, *Sjauw*, en *Tagulanda* voor dezer Koning. b 61. Wat landen op *Celèbes* onder *Ternate* ftaan. b 62. 's Konings magt op *Manado*. b 75. Wanneer de landen van *Manado* onder *Ternate* gekomen zyn. b 81. *Mair*, en *Baboe* 's veroveringen, en van andere. b 60, 81, 87, 88, 91, 92, 96. Wat in *Amboina* onder *Ternate* ftaat. b 96, 97. *Ambons* Landvoogd 's Konings Stadhouder over zyne landen daar. b 97. Ongegronden eifch dezer Koningen op *Hitoe*, &c. b 97, 99, 100. Hun recht op eenige dorpen op *Solor*. b 97. Oude wyze van regeeren hier. b 97-99. *Vier* Gemeensmannen hier. b 98. *Kati Toeban*, tiende *Lid* in 's Konings raad. b 99. Net bericht van de zaaken der *Molucccs*. b 127. Zaaken dezer Koning byzonder rakende, en waar in hy uitmunt. b 133, 137. Hy voerd vyf *Sonnefchermen*. b 133, 134. En zyn jaloely 'er over. Zyn vergunning aan den Koning van *Taroena*. b 134. Plegtelykheid by 't fterven, en geboren werden van zyne kinderen. b 134. Oorfprong dezer Koningen. b 134. En hunne oudfte Vorften. *Heidensche* Koningen. b 135-139, 369, 368, 369. *Maleyers*, *Javaanen*, en *Arabiers* hier in 't jaar 1304. b 126, 137. Zoonen als *Kroonvolgers* in 't jaar 1317. afgekeurd. b 136. Rang dezcs Konings de eefte, en wanneer 700 bepaald. b 137. *Tidore* wint *Makjan* van dezer Koning, dog gered door *Gilolo*. b 138. *Gilolo* raakt hier onder. b 138. Een *Ternataanfche* *Princes* trouwd met een Koning van *Batsjan*. b 139. *Moorfche* Koningen hier. b 140, 141, 369. Veel *Javaanen*, *Maleyers* en *Chineezen* hier in 't jaar 1465. b 140. Voeren 't *Moorfch* Geloof hier in. b 140. Vaart der *Ternataanen* op *Banda*. b 140. *Marhoem* 's oorlogen met die van *Gilolo*. b 140, 141. Zoonen voor broeders tot de *Kroon* gekoren. b 141. Twee adelyke huizen hier in 't jaar 1488. b 141. *Bajang Ullab* ontbied *Serraan* uit *Amboina* hier, die 'er in 't jaar 1512. quam. b 146. Met hem maakt *Almansor* vrede. b 146. Doet de *Portugeezen* groote eere aan, en groote belofte. b 147. *Magellaan* bied *Karel* de vyfde de *Moluccos* aan. b 148. Zyn tocht herwaards. b 149. *Georg Brit* eefte *Portugeefche* Landvoogd hier, dog vervangen door *Antoni Brit*. b 152, 153. Die van de Koning wel onthald werd. *Antoni Brit*, en *Garfias* hier. b 153. Dwingt de *Spanjaards* zich over te geven, en krygt verlof om een vefing te bouwen van de Koningin, die in 't beftier bleef na *Bajang* 's dood. b 153. Ziet 'er na uit. b 154. *Tarruweje*, voogd van 's Konings zoonen, en onder-Koning. b 154. *Brit* 's verbond met de Koningin en *Tarruweje*. b 154. *Tidore* 's Koning bied hem ook een vefing aan; dog ftat dit af. b 154. verzoekt een verdrag met *Tarruweje*. b 154. Plaats der vefing, &c. b 155. Koningin 's geveinf gedrag. b 155. Spant tegen *Brit* aan. b 156. Haar vlugt. b 158. *Brit* in ongelegenheit, dog ontzet. b 154. Zind *Tavare* na *Tidore*, en den uitflag. b 156, 157. Zoekt den oorlog te myden. b 157. Begind den oorlog, en neemt twee *Princen* gevangen. b 158. Stur de opfchudding hier over. b 159. Dog raakt in benaauwdheit. Vlugt der *Ternataanen*, en te rugkomt. b 159.

Ternate. Oorlog der Portugeezen met Tidore. b 159, 160. *Brit* verzoekt zyn verloffing. b 160. *Pinto* vermoord, &c. b 160. *Marieco* door *Tarruwese* veroverd. b 160. En 't verzoek van vrede afgeslagen. *Garfias* hier, en zyne gevallen in Banda, en met *Brit* hier. b 160, 162. Werd *Brit*'s vervanger. b 162. *Brit*'s wonderlyke handelingen, en vertrek. b 162, 163. *Garfias* zend *Correa* na Banda. b 163. Maakt vrede met Tidore. b 164. *Menezes* derde Landvoogd hier. b 163, 165, 166. *Tarruwese* trouwd' de Princes van Tidore. b 164. *Garfias* onbillyke handel met Tidore. b 164. *Batsjan* hier over den Portugeezen ontzegt. b 164. *Karkefe* komt op Tidore, en vrede met hen. b 165. Zyn dood, en *La Tour* zyn vervanger. b 168. *Garfias* handel met hen. b 165, 166. *Menezes* hier gekomen, krygt moeite met *Garfias*. b 166, 167. Derde Landvoogd hier. b 166-183. Zend *Vasco Laurens* na Borneo. b 168. *Tarruwese*'s haat tegen de Portugeezen. b 167. *Faucon* haat *Menezes*. b 168. *Gilolo* verklaard den Portugeezen den oorlog, en ook *La Tour*. b 168. Moeite tusschen *Menezes* en *Garfias*. b 168-172. *d'Assvedo* hier. b 173, 174. *De Sousa* hier vierde Landvoogd, dog op *Atsjien* gedood. b 176. *Saavedra* op Tidore, en hun bedryf op *Motir*, en vrede afgeslagen. b 174, 175. De Landvoogd in nood, en ontzet. b 174. Slechte staat der Portugeezen hier. b 176. Door de Tidoreezen elders aangetast. b 177. Tidore verbrand, en vrede 'er op. b 177. *Karel* de vyfde verpand de Moluccos aan *Johan* de derde. b 177. *Deyaal* eenentwintigste Koning van Ternate, door *Tarruwese* vergeven. b 178. Vervangen door *Bohejat* b 178, 187. Verweidering tusschen *Menezes* en *Tarruwese*. b 178, 179. Geval van een Moors Priester. b 179. Nog grooter verweidering tusschen de Ternataanen en Portugeezen b 180. *Tarruwese* over sningzen handel onthalt. b 180, 181. Vlucht der Ternataanen, en gebrek der Portugeezen. b 181. *Gonsalvo Pereira* vierde Landvoogd hier. b 183-187. Zet *Menezes* gevangen, &c. b 183. Lokt de Koningin weêr aan de vesting. b 183. Tracht die te voltroyen, en de zaaken te herstellen. b 183. Oproer hier over, verdere gevolgen, en besluit der Koningin tot der Portugeezen ondergang. b 184-186. Spanjaarden weêr hier, en hun wedervaaren. b 185. *Pereira*'s dood. b 187. *Vincent de Fonseca* vyfde Landvoogd hier. b 187-189. *Bohejat* in vryheit gesteld, en tweentwintigste Koning. b 187, 188. Zyn strenge regeering, en de *Fonseca*'s voornemen daar op. b 188. Verslagen. b 195, 196. *Taberidji* driewintigste Koning hier. b 188, 198. *Tristan d'Ataïdo* zesde Landvoogd. b 189-194. Zet *Taberidji* gevangen, &c. b 189, 190. *Hair* vierentwintigste Koning. b 190. Vuile daad der Portugeezen tegen zyn moeder, zeer verfoeid. b 190. *Pinto*'s trouwlooze daad op Sarangani. b 190. Haat der Molukze en Papoefche volken tegen de Portugeezen. b 191. Oorlog der Ternataanen tegen hen. b 191. En aangeast op Moro's kufft. *Catabruno* vergeeft zyn Koning, en veroverd *Gilolo*. b 191. De Molukze *Vesper*, en groote nood der Portugeezen. b 192. Herstelling der Portugeezen, dog door den Tidorees uit zee geslagen. b 192.

Ternate. Den onder-Koning van Goa ontzet hen na vermogen. b 194. *Antoni Galvaan* zevende Landvoogd. b 194. Taft Tidore aan. b 195. Slaat *Bohejat*. b 196. Wint Tidore's sterkte, en stad. b 196. Maakt vrede met hen. b 197. Tracht *Catabruno* aan te taften. b 197. Moejelykheden met zyn volk. b 197. Brengt de Ternataanen weêr aan de vesting. b 198, 200. De Ternataanen verachten *Hair*, willen *Taberidji* hebben, en bieden *Galvaan* 200 lang 't ryk aan. b 198. Dat *Galvaan* afslaaf. b 200. Vrede met *Batsjan* en *Gilolo*. b 200. En verdere verrichtingen. b 200. Hersteld de zaaken in Ternate. 200. En van den Specery-handel in de Moluccos, Amboina, en Banda. 201. Zend een vloot onder *d'Assvedo* na Amboina, en veroverd *Hitoe*'s kufft. 201. Voor Portugal. Brengt door *Focatia* de Papoefche Koningen onder een verbond met Portugal. 201. De Molukze Koningen verzoeken van den ouden Koning, om *Galvaan* te houden. 201. Dog te vergeefs. *Georgio de Castro* achtste Landvoogd, zyn vervanger; dog 'een slegt beftierder. 201. Koning *Hair* nader beschreven. 202. Voltroying der vesting onder hem. 202. Zyne verbittering tegen de Portugeezen, om dat de Tidoreezen hen ook een vesting op Tidore toestonden te bouwen. 202. *Hair* maakt vrede met *Gilolo*. 202. *Jordan de Freitas* negende Landvoogd hier. 202. Zes Spaansche schepen uit Mexico, om de Moluccos te veroveren, die zich buiten weten van *Karel* de vyfde onder Tidore begeven, komen in Amboina, na zich aan de Portugeezen overgegeven te hebben, daar *de Sosa*, hun Zeevoogd stierf. 202. *Franciscus Xaverius* hier in Ternate. 203. *Hair* na Goa gezonden, komt hersteld te rug, en tracht dit te wreken; en *de Freitas* gevangen na Goa gevoerd. 203. *Bernardyn de Sosa* tiende Landvoogd hier. 203. Moejelykheden met *Gilolo*'s Vorst, en 't vuil verbond der Molukze Koningen tegen de Christenen. 203. *Gilolo*'s Vorst gevangen, die zich vergeeft, en door zyn zoon vervangen is. 203. *Hair*'s bitteren haat tegen de Christenen, en hunnen staat in Amboina. 203. Zend *Laulata*, om Amboina te veroveren, die verscheide dorpen onder Ternate's Kroon brengt. 204. *Jarricus* mislag omtrent deze perzoon. 204. *Laulata*'s dood. 204. *Henrik de Zaa* veroverd alle die dorpen weder. 204. Nieuwe onrust met *Hair*, dien de Portugeezen vermoorden. 204. *Baboe* vyfentwintigste Koning hier. 206. Die de Portugeezen verdryft, en die toen na Tidore vertrekken, daar zy een sterkte bouwen, door *Baboe* veroverd. 207. Hoe lang de Portugeezen op Tidore nog bleven. 207. *Baboe* breid zyn ryk zeer uit, zend *Roebobongi* na Amboina. 207. *Francis Drake* hier. 207. *Baboe* veroverd *Boeton*, &c. 207. Zyn verbond met *Macassars* Koning, dien hy Moorsch maakt, veroverd *Saley*, en werd Heer van tweenzeventig eilanden. 208. Werd van de Portugeezen gevangen genomen, dog de *Hitoeezen* boden aan hem te redden; maar werd na Goa gevoerd. Zyn dood, en verdere mishandeling. 208. *Sahid* of *Saiji*, zesentwintigste Koning hier. Zyn oorlog met de Tidoreezen, en *Kastiliaanen*. 208. *Candjeb* komt hier, als ook die der *Hollanders* in de Moluccos. 208. Ter-

Ternate, De onze met *Warwyk* hier, gaan te land met geschenken. 209. Bekomen Nagelen, en de prys daar op. 216. *Warwyk* laat by zyn vertrek hier zes man blyven. 210. *Sabid* beschreven. 210. Ziet onze Godsdienst. 211. *Van Neck* hier, vind nog Hollanders. 210. Slaat dapper tegen de Portugeezen. 211. Woond een Feest by, en vertrekt. 212. *Wolfert Hermanszoon* hier. 212. *Cornelis Sebastiaanszoon* hier. 213. En zyne verrichting voor Tidore, en die van Kapitein *Mol* hier. 214. Welke Tidore veroveren. *Sebastiaanszoon* laat hier eenig volk. 214. Der Portugeezen vertrek uit de Moluccos. 214. De Spanjaarden herwinnen Tidore, en Ternate. 215. *Saidi* vlugt, werd gevangen na Manilha gevoerd, en Gamma Lamma door *Marassjoli* overgeleverd. 215. De Spanjaarden veroveren hier allés. 216. Prins *Aali* om onze hulp na Bantam. 216. *Hidajat* onder-Koning hier. 216, 218. *Matelief* zoekt de Moluccos te ontzetten, ontmoet Ternataansche Gezanten in Amboina, zegt hen zyne hulp toe, 217. En komt voor Tidore. 218, 219. Koning *Modafar* de zevenentwintigste hier, komt by *Matelief*. 218. Dien men raad hier een sterkte te bouwen. 218. *Sebastiaanszoon* hier zeer beschuldigd. 219. *Matelief*'s komt in Ternate. 220. Kiest Maleyo tot een vesting-plaats. 221-223. Kiest, na de voltoying, Hoofden 'er over, en verzielt het van alles, gaande toen na China. 223. Zyn verdrag met *Modafar*. 224. Liet hier vier schepen. 224. De onze te vergeefs van de Kastiliaanen besprongen. 225. Brief van Prins *Maurits* aan *Sabid*. 225. Het Duifken, en de Son, van Bantam herwaards gezonden. 225. Wat *Matelief* aan *Van Caarden* wegens de Moluccos raad. 227. En voor al in opzicht van Makjan en Tidore. 227. *Van Caarden* komt hier over Amboina. 228. En zyne verrichtingen, wint Makjan. 229, 230. *Van Caarden* gevangen genomen. 230. *Wittert* na Ternate. 231. *Verhoeven* na Banda. Zyn dood. 231. Werd vervangen door *Hoën*, die over Amboina hier komt. 231. Contraet van *Wittert* met de Ternataanen. 231. *Wittert* legt een sterkte op Motir. 233. Maleyo toen Orangie genaamd. 233. *Hoën* komt voor Makjan, en bevind dat *Wittert* al na Manilha was. 233. Steld op alles order, bouwde Tacomi, belegerd Tidore, en dwingt den forzen Koning van Batsjan tot vrede, 234. en zich over te geven. Onze aanslag verder hier mislukt, 235. dog daar na verbeterd. Batsjan 's vesting Barneveld genaamd en versterkt. 235. *Hoën* maakt een verbond met de Koningen van Ternate en Batsjan. 235. De onze op Batsjan op de vlugt gedreven. 236. *Van der Dussen* eerste Hoofd op Batsjan. 236. *Hoën* 's verdere verrichtingen op Batsjan, zyn vertrek na Tidore, en dood. 236. De vyand van Manilha ontzet, dog door de onze aangetaft met winst. 236. *Van Caarden* raakt los, en *Schot* op Batsjan. 236. Ombatsjan, en Laboewa beschreven. 237. Verlies van een schip voor Makjan. 237. Motir 's Hoofd door de Tidoreezen gedood. 237. Brief der Heeren Staaten Generaal aan Koning *Sabid*. 237. *Van Caarden* eerste Landvoogd van ons hier. 239. *Schot* verplaatst die van Kajoe op Motir. 239. *Van Caarden* weêr gevangen genomen. 239.

D E E L .

Ternate. Twaalf-jarig bestand met de Spanjaarden. 239. *Wittert* ondertusschen voor Manilha door hen overvallen. 239. *Modafar*, de zevenentwintigste Koning hier, maakt een verbond met ons. 239. Zyn aard en bedryven, vry los, waar over voor een tyd afgezet werd. 240. Spyt van *Hidajat* en Prins *Aali* wegens dat zy in de verkiezing tot de Kroon voorby gegaan waren. 240. Eenige vastigheden op Gilolo ons ontnomen door de Kastiliaanen; en poging van *Modafar* om zyn vader te verloffen. 240. De Heer *Both* hier als eerste opper-Landvoogd van Indiën, en tweede Landvoogd hier; en zyn brief aan den Koning van Tidore. 240. Brief aan *Modafar* van den Koning van Tidore. 242. Groote toebereidzelen der Spanjaarden ten oorlog. 243, 244. *Both* 's verbond met die van Makjan, 244, 245. en met *Modafar*. *Schotte* 's verbond met den Koning van Boeton. 246. De Heer *Reinsf* tweede opper-Landvoogd van Indiën. 247. *Bartholomeus van Spilbergen* Hoofd op Batsjan. 247, 248. *Foris van Spilbergen* hier, 247, 248. en zyne verrichtingen. De Heer *Reaal* derde Landvoogd hier, en derde opper-Landvoogd van Indiën. 248. Goeden stand der onzen hier. 248. *Lo Maire* en *Schouten* hier. 248. De Heer *Reaal* 's vertrek van hier, en vervangen door de Heer *Coen* als vierde opper-Landvoogd van Indiën. 249. De Heer *Houtman* vierde Landvoogd der Moluccos. 249. *Modafar* let netter op zyne zaaken, en *Hidajat* vertrekt na Amboina, zyn vuilen handel daar met ons, en zyn dood. 250. Wrevel der Ternataanen in Amboina gestraft. 250. *Leliato* vyfde Stadhouder des Konings daar. 250. De Heer *Le Febre* vyfde Landvoogd hier, onder welke hier de Nassausche vloot komt. 250. *Leliato* 's wrevelmoedigheid, en *Modafar* 's geveinsden handel met ons. 250, 251. De Heer *Van Zeist* zesde Landvoogd, en Commisaris hier. 251. Slingzen handel der Ternataanen en Makjanders; en de onze verklaren den oorlog aan de Ternataanen en Kastiliaanen. 252. Dienaars, en lasten der E. Compagnie hier, op Batsjan, en Makjan. 252, 254. *Modafar* 's dood. Zyn zoonen. 256. Oordeel van de Heer *Zeist* over de vrede en oorlog met de Molukze Vorsten. 254. *Hbamza* achtentwintigste Koning hier in Ternate. 255. Buiten ons weten, en onwettig gekroond. 257. De Ternataanen trachten *Sabid* te verloffen. 256. Toeleg der Kastiliaanen op Tayouan. 257. *Hbamza* wapend zich met ons tegen de Kastiliaanen; dog handeld geveinsd. 257, 259. *Leliato* 's verkeerd gedrag, en de Heer *Lucaszoon* antwoord 'er op. 259. Prins *Aali* gaat na Amboina als Hoofd van een vloot, en zyne verrichtingen daar. 259-262. De Heer *Zeist* overleden, de Heer *Lodestein* zevende Landvoogd hier. 261. Slegte bedryven van *Aali*, en *Leliato*; afgezet, en *Loeboe* werd Stadhouder in Amboina. 262. *Hbamza* 's verbond met ons. 262. *Aali* gequeld van de Stadhouders, en 's Konings misnoegen over hem. 263, 264. *Loeboe* 's gedrag in 't eerst goed; dog *Aali* begon te stinken, en de lingze handel der twee Stadhouders. 269. Ons verbond met *Aali* goedgekeurd, als ook dat van *Hbamza* met ons. 264.

O O O

Tern

Ternate. *Aali* 's vertrek uit Amboina na de *Xoela*'s, en *Boeton*, zyne verrichting daar by de Heer *Gaan*. 266. Zynen eifch aan den Koning van *Macassar* gedaan, die hem doet vergeven. 266. *Hbamza* 's Gezant na Amboina, en zyne valfche ftrecken ontdekt. 266. De Heer van den *Heuvel* hier *Commissaris*, en de Heer *Ottens* achfte Landvoogd hier. 266. *Hbamza* 's Gezant in Amboina, *Loehoe*, en *Leliato* vervangen door *Fakiri*. 267. Zyn Gezant 's bedriegelyk voorgeven, en zamenrotten met *Kakiali*. 267. De *Macafflaeren* verovering op *Celebes Noord-kuft*. 267. Slegten staat der onzen, *Hagenaar* hier, en *Hbamza* 's stoutheit in 't maken van een vesting by de onze. 267. De Heer van *Broekom* hier negende Landvoogd. 268. De Heer van *Diemen* komt in Amboina, veroverd *Luciela*, verzoend *Leytimor* 's *Orangkaja* 's met ons, en vind *Sibori* hier met last om *Leliato* te lichten. 268. *Hbamza* verzoekt, dat de Heer van *Diemen* in *Ternate* wilde komen. *Leliato* 's ongehoorzaamheit, en de Heer van *Diemen* verzoekt dat *Hbamza* in Amboina wilde komen. 269. *Sibori* 's goede raad veracht. 269. Van *Diemen* na *Batavia*, keerd weder nevens *Hbamza* in Amboina, die *Leliato* aan ons overgeeft, dog *Loehoe* lós laat. 269. Van *Diemen* 's bedryven hier, en zyne verhandeling met *Hbamza* op *Hila*. 270. Vernieuwd de verbonden. 270, 276. Van *Diemen* vertrekt met *Leliato* na *Batavia*, en *Hbamza* 's verdere voorvallen en bedryven in Amboina. 276. De Heer van *Broekom* overleden, en de Heer *Gaan* tiende Landvoogd hier. 277. *Gaspar van den Bogaarde* Voorzitter voor een tyd, en de Heer *Seroyen* elfde Landvoogd hier. 277. *Kimelaha Loehoe* verzoend zich met ons; dog werd van *Hbamza* voor een *Schelm* verklaard, *Madjira* na *Ternate* ontboden, en zyne verdere gevallen als toekomend Stadhouder. 178. *Loehoe* 's straffe, en die van zyn Geslacht; dog is van ons niet wel behandeld. 378, 279. *Madjira* Stadhouder, dog 's Konings landen onder ons gesteld. 279. Andere door *Hbamza* ter dood veroordeeld. 279. Komft van zyn Gezanten in Amboina om een boete in te zamelen, en zyn eifch op *Hitoe*. 269, 279. Verrichting zyner Gezanten in Amboina. 279, 280. Zyn fchatting hier met *Sagoe* voldaan. En de ontbodene *Ternataanen* gestyfd, om niet te vertrekken. 280. *Madjira* 's en *Hbamza* 's vuile aanflagen breken uit. 280. *Kaitsjili Sibori* herwint *Gorontalo*, en *Hbamza* geeft de Heer de *Vlaming* magt om zyne *Tollen* te ontfangen. 281. 's Konings misnoegen op *Madjira*, en zyn dood. 281. *Mandarsjab* negenentwintigste Koning hier. 281. De Heer *Seroyen* gelicht, en vervangen door de Heer van den *Bogaarde*, hier twaalfde Landvoogd. 281. Nieuwe moeite met de *Ternataanen* in Amboina, die eindelyk met *Madjira* na *Ternate* gaan, daar hy den Koning veel wys maakt tot ons nadeel; gevolgen van dien. 282, 283, 284. Den Koning belaft *Hbamza* 's schulden te betalen, ook alle de *Ternataanen* uit Amboina na *Ternate* te zenden, en geeft ons de *Christenen* en *Heidenen* daar over. 284. Waar over de *Grooten* hem afvallen, en verwerpen, *Manilba* verkiefen, en hem zelfs doen de vlugt by ons nemen, waar van na Amboina kennis gegeven, en wat daar

op door de Heer *Cos* verricht werd. 285, 286.

Ternate. *Madjira* 's slingzen handel hier omtrent 286. De Heer de *Vlaming* inet een vloot hier, en zyne verrichtingen op *Boeton* en hier. 286, 287. *Manilba* raakt af, en *Calamatta* verzoend zich, dog *Saidi* wil dit niet doen. 288. Hoe de Heer de *Vlaming* hem begraven en versterkt vind, en *Madjira* 's afval hier, mitsgaders de Heer de *Vlamings* 's verder bedryf hier omtrent. 288. *Jan Pais* aan 't verraad fchuldig. 288. Waar over de Heer de *Vlaming* zich verwonderd. 289, 290. Moorden aan de onze op *Ceram* bedreven. 290. *Vlaming* 's voorzigtigheid hier omtrent. 290. Nieuwe Stadhouder in Amboina. 290. *Vlaming* vind goed alle de *Nagelen* uit te roejen, ontbied den Koning na Amboina, vertrekken zamen na *Batavia*, alwaar die Vorft een verbond met ons maakt over de *Nagel-uitroeijing*, en affchaffing der *Stadhouders*, en vertrokken toen weér na Amboina. 291, 292, 294. Hun komft op *Boeton*, *Boero*, daar smadeiyk bejegend zynde, *Vlaming* alles verderft, en hoord dat *Saidi* in Amboina was, en 't verdere van *Madjira* 's *schelmftukken*. 295, 296. *Vlaming* 's verdere verrichtingen op *Sajeli*, *Locki*, &c., zend *Mandarsjab* na *Ternate*, en kreeg bericht van de *Sergeants* vrouw van *Amblauw*. 296. *Vlaming* veroverd *Locki*, wat daar verder voorviel, en *Madjira* vlugt na *Macassar*, zyne verrichting, en verder die van *Saidi* en *Calamatta*. 298, 299. *Calamatta* Koning der *Muiters*, waar op de *Vlaming* na de *Xoela*'s gaat, en zyne verrichting aldaar. 300, 301. *Terbile* daar gevangen, en onthalt. 300, 301. *Macassar* wapend zich tegen ons. 301. *Calamatta* verzoend zich met eenige andere weér met ons. 303. 't *Eiland Meau* veroverd, en van zyne *Nagelen* gezuiverd. 304. De *Macassarfche* vloot in Amboina. 304. De dood van twee *Hoofd-muiters*. 304. De Heer *Hustaart* dertiende Landvoogd hier. 304. En *Vlaming* 's bevinding in de *Xoela* 's. 304, 305. *Vlaming* besluit den oorlog tegen *Tidore*, zoen-fchrift ten voordeele der *Gilolofche* *Muiters*, en reden van dien oorlog. 306. *Mandarsjab* 's *Huwelyk* met een *Princes* van *Tidore* afgekeurd. 306. *Vlaming* na Amboina, roeid al de *Nagelen* op *Batsjan* en *Motir* uit, en gaat na *Batavia*, belastende op *Tidore* te rooven. 307. Zyn verrichting op *Boeton*, *Macassar*, en *Batavia*, en zyn te rug-reize. 308, 309. *Cos* na de *Papoeſche* eilanden. 309. *Dapperheit* van twee mannen in een *Tinggang*. 309. *Vlaming* weér in Amboina, zend *Roos* na de *Xoela*'s; en listige handeling van den *Spaanfchen* Landvoogd in *Ternate*. 310. *Vlaming* maakt vrede met *Tidore*, en met de *Kastiliaanen*. 311. *Saidi* weér in Amboina, als ook *Mandarsjab*. 311. *Madjira* 's zuster doodgeſlagen voor 't veroverde *Laala*. 311. Koning *Aali* 's trouwe daad op *Boeton*, by den welken *Vlaming* en *Mandarsjab* komen, en hunne verrichting. 312. *Vlaming* na *Macassar*; de dood van den *Prins Patingaloan*, en tocht na *Batavia*. 312. *Roos* na *Bima*. 312, 313. *Vlaming* 's te rug-komft, en zyne verrichting op *Macassar*, *Boeton*, en ontmoet *Roos*, en wat hy hem belaft. 313, 314. *Tiboro* veroverd.

B L A D - W Y Z E R.

Ternate. Vlaming na Tamboeko, en wat daar voorviel, als ook op Xocla. 314. *Mandarsjab* na Amboina ontboden, zyn gevaar by Boero door *Calamatta*'s nieuwen afval, en zyn komst aan 't Kasteel, verworpen zynde van de zyne. 315, 316. *Vlaming* bied *Calamatta* vrede aan; dog zyn stouten eisch. 317. *Mandarsjab* zyn Kroon aan ons verplicht. 316. *Saidi* Koning der Cerammers gemaakt. 317. *Sogale* doet veel quaad; dog werd gevangen, en gekrist. 317, 318. *Vlaming* gaat met den Koning na Ternate, zyne verrichtingen hier. 317, 318. Groot voordeel door de *Vlaming* aan de E. Maatschappy gedaan. 318. *Vlaming* weêr na Amboina, en krygt *Saidi*, den Hoofd-muiter, gevangen, dien hy dood. 319, 320. Tegenspoed der Macassaaren in Amboina. 320. De Kelangers brengen *Dagga*'s hoofd by ons. 320. *Calamatta* nog op Boero. 320, 322. En zyn verdere bedryven. 323, 324, 325. *Vlaming* na Boeton, en Macassar, en zyne bevinding daar. 320, 321. Zend *Roos* na Solor, en *Keller* na de Xocla's, laat *Van Outboorn* op Teljabo, en keerd weêr na Boero. 322. Slechte vrede van de Heer *van der Beek* met Macassar. 322. Den Koning van Gilolo gedood. 323. De Heer *Simon Cos* veertiende Landvoogd hier. 323. *Hasi* met ons verzoend, en zyn broeder, &c. 324. *Tico* gevangen, en na Batavia. 324. *Mandarsjab* op Macassar. 324. De Heer *Van Voorst* vyftiende Landvoogd hier. 324. De Kastiliaanen vertrekken uit de Moluccos, &c. 325. Tahoela aan *Saifoddien* geschonken. 325. *Saifoddien* en *Mandarsjab* vyanden. 326. Macassar's Koning, door ons overwonnen, moet veel landen aan den Koning van Ternate weêr geven. 326. *Mandarsjab* trouw aan ons in den Macassaarschen oorlog. 326. De Heer *Speelman* in de Moluccos. 326. De Heer *de Jong* zestiende Landvoogd hier, en vrede tuschen Ternate en Tidore. 326. De Heer *Verspreet* zeventiende Landvoogd hier. 326. *Marsier*, Gezaghebber, en de Heer *Franck* achtiende Landvoogd hier. 326. Bericht omtrent *Mandarsjab* uit twee brieven, een van hem, en een van de Heer *Maatzuiker*, met veel byzonderheden. 327-329. Van Boeton. 330. Brand van den berg *Gammaconorre* op Gilolo. 331. *Mandarsjab*'s verzoek omtrent die van Hoewamohel afgeslagen. 332. De Heer *Franck* dood; en de Heer *Corput* negentiende Moluks Landvoogd. 332. *Mandarsjab*'s dood, en kinderen. 333. *Kaitsjili Sibori*, of Prins *Amsterdam*, dertigste Koning van Ternate, en beschreven. 333, 334. De Heer *Corput*'s dood; de Heer *de Ghein* Gezaghebber. 333. De Heer *Hellemans* Commissaris, en de Heer *Harthouwer* twintigste Landvoogd hier. 333. dog overleden. De Heer *de Ghein* weêr Gezaghebber. 333. De Heer *Hurd* Commissaris hier. 333. De Heer *Padbrugge* eenentwintigste Landvoogd hier. 334. Zyne vriendschap in 't eerst met Koning *Amsterdam*, en verdere gevallen met dien Vorst, en des zelfs wreedheit tegen zyne vrouwen. 335, 336. 's Konings besluit om al de Hollanders te vermoorden. 336. Zend *Pati Lima* ten dien einde na Amboina, waar in *Hassan Soeleiman* medepligtig; dog waar op *Pati Lima* gevangen genomen, en gestraft is. 337, 338.

Ternate. De Koning recht een maalyd in Ternate aan, met voornemen om de voornaamste Hollanders te vermoorden, dat door de Heer *Padbrugge* verdyeld werd. 338. Waar op dien Vorst de vlugt neemt met de Ternataanen, uitgenomen drie Grooten die by ons komen, en na Batavia gezonden werden. 341, 342. Wat de Princes *Gamma Lamma* doet, en des Landvoogds verrichting hier op. 342. Den oorlog van Boero hier uit ontstaan. 343. Brief des Konings aan die van Mangindanao. 344. Hy werd van zyn eigen volk verraden, door de Heer *Padbrugge* in 't leven behouden, en gevangen genomen door ons. 345. De Heer *Padbrugge* met een vloot na Manado, ziet een Steert-ster, en zyne verrichting hier met die van Gorontalo, die hy overwint, 347, 348. en verdere gevolgen van dien voor hen, en Limbotto. Sware Slang door de onze gegeten. 348. Den Koning verliest zyn vry-recht, en werd met zyn Koningin na Batavia gezonden. 348. De Princes *Gamma Lamma*, *Maulonda*, en den Prins *Amsterdam*, benevens den Koning en Koningin beschreven. 348, 349. Den Koning en Koningin wel ontvangen op Batavia; dog nu maar Titulair Koning. 350. De Heer *Padbrugge* Commissaris der drie Oostersche Provinciën. 350. De Heer *Lobs* tweentwintigste Landvoogd der Moluccos. 351. De Koningin krygt een Prins, die na 't vieren van zyn geboorte sterft. 351. Voorzorge der Koningin tegen des Konings moord-zucht omtrent zyne vrouwen. 352. Zyn slegten yver voor zyn Godsdienst. 352. Den Koning en Grooten met een jaarlykze somme begunstigd, en twaalf Ryks-raaden verkoren, op nieuwe voorwaarden des Ryks nu. 353. Den Koning woond de Heer *Speelman*'s begravenis by. 353. Laft harer Edelheden omtrent 's Konings moeijelikheden met *Saifoddien*; en den Koning op nieuws begunstigd. 353. De Heer *Thim* drieentwintigste Landvoogd hier. 354. Zyn aangieren op Japare, Batsjan, komst hier, en zyne regeering, en 't misnoegen van zyn Tweede, en al het voorgevallene daar omtrent. 355-358. De Heer *Thim*'s grove mislagen in 't aanhouden der schepen in Ternate. 337, 338. De Heer *de Haas* Commissaris der drie Oostersche Provinciën, en zyne verrichting hier. 358, 359. De Heer *Cops* vierentwintigste Landvoogd hier. 358. De Heer *Thim*, en twee Predikanten buiten dienst na 't vaderland gezonden; dog hy, voor Schipper weêr uitkomende, verliest schip, en leven. 359. Hoe 't met *Du Moulin*, en *Hoogboom*, ging. 359. Koning *Amsterdam*'s dood, en 't Ryk eenige tyd door de Grooten bestierd. 359. *Basting* Landvoogd, dog overleden al bevorens. 359. De Heer *Buis* Gezaghebber. 359. De Heer *van der Duin* vyfentwintigste Landvoogd. 359. *Tolucco* eenentwintigste Koning hier, beschreven, nevens zyn Koningin, en kinderen. 360-362. De Princes ten Huwelyk verzogt van den Koning van Tidore, en van den Prins van Mangindanao. 362-364. 's Konings Paleis, wacht, bedienden, rykdom, zyn recht van leven en dood. 365. De Heer *Le Sage* zesentwintigste Landvoogd, zyn dood, en de Heer *Rooselaar*, eerst Gezaghebber, en zevenentwintigste Landvoogd hier. 365. Moeijelikheden tuschen de Koning van Tidore en Ternate. 365.

B L A D - W Y Z E R.

Ternate. Dampier hier. 365, 366. De Heer *Claaszoen* zevenentwintigste Landvoogd, en zyn gevallen over 't Huwelyk der Princes met de Prins van Mangindanao, benevens de Heer *Claaszoen*'s vertrek, en dood. 366. De Heer *Van Peterfom* negentwintigste Landvoogd. 366. Nicuwe mocjlykheden tusschen *Tolucco* en *Hbamza Fabarodien*. 366, 367. Wat den Koning en zyn Grooten nu trekken. 368. De Ternataanfche Grooten dit jaar hun gift onthouden, en de Heer *Van Peterfom*'s dood. 368. De Heer *Bottendorp* dertigste Landvoogd hier. 368. De Heer *Heinfius* eenendertigste dito. 368. Lyst der Heidensche Koningen van Ternate. 368, 369. Moorsche Koningen van Ternate. 369. Portugeefche Landvoogden in Ternate. 370. Nederlandsche Landvoogden in Ternate. 372. Commiffariffen. 372. Tweede Perzoons in de Moluccos. 373. Kapiteins in Ternate. 374. Fiscaals in dito. 375. Winkeliers in dito. 375. Soldy-Boekhouders in dito. 375. Luitenants in dito. 375. Geheimschryvers in dito. 376. Opperhoofden van Manado. 376. Opper-wondhealers in Ternate. 376. Geheimschryvers van Justitie in dito. 376. Lasten dezer Landvoogdy in 't jaar 1708. en in 't jaar 1709. 377. Van den Godsdienst der Heidenen hier. 377. Der Mohammedaanen. 378. Door *Zeinulabedien* voortgezet 't Moorsche. *ibid.* Voornaam deel van dit hun Geloof. 379. Moorsche vrouwen in den Tempel. *ibid.* Hare getuigenis in 't gerigt niet geldende. *ibid.* Waar nog Mooren in de Moluccos. *ibid.* Christelyke Godsdienst, Roomfche. *ibid.* Momoja's Koning op de kust van Moro eerste Christen. 380. *Simon Vaz*, en *François Alvares* mede na de kust van Moro. 380. Hun wedervaren hier in 't jaar 1535. onder *Catabruno*. *ibid.* Verscheide Priesters door *Galvaan* na Moro gezonden. Verscheide Grooten in Ternate bekeerd. 381. Dog dit vervalt weër onder *de Castro*. 381. *Xavier*'s verrichting hier, en elders *ibid.* 382. En van andere Priesters hier. 382. Vervolgung der Christenen in de Moluccos. 380, 382, 383. Batsjan's Koning, en veel van zyn onderdaanen Christen. 382. *Alfonfo de Castro* vermoord. *ibid.* *Papoa*'s bekeerd. 383. *Hair* een groot vervolger der Christenen. 383. *Didacus Magellanes* bekeerd de Koning van Sjauw, en een Vorst op Manado. 383. Den Jesuit *Mascarenha*'s verrichting op Sjauw, Sangir en Celèbes. *ibid.* 't Slecht gedrag der Portugeezen. 384. benadeeld de Godsdienst zeer. De Hervormde Godsdienst. 386. Krank-bezoekers hier toen eerst gebruikt. *ibid.* *D. Candidius* hier in 't jaar 1626; dog werd opgezonden. *ibid.* En beschuldigd door *Le Febre*. 387. Zyn verdediging, en gebleken onschuld. *ibid.* Den Landvoogd *Le Febre*, schoon ten vollen schuldig, blyft ongestraft. 388. *D. Schotte* in 't jaar 1628. hier. 388. De Proponent *D. Bonnus* hier in 't jaar 1627. *ibid.* Slechte stand der Schoolen en Kerk. *ibid.* Staat van de Godsdienst op Batsjan. 389. *D. Bonnus* na Batavia in 't jaar 1629. ontboden. *ibid.* Eerste melding van *D. Schotte* in de Bataviafche Kerk-papieren van 't jaar 1631. *ibid.* Die in 't jaar 1633. op Batavia komt. *ibid.* *D. Aartszoen* hier in 't jaar 1634. *ibid.* Verscheide Krank-bezoekers hier gebruikt. *ibid.*

Ternate. D. Aartszoen in 't jaar 1638. na Batavia. 390. De Kerk en Schoolen in slegten staat. *ibid.* *D. Bakus* in 't jaar 1640. hier. *ibid.* *D. Sonneveld* in Ternate in 't jaar 1641. *ibid.* *D. Bakus* in 't jaar 1643. weër hier, en eenige Krank-bezoekers. *ibid.* Zyn komst in 't jaar 1644. op Batavia. *ibid.* *D. Warmelo* in 't jaar 1646. hier. 391. Die in 't jaar 1655. na Banda vertrok. *ibid.* *D. Fredericus Abbema* in 't jaar 1656. hier, en dood in 't jaar 1659. *ibid.* *D. Jofias Spiljardus* hier in 't jaar 1659. *ibid.* *D. Johannes Burum*, in 't jaar 1661. *ibid.* *D. Petrus Sibelius* in 't jaar 1662. *ibid.* *D. Godfridus van Akendam* in 't jaar 1663. *ibid.* *D. Simon de Buck* in 't jaar 1666. *ibid.* *D. Johannes Sweerdus* in 't jaar 1667. *ibid.* *D. Albertus Struis* in 't jaar 1669. *ibid.* Zyn dienst gftremd in 't jaar 1670. *ibid.* *D. Jacobus Montanus* in 't jaar 1670. hier. 392. *D. Struis* behandeling op Batavia. *ibid.* *D. Daniel Brozwerius* in 't jaar 1671. hier, en in 't jaar 1673. dood. *ibid.* *D. Franciscus Dionysius* in 't jaar 1674. *ibid.* *D. Isaac Huismun* in 't jaar 1675. *ibid.* *D. Montanus* in 't jaar 1675. *ibid.* Zyn Kerk-bericht van 't jaar 1676. *ibid.* Slechte staat op Oebi. *ibid.* Hoe 't stond op Batsjan. *ibid.* *Makjan* 393. *Maleyo*. Verplaatzing van eenige Meesters. 393. Ouderlingen en Diakenen verkoren. 394. Staat van Tidore. *ibid.* Manado. *ibid.* en 395. Over wat landen de Koning van Cajeli heerscht. 395. Neiging der Gorontalers en Limbotters om onder de Compagnie te staan, en Christen te werden. 395. Grensen en uitstrekking van Manado. 396. Verder bericht van hun Koningen, en eenige andere volkeren daar omtrent. 396. 't Meir van Tondano. 396. Gorontalo. *ibid.* De Badjoe's, zekere volkeren. *ibid.* Tagulanda's Kerk-staat. 397. Afkeuring van hunne Huwelyken met die van Sjauw. 398. Order hier op 't Kerkeleyke. *ibid.* Van 't eiland Sjauw, en de Jesuiten daar. *ibid.* Van 't gedrag der Jesuiten op Talaut. *ibid.* De staat op Sangir. *ibid.* Voortplanting van den Godsdienst op Sarangani. 399. Dood van Kapitein *Rutzens*, en groote ongezondheit op Maleyo, en Sangir. 400. Verzoek der Spanjaarden over de Nagel-handel. 400. Aardbeving op Taroena. *ibid.* *D. Peregrinus* Kerkelyk bericht van 't jaar 1676. 401. Zyn komst in Ternate, en slegte bevinding dezer Kerk. *ibid.* Zyne verrichtingen. 402. Komt van de Heer *Hurdt* en *D. Durant*. 402. Kerk-order hier ingevoerd. 402. *D. Peregrinus* vertrek na Manado. 402. En verrichting zoo daar. 402. Als op Sangir. *ibid.* 403. Verneemd na Tagulanda's Kerk-staat, zyn komst daar, en zyne verrichtingen. 403. Reden van slegte bevinding. 404. Vyandschap van die van Sjauw tegen die van Tagulanda. 404. Te rug-komst op Manado. 405. Verzoek der Tagulanders ombezetteng. *ibid.* Zyn Eerw. getuigenis van hen, en van Nagelboomen hier. *ibid.* *Binangkal* beloofd Christen te werden. *D. Cabeing* op Manado in 't jaar 1677. *ibid.* 407. *D. Peregrinus* vertrek. 406. Zyn komst op Ternate, verkieft Ouderlingen en Diakenen. *ibid.* Verdere verrichtingen hier, en op Batsjan. *ibid.* *D. Durant* overleden. 407. *D. Burenius* hier. *ibid.* *D. de Large*. *ibid.* *D. Peregrinus* weër in Amboina. *ibid.* *D. Van der Sluis* in 't jaar 1678. hier. *ibid.*

B L A D - W Y Z E R.

Ternate. *D. de Leeuw* in 't jaar 1680. hier, en *D. Cabeing* na Amboina. 407. *D. Stumphius*. *ibid.* *D. de Leeuw* predikt in 't jaar 1683. Sangirees. *ibid.* *D. Van der Sluis* in 't jaar 1684. na Amboina. *ibid.* *D. Hek* en *de Leeuw* te zamen hier. *ibid.* *D. de Leeuw* van de Heer *Padbrugge* niet zeer bemind. *ibid.* Des Schryvers aanmerking over beide die Heeren. 408. Lof van *D. de Leeuw*. *ibid.* En zyn agting by haar Edelheden. *ibid.*

Terra di Natal ontdekt door *Vasco Gama*. a 88.

Texel. (*Cornelis Jacobszoon*) b 389.

Tgan beschreven. a 158.

Tbarsis. Nader nagevorfcht, wat het is. a 36, 39. Waar het lag. a 40. Dit en *Ofir* is een en 't zelve. a 40. Gedachten der Geleerden hier over. a 41, 42.

De Heer *Toim*, drieëntwintigste Landvoogd. b 354.

van *Thye* op Hitoe. b 337. Tweede in *Ternate*. b 354.

Thomas tocht na Indiën. a 74.

Thomaszoon (*Rutger*) Schipper. a 196.

Thomaszoon (*Jan*) Schipper. a 208.

Thule, uiterste paal der ouden in 't zeilen. a 27, 66.

Tiboro, een ryk op Pantsjano. b 81, 82. veroverd. 313. Boeton 's verkeerden eifch hier op, en roof. b 86. Djati-boomen hier. b 87.

Tico. (*Kimelaha*) b 323, 324.

Ticon, op Sumatra. a 180.

Tidoe, een dorp op Manado 's kust. b 78.

Tidore veroverd door *Sebastiaanszoon*. a 194. Eifcht verscheide plaatzen van *Ternate* 's Vorst. b 23. Dit eiland beschreven. b 90, 101, 102. Wat plaatzen op *Halamahera* hier onder. b 95, 102. 's Konings beschrijving. b 101. Landen onder hem, en vestingen hier. b 101, 102, 104, 105. Wat deze Koning voor de *Nagelen* trekt. b 102. *Papoeische* eilanden onder hem. b 102-104. Landen in *Amboina* onder hem. b 105, 111. Zyn verdere ydele eifchen. b 105, 111. Eenige naamen dezer Koningen. b 106. *Saifoddien*'s wonderlyke aard. b 16, 106-109. Zyn verbond met ons. b 109. Zyn verdere zaaken, en dood. b 112. *Hbanza Fabaroddiën* zyn zoon, onwettig Koning. b 112-114. *Naja Taroena* beschreven. b 112. Al te groote vriendschap der Landvoogden met die Vorsten nadeelig. 113. Geschillen van dezen Vorst met *Tolucco*. b 114. *Schacht* 's geschil met dezen Vorst, b 114. 's Konings dood. b 114. *Garcea* of *Hafsanoddiën* Koning. b 115, 116. Deze Koning voerd maar een *Sonnescherm* van Staat. b 133. Roofd op *Ternate*. b 135. Wint *Makjan* van *Ternate* 's Koning. b 138. *Almansor* zoekt de *Portugeezen* te ontbieden, dat mislukt, en maakt vrede met *Ternate*. b 146. Ontfangt *Magellanes* volk in 't jaar 1521. b 150. Maakt 'er een verbond mede, en zy laden *Speceryen*, laten 'er volk, en vertrekken met twee schepen. b 150. De *Spaanschen* in 't jaar 1522. gedwongen zich aan de *Portugeezen* hier over te geven. b 153. Bied *Brit* hier een vesting aan, dog geweigerd. b 154. Dat de Koning zoekt te wreken op de *Portugeezen*. b 154. De Koningin van *Ternate* spant met dezen Koning aan tegen *Brit*. b 156. *Tavare* na *Tidore*. b 156, 157. Oorlogt met de *Portugeezen*, b 159, 160. als ook met *Ternate* en *Tarruwese*.

Tidore. *Marieco* door *Tarruwese* veroverd; en ook andere plaatzen. b 160, 161. Dezen Koning verzoekt vrede; dog afgeslagen. b 161. *Garfias* maakt 'er vrede mede. b 164. Vergeeft dezen Koning. b 164. *Tarruwese* trouwd 's Konings dochter. b 164. Dit trouwloos aangetaft door *Garfias*, en verbrand. 164. Haat hier over tegen de *Portugeezen*. 164. Een van vyf *Spaansche* schepen komt onder *Karkese* hier. 165. Zyn dood. 168. *Ferdinand la Tour* in zyn plaats. 168. Die de vrede met de *Portugeezen* breekt. 168, 174. *Saavedra* hier; een aanslag op *Motir*, en hunnen voorflag van vrede afgeslagen. 175. *Tidore* herbouwd, *Almansor* vervangen, en de sterkte opgebouwd. 176. Taft een *Ternataansche* plaats aan, dog werd weder zelfs verbrand. 177. Vrede daar op, en de stad *Tidore* herbouwd. 177. Hun misnoegen tegen de *Portugeezen*. 185. Spanjaarden weër hier; dog raken in handen der *Portugeezen*. 185. De *Tidoreezen* slaan de *Portugeezen* uit zee. 192. Werden door *Galvaan*, na vergeefs aanbod van vrede, aangetaft. 195. *Galvaan* veroverd de stad, en maakt vrede met *Tidore*. 196, 197. De *Tidoreezen* laten de *Portugeezen* ook een vesting op *Tidore* bouwen. 202. Zy en de *Kastiliaanen* krygen geschil met Koning *Sahid* in *Ternate*. 208. *Cornelis Sebastiaanszoon* voor *Tidore*, neemt twee Kraaken, en de vesting in. 213. *Tidore* door de Spanjaarden herwonnen. 215. *Matelief* voor *Tidore*, en dit beschreven. 218. Wil dit verbranden, dog kon 'er niet by komen. 219. Zyn raad om *Tidore*, &c. aan te tasten. 228. Daar *Van Caarden*, om redenen, van afziet. 229. *Hoen* tast *Tidore* aan. 234. *Clementswoort* door de *Tidoreezen* gedood op *Motir*, daar hy Hoofd was. 237. De Heer *Both* 's brief aan dezen Koning. 240. Brief dezes Konidgs aan zynen Neve *Modafar*. 242. Onze vesting *Marieco* hier onder *Van Anfsing* welgesteld. 248. De *Tidoreezen* verdacht van nevens de Spanjaarden de hand in den opstand tegen *Mandarsjab* gehad te hebben. 286. *Vlaming* besluit *Tidore* te beoorloggen; 305. met de reden van dien: Afkeuring van *Mandarsjab* 's Huwelyk met een *Princes* van *Tidore*. 306. Hy belast op *Tidore* te rooven. 307. Den Koning van *Tidore* in schyn door den *Spaanschen* Landvoogd gevangen gezet, om ons te misleiden. 310, 311. *Vlaming* maakt vrede met *Tidore*. 311. Vestingen hier. 325. De *Kastiliaanen* vertrekken van hier. 325. *Tahoela* aan *Saifoddien* geschonken. 325. Vrede tusschen *Ternate* en *Tidore*. 326. Moejelykheden tusschen deze Koningen *Tolucco*, en *Hbanza Fabaroddiën*. 365, 366. Met de gevolgen van dien. 367. Kerk itaat hier. 394.

Tigoero beschreven. a 158.

Tiboelale door *Hidajat* tegen ons opgezet. b 249.

Tinnekens (*François*) onder-Hopman, zyn dapper bedryf. b 309.

Toalele, een Hopman. b 320.

Toboli, op de kust van *Manado*, door die van *Mandar* ten overgang gebruikt. b 75, 76.

Toboma, 't oudste dorp op *Ternate*. b 10, 134.

Toeban door ons bezogt. a 173, 182.

Tocoboedi, op *Manado* 's kust. b 75.

Toelor (*Kaitsjili*) Koning *Hbanza* 's vader. b 255.

B L A D - W Y Z E R.

Toewacaro, een eiland. a 203.
de Togias, of Schildpads-eilanden by Manado's kuff. b 77. Weg herwaards ter zee. b 78.
Toggo-Songi, eilanden. a 203.
Tol (Adriaan) Hoofdman. a 208.
Tolabagi, op Manado's kuff. b 73.
Tololi, op dito. b 75, 76.
Tolucco, een vesting hier. b 12.
Tolucco, eenendertigste Koning van Ternate. b 360, 369. Zyn gefchillen met *Hbamza Fabaroddien*. b 114.
Tometano, op Manado's kuff. b 80.
Tomini. Overgang van hier na Dondo, &c. b 73, 80. Des zelfs bogt, en dorpen. b 77.
Tommagila. Een Adelyk huis hier. b 141, 142. En verder bericht hier over. b 142-144.
Tommaitoe. Een Adelyk huis hier. b 141, 142.
Kibowa de oudste hier van bekend. b 142.
To-conde, op Manado's kuff. b 81.
Ton. Tondano op Celèbes. b 64. 't Meir van Tondano. b 396.
Tontoli, en hun groot vermogen. b 72, 73. Laft hen opgelegd. b 73.
To-Olo, op Manado's kuff. b 81.
Trangabar, der Deenen Hoofdplaats op Chorumandel. a 144.
Triumpara, Koning van Coetsjien, 's gevallen. a 94.
Tsjili (Njai) Koningin van Ternate. b 381.
Tsjitsjo, derde Hoofd, en eerste Koning van Ternate. b 135.
Turkische vloot geflagen. a 105.
Tweede Perzoon's hier. b 373.
Tyanens (Apollonius) reize na Indiën. a 75.
Tyriers, eerste omzeilers van Africa. a 25. Hun Schippers mannen van aanzien. a 21. Hun volkplantingen. a 23-25.
Tyrus ouder dan Carthago, en beroemder in handel en zeevaart, dan de Sidoniers. a 20, 21, 24. Een Oud en Nieuw Tyrus, dog geen van beiden *Homerus* bekend. a 21. Oud Tyrus door *Sidon* gebouwd. a 21. Haar hoogmoed. a 21. Bouwd Carthago, Gades of Cadix, &c. a 23.

V.

Valentyn van der Wald (*Andries*) zoeker van 't O. en W., en van 't Perpetuum Mobile. a 119.
Valentyn (Cornelia) fchryffter van de Maleitze Brief des Konings van Batsjan met een Arabifche letter. b 121.
D. Valentyn herwaards geordonneerd. b 426.
Vaz (Simon) Priester op Moro's kuff. b 380.
Voeger (Jacob) onthoofd. a 208.
de Vega (Chriftoffel) Priester. b 382.
Venetiaanen. Der zelve tochten na Indiën. a 78. En zy lang meesters van dien handel. a 80.
Verbeiden's dood. b 321.
Verplanken (Adriaan) Commies, overleden. a 209.
Verre (de Maatschappy van) zend de vier eerste fchepen van ons na Indiën. a 172.
Verschoor Schout by nacht. a 208. Werd Zeevoogd, en zyne verrichtingen in de Zuidzee. a 209.
Verspreeet. (Andries) a 210. dood ibid.
Verhoeven na Banda. a 198. b 230. Zyn dood. a 198. b 231.
 de Heer *Verspreeet* zeventiende Moluks Landvoogd. b 326, 372.
Vette (Vincent) brengt zekere aanflag van *Calamatta* met Engeland tegen ons uit. b 325.

Verwoeging der Roomfche Chriftenen op Moro. b 380.
Vianen (Gysbert van) op Makjan. b 248.
Viera's fchepen genomen. b 302.
Vinaigre (Ferdinand) verflaat onder *Galvaan* een Roover. b 200.
Vinagre (Ferdinand) Priester. b 380.
Vlaming van *Hbamza* over zyn Tollen gefield, enz. b 281, 283. Na Ternate gezonden. b 286-288. Komt hier. b 288. Zyn voorzichtigheit op 't ontfangen der tyding van *Madjira*'s verraad. b 290. Komft in Amboina. b 290. Vind goed over al de Nagelen uit te roejen. b 291. En zyn verdere handelingen daar over. b 291, 292. Zyn verdere bedryven en voorvallen. b 294-296, 299, 305. 306-323. Veroverd Locki. b 297. Doet *Terbile* &c. onthalzen. b 300, 301. Ontfangt een brief van *Calamatta*. b 303. Krygt den Muiter *Saidi* gevangen. b 319, 320.
de Vitre (Le Conneftable) aan de Caap by *Spilbergen*. a 183.
Vlooten. zie Ooft-Indiën, en de tochten daar op.
Vlooten (Ooft-Indifche Retour-) met haren inkoop in 't kort. a 211. Met de naamen der fchepen, Zeevoogden, en inkoop in 't breede. a 214.
 De *Vloot* van 't jaar 1613. a 216. De Heer *Both* 1615. ibid. Van 1616, tot 1619. in kluis. ibid. Van de Heer *Reaal* 1620. ibid. 1621, 1622. a 218. De Heer *Coen* 1623. ibid. 1624, 1625. ibid. *Schapenham* 1626. ibid. *Verschoor* 1627. a 220. De Heer *Carpentier* 1628, 1629. ibid. De Heer *van den Broek* 1630. ibid. De Heer *van Diemen* 1631. ibid. De Heer *van der Lee* 1632. a 222. De Heer *Specx* 1633. ibid. De Heer *Lucaszoen* 1634. ibid. De Heer *Valk*. 1635. ibid. De Heer *Brouwer*. 1636. ibid. De Heer *Putmans*. 1637. a 224. De Heer *Gysels*. 1638. ibid. De Heer *Deutecom* 1639. ibid. *Koekebakker*. 1640. ibid. De Heer *Bareit Pieterszoen* 1641. a 226. De Heer *Caron* 1642. ibid. De Heer *Hartsink* 1643. ibid. De Heer *Caan* 1644. ibid. De Heer *Crook* 1645. a 228. De Heer *La Mair*. 1646. ibid. De Heer *van Vliet*. 1647. ibid. De Heer *Geleymsz.* 1648. ibid. *Simon Pietersz.* 1649. a 230. De Heer *Muikens* 1650. ibid. De Heer *van der Lyn* 1651. ibid. De Heer *van Texlingen* 1652. ibid. De Heer *Denmer* 1653. a 232. De Heer *Kemp* 1653. ibid. De Heer *Lareffe* 1654. ibid. De Heer *van Goens* 1655. ibid. De Heer *van den Bogaarde* 1656. ibid. De Heer *Crab* 1657. a 234. De Heer *Cunans* 1658. ibid. De Heer *Coedyk* 1659. ibid. De Heer *Stertbemius* 1660. ibid. De Heer *Frifius* 1661. a 236. De Heer *de Vlaming van Outshoorn* 1662. ibid. De Heer *Klerk van Odelfe* 1663. ibid. De Heer *Steur* 1664. ibid. *De Bitter* 1665. a 238. *Caeuw*. 1666. ibid. De Heer *van Dam* 1667. ibid. *Van der Laan* 1668. a 240. De Heer *Thyszen Pajart* 1669. ibid. De Heer *van den Brouke* 1670. a 242. De Heer *Godsken* 1671. ibid. De Heer *Overbeek* 1672. a 244. *Huibertsz.* 1673. ibid. *De Roy* 1674. ibid. *Valkenier* 1675. a 246. De Heer *Verburch* 176. ibid. *Strandwyk* 1677. ibid. De Heer *Rauf.* 1678. a 248. De Heer *van der Waegen* 1679. ibid. De Heer *Abbema* 1680. ibid.

B L A D - W Y Z E R.

De *Vloot* van de Heer van *Goens* de Jonge van 't jaar 1681. a 250. De Heer van *Goens* de Oude 1682. *ibid.* Van *Outboorn* 1683. *ibid.* *Vosch* 1684. a 252. De Heer *Lugzenburg* 1685. *ibid.* *Hartfink* 1686. *ibid.* *Braams* 1687. a 254. *Couper* 1688. *ibid.* De Heer *Padbrugge* 1689. *ibid.* *Parvè* 1690. a 256. *Speelman* 1691. *ibid.* *Kemp* 1692. *ibid.* Van den *Berg* 1693. a 258. *Pronk* 1694. *ibid.* De *Vos* 1695. *ibid.* De *Wit* 1696. a 260. *Pronk* 1697. *ibid.* De Heer *Bichon* 1698. a 262. De Heer *Heinsus* 1699. *ibid.* De Heer *Wouter Valkenier* 1700. a 264. *Keelman* 1701. *ibid.* *Voet* 1702. a 266. De Heer *Broech* 1703. *ibid.* De Heer *Winkeler* 1704. a 268. *Henriksz.* 1705. *ibid.* De *Wit* 1706. a 270. De *Boer*. 1707. *ibid.* De Heer *Simons* 1708. a 272. De Heer *Van Goens* 1709. *ibid.* De Heer *Generaal Van Hoorn* 1710. a 274. De Heer *De Vos* 1711. *ibid.* De Heer *Van Hoorn* 1712. a 276. De Heer *Van Steeland* 1713. *ibid.* De Heer *Antoni Valkenier* 1714. a 278. De *Flaming* 1715. a 280. *Vogel*-nesjens op *Manado*. b 63, 65. *Uiterste*, de ouden stelden veel uitersten der *Wereld*; als *Gades*. a 65. De *Arabiers*, *Britten*, de *Indiaanen*. a 65, 66. *Thule*, en de *Garamanthen*. a 66. *Æthiopiën*, *Spanjen*, *Cerne*. a 66. *Vogelaar* (*Melchior*) *Commies*. a 184. *Vogelaar*. (*Jusius*) a 208. *Volkplantingen* der *Feniciers*, en eerst der *Sidoniers*. a 21. Der *Tyriers* van meer belang. a 23, 24, 25. Der *Carthagenienzen*. a 25. *Vollenhoven* (*Robbert van*) *Vaandrig*. a 209. *Vollenhoven* (*Otto van*) *Vaandrig*. a 209. De Heer *van Voorst* vyftiende *Landvoogd* der *Moluccos*. zie *Ternate*. b 324. *Vos* (*Hans*) *Chirurgyn*, mede na 't *Noorden* vertrokken. a 170. de *Vries* (*Pieter Evertzen*) *Kapitein*. a 208. *Vriesland*. De *Bewindhebberen* van *Vriesland* tot *Amsterdam* van wegen deze *Provincie* zittende. a 307. *Utrecht*. *Bewindhebberen* van *Utrecht* tot *Amsterdam* zittende. a 306. *N. Uytenyn*, *Commies*. a 174. *Ulpendam* (*Jacob Glaaszoen*) onder-*Zeevoogd* van *Olivier van Noord*. a 177. Wegens ongehoorzaamheit in de *Straat Magellanes* aan land gezet. 178.

W.

W*Aal* (*Nicolaas de*) *Hoofd* op *Taffafoho*. b 254. *Waela* (*Thomas*) *Goegoegoe* van *Taboecan*. b 50. *Wagensveld* *Gezaghebber* in *Ternate*. b 261. *Walcheren* ('t *ſchip*) *verloren* in *Ternate*. b 230. *Wald* (*Valentyn van der*) *vind* het *Perpetuum Mobile*, en zoekt 't *O.* en *W.* a 119. *Walchs* (*Jan*) *Schipper*. a 196. *Walbeek* (*Joannes*) *Wiskundige*. a 208, 210. *Wapen*. Een *Roer* 't *wapen* der *Sidoniers*. a 20. *Waarhuizen* (*Nicolaas van*) *Commies*. a 208. *Waarſchouwinge* (*trouwe*) wegens *Madjira* 's *verraad* veragt. b 290. *Waffi*, drie *eilanden* omtrent *Manado*. b 61. *D. Warmelo* in *Ternate* in 't jaar 1646. b 391. in 't jaar 1655. na *Banda*. b 391. Op *Batavia*. b 391. *Waygeoe* een der *Papoeſche* *eilanden*. b 308.

Warwyk (*Wybrand van*) als onder-*Zeevoogd* na *Indiën*. a 174. *Werd* opper-*Zeevoogd*. a 175. *Komt* in *Amboina*. *ibid.* *Zie* verder *Reizen*, of de *tocht* van *Van Neck* daar na *Indiën*. *Komt* als *Zeevoogd* der *vereenigde Compagnie* uit. 184. *Weerd* (*Zebalt de*) *Hoofdman*, onder *Mabu*, op 't *Jacht* de *Blyde Boodschap*. a 176. *Werd* op 't *Geloove* geplaatſt. *ibid.* *Komt* in *Goeree* binnen. 177. *Hy* *Commies* *komt* te *Atsjien*. 184. Op *Ceylon* vermoord. 184, 191. *Weli* (*Pieter van*) *Coopman*. a 208, dood 208. *Wernerus* zoekt *O.* en *W.* a 116. *Wester* (*Henrik*) *Koopman*. a 199. *Willemszoen* (*Jan*) b 389. *Wierook*, den ouden bekend. a 68, 69. *Wouter Willekens*, *Commies*, by ons. a 175. *Vaart* onder de *Fransche*, die by *Spilbergen* aan de *Caap* quamen. 183. *Willemsſtad* op *Iacom*, door *Hoer* gebouwd. b 234. *Willemszoen* (*Salomon*) *Schipper*. a 208. *Verplaatſt*. *ibid.* *Winkeliers* in *Ternate*. b 375. *Wiston* zoekt na 't *O.* en *W.* a 121. *Witb* (*Jan Cornelisz de*) *Schipper*. a 196. *Witte Cornelisz de Witte*, onder-*Zeevoogd*. a 208. *Wittent* vaart uit met *Verhoeven* als onder-*Zeevoogd*. a 196. *Wittert* na *Ternate*. a 198. en b 230. *Zyn* *Contract* met de *Ternataanen* gemaakt. 231. Als ook een *veſting* op *Motir*, en *zyn* *vertrek* na *Manilha*. 233. *Werd* daar door de *Spanjaards* overvallen. 239. *Wondbeelers* (opper-) van *Ternate*. b 376.

X.

X*avier* (*Francoſco*) *Koning* van *Sjauw*. b 59. *Xaverius* (*Franciſcus*) *komt* in *Ternate*. b 203, 381, 382. *Xerxes* *tocht* na *Indiën*. a 47. *Xoela* 's, drie *eilanden*, en *aard* dezer *inlanders*. b 87, 88, 89. *Teljabo*, en des zelfs *dorpen*. b 87. *Outboorn* hier. 322. *Mangoli*, en *Befi*. b 88. *Door* wie deze *eilanden* *veroverd* *zyn*. b 88. *Terbile*, *Stadhouder* hier. b 88. *Valt* af van *Mandarsjab*. 285, 299. *Stonden* wel eer onder *Amboina*, dog daar na onder *Ternate*. b 88. *Over* de *vaart* *herwaard*. b 88. *Prins Aali* hier. b 265. *Zie* over *Xoela* 's verder onder *Ternate*. *Terbile* *onthalt*. b 300, 301. *Waitima*, een *dorp* op een dezer *eilanden*. 322. *Calamatta* op *Xoela* *Befi*. b 323.

Y.

Y*Sbrandszen* (*Jan*) *Schipper*. a 208.

Z.

Z*Ainalabdien*, veertiende *Koning* van *Ternate*. b 141. *Is* een groot voortzetter der *Moorsche* *leere*. b 142, 143. *Zyn* *tocht* na *Java*. b 143. *En* 't *verdere* daar op *voorgevallen*. *Ontmoet* *Pati Toeban* daar, en *maakt* hem *tiende* lid van *zyn* *Raad*. b 143. *Zyn* *dood*. b 143. *Zainalabdien* *Koning* van *Batsjan*. b 124. *Zanzibar*, of *Terra di Natal*. a 88. 91. *Pieter Gnaja* 's *verrichting* hier. a 96.

B L A D - W Y Z E R.

<p><i>Zee</i>. Schrik der ouden voor de zelve. a 11, 13.
 Deze zeilden noit in volle zee. a 82.
 <i>Zeeboornkens</i>, in de Papoefche eilanden. b 104.
 <i>Zeelands</i> Bewindhebberen. a 308.
 <i>Zee-rooven</i> by de oude geen fchande. a 18.
 <i>Zee's</i> ziltigheid nagevorcht. a 125.
 <i>Zeevaart</i>, waar op het verscheide volkeren toegelegt hebben. a 17.
 <i>Zeevoogden</i> der Retour-vlooten. a 214.
 <i>Zegertsz.</i> (<i>Pieter</i>) opper-Koopman. a 196.
 <i>Zegertsz.</i> (<i>Cornelis</i>) a 201.
 <i>Zeeuw.</i> (<i>Barent</i>) b 289.
 <i>Zeilen</i>. De ouden zeilden dicht by de wal, of anders maar op de Sterren, die zy kenden. a 13. 82. Wie eerst buiten de paalen der ouden zeilden. a 82.</p> | <p><i>Zeilen</i>. De Tyriers zeilden allereerst Africa rond. a 25. De Colommen van <i>Hercules</i> der ouden verfte paal in 't zeilen, als ook Gades: a 26. En Thule. a 27. Wat landen de ouden al bezeild hebben. a 25, 28, 82. Zeilden zonder Compas, dat zy niet kenden. a 44.
 De <i>Zeil-steen</i>, hoe verre den ouden bekend. a 44, 45.
 <i>Zeist</i> (den Heer Commiffaris) in de Moluccos. b 251. En zesde Landvoogd der Moluccos. zie Ternate. Zyn dood. 261.
 <i>Zoeboet</i>, een der Ladrone's eilanden. b 149. En veel Kaffiliaanen hier vermoord.
 <i>Zyde</i>, wonderlyk van <i>Plinius</i>, en andere, beschreven. a 70.</p> |
|--|--|

D R U K - F E I L E N.

In het Eerfte Deels Tweede Deel, of de Beschryving der Moluccos, in den Blad-wyzer onderscheiden met de letter b.

Fol.	18.	Colom.	1.	staat <i>C. C.</i> lees <i>D. D.</i>
	68.		2.	staat <i>Poenot Saccan.</i> lees <i>Poenot, Saccan.</i>
	72.		1.	staat <i>Coeffoeboewi.</i> lees <i>Coeffoevoei.</i>
	135.		2.	staat <i>Siate.</i> lees <i>Siate.</i>
	147.		1.	staat <i>Gaiwaan.</i> lees <i>Galwaan.</i>
	226.			In de korten Inhoud overgeflaghen na de vyftiende regel, na welke dit moet volgen: <i>Door Wittert een verbond en vastigheid op Motir gemaakt.</i>
	233.		1.	is na de Punctum in de derde regel dit uitgelaten: Ook maakte hy met deze Ingezetenen een byzonder verbond.
	248.		1.	staat was de Heer <i>Reinst.</i> lees was de Heer <i>Reaal.</i>
	151.		2.	staat <i>Alciomis.</i> lees <i>Alcinous.</i>
	184.			staat, in de zelve plaat. lees in de plaat No. XLIII.
	280.		2.	staat <i>Pismol.</i> lees <i>Bismol.</i>
	282.		2.	staat <i>Oerin.</i> lees <i>Oerien.</i>
	297.		2.	} staat <i>Herman van Outsboorn.</i> lees <i>Herman van Outhoorn.</i>
	317.		1.	
	309.		1.	staat Dat die vloot. lees Dat van die vloot.
	309.		2.	staat in deze Tinggang. lees in een Tinggang.
	317.		1.	staat <i>Dain Boletan.</i> lees <i>Dain Bolecan.</i>
	—		1.	staat <i>Tamir Amsara.</i> lees <i>Tamin Amsara.</i>
	321.		1.	staat <i>Sambangko.</i> lees <i>Sombangko.</i>

B Y V O E G S E L.

Fol.	321.	1.	Voeg by de Landvoogden der Moluccos nog na de Heer <i>Heinsius</i> , die den 21sten December in 't jaar 1722. overleden is, <i>Jacob Kloek.</i> van 't jaar 1723.
	374.		Voeg by de Kapiteins na <i>Caspar Fogus</i> , <i>Jacob Willem van der Brugge.</i> van 't jaar 1720. tot 't jaar 1723. <i>Herman Vlek.</i> van 't jaar 1723.
	375.		Voeg by de Fiscaals na <i>Bichon</i> , <i>N. Boerius.</i> van 't jaar 1723.

RARE 84-B
FOLIO 22227
v.1

